

Migne, Jacques Paul

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD TEMPORA CONCILII TRIDENTINI (ANNO 1563) PRO LATINIS
ET CONCILII FLORENTINI (ANN. 1439) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER QUINDECIM PRIMA
ECCLESIAE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM DILIGEN-
TER CASTIGATA; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA; OMNIBUS
OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS DETECTIS,
AUCTA; INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS, SIVE AUCTORES ALICUIUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGU-
LARUM PAGINARUM MARGINUM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTANQUE MATERIAM SIGNIFICAN-
TIBUS, ADORNATA; OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN
ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;

DUCENTIS ET AMPLIUS LOCUPLETATA INDICIBUS AUCTORUM SICUT ET OPERUM, ALPHABETICIS, CHRONOLOGICIS, STATIS-
TICIS, SYNTHETICIS, ANALYTICIS, ANALOGICIS, IN QUODQUE RELIGIONIS PUNCTUM DOGMATICUM, MORALE, LITUR-
GICUM, CANONICUM, DISCIPLINARE, HISTORICUM, ET CUNCTA ALIA SINE ulla EXCEPTIONE; SED PRÆSERTIM
DUOBUS INDICIBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID
NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE PATRUM, NE UNO QUIDEM OMISSE,
IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO SCRIPTURÆ
SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBIUM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS
OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS, A
PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,
CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS
TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SINUQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTAN-
TIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,
SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM,
PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES
ÆTATES, LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES LATINA PRIOR,

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE LATINÆ
A TERTULLIANO AD INNOCENTIUM III.

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ cleri universæ,

SIVE CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA.
LATINA, JAM PENITUS EXARATA, QUOAD PRIMAM SERIEM VIGINTI-QUINQUE ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA
STAT, MOXVE POST PERACTOS INDICES STABIT, AC QUINQUE-VIGINTI-CENTUM ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA
DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM UNA CUM VERSIONE LATINA LATERALIS AMPLE-
CTITUR, ET AD NOVEN ET CENTUM VOLUMINA PERVENIT, SED SINE INDICIBUS; POSTERIOR AUTEM HANC VERSIONEM
TANTUM EXHIBET, IDEOQUE INTRA QUINQUE ET QUINQUAGINTA VOLUMINA RETINETUR. UTRAQUE VIGESIMA QUARTA
DIE DECEMBRIS 1860 OMNINO APPARUERAT. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE NERE
LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR: UTROBIQUE VERO, UT PRETII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EM-
PTOR. COLLECTIONEM INTEGRAM, SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM, 326 VOLUMINIBUS PRO AMPLIORI EDITIONE ET 272
PRO MINORI ABSQUE INDICIBUS CONSTANTEM, COMPARET NECESSE ERIT; SECUS ENIM CUJUSQUE VOLUMINIS AMPLI-
TUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUABUNT. ATTAMEN, SI QUIS EMAT INTEGRÆ ET GEORGIUM
COLLECTIONEM GRÆCO-LATINAM, VEL EANDEM EX GRÆCO LATINE VERSAM, TUM QUODQUE VOLUMEN PRO NOVEN VEL
PRO SEX FRANCIS OBTINEBIT. ISTÆ CONDITIONES SERIEBUS PATROLOGIÆ NONDUM RECESSIS APPLICABUNTUR.

PATROLOGIÆ LATINÆ TOMUS LX.

PRUDENTIUS. — DRACONTIUS.

EXCUEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTROUGE, NUNC VERO INTRA MŒNIA PARISIENSIA.

BR
60
.M4
t.60

SÆCULUM V.

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO LX CONTINENTUR.

QUINTI SÆCULI POETARUM SERIES CONTINUATUR.

M. AURELIUS CLEMENS PRUDENTIUS.

<i>Inscriptio dedicatoria D. N. Pio VI, Pontifici Maxime.</i>	9
<i>Præfatio.</i>	9
<i>Præfatio Psychomachiae.</i>	11
<i>Psychomachia.</i>	19
<i>Dittochæum.</i>	89
<i>Contra Symmachum liber I.</i>	111
<i>Contra eundem liber II.</i>	177
<i>Liber Peristephanon (Hymnos quatuordecim complectens).</i>	275

DRACONTIUS.

<i>Epistola dedicatoria.</i>	595
<i>Prolegomena in Carmina Dracontii.</i>	599
<i>Carmen de Deo.</i>	679
<i>Satisfactio ad Guntharium regem Wandalorum, cum esset in vinculis.</i>	901
<i>Indices in Prudentium.</i>	931
<i>Index Rerum.</i>	1103

Initio voluminis dantur Tabulae viginti sex, Cruciatu sanctorum Martyrum exhibentes.

APR 1904
100002 YTBVW

QUINTI SÆCULI

POETARUM

SERIES

CONTINUATUR,

NOVAQUE ET ACCURATISSIMA EDITIONE DONANTUR

AURELII PRUDENTII

NECNON

DRACONTII

CARMINA OMNIA,

JUXTA EDITIONEM AREVALI, GLOSSAS VETRES, LECTIONES VARIAS ERUDITISSIMOSQUE COMMENTARIOS
EXHIBENTEM :

ACCURANTE ET DENUO RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLEMENSIS UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PRUDENTII TOMUS POSTERIOR.

DRACONTII TOMUS UNICUS.

VENIT 7 FRANCIS GALLICIS.

EXCUDERETUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNÈ EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, OLIM PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER
NOMINATAM, SEU PETIT-MONTRUGE, NUNC VERO INTRA MŒNIA PARISIENSIA.

1862

CRUCIATUS SANCTORUM MARTYRUM.

TABULA I.

Sancti martyres in crucem, capitibus ad cœlum elevatis, tollebantur. Appendebantur quandoque brachiis post tergum revinctis : quorum pedibus a diaboli ministris gravia pondera vinciri aliquando solebant. Item cruci, capitibus in terram versis, affigebantur. Mulieres christianæ capillis suspendebantur.

TABULA III.

A Martyr funibus corpori alligatis appensus, humeros oneratos habens glebis salis, in cujus ore lignum ad majorem pœniam immittebatur. B Martyr unco suspensus. C Martyr ambobus pedibus appensus, cujus caput malleis contundebatur. D Postremus denique, oneribus collo et pedibus ligatis.

TABULA II.

A Martyr pedibus suspendebatur, igne, ut soffocaretur, supposito. B Martyr laqueo appenditur. C D Martyres in crucem agebantur.

TABULA IV.

A Christianis quandoque suspensis lentus ignis supponebatur ut, fumo ex illo proveniente, faucibus premerentur. Ii quidem erant, qui cum sancto Propheta Davide canere poterant : Igne, dulcissime Jesu, nos examinasti, et non est inventa in nobis iniquitas.

CRUCIATUS SANCTORUM MARTYRUM.

TABULA V.

- A** SS. Martyres nonnunquam, ut muscarum et fucorum aculeis excruciantur, stipitiibus erectis, melle delibuti, radiisque solis expositi appendebantur.
B Aliquando vel utroque pede, iugentibus saxis ad eorum cervices alligatis:
C Vel altero pede, fumo supposito:
D Vel etiam apicibus pollicum manuum, eorum pedibus gravibus a. Iditis oneribus:
E Vel demum altero quoque pede in genu deflexo, et genu ferreo injecto vinculo, altero deinde pede ferri poudere gravato.

TABULA VII.

- A** Martyres quandoque rotis, mucronibus uudique affixis, ligati, super cuspides ferreos circumgebantur.
B Aliqu udo, quibus affixi non erant prænota i mucrones, super cuspides item ferreos.
C Aut saltem, ut misere vitam finirent, super arduentes prunas.
D Demum rotarum convexis alligati, e loco sublimi præcipitabantur.
E Aut rotarum radiis intexti, sic ad plurimos dies, ut interirent, relinquebantur.

TABULA VI.

- A** Cyphonis supplicium.
B Martyres corio bovis inclusi radiis solis obfjciebantur.
C Scaphismi supplicium.
D Martyres quandoque humi positi, radiis item solis ad maximum eorum cruciatum expuebantur.

TABULA VIII.

- A** Martyres torculari premebantur, eo prorsus modo, quo uvae oliuæque ad vinum oleumque exprimeudum premuntur.
B Trochleis extendebantur.
C Iisdem item elevabantur.

CRUCIATUS SANCTORUM MARTYRUM.

TABULA IX.

A Martyr in equuleo.
 B Martyr pendens ab equuleo.
 C Lampades accense.
 D Scorpiones. } His torquendi instrumentis
 qui in equuleum agebantur exerciari aliquando
 solebant.

TABULA XI.

Duo alii idem modi quibus pariter SS. Marty-
 res cedebantur.
 A Primum ostendit atque demonstrat,
 B Alterum: qui modus, in sanctorum Martyrum
 rebus gestis, his verbis exprimitur: *Cathomo cae-*
datur.

TABULA X.

Modi sunt hi, quibus sancti Martyres loris, vel
 flagris, aut consuilibus cedebantur.
 A Unum horum indicat,
 B Alterum,
 C Tertium.

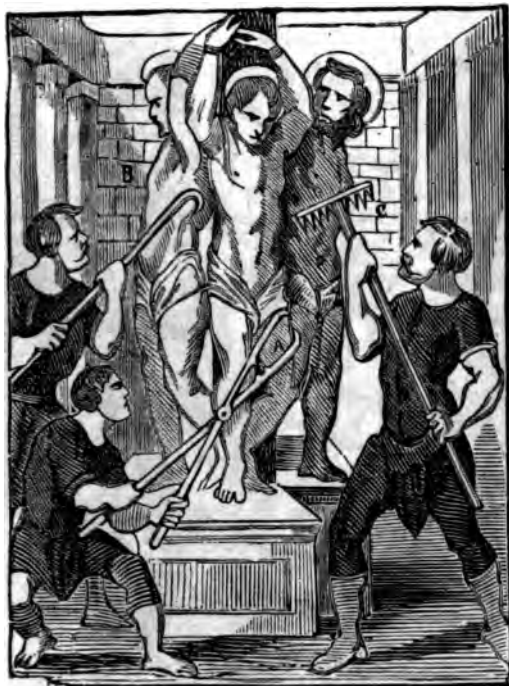
TABULA XII.

A Martyres aliquando hoc modo lapidibus preme-
 bantur:
 B Pugnis, alapis, calcibus, aliisque modis percutie-
 bantur:
 C Lapidibus item quandoque obruebantur.

CRUCIATUS SANCTORUM MARTYRUM.

TABULA XIII.

A Ungulae.
B Uncus.
C Ferrei pectines.
His instrumentis sancti Martyres discerpebantur.

TABULA XV.

A Martyres de equileo depositi, divaricatis cruribus, vi ad quartum aut quintum foramen distendebantur.
B Aut viva calce, oleoque ebullenti, et consimilibus perlundebantur.
C Vel denique nudi super testaceis fragmentis premebantur, volvebanturque.

TABULA XIV.

A Martyres torrebantur,
B Vel tædis,
C Vel funalibus.
D Aut ardentibus lampadibus, quarum figura etiam in equileo exprimitur. Tabula IX, lit. C.

TABULA XVI.

A Martyres in crato ferrea torrebantur,
B Aliquando etiam vel in lecto ferreo,
C Aut in ignita sartagine,
D Aut in olla,
E Vel in tauro æneo,
F Et demum quandoque in lebete.
G Ferro hujus formæ utebatur genti es in his SS. Martyrum carnificiis.

CRUCIATUS SANCTORUM MARTYRUM.

TABULA XVII.

Igni tradebantur SS. Martyres vel in fossis ardentibus carbonibus refertis, Vel ad quatuor stipites alligati, Vel in cupas, Aut in rogam injecti, Quandoque vel stipitibus erectis, funibus oleo et consimilibus illitis ligati. Aut in propriis ædibus, vel carcere inclusi, Denique vel in fornacem deturbati, Aut in navim impositi. et in altum devecti

TABULA XIX.

A Urgebantur sancti Martyres de carnibus immolatis, deque sacrificii vino degustare. Qui tamen ad hoc sacrilegium perpetrandum nulla vi nullisque nimis adduci unquam potuerunt.

TABULA XVIII.

A Martyres ardentibus prunis impositi volutari in eis solebant. B Nonnunquam in lectulis ferreis ligati, liquato plumbo, resina ferventi, et pice cruciabantur. C Aliquando sub axillis, ferris ignitis semiustulabantur. D Aut etiam nudis pedibus per candentes carbonos incedere cogebantur.

TABULA XX.

A Sancte Christi Virgines ignominie causa vel ad meretricum prostibula vi ducebantur, B Vel sic ad turpitudinem radebantur.

CRUCIATUS SANCTORUM MARTYRUM.

TABULA XXI.

A Martyribus ob Christi fidem vel pellis detrahebatur,
 B Vel eisdem adhuc tepentibus cor et viscera extrahantur :
 C Securi quandoque ipsorum capita contundebantur :
 D Aliqui gladio obrunebantur,
 E Alii telis confgebantur,
 F Vel præscuta sude aut consimilibus transverberabantur :
 G Alii ad di arum arborum ramos alligati discerpebantur :
 H Aliqui demum acutis calamis sub manuum pedumque
 unguibus infixis torquebantur.

TABULA XXII.

A Sanctorum Martyrum vultus notis deturpabantur :
 B Eisdem crura conringebantur.
 C Alii vel ferarum pellibus induti, canibus objiciebantur.
 D Vel hoc qui expressus est modo }
 tur.
 E Alii præterea aut in puteos præcipientes dabantur :
 F Aut culco (in profluentem
 G Vel denique lumbis loculis inclusi projiciebantur :

TABULA XXIII.

A Christianorum aliqui vel muribus redendi, ea,
 quam hæc figura demonstrat, forma, tradebantur,
 B Vel unus super alium perinde ac agmina locustarum
 in angustioribus custodiis includebantur,
 C Vel etiam immissis equitibus obtrebantur.

TABULA XXIV.

A Sancti Martyres vestibus denudati vel super ferreos
 murices premebantur.
 B Vel sic alligati per diversa loca ducebantur,
 C Aut in calcis fornacem conjiciebantur.
 D Vel demum ex altissimis locis præcipientes dabantur.

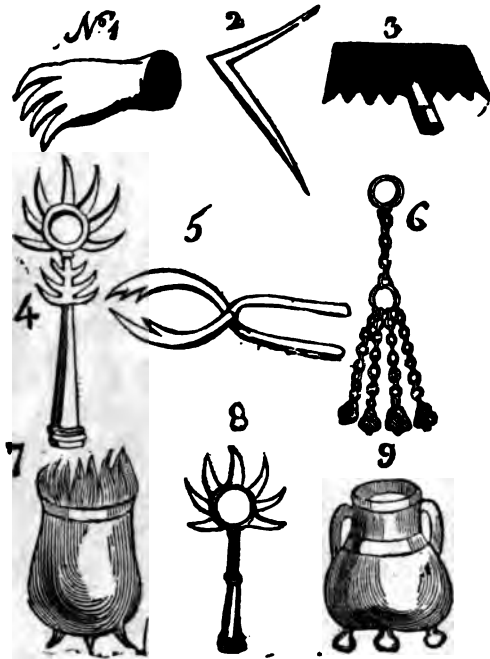
CRUCIATUS SANCTORUM MARTYRUM.

TABULA XXV.

A B Dabantur Sancti Martyres in metalla :
 C Quandoque vero, præsertim nobiles, animalium
 rationis expertium pastores ac custodes consti-
 tuebantur :
 D Alii aut ad arenam sodiendam,
 E Aut ad segetes desecandas damnabantur.
 F Vel denique camelorum curæ ascribebantur.

TABULA XXVI.

Instrumenta Martyrii Romæ
 in cœmeteriis reperta.

Specimen codicis de quo supra in Prolegomenis Dracontii
 operum, in fine capitis vii, col. hujus tomi 640.

Rex Immenſe dē cunctis conditor hujus
 Quem cunctis omnino foliis qui regit ligna polius

 explicite satisfactio dracontii ad gratiam
 dū Regem grandaloru dū esset in cunctis

Inscriptio Dedicatoria.

SANCTISSIMO. PATRI
ET. D. N. PIO. VI. PONT. MAX.
QVI. PRO. EXIMIO. ET. SINGVLARI. STUDIO
ECCLESIASTICAE. DOCTRINAE
EXCOLENDÆ. AMPLIFICANDÆ. CONONESTANDÆ
EDITIONI. ROMANÆ. CARMINVM
M. AVRELII. CLEMENTIS. PRUDENTII
TITVLVM. SACRATISSIMI. NOMINIS. PRAESCRIBI
BENIGNISSIME. INDVLSIT
VOLVME. ALTERVM. QVO. CATHOLICVS. POETA
CONCVLCAT. SACRA. GENTIVM. LABEM. INFERT. IDOLIS
CARMEN. MARTYRIBVS. DEVOVET. LAVDAT. APOSTOLOS
FAVSTINVS. AREVALVS
POST. HVMISSIMA. PEDVM. OSCVLA. BEATORVM
D. D. L. MERITO.

PRÆFATIO.

Habes, L. B., commentarium in Prudentii carmina, quæ supererant excudenda, serius fortasse quam multorum opinio, aut etiam expectatio ferebat, verum multo citius quam aut res ipsa pati debere videbatur, aut quam destinatum mihi erat ut opus ex animi mei sententia in lucem prodiret. Equidem volumen prius e manibus mihi elabi, atque in vulgus venire, haud ægre tuleram, quod ita mecum constitueram fieri posse ut aliorum qua monitis, qua reprehensionibus doctior factus, aut nonnulla jam dicta retractarem, in meliusque converterem, aut deinceps dicenda ad severiorem iudicandi normam exigere. Hujus mei consilii extiteritne aliquis fructus, ultro aliis iudicandum relinquerem, nisi rem ita esse grati animi causa præstaret proficere. Verum, si quod aliud descriptionis genus, commentarius certe in doctissimum poetam Christianum diuturni temporis mora indiget ad maturitatem. Nam in varietate et copia argumentorum prope infinita quam multa, etiam dum aliud agimus, tempus et casus offerunt, quæ incassum alias quærereris, ac ne cogitatio quidem quærendi facile excitaretur? Quid in ipsa adeo familiari et quotidiana sermonis communicatione consilia doctorum hominum et cogitata commemorem? Romæ præsertim, ubi tam multi sunt qui in antiquitatibus sacris et profanis investigandis juvare te possint et velint, nusquam ut alibi majora adsint adjumenta ad hujusmodi rerum commentationes perficiendas. Cæterum ne tarditatis et procrastinationis arguar, aut cessasse potius videar quam temporis opportunitatem voluisse expectare, quoad opus maturesceret, aliorum demum consilio acquievi, moremque voluntati gessi. Illud etiam addebat animos, quod industriam a me in priori volumine positam multi viri graves sibi non solum gratam, verum etiam ratam fuisse haud obscura animi significatione declararunt: viri, inquam, graves, a partium studio semoti, et acri iudicio præstantes, quique præterea liberam sententiam omnium maxime proferre possunt. Quamquam de me quis liberrime non iudicet? qui liberiores quorumlibet hominum censuras, præiudicatas etiam non legentium castigationes, fastidia eorum qui, cum meliora fortasse facere ipsi possint, nihil tamen extricant, maluntque in republica litteraria iudicia ferre quam subire, nec cohibere possim, si velim, neque adeo velim, si possim. Quo majorem gratiam his habere debeo, qui bene de me sunt meriti. Accedebat, quod cum duobus voluminibus carmina Prudentii comprehendere decrevissem, ita eorum moles mihi necopinanti accrevit, ut plura resicare, quædam in aliud opus rejicere coactus sim. Atque id præcipuum illud est, quod ante monere volui, ne sine causa præfari videar. Quippe pollicitus fueram duas me diatribas commentario posterioris hujus voluminis præpositurum, alteram de Eversione aræ Victoriae, alteram de Fide Prudentii in actis SS. martyrum referendis. Quibus de rebus cum locus non sit uberius disserendi, in commentariis ea dixi quæ necessaria visa sunt, et satis esse debent ad poetam explanandum, ejusque auctoritatem vindicandam. Alia quæ in utroque argumento distinctius et explicatius pertractando addi possunt, ita separato opere complecti est animus, ut ad Prudentii interpretationem absolvendam non supervacanea sint, si accedant, neque, si absint, magnopere desiderentur. Itaque Prudentium perinde nunc edo, ac sua opera absolvere solent nonnulli architecti, qui ædibus quamvis amplissimis, et quibus nihil jam ad perfectionem et absolutionem videatur deesse, ita tamen fastigium imponunt, ut ex aliquo latere projecuras, et crepidines murorum, quasi vestigia continuandi operis, relinquant, unde ædificium possit vel ab ipsis, vel ab aliis, si usus veniat, aliquando amplificari, et in augustiorem formam redigi. Vale.

PRÆFATIO PSYCHOMACHIÆ.

577 Senex fidelis, prima credendi via,
Abram, beati seminis serus pater,
578 Adjecta cujus nomen auxit syllaba,

A Abram parenti datus, Abraham Deo.
5 579 Senile pignus qui dicavit victimæ,
Docens, ad aram cum litare quis velit,

GLOSSÆ VETERES.

Psychomachia, Græce; Latine dicitur animæ certamen, eo quod ibi bella figurentur, quibus adversus vitia fidelis anima præliatur, sed textum narrationis de libro Genesis assumpta præcedit præfatio, ut sequens opus divina melius commendet auctoritas, Iso.

Versu 1. Prima, ita recte vocatur Abraham, ut scriptum est: Credidit Abraham Deo, et reputatum est ei ad justitiam; propterea non solum pater est circumcisionis, sed et omnium eorum qui sectantur ejus vestigia fidei, 1.

2. Beati, Christi sexus (leg. serus) pater existit, ut non tantum dilatione desideria crederent, sed etiam ut ad excipiendam gratiam multis eruditionibus corda præpararentur, diuque expectata redemptio tandem adve-

niens gratior haberetur, 1.

3. Adjecta, aiunt Hebræi, quod he litteram de nomine suo quod apud eos tetragrammaton est, Abre Deus dederit; ut, qui prius pater excelsus appellabatur, postea multorum, subauditur populorum sive gentium, pater vocaretur, Iso.

5. Senile, qui in senectute datus ei fuerat; offerens filium, qui fuit senile pignus. — Pignus, pignora filii nuncupantur, eo quod in eis spes habeatur future posteritatis. — Dicavit, consecravit. — Victimæ, ad victimam, Iso.

6. Litare, immolare: lito derivatur a litio, et est frequentativum, licet alud significare videatur, 1.

COMMENTARIUS.

Titulus in codice Marietti est *Incipit præfatio in Christi nomine Psychomachicæ*. In cod. Vat. C, *Incipit liber Prudentii Aurelii Psychomachia*. In Alex., *Incipit Psychomachia liber iv*, sed fortasse est error, nam in fine dicitur: *Finit liber in Psychomachia*, nisi liber iv vocetur quia quartus est ordine in eo volumine, qui idem tertius est contra hæreticos.

Versu 1. In codicibus Vaticanis antiquissimis A et B deest *Psychomachia*; adest vero in aliis compluribus, quibus hoc opus separatim comprehenditur. Cum enim plura contineat, ad vitam spiritualem dirigendam valde opportuna, monachi illud præ cæteris adamarunt, et sæpius excerpserunt; in aliis vero codicibus omnino *Psychomachia* prætermissa est, quod, ut ego arbitror, hoc carmen nimis jam vulgatum videretur. Itaque neque in Urbinate elegantissimo codice, neque in Florentino comparet. *Psychomachicæ* colices seorsum exarati in bibliotheca Vaticana sunt ii quos distinximus litteris C, E, F, G, H, L. Cum nonnullis autem operibus Prudentii *Psychomachia* existat in codd. O, BB, de quibus omnibus vide proleg. cap. 4, ubi etiam observare poteris, an et quos titulos singuli codices habuerint. De codice *Psychomachicæ* bibliothecæ Angelicæ egi eod. cap. Alia hæc pertinentia dedi in not. ad præfationem Prudentii vers. 39, et in not. ad titulum Hamartigenicæ. In prolegom. num. 216 notavi, divisionem capitulum a Barthio judicari ex monachorum ingenio projectam, sive, ut ille ait, monachicam. De versione *Psychomachicæ* Hispanica consule proleg. num. 119, de Græca num. 91 et 121. *Psychomachiam* quod alii *De Pugna animi*, alii *De Compugnancia animi*, vel *animæ*, alii *De Certamine virtutum et vitiorum* Latine inscribunt, non male quidem faciunt; videtamen an melius possit exponi *Pugna spiritualis*, qua inscriptione celeberrimus editus est liber Italice sine auctoris nomine sæpius recusus, et in plures linguas conversus, et jam pridem suo auctori vindicatus V. P. Laurentio Scupoli ord. cler. reg. Theatinorum. Conferendi tamen sunt duo alii libri Hispanici ejusdem tituli, alter *Una Lucha y Combate del alma con sus afectos desordenados*, Barcinone, 1610, auctore Ludovico de Vera Carthusiano: alter *De la Perfeccion de la vida Christiana*, auctore Joanne de Castaniza Benedictino: quod opus cum titulo *Pugna spiritualis* Latine et Belgice redditum prodit. Quod autem Prudentius virtutes et vitia quasi personas in hoc poemate inducit, novum non est. Vide quæ J. C. Scali-

ger notat lib. iii Poetices, cap. 3, de *Quasi Personis*, ut inopia, fama, luxuria, etc. Illud vero ante Prudentium ab alio factum non meminisse, totum carmen ex hujusmodi quasi personis componi. Legi dignus est libellus Emmanuelis Martini de animi Affectibus, quæ Græca nomina vitiorum et virtutum exponit, postejus epistolas in editione quam Petrus Wesselingius procuravit. Tractatus de Agone Christiano exstat tom. VI operum S. Augustini, et alius de Conflictu vitiorum et virtutum, qui postremus S. Isidori potius creditur esse. Alii auctorem dicunt fuisse S. Ambrosium, alii S. Leonem, Maurini Ambrosium Autpertum, quod est probabilius. Prudentius, certamen inter virtutes et vitia descripturus, exemplum vincendi nobis proponit Abrahamum senem fidelem. Primas enim partes ac postremas pariter habet fides in hoc triumpho, atque adeo congruenter de Abrahamo præfatur poeta. Sicut enim ille, quamvis senex, quia Deo credidit, hostes debellavit, ita nos, quamvis natura infirmi et debiles, tamen fidei scuto armati, adversarios et vitia superare poterimus. In editis ante Heinsium, Aldo, Torn., Gis., Weitzio legebatur *prima credendi via est*. Heinsius removit *est*, allegans suos codd. Favent illi Bonon., Alex. et alii. In Vat. C est abrasum verbum substantivum *est*. Boda de Arte metrica versum hunc excipit sine *est*. Nihilominus exstat *est* in Mar., Rat., Vienn., Prag., Vatt. G et L, et aliis. Gallandius expunxit *est*, sed non agnoscit epexegesis: putat enim, hæc omnia regi a verbis *suasit, dedit*, in versu 10, quod magis poeticum est, et ad Pindari morem expressum. Totam Abrahamii historiam habes cap. xi et seqq. Genesis.

3. Loc. cit., cap. xvii, vers. 9: *Nec ultra vocabitur nomen tuum Abram, sed appellaberis Abraham, quia patrem multarum gentium constitui te.*

4. Merique edii et optimi mss., *parenti*. Aldus, *parente*, cum cod. Ang. et Vatt. O, BB, minus bene.

5. *Dicare victimæ est in vicem victimæ*. Quam locutionem confirmans Barthius lib. xxiv Adversar., cap. 5, *elegantium rerum thesaurum* esse Prudentium testatur, et similia dixisse Catullum, Germanicum, Martialem, Claudianum observat. Huc faciunt notanda ad hymn. 3 Peristeph., vers. 118: *Aut facibus data sumificis.*

6. *Litare* alii a *lito* derivant, alii verius a *λετή, λητά*, id est *preces, supplicatio*.

- Quod dulce cordi, quod pium, quod unicum, Deo libenter offerendum credito.
Pugnare nosmet cum profanis gentibus
10 Suasit, suumque suasor exemplum dedit :
Nec ante prolem conjugalem gignere,
Deo parente, matre virtute editam,
580 Quam strage multa bellicosus spiritus
Portenta cordis servientis vicerit.
15 Victum feroces forte reges ceperant
Loth, immorantem criminosis urbibus
Sodomæ et Gomorrhæ, quas fovebat advena,
Pollens honore patruelis gloriæ.
Abram, sinistris excitatus nuntiis,

- A 20 Audit, propinquum, sorte captum bellica,
Servire duris barbarorum vinculis :
Armat trecentos, terque senos vernulas,
Pergant ut hostis terga euntis cedere :
581 Quem gaza dives, ac triumphus nobilis
25 Captis tenebant impedi um copiis.
Quin ipse ferrum stringit, et plenus Deo
Reges superbos mole præclarum graves
Pellit fugatos, sauciatos proterit,
Frangit catenas, et rapinam liberat,
30 Aurum, puellas, parvulos, mon lia,
Greges equarum, vasa, vestem, buculas.
Loth ipse ruptis expeditus nexibus

GLOSSÆ VETERES.

7. Quod, sicut Abraham unigenitum, quem diligebat, obtulit, sic offerendum Deo credat fidelis, quiddam præcipuum cordis invenerit. — Cordi, scilicet est. — Pium, dilectum, I.

9. Profani, profanæ gentes sunt passiones animæ, et vitia sunt portenta cordis et animæ passiones, quæ cupiditas, lætitia, et ægritudo; unde et Virgilius canebat: Cupiunt, gaudentque, dolentque, Iso.

10. Exemplum, sicut ille veros reges perdidit, ita nos exterminare vitia suasit, quibus in quinque sensibus subjugati sumus. Nam Abraham spiritum bellicosum significat; quinque reges quinque sensus corporis; Loth fidem captam a vitis; quam relaxat spiritus bellicosus; cccxviii vernaculi fidem significat quæ in Nicæno concilio est constituta a cccxviii episcopis, sed x ad decalogum, viii ad octo beatitudines pertinere possunt; qui his omnibus caret, nunquam ad prædictas beatitudines perveniet, Iso.

11. Prolem, fructum boni operis, Iso.

12. Editam, prolatam, procreatam, Iso.

13. Strage, cæde. — Bellicosus spiritus, ratio, quæ est in anima, pugnam exercens contra vitia ab harum servitute cum cor bellicosus spiritus liberaverit, erit consequens ut de matre virtute placens Deo proles creetur boni scilicet operis fructus, I.

14. Portenta, monstra, vel vitia, Iso.

15. Ceperant, merito capitur, qui cum criminosis moratur; imo deligerat immorari; contra quod Moyses ad populum, Discedite, inquit, a tabernaculis hominum impiorum; haud dubium quin dicat abire, ne et ipsi

B involvantur in peccatis eorum, Iso.

16. Immorantem, habitantem, Iso.

17. Fovebat, incolebat, diligebat, Iso.

18. Pollens, crescens, sive fulgens, vel abundans, sicut scriptum est: Recordatus est Deus Abraham, et liberavit Loth de subversione urbis. — Honore, ob honorem patris Loth pollebat, sicut scriptum est, etc., vel certe quia apud omnes Abraham propheta Dei habebatur. — Patruelis, Abraham, Iso.

19. Sinistris, contrariis; sinister nuntius erat qui adversa captivitatis nepotemque captum servitute barbaris nuntiabat. — Excitatus, conturbatus, Iso.

21. Barbarorum, gentilium, Iso.

22. Terque senos, xviii, Iso.

24. Quem, euntem hostem divitis gazæ copia impeditum fecerat, Iso.

25. Impeditum, hostem pro hostibus posuit, singulare pro plurali, ut est illud: Venit musca gravissima. — Copiis, divitiis, Iso.

26. Stringit, evaginat. — Plenus Deo, quoniam plenus Deo erat, ideo adversas acies facile superabat, Iso.

27. Mole, magnitudine, Iso.

28. Pellit, hic invenitur schema, quod hypozenxis appellatur; videlicet ubi diversa verba singulis quibusque clausulis proprie iunguntur. — Sauciatos, vulneratos, Iso.

30. Monilia, ornamenta, pro omni ornatu, Iso.

31. Buculas, vaccas, greges vaccarum, armenta boum, Iso.

32. Expeditus, liberatus, velox, vel solutus, Iso.

COMMENTARIUS.

7. In Vat. D, contra metrum, quod est dulce cordi. Ald., Gis. et alii vulg., quod dulce cordi est. A veteribus libris Heinsianis, a Mar., Rat., Weitz., Vatt., C, F, G, L, et aliis plerisque abest verbum substantivum est per epexegesis, ut in versu primo.

8. Scholiastes Persii ad illud *Lusca sacerdos satyra* 5 ait: Solent mulieres deformes et aliqua corporis parte manca ad deorum ministeria se conferre. Contra faciendum exemplo suo docuit Abrahamus.

10. Ald., mendose, suasit, et suum.

12. Mar., Rat., Weitz. cum aliis, Gis. parente. Heinsian omnes, Alex., Vatt. F, G, et plerique alii, placentem. Fuldens. male, placente. Heinsius ait in suis esse Deo placentem cum Aldo; addit Teolius, editiones omnes Heinsio anteriores, Aldina excepta, habere Deo parente. At non solum in Aldina editione, sed in aliis etiam antiquis invenio Deo placentem, ut in Basileensi anni 1540, Coloniensi 1594, et aliis. Sichardo placet parente, quia sequitur matre virtute, ut Cicerone gloriabatur, se suæ nobilitatis parentem habere laborem. Virtus mater dicitur, ut castitas mater hymno 11 Cathem. vers. 14.

14. Ald., Gis., Erfurt., Bong., Ang. cum Vatt. C, G, O, R, BB, et aliis, sævientis. Put., Oxon., Egm., Widm., Bonon., Alex., Mar., Rat. a prima manu, et alii servientis, quo verbo simili ratione sæpe usus est Prudentius. Barthius, lib. XLIII, cap. 7 Advers.,

in quodam ms. invenerat sævientis, quod optimum putat; sed fatetur in plerisque codd. esse servientis, et explicat, nisi cor redegerit in servitute, et ita portenta ejus, sive malignas cogitationes vicerit.

15. In Mar. error est ceperit, correctum supra ceperant. Simile mendum in Vat. C, ceperat.

22. Pignorius, de Servis pag. 22 et seqq., de vernæ et vernulæ appellatione edisserit: ita vocabant antiqui servos domi natos. Sed aliquando vernæ vox latiore notione pro quibuslibet servis accipiebatur, ut exemplis confirmat Pignorius.

23. Mar., pergat; supra pergant, recte.

24. Sichardus, perperam, triumphator pro triumphus. Triumphus nobilis dicitur, ut oda 1 Horatii: Palmaque nobilis.

25. Scripti Heinsiani, Alex., Vat. F, Ald., Bonon., Egm. et alii, captis tenebant. Weitzius, Gis., Mar., Rat., Vatt. C, F et alii, captis tenebat. Viennensis, captum tenebat.

26. Vienn., tunc ipse; alii, quin ipse. Erfurt. a prima manu, strinxit pro stringit.

31. Elmenhorsiu. in Arnobium pag. 16, buculam pro bove, juvenca, bucca ex glossis veteribus, Virgilio, Aldhelmo dici comprobatur. Ald. et Ang., vestes; alii, vestem.

32. Mar. et Bonon. cum Heinsianis, præter Puteanum, expeditus vinculis, quos sequi noluit Heinsius.

- Attrita bovis colla liber erigit.
582 Abram triumpho dissipator hostici.
 35 Redii, recepta prole fratris inclutus,
 Ne quam fidelis sanguinis prosapiam
 Vis pessimorum possideret principum.
 Adhuc recentem cæde de tanta virum
583 Donat sacerdos ferculis cœlestibus.
 40 Dei sacerdos, rex et idem præpotens,

- A** Origo cujus fonte inenarrabili
 Secreta nulli in prodit auctorem sui
 Melchisedech, qua stirpe, quæis majoribus
 Ignotus, uni cognitus tantum Deo.
 45 Mox et triformis angelorum trinitas
 Senis revisit hospitis mapalia.
 Et jam vieta Sara in alvo fertilis

GLOSSÆ VETERES.

33. Bovis, boia est apta catena colli. BACCAS nominat vincula ob rotunditatem; sed et teretes gemmæ BACCÆ dicuntur; ut illud: Oneretque bacis colla rubri littoris: nam et oleæ fructus, sive lauri bacas vocamus. BAGA ferrum dicitur, quo captiva sæpe mancipia strictis collis, et manibus aguntur, Iso. — Bacis, catenis, Vat. T.

34. Hostici, hostilis.
 36. Quam, aliquam. — Sanguinis, cognationis. — Prosapiam, posteritatem, progeniem; indignum quippe erat ut progeniem fidelis sanguinis pessimi possiderent principes, Iso.

37. Vis, potestas, Iso.
 39. Ferculis, cibus; metaphora: escis, vel mensis, Iso.

40. Sacerdos, Melchisedech. — Præpotens, valde

potens, Iso.

42. Secreta, scriptura, ut Apostolus ait: Sine patre, sine matre, sine genealogia, neque enim initium dierum, neque finem vitæ habens; nihil enim eorum scriptura refert: assimilatus autem Filio Dei manet sacerdos in perpetuum et figuram Dei tenuit, qui sine initio vel principio fuit, Iso.

B Melchisedech interpretatur rex justitiæ: nam Græce melchios rex salech justitiæ, et jure, quia ipse significat Christum, qui est rex justitiæ. — Quæis in juribus, quibus antecessoribus natus, id est patribus, Iso.

45. Triformis, triplex, Iso.

46. Magalia, mapalia et magalia idem sunt, id est casæ pastorum, quæ et tugurium, Iso.

47. Quietam, a partibus, id est sterilis. VIETA dicitur curva; unde et vimina a curvando. — Sara, nam

COMMENTARIUS

Rat., expeditur vinculis. Pl. riq. expeditus nexibus.

33. Weitzius amplexus est conjecturam Gruteri artita, quasi ab arto, seu arcto. Antiqui dicebant quidem artita pro artata seu arctata, impetrata pro impetrata, dolita pro dolata. Aliqui sumunt etiam artitus pro bonis artibus instructus. Sed hoc loco attrita ab altero verum est, et a pluribus similiter usurpatum. Alcimus lib. 1, Oppressos cophinis humeros, attritaque colla, ut Virgil., Ovid. aliosque præteream. Egm. scribit adtrita. Idem dicendum hymno 1 Peristeph., vers. 72: Et chalybs attrita colla, gravibus ambit circulis. De bacis magna est dissensio. Ita scribunt Aug., Alex., Vatt. F, G, L, Egm., Pal., apud Weitzium Aldo (nam is mihi baccis), Put., Teol. et vetustiores Heinsiani. In Aldo, Vatt. D, BB, baccis, quod perinde est, quamvis orthographia bacis magis probetur. In Rottendorpio priore est glossa: Baccæ proprie dicuntur fructus lauri, sive racemi hederarum, sed hic pro nodis catenarum ponuntur. Baccæ vero per duo CC ministræ Bacchi sunt. Gifanius Ind. Lucret., verbo vestis ex veteribus libris legendum ait bacis. aut, quod perinde est, bagis. Et bagis quidem habet Vat. O cum Erfurt. Fabricius vero vel baiis, vel boiis. Sed vocem baia præfert ex cod. ms. Borneri, et baias interpretatur folia palmarum ex S. Hieronymo, aut ramos palmarum ex veteri interprete apud Joannem evangelistam, e quorum surculis suspicatur facta fuisse vincula, quibus colla captivorum includerentur. Sich., Vienn., bogis. Mar., boiis vel bois. Rat., boiis. Vat. R, bois. Thuan., boigis. Weitzius et Giselinus, boiis. Giselinus advertit, Jacobum Meyerum in primo hymno Peristeph., ab eo perpurcato, voculam hanc, Plauto in Asinaria non incognitam, Prudentio restituisse: et recte quidem Giselinus rejicit lectionem baccis, si intelligatur, colla attrita baccis fuisse, quia monilia baccata, seu gemmata gestabant, antequam caperentur; quæ quidem est interpretatio Nebrisæ. Latinius etiam in Bibl. select. pro baccis, in Torn. posuit boiis. In Glossario Ducangii boia est compes, aut torques vincorum; ex quo conjicitur carnifices boias ab lralis vocari, quamvis alii dissentiant; pro eodem vero sumitur boga, bogia, бага, bodia. S. Hieronymus lib. v in Jerem. cap. xxvi, ad vers. Fac tibi vincula, et catenas, ait, vincula et catenas illas, seu furcas ligneas, quæ collo imponendæ erant, sermone vulgari boias dici. Et observandum Jeremiam quoque loqui de captivis. Marietus sine dubio corrigendum ait bogis, quod adhuc apud Insabres remaneat voca-

bulum boghe de jugo boum, quo eorum colla atteruntur. Isidorus lib. v, cap. 27: Boia, inquit, torques damnatorum, quasi jugum boum (al. in bove) ex genere vinculorum est. Agit eo cap. de pœnis in lege constitutis. Aliqui scribunt boya in S. Isidoro. Festus docet, boias fuisse tam ligneas, quam ferreas, et vincorum genus esse. Existimo, rem eandem diversis nominibus fuisse vocatam, ut assolet, et de bacis innuit Hieronymus. Itaque sive boiis, sive bacis, sive alio quovis modo scribas, intellige catenas collo impositas, tum hoc loco, tum hymno 1 Peristeph., vers. 46: Carcer illigata duris colla boiis impedit. Marietus ex hoc versu suspicabatur, legendum Astricta boiis colla liber erigit, scilicet colla antea boiis astricta, impedita et illigata. Nihil mutandum, nam concinnius est attrita, ut eodem hymno 1 Peristeph., vers. 71: Et chalybs attrita colla gravibus ambit circulis. Notandum etiam, versum, quem Iso allegat, Oneretque baccis colla rubri littoris esse, Boethii lib. iii de Consolatione, metro 3, ubi legitur baccis in editione qua utor, et sermo est de gemmis.

34. Ald., Abraham; alii, Abram.

36. Mar. a prima manu, Vat. C, F, L, cum Ald., nequa, quod approbavit Gifanius ex vet. lib. Idem exstat in Oxon. Sed Alex., Bonon., Vat. G et alii, neron Heinsiani, Weitz., Gis., nequam. Weitzius, prosapiem scripsit. Non placet.

39. Vocantur panis et vinum fercula cœlestia, quia ea obtulit Melchisedech, et sacramentum eucharistiæ eis significabatur, ut intelliges ex glossis seqq.

41. Hic et sequens versus desunt in Put.

43. Vienn., Melchisech. Metrum exigit Melchisedech. Hoc nomen regem justitiæ significat, ut ait Iso, sed ex origine Hebraica, non Græca ut ille existimat.

44. Bonon. contra carminis leges, uni tantum Deo cognitus.

45. Peccat idem Bonon. contra metrum et sensum, mox et informis pro mox et triformis. De hoc angelorum hospicio vide Dittoehænni tit. 4.

46. Mar., Rat., omnes Heinsiani, Weitz., magalia, Alex., Gis., et alii, mapalia, cum Ald., et Bonon. Alii scribunt mappalia, ut Bong. et Vat. C. Sed a primum breve est apud Virg. et alios. Vide Savaronem de mapaliis Afrorum casis, ad Sidonium pag. 120, vel ex correctione 111.

47. Ald., Gis. in contextu, Vat. F et alii, Et jam vieta Sara in alvo fertilis Munus juventæ mater exsanguis stupet. Videlicet, et Sara mater exsanguis stu-

- 534 Munus juventæ mater exsanguis stupet, A
Hæcæ gaudens, et caehinni pœnitens.
50 Hæc ad figuram prænotata est linea
quam nostra recto v. ta resculpat pede :
Vigilandum in armis pectorum fidelium,
O nemque nostri portionem corporis,
Que capta fœdæ serviat libidini,
55 585 Domi coactis liberandam viribus.

- Nos esse large vernularum iivi es,
Si quid trecenti, his novenis additis,
Posint, figura noverimus mystica.
Mox ipse Christus, qui sacerdos ve
60 Parente inenarrabili, atque uno s:
Cibum beatis offerens victoribus.
Parvam pudici cordis intrabit casam,
586 Monstrans honorem Trinitatis hospitiæ.

GLOSSÆ VETERES.

Sarai ante vocabatur, quæ interpretatur princeps mea, id est gentis Judæorum; postea mutato nomine Sara dicta est, id est princeps, absolute subauditur, omnium gentium, Iso.—Quietam scilicet a partibus exsanguis: desiderant enim ei et muliebria. Vat. T.

48. Exsanguis, sicut scriptum est: Desiderant Saræ fieri muliebria, Iso.

49. Caehinni, de risu patris, non matris, dictus est Isaac, quoniam iste venerat ex dubitatione, propter quod et mulier reprehenditur; ille vero de gaudio, Iso.

50. Linea, umbra, figura, forma, ut pictorum est, futuræ imaginis quibusdam prius lineis adumbrare: ita omnia in figura convingebant illis, scripta autem sunt propter nos; quæ utique rectis gressibus adimplenda sunt, Iso.

51. Quam, lineam.—Resculpat, renovet.—Pede, tramite, sensu, Iso.

52. In armis, armis scilicet lucis induti portionem nostri corporis, quæ per Loth, qui interpretatur declinans, accipitur, a fœdæ libidinis servitute cohibeamus, adunatis introrsum viribus, ut illud: Quodcumque invenerit manus tua, constanter operare, quia neque opus, neque ratio, nec sapientia erunt apud inferos, quo tu properas.—Arma, arma pectorum virtutes sunt, Iso.

54. Capta, apprehensa.—Serviat, pro serviebat, Iso.

55. Domi, in te: domus nostra est mens nostra.—Coactis, collectis, congregatis, Iso.

56. Nos, scilicet docet.—Large, abundanter. Abunde

domesticorum divites sumus, si cccxviii fidem Patrum inconcussam tenuerimus.—Vernularum, bonarum virtutum, virtutibus, I.

57. Trecenti, isti trecenti mysterium significant, scilicet crucis. Tau enim, qui figuram sanctæ crucis, trecentos significat. Si vis scire de decem et octo, lege B arithmeticæ minorem numerum intra novem computabis; significat in templo Constantini cccxviii episcopos defendisse Ecclesiam Dei contra hæresim Arianorum, I.

58. Figura, in figura, Iso.

59. Mox ipse, per fidem igitur perturbationibus superatis, sensibusque corporis libertate donatis, nihilque de nobis vindicante peccato; tum demum Christus, qui sacerdos verus seipsum obtulit immaculatum Deo, vicoribus dignanter occurrens, panem corporis, vinumque sui sanguinis offert, I.

60. Parente, ut ait propheta: Generationem ejus quis enarravit? Iso.

61. Cibum, æternam refectionem, Iso.

62. Pudici, cordis etiam pudici humilium mentem hospita Trinitas intrare dignabitur juxta illud: Ego et Pater veniemus et mansionem apud eum faciemus.—Cæam, mansuetudinem; justitiam scrutans uniuscujusque cordis, I.

65. Hospitiæ, si nos bellum contra vitia gesserimus, tunc intrabit Trinitas habitaculis nostris. et secundabit C ea filii virtutum; hospitiæ apud veteres feminini generis; apud nos communis generis, I.

COMMENTARIUS.

pet in alvo jam vieta munus fertilis juventæ. Heinsius ex suis scribendum ait, *Et jam vieta Sara in alvum fertilis Munus juventæ mater exsanguis stupet*, quod explicat, Saram esse fertilem in alvum jam vieta, ut præfat. Apotheos. vers. 47, ex quibusdam mss., *fertilis in herbam*. Ego qui dem ingens discrimen esse pro inter has duas locutiones, *fertilis in herbam*, et *fertilis in alvum vieta*, quarum primam non respicio, alteram non probo. In membranis magna est varietas. Vienn., *Et jam quietam Sara in alvum fertile Munus venire mater exsanguis stupet*. Mar., *Et jam quietam Sara in alvum fertilis Munus venire*. Rat., *Et jam quietam Sara in alvum fertile Munus venire*, quod Weitzius expressit. Alex., *Et jam vieta Sara in alvum fertilis Munus juventæ*. Bonon., *Et jam vieta Sara in alvum fertilis*; sed mendose postea, *majus juventæ*, uti etiam perperam Fuld., *Et jam fetam*. Palat. et Oxon. faciunt cum Alex. In Thuan. est *quietam*; cætera, ut in Alexandrino. Fabricius Aldo assentitur. In margine quarundam editionum, *Et jam quietam Saræ in alvum fertile Munus venire*. Iso quietam et vieta videtur legisse. Munus juventæ pro facultate pariendi ponitur, ut a Paulino in carm. de S. Joan. Baptista: *Et venit effeto munus juvenile sub ævo*. Multi scribunt Sarra.

50. Nebrissa lineam interpretatur semitam angustam, quam vita nostra debet recto pede resculpere, hoc est, atterendo dilatâre. Confer Isonis glossam. *Sculpare* artis statuariae proprium verbum est. *Resculpo* iterum sculpo, seu lingo, et renovo. Eo verbo usi sunt Tertullianus, Augustinus, Rufinus. Vide Bigallium ad cap. 5 Tertull. de Jejunis: *Nam et primus populus primi hominis resculperat crimen*.

51. F. br. *resculpit pro resculpat*.

52. S. Prosper prope fin. Epigrammat.: *Nunquam te:tu bonis, nunquam certamina desunt, Et quæcum*

certet, mens pia semper habet.

53. Egm., Widm., Pal., Mar., Rat., pectoris. Alii cum editis, corporis. In Viennens., *Omnemque docet nostri portionem corporis*. Deest verbum *docet* in aliis, neque stare potest cum metro.

54. Ald. et Weitz. *fæde*, adverbium. Alii editi, *fædæ* libidini. E mss. alii habent diphthongum in ultima, alii non habent. Sed in multis omnino desunt diphthongi.

56. Hunc locum fuscè explicuimus ca. 20 proleg. Eis, qui in 318 vernaculis Abraham Patres Nicænos interpretantur, annumerandus est S. Marcus monachus sæculo iv, ojuse. 10, num. 8, tom. VIII Bibliothecæ Gallandianæ. Barthius observat mendu esse in suo vet. libro non esse pro nos esse.

57. Viennens., mendose, *trecentis*. In nonnullis vulg., *his novenis additis*, non bene. In glossa post verba figuram sanctæ crucis supple habet, vel quid aliud simile.

58. Barthius conicit *prosint* pro *possint*. Sed optime *possint*, aut si quid velis mutare, *possunt*, ut Virgilius lib. ix Æneid.: *Siquid mea carmina possunt*.

59. In Vat. C traje: tio præpostera *Mox ipse Christus, qui verus est sacerdos*. Has non dicimus varietates lectionum, sed exscriptorum errata.

60. Plerique, ut Ald., Erfurt., Widm., Bong., Gifanuis Ind. Lucret., *de hintu*, pag. mihi 437, Putean., Sich., Mar., Rat., Viennens., Vatt. D, F, L, O, BB, *Parente natus alto, et ineffabili*. Magis placet Alex., *Parente inenarrabili, atque uno satus*, cum Gis. et Pal. a prima manu. Vat. G. Fuld., *Parente inenarrabili, a que alto satus*. Fabricius, *Parente natus alto, et inenarrabili*. Prima lectio proba est, ut putat Heinsius, et quar us res tribrachys, exclusâ elisione. Giselinus ex hac diversitate duas editiones operum Prudentii arguit.

62. Ang., non bene, *pudici pectoris*.

- Animam deinde spiritus complexibus   A   Tunc sera dotem possidens puerpera,
65 Pie maritam, prolis expertem diu,   Hærede digno patris implebit domum.
Faciet perenni fertilem de semine.

GLOSSÆ VETERES.

64. Animam, quam Sara significat. — Spiritus, per spiritum intelligere vult Abraham, per animam Saram, l.
65. Maritam, syncopa, id est conjunctam, quasi maritatum, a verbo, quod est, marito, as. — Proles, virtutum spiritualium. — Expertem, ignotam, l.
66. Fertilem, fructiferam cum bonis operibus. — Semine, si semen est verbum Dei, consequenter et filii opera sunt, quorum utique mercede in fine dominabimur; non feminam, id est non molle quid ac resolutum, sed puerum, id est, forte ac solidum parientes, ut

illud: cum autem pepererit puerum, etc., l.

67. Dotem, scilicet virtutum, vitam beatam, vel justam vitam; hos sinit intrare quos dignos probat. — Puerpera, puerum pariens, lso.

68. Hærede digno, secundum illud: Filii tui, sicut novellæ olivarum, et alibi: Dirige filios eorum; ac paulo post: Et opera manuum nostrarum dirige super nos. — Patris, ostenditur per divinitatem et humanitatem; quæ cum sint duo, non tamen duo, sed unus est Christus, lso.

COMMENTARIUS.

64. Ald., Gis. in contextu l ed., connexibus; alii melius complexibus.

65. Aldus, pie, minus bene, pro pie. In nonnullis vulg., expertam; corrige expertem. Cauchius ex codice scripto malebat pie maritans.

67. Ald., Nebr., et alii vulg., Sarra. Plerique editi et mss., sera, ut ante vers. 2, Abraham serus pater dicitur. In Vat. C, sera a prima manu, Sarrasupra.

68. Palat., implevit; melius implebit.

PSYCHOMACHIA.

- 587 Christe, graves hominum semper mise- B   Qui patria virtute cluis, propriaque, sed una,
[rate labores,   (Unum namque Deum colimus de nomine trino:

GLOSSÆ VETERES.

1. Graves, magnos. — Miserate, participium a verbo miseror, aris, quod regit accusativum; hinc etiam miserans ait: Venite ad me omnes, qui laboratis, lso.

2. Patria, paterna; paterna virtus Christus est substantiva, non accidens; neque secunda qualitas Patrie,

sed Filius ejus est; quia non a se, sed ab eo ipso genuit se. — Cluis, crescis, polles. — Una, scilicet substantia. l.

3. Nominis trino, Pater, et Filius, et Spiritus sanctus, l.

COMMENTARIUS.

1. In Rat. hic est titulus, Incipit Psychomachia liber Aurelii Prudentii Clementis de pugna virtutum atque vitiorum. In Mar., Invocatio. In veteribus aliis codd. desunt interdum tituli. Sæpius autem inscriptio libri reperitur in præfationis limine, quam in ejusdem præfationis fine. Primus iste versus ex imitatione Virgilio conformatus est lib. vi Æneid., vers. 56: Phæbe, graves Trojæ semper miserate labores.

3. In not. ad præf. Apoth. vers. 31 dixi de Prudentio aliisque Latinis scriptoribus sæpe esse superfluum; adeoque idem est de nomine trino, ac nomine trino. Heinsius legit de nomine utroque cum suis, Egm., Bonon. et Pal.: quia, inquit, de Deo Patre et Filio tantum agit. Barthius lib. I Advers., cap. 11, reperit eandem lectionem in cod. membr. vetusto, sed conjicit legendum te nomine trino, vel potius te nomine trino. Unum, ait, Deum nomine tantum trinum dicere ego non satis pius existimo, neque consonum iis quæ eo tempore Augustinus, Hilarius, Athanasius, Cyrillus, Hieronymus et alii infiniti de eodem mysterio scripserunt, quorum sane nullus ita loquatur... Si quis autem scriptor circumspexit in mysteriis fidei, is sane, etiamsi poeta, quod genus licet a majore uti dicitur, est Prudentius noster, eo etiam nomine omnium commendatione dignissimus. Verum illud Barthius errat, quod putet alios SS. Patres, Prudentii æquales, Deum nomine trino nunquam dixisse: quod enim addit, non esse satis pius dicere, Deum esse nomine tantum trino, non repugno; sed adverbium tantum de suo ille adjunxit, quod in Prudentio non legitur. S. Gregorius Nazianzenus in tractatu de Fide, post initium: Tria, ait, nomina, et tres personas unius esse D essentialiæ, unius majestatis, atque potentie credimus. S. Paulinus Natali 9: Sic animas steriles in nomine

gratia trino, Innovat; et ibid. iterum: Fæsus enim est unum trino sub nomine regem. Et epistola 12 ad Severum: Ecce velut trino colit unam nomine mentem, Sic trinum sancta mole sacravit opus. In versibus qui Claudiani nomine circumferuntur, sed, ut alibi monui, adjudicandi sunt Merobaudi Scholastico Hispano: Tu solus Patrisque comes, et Spiritus insons, Et toties unum triplicique in nomine simplex. Sequiori etiam tempore similis locutio erat in usu. Drepanius Florus, poeta supra suum sæculum, in carmine de cereo paschali: Unum quæ trino celebrant sub nomine numen, ubi imitatus videtur Prudentium. Instrumentum concessionis Ordonii III anno 955, tom. XXXIV Hispaniæ sacræ, pag. 459, ita incipit: In nomine triplo, simpli, divino, ego Ordonius nutu Dei rex, etc. Alia, quæ huc adduci possent, attuli supra Cathem. hymn. 3, vers. 20, et præfat. Apotheos. vers. 1, ubi similes loquendi formulas contra Hincmarum defendi. Porro habent de nomine trino codd. Vat., C, D, F, G, L, R, O, BB. In cod. Vat. II, utroque a prima manu, supra trino. In Alex., utroque. Viennens., Mariet., Rat., Ald., Gis., Weitz. et veteres editi, trino, quod Chamillardus prætulit. Cellarius, Heinsii auctoritate permotus, utroque edidit, quod tenuit etiam Teolius. Confer Petrum Constantium in Vindiciis veterum codicum confirmatis, qui Gottescalcum contra Hincmarum tuetur, et Lamium de recta Nicænorum Patrum Fide cap. 33, num. 10, qui in Missali edito a card. Thomasio trina veritas in interrogationibus ad baptizatos dici observat, Berniniumque refellit, quod Histor. sæculi viii cap. 7 asseruerit, Gottescalcum defendisse hanc locutionem triplex deitas: nam Lamius trina deitas dici posse ait, triplex deitas negat.

- 588** Non tamen et solam, quia tu Deus ex A
[Patre, Christe)
5 Dissere, rex noster, quo milite pellere cupis
Mens armata queat nostri de pectoris antro.
Exoritur quoties turbatis sensibus intus
Seditio, atque animam morborum rixa fatigat,
Quod tunc præsidium pro libertate tuenda,
10 Quæve acies furiis inter præcordia mixtis
Obsistat meliore manu; nec enim, bone ductor,
589 Magnarum virtutum inopes, nervisque
[carentes

- Christicolas vitiis populantibus exposuisti.
Ipsæ salutiferas obsesso in corpore turmas
15 Depugnare jubes: ipse excellentibus armis
Artibus ingenium, quibus ad ludibria cordis
Oppugnanda potens tibi dimicet, et tibi vincat.
Vincendi præsens ratio est, si cominus ipsas
Virtutum facies, et colluctantia contra
20 Viribus infestis liceat portenta notare.
Prima petit campum dubia sub sorte duelli

GLOSSÆ VETERES.

4. Non tamen, sic in Deo credamus unitatem, ut solitudinem non admittamus. Unus est enim, non solitarius, I.
5. Disse e, ostende, vel dic. — Milite, exercitu fugere vitia, I.
6. Armata, arma, inquit Apostolus, militiæ nostræ non carnalia, sed potentia Dei. — Queat, possit. — Antro, cogitatione, Iso.
7. Exoritur, excrescit, v. levenit. — Turbatis, congregatis, Iso.
8. Seditio, discordia. Caro concupiscit adversus spiritum, et retro. — Animam, cogitationem. — Morborum, vitiorum. — Rixa, contentio. — Fatigat, tribulat, I.
9. Præsidium, auxilium. — Pro libertate, quæ est ad protegendum. Absit, ut in se Christus credentes vitiis exposuerit, viribusque reddiderit destitutos, etiam si maximis virtutibus nequaquam præditi sint, cum dicat: Noli timere, pusillus grex; benedicatque pusillis cum majoribus, state, et nolite iterum jugo servitutis contineri; alioquin qui facit peccatum, servus est peccati. — Pro libertate, bona facere, I.
10. Acies, scilicet obsistit. — Furiis, vitiis, vel suggestionibus. — Præcordia, interiora; integrum mentis ingenium, I.
11. Obsistat, contra stet. — Meliore, cælesti multitudine, vel virtute. — Nec enim, quia. — Ductor, auctor, vel dux, I.
12. Nervis, virtutibus, viribus, I.
13. Christicolas, Christianos, qui Christum colunt. — Populantibus, vastantibus. — Exposuisti, contra posuisti, non deposuisti, I.

14. Ipse, Induite, inquit, armaturam Dei. — Salutiferas, signatas. — Obsesso, circumsepta anima. — Turmas, virtutes, I.
15. Depugnare, contra vitia præcinitis pugnare. — Excellentibus armis artibus, excellentibus adjuvas virtutibus, I.
16. Ingenium, ingenium potens, Christo potius vincat. Unde et Psalmista: Non nobis, Domine, sed nomini tuo da gloriam; itemque: In Deo faciemus virtutes. — Ludibria, ad ludos; immunditiam, I.
17. Potens, habens cæleste adjutorium. — Tibi, ad tuum honorem. — Et tibi, ad tuam laudem. — Vincat, tunc caro lætatur, cum vitia vincit, I.
18. Præsens, omni tempore parata ad prælium. — Coninus, contra, sine intermissione, prope; in sequenti siquidem opere contra invicem posita sunt, et repugnantia vitia, ex expugnantes virtutes: unde conjicitur, velut pictis historiis omne carmen ab auctore fuisse distinctum, I.
19. Colluctantia, obstantia, repugnantia, I.
20. Viribus, suggestionibus. — Portenta, jure vitia portenta nuncupantur, non enim secundum naturam sunt, sed naturæ contraria. — Notare, componere, scribere, I.
21. Prima, rectissime a fide caput, quæ, teste Apostolo, et initium bonorum, et virtutum est fundamentum, alioquin quidquid non est ex fide, peccatum est. — Petit, intravit. — Campum, campus est mundus, in cujus fines prædicatorum sonus exiit; nec apud eos, sed apud incredulos sors dubia videbatur. — Duelli, belli. Duellum, quasi duorum nominum bellum, I.

COMMENTARIUS

4. Cap. LXIV Isaïæ, vers. 24: Ego sum Dominus, faciens omnia, extendens cælos solus, stabiliens terram, et nullus mecum. A Prudentio dicitur unus Deus, non tamen solus: recte, quia Isaïas eo loco, populum ab idololorum cultu revocare contendens, naturæ divinæ unitatem astruit, quod fateatur poeta noster, simul plures personas asserens.
8. Rat., Erfurt., Bong., animum.
10. Vitia non immerito dicuntur furie. Lactantius, lib. vi, cap. 21: Tres sunt igitur affectus, qui homines in omnia facinora præcipites agunt, ira, cupiditas, libido. Propterea poetæ tres furias esse dixerunt, quæ in mentes hominum exagitant, ira ultionem desiderat, cupiditas opes, libido voluptates. Nunc septem vitia principalia sive capitalia numerantur; cum octo recenseri consueverunt; de quo vide Theodulphum Aurelianensem Capitulum ad presbyteros cap. 51.
13. Erfurt., spoliantibus; cæteri, populantibus. Hac ratione Simonidis error evertitur, qui Deum nobis invidisse jactabat, quod tot vitiis obnoxios esse permiserit. Nam simul salutiferas obsesso in corpore turmas depugnare jubet.
15. Egm., Pal. et Barthii codex, armis perperam pro armis. Barthius, quem nunc sæpe advocabo, de hoc suo codice et correctionibus loquitur lib. I. Advers., cap. 41; item cap. 9, lib. II; cap. 12 lib. III; et cap. 18 ejusdem libri. Erant autem Barthii mem-

branæ perveteres, picturisque antiquitatem referentibus exornatæ.

19. Erfurt., male, acies pro facies.
20. Vat. G, infectis; recte emendatum infestis. Post hunc versum titulus in plurimis codicibus ponitur, quamquam Prudentius nullos posuisse videatur. In Mar. et Rat., Fides. In Viennen., De Bello fidei et Culturæ deorum. Aldus, Fidei et Idololatriæ pugna: ipse scribit idolatriæ. Chamillardus, Fides et Idololatria. Weitzius et Giselinus Aldo adherent.
21. Poeta virtutes et vitia graphice describit. Multa ad hunc libellum illustrandum peti possent ex Characteribus Theophrasti cum commentariis Casauboni, quos ex mss. Vaticanis nuper auxit cl. Joann. Christophorus Amadæus, et paulo ante in sermonem Hispanum cl. Ignatius Lopez de Ayala converterat. Alia etiam philosophus Seneca posset suppeditare. Etenim de virtutibus et vitiis philosophi ethnici vere et argute aliquando disseruerunt. Sed ex sacris potissimum Litteris et Ecclesiæ doctoribus doctrinam suam hausit Prudentius: quos ego fontes dum attingo, philosophos gentiles ita laudo, ita verum interdum invenientes mirari soleo, ut homines utroque oculo captos, qui labore et industria id demum assequuntur, ut certa quadam via recte incedant, quasi offendant. Prima inducitur fides dubia sub sorte duelli: ubi non credo, poetam solum respexisse ad naturam

- 590** Pugnatura Fides, agresti turbida cultu, A
Nuda humeros, intonsa comas, exerta licertos.
Namque repentinus laudis calor ad nova fervens
25 Prælia, nec telis meminit, nec tegmine cingi :
591 Pectore sed fidens valido, membrisque
[relectis
Provocat insani frangenda pericula belli.
Ecce lacessentem collatis viribus audet
Prima ferire fidem veterum Cultura deorum.
30 Illa hostile caput, phalerataque tempora vittis
Altior insurgens labefactat, et ora, cruore

GLOSSÆ VETERES

- 22.** Agresti, non enim ad prædicandum philosophos, sed piscatores elegit. — Turbida, irata, deformis, non secundum carnem militans. — Cultu, habitu, l.
23. Nuda, prompta ad bona opera. — Humeros, nudos habens humeros. — Intonsa, inculta; quæ non colebatur, ut virtus. — Exerta, nudata ad prælium. In carne, inquit, ambulantes, non secundum carnem militantes. — Licertos, brachia, l.
24. Repentinus, et factus est repente de cælo sonus, Iso.
25. Nec telis meminit, non enim in sapientia verbi syllogismos Aristotelis, sive contorta Chryssippi sancti prædicatores jaculati sunt, l.
26. Valido, hujus omnino validum pectus erat, qui dicebat: An experimentum queritis ejus qui in me loquitur, Christi? — Membris, membra etiam retexerat: Nihil, inquit, intulimus in hunc mundum. — Relectis, nudatis, l.
27. Frangenda, ne idololatria, atque cultura deorum ulterius coleretur. — Belli, secti, l.
28. Lacessentem, provocantem; fidem prima ferit idololatria, cum fidei prædicatores insequitur. — Collatis, collectis, l.
30. Illa, fides. — Hostile, hostile caput labefactat,

- De pecudum satiat, sola applicat, et pede cal-
[cat
Elisos in morte oculos: animamque malignam
Fracta intercepti commercia gutturis arctant,
35 Difficilemque obitum suspiria longa fatigant.
Exsultat victrix legio: quam mille coactam
Martyribus regina Fides animarat in hostem.
Tunc fortes socios parva pro laude coronat
592 Floribus, ardentique jubet vestirier ostro.
30 Exin gramineo in campo concurrere prompta
Virgo Pudicitia speciosis fulget in armis:

- cum reges, sive philosophi ad cultum curvantur religionis. — Caput, idololatriæ. — Phalerata, ornata, l.
31. Ora, aspicientes vana pro nihilo computantur: nam et moriuntur, cum meditantur, ut videant, l.
33. Elisos, contractos, l.
34. Commercium, mutuata vicissitudines statuum; tæniæ. — Arctant, coustringunt, l.
36. Legio, scilicet fidei. — Coactam, collectam, Iso.
37. Animarat, instigabat, animum dederat, l.
38. Socios, virtutes. — Parva, syncopa, parva, acquisita, præparata; et venit a verbo parior, l.
39. Floribus, flores sunt immarcescibilis viror æternæ mercedis; quia per sanguinis sui undam vitam æternam promeruerunt; voluptatibus. — Ardente, pro ardore dilectionis posuit. — Ostro, purpura, l.
40. Exin, deinde. — Gramineo, gramineo. — Campo, exercitium continentæ virore jugi jucundum est. — Concurrere prompta, pugnare parata, l.
41. Pudicitia, jure post fidem pudicitia poni ut; quoniam sicut integritas fidei virginitas est mentis; ita castitas carnis exordium est sanctæ operationis: hæc enim destructa, omnis virtutum fabrica ruit. — Speciosis, speciosa sunt utrinque arma lucis, ut illud: Sini lumbi vestri præcincti, et lucernæ ardentes, l.

COMMENTARIUS.

belli, in qua fortuna plerumque dominari solet, ut Nebrissa, Weitzius et Chamillardus explicant; sed potius ad liberam hominum voluntatem, ut Iso inquit. Sichardus ait, adeo alacrem fidem describi, ut ex primo ejus aspectu facile tibi victoriam pollicearis. Alcimus Avitus de Laude virginittatis vers. 565: At tu, virgo Dei, sanctis quam moribus ornant, Hinc pudor, inde fides, internis fortior armis Belli geris... Hæc viriuis opes, hæc sunt solatia belli... Quæ prudenti olim cecinit Prudentius ore. Ubi Psychomachia argumentum representat. Iso, Apostoli verba ad Rom. xiv, 23, Omne autem quod non est ex fide, peccatum est, accipit de fide qua in Deum credimus: et ita quidem nonnulli SS. Patres eundem locum explicant. Sed hi ipsi peccatum intellegunt hoc loco dici opus inutile ad vitam æternam consequendam. Cæterum plerique melius Apostolum interpretantur de fide, sive conscientia, qua credimus aliquid opus nobis licere, ut ex ipso contextu liquet. Certum quidem est non omnia infidelium opera esse peccata, nec philosophorum virtutes esse vitia.

22. Fuld., non inepte, vultu pro cultu. Poeticam hanc fidei descriptionem Iso satis feliciter interpretatur. Adam interpretationem Ruperti Tuitiensis, qui lib. vi de Oper. Sp. S., cap. 16, ait: Fuerunt tamen quam plurimi, qui non ejusmodi stolis (bonorum operum) adornati cucurrerunt ad confessionem sancti nominis, et adhuc recenti baptismo nitentes, nullis operum præculti ornatibus, induerunt gloriam martyrii. De talium fide quidam ita cecinit: Primum petit campum, etc. Ubi versu 24 contra metrum legitur calor laudis...

25. Exerimus lacertos, seu nudamus brachia, cum operi alicui seu labori maxime expediti et intenti esse volumus. Notat Giselinus, fidem alacritate et con-

stantia communiti, idololatriam phaleris ornari: apposite.

24. Viennens., jamque; alii, namque. Put., labor; cæteri melius calor; sed Vat. F. perperam voces trajecit calor laudis pro laudis calor. Vide vers. 22.

27. Pericula frangenda ait, ut hymno 1 Cath., vers. 45: rupto tenebrarum situ. Sic etiam dicitur frangere audaciam, consilia, sententiam, morbum. Post hunc versum in Mar. et Rat. titulus est: Cultura deorum.

30. Tam in Mar. quam in Rat. exaratum est tempora pro tempora.

31. Imitatio Maronis, qui non semel lib. xi et xii, Altior insurgens.

32. In quibusdam vulg., e pecudum. Superfluum sæpe est de, ut monui vers. 5.

33. Weitzius, Gis., Mar., Vat. R., in mortem. Plerique alii nostri et Heinisiani cum Aldo, in morte; et Heinisius id confirmat, quia poete aiunt, Oculi in morte natantes. Ipse ediderat in mortem.

34. Perperam in editione Weitziana notatum ad oram arctans pro arctant.

37. Viennens., armarat. Fuld., armabat. Alii melius animarat. In ms. optimæ notæ, collato a Michaelæ Piccarto apud Weitzium, est armarat.

38. Pro tunc habent nunc Vienn., Mar., Rat., Bong., Torn., Gall. et alii. Carolus Paschalis, de Coronis pag. 115, lib. ii, cap. 15, multa affert, quibus suadeat flores a poetis interdum poni pro coronis, quod e floribus confici soleant.

39. Post hunc versum titulus in Aldo, Pudicitia pugna. In Mar., et R. t., Pudicitia; in Viennens. nullus est titulus.

40. Fabr., Gis., Vat. F. G., gramineo campo sine in. Nebrissa legit prona; alii prompta.

41. Omnes virtutes virgines dicuntur, præsertim

- Quam patrias succincta facies Sodomita Libido A
Aggreditur, piceamque ardenti sulphure pinum
Ingerit in faciem, pudibundaque lumina flammis
43 Appetit, et tetro tentat suffundere fumo.
Sed dextram furia flagrantis, et ignea dira
Tela lupæ saxo ferit imperterrita virgo,
593 Excussasque sacro tædas depellit ab ore.
Tunc exarmatæ jugulum meretricis adactæ
50 Transfigit gladio: calidos vomit illa vapores,
Sanguine concretos cœnoso: spiritus inde

GLOSSÆ VETERES.

43. Piceamque, omnes adulterantes, quasi cibanus corda eorum, quæ succensa intrinsecus ni lore fetent, et lumine carent; sed piceam faciem appellat, quia in libidine ardor et feor est. — Pinum, faciem, l.
44. Lumina, intellectum perspicuæ veritatis immun-
dis cupit delectationibus obscurare, l.
45. Appetit, quæsiuit, l.
46. Dextram, immunditias blandæ persuasionis ri-
gore propositi gravi celeriter ab aspectu depellit, l.
47. Lupæ, meretricis. — Imperterrita, petra erat
Christus, l.
48. Ore, scilicet suo, l.
49. Exarmatæ, sine armis. — Jugulum, pectus, vel
cervicem, l.
50. Gladio, repulsis igitur cogitationibus immundis,
gladio utitur, quod est verbum Dei; ut illud: Fornica-
tores enim et adulteros judicabit Deus, l.
51. Sanguine, quod non potest a vigilantibus tor-
quere, dormientibus velut in vitis molitur; nec ulterius
procedere sinitur. — Concretos, commixtos. — Cœnoso,
sædo, lutulento. Cœnos græce lutum dicitur, l.
53. Exclamat, castitas ad suos conversa inquit, l.
54. Hic, talis; in hoc loco. — Semper, æternum, l.
58. Tene, miror, l.
59. Récalescere, revivescere, l.

COMMENTARIUS.

vero pudicitia. De fide in hymno S. Romani vers. 552: *Foreque primas virgo custodit fides*. De justitia sive Astræa Ovidius et alii. In Mar. et Rat. titulus post hunc versum, *Libido*.

42. Mar., *Sodomita* pro *Sodomita*. In Rat. corrector inepus, erasis prioribus, apposuit *Sodomitis erimnis*, ita enim scripsit: quasi non licuerit Prudentio femini-
no genere efferre *Sodomita*, ut dicitur femina sacerdos, testis, et similia. Aiunt dici debere *Sodomitis*, *Sodomitidis*. Testem veterem afferant qui id a Severo, ac Prudentii auctoritatem eleve-
grammaticis recentibus fidem præstabo, qui neque veteribus præsto, cum scriptor pariter antiquus est arguendus. Furiis facies poetæ tribuunt; libidinis vero facies magis propriæ sunt, ut tædæ, de quibus mentio infra occurrit; et dicuntur *patriæ*, quia ipsa appellatur *Sodomita*. De incendio Sodomitico in Hamartigenia egimus.

44. Luxuriam oculos invadere, et videndi facultatem eripere, probe notat Peveratus ex Chrysost. homil. 2 ad Cor. l.

47. *Lupa* antiquis est meretrix, ex quo *lupanar*. Giselinus observat aptissimam esse antithesim *faces sulphureas* pro *libidinis armis*, et *saxum* pro *telo pudicitia*, neque id a medicorum scitis alienum esse probat auctoritate Galeni lib. ult. de Conservanda Valetud. Glossa videtur tr-
jecta e verbo *saxo* ad *imperterrita*.

51. Barthius lib. xxxvi, cap. 7, putat, hoc loco *cœnoso* esse a *cæna*, non a *cæno*, seu luto; et intelligit sanguinem ex cæna hesternâ. Sed verius puto, esse a *cæno*, ut statim spiritus libidinis *sordidus* dicitur. Quod autem Barthius plura colligit nomina in *osus*, quæ obliterata habentur pro barbaris, nec auctores habent omnino improbandos, minime id arguit in his nominibus esse reponendum *cœnoso* a *cæna*, aut eo usum fuisse Prudentium hac significatione. Multa vero profert Barthius, quæ, nescio cur obliterata aut pro barbaris haberi existimet, ut *ventosus*, *verbosus*, *gratosus*, *luminosus*, *clamosus*, *agnosus*, *frondosus*. Scaliger lib. vi Poetic., cap. 7, congerit nomina in *osus*, quibus usus est, et delectari videbatur Horatius: *æstuosus*, *obliviosus*, *periculosus*, *libidinosus*, *otiosus*, *luctuosus*, *pretiosus*, *damnatus*, *vitosus*, *sumptuosus*, *studiosus*, *speciosus*, *caliginosus*, *maculosus*, *belluosus*, *siiculosus*, *impriosus*, *ulcerosus*, *generosus*, *cerebrosus*, *plagosus*, *laboriosus*,

injuriosus, *formidosus*, *dolosus*, *tumultuosus*, *fastidiosus*, *operosus*, *umbrosus*, *famosus*, *bellicosus*, *jocosus*, *animosus*, *fabulosus*, *ventosus*, *probrosus*. Heinsius suspicatur *sanioso*, et a manu male feriat esse *cœnoso*, quia *lutulenta* libido postea dicitur. Non probo conjecturam. Glossam Isonis ita intellige vel potius corrige: *κοινός* Græce est communis, et quia ea quæ promiscuo omnium usui patent, solent contaminari sordesque colligere, idcirco accipitur etiam pro impuro, impolluto.

52. Weitzius pro *sordibus* advocat Giselinam: intelligo primam hujus editionem, nam in secunda correctæ *sordidus* cum cæteris omnibus habet.

53. Alex., Vatt. G, H, O, BB, Heinsiani, Erfurt., Palat., Mar., Rat., *Hoc habet, exclamat*. Sic Virgilius lib. v, *Hoc habet: hæc melior magnis data vicima divis*. Terentius in Andriæ, *Captus est, habet*. Proverbium e gladiatorum ludo, quo indicatur habere vulnus lethale, qui victus et vulneratus est. Alii aliter legunt. Vienn., Gifanius, Vatt. F, L, *Hoc habe, exclamat*, per hiatum. Ang., *Hæc habe, exclamat*. Vat. D, male, *Hoc habeto, exclamat*. Aldus, *Hoc tibi habe, exclamat*, quod in contextu Giselinus posuit, sed dubius, an præferret *Hoc habe, exclama*, quod amplexi sunt Sich., Weitz. et alii recentiores. Lipsius, lib. ii Sermon. Saturnal. cap. 21, agit de clamore ad vulnus, *Hoc habet*, et Prudentium citans ait, Prudentius meus *Psychomachia*, *Hoc habet, exclamat*. Fortasse suum Prudentii exemplar laudat.

57. Bene habet, quod Giselinum, haud ignobilem medicum, Prudentii interpretem audire possumus, cujus auctoritate poetæ doctrina illustretur. Docet Giselinus quod *cum jecur, ut alia omnia viscera, fibræ suam soliditatem debeat, venarumque omnium fons sit et origo, recte per metalepsim ex istis omne genus libidines et cupiditates, ipseque adeo animus intelligitur, tum hic, tum aliis innumeris locis. Infra vers. 761, quia sciassa voluntas Confundit variis arcana biformia fibræ; et vers. 258, Anne pudicitia gelidum jecur utile bello est? Opponit vero Prudentius *lampada Christi lampadi Veneris, seu Cupidinis*, de qua passim apud poetæ.*

60. Weitz. cum Erfurt. et Bong., *cervixque* minus bene pro *cervix*. Mar., Rat., Vienn. et alii cum Vulgata, *Holofernis*, Heinsiani *Olofernis*, Aldus *Olopherni*. Alii *Oloferni*. Hanc historiam habes in libro Judith cap. xiii.

Cæsa, Cupidino madefactum sanguine lavit, A
 Gemmatumque torum mœchi ducis aspera Judith
 Sprevit, et incestos compescuit ense furores,
 Famosum mulier referens ex hoste tropæum
 65 Non trepidante manu, vindex mea, cœlitus
 [audax.
 At fortasse parum fortis matrona sub umbra
 Legis adhuc pugnans, dum tempora nostra
 [figurat,
 595 Vera quibus virtus terrena in corpora
 [fluxit,
 Grande per infirmos caput excisura ministros.
 70 Nunquid et intactæ post partum virginis ullum
 Fas tibi jam superest? Post partum virginis, ex
 [quo
 Corporis humani naturam pristina origo

Deseruit, carnemque novam vis ardua sevit,
 Atque innupta Deum concepit femina Christum,
 75 Mortali de matre hominem, sed cum Patre
 [numen.
 Inde omnis jam diva caro est, quæ concipit
 [illum,
 Naturamque Dei consortis fœdere sumit:
 Verbum quippe caro factum, non destitit esse,
 596 Quod fuerat, Verbum, dum carnis glu-
 [tinat usum,
 80 Majestate quidem non degenerante per usum
 Carnis, sed miseros ad nobiliora trabente.
 Ille manet, quod semper erat, quod non erat,
 [esse
 Incipiens: nos, quod fuimus, jam non sumus,
 [aucti

GLOSSÆ VETERES.

61. Cupidino, libidinoso, luxurioso.—Lavit, hu-
 mectavit, l.
 62. Torum, lictum.—Mœchi, adulteri, stupratoris, l.
 63. Sprevit, amor carnis amore Christi, tanquam
 clavus clavo extruditur.—Incestos, illicitos.—Com-
 pescuit, prohibuit, l.
 64. Tropæum, sicut etiam ipsa precabatur: Con-
 forta me, omnipotens rex sæculorum, l.
 65. Cœlitus, divinitus, l.
 66. At, poeta.—Parum, parumper.—Fortis, scilicet
 fuit.—Sub umbra, legis Moysi, in qua occultabatur
 ritus Ecclesiæ; in infidelitate cordis. Sensus: est: pro-
 pterea potuisti resurgere, quia sub umbra legis pugna-
 bat, non sub gratia, l.
 67. Tempora nostra, qualiter Christiani agere de-
 berent, l.
 68. Quibus, in quibus scilicet temporibus, l.
 69. Caput, vitiorum: ut nequissimum caput, id est
 diaboli, a suo corpore, quod erat humanum genus, C
 separaret, fierentque de vasis iræ vasa misericordiæ;
 diabolium, vel vitia.—Excisura, percussura.—Mini-

stros, per virgines; per apostolos, qui infirmi ministri
 erant, l.
 72. Origo, peccatum, l.
 73. Deseruit, ut exspoliantes veterem hominem.
 —Carnemque, immortalitatem. Dabo vobis cor car-
 neum, etc., l.
 75. Numen, Deum; non amittendo deitatem, l.
 76. Inde, verbum Dei, quod Christus est, credendo
 sive intelligendo concipimus cum dulcedine operando,
 parimus cum labore, sed mercede cum gaudio fruimur.
 —Diva, divina vel sancta.—Concipit, in baptisate, l.
 78. Destitit, desinit; nostra, per quæ redimeremur,
 suscepit, non sua, ad quæ proveheremur, amisit, l.
 79. Glutinat, conjungit, in se sumit.—Usum, na-
 turam, l.
 80. Non degenerante, illi majestati assumpta hu-
 manitas nihil contulit, nihil comminuit; neque enim
 aliquid radiis solis oculus confert, l.
 81. Trabente, majestate, l.
 83. Aucti, in baptisate, l.

COMMENTARIUS.

62. Ald., Weitz., Gis., Vat. C, Mar., Rat., Vienn.,
 et alii gemmatum. Heinsius prætulit gemmantem cum
 Put., Thuan., et priori Rott., quibus accedunt Alex.,
 et alii. Utroque modo utitur eo verbo Prudentius,
 et usi sunt alii.
 64. Vienn., ex hoste triumphum.
 65. Aldus ediderat mea vindex, emendavit vindex
 mea. Nebrissa correctionem non adverlit, aut neglexit.
 68. Ald., Thuan., Oxon., Rott., et unus Vat. apud
 Teol., tereno in corpore fluxit, unde censebat Heins-
 ius tereno in corpore fultit. Sed quid opus est con-
 jectura, cum plerique, Mar., Vienn., Rat., Alex., et
 alii habeant terrena in corpora fluxit?
 70. Vienn., illum; alii, ullum.
 72. Ald., Fabr. et Gis. in contextu 2 edit., prisca
 propago. Alii, pristina origo, Cauchius, naturam pri-
 stinam origo.
 73. Rott. prior, carnique novam vis ardua sevit,
 hoc est, naturam novam carni insevit. Nebrissa sus-
 picabatur sumpsit pro sevit; et in Vienn. quidem le-
 gitur sumpsit.
 74. Quod Prudentius innuptam feminam conce-
 pisse asserit, non intelligit solum Virginem conce-
 pisse, antequam desponsaretur, sed potius viri ex-
 pertem concepisse. Nubere sæpe accipitur pro re-
 verentia, ut notavi ad vers. 571 Apoth.
 75. Weitzius cum solo Erfurt., mortalem de matre
 hominem; quod non est contemnendum.
 76. Vienn., unde; alii, inde. Chamillardus ait:
 Mibi hoc legenti venit in mentem D. Hieronymi locus
 plane similis lib. 11 contra Jovinianum: Verbum caro

factum est, ut nos transiremus in verbum de carne.
 Idem locus in mentem Weitzio venerat, qui illum
 excerpit, et alium præterea similiores ex Athanas.
 apud Theodoret. dialog. 2 contra Hæretic.: Quia
 λόγος assumpsit carnem, ideo θεογονίῳ ὁ ἄνθρωπος.
 Cellarius ad Latinitatem cadentem revocat divus ad-
 jective pro sanctus; non persuadet, et hoc exem-
 plum, quod adducit ex Prudentio, non minus recte
 procedit, quam quæ ipse probat, diva mater, diva
 Juno, divi penates.
 77. Put., Egm., Palat., Alex., consortis; alii con-
 sorti. In Viennens. pro sumit est sumpsit, quod vide-
 tur etiam fuisse in Alex.
 79. Put., duo Rottendorphii, Alex., dum carnis
 glutinat usum. Alii, carnis dum glutinat usum. De
 verbo glutino dictum est supra hymno 11, vers. 52.
 Chamillardus animadvertit, agere poetam adversus
 Photinianos et Samosatenos, qui Christum merum
 esse hominem asserebant; refutare Carpocratem,
 Ebionem, Cerinthum, qui Jesum ex Josephi et Ma-
 riæ conjugio, cæterorum hominum more, progeni-
 tum docuerunt; oppugnare Tertullianum et Antidi-
 conarianitas qui credebant Mariam non fuisse post
 partum virginem. Itaque jure Psychomachiam inter
 ea carmina reponimus, de quibus Prudentius in pro-
 logo: Pugnet contra hereses, catholicam discutiat fidem.
 82. Ænigma simile theologicum de Christo a Pe-
 verato ascribitur: Sum quod eram, nec eram quod
 sum, nec dicor utrumque. Mater homo. pater est mi
 sine fine Deus.

Nascendo in melius : mihi contulit, et sibi mansit. A
 83 Nec Deus ex nostris minuit sua : sed sua nostris
 Dum tribuit, nosmet dona ad cœlestia vexit.
 Bona hæc sunt, quod victa jaces, lutulenta
 [Libido,
 Nec mea post Mariam potis es perfringere jura.
 Tu princeps ad mortis iter, tu janua lethi,
 90 597 Corpora commaculans; animas in tartara
 [Inergis.
 Abde caput tristi jam frigida pestis abyssu,
 Occide, prostibulum, manes pete, claudere
 [Averno,
 Inque tenebrosam noctis detrudere fundum.

GLOSSÆ VETERES.

81. Contulit, multa bona; suam divinitatem.—Man-
 sit, Deus, I.

85. Ex nostris, membris.—Sua, ideo nostræ hu-
 manitatis factus est particeps, ut nos suæ divinitatis
 participes faceret, I.

87. Dona, quia nemo potest esse continens, nisi Deus
 det.—Lutulenta, polluta : libido semper immunditatis,
 ac sordibus delectatur, I.

90. Corpora, secundum Apostolum : Cætera peccata
 extra corpus sunt : hoc autem ipsa corpora commacu-
 lat, et corrumpit, I.

91. Abde, absconde.—Frigida, victa, I.

92. Claudere, clausa sis, I.

93. Detrudere, detrusa sis.—Fundum, tartarum, I.

94. Vada flammea, merito sulphure torquetur, et
 igne, qui calores hic fetidos neglexit contemnere, I.

95. Rotet, volvat, I.

97. Suo, proprio.—Regi, Christo, I.

Te volant subter vada flammea, te vada nigra,
 95 Sulphureusque rotet per stagna sonantia vortex.
 Nec jam Christicolæ, furiarum maxima, tentes :
 Et purgata suo serventur corpora regi.
 Dixerat hæc, et læta Libidinis interfectæ
 Morte Pudicitia, gladium Jordanis in undis
 100 Abluit infectum : sanies cui rore rubenti
 598 Hæserat, et nitidum macularat vulnere
 [ferrum.
 Expiat ergo aciem fluviali docta lavacro
 Victricem victrix, abolens baptismate labem
 Hostilis juguli : nec jam contenta piatum
 105 Condere vaginæ gladium, ne tecta rubigo

99. Gladium, gladius enim verbum Dei est, ut Apō-
 stolus, I.

100. Abluit, pœnitentiam agens.—Infectum, macu-
 latum.—Sanies, impossibile est ut humanam mentem
 carnea fragilitas non obscuret; sed inde post solidius
 assurgit in contemplationem, quo infirmitatis suæ me-
 mor nunquam inflatur ex bono opere.—Rore rubenti,
 sanguine rubro, I.

101. Nitidum, splendentem, I.

102. Expiat, mundat.—Acie, ipsas siquidem ma-
 culas cogitationis fetibus abluit piæ compunctionis.—
 Lavacro, baptismo, I.

103. Abolens, lavans, I.

104. Hostilis juguli, concupiscentiæ, I.

105. Condere, abscondere, intentionem scilicet casti
 propositi non vult celari; non vult sibi committi, sed
 Deo; ut luceat, et glorificetur, non ipse, sed Deus, I.

COMMENTARIUS.

87. Heinsiani scripti, Alex., Ang., Weitz., Vienn., C
 Rat., Mar., Vatt. C, F, G, Sich. et alii, quod victa
 jaces, quam lectionem Barthius ex suis membranarum
 præferbat. Alii quis, vel quis victa jaces. In Vat.
 C mendum est luculenta pro lutulenta.

88. Ang. et Vat. C, poteris; sed in Vat. C abrasa
 sunt priora. Etiam in Vat. D abrasum est aliquid.
 Vera lectio est potis es. Ald., perstringere; alii, per-
 fringere.

89. Aldus, Nebrissa aliique veteres editi, tu præ-
 ceptis, ad mortis iter, quod explicat Nebrissa, præceptis
 active pro præcipitans, seu præcipitanter impellens.
 Perverat eandem lectionem confirmat, quia magna
 libidinis et mortis consensus est; quod significabat
 priscus ille Romanorum ritus vendendi in æde Veneris
 Libidinæ ea quæ ad sepulcrum spectabant: de
 quo consule Kirchmanum de Fun. lib. 1, cap. 9.
 Codd. constanter tu princeps, sic e nostris Alex.,
 Ang., Vienn., Rat., Mar. (ubi tamen est princeps,
 mendose), Vatt. D, F, G, H, L, ut alios omittam.
 Eandem lectionem tuentur Barthius loc. cit., et
 Becmanus in Manuduct., ad ling. Lat., cap. 6, ex
 cod. Pal., qui etiam Ciceronis verba de Amicitia
 producit: Amor princeps est ad benevolentiam con-
 jungendam.

90. Uterque Rott., commaculas.

91. Ald., jam fervida, quod Nebrissensis exponit
 de Veneris ignea natura. Cæteri melius jam frigida.
 Non tamen probo Chamillardii interpretationem, fri-
 gidam vocari, quia crudelius venenum, ac magis
 præsentaneum frigidum est. Libentius audio Isonem:
 FRIGIDA, victa, vel potius extincta. Virgilius iv Georg.:
 Illa quidem Stygia nabal jam frigida cymba. Fraca-
 storius Prudentium imitatur in Syphil.: Abde caput,
 Benace, tuo et te conde sub amne.

95. Vat. F, mendose, sulfineus pro sulphureus. In
 Put. semper solporeus et vertex scribitur.

97. Bong. et Sich., Christo pro regi. In Erfurt.
 erat Christo pro glossa.

98. Beda de Arte metrica hunc versum citat, et
 docet ita veteres pronuntiare consuevisse interfectæ,
 ut dactylus quinto esset loco. Non assentior: nam
 antiquiores grammatici discrete tradunt, nonnunquam
 sede quinta spondeum in versu hexametro collocari.

100. In Vat. C metri error est, cui sanies pro sanies
 cui. In cod. Piccarti, sanies cui ore, quod defendere
 videtur Piccartus ratione hiatus; sententia vero po-
 scit cui rore, nisi cui referatur ad pudicitiam. Cur
 autem Jordanis in undis pudicitia abluerit gladium,
 patet ex versibus seqq. et ex not. ad vers. 64 hymni
 2 Cathem.

103. Ang., ultricem pro victricem; fortasse vera
 est lectio ultricem.

105. Ald., vagina. Alii plerique, vaginæ. Giselinus
 2 edit. ediderat vaginæ, sed in correctionibus sup-
 posuit vagina. Idem Giselinus, ne sorde latenti Occu-
 pet ablutum rubigo scabra nitorem. Heinsius non in-
 telligit qua auctoritate id fiat, cum omnes sui scripti
 et Weitziani constanter cum Aldo habeant, ne tecta
 rubigo Occupet ablutum scabra sorde nitorem. Aldus
 male distinguit ne tecta rubigo Occupet. Ablutum sca-
 brosa sorde nitorem Catholico in templo divini fontis
 ad aram Consecrat. Giselinus non placuit hæc lectio,
 et cum rubigo apud ipsum Prudentium alibi et apud
 alios primam producat, carmen alio modo reformavit,
 donec manuscripti, inquit, veram lectionem restitue-
 rint. Nostri omnes Mar., Rat., Vienn., Alex., Vatt.
 C, D, F, G, H, L, Bonon. et Ang. habent ne tecta
 rubigo Occupet ablutum scabra sorde nitorem. In solo
 Vat. O est lectio quæ Giselinus favet, ne sorde latenti
 Occupet ablutum rubigo scabra nitorem. Ubi fortasse
 est mendum scabra pro scabra, nisi malis utram-
 que corripi u et i in rubigo. Cæterum communis
 lectio retinenda est. Quid enim prohibet, primam
 in rubigo esse communem? A Martiali corripitur lib.
 II, epigr. 61, Uteris ore aliter, nimiaque rubigine ca-
 ptus, et ab Ovidio viii Metam. vers. 803, Labra
 incana situ, scabraque rubigine dentes. Scio alios

Occupet ablutum scabrosa sorde nitorem,
Catholico in templo divini fontis ad aram
599 Consecrat, aeterna splendeat ubi luce
[coruscet.

600 Ecce modesta gravi stabat Patientia curti,

407. Catholico, in sancta Ecclesia; pudicitia gladium suum sub latere recondit.—Divini, ad confessionem divini baptismatis, l.

408. Coruscet, aeterna praedicatione splendens, l.
409. Ecce, tres esse partes humanae animae, philosophi asserunt; videlicet rationalem, irascibilem et concupiscibilem; et ideo post fidem, qua ratione (forte ratio) regitur, et pudicitiam, qua concupiscentia refratur, patientia ponitur, per quam ira frangitur; ut

A 110 Per medias inmota aetis, variosque tumultus,
Vulneraque, et rigidis vitalia peruvia pilis
Spectabat defixa oculos, et lenta manebat.
Hanc procul Ira tumens, spumanti fervida rictu,
Sanguinea intorquens suffuso lumina felle,

homo diligit Deum ex toto corde, tota anima, tota virtute.—Gravi, iniquo, l.
111. Vitalia, cordum penetrabilia, viscera scilicet hominum.—Pilis, telis, spiculis, l.
112. Spectabat, intuebatur.—Defixa, inclinata.—Lenta, tranquilla, segura, l.
113. Procul, contra, l.
114. Sanguinea, ita Psalmista: Turbatus est, in-

COMMENTARIUS

aliter legere: sed ita legi posse, nonnihil probat etymon nominis, quod est a *rubeus*, cuius prima brevis est. In ms. Barthii legitur, ut in aliis, sed pro *ablutum* est *ablutum* perperam: legitur etiam *vaginae*, non *vagina*.

407. In Rat. audax et ineptus corrector pro catholico posuit *consecrat*, et versum sequentem ita penitus erasit, ut nullum omnino supersit vestigium. Poeta narrat pudicitiam gladium consecrasse in templo; quo innuitur consuetudo illorum qui victores aut emeriti arma templis affigebant. Horatius epist. 1: *Veianius armis Hercules ad postem fixis laet abditus agro*. Virgilius lib. xi: *Mezenti ducis exuvias tibi magne tropaeum Bellipotens*, etc. De gladio Goliath, quo ipse a Davide percussus est, involuto pallio post Ephod, vide lib. 1 Reg. xxi, 9. Prudentius vero *templum catholicum* vocat, quia eo tempore templi vocabulo fere idolorum lana intelligebantur, ut liquet ex codice Theodosiano. Christiani loca ubi oratori congregabantur appellabant *ecclesias*, *conventus ecclesiarum*, *conventicula*, *conciliabula*, *oratoria*, *dominica*, *domus Dei*, *domus orationis*, et similia. Pace Ecclesiae reddita, et huiusmodi adibus sacris amplificatis, paulatim templi nomen accessit. Quod autem gentiles prius Christianis obijciabant, eos nulla templa, nullas aras habere, solum arguit, Christianos non habuisse templi et altaria ea magnificentia et eo solemniori more dedicata, quo ethnici consueverunt. Apud Eusebium lib. viii Hist. eccles., cap. 14, ex interpretatione Rufini Maximianus imperator concessit: *Ut rursus sint Christiani, et conventicula, in quibus orare consueverunt, exstruant et reaedificent; ita tamen ut nihil contra disciplinam publicam gerant*. Quis autem primus templi nomenclaturam Christianis ecclesiis attribuisse videatur, incertum est. Aliqui aiunt S. Ambrosium. Apud S. Zenonem Veronensis, serm. de psalmo cxxvi, sive potius S. Hilarium, qui verus est auctor, mentio templi de Ecclesia Christiana occurrit, nisi depravatus est locus. Vide Gothofredum in titulum de paganis cod. Theod., et Scipionem Maffei in not. ad lib. 1, tract. 5, S. Zenonis Veronensis, et commentar. ad vers. 215 hymni 3 Peristeph. Basilicarum appellationem libentius Christiani arripuerunt. Suspendit vero pudicitia gladium *divini fontis ad aram*: persistit enim poeta in baptismatis gratia praedicanda. Hoc enim innuunt *Jordanus aeternae, fluviale lavacrum, baptisma*, et nunc *divinus fons*. Barthius interpretatur *divinum fontem baptismi*, *aram baptisterium*, quia in eo offertur Deo, qui mundo denascitur. Posset legi *ad aulam*, quae vox a veteribus de aedificiis sacris satis frequenter usurpabatur. Paulinus Nat. 10: *Feramur in aulas, Miramurque sacras veterum monumenta figuras*. Et postea: *Est etiam interiore sinu majoris in aula Inscita cella procul*, etc. Itaque si per m. s. liceret, dicerem gladium pudicitiae affixum fuisse in aula, sive sacello baptisterii. Nam etiam Fortunatus lib. 11, carm. 12, baptisterium appellat *baptismatis aulam*. Et in in-

scriptione baptisterii Mediolanensis S. Teclae apud Gruterum: *Octachorum sanctos templum surrexit in usus, Octagonus fons est munere dignus eo. Hoc numero decuit sacri baptismatis aulam Surgere, quo populis vera salus rediit*. De sacris vero baptisteriis digna legi est dissertatio Italica Antonii Mariae Lupi S. J. cum notis, et continuatione cl. Francisci Antonii Zachariae: ubi late disseritur de nominibus quibus baptisteria donari solebant, his scilicet fere omnibus quibus balnea gentilium significabantur: quae sunt *baptisterium*, *balneum*, *piscina*, *lavacrum*, *colymbus*, *nymphaeum*, *fons*, *concha*, *lacus*, *gerges*, *alicus*, et quaedam alia: quaequam de nymphaeo certum non est. Alia veterum nomina multis exemplis Lupius egregie confirmat, praesertim *lavacrum*, *fontem* et *piscinam*, ubi disserit de symbolico nomine *ΙΧΘΥΣ* hoc est *piscis*, Jesu Christo tribui solito, quia componitur ex primis litteris harum vocum: *Jesus Christus Dei Filius salvator*, Graece scilicet prolatis. Ex quo Christiani dicti *pisciculi*; et in fontibus aquae laustralis adhuc Romae pisces apparent e marmore efficti. Tomo XLI opusculorum Calogerianorum, pag. 247, exstat dissertatio P. Anselmi Costadoni Camaldulensis: *Sopra il pesce come simbolo di Gesù Cristo presso gli antichi cristiani*.

408. Erfurt., Widm., *sub luce*, minus bene. Ald., Fabr., *nitescat*. Galteri, *coruscet*. Post hunc versum in Mar. et Rat., *Patientia* pro titulo. In Aldo, *Patientia et Irae pugna*. Weitzius, *Patientiae et Irae conflictus*.

409. Joseph Devonius, qui Daretis nomine bellum Trojanum decantavit, lib. 1 de Patientia, haec habet: *Discite dura pati; sola est quae contigit hostem Virtutesque regit patientia, sola triumphis Militat innocuis, et honestae consulit irae*. Quod Barthius lib. xxii, cap. 11, expressum observat ex Prudentii Psychomachia, *divinissimo*, ut ait, *poemate*. Vide librum Tertulliani de Patientia.

410. Weitzius ridicule edidit *tumultos*, quod in solo Widman. cod. reperit; quasi non potuerit descriptor ejus codicis o pro u mendose ponere.

412. Vincentus Bellovacensis, lib. xvii Speculi hist., cap. 102, de fosculis Prudentii ita hunc versum legit: *Spectabat defixa oculos, et laeta manebat*; ad aram autem affigitur *lenta* pro diversa lectione. Editi et scripti constanter habent *lenta*, quod epitheton apprimè convenit patientiae. Cicero de Orat. lib. 11, *Nimium patiens, et lentus existimor*. Constantiae signum quoque est, quod spectet *defixa oculos*, ut observat Chamillardus ex Virg. vi Aeneid., *Ille solo fixos oculos aversa tenebat*. Post hunc versum Mar. et Rat. habent titulum *Ira*. Descriptiones Irae passim invenies apud poetas, oratores sacros et profanos, historicos. Haec descriptionem Prudentianam imitari visus est Galterus lib. v Alexand. vers. 222. De pugna irae consule Ambrosium lib. de Offic., et Lactantium lib. 1, cap. 9.

414. Widm., contra metrum, *sanguineaque involvens*.

- 115 Ut belli exortem, teloque, et voce lacessit, A
Impatiensque moræ conto petit, increpat ore,
Hirsutas quatiens galeato in verice cristas.
En tibi Martis, ait, spectatrix libera nostri,
601 Excipe mortiferum seuro pectore ferrum :
120 Nec doleas, quia turpe tibi gemuisse dolorem.
Sic ait, et stridens sequitur convicia pinus
Per teneros crispatis notos, et certa sub ipsum
Defertur stomachum, rectoque illiditur ictu :
Sed resilit duro lorice excussa repulsa.
125 Provida nam virtus conserto adamante trilicem
Induerat thoraca humeris, squamosaque ferri
Texta per intortos commiserat undique ner-
[vos.
Inde quieta manet Patientia, fortis ad omnes

- Telorum nimbos, et non penetrabi e durans :
130 602 Nec mota est jaculo monstri sine more
[furentis,
Opperiens propriis perituram viribus iram :
Scilicet indomitos postquam stomachando la-
[ceros
Barbara bellatrix impenderat, et jaculorum
Nube supervacuam lassaverat irrita dextram
135 Cum ventosa levi cecidissent tela volatu,
Jacibus et vacuis hastilia fracta jacerent :
Vertitur ad capulum manus improba, et ense
[corusco
Connisa in plagam, dextra sublimis ab aure
Erigitur, mediumque ferit librata cerebrum.
140 Ærea sed cocto cassis formata metallo

GLOSSÆ VETERES.

quit, a furore oculus meus. Ut irati solent videre oculis B
torvis.—Suffuso, subterfuso, l.

115. Ut, quasi.—Exortem, expertem, l.
117. Quatiens, agitans. — Cristas, summa pars cas-
sis, l.
118. Tibi, do; ad tuum interitum.—Martis, belli.—
Spectatrix, ira patientiam increpat, l.
119. Excipe, hic est tropus, qui sarcasmus appella-
tur, id est hostilis irrisio, l.
120. Nec doleas, ironia. — Turpe, est, l.
121. Stridens pinus, sagittam intelligi vult, l.
125. Adamante, adamans Christus est. — Trilicem,
triplicem lapidem Christum possumus intelligere, l.
126. Thoraca, Græcus accusativus; lorica: lorica
fidei nimirum triplex est, ob Trinitatis confessionem,
cui adamans invictus confertur; cum in auctorem fidei
Jesum, semper aspicitur. — Squamosa, splendida, vel

- nitentia, l.
127. Commiserat, circumdederat, nexaverat, v l
succinxerat. — Nervos, circulos, l.
129. Penetrabile, nomen est pro adverbio positum,
id est, impenetrabiliter, l.
131. Opperiens, expectans, l.
132. Indomitos, inquietos. — Stomachando, ira-
scendo, sæviendo. — Laceros, brachia, l.
133. Impenderat, fatigaverat, l.
134. Supervacuam, inutilem. — Irrita, impedita,
vel vitiosa: impedita, quia nullo telo eam vulneraverat, l.
136. Hastilia, tela, l.
137. Vertitur, ira patientiam gladio percutit, l.
138. Plagam, vulnus; cædem. — Aure, capite, l.
139. Ferit, percutit. — Librata, mensurata, l.
140. Cassis, lorica. — Metallo, æs cæteris metallis
darabilis fertur; unde etiam pro tolerantia ponitur, l.

COMMENTARIUS.

117. Rat. et Vienn., galeato vertice sine m. Weitzius C
legit hirsuto, neque lectionem discrepantem notat.
119. Ald., Erfurt., Vat. II a secunda manu, securo
in pectore. In aliis deest in.
120. Ald. et Gifanius verbo Vestis in Indic. Lu-
cret., gemuisse dolore; alii, dolorem. Vat. C a prima
manu., dolores. Erfurt., turpe tibi est; in aliis deest
verbum substantivum, excepto Angel., ubi male le-
gitur turpe tibi est genuisse dolorem pro gemuisse.
122. Nebrissa suspicatus est tenuis proteneros laud
absurde. Sed Chamillardus non debuit ex sola con-
jectura hoc nomen in textum intrudere. Neque vero
est causa cur notus dici nequeat tener, ut dicitur
lunis, mitis.
123. Rat., recto; melius rectoque.
124. Seneca lib. III de Ira, cap. 5: Ut tela a duro
resiliunt, et cum dolore cadentis solida feriuntur: ita
nulla magnam animum injuria ad sensum sui abducit,
fragilior eo quod petit.
125. Virgilius lib. v: Lævis hic hamis consertam,
auroque trilicem Lorica. Invicta vis patientiæ osten-
ditur. Peveratus provida virtus exponit prudentiam, ut
apud Petronium libera virtus est libertas. Non dis-
plicet hæc interpretatio, sed ita ut Providentia patien-
tiam armaverit.
126. Pro thoraca Vienn., Rat., Mar., Vat. C scri-
bunt thoracem. In Wiam., mendose, thoracha. In
Bong., humeros non male pro humeris. It. etiam Gi-
selanus. Boher., prior, indurat pro induerat.
127. In nonnullis vulg., innumeris pro intortos.
Texta squamosa ferri sunt ipsa lorica ferrea ex hamis
in modum squamarum contexta. quæ primùm e loris
de corio fiebat, postea ex annulis ferreis, quibus
nervi ad majorem securitatem interponebantur, ut ex
hoc loco Nebrissa conjicit.
129. Chrysostomus, dialogo 6 de Sacerdotio, ele-
gantissime depingit præbium, pugnaeque apparatum,

- ubi etiam occurrit telorum imber.
130. Vienn., tacta est, et sine fine.
134. Placet magis supervacuam, hoc est dextram,
cum Vienn., Rat., Mar., Vat. G, H et aliis, quam
supervacua nube. Ang., lassaverat, male, pro lassaverat.
136. Potiores Heinsiani et nostri, Sich., Weitz.,
jactibus. Ald., Gis. in contextu, Nebris., Vat., C, F,
G, O, ictibus. Vat. D scribit hictibus. Codex Piccarti,
ictibus et variis.
137. Vienn., in capulum.
138. Præstantiores nostri, connisa. Alii scribunt
connisa; alii connixa. Gifanius Ind. Lucr., verbo Nisus,
approbat connisa. Egm. pro plagam habet galeam:
sic Virgilius lib. x, In clypeum assurgit. His vocibus
conniti, erigi in clypeum, in jaculum, assurgere, fre-
quenter a poetis exprimitur habitus et conatus militaris.
139. Vienn., vibrata; alii, librata. Gifanius loc.
cit., verbo VULGATA, ex vet. cod. legit vibrata, et, ut
putat, rectius quam Vulg. librata: nam vibrantur
gladii, librantur missilia. Existimat autem, vum
agendi habere vibrata, ut apud Lucretium vulgata, et
apud Ciceronem epistola ad Partum aut quis poeta
quidam, Usurpata duplex cubile. Non persuadet: nam
hoc loco manus dicitur librata, non ensis, ut obser-
vavit etiam Heinsius. Libratum ab aure Virgilio est.
140. In Vat. G desideratur sed post ærea; in Vat.
F, sed cocto formata cassis metallo, renuente carmine.
Gis. 2 ed., Weitz. et alii, ærea sed cassis cocto for-
mata. Potiores nostri cum Alex., Ald., Ang. et aliis,
ærea sed cocto cassis formata. In Pute. error metri est
ærea sed cocto cassis informata metallo, ex quo opi-
natur Heinsius Prudentium dedisse sed cassis cocto
informata metallo, nam infirmare apud Maronem oc-
currit pari significatione. Ego vero non video cur
exploratus error Puteani cod. obesse debeat claræ
lectioni, tot codicum auctoritate stabilitæ, sed cocto
cassis formata, aut sed cassis cocto formata: non enim

603 Tinnitum percussa refert, aciemque re- A
[tundit

Dura resultantem : frangit quoque vena rebellis
Illisum chalybem, dum cedere nescia cassos
Excipit assultus, ferienti et tuta resistit.

143 Ira, ubi truncati mucronis fragmina vidit,
Et procul in partes ense crepuisse minutas,
Jam capulum retinente manu sine pondere ferri
Mentis inops, ebur infelix, decorisque pudendi
Perfida signa abicit, monumentaque tristia

[longe
150 Spernit, et ad proprium succenditur effera
| lethum :

Missile de multis, quæ frustra sparserat, unum
Pulvere de campi perversos sumit in usus,
Rasile figit humi lignum, ac se cuspidem versa B
Perfodit, et calido pulmonem vulnere transit.

155 604 Quam super assistens Patientia, Vicimus,
[inquit,
Exsultans vitium, solita virtute, sine ullo
Sanguinis, ac vitæ discrimine : lex habet istud
Nostra genus belli, furias, omnemque malorum

GLOSSÆ VETERES

141. Tinnitum, tinnitum percussa refert patientia, cum injuriis lacessita doctrinæ medicamenta non deserit. — Aciem, scilicet ensis, l.

142. Dura, cassis. — Resultantem, resilientem, vel resistantem. — Vena, cassis, l.

143. Illisum, percussum. — Chalybem, ferrum, l.

144. Assultus, ictus, vel sonitus, l.

145. Ira, gladius iræ frangitur in capite patientiæ, l.

147. Capulum, capulus sine pondere ferri retinetur; cum verba, nullas vires habentia, frustra funduntur, l.

148. Ebur, capulum : metonymia, l.

149. Perfida, prava arma. — Longe, valde, l.

151. Missile, a mittendo dictum est, quod manu C
emittitur, l.

154. Pulmonem, merito pulmonem transfigit, quæ levitati parcere non verebatur : nec defuit exemplum in Saule qui cum mitis David persequeretur, eoque insania ejus excrevit, ut sua furens hasta conciderit, l.

156. Exsultans vitium, gaudentem iram, l.

157. Discrimine, periculo. — Istud, tale, l.

159. Militiam, ut Apostolus inquit : Cum infirmor, tunc fortior sum, et potens, l.

COMMENTARIUS.

minus bene dicitur formare quam informare.

142. Vienn., frangebatur vena non probe, nam supra est refert, retundit.

143. Præcipui e nostris, Mar., Rat., Vienn. cum Weitz., Sich., cassis : scilicet, cassis ipsa cedere nescia excipit assultus. Alii, cassos assultus. Teolius non recte affirmat omnes præter Weitzium et unum Vat. habere cassos. Heret Chanillardus, sed in contextu edidit cassos. Clarius procedit sententia cum cassos, et vena ipsa, sive cassis ex vena æris aut ferri intelligitur cedere nescia. In Aldo mendum est cædere pro cedere.

144. Vat. F, assultus; cæteri, assultus : neque assultus Latinum est.

149. Ald. scribit abjicit; melius alii, abicit. Idem male munimenta que pro monumentaque, seu monimenta que.

150. Gifanius, verbo MœNERA, MUNERA, observat Prudentium antiquitatis studiosissimum fuisse, ut probant verba densere, vagare, clepere, et hoc loco spernere pro abjicere, quod Ennii est.

155. Viennens., humo; alii, humi.

165. Gis., Rat., Gal., Vienn., vulnere anhelus.

Militiam, et rabidas tolerando extinguere
[vires.

160 Ipsa sibi est hostis vesania, seque furendo
Interimit, moriturque suis Ira ignea telis.

Hæc effata, secat medias impune cohortes,
Egregio comitata viro : nam proximus lob
Hæserat invictæ dura inter bella n agistræ,

165 Fronte severus adiuuc, et multo funere anhelus :
Sed jam clausa truci subridens ulcera vultu,

Perque cicatricum numerum sudata recensens
Millia pugnarum, sua præmia, dedecus hostis.
Illum Diva jubet tandem requiescere ab omni

170 Armorum strepitu, captis et perdita quæque
Multiplicare opibus, nec jam peritura referre.
Ipsa globos legionum, et concurrentia rum, p
605 Agmina, vulniferos gradiens intacta per

[imbres,
Omnibus una comes virtutibus associatur,

175 Auxiliumque suum fortis Patientia miscet.
Nulla anceps luctamen inquit virtute sine ista

Virtus : nam vidua est, quam non Patientia
[firmat.

162. Secat, segregat, l.

163. lob, sicut diversi diversis effulsere virtutibus, ut Noe perseverantia, Abraham obedientia, Jacob tolerantia; ita sanctus Job patientia claruit, l.

165. Funere, infirmitate, l.

167. Sudata, elaborata, l.

168. Pugnarum, c. istigationum, vulnorum. — Dedecus, nam Job fuit dedecus hostis, id est, vitii, quia vincebantur ab eo, l.

169. Illum, patientia cum Job loquitur, l.

171. Peritura, prius perditâ fieri (forte fuere), l.

172. Globos, exercitus, l.

173. Vulniferos, vulnera ferentes. — Intacta, quia etsi corpore plerumque læditur, intentione tamen nullo modo superatur. — Imbres, per jacula, l.

174. Una, patientia, devictis vitiiis, virtutibus associatur, l.

176. Anceps luctamen, dubium bellum, l.

177. Vidua est, sine patientia vero neminem pe fci posse, Dominus ostendit, ubi ait : In patientia possidete animas vestras; absque possessione siquidem anima nulla virtus aliquid efficit, l.

Heinsius ediderat vulnere, sed in addendis prætulit funere cum omnibus suis m.s. Teolius mavult vulnere, quod ait habere cum edd. omnes Vatt., uno excepto. Sed Aldus, et pleræque editiones ante Gisselinum constanter habent funere, quod exstat etiam in codice Marietti, et in glossa Isomii, neque debuit Gallandio in Aldo displicere.

166. Vienn., vulnera; lege ulcera.

170. Ald., quæ sunt; cæteri quæque, exceptis veteribus editionibus. Gisselinus hoc loco æstuat et pro captis legendum suspicatur partis. Sententia est, patientiam effecisse, ut Jobus perditâ quæque multiplicaret captis opibus, sive partis. Historiam habes in ejus libro.

172. Weitz., illa pro ipsa. Fabr. et Bong., globum pro globos.

177. Ita Ald., Gis., Weitz., Mar., Rat., Vienn., Alex. a prima manu, Aug., Vatt. C, F, O. Ita etiam legit Albertus Elib., vel Eyo in Marg. ita poetica edit. anni 1487. Heinsius cum Thuan., et Put., et Vat. II, Virtus : et vidua est, quam non patientia firmat. In Vatt. L et BB error est, Virtus namque vidua est, quam non patientia firmat. Possumus etiam alio modo dis-

- Forte per effusas inflata Superbia turmas
Effreni volitabat equo, quem pelle leonis
180 Texerat, et validos villis oneraverat armos :
Quo se sulta jubis jactantius illa ferinis
Inferret, tumido despectans agmina fastu,
Turritum tortis caput accumularet in altum
606 Crinibus, exstructos augetur ut addita
[cirros
183 Congeries, celsumque apicem frons ardua ferret.
Carbasea ex humeris summo collecta coibat
Palla serva, teretem nectens a pectore nodum.
A cinive fluens tenui velamine limbis
Concipit ingestas textis turgentibus auras.

- A 190 Nec minus instabili sonipes feritate superbit,
Impatiens madidis frenariet ora lupatis.
Huc, illuc frendens obvertit terga, negata
607 Libertate fugæ, pressisque tumescit ha-
[benis.
Hoc sese ostentans habitu ventosa virago,
115 Inter utramque aciem supereminet, et phale-
[ratum
Circumflectit equum, vultuque, et voce minatur,
Adversum spectans cuneum : quem milite raro,
Et paupertinis ad bella coegerat armis
Mens humilis : regina quidem, sed egens alieni
200 Auxilii, proprio nec sat confisa paratu,

GLOSSÆ VETERES.

181. Quo, ut. — Fulva, alta. — Ferinis, ferinus su-
perbiæ habitus, ac femineus pariter, et equestris de-
scribitur, ut ab humano more, id est, a ratione degene-
rasse superbos ostenderet, sed neque virtute fortes, nec
suimet compotes, l.
182. Fastu, superbia, l.
183. Accumularat, exxerat, l.
185. Ardua, alta, l.
186. Carbasea, candida; carbasum, genus optimi
lini. — Summo, pleno, l.
189. Ingestas, immissas, vel infestas. — Textis,
vestimentis, l.
190. Nec minus, superbia equitat. — Sonipes,
equus; quia pedibus sonat, l.
191. Frenariet, frenata esse. — Ora, quando pas-
siri generis verbo accusativus adjungitur, figurata locu-

- tio est, et potest subaudiri, vel habens, participium, vel
per, præpositio; ut habens ora, per ora. — Lupatis,
carnio, l.
193. Habenis, capistris, l.
194. Hoc, superbia comminatur turbis, l.
195. Inter, humilitatis et superbiæ. — Phalaratum,
ornatum, et proprie ad equum pertinet, l.
197. Adversum, contra positum; contrarium, et hic
nomen est adjectivum: id est, contrarium sibi videns
superbia cuneum humilitatis. — Spectans, circumspici-
ens. — Cuneum, populum. — Raro, paucio, l.
198. Coegerat, collegerat, l.
199. Mens humilis, humilitas sine spe caret constan-
tia; et ideo tunc etiam non erit virtus, sed vitium: erit
enim pusillanimitas. — Regina, erat, l.

COMMENTARIUS.

tinguere: Nulla anceps luctamen init virtute sine ista :
Virtus nam vidua est quam non patientia firmat. Post
hunc versum titulus est in Aldo, Superbiæ et Humili-
tatis pugna. In Viennensi, De duello humilitatis et
superbiæ; In Rat. et Mar., Superbia. In aliis, Su-
perbia et humilitas.

178. Widm. et in quibusdam vulg. ad marg., morte;
alii, forte, quod verum videtur, magisque elegans.

179. Vienn., effreno; alii, effreni, quod retinendum
est: quamvis enim quædam hujusmodi vocabula
utroque modo proferantur, ut inermis, inermis, hila-
rus, hilaris, tamen nihil novum temere est admitten-
dum. Giselinus margini adjecit effreno.

180. Gis., ornaverat, quod e suo ms. videtur appro-
bare Piccartus, adducto loco Plauti, Ornamenta Aja-
cis. Pulchre superbia equo insidens describitur: nul-
lum enim animal equo elatius.

181. Vienn. et Ang., jactantibus. Alii melius, jac-
tantius.

183. Vides veterem consuetudinem ornandi capil-
los, usui nostrorum temporum haud absimilem.
Exstant in museis capita et statuæ feminarum in
hanc formam adornatæ. Apud veteres frequens men-
tio. Juvenalis, satir. 6, vers. 502, gradus, quibus in
fastigium capilli attollebantur, vocat ordines. Tot pre-
mit ordinibus, tot adhuc compagibus altum Edificat
caput, Andromachen a fronte videbis, Post minor est.
Ovidius de ancilla ornatrice lib. II Amor., el. 8 :
Ponendis in mille modos præfecta capillis. Videri eti-
am possunt Manlius, Horatius, et alii: e Christianis Gre-
gorius Nazianzenus, Hieronymus in epist. ad Demo-
tridem, qui turritum verticem alienis capillis struere
dixit, et Tertullianus de Cultu feminarum cap. 7 :
Affigit præterea nescio quas enormitates capillamen-
torum, nunc in gulæ modum quasi vaginam capitis, et
operculum verticis, nunc in cervicem retro suggestum.
Mirum, quod contra Domini præceptum contenditur. Ad
mensuram neminem sibi adjicere posse pronuntiatum
est: vos vero adjicitis ad pedus. Paulinus etiam dixit
turritum caput. Contra Carolum Paschaliæ de Co-
ronis lib. I, cap. 5, et dissertationem Antonii M. Lupi

13, tom. II, de inscriptione, quam ipse explicat, et
ita legit: Gnome, Pierinis ancilla, ornatrix elata est
ante diem quintum calendas Februarias, imperatore
Cæsare tertium decimum, Marco Plautio Silvano con-
sulibus. His adde Eugenium Guasco : Dissertazione
tuscolana sopra un' antica iscrizione sepolcrale apparte-
nente ad un'ornatrice. Romæ, 1771, in-8.

187. Fuld., in pectore.

188. Vienn., limbi, non bene, pro limbis. Elmen-
horstius, in Arnobium pag. 55 ad verba Arnobii,
Imminerent frontes limbis, allegat etiam ex Stat o in
Achilli., Gemmatas aut nectunt tempora limbis.

189. Gis., Mar., Rat., Weitz., ingestas. Alex., in-
festas vel ingestas cum glossa immissas. Ang., infestas
cum glossa contrarias. Ald., Widm. ad oram, Vatt.
C, D, G, H, infestas, quod non probavit Heinsius,
quamvis ita in suis omnibus mss. legeretur. Mibi non
adeo displicet infestas, nam vestes turgescunt auris
contrariis. Sich. et Vienn. pariter habent infestas.

190. Vienn., instabilis.

192. In Rat. sciolus correxerat huc illucque fre-
mens, prioribus erasis.

193. In Vienn. desideratur que in pressisque.

194. Virtutes vocat virgines, superbiæ viraginem,
quod aliud longe diversum est; et superbiæ quidem
opera in viros magis quam in feminas cadunt.

196. Post hunc versum in Mar. et Rat. titulus
Humilitas.

198. Paupertinus verbum Apuleii, Varronis apud
Nonium, A. Gellii, Symmachi, Anniiani, Sidonii.
Jonas episcopus Aurelianensis, lib. II de Cultu sacr.
imag., Prudentium secutus est: Paupertina ejus arma
contemnens, tibi male nonnulli legunt paupertina, vel
pauperrima.

199. Voces hujusmodi humilis et humilitas pro vir-
tute apud profanos scriptores non inveniuntur. Quod
Spartianus ait in vita Juliani cap. 9: Objecta est su-
perbia, cum ille etiam in imperio fuerit humillimus,
intelligit vitium superbiæ contrarium, non virtutem
inter utrumque mediam.

- Spem sibi collegam conjunxerat, edita cujus, A
Et suspensa ab humo est opulenta divite regno,
608 Ergo humilem postquam malesana Su-
[perbia mentem
Vilibus instructam nullo ostentamine telis
203 Aspicit, in vocem dictis se effundit amar s.
Non pudet; o mi seri, plebeio milite claros
Attentare duces, ferroque lace-sere gentem
Insignem titulis: veteres cui bellica virtus
Divitias peperit, lætos et gramine colles
210 Imperio calcare dedit? Nunc advena nudus
Nititur antiquos, si fas est, pellere reges.
En qui nostra suis in prædam cedere dextris
Sceptra volunt! en, qui nostras sulcare no-
[vales,
- Arvaque capto manu popularier hospite aratro
215 Contendunt, duros et pellere Marte colonos.
Nempe, o ridiculum vulgus! natalibus horis
609 Totum hominem, et calidos a matre am-
[plectimur artus.
Vimque potestatum per membra recentis alumni?
Spargimus, et rudibus dominamur in ossibus.
[omnes.
220 Quis locus in nostra tunc vobis se'le dabatur,
Congenitis cum regna simul ditionibus æquo
Robore crescebant? nati nam luce sub una
Et domus, et domini paribus adolevimus annis.
Ex quo plasma novum, de concepto paradisi
225 Limite progrediens, amplum transfugit in orbem,
Pelli o-que habitus sumpsit venerabilis Adam,

GLOSSÆ VETERES.

- 201.** Collegam, sociam. — Edita, elevata. — Cujus, B
spei, l.
202. Opulenta, opulenta spei ab humo suspensa
est, quia non de deorsum repromittitur, sed desursum.
— Divite cælesti, l.
203. Ergo, superbia iterum. — Malesana, vesana, l.
204. Vilibus, quoniam stulta et ignobilia, et contem-
ptibilia elegit Deus, per quæ superba quæque destrue-
ret, l.
206. Non pudet, per ironiam. — Plebeio, rustico,
rusticano, l.
207. Attentare, aggredi, l.
208. Titulis, gladiis, l.
209. Colles, dominationes, l.
211. Si fas est, si possibile est, l.
212. En, per ironiam dicit, id est quales. — Cedere,
contingere, l.
213. Sceptra, regna. — Qui, quales, l.
214. Hospite, alieno. quos rex superbia, id est dia-
bolus vel tyrannus, invasit aratro prædicationis, per
humilitatis prædicatoris melius excoluntur, l.
215. Duros, scilicet nos. — Pellere, scilicet volunt.
— Marte, bello, l.
216. Ridiculum, est, Mar.
218. Alumni, pueri, l.
219. Rudibus, novis, l.
221. Ditionibus, imperiis nostris, l.
223. Domus, familia. — Adolevimus, crevimus, l.
224. Plasma, Adam. — Concepto, angusto, l.
225. Limite, margine. — Transfugit, ibat, l.

COMMENTARIUS.

- 202.** Giselinus putat alludere poetam ad etymon
humilitatis, cum ait, opulentiam spei ab humo sus-
pensam, neque probat vulgatam interpretationem,
spem omnium rerum abundantia procreatam, et e
terra sublevatam, eo modo, quo apud Romanos re-
cens nati in terra primum statuuntur, deinde Leva-
næ deæ auxilio implorato tolluntur. Mihi non displicet
Bergii apud Weitzium expositio, locum illum
intelligi: *Beati pauperes, quia regnum Dei posside-
bunt.* Sententia hæc est, spem tantum esse in terra,
ejus opulentiam, et dives regnum in cælo. In edit.
Coloniensi Mariettus aut alius ad marginem e ms.
cod. notaverat, et suspensa ab humo: non patitur ver-
sus, neque intelligo quid hic sibi velit humus.
204. Vienn., Vat. C et O, extractam; alii, in-
ructam.
205. Barthius, cap. 15, Advers. lib. xxiv, obser-
vat verissime id dicendum, ut ex ms. apud Boetium:
*Debilis heu! mæstos cogor in ire modos potius quam
inire modos.* Ald. et Vat. C, se fundit; plerique, se
effundit, etiam Barthius. Coll., se fundit.
208. Sich., Weitz., Bong., telis. Alii rectius, titu-
lis. Widm. supra, gladiis.
209. Piccarti cod. ex, germine colles.
210. Ald. Weitz., Gis. et alii, nunc advena. Gis. 1
edit, in contextu, et vetus codex ad marginem edi-
tionis Weitzianæ apud cl. præulem Reggium, unde
advena, non male, si aliter distinguas.
212. Imitatio Maronis ecl. 1, *En que's con-evimus
agros!* et Eneid. lib. ix, vers. 600, *En qui nostra
sibi bello connubia poscunt!*
213. Aldus, Fabr. cum nonnullis ex nostris scri-
bunt nostros pro nostras. Mar. et plerique alii, nostras.
Utroque modo dicitur. Virg. eclog. cit., *Culta novalia.*
215. Ang., Vat. C, duros expellere.
216. Weitz., Mar., Vienn., Rat., nempe hoc ridi-
culum; et glossa in Mar., est. Alii, nempe, o ridi-
culum. Vienn., non talibus horis, male. Ald. et Erfurt.,
natalibus oris, puto, quia veteres nonnunquam aspi-
rationem omittebant. Gloriatur superbia hominem
ab ipso natali die in sua esse potestate.
217. Juvenalis sat. r. 7, vers. 476. *Et adhuc a
matre rubentem.*
219. Vienn., perperam, damnatur in ossibus. Pru-
dentius pro novis sæpe rudes usurpat, quanquam ossa
hominis recens nati recte rudia seu imperfecta ap-
pellantur. Superbia loquitur de suis militibus seu
vitiis, ad id genus spectantibus, quæ supra vocavit
antiquos reges.
221. Vienn., ditioribus, non bene.
222. Vienn., non male, nati cum luce sub una.
Ang., perperam, natis sub luce.
223. Domus est ipse homo; domini, qui reges ante
dicti, diversa superbiæ vitia, sive ei affinia.
225. Vienn., limite progrediens. Weitzius cum solo
Piccarti cod., transfugit pro transfugit. Vat. F, male,
urbem pro orbem.
226. Rosweylus, in notis ad Paulinum, pag. 371,
ad illa verba, *multo bove pelleatus*, ex hoc loco Pru-
dentii aliisque Hieronymi, Ciceronis et Propertii, ob-
servat pelles fuisse vetustissimos habitus primo-
rum Patrum. Weitzium non intelligo, qui ait aliam
causam nobis oggerere scilicet ram Genesin cap. iii, 21,
Cyprianum, Basilium. Nisi valde me omnia fallunt,
ex Genesi loc. cit. et SS. Patribus superbia causa fuit
cur Adamus e paradiso exulare fuerit jussus. *Fecit
quoque Dominus Deus Adæ et uxori ejus tunicas pelliceas
et induit eos. Et ait: Ecce Adam quasi nudus ex
nobis factus est, sciens bonum et malum: nunc ergo ne
forte mittat manum suam, etc.*, et supra vers. 3, ser-
pentis vox, quod ipsum est superbiæ præceptum:
Eritis sicut di. Elmenhorstius in Arnobium pag. 61
ex Lucretio illustrat similem locum Arnobii, *Aniciri
desiderunt pellibus.*

- Nodus adhuc, ni nostra foret præcepta secutus. A
 Quisiam iste ignotis nunc hostis surgit ab oris
610 Importunus, iners, infelix, degener,
 [amens,
 230 Qui sibi tam serum jus vindicat, hactenus exsul?
 Nimirum vacuæ creduntur frivola famæ,
 Quæ miseros optare iubet quandoque futuri
 Spem fortasse boni, læta ut solatia mollem
 Desidiam pigro rerum meditamine palpent.
 235 Quidni illos spes palpet iners, quos pulvere in
 [isto
 Tirones Bellona truci non excitat ære,
 Imbellesque animos virtus tepefacta resolvit?
 Anne Pudicitia gelidum jecur utile bello est?
 An tenerum pietatis opus sudatur in armis?
 240 Quam pudet, o Mavors, et virtus conscia, talem
 Contra stare aciem, ferroque lacessere nugas,
 Et cum virgineis dextram conferre choreis!
611 Justitia est ubi semper egens, et pauper
 [Honestas :

- Arida Sobrietas, albo Jejunia vultu,
 245 Sanguine vix tenui Pudor interfusus, aperta
 Simplicitas, et ad omne patens sine tegmine
 [vulnus,
 Et prostrata in humum, nec libera judice scese
 Mens humilis, quam degenerem trepidatio
 [prodit.
 Faxo ego, sub pedibus stipularum more teratur
 250 Invalida ista manus : neque enim perfringere
 [duris
 Dignamur gladiis, argenti et sanguine ferrum
 Imbuere, fragilique viros sedare triumpho.
 Talia vociferans, rapidum calcaribus urget
 Cornipedem, laxisque volat temeraria frenis,
 255 Hostem humilem cupiens impulsu umbonis
 [equini
 Sternere, dejectamque supercalcare ruinam.
612 Sed cadit in foveam, præceps quam cal-
 [ida forte
 Fraus interciso suffoderat æquore furtim :

GLOSSÆ VETERES.

228. Oris, *finibus*, l.
 229. Importunus, *qui in nulla re propinquus, vel aptus est : humilitatem dicit*, l.
 230. Hactenus, *hucusque*. — Exsul, *qui extra suum solum est*, l.
 231. Creduntur, *ab illis*, l.
 232. Futuri, *futura contendit evacuare, ut præsentium delectatione decipiat infelices*, l.
 234. Desidiam, *pigritiam*. — Palpent, *temperant, mulceant*, l.
 235. Quidni, *certe; quid aliud*. — Pulvere, *terra; in hoc sæculo*, l.
 236. Bellona, *bellatrix, dea belli*. — Ære, *cornu*, l. C
 238. Bello, *ad bellum*, l.
 239. Pietatis, *pudicitia*. — Sudatur, *laboratur*, l.
 240. Mavors, *deus belli*. — Virtus, *mea; noster*

- exercitus*, l.
 241. Nugas, *inutiles*, l.
 245. Pudor, *rubor*, l.
 246. Tegmine, *clypei*, l.
 247. Prostrata, *inclinata*. — Sese, *seipsa*, l.
 248. Prodit, *manifestat*, l.
 249. Faxo, *facio*, l.
 250. Manus, *multitudo*, l.
 252. Imbuere, *maculare*, l.
 254. Cornipedem, *equum, quia formatos pedes cornibus habet*, l.
 255. Cupiens, *superbia irruere nititur super humilitatem et spem*. — Impulsu, *pectore equi*, l.
 257. In foveam, *superbia cadit in foveam*, l.
 258. Æquore, *terræ : campo, ab æquitate*, l.

COMMENTARIUS.

227. Aldus, Vat. C, supra, nisi nostra.
 228. Mar. et Rat., *horis*, cum Weitzio. Alii, *oris*, quod verum est. Veteres interdum aspirationem adhibebant, ubi opus non erat, ut *honus pro onus*. Contra alii faciebant, ut dixi ad vers. 216. Vatt. C, O et alii nonnulli, *hostis nunc surgit*.
 231. Gis. 1 edit., *creduntur*; in 2 edit., *credentur*, quod iterum in Animadvertendis et corrigendis mutavit in *creduntur*. Ilas auctorum correctiones et secundas curas multi non observant. In Vat. C, Ang., Mar., Vienn., Ald., Weitz., *creduntur*. Giselinus asserit, poetam mira imo inaudita uti miosi in irridenda spe, in qua tamen comite humilitatis opes omnes paulo ante constituerat. Verum superbiæ sensa nunc exprimit, antea sua et aliorum vera sensa explicuit.
 232. Ald., Vienn., Alex., Vat. F, Pal., Heinsiani scripti, *jubet*. Mar. Rat., Weitz., Gis. et alii, *jubent*.
 233. Vienn., *spem fortasse bonam*, minus bene.
 Ald., Fuld., Put., Oxon., *lenta ut solatia*. Nostri potiores, Alex. a prima manu, Mar., Rat., Vienn., *læta* cum Thuan. a prima manu, Weitz., Gis. et aliis.
 234. Castigatores Heinsiani et nostri, Alex., Mar., Rat. cum Weitz., Gis. et aliis, *meditamine*. In Vat. C, *medicamine*; supra, *meditamine*. Aldus cum nonnullis, *medicamine*.
 238. Vide not. ad vers. 57, *Vena animi*.
 242. Aldus, *cumque hanc virgineis dextram*. Conjiat aliqui, *Et cum virgineis dextram hanc conferre choreis*. In nonnullis vulg., *ac cum pro et cum*.
 243. Ald., *justitia est nam semper egens*. Alii, *justi-*

- tia est ubi semper egens*. Justitiam egentem, honestatem pauperem vocat ex his quæ sæpe accidunt.
 244. Vienn., Ang., Vat. C a secunda manu, Rat. a manu recenti, *jejunaque*; alii, *jejunia*.
 248. Vienn., *prodit*. Vat. C, abrais prioribus, *trepidatio prodit*. Virg. lib. iv Æneid., vers. 13, *Dejeneres animos timor arguit*.
 249. Plautus actu 1, scena 1 militis gloriosi : *Cujus tu legiones distavisti spiritu, Quasi ventus folia, aut peniculam tectoriam*.
 250. Ald., Fabr., Vat. C, *perstringere*, minus bene quam *perfringere*. Exstat etiam *perstringere* in Mar. et Rat., aliisque : sed, ut advertit Giselinus, *perstringere* est leviter tangere : hoc loco aptius cadit *perfringere duris gladiis*.
 252. Ald. et Rat., ex recenti inepta correctione, *Imbuere et fragili vires sedare triumpho*. Cellarius hunc eundem errorem exscripsit; ita certe lego in 2 ejus editione, qui fortasse deceptus est ex mendo in notis 2 editionis Heinsianæ. Gravius errat Gallandus, qui mendose a Chamillardo editum ait *imbuere, fragilique viros*, et ipse, invitis musis, legit *imbuere, fragilique vires*.
 253. Erfurt., *ravidum*; alii, *rapidum*.
 255. Aldus male, *impulsuum bonis equini*. Pariter alii mendose apud Beamanum in Manuduct. ad ling. Lat., *impulsuum bonis equini*, aut *impulsuum bovis equini*. Nebrissensis umbonem equinum intelligit clypeum, sive cetram ex corio equi.
 256. Alex., *ruinis*; alii, *ruinam*.

- Fraus detestandis vitiorum e pestibus una,
 260 Fallendi versuta opifex, quæ præscia belli
 Planitiem scrobibus violaverat insidiosis,
 Hostili de parte latens, ut fossa ruentes
 Exciperet cuneos, atque agmina mersa voraret.
 Ac ne fallacem puteum deprendere posset
 265 Cauta acies, virgis adopertas texerat oras,
 Et superimposito simularat cespite campum.
 At regina humilis, quamvis ignara, manebat
 Ulteriore loco, nec adhuc ad fraudis opertum
 Venerat, aut foveæ calcarat furta malignæ.
 270 Ilunc eques illa dolum, dum fertur præpete
 [cursu,
 Incidit, et cæcum subito patefecit hiatum :
 613 Prona ruentis equi cervice involvitur, ac
 [sub B
 Pectoris impressu fracta inter crura rotatur.
 At Virtus placidi moderaminis, ut levitatem
 275 Prospicit obritam monstri sub morte jacentis,
 Intendit gressum mediocriter, os quoque parce
 Erigit, et comi moderatur gaudia vultu.

GLOSSÆ VETERES.

260. Versuta, *callida artifex*, l.
 261. Scrobibus, *foveis*, l.
 263. Cuneos, *exercitus*. — Agmina, *virtutum*, l.
 264. Deprendere, *præscire*, l.
 265. Cauta, *clara*. — Oras, *summitates*, l.
 267. Regina, *humilitas iterum*, l.
 270. Illa, *scilicet superbia*, l.
 271. Hiatum, *scrobem*, l.
 274. Levitatem, *instabilitatem*, l.
 276. Os, *faciem*. — Parce, *mediocriter*, l.

277. Comi, *honesto, severo, ornato, amæno*, l.
 278. Cunctanti, *dubitanti*, l.
 280. Illa, *humilitas amputat caput superbæ*, l.
 284. Exstinctum, *extinctam superbiam*, l.
 287. Supercilium, *superbiam*, l.
 288. Sublime, *glorioso*, l.
 289. Pervulgata, *valde*, l.
 293. Torsit, *jecit*, l.
 294. Trajectam, *per trajectam*, l.

COMMENTARIUS.

259. Ald., Ang., Vat. C a prima manu, *ritiorum* C
 pestibus sine e, quod necessarium certe est. In Aldo,
una est : abundat verbum substantivum.
 261. Heinsio placet cum Put. solo *vitiaverat*, et post
 Heinsium, Chamillardo aliisque. Sed cur displiceat
violaverat cum veteribus editis, cum nostris Mar.,
 Rat., Vienn., Alex., Vatt. C, F, G, O aliisque innum-
 eris? Verbo *vitiandi*, inquis, usus est aliquando
 Prudentius : quasi vero verbo *violandi* sæpius non
 fuerit usus. Mihi magis placet *violare* planitiem scro-
 bibus quam *vitiare*. Ovidius in Met., *violare silvam*
dixit pro securi cædere.
 264. Weitz., *at ne*; alii, *ac ne*. In nonnullis vulg.,
possit.
 265. Ald., Widm. supra, Vienn., Vatt. C, L, BB,
 Ang., *clara acies*. Rat., Mar. et alii optimi, *cauta*,
 quod magis placuit Gallandio.
 269. Vienn., *Venerat, ut foveæ calcarct furta mali-*
gnæ. In Vat. C, mendose et contra metrum, *Venerat*
aut foveæ nondum calcarat malignæ. Ad marg. post
calcarat est furta, sed *nondum* semper abundat. D
 270. Egm., Pal. et Barthius, *hinc eques*. Vienn.,
huc eques. Retine *hunc*.
 271. In Vat. F præpostera est trajectio horum
 versuum : primo legitur *Prona*, tum *Incidit*. *Dolum*
incidit, ut initio lib. II Juvenci : *Jamquæ dies prono*
decedens lumine pontum Inciderat.
 272. Vienn., *una* : lege *prona*. In Rat. ineptus cor-
 rector, de quo sæpe, *cervice rotata superque Pectoris*
impressu quadripes provolvitur ipse.
 273. Fabr., *vectoris pressu*. Ita Giselinus edidit in
 2 edit., sed postea in fine correxit *pectoris impressu*
 ex mss. : quæ correctio nonnullos latuit. In priore
 Rott., *pectoris impulsu*. In Vat. F, *inter dura*. Com-
 munitis lectio, *Pectoris impressu fracta inter crura ro-*
tatur.
 274. Bong., *et virtus*; melius, *at virtus*. *Moderamen*
 pro *moderatione* : vide Apoth. vers. 47.
 275. Vienn., Mar., *conspicit obritam*. Rat., Gis.,
 Weitz., *perspicit obritam*. Fuld., *prospicit obstrictam*.
 Præstantiores cum Aldo, *prospicit obritam*.
 276. Fuld., *parte*; lege *parce*.
 280. Vienn., *cruentatum*, minus bene.
 281. Vienn., *contrahit*; melius, *protrahit*.
 282. Virgilius *Æneid. x, Reflexa cervice resectum*.
 283. Ald. et alii, *et mad-do*.
 285. Virgilius lib. x, *Dixerat ille aliquid magnum*.
 Consule Eras. n. Adag., *Ne magna loquaris*. Corippus,
 lib. II, vers. 40, *imitatus videtur Prudentium : Colla*
superborum, furiatque pecora frangis.
 287. Supercilium sede: *superbiæ*. Vide Plinium
 lib. XI, cap. 37. Elmenhorstius, in Arnobium pag.
 44, hunc Prudentii versum confert cum verbis Arno-
 bii, *Supercilium deponere*.
 289. Vienn., *divulgata viget*.
 291. Pauci hi versus, tanquam opus Prudentii di-
 versum et inscriptum *Monomachia Davidis et Goliathi*,
 notantur in indice, alioqui accuratissimo, bibliothecæ
 Casanatensis. Exstant videlicet in Criticis sacris,
 Londini, 1660, tom. VIII, col. 277, in fine operis :
In historiam monomachia Davidis et Goliathi Reg. I,
cap. XII, inquisitio, Matthæo Horatio auctore : ubi le-
gitur : Prudentius monomachiam his versibus in Psy-
chomachia breviter perstringit : Exstinctum vitium,
etc.
 293. Pro *fundali* habent *funali* Thuan., Egm., Pal.,
 Alex. a prima manu, Vat. II et codex Barthii, cui
 tamen non placuit *funali*. Heinsio non prorsus displicet
 et advertit alibi quoque Prudentium hæc voce
 usum fuisse, scilicet infra vers. 866.
 294. Alii *trajectam*, alii *transjectam* scribunt. Ple-
 rique ex optimis, *trajectam*.

- 295 Ille minax, rigidus, jactans, truculentus, amarus, A
Dum tumet indomitum, dum formidabile fervet,
Dum sese ostentat clypeo, dum territat auras :
Expertus, pueri quid possint ludicra parvi,
Succubuit teneris bellator turbidus annis.
- 300 Me tunc ille puer virtutis pube secutus,
Florentes animos sursum in mea regna tetendit,
Servatur qua certa mihi domus omnipotentis
Sub pedibus Domini, meque ad sublime vo-
[cantem
- 615 Victores cæsa culparum labe capessunt.
- 305 Dixit et auratis præstringens aera pennis,

295. Truculentus, *torvus*, I.
296. Indomitum, *indomite*. — Formidabile, *adverbium*. — Terret, *fervet*, I.
304. Cæsa, *victa*, I.
305. Et auratis, *humilitas ascendit in cælum : virtutes mirantur*. — Aera, *accusativus Græcus*, I.

GLOSSÆ VETERES.

- In cælum se virgo rapit : mirantur euntem
Virtutes, tolluntque animos in vota, volentes
Ire simul, ni bella duces terrena retardent.
Confligunt vitiis, seque ad sua præmia servant.
- 310 Venerat occiduis mundi de finibus hostis
- 616 Luxuria, extinctæ jam dudum prodiga
[famæ,
Delibuta comas, oculis vaga, languida voce,
Perdita deliciis : vitæ cui causa voluptas,
Elumbem mollire animum, petulanter amœnas
- 315 Haure illecebras, et fractos solvere sensus.
Ac tunc pervigilem ructabat marcida cœnam :
- B 309. Confligunt, *pugnant adhuc*, I.
311. Jam dudum, *statim*. — Prodiga, *ostentatrix*, I.
312. Delibuta, *uncta*. — Comas, *per*, I.
314. Elumbem, *mollem*, I.
315. Illecebras, *delectationes*, I.
316. Ac tunc, *luxuria, auditibus, ad bellum currit*, I.

COMMENTARIUS.

295. Vat. C hunc ordinem servat *Ille minax. Dum sese. Dum tumet*. Vat. D, *Ille minax. Dum tumet. Expertus, pueri. Dum sese*. Alii ordinem hic exhibitum retinent.

296. Vienn., *indomite*, quod sapit glossema. Tres vetustiores Heinsiani, Alex., Ald., Widm. supra, Gis., *fervet*. Alii etiam veteres *terret*, nempe Mar., Vienn., Rat. cum Weitzio, et uno Cauchiano.

297. Aliqui distinguunt alio modo, *Dum sese ostentat, clypeo dum territat auras cum Weitzio*. Vat. C, *dum irritat auras, male*. In Pal., *dum territat ense*.

298. Mar. et Rat., *quid possent*.

299. Ald. et alii vulg., *armis pro annis*. Barthius mendose, *anciis*.

301. Erfurt. a prima manu, *florentes annos*.

302. Weitz. cum Put., *quia certa*.

304. Prior Boher. et Thuan. a secunda manu, *lictos cæsa*.

305. Vat. C, *præstringens* : non placet. Ald. cum aliis, *præstringens*.

309. Post hunc versum Vienn., *De Sobrietate et Luxuria*. Mar. et Rat., *Luxuria*. Aldus, *Luxuriæ, et Sobrietatis pugna*. Giselinus, *Luxuria et Sobrietas*.

310. Lepidus est hoc loco Giselinus. Rejicit interpretationem quam dubitans Nebrissa indicavit, intelligendum id esse de ætate mundi ad occasum vergente, ut Hispaniam suam, inquit Giselinus, et Africam hac ignominia liberaret. Tum probabile existimat, poetam ex his regionibus organa luxuriæ accersivisse, cum eæ, imprimis vero Hispania, auri, argenti, lanæ, aromatum, aliarumque rerum ad effeminandos mores pertinentium, copia mirificè celebres fuerint. Quæ (verba ejus audis) si suis se finibus continuissent, nunquam fortasse nos Belgæ laudem a Jul. Cæsare nobis tributam amisissimus. Recte, quod Belgas laudem veterem amisisse fatetur; quod autem causam in Hispanos conjicit, fortasse nunc negaret, antiquos dominos Hispanos ab his populis laudari et desiderari observans. Illud vero Giselino assentior, poetam potius res, exisse totum Occidentem, quatenus ea mundi pars ab Orientali distinguitur. Etenim ut tradit Sulpicius in Vita S. Martini, luxus immodicus in Occidente magis quam in Oriente dominabatur. In Occidentis vocabulo diabolum significari plures docent. Sed cum imperium Romanum divisum tunc esset, et Orientis et Occidentis mentio passim occurreret, probabilius est Prudentium intelligere imperium Occidentale, et præcipue ejus caput Romam, uti eo tempore insigniter effervescebat luxuria, ut fuse narrat Ammianus Marcellinus, qui inter alia ait : *Alii summum decus in carrucis solito altioribus, et ambitioso vestium cultu ponentes, sudant sub ponderi-*

bus lacernarum, etc. Mensarum enim voragines et varias voluptatum illecebras, ne longius progrediar, prætermitto.... Denique pro philosopho cantor, et in locum oratoris doctor artium ludicrarum accitur : et bibliothecis sepulcrorum ritu in perpetuum clausis organa fabricant ut hydraulica, etc. Postremo ad id indignitatis est ventum, ut cum peregrini ob formidatam haud ita dulcem alimentorum inopiam pellerentur ab Urbe præcipientes, sectatoribus disciplinarum liberalium impendio paucis sine respiratione ulla extrusis, tenerentur mimarum assecræ veri, quive id simularunt ad tempus ; et tria millia satatricum ne interpellata quidem cum choris, totidemque remanerent magistris. Et licet,

quocumque oculos flexeris, feminas affatim multas spectare cirtatas, quibus, si nupsissent, per ætatem terjam nixus poterat suppetere liberorum, adusque lædium pedibus pavimenta terentes, jactari volubilibus gyris, dum expriment innumera simulacra, quæ fixere fabulæ theatrales. Quæ omnia Prudentianæ descriptioni luxuriæ apprime conveniunt. Haud equidem negaverim, illo ipso tempore luxum in Oriente effrenum etiam fuisse, ut arguitur ex his vitis quæ Chrysostomus gravissime et concinatorio stylo reprehendit. Sed sive Antiochia, sive Constantinopolis Romæ conferatur, non dubito quin multo major fuerit licentia et corruptio morum Romæ quam in aliis Orientis urbibus.

311. Cornelius Tacitus Annal. lib. xi : *Infamie apud prodigos novissima voluptas est.*

312. Secunda in *delibuta* productur ob metri necessitatem. Imitatus est Galterus lib. v Alex. vers. 218 : *Sanieque recenti Delibuta comas*. Rott. prior, *oculos vaga, languida vocem*, Græco more, ut *delibuta comas*. Nostri omnes cum aliis, *oculis vaga, languida voce*, excepto Cauchiano, qui illud prius habet. Heinsius edidit *oculos... vocem*; secuti sunt Chan., Gall., et Teol. Barthius cum Prudentio confert Bachelarium nostrum, qui oculos hominis lapsi *vagos* dicit, luxuriam et libidinem indicando.

313. Vienn., *edita*; melius *perdita*. Boher. prior, cura pro *causa* minus bene. *Vivendi causa* solent dici virtutes. Juvenalis satyra 8, vers. 84 : *Et propter vitam vivendi perdere causas*. Ratione contraria luxuriosis vitæ causa est voluptas.

314. Persius satyra 1, vers. 104, *Summa delumbe saliva*. Auctor dialogi de Oratore usurpavit *elumbis*.

315. Verbum solemnè, cum de luxuria agitur, FRANGERE. Vide quæ notat Gothofredus ad verba *FRACTA molliter plebe*, cod. Theod. lib. vi ad legem Juliam de adulteris ex nostro poeta et aliis.

316. Rat., Mar., Weitz., Alex., ac tunc. Ald., et

- Sub lucem quia forte jacens ad fercula, raucos A
Audierat lituos, atque inde tepentia linquens
Pocula, lapsanti per vina, et balsama gressu,
320 Ebr'ia calcatis ad bellum floribus ibat.
Non tamen illa pedes, sed curru invecta ve-
[nusto
Saucia mirantum capiebat corda virorum.
O nova pugnandi species! non ales arundo
617 Nervo pulsa fugit, nec stridula lancea
[torto
325 Emicat amento, frameam nec dextra minatur:
Sed violas lasciva jacit, foliisque rosarum
Dimicat, et calathos inimica per agmina fundit.
Inde, eblanditis virtutibus, halitus illex
Inspirat tenerum labefacta per ossa venenum;
330 Et male dulcis odor domat ora, et pectora, et B
[arma,
Ferratosque toros obliso robore mulcet.
Dejiunt animos, ceu victi, et spicula ponunt

GLOSSÆ VETERES.

317. Sub lucem, usque ad lucem. — Jacens, *sedens*. — Fercula, *lectulos*, l.
319. Lapsanti, *nutanti*. — Balsama, *balsamo uncta erat, quia odoris gratia sparsa fuit domus balsamo et floribus*, l.
321. Pedes, *pedestr's*, l.
322. Capiebat, *decipiebat*, l.
323. O nova, *luxuria blandimentis virtutes decipit*. — Ales arundo, *velox sagitta, a rectitudine*, l.
325. Emicat, *exsilit*, l.
327. Calathos, *plenos rosarum spargit*, l.
328. Halitus, *spiritus*. — Illex, *illicita peragens*, l.
331. Ferratosque, *colla loricata*. — Toros, *brachia, vel densitates brachiorum*. — Obliso robore, *fracta fortitudine*, l.
332. Ceu victi, *virī dejectis armis, sequuntur luxu-*

- Turpiter, heu! dextris languentibus obstupe-
[facti,
Dum currum varia gemmarum luce micantem
335 Mirantur, dum bracteolis crepitantia lora,
Et solido ex auro pretiosi ponderis axem
618 Defixis inhiant obtutibus, et radiorum
Argento albertem seriem, quam summa rota-
[rum
Flexura electri pallentis continet orbe.
340 Et jam cuncta acies in deditiois amorem
Sponte sua versis transibat perfida signis,
Luxuriæ servire volens, dominæque fluentis
Jura pati, et laxa ganeorum lege teneri.
Ingemuit tam triste nefas fortissima virtus
345 Sobrietas, dextro socios decedere cornu,
Invictamque manum quondam sine cæde pe-
[r.re.
Vexillum sublime crucis, quod in agmine primo
Dux bona prætulera, defixa cuspidē sistit,

- riam*, l.
334. Currum, *luxuriæ*, l.
335. Bracteolis, *laminis, vel filis*, l.
340. Et jam, *cuncta acies versis signis ad deditio-
nem transit*. — Deditiois, *potestatis avaritiæ*, Iso.
341. Versis, *positis*, Iso.
343. Ganeorum, *scortorum vel cantorum, h'luo-
num vel gulosorum*, l.
344. Ingemuit, *sobrietas increpat acies, suadens eis,
ne sequantur luxuriam*. — Virtus, *virgo*, l.
345. Cornu, *de exercitu sobrietatis*, l.
346. Manum, *multitudinem*. — Sine cæde perire,
sine pugna decedere, l.
347. Agmine, *exercitus*, Iso.
348. Dux, *sobrietas*, l.

COMMENTARIUS.

tunc. Vienn., Gisel., Pal., at tunc. Heinsiani cum C
nostris faciunt ac tunc.
321. Vienn., nec tamen,
323. Egm., *alis*; lege ales.
324. Ang. minus bene *nervo pulsa fuit*. Put. et
Egm. a manu prima *nervum pulsa fugit*. Heinsius
suspicatur *nervo impulsa fugit*, quod amplexus est
Cellarius. Non mutaverim *lectionem communem
nervo pulsa fugit* in Alex., Vatt. C, D, G, L, O, BB,
Mar., Rat., Vienn., Ald., et aliis. In Vat. H est *ner-
vum pulsa fugit*.
325. Ald., Gis., Fabr., Vat. G, *framea*. In Vat. C
desideratur hic versus. In aliis et in margine Gis.,
frameam. Amenta ex Festo sunt quibus, ut mitti pos-
sint, vincuntur jacula. Hinc *amentare* apud Lucanum
et Martianum Capellam reperitur.
327. Rat., *per agmina fudit*.
328. Erfurt., *inde blanditis*. Ang., *inae eblanditis*.
Legendum *inde eblanditis*. Alii *inlex*, alii *illex* scri-
bunt. *Illex* ab *illiciendo, illix*, aut *inlex*, a quo *lex*
non servatur, quod vult Iso.
331. Ald., *oblito*, minus bene, pro *obliso*. Nec me-
lius *choros alter* Rott. cum Bonou. pro *toros*: nam
quod in quibusdam mss. *exaratur thoros*, nil moror.
Gis. non omnino rejicit *oblito*, ut apud Virgilium
eclog. 9, *Nunc oblita mihi tot carmina*. Post hunc
versum in Vienn., Angel., Vatt. C, L, BB leguntur
hi duo versus: *Luxuria huc violas curru delata venu-
sto Per populos jacit, ut mala credula corda tepescant*.
Giselinus eosdem invenerat in quodam cod. ms.
Theodori Pulmanni, et altero Daventriæ excuso, sed
effictos recte existimavit. Giselinus vero legit cre-

dita corda.
332. Alii, *deiciunt*; alii, *dejiunt*.
335. *Bracteolis scribas, an bratteolis*, controversia
orthographica est.
337. Vienn., *dum fixis inhiant*.
338. Palat., *quem*, scilicet axem. Alii, *quam*, nempe
seriem.
339. Vienn., *orbem*, non bene.
341. In quibusdam vulg., *perdita* pro *perdida*; quod
postremum longe venustius est.
342. Vienn., *jubentis* pro *fluentis*, hoc est fluxæ,
quod proprium est luxuriæ.
343. Veterrimi Heinsiani, Vienn., Mar., Rat.,
Weitz., Gall. et alii, *ganeorum*. Aldus cum Toru. et
nonnullis aliis, *ganeorum*, quod non improbo, nam
ganeum fornix est. Giselinus ait, pro voce *ganeorum*
substituere quosdam *ganconum*. Quorsum? inquit.
Anne eadem leges *ganeis* et *ganeonibus*? *Ganea*, et
ganeum in Græca origine scribuntur per η seu *e* lon-
gum. Becmanus de Origin. ling. Lat., verbo *GANEUM*,
observat Latinos sæpe η in *a* commutasse, et in *e*
breve, ut *Gynæceum* apud Terentium penultima brevi,
Cyclopeus apud Maronem, *conopeum* apud Horatium
oda 9 Epod. *Ganeo* est, ut ait Isidorus lib. x, *luxu-
riosus, et tanquam in occultis locis et subterraneis,
quæ Græci ganea vocant*. Post hunc versum Mar. et
Rat. pro titulo *Sobrietas*.
347. Gretserus lib. II, cap. 18 de Cruce, alludere
Prudentium ait ad morem præferendi imaginem cru-
cis in præliis, quem morem pluribus eo loco con-
firmat.

- Instauratque levem dictis mordacibus alam. A 360
 350 Exstimulans animos, nunc probris, nunc prece
 [mixta :
619 Quis furor insanas agitat caligine mentes?
 Quo ruitis? cui colla datis? quæ vincula tan-
 [dem,
 Proh pudor, armigeris amor est perferre lacer-
 [tis,
 Lilia luteolis interlucentia fertis,
 355 Et ferrugineo vernantes flore coronas?
 Illis placet assuetas bello jam tradere palmas
 Nexibus? his rigidas nodis innectier ulnas?
 Ut mitra cæsariem cohibens aurata virilem
 Combibat infusum croceo religamine nardum,

- Post inscripta oleo frontis signacula, per quæ
 Unguentum regale datum est, et chrisma pe-
 [cune :
 Ut tener incessus vestigia syrmate verrat,
620 Sericaque in fractis fluent ut pallia
 [membris,
 Post mortalem tunicam, quam pollice docto
 365 Textit alma Fides, dans impetrabile tegmen
 Pectoribus lotis, dederat quibus ipsa renasci.
 Inde ad nocturnas epulas, ubi cantharus ingens
 Despuit effusi apumantia damna Falerni,
 In mensam cyathis stillantibus, uda ubi multo
 370 Fulcra mero, veterique torcumata rore rigau-
 [tur?

GLOSSÆ VETERES.

349. Instaurat, *armat.* — Levem, *velocem*, I.
 350. Exstimulans, *hortans.* — Nunc, *interdum*, I.
 352. Ruitis, *tenditis*, I.
 353. Proh, *interjectio exprobrantis*, I.
 354. Luteolis, *rubris*, I.
 355. Ferrugineo, *purpureo.* — Vernantes, *floren-
 tes*, I.
 356. Palmas, *scilicet vestras*, I.
 357. Nexibus, *doctrinis*, I.
 358. Cohibeus, *constringens*, I.

- B 359. Nardum, *florem*, I.
 362. Syrmate, *longa vestis*, I.
 363. Membris, *scilicet tuis*, I.
 365. Tegmen, *albam vestem*, I.
 367. Inde, *descendisti*, I.
 368. Despuit, *effudit, vel efflavit.* — Falerni, *vini*, I.
 370. Fulcra, *tripodes, lecti.* — Mero, *vino.* — To-
 reumata, *cælatura, vel tornutilla; toreuma, id est, cælatura*, I. *Tornata vasa*, Mar. — Rore, *lectorum, id
 est potu*, I.

COMMENTARIUS.

350. Præcipui Heinsiani cum Aldo et aliis, *instimulans*. Nostris præstantiores, Mar., Rat., Alex., Gis., Weitzius et alii, *exstimulans*.
 351. Barthius improbat *insanus* pro *insanas*, quamvis illud in suo ms. invenerit. Egm. quoque, *insanus*.
 353. Vienn., *ah pudor!* alii *pro* aut *proh pudor!* Vienn., *proferre lacertis*. Paschalius, de Coronis lib. II, cap. 15, pag. 124, notat ex hoc loco florum mixturam in coronis imitatione naturæ. Vide Tertullianum de Coron. milit., qui inventos ait flores non capiti ornando, sed naribus oblectandis.
 355. Iso et alii veteres interpretantur *ferrugineo*, hoc est *purpureo*. Mariettus cum ex glossa notasset *purpureo* pro *ferrugineo*, subjunxit, videndum, nunquid purpura cum ferrugine. Est certe *ferrugo* purpura nigrior apud Virgilium I Georg.: *Cum caput obscura nitidum ferrugine texit*, et IX Æneid.: *Ferrugine clarus Ibera*, ubi Servius Ponticam ferruginem, non Hispanicam, intelligit: alii contra.
 357. Weitz., Erfurt., *acrigidus*.
 359. Ang., *perperam, cum bibat* pro *combibat*. Heinsiani et nostri meliores, *infusum*. Vatt. BB et alius apud Teol., Cauchianus codex, Weitz., *infusam*. Egm. pro *religamine* habet *relegamine*, non recte. Sacramentum confirmationis describitur, de quo supra hymn. Cath. 6, vers. 128. Vide Baronium tom. I An. pag. 249, et Joann. Laurentium Bertium lib. XXXII de Theol. Disc. cap. 10 de *unctiois Forma*, præter alios qui his Prudentii versibus sacramentum confirmationis explicant. Simul notat Prudentius effeminatos virorum mores, qui utebantur mitra, ornamento meretricum, et reticulo croceo comas involuebant. Juvenalis sat. 3: *Ite, quibus grata est picta lupa barbara mitra*. Sat. 6: *Sed nigrum flavo crinem abscondente galero*. Sat. 2: *Reticulumque comis auratum ingentibus implent*.
 360. Weitz., Erfurt., *postquam*. Ita Widm. a secunda manu, sed a prima manu *post quæ*. Alii *per quæ*.
 362. Vienn., *et tener*; melius *ut*. Luxus denotatur, quod vestis ad terram usque efflueret. Cyprianus sive alius, de Jejun. Christ.: *Paludamentis talaribus pavimenta verrentes*.
 363. Giselinus explicat *in fractis*, mollibus et effeminatis, ut duxæ, inquit, sint dictiones. Si jubeat scribi *in fractis*, necessarium quidem id non est: nam is-

- fractus* unica dictio sonat etiam *fractus*. Verbum tamen fluitare poscere videtur *in membris fractis*. Plurimi conjungunt *infractis*. De verbo frangere vide vers. 345.
 364. Weitzio placuit cum solo Widm. edere *tonicam*, et prætermittere *tunicam*, quod exstat in aliis omnibus: ridicule. Ang., *dextro* pro *docto*, non ita bene. Sermo est de gratia baptismatis, quam significant stolæ candidæ quibus recens baptizati induuntur.
 367. Heinsiani, excepto Oxon., et nostri potiores, Ang., Mar., Rat., Vat. H cum Weitz., *inde*. Multi alii Vatt. C, F, G, L, O, BB cum Oxon., Ald. et Giselinus, *ite*, quod tenuit Gifanius ex vet. lib. in Ind. Lucretii. In codice Barthii, *inde*: ubi etiam vers. seq., *despuit* pro *despuit*. *Inde* magis placet, et interrogatio tunc protrahitur ad versum 370, *rigantur?* Peveratus putat hunc locum desumptum ex VII Æneid.; fortasse vers. 146 et seq.
 369. Ald., *Immensam cyathis stillantibus undam ubi multo Fulcra mero*, quod ex vet. lib. approbat Gifanius loc. cit., et non invenuste id dictum a docto poeta asserit, sicut rorem etiam vocat vinum, et in Dittochæo, *Unde meri veteris defunditur unda*, tetrach. 52 vers. 128. Giselinus restituit *In mensam cyathis stillantibus, uda ubi multo Fulcra mero*, et observat in hoc poeta ex temeraria et falsa præpositionis cum suo casu connexionem plura fuisse corrupta. Sane in plerisque codd. antiquis ita inter sese verba quandoque sunt conjuncta, ut iudicio acri opus sit ad singulas voces separandas. Non tamen negaverim Aldi. Gifanii et Fabricii lectionem in veteribus membranis reperiri, quam exhibent Vatt. C, G, L, BB, nisi malis legere, *In mensam cyathis stillantibus undam, ubi multo Fulcra mero*. In Ang., mendose, *unda*. In Vat. H plane corruptum, *stillantibus daubis multo Fulcra mero*. Vienn., *cyathis stipulantibus*, quod nulli est u. ui. Ad hunc Prudentii l. cum videtur respexisse Salvianus lib. IV adversus Avaritiam: *Natant tricliniorum pavimenta vino; Falerno nobili lutum faciunt, mensæ eorum, ac toreumata mero jugiter madent, semper uda sunt*. Ex quibus lectio *uda* confirmatur.
 370. *Toreumata* pro *toralibus* accipienda monet Sirmondus ad Sidonium, hos versus laudans ad epist. 2 lib. IX. Fabricius tenet, hoc etiam loco *toreumata*

621 Excidit ergo animis eremi sitis : excidit A

[ille

Fons patribus de rupe datus, quem mystica
[virga

Elicuit, scissi salientem vertice saxi?

Angelicusne cibus prima in tentoria vestris

375 Fluxit avis : quem nunc sero felicior ævo

Vespertinus edit populus de corpore Christi?

His vos imbutos dapibus jam crapula turpis

Luxuriæ ad madidum rapit importuna lupanar :

Quosque viros non ira fremens, non idola bello

380 622 Cedere compulerant, saltatrix ebria

[flexit.

State, precor, vestri memores, memores quo-

[que Christi.

Quæ sit vestra tribus, quæ gloria, quis Deus, B

[et rex,

Quis dominus, meminisse decet : vos nobile

[Judæ.

GLOSSÆ VETERES.

371. Animis, *vestris*, I.

372. Patribus, *vestris*, I.

373. Elicuit, *extulit*, I.

377. Imbutos, *ductos*, I.

378. Lupanar, *prostibulum*, I.

386. Excitet, *vobis*, I.

389. Atrectare, *manu tangere prohibet*. — Regem, *Agag*, I.

Germen ad usque Dei genitricem, qua Deus

[ipse

385 Esset homo, procerum venistis sanguine longo.

Excitet egregias mentes celeberrima David

Gloria, continuis bellorum exer: ita curis.

• Excitet et Samuel, spoliū qui divite ab hoste

Atrectare vetat, nec victum vivere regem

390 Incircumcisum patitur : ne præda superstes

Victorem placidum recidiva in prælia poscat,

Parcere jam capto crimen putat ille tyranno :

At vobis contra vinci, et succumbere votum est.

Pœniteat, per siqua movet reverentia summi

395 Numinis, hoc tam dulce malum voluisse ne-

[fanda

Proditione sequi : si pœnitet, haud nocet error.

Pœnituit Jonathan jejunia sobria dulci

623 Conviolasse favo sceptri, mellisque sapore

Heu! male gustato, regni dum blanda voluptas

400 Oblectat juvenem, jurataque sacra resolvit.

390. Incircumcisum, *crossum*, I.

391. Victorem, *Saulem*, I.

393. Votum, *voluntas*, I.

394. Per siqua, *per reverentiam juro, vel oro*, I.

396. Proditione, *traditione*. — Pœnitet, *vos*, I.

399. Regni, *Philistinorum*, I.

400. Resolvit, *rumpit; quia non est occisus*, I.

COMMENTARIUS.

esse opera torno facta, politaque, quod etiam docent glossæ; sed id minus placet. Relege Salviani verba vers. sup.

371. In Rat. insulsus corrector posuit *Excidit ergo animis sitientibus ille in cremo Fons patribus*, ne scilicet secunda in eremo corripetur. Historiam sacram legere poteris Exodi cap. xvi et xvii.

373. Ald., *e vertice*. In aliis abest *e*. In Vat. F, *saliente*, et in nonnullis vulg., *angelicusve*. Cauchii codex, *patria in tentoria*. Heinsiani, Mar., Rat., A'ex. et Vat. C, D, G, H, L, O, BB, Weitz., aliique, *vestris*.

Ald., Gis., Vat. F, Ang. a prima manu, *nostris*. Ita etiam videtur fuisse in Viennensi.

375. Rat., *feliciter*, minus bene.

376. Erlurt., *de sanguine Christi*. Vides clarum testimonium catholicæ fidei de præsentia corporis Christi in eucharistia, cum similitudine cibi angelici manna a SS. Patribus sæpe indicata. Inter opera Cypriani sermone de Ganna : *Panis iste angelorum omne delectamentum habens virtute mirificum..... amplius quam manna illud eremi implet; et satiat edentium appetitus*, etc. Fabricius ait mire dictum a Prudentio *vespertinum populum* pro eo qui est extremis temporibus victurus, sumpta sermonis forma ab illis verbis, *Mane nobiscum, quoniam advesperascit*. Nullum est dubium quin populus Christianus intelligatur; sed hac alia ratione, quod per *vesperam* in sacris Litteris sæpe intelligitur Christus, aut ejus adventus, et septima ætas mundi. Patres, qui has allegorias exponunt, vide indicatos a Laureto in Silva Allegor. Perveratus opinatur populum Christianum a Prudentio *vespertinum* vocari, quia post horam nonam et tempore vespertino in stationibus edebat de corpore Christi. Non ea mens Prudentii esse mihi videtur.

379. In nonnullis vulg., *viris*, male. In Rat. corrector, consuetudinis avi Prudentiani ignarus, prioribus erasis, scripsit *idolaque bello*. Ald. ediderat recte *non idola bello*; correxit inepte *idolaque bello*. Giselinus advertit, Aldum Manutium, si usquam alibi, certe in hujus auctoris editione præsertim secunda,

diligentissimum, mediam hujus Græci vocabuli dictionibus transpositis produxisse: quod tamen ab auctore non profectum esse certo constat. Illud vero non probo in Giselino, quod litterarum Græcarum cognitionem in Prudentio desiderare videtur, cum simul fateatur, eum sui sæculi auctoritatem secutum, ac centus Latini aliarumque regularum ratione habita, quantitatem genuinam neglexisse. Cur enim non poterat Prudentius scientiam sibi reservare, usum populo concedere?

385. Ald. et vett. edd., *natus homo* pro *esset homo*. Giselinus quoque in contextu *natus homo*, quod magis arridebat Gallandio, quamvis ediderit *esset homo*.

388. Adisis lib. I Regum cap. xv.

390. Vienn., *pariter*, non recte, pro *patitur*. Fabr., *ncu præda*; melius *ne præda*. In glossa *crossus* idem est ac *grossus*.

391. Rat., Mar., Heinsiani (excepto priori Rott.) Gis., Weitz., *recidiva*. Ald. cum aliis vulgatis *rediviva*.

393. Ald., *nobis* pro *vobis*; quod postremum verum est. Ang. a prima manu *notum est*, recte correctum pro *votum est*.

394. Fuld., contra legem matri, *per siqua moveat*.

396. In Margarita poetica Alberti Eyb. canonici Bambergensis, *si pœnitet, aut nocet error*, ex veteri quorundam scribendi ratione pro *haud vel haut*.

397. Vide lib. I Reg. cap. xiv.

398. Heinsiani omnes, Pal., Fuld., Widm., Erfurt., Weitz. cum nostris Mar., Rat., Vienn., Alex., Vat. H, O, Bonon., *favo sceptri*. In Mar. glossa *id est virgæ*; in Erfurt., glossa *melle accepto per sceptrum*. Ald., Torn., Gis., *favo sumpto*. Gallandius ait, *vocem gustato* vers. seq. fortasse obstare huic lectioni *favo sumpto*. Ang., Vat. L, BB, non male, *conviolasse favo, sumpti mellisque sapore*. Vat. D, mendose, *favo cepit*. In Vat. C, desunt hic et sequentes versus usque ad vers. 430, scilicet integro folio avulso.

399. In Vat. D error metri *mala voluptas* pro *blanda*.

400. Vienn., *jura resolvit*. Postrema pars glossæ, *quia non est occisus*, videtur spectare ad versum sequentem, *nec sors lacrymabilis illa est*.

- Sed quia pœnituit, nec sors lacrymabilis illa est, A
Nec tingit patrias sententia sœva secures.
En ego Sobrietas, si conspirare paratis,
Pando viam cunctis virtutibus, ut malesuada
405 Luxuries, multo stipata satellite, pœnas
Cum legione sua Christo sub iudice pendat.
Sic effata, crucem Domini ferventibus offert
Obvia quadrigis, lignum venerabile in ipsos
Intentans frenos : quod ut expavere feroces
410 Cornibus oppansis, et summa fronte coruscum,
624 Vertunt præcipitem cæca formidine fusi
Per prærupta fugam : fertur reापina reductis
Nequidquam loris auriga, comamque madentem
Pulvere sædat humi : tunc et vertigo rotarum
415 Implicat excussam dominam : nam prona sub
[axem] B
Labitur, et lacero tardat sufflamine currum.

- Addit Sobrietas vulnus lethale jacenti,
Conjiciens silicem rupis de parte molarem.
Hunc vexilliferæ quoniam fors obtulit ictum,
420 Spicula nulla manu, sed belli insigne gerenti,
Causus agit saxum, medii spiramen ut oris
625 Frangeret, et recavo miaceret labra pa-
[lato.
Dentibus introrsum resolu'is, lingua resectam
Dilaniata gulam frustis cum sanguinis implet.
425 Insolitis dapibus crudescit guttur, et ossa
Colliquefacta vorans revomit, quas hauserat,
[offas.
Ebibe jam proprium post pocula multa cruorem,
Virgo ait increpitans : sint hæc tibi fercula tan-
[dem
Tristia præteriti nimis pro dulcibus ævi.
430 Lascivas vitæ illecebras gustatus amaræ

GLOSSÆ VETERES.

403. Conspirare, *condunare*, I.
404. Viam, *præbendo*, I.
405. Stipata, *circumdata*, I.
406. Pendat, *solvat*, I.
407. Crucem, *sobrietas crucem Domini offert curru luxurie*, I.
409. Intentans, *impingens*, I.
410. Cornibus, *crucis, id est vexilli*. — Fronte, *contra faciem offert lignum*, I.
415. Axem, *antiptosis*, I.

417. Addit, *sobrietas lapidem jactit, et percussit os luxuriæ*, I.
418. Conjiciens, *jaciens, retinens*, I.
420. Insigne, *vexillum*. — Gerenti, *magnifice regenti*, I.
421. Casus, *eventus*, I.
427. Ebibe, *sobrietas increpat luxuriam extinctam*, I.
429. Tristia, *acerba*. — Dulcibus, *luxibus*, I.
430. Vitæ, *tuæ*, I.

COMMENTARIUS.

401. Vienn., Fuld., Widm. supra, *ulla est, cum Barthii codice*.

402. Ald., Ang., Fabr., *tingit*; alii, *tingit*, sive, ut nonnulli scribunt, *tinguit*.

408. Ald., Ang., Gall., Weitziani, excepto Pal., ac nostri præcipui cum Gis. aliisque, *quadrigis*. Recentiores edd. cum Weitz., Put., Rot., *quadrijugis*, quod minus placet Gallandio. Observa potentiam, crucis, quam sæpe noster poeta, invitis hæreticis inculcat.

410. Heinsiani omnes, Mar., Rat., Vienn., Vat. O, Weitz., *oppansis* aut *obpansis*. In Egm., *obpansis* emendatum per *obpansis*. Vat. L, Barthii membranæ, Giselinus cum tribus mss. et editione Daventriensi, quæ jure illi instar optimi antiqui, *oppansis*. Aldus cum aliis vulg., *expansis* aut *expressis*, quod minus probatur, præsertim cum Prudentius amet hujusmodi vocabula præpositione ob composita, ut *oblidere, obbrutescere, obtrudere, oppallesco*, quod jam pridem observarat Giselinus. Aulus Gellius *passum a pando* semper dici contendit lib. xv, cap. 15 a quo dissentit Gifanius Ind. Lucr., verbo *Dispansus*, qui adducit auctoritatem veterum codicum in hoc aliisque Prudentii et aliorum locis. Prudentius non semel *pansius* dixit. In Erfurt, ita hic cum superiori versu legitur, *quod ut expavere coruscum Cornibus oppansis, et summa fronte renitens*; supra *coruscum* legitur *feroces*; supra *renitens, coruscum*. Ac sane *renitens* ratione metri rejiciendum est, si sumatur pro *coruscum*.

415. Ald., *comasque madentes*; alii, *comamque madentem*.

414. Ovidius VIII Metamorph., *Pulvere canitiem genitor, vultusque seniles sædat humi fusus*. Quo videtur Prudentius re-pexisse. Græcismum, quem Heinsius et recentiores amplectuntur cum Put., utroque Rott., et ex nostris Alex., Vat. II a prima manu, necnon cum Barthio, non agnoscent plerique ex nostris, Mar., Rat., Vienn., Vat. F, G, L, Ald., Gis., Weitzius. Scilicet illi legunt *pulvere sædatur* pro *pulvere sædat humi*. Eum Græcismum respuit etiam Teolius, sed

non debuit affirmare nullum ejus exstare vestigium in suis mss.

415. Ald. cum nonnullis etiam vetustis, *sub axe*.

416. *Sufflamine* est machina quæ rotæ nimio impetu decurrenti supponitur, ut retineatur. De corpore ipso luxuriæ rotis implicito non male locum hunc intelligit Teolius.

418. Vienn., *prima de parte*, non bene.

419. Plerique *fors* scribunt, alii *sors*. Utrumvis elige.

421. Barthius affirmat, in suis membranæ diserte legi *medii spiramen odoris*, quod inquit, examinare velim, qui poetam nostrum post nos tractabunt. Quid alii peritiores judicaturi sint, non audeo definire. Mihi quidem nihil certius occurrit, nisi mendum esse *spiramen odoris* pro *spiramen ut oris*, quælia multa passim in codicibus veteribus inveniuntur. Hoc ipso loco clarus error est in Vat. D, G, O, in quibus scriptum est *spiramen oris sine ut*. Fortasse hæc conjectura Barthio placeret, legendum *Casus agit saxum, medii ut spiramen odoris Frangeret*; ut nasus saxo contractus intelligatur. Sed quæ sequuntur, lectionem communem magis probant: et contra gulam in hoc certamine agitur, non contra odoratum.

422. Erfurt., *frangeret, atra cavo*. Alcimus Avitus lib. 1, *Recavo sic lingua palato*.

425. Non satis intelligitur cur gula resecta. Fortasse legere præstabit *lingua resectam dilaniata gulam*.

424. Gis. 1 edit., *frustis et sanguine complet*.

428. Fuld., Erfurt., *pocula* pro *fercula*. Præcesserat *pocula*. De ferculibus hymn. 3 Cathem., vers. 16.

429. Ald., *nimis sub luxibus*, quod in Widm. glossæ vicem sustinet. Alii, *pro luxibus*, ut Piccarti codex et Vaticanus pures F, G, L, BB cum Ang., et nonnullis Heinsianis. Barthius cum suo ms. veri aтем lectionis ait esse *nimis pro dulcibus ari*: cui consentiunt præstantiores nostri, Mar., Alex., Rat., Vat. D, II. In Vienn. erat *dolcibus*, quod perverse factum est *doloribus*. Put., Thuan., Cauch., Weitz., Gis. in contextu, pariter *dulcibus*. Præcessit *tristia*, hoc est *amara*.

- Mortis, et horrifico sapor ultimus asperet hau- A
[stu.
Cæde ducis dispersa fugit trepidante pavore
Nugatrix acies. Jocus, et Petulantia primi
Cymbala projiciunt : bellum nam talibus armis
435 Ludebant gesono meditantés vulnera sistro.
626 Dat tergum fugitivus Amor : lita tela ve-
[neno,
Et lapsum ex humeris arcum, pharetramque
[cadentem
Pallidus ipse metu sua post vestigia linquit.
Pompa ostentatrix vani splendoris, inani
440 Exuitur nudata peplo, discissa trahuntur
Serta Venustatis, collique, ac verticis aurum
Solvitur, et gemmas Discordia dissona turbat.
Non piget attritis pedibus per acuta fruteta
- Ire Voluptatem : quoniam vis major acerbam
445 Compellit tolerare fugam : formido pericli
Prædurat teneras iter ad cruciabile plantas.
627 Qua se cunque fugax trepidis fert cur-
[sibus agmen,
Damna jacent, crinalis acus, redimicula, vittæ,
Fibula, flammeolum, strophium, diadema, monile.
450 His se Sobrietas, et totus Sobrietatis
Abstinet exuviis miles, damnataque castis
Scandala proculcat pedibus, nec fronte severos
Connivente oculos prædarum ad gaudia slectit.
Fertur Avaritia, gremio præcincta capaci,
455 Quidquid Luxus edax pretiosum liquerat, unca
Corripuisse manu, pulchra in ludibria vasto
Ore inhians ; aurique legens fragmenta caduci
Inter arenarum cumulos : nec sufficit amplus

GLOSSÆ VETERES.

431. Horrifico, amaro potu, I.
433. Nugatrix, inutilis. — Jocus, jocus cymbala
projiciens fugit, I.
435. Sistro, tuba, genus symphoniæ, I.
436. Lita, arma uncta, I.
440. Peplo, pallio, I.
441. Serta, ligamenta capitis, I.
447. Agmen, exercitus, I.
448. Redimicula, ornamenta, I.
- B 449. Fibula, virginale pallium, I.
451. Miles, exercitus. — Damnata, nefanda, I.
452. Severos, graves, I.
454. Avaritia, philargyria, id est avaritia aurum inter
arenas legit. — Gremio, sinu, I.
455. Luxus, delectatio. — Unca, avara, I.
456. In ludibria, in risum nobis Christianis sit, vel
pecunias, I.

COMMENTARIUS.

431. Fuld., Widm. supra, Oxon., horrificos sapor
ultimus asperet haustus. Plerique, horrifico sapor ulti-
mus asperet haustu. Sed in Vat. II, Ald., Gis., Weitz.
et aliis asperat. Sententia nota est, amarus esse vo-
luptatis exitus.
433. In Ang., locus, corrige jocus. De nugis et acie
nugatrice dictum hymn. 2 Cath. vers. 32.
434. Aliqui veteres scribunt proiciunt, ut Vienn.,
Mar. et alii.
435. Erfurt., Fuld., prælia. Et Juvenalis quidem
dixit meditari prælia, satyra 7, vers. 128 : Statua
mediatur prælia lusca. Sed in Prudentio jam præ-
cessit bellum. De sistro vide comment. ad vers. 527
et 528, lib. II contra Symmachum. Virgilius lib. VIII
de Cleopatra : Regina in mediis patrio vocat agmina
sistro.
437. Weitz. cum solo Widm., et lapsum humeris
arcum. Sed cur hic hiatus admittendus erit, dissen-
tientibus cæteris collicibus ?
438. Erfurt., liquit, non ita bene.
439. Rabanus Maurus de sacris Ordinibus cap. 12 :
Pompam ambitionem, sive jactantiam, et his similia
intelligi debere propheticus sermo demonstrat, cum di-
cit : Væ qui opulenti estis in Sion, et confiditis in monte
Samarie : optimates capita populorum ingredientes
pompatice domum Israel. Sed Clemens et Prudentius,
disertissimus atque Christianissimus poeta, in hac si-
gnificatione pompam posuit in libro Psychomachie :
Pompa ostentatrix, etc. Theodulfus episcopus Aure-
lianensis de Ord. bapt. cap. 12 hæc ipsa verba ante
Rabanum perscripserat.
442. Fuld., concordia dissona. Heinsiani, nostri
præcipui, Alex., Vien., Mar., Vat. D, turbat ; alii tur-
pat cum Aldo.
443. Barthius in suo ms. legit. artitis pedibus, quod
explicat, contractis ob sensum doloris, et confirmat
simili lectione in præfat. Psychom., artita colla pro
attrita, quam eo loco explosimus.
444. Lucretius lib. VI de his qui exercen'tur in me-
tallis eruentis, et ad id opus damnantur, Quos opere in
tali cohibet vis magna. Eodem fere modo Prudentium
locutum quoniam vis major, etc., observat Gifanius
Ind. Lucr. verbo Vis magna, qui addit : Eum poetam
Christianum, quia nunc, ut opinor, fere totum vindic-
avimus a mendis innumerabilibus, addamus et aliquot,
ut ita dicam, manticas. Intelligit Gifanius menda quæ
in cit. Ind. emendare studuit. Qui asserunt Gifanium
aliam operam illustrando Prudentio impendisse, for-
tasse ex hoc loco decepti sunt. Quid sit vis major,
explicant jurisperiti ad leg. Ex conducto ; leg. Si mer-
ces, § Vis major, ff. Locat. ; leg. fluminum, § Servius
quoque de damn. infect. Intelligunt, esse vim divinam,
quæ accidit supra omnem hominum custodiam.
446. Ang., Ald., Gifanius Ind. Lucr., Widm. a se-
cunda manu, perdurat ; alii, prædurat. Gifanius verbo
PER contendit, hoc articulo juncta fuisse apud vete-
res plurima quæ hodie vel in præ, vel aliter sunt
commutata. Sed idem posse dici de articulo præ.
Vide hymn. S. Vincentii vers. 178, ubi occurrit ver-
bum præduro.
447. Mar., gressibus pro cursibus.
448. Vienn., non bene, criniulis. Damna intellige
spolia. Pignorius, de Servis pag. 195, agit de acu
qua sustinebantur et figebantur capilli, quæ ab Apu-
leio dicitur etiam acus crinalis lib. VIII Metam. Cala-
mistrum erat acus major quæ calefacta intorquebat
capillos.
452. Fuld., non fronte ; Weitz., ne fronte : neu-
trum placet.
453. Weitzius, slectat, quia supra ne posuit. In
Mar. ex conibente emendatum conivente. Huic versui
succedit in Mar. et Rat. titulus Avaritia ; in Aldo
Avaritiæ et Largitatis pugna ; in aliis Avaritia et Ope-
ratio. In Vienn. hoc loco nullus titulus.
454. Rat., avarities. Recte alii, avaritia, producta
ultima.
456. Mar., Rat., Alex., Vatt. G, II, O, pulchra in
ludibria. Hoc voluisse credo Vat. C, et codicem Pic-
carti pulchra illudibria, de qua voce amplius quæ-
rendum censebat Weitzius. Duo Vatt. L, et BB, pul-
chra et ludibria. Aldus cum aliis, pulchra ad ludibria.
457. Heinsius opinatur aurique legens ramenta,
et agit de auro nondum excocto. Non probro.

- Implevisse sinus : juvat infarcire crumenis A
 460 Turpe lucrum , et gravidos furtis distendere
     [fiscos :
628 Quos læva celante legit , laterisque sinistri
 Velat oprimento : velox nam dextra rapinas
 Abradit , spoliisque unguis exercet aenos.
 Cura , Fames , Metus , Anxietas , Perjuria , Pallor,
 465 Corruptela , Dolus , Commenta , Insomnia ,
     [Sordes ,
 Eumenides variæ , monstri comitatus aguntur.
 Nec minus interea rabidorum more luporum
 Crimina persultant toto grassantia campo ,
 Matris Avaritiæ nigro de lacte creata.
 470 Si fratris galeam fulvis radiare ceraunis
 Germanus vidit commilito , non timet ense
 Exerere , atque caput socio mucrone ferire ,
 De consanguineo rapturus vertice gemmas.
 Filius extinctum belli sub sorte cadaver
 475 Aspexit si forte patris , fulgentia bullis

GLOSSÆ VETERES.

459. Juvat , delectat. — Crumenis , marsupiiis : crumenia sunt proprie fragmenta auri , I.
 460. Fiscos , sacculos , I.
 461. Læva , sinistra , I.
 464. Cura , multitudo vitiorum , quæ avaritia nigro creat lacte , I.
 468. Crimina , peccata. — Grassantia , vastantia , I.
 469. Creata , id est vitia , vel culpæ , I.
 470. Fratris , sui. — Fulvis ceraunis , rubris monilibus , vel lapillis : cerauna proprium nomen gemmæ , fulrum habens colorem , nam Græcæ fulgor , I.
 472. Exerere , educere , vel eripere , I.

COMMENTARIUS.

459. Fuld. , implicuisse sinus , minus bene. Pro infarcire alii infarcire , pro crumenis vetusti nonnulli cruminis. Etymon crumenæ dicitur esse a κομῶν , quia sit pendula. Glossa non placet.
 460. Fuld. pro fiscos habet saccos.
 461. Veteres plerique legunt laterisque sinistri. Heinsius edidit laterisque ministri , sed cum nullam variantem lectionem promat , dubium est an id casu exciderit. Chamillardus Heinsio adhæsit.
 462. Barthius , Heins. , opermento ; Ang. , adperto , quod postreum aperte mendosum est. Plerique nostri oprimento.
 465. In Rott. priore , insomnia , sortes. Alii , sordes. Prudentius sortes egregie dicere potuit , si ludus ista quem lotto vulgo appellant , tunc temporis viguisset : cui non inepte accommodes hos duos versiculos : Corruptela , dolus , commenta , insomnia , sortes , Eumenides variæ monstri comitatus aguntur.
 466. Ald. , Eumenides furæ ; alii , Eumenides variæ , et in Mar. furæ est glossema. Pro variæ Fabr. et Gis. variæ. Gallandius edidit variæ , sed in notis putat esse vitiosam repetitionem variæ , cum eæ singillatim prius recenseantur. Verum id nihili est : nam Eumenides illæ dicuntur esse variæ , hoc est inter se diversæ. Poeta imitatur Virgilium XII Æneid. vers. 356 : Iræque , insidiæque dei comitatus aguntur.
 467. Boetius , fortasse imitatus Prudentium , avaritiam lupo comparavit lib. IV , prosa 3.
 468. In Ald. et Mar. a prima manu error est crassantia , ut in Vat. C. cessantia ; lege grassantia.
 479. Sive pigneribus , sive pigncribus scribas , antiquos duces sequeris. Idem de fames , et famis assero. Scribunt fames Vatt. C. , F. , G. , L. , O. , BB. Neque obijcias versum non constare : nam Gifanius , qui Ind. Lucr. ex vet. cod. legit fames , inde colligit Prudentium in es finita sæpe facere brevia. Heinsius famis

- 629** Cingula , et exuvias gaudet rapuisse
     [cruenas :
 Cognatam civilis agit Discordia prædam ,
 Nec parcit propriis Amor insatiatus habendi
 Pignoribus , spoliatque suos Fames impia natos.
 480 Talia per populos edebat funera victrix
 Orbis Avaritia , sternens centena virorum
 Millia vulneribus variis : hunc lumine adempto ,
 Effossisque oculis velut in caligine noctis
 Cæcum errare sinit , perque offensacula multa
 485 Ire , nec oppositum baculo tentare periculum.
 Porro alium capit intuitu , fallitque videntem ,
 Insigne ostentans aliquid : quod dum petit ille ,
 Excipitur telo incautus , cordisque sub ipso
 Saucius occulto ferrum spirat adactum ,
 B 490 Multos præcipitans in aperta incendia cogit ,
630 Nec patitur vitare focos , quibus æstuat
     [aurum ,
 Quod petit arsurus pariter speculator avarus.

475. Bullis , gemmis , I.
 480. Talia , avaritia plurimos sternit ; alios cæcos errare sinit , I.
 482. Hunc , quemdam. — Adempto , ablato , I.
 485. Baculo , baculum non permisit portare , I.
 486. Porro , avaritia , dum aliquid ostendit , jaculo percutere vult ; capit. — Intuitu , decipit visu oculorum , I.
 489. Adactum , infixum , I.
 490. Multos , avaritia multos præcipitat in incendium , I.
 491. Focos , ignes , vel tartareas pœnas Stygis. — Æstuat , coquitur , I.

- magis approbat. Contra Giselinus reprehendit Aldum , quod aliquando hujusmodi nomina in is terminaverit , ut hymn. S. Hippolyti vers. 490 , omnis adorat Pubis , C eunt , redeunt. Quippe negat Giselinus , Prudentium ad consuetudinem veterum respexisse , qui istiusmodi nominativos per es et is aliquando extulerint. Pro impia Pal. improba. Albertus Eyb. , qui in Margarita poetica locum poetæ nostro dedit , legit fames inoperta , quod meadum est carmini repugnans.
 480. Vienn. , generabat pro edebat ex aliquo insulso glossemate.
 481. In Rat. ex avaritia recenti manu factum avarities , frustra.
 484. In Put. et Ang. , offendicula. Alii melius offensacula : nam , ut observat Heinsius , lex metri rejicit offendicula : quod enim idem putat , Prudentium de his non fuisse valde sollicitum , qui priorem in mitra corripuerit , et in rubigine primam , id non est satia idonea causa ad lectionem regulis contrariam admittebant , relicta meliori : neque prima in mitra necessario est producenda. Cauchianus codex habet secum errare facit , non sinit.
 487. In Mar. erat quod cum petit.
 491. Ang. , male , auram pro aurum.
 492. Heinsius iterum e duobus vetustissimis defendere conatur peculator contra carminis leges , asseritque vix locum habere speculator. Verum non video cur ei non placeat Nelrissæ interpretatio : qui videt res pretiosas incendio perire. Jam priorem Ricciolus in Indic. syllab. controvers. monuit , ex mss. codd. , teste Vossio , legendum speculator , non peculator. Aldus , Gis. , Weitz. , recentiores præterea cum nostris omnibus codd. Mar. , Rat. , Vienn. , Alex. , Ang. , Vatt. C. , D. , F. , G. , H. , I. , O. , BB. habent speculator. Bonon. , mendose , spcculatorum.

- Omne hominum rapit illa genus, mortalia cuncta A
Occupat interitu : neque enim est violentius ullum
495 Terrarum vitium, quod tantis cladibus ævum
Mundani involvat populi, damnetque gehennæ.
Quin ipsos tentare manu, si credere dignum est,
Ausa sacerdotes Domini : qui prælia forte
631 Ductores primam ante aciem pro laude
[gerebant
500 Virtutum, magnoque implebant classica flatu.
Et fors innocuo tinxisset sanguine ferrum,
Ni Ratio armipotens, gentis Levitidis una
Semper fida comes, clypeum objectasset, et
[atra
Hostis ab incursu claros texisset alumnos.
505 Stant tuti Rationis ope, stant turbine ab omni

GLOSSÆ VETERES.

493. Mortalia, homines, I.
494. Violentius, fortius, Iso, Mar.
501. Fors, forsitan, Mar.
504. Alumnos, filios, I.
505. Tuti, securi. — Ope, adjutorio, I.
507. Paucos, de militibus, Iso.

- Immunes, fortesque animi : vix in cute summa
Præstringens paucos tenui de vulnere lædit
Cuspis Avaritiæ, stupuit lues improba, castis
Heroum Jugulis longe sua tela repellit :
510 Ingemit, et dictis ardens furialibus infit.
632 Vincimur, heu! segnes, nec nostra po-
[tencia perfert
Vim solitam ; languet violentia sæva nocendi,
Sueverat invictis quæ viribus omnia ubique
Rumpere corda hominum : nec enim tam fer-
[rea quemquam
515 Formavit natura virum, cujus rigor æra
Sperneret, aut nostro foret impenetrabilis auro,
Ingenium omne neci dedimus, tenera, aspera,
[dura,

COMMENTARIUS.

493. Vienn., male, omnem hominem rapit.
494. In vulg., neque enim est. Heinsius aliquando putaverat neque ea violentius ullum. Postea ex scriptis agnovit hiatum. Giselinus, neque enim est, quod placet. Ald. et Weitz. cum mss., neque est.
497. Si credere dignum est ex Virgilio III Georgic.
498. Erfurt., fortes, non male, pro forte. Nescio cur Nebrissa dubitaverit de quibus sacerdotibus veteris legis poeta loquatur : nam clarissimum est de sacerdotibus novæ legis sermonem esse, cum pugna virtutum et vitiorum in anima Christiana describatur. At Chamillardus de ecclesiastico ordine mentionem haberi lubentius autumat, quod Prudentius in luxuriæ pugna objurgaverit Hispanorum fastum, qui consiliis sacerdotum non obtemperabant. Equidem nihil video in ea pugna ex quo argui possit, Prudentium objurgasse Hispanorum fastum, aut Hispanos sacerdotum consiliis non obtemperasse, nisi forte quod animadversum est ad versum 310. Sed aliud est in Hispania ob regionis ubertatem collocari posse organa, ut dicebat Giselinus, luxuria, aliud quod Prudentius luxuriam Hispanis potissimum exprobraverit, quod non nisi temere affirmabitur. Chamillardus vero cum videret vulgo objeci Hispanis fastum, Prudentium, de luxuria loquentem, interpretatus est ad fastum Hispanorum respexisse. Atqui fastus sive superbiæ vitium non eo loco a Prudentio exagitur, sed luxuria et quæ inde nascuntur vitia, jocus, petulantia, lascivus amor. Nemini autem venerit in mentem, hæc vitia Hispanorum fuisse aut esse propria, cum in omnibus æque terris dominantur. Imo qui geographicas institutiones tradunt, quamvis faciles sint in vitii virtutibusque pro libitu unicuique genti assignandis, tamen virtutem luxuriæ ejusque vitii contrariam, nullius gentis propriam esse jactant.
499. Widm. supra, primi ante aciem. Neque id displicet.
501. Post hunc versum Mar. et Rat. pro titulo Ratio.
502. Weitzius ex M. Bergio observat, fortasse alludere poetam ad rationale Mosaicum, quod erat in pectore pontificis, suo ornato induti. Ego nihil aliud hoc loco reperio, nisi Prudentium ecclesiasticorum famæ consuluisse, etiam dum avaritiæ crimen eis aliquatenus objicit. Sane de ratione, et mente, quibus sacerdotes sui temporis præstabant, multa vere poterat prædicare, cum nullo tempore doctiores in Ecclesia viri floruerint. Qui hac tempestate nostra

- B passim, et licenter adversus ecclesiasticum ordinem debacchantur, Prudentii exemplo moniti, modestiam in ejus ordinis vitii objurgandis poterant discere. Avaritiam vero sacerdotibus tanquam vitium eorum magis peculiare plures affingunt, certe vehementer reprehendunt. Hieronymus jure suo acrius in avaritiam ecclesiasticorum invehitur epist. 52 ad Nepotianum de vita clericorum et monachorum, quem legere juvabit. Nam quod Ammianus lib. xxvii ostentationem cupiditatemque Romanis pontificibus sæculi iv objicit, id ab homine ethnico confictum liquet, ut detraheret auctoritati, qua potiuntur æternæ urbis episcopi, ut loquitur lib. xv.
503. Erfurt., objectaret; sed objectasset poscit sensus, et postea sequitur texisset.
506. Fuld., fortesque animo; elegantius est animi.
507. Meliores Heinsiani, Barthius, Egm., Fuld., Widm., præstringens cum Rat., cujus glossa est parum vulnerans, Weitzio, et aliis. Ald., Gis., Ang., Mariett., Vat. C. alique, perstringens. Utrolibet modo recte dixeris, et fortasse Prudentius alio loco præstringo, alio perstringo scripsit, ut nihil dicam de exscriptoribus etiam vetustissimis, qui sæpius scribendi rationem arbitrato suo reformabant.
508. Vienn., castis mendum pro castis. De lues sive luis vide vers. 479 in fames.
510. Fuld., inquit; cæteri, infit.
511. Giselinus, cum Ald. et ed. Daventriensi præfert melius putat quam perfert. Sed Aldus Weitzio, Heinsio, et mihi ait perfert. Hoc quoque argumentum est duplicis editionis Aldinæ. Verum Weitzius nunc lectionem eandem ac nos exhibet, aliis in locis diversam. Sæpe quidem accidit, aliquam lectionem cuidam auctori attribui, cujus vere non est : sed ejus nomen excidit, cum alius esset nominandus. Weitzius habet refert cum Widm. In Fuld., profert; in Cauch., præfert. Heinsiani omnes, Fabr. Widm. supra, nostri plerique, perfert, quod bene cum sententia procedit.
515. Erfurt., Vat. C a prima manu, duravit. In hoc Vat. supra formavit. Giselinus ad oram, duravit. In Fuld., vigor æra. Giselinus ex plerisque mss. præfert rigor : nam dura rigere, non vigere dicuntur.
517. Imitatio Maronis III Georg., Et genus omne neci pecudum dedit, omne ferarum. Sententiam eandem amplexus est Horatius lib. II, sermone 3 : Omnis enim res : Virtus, fama, decus, diviina humanaque pulchris Divitiis parent.

- Docta, indocta simul, bruta, et sapientia, A 530 •Egimus e Scariot? magnus qui discipulorum
[necnon
Et conviva Dei, dum fallit fœdere mensæ
Haudquaquam ignarum, dextramque parapside
[jungit,
520 Sola igitur rapui, quidquid Styx abdit avaris
Gurgitibus: nobis ditissima tartara debent,
Quos retinent, populos: quod volvunt sæcula
[nostrum est:
Quod miscet mundus, vesana negotia, nostrum.
Qui sit, prævalidas quod pollens gloria vires
525 Deserit, et cassos ludit fortuna lacertos?
633 Sordet Christicolis rutilantis fulva monetæ
Effigies, sordent argenti emblemata, et omnis
Thesaurus nigrante oculis vilescit honore.
Quid sibi docta volunt fastidiâ? Nonne trium-
[phum
518. Bruta, stulta, I.
519. Incesta, immunda, I.
520. Styx, infernus, ad infernum vadit, I.
521. Gurgitibus, fluminibus, I.
523. Quod miscet, quod agit mundus mali, I.
524. Vires, virtutes suas, I.
525. Cassos, inutiles. — Ludit, delusa est. — For-
tuna, felicitas nostra, I.

GLOSSÆ VETERES.

- B 526. Fulva, rubra, I.
527. Emblemata, figuræ, vel abundantia, I.
528. Nigrante, dispecto, I.
532. Haudquaquam, nequaquam, I.
533. Flaminante, ardente, I.
534. Infamem, detestabilem, I.
535. Numinis, deifici, I.
539. Succubuit, scilicet nostra suggestione, I.

COMMENTARIUS.

522. In Mar., retinet, recenti manu scite correctum per retinent.

523. In Rat. desideratur est, ut in plerisque editis et mss. In Ald. et Ang. exstat nostrum est eodem modo ac in versu superiori.

524. In Rat. fuit quid sit, sed factum est qui sit. In Mar., qui; au oram, vel quid est. Sich., editi nonnulli, quid, cum Bong., ubi quid sit. Plerique, qui sit. Ang. et Vat., C, quid sit.

526. Ang., forma moneat; lege fulva.

528. Weitz., migrante, ex Piccarti cod.; alii omnes, nigrante, quæ verior est lectio.

529. Ang., fastigia, non absurde, pro fastidia. Nebrissensis explicat homines, qui thesauros fastidiunt. Intelligi potest docta fastidia, docti homines, scilicet sacerdotes, de quibus nunc agitur, fastu, et superbia ob doctrinam elati, aut etiam pecuniam fastidientes. Ald., Alex., Vat. E, O, Mar., Rat., Vienn., Weitz., præcipui Heinsiani, alique, nonne triumphum Egimus ex Schariot. In quibusdam egimus e Scharioth. Mendose in Vat. G, egimus Excarioth; et in Ang., Ex Scharioth egimus. Giselinus nescio quo auctore in textu, nonne triumpho Egimus Ischarioth. Idem in marg. 2 edit., et in textu 1 edit., nonne triumphum Egimus e Scharioth. Gifanius, triumphos egimus ex Scariot: nam ita veteres locutos affirmat. Vide Indicem Lucretii verbo Vestis.

530. Weitz., Vatt. C, G, O, Pal. a secunda manu, summus, cum Sich., Vienn., et Mar. a secunda recenti manu. Cæteri nostri et præstantiores Heinsiani cum Aldo, Giselino et aliis, magnus. Casus gignendi cum magnus, ut notatum est hymno 12 Cath., vers. 77. Heinsius observat Judam non fuisse summum discipulum Christi, adeoque penitus explodendam lectionem summus. Sed cum avaritia hoc loco orationem habeat, fortasse poeta eam inducere voluit falsis laudibus summæ præclarum alumnus cumulantiem. Ex Weitzii opinione, qui summus edidit, id ironice dici, ubi legerit Teolius, non invenio.

531. Vienn., Fuld., Widm., fœdera mensæ.

532. Ita habent vetustiores Heinsiani. In Put., dextraque parapside jungit; et sic multi scribunt parapside. Nostri etiam, Mar., Rat., Alex., Vatt. C, D, G, O, dextramque parapside jungit. In Vienn. eodem modo, sed desideratur conjunctio que post dextram. Consonant nostris Gifanius Ind. Lucr. in Vestis, et

Weitzius. Ald. et Fabr., dextramque parapside tingit. Giselinus, dextramque parapside jungit, ad oram tingit. Multa Heinsius de orthographia hujus vocis parapsis, quam præfert parapsidi, quamvis fateatur quosdam ita distinguere, ut parapsis sit scutella escaria, parapsis ἰμβάριον vel ἰσοβάριον. In glossariis veteribus parapsis est acetabulum majus et suffusorium, quod aliqui catinum appellant. Apud S. Isidorum, Etymol. lib. xx, cap. 4, est quadrangulum et quadrilaterum vas, id est, paribus absidis. Alii scribunt absidibus, et Paulinus dubitabat, absis an absida dici deberet. Barthius ex suo codice legit parapside jungit, ac negat legi posse tingit: non enim manum tingebat in patina, sed huic utique jungebat. Sed fortasse argute dicere- tur, Judam manum ipsam in patina tinxisse, ut sordes hominis notarentur.

534. Judæ ascribit, mercatum fuisse agrum de sanguine amici, quod acceptis ab eo argenteis principes sacerdotum, et seniores illum fuerint mercati. Notandum etiam est loqui avaritiam, ex cuius ora non mirum est, si diverso modo, ac evenerunt, res enarrentur. Sed Prudentius potius respexerit locum ex Act. apostol. 1, 18: Et hic quidem possedit agrum de mercede iniquitatis, et suspensus crepuit mediis. Ubi Judas dicitur figurate possedissee agrum, quia pretio, quod ipsi datum est, emptus est ager.

535. Aldus, eliso; alii, obliiso. Vide supra comm. ad vers. 331.

537. Rat., decidit; alii, concidit. Pro Achar vel Achar nonnulli Acham.

538. Ang., murali strage sine et.

539. Historiam hanc de Achar, sive, ut in Vulgata editione legitur, Achan, lege cap. vii Josue, vers. 1 et seqq.

540. De voce anathema et quantitate penultimæ magna est controversia. Alii censent semper corripiendam, sive donarium sacrum, sive excommunicationem significet. Alii corripiendam docent, cum accipitur pro excommunicatione, producendam, quando rem quæ Deo consecrata est significat: nam tunc Græce per η scribitur, ut cap. cit. Josue alii-que in locis sacre Scripturæ. Ricciolius Ind. syllab. controv. cum Carolo Stephano et Suida tenet, utrovis sensu corripit et produci posse, cum utrovis sensu per η et per ε possit scribi.

541. Vienn., festa; alii, mæsta. Non absurde festa

- Non illum generosa tribus, non plebis avitæ ▲
 Juvit Juda parens, Christo quandoque propinquo
 Nobilis, et tali felix patriarcha nepote.
- 545 635 Quis placet exemplum generis, placeat
 [quoque forma
 Exitii : sit pœna eadem, quibus et genus unum
 [est.
 Quid moror aut Judæ populares, aut populares
 Sacricolæ summi (summus nam fertur Aaron)
 Fallere fraude aliqua, Martis congressibus im-
 [par ?
- 550 Nil refert, armis contingat palma, dolisve.
 Dixerat, et torvam faciem, furialiaque arma
 Exuit, inque habitum sese transformat hone-
 [stum.
 Fit virtus specie, vultuque, et veste severa, B
 Quam memorant frugi, parce cui vivere cordi
 [est,
 555 Et servare suum : tanquam nil raptet avare,
- Artis adumbratæ meruit, ceu sedula, laudem.
 636 Hujus se specie mendax Bellona coaptat,
 Non ut avara lues, sed virtus parca puteur :
 Necnon et tenero pietatis tegmine crines
 560 Obtegit anguinos, ut candida palla latentem
 Dissimulet rabiem, diroque obtenta furori,
 Quod rapere, et clepere est, avideque abscon-
 [dere parta,
 Natorum curam dulci sub nomine jactet.
 Talibus illudens male credula corda virorum
 565 Fallit imaginibus ; monstrum feralè sequuntur,
 Dum credunt virtutis opus : capit impia Erin-
 [nys
 Consensu faciles, manicisque tenacibus arctat.
 Attonitis ducibus, perturbatisque manipulis,
 Nutabat virtutum acies errore biformis
 570 Portenti, ignorans, quid amicum credat in illo,
 Quidve hostile notet : lethum versatile, et an-
 [ceps

GLOSSÆ VETERES.

543. Christo, *adventum Christi dicit*, I.
 544. Nepote, *Christo*, Iso.
 545. Generis, *male operandi*, I.
 546. Exitii, *perditionis*. — Eadem, *una*, I.
 549. Fraude, *in fabricatione vituli*. — *Impar, id est, Levita pugnare non debuit*, I.
 550. Nil refert, *nulla discretio est*, I.
 553. Severa, *gravis*, I.
 554. Parce vivere, *vel filiis servare*, I.
 556. Artis, *parcitatatis*, Iso.
 557. Coaptat, *conjungit*, I.
560. Obtegit, *renitens paulisper avaritia*. — *Anguinos, serpentinos*. — *Latentem, sub specie bonitatis*, I.
 561. Rabiem, *formam*, I.
 562. Clepere, *cleps fur dicitur : inde clepere, id est furari*. — *Parta, parata*, I.
 565. Imaginibus, *formis*. — *Feralè, mortale*, Iso.
 566. Capit, *decipit*, I.
 568. Attonitis, *virtutum acies dubitat, avaritiam non plene cognoscens*. — *Ducibus, virtutibus*. — *Manipulis, vexilliferis*, I.

COMMENTARIUS.

- dici possunt spolia quæ tulit *de anathemate*, etc.; C
mæsta vero ex effectu.
543. Fuld., *propinquus*, minus bene. Adnotator edit. Colon. in *Juda* advertit correctum a Sichardo, sed legi non potuisse. In edit. Basil. anni 1527, ubi ad oram inveniuntur omnes correctiones Sichardo ascriptæ, invenio *jura* ad marginem pro *Juda*.
545. Vienn., *placet his quoque forma*. Sensus magis postulat *placat quoque*.
548. Avaritia Christianos sacerdotes vocat populares Aaron eodem jure quo diaconi vocantur levitæ. Confer ea quæ contra avaritiam profert operatio vers. 606 seq.
550. Vienn., *nil distat*; quæ est glossa in Marietti codice. Avaritia, Martis congressibus impar, ad donum convertitur. Sententia Virgilliana est lib. II Æneid., *Dolus, an virtus, quis in hoste requirat?* Dolus ipse ex eodem Maronis loco adumbratus est, ubi Trojani sua arma cum Græcorum armis commutarunt, ut inter hos admixti facilius stragem ederent. Vitia autem specie virtutum sæpe fallere notius est quam ut probari debeat. In Vat. C corrige mendum *nil referet*.
553. In Mar. et Rat., *cultuque, et veste severa*. Weitzius cum Erf. et Widm. *vultuque, et voce severa*: sed in Erf. et Widm. supra, *veste severa*. Heinsius putavit Weitzium ex Egmondano protulisse *et voce, eumque f.lli, cum in Eg. sit vultuque, et veste*, cum Aldo et reliquis Heinsianis, excepto priore Rott., in quo est *et voce*. Sed in eo errat Heinsius, quod *Erfurtensem* codicem, a Weitzio laudatum per E, crediderit esse *Egmondanum*, qui per Eg. a Weitzio laudari solet. Heinsius præfert *vultuque, et voce severa*, quia hæc duo Prudentius amat conjungere, ut in hymno S. Romani, vers. 720. *Vultu, et severis vocibus sic increpat*. Exemplum non placet, quia res est
- valde diversa; et Prudentius videtur præ oculis habuisse Juvenalis locum satyra 14: *Fallit enim vitium specie virtutis, et umbra, Cum sit triste habitu, vultuque, et veste severum*. Quod cum Weitzius adverterit, non video cur ipse legerit *vultuque, et voce severa*. Cell. et Teol. ab Heinsio recedunt. In margine edition. Colon. ex cod. ms. *voce est* pro diversa lectione.
554. Rat., *memorent*.
555. Juvenalis satyra cit., *Nec dubie tanquam frugi laudatur avarus, Tanquam parcus homo, et rerum tutela suarum*.
556. Ang., *mendose, ceu scedula*.
557. Avaritiam Bellonam vocat tanquam hujus belli deam; mendacem vero, quia facta est virtus specie.
560. Apud alios *anguineos* reperies, apud alios *anguinos*.
561. Bong. et Erf., *formam*; supra *rabiem*. Ald., *intenta furori*.
562. Vienn., *et rapere est*. Græcis *κλέπτως* est fur, a quo *κλέπτω*, et Latine *clepere*.
563. Vienn., contra legem carminis, *jacit*. Ald. et Vat. C, *jactat*. Mar., Rat., Widm., *lactet*; plerique *jactet*.
565. Vienn., Ang., Vat. C, obsistente metro, *monstrumque feralè*: quod Weitzius edidit secus solum Bong., ac professus, in reliquis esse *monstrum feralè*.
566. In re simili Hamartig. vers. 427: *Sub sædere falso Tristis amicitia primus socia agmina credunt, ex Virg. lib. II Æneid.* In Aldo error est *caput pro capit*.
571. Ald. et Fabr., *vocet*; alii, *notet*. Vienn., *notet lævum*, non bene. Nebrissa in *anceps* notat *scilicet erat*. Alii cum Giselino aliter distinguunt, ut *lethum lubricet incertos visus*.

- Lubricat incertos dubia sub imagine visus. **A**
637 Cum subito in medium frendens Opera-
 [tio campum
 Prosilit auxilio sociis, pugnamque capessit
 575 Militiæ postrema gradu, sed sola duello
 Impositura manum, ne quid jam triste super-
 [sit.
 Omne onus ex humeris rejecerat, omnibus ibat
 Nudata induviis, multo et se fasce levarat :
 Olim divitiis gravibusque oppressa talentis ,
 580 Libera nunc miserando inopum, quos larga be-
 [nigne
 Foverat, effundens patrium bene prodiga cen-
 [sum.
 Jam oculos ditata fide spectabat inanes,
 Æternam numerans redituro fenore summam. **B**

- Horruit invictæ virtutis fulmen, et impos
 585 **638** Mentis Avaritiæ stupefactis sensibus hæsit
 Certa mori : nam quæ fraudis via restet, ut ipsa
 Calcatrix mundi, mundanis victa fatiscat
 Illecebris, spretoque iterum sese implicet auro ?
 Invadit trepidam virtus fortissima duris
 590 Ulnarum nodis, obliso et gutture fraugit
 Exsanguem, siccamque gulam : compressa li-
 [gantur
 Vincula lacertorum sub mentum, et faucibus arctis
 Extorquent animam : nullo quæ vulnere rapta
 Palpitat, atque aditu spiraminis intercepto
 595 Inclusam patitur venarum carcere mortem.
 Illa reluctanti genibusque, et calcibus instans,
 Perfodit et costas, atque ilia rumpit anhela.
 Mox spolia extincto de corpore diripit, aur

GLOSSÆ VETERES.

575. Operatio, largitas pugnat contra avaritiam, et spolia ejus pauperibus erogat, I.
 574. Pugnam, bellum, I.
 575. Militiæ, exercitus, I.
 576. Triste, acerbum, I.
 578. Induviis, indumentis, I, Mar.
 585. Fenore, pignore, I.
 584. Virtutis, operationis, I. — Impos, impotens,

- Mar.
 585. Hæsit, dubitavit, I.
 587. Calcatrix, operatio. — Fatiscat, deficiat, I.
 590. Nodis, brachiis. — Obliso, arctato, I.
 591. Gulam, guttur, I.
 595. Rapta, rupta, I.
 596. Illa, largitas avaritiam genibus, et calcibus perfodit, I.

COMMENTARIUS.

572. Fabr., Egm., Bong., *incertus*; tunc distinctione Nehrissæ utendum est, quanquam ipse Nehrissa intelligit, aciem lubricare incertos visus. Post hunc versum in Mar. et Rat. titulus est *Operatio*.

573. Ald., *dum subito*. Fuld., *tum subito*. In antiquis editis, *miseratio*; in mss., *operatio*. Sichardus ante Giselinum hanc vocem restituit. Alcimus Avitus de Laude virginitatis eadem voce utitur, et alii antiquiores, Tertullianus, Cyprianus, Optatus Milevitanus, Paulinus; de qua voce confer Rosweydam in not. ad S. Paulinum pag. 763 et seqq. ad verba FIDELIUM OPERATIO. Hinc opera misericordiæ, et titulus libri S. Cypriani de Opere et Eleemosynis. Origo nominis, ut nonnulli putant, ex Marci XIV, 6 : *Bonum opus operata est*.

574. Weitzius cum Bong. et Erf., *capescit*. Scribendum cum cæteris *capessit*.

575. In vetustiore Boh., *prima duello*, quod Gallandius in notis sibi placere ait, quod præcesserit *postrema*.

576. Fabr., *tam triste*. Barthius, lib. XII Advers., cap. 44, ex hoc loco observat, Christianos *manum imponere simpliciter* usurpasse pro *absolvere* : *Extremam manum imponere* veteres dicebant, vel *summam*, aut *supremam*.

577. Vienn., *dejecerat*; melius *rejecerat*.

578. Ald., Fuld., Vat. C. *exuviis* pro *induviis*, cujus glossa in Mar. est *indumentis*. Bong., Vat. C., *multo se fasce levarat*. Vat. II, male, *induviis, multo et fasce levarat*; nec melius Vat. G., *induviis, et multo se fasce levarat*. Imitatio est Maronis ecl. 9, *Ego hoc te fasce levabo*.

580. Ald., Widm. supra, Bong., *miserendo* In nonnullis vulg., *inopes*.

581. Vienn., *male prodiga*. Sensus omnino postulat *bene prodiga*.

582. Put. et Thuan., *ditata fidem*, quem Græcismum nostri præcipui, Alex., Mar., Rat., alique non agnoscunt; neque agnoverant alii ante Heinsium, qui illum expressit. In Erfurt., *aspectabat inanes*.

585. Rat., *æternam memorans*. Weitz. cum solo Erfurt. a vet. manu, *reddendo*, minus bene. De fenore in cælis redituro vide Matth. XIX, 21 et 29.

584. Ald. et vet. edd., *fulmen inopsque*, quod in Erfurt. glossam refert pro *impos*. In Vat. C et Sich.,

fulmen et inops, quod respuit ratio carminis. In aliis *impos*, cujus glossa in Mar. *impotens*.

585. In Rat. corrector aliquis inepte *avara lues* pro *avaritia*; putaverat fortasse, ultimum *a* in *avaritia* carmini ob stare.

586. Erfurt., *fraudi*, quod non displicet Heinsio, qui eam lectionem ex Egmondano petit, nisi male intellexerit Weitzium, qui solum Erfurtensem per *E* allegat. Vid. not. adversus 555 et 593. Aldus, Gis., Bong., Ang., Vat. C., *restat*. Heinsiani, Mar., Rat., Alex., Weitz. alique, *restet*.

587. *Calcatrix* ut *amarix*, et similia. Calpurnius usurpavit *calculator*. Apud Weitzium in glossa mendum est *speratio* pro *operatio*.

590. Aldus, *eliso gutture*. Weitzius, *obliso robore*, cum Widm., in quo supra est *guttur*. Legere præstat cum aliis *obliso gutture*.

591. Erfurt., *compressa ligabat Vincula lacertorum sub mentum faucibus arctis*. Bong., Ang., *compressa ligabant*.

595. Vienn., *sanguine rupto*; Rat., Boher. vetustior, Widm. a secunda manu, *rupta*. Weitz. cum Erfurt. (non Egmond., ut Heinsius putavit) scribere voluit *rumpta*, quod abhorret. Egmondanus et alij Heinsiani, *rapta*, quod habet Mar., Ald., Gis., Vat. C et alij. Pal., Barth., *raptam*, velut dicat (inquit Barthius) *instar talis*, quomodo sæpissime loquitur Apuleius.

594. Veu. Beda, lib. de Arte metrica, asserit veteres extulisse *intercepto*, ut quinta sede dactylus locaretur, quod non persuadet. Vide not. ad vers. 98.

596. Erf., Vienn., *genibus, et calcibus*.

598. Nostri præstantiores. Alex., Mar., Rat., alique, *extincto*, probe. In Put., *exuncto*, in Erf., *exuto*, quod in Egm. ex stare ait Heinsius, qui fortasse deceptus est Egmondanum accipiens pro Erfurtensi, quem Weitzius laudat. Fallitur etiam Chamillardus, qui *extincto* legi in ms. regio Parisiensi, sive Put. affirmat. Heinsius putat legendum *exuto*, quia Prudentius eo verbo in re simili usus est, et idem Paulinus, et Tertullianus usurparunt. Sed ea ratio non est satis efficax; siquidem similia exempla in *extincto* possent proferri. Barthius legit *exuncto*. Cellarius ex Heinsii conjectura *exuto*. Suspicio antiquum esse verbum *exucto*, quod etiam lego in Heliadio: *Curra*

- 639** Sordida frusta rudis, nec adhuc fornacæ A
[recoctam
600 Materiem : tineis etiam marsupia crebris
Exesa, et virides obducta ærugine nummos
Dispergit servata diu, victrix et egenis
Dissipat, ac tenues captivo munere donat.
Tunc circumfusam vultu exultante coronam
605 Respticiens, alacris media inter millia clamat.
Solvite procinctum, justī, et discedite ab armis :
Causa mali tanti jacet interfecta, lucrandi
Ingluvie pereunte, licet requiescere sanctis.
Summa quies nil velle super, quam postulet usus
610 Debitus : ut simplex alimonia, vestis et una
640 Infirmos tegat, ac recreet mediocriter
[artus,
Expletumque modum naturæ non trahat extra. B
Ingressurus iter peram ne tollito, neve
De tunicæ alterius gestamine providus ito :
615 Nec te sollicitet res crastina, ne cibus alvo

GLOSSÆ VETERES.

- 601.** Nummos, *denarios*, I.
603. Tenues, *pauperes*, I.
606. Procinctum, *parationem belli, vel conventum*, I.
609. Postulet, *indiget*, I.
611. Recreat, *sustinet*, I.
614. Tunicæ alterius, *significant igitur duæ tunicæ dubitationem fidei; ut qui Christum induit, vestimenta perfidiæ non attingat*, I.
615. Nec te sollicitet, *sufficit diei sua malitia*, I.

COMMENTARIUS.

nec exucto sulcabitur ore senectus; et fortasse inde C Hispani dicunt *enjuo* id quod siccum est, et quasi sine succo. Fortasse etiam *exucto* est quasi *exsucto* ab *exsugo*.

599. Erf., Barthii codex, Palat., *recocta*, minus bene.

600. Put., *materiam*. Idem et Egm., *tiniis*, quod alias in optimis exemplaribus ita exaratum Heinisius invenerat, Putcanus etiam scribit *marsupia*. Nos orthographiam communiorem sequimur. Aldus, mendose, *cinctis*, pro *lineis*. Idem Ald., Gis., Weitzius, etiam, neque dissentit Heinisius. Fortasse verior est lectio Vienn. et aliorum, *tineis* et jam *marsupia*; sæpe in codicibus veteribus dictiones conjunguntur, ut non facile appareat quandoque, sitne una, an duplex.

601. Fuld., Widm. supra, *subducta ærugine*.

604. Bong., Sich., *multum exultante*, nullo sensu. Ex Fuld., tum pro tunc notat Weitzius.

606. Rat., *justi discedite sine et*.

607. Codex Barthii mendosus hoc loco *causa militanti*.

608. Mar., Sich., Bong., *illuvie*; rectius, *ingluvie*.

609. Weitz., *supra quam*. Ald., Gis., Ang., alii, *postulat*. Vide Columbanum carmine contra Avaritiam. Sententia aurea est, sed pervulgata, magis que in ore hominum quam in vita conspicua.

610. Ald., *et simplex*. Votum hoc est Pauli epist. I ad Timoth. vi, 8: *Habentes autem alimenta*, etc. Vestis una etiam exprimitur ex consilio evangelico Matthæi x, 9 et 10.

612 In Fuld., *non trahat ultra*. In edit. Coloniensi ad marginem lego Ald. *naturam*. Explicari potest, Non trahat extra naturam. Sed Aldus meus habet *naturæ*. Rursus duplex editio Aldina conjici potest.

613. Erf., *non tollito*. Fuld., *nec tollito*, non ita bene. Expressa sententia est ex Evangelio Matth. loc. cit.; Marc. vi, 8 et 9; Luc. ix, 5; et xii, 35.

Defuerit : redeunt escæ cum sole diurnæ.

Nonne vides, ut nulla avium cras cogitet, ac se Pascendam, præstante Deo, non anxia credat? Confidunt volucres victum non defore viles,

620 Passeribusque subest modico venalibus asse
Indubitata fides, Dominum curare potentem,
Ne pereant : tu cura Dei, facies quoque Christi,
An dubitas, ne te tuus unquam deserat auctor?
Ne trepdate, homines : vitæ dator, et dator
[escæ est.

625 Quærite luciferum cœlesti dogmate postum,
641 Qui spem multiplicans alat invitiabilis ævi,
Corporis immemores : memor est, qui condidit
[illud,

Suppeditare cibos, atque indiga membra fovere.

His dictis curæ emotæ, metus, et labor, et vis,

630 Et scelus, et placitæ fidei fraus inficiatrix,
Depulsæ vertere solum. Pax inde fugatis
Hostibus alma abigit bellum, discingitur omnis

617. Ut, *quomodo*, I.

622. Facies, *imago*, I.

625. Lucifuum, *luciferum*, Iso.

626. Invitiabilis, *inviolabilis vitæ*, Iso.

628. Suppeditare, *dare*. — Indiga, *egentia*. — Fovere, *refocillare*, I.

630. Inficiatrix, *negatrix, corruptrix*, I.

631. Depulsæ, *omnes*. — Solum, *pulverem terræ*, Iso.

632. Discingitur, *discessit*, I.

614. Heinsiani, et nostri præcipui, *ito*, cum Sich., Weitz. et aliis. Ald., Gis. in textu, *esto*, quod est glossema in Erfurt. Weitzius excudit *tonicæ*, quia ita legit in Bong., quod ridiculum est.

615. Æmulatus est nostrum Columbanus : *Nec te sollicitet circumfusua copia rerum*, Albertus. Eyb non bene, *ne te sollicitet*, pejus vero vers. seq. *deserit pro defuerit*.

616. Egm., Erf., Palat., Barthius, *cum sole diurno*.

619. Oxon., *non defore vitæ*. Vide Matth. vi, 26, et x, 29.

623. Tres vetustiores Heinisiani, Pal., Weitz., Barthius, Vat. II, *addubitas*. Ald., Gis., Ang., Vatt. C, F, G, O, et Albertus Eyb., *an dubitas*. Mar., Rat., Alex., Sich., Bong., Widm., *at dubitas*. Fuld., *ast dubitas*. Vienn., *nec te, male, pro ne te*. Idem *deseret pro deserat*.

624. Ald., Bong., *vitæ dator est dator escæ*. Ita Eyb. in Margarita poetica. In Aldo male interpungitur *vitæ dator, est dator escæ*. In Vat. C, *vitæ dator, et dator escæ* deest verbum substantivum est.

625. Weitzius cum solo Widm. a prima manu, *quærite lucifuum*. Glossa Isonis diversa est lectio.

626. Erfurt., Ald., *alit*. Mar., Rat., Alex., Vat. II, Barthius, Put., Weitzius, Heins., Widm. a prima manu *invitiabilis*. Rott. prior. Vienn., Sich., *insatiabilis*. Heinisiani plerique, Ald., Erfurt., Widm. supra, Ang., Vat. G, Eybelius, Torn. *inviolabilis*. In Vat. BB, *inviolabilis orbis, supra aliter ævi*. Sententiâ horum versuum ex Matth. vi, 33 : *Quærite ergo primum regnum Dei, et hæc omnia adjicientur vobis*.

630. Heinisiani meliores, Alex., Mar., Weitz. aliique, *placitæ*. Aldus, Gis., Vat. C aliique, *placidæ*.

631. Fuld., *evertere solum*. Legendum *vertere*. Isonis glossa est *pulverem* pro *solum*. Vide quæ notavi ad Cæthem. hymnum 3, vers. 129.

632. Ald., Vat., C, Fabr., Bong. a secunda manu *discinditur*. Ita etiam in vet. lib. legit Gifanius : Sed ex versu sequenti patet præferendum *discingitur*.

- Terror, et avulsis exhibulat ilia zonis,
Vestis ad usque pedes descendens defluit imos,
655 Temperat et rapidum privata modestia gressum.
Cornicinum curva æra silent : placabilis implet
Vaginam gladius : sedato et pulvere campi
Suda redit facies liquidæ sine nube diei,
Purpuream videas cœli clarescere lucem.
- 640 642 Agmina casta super vultum sensere To-
[nantis
Arridere hilares, pulso certamine, turmæ,
Et Christum gaudere suis victoribus arce
Ætheris, ac patrium famulis aperire profundum.
Dat signum felix Concordia, reddere castris
- 645 Victrices aquilas, atque in tentoria cogi.
Nunquam tanta fuit species, nec par decus ulli
Militiæ, cum dispositis bifida agmina longe
Duceret ordinibus, peditum psallente caterva,
Ast alia de parte equitum resonantibus hymnis.
- 650 Non aliter cecinit respectans victor hiantem
Israel rabiem ponti post terga minacis,
Cum jam progrediens calcaret littora sicco
Ulteriora pede, stridensque per extima calcis
- A Mons rueret pendens aquæ, nigrosque relapso
655 Gurgite Nilicolas fundo deprnderet imo,
643 Ac refluxente sinu jam redderet unda na-
[tatum
Piscibus, et nudas præceps operiret arenas.
Pulsavit resono modulantia tympana plectro
Turba Dei, celebrans mirum, ac memorabile
[sæclis
- 660 Omnipotentis opus, liquidas inter freta ripas
Fluctibus incisus, et subsistente procella
Crescere, suspensosque globos potuisse teneri.
Sic, expugnata vitiorum gente, resultant
Mystica dulcimodis virtutum carmina psalmis.
- 665 Ventumerat ad fauces portæ castrensium, ubi ar-
[ctum
Liminis introitum bifori dant cardine claustra.
Nascitur hic inopina mali lacrymabilis astu
Tempesta, placidæ turbatrix invida Pacis,
Quæ tantum subita vexaret clade triumphum.
- 670 Inter confertos cuneos Concordia forte,
Dum stipata pedem jam tutis mœnibus infert,
Excipit occultum vitii latitantis ab ictu

GLOSSÆ VETERES.

635. Iliæ, intestina. — Zonis, cingulis, I.
635. Privata, specialis, I.
636. Cornicinum, tubæ silent : gladii reconduntur
in vaginas, I.
638. Suda, serena. — Sine nube diei, perturbatio-
nis ; sine vindicta ; dies diei eructat verbum, I.
639. Purpuream, virtutum legio gaudet, victo certamine,
I.
643. Profundum, altitudinem, I. Sublimitatem,
Mar.
644. Dat, concordia jubet reducere vexilla in ca-
stra, I.
645. Aquilas, vexilla. — Cogi, congregari, I.
646. Nunquam, turmæ psallentium equitum, ac pedestrium, I.
647. Bifida, bina, I.
651. Ponti, maris. — Minacis, perturbationem semper imminuentem significat, I.
653. Extima, exteriora, I.
655. Nilicolas, Ægyptiacos, qui Nilum colunt. Ægyptii significant diaboli instigationes, I.
656. Unda, gratia divina, per quam evaserant, Iso.
663. Resultant, exsultant, I.
667. Astu, ferro, vel astutia, I.
668. Tempesta, persecutio, I.
671. Stipata, circumdata, I.

COMMENTARIUS.

635. Pro exhibulare solum Prudentium laudat Fortellinus. Otium indicatur.
634. Weitzius cum Gifanio, vestis et usque non vestis ad usque. Gifanius verbo DISCIMO affirmat, usque pro ad usque eleganter dici ; et verbo VESTIS asserit, veteres ita usurpasse cujus ignoratio mendum in Prudentio pepererit. Displicet id Heinsio, nec mihi sane placet.
635. Erfurt., temperat et rapidum.
637. Giselinus, sedato pulvere sine et.
638. In Erf., nuda ; ad marg., suda.
640. In nonnullis vulg. agmina casta simul, cum Egm.
642. Apocalypsis III, 21 : Qui vicerit dabo ei sedere mecum in throno meo : sicut et ego vici, et sedi cum Patre meo in throno ejus. In Mar. et Alex., arce, cum tribus veteribus Heinsianis, quod placet : hoc est, in arce ætheris. Heinsius nescio cur suspicatur arces, cum habeat arcem in pler. que. Barthius, lib. v, cap. 12, legit arcem, et affert glossam, id est imperium.
643. Ald., Fabr., portum ; et Nebrissa interpretatur pro regno cœlesti, quia portus quo profundior, eo securior. Vera lectio patrium profundum, cujus glossa in Mar., id est sublimitatem. Vide Gifanium Ind. Lucret., verbo PROFUNDUM. Post hunc versum in Mar. inscriptio Concordia.
646. Aldus excuderat spes ; emendavit recte species. Idem, Deus ulli. Ang., decus unquam. Verior lectio nec par decus ulli.
643. In Vat. II, mendose Duceret hordinibus peditum stupere catervas.
650. Giselinus monet hunc versum non esse sententiæ superiori annectendum, ut alii ineptefecerant. Historiam sacram habes cap. XIV Exodi.
651. In nonnullis vulg., minantis.
653. Erfurt., callis ; supra, calcis.
654. Weitzius cum Erf., Widm., repulso, supra relapso tam in Erf. quam in Widm. Cæteri, relapso ; Put., relaxo.
655. Erf., Nilicolas ; idem et Barthius, dependeret imo.
656. Natatus nomine usus est Apoth. vers. 684. Eodem nomine substantive utitur Statius Silv. lib. I, silv. 3 et 5.
662. Actum hac de re hymno 5 Cath., vers. 65 et seqq.
664. Piccarti codex, multimodis.
665. Ang., ad belli fauces castrensium. Ex his carminibus colligit Barthius, militem fuisse Prudentium. vel certe ab eo scite describi portam castrensem ait, quia in castris militaverat. Confer vitam Prudentii in prolegom. Plures erant portæ in castris ; de quibus Turnebus lib. xxx Advers., cap. 24, Lipsius de Militia Rom. lib. v, dial. 5. Post hunc versum in Mar. titulus Discordia, et caractere minuto cognomento hæresis. Ita etiam in Rat.
667. In quibusdam vulg., hinc pro hic.
669. Ald., vexavit ; alii, vexaret. Apud Aldum et alios hoc loco titulus Concordiæ et discordiæ pugna.
670. Erf., non bene, inter confertos.

- Mucronem lævo in latere, squalentia quamvis A
644 Texta catenato ferri subteimine corpus
 675 Ambirent, sutis et acumen vulneris hamis
 Respuerent, rigidis nec fila tenacia nodis
 Impactum sinerent penetrare in viscera telum.
 Rara tamen chalybem tenui transmittere puncto
 Commissura dedit, qua sese extrema politæ
 680 Squama ligat tunicæ, sinus et sibi conserit oras.
 Intulit hoc vulnus pugnatrice subdola victæ
 Partis, et incautis victoribus insidiata est.
 Nam, pulsa culparum acie, Discordia nostros
 Intrarat cuneos, sociam mentita figuram.
 685 Scissa procul palla, structum et serpente fla-
 [gellum
 Multiplici, media camporum in strage jacebant.
 Ipsa redimitos olea frondente capillos
 Ostentans, festis respondet læta choreis :
645 Sed sicam sub veste tegit, te, maxima
 [virtus,
 690 Te solam tanto e numero, Concordia, tristi
 Fraude petens, sed non vitalia rumpere sacri
 Corporis est licitum : summo tenus extima tactu
- Læsa cutis, tenuem signavit sanguine rivum.
 Exclamat virtus subito turbata : Quid hoc est?
 695 Quæ manus hic inimica latet? quæ prospera
 [nostra
 Vulnerat, et ferrum tanta inter gaudia vibrat?
 Quid juvat indomitos bello sedasse furores,
 Et sanctum vitii pereuntibus omne receptum,
 Si virtus sub Pace cadit? Trepida agmina mæstos
 700 Convertere oculos : stillabat vulneris index
 Ferrata de veste cruor, mox et pavor hostem
 Cominus astantem prodit : nam pallor in ore,
 Conscius audacis facti, dat signa reatus,
 Et deprensa tremunt languens manus, et color
 [albentis.
 705 Circumstat propere strictis mucronibus omnis
 Virtutum legio, exquirens fervente tumultu
 Et genus, et nomen, patriam, sectamque,
 [Deumque,
646 Quem colat, et missu cujatis venerit. Illa
 Exsanguis, turbante metu, Discordia dicors,
 710 Cognomento Heresis : Deus est mihi discolor,
 [inquit.

GLOSSÆ VETERES.

673. Mucronem, sicut sicarii habent breves gladios.
 — Squalentia, nitentia, Iso. Splendentia, Mar.
 675. Hamis, circulis, I.
 676. Tenacia, firma, I.
 678. Rara, parva, vel tenuis, I.
 679. Commissura, conjunctura, vel flexura, Iso.
 689. Sicam, gladius est, in medio caputem habens,
 et hinc inde acutus, I.
691. Vitalia, viscera, I.
 692. Extima, extrema, I.
 697. Bello, ferro, I.
 702. Cominus, juxta, vel propius.—Ore, in facie, I.
 706. Exquirens, interrogans, Iso.
 707. Sectam, doctrinam, dogma, I.
 708. Cujatis, de qua gente missa esset; vel cujus
 gentis, I.

COMMENTARIUS.

673. In Rat. corrector poetices ignarus pro lævo in latere posuit latere in lævo, non advertens, postremum e recte in latere produci posse ob duas consonantes dictionis sequentis, quod familiare est Prudentio.
 674. Alii, subteimine; alii, subtemine. Vide scriptores rei orthographicæ, sive lexicographos.
 675. In Erf., mendum ambirent.
 679. In edit. Colon. ad oram, Ald. conjunctura. Aldus meus, commissura.
 681. Mar. a secunda manu, intulit huc vulnus, a prima manu hoc vulnus.
 683. Fabr., lætos; melius nostros. Gifanius Fabricio consonat Indic. Lucr.
 684. Innuit Prudentius, latenter irrepere interdum discordiam sub amicitie simulatione. Observat Weitzius, poetam attingere morem militie, ut diversa diversi milites veste uterentur; uti alios non paucos militie mores hoc carmine exposuit.
 685. Virgilius lib. viii Æneid., vers. 702: Et scissa gaudens vadit discordia palla, Quam cum sanguineo sequitur Bellona flagello. Petronius in Satyrico: Et mærens lacera concordia palla. Heinsiani, Alex., Vatt. G. O. Ald., Rat. a prima manu structum et serpente, quasi instructum a struo. Usus etiam est in hymno S. Laurentii, vers. 176: Structos talentis ordines. Mar., Rat. a secunda manu, Ang., Weitz., strictum et serpente. Vat. C, palla structum serpente. Vat. BB, et structum serpente. Gifanius apud Heinsium, et structum.
 686. Mar., medio, perperam. Vetustiores Heinsiani, Alex., Vienn., Rat., Mar., Gis., Weitz., aliique, jacebant. Aldus, Fuld., Vat. C, jacebat.
 687. Widm., oleo; supra olea. Pacis insigne olea est, qua discordia præcingitur sociam mentita figuram. Secunda in redimitos producit, raro, et haud scio, an unico hoc exemplo. Posset legi coronatos, nam sæpe alius Prudentius corripit secundam in redimere. Sed nihil mutandum.
 688. Ald., Fabr., Widm., Ang., respondit.
 690. Ald., tanto in numero. Mar., tanto ex numero. Rat., et solam tanto e numero. Vienn., te solam e tanto numero. Plerique, te solam tanto e numero.
 695. Giselinus in vetustis omnibus, quos vidit, invenit prospera nostra. Idem Heinsiani, et nostr. Ald. et alii vulg., pectora. Barthius quoque legit prospera nostra vulnerat, et observat. vulnerare ad res etiam inanimas trahi, ex Eutropio lib. x de Juliano: Fuerunt nonnulli, qui vulnera ejus gloriæ inferrent, et Symmacho lib. ii, epist. 30: Siciense negotium vulneratum. Similia exempla quivis poterit invenire.
 697. Mar., ferro sedasse fortasse melius, quam bello. Intelligo tamen idem esse ferro sedasse ac bello sedasse; alioquin bene est bello, præsertim cum sequatur pace.
 699. Widm. supra, castos pro mæstos. Arator lib. ii: Sed et acrior hostis Intus erit, graviusque malum discordia portat, Quæ vulnus sub pace creat.
 704. Vienn., et deprensa fuit. Ald., Gis., Wei z., Ang., Vat. C, Rat., et deprensa tremuit. Mar., Ang. cum tribus vetustioribus Heinsii, et deprensa tremuit. Id tenent recentiores.
 708. Ald., et jussu. In Vat. C abrasum est unum verbum, sive jussu, sive potius missu, quod exstat in omnibus aliis. Ang., venerat ipsa; Mar., Rat., a prima manu, venerat illa. Cæteri, venerit illa.
 709. Vienn., male, discordia discors.
 710. In Rat. corrector, de quo sæpe, a Styge duco genus, prioribus abasis, ne scilicet prima in heresis corripitur, quam tolles noster corripit.

Nunc minor, aut major : modo duplex, et modo A

[simplex :

Cum placet, acrius, et de phantasmate visus,
Aut innata anima est, quoties volo ludere, nu-

[men,

Præceptor Belia mihi, domus, et plaga mundus.

715 Non tulit ulterius capti blasphemiam monstri

Virtutum regina Fides: sed verba loquentis

Impedit, et vocis claudit spiramina pilo,

647 Pollutam rigida transiūgens cuspide lin-

[guam.

GLOSSÆ VETERES.

711. Nunc, interdum. — Modo, interdum, Iso.

717. Pilo, macrone, Iso.

718. Cuspide, hasta, I.

722. Cœno, luto. — Exhalante, fetente. — Cloacis,

COMMENTARIUS.

712. Vat. L et Fuld., *complacet, male*; nec melius B
Vat. D, *Cum placet acrius est, et de phantasmate visus.*

713. Vienn., Fuld., *haut innata*; alii, *aut innata.*
Apud Heinsium Thuan. a manu secunda, *animam,*
nullo sensu; Rott., *haut innata.* Mar., Rat. a prima
manu, *nomen,* minus bene. Discordia argute ait, sibi
Deum esse *numen,* hoc est, verum Deum, quoties
vult ludere, non cum serio agit. Alii distinguunt *lu-*
dere numen.

714. Ita Mar., Barthius, Put., et Thuan. cum tri-
bus Weitzii, Egm., Erfurt. et Widm., quos ipse se-
quitur. Aldus, Ang., Vat. C, G, L, *Præceptor Belial*
mihî est, domus est plaga mundi. In priore Rott.,
Præceptor Belial mihî sit, domus, et plaga mundi.
In altero, *Præceptor Belial mihî adest, domus, et*
plaga mundi. Vat. D cum priore Rott. facit. Vat. F,
U, *Præceptor Belial mihî, domus, et plaga mundi.* In
quibusdam vulg., *Præceptor Belial mihî sit, domus est*
plaga mundi; in aliis, *Est mihî præceptor Belial, do-*
mus est plaga mundi. Chamillardus edidit, repugnante
metro, *Præceptor Belial mihî, domus et plaga mundi.*
Idem a Gallandio exscriptum, cui tamen magis pla-
cebat telestichium Aldi in hoc versu, *Præceptor Be-*
lial mihî est: domus est plaga mundi. At vitium car-
minis in principio versus, quem excudit, deprehendit.
In Rat. corrector improbus, *Est mihî præcep-*
tor Belial, ab rasis prioribus: tum prisca manu,
domus et plaga mundi. Giselinus 2 edit. primum ex-
cudit, *Est mihî præceptor Belial, domus est plaga*
mundi; postea in emendatis ex unico ms. optimum
putavit, *Præceptor mihî Belial, domus et plaga mundi.*

715. Fabr., *blasphemica monstri.* Certe *blasphemia*
in plurali numero est: formandum ergo erit nomen
blasphemium. Commodianus dixit etiam *blasphemium,*
ignominium, infanium.

716. Fidei laudes egregias habes toto cap. XII
Pauli ad Hebræos. Intellige nihilominus, majorem
esse charitatem.

719. Weitzius cum solo Fuld., *furialis bestia.* Ha-
bebat hoc omnino Weitzius, ut sæpe lectionem dete-
riori eligeret, ex unico codice desumptam.

721. Aldus, *corvisque edacibus.* Alii melius, *corvis*
quod edacibus. Barthius, *ultor pro ultro*; non placet.

723. Mar. et Widm., *quod tradat,* in Mar. supra
charact. minuti, *tradat.* In Put. et cæteris Heinsia-
nis, *tradat,* excepto Thuan., ubi *tradat,* quod in ple-
risque mss. et editis retinetur, nisi quod Teolius
gentior Vat. pro *tradat* allegat.

724. Vienn., contra metrum, *discissum feris*; in
Rat. idem, sed additum recenti manu, *que*; Weitzius
temere amplexus est *discissum feris,* non tra lectione
prætermissa, aut hæc alia non mala *discissumque feris*
cum Mar., Rott., Ang. In Vat. C error metri, *discis-*
sumque fœdis.

725. Aldus ediderat *ruptis hæresis perit horrida*

Carpit innumeris feralis bestia dextris :

720 Frustatim sibi quisque rapit, quod spargat in
[auras.

Quod canibus donet, corvis quod edacibus ultro

Offerat, immundis cœno exhalante cloacis

Quod tradat, monstribus quod mandet habere

[marinis.

Discissum fœdis animalibus omne cadaver

725 Dividitur : ruptis hæresis perit horrida mem-

[bris.

Compositis igitur rerum, morumque secundis

fossis, lacubus vel latrinis; Incus, excipiens sordes in
medio civitatis. cloaca dicitur, Iso.

726. Secundis, prosperis, I.

membris, recte, nisi quod hæresis cum diphthongo scri-
psit. Correxit male secundis curis ruptis perit hæresis
horrida membris: quæ correctio Gallandium alios-
que fugit, qui contendunt Aldum legisse *heresis perit.*
In Rat. eadem correctio recenti manu Giselinus poe-
tam defendit contra Nebrissam, qui eum accusaverat,
quod eandem syllabam nunc longam, nunc faciat
breve: quippe Nebrissa cum Aldo legerat *perit hæ-*
resis. Præposterum verborum ordinem esse cum Gi-
selino consentio ex mss., non ea ratione quam ad-
ducit, casum nominandi suo verbo debuisse præponi.
Iost hunc versum Mar. et Rat. pro titulo, *De fide et*
concordia.

726. Inter tot varias lectiones quæ hic occurrunt
difficile est quænam verior sit definire. Lectionem
quam damus tenent Heins., Gis., Chamillardus, alii-
que vulgati, et magna ex parte consentiunt libri ve-
teres. Aldus, *Compositis igitur rerum, morumque se-*
cundis In commune bonis tranquillæ plebis ad unum
Contigit hac statione frui, valloque foveri Pacifico
sensus, et in otia solvere curas. Extruitur. Vienn. cum
Aldo, sed postquam intra tuta morari pro tranquillæ
plebis ad unum. Mar., Ang., *Compositis... in commune*
bonis tranquillæ plebis ad unum Sensibus in tuta valli
statione locatis, Contigit hac statione frui, valloque fo-
veri, Extruitur. Ratisbonensis, *Composito tandem*
postquam requiesse tumultu, quod est ab inepto corre-
rectore, prioribus erasis, ita tamen, ut appareat
fuisse prius compositis; aliorum nullum vestigium.
In commune bonis postquam intra tuta morari (corre-
ctor hunc versum induxit, non erasis) *Contigit ac*
statione frui, valloque teneri (totus versus est a vetere
librario, excepta voce *teneri,* quæ est recenti manu),
Pacificas virtutum acies, quas pestis iniqua Turbarat
meditata dolos, et solvere curas In commune datum
tranquillæ plebis ad unum, omnia ab inepto corre-
ctore, prioribus erasis, præter partem primæ dictio-
nis *pacific.* Nihil aliud notat Mariettus ex hoc codice
Rat., in quo, ut puto, sequitur *extruitur,* etc. Put.,
Rott., *In commune bonis tranquillæ plebis ad unum*
Sensibus in tuta valli statione locatis, Extruitur.
Egmondanus cum Giselino, sed a manu interpolatrice,
tum in margine, *Alius liber habet, In commune bonis,*
etc. (ut in Put.). Thuan. et Oxon. cum Giselino, sed
post *solvere curas* addunt *Sensibus in tuta valli stu-*
tionem locatis. Weitzius Giselino adhæret, sed ait, *val-*
loque fovere pro valloque foveri. Heinsio placet Gra-
cismus *valloque foveri pacificos sensus.* Widm., *Com-*
positis... In commune bonis tranquillæ plebis ad unum
In commune bonis, postquam intra tuta morari Contig-
it, ac statione frui, valloque fovere Pacificos sensus,
et in otia solvere curas Sensibus in tuta valli statione
locatis, Extruitur. Versus *Sensibus in tuta* in Fuldensi
ad oram notatus est. In Erfurth., *In commune bonis*
postquam intra tuta morari Contigit, ac statione frui,

- 648** In commune bonis, postquam intra tuta A
[morari
Contigit, ac statione frui, valloque foveri
Pacificos sensus, et in otia solvere curas :
730 Exstruitur media castrorum sede tribunal
649 Editiore loco : tumulus quem vertice
[acuto
Excitat in sperulam, subjecta unde omnia late
Liber inoffenso circumspicit aere visus.
Hunc sincera Fides, simul et Concordia, sacro
733 Fœdere juratæ Christi sub amore sorores,
Conscendunt apicem : mox et sublime tribunal
Par sanctum, carumque sibi supereminet
[æquo
Jure potestatis : consistunt aggere summo
Conspicua, populosque jubent astare fre- B
[quentes.
740 Concurrent alacres castris ex omnibus omnes, 755 Publica sed requies privatis rure, foroque

GLOSSÆ VETERES.

727. Ad unum, ad unitatem, I.
731. Editiore, excelsiore, vel altiore, I.
732. Excitat, ext. III, I.
744. Carhasa, pallia, I.
745. Stertens, dormiens, Iso.
746. Auribus, caritas virtutum turmas alloquitur.—

- Concio, congregatio.—Quidnam, cur, Iso.
753. Barbaries, gentilitas, I.
754. Premebat, ira et libido, I.
755. Privatis, specialibus.—Rure, foroque, in villis et civitatibus, I.

COMMENTARIUS.

- valloque fovere Pacificos sensus, et in otia solvere curas, Compo itis igitur rerum, morumque secundis, Exstruitur. Codex Picardi, In commune bonis tranquilla et pace solutis Sensibus ut tuta valli statione locari Contigit, ac statione frui, valloque foveri, Exstruitur. Vat. C. In commune bonis tranquillæ plebis ad unum Sensibus in tuta valli statione locatis In commune bonis postquam intra tuta morari. Reliqua, ut in Giselino. Vatic. D, In commune bonis tranquillæ plebis ad unum (quod est a secunda manu; sequitur a prima): Contigit, ac statione frui, valloque foveri Pacificos sensus, et in omnia solvere curas Sensibus locatis valli in tuta statione (qui ordo verborum præposterus est, et contra metrum) Exstruitur. Vat. F, Compositis.... In commune bonis tranquillæ plebis ad unum Sensibus in tuta valli statione locatis Contigit, ac statione frui, valloque foveri Pacificos sensus, et in otia solvere curas, Exstruitur. Vat. G cum Aldo, sed inserit versum Sensibus in tuta valli statione locatis inter versus Pacificos, et Exstruitur. Vat. L ut Vat. F, sed hac statione, et curam pro curas, et mendose sensus in otia. Vat. BB ut Vat. F, sed curam pro curas. Vat. O cum Giselino, addito versu Sensibus, etc., ante Exstruitur. Bonon., tranquillæ plebis ad unum Sensibus in tota vallis statione locatis, Exstruitur, etc. Quis tantam in codicibus varietatem crederet? Heinsius duplicem editionem operum a Prudentio factam ex hoc loco suspicatur. D
727. Glossa aliam lectionem respicit.
730. Fuld., *construito media*, perperam. Mos Romanorum exprimitur exstruendi in castris tribunal imperatori cespitium: de quo Lipsius de Milit. Rom., Tacitus Annal. 1: *Simul congerunt cespites, exstruunt tribunal*. Confer Vopiscum in Probo. Alii aggerem vocant, et poeta noster infra vers. 738. *Pal pro castrorum* habet *camporum*, non ita bene.
731. Vienn., *quod, id e t, tribunal; alii, quem locum*.
732. Mar., Angel., *in speculum*, non probo. Uterque, *inde omnia*, non male.
733. Heinsius probat *circumspicit* ex Put. Sequor reliquos, qui bene referunt *circumspicit* cum Alex., Vat. C, Prag., Rat., Vienn. Teolius ait mss. habere *circumspicit*, sed non explicat quinam sint, et an omnes ita habeant.
734. In Put. et Egm., *huc*; in Oxon., *hinc*: neutrum arridebat Heinsio. Barthius etiam legebat in suo ms. *huc*, sed sincerius putabat *hunc*, quod tenent nostri cum Aldo et aliis. Erfurt., *tunc*.
737. Cham., *mendose, per sanctum*.
738. Dictum ad vers. 730 de aggere, et tribunali cespitium. Hujusmodi tribunalium imagines exhibet Montfauconius tom. IV Antiq., pag. 103, qui aliquando pro opportunitate fuisse lapide existimat.
739. In Vat. O deest *que in populosque*. In Fuldensi, *conspicuaque jubent populos*, quod Weitzio placuit.
740. Rat., *alacres e castris omnibus*.
743. Weitzius, unum Fuldensem secutus, *degenerem*.
746. Heinsius cum Put. et Thuan. prætulit *expectant*, qualia multa se restituisse ait apud prisca auctores ope membranarum. Sed cum utrumque recte dicatur, et nostri omnes Mar., Rat., Vienn., Alex., Ang., Vat. C, F, G cum aliis mss. et editis ante Heinsium habeant *expectat*, nihil mutandum est.
748. Vienn., *victoribus add-re*.
749. Vienn., *erupit*. Ald., Fabr., *primam in vocem*. Ang., *prima se voce*, contra carminis rationem, et insolita phrasi.
750. In priore Boher., *sat gloria*; alii, *jam gloria*.
752. Heinsius Weitzium arguit, quod pro *contigit* intempestive huc revocaverit *hoc habet*, de quo ad vers. 53. At Weitzius præter Widm. a prima manu, quem allegat, e nostris habet sibi consentientes Mar., Vienn., Rat. Gifanio Ind. Lucr. pag. 436, *de incisione, sive inciso* ex vet. lib. legit, *Contigit exstincta multo certamine sæva*. Cum Gifanio facit Vat. C. Non placet.
753. In editione Aldi, qua utor, nota est Marietti, ut opinor, quod urbs sancta videtur hic intelligi Roma, ex qua fugatam poeta dicit universam barbariem, seu gentilitatem. Confer initium lib. II adversus Symmach., *Credebam vitis, etc.*, et proleg. num. 69 et seqq.
755. Fuld., *publica jam requies*. Præclara sententia, quippe evangelica, ex Matth. XII, 25: *Omne regnum divisum contra se desolabitur: et omnis civitas vel domus divisa contra se non stabit*

- Constat amicitia: scissura domestica turbat A
Rem populi, titubatque foris, quod dissidet intus.
Ergo cavete, viri, ne sit sententia discors
Sensibus in nostris, ne secta exotica tectis
- 760 Nascatur conflata odiis: quia fissa voluntas
Confundit variis arcana biformia fibris.
651 Quod sapimus, conjungat amor: quod
[vivimus, uno
Conspiret studio: nil dissociabile firmum est.
Utque homini, atque Deo medius intervenit
[Iesus.
- 765 Qui sociat mortale Patri, ne carnea distent
Spiritus æterno, sitque ut Deus unus utrumque:
Sic, quidquid gerimus mentisque, et corporis
[actu,
Spiritus unimodis textat compagibus unus.
Pax plenum virtutis opus, pax summa labo-
[rum,
- 770 Pax belli exacti pretium est, pretiumque peri-
[cli.
Sidera pax vigent, consistunt terrea pax:

- Nil placitum sine pace Deo, non munus, ad aram
Cum cupias offerre, probat, si turbida fratrem
Mens impacati sub pectoris oderit antro:
- 775 Nec si flammicomis Christi pro nomine martyri
Ignibus insilias, servans inamabile votum
Bile sub obliqua, pretiosam proderit lesu
652 Impendisse animam: meriti quia clau-
[sula pax est.
Non inflata tumet, non invidet æmula fratri,
Omnia perpetitur patiens, atque omnia credit.
- 780 Nunquam læsa dolet, cuncta offensacula donat.
Occasum lucis venia præcurrere gestit
Anxia, ne stabilem linquat sol conscius iram.
Quisque litare Deo mactatis vult holocaustis,
Offerat imprimis pacem: nulla hostia Christo
- B 785 Dulcior: hoc solo sancta ad donaria vulum
Munere convertens, liquido oblectatur odore.
Sed tamen et niveis tradit Deus ipse columbis
Pennatum tenera plumarum veste colubrum
Rimante ingenio docte internoscere, mixtum
- 790 Innocuis avibus: latet et lupus ore cruento

GLOSSÆ VETERES.

756. Domestica, civilis, I.
757. Rem, statum, I.
759. Exotica, mortifera.—Tectis, cooperitis, I.
760. Fissa, divisa vel separata, I.
761. Arcana, secreta.—Biformia, divisa.—Fibris, nervis, cogitationibus, I.
765. Conspiret, confirmet, I.
773. Probat, placet, I.
776. Servans, habens contra fratrem.—Votum, vo-

- luntatem, Iso.
777. Bile sub obliqua, felle sub obscuro, I.
778. Impendisse, dare, I.
781. Donat, dimittit, I.
782. Præcurrere gestit, prævenire festinat, I.
788. Tradit, docuit.—Columbis, Christianis, I.
789. Colubrum, diabolum, I.
790. Innocuis, virtutibus, vel columbis, I.

COMMENTARIUS.

759. Ald., Gis., in vestris. Heinsiani et nostri cum C
Weitzianis, in nostris. In Mar., nec secta; alii, ne
secta. Vox exotica Plautina est, ab aliis revocata.
760. Alex., Mar., Vatt. F, G, Giselinus ad marg.,
Heinsiani, fissa, excepto Thuan., in quo a manu
prima, fusa, et Rott. priore, ubi fira. Barthius quoque
et Weitzius, fissa. Vat. C. scisa. Erfurt., Angel.,
Ald., Gis. a prima manu, scissa. Fissum appellabatur
jecur cæsæ victimæ, quæ fortasse respicit vox fibris.
761. Widm. ad oram, infundit variis, minus bene.
762. Weitz. cum solo Erfurt., conjunctet. Cur non
potius cum aliis conjungat?
764. Ald., medium intervenit. Legendum medius
intervenit. Corrector ridiculus codicis Rat. fecit genus
intervenit: siquidem arbitrabatur carmen non alio
modo constare. Fuld., atque homini, atque Deo me-
dius: non displicet. Ex hujuscemodi loquendi for-
mula, atque sententia natum est vocabulum mediator
de Christo. Vide Cath. hymn. 11, vers. 16.
765. Carneus nomine usus etiam est in Apoth.
771. Boetius imitatus videtur Prudentium lib. iv,
metro 6: Si vis celsi jura tonantis Pura solers cernere
mente, Aspice summi culmina cæli. Illic justo sedere
rerum Veterem servant sidera pacem.... Hæc concordia
temperat aquis Elementa modis, etc.
773. Tectis hujus rei Matthæus, cap. v, vers. 23.
Plerique, probat. Heinsius cum Thuan. rectius putat,
et tenet probet.
775. Ald., flammivomis. Melius flammicomis cum
scriptis. Sic Marius Victor lib. ii in Genesim: Crinita
incendia late Extendens. Et Juvenecus lib. iv: Ignico-
mæque ruent stellæ, et paulo post: Ornata accinctæ
tædarum flammicomantum. In editione Parmensi
mendum est flammicolis, quod in nota repetitur.
777. Bils obliqua est perfida, dolosa, ut carmen
obliquum. Consule lexica. Sententiam vide apud
Paulum, I ad Corinth. xiii. 3. In Ald., Fabr. et Rat.

- manu correctoris improbi, prosit Iesu. In not. ad
vers. 764 observavi correctoris Ratisbonensis auda-
ciam, qui genus pro medius inexit, ut Iesus esset
trisyllabum.
779. Pergit poeta sententiam Apostoli ex eodem
capite complecti.
781. Egm. et Pal., contra offensacula. Barthius,
qui ita in suis membranis reperit, Non puto, inquit,
CONTRA a librariis excogitatum.
782. Rursus Apostoli expositionem vides ex cap.
iv Ephes. vers. 26.
785. Fuld., concitus; rectius, conscius.
784. Giselinus hoc loco monet, particulam quis-
qui, ut ipse scribit, facilioris intelligentiæ causa ita a
se fuisse positam, quamvis putet, Prudentium scri-
ptum reliquisse quisque. Sane præstitisset non mu-
tare, quod Prudentium scripsisse fatetur Giselinus:
et mihi quidem difficilior intellectu videtur quisqui,
quam quisque. Adisis not. ad hymn. vii Cathem.,
vers. 216.
786. Giselinus edit. 1 ad oram, facta ad donaria:
ei advertit in Commentariis edit. 2, donaria esse vel
munera Deo consecrata, vel loca his munibus
destinata: loca dici posse sancta, dona vero non
item, quod commendari debeant ab integritate et
innocentia offerentis, adeoque hoc sensu facta ad do-
naria legi posse. Nihil moveor ea distinctione: etiam
dona sancta dici valent non per se, sed quia Deo di-
cata.
787. Put., puro pro liquido.
789. Gifanius Ind. Lucr., verbo Vestis, observat
Lucretium dixisse vestis aranæ, vestis anguis, ut Vir-
gilius mira venustate exuviæ anguis, et non minore
elegantia Prudentius hoc loco vestis plumarum; quam
tribuit draconi, sive serpenti aligero, hoc est
dæmoni.
790. Hoc etiam ex Matth. vii, 15: Attendite a fal-

- 653** Lacteam mentitus ovem sub vellere A
[molli,
Cruda per agninos exercens funera rictus.
Hac sese occultant Photinus, et Arrius arte,
795 Immanes feritate lopi : discrimina produnt
Nostra, recensque cruor, quamvis de corpore
[summo,
Quid possit furtiva manus. Gemitum dedit
[omnis
Virtutum populus, casu concussus acerbo.
Tum generosa Fides hæc subdidit : Imo se-
[cundis
800 In rebus cesset gemitus : Concordia læsa est,
Sed defensa Fides : quin et Concordia sospes,
Germanam comitata Fidem, sua vulnera
[ridet.
654 Hæc mea sola salus : nihil hac mihi
[triste recepta.
Unum opus egregio restat post bella labori,
805 O proceres : regni quod tandem pacifer hæres
Belligeri, armata successor inermis et aula
Instituit Salomon : quoniam genitoris anbeli
Fumarat calido regum de sanguine dextra.
Sanguine nam terso, templum fundatur, et ara
810 Ponitur, auratis Christi domus ardua tectis.
Tunc Jerusalem templo illustrata, quietum

GLOSSÆ VETERES.

- 795.** Produnt, ostendunt, I.
796. Recensque, factus a discordia, I.
797. Furtiva, occulta ; hoc ideo dixit, quia discordia latenter eam vulnerabat, I.
798. Ca-u, concordia, I.
799. Secundis, prosperis, I.
800. Cesset, nunc, I.
B 802. Sua, propria, I.
804. Opus, domus. — Restat, nobis faciendum, I.
805. Proceres, virtutes. — Tandem, olim, I.
806. Belligeri, David, I.
807. Instituit, carnaliter. — Genitoris, David, I.
808. Regum, gentilium, I.

COMMENTARIUS.

sis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces. Vide etiam cap. x, 16 : Ecce ego mitto vos sicut oves in medio luporum, etc. Quod autem Pal. legit ovidus pro avibus, falso id legit : nam illud pertinet ad sententiam priorem de avibus innocuis, et dracone.

795. Vienn., *anguineos* ; Ang. a prima manu, *anguinos*. Legendum *agninos ab agno* ; qua voce utuntur Horatius, Plautus et alii. Barthius observat, *funera* esse cædes, latrocinia et pestilentiam apud L. Septimium de Bello Trojano. Lactantius, sive alius de Passione dominica : *Sum factus homo, atque horrentia passus Funera*.

794. In Rat., *sese ostentant* : quæ lectio Marietto non displicebat, quia supra etiam vers. 688 de discordia *ostentans*, etc., cum tamen se occultaret. Argutius ista quam verius dicuntur, nisi fallor. Discordia ostentabat capillos olea frondente redimitos, quamvis falsam virtutis speciem induerit. Arius et Photinus *hac arte* feritatem suam occultabant.

798 Virgilius lib. v, vers. 700 : *Casu concussus acerbo*, et vers. 869 : *Casusque animum concussus amici*. Ut autem ego puto, poeta Hieronymi verba legerat dialog. adv. Lucif. num. 19 : *Ingemuit totus orbis, et Arianum se esse miratus est*. Ponitur a Prudentio scite *populus* pro quacunque multitudine. Exempla vide in Lexicis.

799. Vienn. *cum generosa* ; Aldus, *tunc* cum aliis. In nonnullis, *tum*.

801. Ex Heinsianis solus Thuan., *sed defensa fide* ; cæteri, *fides*. Non in elligo cur recentiores, Chamillardus aliique vulg. amplexi fuerint *fide* : nam concinnior est sententia *Concordia læsa est, sed defensa fides ; quin et concordia sospes germanam comitata fidem sua vulnera ridet*. Et *fides* quidem legitur in Mar., Alex., Weitzio cum suis, Sich., Rat., quamvis non ita clare, aliisque. In Vatt. C, G, *fide*, quod exstat in Vat. F a manu secunda. Giselinus, Aldum et Nebrissensem secutus, legit *fide*, etsi alii haberent *sed defensa fides*, quia, inquit, *fides* jam victrix defensionem hic non indigebat, quam rationem arripuit etiam Teolius, putans probatores Vatt. habere *fide*. Sed nihil inde conficiunt : nam asseritur, defensam ab omni vulnere esse fidem, læsa concordia ; ideoque sequitur *quin et concordia*, etc.

805. Amulatus est Maronem lib. ix, vers. 262 : *Nihil illo triste recepto*.

801. Præstantiores Heins., Rat. a prima manu.

Fabr., Vat. G, Picc., Alex., *egregio*, cum Gis. et aliis, Rat. supra, Mar., Vienn., Ald., Weitz., Vatt. C, F, et alii *egregium*. Utrumlibet teneas, licet, sive *opus egregium*, sive *egregio labori*.

805. Vienn., *tantum* ; melius, *tandem*.

806. Vienn., *belliger*, mendose. Sermo est de Salomone *pacifero* hærede regni sub Davide *belligeri*. In duobus veterrimis Heins., in Egm. et Pal., quos Weitzius est secutus, *inermis*. Idem in Vatt. F, L, et Alex., ubi exaratur *inermis* ; et in codice Barthii, qui *inermis* scitius esse dicit quam *inermis*. Equidem *inermis* libenter ego, ut apud Virgilium *vulnus et pectus inermum*, non tamen improbaverim *inermis* in Ald., Mar., Rat., Vienn., plurimis Heinsianis, Gis., Vatt. C, BB.

807. In nonnullis vulg. ad marg., *instruxit Salomon*.

809. Erf., *jam terso*. Vat. C, trajecit verba ; metrumque evertit, *fundatur templum, et ara*.

811. Alii scribunt *Jerusalem*, alii *Jerusalem*, alii *Hierusalem*, sive *Hierusales*. Cauchius ex suo codice annotarat *Jerusalem*, quod probare videbatur ; Aldus, *tunc hic Jerusalem*. Giselinus, *tunc et Jerusalem*. O, tunc et plerique sine *et*, et sine *hic*. Aldus, *lustrata pro illustrata*. Alex., Vat. O, Mar., Rat., Hein-iani, *quietum*, cum Weitzio et Giselino. Alii, *quieto*. Giselinus 1 edit, et ad oram 2 ed., *Hierusalem templo tunc illustrata quieto*. De quantitate syllabarum in *Jerusalem* non disputo. Barthius singularem lectionem ex suis membranis profert, *Tunc templo Hierusalem illustrata quieto Suscepit jam diva Deum*. Fridericus Besselius, Miscellan. syntagm. pag. 31, legit *quietum*, et recte explicat de arca, quæ a Salomone primitus illata templo est, ut sedem ibi fixam haberet, lib. 1 Reg., cap. 4, vers. 7 : *Timuerunt Philistinim dicentes : Venit Deus in castra*. Arcam, a Jeremia sepultam, nondum inventam esse, neque in secundo templo fuisse, neque a Tito in triumpho portatam, plerique interpretes affirmant. Eam intra arcum Titi esse expressam non solum aliqui interpretes Prudentii docuerunt ad vers. 558 Apoth., sed multi etiam scriptores antiquitatum Romanarum, ut alios omittam. Sed diligentissimus Villalpandus, re accuratius inspecta, deprehendit, arcam in arcu Titi non exhiberi : eos, qui aliter scripserunt, deceptos fuisse aut falsis aliorum narrationibus, aut quia ipsi arcum videntes mensam, quæ ibi cernitur, putarunt esse arcam. Nonnulli non in parte, in qua est mensa, sed in parte ad-versa arcam collocant. Nihilominus Villalpando a-

- 655** Suscepit jam diva Deum, circumvaga A
[postquam
Sedit marmoreis fundata altaribus arca.
Surgat et in nostris templum venerabile castris :
815 Omnipotens cujus sanctorum sancta revisat.
Nam quid terrigenas ferro pepulisse phalngas
Culparum prodest, hominis si filius arce
Ætheris illapsus, purgati corporis urbem
Intret inornatam, templi splendentis egenus?
820 Hactenus a'ternis sudatum est cominus armis :
Munia nunc agitet tacitæ toga candida pacis,
Atque sacris sedem properet distincta juvenus.
656 Hæc ubi dicta dedit, gradibus regina su-
[perbis
825 Sed cava per solidum, multoque forata dolatu

GLOSSÆ VETERES.

- 812.** Diva, divina, I.
813. Arca, quæ signat carnem Christi, I.
815. Cujus, templi. — Sancta, sanctas animas, I.
816. Phalngas, vitia, multitudines, I.
817. Filius, Christus, I.
818. Purgati, in baptismo, I.
819. Egenus, carens, I.
820. Sudatum, dimicatum est. — Cominus, juxta, I.
821. Munia, cantica, officia domus. — Agitet, faciat.
— Tacitæ, tranquillæ, I.
822. Sacris, Christi. — Properet, acceleret. — Dis-
cincta, a bello, I.
823. Regina, fides. — Superbis, gloriosis, vel pul-
chris, I.
824. Desiluit, a solio, I.

- B 825.** Fundamine, aliud fundamentum nemo ponere
potest, etc., I.
826. Planitiem, campum templi, I.
827. Frontes, quatuor anguli, I.
828. Commissuris, conjunctionibus. — Distantibus,
imparibus mensuris, I.
829. Argutam, subtilem, angustam. — Mutilet, cor-
rumpat. — Semetra, semis mensura; pendens lapillus, I.
— Dissona, dissonantia. — Semetra, mensuras, Vat. T.
830. Auroræ, oriens significat pueros, auster juve-
nes, occidens maturitatem, aquilo decrepitam, I.
831. Austrum, meridiem, I.
835. Solidum, soliditatem. — Multo, in alto. — Do-
latu, foraminis, I.

COMMENTARIUS.

senior: nam in recentioribus imaginibus arcus Titi
arca nusquam describitur. Vide Riberam in Haggæum, C
cap. 1, num. 15 et seqq., qui ipse videns arcum,
aliquando deceptus est.

815. Post hunc versum in Erf. collocatur vers.
820: *Hactenus alternis*, etc., postea *Nam quid terri-*
genas.

816. Rat. a prima manu, Egm., *nunquid*. Giselinus
ediderat *nunquid*, sed in Emendatis reposuit *nam*
quid, quod non videtur advertisse Heinsius. Perique
veteres habent *phalngas*. Nihilominus lego *phalan-*
ges in Alex., Vat. C, F et aliis. Fuld., *phalanga*.

818. Mendose Vienn., *illapsum*.

819. Rat., *intrat*; alii, *intret*. Lactantius in Epit.
divinar. institut., cap. 8: *Evacuetur omni labe pectus,*
ut templum Dei esse possit, quod non auri, nec eboris
miter, sed fidei et castitatis fulgor illustrat. Confer
hymnum S. Romani, vers. 341. Hæretici locis hujus-
modi abutuntur, ut ornatum templorum refellant:
ineptissime, non enim quia melior est ornatus cordis
quam templi, continuo colligas rejiciendum orna-
tum templi, quem Prudentius noster sæpius laudat. D

820. In vulg. nonnullis, *hactenus alterius*.

821. Gifanius Ind. Lucr., pag. 362, in verbo ΜΟ-
ΝΕΡΑ, asserit, studiosissimum fuisse antiquitatis Pru-
dentium: et ex quodam vet. lib. legit *mænia nunc*
agitet pro munia, ut in Lucretio *mænera pro munera*.
Alii melius *muni*: In Vat. F, *Munia nunc agitet*. Egm.,
munia nunc agit en, quod Barthius, in suo ms. reper-
tum, putabat optimum.

822. Ald., Alex., Mar., Rat., Vienn., Vat. F,
Ang., Widm., Weitz., duobus veteribus ex Heinsianis,
atque sacris sedem. Sich., *atque sacri sedem*. Pal.,
atque sacris sedem. Oxon., *atque sacri sedem*. Gis.,
atque sacris sedem. Giselinus asserit, antea legi
atque sacri sedem. *Ridicule* (inquit). *Sedes enim non-*
dum erat delecta: equo igitur properaretur? Pro *dis-*
cincta multi veteres apud Heinsium non bene *distin-*
cta. Barthius legit *properat distincta juvenus; Pru-*

dentius, ait, *felicitatem suorum temporum alludit, et*
indicat.... ipse nullo non nomine, tempore, loco, stu-
dio commendabilis. Intellige felicitatem, de qua men-
tio recurrit contra Symmach., vers. 545 et seqq.
Post hunc versum titulus in Mar. et Rat., *Ædificium*
fidei et concordiae: de quo vide proleg. num. 65. Weit-
zium eandem inscriptionem apposuit.

824. Heinsianus, Aldus, Gifanius Ind. Lucret., verbo
Dissiluit, Mar., Weitz., *desiluit* vel *dissiluit*. Giselin-
us, Rat., Cellar., Teol., *desiliit*. Mar., *concors pro*
consors, quod postremum verius est.

825. Vienn. male, *meditatura novum*. Rat. non
melius, *metitura*. Thuan., *lato pro jacto*. Mihi hæc
lectio non arridet; et *lato fundamine* suspicatur Hein-
sius. Quanto melius *jacto*, quod est in reliquis omni-
bus? Vide Apocalyp. cap. xii.

827. Vat. D, ridicula traiectione, *frontes undique*.

829. Vienn. et Rat., *mutilet argutam*. Magis con-
gruit metro *argutam mutilet*. Giselinus et Aldus, *sym-*
metra, quod sequi maluit Gallandus et Fabricius ex-
plicat *distantiam eandem habentia*. Heinsianus fideliores
semetra: et, ut observat Heinsius, *semetra* videtur
poeta symmetricis contraria facere. Vocabulum est
dimidia ex parte Latinum, ut *primoplastus*. In Fuld.,
semeta; in Rat., *semetra*; in Ang., *argutam normam*
mutilet per dissona, ubi aliquid desideratur. Mar.,
Alex., Vat. C a secunda manu, D, F, L, O, BB,
Argutam mutilet per dissona semetra normam. Nebrissa
docet normam Hispanis esse *el cartabon*, non *carbu-*
ton, ut alicubi mendose editum est.

832. In Rat. imperitissimus corrector pro *occidua-*
libus posuit *qua sol occidit*.

835. Fabr., *totidemque aquilonis*.

834. In Egm., *strictile saxum*, crediderim mendum.
Thuan., *nullum hic cum hiato*.

835. Chamillardus nomen *dolatus, dolatus*, apud
veteres inauditum asserit. Sed audivne ipse omnes
veteres? legitime omnia quæ scripserunt? Apuleius
dixit *dolamen* eadem significatione. In Erfurt., *dolata*

- 83 Gemma relucenti limen complectitur arcu, A
Vestibulumque lapis penetrabile concipit unus.
Portarum summis inscripta in postibus auro
Nomina apostolici fulgent bis sena senatus.
840 Spiritus his titulis arcana recondita mentis
Ambit, et electos vocat in præcordia sensus,
Quaque hominis natura viget, quam corpore
[toto
658 Quadrus vis animæ, trinis ingressibus
[aram
Cordis adit, castisque colit sacraria votis :
845 Seu pueros sol primus agat, seu fervor ephēbos

- Incendat nimius, seu consummabilis ævi
Perficiat lux plena viros, sive algida boræ
Ætas decrepitam vocet ad pia sacra senectam :
Occurrit trinum quadrina ad compita nomen,
850 Quod bene discipulis disponit rex duodenis.
Quin etiam totidem gemmarum insignia textis
Parietibus distincta micant, animasque colorum
Viventes liquido lux evomit alta profundo.
659 Ingens chrysolithus, nativo interlitus auro,
855 Hinc sibi sapphirum sociaverat, inde beryllum,
Distantesque nitor medius variabat honores,
Hic chalcedon hebes perfunditur ex hyacinthi

GLOSSÆ VETERES.

836. Limen, introitum. — Arcu, fornice, l.
839. Senatus, nominibus apostolorum; per quorum
predicationem Spiritus sanctus amplectitur arcana
cordis, l. o.
840. Titulis, nominibus apostolorum. — Recondita,
occulta hominum, l.
841. Ambit, circumdat, intrat — Præcordia, in B
anima, l.
842. Natura, hominis, l.
843. Quadrus, quatuor elementa, quæ animant ho-
minem, ignis, aer, terra, aqua : quatuor partes mundi.
— Vis animæ, status vitæ. — Trinis, sancta Trinitas,
vel triplicis naturæ est, id est, rationalis, concupiscibilis,
irascibilis. — Aram, sedem. l. o.

845. Agat, nutriet : qui in pueritia sunt. — Ephē-
bos, juvenes, qui in juventute sunt, l.
846. Ævi, qui in senectute sunt, l.
849. Occurrit, his singulis. — Numen, trinus Deus,
per quatuor latera domus, l.
850. Disponit, ordinavit. — Duodenis, quos in qua-
dratum orbem misit, l.
851. Insignia, ornamenta, l.
852. Animasque, splendores, qui figurant animas. —
Colorum, diversorum, l.
853. Evomit, emisit, l. o.
855. Hinc, ex uno latere, l.
856. Honores, sapphiri et berylli, l.
857. Hebes, in splendorem, l.

COMMENTARIUS.

foratu pro forata dolatu. In Vat. G a secunda manu,
forata dolatu, prioribus abrasis.

836. Mar., lumen; supra caractere minori, limen.
Apocalyp. xxi. 11, dicitur : *Et lumen ejus simile la-
pidi pretioso, tanquam lapidi jaspidis, sicut crystal-
lum* : Giselinus ait, videri poetam legisse : *Et limen
ejus simile lapidi pretiosissimo, tanquam jaspidi, cry-
stallizanti*; ceteroquin de suo januæ descriptionem
affluxisse. Præmiserat vero Giselinus, vix esse, qui
hanc allegoriam rectius et venustius accommodavit.
Pro arcu Put. actu. Non placet relucenti actu; et arcu
habent Mar., Rat., Vienn., Alex., Vatt. C, D, F,
aliique præter editiones veteres. Sermo est de duo-
decim portis cælestis Hierusalem Apocal. loc. cit.,
vers. 21 : *Et duodecim portæ duodecim margaritæ sunt
per singulas, et singulæ portæ erant ex singulis marga-
ritis*. Itaque singule portæ ex singulis margaritis in-
gentibus constabant, quæ margaritæ perforatæ adi-
tum præbebant. Huc respexit Prudentius, non ad
vers. 11, ut putavit Giselinus. Vide comment. Ludovici
ab Alcazar.

838. In quibusdam vulg., summus; legendum sum-
mis.

840. Hic locus ex Pauli verbis intelligitur ad Ephes.
ii, 18 et seqq. : *Quoniam per ipsum habemus accessum
ambo in uno spiritu ad Patrem. Ergo jam non estis
hospites, et advenæ; sed estis cives sanctorum, et dome-
stici Dei; superædificati super fundamentum apostolo-
rum et prophetarum, ipso summo angulari lapide Chri-
sto Jesu. In quo omnis ædificatio constructa crescit in
templum sanctum in Domino. In quo et vos coædifica-
mini in habitaculum Dei in spiritu.*

841. Prior B eh., intrat, et electos.

842. Erf., qua hominis. Weitzius, qua corpore, cum
Mar. et Rat.

843. Mar., Rat., Sich., vis animæ : ita Weitzius,
qui propterea legit qua corpore toto. Tunc quadrus
vis animæ aram cordis adit. Nehrissa quadrus hanc
vim interpretatur quatuor hominis ætates.

845. Egm., mendose, seu pueros subprimus ngat.

847. Erf. a prima manu, lux alta, non absurde.
Duo vetustiores Heinsiani, Alex. a prima manu, Ald.,
Mar., Weitz., boræ : idem fere est borhæ in Gis.

boræ in Vat. I. et Ang. Alii, boreæ, ut Erf., Fabr.,
Egm., tres Heinsiani, Vatt. C, F, et alii. In Widm.,
boræ et boreæ; in Vat. D, boræ; in Vienn. et Rat.,
boreæ; in Mar. algidæ boræ; supra bene correctum
algida. Gronovius, Observat. eccles. cap. 5, plorare
jubet nescio quem codicem, ex quo ostentatur boreæ
algida sive; Græci et βόρρα et βορία; dicunt. In Teo-
lio mendum puto seu pro sive algida boræ. Idem Teo-
lius videtur sensisse, in nullo ms. Vat. ex-tare boræ,
quod falsum est. Carmini magis consonat boræ : et
ita legitur apud Paulinum in oda ad Nicetam : *Te
patrem dicit plaga tota boræ.*

848. Vienn., sovet pro vocet.

849. Potiores ex Heinsianis cum Aldo, Vatt. F, I.,
G, a prima manu, nomen. Gis., Weitz., Mar., Rat.,
Vienn., Alex., Vat. C, numen, quod lso amplectitur.
Heinsio rectius videtur nomen, quod mihi etiam
placet. In Vat. O, Occurrit numen quadrina ad com-
pita trinum.

852. Nove et mire dictum animæ colorum viventes
pro vivis coloribus.

853. Gifanius Ind. Lucr. ait Pru lentium sine du-
bio Virgilii locum ex lib. ii Georg. imitatum : *Si non
ingentem foribus domus alta superbis Mane salutantum
totis vomit adibus undam*. Sic lux evomit.

854. Weitzius scribit chrysolitus, quia ita reperit
in Widm. Sed nonne fuisset melius chrysolithus cum
cæteris?

855. Corrector audacissimus in Rat., abrasis prio-
ribus, substituit et beryllum, ne prima in beryllum
corripere. Eam corripuit Fortunatus, et Fridego-
dus in Vita S. Wilfridi num. 46, Protinus admis-
o micuit syntagma beryllo.

856. Fuld., Pal., variarat pro variabat. Heinsius
edidit variarat, sed varias lectiones non adnotavit, ut
solet, cum a vet. edd. recedit. Heinsium Chamillar-
dus, et Teolius secuti sunt; Cellarius et Gallandus
restituerunt variabat.

857. Ratisbonensis corrector de quo nuper, iterum
inscitiam suam prodit Chalcedon hebes hinc perfundi-
tur. Weitz., scripti Heinsiani, Pal., Alex., hic chal-
cedon. Ald., Gis., Mar., Rat., Vienn., Vat. F, Gall.
et alii, hinc chalcedon. De his gemmis vide interpretes.

- Lumne vicino : nam forte cyanea propter
Stagna lapis cobibens ostro fulgebat aquoso.
- 860 Sardonychen pingunt amethystina : pingit iaspis
Sardonium juxta appositum, pulcherque Jo-
[pazon.
Has inter species smaragdina gramine verno
Prata virent, volvitque vagos lux herbida fluctus.
Te quoque conspicuum structura interserit,
[ardens
- 865 660 Chrysopraxe, et sidus saxis stellantibus
[addit.

GLOSSÆ VETERES.

858. Propter, juxta cyaneum stagnum, in quo iste lapis invenitur, l.
859. Stagna, aquas. — Lapis, hyacinthus. — Cohibens, coagulans. — Ostro, nam purpureum colorem habet, l.
862. Species, colores. — Smaragdina, smaragdus ciret, l.
863. Voluit, facit. — Fluctus, splendor, l.

- A Siridebat gravidis funalis machina vinculis,
Immensas rapiens alta ad fastigia gemmas.
At domus interior septem subnixæ columnis
Crystalli argenti, vitrea de rupe recisis,
870 Construitur, quarum tegit edita calculus al-
[bens
In conum cæsus capita, et sinuamine subter
661 Subductus conchæ in speciem, quod mille
[talentis
Margaritum ingens, opibusque, et censibus
[hastæ

COMMENTARIUS.

861. Egm., Pal., Alex., Put., *Sardium*, quod vix hoc loco ferri posse pronuntiat Heinsius, qui præfert *Sardoum* cum Thuan., nam a Sardinia *sardous* lapis, et *Sardoa* herba dicuntur. Heinsium ex cod. Regio edidisse *Sardoum* affirmat Teolius; sed animadvertendum, regii codicis nomine apud Heinsium intelligi Puteanum, ubi est *Sardium*. In Ang., *Sardonium*. Ald., Gis., Weitz. cum Mar., Rat., Vienn. et aliis, *Sardonium*. In altero Rott., *Sardon ibi appositum*. Pro *appositum* Gis. et Fabr. *appositus*. Gifanuis ex vet. lib. tuetur *topazon*, per episyndespham; posse id stare non nego, sed male in aliis legi *topazon*, non asentior. Apud Venantium Fortunatum lib. 1 de partu Virg., *Quando pavimentis alba topazus inest*. Fortasse Prudentius dixerit masculino genere *topazus*, vel *topazus*.

862. Hic quoque Weitzius singularem unius codicis Egm. lectionem voluit tenere, scilicet *smaragdina*.
863. Ang., *vomitque vagos*. Metrum rejicit Romit. *Herbidus* pro colore herbeo, seu viridi apud Ovidium, Columellam, Plinium, Plautium, Sardonium, Paulinum et alios.

865. Pal., Vat., C et nonnulli ex vetustioribus Heinsianis, *saxis stillantibus*, quos audiendus non esse, monet Heinsius. Alii *chrysopraxe*, alii *chrysopraxe* scribunt. Venantius Fortunatus lib. III Vitæ S. Martini ait: *Quæ palla ex humeris mixto chryso prasoberyllis*. In Glossario Cangii, aucto et illustrato opera Maurinorum, dubitatur an *mixto auro*, seu *chryso cum prasoberyllis*, an vero unica vox *chrysoprasoberyllis*. In codice ms. S. Germani Parisiensis ita legitur: *Quæ palla ex humeris mixto chrysophara beryllis*: quo pacto obscurior est versus. Ego opinor, Venantium loqui de *chrysopraxo*, sed ita ut inflectat *chrysoprasus*, is: adeoque verba ita sunt separanda *mixto chrysopraxe beryllis*. In quantitate syllabarum discrepant Prudentius et Fortunatus, quod in hujusmodi nominibus Græcis minime est mirandum. In postrema editione Fortunati Romæ procurata legitur *mixto chrysopraxo beryllis*. Sed o in auferendi casu a Venantio corripit, quis credat?

866. Post hunc versum nihil est aliud in exemplari bibliothecæ Viennensis, quocum Mariettus superiora contulit: qui asserit, hoc Psychomachia fragmentum satis corruptum, et negligenter scriptum, neque a Prudentii carmina in eo codice inveniri.

868. Virgilius Æn., vers. 641: *At domus interior, etc. Cap. IX Proverb., vers. 1: Sapientia edificavit sibi domum; excidit columnas septem.*

869. Weitzius ridicule, ut solet, *crystalli* edidit, solus Widm. auctoritate permotus, cum in aliis scri-

864. Structura, lapidum, l.
866. Funalis, in fune pendens. — Machina, domus, l.
867. Fastigia, ad cælum: nam ædificatam domum ad cælum trahebant, l.
869. Recisis, sectis, l.
870. Quarum, columnarum. — Calculus, corona, l.
871. Capita, summitates, l.
875. Margaritum, calculus, l.

batur *crystalli*. In Mar., Rat., Palat., Widm., Egm. supra *albertis*. Aldus cum aliis *argenti*: quod magis placet, nam statim versu proximo *calculus albens*. Crystallus algens, quia ex gelu concrecere dicitur. Vide Cath. hymn. 2. in not. ad vers. 71.

870. Heinsius cum Egm., et Pal., *quadrum pro quarum*, scilicet *quadrum in conum*, uti etiam in cod. vet. legisse Barthium Heinsius affirmat. Barthii locum non invenio: et quamvis Heinsius ex Paschasio Radberto præferat *quadro sub cardine cæli*, et ex Herico Alissiodorensi lib. II de Vita S. Germani, *quadrum lignum, quadrus orbis*, nihilominus sequor codices optimos, Heinsianos, omnes, Mar., Rat., Alex., Vat. C, F, G, Ald., Gis., Weitz. aliosque, *quarum tegit*, etc. Sensus vero optimus est *quarum (columnarum) edita capita tegit calculus albens in conum cæsus*. Iso nobiscum facit: *QUARUM, columnarum*. Recentiores, Cham., Cell., Teol. Heinsium ducem sunt secuti. Gallandius vero mendum putavit in Chamillardo *quadrum*.

871. Pal. scribit *in quonum*. *Conus* est cacumen, sive capitellum mavis dicere, cum scilicet ex peripheria in unum punctum plures lineæ assurgunt. Ald. et Vat. C, *sinuamina*.

872. Ald., *subducium conchæ in speciem*; alter Rott., *ducto concharum in speciem*, Weitzius, *ductus concharum in speciem*, cum Erfurtensi. Communior et verior lectio, *subductus conchæ in speciem*; in Vat. C, *in specie*.

875. In Aldo error margaritarum pro margaritum. *Margaritum* neutro genere recte dici ex Servio, Varone, fragmento epistolæ Augusti, aliisque probat Burmannus tom. I Antholog., pag. 413. S. Hieronymus sæpe ita locutus est. Giselinus et duobus Pulmanni apographis restituit *opibusque, et censibus hastæ Addictis*, neque rejiciendam censet aliam lectionem in suo *opibusque, et viribus arcæ Adductis*. Præter illud approbat Heinsius cum Put. et Egm. In cæteris ejus erat *opibusque, et viribus hastæ, vel arte, vel hausæ*: unde conjiciebat Cauchius *opibusque, et jure sub hastæ Addictis*, merito improbante Heinsio. Weitzius in Egm. legit *hasta*, non *hastæ*. Fuld. et Widm., *viribus hausæ*; ita etiam Erf., supra *hausta*, quod exstat in Palat. Fabr., *arte adductis Ald., opibus et viribus arte adductis*. In quibusdam apud Weitz., *arcæ adductis*. Mar. et Rat., *opibusque, et viribus hausæ addictis*. Alex., *opibusque, et viribus hastæ addictis*, cum glossa JURIBUS, *hoc est belli, vel victoriæ*; *HASTÆ, scilicet venditioni, vel captioni*. Vat. C, *opibusque, et viribus arte adductis*: idem subobscure in Vat. D. Notandum enim est, in colicibus mas. veteribus

- Addictis, animosa fides mercata pararat. **A**
875 Hæc residet solio pollens Sapientia, et omne
 Consilium regni celsa disponit ab aula,
 Tutandique hominis leges sub corde retractat.
 In manibus dominæ sceptrum, non arte poli-
 [tum :
662 Sed ligno vivum viridi est, quod stirpe
 [recisum,
880 Quamvis nullus alat terreni cespitis humor,
 Fronde tamen viret incoluui : tum sanguine
 [tinctis
 Intertexta rosis candentia lilia miscet,
 Nescia marcenti florem submittere collo.
 Illius forma fuit sceptri gestamen Aaron
885 Floriferum : sicco quod germina cortice trudens,
 Explicuit tenerum spe pubescente decorem,

GLOSSÆ VETERES.

- 875.** Solio, *calculo*. — Sapientia, *Deus*, I.
878. Dominæ, *sapientia*. — Non arte, *non aureum*
fuit, I.
882. Miscet, *huic scepro ad ornamentum affixit*, I.
883. Florem, *proprium*. — Collo, *summittat*, I.
885. Trudens, *emittens*, I.
- B** **886.** Spe, *strendi*, I.
891. Pericula, *vitia*. — Operti, *occulti*, I.
893. Ancipites, *humanos*. — Nebuloso, *obscuro*, I.
895. Indole, *spe vincendi*. — Dextram, *nostram*, Iso.
896. Cervicibus, *virtutibus*, I.
900. Tepefactum, *defectum*, I.

COMMENTARIUS.

sæpe non satis distingui, legendumne sit *juribus an viribus*. Vat. F, *opibusque*, et *juribus arte additis*; ita etiam Vat. G a prima manu. Vatt. L, BB, *opibusque*, et *viribus arte additis*. Ex his omnibus rejici certe debet *additis*, quod metro advenatur. Gifanius ex vet. lib. præfert *opibusque et viribus hastæ addictis*, et *censibus* glossam sapere affirmat. Heinsius contra pulcherrimum putat *censibus*. Mihi non displicet *juribus*. Existimo præterea omnino legendum *hastæ*: in Ang. erat *viribus... additis*, et desiderabatur ea vox. In Bonon., *viribus astu et addictis*. De verbo *addicere* pro *vendere* vide comment. ad vers. 77 hujus 2 P-rist.

874. Salmasius, qui in Jul. Capit. pag. 90 ex codice Put. legit etiam *opibusque*, et *censibus hastæ addictis*, explicat deinde, quid sit *animosa fides*; scilicet quæ pretio non parcat, et impensas minime veretur, ut *animosus homo* in cod. Theod., et *animose comparare* apud Suetonium. Weitz., Mar., Rat., *parabat*. Prudentius attingit parabolam ex cap. xiii Matth., vers. 45 et 46 : *Simile est regnum cælorum homini negotiatori, quærenti bonas margaritas. Inventa autem una pretiosa margarita abiit, et vendidit omnia quæ habuit, et emit eam*. Hinc intelligitur quid sit *opibus*, et *censibus hastæ addictis*, seu *venditis*, nimirum homo fide animosus vendidit omnia quæ habuit, et emit illud margaritarum, sive regnum cælorum.

876. In altero Rott., *concilium*.

878. Ang., *nec arte*; lege *non arte*. Paschalius, de Coronis cap. 8, lib. iii, notat, in sceptris apponi consuevisse lilia, aut rosas, aut utrumque.

879. Ita Heinsiani, Erfurt., Widm., Weitz., Alex., Vat. O, Mar., Rat. et Bononiensis. In Ald., Gis., Vatt. C, L, *Sed lignum vivum est, viridi quod stirpe recisum*; quam lectionem admittendam negat Galandus, quia vers. 884 dicitur *Fronde tamen viret incoluui*. Fuld., Pal., *Sed lignum vivum, viridi est quod stirpe recisum*. Vat. C, *Sed lignum vivum viride est, quod stirpe recisum*. Vat. F, *Sed lignum vivum viridi de stirpe recisum*. Ang., *Sed lignum vivum, viridi quod stirpe recisum est*. In Put., mendose, *recisos*; in Thuan. et Oxon., *Sed lignum vivum viridi est, quod stirpe reciso*. Salmasius, teste Heinsio, locum veteris grammatici codici Put. ascripserat, quem opinatur ad hæc ipsa Prudentii allusio: *Stirps in significatione symbolis feminino genere dicitur. Sed cum materiam significat, masculino modo stirpem recisum dixe-*

runt. Quod ego non puto. Quintilianus lib. 1, cap. 6, ait poetas metri necessitatem excusare, nisi si quando varian', nihil impediante in utroque modulatione pedum, qualia sunt : *Imo de stirpe recisum*. Locus indicatur Virgilii xii vers. 298 : *Cum semel in silvis imo de stirpe recisum*. Virgilium, qui de scepro quoque loquitur, æmulatur Prudentius.

881. Ald., *tunc sanguine*; alii *tum*. Vat. C, *perperam, te*.

882. In Widm. supra, *intertexta*, ut in cæteris; in textu, *intertexta*, quod nescio cur Weitzio arripserit.

884. Crucem Domini (nam hoc est sceptrum hæcenus descriptum) virgæ Aaron comparat S. Augustinus serm. 31 append. : *Omnes ergo principes tribuum habent necesse est virgæ suas; sed unus est solus, sicut Scriptura dicit, verus pontifex ille, cujus Aaron sacerdos præferebat figuram. Hujus ergo virgæ genuit. Sicut enim virga Aaron genuit in populo Judæorum, ita crux Christi floruit in populo gentium*. Plura in eadem rem egregie Augustinus, sive potius Origenes. De virga Aaron vide Numeror. cap. xxii. In Aaron duas primas ex Hebræo idiomate corripit, plerique aiunt. Ricciolius credit secundam a Prudentio produci, quia Hebræice minus est brevis quam prima : siquidem secunda est *patach*, sive a breve, prima *chatef patach*, scilicet a brevissimum. De his uberius in Proleg.

885. Gis., Weitz., Vat. F, *floriferum*. Heinsiani et plerique nostri, *floriferum*. Pro *germina* habent *germen* Thuan., Oxon., Erf., Egm., Fuld.

887. Ald., *viruit virga*, cum nonnullis vulg. Post hunc versum in Mar. et Rat. titulus *Gratiarum actio*.

895. Ang., *nebuloso pectore sine in*.

895. Giselinus suspicabatur *dextra*, quamvis edidisset *dextram*; ac reipsa invenit *dextra* in codice Pulmanni. Confirmant *dextra* Put., Thuan., duo Rott., Cauch., Egm. Sed nostri plerique cum Aldo et Weitzio, *dextram*; sic Mar., Ratt., Alex., Vat. C, F, Ang. Præfero *dextra*, scilicet *indole*. Iso mavult *dextram*, ut ex glossa colliges.

896. Put., Egm., Palat., Vatt. G, H, L a prima manu, *virtutibus*, quod supra est in Widm., et glossæ vicem sibi. Editi et plerique mas., *cervicibus*.

897. Fuld., *flammis*; cæteri, *noxis*.

899. Weitz., *repulsa*, non male; sed plerique alii, *repulsa*, melius.

900. Egm., mendose, *inclausisse Deo*. Fabr., *tepefactus*, male.

- Cæleste ingenium post gaudia candida tetro A
 Cessisse stomacho! fervent bella horrida, fervent
 Ossibus inclusa: fremit et discordibus armis
664 Non simplex natura hominis: nam vi-
 [scera limo
 905 Effugiata premunt animum: contra ille, sereno
 Editus afflato, nigrantis carcere cordis
 Æstuat, et sordes arcta inter vincia recusat.

GLOSSÆ VETERES.

902. Bella, virtutum et vitiorum, Iso.
 903. Ossibus, humanis, I.
 906. Editus, emissus vel factus; spiritus hominis.—
 Cordis, carnis, I.
 908. Lux, atque tenebræ, spiritus et vitia, I.
 910. Præsidium, ad præsidium, I.
 912. Ubi, prius, I.
 De 12 lapidibus. — In jaspide ergo fidei viriditas,
 in sapphiro spei cælestis altitudo, in chalce lone flamma
 charitatis internæ figuratur. In smaragdo autem ejusdem
 fidei fortis inter adversa confessio, in sardonico sancto-
 rum inter virtutes humilitas, in sardio reverendus marty-
 rum cruor exprimitur. In chrysolitho vox spiritalis inter

Spiritibus pugnant variis lux, atque tenebræ.
 Distantesque animat duplex substantia vires:
 910 Donec præsidio Christus Deus adsit, et omnes
 Virtutum gemmas componat sede piata.
 Atque, ubi peccatum regnaverit, aurea templi
 Atria constituens, texat spectamine morum
 Ornamenta animæ: quibus oblectata decuro
 915 Æternum solio dives Sapientia regnet.

miracula, in beryllo prædicantium perfecta operatio,
 in topazio eorundem ardens contemplatio monstratur.
 Porro in chrysopraso beatorum martyrum opus pariter
 et præmium, in hyacintho doctorum cælestis ad alta
 sublevatio et propter infirmos humilis ad humana di-
 scensio, in amethysto cælestis semper regni in humilium
 animo memoria designatur. Singulique lapides pretiosi
 singulis sunt fundamentis deputati; qui licet omni s
 perfecti, quibus civitas Dei nostri in monte sancto ejus
 ornatur atque fundatur, spiritalis gratiæ sunt lucis
 fulgentes: alii tamen per spiritum datur sermo sapientie,
 alii sermo scientiæ, alii gratia sanitatum, alii ge-
 nera linguarum, alii fides in eodem spiritu, etc., Iso.

COMMENTARIUS.

901. Weltzius e ms. Piccarti notat post gaudia can-
 dida retro.
 902. Ald. et nonnulli vulgati cum Picc., cessisse e
 stomacho. Vera lectio est cessisse stomacho, neque
 ullam colicem dissentientem reperimus.
 903. Simili ratione Ald., Giselin. et alii, ossibus,
 atque inclusa fremit. Heinsiani, Erf., Egm., Widm.,
 Pal., Mar., Rat., Ang., Alex., Vatt. F, G. H. L., Ossibus
 inclusa: fremit et discordibus armis. Fuld. et Palat.
 distinguunt, Ossibus inclusa fremit et discordibus armis.
 905. De verbo effugio vide hymnum 40 Cathem.,
 vers. 4, circa exsequias. Put., animam, cui adhæret
 Vat. C. Alii, animum.
 906. Ang., male, nigrantis in carcere cordis. Vat. C,

nigranti carcere cordis. Alii, nigrantis carcere cordis.
 909 Erf., distantes animo. In Vatt. L, O, distantes
 animat. In Vat. D est locus vacuus duobus versibus
 post hunc idoneus; tum sequitur Donec præsidio.
 910. Paschalius, de Coronis pag. 124, lib. II, cap.
 15, intelligit flores mystico sensu esse has gemmas
 virtutum.
 911. Picc., Gis. ad oram, sede beata. Vat. O, male,
 sede privata. Confer pulcherrimum byannum, Cælestis
 urbs Hierusalem.
 915. In Vatt. F, L, regnat; alii, regnet. In Marietti
 codice, Explicit liber Prud. de Psychomachia. In Vat.
 C, Explicit liber Prudentis. In Vat. F, Explicit liber
 Prud. de Sichomachia. In Vat. D, Explicit liber.

DITTOCHÆUM.

TESTAMENTUM VETUS.

- 665** 1. Adam et Eva. C **666** Facta, per anguinum malesuada fraude
 Eva columna fuit tum candida, nigra deinde [venenum,

GLOSSÆ VETERES

1. Eva columna, sunt tetrasticha.— Tum, primo, I.

COMMENTARIUS.

1 et 2. Hoc opus Aldus vocat Dittochæum; et non
 video cur alii titulum mutaverint, et de novo inve-
 niendo cogitaverint. In Prag. inscriptio est *Dicta
 Prudentii Aurelii*: versus omnes sunt continuati
 absque ullo titulo. In Mar., *Incipiunt tituli historiarum
 per Adam et Evam* (legendum per Adam et Evam).
 In cod. Vat. A nullus titulus, et negligentissime
 omnia scripta. In Vat. B, *Tituli historiarum per Adam
 et Evam*; ita etiam in Rat. In Alex., *Incipiunt tituli
 historiarum*; ad marginem caractere veteri, sed
 miniori, *Iste liber D. rocheum vocatur, id est duplex
 resectio*. In Urbinatæ cod., *Incipit liber Ditrocheus,
 qui continetur in titulis historiarum*. In Vat. I, *Incipiunt
 tituli historiarum per Adam et Eva*. In Vat. Q
 desunt tituli. Alia vide proleg. cap. 5, 4 et 5, ubi de
 operibus Prudentii agitur. In Mar. ponitur *Ditto-
 chæum* post odem *Immolat Deo Patri*, quæ est epi-
 logus in Aldo et in nostra editione. In Vat. B ponitur
 post librum Peristephanon. Chamillardus cum aliis
Enchiridion inscribit, et addit nonnullos cum Fa-
 bricio hoc poemation tribuere Amæno cuidam ignoto

precis poetæ, alios cum Sichardo Sedulio, qui scilicet
 cultius hoc poema est cæteris carminibus Prudentii.
 Ante Chamillardum Philippus Labbeus asseruerat,
 hoc carmen cæteris Prudentii præstare, ideoque
 Prudentio a multis abjudicari. Idem affirmat
 Bailletus in *Judicis Sapientum de Prudentio*. Aldus
 in *Vita Prudentii* contrarium testatur: *διτροχάδον,
 duplex cibus, διτρος duplex, et ὄχη cibus*. Sunt enim
 tituli historiarum Veteris et Novi Testamenti, atque
 hinc puto Dittochæum, hoc est, duplicem cibum appel-
 latum hunc librum a Prudentio. Sed quoniam non sic
 exultus est et elaboratus hic liber, ut cæteri a poeta
 compositi, sunt qui non esse Prudentii dicunt. Ego
 vero ipsum a cæteris separare non sum ausus, tum quia
 Gennadius, qui post divum Hieronymum scripsit de
 viris illustribus, *Dittochæum a Prudentio compositum
 dicit, tum etiam quia in antiquissimo codice cæteris
 Prudentii operibus insertus et hic erat libellus, et pro
 DITTOCHÆUM, DITROCHÆUM titulus, scriptorum culpa,
 quod conjicio facile, quia interpretatum inibi est anti-
 quissimis characteribus, DUPLEX RESECTIO pro DUPLEX*

667 Tinxit et innocuum maculis sordentibus A

[Adam.

Dat nudis ficulna draco mox tegmina victor.

2. Abel et Cain.

5 Fratrum sacra Deus nutu distante duorum

Æstimat, accipiens viva, et terrena refu-
tana.

Rusticus invidia pastorem sternit. In Abel
Forma animæ exprimitur: caro nostra in mu-
[dere Cain.

GLOSSÆ VETERES.

3. Tinxit, infecti. — Maculis, peccatis, I.

4. Tegmina, alias perizonia, I.

5. Nutu distante, discretiva potestate, I.

6. Refutans, respiciens, I.

7. In Abel, moraliter, I.

COMMENTARIUS.

cius. De hoc titulo antiquissimo in codd. et interpretatione vide proleg., præsertim toto capite quarto. Heinsius ex suis notat: In glossa Oxon., *Iste liber proprie Dirocheum vocatur*: in Oxonio altero codice, *Incipiunt tituli historiarum Aurelii Prudentii Hispaniensis, quod Dirocheum de utroque Testamento vocatur*. In Thuan. sub titulo *Historiarum citatur initio operis, ubi index poematum Prudentianorum exhibetur*. Et sub finem hujus poematis, *Explicit Tituli historiarum*. In Canch., *Tetrasticha de Veteri et Novo Testamento*. Heinsius *Diptychon* inscribit ex conjectura Gifanii, negatque fetum Prudentii esse: sed quod Aldum idem censuisse affirmat, fallitur, ut ex verbis Aldi patet. Ex Thuan. eod. lemmata tetrastichorum expressit Heinsius, quo vetustius aliud exemplar non viderat. Sichardus ait, se inscriptionem vulgatam hujus libri mutasse, nisi exemplaribus veteribus, quæ non habent *Dittocheum*, sed *Enchiridion*: fateur vetustissima quæque exemplaria in eo mire convenire, ut Prudentio adj dicitur hoc opus, sed suspicatur esse Selulii, aut Amœni cujusdam, cujus nomen præxum viderat in vetusto codice Argentoratensi. Hunc colicem fuisse Wernerii Wolfini Argentoratensis refert ipse Sichardus in præfatione ad omnia opera. Fabricius non recte ait, Sichardum in ea esse opinionem, ut opus sit Sedulii: nam dubius est Sichardus. Quod autem Fabricius in hæsitacione putat sequendum, quod libro antiquo teste probaretur, adeoque carmen Amœno adjudicandum, non satis sibi constat, nam versus Dittochæi passim laudat sub nomine Sedulii, et aliunde fatente Sichardo vetustissima quæque exemplaria Prudentio illud attribuit. Verum exemplaria nostra vetusta ab exemplaribus Sichardi dissident, nam *Di-tochæum* habent, non *Enchiridion*. Existimo etiam, Prudentio nomen Amœni adhæsisse ex ipso opere, quod amœnum ab aliquo dictum fuerit. Weitzius ex codice, ut videtur, Goldasti Dittochæum hac inscriptione, et versibus antiquis decoravit: *Prudentii Amœni Diptychon, sive Tituli historiarum Veteris et Novi Testamenti. Incipiunt Tituli libri manualis amœni*. Reliquos versus habet in proleg. num. 244. Non dubito quin auctor vetus horum versuum *Manuale amœnum* vocaverit, sive librum manuum amœnum. Aliquis intellexit *Manuale Amœni*, ut *Facetus* quidam poeta nunc nominatur, quia in principio carminis anonymi vox *facetus* occurrit. Ex Gennadio quidem elogium petiitum est, ut cernere licet proleg. cap. 3, ubi eadem sunt verba *Exceptis personis*. Eadem fere ratione *Enchiridii* appellatio est conficta, quod liber facile manu gestari posset, sive esset manualis; et cum eo lemmata, seu tituli historiarum contineantur, tituli historiarum est vocatus. Minus mirum est vocabulum *tetrastichorum*, quod ex genere carminis petiitum: solet enim in antiquis codicibus Prudentii genus metri singulis carminibus affigi. In Rat. cod. elogium Prudentii ex Gennadio refertur, et cum in Gennadio plerique *Dittocheum*, nonnulli *Dirocheum* legant, Rat. habet *χρροχαιον*, addita glossa, *i. e. manuum librum*. Inque dubius læsi aliqui, indit, an *Chirocheum* a Prudentio scriptum crederem: sed *Di-tochæum* non mutandum decrevi. Hoc opusculum sæpius est seorsum editum, et in Bibliotheca Patrum inter opera Prudentii, et sub

Amœni nomine, ubi carmina e-se interpolata, monuit Heinsius. Præsertim manu in scriptis nusquam reperi inscriptionem *Diptychon*, seu *Diptychion*, ut restituendum suspicatus est Gifanius Indic. Lucr. pag. 359, verbo *MARE MAGNUM*, quia in jure occurrit multa mentio *Diptychi* et *Diptychii*, non quod in veteribus membranis hanc lectionem seu ejus vestigium invenerit, ut Cellarius asseruit: ait enim Gifanius, in vet. lib., et in Gennadii Vita Prudentii esse *Dittocheum*, *Dirocheum*, *Chirocheum*. Giselinus etiam agnovit in quibusdam vocari *Chirocheum*, quod manuale vertebant; sed auctoritate sui cod. et alterius Buslid. prætulit titulum *Tetrasticha de Veteri et Novo Testamento*; cujus similes sunt inscriptiones in Ansonio et aliis. Glossas hujus opusculi deprompsi ex Manuali biblico sacræ Scripturæ edito anno 1610, de quo vide proleg. cap. 4. Quamvis enim Joannes Fabricius Biblioth. Lat. vet. lib. III, cap. 2, num. 20 affirmet, eas glossas in Weitzii Prudentio obvias esse, falsum tamen id est, nam Weitzius ignorans eas glossas, quæ ante prodierant, ex cod. ms. paucis sunpsit, ut conferenti utrasque fiet manifestum. Labbeus, in Nov. Biblioth. mss. pag. 64, codicem ms. hujus operis Prudentiani laudat, qui emendator erat *Tetrastichis Manualis biblici Goldasti*. Imagines rerum, quas Prudentius describit, exstare plures depictas in antiquorum Christianorum sepulchris observare potes tom. III Antiq. Christ. doctissimi viri P. Thomæ Mariæ Mamachii, pag. 50 et seqq., ubi explicationes et significationes adducit. Barthius, cap. 12 lib. VIII Adversar., ex multis locis similibus arguit, auctorem Dittochæi esse Prudentium, ex quo nos proficiemus, plura alia addentes. Eva primum candida columba, tum nigra dicitur, ut Psych. vers. 787, *Niveis tradit Deus ipse columbis*: nam quod ait Barthius, alibi Prudentium dixisse de Paulo, *Corvos mutare columbis*, hoc in ipso Dittochæo exstat vers. 192. Vide cap. 2 Genes. Plurimi vers. 2 scribunt *anguinum*, alii *anguineum*. Non semel hoc vocabulo usus est Prudentius. Pro *malcuada* habent *malesuada* Vatt. N, Y, Z, AA, BB, CC, quos minime sequar.

4. In uno Vat. reperit Teolius *Mox draco dat nudis ficulnea tegmina victor*. In Vall. exstat *dat nudis ficulnea mox draco tegmina victor*. Barthius observat non esse ex textu sacri libri, sed ex interpretatione Judæorum, quod draco, seu Sotanas Adamo et Eve texuerit velamina ficulnea. At pro nostro poeta responderi potest ejus verba esse *dat victor draco tegmina*, non quod texuerit, sed quia causa fuit peccati, ex quo tegmina ficulnea consecuta sunt.

Titulus 2 abest a Vat. B. In Vatt. A, D, Alex., *Abel et Cain*. In Mar., Rat., Vat. I, *Cain et Abel*. Ald., et Thuan. *De Abel et Cain*. In Vallicellano nulli sunt tituli tetrastichis præfixi. Vide Genes. IV.

6. Gold., *occiptens*, mendum puto, pro *accipiens*. De hac historia Prudentius in præfat. Hamartigeniæ, ubi vers. 5: *Hic terrulentis, ille vivis surgitur*. In hymno Exsequiarum caro terrea, spiritus vivus dicitur, et in Hamartigenia caro exemplo Caini exprimitur et exponitur.

Titulus 3 in Vatt. B, I, Mar., Rat., et Thuan., *Arca Noe*. In Vat. A. Ald., *De Noe et diluvio*, cum Alex. In Vat. D, *De arca Noe et diluvio*. Vide Genesis cap. VIII.

3. Arca Noe.

- Nuntia diluvii jam decrepescens ad arcam
 10 Ore columba refert ramum viridantis olivæ :
668 Corvus enim ingluvie per fœda cadavera
 [captus
 Hæserat : illa datæ revehit nova gaudia pacis.

4. Ad ilicem Mambre.

- Hospitium hoc Domini est, illex ubi frondea
 [Mambre
 Armentale senis pertexit culmen : in ista
 15 Risit Sara casa, sobolis sibi gaudia sera
 Ferri, et decrepitem sic credere posse mari-
 [tum.

5. Monumentum Saræ.

Abraham mercatus agrum, quo conderet ossa

- A Conjugis : in terris quoniam peregrina mo-
 [ratur
669 Justitia, atque fides : hoc illud millibus
 [emptum
 20 Spelæum, sanctæ requies ubi parva favillæ est.
 6. *Somnium Pharaonis.*
 Bis septem spicæ, vaccæ totidem Pharaoni
 Per somnum visæ portendunt dispere forma
 Uberis, atque famis duo per septennia tempus
 Instare : hoc solvit patriarcha, interprete Chri-
 [sto.
 7. *Joseph a fratribus agnitus.*
 25 Venditus insidiis fratrum puer : ipse vicissim
 Cratera in farris sacco clam præcipit abdi,
 Utque reos furti Joseph tenet, auctio fallax

GLOSSÆ VETERES.

14. Pertexit, vel protexit, I.
 16. Ferri, dari, I.
 17. Quo, ut, I.
 19. Hoc illud, scilicet est, I.

20. Spelæum, spelunca, I.
 22. Portendunt, significant, I.
 23. Uberis, ubertatis, I.
 26. Cratera, scyphum, I.

COMMENTARIUS.

12. Heinsius lib. 1 Advers. posth., cap. 6, corrigi B
 vult *ratæ* pro *datæ*. Nihil opus est correctione. Teo-
 lius in verbo *hæserat* notat, Prudentium legisse juxta
 LXX, *Qui* (corvus) *egrediebatur, et non revertebatur.*
 Sed cur non juxta Vulgatam, quæ eodem modo
 legit?

Titulus 4 in Gisel. et Thuan., *Ilex Mambre*. Vatt.
 B, I, Rat., Mar., Weitz., *Ad ilicem Mambre*. Alex.,
De Abraham et hospitio ejus. Vat. D, *De hospitio Sa-*
ræ. Aldus, *De Abraham et hospitio*. Vide Genes.
 cap. xviii.

13. Vat. A, *hæc* pro *hoc*, male. In uno Vat. desi-
 derari *hoc* advertit Teolius, quod pariter abest a
 Vallic. Interpretes plures putant Abrahamum Do-
 minum ipsum, non angelos, hospitio excepisse, et
 SS. Trinitatis mysterium agnoscunt. In eadem sen-
 tentia est Prudentius Apotheos. vers. 28 et seqq.,
 ubi Abraham hospes Christi, hoc est Verbi di-
 citur.

14. Vat. A, mendose, *armentales enim*. Rat., Weitz.,
 Gold. apud Weitzium supra, *prætegit*. Prag., *præ-*
tegit. Mar., *pertexit*. Ald., Gis., Urb., *protegit*. Gol-
 dasto in Manuali biblico, *pertexit*, quod ex eodem
 Goldasto in textu indicavit Weitzius. Alexandr. quo-
 quo *pertexit*, ut alios omitam. *Culmen* aliquando su-
 mitur pro vili casa, ut apud Virgilium ecloga 1,
Pauperis et tuguri congestum cespitem culmen. Confer
 not. hymn. 4 Cath., vers. 14, *Stantes sub ipso cul-*
mine.

15. In Vall., *gaudia tarda*, et pro diversa scri-
 ptura *sera*.

Titulus 5. Plerique optimi, *Monumentum Saræ*
 pro titulo 5, nisi quod nonnulli scribunt *Sarræ*. Vat.
 D, *De Abraam et agro empto*. Aldus, *Abraham agrum*
emisse. Genes. xxiii.

17. Weitz., Gis., *mercatur*, cum Pal. et Goldasto
 Weitzii. Scripti fere omnes *mercatus*, sed in non-
 nullis mendose additur verbum substantivum *est*,
 nam *mercatus agrum* dicitur per epexegetim. Contra
 metrum vero est *mercatus est agrum*, quod in uno
 Vat. invenit Teolius. Heinsius cum Thuan., Egm. et
 nonnullis aliis, *cui conderet*, quod Aldus expresse-
 rat. Nostri plerique *quo*, ut Mar., Rat., Prag., Vall.,
 Vatt. I et Y. In Vat. D, *in quo*. In aliis tamen est
cui, ut Alex. et Vat. A. Etiam in nonnullis nostris
 est *mercatur* a secunda manu, scilicet in Mar. et
 Rat. Teolius edidit *quo*, sed in notis ad hunc ver-
 sum et ad vers. 105 Psychomachiae videtur præ-
 ferre *cui*.

18. Vat. A et Palat., *moratus, perperam*.
 19. In uno Vat. apud Teol., *hoc illi millibus em-*
ptum.

20. Vall. contra metrum, *sepulcrum* pro *speluncam*.
Favilla pro defunctorum, quorum corpora non com-
 buruntur, reliquiis alibi etiam a poeta accipitur. Vide
 Cath. hymnum *Omni ora*, vers. 100, et hymn. *Ex-*
sequiar., vers. 142.

Titulus 6 est *Somnium Pharaonis* in plerisque.
 Aldus, *Pharao somnium vidisse*. Vat. D, *De somno*
Pharaonis. Adisis Genes. cap. Lxi et hymnum 6
 Cath., vers. 57.

21. In Rat., Prag., Goldasto apud Weitzium, Vat.
 uno apud Teol., *spicæ et vaccæ*, quod tenuit Wei-
 zius. In reliquis *spicæ, vaccæ*. Vall., *spicæ et totidem*
vaccæ.

22. Gise'innus ad oram, *portendunt visæ per som-*
num. Ita Sichardus.

23. In Bong. et Vat. I, *tum* pro *duo*. In Mar. etiam
dum, vel *tum*, supra *duo*. Pro *uberis* Vat. A *verbe-*
ris, mendose.

24. Hoc etiam sæpissime a Prudentio usitatum,
 ut Christum pro Deo, et Verbo divino ponat. Vide
 Cath. hymn. 4, vers. 68.

Tituli 7 lemma in plerisque, *A fratribus agnitus*
Joseph, vel *Joseph a fratribus agnitus*; hoc secundo
 modo habent Vatt. B, I, Alex., Mar., Rat. In Vat.
 D, *De Josephi venditione a fratribus*. Consule Genes.
 cap. Lxiv.

25. Vat. B, *venditur*.

26. Vat. A, male, *in terris sacco*. Fabr., Pal.,
Cratera in fratris sacco. Weitzius *crateram* cum Urb.
 Giselinus cum Goldasto in Manuali biblico et multis
 mss. vet., *cratera*. Aldus quoque *cratera*, et a Wei-
 zio allegatur pro *fratris sacco*; apud me habet in
farris sacco. Codices Vatt. recentiores, ut D, N,
 AA et alii, *in fratris sacco*. Alii, *farris sacco*, ut I,
 Q. In Vat. D, et Vallic., *in sacco fratris*. Vat. B,
 Mar., Rat., Prag., *Crateram in farris sacco*.

27. Heinsiani, Mar. a prima manu, Urb., Alex.,
 Vatt. A, I, Weitzius, Gisel. ad oram, Vallic., *auctio*
fallax, quam lectionem probant verba sequentis
 versus *veniaque pudescunt*, nempe *venia* a Josepho
 data ob auctionem seu venditionem ipsius, quæ tunc
 prodita fuit et manifestata. Legunt *actio fallax* Vatt.
 B, D, N, Q, Mar. a secunda manu, Rat., Prag.,
 Widm. et alii, qui intelligunt actionem, qua Jo-
 sephus fratres, rei gestæ ignaros, aliquandiu fe-
 sellit.

670 Proditur, agnoscunt fratrem, veniaque A
[pudescunt.

8. *Ignis in rubo.*

Sentibus involitans Deus igneus ore corusco

50 Compellat juvenem, pecoris tunc forte magi-
[strum.

Ille capit jussus virgam : sit vipera virga.

Solvit vincla pedum : properat Pharaonis ad
[arcent.

9. *Iter per mare.*

Tutus agit vir justus iter, vel per mare ma-
[gnum.

Ecce Dei famulis scissim freta Rubra deli-
[cunt,

53 Cum peccatores rabidos eadem freta mergant.
Obruitur Pharaon : patuit via libera Mosi. B

10. *Moses accepit legem.*

Fumat montis apex divinis ignibus : in quo

GLOSSÆ VETERES.

33. Tutus agit, *protectus agit.* — Vel per mare,
vel etiam, l.

37. Montis apex, *Sinai*, l.

38. Saxorum pagina, *tabulæ*, l.

671 Scripta decem verbis saxorum pagina
[Mosi

Traditur, ille suos suscepta lege revisit .

40 Forma sed his vituli solus Deus, et Deus aurum.

11. *Manna et coturnices.*

Panibus angelicis albet tentoria patrum.

Certa fides facti : tenet urceus aureus exin

Servatum manna ; ingratis venit altera nubes,
Atque avidos carnis saturat congesta coturnix.

12. *Serpens æneus in eremo.*

45 Ferrebat via sicca eremi serpentibus atris,

Jamque venenati per livida vulnera morsus

Carpebant populum : sed prudens ære politum

Dux cruce suspendit, qui virus temperet, an-
[guem

13. *Lacus myrrhæ in eremo.*

Aspera gustatu populo sitiente lacuna

50 672 Tristificos latices stagnanti felle tenebat.

48. Cruce suspendit, *propter figuram mysticam*, l.

49. Lacuna, *fossa aquæ*, l.

50. Tristificos, *amaros*, l.

COMMENTARIUS.

36. Gis. ad marg., *veniaque pudescunt* cum plerisque; in textu *veniaque pudescunt*. Hoc verbo usus est Prudentius Cath. hymn. 2, vers. 26, et Apoth. vers. 776. Teolius ex uno Vat. notat *veniamque petiscunt* pro *petiscunt*, vel *petessunt* cum glossa *poscunt*. In Vall., male, *veniamque poscunt*, cuius glossa *petunt* cum pudore videtur facta pro *pudescunt*.

Titulus 8 in fere omnibus *Ignis in rubo*. Aldus *Mosem rubum vidisse ardentem*. Res narratur cap. iii et iv Exodi.

29. *Deus igneus* Prudentianum est, ut hymn. Cath. Circa exsequia, *Deus, ignee fons animarum*, et sæpe alias. Confer not. in vers. 1 ejus hymni. Hanc eandem historiam poeta noster complexus est hymno 5 Cath., vers. 31 et seqq., ubi similes phrascs. Vide etiam Apotheos. vers. 55 et seqq., *Sed tamen et sentiam*, etc.

Titulus 9, *Iter per mare*, ex scriptis et elitiis. Aldus, *Pharaonem in mari submersum*. Legi potest cap. xiv Exodi.

33. Idem poeta Cath. hymno 4, vers. 46, *U semper pietas, fidesque tuta*. Cyprianus in epistola ad Donatum extrema laudat *mentem in Deum solidam, fidem tutam*, quem locum frustra sollicitat Gronovius Observat. eccles. cap. 3, nam rectissime *fides tuta* dicitur. *Mare magnum* passim apud poetas, e Græco sumptum; de quo Gifanius Iudic. Lucr., verbo *MARE MAGNUM*. Celebris est hic titulus cujusdam veteris bullæ, et nunc Romæ recentis poematis Italici. In Vall. legitur *vel per mare Rubrum*, quod est glossæma.

34. Vat. A, mendose. *scissum* pro *scissim*. Bong., *sensim*. In hymno S. Vincentii, vers. 862, *Rubrum salum dehiscere*.

35. Ald., Prag., Alex., Vallic., *rapidos*; in aliis, *rabidos*.

In 10 titulo lemma *Moses accepit legem* cum Alex., Vatt. B, l, Mar., Rat., et Weitzio; in Gisellino et aliis, *accipit*. Aldus, *Mosi legem datam*. Relege cap. Exodi xix et xx, et Cath. hymnum 7, vers. 36 et seqq.

37. Vall., *Montis fumat apex*.

39. Error Vat. A, *rejussit* pro *revisit*.

40. Egin., Vat. A, *vitulis*, male, nam forma vituli Deus erat Hebræis.

Titulus 11. *Manna et coturnices*. Aldus, *Manna*

in deserto datum. Habes historiam Exodi cap. xvi, et Psychom. vers. 374, ubi occurrunt eadem fere verba *angelicus cibus et tentoria*.

44. Torn., *conjecta coturnix*. Hymno 5 Cath. multi ex his titulis comprehenduntur. In eo hymno, vers. 401 et seqq., de nube coturnicum, quam hic iterum refert.

Lemma tituli 12, *Serpens æneus in eremo*. Alii, *æneus*. Ita in Rat., sed recenti manu, prioribus abrais. Aldus corrigendus est *in remo* pro *in eremo*. Consule cap. xxi Numerorum.

45. Aldus, *Aspide sicca malo via deserebat eremi*; eodem prorsus modo Rat. recenti manu, prioribus erasis. Emendationes hujusmodi ineptis illis correctionibus debentur, qui ea quæ non intelligunt, audacter corrigunt. Notebant, secundam in *eremi* corripit, et eam ob rem novum versum invexerunt. In Vat. B recenti manu factum est *acris* pro *atris*, et interpungitur versus *Ferrebat via sicca eremi serpentibus; acris, Jamque venenati*.

46. In Urb., Pal. ac nonnullis aliis, *per vulnera livida*.

48. In Vat. A, *virus qui temperet*. In Vat., B, qui *verus*, sed factum qui *virus*. Vat. I, Weitz., *virus ut temperet*. Communior lectio, *qui virus temperet*.

Titulus 13. *Lacus myrrhæ in eremo* in Vat. B, Mar., Rat., Weitz., Thuan. In quibusdam scribitur *heremo*, ut in Vat. I. Giselinus habet *Lacus deserti amarus*. Aldus, *Moses aquas amaras per lignum in dulcedinem vertit*. Alex., *Lacus amara in eremo*. Videndum caput xv Exodi, et hymnus 5 Cath. de novo lumine vers. 93. Loco cit. Exod., vers. 23, id habetur: *Et venerunt in Mara, nec poterant bibere aquas de Mara, eo quod essent amaræ: unde et congruum loco nom:n imposuit, vocans illum Mara, id est, amaritudinem*. Hinc Alexandrini inscriptio: *Lacus amara, fortasse Lacus mara*; in aliis, *myrrha*, quod ea sit amara. S. Paulinus epist. 27 ad Victricium: *Quibus (epistolis) mentem nostram de peccatis amaram, quasi myrrham illam in manu Moysi per lignum mysterii, etc.* Et Natali 8: *Quo myrrham tristem sacri dulcedine ligni In populi potus crucis immutavit imago; et mox, Quasi tristitia myrrhæ Po-la hominem mutat*. Prudentius enim hic, tum alibi usurpat *tristificos, contristare*, ut amarus significet. Vide Rosweydyum in not. ad Paulin., pag. 869.

Moses sanctus ait : Lignum date, gurgitem in A
[istum

Conjicite : in dulcem vertentur amara saporem.

14. *Elim lucus in eremo.*

Devenere viri, Mose duce, sex ubi fontes,
Et sex forte alii vitreo de rore rigabant

55 Septenas decies palmas : qui mysticus Elim
Lucus apostolicum numerum libris quoque
[pinxit.

673 15. *Duodecim lapides in Jordane.*

In fontem refluo Jordanis gurgite fertur,
Dum calcanda Dei populis vada sicca reliquit.

Testes bis seni lapides, quos flumine in ipso
60 Constituere patres, in formam discipulorum.

16. *Domus Raab meretricis.*

Procubuit Jericho : sola stant atria Raab.

Hospita sanctorum meretrix (tanta est fidei vis)
Incolunis securo domus spectabile coccum

674 Ignibus adversis in signum sanguinis
[offert.

17. *Samson.*

65 Invictum virtute comæ leo frangere Samson
Aggreditur; necat ille feram : sed ab ore leonis
Mella fluunt : maxilla asini fontem vomit uitro.

GLOSSÆ VETERES.

53. Moysi, pro *Moyse*, Iso.

54. Vitreo, *lucido*, Iso.

55. Septenas decies, *septuaginta*, Iso.

56. Pinxit, *figurat*, I.

B 62. Meretrix, *al. meretrix*. — Tanta fidei vis, *est*,
vel erat, I.

64. Offert, *scilicet seipsa*, I.

COMMENTARIUS.

51. Vat. unus apud Teol., *gurgite in isto*, quod re-
peritur etiam in Vallie.

52. Plerique veteres *cribunt concite*, non *conjicite*;
quæ tamen nunc est orthographia communior. Vat. I,
concite, et supra *et*, ut sit *concite*, et in *dulcem*. Bon-
gars., *Concite*, et in *dulces vertentur amara saporis*.
Legendum *conjicite*. Fabr., *Conjicite*, in *dulces verten-
tur amara saporis*.

Titulus 14 in Vat. B, *Elim locus in eremo*. Ita
Alex., Mar., et Vat. I cum Weitzio et aliis. Rat. et
Thuan., *Elim lucus in eremo*. Aldus, *De XII fontibus
et LXXX palmis* (legendum LXX). Giselinus, *Fontes
duodecim, et palmæ septuaginta*. Vide cap. xv Exodi.

53. Aldus, *Mosi duce*; alii, *Mose duce*, aut *Moyse*.
Teol., *Moysi duce*, nescio an data opera.

55. Aldus ediderat qui *mysticus elim*, correxit qui
mysticus olim : præstitisset non emendare. Scriben-
dum quidem est *Elim* : sed Egm. habet *elim*; alii
Elim, quod amplector cum Vulg. edit. sacræ Scri-
pturæ.

56. Egm., *locus*. Ratio metri postulat *lucus*. Apo-
stolicus numerus in duodecim fontibus signatus; nu-
merus discipulorum, qui quodammodo apostolicus
potest appellari, in palmis septuaginta. In Vulgata
quidem legitur, septuaginta duos fuisse discipulos :
sed in textu græco solum est ἑβδομήκοντα, septua-
ginta : de qua controversia vide Brugensem ad cap. x
Lucæ, vers. 4, et criticos sacros. Nos Vulgatæ le-
ctionem præferimus, et a Prudentio aliisque minorem
numerum negligi defendimus. S. Hieronymus cap. 9
de itinere deserti, tomo I PP. Toletanorum, p. 236,
*Inde venit ad duodecim fontes aquarum dulcium, et
septuaginta palmarum, quæ nobis ostendunt duodecim
apostolos, et septuaginta discipulos*, etc. Alii habet
Hildefonsus, quibus Dittochæum possi- illustrare. Con-
fer Isidorum, Quæst. in Exod. cap. 21, et quæ ex
eo exscribit S. Martinus Legionensis, serm. 2 de Na-
tali Domini, § 20, pag. 207 et seq., t. m. I operum,
quæ ex autographo notis illustrata publicavit Segov-
iæ 1782 eminentissimus D. D. Franciscus Antonius
de Lorenzana, archiepiscopus Toletanus, primas
Hispaniæ, suis aliorumque scriptis editis de Ecclesia
benemerentissimus, nunc ipsum, dum hæc edimus,
merito suo ac summo omnium plausu in sacrum car-
dinalium collegium cooptatus.

In titulo 15 lemma *Duodecim lapides in Jordane*,
quod exstat in Vat. B et I, Alex., Mar., Rat., Thuan.
et aliis. Giselinus, *Lapides duodecim in Jordane*.
Aldus, *Filli Israel Jordanem transeunt, et ex eo lapi-
des colligunt*. Vide cap. iv Josue, et Cath. hymn. 12,
vers. 177, ubi *refluens amnis* dicitur, et Hamartig.
vers. 482, *Si ripis reflui Jordanis*.

58. *Wid., populus*, non bene, pro *populis*. Vat. B,
Rat., Mar., Prag., Weitz., Urb., Vat. I, *relinquit*.

Aldus, Alex., Gis. et alii, *relinquit*.

60. Sich., Gisel. ad oram, Fabr., Egm., Bong.
supra, *ad formam*. Vall., *in forma*.

Titulus 16, *Domus Raab meretricis*, Thuan.,
Raab meretrix. Giselinus, *Domus Rahab*. Aldus, *Raab
in Hierico speculatores recepit*. Cap. II Josue.

61. Ald., Fabr., Gisel. ad marg., *sola stant*; me-
lius reliqui *sola stant*. Giselinus simile hoc putat li-
centiæ illi *via sicca eremi* supra vers. 45, sed fli-
tetur; nam ob *st* dictionis sequentis vocalis brevis sæpe
producitur.

62. Nonnulli antiqui scribunt *meretrix*. Giselinus
putat posse hunc versum contra omnium codicum
fidem ita inverti, *vis tanta fidei est*, quamvis Pruden-
tius aliis in locis semper secundam corripuerit.
Scripti constanter, *tanta est fidei vis*, excepto Gol-
dasto, qui in manuali biblico legit *tanta fidei vis*.
Panlinus non semel secundam produxit, et in re si-
millima carm. de S. Joanne Bapt. habet : *Auscultat
nato genitrix (vis tanta fidei)*. Ita legerem in Pruden-
tius, si aliquando *e* in *fidei* produxisset, aut si mem-
branz paterentur. Carolus Cangius Annotat. in offic.
Cicr. laudat hemistichium Prudentii *levisque fidei*,
et reprehendit sciolos, qui ausi sunt ita mutare *fidei
quoque plenus*. In operibus quæ exstant Prudentii hu-
jusmodi hemistichium non comparet. Parrhasius vers.
428 Passionis Romani legit *Aliter præabor, quam
fidei ut militent* : sed scripti et alii edui quos vidi ha-
bent *fidele*. Iso apud Goldastum in glossis legit *tanta
fidei vis*, aut *vis tanta fidei*, nam addit *est, vel erat*
pro glossa.

63. Weitz., Ald., Gis., Vall., et alii vulg., *inco-
lumi securo domo*, cum Alex. a prima manu. Goldas-
tus, a Weitzio laudatus, Vat. B, Urb., Rat., Mar. a
prima manu, *incolumis securo domus*, et in Vat. B
glossa *domus esse genitvum*, ut intelligamus, Raab
esse securam domus incolunis, vel quod domus in-
columis esset servanda. In Prag., *Incolumis. securo
domo*, quod habet Mar. a secunda manu. *Spectabile
coccum* vocat poeta funiculum coccineum, quo specu-
latores e fenestra suspensi fuerunt : de quo cap. cit.
Josue.

Titulus 17. Ald., Vat. B, Mar., Rat., *Samson*.
In Thuan., *Samson leonem necat*. Gis., Weitz., *Sam-
sonis leo*. In Vat. A desideratur hoc tetrastichon, uti
etiam in Vat. I. Decret quoque in Alex., sed subje-
ctum est in fine paginæ. Barthius Prudentio ad judi-
candum censet, quamvis in suo codice illud non in-
venerit. Abest præterea ab Egm. et Palat. apud
Weizium. Historia exposita patet cap. XIV et XV Ju-
dicum.

67. Ald., Weitz., H ins., Teol., *asinæ*; alii, *asini*,
quod verius est : nam sæpe in hoc loco sacra pagina
asinum, non *asinam* vocat.

Stultitia exundat lymphis, dulcedine virtus. A

18. *Item Samson.*

Ter centum vulpes Samson capit, ignibus ar-
[mat,

70 Pone faces caudis circumligat, in sata mittit
Allophylum, segetesque cremat. Sic callida
[vulpes

Nunc heresis flammam vitiorum spargit in agros.

19. *David.*

David parvus erat, fratrum ultimus, et modo
[Jesse

675 Cura gregis, citharam formans ad ovile
[paternum :

75 Inde ad delicias regis; mox horrida bella
Conserit, et funda sternit stridente Goliath.

20. *Regnum David.*

Regia mitifici fulgent insignia David :

Sceptrum, oleum, cornu, diadema, et purpura,
[et ara.

Omnia conveniunt Christo : chlamys, atque
[corona,

GLOSSÆ VETERES.

70. Pone faces, *post, juxta*, l.

74. Vulpis *pro vulpes*, l.

75. Nunc heresis, *scilicet, quæ*. — In agros, *id est, Ecclesiæ*, l.

75. Et modo, *et tantum*, l.

75. Inde ad delicias, *scilicet formans, id est addu-*

COMMENTARIUS.

68. Asino stultitiam indicari notum est.

Lemma tetrastichi 18. *Item Samson* in Vat. B, Mar. et Rat. Aldus, *De Samson*. Giselinus *Samsonis vulpes*. Thuan., *Samson vulpes capit*. Alex., *Samson*. Leges caput xv Judicum.

69. Egm., *mendose, trecentum*.

71. Ilac voce *allophylus* usus est Prudentius Hamartig. vers. 500. Vide notas. Hic pro *Philistæis* ponitur. Aldus, ut prima in *heresis* non esset brevis, ita hos versus reformavit : *Allophylum, segetesque cremat, nunc hæresis ignes, Callida quæ vulpes, vitiorum spargit in agros*. Reclamant scripti, et consuetudo Prudentii, qui primam in *heresis* semper corripuit. Pro *vulpes* alii *vulpis*, ut sæpe dictum est. Fabr., *quæ callida vulpes*.

Titulus 19. *David* in Rat., Mar., Vatt. B et I, Weitzio et aliis. Aldus, *David pastor ovium in regem evadit*. Thuan., *David Goliath sternit*. Giselinus, *David pastor*. Lege lib. I Regum xvi et xvii.

75. Vat. A, *Jessen*; melius *Jesse*.

74. Weitzius ex Egm. notat hanc lectionem variantem *olive*; ego voco mendum pro *ovile*.

76. Alii *Golian*, alii *Goliath* scribunt. Pugnam Davidis poeta descripsit Psychom. vers. 291 et seqq., ubi ait *fundati stridore*, quod nunc dicit *funda stridente*.

Tetrastichon 20. *Regnum David* in Mar., Rat., Vatt. B, I, Weitzio et aliis. Aldus, *David rex ungitur*. Thuan., *De regno David*. Giselinus, *David rex*. In Alex. hoc lemma et nonnulla alia sequentia desiderantur.

77. Egm., Vatt. A et Q, Alex., Heinsiani, *mitifici*. Plerique nostri, *mirifici*, ut Vat. B, Q, Mar., Prag., Rat., Urb., Vall., cum Ald., Weitz., Giselino aliisque multis. Itaque id retineri posset, licet non negem, verbo *mitificus* poetam usum aliquando. Paschalius, de Coronis pag. 47, lib. 1, cap. 15, hos versus laudat.

78. Mar., Vat. I, *oleum, et cornu*; alii, *oleum, cornu, sine et*.

80. Hoc quoque vocabulum Prudentianum est *altar*

80 *Virga potestatis, cornu crucis, altar olivum.*

21. *Ædificatio templi.*

Ædificat templum sapientia per Salomonis
Obsequium : regina Austri grave congerit au-
[rum.

Tempus adest, quo templum hominis sub pec-
[tore Christus

Ædificet, quod Graia colant, quod barbara
[ditent.

676 22. *Filii prophetarum.*

85 Forte prophetarum nati dum ligna recidunt
Fluminis in ripa, cecidit discussa bipennis.
Gurgite submersum est ferrum : sed mox leve
[lignum

Injectum stagnis, ferrum revocabile fecit.

23. *Captivitas Israel.*

Gens Hebræorum peccamine capta frequenti,

90 Fleverat exilium diræ Babylonis ad amnes :

Tum patrios cantare modos præcepta recusat,

GLOSSÆ VETERES.

ctus, l.

80. *Altar, crucis*, l.

84. *Gaza, bona operatio*. — *Barbara, inculti mores*, l.

90. *Exsilium, scilicet suum*, l.

pro *altare*, hymn. S. Cassiani vers. 100, et hymno S. Eulaliæ vers. 212. In Glossario nomine Isidori est *altar et altare*. Utuntur hac voce Alcuinus, Beda et alii.

C Titulus 21 est *Ædificatio templi* in Vatt. B, I, Mar., Rat., Gis., Thuan., Weitz. Aldus, *Salomon templum ædificat, et regina austri munera offert*. Vide lib. III Regum vi et x.

85. Egm., *sub tempore Christum*. Vat. A, *sub pectore Christum*. Vera lectio, *sub pectore Christum*.

84. Aldus, Gis. in textu, Palat., Alex., *quod Graia colant, quod barbara ditent*, et in Alex. glossa *GRAIA, id est Græca*. Ex Egmondano citat Weitzius, *quod Ia, fortasse quod dia*, nam in Vat. A est *quo dia colant, quo barbara ditent*, nescio quo sensu. In Vat. N, *Quo Gaza colat, quo barbara ditent*, et glossa *Quo, id est templo*. Urb., Vatt. B, I, Q, Iso et alii cum Weitz., *Quod Gaza colat, quod barbara ditent*. Consonant Mar. et Rat. In Prag. *quod Gaza colit, quod barbara dient*. Gis. ad marg., Goldastus in Manuali biblico, *quod Gaza colentum barbara ditent*. Hoc ipsum in Aldo esse Weitzius refert; non tamen sic exstat in mea editione. Sichardus habet *quod Gaza colant, quod barbara ditent*. In Vall., *quod Gaza colat, quo barbara dicet*, cum glossa *sanctificet*. Sed *dicet* a verbo *dico, dicas*, repugnat carmini. Gallandus *Gaza mendum esse putabat*.

Tetrastichon 22. Aldus, *De filiis prophetarum ligna cadentibus*. Weitzius, *Filii prophetarum ligna cadunt*; cæteri, *Filii prophetarum*. De quibus agitur lib. IV Regum vi.

Titulus 23. *Captivitas Israel* in plerisque. Aldus, *De captivitate Hebræorum*. Confer lib. IV Regum xx, et psalmum cxlvi.

89. Ilac quoque vox *peccamen* Prudentium redolet. 90. Teolius observavit in uno Vat., *ad arces*. Sed *ad amnes* verum est ex psalmo laudato. De hoc benedictio *diræ Babylonis ad amnes* vide proleg. num. 74, in nota.

91. Sichardus, *dum patrios*. Goldastus apud Weitzium, *Tum patrios cantare modos præcepta, recusat*

Organaque in ramis salicis suspendit amaræ. A

24. *Domus Ezechia.*

Hic bonus Ezechias meruit ter quinque per
[annos

Præscriptum proficere diem, legemque obeundi

95 Tendere : quod gradibus, quos vespera texerat
[umbra,

677 Lumine perfusus docuit sol versus in or-
[tum.

TESTAMENTUM NOVUM.

25. *Gabriel ad Mariam.*

Adventante Deo descendit nuntius alto

Gabriel Patris ex solio, sedemque repente

Intrat virginæam. Sanctus te Spiritus, inquit,
100 Implebit Maria : Christum paries, sacra virgo.

26. *Civitas Bethleem.*

Sancta Bethleem caput e. t. orbis : quæ protulit
[Iesum,

Orbis principium, caput ipsam principiorum.

GLOSSÆ VETERES.

95. *Hic, in hac domo, l.*

94. *Præscriptum, ætatis, l.*

95. *Tendere, prolongare. — Gradibus, lineis. —*

COMMENTARIUS.

Organa, quæ in ramis salicis suspendit amaræ. Idem habet Vat. l. Melius alii distinguunt præcepta recusat, Organaque.

92. In uno Vat. apud Teolium *amaris* exstat pro *amaræ*. De salice amara vile quæ notat Savaro ad Sidonium pag. 119 ex Virgilio, *salices carpentis amaræ*, ex Vitruvio, Plinio et Columella.

Titulus 24. Weitz., Mar., Vatt. B, I, *Domus Ezechia.* Giselinus, *Domus Ezechia regis.* Aldus, *De Ezechia rege.* Thuan., *De rege Ezechia.* In Rat. nullus titulus. In Urbinate tracta sunt hæc duo tetrasticha, primo loco ponitur *Domus Ezechia*, secundo *Captivitas Israel.* Lege lib. IV Regum xx.

95. Aldus, Alex., Egm., Gisel., *quod gradibus, quos vespera texerat umbra.* Et Giselinus quidem advertit, antea legi *tot gradibus quot*, quasi ipse primus restituisset, quod jam Aldus excuderat. Vatt. B, N, Urb., Mar., Prag., Rat. aliique, *tot gradibus quot.* Alex. cum Giselino facit. Heins., *umbram* : secuti sunt alii.

96. Prag., *lumine profusus, vel præfusus.* Alii, *perfusus.* Vall., *lumine perfuso.*

Post hoc tetrastichum in Vat. B, et Mar., *Incipit de Novo Testamento.* Vat. I, Weitz., Rat., *Finis Velus Testamentum. Incipit Novum Testamentum. Maria et angelus Gabriel.* In Aldo solum id est *Adventus Domini.* In Thuan., *Testamentum Novum. Annuntiatio dominica.* Giselinus, *Testamentum Novum. Gabriel ad Mariam.* Alii aliter. Ea quæ sequuntur, usque ad titulum 39, exposita sunt Cath. hymn. 9, 11, 12, et Apoth. vers. 650 et seqq. Capitula Evangeliorum tantum indicabo. Annuntiatio dominica Lucæ cap. 1 narratur.

100. Etiam hac eadem quantitate Prudentius *Maria* dixit Apoth. vers. 643, et Psych. vers. 88. Pro *implebit* habent *implevit* Ald., Egm., Pal., Thuan., Oxon., Heins., Teol. et alii. *Implebit* magis congruit verbis Evangelii. In Rat. aliena et recenti manu, prioribus erasis, *O Maria, implebit*, ineptissime. Prudentius in verbis Lucæ videtur accipere *Spiritum sanctum* pro Verbo, ut fusius de eam ad vers. 266 lib. II in Symmach.

Titulus 26 *Civitas Bethleem*, seu *Bethleem*, seu *Bethleem* in Mar., Vat. B, Rat., Gis., Thuan., Weitz. aliique. Aldus, *Bethleem caput orbis.* In Vat. I, *Civitas Bethleem* a prima manu. recte emendatum a secunda

Urbs hominum Christum genuit : qui Christus
[agebat

Ante Deum, quam sol fieret, quam lucifer esset.

678 27. *Magorum munera.*

105 Illic pretiosa magi sub virginis ubere Christo
Dona ferunt puero, myrrhæque, et thuris, et
[auri.

Miratur genitrix tot casti ventris honores,
Seque Deum genuisse hominem, regem quoque
[summum.

28. *Ab angelis pastores admoniti.*

Pervigiles pastorum oculos vis luminis implet

110 Angelici, natum celebrans ex virgine Christum.

Inveniunt tectum pannis, præsepe jacenti
Cuna erat, exsultant alacres, et numen ado-
[rant.

29. *Occiduntur infantes in Bethleem.*

Impius innumeris infantum cædibus hostis

Vespera, vel vespere, l.

101. *Bethleem, hæc liquida, l.*

103. *Agebat, vivebat, l., Mar*

manu. Consule cap. II Matth., ubi *Bethleem* scribitur, sed poetis contractione uti licet.

101. Aldus probe ediderat *Sancta Bethleem caput est orbis, quæ protulit Iesum* : secundis curis improbe correxit *quæ protulit ipsum*. Prudentius non semel ex duabus primis *Iesum* unam longam fecit. Pro *Bethleem* alii scribunt *Bethlehem*, quod non reprehendo : nam synæresis fieri potest.

103. Mar., Rat., *hominem Iesum.*

104. Prag., Mar. a prima manu, Gold. in textu, *ante Deum, male.*

Tetrastichon 27. *Magorum munera.* Aldus, *Magi dona ferunt.* In Epiphaniæ hymno et Apotheosi hæc de magis historia simillimis verbis exponitur ex cap. II Matth.

108. Ald., Gis. in textu, *regemque supremum.* Scripti nostri, Heinsiani et Weitziani, *regem quoque summum.*

Titulus 28, *Ab angelis pastores admoniti* in scriptis cum Weitzio. Aldus, *Nuntiat pastoribus natum Christum.* Giselinus, *Angeli ad pastores.* Vide Lucæ cap. II.

110. Ald., Pal. et alii, *De virgine.* Mar., Rat., Vat. I, Weitz. aliique, *Ex virgine.* Giselinus, *E virgine.*

112. Barthius observat, adeo tenacem phraseos esse Prudentium, ut *cuna* in singulari numero reperit ex Cath. hymno 11. Sed in eo hymno, vers. 93, legi solet *Et virgo feta, et cunulæ*, ut in notis docuimus.

Lemma tetrastichi 29, *Occiduntur infantes in Bethleem.* Ita Rat., Ald., Alex., Thuan. In Vat. I et Gold. Manuali biblico, *Occiduntur in Bethleem infantes.* Giselinus, *Infantium in Bethleem cædes.* Vat. B et Mar., *Occisio infantium in Bethleem.* Weitzius, *Occiduntur in Bethleem pueri.* Historiam habes Matth. cap. II.

113. In Thuan., *cædibus noctis*, emendatum *actis.* Alii, *hostis.* Herodes impius hostis dicitur etiam a Sedulio in hymno abecedarario, *A solis ortus cardine*, scilicet, *Hostis Herodes impie*, pro quo nunc recitamus, *Crudelis Herodes, Deum Regem venire quid times?* ut metri ratio constet. Sed ut alias in Hymnodia Hispanica monui, dulcius restitui posset, *Herodes hostis impie* : atque ita fortasse Sedulius scripserit ; ita certe edidit Fabricius in poetis Christianis, sed, ut puto, ex coniectura Erasmi, non ex fide codicum.

Perfurit Herodes, dum Christum quaerit in illis, A

115 Fumant lacteolo parvorum sanguine cunæ,

679 Vulneribusque madent calidis pia pe-
[ctora matrum

30. *Baptizatur Christus.*

Perfundit fluvio pastus Baptista locustis,

Silvarumque favis, et amictus veste cameli,

Tinxerat et Christum: sed Spiritus æthere

[missus

120 Testatur tinctum, qui tinctis crimina donat.

GLOSSÆ VETERES.

117. Perfundit fluvio, *subaudi populum, l.*

121. Pinna, *sancta Ecclesia, vel penna, sicut Maximus, posito exemplo, qui ambulat super pennas, l.*

31. *Pinna templi.*

Excidio templi veteris stat pinna superstes.

680 Structus enim lapide ex illo manet an-
[gulus, usque

In sæclum sæcli, quem spererunt ædificanti s;

Nunc caput est templi, et lapidum compago
[novorum.

32. *Ex aqua vinum.*

125 Fœdera conjugii celebrabant auspice cœtu

Forte Galilæi: jam deerant vina ministris.

COMMENTARIUS.

115. Sæpe voce *lacteolo* utitur Prudentius; in re eadem vers. 699 Passionis Romani: *Tenerumque duris icibus tergum secent, Plus unde lactis, quam cruris, defluit.* Juvenalis de hædulo satira 11, *Qui plus lactis habet, quam sanguinis.* Ausonius de Otre's epist. 7, *Carnem lacteoli sanguinis indicat.* Martinianus S. gallensis in festivitate Innocentium poetam nostrum æmulatus est: *Salve, lacteolo decoratum sanguine festum.*

116. Prag., *ndis pro calidis.*

Titulus 30, *Baptizatur Christus*, ex Vatt. B, I, Mar., Rat., Alex. In Aldo, *Christus in Jordane baptizatur.* Idem in Giselino. Thuan., *Christus baptizatur.* Lego in caput Matthæi.

117. Mar., Rat., Vallic., Vat. I, Alex. a prima manu, Thuan., *perfundit*, quod ex suis amplexus est Weitzii. Alii, *perfundit*. Et syllabam et rem imitatum esse Prudentium ex hymno Jejunantium, monet Barthius ad hæc verba *pastus Baptista locustis*. Certe; sed cur alia quantitate *locustis* efferre debuit? Juvenecus pariter lib. 1, *Arvis qui solitus ruralibus esse locustas.* In Copa Lucerti, sive Virgii legebatur: *Nunc vero in gelida sede locusta sedet.* Burmannus, tom. I Anthol., pag. 716, cum aliis vult legi *lacerta*, sed rationem non afferunt cur debeat *o* in *locusta* esse longum. Fabricius. Comment. in poet. Christ., ait eos qui locustas putant esse Hispanorum *ragustas*, nondum probasse. Fabricius fortasse vult dicere *langoustas*, nam Hispanis nihil est *ragustas*.

118. Goldastus in Manuali biblico, *silvarum favis*, sine conjunctione *que*, quam exigit carmen. Male etiam Aldus, *amictu* pro *amictus*, et ridicule Vat. A, *camili* pro *cameli*.

119. Teolius ex uno Vat. indicavit *tinxit* pro *tinxerat*. At metrum non patitur *tinxit*.

120. Vat. unus apud Teol., *qui cunctis*, quod ego invenio in Vallic.

Titulus 31, *Pinna templi*, magno codicum scriptorum et editorum consensu. Confer Matth. cap. XXI, et psalmum cxvii, vers. 22: *Lapidem, quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli.*

121. In nonnullis vulg. *prima* mentum pro *pinna*. Barthius late exponit vulgarem traditionem veterum de pinna templi. Christiani quemdam lapidem, qui templi pinna olim fuit, sepositum habebant pro lapide illo angulari, cujus similitudine dixerit de se Dominus, se nimirum ex seposito lapidem factum esse angularem. Unde religio, an superseditio, velut dicti quoddam testimonium lapidem quemdam angulis conspicuum commonstrabat. Quod Barthius colligit ex hoc Prudentii loco, et ex Itinerario vetustissimo Burdigalensi, quod Petrus Pithæus edidit, ubi hæc legere licet: *Ibi est et lapis angularis magnus, de quo dictum est: Lapidem, quem reprobaverunt ædificantes. Item ad caput anguli et sub pinna turris ipsius sunt cubacula p'urima, ubi Salomon palatium habebat.*

Fragmenta ejusdem lapidis, quem *revolutum* dicebant, cum sanctis reliquiis pari veneratione colebantur, referente Gunthero monacho apud Canisium tom. V Antiquit. Eadem traditio usque ad recentiora tempora duravit, ut liquet ex Petro Bellonio, Observat. lib. II, cap. 83. Illud Barthio ultro concedo, verba sacre pagine, quibus Christus dicitur lapis angularis, de illo esse intelligenda, ut *ornamentum domus, vivus lapis*, et similia per figuram dicuntur. Et Prudentius quidem videtur ita de Christo sacra testimonia explicare, ut traditionem illam agnoscat. Cæterum nihil aliunde obstaret, quominus Dominus similitudine ejus lapidis, quem Christiani veteres ostendebant, dixerit Matth. XXI, 42: *Lapidem, quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli*; et vers. 41: *Et qui ceciderit super lapidem istum, confringetur; super quem vero ceciderit, contretur eum*: cujus rei fama ad posterum permaneret. Cæterum si quis malit affirmare, Prudentium in hoc versu minime agnoscere traditionem illam vulgarem de lapide angulari superstite, neque, me invito, id affirmabit, neque facile revincetur.

125. Aliqui vulg., Vatt., N, Y, Z, AA, *spernunt*; *ve-niunt, spernant*. Giselinus ad oram 2 ed., *quem Judæi reprobantur*. Aliter scripti.

124. Sich., Ald., Rat., Prag. a secunda manu, Mar., Alex., Vatt. A, B, I, Q, Weitz. cum suis mss., et *lapidum compago novorum*. In Prag. a prima manu, et *lapidum compago priorum*. Gisel. in textu, et *laterum compago duorum*. Heinsiani et Gisel. ad marg., et *lapidum compago duorum*, quod exstat in Vall., Vatt. N, Y, Z, AA, BB. Barthius præfert *laterum compago duorum*. *Faciet enim*, inquit, *protuberantem angulum duobus sibi junctis eminentior, unde et lapis offensivus dicitur*. Sed recte procedit *lapidum compago novorum*, nam Christus caput est novi templi (Ecclesiæ) et *compago lapidum novorum*, ex quibus templum hoc consurgit, tanquam ex vivis et electis lapidibus. Ad Ephes. II, 19 et seq.: *Estis cives sanctorum, et domestici Dei: superædificati super fundamentum apostolorum et prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Jesu.*

Titulus 32, *Ex aqua vinum* in Alex., Thuan., Ald., Weitz. In Rat., Vat. I, *Aqua vinum*. Vat. B, Mar., *Aqua in vinum conversa*. Giselinus, *Vinum ex aqua factum*. Vide Joann. cap. II. Angelus M. Baudinius edidit Florentiæ anno 1746 Observationes in antiquam tabulam eburneam sacra quedam D. N. J. C. mysteria anaglyphico opere exhibentem. Anterior tabulæ hujus facies miraculum exhibet, quo Christus aquam sex hydriis contentam in vinum convertit.

126. Vatt. B, I, Rat., Weitz., *forte Galilæis jam deerant*; cæteri, ut edidimus. Prag., *deerant jam*. Gifanius ex vet. cod., pag. 438 Ind. Lucr. in *synecphronesi seu episynalopu* communem lectionem tenuit.

- Christus vasa jubet propter aquaria tym- A
[phis
681 Impleri; inde meri veteris defunditur
[unda.
33. *Piscina Siloa.*
Morborum medicina latex, quem spiritus horis
130 Eructat variis, fusum ratione latenti,
Siloam vocitant: sputis ubi collita cæci
Lumina Salvator jussit de fonte lavari.
34. *Passio Joannis.*
Præmia saltatrix poscit funebria virgo
Joannis caput, abscissum quod lance reportet
135 Incestæ ad gremium matris: fert regia donum
Psaltria, respersis manibus de sanguine justo.
682 35. *Per mare ambulat Christus.*
It mare per medium Dominus, fluctusque li- B
[quentes

- Calce terens, jubet instabili descendere cymba.
Discipulum: sed mortalis trepidatio plantas
140 Mergit, at ille manum regit, et vestigia firmat.
36. *Dæmon missus in porcos.*
Vincla sepulcrali sub carcere ferrea dæmon
Fregerat: erumpit, pedibusque advolvitur Iesu.
Aet hominem Dominus sibi vindicat, et jubet
[hostem
Porcorum furere greges, ac per freta mergi
37. *Quinque panes et duo pisces.*
145 Quinque Deus panes fregit, piscesque gemellos:
His hominum large saturavit millia quinque.
683 Implentur nimio micarum fragmine
[corbes
Bis seni: æternæ tanta est opulentia mensæ.
38. *Lazarus suscitatus a mortuis.*
Conscius insignis facti locus in Bethania

GLOSSÆ VETERES.

127. Vasa aquaria, *hydrias*, l.
128. Inde, *vel unda*.—Meri veteris, *vini nobilis*, l.
129. Latex, *scilicet erat*.—Spiritus, *scilicet ventus*,
vel flatus, l.
131. Siloam, *id est missum*, l.
134. Lance, *disco*, l.

135. Incestæ, *maculatæ, vel stupratæ*, l.
136. Saltatrix, *saltatrix*, l.
138. Calce, *pede*.—Instabili, *vento jactata*.—Cumba,
nave, aliter cymba, Iso.
139. Discipulum, *Petrum*.—Plantas, *scilicet ejus*, l.
144. Furere, *in furias agere*, l.

COMMENTARIUS.

127. *Vas aquarium* Varro dixit. Vide Lexicon Forcellini.
128. Gifan. loc. cit., verbo *UNDA*, legit *unde meri veteris defunditur unda*, et notat, doctum hunc poetam vini undam dixisse, ut Psych. vers. 570 *rorem vocat vinum*. Glossa Rat. interpretatur *undam copiam magnam*. Plerique habent *inde veri*; Giselinus *unde*. Fabr., *perfunditur*, pro quo alii *defunditur*, alii *diffunditur*, alii *difunditur*. In Vat. A mendum in signe ordo pro *unda*.
Titulus 33, *Piscina Siloa*, consentientibus plerisque scriptis, et editis. In cod. Vat. I, *Piscina Syloa*. Legendum cap. ix Joann., et Apoth. vers. 680.
129. Ald., Egm., *latet, quam*. Pal. et Vat. A, *latet, quem*, cum Heinsianis. In Vatt. B, l, Mar., Prag., Itat., Alex., Weitz., Gis. et aliis, *latex, quem*. Teol. in uno Vat. invenit *latet, quem correctum per latet, quam*. Aliqui habent *oris*, sed legendum *horis*.
130. Fabr., Ald., *fusam, scilicet medicinam*, quod ex correctione exstat in uno Vat. apud Teol.
132. Alex. a prima manu, *jussi*; Egm., *jussis*, mendose.
Tetrastichon 34, *Passio Joannis* in plerisque Giselinus, *Cædes Joannis*. Weitzius *Passio Joannis Baptistæ*. Consule cap. xiv Matth.
135. Diligentiam Giselini in secundis curis effugit hoc mendum *salvatrix* corrigendum per *saltatrix*. Prag., *posuit, male*, pro *poscit*.
134. Aldus ita interpungit, *Joannis caput abscissum quod lance reportat. Incestæ gremium ad matris fert regia donum Psaltria*. Giselinus, Alex., Vat. A, *reportet*. Vat. B, Mar., Prag., Rat., *reportat*.
135. Fabr., Gis., in *gremium*.
136. Rat., Sichardus, Mar., Weitz., Urb., Vatt. B, l, Q, CC, *saltria*. Prag., Gis., *psaltria*. Alex., *psalteria*, correctum *psaltria*. Aldus, *paultria*. Vatt. D, N, *saltatrix sparsa*; Vall., *salta*, et supra *saltria*. Præfero *psaltria*. Macrobius lib. ii Saturn., cap. i: *Non desuere qui psaltriam intromitti peterent, ut puella ex industria supra naturam mollior, canora dulcedine, et saltationis lubrico exerceat illecebriis phitosophantes*. Ita etiam vocant Livius et Quintilianus. Vide Bulengerum, de Conviviis.
Titulus 35, *Per mare ambulat Christus*. Aldus, *Per mare ambulasse Christum*. Gis., *Christus per mare ambulat*. Ex Matth. cap. xiv.

PATROL. LX.

138. Pro *cymba* alii *cumba*, alii *cimba* habent.
139. Apud Weitzium Giselinus, *mortales*; sed alium Weitzius voluit indicare, nam Giselinus habet *mortalis*. In Oxon., *plantis*. Vide not. vers. seq.
140. Gifan. Ind. Lucr., verbo *MARE MAGNUM*, legit *mergitat*, non *mergit, at*. Giselinus, *mersitat*. In Egm., *plantas mergitur* eleganti Græcismo, ut putat Heinsius. In Oxon., *plantis mergitur*. Apud Weitzium in unis Gold., *mergitat*; in Pal., *mergitur*. Aldus, Weitz., Mar., Rat., Prag., Alex., nulliqua Vat., *mergit, at*. Aldus, *manum regit*; alii, *manum regit*; nonnulli, *manu regit*, ut Vatt. D, Z, AA, et Rott., quod Heinsius non audeat damnare: nam in simili versu Virgilii in *Æneid.*, *Trunca manum pinus regit, et vestigia firmat*, in perveustis exemplaribus non paucis invenerat *manu*: et Prudentius Virgilium imitatus est.
Tetrastichon 36, *Dæmon missus in porcos*, ex scriptis et editis, Aldus, *Dæmonium missum in porcos*. Vide Matth. viii, Marci v, Lucæ viii.
142. In Rat. recenti manu, prioribus erasis, *pedibus revolutus Iesu*: de quo corrigendi vel corrumpendi potius genere sæpius locuti sumus.
144. Vatt. B, l, Mar., Rat. a prima manu, Sich., Gis. in textu, Weitz., *furiare*: quod æmulatus videtur Theodulfus de eadem re, *Das pecorum furiare greges, justissime judex* apud Heinsium. Horatius lib. i, oel. 25. *Quæ solet matres furiare equorum*. Heinsiani, Ald., Pal., Vall., Alex., Urb., Vatt. D, Q, Z, *raptare*. Vat. N, *captare*, Vat. A, *reputare*, quæ duo postrema penitus sunt rejicienda. In Mar. glos-a *GREGES, id est, per greges*.
Titulus 37, *Quinque panes, et duo pisces*, consentientibus omnibus editis et scriptis quos vidi.
147. Fabr., Gis., *minimo*. Alii, etiam Gifan. Ind. Lucr. verbo *Visu*, pag. 450, *nimio*. Dicit autem *nimio fragmen*, quod superfuisset, quasi superfluum, ut notat Mariettus. Hæc et alia de Christi miraculis simillimis verbis in hymno *Omni hora* et in Apoth. explicari, autem monui.
148. Egm., mendose, *opulentia* pro *opulentia*.
Titulus 38, *Lazarus suscitatus a mortuis*, ex præstantioribus mss., Aldo. Weitzio, et aliis. Gis., *Lazarus suscitatus*. Lege Joann. xi. Cætera desunt in Vat. A, qui corruptis inu- est in aliis quæ adsunt.

150 Vidit ab inferna te, Lazare, sede reversum. A
Apparet scissum fractis foribus monumentum,
Unde putrescentis redierunt membra sepulti.

39. *Ager sanguinis.*

Campus Hacheldemach sceleris mercedem nefandi
Venditus, exsequias recipit tumulosus humandas.

155 Sanguinis hoc pretium est Christi. Juda emi-
[nus arctat
Infelix collum laqueo pro crimine tanto.

684 40. *Domus Caiphæ.*

Impia blasphemi cecidit domus alta Caiphæ:
In qua pulsata est alapis facies sacra Christi.
Hic peccatores manet exitus: obruta quorum

160 Vita ruinosis tumultis sine fine jacebit.

41. *Columna ad quam flagellatus est Christus*
Vinctus in his Dominus stetit ædibus, atque
[columnæ
Annexus tergum dedit, ut servile, flagellis.
Perstat adhuc, templumque gerit veneranda
[columna,
Nosque docet cunctis immunes vivere flagris.

42. *Passio Salvatoris.*

165 Trajectus per utrumque-latus, laticem, atque
[cruorem

685 Christus agit. Sanguis victoria: lympha
[lavacrum est.

Tunc duo discordant crucibus hinc inde latrones
Contiguus: negat ille Deum, fert iste coronam.

43. *Sepulcrum Christi.*

Christum non tenuit saxum, non claustra se-
[pulcri:

GLOSSÆ VETERES.

153. Acheldemach, aliter Acheldama, nomen agri,
id est, ager sanguinis, Iso.

154. Exsequias, corpora, I.

159. Hic peccatores, hic, id est, talis, I.

161. Stetit, aliter stitit. — Atque columnis, scilicet
his, I.

165. Per utrumque latus, poetica exaggeratione
rei, I.

COMMENTARIUS.

Titulus 39, *Ager sanguinis*. Aldus, *Ager Acheldemach*. Factum narrat Matthæus cap. xxvii.

153. Aldus, *Acheldemach*. Mar., *Acholdema*, sed additum *ch*, ut sit *Acheldemach*, quod exstat etiam in Prag. In Rat., *Acheldemac*; in Gis., *Haceldema*. Weitzius, *Hacheldemach*. In Vulgata, *Haceldama*, quod in textum posset induci. Mazochius vol. III Spicileg. Bibl., pag. 55, probat, adhuc medio seculo xii hunc campum retinuisse nomen *Haceldama*, in eoque peregrinos fuisse tumulatos.

155. Aldus perperam, *Judæ minus arctat Infelix collum laqueus*. Vat. Q, Gis. ad oram, *Judæ nimis arctat Infelix collum laqueus*. Gis. ad marg. pro diversa lectione, Gifaninus in *MARE MAGNUM* Ind. Lucr., *Juda nimis arctat Infelix collum laqueo*. In Nomsio, *Judæ minus arctat Infelix collum laqueus*. Vatt. D, O, N, *Judas eminus arctat Infelix collum laqueus*. Vatt. Y, AA, (C, BB, *Judas eminus arctat Infelix collum laqueo*. In editione Parmensi male interpungitur: *Juda eminus arctat Infelix collum laqueo, pro crimine tanto*. Vera lectio est *Juda eminus arctat Infelix collum laqueo*, quam tenent Alex. (in quo supra est *laqueus*), Mar., Rat., Prag., Vatt. B, I, Z, Urb., Gis., Weitz., Val. et alii. Frustra conjicit Heinsius *Judæ manus arctat Infelix collum laqueo*. Frustra Gifaninus putat, Prudentium non ita locutum *Juda*; ut enim dicit *Helia*, *Belia*, et similia, sic *Juda* dicere potuit. Eleganter *eminus* ponitur ad significandum, *Judam* suspensum periisse. In passione Romani vers. 109, *Eviscerandum corpus eculeo eminus Pendere*. Cathem. hymno 9, vers. 109: *Hunc eminus aere ab alto*. Mariettus pro *eminus* suspicabatur *minus*, id est pretium. Sed repugnat metrum.

Titulus 40, *Domus Caiphæ*. Consule Matth. xxvi.

157. Ald., Urb., Alex. a secunda manu, Heins., Teol., ecce; alii, *alta*, cum Mar., Vatt. B, I, Rat., Prag.

159. Aldus, mendo-se, *peccato is*.

Tetrastichon 41. Giselinus, *Columna, ad quam Christus flagellatus est*. Alii ut posui in textu. Vide Marci xv.

161. Vatt. B, D, I, Prag., Rat., Mar., Weitz., atque columnis. Alex., Urb., Gis., A d., Pal. et alii, *columnæ*, quod magis placet: nam infra *veneranda columna*.

162. Vat. I, Rat. a prima manu, Mar. a prima mauu, Weitz., *annexum tergum*. P. o *servile* in Mar.

erat *servire*, et glossa *scilicet potuisset*; postea factum *servile*.

163. De templo venerandæ Columnæ lego apud S. Hieronymum epist. 27, de Locis Hierosolymit.: *Ostendebatur illic columna, ECCLESIAE PORTICUM SUSTINENS, infecta cruore Domini, ad quam vinctus dicitur et flagellatus*. Hinc intelligis, quid sit *templumque gerit*. Beda in medio ecclesiæ suo tempore fuisse testatur. Meminit quoque columnæ hujus et miraculorum Gregorius Turonensis in lib. de Gloria martyrum. Vide Lipsium lib. ii de Cruce cap. 4, ubi probat, *solitos ad columnam verberari*. Ea sacra columna nunc Romæ exstat in templo S. Prædixis. Quippe facile hæc memoria inter pios Christianos ad nos usque potuit et debuit conservari.

164. Egm., *immune-es*, male, pro *immunes*.

Titulus 42 idem in omnibus quos vidi, *Passio Salvatoris*.

165. In aliis, *transjectus*; in aliis, *trajectus*. Conjectura quorundam, legendum *Trajectusque latus dextrum*, ne scilicet utrumque latus dicatur trajectum, explosa est in not. ad hymn. Cath. 9, vers. 86, ubi hanc singularem sententiam expendimus. Vel ex hoc solo tetrasticho asseri potest, Prudentium Ditochæi esse auctorem, sibi ubique constantem. In edit. Col'on. ad marg. ex vet. lib. notatum est, *laticemque cruorem* pro diversa scriptura, sed *laticem, atque cruorem* vera est scriptura. Gaspar Sagittarius edidit dissertationem de laticera, qua perforatum est latus Jesu Christi; de qua locutus sum in comment. loc. cit. Nonnulli eum vocant *Carolus Sagittarium*, quod nominis ejus sola prima littera exprimi solet C. Sed ea littera indicat Casparem, pro quo nos frequentius Casparem dicimus.

166. In Gold. glossa AGRI, *sudit*. Aldus, *victoria sanguis*. Alii plerique, *sanguis victoria*. In Aldo deest verbum substantivum *est* post *lavacrum*. Per sanguinem, qui e latere Salvatoris fluxit, martyrium, per aquam baptismum indicari multi aiunt. Orientius apud Martenium tom. V Anecd., *Martyrium sanguis sibi vindicat, unda lavacrum*.

Tetrastichon 43 deest in Aldo, Torn. et in multis codd. mss. Vide Matth. xxviii; et de resurrectione sanctorum qui dormierant, cap. xxvii, vers. 55. Verus hi non videntur Prudentiani; sed constat nihilominus ex antiquis monumentis, sepulcrum et resurrectionem pingi et sculpi olim conuevisse. Exemplo

170 **686** Mors illi devicta jacet : calcavit abyssum. A
Sanctorum populus superas simul ivit ad oras,
Seque dedit multis tactuque oculisque pro-
[bandum.

44. *Mons Oliveti.*

Montis Oliviferi Christus de vertice sursum
Ad Patrem rediit, signans vestigia pacis.

175 Frondibus æternis præpinguis liquitur humor :
Qui probat infusum terris de chrismate donum.

45. *Passio Stephani.*

Primus inquit Stephanus mercedem sanguinis,
[imbri

GLOSSÆ VETERES.

175. Frondibus æternis, *semper virentibus*, I.

176. Probat, *confirmat*, I.

177. Imbri, *grandine*, Iso.

179. Fraudi, *crimini*, Iso.

Afflictus lapidum : Christum tamen ille cruentus
Inter saxa rogat, ne sui lapidatio fraudi
Hostibus. O prima pietas miranda coronæ!

687 46. *Porta speciosa.*

Porta manet templi, Speciosam quam vocita-
[runt,

Egregium Salomonis opus : sed majus in illa
Christi opus emicuit : nam claudus, surgere
[jussus

Ore Petri, stupuit laxatos currere gressus.

47. *Visio Petri.*

185 Somniat illapsus Petrus alto ex æthere discum

184. Damnatos currere gressus, *debilitatis sibi pe-
dibus*. — Damnatos, *debiles*, Iso, Vat. I. *Laxatos*,
Prag.

COMMENTARIUS.

sit nummus vetus eum Græca epigraphe *Anastasis*, B
sive resurrectio, sepulcro, militibus exterritis, etc.,
quem beneficio eminentissimi Stephani Borgiæ, an-
tiquitatum omnium studiosissimi et peritissimi, hoc
ipso tempore in sacrum cardinalium collegium ascrip-
ti, delineatum hoc loco repræsentato, ut iudicium fa-
cilius ferri possit.

Ex ære Vilitris in Museo Borgiano.

De simili nummo diu litigarunt Joannes Tristanus a
S. Amante et Jacobus Sirmondus. Eundem expendit
Franciscus Vavasor us cap. 2 de Forma Christi, et
parum exacte delineatum e suo museo cl. Victorius
exhibuit in comment. de Nummo æreo, ubi de anti-
quis imaginibus Christi disputat, et templum rotun-
dum vocat quod nos sepulcrum Christi diximus.
Sirmondus enim existimat, esse templum *Anastasin*
a veteribus dictum, et in loco resurrectionis erectum.

Titulus 44, *Mons Oliveti*. In Aldo, *Mons Olivetum*.
Lege cap. 1 Actuum apost.

173. Egm. et Gis. ad *omni oliveti pro oliviferi*.
Latinus recte *oliviferi* posuit pro *oliviferi*, quod reperit
in Torn.

174. Heins., Cif. ex vet. lib. ita interpungunt,
*signans vestigia pacis Frondibus æternis : præpinguis
liquitur humor*. Non placet : nam poeta videtur intel-
ligere vestigia quæ Christus, ad Patrem ascendens, D
dicitur impressa reliquisse : quæ *pacis* vocat, ad mon-
tem oliviferum alludens, et effectum ascensionis con-
siderans. Postea frondibus olivarum manasse humo-
rem ait, qui donum chrismatis significaverit. Appel-
lat autem *frondes æternas olivæ*, ut Virgilius lib. II
Georgic., *Palladia gaudent silva vivacis olivæ*, ut mys-
ticum sensum præteream. Sic hymno 12 Peristeph.,
vers. 54 : *Frondem perennem chrismatis feracem de
oliva*, melius quam alii *fontem*. De vestigiis in vertice
montis Oliveti impressis plura exstant Patrum testi-
monia, Augustini, Paulini, Severi Sulpicii, Optati,
Bedæ, quorum loca indicat Calmetus in Diet. Bibl.

175. In Rat. a prima manu, *linquitur*, recte emen-
datum per *linquitur*.

Titulus 45, *Passio Stephani*. In Vat. B, I, Mar.,
Rat., Weitzio, *Passio S. Stephani*. Vide cap. vi et vii
Act. apostolorum.

177. Vatt. B, I, Mar., Prag., Rat., *imbri*. Ald.,
Gis., Alex., Urb. et alii, *imbri*, more Lucretii et au-
tigniorum. Omitto Weitzium, qui, nesio ex quo e-
dice, *ymbre* edidit. In hymno S. Laurentii, vers. 371,
Stephanus per imbrem saxum.

178. Mar. a prima manu, *cruenta*.

180. Mar., Sieh., Vatt. B, I a prima manu, Q, A V,
Rat., Weitz., Vall., Gold. a prima manu, *misera*.
Multo magis probò *miranda* cum Ald., Gis., Alex.,
Prag. et aliis. *Primam coronam* vocat protomartyrem
Stephanum, pulchre alludens ad ejus nomen. Bem-
bus in hymn. ad S. Stephanum falso ait, minores nomen
Stephano ex martyrii corona fecisse : nam ante mar-
tyrium Stephanus vocabatur.

Tetrastichon 46, *Porta speciosa*. Ex cap. III Act.
apost.

181. Prag., minus bene, *speciosa*.

C 182. Manebat superstes pars atrii gentium a Salo-
mone constructi. Vide Villalpandum lib. III de Tem-
plo, cap. 9. Porta vero illa *Speciosa* ex ære Corinthio
fuisse a Josepho dicitur.

183. In multis antiquis mss., *clodus* ex usu veteri
pro *claudus*.

184. Ald., Gis. in textu, Alex., Torn., Gall., Rat.
pro diversa scriptura, Prag. pro glossa, *laxatos*. Vatt.
B, I, Q, AA, Urb., Mar., Prag., Rat. a prima manu,
Thuan., Weitz., Torn. in margine, Heinsius et alii,
damnatos. In Vat. I glossa, *debiles*. Confer glossam
Isonis. Heinsius ex *laxatos*, et apud Egm., *laxatos*,
conjecit *laxatos* : quæquam putat, eleganter et præ-
tice omnino dici posse *damnatos* gressus, ut Hamar-
tig. vers. 650 : *Damna aures, Pater alme, meas*. Teo-
lius conjecturæ Heinsii adhæsit, advertens tantum
duos Vatt. habere *damnatos*.

Lemma tituli 47, *Visio Petri*. In Mar. et Rat.,
Somnium Petri. Lege cap. x Act. apost.

185. Solent mystici visionem etiam claram, in men-
tis excessu a Deo infusam, *somnium* appellare. Pru-
dentius, semper sui similis, de Apocalypsi Joannis
evangelistæ hymn. 6 Cath., vers. 113 : *Tali sopora
justus Mentem relaxat heros*. Cum enim visiones fere
contingant in ecstasi seu alienatione mentis a sensibus
corporis, congruente vocabulo visiones pro similitu-
dinem *somnia* dicuntur. Somnium Epimenidis Cro-
tensis philosophi ad annos 57 aut 50, ut alii dicunt,
neque cujusdam pueri apud Plinium lib. VII, cap. 57,
ad annos 57 per mentis excessum explicant, qui eas
historias credunt : ac similiter dicunt, qui tuentur,
septem sanctos Dormientes somno captos in spelunca
ad ducentos fere annos revera dormisse, quod cl.
Joseph Simonius Assemanius tom. I Bibl. Orient.

Confertum omnigenis animalibus. Ille recusat A
Mondere : sed Dominus jubet omnia munda
[putare.

Surgit, et immundas vocat ad mysteria gentes.

688 48. *Vas electionis.*

Hic lupus ante rapax vestitur vellere molli :

190 Saulus qui fuerat, fit adempto lumine Paulus.

Mox recipit visum, fit apostolus, ac populorum
Doctor, et ore potens corvos mutare columbis.
49. *Apocalypsis Joannis.*

Bis duodena senum sedes pateris, citharisque,
Totque coronarum fulgens insignibus, agnum

195 Cæde cruentatum laudat : qui evolvere librum,
Et septem potu't signacula pandere solus.

GLOSSÆ VETERES.

188. Surgit, e somno, I.

192. Et ore potens, scilicet fit, Iso.

195. Qui evolvere, vel quia volvere, Iso.

COMMENTARIUS.

pag. 355 et seqq., multis rationibus conatus est persuadere. Vide hy num 10 Cath., not. ad vers. 56. S. Bernardus de sublimi animæ contemplatione explicat omnium sponsæ in Canticis cantic., ut dixi in comment. ad vers. 77 hymn. 6 Cathem.

Titulus 48, *Vas electionis.* Giselinus, *Paulus vas electionis.* Ad-is cap. ix Act. apost.

189. Prag. et Rat., *vestitus.* Nomina et adverbia locum præsentem demonstrantia, ut *hic, in his ædibus*, et similia, ostendunt hos titulos pro picturis quæ in templis exhiberi solebant fuisse compositos, ut dictum est num. 66 proleg. S. Paulinus de hujusmodi pictura Nat. 9 : *Quæ super exprimitur titulis, ut littera monstret Quod manus explicuit.* Ex eodem Paulino intelligitur cur duplicis Testamenti pictura duplex cibus, sive Dituchæum pos-it appellari : *Qui videt hæc vacuis agnoscens vera figuris, Non vacua fidam tibi pascat imagine mentem.*

190. Prag., fit dempto.

191. Vatt. AA, BB. fit apostolus apostolorum, perperam et contra metrum. Paulus doctor populorum dicitur, ut in hymn. SS. Apostolor. Petri et Paul. *gentium magister.*

Tetrastichon 49, *Apocalypsis Joannis.* Visio exponitur ex Apocalypsi cap. iv et v.

195. Ald., Mar., Rat., Prag., Vat. B, I, Gis. in textu, Weitz. et alii, *qui evolvere.* Alex., Thuan., Urb., Vat. Q, Egm., *qui volvere.* Gisel. ad mar., *quia volvere.* Diversa lectio in Vall. et Vatt. Y, Z, AA, BB, CC, *qui solvere.* Et placet hæc lectio, quæ propius accedit ad Apocalypsis verba : *Aperire librum, et solvere signacula ejus.* Cæterum gravior est auctoritas codicum, in quibus est *evolvere* : et *evolvere* pro *aperire* recte de volumine dicitur. In Vat. I, post ultimum versum, *Expliciunt tituli historiarum.* In Goldasti Manuali biblico hoc ipsum, et postea, *Sequuntur glossæ Isonis.*

PRÆFATIO LIBRI PRIMI CONTRA SYMMACHUM.

689 Paulus præco Dei, qui fera gentium
Primus corda sacro perdomuit stylo,
Christum per populos, ritibus asperis

C Immanes, placido dogmate seminans,
5 Immansueta suas ut ceremonias
Gens pagana Deo sperneret agnito,

GLOSSÆ VETERES.

1. Paulus, *quia grande negotium est vincere vipeream linguam tanti oratoris, præmisso exemplo Pauli apostoli, quem vipera momordit, sed non læsit, tiam ipse invocat divinum auxilium contra vipereum documen-*

tum, Prag.

2. Stylo, *prædicatione*, Iso.

4. Immanes, *feroces, vel crudeles.* — Seminans, *docens*, I.

COMMENTARIUS

Inscriptionem apposui quam habet Mar. In Vat. A, nullus est titulus. In Alex., *Incipit contra orationem Symmachi liber I.* Ald., *contra Symmachum liber I.* Egm., *Contra Symmacon.* Boher. prior, *Contra orationem Symmachi.* In Vat. T, qui glossemata continet, *Contra Symmachum lib. I. Nunc de præfatione.* Alicubi a primo verbo hic liber vocatur *Paulus.* Vide alia cap. 4 proleg. Juretus et Grangæus peculiaribus commentariis hos libros illustrarunt. Ansaldo sermone Italico convertit, de quibus a nobis dictum cap. 3 proleg. Juretus elegantissimos hos libros dicit, eisque Symmachi rationes accurate refelli, atque convelli affirmat. Usus est vetustissimo codice, ex cujus collatione varietates Scripturæ exhibet.

V. 1. Nomen *præco Dei* apostolis a primis Ecclesiæ sæculis tribuebatur, ut cernere licet in Vita S. Petri, quæ S. Clementi attribui solet. Sæculo iv videtur fuisse in nonnullis Ecclesiis præco, qui fideles ad ecclesiam convocaret. B. Eusebius episcopus Alexandrinus in oratione de Die dominico : *Vocat ad ecclesiam præco (ὁ κήρυξ), omnes somnum obtendunt et infirmitatem.* Prudentius Paulum *præconem Dei* nominat,

Petrum vero in præfatione lib. ii, *summum discipulum Dei*, ut unicum Ecclesiæ caput innuat.

4. Oxon., *placido dogmate.*

5. Egm., *et, male, pro ut.* Ald. et Teol. scribunt *cærimonias*; melius *ceremonias*, aut *ceimonias*, ut metro consulatur. Heinsio non displicet *jam mansueta* in priori Rott. Potest etiam accipi *immansueta* pro *mansueta*, ut *infractus* pro *fractus*. Giselinus ait, in excusis duo esse verba *in mansueta*, quod vitium putat contigisse ex inepto illo et aspero scribendi modo *immansueta, inlustris, inludo, inradio*, et auctoritate Virgilio, Ciceronis, M. Scauri, Prisciani, Servii contrariam scribendi rationem tueri conatur. Nunc plerique aliter sentiunt, et a *pellare*, aliaque asperiora me non rivali libenter scribunt.

6. Mar., *mens pagana.* Melius *gens*, agitur enim de Apostolo gentium. *Paganus* pro ethnico et gentili, sive idolorum cultore, accipitur a Christianis scriptoribus. Orosius lib. i, cap. 1 : *Præceperas mihi uti adversus vaniloquam pravitatem eorum qui alieni a civitate Dei, ex locorum agrestium compitis, et pagis pagani vocantur, vire gentiles, etc.* Alii alias rationes hujus signifi-

- 690** Actus turbinibus forte nigerrimis,
Hibernum pelagus jam rate debili
Et vim navifragi pertulerat noti.
- 10 Sed cum cærulei prælia gurgitis
Jussisset Domini dextra quiescere,
Ad portum fluitans cymba relabatur,
Exponitque solo littoris uvidi
Contractos pluvio frigore remiges.
- 15 Tunc de littoreis sepibus algidi
Arentum prope brachia palmitum
Convectant, rapidos unde focos struant.
Fasces quisque suum congerit ignibus,
Expectans calidi luxuriam rogi.
- 20 Paulus, dum fragiles cogere surculos,
691 Et densere foci congeriem studet.
Incautam cumulis inseruit manum,
Torpebat glacie pigra ubi vipera,
Særmæntis laqueos corporis implicans,
- 25 Quæ postquam intepuit fomite fumeo,
Laxavitque ferox colla rigentia,

- A** Jam flecti facilis, rettulit ad manum
Vibrato capite spicula dentium.
Hærentem d'giti vulnere mordicus.
- 30 Pendentemque gerens Paulus inhorruit.
Exclamant alii, quod cute livida
Virus mortiferum serpere crederent.
At non intrepidum terret Apostolum
Tristis tam subiti forma periculi.
- 35 Attollens oculos, sidera suspicit,
Christum sub tacito pectore murmurans,
692 Excussumque procal decutit aspidem.
Abjectus coluber verberat æra,
Atque oris patuli solvit acumina.
- 40 Mox omnis sanies deserit, et dolor,
Ceu nullo laceram vulnere, dexteram
B Siccatusque perit vipereus liquor
Hydrum præcipitem dum rotat inpetus,
Arsurum mediis intulit ignibus.
- 45 Sic nunc post hiemem, vimque trucis freti,
Quo jactata ratis tunc sapientiæ est,

GLOSSÆ VETERES.

7. Actus, *auctus*. — Turbinibus, *tempestatibus*, l.
8. Hibernum, *tempestuosum*. — Debili, *infirmi*, l.
9. Navifragi, *naufragium facientis*. — Pertulerat, *passus est*. — Noti, *venti*, l.
10. Prælia, *tempestatem*, l.
11. Dextra, *potestas*, l.
12. Cymba, *cumba Græce, Latine CYMBA*, l.
14. Contractos, *fatigatos*. — Pluvio, *pluviali*, l.
15. Algidi, *frigidi*, l.
16. Propere, *festinanter*. — Brachia, *sarmenta*, l.
18. Congerit, *comportat*, l.
19. Luxuriam, *abundantiam*, l.
21. Congeriem, *palmitum*, l.
24. Laqueos implicans, *involvens*, l.
25. Intepuit, *incoluit*. — Fomite, *igne*, l.
26. Laxavit, *erexit*. — Rigentia, *ante rigentia frigore*, l.

27. Facilis, *post calorem*, l.
28. Spicula, *acumina*, l.
29. Mordicus, *mordaciter, id est in mordendo; ad verbum*, l.
31. Quod, *eo quod*. — Livida, *nigra, livore plena*, l.
32. Mortiferum, *trahendo*. — Serpere, *creescere, inde serpens*, l.
36. Murmurans, *orans*, l.
37. Aspidem, *aspides vocamus omnes serpentes minores*, l.
45. Hiemem, *post persecutionem*, Vat. A. *Post persecutionem regum et imperatorum gravissimam: figura mystica*. — Trucis freti, *asperit mundi*, Iso.
C 46. Ratis, *Ecclesia, vel fides sanctæ Ecclesiæ: allegorizat, quid significaverit illa tempestas, quid dextera manus Pauli, quid morsus serpentis*. — Sapientiæ, *Christi*, l.

COMMENTARIUS.

cationis investigant, et tradunt. Vide comment. ad vers. 448 hujus lib. 1, et Gothofredum ad tit. cod. Theod. de Paganis. Quod ait Prudentius *Deo agnito*, fortasse respicit Deum Ἰσχυρὸν Atheniensem, de quo in Actis apostolorum.

7. Historia hæc refertur cap. xxvii et xxviii Act. apost. Virgili est *Tempestatibus actus*, et xi Æn., *Nigro circumdata turbine corpus*.

9. Prag., Urb. male *naufragii*. In nonnullis vulg., *naufragi*, contra metrum.

10. Poëtica venti in mari *certare*, et *præliari* dicuntur, quod multis exemplis patet.

12. Nonnulli scribunt *cumba*. Portus hic indicatus est insula Melitensis.

13. Vat. A, male, *littoris solo*. Nec melius Urb., *exponit solo*.

14. Heinsius sine idonea ratione mavult *contactos*, uti apud Virgilium et Phædrum. Agnovit postea apud Phædrum etiam legi *Musca contracta frigore*. Teol. ex conjectura Heinsii edidit *contactos*. Præcesserat Cellarius. *Pluvium frigus* Maronis est in Georg.

15. Rat., Prag., Mar., e *littoreis*.

16. Brachia vitibus attribuit Virgil. II Georg., *Tunc brachia tendit*.

19. Pal., *expectant*, minus bene.

20. Egm., *congere*, corrupte.

21. Ald., Widm. supra, Bong., Urb., vulg., *densare*.

23. Grangæus notat, proprie viperam feminam hic

vocari, quæ incuriosius postea *coluber, aspis, hydrus*, dicitur. Auctor Act. apost. vocat Ἰσχυρὰ, scilicet viperam feminam.

24. Vat. A a prima manu, *laqueis, male*.

34. Cell. et Teolius, *jam subiti*. Teol. ad marg., *tam subiti*, quod habent plerique edd. et mss.

35. Rat., *at tollens*. Mos hic attollendi lumina in cælum communis etiam erat ethnicis. Virg. IV Æn., *oculos attollere*.

36. Vat. A, *perperam, substracto pectore*. Chamillardus hanc phrasin *Christum murmurans* ferre non potest. Hæc phrasis, ait, *tam insolens mihi videtur, tam dura et barbara, ut vix credam alium ea usum*. At vero insolens non est accipi verbum *murmuro* hac significatione, scilicet loquendi submissa voce, ita ut sonus aliquis audiatur, non autem verba intelligantur. Ovidius VI Metamorph., *Quodque licet, tacito venerantur murmure numen*; et lib. XI, *Flebile lingua Murmurat exanimis*. Vide Peristeph. hymn. 1, vers.

47. *Voce murmur fuderit*.

57. Vat. A, Egm., Palat., *discutit*. Heinsius mallet *depulit, vel dispulit*, quia præce-sit jam *excussum*.

38. Vat. A, *objectus coluber*.

41. Mar., contra metrum, *draxtram*.

42. Vat. A, vitiose, *vipereus liquor*.

46. Ald., Mar. a prima manu, Rat. pro diversa lect., *sapientia*. Alii, *sapientiæ*; sed Heins. nullam varietatem animadvertit.

- Cum sub sacricolis territa regibus,
Vix panso poterat currere carbaso,
Afflictosque suos turbine sæculi
- 50 Vectarat, rabidis fluctibus innatans,
Morsum vulnificum lex pia pertulit.
Occultabat enim se prius abditum
693 Virus, nec gravidum protulerat caput,
Contentum involucris, atque cubilibus
- 55 Subter comprimere clausa silentia.
Sed dum forte lateas impietas riget,
Dextram justitiæ pigra momorderat,
Succensi stomacho fellis inæstuans.
Iheu, quam catholicam nil prope profuit
- 60 Puppim nasse sacri remigio styli,
Quem Paulus variis gentibus edidit
Vix portu placido tuta quieverat
Victrix, edomitis mille furoribus :
Vix astricta suis jam retinaculis
- 65 Vectoris stabili condiderat solo :

- A** Erumpit subito triste periculum.
Nam, dum præcalidos igniculos sibi
Solvendis adolent et senio, et gelu,
694 Dum virgas steriles, atque superfluas
70 Flammis de fidei palmitate concremant,
Ut concreta vagis vinea crinibus
Silvosi illuviem poneret idoli,
Palpavit nimius perniciem tepor.
Seps insueta subit serpere flexibus,
75 Et vibrare sagax eloquii caput.
Sed dextra impatiens vulneris irritos
Oris rhetorici depulit halius,
Effusum ingenii virus inaniter
Summa Christicolis in cute substitit.
- 80 Salvator generis Romulei, i recor,
B Qui cunctis veniam das pereuntibus,
Qui nullum status non operis tui
Mortalem, facili quem releves manu,
Hujus, si potis est, jam miserescito

GLOSSÆ VETRES.

47. Sacricolis, *sacrilegis*, l.
48. Carbaso, *doctrina apostolorum*, l.
51. Morsum, *hæreticam doctrinam*. — Pia, *Christiana*. — Pertulit, *passa est*, l.
52. Abditum, *sub Constantino*, l.
54. Involucris, *involutionibus*, l.
56. Impietas, *quæ intelligitur per viperam*, l.
58. Succensi, *invidi*. — Stomacho, *iracundia*, l.
60. Nasse, *nata*. — Styli, *sacræ prædicationis*, l.
61. Edidit, *scripsit*, l.
62. Tuta, *puppis*, l.
65. Condiderat, *commendaverat*. — Solo, *firmæ fidei*, lso.
67. Igniculos, *caritatis*, l.
68. Adolent, *incendant*. — Senio, *mundi, id est*
- idolorum*. — Gelu, *sine caritatis ardore*, l.
69. Superfluas, *frigore infidelitatis*, lso.
71. Concreta, *nata*. — Crinibus, *virgis*, l.
72. Poneret, *deponeret*, l. — Idoli, *pro idoli, Martini*, l.
73. Palpavit, *invenit*. — Perniciem, *errorem*. — Tepor, *calor, vel negligentia*, l.
74. Serpere, *cæpit*, l.
75. Eloquii, *hæreticorum*, l.
76. Dextra, *justitia*. — Irritos, *vacuos*, l.
77. Rhetorici, *eloquentis*, l.
82. Qui nullum, *qui nullum fecisti, qui non egeat tua gratia*, l.
83. Releves, *a peccatis*, l.
84. Hujus, *Symmachi, si est prædestinatus ad vitam*, Vat. A. — Si potis, *si possibile est*, l.

COMMENTARIUS.

47. Juretus in suo cod. reperit *sacricolis*, sed addit, **C** dendi posse, quod in quibusdam vulg. est *sacrilegis*.
48. In nonnullis vulg., *vix passo*, quod non est ubique rejiciendum. Gifanius contra A. Gellium verbo HISPANUS contendit, a *pando* non semper dici *passum*, sed vel *id*, vel *pansum*.
50. Mar. et Rat. pro div. script., minus bene, *veccarat* pro *veccarat*. Prag., Rat., Mar., Weitz., Fabr., Widm., Gis., *rapidis*; melius videtur *rabidis*, quod habent alii.
52. Ait Prudentius fidem Christianam sub imperatoribus ethnicis jactatam, et territam fuisse, et post illam tempestatem pertulisse morsum vulnificum. Etsi enim occultabat se virus abditum idololatriæ sub principibus Christianis, tamen erupit iterum, videlicet in oratione Symmachi. In Rat. abasis prioribus, hic et seq. versus ita legebantur, *se prius abditum. Viro nec nec gravidum protulerat caput*, quod totum ineptum est.
54. Vat. A erasis quæ prius fuerant, *Contentum implicitis vipera nexibus*. Id ideo factum, ne tertia in *involucris* corripiatur: de quo vide proleg. Alex. a secunda manu *involucris*.
55. Mar., Rat., Ald., Tornæs., Widm. supra, *quo premeret*: Palat., *cum premeret*. Alii, *subter comprimere*, stylo Prudentiano, ait Heinsius, scilicet producto e postremo in *comprimere* ratione cæsura.
59. Vat. A, *catholica*, male. Egm., *quam properum fuit*. Pal., *quam properum fuit*.
60. Alii *puppem*, alii *puppim* scribunt. Gis., *enasse*; Heins. suspicatur *inasse*.
61. Rat. a prima manu *quam*, minus bene.
63. Rat., *laboribus*; eadem manu pro div. lect., *furoribus*. Mar., male, *domitis*. Fortasse legendum *et domitis*.
64. *Retinacula* pro fune navis Propertius, Virgilius et alii.
65. *Vector* dicitur tam qui velit quam qui vehitur. Heins. conjicit *crediderat solo*.
66. Ald. *erupit subito*.
69. Vat. A, *cum virgas*.
70. Joann., cap. xv, de palmitate qui non manet in vite, et in ignem mittitur.
71. *Crines*, ut *comæ* de vineis poetice. Vat. A, male, *et concreta*.
72. In Rat. audax corrector, abasis prioribus, *idoli illuviem poneret impii*.
73. Rat., Weitz. scribunt *perniciem*.
74. De emendatione hujus versus scilicet *seps pro seps* multa a nobis dicta sunt cap. 22 proleg. Chamillardus interpretatur *SEPS INSUETA SEPE NOVA*. Cellarius exscribit Isonis glossam *SERPERE CÆPIT*. Puto intelligi posse *insueta* pro *assueta*: nam Prudentius non semel usurpavit *insuescere* pro *assuescere*.
84. Heins. edidit *si potis est*, sed magis probare videtur *si potis es*, quod vidit in altero Rott., et existat etiam in Vat. A. Sed plerique habent *si potis est*, quod defendit Gifanius in Ind. Lucr. verbo *viridans*, et intelligi potest, *si potis est Symmachus relevari, v. l. misericordiam consequi*. Gifanius explicat *si potis est*, ut in Terentio et antiquis, *si potest, si poterit pro si fieri potest*. Heinsius putat tunc dicendum *si potest*, non *si potis est*. At posse etiam dici *si potis est pro si fieri potest*, ostendit Forcellius in Dict.

- 85 **695** Præruptim in foveam præcipitis viri. A Obtestor, jubeas, ne citus impetus
Spirat sacrilegis flatibus inscius, Arsurum mediis inferat ignibus.
Erroresque suos indocilis fovet.

GLOSSÆ VETERES.

85. Præcipitis, *cadentis*, I.
86. Spirat, *pugnat*, I.

87. Fovet, *nutrit*, I.
88. Obtestor, *rogo, ut*, I. *Precor*, Rat.

COMMENTARIUS.

87. Vat. A a prima manu corrupte, *indocibilis*. Diversam vel potius contrariam significationem videtur habere *indocilis* hymn. 3 Cath., vers. 411.

89. Redit ad vers. 44, *Arsurum*, etc. In Mar., *Explicit præfatio*. De causa vero cur Prudentius hos duos libros contra Symmachum scripserit, quanquam animus est uberius olim disserendi, pauca nunc dicam. Augustus post Actiacam pugnam curiam Juliam in honorem Julii Caesaris extruxit, in eaque collocavit statuam et aram Victoriæ, ut senatores illuc convenientes thure ac mero supplicarent. Primus Constantinus Constantini Magni filius eam aram diruit: non ita multo post reposuit Julianus Apostata, nec Jovianus et Valentinianus Senior, Christiani imperatores, removerunt. Gratianus, Valentiniani Senioris Filius, non solum ejusmodi aram diruit, verum etiam sacerdotibus gentilibus Romanis ac virginibus Vestalibus emolumenta præstari solita negavit. Symmachus anno 382 gentilium senatorum nomine aram Victoriæ et emolumenta sacerdotum restituit a Gratiano postulavit; sed Damasus pontifex Romanus ad Ambrosium Mediolanensem episcopum libellum plurimum senatorum Christianorum misit, qui nihil se tale mandare affirmabant. Itaque, agente Ambrosio,

Symmachus ne auditus quidem fuit. Sed post Gratiani obitum Symmachus Valentiniano Juniori, Gratiani fratri, Relationem suam pro ara Victoriæ sacerdotumque privilegiis obtulit; quam Ambrosius, *memor legationis*, biennio ante sibi a Damaso mandata, duplici libello refutavit. Valentinianus Ambrosii consilium secutus est, neque aliter profecto seclæ Theodosius, cui postea *intimata fuit senatus legatio hujusmodi*, oblata, ut ex his verbis Ambrosii colligitur, eadem Relatione Symmachi vel summa rationum quibus innitebatur. Iterum Valentiniano legato missa in Gallias, nihil extorquere potuit, etiam absente Ambrosio. Postea vero Eugenius tyrannus, cum gentilium petitioni semel et iterum restitisset, tamen tertio postulantis annuit. Theodosius, Eugenio anno 394 prostrato, ejus acta pro superstitione pagana rescidit. Sub Honorio sæculo v ineunte cum Gothi Italiam invasissent, Symmachus, occasione hinc arrepta, iisdem rationibus quibus prius usus fuerat, de ara Victoriæ repetenda agere cepit, cujus conatus Prudentius penitus repressit. Colligitur autem ex Prudentio, statuum Victoriæ tanquam Urbis ornamentum diutius permansisse: quod confirmat Claudianus in *Panegy. de vi consulatu Honorii*.

CONTRA SYMMACHUM

LIBER PRIMUS.

- 696** Credebam vitilis ægram gentilibus Urbem C
Jam satis antiqui pepulisse pericula morbi,
Nec quidquam restare mali, postquam medicina
Principis immodicos sedarat in arce dolores.
Sed, quoniam renovata lues turbare salutem
Tentat Romulidum, Patris imploranda medela
[est,
- Ne sinat antiquo Romam squalere veterno,
Neve togas procerum fumoque, et sanguine
[tingi.
Inclytus ergo parens patriæ, moderatè et orbis
10 Nil egit, prohibendo, vagas ne pristinus error
Crederet esse deum nigrante sub ære formas:
Aut elementorum naturam, quæ Patris ars est

GLOSSÆ VETERES.

1. *Ægram, dicit propter idola. Urbem, Romam*, I.
4. Principis, *Constantini*. — Immodicos, *magnos*.
— In arce, in *principatu*, in *Roma*, I. *Roma*, Vat. A.
6. Patris, *omnipotentis Dei*. — Medela, *auxilium*, I.
7. Squalere, *sordescere*. — Veterno, *morbo, veter-*
nus morbus est qui et intercus, I.
8. Tingi, *pollui*, I.
9. Parens, *Constantinus*, Rat. *Constantinus, propter nimiam pietatem vocat eum parentem*, I.
10. Egit, *profuit*. — Error, *cultura deorum*, I.
11. Formas, *idola, demones*, I.

COMMENTARIUS.

In Mar. et Rat. exstat titulus quem ascripsi. In Urb., *Explicit prologus. Incipit liber I*. Prudentius libro primo idolatriam impugnat, altero Symmachi rationes diluit.

3. Prag. scribit *nec quicquam*, et sic semper. Alii, *nec quicquam*.
4. Cellarius cum Isone intelligit Constantinum. Ex tota carminis serie clare colligitur hunc principem esse Theodosium. Vide vers. 529 et seq. hujus libri.
5. Innuit poeta, post Theodosium novos exstitisse conatus pro idololatria.
6. Patrem hic intelligo Deum cum Isone.
7. Veternus sumi solet pro summo nimio, sive impugnavili fere dormiendi necessitate. A *vetus* sit *veternus*, et argute ait Prudentius antiquum veternum,

D arguens veteres errores. Isoni non assentior, quamquam aquam intercentem *veternosam* recte dixit Arnobius lib. 1, id est veterem.

9. Iterum redit sermo de Theodosio non de Constantino.

10. Vat. A., Egm., Pal., *ragus*, minus bene. Vocat formas *vagas*. Ritus gentilitius vocatur *error veterum* leg. 17. tit. 10, lib. xv de Paganis cod. Theod.

11. Egm., Pal., *credent, male*.

12. Aldus, *mendose, natura*. Recte dictum *Patris ars est*, quia etsi Deus arti alligandus non sit, tamen mirabili artificio operatur. Paulinus Nat. 7, *Arte Creatoris, qua totum perficit orbem*. Hinc Deus *artifex mundi* solet vocari.

- 697** Omnigeni, summa pro majestate sacraret? A
Vir solus, cui cura fuit, ne publica morum
- 15 Plaga cicatricem summa leviter cute clausam
Duceret, et latebram tabentis vulneris alte
Impressam, penitusque putri de pure peresam, 35
Juncta superficies, medico fallente, foveret.
Sed studuit, quo pars hominis generosior intus
- 20 Viveret, atque animam lethali peste piatam
Nosset ab interno tutam servare veneno.
Illa tyrannorum fuerat medicina, videre,
Qui status ante oculos præsentiibus, ac perituris 40
Competeret rebus, nec curam adhibere futuris.
- 25 Heu, male de populo meriti, male patribus
[ipsis
Blanditi! quos præcipites in tartara mergi
Cum Jove siverunt, multa et cum plebe deorum. B
Ast hic imperium protendit latius ævo
- 698** Posteriore, suis cupiens sancire salutem.
- 30 Nimirum pulchre quidam doctissimus, Esset
Publica res, inquit, tunc fortunata satis, si
Vel reges saperent, vel regnarent sapientes.
Estne ille e numero paucorum, qui diadema
Sortiti, ætheriæ coluerunt dogma sophiæ?
Contigit ecce hominum generi, gentique togatæ
Dux sapiens; felix nostræ res publica Romæ
Justitia regnante viget: parete magistro
Sceptra gubernanti: monet, ut deterrimus
[error,
Utque superstitio veterum procul absit avorum,
Nec putet esse deum, nisi qui super omnia sum-
[mus
Emineat, magnique immensa creaverit orbis.
Num melius Saturnus avos rexisse Latinos
699 Creditur, edictis qui talibus informavit
Agrestes animos, et barbara corda virorum?
45 Sum deus, advenio fugiens, præbebe latebras,
Occultate senem, nati feritate tyranni
Dejectum solio: placet, hic fugitivus, et exsul

GLOSSÆ VETERES.

14. Solus, *primus*, l.
17. Pure, *putredine*, l.
19. Studuit, *Constantinus*. — Quo, *ut*. — Generosior, *nobilior*, l.
20. Lethali, *mortali*, l.
22. Tyrannorum, *antiquorum regum*. — Videre, *ut videretur*, l.
24. Competeret, *conveniret*. — Futuris, *animæ*, l.
28. Hic, *Constantinus*, l.
29. Suis, *Romanis*. — Sancire, *constituere*, l.
30. Quidam, *Plato*, l.
32. Sapientes, *scilicet reges*, l.
33. Ille, *Constantinus*, l, Rat. — Diadema, *regiam potestatem*.
34. Sortiti, *consecuti*. — Ætheriæ, *cælestis*, l.
35. Togatæ, *pacificatæ*, l. Prudentius contemporaneus fuit Theodosii et Valentiniani. Potest autem credi, durasse usque ad mortem Theodosii, cujus duo filii, Honorius et Arcadius, successerunt in imperio: incertum quem horum nominet ubi ait, Contigit, Vat. A.
39. Avorum, *Arianorum*, l.
43. Informavit, *instruxit*, l.
46. Tyranni, *Jovis*, l.

COMMENTARIUS.

15. Perstat in eadem metaphora morbi et medicinæ, qua eo tempore auctores frequenter utebantur.
18. Egm., Pal. contra metrum, *medico favente*. Laudat Theodosium, quod radicatus idolatriam extirpare studuerit.
21. Vat. A, *Possit ab. Rat., servare veterano*. Barthius lib. xii Advers., cap. 8, hunc Prudentii locum confert cum simili alio Claudiani lib. ii in Eutropium, *Ulcera possessis alte suffusa medullis*, etc.
22. Chamillardus tyrannos interpretatur esse Constantium, Juli num, Valentem, Valentinianum Seniore, rituum veterum fautorem. Teolius addit Magnentium. Sed probabilius Prudentius tantum loquitur de tyrannis quos Theodosius superavit, Maximo et Eugenio, et quos iterum tyrannos appellat vers. 440 et 463. Et Constantii quidem plures ac gravissimæ leges exstant cod. Theod. De paganis contra ethnicorum sacrificia, templa et simulacrorum cultum. Facilius credam Magnentium hoc loco una cum Eugenio et Maximo tyrannum appellari.
23. Egm., Pal., *quis status*.
25. Vat. A, *ceu male*; melius *heu*.
27. Capella lib. v, *Vulgusque minorum Cælicotum trepidat*.
28. Vide ur loqui de vita æterna. Prag., minus bene, *prætendit*.
30. Celeberrima Platonis sententia, de qua vide Barthium lib. xx, cap. 18. Sed caute Prudentius loquitur de his qui ætheriæ coluerunt dogma sophiæ.
31. Post hunc versum in Prag. dæst una pagina usque ad vers. 416.
34. Vat. A, *ætheria*, minus bene.
35. Sich. et Gi. 1 ed. ad oram, *est operæ pretium pro contigit ecce hominum*.
36. Romam vocat nostram, quia patria erat communis. Sed potest id trahi ad eludendos rationes pro Cæsaraugusta, vel Calagurri, de Prudentii patria certantibus.
37. In Rat., *fidet*, sed videtur fuisse *fiet*. Manu recentiori, *viget*.
38. Bong. a prima manu, Rat., *teterrimus*. Ald. aliique edd. et mss., etiam tres codd. Gifanii, et unus Jureti, *deterrimus*, quod rectius putat Gifanius. Gi. 1 ed. etiam *deterrimus*, sed in ed. 2, *teterrimus*, quod expresserunt Fabr. et Heins., quamvis hic ex mss. nihil adnotaverit. Idololatria dicitur deterrima superstitio leg. 20 cod. Theod. de Paganis.
39. Vat. A, *atque superstitio*. Isonis glossa non placet. Avos aio esse Romanos veteres, vel Italos, idolorum cultores. Infra vers. 480. *Hæc Italos induxit avos*.
41. Post hunc versum inscriptio est in Mar., Rat. et aliis, *De Saturno*. Dæst in Vat. A. Alii ad marg. notant *Saturnus*, sive *De Saturno*, et ita in titulis seqq.
42. Egm., *avos pro avos*. De hac fabula aliisque quas Prudentius memorat et gentilibus objicit, videri possunt præter poetas et poetarum interpretes antiqui mythologi Hyginus, Palarphatus, Fulgentius Placidas, Phornutus, Albricus philosophus, Aratus, Apollodorus. E recentioribus in hoc argumento elaborarunt Lilius Gyraldus, Natalis Comes, Joannes Seldenus, Joannes Gerardus Vossius, Baniernus in opere Gallice edito Parisiis 1758, aliique innumeri. Isonis explicationes minime sunt contemnendæ. Discrepant sæpe auctores in eadem fabula exponenda: quod mirum videri non debet, cum in narrationibus historicis hoc ipsum frequenter accidat. Saturni schemata pauca supersunt. Ejus imaginem integram exhibet Montfauconius lib. i tom. II Antiq., pag. 30. In nummis quoque consularibus senili capite conspicitur cum falce a tergo posita.
45. Vat. A, *Cum Deus*, non bene.

- Ut lateam : genti, atque loco Latium dabo no- A 55 **700** Scim' s, in arce hebetes informavere mi-
[men. nores :
Vitibus incurvum, si qua est ea cura, putandis Advena quos profugus gignens, et equina libido
50 Procudam chalybem. necnon et mœnia vestri Infulit Italiæ. Tuscis namque ille puellis
Fluminis in ripa statuam Saturnia vobis. Primus adhinnivit simulato numine mœchus.
Vos nemus, appositasque meo sub honore sa- Mox patre deterior silvosi habitator Olympi
[crantes
(Sum quia nam cælo genitus) celebrabitis aras. B 60 **701** Juppiter incesta spurcavit labe lacœnas :
Inde deos, quorum patrias, peccata, sepulcra Nunc bove subvectam rapiens ad crimen ama-
[tam :

GLOSSÆ VETERES.

49. Putandis, amputandis, Iso.
50. Procudam, excudam, fabrico falcem. — Chalybem, falciculum ad secandas vites, l.
52. Nemus, scilicet meum, l.
53. Cælo genitus, cæli filius, l.
55. Minores, posterius, Vat. A.
56. Profugus, Saturnum dicit. — Equina libido, Saturnus concubuit cum Philyra nympa; quibus Opis impervenit, qui, ne deprehenderetur, convertit se in equum : ideo dicitur Tuscis adhinire puellis, l.
59. Olympi, Olympus, quasi Ololampus, totus incensus, l.
60. Spurcavit, stupravit. — Lacœnas, Græcas mulieres. Lacœna civitas est Græciæ, ex qua fuit Leda. Jovis, versus in cygnum, vitavit Ledam matrem Helenæ, quæ ovum peperit, unde nati sunt Pollux et Castor et Helena, l.
61. Nunc bove. Jovis voluit concumbere cum Europa; ideo convertit se in bovem pulchrum; et sic vitavit eam. — Subvectam, Europam, quæ uxor Phœnicis. — Crimen, stuprum, Iso.

COMMENTARIUS.

48. Virgilius lib. viii totam hanc fabulam enarrat : *Latiumque vocari Maluit, his quoniam latuisset tutus in oris. Minucius in Octavio : Itaque latebram suam, quod into latuisset, vocari maluit Latium, et urbem Saturniam de suo nomine.* Arnobius lib. iv, Lactantius lib. 1, cap. 14, Tertullianus Apologet. cap. 10 hoc ipsum gentilibus exprobrant.
49. Egm., Pal., male, cura potandis.
51. Oxon., perperam, Saturnia nobis.
53. Vat. A, tum quia; luge sum quia. Gallandus notat, quoniam interrogative usurpari apud veteres. Ita quidem perumque accidit; sed sine interrogatione per pleonasmum recte dicitur quia nam : Sic Plautus Amph. a. t. ii, sc. 2, vers. 34 : *Quia enim sero advenimus.* Saturnus Cæli et Terræ filius putabatur. Hinc veteres dicebant, cælo eos descendisse, qui improviso apparebant, et terræ filios vocabant ignotos homines. Auctor est Minucius. *Terræ enim et cæli filius, quod apud Italos esset ignotis parentibus proditus : ut in hodiernum inopinato visos cælo missos, ignobiles et ignotos terræ filios nominamus.* Vide Muretum lib. xiii Var., cap. 7; Tertullianum Apologet. cap. 10, cum notis Heraldii; et Lactantium lib. 1, cap. 2.
54. Heinsius ait, potiores habere patrias spectata sepulcra, quod alii perperam interpolaverunt, nec recte Cauchium in patria. Juretus in suo libro invenit quorum patrias, peccata, sepulcra, quam lectionem veram esse defendit, quia Prudentius ridiculos deos esse arguit, de quorum patria, sive ortu, vita scelerata et obitu, sive sepulcris constat, ut arguit etiam Lactantius lib. 1 Divin. instit. Weitzius legit quorum patrias spectare sepulcra. Mar., patrias, spectata sepulcra. Rat., patriam, spectata sepulcra. Urb., patria spectare sepulcra, quod videtur fuisse in Egm. et Palat. In Widm. et Bong., patria., sed non explicat Weitzius an sequatur spectare, an aliud. Lectio codicis Jureti mihi videtur præferenda. Pro inde Vat. A unde. A Saturno origo deorum in Italia repetitur. Tertullianus Apolog. cap. 10 : *Ante Saturnum deus penes vos nemo, ab illo census totius vel potioris vel notioris divinitatis.*
55. In ora codicis Jureti pro div. lect., minore, quod vitiosum est. Minores pro posteris accipiunt Lucretius, Plinius et alii. In re nostra Arnobius lib. v : *Falsiferum vetustas edidit prisca, et minorum transmisit ætati.* De usu æris in statuis fuse Juretus ex Plinio, Isidoro, Cassiodorio et aliis. Adde Bulengerum, de Pictur. et Statuar. lib. ii, cap. 41, quod est *De statuis æreis fuis.*
56. Equinam libidinem et adhinire de immodica libidine usurpâri observant Barthius, Turnebus aliique critici. Sed præterea Prudentius respicit fabulam, de qua Iso et Hyginus fabul. 138 : *Saturnus... in Thracia cum Philyra Oceani filia in equum conversus concubuit, quæ ex eo peperit Chironem centaurum.* Propius ad Prudentium Virgilius in Georg. : *Talis et ipse jubam cervice effulit equina Conjugis adventu pernix Saturnus, et altum Pelion hinnitu fugiens implevit acuto.* Valerius Flaccus lib. v, vers. 152 : *Philyræque a nomine dicta Littora, quæ cornu pepulit Saturnus equina.*
58. Egm., minus bene, simulato nomine mœchus. His quæ de Saturno narrantur contrarium videtur esse quod ait Juvenalis sat. 6 : *Credo pudicitiam, Saturno rege, moratam in terris, visamque diu.* Certe primum sibi constant poetæ in sæculi aurei felicitate describenda. Ovidius in Fast. : *Vix ego Saturno quemquam regnante videbam, Cujus non animo dulcia furta forent.* Post hunc versum in Rat., Mar. et aliis titulus est *De Jove.*
59. Heinsius ait, pessimo exemplo Weitzium Beemani conjecturam *sinuosi* admisisse in contextum pro *silvosi*, quod de Olympo recte dicitur, ut *frondosus* et *opacus*. Hoc monitum sequi debuerunt, qui Heinsii conjecturas nonnunquam sine ulla causa adoptarunt. Ex glossa Isonis emendari potest Isidorus lib. xiv, cap. 8 : *Dictus autem Olympus, quasi ololampus, id est, quasi cælum.* Melius glossa, *id est, totus incensus*, vel potius *lucidus* aut *splendidus*. Isidorus ex Virgilio citat *nubes excedit Olympus*, quod in Virgilio non reperiri notat Grælius. In Lucano hoc hemistichium invenio lib. ii. Jovem in monte Olympo habitasse, docet historia : hinc fabula de Jove in cælo regnante. Vide Lactantium lib. 1 Divin. Instit., cap. 11.
60. Heinsius in Gis. improbat *incesta*, quia potiores habent *incesta*. Al. l. et Urb., *incesta*. In Rat. est *incesta*, sed glossa *pollutas*. In glossa pro *Lacœna civitas est Græciæ* lege vel intellige *Lacedæmon*, vel, ut in nonnullis dictionariis hæc urbs nominatur *Lacœna*, nam *lacœna* est mulier Spartana. Leda, Helena, Hermione, fratres Lacedæmonis, infamia impudiciæ laborarunt.
61. Vat. A, tunc pro nunc. Pro bove scribunt boe Rat., Mar. a prima manu. Widm. a prima manu. Weitzius expressit etiam *boe*, quia Colerius ad Valer. Max. pag. 568 in suis membranis ita scribi affirmat. Adverte, has membranas easdem esse quas sub Mar. nomine laudamus. Pro *subvectam* habent *subjectam* Widm., Bong., Mar., Rat., Gis. 1 ed. ad marg. In editione Parmensi mendum est *ad crinem* pro *ad cri-*

Nunc tenera pluma levior, blandosque susurros A
In morem recinens suave immorientis oloris :
Capta quibus volucrem virguncula ferret amo-
|rem.
65 Nunc foribus surdis, sera quas, vel pessulus
|arctis
702 Firmarat cuneis, per tectum dives amator
Imbricibus ruptis, undantis desuper auri
Infundens pluviam gremio excipientis amicæ :
Armigero modo sordidulam curante rapinam,
70 Compressu immundo miserum afficiens cata-
|mitum,
Pellice jam puero magis indignante sorore.

GLOSSÆ VETERES.

62. Tenera, *cygnea*, l.
63. Immorientis, *olor*, dum moritur, dulces dat so-
nos; vel perpetui et immortalis, quia sidus in cælo
est, l.
64. Capta, *decepta*. — Quibus, *susurris*. — Vir-
guncula, *Leda uxor Thesei*, l.
65. Surdis, *clausis*. — Pessulus, *vectis*, l.
66. Dives amator, *Jovis*, l.
67. Imbricibus, *tectis*, l.
68. Amicæ, *Danae uxoris Acrisii*, l.
69. Modo, *nunc*, l.
70. Miserum, *stupratum*. — Afficiens, *comprimens*.
— Catamitum, *Ganymedem* : *catamitus et succuba
numm sunt*, l.
71. Pellice, *concupina*. — Indignante sorore, *Indi-
grabatur Juno, soror Jovis, Heben sororem suam de*

Hæc causa est, et origo mali, quod sæcla vetusto
Hospite regnante crudus stupor aurea fluxit,
Quodque novo ingenio versutus Jupiter, astus
75 Multiplices, variosque dolos texebat, ut illum,
Vertere cum vellet pellem, faciemque, putarent
Esse bovem, prædari aquilam, concumbere
|cygnum,
703 Et nummos fieri, et gremium penetrare
|puellæ.
Nam quid rusticitas non crederet indomitum
80 Stulta virum, pecudes inter, ritusque feruos
Dedere sueta animum, diæ rationis egenum?
In quamcunque fidem nebulonis callida traxit

- B *ministratio deposita*, et *Ganymedem loco ejus susce-
pisse*, l.
73. Hospite, *Saturno*. — Crudus, *incultus, novus,
indigestus*. — Stupor, *stultitia*. — Fluxit, *sub Saturno
aurea sæcula fuerunt, quia pax optima fuit*, l.
76. Pell m, *suam transferendo*. — Faciemque,
suam, l.
77. Esse bovem, *cum vitavit Europam*. — Præ-
dari, *cum rapuit Ganymedem*. — Concumbere, *Alcme-
nam*. — Cygnum, *per cygnum*, l.
78. Et nummos, *imbrem aureum nummus vocat, vel
pecuniam quam dedit custodibus*, l.
81. Dedere, *sponte sua tradere*. — Diæ, *divinæ* : *diæ,
nobilis, engenes, unum sunt*, l.
82. Nebulonis, *deceptoris*, l.

COMMENTARIUS.

men. Jovis imagines, quibus hæc fabula, aliæque re-
presentantur, exhibet Montfauconius lib. II Antiquit.
tom. I.

62. Heinsius cum suis scriptis, codex Jureti, Egm.,
Palat., nunc tener, ac pluma levior. Ald., Mar., Rat.,
Gis., Weitz., Fabr. et alii, nunc tenera pluma levior. Vat.
A. tunc tener, ac. Arnobius lib. IV, Jupiter ipse rex
mundi nonne a vobis infamis est isse per innumeras
species, et petulantis amoris flammis servilibus obum-
bravisse fallacis? Nunquid a nobis aliquando con-
scriptus est, libidinosa ut perficeret furta, modo esse
in aurum versus, modo in satyrum ludicrum, in dra-
conem, in alitem, in taurum? Vide quæ notat El-
menhorstius ad Arnobium pag. 91. Tertullianus in
Apolog. Jovem vocat *plumatum amatorem*, quia in
cygnum conversus ob amorem Ledæ, et in aquilam,
ut Ganymedem raperet. Alia est sententia Chamil-
lardo, qui hunc versum referri mavult ad Jovem
conversum in cuculum, ut Junone potiretur, aut in
aquilam, ut Asteriem comprimeret. Quod plerique de
Leda narrant, alii de Nemese referunt. Nonnulli Ledam
post mortem nomine Nemesis accepisse tradunt.

64. Vat. A, minus bene, *rapta pro capta*. Fabr.,
volucrum, quod merito rejicit Heinsius. Gronovius
conjectabat *volucrem amantem*. Gis. 2 ed., *volucrum*,
sed correxit *volucrem* de solo olore, ut explicat.

65. Vat. A, *Tunc foribus surdis sura quas te, per-
peram*.

66. Thuan., Vat. A., codex Jureti *firmarant*, quod
tenuit Heinsius. Ald. et nostri alii, *firmarat*. Tertul-
lianus in Apolog. hanc etiam fabulam tangit. Julius
Firmicus de errore prof. relig. : *Adulterio delectatur
aliquis, Jovem respicit, et inde cupiditatis sue fomenta
conquiri, probat, imitatur, et laudat, quod deus suus
in cygno fallit, in tauro rapit, ludit in satyro, et ut
liberalis in flagitiis esse consuescat, quod inclusam
auro largiter fluente corruperit*. Hinc nata fabula est.
Quod custodes Danae auro corrupti fuerint, in im-
brem aureum conversum Jovem poetæ fluxerunt.

69. Egm., Pal., Vat. A, *causante rapinam*. Nunc
est, armigerum Jovis esse aquilam.

C 70. Rat., cod. Vat. A, Mar., meliores Heinsiani,
Sich., Gis., Fabr., Widm., Pal., Bong., *afficiens*,
Ald., Gis. in contextu 1 ed., *cupiens*. Gifanuis, verbo
AFFICERE sive ANFICERE, ex optimo vet. lib. *affigens*,
quod placuit Weitzio. Vat. A scribit *Catamintum*;
idem nomen in Julio Firmico legebatur corrupte
Catamitus. Ald., *Catamytum*; plerique *Catamitum*;
aliqui *Catamithum*. Cicero Philip. 2 : *Ego ut te cata-
mitum ostenderem*, etc. De catamitis sive mollibus
pinna Barhius lib. XXIII Advers., cap. 7.

71. Vat. A, mendose, *quam puero*. Rat. scribit
pellice cum uno l.

74. Vat. A, male, *quoque novo*.

75. In Cell. edit. 2, *illam, mendose*.

77. Vat. A, Weitz., *concupere*. Heinsius cum re-
centioribus hoc ipsum, sed non explicat quorum
codicum auctoritate. Gis., Fabr., Mar., Colerus loc.
cit., Rat., *concingere*; in Rat. Glossa addita, *pro
concinere causa metri*, quod ridiculum est, supra pro
div. Scriptura, *concupere*. Mariettus retinendum
putat *concingere*, hoc est, quasi alis complecti. Ovi-
dii lib. VI Metamorph. : *Fecit olorinis Ledam recu-
bare sub alis*. Aldus a Weitzio laudatur pro *concingere*;
sed ego in Aldo, Gis. 1 ed., aliisque vulg. invenio
configere, quæ non est spernenda lectio.

78. Mar., apud Heinsium alter Rottend., Rat. a
prima manu, Weitz., Gifanuis verbo NINGUERE ex tri-
bus vet. lib., *serere*, quod elegantissime dictum, ait
Gifanuis. Malo fieri cum aliis.

79. Rat., vitiose, *rusticitans*.

80. Heinsius cum Thuan., *ritusque*, quod perperam
in rictus mutasse Gifanium affirmat. Jureti quoque
in suo cod. reperit *ritus*. Exstat nihilominus *rictus* in
Mar., Rat., Urb., et, ut videtur, in Alex. a secunda
manu, et in vulgatis exstabat ante Gifanium. Iuno
Gifanuis referens hunc versum ait : *pecudes inter
rictusque (hic in 2 vers. legi ritusque)*.

81. Gif., verbo DIVA, legit *degere*, et *divæ*. Ald.,
Mar., Weitz., Torn., et alii, *divæ rationis*. Codex Ju-
reti pro div. lect., *divæ*, quod tenent plerique.

82. Vat. A, Pal., in ep'e, *callida struxit*.

- Nequitia, infelix faciem gens præbuit aurem. **A**
 Successit Jovis imperio corruptior ætas :
- 85 Quæ docuit rigidos vitibus servire colonos,
 Expertes furandi homines : hæc imbuit art:
 Mercurius, Maia genitus : nunc magnus habetur
 Ille deus, cujus dedit experientia fures :
 Nec non Thessalicæ doctissimus ille magiæ
- 90 **704** Traditur extinctas sumptæ moderamine
 [virgæ
 In lucem revocasse animas, Cocytia lethi
 Jura resignasse, sursum revolantibus umbris.
 Ast alias damnasse neci, penitusque latenti
 Immersisse chaos : facit hoc, ad utrumque pe-
 [ritus
- 95 Ut fuerit, geminoque armarit crimine vitam ; **B**
 Murnure nam magico tenues excire figuras,
 Atque sepulcrales scite incantare favillas,
 Vita iudem spoliare alios, ars noxia novit.
 Artificem scelerum simplex mirata vetustas
 100 Supra hominem coluit, simulans per nubila ferri,
 Aligerisque leves pedibus transcurrere ventos.
705 Ecce deum in numero formatus, et
 [æneus astat
 Graius homo, augustaque Numæ præfulget in
 [arce.
 Strenuus exculi dominus quidam fuit agri,
 105 Hortorumque opibus memorabilis ; hic tamen
 [idem
 Scorta'or nimius, multaque libidine suetus
 Rusticulas vexare lupas, interque salicta,

GLOSSÆ VETERES.

85. Rigidos, stultos, fortes, l.
 87. Mercurius, magus fuit astutissimus ; qui magicos thesauros invenibat ; propter thesauros enim homines fures sunt. — Maia, mater Mercurii. Maia et Electra sorores fuerunt filiæ Atlantis : ex Maia Græci venerunt, ex Electra Trojani, l.
 89. Thessalicæ, quia ibi magica ars abundabat in qua iste valde peritus. — Magiæ, magicæ artis, l.
 90. Virgæ, caduceo : per virgam et serpentem homines magicis artibus suis resuscitasse dicitur, atque necasse, l.
 91. Lucem, hanc vitam. — Cocytia, infernalium, l.
 92. Resignasse, resolvisse. — Umbris, animabus l.
 93. Ad utrumque, ad vitam et mortem, l.
 95. Gemino, mortificandi et vivificandi, l.
96. Excire, huc vocare, l.
 97. Scite, docte, vel sapienter, l.
 101. Aligeris, quia pinnas in pedibus habere dicitur, quæ petasi nomine vocantur : petasum est volatile, nam peto volo dicitur. — Leves, veloces, l.
 103. Graius, Græcus enim fuit. — Augusta, pulchra, l.
 104. Strenuus, de Priapo dicit, qui fuit deus hortorum ; qui ob nimiam magnitudinem virilis membri de numero deorum est ejectus. — Fuit, scilicet ille, l.
 105. Hortorum, dicitur Priapus præesse hortis ob eorum fecunditatem, cum enim alia terra aliquid ferat in anno, horti nunquam sine fructu sunt, l.
 107. Lupas, meretrices, l.

C

COMMENTARIUS.

85. Per et hunc versum Mar., Rat. et alii pro titulo *De Mercurio*.
86. Lact. lib. i Divin. Instit., cap. 10, *Fur ac nebulo Mercurius quid ad famam sui reliquit, nisi memoriam fraudum suarum?* Confer Elmenhorstium in Arnobium pag. 89 et 98.
89. In Rat. sciolus aliquis, ab rasis prioribus, *Thessalicæ magiæ doctissimus ille*. Heinsius edidit *Thessalicæ*, sed notavit in Thuan. esse *Thessaliæ*, ut Arcadius pro *Arcadicus*, et talia complura. Cellar. et Teol. tenuerunt *Thessaliæ*. Liberius a Jesu tom. I Posthum., c. l. 761, affirmat, necromantiæ artem apud Hispanos in pretio fuisse ob clarum auctoris nomen, Mercurii scilicet Trismegisti, teste Prudentio lib. i contra Symmachum. Arbitror, non alium locum, nisi hunc, a Liberio indicari. At Prudentius hoc loco nihil de Hispanis, nihil de Mercurio Trismegisto. S. Isidorus lib. viii Etym., cap. 9: *Prudentius quoque de Mercurio sic ait: Traditur extinctas*, etc. Eosdem versus ex Isidoro desumit S. Martinus Legionensis tom. II, pag. 25. Sed in hoc mendum est *Traditur hæc extinctas* assumpto *moderamine*. In Abraxæis a superstitionis hæreticis sæculi ii exhibebatur Mercurius cum inscriptione *Michael*. Vide Montfauconium tom. II Antiq., pag. 366.
92. Ratione cæsurae et postremum in *resignasse* producit. De his legendus Virgilius iv *Æneid.*, et Horat. od. 10 lib. i.
93. Pal., Egm., *alia*, male, pro *alias*. Editor operum S. Martini Legionensis notavit, in ms. esse *alios*.
94. Vat. A, *ad utrumque paratus*; et si rasset imitatio est Virgilii ii *Æneid.* *Atque in utrumque paratus*.
96. In S. Martino Legionensi mendum *excitare* pro *excire*; quod proprie de re magica dici, notatum alibi est, nec multis constat exemplis. Juretus recte rejicit *murnure nam magno* in quodam cod. De *murnure* magico vide Apoth. vers. 477. Consule etiam Lactantium, lib. vii, cap. 13, et quæ multa ejus adnotatores congerunt. Nimium essem longus, si vel nominare tantum vellem criticos omnes qui hoc Prudentii versus laudant.
98. Vat. A, Pal., *vita idem*, male.
101. Vat. A, *mendose, aligeres*. Post hunc versum titulus *De Priapo* in Rat., Mar. aliisque.
102. Oxon., *corrupte, foratus* pro *formatus*. Heinsius inde arguit fortasse scribendum *ornatus*, ut ita conjungantur æneus et ligneus, sive saxeus. Tornari enim non ligna tantum, sed etiam saxa dicebantur. Chamillardo placet conjectura. Non video cur lectio codicum debeat sollicitari. Nam in Oxonio *foratus* error est ex *formatus*, non ex *ornatus*. Hos versus et historiam de Priapo illustrat Vulpus ad carn. 18 Catulli.
103. Vat. A et codex Jureti, *angusta* pro *augusta*, quod verum est. Inter hujusmodi affinia nomina sæpe mutatio accidit. Chamillardus Numæ arcem intelligit Janiculum, ubi Numa sepultus est, vel domum Numæ, quæ in Vestæ templum mutata fuit. Malo accipere de Roma ipsa; ac docte mentio facta Numæ, qui, ut ait Lactantius lib. i Divin. Instit., cap. 22, *harum vanitatum apud Romanos auctor et constitutor fuit*. Cæterum interpretationi de templo Vestæ favet, quod fascinus a Vestalibus colebatur.
104. Ald. et nonnulli vulg., *quondam* pro *quidam*. Juretus *quidam* dictum ait quasi in contemptum. Veteres in summum odium alicujus ne nominandum quidem celebant. De Hellepontiaco Priapo videndus Arnobius. lib. iii.
107. Barthius, lib. x Adv., cap. 2, legit ex aliquo codice *ruricolas*, sed cum in antiquioribus invenisset *rusticolas*, coniecit *lustricolas*: nam lustra densa et obscura ferarum latibula sunt, ubi scorta in iis habitabant, dicta propterea lupæ. Postea urbanæ eorundem speluncæ appellatæ etiam sunt *lustra*. Heinsius non videtur legisse aut intellexisse Barthium: ait enim, Barthio arridere *ruricolas* Juretus etiam alicubi invenit *ruricolas*, sed ex suo codice emendavit

- Et densas sepes obscena cubilia inire .
706 Indomitum intendens animum, semper-
 [que paratum
 110 Ad facinus, nunquam calidis dabat otia venis.
 Ille deus e patrio prænobilis Helleponto
 Venit adusque Italos sacris cum turpibus hor-
 [tos :
 Sinum lactis, et hæc votorum liba quotannis
 Accipit, ac ruris servat vineta Sabini,
 115 Turpiter affixo pudeat quem viscere ramo
 Herculæus mollis pueri famosus amore

- A** Ardor, et in transtris jactata efferbuit Argo.
707 Nec maris erubuit Nemea sub pelle fo-
 [vere
 Concubitus, et Hylan pereuntem quærere cæ-
 [lebs.
 120 Nunc Saliis, cantuque domus Pinaris templum
 Collis Aventini convexa in sede frequentat.
 Thebanus juvenis superatis sit deus Indis,
 Successu dum victor ovans lascivit, et aurum
 ♣ Capivæ gentis revchit, spoliisque superbus
 125 Diffluit in luxum cum semiviro comitatu,

GLOSSÆ VETERES.

110. Otia, *securitatem*, l.
 111. Hic, *talis* : per ironiam dicit. — Helleponto, *Hellepontos est civitas in Lampsaco insula*, l.
 113. Sinum, *vas in quo mulgetur*. — Quotannis, *B* *singulis*, l.
 114. Vineta, *a vinea, viteta a vite, dumeta a dumis*. — Sabini, *Italici, oppidum Italiae*, l.
 115. Turpiter, *ramum enim gerit in manu, unde videtur vineas defendere et hortos sibi commissos*. — Pudeat, *unumquæque*, l.
 116. Mollis, *stuprati*, l.
 117. Ardor, *amor, minna*. — Jactata, *pro in jactatione fatigata*; *naufragio*. — Efferbuit, *arsit*. — Argo, *nave*, l.
 118. Maris, *masculini*. — Nemea sub pelle, *Colchida*; *nam Nemea, filia regis Colchorum, quam illa Herculi dedit. Hercules cum Pallantea, Evandri filia, concubuit sub pelle leonis, qui in Nemea silva captus*

- est*, Iso.
 119. Hylan, *nec erubuit ille cælebs, id est cælestem (forte cælebem) vitam ducens*. — cælebs, *abstinens*, l.
 120. Saliis, *saltationibus* : *salii dicuntur, qui tripudians aram circumneunt Herculis : require fabulam in Virgilio : dicti ab exsiliendo*. — Domus, *familia*. — Pinaris, *Pinaris et Potitius sacerdotes Herculis fuerunt*, l. — Saliis, *saltationibus*, Rat.
 121. — Aventini, *mons dictus ab adventu avium : nam ex Tiberi fluvio emergentes, excelsa ipsius montis petunt*, l.
 122. Thebanus, *juvenis, Liber pater*, l.
 123. Successu, *prosperitate*. — Lascivit, *luxuriose egit*, l.
 125. Diffluit, *dissolvitur in luxuriam*. — Semiviro, *castrato* : *nam castratum habuit secum quemdam, mollem et enervem*, l.

COMMENTARIUS.

rusticolas. In nonnullis vulg. est *rusticolas*, et erat etiam in Aldo, sed is correxit *rusticolas*. Ex editis solum invenio *ruricolos* in Fabricio. Codd. mss. alii, *rusticolas*, ut Alex. et Urb.; alii *rusticulus*, quod præferendum videtur, et exstat etiam in Cicerone, Martiali, Ausonio, quasi diminutivum a *rusticus*. Teolius edidit *rusticolas*, et existimat, a Prudentio *rusticolas* lupas foras accipi pro puellis quæ pecorum pastui invigilant. Lactantius lib. i Divin. Instit., cap. 20, de Lupa nutrice Romuli : *Fuit Faustuli uxor, et propter vulgati corporis vilitatem Lupa inter pastores, id est meretrices, nuncupata est, unde etiam lupanar, dicitur*. Vat. A, male, *salictas*.

108. S. Paulus fornicem seu lupanar videtur appellare simpliciter *cubilia* ad Rom. xiii, 13 : *Non in cubilibus, et impudicitias, etc.*

109. Cum recte procedat sensus, nescio cur Hein-sius lectionem codd. sollicitare voluerit, conjiciens *Indomito intendens animo, semperque parato*. Gronovius *nerum pro animum reponi malebat*.

111. Sich., Mar., Weitz., et patrio. Lampsacus urbs est sita e regione Callipolis in Chersoneso Thraciæ ad Hellepontonum fretum, quo Chersonesus ab Asia sejungitur. Glossa plane corrupta est, ut fere in omnibus aliis descriptionibus geographicis.

112. Vat. A, sacros, a prima manu. Codex Jureti, Egm., Pal., Vat. A, *cultoribus pro cum turpibus*, quod postremum retineri debet. Sacra turpia sunt Priapica, de quibus Meursius lib. v de Festis Græcorum, et M. nifaucionius lib. I Antiquit. tomo I, part. 2.

113. Weitzius scribit *quodannis*, quia ita invenit in Egm. Cur non *quotannis*, cum ita alii scribant? Versus hic Virgilio est eclog. 7 : *Sinum lactis, et hæc te liba, Priape, quotannis Expectare sat est, custos es pauperis horti*.

114. Intellego rus Sabinum Horatii.

115. Egm., Pal., vitiose, *pudeat pro pudeat*. Grægeus et Hein-sius *ramum* intelligunt partem obscenam. Iso de ramo, quem gerit in manu, exponit. Horatius lib. i, satira 8, de Priapo sui ruris : *Nam fures dextra coerct . . . . Ast importunas volucres*

in vertice arundo Terret fixa. Virgilius lib. iv Georg. : *Et custos surum, atque avium cum sulce saligna*. Huic versui in Rat. et Mar. subjicitur inscriptio *De Hercule*.

116. Barthius, lib. xxi, cap. 15, Adv., ait, pulchra Prudentium Herculis Græcum nomen Latinitate donasse, ut Horatius *Ulysseum*, Virgilius *Achilleum*. At hoc loco *Herculeus* adjectivum esse debet, scilicet *ardor Herculeus*, nisi pro *ardor* legatur *arsit*. Sensus est : *Ardor Herculeus fuit famosus amore molliis pueri*. Horatius lib. i. od. 3, *Herculeus labor*.

117. Thuan., *jactata serbuit Argo*. Vat. A, *jacta*, mendose, et *efferbuit Argo*. Mar., Prag., Rat. a prima manu, *jactata efferbuit Argo*. Alii, *jactatæ efferbuit*, vel *serbuit Argo*. Heinsius opinatur *jactatæ efferbuit Argus*; Barthius contendit, legendum *jactatæ efferbuit Argo*, ita ut *Argo* non declinaverit. Urb., male, *ardor in transtris*. In glossa nescio quid sit *minna*, nisi forte intelligatur *migma*, aut *mimax*, hoc est, mixtura ignea adeo violenta, ut etiam sub aqua arderet. Vide Macri Hierolex.

118. Vat. A, corrupte, *nec mea suppelle*. Ald. et vulg., *Nemea pelle*. Mar., *Nemea sub pelle*. Rat., Prag., Jureti codex, *Nemea sub pelle*, ut castigarunt Gifanius et Hein-sius. Sic viii Æneid., *Nemea sub rupe*, ex codd. emendatis. In Vat. A error metri *efferbuit pro erubuit*.

119. Nonnulli scribunt *Hylan*, et *cæleps*. Arnobius lib. iv, *Hylan nescio quis diligit*. Firmicus de Error. prof. relig., Valerius Flaccus lib. iii Argon., Hylginus fab. 207.

120. Saliis sacerdotes erant Herculis et Martii. Virg. viii Æneid. : *Tum Saliis ad cantus incensa altaria circum Populeis adsunt cincti tempora ramis*. De dono Pinaris idem Virg. : *Et domus Herculei custos Pinaris sacri*. Vide Macrobius, Servium, et alios.

121. Post hunc versum in Mar. et Rat. inscriptio *De Libero, qui et Bacchus*. Deest in Aldo et nonnullis aliis.

125. Rat., *defluit*. Codex Jureti, *in lusum*, ex veteri more scribendi. Lactantius lib. i, cap. 10 : *De-*

- Atque avidus vini, multo se proluit haustu, A 135 **709** Hoc circumsaltante choro, temulentus
 Gemmantis pateræ spumis, mustoque Falerno [dulter
708 Perfundens bijugum rorantia terga ferarum.
 His nunc pro meritis Baccho caper omnibus aris
 150 Cæditur, et virides discidunt ore chelydros,
 Qui Bromium placare volunt: quod et ebria
 [jam tunc
 Ante oculos regis satyrorum insania fecit,
 Et fecisse reor stimulis furialibus ipsas
 Menadas, inflammaute mero in scelus omne
 [rotatas.

GLOSSÆ VETERES.

127. Musto, novo. — Falerno, mons vini optimi ferax, l.
 128. Perfundens, jactabat vinum in equos. — Ferarum, nam tigrides in curru ejus esse feruntur, l.
 129. Caper, quia contrarius est vitibus, l.
 130. Discidunt, mordent. — Chelydros, serpentes, l.
 131. Bromium, Bromius minister fuit Liberi. Bromius, id est Bacchus, a bromo, id est cellario; vel a bruma, in qua multum comeditur; cui etiam caper immolatur, quia vineis valde nocet, l.
 132. Satyrorum, satyri rustici sunt, eo quod saturari libidine nequeunt; vel poetæ, qui nunquam sapientia saturantur, l.
 133. Menadas, feminas, quæ et Bacchæ, id est insanientes. — Rotatas, præcipitatas, l.
 135. Temulentus, a temeto, id est vino antiquo, l.
135. Acta, in viriditate; amœnitas littorum; acta, loca arenosa, vel amœna: nam Actæ Græci dicunt littus, l. amœnitate, Rat.
 137. Scortum, Neæram, l. Ariadnem, filium Minois, quam Theseus reliquerat, Vat. A.
 138. Incesto, illicito, vel polluto, Iso.
 139. Neæram, pellicem vel concubinam, l. Neæram dixit, quasi communem amicam, Rat.
 142. Ariadæus, Ariadnem, natam Minois regis Cretæ, Liber pater in conjugium accepit; propter cujus honorem inter astra locata est, vel uxor Liberi fuit; quam cum accepisset, attulit Vulcanus coronam, in qua erant septem lapides: quam Liber ob amorem Ariadæ in cælo collocavit: quam modo coronam dicunt. — Ignis, amor, minna, l.
 143. Honore, propter honorem, l.

COMMENTARIUS.

latus enim Cretam cum semiviro comitatu, nactus est impudicam mulierem in litore. Imitatio Maronis in Aeneid.: At nunc ille Paris cum semiviro comitatu.

126. Vat. A a prima manu, hastum, corrupte.
 127. Becmanus, in Manuduct. ad ling. Lat. cap. 6, correxit pateræ pro patere, quod in nonnullis vulg. exstabat. Ald., Bong., Torn., Widm., et alii veteres, multo. Sed verius videtur musto Heinsio cum Egm., Cauch., quia præcesserat multo haustu. In Alex. etiam et Jureti codice est musto, et in Widm. supra novo, ut musto respondeat. Mihi non displicet multo, nam sæpe Prudentius hujusmodi repetitionibus utitur. Imitatio Virgilii lib. 1: Ille impiger hausit Spumantem pateram, et pleno se proluit avro.

128. Rat. a prima manu, male, injugum pro bijugum. Tigrides et lynces curru Bacchi tribui solent.

130. Prag., minus probe, creditur pro cæditur. Prag., Widm. supra, Rat. a secunda manu, chelydros. Bong., Widm., celindros. Rat. a prima manu, chelidris. Legendum cum aliis chelydros. Ita etiam habet Mar., sed supra chelydros cum glossa pilos. Martinus Roa lib. II Sing., part. 2, cap. 10, ostendit vini et colubri similitudinem, et explicat Proverbiorum locum: Vinum mordebit, ut coluber. Hinc Baccho dictus est draco; caper vero illi cædebat, quia nocet vitibus. Virgilius lib. II Georg.: Non aliam ob culpam Baccho caper omnibus aris Cæditur, et veteres inveniunt proscenia ludi. Arnobius lib. V: Bacchanalia etiam prætermittamus immania, quibus nomen omophagiis Græcum est: in quibus furore mentito, et sequestrata pectoris sanitate, circumpticatis vos anguibus, atque, ut vos plenos dei numine ac majestate doceatis, caprorum reclamantium viscera cruentatis oris dissipatis. Vide etiam S. Augustinum de Civit. Dei lib. VII, cap. 21, et Julium Firmicum de Error. prof. relig. Prudentius hoc peculiare narrat, quod menades non solum colubris coronarentur, verum etiam eos ore comprimerent: hoc enim est discidunt, sive, ut in codice Jureti legitur, discidunt, quasi colubros lacerarent dentibus. Barthius lib. XI Advers., cap. 15, putat legendum in Arnobio ophiophagiis, uti etiam in Clemente Alexandrino, cujus verba traduxit Ar-

nobius. Sic Prudentius recte ait ore discidunt, non ophiophagia sonant dilacerationes seu devorationes serpentium: qualia non pauca hodie quoque a præstigiatoribus fieri videmus. Etsi autem chelydri virides dicantur etiam raceni in speciem serpentium circumpendentes, aliud tamen arguunt verba Prudentii.

131. Mar. a prima manu, itemque Rat. a prima manu, placere; recte emendatum placare, quod metrum et Latinitas exposcit.

134. Nonnulli scribunt menadas. Pal., mendose, rotatus. De his vide Catulli carmen Nupt. Pelei et Thetidos.

135. Prag., hic pro hoc. Ricciolius in Indice syllab. controvers. multis probat, primam et secundam in temulentus esse communem. Barthius loc. cit. contendit legendum merulentus, quod mihi non persuasit.

136. Juretus rejicit arca pro acta; nescio autem ubi invenerit arca. Notat, actam esse secretum et amœnum littus, et olim lupanaria in littoribus fuisse constituta, unde videri potest defluxisse nomen Gallicum, bordeau.

D 137. Vat. A, vitiose, cortum et illis pro scortum et illic. Perfidus hic juvenis fuit Theseus.

138. Egm., liquerat ingesto.

139. Vat. A, male, Neæram. Bong., mendose, Neætram. Antonius Delrius Comm. in Herculem Oct. Senecæ observat, hoc loco Ariadnem a Prudentio vocari Neæram, quia meretrices bene habitas, et succi plenas, quas Attici pugiles, Romani vocant Neæras. Tibullus, Horatius alique passim hoc appellant nomine meretrices, aut suas amicas.

142. Rat. scribit Ariadæus; Prag. ariagneus. De corona Ariadnes plura ac varia Ilyginus Poetic. Astronom. lib. II, cap. 5. Paschalius de Coronis cap. 9, lib. I, de hac ipsa corona Ariadnes astris addita fuisse disserit. De voce minna in glossa vide comment. ad vers. 117.

143. Heinsius conjicit honoræ, scilicet noctis; Gronovius, hunc... honorem per epegesin, persolvit hunc honorem, pretium noctis. Mihi clarior videtur lectio codicum, hoc honore persolvit pretium noctis.

- Liber, ut ætherium meretrix illuminet axem. A
 145 Tantum posse omnes illo sub tempore reges,
710 Indocilis fatui dicebat ineptia vulgi,
 Ut transire suis cum scribis induperator
 Posset in aeternum cœli super ardua regnum.
 Regia tunc omnis vim majestatis, et omnis,
 150 Parva licet, cœli imperium retinere potestas
 Credita; thure etiam ducibus, parvoque sacello
 Impertitus honos: quem dum metus, aut amor,
 [aut spes
 Accumulant, longum miseris processit in ævum
 Mos patrius. Caput falsæ pietatis imago
 155 Ire per ignaros nebuloso errore nepotes.
 Tum quoque, quæ vivis veneratio regibus ante
 Contigerat, functis eadem jura munere lucis
 Cesit, et ad nigra altaria transtulit urnas.
 Inde puellarum ludibria, pignora, partus,
 160 Et furtivus amor juvenum, et deprensa jugalis

GLOSSÆ VETERES.

146. Ducebat, æstimabat. — Ineptia, stultitia, l.
 149. Regia, aula, l.
 154. Mos patrius, fuit, cum dicebant: Hos coluerunt patres nostri, et ideo nos similiter, l.
 155. Nebuloso, mendaci, l.
 157. Lucis, vitæ, l.
 158. Cessit, contigit, l. — Urnas, sepulcra, l, Rat.
 159. Ludibria, erant: puellæ, cum audissent ita egisse, ludebant, et ad libidinem magis excitabantur, l.
 160. Furtivus, stuprum. — Jugalis, matrimonialis, vel legalis, l.
 163. Meminisse, scilicet solita est, Iso.
 166. Præstringam, commemorabo. — Gradivum,

- 711** Corruptela tori: quoniam regalibus aucta
 Fervere tunc vitis solita est, nec perdit luxu
 Divorum soboles sancti meminisse pudoris.
 Atque ut, Roma, tuos cœlesti ex sede pa-
 [rentes,
 165 Quæ te semideam jactant auctoribus ortam,
 Præstringam breviter, Gradivum, vel Cytheream,
 Ille sacerdotem violat: contra illa marito
 Succubuit Phrygio: coitus fuit impar utrique.
 Nec terrestre deam decuit mortale subire
 170 Conjugium, nec cœlicolam descendere ephœbum
 Virginis ad vitium, furtivoque igne caere.
712 Sed Venus, Augusto desanguine femina, vili
 Privatoque viro vetitum perdecus hæsit.
 Et, si Rhea sacram lascivi Martia amore
 B 175 Lusa pudicitiam fluviali amisit in ulva,
 Crediderim generosæ aliquem stirpis, sed enim-
 [dem

COMMENTARIUS.

144. Prag., non male, arcem pro axem.
 145. Thuan., illo sed tempore.
 146. Prag., dicebat ineptia; Palat., fatique docebat. Utrumque potest defendi. Muretus lib. xviii Var. Lect., cap. 9, laudat ineptia, ineptiæ ex Terentio et Prudentio contra grammaticos, qui inepte ineptiam dici vetant, ineptias jubent.
 147. Induperator pro imperator Ennius, Lucretius, Juvenalis aliique.
 148. Rat., possit; melius posset.
 151. Urb., thura; Egm., Widm. supra, tura; alii cubi tura, et cura et ducibus, vitiose. Egm., Pal., Widm. supra, Rottend. prior, parvusque. Opiatur Heinsius paritisque. Jureti codex, thura, et ducibus parvusque.
 152. In nonnullis vulg. mendose, imperitus honor. Vat. A et Jureti codex, non bene, aut honor pro aut amor.
 156. Ald., Bong., Gis., Heins. et recentiores, tum quia. Weitzius cum plerisque suis, Mar. a secunda manu, Rat., tum quoque. Prag. hoc ipsum voluit in tu quoque. Rectior videtur sensus tum quoque. Sententia est Lactantii lib. 1, cap. 15.
 159. Gronovius volebat pignora, raptus. quæ conjungi ita possunt (ait Heinsius), ut raptus sit secundus casus. Prudentius intelligit filios et partus puellarum non nuptiarum. In plurimis vet. coll. scribitur pignera, cum sermo est de liberis et affectibus: quod Juretus confirmat his Agræti verbis: Pignora rerum, pignera liberorum et affectionum.
 160. Gronovius conjiciebat defensa jugalis. Sed melius est deprensa. Alii scribunt deprehensa.
 162. Barthius, lib. lvi, cap. 9, ait, fervere vitis summa elegantia a Prudentio dici, quæ parum tamen attenditur a plerisque, quia frequentissime usurpatur. Utiuntur servo, is Propertius, Valerius Flaccus, Petronius et alii. Ita differentia statuitur inter servit
- et fervet, quod fervit est quod nunc æstuat, fervet quod diu tenet fervorem. Lucilius apud Quintilianum lib. 1, cap. 6, al. 10: Fervit aqua, et fervet, fervit nunc, fervet ad annum.
 163. Huic versui in Rat., Mar. et aliis subjicitur inscriptio De Marte, et Venere, Junone, et Cybele, aut Cybele, ut in quibusdam scribitur.
 164. Mar. a prima manu, ut Romanos; recte emendatum ut, Roma, tuos.
 165. Weitz., Widm. supra, Gifanius loc. cit., verbo Auctus, ex vet. lib. emendatissimo auctam pro ortam.
 166. Ald., Gis., Alex., Urb., et alii, perstringam. Weitz., Heins. cum suis, codex Jureti, Mar., præstringam, quod Heinsius putat esse Prudentianum. Alii Cytheream, alii Cytherean, alii Citheream scribunt.
 168. Ald., Gis., Widm. supra, Bong., Mar. et alii, succumbit.
 169. Duo Rottendorph., Widm. supra, Bong. a secunda manu, codex Jureti, mortalis obire, quod tenuit Heinsius, quia terrestre et mortale idem sonant. Cham., Cell. et Teol. cum Heinsio faciunt. Gis. et nonnulli vulg., mortalis inire. Ald., Sich., Weitz. cum suis, Fabr., Urb., Mar., Thuan. aliique Heinsiani et nostri, mortale subire. Gifanius loc. cit., verbo EPITHETA GEMINATA, ex vet. lib. legit mortale subire, et Servium aliosque grammaticos reprehendit quod vitiosum in versu esse docuerint, duo uni nomini attribui epitheta, cum sæpe Virgilius et Lucretius id fecerint, Ennius et antiquissimi sæpiissime, quod tamen non est probandum. Exempla ipse congerit, et videri alia possunt apud Vulpium in Comment. Catulli vers. 1 præfat., ut alios omittam.
 171. Mar., Prag., furtivo igne.
 174. Prag., male, Citherea sacram.
 175. Widm. supra, mendose, nisa pro lusa. Vat. A, minus bene, misit, et a prima manu, in ulvam.

- Moribus infamem, compressa virgine per vim, A
Se dixisse deum, nē stuprum numinis ullus
Objicere auderet turpi, miseræque puellæ.
- 180 Hæc Italos induxit avos vel fama, vel error,
Martia Romuleo celebrarent ut sacra campo,
Utque Palatinis Capitolia condita saxis
Signarent titulo proavi Jovis, atque Pelasgæ
713 Palladis, et Libyca Junonem ex arce vo-
[carent,
- 183 Cognatos de Marte deos, Veneris quoque nudum
Accirent proceres Erycino e vertice signum.
Utque deum nater Phrygia veheretur ab Ida,
- Bacchica de viridi peterent ut orgia Naxo :
Facta est terrigenæ domus unica majestatis,
Et tot templa deum Romæ, quot in orbese sepulcra
714 Heroum, numerare licet : quos fabula
[Manes
Nobilitat, noster populus veneratus adorat.
Hos habuere deos Ancus, Numitor, Numa,
[Tullus
Talia Pergameas fugerunt numina flammis.
195 Sic Vesta est, sic Palladium, sic umbra Pena-
[tum
Talis et antiquum servavit terror aylum.

GLOSSÆ VETERES.

180. Induxit, *decepit*, I.
181. *Martia, campus Martis Romæ*. — Sacra, *sacrificia*, I.
182. *Capitolia, templa*. — Condita, *constructa*, I.
183. *Titulo, memorie*. — Pelasgæ, *græcensis, græcæ. Pelasgi dicuntur Græci, a Pelasgo ductore Græco nominati*, I.
184. *Palladis, Minervæ*. — Libyca, *Africana*, I.
185. *Cognatos, parentes Martis*. — Nudum, *clurum, vel purum, quia nuda Venus pingebatur*, I.
186. *Accirent, vocarent*. — Erycino, *Eryx mons*.
- Vertice, *de vertice* I
187. *Mater, Opis, quæ in Ida monte colebatur*, I.
188. *Viridi, quia viret olivis, vel vitibus*. — Orgia, *sacrificia*. — Naxo, *mons, vel insula, ubi Bacchus colebatur*, I.
191. *Manes, deos inferni*, I.
195. *Ancus, etc., hi fuerunt principes Romanorum*, I.
195. *Sic Vesta, talis*. — *Sic Palladium, tale est templum Minervæ*, I.
196. *Terror, divinitas*. — *Asylum, donum refugii*, I.

COMMENTARIUS.

180. Tertullianus cap. 4 de Idolol. : *Omnia igitur colit humanus error præter ipsum omnium conditorem. Minucius pariter tradit Romanos omnia omnium falsa numina coluisse, quem ad locum plura disserunt Eumenhorstius, Ouzelius, Wowerus, Rigaltius. Sententia hæc erat Romanorum, omnes deos colendos esse sapienti: idcirco verum Deum et religionem Christianam aversabantur, quod hic cultus cultui falsorum deorum esset contrarius. Hinc intelliges, imbecillum esse argumentum nonnullorum qui putant exaggeratas esse persecutiones Romanorum in Christianos, quia Romanorum religio omnes religiones admittebat. Siquidem aliæ gentes ita deos suos venerabantur, ut non negarent alios coli debere. Contra Christiana religio bellum omnibus idolis indixit. Accedebat implacabile Judæorum in Christianos odium, quo sæpe ethnicos instigatos compertum est.*
181. Hæc sacra *equivaria* dicebantur, quæ erant Iudi in honorem Martis, in campo Martio per cursum equorum celebrati. Ovidius in Fastis lib. III.
182. Cellar. et Teol. notant, montem Palatinum diversum esse a Capitolino, adeoque laxè sumi pro quolibet colle Romano. Pro Jove Capitolino sumi *Capitolia* observatum est vers. 444 Apoth. Chamillardus ait accipi *Capitolia* pro quovis templo sublimi et insigni, maxime Jovi dicato. Sed recte addit templum Jovis Capitolini posse dici conditum saxis Palatinis, quia montis Palatini saxis fuerit exstructum. In templo Capitolino tria erant delubra, medium Jovis, dextrum Minervæ, lævum Junonis, ut comprobatur Donatus lib. II de Urbe Roma, cap. 4.
183. Juppiter pater Martis fuit; hinc proavus Romanorum. Chamillardus proavum vocari ait, quia Veneris fuit parens. Sed sermo hic est de diis cognatis ex Marte, ut vers. 185.
184. Juno a Carthaginiensibus maxime culta. Virgilius lib. I Æneid.
185. Displicet Heinsio quod Barthius curis secundis ad Claudianum castigare voluerit *cognatos det Sparta deos*. Giselinus explicat, deos contingentes sese mutuo, quod sorte bellica victi similiter Romam traducti essent. Sed suspicatur legendum *cognatos de matre deos*, hoc est Castorem et Pollucem, natos ex eodem ovo, quod Leda, a Jove compressa, peperit. Hæc conjectura multum arridet Chamillardo. Ego pro, a Prudentio clare vocari Jovem, Palladem et Junonem deos Romanorum cognatos de Marte, sive ex parte Martis.
186. Celeberrimum Veneris templum erat in monte Eryce in Sicilia.
187. Vide Ovidium lib. IV Fastor.
188. Alter Rott., *Bacchia*. Vat. A, mendose, *Bacchida*. Naxus insula Baccho dicata.
189. S. Leo in serm. I de SS. Petro et Paulo. *Diligentissima superstitione habebatur collectum (Romæ) quidquid usquam fuerat vanis erroribus institutum.*
190. Weitzius cum suis, Thuan., alter Rott., Prag., Rat., Gif., verbo *Aucius*, ex vet. lib., *quot in orbe sepulcra*: quod omnino verum esse ait Heinsius. Ald., Gis., Mar., Vat. A, Urb., Teol. et alii, *in urbe. Juvenis* approbat *in urbe sepulcra Heroum*. Sed falso putat omnes libros et vulgatos et veteres ita habere, excepto quodam deterioris notæ, ubi legit *quot in urbe sepultos Heroes*. Advertit, templa paganorum primum fuisse sepulcra, ut docent Clemens Alexandrinus, S. Cyrillus Alexandrinus, Julius Firmicus, Arnobius et alii. Kirchnerus lib. II, cap. 16 de Funer. Rom., hinc confirmat plurima olim sepulcra intra Urbem existisse, præsertim clarissimorum virorum et virginum Vestalium. Eutropius fortasse de sepulcris imperatorum loquitur, cum ait de Trajano: *Solus omnium intra Urbem sepultus est. Ossa co'lecta in urnam auream in foro quod ædificavit sub columna sita sunt*. Inanis quorundam opinio est urnam illam auream supra columnam fuisse collocatam; neque dubito quin adhuc sub columna sit. Cæterum mihi multo magis placet *in orbe*. Id enim obicit poeta Romanis, quod heroes omnes, quorum in orbe exstant sepulcra, templis venerarentur.
191. In Prag. pro *manes* videtur esse *inanes*; Egm., *manens*, lege *manes*. Conjectio *quot fabula manes*: ita enim procedit sententia Romanos colere quæ quot fabula jam mortuos nobilitaverat. Horatius lib. I, Od. 4: *Jam te premet nox, fabulaque manes*.
192. Prudentius populum Romanum vocat *nosrum populum*, quamvis Romæ natus non fuerit. Non ergo ratio hæc satis est efficax, ut Cæsaraugustanus, aut Cælagurritanus censeatur.
193. Vat., corrupte, *Tullus*, pro *Tullus*.
194. Prag., vitiose, *fugierunt*.
195. De Palladio vide vers. 544 lib. II; de Penatibus vers. 965 ejusdem lib. II in Symmach.
196. Ald. et nonnulli alii, *tertia asservavit asylum*. Heinsius aliquando putabat *reservavit terror*: Cr. no-

Ut semel obsedit gentilia pectora patrum
 Van: superstitio, non interrupta cucurrit
 Aetatum per mille gradus. Tener horruit hæres,
 200 Et coluit, quidquid sibimet venerabile casu
 Monstrarant atavi: puerorum infantia primo
 Errorem cum lacte bibit: gustaverat inter
 Vagitus de farre molæ: saxa illita ceris
 Viderat, unguentoque Lares humescere nigros.
 203 **715** Formatum fortuna: habitum cum divite
 [cornu,
 Sacratumque domi lapidem consistere parvus
 Spectarat, matremque illic pallere precantem.
 Mox, humeris positus nutricis, trivit et ipse

GLOSSÆ VETERES.

203. Molæ, *mola genus sacrificii de farre et sale.* — B
 illita, *polita*, l.
 204. Unguento, *cum oleo.* — Lares, *ignes*, l.
 205. Fortuna, *deæ.* — D. vite cornu, *id est aureo.*
Fortuna fertur habere in dextra manu cornu, quod
nymphæ omnibus bonis replevit, l.
 208. Trivit, *osculatus est*, Rat.
 211. Persuasum, *certum, speratum*, l.
 213. Insulsum, *stultum, imprudentem*, l.

COMMENTARIUS.

vius, *sacravit terror.* Non est sollicitanda lectio com-
 munit antiquum servavit terror asyllum; in Oxon. an-
 tiquam, minus bene. Virgilius lib. viii: *Hinc lucum*
ingentem, quem Romulus acer asyllum Rettulit. Post
 hunc versum Mar., Rat. et alii pro titulo: *Unde error*
invaluit.

198. Vat. A et Prag., *una superstitio.*

199. Juretus notat, passim ab optimis scriptoribus
 horrorem et venerationem simul conjungi.

201. Rat., *monstrarant.* Ald., Weitz., Palat., Gis.,
 Heins. et alii, *primo.* Mar., Prag., Rat. et alii Weit-
 ziani, *prima.*

204. Mar. scribit *unguento.* De consuetudine veterum
 unguendi terminos, sive lapides qui pro terminis
 erant, dicam ad lib. ii. Hoc eodem sensu explicari
 valet *saxa illita ceris* vers. super., ut alibi ostendi:
 quamquam intelligi etiam potest, statuas ipsas ceris
 versicoloribus, quod ab antiquis usitatum est, fuisse
 pietas. Janus Rutgersius Var. Lect. lib. v, cap. 4,
 multa afert, quibus suadet, *genua incerare deorum*
nihil aliud esse nisi vota affigere cera in femore, ex
 Apuleio et Juvenali, satira 9: *Quando ego figam ali-*
quid? Satis in hanc rem evidentiæ sunt verba Lu-
cianæ in Philopseude de quadam statua: Multi ante
pedes ejus oboli jacebant, ac alia quoque numismata,
nonnulla argentea cera ejus cruri affixa; laminæque ex
argento, vota alicujus. Potest igitur ita etiam exponi
 hic locus, præsertim quia sæpe vota votis superad-
 debantur. Lucretius lib. vi, *Nec votis neclere vota.*
 Olearius ad Philostrati Heroica, cap. 2, not. 13,
 pag. 673, hunc Prudentii locum explicat, et distin-
 guit eos qui deos inungebant honoris causa, et qui
 genua deorum incerabant, sive saxa ceris illinebant,
 scilicet cera tabulam affigebant quæ vota contine-
 ret. Philostrati verba de statua hæc sunt: *Atterendo-*
que cam et tempus, et illi, ita me amet Juppiter, qui
inungere solent, aut vota cera affigunt, speciem immu-
tantur ejusdem.

205. Arnobius lib. vi sæpe habitum usurpat de
 forma statuarum: *Mulciber fabrilis cum habitu: aut*
fortuna cum cornu, pomis, ficis, aut frugibus autum-
nalis pleno.

206. Lapidem pro simulacro Arnobius, Minucius,
 etiam Livius accipiunt. Primis temporibus lapides et
 stipites pro simulacris deorum habitos, multi opti-
 nantur. Sed stipites, lapides et columnæ, quæ pro
 diis colebantur, ut ego quidem existimo, plerumque
 a iqua rudia luacamenta humanæ formæ præferebant

Impressis silicem labris, puerilia vota
 210 Fudit, opesque sibi cæca de rupe poposcit,
 Persuasumque habuit, quod quis velit, inde
 [petendum.

716 Nunquam oculos, animumque levans ra-
 [tionis ad arcem

Retulit: insulsum tenuit sed credulus usum
 Privatos celebrans agnorum sanguine divos.

215 Janique domo egrediens, ut publica festa, diesque
 Et ludos stupuit, celsa et Capitolia vidit,
 Laurigerosque deum templis astare ministros,
 Ac Sacram resonare viam mugitibus ante
 Delubrum Romæ (colitur nam sanguine et ipsa

214. Privatos, *pauperes*, l.

216. Capitolia, *templum*, l.

218. Sacram viam, *Sacra via est Romæ, sicut et*
Latina: in ea via reconciliati sunt Sabini et Romani.
 — Mugitibus, *a mugitus scilicet boum vel ovium.* —
 Ante, *coram se*, l.

219. Delubrum, *templum Veneris et Romæ deæ pari*
altitudine se extollebant. — Et ipsa, *ironia*, l.

209. Egm., Pal., Vat. A, codex Jureti, *impressit:*
 quæ lectio defendi potest simili loco Propertii lib. 1,
 eleg. 16: *Osculaque impressis nixa dedi genibus.* Pro
 alia lectione facit S. Hieronymus epist. 3. ad Ruli-
 num: *Quam illud os, quod mecum vel erravit aliquan-*
do, vel sapuit impressis figerem labiis? Conser nota-
iones Woweri, Elmenhorstii, Heraldii, Ricaltii et
Ouzelii ad hæc Minucii verba: Manum ori admovens,
osculum labiis pressit.

210. Heinicus coniecit *cæsa* pro *cæca*. Hanc con-
 jecturam secutus est Cellarius. Teolius etiam *cæsa*
 expressit, et utrumque in Vat. esse confirmavit. Ma-
 rietius solum vidit *cæca* in suis, et id mihi magis pla-
 cet; quia scilicet *cæca* et *surda* simulacra solent dici.
 Rat. et Weitz. cum suis, *openque*, non male.

211. Fabr. Bong., *quid quis.* Egregie probat Pru-
 dentius, ethnicos ex errore cœpisse deos colere, ex
 præjudicatis, et præconceptis a tenera aetate opinio-
 nibus in eodem cultu perstitisse. Simili arguendi ra-
 tione nonnulli impii homines veritatem religionis
 Christianæ infirmare conantur: sed ineptissime. Nam
 Prudentius prius ostendit cultum deorum aperto
 mendacio et errore cœpisse: tum addit vers. seqq.,
 gentiles nunquam rationes sui cultus ad trutinam re-
 vocasse, sed solum ob usum et consuetudinem in su-
 perstitione perstitisse. At religio Christiana illico
 qualis esset, patuit, neque erroribus invalentibus
 aucta est. Eam, quamvis multa obscuri tradentem et
 difficilia præceptentem, homines jam adulti aliisque
 religionibus innutriti suscepunt. Nunc quidem ple-
 rique in ea nati educatique sunt; sed nihilominus
 argumenta quibus ejus veritas demonstratur ohvia
 passim sunt, et omnem dubitationem valent expel-
 lere.

212. Ald., Torn., mendose, *non qui, pro nunquam.*
 Egm., Palat., Vat. A, codex Jureti, *animamque.*

215. Mar. a prima manu, *namque domo.*

216. Virgilius, Cassiodorus et alii, *Capitolia celsa.*
 Confer glosas.

217. Rat. a secunda manu, *lanigeros.* Retine *lauri-*
geros.

218. Ald., *at Sacram;* alii, *ac Sacram.* In Mar. et
 Rat. post hunc versum lemma *De simulacro Romæ,*
et variis simulacris. Alii solum, *De simulacro Romæ.*

219. Smyrnei primi templum urbis Romæ tanquam
 deæ statuerunt. Alabaundenses secuti sunt exemplum,
 et ludos anniversarios addiderunt. Adrianus in Urbe
 ipsa struxit Veneris et Romæ templum. Vide Lip-

220 717 More deæ, nomenque loci, ceu numen, A

[habetur,

Atque Urbis, Venerisque pari se culmine tollunt

Templa : simul geminis adolentur thura dea-

[bus),

Vera ratus, quæcunque flant auctore senatu,

Contulit ad simulacra fidem, dominosque pu-

[iavit

GLOSSÆ VETERES.

222. Deabus, Romæ et Veneri, I.

223. Vera ratus, infantia puerorum, vel omnis paganus, I. Scilicet puer, de quo supra, Vat. A.

226. Illic, in templo Romæ. — Alcides, Hercules. ab Alcæo patre. — Gadibus, Gades sunt insulæ iuxta Britanniam, quas Hercules spoliavit, ibique Geryonem interfecit. — Hospes, Evandri, I.

227. Riget, illic stat. — Gemini, Castor et Pollux, scilicet stant, I.

225 Ætheris, horrifico qui stant ex ordine vultu.

Illic Alcides, spoliatis Gadibus, hospes

Arcadiæ fulvo ære riget : gemini quoque fra-

[tres

Corrupta de matre nothi, Ledeia proles,

Nocturnique equites, celsæ duo numina Romæ,

230 718 Impendent, retinente veru, magnique

[triumphi

228. Corrupta, ignobili. — Ledeia, epexegetis, filii Ledæ, I.

229. Nocturni, quia in nocte splendent, et quia domitiores equorum erant. Equites, quia forte adhuc vivi nocte equitabant; vel propter duas stellas dicit, quæ, dum moventur, equitare videntur, I, Vat. T.

230. Impendent, scilicet curvi. — Retinente, scilicet cursum, quo utebantur, Vat. T. — Retinente veru, id est sagitta, Vat. S.

COMMENTARIUS.

sium lib. III de Magnit. Rom. imp., cap. 6, et Patinum imper. Roman., numism. pag. 3, ubi exhibit numismata cum inscriptione ΘΕΑ ΡΩΜΗ, et plura addit de cultu Romæ exhibitio a Symmachensibus, Temothuritanis, Amorianis, Ancyranis. Prudentius loquitur de templo quod Adrianus Veneri, Æneadum matri; et Romæ, quasi ejus proli, statuit. Donatus, de Urbe Roma lib. III, cap. 3, putat idem fuisse templum cum duabus ædiculis: Teolius cum Ciampinio tenet fuisse duo diversa, sed simul juncta, et postea in ecclesiam SS. Cosmæ et Damiani conversa. Claudianus alio in loco templum Romæ videtur collocare lib. II Stilic., videlicet in monte Palat.: *Conveniunt ad tecta deæ, quæ candida lucet Monte Palatino.* Sermo est de Romæ templo. In hortis S. Mariæ Novæ, sive monasterii S. Franciscæ Romanæ exstant adhuc muri duorum templorum quæ inter se unita erant, quæ alii putarunt esse Isis et Serapidis, alii Solis et Lunæ. Favianus Nardinus lib. III, cap. 12, Romæ antiquæ, pro certo habuit hæc esse templa Veneris et Romæ. Cl. Carolus Fea, qui in eadem erat opinione, locum mihi monstravit, remque ita se habere plane persuasit. Ut enim adhuc apparet, pari culmine hæc duo templa se tollebant, et ita inter se postica parte adhuc conspiciuntur unita, ut in ipso medio muro quo conjunguntur magnum pateat ostium arcuatum; ac fortasse in hoc ostio ara communis erecta erat, qua geminis simul deabus thura adolebantur. Exstant hæc duo templa in monte Palatino, unde in viam Sacram prospectus erat: non enim via Sacra arcum Titii intercurrerebat, ut nonnulli putant, sed eo fere loco procedebat quo nunc est ecclesia S. Mariæ Novæ: qui locus olim multo erat humilior et depressior, nunc ruderibus ædificiorum congestis sublimis apparet. Clare igitur jam intelligitur cur dicat Prudentius: *Sacram resonare viam mugitibus ante delubrum Romæ.* Huic vero sententiæ comprobandæ maxime favent verba Xiphilini et Dione Cassio in Adriano, de quo ait: *Formam templi Veneris, quod Romæ fecit, ad eum (Apollodorum architectum) misit, ut magnum opus absque opera ejus fieri posse ostenderet: tum quæsit ex eo, num id templum bene et ratione ædificatum esse videretur. Is rescripsit alius ampliusque multo fieri oportuisse, quo magis et propter amplitudinem machinas reciperet, quæ clam in eo compaciæ de improvise in theatrum perducerentur. Porro simulacra majora esse dicebat, quam ratio altitudinis amplitudinisque templi pateretur. Etenim, inquit, si deæ surgere atque inde exire voluerint, non poterunt. Confer comment. ad vers. 765 lib. II. In nummis plurimum imperatorum cernere licet templum sex columnarum cum inscriptione Romæ Æternæ: de qua appellatione fuse disserit Juretus ad lib. II Symmach.*

PATROL. LX.

B epist. 55. Consuli possunt de Romæ templo Ammi- nus Marcellinus, Spartianus, Tacitus, Cassiodorus, Xiphilinus.

225. Ald., Torn., Gall., *Vera ratus quæcunque senatu auctore probentur.* Ita Vat. A, sed *probantur, non probentur.* Cum Vat. A faciunt Alex., Egin., Pal., Widm. supra, codex Jureti. Heinsius ait, Thuan. et alios tam suos quam Weitzios habere *quæcunque senatu auctore probentur.* Sed Weitzius habet *probantur*; quanquam affirmat, ita Aldum edidisse, in quo ego solum invenio *probentur.* Idem Weitzius innuit, in Widm. a prima manu esse *quæcunque fiant auctore senatu*; ad oram, suant. Colerus etiam invenit suant, Cauchius cluant, et ita emendandum censet quoties in Prudentio occurrit *fiat*, prima correpta. Prag., Mar., unus Rott., Weitz., Gis. alique recentiores, *quæcunque fiant auctore senatu.* Rat., recenti manu, *fiat quæcunque*, abasis prioribus. In Mar., mendum est *sanatu.* Notum est, senatum Romanum de religionibus judicasse. Tertullianus, cap. 5 Apolog., *Vetus erat decretum, ne qui deus ab imperatore consecraretur, nisi a senatu probatus.*

224. Vat. A error est *putabit.*

226. Vat. A, Rat. a prima manu, Mar. a prima manu, Urb. vitiose, *spoliatis gradibus.* Existimat Grangæus, Prudentium loqui de foro quod construxit Augustus, in cuius altera porticu erant statuae regum Latinorum, in altera Romanorum. Hercules dictus est Alcides ab Alcæo avo, non patre, ut ait Iso; qui male *Gades* exponit.

227. Ald., Weitz., Widm., Bong., scribunt *Archadiæ.* Rat., Mar., *Arcadia.* Prag., *Archadio.* Heinsio videtur durus et insolens loquendi modus *hospes Arcadiæ* pro *hospes Arcadis*, hoc est Evandri. Gronovius opinabatur *Arcadii*, Heinsius *Arcadis e fulvo.* Fortasse Prudentius vult, Alcidis statuam ex ære Arcadiæ esse, quasi ab Evandro jam olim positam. Scilicet *riget ære Arcadiæ.*

228. Prag. pro *nothi* habet *riget*, et supra glossa in *status aureis.* Imitatur illud *Supposita de matre nothos* lib. VII Æn.

229. Vat. A, depravate, avo pro duo. Lactantius, lib. II, cap. 8: *Deinde illud, quod Castor et Pollux bello Latino apud lacum Juturnæ visi sunt equorum sudorem abluere, cum ædes eorum, quæ juncta fontis erat, sua sponte patuisset, iidem bello Macedonico equis albis insidentes P. Valinio Romam nocte venient, se obtulisse dicuntur, nuntiantes, eo die regem Persen victum atque captum.* Iso aliter explicat nocturni equites.

230. Fabr., Gis., Weitz. cum suis, Mar., Rat., Prag., alter Rott., vulg., *retinentque veru*, et Prag. addit glossam *hastam*, quam lectionem et explicationem approbat Martialis. Ald., Vat. A, Jureti ms., *impendent retinente solo*; unus Rott., *dependent reti-*

- Nuntia suffuso figunt vestigia plumbo.
Assistunt etiam priscorum insignia regum,
719 Dux Italus, Janusque bifrons, genitorque
[Sabinus,
Saturnusque senex, maculoso et corpore Picus,
235 Conjugis epotum sparsus per membra venenum.
Omnibus ante pedes posita est sua cuique sordens
Arula. Jano etiam celebri de mense litatur
Auspiciis, epulisque sacris, quas inveterato,
Heu! miseri sub honore agitant, et gaudia ducunt
- A 240** Festa Calendarum. Sic observatio crevit,
Ex atavis quondam male cœpta: deinde se-
[cuis
Tradita temporibus, serisque nepotibus aucta.
Traxerunt longam corda inconsulta catenam,
720 Mosque tenebrosus vitiosa in sæcula fluxit.
245 Hunc morem veterum docili jam ætate secuta
Posteritas, mense, atque adytis, et flamine, et
[aris
Augustum coluit, vitulo p'acavit, et agno.

GLOSSÆ VETERES.

232. Insignia, statuae, I.
234. Picus, filius Saturni, de quo Virgilius: Fecit avem Circe, sparsitque coloribus alas, I.
235. Epotum, syncope pro epotatum; datum a conjugē. — Sparsus, sparsum habens, I.
237. Mense, Januario, I.
238. Auspiciis, omnibus, auguriis, Iso.
239. Agitant, frequentant, I.
240. Calendarum, vocationum, I.
243. Catenam, malam consuetudinem quæ ligat hominem, I.
246. Mense, quia in honorem ejus octavus mensis appellatus est. — Adytis, templis, sacrificiis. — Flamine, sacerdote, I.
247. Augustum, Octavianum, I.

COMMENTARIUS.

- nente solo. Thuan., Oxon., Alex., Urb., Heins. et recentiores, impendent retinente veru. Sed Chamillardus et Heinsius putant, veru esse hastam sive instrumentum bellicum, ut veru sabellum apud Virgilium, et ita vertit versu Italico Ansaldo: Sono appoggiati alle lor' aste, e fatti Di fuso piombo arrestano i lor passi. Holstenius in epist. de Fulcris seu Verubus Dianæ Ephesiæ, ex glossario Latino optimæ notæ, in tribus codicibus Vat. tradit, verua esse virgas aut virgulas ferreas. Exponit autem Prudentium de hujusmodi fulmentis ferreis oblongis, quibus statuae solent retineri, ac putat errorem vulgi notari, eas statuas impendentes, et jam jam casuras admirantis. Hac lectione, quam Holstenius in codice Urbinatē viderat, tuetur aliam similem lectionem editionis principis Romanæ Minucii: Diana interim est alte succincta venatrix; et Ephesia mammis multis, et verubus exstructa; et Trivia trinis capitibus, et multis manibus horrida. Scilicet verubus tota mammo si pectoris moles sustinebatur: nam illud signum instar Ægyptiorum simulacrorum pedibus erat arte compressis. Holstenius affirmat, Georgium Fabricium, cum in suis exemplaribus constanter reperisset retinente veru, perperam correxisse retinente veru. Nescio quo loco Fabricius id fassus fuerit, nisi quod in Comment. in poetas Christ. verbo GENITI FRATRES affirmat lectionem hactenus depravatam fuisse; sed constat in veteribus edd. et mss. varias fuisse lectiones. Lectio et explicatio Holstenii mihi admodum placet; sed alia etiam defendi potest. Etsi enim legas retinente veru, adhuc intelligere licebit retinente ipsa basta, cui innituntur.
231. Vat. A, vitiose, suffusa. Egm. et Pal., suffoso. Antiquus est mos infundendi plumbum basi, ut statuae firmiter hæreant. Christiani scriptores occasionem inde sumebant irridendi numina gentilium. Arnobius, lib. vi: Jam dudum istos videretis deos.... a ruinarum casibus et dissolutionis metu, subscudibus et catenis, unctis, atque ansulis retentari: interque omnes sinus, commissurarumque juncturas plumbum ire suffusum, et salutare moras signorum diuturnitatibus commodare. Et postea: Si permanendi necessitatem patiuntur, quid miserius his esse, aut quid infelicius poterit, quam si eos in basibus ita unci retinent et plumbeæ unctioes? Juretus multis probat ethnicos solitos aliquando vincula statuis injicere, ne dei aufugerent. Arguit etiam imperitiam scioli cujusdam, qui ad oram sui codicis adjecerat, Prudentii verba designare statuas fusiles et plumbeas. Tertullianus, c. p. 12 Apolog., meminit p'umbi in statuis: Ante plum-
- bum, et glutinum, et gomphos sine capite sunt dii restri.
233. Gis., Rat., Egm., Cauch., Widm. supra, Tros Italus: quod etiam voluit Oxon., Dros Italus, et Vat. A, Ros Italus, corrupte, vel quia in Vat. A. prima litteræ versuum nonnunquam desiderantur. Mar. et Widm. iterum supra, dux Salius. Alii, dux Italus. Heinsius ita legit et distinguit Tros, Italus, ut Tros significet Æneam. De Italo, Sabino, Jano, Saturno vide Virgilium lib. vii, ad quem respicere videtur Prudentius. Itaque assentior Gifanio verbo strata viarum, qui ex v lib. legit dux Italus, quem ducem appellat, quia princeps auctor fuit nominis Italiæ.
236. Rat. ex correctione alicujus scioli sua sordida cuique. Ald., Mar. a secunda manu, Gis. et alii, sua cuique vetusta. Vat. A, sua cuique vetusto. Egm., Palat., sua cuique vetustas. Agna Jano etiam. Prag., Mar. a prima manu, Oxon., Widm., Fabr., sua cuique sordens, ut cuique sit dactylus: de quo jam dixi. Mollæus, in tractatu de Altaribus, putat multitudinem altarium, quam gentilibus exprobrat Prudentius, catholicos a paganis hausisse: at impudenter. Nam poeta irridet arulas sanguine sordidas, ante pedes hominibus monstrisque ubique locorum consecratas. Quid isthæc cum altaribus catholicorum?
237. Vat. A, male a prima manu, de mense ligatur. Celeberrimæ erant calendæ Januariæ, contra quas sermo exstat S. Maximi. Vide Binghamum, Orig. Christ. tom. IX, lib. xx, cap. 1, § 5, qui has ferias sine ritibus idololatricis sub imperatoribus Christianis continuatas docet, sed ita ut concilia et Patres adversus eas inveherentur.
240. Ald. male legit ac interpungit gaudia ducunt. Festa Calendarum sic observantia crevit. In collect. Canonum S. Martini Brachar., c. p. 73 ita habet: Non liceat iniquis observationes agere calendarum, et otis vacare gentilibus, neque lauro aut viriditate arborum cingere domos. Omnis hæc observatio paganismi est.
244. Huic versui in Mar., Rat. et alis succedit lemma De simulacro Augusti.
246. Prag., Pal. et nonnulli alii, mensa, quod probat Cauchius, quia mensæ in sacrificiis pro aris erant. Heinsius ait in vetustioribus esse mensæ; sed ipse scripserit mense, nam id edidit in contextu, et ita legunt plerique. Hic mensis est sextilis, Augustus nuncupatus in honorem Augusti. De honoribus Augusto etiam viventi exhibitis, passim scriptores. Vide Horatium lib. ii, ep. 1. Ejus caput in nummis radiis coronatum cernitur. Constat etiam feminas fuisse ejus flamines seu sacerdotes.

- Strata ad pulvinar jacuit, responsa poposcit. A
 Testantur tituli, produnt consulta senatus,
 250 Cæsareum Jovis ad speciem statuenda templum.
 Adjecere sacrum, fieret quo Livia Juno,
 Non minus infamis thalami sortita cubile,
 Quam cum fraterno caluit Saturnia lecto.
 Nondum maternam partu vacuaverat alvum,
 255 **721** Conceptamque viri sobolem paritura ge-
 [rebat
 Pronuba; jam gravidæ fulcrum geniale pa-
 [ratur,
 Jam sponsus, saliente utero nubentis, amicos
 Advocat, haud sterilem certus fore jam sibi
 [pactam.

GLOSSÆ VETERES.

248. Strata, posteritas. — Pulvinar, lectus deorum, B
 lectisternium altare, I.
 249. Tituli, inscriptiones, honores, I.
 250. Cæsareum, Octaviani, I.
 251. Quo, ut. — Livia, uxor Octaviani, I.
 255. Viri, alterius, quam Octaviani, Iso.
 256. Geniale, nuptiale, I.
 257. Sponsus, adhuc, I.
 258. Pactam, conjunctam, sponsam, Iso.
 259. Ortum, nativitatem, I.
 261. Fescennina, nuptialia carmina dicta ab urbe
 Fescenna; sive quia fascinum pellunt. Item Fescenninus
 deus nuptiarum dicitur, Iso. Nuptialia carmina, Mar.
 262. Deum sortes, deorum responsa, I.
 263. Tædas, nuptias, I.
 266. Floras, inde floralia. — Creasti, deputasti, I.

COMMENTARIUS.

250. Tacitus lib. 1 Annal. : *Cæterum sepultura more perfecta, templum et cælestes religiones decernuntur: Quod ait poeta Jovis ad speciem, intelligo templum Augusto decretum, perinde ac Jovi solebant templa erigi. Chamillardus aliique probabili ratione putant, imaginem Augusti specie Jovis fuisse exhibitam. Post hunc versum in Mar., Rat. et aliis, De simulacro Liviae, uxoris Augusti.*

251. Ald., mendose, *adjacere*. Ouzelius ad verba Minucii, *Et divi cæteri reges, qui consecrantur, plura disputat de apotheosi Liviae, quam habitu et nomine Junonis consecratam fuisse, ex his versibus colligit. Accedit Chamillardus. Mihi id non clare liquet. Nam verba poetæ solum innuere videntur, Liviani deam esse factam more gentilium, et honores consecratam qui Junoni tribuebantur. Livia etiam vivens per adulationem vocabatur Juno, ut Augustus Jupiter. Grangæus affirmat veteres libros habere quo Julia Juno, et bene, si adoptionem spectas. Nam Livia ab Augusto marito fuit adoptata, adeoque nomen Juliae obtinuit. Exstant nummi in quibus *diva Julia Augusti filia* vocatur. Nescio autem quinam illi sint libri veteres. Giselinus quidem conjiciebat legendum *Julia pro Livia*, quia Augustus Juliam *filiam* Agrippæ obtulit, a se, ut suspicio erat, corruptam. Sed dubium non est quin de Livia sit sermo.*

254. Suetonius de Augusto cap. 62: *Liviam Drusillam matrimonio Tiberii Nervonis, et quidem prægnantem abduxit.*

256. Ald. legit et distinguit *gerebat, Pronuba jam gravidæ fulcrum, et geniale parantur*. Ita etiam videtur legisse Mariettus in suis, excepto Prag., ubi est **D** *paratur*. Adhæret Weitzius cum suis, sed in Bong. deest et post *fulcrum*. In Oxon., Alex., Urb., *fulcrum et geniale parantur*. Vera videtur lectio Giselini et aliorum, *gerebat Pronuba: jam gravidæ fulcrum geniale paratur*. Sic lectus *genialis* apud Horatium; et lib. II in Sym., vers. 615, *genialia fulcra*; vers. 1083, *fulcra jugalia*. Pro *jam* Widm. *tam*, minus bene. Colerus, pag. 568 ad cap. 1 lib. VI Valerii Maximi, putat, Prudentium deliscere in lectum genialem, de quo Valerius: *Sanctissimumque Juliae genialem torum*. Livia hic intelligi Lipsius docuit. Colerus hoc loco laudat suum codicem ms. Prudentii, quem nos sub Marietti nomine allegamus: ipsum vero Prudentium vocat *ardentem, et piissimi zeli plenum poetam*.

257. Juvenalis satir. 6, vers. 599: *Et vexare ute-*

rum pueris salientibus.

259. Augustus est vitricus, Drusus privignus; quia Livia erat uxor Augusti, mater Drusi.

261. Livia intra tertium mensem peperit: adunque quodammodo inter nuptialia carmina. Giselinus objicit Liviam ex adulterio cum Augusto concipisse; et Suetonium testem allegat. Verum Suetonius solum ait suspicionem ejus rei fuisse. A Fescennio Etruriæ oppido versus nuptiales, obscenitate pleni, Romam allati dicuntur. Hinc *Fescennina licentia* apud Horatium. *Fescennia* minus bene in nonnullis vulg.

262. Gifanius, verbo *Fac*, contendit legendum *Utque deum sortes, sic Apollinis antra delerunt, ex vet. libris, in quibus tamen erat atque deum, et in uno cum litura idque deum*. Heinsio displicet quod Gifanius pessimo exemplo ita castigare voluerit, nihil legem metricam moratus. Verum ipse Heinsius sæpe ita peccat. Weitz., ut videtur, cum suis, Thuan., alter Rott., Mar., Prag., Rat., Alex., *id Apollinis*. Ald., Gis., Urb., *et Apollinis*. Balthus, de Silentio oraculorum part. 2, cap. 5, hos versus intelligit de responsis haruspicum, non de oraculis, quæ jam cessaverant; negat vero ex his versibus argui, vetera oracula meras fuisse sacerdotum imposturas, etiamsi intelligantur de oraculis. Revera Dio non Apollinem, sed pontifices consultos narrat. Id tamen non prohibet quominus etiam Apollinis aliquod oraculum aut verum, aut confictum fuerit divulgatum Juvenalis, sat. 6, vers. 553: *Quidquid Dixerit astrologus, credent a fronte relatum Ammonis, quoniam Delphis oracula cessant, Et genus humanum damnat caligo futuri*. Van Daleus, dissert. 2 de Oraculis, ex toto hoc Prudentii loco arguit Augustum post mortem reddidisse oracula (conficta scilicet), et dum viveret oracula in vulgus fuisse sparsa, sive per ipsum, sive per ipsius et Tiberii adultores.

263. Ald., *perperam, cederet ædes*. Pal., Vat. A, *credere tædas*. Mar., Prag., *cædere tædas*. Egm., Widm. supra, *credere tædas*. Alii probe, *cedere tædas*.

264. Mar., Widm. supra, *nupta vocatur*. Mar., aliena manu, *jugatur*.

266. Ald., Mar., *flores inter, Veneresque*, minus bene. Prag., *Veneremque*. Circus, et templum Floræ inter Quirinalem, et Pincium montem collocantur.

267. In Vat. A desideratur *sapiens*. Prag., contra

- Mortali de stirpe satas vixisse, et easdem
Laude venustatis claras, in amoribus usque
270 Ad famæ excidium formæ nituisse decore?
Quid loquar Antinuum cœlesti in sede loca-
[tum?
Illum delicias nunc divi principis, illum
723 Purpureo in gremio spoliatam sorte vi-
[rili,
Hadrianeque dei Ganymedem, non cyathos diis
275 Porgere: sed medio recubantem cum Jove
[fulcro,
Nectaris ambrosii sacrum potare lyæum,
Cumque suo in templis vota exaudire marito?
Ergo his auspiciis, Trajanus, Nerva, Severus,
Et Titus, et fortes gesserunt bella Neronis:
- A 280 Quos terrena viros illustrea gloria fecit,
Et virtus fragilis provexit in ardua famæ
Ascita e terris sub religione jacentes.
724 Quam pudet, hoc illis persuasum, tali-
[bus ut se,
Romanasque acies censerent Martis amore
285 Posse regi, dum se Paphiæ male blandus
[adulter
Venditat, Æneasque suos successibus auget?
Felices, si cuncta Deo sua prospera Christo
Principe disposita scissent, qui currere regna
Certis ducta modis, Romanorumque trium-
[phos
290 Crescere, et impletis voluit se infundere sæ-
[clis.

GLOSSÆ VETERES.

272. Divi, omnes imperatores Romanorum divi vo-
cantur. — Principis, Hadriani, l.
273. Gremio, lecto, lectulo. — Spoliatum, castra-
tum, l.
274. Hadria ique, bonus propter hoc tantum. —
Ganymedem, amasium. — Cyathos, vascula, l.
275. Porgere, pro porrigerè. — Jove, Hadriano, l.
276. Ambrosii, liquidi, divini. — Lyæum, vinum,
quia leviter intrat, l.
277. Vota, preces. — Marito, Antinuum, quia sic
propter turpitudinem maritum dicit. Ganymedes fuit
B amasius Jovis; ita Antinous Hadriani, l.
279. Neronis, regis, l.
282. Ascitæ, evocatæ, l.
283. Persuasum, placitum, l.
285. Paphiæ, Veneri, a Papho insula, ubi coleba-
tur. — Adulter, Vulcanus, l.
286. Successibus, prosperitatibus, felicitatibus. —
Snos, suos dicit Æneas, quia ex genere Veneris Ro-
mani venerunt per Æneam, l.
290. Impletis, quando venit plenitudo temporis, l.

COMMENTARIUS.

metrum, nec mirum, si quis enim sapiens. Cauch.,
Urb. dini Kott., dubitaverit, quod tenuit Hein-
sius.

270. Cauch., Weitz., enituisse. Sed Weitzius nul-
lam discrepantem scripturam advertit, cum plerique
habeant nituisse. Post hunc versum in Mar., Rat.
aliisque multis exstat hæc inscriptio: *De cultu Ha-*
driani, et Catamii ejus.

271. Jureti codex, Weitz., Mar., Prag., Rat. et
alii, in sede. Gis. in contextu, et plures vulg. cum
Ald., cœlesti sede. Hunc locum explicat Picus Miran-
dulanus, lib. iv de rerum Prænotione, cap. 4: *Nec*
Hadriani Cæsaris exemplum longe abest, quando sedo
est Antinoi captus amore; ob idque mortuo illi et di-
vinis honores designati, et cognomina urbs parata, com-
positis etiam, et eminentis oraculis, ut Spartianus, et
ex nostris Athanasius, Aur. Prudentius, Eusebius, alii
prodiderunt. Sed et in ipso tunc circulo eminentia sedes
excogitata, ut scribit Tatianus Adversus gentes, et in-
venit Prudentius quando ait illum CŒLESTI SEDE LO-
CATUM. Athenagoras scribit Græcos novum sidus
Antinuum inter cœlestes imagines confluisse. De
Antino videndi etiam possunt Pausanias, Aurelius
Victor, Tertullianus in Apolog., Casaubonus ad Spar-
tianum, Bulengerus de Rom. Imp., Pignorus de
Servis pag. 223, Baronius tom. II Annal. pag. 81, et
Franciscus Mediobarbus Biragus Imper. Roman. nu-
mism. pag. 187, ubi multa affert. de Antinoi statu
per universum orbem terrarum, templo apud Man-
tineam et numismatibus.

272. Romani pue. os procaces et quibus ad nefa-
riam impudicitiam uterentur, delicias et delicia ap-
pellabant, ut ex Virgilio et Statio colligi potest. Ca-
tullus idem nomen transtulit ad passerem et amicas,
Martialis ad columbam. Vide Pignorium loc. cit., pag.
95 et 96.

273. Fabr., morte virili; mendum puto.

274. Ald., non erat os dis Pergere. Legendum *cy-*
athos diis Porgere.

275. Medio in lecto amici discumbentem in con-
vivili, ut facile amatoris gremio incumbentem, ut no-
tat Chamillardus. Alioquin si tres in eodem lecto
accumbentem, in medio erat dignissimus. Femine

per initia assidebant, post etiam in sinu aut gremio
virorum accubuerunt. Iluc opinor respexisse Prudenti-
um; quasi Antinous uxor fuerit Hadriani. Consule
Bulengerum, de Conviviis lib. 1, cap. 32.

276. Ald. et vulg. nonnulli, portare; melius po-
tare. Ganymedes Jovi pocula ministrabat, Antinous
cum Hadriano simul potabat. Quamvis ambrosia fur-
rit deorum cibus, nectar potus, recte poeta nectar
vocat ambrosium, quia ambrosius sonat immorti-
lem. Vide vers. 22 et seqq. hymn. 3 Cath.

277. In glossa, MARITO, Antinuum, corrigendum
est Hadriano.

281. Thuan., fragiles pro fragilis. Nonnemo ad
hunc locum id adnotat: *Paganorum virtutes veras*
virtutes non fuisse, ostendit S. Augustinus contra Pe-
lag. innumeris locis. Nihil magis invitum ago quam ut
odiosis hujusmodi quæstionibus respondeam. Itaque
solum dicam, S. Augustinum quovis alio sensu po-
tius exponendum esse, quam ut videatur docuisse
theses in Baio damnatas, scilicet 22: Cum P. lagio
sentiant qui textum Apostoli ad Rom. II, Gentes quæ
legem non habent, etc., intelligunt de gentibus fidei gra-
tiam non habentibus. 25: Omnia infidelium opera sunt
peccata, et philosophorum virtutes sunt vitia. 27: Libe-
rum arbitrium sine gratiæ adjutorio non nisi ad pec-
candum valet. Prudentio virtus fragilis est, quæ nihil
conducit ad gratiam et gloriam æternam.

282. Mar., Egm., Widm., Weitz., jacentis. Hein-
sius conjiciebat *Ascita terris sub religione jacentes.*
Secutus id est Teolius cum uno Vat. probatissimo.
Fortasse intelligit Alex., ubi tamen est *Ascita e terris*
sub religione jacentes, cum glossa illos. Alii, *ascitæ*,
scilicet *famæ*, quod fortasse factum est ex *ascita e*
terris.

284. Alicubi, censerunt, et vers. seq., *blandes adul-*
ter, vitiose.

285. Rat., Weitz., Bung., cum se. In glossa legen-
dum *Mars*, non *Vulcanus*.

289. Ald., Prag., Gis., triumphis.

290. In Vat. A desideratur *se*. Apostolus vocat *ple-*
nitudinem temporis ad Galat. IV, 4.

- Sed caligantes animas, et luce carentes,
In Jovis, Augustique adytis, templisque dua-
[rum
Junonum, Martisque etiam, Venerisque sa-
[cellis
Mactatas, tetro lethi immersere barathro,
295 **Supremum regimen crassis in partibus orbis**
Esse rati, mersoque poli consistere fundo.
Quidquid humus, quidquid pelagus mirabile
[gignit.
725 **Id duxere deos : colles, freta, flumina,**
[flammas,
Hæc sibi per varias formata elementa figuras
300 **Constituere patres, hominumque vocabula mutis**
Scripterunt statuis, vel Neptunum vocitantes
Oceanum, vel Cyaneas cava flumina nymphas, B
Vel silvas Dryadas, vel devia rura Napæas.
Ipse ignis, nostrum factus qui servit ad usum,
- A 305 **Vulcanus perhibetur, et in virtute superna**
Fingitur, ac delubra deus et nomine, et ore
Assimulatus habet, necnon regnare caminis
Fertur, et Æoliæ summus faber esse, vel
[Ætnæ.
Est, qui conspicuis superos quæsit in astris,
310 **Ausus habere deum solem : cui tramite certo**
726 Conditio imposita est, vigilem tolerare
[laborem,
Visibus objectum mortalibus, orbe rotando
Præcipitem, teretique globo per inane volan-
[tem,
Et quod nemo negat, mundo, cœloque minorem.
315 **Area major enim, quam qui percurrit in illa,**
Et longe campi spatium diffusus, in quo
Emicat, ac volucris fervens rota volvitur axe.
Quamvis nonnullis placeat, terram brevior
Dicere circuitu, quam sit pulcherrimus ille

GLOSSÆ VETERES.

291. Luce, *sapientia*, I.
292. Adytis, *templis*, I.
293. Junonum, *Junonis et Livie*, I.
295. Crassis, *stultis*, I.
298. Id duxere, *Romani in religionem suam*, I.
299. Figuras, *deorum*, I.
301. Statuis, *imaginibus vel columnis*. — Neptunum, *deum maris*, I.
302. Cyaneas, *aquosas*, I, Vat. A.
305. Dryadas, *deas sylvarum*. — Napæas, *deas montium*, I.
305. Perhibetur, *vocatur*, I.
307. Regnare, *dominari*, I.
308. Æoliæ, *octo insulæ sunt Siciliæ, Vulcano propter ignis emissionem deputatæ*. — Ætnæ, *montis Siciliæ, qui semper ardet*, I.
309. Conspicuis, *claris, lucidis*. — Superos, *cælestes deos*, I.
311. Conditio, *lex*. — Vigilem, *continuum*, I.
312. Orbe, *circuitu*, I.
313. Præcipitem, *velocem*. — Per inane, *quia nec sol, neque planetæ cæteri septem fixi sunt in firmamento; sed per inane discurrunt*, I.
315. Area, *spatium campi*, I.
316. Diffusius, *latius*, I. *Latius est, Mar*.
317. Emicat, *salit*, I.

COMMENTARIUS.

292. Vat. A, male. *angustique adytis*.
295. Giselinus alteram Junonem intelligit Proserpinam. Alii Liviam : quo confirmatur conjectura, Liviam specie Junonis consecratam fuisse, ut alii imperatores et eorum uxores forma deorum deorumque exprimebantur.
294. Prag., *barathri, perperam*.
295. Ald., *mendose, orbem*.
296. Mar., *hæserat*, eadem manu correctum *esse rati*. Idem Mar., *immersoque*. Scilicet ex *esse rati*, mersoque factum est *hæserat, immersoque*. Post hunc versum, Rott., Mar., *De cultura elementorum sub specie quorundam non deorum, sed demonum*.
297. Ald., Gis. in contextu, et nonnulli vulg. : *Quidquid humus, pelagus, cælum mirabile gignunt*. Alii, *Quidquid humus, quidquid pelagus mirabile gignit*. Codex Jureti, *gignunt*, cum Widm. supra, Pal., Bong., Alex. a prima manu. Gallandius Aldi lectionem improbat, quia agit poeta de cultu elementorum, neque cælum quis dixerit *gignere*; et mox in seqq. de sole et luna sermo instituitur. Ego puto, in Aldi scriptura *cælum* pro *acre* recte accipi posse.
298. Weitz. cum suis, Rott. alter, Ox., Prag., Rat., Colerus ad Valerium Maximum pag. 568, *induzere deos*. Vat. A, Mar., *adduxere deos*. Rottend. prior, *id dixere deos*. Potiores Heinsiani, *id duxere deos*. Suspiciatur Heinsius *induzere deo*, vel *deis*. Cassiodorius, lib. x Tripart. Hist., cap. 30, id dixit *deificare elementa*. Hanc insaniam exagitant S. Athanasius in orat. advers. gentes, et Lactantius lib. ii, cap. 5 et 6.
299. Ald., Jureti codex, Pal., Egm., Widm. supra, *formant elementa*.
302. Cyane in fluvium conversa fingitur a poetis.
305. Ald., *silvam*. Aliqui scribunt *Napæas*, alii
- C *Napæas*, alii *Napæas*.
305. Ald., *perhibetur qui virtute*. Pal., *qui in virtute*.
306. Heinsius conjicit *deis et nomine, et ore Assimulatus* : idque in nonnullis editionibus exstat. Alex., *deus nomine, supra recte et nomine*.
307. Prag., Mar., Bong., Gis., Heins., *assimulatus*. Ald., Weitz., Teol. cum aliis, *assimilatus*. Weitz., Prag., Mar. a prima manu, Rat. a veteri manu, *nec jam regnare*. Melius *necnon*.
308. Huic versui subjicitur lemma *De cultura solis, quem putant Apollinem*.
309. Vat. A, minus bene, *conspicuis*. Hic versus et duo sequentes leguntur lib. iv Astron. poet. Hygini, cap. 43 de Sole, in fine, ab impudenti sciolo inserti, quod multi non adverterunt, etiam præmonente Delrio Comment. in Med. Senecæ, pag. 72 et 73, qui notat priores duos citari a Calpurnio Basso Comment. in Germanici Phainom. simili flagitio, nisi Bassus hic ignobilis quispiam, et tanto recentior Prudentio sit, aut imponant qui eos Commentarios illi imputant. Vide infra notanda ad vers. 365. Romani solem præcipuo honore colebant. Templum Solis et Lunæ exstabat prope amphitheatrum. Augustus soli obeliscum horarium in campo Martio dedicavit, qui nunc augustæ Pii VI P. M. munificentia ante curiam Innocentianam erigitur. De hoc obelisco exstat integer liber Angeli Bandinii.
315. Heinsius suspiciatur *procurrit*.
317. Prag., male, *hic volucris*.
318. Heins. cum Thuan., Mar., Prag., Weitz., Gis. in contextu, *brevior*. Alii *breviore*. Nunc quidem omnibus placet terram brevior sole dicere. Olim dissentiebant Stoici, Lucretius, Lactantius, alii.

- 320 **Circulus, et flammæ immensi sideris ultra** **A** **Sumere seu requiem, seu continuare laborem,**
Telluris normam porrecto extendere gyro. **340** **Seu parere Deo, sive in contraria verti.**
 Numne etiam cœli minor, et contractior orbis,
 Cujus planitiem longo transmittere tractu
 Circinus excurrens meta interiore laborat?
 325 Ille Deus verus, quo non est grandior ulla
 Materies, qui sine caret, qui præsidet omni
 Naturæ, qui cuncta simul concludit, et implet.
 Solem certa tenet regio, plaga certa coerces.
727 Temporibus variis distinguitur : aut subit
 [ortu,
 350 Aut ruit occasu, latet aut sub nocte recurrens :
 Nec torquere facem potis est ad signa trionum,
 Orbe nec obliquo portas aquilonis adire,
 Nec solitum conversus iter revocare retrorsum.
 Hic erit ergo Deus, præscriptis lege sub una **B**
 335 Deditus officii? Libertas laxior ipsi
 Concessa est homini : formam cui flectere vitæ,
 Atque voluntatis licitum est, seu tramite dextro
 Scandere, seu lævo malit decurrere campo,
 [et ipsæ

GLOSSÆ VETERES.

320. Sideris, solis, I.
 322. Contractior, brevior. — Orbis, circulus, I.
 324. Circinus, circulus solis, sol. — Meta, fine, I.
 329. Subit ortu, ascendit, crescit, surgit, I.
 331. Facem, splendorem. — Trionum, septentrio-
 sum ad septentrionalem plagam, I.
 331. Ille erit, ironice, I.
 341. Solemne, solitum, Vat. A.
 342. Haudquaquam, nequaquam, I.
 343. Agit, facit, I.
 344. Agitare, ducere, I.
 345. Commentii, arbitrantur. — Radios, coronam
 auream. — Verbera, flagello vitur, I.
 346. Anhele, fatigabunda, I.
 347. Inaurati, deaurati. — Orichalci, aurichalcum
 dicitur quasi auri æs, nam calchos Græcæ, æs vocatur
 Latine. Vel si dicas orichalcus, montis æs interpreta-
 bitur; ori enim mons, I.
 348. Jusserunt, ludendo pinxerunt, Iso.
 349. Trabeas, genus vestimenti, vel vestem regalem.
 — Curulem, sedem curulem, sedes curialis, I.
 350. Cernuat, humiliat, inclinat, I.
 351. Ænipedum, quia æneos pedes habent. — Equo-
 rum, tanta stultitia, ut homo crura equorum oscula-
 retur, Iso.
 354. Hoc tamen utcunque, quod solem et lunam et
 stellas adorabant, utcunque dicit tolerabile; quod tamen
 deos inferorum colebant, hoc pejus multo judicat, Iso.

COMMENTARIUS.

320. Pal. a prima manu, circinus. Legendum cir-
 culus.
 322. Vat. A, nonne. Cauch., cælo minor.
 323. Rat., cursu. Pro div. lect. supra minuto cha-
 ractere tractu.
 324. Vat. A, mendose, interiora. Prag., laboret,
 minus bene.
 328. Vat. A, corrupte, malem pro solem. Aldi error
 regia pro regio. Vide quæ Elmenhorstius et Ouzelius
 notant ad Minucii verba pag. 238 : Sol demergit et
 nascitur.
 329. Prag. minus bene, ortus.
 331. Ald., non torquere.
 334. Prag., Ergo erit ille deus, præscriptus lege sub
 una. Non probat.
 335. Petavius, tom. I, lib. v, cap. 5, de libertate
 agendi et non agendi disputans, Hoc, inquit, veterum
 illa omnia persuadent testimonia, quæ hactenus adduxi-
 mus : quæque nos disertissimis ad idem institutum ver-
 sibus concludemus. Tum profert hunc versum et
 seqq., Libertas laxior ipsi, etc. Confer vers. 693
 Hamari.
 338. Juvenalis sat. 4 : Cur tamen hoc potius libeat
 decurrere campo.
 342. Prudentium imitatus videtur Corippus vers.
 344 : Sed factor solis, postquam sub sole videri Se
 voluit.
 343. Ald., non bene, subjectus ait.
 344. De curru solis aliisque adjunctis Ovidius lib.
 II Metamorph., soli quadrigæ, lunæ bigæ attribui
 solent.
 345. Vat. A, vitiose, rapidos capitis, Urb., Gis., et
 capitis radios; id factum ab iis qui vim cæsurae in pro-
 ducenda syllaba, et consuetudinem Prudentii ignora-
 bant. Juretus fuse hic disserit de radiis quibus ornari
 solabant capita, ex Velleio, Suetonio et aliis; arguit-
 que morem formandi in templis simulacra sanctorum
 ex simili consuetudine in statuibus Cæsarium videri pro-
 fluxisse. Consule de hoc cœlitum nimbo Comment.
 Antonii Francisci Gorii de Mitrato Jesu Ch. isti Ca-
 pite. In Aldo mendum est verbera.
 346. Vat. A, ut frenos.
 347. Vat. A, Ald., inaurata, minus bene.
 349. Inter insignia consulatus erat scipio eburneus,
 cui insidebat aquila. Juvenalis sat. 10 : Da et volu-
 crem, sceptro quæ surgit eburno. Vide Hymnum S.
 Romani, vers. 148 et seqq. Grangæus solos eos putat
 designari qui triumphum adepti fuerant. Trabea est
 toga virgibus purpureis instar trabium distincta. Sella
 curulis propria erat dictatoris, conulis, censoris,
 ædilis curulis.
 350. Ald., Mar. a prima manu, Gis., cernuaque ora.
 Plerique, cernuat, etiam Gifan. et Jur. codd.
 351. Ald., codex Jureti et Gis. ad oram, æripedum,
 quod malebat Cauchius, et rectissimum dicit Gifa-
 nius ex vet. lib., improbante Heinsio.
 353. Vat. A, depravate, tura pro thure. Virg. IX
 Æn., Et templum thure vaporat. Paschalius, de Co-
 ronibus lib. III, cap. 6, lora currus quo sol vehitur, rosis
 operata ex hoc loco notat, et pluribus confirmat ro-
 seum colorem a poetis in cœlum invectum. Post hunc
 versum inscriptio in Rat. et Mar. hæc exstat : De
 lunæ cultura, quam et Dianam dicunt.
 354. Lib. XIII Sapient., vers. 6, de his qui ele-
 menta, solem et lunam deos putaverunt : Sed tamen
 adhuc in his minor est querela. In Mar. a prima manu,

- 355 Dant tibi, Roma, deos inferni gurgitis umbræ? A 370 Tartareus colitur : qui te modo raptat ad
Eumenidum domina Stygio caput exerit antro,
729 Rapta ad tartarei thalamum Proserpina
[regis,
Et, siquando suos dignatur adire Quirites,
Placatur vaccæ sterilis cervice resecta,
563 Et regnare simul cœloque, Ereboque putatur : 375 Quæque feras perimat lethali vulnere mentes :
Nunc bigas frenare boves, nunc sæva sororum Depressos modo subter humum formidine sensus
Agmina vipereo superis immittere flagro, Obruit, implorent ut numina lucis egenæ,
Nunc etiam volucres capream in terga sagittas Seque potestati committant noctis opertæ.
Spargere, terque suas eadem variare figuras. Respice terrifici scelerata sacraria Ditis,
365 Denique cum Luna est, sublustri splendet ami- 380 Cui cadit infausta fusus gladiator arena,
[ctu : Heu ! male lustratæ Phlegethontia victima
Cum succincta jacet calamos, Latonia virgo est : [Romæ.
Cum subnixa sedet solio, Plutonia conjux
730 Imperitat furis, et dicitur jura Megæaræ. B 731 Nam quid vesani sibi vult ars impia ludii
Si verum quæris : Triviæ sub nomine dæmon [voluptas?

GLOSSÆ VETERES.

353. Eumenidum, *furiarum*. — Stygio, *infernali*. — Exerit, *elvat*, l.
358. Adire, *cum responso*. — Quirites, *Romanos*, l.
364. Spargere, *quia venatrix erat*, l.
365. Sublustri, *sublucido, parum lucenti*, l.
366. Calamos, *sagittas*. — Latonia, *a Latona matre. Lucina vel Luna in cælo, Diana vel Latonia in terris, Proserpina vel Hecate apud inferos, id est centum potestatum*, l.
367. Solio, *barathro*, l.
368. Megæaræ, *illius furie : nomen furie*, l.
369. Triviæ, *tribus viis*, l.
373. Subigit, *compellit*, Mar. *Compellit ipse dæmon*, l.
374. Figat, *sagittat*, l.
379. Sacraria, *templa*. — Ditis, *Plutonis*, l.
380. Infausta, *infelici*. — Fusus, *interfectus*. — Arena, *metonymia, id est in theatro*, Iso.
581. Lustratæ, *purgatæ*. — Phlegethontia, *infernalis*. — Romæ, *homines diis infernalibus immolabantur*, l.

COMMENTARIUS.

- est colorabile, mendose*. Ald., Torn., *quid? quod et istos*. Pal., Rat., *et ipse, quod defendi nequit*. Apud Gall. aliqui, *tolerabile quidquid et istos, perperam*.
356. In Rat., prioribus abasis, inepte subrogatum est *Regina Eumenidum Stygio* ab sciolo, qui metricæ legis ignarus metrum voluit reformare. De Proserpina et ejus cultu Minucius Felix : *Diana interrim est alte succincta venatrix*, etc. Ubi commentatores ex Prudentio aliisque rem totam illustrant.
359. Virgilius, lib. vi, *Sterilemque tibi Proserpina taccam*.
360. Ibid. Virgilius, *Voce vocans Hecatem cœloque, Ereboque potentem*.
361. Gis., *nunc bijugas*. Alii constanter *bigas*. Ausonius et Claudianus juveneos et juvenecas tribuunt lunæ. Ovidius et vetera anagypta Capitolina et musei Pio-Clementini equos, Festus mulos. Hic etiam imitatur Virgilius, lib. vi, *Vocat agmina sæva sororum*.
362. Oxon., *super his*, ut boves œstratos, quos vocat Columella, designet. Id notat Heinsius. Lectio vulgata unice vera est.
365. Egm., *sp'endit*. Hic versus cum duobus seqq. ab inepto aliquo sciolo insertus est libro iv Astron. Ilygini, cap. de Luna : qui propterea in editionibus recentioribus Ilygini omitti sunt. Delrius jam olim id observavit. Vide supra comment. ad vers. 309. In Commentariis in Arati Phaenomena sub nomine Cæsarum Germanici in eritur hic et vers. seq. in prognosticis, ubi de Luna. *Luna eadem Diana, eadem Proserpina vocata, id est cœlestis, terrestris et infernalis. De qua quidam : Denique*, etc. In vers. seq. male, *jacet calamis*. Meursius, lib. iv, cap. 3, Crit. Arnob., suspicatur librarium festinantem omisisse, vers. 367, *Cum subnixa sedet*, etc.
366. Palat., *calamis*, perperam. *Succinctæ crura Diana* in statuis veteribus adhuc cernere licet. Hac de causa Aeneas, cum se illi conspiciendam præbuisset *Venus Nuda genu, nodoque sinus collecta fluentes*, dubitavit *An Phœbi soror, an Nympharum sanguinis una esset*. Virgil. lib. i *Æn*.
367. Prag., *dum subnixa*. Ald. aliique scribunt *con-*
junx. Post hunc versum Weitz., Widm., Bong., Mar. a prima manu, Prag., Rat., Urb. et alii inserunt hunc alium, *Cum rapitur, furia est, et torvi Plutonis uxor*. In Prag., *Dum rapitur*. Deest in Alex., optimis Heinsianis aliisque. Heinsius ait, alibi quoque a Prudentio corripit secundam in *Plutonia*. Falsum puto. Non enim invenio in Prudentio *Plutonia*, aut alium casum obliquum, nisi infra vers. 598, *Plutonis fera vota sui*, ubi secunda producit. Ita etiam o in *Plutonia* longa effertur. Quod autem vers. 99 hymni 5 Peristephi. Weitzius legit *Illos reorum Plutones*, aliter esse legendum ostendam ad eum locum. Versus aperte superfluous est ; posset autem ad rationem metri legi *Cum rapitur, furia est, torvi Plutonis et uxor*.
369. Mar., Weitz. cum suis, Prag., *quæras*.
375. Egm., *erroremque*.
375. Prag., *lethali funere*, minus bene.
376. Mar. a prisca manu, *depreos* ; Prag., *depreos* male.
377. Prag., *obruat*.
378. Huic versui in Mar. et Rat. succedit titulus *Quod venerabatur in spectaculis*.
379. Lipsius Saturnal. serm. lib. i, cap. 3, ostendit gladiatores Marti vel Saturno potius fuisse dicatos : et hæc Prudentii verba intelligi posse ait de Saturno, ut poeta Ditem pro Saturno posuerit, aut etiam gladiatores Diti sacros fuisse, quia Manibus placandis dabantur. Tertullianus et Salvianus affirmant gladiatorum spectacula sacra fuisse Marti ; Lactantius, Ausonius et Plutarchus Saturno. Prudentius ita explicari potest, ut hæc spectacula *sacraria Ditis* appellet, quia his homines percuti, et ad inferos d'ruduntur. Eadem difficultas iterum occurrit vers. 397 seq., *Ad aram Plutonis*.
581. Prag., *lustrante*, perperam.
582. In Vat. A videtur esse *sed quid*, ut revera est in Egm. et Pal.
585. Ald., minus bene. *quid mores juvenum*. In plurali numero alii etiam dixerunt *mortes*, ut Manilius, Seneca, sive quis alius in lib. Controvers., et Lactantius, qui librum edidit *de Moribus persecuto-*

- Quid pulvis caveæ semper funebris, et illa
385 Amphitheatralis spectacula tristia pompæ?
 Nœmpe Charon, jugulis miserorum se duce dignas
 Accipit inferias, placatus crimine sacro.
 Hæ sunt deliciæ Jovis infernalis: in istis
 Arbitræ obscuri placidus requiescit Averni.
390 Nonne pudet regem populum, sceptrisque po-
 [tentem,
 Talia pro patriæ censere litanda salute?
 Religionis opem subternis poscere ab antris?
 Evocat, heu! pœnis tenebrosa ex sede mini-
 [strum
 Interitus, speciosa hominum cui funera solvat.

GLOSSÆ VETERES.

- 384.** Caveæ, arenæ, theatri, Mar. — Funebris, B nis infernalibus, I. mortal's, I.
385. Amphitheatralis, circulus; vel luxuriose amphitheatrum, muro circumdatus locus theatri: theatrum est spectaculum ubicunque positum, Iso.
386. Charon, diabolus, I.
387. Inferias, exæquis mortuorum. — Sacro, execrabili, ut auri sacra fames; vel secundum eos qui ita putabant, I.
388. Jovis infernalis, orci, I.
389. Arbitræ, index, judex, Iso.
390. Regem, regnantem, I.
391. Censere, construere. — Litanda, sacrificia, I.
392. Religionis, divinitatis. — Subternis, subter-

COMMENTARIUS.

- rum. Lipsius, loc. cit., cap. 14, refert Prudentii verba *pasta voluptas*, et ad marginem addit *Malo PARTA*. In Vat. A est *parta*. Prudentius dixit *sanguine pasta de aquila* hymn. 3 Cath. vers. 167. Grangæus ait alios legere *pacta*. Frequenter de hoc spectaculo voluptas usurpatur. Vide quæ Brossens congestit ad lib. v Cassiodori, ep. 42, *Voluptatem præstat sanguine suo*.
387. Prior Rott. pro div. script., Cauch., *munere sacro*, ut ad munera arenæ alludat. Vat. A, *sanguine sacro*.
389. Ald., prior Rott., *obscuro placidus requi scit Averno*. Et distinguit Ald. in istis. Arbitræ. Non placet, qui hunc versum allegant, trajiciunt ita verba *Argravit regem populum*, cum antea in vulg. legeretur *regem populis*. Sententia non cadit in imperatorem vel imperatores, quos Prudentius alloquitur in hoc opere. Imitatio Virgillii est i. Æn., *Hinc populum late regem, belloque superbum*. Exstat etiam *populum* in Thuan. Urb., Alex. a prima manu. Intellige populum Romanum.
392. Weitz. pro div. script., *sub terris*. Vide comment. ad vers. 322 Hamart., et vers. 443 hujus libri.
394. Vat. A, Cauch., Jureti codex, *funera donet*, cum Egm., Pal.
395. Prag., *manutaurica*, corrupte, pro *jam Taurica*. Mar. a prisca manu, *jam taurica*; male. Nonnulli, qui hunc versum allegant, trajiciunt ita verba *Arguere incassum jam Taurica sacra solemus*. Legendum cum mss. *Incassum arguere jam*. Producitur e postreimum in *arguere* ratione cæsuræ. Colerus, ad Valer. Max. pag. 568, sacra Taurica intelligit esse suovitaurilia. Weitzius exponit de sacrificiis quæ Plutoni tauris et nigra pecude stebant. Nullus est dubitandi locus, quin sermo sit de sacrificiis Tauricæ insulæ, sive, ut frequentius et verius loquimur, peninsulæ. Hyginus fabula 120: *Quorum (Tauricorum) fuit institutum, ut qui intra fines eorum hospes venisset, templo Dianæ immolaretur*. De Diana Taurica et victimis humanis illi cæsis agunt Tertullianus, Athanasius, Augustinus, Lactantius, Cassiodorus, Eusebius Cæsariensis, ut plures ethnicos præteream. In glossa pro Junoni legam libentius Dianæ.

- A 395 732** Incassum arguere jam Taurica sacra so-
 [lemus:
 Funditur humanus Latiari in munere sanguis,
 Concessusque ille spectantium solvit ad aram
 Plutonis fera vota sui. Quid sanctius ara,
 Quæ bibit egestum per mystica tela cruorem?
400 Anne fides dubia est tibi, sub caligine cæca
 Esse deum, quem tu tacitis rimeris in umbris?
 Ecce deos Manes cur inficiaris haberi?
 Ipsa patrum monumenta probant: Dis Manibus
 [illie
733 Marmora secta lego, quacunq; Latina
 [vetustos

- 393.** Ministrum, diabolum, I.
395. Tauricæ sacra, Taurica regio, in qua Junoni peregrini immolabantur, quod Romani reprehendebant; quod tamen ipsi novissime fecerunt, I.
396. Latiari, Romano a Latio, I.
398. Quid sanctius, ironice, I, Vat. A.
399. Egestum, effusum, I.
401. Rimeris, scruteris, I.
402. Inficiaris, negas, I.
403. Manibus, infernalibus, I.
404. Marmora secta, scripta, Vat. A. In quibus scriptum erat DIS MANIBUS. — Lego, vid. o. — Latina, via, I.

- 396.** Ald., *Latiari*; Vat. A. *Laciari*; Plerique, *Latiari*. Prag., *Funditur humanum Latiari in sanguine munus*. Prudentius loquitur de ludo gladiatorio in honorem Jovis Latiaris. Lipsius, de Amphitheatro, monet *Latiari* esse in dandi casu, scilicet *Latiari Jovi*. Ex hoc ac similibus locis nonnulli arguunt victimas humanas Jovi Latiari solitas immolari. Verum intelligendum est, Jovem sanguine humano eorum coli, qui aut in certamine gladiatorio occidebantur, aut damnati ad bestias peribant. Tertullianus, cap. 9 Apolog.: *Remitto Tauricas fabulas theatris suis. Ecce in illa religiosissima urbe Æneadum piorum est Juppiter quidam, quem ludis suis humano proluunt sanguine. Sed bestiarum, inquit. Hoc, opinor, minus quam hominibus. Videri possunt notæ Pamelii, Minucius, Julius Firmicus, Lactantius, Tatianus et alii, qui hujusmodi immanitatem Romanis exprobrabant. Eam a religione Christiana tandem abolitam, inter maxima beneficia hominibus a Christo collata reponimus*.
397. Ineptus corrector in Rat., abrais prioribus, supponit *Illeque consessus spectantum*. Pal., *concessusque*. Egm. a prima manu, *concessosque*, male. In ed. 2 Cell. mendum puto *concessus ille*. De consessu in amphitheatro vide comment. ad vers. 372 Hamart.
404. Mar. a prima manu et Weitz. cum suis, *quacunq; longe melius est quacunq; in viis publicis sepulcra olim Romani collocabant, et, ut videtur, etiam Judæi*. Genes. xxxv, 19: *Mortua est ergo Rachel, et sepulta est in via quæ ducit Ephratam*. De via Latina Juvenalis satir. 1: *Quorum Flaminia tegitur cinis, atque Latina*. Et sat. 5: *Clivosæ veheris dum per monumenta Latine*. In via Salaria monumentum erat pretiosi operis Licinii tonsoris et liberti Augusti, ut tradit Cornutus sat. 2 in Persium. Viæ aliæ sepulcris celebres fuerunt Appia, Aurelia, Laticana, Laurentina, Ostiensis, Prænestina, Tiburtina. Dissertationem de Viis publicis anno 1786 Romæ edidit cl. Vincentius Bartolucci, primi subsellii jureconsultus. An autem hæc sigla D. M. aut D. MA., quæ in sepulcris Christianis nonnunquam apparent, significant *Diis Manibus*, an aliud, inter Fabretum et Mabillonium certatum est, quorum hic inscriptionem illam semper profanam esse contendebat, ille negabat.

- 405 Custodit cineres, densisque Salaria bustis, A
Dic, quibus hunc scribis titulum : nisi quod
[trucidis Orci
Imperium, veræ ceu majestatis, adoras?
En quibus implicita squalebat regia summi
Imperii, tractis majorum ab origine sacris.
410 Cum princeps, gemini bis victor cæde tyranni,
734 Pulchra triumphali respexit mœnia vultu:
Nubibus obsessam nigrantibus aspicit Urbem,
Noctis obumbratæ caligine : turbidus aer
Arcebat liquidum septena ex arce serenum.
415 Ingemuit miserans, et sic ait : Exue tristes,
Fida parens, habitus : equidem prædivite cultu
Illustrata cluis, spoliisque insigne superbis
Attollis caput, et multo circumfluis auro.
Sed nebulis propter volitantibus obsitus alti
420 Verticis horret apex : ipsas quoque livida gem-
[mas
Lux hebetat, spissusque dies, et fumus ob ora

- Suffusus rutilam frontis diadema retundit.
Obscuras video tibi circumferrier umbras,
Cæruleasque animas, atque idola nigra volare.
425 Censeo, sublimem tollas super aera vultum
Sub pedibusque tuis nimbose elementa relin-
[quas.
Omne, quod ex mundo est, tibi subjacet, hoc
[deus ipse
Constituit : ejus nutu dominaris, et orbi
Imperitas, et cuncta potens mortalia calcas.
430 735 Non decet, ut submissa oculos regina
[caducum
Contemplere solum, majestatemque requiras
Circa humiles rerum partes, quibus ipsa su-
[perstas.
Non patiar, veteres teneas ut me duce nugas,
Ut cariosorum venereris monstra deorum.
435 Si lapis est, senio dissolvitur, aut crepat ictu
Percussus tenui : mollis si bractea gypsum

GLOSSÆ VETERES.

405. Salaria, via : salarium est cibus qui sepulcra mortuorum custodientibus datur; sed pro omni præbenda ponitur, l. — Bustis, sepulcris, Vat. A.
406. Orci, Orco juro : inde Orcus, eo quod jurat, neminem se sine morte dimittere, l.
408. Regia, aula, l.
410. Princeps, Constantinus. — Gemini tyranni, Maxentii et Licinii, l.
414. Arcebat, expellebat. — Septena ex arce, ex septem collibus qui sunt in Roma. Septenam arcem dicit quia in septem colliculis constat Roma, l.
415. Ingemuit, Constantinus, l.
416. Equidem, certe, Iso.
417. Cluis, abundas, præcelles, l.

418. Circumfluis, abundas, l.
419. Propter, juxta, Iso.
420. Livida, obscura, Iso.
421. Hebetat, obumbrat. — Ob, circum, l.
424. Cæruleas, nigras, l.
425. Tollas, ut, l.
426. Nimbose, tenebrosa, Iso.
430. Submissa, inclinata. — Regina, Roma, l.
432. Superstas, superior es, Vat. A.
433. Nugas, ineptias, l.
434. Cariosorum, putridorum, deficientium; caries putredo, quam teredines faciunt in ligno, l.
436. Bractea, lamina auri. — Gypsum, genus terræ est, de qua imagines faciunt, l.

COMMENTARIUS.

Lupius, in dissert. de Baptisteriis, num. 158 et 159, inscriptionem profert, quam Christianam esse censet, et Diis Manibus ab ignaro aliquo neophyto positum, et a presbytero qui cœmeterio præerat non animadvertens; quod interdum accidisse satis est verisimile. Inscriptio est hujusmodi :

DIS MANIBVS PRINCI
PIO FILIO DVLCISSIMO SVO PO
SVIT QVI VIXIT ANNIS VI. DIE
XXVII. IN PACAE

Ci. Cajetani Migliore erudita de Diis Manibus exstat dissertatio, de qua rursus pag. 1472.

405. Cornutus in Persium ait salarium proprie esse victum unius diei, cui sal imprimis inseruit. Iso minus placet. Post hunc versum Rat. et Mar. apponunt lemma Romam alloquitur.

406. Prag., hic quibus hunc titulum scribis. Ald., dic, quibus hinc scribis titulum. Vat. A et nonnulli Reins., dic, quibus inscribis titulum. Plerique, dic, quibus hunc scribis titulum.

407. Vat. A, vitiose, verito ceu.

410. Pal., Vat. A, gemini victor de cæde. Egm., male, gemini victor cæde : a secunda manu, gemini victor de cæde, aut gemini devictor cæde : non enim clare explicat Weitzius lectionem hanc Egm. et Pal., Principem hunc esse Theodosium certum est. Tyrannos intellige Maximum et Eugenium. Grangæus objicit Prudentio, quod in hac historia enarranda parvulum a vero deflectit : siquidem Theodosius, victo Maximo, triumphavit anno 389, nec, devicto multis annis postea Eugenio, Romam rediit. At vero etsi concederem ordinem narrationis aliquatenus esse turbatum, non tamen esset propterea falsitatis arguendum : poeta qui non ait aperte Theodosium trium-

phasse, postquam duos tyrannos vicerat. Cæterum in ipsa quæ sequitur oratione Theodosii mentio iterum fit gemini tyranni a Theodosio victi.

413. Ald., noctis adumbratæ.

414. Vat. A, mendose, arcebit. De hac loquendi ratione liquidum serenum, superum serenum et similibus, Dausqueius in Comment. ad Silium, lib. XII, vers. 4.

417. Egm., Jureti membranæ, clues. Mar. a prima manu, superbum.

421. Helns., Cham., Teol., mendose, ab ora. Egm. scribit hebitat. Prag., obumbrat pro ob ora, Rutilius, lib. I ltin., vers. 495, puritatem cœli Romani laudans, ait : Nec locus ille mihi cognoscitur indice fumo.

423. Prag., obfuscas video. Widm. et Bong. a prima manu scribunt circumferrier.

424. Ald., et nigra idola volare. Rat., prioribus erasis, idolaque nigra volare. Neutrum est ab auctoris manu. Grangæus Aldo adhæsit.

430. Scriptores Prudentii æquales passim Romam reginam appellant.

432. Rat., superstes, lege superstas.

433. Nugas vocat idolorum cultum et fabellas aniles a Numa inventas. Aliqui ipsa idola nugas vocari dicunt, ut nanias alibi.

434. Prudentius non semel monstra, et portenta deos gentilium vocat. Minucius : Tot sunt Jovis monstra quot nomina. Virgilius VIII Æn., Omigenumque deum monstra, et latrator Anubis.

435. In cod. Theod., tit. de Paganis, leg. 12, quæ lex a Theodosio lata est anno 392 : Si quis vero mortali opere facta, et ævum passura simul acra imposto thure venerabitur, etc.

436. In Rat. ex gypsum factum gypsum. Prag., male, gypsea. De gypseis veterum imaginibus Arnobius lib.

Texerat, intido rarescit glutine sensim.
 Si formam statuæ lamnis commisit aenis
 Lima terens, aut in partem cava membra gra-
 [vato
 440 **736** Pondere curvantur, scabra aut ærugo per-
 [esam
 Conficit effigiem, crebroque foramine rumpit:
 Nec tibi terra deus, cœli nec sit deus astrum,
 Nec deus oceanus, nec vis, quæ subter operta
 [est,
 Infernis triste ob meritum damnata tenebris.
 445 Sed nec virtutes hominum deus, aut ani-
 [marum,
 Spirituumve vagæ tenui sub imagine formæ.
 Absit ut umbra deus tibi sit, geniusve, lo-
 [cusve,
 Aut deus aereas volitans phantasma per auras.
 Sint hæc barbaricis gentilia numina pagis:

A 450 **737** Quos penes omne sacrum est, quidquid
 [formido tremendum
 Suaserit: horrificos quos prodigialia cogunt
 Credere monstra deos, quos sanguinolentus
 [edendi
 Mos juvat, ut pinguis luco lanietur in alto
 Victima, visceribus multa inter vina vorandis
 455 At te, quæ domitis leges, ac jura dedi-ti
 Gentibus, instituens, magnus qua tenditur or-
 [bis,
 Armorum morumque feros mansuescere ritus,
 Indignum, ac miserum est, in religione te-
 [nenda
 Hoc sapere, immanes populi de more ferino
 460 Quod sapiunt, nullaque rudes ratione sequun-
 [tur.
 Seu nos procinctus maneat, seu pace quietas
 Dictemus leges, seu debellata duorum

GLOSSÆ VETERES.

437. Rarescit, *deficit*. — Sensim, paulatim, Iso.
 439. Terens, *planans*, I.
 441. Conficit, *corrumpit*. — Crebro, *multiplici*, I.
 442. Astrum, *sol*, vel *luna*, I.
 447. Geniusve, *deus loci*, I.
 449. Pagis, *villaticis*: Pige Græce *sons*: inde *pa-*
gani, villani, quia circa fontes antiqui villas ponebant,
et ideo villani dicuntur, quia longe remoti sunt a civitate
Dei, I.

450. Penes, *juxta*, I.
 453. Lanietur, *sacrificetur*, I.
 455. Te, *o Roma*, I.
 459. Immanes, *crudeles*, I.
 460. Rudes, *stulti*, I.
 461. Procinctus, *apparatus bellicus, vel bellica præ-*
paratio, I.
 462. Dictemus, *constituamus*, I.

COMMENTARIUS.

vi, Firmicus, Capitolinus in Gordiano. Imagines gy-
 psee nonnunquam bracteis metalli inducebantur.
 Confer versionem Italicam operis Joannis Winkel-
 mann, *Storia delle arti del disegno*, cum eruditis ad-
 notationibus Caroli Fea I. C. lib. vii, cap. 1.

437. Vat. A, Mar., Rat., Prag., Egm., Pal., Bong.,
 Weitz. aliique, *texerat*. Ald., Gis., vulg. nonnulli, *te-*
xerit, quod nescio an sit melius. Alicubi *texeris*, men-
 dose. Notanda est efficacia verbi *rarescit*.

438. Ald., Bong., Widm., Mar., *laminis*. Rat.,
laminis. Vat. A, Weitz., Gifanius ex vet. cod.,
lammis. Egm., *lammis commisit aenis*, mala. Verior
 est lectio *laminis* tam in Prudentio quam in Horatio,
 lib. ii, oda 2. Gifanius contendit veteres extulisse
lamma pro *lamina*.

439. Vat. A, in parte. Egm., corrupte, *impartæ*,
 apud Weitzium. Heinsius in eodem Egm. invenit in
 parte, et a secunda manu, *impartæ*. Ald., Torn., *gra-*
vata. Weitz. cum Bong. et Widm. a prima manu, *ca-*
vato. Mariettus innuit ex his verbis *lima terens* corrigi
 posse Isidorum in *scobina*. Puto, indicari caput 19 lib.
 111: *Taratum quasi teratrum. Scofina dicta, quod hæren-*
do scopen faciat; ubi fortasse legendum *quod terendo*.

441. Codex Jureti, Vat. A, Oxon., contegit. Pal.,
 Egm. a secunda manu, *contiguam effigiem*. Egm. a
 prima manu *contigiem, effigiem*. Heinsius huic con-
 jicit *contigit effigiem*. Plerique, *conficit effigiem*.

443. Supra vers. 592, *subternis antris de inferis*, et
 hac vi quæ *subter operta* est.

444. Prag., Widm. a prima manu, *inferni*, minus
 bene.

445. Aldus ediderat *Sed nec virtutes Deus hominum,*
aut animarum. Emendavit *Sed nec virtutes Deus aut ho-*
minum, aut animarum. Alii habent *Sed nec virtutes homi-*
num Deus, aut animarum. Prag., aut *tenebrarum*. Sen-
 tentia est, Deum non esse virtutes hominum, ut pudici-
 tiam, fidem, neque vagas formas animarum et spi-
 rituum, ut daemonum et angelorum, tenui sub imagine.

446. Ald., mendose, *vagi*. Virgilius vi: *Et ni docta*
comes tenues sine corpore vitas Admoneat volitare cava
sub imagine formæ.

447. Juretus advertit, alias legi *tibi sit lucus, ge-*
niusve, et defendi posse hanc scripturam, cum maxi-
 mam religionem pagani lucis tribuerint. Prudentius
 idola sæpe vocat umbras: sic supra vers. 195, *Um-*
bra Penatum.

449. Cur ethnici a pagis dicti fuerint pagani, plu-
 res afferri solent causæ, ut indicavi ad vers. 621.
 Mihi vera hæc esse videtur, quæ ex his versibus de-
 promitur, quia scilicet in pagis superstitio maxime
 vigeat, adeoque illi omnes qui superstitiose ido-
 lorum cultui post religionem Christianam ubique dis-
 seminatum adhæserunt, jure pagani vocati sunt. He-
 raldus, in Arnobium pag. 4, intelligit *paganos* idolo-
 latras dictos, quia non amplius terrarum orbem occu-
 pabant, sed in angustum coarctati et quasi pagis
 quibusdam conclusi erant. Putat, obscuram fuisse
 etiam olim originem hujus appellationis, sicut nec
 nos adhuc satis liquido scimus unde *Huguenoti* ap-
 pellati fuerint. Gothofredus ad leg. 13. de *Paganis*
 cod. Theod. appellationem paganorum sub Christia-
 nis imperatoribus cepisse affirmat, cujus antiquis-
 sima, quæ ipsi occurreret, mentio exstat in leg. 18
 de *Episcopis* anno 535: *Gentiles, quos vulgo paganos*
appellant. Existimat autem vulgus Christianorum
 qui variis olim dieteris a gentilibus fuerant appellati,
 nomen paganorum gentilibus reponuisse, quasi sim-
 plices, rusticos et agrestes dicerent.

450. Mar. a prima manu, *quis penes*, perperam.
 Aldi etiam error est *penes omnes*.

451. Mar. a prima manu contra metrum et sen-
 sum, *honorificos quos*.

452. De monstris illis jam dixi. Vide Heraldum ad
 Tertullianum, cap. 22 *Apolog.*, et ad Minucii verba:
Ut nidore altarium vel hostiis pecudum saginati.

453. Egm. scribit *lucu pro luco*.

455. Prag., et *jura*.

458. Prag., *tenendum*, non ita bene.

459. Aldus, *id sapere*.

460. Prag., *nulla fidei ratione*.

461. Ald. *seu vos, lege seu nos*.

- Colla tyrannorum media calcemus in Urbe : A
 Agnoscas, regina, libens mea signa, necesse
 [est : 475
 465 In quibus effigies crucis aut gemmata refulget,
738 Aut longis solido ex auro præfertur in
 [hastis.
 Hoc signo invictus transmissis Alpius ultor
 Servitium solvit miserabile Constantinus.
 Cum te pestifera premeret Maxentius aula,
 470 Lugebas longo damnatos carcere centum,
 Ut scis ipsa, patres : aut sponsus fœdera pa-
 [ctæ
 Intercepta gemens, diroque satellite rapta, 485

GLOSSÆ VETERES.

463. Tyrannorum, *Maxentii et Licinii*, l.
 467. Signo, *crucis*, l.
 469. Te, o *Roma*, l.
 471. Pactæ *sponsæ*, l.
 472. Intercepta, *ablata*, l.
 473. Tenebris, *carcereis*, Iso.
 474. Nupta, *virum habens*. — Regis, *regem dicit quemcunque dominum*, l.
 475. Furorcm, *amorem*, l.
 476. Dabat, *sustinebat*, l.
 477. Ergastula, *ergastron operatorium*; ergon enim B opus, vel erga pluraliter, unde synergus cooperato-
 478. Mussans, *murmurans*, Iso.
 480. Prodidit, *manifestavit*. — Convexa, *curva*, l.
 482. Christicolæ, *Christicolam ducem se vocat Constantinus*, l. *Constantini*, Vat. A.
 483. Milvius, *pons dicitur in Tiberi, ubi Constantinus Maxentium interfecit*, l.
 Tyrannum, *Maxentium*, Vat. A.
 484. Quanam, *cur*. — Victricia, *ita crucem Christi vocat, quam in vexillis gerebant*, l.

COMMENTARIUS.

463. Vide Demsterum, pag. 66 ad vers. Corippi : *Regnaque sub vestris venient fortissima plantis*. Prudentius poetice loquitur : non enim Theodosius triumphavit aut Romam venit post victum Eugenium.
 464. Prag., *agnoscat*. Retine *agnoscas*.
 465. Muretus lib. xiii Var. Lect., cap. 8, Petrum Crinitum egregie refellit quod Theodosio hanc impiam legem asflingere non dubitaverit lib. ix de Honesti-
 disciplina, cap. 9 : *Cum sit nobis cura diligens in rebus omnibus superni numinis religionem tueri, signum Salvatoris Christi nemini quidem concedimus coloribus, lapide, aliave materia fingere, insculpere, aut pingere. Sed quodcunque reperitur, tolli jubemus, gravissima pœna eos multando, qui contrarium decretis nostris et imperio quidquam tentaverint*. Verba legis cod. Justin. lib. i, tit. 8 sunt : *Signum Salvatoris Christi nemini licere vel in solo, vel in silice, vel in marmoribus humi positus insculpere vel pingere : sed quodcunque reperitur, tolli, gravissima pœna multando eo qui contrarium statutis nostris tentaverit, specialiter imperamus. In versibus Prudentii crux gemmata intelligi potest in vexillorum purpura, gemmis inexta, solido ex auro in vertice hastarum. Confer Baronium ad annum 312, ac plures alios qui triumphos crucis prædicant.*
 466. Post hunc versum in Aldo, Mar., Rat. et aliis titulus est *De potentia crucis*. In Urb., *De laudibus crucis, et ejus potentia*. Hujusmodi lemnata in multis desunt.
 467. Vat. A, mendose, *vinctus* pro *invictus*. Ald., Egm., Pal., *ultro*, minus bene, pro *ultor*. Theodosius exemplum Constantini allegat, ut Romanis potentiam crucis persuadeat. Non ergo loquitur Constantinus, ut vult Chamillardus et cum eo nonnulli recentiores. Nam qui loquitur vers. 422 *Obscuras video*, etc., postea *Censeo*... *Non patiar*... *Me duce*... *Dicemus*... *Calcemus*. Et post expositum exemplum Constantini, *Ergo cave, egregium caput orbis*... *Deponas jam festa velum*, etc. Et Constantini quidem victoria, ut jam antiqua, narratur : *Scis ipsa*... *Meminit clarissimus ordo, qui tunc*, etc. Historiam narrat Eusebius in Vita Constantini.
 468. Egm., *solvit mirabile*. Non probro.
 469. Prag., male, *vestiferam*.
 471. Vat. A, mendose, *ut sis*.
 472. Mar. scribit *dyroque*. Gallandius malebat *raptæ*, ut ad *pactæ* referatur. Sed bene est *rapta*, hoc est fœdera intercepta et rapta.
 473. Heins. cum Thuan., *inter vincula fiebat*; secuti eum sunt recentiores. Prag., *inter vincula gemebat*. Mar., *lugebat*, repugnante metro. Plerique, *inter vincula luebat*. Constructio est : *Sponsus immersus tenebris dura inter vincula luebat fœdera sponsæ intercepta, diroque satellite rapta*. Sed non satis concinnum est *luere fœdera intercepta*, et sponsus melius dicitur *gemens fœdera intercepta*.
 475. Mar. a prima manu, *domino, male*.
 476. Hæc non esse a Prudentio exaggerata, ex Eusebio aliisque antiquis historicis constat. In Mar. a prima manu, Bong. a prima manu, *maritales*; melius *maritalis*.
 477. Ald., Gis., *puellarum, patrumque*. Scripti plerique, *puellarum patribus*. Pal., *ma'e, patribusque*.
 480. Mar., Weitz., Prag., Rat., Colerius ad Valerium Max. pag. 568, Widm., *convexa animis*. Potiores Heinsiani, Ald., Gis., Heinsius, *confessa nimis*. It. Alex. cum glossa *publicata*. Alii, *convexa animis*. Opinatur Heinsius *confessa animos suspiria*.
 481. Abest hic versus ab Egm., Boherio veterimo, priore Rott., Vat. A, Pal. Adest in aliis. Aldus habet *nimiam* pro *nimiæ*, et distinguit *traxit*. *Vini*, cum intelligi potius debeant *suspiria confessa vini libertatis*. Gallandio placet *nimiam*; cum Aldo, non *nimia* cum Chamillardo. Ego in Chamillardo lego *nimiæ*, nempe libertatis, quod melius est.
 482. Vat. A a prima manu, *Christicolis*, male. Non loquitur Constantinus, ut vult Iso, sed Theodosius. Emulatur Horatium lib. iv, od. 4 : *Testis Metaurum flumen, et Asdrubal Devictus*.
 483. Heinsius contendit legendum *Mulvius*, non *Molvius*, aut *Milvius*. Alii præterea scribunt *Mylvius*, alii *Molbivius*. Aldus ediderat *Mulvius*, et correxit *Milvius*, quod etiam observavit Gallandius, ut intelligas, non aliam præ manibus ipsum habuisse Aldinam editionem, nisi eam qua ego utor et unicam credo. Nunc *Milvi* nomen est *Ponte Molle*. Maxentius simpliciter *tyrannus* dicitur ter in panegyri Nazarii ad Constantinum et in aliis monumentis et scriptoribus antiquis.

- Prætulert, quali radiarint stemmate pila. A
 Christus purpureum gemmanti textus in auro
740 Signabat labarum, clypeorum insignia
 [Christus
 Scripserat, ardebat summis crux addita cristis.
 490 Ipse senatorum meminuit clarissimus ordo :
 Qui tunc concreto processit crine, catenis
 Squalens carcereis, aut nexus compede vasta,
 Complexusque pedes victoris, ad inclyta fiendo
 Procubuit vexilla jacens ; tunc ille senatus
 495 Militiæ ultricis titulum, Christique verendum
 GLOSSÆ VETERES.

486. Stemmate, figura. — Pila, lanceæ, l. Hastæ, Vat. A.
 487. Gemmanti, pro gemmato, Rat.
 488. Labarum, vexillum, vel frenum. — Insignia, ornamenta, l.
 489. Ardebat, fulgebat, l. Splendebat. — Cristis, galeis, Vat. A.
 494. Jacens, prosternens, Iso.

741 Nomen adoravit, quod colucebat in
 [armis.
 Ergo cave, egregium caput orbis, inania post hæc
 Prodigia, et larvas stolido tibi fingere cultu,
 Atque experta Dei virtutem spernere veri.
 500 Deponas jam festa velim puerilia, ritus
 Ridiculos, tantoque indigna sacraria regno.
 Marmora tabenti respergine tincta lavate,
 O proceres : liceat statuas consistere puras,
 Artificum magnorum opera, hæc pulcherrima,
 [malim,

COMMENTARIUS.

486. Mar. a prima manu, perperam, radiarit. Prag., radiarunt.

487. Egm., corrupte, gemmati.

488. Egm., Pal., lavacrum male pro labarum. Turnebus, Advers. num. 459, testatur in vetusto lexico dici laborum pro labarum. Gyraldus dial. 25 gloriatur, se primum aperuisse hunc Prudentii versum, et explicat labarum esse signum bellicum pretiosissimum, quod Constantinus in crucis signum convertit. Utuntur hac voce labarum Tertullianus, Ambrosius et alii. Rabanus Maurus in carmine de Cruce mutat quantitatem: *Hinc signant cherubin hæc labara sancta triumphum*. Nonnulli affirmant id nomen sub Constantino deum inventum, et in Tertulliano legunt *cantabra*, uti etiam in Minucio: *Nam et signa ipsa, et cantabra, et vexilla castrorum*. Rigaltius ad hunc locum ait cantabra fuisse quoddam genus vexillorum, quæ carmine inscripta aliquid grati et jucundi militibus significabant. Aliqui originem ex Cantabria repetunt, nescio an meliori jure. Bulengerus, de Rom. Imper. lib. v, cap. 5, plura habet de labaro. Innumeri sunt critici alique auctores qui hos Prudentii versus laudant. Descriptionem labari vide apud Aringhium, Rom. Subterr. lib. vi, cap. 23.

489. S. Hieronymus, epist. 107 ad Lætam, *Vexilla militum crucis insignia sunt. Regum purpuras et ardentis diadematum gemmas patibuli salutaris pictura condecorat*. S. Augustinus in psalmum xxxvi: *Finite est (crux) in pœna, manet in gloria. A locis suppliciorum fecit transitum ad frontes imperatorum*.

491. Dicit concreto crine ex more reorum apud Romanos. Eadem proprietate hymno 11 Peristeph.: *Carcereo crinita situ stare agmina contra Jusserat*.

495. Antea dixit ultor, vindex, nunc militiæ ultricis. Hoc ipsum exprimit inscriptio arcus triumphalis Constantini.

IMP. CAES. FL. CONSTANTINO. MAXIMO
 P. F. AVGUSTO. S. P. Q. R.
 QVOD. INSTINCTV. DIVINITATIS. MENTIS
 MAGNITVDINE. CVM. EXERCITV. SVO
 TAM. DE. TYRANNO. QVAM. DE. OMNI. EIVS
 FACTIONE. VNO. TEMPORE. IVSTIS
 REMPUBLICAM. VLTVS. EST. ARMIS
 ARCVI. TRIVMPHIS. INSIGNEM. DICAVIT

Inscriptio ex ipso archetypo descripta est: nam exemplaria edita aliquantum variant. Intra arcum majorem ad latera legitur:

FVNDATORI QVIETIS
 LIBERATORI VRBIS

Supra minores utrinque arcus :

VOTIS X

VOTIS XX

Et in aversa parte supra eosdem arcus minores :

SIC X

SIC XX

Constat ex Prudentio, non solum crucem in labaro fuisse expressam, verum etiam Christi nomen, scilicet monogramma Christi X, quæ sunt duæ litteræ Græcæ nominis Christi X et P, neque significant pro Christo, ut multi putant, martyrii signum esse credentes. Itaque cum Christi nomen esset labaro impressum, et mos esset ut labarum a militibus adoraretur, quod semper imperatorem antecederet, recte ait Prudentius, senatum adorasse nomen Christi, quod colucebat in armis.

497. Ald., Gis., Heins., posthac. Weitziani, et plerique nostri post hæc.

498. Heinsius Weitzium rejicit, quod legerit *Prodigia esse deos stolido tibi fingere cultu*. Atqui ita legitur Rat., Mar., Prag., Urb. et alii. Ald., Tornæus., solito pro stolido. Thuan., olido. Alii cum Vat. A., Gis., probante Heinsio, *Prodigia, et larvas solito tibi fingere cultu*. Apud Weitzium Ald., Gis., Palat., *Prodigia, et larvas stolido confingere cultu*. Verum Ald. et Gis. legit ut modo exposui.

500. Egm., vitiose, vel in puerilia.

502. Ald., Egm., Palat., lavare, melius lavate. Ex Festo respersum vinum dicebatur, quia sacris novendialibus mortui sepulcrum vino spargebatur. Sed Prudentius potius loquitur de tabo et sanguine victimarum quibus simulacra deorum erant respersa. Cf. Fea tom. III oper. Winkelm., pag. 279, apposite refellit Bandinium, qui id de statuis virorum illustrium, non deorum, accipi volebat.

503. Lib. xvi cod. Theod., tit. 10 de Pag., permittuntur simulacra artis pretio, non divinitate metienda, ut colligitur ex leg. 8 cum commentariis Gothofredi. Ea lex 5 a Theodosio Magno lata est anno 382. Postea Honorius anno 399 tulit legem 15 ejusdem tituli: *Sicut sacrificia prohibemus, ita volumus publicorum operum ornamenta servari*. Illoc loco atque adeo apud Prudentium ornamenta sunt simulacra deorum publicis operibus affixa, ut lavacris, foro, plateis, compitis, porticibus, de quibus Tertullianus cap. 8 de Spectaculis, et Ambrosius adversus Symmach. Hæc ipsa publica ornamenta ab Honorio prohibita fuerunt per Africam anno 399 leg. 18, et universe anno 408 et 415 leg. 19 et 20: *Ne illecebram errantibus præsent*.

504. Mar., Rat., Prag., pulcherrima, malim, quod placet, quamvis in edd. omnibus sit pulcherrima q-

- 505 **742** Ornamenta fiant patriæ nec decolor usus
In vitium versæ monumenta coinquinet artis.
Talibus edictis Urbs informata refugit
Errores veteres, et turbida ab ore vieto
Nubila discussit, jam nobilitate parata
- 510 **743** Aeternas tentare vias, Christumque vocantem
Magnanimo ductore sequi, et spem mittere in
[ævum.
Tunc primum senio docilis sua sæcula Roma
Erubuit: pudet exacti jam temporis, odit
Præteritos fœdis cum religionibus annos.
- 515 **743** Mox, ubi, contiguos fossis muralibus
[agros
Sanguine justorum innocuo maduisse recordans,
Invidiosa videt tumulorum millia circum:
Tristis iudicii mage pœnitet, ac ditionis
Effrenis, nimisæque sacris pro turpibus iræ.
- 520 Compensare cupit teterrima vulnera lrisæ
Justitiæ sero obsequio, veniaque petenda,
Ne tanto imperio maneat pietate repulsa
Crimen sævitæ, monstrata piacula quærit,
Inque fidem Christi pleno transfertur amore.
- 525 Laurea victoris Marii minus utilis Urbi,
Cum traheret Numidam populo plaudente Ju-
[gurbam,
Nec tantum Arpinas consul tibi, Roma, medelæ
Contulit, extincto justa inter vincla Cethego,
Quantum præcipuus nostro sub tempore prin-
[ceps
- 530 Prospexit, tribuitque boni; multos Catilinas
744 Ille domo pepulit, non æva incendia
[tectis,
Aut sicas patribus, sed tartara nigra antiquabus,
Internoque hominum statui tormenta parantes.

GLOSSÆ VETERES.

507. Informata, *docta vel instructa*, l.
508. Viето, *senili, veteri*, l. *Vigetum dicitur corpus humanum, dum vis et ætas in eo valet: sic Roma hic valida fuit, cum imperante Constantino idololatriam refutavit*, Vat. A.
509. Nobilitate, *ex nobilitate*, l.
512. Senio, *in senectute*, l.
514. Religionibus, *dæmonibus*, l.
515. Contiguos, *vicinos, propinquos*, l.
519. Nimisæ, *intemperatæ*, l.
520. Compensare, *restaurare*, l. *Emendare*, Mar.
521. Petenda, *quæ erat ad petendum*, l.
522. Imperio, *in Roma*. — *Pietate, sanctitate*, l.

523. Piacula, *purgationes*, Iso.
525. Laurea, *corona, victoria*; *lauro enim coronabantur victores*, l.
527. Arpinas, *ex oppido Cicero Arpinas dicitur*, l.
528. Cethego, *Cethegus, et Lentulus et alii conjura-ores fuerunt: ut exurerent Romam et senatores interficerent*, l.
529. Præcipuus, *maximus*. — *Princeps, Constantinus*, Iso.
530. Catilinas, *dæmonas, hostes, perversos*, *ni fuit Catilina, qui hostis fuit Romanorum*, l.
532. Sicas, *prælia*, l.
533. Interno, *animæ, quæ est interior homo*, l.

COMMENTARIUS.

stræ. Heinsius cum Thuan., hæc pro hæc, et ad statuas refert. Recentiores Heinsium sequuntur. Plerique veteres, hæc ornamenta, æque bene.

505. Codex Jureti, Ald., Mar., Rat., Weitz., Widm. supra, Egm., Coleri codex et alii, *suant*, quod non displicet Gallandio. Vat. A, Prag., Widm. iterum a secunda manu, Thuan., Cauch., Urb., *fiant*. Bong., Gis., Widm., *cluant*, quod placuit Heinsio et recentioribus. In Egm. interpretamentum verbi *suant* est *erunt*. Hæc omnes lectiones admitti possunt, non vero *fugant* in Ox., et *suant* in priore Rott. In Alex., *fiant* a prima manu, *suant* a manu secunda.

506. Gis. ad oram, *arcis*, minus bene. Vera lectio *artis*. Ex hac postrema orationis parte colligo, post eversam Victoriæ aram adhuc in curia Julia statuam ejusdem deæ permansisse, sed sine ullo cultu et solum ornatus gratia. De hac statua intelligo Claudianum in vi consulatu Honorii: *Jure paludatæ jam curia militat aulæ. Adfuit ipsa suis ales Victoria templis, Romanæ tutela togæ, quæ divite penna Patricii reverenda sonet sacraria cætus*. Vide comment. ad vers. 28 et 29 lib. II.

508. Multi, etiam veteres et probati, scribunt *vigeto* pro *vieto*. Glossa Vat. A videtur accipere *vieto* pro *vegeto*. At *vietus* hic significat languidum, rugosum: neque sermo est de Constantino, sed de Theodosio, ejusque edictis jam olim promulgatis, et post superatum Maximum confirmatis et ampliat. Non autem negat Prudentius, ante Theodosii edicta fuisse plures senatores Romanos Christianæ religioni addictos, sed affirmat solum Theodosii exemplo et persuasione factum ut Roma in fidem Christi pleno transferretur amore, ut ait vers. 524. Ac notandum, a Prudentio vocari etiam *edicta* vers. 41 orationem qua Saturnus idololatriam antiquis Latinis persuasit.

510. Ald. et plerique mss., *vocantem*. Bong. a prima manu, et nonnulli vulg., *vocantem*.

511. In Ald. mendum puto *magnanimo doctore*;

C legendum *ductore*.

512. Aldi error *prima* n pro *primum*.

514. Barthius, lib. XI Advers., cap. 7, cum his versibus confert Lucretii verba: *Quod contra sapius olim Religio peperit scelerosa atque imp'a facta*.

515. In Mar. erat hæc scriptura, *Mox ubi contigit fossis muralibus, agros, etc., quæ sâne depravata est*.

517. Notandus est hic locus adversus eos qui jactant, exiguum fuisse martyrum numerum.

518. Vat. A, *corrupte, magne pœnitet, ac editionis*.

520. Vat. A, *mendose, vulnere*.

521. Vat. A, Egm., *petendæ, male, nec melius Alex., venia quæ petenda*.

523. Egm. apud Weitz., *solbit, pro quærit*. Heinsius nihil tale reperit in Egm., sed expressum id ait a Gis. ex suis. In prima quidem Gisellini editione exstat *solbit*, at in secunda clare *quærit*.

524. Mar., *veri transfertur amore*; supra pro div. script., *pleno transfertur amore*. Marietus primam lectionem præfert: sensus enim est *transfertur in fidem Christi amore veritatis*, quod confirmat glossula Ratisbonensis ad marg., *id est, pro veritatis*, quæ apposita certe est nomini *veri*, non *pleno*.

528. Ald., *contigit*; corrige *contulit*. In Rat. glossa est ineptissima: *CETHEGO rege quodam*.

530. Ald., Gis. 1 ed. in textu, *præscripsit* pro *prospexit*. Sermo est de Theodosio, non de Constantino, qui anno 337 obiit. Hinc colligitur Prudentium illa Theodosii oratione comprehendere omnia ejus acta contra paganismum, etiamsi ad diversa tempora pertineant.

533. Prag., *Internaue hominum strage tormenta parantes*, et glossa, secundum aliquos produci *ye* in ablativo. Mar. a secunda manu, Weitz., *Internaue hominum stravit*: scilicet *stravit parantes tormenta interno hominum*. Mar. a prima manu, *internaue hominum stravit*. Rat. a secunda manu, *internaue ho-*

Errabant hostes per templa, per atria passim, A
 535 Romanumque forum, et Capitolia celsa tene-
 [bant :
 Qui conjuratas ipsa ad vitalia plebis
 Moliti insidiâs, intus serpente-veneno,
 Consuerant tacitis pestem miscere medullis.
 Ego triumphator latitanti ex hoste togatus
 540 Clara tropæa refert sine sanguine, remque
 [Quirini
 Assuescit supero pollere in sæcula regno.
 Denique nec metas statuit, nec tempora
 [ponit :

Imperium sine fine docet, ne Komula virtus
 Jam sit anus, norit ne gloria parta senectam :
 545 **745** Exsultare patres videas, pulcherrima
 [mundi
 Lumina, conciliumque senum gestire Catonum,
 Candidiore toga niveum pietatis amictum
 Sumere, et exuvias deponere pontificales.
 Jamque ruit, paucis Tarpeia in rupe relictis,
 550 Ad sincera virum penetralia Nazareorum,
 Atque ad apostolicos Evandria curia fontes,
 Anniadum soboles, et pignora clara Proborum :
 Fertur enim ante alios generosus Anicius Urbis

GLOSSÆ VETERES.

534. Hostes, *dæmones*. — Passim, *ubique*, l.
 536. Vitalia, *animas*, Iso.
 537. Serpente, *nato*, Iso.
 539. Triumphator, *Constantinus*, l.
 540. Tropæa, *victoriam*. — Quirini, *Romani*, l.
 544. Anus, *senex*, l.
 545. Videas, o *Symmache*, l.
 546. Gestire, *gaudere*. — Catonum, *principum Romanorum, consiliorum*, l. — *Sapientum Romanorum propter Catonis sapientiam*, Vat. A.
 547. Toga, *consiliorum*, Vat. A. — Pietatis,

sanctitatis, l.
 548. Pontificales, *idolis consecratos*, Vat. A.
 549. Ruit, *festinat*, l.
 550. Nazareorum, *Christianorum*, l.
 551. Evandria, *ab Evandro, qui primus fertur struxisse curiam*, l.
 552. Proborum, *electorum*, l.
 553. Generosus, *nobilis*. — Anicius, *nobilissimus fuit, de cujus genere Boetius fuit, et a quo familia Anniadum dicitur*, l.

COMMENTARIUS.

minum statui : sic interna refertur ad tormenta. Communior lectio, *Internoque hominum statui tormenta parantes*.

535. Supra, vers. 216, *celsa ad Capitolia*.
 536. Egm. a secunda manu, *quin conjuratas*. Idem, *vitalia, plebes*, male.
 539. Mar., Rat., *latitante*. Egm., *cogator*, supra *negator*; corrige *togatus*. Triumphator vocabulum est Apuleii, Cypriani, et in inscriptionibus ævi inferioris frequens.

540. Egm. supra, *resque Quirini*.
 541. *Assuescit pollere*, ut hymno 9 Cath., vers. 95, *redire insuesceret mortuos*.

542. Ex Virgilio i *Æneid.*, *His ego nec metas rerum, nec tempora pono, Imperium sine fine dedi*. Nescio qua ratione Heinsius contra fidem cod. velit conjicere *Denique nec metas statui, nec tempora poni*. Et illic addit : docet nimirum, quod sequitur. Chamillardus ita intelligit conjecturam Heinsii, ut statui et poni referatur ad *docet*. Lectio codd. clara est, nec sollicitari debet.

544. Post hunc versum in Rat., Mar., titulus *De senatus conversione*, qui exstat in Alex. ad marg. in Urb., *De conversione senatus*. Aldus habet *Romanorum senatum conversum ad Christum*.

545. De hujuscemodi elogiis senatus Romani testimonia veterum plena manu affert Juretus ad verba Symmachi epist. 46, lib. 1 : *Pars melior humani generis senatus*.

547. Alter Rott., *candidiora togæ*, quod haud inelegans visum est Heinsio. Ego nihil aliud hic video nisi mendum *candidiora pro candidiore*. De toga candida ac de his ipsis versibus Prudentii, critici et antiquarii innumeri agunt. Accipe summam. Toga Romanorum semper erat alba; sed cum diebus festis vestibus recentibus, et non sordidis, uterentur, *albat* peculiari ratione his in diebus dicebantur et erant. Præterea candidati togas creta candidiores reddebant : unde illis *candidatorum* nomen hæsit. Intelligitur ergo quid velit Prudentius, scilicet Romanos tanquam in die festo candidiorem togam sumere. Sic hymno 11 Peristeph., vers. 203 : *Nec minus Albanis acies se candida portis Explicat, et longis ducitur ordinibus*. Videtur autem Prudentius hoc loco etiam significationem mysticam deotare, videlicet pietatis et innocentiæ candorem. Nec mihi displicet quod ait Dominicus Maerius in Hierolex., verbo BAPTISMUS,

alludere Prudentium ad vestes albas recens baptizatorum.

549. Ald., *in rupe relectis* : intelligo *latentibus* sive *lectis*.

550. In codice Jureti hic versus ita erat interpolatus, *penetralia noxa reorum, nullo sensu aut contrario*. In Egm. erat *noxa virorum, ex quo factum noxa reorum*.

552. Fabr., Widm., Bong. a secunda manu, Mar., Rat., *Æneadum* mendose. Vat. A, Prag., *Anniadum* : in hoc versu duæ familiæ, quæ in unam coalescerint, memorantur, *Anni et Probi*. Tertia his addita, scilicet *Anicii*, ut ex vers. seq. liquet. Glossa *electorum* inepta est.

553. Conjiat recte aliquis legendum *orbis Illustrasse caput*. Supra vers. 497, *Ergo cave, egregium caput orbis*. Sed Prudentius senatum fortasse vocat *caput Urbis*. Hic Anicius Anniorum et Proborum soboles erat. Nonnulli hæc nomina quærunt sub Constantino. At Prudentius clare loquitur de his qui post edicta Theod. sii, vel certe sub ejus imperio, ejurata superstitione pagana, fidem catholicam amplexi sunt. Non ergo audiendus est Baronius, qui putat hunc Anicium esse Anicium Julianum, qui consul fuit cum Petronio Probiano anno Domini 322. Chamillardus putat esse Sextum Petronium Probum, præfectum prætorio Valentiniiani principis, consulem cum Gratiano anno 371. Is certe dicitur *Anicianæ domus culmen* in inscriptione cujusdam monumenti, quod filius ejus Anicius Hermogenianus Olybrius, consul ordinarius, et Anicia Juliana dedicarunt. Ego vero non video cur non potius filius Sexti Petronii Probi, qui in ea inscriptione Anicius Hermogenianus vocatur, sit is Anicius qui primus Christo nomen dedit post leges de religione Christiana et everione idolorum a Theodosio promulgatas. De his familiis, earumque nobilitate legi possunt Claudianus, Marcellinus, Zosimus, Ausonius et alii. S. Hieronymus epist. ad Demetriadem : *Scilicet non mihi Proborum et Olybriorum clara repetenda sunt nomina, et illustre Anicii sanguinis genus ... Aut proferendus Olybrius virginis nostræ pater, quem immatura morte substractum Roma congemuit*. In notis dicitur hunc Olybrium consulem egisse anno 305; sed legendum fortasse 395. In *Isis* consulum hos reperio descriptos, qui ad has familias possint pertinere : Anno 322, Petronius Probianus et Anicius Julianus. Anno 341 : Probinus cum Marcellino.

746 Illustrasse caput : sic se Roma inclyta A
[jacet.

555 Quin et Olybriaci generisque et nominis hæres
Adjectus fastis, palmata insignis abolla,

747 Martyris ante fores Bruti submittere fa-
[sceas

Ambit, et Ausoniam Christo inclinare securim.
Non Paulinorum, non Bassorum dubitavit

GLOSSÆ VETERES.

556. Fastis, libris, quod fecit libros potestatibus. —
Palmata, victrici, l.

557. Martyris, cujuscunque. — Fasces, dignitates

quas habuit Brutus consul, Iso.

558. Ambit, desiderat. — Ausoniam, Italicam. —
Christo, propter Christum. — Securim, potestatem, l.

COMMENTARIUS.

Anno 371 : Sextus Anicius Probus cum Gratiano.
Anno 379 : Hermogenianus Olybrius cum Ausonio.
Anno 395 : Sex. Anicius Olybrius et Sex. Anicius
Probinus. Anno 406 : Sex. Anicius Petronius Probus
cum Arcadio. Anno 408 : Anicius Bassus cum Phi-
lippo.

555. Weitz. in Var. Lect. ait *numinis Pal. nomi-
nis*; sed in contextu edidit *numinis*, quod unice ve-
rum est. Becmannus videtur legisse in aliquo vulg.
numinis hæres; nam corrigit ex suo ms. *numinis*. Duo
tuere Prudentii tempore Olybrii celeberrimi : alter
Olybrius præfectus Urbis, Valentiniano et Valente
iterum coss.; alter ejus filius Olybrius, qui cum fratre
Probrino consulatum gessit. De filio libentius intelligo
Prudentium, qui certo est *Olybriaci generisque et
nominis hæres*. Olybrius pater uxorem duxerat Pro-
bram filiam Sexti Petronii Probi, de quo paulo ante
dixi. De his nobilibus Romanis plura afferit Gotho-
fredus ad cod. Theod.

556. Sichel., Widm., Bong., Weitz., Rat., Mar., ab
aula, Prag., ab olla, quod perinde est, nam *au* in o
sæpe commutabatur. Ald., Gis., *abolla* : id exscriptis
Heinsius, et secuti sunt recentiores, nulla tamen in-
dicata varietate lectionum. Atqui lectio illa prima
sustineri posset. Nam vestes consulum *palmata* dice-
bantur, quin aliud adderetur. Cassiodorus, lib. vi,
epist. 1 : *Nos habemus labores consulum, et vos gau-
dia dignitatum : palmata siquidem vestra nostra præ-
bantur esse victoria . . . Pingit vastos humeros vario
colore palmata*. Olybrius igitur aijectus fastis consu-
lum, palmata insignis, ambibat ab aula submittere
fasces consulares ante fores martyris, ut puto, prin-
cipis apostolorum. Ita etiam Grangæus *martyrem* in-
terpretatur. Fabricius *abolla* in Aldino exemplari recte
legi comprobatur, quia abolla vestis senatorum, ut toga
equitum, fuit : et utraque *palmata* dicebatur. Abolla
imperatorum fortasse dicta fuit *palmata* a *palma*, seu
victoria. Abolla consulum et toga equitum *palmata*
videtur dicta a latitudine clavi, hoc est a *palmæ*. *Pal-
mata* nomen ad ecclesiasticam vestem translatum
notat Teolius cum Hugone Menardo : nam in Missa,
ab Illyrico edita, fit mentio vestis quæ *palmatica* dicitur,
et in epist. 66, lib. 1, S. Gregorii Magni memo-
rantur vestes *palmaticanæ*. Illud vellem clarioribus
testimoniis a Teolio confirmatum, quod Christiani ejus
temporis simul ac præturam et consulatum erant
adepti, ad aedes apostolorum accurrere solebant, ac
pauperibus pecuniam ac vestes largiri. Quod enim
(ut putat Teolius) a gentilibus id postremum factita-
tum docet Ammianus lib. xxvii de Symmacho, hujus
quem Prudentius impugnat patre, scilicet : *Accitos e
Vaticano quosdam egentes opibus ditaverat magnis*;
non liquet id accipiendum de ædibus apostolorum
aut de pauperibus Christianis. Ammianus ita refert,
non de Symmacho, sed de Lampadio : *Hic cum ma-
gnificos prætor ederet ludos, et uberrime largiretur,
plebis nequiens tolerare tumultum, indignis multa do-
nari sæpe urgentis, ut liberalem se. et multitudinis osten-
deret contemptorem, accitos a Vaticano quosdam egentes
opibus ditaverat magnis*. Valesius, qui ad hunc locum
opinionem Teolii expresserat, quædam in eandem
sententiam exprimit, sed verbis Prudentii obscuriora.
Ammianus intelligit pauperes qui in Vaticano ha-
bitabant. Ut enim probat Olaus Borrichius cap. 16

Dissert. Compend. de antiqua Urbis facie, contem-
ptus olim erat Quiritibus Vaticanus ob gravius ibi
cælum, aquas otiosas et stagnantes, halitus impuros,
fetorem e cadaveribus. Prudentium simplicius ita in-
telligo, ut Olybrius consul seipsum, suamque adeo
dignitatem Christo subjecerit; non repugnabo tamen,
si quis addat ritum aliquem jam tum invecum sub-
mittendi fasces et inclinandi securem, dum consul
Christianus ecclesiam ingrederetur : qualia venerationis
signa in militibus ad sacra stantibus cernere
licet.

558. Heinsio magis Prudentianum videtur *securem*
quam *securim*.

559. Laudatur hoc loco S. Paulinus, Nolanus epi-
scopus, de cujus conversione et sanctis moribus plura
Ambrosius, Augustinus, Hieronymus et alii æquales.
Gesta enarrant Sacchius, Le Brunius et Muratorius.
E nobilissima familia Romana in Aquitania ortus est :
maximis honoribus, etiam consulatu auctus, Hispaniam
adiit, ubi uxorem duxit Therasiam, ut videtur,
Hispanam, ex qua Compluti suscepit filium, ibique
defunctum ad sepulcrum SS. martyrum Justi et Pa-
storiæ sepelivit. A Delphino Burdigalensi antistite
baptizatus est, a Lampio episcopo Barcinonensi pres-
byter ordinatus, in sacerdotium, ut ipse ait, *tantum
Domini, non etiam in locum ecclesie dedicatus*. Con-
versio Paulini ascribitur anno circiter 380. An autem
Bassus, cujus mentio hic occurrit, sit Junius Bassus
qui præfectus Urbis ac neophytus decessit anno 558,
ut constat ex inscriptione apud Sirmondum in notis
ad Ennodium, dubitari potest. Plerique affirmant,
quibus adhæret Philippus Laurentius Dionysius Vati-
cæ basilicæ Monument. tab. lxxx. Sed cum Prudentius
videatur eos tantum recensere proceres qui sub
Theodosio Christi fidem amplexi sunt, alium intelli-
go. Ad hanc Bassorum familiam pertinere puto Bas-
sulam, piam feminam, Severi Sulpicii socrum, cujus
mentio exstat in epistolis Paulini et Severi. Anicius
Bassus consulatum egit anno 408, ut paulo ante dixi.
Nonnulli negant *Bassum* familiæ nomen esse. Parum
id nostra interest, neque ipsi, quod volunt, probant.
Tom. I Musei Pio-Clementini exstat inscriptio vetus,
repetita ex præfatione cl. Petri Francisci Foggini ad
Fastos Romanos Verrii Flacci, quæ ad hunc Anici-
cium Bassum spectat, adeoque hoc loco omittenda
non est.

B A S S I
ANICIO AVCHENIO
BASSO VC. PROCONS
CAMP. PROVVISORI EIVS
DEM PROVINCIÆ RES
TITVTORI GENERIS
ANICIORVM
OB MERITA
EIVS INLVSTRIA
ORDO PVPVLSQVE CIVITA
TIS PRÆNESTINÆ
PON. CENS

Reperta fuit hæc inscriptio Præneste anno circiter
1779, ex eaque colligi ait Fogginius cur Bassus ap-
pellatus fuerit Anicii nomine : quod vellem enuclea-
tius explicuisset.

- 560 **748** Prompta fides dare se Christo, stirpem- A
[que superbam
Gentis patriciæ venturo attollere sæclo.
Jam quid plebicolas percurram carmine Grac-
[chos,
Jure potestatis fultos, et in arce sonatus
Præcipuos, simulacra deum jussisse repelli,
565 Cumque suis pariter lictoribus omnipotenti
749 Suppliciter Christo se consecrasse regen-
[dos?
Sexcentas numerare domos de sanguine prisco
Nobilium licet ad Christi signacula versas,
Turpis ab idoli vasti emersisse profundo.
570 Si persona aliqua est, aut si status Urbis in his est,

- Si formam patriæ facit excellentior ordo,
Illi faciunt, juncta est quoties sententia plebis,
Atque unum sapiunt plures, simul ac potiores.
Respice ad illustrem, lux est ubi publica, cel-
[lam,
575 Vix pauca invenies gentilibus obsita nugis
Ingenia, obtritos ægre retinentia cultus,
Et quibus exactas placeat servare tenebras,
750 Splendentemque die medio non cernere
[solem.
Post hinc ad populum converte oculos, quota
[pars est,
580 Quæ Jovis infectam sanie non despuat aram?
Omnis qui celsa scandit cœnacula vulgus,

GLOSSÆ VETERES.

560. Superbam, *nobilem*, l.
561. Patriciæ, *patricii erant consules qui more pa-
trum populum regebant*, l.
562. Plebicolas, *plebem amantes*, l.
564. Præcipuos, *principes*, l. Vat. A.
565. Lictoribus, *ministris vel militibus*, l.
567. Domos, *familias*, l.
568. Placet, *licet*, l.
569. Idoli, *paganismi. Idolum est locus in quo ido-
lis immolabatur. Idolothytum sacrificium; idolum, res
ipsa cui immolatur. — Emersisse, exisse*, l.
570. Si persona, *id est, si dignitas temporalis ali-*

B quid valet apud Deum, l.

571. Formam, *pulchritudinem*, l.
575. Potiores, *excellentes meliores*, l.
574. Cellam, *ecclesiam, templum, ubi congregaban-
tur nobiles Romanorum, l. Ecclesiam S. Petri, Rat.*
576. Obtritos, *consumptos. — Ægre, difficile*, l.
577. Exactas, *præteritas*, lso.
578. Solem, *Christum*, l.
579. Quota, *quam magna*, l.
580. Infectam, *pollutam. — Sanie, putredine*, l.
581. Cœnacula, *Capitolia*, l.

COMMENTARIUS.

562. Jureti codex, vitiose, *Græcos pro Græchos, sive, ut nonnulli scribere malunt, Græcos. In ora ejusdem codicis nugator quispiam magistellus interpretationis causa ascripserat, Græcos, utpote viciniore Romanis, jungi solitos nuptiarum et dignitatum pignoribus. In nonnullis vulg., poplicolas, quod non male prætulit Weitzius auctoritate codicis Egm., in quo tamen Heinsius invenit plebicolas. Vocat plebicolas Græchos, quia eorum majores C. et Tib. Gracchi plebi in lege agraria propugnanda consuluerant. Græchus vero, quem Prudentius innuit, fuit Læte consanguineus, quem laudat S. Hieronymus epist. 107: Ante paucos annos propinquus vester Græchus nobilitatem patriciam nomine sonans, cum præfecturam gereret Urbanam, nonne specum Mithræ, et omnia portentosa simulacra quibus corax, nympha, miles, leo, perses, helios, Bromius pater (al. Dromo pater) initiatur, subvertit, fregit, exussit, et his quasi obsidibus ante præmissis, impetravit baptismum Christi? Id accidisse anno Domini 585 vult Baronius, Gothofredus et Pagijs anno 576, probabiliter Philippus a Turre de Mithræ cap. ultim. non ante annum 578 a Græcho præfecturam Urbanam initam existimat. In antro Mithræ celebrantur symbola astrorum et planetarum, quorum aliqua recenset Hieronymus. Vide notas Valarsii.*

564. Bong. a prima manu, *jussisse repelli*.
566. Ald., Egm., Pal., *se congregasse*, contra rationem metri.
567. Mar., Prag., Rat., *domus*.
568. Glossa contrario modo legenda est: *Licet, placet, nisi placet sit diversa scriptura apud Isonem*.
569. Ald., *idoli*, contra consuetudinem Prudentii, qui corripit secundam. Vat. A, Egm., Pal., *profano pro profundo*, quod postremum retineri debet. Prag., male, *meruisse*.
572. Prag. semper scribit *hii* pro *hi*. Alter Rott., *juncta quoties*, quod Prudentiano more factum putat Heinsius.

574. In Mar. deside: abatur est. Glossæ *cellam* explicant ecclesiam; malim curiam. Sic supra *lumina mundi* senatores vocavit. Senatus in templis ali-ve in locis consecratis congregari solebat; et in templis diversæ erant cellæ, sive ædiculæ, et sacella. Pru-

dentius ergo cellam, in qua habebatur senatus intelligit. Cl. Antonius Valsecchius ord. Præd., scriptis pro religione Christiana editis laudatissimus, hos versus Prudentii, ut alios aliis in locis, carmine Italico reddidit in opere *la Religione vincitrice*, part. 2, cap. 2, contra inanem et sophisticam philosophiam Frereti, qui verbis Symmachi, nec satis fideliter descriptis, permotus, in suo Critico Examine contendit illustriorem senatus partem cum Symmacho sensisse. Valsecchius eum refutat auctoritate Ambrosii et Prudentii: *Poeta, addit argute, ben degno des ere udito ed apprezzato anche da un segretario perpetuo dell' accademia reale delle iscrizioni e bel'è lettere*.

576. Jureti membranæ obstrictos cum Ald. et Gis. ad oram. Plerique, etiam Gifanius et Colerus ad Val. Max., *obtritos*, id est rejectos et omnino contemptos.
578. Aldus, *nec cernere*; alii, *non cernere*: ex proverbio id sumptum. Post hunc versum titulus in Mar. et Rat., *De credulitate plebis*, qui etiam existat in Urb. et Alex. ad marginem. Aldus habet *Plebem Romanam in Christum credidisse*.

579. Ald. et Gis. in contextu 1 ed., *quæ in Urbe est, Qui. Alii, quota pars est, Quæ*. In Vat. A desideratur est.

580. Egm., Thuan., Pal., *corrupte, disputat*; Weitz., *disputat*. Rat., Gis., *despuit*. Plerique, *despuat*. Tertullianus lib. de Idololatr. cap. 11: *Quo ore Christianus thurarius, si per templa transibit, quo ore fumantes aras despuet et exussabit, quibus ipse prospexit?* et cap. 13 de Spectac.: *Nec minus templa quam monumenta despuimus. Minucius in Octavio: Templa ut busta despicunt, deos despuunt, rident sacra*; etc. Vide quæ notant ad hunc locum Heraldus, Elmenhorstius, Wowerus, Ouzelius, Origenes, lib. viii contra Celsum, id in Christianis videtur improbare. *Quis, inquit, nostrum adeo stultus est ut hæc dicat, nec videat nihil ejusmodi valere ad tollendam de diis persuasionem?* Distinguenda autem sunt tempora. Nam sub imperatoribus gentilibus id siæ peculiari aliquo instinctu a Deo immisso palam fieri non posset nisi imprudenter; sub imperatoribus Christianis jam licebat. Confer comment. ad hymni S. Eulaliæ vers. 428.

581. Prag., *celsa*: lege *celsa*. Heinsius putat *vulgus* ex glossemate irrepsisse: nam vulgus manifeste de-

- Quique terit silicem variis discursibus atram, A
Et quem panis alit gradibus dispensus ab altis :
751 Aut Vaticano tumulum sud monte fre-
quentat,
535 Quo cinis ille latet genitoris amabilis obses :
Cœtibus aut magnis Lateranas currit ad ædes,
Unde sacrum referat regali chrismate signum.
Et dubitamus adhuc, Romam tibi, Christe, di-
[catam
In leges transisse tuas? omnique volentem
590 Cum populo, et summis cum civibus ardua ma-
[gni
Jam super astra poli terrenam extendere re-
[gnum?
Nec moveor, quod pars hominum rarissima
[clausos B
Non aperit sub luce oculos, et gressibus errat.
- Quamlibet illustres meritis, et sanguine clari
595 Præmia virtutum titellis, et honoribus aucti
Ardua rettulerint, fastorumque arce positi
Annales proprio signarint nomine chartas,
Atque inter veteres cera^o numerentur et ære :
752 Attamen in paucis, jam deficiente ca-
[terva,
600 Nec persona sita est patriæ, nec curia constat,
Et quodcumque fovet studii privata voluntas,
Hoc jam rara tenet : sed publica vota recla-
[mant,
Dissensu celebri trepidam damnantia murmur.
Si consulta Patrum subsistere conscriptorum,
605 Non aliter licitum præco sub tempore, quam si
Tercentum sensisse senes legerentur in unum :
Servemus leges patrias : infirma minoris
Vox cedat numeri, parvaque in parte silescat.

GLOSSÆ VETERES.

582. Terit, *pedites*, I.
583. Et quem, *pauperes*. — Dispensus, *dispensatus*, I.
584. Vaticano, *ubi requiescit corpus S. Petri*. — Tumulum, *sepulcrum*, Iso.
585. Quo, *ubi*. — Genitoris, *Petri*. — Obses, *dicitur, qui loco pacis datur, et obses B. Petrus fuit Romanis, qui pacem eis attulit*, I.
586. Lateranas, *ad basilicam S. Joannis baptizantis, ubi ecclesia est in honore duodecim apostolorum*, I.
591. Extendere, *prolelare*, I.
593. Luce, *fide Evangelii*, I.
594. Meritis, *bellorum virtutibus*. — Sanguine, *genere, nobilitate*, I.
595. Titulis, *inscriptionibus*, I.
596. Fastorum, *annorum librorum*, I.
598. Veteres, *principes*. — Cera, *quia statuas cereas et æreas antiqui nobilissimi faciebant*. — *Æreo, æreis tabulis*, I.
599. Caterna, *multitudine*, I.
604. Si consulta, *non aliter licitum servare fidem Christi, quam Patres constituerunt, quam eam quam trocenti constituerunt*, I.

COMMENTARIUS.

- signatur per hanc circumscriptionem, et conjicit, a C manu Prudentii fuisse *Omnis qui celsa scandit cœnacula scatis*, vel *Omnis qui scandit cœnacula celsa domorum*. Mibi non videtur superfluum esse *vulgus*. Nam *vulgus* nominatur, simulque ejus descriptio poetice exprimitur, quod hæud inconcinnum est. In cœnaculis pauperes habitabant, ut ex Juvenali, Martiali et aliis ostenditur.
582. Ald., Egm., *variis d'acussibus*. Silicis Romanæ color ater est. Juvenalis sat. 6 : *Nec melior, pedibus silicem quæ conterit atrum*. Anno 1784 Romæ prodiiit dissertatio Italica *Del selce Romano*, auctore Joanne Hieronymo Lapio, qui negat silicem Romanum e massa incendiis antiquis montium liquefacta et postea in lapidem congelata fuisse formatum, contra quam multi opinantur.
583. Gifanius verbo *VERTERE*, monet, veteres originis et non junctis verbis usos sæpenumero, ut *vertens pro evertens*. Tale, inquit, est illud Prudentii admirabile sane *DISPENSUS* PRO *DISPENSATUS*. Titulus est lib. XLV cod. Theod. *De annonis civis et pane gradili*. D Panis civibus distribui solebat e gradibus, ne qui distribuere a populo premerentur. Hinc *gradilis* dicitur. Alii aiunt, in gradibus distribui panem solitum. Lib. II in Symm., vers. 498 : *Quæ regio gradibus vocis jejunia dira Sustinet?* Lipsius, Elect. lib. I, cap. 8, ex Prudentio colligit, videri in singulis regionibus Urbis gradus erectos fuisse, ubi hæc divisio foret.
584. S. Hieronymus epist. 107 ad Lætiam anno 405 : *Auratum squalet Capitolium. Fuligine et aranearum telis omnia Romæ templa cooperta sunt. Moverur Urbs sedibus suis, et inundans populus ante delubra seminata occurrit ad martyrum tumulos . . . Solitudinem patitur et in Urbe gentilitas*.
586. Ald., Gis., Egm., Pal., Alex., Urb., *Laterani occurrit*. Vat. A, *magni Laterani occurrit*. Optimi plerique, *magnis Lateranas currit ad ædes*. Nonnulli his
- versibus confirmant, jam Prudentii ætate in ædibus Lateranis existisse baptisterium a Constantino scilicet constructum.
587. Vat. A, *regale*.
588. Virgilii imitatio vi lib. : *Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis?*
593. Oxon., *non aperit sublime oculos*. Teolius ita etiam edidit, et ita edidisse Heinsium innuit. At Heinsius in contextu edidit *sub luce oculos*, et in notis solum refert discrepantiam lectionis in Oxonio, et quædam similia exempla profert.
594. Ald., *quamvis illustres*.
596. Fasti nominibus consulum signabantur, ut notum est.
597. Rat., *signarent*, minus bene.
598. Widm. supra, *charta*; lego *cera*.
600. Rat., *nec curia constat*, male.
601. Ald., Mar. a prima manu, Thuan., Egm., Ox., Pal., Alex. a prima manu, Urb., *fovent*. Tum ita est distinguendum, et quodcumque fovet (pauci illi) studii privata voluntas, Ac jam rara tenet.
602. Ald., *ac publica*. In aliis, *sed publica*. Prag., Mar. ad marg., Rat., *hoc jam rara tenet*. Alii, *ac jam*. Si legatur *fovet*, tunc melius est *hoc jam rara tenet*.
604. Ald., Weitz., Heins., *sic consulta Patrum*. Heinsie consonant de more recentiores. At Heinsius contra morem a Giselino recessit, quin varietatem lectionis indicaret. Gis., Rat., Prag., Mar. et alii, *si consulta*, quod magis probo.
606. Prag., *tunc centum*; lege *tercentum*.
608. Rat., *numeri, et partita in parte*; supra, et *parva*. Retine *parvaque*. Symmachus huic argumento nihil objicere poterat : qui lib. IV, epist. 27, ait : *Facit autem lex curiæ nostræ, ut majoris apud me numeri antistet auctoritas*. Hinc formula hæc erat in curia : *Numera senatum*. Post hunc versum lemma Mar., Rat., Alex., *Symmachum alloquitur*. In Urb., *De senatus fide sequitur*.

Aspice, quam pleno subsellia nostra senatu
 610 Decernant infame Jovis pulvinar, et omne
753 Idolum longe purgata ex Urbe fugandum.
 Qua vocat egregii sententia principis, illuc
 Libera cum pedibus, tum corde frequentia transit.
 Nec locus invidiæ est, nullum vis aspera terret,
 615 Ante oculos sic velle patet, cunctique probatum,
 Non jussum, sola capti ratione sequuntur.
 Denique pro meritis terrestribus æqua repen-
 [dens
 Munera, sacricolis summos impertit honores
 Dux bonus, et certare sinit cum laude suorum :

A 620 Nec pago implicitos per debita culmina mundi
 Ire viros prohibet : quoniam cœlestia nunquam
 Terrenis solitum per iter gradientibus obstant.
 Ipse magistratum tibi consulis, ipse tribunal
 Contulit, auratumque togæ donavit amictum,
 625 **754** Cujus religio tibi displicet, o pereuntum
 Assertor divum : solus qui restituendos
 Vulcani, Martisque dolos, Venerisque per-
 ras, Saturnique senis lapides, Phœbique furores :
 Iliacæ matris Megalesia, Bacchica Nisi,
 630 Isis, amissum semper plangentis Osirim,
 Mimica, ridendaque suis solemnata calvis,

GLOSSÆ VETERES.

609. Subsellia, *judicia*, Iso.
 610. Infame, *detestabile*. — Pulvinar, *templum*; a
pulvinariis, id est lectisterniis quæ in templis deorum
faciebant, ubi responsa accipiebant a diis, l.
 612. Principis, *Theodosii*, l.
 613. Frequentia, *multitudo*, l.
 614. Terret, *ut in Christum cogeret credere* : unus-
quisque sua sponte Christum credebatur, l.
 616. Ratione, *prædicatione*, l.
 618. Sacricolis, *paganis*, l.
 620. Pago, *paganismo*, Vat. A.

B 622. Obstant, *cogendo*, l.
 623. Ipse, *deus*, *imperator*, l. — Tibi, o *Symmache*,
 Vat. A.
 626. Assertor, o *Symmache*, l.
 628. Furores, *minna*, l.
 629. Iliacæ, *Opis*. — Megalesia, *sacrificia solemnata*.
 — Bacchica, *sacra Liberi patris*. — Nisi, a *civitate*
Nisa, in qua colebatur Liber, l.
 631. Mimica, *stulticia*, *scurrilia*. — Calvis, *deceptoribus*, l.

COMMENTARIUS.

609. Mar. a prima manu, *plena*, perperam. Erro-
 rem Fabricii, qui ex his versibus collegerat plures
 fuisse senatores gentiles, cum hæc scriberet Pruden-
 tius, notavi in proleg. num. 70, in nota c (*Col. 615 Patrol.*
tom. LIX, n. a). Prudentio concinit Paulinus Nata-
 li 44: *Tota pio Christi censetur nomine Roma*. Cæterum
 nonnulli viri principes adhuc Romæ paganismum re-
 tinebant, ut ex carmine ejusdem Paulini ad Licentium
 manifesto liquet : *Nec tibi nobilitas videatur libera,*
quam nunc Sublimem attonita conspicias Urbe vehi, Quam
cernis tanta sibi libertate videri, Ut dedignetur flectere
corda Deo.

610. Ald., Egm., Pal., *discernant*; longe melius est
decernant.

611. Ald., Rat., non bene, *idolum* pro *idolium*;
 pejus Vat. A., *furandum* pro *fugandum*.

612. Prag., Rat. a secunda manu, *quo vocat*. Vat.
 A., male, *qui vocat*. Hoc loco recte procedit glossa de
 Theodosio principe, sed non satis sibi constat aliis in
 locis, ubi intelligit Constantinum pro Theodosio.

613. Vat. A., corrupte, *libera compedibus*. Ald.,
 Teol., *tum pedibus*; alii, *cum pedibus*. Freræus in
 Examine Critico (ut vocat ipse) auctorum qui apolo-
 gias pro religione Christiana scripserunt, impudenter
 affirmat Christianorum imperatorum violentia factum
 ut religio Christiana propagaretur. His Prudentii
 versibus et facto ipso quod narrat ea calumnia
 refellitur. Et religionem Christianam martyrum san-
 guine crevisse quis ignorat?

615. Ald., *cunctique probatu*, *Non jussu*.

616. In Rat. videtur esse *capiti ratione*, quod men-
 dum est, uti in Palat., *capitis ratione*.

617. Rat., *promeritis*, atque ita semper in Prudentio
 legi jubet Gifanius verbo *PROMERITA*, quia Pruden-
 tius, etsi recentior, libenter antiquiores imitatur. Ita
 autem distinguendum censeo et hunc locum : *Denique*
pro meritis terrestribus æqua rependens Munera, sacri-
colis summos impertit honores Dux bonus. Alii inter-
 punebant *munera sacricolis, summos, etc.*

620. Vat. A., mendose, *nec pago illicitos*. Bar. hinc,
 lib. xvii, cap. 1, notat, *pagum* apud Prudentium
 in Romano et hoc loco idololatriam sonare, quia
 stupidior gens habians pagos, ineptiores deos, et
 eruda ligna colebat. Severus Sulpicius gentiles vo-
 cat *rusticos* et Aldhelmus de Laude Virg., *Rurico-*
las nutans ad cœli regna phalanges. Vide supra ad
 vers. 449.

626. Ald., male, *assertor regum*. In Romano vers. 4,
Romane, Christi fortis assertor Dei. Egm., *solis pro*
solus. Mihi non displicet hæc scriptura, quamvis
 postea sequatur *Phœbique furores* : nam poeta videtur
 notare Veneris et Martis adulterium, quod Sol mani-
 festavit, Vulcanus vindicavit.

627. Virgilius lib. iv Georg., *Vulcani, Martisque*
dolos, et dulcia furta.

628. Egm., *Fybiique furores*. Saturnus cum filium
 suum Jovem comedere vellet, Opis conjux pro Jove
 obrutus lapidem, quem protinus ille devoravit, cre-
 dens suum esse filium. *Phœbi furores* indicant insan-
 niam qua vates Apollinis agebantur, dum alliquid
 prænuuntiabant. Virgilius lib. vi de Sibylla : *Ea frena*
furanti Concutit, et stimulos sub pectore vertit Apollo.
Ut primum cessit furor, et rabida ora quierunt. Iso
 exponit *minna*; de quo vocabulo vide supra comment.
 ad vers. 117.

629. Alter Rott., *Bacchia Nisi*. Heinstius lib. 1 Ad-
 vers. posth., cap. 19, legendum putat *Nisei* vel *Nisæ*,
 non *Nisi*. Niseus est Bacchus : alii scribunt *Nyseus*.
 Nisus fuit nutritus Bacchi. Igitur quolibet ex his
 modis festa Bacchi intelliguntur. Prag. pro *Megalesia*
 habet *Magalesia*. Megalesia sunt ludii in honorem
 Cybeles, quæ Iliaca dicitur ab Ilio, ubi præcipue cole-
 batur. De his vide Livium lib. ii, et Ovidium iv
 Fast., *Protinus incepto Berecynthia tibia cornu*, etc.
 Adde quæ notat Fogginius in Fastos Verrii Flacci,
 pag. 42 et seqq. Verum de his ludis iterum nos in
 Romano.

630. Mar. scribit *Osirin*. De his sacris Minucius :
Isis perditum filium cum Cynocephalo suo et calvis
sacerdotibus luget, plangit, inquiri; et *Isiaci miseri*
cædunt pectora, et dolorem infelicissimæ matris imi-
tantur : mox invento parvulo, gaudet Isis, exsultant
sacerdotes, Cynocephalus inventor gloriatur : nec desi-
 nunt annis omnibus vel perdere quod inveniunt, vel
 invenire quod perdunt. Nonne ridiculum est vel lugere
 quod colas, vel colere quod lugeras? Eadem fere repe-
 tunt Lactantius lib. 1, cap. 21, Athanasius Adv. gen-
 tes, Firmicus de Error. prof. relig., Origenes, Cy-
 prianus, Eusebius, Augustinus, Paulinus, alique
 Christiani scriptores, ut de gentilibus taceam.

631. Gis. et nonnulli vulg., *mimicaque et ridenda*
suis. Ita etiam Rat., sed abrasit prioribus. Codd.
 mss., Ald., Weitz. alique, *mimica, ridendaque suis*,
 probe. In *ridenda* a produciitur, non ea ratione qua

- Et, quascunque solent Capitolia claudere, larvas. A
O linguam miro verborum fonte fluentem,
755 Romani decus eloquii, cui cedat et ipse
635 Tullius, has fundit dives facundia gemmas!
Os dignum, æterno tinctum quod fulgeat auro,
Si mal'et laudare Deum: cui sordida monstra
Prætulit, et liquidam temeravit crimine vocem.
Haud aliter, quam si rastris quis tentet eburnis
640 Cœnosum versare solum, limoque madentes
Excolere aureolis si forte ligonibus ulvas,
Splendorem dentis nitidi scrobis inquinat atra,
Et pretiosa acies squalenti sordet in arvo.
Non vereor, ne me nimium confidere quisquam
645 Arguat, ingenique putet luctamen inire.

- Sum memor ipse mei, satis et mea frivola novi:
756 Non ausim conferre pedem, nec spicula
[tante
Indocilis fandi conjecta lacessere linguæ.
Illæsus maneat liber, excellensque volumen
650 Obtineat partam dicendi fulmine famam:
Sed liceat tectum servare a vulnere pectus,
Oppositaque volans jaculum depellere parma.
Nam si nostra fides, sæclo jam tuta quieto,
Viribus infestis, hostilique arte petita est:
655 Cur mihi fas non sit, lateris sinuamine flexi
Ludere ventosas jactu pereunte sagittas?
Sed jam tempus iter longi cōhibere libelli,
Ne tractum sine fine ferat fastidia carmen.

GLOSSÆ VETERES.

- 638.** Liquidam, *nitidam, pulchram*, Iso.
643. Pretiosa acies, *splendor auri*. — Acies, *acumen*, l.
646. Frivola, *ineptias*, Iso.

- B 648.** Indocilis, *ego*. — Lacessere, *provocare*, l.
649. Liber, *Symmachi*, l.
650. Partam, *paratam*. — Fulmine, *cum tonitru*, Iso.

COMMENTARIUS.

sit Gifanius in A, quia scilicet a a veteribus contra *vulgatos grammaticos canones sæpe producitur*; sed potius ob encliticam *que*: facit enim hæc dictio enclitica, ut accentus in a collocetur. Vide proleg., ubi ejusmodi regulam explicuimus.

636. Nisi opera Symmachi ad nos pervenissent, ex laudibus quas Prudentius, Ambrosius, Ausonius, Prosper Aquitanicus, Macrobius aliique veteres in eum contulerunt, divina quadam eloquentia viguisse hominem, judicandum esset. Nunc quoniam aliud dicendi genus præcet, ejus epistolæ tantum non despiciantur.

638. Prag., *liquido*; melius *liquidam*.

639. Vat. A, mendose, ut aliter. Ald., *quam cum rastris quis tentat*. Ita etiam quatuor vetustiores apud Heinsum, Alex., Urb. Heinso magis placet *quam si rastris quis tentet*. Sed lib. i Advers. posth. conjecit *rastris pro rastris*, quia *rustrum* est species ligonis. At vero rastra inter instrumenta rustica ab Isidoro lib. xx, cap. 14, recensentur, ita dicta, ut ait ex Servio, *aut a radendo terram, aut a raritate dentium*. Pro instrumento fossorio accipi dicam etiam ad vers. 283 lib. ii. Cleinens Alexandrinus, notante Chamillardo, tale aliquid dixit: *Nemo ligonem argenteum facit, nemo sulcem auream; nam utendum apta materia ad agriculturam, non divite*. Et Tertullianus lib. de Habitu muliebri: *Certe nec ager auri opere paratur, nec navis argenti vigore contextitur. Nullus bidens aurum demergit in terram*. Inter adagia recensentur: *Eburneis rastris solum vertere, Ligonibus aureis terram fodere, Aureo hamo piscari pro re insigni et præclara*

male abuti. Judæi vero cum sub Juliano Apostata templum instaurare vellent, ligones, palas et corbes ex argento confecerunt. Vide Theodoret. lib. ix Hist., cap. 20.

640. Egm., corrupte, *verrare solum*.

642. Posset etiam scribi *scrobes*, ut *lues, fames, Joannes*, correpta ultima.

646. Aldus distinguit *Sum memor ipse mei satis, et mea frivola novi*. Symposius: *Sed frivola multa locuta*. Ausonius: *Misi itaque ad te frivola gerris Siculis vaniora*. Juvenalis sat. 3: *Jam frivola transfert Uralegon*. Sidonius lib. iv, epist. 3, imitari videtur Prudentium.

649. Aldi error manet pro *maneat*.

655. Ald., *cur mi fas*. Cicero in Catilinam: *Quot ego tuas petitiones ita conjectas, ut vitari nullo modo possent, parva quadam declinatione, et, ut aiunt, corpore excessi? Caecillus carm. 114: Contra nos tela ista tua evitamus amictu*. Vide Comment. Vulpii.

656. Lipsius Saturn. lib. ii, cap. 20, conjecit *sarissas pro sagittas*, quia hastæ jaciuntur, non sagittæ. Heinso non placet hæc conjectura. Sagittæ *ventosæ* dicuntur ob eloquentiam ventosam, ut in præf. lib. ii: *Ventisque eloquii tumet*. Petronius dixit *ventosæ loquacitus*.

657. Imitatio Virgillii eelog. 1: *Et jam summa procul*; et ii Georg.: *Et jam tempus equum fumantia solvere colla*.

658. Ald., *Finit contra Symmachum liber primus*. Alex., *Explicit contra Syllm. lib. i: Urb., Explicit lib. i contra Symmachum*.

PRÆFATIO LIBRI SECUNDI CONTRA SYMMACHUM*

757 Simon, quem vocitant Petrum,

Summus discipulus Dei,

COMMENTARIUS.

* In Vat. A nullus est titulus. In Rat. et Mar., *Præfatio libri ii adversus eundem*. In Alex., *Incipit liber ii feliciter amen*. In Urb. *Incipit prologus in librum ii*.

1. Ex pbrasi sacræ paginæ Matth. iv, 18: *Simonem, qui vocatur Petrus*; et x, 2: *Simon, qui dicitur Petrus*.

2. Barthius, lib. XLIII Advers., cap. 8 hunc locum

D illustrat, et post plures SS. Patrum similes auctoritates adit: *Infinita alia sunt a disceptatoribus eventitata, quibus infinita totidem alia addi possint quæ auctoritatem Petri inter apostolos vel primariam astruant*. Vide vers. 1 præfat. lib. i.

Lucis forte sub exitu,
 Cum Vesper croceus rubet,
 5 Curvam avulserat anchoram,
 Captans flamina linteis,
 Et transnare volens fretum.
 Nox ventum movet obvium,
 Fundo qui mare misceat,
 10 Jactatam quatiat ratem.
 Clamor nauticus æthera
 Plangens, atque ululans ferit
 Cum stridore rudentium:
 Nec quidquam suberat spei
 15 **758** Mergendis prope naufragis,
 Cum Christum procul aspicit
 Pallens turba periculis,
 Calcantem pedibus mare,
 Ac si per solidam viam
 20 Siccum litus obambulet.
 Hæc miracula cæteri
 Vectores pavidi stupent.
 Solus non trepidus Petrus
 Agnoscit Dominum poli,
 25 Terræque, et maris invii:
 Cujus omnipotentia est
 Plantis æquora subdere.
 Tendit suppliciter manus,
 Notum subsidium rogat.

A 30 Ast ille placide annuens,
 Puppi ut desiliat, jubet.
 Jussis obsequitur Petrus:
 Sed vestigia fluctibus
 Summis tingere cœperat.
 35 Et lapsante gradu pedes
 Pessum mergere lubricos.
759 Mortalem Deus increpat,
 Quod sit non stabili fide,
 Nec calcare fluentia,
 40 Nec Christum valeat sequi.
 Tum dextra famulum levat,
 Sistitque, et docet ingredi
 Tergum per tumidum freti.
 Sic me, tuta silentia
 B 45 Egressum, dubiis loquax
 Infert lingua periculis:
 Non ut discipulum fœtrum
 Fidentem et merito, et fide,
 Sed quem culpa frequens levem
 50 Volvat per freta naufragum.
 Sum plane temerarius,
 Qui noctis mihi conscius,
760 Quam vitæ in tenebris ago
 Puppim credere fluctibus
 55 Tanti non timeam viri:
 Quo nunc nemo disertior

3. Exitu, *recedente die*, l.
 6. Flamina, *ventos*, l.
 10. Jactatam, *fatigatam*, l.
 19. Ac si, *quasi*, l.
 20. Obambulet, *circumambulet*, lso.
 36. Pessum, *deorsum, perditioni, pessime, vel male*, l.

GLOSSÆ VETERES.

40. Nec, *scilicet ideo*, l.
 44. Sic me, *figura mystica*, l.
 49. Quem, *me*, l.
 51. Plane, *certe*. — *Temerarius, præsumptor*, l.
 52. Noctis, *ignorantia, peccati*, l.
 53. Ago, *duco*, l.
 56. Disertior, *doctior, eloquentior*, l.

COMMENTARIUS.

4. Virgilius lib. 1 Georg.: *Illic sera rubens accendit C lumina vesper*.
 5. Weitz., Ald., Heinsius cum suis codd., *vulserat*. Mar., Rat., Prag., Gis. aliique, *avulserat*.
 6. Hæc historia narratur cap. xiv Matth. et ab aliis evangelistis.
 8. Mar., *nox*; b. ne correctum *nox*. In Rat. pro div. script. Prag. *nox ventum videt*. In Rat., *ex obviam eadem manu factum obvium*.
 9. Ald., contra metrum, *qui misceat mare*.
 11. Virg. v Æneid.: *Ferit æthera clamor Nauticus*, et 1 Æn.: *Insequitur clamorque virum, stridorque rudentum*.
 14. Rat., Prag., *nec quidquam superat*, quod omnino rectum Marietto visum est.
 17. Prag., *spallens turba, male*.
 18. Hujus miraculi sæpius meminit Prudentius.
 20. Rat., *obambulat*; supra, *obambulet*.
 26. Gis. 1 ed., *Cujusque omnipotentia est*; 2 ed., *Cujus cunctipotentia est*. Metuebat ne pes primus esset choreus. Sed exemplum exstat apud Horatium lib. 1, od. 15, *Ignis Iliacas domos*. Catullus ita fere semper. Apud Ducangium occurrit *cunctipotentia* ex prologo Vitæ S. Turiani.
 30. Jureti codex, *ast illi*.
 35. *Vestigia* pro pedibus passim apud poetas; ut etiam *vestigia tingere*, sive nialis scribere *tingere*.
 36. *Pessum* est adverbium, aut adverbii simile, scilicet in profundum. Silius lib. viii, *Labi mergente sinistro Consule res, pessumque dari*. Plautus in Truculento 1, 1, 15: *Quando abiit rete pessum, tum adducit sinum*. Vide Barthium cap. 12. Advers. lib. xxxiii.

38. Ald., Gis., *qui sit*; plerique, *quod sit*. Egm., Pal., *quid sit*, quod elegans et Prudentianum censet Heinsius. In Egm. ait Heinsius esse interpretamentum *cur*; in Pal. Weitzius affirmat supra esse *cur*, quæ non tam est glossa quam diversa lectio: et hæc quidem elegans, et Prudentiana mihi videtur. Vide comment. ad vers. 81 hymni 4 Cath., *Cur te, summe Deus, precemur unum*.
 41. Mar., *dum*; a secunda manu, *tum*: probe.
 42. Prag., *perperam, sistit et, docetque*.
 43. Poetis frequens est *tergum æquoris dicere*, ut Græcis *ἄρα θαλάσσης*. Adisis Wowerum, Elmenhorstium, Ouzelium in Comment. ad verba Minucii *Vel dorsum maris raderet*, atque iterum Elmenhorstium ad Arnobium lib. 1, pag. 27: *Calcabat (Christus) ponti terga undis ipsis stupentibus*.
 48. Ald., Prag., Gis., Weitz. et alii, *fidentem merito sine et*; Mar., alter Rott., Ox., Bong., Fabr., Heins. et alii, *et merito*.
 49. En rursus præclaram animi demissionem qua Prudentius se peccatorem fatetur eo etiam tempore quo inter omnes constat vitam illum Christianis moribus præditam egisse; quo defensio in prolegomenis a nobis suscepta confirmatur, scilicet ex præfatione operum humilitatem ipsius potius argui quam ante actæ vitæ gravissima scelera quæ illi vulgo imputantur.
 50. Prag., *mendose, solvat per freta naufragium*.
 53. Prag., *vitæ tenebris sine in*.
 54. Alii *puppem*, alii *puppim* scribunt: Simili metaphora vel potius allegoria utitur Sidonius lib. ix, epist. 16: *Jam per æternum pelagus loquendi, etc.*

Exultat, fremit, intonat,
Ventisque eloquii tumet :
Cui mersare facillimum est
60 Tractandæ indocilem ratis :
Ni tu, Christe potens, manum

A Dextro numine porrigas,
Facundi oris ut impetus
Non me fluctibus obruat :
65 Sed sensim gradiens, vadis.
Insistam fluitantibus.

GLOSSÆ VETERES.

57. Exultat, *suadendo*. — Fremit, *indignando*. — Intonat, *minando*, Vat. A.

60. Tractandæ, *gubernandæ*. — Indocilem, *me*, I. 35. Sensim, *paulatim*, I.

COMMENTARIUS.

57. *Tonare* de eloquentibus dicunt Cicero, Propertius et alii.

58. Vat. A, *ventis eloquii sine que*.

59. Ald., *cui versare; lege mersare*.

63. In Prag. videtur esse *ni impetus*, quod nec metro nec sententiæ congruit.

64. Vat. A, *vitiose, nomine pro non me*. Imitatur id Arator lib. II: *Sed non ego linguam Tam fragilem*

committo vadis, rapidasque procellas Ausugiam tentare diu, no forte canenti Obruat exiguam violentior unda loquelam.

65. Vat. A, *depravate, sed sim gradiens*.

66. Animadvertit Grangæus ex Virgilio *insistere esse firmo gradu inhærere*. In Aldo, *Finit præfatio*; in Alex., *Explicit præfatio*.

CONTRA SYMMACHUM

LIBER SECUNDUS.

761 Hactenus et veterum canabala prima deo- B
[rum,
Et causas, quibus error hebes conflatus in orbe
[est,
Diximus, et nostro Romam jam credere Christo.
Nunc objecta legam, nunc dictis dicta refel-
lam.

5 Unde igitur cœpisse ferunt, aut ex quibus or-
[sum,
Quo magis sancta ducum corda illice flecteret
[arte?
Armorum dominos, vernantes flore juventæ,
762 Inter castra patris genitos, sub imagine
[avita
Eductos, exempla domi congesta calentes,

GLOSSÆ VETERES.

1. Canabala, *initia*, Iso, Vat. A.

2. Hebes, *stultus*, I.

4. Objecta, *michi a Symmacho*. — Legam, *colligam*, I.

5. Unde, *dicam*, Vat. A. — Cœpisse, *hanc hæresim colere*. — Quibus, *causis*. — Orsum, *inceptum*, I. *Sclâcet esse*, Vat. A.

6. Quo, *ut*. — Illice, *suasoria arte, deceptibili, deceptrice*, I.

7. Armorum, *præliorum*. — Dominos, *Romanos*, I.

8. Patris, *patrum*. — Genitos, *nutritos*. — Imago, *filio, qui est imago patris*. — Avita, *antiqua*, I.

9. Exempla, *per*. — Congesta, *cumulata*, I.

COMMENTARIUS.

In Rat. est titulus *Adversus Symmachum liber n incipit*. In Mar., *Aurelii Prudentii Clementis*; nihil præterea. In aliis nulla inscriptio.

5. Jureti codex, *cedere Christo*, quod nescio, cur a Cellario præferatur, tanquam dignius poeta.

5. Widm. ad oram, *inde*; melius *unde*.

6. Vat. A scribit *illice*. Post hunc versum inseruntur in multis codicibus verba hæc ex Symmachi relatione. *Quis ita familiaris est barbaris, ut aram Victoriæ non requirat? Cauti in posterum simus; et talium rerum ostenta vitemus. Reddatur saltem nomini honor, qui numini denegatus est. Multa Victoriæ debet æternitas vestra, et adhuc plura debet. Aversentur hanc potentem, quibus nihil profuit. Vos amicis triumphis patrocinium nolite deserere. Cunctis potentia ista votiva est. Nemo colendam neget, quam profitetur optandam.* Nonnullæ occurrunt varietates lectionum in codicibus. In Vat. A, *arma Victoriæ pro aram Victoriæ*. In Aldo, *non querat pro non requirat*. Vat. A, *mendose, aut in posterum pro cauti in posterum*. Plerique, etiam Heinsius, sumus, et postea *vitamus*: mihi magis placet cum Aldo *simus, vitemus*. Vat. A, *ostentavimus*; Mar. a prima manu, *ostentamus*; Prag., *ostenta videmus*; alii recte, *ostenta vitemus* aut *vitamus*. In Mar., *abramis prioribus, dignitas vestra*. Etiam Rat. a prima manu, et Sich., *dignitas pro æternitas*. Mar., *arceant hanc*. Prag., *corrupte, neciva pro votiva*, cujus glossa in Vat. A est *chara*. Ante verba Symmachi nonnulli

C inscribunt *Symmachus*, et post ea *Prudentius*.

7. In Prag. et Ald. mendum *venerantes* pro *vernantes*: Heinsius mallet *vernantis*. Becmanus in *Manuduct*. ad ling. Lat. correxit etiam hunc errorem *venerantes*, et ex suo ms. reposuit *vernantes*. Putarunt aliqui armorum hos dominos esse Constantini filios; alii Valentinianum II et Arcadium, qui fratres postea dicantur, quod Theodosius Valentiniano loco patris fuerit. At dubium non est quin de Arcadio et Honorio Prudentius loquatur. Quod enim vers. 10 ait, *Orator catus instigat*, id intelligi potest, vel quia Symmachus fortasse obtulerat his imperatoribus suam relationem, vel quia ex ea relatione, ad alios imperatores habita, juvenum imperatorum animi, aliis instigantibus, permoveri poterant, nisi valida responsione refelleretur.

8. Mar., *patres*, a prima manu; Prag., *patrum*: legendum *patris*. Vat. A, Prag. et Rat. a secunda manu, *vitæ male*, pro *avita*. Mariettus hoc loco querendum ait quænam uxores maritos sequerentur in castra, et ibi susciperent liberos. Ego puto, *inter castra patris* intelligi posse, dum pater militaret, non ita ut in ipsis castris nati fuerint. Vide etiam glossam, ubi *patrum* diversa est lectio, sed non bona.

9. Vat. A. Weitz. cum suis, *edoctos*; sed in Bong. supra erat *eductos*, quod habent reliqui et recte pro *educatos*, uti apud Plautum, Terentium, Juvenalem. et alios. Mar., Alex., Urb., Weitz., Sich., Ox.,

10 Orator catus instigat, ceu classica belli
Clangeret, exacuitque animos, et talia jactat.
Si vobis vel parva, viri, Victoria cordi est,
Vel parienda dehinc, templum dea virgo sacra-
[tum
Obtineat, vobis regnantibus. Et quis amicus
15 Hostibus hanc vestro sancte negat esse colen-
[dam
763 Imperio, cui semper adest, quod laudi-
[bus implet?
Hæc ubi legatus : reddunt placidissima fra-
[trum
Ora ducum : Scimus, quam sit victoria dulcis

A Fortibus, Ausoniæ vir facundissime linguæ :
20 Sed quibus illa modis, qua sit ratione vocanda,
Novimus : hac primum pueros pater imbui
[arte;
Hanc genitore suo didicit puer ipse magistro.
Non aris, non farre molæ victoria felix
Exorata venit : labor impiger, aspera virtus,
25 Vis animi, excellens ardor, violentia, cura,
764 Hanc tribuunt, durum tractandis robur
[in armis :
Quæ si defuerint bellantibus, aurea quamvis
Marmoreo in templo rutilas Victoria pennas
Explicet, et multis surgat formata talentis :

GLOSSÆ VETERES.

10. Catus, doctus : Symmachus, I.
11. Jactat, ad senatum dicit, I.
15. Sancte, religiose, I.
17. Reddunt, respondent, I.
19. Ausoniæ, Romanæ. — Vir, Symmache, I.

B 21. Pater, Romulus, I.
22. Hanc, artem, victoriam, I.
23. Aris, sacris. — Farre, sacrificio forris, I.
26. Hanc, victoriam, I.
29. Explicet, expandat. — Talentis, metallis, I.

COMMENTARIUS.

Cauch., et a manu prima Thuan., Rat. a secunda manu, Torn. ad oram, *calentes*. Pal., Widm. supra, Prag., Rat. a prima manu, Ald., Torn. in textu, Gis., *tenentes*. Gis. ad marg., *colentes*. Heinsius et recentiores, *calentes*, quod Prudentianum Heinsio videtur, cum amet Prudentius verba cum quarto casu conjuncta, ut *æstuaræ, sudare, flere, vivere, anhelare, arietare, currere, suspirare, credere, sitire, spirare, pleræ, prurire, ludere, mendicare, glorificare, resutare, ruere, spumare, sufflare, susurrare, sapere, tumere, triumphare, strepere, cogitare, ardere*.

10. Egm. supra, *ortator catus*, hoc est, *hortator. Retine orator.*

15. Dionysius Halicarnasensis lib. 1 de monte Palatino agens : *In vertice vero tumuli Victoriæ sano exstructo, rem divinam ei alternis annis fieri instituerunt (Arcades), quod et nostra ætate Romani faciunt. Cicero vero, lib. 11 de Nat. deorum, cap. 61, et Livius, lib. xxxix, testantur, in Palatino fuisse templum ejusdem deæ. Dio lib. xlv memorat templum Victoriæ in quo erat cella sive ædicula Jovis Capitolini. P. Victor in descriptione Urbis regione octava recenset templum Victoriæ in Foro. Livius lib. xxxv, cap. 9 : *Isdem diebus ædiculam Victoriæ Virginis prope ædem Victoriæ M. Porcius Cato dedicavit.**

14. Fabr., Gis., *æquis*; alii, *et quis*. Ald., *et quis magnus* : melius *et quis amicus*.

15. Vat. A, *hanc vestro sancto*. Ald. et alii, *hanc sancte vestro*. Prag., *neget*. Hoc ipsum est quod aiebat Cæcina lib. vi Ep. fam. Ciceron. : *Nemo nostrum est, ut opinor, quin vota Victoriæ suæ fecerit; nemo quin, etiam cum de alia re immolaret, tamen eo quidem ipso tempore, ut quamprimum Cæsar superaretur, optaret.*

16. Vat. A, *quid*; legendum *quod*.

17. Ald., Gis. ad oram 1 ed., *hæc ubi dicta dedit*, quod passim a Virgilio usurpari observat Grangæus. Idem notat recte *reddunt pro respondent* adhiberi, quoniam *dare* aliquando est *dicere*.

18. Mar. a prima manu, *victoria ducis*, male.

19. Ald., *fortibus Ausoniæ, vir facundissime lingua*, minus bene.

22. Teolius in not. ad vers. 8 colligit ex hoc versu 22, avum Arcadii et Honorii fuisse religioni Christianæ addictum, quod clare liquere non puto : nam ratio parandi victoriam, quæ subjicitur, etiam in ethnicis valet. Illud constat ex Orosio, eorum avum, antequam occideretur, baptizari voluisse. Post hunc versum cætera in Pragensi codice desiderabantur.

23. Ald., *non farre sale*. Lege *non farre molæ*. Barthius ex charta, manu veteri probeque exarata, diversas scripturas ad hunc et seqq. versum adnotat lib.

xx, cap. 8. Hic versus ita ibi legebatur, *Non aris, non farre, mola Victoria velox*. Mendose *arris*. At *farre, mola*, optime disjungi arbitratur Barthius, ut copia major sit poeticæ eloquentiæ. *Velox* non illi displicet : cui enim non ales Victoria?

24. In ms. Barthii, *labor, impigra et aspera virtus*, quæ lectio ab eo negligitur.

25. Teolius ait, pene omnes Vaticanos et Heinsii plerosque habere *violentia, cura*; sed Heinsio in notis magis arridere lectionem *vigilantia, curæ*, quæ Chamillardo unice probatur. Nescio quinam codices habeant *vigilantia, curæ*. Heinsius ad verba *violentia, cura*, id tantum notat : *Ita codices : VIGILANTIA CURÆ nihilominus videtur castigandum*. Neque aliud addit Chamillardus, qui edidit *violentia, cura*, et in nota solum ait : *Ita codices, inquit Heinsius, nihilominus VIGILANTIA videtur castigandum*. Heinsius conjecturam fortasse sumpsit ex Barthio, qui in suo ms. legit. *Vis animi excellens, ardens violentia, curæ*, et præferendum putat *curæ*; tum existimat, *violentia commutandum in vigilantia*. Verum, dissentientibus codd. mss., nihil mutandum, cum *violentia* hic etiam locum habeat pro audacia; aut eo sensu quo in sacra pagina dicitur, *violentos rapere regnum Dei*. Catullus in *carm. Nupt.* ait : *Amat victoria curam*.

26. In ms. Barthii legitur *Hanc tribuunt, durum et tractandis robur in armis*. Sed Barthius mavult *durum tractandis robur in armis sine et*, ut hæc verba sint definitio quædam victoriæ, quæ nihil aliud est, nisi *invictum robur, inscium cedere in armis*. Mihi id non placet : nam potius accipio *durum robur* in nominativo, ut etiam robur intelligatur tribuere victoriam. Tota hæc sententia expressa est apud Sallustium in *Catilina*, et Arnobium lib. vii, quod notavit Chamillardus.

28. Turnebus, num. 390 *Advers.*, rutilas Victoriæ pennas explicat Ciceronis verbis in *de Natura deorum*, ubi *Victoriolas aureas* memorat, quod scilicet ex auro eas facere solerent. Claudianus, *Panegy. de sexto consulatu Honorii de Victoria in curia Julia : Romanæ tutela togæ, quæ divite penna Patricii reverenda sovet sacraria cætus*. Apud Romanos plerumque ales effingebatur Victoria : in quodam tamen nummo Titi sine alis exhibetur. Lacedæmonii etiam et Athenienses Victoriæ involucrem repræsentabant, tanquam semper apud eos mansuram.

29. Ald., Tornæs. in textu, Galland., Gis. in textu e ed., et ad marg. 2 ed., *formata metallis*. Apud Isenem *metallis* videtur diversa lectio, non glossa. Prudentius videtur potissimum loqui de Victoria quæ in curia Julia exstabat, vere formata multis talentis. Dio lib. 11 de Augusto post victoriæ Actiacæ : *His per-*

- 30 Non aderit, versisque offensa videbitur hastis. A
Quid, miles, propriis diffusus viribus, aptas
765 Irrita femineæ tibimet solatia formæ?
Nunquam pennigeram legio ferrata puellam
Vidit, anhelantum regeret quæ tela virorum.
35 Vinceudi quæris dominam? sua cuique dextra

- Et Deus omnipotens: non pexo crine virago,
Nec nudo suspensa pede, strophioque recincta,
766 Nec tumidas fluitante sinu vestita papillas.
Aut vos pictorum docuit manus assimilatis
40 Jure poetarum numen componere monstris:
Aut lepida ex vestro sumpsit pictura sacello,
Quod variis imitata notis, ceraque liquenti

GLOSSÆ VETERES.

30. Versis, *Cum in fugam vertuntur homines*, I.
32. Formæ, *Victoriæ deæ, quæ formam femineæ habet*, I.
34. Anhelantum, *sudantium bello*, I.
36. Pexo, *ornato*. — Virago, *fortis femina, Victoria*, I.

37. Suspensa, *elevata*. — Strophio, *cingulo*, I.
38. Tumidas, *per tumidas*, I.
40. Jure, *quia hoc lex poetarum est*, I.
41. Lepida, *aperta, eloquens, pulchra*. — Sacello, *templo*, I.
42. Notis, *figuris, coloribus*, I.

COMMENTARIUS.

actis, *Minervæ templum, et quod Chalcidicum vocatur, tum curiam Juliam, in honorem patris sui factam. dedicavit: in eaque imaginem Victoriæ posuit, quæ hodie quoque exstat, Tarento olim Romam advecta, ac a Cæsare tum in curia posita et spoliis Ægyptiis decorata: quo Cæsar nimirum ostendebat imperium se ex Victoria esse adeptum. In veteri Romano Maffæorum Calendario Ara Victoriæ in curia dedicata legitur v. cal. Sept. De hac Victoria aurea pondo 320 ab Hierone missa vide Livium lib. xii, cap. 37 qui refert in Capitolio et in templo Jovis fuisse locatam. De Victoriarum aureis simulacris, Valentiniانو a Tripolitaniis oblati, agit Ammianus lib. xxviii.*

30. Pal., *non aderint*, male. Juretus testatur, in quibusdam schedis pro *hastis* legi *alis*, et utrumque ait rectissime dici: nam Victoria ales fingitur, et hastas vertit, cum vim omnem alio convertit: adeoque patet, a veteri et recepta lectione non temere discedendum. quæ suas habet venteres.

31. Ald., Pal., Mar. a prima manu, codices Heins. præter alterum Rott., et nostri plerique, *aptas*, et in Alex. glossa *id est, associas*. Jureto etiam concinnius videtur *aptas*, quod in suo ms. exstabat. Urb., Weitz., Gis., *optas*. Barthius ita legi et distingui in suo ms. affirmat: *Quid miles propriis diffusus viribus; optas Irrita femineæ tibimet solatia formæ?* ut videatur abruptus quidam sensus velut indignantis esse Victoriæ.

34. Ald., Mar. a prima manu *Vidit anhelantem, regeret quæ tela virorum*, minus bene.

36. Ald., Mar., Weitz., Gis., *sua dextera cuique est*. Vat. A, Egm., Jureti codex, Pal., Widm. supra, *sua dextera forti est*, quod præfert Juretus, quia non cupisvis, sed fortium virorum est victoriam adipisci: hique exstat in Alex. pro diversa scriptura. Fabr., Gilan. in *e breve*, Thuan., Urb., Alex., *sua cuique dextera est*, quod placet Heinsio, quia superiora satis evincunt hoc ipsum de fortibus esse accipiendum. Heinsius pro hac ipsa lectione allegat codicem Pal., qui a Weitzio affertur pro alia, ut vidimus. Confer Comment. ad vers. 105 Hamartigeniæ *sua cuique jura*. Barthius legit *sua dextera cuique est*, et hoc versu vult confirmare, victoriam esse *durum tractandis robur in armis*, de quo vers. 26, sed non persuadet: nam ibi mentio erat de victoria tanquam jam obtenta, hic de causa ipsa victoriæ, quam deam fingebant veteres. Arnobius lib. iv: *Victoria, pax, æquitas, et cætera quæ in superioribus dicta sunt, quam ratione, qua via, intelligi possunt dii esse, atque ad superiorum concilium pertinere? nos enim nihil horum sentimus et certum habere vim numinis, neque in aliqua contineri sui forma, sed esse virtutem viri, salutem salvi, victoris victoriam*.

36. Schulzius, in dissertatione de Ara Victoriæ, ex hæc descriptione et monumentis Græcis Latinisque colligit, his signis simulacrum Victoriæ cognosci posse: *Figura muliebri stans, rariis sedens, capite nudo vel operto, revincta strophio et tunica muliebri usque ad talos dependente, vel astricta magis, vel laziore et fluente, pedibus nudis insistens terræ, vel globo,*

vel galeæ, vel proræ navis, alas binas humeris affixas gerens, mox ad terram dependentes, mox explicatas ad utrumque latus, aliquando sursum sublatis, dextra coronam oleaginam, quercinam vel ex lauro confectam tenens, sinistra vero palmam vel tropæum; sæpius ambabus manibus arma ad tropæum suspendens, vel clypeo litteras inscribens.

37. Ald., Rat. a prima manu, Mar., Vat. A, Bong., Alex., Urb., Gis., Cell., Teol., Galland. cum Tornæs., *recincta*. Heinsius cum Cauchiano, Weitzio et plerisque Weitzianis, *revincta*, quod præstare ait Heinsius, quia aliud quid designat *recingi*, et Cauchius confirmat in veteribus nummis Victoriæ exprimi strophio *revinctam*. Cellarius contra ait, Prudentii quoque esse *recincta veste* in Romano vers. 236, ex Æn. iv, vers. 518. Fortasse poterit intelligi, *strophio recincta idem esse ac corona, seu strophio cincta caput*. Alio sensu *recingi est discingi*. Sic etiam *revincta* duplicem contrariam significationem habet. Victoria suspensa pede interdum effingebatur, ut instabilem eam esse constaret.

38. Bong., Widm., *fluitantes investita supra fluitante sinu investita*, quod tenuit Weitzio. Alii, *fluitante sinu vestita*. In museo Pio-Clementino statua marmorea Victoriæ asservatur, ubi prorsus nudæ ostenduntur papillæ. Fortasse si legatur *investita*, verbum hoc vim negandi habebit. *Investita* Terulliano nudus est de Pallio cap. 3, *Nudus et investis* (Adamus) *figulo suo consistit*. Pueri inberbes dicebantur etiam *investes*.

39. Ald., Mar. a prima manu, *at vos*. Ald., Weitz., *assimilatis*, quod Heinsio non placet pro *assimulatis*. 40. Egm., Pal., Bong. supra, Mar., Widm. a prima manu, Bong. a prima manu, *numen imponere*. In Barthii codice *manus, assimilatis Jure poetarum monstris, componere numen*.

41. Barthii codex a prima manu, *ex vestro prompsit*. Giselinus putat libros poetarum a Prudentio vocari ironice *sacellum*, sive sacrarium gentilium. Ego intelligo *sacellum esse sanum, templum, et superstitionem gentilium, quam pictura socii poematis arte auxerit*. Ut enim ex tota serie orationis patet, in habitu Victoriæ confingendo poesin, picturam et superstitionem suas habuisse partes Prudentius confirmat. De pictura egregius est locus Sap. xv, 4: *Non enim in errorem induxit nos hominum malæ artis excogitatio, nec umbra picturæ, labor sine fructu, effigies sculpta per varios colores*.

42. Veteres solebant ceris pingere et picturam cera liquenti inurere, ut docet Plinius lib. xxxv, cap. 11, et lib. xxi, cap. 14. Eam ob causam antiqui scriptores, tum profani tum ecclesiastici, cum de pictura verba faciunt, passim ceram simul commemorant. S. Paulinus epist. 8 ad Severum: *Non in tabulis putribilibus, neque ceris liquentibus, sed in tabulis carnalibus cordis tui pinxit*. Vide notam Frontonis Ducei ad hæc Paulini verba. Ut alios omittam qui de veterum pingendi ratione scripserunt, Joannes de Fonseca et

- 767 Duceret in faciem, sociique poematis arte A
Aucta, coloratis auderet ludere fucis.
45 Sic unum sectantur iter, et inania rerum
Somnia concipiunt et Homerus, et acer Apelles,

- Et Numa, cognatumque malum, pigmenta, ca-
[mœnæ]
768 Idola, convaluit fallendi trina potestas.
Hæc si non ita sunt, edatur, cur sacra vobis

GLOSSÆ VETERES.

45. Ludere, pingere. — Fucis, mendacis, l.
46. Homerus, poeta magister. — Acer, fortis, sa-
gax. — Apelles, pictor, l.
47. Numa, cultor idolorum, et ædificator templo-
rum. — Cognatum, cognatam vocat rem, ex his tribus
scilicet, pictore, poeta et mago coadunatam. — Ca-

- mœnæ, poetarum, lso.
48. Idola, id est magorum. — Docta, in pictura et
in poemate, l.
49. Edatur, dicitur, proferatur a vobis. — Cur sa-
cra, verba senatus, l.

COMMENTARIUS.

Figuroa librum ms. de veteri Pictura reliquit, quem laudat Nic. Antonius. Cl. Requesus non multis ante annis veterem pingendi rationem, et cera pro oleo utendi, jam pridem deperditam, feliciter invenit, aut aliam novam similem excogitavit; quam Petrus Garcia de la Huerta, multis adhibitis experimentis et doctis observationibus, quas in vulgus edere cogitat, feliciter promovit. Id opportune monere volui, ut melius intelligantur cl. Stephani Antonii Morecelli verba in commentariis elegantissimis ad calend. Constantinop. tom. I, pag. 446: *Tabulas encausto pictas a us non lædit, ut nuper encaustica rursus inventa, pictores in Urbe verissimum experimento deprehenderunt.* Recte ostendit Morecellus ex concilio Nicæno II, adhuc sæculo VIII hæc pingendi rationem pictoribus fuisse familiarem: *Non tabulam cera perfusam honorantes, sed regem.... Quanquam imago nihil aliud est quam lignum, et colores cera commixti et temperati.* In Ephemeridibus Romanis anni 1781, pag. 419, exponitur opusculum Anglicum domini R. E. Raspe, Londini 1780, quo probat verisimile esse, apud Ægyptios, Græcos et Romanos consuetudinem oleo pingendi fuisse, aut veteres pictores proxime ad eam accessisse: certum esse ait sæculo X aut XI eam consuetudinem viguisse. Inserit duos tractatus sæculi X aut circiter, alterum Theophili presbyteri, alterum Heracii *De coloribus et artibus Romanorum.* Carmen Hispanicum de Pictura cum notis Segovix editum, auctore D. Didaco Antonio Rejon de Silva, in eisdem Ephemeridibus Romanis anno 1786, num. 47, summis laudibus commendatur; eum novis edendis libris ad liberales artes illustrandas egregie incumbere, conu-
pertum nobis est.

45. Heinsius cum altero Rott., Fabr., Widm., Bong., Teol., Cham., Gis. ad marg., Sich., Vat. A, Rat., Torn. ad oram, Mar. sic *cassa figuris.* Urb., sic *ægnia rerum.* Alex. a prima manu, Weitz., Widm. ad oram, Bongars. ad oram, Gifanius ex tribus vet. libris, Oxon., Thuan., Egm., sic *inania rerum.* Contendit Gifanius, sic posse corripri, ut *fac.* Repugnat Heinsius, qui non bene Aldum citat pro hac lectione sic *inania*: nam Aldus ita quidem e fiderat, sed emendavit et *inania rerum*, quæ lectio mihi probatur, et exstat in Alex. pro div. script., et in textu Gisellini recepta est. Gallandius ait, in Tornæs. esse cum Aldo *inania rerum* in textu; sed non explicat an sit et *inania*, an sic *inania*. Sæpe accidit ut in Prudentio veram lectionem corruperint inepti correctores, qui syllabam brevem ratione cæsura ab eo frequenter produci ignorabant.

46. Gifanius, qui verbo *Factotum* hunc locum laborat explicare, *acrem sonare ingeniosum* advertit. In Vat. A mendum est *acer Apellas.* Indicatur poesis in Homero, pictura in Apelle, et superstitio in Numa.

47. Ald., Gifanius loc. cit., Weitz., Widm. supra, Alex., Urb., Gis. ad oram, Thuan., Boher. vetustior, *cognatumque volunt.* Vat. A, codex Jureti et Thuan. a secunda manu, *cognatumque vocant.* Mar., Rat., alter Rott., Ox., Fabr., Gis., Bong., Widm., Heins., Teol., *cognatumque malum* per epexegesein, ut *pigmen-
ta, camœnæ, idola* sint cognatum malum. Pro pig-

menta Bong., Widm. a prima manu, Gifanius, *figmen-
ta.* Retine *pigmenta*, et intellige picturam. Heinsius præterea scribit et scribendum ait *camœnas*, repugnantibus membranis; quem tamen secutus est tacitus Teolius. Mihi certe non displicet lectio Heinsii, et in mentem etiam antea venerat: sed videndum est an lectio codicum defendi valeat. Gifanius legit *cognatumque volunt figmenta camœnæ*, et explicat *acri cognatum volunt, hoc est, idem volunt figmenta camœnæ Egeriæ.* Scilicet Egeriam *camœnam* vocari putat, quia grata fuit camœnis, ut ait Ovidius in *Fastorum.* Eodem ergo, inquit, *pertinet figmentum illud Numæ de Egeria.* Quæ explicatio mihi non probatur. Puto ergo legendum *cognatumque malum, pigmenta, camœnæ, Idola, convaluit fallendi trina potestas*: ut cognatum malum convaluerit, scilicet pigmenta, camœnæ, idola, quod malum est trina fallendi potestas: et favet huic lectioni, quod in nonnullis post *idola* est comma. Vide vers. seq.

48. In Rat. pro *idola* sciolus apposuerat *spectraque.* Aldus quoque cum edidisset *Idola conflavit fallendi trina potestas*, inepte voluit emendare *Trinaque conflavit fallendi idola potestas*, ne scilicet o in *idolum*, corripere. Ald., Gis., Heins., *conflavit.* Plerique scripti, *convaluit*, ut Vat. A, Mar., Rat., Urb., Gifanii et Jureti codices, Weitzius cum suis. Alex., *constarunt* a prima manu, *conflavit* a manu secunda. Heinsius rejecit *docta potestas*, quod hæcenus, inquit, circumferebatur. At jam ante Heinsium *trina potestas* ediderant Aldus et Weitzius, neque contemnendum est *docta potestas*, quod reperitur in Mar., Rat., Bong., Gifanii codice, Fabr., Gis. Barthius quoque lib. VI, cap. 26 *Advers.*, legit *docta potestas*, et id referendum putat ad eloquentiam eorum qui idola invexerunt: ubi notat, Prudentium eadem verbo usum quod in Varronis satyra *Nosce teipsum* Nonius explanat. *Nihil sunt musæ? Poesia vestra quas artificii duxit.* Sic enim legit verba ista: *Nihil sunt musæ pollicis vestrae quas ærifice duxit*, quæ Janus Rutgersius aliter, aliter Lipsius emaculant. Sensus tunc erit, *Cognatum malum conflavit idola*; hoc autem cognatum malum sunt pigmenta (pictura, Apelles), camœnæ (musæ, Homerus), fallendi docta potestas (superstitio, Numa). Melius tamen est *trina potestas*, ut pictura, poesis et superstitio comprehendantur. Poesin autem cum pictura quamdam inter se cognationem et similitudinem habere nihil est cur probemus, cum satis pateat. Hoc proprium est Prudentii, quod superstitionem his fingendi artibus ingeniose conjunxerit. Heinsii explicatio est quod trina fallendi potestas conflavit (ita enim legit) pigmenta, camœnas et idola, quæ sunt cognatum malum. Nostra magis ad codd. mss. et ad mentem Prudentii accedit, quod cognatum malum, trina fallendi potestas, videlicet pigmenta, camœnæ, idola, convaluit, hoc est simul valuit, viresque mutua ope accepit: hoc enim pugnat Prudentius.

49. Hæc si negent gentiles, respondeant, inquit Prudentius, rationemque reddant cur sacra ipsi sumant ex pictura fabulisque poeticis? Exempli loco cur sacerdotes Cybeles seipso castrant, nisi quia fabula poetica Atin fugit exsectum sive castratum,

- 50 Ex tabulis, cerisque poetica fabula præstat? A. Idque etiam paries tibi versicolorus adambret?
Cur Bercynthiacus perdit truncata sacerdos Desine, si pudor est, gentilis ineptia, tandem
769 Inguina, cum pulchrum poesis castrave- Res incorporeas simulatis fingere membris.
[rit Attin? 770 Desine, terga hominis plumis obducere: fru-
Cur etiam templo Triviæ, lucisque sacratis [tra
Cornipedes arcentur equi, cum musa pudicum 60 Fertur avis mulier, magnusque eadem dea vul-
[tur.
55 Raptarit juvenem volucris per littora curru,

GLOSSÆ VETERES.

50. Tabulis, imaginibus, ex pictura. — Præstat, antestet, l.

51. Bercynthiacus, a Bercyntho, Opis monte. — Perdit, adhuc, l.

52. Inguina, virilia. — Poesis, fictio poetica: poesis est materia uniuscujusque carminis. — Castraverit, castratum narraverit, l.

53. Triviæ, Dianæ, vel Proserpinæ, l.

55. Raptarit, raptatum dixerit. — Juvenem, Hippolytum, l.

56. Adumbret, figuret, imaginet, l.

57. Si, pro siquidem. — Ineptia, stultitia, l.

58. Simulatis, in, l.

59. Plumis, cum, Iso.

60. Fertur avis, multos et viros, et mulieres legimus in fabulis versos in aves, unde commemorat, l.

COMMENTARIUS.

Idque etiam picturæ exhibent? Simile est in aliis saceris, quibus equi a templo Dianæ arcentur. Quid, inquam, hæc innunt, nisi quod poesi et pictura idolorum cultus coaluerit?

50. Vat. A, mendose, ex fabulis. Rat., Weitz., Widm., Bong., præstat; alii præstat, ut postea perdit.

51. Mar. a secunda manu, perdat. Imitatur Prudentius Mianucium in Octavio: *Cybelæ Dindyma pudet dicere, quæ adulterum suum infeliciter placitum, quoniam et ipsa deformis et vetula, ut multorum decorum mater, ad stuprum illicere non poterat, exsecuit, ut deum scilicet faceret eunuchum. Propter hanc fabulam Galli eam, et semiviri sui corporis supplicio colant.* Catullus et Arnobius narrant Attidem sibi genitalia desecuisse. Qui plura de his velit, legere poterit commentatores Minucii, ut mythologos præteream.

52. Ald., Gis., cum pulcher sese castraverit Attis. Pierique et potiores, cum pulchrum poesis castraverit Attis. Teolius ait locum antea corruptum ita restituisse Heinsium. At Weitzlus cum suis omnibus mss. jam ediderat cum pulchrum poesis castraverit Attin; et ita antea restituerant Sich. et Gifanius, et legerat in suo codice Juretus, et in margine vet. edd. exstare confirmat Gallandius. Hic præterea invenit cur pulchrum; sed alii habent constanter cum, et Gifanius monet observandum usum particulæ cum: Cur Galli Cybeles se excidunt, cum ex fabulis poeticis cognoscatur Attin fuisse castratum: hoc est, cur se excidunt, nisi quia cognoscitur, etc. Cur a templo Dianæ arcentur equi, nisi quod musa, seu poesis Hippolytum raptatum faciat, etc. Nonnulli scribunt Atys; sed hoc loco melius est Attis, ut prima producat, quæ corripit solet in Atys.

53. Ex Virgilio lib. vii: Unde etiam templo Triviæ, lucisque sacratis Cornipedes arcentur equi.

54. Ald., Widm. supra, Pal., Vat. A, Gis., Alex. a secunda manu, et apud Gallandium vet. edd., cum Phædra pudicum. Jureti codex cur Phædra. Grangæus interpretatur Phædræ fuisse causam cur raptaretur Hippolytus, ut narrat Hyginus fabula 47. In Egm. mendum est pudicam. Verior et communior lectio cum musa pudicum, de qua Gronovius in Diatriba Statiana, quem adeundum suadet Heinsius.

55. Gifanius, Gis. ad oram, littora cursu.

58. Rat., simulatis, minus bene, pro simulatis. Cudworthus System. intellect. cap. 4 observat Prudentium, Græcos imitatum, vocare res incorporeas rerum affectiones, et eventus, qualis erat victoria: et ex vers. 236 hujus libri et vers. 191 Apoth. colligit, Symmachum et alios gentiles credidisse, multa veterum numina fuisse perfectiones unius Dei, nomine personarum indutas, neque aliud fuisse Victoriam deam nisi virtutem unam e multis unius Dei. Verum frustra laborat Cudworthus: etsi enim certum sit, gentiles in suorum numinum vi et potestate

B explicanda non satis sibi constitisse, tamen ex Prudentii versibus mox afferendis solum constat Divinitatem a Symmacho in varias partes fuisse divisam: quem ideo arguit Prudentius, quod cum Deus unus sit neque dividi possit, ipse numina mille inducere voluerit. Vide Comm. ad eum vers. 236. Valsecchius ad Cudworthi interpretationem accedere videtur: nam ex Apotheosis loc. cit. colligit lib. i de Fundamenti relig., cap. 9, idololatrias unum Deum credidisse, diversa vero numina aut unius Dei perfectiones, aut virtutes homine superiores, sed ministras Dei fuisse.

59. Aldus alique male distinguunt plumis obducere frustra. Heinsius monuit interpungendum obducere: frustra Fertur avis.

60. Mar., ab his; supra eadem manu avis cum reliquis. Mariettus primam sui codicis lectionem approbat, et avis ait esse glossam imperite translata a verbo vultur ad verba ab his; exponit autem: Fertur eadem Victoria ab his plumis, dum fingitur volare, et mulier, et vultur magnus; id est, monstrum ridiculum eam efficitis, dum illam et mulierem simul et avem facitis. Heinsius opinabatur magicusque: nam id vocabulum sæpe in magnus degenerare ob cognitionem litterarum ad Nasonem compluribus exemplis pervicerat: quanquam vel sic versus hic cum proxime præcedenti suspectus illi est. Iso interpretatur de fabula qua mulier in avem, exempli loco, in vulturem conversa dicatur. Chamillardus ait Victoriam magnum vulturem dici, vel quod alata vulturum more exercitus supervolet, vel quod omnis avis magna dici possit vultur. Grangæus notat Ægyptios vulturis imagine matrem, et cælum, quod feminam putant, Pallada etiam et Junonem representare, quod nullum marem credant esse inter vultures, quæ vento concipere dicuntur. Addit, fortasse per vulturem hic intelligi Isidem. Baronius enim tom. III Annal. in vita Juliani numismatis meminit, ejus prima parte Deus est Serapis vultu Juliani exsculptus, altera duæ Isides cum aspidum sertis in capite, gladiis in manibus, vulturum alis in dorso: adeoque avis illa mulier vultur deæ Isidi sacra est. Federicus Morellus a Grangæo hac de re consultus sic rescripsit. Confirmari id potest, quia Ælianus lib. x de Animalibus, cap. 22, refert Ægyptios Isidis statuam peninis vulturinis ornare; et multi putant ab Ægyptiis coli vultures. Sed ut verum fatear, magis placet interpretatio Chamillardi, quod frustra fingatur Victoria mulier, dea et vultur, sive magnis alis tanquam vultur instructa. Huc trahi potest, quod vultures Marti erant sacri, et quod veteres imperatores accurate explorare soliti essent in quam belli partem spectarent vultures, inde victoriam sperantes, vel prodigationem: de quibus adis Rhodiginum Lect. antiq. lib. viii, cap. 18, Ægyptios, Persas, Græcos Victoriam sibi imagine accipitris representasse litte-

- Vis decorare tuum, ditissima Roma, senatum? A
Suspende exuvias, armis, et sanguine captas,
Congere cæсорum victrix diademata regum,
Frange repulsorum fœda ornamenta deorum : 80
771 Tunc tibi non terris tantum victoria
[parta,
Sed super astra etiam media servabitur æde.
Talia principibus dicta interfantibus, ille
Prosequitur, magnisque tubam concentibus in-
[flat : 85
Allegat morem veterum : nil dulcius esse
70 Affirmat solitis, populosque, hominesque teneri
Lege sua. Sicut variae nascentibus, inquit,
Contingunt pueris animæ : sic urbibus affert
Hora, diesque suum, cum primum mœnia sur-
[gunt, B
Aut fatum, aut genium, cujus moderamine re-
[gnet,
75 Addit et arcanum rerum, verique latebras
Prosperitate aliqua deprendi posse secundi

Per documenta boni : si sint felicia, quæ quis
Experiendū probet : cessasse parentibus omne
Idolium semper feliciter, et pede dextro.

772 Enumerat longi vim temporis : excitat
[ipsam

Crinibus albentem niveis, et fronte vietam,
Ore repositentem querulo sua numina Romam.
Libera sum, liceat proprio mihi vivere more.
Et quis erit qui mille meos reprehenderit annos?

85 Uno omnes sub sole siti, vegetamur eodem
Aere : communis cunctis viventibus aura.

Sed, qui sit, qualisque deus, diversa secuti,
Quærimus, atque viis longe distantibus, unum
Imus ad occultum. Suus est mos cuique genti :

90 Per quod iter properans eat ad tam grande
[profundum.

His tam magnificis, tantaque fluentibus arte,
Respondet vel sola fides, doctissima primum
Pandere vestibulum veræ ad penetralia sectæ.
Nam, cum divinis agimus de rebus, et illum,

GLOSSÆ VETERES.

62. Exuvias, spolia.—Armis, cum, I.
63. Congere, collige tu.—Victrix, Roma.—Diademata, coronas, I.
64. Repulsorum, abjectorum, I.
66. Fide, in celo, I.
68. Prosequitur, Symmachus respondet. — Tubam, guttur, vocem, I.
69. Allegat, nuntiat, ratiocinabatur, vel instruebat. — Dulcius, beatius, I.
70. Solitis, legibus, I.
74. Genium, naturalem loci genium, I.
75. Addit, ille, Symmachus. — Arcanum rerum, versus est, arcanum rerum, et latebras varii boni posse C deprendi aliqua prosperitate, I.

76. Secundi, prosperi, I.
79. Idolium, gentilitatem.—Dextro, secundo, I.
81. Vietam, antiquam, I.
83. Libera, Roma dicit; vox Romæ, I.
85. Siti, scilicet sumus.—Eodem, uno, I.
87. Diversa, idola, I.
88. Distantibus, dissimilibus, Iso.
89. Occultum, Deum, omnipotentem.—Suus, proprius, I.
90. Grande, quod Deus est summus, I.
92. Respondet, fides Symmacho.—Vel, etiam.— Fides, fideles homines, I.
93. Penetralia, secreta. — Sectæ, doctrinæ, fidei, I.

COMMENTARIUS.

ris traditum est. Ægyptii vero accipitrem et aquilam videntur coluisse, tanquam numina, a quibus victoriam orarent. Fortasse inde ales Victoria pingitur.

62. Egm., Gis. ad oram, sanguine raptas.

64. Cauchius malebat vetera ornamenta deorum. Nihil est causæ cur sollicitetur lectio codicum fœda ornamenta, quamvis Juvenalis dixerit vetera ornamenta deorum, et alibi Prudentius veteres dei. Hoc enim loco concinnius est fœda ornamenta deorum, cum præcesserit descriptio ridiculorum numinum, sive monstrorum.

65. In editione Parmensi mendum puto nunc tibi pro tunc tibi, quod exigit sensus.

67. Ald., in te fantibus, Alex. a prima manu mendose, interfantibus.

68. Thuan., persequitur, quod Heinsio et Teolio placuit. De eloquentia tubam Sidonius, Claudianus Mamertus alique dixerunt.

69. Mar. a prisca manu, Pal., more, male. Thuan., Egm., Boher. antiquior, Heins. et recentiores, morem veterem. Alii veteres mss. et edd., morem veterum.

73. Ald., Egm., Pal., Heinsiani plerique, Jureti codex, suus; Thuan., suis, quod placuit Heinsio; sed præstat suum, scilicet fatum, aut genium, cum Mar., Rat., Weitz., Gis. et aliis. Mœnia surgunt ex Virg. i Æn.

74. Vat. A, regnant. Weitzius pro regnet allegat Ald. et Egm., sed Aldus meus habet regnent.

76. Egm. et Pal., secundis Per documenta bonis. Weitzius Aldum etiam allegat pro hac scriptura : et est quidem secundis in Aldo, sed postea boni ; quod utrumque simul defendi nequit.

79. Aldus idolum, ne videlicet o corripiatur. Rat. etiam idolum, sed, ut conjicio, a recenti manu.

81. Ald., fronte vieta. Widm., vigetam.

82. Mar. a prima manu, queruloso : correctum querulo sua.

84. Nonnulli conjungunt ecquis : utroque modo dicitur. Vide Gifanium, verbo ET QUANTIS.

86. Heinsius edidit communis cunctis viventibus aura, sed in notis monuit omnino scribendum communi aura, quidquid obviunt membrana, et ad præcedens proxime vegetamur referendum. Sed non video cur non ita possit scriptura vetus explicari : Vegetamur eodem aere, communis est cunctis viventibus aura : nam Prudentius sæpe omittit verbum substantivum est, ut Heinsius ipse notavit ad vers. 26 hymni 4 Cath.

87. Vat. A, Urb., sed quis sit.

89. Gif. in e breve, Mar., Weitz., Sich., Alex. a prima manu, Heinsiani fere omnes, suus est mos cuique genti, quod puto fuisse in Rat., ubi, ab rasis prioribus, nunc legitur nam genti est cuique suus mos. Egm., Alex. a secunda manu, Ald., Gis., Pal., Vat. A, proprius genti cuique est mos. Giselinus fatetur, in plerisque antiquis esse suus est mos cuique genti : sed fallitur, quod affirmat alibi semper primam in cuique a Prudentio corripi ex fide mss. Vide Comment. ad vers. 105 Hamart., sua cuique jura.

94. Apposite contra Bailium hos versus profert Valsecchius lib. II de Fundam. relig., cap. 6. Cum enim Deus, quippe infinitus a nobis comprehendi nequeat, non est exigendum ut clare natura ejus explicetur.

- 95 **773** Qui vel principio caruit, vel fine carebit, A 115 Desinere, idque homini dare, quod non desi-
 Quisque chaos anterior fuerit, mundumque [nat unquam.
 [crearit,
 Conjectare animo contendimus, exigua est vis
 Humani ingenii, tantoque angusta labori :
 Quippe minor natura aciem si intendere tentet
 100 Acrius, ac penetrare Dei secreta supremi,
 Quis dubitet victo' fragilem lassescere visu,
 Vimque fatigatæ mentis sub pectore parvo
 Turbari, invalidisque hebetem succumbere
 [curis?
 Sed facilis fidei via provocat Omnipotentem
 105 Credere : qui bona non tantum præsentia donat,
 Sed ventura etiam, longisque intermina sæclis
 Promittit, ne totus eam resolutus inane
 In nihilum, pereamque brevem post luminis B
 [usum.
 Muneris auctores ipso de munere pendas,
 110 Æterna æternus tribuit, mortalia confert
774 Mortalis : divina Deus, peritura caducus.
 Omnia, quæ tempus peragit, quæque exitus
 [aufert,
 Vilia sunt brevitate sui, nec digna perenni
 Largitore : cui propria est opulentia, nunquam

GLOSSÆ VETERES.

96. Chaos, mundo, initio, I.
 99. Natura, homines, I.
 100. Supremi, altissimi, I.
 101. Visum, mentem, acumen intellectus, I.
 103. Hebetem, pigram, I.
 106. Intermina, interminabilia, infnibilia in æternitate, I.
 107. Eam, transeam, I.
 108. Luminis, istius vitæ, Iso.
 109. Pendas, æstimes, Iso.
 110. Æternus, Deus, Iso.
 111. Mortalis, mundus, homo, I.
 115. Desinere, finire, I.
 116. Quid, aliquid, Iso.
 117. Istis, præsentibus bonis, I.
 120. Conjicit, narrat, I.
 C 123. Inquit, Deus, Iso.
 129. Obire, transire, vel finire : verba Dei. — Censeo, judico, præcipio, I.

COMMENTARIUS.

96. Hymno 12 Cath., vers. 40, Antiquius cælo, et chaos.
 97. Vat. A, animo concedimus, non bene. Sententia ex sacris Litteris petita est, Proverb. xxv, 27; Eccles. iii, 22, et aliis in locis.
 98. Mar. a prima manu, ingeni, male.
 99. Mar. a prima manu, naturæ : legendum natura.
 101. In editione Parmensi error contra metrum et sensum, lacessere visu. Ald. et Oxon. lassescere visum pro visu.
 102. Thuan., sub tempore parvo. quod Salmasio placebit, quamvis sub relundet; nam alibi etiam Prudentius, Alcimus Avitus et Dracontius sub tempore simili modo dixerunt. Prafero communem lectionem sub pectore parvo.
 106. Non semel Prudentius utitur voce interminis : usus ea est Ausonius epist. 16 : Felicitate intermina. Avienus in Periergesi : Musis intermina vita. Sidonius et Salvianus etiam interminabilis dixerunt.
 107. Ald., nec totus, non bene.
 109. Ald., Weitz., Gif., præstantiores Heinsiani, Egm., Pal., Alex., auctorem, quod sequuntur Heins. et Cham. Teneo auctores cum Mar., Rat., Urb., Widm., Bong., Fabr., Gis., aliis. Gifanium præfert auctorem, quia sequitur æternus, mortalis, et ibi est muneris. Non satis intelligo quid sibi velit. Cur enim non recte dicatur, Pende auctores muneris ipso de munere. Æterna æternus tribuit, mortalia confert mortalia, ubi auctores diversorum munerum inter se conferuntur.
 114. Vat. A, mendose, largitor. Alter Rott., cui proprium est opulentia.
 115. Aldi error desinerem. Gis. ad oram, atque homini. Weitz., Gis., Mar., non desinet. Rat., desinit. Codex Jureti, Alex., Urb., Vat. A, Ald., Egm., Pal., potiores Heinsiani, desinat unquam.
 116. Weitzius cum nonnullis, corrupendumque Deus quid.
 117. Vat. A, præstet; alii, præstat.
 118. Fabr., summoque. Gis. 1 ed., et summo; 2 ed., summoque. Codices potiores, infirmus et summo : nam familiare est Prudentio brevem ratione casuræ producere. Vide Gifanium verbo incisio.
 119. Alex. a prima manu, Urb., Mar., et inanis, non male. Rat., nominis umbra est, minus bene.
 121. Eadem sententia iisdem fere verbis hymni 4, Cath. vers. 13.
 125. Mar., Rat., Weitz. cum suis, Sich., Gis., alter Rott., subjecta polo. Heinsiani plerique, Gis. 1 ed. in textu, Ald., Urb., Alex., Vat. A, subjecta situ. Teolius ita edidit, sed non bene allegat Aldum pro polo : nam Aldus Weitzio, Heinsio, et mihi dat situ, quod tenuit Heinsius. Sententia desumpta est ex Isaia, cap. lv, vers. 9 : Quia sicut exaltantur cæli a terra, sic exaltatæ sunt viæ meæ a viis vestris, et cogitationes meæ a cogitationibus vestris.
 126. Lucretius lib. iv : A terris quantum cæli patet altus hiatus.
 131. Widm. supra, Mar., quæ sunt.
 132. Heinsius cum suis præstantioribus, cuncta equidem, et continet ipsa cum iisdem, Ald., Vat. A, Alex. a secunda manu. Alii plerique nostri niss., et edd., cuncta quidem, et continet, et ipse Principio insti-

- Principio institui, nitidoque insignia mundo
Ornamenta dedi, speciosaque semina finxi. A
- 135 Sed tamen esse modum volui, parcisque fruenda
Moribus indulsi, quantum moribundus, et æger
Corporis, ac vitæ volucris sibi posceret usus :
Non ut captus homo studiis, et inaniter ardens,
Duceret omne bonum positum in dulcedine
[rerum,
- 140 . Et specie tenui, quas currere tempore jussi,
776 Atque ævum statui, sub quo generosa
[probarem
Pectora, ne torpens, et non exercita virtus,
Robur enervatum gereret sine laude palæstræ.
Illecebrosus enim sapor est, et pestifer horum,
- 145 Quæ, dum prætereunt, miro oblectamine mentes
- Implicitas, vinculasque tenent : vincenda vi-
[luptas,
Elaqueanda animi constantia, ne retinaculis
Mollibus, ac lentis nexa, et captiva prematur.
Luctandum summis conatibus : inter acerba
150 Sectandum virtutis iter : ne suavia fluxæ
Conditionis amet, nimium nec congerat aurum,
777 Nec varios lapidum cupide spectare
[colores
Ambitiosa velit : nec se popularibus auris
Ostentet, pulchroque inflata tumescat honore.
155 Ne natale solum, patrii ne jugera ruris.
Tendat, et externos animum diffundat in agros,
Et ne corporeis addicat sensibus omne,
Quod vult, aut quod agit : ne præferat utile justo,

GLOSSÆ VETERES.

135. Parcibus moribus, frugalitatibus, l.
137. Volucris, quæ cito transit, l.
138. Non, non ideo distribuit, Iso.
139. Duceret, æstimaret, l.
143. Enervatum, infirmum. — Palæstræ, certaminis, luctaminis, l.
144. Illecebrosus, illicitus. — Horum, delectamentorum, l.
147. Constantia, ligata a diabolo, Iso.
- B 148. Lentis, flexibilibus, l.
149. Acerba, supplicia, l.
153. Auris, favoribus, l.
154. Ostentet, gloriatur, jactet. — Pulchroque, sicut hominibus videtur, l.
156. Tendat, dilatet, ad se trahat, d.
157. Addicat, tribuat, l.
158. Utile justo, utilitatem justitiæ, vel terrenum, l.

COMMENTARIUS.

tu. Teolius cum Heinsio facit, sed non bene distinguit quæ continet, ipsa Principio institui, nisi fortasse Theolius intelligat ipsa cuncta quæ gignit humus. Heinsius intelligit, quæ continet ipsa humus. Alii, ipse ego, institui.

134. Nonnulli vulg., male, spatiosaque semina.

135. Vat. A, vitiose, parcique. In Heinsio difficultatem parit depravata hoc loco scribendi ratio volvi pro volui. Chamillardus quoque edidit volvi.

136. Ald., ægri; melius æger. Alex. a prima manu vitiose, æger.

138. Gis. in quodam codice invenit captus humo. Thuan., inaniter usus.

140. Gis., Bong. in textu, Mar. a prima manu, Gis. in textu, et species tenues. Jureti codex, Sicb., Alex., Vat. A, Weitzius cum plerisque suis, Thuan., Egm., Boher. et Rott. priores, et specie tenui. Urb. legit et distinguit et specie, tenui quas currere tempore jussi. Gifanius, verbo Vis magna, cum alium locum Prudentii adduxisset, Eum, inquit, poetam Christianum quia nunc, ut opinor, fere totum vindicavimus a mendis innumerabilibus, addamus et aliquot, ut ita dicam, manticas, et hinc imprimis e lib. II in Symmachum : tum hos versus exscribit, et explicat. Sed oportune antea monebo, fortasse ex his verbis deceptos, qui Gifanium notas mss. in Prudentium reliquisse affirmant. Gifanius quidem nihil aliud hoc loco ait, nisi Prudentium fere totum a se in illo ipso indice Lucretiano a mendis vindicatum. Explicatio autem Gifanii innititur verbis et tenui specie : et ait : Vetat nos bonum omne collocare in voluptate, quæ ex rebus et earum tenui specie seu nitore capitur. Putat nullo sensu dici et species tenues. Giselinus cum suo ms. legendum contendit et species tenues, quia respicit ad illud speciosaque semina finxi, quibus parce et certo modo utendum est. Mariettus etiam hanc lectionem approbat et confirmat ex vers. 753 : Exiguas rerum species. Tunc sensus erit : Duceret, esse bonum omne positum in dulcedine rerum, et esse bonum species tenues, quas currere tempore jussi. Verior mihi, et clarior videtur alia lectio, quæ etiam est Aldi, Heinsii et recentiorum.

143. Post hunc versum Fab., Bong., alter Rott. inducunt alios duos, Enervare suum corrupta per otia robur possent, et in nullo luctamine pigra jaceret. Alii omittunt hunc versum Robur enervatum, etc., et illos duos ejus loco apponunt, ut Jureti codex, prior Rott.,

Ox., Vat. A, prior Boher., Egm., ut se legisse affirmat Heinsius, quamvis Weitzius id neget. Alii solum agnoscunt versus Robur enervatum, ut Widm. et Mar. In Rat. videtur hic solus versus fuisse, et recenti manu additi sunt duo illi a Gisellino et ab aliis merito omissi. In Urb. et Alex. exstant hi duo versus, sed pro diversa lectione, non ut tres illi simul recipi debeant. Weitzius putavit Aldum tribus his versibus locum dedisse : et ita quidem fecerat, sed monuit postea delendum primum versus Robur enervatum gereret sine laude palæstræ. Perspicuum est duos alios versus additos ab aliquo, qui primum e in enervatum nollet corripere : de quo dixi satis ad vers. 64 hymni 8 Cath. In Alex. scribitur inervatum, uti etiam in Thuan.

146. Lactantius cap. 22, lib. VI : Cavenda sunt igitur oblectamenta ista, tanquam laquei, et plagæ, ne suavitati mollitiæ capti, sub ditionem mortis cum ipso corpore redigamur, cui nos mancipamus. Agit Lactantius de saporis et odoris voluptatibus.

147. Elaquare laqueis exsolvere apud Sidonium ; elaqueatus apud Ammianum.

149. Ald., Gis., Jureti codex, Oxon., Egm., Vat. A, nitendum summis. Heinsius hanc lectionem prætulit in brevi indiculo errorum aut mutandorum, ut dicam ad vers. 749 in Romano ; in textu edidit luctandum, etc. Teolius Heinsio imputat nitendum ; sed Heinsius clare edidit luctandum cum plerisque suis et nostris : neque aliud in notis advertit nisi nitendum habere Oxon., Egm. et Ald.

151. Ald., Pal., ne congerat. Gis. legit et distinguit amet nimium : ne congerat aurum : ita in textu, sed in indiculo de quo paulo ante, amet ; nimium ne congerat aurum. Plerique amet, nimium nec congerat aurum. Mar. male, nec congeret. Fabricius, ne congerere aurum, scilicet velit, quod mox sequitur.

153. Virg. lib. VI. Nunc quoque jam nimium gaudens popularibus auris. De auris popularibus vide comment. ad vers. 22 hymni 1 Cath.

154. Mar. a prima manu, tumescit male.

156. Salvianus lib. I ad Eccles. cath. adversus avaritiam : Videtis, quas parari opes a parentibus filiis Deus jubeat, non pecuniarios thesauros.... non fundos interminabiles, et notitiam possessoris sui excedentes, qui consortes pati indignum æstiment, et vicinitatem injuriam putent. Eadem sententia passim ab ethnicis ipsis repetitur, Horatio, Juvenale et aliis.

- Spemque suam in me omnem statuam, nunquam A
[peritura,
- 160 Quæ dederō, longoque die mea dona trahenda.
Hæc igitur spondente Deo, quis fortis, et acer,
Virtutisque capax breve quidque perennibus in se
Præterit? vel quis sapiens potiora putarit
Gaudia membrorum, quam vivæ præmia mentis?
- 165 Noane hominem, ac pecudem distantia separat
[una,
Quod bona quadrupedum ante oculos sita sunt?
[ego contra
778 Spero, quod extra aciem longum servatur
[in ævum?
Nam, si tota mihi cum corpore vita peribit,
Nec poterit superesse meum post funera quid-
[quam,
- 170 Quis mihi regnator cœli? quis conditor orbis?
Quis Deus? aut quæ jam merito metuenda
[potestas?
- B 185 Interior, qui spirat, homo: luet ille perenne
Supplicium, quod subjectos male rexerit artus.
Nec mihi difficile est liquidam circumdare
[flammis

GLOSSÆ VETERES.

159. Me, in Deum. — Peritura, scilicet sunt, Iso.
160. Trahenda; scilicet sunt, I.
161. Acer, ingeniosus, I.
162. Breve, transitorium aliquid, I.
164. Mentis, acuminis, animæ, I.
165. Nonne, affirmando, I.
166. Ante oculos, in præsentia, I.
167. Aciem, visum oculorum, invisibiliter. — Ser-
vatur, mihi, I.
169. Funera, mortem, I.
173. Incestabo, polluam. — Toros, legitimos, I.
174. Inficiabor, negabo, I.
175. Depositum, commendatum. — Tenuēs, pau-
peres. — Clientes, parentes, socios, servus, vel socios C
minores, I.
176. Longævam, vetulam. — Magico, veneno, I.
177. Tardat, quoniam. — Anus, vetula mater. — Di-
lata, diu vivendo, Iso.
178. Formido, timeo facere. — Falluntur, mea
fraude, I.
179. Armata, ad puniendum, I.
180. Si, scilicet contigerit, ut, I.
181. Percellit, interficit, I.
182. Meditor, narro. — Revocat, ab hoc facto pro-
hibet me. — Severa, aspera, I.
184. Monumenta, memorias, I.
185. Luet, persolvit, I.
186. Quod, eo quod, I.

COMMENTARIUS.

159. Ald., Mar., Pal., Widm., Gifanius ex vet. lib.,
Alex., Heinsius cum plerisque suis, Weitzius, Sich.
et alii, *spemque in me omnem statuam*, admissio hiatu,
quem Prudentio familiarem putat Heinsius. Confer
Gifanium verbo HIATUS. Hunc hiatum cum hoc loco,
tum alibi nonnulli codices fugiunt. Alter Rott., Urb.,
spemque in me statuam omnem. Vat. A, Gis. in textu,
spemque suam in me omnem statuam; ad marg., *spem-
que in me omnem*. Fabr., *omnem spemque in me sta-
tuam*. Gis. 1 ed., *in me spemque omnem statuam*.
160. Ald., Gis. 1 ed., sunt: *æternum mea dona
manebunt*. Alii plerique, *longoque die mea dona tra-
henda*. Fabr., Gis. 2 ed., *longoque die mea dona ma-
nebunt*.
161. Egm., *qui fortis*. Mar., *et acris*; supra, *acer*.
162. Rat., *breve quidve*.
168. Vide Apost. I Cor. xv, 19 et 52. Cicero I De
legibus. *Nam quid faciet is homo in tenebris, qui nihil
timet, nisi testem et judicem?* Vide quæ contra Bai-
lium disputat Valsecchius lib. III de Fundamentis D
relig., part. 1, cap. 3, ubi hos Prudentii versus car-
mine Italico reddit.
172. Mar., *luxus*; Alex. a prima manu, *luxos*;
lege *luxus*.
174. Egm., *habens aliquid*.
175. Rat., *avidis a prisca manu, male*.
178. Weitzius et post eum Chamillardus citant
Bernardum al-cubi de corrupto iudiciorum usu sui
temporis simili modo edisserentem. *Incisæ sint leges
xii tabulis, et publice ære præfixo jura præscripta sint:
inter ipsa jura peccatur, etc.*; qui locus quærenti mihi
non occurrit. Incidi postea in hæc ipsa verba, non
apud Bernardum, sed apud Cyprianum epist. 1 ad
Donatum, ubi ita ait: *Incisæ sint leges duodecim ta-
bulis, et publice ære præfixo jura præscripta sint: inter
leges ipsas delinquitur, inter jura peccatur*. Weitzius
pro Cypriano Bernardum appellavit, quod non semel
illi accidit. Chamillardus Weitzium sine ullo examine
in hujusmodi auctoritatibus exscribendis sequi solet,
quæ mihi causa fuit, ut alias nunc omitam, cur
inopportuno judicaverim editionem ad usum Del-
phini recedere.
179. Barthius, lib. II Advers., cap. 17, ad hunc
versum illustrandum notat, Trebellium Pollionem in
præfatione dixisse, *Imperatoriam majestatem non so-
lum armis decoratam, sed et legibus oportet esse arma-
tam*. Juretus, in notis ad epist. 13 lib. II Symmachi,
multa in eandem sententiam congerit, quod *minari
leges sæpe dicuntur, tanquam affectu moveantur*.
Inde *terrores legum*, et apud Prudentium in Romano
vers. 203, *Laqueis minacis implicatus Juliae*. Constan-
tinus in l. 31 ad leg. Juliam de Adult. *insurgere
leges, et armari jura gladio ultoris scripsit*; Marius
Victor eodem respicit lib. II Comm. in Genes., *Ar-
matae leges gladiis, et vindice ferro*.
184. Rat., Mar., Weitz., Gis. cum aliis, *moni-
menta vel monumenta*, quod in Tornæs. repertum
unice verum visum est Gallandio. Alex., Urb., Egm.,
Pal., Thuan., prior Boher., Ald. et Heins., *momenta*.
Ald., Weitz., Mar., Rat., Vat. A, *occidit*. Gis. et ple-
rique Heinsiani *occidet*.
185. Ald., Vat. A a prima manu mendose, *qui spe-
rat*. Mar. a prima manu *luat*, recte correctum per
luet. Vide Matth. III et v.
187. Cur anima vocetur *liquida* et quo sensu, di-
ctum abunde in prolegom. cap. 15 contra nugæ ca-
noras Bailii.

- Naturam, quamvis perflabilis illa feratur A
More noti : capiam tamen, et tormenta adhi-
[bebo
190 Ipse incorporeus, ac spirituum sator unus. Quin et corporibus parilis consortia pœnæ
Decernam : possum quoniam renovare favillas
Antiquam in faciem; nec desperanda potestas.
Qui potui formare novum, reparabo perem-
[ptum.
195 **780** Non desunt exempla meæ virtutis : in
[ipsis
Seminibus natura docet revirescere cuncta
Post obitum : siccantur enim pereunte vigore,
Quo vixere prius, tunc sicca, et mortua sulcis,
Aut foveis mandata latent, et more sepulcri
200 Obruta, de tumulis redivivo germine surgunt. B
Nunquid nosse potes, vel conjectare, quis istud
Tam solers opifex struat? aut quæ vis agat in-
[tus?
Nil vos, o miseri, physicorum dogmata fallant.
En ego gignendi dominus; ac restituendi,
205 Quod periit, fluxitque, potens : arentia quæque
In veteres formas aut flore, aut fronde reduco.

GLOSSÆ VETERES.

188. Naturam, animam, Iso.
189. Noti, venti, I.
191. Peremptum, mortuum, I.
197. Siccantur, semina. — Vigore, humore, I.
198. Quo, vigore, I.
202. Solers, sapiens. — Agat, vivat, ducat, I.
203. Physicorum, naturas rerum tractantium, I.
209. Mihi, a me. — Rependat, persolvat, I.
211. Quæcunque, aut ad bonum, aut ad malum, I.
212. Viget, vivit. — Substantia, corporis et ani-

- mæ, I.
215. Halantis, spirantis, I.
216. Numerosa, multa, I.
218. Suppeditat, ministrat, I.
219. Gravi, onerato, I.
221. Graia, Græca. — Pallade, Minerva, I.
222. Lucinas, natales, a luce, in lucem venientes, I.
Lucidas, Mar.
224. Sobolem, filios, I.

COMMENTARIUS.

188. Alcubi, perstabilis, perperam, pro perfla- C
bilis.
189. In Rat. videtur fuisse adhibetur, recenti manu
factum adhibebo.
190. In Thuan., spiritus, quod Heinsius affir-
mat esse pro spiritibus. Ego puto mendum pro spiri-
tuum.
191. Ald., parili consortia pœna.
192. Advertit Mariettus sumi favillas pro cinere,
in quo permixtæ latere solent : nam infra ait poeta
surgat et ex cinere. Alibi a nobis notatum, cinerem
et favillam accipi pro quovis minuto pulvere, in
quem corpora defunctorum etiam non combusta re-
diguntur.
193. Mar. scribit disperanda.
194. Aldus male distinguit : Qui potui formare,
novum reparabo pcreptum. De resurrectione consi-
derant alii dixerunt. Lactantius lib. vii, cap. 23 : Si a
principio Deus hominem nescio quo inenarrabili modo
instituit : credamus, ab eodem restitui veterem posse,
qui novum fecit. Minucius in Octavio : Cæcerum quis
tam stultus aut brutus est ut audeat repugnare, homi-
nem a Deo, ut primum potuisse fingi, ita posse denuo
reformari? nihil esse post obitum, et ante obitum nihil
fuisse : sicut de nihilo nasci licuit, ita de nihilo licere
reparari? Exemplum etiam seminum, quæ non nisi
corrupta revirescant, profert Minucius. Innumeri
alii idem argumentum versant. Vide Cath. hymn. 10,
vers. 121.
203. Ald., Alex., ne vos. Alii, nil vos. Egm. et
Pal., ad vos : opinatur Heinsius at vos. Teolius ita
distinguit, nil vos, o miseri; physicorum dogmata fal-
lant, nisi forte erravit typographus, quod libenter
credo. Barthius lib. xi Adv., cap. 21, admonuit a
Prudentio physicos vocari gnaros scientiæ natura-
lium rerum, medicos ad extremum hoc nomine vo-
catos.
205. Ald., Gis. 1 ed., Gall. cum vet. edd., siccia-
sima quæque.
206. Ald. contra metrum, aut flores.
209. G. fan. in PROMERITA, ut jam dixi, Alex.,
Urb., promeritis, conjunctim. Egm. depravate, re-
prendat.
213. Sich. ita verba in hoc et seq. versu irajicit,
Sit memor artificis proprii, veneretur, et oret Auctorem
submissa suum.
216. Mar. perperam a prima manu, gubernat.
218. Mar., ast : ita Rat., sed pro div. script. aut.
Weitzius etiam ast, quod tenent Alex. et Urb. ; sed
in Alex. videtur præterea esse aut. Gis., Heins. et
recentiores, aut. Ald., Torn. et alii vulgati, hand,
quod solum probat Gallandus.
220. Osee ii, 8 : Et hæc nescivit, quia ego dedi ei
frumentum, et vinum, et oleum, etc.
222. Juno Lucina dicebatur, quia partui præesse
credebatur, a luce vitali. Diana quoque Lucina simili
de causa vocabatur. Turnebus, Advers. num. 390,
horas lucis et vitæ a Prudentio lucinas appellatas ait
esse ipsa novitate admirandum et insigne. Salmasius,
pag. 66 in Ælium Spartianum, ait lucinas dici, ut
colosseum pro colosseum, aurum pro aureum, electrum
pro electrum, et similia. Sicut non Pallas, sed Deus
oleum hominibus præstat, sic Deus ipse, non Juno,
nascentibus horas lucis tribuit.
224. Rat., Mar. a prima manu, Widm. a prima
manu, Bong. a secunda manu, Weitz., gignere ha-
bet. Ald., Gis., Heinsiani, Alex., Urb., Vat. A, gi-
gnere amat.

225. Quem vos lascivis violatis amoribus ignem, A. **783** Per varias partes minuas : cui nulla re-
Et stupra vestra deæ Veneris prætextis umbra. [cidi
Unus ego hæc elementa rego, nec mole labo- Pars, aut forma potest : quia sum substantia
[ris, [simplex,
782 Ut miser, infirmusve aliquis fragilisve [fatigor.
Lux immensa mihi est, et non resolubilis ætas, 240 Nec pars esse queo. Solis divisio rebus
Compositis, factisque subest : me nemo creavit,
230 Sensibus et vestris haud intellecta vetustas. Ut scindi valeam, cunctorum Conditor unus.
Inde ministeris ad tot moderamina mundi Crede, quod ex nihilo formavi, pars mea non est,
Non egeo, nec participes, sociosve requiro. Quare age, mortalis, soli mihi construe templum,
245 Meque unum venerare Deum, cæmenta remitto,
Porro autem angelicas legiones, quas mea fecit Et quæ saxa Paros secat, et quæ Punica rupes,
Quæ viridis Lacedæmon habet, maculosaque
[tis [Synna.
235 Subsistat, qualesque mihi servantur ad usus. Nativum nemo scopuli mihi dedit ostium.
Tu, me præterito, meditaris numina mille, Templum mentis amo, non uarmoris : aurea
Quæ simules parere meis virtutibus, ut me B [in illo

GLOSSÆ VETERES.

225. Ignem, amorem; minna, I.
226. Umbra, adumbratione, I.
230. Vetustas, æternitas, I.
231. Inde, deinde, I.
234. Creatis, rebus, I.
236. Tu, o Symmache.— Præterito, neglecto, præ-
termisso, derelicto. — Numina mille, dicebant nam-
que hæretici, Symmachus et alii, unum tantum esse
summum Deum, qui imperat terræ, mari et cæteris
elementis, I.
237. Parere, splendere : pareo, ex quo appareo, I.
238. Cui, mihi, I.
244. Age, adverbium, o homo, I.
246. Paros, insula, ubi invenitur parius lapis candi-
dissimus. — Punica, Africana, I.
247. Lacedæmon, mons. — Synna, civitas, ubi na-
scitur marmor varii coloris, I.
248. Ostrum, purpuram, Iso.
249. Aurea, colorem auri habentia, I.

COMMENTARIUS.

225. De voce glossæ minna dictum ad vers. 117, lib. 1.
227. Alex., Egm., Widm., Bong., Weitz., scripti lleasiani, Sich., Vat. A., Mar., Rat., Unus ego elementa. Gis. 1 ed., Urb., Cauch., Unus ego hæc elementa. Gis. in textu 2 ed., Fabr. unus ego ipse elementa. Weitzius non bene allegat Aldum pro sua lectione : ediderat quidem Aldus unus ego elementa, sed emendavit unus ego hæc elementa. Non placet hiatum cum Heinsio et recentioribus toties admittere.
228. In vulg., aut miser, male.
229. Jureti codex, Ald., Egm., Pal., scripti apud Heinsium, excepto altero Roti., Alex., Urb., Vat. A., et non resolubilis ætas. Mar., Rat., Gis., Weitz., nec morte solubilis ætas.
231. Ministeria pro ipsis ministris.
234. Oxon., et quam natura creatis.
235. Vat. A., servatur ad usus.
236. Jureti codex nomina mille minus bene. Iso-
nus interpretatio non placet : nam Prudentius ait, a Symmacho unum verum Deum præteriri, et numina mille fingi, in quæ virtutes Dei divideret, adeoque Deum ipsum per varias partes minueret. Non ergo Symmachus aiebat plura illa numina uni Deo esse subjecta, aut unius simplicis Dei esse virtutes, quod putare videtur Cudworthus, de quo supra ad vers. 58. Sed Prudentius arguit omnia illa commen-
ticia numina non esse vere numina, sed esse vir-
tutes unius Dei, qui simplex est, neque in varias partes scindi potest. Virtutes autem Dei non sunt res plures, sed, ut cum theologis loquar, virtua-
liter tantum aut formaliter inter se distinguuntur. Summa argumenti hæc est : Divinitas una est, sim-
plex, indivisibilis, non ergo plura sunt numina inter se divisa, adeoque virtutes illæ quas deas vocant gentiles non debent coli tanquam numina diversa, sed unus colendus est Deus, qui virtutum omnium caput et tons est. Petavius tom. 1, lib. 11, cap. 2, paulo aliter errorem gentilium explicat, dum sim-
plicitati divinæ naturæ ex hoc loco astruit : Prudentius hanc ipsam theologiam rationem poetico le-
pore condidit in secundo libro contra Symmachum, ubi gentilium castigat inscitiam, qui virtutes Dei varias
minutatim ac separatim colebant, quasi partes illius : Tu me præterito, etc.
237. Widm. supra, simulat. Hoc loco parere non est obedire, subjici, quæ secunda est significatio verbi pareo. Iso ait splendere ; sed proprie est inesse, adesse, præsto esse, ex qua prima significatio verbi pareo oritur altera obediendi. Symmachus ergo simu-
labat seu fingebat, numina inter se distincta virtuti-
bus divinis, quæ vere distinctæ non sunt, inesse, sive eis divinitatem divisam inhærerere. Sed, ut dixi, varia erat gentilium theologia.
242. Rat. perperam, valeat, a prima manu.
243. In Rat. hic versus et tres alii seqq. recentii manu sunt descripti.
245. Jureti codex cæmenta remitte.
246. Egm., Jureti codex, rupis, more antiquo, ut alibi famis, luis. De luxuria veterum in marmoribus vide Savaronem ad Sidonium. pag. 109. Prudentius quinque marmorum genera recenset, Parium candidum, Punicum flavum, Synnadicum maculis distinctum, Lacedæmonium viride, et Ægyptium purpureum, quod poetice vocat nativum scopuli ostrum : quo intelligitur porphyrites, cujus nominis causa, quod rubeat ut purpura, ait Isidorus lib. xvi Orig., cap. 5, quem vide, uti etiam Plinium lib. xxxvi, a cap. 5 usque ad 8. Diversa marmorum genera Statius in Silvis passim describit. Easdem marmorum species exstare adhuc in templorum ornamentis Romæ et Senis jam pridem observavit Fabricius, et mirantur exteri.
247. Aldus, ne postrema in Lacedæmon brevis ef-
ferretur, versum licenter mutavit, Quæ maculosa tenet Synna, et viridis Lacedæmon. In Urb., Et quæ viridis Lacedæmon habet, abundat et. Rat., quæ viridis Lacedæmon habes. Alii scribunt Synna, alii Sinna. Heinsius ait, omnino scribendum Synnas, ut habet cum Cauchio pro div. script. Thuan. Martialis qui-
dem, et Juvenalis Synnas dicunt, sed non video cur non possit utroque modo dici, ut in aliis nominibus propriis, præsertim e Græco petit s, accidit. Iso ait Lacedæmonem esse montem : cur non potius urbs Peloponnesi, Menelai regi?
248. Vat. A., corrupte decidet ostrum.
249. Hæretici hæc aliaque similia verba avide ar-

- 250 **784** Fundamenta manent fidei : structura nivali A 265 Restituendus erat mihimet : submissus in illum
 Consurgit pietate nitens ; tergit ardua calmen
 Spiritus ipse meus descendit, et edita limo
 Justitia interius : spargit sola picta rubenti
 Viscera divinis virtutibus informavit.
 Flore pudicitia : pudor almus et atria servat.
 Jamque hominem assumptum summus Deus in
 Hæc domus apta mihi est, hæc me pulcherrima
 [deitatem
 Transtulit, ac nostro docuit recalescere cultu.
 255 Accipit, æterno, cœlestique hospite digna. 270 Scire velim, præcepta Patris quibus auribus
 Nec novus hic locus est : fluxit mea gloria in
 [artus,
 Accipias, Italæ censor doctissime genti-
 Et lux vera Dei : Deus illustravit alumnam
 An veterem tantum morem ratione relicta
 Materiem, corpusque parens habitabile fecit
 El gis, et dici id patitur sapientis acumen,
 Ipse sibi, placito ut posset requiescere templo.
 Ingeniumque viri? Potior mihi pristinus est
 260 Condideram perfectum hominem, spectare su-
 [perna
 Mandaram, totis conversum sensibus in me
 Recto habitu, celsoque situ, et sublime tuentem : B
 Sed despexit humum, seque inclinavit ad ortis
785 Divitias, pepulitque meum de pectore
 Mos habuit, sancte colere, ac servare necesse
 [numen. [est,

GLOSSÆ VETERES.

251. Consurgit, in illo. — Pietate, sanctitate, I.
 252. Sola, pavimenta, I.
 253. Pudor, castitas, I.
 256. Gloria, divinitas, filius Mariæ virginis, I.
 257. Alumnam, nutricem, I.
 258. Parens, pater, creator, I.
 261. Viribus, sensibus, I.

267. Informavit, docuit, I.
 270. Tu, apostrophe ad Symmachum, I.
 271. Censor, judex, I.
 274. Potior, ex persona Symmachi, Rat.
 275. Pietas, deitas. — Proditā, manifestata, I.
 277. Rudibus, novis, I.

COMMENTARIUS.

ripiunt, ut contra ornatum cultumque templorum declament. At quam inepte? Ex Prudentio enim potius arguitur, bene hæc duo coherere, quod præcipue templum mentis amet Deus, et quod nihilominus honestum sanctumque sit templa marmoribus auroque ornare, siquidem Prudentius idem sæpius meminit cum laude marmorum et divitiarum, quibus templa Christianorum splendebant, ut cernere licet in hymnis S. Eulaliæ, S. Hippolyti, et SS. Apostolorum Petri et Pauli.

252. Ald. male interpungit *Justitia : interius spargit : sola picta rubenti*, etc. Gifanius in e breve legit, et distinguit *interius spargit sola picta rubenti Flore pudicitia : pudor almus et atria servat* ex vet. cod. opt., quod elegantissimum dicit. Et in Alex. quidem est *pudicitia*, et Prudentianum est brevem sæpe ratione cæsura producere. Alii plerique legunt et distinguunt *interius spargit sola picta rubenti Flore pudicitia pudor almus, et atria servat*. Concinnior est lectio Gif. et Alex. Multi distinguunt *justitia : interius*.

257. Ald., Fabr. ut lux; melius et lux.

258. Ald., Vat. A, Mar. et, ut videtur, factum a secunda manu, Alex., corpusque parens. Vat. A, Egm., Widm. ad oram, dubitabile, minus bene pro habitabile.

259. Rat. a prima manu male, poscit. Idem supra, D Alex., Urb., possit, quod Weitz., Heins. alique recentiores tenuerunt. Alii, etiam Gifelinus, possit, neque discrepantiam scripturæ Heinsius observavit. Quod Teolius placido pro placito ediderit, mendum puto, non lectionis varietatem.

260. Eandem sententiam præter Ov diu et Juvenalem Minucius in Octavio exponit.

261. Weitzius cum Widm. ad oram, Gis., Fabr., viribus pro sensibus, minus bene. Glossa potius est diversa lectio.

262. Widm. supra, sublime tuendum.

263. Fabr., respexit humum. Alii, despexit vel dispexit, ut scribunt Egm., Pal., Oxon. Hucusque habet Marietti exemplar, *Omnium*, inquit ipse, optimum, et correctissimum, quæ hucusque viderim.

265. De homine loquitur, ad quem reparandum missus est Filius Dei.

266. Exprimit verba angeli ad Mariam Lucæ 1, 35: *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi*. Iso exponit: *INFORMAVIT, docuit*. At hic sermo est de visceribus limo editis, seu de corpore, quod Filius Dei assumpsit; vel intelligi etiam potest poni a Prudentio pro illis verbis: *Et virtus Altissimi obumbrabit tibi*. Verbum Dei a Prudentio altissime interdum *Spiritum* vocari, quia emanat a Patre, alibi a nobis notatum. Explicatio verborum Lucæ similis huic Prudentianæ a multis veteribus traditur, ut a Justino martyre, Tertulliano, Ambrosio, Hilario, quos nonnulli recentiores sequuntur. Alii hæc verba *Virtus Altissimi obumbrabit tibi* repetitionem esse præcedentium, et utrisque significari, *Spiritum*, Dei filium, in Virginem descendisse eamque obumbrasse. Consule Comment. Calmeti. Prudentius in Dittoch. vers. 99 simili modo: *Sanctus te Spiritus, inquit, Implebit, Maria: Christum paries, sacra virgo*.

268. Hanc locutionem *hominem assumptum* alibi defendimus.

270. In Vat. A desideratur vox *Patris*.

272. Ald., Alex., *veterum tantum morem*. Antea, vers. 69, similis occurrit varietas: *Allegat morem veterum seu veterem*. Bong. et Widm. a prima manu *tantummodo rem*, minus bene, pro *tantum morem*. In editione Basileensi 1540 lego etiam *tantummodo rem*, neque Sichardus aliam scripturam margini apposuit, ut solet. Recmanus, cap. 6 Manulect. ad ling. Lat. non videtur aliam lectionem in editis observasse: nam ex ms. suo verius corrigendum ait *an veterum tantum morem*.

273. Heinsius cum Thuan. omittit et omittendum ait *id post dici*. Mihi non videtur supervacaneum esse *dici id patitur*, quamvis recentiores Heinsio adhæreant.

276. Post hunc versum verba Symmachi hæc solem interseri: *Suus cuique mos, suus cuique ritus est. Jam si longa ætas auctoritatem religionibus faciat, servanda est tot sæculis fides, et sequendi sunt nobis parentes, qui feliciter secuti sunt suos*. Vat. A incipit *Jam si longa ætas*. Rat., *Suus cuique mos, suum cuique jus est*. Ita etiam Sichardus. Vat. A, *sunt nobis feliciter parentes*. Rat., *sunt parentes*.

- Omne revolvamus sua per vestigia sæculum A
 280 Usque ad principium: placeat damnare gradatim,
 Quidquid posterius successor repperit usus.
 Orbe novo nulli subigebant arva coloni.
 Quid sibi arara volunt? quid cura superflua
 [rastris?
 Ilignis melius saturatur glandibus alvus.
 285 Primi homines cuneis scindebant fissile lignum:
 Decoquat in massam fervens strictura secures
 Hirsus, et ad proprium restillet vena metallum.
 Induvias cæsa pecudes, et frigida parvas

GLOSSÆ VETERES.

279. Vestigia, per singula, I.
 280. Damnare, derelinquere. — Gradatim, per ordinem, paulatim, Iso.
 281. Posterius, postea. — Repperit, usque huc, I. B
 282. Subigebant, fodiebant, arabant, I.
 284. Ilignis, quernis, ab ilice, I.
 285. Strictura, massa ferri calidi, I.
 287. Restillet, reliquatur, I.
 288. Induvias, indumenta. — Cæsa pecudes, pelles, I.
 291. Immanes, feroces. — Feritate, populi. —

- Subacta, superata, I.
 292. Triste, adverbium. — Ferinos, quia singuli sicut ferae tunc habitabant, I.
 293. Prisca, opera, I.
 294. Scythica, Scythia regio est in qua filii patres de collibus vel de pontibus altis in mare præcipitabant, præveniendò mortem illorum, puta (forte putando) pietatem esse; vel etiam comedebant, præstando ris tam pia sepulcra. — Vietum, senem unumquemque, viribus privatum, I.
 295. Votivo, quia voluntas patris erat, I.

COMMENTARIUS.

279. Ex Virgilio Georg. II, vers. 402: *Atque in se sua per vestigia volvit annus.*
 281. Cicero I Acad. Quæst., *Recentissima quæque sunt correctæ et emendatæ maxime.* Virgilius, II Georg., vers. 22, *Ipsæ via sibi repperit usus.*
 282. Idem ex Virgilio I Georg., *Ante Jovem nulli subigebant arva coloni.* Vocat orbem novum, ut vers. 556 et seq., *terras recentes, vacuum orbem.*
 283. Chamillardus advertit postea hoc vocabulo utrumque uti pro instrumento fossorio, imò Plinium et alios. Sic etiam Suetonius in Nerone: *Primus rastello huncum effodit.* Vide comment. ad vers. 639 lib. I.
 284. Glandes dicuntur quernæ a quercu, ilignæ ab ilice. De quernis Virgilius, de ilignis Horatius satira 4, lib. I, *Umber et iligna nutritus glande.* Glandibus primos homines vesci solitos, passim veteres narrant.
 285. Hoc etiam ex Virgilio I Georg., *Nam primi cuneis scindebant fissile lignum.* Prudentius Symmachum eurgit adducta narratione moris veteris, qualem gentiles ipsi describebant; cum tamen constaret, prudenter homines ab illo recessisse.
 286. Virgilius lib. VII, *Stricturæ chalybum.* Vide glossas. Vat. A et Jureti codex, *securim pro secures.*
 288. Egm., *indubias*; corrige *induvias.* E Lucretio lib. V et Juvenali sat. 6 hæc repetita sunt. Lucretius: *Sic edium cepit glandis, sic illa relicta Stræa cubilia cum herbis et frondibus aucta.* Pellis enim cecidit, vasis contempta ferina est. Juvenalis: *Cum frigida parvas præberet spelunca domos.* Arnobius contra gentiles hoc idem argumentum promovebat lib. II: *Quid enim si h. c. modo culpam velimus infigere prioribus illis, atque antiquissimis sæculis, quod inventis frugibus glandes spreverint et repudiaverint arbuta, quod corticibus contegi et amiciri desiderint pellibus, postquam vasis excogitata est textilis, usu et commoditate succinctor, cui quod structis domibus et lautioribus successibus institutis, non antiquas adamaverint casula; nec ad rupibus et cavernis præoptaverint, ut belluc, perennare? Vide Elmenborstium ad hunc locum pag. 61.*
 290. Bong. *hirsutis*, sed adfuisse aliud, demonstrat vetera. Vat. A, *hircos pro hirtos*, mendose.
 295. Vat. A, corrupte, *immemores redeant.*
 294. Juretus monet lectionem cujusdam schedæ *Scythica juvenis feritate deteriorum esse*: nam ironice pietas hic nominatur, ut in fine libri Vestalium *pater almus et expers sanguinis.* Vat. A scribit *Scythica*, Rat. *Scythica.* Idem Rat. *vigetum pro vietum*, eum Bong., Widm., de quo alibi. Crudelestas Scytharum nota est: a parvulis vix, ac ne vix quidem abstinebant; eos certe jam defuncto devorabant. Duo hic quæri possunt, an vere Scythæ patres suos senes e ponte præcipitarent, et an hic mos aliquando apud Romanos invaluerit. De Scythis affirmat Fortunatianus lib. II Artis rhetoricæ: *Mos, ait, apud Scythas fuit, ut sexagenarii per pontem mitterentur. Scythia Athenis sexagenarium patrem per pontem dejecit: reus est parricidii. Hic enim se dicit gentis sue more fecisse.* Romanis proverbium erat *Sexagenarios de ponte dejicere.* Festus narrat ex Manilio, sexagenarios olim e ponte dejici, quod aborigines, qui primi Romam incoluerint, hominem sexagenarium immolare quotannis Diti patri soliti fuerint; postea institutum, ut scirpæ hominum effigies de ponte in Tiberim mitterentur. Addit ex aliis, post Urbem a Gallis captam ob inopiam cibatus, ceptos sexaginta annorum homines jaci in Tiberim. *Sed exploratissimum, inquit, illud est cau æ, quo tempore primum per pontem cæperunt comitiis suffragium ferre, juniores conclamaverunt, ut de ponte dejicerentur sexagenarii, qui jam nullo publico munere fungerentur, ut ipsi potius sibi quam illi deligerent imperatorem: cujus sententiæ est etiam Sinius Capito; vanam autem opinionem de ponte Tiberino confirmavit Afranius in Repudiato.* Videtur Festus negare vere e ponte in flumen sexagenarios sui se dejectos: quod confirmant alii ex Varrone apud Nonium Marcellum, Prudentius innuit sexagenarios e ponte, in quo ferebantur suffragia (nam ab ecclesiasticis scriptoribus suffragia vota dicuntur, unde *pons votivus*) in fluvium fuisse præcipitatos, et respexit ad illud Ovidii V Fast.: *Pars putat, ut ferrent juvenes suffragia soli, Pontibus infirmos præcipitasse senes.* Ovidius aliam refert et sequitur opinionem.

296. De infantibus, qui Saturno propter odium Jovis immolabantur, legendus est Lactantius lib. I, cap. 21, Tertullianus in Apolog., aliique. Arnobius lib. II: *Ante advenum in Italiam Hercules cum ex Apollinis monitu patri Diti ac Saturno humanis capitibus supplicaretur, et hunc similiter morem non fraude callidula, et nominum ambiguitate mutastis? Hoc sacrificium in nonnullis Africæ partibus peragi solitum plerique tradunt, nominatim Minucius, cujus commentatores plura de eo congerunt. Idolum Moloch, de quo sæpe mentio occurrit in sacris Litteris, et cui Ammonite filios filiasque cremabant, idem est ac Saturnus, si Saturnus est sol, ut Servius et Macro-*

- Flebilibusque truces resonent vagitibus arr. A 305 Multa colit, quæ non coluit sub rege Quirino :
Ipsa cæsas fragili texat gens Romula culmo :
Sic tradunt habitasse Remum. Regalia feno
500 **789** Fulcra supersernant, aut pelle Libysti-
[dis ursæ
Compositam chlamydem villosa corpore gestent :
Talia Trinacrius ductor, vel Tuscus habebant.
Roma antiqua sibi non constat versa per ævum,
Et mutata sacris, ornatu, legibus, armis ;

GLOSSÆ VETERES.

298. Texat, *tegit*, I.
500. Fulcra, *sedilia*. — Libystidis, *Africanæ*, I.
301. Villosa, *intonso*, I.
302. Talia, *scilicet indumenta*. — Trinacrius, *Siciliensis, vel Sicilius Acestes*. — Tuscus, *Evander*, I.
303. Constat, *non stabilis est*. — *Ævum, ætatem*, I.

COMMENTARIUS.

bis docent : quanquam volunt aliqui, infantes in honorem Moloch non combustos, sed per ignem tantum traductos.

299. Prior Rott., *habuisse Remum* : et notat Heinsius *habuisse esse pro habitasse*. Potest etiam intelligi, *Sic tradunt Remum habuisse casam. Remus pro Romulo ponitur, ut apud Propertium lib. II, el. 4 : Quo gradibus domus ista Remi se sustulit, olim Unus erat fratrum maxima regna focus*. Certe apud poetas non raro Remus pro Romulo accipitur, et alii qui soluta oratione scribunt, non Remi, sed Romuli casam dicunt. Veteres de hac Romuli casa sæpe mentionem injiciunt. Valerius Max. lib. IV, cap. 4 : *Per Romuli casam, perque veteris Capitolii humilia tecta, et æternos Vestæ focus, fictilibus etiamnum vasis contentos, juro*, etc. In controversiis sub Senecæ Patris nomine lib. I, contr. 6 : *Inter hæc tam effusa mœnia nihil est humili casa nobilius*. Gothofredus legendum putat *Romuli casa nobiliss*. Ejusdem meminerunt Ovidius lib. III *Fast.*, Vitruvius lib. II, Seneca filius in *Consol.* ad Helviam cap. 9, Macrobius I *Saturnal.*, Martialis lib. VIII, Barthius lib. XXII *Advers.*, cap. 4, Prudentium ad Romuli casam alluisse confirmat, et S. Hieronymi verba e præfatione ad libros Didymi de Spiritu sancto profert : *Illico ego velut postliminio Hierosolymam sum reversus, et post Romuli casam, et udorum Lupercalia diversorium Mariæ, et Salvatoris speluncam aspexi*. Allegat idem Barthius Tacitum *Annalium* XV de eadem casa : *Numæque regia, et delubrum Vestæ cum penetibus populi Romani exusta*. Verum queram a Barthio, quo pacto Romuli casa tempore S. Hieronymi visebatur, si Neroniano incendio fuit combusta ; nam *penates populi Romani* explicat casam Romuli. Verius igitur puto, a Tacito intelligi templum penetium deorum, quos aiunt ab Ænea olim in Italiam advectos, nisi malis intelligere ipsos deos penates in templo Vestæ asservatos. Halicarnasseus lib. I de casa Romuli sic ait : *Vita autem erat eis (Remo et Romulo) pastoralis et operosa : in montibus sæpe ex lignis et arundinibus tuguria figentes, seipsos contegebant ; quorum etiam ætate mea unum superat in angulo ex palatio ad circum divertente casa Romuli dictum : quod adhuc custodiunt sacrum ii, quibus est horum cura, nihil illi magnificentius addentes, sed si laboret aliquid aut per hiemem, aut vetustate, quod reliquum est, munientes, et diruta, quantum possint, similia prioribus restituentes*.

500. Widm. scribit *Lybistridis*, Egm. *Libydidis*, Bong. *Lybistidis*. Virgilius lib. VIII : *Stratusque locavit Effultum foliis, et pelle Libydidis ursæ* ; et lib. V : *Horridus in jaculis, et pelle Libydidis ursæ*. Plinius lib. VIII, cap. 36, in Africa gigni ursos negat ; multi, etiam veteres, affirmant, sed nonnulli putant, *ursos Libyicos et Numidicos* dictos a Romanis leonem. Vide Ruasum ad lib. V Virgilii, vers. 37.

501. Ald., Pal., *villosam*. Egm., *vestent*, Pal.,

B *vestant*, mendose, pro *gestent*.

502. Rat., Gis., *habebat* ; plerique, *habebant*. Cellarius suspicatur hunc Tuscum esse Tyrrenum fratrem Lydi, de quo Velleius cap. 1. Melius Iso Evandrum intelligit : videtur enim Prudentius duos illos Virgili versus comprehendere voluisse, quorum alter ad Evandrum, alter ad Acestem refertur. Cellarius ait, Evandrum cis Tiberim condidisse Pallanteam, Vere id quidem ; sed Tuscia vel Hebruria proxime trans Tiberim extendebatur, et ipse Tiberis Tuscus et Tyrrenus sæpe dicitur. Virgilius lib. X de militibus quos Æneæ Evander dedit, ait : *Quæ manus interea Tuscis comitetur ab oris Æneæ, armetque rates, etc.* Evander inter alia Æneæ ostendit Janiculum lib. VIII : *Hanc Janus pater, hanc Saturnus condidit urbem : Janiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen*. Mons autem Janiculum jam exstat in vetere Hebruria. Ex hujus rei ignoratione doctissimi scriptores Historiæ literariæ Hisp. fratres Moledani difficultatem, quam in Vita Columellæ ipsi creaverant, non satis feliciter explicuerunt. Tomo VIII, qui totus est de Columella, pag. 40 et seqq., quærent cur Columella prædium Ceretanum in Hebruria, ubi nunc est oppidum *Cerete*, possederit, cum ipse præscribat prædia debere esse vicina. Respondent Columellam duorum aut trium dierum itinere potuisse ad agrum Ceretanum se conferre. Putabant scilicet Hebruriam olim iisdem terminis contineri, quibus nunc ditto magis Hebruria ducis continetur. Aliquin Cere, sive sit *Cereters*, aut *Cervetri*, sive, quod probabilius puto, *Ceri* (nam *Cervetri* Agyllam fuisse existimo), in Hebruria quidem veteri situm est, sed ab Urbe tantum viginti quinque millia passuum circiter distat.

503. Prior Rott., *Roma sibi antiqua* : suspicatur Heinsius *Roma sibi antiquum non constat versa per ævum*. Arnobius, lib. II : *Nam si mutare sententiam culpa est ulla vel crimen, et a veteribus insulantis in alius res novas voluntatesque migrare, criminatio iola et ad vos spectat, qui toties vitam consuetudinemque mutastis, qui in mores alios, etque alios ritus priorum condemnatione transistis*.

507. Vat. A, male, *morem servare*.

511. Rat., Weltz., Gis. ad marg. 1 ed., et in textu 2 ed., Sich., in *tabulis*, quod secutus est Heinsius, quia ullam variantem lectionem adnotaverit. Heinsie consonant recentiores. Ast Jureti codex, Alex., Urb., Ald. alique, *instabilis placiti*, quod Jureto arridet : exprimitur enim inconstantia senatus populique Romani in retractandis legibus ac moribus. Simili modo Tertullianus in Apolog. cap. 4 : *Nonne et vos quotidie experientis illuminantibus tenebris antiquitatis, et tunc illam veterem et squalentem silvam legum novis principum rescriptorum et edictorum securibus truncatis ceditis ?* Vide Theodosii novellam 2 de Invasoribus, et A. Gell. lib. ult. c. 1. In Egm., et Pal. est *novarum pro novarit*, in Alex. a prima manu mendose, *novæ it.*

- Nunc etiam, quoties solitis decedere prodest, A
Præteritosque habitus cultu damnare recenti,
Gaudemus compertum aliquid, tandemque re-
[lectum,
- 315 Quod latuit. Tardis semper processibus aucta
Crescit vita hominis, et longo proficit usu.
Sic ævi mortalis habet se mobilis ordo :
Sic variat natura vices. Infantia repit,
Infirmus titubat pueri gressusque, animusque :
- 320 Sanguine præcalido fervet nervosa juvena :
Mox stabilita venit maturi roboris ætas :
791 Ultima consiliis melior, sed viribus ægra,
Corpore succumbit montem purgata senectus.
His genus humanum per dissona tempora duxit
- 325 Curriculis ævum mutabile : sic hebes inter
Primitias, mersumque solo, ceu quadrupes, B
[egit.
Mox tenerum docili ingenio, jamque artibus
[aptum
Noscendis, varia rerum novitate politum est.
- Inde tumens vitibus, calidos adolevit in annos,
330 Donec decocto solidaret robore vires.
Tempus adest, ut jam sapiat divina serenæ
Mentis consilio, vivacius abdita solers
Querere, et æternæ tandem invigilare saluti.
Quamquam si tantus amor est, et cura vetusti
- 335 792 Moris, et a prisco placet haud discedere
[ritu,
Exstat in antiquis exemplum nobile libris,
Jam tunc diluvii sub tempore, vel prius, uni
Inseruisse Deo gentem, quæ prima recentes
Incoluit terras, vacuoque habitavit in orbe.
- 340 Unde genus ducit nostræ porrecta propago
Stirpis, et indigenæ pietatis jura reformat.
Sed, quia Romanis loquimur de cultibus, ipsum
Sanguinis Hectorei populum probo tempore
[longo
Non multos coluisse deos, rarisque sacellis
- 345 Contentum, paucas posuisse in collibus aras.
Innumeros post deinde deos, virtute subactis

GLOSSÆ VETERES.

314. Retectum, manifestum, I.
318. Repit, quia rectus non potest ambulare, I.
320. Nervosa, fortis, I.
321. Maturi, perfecti, I.
325. Purgata, purgatam habens mentem, I.
324. His, tabibus, I.
325. Curriculis, volutionibus. — Hebes, imprudens, I.
326. Primitias, initia, in infantia. — Ceu quadrupes, quando et manibus, et pedibus repit, non rectus incedere valens. — Egit, ducit vivit, I.
327. Jamque, deinde, I.
328. Politum, nutritum, I.
329. Calidos, in juventute. — Adolevit, crevit, I.
330. Decocto, perfecto. — Robore, fortitudine, I.
332. Vivacius, perspicacius. — Solers, sagax, I.
334. Si tantus, tantum studium est, I.
339. Vacuo, lato, I.
340. Porrecta, extenta, I.
341. Stirpis, naturalis, I.
345. Hectorei, Romani, I.
344. Sacellis, templis, I.
346. Virtute, Romanorum, I.

COMMENTARIUS.

315. Jaretus videtur non observasse emendationem Giselini, qui ediderat quidem damnare retenti, sed in addendis correxit damnare recenti. Heinsius simili errore edidit retenti, nec correxit.
316. Eimenhorstius in Arnobio pag. 45 plura de his ad verba Arnobii Pauperrimæ necessitatis inventa et Columella, Virgilio, Lucretio.
318. Hæc omnia mutuatus videtur Prudentius a Laetio lib. III, vers. 446 et seqq.
322. Prior Rott., consilii melior, quod eleganter dictum ait Heinsius, quomodo sæpe utitur Silius Italicus. Mihi elegantius videtur consiliis melior, sed viribus ægra.
324. Rat., Gis. ad oram, Weitz., fluxit. Alex., Urb., Vat. A et plerique alii, duxit, scilicet ævum.
325. Ita Alex., Urb., Widm., Weitz., Gis., uterque Boher., Heins. et alii. Aldus, Vat. A, Bong. a prima manu, Fabr., Rat. a manu recenti, erasis prioribus, sic habes inter Primitias, mersumque solo titubavit, et inter Quadrupedis pueri lactantia viscera trazit. In Aldo est mersumque pro mersumque. Teolius ait Heinsium hæc ut superflua resecurisse; sed resecurerat antea Giselinus, et post Giselinum Weitzius. Giselinus vero proficius, sed non omnino male in impressis ita legi movit. Egmondanum pro nostra lectione stare affirmat Weitzius, negat Heinsius, qui melius inspexit.
326. Alludit ad ænigma Sphingis, quod solvit Oedipus. Vide Hyginum fab. 77, et Palæphatum lib. I, cap. de Sphinge. Ænigma erat quodnam esset animal mane quadrupes, meridie bipes, vespere tripes. Oedipus hominem esse interpretatus est.
327. Ald., perperam, artibus aptus.
330. Virgilius II Æncid., Solidæque suo stant robore vires.
331. Sieb., Gis. ad oram in utraque editione, Widm. a prima manu, Bong., Weitz., Alex., Urb., Heinsius eum plerisque suis, si tantus amor est. Et videtur ex Virgilio II Æn. sumptum, Sed si tantus amor casus cognoscere nostros. Ald., Torn., princeps Boher., prior Rott., Fgm., si tantum studium est, quæ est Isonis glossa. Gronovius, cap. 5 Observat. eccles. in mss., legi fatetur quamquam si tantus amor est, sed suspicatur legendum si tibi tantus amor, quia aliud est vitium metri inexcusabile, et nunquam a Prudentio profectum. Verum jam observavi et aliis poetis frequens esse brevem syllabam obcesuram producere, et hoc ipsum Prudentio esse valde familiare: neque oportuit Gronovium hujus rei esse inscium.
335. Thuan., ut a prisco, male.
339. Virgilius I Georg., vers. 62: Deucalion vacuum lapides jactavit in orbem.
340. Ald., nostræ ducit.
341. In Rat. a prima manu, indigæ; sed glossa inde genitæ indicat mendum.
343. Tertullianus Apolog. cap. 25: Nam etsi a Numa concepta est curiositas superstitiosa, nondum tamen aut simulacris, aut templis res divina apud Romanos constabat. Frugi religio, et pauperes ritus, et nulla Capitolia certantia celo, sed temeraria de cespite altaria, et vasa adhuc samia, et nidus ex illis, et deus ipse nusquam. Nondum enim tunc ingenia Græcorum atque Tuscorum fingendis simulacris Urbem inundaverant. Adde S. Augustinum de Civit. Dei cap. 12, lib. III, et cap. 31, lib. IV.
345. Rat., contentum; recte supra, contentum. Gis. ad oram, paucis. Observat Chamillardus ex Melanthe et Apollonio veteres solitos suis numinibus, præsertim Jovi, temp'a in sublimibus locis extruere. Jovis Latiaris templum in monte Alban' fuit collocatum: ejus rudera vidimus. Mazochius tom. I Spicil., pag. 67. excelsa in sacris Litteris idola appellari ait ab excelsa statura excelsoque loco, et originem repetit a turri Babel.
346. Ald., post inde. Minucius: Inde adeo per uni-

793 Urbibus, et claris peperit sibi Roma A
[triumphis,

Inter fumantes templorum armata ruinas
Dextera victoris simulacra hostilia cepit,

350 Et captiva domum, venerans ceu numina, vocit.
Hæc signum rapuit bimaris de strage Corinthi:
illud ab incensis in prædam sumpsit Athenis.
Quasdam victa dedit capitis Cleopatra cauini
Effigies: quasdam, domitis Ammonis arenis,

355 Syrtica cornutas facies habuere tropæa.
Roma triumphantis quoties ducis incluta cur-
[rum

Plausibus excepit, toties altaria divum

Addidit, et spoliis sibimet nova numina fecit:

GLOSSÆ VETERES.

351. Signum, simulacrum. — Bimaris, propter duo maria, quibus cingitur. — De strage, sicut Numenius fecit, l.

352. Athenis, Græcis, l.

353. Cauini, Anubis, Mercurii. Mercurius capite cauino depingitur propter prudentiam sermonis, et cane

COMMENTARIUS.

versa imperia, provincias, oppida videmus singulos sacrorum ritus gentiles habere, et deus colere municipales, ut Eleusinos Cererem, Phrygas Martem, Epidaurios Æsculapium, Chaldæos Belum, Astartem Syros, Dianam Taurios, Gallos Mercurium, universa Romanos. Tertullianus cap. 10 Apolog.: *Nec ega per singulos decurram, tot ac tantos, novos, veteres, barbaros, Græcos, Romanos, peregrinos, captivos, adoptivos, proprios, communes, masculos, feminas, rusticos, urbanos, nauticos, militares.* Vide lib. 1, vers. 180 seqq., et de iis qui textum catalogos deorum municipalium, Sirmondum ad Sidonium pag. 138.

347. Egm., Widm. supra, viribus, non bene, pro urbibus. Ald., Egm., Widm. supra, Gis., Rat., ex claris; melius et claris.

351. Corinthum bimarem appellant Horatius, Ovidius, Sidonius et alii, quod inter duo maria, Ionium et Ægeum, sita sit: quod epitheton ex simili alio Græcorum Mureto in libris Var. lect. videtur tactum. L. Mummius Corinthum evertit: de qua strage Florus lib. 2, cap. 26, ubi narrat, Corinthum æs inde avectum et nominatum: *Quia incendio permixtis plurimis stantibus atque simulacris, æris, auri, argentique tenæ in commune fluxere.* Isidorus lib. xvi Orig., cap. 20, id evenisse ait cum Corinthum Hannibal cepit: sed *μνημονίων ἀμάρτυρα*, id est Hannibalem pro L. Mummius posuit. In glossa Numenius mendum pro Mummius.

352. Sylla Athenas expugnavit, unde columnas templi Jovis Olympii Capholinis ædibus advexit. Pli-nius lib. xxxvi, cap. 6, Plutarchus in ejus Vita.

355. De Nasamonibus, gente Syrtica, id intelligi vult Chamillardus, de quibus Curtius lib. iv, sect. 29: *Incolæ nemoris, quos Ammonios vocant, dispersis tuguriis habitant.*

358. Hæc nova numina videntur esse dii novensiles ex Cincii sententia apud Arnobium lib. iii: *Novensiles Piso deos esse credit novem in Sabinis..... Cincius numina peregrina NOVITATE EX IPSA appellata pronuntiat. Nam solere Romanos deos omnes urbium superatarum partim privatim per familias spargere, partim publice consecrare; ut ne aliquid deorum multitudine aut ignorantia præteriretur, brevitatis et compendii causa uno pariter nomine cunctos Novensiles invocari.* Alias aliorum de Novensilibus opiniones refert et irridet Arnobius. Tertullianus, laudatus ad vers. 346, etiam deos novos commemorat. Tullius lib. 2 de Legibus ait: *Separatim nemo habessit deos, neve novos, sed ne adenas, nisi publice ascitos, privatim colunto.*

359. S. Augustinus lib. iii, cap. 12 de Civit. Dei, et lib. iv, cap. 31, uac eadem ratione deorum genti-

794 Numina, quæ, patriis cum mœnibus eruta,
[nullum

360 Præsidium potuere suis afferre sacellis.

Cernis, ut antiqui semper vestigia moris
Gressibus incertis varie titubasse probentur,
Asciscendo deos majoribus incomptos,
Seque peregrina sub religione dicasse,

365 Nec ritus servasse suos? Quodcumque sacro-
[rum est,

Exsulat, externumque inimicam venit in Urbem.

795 Frustra igitur solitis, prava observatio,
[in hæres.

Non est mos patrius, quem diligis, improba: non est.

At solers orator ait, fataliter Urbem

B nihil est sagacius, l.

354. Ammonis, Jovis, l.

355. Syrtica, arenosa. — Cornutas, propter Jorem, qui cornutus erat, l.

361. Ut, quomodo, l.

363. Majoribus, patribus. — Incomptos, ignotos, l.

lium impotentiam ostendit.

364. Notat hoc loco Mariettus (neque a nobis omit-tendum est) in Rat. semper scribi religione dupliri ll. Nonnulli putant non rite id fieri, etiamsi syllaba alioquin brevis produenda sit. Ego autem censo veteres poetas, ut syllabam brevem producerent, sæpe geminasse consonantem sequentem, et pronuntiasse atque scripasisse repperit, recidit, religio, et similia.

365. Tertullianus cap. 6 Apolog. *Ubi religio? ubi veneratio majoribus debita a vobis? Habitu, victu, in-s:ructu, sensu, ipso denique sermone proavis renumtatis. Laudatis semper antiquitatem, et nove de die vivitis.*

366. Vat. A, prior Rott., Cauch., Gis. ad oram, C Urb., externumque migrans devenit in orbem, ex quo conjicit Heinsius externamque migrans devenit in orbem; quanquam non illi displicet externum orbem, cum urbem paulo post habeamus. Addit, *Possis et emigrans venit. Certe in Egmondano EXSULTAT, EXTERNUMQUE NICAM VENIT IN URBEM, in quo veræ scripturæ manifesta apparent vestigia.* Quod ego non satis intelligo. Weitzius citat Egmondanum pro *externumque migrans devenit in orbem.* Heinsius cum perisque suis scriptis, Weitz., Widm., Bong., Alex., Rat., *externumque inimicam venit in urbem.* Weitzius pro hæc scriptura citat Giselinum, qui tamen legit *externumque inimicam venit in urbem.* Gifanius in verbo vestire ex vet. lib. legendum ait *externumque pro externorum.* Fortasse simili figura Fabricius edidit *externamque inimicum venit in urbem,* hoc est, *inimicum pro inimicorum.* Gallandius sequitur communiozem lectio-nem Heinsii, sed in Ald., Tornæs. laudat *externum-que inimicam,* tanquam satis apte ad mentem Proden-tii, qui hæc omnia a Tertulliano cap. 25 Apolog. mutuatus est. Recte Tertullianus ibid.: *Tot igitur sacrilegia Romanorum, quot tropæa; tot de diis, quot de gentibus triumphis; tot manubias, quot manent adhuc simulacra captivorum deorum, et ab hostibus ergo suis sustinent adorari, et illis imperium sine fine dederunt, quorum magis injurias quam adulationes remunerare debuerant. Sed qui nihil sentiunt, tam impune læduntur, quam frustra coluntur.* Verrius Flaccus narrat in oppugnationibus ante omnia solitum a Romanis sacerdotibus evocari deum, cujus tutelæ ea urbs com-missa esset, atque illi eundem aut majorem locum apud Romanos promitti, ut in ejus fragmentis legitur apud Illium lib. xxviii, cap. 2.

369. Ald., Egm., Pal., Widm. supra, Jureti codex et Rat., sed solers. Alii, at solers. Heinsius edidit *sed solers,* nihil tamen animadvertens, quanvis a Gise-lino discesserit.

D

- 370 Sortitam, quonam genio proprium exigat A
[ævum.
Cunctis nam populis, seu mœnibus inditur, in-
[quit,
Aut fatum, aut genius, nostrarum more ani-
[marum,
Quæ sub disparili subeunt nova corpora sorte.
Jam primum, qui sit genius, vel qui status illi
375 Competat, ignoro: quid possit, et unde oriatur
Spiritus informis, sine corpore, formave, et
[ulla
Sit species, et quid sapiat, quæ munera curet.
Contra, animas hominum venis vitalibus intus
Sic interfusas intelligo, sanguis ut ex his
380 Accipiat motumque levem, tenerumque va-
[porem. D
Unde pererratis vegetet præcordia membris,
Frigida succendat, riget arida, dura relaxet.
796 Sic hominis vitam sibi temperat, atque
[gubernat
Vivida mens: quam tu ficto componere tentas
385 Membrorum genio, qui nusquam est, nec fuit
[unquam.
Quin et corporibus versat mens viva regendis
- Summum consilium, fida ut tutacula nudis,
Invalidisque paret, metuenda pericula vitet,
Utile prospiciat, varias agitur ad artes,
390 Consultet, cui se domino submittat, et orbis
Quem putet auctorem, quem rerum summa
[sequatur.
At tuus hic Urbis genius, dicas, volo, quando
Cœpit adhuc parvæ primum se infundere Romæ.
Fluxit ab uberibus nemorosa in valle lupinis,
395 Infante-que aluit, dum nascitur ipse, gemellos!
An cum vulturibus volitans ignota per auras
Umbra, repentinam traxit de nube figuram?
Culminibus summis sedet, an penetralia servat
797 Instituit mores, et jura forensia condit?
400 An castrorum etiam fossis intervenit? acres
Cogit ad arma viros, lituis ciet, urget in ho-
[stem?
Quæ quis non videat sapientum digna cachinno?
Fingamus tamen, esse aliquam, quæ tali
[curet,
Umbram, sive animam: per quam respublica
[faum
405 Hauserit, et calidis animetur tota medullis.
Cur non hæc eadem de religione colenda

GLOSSÆ VETERES.

367. Solitis, moribus, rebus, I.
370. Sortitam, accipientem, I.
375. Competat, congruat, I.
376. Spiritus, utrum sit, an sit, I.
377. Munera, officia, I.
379. His, animabus, I.
381. Vegetet, confirmet, sustentet, roboret, I.
382. Succendat, calore, caefaciat. — Riget, mobi-
litate infundat. — Relaxet, molliat, I.
384. Componere, regere, comparare, I.
387. Tutacula, defensacula. — Nudis, membris: na-
dam rem dicimus, quæ omni parte consilio indiget, I.
389. Agitur, commovetur, I.
390. Consultet, provideat, I.
395. Gemellos, nota fabula de vulturibus quos illi

- duo fratres Remus et Romulus in initio, cum regnare
cœpissent, de monte Aventino volare viderunt, et fugit
poeta, simul cum ipsis venire genium: deridendo dicit,
puto, tunc primum genium se parvæ Romæ infundere,
cum Remum et Romulum lupa nutriti in valle memo-
rosa: tunc etiam simul genium nutriti cum illis, I.
C 398. Penetralia, interiora, habitacula, I.
399. Forensia, civilia, publica, I.
400. Acres, fortes, I.
401. Urget, compellit Romanos, I.
402. Digna, esse, I.
403. Fingamus, componamus, I.
405. Hauserit, sumpserit, acceperit. — Animetur,
firmetur, vel vivificetur. — Medullis, in interioribus, I.

COMMENTARIUS.

373. Post hunc versum ingeruntur in multis codd.
hæc Symmachi verba: *Varios custodes urbibus mens
tuis distribuit. Ut animæ nascentibus ita populis fa-
ctis genii dividuntur.* Vat. A, *Custodes urbibus mens
divina varios distribuit. Aldus, induntur pro dividuntur.*
374. Vat. A, *quid sit genius.*
375. Ald., *et possit.* Gis. ita edidit, sed correxit
*ignoro: quid possit, quod non videtur advertisse
Heinsius.*
376. Ald., *formave, an ulla.* Gis., Weitz., *formave,
an ulla.* Vat. A, Rat., Alex., Urb., Jureti codex,
Heinsius cum suis *formave, et ulla* Sit species. Gallan-
dus minus rectum id judicat, et cum Aldo præfert
formave, an ulla. Sed lectio communior codicum re-
linenda est, scilicet hoc sensu, *ignoro etiam, sit forma,
et ulla species.* Elmenhorstius ad verba Arnobii lib. 1,
Creaturæque genios, rem his versibus exponit.
377. Vat. A, *munere, minus recte.*
378. Vat. A, *inde pererratis; melius unde.* Aldus
mendose, riget et pro vegetet.
384. Vat. A, *mens ficto quam tu componere tenta.*
385. Alex., Ald., Gis. et alii, *membrorum.* Plerique
murorum, quod genuinum Prudentii videtur Heinsio.
Nihilominus vers. 446. occurrit perque omnia mem-
bra Urbis.
386. Vat. A, *qui nec corporibus, male.*
387. Bong., Wid., *consilium fit, ut aut tutacula,*
quod obscurum est.
390. Widm., Bong., Rat., Sich., *consultet et cui.*
Weitzius allegat Aldum pro *consulte cui se;* non ergo
advertit Aldi correctionem *consultet cui se.*
391. Ald., *quem putat.* Idem et Thuan. a prima
manu *quæ rerum summa sequatur.*
396. Vat. A, scribit *innota.* Romulus et Remus de
condenda urbe augurium cepisse dicuntur, quorum
hic sex vultures in Aventino in monte vidit, ille duode-
cim in Palatino: *Statur et arbitrium Romulus urbis
habet,* ait Ovidius, qui lib. iv Fast. historiam narrat,
ut alios præteream. In numismatibus antiquis Roma
cum vulturibus interdum exhibetur.
397. Thuan., prior Boher., alter Rott., *repentina
de nube.* Egm. mendose, *repentini.* Alii mss. et edd.,
repentinam.
398. Alex., Ald., potiores H ins., *servat,* quod
placet. Rat., Torn., Gall., Weitz., *servans.* Gis., *ser-
vat:* ad marg., *servans;* et pro div. script., *curans.*
401. Prior Rott., Canch., *lituo ciet.* Egm., Ox.,
Jureti codex, *lituos ciet.* Plerique *lituis ciet.*
403. Gis. ad oram, *et calidas animet curata medul-
las.*
406. Rat. Weitz. cum suis, excepto Bong., *de re-
ligione tenenda.*

- Consultat? cur non suspectat libera cælum? A
Cur sibi præscriptum non commutabile fatum,
Ut captiva, putat? genesis cur vincula fingit?
410 Cui jam nolle licet, quod tunc voluisse licebat,
Erroresque abolere suos, ac flectere sensus?
Sic septingentis erravit circiter annis,
Lubricaque, et semper dubitans, quæ forma
[placeret
Imperii, quæ regnandi foret æqua potestas.
415 798 Regius exortam jam tunc habuit status
[Urbem,
Non sine grandævis curarum in parte locatis.
Mox proceres de stirpe senum tractasse vide-
[mus
Clavum consilii : plebeias inde catervas,
Collatas patribus mixtim dititionibus æquis,
420 Imperitasse diu, belloque, et pace regendis.
Consule nobilitas viguit : plebs fisa tribuno est.
Displicet hic subito status, et bis quina creantur
Summorum procerum fastigia : quos duodeni
- Circumstant fasces, simul et sua quemque æ-
[curis.
425 Rursus se geminis reddit ductoribus omnis
Publica res et consulibus dat condere fastos.
Ultima sanguineus turbavit sæcla triumvir.
Fluctibus his olim fatum, geniusve, animusve
799 Publicus erravit : tandem deprendere re-
[ctum
430 Doctus iter, caput augustum diademate cinxit,
Appellans patrem patriæ, populi, atque senatus
Rectorem, qui militiæ sit ductor, et idem
Dictator, 'censorque bonus, morumque magi-
[ster.
Tutor opum, vindex scelerum, largitor ho-
[norum.
B 435 Quod si tot rerum gradibus, toties variatis
Consiliis, ægre tandem pervenit ad illud,
Quod probet, ac sancto reverentia publica
[servet
Fœdere : quid dubitat divina agnoscere jura.

GLOSSÆ VETERES.

407. Consultat, *providet interrogat*, l.
408. Fingit, *componit*, l.
410. Licet, *licitum est*, Iso.
412. Erravit, *pene*, l.
413. Lubrica, *instabilis*, l.
414. Æqua, *justa*, l.
416. Grandævis, *senatoribus, consulibus*, l.
417. Proceres, *juniores et nepotes*, Iso.
418. Clavum, *regimen, dignitatem*, Iso.
419. Collatas, *conjunctas*, l.
421. Consule, *sub consule*, l.
422. Creantur, *constituuntur*, l.
423. Procerum, *dictatorum*, Iso.
424. Fasces, *honores*. — Sua, *propria*. — Securis, *potestas, vindicta*, l.
426. Fastos, *libros*, l.
428. Fluctibus, *erroribus, instabilitatibus*, l.
430. Augustum, *nobile*. — Diademate, *corona*, l.
433. Dictator, *imperator*. — Censor, *judex*, l.
434. Tutor, *qui rempublicam tuebatur*. — Largitor *honorum, retributor dignitatum*, l.
436. Ægre, *difficulter, vix*, l.
437. Probet, *laudat*, l.

COMMENTARIUS.

407. Ald., Gis., in textu, Jureti codex, *prospectat*. C
Widm., Bong., Gis. ad oram, *aspectat*. Plerique alii, *etiam* Gis. ad oram pro div. lect., Gifanii et Beemani codices, *suspectat*. Virgilius lib. 1 vers. 375 Georg. *Bucula cælum Suspiciens, patulis captavit naribus auras*.
408. Ald., *cur tibi*; alii *cur sibi*.
409. Juvenalis sat. 14, vers. 246, *Nota mathematicis genesis tua*.
410. Ald., Gis., *cur jam*. Plerique, *cui jam*, et glossa ad oram Widm., *cui genio licet nolle*. Tertullianus cap. 6 Apolog: *Nunc religiosissimi legum, et paternorum institutorum protectores, et ultores respondeant, velim, de sua fide, et honore, et obsequio erga majorum consulta, si a nullo desciverunt?*
412. Florus a rege Romulo in Cæsarem Augustum septingentos annos numerat; alii septingentos octo annos circiter recensent.
414. Ald. Gis., Weltz., *imperii et quæ*. Abest et a codd. Heinsianis et nostris.
416. Ald. mendose, *curatum in parte*. De his imperii Romani mutationibus lege Florum et Joannis Camertis adnotationes, qui breviter alios historicos, aut consentientes aut dissentientes, indicat.
417. Reges anno Urbis conditæ 245 vel 254 exacti sunt, consulesque tunc creati.
418. Anno 387 lex lata est, ut alter consul e plebe crearetur, quæ anno 309 rogata fuerat. De primo consule, homine novo, L. Sextio id intelligit Grangæus; de tribunis plebis anno 259 ob secessionem plebis creatis Chamillardus, quod verius est ut ex seqq. patet. *Displicet hic subito status*, etc.
421. Hic versus a Vat. A, Egm., Oxon., Rottend. rejicitur post versus *Publica res*. Ald. male distinguit *plebs, fisa*.
422. Decemviri anno Urbis 504 circiter pro con-
sulibus legum ferendarum causa creati, qui sunt *bis quina fastigia*, etc. De insignibus, fascibus et securibus Livius lib. III, cap. 36: *Cum ita priores decemviri servassent, ut unus fasces haberet, et hoc insignis regium in orbem suam cujusque vicem per omnes iret, subito omnes cum duodenis fascibus prodire. Centum viginti lictores forum impleverant, et fascibus securus illigatas præferebant*.
425. Egm. corrupte, *doctoris pro ductoribus*. Anno Urbis 304 iterum duobus consulibus imperium mandatum est.
426. Post hunc versum a nonnullis collocatur versus 421, *Consule nobilitas*.
427. Triumviratus Cæsaris, Lepidi et Antonii, *cujus atrocitas nihil in se minus habet quam numerum centum quadraginta senatorum (proscriptorum)*. *Exitus fœdi, truces, miserabiles*, etc. Florus lib. IV, cap. 5.
429. Prior Rott., *reprehendere rectum*.
430. Gis. ad marg., *diademate textit*. Item Gisellinus ita catalogum harum mutationum ordinavit: *Primum reges regnarunt. Post eos cœpere consules anno ab Urbe condita cccxlv. Consules et senatores cum tribunis plebis cccxli. Decemviri soli cccxiii. Consules etiam e plebe cccvi. Triumviri post Cæsaris necem 1000xii. Solus Octavius 1000xiiii. Concludit, recte illum versum Consule nobilitas eo loco poni quo a nobis est insertus*.
431. Suetonius cap. 38 in Augusto: *Senatus te consentiens cum populo Romano consulat patriæ Patrom*.
433. Augustus ob facta ingentia dictator perpetuus, et Pater patriæ dictus. Tractatum etiam in senatu, an quia condidisset imperium, Romulus vocaretur. Sed sanctius et reverentius visum est nomen Augusti, ut scilicet jam tum, dum colit terras, ipso nomine et titulo consecraretur. Vide Florum in fine Hist.
436. Aldus, *agræ*; lege *agre*.

- Ignorata prius sibimet, tandemque relecta? A
 440 Gratemur, jam non dubitat: nam subdita
     [Christo
     Servit Roma Deo, cultus exosa priores.
     800 Romam dico viros, quos mentem credi-
     [ms Urbis
     Non genium, cujus frustra simulatur imago.
     Quanquam cur genium Romæ mihi fingitis
     [unum?
 445 Cum portis, domibus, thermis, stabulis soleatis
     Assignare suos genios? perque omnia membra
     Urbis, perque locos, geniorum milia multa
     Fingere, ne propria vacet angulus ullus ab
     [umbra?
     Restat, ut et fatum similis dementia cunctis
 450 Ædibus imponat: paries ut quisque sub astro

- Fundatus, structusque suo, qua sorte maneret,
 801 Quando autem rueret, primis acceperit
     [horis.
     Ascribunt saxis Lachesis male fortia Ma,
     Tectorumque trabes fuis pendere rotatis
 455 Credunt, atque ipsis tribunt decreta tigillis:
     Ceu distet, cujus stellæ sit fraxinus orta
     Eruta, quæ summum conscenderet ardua
     [culmen.
     Denique nulla hominum res est, nulla actio
     [mundi,
     Cui non fatalem memorent incumbere sortem.
 460 Quæ quia constituunt, dicant, cur condita sit lex
     Bis sex in tabulis: aut cur rubrica minuetur,
     Quæ prohibet peccare reos, quos ferrea fata
     Cogunt ad facinus, et inevitabile mergunt.

GLOSSÆ VETERES.

440. Gratemur. *pro gratulemur*, l.
 445. Thermis, *balneis*. — Tabulis, *tabernis, loca tabularia*, l.
 449. Membra, *maenia*, l.
 452. Acceperit, *quando natus fuit*, Iso.
 453. Lachesis, *Lachesis, Cloto, Atropos, nomina sunt Fatorum: una colum tenet, alia trahit, tertia rumpit*, l.
 B 457. Eruta, *diruta*, l.
 460. Constituunt, *dorent*, Iso.
 461. Rubrica, *nomen legis, lex, linea commentariorum, quibus aspiciunt an sit recta ipsa macerica, an non; sed pro lege ponitur, aut iudicio*, l.
 462. Ferrea, *dura*, l.
 463. Inevitabile, *scilicet supplicium*, l.

COMMENTARIUS.

441. Veteres sæpe hæc duo conjungebant *Christus Deus*, et sæpius id occurrit apud nostrum. Militare Christianorum sacramentum id refertur a Vegetio lib. II, cap. 5: *Jurant autem per Deum, et per Christum, et per Spiritum sanctum, et per moyses aem imperatoriam, quæ secundum Deum generi humano diligenda et colenda est. Quæ verba nonnulli male ita referunt: Per Deum Christum, et Spiritum sanctum, ut ad Prudentii verba accommodent. In inscriptionibus aut quis reperitur etiam hoc argumentum divinitatis Christi adversus Arianorum hæresim. Lulius epitaph. S. Severæ inscriptionem Græcam e museo Kirkeriano profert, ubi legitur in Deo Domino Christo. Vide etiam Gasparum Aloysium Odericum Syllog. Inscript. pag. 263 et seq., ubi tamen non bene hæc trahit hunc titulum ex cœmeterio S. Saturnini: X PRIMA. VIVIS. IN. GLORIA. DEI. ET. IN. FACE. HOMINI. NOSTRI. X Nam hic *Christus* non conjungitur cum Deo. Opportuniores sunt aliæ inscriptiones apud Georgium de Monogramm. Christi Domini cap. 4 OLYMPIODORÆ VIVAS IN DEO X . — HILARI VIVAS IN DEO X . — HIC IACET PIERPETVVS IN CHRISTO DEO SVO.*

444. De geniiis veterum multi scripserunt: de quo argumento librum ab Emmanuele Navarro editum laudat Emmanuel Martinus lib. IV, epist. 10. Elmenhorstius in Arnobium pag. 14, Heraldus in Arnobium pag. 40, Lactantius lib. II, cap. 15, et ejus interpretes plura habent de geniiis. Barthius lib. LII Adv., cap. 12 copiose disserit de geniiis veterum, de horum in iis colendis religione, cultu, superstitione, de geniorum etymo, frequentia, habitibus, de geniiis urbium, locorum, domorum, regionum, hominum, aliarum rerum. Affirmat gentiliū opinionem qui omnibus locis et operibus suos tales dæmonas inesse autumabant, neminem scitius Prudentio confutasse loculento hoc carmine. Petavius tom. III, lib. II, cap. 6, theologice disserit de tutela et custodia, quam tum publice universorum, tum singulorum privatim suscipiunt angeli: quod de geniiis ethnici communi consensu prædicabant. Genius Romæ in summis sæpe dicitur *genius populi Romani*, et apud Ammianum *genius publicus*. Martialis lib. VI, epigr. mihi 41, acute dixit: *Victurus genium debet habere hiber*: nunc dicere posumus *angelum custodem*. Vide

Censorinum de Die natali.

445. Rat. et Iso minus bene, *tabulis soleatis*.
 446. *Membra Urbis* etiam dixit Ammianus lib. XVI: *Deinde intra septem montium culmina per acclivitates, planitiemque posita urbis membra collustrans, etc.* Non autem sunt *mœnia*, ut ait Iso, sed partes Urbis.
 447. Mariettus hoc loco advertit in Rat. semper scribi *milia uno l*, quæ recta est scribendi ratio, et multis magis placet quam *millia*.
 449. Ald., non recte, *similis clementia*.
 452. Pal. scribit *oris pro horis*.
 453. In glossa hexametrum invenio, si verba recte legantur et trajiciantur: *Una colum retinet, trahit altera, tertia rumpit*.
 454. Ald. non bene, *rectorumque trabes*.
 455. Tigillum, a *tego* et *tignum*, est trabs cui tectum imponitur.
 456. Vat. A, corrupte, *cujus stille*. Ald., Alex., *hortu*: scribendum *ortu*.
 458. Petavius lib. III de Opif., cap. 7, optime a Prudentio his versibus expressum ait, quod fati necessitas libertati humanæ voluntatis adversetur, etsi hanc ad volendum adigat. Nam voluntatem ad volendum necessitate compelli, gentiles affirmabant.
 461. *Leges rubricas* appellari, jam multi notarunt vel ex hoc Prudentii versu. Persius sat. 5. vers. 90: *Excepto si quid Masuri rubrica notavit*. Juvenalis sat. 14, vers. 191: *Perlege rubras Majorum leges*. Scilicet rubrica, quæ herba est minio proxima, leges scribebantur. Hinc rubricarum nomen in libris ritualibus. Hermanus Hugo de prima Origine scribendi pag. 163, cap. 12, docet imperatoribus valde familiare fuisse encausto scribere, et ob hanc causam fere omnia juris capita fuisse miniata, id quod fiebat eum majestatis tum etiam terroris causa, ut nempe legibus sinopide, aut cinnabari notatis, et sanguineum quiddam acruentum minantibus majestas accresceret: quod his versibus insinuat Prudentius. Cur autem *minari* lex dicatur, vide comment. ad vers. 179, *Lex armata sedet*. De sanctione qua pœna irrogatur, vide Ant. Augustinum de Legib.
 463. Vat. A, Gis., *ad facinus cogunt*. Scripti Heinsiani et nostri cum Weitzio et Aldo, *cogunt ad facinus*.

- Quin et velle adigunt, pravum insinuantia votum, A
 465 **802** Ne liceat miseris votum committere
 [nolle.
 Cedite, si pudor est, gladiumque retundite
 [vestrum,
 Aspera nil meritis poenis plectentia jura:
 Antrum carcerum dissolvite, corpora sub quo
 Agminis innocui fato peccante tenetis.
 470 Nemo nocens, si fata regunt, quod vivitur, ac fit:
 Imo nocens, quicumque volens, quod non licet,
 [audet.
 Alterutrum quia velle suum est, nec fata reatum
 Imponunt homini: sed fit reus ipse suo
 Arbitrio, placitumque nefas, et facta rependit
 475 Impia suppliciiis, merito, non sorte peremptis.
 Quisque putat, fato esse locum, sciat, omni- B
 [rentem

GLOSSÆ VETERES.

464. Adigunt, cogunt, compellunt. — Insinuantia, ostendentia, I.
 467. Plectentia, punientia, I.
 472. Alterutrum, bonum vel malum. — Suum, proprium, I.
 476. Sciat, quin tantummodo in Dominum credat, et nulla fata nocent, I.
 477. Vetitum, scilicet esse, I.
 478. Mathesis, siderum cursu. — Præscripto, constituto, impedimento. — Repelli, scilicet posse, Iso.

COMMENTARIUS.

466. Heinsius mallet *gladiumque recondite*. Verum ad poetæ mentem melius est *retundite*. Vult enim gladium justitiæ omnino retundi, tanquam jam superfluum, si homines non libere peccant. Ita postea non ait, carcerem claudi, sed dissolvi.

463. *Antrum carcerum* est interior carveria custodia: Hispani vocant *calabozo*. Describitur a Prudentio in hymno S. Vincentii, ubi plura asseram, et a Sallustio de Bello Catil.: *Est locus in carcere, quod TULLIANUM appellatur: ubi paululum descenderis ad lævæ circiter viginti pedes humi depressus; eum muniunt undique parietes, atque insuper camera lapideis fornacibus juncta, sed inculta tenebris, odore fæda, atque terribilis ejus facies est*. Si carcer Mamertinus ad radices montis Capitolini, quo SS. apostolos Petrum et Paulum detentos fuisse acta narrant, non est is ipse locus *Tullianum* dictus, certe admodum similis illi est. Cf. Cancellierius multis rationibus carcerem *Tullianum* ac Mamertinum eundem fuisse egregie confirmat in opere: *Notizie del carcere Tulliano detto poi Mamertino*, etc., Romæ, 1788.

473. Alex., Urb., Ald., Widm. supra, Pal., Ox., Egm. a secunda manu, veteri scriptura prorsus erasa, *sed fit reus ipse suo Arbitrio*. Rat., Widm. a prima manu, Bong., Fabr., Gis. ad oram, Cauch., *sed fit reus ipse per amplum Ingenium*. Gis. in textu, codex Jureti, *suo Arbitrio*. Thuan., *suo Ingenio*. Prior Rott., *suo Ingenio*; alter, *suo Ingenium*. Heinsius edidit *suo Arbitrio*. Sed ait scribi oportere *sed fit reus ipse suo*. *Ingenium placitumque nefas*. Scilicet *suo*, sua sponte. Intelligit autem, *ingenium nefas* esse peccatum originale, ut vers. 913 Apoth., *Et tenet ingenitas animarum infantia in ortu Primi hominis maculas*. Neque Heinsio displicet *suo Ingenio*. Sic *ingenium* pro ing. nra animi vi, aut pro natura poni Apuleius nonnunquam. Mibi verum videtur *suo* vel *suo Arbitrio*, ut homo intelligatur peccare suo arbitrio et sponte sua.

475. Ald., *suppliciiis et merito*: contra metrum intruditur et. Urb., *ne sorte*, lege non sorte.

476. Plerique, *quisque putat fato esse locum*. Urb., *putet*. Ald., *quis putat esse locum fato*, scilicet in

- 803** Esse Deum, nulli vetitum fatalibus astris,
 Nec mathesis præscripto aliquo pia vota repelli,
 Spirat enim majora animus, seque altius effert
 480 Sideribus, transitque vias: et nabile fati,
 Et momenta premit pedibus, quæ unque pu-
 [tantur
 Figere propositam natali tempore sortem.
 Huc ades, omne hominum genus, huc concurrite
 [et urbes:
 Lux immensa vocat: factorem noscite vestrum.
 485 Libera secta patet: nil sunt fatalia, vel si
 Sunt aliqua, opposito vanescunt irrita Christo.
 Sed multi duxere dei per prospera Romam:
 Quos colit ob meritum magnis donata triumphis.
804 Ergo age, bellatrix, quæ vis subjecerit,
 [ede,

479. Effert, exerit, elevat, I-o.
 481. Momenta, recordationes. — Premit, spernit cogitationibus, I.
 482. Sortem, fatum, I.
 484. Lux, Christus, I.
 485. Secta, doctrina, I.
 488. Donata, ornata, I.
 489. Age, vox orantis. — Bellatrix, Roma. — Ede, dic, sicut alibi: *Ede Martialem, id est, dic, vel canta*, I.

emendatis, nam, repugnante metro, ediderat *quis putat esse fato locum*. Ponitur *quisque* de quo jam dictum, et videri potest Burmannus in *Antholog.* Ald., minus bene, *omnipotentem*.

477. Ald., duo Boher., Thuan., Egm., Oxon., Pal., Gis. in textu, *nosse Deum*, quod exstat etiam in Alex. Alii, *esse deum*, cum Rat., Urb., Weitz., altero Rott., Heinsio. Prior Rott., *posse Deum*. Deinde omnes Heinsiani, Jureti codex, Ald., Gis. ad oram, Fabr., Bong., Pal., Rat., Alex., Urb., *fatalibus*; nonnulli, *fallacibus*. In Rat. videtur esse *veritum*, male, pro *vetitum*. Sententia est, nec bona nec mala opera necessario fieri.

478. Ald. et Rat. recenti manu, prioribus aliis omnino abrasis, *Nec præscripto aliquo pellit pia vota mathesis*. Voluerunt recentes correctores, *mathesis* a Prudentio secunda producta efferri, quia ipsi ita efferrebant. In Egm. *perscripto* est pro *præscripto*. Astrologia præcipue *mathesis* nomine solebat a veteribus intelligi.

482. Rat., Widm., Bong., Alex. a prima manu, Thuan., uterque Rott., Gis. ad oram, Sich., *figere*. Alii, *figere*, quod arripuit Heinsius, quia verbum est mathematicum.

483. *Huc ades*, genus loquendi Virgilio aliisque frequentissimum.

484. Rat., *vacat*; supra, *vocat*.

486. Post hunc versum verba hæc sunt Symmachi: *Accedit utilitas, quæ maxime homini deos asserit. Nam cum ratio omnis in aperto sit, unde rectius quam de memoria atque documentis rerum secundarum cognitio venit nimum? In Rat., deos esse asserit. Ald., quam memoria.*

487. Rat., *si multi duxere dei*. Alex., *sed multi*. Urb., *sed multa duxere dei*, quod Placuit Aldo, neque mihi displicet. Recte enim *prospera multa*: nam agitur de utilitate, quam deus attulisse Symmachus affirmabat.

489. Rat., *subjecerat*, recenti manu; non bene. De hac superstitione Romanorum, qui auxilio deorum se orbem subegisse jactabant, legi etiam possunt Minucius et Tertullianus cap. 25 Apolog. Iso indicat

- 490 Europam, Libyamque tibi : dic nomina divum. A.
Juppiter, ut Græcæ domineria, Pallas, ut Argis,
Cynthia, ut Delphis, tribuerant omnia dextro.
Isis Nilicolas, Rhodia Cytherea reliquit.
Venatrix Ephesum virgo, Mars dedit Hebrum.
- 495 Destituit Thebas Bromius, concessit et ipsa
Juno suos Phrygiis servire nepotibus Afros.
Et quam subjectis dominam dea gentibus esse,
Si qua fata sinant, jam tum tenditque, fovetque,
Jussit Romuleis addictam vivere frenis.
- 500 Perfidiæ deum indigenum cecidere tot ur-
[bes?
Destructæque jacent, ipsis prodeutibus, aræ?
805 O pietas, o sancta fides! traduxit alumnos

- Majestas insida læcos, et creditur istis
Nominibus, qui transfugio meruere scerari?
- 505 An voluit servare suos, luctataque multum
Religio, infestas tentavit pellere turmas
Romanis obnisa globis, sed fortior illam
Virtus hictifico camporum in pulvere frugit?
Imo ita id est: armis et viribus indiga veri
- 510 Victa superstitio est, et inanem gloria fugit.
Sed nec discebilis fuit, aut sat's ardua genti
Nata ad procinctus victoria, frangere inertes,
806 Molliaque omnigenum colla inclinare
[deorum.
Nunc cum Dictæis bellum corybantibus asper
- 515 Samnitis, Marsusque levi sudore gerebat.

GLOSSÆ VETERES.

491. Græcæ, insulæ. — Pallas, Minerva. — Argis, B
Græcis, I.
492. Cynthia, Apollo, a Cyntho monte, ubi nutritus
est.—Delphis, Delphos locus, ubi ara Apollinis fuit, I.
493. Isis, dea Egypti. — Nilicolas, Egyptios. —
Rhodios, populos. — Cytherea, Venus, I.
494. Venatrix, Diana. — Ephesum, civitatem. —
Dedit, sponte dedit. — Hebrum, fluvium Thraciæ, I.
495. Destituit, dereliquit. — Thebas, populos. —
Bromius, Bacchus, I.
496. Phrygiis, Trojanis, Romanis, I.
497. Dominam, Africam, civitatem Carthaginensium, I.
498. Fovetque, animo, I.
499. Romuleis, sub Romuleis. — Addictam, gentem.
— Frenis, legibus, I.
501. Prodeutibus, concedentibus, tradentibus, I.
502. Alumnos, nutritos ministeriales, famulos, I.
504. Transfugio, fuga, I.
506. Infestas, inquietas, I.
507. Obnisa, contra posita, resistens, reluctans. —
Globis, exercitibus. — Illam, religionem, I.
508. Virtus, Romana, I.
509. Est, ut prædixi. — Indiga, indigens. — Veri,
veritatis, I.
510. Superstitio, religio, inanis cultus, I.
511. Genti, Romanorum, I.
512. Procinctus, ad præparationes bellicas, ad ex-
peditionem bellicam, I.
514. Nunc, aliquando, vel tunc fuit hoc. — Dictæis,
Creticis. — Corybantibus, illis populis, I.
515. Samnitis, dux de Samnia provincia. Samnitis
et Marsus populi fuerunt Beneventani, I.

COMMENTARIUS.

versum 144 hymni 4 Per. SS. octodecim martyrum
Cæsar August., qui sic habet: Ede Successum, cane
Martialem. Pro dic ponitur ede. Juvenalis sat. 3, vers.
296, Ede, ubi consistas.

491. Pallas Argiva hæc est quæ Argis celebratur
Ἰδαρυγὶ dicta, de qua Eustathius lib. vi Iliados. Vide
Pisapia: Dodona est tibi, Juppiter, sacra, etc.

493. Latinius videtur reperisse in Tornæs. Nicolas,
quod recte emendat per Nilicolas. Ald., Nebr., Venus
dona; alii, Cytherea. Urb., vitiose, Cithærea.

494. Urb., Alex. a prima manu, dedit. Metri lex
postulat dedit. In Alex. perperam scribitur Effesum
pro Ephesum.

496. Vat. A, suis; corrige suo.

497. Virgilius i Æneid., Hoc regnum dei gentibus
esse, Si qua fata sinant, jam tum tenditque, fovetque.
Tertullianus cap. 25 Apol. hoc ipsum Romanis obji-
cit, ut dicam ad vers. 510.

500. Heinsius cum Cauchio censet, legendum indi-
getum vel sine auctoritate codicum. Sed defendi po-
test lectio codicum, indigenum, ut omnigenumque
deum monstra, et supra vers. 341. Indigenæ pietatis
jura reformat. Significatio eadem est.

501. Rat., destructæque jacent.

502. Virg. vi, Heu pietas, heu prisca fides!

504. Alex., scripti Heinsiani et Gitanus ex vet.
lib., qui transfugio. Perspicuum est unde manarit quæ,
scilicet quia præcessit numinibus, et exscriptores hanc
figuram, quæ mutatio generis dicitur, ignorabant.

De vi et nomine conveniunt cum numinibus: itaque
mutatur genus numinum in genus deorum. Exempla
vide apud Gifanum verbo generis mutatio, et in ad-
dendis ejusdem Gifanii. Ludovicus Cavalus in opere
suo, contra correctionem hymnorum Breviarii Roma-
ni sub Urbano VIII, de quo egi in proleg. cap. 25, in
hymno ad Matut. dominicæ adventus, reprehendit
quod corrector hymni illius a genere neutro ad ma-
sculinum transierit: Verbum supernum prodiens E
Farris æterni sinu, Qui natus orbi subvenis, etc. Verum
hæc mutatio generis, quam veteres sæpe adhibe-

bant, hymnus ille defendi potest: ponitur enim Ver-
bum pro Filio Dei.

507. Globum pro multitudine conglobata Virgilius,
C Livius, Nepos, aliique.

508. Heinsius, fregit., cum puncto; melius cum in-
terrogatione fregit?

509. Gis., imo ita id est. Codices cum hiato, de quo
sæpe locuti sumus, imo ita est.

510. Vat. A, contra metrum et sensum, gloria fugat.
Egm., fugat; supra, inanis gloria fugit. Tertullianus
cap. 25 Apolog., Vellet Juno Punicam urbem postha-
bita Samo dilectam ab Æneadem utique gente deleri?
Quod sciam, hic illius arma, hic currus fuit, hoc re-
gnum dea gentibus esse, si qua fata sinant jam tum
tenditque, fovetque, misera illa conjux Joris, et soror
adversus fata non valuit. Plane falso stat Juppiter ipse.

512. Rat., latæ procinctus; et supra glossa, pro-
cinctus esse numeri pluralis. Weitzius edidit late
procinctus, sed in lectionibus variantibus scribit nate
procinctus cum Widm. et Bong. Puto nate excidisse
pro late. Rott. alter etiam late procinctus. In Thua-
n., utroque Boher., Egm., Ald., Oxon., Alex., Juroti et
Gifanii codd., nata ad procinctus. In prioribus Rott.,
Cauch., Urb., Vat. A, Teol., nata ad procinctum,
quod Heinsio concinnius videtur, quamvis ediderit
nata ad procinctus. Heinsius et Juretus non videntur
animadvertisse mendam Gisellini nata procinctus ab
eodem Gisellino fuisse emendatum per nata ad pro-
cinctus. Mariettus putat lectionem Ratisbonensis
latæ procinctus veram esse, et procinctus esse accusa-
tivum verbi latæ, hoc est, amplas habenti copias. Ve-
rior lectio genti nata ad procinctus, vel procinctum,
hoc est ad bella.

514. Vat. A, corrupte, nunc cum dicta eis. Ald.,
Widm. supra, Pal., Teol., Jureti codex, Urb., tunc
vel tum cum Dictæis. Rat., Weitz., Gis. aliique, nunc
cum Dictæis. Dictæ mons est insulæ Græcæ, ubi nutri-
tus est Jupiter.

515. Vat. A, Urb., Samnites. Vat. A, Urb., Alex.,
Rat. aliique, gerebat. Ald., gerebant. Exmond., alii

- Nunc Mastigophoris, oleoque, et gymnadis arte A
807 Uinctis pugilibus, miles pugnabat He-
 [truscus :
 Nec petaso insignis poterat, Lacedæmone capta,
 Mercurius servare suas de elade palæstras.
520 Apenninicolam peditem Cybeleius hostis
 Congressu excipiens, Asiam defendere, et Idam

- Qui potuit, cogente aetes in prælia Gallo?
 Idalias nisi forte rosas, laurum citharædi
 Vatis, silvicolæ calamos, arcumque puellæ
525 Dedere servitio, calcataque sacra domare
 Difficilis operis fuit, immensique laboris.
808 Fluctibus Actiacis signum symphonia
 [belli.]

GLOSSÆ VETERES.

- 516.** Marrucophoris, populus Asia. — Gymnadis, ex reitii, Iso.
517. Pugilibus, gladiis, brevibus armis. — Hetruscus, Latinus, Italicus, l.
518. Petaso, petasum calceamentum Mercurii, quo volare solebat : et petasum volatilis dicimus. Petasum a petendo sursum dictum est, videlicet talaria et calcaria Mercurii, Iso.
519. Palæstras, luctationes, vel ludos suos, l.

- 520.** Apenninicolam, Apennini montes sunt. — Peditem, exercitum. — Cybeleius, Asiaticus, l.
521. Congressu, cum pugna, bello, l.
522. Qui, quomodo. — Cogente, congregante. — Gallo, duce, l.
523. Idalias, ab Ida. — Citharædi, Apollinis, Iso.
524. Calamos, sagittas. — Puellæ, Dianæ, l.
525. Calcataque, superata, Iso.
527. Actiacis, acteis. — Symphonia, tuba, l.

COMMENTARIUS.

omissis, levi sudoris oleoque et gymnadis arte, quod vitiosum est. Facile fuit Romano exercitui (ait Prudentius), qui Marsis, Samnitibus, Hetruscis constabat, Phrygios in Asia (quos ironice Corybantes seu Gallos, id est Cybeles sacerdotes, nominat) uti etiam Lacedæmonios, oleo tanquam pugiles mardentes et mastigophoros, seu pugilum ministros bello superare. Ita fere Giselinus, qui observat poni Samnitibus pro Samnis, ut in hymno S. Hippolyti, et in pugil primam produci, cum in pugillaris corripitur hymno 9 Peristeph., vers. 15, *quanquam*, ut addit, *illud a pugno, hoc a pungere deducunt*. Verum in pugilibus prima produci poterit ob necessitatem illam quam dicunt cum tres quatuorve breves concurrunt, ut in catholicis, strigilibus, aliisque hujus generis. In pugillaris nescio cur nonnulli dicant, primam esse necessario longam. Quod autem ait Giselinus, *Dictæos corybantes vocari Phrygas*, fortasse melius explicabitur de Cretensibus : nam in Creta proprie erant corybantes Dictæi, ut diversi hi sint ab eis corybantibus, qui vers. 522 memorantur.

516. Ald., Weltz., Gis., Jureti codex et alii, *mastigophoris*, quo respicit Alex. *mastigophoris* : quod vocabulum sonat *flagriferos*. Rat., Sich., Widm., Bong., alter Rott., *marrucophoris*, sive *marrucophoris*; Urb., *masu:oforis* : utrumque videtur positum pro *mastrucophoris*, quod, ait Heinsius, in margine unius Weitziani pro diversa occurrebat scriptura. Ne vero quem Heinsius fallat, monendum Heinsium sæpe editiones quas laudat Weitzius accipere, ut videtur, pro codicibus Weitzianis; ut hoc loco citatur G. ad oram, videlicet editio Giselini ad oram. Tunc *mas'rucophori* intelligi possunt qui cæstibus pugnabant : nam mastruca seu mastruga est vestis scorteæ, ut paulo post dicitur. Non dubito quin verum sit *mastigophoris*, quod verbum occurrit in lib. ult. Arcad., § 1 de Muer. et Honor. : *Mastigophori quoque, qui agonothetas in certaminibus comitantur, et scribæ magistratus personali muneri serviunt*. Quinam autem hoc nomine

vocarentur, non una est omnium sententia. Alii interpretantur gymnasiarchas, qui pugilibus præerant, et exemplo Mercurii, palastrarum dei, virgam in manu tenebant, qua luctantium procaces gestus compescerent nexusque dissolverent; alii flagriferos ad submovendam turbam; alii gladiatores ipsos, quod verberari solerent; alii eos qui præstant agonothetas seu athlothetas. Videri potest Savaro pag. 109 ad Sidonium.

518. Pal. supra, *pegaso*; lege *petaso*. Glossæ in hujus verbi explicatione a vero aberrant, ut in pugilibus. Petasus est a Græco *πετάζω*, quod est extendo, et est pileus ita extensus, ut solem defendat. Apuleius vocat pilei umbraculum, et Hispani ab umbra *sombro*. Vide Beermann de Orig.

519. Arnobius lib. iii, *Mercurius ceroma pugillatibus et luctationibus præstat*.

520. Rat., *Apenninicolam*, minus bene.

521. Chamillardus non ad Asiam, tertiam orbis partem, id refert, sed ad regionem Trojanam, quæ Asia dicta fuit ab Asio philosopho : non enim Cybele per totam Asiam singulari honore colebatur. Mæonia, seu Lydia Asia etiam dicta fuit, unde *palus Asia*. Troja in Asia Minore sita erat : et non procul mons Ida, ubi præcipue Cybele colebatur.

522. Sacerdotes Cybeles *Galli* sunt dicti, et eorum princeps *Archigallus*, a Gallo lumine Phrygiæ, vel a viro quodam nomine Gallo, qui primus fortasse sacerdos Cybeles fuerit. Hieronymus, comment. in Osee cap. iv, aliam adhibet causam : *Hi sunt, quos hodie Romæ matri non deorum, sed dæmoniorum servientes Gallos vocant, eo quod de hac gente Romani truncatos libidine in honorem Atys, quem eunuchum dea meretrix fecerat, sacerdotes illius manciparint : propterea autem Gallorum gentis homines effeminantur, ut qui urbem Romam ceperint, hac feriantur ignominia*. Quæ historia mihi falsa videtur, aliis etiam ridicula. Nec deest, qui hæc verba operibus S. Hieronymi assuta suspicet.

523. *Idalias* non ab Ida monte intellige, ut exponit glossa, sed ab Idalio monte et nemore Cypri. Sermo enim est de Venere. Neque poëtæ ab *Ida* deducunt *Idalias*, sed *Idæus*, ut alibi etiam Prudentius dicit. Præterea magis consentaneum est, Idalio et Veneri tribuere rosas, quam Idæ et Cybele, aut Epheso et Dianæ. In lauro Apollinis intelligi possunt Delos et Delphi, in arce vero Dianæ Delos et Ephesus.

526. Urb., Gis., *difficiliusque operis fuit*. Veteres et optimi codd., etiam Jureti et Gifanii cum Weitzio, *difficilis operis*. Gifaniius verbo *Incisio* multa similia loca adducit, quæ fere depravata sunt in libris pervulgatis, propterea quod Correctores vim incisionis, seu cæsuræ, et poetarum consuetudinem non consideraverint sæpenumero.

527. Vat. A scribit *Acciacis*. Propertius et Virgilius sistro in bello Actiaco Antonium et Cleopatram usos aiunt. Prudentius vocat symphoniam, quod genus quoddam instrumenti musici est, et non bene tuba ab Isone dicitur. Isidorus lib. iii Orig., cap. 22 : *Symphonia vulgo appellatur lignum carum, ex utraque parte pelle extenta, quam virgulis hinc et inde musici feriunt. Fitque in ea ex concordia gravis et acuti suavissimus cantus*. Hieronymus epist. 21, al. 146 ad Damas., ait, male quosdam Latinorum putare symphoniam esse genus organi, cum concurs in Dei laudibus concertus hoc vocabulo significetur : *Symphonia quippe, ait, consonantia exprimitur in Latino*. Verum etsi hæc sit prima et propria symphonie significatio, consuetudo tamen invaluit ut pro quodam instrumento musico acciperetur. Et hoc sensu explicandum puto locum Daniel. iii, 10 : *Qui audivit sonitum tubæ, fistulæ et citharæ, sambucæ et psalterii, et symphonie, et universi generis musicorum*. Isidorus autem sistrum a symphonia distinguit, quamvis non explicet quæ sit

- Ægypto dederat: clangebat buccina contra.* A **810** *Nem armata Venus, non tunc clypeata*
Institerant tenues cymbæ, fragilesque phaseli [Minerva
530 *Inter turritas Memphitica rostra liburnas:* **535** *Venere auxilio, non divum degener ordo,*
809 *Nil potuit Serapis deus, et latrator Anubis.* *Et patria extorris, Romanis adfuit armis,*
Stirpis Juleæ ductore exercitus ardens *Victus et ipse prius, inimica nec agmina juvit,*
Prævaluit, gelido quem miserat Algidus axe. *Si tamen antiquum norat retinere dolorem.*

GLOSSÆ VETERES.

- 528.** Buccina, *Romanorum*, l.
529. Phaseli, *navicula*, Iso.
530. Memphitica, *Ægyptiaca*. — Liburnas, hæc sunt *maximæ naves*, l.
531. Potuit, *defendere*. — Serapis, *dii Ægyptio-*

COMMENTARIUS.

Instrumenti musici genus sit sistrum. Videri potest dissertatio Francisci Blanchini Veronensis de tribus Generibus instrumentorum musicæ veterum organica Romanæ 1742, ubi cap. 3 de Genere instrumentorum musicorum pulsatili, disserit ad quod genus symphonia et sistrum pertinent. Tabula VIII, fig. 12, ærenum crepitaculum quadrichorde, quæ est sistri species, describitur. Fig. 7, tab. VI, tympanum bellicum, quod symphonia Isidori videtur esse, exprimitur. Confer peculiarem dissertationem Benedicti Bacchini de Sistris eorumque figuris, ac differentia cum dissertatiuncula, et notulis adjectis Jacobi Tollii. Mazzochius tom. I Specim. Bibl. pag. 308 et seqq., fuscè disputat de symphonia in Danielis libro expressa, et contendit esse tibiam seu fistulam, quæ *ambubaja* etiam dicebatur. Probabile est eodem nomine diversa instrumenta diversis temporibus et locis fuisse significata.

528. Propertius de eadem pugna Actiaca lib. III, eleg. 8, *Romanamque tubam crepitanti pellerè sistro*. **529.** Ald., Widm. ad oram, Jureti codex, Egm., Oxon., Urb., prior Rott., *Institerant tenues cymbæ, fragilesque phaseli*, quod verum putat Heinsius, quia Prudentius per ironiam cymbas Ægyptiacas cum liburnis Romanis componit. Alex. ita habet, sed scribit *tenuis*, et a prima manu *fragilis*, tum *instabant* ex correctione pro *institerant*. Weitzius, Giselinus, Siehardus et nonnulli alii, *Instar erant tenuis cymbæ, fragilisque phaseli*, quod eodem sensu exponi potest.

530. Liburnæ seu liburnicæ erant genus navis velocissimæ, a Liburnis Illyrici populis nomen adeptæ. Augustus contra Antonium liburnis usum fuisse narrat Horatius, Propertius et Suetonius. Dio et Florus naves Antonii longe majores navibus Augusti fuisse commemorant. Cur autem Prudentius *turritas* vocat liburnas? Turnebus lib. XII Advers., cap. 14, quaerit, in his versibus Horatii oda I Epod., *Ibis liburnis inter alta navium, Amice, propugnacula*, utrumne inter aliarum navium propugnacula et turres Mæcenæ iret, an inter alta ipsarum liburnarum propugnacula et turritas moles. Respondet verba Horatii priorem sensum recipere ex Dione et Floro, qui magnitudinem navium Antonii celebrant, posteriorem vero ex hoc versu Prudentii, et aliis Propertii lib. III, eleg. 9: *Ausa Jovi nostro latrantem opponere Anubim. Et Tiberim Nili cogere ferre minas: Romanamque tubam crepitanti pellerè sistro, Baridos et contis rostra liburna sequi*. At Grangæus in versu Prudentii hypallagen agnoscit, quasi voluerit dicere Prudentius, naves turritas Memphiticas respectu liburnarum Augusti fuisse instar phaseli, vel levissimæ alicujus cymbæ. Eodem modo interpretatur Propertium, quasi omnia Antonii armamenta fuissent veluti conti exiguæ alicujus cymbæ. Ego opinor duplex fuisse liburnarum genus, alterum exigua mole, alterum magna, utrumque velocitate commendatum. In Horatio intelligo ipsarum liburnarum alta propugnacula, et in Prudentio easdem liburnas turritas fuisse. Non tamen propterea Antonii naves exiguæ erant; sed a Prudentio cymbis tenuibus, fragilibusque phaselis, et a Propertio baridibus, hoc est, navigiis Ægyptiacis comparantur,

quod maxima facilitate a classe Augusti fuerint dejectæ. Imo Dioni Floroque non invitus assentiar, Antonii naves fuisse majores. Virgilius tam naves Augusti quam Antonii turritas appellat lib. VIII: *Pelago credas innare revulsas Cycladas, aut montes concurrere montibus alcos: Tanta mole viri turritis pupibus instant*. Verum ne quid dissimulem, Prudentius videtur affirmare Augusti liburnas majores fuisse navibus Ægyptiacis Antonii: quaerit enim causas cur Augustus sine auxilio deorum Antonium vicerit. Consule Schefferum de navium Variet., et Vossium de trirem. et liburn. Construct.

531. Vide Propertium nuper laudatum, Virgilium loco indicato, et S. Augustinum lib. VII Confess., cap. 2: *Omnigenum deum monstra, et Anubem latratorem, quæ aliquando contra Neptunum, et Venerem, contraque Minervam tela tenerant, et a se victis jam Roma supplicabat*, etc. Agit eo loco Augustinus de Victorino rhetore ad fidem in senectute converso, qui antea cum tota fere Romana nobilitate ea monstra defenderat.

532. Urb., Sich., nonnulli Heinsiani *ductor exercitus*. Suspicitur Heinsius *ductorem exercitus ardens*, quod non probò.

533. Alex., *miserat Alcidus*: pro qua scriptura Weitzius Aldum appellat: quia scilicet non advertit, in emendatis Aldum substituisse *Algidus*. Heinsius Aldum habere ait *gelido quam miserat Alcidus axe*: ego in Aldo invenio *quem miserat Algidus*. Cauechius in suis libris reperit *gelido quem miserat arctos ab axe*, et de Maximo tyranno accepit, qui adversus Theodosium ex Occidente expeditionem infeliciter suscepit. At nemo non videt adhuc sermonem continuari de pugna Actiaca. Alter Rott., *boreæ quem miserat Algidus axis*, quod secutus est Heinsius, quia de Algido monte nugæ sunt. Eodem fortasse respicit Sich., *gelido quem miserat Algidus axis*. Heinsio adherent Cham., Cell., Teol. Verum Rat., Urb., Ald., Weitz., Gis., aliique, *gelido quem miserat Algidus axe*, ut intelligatur mons Algidus xx lapidibus ab Urbe distans: et Grangæus conjecturam addit liburnas Augusti ex ligno hujus montis fuisse ædificatas: nam Horatius lib. III, oda 25, ait: *Nam quæ nivali pascitur Algido Devota, quercus inter et iticæ*. Idem Horatius lib. I, oda 21: *Et nemorum coma Quæcunque aut gelido prominet Algido*. Gronovius, cap. 5 Observat. eccles., lectionem Rottendorphii præfert, *boreæ quem miserat Algidus axis*, quia Italia Ægypto opposita in septentrionem spectat. Mihi magis arridet communior codicum lectio, *gelido quem miserat Algidus axe*. Ut enim supra Samites et Marsos nominavit, sic nunc Algidum, montem nivalem et gelidum appellat, ut gentem robustam significet, quam molli exercitui Antonii opponat.

534. Arnobius lib. VI: *Militari sub galea puellula delitescens*. Lacedæmonios Venerem puxisse armatam refert Lactantius lib. I, cap. 20, schemata Veneris armatæ et victricis exhibet Montfauconius.

535. Sich., Gis. ad oram, Weitz., *være auxilium*. Alii, *venere auxilio*.

536. Vat. A, Pal., *ex patria*.

- Sed dicis, legisse deos, ubi sanctor usus . . . A
 546 Templorum cultu celebri sine fine maneret,
 Aeneadumque ultro victricia signa virorum
 Regis amore Numæ, nullo cogente, secuto.
 Num Diomedis item tentoria, et acris Ulyssi
 Castra volens Pallas, cæsis custodibus arcis,
 545 Legit, ubi humenti sudaret mœsta sigillo?
 811 Aut quoties ductor Macedum fortissimus
 [alto
 Templorum cineres victis cumulavit Amyclis:
 Optarunt prædis domini se numina capta
 Misceri, Assyriæque vehi Babylonis ad arcem?
 550 Non fero, Romanum nomen, sudataque bella,
 Et titulos, tanto quæsitos sanguine, carpi.

GLOSSÆ VETERES.

539. Dicis, o *Symmache*, l.
 540. Celebris, venerabili, l.
 542. Numæ, imperator fuit Romanorum, qui primus
calentram deorum invenit, ut populum revocaret ab
amore belli, l.
 543. Diomedis, fabula nota est in *Virgilio*; cum
Diomedes et Ulysses rapuerunt Palladium, ascendentes
murum per funiculos, et detulerunt id in castris suis,
ubi gutta sanguinis sudabat; quod erat signum tristi-
tiæ, Iso.
 545. Legit, *eligit*.—Sigillo, simulacro, l.
 546. Ductor, *Alexander*.—Macedum, pro *Macedo-*
num, l.
 548. Optarunt, obtulerunt, elegerunt, l.

COMMENTARIUS.

540. Rat., Fabr., cultu celebris.
 544. Jureti codex, Ald., Vat. A, Alex., Urb.,
 Cauch., Heinsiani plerique, Pal., custodibus arcis.
 Rat., custodibus ultro: Legit. Gis., Weitz., alter Rott.,
 et Boher. cæsis custodibus, ultro Legit. Primam le-
 ctionem confirmat locus, et versus *Virgilii*, quem *Pru-*
dentius imitatur, lib. II *Æneid.*, *Palladium cæsis*
summæ custodibus arcis.
 545. Alil., Fab., Thuan. et vetustiores Heinsii,
 Alex., Urb., Vat. A, legit, ubi. Sich., Gis. ad oram
 4 ed., Rat., Weitz. cum suis legit, ut. Vat. A, vi-
 tiuse, sigillo pro sigillo. Prudentius alibi etiam sigillo
 pro statua usus est; hic autem omnino proprie pro
 Palladio, de quo *Apollodorus Biblioth.* lib. III. A
 caelo hoc delapsum est, et Ilo regi traditum. Erat
 antem magnitudine tricubitale, habitu quasi ingre-
 diendis, dextra hastam sublatam præferabat, sinistra
 tursam et column; cujus historiam fuse narrat *Apollo-*
dorus. Prudentius respicit *Virgilii* locum cit.: *Vix*
positum castris simulacrum, arsere coruscæ Luminibus
flammæ arrectis, salsusque per artus Sudor iit.
 546. Vat. A, altus, non bene, pro altus. Vetustio-
 res Heinsiani cum Oxon., Rott. priore, ductor *Mace-*
sum, quod tenent recentiores, non male, quandoqui-
 dem *Macedo* et *Maceta* eadem gens est.
 547. Sich., Gis. 1 ed. ad oram, Fabr., Bong.,
 Cauch., cumulavit ab Indis. Heinsius suspicabatur
Aphidnis, quæ *Lacedæmonia* ditionis; agit enim de
 bello quod *Alexander Magnus* cum *Lacedæmonia* ges-
 sit. Agnovit autem, sic etiam *Amyclis* esse locum.
 Nevera ita plerique legunt, et, ut *Lacedæmon* urbs
 est *Peloponnesi* regia *Minclai*, ita *Amyclæ* urbs etiam
Peloponnesi. *Tindari* regia, *Castoris* et *Pollucis* pa-
 tria. *Aphidnarum* obscurius apud veteres scriptores
 est nomen.
 548. Egm., dominis, non ita bene.
 549. Fabr., Gis. ad marg., *Assyriaque vehi Baby-*
lonis ab ar. e. Bong., *Assyriaque vehi Babylonis ab*
arce, Melius ad arcem. *Babylone* extinctus est *Alex-*
ander.
 550. De hac phrasi *sudat:que bella* vide hymn. 2
 Cath., vers. 76.

- Detrahit invictis legionibus, et sua Romæ
 Præmia dimittit, qui, quidquid fortiter actum est,
 Ascribit Veneri: palmam victoribus aufert.
 555 Frustra igitur currus summo miramur in arcu
 812 Quadrijugos, stantesque duces in curri-
 [bus altis,
 Fabricios, Curios, hinc Drusos, inde Camillos,
 Sub pedibusque ducem captivos poplite flexo
 Ad juga depressos, manibusque in terga re-
 [tortis,
 560 Et suspensa gravi telorum fragmina trunco:
 Si Brennum, Antiochum, Persen, Pyrrhum,
 [Mithridatem,
 Flora, Ceres, Matuta et Larentina subegit.

- B 550. Non fero, non sustineo, non patior.—Sudata,
elaborata, l.
 551. Titulos, honores.—Carpi, vituperari, l.
 552. Detrahit, o *Symmache*.—Legionibus, *Roma-*
num, l.
 553. Dimittit, scilicet qui talia dicit, l.
 555. In arcu, in fornice, in cujus summitate quadri-
 jugos currus scutebant, l.
 557. Fabricios, duces Romanorum nobilissimos
commemoravit hic, l.
 561. Brennum, ducem Gallorum.—Antiochum, re-
 gem *Syriæ*.—Persen, regem *Macedonum*.—Pyrrhum,
 regem *Epiri*.—Mithridatem, regem *Ponti*, l.
 562. Flora, dea, l.

553. Alii deminuit, alii diminuit scribant. Quærit
 aliquis annon eadem ratione præmia diminuunt, qui,
 quidquid fortiter actum est a Christianis militibus,
 ascribunt peculiari auxilio Dei. Verum Christiani,
 qui ultro fatentur nihil se habere quod a Deo non ac-
 ceperint, multo magis ejusdem beneficentiæ libenter
 attribuunt quidquid peculiari ejus auxilio factum esse
 constiterit. Neque tamen idcirco bona hominum
 opera, quæ libere ab ipsis efficiuntur, gloria ac præ-
 mio carent.
 554. Quod ait de Venere, de aliis quoque diis in-
 tellige: quanquam Veneris victricis templum Romæ
 a Pompeio dedicatum fuit, et imperatores Veneri
 victrici suas victorias passim ascribebant, cujus rei
 memoria exstat in nummis veteribus.
 555. Rat., alter Rott., Weitz., summa miramur
 in arce. Plerique, summo miramur in ar. u. Jureti co-
 dex, mirantur. Heinsius ait arce de Capitolio posse
 intelligi, arcu arcus triumphales designare. Vide
 etiam quæ de arcu et arce notavi ad vers. 523
 Apoth.
 556. Pal., Egm., quadrijugo, mendose. Juvenalis
 sat. 8, vers. 3: *Et stantes in curribus Æmilianos*.
 558. Statuæ triumphales tingebantur, hostibus ad
 pedes jacentibus, et prostratis, ut adhuc cernere li-
 cet. *Statius* in *Equo Maximo*: *Vacua pro cespite ter-*
ræ Ænea captivi crinem terit ungula Rheni. *Propertius*
 lib. IV, eleg. ultima: *Sub quorum titulis, Africa tonsa,*
jaces. Tituli sunt inscriptiones basis.
 559. Jureti codex, depressis, minus bene.
 560. Tropæa proprie erant corpora trunca cum
 spoliis, qualia hodieque exstant Romæ ante *Capito-*
lium, et *Mario* erecta dicuntur. Turres etiam, aras
 et columnas pro tropæis antiqui adhibebant, imo
 truncos rudes arborum, quibus spoliis suspendebant:
 quæ omnia fuse explicata vide in notis *Ouzelii* ad
Minucium, pag. 229, ubi explicat *Minnicii* verba: *Tot*
de diis spolia, quot de gentibus et tropæa.
 562. Vat. A, Flora, Ceres, Matuta. Alii, Flora,
 Matuta, Ceres. Egm., Alex. a prima manu, *Laren-*
tina, quod melius Heinsio videtur quam *Laurentina*.
 Weitzius *Egmondano* imputat *Larentina*; rectius

- His tamen auspiciis successus dextra dederunt A
Omina lætificos, et felix affuit ales.
565 Quid sibi vult virtus, quid gloria, si Corvium
813 Corvus Apollineus penna, vel gutture
[juvit?
Sed tamen hic corvus cur defuit exitiali
Forte die, infaustas tegeront cum funera Can-
[nas,
Oppeteretque super congesta cadavera consul?
570 Cur Cremeræ in campis cornice, vel oscine
[parra
Nemo deum monuit perituros Marte sinistro
Tercentum Fabios, vix stirpe superstite in
[uno?

GLOSSÆ VETERES.

563. His, o *Symmache*.—Successus, prosperitates, l. B
564. Lætificos, jucundos.—Ales, aquila, quia in auspicio felix erat, Iso.
565. Si, pro non.—Corvium, dux Romanorum fuit, qui, cum hostibus premeretur, Apollo misit ei corvum in adiutorium, quo liberatus est, l.
566. Apollineus, qui Appollini consecratus est.—Penna, volatu.—Gutture, voce.—Juvit, in bello, l.
568. Cannas, ignobilis vicus Apuliæ, sed magnitudine cladis famosus emerit, ubi famosissimum bellum illud fuit, quando Hannibal nobilitatem Romanorum interfecit, l.
569. Oppeteret, moreretur. Cadavera, corpora.—Consul, Paulus, l.
570. Cremeræ, civitas Italiæ.—Oscine, augurio, ab ore et cano; avis augurium quærebat, quando cum Hannibale pugnavit.—Parra, avis malo omine, l.

COMMENTARIUS.

- Heinsius legerit *Larentina*. Hæc fuit uxor Faustuli, nutritrix Remi et Romuli, cujus in honorem *Larentalia* sunt instituta. *Matuta* dea, quæ præc-t tempore matutino. Hinc lectio Vat. A magis accedit ad rationem metri, idemque a nobis præferenda est.
564. Meursius in nonnullis vulg. invenit omnia, ac recte monuit in notis ad Arnob. corrigendum omnia. Præveniat Aldus, quem secutus est Weitzius. *Omina* confirmant nostri, meliores Heinsiani, et codex Jureti.
566. Livius lib. vii, cap. 25, historiam hanc narrat. Corvus pro Marco Valerio pugnans Gallum hostem rostro, unguibus aliisque turbabat: cur autem Prudentius dicat *vel gutture*, ratio peti poterit ex ean- dem angurioque corvi, quasi crocitantis in Gallum insiluerit. Virgilius i Georg. vers. 410: *Corvi presso ter gutture voces, Aut quater ingeminant*; et vers. 423: *Et ostantes gutture corvi*.
568. *Funera* pro corporibus defunctorum nonnunquam sumuntur.
569. Florus de hac strage lib. ii, cap. 6: *Paulum puduit, Varro non desperavit*.
570. Rat., Urb., Widin., Bong., *partha*. Fabr., *partha*. Latinius etiam videtur invenisse *partha* in Tornæs., pro quo substituit *parra*, ut plerique scribunt. Nonnulli habent *partha*, quod perinde est. Juretus, nescio ubi invenerit, *parca*. Cantus *parra* injucundissimus est. Horatius lib. iii, od. 27: *Impios parrae reincidentis omen Ducat*. Aves oscines dicuntur, quæ ore augurium faciunt, ut *alites*, quæ alis. Glossa ait *Cremeram* esse civitatem; fluvium Tuscie plerique dicant esse, et fortasse et flumen et oppidum hujus nominis fuerit. Fabios, qui perierunt, alii tercentum sex numerant: sed plerumque numerus rotundus ponitur etiam ab iis qui diversitatem aliquam inesse sciunt. Ovidius aliquando trecentos dixit, aliquando trecentos sex. Poetarum in his major est licentia: serviunt enim ipsi suis numeris. Juvenalis utramque

- 814** Nullane tristifici, tritonia noctua Carris
Advolitans, præsto esse deam prænotans;
[Crasso
575 Prodidit? aut Paphiam niveæ veneræ columbæ,
Cujus inauratum tremere gens Persica lim-
[bum?
Sed video, quæ te moveant exempla vetustæ
Virtutis: dicis, domitum terraque, marique
Orhem: res lætas, et prospera quæque retex's:
580 Mille triumphorum memoras ex ordine pompas,
Ductaque per mediam spoliorem fercula Ro-
[mam.
Vis dicam, quæ causa tuos, Romane, labores
In tantum extulerit? queis gloria fotibus aucta

571. Sinistro, *adverso*, l.
572. Fabios, qui omnes interfecti sunt, uno tantummodo superstite, qui postea magnus Fabius dictus est.—Superstite, remanente, Iso.
573. Tritonia, quia Minervæ est consecrata.—Noctua, ideo Palladi est consecrata, quia nocte videt; et Pallas, quæ sapientia dicitur, nullis tenebris offuscat.—Carris, populus, l.
574. Crasso, duci, consuli, l.
575. Paphiam, Venerem.—Columbæ, sub tutela Veneris erant, l.
576. Tremere, timeret.—Limbum, ora vestimenti, Iso.
578. Domitum, subjugatum, Iso.
581. Fercula, mensas, sustentacula, Iso.
582. Romane, o *Symmache*, l.
583. Fotibus, nutrimentis.—Fortibus, principibus, nutrimentis, vel auxiliis, l.

- hanc cladem conjunxit sat. 2 lib. i: *Quid Cremeræ legio, et Cannis consumpta juvenis? Romæ anno 4784 prodiit Lettera sopra l'uccisione dei 306 Fabj*. Auctor anonymus conjecturis probat non omnes fuisse e familia Fabiorum, sed plerosque ad eam tantum pertinuisse aut ob conanguinitatem, aut ob clientelam, aut quavis alia ratione.
571. Jureti codex, *novit*, Vat. A, *juvit*: lege monuit. Nullus deorum monuit, cornice vel parra oscine, tercentum perituros. Aldus male interpungit *parra*. *Nemo deum*. Notanda est phrasid *nemo deum*: de homine solet dici *nemo*, scilicet *ne homo*. Prudentius etiam dixit *nemo dies* in Romano vers. 744, quod non reperio ab alio usurpatum. Virgilius lib. ix, vers. 6: *Turne, quod optanti divum promittere nemo Auderet*.
573. Alex. scribit *Carrhis*, Urb. et Ald. *Carris*, Rat. *Charris*. Ad Carras Crassus a Parthis disiectus fugatusque est: de qua strage obvii sunt historicorum libri. Carræ vero non sunt populi, ut ait glossa, sed urbs Mesopotamiæ a fluvio cognomine nuncupata. Nonnulli Carras urbem Arabiæ esse dicunt.
576. Ald., Urb., *limbum*, et Grægæus interpretatur baltheum. Cauchius exponit de Veneris cæsto: invenerat autem in suis membranis *libum*. Fabr. legit *nibum*, scilicet splendorem, qui cum nimbibus semper est, ut ait Servius. Vetustiores codices nostri, et Heinsiani, *limbum*. Rat. scribit *lymbum*. Pro *Persica* fortasse legendum *Parthica*, quanquam Parthi eo tempore Persarum imperio potiebantur.
578. Urb., Weitz., *dicis*; Rat., *dicens*; Alex. e aliis edd. et mss., *dicis*.
579. Rat. recenti manu, prioribus abrasid, *cuncta* pro *quæque*. Idem, *retexit*; supra, *retexis*.
581. *Fercula* solent dici missus carniū; aliquando pegmata, ubi feruntur spolia ad triumphum pompam. Hac eadem significatione *fercula* posuit Plinius in Paganeyrico Trajani, ubi triumphum graphice describit.
583. Ald., Alex., Gis. et alii, *fortibus*. Rat., Urb.,

- Sic cluat impositis, ut mundum frenet habenis? A
 585 Discordes linguis populos, et dissona cultu
815 Regna volens sociare Deus, subjungier
 [uni
 Imperio, quidquid tractabile moribus esset,
 Concordique jugo retinacula mollia ferre
 Constituit, quo corda hominum conjuncta te-
 [neret
 590 Religionis amor : nec enim sit copula Christo
 Digna, nisi implicitas societas una gentes.
 Sola Deum novit concordia, sola benignum
 Rite colit tranquilla Patrem : placidissimus il-
 [lum
 Fœderis humani consensus prosperat orbi,
 595 Seditioe fugat, sævis exasperat armis,
 Munere pacis alit, retinet pietate quieta.
 Omnibus in terris, quas continet occidua
 Oceanus, roseoque succo illuminat ortu,
 Miscebat Bellona ferens mortalia cuncta,
 600 Armabatque feras in vulnera mutua dextras.
- B
 Hanc frenaturus rabiem Deus, undique gentes
 Inclinare caput docuit sub legibus iisdem,
 Romanosque omnes fieri, quos Rhenus et Ister,
 Quos Tagus aurillus, quos magnus inundat
 [Iberus,
 605 **816** Corniger Hesperidum quos interlatitur,
 [et quos
 Ganges alit, tepidique lavant septem ostia Nili.
 Jus fecit commune pares, et nomine eodem
 Nexuit, et domitos fraterna in vincula redegit.
 Vivitur omnigenis in partibus haud secus, ac si
 610 Cives congenitos concludat mœnibus unis
 Urbs patria, atque omnes lare conciliemur avito.
 Distantes regione plagæ, divisaque ponto
 Littora conveniunt nunc per vadimonia ad
 [unum,
 Et commune forum, nunc per commercia, et
 [artes
 615 Ad cœtum celebra, nunc per genialia fulra
 Externi ad jus connubii : nam sanguine mixto

GLOSSÆ VETERES.

584. Haben's, *legibus*, l.
 589. Quo, *ut*, l.
 590. Copula, *amicitia*, l.
 594. Prosperat, *procat*, l.
 596. Alit, *nutrit*, Iso.
 599. Bellona, *dea belli*, Iso.
 602. Iisdem, *uni scilicet Romano:um*, l.
 603. Ister, *Danubius*, l.
 604. Tagus, *fluvius Thraciæ in quo aurum sumitur*.
 — Aurillus, *aureus arenas habens*. — Iberus, *fluvius*

- Hispaniæ*, l.
 605. Corniger, *Eridanus, vel Padus*, l.
 609. Haud secus, *non aliter*. — Ac, *quam*, l.
 610. Congenitos, *simul genitos*, l.
 611. Lare, *igne, vel domo*. — Conciliemur, *congregemur*. — Avito, *patrio, antiquo*, l.
 613. Vadimonia, *mercimonia*, l.
 615. Genialia, *voluptuosa, vel nuptialia*. — Fulra *lectos*, l.

COMMENTARIUS.

Widm., alter Rott., duo Boher., *fontibus*, quod Weitzius alique postea in edd. secuti sunt. Iso utramque lectionem agnoscit. Rittershusius ad oram libri sui adjecerat *fontibus*; tum alius suspicetur *fontibus orta*. De phrasi in tantum dictum est ad vers. 153 Hamartig.

584. Rat., *sic cluat*. Bong. et Widm., *quis vel t*; supra, *cluat*. Sieh., *sic valet*.

591. Arator lib. i Hist. apost. : *Ecce tot egregius unum cor inesse cateris Cernitis, utque animam populus nanciscitur unam*. Eandem sententiam Prudentius promovet in hymno S. Laurentii, neque video quid melius possit exogitari ad religionis sub uno capite unitatem persuadendam.

593. Vat. A, mendose, *placidissimum*.

594. Widm. supra, Gis. 1 ed. ad oram, Urb., *seminis humani*, non ita probe. Codex Jurcti Vat. A, Egm., *pal., orbem*. Alii, *orbi*.

597. Rat. recenti manu, prioribus erasis, *in terris, occasu quas vagus ambit*. Alex., Oxon., Thuan., prior Boher., *quas distinet occidua*. Ald., Vat. A, Rat., Urb. et vet. edd., *quas continet occidua*. Heinsius et recentiores, *destinet*.

598. In Vat. A, desideratur conjunctio *que post roseo*.

600. Alex., Vat. A, Ald., Weitz. cum plerisque suis, *armabatque*. Bong., Gis., Urb., Fabr., *armaratque*. Heinsius Gielino adhaesit, sed varietatem lectionis non indicavit. Rat., *armaratque ferens*; supra, *feras*. Sed Maricito placebat *ferens*, ut ibi est sine ulla litura, non *feras*, quod aliena manu superpositum.

604. Iso Tagum accipit pro fluvio Thraciæ. Fortasse I gendum *Lusitaniæ*. Tagum aurillum Hispaniæ flumen esse omnes consentiunt, neque de alio Tago flumine quidquam audivi.

605. Rat., corrupte, *coniger Hesperidum*. In eodem sciolus recens, prioribus erasis, hæc e sua penu ad-

C jecit, *Hesperidum quos labitur inter aquarum Regnator, tepidique lavant septem ostia Nili*. Quos alit et Ganges, solus qui tendit ad ortum Fontibus incertis patulum diffusus in anem. In Widm. male est et *quas pro et quos*. Videtur indicari Tiberis, de quo Virgilius lib. viii, *Corniger Hesperidum fluvius regnator aquarum*. Fluvii a poetis *cornigeri* dicuntur. Cornua fluviorum apud Virgilium, Lucretium, Ovidium et alios sunt fluxus et cursus obliqui. Alii aliter explicant, nec desunt qui opinentur vim aquarum cornibus indicari, ut potentiam in sacris Literis.

606. Alex. scribit *Ganges*, alii *Gangis*, ut *Joannis famis*. Gis. in 2 ed., *trepidique*: rectius in 1, *tepidique*, cum aliis edd. et mss., et Nilus quidem *tepidus* dicitur a Juvenale, Propertio et aliis, quia nivibus æstu dissolutis Ægyptum inundat.

611. Gis. in textu, *conciliemur*; ad oram, *conciliamur*, cum scriptis. Egm., *conciliamur*. Roma communis patria dicitur a Cicerone, Seneca Philosopho, Claudiano, Symmacho et aliis. Ita etiam appellatur lege 33, D, ad municip., et lege 4, D, de exc. tut.: et hæc est ratio cur Ulpianus scribat in lege 7, D, de inerd. et releg., constitutum fuisse eum cui patria interdictum erat etiam Urbe abstinere debere. Claudianus, in de Laudibus Silliconis, plura his versibus consona effert.

615. Geniales lecti proprie dicebantur, qui puellis nubentibus sternebantur.

616. Juretus in quadam scheda invenerat *æterni ad jus connubii*, quam lectionem merito rejicit. Ulpianus lib. Regularum, tit. 5, scribit cives Romanos cum civibus Romanis habere connubium, cum Latinis autem et peregrinis, si concessum esset. Idem antiquus mos constat ex Seneca lib. iv de Benef., cap. 35, *Promisi tibi filiam in matrimonium, postea peregrinus apparuisti. Non est mihi cum extraneo connubium. Eadem me lex defendit, quæ vetat*. Exs aut

- 817** Textitur alternis ex gentibus una propago. A
Hoc actum est tantis successibus atque trium-
[pbis
Romani imperii : Christo jam tum venienti,
630 Crede, parata via est : quam dudum publica
[nostram
Pacis amicitia struxit moderamine Romæ.
Nam locus esse Deo quis posset in orbe feroci,
Pectoribusque hominum discordibus, et sua
[jura
Dissimili ratione tuentibus, ut fuit olim ?
625 Sic incompositos humano in pectore sensus,
Disjunctasque animi turbato scedere partes
Nec liquida inuisit sapientia, nec Deus intrat.
818 At si mentis apex, regnandi jure positus,
Pugnacis stomachi pulsus, fibrasque rebelles
630 Frenet, et omne jecur ratione coerceat una,
Fit stabilis vitæ status, et sententia certa
Haurit corde Deum, domino et subjungitur uni.

GLOSSÆ VETERES.

621. Moderamine Romæ, *Roma hoc moderante*, l.
624. Ut fuit, *præterito tempore, nam ante feroces
homines erant*, l.
625. Incompositos, *turbatos*, l.
628. Mentis apex, *nus græce, Iso*.
632. Haurit, *sumit*, l.
633. En, *invocat Christum*, l.
634. Congrege, *conjuncto*, l.

- En ades, Omnipotens, concordibus infue terris:
Jam mundus te, Christe, capit, quem congrege
[nexu
635 Pax, et Roma tenent : capita hæc, et culmina
[rerum
Esse jubes, nec Roma tibi sine paco probatur.
Et pax ut placeat, facit excellentia Romæ,
Quæ motus varios simul et ditione coerceat,
Et terrore premit : nec enim spoliata prioris
640 Robore virtutis senuit, nec sæcula sensit,
Nec tremulis, cum bella vocant, capit arma la-
[certis,
Nec tam degeneri venerandis supplicat oro
Principibus, quam vult prænobilis ille senator,
Orandi arte potens, et callida fingere doctus,
B 645 Mentitumque gravis personæ inducere pondus :
Ut tragicus cantor ligno tegit ora cavato,
Grande aliquod cujus per hiatum crimen an-
[belet.

COMMENTARIUS.

autem monumenta connubii civibus Romanis cum barbaris et exteris concessi : quæ concessio nunc *dispensatio* diceretur. E verbis Prudentii colligunt interpretes ætate Prudentii exolevisse priscum morem quo peregrini a jure connubii Romani arebantur, atque ita affirmat Juretus ad hunc locum. Verum distinctione opus est : nam Macrobius, qui eodem ævo scribebat, tradit cum Romanis nullam peregrinos habere consuetudinem. Et in col. Theod. lib. III, tit. 14, exstat constitutio Valentiniiani qua statuit nulli provincialium, cujusunque ordinis aut loci fuerit, cum barbara uxore esse conjugium, nec ulli gentilium provinciales feminam copulari oportere ; quod si tales nuptiæ existerint, capita e minatur supplicium : quæ est lex unica ejus tituli lata anno 570. Ubi gentiles non sunt infideles aut pagani, sed barbari et scietiam ii qui ex variis gentibus se ad Romanum imperium contulerant. Gothofredus rejicit opinionem eorum qui putant ex famosa Antonini constitutione, quæ memoratur in l. orbe Romano 17, D, de statu hom., barbaros omnes qui in exercitus Romanos recepti fuissent, civium Romanorum numero habendos fuisse. Prudentius externi jus connubii, tanquam aliquid novum et Evangelii recepti fructum, commemorat. Post Valentiniianum ejusmodi nuptiæ ex scripto peti et indulgeri cœperunt ; et lex ipsa Valentiniiani, utpote abolita, a Triboniano ommissa est.

621. In editione Parmensi *paci pro pacis* error est contra metri legem.

622. Heinsius edidit *possit* ; sed cum alii edd. et ms. habeant *posset* et id magis sententiæ congruat, puto excidisse *possit* pro *posset*. Chamillardus, Heinsum secutus, edidit *possit*.

623. Aldus edidit *rectoribusque hominum*, quod cum esset metro repugnans, correxit principibusque. Vera lectio est *pectoribusque*.

627. Sapient. 1, 4 : *Quoniam in malevolam animam non introibit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis*.

628. Egin., Vat. A a prisca manu, ut si.

633. Ald., una ades. Alii, en ades.

635. Rat., *pax, et Roma tenet*.
641. Florus, lib. 1, cap. 1, de Roma : *Inertia Cæsarium quasi consenuit, atque decoxit, nisi quod sub Trajano principe moret lacertos*.

640. Vat. A, mendose, *ora caveto*. Virgilius, lib. II Georg. : *Oraque corticibus sumunt horrenda cavatis*. Vide Bulengerum, de Theatro lib. 1, cap. 45. Tragicus cantor est hisrio tragicus : cantor pro histrione ponitur, ut aliqui putant, ab Horatio in Arte poetica : *Donec cantor, Vos plaudite, dicat*. Æschylus primus introduxit personam in theatro, sive vulvum fictum et ligno cavato, cujus per hiatum verba audiri possent. Vide Ficoronum de Larvis scen.

647. *Hiatus* de tragœdis a Juvenale, Persio et aliis dicitur, et proprie de hiato personæ. Juvenalis sat. 3 : *Cum personæ pallentis hiatum In gremio matris formidat rusticus infans*. Personas et cætera histriionum ornamenta describit Lucianus lib. de Saltat. Grangæus ait alios habere *carmen anhelet* ; sed melius esse *crimen*, quia in tragœdiis gentilium quot carmina, tot sunt crimina, ita ut eleganter dixerit tragicos cantores non tam carmini quam crimina anhelasse. Ego libenter adoptarem *carmen*, si idoneos auctores haberem ; et favet Juvenalis similis locus sat. 6, vers. 635 : *Grande Sophocleo carmen bacchamur hiatu*. Quod vetus scholiastes interpretatur, *Tragœdiam scribimus*. Vide *carmen, grande, hiatum*, quæ voces in versu Prudentii videntur transcriptæ : nam pro *bacchamur* recte positum est *anhelet*. Neque vileo cur omnia tragœdiarum gentilium carmina dicenda sint crimina. Imo retenta communi lectione, *crimen* accipio non de carmine, sed materia ipsa tragœdiæ, quæ plerumque in grandi aliquo crimine versatur. Post hunc versum verba succedunt Symmachi : *Romam nunc patemus assistere, atque his vobiscum agere sermonibus. Optimi principes, patres patriæ, reveremini annos meos, in quos me pins ritus adduxit. Utar cæremontis avitis : neque enim penitet. Vivam more meo : quia libera sum. Hic cultus in leges meas orbem relegit. Hæc sacra Annibalem a manibus, a Capitolio Senonas repulerunt. (Ad hoc ego servata sum, ut longæva reprehendar ? videam, quod instituendum*

- 819** Si vocem simulare licet, nempe aptior A
[ista
Vox Romæ est, quam nunc ejus sub nomine
[promam.
650 Quæ, quia turpe putat templorum flere repul-
[sam,
Ægidaque in dubiis pro se pugnasse periculis
Dicere, seque gravem senio inclinante fateri,
Ductores complexa suos, sic læta profatur :
O clari salvete duces, generosa propago
655 Principis in iacti, sub quo senium omne rena-
[scens
Deposui, vidique meam flavescere rursus
Canitiem : nam cum mortalia cuncta vetustas
820 Immutat, mihi longa dies aliud parit
[ævum. B
Quæ vivendo diu didici contemnere finem.
660 Nunc nunc iusta meis reverentia competit an-
[nis :
Nunc merito dicor venerabilis, et caput orbis,
Cum galeam sub fronte oleæ, cristasque rubentes

- Concutio, viridi velans fera cingula serto,
Atque armata Deum sine crimine cædis adoro.
665 Crimen enim, piget heu ! crimen persuaserat
[atrox
Juppiter, ut sacro justorum sanguine tincta,
Assuetum bellis scelerarem funere ferrum.
Illius instinctu primus Nero, matre perempta.
Sanguinem apostolicum bibit, ac me strage pio-
[rum
670 Polluit, et proprium facinus mihi sævus inus-
[sit.
Post hunc et Decius, jugulis bacchatus apertis,
Insanam pavit rabiem : mox et sitis arsit
821 Multorum similis, per vulnera tristia
[flagrans,
Extrahere insignes animas, ac ludere pœnis.
675 Undantesque meum in gremium diffundere
[mortes,
Et sub jure fori non noxia colla secare.
Hæc me labe ream modo tempora vestra pia-
[runt.

GLOSSÆ VETERES.

649. Pronam, *proferam*, l.
650. Repulsam, *repulsionem*, l.
651. Ægida, *capra nutrix Jovis, cujus pellem postea pro scuto habuit brevis*, l.
654. Generosa, *nobilis*, l.
655. Principis, *Constantini*. — *Renascens, per baptismum*, l.
656. Flavescere, *juvenescere, albescere*, l.
659. Finem, *mortem*, l.
662. Fronde oleæ, *sub pace*, l.
663. Fera, *bellica*. — *Cingula, arma*. — *Serto, corona*, l.
664. Armata, *signo crucis*, l.
666. Tincta, *maculata*, l.
667. Scelerarem, *polluerem*. — *Funero, morte*, l.
668. Illius, *Jovis*. — *Instinctu, suasionem*, l.
669. Apostolicum, *Petri et Pauli*, l.
670. Inussit, *in me convertit : invere est culpam propriam in alium transferere*, l.
671. Hunc, *Neronem*. — *Jugulis, interfectionibus martyrum*, l.
674. Ludere, *id est ludebant*. — *Pœnis, Christianorum*, l.
C 675. Diffundere, *diffundebant*, l.
676. Jure, *lege publica*. — *Non noxia, innocia*. — *Secare, secabant*, l.
677. Pia unt, *purgabant*, l.

COMMENTARIUS.

putatur? Sera tamen et contumeliosa est emendatio senectutis. Ergo diis patriis, diis indigetibus pacem rogamus.) Verba unciis inclusa desunt in Aldo et aliis, existant apud Giselinum et Heinsium. Codex Vat. A corruptissimus est in his aliisque Symmachi verbis. Scribit *reverimini pro reverimini, et post in quos omittit me. Alter Rott. habet reverimini canos meos.*

651. Jupiter ægida scutum suum Palladi donavit, cui illa caput Medusæ imposuit. Illic intellige Jovem et Pallada, vel potius deos omnes.

653. Vat. A, Rat. a prima manu, *fatetur. Cauch., profetur; lege profatur.*

655. Theodosius Magnus hic laudatur, non Constantinus: nam hujus filii non erant Honorius et Arcadius. Hinc etiam arguitur, principem qui libro i Romam alloquitur fuisse Theodosium.

658. Rat., *aliud parat ævum.*

659. Vat. A, *quæ videndo, recenti manu recte factam vivendo.*

661. S. Leo serm. 1 in natali SS. apostolorum Petri et Pauli: *Per sacram beati Petri sedem caput orbis effecta, latius præsideres religione divina quam dominatione terrena.* Prosper Carn. de Ingratis in princ.: *Sedes Roma Petri quæ pastoralis honoris facta caput mundo, quidquid non continet armis, Religione tenet.*

663. Rat., *persuaserit, non recte.*

667. Ald., *belli*. Vat. A, *scelerare*. Pal., *sceleraret*. Alex. a prima manu, *ferere*; a secunda manu, *funere*. Ald., Gis. ad oram, in *funere*. Legendum *bellis scelerarem funere*. Ferri potest in *funere et belli*.

670. Fortasse Prudentius alludit ad incendium Neronianum.

671. Weitzius Aldum allegat pro *post hæc*; alium fortasse voluit indicare, nam in Aldo lego *post hunc*. Decius septimam persecutionem, ut vulgo numerant, excitavit, sed plane crudelem et Neronianæ simillimam. De persecutionibus Christianorum sub imperatoribus paganis acri iudicio multaque doctrina disseruit cl. Franciscus Maria Luchinius in præfatione ad Acta martyrum Ruinartii Italice a se conversa. Undecim persecutiones distinguit et explicat, primam sub Nerone, secundam sub Domitiano, tertiam sub Trajano, quartam sub M. Aurelio, quintam sub Severo, sextam sub Maximino, septimam sub Decio, octavam sub Valeriano, nonam sub Aureliano, decimam sub Diocletiano, undecimam sub Juliano Apostata.

672. Ald., *mox hæc sitis.*

674. Egm., Gis. ad oram, *et trahere*. Giselinus in notis ait tolerari posse *extrahere*, se tamen malle lectionem sui codicis et editionis Daventriensis, ut per vulnera tristia animas trahere idem sit quod ludere pœnis. Vat. A, mendose, *extraxere*. *Ludere pœnis* quibusdam cruciatibus Christianorum satis apte congruit. Tacitus lib. xv Annal. cap. 44: *Et pereuntibus addita ludibria, ut ferarum tergis contacti laniatus canum interirent, aut crucibus affixi, aut flammam, atque ubi defecisset dies, in usum nocturni luminis urentur.*

675. Alex. cum aliis, *defundere*. Urb. alique, *diffundere*. Virg. x Æneid. in fine: *Undantique animam diffundit in arma cruore*. Hic etiam locus est animadvertendi audaciam illorum qui magnum fuisse SS. martyrum numerum negunt.

- Viro pie vobis auctoribus, impia pridem
Arte Jovis fateor : quid enim non ille cruentum
680 Tradidit, aut quid mite sibi, placidumve po-
[poscit ?
Qui, dum præmetuit cultus inolescere Christi,
Sævit, ac miserum sædavit sanguine sæclum.
Et sunt, qui nobis bella exprobrare sinistra
Non dubitent, postquam templorum sprevimus
[aras,
685 Affirmetque Libyn Collinæ a cardine portæ
Annibalem Jovis imperio, Martisque repulsum :
822 Victores Senonas Capitolii ex arce fuga-
[tos,
Cum super excelso pugnarent numina saxo ?
Qui mihi præteritam cladem veteresque dolores
690 Inculcant iterum, videant, me tempore vestro B
Jam nil tale pati : nullus mea barbarus hostis

GLOSSÆ VETERES.

680. Tradidit, docuit, I.
681. Inolescere, *crescere dies festos*, I.
685. Libyn, *Africanum*, I.
688. Saxo, in *Capitolio*, I.
690. Inculcant, *imputant*, I.
695. Geticus, *Radagisus, vel Alaricus*, I.
696. Istro, *Danubio*, I.
698. Mastrugis, *mastruga quasi monstrosa vestis*,

- de pellibus facta : vocamus etiam mastrugas renones, quas rustice crotina vocantur*, I.
699. Venetos, *Venetia*, I.
700. Ligurum, *Liguria regio maritima et amœna*, I.
701. Victo amne, *transito Tiberi*, I.
704. Cruda, *fortis*. — Congredientium, *pugnantium*, I.

COMMENTARIÛS.

678. Vat. A, Pal., Egm. vitiose, vobis aucta mihi impia.

682. Vat. A, sævit; lege sævit.

683. Ald., qui vobis. Hæc vetus fuit ethnicorum querela adversus Christianos. Arnobius, lib. 1: *Nam quod nobis objectare consuevit bellorum frequentiam, causas, vastationes urbium, Germanorum et Scythicas irruptiones, cum pace hoc vestra et cum bona venia dixerim, quale sit istud quod dicitis, calumniarum libidine non videtis.* Etiam cum nulla jam ipsis supererat spes veterem idolorum cultum recuperandi, hujusmodi querimonias instaurabant, quas ut retunderet, S. Augustinus libros de Civit. Dei scripsit, Orosioque auctor fuit, ut libros historiarum conficeret, et calamitates quæ ante Christianismum obvenerant, singillatim notaret.

686. Prudentius Symmachi verba refellit, Annibalem fulminibus deterritum, cum Romam oppugnaret, traditum est. *Seu cælum, seu Roma tonat*, ait Claudianus de Bello Getico.

688. Urb., Egm., Widm., Bong., scribunt *ecelso*, quod expressit Weitzius. Heinsius ait in scriptis esse *e celso*. At Alex., Rat., *excelso*, cum Ald., Gis. et aliis, et hoc ipsum puto esse *ecelso*, quamvis etiam possit dividi *e celso*. Virgilius lib. ix *Æn.*, *Dum domus Æneæ Capitolii immobile saxum Accolet.*

691. Vat. A, nullis; emenda nullus.

692. Virgilius et Juvenalis *claustra portarum* dicunt : ac fere simili modo Catullus, Ovidius, Seneca. Savao ad epist. 2, lib. 1 Sidonii de Gothis hunc locum interpretatur. Grangæus ait pro certo debere intelligi de Gallis, qui armis, veste comæque erant Romanis dissimiles, scilicet, Nullus barbarus hostis, ut Annibal cuspide claustra mea quatit; nullus armis, veste comisque ignotus, ut Brenni miles et Senonum exercitus, capta errat in urbe. Id magis probo.

695. Geticus tyrannus est Alaricus. Gothi *Getæ* dicebantur. Inscriptio poematis Claudiani est : *De Bello Getico, vel Pollentiaco.*

696. Etsi Gothi e septentrione venerant, tamen dia apud Istrum condecorant : hinc *patrium Istrum* vocat. Innuit autem morem barbarorum, qui flumina jurabant. De eodem Ala ico Claudianus carm. de Bello Getico : *Patrii numen juraverat Istri. Fluvius*

numen aliquod inesse Romani etiam ac Græci in fabulis tradunt.

698. Alex., *astrucis*; supra, *mastrucis*. Rat., *mastrugis*, quod tenuit Weitzius; alii scribunt *mastrucis*, seu *mastrucis*. Mastruca vestis erat e pellibus ferarum, quam Sardis tribuit Cicero. Quintilianus lib. 1, cap. 5 : *Mastruca, quod Sardum est, illudens Cicero ex industria dicit.* Ciceronis verba conservavit Isidorus. Hieronymus dialog. 1 contra Luciferian. : *Defendebat, non sine causa Christum mortuum fuisse, ne ob Sardorum tantum mastrucam Dei Filium descendisse.* Gothi hujusmodi vestibus induebantur, qui propterea *pelliti* appellantur a Rutilio et a S. Hieronymo. Turnebus, num. 312 Advers., ait mastrugam esse vestem scorteam gravissimam et pessime olentem. Glossæ verbum huc trahi potest *crotina*. *Rhenones* in eadem glossa sunt vestis Germanorum propria, ut patet ex S. Isidoro, lib. xix Etymol., cap. 25. Quamvis autem mastruca dicatur vestis propria Sardorum, rhenones sive renones Germanorum, tamen cum utraque sit e pellibus, recte hoc loco a Prudentio mastruca usurpatur. Apud S. Isidorum nonnulli legunt *Mastruca vestis Germanica*; sed non est dubium quin sit legendum *vestis Sarda*, ut arguitur ex verbis subjunctis Ciceronis, et numero 1 cap. cit. Ut autem glossa Isonis intelligatur, addam etymologiam *mastrucæ* ex Isidoro : *Mastruca autem dicta, quasi monstrosa.* De vestibus pellitis S. Paulinus carm. de Reditu Nicetæ : *Et Getæ currunt, et uterque Ducus : Qui colit terræ medio, vel ille Divitis multo bove pelleatus Accola ripæ.* Ubi in notis multa Rosweyodus affert de hoc vetustissimo habitu primorum populorum.

699. Rat., Weitz., Bong., Widm., *prostraverat*. Alii, etiam Widm. supra, *protriverat*.

701. Iso Tiberim amnem intelligit : an recte, vide comment. ad vers. 719.

702. Ald., male, *hos equitum nimbus*. Alii, *hos nimbos equitum*. Claudianus in prim. consul. Stiliconis vers. 352 : *Sed didicit... non fusum crebris hastilibus imbrem, Non equitum nimbos latius obsistere pilis.* De ansere pervigili, cujus clangore excitati Romani Gallos, nocte subeuntes, dejecerunt, agunt fere omnes poetæ historicique Romani.

704. Ald., scripti Heinsiani, Alex., Urb., Egm.,

705 Pectora, nec trepidans animus succumbere le- A
[tho
Pro patria, et pulchram per vulnera quærere
[laudem.
Nunquid et ille dies Jove contulit auspice tan-
[tum
Virtutis pretium? Dux agminis, imperii que

824 Christipotens nobis juvenis fuit, et co-
[mes ejus,
710 825 Atque parens Stilico: Deus unus Chri-
[stus utrique:
Hujus adoratis altaribus, et cruce fronti
Inscripta, cecinere tubæ: prima hasta dra-
[cones

GLOSSÆ VETERES.

708. Dux, *Constantinus, l.*
709. Christipotens, *Theodosius Arcadii filius, con-
sul et socer Honorii.* — Juvenis, qui juvenis erat
adhuc, l.

710. Utrique, *Constantino et Stiliconi, l.*
712. Draconis, crucis: vox illa Romana caput dra-
conis habens, l.

COMMENTARIUS.

Palat., Widm., Bong., *perfractaque.* rabr., Gis.,
præfractaque. Rat., *perfectaque.* Videtur præferen-
dum, *præfractaque*: nam ita Virgilius xi Æneid.,
Præfractaque quadrupedantum Pectora pectoribus B
rumpunt.

708. Rat. a prima manu, *quærere mortem.* Virgi-
lius lib. ix: *Et pulchram properet per vulnera mor-
tem;* et lib. xi: *Pulchramque petunt per vulnera mor-
tem.*

709. Glossæ de Constantino, Theodosio Arcadii fi-
lio, Honorii socero, anachronismis et erroribus sca-
tènt. Honorius dux agminis imperii que dicitur, non
quod ipse præsens prælio Pollentino adfuerit, sed
quod ipse auspicio et imperio a Stilicone, vel potius
a Saule duce, ut dicam ad vers. 719, gestum fuerit.
Neque longe Honorius aberat, quippe degens Ra-
vennæ.

709. Stilico dicitur comes Honorii non tam ratione
illius dignitatis, quæ ævo medio *comitatus* nuncupa-
batur, quam ob munus tutoris Honorii, quod Theo-
dosius morti proximus Stiliconi commendavit, et
quia Stilico duas filias, quas ex Sereno Theodosii fra-
tre gerita susceperat, Mariam primo, et subinde, ea
mortua, Thermaniam Honorio in matrimonium co-
pulaverat. His pariter de causis *parens* appellatur. S.
Ambrosius orat. in funere Theodosii: *De filiis enim
nil habebat novum, quod conderet, quibus totum dede-
ret, nisi ut eos præsentem commendaret parentis.* Clau-
dianus de Tertio Consul. Honorii Theodosium morti
propinquum Stiliconi ita dixisse cecinit: *Ergo age,
me quoniam caelestis gloria poscit, Tu curis succede
meis, tu pignora solus Nostra fove, geminos dextra tu
protege fratres..... Indue mente patrem.* Giselinus ex
hoc loco conjicit Prudentium non vixisse usque ad
Stiliconis prodicionem et necem, quæ accidit circa
annum 413, ut ipse ait, vel potius 408, ut ex historia
constat. Alioqui nomen Stiliconis, quod postea e
marmoribus eradebatur, in suo opere induxisset,
quomodo pro *Nola* substituit *ora* Virgilius, Nolanis
iratus. At neque ex omnibus marmoribus nomen
Stiliconis eradi potuit, et longe difficilior est in ali-
quo scripto jam evulgato quidquam inducere aut mu-
tare. Virgilius Æneidem nondum publicaverat cum
decessit, adeoque membranis intus positis delere illi
licuit quod non placuit. Teolius temporum rationem
turbat. *Hinc, ait, aperte patet, ante annum 405, quo
Stiliconis casus contigit, poetam hæc cecinisse.* Rei ve-
ræ rationem falsam allegat: nam Stiliconis casus ante
annum 408 non contigit. Quod autem dixi, Stiliconis
nomen non ex omnibus marmoribus erasum, ex hac
inscriptione patet:

FL. STILICHONI. V. C.
FLAVIO STILICHONI INLVSTRISSIMO VIRO
MAGISTRO EQVITVM PEDITVMQVE
COMITI DOMESTICORVM TRIBVNO PRAETORIANO
ET AB INEVNTE AETATE PER GRADVS CLARIS
SIMAE MILITIAE AD COLVMBEN GLORIAE
SEMPITERNAE ET REGIAE ADFINITATIS ERECTO
PROGENERO DIVI THEODOSII COMITI DIVI

THEODOSII AVGVSTI IN OMNIBVS BELLIS
ADQVE VICTORIS ET AB EO IN ADFINITATEM
REGIAM COOPTATO ITEMQVE SOCERO D Ñ
HONORI AVGVSTI AFRICA CONSILII EIVS
ET PROVISIONE LIBERATA EX S C

Exstat hæc inscriptio Romæ in area palatii postero-
ris De la Valle, quam Smeilius et Manutius viderunt,
et refert Gruterus pag. ccccxxii. Smeilius scribit *pro-
generi,* Gruterus *progenero,* ut revera est in marmore
quod vidi et contuli. Nunc abest primus versus, qui
fortasse olim fuit in capite basis. Quaedam ad arche-
typum correxi; nonnulla erasa sunt, vix ut legi pos-
sint. Ad eundem Stiliconem pertinere videtur in-
scriptio Christiana apud Gruterum pag. mliii, quæ
incipit, *CONSVLATV. M. F. STILICONIS SECVNDO CÆ DE-
POSITVS PVER.* Stilico quidem Christianum nomen
profitebatur; sed ejus filius Eucherius, quem in im-
perio substituere conatus est pater, jam inde a puero,
privatoque persecutionem Christianorum medita-
batur. Alias inscriptiones ubi Stiliconis mentio occur-
rit, vide apud Guasum tom. III Inscript. Capitol.,
num. 1246, 1247, ubi nomen aliquando exaratur *Sti-
lico,* aliquando *Stilicho,* aliquando *Stiliko.* Adeo dif-
ficile est e lapidibus veram orthographiam resti-
tuere.

712. Rat., Weitz., *draconis*: ita etiam Fabr., quem
male Weitzius appellat pro *dracones.* Plerique, *dra-
cones;* et Giselinus male *draconis* in singulari non-
nullos habere ait: nam *prima hasta* labarum impera-
torum intelligitur, in quo erat Christi monogramma,
et nemo credit Christi apicem cum draconis effigie
conjunctum fuisse. Contra Grangæus defendit et ex-
plicat lectionem *draconis,* quia mos ferendi effigies dra-
conum in exercitu sub Christianis retentus est, sed
ita ut supra ipsos dracones Christi monogramma ex-
staret: et ideo subjungit Prudentius *quæ Christi api-
cem sublimior effert.* Utraque explicatio probabilis:
non autem probò rationem Giselini: cur enim non
potuerit vexillis, in quibus draco esset pictus, Christi
apex desuper imponi? Glossa Isonis fortasse ita po-
terit emendari: *Vexilla Romana caput draconis habent.*
De militibus draconariis vide hymnum I Peristepha-
non. Præclarum argumentum pietatis veterum mili-
tum Christianorum ex his versibus cruitur: non enim
solum altaria adorabant, scilicet Deum coram altari-
bus, verum etiam pugnam in ituri cruce frontem si-
gnabant. S. Augustinus in psal. lxxii: *Quid times
fronti tuæ, quam signo crucis armasti? Fortasse eodem
respexit Sedulius lib. 1: Aurea perpetuæ capietis præ-
mia vitæ, Arma quibus domini tota virtute geruntur, Et
fixum est in fronte decus, decus, armaque porto, Mili-
tiæque tuæ, bone rex, pars ultima resto.* Solitos Chri-
stianos ab ipso nascentis Ecclesie iuitio os, pectus,
præcipue vero frontem sæpius crucis signo munire,
res nota est omnibus et alibi etiam a nobis exposita.
Tertullianus egregie dixit de Corona milit. cap. 5,
Frontem crucis signaculo terimus, ut frequentiam de-
notaret. Sagittarius, cap. 16 de Cruciat., hunc locum
intelligit vel de signo crucis, saltem digito in aerem
facto, vel de signaculo crucis quod Christiani veteres

- 826** Præcurrit, quæ Christi apicem sublimior A 720
[effert.]
Illic ter denis gens exitiabilis annis
715 Pannoniæ pœnas tandem deleta pependit.
Corpora famosis olim ditata rapinis
In cumulos congesta jacent. Mirabere seris,
Posteritas, sæclis inhumata cadavera lato,
Quæ Pollentinos texerunt ossibus agros.
- 827** Si potui manibus Gallorum excisa levare
De cinerum squalore caput, redeunte Camillo
Signa renidenti fumans si fronte recepi :
Si potui miseris sertis redimire ruinas
Et male pendentes lauro præcingere turres :
725 Quo te suscipiam gremio, fortissime princeps,
Quos spargam flores, quibus insertabo coronis
Atria, quæ festis suspendam pallia portis,

GLOSSÆ VETERES

713. Effert, *elevat*, I.
715. Pependit, *persolvit*, I.
717. Mirabere, *apostrophe*, I.
718. Inhumata, *dispersa*, I.
720. Manibus, *de manibus*. — Excisa, *perempta*, I.
721. Redeunte, *Romam*, I.
722. Fumans, *adhuc*, I.
723. Redimire, *ornare*, I.
724. Lauro, *victoria*, I.
725. Princeps, *Theodosi, vel Stilico, vel Constantine*, I.
726. Insertabo, *ornabo*, I.

COMMENTARIUS.

Inscriptum frontibus circumferebant : ac multa undique colligit quibus utramque hanc consuetudinem confirmet. Quibus addere juvat verba Orosii lib. vii, cap. 35, ubi Theodosii contra Eugenium pugnam describit : *Sciens vero (Theodosius) se esse non solum signo crucis tuendum, sed et victoriam adepturum, signo crucis se muniens, signum victoriæ dedit, ac signo crucis signum prælio dedit, ac se in bellum, etiam si nemo sequeretur, victor futurus immisit.*

713. *Gi.*, *sublimior offert*, ad oram *sublimiter effert*. Alii, *sublimior offert*.

714. Claudianus de bello Getico, *Unoque die Romana rependit Quidquid terdenis acies amisimus annis*. Gothi a Stilicone cæsi sunt anno 403, cum 30 ante annos imperium Romanum invasissent. Cassiodorus in Chronico perperam ad consulatum quintum Arcadii et Honorii, qui incidit in annum 402, bellum Pollentinum reject.

715. In Rat. hic versus postponitur sequenti *Corpora*. Sensus aliud poscit. Intelligitur *gens Pannoniæ*; erat autem duplex Pannonia, altera superior, ubi nunc pars orientalis Austriae est, altera inferior, ubi nunc magna pars Hungariæ inferioris cum parte Slavoniæ. Pannoniam Sirmiensem Gothorum sedem nominat Cassiodorus lib. iii Variarum ad Colocæum.

716. Rat., *dicata rapinis*, contra metrum.

717. *Gi.* ad oram, *conjecta jacent*.

719. Claudianus loc. cit., *O celebranda mihi cunctis Pollentia sæclis*. Pollentia Liguriæ urbs nunc *Polenzo* apud Tanarum. Multi scribunt *Potentia*. Alia est Pollentia in Piceno, nunc *Monte Melone*. Omitto aliam Pollentiam in Baleari majori, nunc *Pollenza*. De Pollentia Liguriæ bellum Pollentinum intelligitur. Et Claudianus quidem de Bello Getico tradit Alaricum fuscum *Ligurum regione suprema*. Sed cur Prudentius vers. 701 dixit, *Tuscumque solum victo amne premebat*? Puto Alaricum ad Tusciam et Tiberim pervenisse, et postquam inde excessisset, ad Pollentiam victum. Vide comment. ad vers. 729. Cassiodorus et Jornandes narrant Stiliconem cum exercitu Romano a Gothis Pollentiæ victum fugatumque fuisse. Verum potius fides præstauda est scriptoribus æqualibus Prudentio, Claudiano et Orosio. Et Orosius quidem post Stiliconis scelus et obitum scribebat, neque gesta apud Pollentiam laudat, vicisse tamen Romanos concedit. Ita scribit lib. vii, cap. 57 de Rufino et Stilicone : *Gentes barbaras ille immisit, hic fovit. Taceo de Alarico rege cum Gothis suis sæpe victo, sæpe concluso, semperque dimisso. Taceo de infelicibus illis apud Pollentiam gestis, cum barbaro et pagano duci, hoc est Sauli, summa belli commissa est : cujus improbitate reverendissimi dies et sanctum Pascha violatum est, cedentique hosti propter religionem, ut pugnaret, extortum est : cum quidem ostendente in brevi iudicio Dei, et quid favor ejus posset, et quid ultio exigret,*

B *pugnantes vicinus, victores victi sumus. Taceo de ipsorum inter se barbarorum dilacerationibus, cum se invicem Gothorum cunei duo, deinde Alani atque Hunni variis cædibus populabantur. Rhadagaisus, etc. Pergit narrare stragem Rhadagaisi ejusque exercitus. Existimo Orosium in illis verbis victores victi sumus innuere, Romanos, sœvite Gothos Stilicone, ab ipso Alarico victos fuisse, cum Urbem obsedit et irrupit; nisi malis accipere de aliqua levi victoriâ, quam Gothi victi contra Romanos victores, et post prælium Pollentinum negligentes, obtinuerint, quod narrationi Claudiani minime consonat. Nam is in panegyri de Sexto Consul. Honorii aliam victoriam post Pollentinum prælium a Stilicone prope Veronam partam commemorat : *Ubi Roma periclo Jam procut, et belli medius Padus arbiter ibat*. Cassiodorus et Jornandes sive, ut alii vocant, Jordanus fortasse decepti sunt, quod Orosium non bene intellexerint. Illi certe Prudentii versus aperte ostendunt ita fuisse Pollentiæ Gothos disjectos, ut Roma jam secura censeretur. Ex Orosio colligitur etiam non ipsum Stiliconem prælio Pollentino adfuisse, sed Saulem ducem, cui summa belli commissa fuit.*

721. Aldus inserit et post *caput*, quod tamen lex carminis respuit. Camillus Gallos Capitolium obidentes ejecit.

722. Ald., Fab., *signa renidenti*; renuit metrum : *renidenti est pro ridenti*.

723. Egm., *miseria*; Vat. A, *miserans*; alii, *miseras*.

724. Thuan., *lauru pro lauro*.

725. Ex hoc loco recte arguitur Prudentium hæc scripsisse antequam Honorius triumphasset, adeoque inter victoriam Pollentinam et triumphum Honorii, qui accidit anno 405 exeunte, ut ait Tillemontius, Grangæus ex Claudiano de Sexto Consul. Honorii arguit fuisse annum 404, cum Honorius et Aristenæus consulatum tenerent.

727. Colligit Prudentius ea omnia quæ in triumpho aliquo celebrando a populo fieri solebant, sertis redimere muros, lauro præcingere turres, spargere flores, atria coronis decorare, portis suspendere pallia. Quæ omnia multis possent confirmari; sed res est certa, nec minus obvia et clarissima adhuc existunt, Romæ præsertim, vestigia. Victorius in Dissert. philolog. probat, olim in usu fuisse vela ex serico et auro ad ornatum, cultum et decorem alicujus ædis sacræ, arcibus zophorisque accommodata ad modum encarpi : de quibus hoc loco Prudentius. At Prudentius de ornatu templorum nunc minime agit. Illum autem morem in ecclesiis servatum Paulinus non semel significavit, de quo videri possunt Ciampini in opere de Sacris ædificiis, et Buonarrotius in Observation. ad sacra diptycha. Grangæus dubitat an tantum portæ triumphali, an cæteris Urbis portis pallia in triumpho suspenderentur. Conjicit tamen portas hic sumi pro januis, quod mihi exploratum

- 828** Immunis tanti belli, ac te stante sub ar- A
[huis
Libera, et aure tenus Geticos experta tumultus?
730 Scande triumphalem currum, spoliisque re-
[ceptis
Huc, Christo comitante, veni: date, vincula
[demam
Captivis gregibus: manicas deponite, longo
Tritas servitio, matrum, juvenumque catervæ.
Dediscat servire senex, laris exsul aviti,
735 Discat et ad patrium limen genitrice reversa
Ingenuum se nosse puer: timor omnis abesto.
Vicimus: exsultare libet. Quid tale, repulso
Pœnorum quondam duce, contigit? Ille petitæ
Postquam perculerat tremefacta repagula portæ,
740 Baianis resolutus aquis durissima luxu B
829 Robora destituit, ferrumque libidine fre-
[git.
At noster Stilico congressus cominus, ipsa
Ex acie ferrata virum dare terga coegit.

GLOSSÆ VETERES.

728. Im immunis, *secura*, I.
731. Date, *permittere*. — Demam, ut tollam ego
Roma, I.
732. Manicas, *ligamina manuum*, Iso.
734. Laris, *domus*, I.
738. Pœnorum, *Africanorum*. — Duce, *Annibale*, I.
739. Repagula, *vectes, pessulos*, I.
740. Baianis, *campanis*. — Luxu, *luxuria*, I.
742. At, *longe postea*. — Stilico, *socius Constantini*.

COMMENTARIUS.

videtur. Etiam hæc consuetudo adhuc permanet, ut diebus solemnioribus, ecclesiarum et domorum januæ et fenestræ peristromatis et palliis ornentur.

728. Vat. A, corrupte, *accestante sub armis*.
729. Rat., Egm., Widm. a prima manu, Gis., *Alpe tenus*. Ald., Alex., Urb., Vat. A, Weitz., Thuan., præstantiores Heinsiani, Jureti codex, *aure tenus*, quod longe melius est. Vat. A, *tumultos*: corrige *tumultus*. Alaricum non procul ab Urbe fuisse ex hoc versu colligitur, uti etiam ex versu 701, *Tuscumque solum victo amne premebat*. Et Claudianus refert, mœnia Romæ, audito rumore, fuisse reparata, vi consul. Honor., *Addebant pulchrum nova mœnia vultum Audito perfecta recens rumore Getarum*. Ac revera Jordanus de Rebus Getic. narrat Alaricum ad pontem applicuisse Condianiani, qui tertio milliario a Ravenna aberat, ubi degebat tunc Honorius: a quo cum Alaricus sibi suoque exercitui Gallias Hispaniasque obtinisset, Italia discessit, et in Alpibus Cottiiis apud Pollentiani pugnare coactus est: quod videtur confirmare Orosius ad vers. 719 laudatus. Fortasse *Tuscum solum* recte intelligitur de Tuscia Circumpadana, ut ita Alaricus nulla ex parte Hetruriam ac Tiberim attigerit, et Roma aure tenuis experta fuerit Geticos tumultus, quia Alaricus ad pontem Condianiani applicuerat, non ultra progressus.

730. Rat., Weitz., *spoliisque repertis*.
731. Gis. et alii vulg., *data vincula demam*. Aldus cum scriptis jam ediderat *date*, monuitque Gifanium, verbo VESTIRE, eleganter id dici *date, vincula demam*. Virgilius IV *Æn.*, *Date, vulnera lymphis Abluam*. Prudentius ipse Apoth. vers. 594, *Date, pandite librum*.
733. Egm. a manu prima, *caterva*.
736. Vat. A, male *ingenium se nosse*. Ex Virgilio XI *Æn.*, *timor omnis abesto*. Imitatus etiam id est Juvenecus lib. III, *Tum pavidis Christus loquitur: timor omnis abesto*.

739. Aldi error *postquam pertulerat*. Ante Prudentius dixit *claustra, quæ nunc repagula porta*.

- Hic Christus nobis Deus adfuit, et mera virtus:
745 Illic lascivum, Campania fertilis, hostem
Deliciæ vicere tuæ, non Jupiter acrem
Protexit Fabium: sed juvit amœna Tarentus,
Quæ dedit illecebris domitum calcare tyran-
[num.
His ego pro meritis quæ præmia digna repen-
[dam,
750 Non habeo: membra statuis effingere vile est.
Virtutem nil vile decet: nam vile, quod ætas
Eripit: æra cadunt, aut fulvum defluit aurum,
Aut candor perit argenti, si defuit usus:
Et fuscata situ corrumpit vena colorem.
755 Viva tibi, princeps, debetur gloria, vivum
Virtutis pretium, decus immortalæ secuto.
830 Regnator mundi Christo sociabere in
[ævum:
Quo ductore meum trahis ad cœlestia regnum:
Nil te permoveat magni vox rhetoris, oro:
760 Qui sub legati specie sacra mortua plorans,

— Cominus, *statim*, I.

745. Hostem, *Annibalem*, I.
746. Acrem, *fortem*, I.
747. Fabium, *unus ex tercentis*, I.
750. Statuis, *imaginibus*, I.
754. Situ, *negligentia vel vetustate*, I.
757. Regnator, *Constantine*, I.
758. Quo, *illo*, I.
759. Te, o *Symmache*, I.

742. Heinsius cum suis scriptis, Rat., Weitz., Gis. ad oram, *congressus*. Ald. Vat. A, Urb., Alex. et alii, *congressum*. Melius *congressus*. — Quamvis prælio Pollentino Stilico non adfuerit, dicitur tamen *congressus cominus*, quia ejus consilii et providentia omnia gerebantur, et prælio alteri trans Padum præsens videtur adfuisse.

743. Gis. in textu, *virum*; ad oram, *virum*. Claudianus, vi Consul. Honorii: *Ut chalybe indutos equites, et in ære latentis Vidit cornipedes: Quanam de gente, rogabat, Ferrati venere viri?* Si versu superiori legas *congressum*, constructio erit, *Coegit virum, congressum cominus, dare ex ipsa acie terga ferrata*. Non assequor quem sensum reddat *virum* seu *virorum* ad marginem Gisellini, et in aliis edd.

744. Gis. 2 ed., *et mea virtus*. Melius in 1 ed. cum scriptis et aliis edd., *et mera virtus*. De hac voce *mera* iterum loqui nihil est necesse.

747. Rat., Alex., Urb. alique, *juvit amœna*, et glossa Alex. scilicet *illum*. Ald., Weitz. *vicit*, nempe Annibalem. Melius *juvit*, quod tenuit Heinsius, quamvis codicum discrepantiam non adverterit. Fabius hic est Cunctator ille celeberrimus, *Unus qui nobis cunctando restituit rem*.

749. Gifanium *legere promeritis* non semel monuit et ita quidem reperitur in Alex. et Urb.

750. Vat. A, *statui*; lege *statuis*.

751. Vat. A, *nil tale decet*.

752. Heinsius ait in scriptis esse *eripit*, non *eruit*. Nescio quis *eruit* ediderit.

753. Vat. A a prima manu *defluit usus*.

756. Ald., Gis., *secuto*, cum Alex., Urb., et aliis. Id tenuit Heinsius, sed nihil ex mss. monuit. Weitzius cum suis, Rat., *secutum*. Melius est *secuto*.

759. Vat. A, *rhetoris oris*. Alex., *ore*. Alii melius *rhetoris, oro*. Mariettus hinc arguit Symmachii novam hanc fuisse legationem ad Honorium, ob quam ut responderet, hos libros ad Honorium scripsit Prudentius.

- Ingenii telis, et fandi viribus audet
 Ileu! nostram tentare fidem: nec te videt, ac
 [me
 Devotos, Augusto, Deo: cui sordida templa
 Clausimus, et madidas sanie dejecimus aras.
 765 Unus nostra regat, servetque palatia Christus,

GLOSSÆ VETERES.

769. Non admittenda, non recipienda, I.
 770. Ab haruspice, ab Apolline, a magis, I.

771. Patria, Roma, I.

COMMENTARIUS.

765. Palatia dicta sunt domus superbæ et amp.æ, quales in monte Romæ Palatino primum structæ sunt. Ipse mons Palatium quoque vocatum est. Censeo Prudentium alludere ad templum Romæ deæ, de quo egi ad vers. 219 lib. I, quod in monte Palatino fuisse ex Claudiano colligitur. De eodem templo accipio verba mox legenda, *Mea serviat aula*: nam aulam pro templo sumi fusius alibi ostendi. Nihil tamen prohibet quominus de tota Roma ejusque ædibus intelligatur.

768. Rat., Gis., sic effata. Concinnius est *effata* cum aliis.

771. Aldus male distinguit a patria patriæ, nam Oxon., patriæ sua gloria. Prudentius Symmachum legatum a patria missum negat, quia plerique nobiles Romani jam ad fidem conversi erant cum ipse Symmacho respondebat, et quia etiam olim, cum Symmachus relationem suam Valentiniano secundo obtulit, multi Christiani senatores dissentiebant. Alioquin exploratum est ex ejus Relatione et ex Ambrosii Responsionibus, revera Symmachum hujusmodi legationibus pro restituenda ara Victoriæ functum fuisse, a senatu missum. Quo loco quaerendum et expendendum a nobis est an inscriptio quædam vetus quæ circumfertur, ad eum pertineat: nam Weitzius et Chamillardus, qui eam proferunt atque huic Symmacho attribuunt, nullam rationem dubitandi adverterunt, quamvis jam olim Juretus contenderit ad Symmachum hunc epistolographum inscriptionem hanc non spectare. Profecto de patre Symmachi epistolographi plerique accipiunt verba Ammiani lib. xxvii: *Multo tamen antequam hoc contingeret, Symmachus Aproniano successit (in Urbis præfecturâ) inter præcipua nominandus exempla doctrinarum atque modestiæ, quo instante Urbs sacratissima otio copiosaque abundanti us solito fruebatur, et ambitioso ponte exultat, atque firmissimo, quem condidit ipse, et magna civium lætitiâ dedicavit, ingratorum, ut res docuit apertissima: qui consumptis aliquot annis domum ejus in transtiberino tractu pulcherrimam incendunt.* Inscripção vero hæc est:

PHOSPHORII

L. AVR... AVIANO. SYMMACHO. V. C. PRAEFECTO. VRBI. CONSULI. PROPRAEFECTIS PRAETORIO. IN. VRBE. ROMA. FINITIMISQUE PROVINCIIS. PRAEFECTO. ANNONAE. VRBI. ROMAE. PONTIFICI. MAIORI. QVINDE CEMVIRO. S. F. MYLTIS. LEGATIONIBVS PRO. AMPLISSIMI. ORDINIS. DESIDERIIS APVD. DIVOS. PRINCIPES. FVNCTO. QVI PRIMVS. IN. SENATV. SENTENTIAM. ROGA RI. SOLITVS. AVCTORITATE. PRVDENTIA. ATQ. ELOQVENTIA. PRO. DIGNITATE. TANTI. ORDINIS. MAGNITVDINEM. LOCI. EIVS. IMPLEVERIT. AVRO. INLYSTREM. STATVAM. QVAM A. DOMINIS. AVGVSTISQ. NOSTRIS. SENATVS AMPLISSIMVS. DECRETIS. FREQVENTIB. IN PETRABIT. IDEM. TRIVMFATORES. PRINCIPES NOSTRI. CONSTITVI. ADPOSITA. ORATIONE. IVS SERVNT. QVAE. MERITORVM. EIVS. ORDINEM AC SERIEM. CONTINERET. QVORVM. PERENNE

- Ne quis Romuleas dæmon jam noverit arces:
 Sed soli pacis domino mea serviat aula.
 Sic affata pios Roma exoravit alumnos,
 Spernere legatum, non admittenda petentem:
 770 Legatum Jovis ex adytis ab haruspice missum,
 At non a Patria: patriæ nam gloria Christus.

IVDICIVM. TANTO. MVNERI. HOC. QVOQVE. AD DIDIT. VT. ALTERAM. STATVAM. PARI. SPLEN DORE. ETIAM. APVD. CONSTANTINOPOLIM COLLOCARET

Hanc inscriptionem, cum conferre vellem, non reperi. Eam refert Gruterus pag. cccclxx. num. 3, ex Smetio et Boissardo. In ea describenda Smetium potius secutus sum, qui testatur a se visam in basi sub Capitolio, sed certum locum non designat. Boissardus, 5 part. Antiq. monum., pag. 53, apud Franciscum Lisca exstare inscriptionem affirmat. A dextro latere basis legebatur:

DEDICATA. III. KAL. MAIAS

D. N. GRATIANO. IIII ET MEROBAVDE COS

Gratianus et Merobaudes consules fuerunt anno 377. Hinc ratio Jureti petitur, quia Symmachus auctor epistolarum consulatum non gessit ante annum 391, et præterea Symmachus, qui ea inscriptione laudatur, Lucius dicitur, Symmachus vero epistolographus Quinti prænomen in vet. codd. et apud Macrobius et Sidonium habet. Cæterum cum omnia inscriptionis elogia optime in Symmachum epistolographum cadant, cum nullus alius tunc floruerit Symmachus quem tantam nominis celebritatem habuisse constet, cum in fastis consularibus Lucii prænomen Symmacho epistolographo attribuatur, valde probabile judico huic eidem Symmacho inscriptionem convenire. Prænomen Quinti fortasse illi in codd. hæsit, quia filius ejus Quintus epistolas post obitum patris edidit. Neque satis liquet an patrem an filium Macrobius nominet. Quod si titulus consulis in inscriptione expressus de consulatu ordinario intelligendus est, nullus in fastis consularibus apparet Symmachus cui statua adjudicari possit, nisi forte Symmachus ille qui cum Gallicano consul fuit anno 330 hoc est 47 annis antequam statua dedicaretur. Quid autem prohibet quominus Symmachus epistolographus consul suffectus fuerit ante annum 377? Imo vestigia ejus dignitatis non obscura deprehendo in epist. I, lib. I, ubi de se ait: *Hos inter juvenile decus, sed honore senili Bis seno celsus, Symmache, fasce cluis.* Juretus id intelligit de consulatu ordinario Symmachi anno 391 atque inde arguit Symmachum juvenem consulatum renuntiatum. At parum congruit ratio temporum. C. impertum est Symmachum jam anno 382 fuisse senatus legatum ad Gratianum pro repetenda ara Victoriæ. Præterea cum Symmachus præfecturam Urbis accepit, ita gratias Valentiniano juniore egit epist. 15, lib. x: *Quieto mihi, et jam pridem a desiderii honorum remoto præfecturam, multis cupitam, sponte tribuistis;* et Theodosio epist. seq.: *Me dudum proconsularem virum, cedentem jam diu potentium moribus, ante capere magistratum quam exspectare voluistis.* Minime ergo consentaneum est dicere hunc Symmachum adhuc anno 391 juvenem fuisse. Qui etiam hunc ipsum a Marcellino verbis quæ supra ascripsi laudatum fuisse suspicor. Majorem difficultatem creat alia inscripção, quam proferam et expendam ad vers. 909, ubi de pontificatu Symmachi disseram.

- 831 Persistit tamen affirmans, iter esse viandi A
 832 Multifidum, variumque, Deus cum quæ-
 [ritur unus.
 Hinc alios, ast inde alios properare seorsum,
 775 Quemque per anfractus proprios : sed compita
 [eodem
 833 Fine coarctari, simul et concurrere in
 [unum.
 Quin etiam cælum, atque solum, ventos, mare,
 [nubes
 Omnibus in commune dari, vel qui colimus te,
 Christe, vel ota litant sculptis qui tabida saxis.
 780 Non nego communem cunctis viventibus usum
 Aeris, astrorum, pelagi, telluris, et imbris.
 Ino etiam injustus pariter, justusque sub uno
 Axe habitant : unas capit impius, et pius auras : B
 Castus, et incestus : meretrix, et nupta : nec
 [alter
 783 Ore sacerdotis, quam mirmillonis anhelat
 Spiritus, aërio vitam qui temperat haustu.
 Nubes verna pluit zephyro impellente : sed æque
 Furis, et innocui fecundat rura coloni.
 Gurgitis æstivi sic pura fluente viator,
 790 Ut latro fessus, adit : sic piratis mare servit,

GLOSSÆ VETERES.

772. Viandi. *ad veritatem*, I.
 775. Compita, *competum dicitur, ubi multæ viæ com-
 petuntur, id est junguntur.* — Eodem, uno, I.
 779. Litant, *sacrificant*, I.
 780. Cunctis, *esse*, I.
 783. Axe, *cælo*, I.
 784. Incestus, *pollutus*, I.
 785. Ore, *de ore* — Mirmillonis, *scurræ*. Mirmillo
 gladiator fuit, et ponitur pro omni homicida, I.

- Ut mercatori : nec fluctus secius hosti
 834 Obsequitur, quam cum licitæ fert transtra
 [carinæ.
 Ergo capax utriusque rei natyra creandis
 Se præbet populis, nec habet discernere dispar
 795 Viventium meritum, quos tantum pascere iussa
 [est.
 Servit enim mundus, non iudicat : hæc sibi
 [summus
 Naturæ dominus præscripta in tempora servat.
 Nunc adsunt homini data munera legibus
 [iisdem,
 Queis concessa semel : fons liquitur, amnis
 [inundat,
 800 Velivolum ratibus mare finditur, influit imber,
 Aura volat tenuis, vegetatur mobilis aer,
 Et res naturæ sit publica, promptaque cunctis,
 Dum servant elementa suum famulantia cur-
 [sum.
 Sic probus, atque reus capitalis criminis iisdem
 805 Sideribus, facilisque poli bonitate fruuntur.
 Vivere commune est : sed non commune mereri,
 Venique Romanus, Dacia, Sarmata, Vandalus,
 [Hunnos,
 Gætulus, Garamans, Alamannus, Saxo, Galaulas,

COMMENTARIUS.

772 et 773. Vat. A, *esse vocandi*, minus bene. Videtur Prudentius agnoscere Symmachum unum Deum fateri. Non tamen ita est : nam argumentum Symmachi in eo versatur, quod multæ sunt viæ quærendi Divinitatem; nam æque eam quærunt qui unum ac qui plures Deos astruunt. Vide vers. 879.

774. Ald., Alex., Urb., Weitz., *seorsum*. Heins., Gis., Rat., *seorsim*.

775. Alex., Rat., *anfractus*. Alii, *anfractus*. Vat. A, Rat., Widm. scribunt *competa*. Weitzius, qui Aldum allegat pro *competa*, non viderat hujus correctionem *compita*. Vide comment. ad vers. 7 præf. 2 Apoth., ubi plura dixi de orthographia vocis *compitum*.

779. Huic versui verba Symmachi subjiciuntur : *Æquum est, quidquid omnes colunt, unum putari. Eadem spectamus astra : commune cælum est : idem nos mundus involvit. Quid interest, qua quisque prudentia verum requirat? Uno itinere non potest perveniri ad tam grande secretum.*

780. Ald., *commune cunctis viventibus ipsum*, perperam. In Torn. etiam erat *ipsum*, quod Latinius correxit.

786. Egm., Vat. A, *hausto*. Alex., *austu*; supra, *haustu*, quod verum est.

787. Nubis Vat. A, more antiquo.

789. *Æstiva* sunt loca umbrosa in quibus per æstatem pecora vitant calorem solis, ex Servio ad III Georg., ubi addit ex Statio, *Et umbrosi patuere æstiva lycæi*. Prudentius gurgitem æstivum dicit non tam quod umbrosus esse possit, quam quia per æstatem ejus aqua vitatur calor.

790. Vat. A, *mare servet*; melius alii *servit*. Rat. a prima manu, *servat*; supra, *servit*. Seneca lib. IV de Benef., cap. 26, *Si deos imitaris, da et ingratum beneficia. Sceleratis sol oritur, et piratis patent maria.*

791. In Vat. A desiderantur hæc verba, *nec fluctus secius hosti*. Egm., mendose, *sedius*, pro *secius*.

792. Ald., Tornæs., Galland., Gis. in textu, *dominæ*. Rat., Weitz., Widm., Palat., Heinsiani et recentiores, *licitæ*.

800. Heinsius mallet *impluit imber*.

804. Arnobius lib. IV, *Fervorem genitalem solis Deus, noctis et tempora, ventos, pluvias, fruges cunctis subministrat æqualiter, bonis, malis, injustis, servis, pauperibus, divitibus*. Matth. V, 45 : *Ut sitis filii Patris vestri, qui solem suum oriri facit super bonos et malos, et pluit super justos et injustos.*

807. Urb., Widm., Rat., *Dana*; Vat. A, *Deda*; Ald., Heins., Weitz., Egm., Alex., *Daha*; Gis., *Daa*; Fabr., *Dea*. Rat. scribit *Wandalus*, Fabr. *Vandalus*, alii *Vandalus*. Alex., unus, emenda *Hunnos*.

88. Heinsiani scripti et alii, *Garamans*, et *Alamannus*; Heinsius tamen edidit *Garamas*, *Alamannus*. Glossa inepte Garamantas populos Siciliæ dicit, ut Galaulas populos in Oriente. Nonnulli scribunt *Ale-
mannus*. Rat., Thuan., *Galaula*; fortasse *Galaulas*. Orosius lib. I, cap. 2, in Africa descriptione : *A meridie gentes Autolum* (al. *Autolum*) *quas nunc Gaulales* (sic) *vocant, usque ad oceanum Hesperium continentes*. Hic est terminus universæ Africae. Autoles sive Autoles a Lucano lib. IV vocantur *Autoles*, et sunt populi Numidis ac Getulis finitimi. Grangæus ait se apud geographos non legisse quis ille sit, *populus*, et

- Justitiamque litant, et templum pectoris ornant. A 855 Et tot sunt ejus divortia, quot templorum
Secretum sed grande nequit rationis opertæ
Quæri aliter, quam si sparsis via multiplicetur
Tramitibus, et centenos terat orbita calles,
845 Quæsitura Deum variata indage latentem.
Longe aliud verum est: nani multa ambago
[viarum
Anfractus dubios habet, et perplexius errat:
Sola errore caret simplex via, nescia flecti
In diverticulum, bivialis nec pluribus anceps.
850 Non tamen inficior, duplex occurrere nobis
Semper iter, geminis mortalia partibus ire,
838 Cum dubitant, quonam ferat ignorantia
[gressum.
Altera multifida est: at simplex altera, et una.
Una Deum sequitur, divos colit altera plures, B

GLOSSÆ VETERES.

842. Nequit, non valet, I.
843. Sparsis, divisis, I.
845. Indage, investigatione. Utrumque facti: indago
indaginis, et indago indagis; indagatio, I.
846. Longe, valde, pro verius est quam tu dicis, I.
847. Anfractus, circuitus, I.
850. Inficior, nego, infiteus, negator rationis
meæ, I.
851. Geminis, in bonum et malum, I.
852. Dubitant, ipsi mali, I.
857. Thyrsigeri, thyrsum gerentis. — Rapit, via. —

COMMENTARIUS.

dominum sunt a recenti manu, prioribus erasis, reli-
quæ eadem manu veteris librarii.

841. Argumentum Symmachi.
844. Vat. A, mendose, obita calles. Gis., Fabr.,
tramitibus si centenos. Heinsius in notis, tramitibus si
centenis eorrexerit e suis potioribus per tramitibus et cen-
tenis: puto excidisse mendum, ac legi in ejus notis
debere TRAMITIBUS SI CENTENOS, tramitibus et centenos.
Ita enim edidit tramitibus et centenos, quod habent
alii edd., et mss. cum Jureti codice.
845. Rat., latenter; alii, latentem.
846. Heins., Cham. male, multa ambage. Hoc ip-
sum Prudentii argumentum adversus eos hæreticos
promoveri potest qui salutem æternam in qualibet
secta esse factant: quod egregie, his laudatis versibus,
præstitit Joannes Hessels de Officio pii et Chris-
tianæ pacis vere amanti viri, exurgente aut vigente
hæresi, cap. 34.

847. Rat., anfractus; supra, anfractus.
848. Ex Proverb. x, 9: Qui ambulat simpliciter,
ambulat confidenter.

849. Potiores Heinsiani, in diverticulum: quo re-
spicit Alex. indeverticulum.

850. Egm., Widm. ad oram, infiteus: ex quo su-
spicatur Weitzius infiteor.

851. Lactantius lib. vi, cap. 3: Omnis ergo hæc de
duabus viis disputatio ad frugalitatem ac luxuriam spec-
tat. Dicunt enim humanæ vitæ cursum Y literæ esse
similem, quod unusquisque hominum, cum primum
adolescentiæ limen attigerit et in eum locum venerit,
partes ubi se via findit in ambas, hæreat nutatundus,
ac nesciat in quam se partem potius inclinet. De hoc
bivio virtutis et vitii vide comment. ad vers. 789
Hæmartigeniæ.

853. Rat., multifidi; supra recte, multifida. Weitz-
ius cum suis, Gis. ad oram, et Heinsius cum altero
Roti., altera et unum Una Deum quod concinnius vi-
detur Heinsio quam altera et una, quod exstat in
plerisque aliis. Mihi magis placet et una, ut versu
seq. iterum occurrit una, quæ eadem simplex est.

854. Hinc liquet, plures deos a Symmacho affir-
mari, non unum, cui plures virtutes obediant.

855. Et tot sunt ejus divortia, quot templorum
Signa, quot aeriis volitant phantasmata mon-
[stris.

Aut hos thyrsigeri rapit ad Dionysia Bacchi,
Illicit aut alios ad Saturnalia festa,
Aut docet, occultus quæ sacra Diespiter infans
860 Inter tinnitus solvi sibi poscat ahenos.

Jamque lupercales ferulæ, nudique potuntur
Discursus juvenum. Megalesius hinc spada, diris
Incensus furiis, cæca ad responsa vocatur.
Sunt, qui quadrivis brevioribus ire parati

863 839 Vilia Niliacis venerantur oluscula in hor-
[tis:

Porrur, et cepe deos imponere nubibus ausi,
Alliaque, et Serapin cœli super astra locare.
Isis enim, et Serapis, et grandi simia cauda.

Dionysia, ad servitia, sacrificia, vel festa; nam Dio-
nysius est Bacchus, I.

858. Illicit, seducit. — Saturnalia, Saturni, I.

859. Diespiter, Juppiter ideo vocabatur, quia dis-
cum pater apud eos credebatur; pater dei, I.

861. Lupercales, festa Panis, quæ ita celebrabantur,
ut nudi per plateas cucurrissent homines, I.

862. Megalesius, sacerdos Opis a Megala civitate, in
qua colebatur Berecynthia, I.

863. Cæca, occulta, I.

868. Isis, quæ et Inachi filia. — Serapis, deus

860. Rat., tinnitus; non bene. Minucius, Coryban-
tum cymbalis, ne pater audiat vagitus, tinnitus editur.
Ovidius iv Fast., Ardua jam dudum resonat tinnitibus
Ide, Tutus ut infanti vagiat ore puer. Scilicet Coryban-
tes pulsabant æribus æra, ut ait Lucretius.

861. Hæ ferulæ lupercorum erant hircinæ pelles,
C quarum ictus catomus dicebatur, ut colligi videtur ex
Juvenalis Scholiaste ad vers. 142, sat. 2, Nec pro-
dest agili palmas præbere lupercis. Lupercorum iterum
mentio recurrit in Laurentio vers. 518, et Romano
vers 162. De voce catomus vide comment. ad vers.
697 in Romano.

862. Rat., magalesius; alii, megalesius. Nota hy-
pallagen discursus nudi pro discursus nudorum ju-
venum.

863. Oracula responsa dicebantur, ut responsa si-
byllæ, responsa deorum.

865. Rat. scribit holuscula. Juvenalis sat. 15, O
sanctas gentes, quibus hæc nascuntur in hortis Numina.
Ibidem Juvenalis plura de ridicula superstitio-
ne Ægyptiorum, ut Porrur, et cepe nefas violare, et
frangere morsu.

867. Vat. A et potiores Heinsiani, Serapen, non
Serapin. Rat. etiam Serapen, quantum poterat vesti-
giis veteris scripturæ conjici: nam corrector ineptus
abrasit, et sic versum concinnavit, Alliaque, et cœli
super astra locare Serapin, et post hunc versum,
abrasit etiam prioribus, Et pastam colubris Ibin: re-
deunt sed eodem. Deinde in margine, Ista, Serapis
enim, et prægrandi simia cauda. Omnino voluit se-
cundam in Serapis produci. Intellige versum in margini
additum connecti versui præcedenti hoc sensu, redeunt
sed eodem ista. Martialis quidem secundam in Serapis
produxit, eamdem tamen corripuit Martianus Capella
lib. II, Te Serapim Nilus, Memphis veneratur Osirim.
In nominibus propriis, præsertim barbaris, permixta
est hæc licentia poetis, ut ea quolibet intervallo ef-
ferant. Advertendum Serapin fuisse maritum Isidis,
et hoc innuit glossa, ubi fortasse post maritus nomen
Isidis intercidit.

868. Vat. A corrupte, et grandissima cauda. Juve-
nalis loc. cit., Effigies sacri nitet aureæ cercopitheci,

900 Ite procul, gentes : consortia nulla viarum
Sunt vobis cum plebe Dei : discedite longe,
Et vestrum penetrare chaos, quo vos vocat ille
Prævius infernæ perplexa per avia noctis.

842 At nobis, vitæ Dominum quærentibus,

[unum
GLOSSÆ VETERES.

903. Perplexa, *difficilia*, Iso.

903. Rat., *prævius infelix*.

904. Rursus multitudinem deorum ab ethnicis asserant indicat.

905. Rat., *lux est iter* : non patitur metrum.

906. Jureti codex, *spem sequimur, gradimurque fides*. Sed non tam recte ut videtur, ait Juretus. Imo *gradimurque fides* non recte dici puto. *Spe sequimur* etiam Paulinus ad Ausonium scribens dixit. Minucius in Octavio *Securi spe futuræ felicitatis, fide præsentis ejus majestatis animamur*. Ad quem locum Elmenhorstius laudat cum pluribus alii SS. Patribus hunc versum Prudentii, et legit *Spem sequimur, gradimurque fide*.

908. Post hunc versum hæc solent apponi verba orationis Symmachii : *Quanto commodo ærarii vestri Vestalium virginum prærogativa detracta est? Sub largissimis imperatoribus denegatur, quod parcissimi præstiterunt. Honor solus est in illo velut stipendio castitatis. Ut vitæ earum capiti decus faciunt : ita insigne ducitur sacerdotii vacare muneribus. Nemo me putet tueri solam causam religionum. Ex hujusmodi facinoribus orta sunt cuncta Romani generis incommoda. Honoraverat lex parentum vestales virgines, ac ministros deorum victu modico, justisque privilegiis. Stetit numeris hujus integritas usque ad degeneres trapezitas, qui ad mercedem vilium hajulorum sacræ castitatis alimenta verterunt. Secuta est hoc sancta publica, et spem provinciarum omnium messis ægra decepit. Non sunt hæc vitia terarum. Nihil imputemus austris. Nec rubigo segetibus obsuit, nec avena fruges necavit. Sacrilegio annus exaruit. Necesse enim fuit perire omnibus, quod religionibus negabatur. Quid tale provinciam pertulerunt, cum religionum ministros honor publicus pasceret? (Commendabat enim terrarum proventus victus antistitum, et remedium magis quam largitus erat. An dubium est, pro copia omnium datum, quod nunc inopia omnium vindicavit?) Heinsius legit *sacri ærarii*. Aldus edidit *prærogativa detracta est, sub largissimis*. Correxerit *detracta, sub*. Rati-b., in illud velut stipendium. Ald. et Rat., *ex ejusmodi facinoribus orta sunt cuncta humani generis*. Aldus, *privilegiis stetit, sine puncto*. Idem, *trapezetas*. Idem, *salimenta, male, pro alimenta*. Heinsius, *austris*; Rat., *astris*. Ald. edidit *imputemus austris, emendavit astris*. Rat., *fruges necavit*. Prior Rott., Egm. cum Aldo, *quid tale proavi pertulerunt*. Codices vetusti, etiam latente Heinsio, deficiunt post illa verba *publicus pasceret*. Igitur verba unciis inclusa ex Heinsio petita sunt.*

909. Vat. A, *deleta dolore*, non recte. Agros, quos vestalibus et sacerdotibus Numæ tribuerat, alii etiam privati auxerant, sub Valentiniano et Theodosio anno 383 fiscus occupavit : quo anno famæ publica secuta est. Hinc Symmachus in Relatione anni 384 sacrilegio annum exaruisse Christianis exprobrat. Ex hac ultima Symmachii querela arguitur eum pontificem fuisse, quod ex ejus etiam epistolis colligitur, ubi de vestalibus loquitur, tanquam si earum causa ad se pertineret. In inscriptione, quam retuli ad vers. 771 et huic Symmacho convenire posse censeo, L. Aur. Avianus Symmachus *pontifex major* dicitur. In hortis Cælimontanis Casaliorum prope S. Stephanum Rotundum, ut vocant, exstant duo lapides a Q. Fab. Memmio Symmacho dicti, quorum inscriptiones juvat præferre. Exstat autem prima a manu dextra le-

A 905 Lux iter est, et clara dies, et gratia simplex.
Spe sequimur, gradimurque fide, fruimurque

[futaris :

Ad quæ non veniunt præsentis gaudia vitæ,
Nec currunt pariter capta, et capienda voluptas.

Ultima legati defleta dolore querela est,

909. Ultima, *in novissimo*, I.

COMMENTARIUS.

I.

EVSEBII

Q. AVR. SYMMACHO. VC.
QVAEST. PRAET. PONTIFICI
MAIORI . CORRECTORI
LUCANIAE ET BRITTIORVM
COMITI ORDINIS TERTII
PROCONS. AFRICAE. PRAEF.
VRB. CÖS. ORDINARIUM
ORATORI . DISERTISSIMO
Q. FAB. MEM. SYMMACHVS
VC . PATRI OPTIMO

I I.

VIRIO NICHOMACHO FLAVIANO VC
QVAEST PRAET. PONTIF. MAIORI
CONSVLARI . SICILIAE
VICARIO . AFRICAE
QVAESTORI. INTRA PALATIVM
PRAEF. PRAET. ITERVM. CÖS. ORD
HISTORICO . DISERTISSIMO
Q. FAB. MEMMIVS. SYMMACHVS. VC
PROSOCERO . OPTIMO.

Utramque hanc inscriptionem protulit Corsinius de præfect. Urbis, primam ex Sponio, alteram ex Reinesio. Eas ad archetypum emendavi. Q. Fabius Memmius Symmachus filius creditur esse Symmachii epistolographi, adeoque ejus pater Q. Aur. Symmachus is ipse est, quem oppugnat Prudentius. Igitur diversus videtur fuisse L. Aur. Avianus Symmachus, de quo ad vers. 771, si fideliter descriptum est elogium ibi exhibitum ex marmore. Sirmundus in præfat. notarum ad Sidonium et in nota ad primam epistolam observat, post reipublicæ casum magnam fuisse in nominibus et prænominibus varietatem, et sæpe unum eundem hominem quinque nominibus fuisse appellatum. In veteribus inscriptionibus non raro hæc duo nomina conjunguntur, *Lucius Quintus*, aut *Quintus Lucius*. Itaque adhuc dubitandi locus est an idem Symmachus in utraque inscriptione laudetur, qui scilicet vocatus fuerit Q. Luc. Aur. Avianus Symmachus. Corsinius ex cod. Theod. colligit Q. Aur. Symmachum anno 368 fuisse Lucanæ et Bruttiorum correctorem. anno 370 sive 373 proconsulem Africae. Secunda inscriptio, hoc loco a nobis allata, ad nos etiam aliquatenus pertinet, non solum quia monumentum a Memmio Symmacho positum est, cujus prosocer erat Nicomachus, sed quia is ipse Nicomachus pro idolorum cultu reparando vehementissime laboravit, eaque de causa auctor fuit Engenio, ut tyrannidem arriperet. Nicephorus lib. xii, cap. 30, vocat eum virum in disciplinis præclarum : inscriptio eundem appellat consularem Siciliae, historicum disertissimum. Non ergo dubium est, quin ad hunc Nicomachum referendæ sint subscriptiones, quæ in multis codd. mss. Titi Livii apparent, quarum plures e membranæ Vaticanæ cl. Giovenazzi us colligit, mihi exhibuit. Sed duo sunt Nicomachi, alter Nicomachus Dexter, qui codicem Titi Livii emendavit ad exemplum Clementiani parentis sui, alter Nicomachus Flavianus, cujus est hæc subscriptio in fine lib. vii cod. Vat. signato num. 1340: *Emendavi Nicomachus Flavianus Titi Livii ter præfect. urbis apud Hennam ab urbe condita Victorianæ VC emendabam dominis Symmachis. explicit liber scripti-*

- 910 **843** Palladii quod farra focis, vel quod stipis A
[ipsis
844 Virginibus, castisque choris alimenta ne-
[gentur:
Vestales solitis fraudentur sumptibus ignes.
Hinc ait et steriles frugescere rarius agros,
845 Et tristem sævire famem, totumque per
[orbem
15 Mortales pallere inopes, ac panis egenos.

GLOSSÆ VETERES.

910. Palladii, *sacrificiis Minervæ*, 1.
913. Ait, *legatus*. — Rarius, minus, 1.
917. Triptolemi, *inventor frugum*. — Cereris, *dea*
umenti, 1.
918. Penu, *stipem*, 1.

920. Pharios, *Ægyptios*, ..
921. Stagnare, *irrigare*. — Canopi, *oppidum Ægypti*, 1.
922. Affert, *nuntiat*, 1.
923. Memphiim, *Ægyptum, civitatem Ægypti*, 1.

COMMENTARIUS.

ms. Hujusmodi subscriptiones a Sirmondo in notis d Sidonium, a Petro Burmanno juniore in not. ad critic. Valesii aliisque doctissimis hominibus ita xantur, ut emendatio ab Urbe condita intelligatur facta; neque ipsi distinctionem notant, aut aliis notandam exponunt. Ita enim fere scribunt: *Emendavi Nicomachus Flavianus ab Urbe condita. Victorianus VC emendabam dominis Symmachis*. At correctores illi anti qui inter lineas codicis suam subscriptionem inserebant; exscriptores vero posteriores omnia verba a se reperta uno ductu continuabant, ut a nobis in ea subscriptione factum est, quæ tamen ita legi distinguique debet: *Titi Livii ab Urbe condita explicit liber septimus*. Tum quasi supra, et inter lineas: *Emendavi Nicomachus Flavianus ter præfect.*

Urbs apud Hennam. Victorianus VC emendabam dominis Symmachis. Intelligitur autem iterum præfectus, nam ter mendosus est pro *iter*. aut *iterum*. Henna civitas Siciliæ erat, ubi Nicomachus consularis fuit. Præfectura urbana Nicomachi subscriptionibus indicatis codicum Titi Livii a Corsinio potuisset illustrari.

910 et 911. Ald., vetusti codices Heinsiani, *stipis*, cum Alex., Urb., Rat. et aliis. Weitz. cum Widm., *stipes*. Utrouque modo d. ci. potest in recto casu more veteri. *Stips* usus recentior poscit. In versu vero mox sequenti Rat., Vat. A. Jureti codex, Weitz, Widm., Egm., Pal., Heinsiani veteres codd., Gis. ad oram, Alex., Urb., *castisque choris*. Ald., Gis. et alii vulg., *castisque toris*, quod non displicet. Gifanius tamen verbo *Vestis* ex suo vet. lib. præferendum ait *choris*.

913. Alex., Jureti codex, Ald., Egm., Fabr., Heinsiani, excepto altero Rott., *rarius agros*. Rat., Urb., Weitz., Gis., *parcius agros*. *Frugescere* Tertullianus etiam divit. De verbis in *escere* vide Hispaniolum in Apolog., ubi ait Furium Antiatem hujusmodi vocabulis delectatum, ut *lapidescere, serescere, diescere, noctescere, caulescere, virescere* (pro *vires assumere*) *opulescere, lutescere*.

914. Ald., Alex., Urb., Rat., Jureti codex, omnes Heinsiani, *sævire famem*. Gis. et alii Vulg., male, *ternire famem*.

917. Aldus omiserat hunc versum, et ita eum in emendatis adjecit *invidiosa famas, qua Triptolemi, Cererisque*. Cæteri, *fames, quam Triptolemi*; nonnulli scribunt *famis*. Vat. A. contra metrum, *Triptolemiq, Cererisque*. Triptolemus a Virgilio lib. 1 Georg. dicitur *Uncique puer monstrator aratri*. A Cerere fruges *scere* didicit.

918. Thuan. *penu pro penu*.

919. De fame quæ anno 383 contigerit mentio occurrit apud Ammianum, cujus verba ascripsi ad vers. 510 P. psychomachicæ et apud S. Ambrosium lib. III Officior., cap. 7. De hac enim fame loqui videtur: *Quanto hoc ætilius quam illud, quod proximo Romæ factum est, ejectos esse urbe amplissimam, qui jam plurimum illic octalem transegerant? ... et certe arriuerat*

Quæ tanta exstiterit præsentii tempore, tanque Invidiosa famas, quam Triptolemi, Cererisque Moverit ira penu pro virginis ulciscendo, Non memini: nec tale aliquid vel fama susurrat.

- 920 **846** Audio, per Pharios Nilam discurrere [campos
More suo, viridisque sata stagnare Canopi.
Aut veniat, sicco qui flumine nuntius affert
Jejunam squalere siti sub pulvere Memphiim,

B anni fecunditas, investitio Urbs sola egebat frumento, etc. Symmachus lib. II, epist. 7 ad Flavianum fratrem: *Dii facite gratiam neglectorum sacrorum. Miseram famem pellite*. Cur igitur Prudentius negat hujusmodi famem? Responderi potest Prudentium disertis verbis loqui de tempore quo scribebat, *præsenti tempore*. At cum Symmachi oratio anno 384 exhibita fuerit, quid juvat respondere non esse famem, cum scribebat Prudentius, si vere fuerit, cum Symmachus fuisse affirmat? Aliqui aiunt, Prudentium oblitum fuisse quod jam plures anni ab illa fame effluxissent: addi potest quod probabiliter Prudentius ab Urbe tempore famis longe aberat, adeoque non est mirum si nihil resciverit. Profecto S. Ambrosius, qui famem anno 383 fuisse fatetur, addit in Respon- sione: *Et tamen etiam superiore anno pleraque novimus provincias redundasse fructibus. De Gallis quid loquar solito ditioribus? Præterea existimo, orationem eandem Symmachi, quam anno 384 Valentiniano obtulit, vel a Symmacho, vel ab aliis ejus amicis paganis Honorio traditam fuisse, ut eam legeret. Multa enim quæ Prudentius affert hujusmodi novum aliquem gentiliū conatum suadent, et cum Prudentius veterem orationem refellit, puto eandem a gentilibus avide retentam, denuo fuisse in vulgus emissam et imperatori oblatam. Itaque Prudentius recte ex his quæ suo tempore fieri videbat, argumenta Symmachi convellit. Symmachus ipse inania hæc argumenta fuisse aliquando fassus est: ita enim interpretor ejus epistolam 82 ad Rufinum lib. III: *Tantum de ripa Tiberis (nam per fines meos fluvius elabi:ur) onusta specio navigia, non jam sollicitus, ut ante, de fame civium. Ex inopia namque publicus metus versus est in gaudium, postquam venerabilis pater patriæ Macedonicis commensalibus Africæ damna pensavit: quem nunc omnes ut auctorem generis humani deum diligunt. Nihil enim paus est austris contumacibus adversus Romam licere*. In relatione ait, *Nihil austris imputemus*.*

920. Widm., *varios*, supra, *Pharios*, sive, ut nonnulli scribunt, *Farios*.

922. Giselinus invenerat *aut veniat sicco*, ex conjectura correxit *haud venit a sicco*, quod postea vidit a codice Buslidiano probatum. Id amplexus est Heinsius, nihil peculiare ex suis animadvertens; et Heinsium secuti sunt recentiores. Weitzius cum Egm., Widm., Gifanio, legerat *aut veniat sicco*. Quod autem Weitzius Aldum pro se allegat, fallitur: nam Aldus ediderat quidem *aut veniat*, sed emendavit *haud veniat*, quod Fabricium non fugit. Certe is edidit *haud veniat sicco*. Nihilominus teneo lectionem Weitzii, quam confirmant Rat., Vat. A., Alex., Urb., et explicat Gifanius verbo *Vestis*. Legendum sine controversia ex vet. lib. ait *aut veniat sicco*, etc. Scilicet, si falsa commemoro, prodeat aliquis qui dicat, sicco jam Nilo Ægyptum fame perire.

923. Rat., Weitz. cum suis, *sitis*, Ald., Alex., Urb., Gis. et alii, *siti*.

900 Ite procul, gentes : consortia nulla viarum
Sunt vobis cum plebe Dei : discedite longe,
Et vestrum penetrare chaos, quo vos vocat ille
Prævius infernæ perplexa per avia noctis.

842 At nobis, vitæ Dominum quærentibus,
[unum

GLOSSÆ VETERES.

905. Perplexa, *difficilia*, Iso.

903. Rat., *prævius infelix*.

904. Rursus multitudinem deorum ab ethnicis asseram indicat.

905. Rat., *lux est iter* : non patitur metrum.

906. Jureti codex, *spem sequimur, gradimurque fides*. Sed non tam recte ut videtur, ait Juretus. Imo *gradimurque fides* non recte dici puto. *Spe sequimur* etiam Paulinus ad Ausonium scribens dixit. Minucius in Octavio Securi *spe futuræ felicitatis, fide præsentis ejus majestatis animamur*. Ad quem locum Elmenhorstius laudat cum pluribus alii SS. Patribus hunc versum Prudentii, et legit *Spem sequimur, gradimurque fide*.

908. Post hunc versum hæc solent apponi verba orationis Symmachii : *Quanto commodo ærarii vestri Vestalium virginum prærogativa detracta est? Sub largissimis imperatoribus denegatur, quod parcissimi præstitērunt. Honor solus est in illo velut stipendio castitatis. Ut vittæ earum capiti decus faciunt : ita insigne ducitur sacerdotii vacare muneribus. Nemo me putet tueri solam causam religionum. Ex hujusmodi facinoribus orta sunt cuncta Romani generis incommoda. Honoraverat lex parentum vestales virgines, ac ministros deorum victu modico, justisque privilegiis. Stetit muneris hujus integritas usque ad degeneres trapezitas, qui ad mercedem vilium bajulorum sacræ castitatis alimentum veterunt. Secuta est hoc fames publica, et spem provinciarum omnium messis cætra decepit. Non sunt hæc vitia terarum. Nihil imputemus austris. Nec rubigo segetibus obsuit, nec avena fruges necavit. Sacrilegio annus exaruit. Necesse enim fuit perire omnibus, quod religionibus negabatur. Quid tale provinciarum pertulerunt, cum religionum ministros honor publicus pasceret? (Commendabat enim terrarum proventus victus antistitum, et remedium magis quam largitas erat. An dubium est, pro copia omnium datum, quod nunc inopia omnium vindicavit?) Heinsius legit *sacri ærarii*. Aldus edidit *prærogativa detracta est, sub largissimis*. Correxerat *detracta, sub*. Rati-b., in illud velut stipendium. Ald. et Rat., *ex ejusmodi facinoribus orta sunt cuncta humani generis*. Aldus, *privilegiis stetit*, sine puncto. Hlem, *trapezetas*. Idem, *salimenta, male, pro alimenta*. Heinsius, *austris*; Rat., *austris*. Ald. edidit *imputemus austris*, emendavit *austris*. Rat., *fruges necuit*. Prior Rott., Egm. cum Aldo, *quid tale proavi pertulerunt*. Codices vetusti, etiam latente Heinsio, deficiunt post illa verba *publicus pasceret*. Igitur verba unci inclusa ex Heinsio petita sunt.*

909. Vat. A, *deleta dolore*, non recte. Agros, quos vestalibus et sacerdotibus Numæ tribuerat, alii etiam privati auxerant, sub Valentiniano et Theodosio anno 383 fiscus occupavit : quo anno fames publica secuta est. Hinc Symmachus in Relatione anni 384 sacrilegio annum exaruisse Christianis exprobrat. Ex hac ultima Symmachii querela arguitur eum pontificem fuisse, quod ex ejus etiam epistolis colligitur, ubi de vestalibus loquitur, tanquam si earum causa ad se pertineret. In inscriptione, quam retuli ad vers. 771 et huic Symmacho convenire posse censeo, L. Aur. Avianus Symmachus *pontifex major* dicitur. In hortis Cœlimontanis Casaliorum prope S. Stephanum Rotundum, ut vocant, exstant duo lapides a Q. Fab. Memmio Symmacho dicti, quorum inscriptiones juvat proferre. Exstat autem prima a manu dextra legenti, altera a sinistra

A 905 Lux iter est, et clara dies, et gratia simplex.
Spe sequimur, gradimurque fide, fruimurque

[futuris :

Ad quæ non veniunt præsentis gaudia vitæ,
Nec currunt pariter capta, et capienda voluptas.
Ultima legati defleta dolore querela est,

909. Ultima, *in novissimo*, I.

COMMENTARIUS.

I.

EVSEBII

Q. AVR. SYMMACHO. VC.
QVAEST. PRAET. PONTIFICI
MAIORI . CORRECTORI
LVCANIAE ET BRITTIORVM
COMITI ORDINIS TERTII
PROCONS. AFRICAE. PRAEF.
VRB. CÖS. ORDINARIO
ORATORI . DISERTISSIMO
Q. FAB. MEM. SYMMACHVS
VC . PATRI OPTIMO

I. I.

VIRIO NICHOMACHO FLAVIANO VC
QVAEST PRAET. PONTIF. MAIORI
CONSVLARI . SICILIAE
VICARIO . AFRICAE
QVAESTORI. INTRA PALATIUM
PRAEF. PRAET. ITERVM. CÖS. ORD
HISTORICO . DISERTISSIMO
Q. FAB. MEMMIVS. SYMMACHVS. VC
PROSOCERO . OPTIMO.

Utamque hanc inscriptionem protulit Corsinius de præfect. Urbis, primam ex Sponio, alteram ex Reinesio. Eas ad archetypum emendavi. Q. Fabius Memmius Symmachus filius creditur esse Symmachii epistolographi, adeoque ejus pater Q. Aur. Symmachus is ipse est, quem oppugnat Prudentius. Igitur diversus videtur fuisse L. Aur. Avianus Symmachus, de quo ad vers. 771, si fideliter descriptum est elogium ibi exhibitum ex marmore. Sirmondus in præfat. notarum ad Sidonium et in nota ad primam epistolam observat, post reipublicæ casum magnam fuisse in nominibus et prænominibus varietatem, et sæpe unum eundem hominem quinque nominibus fuisse appellatum. In veteribus inscriptionibus non raro hæc duo nomina conjunguntur, *Lucius Quintus*, aut *Quintus Lucius*. Itaque adhuc dubitandi locus est an idem Symmachus in utraque inscriptione laudetur, qui scilicet vocatus fuerit Q. Luc. Aur. Avianus Symmachus. Corsinius ex cod. Theod. colligit Q. Aur. Symmachum anno 368 fuisse Lucaniae et Bruttiorum correctorem anno 370 sive 573 proconsulem Africae. Secunda inscriptio, hoc loco a nobis allata, ad nos etiam aliquatenus pertinet, non solum quia monumentum a Memmio Symmacho positum est, cujus prosocer erat Nicomachus, sed quia is ipse Nicomachus pro idolorum cultu reparando vehementissime laboravit, eaque de causa auctor fuit Engenio, ut tyrannidem arripere. Nicephorus lib. XII, cap. 30, vocat eum virum in disciplinis præclarum : inscriptio eundem appellat consularem Siciliae, historicum disertissimum. Non ergo dubium est, quin ad hunc Nicomachum referendæ sint subscriptiones, quæ in multis codd. mss. Titi Livii apparent, quarum plures e membranis Vaticanis cl. Giovenazzo collegit, mihique exhibuit. Sed duo sunt Nicomachi, alter Nicomachus Dexter, qui codicem Titi Livii emendavit ad exemplum Clementiani parentis sui, alter Nicomachus Flavianus, cujus est hæc subscriptio in fine lib. VII cod. Vat. signato num. 1340: *Emendavi Nicomachus Flavianus Titi Livii ter præfect. urbis apud Hennam ab urbe condita Victorian VC emendabam dominis Symmachis. explicit liber septi-*

- 910 **843** Palladiis quod farra focus, vel quod stipis A
[ipsis
844 Virginibus, castisque choris alimenta ne-
[gentur:
Vestales solitis fraudentur sumptibus ignes.
Hinc ait et steriles frugescere rarius agros,
845 Et tristem sævire famem, totumque per
[orbem
- 915 Mortales pallere inopes, ac panis egenos.

- Quæ tanta exstiterit præsentī tempore, tanque
Invidiosa famēs, quam Triptolemi, Cererisque
Moverit ira penū pro virginis ulciscendo,
Non meminī: nec tale aliquid vel fama susurrat.
920 **846** Audio, per Pharios Nilam discurrere
[campos
More suo, viridisque sata stagnare Canopi.
Aut veniat, sicco qui flumine nuntius affert
Jejunam squalere siti sub pulvere Memphim,

GLOSSÆ VETERES.

910. Palladiis, sacrificiis Minervæ, I.
913. Ait, legatus. — Rarius, minus, I.
917. Triptolemi, inventor frugum. — Cereris, dea
frumenti, I.
918. Penū, stipem, I.

920. Pharios, Ægyptios, ..
921. Stagnare, irrigare. — Canopi, oppidum Ægypti, I.
922. Affert, nuntiat, I.
923. Memphim, Ægyptum, civitatem Ægypti, I.

COMMENTARIUS.

mus. Hujusmodi subscriptiones a Sirmondo in notis ad Sidonium, a Petro Burmanno juniore in not. ad Critic. Valesii aliisque doctissimis hominibus ita exarantur, ut emendatio ab Urbe condita intelligatur facta; neque ipsi distinctionem notant, aut aliis notandam exponunt. Ita enim fere scribunt: *Emendavi Nicomachus Flavianus ab Urbe condita. Victorianus VC emendabam dominis Symmachis*. At correctores illi antiqui inter lineas codicis suam subscriptionem inserebant; exscriptores vero posteriores omnia verba a se reperta uno ductu continuabant, ut a nobis in ea subscriptione factum est, quæ tamen ita legi distinguere debet: *Titi Livii ab Urbe condita explicit liber septimus*. Tum quasi supra, et inter lineas: *Emendavi Nicomachus Flavianus ter præfeci*.

Orbis apud Hennam. Victorianus VC emendabam dominis Symmachis. Intelligitur autem iterum præfectus, nam ter mendosum est pro iter. aut iterum. Henna civitas Siciliæ erat, ubi Nicomachus consularis fuit. Præfectura urbana Nicomachi subscriptionibus indicatis codicum Titi Livii a Corsinio potuisset illustrari.

910 et 911. Ald., vetusti codices Heinsiani, *stipis, cum Alex., Urb., Rat. et aliis. Weitz. cum Widm., stipis*. Utrouque modo dici potest in recto casu more veteri. *Stips* usus recentior poscit. In versu vero mox sequenti *Rat., Vat. A, Jureti codex, Weitz, Widm., Egm., Pal., Heinsiani veteres codd., Gis. ad oram, Alex., Urb., castisque choris. Ald., Gis. et alii vulg., castisque toris*, quod non displicet. Gifaninus tamen verbo *Vestris* ex suo vet. lib. præferendum ait *choris*.

913. *Alex., Jureti codex, Ald., Egm., Fabr., Heinsiani, excepto altero Rott., rarius agros. Rat., Urb., Weitz., Gis., parcius agros. Frugescere* Tertullianus etiam dixit. De verbis in *escere* vide Hispaniolum in Apolog., ubi ait Furium Antiatem hujusmodi vocabulis delectatum, ut *lapidescere, serescere, diescere, noctescere, caulescere, virescere* (pro *vires assumere*) *opulescere, lutescere*.

914. *Ald., Alex., Urb., Rat., Jureti codex, omnes Heinsiani, sævire famem. Gis. et alii Vulg., male, servire famem*.

917. Aldus omiserat hunc versum, et ita eum in emendatis adjecit *invidiosa famēs, qua Triptolemi, Cererisque*. Cæteri, *famēs, quam Triptolemi*; nonnulli scribunt *famis*. *Vat. A* contra metrum, *Treptolemique, Cererisque*. Triptolemus a Virgilio lib. I Georg. dicitur *Unctique puer monstrator aratri. A Cerere fruges scere dilicit*.

918. Thuan. *peno pro penū*.

919. De fame quæ anno 383 contigerit mentio occurrit apud Ammianum, cujus verba ascripsi ad vers. 510 Psychomachie et apud S. Ambrosium lib. III Officior., cap. 7. De hac enim fame loqui videtur: *Quanto hoc utilius quam illud, quod proxime Romæ factum est, ejectos esse urbe amplissima, qui jam pluviam illis ætatem transegerant?... et certe arriuerat*

B anni secunditas, investitio Urbs sola egebat frumento, etc. Symmachus lib. II, epist. 7 ad Flavianum fratrem: *Dii facile gratiam neglectorum sacrorum. Misertam famem pellite*. Cur igitur Prudentius negat hujusmodi famem? Responderi potest Prudentium disertis verbis loqui de tempore quo scribebat, *præsenti tempore*. At cum Symmachi oratio anno 384 exhibita fuerit, quid juvat respondere non esse famem, cum scribebat Prudentius, si vere fuerit, cum Symmachus fuisse affirmat? Aliqui aiunt, Prudentium oblitum fuisse quod jam plures anni ab illa fame effluxissent: addi potest quod probabiliter Prudentius ab Urbe tempore famis longe aberat, adeoque non est mirum si nihil resciverit. Prefecto S. Ambrosius, qui famem anno 383 fuisse fatetur, addit in Respon- sione: *Et tamen etiam superiore anno plerasque novimus provicias redundasse fructibus. De Galliis quid loquar solito ditioribus?* Præterea existimo, orationem eandem Symmachi, quam anno 384 Valentiniano obtulit, vel a Symmacho, vel ab aliis ejus amicis paganis Honorio traditam fuisse, ut eam legeret. Multa enim quæ Prudentius affert hujusmodi novum aliquem gentilium conatum suadent, et cum Prudentius veterem orationem refellat, puto eandem a gentilibus avide retentam, denuo fuisse in vulgus emissam et imperatori oblatam. Itaque Prudentius recte ex his quæ suo tempore fieri videbat, argumenta Symmachi convellit. Symmachus ipse inania hæc argumenta sui se aliquando fassus est: ita enim interpretor ejus epistolam 82 ad Rufinum lib. III: *Tantum de ripa Tiberis (nam per fines meos fluvius elabitur) onusta specto navigia, non jam sollicitus, ut ante, de fame civium. Ex inopia namque publicus metus verus est in gaudium, postquam venerabilis pater patriæ Macedonicis com- meatibus Africæ damna pensavit: quem nunc omnes ut auctorem generis humani deum diligunt. Nihil enim pa- us est austris contumacibus adversus Romam licere*. In relatione ait, *Nihil austris imputemus*.

920. *Widm., varios, supra, Pharios, sive, ut nonnulli scribunt, Farios*.

922. Giselinus invenerat aut veniat sicco, ex conjectura correxit *haud venit a sicco*, quod postea vidit a codice Buslidiano probatum. Id amplexus est Heinsius, nihil peculiare ex suis animadvertens; et Heinsium secuti sunt recentiores. Weitzius cum Egm., Widm., Gifanio, *ingerat aut veniat sicco*. Quod autem Weitzius Aldum pro se allegat, fallitur: nam Aldus ediderat quidem *aut veniat*, sed emendavit *haud veniat*, quod Fabricium non fugit. Certe is edidit *haud veniat sicco*. Nihilominus teneo lectionem Weitzii, quam confirmant *Rat., Vat. A, Alex., Urb.*, et explicat Gifaninus verbo *Vestris*. Legendum sine controversia ex vet. lib. ait *aut veniat sicco*, etc. Scilicet, si falsa commemoro, prodest aliquis qui dicat, sicco jam Nilo Ægyptum fame perire.

923. *Rat., Weitz. cum suis, sitiis, Ald., Alex., Urb., Gis. et alii, siti*.

- Nec Pelusiaca limum sudare paludis.
- 925 Num fons arcano naturæ tectus operto
Arui, et tenuem vix stillat vena liquorem?
Num refugus nostras odit præringere ripas
Amuis, et exustos cursum deflectit ad Indos?
Num tractu in medio bibulus vorat alveus un-
[dam
- 930 Fluminis, et subito stagna absorbentur biatu :
Ne sulcos operire vadis, neve arida possint
Ægypti per plana trahi, glebasque rigentes
Infusis ad pingue lutum mollire fluentis :
Unde seges late crinitis fluctuet agris,
- 935 **847** Densius et grav. dia se vestiat æquor
[aristis ?
Respice, num Libyci desistat raris arator
Frumentis onerare rates, et ad ostia Tibris
- A. Mittere triuceos in pastam plebis acervos?
Numne Leontini sulcator solvere campi
940 Cesset frugiferas Lilybæo ex littore cymbas?
Nec det vela fretis, Romana nec horrea rum-
[pat
Sardorum congesta vehens granaria classis?
Ergo pyris mensas silvestribus impet arator
Pœnus, et avulsas Siculus depascitur herbas?
945 **848** Jamque Remi populo quernas Sardinia
[glandes
Suppeditat, jam corna cibus lapidosa Quiri-
[tum ?
Quis venit esuriens magni ad spectacula circi?
Quæ regio gradibus vacuis jejunia dira
Sustinet : aut quæ Janiculi mola muta quie-
[scit.?

GLOSSÆ VETERES.

924. Pelusiaca, Pelusium promontorium Ægypti, l.
925. Fons, Nilus, l.
927. Nostras, proprias, l.
935. Æquor, campos, l.
936. Libyci, Africani, l.
938. Acervos, cumulos, l.
939. Leontini, Siculi.—Sulcator, arator, l.
940. Lilybæo, Siciliae promontorium, ubi abundat plurima annona, l.
941. Rumpat, dissipet pro multitudine frugum, l.
942. Sardorum, populorum, l.
943. Ergo, ironice, l.
944. Pœnus, Africanus, l.
945. Remi, Romano, l.
946. Suppeditat, subministrat, l.
947. Circi, theatri, l.
948. Regio, pars.—Gradibus, scenæ, l.
949. Sustinet, patitur.—Janiculi, Janiculus mons est ubi templum Jani erat et multæ molæ constructæ.—Muta, prius, l.

COMMENTARIUS.

924. De Pelusio Ammianus audiendus est potius quam Iso, lib. xii, cap. 16: *In Augustamnica oppidum Pelusium est nobile, quod Peleus Achillis pater dicitur condidisse, lustrari deorum monitu jussus in lacu, qui ejusdem civitatis alluit mœnia.*
925. Fons Nili, ignotus olim, jam pridem detectus est in Lunæ montibus Goyavi Abyssinorum regni.
926. Arnobius lib. 1, *Cum enim flumina cognoverimus ingentia limis inaruisse siccatis.* Virgilius eclog. 7, *Videas et flumina sicca, Aret ager.* Plura Elmendorstius ad Arnobium.
927. Scripti potiores Heinsiani et nostri scribunt *præstringere, non perstringere.*
928. Egm., *exustus*; melius *exustos.*
930. Rat., Urb., *absorbentur.*
931. Vat., A, Alex. a prima manu, Urb., *nec sulcos*; melius *ne sulcos.*
933. Vat. A, *ad pingue soli m.*
934. *Seges fluctuat*, phrasis poetica ex Virgilio et aliis. Sic *criniti agri*, ut *coma arborum.* Salvianus, lib. vii de Gubern. Dei, Aquitaniam vocat *circumdatam messibus.*
935. Mire dictum ait Gifanius verbo *vestis Indic.* Lucr., *Æquor se vestiat aristis.* Sic Columella dixit *ripas gramine vestitas*, et Virgilius lib. viii, *Tum mihi prima genas vestibat flore juvenas*, ut legit Gifanius ex v lib., vel *juvenas*, ut alii. Cicero ii de Natura deor., *vestita terra floribus*, Ovidius iv Fast., *vestitos messibus agros*; Propertius lib. iii, *vestitas frondibus uvas.*
936. Horatius, Seneca in Thyeste, Claudianus, Lucanus, Petronius, Apollinaris, Juvenalis, Rutilius: hique passim confirmant annonam frumentorum Romani ex Africa potissimum advectam.
937. Notat Grangæus ad historiam id pertinere: nam Ægyptus Constantinopolin sua frumenta mittebat, Africa Romam. Claudianus de Bello Gildonico vers. 62, *Ægyptia rura In partem cessere novam; spes unica nobis Restabat Libye.* Frumentum ex Africa aliisque regionibus Romam per ostia Tiberis adveniebat. Symmachus lib. x, epist. 22 ad Theodosium et Arcadium Ægyptii frumenti meminuit: *Mittetis etiam regiam classem: quæ annonarius copiis auget*
- devotæ plebis alimoniam. Hanc ergo in Tiberinis ostiis mixtus populo senatus excipiet. Venerabuntur tanquam sacras puppes, quæ felicia onera Ægyptiæ frugis invexerint.*
939. In re frumentaria Leontini agri laudantur a Cicerone, Plinio, Apollinari et aliis. Ita dicti sunt a C Leontio Siciliae civitate. Vide Lexic. Ferraril.
940. Egm., *frugiferas*; alii, *frugiferas.*
941. Rat., *horrea frangat*; cæteri, *rumpat.* Virg. i Georg., *Illiis immensæ ruperunt horrea messes.* Sardonius lib. i epist. 6, *Esto, multiplicatis tibi spumabunt musta vinetis, innumeros quoque cumulos frugibus rupta congestis horrea dabunt.* Teolius putat id, nisi sit hyperbole, ad horrea pensilia esse referendum. Ad hyperbolen magis refero.
942. Rat., *Sardonum*; lege *Sardorum.* E Sardinia etiam frumentum Romam deferebatur ex Strabone, Horatio, Floro, Valesio, Salviano, Symmacho et aliis. Loca indicat Gothofredus ad lib. ix cod. Theod., tit. 40, leg. 3.
944. Virgilius iii Æn., vers. 649, *Victum infelicem, baccas, lapidosaque corna dant rami; et vulsis pascunt radicibus herbæ.* S. Ambrosius, Symmacho respondens, similia habet.
945. In Rat. ineptus corrector recenti manu prioribus erasis substituit *quernas*, et aliam vocem quæ nec legi quidem potuit a Marietto; abraserat vero *quernas Sardinia*, ne videlicet secunda in *Sardinia* producat, quæ corripit solet. Verum in hujusmodi nominibus propriis majori quadam licentia veteres poetæ utebantur; neque licet nobis eorum consuetudinem improbare.
946. Prior Rott., Heins., *cibos*, ut a superioribus hæc dependeant. Virgilius ii Georg., *Prunis lapidosæ rubescere corna.*
948. De pane gradili vide comment. ad vers. 583 lib. i.
949. Ald., Gis., Fabr., *Janiculo mola nota.* Aid. ediderat *mola*, sed in emendatis posuit *nota.* Rat., Urb., Vat. A, Weitz. et plerique Heinsiani, *Janiculi mola nota.* Heinsius cum Thuan., priore Rott. et utroque Boher., *Janiculi mola muta* verum putat: cui accedit Alex. Procopius lib. i de Bello Goth. tradit. omnes

- 960 Quantos quæque ferat fructus provincia, quam- A
[que
Ubere secundo large fluat orbis opimus,
Indicio est annona, tuæ quæ publica plebi,
Roma, datur, tantæque manus longa otia
[pascit.
Sit fortasse aliquis paulo infecundior annus:
965 849 Nil mirum, nec in orbe novum didicere
[prioris,
Perpessi plerumque famem, si tabidus aer
Siccavit tenues ardenti sidere nubes,
Nec vernas infudit aquas creberrimus imber,
Fruge nova, et viridi si messis adulta, prius-
[quam
960 Conceptas tenero solidaret lacte medullas,
Afflatum calido succum contraxit ab Euro,
Jeunosque tulit calamos, atque irrita vota
Agricolæ sterilis stipularum silva fefellit.

- His, ni fallor, ager vitii corruptus et ante
965 Subjacuit, quam Palladium, quam Vesta Pe-
[nates
Sub lare Pergameo servarent igne reposto,
Quam Priami genitor conductis mœnia fabris
Exstrueret, quam virgo suas fundaret Athenas
850 Pallas: in his quoniam vestalis origo
[favillæ
970 Urbibus, ut memorant, primo de fomite sumpta
[est,
Sacraruntque focos aut Phryx, aut Graius
[alumnos.
Antiquis elementa labant erroribus, ac de
Legitimo discussa modo plerumque seruntur
In casus alios, quam lex habet, aut iter anni.
B 975 Nunc consumit edax segetem rubigo maligni
Aeris ex vitio, nunc culpam vere tepenti
Post zephyros gelidi glacies aquilonis inurit,

GLOSSÆ VETERES.

953. Manus, multitudines, I.
956. Tabidus, corruptus, I.
957. Sidere, sole, I.
959. Adulta, nata, I.
962. Jeunos, steriles, I.
966. Lare Pergameo, domo Pergameo, Trojano, I.
967. Genitor, Laomedon pater Priami conduxit
Neptunum, et ei primum promisit, ut ei Trojam ædifi-
ficaret; sed non dato pretio, illius instinctu iterum

Græcis destruxit. — Mœnia, Trojæ. — Fabris, Apol-
line et Neptuno, I.

971. Phryx, Trojanus. — Grains, Græcus, I.
972. Labant, vacillant. — Erroribus, de peccat's, I.
973. Legitimo, a recto. — Discussa, acta, compulsa, I.
975. Maligni, corrupti, I.
976. Culpam, corruptionem. — Vere tepenti, si post
ver tepens, et post zephyros glacies aquilonis venit, tunc
sterilitas venit, I.

COMMENTARIUS.

molæ ad Janiculi radices fuisse. Vide Lipsium, Elect.
cap. 8, lib. 1, ubi hunc locum illustrat. Procopii verba
sunt: *Ad cuius (Janiculi) radices et ipso in Tiberi ci-
vitas molæ omnes constructæ antiquitus fuerant, quia
in angustum ibi primo aquarum ingens vis cogitur, et
per canalē deinde in præceps deducta, ut in declivi
violentissimo cursu defertur.*

952. In editione Parmensi mendum est tua quæ
pro tua quæ.

953. Ald., Alex., Vat. A, Heinsiani, præter Thuan.
et alterum Rott., Gis. in textu, tantæque manus longa
otia pascit. Rat., Weitzius cum suis, Urb. et non-
nulli alii, tantæque manus longa otia pascunt. Quo
glossa respicit.

954. Heinsius suspicatur si fortasse, quod sequen-
tia, ait, confirmant. Verum æque bene sequentibus
coheret sit fortasse. Fac, fortasse aliquem esse annum
paulo infecundiorē. Nil mirum. Arnobius lib. 1:
*Quod si ad credendum difficilis res esset, testimoniis
egere possemus auctorum, quantæ, quoties et quæ gen-
tes famem senserint horridam.* Fateri videtur Pruden-
tius famem quæ anno 383 contigit.

955. Rat., Urb., Weitz., Gis. in Emendatis, Hein-
siani scripti nec in orbe novum, quod verum puto.
Ald. et nonnulli alii, nec in orbe novo. Alex., nec orbe
novum; supra recte, nec in orbe novum.

959. Thuan., et viridi, recte, inquit Heinsius, si
distinctione locus adjuvetur, scilicet fruge nova, et
viridi: si messis adulta, quod tenuit ipse Heinsius. In
Egm. omittitur st, quod tamen necessarium est me-
tro. Urb. Fruge nova, et viridis messis sed adulta.
Pulo, distingui debere, Nec vernas infudit aquas creber-
rimus imber, Fruge nova, et viridi si messis adulta, etc.

960. Virgilius i Georg., vers. 315: *Frumenta in
stribi stipula lactentia surgent.* Passim apud poetas
sic per translationem de succo plantarum dicitur.

961. Statius, Silv. 4, lib. v: *Plena maligno Afflan-
tur vineta noto.*

965. Plerique interpungunt Vesta, Penates. Palla-
dium, Vestam et Penates conjunxit etiam poeta vers.
195 lib. 1: *Sic Vesta est, sic Palladium, sic umbra*

Penatum. In foro Romano prope Vestæ templum erat
templum Penatum, ubi, ut refert Halicarnassicus lib.
1 erant duo juvenes viri, sedentes, hastis armati, ve-
terique more sculpti. Hi erant Penates, quos secum
advexisse dicitur Æneas. Idem Halicarnassicus nar-
rat, in antiquis templis alias fuisse statuas eorum-
dem deorum, omnes militari cultu. Nonnulli opinan-
tur magnos deos, Jovem, Neptunum, Plutonem, Ves-
tam, Apollinem, et alios Geniorum, Larium Pena-
tumque loco fuisse.

966. Virgilius v Æn., vers. 743: *Cinerem, et sopi-
tos suscitavit ignes, Pergameumque larem, et caræ pe-
netralia Vestæ.*

969. Gis. ait, in quibusdam mss. esse quoniam, in
aliis quomodo, inepte. Aldus habet quoniam. Vera lec-
tio quoniam. Lipsius in Syntagm. de Vesta et Vesta-
libus cap. 2 ait, Athenis quidem ignem cultum, sed
certiorem originem vestalis ignis a Trojanis et ab Alba
sumi, ubi mansit sacrum. Pallas Ἀθήνη Græce dicitur,
adeoque ab ea et fundatæ et nuncupatæ sunt Athenæ.

970. Disputat Chamillardus, utrum Vesta a terra,
seu a vi stando, an ab igne vim suam et originem
habeat. Utrumque ex antiquis scriptoribus, et num-
mis videtur colligi. Consule Lipsium, cap. 1 de
Vesta, et Ovidium, lib. vi Fast. Putarunt etiam aliqui,
Vestæ nullum fuisse simulacrum, quia, ut ait Ovidius,
lib. vi Fast., *Ignis inexstinctus templo celatur in illo; Effi-
giem nullam Vesta, nec ignis habet.* Sed id intelligendum
est de simulacro in templo Vestæ, ubi tantum erat ara ad
sacrificandum. Vestæ imago passim in nummis, et sta-
tuis expressa est, ut videre licet apud Lipsium de Vesta.

971. Lipsius loc. cit. legit *sucravitque.*

974. Vat. A, alias; lege alios. Legem vocat pro-
pensionem naturæ, quæ phrasibus philosophis satis fa-
miliaris est. Minucius in Octavio: *Mari intende, lege
littoris stringitur.*

975. Virgilius lib. iii Georg., *Nunc et frumentis
labor additus, ut mala culmos esset rubigo.* Servius:
*Rubigo est genus vitii, quo culmi pereunt... Ex nebula
nasci solet.*

976. Rat., culpam in vere

- Ambustumque caput culmi fulgine tingit. A
Seminis aut teneri turgens dum germinat herba,
980 **851** Continuis, nimisque perit constricta
[pruinis,
Nec potis est tenuem telluri affigere fibrā :
Mox ejecta solo glacie sidente superfit,
Nudaque subducto radix avellitur arvo.
Ancipites tribuli subeunt, et carduus horrens.
985 Hos fert sicca sitis : hunc ebrius educat humor.
Temperies, effusa minus, vel plus, agit istos
Terrarum morbos, et mundum vulnerat ægrum.
Non aliter nostri corruptus corporis usus
In vitium plerumque cadit, nec in ordine recto
990 Perstat, et excessu moderaminis afficit artus :
Unus enim status est mundique, et corporis

[hujus,

GLOSSÆ VETERES.

978. Ambustum, *exustum*.—Caput, *spicam*, pro B
mitto ponitur.—Fulgine, *nigredine*, I.
981. Fibrā, *radicem*, I.
982. Residente, *remanente*, I.
984. Ancipites, *acuti*.—Subeunt, *crescunt*, I.
985. Educat, *nutrit*, I.
986. Temperies, *scilicet aeris*, I.
990. Excessu, *prævaricatione*, I.
993. Edita, *prolata*.—Futura, *sunt*, I.

977. Virgilius i Georg., vers. 93, *Aut boreæ penetrabile frigus adurit*. Frigus, gelu, nives, glaciem urere passim apud scriptores invenies. Id cur ita dicatur, nonnulli quaerunt, et rationem philosophicam invenire student. Vera illa est ratio, quod in corporis membris satis plures effectus æque a nimio frigore proveniunt, atque ab igne aut nimio calore.

978. Cham., Cell., Teol. post Heinsium, nescio quorum mss. fidem secuti, *fulgine tingunt*.

980. Val. A, male, *continuisque minus perit*. Nec melius Aldus, *continuis, nimisque parit*.

981. Error Aldi *affigere fibrā*.

982. Weitz., *mox erecta solo*; Ald., Gis., scripti Heinsiani et nostri constanter *mox ejecta*. Rat., *glacie residente* : *perperam autem scribit glacie*.

984. Cathem. hymn. 8. Post jejunium vers. 44, *Carduus horrens*.

985. Prior Rott., *crebrior eaucat*.

990. Egm., *præstat*. Alex. a prima manu, *pestat*, correctum per *perstat*.

995. Teolius monet commodam interpretationem adhibendam, ut *nihilumque futura* significet quamcunque dissolutionem : nam corpora etiam in æternum perennatura alibi Prudentius docuit. Certe ita docuit, corpora post resurrectionem æternum victura. Nunc autem comparatione mundi, et corporis instituta, morbos, senectutem, et obitum cum variis mundi casibus, et extremo excidio componit.

995. Egm., *carit*, corrupte, pro *caret*.

996. Egm., *semper, credo, polus*.

997. Ex hoc loco confirmatur, legendum vers. 71 Hamart., *Texit sol unicus annum, a tezo, tezis, non rexit*.

998. Iso videtur legisse *austriis*, non *astris*. Confer verba Symmachi.

999. Rat., *frustravit agrestem*.

1000. Ald., *vestalis* : Alex. a prima manu, *vestales* : lege *vestales*.

1002. Alter Rott., *Christicolas*. Et Heinsio concinnius omnino videtur *Christicolas agellos*. Cæterum ipse edidit *Christicolum*, quod ego quidem concinnius esse arbitror.

1003. Egm., *statuta pro stata*; sed non explicat Weitzius an omittat *dona*, an legat *vestris statuta ne-*

Quod gerimus : natura eadem sustentat utram-
[que.

Edita de nihilo crescunt, nihilumque futura
Aut titubant morbis, aut tempore victa sene-
[scent.

995 Nec natura caret vitio, cui terminus instat,
Sæmper, crede, polus variis proventibus annos
Texuit : hos multa ditavit fruge fluentes :

852 Quosdam infelices astris damnavit iniquis,
Spe cassa, et sterili curam frustratus agrestem.

1000 Sed, si vestales ulciscitur ista puellas
Pestis ab infido quæ gignitur improba mundo,
Cur non Christicolum tantum populatur agellos,
Per quos virginibus vestris stata dona negantur?
Utimur et ruris reditu, et ratione colendi :

1005 Exercere manus non vœnitel, et, lapis illic

996. Proventibus, *utilitatibus, fructibus*, I.
997. Texuit, *ordinavit*.—Fluentes, *abundantes, venientes*, I.

998. Astris iniquis, *auris nequis*.—Damnavit, *claudit*, I.

999. Cassa, *inutili*.—Frustratus, *decipiens, scilicet populus*, Iso.

1001. Infido, *quia nunquam in uno statu permanet*, I.

1004. Reditu, *fructu, quia labor post laborem venit*, I.

COMMENTARIUS.

gantur, an vestris statuta dona negantur. Utrumque metri legibus adversatur. Urb., *vestris hæc dona*.

1005. Plurimi critici hos Prudentii versus de Terminis et ritibus, quibus eum pagani venerabantur, illustrant. Videri potest Petrus Pithæus parte 2 Advers. subsecivor., cap. 14. Qui ritus in terminis deligendis servarentur, Siculus Flaccus lib. de Condit. agrorum exponit : *Cum terminos disponerent, ipsos quidem lapides in solidam terram rectos collocabant proxime ea loca quibus fossis factis defixuri eos erant, et unguento velaminibusque et coronis eos coronabant. In fossis autem, in quibus posituri eos erant, sacrificio facto, hostiaque immaculata cæsa, facibus ardentibus injectis in fossa cooperti (al. cooperati) sanguinem instillabant, eoque thura et fruges jactabant : favos quoque et vinum, aliaque quibus consuetudo est terminis sacrum fieri, in fossa adiciebant, consumptisque omnibus depibus igne, super calentes reliquias lapides collocabant, atque ita diligenti cura confirmabant, adjectis etiam quibusdam saxorum fragminibus, circumcalcabant, quæ firmius starent. Hæc, aliaque Siculus Flaccus. Antiquis vero temporibus Numa veterat, quidquam animarum sacrificari Terminis, præsidii pacis, et amicitiae custodi. Ex hoc Prudentii loco arguitur non solum, cum terminus primum designabatur, sed etiam aliis diebus, et fortasse quotannis die aliquo defixio terminalia festa celebrari, de quibus accipio Horatii verba Epod. 4, *Vel agna festis cæsa terminalibus*. Erat*

D autem terminus vel lapis, vel stipites, aut arbor. Ovidius ii Fast. : *Termine, sive lapis, sive es desertus in agris Stipes, ab antiquis tu quoque numen habes*. Ubi desertus est quasi satus, defixus. Alii legunt *defossum*, nonnulli *desectus* : nam termini sive lapides, sive stipites plerumque effigiabantur. Minucius in Octavio : *Ut tam luculento die in lapides cum patiaris impingere, effigatos sane, et unctos, et coronatos*. Prudentius in Romano vers. 581, *Deasciato supplicare stipiti*. Apuleius in Florid., *Truncus dolamine effigatus*. Puto autem nonnunquam arbores ipsas vicem terminorum suppluisse. Paulus l. C. lib. v Receptar. sent., tit. 22, dicit *arbores terminales*. Ita etiam in leg. 4, § 3, D. de Term. moto, appellantur indiscriminatim *arbores, lapidesve terminales*. Aliquando etiam acervi lapidum pro terminis erant, qui Mercurii acervi dicebantur,

- 953** Si stetit antiquus, quem cingere sueve- A
[rat error
Fasciolis, vel gallinæ pulmone rigare,
Frangitur, et nullis violatur terminus extis,
Et, quæ fumificas arbor vittata lucernas
- 1010** **954** Servabat, cadit ultrici succisa bipenni. 1020
Nec tamen idcirco minor est aut fructus agelli,
Aut tempestatis elementia læta serenæ,
Temperet aut pluvius qui culta novallia ventus.
Sed nec magno opus est frugi viventibus, et cum
- 1015** Maxima proveniunt, non amplo in gaudia censu
- Solvimur, inque lucrum studio exsultamus avaro.
Nam quibus æternum spes informatur in ævum,
Omne bonum tenue est, quod præsens ingerit
[ætas.
O felix nimium sapiens, et rusticus idem,
Qui terras animumque colens, impendit utrisque
Curam pervigilem : quales, quos imbuat auctor
955 Christus, et assumptis dedit hæc præce-
[pta colonis.
Semina cum sulcis committitis, arva cavete
Dura lapillorum macie, ne decidat illic

GLOSSÆ VETERES.

1007. Rigare, placare, I.
1008. Terminus, limes. — Extis, in sacrificando, I.
1010. Bipenni, dolatura, I.
1012. Tempestatis, auræ. — Serenæ, puræ, Iso.
1014. Magno, alimento, re. — Frugi, abstinenter,
vel parce, I.
1020. Utrisque, terrens et celestibus, I.
1022. Assumptis, elec is. — Colouis, apostolis, I.
1023. Cavete, vitate, I.

COMMENTARIUS.

ac fortasse sunt illi ipsi acervi de quibus Proverb. xxvi, 8 : *Sicut qui mittit lapidem in acervum Mercurii, ita qui tribuit insipienti honorem.* Nonnullum vestigium hujus superstitionis memini me videre in Hispania. Variam fuisse consuetudinem celebrandi terminatia, vel ex ipso Siculo Flacco patet : *Favos quoque, et vinum, aliaque, quibus erat consuetudo terminis sacrum fieri, in fossa adjiciebant.* Solutus Prudentius, quod sciam, meminit pulmonis gallinæ, quo videlicet Terminus rigabatur, sive ungebatur : nam *rigare*, non *rogare* censeo legendum vers. 1007. Terminos, aliosque omnes veterum deos, sertis et coronis fuisse decoratos, res nota est omnibus; quo fortasse pertinet illud Lucretii lib. v : *Non pietas ulla est velatum sæpe sideri Verter ad lapidem.* Confer Paschaliū, de Coronis lib. iv, cap. 4.

1007. Ald., Alex., Thuan., Ox., *fascollis*; alii, *fasciolis*. Gifanius, verbo LAPIS, putat legendum *rigare*, et Jaretus affirmat nonnullos profiteri in suis veteribus membranis legi *rigare*. Weitz. cum plerisque suis, ut videtur, *rigare*. Id mihi apprime placet, et respondet versus sequens *et nullis violatur terminus extis*, hoc est, nullis ungitur extis, quod ab ethnicis fieri solebat, ut ex Siculo Flacco et Minucio constat; quibus adde Arnobium lib. i : *Siquando conspexeram lubricatum lapidem, et ex olivi unguine sordidatum.* Apuleius lib. i Florid : *Neque enim justius religiosam vnam viatori objecerit aut ara floribus redimita, aut sparsata frondibus inumbrata, aut quercus cornibus onerata, aut sagus pellibus coronata; vel etiam colligatus sepissime consecratus, vel truncus dolamine effigatus, vel cespes libamine humigatus, vel lapis unguine delibutus.* Non vero assentior Teolin, qui existimat, *gallinæ pulmone rogare* significare consuetum suspicia captandi ritum per avium et pecorum viscerum inspectionem. Vicinarum intestina in sacrificium ab ethnicis offerri consuevisse exploratum est Persius sat. 2 : *Aut quidnam est, qua tu mercede deorum Emeris auriculas? pulmone et lactibus unctis?*

1009. Lipsius, lib. i Elect., cap. 3, ex hoc loco notat D arboribus sacris veteres appendisse lucernas : quia scilicet res sacra erat lucerna, adeoque sacrificii et vites læcernam et laurum præferabant ex Seneca de Vita beata cap. 27. *Arborem vittatam* dicit Prudentius, quia, ut paulo ante vidimus, arbores etiam coronabantur : de quo videri possunt hymnus 10 Perimæph., vers. 502, et quæ notat Winkelmannus tom. I laudati operis, pag. 57, ex Philostrato, Statio et Eliano, ubi vetus monumentum existens in villa Romana excellentissimæ domus Albanicæ, et arborem læniis ornata, quæ in eo representatur, explicat. Existit in singulis agris fuisse aliquam veterem et insignem arborem, quam possessores colerent, qualis

B illa est quercus a Lucano descripta, et cui Pompeius comparatur lib. i : *Stat magni nominis umbra. Qualis frugifero quercus sublimis in agro Exuvias veteres populi, sacrataque gestans Dona ducum : nec jam validis radicibus hærens, Pondere fixa suo est : nudosque per aera ramos Effundens, trunco, non frondibus, efficit umbram : At quamvis primo nutet casura sub Euro, Tot circum silvæ firmo se robore tollant, Sola tamen colitur.* Virgilius vii : *Laurus erat... Sacra comam, multoque metu servata per annos.* Ad consuetudinem appendendi lucernas arboribus referri potest Martialis lib. x, epigr. 6 : *Quando erit ille dies quo campus, et arbor, et omnis Lucabit lætia culta fenestra nuru? Tænas seu vittas arboris, quas discoloram lanam vocat Prudentius loc. cit. Romani, exprimit Statius lib. ii Thebaid. : Ab arbore casta Neclent purpureas niveo discrimine vittas.* Arnobius lib. v : *Quid comiti violaceis coronis, et redimiti arboris ramuli? In cod. Theod. tit. de Paganis, leg. 12, Redimita vittis arbore, ubi, probat Gothofredus, hujusmodi superstitionem diu perseverasse.*

1010. Widm., *servebat* : lege *servebat*.

1013. Ald., Weitz., Gis., *temperat*. Heinsiani scripti, Rat., Alex., Urb. et alii, *temperet*. Ald., Heins., Gis. in textu, Alex., Rat., Fabr., aut *pluvius*, reclusi quam aut *pluvius* Weitz., Gis. ad oram,

1014. Widm., *venientibus*; ad oram recte positum *viventibus*.

1015. Gronovius cap. 5 Observat. eccles. conjecit *censu* pro *sensu* : quam conjecturam satis confirmat correcto alio loco S. Cypriani ex lib. de discipl. Cauchius etiam malebat *censu*, quod in Boher. priore repertum arripuit Heinsius, et cum eo recentiores, Gallandius addit in vet. edd. mendose esse *sensu* pro *censu*. Mihi non displicet lectio codd. *sensu* : ut enim vers. seq. ait poeta, Christianos non *exsultare studio avaro in lucrum*, ita nunc affirmat eos non *solvi amplo sensu in gaudia*. Non tamen dissimulabo, epitheton *amplo* magis congruere *censui* quam *sensui*.

1021. Giselinus enallagen numeri agnoscit in *quales, quos*, ut in illo Terentii Phorm. act. v, sc. 11 : *Qui mihi, ubi ad uxores ventum est, tum sunt senes.* Parabola Christi hic indicata exstat Matth. xiii.

1023. Virgilius i Georg. vers. 223 : *Debita quam sulcis committas semina.*

1024. Weitz. cum Vat. A, Egm., Fabr., Widm. supra *dura lapillorum acie*, minus bene. Alii *macie*, etiam Aldus, quem perperam Weitzius allegat pro *acie* : nam id, quod primum posuerat, in emendatis mutavit in *macie*. Rat. scribit *macie*, mendose. *Macie lapillorum* est *glaræ tenuis*, quæ occurrit vers. 1043. Vat. A, *decidit*, corrigendum *decidat*. Urb., *nec decidat*.

- 1025 Quod seritur : primo quoniam præfertile ger- A
[men
Luxuriat; succo mox deficiente, sub æstu
Sideris igniferi sitiens torretur, et aret.
Neve in spinosos incurrant semina vepres :
Aspera nam segetem surgentem vincula texunt,
1030 Ac fragiles calamos nodis rubus arctat acutis.
Et ne jacta viæ spargantur in aggere grana :
Hæc avibus quia nuda patent, passimque vo-
[rantur,
Immundisque jacent fœda ad ludibria corvis.
Illi Deus agricolam confirmat legibus; ille
1035 Jus cœleste Patris non summa intelligit aure :
Sed simul et cordis segetem disponit et agri,
Ne minus interno niteant præcordia cultu,
856 Quam cum læta suas ostentant jûgera B
[messes.
Exstirpamus enim sentos de pectore vepres,

GLOSSÆ VETERES.

1026. Luxuriat, abundat, I.
1027. Sideris, solis, I.
1029. Surgentem, crescentem, I.
1031. Aggere, itinere, I.
1032. Hæc, præcepta dedit, I.
1036. Cordis segetem, verbum prædicationis. —
Disponit, statuit, I.
1039. Exstirpamus, evellimus, I.
1043. Glarea, terra petrosa, vel arenosa, I.
1045. Effetis, infecundis, vacuatis. — Charis-
mata, dona Dei, I.
1046. Detrita, conculcata a demonibus, I.
1047. Intus, quasi semine, I.
1048. Deserat, in via, sed in bona terra, I.
1050. Solertia, studium, si ita studiose hæc facta
fuerint, I.
1051. Redigit, restituit. — Acrius, fortius vel for-
titer, I.
1052. Metuit, nostra fides, I.
1053. Curculio, vermis pro diabolo, I.

COMMENTARIUS.

1025. Urb., Rat., Weitz., primus. Ald., Alex.,
Widm. supra, Gis., Heins., primo.
1026. Vat. A, deficientis ab æstu non probe.
1029. Notanda est novitas phrasidis de spinis, *Aspera
vincula texunt segetem surgentem.*
1030. Vat. A contra metrum et sensum, *robur
arctat.*
1031. Viæ publicæ, ut imber deflueret, aggeribus
muniebantur. Hinc *agger* pro via aliquando usurpa-
tur. *Agger viæ* frequenter dicitur. Virgilius v *Æn.*
Qualis sæpe viæ deprensus in aggere serpens.
1034. Meursius lib. 1, cap. 10. Critic. Arnob. mal-
let conformari pro confirmari.
1035. Thuan. pro div. script., *non surda intelligit
aure.* At *summa aure* Prudentianum est, ut *summum
corpus, summus tactus* in Psych. vers. 796, 692, et
Cicero *summam aquam* dixit de aquæ superficie.
1039. Rat., alter Rott., *exstirpamus.* Widm., Rat.,
nostro de pectore. Alii *sentos*, scilicet vepres. Non sæ-
mel Prudentius dixit *sentus* pro *senticosus*, Teren-
tium imitatus.
1041. Hanc parabolam ad vitia animi, quæ spinis
significantur, passim SS. Patres et interpretes egre-
gie transferunt, ab ipso Christo edocti: et Pruden-
tius ipse idem argumentum versat Apoth. vers. 59
et seqq., ubi plures similes phrasides occurrunt. Ubi-
que enim sui similis est.
1042. Ald., Urb., Thuan., Gis., prior Rott., Heins.,
sentis. Alex., prioribus *erasis, sentis.* Ita etiam Rat.,
Egm., Widm., Weitzius. Gifaninus in *lateramina* ait,
mirè dixisse Prudentium *sentis* pro *sentis*, nam *sen-
tis* habebant tres vet. libri planissime, et in margine
adnotatum ut rarius verbum *hæc sentis*: sic *junix*
pro *juventa*, dixit Plautus et Persius; sic et *pistrix*,
et *pistris* fortasse dixerunt veteres; sic *curax*, et
vigilax dixit Caius I. C. Mariellus, qui exemplar Lu-
cretii viderat notis mss. Gifanii illustratum, affirmat
Gifanum ad marginem hujus loci manu notavisse
sibi magis placere *sentis*, quod in melliori veteri libro
repererat. Gifaninus observat Lucretium amare verba
- hujuscemodi *lateramen, augmen, momen, vocamen,
conamen, glomeramen, duramen*, et Prudentium hoc
versu *peccamen.*
1043. Virgilius in Georg., vers. 212: *Nam jejuna
quidem clivosi glarea ruris*, ubi Servius jejunam ex-
plicat *siccam et sterilem terram*; unde vers. 1024,
macies lapillorum.
1045. Ald. *affectis*; alii *effetis.* In *charisma* primam
produxit etiam præf. 4, Apoth. vers. 11.
1048. Ald., Urb., Alex. supra, *edendum.*
1050. Vide hymn. 7 Cath., vers. 220, *Ditæque
fructus fenerantem centuplex.*
1051. Ald. Urb., *rediget.* Rat., Alex., scripti Hein-
siani, Weitz., *redigit*, Fab., Gis., *reddit*; Widm. su-
pra, *redit.* Verius videtur *redigit*, ut vers. 1059, *redi-
guntur in horrea fructus.* Weitzius, *acriter*; sed *acrius*
habent Ald., Gis. et nostri scripti.
1052. *Acerum* simpliciter posuit pro tritici *acervo*
etiam Cath. 5, vers. 68, *Clausis cavere acervis.* Virg.
in Georg., *Populatque ingentem farris acervum Curculio.*
1054. E parabola fructus centuplicis in regno cœ-
lorum transit ad virgines Christianas, quibus hoc
promissum est præmium, ut exprimit vers. 1059,
Hinc decies deni. Luculentissimum vero hoc existat
antiquitatis testimonium de perpetua castitate ac vita
sanctissima nostrarum virginum, quas Prudentius
confert, et longe præfert virginibus vestalibus. No-
stræ illæ virgines *Deo devotæ* dicebantur, et virginibus
Deo promissa *devota* pariter nuncupabatur. Auso-
nius, quamvis non Christianus, aut ex Christiano
iterum ethnicus, certe non valde pius, ut ex ejus
scriptis patet, tamen virgines Deo devotas laudat; sic
Parent. 6, titulus: *Emilia Hilaria matertera, virgo
Deo devota.* Tum hoc epigramma: *Femineæ sexus
odium tibi semper, et inde Crevit devotæ virginitatis
amor. Quæ tibi septenos novies est culta per annos:
Quique ævi finis, ipse pudicitæ.* Hoc ipsum mox Pru-
dentius, *Lexque pudicitæ vitæ cum fine peracta.* Auso-
nius vero iterum de Julia Cataphronia amita: *Annua
devotæ quæ virginitatis amorem Parcaque anus coluit.*

- 1053 **858** Et pudor, et sancto tectus velamine vul- A 1060 Horrea nocturno non unquam obnoxia furi.
 [tus, Nam cœlum fur nullus adit : cœlestia nunquam
 Et privatus honos, nec nota, et publica forma, Fraude resignantur : fraus terris volvitur imis.
 Et raræ tenuesque epulæ, et mens sobria sem- Quæ nunc vestalis sit virginitatis honestas,
 Lexque pudicitiae vitæ cum sine peracta. [per, Discutiam, qua lege regat decus omne pudoris.
 Hinc decies deni rediguntur in horrea fructus, 1065 Ac primum parvæ teneris capiuntur in annis,

GLOSSÆ VETERES.

1055. Pudor, castitas, l.
 1057. Tenues, viles vel parvæ, l.
 1059. Hinc, post hæc. — Decies, de viduis dicit modo : decies seni sexaginta faciunt, et sex sexagena-

- rivus numerus viduis pertinet, Iso.
 1060. Horrea, sciâcet dico, l.
 1064. Pudoris, castitatis, l.

COMMENTARIUS.

Ex his licet perspicere virginitatem perpetuam Deo olim fuisse promissam etiam in ætate non admodum adulta : imo ex argumento quo Prudentius vestalium virginitatem refellit, satis evincitur virgines Christianas in juventute Deo fuisse consecratas, Tandem virgineam fastidit Vesta senectam. Si virgines Christianæ solum senectuti proximæ vovere virginitatem potuissent, reponi contra Prudentium posset : Vesta fastidit virgineam senectam, at religio vestra fastidit virgineam juventatem. Adverte etiam, Æmiliam, quam Ausonius laudat, virginitatem devotam coluisse septenos novies per annos. Quis autem satis mirari valeat intolerandam Pavi, impii hominis, impudentiam, qui declamationem Prudentii contra vestales mox proferendam ad nostras moniales ita accommodaverit, quasi Prudentius crimini vestalibus verterit quod virginitatem conservaverint? En verba ex opere *Recherches philosophiques sur les Américains*, par M. de Pate, tome II, à Berlin, 1777, pag. 95 : « Prudence a fait une satire chrétienne contre les Vestales qui étaient encore à Rome de son temps, à qui il fait un crime d'avoir conservé leur virginité : si ce pieux déclamateur avait pu prévoir alors que la chrétienté serait un jour surchargée de religieuses, il se serait tu. »

Si Pavius prævidisset aliquando hæc verba subjicienda fore elogio quo Prudentius perpetuam virginitatem Christianam prosequitur, atque illi ipsi declamationi qua tantum damnat coactam, temporariam, ac mille viris expositam virginitatem vestalium, nesci sane an sibi manus intulisset ; sed certe ex hominum conspectu aufugere debuisset, si frontis quidquam habuisset. Qui enim fieri potuit ut Prudentius virginitatem conservatam crimen esse putaverit, cum ex lege pudicitiae, vitæ cum sine peractæ, colligat, hinc decies deni rediguntur in horrea fructus? Verum de Pavo paulo post rediit sermo.

1055. Tertullianus, de Virginitate velandis præsertim cap. 16, probat Scripturam legem de velando mulieris capite condidisse, naturam contestari, consuetudinem exigere, maxime in virgine, quæ Christo nupsit. Tertulliano concinit Cyprianus in lib. de Disciplina et habitu virginum.

1059. Ald., Alex., Jureti codex, decies seni. Rat., Urb., Gis., Weitz., Heins., decies deni : quod magis placet ; nam videtur Prudentius iterum commemorare fructus centuplicatos, quanquam primum illud non displicet. Vide comm. ad vers. 121 hymn. S. Agnes. Interpretationes de fructu tricesimo, sexagesimo, centesimo diversæ proferuntur, et prout diversi vitæ status inter se comparantur, ita alii aliter judicant. Theodulfus Aurelianensis, lib. vi, carm. 7 : *Terdena in nupta, in viduis sexdena coruscet. Ista duo superat tertius ordo boni. Et data virginibus centeni gloria fructus, Martyrioque sacer congruit hic numerus.* Glossa non placet.

1060. Alex. male, nonnunquam. Urb., Orrea non unquam nocturno obnoxia furi.

1065. Discat hinc Pavius quid in virginitate vestalium Prudentius reprehendat : primum quod teneris in annis capiuntur etiam invitæ et reluctantes. Tum quod cæcum vulnus, et amissas suspirant tædas, non

solum quia in eum cœtum coactæ sunt ingredi, antequam libera secta voluntatis propriæ condemnaret vincula justa maritandi sexus, sed etiam quia non totum spes salva interficit ignem, quandoquidem tempore præscripto resides flammæ adolere licebit. Præterea vestalibus exprobrat quod ad spectacula publica, etiam ad sanguinolentum gladiatorium ludum convenirent, cadesque hominum non tantum viderent, sed etiam imperarent, et voluptatem ex eis caperent. Hæc clara sunt in Prudentio ; at Pavius fingit quod ille vestalibus *fait un crime d'avoir conservé leur virginité*. Juretus ait omnino legendum esse ex veteri codice et melioribus excusis capiuntur, non rapiuntur, quanquam et hoc postremum non sine colore defendi possit, quia adhibita vi et extorta voluntate ut plurimum, virgines tenellæ sacræ adducebantur. Proprie autem capi vestales dicebantur. Ulpianus lib. regularum tit. 10 : *In potestate parentum esse desinunt et hi, qui flamines diales inaugurantur, et quæ Vestæ virgines capiuntur*. Aulus Gellius, lib. 1, cap. 12 : *Qui de vestali virgine capienda scripserunt... minorem quam annos sex, majorem quam annos decem natam negaverunt capi fas esse*. Suetonius, cap. 34, in Augusto : *Sacerdotum et numerum, et dignitatem, sed et commoda auxit, præcipue vestalium virginum*. Cumque in demortuæ locum alia n. capi oporteret, ambirentque multi ne filias in sortem darent, adjuravit, si cujusquam neptium suarum competeret ætas, oblaturum se eam. Tacitus lib. xv *Annal.*, *Defunctaque virgo vestalis Læta, in cujus locum Cornelia ex familia Cossorum capta est*. Ita etiam loquitur S. Anirrosius, Symmacho respondens. A. Gellius loc. cit. rationem hujus vocabuli tradit : *Capi virgo propterea dici videtur, quia pontificis maximi manu preheusa ab eo parente in cujus potestate est, veluti bello capta abducitur*. Paulo post Prudentius, *Captivus pudor ingratis addicitur aris*. Hac autem formula pontifex maximus utebatur : SACERDOTEM. VESTALEM. QUAE. SACRA. FACIAT. QUAE. IUVS. SIET. SACERDOTEM. VESTALEM. FACERE. PRO. PUPOLO. ROMANO. QVIRITIBVS. Q. VTHI. QUAE. OPTVMA. LEGE. FOVIT. ITA. TE. AMATA. CAPIO. Quibus in verbis nonnulli cum A. Gellio lib. 1, cap. 12, putant Amatam virginem captam vocari, quia prima virgo vestalis Amata dicta fuit. Addunt alii Virgillum ea de causa matri Lavinia nomen Amatae fecisse. Mihi verius videtur amatam hic significare electam. Quæ ita a me fuisse exposita sunt, ut discrimen inter nostras moniales et virgines vestales evidentius pateat. Longe enim a Teolio dissentio, qui ex his versibus recte colligi affirmat, *nonnisi matura ætate tum temporis nostras virgines Deo sacrari consuevisse : quod enim receptum apud nos esset, id in gentibus damnare nunquam sibi noster sumpisset. Et sane eodem quo Prudentius ævo, ut virgines ante quadragesimum annum consecrarentur veli susceptione, sanctum a S. Leone Magno fuit*. Dissentio, inquam, si intelligat Christianas virgines nonnisi matura ætate virginitatem suam Deo vovisse : nam aliud erat velum consecrationis, velut præmium virginitatis probatæ tunc collatum. Prudentius damnat in gentilibus quod puellæ ante annum decimum, vel eo non majores, tanquam bellicæ

- 859** Ante voluntatis propriæ quam libera secta A
860 Laude pudicitia servens, et amore deo-
 [rum,
 Justa maritali condempnet vincula sexus.
 Captivus pudor ingratis addicitur aris,
1070 Nec contempta perit miseris, sed adempta vo-
 [luptas
 Corporis intacti; non mens intacta tenetur,
 Nec requies datur ulla toris: quibus innuba
 [cæcum
 Vulnus, et amissas suspirat femina tædas.

GLOSSÆ VETERES.

1068. Vincula, *connubia*, I.
 1070. Contempta, *despecta*. — perit, *sponde*, I.
 1072. Cæcum, *occultum*, I.
 1074. Ignem, *amorem*, *miina*, I.
 1075. Resides, *pigras*. — Faces, *amoris*. — Adolere,

- Tum quia non totum spes salva interficit ignem:
 1075 Nam resides quandoque faces adolere licebit,
 Festaque decrepitis obtendere flammae canis.
 Tempore præscripto membra intemerata requi-
 [rens,
 Tandem virgineam fastidit Vesta senectam.
 Dum thalamis habilis tenuit vigor, irrita nullas
 1080 Fecundavit amor materno viscera partu.
 Nubit anus veterana, sacro perfuncta labore,
861 Desertisque focus, quibus est famulata
 [juventas,

COMMENTARIUS.

capiantur, quin vel in ea ætate libera ipis sit voluntas damnandi matrimonii. Non ergo recte colligitur solum matura ætate virgines nostras Deo consuevisse consecrari, nisi maturam ætatem intelligas cum jam per ætatem virgines possent matrimonii vinculum aut eligere, aut respere. S. Damasus de sorore sua Irene: *Voverat hæc scæ Christo, cum vita maneret, Virginis ut meritum sanctus pudor ipse probaret, Bis denas hyemes necdum compleverat ætas; ubi plerique intelligunt mortuam Irenem anno vicesimo ætatis, alii eo anno virginitatem vovisse. De veli autem susceptione varia olim fuit disciplina. Concil. Carthagin. II, can. 4, Placuit ut ante viginti quinque annos ætatis nec diaconi ordinentur, nec virgines consecrentur. Concil. Agath. can. 19, Sanctimonialia, quantilib. t. vita carum et mores probati sint, ante annum ætatis suæ quadragesimum non velentur. Concil. Cæsaraugust. anno 380, can. 8, Item lectum est, non velandas esse virgines quæ se Deo voverint, nisi quadragesimo annorum probata ætate, quam sacerdos comprobaverit. Basiliius epist. canonic. can. 18, ætatem supra sexdecim aut septemdecim annos postulat, ut in sacrarum virginum catalogum virgo referatur.*

1068. Ald., Fabr., Urb., Alex. a prima manu, *condemnat*, Gis. ad oram, *contemnat*; Rat., *contemnet*; Weitz., *condemnet*, quod ex Giselino sumpsit Heinsius, quin nihil ex suis scriptis notaverit. Concinnius aliis videtur *condemnat*, ut apud Virgilium II *Æneid.*, *Ante, pudor, quam te violo, aut tua jura resolvio*. Ita enim legendum esse, non *violam, resolvam*. multi jam monuerunt; sic etiam eleganter *Antequam ea dico*. Corradus, lib. VI de Ling. Lat., aliter sentit, et appositam adhibet distinctionem.

1070. Ald., *contenta*: lege *contempta*.

1071. Imo neque oculi intacti erant: nam de facino ait Plinius lib. XXVIII, cap. 4, *Qui deus inter sacra Romana a vestalibus colitur*.

1076. *Flammeum* pro velo quo novæ nuptæ velabantur accipe, quamvis aliter Iso sentiat.

1079. Ald., Heinsiani scripti, Widm. ad oram, Alex., Urb., Rat., et alii, *dum thalamis*. Bong., Fabr., Gis., tum. Weitzius, cum. Aldus male, *timuit vigor*.

1081. Nonnulla difficultas hinc oritur, cur Prudentius animum veteranam vocet vestalem, quæ suo perfuncta labore nuberet: quam difficultatem mendacis exaggerat Pawius in nota loc. cit. *Après vingt-trois ans de service, elle était réputée émérite, et acquérait la liberté de se marier, comme on peut s'en convaincre en lisant dans les poésies de Prudence la satire qu'on vient de citer: il est assez surprenant que cet écrivain dise dans son libelle, que les ex-vestales qui entraient dans le lit conjugal n'y apportaient plus une seule étincelle du feu de l'amour, que les désirs et la vieillesse avaient éteint dans leur cœur usé. Une*

B *ex-vestale qui se mariait à trente ans n'encourait certainement pas ce reproche. Quid ab hoc scriptore, cum de Americanis rebus loquitur, sperare possis, cum tam impudenter commentitiam vestalium historiam repræsentet, Prudentique carmina in eandem rem alleget? Ait vestales post viginti tres annos ministerii emeritas censi et nubere potuisse, adeoque anno tricesimo ætatis licuisse vestalibus matrimonium contrahere. Verum ulinam id docuit Prudentius? Imo quis rem ita se habere tradidit? Dionysius lib. I aperte ait: Tempus tricennale manere eas oportet castas, et a nuptiis vacuas, sacra ex more facientes. Quo tempore decem annos discere debent, decem sacris operari, decem docere. Vides triginta annos sacerdotio vestalium destinatos, post quos nuptias celebrare poterant, scilicet anno ætatis trigesimo septimo, aut post eum annum, non ante. Neque item verum est Prudentium affirmare, penitus amoris ignem in vestalibus, quo anno nubere ipsis permissum erat, jam fuisse extinctum: addit enim, Discit et in gelido nova nupta tepescere lecto. Cæterum si vestales anno circiter quadragesimo ætatis matrimonio poterant copulari, merito queri poterit, cur anus veterana vestalis tunc nupta dicatur. Puto id ita a Prudentio dictum, ut significet vestales in juventute, aut in meliore juventutis parte, cum thalamis magis habiles erant, a matrimonio fuisse repulsas, quod tandem ipsis concedebatur in senectute, aut in ætate proxima senectuti. Nemo enim negaverit feminam in ætate annorum circiter 40 minus jam esse aptam ad nuptias contrahendas. Certe Statius lib. II vestalem sacerdotem longævam vocat: Pervigilemque focus ignem longæva sacerdos Nutriet. Alii putant, Prudentium respexisse ad vestales Albanas, quæ quinquaginta annos serviebant, ut docet Dionysius lib. I, apud quem nonnulli male legerant *πενταετηρίς* pro *πενταχρονιαστής*, nempe quinquennio pro quinquaginta annos, ut observavit Lipsius Syntagm. de Vesta et Vestalib. Cæterum in verbis Prudentii nulla major inest difficultas quam in verbis Ambrosii cap. 4, lib. I de Virginit. : *Quis mihi præterdit Vestæ virgines, et Paladis sacerdotes? Qualis ista est non morum pudicitia, sed annorum, quæ non perpetuitate, sed ætate præscribitur? Petulantior est talis integritas, cujus corruptela seniori servatur ætati. Ipsi docent, virgines suas non debere perseverare, nec posse, qui virginitati finem dedebunt. Qualis autem est illa religio, ubi pudicæ adolescentibus jubentur esse impudicæ anus?**

1082. Alex., Egm., Fabr., unus Rott., Heins., Gis. in textu, *juventas*. Weitz., Thuan. et alter Rott., *juventa*. Heinsius pro *juvenas* citat priorem Rottendorphium, et iterum pro *juventa* priorem Rottendorphium: fortasse voluit dicere alterum aut posteriorem, sed rem satis distinguere non valeo. Idem

Transfert emeritas ad fulcra jugalia rugas, A

862 Discit et in gelido nova nupta tepescere
[lecto,

1085 Interea dum torta vago; ligat infula crines,

GLOSSÆ VETERES.

1085. Emeritas, *veteranas, senio plenas. emeriti dicuntur milites, quia (fortasse qui) cessant mereri, id est militare, l.*

1086. Adolet, *incendit, l.*

Fatalesque adolet prunas in nupta sacerdos,
Fertur per medias, ut publica pompa, plateas,

863 Pileto residens molli, seque ore relecto
Imputat attonitæ virgo spectabilis Urbi.

1088. Pileto, *pilentum, et esseda et petorritum genus vehiculi sunt, et una eademque (forte eademque res), l.*

1089. Attonitæ, *stupenti. — Expectabilis, desiderabilis, l.*

COMMENTARIUS.

Heinsius, et Weitzius Aldum allegant pro *juventas*: adeoque non adverterunt, *juventas* ab Aldo in emendatis mutatum fuisse in *juventus*. Gis. ad oram, Widm., Bong. supra, Urb. legunt *juventus*. Gifanius, verbo *INVALIDUS*, legendum putat *juventa*, id est in *juventa*; cum esset puella. In vet. tamen fere invenerat *juventus*, in aliis *juventas*: *Quod*, inquit, *nescio quid sibi velit*. Atqui idem Gifanius, verbo *VESTIRE*, in Virgilio lib. viii legit: *Tum mihi prima genas vestibat flore juventas*. Idem est *juventas* ac *juventus*; et etiam legas *juventa*. non intelligo cum Gifanio et Jureto in *juventa*, sed *juventam* ipsam fuisse famulalam focis.

1084. Gifanius, verbo *INVALIDUS*, ait se reperisse in quodam veteri *ingelido* pro valde ge ido, ut *indurus* pro valde duro, et apud Lucretium *invalidus* pro valde valido. De voce *indocilis* eadem significatione dixi ad hymnum 3 Cath., vers. 111. In alio vet. vidit Gifanius in *gelido*, quod, ait, *fortasse sit rectius*; et est certe rectius, quamquam etiam in Urb. et Alex. est *ingelido*. Sæpe tamen in codd. vet. et in Alex. sæpius verba inter se uniantur vitio exscriptorum: Jureto quoque in suo cod. legit conjunctionem *ingelido*, sed non assequor interpretationem: *id est, valde frigido et tepido*. Nam illa particula *in* anget vim dictionis. Sic Penelope Ulyssi: *Non ego deserto jacuissem frigida lecto*. Fortasse in Jureto legendum *valde frigido et gelido*.

1085. Prudentius in vestalium ornatu describendo memorat infulam, vittas, tæniolas, licia crinibus addita. Hæc omnia sæpe pro eadem re sumuntur; sed distinguantur tamen inter sese. De infula sacerdotum propria v. de comment. ad vers. 5 hymni 9 Cath. Vittæ erat redimiculum capitis magis commune, et erant vittæ virginæ, quibus scilicet utebantur virginæ a vittis matronarum distinctæ. Fabrettus, de Columna Trajan. cap. 6, putat vittas ab infula ita fuisse distinctas, ut vittæ fluitaverint, infula caput præcinxerit, quod ostendit in duabus virginum vestalium imaginibus, ubi vittæ ad infulas se habent, ut lemnisci ad corollas, de quibus Festus: *Lemnisci, id est fasciæ coloræ dependentes ex coronis*. Iso infra ait tæniolas esse summitatem vittæ. Vittarum simul et infulæ meminit S. Ambrosius in responsione ad Symmachium: *Infulæ vittæ capitis, purpuratarum vestium murices*. Dionysius vittas potius nominavit: *Licet nubere post annos impletos, sed depositis vittis, et quæ alia sunt sacerdotii insignia*. Ovidius, ut significaret Iliam, virginitate amissa, dignam jam non esse sacerdotalibus insignibus, dixit lib. iii Fast.: *Ignibus Iliacis aderam, cum lapsa capillis Decidit ante sacros lævæ vittæ focos*. Contra Juvenalis, ut scelus vestalis apertius indicaret sat. 4: *Cum quo nuper vittata jacebat Sanguine adhuc vivo terram subitura sacerdos*. Nam incesti rea vestalis ex instituto Numæ terra vivens obrui deberet.

1086. Credebant Romani, igne Vestæ extincto, mali aliquid imperio portendi. Livius lib. xxvi, cap. 27.

1087. Vat. A, ut *publica pompa sacerdos*. Corrige *pompa plateas*, Barthius lib. xlii, cap. 17, censet Prudentium respexisse ad morem deducendi mulierculas ad lupanar cum symphoniacis, turba et pompa. Melius tamen idem Barthius lib. xxxv, cap. 14, exponit de pompa qua statux deorum circumferebantur. Sic Plautus in Milite: *Ut te hodie quasi pompam illic præterducerem, hoc est velut deum ministris*

suis et mundo omni instructum. Horat. 1, serm. 5, *Persæpe velut qui Junonis sacra ferret*. Iluc spectant verba Isidori vers. seq. afferenda: *Ferre sacra, et ducere sacra, ut ait Virgilius, est supellectilem ad sacrificia necessariam portare*.

1088. Lipsius, syntagm. de Vesta cap. 12, docet vestales lectica ferri solitas, etiam pileto ex hoc loco Prudentii et Tacito Annual. xii. Prudentius expressit illud Virg. lib. viii: *Caste ducebant sacra per urbem Pilentis matres in molibus*. Servius pileto molle interpretatur pensile: fortasse dictum est pileto a πῖλος lana coacta, quæ adhibebatur, ut mollius sederent. Chamillardus improprie S. Ambrosium et Prudentium locutos ait, quorum alter lecticæ vehi vestales, alter pileto scripsit, siquidem constat ex Tacito lib. xii, carpento usas fuisse: *Summ quoque fastigium Agrippina altius tollere, carpento Capitolium ingredi: qui mos sacerdotibus et sacris antiquitus concessus, venerationem augebat feminæ*. Verum ex versu Virg. patet sacra pilentis etiam duci. Deinde etsi mos sacerdotibus concessus fuerit carpento Capitolium ingredi, tamen id non prohibet, quominus per plateas vestales lectica aut pileto veherentur. Lipsius ex eodem Taciti libro pileto usas fuisse vestales concludit. Isidorus lib. xx, cap. 12, carpentum definit esse *pompaticum vehiculi genus quasi carrum pompaticum*. Itaque pileto, ad pompam ornatum et instructum, vocari potest carpentum. Pyrrhus Ligorius, de Vehiculis cap. 23, docet pileto, carpentum et vehiculum unum pro altero accipi posse, quia omnia hæc matronæ usurpabant ad deambulationes et sacrificia. Joannes Schefferus in notis asserit anctorum, si accurati sint, distinguere: sed in opere de Vehiculari cap. 25 probat pileto, carpentum honoratius fuisse, et pileto matronas ad ludos et sacrificia vehi solitas, ac simili modo vestales, quibus jura omnia, matronarum propria, erant concessa. Livius lib. v, cap. 25, de auro a matronis in ærarium collato, ait: *Grata ea res, ut quæ maxime fuit, honoremque ob eam magnificentiam ferunt matronis habitum, ut pileto ad sacra ludosque uterentur*.

1089. Barthius lib. xlii, cap. 17, legit *spectabilis*, neque consulte agere criticos ait, qui *expectabilis* reponunt. Legunt etiam *spectabilis* Ald., Gis. et alii vulg. cum Heinsio, Alex., Urb. At Weitzius cum suis et Rat. reposuerat *expectabilia*, quod exstabat etiam in Sich. et Gis. 1 ed. ad oram. Pro *imputat* Giselinus margini apposuit *implicat* ex codice Pulmanni; sed non approbavit. Quonam enim modo se vestalis implicat, et immiscet urbi, si pileto molli residet, si spectabilis est, ut publica pompa, si in meliore podii parte sedet? Explicat ergo Giselinus *imputat, objicit, ostenditque ignominiose, et quasi eo ipso urbem impensa perditæ coarquens*. Verbo imputandi eodem sensu usus est Suetonius in Tiberio ca. 55. Teolius ex cod. Vat. Alex. adjicit glossam *imputat, exprobrat, sibi, suæque virginitati reipublicæ salutem debere*. Fortasse nihil aliud voluerit Prudentius, nisi quod vestalis se ostentat spectabilis ore relecto. Nam antea in nostris virginibus laudaverat *sancto tectum velamine vultum*, et vestales velamine capitis non fuisse usas ex nummis veteribus perspicitur. Quamvis autem pileto superne esset tectum, et in camera modum constructum, tamen ex hoc versu colligitur patuisse ad latera, quibus sese conspiciendas vestales præbe-

1090 Inde ad consessum cavæ pudor almus, et expers A
864 Sanguinis it pictas, hominum visura
 [cruentos
 Congressus, mortesque, et vulnera vendita pastu
 Spectatura sacris oculis : sedet illa verendis
 Vittarum insignis phaleris, fruiturque lanistis.
 1095 O tenerum, mitemque animum! consurgit ad
 [ictus,
 Et, quoties victor ferrum jugulo inserit, illa

Delicias ait esse suas, pectusque jacentis
 Virgo modesta jubet converso pollice rumpi :
865 Ne lateat pars ulla animæ vitalibus imis,
 1100 Altius impresso dum palpat ense secutor.
 Ille illud meritum est, quod continuare feruntur
 Excubias Latii pro majestate palati, [litem ?
 Quod redimunt vitam populi, procerumque sa-
 Perfundunt quia colla comis bene, vel bene
 [cingunt

GLOSSÆ VETERES.

1090. Cavæ, *thetri*, l.
 1091. Sanguinis, *generationis*, l.
 1092. Congressus, *certamina*.—Vendita, *empta*, quia
 ad hoc visebantur, ut in *theatro ludis interficerentur*, l.
 1094. Phaleris, *muliebribus ornamentis*; phalera
 proprie ornamenta equorum, et phaleratum sermonem
 vocamus valde ornatum.—Lanistis, *gladiatoribus*, Iso.

1095. O, *iron ce*, Iso.
 1097. Ait, *dicit*, l.
 1099. Vitalibus, *præcordiis*, l.
 1100. Secutor, *gladiator*, l.
 1102. Latii, *Italici*, l.
 1104. Bene, *male*, vel *bene dicit*, quia aliquando
 ornate cingebant, aliquando turpi'er, l.

COMMENTARIUS.

bant. Aldus nullo sensu interrogationis notam post
 hunc versum affixit.

1090. Heraldis in Arnobium pag. 274, et Elmen-
 horstius in eundem pag. 54, hos versus illustrant.
 Cyprianus ep. 2 ad Donatum : *Paratur gladiatorius
 ludus, ut libidinem crudelium luminum sanguis oblectet.*
*Impletur in succum cibis fortioribus corpus, et
 arina toris membrorum moles robusta pinguescit, ut
 saginatus in penam carius perent : homo occiditur in
 hominis voluptatem, et, ut quis possit occidere, peritiam
 est; scelus non tantum geritur, sed et docetur. Quid
 potest inhumanius, quid acerbius dici?... Quid illud,
 oro te, ubi se feris objiciunt, quos nemo damna:it ?*

1092. Gladiatores suam artem exercebant, ut ale-
 rentur : hinc vulnera vendita pastu vocat. Propertius
 eleg. 8 lib. IV : *Qui dabit immundæ venalia fatu saginæ.*
 Vide notus Vulpii.

1093. Ald., Tornæs., *sed et; lege sedet*. Verbum
sedet videtur proprium ad exprimendam arrogantiam
 feminæ. Sic Juvenalis sat. 10, *Sedet illa parato Flam-*
meolo.

1094. De vittis paulo ante. Lipsius lib. I Saturn.
 serm., cap. 15, Prudentium quasi bardum aliquem
 nostri ævi hominem, aut puerum de schola traducit,
 et tantum non vapulare jubet. Lanista, ait, *carnificem
 designat ex Isidoro. Pro gladiatoribus Prudentius
 usurpat : parum proprie, imo imperite.* Primum a Lip-
 sio quaeram cur Prudentium Isidoro non præferat,
 si forte de vocis alicujus significatione inter se dis-
 sideant? Præterea apud Isidorum lib. X Etym., lit. L,
 ita lego : *Lanista gladiator, id est carnifex Tusca lin-
 gua appellatus, a laniando scilicet corpora.* Donatus
 in Eunuchio act. II, scen. 2, *lanios* ait esse qui laniant
 pecora, unde et lanistas dictos qui laniandis præsent
 gladiatoribus. Janus Gruterus ad Senecæ lib. VI de
 Benef., cap. 12, fuse exponit quinam fuerint lanistæ.
 Aliqui docent fuisse magistros et institutores gla-
 diatorum. Juvenalis sat. 3, vers. 157 : *Hic plaudent
 nitidi præconis filius inter Pimpirati cultos juvenes,
 iuvenesque lanistæ.* Ubi alii exponunt filios principis
 gladiatorum qui gladiatores instruebat, alii filios
 magistri gladiatorum qui artem armorum tractando-
 rum docebat. Prudentius primæ significationi vocis
 lanistæ inhæret.

1095. In editione Parmensi mendose, *adictus*, con-
 junctim.

1097. Rat., *agit esse cum glossa æstimat*.

1098. Jureus testatur, in quibusdam codd. legi
virgo modesta facili lapsu. Modesta ironice vera est
 lectio : ut antea pudor almus, et expers sanguinis.
 Veteres pollicem vertebant cum favorem denegabant,
 et in spectaculis, cum mortem imperabant. Juvenalis
 sat. 3, vers. 36, *Verso pollice vulgi, Quemlibet occidunt
 populariter.* Contra pollices, cur faveamus, premere
 etiam proverbio jubemur, aiebat Plinius lib. XXVIII,

cap. 2. Hunc ritum illustrat Angelus Politianus Mi-
 scel. syllog. cap. 42. Romani plerumque gladiatores
 qui vitam in certamine impetrare cupiebant occidi
 imperabant, illisque favebant, qui libenter moreren-
 tur, aut ferociter gladium insererent jugulo. Ejus rei
 testimonia sunt apud Senecam lib. I de Tranquillit.
 vitæ cap. 11, et lib. I de Ira, cap. 2. Nostri hanc cru-
 delitatem gentilibus exprobrabant, ut Tertullianus
 in lib. de Spectat., et Lactantius lib. VI, cap. 20 :
*Quæro nunc an pii possint et justi homines esse, qui
 constitutos sub ictu mortis ac misericordiam deprecante,
 non tantum patiuntur occidi, sed effragitant, ferunt-
 que ad mortem crudelia et inhumana suffragia, nec
 vulneribus satiati, nec cruore contenti : quin etiam per-
 cussos jacentesque repeti jubent, et cadavera ictibus dis-
 sipari, ne quis illos simulata morte deludat.* Ab hujus-
 modi cruentis spectaculis semper abhorruisse Chri-
 stianos, multo vero magis eos qui inter Christianos
 sacrorum ministerio vacarent, notum est.

1100. De secutore hæc Isidorus lib. XVIII Etym.,
 cap. 55. *Secutor ab insequendo retiarium dicitur. Ge-
 stabat enim cuspidem, et massam plumbeam, quæ ad-
 versarii jaculum impediret, ut antequam ille feriret reti,
 hic exsuperaret. Hæc armatura sacrata erat Vulcano :
 ignis enim semper aquam insequitur ; ideoque cum re-
 tiario componebatur, quia ignis et aqua semper inter se
 inimici sunt. De retiarium autem idem Isidorus cap.
 præced. : *Retiarium ab armaturæ genere in gladiatorio
 ludo contra alterum pugnantem occulte ferebat rete
 (quod jaculum appellatur) ut adversarium cuspide in-
 sequente (forte insequentem) operiret, implicitumque
 viribus superaret. Quæ armatura pugnabat Neptuno
 tridentis causa.**

1102. Vat. A corrupte *alatii* pro *latii*. Ald. minus
 bene, *palatii*. Intellego *palatium* ipsam Romam, ut
 ante vers. 765 *palatia* ; aut etiam imperii pignus, de
 quo Livius lib. XXVI, cap. 27, *Vestæ ædem petitam, et
 æternos ignes, et conditum in penærali fatale pignus
 imperii Romani.* Quod pignus esse Palladium, non-
 nulli putant.

1103. Vestales dicebantur vitam populi redimere,
 vel quia sacra pro eo faciebant, vel quia, ut tradit
 Plutarchus in Numa, *Si reo ad supplicium qui ducitur
 fortuito factæ sint obviæ, is pœna liberatur. Oportet
 autem jurare, a casu, non a consilio, fuisse huic oc-
 cursum.* Rualdus in Animadvers. opponit verba præ-
 toris ex edicto perpetuo apud A. Gellium lib. X, cap.
 15 : *Sacerdotem vestalem, et flammam dialem in omni
 mea jurisdictione jurare non cogam.*

1104. Iso videtur legisse *bene*, vel *male* ; sed verum
 est *bene*, vel *bene*. Plinius, lib. XVI, cap. 44, ita scribit :
*Antiquior illa est (lotos) sed incerta ejus ætas, quæ
 capillata dicitur, quoniam vestalium virginum capillus
 ad eam defertur.* Fabretus, de Column. Trajan. cap. 6,
 vestalibus comam attonsam et strictam fuisse cou-

- 1105 **866** Tempora tæniolis, et licia crinibus ad- A **867** Spectant, æratam faciem quam crebra tridentis
[dunt?
Et quia subter humum lustrales testibus umbris
In flammam jugulant pecudes, et murmura
[miscent?
An quoniam podii meliore in parte sedentes

GLOSSÆ VETERES.

1105. Tæniolis, *summitas vittæ, sed hic pro tota tunica*, l.
1106. Lustrales, *quæ lustrant, id est, purgant*, l.
1108. Podii, *circi, vel theatri*, l.
1109. Faciem, *gladiatoris*, l.

1110. Impacto, *inmisso*, Iso.
1113. Quod, *hoc*, Iso.
1114. Dux, *o Theodosi: Ad Constantinum loquitur, filium Constantini. Theodosius*, l.

COMMENTARIUS.

tendit. Melius Lipsius distinguit, et in ingressu religionis semel tonsas fuisse, postea comam aluisse tradit, quam etiam ad colla diffusam hic Prudentii locus evidenter convincit; quod contra Fabretium confirmat Montfauconius tom. III Antiquit. pag. 217. Nam ex Festo novæ nuptiæ senis crinibus caput ornabant, quo ornati vestales utebantur. Ovidius, lib. III Fast. de Sylvia vestali, matre Remi et Romuli: *Fessa recedit humo, ventosque accepit aperto Pectore, turbatas restituitque comas; et mox: Cum lapsa capillis Decidit ante sacros lanca vitta focos.*

1105. Aldus scribit *litiæ*. In glossa legam libenter pro *tota vitta*, non pro *tota tunica*.

1106. Fabr., et Gis. ad oram, *tristibus umbris*. Urb. male, *tectibus umbris*. Subter humum sacra siciebant Vestæ, quia eam terram esse credebant. Fortasse eam ob causam *testibus umbris* ait Prudentius: vel, ut potat Chamillardus, quia veteres credebant manere aris et focis adesse.

1107. *Murmur* sæpe a Prudentio adhibetur pro voce submissa orantium. Vide præf. lib. I, vers. 36.

1108. Suetonius cap. 44 in Augusto: *Virginibus restalibus locum in theatro separatim, et contra prætoris tribunal dedit*. Meminit etiam podii juvenalis sat. 2: *Omnia ad podium spectantibus*. Est autem podium in amphitheatro ælianum supra zonam muri, qui campum ambibat, quod simul ornatus, simul spondæ obtinebat locum, eratque aliquanto capacius cæteris gradibus. In podio considerabant senatores, alique dignitate præstantes. Jos. Emmanuel Miniana, vir laudatissimus, in dialog. de theatro Saguntino querit quare in theatro podium in fronte scenæ esse potuerit, cum constet ex Suetonio et Prudentio, vestalibus concessum fuisse locum in podio contra prætoris tribunal. Qua de re cum Emmanuele Martinum consultasset, is nodum non aliter dissolvit, nisi correcto Suetonio, ut legatur in amphitheatro pro in theatro, aut juxta prætoris tribunal pro contra prætoris tribunal. Sed, ut ego puto, podium in theatro contra scenam quidem erat, sed hemicyclum ita formabat, ut locus vestalibus assignatus contra prætoris tribunal esse potuerit, si scilicet ex una parte hemicyclus ab hoc tribunali inciperet, et ex alia in vestalium sedem desineret. Miniana acute observat, recte Prudentium dixisse *podii meliore in parte*, quia Tiberius decrevit quoties Augusta theatrum introisset, *sedes inter vestalium consideret*, ex Tacito IV Annal. Fortasse lux aliqua major huic rei accedet ex verbis Bulengeri lib. I de Theatro, cap. 9: *Theatrum non constitit solo hemicyclo figura ejus, quod Romæ est, M. Marcelli ostendit. Cum enim flexus post semicirculum lineis uterentur, ex integro circuli ambitu quartam partem adimenter, quod reliquum erat, theatro dabant*. Arnobius lib. IV pariter objicit gentilibus quod sacerdotes et vestales sederent in spectaculis publicis. *Sedent in spectaculis publicis sacerdotum omnium magistratuumque collegia, pontifices maximi, et maximi curiones; sedent quindecimviri laureati, et diales cum apibus flamines; sedent augures interpretes divinæ mentis et voluntatis; necnon et castæ virgines, perpetui nutrices et conservatrices ignis*. Illud animadverto,

videri jam ævo Prudentii cessasse ludum athletarum: nam Nero, ut in ejus Vita refert Suetonius cap. 12, *ad athletarum spectaculum invitavit et vestales: quia Olympiæ quoque Cereris sacerdotibus spectare conceditur*. Si autem Prudentii ætate vestales athletarum ludo adfuissent, Prudentius non prætermisisset argumentum inde petere contra eorum pudicitiam.

1109. Ald., Gis., *tridente*. Alii, *tridenti*. Ald. male distinguit *spectant æratam faciem?* Mirmillo ferro faciem tegebat: hic est secutor, de quo ante dixi, qui cum retiario componebatur. Retiarius tridenti, seu fuscina, et reti armatus erat.

1110. Widm., *quatiumi*. Ald. male distinguit *hastilia saucius, et quam*.

1111. Vat. A *perperam, arenis*. Urb. et Alex. scribunt *harenis*.

1112. Rit., *quando*, supra recte, *quanto*. Ex his versibus Prudentii colligitur vestales suo tempore nondum abolitas fuisse. Lipsius querit quo tempore desierint, et respondet sub Theodosio seniore id accidisse, et hoc ipsum plerique affirmant. Verum solum constat a Theodosio aliisque antiquioribus imperatoribus Christianis redditus et privilegia vestalibus negata fuisse: sed permanebant ipsæ nihilominus post hujusmodi edicta, et privilegia etiam nonnulla aut conservabant, aut connivente magistratu, ierum sibi arrogabant. Sic per Orientem anno 396 privilegia sacerdotum penitus ab Arcadio abolita sunt lege 14 cod. Theod. de pag. *Nec gratulentur*, ait, *se privilegio esse munitos, quorum professio per legem cognoscitur esse damnata*. Tamen nonnulla privilegia remansisse observat Gothofredus, puta, Alytarchæ urbis Antiochenæ privilegium, cupressi videlicet unius ex luco Daphnensi excidendæ, quod tandem a Justiniano abolitum fuit. Igitur vestales virgines, subtractis redditibus, et diminutis aut abolitis privilegiis, sensim evanuerunt, ut conjicere licet. Ac fortasse huc respicit epistola Symmachi 39, lib. IX, ad virginem vestalem: *Diceris ante annos legibus definitos vestali secreto velle decedere. Nondum credo rumori, sed assertionem tuæ vocis exspecto*. In inscriptionibus quas ad vers. 909 exaravi, Symmachus et Nicomachus *pontifices majores* multo post abolita privilegia vestalium appellati sunt.

1114. Honorium intelligi dubium non est, quidquid glossæ dicunt, quæ inter se contrariæ sunt, neque ulla ex parte verum attingunt. Lipsius, lib. I Saturn. serm., cap. 12, de ludo gladiatorio hæc fero refert: *Nervam sumptus numerumque gladiatorum minuisse, non penitus sustulisse, quod falso dixit Zonaras; Constantinum ex Sozomeno, Eusebio, Callisto lib. VII, eos ludos vetuisse; sub Constantio iterum ludos irrupisse, ut colligitur ex cod. Theod., Augustino, et Prudentio. Lex Constantini hæc est lib. XI, tit. 43 cod. Just.: *Cruenta spectacula in otio civili et domestica quiete non placent: quapropter omnino gladiatores esse prohibemus*: quæ lata fuit Paulino et Juliano cons., anno Christi 325. Guillelmus Pyrrho in notis Claudiani ad usum Delphini Paneg. Mallii Theodori ait, inter alios ludos a Claudio non*

- 1115 **868** Et tam triste sacrum iubeas, ut cætera, A
[tolli.
Perspice, nonne vacat meriti locus iste paterni,
Quem tibi supplendum Deus, et genitoris amica
Servavit pietas? solus ne præmia tantæ
Virtutis caperet, Partem tibi, nate, reservo,
1120 Dixit, et integrum decus intactumque reliquit.
Arripe dilatam tuam, dux, in tempora famam,
Quodque patri superest, successor laudis habeto.
- 1125 Nullus in Urbe cadat, cuius sit pœna volu-
Nec sua virginitas oblectet cædibus ora. [ptas;
Jani solis contenta feris infamis arena,
Nulla cruentatis homicidia ludat in armis.
869 Sit devota Deo, sit tanto principe digna,
1130 Et virtute potens, et criminis inscia Roma,
Quemque duccem bellis sequitur, pietate sequatur.

GLOSSÆ VETERES.

1116. Vacat, *residuus est*. — Paterni, *Arcadii*, I.
1121. Dux, *o Theodosi*, I.
1123. Tingi, *maculari*, *immolari*, I.
1124. Litari, *sacrificari*, I.
1125. Voluptas, *delectatio aliorum*, I.
1126. Cædibus, *miserorum*, I.
1127. Arena, *theatrum*, I.

B

COMMENTARIUS.

recenseri gladiatorios, quia sublati erant a Constantino. Melius dixisset ab Honorio.

1115. Lipsius loc. cit. notat bene *sacrum* dici, quia diis inferis placandis ludus gladiatorius erat sacer. Arma ipsa diis erant sacra. Vide comment. ad vers. 1100. Isidorus, de Spectaculis lib. xviii, cap. 16: *Igitur in Hætruria inter cæteros ritus superstitionum suarum spectacula quoque religionis nomine (Lydi) instituerunt. Inde Romani accersitos artifices mutuati sunt.*

1118. Ald. mendose, *servabit pietas*.

1122. Fabr., Bong., Gis., Alex. a prima manu, *patri*. Alii, *patri*, melius.

1125. Scriptores veteres passim spectacula vocant voluptates; et Isidorus loco citato ait: *Spectacula, ut opinor, generaliter nominantur voluptates, suæ non per semetipsa inquinant; sed per ea quæ illis geruntur.* Symmachus ad Theodosium et Arcadium scribens ep. 19, lib. x, de Populo Romano, ait: *Orat igi-*

tur clementiam vestram, ut post illa subsidia quæ victui nostro largitas vestra præstabit, etiam curules ac scenicas voluptates circo et Pompeianæ caveæ suggeratis. Apud Cassiodorum aliquoties mentio fit tribunum voluptatum.

1128. Recte *homicidia ludat*, quia ut notat Grægeus, ars ipsa gladiatorum ludus dicitur.

1131. Ald., Urb., Weitz., Gis. et alii, *belli*. Oxon., prior Rot., Heins., Alex., a prima manu, recentiores, etiam Gallandius, *bellis*. Heinsius præterea laudat pro *bellis* nonnullos Weitzianos: sed Weitzius edidit *belli*, neque ullam discrepantem scripturam adnotavit. Concinnius certe et congruentius est *bellis sequitur*, ut illico *pietate sequatur*.

Aldus post versum ultimum addit *Finit contra Symmachum*; Rat., *Explicit liber secundus*; Vat. A nihil; quem codicem in secundo libro contra Symmachum esse corruptissimum, nec in priori valde bonum monuit hoc loco Mariettus.

LIBER

PERISTEPHANON.

870 I. HYMNUS IN HONOREM SS. MARTYRUM HEMETERII ET CELEDONII.

Scripta sunt cælo duorum martyrum vocabula.

COMMENTARIUS.

Libro Peristephanon plerique odam *Immolat Deo Patri* tanquam præfationem apponunt, quam auctoritate optimorum codicum ad finem operum nos rejicimus. Titulus in fere omnibus est *Liber Peristephanon*, aut *Incipit liber Peristephanon*, ut habet Vat. A, et Egm. In Vat. S. inscriptio *De coronatis*. Melius S. Gregorius Turonens., lib. i de Gloria martyrum, cap. 93, *Præbet hujus rei testimonium Aurelius Clemens in libro Coronarum his versibus dicens: Illa laus occulta non est, etc.* Nam liber Peristephanon Latine inscribendus esset *de Coronis*, scilicet SS. martyrum. Etsi autem hic liber commendatione non egeat, tamen juvat audire Petrum Crinitum lib. v de Poetis Lat. *Præcipuam laudem consecutus est (Prudentius) judicio doctiorum ex eo poema e, quo prosequitur illorum probitatem atque constantiam qui seipso devoverunt pro Christiana religione.* Giselinus observat, eorum maxime SS. martyrum laudes celebrari qui in Hispaniæ regno oppetierunt, tum ut haberent posteri quarum vestigia insistere firmiterque persequi possent, tum ut eadem opera scirent quibus auctoribus summum illud fidei bonum acceptum ferendum esset. Non dissimili studio lo. Ignatius de Larralde S. J. an. 1749 Matriti edidit in-8° opus inscriptum: *Annus sanctus poetice concinnatus*: quod ante a me quæsitum, ut in Hymnodia Hispanica ejus mentionem facerem, postea indicavit cl. Raymundus Diosdado a se repertum, dum librorum cogni-

tionem ad bibliothecam Hispanam, quam aliquando edere optamus, diligenter comparat undecunque.

Vers. 1. Inscriptio primi hymni apud Aldum est *Hymnus SS. martyrum Hemeterii, et Chelidonii Calagurritanorum*. Ita enim correxit, cum prius edidisset *Emeterii et Chaledonii*; correctionem non vidit Heinsius, qui Aldum scripsisse affirmat *Emeterii et Chaledonii*. Codex Ambrosianus, *Incipit Aur. Prudentii Clementis hymnus in laudem SS. martyrum Emeterii, et Chelidoni Calagurritanorum*. In quo codice Ambr., ut in Aldo, hic hymnus proxime subsequitur *martyrium Romani*, quod libro separato in multis codd. continetur. Thuan. scribit *Ematerii et Chelidoni Calagurritanorum*. Rot., *Passio Hemeterii et Celedonii. Hætrum trochaicum*. Alt., *Hymnus in honorem SS. martyrum Hemeterii*, etc. Egm., *Hymnus SS. martyrum Emeterii et Chelidoni Calagurritanorum*. Heinsius cum Put., *Hymnus in honorem SS. martyrum Emeterii et Chelidoni Calagurritanorum*. Vat. A, *Hymnus SS. martyrum Emeterii et Chelidoni Cæsaraugustanorum* [legè *Calagurritanorum*]. Vat. B, *Hymnus in honorem martyrum...* (lacera est pagina hoc loco, e *Celedonii Calagurritanorum*. Alex., *Hymnus in honore SS. Emeterii, et Chelidoni*, a secunda manu) in honorem. In aliis codicibus nullus est titulus. Equidem hæc nomina in tanta veterum codicum varietate ita scribo, ut in breviori nostris inventio, quamvis antiquitatem redolere videatur *Chelidonius. Lesleus*

- 871** Aureis quæ Christus illic adnotavit litteris, A
Sanguinis notis eadem scripta terris tradidit.
Pollet hoc felix per orbem terra Ibera 10
| stemmate.
- 872** Illic locus dignus tenendis ossibus visus Deo,
Qui beatorum pudicus esset hospes corporum.
Illic calentes hausit undas cæde tinctus duplici.
- 873** Nemo puras hic rogando frustra con-
| gessit preces :

GLOSSÆ VETERES.

Vers. 3. Notis, *characteribus*, Iso.4. Pollet, *splendet*. — Ibera, *Hispanica*, I.8. Arenas, *sepu'cra*, I.10. Exteri orbis, *alienæ provinciæ*, I.12. Ambient, *desiderant*, I.13. Congessit, *cumulavit*, Iso.

COMMENTARIUS.

in not. ad Missale mozarab. advertit, Acta horum martyrum antiquissima, quæ olim in Hispania legentur, omnino consentire cum Missali mozarabico et hymno Prudentii. An autem fuerint Calagurritani hi duo martyres, dicam in fine hymni. Nam in lemma Calagurritani martyres dicuntur, quia Calagurri passi sunt; nec constat a Prudentii manu ita scriptum. Ili versus in codice Marietti terni, et terni distinguuntur per characteres majusculos et rubros. Aldus hanc distinctionem neglexit. Alii ita singulos versus dividunt. *Scripta sunt cælo duorum Martyrum vocabula*. Giselinus in comment. ad hymnum Cathem. *Omni hora* hos versus omnino per integros trochaicos scribendos esse contendit, et Jacobum Meyerum laudat, quod elegantissime illum hymnum et hunc primum Peristephanon mutata carminis forma restituerit, cum antea essent secti in Alemanios et Euripidios. Revera Alemanius et Euripidius integrum versus tetrametrum catalecticum faciunt. Verum non solum in multis veteribus membranis, sed etiam in editis ante Meyerum in gri trochaici horum hymnorum descripti reperiuntur. Initium hujus hymni venustissime petitum est ex Lucæ x, 20: *Gaudete autem, quod nomina vestra scripta sunt in cælis*. Neque semel Prudentius de hoc libro vitæ locutus est. *Cælo pro in cælo* Paulinus Nat. 11.

2. Egm., *aureisque*, minus bene.

3. Gis., *notis et idem*: Bollandiani etiam ita ediderunt; necio an ex suis codd., an quia ita in Gisel. no invenerunt. Giselinus metro consulere voluit: sed scripti habent *eadem*, et hæc erat tunc consuetudo ut in accusativo et nominativo plurali *utraque, eadem* secunda produceretur. Etiam in breviario mozarabico legitur *eadem*. Exstat autem hic hymnus in eo breviario ad diem 3 Martii, ex quo lectiones discrepantes adnotabo. Becmanus, in *Manuductione* ad *Aug. Lat.*, cap. 11, affirmat, in hoc hymno, ut tunc vulgo imprimelatur, vices, aut ultra, sententiam pendere, et implexam esse, quod distinctiones per cummata, cola, puncta vel ommitterentur, vel non suo loco figerentur. Initium ejusdem hymni ex ms. Palatino emendavit et distinxit. Hunc autem versus ita legit, *Sanguinis notis ea idem scripta terris tradidit*. Recte quod attinet ad metrum; sed, ut puto, non ex fide veterum mss. Weitzius, qui codicem hunc ipsum Palatinum, ut ego arbitror, consuluerat, hanc varietatem non indicavit. In Urb. reperi *notis eorum*. Ut autem in cælo aureis litteris nomina adnotata dicit Prudentius, ita eadem in terris scripta ait notis sanguinis per martyrium fusi. Sunt enim notæ velut compendia litterarum, ut ad hymnum S. Cassiani explicabimus.

4. Hoc loco *terra Ibera* pro regione peculiari Hispaniæ *Iberia* dicta, congruentius accipitur quam pro tota Hispania. Barthius, lib. xl. *Advers.*, cap. 7, notat *stemma* scriptoribus ævi cadentis esse pro corona: qua voce Ennodius uti amavit, sed a Sirinondo et Schotto, qui Ennodio vindices uno eodemque anno contigerunt, *stemma* in *schemata* mutata sunt: quod Barthio displicet, quia *stemma* pro ornamentis sequior ætas mille locis dixit. Ego puto Prudentium ad inscriptionem ipsam sui libri respexisse: inscripsit

librum *Peristephanon*, et statim canit, *hoc stemmate* pollere terram Iberam. Qui Græce sciat, *stemma* et *stephanos* eadem esse origine et significatione, facile norit. Hiericus Altissiodorensis verba hujus versus expressit lib. ii, *Virgineo plane poll. bit stemmate felix*. Pro corona etiam videtur accipere Paulinus de Obitu Celsi: *At quos cælesti pietas exererit actu Participata gerent stemmata rege deo*. Vide Comment. ad vers. 81, hymn. 7. Cathem. Gifanius verbo *ROLLERE* miratur hoc verbum vix hodie notum esse, quod antiquioribus hominibus tam fuit familiae, ipsi etiam Cicroni, pro *valere*.

7. Egm. vitiose *hicalentes* pro *hic calentes*. Brev. Moz. corrupte *haurit undas cædit ictu*.8. Vat. A n.ale, *arenæ*. Græzerus, de Sacr. Peregrin. lib. 1, cap. 18, egregie hos versus ad suum argumentum comprobandum producit. Baronius in martyr. Rom. ad diem 3 Martii eosdem versus laudat ad pium fidelium cultum ostendendum. Peveratus prudenter observat quanta veneratione primi Christiani sanguinem SS. martyrum prosequi fuerint, quandoquidem *illitas cruore arenas confrequentaverint obsecrantes*. Posthinc notis mss. doctissimi hominis commodum, suisque in locis utar, quas a cl. Antonio Polop singulari studio ac diligentia descriptas, atque e Ferraria missas penes me habeo.10. Brev. Moz., *Exter hic nec non et urbis ut colonus*, quod indiget correctione. Notandum est concursus non solum Hispanorum, sed aliarum etiam gentium ad sepulcra martyrum. Hos Iulianus, de Orig. fest. Christ. pag. 12 et 13, agens de memoriis martyrum, innuit solum post S. Augustinum peregrinationes ad sepulcra martyrum originem sumpsisse: quod non solum Prudentii carminibus, sed innumeris etiam Augustini locis refellitur.11. Fabr., Gis., Ald., Brev. Moz., *præcurrit*. Plerique, etiam Bollandiani, *percucurrit*. Gifanius in Pra legit ex vet. lib. *percucurrit*, et affirmat vocabula articulo *per* juncta apud veteres fuisse plurima, quæ hodie vel in *præ* vel aliter sunt commutata; ut *perdurat teneras* in *Psychomachia*. Petavius, tom. IV, lib. xiv, cap. 11, ex hoc aliisque locis Prudentii observat, eum in triumphis martyrum eleganti carmine describendis sæpius eorumdem reliquias et sepulcra, ac tam his cultam et honorem tributum quam indidem repensa beneficia commemorare. Patres Latinos Græcosque consentientes adducit Petavius.12. Brev. Moz., *ambiant*. Cellarius, non infelix grammaticus, hoc loco theologum infelicitè agit. *PATRONOS MUNDI*. *At hic*, inquit, *unus est Christus*. Nesutor ultra crepidin. Pace non solum grammatici heterodoxi, verum etiam omnium theologorum reformatorum liceat Prudentio, liceat nobis SS. martyres *patronos mundi* dicere ea phrasi ac significatione, quam jam ætate Prudentii fama prodiitrix in omnes terras percurrens annuntiavit, *Illic patronos esse mundi, quos precantes ambient*. S. Augustinus non semel martyres *patronos*, et martyrum *patrocinium* dixit, præsertim in lib. de Cura pro mortuis.13. Cellarius ait, ultimam in *frustra* insolenter correptam esse. Dubium mihi non est, quin ultima in

- Lætus hinc tersis revertit supplicator fletibus, A
15 Omne, quod justum poposcit, impetratum sen-
[tiens.
Tanta pro nostris periculis cura suffragan-
[tium est,
Non sinunt, inane ut ullus voce murmur fuderit:
Audiunt, statimque ad aurem regis æterni ferunt.
Inde larga fonte ab ipso dona terris influunt :
20 Supplicum causas petitis quæ medefis irrigant.
874 Nil suis bonus negavit Christus unquam
[testibus :
Testibus, quos nec catenæ, dura nec mors terruit

- Unicum Deum fateri sanguinis dispendio :
Sanguinis sed tale damnum lux rependit lon-
[gior.
25 Hoc genus mortis decorum est : hoc probis
[dignum viris,
Membra morbis exedenda, texta venis lan-
[guidis,
Hostico donare ferro, morte et hostem vincere-
Pulchra res ictum sub ense persecutoris pati :
875 Nobilis per vulnus amplum porta justia
[panditur :
30 Lota mens in fonte rubro sede cordis exsiliit.

GLOSSÆ VETERES.

17. Murmur. *precem*, I.
21. Testibus, *martyribus*, nam *martyres testes inter-pretantur*, I.
23. Dispendio, in *dispendio*, I.

- B 25. Probis, *probatis, bonis*; et dicitur *probis*, quasi *probitate, vel bonitate probatus*, I.
27. Hostico, *hosticus*, et *hostilis unum sunt*, I.
30. In fonte rubro, *sanguinis*, I.

COMMENTARIUS.

frustra communis sit, quamvis sæpius producta invo-
niatur. Avienus in Arateis corripuit.

15. Egm., *justum est poposcit, male*.
16. Ald., Brev. Moz., *suffragantium*: lege *suffra-
gantium*.

17. Ald., Gis., Noms., Rott., Bollandiani. *sinant*; alii, *sinunt*. Nebrissensis legit *sinant*, et ait ordinem esse, *Audiunt, et statim ferunt preces ad Deum, ut non sinant inane murmur, (subaudi quod) fuderit ullus voce*. Obscura sane constructio. Lege *non sinant, et sententia clare procedat*. Cham. mendose, *murmure pro murmur*. De hac voce vide præf. lib. 1 contra Synm. vers. 36, quæ hoc loco Chamillardo displicere non videtur. Hic iterum Cellarius notulam impiam apponit: *NON SINUNT . . . AUDIUNT: Ex mysterio iniquitatis operari tum incipiente*. Quid ineptius? Prudentius sancte affirmat hanc persuasionem et consuetudinem in omnes terras permanasse, et Cellarius docere nos vult mysterium id esse iniquitatis, deinde id mysterium jam tum incipere. Verius possumus dicere religionem et pietatem; qua sanctos colere et invocare decet, primis Ecclesiæ sæculis viginisse, nunc refrigerare. Vide proleg. cap. 7.

18. Vide, non mysterium iniquitatis, sed catholicam doctrinam de invocatione sanctorum: *Ad auram Regis æterni ferunt. Inde larga fonte ab ipso dona terris influunt*. Deus igitur, fons honorum omnium, terris dona immittit intercedentibus sanctis; quos proinde æquum est rogare et venerari.

19. Gis. ad oram, *unde larga*. Brev. Moz. corrupte, *inde largo fonte abyssi*. Deum fontem esse omnium bonorum, noster sæpius profertur.

20. Vat. A mendose, *supplicium*. Nebrissa acute animadvertit *causas* hic esse morbos; unde *causarii* dicuntur valetudinarii, et *causaria missio* quæ propter valetudinem laboribus militiæ solvit. Giselinus in libris suis, hoc est medicis, hanc significationem non videtur invenisse: exponit enim; *Efficiunt, ut quarumcunque rerum causa venere, exoratoras abeant*. Prudentius verbo jurisconsultorum et militum usus est ad morbos indicandos: quanquam jureconsulti Dig. lib. XLIX, tit. 16, lex. 13, definiunt, missionem causariam esse, cum quis *vitiò animi, vel corporis* minus idoneus militiæ renuntiatur. Simili significatione valetudinarium, sive infirma valetudine utentem Itali dicunt *cagionevole*, et Hispani *acharoso*. Etsi enim in Diction. academ. Hi-p. prima significatio vocis *achaque* dicatur esse infirma valetudo, unde postea accipitur pro præ-textu sive excusatione, diligentius tamen querendum esset an res contrario modo se habeat.

21. Hailsbr., Wilm. supra, *suis bonis*. Melius *bonus*. Martyres Latine sunt testes: hinc *suis testibus*.

22. Brev. Moz. contra metrum, *isti sunt, quos*. Rat. et Brev. Moz. non male, *quos nec catena dura,*

nec mors terruit. Alii, *quos nec catenæ, dura nec mors terruit*. Pro dura multi habent *dira* cum Bolland., Ald., Weitz., Gis., Vat. A et B. Verum Gifanius cum veteri lib. *dura* omnino legendum contendit: nam de horrore mortis agitur, ideoque *dura* dicit, non de genere mortis, quod *dira* postulare. Exstat *dura* in Alex., Put., Thuan., duobus Torrentianis, Heinsio, et aliis. Catenas, quibus martyres vinciri solebant, sæpe memorat Prudentius, ut paulo post in hoc hymno, in S. Fructuoso, in Cypriano, Augustinus in psalmum cxxxvi: *Gaudet iniquus in pompa, gaudet martyr in catena*. Fluca ex Tertuliano, Lactantio, Cypriano, Hieronymo, et Actis martyrum proferunt Gallo. ius cap. 3 de Cruciatibus SS. martyrum, et Gaspar Sagittarius in opere de eodem argumento cap. 2.

23. Ald. male distinguit *fateri, sanguinis dispendio Sanguinis sed*. Nec bene Teolius, *sanguinis dispendio: Sanguinis; sed tale*.

24. Gis. ad oram utriusque editionis, *rependit largior* non male; cæteri, *longior*.

25. In Vat. A. Egm., Palat., Alt., Rott., Noms. omittitur *est post decorum*. Melius addetur, ne hujusmodi hiatus magis familiares Prudentio faciamus quam Prudentius ipse voluerit. Cauch. pro *probis* in cod. vet. invenit *probum*, ex quo conjiciebat *probrum* non inconcinne, ut putat Heinsius.

26. Vat. A, *membra mortis*: emenda *morbis*. Ita in Brev. Moz. pro *excedenda* legendum *exedenda*. Hic etiam membra *texta* dicuntur, ut in hymno Exseq., *Et dissona texta rctexi*. Alibi *crates lutea corporis*.

27. Egm. corrupte, *histico* pro *hostico*. Vat. B, Prag., Rat., Weitz., Gis., Bollandiani *domare*. Ald., Alex., scripti Heinsiani *donare*, quod elegantius esse Heinsius existimat: et ita etiam legitur in Brev. Moz. Teolius cum ait, non aliter habere Vaticanos codices, non omnes, puto, intelligit. Weitz., Egm., Widm., *mortem, et hostem*. Burmannus in Anthologia testatur, in Egm. ita legi, quamvis ab Heinsio hæc varietas animadversa non fuerit. Heinsiani cum Brev. Moz., Bollandianus legunt *morte et hostem vincere*. Sed Alex., Vat. A et B, Rat., *mortem, et hostem*. Aliud magis placet.

28. Brev. Moz. contra metrum et sensum, *patitur*. Arnobius lib. 1 adversus gentes: *Nemo unquam innocens male interemptus, infamis est: nec turpitudinis alienius commaculatur nota, qui non suo merito pœnas graves, sed cruciatoris perpetitur sevitiã*.

29. Hymno 10 Cathem., vers. 90: *Quod per cruciamina lethi Via panditur ardua justis*.

30. Brev. Moz. mendose, *rubros decoris* pro *rubro sede cordis*. Martyrium dicitur *baptismus sanguinis*, et baptisterium appellatur fons. Hinc ethnici S. Prudentem sanguine perfusum irridebant: *Salvum lotum,*

- Nec rudem crudi laboris ante vitam duxerant A
Milites, quos ad perenne cingulum Christus vocat,
Sueta virtus bello, et armis, militat sacrariis.
Cæsaris vexilla linquunt, eligunt signum crucis,
35 Proque ventosis draconum, quos gerebant, palliis,
876 Præferunt insigne lignum, quod draconem
[subdidit.

GLOSSÆ VETERES.

31. Rudem, *inconsuetam*. — Laboris, qui antea bene vixerant, sed excocti diversis suppliciis, l.
32. Perenne, *militis cingulo utebantur*. — Cingulum, *coronam*, l.
33. Sueta, *antea, quondam*. — Militat, *nunc, gladio spiritus*. — Sacriis, *Christi templis*, l.

COMMENTARIUS.

salvum lotum, ut in Actis S. Perpetuæ legitur. Adisis B
Ruinartium.

31. Ald. contra metrum, *ante viam*.
32. Ald. probe ediderat *Milites, quos ad perenne cingulum Christus vocat*. Nescio, cur male correxit *Milites, quos ad perenne cinguli Christus vocat*. Is cingulum exponit *coronam*: melius diceret *militiam*, qua perennis corona acquiritur.

33. Brev. Moz. corrupte, *bello ense armis militat sacrariis*. In Put., *nunc fidei militat pro miliat sacrariis*. Tunc producenda esset secunda in *fidei*, ut revera producit a Lucretio, et sæpius a Paulino. Sed cum Prudentius sæpissime eam corripuerit, Puteani lectionem non admitto. Vide comment. ad vers. 62 Dittachæi. Dubitare aliquis posset an hi SS. martyres, relicta militia Cæsaris, inter clericos militaverint ex his verbis *militant sacrariis*. Et trahi huc possent voces infra referendæ, *orarium et annulus*, quæ ornamenta etiam erant ad clericos spectantia. Sacrarium plerumque accipiebatur pro altari. Vide hymn. S. Vincentii vers. 517, *Subjecta nam sacrario*, et hymn. S. Laurentii vers. 51, *Talenta sub sacrariis*. Cæterum cum Prudentius clare locutus non fuerit, eos inter clericos recensens, solum intelligitur eos militiam Christianam fuisse amplexos, ut ex versu seq. liquet.

34. Brev. Moz. trajicit verba et metrum corruptit, *signum crucis eligunt*. Christiani interdum militiam Cæsaris abiciebant, quia, ut ait Ruinartius de Maximiliano martyre, sub imperatoribus ethnicis, qui milites sæpius sacrificare diis jubebant, frequentes erant militibus occasionibus peccandi. Itaque Dionis interroganti, *Qui militat, quæ mala faciunt?* respondit Maximilianus: *Tu enim scis quæ faciunt*. Vide ejus et S. Marcelli Acta.

35. Vat. A mendose, *draconem*. Fabr. male, *quod gerebant*. Coniici potest *quæ gerebant*. Lipsius de Milit. Rom. lib. iv, dialogismo 5, multa disserit de draconibus, signis militaribus, et quærit an in velo sic depicti fuerint, aut acu texti, an potius totum corpus solidum fuerit e pannis. Putat autem Prudentium in primam sententiam inducere. Grangæus in Comment. ad lib. ii Symmach., vers. 713, censet Prudentium his duobus versibus respexisse ad effigiem Constantini, quæ picta erat in tabula ante vestibulum palatii, in qua erat draco medio ventre cruce transfusus, ut docet Eusebius in Vita Constantini, lib. iii, cap. 3. Accipe Eusebii verba: *Quin etiam in sublimi quadam tabula ante vestibulum palatii posita, ructis spectandum proposuit salutare quidem signum capiti suo superpositum: in tra vero hostem illum et inimicum, qui impiorum tyrannorum opera Ecclesiam Dei oppugnaverat, sub draconis forma in præceps ruentem... Idcirco imperator draconem telis per medium ventrem confixum, et in profundis maris qurgites projectum, sub suis suorumque liberorum pedibus cera igne resoluta depingi, præponique omnibus voluit. Ubi notanda est ratio pingendi cera igne resoluta δὲ τῆς κεφαλῆς γράφῃς*. Hæc quidem tabula nummis plu-

Vile censent expeditis ferre dextris spicula,
Machinis inurum ferire, castra fossis cingere,
Impias manus cruentis inquinare stragibus.
40 877 Forte tunc atrox secundos Israelis posteros
Ductor aulæ mundialis ire ad aram jusserat,
Idolis litare nigris, esse Christi defugas.

Liberam succincta ferro pestis urgebat fidem:

35. Draconum, *quia vexilla regum erant in modum draconum, vento in se recepto*, Iso.
37. Vile, *scilicet esse*. — Expeditis, *in paratis, vel porrectis*, l.
42. Defugas, *defuga, vel refuga, vel perfuga vocatur qui unum reliquit, et ad alium confugit*, l.

ribus expressa fuit, quorum figuram exhibet Baronius tom. III Annal., ad an. 325, num. 206. Hoc ait Prudentius, duos hos martyres, cum antea fuissent draconarii, prætulisse crucem, quæ draconem subdidit; sive quia respexit ad effigiem Constantini, ut non immerito suspicatur Grangæus, sive quia vere draco, hoc est dæmon, virtute crucis subactus est. Ammianus signorum quibus draco exhibebatur, vivam imaginem ob oculos ponit lib. xvi: *Alternumque potestatis gressus multiplices alios purpureis subtegminibus texti circumdedere dracones, hastarum aureis, gemmatisque summitatibus illigati, hiatu vasto perflatiles, et ideo velut ira perciti sibilantes, caudarumque volumina relinquentes in ventum*. Quod autem Chamillardus cum Nebrissensi *ventosa pallia* interpretatur vana et superba potius quam vento agitata vel tumentia, non assentior. Peveratus explicat *ventosis ia textis draconibus per rotunditatem et inanitatem, ut vento turgescerent, quem per guttur admittebant*. Postea vero ad verbum *PALLIIS* colligit, ex mente Prudentii dracones solum fuisse depictos, aut acu textos in velo, non ut vento per guttur concepto sibilarent, quod nonnulli affirmant ex Claudiani versibus. Ego puto pallia dici ventosa, quia vento agitata tumescunt, et dracones eodem sensu sibilasse, quod pallia vento impulsam sonum sibilo similem edunt. Claudiani versus sunt de tertio consul. Honorii: *Hi volucres tollunt aquilas, hi picta draconum Colla levant, multusque tumet per nubila serpens Iratus, stimulante noto, vivitque receptis Flatibus, et vario mentitur sibila tractu*. Dracones per singulas cohortes a draconariis ferebantur ad bellum, aquilæ per legiones: adeoque aquila erat militiae princeps signum.

36. Thuan. male, *in signo lignum*. Suspiciabatur Heinsius *insigne ligni*.

37. Brev. Moz., *spiculum*. Vegetius lib. i: *Quid ipsi draconarii atque signiferi, qui sinistra manu hastas gubernant*. Quæ verba a Chamillardo adnotata sunt et exstant cap. 20 ejus lib. i. Sed cur Prudentius ait *dextris*? Opinor, quia Prudentius enumerat ea fere omnia quæ milites solent facere, etiam draconarii, si res postulet, depositis interea signis.

38. Brev. Moz., *castra forte*, male.

39. In Vat. A erat hæc vox *manus* addita supra minutoribus characteribus.

40. Christianos vocat secundos Israelis posteros, quia, primis Israelitis rejectis, illi successerunt.

41. Brev. Moz. minus bene, *auctor aula*.

42. Brev. Moz., Fabr., *refugas*, non ita bene ac *defugas*. Latinius, *perfugas*. In Alex. est *defugas*, sed g videtur factum recentiori manu. Hoc vocabulum *defuga* etiam reperitur lib. xii cod. Theod. tit. et lege ult., *Curia vel collegii defugas*. Barthius, lib. xli. Advers. cap. 15, asseruit *refugas* esse mendum, et in vet. codd. et edil. legi *transfugas*; quod ego nusquam vidi. Existimat autem Barthius utrumque esse vitiosum, et *apostas* olim fuisse: quod minime persuadet. Nebrissa ait *litare* esse sacrificare improprie; nam proprie est sacrificio impetrare. Giselinus

43 Illa virgas, et secures, et bisulcas unguilas A
878 Ultro fortis expetebat, Christi amore in-

[territa.
 Carcer illigata duris colla bovis impedit,

GLOSSÆ VETERES.

44. Illa, fides.—Ungulas, genus tormenti quo coitum
 martyribus detrahebatur, l.

45. Expetebat, desiderabat, l.

46. Bovis, boia et бага unum sunt; buccæ in plurali
 sunt catenæ, l.—Bagis, id est bouga, Vat. S.

COMMENTARIUS.

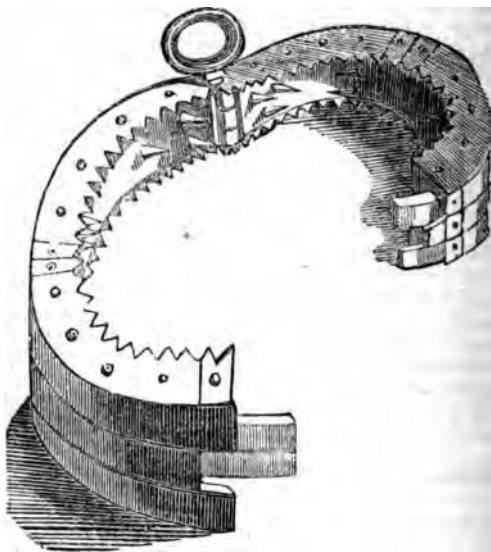
hanc differentiam perpetuam et constantem esse negat, et aliquando litare sumi pro sacrificare contendit. Non autem probat id proprie fieri. Cæterum aliorum consuetudo in ea significatione adhibenda Prudentium tuetur, sive propria illa dicatur, sive impropria. Nescio tamen cur Giselinus fidenter affirmet, nostri po. te auctoritatem nullam esse: nam quod addit præsertim in quo illum critici uno ore damnarunt, videndum id est, quinam hi sint critici, et cur damnent.

44. Brev. Moz. male scribit *bissulcas*. SS. martyres interdum securi, sæpius gladio fuisse percussos, quia gladio occidi major erat ignominia, probat Gallonius cap. ult. de Cruciat., ubi etiam confirmat gladio percutiendos virgis primum cædi consuevisse. S. Ambrosius de securi pulchre class. 1, epist. 25: *Scio plerosque gentium gloriari solitos, quod incruentam de administratione provinciali securim reverterint*. Aringhus dubitat an artis, an martyrii insigne fuerit securis in duobus lapidibus sepulcralibus insculpta, quam exhibet tom. II Romæ Subterr., lib. vi. cap. 50. In imagine SS. septem Dormientium, quam ex vetusto monumento exhibui tom. I, pag. 356, cernere licet duas secures, alteram prope S. Malcum, alteram prope S. Martinianum, quæ martyrii eorum sunt instrumenta, ut clavæ nodosæ prope Maximianum et Joannem, clavi prope Constantinum et Danesium, fax ardens prope Sarapionem, et uncus ad ejusdem pedes quo scilicet corpora defunctorum martyrum ad scalas Gemonias, aut ad cloacas publicas, aut ad flumina trahi solebant. Diversa alia forma erat uncus quo martyrum corpora discerpebantur, de quo agam ad vers. 173 hymni S. Vincentii. Ungulæ erant forcipes ferreæ quibus discerpebantur et sulcabantur corpora martyrum. S. Hieronymus, S. Augustinus, aliique, unguis sulcari corpora tradiderunt: *bisulcas* vocat Prudentius hoc aliisque locis, quia duplices sulcos imprimebant, ut figuram unguilarum tabula 15 cruciatum SS. martyrum lit. A consideranti patebit. Descriptæ autem sunt a Gallonio ex unguis asservatis in basilica Vaticana, et sub Paulo III inventis, quas scorpiones fuisse male aliqui opinabantur. Scorpiones expressi sunt tabula 9, lit. D. Comprehenduntur scorpiones *virgarum* nomine, et erant virgæ nodosæ et aculeatæ, *scorpiones* dictæ, quod arcuato vulnere in corpus infligerentur, ut ait Isidorus. Virgæ erant aut ex ulmo, aut ex betula arbore Gallica, aut ex quercu, aut ex fraxino, aut ex salice, aut ex vite. Virgæ quæ non erant nodosæ, lenes dicebantur. Aliæ virgæ fiebant ex ferro, quod interdum ignitum corpori applicabatur, aut ex plumbo. De modis quibus SS. martyres cædebantur, vide tab. 10 et 11. Forma scorpionum, quam Sagittarius cap. 17 exhibet, Gallonianæ imagini similis est. Magis differt ectypum unguilæ bisulcæ, quod ibidem Sagittarius profert, ab ectypo Gallonii: nam in ectypo Sagittarii tres ferrei mucrones tantum capiti affliguntur; in ectypo Gallonii tum hi, tum alii tres in medietate; et fortasse ob hanc rationem bisulcæ dicuntur, quod mucrones capitis duo adversus unum sulcum imprimebant, ac similiter mucrones medietatis alterum sulcum. Fallitur autem Sagittarius, quod ait unguilas quas Gallonius describit, suam ingenio scriptoris magis quam antiquis monumentis formam debere: nam vere unguilæ quales Gallonius describit, in basilica Vaticana exstant, ut tradit etiam Aringhus pluribus in locis, qui non semel ectypum

earum profert. Aliud genus est unguilæ instar chirothecæ ferreæ tribus digitis, quæ reperta fuit in cœmeterio Calepodii. Vide tabulam 26, et Aringham tom. II, pag. 687. An autem fideiculæ sint idem quod unguilæ, disputatum est inter viros doctos, quorum aliqui putarunt esse vincula nervæ, quibus membra reorum equuleo adhærebant: plerique unguilas ferreas esse confirmant, quibus clavo favent Isidorus et Prudentius in Romano. Dicebantur autem *fideiculæ* a *fidendo*, vel *fodicando*, ut nonnullis placet; *ungulæ* vero, quod imitarentur unguilas ferarum, quæ propterea in cod. Theod. ix, tit. 12, lege 1, diserte nominantur *vestigia ferarum, unguilæ ferarum*. Vide vers. 481, in Romano.

45. Brev. Moz., *fortis expectabat*, rennente metro.

46. De carceribus antiquis vide comment. ad lib. II contra Symmach., vers. 468, et tab. 23. Rat. pro duris habet *survis*. In Brev. Moz. mendum est *baccis impetit*. De diversa scriptura vocis *bovis* dictum ad præfat. Psychomachicæ, vers. 35. Eadem hic occurrit varietas. Vat. A, Alex., Ald., Egm., Torrentianus unus et Heinsiani, *baccis*, sive *baccis*. Id fere placuit recentioribus. Hailsbr., Vat. B, *bagis*. Idem Hailsbr. supra, Prag., Rat., *bogis*. Fabr., *bais*. Weitz., Gis., Bollandiani, nonnulli alii, *bovis*, ut legendum esse suspicatus est Nebrissensis. Iso videtur agnovisse *boia, бага* et *bara*. Mihi placet scriptura hæc *bois* pro instrumento quo martyrum colla illigabantur, dum carceri inclusi erant: quale postea Prudentius describit, *Et chalybs attrita colla gravibus ambit circulis*. Insigne antiquitatis monumentum ab eminentissimo cardinale Stephano Borgia e celeberrimo suo museo Velitris nobiscum liberaliter communicatum exhibemus æri incisum.

Ex ære Velitris in Musco Borgiano.

- 879** Barbaras forum per omne tortor exercet A 53
 | manus :
 Veritas crimen putatur : vox fidelis plectitur.
 Tunc et ense cæsa virtus triste percussit
 [solum,
- 50** Et rogis ingesta mœstis, ore flammæ sorbuit :
 Dulce tunc justis cremari, dulce ferrum perpeti.
 Hic duorum cara fratrum concalescunt
 [pectora,
 Fida quos per omne tempus junxerat sodalitas.
 Stant parati ferre quidquid sors tulisset ultima:
- Seu foret præbenda cervix ad bipennem pu-
 [blicam,
 Verberum post vim crepantum, post catastas
 [igneas,
880 Sive pardis offerendum pectus, aut leo-
 [nibus.
 Nosne Christo procreati mammonæ dicabimur,
 Et Dei formam gerentes serviemus sæculo?
60 Absit ut cœlestis ignis se tenebris misceat ;
 Sit satis quod capta primo vita sub chiro-
 [grapho,

GLOSSÆ VETERES.

48. Plectitur, punitur, condemnatur, Iso.
 50. Ingesta, facie, I.
 51. Dulce, dulcis res fuit, I.
 53. Sodalitas, sodales dicuntur, quasi simul edales, id est, simul comedentes, I, Vat. A.
56. Catastas, genus tormenti, id est lecti ferrei quibus impositi martyres, ignis supponebatur, I.
 58. Mammonæ, dæmoni, vel divitiis mundanis, I.
 60. Cœlestis ignis, anima, I.
 61. Chirographo, manualis conscriptio, I.

COMMENTARIUS.

- Videri etiam possunt vincula S. Petri, quæ in ecclesia hujus nominis religiose asservantur, et a cl. cancellerio in suo erudito opere de Carcere Mamertino, ejusdem eminentissimi cardinalis Borgiæ cura pariter delineata, æri incisa proferuntur, in quorum extremitate boiam, sive circulum ferreum observare licet. Ad majorem cruciatum in parte interna circuli interdum acumina ferrea eminebant, ut colla aut immota permanerent, aut, si flecterentur, in acuos impingerent, ut apparet in boia quam nos exhibemus. De boiis agunt Gallonius cap. 3, Sagittarius cap. 2, ubi de variis vinculorum generibus disserunt.
47. Weitz., barbarus, qui solum agnovit, in Vulg. et Widm. supra esse barbaras. Plerique tamen legunt barbaras. Notandum est ex Actis martyrum, in foro hujusmodi carnificinas exerceri solitas. Interdum autem fiebant extra urbem, et carnifices ipsos extra urbem habitasse probat Kirchmannus de Funer. Rom., cap. 24, libr. II, cujus consuetudinis nonnullum Romæ extat vestigium.
49. Gis. ad oram perculit solum. Ense martyrem cæsum exprimit tabula 21, lit. D.
50. Diversos modos quibus martyres igni tradebantur, vide in tab. 16 et 17.
51. In Thuan. et Boher. priore, vetustissimis codicibus, jussit pro justis. Conjicit Heinsius jus sit. Melior est scriptura pervulgata, Dulce tunc justis cremari; et in Heinsii notis legendum est dulce tunc, non dulce nunc.
52. Ald., Fabr., Weitz., Bollandiani, convallescunt pro concalescunt, quod magis est Prudentianum. Gilius a Weitzio et Heinsio citatur pro convallescunt. Vat. A, Rat., corpora quod alicubi invenit Weitzius. Retine pectora.
53. Prag., junxerat sodalitas.
55. Bipennis est securis, ita dicta a duobus pinnis seu pennis, hoc est fastigiis, quæ utrinque acuta erant. Peveratus ex Baronio ad martyr. Rom. ix cal. Aprilis dubitat an eo tempore securis in usu fuerit. Verum etsi credibile sit majorem Christianorum partem gladio potius quam securi fuisse percussam, ut nuper ex Gallonio aiebam, dubitandum minime est quin aliquando securi cæsi fuerint, ut vel ex solo Prudentio demonstratur, et pluribus confirmat Sagittarius cap. 7 de Crucia. Savaro ad Sidonium, pag. 88, hanc phrasin notat, præbere cervices, ex Apollinari et ex Adone Trevirensi: Ita ut sponte cervices suas securibus darent. Martyres ultro præbuisse cervices carnifici secundas, sexcentis exemplis in eorum actis et martyrologiis constat.
56. Vat. A, crepantem, minus bene. Nebrissa pro igneas conjiciebat ligneas; neque hæc conjectura Sagittario, cap. 10, displicebat: qui addit, de pe-
- gmate editiori in quo rogas accenderetur, per tropum dici posse catastas igneas, scilicet inulto igne radiantes. Advertit nihilominus apud Isonem et vetus aliud glossarium catastam esse lectum ferreum. Giselinus ligneas reperit in ed. Daventr.; sed, ut ipse observat, cum in hymno S. Laurentii vers. 399, crates ferrea, quæ jam ignita erat, catastas datur, nihil est causæ quamobrem igneus mutetur in ligneas. Apud Christianos scriptores sæpe catastas significat locum eminentiorem ubi de reis sumebatur supplicium. Putant aliqui inde dictum Hispanicis cadahalso, et Italicis catafalco.
57. Vulgaris erat gentiliū acclamatio: Christianos ad leonem, ut Tertullianus, Cyprilianus, et alii referunt. Nonnunquam: Christianos ad bestias. Hieronymus utrumque conjungit lib. VII in Isaiam, cap. 18. De pardis, quorum laniatui exponebatur Christiani, meminit Eusebius lib. I Hist., cap. 16. In martyrio S. Ignatii pro leonibus nonnulli leopardos memorant.
58. Ex Matth. VI, 24: Non potestis Deo servire et mammonæ. Barthius lib. LV, cap. 4, Advers., ait Isonem non debuisse disjungere diabolo, vel divitiis mundanis. Mammon enim non aliter idolum est opum et divitiarum, quam belli Mars. Alius glossator apud eundem Barthium exponit, mammonæ fidem, pecuniosam, sæcularem, avaram. Plura ibi Barthius, et cap. seq. de mammona pro dæmone, pro avaritia, pro divitiis. Scripsit autem hunc versum: Nosne Christo procreati serviemus mammonæ? puto, errore memoriæ.
59. Cauchius malebat serviemus idolo. Nihil est necesse, ait Heinsius.
60. Aldus recte ediderat absit ut. Non intelligo quid sibi voluerit, cum, renuente metro, correxit absit ne. Probe emendavit ignis pro igni. Sententia petita est ex II Cor. VI, 14: Quæ societas luci ad tenebras?
61. In Aldo error capra pro capta. Nebriss. suspicatur capta. Chirographum esse militare sacramentum, inutile sit monere. Ex Ambrosio Morales Peveratus notavit ecclesiam Toletanam codicem perversum habere quo vita martyrum continetur, ubi verba ab Eulogio de his martyribus adducta habentur, scilicet tanquam prolata a Celedonio Hemeterium hortante. Addit magnopere esse animadvertendum quam ea historia sit antiqua, quæ tempore Eulogii fuerit conscripta. Verum Eulogio longe antiquior est Prudentius. Eulogius lib. I Memor. mart. ita habet: Sic nimirum beati martyres Hemeterius et Celedonius, cum tradere pro Domino animas anhelarent, tui sese invicem ad passionem astantes hortatu impellunt: Feriunt ubique hostem missilibus suis vibrata

881 Debitum persolvit omne functa rebus A 70

[Cæsaris.

Tempus est Deo rependi quidquid est proprium
[Dei.

Ite, signorum magistri: et vos, tribuni, absistite.

- 65 Aureos auferte torques, sauciorum præmia:
Clara nos hinc angelorum jam vocant stipendia.
Christus illic candidatis præsidet cohortibus,
Et throno regnans ab alto, damnat infames deos,
Vosque, qui ridenda vobis monstra divos fingitis.

Hæc loquentes obruantur mille pœnis mar-
[tyres,

Nexibus manus utrasque flexus involvit rigor,
Et chalybs atrita colla gravibus ambit circulis.

882 O vetustatis silentis obsoleta oblivio!

- Invidentur ista nobis, fama et ipsa exstinguitur.
75 Chartulas blasphemus olim nam satelles abstulit,
Ne tenacibus libellis erudita sæcula
Ordinem, tempus, modumque passionis pro-
[ditum

GLOSSÆ VETERES.

64. Tribuni, *super mille*. — Absistite, *discedite*, I.
65. Torques, *circulos*. — Sauciorum, *infirmorum*.
— Præmia, *quæ sunt*, I.
68. Infames, *sine bona fama, ingloriosos*, I.

71. Rigor, *duritia*, I.
72. Chalybs, *ferrum, chalybs Græcæ sideros*, I.
73. Obsoleta, *inveterata*, I.

COMMENTARIUS.

confessio, et latentem fidei inimicum ubicunque fuerit B
inquiramus. Eminentissimus archiepiscopus Toletanus Franc. Lorenzana in pereruditis notis tom. II SS. Patrum Toletanorum ait, in Actis martyrum a Joanne Tamaio Salazar primum editis, postea ab Antuerpiensibus ad diem 3 Martii, ac postremo ab Emmanuele Risco tom. XXXIII. Hisp. Sacr., Append. 2, videri, esse verba unius e duobus martyribus, *Feriat ubique hostem missis libris suis vibrata confessio*, et iuxta nonnullos mss. codd. Hemeterii, reliqua vero alterius, nempe Celerdonii.

62. Matth. xii, 21: *Reddite ergo quæ sunt Cæsaris Cæsari, et quæ sunt Dei Deo*.

63. Rat. et duo Heinsiani contra legem metri, *quidquid proprium est Dei*. Vat. B, Weitz., Cauch., Widm. a prima manu, *quidquid est summ. Dei*. Alii bene, *quidquid est proprium Dei*.

64. Brev. Moz. mendose, *adsistite*. Bollandiani, *assistite*. Scripti Heinsiani, Ald., Weitziani, nostri, et vos. Giselinus omisit et. Sermo est de tribunis militum, sive præfectis legionum, non de tribunis plebis. Confer glossam Isonis.

65. Aldus eliderat *aureos auferte torques*; in emendatis novo errore posuit *aureos auferte torques*. Vat. A, *auferte*, recte emendatum supra, *auferte*. Idem Vat. A, *aureos*; alii, *aureos*. Brev. Moz. perperam, *aureos offerte*. Vegetius lib. II, cap. 7, *Torquarii duplæ, torquarii simplæ, quibus torques aureus solida virtutis præmium fuit*. Stewechius in Comment. ait, auxiliares milites anreis torquibus a Romanis donatos, at cives non nisi argentis. Iso sauciorum explicat *infirmorum*: melius intelliges eos indicari qui vulnera bello acceperunt.

66. Brev. Moz. male, *clara vox angelorum vocant stipendia*.

67. Exercitus martyrum *candidatus* dicitur in hymno *Te Deum laudamus*. Vide Comment. ad vers. 157 hymn. 3 Cath.

69. Brev. Moz. non male, *Quæque de idenda nobis monstra divos fingitis*.

71. Rigor pro duritie ponitur, ut rigor ferri apud Virgilium I Georg., *rigor auri* apud Lucretium, in cuius indice vide notata a Gifanio in *rigor auri*. Paulinus Natali 4, *Stat manibus colloque chalybs*.

72. Ald. recte impresserat *circulis*, quod non recte mutavit in *cyclis*. Vide quæ disserui in notis ad Hymnodiam Hispanicam die 3 Martii de hoc eodem versu, et intelliges contra metri rationem esse *gravis ambit circulis*, ut edidit Weitzius cum Hailsbr. et Widm. Nec melius Vat. Q, *gravis ambit circulus*. Male etiam Vat. P, *circuit pro circulis*. Weitz. cum Hailsbr. scribit *calypa*; Alex. et Widm., *calips*. Gruterus volebat *artita*, quod secutus est Weitzius. Hailsbr. *atrita*. Widm. ad oram, Vatt. A, B, Prag., Rat., *astrieta*; alii *atrita*, quod unice probat Heinsius ex

snis scriptis. Confer præfat. Psychomachie vers. 53, *Atrita bovis colla liber erigit*. In Brev. Moz. hæc est discrepantia, *colla duriter ambit pro gravibus*.

75. Arnobius lib. IV, prope finem: *Quod si haberet vos aliqua vestris pro religionibus indignatio, has potius litteras, hos excurrere debuistis olim libros, istos demoliri . . . . Nam nostra quidem scripta cur ignibus meruerint damnari? cur conventicula dirui? Eusebius lib. VII, cap. 2 meminit edicti quo Diocletianus sacros Christianæ religionis codices cremari, et ecclesias ad solum usque dirui iussit. Ejuscemodi rei mentio exstat apud Optatum, S. Augustinum, et plurima Acta SS. martyrum. Id anno 303 circiter contigit. S. Hieronymus, lib. II. Comment. in Zachariam, cap. 8, *Hæc persecutionis tempore in Ecclesia Christi expleta conspeximus, quando in tantam rabiem persecutorum feritas excitata est, ut etiam conciliabula nostra destruerent, divinos libros ignibus traderent*. Adis Ruinartium præfat. in Act. martyr. De hac consuetudine comburendi scripta, ejusque origine apud Romanos non satis inter se conveniunt Tacitus, et auctor Controversiarum et Suasoriarum sub nomine Senecæ Patris. Hic in proœmio lib. V, Controvers., de Labieno loquens ait: *In hunc primum excogitata est nova pœna. Effectum est enim per inimicos, ut omnes ejus libri incenderentur. Res nova et insueta, supplicia de studiis sumi. Bono hercule publico ista in pœnas ingeniosa crudelitas post Ciceronem inventa est . . . . Eius qui hanc in scripta Labieni sententiam dærat, postea viventis scripta combusta sunt: jam non malo exemplo, quia suo . . . . Cassii Severi, hominis Labieno junctissimi belle dicta res ferebatur. Illo tempore quo libri Labieni ex senatusconsulto urebantur: Nunc me, inquit, vivum uri oportet, qui illos edidici. Audi nunc Tacitum lib. IV. Annal., cap. 5, ubi causam de Annalibus Cordi Cremutii in senatu anno Urbis 778, imperii Tiberii 10, ita exponit: *Cornelio Cossio, Asinio Agrippa coss., Cremutius Cordus postulatur novo; ac tunc primum audito crimine, quod edidit D* *annalibus, laudatoque M. Bruto, C. Casium Romanorum ultimum dixisset . . . . Cremutus relinquenda vitæ certus, in hunc modum exorsus est: Verba mea, patres conscripti, arguuntur, adæo factorum innocens, sum . . . . Antonii epistolæ, Bruti coniones, alia quidem in Augustum, sed multum cum acerbitate habent carminibus Bibaculi et Catulli referta contumeliis Cæsarium (forte Cæsaris) leguntur, sed ipse divus Julius, ipse divus Augustus et tulere ista, et reliquere. Alia addit Tacitus, e quibus colligas tunc primum libros ex senatusconsulto combustos fuisse. Equidem magis Tacito assentior; nodum fortasse alio tempore dissolvam.***

77. Hos SS. martyres sæculo IV ineunte, aut paulo ante martyrium subiisse, multi recentiores affirmant. Sed melius est cum Prudentio et auctore Actorum apud Bollandianos, fateri tempus passionis ignorari.

- 883** Dulcibus linguis per aures posteriorum A
[spargerent.
Hoc tamen solum vetusta subtrahunt silentia,
80 Jugibus longum catenis an capillum paverint,
Quo viros dolore tortor, quave pœna ornaverit.
Illa laus occulta non est, nec senescit tempore,
Missa quod sursum per auras evolarunt mu-
[nera,
Quæ viam patere corli præmicando ostenderent.
85 Illius fidem figurans, nube fertur annulus:
Hic sui dat pignus oris, ut ferunt, orarium:
884 Quæ superno rapta flatu lucis intrant in-
[timum.

GLOSSÆ VETERES.

84. Patere, *illis*, I. B 88. Lipientis, *liquidi*, vel *sereni*, I.
85. Annulus, *qui signat fidem sine fine figurans*, I. 89. Visum, *hominum*, I.
86. Orarium, *ab ore, id est sudarium*, I. 92. Hærens, *dubitans*, I.
87. Intimum, *secretum*, I. 96. In, *pro ad.* — Spiritus, *animas*, I.

COMMENTARIUS.

80. Brev. Moz. corrupte, *catenis ad capillum tracti*. Nebrissensis id notat: *Non constat quo mortis genere sint affecti; mortui sint in catenis, et nutrierint longum capillum et barbam: restitimus autem ordinem versuum, qui erant confusi, et turbabant sensum. Ita autem disponit: Dulcibus, Quo viros, Jugibus, Hoc tamen, Illa laus.* Verum ordo quem codices præferunt, rectum sensum efficit. Apud Romanos rei comam nutriebant, adeoque juges catenæ, sive longum carceris tempus ex longo capillo dignosci poterant. Vide vers. 53 hymni 11 Peristeph., ubi *crinita agmina* vocantur martyres carceribus detenti.

81. Hailsbr., Widm. supra, Brev. Moz., Gis. ad marg., Vat. A, P, Q, *quave pompa*, quod placet Hein- sio, tanquam de victimis agatur. Gallandius putabat contextum respicere *pompa*, et pro *pœna* allegat præstantem Aldinam editionem anni 1504, nimirum hanc ipsam qua nos utimur. Thuan., Alex., *quæve pompa*. Vat. B, Urb., Weitz., Bollandiani, aliique, *quave pœna*. Mihi id non displicet, nam præcedit *dolore tortor*; pro *ornaverit* autem *mallo affecerit*, aut aliud simili significationis. Verum poetice et figurate recte id dicitur.

85. Aldi error *nubæ*. Teolius, cum fateatur quæcunque de his duobus martyribus scimus ea nos debere Prudentio, nihilominus affirmat post Chaniillardum, annulum esse Hemeterii, orarium Celedonii: quod ita distinctum in Prudentio non invenio. Bene tamen ex hoc loco arguit Teolius consuevisse veteres Christianos annulos gestare, quorum aliqui asservantur in museo Vaticano ab equite Victorio illustrati. Cur autem annulus fidem figuret, si quærat aliquis, dicam etiam ab sponso sponsæ annulum dari ad fidem conjugalem significandam. Itaque Innocentius III, annulum Fulconi abbati Corbeiensi concedens, his verbis scripsit: *In cæteris ornatus prælati Ecclesiarum conceditur annulus, qui est signaculum fidei, juxta quod pater filio revertenti dare annulum in manu præcepit, ut videlicet Ecclesiam sibi commissam prælati ipsius intemerata fide custodiat, ad quam fideliter observandam per visibilem speciem jugiter admonetur.* Vide Macrum in Hierolex. verbo *annulus*, ubi Innocentii verba exponit.

86. Orarium usu ecclesiastico olim sumebatur pro stola, ut notum est. Hæc appellatio aliquatenus conservata apparet in Latinitate corrupta sæculi x cujusdam instrumenti donationis, quod exstat tom. XXXIV Hispaniæ sacræ, pag. 455, ubi Oveus episcopus legionensis circa annum 951 inter alia donabat *albas cum easdem amictis 10, orales 10, quod scripturas dicunt stolas*. Hac significatione orarium hic accipi non potest. Pro sudario, quo os abstergitur, orarium dixerunt Ambrosius et alii; et in glossa le-

Per poli liquentis axem fulgor auri absconditur,
Ac diu visum sequacem textilis candor fugit:
90 Subvehuntur usque in astra, nec videntur am-
[plius.

Vidit hoc conventus astans: ipse vidit carnifex,
Et manum repressit hærens, ac stupore oppal-
[luit:

Sed tamen peregit ictum, ne periret gloria.
Jamne credis, bruta quondam Vasconum gen-
[tilitas,

95 **885** Quam sacrum crudelis error immolarit
[sanguinem?

Credis, in Deum relatos hostiarum spiritus?

88. Lipientis, *liquidi*, vel *sereni*, I.
89. Visum, *hominum*, I.
92. Hærens, *dubitans*, I.
96. In, *pro ad.* — Spiritus, *animas*, I.

gam a tergendō sudore oris, vel a tergendō ore. Chamillardus existimat orarium ab os oris posse accipi pro operculo capitis quo utebantur antiqui dum invocabant Deum: quo sensu orarium erit signum pietatis Celedonii. Sed nullum illius significationis adducit testem. Itaque adhæreo glossæ. Peculiarem etymologiam orarii ab *aurariis* et *auris* explicui ad hymn. 1 Cath., vers. 22. Animadvertendum etiam est, nonnunquam oculos martyrum qui gladio erant ferendi, linteo sive oratio fuisse ligatos. Ado, vi cal. Junii: *Sic accepto orario, ligans* (S. Julius) *sibi oculos martyrii palmam gladio cadente percepit*. Et vi cal. Decembris: *Beatus Alexander cum duceretur, obviavit ei quædam vidua, quam beatus martyr rogavit dicens: Commoda mihi orarium. At illa prestitit ei. Officiales autem dixerunt mulieri: Perdidisti orarium tuum. Facto itaque signo crucis, exspoliavit se beatus martyr tunica, et in linea stans, tenuit sibi de oratio oculos, dein positus genibus suscepit gladium.*

88. In Prag. desideratur *per ante poli*.

89. Vat. A a prima manu, *visus*; a secunda manu, *visu*. Lege *visum*.

92. Vat. A, et manus. Gis. ad oram, *palluit*, et pro alia scriptura, *expalluit*. Vat. P, Q, Urb. scribunt *obpalluit*, Alex. *oppalluit*.

93. Nebrissensis *percepit ictum* exponit *percussit truncavitque martyres*: sed addit id contrarium esse ei quod supra dixerat. Mihi non videtur contrarium, non solum si attendantur tormenta citra mortem, ut Nebrissensis interpretatur, sed etiam si præ oculis habeatur mortis genus. Prudentius ante dixit, satellitem chartulas abstulisse, ne posteri modum passionis, ordinem, tempus scirent, et ignorari qua pœna fuerint affecti. Nunc ait, carnificem peregrisse ictum, ex quo nec modus passionis, nec pœna liquido perspicitur. Hæc ratio *ne periret gloria* ab aliis etiam adhibetur in martyrum passionibus enarrandis. Thomas Hurtado, in opere de Vere martyrio resolut. 35, digress. 2, ubi fuse agit de aliquibus instrumentis quibus tyranni martyres torquebant, sect. 10 quærit, *cur martyres fere semper gladio cesserunt, gladius vero raro martyribus cessit*, et rejectis aliis rationibus cum Delrio respondet, rationem esse, quia gladius est præcipuum et maxime legitimum ordinariumque justitiæ ultricis instrumentum. Censeo addi posse martyres cessisse mitissimo mortis generi, interdum vero superstites fuisse aliis, in quibus tormenta doloresque incredibiles sustineri debent, ut eorum constantia soli virtuti divinæ ascriberetur.

95. Rat., *immolaret*. Brev. Moz., *heroum* pro *error*, male.

96. Brev. Moz., *relatum hostiarum spiritum*.

- Corne, quam palam feroces hic domentur A
[dæmones:
Qui lupino capta rictu devorant præcordia,
Strangulant mentes et ipsas, seque miscent
[sensibus.
- 100 Tunc suo jam plenus hoste sistitur furens
[homo,
Spumecas efflans salivas, cruda torquens lumina,
Expiandus quæstione non suorum criminum.
Audias, nec tortor astat, ejulatus flebiles:
Scinditur per flagra corpus, nec flagellum cer-
[nitur.
- 105 **886** Crescit et suspensus ipse vinculis laten-
[tibus.
Illis modis spurcum latronem martyrum vir-
[tus quatit; B
Illic coerces, torquet, urit; hæc catenas incutit;
Prædo vexatus relictis se medullis exuit.
- L'inquit illæsam rapinam: faucibus siccis
[fugit:
110 Ungue ab imo usque ad capillum salva reddidit
[omnia,
Constitens, ardescere sese: nam gehennæ est incolæ.
Quid loquar purgata longis alba morbis cor-
[pora?
Algidus cum decoloros horror artus concutit:
Illic tumor vultum relinquit, hic color verus
[redit.
- 115 Hoc bonum Salvator ipse, quo fruamur,
[præstitit,
Martyrum cum membra nostro consecravit
[oppido:
887 Sospitant quæ nunc colonos, quos Ibe-
[rus alluit.
State nunc, hymnite, matres, pro receptis
[parvulis:

GLOSSÆ VETERES.

102. Quæstione, *examinatione*, Iso.
105. Crescit, *tumescit*, I.
115. Algidus, *febris*, I.

117. Iberus, *fluvius Hispaniæ*. — Alluit, *influxit*, I.
118. Hymnite, *caute*, I. *Hymnizantes*, Vat. A.

COMMENTARIUS.

97. Ald., Vat. B, Alex., Urb., Bollandiani, *domantur*. Vat. A, P, et plerique edd., *domentur*. Vat. Q mendose, *domuntur*. De miraculis ad sepulcra martyrum patris superfluum est dicere: plena enim sunt Acta SS. martyrum.

98. Vat. A, B, P, Alex. a secunda manu, Hailsbr., Widm. supra, Bollandiani, *rictu*. Vat. Q, Urb. et plerique edd., *ritu*. Pro *decorant* perperam Breviar. Mozarab., *deformant*.

99. Vat. A. corrupte, *stragulant*.

100. Gis. ad oram, *nunc suo nam*. Fabricius verbo *pæne* ait: *Pæne Christianorum persecutoribus Dei iudicio sæpe horrendæ sunt inflictæ, ut de Hispano quodam Steph. primo scribit Prudentius, qui in furorem actus, et a Satana flagellis cæsus, ligatus, atque suspensus est*. Prudentium Fabricius non intellexit: non enim hic qui a demone torquetur, persecutor Christianorum a Prudentio dicitur.

101. Breviar. Mozarab., *spumans*, contra metrum.

102. Nebrissa, *non suorum criminum* interpretatur, quia illud crimen non est hominis, sed dæmonis. Chamillardus ait posse fieri ut homines innocentes a demone vexentur; additque dæmoniacos non peccare dum verba proferunt, aut turpia facinora patrant in viti. Teolius plane Chamillardo consonat. Existimo Prudentium quæstionem *non suorum criminum* osuisse pro formula exorcismi, quæ jam tunc in usu erat, et videri potest quodammodo descripta in Apoth. vers. 406. *Fuge, callide serpens*, etc., ubi multa a Prudentio et a nobis dicta sunt quæ totum hunc locum de dæmoniacis et exorcismis possint illustrare.

103. Brev. Moz. versus hunc vitiose exhibet *Audiens hæc tortor adest ejulatu flebili*. Teolius edidit *nec tortor instat*; necio an suorum iudicium auctoritate permotus, an quia in notis Heinsii legerit, *instat* esse in Nomsio et schedis Cauchianis, et *astat* jam præcessisse. Cellarius etiam hac nota Heinsii impulsus edidit *instat*. Cæterum Heinsius in textu posuit *astat*, et quod ait, jam præcessisse *astat*, falsum est, nisi intelligat *astans*, quod legitur vers. 91. Nonnulli scribunt *hejulatus*.

104. Brev. Moz. male, *latentibus est*.

106. Cellarius reponit in notis: *Vis divina torquet diabolum*. Videtur improbare phrasim *virtus martyrum*. At SS. Patres ita locuti sunt, et theologi nostri scite distinguunt in: *er virtutem propriam faciendi miracula, quæ Deo soli convenit, et virtutem s u facultatem*

patrandi eadem miracula, a Deo communicatam, de qua Matth. x, 8: *Infirmos curate, mortuos suscitæ, leprosos mundate, dæmones ejicite*.

107. Vat. A male, *cohercit*. Ab hoc versu incipit codex Marietti.

108. Brev. Moz. non inepte, *e medullis exiit*.

109. Imitatio Virgilii in *Æn.*, *Catulique relictis Faucibus expectant siccis*. Nebrissa ait translationem esse sumptam ex lupis qui relinquunt prædam incruentam, et abeunt faucibus siccis. At Virgilius loquitur de catulis qui expectant: nam de lupis præmiserat, *Lupi ceu Raptores atra in nebula, quos improba v-ntris Exegit cæcos rabies, catulique relictis, etc.*

110. Cum ait *ungue ab imo*, satis exprimit unguem pedum.

111. Brev. Moz., *nec gehennæ*, quod aliqua ratione defendi posset.

113. Ald., Mar., Weitz., vetustiores Heinsiani, *decoloros*, pro qua scriptura Heinsius allegat Egmondanum Weitzii, qui a Weitzio videtur mihi citatus pro *decoloros*. Habent etiam *decoloros* Vat. B, P, Q, Urb., et Alex. a secunda manu, Brev. Moz. In Prag., Vat. A, Bollandianis et aliis, *decoloros*. Giselinus magis placet *decoloros*, quia alibi Prudentius usus est *decolor*; neque hæc ratio non placet Chamillardo. Verum huiusmodi vocabula *unicolor*, *multicolor*, *decolor*, ad secundam declinationem etiam inflecti possunt; et Prudentius ipse alibi dixit *multicolor fucus*, alibi *multicolora prata*, et tam hoc quam illud a metro illis in locis exigitur. Aliis in locis discrepantia non obest, sive *decoloros* sive *decoloros* dicatur. Algidum horrorem vocat horripilium sive frigus quod febrem præcedit.

114. Egm., Vat. A, Q, *reliquit*; alii, *relinquit*. Widm. supra, *color versus*. Brev. Moz., *hinc tumor... hinc color*.

116. Brev. Moz., *quod membra*.

117. Mar., *sospitansque*, et ad oram pro div. script. *sospitantque*. Alex., *sospitantque*; melius *sospitant que*.

118. Vat. B mendose, *martyres pro matres*. Rat., Vat. B, Q, Mar., Prag., Weitz., præstantiores Heinsiani, Alex., Urb., Bollandiani, et alii, *hymnite*. Ald., Nebr., Fabr., Sich., Egm., Gis. ad oram, Gall., *hymnista*. Pal. et, ut videtur, Vat. Q, *hymnitæ*. Cauchius conjiciebat *Clara nunc hymnistiarum pro receptis parvulis*. Brev. Moz., *invictæ matres*. Vera lectio est *hymnite* a Græco ὑμνίσταις. Vonssius de Vitiis ser-

Conjugum salute laeta vox maritarum strepat : A II HYMNUS. INCIPIT PASSIO S. LAURENTII.
120 Sit dies haec festa nobis, sit sacratum gaudium. 888 Antiqua fanorum parens,

GLOSSÆ VETERES.

Vers. 1. Fanorum, idolorum. Fana dicta templa ab eo, quod est fano, id est vox, id est a responsis. — Parens, mater, I.

COMMENTARIUS.

monis Latini lib. III, cap. 14, contendit legendum *hymnistæ*, quia, ut ait, ævo Prudentii resonabat ut e, neque tamen ullum simile exemplum e Prudentio profert. Imo ipse affirmat, hymnistam tantum generis esse virilis, neque de hymnoscanente hymnistam, sed hymnetem recte dici. Cur igitur lectionem optimorum codicum *hymnite* rejicit? Atqui in mss. glossarii sui antiqui idem Wossius invenit *imnio* pro *hymnum cano*, ut refert lib. IV, cap. 10. Neque Teolius recte asserit verbum hoc *hymnio* singulare esse Prudentio, et apud alium Latinum scriptorem non inveniri. In veteri hymno S. Æmiliani officii Mozar. ad diem 12 Novembr. legitur, *Hymnite mecum consonante carmine*. Vide quæ animadverti ad diem 3 Martii in Hymnodia Hispanica. Cur autem Prudentius dicat *state*, et an hinc colligatur hymnos a stationibus cani solitos, merito quaerat aliquis. Arbitror Prudentium respexisse ad vocabulum *stationis*, quæ in vigiliis sabbati, diei dominicæ, et anniversariis martyrum solemnitatibus habebatur. Chrysostomus, hom. 1 de verbis Isaiaë in principio: *Unde perspicio sermones ad opus proficere? Nimirum ex hoc concursu... ex hac pernoctæ perpetuæ statione, ex eo quod angelicorum ordinum stationem imitantes, sine cessatione laudes et hymnos offertis Conditori*. De stationibus dixi ad hymn. 8 Cathem., vers. 9.

119. Ald., Mar. a prima manu, Gis. in textu, Weitz., Alex., Bollandiani, Heinsius, *maritarum*. Prag., Rat., Widm. et alii, *maritorum*. Ald., Fabr., Sch., Gis. prima ed., *strepet*. Gis. ad oram utriusque ed., *crepet*. Melius *strepat*.

120. Brev. Moz. non male, *sit sacrata gaudiis*. Post hunc hymnum in Vat. A, B, Mar., sequitur passio S. Vincentii martyris; in Aldo et aliis hymnus S. Laurentii. De patria horum martyrum dissident eruditi scriptores. Ex hoc hymno Prudentii tantum colligitur eos martyrium subiisse in oppido Vasconum, quod Iberus alluit. Ex alio vero hymno SS. octodecim martyrum Cæsaraugustanorum arguitur hoc oppidum esse Calagurrim: *Nostri gestabit Calagurris ambos, Quos veneratur*. Dubium non est quin in utroque hymno sermo sit de SS. Hemeterio et Celedonio, quamvis eorum nomina non exprimentur. In hujus hymni inscriptione diserte statuitur hymnum esse in laudem horum martyrum qui in multis antiquissimis codicibus dicuntur Calagurritani. Non autem constat an hæc appellatio a Prudentii manu sit, et an ea tantum indicet martyres Calagurrii passos. Traditio et sententia communis est eos fuisse e civitate Legionæ in Hispania, filios S. Marcelli centurionis, cujus duodecim filii martyres recensentur. Riscus, tom. XXXIV Hispan. sacr., pag. 515, refert in quodam codice ecclesiæ Legionensis ab Aria, viro erudito, notam anno 1069 ascriptam fuisse, qua filii S. Marcelli Legionensis nominantur: *Hæc sunt nomina sanctorum quæ in archivo Toletano reperta sunt. Emeterium et Celedonium Calagurritana ecclesia suscepit*, etc. Videri etiam idem potest tom. XXXIII, pag. 276. Nebrissa eosdem SS. martyres Calagurritanos fuisse, confirmare vult ex hymno 18 martyrum Cæsaraugustanorum; et putat dictos fuisse e Legionæ, quia milites legionarii fuerant, scilicet ex quadam legione imperatoria; sed non persuadet. Teolius tamen pro certo tradit fuisse Calagurritanos; sed contra faciunt Acta antiqua apud Bollandianos ad diem 3 Martii, et martyrologium Romanum, Usuardi, et pleraque alia, in quibus hi martyres Legionenses, et clarius ex civitate Legionæ in Hispania fuisse dicuntur. Ex Actis quidem anti-

quis nonnulli solum colligunt eos in hac urbe Legionæ militasse; sed aperte mihi Legionarii dici videntur quia in ea nati sunt. Illud tamen nobis liceat observare, patriam eorum a Prudentio non fuisse expressam, ut jam rationem cl. Perezii de Bayer illustrare incipimus, qui in dissertatione de S. Laurentio Hispanis asserto et vindicato, negat Prudentium solitum SS. martyrum patriam designare. Teolius sicut reponit, *id demum esse lectorum credulitate nimis abuti, cum ex quatuordecim SS. MM. hymnis quibus hic Peristephanon liber constat, tribus vel quatuor demptis, cæteri omnes martyris patriam disertis verbis prodant, imo et prædicent*. In hoc primo hymno vidimus neque Calagurrim, quæ a Teolio patria SS. horum martyrum creditur, esse proditam aut prædicatam tanquam patriam, neque Legionem, quæ verius fuit eorumdem patria. Sermo autem est de Calagurri Vasconum, quæ nunc *Calahorra* dicitur, non de alia veteri Calagurri prope Oscam, ubi nunc est *Loharre*. Olim plerique Calagurrim, quæ nunc exiit, et vocatur *Calahorra*, putabant a Romanis dictam fuisse *Fibulariam* sive *Fibularensis*; aliam Calagurrim prope Oscam *Nassicam*. Cl. Riscus, tom. XXXIII Hisp. sacr., tract. 69, cap. 3, erudite opinionem Marcellarii, et Wesselingii confirmat, quod Calagurris Vasconum sit ipsa *Julia Nassica*, cujus plures antiquos nummos profert Florezius in opere de Nummis aut. Hisp.; altera vero Calagurris Oscæ vicina fuit *Fibularia*: quæ sententia satis est probabilis, ut ad hymn. 4, vers. 13, comprobabo. Bartholomæus Leonardus de Argensola, in epistola ad Joannem Marianam, quam laudavi cap. 2 Prologom., dubitat etiam an Calagurri, an Tudelæ, an in oppido Tauste, aut in alio Cæsaraugustæ viciniori, SS. martyres martyrium subierint. Verum hæc dubitatio satis refellitur antiqua et constanti traditione, ac certissimis monumentis, quæ Prudentium de Calagurri esse intelligendum omnino confirmant. Quod autem opponit, Calagurrim fuisse coloniam nobilissimam, et *oppidum* inferius esse urbe aut civitate, neque apposite de Calagurri dici posse, id plane falsum esse demonstrabo ad vers. 333 hymni S. Vincentii, *Coire toto ex oppido*. Obiter notabo ejusdem Bartholomæi alium errorem esse, quod Aldus Romæ Prudentii opera ediderit.

Vers. 1. Titulum exscripsi ex Vat. B, ubi ponitur hic hymnus post hymnum S. Vincentii, ut etiam in codice Marietti. In Vat. A, *Passio beatissimi Laurentii*, et ponitur post hymnum S. Agnetis, quod notandum est, ne quis firmum argumentum ex ordine hymnorum confici putet ad S. Laurentium Hispanis asserendum, et vindicandum. Variant enim codices in hoc ordine statuendo, neque facile demonstrari potest ordo a Prudentio observatus. Alex., Thuan., *Incipit passio Laurentii beatissimi martyris*. Ald., Put., Ox., *Hymnus in honorem passionis Laurentii beatissimi martyris*. Janus Parrhasius, *Passio beatissimi martyris Laurentii*. Hac editione Parrhasii mihi antea ignota, neque ab aliis indicata, nunc uti incipiam. Libellus est in-8, ita inscriptus: *Sedulii carmen paschale. Aurelii Prudentii poemata*. Absoluto carmine paschali Sedulii, ponitur elogium Prudentii a Gennadio conscriptum, quod falso S. Hieronymo ascribitur: *Divus Hieronymus de viris illustribus*: ubi hæc peculiaris lectio animadvertenda est, *agnoscitur palatinus simul fuisse pro miles fuisse*. Post elogium, *Aurelii Prudentii Clementis Christiani poetæ περί στεφάνου, id est, de coronis liber*. Solum autem hoc libello conti-

- 889** Jam Roma Christo dedita,
Laurentio victrix duce
890 Ritum triumphas barbarum.
- 5 Reges superbos vicerat,
Populosque frenis presseras :
Nunc monstrosus idolis
Imponis imperii jugum.
Hæc sola deerat gloria
- 10 Urbis togatæ insignibus,
Feritate capta gentium,
Domaret ut spurcum Jovem,
- A Non turbulentis viribus,
Cossi, Camilli, aut Cæsaris ,
15 Sed martyr is Laurentii
Non incruento praelio.
Armata pugnavit fides,
891 Proprii cruoris prodiga :
Nam morte mortem diruit,
20 Ac semet impendit sibi.
Fore hoc sacerdos dixerat
Jam Xystus affixus cruci,

GLOSSÆ VETERES.

2. Roma, tu. — Dedita, tradita, I.
4. Triumphas, vincis. — Barbarum, gentilem, I.
6. Frenis, legibus, I.
7. Monstrosus, terribilibus, I.
10. Togatæ, nobili, pacificatæ. — Insignibus, ornamentis, cum absolutum est; cum adjectivum, gloriosis, I.
14. Cossi, Camilli, duorum ducum. Cossus Afrorum lingua rugosus, Camillus ingenuus, Cossi ducis, Camilli consulis, I.
18. Prodigia, perditrix; prodigus, qui porro adiens,

- id est, porro distribuens, I.
21. Fore, futurum esse, I.
22. Cruci, Gesta non habent, Xystum crucifixum; B sed gladio jugulatum: quia crucem suam bajulat, quisquis pro Christo animam ponit, quamlibet Xysti passionem vocamus crucifixionem. In hoc sensu potest accipi, quod hic dicitur: Jam Xystus affixus cruci: item crucis sub ipso stipite, id est, imminens passionis agone, Prag.

COMMENTARIUS.

nentur hymni S. Romani, SS. Petri et Pauli, S. Laurentii, S. Hippolyti, S. Cassiani, S. Agnetis, SS. octodecim martirum Cæsaraugustanorum, SS. Fructuosi et sociorum, et ex libro Cathemerinon *Hymnus divi Prudentii sumpto cibo*, sic enim inscribitur, et *Hymnus divi Prudentii post jejunium*. Post hymnos exstat epistola Jani Parrhasii ad Franciscum Medullam Atellanum, Mediolanensem Vicarium: in qua Sedulium et Prudentium multis in locis illustrat, et exponit, et nonnullas emendationes adjicit. In fine: *Impressum Mediolani, sumptibus Jani, et Catelliani Cottæ, dextertate Guillelmorum le Signerre fratrum*. Annus editionis colligitur ex privilegio Ludovici Francorum regis, ac Mediolani ducis die 1 Julii 1501, ex quo constat, *Sedulium atque Prudentium præstantissimos religionis nostræ potas suis impensis (Jani) et industria nuper in lucem datos*, ubi etiam Janus dicitur *de vero Dei cultu bene meritis*. Hanc editionem ignorasse videtur Argelatus, qui in bibliotheca Mediolanensi editiones ante annum 1501 factas aggressus recensere, aliis antiquis anni incerti, et editionem Claudiani anno 1501, opera Parrhasii procuratam, commemoravit, hanc Sedulii et Prudentii penitus omisit. Cum rarissima hac editione, casu inventa, uti jam cœpisssem, humanissimis litteris cl. Jacobi Morelli, custodis selectissimæ bibliothecæ S. Marci Venetiis, ad me datis accepi, eandem editionem nuper bibliothecam S. Marci acquisivisse. Parrhasius codicem veterem videtur nactus, quo Sedulii carmen, et pauci hi hymni Prudentii tantum continebantur: in quo tamen sunt non pauca discrepantes lectiones minime pœnitendæ, et fama ipsa celeberrimi editoris magnopere commendandæ, quas accurate tanquam ex vet. cod. describam. Unum e præclaris Blanchini argumentis pro Romano natali S. Laurentii est, quod Roma a Prudentio versu primo vocatur *janorum parens*. Vim conclusionis ipse viderit. Nisi codicem illum suum vetustum Sacramentarii in tabulario Capituli Veronensis invenisset, ubi hæc nova opinio tot sæculis quot ipse malit, consecuta jacuerat, opinor, etiam isthæc arguendi ratio periisset. Certe Rupertus Tuitiensis non tam fuit acutus, qui lib. vi de Oper. Spiritus S., cap. 18, huiusmodi hujus hymni excerpit, et id collegit quod mox proferam. In Breviario Moz. festum S. Laurentii celebratur paucis strophis ex hoc hymno desumptis, quod propterea minus frequenter laudabimus.

2. Aldus contra metrum, *Christo dicata*.

4. Ald., Put., Aubr., Heinsius, Vat. A, Gis.,

Bong., Fabr., *triumphas*. Vatt. B, P, Q, Urb., Alex., Mar., Weitz. et alii, *triumphans*. Rupertus legit *Ritus triumphas barbaros*.

6. Ald. et Rupertus mendose, *populos frenis*.

9. Weitz. cum Hailsbr., *derat*. Alex. *aberat*; ad oram, *deerat*.

10. Virgilius *gentem togatam dixerat*.

12. Infra vers. 218, *spurca stupra*.

13. Vat. A dividit et scribit *turbo lentis*. Weitz. cum Hailsbr., Widm., Vat. B, Mar. edidit *turbo lentis*.

14. De his ducibus ejusque victoriis passim historici Romani. In codice Marietti supra caractere minuto additur diversa scriptura, sed inepta *Classica millia ut Cæsaris*, Merend., § 3 de Danasi Operib., evidenter hinc colligi ait Laurentium non minus Romæ natum quam Cossam, Camillum et Cæsarem. Contra Rupertus Tuitiensis loc. cit. cum hos ipsos versus retulisset, *Et quidem (ait) hoc de omnibus dici potuisset sanctæ Romanæ Ecclesiæ martyribus, quia ducibus illis ritus Roma triumphavit barbaros, sed hic triumphus illius dux præcipuus est, quippe cujus mors insolita, sive inusitata, quasi totius belli tuba maxima universo mundo audita est, et jugiter personat*. Error vero metri est apud Rupertum *Camilli, atque Cæsaris*.

16. Gifanius in vet. lib. invenit *incruente*, quasi Prudentius dixerit *incruens*, ut *opulens, suaviloquens*. Vide indicem Lucretii verbo *suaviloquens*. Facile ex *incruento*, quod alii omnes habent, exscriptor aliquis errans posuerit *incruente*: quanquam in Alex. etiam est *incruente*.

17. Ald., Brev. Moz., *pugnabat fides*.

18. Egm., Hailsbr. male, *cruoris prodita*. Horatius lib. 1. ode 12, *Animæque magnæ Prodigium Paulum*.

21. Fabr., Bong., Hailsbr. supra, Gis. *fore hæc*, Alii, *fore hoc*.

22. Alii scribunt *Xistus*, alii *Xystus*, alii *Sixtus*. Nebrissa scribendum ait *Xistus*, non, ut vulgus scribit litteris inversis, *Sixtus*. Fortasse alii homines *Sixti*, alii *Xysti* dicebantur; aut idem nomen utroque modo efferebatur. *Xystus* Græce est porticus, in qua athletæ per hiemem exercebantur. Sichardus aliique putarunt hunc Xystum esse Xystum priorem, qui Alexandro successit tempore Adriani Cæsaris anno 116. Verum Xystus de quo in hoc hymno agitur est Xystus secundus qui post Stephanum I pontificatum tenuit anno 257 sub Valeriano imperatore. Plerique affirmant Xystum capite truncatum fuisse.

	Laurentium flentem videns Crucis sub ipso stipite:	A	Digne retexens concinam? Hic primus e septemviris, Qui stant ad aram proximi, Levita sublimis gradu, Et cæteris præstantior, Claustris sacrorum præerat, 892 Cœlestis arcanum domus Fidis gubernans clavibus, Votasque dispensans opes.
25	Desiste discessu meo 892 Fletum dolenter fundere: Præcedo, frater; tu quoque Post hoc sequeris triduum. Extrema vox episcopi	40	
30	Prænuntiatrix gloriæ Nihil fefellit: nam dies Prædicta palmam præstitit. Qua voce, quantis laudibus Celebrabo mortis ordinem?	45	Versat famem pecuniæ Præfectus Urbi regiæ, Minister insani ducis, Exactor auri, et sanguinis.
35	Quo passionem carmine		

GLOSSÆ VETERES.

32. Palmam, coronam, l.
39. Levita, levita interpretatur assumptus, sicut diaconus minister. — Gradu, in ministerio, l.
40. Præstantior, nobilior, sublimior, quia præstat, l.
44. Votasque, oblatas, Mar. Devotas, votivas, obla-

- B las. l.
45. Versat, cogitabat. — Famem, cupiditatem, desiderium, l.
48. Exactor, quæsitior, l.

COMMENTARIUS.

Cyprianus epist. 82, al. 80, in cœmeterio animadversum ait, non vero gladio animadversum, ut multi jactant, quanquam gladii mentio in martyrologiis sit, ubi mors S. Xysti annuntiatur. Pamelius in notis ad Cyprianum Prudentium hunc locum exponit de cruce in genere pro quovis cruciatus, aut cujuslibet generis supplicio, et ita quidem explicat glossa Pragensis. Mariettus hanc ipsam interpretationem comprobat, quia Prudentius in hymno S. Vincentii vocat Vincentium collegam propriæ crucis Christi, cum constet Vincentium non fuisse cruci affixum. Favet etiam versus 254 in eodem hymno Vincentii, *Crucis peritus artifex*. Gallonius, de Cruciat. SS. martyr. pag. 65 et 66 probat equuleum et alia torquendi instrumenta cruce olim fuisse appellata. Cæterum, etsi interpretes communi consensu tradant solum Prudentium narrasse Xystum fuisse crucifixum, tamen in Hymnario Ven. Thomasi exstat hymnus in honorem S. Laurentii sine auctoris nomine ubi hæc lego: *Pontifex Xystus monuit ministrum Fixus in ligno crucis, Exsuperis Me cito*. Exstat in eodem Hymnario alius hymnus in honorem S. Laurentii sub S. Ambrosii nomine, et alius ex hoc Prudentii hymno confectus. Bollandiani non audent temeritatis notam ei injungere, qui verbum Cypriani animadversum cum Prudentio determinet ad mortem crucis.

25. Recte notavit Barthius lib. xli Advers., cap. 11, discessum et discedere a veteribus Christianis pro morte et mori usurpari, ex Prudentio et Cassiano. In editione Weitzii ad hunc versum nota hæc Nebricæ apponitur discessu meo, quo a te divellor per mortem. Qua voce poeta dicit se impari ad describendam tam grandem materiam. Quid hæc sibi volunt? Disjunge hæc verba, et ad vers. 35 differ notam, qua voce, Poeta dicit, etc. Ita enim in editione Hispana hæc nota disjunguntur.

26. Weitzius, *fletus*; alii, *actum*.

30. Hymn. ven. Thom., *pronunciatrix*.

32. Vat. A *perperam, prædictam*. Thuan. *palam*, repugnante metro. Put., *Noms., prætulit*, hoc est præ se tulit, ut Heinsius explicat.

34. Parrhasius, *celebrabo*, nescio an consulto, nihil enim in hoc versu correxit, ut fecit in aliis. Metri *celebrabo* admittit.

37. Parrhasius scribit bene *septemviris*. Sozomenus lib. vii, cap. 19: *Apud Romanos diaconi non plures sunt hactenus quam septem instar eorum qui ab apostolis primum ordinati sunt. Apud alios vero haudquam definitus est diaconorum numerus*. Adhuc in Ecclesia Romana idem numerus constat in septem

diaconis cardinalibus. Officia primi diaconi sive archidiaconi egregie a Prudentio describuntur. Alii edunt *septem viris*.

39. Ald. distinguit *Levita sublimis gradu Et cæteris præstantior*. Dicitur *sublimis gradu*, quia primus erat et cæteris præstantior, et fortasse, dum diaconi ad aram proximi astabant, primus diaconus sublimiori gradu eminebat. Isidorus lib. ii de Eccles. Offic., cap. 8: *Ex hinc jam decreverunt apostoli, vel successores apostolorum per omnes Ecclesias septem diaconos, qui sublimiori gradu cæteris proximi circa aram Christi, quasi columnæ altaris assisterent*.

41. Thesaurio ecclesiæ, ubi sacra supellex asservabatur, præerat primus diaconus. In S. Laurentio id agnoscit Ambrosius, Augustinus, Maximus, Leo, Petrus Chrysologus. De diaconorum cardinalium origine vide Panvinium in libro, qui est de Septem Urbis ecclesiis, cap. 3.

44. Chamillardus ait id esse ex sententia eorum dictum qui affirmant veteres Christianos etiam conjugatos paupertatem vovisse. Opes de quibus Prudentius erant certe oblatæ a Christianis. Verum etiam credamus, per votum paupertatis fuisse oblatas, nondum consequitur, omnes Christianos etiam conjugatos vovisse paupertatem.

45. *Fames pecuniæ*, ut apud Virgilium *Auri sacra fames*, et mox *Aurum, quod ardentem sitis*.

46. Ald., Weitz., Heinsiani minus antiqui, Vat. P, Q, Urb. et alii, *Urbis*. Duo vetustiores Heinsiani, Alex., Gis., Fabr., Parrh. et alii *Urbi*. De præfectis Urbis videri possunt Contelorius et Corsinius. Anno 258, quo B. Laurentius martyrii palmani adeptus est, præfectus Urbi dicitur fuisse Cornelius Secularis sub Valeriano imperatore. Error Chronici Eusebiani, quo asseritur Laurentium sub Decio imperatore passum multos decepit. Simul cum præfecto Urbis imperatorem martyrio presentem adfuisse, sine idoneis testibus Ignatius Comus affirmavit.

48. Aldus ediderat *Exactor hauriet sanguinis*, in emendatis correxit *Exactor auri, et sanguinis*. Nebrissensis correctionem non vidit, et censuit legendum *Exactor hausti sanguinis*. Neque Giselinus ad Aldi correctionem advertisse videtur, nam ex inss. emendatum locum exhibet. Parrhasius quoque jam ediderat *auri, et sanguinis*. In nonnullis vet. edd. legitur *Exactor haurit sanguinis*. Hoc munus eidem verbis expressum *exactor auri* reperitur in antiquis inscriptionibus, ut apud Muratorium class. 9, pag. 1029, num. 8: *Exactor auri et argenti trium provinciarum*. Unde apparet acumen Prudentii *Exactor auri*,

	Qua vi latentes eruat	A	Abest atrocioribus
60	Nummos, operta existimans 894 Talenta sub sacrariis, Cumulosque congestos tegi.		Censura fervens motibus : Blande, et quiete efflagito, Quod sponte obire debeas.
	Laurentium sisti jubet :	65	Hunc esse vestris orgiis Moremque, et artem proditum est :
55	Exquirat arcem ditibus Massis refertam, et fulgidæ Montes monetæ conditos.		895 Hanc disciplinam fœderis, Libent ut auro antistites.
	Soletis, inquit, conqueri, Sævire nos justo amplius, Cum Christiana corpora	70	Argenteis scyphis ferunt Fumare sacrum sanguinem, Auroque nocturnis sacris
60	Plusquam cruenta scindimus.		896 Astare fixos cereos.

GLOSSÆ VETERES.

50. Nummos, a Numa Cæsare (Legge rege), l.
51. Arcem, ab arcendo visum. — Ditibus, aureis, l.
55. Relertam, plenam, l.
56. Monetæ, moneta dicitur, eo quod monet mentem inscriptione nominis regis ne paracaraximi, id est falsi nummi fiant. — Conditos, absconditos, l.
57. Conqueri, causari, deplorare, l.
61. Abest, absit, l.
65. Orgiis, officiis, orgia ministeria; minis'eriis vel

B sacrificiis, l. Orgia dicebantur sacrificia Baccho dicata: translato itaque nomine a sacrificiis ad sacrificia deridet impius iudex Christi mysteria, in quibus vinum offerri prodiderat jam fama, Prag.
66. Proditum est, dictum est, l.
68. Libent, sacrificent, l.
69. Scyphis, vasculis. — Ferunt, dicunt homines, l.
71. Sacris, officiis, l.

COMMENTARIUS.

et sanguinis. In museo Pio-Clementino inscriptionem his verbis conceptam, *Exactor auri*, in quadam basi memini me olim legere.

50. Etymologia *nummi* vel, ut alii malunt scribere, *numi*, a Numa, quæ a glossa asseritur, ridicula quidem videtur, sed auctorem habet Suetonium; quod tamen ineptum videtur Scaligero in *Conject.*, et Beccmano de Orig. ling. Lat., qui Græcam originem repetunt a νόμος, a quo est *nomisma*, de quo paulo post. Alii cum Yarrone vocem Siculam affirmant esse.

53. Sisti proprie de reo, qui ad tribunal iudicis trahitur, quod notavit Peveratus ex Actis martyrum, Apuleio, et veteris inscriptionis versiculo. SISTI . QVAE CUNCTOS . IVBET . AD . VADIMONIA . MORTI.

56. Nebrissa montes monetæ Hispanice explicuit *montones*. Respicit fortasse Prudentius ad proverbium *aureos montes polliceri*.

60. Weitz. cum solo Hallsbr., *scidimus*. Retine *scindimus*.

63. Rat., Vat. B, *afflagito*.

64. Ald., *quos*; Egm., *quo*. Verum est *quod*. In Vat. A *abest obire*. Vat. B, Prag., *adire*; Mar., *obire*, ad oram obedire, vel *adire*; sed *obedire* non congruit metro.

65. *Orgia* peculiari significatione ea sacra sunt in quibus mysteria et sacramenta peragebantur: et hac de causa nocturna Christianorum sacra orgiis comparantur ab ethnicis, qui sæpius suis in orgiis ad nefanda facinora initiabantur. Si de vino, quod in Christi sanguinem convertitur, ethnicis aliquid suboluerat, hac ratione nocturna Christianorum sacra *orgia* fortasse appellabant, tanquam sacra Bacchi seu Liberii. Cum autem orgia simpliciter accipiantur pro quibusvis cæremonis, ut auctor est Servius ad IV Æneid., etiam hoc sensu orgia hic locum habent. Etymologia ab aliis dici ut ἀπό τῆς ὀργῆς, id est furoris vel ira, ab aliis ἀπό τῶν ὀργῶν, id est montibus, quod in montibus fierent. Virgilius lib. IV, vers. 302: *Ubi audito stimulant trieterica Baccho Orgia, nocturnusque vocat clamore Cithæron*. Ab aliis ἀπό τῶν ὀργῶν, scilicet a locis deo alicui consecratis.

67. Rat., *Hanc esse disciplinam fœderis*: sed *esse* ex glossa aliqua contra metrum imminutum est.

68. In Mar. codice *abest ut*, recte additum supra. Calices aliquando ligneos, vitreos, marmoreos, corneos fuisse in nonnullis ecclesiis, vel ob penuriam earum, vel ob incuriam ministrorum, vel quod gentiliu cupiditatem et avaritiam vellent Christiani ef-

fugere, satis certum videtur. Fuisse autem plerumque ejusmodi vasa sacra aurea et argentea non obscure ex hoc loco colligitur; quod confirmat S. Ambrosius, lib. II de Officiis, cap. 28: *Nunquid dictum est S. Laurentio: Non debuisti erogare thesauros Ecclesiæ; vasa sacramentorum vendere?...* In his tribus generibus vasa ecclesiæ etiam iniuncta confringere, conflare, vendere licet. Tempore S. Augustini qualis esset hac de re fidelium persuasio, luculenter comprobatur paucis ejus verbis, in alium usum prolatis, epist. 26: *Si calicem aureum invenisses in terra, donares illum ecclesiæ Dei*. Confer prolegom. cap. 15.

69. Weitz. scribit *scyphis* cum Hallsbronnensi. In Widm. est *sciphis*.

70. Vat. A, *libare sacrum*. Alludit præfectus ad fabulam de qua Minucius in Octavio: *Jam de inittendis tirunculis fabula tam detestanda quam nota est. Infans farre contactus, ut decipiat incautos, apponitur ei qui sacris imbuatur. Is infans a tirunculo farris superficis, quasi ad innocuos ictus provocato, cæcis, occultisque vulneribus occiditur: hujus pro nefas silienter sanguinem lambunt, hujus certatim membra disperunt, hac fœderantur hostia, hac conscientia sceleris ad silentium mutuum pignerantur*. Illic calumniæ Simon Magus, Menander, Carpocrates, Nicolaïta et Gnostici occasione præbuisse dicuntur, quod similia flagitiosa facta in suis sacris perpetrarent. Heraldus in notis ad Minucium ait calumniam istam omnibus Christianorum apologis confutatam, neque inventum esse aliquem, qui ejus immanitatis sectam ullam hæreticorum vel levissima suspitione asperserit, adeoque existimat quæ de Gnosticis et Quintilianis Epiphanius, et nonnulli alii postea tradiderunt, ea omnia falsa esse et conficta. Confer etiam Elmenhorstium in notis ad eundem Minucium. Gis. ait, ethnicos nonnullos teste August. Cereris et Bacchi adorationes Christianis malitiose impigisse. Fortasse hoc intelligit præfectus *fumare sacrum sanguinem*, scilicet vinum conversum in sanguinem. In Gisellino teste August. explicandum est teste Augustino. Chamillardus teste Augusto scrip-it.

71. Cum tyranni in Christianos sævirent, non alio tempore hi poterant convenire ad sacra celebranda, nisi nocte. Tertullianus lib. de Fuga, cap. 14: *Sed quomodo colligemus, inquis, quomodo dominica solemnitas celebrabimus?...* Si colligere interdum non potes, habes noctem.

72. De cereorum usu in ecclesia lege proleg. cap. 11.

- Tum summa cura est fratribus,
Ut sermo testatur loquax,
75 Offerre fundis venditis
Sestertiorum millia.
Addicta avorum prædia
897 Fœdis sub auctionibus
Successor exhæres gemit,
80 Sanctis egens parentibus.
Hæc occuluntur abditis
Ecclesiarum in angulis,
Et summa pietas creditur
Nudare dulces liberos.
85 Deprome thesauros, malis
Suadendo quos præstigiis

- A Exaggeratos obtines,
Nigrante quos claudis specu.
Hoc poscit usus publicus,
90 Hoc fiscus, hoc ærarium,
Ut dedita stipendiis
Ducem juvei pecunia.
Sic dogma vestrum est, audie:
Suum quibusque reddito.
95 En Cæsar agnoscit suum
898 Nomisma nummis inditum.
Quod Cæsar scis, Cæsari
Da : nempe justum postulo.
Ni fallor, haud ullam tuus

GLOSSÆ VETERES.

73. Tum, *insuper*. — Fratibus, *vobis*, Iso.
75. Fundis, *possessionibus, agris*, I.
76. Sestertiorum, *talentorum : sestertium quinque sextarii, id est duo scrupuli et semis*. I. Sestertius, *ut quidam aiunt, quinque stateres valet, stater autem 2 didragmas, didragma autem 2 dragmas, una autem dragma 3 denarios facit*, Mar.
77. Addicta, *assignata, id est ab avis addicta hæredibus, vel deputata, tradita*, Iso.
78. Fœdis, *quibus vobis sæde augetis*. — Auctionibus, *venditionibus*, I.
79. Exhæres, *carens hæreditate*, I.
80. Sanctis, *ironice*, I.

- B 81. Occuluntur, *absconduntur, occultantur*, I.
86. Præstigiis, *maleficiis, doctrinis, præstigia dicuntur a præstringendo, eo quod præmoneant hominem, et constringant timere suis demonstrationibus*, I.
87. Exaggeratos, *accumulatos*, I.
89. Poscit indiget, I.
90. Fiscus, *sacculus in quo publica pecunia portabatur*. — Ærarium, *gazophylacium*, I.
91. Dedita, *tradita*. — Stipendiis, *publicis*, I.
94. Suum, *proprium*, I.
96. Nomisma, *imaginem*, I.
98. Nempe, *quippe*, I.

COMMENTARIUS.

73. Weitzius ineptissime elidit *Tum summa est cura fratribus*, cum notaverit in Bong. esse *Tum summa cura est fratribus*, quod et metrum poscit et alii habent. Nam Aldus etsi ediderit *Tum summa est cura*, id in emendatis correxit. Notandum olim passim omnes Christianos vocatos fuisse *fratres*, ut etiam e sacris Litteris constat. Hinc gentiles nostris illudebant. Minucius: *Ac se promiscue appellant fratres et sorores*. Animadvertendum sacra hæc nomina gentilibus fuisse inter lasciva et amatoria : hoc ergo per calumniam innuere volebant gentiles apud Minucium.

75. Ex prima Ecclesiæ disciplina Act. apost. iv, 34, 35: *Quotquot enim possessores agrorum aut domorum erant, vendentes afferebant pretia eorum quæ vendebant, et ponebant ante pedes apostolorum*. Qui nostro ævo antiquæ Ecclesiæ paupertatem vulgo jactant, si ad hæc consuetudinem revocarentur, potius nostros mores laudarent, quibus ecclesiasticis ministris non tam nova dona offeruntur, quam vetera auferuntur.

76. Sestertius appellatus fuit quasi semistertius, quia valebat asses tres dempto semisse. Sestertium nostro genere valebat mille sestertios. In veteribus libris pro *sestertius* scribitur *HS.*, vel *IIS.*, quia dux liveolæ asses binos notant, S. vero semissem. Vossius in Etymologico ait sestertium genere virili esse nummum argenteum quatuor assium, sive quartam partem denarii, qui sexdecim valebat assibus. Prudentius speciem pro genere ponit.

77. Rat. male a prima manu, *addita* pro *addicta*. Pro *addita* apud jurisconsultos *addicta* usurpatur : exstatque titulus in D. de in diem Additione, ubi Paulus: *In diem addictio ita fit: Ille fundus centum sibi tibi emptus, nisi si quis intra calendas Januariæ proximam meliorem conditionem fecerit, quo res a domino abeat*. Weitzius ex Rudolpho Forner. lib. v. *Rer. quodid.*, cap. 23, observat juris auctores non facile permittendum credidisse, ut quis majorum prædiis, laribus, sepulcris carere cogeretur. *Inde prædia paterna, vel avita abalienare minus honestum, contraque distracta recuperare laudabile semper habitum est*. Id tamen ita est accipiendum, ut honesta præsertim religionis causa interveniente laudabile sit abalienare,

quod nulla lege debet retineri, aut ad posteros transmitti. Calumnia vero est, quod parentes Christiani liberos exhæredare consueverint, ut objicit præfectus.

78. In glossa non satis liquet an *quibus*, an aliquid legi debeat.

80. Vat. A, Prag., *satis* : lege *sanctis*. Ironice loquitur præfectus, et ut vocabulum Christianorum ipsis exprobrat : nam *sancti* hi dicebantur, ut liquet in epistolis S. Pauli : *Dilectis Dei, vocatis sanctis*.

86. Scribitur *præstigiis* Weitzius, Widm., Parrhasius, Put., et nonnulli alii. Vide Comment. ad vers. 140 hymn. 4 Cath. In *præstringere* est etiam quedam scribendi varietas : nam aliqui malunt exarare *præstringere*.

87. Vat. A, *exaggerandos*, minus bene.

90. Nehrissa recte ita distinguit, ut *fiscus* sit principis ærarium reipublicæ.

91. Heinsius cum Put., *ut dedita*, quomodo Cauchium restituisse innuebat Torrentius. Schedæ Cauchii et Parrhasius, *debita*. Alii, *dedita*. Vat. Q. mendose, *suspendiis* pro *stipendiis*.

94. Hailsbr. supra, *reddite*.

96. Ald. Weitz., alique edd. et mss. constanter *nomisma*, nisi quod in Alex. scribitur *numisma*, in editione Parrhasii *nummismata*, in Vat. Q. videtur esse *nommismata*, in nonnullis Vulg. *numisma*. Heinsius ait non esse audiendum Wowerum, qui ad Minucium castigabat *Ænigma nummis inditum*, etsi consentientem habuerit Joannem Gerardum Vossium. Wowerus quidem dicit fortasse rectius esse *ænigma*. Sed (ad dit) *νόμισμα* et *χάρagma* et *nummum* notat. De nomine vide supra comment. ad vers. 50, et Glossarium Ducangii.

97. Matth. xii, 19, et seqq. : *Ostendite mihi numisma census. At illi obtulerunt ei denarium. Et ait illis Jesus : Cujus est imago hæc et superscriptio? Dicunt ei : Cæsaris. Tunc ait illis : Reddite ergo quæ sunt Cæsaris Cæsari, et quæ sunt Dei Deo*.

98. Parrhas., *Da. Nempe justum postulo?*

99. Hailsbr., *aut*, ex quorundam veterum scribendi ratione, pro *haud* vel *haut*, ut scribit Weitz. Ruinarius edidit *aut*.

- 400 Signat Deus pecuniam.
Nec cum veniret, aureos
Secum Philippos detulit :
Præcepta sed verbis dedit,
Inanis a marsupio.
- 405 Implete dictorum fidem ;
Quam vos per orbem venditis :
899 Nummos libenter reddite :
Estote verbis divites.
Nil asperum Laurentius
- 410 Refert ad ista, aut turbidum.
Sed ut paratus obsequi,
Obtemperanter annuit.
Est dives, inquit, non nego

- A Habetque nostra ecclesia
115 Opumque et auri plurimum,
Nec quisquam in orbe est ditior.
Is ipse tantum non habet
Argenteorum ænigmatum
Augustus, arcem possidens,
420 900 Cui nummus omnis scribitur.
Sed nec recuso prodere
Locupletis arcam Numinis :
Vulgabo cuncta, et proferam
Pretiosa quæ Christus tenet.
- 125 Unum sed orans flagito,
Induciarum paululum,

GLOSSÆ VETERES.

400. Signat, vindicat, curat, l. — Nomen illius non scribitur in nummis. Vat. A.
401. Aureos, Mancusa, Philippi Mancosi; sed hic Philippus metri causa. Mancusa Philippis est civitas de qua in Evangelio: Venit Jesus in partes Cæsareæ Philippi, l. — Philippeos, id est, Bizanteos, vel Mancosos, alio modo Mancones, vel denarios aureos. Vat. A.
406. Venditis, spargitis, l.
410. Refert ad ista, respondet, l.
412. Annuit, consentit, l.
- B 117. Tantum, tam multum, l.
118. Ænigmatum, figuras, denariorum. Ænigma obscura parabola; inde ænigma dicitur nummorum; nam metallis insensat s, obscuris, nomen regis capitur et imponitur, l. — Denariorum, Mar.
119. Augustus, Octavianus, l.
122. Locupletis, divitis, locuples talentis. — Arcam Numinis thesaurum Dei, l. — Numinis, id est Dei. Vat. A.

COMMENTARIUS.

400. Tertullianus cap. 10 Apolog., Ab ipso Saturno primum tabulæ, et imagine signatus nummus. Minucius Jano attribuit, quod Italos docuerit nummos signare. Id Lampridius in Alexandro Severo dixit nummos figurare. Ducangius alique putant Justinianum anno 685 circiter Christi signo nummos primum figurasse. Hi quidem Prudentii versus probare possunt tempore S. Laurentii non fuisse nummos Christi imagine aut nomine signatos; non autem recte allegantur ad probandum id ætate Prudentii non accidisse. Nam Prudentius ex persona præfecti accommodate ad hujus tempora loquitur.
402. Egm., Hailsbronnens., Vat. P, male, Philippus. Vat. A, Urb., Philippeos, Alex. Filippus; lege Philippus a Philippo rege ita dictos. Horatius regale numisma Philippus. Glossæ exponunt Bizanteos, seu Mancosos. Glossa de Mancusa civitate Philippi aut corrupta est, aut inepta, aut utrumque.
404. Parrhasius scribit marsyppio.
406. Ald., Vat. A a prima manu, Oxon., Gis. in textu, Vat. Q, Urb., quæ vos, scilicet dicta: plerique quam, nempe fidem. Put., qua; etiam Alex., qua; sed supra, quæ cum Vat. P et aliis.
413. Gis. ad marg., Prædives, inquit.
415. Gis. ad oram, opesque et auri.
416. Ald., Mar. a prima manu, Bong., omittunt est post orbe.
418. Nebrissa legendum ait emblematum, et intelligit vasa emblematis insignita. Revera ita legit Parrhasius, et Weitzius testatur quædam exemplaria habere emblematum. Vera tamen est lectio ænigmatum. Giselinus ex Huberto Goltzio observavit aversas numismatum epigraphas, quæ summorum virorum officia et munera, sæpe etiam propria symbola certis signis ostendebant, vulgo, exteris posterisque vera ænigmata fuisse. Argumento sunt in eum usum scripta a Joanne Pierio hieroglyphica. In glossariis Latino-Barbaris ænigma moneta dicitur. Gothofredus, lib. ix cod. Theod., tit. 22, lege 1, opinatur Prudentium ænigmata vocare numismata Cæsarum effigie cusa, et in veteri glossario ænigma monetam exponi confirmat. Addit Arabes numismata Christianorum quæ caput humanum præferunt, vocare methalia, quod verbum proprie significat *stibvas*. Hinc Hispani et Itali vocant medallas et medaglie, vel potius a metallo.
- C et hoc loco concinnum est comparare locupletis Numinis arcam arcæ, cui nummus omnis scribitur, sive in qua nummi undique congeruntur. Veteres arcam fisci, publicam, vel populi pro ærario interdum usurparunt, ut ex inscriptionibus veteribus patet. Erant etiam arcæ pontificum, collegiorum, privatorum: unde arcarii dicti qui eas administrabant. Erant præterea arca vinaria, olearia, frumentaria, quæstoria, de quibus vide Gothofredum lib. xii cod. Theod., tit. 6, lege 4, et Salmasium not. in Ælium Lampridium; et de arcis ecclesiarum Ducangium. Si legatur arcem, simpliciter arx ponitur pro imperio, ut notavit Barthius lib. v Adv., cap. 12, ex glossa veteri in codice prisco ad vers. Prudentii in Psychomachia, Et Christum gaudere suis victoribus arcem.
- D 120. Nebrissa et alii interpretantur imaginem Augusti in omni nummo scribi. Sic Juvenalis dixit sa. 6, vers. 204: Scripto radiat Germanicus auro. Potest etiam intelligi cui Augusto, sive arci, aut arcæ nummus omnis scribitur, sive penditur. Scribere nummos alicui dicitur, qui pro iis in certam diem solvendis creditori cavet chirographo. Vide Plautum Asin. 2, 4, 34, et Horatium ii, sat. 3, vers. 69.
122. Vat. B, Prag., Mar. a prima manu, nedis, male, pro numinis. Tertullianus et Augustinus vocant etiam arcam, Paulinus mensam, Cyprianus corbonam, alii gazophylacium, secretarium, sacrarium, ubi scilicet opes ecclesiæ servabantur. Prudentius ante vers. 42, caelestis arcanum domus. Vide Rosweydem ad Paulini epist. 34, et Binghamum tom. I, pag. 333, lib. ii, cap. 21, ubi probat archidiaconum vocari arcæ custodem. Paulinus Petricordius, lib. iv de Vita S. Martini, Protinus astanti diacono, quem mors priorum Antistes sanctæ custodem legerat arcæ.
123. Prag. scribit volgabo.
124. Ald., quæ Christi, minus bene.
126. Nebrissa recte notat vocem induciarum: quia scilicet Laurentius post triduum bellam cum præfecto gesturus erat.

Quo fungar efficacius
 Promissionis munere,
 Dum tota digestim mihi
 130 Christi supellex scribitur :
 Nam calculanda primitus,
 901 Tuam subnotanda est summula.
 Lætus tumescit gaudio
 Præfectus, ac spe devorat
 135 Aurum, velut jam conditum
 Domi maneret, gestiens.
 Pecipere tempus tridui :
 Laudatus inde absolvitur
 Laurentius, sponsor sui,
 140 Et sponsor ingentis lucri.
 Tribus per Urbem cursitat
 Diebus : infirma agmina,
 Omnesque qui poscunt stipem,
 Cogens in unum et congregans.

A 145 Illic utrisque obtutibus
 Orbes cavatos præferens
 Baculo regebat prævio
 Errore nutantem gradum.
 Et claudus infracto genu,
 150 902 Vel crure trunco semipes,
 Breviorve planta ex altera,
 Gressum trahebat imparem.
 Est ulcerosis artubus
 Qui tabe corrupta fluat ;
 155 Est cujus arens dextera
 Nervos in ulnam contrahat.
 Tales plateis omnibus
 Exquirat, assuetos ali
 Ecclesie matris penu,
 B 160 Quos ipse promus noverat.
 Recenset exin singulos,
 903 Scribens viritim nomina,

GLOSSÆ VETERES.

127. Fungar, utar. — Efficacius, operosius, melius, perfectius, l.
 128. Munere, officio, l.
 129. Digestim, ordinatim, ordinabiliter, rationabiliter, l.
 130. Supellex, substantia, thesaurus, l.
 131. Calculanda, numeranda, ordinanda, l.
 132. Summula, numerus. Stipendium dicitur summula a sumendo, l.
 136. Gestiens, gaudens, exsultans, Iso.
 139. Sponsor, promissor, l.
 143. Stipem, eleemosynam, l.
 144. Cogens, colligens, l.

145. Illic, scilicet fuit. — Obtutibus, visibus, l.
 146. Orbes, orbes dicunt vestigia aratri, sed non hic, nam scilicet sunt cavati oculi, l.
 149. Infracto, valde fracto : genua habens, sed non utitur, l.
 150. Trunco, syncope, l.
 153. Est, scilicet illic, Iso.
 154. Tabe, a tabe, Iso.
 155. Arens, arida, Iso.
 159. Penu, ærario, cellario, l.
 161. Exin, nox, deinde, unde, exinde, l.
 162. Viritim, singillatim, per singulos, ordinatim, singulariter, per singulos viros, l.

COMMENTARIUS.

130. In editione secunda Cellarii et in Parmensi scribitur *supellex*, quod non patitur lex carminis.
 131. Parrhasius, *Nam calculandum primitus. Calculare* occurrit apud Sidonium et alios non veteres; *calculator* apud Martialem, Ulpianum et vett. inscriptiones.
 132. Alii habent *tum*, alii *tunc*.
 134. Ald., Mar., Rat., Ambr., et alii antiquissimi Heinsiani, Parrhasius, Gis., *spem devorat*. Weitz. cum Pal. restituit *spe devorat*, ut legitur in Vat. A, B, Alex., Rott., et conjectaverat Cauchius. Peveratus etiam legerat *spe devorat*, ac similem phrasim ex Cicerone pro Flacco allegaverat : *Amisum enim est præter spem, quod erat spe devoratum*. Veteres legebant et distinguebant *ac spem devorat*, *Aurum*, etc.
 136. Fortasse præ oculis habuit locum Ciceronis in *Pisonem* : *Nummus interea mihi, Cæsar, neglectis ferulis triumphalibus, domi manet, et manebit*.
 138. Rat., *Laudatur, inde absolvitur*.
 141. Hailsbr. *inepte, per orbem*.
 143. Nonnulli scribunt *omnisque*.
 144. Ald., Parrhasius, Gis. ad oram, Weitz. scripti Heinsiani et nostri, *Cogens in unum, et congregans*. Fabr., Gis. in contextu, *Cogens in unum congregat*.
 149. Parrhasius, *est claudus pro et*. Vat. B, *gradu*; supra, *genu*.
 150. Mar., *truncus semipes*, supra *trunco*. Rat., *truncus, semipes*.
 151. Tria claudorum genera describit, *fractio genu, trunco crure, breviorve planta altera*.
 156. Rott., *in unum contrahat*. Egm., *in ulnam contrahit*. Una est os brachii.
 158. Weitz. scribit *assuetos*, quia ita invenit in Widm. Sæpe dixi ineptissimum esse ex unius vel alterius codicis errore certam scribendi rationem sequi.
 159. Laudabilis olim hæc erat consuetudo, ut ec-

C clisiarum penu pauperes alerentur; quæ maxime viguit in Ecclesia Romana omnium Ecclesiarum matre ac magistra, quamvis quævis Ecclesia mater eorum qui in ea educantur recte etiam dicatur. Ante fores ecclesie pauperes consistebant, ut eleemosynas acciperent. Vide vers. 178.
 160. Omnes vett. edd., etiam Parrhasius, ediderant *ipse primus*. Heinsius ex Pat. restituit *promus*, quod in Boher. pervelusto confirmatum reperit. Teolius in uno Vat. invenit *promus*, qui fortasse est Alex., ubi id videtur esse pro div. lect. In Vat. P est *primos*. Recentiores omnes sine ulla dubitatione arripiunt *promus*. Et sane *promus* convenienter dicitur, quia præcessit *penu*, et diaconi arcæ ecclesie præerant, ut notat Heinsius. Addo ex S. Paulino epist. 12 ad Severum inscriptionem a dextra apsidis : *Hic locus est, veneranda penus qua conditur, et qua Promus alma sacri pompa ministerii*. Itaque primus diaconus, qui penum *fidis gubernabat clavibus*, ut ante dicebat Prudentius (nam celestis arcanum domus est hæc penus) non immerito *promus*, et *promus condus* vocabitur. Nihilominus non penitus damno communem tot codicum lectionem *primus*, quæ etiam exstabat in antiquissimo codice Bollandianorum sæculi VIII aut IX. Potest enim intelligi Laurentium novisse pauperes, quia primus erat e septemviris seu diaconibus, ut vers. 37 expressum est, et ad primam diaconum cura pauperum spectabat, ut ex vers. 44 patet, *Votasque dispensans opes*, et colligitur ex concil. IV Carth. can. 47 : *Ut episcopus gubernationem viduarum, pupillarum, ac peregrinorum non per se ipsum, sed per archipresbyterum, aut per archidiaconum agat*. In comment. Ezechiel. cap. 48, Hieronymus ait : *Qui primus fuerit ministrorum, quia per singula concionatur in populos, et a pontificis latere non recedit, injuriam putat, si presbyter ordinetur*.

D

- Longo et locatos ordine
Astarte pro templo jubet.
165 Præscriptus et jam fluxerat
Dies : furebat fervido
Judex avarus spiritu,
Promissa solvi efflagitans.
Tum martyr : Assistas vehim,
170 **904** Coramque dispostas opes
Mirere, quas noster Deus
Prædives in sanctis habet.
Videbis ingens atrium
Fulgere vasis aureis,
175 Et per patentès porticus
Structos talentis ordinēs.
Il ille, nec pudet sequi.
Ventum ad sacram januam :
Stabant catervæ pauperum,

- A 180 Inculta visu examina.
Fragor rogantum tollitur :
Præfectus horrescit stupens
Conversus in Laurentium,
Oculisque turbatis minax.
185 Contra ille : Quid frendens, ait,
Minitaris ? aut quid displicet ?
Num sordida hæc, aut vilia ?
Num despuenda existimas ?
905 Aurum, quod ardentè sitis,
190 Effossa gignunt rudera ;
Et de metallis squalidis
Pœnalis excudit labor.
Torrens vel amnis turbidis
Volvens arenis implicat,
B 195 Quod terrulentum ac sordidum
Flammis necesse est decoqui.

GLOSSÆ VETERES.

164. Pro templo, *coram*, l.
165. Præscriptus, a *judice*, *deputatus*. — Fluxerat, *tenerat*, *præterit*, l.
168. Efflagitans, *postulans*, l.
169. Tum martyr, *ait*. — Assistas, *ut*, l.
170. Coramque, *palam*, l.
175. Patentès, *amplax*, l.
176. Structos, *cumulatos*, Mar.
181. Fragor, *clamor*, l.

183. In Laurentium, *contra Laurentium*, l.
188. Despuenda, *contemnenda*, l.
189. Sitis, *desideras*, l.
190. Rudera, *arizzi*, *vel stercora*. Rudera dicunt *maceriam ruinæ*, l.
192. Pœnalis, *durus*. — Excudit, *fabricat*, *excoquit*, l.
194. Arenis, *sicut Pactolus et alii*, l.

COMMENTARIUS.

165. Teolius Ignatium Comum impugnat, quod affirmaverit Prudentium in his rerum adjunctis enarrandis paulo aliter ac in Actis referuntur, aut poetica licentia abusus, aut longe ab Urbe binis remotum Alpius rem, uti accidit, non bene didicisse. Etsi autem descriptiones poetice amœniores narrationibus historicis esse debeant, tamen si qua sit in re ipsa varietas, fides potius adhibenda est Prudentio quam Actis anonymis. Nam quod ait Comus, Prudentium hunc hymnum fecisse juvenem, et antequam Romam venisset, et poeta palatinus fuisset renuntialus, nugæ hæc sunt sine ullo idoneo auctore prolatae.

164. Nunc ait pro templo, postea vers. 175, *ingens atrium*; vers. 175, *per patentès porticus*; vers. 178, *sacratam januam*: quæ omnia probant Romæ domum amplam fuisse in quam Christiani ætate S. Laurentii conveniebant; et quæ tunc saltem a præfecto Urbis fuerit cognita. Hujusmodi ædes sacræ a primis Christianis non appellabantur *templum*, quod hæc vox nescio quid consecrationis paganæ indicaret. De re plene constat. Ad 1 sæculum pertinet quod auctor Recognition. in fin. refert: *Theophilus, qui erat cunctis potentibus in civitate sublimior, domus suæ ingentem basilicam ecclesiæ nomine consecravit*. Eusebius, lib. viii, cap. 4, narrat Christianorum numerum inter Valeriani et Diocletiani persecutionem adeo crevisse, ut *præcis ædificiis jam non contenti, in singulis urbibus spatiosas ab ipsis fundamentis extruerent ecclesias*. Optatus Milevitanus lib. i testatur ante persecutionem Diocletiani basilicas plures fuisse quæ Christianis ablatae sunt, postea restituta. De ecclesiis in ultima persecutione Diocletiana solo æquatissimè loquuntur Arnobius, Lactantius, Eusebius, Hieronymus, Augustinus, Theodoretus, Gildas, et alii.

165. *Gis. en jam*: in prima ed., et *jam*, quod reliqui habent.

166. Ald., Put., Oxon., *servidus Judex avaro*: plerique, etiam Heinsius, et Parrhasius, *fervido Judex avarus*.

170. Ald., Sich., Mar., et nonnulli alii cum Gis., Weitz., *dispostas*. Castigatiores Heinsiani, Alex., di-

spositas, quod a metro minime respicitur. Parrhasius edidit *dispositas*, in emendationibus subrogavit *dispositas*, quod aures magis probant.

172. Utitur Laurentius voce ambigua *sanctis*, qua intelligi possent sacraria et secretaria ecclesiæ, seu arca, vel etiam ipsum templum, et simul significantu pauperes Christiani: nam, ut constitit ad vers. 80, sanctorum appellatio Christianis omnibus tribuebatur: *Sanctum* pro templo non est vox solum ad Latinitatem inscriptionum referenda, quod nonnulli putarunt. Persius pro templo posuit *sanctum* sat. 2, vers. 69: *Dicite, pontifices, in sancto quid facit aurum*.

181. Hailsbr., *fragor*, supra *clamor*.

183. Prag., *conversus ad*.

184. In Mar., Valt. A, B, Rat. desideratur *que post oculis*.

185. Mar. a prima manu, Widm., *quid furens*.

186. Parrhasius emendavit *minaris*: sed probum est *minitaris*.

188. Parrhasius scribit *dispuenda*.

189. De siti auri vide vers. 45.

190. Sich. *stercora*. Retine *rudera*, Codex Ambr. scribit *offossa*, quod damnare non audeat Heinsius; nam in veteribus Maronis exemplaribus occurrunt *offugere, offulgere, offore, obvolvi aris*, et similia. Vide Comment. ad vers. 410. Psychomachia. In glossa *arizzi* vocabulum est quod solum Isonem habet auctorem apud Ducangium.

192. Mar. a prima manu, Prag., Rott., *excludit*. Vox *pœnalis* Paulini, Prosperi, Sedulii, Aviti et simillium est. Tertullianus etiam de eadem re cap. 27 Apolog.: *Itaque cum vice rebellantium ergastulorum, sive carcerum, vel metallorum, vel hoc genus pœnalis servitutis erumpunt adversus nos*. De quo genere pœnæ agunt Gallonius et Sagittarius.

193. Rat., Bong., Widm., et *amnis* pro *vel amnis*. Vat. A, Egm., Hailsbr. a prima manu, *turbidus*.

195. Hac voce *terrulentus* usus etiam est in præf. Hamart., vers. 5.

196. Weitzius scribit *dequoqui* cum Hailsbr. Alii recte, *decoqui*.

- Pudor per aurum solvitur,
Violatur auro integritas,
Pax occidit, fides perit,
200 Leges et ipsæ intercidunt.
Quid tu venenum gloriæ
Extollis et magni putas?
Si quæris aurum verius,
906 Lux est, et humanum genus.
205 Hi sunt alumni luminis,
Quos corpus arctat debile,
Ne per salutem viscerum
Mens insolescat turgida.
Cum membra morbus disjicit,
210 Animus viget robustior:
Membris vicissim fortibus
Vis sauciatur sensuum.
Nam sanguis in culpam calens
Minus ministrat virium,
215 907 Si terrorem effectus malis

A

- Elumbe virus contrahat.
Si forte detur optio,
Malim dolore asperrimo
Fragmenta membrorum pati,
220 Et pulcher intus vivere.
Committite formas pestium
Et confer alternas lues,
Carnisne morbus fœdior,
An mentis et morum ulcera?
225 Nostri per artus debiles,
Intus decoris integri,
Sensum venusti innoxium
Languoris expertes gerunt.
Vestros valentes corpore
230 Interna corrumpit lepra,
Errorque mancum claudicat,
Et cæca fraus nihil videt.
Quemvis tuorum divitum,
Qui veste et ore prænitent,

B

GLOSSÆ VETERES.

197. Pudor, castitas, verecundia, I.
198. Integritas, virginitas, I.
199. Occidit, deficit, Iso.
201. Quid, quare. — Venenum, avaris. — Gloriæ, aurum dicit, I.
202. Magni, pretii esse, I.
204. Et, etiam. — Humanum, scilicet aurum, I.
205. Hi, mendici. — Alumni, socii, vel filii. — Luminis, regni cælorum, I.
206. Arctat, affigit, I.
208. Insolescat, superbiat, sine consuetudine vivat, intumescat. — Turgida, superba, I.
209. Cum, quando. — Disjicit, secat, consumit, lacerat; disperdo, disjicio, I.
210. Viget, interius, I.

211. Vicissim, mutuatim, Iso.
212. Sensuum, mentium, I.
213. Nam, quoniam. — In, ad, I.
215. Effectus, infructuosus, vacuatus, I.
216. Elumbe, infirmam libidinem, quia sine viribus facit, infirmum, debile, infirmam libidinem. — Contrahat, colligat, I.
224. Committite, compara. — Pestium, vitiorum, I.
225. Carnisne, utrum, Iso.
227. Venusti, pulchri, I.
229. Valentes, robustos, I.
231. Mancum, curve, I. Adverbium. Prag.
235. Quemvis, quemcunque asser, I.
234. Ore, facie, I.

COMMENTARIUS.

200. Lucanus lib. III, vers. 118: *Usque adeo solus ferrum mortemque timere Auri nescit amor: pereunt discrimine nullo Amisæ leges.* Virgilius, lib. VI, vers. 652, *Fixit leges pretio, atque refixit.* Verum de avaritia, radice omnium malorum, huiusmodi sententiæ passim sese offerunt.
201. Nebrissa explicat aurum esse venenum gloriæ, quia eo vera gloria perit, aut quia more christiano gloria accipitur pro vita aeterna. Prima interpretatio magis placet: sic pudor per aurum solvitur, violatur auro integritas, etc.
204. Teolius ita hunc versum exponi posse arbitratur: *Si quæris aurum, illius splendore raptus, scias humanum genus esse lucem, et pauperes esse alumnos seu participes lucis.* Verius et simplicius Nebrissensis: *Christus, qui est lux mundi, et homines ab eo redempti.* Unde subdit: *Hi sunt alumni luminis; de quo lumine Joannes præbuit testimonium cap. I.* Sane Laurentius occasione auri, quod præfectus cupiebat, Christum verum aurum et lucem opportune illi prædicavit. Teolius in cap. I Joannis, *Magno consilio utraque locutione Joannes in præsentibus usus est: dixit enim: In ipso vita erat, ubi vita pro ea quam Verbum efficit et dat nobis, ponitur. Postea subjunxit: Et vita erat lux, ubi vita pro ipso Verbo, quod est causa vitæ, accipitur.*
209. De hoc verbo disjicit, aut disice, ut plerique codic. scribunt, aut uno s disicit, ut habet Rat., dictum jam est ad hymn. I Cath., vers. 97. Ald., Fabr., Gis. in contextu, dissecat. Parrhasius, Gis. ad oram, Sich. et alii, disiecit. Gifanius in PROICERE ait se in Ovidii et Prudentii mss. invenisse disicuit, et in quodam vet. Prudentii disicit; et apud Virgilium in vet. lib. disice constanter exaratum, monuisse Pierium. Cæterum (addit) ut ingenue dicam quod sentio, de his

- C locis mihi non liquere profiteor, sed mutationes odi... Quærendum ergo amplius. Weitzus et Heinsius amplexi sunt disicuit.
210. Ep. II ad Cor., cap. XII, v. 10: *Cum enim infirmor, tunc potens sum.* Ludovicus a Ponte egregium librum edidit de Thesauris ægritudinum corporis.
211. Ald., mentis. Sich. cum id invenisset, recte restituit membris. Parrhasius jam ediderat membris.
215. Parrhasius in culpam cædis, quod metri lex non patitur.
215. Mar. scribit servos. Hailsbr., effectus malis. Lege effectus.
222. Parrhasius primum scripsit lucis; quod metro adversatur, correxit vices: sed melius est lucis. Hailsbr., alteras lucis.
228. Ald., Vat. A supra, Put., Oxon. et alii eidd. atque msa., laboris. Urb., Vatt. B, Q, Weitz., Mar., Rat., Sich., languoris, quod rectius est. Alex., Parrhasius scribunt languoris. Vat. Q, mendose, langores experti. Weitzius edidit languoris experti. Lege exper es.
234. Parrhasius, errorque mancus. Mar. pro div. script. mance.
235. Ald., Vat. A supra, Wiam. supra, Fabr., Gis. prima ed., principum. Melius alii, divitum, ut respondeat mox pauperum.
234. Vat. A, prænitent, quod pro diversa scriptura a Weitzio indicatur, et exstat in Fabricio. Giselinus mendose edidit prænitent, et correxit prænitent; Heinsius et Chamillardus mendose etiam prænitent. Ruinartius ex ms. S. Michaelis restituit prænitent. Verum prænitent jam olim exstabat in editione Aldina, et Tornæsiana an. 1553, Parrhasiana aliisque. Suspiciatur Ruinartius legendum et auro: quo fortasse alludit Alex., Qui veste et oro prænitent.

- 235 **908** Magis probabo debilem,
Quam quis meorum est pauperum.
Hunc, qui superbit serico,
909 Quem currus inflatum vehit,
Hydrops aquosus lucido
240 Tendit veneno intrinsecus.
Ast hic avarus contrahit
Manus recurvas in volam,

- A Plicans et uncis unguibus,
Laxare nervos non valet.
245 Istum libido fetida
Per scorta tractum publica
Luto, et cloacis inquinat,
Dum spurca mendicat supra.
Quid ille fervens ambitu,
250 **910** Sitimque honoris æstuans,

GLOSSÆ VETERES.

236. Pauperum, scilicet sit, I.
237. Serico, purpura, I.
239. Hydrops, hunc, I.
242. Volam, in mediam palmam, medietas palmarum, Iso.
243. Uncis unguibus, unguis curvis, I.
246. Scorta, scortum, quasi sortum. Sortum est so-

- lea: sicut enim solea maceratur in manu sutoris, sic pellicula meretricis ab adulteris, I.
247. Cloacis, lacubus, sordibus. Cloacæ sunt loca in quibus adunatur sterces civitatis, I.
249. Fervens, ardens desiderio. — Ambitum, cupiditatem, honorem, Iso.
250. Æstuans, desiderans, I.

COMMENTARIUS.

236. Ald., Bong., meorum pauperum, sine est.
237. Teolius ex Mazochio tom. I Specim. Biblic., dissert. 8, part. 2, etymon serici refert ad arborem sorek, cuius mentio fit Genes. XLIX, 41. De eadem origine jam disseruerat Beamanus de Orig. Lat. ling. verbo SER ex Buxtorfo et Kimchio, qui tamen sorek proprie interpretantur surculus. Accipitur plerumque sorek pro vinea. Communis opinio etiam antiquissimorum scriptorum etymologiam repetit a seribus, quod nomen est animalium nentium metaxam, sive rude sericum, et populorum ubi hæc animalia nutriuntur. Nonnulli ex arboribus sericum sine bombycum opere fieri putant: sed verius videtur, antiquos scriptores arborum mentionem facere, quod in arboribus vermiculi seres lanam, sive sericum texunt. De comparationibus morborum corporis cum vitiis animi videri possunt Chrysostomus, Basilium alique SS. Patres, qui in eis explicandis frequentes sunt. Giselinus, quoniam medicum agebat, diligentius, et peritius, quantum quidem ad rem medicam pertinet, hos versus illustrat, cuius explanationem juvat proferre. Elatos homines ac superbos hydropicis similes facit Prudentius, quibus crudorum humorum copia vitiatæ sanguinis massæ affusa, cutim prætumidam reddidit. Ambitiosos, et honorum cupidos καύσθη laborantibus; his enim, cum a curis, vigiliis intensisque cogitationibus morbus oriatur, perpetua frigidæ sitis, ampla et frequens exspiratio, bilis vomitus, immensus ac mordicans totius corporis calor fere adsunt. Avaros, et ἀξυχηρα, quod iis manus tenaces sint, et ad rapiendum paratæ, chiragicis comparat: tales, ne dolorem ab humore maligno in digitorum vincula, et articulos impactio exciaturum augeant, neque manus adducunt omnino, neque etiam explicant: sed in medio quodam situ continent, qui et maxime doloris sit experti, et naturæ consentaneus. Sic etiam malevolos obtractores hepaticis seu splenicis: fortasse quod cum his omnia membra sint arida et præ inedia consumpta, tamen cibum fastidiant, bilis vomitione prorumpat, unguis denique a scalpendo non contineant: quæ omnia ad calumniatores non illepidè quis traduxerit. Invidos præterea cum strumosis, seu χοιραδώδεις confert, nec male, quoniam huiusmodi morbi genus adipem carni circumscitam, ipsamque adeo cutim exedit, et ulcus in dies serpendo ulterius reddit malignius. Postremo idololatras regio morbo laborantibus non dissimiles esse ait: quod quemadmodum isti, ut valetudinem recuperent, lectis mollioribus, ludis, lasciviaque demulceri debent: ita infelices dæmonum cultores, cum religio iis pro ludo et inani plebeculæ terri culamento sit, ex impotenti fere mollitie, insolentia, et dissolutione eo cæcitatæ adripiantur. Rude et incultum quid iis Deus sonat. Dii immortales dicendi sunt eis sua fata, cæci cursus, orbiumque cælestium genios affingunt, idque

B animi causa, cæteroquin ἀθροί, et nihil minus, quam immortalitatem somniantes. Quod ad ganeones attinet, qui se ad putidissima usque scorta complectenda abijciunt, eos non ægrotis, sed infirmæ sortis hominibus foricas, lustrinas, et cloacas everrentibus pares facit.

239. Ald., Heinsiani omnes, Fabr., Weitzius, nostri, Sich., lucido, et notat Nebr. ex Horatio, Turgescit vitrea bilis; ex Persio, splendida bilis; Heinsius vero ex Horatio, Aquosus albo corpore languor. Gis. ad oram, lurido, quod Heinsio non displicebat. Parrhasius, livido. Teolius ait lucido habere mss. omnes, lurido editiones. At pleræque editiones clare lucido præferunt.

240. Heraldus in Arnobium lib. II, pag. 149, plura de avarorum moribus habet, et hos ipsos versus ex Prudentio, quos tamen ex martyrio Vincentii desumptos per memoriæ errorem dicit.

242. Gronovius, cap. 5 Observat. eccles., ex Widm. Weitzii legit Manus recurvas in volam, et cum in vulg. sit Manus recurvas, et volam, ipse restituere vult Manus recurvas in volam, et Plicans. Heinsius cum vulg. facit, et cum Heinsio Teolius, qui Heinsio favere melioris notæ codices Vaticanos affirmat. Cellarius secutus est codicem Widmanianum, cui revera astipulantur Vat. B, Mar., Rat., Prag. Recte dicitur contrahere manus recurvas in volam, ut vers. 156, Nervos in ulnam contrahat. De avaris Psychom. vers. 463, Spoliisque unguis exercet aenos.

243. Quod Gronovius volebat in volam, et plicans aduncis unguibus, concinnius ex nostris codicibus Mar., Rat., Prag., Vat. B, restituimus, scilicet Plicans et uncis unguibus, non plicans aduncis, ut hactenus editum est. Egm., Pal., Widman. supra minus recte, unguis pro unguibus. Ungula dici solet de animalibus, quæ digitos non habent. In Isone unguis fortasse est diversa lectio.

246. In glossa corrigendum videtur corium pro sortum: nam etymon scorti trahitur a corio; et scortum proprie est pellis crassior.

D 243. Plautus Amph. act. IV, sc. 2, vers. 12: Quis senecta ætate a me mendicis malum.

249. Widm., Bong., Sich., Mar., Vat. B, Rat., ambitum, Sitimque, quod tenuit Teolius, quia ab Heinsio hæc lectio commendatur. Ipse Heinsius edidit ambitu, Sitimque, ut exstat in Ald. et multis mss. Miratur Teolius Chamillardum adhuc habere eam vett. edd. ambitu, Sitique. At in Chamillardo idem lego quod in Heinsio, ambitu, sitimque, nisi quod Heinsius scribit sitem cum Egm. Beamanus verbo eo ex Pal. ms. legit ambitu, et mendosum ambitum in aliis esse putat. Notat vero ambitum pro ambitione poni. De hac phrasi æstuarè sitim vide comment. ad vers. 9, lib. I contra Symmachum.

250. Parrhasius cum aliis vett. edd., ut dictum est vers. sup., legit ambitu, Sitique.

- Mersisne anhelat febribus,
Atque igne venarum furit?
Quisquis tacendi intemperans
Silenda prurit prodere,
255 Vexatur, et scalpit jecur,
Scabiemque cordis sustinet.
Quid invidorum pectorum
Strumas retexam turgidas?
Quid purulenta et livida
260 Malignitatum vulnera?
Tute ipse, qui Romam regis,
Contemptor æterni Dei,
Dum dæmonum sordes colis,
Morbo laboras regio.
265 Ili, quos superbus despicias,
911 Quos exsecrandos iudicas,
Brevi ulcerosos exuent
Artus, et incolumes erunt
Cum carne corruptissima
270 Tandem soluti ac liberi,
Pulcherrimo vitæ statu
In arce lucebunt Patris :
- A Non sordidati, aut debiles,
Sicut videntur interim;
275 Sed purpurantibus stolis
Clari, et coronis aureis.
Tum si facultas suppetat,
Coram tuis obtutibus
Istos potentes sæculi
280 Velim recensendos dari.
Pannis videres obsitos,
Et muculentis naribus,
Mentum salivis uvidum,
Lipposque palpebra putri.
285 Peccante nil est tetrius,
912 Nil tam leprosum aut putridum :
Cruda est cicatrix criminum,
Oletque ut antrum tartari.
B Animabus inversa vice
290 Corrupta forma infligitur,
Quas pulcher aspectus prius
In corpore oblectaverat.
En ergo nummos aureos,
Quos proxime spoponderam,

GLOSSÆ VETERES.

251. Mersis, *occultis, in mentem mersis, I.*
254. Prurit, *quasi perurit, ardet. Prurigo ex ardore nimio venit, I.*
255. Vexatur, *se cædit. — Scalpit, scabit, I.*
258. Strumas, *tumores, chelen. — Retexam, referam, I.*
259. Purulenta, *putrida, venenosa, a pus, puris, I.*
264. Morbo regio, *elephantico. Regius morbus, et arcuatus, et ictericus, et elephanticus. Regius ideo dicitur, quia non potest curari nisi regis cibus; aut quod regionem mortis pandat; elephantinus, eo quod elephantino osse curetur: arcuatus, eo quod colorem arcus caelestis habet, I., Vat. A.*
267. Brevi tempore, *statim, I.*
274. Interim, *nunc usque dum, hic est, I.*
277. Facultas, *possibilitas. — Suppetat, abundat, I.*
280. Recensendos, *numerandos, Iso.*
282. Muculentis, *sordidis. Murcus, qui præcisum habet nasum, I.*
284. Lipposque, *scilicet oculos. — Putri, humida, I.*
285. Tetrius, *nigrinus, I.*
286. Leprosum, *leprosus a laterum pruritu, I.*
289. Animabus, *vacat. — Inversa vice, una pars, I.*
290. Forma, *imago, I.*
293. En ergo, *scilicet habes, præsentatim, I.*
294. Proxime, *nuperrime, I.*

COMMENTARIUS.

251. Parrhasius, *mersisne*, quod melius fortasse est quam *mersisne*. Hailsbr., *habebat*, male, pro *anhelat*.

256. Vat. A, *sordis, supra recte cordis*.

264. Ald., Pal., Parrhasius, Heinsius, cum aliis edd., *tute ipse*. Weitzius, *tu et ipse*, quod confirmant Vat. A, B, Mar., Rat., Prag.

265. Heinsius cum Put., *colis*. Alii edd. et mss., *cales*, nisi quod Cellarius et Chamillardus Heinsio adherent.

269. Weitz., *quin carne*. Alii, *cum*.

275. Mar., Rat., *ac debiles*.

276. Weitzius explicat coronas aureas martyribus donari ad similitudinem militum. Verum hic sermo est de Christianis pauperibus, qui in arce lucebunt Patris, si recte vixerint, sive martyres fuerint, sive arena. Omnes igitur qui vitam æternam consequentur, coronis aureis, quas vers. 926 Hamartigeniæ *rusticus* Prudentius vocat, donabuntur. Paschalius, de Coronis lib. viii, cap. 5, ostendit ex Prudentio martyres Christi ad similitudinem militum, sicuti triumphatores tyrannicæ impietatis, coronis aureis insigniri.

277. Ald. et alii scribunt *tunc si*.

284. Terentius Heaut. ii, 3, 53, *Pannis obsita, neglecta, immunda illuvie*.

285. Ald., *nilil*; ita edidit Parrhasius, sed emendavit *nil*. Posset retineri *nilil* monosyllabum, aut recepto *iribrachy* secundo loco.

286. Pro *aut*, Mar., Rat., Vat. P, habent *ac*. Egm.,

Hailsbr., Palat., Vat. A, Heinsiani potiores, *putidum* Ald., vet. edd., etiam Parrhasius, Vat. P, Q, Alex., Urb., Mar., Rat., aliique multi, *putridum*; neque video cur Teolius Vaticanos pene omnes pro *putidum* allegaverit. Heinsius quidem legit *putidum*, sed duabus inanibus rationibus permotus, quia *putri* jam præcessit, et quia Prudentius primam in *putris* solet corripere. Nollem id ad Heinsio dictum. Nam præcessit *putris*, non *putridus*, et sensu nonnihil diverso. Quod autem Prudentius primam in *putris* corripere solitus sit, quid velat quominus syllabam certo communem vel in *putris*, vel in *putridus* aliquando produxerit? Imo produxit in *putris* hymn. 7 Cath., vers. 9. *Arvina putrem ne resudans crapulam*.

288. Virgilius vi Æn., *Quam super haud ulla poterant impune volantes Tendere iter pennis: talis sese alitus atris Faucibus effundens supera ad convexa sequebat. Unde locum Graii dixerunt nomine Avernum. Hinc fauces graveolentis Averni*.

289. Scriptores posterioris ætatis ita sæpe sunt locuti; et præponebant quidem participium *versa vice*, non *vice versa*: Prudentius metri causa *inversa vice*. In glossa *vacat* mendum cubare videtur. Prudentius ait, animabus quas olim pulcher aspectus delectaverat in corpore, econtrario corruptam formam insigni, quod explicat Nebrissa verbis Aristotelis in Ethic.: *Pæne medicinæ quædam sunt, ut quæ per contraria fieri debent, ut qui dum viverent erant ornatus studiosi, in morte sint deformati*.

- 295 Quos nec favillis obruat
Ruina, nec fur subtrahat.
Nunc addo gemmas nobiles,
Ne pauperem Christum putes :
Gemmas corusci luminis,
300 **913** Ornatur hoc templum quibus.
Cernis sacratas virgines,
Miraris intactas anus,
Primique post damnum tori
Ignis secundi nescias.
305 Hoc est monile Ecclesie :
His illa gemmis comitur,
Dotata sic Christo placet,
Sic ornat altum verticem.

303. Damnum, *amissionem*, I.
304. Ignis, *amoris*. — Nescias, *viduas*, I.
305. Monile, *ornamentum*, I.
306. Comitur, *ornatur*, I.
307. Dotata, *ornata*, I.
309. Eccum, *ecce*, I.
317. Fureifer, *exclamative, succensor ignis*, I.

318. Strophas, *versutias, fraudes; versutias, strophas* *fraus quæ techna vocatur, unde strophosus fraudulentus vocatur.* — Cavillo, *derisione, vel deceptione.* Ca-

GLOSSÆ VETERES.

- A
Eccum talenta; suscipe.
310 **914** Ornabis urbem Romulam,
Ditabis et rem principis,
Fies et ipse ditior.
Ridemur, exclamat fremens
Præfectus, ac miris modis
315 Per tot figuras ludimur,
Et vivit insanum caput!
Impune tantas, furcifer,
Strophas cavillo mimico
Te nexuisse existimas,
320 Dum scurra saltas fabulam?
Concinna visa urbanitas
915 Tractare nosmet ludicris?

B *Brillum convicium cum joco; illusionem vel deceptionem derisoria.* — Mimico, *scurrili*, I.

319. Nexuisse, *involuisse*, I.
320. Saltas, *saltare facis, vel saltando dicis*, I.
321. Concinna, *composita.* — Visa, *scilicet est.* — Urbanitas, *eloquentia. Conveniens urbanitas, id est pulchritudo. Cinnum genus potionis ex diversis mixturis compositæ; inde concinna res, ex diversis composita sentiis*, I. 60.

COMMENTARIUS.

295. Hailsbr., *quod nec.* Ex Luc. XII, 33: *Facite vobis sacculos qui non veterascunt, thesaurum non deficientem in caelis: qui fur non appropriat, neque linea corrumpit.*

299. Ald., Gis. prima ed. in textu, *numinis*; melius alii *luminis*. Sic vers. 205, *Hi sunt alumni luminis*; quamquam hoc loco gemmarum splendor intelligi poterit.

300. Singulare hoc notandum, quod relativo *quibus* absolvatur strophæ, raro trajectionis exemplo.

304. Mar. a prima manu, Prag., Widun., *cerne*; Hailsbr., *cernes*. Alii, *cernis*.

302. Bong., Fabr., Pal., Gis. prima ed., *mireris*, alii, *miraris*. Nebrissensis et Chamillardus *anus intactas* intelligunt esse viduas *ignis secundi nescias* post damnum primi tori, quamvis alias a Virgilio *intacta* virgo dicatur. Existimo hic etiam ipsas sacratas virgines vocari *intactas anus*, quod virginitatem ad senectutem conservaverint; tum his addi viduas *ignis secundi nescias*. Scilicet aliæ sunt intactæ, aliæ ignis secundi nesciæ. Aldus quidem et Parrhasius ita distinguunt, ut interrogationis notam post *intactas anus* apponant, et Iso glossam *viduas* apponit post *nescias*. Gothofredus, in lege 2 cod. Theod., lib. IX, tit. 25, suspicatur legendum *inviras*, quasi univiras, seu viduas pro *vel invitatas*, quia a Prudentio hoc loco aliisque Patribus viduæ et virgines junguntur, raptusque earum exquantur. Verba ejus legis, a Joviano latæ anno 564, ita habent: *Si quis non dicam rapere, sed vel attentare matrimonii jungendi causa sacratas virgines, vel invitatas ausus fuerit, capitali sententia feriatur.* Coniicit præterea legi posse *vel non invitatas*. Sed mihi sententia legis recte procedere videtur; scilicet prohibetur attentari matrimonii jungendi causa virgines sacratas, etiam non invitatas, aliasque non sacratas invitatas: quod pluribus confirmare possem, sed non vacat.

305. Hoc elogium virginum et viduarum addi poterit innumeris aliis quibus Christiana castitas merito celebratur. S. Cyprianus in libr. de Disciplina et Habitu virginum: *Flos est ille ecclesiastici germinis, decus atque ornamentum gratiæ spiritualis, læta indoles, laudis et honoris opus integrum atque incorruptum, Dei imago respondens ad sanctimoniam Domini, illustrior portio gregis Christi. Gaudet per illas, atque in illis largiter floret Ecclesie matris gloriosa fecunditas:*

quantoque pius copiosa virginitas numero suo addit, tanto plus gaudium matris augetur.

307. Ecclesia comparatur sponsæ ornate viro suo Apocalyps. cap. XXI. In hymno Dedicacionis ecclesie ad vespertas, *Sponsæque ritu cægeris... Dotata Patris gloria.*

309. Sichardus, *talentum*. Alex., *alenta*, supra *talenta*. Parrhasius, *Hæc tu talenta suscipe, quod Latinius est.* Alioquin *eccum* erit purum adverbium.

311. Horat., ep. 4, lib. 1, *Ut rem facias, rem si possis recte, si non, quocunque modo rem.* Patrimonium *res* significat.

313. Parrhasius, Rat. a prima manu, Vat. A a prima manu, Mar., Vat. B, Egm., Pal., Hailsbr., Ambr., Thuan., Alt., Rott., tres Torrent., Heinsius, Gis. ad oram, *fremens*. Weitzius cum aliis, *furens*.

314. Ald., *et miris*; alii, *ac miris*.

317. Isonis glossam non intelligo. Notum est *fureiferum* vocatum servum qui ignominie magis quam supplicii causa furcam circa viciniam, aut per urbem ferre cogebatur. De furca tam veteri quam nova Lipsius lib. III de Cruce.

318. Thuan., *capillo*, male. Apud Sedulium lib. v *perperam circumferri labellis, et favillis pro cavillis*, notavit Heinsius: *Jam jamque volant mendacia mille In Dominum vanis hominum constata cavillis.* Mimus ab imitatione rerum vilium et personarum dicitur: hinc pantomimus omnium rerum imitator. Solebant autem mimi jocos et sententias in illa sua representatione miscere, ac celebres sunt sententiæ Publii Mimi. Lactantius, lib. VII, cap. 12. *Sententia deliri hominis ridicula mimo dignior quam schola fuit quod sumpsisse videtur ex Minucio: Non philosophi sine studio, sed mimici vitio digna ista sententia visa est.* Alii legunt *mimico officio*, alii *mimi convicio*. Heraldus vero suspicatur legendum *mimi cavillo*, vel *cavillatio*, vel *mimico cavillatio*, quia *cavillari* proprium est mitorum.

319. Recte *strophas neclere* dicitur. Ammianus lib. XV, *Et Paulo quidem CATENÆ inditum est cognomen, eo quod in complicandis calumniarum nexibus erat indissolubilis.*

320. Saltabantur etiam fabulæ et carmina, hoc est, saltu representabantur, de quo plura ad Romanum. Ovidius, lib. v Trist., eleg. 7: *Carmina quod pleno saltari nostra teatro.*

- Egon' cachinnis venditus
Acroma festivum sui?
225 Adeone nulla austeritas,
Censura nulla est fascibus?
Adeon' securim publicam
Mollis retundit lenitas?
Dicis: Libenter oppetam:
350 Votiva mors est martyri.
Est ista vobis, novimus,
Persuasionis vanitas.
916 Sed non volenti impertiam,
Præstetur ut mortis citæ
353 Compendiosus exitus:
Perire raptim non dabo.
Vitam tenebo, et differam

- A** Pœnis morarum jugibus,
Et mors inextricabilis
340 Longos dolores protrahet.
Primas tepentes sternite.
Ne fervor ignitus nimis
Os contumacis occupet,
Et cordis intret abdita.
345 **917** Vapor senescens lingua,
Qui fusus afflatu levi
Tormenta sensim temperet
Semustulati corporis.
Bene est, quod ipse ex omnibus
350 Mysteriorum incidit:
Hic solus exemplum dabit,
Quid mox timere debeant.

GLOSSE VETERES.

324. Acroma, gloriosus ludus. Acroma proprie lyricarum auditio; hic autem jocus accipitur, vel carmen scenicum, l.

325. Adeone, nonne adeo, l. — Austeritas, severitas, Mar. — Severitas, asperitas, l.

326. Fascibus, honoribus, l.

327. Adeon', in tantum, l.

329. Oppetam, moriar. Oppetere quasi terram petere; nam viri fortes, dum moriuntur, terram more (forte morsu) petunt, ne vox audiat, l.

350. Votiva, desiderabilis, l. — Cara, Mar.

353. Impertiam, sinam, Mar.

335. Compendiosus, brevis, difficilior, l.
339. Inextricabilis, infiniibilis, vel insolubilis, indissolubilis, l. — Infinalis, indissolubilis, Mar.

344. Abdita, occulta, secreta, l.

345. Senescens, deficiens, l.

347. Sensim, leniter.

348. Semustulati, semiusti: semustulatus et semiustus unum sunt, l.

350. Mysteriorum, princeps mysteriorum, Mar. — Princeps minister, mysteriorum princeps; et Græcum est.

— Incidit, scilicet in pœnam, l.

352. Debeant, scilicet alii, l.

COMMENTARIUS.

323. Parrhasius, Heinsius cum Anhr., Ruinartius, egon' cachinnis; Hailsbron., ego; alii, etiam codex Bolland., egon' cachinnis. Bong. male, chachinnus.

324. Vat. A, Parrhasius, ac Romæ festivum, remente metro et sensu. Heinsiani scripti, Ald., Vat. B, Mar., acroma; alii, acroama, quod defendi potest. Acroma, sive malis scribere acroma, Latine est auditio, sed accipitur pro festiva jucundaque narratione, et interdum pro homine qui eam recitat. Prudentius fortasse imitatus est Ciceronem 6 in Verrem: *Hic quasi festivum acroama, ne sine corollario discederet; et pro Sextio: Ille ipse ludius non solum spectator, sed etiam actor et acroama.* Ruinartius auditio nem seu auditorem etiam ejusmodi narrationis sermatis nomine aliquando designari putat, quod ego dubium esse de auditore judico.

325. Parrhasius, adeo nulla; Ald., adeone ulla. Utamque male.

326. Heinsius non assentitur Salmasio, qui hoc loco censuram capit pro dignitate: sic censura oris, ut ait, et vir censorius sumitur pro pulchro. Chamillardus favet Salmasio. Melius tamen intelligitur censuram esse severitatem, cui mox respondet lenitas. Nihil enim obest quod præcesserit austeritas; nam eodem sententia amplificatur.

327. Mar., adeone securim, quod non ausim damnare. Vocat securim publicam, ut hymn. super. vers. 55, *hipennem publicam.* Parrhasius scribit *securem.*

328. Ald., Parrhas., retudit, male.

329. Glossæ etymon non accipio. Oppetere dicitur qui rem sibi contrariam petit: sic oppetere mortem, et simpliciter oppetere dicitur de viro forti qui mortem petit, quamvis contra naturam sit.

332. Vanum et ineptum credebant ethnici in Christianis velle mori spe futuræ vitæ. Minucius: *Proh! miræ stultitia et incredibili audacia spernunt tormenta presentia, dum incerta metuunt et futura; et dum mori post mortem timent, interim mori non timent.* Lactantius, lib. vi, cap. 5: *Ita necesse est sapientem pro stulto haberi, qui dum appetit bona quæ non cernuntur, dimittit e manibus quæ videntur.... Quod accidit nobis cum neque cruciatum neque mortem pro fide recusamus.* Nota vo-

com persuasionis, quæ pro opinione vana et inepta sumi solebat, et præsumptio etiam dicebatur. Minucius: *Audio eos turpissimæ pecudis caput asini consecratum inepta nescio qua persuasione venerari.* Ammianus, quamvis ethnicus, hanc constantiam in Christianis laudare videtur lib. xxii: *Qui deviare a religione compulsi, pertulere cruciabiles pœnas adusque gloriosam mortem intemerata fide progressi, et nunc martyres appellantur.*

333. Parrhasius perperam, sed jam.

336. Arnobius lib. ii, in fine: *Itidem et vos flammis, exiliis, cruciatibus, bellis, quibus corpora lancinatis et diu vexatis nostra.* Alii paulo aliter legunt.

337. S. Augustinus, tract. 27 in Joann., de S. Laurentio: *Non enim occisus est cito, sed cruciatus est in igne. Diu vivere permixtus est: imo non diu vivere permixtus est, sed tarde mori compulsus est.* S. Cyprianus ad Demetrianum: *Nec saltem contentus es dolorum nostrorum compendio, et simplici, ac veloci brevitate pœnarum: admoves laniandis corporibus longa tormenta, multiplicas lacerandis visceribus numero supplicia.*

338. Petrus Faber, lib. iii Semestrium, cap. 8 *mallet moratam.* Sed nihil est necesse, ut monet Heinsius.

339. Prag., Mar. a prima manu, ut videtur, ut mors; alii, et mors. Mors inextricabilis sumitur pro morte lenta, et quæ finem invenire nesciat, ut notavit Mariettus.

340. Mar., Prag., Rat., Widm. supra, Urb. a prima manu protrahat. Sic melius, ut... mors protrahat. Alii, protrahet.

345. Vapor pro calore apud optimos quosque scriptores, Lucretium, Virgilium, Horatium, etc., sæpe ponitur. Virgilius lib. v, *Lentusque carinas Est vapor.* Vide Gifanium verbo Vapor indic. Lucr.

348. Ald., et codex Bolland., semustulati: Parrhasius et alii, semiustulati.

350. Mysteriorum dicitur, quia primus et princeps erat diaconorum, quibus cura incumbere erudiendi fideles de mysteriis fidei. Vide comment. ad vers. 160.

352. Weitz., Gis. ad dram, quod mox; ita etiam Mar., Prag.

- Conscende constratum rogam ;
Decumbe digno lectulo :
355 Tunc, si libebit, disputa,
Nil esse Vulcanum meum.
918 Hæc fante præfecto, tuces
Hinc inde tortores parant
Nudare amictu martyrem,
360 Vincire membra, et tendere.
Mli os decore splenduit,
Fulgorque circumfusus est.
Talem revertens legifer
De monte vultum detulit,
365 Judæa quem plebs, aureo
Bove inquinata, et decolor
Expavit, et faciem retro
Detorsit impatiens Dei,
Talemque et ille prætulit
370 Oris corusci gloriam

- A
Stephanus, per imbrem saxeam
Cælos apertos intuens.
Illuminatum hoc eminus
Recens piatis fratribus,
375 919 Baptisma quos nuper datum
Christi capaces fecerat :
Ast impiorum cæcitas,
Os oblitum noctis situ
Nigrante sub velamine
380 Obducta, clarum non videt.
Ægyptiæ plagæ in modum,
Quæ, cum tenebris barbaros
Damnaret, Hebræis diem
Sudo exhibebat lumine.
385 Quin ipsa odoris qualitas,
B
Adusta quam reddit cutis,
Diversa utrosque permovet :
Illis nidor, illis nectar est.

GLOSSÆ VETERES.

356. Vulcanum, ignem, I.
359. Nudare, despoliare, I.
360. Vincire, ligare, I.
361. Os, facies, I.
363. Legifer, Moyses, I.
368. Impatiens, non sustinens, I.
371. Per imbrem, per densitatem, I.
373. Illuminatum, manifestatum, manifestum.
—Hoc, genus fuit.—Eminus, elonge, I.
374. Recens, recenter.—Piatis, baptizatis, I.

378. Os, faciem.—Oblitum, circumdatum. — Situ tenebris, I.
379. Nigrante, nigro, I.
380. Clarum, claritatem, I.
384. Sudo, sereno. Sudum dicimus, quasi sub udum serenitas que post pluvias fit, I.
385. Quin, insuper.—Qualitas, scilicet Laurentii, I.
388. Nidor, fetor. — Nectar, dulcedo. Omnis suavitas odoris dicitur nectar, odor suavis, I.

COMMENTARIUS.

353. Gis. ad oram, Weitzius cum plerisque suis, constructum. Melius, constratum, ut supra, Prunas tepentes sternite.

354. Gallonius, cap. 7, tabula 17, describit craticulam ferream qua assatus est S. Laurentius, quæ religiose asservatur partim in ecclesia S. Laurentii in Lucina, partim in Paneperna. Sagittarius descriptionem Gallonianam in dubium vertit cap. 10, cum non possumus, ut ait, Laurentianæ craticulæ Romæ asservatæ reliquiis tuto præstare fidem. At præter venerabilem antiquitatem, eo majorem fidem his reliquiis præstare possumus, quod tribus costis craticis illa constat. Ado ita lectulum sive cratem ferream describit: *Allatus est autem lectus cum tribus costis, et exspoliatus Laurentius vestimentis suis, extensus est in cratem ferream: et allati sunt batuli cum prunis, et miserunt sub cratem ferream. Qui cum furcis ferreis coarctaretur desuper, dixit, etc.* A batulo, qui est pala ferrea, fit diminutivum batillus, Hispanis, *badil*. Gallonius inter cratem et lectum ferreum distinguit, quod lectus ferreus esset instar veri strati, craticula pluribus costis ad longum inter se distantibus esset fabricata. Vide tabulam 17. Sagittarius de hac distinctione dubitat. Hoc quidem loco lectulus pro crate ferrea ponitur. De veneratione qua S. Laurentii craticula jam a Justiniani imperatoris et a S. Gregorii Magni temporibus colebatur, videri possunt Bollandiani.

355. Rat., Vat. B, Mar., Prag., tunc si libebit. Alli, libebit.

356. Prag. scribit *Volcanum*. Intelligitur de deo et de igne. Nam Laurentius deos irridebat: sic vers. 403: *Et fac periculum, quid tuus Vulcanus ardens egerit.*

358. Hailsbr. male, *torrentes parant*.

359. Mar., Parrhasius, Rat., *amictus*. Melius *amictus*.

360. Alex. a prima manu, *vincere*; Vat. A, *vinciri*. Utrumque corrigendum.

363. Vide Exod. xxxii et xxxiv

366. Male nonnulli vulg., *et die color pro et decolor*

369. Vide Act. apost. vi et vii.

372. *Cælos* numero plurali Lucretius dixit, vitæ alius e profanis. Apud Christianos usitatissimum id est e sacris Litteris et Hebraico stylo.

373. Nebrissa suspicatus est aliter esse legendum; exponit autem *illuminatum* de fulgore, quem videbant baptizati, et non pagani: sed hæret dubius an sermo sit de fulgore Stephani an de Laurentii; nam huic etiam *os decore splenduit*. Giselinus Ægyptiis cæciores esse pronuntiat, qui mendum subesse putant, eosque affirmat in media luce cæcitate: rem tamen sibi claram cæteris non explicuit. Cellarius ait sensum esse Christianos omnes qui astabant, cœlestem apertum vidisse: non autem paganos, indignos tanta luce. Videtur ergo id accipere de cælo aperto, dum Stephanus lapidibus obrueretur. Certum tamen mihi est Prudentium de fulgore S. Laurentii loqui: *de* cujus odore simile miraculum perguit narrare vers. 385, *Quin ipsa odoris qualitas*.

375. Heinsius, lib. 1 Adv., cap. 6, conjicit *baptizatum*. Nihil est necesse mutare. Hi videntur esse Patres, qui postea laudantur vers. 490.

379. Cath. hymn. 7, vers. 154, *Nigrante vultu contegit velamine*.

386. Virgilius lib. xii: *Nidoremque ambusta doct.* Vide Elmenhorstium ad Arnobium lib. vii, pag. 126. 6.

387. Rat., *diverse*, non male.

388. De nidore vide comm. ad vers. 759 *Apert.* Nectar sumitur pro odore ex nectare effluente. Ovidius Metam. lib. iv: *Nectare odorato spargit corpusque locumque*. Lucretius lib. ii: *Et nardi serenum, nectar qui naribus halat*. Prudentius, hymn. S. Vincentii, vers. 280, *Redolente nectar carcere*. Gifombius advertit translationes ex uno sensu in alium quæ solere, ideoque poni nectar pro odore suavissimo. Sed melius diceret causam poni pro effectu: ut si quis vinum pro odore vini suavissimo usurpet.

- Idemque sensus, dispari
 390 variatus aura, aut afficit
 Horrore nares vindice,
 392 Aut mulcet oblectamine.
 Sic ignis æternus Deus:
 Nam Christus ignis verus est:
 395 Is ipse complet lumine
 Justos, et urit noxios.
 Postquam vapor diutinus
 Decoxit exustum latus,
 Ultro e catasta judicem
 400 Compellat affatu brevi:
 Convertite partem corporis
 Satis crematam jugiter,
 Et fac periculum quid tuus
 Vulcanus ardens egerit.
 405 Præfectus inverti jubet.
 Tunc ille: Coctum est, devora,
 Et experimentum cape,
 Sit crudum an assum suavius.
 Hæc ludibundus dixerat;
 410 921 Cælum deinde suspicit,
 Et congeniscens obsecrat,
 Miseratus urbem Romulam:
 O Christe, Numen unicum,

- A
 O splendor, o virtus Patris,
 415 O factor orbis et poli,
 Atque auctor horum mœnium:
 Qui sceptræ Romæ in vertice
 Rerum locasti, sanciens
 Mundum Quirinali togæ
 420 Servire, et armis cedere,
 Ut discrepantum gentium
 Mores, et observantiam,
 Linguasque, et ingenia, et sacra,
 Unis domares legibus;
 425 En omne sub regnum Remi
 Mortale concessit genus:
 Idem loquuntur dissoni
 922 Ritus, id ipsum sentiunt.
 B
 Hoc destinatum, quo magis
 430 Jus Christiani nominis,
 Quodcunque terrarum jacet,
 Uno illigaret vinculo.
 Da, Christe, Romanis tuis,
 Sit Christiana ut civitas:
 435 Per quam dedisti ut cæteris
 Mens una sacrorum foret.
 Confœderentur omnia

GLOSSÆ VETERES.

390. Aura, odore. — Afficit, affigit, afficit, l.
 391. Vindice, vindicante, l.
 392. Oblectamine, delectatione, l.
 397. Diutinus, longus, l.
 399. Ultro, sponte. — E catasta, e craticula: qui
 in catasta erat, l. E craticula, Mar.
 403. Periculum, inquisitionem, separationem, l.
 404. Vulcanus, dicitur ignis, l.
 406. Tunc ille, scilicet ait, l.
 409. Ludibundus, similis ludenti, l.
 419. Quirinali, Romanæ, l.
 425. Remi, imperatoris Romanorum, l.
 426. Concessit, convenit, scilicet Dominus, l.
 430. Jus, lex, Mar.
 435. Cæteris, gentibus, l.
 436. Mens, fides, l.
 437. Confœderentur, conjungantur, l.

COMMENTARIUS.

390. Aldus, variatur: melius variatus.
 392. Rupertus Tuitientis, lib. viii de Divin. Offic.,
 cap. 10, de S. Laurentio: Cujus assatura suaviter in
 msa Christi fragrat Ecclesia.
 393. Cur Deus vocetur ignis, vide Hamartig. vers. 71.
 396. Egm., Palat., uret; alii, urit.
 399. Parrhasius scribit cathasta. Josephus lib. de
 Machab. memorat cathastas frizorias, et ait igni in ca-
 thasta martyrem objici. Suspicio a Prudentio hoc loco
 cathastam sumi pro crate ferrea. Vide comment. ad
 vers. 56 hymn. 1 Peristeph. Sagittarius cap. 10 ait
 id explicari posse de editori pegmate, in quo excru-
 centum esse Laurentium verisimile est.
 400. Hailsbr., affectu brevi; supra affatu, probe.
 407. Bong., experimento non ita bene. Antepenul-
 tima in experimentum brevis solet indicari; a Pru-
 dentio producitur per diastolen vel necessitate metri.
 408. Hailsbr., sic crudum: lege sit.
 409. Querat aliquis an hic jocus in martyre Lau-
 rentio debeat laudari. Quæstionem resolvunt SS.
 Patres, qui laudarunt. Augustinus serm. 303, alias
 135 de Diversis: Quid pluribus? Craticula admota
 est, et tostus est. Et cum ex uno latere arsisset, dicitur
 illa tranquillitate illa tormenta tolerasse, ut imple-
 retur in eo quod modo in Evangelio audivimus: In pa-
 tentia vestra possidebitis animas vestras. Denique
 summa ustus, sed patientia tranquillus: Jam, inquit,
 lectum est: quod superest, versate me, et manducate.
 Tunc duxit martyrium, ista gloria coronatus est.
 413. Pat., Ambr., nomen unicum, quam lectionem
 Heinsius fulcire conatur, quia vers. 159 hymni seq.
 legitur: Nomen et ipsa sacrum loquitur purpura san-
 guinis eliciti. Verum longe diversum est cruorem
 quodammodo loqui nomen Christi, ac Christum vocari
 nomen unicum, dum invocatur. Melius fortasse
 allusio fieret ad nomen super omne nomen.
 414. In Romano vers. 468, Christus paternæ gloria
 splendor. Ep. ad Hebr., cap. 1, v. 3: Qui cum sit
 splendor gloriæ, et figura substantiæ ejus.
 419. Mar. perperam, et mundum.
 421. Vide Prolegom. cap. 8.
 423. S. Augustinus, lib. xix de Civit. Dei, cap. 7:
 At enim opera data est, ut imperiosa civitas non solum
 jugum, verum etiam linguam suam domitis gentibus per
 pacem societatis imponeret; per quam non deesset, imo
 et abundaret etiam interpretum copia.
 428. Ald., ad ipsum; melius id ipsum.
 429. Ald. Weitz., Parrhasius et alii, quo magis.
 Nonnulli quod.
 431. Gis. ad oram, Rat. a secunda manu quocun-
 que; Oxon., quacunque; præstantiores, quodcunque.
 432. Bong., Fabr., Rat., Gis. ad oram, Teol. ad
 oram. illigares.
 434. Ald. mendose, Christiani.
 437. Ald., Parrhasius, Put., Oxon., Heins., confœ-
 derantur, et postea mansuescit. Ita etiam Cellarius,
 qui pro hac lectione mss. codd. citat; et Teolius, qui
 probatior pro eadem allegat. Nihilominus confœde-
 rantur exstat in Vat. A, Mar., Prag., Rat., Weitzia-
 nis, plerisque Heinsianis, cod. Bolland., et aliis. Gal-
 landius prætulit confœderentur, et mansuescat cum
 emendatissima editione Tornæsiensi, S. Leo Magnus
 serm. 88 non solum sententiam hanc expressit, sed
 etiam verba ipsa Prudentii sumpsisse videtur: Dis-

- Hinc inde membra in symbolum :
 Mansuescat orbis subditus,
 430 Mansuescat et summum caput.
 Advertat abjunctas plagas
923 Coire in unam gratiam :
 Fiat fidelis Romulus,
 Et ipse jam credat Numa.
 445 Confundit error Troicus
 Adhuc Catonum curiam,
 Veneratus occultis focis
 Phrygum penates exsules.
 Janum bifrontem, et Stercutium
 450 Colit senatus (horreo
 Tot monstra patrum dicere),
 Et festa Saturni senis.
 Absterge, Christe, hoc dedecus.
- A** **924** Emitte Gabriel tuum,
 455 Agnoscat ut verum Deum
 Errans Iuli cæcitas.
 Et jam tenemus obsides
 Fidissimos hujus spei :
 Ille nempe jam regnant duo
 460 Apostolorum principes.
 Alter vocator gentium,
 Alter cathedram possidens
 Primam, recludit creditas
 Æternitatis januas.
 465 Discede, adulter Jupiter,
 Stupro sororis oblite,
 Relinque Romam liberam
 Plebemque jam Christi fuge.
- B** **925** Te Paulus hinc exterminat,

GLOSSÆ VETERES.

438. In symbolum, unitatem, fidem catholicam, concilium, unam fidem, l. — In unitatem, Mar.
 439. Mansuescat, mitis fiat, l.
 441. Advertat, sentiat, intelligat. — Abjunctas, separatas, l.
 443. Fidelis, credulus, l.
 444. Numa, consul, id est Sabini, l.
 446. Catonum, consulum, consiliatorum, vel sapientum, legis doctorum. — Curiam, famitiam, Iso.
 448. Phrygum, Trojanorum, l.
 449. Stercutium, adjectivum, id est cloacinum, Iso.
 451. Gabriel, fortitudinem tuam, l-o.
 456. Errans Iuli cæcitas, Roma, Romana Ascanii, I — Ascanii, Mar.
 461. Alter, unus. — Vocator, prædicator, l.
 465. Recludit, aperit. — Creditas, acilicet sibi, Iso.
 466. Oblite, vocativi casus, l.
 468. Plebemque, Christianitatem, l.
 469. Exterminat, depellit, extra terminum minat, l.

COMMENTARIUS.

- posito namque divinitus operi maxime congruebat, ut multa regna uno confæderarentur imperio, et cito pervios haberet populos prædicatio generalis, quos unius teneret regimen civitatis. In eandem sententiam discernunt Hieronymus in Isaïam; Eusebius lib. 1, cap. 4, Præpar. evang.; Origenes lib. 11 contra Celsum, Ambrosius in psalm. xlv. Verbo confæderare utuntur Hieronymus, Orosius, et Tertullianus Apologet. cap. 2; ubi tamen alii legunt ad conferendam.
438. Ald., hic ide membra, vitiose.
 439. Vat. A, mansuescat et orbi non bene. Marietti codex mansuescit, quamvis vers. 437 habeat confæderentur.
 440. In Romano vers. 167 Roma vocatur sæculi summum caput; ab Orosio lib. 11, c. 12, caput gentium.
 441. Heinsiani omni, Ald., Mar., Parrhasius, Sich., Weitz., Gis. ad marg., Vat. Q et alii, abjunctas, quod ex vet. lib. probavit Gifanius in Inscr. æ. Vat. A, B, P, Fabr., Egm., Pat., Hailsbr., Bong., et Widm. a secunda manu, adjunctas, non ita bene. De verbo abjunctus pro diviso, disjuncto, vide vers. 816 lib. 11 in Sythumachum.
 445. Parrhasius, fiatque fidelis, quod sustineri potest.
 445. Troius Æneas deos suos Latio intulit, ut ait Virgilius in Æneid.
 446. Libr. 1 in Symm., vers. 546, Conciliumque senum gestire Catonum. Duo præcipue Catones Romæ sapientes habiti sunt. Juvenalis sat. 2, vers. 40, Tertius e celo cecidit Cato. Vide Ruæum ad vers. 811 Æn. lib. vi.
 447. Vatt. B, P, Mar., Bong., Parrhasius, veneratur. Plerique, veneratus. Sermo est de igne vestalium, qui in locis abditis ardebat. Virgilius, 11 Æn., vers. 216: Sic ait: et manibus vittas Vestamque potentem, Æternumque adytis effert penetralibus ignem.
 448. Weizius maluit scribere Frigum cum Widm., et Bong., quam cum aliis optimis codd., Phrygum. Penates exsules secum Æneam advexisse notum est ex Virgilio. De eorum templo egi in comment. ad vers. 965 lib. 11 in Symm.
 449. Iso non videtur agnovisse deum Stercutium, sive is fuerit ipse Saturnus, ut explicat Macrobius, aut quispiam Fauni filius, Italiæ rex, stercoratoris inventor. Stercutium vocat Plinius, alii Stercutium: eum irrident Lactantius lib. 1, cap. 10; Tertullianus Apologet. cap. 25.
 451. Apud Teolium Vat. unus, referens, minus bene, pro dicere. De monstribus portentisque deum gentilium, ac de festis Saturnalibus, dictum jam est in libris contra Symmach.
 452. Ruinartius, lenis; Bollandiani hoc ipsum cum Ruinartio, sed ad marg. notant in ms. eorum esse senis. Addere potuissent lenis esse contra motum, neque Saturno congruere.
 454. Barthius, lib. viii Adv., cap. 12, ait Prudentium, sibi constantem, eandem syllabarum quantitatem in Gabriel secutum hoc loco, et vers. 98 dittochæi, ubi ait: Gabriel Patris ex solio, sedemque repente. At secunda in eo versu dittochæi necessario est longa in Gabriel: in hoc vero Emitte Gabriel tuum brevis esse posset, facto iambus in tertia sede.
 456. Ald., Parrhasius, Palat., plerique nostri, et Heinsiani, Gis. in contextu, et quidam ms. quem is vidit, Iuli. Gis. prima ed., unus Rott., Bong., Iulice, male; neque melius Weitz. cum Widm., Iulia. Gis. ad oram ex suo ms., unus Rott., Iula, quod placuit Cauchio. In Vat. P. Iulii valet Iuli. Virgilius 1 Æn. Iulius, a magno demissum nomen Iulo. Widm. supra, civitas pro cæcitas.
 460. De his versibus egi in Proleg.
 465. Sive primus legatur, sive primam, eodem sententia de principatu Petri apostoli, rejecto errore Ecclesiæ hicipitis. Hæc vero suntlectionis varietates Ald., Widm. supra Put., Thuan., Oxon., Rott. Nomis., Gis. in textu, Fabr., Rat. a prima manu, Vat. B a secunda manu, Mar. a prima manu, et clar. ad marginem, primam. Weitz., codex Bolland., Torr. Alt., Palat., Hailsbr., Parrhasius, Sich., primam in Ambr. videtur esse primas, et in eodem credam.
 465. Baronius, tom. 1 Annal. ad annum 69, Prudentius versibus de religionis in melius notatione explicat quædam oracula et prodigia quæ Romanæ imperii imminere portendebant.
 466. Juno Jovis et soror, et conjux.
 468. Aliqui interpungunt Plebemque jam Christi fuge.

470 Te sanguis exturbat Petri,
Tibi id, quod ipse armaveras
Factum Neronis officit.
Video futurum principem
Quandoque, qui servus Dei
475 Tetrus sacrorum sordibus
Servire Romani non sinat.
Qui templa claudat vectibus,
926 Valvas eburnas obstruat,
Nefanda damnet limina,
480 Obdens aenos pessulos.
Tunc pura ab omni sanguine

A Tandem nitebunt marmora,
Stabunt et æra innoxia,
Quæ nunc habentur idola.
485 Hic finis orandi fuit,
Et finis idem vinculi
Carnalis; erupit volens
Vocem secutus spiritus.
Vexere corpus subditis
490 Cervicibus quidam patres,
927 Quos mira libertas viri
Ambire Christum suaserat.
Repens medullas indoles

GLOSSÆ VETERES.

472. Officit, valde nocet, obest, I.
475. Principem, Constantinum, Mar. Constantinum
vult dicere, I.
476. Sinat, non consentit, I.
478. Valvas, fenestras, scras, I.
479. Damnet, claudat Constantinus, I.
480. Obdens, opponens, contra dans. — pessulos,
sectes, I.
481. Pura, Deo dicata. — Sanguine, inquinata,

mento, I.
485. Æra, idola, I.
485. Hic, tunc. — Orandi, scilicet S. Laurentis.
486. Vinculi, corporis, I.
491. Libertas, fiducia Laurentii, I.
B 492. Ambire, desiderare, I.
493. Recens, repentina. — Medullas, viros. — In-
doles, nobilitas, I.

COMMENTARIUS.

471. In Vat. B. ex armaveras, factum est amaveras, non ita bene.

472. Tertullianus cap. 50 Apologet.: *Nec quidquam tamen proficit exquisitior quæque crudelitas vestra, illecebra est magis sectæ. Plures efficitur, quotiens velimur a vobis. Semen est sanguis Christianorum.... Inde est quod ibidem sententiis vestris gratias agimus, at est æmulatio divinæ rei et humanæ.*

475. Interpretes omnes, cum veteres tum recentiores, hunc principem affirmant esse Constantinum. Equidem magis credo, a Prudentio suum vel potius nostrum Theodosium laudari. Theodosius enim vere ille fuit qui Romam servare idolis vetuit, templa clausit vectibus, et fecit ut æra innoxia starent, quæ olim habebantur idola, dum permisit, stare simul æra vris pretio, non divinitate metienda. Vide lib. I in Symm., vers. 505. De eodem Theodosio post Prudentium ita scribit Orosius lib. VII, cap. 34: *Cum afflictum ac pene collapsam reipublicæ statum videret (Græciam), eadem provisione qua quondam legerat Nerva Hispanum virum Trajanum, per quem respublica reparata est, legit et ipse Theodosium, æque Hispanum virum et restituendæ reipublicæ necessitate apud Syriam purpuram induit, Orientisque et Thraciæ simul præfecit imperio, in hoc perfectiore iudicio; quia cum in omnibus humanæ vitæ virtutibus iste par fuerit, in fidei sacramento religionisque cultu sine ulla comparatione præcessit: siquidem ille persecutor, hic propugator Ecclesiæ. Animadvertendum est, usque ad Theodosium imperium præcipuam nobilitatem Romanam doctorum cultui fuisse addictam. Augustinus Confess. lib. VIII, cap. 2, de Victorino loquens ait: *Statuam a Romano foro meruerat et acceperat usque ad illam ætatem venerator idolorum sacrorumque sacrilegorum præceps, quibus tunc tota fere Romana nobilitas vivebat.**

474. Ald., Mar. supra aliena manu, nonnulli vulg., *servus*. Lege *servus*. Idem Theodosius princeps bonus vocatur hymn. 12 Peristephan., vers. 47.

477. Hoc loco templa accipit pro fanis idolorum, quæ a primis Christianis proprie templa dicebantur. Hieronymus ad Riparium ep. 109, al. 53, de Vigilantiis: *Et cum Juliano persecutore sanctorum basilicas destrueret, aut in templa converteret. Zeno Veronensis serm. de continent. lib. I tract. 5: Tibi ecclesiæ, illi adenda sunt templa.* Supra autem Prudentius, vers. 164, basilicam sive conventiculum Christianorum, ut appellat Arnobius, Lactantius, Orosius, Ammianus, templum dixit. Vide vers. 107 Psycho-

mach. Theodosius anno 391 legem tulit cod. Theod., de Paganis l. XI: *Nulli sacrificandi tribuatur potestas, nemo templa circumbeat, nemo delubra suscipiat, interclusos sibi nostræ legis obstaculo profanos aditus recognoscant.* Quod uberius confirmavit anno et leg. seq.

479. Ald., Parrhasius, Pal., omnes Heinsiani, et nonnulli alii, *nefasta*. Vat. B, Mariettus, Ital., Prag., Weitz., Gis. et alii *nefanda*.

480. Gis. 2 ed., *aeno*, in prima ed., *aenos* cum cæteris, excepto Parrhasio, qui habet *aenis pessulis*. Alii *ahenos*, alii *aenos* scribunt. Alex. mendose; *aenos*.

485. Ald., *Stabunt et vera innoxia*; Parrhasius. *Et stabunt æra innoxia*: utrumque contra metrum. A. t., Noms., Rott., *Stabunt ut æra innoxia*. Vera lectio, *stabunt et æra innoxia*. Theodosius lib. I in Symm. ita Romanos alloquitur: *Marmora tabenti respergine tincta lavate, O proceres; liceat statuas consistere puras, Artificum magnorum opera.*

C 486. Sich., et finis item: repugnat lex metri. In Ald. pro vincula lege vinculi.

487. Gallandius cum Ruinartio rescripsit *volans pro volens*. At *volens* verum est ex fide mss. et concinnum hoc loco: sic vers. 529, *Dicis, Libenter oppetam*. Vide comment. ad vers. 22 præfat. carminum. Non tamen spernendum est *volans*. Et ita legit Latinus.

489. A loco martyrii, scilicet a colle Viminali, ut fama refert, ubi nunc ecclesia est S. Laurentii in Panisperna, corpus delatum fuit in alium locum, nempe in prædium Cyriacæ in agro Verano, via Tiburtina, ubi alia est ecclesia S. Laurentii, quam fuscus describit Montfauconius in Diario Italico, et Ciampinius de Ædific.

490. In Actis vulgatis S. Laurentii et apud Adonem, Patres qui corpus S. Laurentii vexerunt dicuntur Justinus et Hippolytus. Verum hi jam pridem erant Christiani, et Prudentius nominat Patres, quo nomine senatores videntur designari, recens ad fidem conversi ob admirabilem libertatem et constantiam martyris. Igitur præter Hippolytum et Justinum, quorum mentio fit apud Adonem, alii ad deferendum corpus convenerunt. Teobus Comum redarguit, quod per Patres a Prudentio indicatos Justinum et Hippolytum intelligi commode posse affirmaverit. Bohandiani eosdem Justinum et Hippolytum intelligi censerunt. Fortasse quod mox ait Prudentius, *Ambire Christum*, explicari poterit de desiderio martyrii. Sed aliud suadet versus seqq. et 375.

493. Ambr., tres Torrentiani, Rottendorphius, Cauchianus, *replens*, quod exstat etiam in Parrhasio, ubi mendose *indole*. Cellario placuit *replens*; plerique

- 495 Affarat, et coegerat
Amore sublimis Dei
Odisse nugas pristinas.
Refrixit ex illo die
Cultus deorum turpium :
Plebs in sacellis rarior ;
500 Christi ad tribunal curritur.
928 Sic dimicans Laurentius ,
Non ense præcinxit latus :

- A Hostile sed ferrum retro
Torquens in auctorem tulit.
505 Tum dæmon invictum Dei
Testem lacessit prælio,
Perfossus ipse concidit,
Et stratus æternum jacet.
Mors illa sancti martyris
510 Mors vera templorum fuit :
Tunc Vesta Palladios lares

GLOSSÆ VETERES.

496. Nugas, idola, l.
497. Refrixit, gelavit, l.
499. Sacellis, templis deorum, l.
500. Tribunal, ad ecclesiam, l.
501. Dimicans, pugnans, l.
502. Ense, gladio, l.

504. Auctorem, diabolum, l.
505. Tum, usque, l.
506. Lacessit, provocat cum prælio, l.
508. Æternum, æterniter, in æternum, l.
511. Vesta, dea ignis, l. — Lares, ignes, l, Mat.

COMMENTARIUS.

legunt *repens*, hoc est repentina indoles, quæ a Gise-
line exponitur *libera quædam, et nobilis generositas*.
Poterit etiam intelligi *repens* tanquam adverbium pro
repente ut in Eulalia vers. 161, *Emicat inde columba*
repens.

496. Nugas pristinae sunt aniles fabulae de cultu
deorum. Aliqui putant *nugas, nœnias*, accipi etiam
pro larvis et idolis. Res in idem recidit, sive idola
intelligas, sive fabulosam doctrinam de idolis. Vide
comment. ad vers. 34 hymni 11 Cath., *Venerans*
inanes nœnias.

497. Huc faciunt quæ de multitudine Christiano-
rum, ante Diocletianeam persecutionem crescente,
dixi ad vers. 164. Plinius etiam ante S. Laurentii
martyrium epist. 97, lib. x, querebatur *prope jam*
desolata templa fuisse, quod multi ex omni ordine
Christiani fient. Cicero simili significatione dixit
ep. 1 lib. 1 ad Atticum : *Cum Romæ a iudiciis forum*
refrixerit. Vulpus ad carmen Catulli 62 putat id imi-
tatum Prudentium, *veterum*, ut ait, *elegantiarum stu-
diosissimum*, et eodem sensu accipit Catulli verba :
Tepida limina.

500. Cauchius conjiciebat *curritur* : sed bene est
curritur. Hos duos versus ita legit Latinius, cum in
Torn. invenisset *Plebs ad tribunal curritur Christi in*
sacellis rarior. Ad tribunalia basilicarum respici a
poeta, monet idem Cauchius. De hoc tribunali Pru-
dentius hymn. 11 Perist. vers. 225 : *Fronte sub ad-
versa gradibus sublime tribunal Tollitur, antistes præ-
dicat unde deum*. P. Franciscus a Puteo ex recen-
ti nostra loquendi ratione rem voluit explicare : *Nempe*
ad sacra baptisteria, et ad ecclesiarum tribunalia, in
quibus Christiani sacerdotes resident, ut reos a peccatis
abluant, absolvantque juxta ritus a Christo institutos, et
potestatem sibi divinitus collatam. Videtur intelligere
confessionalia, ut nunc loquimur, quæ tribunalia pœ-
nitentiæ solent appellari. Vereor ne id irrideant hæ-
retici.

505. In Mar. videtur esse *tum demum* ; male.

511. Vat. A, *Palladis* ; Egm., *Pallidios* ; Vat. B, *D*
Palladeos ; Weitz., *Palidios*. Verum est *Palladios*.
Quid autem sibi volunt *Palladii lares* ? Nebrissa ait
templum, ubi erat Palladium. Chamillardus vult in-
telligi lares seu deos domesticos, Palladios dictos ob
Palladium, illam scilicet Palladis statuam quæ urbem
in qua erat inexpugnabilem reddere dicebatur. In in-
terpretatione vero ait nec Vestam nec Palladium jam
a Romanis adorari. Cellarius ex Herodiano lib. 1,
cap. 14, notat in Vestæ templo Palladium custodi-
tum. Marietti Glossa cum Isone *lares* interpretatur
ignes : quod recentes interpretes animadvertisse non
videntur. Aliorum interpretatio mihi non placet :
haud scio, an mea aliis placebit. Serino hic est de
igne vestalium, de quo vers. 447 : *Veneratus occul-
tis focus Phrygum penates exules*. Postea narrat ve-
stales ad Christum conversas, vers. 527, *Vestalis in-*

B *trat Claudia*. Ait, *impune deseri ignem vestalem, quis*
flagris verberari debebant virgines vestales, quarum
negligentia ille ignis exstingeretur. Ignis autem Ve-
stæ Palladius dicitur, tum quia apud vestales Palla-
dium conservabatur, tum quia Athenis, urbe a Pal-
lade condita, hic ignis aut originem habuit aut sin-
gulari honore colebatur. Prudentius lib. 11 in Symm.,
vers. 164 et seqq. : *His, ni fallor, ager vitibus corru-
ptus, et ante Subjacuit, quam Palladium, quam*
*Vesta Penates Sub lare Pergameo servarent igne repo-
sto, Quam Priami genitor conductis mœnia fabris*
Exstrueret, quam virgo suas fundaret Athenas Pallas :
*in his quoniam Vestalis origo javitæ Urbibus, ut me-
morant*. Etsi autem Prudentius dicat, *Tum Vesta*,
tamen de suo tempore loquitur, ut ex versibus seqq.
liquido patet. Denique Lares esse ignes, aut pro eis
accipi, docent glossæ Isonis et Marietti. Ignis sacer
erat Laribus : et ut ego puto, instrumenta ipsa ferrea
quæ ad ignem alendum, conservandum, et ad ejusdem
usum circa focum erant, quibusdam imaginibus
erant ornata, quæ pro diis Laribus colebantur. De
his Laribus sive diis, sive instrumentis in deorum
formam effectis, accipio illud Horatii Epod. 2, *Pos-
tosque vernas, Diis examen domus, Circum residentes*
Lares ; et vers. 204 lib. 11 in Symm., *Unguentoque La-
res humescere nigros*. Prudentius, qui Lares irridet,
vocat eos *nigros* ob fumum culinae ; Horatius *residen-
tes*, ut significet curam eos expoliendi, nisi mavis *re-
sidentes* explicare oleo quo ungebantur nitentes. Imo
quod ait Isidorus lib. xx Etym. cap. 2, *lardum* dic-
tum quia in *laribus*, hoc est domibus conservatur,
non ita videtur probabile, ac *lardum* dictum a Lar-
ibus, a quibus pendebat, vel prope quos conservabatur,
vel quod eo Lares religionis causa ungerentur. Hi-
spani *llares* vocant catenam ferream ex qua ad ignem
lebetes pendent : eam vocem ex laribus trahere ori-
ginem, verum fortasse non erit, sed est certe verissi-
mile : quod etiam Couarrubiæ nostro placuisse video.
Recte enim Barthius de Hispano sermone, qui *ro-
manze* dicitur, mihi pronuntiasse videtur libr. XLVII
Adv., cap. 13 : *Romanæ vero linguæ titulum sibi vin-
dicant hodieque Hispani, et certe puto nullum idio-
tismum illi propiorem esse, nec ullus magis integræ*
*servavit verba ; itaque magna nos delectatione cepit Ca-
stilianismus hodiernus*. Quod eo vel maxime confir-
mare posset, quia in Hispanorum lingua tot sunt verba
Latina simul et Hispanica, ut et oratione soluta, et
metro Hispano plura exstent opuscula verbis Hispano
Latinis composita a Joanne de Mena Ferdinando Pe-
rez de Oliva, Ambrosio Morales, Ludovico Gonzales,
Francisco de Castilla, Joanne de Gusman, Magistro
Martinez, Didaco de Aguiar, Joanne Rodriguez de
Leon, Joanna Agnete de la Cruz, aliisque multis.
Sed, ut ad Lares redeam, non est omitendum La-
rium mentionem, uti etiam Penatum sæpe occurrere
in describendo igne vestali. Virgilius lib. v, vers.

- 929 Impune sensit deseri.
Quidquid Quiritum suserat
Orare simpvium Numæ,
515 930 Christi frequentans atria,
Hymnis resultat martyrem.
Ipsa et senatus lumina,
Quondam Iuperci, aut flamines,
Apostolorum et martyrum

- A 520 Exosculantur limina.
931 Videmus illustres domos
Sexu ex utroque nobiles
Offerre votis pignora
Clarissimorum liberum.
525 Vittatus olim pontifex
Ascitur in signum crucis,
Ædemque, Laurenti, tuam

GLOSSÆ VETERES.

513. Quiritum, Romanorum, l.
514. Simpivium, combationem; nam simula-
crum illius barbatus fuit. Barbati in pictura. — Numæ,
consultis, Cæsaris, l. — Vas cum quo sacrificabatur
Numæ. Vat. A. — Simbuvium, id est barbatus simu-
lacrum, Vat. S.
516. Resultat, laudat, l.
517. Lumina, principes, principalia, .
518. Iuperci, idoli. Sacerdotes Panis dicti, quod
tempus ab ovibus arceant. Hi vere pastores sunt. Iupercal
vero templum Panis, ita appellatum, quod ei so-

lemnia ludicra celebrantur, unde Iupercalia prohiibita
dicuntur. — Flamines, sacerdotes deorum. Flamen
est dictum, quasi flamen, eo quod filo caput cinxerant
antiqui, l.

521. Domos, familias, l.
522. Sexu ex utroque, virorum, et mulierum, l. o.
523. Pignora, pueros, l.
524. Liberum, hominum, l.
525. Pontifex, sacerdos, l.
526. Ascitur, acquiritur, l.
527. Ædem, ecclesiam, l.

COMMENTARIUS.

744. Pergameumque Iarem, et canæ penetralia Vestæ.
De Prudentio in hoc eodem hymno, et lib. II contra
Symmachum jam vidimus. Nec mirum: nam ipsam
Vestam Macrobius lib. III Saturnal., cap. 4, inter
deum penates, aut certe eorum comitem recenset.
513. Hailsbronn., deleri: corrige deseri.
514. Put., Noms., Torrentiani duo, Oxon. a se-
cunda manu, Thuan., Widm., Weitz., Vat. A a se-
cunda manu, Vat. Q, Alex., a prima manu, Rat.,
Mar. a prima manu, Prag., Orare simpvium Numæ.
Bianarius, Gallandus cum ms. S. Michaelis in Peri-
culo maris, Hailsbr. supra, Egm. ad oram, Gifanias
verbo МѢСЪНА, ex vet. lib., Ornare simpvium Numæ.
Ald., Torn., Fabr., Sich., Ornare res vanas Numæ.
Vat. A, a prima manu, Hailsbr. a prima manu, Egm.
a prima manu, Oxon. a prima manu, Alex. ad oram
pro div. script., Vat. P., Ornare res impias Numæ; C
quam lectionem Aldo non jure affligit Teolius. Urb.,
Ornare res Numæ impias. Gis. ex ms., Hailsbr. ad
oram, Ornare nenas Numæ; quam lectionem con-
firmat Giselinus ex vers. 34 hynni 11 Cath.: Ven-
eras inanes nenas. Affirmat Giselinus in aliis esse,
ornare res sacris Numæ. Parrhasius legit, Orare
in pulvinar Numæ: non patitur metrum. Sustineri
potest Ornare pulvinar Numæ. Sic Horatius lib. I,
c. 57, Ornare pulvinar deorum. Verum Weitzius,
aliique recentiores editores Prudentii merito præferunt
Orare simpvium Numæ, quod placet etiam Cauchio.
Alii scribunt simpvium, alii simpvium, alii simpvium,
alii simpvium, alii simpvium. Id erat vas sacrificis ap-
peditum, qua omnes sacerdotes simul inde libabant, sive
in sumendo ita dictum, sive aliam originem id vocabu-
lum habuerit. Simpivium quo Numa usus fuerat, po-
tenti summo in honore habebant. Cicero Paradoxo 1,
Quid autem. Numa Pompilius? minusne gratas diis im-
mortalibus capedines ac fictiles urnulas visse, quam deli-
ciosiorum pateras arbitramur? Persius sat. 2, Aurum,
vase Numæ. Apuleius in apol. 1 eodem respicit: Pau-
peris etiam populo Romano imperium a primordio sum-
ptum proque eo in hodiernum diis immortalibus simpulo
et castro sacrificat. Juven. sat. 6, Simpivium ridere Nu-
mæ, nigramque catinum. Quod expressit Prudentius. At
non orare simpvium, quia pagani illud veneraban-
tur, et ad illud orabant. Quam interpretationem ex
lib. I in Sym. confirmari, monuit Mariettus, sed locum
non indicavit. Plura de simpvio vide apud Meursium
in lib. IV Arnobii, c. 9.
516. Nonnulli Vulg., martyrum; quod fortasse verius.
517. Senatores lumina senatus, curiæ passim dicunt
Cæro, Lactantius et alii.
518. Ald., Torn., Gall., Parrhasius, aut flamines.
Id etiam in multis mss. Sed Heinsius mutavit in et
flamines cum Geselino. Tria erant Romæ Iupercorum
collegia, duo antiquissima Fabianorum et Quiritium

norum; tertium Julianorum a C. Julio Cæsare additum.

519. Parrhasius, aut martyrum.
520. Exstat de Liminibus apostolorum disquisitione
historica habita a Petro Salomoni Romæ 1777. Auctori
dissertationis est Petrus Lazzeri, qui nuper Romæ
obit, cum magna singularis doctrinæ opinione diu
florenisset: probat limina hæc in basilica Vaticana
fuisse non limina exterioris ambitus, sed confessio-
nis, quam vocant; quæ scilicet est solium sive locus
ubi recondita sunt corpora SS. apostolorum Petri et
Pauli. Etsi autem id verum sit, ritus tamen osculan-
di limina in ipsis januis templorum videtur hæc indi-
cari: sane antiquissimus ille ritus est, S. Paulinus Na-
tali 6: Ingressusque sacra magnis cum fletibus aula,
Sternitur ante fores, et postibus osculi figit, Et lacry-
mis rigat omne solum, pro limine sancto fusus humi.
Chrysostomus homil. 30 in Epist. II ad Corinth. :
Templum Christi sumus. Itaque templi vestibula et
aditum osculamur cum alii alios osculamur. An non
cernitis quotnam homines etiam hujusce templi vesti-
bulis osculum figunt, partim inclinato capite, partim
manu tenentes, atque ori manum admoventes. Ac per
has portas et januas ingressus est Christus; et ad nos
inreditur, cum communicamus. Etiam nunc pia hæc
consuetudo a multis religiose observatur. V. plura ad
hunc ritum pertinentia apud Rosw. in not. ad carm.
18 et 21 Paulini, et apud Murator. in not. ad Nat. 12,
ubi minus bene dubitat an Chrysostomi verba de tem-
plo Dei mystico, quod nos sumus, liceat interpretari:
nam exploratum est Chrysostomum e veneratione, quæ
templorum vestibulis exhibebatur, argumentum ad nos
petere. Opus Martini Kempii de Oculis, ubi de oscu-
lis Christianorum agit, multa indiget correctione.

521. Parrhasius, illustres domo.
523. Hanc consuetudinem offerendi liberos Deo
confirmat Paulinus Natali 13, vers. 64: Et simul
Eunomia æternis jam pacta virago. — In cælo thala-
mis, quam matris ab ubere rapiam Festino placitum
sibi Christus amore dicavit. Et vers. 261, de Asterio:
Quem simul unanimes vera pietate parentes Infantem
Christo constituere sacrum. Muratorius in notis ad
hunc versum heterodoxos recte redarguit, quod in
monachismum, et religiosorum vota invehantur, cum
veteres Christiani ab ipsis incunabulis Deo liberos
consecrarent. Vide comin. ad vers. 154 lib. II in Sym.
524. Latinius legit Clarissimorum, quod omnino
preferendum videtur, præsertim si faveant mss.
526. Vat. A scribit ascitur. Neacio cur moveat Gi-
selinus ascitur esse in libris calamo exaratis: nam
ita etiam est in Aldo aliisque libris impressis, quan-
quam alii scribunt ascitur. Tractam metaphoram ab iis
qui in aliquod collegium sive societatem asciscuntur,
non immerito opinatur Gis. Cham. edidit occitur.
527, 528. Mar. non bene, Eademque ad Laure-

932 Vestalis intrat Claudia.

A

933 O ter, quaterque, et septies

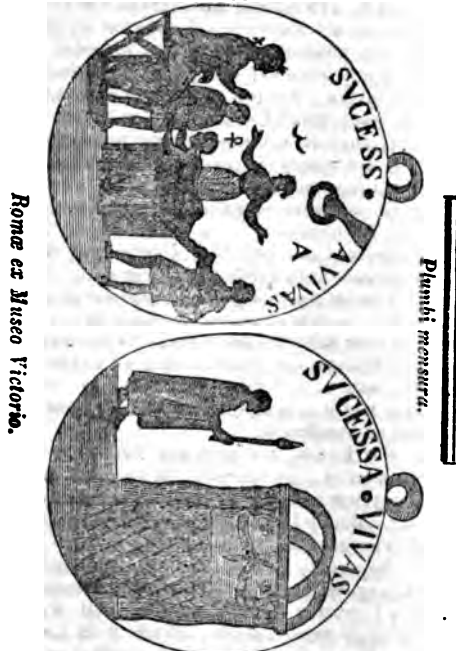
GLOSSÆ VETERES.

528. Vestalis, quæ fuit sacra in vestibus. — Claudia, virgo Vestæ. Quædam famula Vestæ Claudii filia

fuit; familia, l.

COMMENTARIUS.

tium: quanquam aliquo pacto defendi posset. Pro quavis virgine vestali nominat Claudiam, quia familia Claudia erat nobilissima, de qua uberime agit Suetonius in Tiberio cap. 1, ex qua virgo vestalis fratrem in jus-u populi triumphantem, ascenso simul curru, usque in Capitolium prosecuta est, ne vetare aut intercedere fas cuiquam tribunorum esset. Eiusdem etiam gentis Claudia fuit quæ navem cum sacris matris deum deæ obharentem Tiberino vado extraxit, precata propalam, ut ita demum se sequeretur, si sibi pudicitia constaret. Montfauconius in Antiq. Explic. tom. 1, lib. II, imagines exhibet Bellicæ, Modestæ, Neratiæ, et Turciæ vestalium. De Tuccia Valerius Max. lib. VIII, cap. 2. Lipsius e memoriis priscis plures inscriptiones de vestalibus in Syntagm. de Vest. exhibet. Ex hoc loco conjicit Victorius Prudentium loqui de æde S. Laurentii nuncupata *Palis pernae*, seu *Panis pernae*, quæ a monialibus Franciscanis nunc tenetur. Verum hæc ratio exigui roboris est: nam quod vestales ædem S. Laurentii ingrederentur, probat eas ex vestalibus factas Christianas, ut antea ait Prudentius, senatores quondam Lupercos aut flamines, exosculari limina apostolorum. Nullum autem vel levissimum argumentum petitur ex hoc versu, *Vestalis intrat Claudia*, jam tempore Prudentii eam ecclesiam annexam fuisse monasterio sanctimonialium. Gravior conjectura pro æde S. Laurentii in Palisperna duci potest ex consuetudine adhuc permanente, quod populi Romani Conservatores quotannis S. Laurentio ad ejus ædem Palispernae argenteum calicem et patenam argenteam cum cereis funalibus quatuor offerunt. Oblatio cerei ad altare S. Laurentii exprimitur in antiqua Victorii lamina ex plumbo, cujus hoc est ectypum:

Prodiit in lucem *Dissertatio philologica, qua nonnulla monumenta sacre vetustatis ex museo Victorio deprompta arti incisa tabula vulgantur, expenduntur, illustrantur Romæ, 1751, in-4, ex typ. Palladis.* Auctor est ipse Victorius. Quod attinet ad S. Laurentium, explicat gemmam annularis medullæ, in qua visitur S. Laurentius super craticulam. Hæc gemmam exhibe-

bimus ad vers. 563, simul cum aliis quodam mentis veteribus, quibus antiquus cultus Romæ præstitus illustratur. Deinde Victorius ait quam, ut dicebam, ex plumbo laminam, quæ ab aliquo Christiano, ut crederetur, deferebatur collo appensa, veluti letum ad ejusdem apud Deum obtinendationem, de quibus sacris amuletis multum. In ea lamina seu numismate postulare videtur femina, vel in æra non nisi vel loco a terra edito cælum oculis remamillas succincta, manibusque orantibus apertis elatisque; quæ fortasse Laurentium designat. Apud ethnicos etiam animæ effingi consueverunt. De anima Laurentii vers. 487, *Erupit volens Cælum secutus* altera numismatis parte cælatum est ab columnis teretibus, cui nomen vetus est et in Cæremionali episcoporum lib. 1, est legi: *Locus qui in plerisque ecclesiis suojori esse solet, ubi SS. martyrum corpora martyrium seu confessio appellatur.* Anasthecius in vita Sixti III loquitur de transenna, altari S. Laurentii, ut videlicet agri Verani, ac deinde de alia basilica agri Verani, quæ probabiliter est ecclesia S. Lucina. Plura addit Victorius de templis quæ Romæ exstant, et de ejusdem martignatius Como in opere de S. Laurentio, gloria posthuma, decem præcipuas ejus Romæ existentes ita enumerat, ut prima sit basilica in agro Verano, de qua Prudentium existimat, cum in ea jaceat corpus, secunda ecclesia S. Laurentii in Lucina Damaso, quarta in Panisperna, quinta in dices Exquilini montis, sexta parochia, ubi Capitolinum ascenditur ab orientali parte, Miranda apud antiquum forum Romanum Burgo, aliter in Piscibus, nona SS. Benedictii in Piscinula, decima Lateranense oratorium, sive Sancta Sanctorum. De pontificio vidi libellum eruditum *dell'Orto Lorenzo nel Laterano, hoggi detto Sancta di corso di Benedetto Milino.* Romæ 166 celeberrimis templis S. Laurentii, præsertim et Scorialensi agunt Bollandiani § 4 posthuma S. Laurentii, et idem Ignatius cap. 5 cramben ab exteris centies repetitilias ab Hispanis rejectam, profert, scilicet architecto Parisiensi constructionem ejus libri. Monumentis certissimis constat primum fuisse Joannem Baptistam de Toledo Herrera ejus discipulum magnam operis profecisse. De aliis vero ecclesiis S. Laurentii Romæ exstant, videri potest Martinellium enim Dipara, nullus videtur fuisse sanctæ Romæ consecrata fuerint templa.

529. Fabr., Gis., quaterque o septies. En. O terque quaterque vati. Hujusmodi nunc pleni sunt hymni Prudentii, ut etiam Damasi, Paulini et aliorum. Neque vero sunt facienda, quasi a poetis dicantur; sed exemplum adduci debent, quod in cæteris ecclesiarum cani solent. Responsio hæc quam sit inepta et impudens, collige ex verbis de Martyrum Natalitiis cap. 5, nunquidem non erubescit affirmare, quod *si nulli essent qui superstitiones illas et errorum tiones cum auctoritate corrigerent vel reprimerent* vero tot sanctissimis ac doctissimis viris, qui floruerunt, ad superstitiones et errores

530 Reatus Urbis incola :
 Qui te ac tuorum cominus
 Sedem celebrat ossuum.
 934 Cui propter advolvi licet,
 Qui fletibus spargit locum,
 535 Qui pectus in terram premit,
 Qui vota fundit murmure.
 Nos Vasco Iberus dividit
 Pinis remotos Alpihus,
 Trans Cottianorum juga,
 540 935 Trans et Pyrenas ninguidos.
 Vix fama nota est, abditis
 Quam plena sanctis Roma sit,

A
 Quam dives urbanum solum
 Sacris sepulcris floreat.
 545 Sed qui caremus his bonis,
 Nec sanguinis vestigia
 Videre coram possumus,
 Cœlum intuemur eminns.
 Sic, sancte Laurenti, tuam
 550 Nos passionem quærimus :
 Est aula nam duplex tibi,
 Hic corporis, mentis polo.
 Hic inenarrabili
 Allectus urbi municeps,
 555 936 Æternæ in arce curiæ
 Gestas coronam civicam.

GLOSSÆ VETERES.

530. Incola, *Romani cives*, l.
 531. Cominus, *prope*, l.
 532. Sedem ossuum, *sepulcrum*, l.
 533. Propter, *iuxta*.— Advolvi, *prosternere*, l.
 534. Fletibus spargit, *plorat*, l.
 535. Murmure, *oratione, susurratione*, l.
 537. Iberus, *fluvius Hispanicus*, l.
 538. Alpihus, *montibus*, l.
 539. Cottianorum, *Alpium. Duæ Alpes, Cottianæ, et Pyrenææ. Cottianorum, Scottorum*, l.

540. Ninguidos, *a nire*, l.
 543. Urbanum, *civile*, l.
 547. Coram, *presentialiter, manifeste*, l.
 548. Cœlum, *ad Deum*.— Intuemur, *operibus propinquamus*.— Eminus, *longius*, l.
 550. Passionem, *passionis diem*, l.
 554. Allectus, *electus, advocatus*.— Municeps, *tele-nearius minister, vel civis*, l.
 556. Civicam, *angelicam, vel domesticam, celestium civium, celestem*, l.

COMMENTARIUS.

530 auctoritas aut voluntas defuerit : imo ipsi ejusmodi corruptelas foverunt.

531. Vat. A a prima manu, Egm., Pal. a prima manu, cœd. Bolland., *qui te presentem*, contra metrum.

532. Egm., *vetustiores Heins.*, Vat. A, Bong., Hailsb. *ossuum*, quod placet Heinsio ; et certe *ossua* pro *ossa* *sepe* in antiquis inscript. occurrit. Hailsb. male, *sele*.

533. Veterum fuit hic mos complectendi tumulos *eorum* quos sibi caros haberent. Leo, novella 53, *effrorum dolori utque orbitati magnum sane solatium est, si amici sui sepulcrum amplexari ac in id lacrymas profundere possint*. At Christiani religionis et venerationis causa tumulis martyrum advolvebantur. C Testis est Prudentius multis in locis, testes alii scriptores ecclesiastici.

534. Hailsbr., *spurgat*, minus recte.

535. Vat. A. *aspectus* : supra, *qui pectus*, quod est retinendum.

536. In *put. murmura*, mendose. Heinsius contra fidem mss. legit *murmura* : sic supra, ut ait, *Votasque dispensat opes*, quod et ibi perpetam immutarant. Ignoto quoniam illum versum 44 immutarunt, nisi quod ibi omnes legunt *Votasque dispensans opes*, Heinsius in hac nota *Votasque dispensat opes* errore typographico. Teolius Heinsium secutus est, et addit in nonnullis editionibus legi *murmure*, sed hic esse *murmura rota*, hoc est votiva, sive S. Laurentio nuncupata. Idem Gallandio cum Chamillardo placuerat. At ante Heinsium omnes editiones habebant *murmure*, neque ullus ms. citatur pro *murmura*. Nihil ergo noto. Imo si inter se codices mss. dissiderent, *murmurem* *murmure*. Prudentius enim a t vota fundi *remissa* voce, quod sæpius explicat hoc vocabulo *murmure*. Atque ita exponit Iso. Quod si mutationi locus esset, re-criterem potius *Qui voce fundit murmura* : nam simili phrasi usus est Prudentius hymno 1, vers. 17, *Voce murmur fuderit*.

537. Alt., *Vulg.* nonnulli, *Cauch.* ex conjectura, *Iberus* : melius *Iberus*, sive *Iberus*, qui fluvius *Vasco* dicitur, quod Vascones alluit, non quod in Vasconia ortum ducat, ut affirmavit Nebrissensis s. Vide Prolepseon. num. 35 et 36, et confer Wesselingium ad *Vet. Rom. itin.* pag. 393. Teolius exponit *nos Hispanos fatus Iber separat*. At non omnes Hispanos Iber separat a Roma, sed eos tantum qui trans flumen siti sunt. Virgil. *eccl.* 1, *Toto divisos orbe Britannos*. Ovid. *leg.* 9 *Pont.*, lib. 1, *Atque tuis toto dividor orbe rogia*.

538. In editione Teolii peccat metrum *Nos binis remotos Alpihus* : dele *nos*. Binas has Alpes esse Cottianas et Pyrenæas, monuit Nebrissa. Gellius de Catone loquens ita ait : *cum de Hispanis Alpibus scriberet, qui circa Iberum colunt*. Et Ausonius ad Paulinum in Hispania degentem *Nunc tibi trans Alpes et marmoream Pyrenen* : quod Scaliger, lib. II *Auson. lect.*, cap. 16, intelligit de Pyrenæis montibus, qui Alpes dicuntur. Isidor. lib. XIV *Orig. cap.* 8, *Gallorum lingua Alpes montes alti vocantur*. De Alpihus Cottianis vide comm. ad v. 216 *Apoth. Ald.* scribit *Cottianorum*. In glossa *Scottorum* mendose vel imperite scriptum est.

540. In nonnullis vulg. scribitur *ningidos*. Bollandiani et Franciscus a Piteo post Ruinartium pro diversa scriptura, aut pro glossa ad oram adjecerunt *nividos*, quod neque Latinum est, et metro adversatur. *Ninguidus* ab antiquo *ninguis*, a quo etiam *ninguere*. Utitur *ninguidus* Ausonius epist. 22, *Barcino, me binaris juga ninguida Pyrenæi*.

541. De multitudine SS. martyrum dicam ad vers. 4 hymni S. Hippolyti.

544. Servius ait Ennium, Lucretium, Virgilium verbo *florendi* usos variis omnino in rebus. Lucretius dixit : *Florent flumina flammis, Florent urbes pueris, Floret mare navibus*. Sed elegantissimum est hoc Prudentii, *Solum urbanum floret sepulcris martyrum*. Quod aperte imitatus est Isidorus lib. XV *Etyim.*, cap. 1, *Cæsaraugusta . . . florens SS. martyrum sepulcris*. Fortasse Isidorus scripsit *sepulcris* : nam phrasim desumit ex Prudentio.

545. Parrhasius, *sed quia*, non bene.

546. In *va-is*, in *linteolis*, in *spongiis sanguinem* SS. martyrum accurate conservatum, vel ex hoc loco discas. Confer in Hippolyto vers. 140 et seqq.

548. Parrhasius, *cælum tuemur*.

551. Bayerius, in *dissert. de S. Laurentii patria*, cap. 4, argute excogitavit Prudentium hanc sententiam ex Cicerone expressisse, qui de M. Porcio Catone Tusculi nato loquens, ait lib. II de *Legib.*, sub initium : *Ego mehercule et illi, et omnibus municipibus duas esse censeo patrias, unam naturæ, alteram civitatis*.

554. De cœlesti Jerusalem Apocalyp. cap. XXI.

555. Weitz. cum Egm., II *ilsbr.*, *Widw.*, *æternæ*. Alii, *æternæ*, probe.

556. Weitz., Egm., *gestis* pro *gestas*. Marietus glossam vel suam, vel aliorum apponit : *Civicam, civium, quod Laurentius cives ab idolis liberaverit. Civica enim*

Ceu præsto semper adsies,

A 570 Tuosque alumnos urbicos

GLOSSÆ VETERES.

569. Adsies, pro adsis, I.

570. Alumnos, filios, I.

COMMENTARIUS.

scilicet impetrant quod poscunt. Vat. A, Alt., Egm., Palat., *latantur*, contra metrum. Widm., *jocanter*; supra, *latantur*. Hailsbr., *latenter*, quod non est absurdum, ut murmura et vota ceculta indicentur; supra *latanter*. Weitzius scripsit *licenter* ex Fabricio, qui habet *licentur*, quod pariter Giselinus pro diversa scriptura margini apposuit. Heinsius putavit a Weitzio allegari codicem Fuldensem, deceptus nota F, quæ me etiam semel aut bis decepit in primis hymni libri Cathemerinon. Sed certum est hac littera Fabricium a Weitzio indicari: nam Fuldensi codice solum in Psychonachia usus est Weitzius; quem codicem solet appellare *Fuld.* Chamillardus Weitzii conjecturam sidenter secutus est: *Nec litantur, nec jocantur legendum esse, quis non videt?* Ita ille: cujus opinioni adhæsit etiam Gallandius. At si a codd. *non*. licet recedere, restituendum putarem *Poscunt, sicut et indicant.*

569. Ald. scribit *assies*, Vat. A, *adsias*, alii *adsies*, quod pro *adsis* a Terentio etiam positum est. Pro *ceus* suspicor *tu præsto*.

570. Sicut Roma antonomastice *Urbs* dicitur, ita Romani *Urbici*. Simili modo Ambrosius in epist. ad Valentinianum contra Symmachum *Urbicorum sacerdotum dispendia*, quod de sacerdotibus ethnicis Romanis intelligitur. Paulinus papam *Urbicum* Sircicum vocavit ep. 1 ad Severum. Quia vero Romanis tantam patronus faveat Laurentius, illi alumni vocantur. Sic in inscriptionibus veteribus reperitur: *Patronus urbano possit*. Sensus horum versuum nemo ignoraret, nisi studio partium abriperetur. *Tu, o Laurenti, complexus lactante sinu Romanos, qui tui sunt alumni, eos tanquam pater, sive amore paterno nutri.* Quia contra hiscere ausit? At quoniam ea nunc libido invaluit, ut argumenta undique conquirantur quibus scadeatur S. Laurentium natum Romæ, etiam ex his versibus hanc opinionem recentiores quidam Itali confirmare laborant. Possem illico eludere eorum coatus, si cum præstantissimo codice Alexandrino a patre et prima manu legerem *urbicos*: quasi omnes, qui per totum orbem Laurentii opem implorant et vident, intelligantur. In eandem rem adducere vers. 575, nos inter, *o Christi decus, Audi et poetam rusticum*. Sed legamus *urbicos*. S. Le. s. r. m. 2 in nat. SS. Apost. Romanos vocat *alumnos* S. Petri. In Prudentio *tuos cives* interpretatur Teolius, *Quos, nisi Romanos?.... Hoc unum dicam, qui in ea adhuc sententia permanent, ut S. levitam Hispanis accensendum velint, eos ad argumentum ex Prudentii silentio petunt, nihil habere quod respondeant; nam revertere, vel faciunt P. Perez et novus auctor de Sanctitate S. Laurentii, Prudentium solitum non esse martyrum patriam designare, id demum est lectorum credulitate nitens abuti, cum ex quatuordecim SS. martyrum hymnis quibus hic Peristephanon liber constat, tribus vel quatuor demptis, ceteri omnes martyris patriam disertis verbis prodant, imo et prædicent.* Qui nam sit is P. Perez, quem pro diabolari aliquo fratre aut monacho Teolius traducere videtur, dixi cap. 5 Proleg., num. 106, in nota. Hymnus Prudentii quid probet, Pinius in comment. prævio § 4 declarat: *De patria (S. Laurentii) ac parentibus nihil novi memoriæ proditum a Patribus, uti nec a Prudentio in hymno quem is de Sancto paravit. Et 11: Ad urbem Romanam quod attinet, quasi in ea natales hauserit Prudentius, adeo omni probabilitatis specie videtur destitui opinio que hoc asserit, ut ne proponi quidem, nedum refutari mereatur. Neque silentium Prudentii obstitit quominus*

Bollandiani Prudentium Hispanis adjudicarent. Breviter nunc rationes doctissimi et laudatissimi viri Perezii de Bayer, bibliothecæ Hisp. reg. præfecti, contra Teolium exponam. Ait Perezius Prudentium solum non esse martyrum patriam designare. Id verissimum est, ac clarius intelligitur, si idonea distinctio adhibeatur et explicetur. Ut duplex est martyrum natalis, alter quo terris, alter quo cælo nascuntur, ita duplex est patria huic duplici natali respondens, altera ubi huic mortali vitæ, altera ubi æternæ vitæ nascuntur. Simili ratione sicut in martyribus aliisque sanctis ille natalis præcipue celebratur, quo vitam æternam consecuti sunt, ita non tam eorum patria qua in hanc vitam erant lucem prodierunt, prædicari solet, quam locus ille (sive patriam alteram voces, sive id nomen dare renuas) quo ad cælum evolarunt, et quo eorum cineres conservantur. Prudentius hunc secutus est morem: laudat sæpe urbes in quibus martyres coronati sunt, et in quibus eorum ossa requiescunt; de loco ubi nati sunt, in plerisque hymnis nihil sollicitus. Vide vers. 170 hymni 4 Perist. Exemplo sit hic ipse hymnus quem præ manibus habemus. Nusquam dicit Romæ natum Laurentium, aut Romam hoc alumno et germine gloriari posse. Quid enim ait Romanos celebrare? *Beatus Urbis incola, Qui te ac tuorum cominus Sedem celebrat ossuum.* Locus hic erat indicandi Romæ etiam primam lucem vidisse Laurentium. Quid ergo est quod Teolius affirmat in plerisque Prudentii hymnis patriam martyrum disertis verbis prodit, imo et prædicari? In primo hymno adeo non proditur patria SS. martyrum, ut Teolius putaverit eos fuisse Calagurritanos, cum potius fuerint Legionenses. In Eulalia Emericam ejus patriam prædicari facile concedo, quamvis nonnulli dubitent. Vide comment. ad vers. 4. De octodecim martyribus Cæsaraugustanis vide vers. 15, 107, 113, hymni 4. Neque Paulus, qui in eo hymno Narboni tribuitur, patria fuit Narbonensis, neque de aliis ibidem laudatis constat an in eis urbibus nati fuerint quæ eorum reliquiis aut patrocinio gloriantur. Succedit hymnus 5 de S. Vincentio, ubi patria ejus nullo modo memoratur, ut dicam ad hymni inscriptionem. Pariter ad titulum hymni 6 observabo, de patria S. Fructuosi et sociorum non constare ex hymno Prudentii. Sequitur hymnus 7 S. Quirini, ubi ad vers. 5 dicam dubium esse an hæc verba, *Complexu patrio sovent*, Sisciam patriam ejus fuisse indicent. In hymno autem 8 versus ad ornatum baptisterii alicujus proferuntur, quin resciri possit ubinam exstiterit illud baptisterium, et quinam fuerint illi duo sancti martyres qui eo loco passi dicuntur. Neque ex hymno 9 constat S. Cassianum, qui eo laudatur, in Foro Cornelii natum fuisse, ut ad titulum ejus hymni notabo. In hymno 10 nihil est ex quo argui possit S. Romanum genere fuisse Palæstinum. Vide comment. ad inscriptionem hymni. Quænam fuerit S. Hippolyti patria, neque Prudentius hymno 11 indicavit, neque aliunde nobis liquido constat. In hymno 12 patria SS. apostolorum Petri et Pauli nullo modo memorata est, nedum prædicata. Punicam terram S. Cyprianum tulisse, ex hymno 13 scimus, nihil aliud ex eo certo exsculpimus. Sepulcrum S. Agnes Romæ esse hymnus 14 expresse declarat; de natali solo hujus virginis nihil in eo exprimitur. Quo ergo jure Teolius inferit, ex quatuordecim his hymnis, tribus vel quatuor demptis, cæteros omnes martyris patriam disertis verbis prodere, imo et prædicare? Argumenta Blanchini Bayerius

939 Lactante complexus sicut

940 Paterno am re nutrias.

Hos inter, o Christi decus,
Audi et poetam rusticum,

575 Cordis latentem crimina,
Et facta prodentem sua.

Indignus agnosco et scio
Quem Christus ipse exand'at :
Sed per patronos martyres

A 580 Potest melic'am consequi.

Audi, benignus, supplicem
Christi reum Prudentium,
Et servientem corpori
Absolve vinculis sæculi.

III HYMNUS. IN HONOREM B. EULALIÆ MARTYRIS.

941 Germine nobilis Eulalia,

GLOSSÆ VETERES.

574. Lactante, satiante, l.

583. Corpori, peccato, l.

1. Germine, generatione. — Eulalia, interpretatur

boniloqua. B. Eulalia, boniloqua. Eusebia bona, cultura.
Theosobia, Dei cultura, l.

COMMENTARIUS.

egregie refellit, præsertim verba petita ex Sacramentario veteri sub S. Leonis nomine commoda explanatione excipit. Sane periodus illa, si mendosa non est, obscura certe est; ita enim habet: *Quamvis enim Sanctorum tuorum, propagante te, Domine, toto orbe clara sit gloria, de beati tamen solemnitate Laurentii peculiarius præ cæteris Roma lætatur, cujus nascendo civis, sacer minister, et dicatum nomini tuo munus est proprium.*

574. Vat. A, B, P, Q, Alex. Mar. pro div. script., Prag. pro div. script., Parrhasius, Rat., Gis., Weitz., Heins., lactante, neque ullam codicum discrepantiam Weitzius et Heinsius notant. Ald., Prag. a prima manu, jactante, quod prætulit Gallandius, quia jactare sumitur pro in aliquem se corpore inclinare. Ego vero de hujusmodi significatione valde dubito, nisi jactor passive, aut jactare se dicatur. Mar. a prima manu, laxante. Alex. a prima manu, lactente. Prag. pro complexus, non bene, complexos cum Mar. a prima manu.

575. P. Franciscus a Puteo luculentissimum hoc, ut vocat, iv sæculi auctoris docti, maximeque orthodoxi testimonium de invocatione sanctorum multis aliis allatis testimoniis eruditissime confirmat. Quia de re nos plura diximus cap. 7 Prolegom. Weitzius lectorem remittit ad Camerarium in lib. de piis Precibus. At noverint tandem heterodoxi Camerario nos auctore uti ad Plantum explanandum, minime vero ad fidei Christianæ doctrinam explicandam.

574. Ald., Weitz., Parrhasius, Heins. et alii, audi poetam. Mar., Prag., Rat., Bong., audi et poetam.

579. Heinsius, Parrhasius, Alex., et alii, martyras. Ald. cum aliis, martyres. Martyres patronos Prudentius sæpe dicit, quod nos sæpius, invitis hæreticis, repetere juvat. Ambrosius, ep. 22, class. 1, de SS. Gervasio et Protasio: *Patronos habebamus, et nesciebamus.*

580. Vatt. A, B, Mar., Rat., Prag., medela. Melius medelam.

582. Reus Christi dicitur, ut apud Ciceronem Clodius reus Milonis, quia a Milone accusatus est.

584. Ablus error Aldi est, ab ipso emendatus, quod non videtur advertisse Becmanus cap. 6 Manu duct. Correxerat enim *absolve* ex ms. P. l. Sæculum ab ecclesiasticis scriptoribus sumitur pro mundo rebusque mundanis. Sic Hieronymus ep. 22 dixit *codices sæculares*. In Vat. B, post hunc hymnum sequitur hymnus S. Hippolyti, uti etiam in Parrhasio.

1. In Vat. B. est hic titulus, *Aurelii Prudentii Clementis V. C. ymnus in honore Eulaliæ martyris*. Ita etiam Mar., sed addit *Incipit ymnus in honore beatæ Eulaliæ*, etc. Rat., *Incipit ymnus in honore Eulaliæ B. martyris*. Vat. A, *Hymnus in honore passionis Eulaliæ beatissimæ virginis*. Aldus, *Ode in laudem Eulaliæ martyris*. Heinsius, qui Put. et Oxon. sequitur in titulis hymnorum hujus libri adnotandis, *In honorem passionis Eulaliæ beatissimæ martyris*. Nostri co-

B dices hic, et alibi sæpius scribunt *in honore*, non *in honorem*, perinde quasi *in festo* dicerent. Osiander, Epitom. hist. eccles. cent. 4, lib. 1, cap. 9, martyrium Eulaliæ a Prudentio eleganti carmine descriptum observat. Ruinartius hymnum hunc Prudentii aliis actis vulgatis merito prætulit, martyrium S. Eulaliæ ad annum 304 revocandum censuit. Ad Prudentii fidem in hujus martyrii narratione vindicandam plura disserui in Hymnodia Hispanica ad diem 9 Decembris. Putarunt nonnulli Prudentium acta S. Eulaliæ Barcinonensis ad S. Eulaliam Emeritensem per errorem transtulisse. Cæterum cum Prudentius eodem sæculo vixerit quo Eulalia Emeritensis martyrium subiit, cum in provincia Tarraconensi scripsit, ubi potius Eulaliæ Barcinonensis laudes rescire et prædicare potuit, quam Eulaliæ Emeritensis, cum de Eulalia Emeritensi lurulenta profertur testimonia Idalius, Isidorus, auctor vitæ S. Fructuosi Bracarenensis antistitis sæculo vii, codex Veronensis officii Gothici plusquam millenarius a Josepho Blanchinio editus, Gregorius Turonensis, Fortunatus, alique veteres: contra ex antiquis primus certus auctor Eulogius sæculo ix clare mentionem fecerit, ut dubium Quirici hymnum et acta anonyma prætermittam, quæ certe non majoris sunt ponderis quam acta Eulaliæ Emeritensis; cum, inquam, hæc omnia ita se habeant, jure verba Lucii Andree Resendii repetere hoc loco possum ex epistola ad Bartholomæum Quevedo: *De Emeritensi existant et acta, et sacer ille Prudentius. De altera viderint cives Barcinonenses, et solertius investigent. In martyrologio ecclesiæ Germanicæ, quod per septingentos annos latuerat, et in publicum prodiit e bibliotheca Friderici Beckii anno 1687, mense Decembris iv id., sit mentio Eulaliæ virg. Melciadis papæ. Mense vero Februario nulla Eulalia nominatur. Nuper magno animorum æstu hujusmodi controversia in Hispania agitabatur, ut vel ex inscriptione hujus operis arguere poteris. *Justa repulsa del argumento negativo, y equivoaciones, en que cimentaba la defensa de su censura, que dio a luz el M. R. P. M. Fr. Agustín Sala a fin de impugnar algunos hechos del martirio de la insigne virgen y protomartir S. Eulalia Barcinonesa. Por D. Josef Pedros y Riera. In 4 pp. 256. Madrid por Hilario Santos Alonso 1787.* Vidi *opusculis* quædam, quæ præcesserant, tum Borjæ, tum Salæ, quorum hic ut suas opiniones tueatur, Prudentii fidem debilitare, ille corroborare studet. Et Sala quidem eo usque progressus est, ut affirmaverit, ipsi etiam Prudentio suos errores fuisse cognitos, siquidem factus est acta martyrii SS. Hemeterii et Celedonii perisse. Cujus argumenti vim plane non percipio. Quod autem addit, Prudentium in Romano, in Hippolyta, in Cypriano errasse, id cujusmodi sit, suis in locis videbimus. Neque vero si viro cuiquam docto errasse aliquando Prudentius visus est, ita etiam judicari Salæ licebit, levioribus rationum momentis permoto,*

- 942 Mortis et indole nobilior,
Emeritam sacra virgo suam,
Cujus ab ubere progenita est,
5 Ossibus ornat, amore colit.
Proximus occiduo locus est,
943 Qui tulit hoc decus egregium,
Urbe potens, populis locuples :
Sed mage sanguine martyrii,
10 Virgineoque potens titulo.
Curriculis tribus atque novem

- A Tres hyemes quater attingerat,
Cum crepitante pyra trepidos
Terruit aspera carnifices,
15 Supplicium sibi dulce rata.
Jam dederat prius iudicium,
Tendere se Patris ad solium,
Nec sua membra dicata toro :
944 Ipsa crepundia reppulerat,
20 Ludere nescia pusiola.
Spernere succina, flare rosas,

GLOSSÆ VETERES.

2. Indole, ingeniosa, vel bona spe : spe, vel virtute. *Indoles est imago quædam propriæ virtutis, l.*
3. Emeritam, Emerita, civitas Hispaniæ dicta, quod ibi emeriti, id est veterani milites erant, l.
6. Occiduo, in fine, l.
7. Tulit, genuit, detulit, l.
10. Titulo, sepulcro, l.
11. Curriculis, annis, l.
13. Crepitante, sonante.—Pyra, pyra ignis dicitur genus qui antequam succendatur rogos vocatur, l.
14. Aspera, fortis, Vat. A.
15. Rata, arbitrata, l.
17. Patris, omnipotentis, l.
18. Toro, conjugio, l.

19. Crepundia, monilia, ornamenta, gemmas, insignia, vel indicia, quæ expositis infantibus adhibentur : jocalia ornamenta, l.—Lusus, pueriles jocos, Mar.
20. Pusiola, parvula, juvenula puella. Diminutivum a pusione, qui est communis generis, et significat puerum vel puellam fortiosem jam : inde pusillus et pusiola diminutiva pusiola, pusilla. Pusio dicitur B primus natus, l.
21. Spernere, scilicet capiti. Spernebat, id est abominabatur.—Succina, gemmæ sulcicolores, quæ ex lacrymis arborum fluunt, et in lapidem dureant. Et sunt succina a succo dicta. Oscula in ore infantum.—Flare, flabat.—Rosas, jucunditates mundanas, l.

COMMENTARIUS.

Multo vero minus ei liceat affirmare, sæculo IV, quo doctrina et religio Christiana maxime floruit, exactam judicandi rationem defuisse. Omissa vellem hæc ejus verba, Prudentium sæpius in rebus historicis sanctorum errasse per ser aquellos tiempos tan calamitosos, las memorias, y actas de los martires muy raras y escasas, la critica poco exacta, y la credulidad sobrada. S. Eulaliæ Barcinonensis acta quovis modo defendantur, per me licet : dummodo sua fides Prudentio ejusque æqualibus constet.

2. Indoles vocari solet spes quam ex vultu colligimus, futuræ virtutis in pueris, et a Græcis dicitur *ὑπερτις*. Hic ergo sumitur pro caractere, aut genere mortis. Nebrissensis exponit virtute ut ponatur effectus pro causa ; quia indoles præcedit virtutem. Heinsius monet in scriptis esse mortis et, non mortis at, aut mentis et pro martis et. Gis. et Weitz. ediderunt mortis at. Cauchius conjiciebat moris at : sed ex Statio observat Heinsius *Ingenium crudele necis*. In Romano vers. 665, *Lactentis oris indolem*. Cath. 12, 68. *Puer o cui trinam Pater Prædestinavit indolem*.

4. Patriam S. Eulaliæ Emeritam hic declarari, nullus dubito. Riscus, tom. XXX Hisp. Sacr. cap. 40, modeste rejicit virum clarissimum Hispanum, qui affirmaverat Prudentium nunquam designasse patriam martyrum quos celebravit. Certe Bayerius in dissert. de S. Laurent. aperte proficitur Prudentium dixisse, sed ol iter tantum, Emeritæ in lucem editam fuisse Eulaliam. Ego non video qui possit intelligi, *Cujus ab u'ere progenita est*, nisi dicamus Emeritæ ortam S. Eulaliam. Giselinus tamen, de hac nostra Eulalia loquens, in civitate Barcinonensi a Donato presbytero catechizatam puellam dicit ; quod narrationi Prudentianæ parum congrui. Florezius tom. VIII Hisp. Sacr., tract. 61, cap. 6, plures alias opiniones do patria S. Eulaliæ in examen vocat, meritoque rejicit, Prudentii auctoritate fretus. At notandum est etiam hoc loco Prudentium illud præcipue in Emeritæ laudem vertere, quod martyrio et sepulcro S. Eulaliæ claruerit, ut in fine hynni superioris monebam, et ex versibus 186 et seqq. hujus hynni manifestius patet. De Emerita ad eos versus nonnulli commentabor. Illud nunc præmonebo, Schelstratum in append. ad opus geographic. antiq. Eccles. parva caute affirmasse Emeritæ civitatis nihil modo nisi ruinas superesse.

5. Brev. Mozarabicum totum hunc hynnum in of-

ficio S. Eulaliæ inserit. Ex quo lectiones variantes ascribam. Hoc loco male ibi legitur *amoreque colit*.

6. Parthius, lib. V Advers. cap. 21, ex scheda ms. in qua hymnus Eulaliæ erat descriptus, nonnullos versus illustrat, et scripturam diversam adnotat. Ait *occiduum* non addito solis nomine plagam occidentalem designare, ut apud Calpurnium : *Dicitur occiduas impellere Bætis arenas*. Addi vel præferri possunt Ovidius, Claudianus, et alii. Hoc autem peculiare est Prudentio, quod *occiduum* sine sole, sine orbe, sine aqua aut simili aliquo substantivo ponat pro *occidenti*.

7. Prag., qui attulit. Scheda Barthii, *Qui tulit egregium decus hoc*. Etiam ex hoc versu liquet Eulaliam Emeritæ progenitam. Nam idem locus qui tulit Eulaliam, martyrio hujus et sepulcro illustrior dicitur.

8. Brev. Moz. *perperam, urbs potens*. Idem scribit minus bene *locuplex*. Chamillardus in contextu et in nota legit *orbe potens*. Nescio an consulto ; non enim monet se ab aliis omnibus recedere. Si lectio eod. esset deserenda, libentius legerem *arce potens*. Sic Auson. in epigr., quod mox in examen vocabo : *Corduba non, non arce potens tibi Tarraco certant*.

9. Prag. contra metrum, *martyris*.

10. *Titulus* pro sepulcro, ut sæpe Prudentius uti solet, quanquam hic etiam basilica cum sepulcro intelligi potest.

11. Annorum duodecim ætas his duobus versibus exprimitur. Monuit id Parthius, ne quis annos viginti quatuor intelligeret. Siquidem postea puellula, e thalamo proxima dicitur.

13. Mox vers. 156, *Flamma crepans volat in faciem*. Virg. i Georg. 85, *Crepitantibus urere flammis*.

14. Nebrissa et Trolius exponunt *aspera in semetipsam*. Magis probo glossam *fortis*. Et voces *trepidus terruit* aliquo sensu in carnifices *asperam*, sive eis terribilem inveniunt. Adde orationem martyris ad tyrannum, et vers. 127 et seqq., *Infremit, inque tyranni oculos Sputa jacit*.

15. Brev. Moz. *perperam, subit pro sibi*.

18. Brev. Moz., et sua : lege nec sua. Prag., *dicare toro*.

19. Plerique codices nostri unico p scribunt *reppulerat* : sed cum prima sit longa, hoc loco recte scribetur *reppulerat*.

20. Brev. Moz., *pusilla* : corrige *pusiola*.

21. *Succina* unico c scribunt aliqui codices. Sich., Weitz., Bong., Iso, *flare*, quod Salmasio placebat, et

- 939 Lactante complexus sicut
 940 Paterno am re nutrias.
 Hos inter, o Christi decus,
 Audi et poetam rusticum,
 575 Cordis latentem crimina,
 Et facta prodentem sua.
 Indignus agnosco et scio
 Quem Christus ipse exaudat :
 Sed per patronos martyres

- A 580 Potest melic' am consequi.
 Audi, benignus, supplicem
 Christi reum Prudentium,
 Et servientem corpori
 Absolve vinculis sæculi.

III HYMNUS. IN HONOREM B. EULALIÆ
 MARTYRIS.

941 Germine nobilis Eulalia,

GLOSSÆ VETERES.

574. Lactante, satiante, I.
 583. Corpori, peccato, I.
 1. Germine, generatione. — Eulalia, interpretatur

boniloqua. B. Eulalia, boniloqua. Eusebia bona, cultura.
 Theosobia, Dei cultura, I.

COMMENTARIUS.

egregie refellit, præsertim verba petita ex Sacramentario veteri sub S. Leonis nomine commoda explanatione excipit. Sane perinde illa, si mendosa non est, obscura certe est; ita enim habet: *Quamvis enim Sanctorum tuorum, propagante te, Domine, toto orbe clara sit gloria, de beati tamen solemnitate Laurentii peculiariter præ cæteris Roma lætatur, cujus nascendo civis, sacer minister, et dicatum nomini tuo munus est proprium.*

574. Vat. A, B, P, Q, Alex. Mar. pro div. script., Prag. pro div. script., Parrhasius, Rat., Gis., Weitz., Heins., lactante, neque ullam codicum discrepantiam Weitzius et Heinsius notant. Ald., Prag. a prima manu, *factante*, quod prætulit Gallandius, quia *factare* sumitur pro in aliquem se corpore inclinare. Ego vero de huiusmodi significatione valde dubito, nisi *factore* passivè, aut *facture se* dicatur. Mar. a prima manu, *laxante*. Alex. a prima manu, *lactente*. Prag. pro complexus, non bene, complexos cum Mar. a prima manu.

575. P. Franciscus a Puteo luculentissimum hoc, ut vocat, iv sæculi auctoris docti, maximeque orthodoxi testimonium de invocatione sanctorum multis aliis allatis testimoniis eruditissime confirmat. Quæ de re nos plura diximus cap. 7 Prolegom. Weitzius letorens remittit ad Camerarium in lib. de piis Precibus. At noverint tandem heterodoxi Camerario nos auctore uti ad Plautum explanandum, minime vero ad fidei Christianæ doctrinam explicandam.

574. Ald., Weitz., Parrhasius, Heins. et alii, *audi poetam*. Mar., Prag., Rat., Bong., *audi et poetam*.

579. Heinsius, Parrhasius, Alex., et alii, *martyras*. Ald. cum aliis, *martyres*. Martyres patronos Prudentius sæpe dicit, quod nos sæpius, invitis hæreticis, repetere juvat. Ambrosius, ep. 22, class. 1, de SS. Gervasio et Protasio: *Patronos habebamus, et nesciebamus.*

580. Vatt. A, B, Mar., Rat., Prag., *medela*. Melius *medelam*.

582. Reus Christi dicitur, ut apud Ciceronem Clodius reus Milonis, quia a Milone accusatus est.

584. *Ablus error* Aldi est, ab ipso emendatus, quod non videtur advertisse Becmanus cap. 6 Manu duct. Correxerat enim *absolve* ex ms. Pal. Sæculum ab ecclesiasticis scriptoribus sumitur pro mundo rebusque mundanis. Sic Hieronymus ep. 22 dixit *codices sæculares*. In Vat. B, post hunc hymnum sequitur hymnus S. Hippolyti, uti etiam in Parrhasio.

1. In Vat. B. est hic titulus, *Aurelii Prudentii Clementis V. C. ymnus in honore Eulaliæ martyris*. Ita etiam Mar., sed addit *Incipit hymnus in honore beatæ Eulaliæ*, etc. Rat., *Incipit ymnus in honore Eulaliæ B. martyris*. Vat. A, *Hymnus in honore passionis Eulaliæ beatissimæ virginis*. Aldus, *Ode in laudem Eulaliæ martyris*. Heinsius, qui Put. et Oxon. sequitur in titulis hymnorum huius libri adnotandis, *In honorem venerationis Eulaliæ beatissimæ martyris*. Nostri co-

B dices hic, et alibi sæpius scribunt *in honore*, non *in honorem*, perinde quasi *in festo* dicerent. Osiander, Epitom. hist. eccles. cent. 4, lib. 1, cap. 9, martyrium Eulaliæ a Prudentio eleganti carmine descriptum observat. Ruinartius hymnum hunc Prudentii aliis actis vulgatis merito prætulit, martyrium S. Eulaliæ ad annum 304 revocandum censuit. Ad Prudentii fidem in huius martyrii narratione vindicandam plura disserui in Hymnodia Hispanica ad diem 9 Decembris. Putarunt nonnulli Prudentium acta S. Eulaliæ Barcinonensis ad S. Eulaliam Emeritenam per errorem transtulisse. Cæterum cum Prudentius eodem sæculo vixerit quo Eulalia Emeritensis martyrium subiit, cum in provincia Tarraconensi scripserit, ubi potius Eulaliæ Barcinonensis laudes rescire et prædicare potuit, quam Eulaliæ Emeritensis, cum de Eulalia Emeritensi luculenta profertur testimonia Idatius, Isidorus, auctor vitæ S. Fructuosi Bracarenensis antistitis sæculo vii, codex Veronensis officii Gothici plusquam millenarius a Josepho Blanchino editus, Gregorius Turonensis, Fortunatus, alique veteres: contra ex antiquis primus certus auctor Eulogius sæculo ix clare mentionem fecerit, ut dubium Quirici hymnum et acta anonyma prætermittam, quæ certe non majoris sunt ponderis quam acta Eulaliæ Emeritensis; cum, inquam, hæc omnia ita se habeant, iure verba Lucii Andreae Resendii repetere hoc loco possum ex epistola ad Bartholomæum Quevedo: *De Emeritensi constant et acta, et sacer ille Prudentius. De altera viderint cives Barcinonenses, et solertius investigent. In martyrologio ecclesiæ Germanicæ, quod per septingentos annos latuerat, et in publicum prodit e bibliotheca Friderici Beckii anno 1687, mense Decembri iv id., sit mentio Eulaliæ virg. Melciadis papæ. Mense vero Februario nulla Eulalia nominatur. Nuper magno animorum æstu huiusmodi controversia in Hispania agitabatur, ut vel ex inscriptione huius operis arguere poteris. *Iusta repulsa del argumento negativo, y equivocaciones, en que cimentaba la defensa de su censura, que dio a luz el M. R. P. M. Fr. Agustín Sala a fin de impugnar algunos hechos del martirio de la insigne virgen y protomartir S. Eulalia Barcinonesa. Por D. Josef Pedros y Riera. In 4 pp. 256. Madrid por Hilario Santos Alonso 1787.* Vidi episcopa quædam, quæ præcesserant, tum Boricæ, tum Salæ, quorum hic ut suas opiniones tueatur, Prudentii fidem debilitare, ille corroborare studet. Et Sala quidem eo usque progressus est, ut affirmaverit, ipsi etiam Prudentio suos errores fuisse cognitos, siquidem factus est acta martyrii SS. Hemeterii et Celedonii periri. Cujus argumenti vim plane non percipio. Quod autem addit, Prudentium in Romano, in Hippolyto, in Cypriano errasse, id cuiusmodi sit, suis in locis videbimus. Neque vero si viro cuiquam docto errasse aliquando Prudentius visus est, ita etiam iudicare Salæ licebit, levioribus rationum momentis permoto.*

- 942** Mortis et indole nobilior,
Emeritam sacra virgo suam,
Cujus ab ubere progenita est,
5 Ossibus ornat, amore colit.
Proximus occiduo locus est,
943 Qui tulit hoc decus egregium,
Urbe potens, populis locuples :
Sed mage sanguine martyrii,
10 Virgineoque potens titulo.
Curriculis tribus atque novem

- A Tres hyemes quater attigerat,
Cum crepitante pyra trepidos
Terruit aspera carnifices,
15 Supplicium sibi dulce rata.
Jam dederat prius indicium,
Tendere se Patris ad solium,
Nec sua membra dicata toro :
944 Ipsa crepundia reppulerat,
20 Ludere nescia pusiola.
Spernere succina, flare rosas,

GLOSSÆ VETERES.

2. Indole, ingeniosa, vel bona spe : spe, vel virtute. *Indoles est imago quaedam propriæ virtutis, l.*
3. Emeritam, Emerita, civitas Hispaniæ dicta, quod ibi emeritii, id est veterani milites erant, l.
6. Occiduo, in fine, l.
7. Tulit, genuit, detulit, l.
10. Titulo, sepulcro, l.
11. Curriculis, annis, l.
13. Crepitante, sonante.—Pyra, pyra ignis dicitur genus qui antequam succendatur rogos vocatur, l.
14. Aspera, fortis, Val. A.
15. Rata, arbitrata, l.
17. Patris, omnipotentis, l.
18. Toro, conjugio, l.

19. Crepundia, monilia, ornamenta, gemmas, insi-gnia, vel indicia, quæ expositis infantibus adhibentur : jocalia ornamenta, l.—Lusus, pueriles jocos, Mar.
20. Pusiola, parvula, juvenula puella. Diminutivum a pusione, qui est communis generis, et significat puerum vel puellam fortiosem jam : inde pusiolus et pusiola diminutiva pusiola, pusilla. Pusio dicitur B primus natus, l.
21. Spernere, scilicet capi. Spernebat, id est abominabatur.—Succina, gemmæ sulcicolores, quæ ex lacrymis arborum fluunt, et in lapidem dureant. Et sunt succina a succo dicta. Oscula in ore infantum.—Flare, flabat.—Rosas, jucunditates mundanas, l.

COMMENTARIUS.

Multo vero minus ei liceat affirmare, sæculo IV, quo doctrina et religio Christiana maxime floruit, exactam judicandi rationem defuisse. Omissa vellem hæc ejus verba, Prudentium sæpius in rebus historicis sanctorum errasse per ser aquellos tiempos tan calamitosos, las memorias, y actas de los martires muy raras y escasas, la critica poco exacta, y la credulidad sobrada. S. Eulaliæ Barcinonensis acta quovis modo defendantur, per me licet : dummodo sua fides Prudentio ejusque æqualibus constet.

2. *Indoles* vocari solet spes quam ex vultu colligimus, futuræ virtutis in pueris, et a Græcis dicitur *χαρακτῆρ*. Hic ergo sumitur pro caractere, aut genere mortis. Nebrissensis exponit virtute ut ponatur effectus pro causa; quia indoles præcedit virtutem. Heinsius monet in scriptis esse *mortis et*, non *mortis at*, aut *mentis et pro mortis et*. Gis. et Weitz. ediderant *mortis at*. Cauchius conjiciebat *moris at* : sed ex Statio observat Heinsius *Ingenium crudele necis*. In Romano vers. 665, *Lactentis oris indolem*. Cath. 12, 68, *Puer o cui trinam Pater Prædestinavit indolem*.

4. Patriam S. Eulaliæ Emeritam hic declarari, nullus dubito. Riscus, tom. XXX Hisp. Sacr. cap. 10, modeste rejicit virum clarissimum Hispanum, qui affirmaverat Prudentium nunquam designasse patriam martyrum quos celebravit. Certe Bayerius in dissert. de S. Laurent. aperte profertur Prudentium dixisse, sed ol iter tantum, Emeritæ in lucem editam fuisse Eulaliam. Ego non video qui possit intelligi, Cujus ab ubere progenita est, nisi dicamus Emeritæ ortam S. Eulaliam. Giselinus tamen, de hac nostra Eulalia loquens, in civitate Barcinonensi a Donato presbytero catechizatam puellam dicit; quod narrationi Prudentianæ parum congruit. Florezius tom. XIII Hisp. Sacr., tract. 61, cap. 6, plures alias opiniones de patria S. Eulaliæ in examen vocat, meritoque rejicit, Prudentii auctoritate fretus. At notandum est etiam hoc loco Prudentium illud præcipue in Emeritæ laudem vertere, quod martyrio et sepulcro S. Eulaliæ claruerit, ut in fine hynni superioris movebam, et ex versibus 186 et seqq. hujus hynni manifestum patet. De Emerita ad eos versus nonnulli commentabor. Illud nunc præmonebo, Schelstram in append. ad opus geographic. antiq. Eccles. parva caute affirmasse Emeritæ civitatis nihil modo nisi ruinas superesse.

5. Brev. Mozarabicum totum hunc hynnum in of-

ficio S. Eulaliæ inserit. Ex quo lectiones variantes ascribam. Hoc loco male ibi legitur *amoreque colit*.

6. Parthius, lib. V Advers. cap. 21, ex scheda ms. in qua hynnus Eulaliæ erat descriptus, nonnullos versus illustrat, et scripturam diversam adnotat. Ait *occiduum* non addito solis nomine plagam occidentalem designare, ut apud Calpurnium : *Dicitur occiduas impellere Bætis arenas*. Addi vel præferri possunt Ovidius, Claudianus, et alii. Hoc autem peculiare est Prudentio, quod *occiduum* sine sole, sine orbe, sine aqua aut simili aliquo substantivo ponat pro *occidenti*.

7. Prag., qui attulit. Scheda Barthii, *Qui tulit egregium decus hoc*. Etiam ex hoc versu liquet Eulaliam Emeritæ progenitam. Nam idem locus qui tulit Eulaliam, martyrio hujus et sepulcro illustrior dicitur.

8. Brev. Moz. perperam, *urbs potens*. Idem scribit minus bene *locuples*. Chamillardus in contextu et in nota legit *orbe potens*. Nescio an consulto; non enim monet se ab aliis omnibus recedere. Si lectio ead. esset deserenda, libentius legerem *arce potens*. Sic Auson. in epigr., quod mox in examen vocabo : *Corduba non, non arce potens tibi Tarraco certant*.

9. Prag. contra metrum, *martyris*.

10. *Titulus* pro sepulcro, ut sepe Prudentius uti solet, quanquam hic etiam basilica cum sepulcro intelligi potest.

11. Annorum duodecim ætas his duobus versibus exprimitur. Monuit id Barthius, ne quis annos viginti quatuor intelligeret. Siquidem postea puellula, e thalamo proxima dicitur.

13. Mox vers. 156, *Flamma crepans volat in faciem*. Virg. Georg. 85, *Crepitantibus urere flammis*.

14. Nebrissa et Teolius exponunt *aspera in semetipsam*. Magis probo glossam *fortis*. Et voces *trepidus terruit* aliquo sensu in *carnifices asperam*, sive eis terribilem innuunt. Adde orationem martyris ad tyrannum, et vers. 127 et seqq., *Infremit, inque tyranni oculos Sputa jacit*.

15. Brev. Moz. perperam, *subit* pro *sibi*.

18. Brev. Moz., *et sua : lege nec sua*. Prag., *dicare toro*.

19. Plerique codices nostri unico *p* scribunt *reppulerat* : sed cum prima sit longa, hoc loco recte scribetur *reppulerat*.

20. Brev. Moz., *pusilla* : corrige *pusiola*.

21. *Succina* unico *c* scribunt aliqui codices. Sich., Weitz., Bong., Iso, *flare*, quod Salmasio placebat, et

- Corporibusque piis inhians,
Viscera sobria dilacerat,
90 Gaudet et excruciare fidem.
Ergo age, tortor, adure, seca,
Divide membra coacta luto.
Solvere rem fragilem facile est:
Non penetrabitur interior
95 Exagitante dolore animus.
Talibus excitus in furias
Prætor, ait: Rape præcipitem,
Lictor, et obrue supplicii:
Sentiat, esse deos patrios,
100 Nec leve principis imperium.
Quam cuperem tamen ante necem,
950 Si potis est, revocare tuam,
Torva puellula, nequitiam!

- A Respice, gaudia quanta metas,
105 Quæ tibi fert genialis honor.
Te lacrymis labefacta domus
Prosequitur, generisque tui
Ingemit anxia nobilitas,
Flore quod occidis in tenero,
110 Proxima dotibus, et thalamo.
Non movet aurea pompa tæri,
Non pietas veneranda senum,
Quos temeraria debilitas?
951 Ecce parata ministeria
115 Excruciabilis exitii.
Aut gladio feriere caput,
Aut laniabere membra feris,
Aut facibus data fumificis,

GLOSSÆ VETERES.

88. Inhians, *appetens, vel nimis cupiens, l.*
90. Excruciare, *extorquere, l.*
92. Coacta, *conjuncta, l.*
94. Penetrabitur, *interficitur, l.*
95. Exagitante, *fatigante, l.*
96. Talibus, *verbis. — Excitus, commotus. Exitiubilis, l.*
98. Lictor, *carnifex a ligando, l.*
101. Quam, *in quantum, l.*

- B 102. Si potis est, *si possibile est, l.*
103. Torva, *aspera vel minax, vel contumax, l.*
105. Genialis, *nuptialis, lectus nuptialis, vel honor gratus, l.*
110. Thalamo, *conjugio, l.*
115. Temeraria, *præsumptrix. — Debilitas, deludis, excrucias, fœdas; infirmitas (forte infirmas), l.*
114. Ecce, *aspice. — Parata, scilicet sunt, l.*
115. Exitii, *periculi vel mortis, lso.*

COMMENTARIUS.

Quæ inscriptio Cluniæ in Hispania exstabat in pulchra columna. Ibidem ex schedis-Schotti similis hæc inscriptio Cluniæ.

DIOCLETIAN. CAES
AVG. GALERIO. IN ORI
ENTE. ADOPT. SVPERST
TITIONE. CHRIST.
VBIQ. DELETA. ET CVL
TV. DEOR. PROPAGATO

Vide Baronium ad an. 304, n. 9 et 10.

88. Prag. omittit *que*, quod desideratur ad metri rationem.

93. Ovidius in Trist., eleg. 11, *Et minimæ vires frangere quassa solent.*

99. Caligulæ illud traditur fuisse præceptum: *Ita feri, ut se mori sentiat.*

100. Breviar. Moz., *ne temneat: emenda nec leve.*

102. Ald., Breviar. Moz., Heinsius cum suis vestustioribus, Fabr., Hailsbr., Bong., Ruinartius alii-que, *si potis es. Urb., Vatt. P, Q, Weitz., Egm., Widm., si potis est*, quod videtur exstare in Alex., et ex vet. lib. defenditur a Gifanio in *viridans*, quod venuste dici putat, ut apud Terentium, et antiquos *si potest, si poterit*. Id non placet Heinsio, quia ex antiquorum imitatione dici deberet *si pots est*, non *si potis est*. Vide comment. ad vers. 84 præf. lib. 1 in Synmach. Etsi autem Gifanius hoc carmen de S. Eulalia vocet elegantissimum, tamen satis sordide protulisse Prudentium ait *revocare nequitiam*. Fortasse hoc vitare voluit Giselinus, qui in contextu edidit *Si potis es, revocare viam Torva puellula, nequitia: quod eodem fere tempore expressit Fabricius. Repugnant scripti codices. Et Ovidius simili sensu dixit in Met.: Si facta mihi revocare liceret; et Seneca de Benef. lib. iv: Revocare promissum. Sic etiam revocare se pro mutare sententiam apud Ciceronem.*

103. Quod Eulalia duodecennis *puellula* non immerito vocetur, ostendi in Hymnodia Hispanica in nota ad hymnum S. Eulaliæ et pluribus aliis exemplis posset confirmari.

104. Vat. B, *petas: melius metas.*

105. *Genialis honor* pro nuptiis a Genio deo generationis: hinc *lectus genialis*.

109. Put. *sole* pro *flore*, quod non esse ex nihilo, ait Heinsius: siquidem Salmasius similem ex Hamartigenia ascripserat locum, *Ut pueros sol primus agit*. Verum epitheto *tenero* exigit *flore*, et locus ex Psychomachia (non ex Hamartigenia), vers. 845: *Scu pueros sol primus agit, seu servor ephobos Incendit nimius, etc.*, non valde similis est huic phrasi *occidere in sole tenero*. Heinsius cum Put. et Oxon., *thalamis*, ex quo suspicatur *thalami*. Alii probe, *thalamo*. Recentiores, *thalamis*, cum Heinsio.

114. *Ministeria* pro *ministeris* et instrumentis supplicii. Apuleius in Met.: *Tunc me per proscenium medium velut quamdam victimam publice ministeria perdunt*. Adde utrumque Plinium, Tacitum, alios.

115. Oxon., *Excruciatilis exitii*, minus bene: sed pejus Breviar. Moz., *Ex cruciabilibus exitiis*.

116. Notat Peveratus *gladio feriatur* esse formulam qua interdum rei damnabantur, ut in eos gladio animadverteretur. Pontius diaconus in Vita S. Cypriani: *Sententia ex tabella recitata est in hæc verba: Cyprianus gladio feriatur*. Plura alia addit Sagittarius cap. 7 de Cruciat. de hac formula *feriatur, gladio feriatur, securi feriatur*, ex jure civili, SS. Patribus, Martyrologiis. Vide tabulam XXI.

117. Intelligi potest de supplicio crucis, in qua relinquebantur rei dilaniandi a canibus et rapacibus volucribus; de quo Horatius, *Non pasces in cruce corvos*. Vide Lipsium de Cruce lib. III, cap. 11, et tabulam I et II, ubi martyres in crucem acti exprimuntur. Gifanius tamen putat, accipi posse *feros pro equis*, ut accipiuntur in hymno S. Hippolyti, qui ab equis distractus est.

118. Barthius affirmat id elegantissime dictum, quod vulgo aliquis diceret: *In usum saculæ accensa*. Catullus, *Et non pistrino traderis, atque asino: hoc est ad molam vice asini*. Vide comment. ad præf. Psych., vers. 5. Hujus generis supplicii in Christianos Tacitus meminit xv Annalium: *Pereuntibus ad dita ludibria, ut ferarum tergis conlecti laniata canum interirent, aut crucibus affixi, aut stanmandi; atque ubi defecisset dies, in usum nocturni luminis arerentur*. Quod fere totidem verbis narrat Sulpicius Hist. sacr. lib. II. Vide tabulam XVII. Cellarius consuetam com-

- Fluibiliterque ululanda tuis
 120 In cineres resoluta fues.
 Hæc, rogo, quis labor est fugere?
 952 Si modicum salis eminentibus
 Thuris et exiguum digitis
 Tangere, virgo, benigna velis,
 125 Pœna gravis procul absuerit.
 Martyr ad ista nihil : sed enim
 Infremit, inque tyranni oculos

121. Rogo, interrogo, I.
 122. Eminentibus, longe præminentibus, ab eminus diminutivum, I. Valde parvis, Mar.
 126. Nihil, respondit, I.
 129. Mola, mola est quoddam genus sacrificii ex farre et sale, quo hostia et cultri, atque ipsi ignes aspergebantur, Vat. A.

- A Sputa jactit : simulacra dehinc
 953 Dissipat, impositamque mola:
 130 Thuribus pede prosubigit.
 Nec mora, carnifices gemini
 Juncea pectora dilacerant,
 Et latus ungula virgineum
 Pulsat utrinque, et ad ossa secat.
 135 Eulalia numerante notas.
 Scriberis ecce mihi, Domine,

GLOSSÆ VETERES.

130. Prosugigit, suocrtit. Subigo multa si 1° acuo, ut Subigunt in cute secures; 2° com Subigitque fateri; 3° sodio vel conculco, ut Pe. terram, I.
 132. Juncea, tenera, juvenilia propter virid.
 134. Ad ossa, usque ad ossa, I.
 135. Notas, figuras, maculas vel cicatrices, I

COMMENTARIUS.

buitionem tantum intelligit. Sagittarius, cap. 10, credibile putat Prudentium respexisse ad supplicii genus quo Nero Christianos affectit, sed posse etiam explicari de facibus quibus martyres nonnunquam ustulati sunt. Vestem, qua martyres comburendi involvebantur, vocabant tunicam molestam et ardentem : de qua Seneca epist. 14 : *Cogita hoc loco carcerem, et cruce, et aculeos, et unicum, et adactum per medium hominem, qui per os emergat, stipitem, et distracta in diversum actis curribus membra, illam tunicam alimentis ignium et illitam, et intextam, et quidquid aliud præter hæc commenta scivitia est.* Barthius legit *Aut facibus data sumificis*, nescio an ex sua scheda, an *sumificis exciderit pro sumificis* : nam *sumificis* exstat in aliis.

121. Videtur judex verbis S. Eulalia vers. 66 : *Rogo, quis furor est?* aliis similibus respondere.

122. Ald. non bene disjungit *e* *minulis*. *Digitis eminentibus*, summis digitis, quasi prominentibus sive eminentibus. Lactantius lib. 1, cap. 20 : *Colunt enim thure, ac summis digitis, quæ sensibus intimis horrere debuerunt.* Et lib. v, cap. 19 : *Docui, ut opinor, cur pro palas noster apud stultos stultus habeatur. Nam cruciantur sique interfici malle quam thura tribus digitis comprehensa in focis jactare tam ineptum videtur, quam in periculo vitæ, alterius animam magis curare quam suam. Nesciunt enim quantum sit nefas adorare aliud, præterquam Deum.* Hieronymus epist. ad Heliodor. *Non est in eo tantum servitus idoli, si quis duobus digitis thura compressa in bustum aræ jaciatur.* Hinc mica thuris apud Ovidium, Columellam, Plinium. Confer Brissotium de Formulæ lib. 1, et vers. 82 hymni S. Cypriani. Voce *eminutus* utuntur Varro et Apuleius. *Peveratus* observat locupletes solitos focis acervos thuris ingerere, pauperes vero grana aliquot summis digitis injicere. Fit autem salis mentio ob salsam molam, de qua paulo post. Teolius probabiliter censet, usum salis in sacrificiis ex Hebræis ad ethnicos pertransisse. Calmetus autem ad cap. 11 Levit., vers. 13, tradit temporibus heroicis sal in sacrificiis minime fuisse adhibitum. Recentiores vero Græci et Latini nulla sacrificia conficiebant sine salsa mola.

125. Breviar. Moz., corrupte, *pœnam gravem procul asfugeris*. Urb., Vat. P., Aldus et alii, *absuerit*, quod magis placet quam *asfuerit*, cum Vat. Q., aut *asuerit*, ut scribunt Alex., Weltz., Egm., Hallsbr., Bong., Heinsius, qui pro hac lectione allegat duos veterimos codices, et sic legi affirmat apud Maronem, Gellium, alios passim in antiquissimis exemplaribus. Teolius Heinsium sequitur, quamvis fateatur, in uno tantum Vat. codice esse *asuerit*, in cæteris *absuerit*. Sed excipiendus est Vat. Q., ut dixi.

126. Baronius in Annal., pag. 734, ad ann. 503, censet hinc permotos Patres concilii Eliberitani, ut statuerent, in numerum martyrum non recipi qui

B idola frerit et ibidem fuerit occisus. At Gabriel Vasquez tom. 1, in 3 part., quæst. 25, art. 3, disp. 405, cap. 2, id probabile non putat, quia Eulalam non solum laudare, sed et imitari quisque deberet, cum ea tempestate Christiani ad sacrificandum idoli cogerebantur : qua occasione conculcare idola non solum licet, sed gloriosum quoque est. Damnat tamen temeritatem nonnullorum qui intempestive martyrio se objecerunt.

128. Benedictus pontifex XIV, lib. III de Beatific., cap. 16 et 17, late hanc quæstionem agit, an liceat se ultro offerre ad martyrium, tyrannum provocare ad mortem inferendam, idola despuere et confringere, ex quo mors certo sit secutura. Summa omnium est, hujusmodi actiones sæpius non licere, nisi peculiari impulsu Spiritus sancti exerceantur. Vide comment. ad vers. 580 lib. 1 contra Symmach. In Eulalia hunc impulsu fuisse ex ejus constantia in perferendis tormentis et ex miraculis consecutis, aperte colligitur. Putabam legi posse *inque tyranni oculis*, quasi coram tyranno despiceret idola. Certe exemplum simile non legi : quamvis multa alia sint in Actis martyrum de iis qui idola conspuerunt aut simulacra statu contempserunt. Neque tamen aliud ab Eulalia factum intelligo, nisi ut hunc contemptum sufflans, vel leviter exspuens indicaret. Videndus loc. cit. Gabriel Vasquez.

130. Breviar. Moz., *pede prosiluit*. Rectum est *prosugigit*, sumptum ex III Georgic., *et pede prosugigit terram*.

132. Breviar. Moz., vitiose, *lancea pro juncea*. Boria in opusculo de S. Eulalia Barcinonensi deceptus est, existimans *juncea* esse in ablativo, et significare instrumentum quo pectora dilacerata sunt. Explicat Hispanice *con junco*. Prudentius pectora vocat *juncea*. Terentius, Eunucho act. II, scen. 3, de tenui femina : *Deducunt cibum, tametsi bona est natura, reddunt curatura junceas*. Huc respexit Prudentius. Catullus simili metaphora *lanæum latuaculum* pro *mollis* dixit, et idem atque Lucretius contraria significatione feminas arido et exsucco corpore vocat *lignæas*. Quod Chamillardus opinatur, Prudentium intelligere *pulchre deducta et composita* membra, ut sunt opera ex junco facta, id mihi non persuasit, quamvis Nebrissemem videatur secutus, qui pectora *juncea* exponit *pulchre deducta et composita*. Magis mihi probatur Isonis glossa. Terentii verba a Donato ita exponuntur : *BONA, plena, magna et pinguis. JUNCEAS, tenues et pallidas*.

134. Breviar. Moz., et nonnulli vulg., *pulsat utrumque*.

135. Proprie notæ erant compendii litterarum, ut susius dicam ad hymnum Cassiani. Ex hac significatione sequitur in stropha seq., *scriberis, apices, etc.*

- Corporibusque piis inhians,
Viscera sobria dilacerat,
90 Gaudet et excruciare fidem.
Ergo age, torlor, adure, seca,
Divide membra coacta luto.
Solvere rem fragilem facile est:
Non penetrabitur interior
95 Exagitante dolore animus.
Talibus excitus in furias
Prætor, ait: Rape præcipitem,
Lictor, et obrue suppliciiis:
Sentiat, esse deos patrios,
100 Nec leve principis imperium.
Quam cuperem tamen ante necem,
950 Si potis est, revocare tuam,
Torva puellula, nequitiam!

- A Respice, gaudia quanta metas,
105 Quæ tibi fert genialis honor.
Te lacrymis labefacta domus
Prosequitur, generisque tui
Ingemit anxia nobilitas,
Flore quod occidis in tenero,
110 Proxima dotibus, et thalamo.
Non movet aurea pompa teri,
Non pietas veneranda senum,
Quos temeraria debilitas?
951 Ecce parata ministeria
115 Excruciabilis exiti.
Aut gladio feriere caput,
Aut laniabere membra feris,
Aut facibus data fumificis,

GLOSSÆ VETERES.

88. Inhians, appetens, vel nimis cupiens, l.
90. Excruciare, extorquere, l.
92. Coacta, conjuncta, l.
94. Penetrabitur, interficitur, l.
95. Exagitante, fatigante, l.
96. Talibus, verbis. — Excitus, commotus. Exitiabilis, l.
98. Lictor, carnifex a ligando, l.
101. Quam, in quantum, l.

- B 102. Si potis est, si possibile est, l.
103. Torva, aspera vel minax, vel contumax, l.
105. Genialis, nuptialis, lectus nuptialis, vel honor gratus, l.
110. Thalamo, conjugio, l.
113. Temeraria, præsumptiva. — Debilitas, deludis, excrucias, sædas; infirmitas (forte infirmas), l.
114. Ecce, aspice. — Parata, scilicet sunt, l.
115. Exitii, periculi vel mortis, lso.

COMMENTARIUS.

Quæ inscriptio Cluniæ in Hispania exstabat in pulchra columna. Ibidem ex schedis-Schotti similis hæc inscriptio Cluniæ.

DIOCLETIAN. CAES
AVG. GALERIO. IN ORI
ENTE. ADOPT. SVPERST
TITIONE. CHRIST.
VBIQ. DELETA. ET CVL
TV. DEOR. PROPAGATO

Vide Baronium ad an. 304, n. 9 et 10.

88. Prag. omittit que, quod desideratur ad metri rationem.

95. Ovidius in Trist., eleg. 11, *Et minimæ virēs frangere quassa solent.*

99. Caligulæ illud traditur fuisse præceptum: *Ita feri, ut se mori sentiat.*

100. Breviar. Moz., *ne temneat: emenda nec leve.*

102. Ald., Breviar. Moz., Heinsius cum suis vetustioribus, Fabr., Hailsbr., Bong., Ruinartius aliique, *si potis es.* Urb., Valt. P, Q, Weitz., Egm., Widm., *si potis est*, quod videtur exstare in Alex., et ex vet. lib. defenditur a Gifanio in *viridans*, quod venuste dici putat, ut apud Terentium, et antiquos *si potest, si poterit.* Id non placet Heinsio, quia ex antiquorum imitatione dici deberet *si pots est*, non *si potis est.* Vide comment. ad vers. 84 præf. lib. I in Symmach. Etsi autem Gifanius hoc carmen de S. Eulalia vocet elegantissimum, tamen satis sordide protulisse Prudentium ait *revocare nequitiam.* Fortasse hoc vitare voluit Giselinus, qui in contextu edidit *Si potis es, revocare viam Torva puellula, nequitia:* quod eodem fere tempore expressit Fabricius. Ræpugnant scripti codices. Et Ovidius simili sensu dixit in Met.: *Si facta mihi revocare liceret;* et Seneca de Benef. lib. IV: *Revocare promissum.* Sic etiam *revocare se pro mutare sententiam* apud Ciceronem.

103. Quod Eulalia duodecennis *puellula* non immerito vocetur, ostendi in Hymnodia Hispanica in nota ad hymnum S. Eulaliæ et pluribus aliis exemplis posset confirmari.

104. Vat. B, *petas:* melius *metas.*

105. *Genialis honor* pro nuptiis a Genio deo generationis: hinc *lectus genialis.*

109. Put. *sole* pro *flore*, quod non esse ex nihilo, ait Heinsius: siquidem Salmasius similem ex Hamartigenia ascripserat locum, *Ut pueros sol primus agit.* Verum epitheton *tenero* exigit *flore*, et locus ex Psychomachia (non ex Hamartigenia), vers. 845: *Scu pueros sol primus agit, seu fervor ephobos Incendit nimius,* etc., non valde similis est huic phrasi *occidere in sole tenero.* Heinsius cum Put. et Oxon., *thalamis*, ex quo suspicatur *thalami.* Alii probe, *thalamo.* Recentiores, *thalamis*, cum Heinsio.

114. *Ministeria* pro *ministeris* et instrumentis supplicii. Apuleius in Met.: *Tunc me per proscenium medium velut quamdam victimam publice ministeria perdant.* Adde utrumque Plinium, Tacitum, alios.

115. Oxon., *Excruciatilis exitii*, minus bene: sed pejus Breviar. Moz., *Ex cruciabilibus exitiis.*

116. Notat Peveratus *gladio feriatum* esse formulam qua interdum rei damnabantur, ut in eos gladio animadverteretur. Pontius diaconus in Vita S. Cypriani: *Sententia ex tabella recitata est in hæc verba: Cyprianus gladio feriatum.* Plura alia addit Sagittarius cap. 7 de Cruciat. de hac formula *feriatum, gladio feriatum, securi feriatum*, ex jure civili, SS. Patribus, Martyrologiis. Vide tabulam XXI.

117. Intelligi potest de supplicio crucis, in qua relinquebantur rei dilaniandi a canibus et rapacibus volueribus; de quo Horatius, *Non pasces in cruce corvos.* Vide Lipsium de Cruce lib. III, cap. 11, et tabulam I et II, ubi martyres in crucem acti exprimuntur. Gifanius tamen putat, accipi posse *feros* pro equis, ut accipiuntur in hymno S. Hippolyti, qui ab equis distractus est.

118. Barthius affirmat id elegantissime dictum, quod vulgo aliquis diceret: *In usum faculæ accensa.* Catullus, *Et non pistrino traderis, atque asino:* hoc est ad molam vice asini. Vide comment. ad præfat. Psych., vers. 5. Hujus generis supplicii in Christianos Tacitus meminit in Annalium: *Percutibus addita ludibria, ut ferarum tergis contacti laniatu canum interirent, aut crucibus affixi, aut flammandi; atque ubi defecisset dies, in usum nocturni luminis urerentur.* Quod fere totidem verbis narrat Sulpicius Hist. sacr. lib. II. Vide tabulam XVII. Cellarius consuetam com-

Obs:upofactus, et attonitus
 Prosilis, et sua gesta fugit,
 175 Lictor et ipse fugit pavidus.
 Ecce nivem glacialis hyems
 Ingerit, et tegit omne forum:
 Membra tegit simul Eulaliæ,
 Axe jacentia sub gelido,
 180 Pallioli vice linteoli.

A Cedat amor lacrymantum hominum,
 Qui celebrare suprema solent,
 Flebile cedat et officium:
 Ipsa elementa, jubente Deo,
 185 Exsequias tibi, virgo, ferunt.
 Nunc locus Emerita est tumulto
 957 Clara colonia Vettoniæ:
 958 Quam memorabilis amnis Ana

GLOSSÆ VETERES.

180. Vice, in similitudine, I.
 187. Vettoniæ, provinciæ Hispaniæ, I.

188. Ana, fluvius, I.

COMMENTARIUS.

174. Mar., et Rat. pro divers. lectione, sua facta.
 177. In comment. ad vers. 47 huius observatum est plerumque in foro martyres martyrium passos.
 178. Breviar. Moz., *membraque tegit* contra metrum.
 179. Breviar. Moz. corrupte, *ossa jacent sub gelido*.
 182. Prag., *suprema sole!*.
 186. Prag., *hunc locum*, mendose. Vat. P male, non *locus*. Ald., Heins., Mar. a secunda manu, Alex., Vat. Q. Urb., Weitz. et alii, *nunc locus*. Rat., Widm., hic *locus*. Florezius, tom. XIII Hisp. sacr., tract. 41, cap. 6, putavit vocem *tumulo* declarari locum eminentem ubi sita est Emerita. Mihi exploratum est, credo etiam aliis, sermonem esse de sepulcro Eulaliæ, quod suo tempore Emeritæ esse ait Prudentius. Ubi autem nunc sint reliquiae hujus sanctæ virginis, erud. te edisserit Florezius.
 187. Lucanus lib. iv producit *o in Vettones*, aut *Vettonis*; *Vettonesque leves, profugique a gente veteris Gallorum. Vettonia*, non *Vectonia* scribunt veteres Heinsiani et nostri; in Alex. tamen *Vectonia*, in Vat. Q *Vetonia*. Prudentius corripit secundam in *Vettonia* licentia in nominibus propriis valde communi. Vettones a Ruinarthio, Chamillardo et Teolio locantur inter Durium et Tagum. At tunc Emerita extra Vettoniam esset, cum inter Durium et Tagum sita non sit, sed potius ejus moenia præterfluat et lavet Anas. Cellarius Vettoniam collocat inter Durium et Anam, præsertim posteriori ævo, et veterem inscriptionem producit ex Grutero pag. 385.

PROC. PROVINCIAE LUSITANÆ ET VETTONIÆ

Quam inscriptionem Gruterus exstare ait in Hispali nova e Fabricio et Morali. Similem inscriptionem e Resendio adducit Gruterus pag. 594, quæ Emeritæ in domo Petri Mexiæ visabatur. A Prudentio hymno *vers. 37*, Emerita dicitur *Lusitanorum caput oppidorum*: adeoque Vettonia ad Lusitaniam pertinere videtur. Non ergo satis intelligitur qua ratione in veteri inscriptione Lusitania et Vettonia distinguantur: nisi dicas Emeritam coloniam Vettoniæ fuisse, et simul caput Lusitaniæ, quod rationi communi loquendi non satis congruit. Nebrissa etiam putat Vettones populos esse Lusitanie. Florezius, ut questionem solvat, loc. cit. advertit Emeritam a Prudentio in Vettonia collocari, a Strabone in Turdulis, a Mela, Diono Cassio, Aggeno, in Lusitania, ab Hygino in Bæturia. Rem ita explicat, ut alii provinciam intellexerint, alii regiones: scilicet Emerita caput erat provinciæ Lusitaniæ, exstabat in regione Turdolorum, et in confinibus Vettonum et Bæturiæ. Sciliger, in Lectione Auson. cap. 50, ex Prudentii verbis colligit Emeritam dici *Emeritam Augustam Vettoniæ*, ubi intelligendum *Vettoniæ*, id est civitatis: nam Vectones sunt populi Lusitaniæ: in quibus Emerita fuit princeps ac matrix totius provinciæ Lusitaniæ. At vero cum Prudentius dicat Emeritam esse claram coloniam Vettoniæ, magis videtur cog-

sentaneum judicare Vettoniam esse regionem populorum Vettonum, quam esse aliud nomen Emeritæ Augustæ. Contentit etiam Scaliger epigramma Ausonii 8 de urbibus Emeritæ convenire, ut lectio vulgata habebat, non Hispali, cujus nomen exstat in mss. vett. Sic enim olim legebatur: *Jure mihi posthac memorabere, nomen Iberum, Hispaliæ æquoreus quam præterlabitur amnis. Summittit cui tota suos Hispania fasces. Corduba non, non arce potens tibi Tarraco certan', Quæque sinu pelagi jactat se Bracara dives*. Scaliger legit *Emerita* pro Hispali, quia Hispalim non præterfluit æquoreus amnis, sed Emeritam, testemque producit Prudentium. Ana enim fluvius hanc alluit; quod disertissime, ut ait, a Prudentio his versibus explicatur. Contra ego existimo æquoreum amnem Hispalim præterlabi, non Emeritam. Scaliger explicat æquoreos amnes dici quorum ostia, quia in Oceanum exonerantur, æstum Oceani patiuntur. Ego addo æquoreum amnem, qui aliquam alluit urbem, intelligi de amne qui in ea parte ubi æstum Oceani patitur, urbem præterlabitur: nam alioquin de omnibus fluviis qui in Oceanum se exonerant id promiscue dici posset. Jam Bætis Hispalim præterfluit, et, ubi eam alluit, æstus maris percipitur. Emerita vero ita amni Anæ apposita est, ut ab æstu maris longe sit remota. Accedit nomen *Iberum*, quod ait Ausonius, de Hispali recte dici, minus recte de Emerita, quæ potius est nomen Latinum sive Italum, ut de suo nomine dixit Ausonius epist. 16: *Apologos en misit tibi Ab usque Rheni limite Ausonius, nomen Italum, Præceptor Augusti tui*. Et erat quidem etiam tum celeberrima urbs Hispali, Colonia Romula, apud Florezium tab. 29 in veteribus nummis dicta. Hæc cum ita ego cogitarem de Ausonii loco restituendo, incidi postea in commentarios Gothofredi ad cod. Theod. lege 5. tit. de sponsal., ubi Constantini lex exponitur ad Tiberianum vicarium Hispaniarum data et accepta Hispali anno Christi 336. Ait Gothofredus ex hac lege colligi sedem vicarii Hispaniarum fuisse Hispalim, et in Ausonii epigrammate legi Hispali in veter. libro, et Hispali congruere laudes quas ibi tribuit Ausonius. Addit Ausonii verbis, *Summittit cui tota suos Hispania fasces*, non innui in ea urbe fuisse proconsulis tribunal, qui eo tempore nullus erat, sed eam primam urbem totius Hispaniæ esse.

188. Teolius scribit *Anas*, plerique *Ana*: utrolibet modo licet. Marietti codex conjungit, et scribit *Amnisana*: ita prorsus ediderat Aldus, sed correxit *amnis Ana*. Neque ratione caret *Amnisana*, ut civitates quædam ex communi civitatis nomine, et alio peculiari simul conjunctis appellantur. Nunc flumen hoc vocatur *Guadiana* composito nomine ex *quad*, lingua Arabica *amnis*, et *Ana* veteri nomine Latino fluminis: ut alie similes appellationes ex Arabico idiomate sunt in Hispania *Guadalquivir* (Bætis), *Guadalupo* (Aquæ Lupiæ). Heinsius ex Vossiano codice corrigendum monet in epistola Ausonii ad Paulinum quæ incipit *Excitimus*, etc., versum illum, *Emeritæque amnes, latæque fluenti Garumæ, ac legendum, Emeritensis Anæ, latæque fluenti Garumæ*.

- Quam juvat los apices legere,
 Qui tua, Christe, tropæa notant!
 954 Nomen et ipsa sacrum loquitur
 140 Purpura sanguinis eliciti.
 Hæc sine fletibus et gemitu
 Læta canebat, et intrepida.
 Dirus abest dolor ex animo,
 Membraque picta cruore novo
 145 Fonte cutem recalente lavant.
 Ultima carnificina dehinc,
 Non laceratio vuluifica,
 Crate tenuis nec arata cutis :
 Flamma sed undique lampadibus
 150 In latera stomachumque furit.
 Crinis odor et in jugulos
 Fluxerat, involitans humeris,
 955 Quo pudibunda pudicitia,
 Virgineusque lateret honos,
- A 155 Tegmine verticis oppo-
 sito.
 Flamma crepans volat in faciem,
 Perque comas vegetata, caput
 Occupat, exsuperatque apicem :
 Virgo, citum cupiens obitum,
 160 Appetit et bibit ore rogi.
 Emicat inde columba repens,
 Martyris os nive candidior
 Visa relinquere, et astra sequi :
 Spiritus hic erat Eulaliæ
 165 Lacteolus, celer, innocuus.
 Colla fluunt, abeunte anima,
 Et rogi igneus emoritur :
 956 Pax datur artibus exanimis,
 Flatus in æthere plaudit ovans,
 B 170 Templaque celsa petit volucer.
 Vidit et ipse satelles, avem
 Femi-næ ab ore meare palam;

GLOSSÆ VETERES.

137. Quam juvat, in quantum jucundum est. — Hos, *martyrii*, l.
 140. Eliciti, expressi vel extracti, Iso.
 146. Carnificina, locus vel exercitatio, l.
 151. In jugulos, in pectora. Mar.
 161. Emicat, salit. — Repens, subita, l.
 165. Innocuus, sicut columba est, l.
 169. Plaudit, ludit, jocatur, l.
 171. Satelles, minister; vel sequax, l.

COMMENTARIUS.

144. Breviar. Moz., tincta, fortasse melius quam picta : nam sequitur lavant.

145. Widm., recalente lavant; supra, lavant, probe.

148. Vat. A, Hailsbr., Egm., Pal., Bong. a prima manu, ore tenuis. Alii melius *cratetenus* vel *crate tenuis*. Breviar. Moz., male, *cratis tenuis*. Non semel Prudentius *cratem* pro *costis* usurpavit, uti Virgilius aliique poetæ. Boria loc. cit., *cratem* videtur accepisse pro *culo*, quod defendi nequit.

149. De hoc supplicio inspicere tabulam ix et xiv. An alia supplicia quæ de Emeritensi Eulalia in ejus actis referuntur, pro certis habenda sint, disputant nonnulli. Narratio Prudentii certa mihi est; alia, quæ adduntur, aut falsa aut minus certa sunt.

151. Breviar. Moz., corrupte, *Crinis et odor ut in jugulos*. Ald., Put., Thuan., Alt., Rott., *Crinis odor ut in jugulos* : neque id immutari debuisset, ait Heinsius. Nihilominus Vat. B, Mar., Rat., Prag., Weitz. et alii habent *et in jugulos*. Giselinus etiam *et*, sed in emendandis monuit in plerisque libris legi *ut pro et*, et orationem esse suspendendam usque ad alterum quinonem sive stropham. *Crinem odorum* vocat, quod divi no miraculo suaviter fragraverit, ut Virgilius ait i *Æneid.* vers. 403, *Ambrosiæque comæ divinæ vertice odorem spiravere*. Nebrissa hunc versum Virgiii laudat; sed *odorum* explicat *non tunc, sed qui solebat odoribus suffiri*. Recte ab aliis interpretibus rejicitur. Suspiciamus *crinis honoris*. Puto autem *crinem odorum* dici, quia cum per comas vegetaretur flamma, ut postea narrat, *crinis fetorem* emittere debebat, sed odorem suavem emittebat. Simile miraculum in odore qui e corpore S. Laurentii emanabat, expositum fuit vers. 385 et seqq. Adde *odorum* posse capi pro bene vel male olente.

152. Palat., *humeros*, non male. Alex. scribit *umeris*.

153. In passione Agnetis, vers. 42, vocat *verendum locum*.

154. Breviar. Moz., *lateat* : legendum *lateret* ad regulas metri.

158. Mar. a prima manu, *exsuperat apicem*.

159. Nonnulli vulg., *cito cupiens*.

161. Mar. ad m rg. pro diversa lect., *columba re-*

pens. Breviar. Moz., *replens*. Latinius ex ingenio, ut puto, sed acute, *columba tepens*. Petrus Lazzeri, in dissertat. de regulis criticæ, § 6, affirmat in actis S. Polycarpi verba illa, *Egressa est columba*, solum significare animam exivisse : nam, ut ex Aringho aliisque constat, in cœmeterialibus Christianorum monumentis, certe in sepulcralibus eorumdem titulis frequenter deprehenditur columba ad indicandas animas justorum. Recenset alias historias quibus egressa columba dicitur, ut hanc S. Eulaliæ in Prudentio et in missali Mozarabico de utraque Eulalia Emeritensi et Barcinonensi, S. Potiti, S. Quintini, S. Reparati, S. Devoti, S. Spei abbatis, S. Felicis Trevirensis, S. Mengi Fullonis, S. Blasii Armentarii, SS. Viti, Modesti, et Crescentis, S. Olivæ, S. Amatoris, S. Scholasticæ. Lazzerus suspicatur aliquos ex simplici phrasi, *Egressa est columba*, miraculum adornasse. Quidquid autem sit de aliis historiis, Prudentius clarissime narrat columbam emicuisse nive candidiorem, quæ os martyris visa fuit relinquere, et astra sequi : quam spiritum esse Eulaliæ interpretatur. Vide infra vers. 171. De columbis earumque significatione confer comment. ad hymn. 3 Cathem., vers. 165.

165. Barthius, lib. vi, cap. 28, *Advers.*, ait *lacteam* a Latinis dici, quod est ab omni labe alienum atque remotum, ut *lacteolus* a Prudentio hoc loco, et a Chalcidio in Empedoclis versuum interpretatione, *Et tali sexu inde animal, tum lactea virgo*.

168. Pax datur corpori, tanquam si bellum cum tyranno et tormentis gesserit.

170. In Vat. A desideratur *que post templa*. Prudentium credidisse puras animas hinc decedentes ad cœlum evolare, quia in secreta aliqua sede detineantur, resurrectionis diem expectantes, manifeste ex hoc loco atque aliis similibus in hoc libro de Coronis ostenditur.

171. Heinsius edidit *vidit et ipse*; sed in notis videtur velle *vidit ut ipse*, nisi mendam irrepperit. Teilius etiam *vidit ut ipse*, nescio quorum mss. fide : nam plerique cum editi tum mss. habeant *vidit et ipse*.

172. Aldus mendose, *femina*.

Obsupfactus, et attonitus
 Prosilit, et sua gesta fugit,
 175 Lictor et ipse fugit pavidus.
 Ecce nivem glacialis hyems
 Ingerit, et tegit omne forum:
 Membra tegit simul Eulaliæ,
 Axe jacenta sub gelido,
 180 Pallioli vice linteoli.

A Cedat amor lacrymantum hominum,
 Qui celebrare suprema solent,
 Flebile cedat et officium:
 Ipsa elementa, jubente Deo,
 185 Exsequias tibi, virgo, ferunt.
 Nunc locus Emerita est tumulo
 957 Clara colonia Vettoniæ:
 958 Quam memorabilis amnis Ana

GLOSSÆ VETERES.

180. Vice, in similitudine, l.
 187. Vettoniæ, provinciæ Hispaniæ, l.

188. Ana, fluvius, l.

COMMENTARIUS.

174. Mar., et Rat. pro divers. lectione, sua facta.
 177. In comment. ad vers. 47 hymni f observatum
 est plerumque in foro martyres martyrium passos.
 178. Breviar. Moz., membraque tegit contra metrum. B
 179. Breviar. Moz. corrupte, ossa jacent sub gelido.
 182. Prag., suprema solet.
 186. Prag., hunc locum, mendose. Vat. P male,
 non locus. Ald., Heins., Mar. a secunda manu, Alex.,
 Vat. Q, Urb., Weitz. et alii, nunc locus. Rat., Widm.,
 hic locus. Florezius, tom. XIII Hisp. sacr., tract.
 41, cap. 6, putavit voce tumulo declarari locum emi-
 nentem ubi sita est Emerita. Mihi exploratum est,
 credo etiam aliis, sermonem esse de sepulcro Eula-
 liæ, quod suo tempore Emeritæ esse ait Prudentius.
 Ubi autem nunc sint reliquiæ hujus sanctæ virginis,
 erud. te edisserit Florezius.
 187. Lucanus lib. iv producit o in Vettones, aut
 Vectones; Vettonesque leves, profugique a gente vetu-
 sta Gallorum. Vettonia, non Vectonia scribunt vetu-
 stiores Heinsiani et nostri; in Alex. tamen Vecto-
 niæ, in Vat. Q Vetoniæ. Prudentius corripit secundam
 in Vettonia licentia in nominibus propriis valde com-
 muni. Vettones a Ruinartio, Chamillardo et Teolio
 locantur inter Durium et Tagum. At tunc Emerita C
 extra Vettoniam esset, cum inter Durium et Tagum
 sita non sit, sed potius ejus mœnia præterfluit et
 lavet Anas. Cellarius Vettoniam collocat inter Du-
 rium et Anam, præsertim posteriori ævo, et vete-
 rem inscriptionem producit ex Grutero pag. 385.

PROC. PROVINCIAE LUSITAN
 ET. VETTONIAE

Quam inscriptionem Gruterus exstare ait in Hispali
 nova e Fabricio et Morali. Similem inscriptionem e
 Resendio adducit Gruterus pag. 591, quæ Emeritæ
 in domo Petri Mexiæ visebatur. A Prudentio hymno
 seq., vers. 37, Emerita dicitur Lusitanorum caput
 oppidorum: adeoque Vettonia ad Lusitaniam perti-
 nere videtur. Non ergo satis intelligitur qua ratione
 in veteri inscriptione Lusitania et Vettonia distin-
 guantur: nisi dicas Emeritam coloniam Vettoniæ D
 fuisse, et simul caput Lusitanæ, quod rationi com-
 muni loquendi non satis congruit. Nebriassa etiam
 putat Vettones populos esse Lusitanæ. Florezius, ut
 questionem solvat, loc. cit. advertit Emeritam a
 Prudentio in Vettonia collocari, a Strabone in Tur-
 dalis, a Mela, Dione Cassio, Aggeno, in Lusitania,
 ab Hygino in Bæturia. Rem ita explicat, ut alii provin-
 ciam intellexerint, alii regiones: scilicet Emerita
 caput erat provinciæ Lusitanæ, exstabat in regione
 Turdalorum, et in confinibus Vettonum et Bæturiæ.
 Scaliger, in Lection. Auson. cap. 30, ex Prudentii
 verbis colligit Emeritam dici Emeritam Augustam
 Vettoniæ, ubi intelligendum Vectoniæ, id est civi-
 tatis: nam Vectones sunt populi Lusitanæ: in qui-
 bus Emerita fuit princeps ac matrix totius provinciæ
 Lusitanæ. At vero cum Prudentius dicat Emeritam
 esse claram coloniam Vettoniæ, magis videtur cor-

sentaneum judicare Vettoniam esse regionem popu-
 lorum Vettonum, quam esse aliud nomen Emeritæ
 Augustæ. Contendit etiam Scaliger epigramma Auso-
 nii 8 de urbibus Emeritæ convenire, ut lectio vulgata
 habebat, non Hispali, cujus nomen exstat in mss.
 vet. Sic enim olim legebatur: Jure mihi posthac
 memorabere, nomen Iberum, Hispalis æquoreus quam
 præterlabitur amnis. Summittit cui tota suos Hispania
 fasces. Corduba non, non arce potens tibi Tarraco cer-
 tant, Quæque sinu pelagi jactat se Bracara dives. Scaliger
 legit Emerita pro Hispali, quia Hispalim non
 præterfluit æquoreus amnis, sed Emeritam, testem-
 que producit Prudentium. Ana enim fluvius hanc
 alluit; quod disertissime, ut ait, a Prudentio his
 versibus explicatur. Contra ego existimo æquoreum
 amnem Hispalim præterlabi, non Emeritam. Scaliger
 explicat æquoreos amnes dici quorum ostia, quia in
 Oceanum exonerantur, æstum Oceani patiuntur. Ego
 addo æquoreum amnem, qui aliquam alluit urbem,
 intelligi de amne qui in ea parte ubi æstum Oceani
 patitur, urbem præterlabitur: nam alioquin de omni-
 bus fluviis qui in Oceanum se exonerant id promiscue
 dici posset. Jam Bætis Hispalim præterfluit, et, ubi
 eam alluit, æstus maris percipitur. Emerita vero ita
 amni Anæ apposita est, ut ab æstu maris longe sit
 remota. Accedit nomen Iberum, quod ait Ausonius,
 de Hispali recte dici, minus recte de Emerita, quæ
 potius est nomen Latinum sive Italicum, ut de suo no-
 mine dixit Ausonius epist. 16: Apologos en misit tibi
 Ab usque Rheni limite Ausonius, nomen Italicum, Præ-
 ceptor Augusti tui. Et erat quidem etiam tum cele-
 berrima urbs Hispalis, Colonia Romula, apud Flore-
 zium tab. 29 in veteribus nummis dicta. Hæc cum
 ita ego cogitasset de Ausonii loco restituendo, incidi
 postea in commentarios Gothofredi ad cod. Theod.
 lege 5, tit. de sponsal., ubi Constantini lex exponitur
 ad Tiberianum vicarium Hispaniarum data et accepta
 Hispali anno Christi 336. Ait Gothofredus ex hac
 lege colligi sedem vicarii Hispaniarum fuisse Hispa-
 lim, et in Ausonii epigrammate legi Hispalis in veter.
 libro, et Hispali congruere laudes quas ibi tribuit
 Ausonius. Addit Ausonii verbis, Summittit cui tota
 suos Hispania fasces, non inveni in ea urbe fuisse pro-
 consulis tribunal, qui eo tempore nullus erat, sed
 eam primam urbem totius Hispaniæ esse.

188. Teolius scribit Anas, plerique Ana: utrolibet
 modo licet. Marietti codex conjungit, et scribit Amni-
 sana: ita prorsus ediderat Aldus, sed correxit amnis
 Ana. Neque ratione caret Amnisana, ut civitates que-
 dam ex communi civitatis nomine, et alio peculiari
 simul conjunctis appellantur. Nunc nomen hoc vocat
 Guadiana composito nomine ex quad, lingua Ara-
 bica amnis, et Ana veteri nomine Latino fluminis:
 ut alia similes appellationes ex Arabico idiomate
 sunt in Hispania Guadalquivir (Bætis), Guadalupe
 (Aqua Lupiæ). Heinsius ex Vossiano codice corri-
 gendum monet in epistola Ausonii ad Paulinum quæ
 incipit Executimus, etc., versum illum, Emeritaque
 amnes, lateque fluentia Garumæ, ac legendum, Eme-
 riensis Anæ, lateque fluentia Garumæ.

963 Tot sinu gestans simul offerenda
Munera Christo.

Cum Deus dextram quatiens coruscam

10 Nube subnixus veniet rubente,
Gentibus justam positurus æquo
Pondere libram :

Orbe de magno caput excitata

7. Gestans, dum gestat, I.

9. Cum, quando, I.

10. Nube, in nube enim in qua cœlum ascendit, credimus venire ad iudicium. — Rubente, ignea, I., Mar.

13. Excitata, elevata, erigens caput, I. — Caput, per caput, Mar.

9. Breviar. Moz. corrupte, quem Dei dextram.

10. Breviar. Moz. mendose, rubentem. Vide hymn. 11 Cathem., vers. 101 et seqq., cum comment.

11. Breviar. Moz., posituros, male. Quod Deus describatur extremi iudicii die altera lance bona opera, altera mala appendens, originem trahere potest ex Job vi, 2: *Utinam appenderentur peccata mea, quibus iram merui, et calamitas quam patior in statera: et ex Danielis v, 27: Appensus es in statera, et inventus es minus habens.* Vide Mazochium Spicileg. Biblic., vol. II, pag. 385. Cæterum ut unicuique æquo ponere jus veluti appendatur, Græci veteri proverbio dicunt *libram tenere*, cuius meminit Eustathius ad lib. vii Iliad., *Ζυγῶν πρὸς δίχην εὐδύστερος*. Consule notata ab Elmenhorstio et Heraldio ad Minucii verba, *Ut libram teneas æquissimi iudicis, nec in alteram partem propensus incumbas.* Homerum imitatus est Virgilius lib. xii, vers. 723, *Jupiter ipse duas æquato examine lances sustinet.*

13. In Alex. cod. omissa erat tota hæc strophæ, quæ a veteri manu ad marginem est addita. Aherat etiam a cod. Thuan. Ait Prudentius *caput excitatas civitates*, sive earum caput excitari, ut in hymno Fructuosi de Tarracone: *Attollit caput ignibus coruscum, et Quo nostræ caput excitatur urbis.*

15. Ald., *Tornæ*. et nonnulli vulgat., *civitas omnis*, quod non satis Latinum esse ait Gifanius in *E longum*. Scripti *civitas quæque*, ut e postremum sit longum ob prædictionis sequentis; quod familiare est Prudentio, et nullo modo reprehendendum. Breviar. Moz.; *civitas quoque*, vitiose. Teolius, *pretiosa dona* explicat *martyres indigenos, quos decem et octo offeret Christo Cesaraugusta*. Teolius adhuc cogitat de patria S. Laurentii. Prudentius certe hoc loco intelligit martyres qui in singulis civitatibus sunt sepulti, ac præcipue qui earum civitatum sunt patroni, sive indigenæ sint, sive secus. Neque vero evidens est omnes et singulos martyres octodecim Cesaraugustanos Cesaraugustæ natos esse. Contra constat Felicem, quem Gerundæ ascribit, et Cucufatem, quem Barcinoni tribuit, in Hispania natos non fuisse.

16. Glossæ *canistris* exponunt *SARCOPHAGIS*. Prudentius fortasse huc respexerit, quod et dona canistris ferri soleant, et marmora sepulcrorum nonnulla sint in canistrorum formam sculpta.

17. Weitzius cum Widm. scribit *Kartago*, et ex Hailsh. notat *Chartago*. Dicit *Afra Carthago*, ut discernat a Carthagine nova, quæ Spartariæ etiam nomen habet, nunc *Cartagena* in Hispania, cuius nominis alia recentior in America conlita est. Nebrisensis ait solam Carthaginem Africæ ex urbibus peregrinis a Prudentio poni, cum cæteræ omnes sint in Hispania. Non video qua ratione dici possit in Hispania esse Arelatem et Narbonem, quo tempore scribebat Prudentius, neque adhuc Gallia Narbonensis a Gothis erat occupata.

18. De S. Cypriano hymnus exstat in hoc libro decimus tertius: ubi Prudentius cum *amore nostrum*, id

A Obviam Christo properanter ibit

15 Civitas quæque pretiosa portans

964 Dona canistris.

Afra Carthago tua promet ossa,

Ore facundo, Cypriane doctor;

Corduba Acisculum dabit, et Zoellum,

20 **965** Tresque coronas.

GLOSSÆ VETERES

14. Properanter, celeriter, I.

16. Canistris, sarcophagis, I., Mar.

17. Afra, Africana, I.

20. Tresque coronas, scilicet aliorum martyrum. *Tres martyres, id est, Faustum, Januarium, Martialem, I. — Tres martyres, Mar.*

COMMENTARIUS.

B est Hispanum vocat. In Vat. B hi versus ita leguntur, *Afra Carthago, Cypriane doctor Ore facundo, tua promet ossa.*

19. Vat. A, Rat., *Acisculum*. Prag., *Acisculum*. Widm., *Asclisculum*, Egm., Pal., *Aclisculum*. Alii, *Acisculum* cum Aldo et nonnullis martyrologis. Veteriores Heinsiani, *Aclisculum*, vel *Acliscum*, nisi quod Put., *Ariscum*. In Ox., *Aciscum* pro *Acisculum*, quomodo in martyrologio Adonis. Heinsio *Aciscus* genuinum martyris nomen videtur: ex *Acisculo* fit per contractionem *Aciscus*, et in familia Valeria nonnulli Acisculi dicti sunt ab instrumento latomico. Philippus a Turre. in Monum. vet. Antii, cap. 2, fuse de *Acisculo* cognomine gentis Valeriae disserit ex nummis ejusdem gentis: et hunc nostrum martyrem genti Valeriae ascribi posse monet. Mazochius de Dedicatione sub ascia id minime posse colligi confirmat. Pro Zoellum Vat. A *Zoelum*, supra minori characterere *Zolatum*; Rat., *Zoelum*, Mar. a prima manu, Vat. A, *Enzellum*, Prag. *Enzellum*. De *Acisculo* martyrologium Rom. die 17 Nov. de Zoello, sive Zoilo idem martyrologium die 27 Junii: *Corduba sanctorum martyrum Zoili et aliorum decem et octo*. Ecclesiam ab eo denominatam S. Eulogius in Memor. sanct. libr. II, cap. 6, refert. In Breviario Mozarabico die 17 Novembris sit officium S. *Aciscii et comitum ejus*. In orationibus plerumque nominantur *Aciscus et Victoria*, nonnunquam *Aciscus et socii ejus*. In eodem Breviario die 27 Junii sit officium S. Zoili cum hymno proprio, versibus ex præsentis hymno Prudentii hinc inde sumptis ac male consutis. Sepulcrum Aciscii Cordubæ exstitisse constat etiam ex S. Isidoro in Chronico ad æram 587, ubi de Agila: *Iste adversus Cordubensem urbem prælium movens, dum in contemptum catholicæ religionis, beatissimi martyris Aciscii injuriam inferret, hostiumque ac juramentorum cruore sacrum sepulcri ejus locum ut profanator pollueret, inito adversus Cordubenses cives certamine, pænas dignas, sanctis inferentibus, meruit.*

20. Chamillardus quærit cur tres coronas dicat Prudentius, cum ex Martyrologio Romano constet alios undeviginti cum Zoilo fuisse martyrii palma donatos. Respondet, apud Surium in vita S. Anastasie, corpus Chrysogoni martyris sanctibus delatum fuisse ad litus maris, ubi Zoilus, vir pius, et presbyter, diversabatur apud Agapen, Chioniam et Irenem sorores: cui Chrysogonus in somnis apparens prædixit illum brevi pro Christo vitam finiturum, ac pariter tres illas Christi ancillas. Has igitur colligit Chamillardus esse tres coronas a Prudentio indicatas. Bollandiani vero putant per tres coronas intelligi Victorianam, quæ tandem coronas cœlo delabi vidit, ideoque d.robis istis tertiam se adjunxit. Iso autem verius ait esse tres martyres *Fanarum, Januarii et Martialem*. Horum trium festus dies agitur in officio Mozarabico die 13 Octobris. Gallandus cum Ruinartio de his intelligit Prudentium, cum hi Cordubæ passi fuerint ac monet Ruinartius, in codice

Tu tribus gemmis diadema pulchrum
Offeres Christo, genitrix piorum
Tarraco, intexit cui Fructuosus
966 Sutile vinclum.

25 Nomen hoc gemmæ strophio illigatum est:
Emicant juxta lapides gemelli,

A Ardet et splendor parilis duorum
Igne corusco
Parva Felicis decus exhibebit
50 967 Artubus sanctis locuples Gerunda,
Nostra gesta'it Calagurris ambos,
Quos veneramur.

GLOSSÆ VETERES.

25. Strophio, Ornamento, cingulo. Strophium cingulum ab eo quod est strophæ, id est convertere, l.
26. Gemelli, duo diaconi, l., Mar.

51. Ambos, duos, l.
52. Quos veneramur, scilicet martyres quos supra dixit, Hemeterium et Celedonium, l.

COMMENTARIUS.

Regio annorum 800 glossam esse martyres. Horum trium martyrum Cordubensium missa habetur in missali Mozarab. Lesri pag. 387, iv cal. Octobr. Acta ex quat. or codit. mss. Ruinartius protulit. Martyrologia in eorum die festo designando dissentiant.

21. Weitzius censet Prudentium alludere ad morem eo ævo usitatum, quo virgines nomina sua monilibus intexta gestabant: de quo Aristenæus lib. 1, epist. 1, et Meursius Exercit. crit. part. 2, lib. 11, cap. 16. Paschalius, de Coronis lib. ix, cap. 11, observat Prudentium in diademate agnovisse tres gemmas, non quod illi solæ sint, sed quod oculos primas feriant. Intelligit autem esse gemmas de quibus Capella: Quippe tres fuerant a fronte gemmæ, lychnis, astrites et cæraunos: quod non puto cogitasse Prudentium. S. Leo Magnus, cum aliis in locis, tam in hoc satis clare imitatus videtur Prudentium serm. 1 SS. apostolorum Petri et Pauli: Non minuitur persecutioibus Ecclesia, sed augetur; et semper dominicus ager segete ditiori vestitur, dum grana, quæ singula cadunt, multiplicata nascuntur. Unde duo ista præclara vitæ ni germina seminis (SS. Petrus et Paulus) in quantum sobolem germinarunt, beatorum millia martyrum protulerunt, qui apostolicorum cæli triumphorum urbem nostram purpuratis et longe lateque rutilantibus populis ambierunt, et quasi ex multarum horarum gemmarum conserto uno diademate coronarunt.

23. Tarraco a Ptolomæo et veteribus monumentis in Coseranis collocatur, ad oram maris Mediterrani. Vide Cellarium Geogr. ant. lib. n, cap. 1. Chamillardus mox et vina Tarraconensia olim in pretio habita ex Mariali lib. xiii, Tarraco Campano tantum cæsura lyæo. Idem confirmant Plinius et Silius Italicus. Adhi potest etiamnum a vina in pretio esse: nisi quod nunc tot sunt diversi generis vina in Hispania, quæ ubique maximo in pretio habentur, ut multa alia Tarraconensibus debeant præferri. Ac mirari subit cur aut Romani olim ea vina ignoraverint, aut contempserint, aut, quod magis credo, Hispani suas vinças diligenter us excolere non curaverint. Non enim apud veteres vini Hispani tam frequens oc urrit mentio quam aliorum. Video tamen, ejus usum ab Ovidio præscribi ad custodes aut fallendos, aut delinendos, aut consopios: Fallitur et multo custodia cura lyæo: Illa vel Hispano lecta sit vera juvo. De Fructuoso et sociis hymnum 6 hujus libri habemus.

24. Paschalius ait sutile vinclum esse gemmam laminæ assutam, qua diadema clauditur et subnectitur siculi fibula. Quod Virgilio est aurea fibula in hoc versu: Aurea purpuream subnectit fibula vestem, Prudentio est in diademate fibula g-nimeæ sive sutile vinclum. Prudentius lapillos sutiles Cathem. 7, vs. s. 158; et hyacinthos sutiles dixit Hamart. vers. 268, qui in coronasam consuuntur, vel diademati assuuntur.

25. Ald. contra metrum, hoc nomen gemmæ. Aldus, Weitzius, Giselinus, edd. vet., illigatum est, quod existat in plerisque codicibus nostris, Thuan., Noms., Anabr., Put., Parrhasius, illigatæ, quod tenent recentiores, et recte us putat Heinsius. Verum S. Isidorus jam legitur illigatum est lib. xix Etym., cap. 33. Strophium est cingulum aureum cum gemmis, de quo quæ Cinnæ: Strophio lætentes cinctu poplilas. Et Prudentius: Nomen hoc gemmæ strophio illigatum est.

Hemistichium primum Catulli est in Nuptiis Peleli, sed potest illi esse commune cum Cinna, ut observat adnotator Isidori. Paschalius suspicabatur Nomen hoc gemma est strophio illigata. Nebrissensis conjiciebat Hoc novæ gemmæ strophio illigatum est. At recte pro ed lectio codicum, sive quam Heinsius sequitur, sive quam nos v'pote antiquiorem cum S. Isidoro retinimus.

27. Theolius, ardet splendor: corruptum est metrum omisso et.

29. Martyrologium Rom. 1 Augusti: Gerundæ in Hispania natalis S. Felicis martyris; qui post diversa tormentorum genera a Datiano tandem jussu est lanari, donec invictum Christo spiritum redderet. In Breviario Mozarabico ad diem 1 Augusti ejus festum celebratur, exstatque hymnus trochaicus, quem facile Prudentio adjudicarem, nisi quod nonnulli verus injuria temporum et negligentia exscriptorum corrupti apparent, ut factum esse constat in aliis hymnis eidem breviario insertis, qui certo sunt Prudentii. De nonnullis aliis hymnis Breviarii Mozarabici idem judicium fero: fortasse aliquando eos ex mss, et conjecturis suo auctori suoque nitore restituimus. Ita incipit hymnus S. Felicis: Fons Deus vitæ perennis, lux origo luminis, Aspice plebem canentem festa summi martyris. Vides stylum Prudentianum, exactaque metri legem: hæc turbatur vers. seq. Excipe vota precantum, sume laudum cantica: quamquam sustineri id potest ratione cæsurae. Auctor fortasse Sume vo a te precantum, sume laudum cantica. Felix Cæsarea Mauritanicæ Gerundam usque martyri cupidus perrexit, et ex hymno cit., et S. Eulogio colligitur lib. 1 Memorial. martyrum: Sic namque et felicissimus Fel x, cum fideli relato persecucionem catholicorum quæ apud Gerundam, Hispanicæ urbem confinem Gallicæ, gerebatur, comperiret, cru'eliterque Ecclesiam Dei ibidem a paganis infestari cognosceret, extemplo literaturæ liberalis studium derelinquens, quod in Cæsarea Mauritanicæ positus excolebat, præpeti navigatione æquore transiit, prædictum oppidum adiit, ibique martyrium, quod patriæ suæ deerat, devotus miles Christi triumphabiliter consummavit. De hoc S. Felice S. Gregorius Turonensis lib. 1, cap. 92. Ruinartius acta S. Felicis in nonnullis mss. viderat, sed aliquatenus, ut putabat, depravata.

30. Gerunda, nunc Girona, dicitur urbs in Ausoniantibus, olim conventus Tarraconensis.

31. Vat. A, Mar. scribunt Galagurris: Gira, in contextu, Cellarius, præstabit. Scripti nostri et Heinsiani cum Aldo, gestabit. Weizius in nonnullis suis videtur legisse præstabit. Gregorius Turonensis, lib. 1 d. Gloria martyr., cap. 93: Calagurris urbs Hispanicæ Hemeterium Celedoniumque martyres gestat, etc. Alludit ad hos versus Prudentii, ex quo elogium eorum martyrum sumit. Parrhasius scribit Calagurris, atque ita etiam in aliis monumentis legitur, ut in fragmento anecdoto Titii Livii, quod e pervetustis membranarum scriptis, ut vocant, bibliothecæ Vaticanæ primus publicavit.

32. Alcubi legi veneratur. Sed scripti et editi plerique veneramur.

Barcinon claro Cucufate freta

368 Surget, et Paulo speciosa Narbo,

35 Teque præpollens Arelas habebit,
Sancte Genesi.

Lusitanorum caput oppidorum

Urbs adorata cineres puellæ

Oviam Christo rapiens, ad aram

A 40 Porriget ipsam.

Sanguinem Justi, cui Pastor hæret,
Ferculum duplex, geminumque domum
Ferre Computum gremio juvabit

369 Membra duorum.

45 Ingeret Tingis sua Cassianum,
Festa Massylum monumenta regum :

GLOSSÆ VETERES.

33. Barcinon, civitas. — Cucufate, martyræ. — Freta, confisa, l.

34. Narbo, civitas, l.

35. Arelas, civitas, l.

37. Lusitanorum, Lusitania regio est Indiæ, dicta a Lusibus sanorum et satyrorum, qui Libero patri saltantes occurrerunt, Vat. A. — A patria Lusitania pro-

vincia. — Caput, quæ est caput, l.

42. Ferculum, sarcophagum, Mar.

43. Complutum, civitas, oppidum. — Juvabit, delectat ferre, l.

44. Duorum, martyrum, l.

45. Tingis, civitas Cotiæ. — Sua, propria, l.

46. Monumenta, recordationes, l.

COMMENTARIUS.

publicavit, scholiisque illustravit et. Vitus M. Giovannazzius. Quæ Livii verba ad Calagurris situm investigandum plurimum conferunt. *Profectus* (Sertorius) inde in Bursanum, et Casuarinorum (leg. *Cascaninorum*) et *Graccuritanorum fines, coastatis omnibus, proculatisque segetibus, ad Calagurim Nasicam sociorum urbem venit; transgressusque amnem propinquum urbi, ponte facto, castra posuit.* Ex quo loco Giovannazzius sententiam de Calagurri Vasconum, quæ eadem sit Nasicæ, sive Nassicæ, ut alii scribunt, egregie confirmavit. Cum enim Livius dicat Sertorium ex Graccuritanorum finibus ad Calagurim venisse, tum ponte facto, amnem propinquum urbi fuisse transgressum, id certe efficitur, Calagurim cognomento Nasicam ultra Iherum fuisse sitam. Quare quæ eis flumen erat, quid reliquitur, nisi ut Fibulariensis et esset, et cognominaretur? Graccuris Vasconicæ etiam nris est ex Ptolomeo.

33. Vat. B, Mar., Prag., Weitz., Widm., Hailsbr., Roug., Sich., *Barcion. Rat., Parcilon. Fabr., Barcion.* Vetustiores Heiniani cum Aldo, *Barchinon.* Unus Torrent., *sæta pro freta.* In breviario Mozarabico die 30 Julii hymnus incipit *Barchinon læto Cucufate vernans.* Corpus S. Cucufatis olim Barcnone, aut non procul in monasterio S. Cucufatis *Sant Colgat del Valles* exstabat, nunc in Parisiensi monasterio S. Dionysii asservari dicitur. Baronius, martyr. Rom. pag. 309, ad diem 25 Julii, hymnum qui in breviario Toletano canitur, alis actis vulgatis hujus martyris præfert: intelligit, opinor, hymnum breviarii Mozarabici, ubi ex urbe Scythiana Hispaniam venisse narratur. Plura de eo Bollandiani ad diem 25 Julii.

34. *Narbo* masculino etiam genere solet efferi. De S. Paulo Martyrologium Romanum 22 Martii: *Narbonæ in Gallia natalis sancti Pauli episcopi, apostolorum discipuli, quem tradunt fuisse Sergium Paulum proconsulem, qui a beato apostolo Paulo baptizatus, et cum in Hispaniam pergeret, apud Narbonam relictus, ibidem episcopali dignitate donatus est. Ubi predicantis officio non segniter expleto, clarus miraculis migravit in cælum.* Confer Bollandianos.

35. Arelas, nobis *Arles*, civitas est in Gallia Narbonensi sita.

36. Diversus est hic Genesis ab alio ejusdem nominis, mimo, et postea martyre. Vide Baronium ad Martyr. Rom. viii cal. Septem., et Rosweydam in notis ad homiliam martyrii Genesii Arelatensis sub Paulini Nolanii nomine vulgatam.

37. Glossa Vat. A. contemnenda est.

38. Ald., *Urbs adorata et cineres puellæ.* Widm., *Urbs adorata et cineres puorum.* Urb., *Urbs adorata: et cineres puellæ.* Vat. Q, Rat., *Urbs adorata cineres puellæ.* Mar., *Urbs adoratas cineres puellæ; r. centiori manu, adoratos, quod non displicet.* Verior est lectio Vat. A, B, Rat., Parthasi, Alex., Gis., Weitz., Hein. et aliorum, *Urbs adorata cineres puellæ.* Ser-

mo est de Eulalia, quam Emerita caput Lusitaniæ colebat, ut vidimus hymn. 3.

39. Heinianus conjicit *obvia Christo. Rat., Mar. a prima manu, radans. Melius rapiens.*

40. Prag., *porrigit, non ita bene.*

41. SS. martyrum Complutensium Justi et Pastoris festum celebratur die 6 Augusti in officio Mozarabico cum hymno de quo disserui in Hymnodia Hispanica: quem ab Asturico antistite Toletano, qui corpora reperit, compositum aiunt. Paulinus Nolanus in panegyri de obitu Celsi; Justum et Pastorem intelligit cum de filio suo loquens ait: *Quem Complutensi mandavimus urbe, propinquis Coniunctum tumuli sedere martyribus: Ut de vicino sanctorum sanguine ducat, Quo nostras illo purget in igne animas.*

43. Nebrissensis ait Complutum civitatem esse Hispaniæ Tarraconensis, fortasse *Alcala; nam id omnes optantur.* Cellarius in Geograph. ant. ait neminem dubitare quin Complutum sit *Alcala de Henares.* Nihilominus nonnulli graves scriptores id negant, quorum rationes videri possunt in Historia oppidi *Guadalaxara*, cap. 5 et 6, auctore Alfonso Nunez de Castro. Nescio an aliquid huic opinioni communi adversetur, qua Complutum *Alcala de Henares* esse dicitur.

45. Prag., *ingerit: melius ingeret.* Iso Tingi non vocat civitatem Cotiæ, fortasse quia in Mauritania, ubi Tingis (*Tanger*) sita est, mons est dicitur eo nomine. Vide comment. ad vers. 216 Apoll. Alius est Cassianus, quem peculiari hymno hujus libri ix laudat Prudentius Martyrologium Romanum: *Tingi in Mauritania passio sancti Cassiani martyris, qui exceptoris diu gerens officium, tandem cœlestis inspiratus, execrabile duxit neci Christianorum deservire: unde renuntians eidem officio sub Christiana confessione triumphum meruit obtinere martyrii, tertio nonas Decembris anno Christi 303.* Ejus acta sincera profert Ruinartius. Ado ad diem 3 Decembris Tingim vocat *metropolim.*

46. Weitz. scribit *Massilum*, Hailsbr. *Massellum*, supra *Masilum.* Alii *Massylum*, scilicet pro *Massylorum.* De his Virgilius lib. iv, *Massylique ruunt equites.* Ubinam hæc gens sita esset, non omnium eadem est opinio. Ab aliis prope Barcæos, ab aliis apud Getulos, ab aliis ad occidentem in Numidia collocatur. His favet Prudentius. Papebrochius, tom. II, Aprilis die 16, pag. 409, conjicit legendum *Fessa*, seu *Fezza* pro *festa*, et intelligit Fezam (*Fez*) urbem nobilissimam Mauritaniæ Tingitanæ. Weselingus, ad Vet. Rom. Itiner., pag. 18, ait optimum esse *festa, Et quis, inquit, veterum Fessæ, seu potius Fezæ meminit?* Bernardus Aldrete, lib. iii Antiquit. Hisp., cap. 7 et 8, ostendit a Saracenis primum eam urbem conditam. Poterit autem hic esse sensus: Tingis ingeret suum Cassianum, qui est festum monumentum Massylorum regum, quod in Massylia ejus memoria celebratur: quo alludit Tertullianus. Aut cum Chamillardo: Tingis,

Tu tribus gemmis diadema pulchrum
Offeres Christo, genitrix piorum
Tarraco, intexit cui Fructuosus
966 Sutile vinclum.

25 Nomen hoc gemmæ strophio illigatum est:
Eucant juxta lapides gemelli,

A Ardet et splendor parilis duorum
Igne corusco
Parva Felicis decus exhibebit
30 967 Artubus sanctis locuples Gerunda,
Nostra gesta'it Calagurris ambos,
Quos veneramur.

GLOSSÆ VETERES.

25. Strophio, Ornamento, cingulo. Strophium cingulum ab eo quod est strophæ, id est convertere, l.
26. Gemelli, duo diaconi, l., Mar.

31. Ambos, duos, l.
32. Quos veneramur, scilicet martyres quos supra dixit, Hemeterium et Celedonium, l.

COMMENTARIUS.

Regio annorum 800 glossam esse martyres. Horum trium martyrum Cordubensium missa habetur in missali Mozarab. Lesli pag. 387, iv cal. Octobr. Acta ex quat. or. codit. mss. Ruinartius protulit. Martyrologia in eorum die festo designando dissentiant.

21. Weitzius censet Prudentium alludere ad morem eo ævo usitatum, quo virgines nomina sua monilibus intexta gestabant: de quo Aristenæus lib. 1, cap. 1, et Meursius Exercit. crit. part. 2, lib. 11, cap. 16. Paschalius, de Coronis lib. ix, cap. 11, observat Prudentium in diademate agnovisse tres gemmas, non quod ibi solæ sint, sed quod oculos primæ feriant. Intelligit autem esse gemmas de quibus Capitula: *Quippe tres fuerant a fronte gemmæ, lychnis, asrites et cæraunos*: quod non puto cogitasse Prudentium. S. Leo Magnus, cum aliis in locis, tam in hoc satis clare imitatus videtur Prudentium serm. 1 SS. apostolorum Petri et Pauli: *Non minuitur persecutio: onibus Ecclesia, sed augetur; et semper dominicus ager segete ditiori vestitur, dum grana, quæ singula cadunt, multiplicata nascuntur. Unde duo ista præclara divini germina seminis* (SS. Petrus et Paulus) *in quantum sobolem germinarunt, beatorum millia martyrum protulerunt, qui apostolicorum æmuli triumphatorum urbem nostram purpuratis et longe lateque utilitatis populis ambiarunt, et quasi ex multarum horarum gemmarum conserto uno diademate coronarunt.*

23. Tarraco a Ptolomæo et veteribus monumentis in Cæsariensis collocatur, ad oram maris Mediterrani. Vide Cellarium Geogr. ant. lib. 8, cap. 1. Chamillardus mox et vicia Tarracensis in pretio habita ex Martiali lib. xiii, *Tarraco Campano tantum cæcure tyæo*. Idem confirmant Plinius et Silius Italicus. Adhuc præter etiamnum ea vicia in pretio esse: nisi quod nunc tot sunt diversi generis vicia in Hispania, quæ ubique maximo in pretio habentur, ut multa alia Tarracensibus debeant præferri. Accurari subit cur aut Romani olim ea vicia ignoraverint, aut contempserint, aut, quod magis credo, Hispani suas vineas diligentius excolere non curaverint. Non enim apud veteres vini Hispani tam frequentis nec urrit mentio quam aliorum. Video tamen, ejus usum ab Ovidio præscribi ad custodes aut fallaces, aut delinquentes, aut consopiosos: *Fallitur et multo custodis cura tyæo: Illa vel Hispano lecta sit* etc. De Fructuoso et sociis hymnum 6 hujus libri habemus.

24. Paschalius ait *sutile vinclum* esse gemmam laminæ assutam, qua diadema clauditur et subnectitur ut fibula. Quod Virgilio est aurea fibula in hoc versu: *Aurea purpuream subnectit fibula vestem*, Prudentio est in diademate *fibula gemmea sive sutile vinclum*. Prudentius *lupillos sutiles* Cathem. 7, vs. 158; et *lycynthos sutiles* d. xii Hamart. vers. 268, qui in consuetudine consuuntur, vel diademati assuuntur.

25. Ald. contra metrum, *hoc nomen gemmæ*. Aldus, Weitzius, Giselinus, edd. vet., *illigatum est*, quod existat in plerisque codicibus nostris, Thuan., Noms., Ambr., Pul., Parrhasius, *illigata*, quod tenemur recentiores, et rectius putat Heinsius. Verum S. Isidorus jam legerat *illigatum est* lib. xix Etym., cap. 33. *Situpium est cingulum aureum cum gemmis, de quo cum Cinna: Strophio luctentes cincti pupillas. Et Prudentius*

dentus: Nomen hoc gemmæ strophio illigatum est. Hemistichium primum Catulli est in Nuptiis Pelei, sed potest illi esse commune cum Cinna, ut observat adnotator Isidori. Paschalius suspicabatur Nomen hoc gemma est strophio illigata. Nebrissensis conjiciebat Hoc novæ gemmæ strophio illigatum est. At recte procedit lectio codicum, sive quam Heinsius sequitur, sive quam nos upote antiquiorem cum S. Isidoro retinimus.

27. Theolius, *ardet splendor*: corruptum est metrum omisso et.

29. Martyrologium Rom. 1 Augusti: *Gerundæ in Hispania natalis S. Felicis martyris; qui post dicere tormentorum genera a Datiano tandem jussu est lamari, donec invictum Christo spiritum redderet*. In Breviario Mozarabico ad diem 1 Augusti ejus festum celebratur, exstatque hymnus trochaicus, quem facile Prudentio adjudicarem, nisi quod nonnulli verus injuria temporum et negligentia exscriptorum corrupti apparent, ut factum esse constat in aliis hymnis eidem breviario insertis, qui certo sunt Prudentii. De nonnullis aliis hymnis Breviarii Mozarabici idem judicium fero: fortasse aliquando eos ex mss. et conjecturis suo auctori suoque nitenti restitui.

Ita incipit hymnus S. Felicis: *Fons Deus vitæ perennis, lux origo luminis, Aspice plebem canentem festa summi martyris*. Vides stylum Prudentianum, exactaque metri legem: hæc turbatur vers. seq. *Excipe vota precantum, sume laudum cantica*: quamquam sustineri id potest ratione cæsuræ. Auctor fortasse *Sume ro a te precantum, sume laudum cantica*. Felix Cæsarea Mauritanie Gerundam usque martyrii cupidus perrexit, et ex hymno cit., et S. Eulogio colligitur lib. 1 Memorial. martyrum: *Sic nanque et felicissimus Felix, cum fidei relatu persecutionem catholicorum quæ apud Gerundam, Hispaniæ urbem confinem Gallie, gerebatur, esmeret, cum l'eliterque Ecclesiam Dei ibidem a paganis infestari cognosceret, extemplo litteraturæ liberalis studium derelinquens, quod in Cæsarea Mauritanie positus excolebat, præpeti navigatione æquore transmisso, prædictum oppidum adiit, ibique martyrium, quod patrie suæ deerat, devotus miles Christi triumphabiliter consummavit*. De hoc S. Felice S. Gregorius Turonensis lib. 1, cap. 92. Ruinartius acta S. Felicis in nonnullis mss. viderat, sed aliquatenus, ut præbat, depravata.

30. Gerunda, nunc Girona, dicitur urbs in Ausetanti, olim conventus Tarracensis.

31. Vat. A, Mar. scribunt *Galagurris*: Gis. in contextu, Cellarius, *præstabit*. Scripti nostri et Heinsiani cum Aldo, *gestabit*. Weitzius in nonnullis suis videtur legisse *præstabit*. Gregorius Turonensis, lib. 1 d. Gloria martyri., cap. 93: *Calagurris urbs Hispaniæ Hemeterium Celedoniumque martyres gestat*, etc. Alludit ad hos versus Prudentii, ex quo elogium eorum martyrum sumit. Parrhasius scribit *Calagurris*, atque ita etiam in aliis monumentis legitur, ut in fragmento anecdoto Titi Livii, quod e perventis membranarum rescriptis, ut vocant, bibliothecæ Vaticane primus publicavit

32. Alicubi legi *veneratur*. Sed scripti et editi plerique *veneramur*.

80 **972** Valeriorum.
 Scelus antiquis quoties procellis
 Turbo vexatum tremefecit orbem,
 Tristior templum rabies in istud
 Intulit iras.
 85 Nec furor quisquam sine laude nostrum
 Cessit, aut clari vacuus cruoris.
 Martyrum semper numerus sub omni
 Grandine crevit.
 Nonne, Vincenti, peregre necandus

A Sanguinis rore speciem futuri
 Morte propinqua?
 Hoc colunt cives, velut ipsa membra
 Cespes includat suos, et paterno
 95 Servet amplectens tamulo beati
 Martyris ossa.
 Noster est, quamvis procul hinc in urbe
 Passus ignota dederit sepulcri
 Gloriam victor prope littus altæ
 100 **974** Forte Sagunti.
 Noster, et nostra pæc in palæstra

9) **973** Martyr, his terris tenui notasti

GLOSSÆ VETERES.

80. Valeriorum, *episcopi erant*, l.
 85. Nostrum, *pro nostrorum*, l.
 88. Grandine, *per eruptione*, l.
 89. Peregre, *in pergrinatione*, l.
 91. Futuri, *temporis*, l.

99. Prope littus, *promontorium maris*, l.
 100. Saguntii, *civitatis Hispaniæ, c. vitas Hispaniæ, f. da Romanis, et est generis feminini*, l.
 B 101. Palæstra, *luctatione*, l. *Certamine*, Mar.

COMMENTARIUS.

scat; adeoque imbecilla est isthæc ratio, ut Prudentii opinionem, imò historicam narrationem deseramus. An autem ex Prudentii verbis certo argui valeat ipsum plures Valerios episcopos agnovisse, affirmare non ausim; sed certe id innuit, in familia Valeria plures floruisse episcopos. Vide proleg. num. 51, 32, 58, et Baron. ad Martyrol. Rom. 28 Januarii. Posset dubitari an Prudentius domum infulatam Valeriorum vocet etiam quia in ea familia sæpe erat unus aliquis flamen apud Romanos: in cujus nummis insigne cernitur apex sacerdotalis in egregia collectione nummorum reipublicæ Romanæ apud cl. baronem Almiriæ Alexandrini Recuperum Catanensem, qui novum de æsse Romano systema proferet in lucem.

80. Parthasius scribit *Valleriorum*. Apud Florentium Valeriorum nomine multi nummi Casaraugustani et Calagurritani inscripti apparent tab. 4 et tab. 9. Bollandium ad diem 25 Januarii hæc verba breviter Casaraugust. ed. an. 1572 proferunt: *Et pietate et doctrina insignis Valerius ex consulari Valeriorum turba, teste Prudentio, Casaraugustæ ortus est*.

83. Nobrissa Christianos intelligit Christianos, qui templum Dei sunt. Melius intelliges ecclesiam, sive urbem Casaraugustanam, ut infra vers. 105, *Nocerat templo celebres in isto*.

85. Henschenius lege: *Nec furori quis sine laude nostrum*; sed postea in appendice tom. II Aprilis correxit *Nec furor quisquam sine laude nostrum*. Sensus est, Casaraugustæ in omnibus persecutionibus plurimos martyrium subisse.

87. Numerum Christianorum crevisse, quo plures martyrio coronabantur, certum est, et id voluisse Prudentium plerique interpretes affirmant. Sed fortasse Prudentius hoc loco solum innuit Casaraugustæ numerum martyrum in singulis persecutionibus fuisse semper majorem, ac plures passos in extrema persecutione quam in precedentibus.

88. Grandinem pro adversa fortuna sumi monuit Barthius lib. IV Adv., cap. 9, ut apud Ovidium, *Cum Deus inonuit*.

89. Ald., Vat. P., Urb., Gis. ad oram, *necatus*; alii *necandus*. Alex. supra, Vat. P., Urb., Ald., Gis., alique edd., et scripti, *peregre*. Gifanius ex vet. lib. in indice Lucr. verbo COLLI restituit *peregrini*, quod ex suis scriptis amplexus est Heinsius, et cum Heinsio Teolus: qui nomenclominus omnes Vatt. a legat pro *peregre*. Ego in Vat. Q. c. Alex. a prima manu reperi *peregrini*. Versus cum *peregre* etiam recte procedit. Parthasii lectio peculiaris est, *peregrine quamvis*.

90. Nebrisensis ad verba *tenui rore sanguinis hoc notat: Forte propterea dicit, quod ibi didicit, quo pacto d. beret esse martyr, cum videret cives suos martyrium pati*. Chamillardus interpretatur: *Nonne, o Vincenti, qui altera in regione morti debebas occumbere, hic tenui quidem cruoris tui effusione notasti, quam*

*dum mors immineret, dolores pateris tolerante? Rem proferam, quæ levis fortasse videatur, sed cuius habeo auctorem gravissimum S. Eugenium, Tolentanum episcopum. Antequam S. Vincentius Casaraugusta ad martyrium educeretur, sanguis ex ejus naribus effluxit, qui Casaraugustæ religiose asservabatur. Huc respexit Prudentius. Audi epigramma Eugenii De Basilica S. Vincentii in Casaraugusta, ubi dicitur cruor ejus effluxisse, tom. I Operum PP. Toletanorum, pag. 25: *Macte decus proprium, Vincenti martyr alumne, Unica spes nobis, macte decus proprium. Purpureus niveum meruisti sanguine cælum, Et sequeris Agnum purpureus niveum. Passio sacra tuar. prorexit ad æthera nomen, Conservet populum passio sacra tuum. Hic jacet ille cruor, quem das pro corpore pignus, Nare fluente, tuus hic jacet ille cruor. Il c tua nunc tunica, quod Christi fimbria præstat, Tactu nam salvat hic tua nunc tunica. Ille veniam culpæ merentur, vota favorem; Gaudium summa ferat, qui petit hic veniam*. Incertum mihi, an sponte ille sanguis fluxerit, an sive a Vincentio ipso evocatus, sive ab aliquo percutiente.*

91. Bayerius in dissert. de S. Laur. acute suspicatus est legendum *specimen futuri*. Profundum est conjicere hoc specimen esse stolam S. Vincentii Casaraugustæ asservatam, cujus portionem Childebertus rex Galie Parisios detulit, de qua Ado in Chron. ad annum 527, Gregorius Turonensis lib. III Hist. Franc., cap. 29, et alii.

95. Nebrisensis ait legi posse *hunc colunt cives*. Exponit autem hoc, scilicet quod Casaraugustæ natus et institutus est ad fidem. Mihi videtur hoc esse specimen, de quo paulo ante dixi, scilicet cruorem e naribus ejus effusum, sive tunica, sive stola, sive linteolo exceptum. Ruinartius mendose, *velut ipso*.

94. Breviar. Moz. in festo S. Zoili contra metrum legit, *suos et paternos*.

98. Gis. in contextu, Fabr., Bong. a prima manu *D sepulcro*.

99. Vat. A, gloria: lege *gloriam*.

100. Vat. A, Saguntii; Egm., Saginti, Saguntus, nunc *Mou edro*, condita fuit, ut dicitur, a Zacyanthiis, et fortasse hoc sensu *alta* sive antiqua vocatur. A Valentia, ubi passus est Vincentius, non procul distat. Forte ejus litus dicitur, quod cives Hannibali acriter resisterint, a quo demum urbs deleta est. Opinionem nonnullius, qui forte ad erbium esse putat, quasi Prudentius de loco martyrii dubitaverit, non probò. Vocat autem Prudentius Valentiam urbem, inquam ipsi Vincentio, hoc est ex ruam. Livius scripsit, Saguntum a mari distare passus mille ferme, Panus tria milia passuum; nunc magis distat, quod mare recessisse arguit. Vide Fluzium tom. VIII Hisp. sacr., tract. 25, cap. 4.

101. Petrus Mantuanus *nostra in palæstra inter-*

Qui cinis gentes domitas coegit
Ad juga Christi.
Singulis paucae, tribus, aut duobus,
50 Forsan et quinis alique placebunt
Testibus Christi, prius hostiarum
Pignore functae.
970 Tu decem sanctos revehes, et octo,
Cæsaraugusta studiosa Christi,
55 Verticem flavis oleis revincta
Pacis honore.
Sola in occursum numerosiores
Martyrum turbas Domino parasti:
Sola praedives pietate multa
60 Luce frueris.
Vix parens orbis populosa Poeni,
Ipsa vix Roma in solio locata,
Te, decus nostrum, superare in isto

A Munere digna est.
63 Omnibus portis sacer immolatus
Sanguis exclusit genus invidorum
Dæmonum, et nigras pepulit tenebras
971 Urbe piata.
Nullus umbrarum latet intus horror:
70 Pulsa nam pestis populum refugit.
Christus in totis habitat plateis:
Christus ulique est.
Martyrum credas patriam coronis
Debitam sacris, chorus unde surgens
75 Tendit in caelum niveus togatae
Nobilis tatis
Inde, Vincenti, tua palma nata est,
B Clerus hic tantum peperit triumphum:
Hic sacerdotum domus infulata

GLOSSÆ VETERES.

48. Juga, *idem*, i.
49. Paucae, *urbes, civitates*, l. — *Scili. et urbes*. Mar.
52. Functae, *usae*, l.
55. Revehes, *referes*, l.
57. Numerosiores, *pluriores*, l.
61. Parens orbis, *Carthago*, Vat. A. — *Carthago*,

mater. — *Poeni, Africani*, l.
69. Umbrarum, *dæmonum*, l.
77. Inde, *scilicet Cæsaraugustæ*, l.
78. Clerus, *cohors clericorum, id est Cæsaraugusta*, l.
79. Infulata, *ornata*, l.

COMMENTARIUS.

ubi Massylorum reges mandantur sepulturae, ingeret suum Cassianum, qui nunc cinis est, sed olim gentes domitas ad juga Christi coegit. Ruinartius ait incertum esse quid *Massylum* nomine intelligi debeat, et in mss. S. Michaelis legi *Maxillum*. Mibi locus non nihil obcurus est: sed poetae mens satis intelligitur.

49. Ex urbibus quas memoravit Prudentius, Calagurris duos martyres, Tarraco tres, Corduba quinque offerunt. Cæsaraugustam numero martyrum praeferebant ait.

51. Vat. B, *Christo*; alii *Christi*, quod tenendum est. Saepe Prudentius *testes* pro martyribus ponit. Paulinus, Natali 13, vers. 85 et 86: *Hinc ergo sanctis suis confessoribus, seu consecratis passione testibus*. Muratorius male, *sive consecratis*.

53. R. t., *Whim. revehis*.

54. Vat. Ap. Pal., *Par.*, Oxon., *Alt.*, tres *Torrentiani, Christo*.

55. *Alt.*, *vertice*: melius *verticem*. Cæsaraugusta capiti oleis redimita describitur, quia oleis abundat, quae sunt pacis insigne et honoris. Vide epigramma Nebrissensis ad suam Prudentii editionem proleg. num. 107, in nota.

56. Heinsius cum scriptis edidit *honore*; sed suspicatur legendum *honoræ*. Teolius in textu *honoræ*, sed in nota habet: *Sic Heinsius; nostri pene omnes honoræ: nec aliter Ruinartius*.

57. Haec numerosiores turbae martyrum intelliguntur esse innumerabiles martyres Cæsaraugustani, quorum festum agitur die 3 Novembris. In breviario Mozarabico non fit eorum mentio. De Prudentio ducuntur alicui possit an ipsos octodecim martyres Cæsaraugustanos vocet turbas numerosiores, quam sint martyres ab aliis urbibus Christo offerendi. At ea quae sequuntur rem distinctam, et innumerabiles martyres satis demonstrant. Martyrologium Romanum, Flori, Ussardi, Galesini, sub innumerabilium martyrum nomine eos celebrant. Massam candidam appellari, quia eorum cineres ab alienis caedore distat, ac simul conestri reperiuntur, plurimi confirmant. Ruinartius ait id miraculum in mss. vetustioribus desiderari.

61. Breviar. Moz. male, *Pennis pro Panni*. Vocem *Populeus* nonnulli suspectam habuerunt: ea usi sunt

Apuleius, Solinus, Ammianus, Vegetius, et alii, quorum verba in lexicis indicantur.

66. Mar., *excludit*, ut videtur.

68. Mar., *orbe piato*, sed supra *orbe* glossa, *id est urbe*. Aliquis etiam ibidem correxit *urbe piata*.

69. Parrhasius mendose, et contra metrum, *late tinctus horror*.

72. Mar., *ubique sine est*, quod recentiori manu est additum.

73. Nebrissensis recte explicat *martyrum patriam, ubi martyres nimia fertilitate proveniunt*.

75. Martyres candidatos vocat ob stolas albas, de quibus Apocalyps. vii. *Nobilitatem togatam* eodem sensu accipio potius quam ut gens togata, id est Romana, intelligatur. Infra vers. 191 eosdem martyres vocat purpureos proceres ob fuscum sanguinem.

77. Riscus tom. XXX. Hisp. sac. hinc colligit Vincentium Cæsaraugustanum fuisse, ac iure refutat Doddwellum in disert. 19 Cyprianica, et Joannem Morinum lib. ix, cap. 19, de Administr. sacram. praevitenti., qui negant persecutionem Diocletiani et Maximiani ad Hispanos pervenisse. Existimant nonnulli primum martyrio coronatum Vincentium, tum octodecim martyres, ac postremo innumerabiles. At contrarius est Prudentius vers. 105, *Novcrat templo celebres in isto Octies partas, deciesque palmas*.

78. Vat. A, Fabr., *B. ng.*, *Gis.*, *clerus hinc*, ut vers. seq. iidem *hinc sacerdotum*. Heinsius a Giselino recessit, et edidit utrobique *hic*, neque tamen varietatem lectionis advertit. Heinio concinit Teolius, quamvis ex duobus Vatt. melius fortasse dicat *hinc*. In plerisque est *hic*, etiam in Parrhasio.

79. Prag., *sic sacerdotum*. Peveratus putat unum eundemque fuisse Valerium Cæsaraugustanum episcopum, qui interfuit concilio Eliberitano, et cuius diaconus fuit S. Vincentius, quamvis Prudentius numero plurali Valerios nominet: quam sententiam tenuit Baronius ad ann. 305. Chamillardus ad hunc locum ait: *Quia Ecclesia Cæsaraugustana unum tantum agnoscit Valerium episcopum, hanc sequor opinionem, licet Prudentius alia esse videatur*. Sed cum Ecclesia Cæsaraugustana exactum et perpetuum catalogum suorum episcoporum non habeat, poterunt duo vel plures esse Valerii episcopi, quin eos nunc agno-

- Singula impensus, lacerata membra ;
 Pectus abscesa patuit papilla
 Corde sub ipso.
 123 Jam minus mortis pretium peractum est :
 Quæ venenatos abolens dolores,
 Conciliam membris tribuit quietem
977 Fine soporo.
 Cruda te longum tenuit cicatrix,
 130 Et diu venis dolor hæsit ardens,
 Dum putrescentes tenuat medullas.
 Tabidus humor.

- A Invidus quamvis obit in supremum
 Persecutoris gladius negarit .
 135 Plena te, martyr, tamen, ut peremptam,
 Pœna coronat.
 Vidimus, partem jecoris revulsam
 Ungulis longe jacuisse pressis,
 Mors habet pallens aliquid tuorum,
 140 **978** Te quoque viva.
 Hunc novum nostræ titulum fruendum
 Cæsaraugustæ dedit ipse Christus,
 Juge viventis domus ut dicata

GLOSSÆ VETERES.

122. Impensus, *effusus est, redditus, l.*
 125. Minus, *id est non, l.*
 126. Abolens, *delens, l.*
 128. So, oro, *soporifero, l.*
 129. Cruda, *recens. — Longum, diu, longe, l.*

140. Viva, *vivente, Mar.*
 141. Titulum, *hoc decus. — Fruendum, habendum, lso.*
 B 143. Juge, *diu, l.*

COMMENTARIUS.

122. Gifanius docet *impensus* veteribus idem sonare quod magnus, ingens; quod Lucretii et Cæsarum auctoritate confirmat, adducitque hunc Prudentii versum. Verum *sanguis impensus* hic significat sanguinem effusum, et quia *impensus* sonat effusus, profusus, idcirco nonnunquam idem valet ac magnus, ingens: ut impensa libido, impensum pretium.

123. Nonnulli scribunt *abscessa* cum duplici s, vestustiores *abscessa* cum uno. Martyrologium Romanum f. riasse ex Prudentio sumpsit, *Mamilla abscessa, et jecore avulso*. In basilica SS. octolectim martyrum a servabatur papilla abscessa, ut constat ex epigrammate S. Eugenii, quod exscribam ad vers. 145.

125. Ald., Oxon., Urb., *peractæ sine est*. Ambr., vetusti Heinstant, Mar., Rat., Prag., Bong., *peractæ est*. Vat. A, B, P, Q, Widman. a prima manu, *peractum est*. In Alex. est *pa*, et reliqua obscura. Weitzus citat Fabricium pro *per actum*: sed alium voluit dicere, nam Fabricius legit *peractum est*. Breviar. Moz. mendose *peracta est*. Nebrissensis explicat, *Non multæstimandum. Претия namque aliquando ranam significat*. Certe hoc loco non significat, nam Prudentius ait minori laude videri dignos martyres qui occubuerunt, quam Enkratidem, quæ martyrio fuit superstes.

127. Breviar. Mozar. vitiose, *concita membra*.

128. Ald., Breviar. Moz., *sine supremo*. Plerique et vestustiores, *soporo*. Utrumque agnoscunt Gis., Prag., Palat., Widm., Sich. et alii.

129. Hailsbr., *te longe*. Alicubi *tenuat*, male, pro *tenuat*.

131. Vat. B, Rat. supra, Weitz., *tenuit*; melius est *tenuat*.

133. S. Cyprianus epist. 55 de iis qui per tormenta superantur: *Cum cupientibus mori non permittebatur occidi, sed tandem fessos tormenta laniarent, quando non fidem, quæ invicta est, vincerent, sed carnem, quæ infirma est, fatigaret*.

134. Egm., Hailsbr., Vat. A a secunda manu, *neqaret*. Vat. A a prima manu, *neca et*; Prag., *necurit*; utrumque male.

135. Breviar. Moz. perperam, *perempta*.

137. Hinc fortasse nonnulli putarunt Prudentium martyrio Enkratidis præsentem adfuisse. Sed Prudentio illud videre per ætatem non licuit. Lupercius Leonardus in epist. ad Marianam impugnat Ambrosium Morales quod ex hoc versu collegerit Prudentium affirmare se partem jecoris Enkratidis vidisse. Reponit Lupercius Prudentium poetice loqui quasi præsens martyrio fuisset. Bartholomæus Leonardus in altera epist. ad Marianam idem argumentum confirmat; sed videtur esse mendum, quod Enkratidis tres minimum annos ante Prudentium passa fuerit. Nebrissa in hunc fere modum interpretatur, *Videre*

potuimus, si adfuissemus. Accedit, in hujuscemodi hujusmodi multa a Prudentio dici ex persona civitatis, seu populi, qui præsens fuerit aut esse potuerit, quasi non multo post mortem hæc laudes canerentur a populo. Opinor, partem illam jecoris Prudentii ætate conservatam fuisse, et ejus mentem esse, videri et ostendi partem jecoris quæ longe jacuerat. Confer epigramma S. Eugenii infra ad vers. 145.

138. Vat. A pro diversa lect., *late jacuisse*. Breviar. Moz. contra sensum et metrum, *jacuisset*. Nebrissa *pressis* explicat *in ipsa thoracis penetralia impressis*: ut scilicet simplex *premo* accipiatur pro composito *imprimo*. Sic *verto* pro *everto* poetæ usurpant.

139. Breviar. Moz., Sichelardus et nonnulli alii vulg., *pallens*. Legendum *pallens* epitheto proprio mortis: *Pallida mors* passim occurrit. In *tuorum* interpretes subaudiunt *membrorum*. Sed poterit sumi *tuorum* pro *tuorum rerum* neutro genere, et quasi substantive. Sententia est, partem jecoris avulsam mortuam fuisse, dum adhuc Enkratidis esset superstes.

140. Mariettus notavit quoque videri valere *adhuc*.

141. Cum martyrum sepulcra ab epitaphiis inscriptis, quibus nomen est titulus, tituli dicentur, acule dixit poeta hunc novum titulum Cæsaraugustæ Christum dedisse, ut esset domus dicata, ac veluti sacellum, et martyrium martyris Enkratidis adhuc viventis.

143. Ald., Parrhasius, Rat., Weitz., omnes Heinstanti, et plerique alii, *juge viventis*. Ita Gis. 1 ed., sed in ed. 2, in contextu, *tumba*, cum Fabr., Bong. supra, Vat. B, Sich., et obscure Mar. In Vat. A est *jure*, Vat. B pro divers. script. *juge*: vera lectio *juge*. Breviar. contendit episcopos olim nonnunquam templa consecrasset in honorem martyrum, qui supplicii superstites vivebant, et adducit vers. 113, *Martyrum nulli*, etc., et hanc stropham. Eum jure refellit Riscus, quippe cum Prudentii versus non ita debeant intelligi, neque ullum sit in tota antiquitate vestigium tam absurdæ consuetudinis. Apud commentarium Marcum Maximum exstat hic de S. Enkratidis versiculus: *Templa dicata sibi vidit hæc in corpore degens*. Verum nemo non videt, hujusmodi versum a recenti aliquo sycophanta conflictum, ut sinistra interpretatio versuum Prudentii corroboraretur. Prudentius, ut supra Cæsaraugustam appellavit *domum plenam angelorum*, et *templum*, sic nunc vocat domum dicatam martyris *juge viventis*. Non tamen vehementer repugnabo, si quis ex epigrammate S. Eugenii mox exhibendo colligat, reliquias S. Enkratidis adhuc viventis, scilicet *pallam cruore rubentem, papillam fibris sectam* in aliqua basilica fuisse custoditas, aut etiam post Enkratidis obitum domum ejus in ecclesiam fuisse consecratam.

140. Mariettus notavit quoque videri valere *adhuc*.
 141. Cum martyrum sepulcra ab epitaphiis inscriptis, quibus nomen est titulus, tituli dicentur, acule dixit poeta hunc novum titulum Cæsaraugustæ Christum dedisse, ut esset domus dicata, ac veluti sacellum, et martyrium martyris Enkratidis adhuc viventis.
 143. Ald., Parrhasius, Rat., Weitz., omnes Heinstanti, et plerique alii, *juge viventis*. Ita Gis. 1 ed., sed in ed. 2, in contextu, *tumba*, cum Fabr., Bong. supra, Vat. B, Sich., et obscure Mar. In Vat. A est *jure*, Vat. B pro divers. script. *juge*: vera lectio *juge*. Breviar. contendit episcopos olim nonnunquam templa consecrasset in honorem martyrum, qui supplicii superstites vivebant, et adducit vers. 113, *Martyrum nulli*, etc., et hanc stropham. Eum jure refellit Riscus, quippe cum Prudentii versus non ita debeant intelligi, neque ullum sit in tota antiquitate vestigium tam absurdæ consuetudinis. Apud commentarium Marcum Maximum exstat hic de S. Enkratidis versiculus: *Templa dicata sibi vidit hæc in corpore degens*. Verum nemo non videt, hujusmodi versum a recenti aliquo sycophanta conflictum, ut sinistra interpretatio versuum Prudentii corroboraretur. Prudentius, ut supra Cæsaraugustam appellavit *domum plenam angelorum*, et *templum*, sic nunc vocat domum dicatam martyris *juge viventis*. Non tamen vehementer repugnabo, si quis ex epigrammate S. Eugenii mox exhibendo colligat, reliquias S. Enkratidis adhuc viventis, scilicet *pallam cruore rubentem, papillam fibris sectam* in aliqua basilica fuisse custoditas, aut etiam post Enkratidis obitum domum ejus in ecclesiam fuisse consecratam.

- Martyris es-et.
 145 Ergo ter senis sacra candidatis,
 379 Dives Optato, simul et Lu, erco,
 Perge conscriptum tibi senatura
 Pangere psalmis.
 Fide Successum, eane Mortalem,
 149 Mors et Urbani tibi concina ur,
 Julium cantus resonet, simulque
 Quintilianum.
 Publium pangat chorus, et revolvat,

- A 560 Quale Frontonis fuerit tropeum,
 155 Quid bonus Felix tulerit, quid acer
 Cæcilianus.
 Quanta, Eventi, tua bella sanguis
 Tinxerit; quantus tua, Primitive,
 Tum tuos vivax recolat triumphos
 160 Laus, Apodemi.
 Quatuor posthinc super st virorum
 Nomen ex olli, reuente metro:
 Quos Saturninos n. e. orat vocatos

GLOSSÆ VETERES.

145. Sacra, civitas. — Candidatis, martyrizatis, l.
 147. Conscriptum, deputatum, l.
 148. Pangere, laudare, l.
 149. Ede, profer, compone, vel canta, l.
 150. Tibi, a te. — Concinaur, canatur, l.
 155. Tulerit, susinuerit, l.

157. Bella, scilicet martyrum, l.
 158. Quanta tua, scilicet sanguis bella, l.
 161. Posthinc, postea, l.
 162. Reuente, re puenite, l.
 163. Saturnino, nam barbara nomina erant; tideo in metro uouere nequibat, l.

COMMENTARIUS.

145. Ter seni candidati sunt octodecim martyres, quos supra vers. 74 vocavit *chorum niveum togatæ nobilitatis*. Eorum nomina, ait Teolius, singulatim recenset, præter quatuor Saturninos, quos simul coniungit, quia, ut ait vers. 162, respuebat eos metrum, cum prima in his syllaba producat. Non satis intelligo an ex mente Teolii prima syllaba in nominibus quæ Prudentius omisit producat, et cur id metrum respuat, an in nomine Saturninos ea datur a Teolio produci. Si hoc tantum velit, Saturninos, quæ amvis reuente metro, tandem nominavit Prudentius. Explicanda ergo est ratio cur peculiariora nomina quatuor Saturninorum, si alia nomina hi habuerunt, tacerit. Nonnulli negarunt quatuor Saturninos propriis suis nominibus singulos fuisse insignitos: habuerunt tamen sua nomina, et ea exprimit S. Eugenius epigrammate *de Basilica sanctorum decem et octo*, tom. I operum PP. Toletanorum, pag. 22, quod hoc loco exhibebo: *Incolit hoc templum sat felix turba piorum, Quorum promeruit sors benedicta potum. Hic montes sacros virtutum culmine celsos, Unica ter terio continet urna viros. Funeæ cænosi liquerunt gaudia mundi, Proque fide Domini membra dedere neci. Hic etiam compar meritis Encratia martyr. Sorte vulnerati dissociata jacet. Hujus inexhaustum testantur uincta triumphum Palla cruore rubens, secta papilla fibræ. Nomina sanctorum si quis nosse virorum. Edicet cursum subdita summa tibi. Sed quia cuncta simul metrum non suscipit unum, Accipe diversis hæc variata metris. Quintilianus adest, Eventius, atque Cassianus, Felix, Lupercus, Ianuariusque, Julius, Urbanus, Apodemi, inde Primitius, Optatus, Publius, Cæcilianus. Hæc Successus inest, hic Matutinus habetur. Ecce Faustus, ecce Fronto, postque Marialis. Hæc tibi turba potens concedat prospera, lector, Et veniam præstet hæc tibi turba potens. Ad marginem diversæ hæc scripturæ indicantur nomina magnorum pro sanctorum, et Evotius pro Eventius. Nomina Saturninorum a Prudentio non expressa hæc sunt Cassianus, Ianuarius, Matutinus, Faustus. Ex his Faustus metro sapphico nomen aptissimum est, Cassianus, non minus quam Marialis et Primitius, eodem metro alligari potest. Ianuarius et Matutinus non ita facile, sed aliquo tamen modo in eodem carminis genere sonare possunt.*

146. Aldus scribit *optato et lupercu*, perinde quasi nomina propria non essent. Error clarus est glossæ Mar., *lupercu, sacerdote*. Ambr. scribit *et Tæpecco*, Pal. *Obtato*. Parrhasius et Nepæo. In nummis Cæsariensis apud Florezium non semel mentio fit *Lupercu*. Perverius notat ex Baronio Lupercum passum fuisse in Novempopulonia, ex S. aligeri in Ausonium, passum sub Decio. Citat Scaliger vitas quasdam veterum martyrum Aquitanorum. Verum Lupercus ille

B a nostro diversus esse debet, ut probant Bollandiani ad diem 28 Junii.

147. Martyres Cæsaraugustanos antea vers. 75 vocavit *togatam nobili alem*, nunc senatum conscriptum. Sic Laurentium in ejus hymno vers. 560, *consulem perennem* appellavit.

151. In edd. et plerisque mss., etiam martyrologia Romano legitur *Juliam*: sed restituere oportet *Julium* ex monumentis pervetustis domesticis, videlicet epigrammate Eugenii, Actis S. Braulionii ascriptis, et breviario Mozarabico. Consentunt Usuardus, Ado, codex ms. S. Michaelis apud Ruinartium, et unus Vat. apud Teolium. Widm., *resonat, pro resonet*.

152. Prag., *Quintilianam*.

155. Prag., Breviar. Moz., Fabr., Gis., Vatt. A, B, et alii, *pangat*, Heinsius cum tribus scriptis, Aldum secutus, *pandat*, ut apud Valerium Flaccum initio operis: *Versa proles tua pandat, Idume, Namque potest, Sol, mo nigra pulvere fratrem*. Mariett. etiam, et Rat. a prisca manu, *pandat*.

157. Breviar. Moz., Rat., Vat. B, Widm. a prima manu, Mar., Thuan., Noms., Evotii, Vat. A, Prag., Evanti. Put., Evotii. Alt., Weitz., codex S. Michaelis apud Ruinartium, *Evdnti*; Ambr., *Eunoti*; Bong., Sich., *Heuvanti*. Ald., pleraque martyrologia, et multi scripti, *Eventi*. Parrhasius, *Eugori*. Rott., et unus Torrent., *Evoti*: quod aliis præferendum acriter pugnat Heinsius adducto testimonio ex martyrologio Usuardi libro pervetusto, et ad ipsius Usuardi statum propius accedente, quod scilicet Lutetia Parisiorum ad S. Germani aservabatur, ubi recensentur nomina octodecim martyrum eo modo quo ab Eugenio describi diximus, nisi quod *Evoti* nomen, non *Eventii* profertur. Allegat itidem martyrologium Adonis vetustissimum ejusdem bibliothecæ, ejusdem Adonis martyrologium a Rosweydo editum, Usuardi martyrologium in bibliotheca Bigotiana, pervetusta manu exaratum, et editionem ejusdem Usuardi Lutetia per Joannem Capellam collegii Navarræi concentorem anno 1490 procuratam. Quibus propositis, Heinsius Eventium post hæc e martyrologiis exulari jubet. Huic sententiæ nondum acquiesco, cum tot veterrima stent contra monumenta. Recentiores, etiam Gallandius cum Ruinartio et Lapebrochio, reddunt *Evoti*.

159. Aldus, Sichardus, et nonnulli Vulg., *cum tuos*.

163. Cur metrum reuatur *Saturninorum* nomen carmine sapphico exprimi dixi in proleg. num. 211. Ista etiam putavit barbara ilia nomina fuisse, quod falsum esse constat ex epigrammate S. Eugenii supra ad vers. 145, et Actis nomine S. Braulionii. In opera Hispanico eruditissimi Florezii de Nummis mentio Saturnini occurrit inter nummos Calagurritanos. Notandum est in martyrologio Romano id referri ex

- Sanguis impensus, lacerata membra ;
Pectus absca patuit papilla
Corde sub ipso.
- 125 Jam minus mortis pretium peractum est :
Quæ venenatos abolens dolores,
Concitam membris tribuit quietem
977 Fine soporo.
Cruda te longum tenuit cicatrix.
- 150 Et diu venis dolor harsit ardens,
Dum putrescentes tenuat medullas.
Tabidus humor.
- A In idus quamvis obit in supremum
Persecutoris gladius negarit .
- 155 Plena te, martyr, tamen, ut peremptam,
Pœna coronat.
Vidimus, partem jecoris revulsam
Ungulis longe jacuisse pressis,
Mors habet pallens aliquid tuorum,
- 140 **978** Te queque viva.
Hunc novum nostræ titulum fruendum
Cæsaraugustæ dedit ipse Christus,
Juge viventis domus ut dicata

GLOSSÆ VETERES.

122. Impensus, effusus est, redditus, l.
125. Minus, id est non, l.
126. Abolens, delens, l.
128. So; oro, soporifero, l.
129. Cruda, recens. — Longum, diu, longe, l.

110. Viva, vivente, Mar.
141. Titulum, hoc decus. — Fruendum, habendum, Iso.
B 143. Juge, diu, l.

COMMENTARIUS.

122. Gifanius docet *impensus* veteribus idem sonare quod magnus, ingens; quod Lucretii et Cæsarum auctoritate confirmat, adducitque hunc Prudentii versum. Verum *sanguis impensus* hic significat sanguinem effusum, et quia *impensus* sonat effusus, profusus, idcirco nonnunquam idem valet ac magnus, ingens: ut impensa libido, impensum pretium.

125. Nonnulli scribunt *absca* cum duplici s, vestustiores *absca* cum uno. Martyrologium Romanum f r t a s e ex Prudentio sumpsit, *Mamilla absca*, et *jecore avulso*. In basilica SS. octolecim martyrum a servabatur papilla absca, ut constat ex epigrammate S. Eugenii, quod exscribam ad vers. 145.

125. Ald., Oxon., Urb., *peractæ sine est*. Ambr., vetusti Heinsiani, Mar., Rat., Prag., Bong., *peractæ est*. Vat. A, B, P, Q, Widman. a prima manu, *peractum est*. In Alex. est *pa*, et reliqua obscura. Weitzus citat Fabricium pro *per ictum*: sed alium voluit dicere, nam Fabricius legit *peractum est*. Breviar. Moz. mendose *peractæ est*. Nebrissensis explicat, *Non multi æstimandum. Pretium namque aliquando rænam significat*. Certe hoc loco non significat, nam Prudentius ait minori laude videri dignos martyres qui occubuerunt, quam Encratidem, quæ martyrio fuit superstes.

127. Breviar. Mozar. vitiose, *concita membra*.

128. Ald., Breviar. Moz., *fine supremo*. Plerique et vetustiores, *soporo*. Utrumque agnoscunt Gis., Prag., Palat., Widm., Sieh. et alii.

129. Hailsbr., *te longe*. Alicubi *tenuat*, male, pro *tenuit*.

151. Vat. B, Rat. supra, Weitz., *tenuit*; melius est *tenuat*.

153. S. Cyprianus epist. 53 de iis qui per tormenta superantur: *Cum cupientibus mori non permittebatur occidi, sed tandiu fessos tormenta laniarent, quando non fidem, quæ invicta est, vincerent, sed carnem, quæ infirma est, fatigarent*.

154. Egm., Hailsbr., Vat. A a secunda manu, *neqaret*. Vat. A a prima manu, *neca et*; Prag., *necurit*: utrumque male.

155. Breviar. Moz. perperam, *perempta*.

157. Hinc fortasse nonnulli putarunt Prudentium martyrio Encratidi præsentem adfuisse. Sed Prudentio illud videre per ætatem non licuit. Lupercius Leonardus in epist. ad Marianam impugnat Ambrosium Morales quod ex hoc versu collegerit Prudentium affirmare se partem jecoris Encratidis vidisse. Reponit Lupercius Prudentium poetice loqui quasi præsens martyrio fuisset. Bartholomæus Leonardus in altera epist. ad Marianam idem argumentum confirmat; sed videtur esse mendum, quod Encratidis tres minimum annos ante Prudentium passa fuerit. Nebrissa in hunc fere modum interpretatur, *Videre*

potuimus, si adfuissemus. Accedit, in hujusmodi hystoris multa a Prudentio dici ex persona civitatis, seu populi, qui præsens fuerit aut esse potuerit, quasi non multo post mortem hæc laudes canerentur a populo. Opinor, partem illam jecoris Prudentii vitæ conservatam fuisse, et ejus mentem esse, videri et ostendi partem jecoris quæ longe jacuerat. Confer epigramma S. Eugenii infra ad vers. 145.

138. Vat. A pro diversa lect., *late jacuisse*. Breviar. Moz. contra sensum et metrum, *jacuisset*. Nebrissa *pressis* explicat *in ipsa thoracis penetralia impressis*: ut scilicet simplex *premo* accipiatur pro *composito imprimi*. Sic *verto* pro *everto* poetæ usurpant.

139. Breviar. Moz. Sichardus et nonnulli alii *vulg., pellens*. Legendum *pallens* epitheto proprio mortis: *Pallida mors* passim occurrit. In *tuorum* interpretæ subaudiunt *membrorum*. Sed poterit sumi *tuorum pro tuarum rerum* neutro genere, et quasi substantive. Sententia est, partem jecoris avulsam mortuam fuisse, dum adhuc Encratidis esset superstes.

140. Mariettus notavit quoque videri valere *adhuc*.

141. Cum martyrum sepulcra ab epitaphiis inscriptis, quibus nomen est titulus, tituli dicentur, acute dixit poeta hunc novum titulum Cæsaraugustæ Christum dedisse, ut esset domus dicata, ac veluti sacellum, et martyrium martyris Encratidis adhuc viventis.

143. Ald., Parrhasius, Rat., Weitz., omnes Heinsiani, et plerique alii, *juge viventis*. Ita Gis. 1. ed., sed in ed. 2, in contextu, *tumba*, cum Fabr., Bong. supra, Vat. B, Sieh., et obscure Mar. In Vat. A *est jure*, Vat. B pro divers. script. *juge*: vera lectio *juge*.

Bvarius contendit episcopos olim nonnunquam templa consecrasset in honorem martyrum, qui supplicii superstites vivebant, et adducit vers. 113, *Martyrum nulli*, etc., et hanc stropham. Eum jure refellit Riccus, quippe cum Prudentii versus non ita debeant intelligi, neque ullum sit in tota antiquitate vestigium tam absurdæ consuetudinis. Apud commentitium Marcum Maximum exstat hic de S. Encratide versuculus: *Templa dicata sibi vidit hæc in corpore degens*. Verum nemo non videt, hujusmodi versuum a recentibus aliquo sycophanta conflictum, ut sinistra interpretatio versuum Prudentii corroboraretur. Prudentius, ut supra Cæsaraugustam appellavit *domum plenam angelorum*, et *templum*, sic nunc vocat domum dicatam martyris *juge viventis*. Non tamen vehementer repugnabo, si quis ex epigrammate S. Eugenii mox exhibendo colligat, reliquias S. Encratidis adhuc viventis, scilicet *pallam cruore rubentem, papillam fibris sectam* in aliqua basilica fuisse custoditas, aut etiam post Encratidis obitum domum ejus in ecclesiam fuisse consecratam.

Purpureorum.

Nos pio fletu, date, perluamus
Marmorum sulcos, quibus est operta

195 Spes, ut absolvam retinaculorum
Vincla meorum.

Sterne te totam generosa sanctis
Civitas necum tumulis: deinde
Mox resurgentes animas, et artus

200 Tota sequeris.

A V HYMNUS. PASSIO S. VINCENTII MARTYRIS.

984 Beate martyr, prospera

985 Diem triumphalem tuum,
Quo sanguinis merces tibi
Corona, Vincenti, datur.

5 Ille te ex tenebris sæculi,
Tor ore victo, et iudice,
Evexit ad caelum dies,
Christoque vultum reddidit.

Nunc angelorum portice, s,

10 Collucis insigni stola

GLOSSÆ VETERES.

982. Purpureorum, pro purpuratorum, l.

983. Date, sinite, ut, l.

984. Sulcos, litteras: epitaphia, Mar.

987. Generosa, nobilis, l.

1. Prospera, prosperum age, l.

10. Collucis insigni stola. Quando sanctus a presenti vita transit, quasi una stola lucet; cum vero dies iudicii venerit, et animo et corpore remunerabitur, tunc duabus stolis collucet, l.

COMMENTARIUS.

1. Decem martyrum nati: solum fuisse Cæsaraugustiam, vide comment. ad vers. 107.

193. Pal., hos pio. De verbo date consule comment. ad vers. 594 Apoth. Idem sonat ac age.

194. Nebrissa et Cellarius interpretantur, in cineribus spem resurgendi operam esse. Planius est quod etiam Teolio visum, intercessione martyrum, quorum cineres illis marmoribus tegebantur, veniam peccatorum sperasse Prudentium.

195. Breviar. Moz., Parrhasius, ut absolvat, scilicet spes, non ita bene.

196. Alex. a prima manu, vincla eorum, male.

197. Breviar. Moz. perperam, te toga. Parrhasius corrupte, Sternet et o tam generosa sanctis Civitas meorum: tumulis deinde Mox resurgentes animas, et artus Tota sequeris.

199. Breviar. Moz., resurgentis: lege resurgentes animas.

200. Prag. pro hoc versiculo Tota sequeris habet haec verba Tot si quæris, inter dispersa reperies. Martius ad hæc, Quid sit, ait, nescio. Neque ego quidem aliud cogito esse, nisi exscriptoris alicujus aut ignar, aut inepti errorem. In Vat. A, post hunc hymnum sequitur Hymnus in honore beatissimorum martyrum Fructuosi episcopi, Angorii et Eulogii. In Vat. B et Mar., Passio S. Agnetis.

In hoc titulo plerique codices consentiunt: in quorum nonnullis hic hymnus ponitur post hymnum 1, ut ad finem ejus dixi. Fabricius habet Hymnus v. Dico Vincentio martyri Cæsaraugustano. Aldus, Ode in laudem S. Vincentii martyris. In codice pervetusto ecclesie Veliternæ, de quo dixi in Proleg. num. 219, in nota, exstat hymnus de S. Vincentio, quem, quoniam nondum editum putâ, hoc loco transcribere non pigebit: Præcelsa sæclis colitur dies omnibus fidelibus clara, In honore martyris Christi Vincentii rite dicata, In cujus hodie natali solvimus laudes debitas. Insignis olim fulsisti, levita, gemina sub Valerio glisæcens dogmata. Flagrans amore divino, calcasti lucra mundi gaudia, fortis athleta. Tempisti sæva pœnarum genera, risisti sereno corde plurima, vincla, verbera, furias, faculas, catenas, unguulas, ac crastibus. Carcer te teter nil terruit, aut ulla tortoris crudelitas, nec torrida ferri machina.... Flammas testularum aspera fragmina ultro subisti impavidus. Sepius canis mox sidereis hymnichabas mystica lætus carmina. Sonant organa permirifica modulatis vocibus concrepantia. Victis victor hostibus victorem cernebas; conminus angelorum psallebas caterva voce sinuata.... Eya, miles invicte, posita caduca sarcina arce poli florida necleris nos. Post tot tormentorum supplicia feliciter peracta, atque devicta penetrasti cœlestera. Stola laureatus perspicua agnum sequens sanctigida inter lilia agonista jam trijudias. Jam jam saluta

R anima funde pia precamina pro nostro sædo facinore prece sedula. Fove, o martyr, immeritos famulos tuos noxa pellens, et commoda præbens omnia. Coæterna una tecum in gloria jocundemur cantantes alleluia. Ubi puncta sunt addita, annotatur in codice, tanquam diversa lectio, primo loco teterrima trusus pelea, secundo tercollega, quæ duo equidem non intelligo. Aliis in locis facilius intelligitur mendum cubare, quam vera lectio reperitur: nec tanti est eam investigare. Epigramma S. Eugenii de Basilica S. Vincentii exhibui hymni super ad vers. 90. In Prudentii hymno nulla sit mentio patriæ S. Vincentii, neque oppidum, in quo passus est, nominatur, quamvis nomine populi, ut sæpe in aliis, loquatur vers. 556, Exosculamur lectulum, et 565, Si sub tuarum gaudio Vestigiorum sternimur. Locum, ubi passus est, vocat oppidum vers. 333, C ire toto ex oppido; quod fuisse Valentiam prope litus Saguntii, ex Actis apud Ruinartium et Bollandianos constat. Esse autem hunc hymnum factum, ut die emortuali S. Vincentii caneretur, prima et secunda stropha aperte ostendunt. Ruinartius putat Prudentium ex Actis antiquis, quæ ipse profert, hymnum maxima ex parte concinnavisse. Id satis est verisimile, cum Prudentii hymnus interdum etiam in verbis cum Actis consentiat, et Acta videantur esse antiquiora. et fortasse statim post Diocletiani persecutionem confecta: quæ in ecclesiis lecta fuisse ex S. Augustini sermonibus perspicitur. Cæterum nonnullæ sunt conjecturæ, ut Acta quæ nunc exstant post Prudentium concinnata fuisse credamus. Ruinartius plura habet de cultu S. Vincentii, præsertim in Gallia, et quædam nos quoque animadvertimus in notis ad Hymnodiam Hispanicam. Vide etiam tom. V Actor. SS. ordin. Benedict., et Florezium tom. VIII. Hisp. sacr., tract. 25, cap. 7. Nicolaus Antonius, Bibl. Hisp. tom. II, pag. 109, laudat ineditam dissertationem Michaelis Joannis Vimbodini, et Queralt de S. Vincentii levitæ Hispani martyris sacri corporis translatione. Apud Boldettum lib. 1, cap. 39, Observ. exstat monumentum vetus expressum e cœmeterio Callixti, quo SS. martyres Vincentius, Agnes, Pollus (Hippolytus) in vitro representantur.

4. Sententia desumpta est ex II ad Timoth. II, 5: Nam et qui certat in agone, non coronabitur, nisi legitime certaverit. Etsi autem poeta fortasse id non cogitaverit, notandum est dici posse tibi Vincenti, et tibi o Vincenti. Non dubito quin Prudentium nomen Vincentii ad coronam quæ Vincenti datur ultro applicuerit. Paschalius, lib. 1 de Coronis, cap. 6, pag. 19, de corona quæ præmium est martyrii copiose disserit.

10. Ald., Weitz. cum suis, scripti plerique Heinssiani, Vatt. omnes, excepto Alex., colluces, vel cunctuces. Put., Alex. a prima manu, Cauch. codex, scho-

- Quam testis indomabilis
Rivis cruoris laveras.
Cum te satellites idoli,
Præcinctus atris legibus,
15 **986** Litare divis gentium
Ferro et catenis cogeret,
Ac verba primum mollia
Suadendo blande effuderat,
Captator ut vitulum lupus
20 Rapturus, alludit prius.
Rex, inquit, orbis maximus,
Qui sceptrâ gestat Romula,
Servire sanxit omnia
Præcis deorum cultibus.
25 Vos, Nazareni, assistite,
- A
Rudemque tunc speroite,
Hæc saxa, quæ princeps colit,
Placate fumo, et victima.
Exclamat hic Vincentius,
50 **987** Levita de tribu sacra,
Minister altaris Dei,
Septem e columnis lactei:
Tibi ista præsent numina;
Tu saxa, tu lignum colas:
35 Tu mortuorum mortuus
Fias deorum pontifex.
Nos lucis auctorem Patrem,
Ejusque Christum Filium,
Qui solus, ac verus Deus,
40 Datiane, confitebimur.

GLOSSÆ VETERES.

11. Quam, scilicet tu, l.
13. Idoli, speciei doli ab idea, l.
21. Maximus, ille, l.
23. Sanxit, decrevit, l.
24. Præcis, prioribus, Mar.
25. Nazareni, Nazareni vocabantur prius qui nunc Christiani, quod nomen prius repertum est apud Alexandriam, ubi beatus Petrus episcopus factus est.
- B Vat. A.
26. Rudem, novum, Mar.
28. Fumo, thuris, Mar.
50. Levita, in temp'o additus, l. — Sacra, sia, l. De sancta Ecclesia, Mar.
32. Columnis, septem donis Spiritus sancti, l. Columnas septem appellat septem ministros Ecclesie enim prius ab apostolis fuerant ordinati, Vat. l

COMMENTARIUS.

- dæ Græviæ, collucis. Gifanius legit colluces, et a t Prudentium es sæpe corripere, ut in fames. Barthius, lib. iv Advers., cap. 9, putat colluces crasius omnino erratum esse, quam ut poetæ tanto concedi possit: adeoque ex conjectura corrigit *Luces coinsigni stola*. Giselinus pariter, ut idem vitium offugeret, edidit *Luces in insigni stola*, quod cur non observavit Barthius, in commentariis Giselini alias versatus? At verò cum multi nobiles codices habeant collucis, et plurima sint hujusmodi verba quæ ad secundam et tertiam conjugationem spectant, de quibus agit Priscianus lib. x, et cum Prudentius id etiam observaverit in *percenso, extorqueo*, omnino legendum est collucis.
13. Glossa de idolo contemnenda est: vel lege *species. Idolum ab idea*.
14. Conjiat aliquis *arctis pro atris*.
15. Thuan., *divis gentibus*: fortasse fuerit *dis gentilibus*, ut conjicit Heinsius.
18. Vat. A, *effuderet*, male.
20. Vat. A, *prius*; supra, *prius*.
22. Put., et pro diversa script. Oxon., *publica pro Romula*, quod non displicet Heinsio. Weitz. cum Hailsbr., et Widm. a prima manu, *gestit pro gestat*, minus bene.
25. Put., *Nazareni*. Pro *assistite* conjici posset *absistite*, quasi desistite a vestra religione. Sic absistere bello, incepto, et simpliciter Virgilius lib. i *Æn.*, 196. *Nec prius absistit*. Christiani olim a gentilibus et Judæis contumeliose vulgo Nazareni, seu Nazareni vocabantur, quo de nomine plura scriptoris antiquitatum Christianarum, Mamachus, Binghamus, alii. In glossa legendum *Antiochiam*, non *Alexandriam*. Fortasse etiam legendum erit *receptum*, non *reperitum*: nam scriptura ambigua est. Sed bene est *reperitum*. In aliis verbis *factus est* intellige, vel *corrige fuit*.
26. Vat. B, corrupte, *rudumque*.
27. Giselinus fatetur omnes libros formis editos habere *hæc saxa*: nihil dicit de mss., in quibus idem observatur. Nihilominus legit *hæc saxa*, ut infra vers. 105 et seq., *Tibi ergo soli, contumax, Tarpeia calcetur sacra*? Non enim, addit, *Datianus fateretur saxa a se coli pro numinibus quæ saxis representabantur*. Vera tamen lectio est *saxa*, quibus divinitatem inesse putabant gentiles, ut ex responsione Vincentii colligitur, et fusius ostendi in commo hymn. 11 Cath., vers. 35. Neque apposite *di sacra placare fumo, et victima*. Colebant autem les saxa, quia intus habitare spiritus credebant vers. 77.
- 30 Ad rem S. Isidorus lib. vii *Etym.*, *ca Levitæ ex nomine auctoris vocati: de Levitæ enim exorti sunt, a quibus in templo Dei mystici sacra ministeria explebantur. Ili Græce diaconi, Latini dicuntur, quia sicut in sacerdote consecrati in diacono mysterii dispensatio habetur*.
32. Apud Hispanos videtur viguisse eadem ratio quæ in Ecclesia Romana de septem diaconum numero, quem apostoli statuerunt, dum diligenter Act. cap. vi. Cur autem dicantur *columnis lacteæ*, Iso septem dona Spiritus sancti commo Chamillardus innocentiam et castitatem quæ esse debebant, et quod tunc Ecclesiam veluti tarent. Existimo Prudentium alludere ad cujus supra meminimus, et ad morem standi auctore. Canon 4 concilii Barcinensis: *Ut diaconus presbyteri non sedeat*. Et cap. 60 Martini Bracar.: *Non licet diaconum ante presbyterum sedere, nisi cum jussione presbyteri*. Vide v. hymni S. Laurentii: *Qui stant ad aram prostrati*.
35. Acta: *Nam quos jubes deos confiteri, id lignea et lapidea. Tu illorum testis, tuque mortuus pontifex*. Ubi clare perspicitur nientia inter acta et Prudentium.
37. In proleg. cap. 22, exposui conjecturam Giovenazzii legendum *Nos lucis auctorem Patris solus, ac verus Deus, Ejusque Christum Filii tiane, confitebimur*. Quam ille multis gravibus rationibus ex theologia et antiquitate ecclesiæ petitis corroboratam servat in suo ms. commo in Hymnum S. Hilarii, *Hymnum dicat turba* quod jam diu votis et utilitati litteratorum habet.
39. Rat., *qui est solus*. In Actis: *Profite Christianæ religionis esse cultores, et unius ac permanentis in sæcula famulos ac testes*.
40. Rat., *fatebimur*, contra metrum. Hujus memoria exstat in inscriptione Hispanica apertum, pag. cxcix. Scilicet *Datianus præseniarum lapidem ponere curavit terminum inter ses et Pacenses, imperantibus Diocletiano et*

- 938 Hic ille jam commotior,
Audesne, non felix, ait,
Jus hoc deorum, et principum
Violare verbis aperiis?
45 Jus et sacratum, et publicum,
Qui cedit humanum genus?
Nec te juventæ fervidæ
Instans periculum permovet?
Iloc namque decretum cape:
50 Aut ara thure, et cespite
939 Precanda jam nunc est tibi,
Aut mors luenda est sanguine.
Respondit ille altrinsecus:
Age ergo, quidquid virum,
55 Quidquid potestatis tibi est,
Palam reluctor, exere.
Vox nostra quæ sit accipe:
Est Christus, et Pater Deus:

- A
60 Servi hujus ac testes sumus:
Extorque, si potes, fidem.
Tortura, carcer, ungula,
Stridensque flammis lamina,
Atque ipsa pœnarum ultima,
Mors Christianis ludus est.
65 O vestra inanis vanitas,
Scitumque brutum Cæsaris!
Condigna vestris sensibus
Coli jubetis numina,
Excisa fabrili manu,
70 990 Cavis recocta et follibus,
Quæ voce, quæ gressu carent,
Immota, cæca, elingua.
His sumptuosa splendido
B
75 Delubra crescunt marmore;
His colla mugientium
Percussa taurorum cadunt.

GLOSSÆ VETERES.

41. Hic ille, tunc ipse.
42. Non felix, infelix, l.
43. Jus, conditio, vel imperium, l.
47. Juventæ fervidæ, tuæ juventutis, l.
49. Capere, intellige, l.
50. Cespite, sicut tunc mos erat, l.
52. Luenda, persolvenda, l.

53. Altrinsecus, e contra, l., Mar.
56. Reluctor, ego, l.
66. Scitumque brutum, imprudens, Mar. — Decretum stultum, l.
72. Elingua, sine lingua, l.
73. His, talibus diis, l.

COMMENTARIUS.

signo Herculeo, ut initio inscriptionis fustus declaratur. Tum legitur:

TERMINVS. INTER
PACENS. ET. EBORENS.
CYRANTE. P. DATIANO
V. P. PRAESIDE. II. II.

41. Prag., hic; supra, hinc.
47. Ald. et alii vet., Nec te jubente servide. Gislelinus restituit Nec te juventæ fervidæ, faventibus mss. Beermannus in Manuduct. ad ling. Lat. ex cod. Pal. restituebat Nec te juvenia servide, quam scripturam ex eodem, ut puto, Pal. allegat Weitzius, qui tamen præfert juventæ fervidæ.
48. Aldi error periculum.
50. Barthius, lib. xxv, cap. 7, Advers., ita legit hoc versus: Aut ara thure e cespite Precanda jam nunc est tibi. Aut mora luenda est sanguine. Intelligit aram e cespite. Burmanno in Anthologia pag. 734, tom. I, displicet hæc emendatio, quam Sagittarius cap. 10 de Cruciat. non solum adoptavit, verum etiam affirmavit hunc locum vulgo parum emendate legi. Barthius suæ correctioni hæc addiderat: Talia multa in divino poeta a nobis observata sunt: a cujus spiritu etiam poetico reliqui Christiani vates longe absumt. PÆCOR ita etiam usurpat Ausonius Ephemer.: Deus precandus est mihi, Ac Filius summi Dei. De ara cespitiæ, quæ graminea a Virgilio dicitur, videndus est Petrus Berthaldus, de Ara, edit. 1636, in-8, pag. 57 et 58, cap. 6. Veteres non solum aras cespitiæ ex tempore et in castris extruebant, sed etiam sæpe alias cespite ad aram extruendam utebantur, vel in ea jam extructa cespite ad sacrificium utebantur. Cur Prudentius thus cum cespite jungat, fortasse patebit ex Horatio lib. III, od. 8: Quid velint flores et æcra thuris, Plena, miravis, positusque carbo in Cespite vivo, et lib. I, od. 49: Hic vivum mihi cespitem, hic Verbenas, pueri, ponite, thuraque. Accedit Ausonius in Ephemer.: Nec liba crusti mei. Foculumque vitæ cespiti Vanis relinquo altaribus. Teolius observat

Mazochium Specim. Biblic. tom. II, disert. 3 de Mosaico altari cespitio, plura hac de re habere et juniores castigare, quod cæspes cum diphthongo scribant. Cellarius cum Festo, et aliis cæspes a cædendo dictum, et cum diphthongo scribendum contendit. In hujusmodi controversiis orthographicis nihil fere firmum stabiliri potest: nam plerumque veteres ipsi inter se dissentiant.

51. Placanda malebat Cauchius: sed recte precanda. Vide vers. superiorem.
52. Ald., tuenda, male. Ab Hailsbr. et Rott. abest verbum est. Vide vers. 50.
53. Nonnulli vulg., respondet. Plautus etiam usurpavit altrinsecus.
56. Gifanius Ind. Lucr. verbo CONATA PATRARE fortasse hunc locum Prudentii intelligit cum ait eum dicere exerere pro instituta perficere, conata patrare. Idem verbum legitur in Actis: Siquid malignitatis viribus potueris, exere.
57. In Vat. A a prima manu abest nostra.
60. Extorque in tertia conjugatione.
62. De laminis ardentibus Horatius, Plautus, Cicero alique profani, et passim scriptores Christiani. Vide Gallonium cap. 6, Sagittarium cap. 10, et Baronium ad diem 18 Maii de S. Dioscuro, qui novissime laminis ardentibus adustus, martyrium consummavit.
63. Put., quæque ipsa. Thuan., aut ipsa.
66. Vat. B corrupte, socrumque brutum.
68. Gis. in contextu, jubentis, scilicet Cæsaris: sed monet in notis jubetis esse in aliis, et sic orationem vehementem esse et concitatam magis.
69. Confer quæ notat Elmenhorstius ad Minucii verba de Deo gentium: Funditur, fabricatur, sculpiuntur, tunditur malleis; et Arnob. lib. VI, Simulacra ista, quæ vos terrent, quæque templis in omnibus prostrati atque humiles adoratis, ossa, lapides, æra sunt, etc.
70. Barthius loc. cit. distinguit Cavis recocta, et follibus, et intelligit cavum fornacem. Sed videtur cavis epitheton esse pro ventosis seu inanibus, et ventum recipientibus, quamvis certum sit cavum substantivum etiam dici.

Adsunt et ille spiritus :
Sunt sed magistri criminum,
Vestræ et salutis aucupes,
80 Vagi, impotentes, sordidi :
991 Qui vos latenter incitos
In omne compellunt nefas,
Vastare justos cædibus,
Plebem piorum carpere.
85 Narrant et ipsi, ac sentiunt,
Pollere Christum, et vivere,
Ejusque jam jamque affore.
Regnum tremendum perdidis,
Clamant fatentes denique,
90 Pulsi e latebris corporum.
Virtute Christi et nomine,
Divique, et iidem dæmones.
Iis intonantem martyrem

A
95 Index profanus non tulit ;
Conclamat : O, obrudite,
Ne plura jactet improbus.
Vocem loquentis claudite.
Raptimque lictores date,
992 Illos reorum carnibus
100 Pastos, manuque exercitos.
Jam faxo, jus prætorium
Conviciator sentiat,
Impune ne nostris sibi
Diis destruendis inserit.
105 Tibi ergo soli, contumax,
Tarpeia calcetur sacra ?
Tu porro solus obteras
Romam, senatum, Cæsarem ?
B
Vinctum retortis brachiis,

GLOSSÆ VETERES.

79. Aucupes, venatores, vel captiores, l.
87. Affore, futurum esse, l.
93. Intonantem, loquentem, l.
95. Obrudite, claudite, l.
98. Lictores, carnifices, l.
101. Faxo, facere volo. — Jus prætorium, regalem

potestatem, l.
103. Tibi, a te, l.
106. Tarpeia, Romana, ubi idolorum maxima pars
fuit, quod in Tarpeio monte cuncta idola congregata
fuerunt, l.
107. Obteras, contemnis, l.

COMMENTARIUS.

77. Put., at sunt pro adsunt, quod ab aliis scriptis confirmari ait Heinsius, in quibus est vers. seq. Sunt ; sed magistri criminum, quasi hic versus respondeat primo, At sunt et illic spiritus, quod aiunt gentiles. Eam lectionem amplexus est Heinsius, et cum eo plerique recentiores, etiam Ruinartius. Gallandius scrip turam veterem retinuit, neque sibi aliam probari ostendit. Sententia eadem est, in statuis idolorum latere dæmones, qui dii esse non possunt, cum magistri sint criminum, ad quæ, impuram religionem docentes, provocant. Alludit Prudentius ad deos gentilium, qui erant ipsi dæmones; et cum ex statuis aut corporibus obsessorum expellebantur, nomina illa se habere : firmabant sub quibus in templis colebantur. Vide comment. ad vers. 402 Apoth. li autem divique, et iidem dæmones, ut ait vers. 92, etiam exemplo suo magistri erant criminum.

79. Gis., sed sunt. Plerique sunt sed.

79. Rat., Vat. B, Mar., Prag., Alex. a secunda manu, Gis., aucupes. Alex. a prima manu, et vetustiores Heinsiani scribunt aucupes. Ald., Fabr., Egm., auspices. Hailsbr., aucupes; supra, auspices; infra, capaces, quod neque metro, neque sensui convenit.

80. Minucius de oraculis gentilium loquens, ait : Spiritus sunt insinceri, vagi, a cœlesti vigore terrenis labibus et cupiditatibus degravati. Isti igitur spiritus, posteaquam simplicitatem substantiæ suæ, onusti, et immersis vitii, perdidit, etc. Chamillardus ait ex his quæ de dæmonibus scripsit Prudentius, facile colligi eos meros esse spiritus, ac corporis expertes existimasse. Addit Chamillardus : Constare tamen possent corporibus æthereis ac subtilibus, quæ nihil quominus spiritus appellarentur prohiberent. Nescio an id ex Prudentii sententia disserat, ex qua nihil hujusmodi certo colligitur. Barthius, lib. iv, cap. 9 Advers., notat, sordidus apud Christianos epitheton esse proprium diaboli.

81. Vat. A mendose, latentes. Incitus significat percitum, incitatum. Catullus in Galliambo, sive carmine in Atyo : Alios age incitatos, alios age rabidos.

82. Vat. A, compellunt, et pro div. script., compellant.

86. Vat. B et Mar., ac pro et.

87. Vat. B, ejus jam, sine que, quod necessarium

est. Rott., jam, jam affore, ut hiatus relinquatur, qui tamen minime tam solemnus est Prudentio quam vult Heinsius. Fabr. et G. s. in contextu, jam mox affore. Elegantius est jam jamque.

88. Perfidus pro infideli, vox a scriptoribus Christianis usurpata.

89. De his clamoribus dæmonum dictum ad vers. 413 Apoth. Hæc strophæ deerrat in ms. S. Michaelis.

90. Vat. A, Q, Hailsbr., pulsi, ex. Pro corporum habent viscerum Put. et Oxon., non male. Ita edidit Heinsius.

92. Peveratus nescio ubi invenerit denique pro divique : neque denique coheret metro. Alii scribunt idem, alii iidem.

95. Nebrissa oblitus est quid metrum exigeret, cum affirmavit puriorem esse lectionem obstruite quam obrudite, aut, ut scribit Weitz. cum Widm., obstrudite. Melius tamen obrudite.

99. Egm., Widm. ad oram, Pat., Illos reorum Plutones, Pastos resectis carnibus. Hanc lectionem præ oculis habuit Heinsius ad vers. 562 lib. i contra Symmachum, ut ibi diximus. Collarius notat, lucrum ex reorum suppliciis facere carnifices, qui plerumque lacertosi sunt, tanquam carnibus pasti.

103. Heinsius cum Put., Ne impune, ne nost. is sibi : putat enim Heinsius hanc repetitionem vim egregiam addere orationi. Recentiores Heinsio adhererent, Gallandio excepto.

107. Egm., Hailsbr., Vat. A, tu modo. Non constat ratio metri.

109. Describitur tormentum eculei, de quo vide tabulam ix, et Gallonium de Cruciat. SS. mart. cap. 5, et Sagittarium, qui cap. 17 non dissimilem imaginem eculei exhibet, et eculeum definit esse ligneam machinam ad equi similitudinem fabricatam, in quam levati homines eidemque alligati sursum ac deorsum tendebantur ac variis modis torquebantur. Hæc phrases illæ, levati in eculeo, suspensi in eculeo. Corripit autem Sagittarius locum lib. v Etym. S. Isidori cap. 27, Eculeus autem dicitur, quod extendatur; et hoc modo suppleri posse existimat : Eculeus autem dicitur, quod ei tanquam equo reus impositus extendatur. Verum in editione postrema Matritensi ita legitur, Eculeus autem dicitur quod extendat, et pro diversa scriptura quod extendatur. S. Hieronymus exist. ad

- 110 Sorsum ac deorsum extendite,
993 Compago donec ossuum
 Divulsa membratim crepet.
 Posthinc hinc s ictibus
 Nudate costarum abdita,
 115 Ut per lacunas vulnerum
 Jecur resectum palpita.
 Ridebat hæc miles Dei,
 Manus cruentas increpens,
 Quod fixa non profundius
 120 Intraret artus ungula.
 Ac jam omne robur fortium
 Eviscerando ce-serat,
 Nisusque anhelus solverat
 Fessos lacertorum toros;
 125 Ast ille tanto letior

- A **994** Cui vacantem nubilo
 Frontem serenam luminat,
 Te, Christe, præsentem videns.
 Quis vultus iste? pro pudor!
 130 Datanus aiebat furens:
 Gaudet, renidet, provocat
 Tortore tortus acrior.
 Nil illa vis exercita
 Tot noxiorum mortibus
 135 Agone in isto proficit,
 Ars et dolorum vincitur.
 Sed vos, alumni carceris,
995 Par semper invictum mihi,
 Cohibete paulum dexterarum,
 140 Respiret ut lassus vigor.
 B Præsicca rursus ulcera,

GLOSSÆ VETERES.

12. Membratim, per singula membra, Mar.
 15. Hinc s, ope-tis, fissis. — ictibus, unguis, I
 22. Eviscerando, lacerando, I.
 26. Nubilo, caligine, I.

129. Proh pudor! cum pudore loquor. I.
 131. Renidet, splendet lætitia, a videre reni let. I.
 137. Alumni, mini-tri, Mar.
 138. Par, conso-tium, vel sodalitas, I.

COMMENTARIUS.

In octonium 1, al. 49. At vero mulier.... cum eculeus
 corpus extenderet et sordidas fetore carceris manus p. st
 ergum vinculu cohiberent, oculis, quos tantum tortor
 figure non poterat, suscepit in cælum. Vide etiam in
 Romano, vers. 110, ubi aliam Barthii opinionem de
 eculeo exponam. In eculeo corpus extendebatur,
 ipse eculeus cochleis extenderetur. Præterea
 eculeus in eculeo torquebantur unguis, sive fidicu-
 ut stropa seq. explicat Prudentius, et nonnun-
 quam etiam lamp-dibus accensis. S. Cyprianus de
 lapsis: *Nunc eculeus extenderet, nunc unguis effode-
 ret, nunc flamma torreret.*

110. Extensio corporis eculeo tribuitur, tanquam
 propria hujus tormenti. Cyprianus ep. 1 ad Do-
 natum: *Et carnis præsto est, unguis effodiens, eculeus
 extendens, ignis exurens.* Cæterum hæc descriptio
 convenire etiam potest tormento frequentatæ elevati-
 onis corporis trochleis factæ, quam Hispani *trato
 de cuerda*, Itali similiter *trato di corda* appellant.
 De hoc supplicio Victor Vitensis lib. III de Pers-c.
 Vand.: *Qui post cædes innumerabilium sustium trochleis
 sequentibus elevatus dum tota præ urbe penderet, nunc
 sublime ictu se tollente celeri, dimissis iterum cannabi-
 nis, super silices platearum pondere corporis veniens,
 et lapis super lapide corruerat. Sed et sæpius tractum,
 et lapidibus acutissimis defricatum, et cutibus separatis
 pelle corporis lateribus, dorsoque videres, et ventre
 pendera.* Vide tabulam VIII, et Nicolaum Agnellum de
 pœna funis, seu de funis ictuum atrocitate, Ferrar-
 ia, 1786. Sed notandum, in Actis S. Vincentii men-
 tionem eculei fieri; et plerique ita explicant Pruden-
 tium.

111. Plerique libri vet., ossuum.
 115. Alex., *ulcis ictibus*, quod expressit Teolius in
 contextu, nescio an consulto, nam in notis habet
ulcis. Ox., *bisulcis*, non male, nam de unguis est
 sermo, quas *bisulcas* dixit vers. 44 hymni 1 Peristeph.
 In eisdem unguis in Romano vers. 452, *Mucronis
 hinc*, ut multi interpretantur.
 115. Pat., Ox., *latebras vulnerum*. Apotheos. vers.
 22: etiam dixit *lacunas*, loquens de Jesu Christi vul-
 neribus.
 117. Prag., *ridebat hic*, minus bene.
 119. Rat., *quo*; recenti manu, *quod*.
 121. Vat. A, *sic jam*. In editone 1 Giselini, Colo-
 niæ repetita, ad marg. est *satellitum*, veluti glossa
 verbi fortium.
 125. A d., *anhelos*: lege *anhelus*. Hæc fere omnia
 similiter in Actis: *Ursa ligata lictorum manus, dum*

*per sancti latera pendet, victa deficit.... fortium robur
 emarcuit.... anhelum pectus fessis intremuit.... Ti-
 metur acrior unguis intima costarum.... Tunc denuo
 subridens Vincemius, etc.*

126. *Mucronis nubilum, dolorum, mentis nubila* apud
 Sidonium, Cassiodorium et alios æquales pasim.
 Tempora nubila apud Ovidium et alios. Nubem pro
 tristitia ipse Ovidius posuit vers. Trist., el. 5: *Pars
 vitæ tristi cætera nube vacet*; et alibi sæpius.

127. Fabr., Gis., Widm. supra, *illuminat*. Heinsius ait
 suos habere constanter et vere *luminat*, quia
 ita etiam dixit in hymno S. Eulaliæ, vers. 192, *Atria
 luminat alma nitior*. Chamillardus ulterius addidit
 Fabricium et Giselinum cum Weitzio (cum uno Weit-
 zii dicere debuit, ut Heinsius dixit, intelligens codi-
 cem Widmani) habere *illuminat*, sed male. Mihi pla-
 cet *luminat*; sed non acrius damnare *illuminat*, quod
 exstat in pervetustis membranarum Vat. B, Rat. et Mar.
 Sæpius etiam Prudentius dixit *illuminat* quam *lumi-
 nat*. Vossius in notis ad Velleium Patereculum lib. II,
 cap. 35, confirmat legendum in Velleio *In altissimo
 luminavit, quia luminat* legerat hoc loco in suo codice
 Prudentii; sed melius allegasset vers. cit. hymn.
 S. Eulaliæ: nam illic metro necessarium est *luminat*,
 nec variant codices. Hic stare etiam potest *illuminat*.
 Calius Aurelianus sæpius usus est hoc verbo *lumino*.
 Dicit autem Prudentius *frontem serenam*, ut opponat
nubilo.

131. Hailsbronn. pe peram, *gaudet, renidet*. *Reni-
 dere* est ridere, ut apud Catullum et alios; supra
 Prudentius ait *ridebat*.

D 132. Aldus, *Tortor, et tortus*; Vat. A, *Tortorem
 tortor*: utrumque mendose. S. Cyprianus epist. 8,
Steterunt torti torquentibus fortiores. Et de Laude
 martyrii: *Nam prædurantibus licet guttis resultant
 unguis recurat in vulnus, exeuntibus flagellis cum
 acula corporis parte rediens habena ducatur, stat im-
 mobilis tamen pennis suis fortior*, etc. Inter opera Cy-
 priano ascripta id opus collocatur.

131. Prag., *noxiarum*; lege *noxiorum*.

138. Vat. Q, Ald., Sich., *Pars semper invictam mihi*.
 Urb., Widm. ad oram, *Invicta pars semper mihi*.
 Fabr., *Pars semper, invictam mihi Cohibete paulum
 dexteram*. Giselinus fortasse primus veram lectionem
 restituit.

139. In Actis: *Sed vos continete paulisper dexteras,
 vires resumite, ut improbum hostem innovatus miles ad
 pœnam durius coerceat*.

Dum se cicatrix colligit
 Refrigerati sanguinis,
 Manus resulcans diruet.
 145 His contra Levites refert:
 Si jam tuorum perspicis
 Languere virtutem canum,
 Age ipse, major carnifex.
 Ostende, quo pacto queant
 150 Imos recessus scindere,
 996 Manus et ipse intersere,
 Rivosque ferventis bibe.
 Erras, cruenta, si meam
 Te rere poenam sumere
 155 Cum membra morti obnoxia
 Dilacinata interficis.
 Est alter, est intrinsecus,

A Violare quem nullas potest,
 Liber, quietus, integer,
 160 Exsors dolorum tristium.
 Hoc, quod laboras perdere
 Tantis furoris viribus,
 Vas est solutum, ac fictile,
 Quocumque frangendum modo.
 165 Quin imo nunc enitere.
 Illum serare, ac plectere,
 997 Qui perstat intus, qui tuam
 Calcet, tyranne, insauiam.
 Hunc, hunc lacesse, hunc d'scute
 170 Invictum, et insuperabilem,
 Nullis procellis subditum,
 Solique subjectum Deo.
 Hæc fatur, et stridentibus

GLOSSÆ VETERES.

149. Quo pacto, quomodo, quemadmodum, qua
 ratione, qua virtute, I.
 150. Recessus, profunditates, I.
 154. Rere, reris, arbitrare, I.
 156. Dilacinata, laniata, dilaniata, dilacerata, I.

B 160. Exsors, exers, I.
 165. Quin imo, quin potius. — Enitere, stude, I.
 169. Lacesse, irrita. — Discute, perquire, I.
 171. Procellis, tabcribus, I.

COMMENTARIUS.

142. Hic desitit codex Puteanus.
 144. Noms. et schedæ Græviæ, diluet. Vat. A,
 diruat; alii, diruet.

146. Ald., Weitz., suam tuorum, quod parum Lati-
 num Becmano videbatur. Cauchius conjiciebat *satin'*
tuorum. Plerique scripti, etiam Pal. apud Becmanum,
si jam, pro qua lectione non bene Weitzius allegat
 Aldum. *Pro perspicis* Vat. A. *præp' cis*.

147. Paulinus. Natali 5, de satellitibus quærentibus
 S. Felicem: *Illudente canes Domino frustratus hant-*
tes. Barthius lib. viii, cap. 14 *Advers.*, notat hoc lo-
 co satellites vocari canes, quod convicium hodie-
 que acerrimum est apud Turcas, Ungaros, Polonos,
 alios: addo ego nominatim Hispanos, Italos, et, ut
 ex Veteri Testamento liquet, Hebræos. Æschylus in
 Prometheus victo, l'v's aquilam, quæ hujus impera-
 tis præsto erat, vocat canem. Apud Homerum et
 Quintum Calabrum valde usitatum convicium id est,
 Furias et Harpyas nominatas etiam canes ex Æschylo
 et Hygino tradit idem Barthius lib. xi, cap. 1, qui
 rursus lib. xii, cap. 9, advertit proverbium esse
Cane pejor, et vers. 216 *Apoth.* allegat *Semifer et*
Gothus sentit cane milite pejor: ita enim legit et col-
 ligit, canes a Gothis in aciem ductos. Existimo pec-
 ciliare tuisse satellites canes appellare, ut ex hoc
 versu Prudentii et loc. cit. Paulini colligi potest,
 quibus mirifice consonat Cicero 1 in Verr.: *Debere cum*
vie'at (Verres) *suam quoque rationem ducere: multa*
sibi opus esse, multa tibus suis, quos circa se la-
beret.

149. Vat. A, ostendo, non ita bene.

153. Sumere poenam *meam* pro *de me* durum, et
 plane insolens videtur Giselino aliisque post eum.
Sed quid facias, addit Giselinus, *ubi aliena sunt in*
manibus, non nostra. Non intelligi quid sibi hæc ve-
 lut. Hailsbr. legit, *si novam* pro *si meam*. Falsus ani-
 mi fuit Chamillardus, cum affirmavit, omnes ad unum
 habere *si meam*, et Weitzius jam Hailsbronnensem
 allegaverat. Possessivum *meus* vim eandem habet ac
de me, sive *a me*: est enim mirus, ac varius ejus
 usus.

154. Widm., *vitam* pro *pœnam*. — Latinius in Torn.
 recte emendavit *te rere* pro *terere*.

156. Seneca eadem significatione usurpat *lan'ino*.
 Arnobius lib. ii, *Corpora lancinatis, et diu vexatis*
nostra. Catullus dixit *bona lancinata*, et Plinius *aures*
la cinore, metaphorice.

157. Vat. B, Mar., Prag., Rat., Weitz., Gf. aliique,

Est alter, est intrinsecus. Gf. 1 ed., *Est alter hic in-*
trinsecus. Fabr., *Homo alter est intrinsecus*. Ald.,
 Torn., Gallaud., *Est alter homo intrinsecus*. Hæc
 prætulit Cellarius, et inter vitia metri a Prudentii
 objecit *homo* prima longa. Vide quæ contra di-
 putavi pr. leg. num. 208 in nota. Hein. ius Gf. elms. adhibuit,
 nullamque discrepantiam codicum acripsit, Pruden-
 tium respicit illud Apostoli II Corinth. iv. 16: *Pro-*
pter quod non deficimus: sed licet is qui foris est no-
ster homo corrumpatur, tamen is qui intus est renova-
tur de die in diem.

159. Vat. A, *tætus* pro *liber*.

C 160. Rat., *exers*, et quidem sine litura, supra pro
 div. script., *exs* rs.

163. Ex Apotolo corpus vas dicitur. Vide com-
 ment. vers. 190 hymn. 7 Cath.

164. Ap. stolus loc. cit. vers. 7: *Habemus incesu-*
rum istum in vas fictilibus.

169. Widm., *hunc lacesse*, pro quo Weitzius Al-
 dum ap. ellat; sed Aldus emendavit *hunc tu lacesse*.
 Alii, *hunc, hunc lacesse*.

170. Ald., Weitz., Vat. P, *Invictum, insuperabi-*
lem, quod cum hiato defendi posset: adeoque non
 tam apertus est hic error, quam vult Chamillardus,
 qui hiatus in Prudentio alias agnoscit. Hein. ius etiam,
 qui sæpe testatur, hiatus Prudentio esse fami-
 liarem, immerito nunc pronuntiat, versus hoc mo-
 do elucidare. Thun. et tres Torr., Alex., Urb. *In-*
victum inexasperabilem. Hein. ius hinc jubet legi *In-*
victum, inexasperabilem, quas contractiones littera-
 rum Prudentium amare ait. Hein. ius concinit Teolius.
 Sed cur hujusmodi contractionem (qualem vix aliam
 in Prudentio invenias) contra codicum fidem admi-
 temus? Nam versus recto stat talo *Invictum, et in-*
superabilem, recepto anapæsto tertia sede, quod et
 licet, et Prudentio solum est. Chamillardus jure
 lectionem Hein. ius *inexasperabilem* (non *inexasperabi-*
lem, ut ait Gallaudus) rejecit. Idem Chamillardus
 legit *Invictum, et insuperabilem*, quod exstat in Fa-
 bricio. Giselinus ita in contextu, sed ad oram *In-*
victum, et inexpugnabilem.

173. Egm., et *tridentibus*, quod non displicet, ut
 unci fuerint tridentes, ut patet in monumento veteri
 SS. septem Dormientium exhibitio tom. I, pag. 356,
 de quo dixi etiam ad vers. 44 hymni 1 Peristeph.
 Ceterum alii unci, quibus martyrum corpora lani-
 abantur, erant clavi incurvi, ut eos representat ta-
 bula xii Gallonii, et tabula xxvi a nobis addita, in

- Laniatur uncis denno :
 175 Cui prætor ore subdolo
 Anguina verba exsibilat :
993 Si tanta callum pectoris
 Prædurat obstinatio,
 Pulvinar ut nostrum manu
 180 Abomineris tangere ,
 Saltem latentis paginas ,
 Librosque opertos delege,
 Quo secta pravum seminans
 Justis cremetur ignibus.
 185 His martyr auditis mi :
 Quem tu, maligne, mysticis
 Minitaris ignem litteris,
 Flagrabis ipse hoc justius.
 Romphæa nam cœlestium
 190 Vindex erit voluminum,

174. Denno, iterum, iso.
 175. Prætor, præses, iso.
 176. Anguina, serpentina, l.
 177. Callum, duritia in pedibus rustica vis, l.
 179. Pulvinar, lectum dorum, res divina, ceremonie, sacra, l.
 183. Secta, dogma, l.

qua exhibetur uncus, ol'm repertus in cœmeterio S. Agnetis, cujusdam martyris capiti affixus. Figuram eam exhibet Sagittarius cap. 17, num. 18; quæ similitudo est unco tabulæ xiii Gallonii lit. B. Cl. Mamachian. in opere *De' costumi de' primitivi Christiani*, cap. 6, pag. 306, formam ejusdem unci aliquantulum diversam repræsentat. Aringhus tom. II Romæ subterr., lib. ult., cap. 1, ita uncin in cœmeterio S. Agnetis repertum delineavit, ut a nobis tabula xvi producitur. Erant autem unci tam ad suspendendam quam ad trahendum, discernendum et laniandum apti. Horatii lib. 1, ode 35, *Nec sereris uncus abest, liquidumque plumbum*. Ammianus l. b. vii, *Intendebatur eculei, uncusque parabat carnifex*. Elnenhorstius ad lib. 1 Arnobii, pag. 58, de unci carnificum agit. Vide vers. 63 Peristeph. 11.

176. Mox vers. 197 Prætor vocatur *serpens*. Nunc recte *anguina verba exsibilat*.

177. Hæc metaphora *calli* de animo occupata a Cicerone aliisque est.

179. Arnobius lib. vii adversus gentes : *Lectisterium Cereris erit idibus proximis : habent enim dii lectos, atque ut stratis possint mollioribus incubare, pulvinarum tollitur, atque excitatur impressio*.

180. Mar. scribit, *abomineris*.

181. Rat., *saltim*. Ethnicos diligenter quæsisisse libros Christianorum, ut eos igni traderent, expositum est hymn. 1 Peristeph. In persecutione Diocletiani hic furor maxime viguit, unde traditorum nomen his inhaesit, qui libros tradiderunt. Vide Optatum lib. 1. Elnenhorstius in Arnobium, pag. 69 libri iii, plura habet de more in bene constitutis rebus publicis libros, qui religionibus derogabant, hæc comburendi. In Actis S. Vincentii hujus rei mentio non exstat.

187. Mar., Rat., Widm., Weitz., *minaris* pro *minaris*.

189. Alex., Hailsbr. scribunt *rompha*; Weitz., Heins., *rhomphea*; alii, *rhompæa*. Gis. ad oram *jam pro nam*.

195. Vat. B, Widm. a prima manu, Rat., Mar. a veteri manu, *Sodomæ nec*. Vat. Q, *Sodomite*. Sicardus, *Sodomus*. Latinius, *Sodomus*. Recte *Sodomita cinis*: nam sicut Sodomita de civitate Sodomæ dicitur, cur de cinere Sodomæ dici non possit? In Psychoma-

- A
 Tanti ve. eai interpretem
 Linguam perurens fulmine.
 Vides favillas indices
 Gomorrhæorum criminum .
 195 Sodomita nec latet cinis,
999 Testis perennis funeris.
 Exemplar hoc, serpens, tuum est,
 Fuligo quem mox sulfuris,
 Bitumen et mixtum pice
 200 Imo implicabunt tartaro.
 His persecutor saucius
 Pallet, rubescit, æstuat,
 Inana torquens lumina,
 Spumaque frondens egerit.
 205 Tum deinde cunctatus diu,
 B
 Decernit, extrema omnium.
 Igni, grabato, et laminis

GLOSSÆ VETERES.

189. Romphæa, ultio divina, igneus gladius, l.
 198. Quem mox, te cito, l.
 201. His, cum, l.
 204. Egerit, exportat, l.
 205. Cunctatus, dubitans, vel moratus, l.
 206. Extrema, supplicia, l.
 207. Grabato, craticula, l., Mar

COMMENTARIUS.

chia etiam dixit *Sodomita libido*. Hoc loco etiam intelligi potest Sodomita in cinerem conversus. In hymno octodecim martyrum de S. Cassiano : *Qui cinis gentes domitas coegit Ad juga Christi*.

197. Egm., Palat., Hailsbr. a prima manu *semper pro serpens*; quod postremum probum est. Vide ante C vers. 176, *Anguina verba exsibilat*.

198. Weitz., *sulphoris*, et Aldum pro hac scriptura allegat, apud quem invenio *sulphuris*.

202. Elnenhorstius in notis ad Arnobium, pag. 9 libri 1, verba similia Arnobii illustrat : *Flammæ æstuent, anhelum pectus spiritum jaciat ex ore* : et lib. v : *Ardescit..... spumat, anhelat, exæstuat*.

204. Egmond. apud Burmannum tom. I Anthol., pag. 736, pro div. lectione, *digerit*, quod non præbat Burmannus pro *egerit*. Hæc varietas lectionis in Egmondano codice, a Burmanno notata, Weitzium, Hainsinque ingerat.

205. Heraldus ad Arnobium, pag. 57 libri 1, advertit recte ab Arnobio ignem ultimum tormentum numerari, *Torquetis, dilaceratis, exaritis*, ut in his etiam Prudentii versibus observare licet. Seneca lib. 1 de Ira, cap. 19 : *Torserat per omnia, quæ in rerum natura tristissima sunt, fiducialis, tabularibus, eculeo, igni, vultu suo*. Apuleius Miles. x : *Nec rota, vel eculeus more Græcorum tormentis ejus apparatus jam deerant. Sed obfirmatus mira præsumptione, nullis verberibus, ac ne ipsi quidem succubuit igni*. I ost ignem extremus agon feræ, aut gladius sequebantur.

206. Pal., *discernit* : legendum est *decernit*. Ita interpretunxi. Alii, *Decernit extrema omnium : Igni*, etc.

207. Fabr., *ignis grabato*. Ox., *igni ut grabato*. Rott., *ligno, grabato*. Gifanius in *remens* pro *vehemens* præfert *laminis*, et ita in vet. lib. scribi ait, quoties ea voce Prudentius utitur. In aliis est *laminis*. An lectus ferreus a craticula ferrea fuerit distinctus, inter Gillon un et Sagittarium disputari, dixi ad vers. 354 in Laurentio. S. Vincentium in crate ferrea ustulatum in Martyrologio Romano traditur. Prudentius, Acto, Beda lectum et grabatum ferreum vocant. Existimo craticulam sæpe vocatam lectum, quia in ea martyres recumbabant; sed fuisse nihilominus lectos ferreos, qui craticulæ ferream non referrent : nam in martyrologis hæc distinctio sæpe clare exprimitur. Beda xv ed. Maii : *Eleutherius primum vici lectum*

1000 Exerceatur questio.
 Ille ille sese ad munera
 219 Gradu citato proripit,
 Ipsosque pernix gaudio
 Pœnæ ministros prævenit.
 Venum ad palæstram gloriæ:
 Spes certat, et crudelitas
 216 Luctamen anceps conseruit
 Hinc martyr, illinc carnifex.
 Serrata lectum regu'a
 Dente in fre uenti exasperat:
 Cui multa carbonum strues
 220 Vivum vaporat halitum.
 Hunc sponte conscendit rogam
 1001 Vir sanctus orè in æri o,
 Ceu jam coronat' conscius
 Celsum tribunal scanderet.

A 215 Subter crepante asp'rgine
 Scintillat exussus salis,
 Punctisque fervens stridulis
 Sparsim per artus fligitur
 Arvina pos hinc igneum
 250 Impressa cauterem lavit.
 Vis u. de r'ris fundi
 In membra sensim liquitur.
 Hæc inter immotas manet
 1002 Tanquam dolorum nescit,
 235 Tenditque u. altum lumina:
 Nam vinc'a palmas presserant.
 Sublatus inde forrior,
 Lugubre in antrum traditur,
 Ne lib'rusus luminis
 B 210 Animaret altum spiritum,
 Fst intus, imo ergastulo,

GLOSSÆ VETERES.

208. Exerceatur, imperatiuus. — Questio, pœna, examinatio, l.
 209. Munera, officia, l.
 211. Pernix, veloc, l.
 213. Palæstram, ad certame, l.
 214. Spes, in Vincentio. — Crudelitas, in tyranno, l.
 215. Anceps, duplex, l.
 217. Serrata, serra vocatur l' m', l.
 222. Ore, facie, l.
 226. Excussus, excussio, l., Rat.
 227. Punctis, guttis, Vat. A.

220. Igneum, ignit' m, l.
 230. Cauterem, lectum ferr. um, Vat. A. Turra Mar. Cauter et cauterium dictum, quod urat; qui interdum pro signo, interdum pro cura adhibetur; vis morbi ignis ardore siccatur. Cauteriat' caro; id e' incensa cauterio. Inde Paulus: Cauteriat' am conscientiam habentes, id est corruptam; quia sicut caro cauterio, ita mens prava doctrina corrumpitur. — Lavi humectavit, l.
 238. Lugubre, flebile, l.

COMMENTARIUS.

ferrum, deinde craticulam, et ignem suppositum, postea sarraginem cum pice, et adipe ferventem. Vide etiam Martyr. Rom. ad diem 18 Aprilis.

209. Vat. B, illi: corrige ille.
 211. In editione Teoli erratum est pernox pro pernix.

212. Alex., Widm., pœna: lege pœna.

214. In glossa mendum erat in Laurentio pro n Vincentio:

216. Ald., hic martyr: lege hinc.

217. Nebrissa ait commodius d'ci potuisse lantna pro regula, ut apud Virgilium i Georg., vers. 145: Arguta lantna serræ. Acta habent: Jam enim truncatentus minister profert lectum cum ferreis jussurat costis, et addita subter carbonum congerie exurendum Dei martyrem applicare.

218. Ald., Weitz. cum Vat. Q, Urh. et plerisque aliis mss., dente infrequenti, quod Nebrissa exponit va de frequenti, nam in sæpe auget. Giselinus testatur in nonnullis esse dente frequenti, quod amplexi sunt Cauchius, Salmasius, Heinsius et recentiores, producta ultima in dente obmutam et liquidam dictionis sequens, quod defendi quidem potest. Giselinus edit dente in frequenti, quod revera confirmatum reperit in Vat. P, et satis clare in Alex. Errores hujusmodi ex dictionum diversarum conjunctione sæpe in Prudentio occurrunt, ut infra vers. 557, plerique legebant ob s pro o bis.

224. Putat Peveratus alludere Prudentium ad prisca morem quo victores coronas ipsi assumerent, sed non aliter quam interposito prius illi' nodicærum iudicio, ad quorum tribunal athlete post peractum certamen accedebant. Paschalius, l. b. vi de Coron., cap. 2, ostendit coronam ipsis iudicium manibus filii capiti imponi consuevisse, quem præco victorem remota set.

226. Mariettus ex suo codice notat pro diversa lectione excussio, quæ est glossa, ut patet, tum in eo codice, tum in Rat. Heinsius accipit salis in nominativo. Id displicet Chamillardo, qui scribitur, excus-

sum salis, quo nominativo usus est Eunius, Gallandi conjicit rogas excussus aspergine salis, ut ex ver. 3 sul' inveligatur togus. Quod additur Punctisque flavens et idulus, arguit intelligi excussum salcem.

C briss' recte putat cum auctoribus glossarum, excussus esse substantivum pro excussione. Sic hymno 5 Cas. vers. 7, Incussu siliis Giselinus, editionem Davatriensem secutus, edidit excussus cinis, aliamque citionem ineptam patat. In Actis id ita explicat: Salis ignibus spursi crepant et minutia per unum dissiliunt. In sermone olim S. Augustino et S. Leo. ascripto, qui verius est S. Leandri, ut probat Florz. tom. VIII Hisp. sacr. append. 4, Strepentis patentibus visceribus salis injectio. Non invenio nisi Gallonium et Sagittarium distinctam hujus tormenti mentionem.

227. Puncta Mariettus explicat guttas salis, et glossa veteri, opinor.

228. Cauchius conjiciebat, frigitur: sed melius fligitur, scilicet sal.

229. Gis. prima ed., post hæc; alii, posthinc.

250. Widm. scribit chauterem.

251. Vat. B, vis inde; alii, vis unde.

D 252. Rat., Widm. supra, Mar. ad gram, immetras melius in membra.

255. Virgilius in Æneid., Ad caelum tendens at denia lumina frustra: Lumina, nam ten:ras arcuburricula palmas. S. Hieronymus: Oculis, quos tanru tortor alligare non poterat, suscepit in caelum. Vid alia in Comment. ad vers. 109.

258. Pal., traditur, Egm., Lugubre in antrum traditur. Vat. A, Lugubre in antra traditur. Peveratus ait, describi hoc loco carcerem Tullianum: fortasse intelligit carcerem similem Tulliano; non enim Vincentius Romæ carceri inclusus fuit.

241. Augustinus in Joann., Et in ipso ca cere m o nes, sed pro meritis censuram in ma carceris detur duntur. De carcerum differentis consue Sagittario de Cruciat. cap. 3.

- Laniatur unciis denno :
 175 Cui prætor ore sublo
 Anguina verba exsibila:
 993 Si tanta callum prætoris
 Prædurat obstinatio,
 Pulvinar ut nostrum manu
 180 Abomineris tangere ,
 Saltem latentis paginas ,
 Librosque opertos delege,
 Quo secta pravum seminans
 Justis cremetur ignibus.
 185 His martyr auditis ait :
 Quem tu, maligne, mysticis
 Minitaris ignem litteris,
 Flagrabis ipse hoc justius.
 Romphæa nam cœlestium
 190 Vindex erit voluminum,

- A Tanti ve. eui interpretem
 Linguam perurens fulmine.
 Vides favillas indices
 Gomorrhœorum criminum .
 195 Sodomita nec latet cinis,
 999 Testis perennis funeris.
 Exemplar hoc, serpens, tuum est ,
 Fuligo quem mox sulfuris,
 Bitumen et mixtum pice
 200 Imo implicabunt tartaro.
 His persecutor saucius
 Pallet, rubescit, æstuat,
 Insana torquens lumina,
 Spumasque frondens egerit.
 205 Tum deinde cunctatus diu,
 B Decernit, extrema omnium.
 Igui, grabato, et laminis

GLOSSÆ VETERES.

174. Denuo, *sterum*, iso.
 175. Prætor, *præses*, iso.
 176. Anguina, *serpentina*, l.
 177. Callum, *duritia in pedibus rusticarum*, l.
 179. Pulvinar, *lectum deorum, res divina, cæremoria, sacra*, l.
 185. Secta, *dogma*, l.

199. Romphæa, *ultio divina, igneus gladius*, l.
 198. Quem mox, *te cito*, l.
 2 l. His, *cum*, l.
 204. Egerit, *exportat*, l.
 205. Cunctatus, *dubitans, vel moratus*, l.
 206. Extrema, *supplicia*, l.
 207. Grabato, *craticula*, l., Mar

COMMENTARIUS.

qua exhibetur unciis, olim repertus in cœmeterio S. Agnetis, cujusdam martyris capiti affixus. Figuram ejus exhibet Sagittarius cap. 17, num. 18; quæ similitudo est unco tabulæ xiii Gallonii lit. B. Cl. Mamachrii in opere *De' costumi de' primitivi Christiani*, cap. 6, pag. 306, formam ejusdem unci aliquantulum diversam repræsentat. Aringhus tom. II Romæ subterr., lib. ult., cap. 1, ita unci in cœmeterio S. Agnetis repertum delineavit, ut a nobis tabula xxvi producitur. Erant autem unci tam ad suspendendam quam ad trahendum, discernendum et laniandum apti. Horatius lib. 1, ode 35, *Nec severus unciis abest, liquidumque plumbum*. Ammianus l. b. vii, *Intendebantur eculi, uncosque parabat carnifex*. Elmenhorstius ad lib. 1 Arnobii, pag. 58, de unciis carnificum agit. Vide vers. 63 Peristeph. 11.

176. Mox vers. 197 Prætor vocatur *serpens*. Nunc recte *anguina verba exsibilat*.

177. Hæc metaphora *calli* de animo occupata a Cicerone aliisque est.

179. Arnobius lib. vii adversus gentes: *Lectisterium Cereris erit idibus proxinis: habent enim dii lectos, atque ut stratis possint mollioribus incubare, pulvinorum tollitur, atque excitatur impressio*.

180. Mar. scribit, *abomineris*.

181. Rat., *saltem*. Ethnicos diligenter quæsisisse libros Christianorum, ut eos igni traderent, expositum est hymn. 1 Peristeph. In persecutione Diocletiani hic furor maxime viguit, unde traditorum nomine iis inhæsit, qui libros tradiderunt. Vide Optatum lib. 1. Elmenhorstius in Arnobium, pag. 69 libri iii, plura habet de more in bene constitutis rebus publicis libros, qui religionibus derogabant, igne comburendi. In Actis S. Vincentii hujus rei mentio non exstat.

187. Mar., Rat., Widm., Weitz., *minaris pro minaribus*.

189. Alex., Hailsbr. scribunt *rompha*; Weitz., Heins., *rhomphea*; alii, *rhompæa*. Gis. ad oram jam pronam.

195. Vat. B, Widm. a prima manu, Rat., Mar. a veteri manu, *Sodomæ nec. Vat. Q, Sodomite*. Sicardus, *Sodomus*. Latinius, *Sodomus*. Recte *Sodomita cinis*: nam sicut Sodomita de civitate Sodomæ dicitur, cur de cinere Sodomæ dici non possit? In Psychoma-

chia etiam dixit *Sodomita libido*. Hoc loco etiam intelligi potest Sodomita in cinerem conversus. In hymno octodecim martyrum de S. Cassiano: *Qui cinis gentes domitas coegit Ad juga Christi*.

197. Egm., Palat., Hailsbr. a prima manu *semper pro serpens*; quod postremum probum est. Vide ante C vers. 176, *Anguina verba exsibilat*.

198. Weitz., *sulphoris*, et Aldum pro hac scriptura allegat, apud quem invenio *sulphuris*.

202. Elmenhorstius in notis ad Arnobium, pag. 9 libri 1, verba similia Arnobii illustrat: *Flammæ æstuent, anhelum pectus spiritum jaciunt ex ore: et lib, v: Ardescit.... spumat, anhelat, exæstuat*.

204. Egmond. apud Burmannum tom. I Anthol., pag. 736, pro div. lectione, *digerit*, quod non probat Burmannus pro *egerit*. Hæc varietas lectionis in Egmondano codice, a Burmanno notata, Weitzium, Heinsiumque fugerat.

205. Heraldus ad Arnobium, pag. 37 libri 1, advertit recte ab Arnobio ignem ultimum tormentum numerari, *Torquetis, dilaceratis, exurit*, ut in h's etiam Prudentii versibus observare licet. Seneca lib. 1 de Ira, cap. 19: *Torserat per omnia, quæ in rerum natura tristissima sunt, fiduculis, tabularibus, eculis, igni, vultu suo*. Apuleius Miles. x: *Nec rota, vel eculus more Græcorum tormentis ejus apparatus jam decant. Sed obfirmatus mira præsumptione, nullis verberibus, ac ne ipsi quidem succubuit igni*. I ost ignem extremus agone feræ, aut gladius sequebantur.

206. Pal., *discernit*: legendum est *decernit*. Ita interpunxi. Alii, *Decernit extrema omnium: Igui, etc.*

207. Fabr., *ignis grabato*. Ox., *igni ut grabato*. Rott., *ligno, grabato*. Gifanius in *remens pro vehemens præfert laminis*, et ita in vet. lib. scribi ait, quoties ea voce Prudentius utitur. In aliis est *laminis*. An lectus ferreus a craticula ferrea fuerit distinctus, inter Gallonum et Sagittarium disputari, dixi ad vers. 354 in Laurentio. S. Vincentium in crate ferrea ustulatum in Martyrologio Romano traditur. Prudentius, Ado, Beda lectum et grabatum ferreum vocant. Existimo craticulam sæpe vocatam lectum, quia in ea martyres recumbant; sed fuisse nihilominus lectos ferreos, qui craticulæ firmam non referrent: nam in martyrologis hæc distinctio sæpe clare exprimitur. Beda xv cal. Maii: *Eleutherius primum vici lectum*

1000 Exerceatur questio.
 Ille ille sese ad munera
 210 G adu citato proripit,
 Ipsosque pernix gaudio
 Poenæ ministros prævenit.
 Ventum ad palastram gloriæ:
 Spes certat, et crudelitas
 215 Luctamen anceps conseruit
 Hinc martyr, illinc carnifex.
 Serrata lectum regula
 Pente in fre uenti exasperat:
 Cui malta carbonum strues
 220 Vivum vaporat halitum.
 Hunc sponte conscendit rogam
1001 Vir sanctus ore in æri o,
 Ceu jam coronæ conscius
 Celsum tribunal scanderet.

A 235 Subter crepante aspersione
 Scintillat exussus sahis,
 Punctisque fervens stridulis
 Sparsim per artus figitur
 Arvina pos hinc igneum
 250 Impressa cauterem lavit.
 Vis uade rris fumidi
 In membra sensim liquitur.
 Hæc inter immotas manet
1002 Tanquam dolorum nescitis,
 255 Tenditque n altum lamina:
 Nam vincula palmas presserunt.
 Sublatus inde fortior,
 Lugubre in antrum traditur,
 Ne lib r usus luminis
 B 240 Animaret altum spiritum.
 Est intus, imo ergastulo,

GLOSSÆ VETERES.

208. Exerceatur, imperatus. — Questio, pœna, examinatio, l.
 209. Munera, officia, l.
 211. Pernix, veloc, l.
 213. Palastram, ad certamen, l.
 214. Spes, in Vincentio. — Cradelitas, in tyranno, l.
 215. Anceps, duplex, l.
 217. Serrata, serra vocatur l m, l.
 222. Ore, facie, l.
 226. Excussus, excussio, l., Rat.
 227. Punctis, guttis, Vat. A.

220. Igneum, ignitum, l.
 230. Cauterem, lectum ferrum, Vat. A. Terrem-
 Mar. Cauter et cauterium dictum, quod urat; quo l
 interdum pro signo, interdum pro cura adhibetur, ut
 vis morbi ignis ardore sicetur. Cauteriatu caro; id est
 incensa cauterio. Inde Paulus: Cauteriatam conscien-
 tiam habentes, id est corruptam; quia sicut caro cau-
 terio, ita mens prava doctrina corrumpitur. — Lavit.
 humectavit, l.
 238. Lugubre, flebile, l.

COMMENTARIUS.

ferrum, deinde craticulam, et ignem suppositum, pos-
 ita sartagineum cum pice, et adipè ferventem. Vide etiam
 Martyr. Rom. ad diem 18 Aprilis.

203. Vat. B, illi; corrige ille.
 211. In editione Teoli erratum est pernox pro
 pernix.
 212. Alex., Widm., pœne: lege pœne.
 214. In glossa mendum erat in Laurentio pro n
 Vincentio:
 216. Ald., hic martyr: lege hinc.
 217. Nebrissa ait commodius dici potuisse *lanthna*
 pro *regula*, ut apud Virgilium i Georg., vers. 145:
Argute lamina serræ. Acta habent: Jam enim trucu-
lentos minister proferrè lectum cum ferreis jusserrat
costis, et addita subter carbonum congerie exurendum
Dei martyrem applicare.
 218. Ald., Weitz. cum Vat. Q, Urb. et perisque
 aliis mss., *dente infrequenti*, quod Nebrissa exponit
va de frequenti, nam in sæpe auget. Giselinus testatur
 in nonnullis esse *dente frequenti*, quod amplexi sunt
 Cauchius, Salmasius, Heinsius et recentiores, pro-
 ducta ultima in *dente* ob mutatam et liquidam dictionis
 sequentis, quod delendi quidem potest. Giselinus edi-
 dit *dente in frequenti*, quod revera confirmatum re-
 peri in Vat. P, et satis clare in Alex. Errores hujus-
 modi ex dictionum diversarum conjunctione sæpe
 in Prudentio occurrunt, ut infra vers. 557, plerique
 legebant *ob s pro o bis*.

221. Putat Peveratus alludere Prudentium ad pris-
 cum morem quo victores coronas ipsi assumerent,
 sed non aliter quam interposito prius Hæll nolicarum
 iudicio, ad quorum tribunal athlete post peractum
 certamen accedebant. Paschalius, l. b. vi de Coron.,
 cap. 2, ostendit coronam ipsis iudicium manibus i-
 lius capiti imponi consuevisse, quem præco victorem
 remota set.

226. Mariettus ex suo codice notat pro diversa
 lectione *excussio*, que est glossa, ut patet, tum in eo
 codice, tum in Rat. Heinsius accipit *sisis* in nomina-
 tivo. Id displicet Chamillardo, qui non potest, ex-
 sum sole, quo nominativo usus est Eunius, Gallandini
 conjicit *rogus excussus aspergine salis*, ut ex ver. 227
 subintelligatur *rogus*. Quod additur *Punctisque fer-*
vens et idulus, arguit intelligi excussum salem. Ne-
 brissa recte putat cum auctoribus glossarum, *excussus*
 esse substantivum pro *excussione*. Sic hymno 5 Cath.,
 vers. 7, *Incussu silicis* Giselinus, editionem Daven-
 triensem secutus, edidit *excussus cinis*, aliamque le-
 ctionem ineptam putat. In Actis id ita explicatur:
Salis ignibus spursi crepuit s minutæ per membra
dissiliunt. In sermone olim S. Augustino et S. Leoni
 ascripto, qui verius est S. Leandri, ut probat Floren-
 zius tom. VIII Hisp. sacr. append. 4, *Streptus in*
patentibus visceribus salis injectio. Non invenio apud
 Gallonium et Sagittarium distinctam hujus tormenti
 mentionem.

227. Puncta Mariettus explicat guttas sahis, ex
 glossa veteri, opinor.
 228. Cauchius conjiciebat, *frigitur*: sed melius *fig-*
gitur, scilicet sal.
 229. Gis. prima ed., *post hæc*; alii, *posthinc*.
 230. Widm. scribit *chauterem*.
 231. Vat. B, *vis inde*; alii, *vis uade*.
 232. Rat., Widm. supra, Mar. ad gram, *immersa*;
 melius *in membra*.
 235. Virgilius in *Æneid.*, *Ad cælum tendens ar-*
den ia lumina frustra: Lumina, nam tenax arcebat
vincula palmas. S. Hieronymus: *Oculis, quos tantum*
tortor alligare non poterat, suspexit in cælum. Vide
 alia in Comment. ad vers. 409.

238. Pal., *traditur*, Egm., *Lugubre in antrum tra-*
ditur, Vat. A, *Lugubre in antru traditur*. Peveratus
 ait, describi hoc loco carcerem Tullianum: fortassis
 intelligit carcerem similem Tulliano; non enim Vin-
 centius Romæ carceri inclusus fuit.

241. Augustinus in Joann., *Et in ipso ca cere non*
omnes, sed pro meritis causarum in una carceris detra-
duntur. De carcerum differentis consue Sagittarium
 de Cruciat. cap. 5.

- Locus tenebris nigrior,
 Quem saxa mersi fornicis
 Angusta clausum strangulant.
 245 Æterna nox illic latet,
 Expers diurni sideris :
 Hic carcer horrendus suos
 Habere fertur inferos.
 In hoc barathrum conijcit
 250 Truculentus hostis martyrem,
1003 Lignoque plantas inserit,
 Divaricatis cruribus.
 Quin addit et pœnam novam
 Crucis peritus artifex,
 255 Nulli tyranno cognitam,
 Nec fando compertam retro.

244. Strangulant, claudant, Vat. A.
 246. Diurni sideris, solis, I.
 249. Barathrum, nomen immensæ profunditatis, I.
 252. Divaricatis, separatis, disjunctis, vel commu-
 natis, I.
 254. Crucis, supplicii, I.
 265. Vafra, callida, I.

247. Hailsbr., horrendos. Concinne hoc dictum, ut suos inferos, hoc est, interiorē tutioremque custodiam subter humum carcer habere intelligatur. In Actis SS. Chrysanthi et Darix: *Erat in custodia in carcere Tulliano, unde puto horribilis ascendebat, quia cloacarum cuniculis digesta domorum stercora illic jugiter decurrerunt. Et in hoc decursorio erat ima, et lutea, et tenebrosa custodia, ut penitus lucifluus aer nec signum ibi dicit, nec vestigium aliquod lucis ostenderet. In martyrio S. Ignatii: Tollite eum, immonite ei ferrea vincula, et in ligno pedes ejus concludite, et custodite eum in isto carceris, et nemo eum neque per foramen videat.* Vide comment. ad vers. 468 lib. II in Symmachum.

251. De hoc supplicio Eusebius, lib. v, cap. 4, Hist. eccles., *Cum in carcerem conjecti in locis horrida caligine obstitis, et plenis molestiarum jacerent, et illorum pedes in crassas compedes impositi distinerentur, et ad quintum usque foramen longa intercapedine in-posita distenderentur.* S. Paulinus Natali 4, *Nervosque rigescunt Diducende pedes: Rufinus etiam hanc ligneam compedem nervum vocavit; puto, nomine tracto a nervis, quibus pedes in foramina tanquam in ocreas, inserti astringebantur. Sed nervus accipitur etiam pro quovis vinculo quo pedes aut colla vinciantur.* In Actis SS. martyrum sæpe lignea illa compes cippus appellatur, mansitque nomen apud Hispanos cepo. Cap. XVI Act. apost., vers. 24, *lignum dicitur: Misit eos in interiorem carcerem, et pedes eorum strinxit ligno.* Græci *κατ' ἰσοχῆν* vocant etiam lignum, *ἔλκον*. Henricus Valesius ad loc. cit. Eusebii ita illud describit: *Truncus fuit ligneus, quintis hinc, et inde foraminibus certo invicem spatio divisus excavatus. In hæc foramina, tanquam in ocreas quasdam, pedes insertebantur noxiorum, et vinculis seu nervis astringebantur.* Vide plura apud Sagittarium cap. 2.

252. In Actis: *Divaricatis præterea, et distentis cruribus, ligno pedes ejus constringite.*

256. Fando dicitur vel passive, vel active. Virgilius II Æneid., *Fando aliquid si forte tuas pervenit ad aures.* Idem lib. cit., *Quis talia fando.* Quærat aliquis an ante S. Vincentium alii fragmentis testarum supplicii cruciati fuerint. De S. Felice hoc ipsum tradidit S. Paulinus Natal. 4, *Sternuntur fragmina testæ, arceat ut somnum pœnalis acumine lectus. Pari supplicio affectus est Eustratius apud Nicephorum lib. VII, cap. 14: quanquam Nicephorus potius in-*

- A Fragmenta testarum jubet
 Hirta impolitis angulis,
1004 Acuminata, informia,
 260 Tergo jacentis sternerent.
 Totum cubile spiculis
 Armant dolores anxii,
 Insomæ qui subter latus
 Mucrone pulsant obvio.
 265 Hæc ille versutus, vafra
 Meditatus arte, struxerat :
 Sed Belzebulis callida
 Commenta Christus destruit.
 Nam carceralis cæcitas
 270 Splendore lucis fulgurat,
 Duplexque morsus stiptitis

GLOSSÆ VETERES.

- B 268. *Commenta, commentor excogilo. Commentum liber, qui ab aliquo doctore excogitatur, sicut commentum Servii liber, quem excogitavit super Virgilium; et facit præteritum commentus sum, non commentatus, Iso.*
 270. *Fulgurat, splendet, I.*
 271. *Morsus, punctos dicit, id est foramina nervi, quæ appellantur in Scriptura puncti, I.*

COMMENTARIUS.

nuit fragmentis testarum corpus Eustratii fuisse confricatum. S. Damasus de Eulichio martyre: *Testarum fragmenta parant, ne somnus adiret.* Novam pœnam vocavit etiam S. Damasus: *Carceris illuviem sequitur nova pœna per artus.* Prudentius fortasse solum intelligit novam hanc, et inauditam fuisse pœnam in oppido aut provincia ubi Vincentius torquebatur. Sagittarius cap. 2 hunc cruciatum expendit, neque solum in carcere, sed etiam extra eum hanc volutationem in testulis aliisque rebus acutis locum habuisse ostendit. Constat præterea testaceis hujusmodi fragmentis corpora martyrum defricuisse tor-tore, ex Eusebio Cæsariensi, Socrate et Martyrologiis.

257. Vat. A scribit, *fragmenta.* Mar. male pro div. script., *testarum præbet.*

258. Hailsbr. scribit *hetta.* Mar., *ungulis;* supra recenti manu pro div. lect., *angulis,* quod verum est.

259. *Acuminare* verbum est Plinii et Lactantii.

260. *Tornæs,* nonnulli Weitziani, *jacenti.* Rott., Gis. ad oram, *sternere.* Conijcit Heinsius *jacenti sternier.* Sed non male procedit lectio vulgata.

261. Cellarius ait interpretes non attigisse hunc locum, quia aliquid dissonum est in sententia, nisi forte legendum, *Totum cubile spiculis Armant dolores anxios.* At Prudentius videtur, metonymia usus, ponere *dolores anxii* pro fragmentis ipsis testularum, quibus dolores anxii efficiuntur.

263. Prag. mendose, *insonno.* Widm. supra, Prag., *subtus latus.*

266. Vat. B, Rat., Mar. supra, Weitz., *meditator.* Melius *meditatus.*

267. Weitz. cum. Egm., Hailsbr., *Beelsibulis.* Widm., *Beelzeb.* Alex. a prima manu, *Belzebolis.* Vide comment. ad vers. 78 hymni 12 Cath. ubi dixi Drusium præferre *Belzebulis.*

268. Weitz. scribere maluit *comenta* cum Hailsbr. Glossa a vero longe aberrat, nam *commentus* est præteritum verbi *commisiscor.* Præterea *commentor* facit *commentatus.*

269. *Carceralis, carceris,* vocabula sunt vix ab antiquioribus Prudentio usitata.

270. Ald., Vat. A a prima manu, Weitz., Hailsbr., Widm., Gifanius ex vet. lib., in *fulgere* legunt *fulgorat.*

271. *Morsus stiptitis* non sunt ligni foramina, quasi lignum plantas morderet, sed est morsus ille quo

- 1005** Ruptis cavernis dissilit.
 Agnoscit hic Vincentius
 Adesse, quod speraverat.
275 Tanti laboris præmium,
 Christum datorem luminis.
 Cernit deinde, fragmina
 Jam testularum mollibus
 Vestire se: net floribus,
280 Redolente nectar carcere.
 Quin et frequentes angeli
 Stant ac loquuntur cominus:
 Quorum unus ore augustior
 Compellat his dictis virum:
285 Exsurge, martyr inclyte,
 Exsurge securus tui,
 Exsurge, et almis cœtibus
 Noster sodalis addere.
 Decursa jam satis tibi
290 Pœnæ minacis munia,
 Pulchroque mortis exitu
 Omnis peracta est passio.
1006 O miles invictissime,
 Fortissimorum fortior,
295 Jam te ipsa sæva, et aspera
 Tormenta victorem tremunt.
 Spectator hæc Christus Deus

273. Hic, tunc, I.
 280. Nectar, omnem suavitatem, I.
 282. Cominus, prope, I.
 283. Augustior, excellentior, nobilior, I.
 284. Compellat, nominat, I.
 290. Munia, ministeria, vel officia, I.
 298. Compensat, retributionem reddit. — Inter-
 mino, interminato, infinito, Iso.
 299. Collegam, collega: lego, legas, legatione fun-
 gor: inde collega, qui simul legatione jungitur; et
 collega, socius crucis. Potest appellari omnis passio

GLOSSÆ VETERES.

- A**
 Compensat ævo intermino,
 Propriæque collegam crucis
300 Larga coronat dextera.
 Pone hoc caducum vasculum,
 Compage textum terrea,
 Quod dissipatum solvitur,
 Et liber in cœlum veni.
305 Hæc ille; sed clausas fores
 Interna rumpunt lumina,
 Tenuisque per rimas nitor
 Lucis latentis proditur.
 Hoc cum stuperet territus
310 Obsessor atri liminis,
1007 Quem cura pernox manserat
 Servare feralem domum:
B
 Psallentis audit insuper
 Prædulce carmen martyris,
315 Cui vocis instar æmulæ
 Conclave reddit concavum.
 Pavens deinde introspicit,
 Admota quantum postibus
 Acies per arctas cardinum
320 Intrare juncturas potest.
 Vernare multis floribus
 Stramenta testarum videt,

- quæ in martyribus potest inferri, I.
 301. Pone, pro depone, I.
 305. Hæc ille, aiebat angelus, I.
 309. Hoc, lumen, I.
 310. Obsessor, custos, I.
 312. Feralem, asperam, I.
 314. Prædulce valde dulce, I.
C
 315. Æmulæ, imitatrix, Iso.
 316. Reddit, imitatrix per echo respondit; nam
 mula vox imitatrix dicitur, Iso.
 318. Admota, adjuncta, I.

COMMENTARIUS.

duo ligna compedis incastrantur. Ducangius docet apud scriptores inflmæ ætatis præsertim puncta dici ea quæ in singularum linearum initio et fine describuntur, vel subula punguntur, intra quæ exarantur ipsarum linearum ductus quos sulcos vocant, quod maxime in codicibus e pergamenis confectis observatum. Id Ducangius verbis Isonis in glossa confirmat.

272. Giselinus in suo ms. et editione Daventriensi invenit *ruptis catenis*, et intelligit ferrea vincula quibus ligna ἀμικυλκῶς certis locis excavati committentur, arcuteque vinciebantur, adeoque existimat sententiæ auctoris magis convenire *catenis* quam *cavernis*; sed ad marg. apposuit *catenis*. Foramina ipsa cippi intelliguntur esse cavernæ, si *cavernis* legatur, ut habent plerique.

273. Rat. contra metrum, *agnoscit tunc*.
 279. Widm., *vestiri*, perperam.
 290. Nebrissa ait *nectar* poni pro ambrosia, quæ divinum spirat odorem. Verum etiam *nectar* divinum spirat odorem. Vide comment. ad vers. 388 hymni 2 Peristephanon.
 294. Egm., Hallsbr., *hic*: lege *his*.
 299. Ald. mendose, *decussa jam*.
 294. Ald., Torn., Gall., *Fortissimusque fortior*. Vera lectio *Fortissimorum fortior*, de qua loquendi ratione dictum ad vers. 77 hymni 12 Cath. In Rat. recens corrector, abrasis prioribus, scripsit *Et fortium fortissime*.
 299. Ald., *proprieque*, minus recte. In glossa for-

tasse legendum *collega crucis socius crucis*. *Cruz* potest appellari.

301. Abest hoc a Rat. et Mar., quod tamen addit necesse est. Vas pro corpore mire et nove a Lucratio, et hoc loco venustissime a Prudentio dictum observat Gifanius: de quo nos plura alibi. Prudentius in conclusione operum vers. 26, *Ut obsoletum vasculum caducis Christus aptat usibus*.

304. Animas ab omni labe puras statim post obitum in cœlum abire, rursus fatetur Prudentius.

308. Hallsbr., *proditor*, quod Heinsius non displiceret, si alii codices assentirentur. Melius tamen *proditur*, quod in plerisque codd. legitur.

310. In Rat. videtur fuisse *luminis*; sed recte factum est *liminis*.

D
 313. Psalmos hymnosque sacros inter tormentis sæpe martyres concinebant. Vide Romanum vers. 837 et seq., et Agnem vers. 53 et seq.

315. *Instar* loco nominis ponitur.

316. *Conclave* pro cubiculo secretiori Terentius et Plautus posuerunt.

318. Heumannus in Pœcil. tom. II, lib. III, pag. 364, monet legendum *admota* pro *admonita*. At *admota*, ut observat Gallandus, jam legebatur: neque ego scio quis legerit *admonita*.

321. Chamillardus *vernare* exponit *splendere*, sicut Plinius lib. VIII, cap. 27, ait de angue, *Nitidissime vernat*. Melius tamen propria significatione tam apud Plinium quam apud Prudentium *vernare* accipietur pro novo quasi vere renidere, et pullulare.

- 393 Sic frendit, et corpus sacrum
Profanus, ah! dirum nefas
Nudum, negato tegmine,
Exponit inter carices.
Sed nulla dirarum fames
Aut bestiarum, aut alitum
Audet tropæum gloriæ
Fœdare tactu squalido.
400 Quin si qua clangens improbe
Circumvolaret eminus,
Trucis volueris impetu
Depulsa vertebat fugam.
05 Nam corvus, Eliæ datus
Olim, ciborum portitor,
Hoc munus implet sedulo,
1014 Et irremotus excubat.
10 Hic ex frutetis proximis
Infestus alarum sono,
Oculosque pennis verberans,
Exegit immanem lupum.
Quis perfidorum credere
- A Ausit, rapacem belluam
415 Tauris paratam congredi,
Cessisse plumis mollibus?
Ibat malignum murmurans,
Levi volatu exterritus:
Prædamque visam fugerat
420 Custodis imbellis minis.
Quis audienti talia,
Datiane, tunc sensus tibi?
Quantis gementem spiculis
Figebat occultus dolor?
425 Cum te perempti corporis
Virtute victum cerneret,
Ipsis et impar ossibus,
Vacuisque jam membris minor?
B Sed quis, tyrannæ pertinax,
450 Hunc impotentem spiritum
1015 Determinabit exitus?
Nullusne te franget modus?
Nullus: nec unquam desinam.
Nam, si ferina immanitas

GLOSSÆ VETERES.

394. Ah! interjectio, I.
396. Exponit, projecit. — Carices, carectum locus, *bi carices nascuntur; carix vero herba similis cirario rescens in locis palustribus; unde etiam carex herba illissima similis cibaria; quæ lixa dicitur, I.*
401. Clangens, ales canens, I.
403. Impetu, de, I.
408. Excubat, vigilat, I.
410. Infestus, non fessus, I.
411. Oculosque, scilicet lupi, I.
412. Exegit, pellit corvus, I.
414. Ausit, possit, I.
417. Malignum, adverbium, I. *Malgne, Mar.*
423. Spiculis, angustis, I.
424. Figebat, perdurat, I.
428. Vacuisque, ab anima, id est mortuis, I.
430. Hunc, tuum, I.
433. Nullus, respondet ille, I.
434. Immanitas, feritas, I.

COMMENTARIUS.

- ad illa vela de quibus Roa disserit, et quibus, ut ego C
conjicio, imagines, quæ nunc altaribus imponuntur, originem debent su m. Consuetudo vero illa erigendi crucem in titulum antiquissima est, ut videri potest in notis Baronii ad Martyrologium Romanum, et in libro Sagittarii de martyr. Natal. cap. 3. Ac notandum sæpius occurrere phrasin *crucem figere*, ut in Prudentio, *Titulumque figat martyris*: adroque probabile est Prudentium eam consuetudinem innuere. In Ecclesia Romana antonomastice tituli appellatio hæsit iis ecclesiis quæ cardinalibus in titulum conceduntur. Verisimile etiam est titulum qui pro quolibet sacerdote ordinando requiritur, inde traxisse nomen, quod olim plerumque non admitterentur ad sacros ordines, nisi alicui titulo, sive basilicæ, aut ecclesiæ addicti essent. Quod autem Roa aliique aiant, quoties ecclesia olim esset erigenda, crucem erectam in titulum, id inde profluxisse opinor, quod cum primis temporibus ecclesiæ erigi consuevissent ubi titulus sive sepulcrum martyrum esset, postea erectæ etiam fuerunt ubi nullum erat hujusmodi sepulcrum, et crux erigebatur, quæ pro titulo esset. Mazochius ex cap. xxvii Genes., vers. 18. originem repetit: *Surgens ergo Jacob mane, tulit lapidem quem superposuerat capiti suo, et erexit in titulum*, etc. Ait Mazochius titulum esse quemvis etiam mutum lapidem, modo ad transmittendam memoriam valeat.
393. Widm., *frendet*; supra, *frendit*.
394. Vat. A, *addirum*. Vat. B, *ac dirum*. Mar., *Rat.*, *a dirum*. Alex., *adirum*; supra, *ah! dirum*, quod verum est.
397. Ambr., Thuan., Vat. A scribunt *famis*; alii, *etiam veteres, fames*.
400. Hailshr., *tractu*: *melius tactu*.
401. Chamillardus ad solam aquilam id refert,
quia clangere proprie aquilarum est. Sed cum in Actis dicatur: *Cum adventantes aves reliquas, ac perniciousas metuendas alis quodam impetu eminus fugaret, et aquilæ non nominentur, nihil prohibet quominus si qua clangens de quavis ave accipiatur*. Et clangor non minus ad græcos aliasque aves, quam ad aquilas referri potest, quamvis auctor carminis Philomelæ aquilæ clangorem tribuat. Est enim *clango* verbum expressum ad similitudinem soni. Itaque *clangor* ab antiquis ascribitur fulicæ, accipitri, anseri, gruibus, passeri, phœnici, gallinis. Exempla exhibent lexicographi. Etiam de latratu canum clangor dicitur.
402. Alex., Ambr., Thuan., *circumvolaret*, quod Heinsio rectius videtur. Plerique *circumvolaret*.
404. Hailshr., *fuga*: legendum *fugam*.
405. Vide lib. III Regum, cap. xvii.
406. Notat Teolius *portitor muneris* occurrere apud Arnobium, et *portitores* apud Sidonium: addere potuit Virgilium, Statium et alios qui ea voce utuntur.
407. Plerique Heinsiani, Vat. A., Hailshr. a prima manu, Alex. et alii, *sedulo*, quod minus obvium est quam *sedulo*. Ald., Mar., Weitz., et alii, *sedulo*. Egm. perperam, *sedulo*.
408. Irremotus pro non remotus ex solo Prudentio a Forcellino recensetur.
410. Iso fortasse legit *infessus*, aut exposuit *non festus*.
413. *Perfidi* pro infidelibus sumitur a scriptoribus ecclesiasticis, ut dictum est.
415. Virg. i Æn., *Impar congressus Achilli*. Catullus in Epithal., *Pugnare duobus*.
416. Vat. A corrupte, *cessisce*.
421. Ald. mendose, *audiendi*. Virgilius lib. iv Æneid., *Quis tibi tunc, Dido, cernenti talia sensus?*
452. Weitz. cum suis, *Rat.*, *frangit*.

- 435 mansuescit, et clementia
Corvos voraces mitigat,
Mergam cadaver fluctibus :
Insana nunquam naufragis
Ignoscit unda, et spumeum
440 Nescit profundum parcere.
Aut semper illic mobilis
Incerta per ludibria
Vagis feretur flatibus,
Squamosa pascens agmina :
445 Aut sub fragosis rupibus
Scabri petrarum inurices
1016 Inter recessus scrupeos
Discissa rumpent viscera.
Ecquis virorum strenue
450 Cymbam perius pellere
Remo, rudente, et carbaso,
S care qui pontum queas ?
Rapias palustri e cespite
Corpus, quod intactum jacet,
- A 455 Levique vectum lembulo
Amplum per æquor auferas.
Sed complicatum sparteus
Claudat cadaver culleus .
Quem fune connexus l'pis
460 Præceps in altum deprimat.
At tu per undas emices
Rorante præpes palmula,
1017 Donec relictum longior
Abscondat aspectus solum.
465 Hæc jussa quidam militum
(Eumorphio nomen fuit),
Violentus, audax, barbarus,
Furore fervens arripit.
Funale textum conserit,
B 470 Suto quod implet corpore.
Emensus et multum freti
Inter procellas exculit.
O præpotens virtus Dei,
Virtus creatrix omnium :

GLOSSÆ VETERES.

439. Ignoscit, mitescit, parcit, l.
446. Scabri, sævi. — Murices, Petrarum summitates, l. — Murices sunt summitates altissimæ petræ; aliter murex ponitur pro purpura, Vat. A.
447. Recessus, secreta. — Scrupeos, asperos, id est lapideos, l.
450. Cymbam, navis, l.
455. Lembulo : lembus navicula piratica, vel extrema pars inauratæ vestis, l.
457. Sparteus, spartus est frutex spinosa, vel juncus, Mar. De sparto folliis, id est de palma; unde et sportulana : et Romani parricidas cum gallo, et simia, et serpente in culleum, sicut est in tergum bovis undique

- consutum in mare præcipitabant, l.
458. Culleus, fasciola assuta intrinsecus, culle nica ex sparto : spartus est frutex sine foliis ab i tale vocatus; culleus saccus in quo rei inclusi mltis in mare, l. Culleus est corbis ex viminibus con sive folliis ex corio factus, Mar.
461. Emices, vadas, ecilias, l.
462. Præpes, velox. — Palmula, remo, l.
466. Nomen, scilicet cui, l.
467. Barbarus, rusticus, l.
469. Funale, funerale, l.
471. Emensus, navigans, l.

COMMENTARIUS.

457. Ammianus, lib. xxii, de Georgio et sociis sub C Juliano : Quo non contenta multitudo immanis dilania- tu cadavera peremptorum camelis imposita vexit ad lacus : iisdemque subito igne crematis, cineres projecit in mare : id metuens, ut clamabat, ne collectis supremis, a des illis exstruerentur, ut reliquis qui, deviare a religione compulsi, pertulere cruciabiles pœnas adusque gloriosam mortem intemerata fide progressi, et nunc martyres appellantur. Rittershusius in comment. ad epist. Plinii de Christianis legit rexit ad litus, et subdit igne. Epiphanius hæresi 76 cineres Georgii in ventos dispersos narrat : negat autem inter martyres recipi debere, quia non ob Christiani nominis professionem, sed ob violentiam qua civitatem et populum oppræsserat, a gentilibus fuerat peremptus. Erat autem Georgius episcopus Arianus intrusus, exturbato Athanasio.

441. Hailsbr., mobile, non male.
442. De motu in aqua Virgilius, lib. i Georg. vers. 369, Aut sumnu nantes in aqua colludere plumas. Idem Virgilius de agitatione ventorum lib. vi Æneid., Folis ne carmina manda, Ne turbata volent rapidis ludibria ventis. Horatius, de Navi lib. i oda 14, Ventis Debes ludibrium.
443. Ald., Tornæss., et nonnulli vulg., Austris feretur flatibus, ex quo conjiciebat Cauchius Austris feretur flantibus, vel Austri feretur flatibus. Plerique, Vagis feretur flatibus, nisi quod in Thuan., Gis. ad oram, et Fabr. est fluctibus pro flatibus.
445. Widm. vitiose, aut suffragosis.
447. Virgilius lib. vi, Spelunca alta fuit, vastoque immanis hiatus Sciupea.
449. Ald., Mar. a prima manu, Weitz., et quis.

- Eadem varietas alibi occurrit.
450. Mar., paratus, et loco glossæ, peritus. que scribunt cumbam. Equidem nescio quo pacto pserit Prudentius, et communior est scriptura.
453. Widm., Mar., palustri cespite.
458. Uxoridæ in Hispania post strangulati in vase ligneo cum gallo, angue, cane, fele in flumen projiciuntur, idque Hispanicæ dicitur. Confer Hurtadum de Martyr. res. 35, digr. 2, ita refert; sed, ut audio, gallus, anguis, canis non vivi cum occisi rei corpore includuntur, solum supra culleum, sive dolium humanitatis et infamiæ causa depinguntur. Fortasse temporum locorum varia fuit, et est consuetudo. In Actis suatur, inquit, complicitum cadaver in culleo parit.
459. Weitz. cum Widm. et Hailsbr. scribit luit conexus.
461. Virgilius lib. vi Æn., Juvenum manus ardens.
462. Giselinus indicat rotante tanquam dicitur lectionem pro rorante. Vat. A pro div. script. pro præceps. Heinsius prætulit præpes cum Thuan., Rott., tribus Torr., præsertim cum ante præceps præcesserit. Certe sententiæ magis venit præpes.
469. Mar., funalem, recte supra correctam funale. Glossa Isonis ridicula est, quasi funali funere, et non potius a fune. De textu substantivè exempla apud Gifanium, et comment. ad vi hynni 40 Cathemerinon.
470. Vat. A, suto, cum aliis, sed supra p lect., sancto. Prag., scuto, male.

- 393 Sic frendit, et corpus sacrum
 Profanus, ah! dirum nefas
 395 Nudum, negato tegmine,
 Exponit inter carices.
 Sed nulla dirarum fames
 Aut bestiarum, aut altum
 Audet tropæum gloriæ
 400 Fœdare tactu squalido.
 Quin si qua clangens improbe
 Circumvolaret eminus,
 Trucis volucris impetu
 Depulsa vertebat fugam.
 405 Nam corvus, Eliæ datus
 Olim, ciborum portitor,
 Hoc munus implet sedulo,
 1014 Et irremotus excubat.
 Hic ex frutetis proximis
 410 Infestus alarum sono,
 Oculosque pannis verberans,
 Exegit immanem lupum.
 Quis perfidorum credere

- A
 Ansit, rapacem belluam
 415 Tauris paratam congregi,
 Cessisse plumis mollibus?
 Ibat malignum murmurans,
 Levi volatu exterritus:
 Prædamque visam fugerat
 420 Custodis imbellis minis.
 Quis audienti talia,
 Datiane, tunc sensus tibi?
 Quantis gementem spiculis
 Figebat occultus dolor?
 425 Cum te perempti corporis
 Virtute victum cerneres,
 Ipsi et impar ossibus,
 Vacuisque jam membris minor?
 B
 Sed quis, tyranne pertinax,
 450 Hunc impotentem spiritum
 1015 Determinabit exitus?
 Nullusne te franget modus?
 Nullus: nec unquam desinam.
 Nam, si ferina immanitas

GLOSSÆ VETERES.

394. Ah! *interjectio*, I.
 396. Exponit, *proiecit*. — Carices, *carectum locus*,
 ubi carices nascuntur; carix vero herba similis civario
 crescens in locis palustribus; unde etiam carex herba
 vilissima similis cibaria; quæ liza dicitur, I.
 401. Clangens, *ales canens*, I.
 403. Impetu, *de*, I.
 405. Excubat, *vigilat*, I.
 410. Infestus, *non fessus*, I.
 411. Oculosque, *scilicet lupi*, I.

412. Exegit, *pellit corvus*, I.
 414. Ausit, *possit*, I.
 417. Malignum, *adverbium*, I. *Maltgne*, Mar.
 425. Spiculis, *angustis*, I.
 424. Figebat, *perdurat*, I.
 428. Vacuisque, *ab anima, id est mortuis*, I.
 450. Hunc, *tuum*, I.
 453. Nullus, *respondet ille*, I.
 454. Immanitas, *feritas*, I.

COMMENTARIUS.

ad illa vela de quibus Roa disserit, et quibus, ut ego
 conijicio, imagines, quæ nunc altaribus imponuntur,
 originem debent suam. Consuetudo vero illa erigendi
 crucem in titulum antiquissima est, ut videri potest
 in notis Baronii ad Martyrologium Romanum, et in
 libro Sagittarii de martyr. Natal. cap. 3. Ac notan-
 dum sæpius occurrere phrasin *crucem figere*, ut in
 Prudentio, *Titulumque figat martyr*: ad hoc quoque pro-
 babile est Prudentium eam consuetudinem inuere.
 Ecclesia Romana antonomastice tituli appellatio
 sit iis ecclesiis quæ cardinalibus in titulum conce-
 duntur. Verisimile etiam est titulum qui pro quoli-
 sacerdote ordinando requiritur, inde traxisse no-
 men, quod olim plerumque non admitterentur ad sa-
 credos ordines, nisi alicui titulo, sive basilicæ, aut
 ecclesiæ addicti essent. Quod autem Roa aliique
 stant, quoties ecclesia olim esset erigenda, crucem
 erectam in titulum, id inde profuxisse opinor, quod
 cum primis temporibus ecclesiæ erigi consuevissent
 ubi titulus sive sepulcrum martyrum esset, postea
 erectæ etiam fuerunt ubi nullum erat huiusmodi se-
 pulcrum, et crux erigebatur, quæ pro titulo esset.
 Mazochius ex cap. xviii Genes., vers. 18. originem
 repetit: *Surgens ergo Jacob mane, tulit lapidem quem
 propositerat capiti suo, et erexit in titulum*, etc. Ait
 Mazochius titulum esse quemvis etiam mutum lapi-
 dem, modo ad transmittendam memoriam valeat.
 393. Widin., *frendet*; supra, *frendit*.
 394. Vat. A., *addirum*. Vat. B., ac *dirum*. Mar.,
 Rat., a *dirum*. Alex., *addirum*; supra, *ah! dirum*,
 quod verum est.
 397. Ambr., Thuan., Vat. A. scribunt *famis*; alii,
 etia veteres, *fames*.
 400. Hailsbr., *tractu*: melius *tactu*.
 401. Chomillardus ad solam aquilam id refert,

quia clangere proprie aquilarum est. Sed cum in
 Actis dicatur: *Cum adventantes aves reliquas, ac per-
 nicibus metuendas alis quodam impetu eminus fugaret*,
 et aquilæ non nominentur, nihil prohibet quominus
 si qua clangens d: quavis ave accipiatur. Et clangor
 non minus ad grues aliasque aves, quam ad aquilas
 referri potest, quamvis auctor carminis Philonæ
 aquilis clangorem tribuat. Est enim *clangor* verbum
 expressum ad similitudinem soni. Itaque *clangor* ab
 antiquis ascribitur fulicæ, accipitri, anseri, gruibus,
 passeri, phœnici, gallinis. Exempla exhibent lexico-
 graphi. Etiam de latratu canum clangor dicitur.
 402. Alex., Ambr., Thuan., *circumvolaret*, quod
 Heinsio rectius videtur. Plerique *circumvolaret*.
 404. Hailsbr., *fuga*: legendum *fugam*.
 405. Vide lib. III Regum, cap. xvii.
 406. Notat Teolius *portitor muneris* occurrere apud
 Arnobium, et *portitores* apud Sidonium: addere po-
 tuit Virgilium, Statium et alios qui ea voce utuntur.
 407. Plerique Heinsiani, Vat. A., Hailsbr. a prima
 manu, Alex. et alii, *sedule*, quod minus obvium est
 quam *sedulo*. Ald., Mar., Weitz., et alii, *sedulo*.
 Egm. perperam, *sedule*.
 408. *Irremotus pro non remotus* ex solo Prudentio
 a Forcellino recensetur.
 410. Iso fortasse legit *infessus*, aut exposuit *non fe-
 stus*.
 413. *Perfidi* pro infidelibus sumitur a scriptoribus
 ecclesiasticis, ut dictum est.
 415. Virg. i Æn., *Impar congressus Achilli*. Catul-
 lus in Epithal., *Pugnare duobus*.
 416. Vat. A. corrupte, *cessisce*.
 421. Ald. mendose, *audiendi*. Virgilius lib. iv
 Æneid., *Quis tibi tunc, Dido, cernenti talia sensus?*
 452. Weitz. cum suis, Rat., *frangit*.

- 515 **1020** Jam pace justis reddita,
Altar quietem debitam
Præstat beatissimis ossibus.
Subjecta nam sacrario,
Imamque ad aram condita,
Cœlestis auram inuneris
- 520 **1021** Perfusa subitus hauriunt.
Sic corpus : ast ipsum Dei
Sedes receptum continet,
Cum Machabæis fratribus,
Sectoque Isaïæ proximum.

- A 525 Simplex sed illis contigit
Corona pœnarum : quibus
Finem malorum præstitit
Mortis supremus exitus.
Quid tale sector ausus est?
- 530 Truncata nunquid corporis
1022 Segmenta post serram feris
Objecit, aut undis dedit?
Num Machabæi martyris
Linguam tyrannus erutam,
535 Raptamve pellem verticis

GLOSSÆ VETERES.

515. Altar, *recessus*, I.
517. Subjecta, *membra*, I.
519. Auram, *gratiam*, I.
520. Perfusa, *scilicet cœlesti gratia*, I.
521. Corpus, *locus*, I.
525. Illis, *Machabæis*, I.

527. Malorum, *laborum*, I.
528. Supremus, *novissimus*, I.
529. Sector, *Isaïæ*, I.
531. Segmenta, *partes : proprie sunt vestes
bres, sed non in hoc loco*, I., Vat. A.

B

COMMENTARIUS.

bus rite decernere. Advertit sic a Prudentio utranque sepulturam memorari, ut priore justa mortuo persoluta, posteriore summum honorem martyri habitum facile intelligatur. Quam interpretationem libens exposui, ut eam teneant quibus probetur : acute enim excogitata ea est. Sed Prudentius nihil, ut puto, aliud vult, nisi S. Vincentio non potuisse honorificum erigi altare persecutionis tempore, quod, pace reddita, erectum fuerit : cum interea eum Christiani pro martyre haberent et colerent, cujus reliquias, etiam dum viveret, reservarunt, ut suis posteris essent tutamen. In Actis id luculenter expressum est : *Itaque propter gentilium furorem non valentes eum digno venerationis tumulare cultu, ad quamdam parvulam detulerunt basilicam sepeliendum. Tandem autem cessante perfidorum crudelitate, ac fidelium crescente devotione, beatissimus martyr ad sepulturæ honorificentiam inde levatus, digna cum reverentia deportatur, et sub sacro altari extra muros ejusdem civitatis Valentia ad quietem reponitur.* In actis S. Saturnini : *Tumulariam (al. tumultuariam) eo tempore meruit sepulturam, scilicet propter furorem gentilium.* S. Valerium, qui non diu post S. Vincentium obiit, templum S. Vincentii sui diaconi nomine erigi in oppidulo Aneto curasse lectiones officii proprii Hispanici referunt : quod monumentis antiquis non confirmatur.

515. Rat., *quietam*, sed correctum *quietem*. Ald., *debitum*, videlicet *altar debitum*. Giselinus ita ediderat, sed correxit *debitam*, quod habent codd. vetustiores nostri et Heinsiani.

517. Chamillardus ait Prudentium accepisse *sacrarium* pro pastophorio seu secretario, nempe illa templi parte ubi sacra reponuntur, et ubi sunt sancta sanctorum. Sed cum *sacrarium* significet etiam altare, de altari potius id accipio, de quo paulo ante Prudentius, et cui ossa SS. martyrum subijci, testatur in fine Eulaliæ et octodecim martyrum Cæsaraugustanorum.

518. Vatt. A, B, Mar., Rat., Prag., *jam jamque ad aram. Melius imamque ad aram.* Alex. a prima manu, *imamque ad oram*, minus apposite. Videtur innuere Prudentius distinctionem inter aram et altare, et corpora sanctorum fuisse condita sub altari, et non sub ara, sed ad aram subter humum. Vide comment. ad vers. 170 Passionis Hippolyti.

519. Nebrissensis, Chamillardus, Cellarius explicant ossa martyrum integra manere conservata divino munere. Teolius multo melius intelligit de sacramento eucharistiæ, quod in altari et super ossa martyrum peragebatur. Vide comment. ad hymn. S. Eulaliæ vers. 213. Existimo etiam Prudentium alludere ad foramen vel foramina quæ in superiore parte sepulchrorum SS. martyrum aperiebantur, per quæ

oraria, nardus, et oleum immittebantur, ut per tactum tumuli virtus miraculorum manifestior retur : quasi vellet Prudentius eam virtutem stis muneris, sive eucharistiæ aura effluere. Cellarius in fragm. Natalis incerti, sive 9 : *Et He teri tumulis absconditis ævo. Viva tamen, o Deo, membrisque superstes Gratia divinum o martyris ossa Clarificat populis, merito vivente* et Natali 13, de sepulchro S. Felicis : *Ista ex tabulæ gemino patet ore. Præbuit infusæ subjecta mina nardo. Quæ cineris sancti veniens a sede Sanctificat medicans arcana spiritus aura.* In S. Hippolyti de ejus sepulchro, *Balsama diffletibus ora rigant.*

520. Ald., Gis., *subter*. Weitz. cum plerisque *subtus*. Cellarius ad vocem *PERFUSA* allegat Fructuosi, *Et perfusa vero leguntur ossa : quod indicaverat Barthius lib. xxi, cap. 9 Adv.* A hymno sermo est de ossibus nondum sepultis de ossibus sacrario subjectis.

525. Lib. ii Machab., cap. vii, historia, et septem horum fratrum describitur qui M. dicitur, quod in eo libro narratio de eorum mentis et obitu continetur. Confer in Romæ 751 et seqq.

524. Alex. scribit *Isaïæ* cum Weitzio et alii Gis. prima ed., Fabr., *secto sine que*. Isaïam tam serra lignea dissectum fuisse, constantis Judæorum traditio, quæ pluribus auctoritatibus stini, Origenis, Lactantii, Basilii, Hilarii, Augustini, Hieronymi, et aliorum Patrum confirmatur. interpretes ad vers. 37 cap. xi. Epist. Apo Hebræos : *Lapidati sunt, secti sunt*, etc. Hoc discrimen inter proximum et vicinum, quod per is dicitur quo nemo est vicinior, vicinus vero non esse proximus, si alius sit vicinior. Plautus, Cicero, et alii eleganter conjungunt *proximus* ; potest enim aliquis esse proximus vicinus, ut apud Virgilium lib. v, *Proximum longo sed proximus intervallo*. Interdum hoc di non observatur, et *proximus* ponitur pro vicinimo.

525. Ald. vitiose, *contingit*.

527. Giselinus ait receptam scripturam *et vinculis dedit*, sed non sine gravi mendo : forte erat in editione Davenantiensi, quam non v ita certe est in Sich. et Fabr., sed in Aldo gitor aut *undis dedit*.

535. Ald., Gis. prima ed., *nam pro num.* pro nam citat Fabricium, qui tamen legit unice verum est.

535. Widm. supra, Gis. ad oram, *raptam* lilius *raptamve*. Pellis *rapta* proprie est vitæ

Avibus cruentis obtulit?
 Tu solus, o bis inclyte,
 Solus brabii duplicis
 Palmam tulisti: tu duas
 540 Simul parasti laureas.
 In morte victor aspera.
 Tum deinde post mortem pari
 Victor triumpho proteris
 Solo latronem corpore.
 545 Adesto nunc, et percipe
1023 Voces precantum supplices,
 Nostri reatus efficax
 Orator ad thronum Patris.
 Per te, per illum carcerem,
 550 Honoris augmentum tui,
 Per vincla, flammam, unguis,
 Per carceralem stipitem.,
 Per fragmen illud testem,
 Quo parta crevit gloria,

A 555 Per quem trementes posteri
 Exosculamur, lectulum:
 Miserere nostratum precum,
 Placatus ut Christus suis
 Inclinet aurem prosperam,
 560 Noxas nec omnes imputet.
 Si rite solemnem diem
1024 Veneramur ore et pectore:
 Si sub tuorum gaudio
 Vestigiorum sternimur,
 565 Paulisper huc illabere,
 Christi favorem deferens,
 Sensus gravati ut sentiant
 Levamen indulgentiæ.
 Sic nulla jam restet mora,
 B 570 Quin excitatam nobilis
 Carnem resumat spiritum,
 Virtute perfunctam pari.
 Ut, quæ laborum particeps

GLOSSÆ VETERES

538. Brabii, muneris vel mercedis, l.
 540. Laureas, coronas, vel victorias; laurus enim
 pro corona ponitur, l.
 541. Victor, scilicet tu,
 542. Stipitem, per nervum, cippum, l.
 543. Testem, testæ enim confringebantur subtilis
 matrem, ut durius jaceret, l.

554. Part., syncope, l.
 554. Diem, suum diem, l.
 562. Ore et pectore, laude et voto, l.
 566. Favorem, auxilium, l.
 572. Perfunctam, servitatem, l.
 573. Quæ, caro, l.

COMMENTARIUS.

detracta, ut apud Senecam, *Fibra vivis raptâ pectoribus*; apud Virgilium, *Viscera rivis eripuit*. Vide Brissonium de Formulâ pag. 23, qui plura veterum exempla profert, et monet ideo rapi exta, ut exspirantia adhibere et palpantia consuli possent.

537. In nonnullis vulg. irrepit error *obis pro o bis*: ansam dedit Aldus, qui aut sic edidit, aut non satis clare divisit. Nebrissensis jam legit *o bis*, et legerant etiam alii ante Barthum, qui hujus correctionis ignarus aliam aggressus est lib. LXI, cap. 9 Advers. Sic ergo legit: *Solus tu obis bis inclyte*. Lectio codicum retinenda est.

538. *Brabium* est victoriæ præmium. *Braveium* malunt recentiores, et Chamillardus ait corrupte dici *bratium*: ita tamen in vulgata legitur, neque tam corrupte quam videtur Chamillardo. Alii scribunt *brabium*, alii *bratium*, sed a Græcis, a quibus ad ecclesiastico scriptores ea vox devenit, scribitur βραβιον.

544. *Latronem* intelligo Datianum potius quam dæmonem, ut nonnulli interpretantur. In hymno octo-lesim martyrum, vers. 486, *Ambo confessi Dominum uiderunt Acriter contra fremitum latronum*.]

548. Cellarius opponit, soli Christo id convenire. Verum doctrina de intercessione sanctorum non a grammaticis, non a Cellario ejusque gregalibus petenda est, sed a Prudentio ejusque æqualibus SS. Patribus, qui uno omnes ore ita loquuntur.

549. Precandi formula poetis oratoribusque valde familiaris.

552. Gifanius verbo *Robra* putat carceris stipitem Prudentio vocari *eculeum*. Sed ex epitheto *carceris*, et ordine narrandi supplicia constat, carcerem stipitem esse lignum vel cippum, ut ait glossa, cui desuerunt inserti. Vide supra comment. ad ver. 251.

555. Heinsius cum Ald., Oxon., Sich., per quem notat Weitzio non debuisse mutari, dicit Heinsius. At Weitzius fidem potiorum codicum secutus: nam legunt et quem Vatt. A, B, R, Q. Alex., Pr., Rat., Prag., aliique; neque Heinsius codicem Jun. us. allegat, excepto Oxonio. Elegantius tamen per quem, magisque superioribus coherens.

556. Lectulum in quo S. Vincentius jacuit, religionis causa conservatum fuisse, non leve argumentum est curæ veterum Christianorum in reliquiis martyrum comparandis et caute custodiendis. Ex quo facile respondetur quærentibus qui fieri potuit ut tot et ex tam prisca temporibus reliquiæ martyrum ad nos continua successione devenerint.

561. Formula similis precandi apud Græcos Latinosque sæpe occurrit. Terentius in Prolog. Hecyr., *Si nunquam avare statui pretium arti meæ..... Simile impetrare me*.

562. Breviar. Moz., *veneremur*: lege *veneramur*, ut postea *sternimur*.

563. Vat. A, Mar., Rat., Weitz., *gaudia*. Plerique, etiam veteres, *gaudio*.

565. Fabr., Sich., Gis., *huc tu illabere*. Concinnius Aldus et mss., *huc illabere*.

567. Vat. B, Rat., Mar., a prima manu, et nonnulli apud Weitz., *sensu*.

568. Mar. pro div. script., *solamen indulgentiæ*.

569. Mar., Rat., Weitz. cum suis, *restat*. Ald., Gis., et plerique scripti, *restet*, quod probum est. Nam particula *sic*, cum post preces ponitur, optativum modum importat. Idem Prudentius in Hippolyto, postquam Valerianum episcopum rogaverat ut festum Hippolyti diem in sua diocesi celebraret, vers. 259 et seqq. ait: *Sic te pro populo, cujus tibi credita rita est Orantem Christus audiat omnipotens*. Ac vide felicissimam poetæ venam, et nota quid Valeriano optet, quid Vincentio. Nam ex unione corporis cum anima in die iudicii completam hominis gloriam consurgere certum est, et ipsi animæ gloria aliqua accidentalis, ut theologî loquuntur, in resurrectione corporis accedet. Mariettus, qui in suo codice legerat *restat*, colligebat Prudentium in ea fuisse opinione, in qua multi alii Patris, adventum Domini et diem extremi iudicii proximum esse.

570. Breviar. Moz., *cum excitatam*.

571. Pragensis trajicit hos versus, primum ponit *Virtute*, tum *Carnem*.

572. Nonnulli vulg. male, *perfuncta*.

573. De resurrectione corporis vide hymnum Ex-

Commune discrimen tulit,
575 Sit et cohæres gloriæ
Cunctis in ævum sæculis.

VI HYMNUS.

BEATISSIMORUM MARTYRUM FRUCTUOSI EPISCOPI ECCLESIAE TARRACONENSIS, ET AUGURII, EULOGIQUE DIACONORUM.

1025 Felix Tarraco, Fructuose, vestris

1026 Attollit caput ignibus coruscum
Levitis geminis procul relucens.

Hispanos Deus aspicit benignus,

5 Arcem quandoquidem potens Iberam
Trino martyre Trinitas coronat.

A Ardens Augurius capessit æthram:
Nec non Eulogius simul supernum
Christi lucidus ad sedile tendit.

40 Dux et prævius, et magister illis
Ad tantum decus ex episcopali
Clarus nomine Fructuosus ibat.

Accitus quia præsidis repente
Jussu venerat ad forum sacerdos

15 Levitis comitantibus duobus.

Inde ad carceream viros catenam
Pastus sanguine carnifex trahebat:

1027 Gaudet currere Fructuosus ultro.
Ac ne quis socios timor feriret,

GLOSSÆ VETERES.

574. Tulit, *passa est*, l.

1. Tarraco, *civitas*. — Fructuose, *vocativus*, l.

5. Quandoquidem, *quia*, *quoniam*, l.

7. Æthram, *cælum*, l.

8. Superbum, *nobile*, l.

B 10. Prævius, *ostendens viam*, l.

15. Accitus, *vocatus*, l.

14. Forum, *concilium*: *pro loco judiciali posuit*, l.

18. Ultro, *sponte*, l.

19. Quis, *aliquis*, l.

COMMENTARIUS.

sequiarum. Post hunc S. Vincentii hymnum in Vat. A sequitur hymnus in honorem decem et octo martyrum Cæsaragustanorum, in Vat. B. Passio S. Laurentii.

Inscriptio desumpta est ex Mar. et Rat., in quibus hic hymnus ponitur post hymnum S. Eulaliæ. In Vat. A Hymnus in honore beatissimorum martyrum Fructuosi episcopi, Augurii, et Eulogii: ubi ponitur post hymnum octodecim martyrum. Aldus, *Ode in laudem beatissimorum martyrum Fructuosi episcopi Ecclesiæ Tarraconensis, et Augurii, et Eulogii diaconi*. Aldus scribit *Terraconensis*, et mox vers. 1, *Terraco*. Heinsius, *Hymnus in honorem beatissimorum martyrum Fructuosi episcopi Ecclesiæ Tarraconensis, et Augurii, et Eulogii diaconorum*, et notat pro *Augurio* in Ambr. legi *Augorii*, in Ox. *Ancorii*. Weitzius nobiscum Iere facit. In Alex., post passionem Agnetis, *Finit Passio Agnetis. Incipit hymnus in honorem*, etc., ut in Heinsio. Parrhasius, *Hymnus in laudem beatissimorum martyrum Fructuosi episcopi Tarraconensis, et Augurii, et Eulogii diaconorum*. Et deinde etiam scribit *Eugorius*; sed in emendatis ait quosdam legere *Auguri*. Heinsius monet in martyrologiis XII cal. Septembr. celebrari natalem SS. Julii, Juliani, Vincentii, Auguri, et Eulodi ex codice vetustissimo, teste Holstenio in adnotationibus ad eum locum. Verum hi diversi videntur esse a S. Fructuoso et sociis, quorum festum agitur die 21 Januarii. Acta ad eum diem a Bollandianis exscripta pro authenticis habuit Ruinartius, et S. Augustini Prudentiique auctoritate confirmavit. Ruinartius ea edidit aliquanto auctiora ex codd. mss. Neque alia sunt martyrum Hispanorum antiquiora aut sinceriora Acta. Martyrium eorum refertur ad ann. 259 diem 21 Januarii, quæ in feriam 6 incidit. De his sanctis eorumque reliquis dixi in Hymnodia Hispanica ad diem 21 Januarii. Eos Tarraconenses fuisse Nebrissa et Chamillardus affirmant; sed neque ex hymno Prudentii id colligitur, neque ex Actis sinceris constat. Florezius, tom. XXV Hisp. sacr., tract. 63, cap. 2, arguit eos fuisse Tarraconenses ex quibusdam verbis officii Gothici, ubi satis clare id exprimitur, et quia Prudentius hymn. 4 Perist. dixit: *Tu tribus gemmis diadema pulchrum Offeres Christo, genitrix piorum Tarraco*, etc. Certe ii sancti inter illos recensendi sunt quorum patriam Prudentius in eorum hymno non expressit: neque alia de causa Tarraconem celebrat, nisi ob martyrium, ut ex primis versibus liquet. In Breviario Mozarabico die 21 Januarii totus hic hymnus legitur, ubi versus quaterni, et quaterni per strophas distinguuntur. Prima strophæ quam sit depravata facile perspicies, si cum Prudentio conferas; ita enim in eo breviario est de-

scripta: *Felix Tarraco, Fructuoso vestris, Adtolit caput ignibus chorus Cum levitis geminis procul relucens. His piis nos Deus adspicit benignus*. Vides unam dictionem *coruscum* corruptam esse, et divisam in duos versus *chorus Cum* et ex *Hispanos* tres voces factas *His piis nos*, ut alia omittam.

1. Egm. vitiose *ventris* pro *vestris*.

2. Egm. mendose, *coruscum*. Urbes caput habere a poetis dicuntur. Virgilius ecloga 1, *Verum hæc tantum alias inter caput extulit urbes*. Vide infra vers. 143, *Quo nostræ caput excitatur urbis*. Pulchre autem caput *coruscum ignibus*, et *relucens geminis levitis*, quandoquidem de martyrio per ignem agitur.

7. Ald. et Breviar. Moz., *capessit*. Videtur innuere Prudentius, Augurium veluti vi ignis capessere æthram; quoniam ea virtus olim igni tribebatur, ut in æthram tenderet.

8. Parrhasius, Thuan., Egm., Heins., Weitz., Parr., Hailsbr., Bong., Alex., Vatt. A, P, Q, *superbum*, quod approbant recentiores, quia apud Virgilium existat *fores, et sedes superba*, et apud eundem Prudentium vers. 823 Psych., *Gradibus regina superbis Desinit*. Mihi magis e re videtur esse *tendere ad supernum sedile*. Et *supernum* quidem legunt Vat. B., Urb., Mar., Ald., Breviar. Mozar., Gis., Fabr. et alii. Mox vers. 26, *Ad superna cæli*; et ver. 97, *Celsa scandere contigit Tonantis*.

10. Mar., *minister*, ad oram prodiv. script., *magister*: sed utraque vox *prævius* et *minister* facta recentiori manu, abrasis prioribus.

12. Tria epitheta ex igne desumpsit *ardens Augurius, lucidus Eulogius, clarus Fructuosus*.

13. Weitzius cum aliis, *ascitus*. Vat. A, *qui a*: legendum *quia*.

16. Ald., *inde et carceream*, male.

17. Ald. corrupte, *carnis extrahebat*. Hymno super., vers. 99 et 100, lictores dicuntur *reorum carnibus pasti*; hymn. 3 Cath., vers. 167, de aquila, *Sanguine pasta cui cedit avis*; lib. 1 in Syn. vers. 393, *Sanguine pasta voluptas*. Claudianus, lib. 11 Stific. vers. 14, *Pænis hominum, vel sanguine pasci*. Cicero in Phil., *Versatus in bello est, saturavit se sanguine*. Chamillardus nomina carnificum recenset ex Martyrologio Hispano. In Actis hi recensentur beneficiarii, sive participatores, ut exponunt Bollandiani: Arelus, Festucius, Elius, Pollentius, Donatus, et Maximus. Beneficiarii ex festo dicebantur milites qui vacabant muneris beneficio, ex aliis imperiales ministri, ex aliis satellites prætoris, qui a muneribus plebis vacabant.

19. Ald. mendose, *socio*. Vat. A supra prodiv. script., *socios subiret*. Sed melius est *feriret*, ut cur dicitur, *Magno percussus timore*. Beomanus in intr-

- Avibus cruentis obtulit?
 Tu solus, o bis inclyte,
 Solus brabii duplicis
 Palmam tulisti: tu duas
 540 Simul parasti laureas.
 In morte victor aspera,
 Tum deinde post mortem pari
 Victor triumpho proteris
 Solo latronem corpore.
 545 Adesto nunc, et percipe
1023 Voces precantum supplices,
 Nostri reatus efficax
 Orator ad thronum Patris.
 Per te, per illum carcerem,
 550 Honoris augmentum tui,
 Per vincla, flammam, ungulas,
 Per carceralem stipitem.,
 Per fragmen illud testium,
 Quo parta crevit gloria,

- A 555** Per quem trementes posterum
 Exosculamur, lectulum:
 Miserere nostrarum precum,
 Placatus ut Christus suis
 Inclinet aurem prosperam,
 560 Noxas nec omnes imputet.
 Si rite solemnem diem
1024 Veneramur ore et pectore:
 Si sub tuorum gaudio
 Vestigiorum sternimur,
 565 Paulisper huc illahere,
 Christi favorem deferens,
 Sensus gravati ut sentiant
 Levamen indulgentiæ.
 Sic nulla jam restet mora,
B 570 Quin excitatam nobilis
 Carnem resumat spiritus,
 Virtute perfunctam pari.
 Ut, quæ laborum particeps

GLOSSÆ VETERES

538. Brabii, muneris vel mercedis, l.
 540. Laureas, coronas, vel victorius; laurus enim pro corona ponitur, l.
 541. Victor, scilicet tu.
 552. Stipitem, per nervum, cippum, l.
 553. Testium, testæ enim confringebantur subtus martyrem, ut durius juceret, l.

534. Parta, syncope, l.
 541. Diem, suum diem, l.
 562. Ore et pectore, laude et voto, l.
 566. Favorem, auxilium, l.
 572. Perfunctam, servitutem, l.
 573. Quæ, caro, l.

COMMENTARIUS.

- detracta, ut apud Senecam, *Fibra vivis rapta pectoribus*; apud Virgilium, *Viscera vivis eripuit*. Vide Brissonium de Formulis pag. 23, qui plura veterum exempla profert, et monet ideo rapi exta, ut exspirantia adhuc et palpitantia consuli possent.
537. In nonnullis vulg. irrepsit error *obis pro o bis*: ansam dedit Aldus, qui aut sic edidit, aut non satis clare divisit. Nebrissensis jam legit *o bis*, et legerant etiam alii ante Barthum, qui hujus correctionis ignarus aliam aggressus est lib. lxi, cap. 9 Advers. Sic ergo legit: *Solus tu obis bis inclyte*. Lectio codicum retinenda est.
538. *Brabium* est victoriæ præmium. *Braveium* malunt recentiores, et Chamillardus ait corrupte dici *brabium*: ita tamen in vulgata legitur, neque tam corrupte quam videtur Chamillardo. Alii scribunt *brabium*, alii *bravium*, sed a Græcis, a quibus ad ecclesiasticos scriptores ea vox devenit, scribitur βραβίον.
544. *Latronem* intelligo Datianum potius quam dæmonem, ut nonnulli interpretantur. In hymno octodecim martyrum, vers. 136, *Ambo confessi Dominum steterunt Acriter contra fremitum latronum.*
548. Cellarius opponit, soli Christo id convenire. Verum doctrina de intercessione sanctorum non a grammaticis, non a Cellario ejusque gregalibus petenda est, sed a Prudentio ejusque aequalibus SS. Patribus, qui uno omnes ore ita loquuntur.
549. Precandi formula poetis oratoribusque valde familiaris.
552. Gifanius verbo Robur putat carceris stipitem a Prudentio vocari euleum. Sed ex epitheto *carceralis*, et ordine narrandi supplicia constat, carceralem stipitem esse lignum vel cippum, ut ait glossa, cui pedes fuerunt inserti. Videsupra comment. ad ver. 251.
555. Heinsius cum Ald., Oxon., Sich., per quem: quod a Weitzio non debuisse mutari, definit Heinsius. At Weitzius fidem potiorum codicum secutus est: nam legunt et quem Vatt. A, B, R, Q. Alex., Mar., Itat., Prag., aliique; neque Heinsius codicem illum ms. allegat, excepto Oxonio. Elegantius tamen est per quem, magisque superioribus coherens.
536. Lectulum in quo S. Vincentius jacuit, religionis causa conservatum fuisse, non leve argumentum est curæ veterum Christianorum in reliquiis martyrum comparandis et caute custodiendis. Ex quo facile respondetur quærentibus qui fieri potuit ut tot et ex tam præcis temporibus reliquiæ martyrum ad nos continua successione devenirent.
561. Formula similis precandi apud Græcos Latinosque sæpe occurrit. Terentius in prolog. Heeyr., *Si nunquam avare statui pretium arti meæ..... Sinite impetrare me.*
562. Breviar. Moz., *veneremur: lege veneramur, ut postea sternimur.*
563. Vat. A, Mar., Rat., Weitz., *gaudia*. Plerique, etiam veteres, *gaudio*.
565. Fabr., Sich., Gis., *huc tu illabere*. Concinnius Aldus et mss., *huc illabere*.
567. Vat. B, Rat., Mar., a prima manu, et nonnulli apud Weitz., *sensu*.
568. Mar. pro div. script., *solamen indulgentiæ*.
569. Mar., Rat., Weitz. cum suis, *restat*. Ald., Gis., et plerique scripti, *restet*, quod probum est. Nam particula *sic*, cum post preces ponitur, optativum modum importat. Idem Prudentius in Hippolyto, postquam Valerianum episcopum rogaverat ut festum Hippolyti diem in sua diocesi celebraret, vers. 259 et seqq. ait: *Sic te pro populo, cujus tibi credita vita est Orantem Christus audiat omnipotens*. Ac vide felicissimam poetæ venam, et nota quid Valeriano optet, quid Vincentio. Nam ex unione corporis cum anima in die iudicii completam hominis gloriam consurgere certum est, et ipsi animæ gloria aliqua accidentalis, ut theologi loquuntur, in resurrectione corporis accedet. Mariettus, qui in suo codice legerat *restat*, colligebat Prudentium in ea fuisse opinione, in qua multi alii Patres, adventum Domini et diem extremi iudicii proximum esse.
570. Breviar. Moz., *cum excitatam*.
571. Pragensis trajicit hos versus, primum ponit *Virtute*, tum *Carnem*.
572. Nonnulli vulg. male, *perfuncta*.
573. De resurrectione corporis vide hymnum Ex-

Quosdam de populo videt sacerdos
 Libandum sibi poculum offerentes :
 Jejunamus, ait; recuso potum.
 55 **1030** Nondum nona diem resignat hora :
 Nunquam conviolabo jus dicatum,
 Nec mors ipsa meum sacrum resolvet :
 Sic Christus sitiens crucis sub hora
 Oblatum sibi poculum recusans,
 60 Nec libare volens, sitim peregit.

55. Libandum, *gustandum*, I.
 55. Resignat, *aperit*, I.
 56. Jus dicatum, *jejunium*, I.
 57. Sacrum, *jejunium*, I., Mar.
 58. Crucis, *passionis*, I.
 61. Locum, *amphitheatrum*, Mar.

A Intrant interea locum rotunda
1031 Conclusum cavea : made is ferarum
 Multo sanguine quem furor frequentat :
 Cum spectacula perstrepunt cruenta,
 65 Ac vilis gladiator ense dero
 Percussus cadit, et fremit voluptas.
 Hic flammante pyra niger minister
 Ardens supplicium parare jussus,
 Construxit facibus rogam supremis.

GLOSSÆ VETERES.

62. Cavea, *amphitheatro*, I.
 64. Perstrepunt, *personant*, I.
 66. Fremit, *gaudet*.—Voluptas, *aspiciendo, delectatio videntium talia*, I.
 69. Supremis, *altis*, I. *Mazimis*, Mar.

COMMENTARIUS.

53. Mar., Weitz. cum nonnullis suis, *poculum ferentes*. Baronius i Annal. ann. 34 ostendit veteres consuevisse eis qui ad mortem damnati erant, potum aliquem exhibere, quo a mente abalienati sensu doloris carerent, ubi de myrrhato vino Salvatori oblato agit, et hos versus allegat. Plura de hoc eodem argumento Joannes Tamaus de Salazar in Martyrologio Hispano.

54. Cum hi SS. Martyres die 21 Januarii passi fuerint, non aliud jejunium tunc occurrere potuit, nisi id quod veteres Christiani observabant feria 4, 6 et sabbato, ut dixi ad hymnum Jejunantium, et Post jejunium. Et erat certe jejunium, quod hora nona solvi poterat, ut vers. seq. exprimitur. Notandum est etiam veteres Christianos, dum jejunabant, abstinuisse a potu vini.

55. De semijejunio, quod in die stationis celebrabatur, hoc loco agi satis constat ex hora nona, quæ nominatur, tanquam tempus aptum ad solvendum jejunium. Hic enim erat mos catholicorum, cum Montanistæ stationem protraherent ad vesperam usque, de quibus Tertullianus, lib. de Jejunis, sive adversus Psychicos (ita vocat Catholicos), cap. 10: *Æque stationes nostras, ut indignas, quasdam vero et in se-rum constitutas novitatis nomine incusant, hoc quoque munus et ex arbitrio obeundum esse dicentes, et non ultra nonam detinendum, de suo scilicet more. . . . De ipsis prius expostulandum unde hanc formam nona dirimendis stationibus præscribant.* Rigaltius legendum putat *stationes nostras, ut indictas*: Priorius existimat Montanistas hoc loco impugnari a Tertulliano, non catholicos: quod nulla ratione confirmat. De hora nona, qua statio solvi poterat, plura habet Binghamus lib. XXI, cap. 5, § 3. Cassianus collatione 2, cap. 26: *Commodum satis et utile hora nona refectionis tempus indultum est.* Alardus Gazæus in notis advertit hoc refectionis tempus quasi ex gratia et indulgentia quadam fuisse indultum, eo quod primi monachi ad vesperam usque jejunarent. Hoc ipsum innuit Prudentius Cathem. 8, vers. 65: *Laxus ac liber modus abstinenti Ponitur cunctis.* SS. Basilius et Benedictus horam etiam nonam solvendi jejunium præscribunt.

56. Baronius ad ann. 262, num. 65, putat Fructuosum his verbis non innuere consuetum jejunium, sed arctius et diuturnius nempe a feria 4 ad feriam 6; quia, ut constat ex Tertulliano, episcopi persecutionum tempore, et urgente aliqua gravi necessitate, jejunia strictiora indicebant. Verum Prudentius satis clare jejunium stationis describit, et SS. martyres jejunium servasse non tam ex voto aliquo quam ex lege consuetudinis ecclesiasticæ, ostenditur ex nominibus quibus jejunium appellat, scilicet *jus dicatum*, *sacrum*: similiter in hymno Jejunantium, et Post jejunium vocavit *festum, victimam*. Idem confirmant Acta: *Cumque multi lex fraterna caritate eis of-*

ferrent, uti conditi permixti poculum sumerent, ait: Nondum est hora solvendi jejunii. Agebatur enim hora diei quarta. Siquidem in carcere quarta feria solemniter celebraverant. Igitur sexta feria lætus atque securus festinabat, ut cum martyribus et prophetis in paradiso, quem Dominus præparavit amantibus se, solveret stationem.

57. Sic hymno 8 Cath. Post jejunium: *Nona submissum rotat hora solem. . . . Solvimus festum.*

58. Prag., *crucis sub ara.*

61. Amphitheatrum describitur, quod veluti e duobus theatris constabat; et ea de causa dicitur locus rotunda cavea conclusus. Cavea dicebatur area quæ etiam arena appellari solebat, quod arena spargere-tur, ne gladiatores facile laberentur. Cavea etiam nomen habebat carcer, ubi feræ detinebantur, et in circo gradus, unde populus spectabat, in quibus gradibus erat summa, media, et infima cavea. Cavea prima, seu ima, senatui et equitibus; media plebi; summa et ultima, feminis attributa, ut colligitur ex Seneca lib. XI de Tranquill. Antiquiores caveam de theatro dicebant. Lipsius lib. de Amphitheatro, cap. 2, auctoritatibus Tertulliani, Prudentii et similium, probat de amphitheatro etiam caveam dici. Ruinæ amphitheatri Tarraconensis adhuc exstant, sed ruinæ tantum.

64. Chamillardus notat spectacula gladiatorum a rege Theodorico omnino prohibita. At prohibita multo ante ab Honorio constat, ut dixi in comment. ad finem lib. II contra Symm.

65. Latinius, *ense d'ro.*

66. *Voluptatem peculiari significatione de spectaculis dici, notatum est in comm. ad lib. II in Symm. vers. 1125.* Illud nunc occurrit, Horatii versum in arte poetica, *Ficta voluptatis causa sint proxima veris*, intelligi posse de his quæ finguntur, ut in theatro represententur: nam de poematis theatralibus eo loci agit Horatius.

67. Aliam descriptionem pyræ ad martyres comburendos vide in Romano vers. 816 et seqq. Celeriter hujusmodi rogi extruebantur: ut enim refert Eusebius lib. IV, cap. 11, ex epistola Smyrnenisium de S. Polycarpi martyrio: *Populus confestim ligna et sarmenta partim ex officinis, partim ex balneis incredibili celeritate comportabant; præcipue vero Judæis acri animo, ut solent, operam suam in id conferentibus.*

69. Breviar. Moz., *fascibus metri lex postulat facibus*. Nebrissensis faces supremas intelligit ultimas in ordine apparandi. Cellarius ait posse *supremis sumi pro feralibus, funestis*. In rogo faces, quæ corpori cremando proximiores erant, et ultimæ cum corpore ardebant, dici poterant ultimæ, et quia pyra in altum erigebatur, summæ, et supremæ. Sed hoc loco Cellarii interpretatio magis arridet.

- 70 Qui dum corpora concremamenta solvit, **A** Indumenta pedum; velut Moyses
1032 Ferventes animas amore lucis
 Fracto carceris expedire intro.
 Non calcare sacram cremationem,
 Certant officiis pii sodales :
 Aut astare Deo prius licebat,
 Piantis calcamenta dissolutis,
90 Quam vestigia pura figerentur.
 Pronus detrahere studebat unus :
 Stabat calce mera; resultat ecce
 Sed sanctus vetat ora Fructuosus
 Caelo spiritus, et serit loquelam,
 Inclinata premi. Facessite, inquit,
 Quae cunctos tremefecit audientes.
 Ne nostram gravet obsequela mortem.
 Non est, credite, poena, quam videtis,
 Atquin ipse meos pedes resolvam,
95 Quae puncto tenui citata transit :
 Ne vestigia praepedita vinclis
 Nec vitam rapit illa, sed reformat.
 Tardis gressibus irruant in ignem.
 Felices animae : quibus per ignem
 Cur lamenta rigant genas madentes?
 Celsa scandere contigit Tonantis,
 Cur vestri memor ut flam, rogati?
1034 Quas olim fugiet perennis ignis !
1033 Cunctis pro populis rogabo Christum.
100 Haec inter rapidis focus crepantes
 Vix haec ediderat, relaxat ipse **B** Intrans passibus, et minantur ipsis

GLOSSÆ VETERES.

70. Qui, rogus. — Solvit, destruxit : per ignem in
 solitas, l.
 71. Lucis, caeli, l.
 72. Carceris, corporis. — Antro, corpore, l.
 73. Sodales, scilicet sui, l.
 77. Facessite, recessite, l.
 78. Gravet, impediat. — Obsequela, hoc obsequium
 imus et haec obsequela feminino genere, sicut suasio
 suadela sub una significatione, l.

79. Atquin, certe, l.
 85. Ediderat, protulerat, l.
 88. Cremationem, rubum, l.
 90. Pura, iuda, Vat. A.
 91. Calce mera, pede puro, vel nudo,
 94. Credite, cuncti, l.
 95. Citata, velox, l.
 98. Contigit, evenit, l.
 99. Olim, in futuro, l., Mar.

COMMENTARIUS.

70. Ald. mendose, *contremenda solvi*. Vat. B, Alex.,
 Parrhasius, *concremata solvit*. Heinsius ita etiam
 dicit cum Oxon., Thuan., Ambr. Recentiores Hein-
 dium sequuntur, excepto Gallandio, cui non placet
 concremata. Legunt *concremanda* Vat. A, P, Q, Urb.,
 Breviar. Moz., Weitz. cum suis, Prag., alique vet.
 Rat. ex *concremanda* correctum *concremanda*.
 Prag., solum pro *solvit*, sed nullus est sensus.
 72. Vat. A, B, Alex. a prima manu, Mar., Prag. a
 prima manu, Rat., Widm., Hailsbr., Bong. a pri-
 ma manu, Thuan., Heins. *expediret*. Vat. P, Q,
 Urb., plerique Heinsiani, Ald., Pharrasius, Breviar.
 Moz., Weitz. alique, *expedivit*, quod tenuit Gallan-
 dius, quamvis non ei displiceret *expediret*.
 73. Alex., Vat. Q, Mar., Prag., Rat., *pii* cum ple-
 risque edd. Aldus, Breviar. Moz., Parrhasius, Vat.
 P, Urb. alique, *piis*.
 74. Ald., Parrhasius, Breviar. Moz. scribunt *cal-*
ce mero.
 75. Is in Actis Augustalis dicitur Lector Fructuosi.
 76. In Mar. videtur prius fuisse *ora*, sed factum
 deinde *ore*, et in margine pro div. script., *ora*, quod
 solum verum est.
 77. Ald. mendose, *premit*. Parrhasius corrupte,
sat est, *si te*, *inquit*, et ita quidem in plurimis exem-
 plaribus legi affirmavit in emendatis, sed scribendum
 censuit, *facessite*, *inquit*.
 78. Mar., Prag., Vat. A, *ne nostram*.
 79. Breviar. Moz. non recte separat *atquin*. Judaei
 ad adorationem nudis pedibus incedere solebant. Ea-
 dem fuit aliarum gentium consuetudo. Vide Brove-
 rum de Adorat. cap. 16, ubi probare contendit nul-
 pedalia Hebraeorum proprium festum non fuisse; et
 Christianos nonnullos in processionibus et crucis ado-
 ratione nudis pedibus incedere consuevisse ostendit. Vi-
 detur Fructuosus non coactus, sed libere id fecisse, for-
 tasse exemplo Moysis permotus, quod postea refertur.
 85. Ald., *ut siem*. In Alex. videtur fuisse *ut suam*.
 Vera lectio, certe communior codicum, est *ut flam*,
 correpta prima in *flam*. Alibi etiam corripuit Pruden-
 tianus : ac simili modo fecerunt Arator, Tertullianus et
 alii. Gis. in 1 ed. posuit *siem*, quod in 2 ed. mutavit
 in *flam*, sciolos correctores arguens quod codicum

lectionem pervertissent. Cellarius notat quod *supersti-*
tem, et vivum rogant, non mortuum.... Necdum illo aeo
mortuorum invocatio invaluerat. Quis non rideat plum-
 beum hominis acumen? Semel occurrit quod vivum
 rogaverint, et inepie colligit, necdum illo aeo mor-
 tuorum invocationem invaluisse. Centies ait Pruden-
 tianus rogari martyres vita functos a provinciis integris,
 et non propterea credit, invaluisse illo aeo invocatio-
 nem mortuorum, ac vix fatetur, tunc coepisse. In hoc
 ipso hymno, vers. 145, praclara sunt haec verba,
Exsultare tribus libet patronis, Quorum praesidio fovemur omnes Terrarum populi Pyreneurum. Invalue-
 ratne illo aeo invocatio mortuorum? Erat quidem
 tunc in usu, ut nunc etiam est, ut Christiani sese pe-
 cibus viventium commendarent. Sed invocatio haec
 viventium, sicut nostro aeo invocationi mortuorum
 non opponitur, ita neque aeo Prudentii, aut ante il-
 lud opponebatur.

87. Egm., *rubrum* : emenda *rubum*. Adisis com-
 ment. ad hymn. 5 Cath.

91. Ald., Gis., Urb., Alex. supra, Parrhasius,
 Breviar. Moz., *mero*. Plerique *mera*. Juvenalis satyr.
 6 : *Observant ubi festa mero pede sabbata reges*. Bro-
 verius loc. cit. ait Juvenalem nugus de Judaeis pro-
 dere, qui potius quam ut nudipedes incederent omni-
 bus vestibus sabbatis sese induebant, ut sabbatum
 vestium luxu honorarent. De hac voce *merus* vide
 comment. ad vers. 26 Apoth.

94. In Thuan., *credita poena*.

95. Mariettus monet videndum an legi debeat *punc-*
ctu; nam in suo codice ita legitur diserte sine litura,
 in Rat. *puncto*, sed sub litura, et omnino videbatur
 fuisse *punctu*.

99. *Olim* de futuro tempore Virgilius lib. iv *Aen.* :
Nunc, olim, quocunque dabunt se tempore vires. Et lib.
 1 : *Hunc tu olim caelo spoliis Orientis onustum Accipies*.

100. Prag. mendose, *nec inter*. Mar., *cremantis*,
 et ad oram eadem manu, *crepantes*, pro div. script.

101. Mar., Gis., Alex., *ipsi*. Plerique, *ipsis* : ut
 supra *tremunt caustae*, sic nunc *minantur caminis* ad
 robur animi demonstrandum : quod, ut Prudentius
 poetice, ita oratorie describit Hilarius in psalmum
 LXV, num. 21 : *Alienim in vinculis carcerum gloriantur*

Quosdam de populo videt sacerdos
 Libandum sibi poculum offerentes :
 Jejunamus, ait; recuso potum.
 55 **1030** Nondum nona diem resignat hora :
 Nunquam conviolabo jus dicatum,
 Nec mors ipsa meum sacrum resolvet :
 Sic Christus sitiens crucis sub hora
 Oblatum sibi poculum recusans,
 60 Nec libare volens, sitim peregit.

A Intrant interca locum rotunda
1031 Conclusum cavea : madens ferarum
 Multo sanguine quem furor frequentat :
 Cum spectacula perstrepunt cruenta,
 65 Ac vilis gladiator ense dno
 Percussus cadit, et fremit voluptas.
 Hic flammante pyra niger minister
 Ardens supplicium parare jussus,
 Construxit facibus rogam supremis.

GLOSSÆ VETERES.

53. Libandum, *gustandum*, l.
 55. Resignat, *aperit*, l.
 56. Jus dicatum, *jejunium*, l.
 57. Sacrum, *jejunium*, l., Mar.
 58. Crucis, *passionis*, l.
 61. Locum, *amphitheatrum*, Mar.

62. Cavea, *amphitheatro*, l.
 64. Perstrepunt, *personant*, l.
 66. Fremit, *gaudet*.—Voluptas, *aspiciendo, delectatio videntium talia*, l.
 69. Supremis, *altis*, l. *Maximis*, Mar.

COMMENTARIUS.

53. Mar., Weitz. cum nonnullis suis, *poculum ferentes*. Baronius i Annal. ann. 34 ostendit veteres consuevisse eis qui ad mortem damnati erant, potum aliquem exhibere, quo a mente abalienati sensu doloris carerent, ubi de myrrhato vino Salvatori oblato agit, et hos versus allegat. Plura de hoc eodem argumento Joannes Tamaus de Salazar in Martyrologio Hispano.

54. Cum hi SS. Martyres die 21 Januarii passi fuerint, non aliud jejunium tunc occurrere potuit, nisi id quod veteres Christiani observabant feria 4, 6 et sabbato, ut dixi ad hymnum Jejunantium, et Post jejunium. Et erat certe jejunium, quod hora nona solvi poterat, ut vers. seq. exprimitur. Notandum est etiam veteres Christianos, dum jejunabant, abstinnisse a potu vini.

55. De semijejunio, quod in die stationis celebratur, hoc loco agi satis constat ex hora nona, quæ nominatur, tanquam tempus aptum ad solvendum jejunium. Hic enim erat mos catholicorum, cum Montanistæ stationem protraherent ad vesperam usque, de quibus Tertullianus, lib. de Jejniis, sive adversus Psychicos (ita vocat Catholicos), cap. 10: *Æque stationes nostras, ut indignas, quasdam vero et in eorum constitutas novitatis nomine incusant, hoc quoque munus et ex arbitrio obeundum esse dicentes, et non ultra nonam detinendum, de suo scilicet more. . . . De ipsi prius expostulandum unde hanc formam nona dirinendis stationibus præscribant. Rigaltius legendum putat stationes nostras, ut indicat: Priorius existimat Montanistas hoc loco impugnari a Tertulliano, non catholicos: quod nulla ratione confirmat. De hora nona, qua statio solvi poterat, plura habet Binghamus lib. xxi, cap. 3, § 3. Cassianus collatione 2, cap. 26: *Commodum satis et utile hora nona refectiois tempus indultum est*. Alardus Gazæus in notis advertit hoc refectiois tempus quasi ex gratia et indulgentia quadam fuisse indultum, eo quod primi monachi ad vesperam usque jejunarent. Hoc ipsum innuit Prudentius Cathem. 8, vers. 65: *Laxus ac liber modus abstinenti Ponitur cunctis*. SS. Basilius et Benedictus horam etiam nonam solvendi jejunium præscribunt.*

56. Baronius ad ann. 262, num. 65, putat Fructuosum his verbis non innuere consuetum jejunium, sed arcius et diuturnius nempe a feria 4 ad feriam 6; quia, ut constat ex Tertulliano, episcopi persecutionum tempore, et urgente aliqua gravi necessitate, jejunia strictiora indicebant. Verum Prudentius satis clare jejunium stationis describit, et SS. martyres jejunium servasse non tam ex voto aliquo quam ex lege consuetudinis ecclesiasticæ, ostenditur ex nominibus quibus jejunium appellat, scilicet *jus dicatum*, *sacrum*: similiter in hymno Jejunantium, et Post jejunium vocavit *festum, victimam*. Idem confirmant Acta: *Cumque multi lex fraterna caritate eis of-*

B ferrent, uti conditi permixti poculum sumerent, ait: Nondum est hora solvendi jejunii. Agebatur enim hora diei quarta. Siquidem in carcere quarta feria solemniter celebraverant. Igitur sexta feria lætus atque securus festinabat, ut cum martyribus et prophetis in paradiso, quem Dominus præparavit amantibus se, solveret stationem.

57. Sic hymno 8 Cath. Post jejunium: *Nona submissum rotat hora solem. . . . Solvimus festum.*

58. Prag., *crucis sub ara.*

61. Amphitheatrum describitur, quod veluti a duobus theatris constabat; et ea de causa dicitur locus rotunda cavea conclusus. Cavea dicebatur area quæ etiam arena appellari solebat, quod arena spargere-tur, ne gladiatores facile laberentur. Cavea etiam nomen habebat carcer, ubi feræ detinebantur, et in circo gradus, unde populus spectabat, in quibus gradibus erat summa, media, et infima cavea. Cavea prima, seu ima, senatui et equitibus; media plebi; summa et ultima, feminis attributa, ut colligitur ex Seneca lib. xi de Tranquill. Antiquiores caveam de theatro dicebant. Lipsius lib. de Amphitheatro, cap. 2, auctoritatibus Tertulliani, Prudentii et similium, probat de amphitheatro etiam caveam dici. Ruinæ amphitheatri Tarraconensis adhuc exstant, sed ruinæ tantum.

64. Chamillardus notat spectacula gladiatorum a rege Theodorico omnino prohibita. At prohibita multo ante ab Honorio constat, ut dixi in comment. ad Anem lib. ii contra Symm.

65. Latinius, *ense d'ro.*

66. *Voluptatem peculiari significatione de spectaculis dici, notatum est in comm. ad lib. ii in Symm. vers. 1125. Illud nunc occurrit, Horatii versum in arte poetica, Ficta voluptatis causa sint proxima veris, intelligi posse de his quæ finguntur, ut in theatro represententur: nam de poematis theatralibus eo loci agit Horatius.*

67. Aliam descriptionem pyræ ad martyres comburendos vide in Romano vers. 816 et seqq. Celeriter hujusmodi rogi extruebantur: ut enim refert Eusebius lib. iv, cap. 11, ex epistola Smyrnenstium de S. Polycarpi martyrio: *Populus confestim ligna et sarmenta partim ex officinis, partim ex balneis incredibili celeritate comportabant; præcipue vero Judæis alicri animo, ut solent, operam suam in id conferentibus.*

69. Breviar. Moz., *fascibus metri lex postulat facibus*. Nebrissensis faces supremas intelligit ultimas in ordine apparandi. Cellarius ait posse *supremis sumi pro feratibus, funestis*. In rogo faces, quæ corpori cremando proximiores erant, et ultimæ cum corpore ardebant, dici poterant ultimæ, et quia pyra in altum erigebatur, summæ, et supremæ. Sed hoc loco Cellarii interpretatio magis arridet.

- Ut crimen domini domus timeret. A Sed ne reliquias resuscitandas,
 430 Tum de corporibus sacris favillæ Et mox cum Domino simul futuras,
 Et perfusa mero leguntur ossa, Discretis loca dividant sepulcris,
1037 Quæ raptim sibi quisque vindica- Cernuntur niveis stolis anicti,
 [bat. 440 **1038** Mandant restitui, cavoque claudi
 Fratrum tantus amor domum referre Mixtim marmore pulverem sacrandum.
 Sanctorum cinerum dicata dona, O triplex honor, o trifforme culmen,
 435 Aut gestare sinu fidele pignus. Quo nostræ caput excitatur urbis,

GLOSSÆ VETERES.

429. Domus, familia, I.
 431. Mero, puro vino, I.
 432. Raptim, velociter. — Vindicabat, acquirebat, I.
 439. Cernuntur, quidam viri, I.
 442. Honor, martyrum, I.
 443. Excitatur, erigitur, I.

COMMENTARIUS.

429. Tibullus lib. III, eleg. 7 : *Felix, quicumque dolore Alterius discas posse carere tuo.*

430. In Breviar. Moz. desideratur de.

431. In proleg. num. 159 de hoc versu egi. In Actis : *Superveniente autem nocte ad amphitheatrum cum vino festinanter pervenerunt, quo semivisa corpora exstinguere. Vetere reliquias corporum crematorum vino lavabant. Virgilius lib. VI, Reliquias vino, et bibulas lavere favillas. Rogus ipse exstinguebatur vino, et tunc amici aut propinqui ossa et cineres ligebant. Vino veteri nonnullos usos probat versus Tibulli lib. III, eleg. 2, de suis ossibus post obitum. Et primum annoso spargant collecta Lyæo. Legere ossa phrasis propria in funere : hinc ossilegium ; et Marialis sensu ambiguo : *Edent hæc des. inquis, mea carmina : quando? Tempus erat jam te, Sosibiane, legi.* Conter Tibullum lib. III, eleg. 2. Ut autem cineres corporis combusti cum aliis rogi cineribus non permiscerentur, ita corpus in pheretra componebatur, ut extincto rogo reliquias illius discrete essent ab aliis cineribus. Constat etiam, adhibitum in funeribus nobilium genus lini quod non absumebatur, de quo Plinius lib. XIX, cap. 1 : *Regum inde funebres tunicæ corporis favillam a reliquo separant cinere.* Desiderius Heraldus Advers. I, cap. 7, Kirchmannus lib. I, cap. 6, la Cerda, Comment. in Virg., alique plura de hoc ritu congerunt. Exstat Joann. Ciampini Dissertatio de incombustibili lino, sive de lapide amiano, de quo illius titandi modo. Romæ 1691. Kirchmannus lib. III, cap. 7, usum ejus lini non credit fuisse, et magis similiora putat, quæ alii de amianto lapide narrant. At certum est, Romæ adhuc in urna quæ in Bibliotheca Vaticana exstat, hujusmodi sindonem amiantum miræ magnitudinis asservari. Ante hos quinque annos Romæ etiam ad portam Capenam e regione monumenti Scipionum reperta est sindon asbestina, ossa humana continens.*

432. Parrhasius ita distinguit quisque vindicabat Fratrum : tantus amor. Agobardus in carmine post obitum Caroli et Leidradi Prudentium imitatur : *Nec non Pantaleonis ossa raptim Tollunt cuncta simul, ligantque pannis.* In Martyrologiis rapere corpora martyrum sæpe occurrit : quo festinantium fidelium sedulitas declaratur. In Actis nostris, festinanter, et mox, **D** *Eorumdem martyrum cineres collectos, prout quisque potuit, sibi vindicavit.*

431. Gis. 1 ed., cinerem, perperam.

435. De hac consuetudine colligendi ossa sæpius in sinum vide Heraldum et Kirchmannum locis cit. lino urnulam, qua ossa claudabantur, ad tumulum sinu exportabant. Tacitus de Agrippina in funere Germanici lib. II, *Tunc feræ reliquias sinu ferret.*

436. Breviar. Moz. male, sed et.

437. Idem, futuros ; melius futuras.

438. Idem, loco ; corrige loca.

439. Vat. A contra metrum, stolis nireis. Breviar. Moz. corrupte, cernui pro cernuntur. Chamillardus probabiliter putat ipsos tres martyres apparuisse. Prudentius sæpe martyres candidatos vocat. In Actis ita legitur : *Apparuit (Fructuosus) fratribus, et monuit*

ut quod unusquisque per charitatem de cineribus usurpaverat restituerent sine mora, unoquoque (forte unoque) in loco simul condendos curarent. Emiliano etiam, qui eos damnaverat, Fructuosus pariter cum diaconibus suis ostendit se in stolis repromissionis, increpans, etc. In codd. nonnullis mss. hæc adduntur : *Et mane facta mox Christiani omnes, qui reliquias sanctorum astulerant, deferentes cum magno metu, ac summa lætitia singuli narrantes visionem similem, in sacrosancta ecclesia sub altari sancto, exultantes in Domino honorifice sepelierunt.*

440. Breviar. Moz. male, *cadaveraque pro cavoque claudi.* Florezius id dictum putat per prolepsin, quia eo ipso dii martyrii vix fieri poterat, ut marmor scaretur. Verum hujusmodi urnæ sepulcrales apud artifices factæ paratæque in promptu erant, ut qui vellent, eas emerent. Hinc interitum accidit, ut in Christianorum sepulcris signa ethnicorum propria appareant.

441. Brev. Moz. mendose, *Mixto marmori vulvra sa randa.* Vat. B, *mixtum* pro *mixtim*. In sepulcrorum monumentis occurrit interdum *mixtis cineribus*. De reliquiis copiose agit Florezius.

442. In Vat. A desideratur o post honor. Parrhasius *lumen pro culmen* ; et notanda est hæc varietas scripturæ, nam in principio ait Prudentius, attolli caput Tarraconis coruscum ignibus horum martyrum, nunc idem caput hoc lumine triformi excitari. Itaque, si mss. faveant, legam libenter *lumen*.

443. In hymno octodecimo martyrum de quavis civitate, quæ martyre patrono gaudeat, vers. 13, *Ut de magno caput excitata.* Chamillardus *nostræ urbis* intelligit Cæsaraugustam, quia Cæsaraugusta erat in provincia Tarraconensi, cujus caput erat Tarraco. Hoc ipsum volnerat Bartholomæus Leonardus Argensola in epist. ad Marianam. Non placet hæc interpretatio, neque placuit Nebrissensi, Cellario, Peverato, Teolio, innumerisque aliis, qui Tarraconem a Prudentio urbem nostram vocari dicunt, quamvis negent Tarraconem fuisse Prudentii patriam. Et Prudentius quidem redit ad sententiam primæ strophæ, et caput Tarraconis excitari intelligit. Paulinus ep. 4 ad Ausonium, *Et capite insigni despectans Tarraco pontum.* Et quamvis Tarraco fuerit caput provinciæ Tarraconensis, dubito an apposite dicatur caput uniuscujuslibet urbis in ea provincia contentæ, puta, Cæsaraugustæ, Calagurris. Nam caput dicitur caput corporis, non caput pedis aut brachii. Ab iis qui aliter sentiunt exempla proferri desidero quibus Roma dicta fuerit caput Bononiæ vel Ferrariæ, aut Matritum caput Cæsaraugustæ vel Calagurris. Mozzius in versione Italica libri Peristeph. veram sententiam asserutus, ita reddidit : *O triplicato onor, trifforme cima, Per cui la città nostra erge la fronte Sublime piu d'ogni città d'Iberia!* Hujus versionis memini in proleg. num. 421. Postea nactus sum exemplar ms. editioni paratum, ubi præmittitur Vita Mozzii, et de hoc opere id enuntiatur : *Come persona ecclesiastica gli piacque di tradurre in ve so sciolto nella piu forbata Toscana favella gl'inni intitolati LE CONONE di Prudenziio insigne poeta cristia-*

- Flammaram trepidantibus caminis.
Nexus denique, qui manus retrorsus
In tergum revocaverant revinctas,
105 Intacta cute decidunt adusti.
Non ausa est cohíbere pœna palmas,
In morem crucis ad Patrem levandas :
1035 Solvit brachia, quæ Deum precentur.
Priscorum specimen trium putares ,
110 Quos olim Babylonicum per ignem
Cantantes stupuit tremens tyrannus.
Illis sed pia flamma tum pepercit,
Nondum tempore passionis apto,
Nec mortis decus inchoante Christo.
115 Hos cum defugeret vaporus ardor,

- A Orant, ut celer ignis advolaret,
Et finem daret anxiiis periculis.
Exorata suos obire tandem
Majestas famulos jubet, caducis
120 Missos corporibus, sibique reddi.
Vidit præsidis ex domo satelles
1036 Cœlum martyribus patere apertum,
Insignesque viros per astra ferri.
Quin et filiolæ monens herili
125 Ostendit sceleris notam paterni :
Cœlo vivere, quos forum peremit.
Hæc tum virginitas palam videre
Per sudum meruit, parente cæco,

GLOSSÆ VETERES.

107. Nexus, *agamina*, I.
106. Cohíbere, *constringere*, I.
109. Specimen, *figuram*, I.
111. Stupuit, *obstupuit*, I.
115. Vaporus, *calidus*, I.
116. Orant, *sancti*, I.

- B 120. Missos, *pro dimissos*, I.
121. Domo, *familia*, Mar.
123. Insignesque, *gloriosos*, I.
125. Notam, *signum*, Iso.
126. Forum, *concilium*, Iso.
128. Sudum, *serenitatem*, I.

COMMENTARIUS.

tar, alii cæsi in verberibus gratulantur, alii potestati irreligiosorum desecanda felicium colla submitunt, plures in exstructos rogos currunt, et, trepidantibus pœnæ punitis, ignem saltu devotæ festinationis insiliunt; alii in profundum demergendi non in aquas necaturas, sed in refrigerium æternæ beatitudinis decidunt. In Actis dicitur stipites, quibus martyres ligati fuerant, permansisse: adeoque Florezius poetice locutioni Prudentium censet, cum eos in ignem insiluisse narrat. Verum Acta exponi possunt de furca, quæ sæpe collo inserebatur, retortis in tergum brachiis eorum, qui in rogam injiendi erant. Vide comment. ad vers. 851 in Romano.

102. Hailsbr., Bong. a prima manu, Gis. ad oram, *crepitantibus*: melius *trepidantibus*.

103. Breviar. Moz., Teol., *retrorsum*. Martyres comburendi stipiti, vel funibus alligabantur, vel clavis affligebantur. Hinc Christiani dicti *senaxii* ab are, vel stipite. *Licet nunc sarmentitios, et semaxios appellatis, qui ad stipitem dimidii axis revincti sarmentorum ambitu exurimur*, ut ait Tertullianus in Apologet. cap. 50. Vide tabulam xvii. Hoc loco intelliguntur brachia in tergum retorta, antequam pyram ingrederentur.

104. Brev. Moz. male, *renovaverant*.

106. Vatt. B, Q, Prag., *pœna cohíbere*, sed lex metri poscit *cohíbere pœna palmas*.

107. Veteres Christiani, dum orarent, brachia levabant et extendebant in morem crucis. Usitatum id quoque fuit ab Hebræis, ut ipse Prudentius cecinit hymno 12 Cath. vers. 170, de Moyse: *Pansis in altum brachiis... Crucis quod instar tunc fuit*. Vide etiam vers. 52 hymni 4 Cath. Victorinus edidit Romæ 1760 veteris geniuæ ad Christianum usum exscalptæ explanationem, ubi exhibet Deiparæ imaginem, quæ a non pœnitendo artifice sæculi ix exscalpta Victorio videtur in sardonyche bicolore manibus, ita ut dixi, in formam crucis expansis, in speciem orantis, seu Deum deprecantis. Plures vetustissimas similes picturas, et marmorea toreumata Bosius, Aringhus, Ciampinius, Buonarrotius, Boldettus, Blanchinus, Bottarius, Broverius aliique illurant.

110. Parrhasius *Babylonium* minus bene. De hac historia trium puerorum dictum in Apoth.

114. Ald. scribit *inchoante*.

115. Breviar. Moz. contra metrum, *vaporeus*. Gis. 1 ed. *vaporis*. Chamillardus durum et barbarum esse pronuntiat *vaporus ardor*, neque apud alium occurrere *vaporus* pro vaporifero, nisi apud Prudentium. Verum ante Prudentium *vaporus* dixit Arnobius lib.

vi, *Illud in rigoribus algidum, hoc vaporum*, ubi aliqui minus bene legunt *vaporeum*. Nemesianus clare eclog. 4, vers. 63: *Ter viltis, ter fronde sacra, ter thure vaporo Lustravit*. Et vapor pro calore apud optimos scriptores sumi, jam monui in hymno S. Laurentii ad v. 343.

116. Vatt. A, B., *orant sancti ut*: non patitur metrum. Vat. Q, *advocaret*; supra recte, *advolaret*.

117. Brev. Moz., *periculis*, contra metrum.

120. Prag., Gis. ad orant, Bong., Fabr., *missis*; alii, *missos*. Nebrissensis exponit *sibi*, hoc est *sibi ipsis*. Melius tamen *sibi*, scilicet *ipsi Deo*. Confer hymnum Exsequiarum.

C 121. Egm. scribit *satellis*. Hinc etiam patet animas piorum ex Prudentii sententia ad cœlum evehi, cum nihil purgandum remanet. Chamillardus ait, hoc in loco nonnulla mutavisse Prudentium, quia in Actis legitur, Babylonium et Mygdonium vidisse cœlum apertum, necnon ex familia Emiliani filiam, quæ matri suæ Fructuosum et socios in cœlum euntes ostendebat. Verum optime Prudentio convenit cum Actis, quæ ita habent: *Apertumque est cœlum, videntibus Babylon et Mygdonio fratribus nostris ex familia Emiliani præsidis, qui etiam filie ejusdem Emiliani, dominæ eorum carnali, ostendebant sanctum Fructuosum episcopum cum diaconibus, adhuc stipitiibus, quibus ligati fuerant, permanentibus, in cœlum ascendentes coronatos. Cunque Emilianum vocarent, dicentes, Veni, et vide.... Cum Emilianus venisset, videre eos non potuit*.

126. Ambr., *quo foro*, ex quo Heinsius conjiciebat *quos foro*. Hoc loco forum accipi potest pro loco in quo rei supplicii afficiuntur: quod solebat fieri in foro ipso, in amphitheatris, in circis.

127. Mar. a prima manu, Prag., *hæc dum*, minus recte. Virginitas pro virgine, ut apud Claudianum, carm. 18, lib. 1 in Eutrop., *Virginitas testatis adit*.

128. Ald., Vatt. B, Q, Urh., Mar., Prag., Rat Hailsbr. a secunda manu, Si. h., Gis., Ald., Widm. prima manu, Weitz., *patente cœlo*. Ambr., A. Thuan., Vat. A a prima manu, Vat. P, Hailsbr. prima manu, *parente cæco*. Alex., Widm. supra, *rente cælo*. Vat. A supra, *patendo cælo*. Breviar. corrupte, *Perfidum meruit parentem cæcum*. In A legitur: *Emilianus veniens videre eos non fuit dignus*. Si Acta hæc Prudentium certe præcessissent, dubium esset, quin huc Prudentium respexisset. A quin *patente cælo* non est lectio contemnenda. sudum Virgilianum est lib. viii, *Per sudum rursus* videt.

- Ut crimen domini domus timeret. A Sed ne reliquias resuscitandas,
 130 Tum de corporibus sacris favillæ Et mox cum Domino simul futuras,
 Et perfusa mero leguntur ossa, Discretis loca dividant sepulcris,
1037 Quæ raptim sibi quisque vindica- Cernuntur niveis stolis aucti,
 [bat. 140 **1038** Mandant restitui, cavoque claudi
 Fratrum tantus amor domum referre Mixtim marmore pulverem sacrandum.
 Sanctorum cinerum dicata dona, O triplex honor, o triforme culmen,
 135 Aut gestare sinu fidele pignus. Quo nostræ caput excitatur urbis,

GLOSSÆ VETERES.

129. Domus, familia, l.

131. Mero, puro vino, l.

132. Raptim, velociter. — Vindicabat, acquirebat, l.

139. Cernuntur, quidam viri, l.

142. Honor, martyrum, l.

143. Excitatur, erigitur, l.

COMMENTARIUS.

129. Tibullus lib. iii, eleg. 7 : *Felix, quicumque dolore Alterius discas posse carere tuo.*

130. In Breviar. Moz. desideratur de.

131. In proleg. num. 159 de hoc versu egi. In Actis : *Superveniente autem nocte ad amphitheatrum cum vino festinanter pervenerunt, quo semivisa corpora exstinguerent.* Veteres reliquias corporum crematorum vino lavabant. Virgilius lib. vi, *Reliquias vino, et bibulas lavere favillas.* Rogus ipse exstinguebatur vino, et tunc amici aut propinqui ossa et cineres legabant. Vino veteri nonnullos usos probat versus Tibulli lib. iii, eleg. 2, de suis ossibus post obitum. *Et primum annoso spargant collecta Lyæo. Legere ossa phrasis propria in funere : hinc ossilegium ; et Martialis sensu ambiguo : Edent hæc des. inquis, mea carmina : quando? Tempus erit jam te, Sosibiane, legi.* Confer Tibullum lib. iii, eleg. 2. Ut autem cineres corporis combusti cum aliis rogi cineribus non permiscerentur, ita corpus in pheretroponebatur, ut extincto rogo reliquias illius discrete essent ab aliis cineribus. Constat etiam, adhibitum in funeribus nobilium genus lini quod non absumebatur, de quo Plinius lib. xix, cap. 1 : *Regum inde funebres tunicæ corporis favillam a reliquo separant cinere.* Desiderius Heraldus Advers. 1, cap. 7, Kirchinannus lib. i, cap. 6, la Cerda, Comment. in Virg., alique plura de hoc ritu congerunt. Exstat Joann. Gianipinii Dissertatio de incombustibili lino, sive de lapide amianto, deque illius ulandi modo. Romæ 1691. Kirchinannus lib. iii, cap. 7, usum ejus lini non credit fuisse, et magis similiora putat, quæ alii de amianto lapide narrant. At certum est, Romæ adhuc in urna quæ in bibliotheca Vaticana exstat, hujusmodi sindonem amiantum miræ magnitudinis asservari. Ante hos quinque annos Romæ etiam ad portam Capenam e regione monumenti Scipionum reperta est sindon asbestina, ossa humana continens.

132. Parrhasius ita distinguit quisque vindicabat Fratrum : tantus amor. Agobardus in carmine post obitum Caroli et Leidradi Prudentium imitatur : *Necnon Pantuleonis ossa raptim Tollunt cuncta simul, ligantque pannis.* In Martyrologiis rapere corpora martyrum sæpe occurrit : quo festinantium fidelium sedulitas declaratur. In Actis nostris, *festinanter*, et mox, *Eorumdem martyrum cineres collectos, prout quisque potuit, sibi vindicavit.*

133. Gis. 1 ed., cinerem, perperam.

135. De hac consuetudine colligendi ossa sæpius in sinum vide Heraldum et Kirchinannum locis cit. lino urnulam, qua ossa clauderentur, ad tumulum sinu exportabant. Tacitus de Agrippina in funere Germanici lib. ii, *Tunc sacras reliquias sinu ferret.*

136. Breviar. Moz. male, sed et.

137. Idem, futuras ; melius futuras.

138. Idem, loco ; corrige loca.

139. Vat. A contra metrum, stolis niveis. Breviar. Moz. corrupte, cernui pro cernuntur. Chamillardus probabiliter putat ipsos tres martyres apparuisse. Prudentius sæpe martyres candidatos vocat. In Actis sic legitur : *Apparuit (Fructuosus) fratribus, et monuit*

ut quod unusquisque per charitatem de cineribus usurpaverat restituerent sine mora, unoquoque (forte unoquo) in loco simul condendos curarent. Emiliano etiam, qui eos damnaverat, Fructuosus pariter cum diaconibus suis ostendit se in stolis repromissionis, increpans, etc. In codd. nonnullis mss. hæc adduntur : *Et mane facta mox Christiani omnes, qui reliquias sanctorum abstulerant, deferentes cum magno metu, ac summa lætitia singuli narrantes visionem similem, in sacrosancta ecclesia sub altari sancto, exultantes in Domino honorifice sepelierunt.*

140. Breviar. Moz. male, *cadaveraque pro cavoque claudi.* Florezius id dictum putat per prolepsin, quia eo ipso dii martyrii vix fieri poterat, ut marmor scaretur. Verum hujusmodi urnæ sepulcrales apud artifices factæ paratæque in promptu erant, ut qui vellent, eas emerent. Hinc interitum accidit, ut in Christianorum sepulcris signa ethnicorum propria appareant.

141. Brev. Moz. mendose, *Mixto marmori vulvra sa randa.* Vat. B, *mixtum* pro *mixtim*. In sepulcrorum monumentis occurrit interdum *mixtis cineribus*. De reliquiis copiose agit Florezius.

142. In Vat. A desideratur o post honor. Parrhasius lumen pro culmen ; et notanda est hæc varietas scripturæ, nam in principio ait Prudentius, attolli caput Tarraconis coruscum ignibus horum martyrum, nunc idem caput hoc lumine triformi excitari. Itaque, si mss. faveant, legam libenter lumen.

143. In hymno octodecimo martyrum de quavis civitate, quæ martyre patrono gaudeat, vers. 13, *O tbe magno caput excitata.* Chamillardus nostræ urbis intelligit Cæsaraugustam, quia Cæsaraugusta erat in provincia Tarraconensi, cujus caput erat Tarraco. Hoc ipsum voluerat Bartholomæus Leonardus Argensola in epist. ad Marianam. Non placet hæc interpretatio, neque placuit Nebrissensi, Cellario, Peverato, Teolio, innumerisque aliis, qui Tarraconem a Prudentio urbem nostram vocari dicunt, quamvis negent Tarraconem fuisse Prudentii patriam. Et Prudentius quidem redit ad sententiam primæ strophæ, et caput Tarraconis excitari intelligit. Paulinus ep. 4 ad Ausonium, *Et capite insigni despectans Tarraco pontum.* Et quamvis Tarraco fuerit caput provinciæ Tarraconensis, dubito an apposite dicatur caput uniuscujuslibet urbis in ea provincia contentæ, puta, Cæsaraugustæ, Calagurris. Nam caput dicitur caput corporis, non caput pedis aut brachii. Ab iis qui aliter sentiunt exempla proferri desidero quibus Roma dicta fuerit caput Bononiæ vel Ferrariæ, aut Matritum caput Cæsaraugustæ vel Calagurris. Mozzius in versione Italica libri Peristeph. veram sententiam asserutus, ita reddidit : *O triplicato onor, triforme cima, Per cui la città nostra erge la fronte Sublime piu d'ogni città d'Iberia!* Hujus versionis memini in proleg. num. 121. Postea nactus sum exemplar ms. editioni paratum, ubi præmittitur Vita Mozzii, et de hoc opere id enuntiatur : *Come persona ecclesiastica gli piacque di tradurre in ve so sciolto nella piu forbata Toscana favella gl'inni intitolati LE CORONE di Prudenziio insigne poeta cristia-*

- Cunctis urbibus eminens Iberis!
 143 Exsultare tribus libet patronis:
1039 Quorum præsidio fovemur omnes
 Terrarum populi Pyrenearum.
 Circumstet chorus ex utroque sexu,
 Heros, virgo, puer, senex, anicla:
 140 Vestrum psallite rite Fructuosum.
 Laudans Augurium resultet hymnus,
 Mixtis Eulogium modis coequans,
 Reddamus paribus pares camœnas.
 Hinc aurata sonent in arce tecta:
 155 Blandum littoris exstet inde murmur,

- A** Et carmen freta feriata pangant.
 Olim tempus erit, ruente mundo,
 Cum te, Tarraco, Fructuosus acri
 Solvet supplicio tegens ab igni.
 160 Fors dignabitur et meis melelam
1040 Tormentis dare, prosperante Christo,
 Dulces hendecasyllabos revolvens.

VII HYMNUS.

IN HONOREM QUIRINI BEATISSIMI MARTYRIS EPISCOPI
 ECCLESIAE SISCIANÆ.

Insignem meriti virum

GLOSSÆ VETERES.

144. Iberis, *Hispanicis*, I.
 153. Camœnas, *laudes*, I.
 154. Hinc, *ex una parte*, I.—Arce, *templo*, Vat. A.
 155. Inde, *ex altera parte*, I.
 156. Freta, *mare*.—Feriata, *otiosa, repercussa*, I.

157. Olim, *quandoque*, I
 160. For-, *forte*, I.
 161. Prosperante, *propitiante*, I
 162. Revolvens, *relegens*, I.

COMMENTARIUS.

no, che si danno ora alle stampe, i quali avea non poche volte fatti udire nelle accademie della sua patria con universale soddisfazione; e se morte non si fosse interposta, avea pensiero di continuarne la traduzione degli altri libri.

145. Bartholomæus Argensola loc. cit. videtur legisse *liber* pro *libet*, et ex verbo activo infinitivi modi *exsultare* verbum deponens modi imperativi: ita enim vertit Hispanice, *Alegrate pues, o ciudad libre, por tres patrones*; quoniam non video cui substantivo voluerit applicare adiectivum *liber*: nam si intelligatur civitas, deberet *efferi libera*.

146. Galland., Tornæs., Bong., Fabr., *foventur*. Sed plerique mss. et edd. *fovemur*, quod præferendum est.

147. Parrhasius male, *Pyrenea per arva* pro *Pyrenearum*.

149. Weitzius alicubi invenit *heres* pro *heros*. Widm., Bong., Vat. B., Mar., Prag., Rat., Thuan., *anula*. Parrhasius, Heins., Ambr., Teol., *anulla*, quod in alio etiam codice reperit Heinsius. Schedæ Græviæ *anula* mendose. Ab *anu* aiunt fieri *anula* et *anulla*. Sed usitatius et melius est *anicla* ab *anicula*; et *anicla* habent Vat. A. Alex., Breviar. Moz., Ald., Weitz., Gis. et alii plurimi.

151. Mar., *hymnis*; supra recte, *hymnus*.

155. Alex., *amœnas*; supra, *camœnas*, probe. Non enim audiendus est Weitzius, qui cum Widm. a prima manu edidit *camœnas*. Pro versibus camœnæ ponuntur.

154. Mar. a prima manu, *in acta*. Parrhasius corrupte, *in architecta*. Olim templorum tecta inaurata esse solebant: etiamnum Romæ præsertim hæc consuetudo obtinet.

156. De imagine vocis id accipitur. Cellarius advocat huc illud Ciceronis, *Parietes gratias agere gestunt*. Prudentius nauticæ gentis cantus videtur innuere.

158. In Prag. ex *acri* non bene factum *acris*.

159. *Verius*, ait Cellarius, *hoc Christo tribuisset*. At hæretici nolunt animum ad explicationem, et mentem catholicorum. Prudentius addit, *Prosperante Christo*.

161. Parrhasius inter verba Prudentii propria numerat *prosperare* pro *favere*: sed ita lecti sunt Livius, Plautus, Tacitus et alii.

162. Nonnulli vulg. *hendecasyllabas*. Hi versus phalericii per antonomasiam vocantur hendecasyllabi. De sententia huius conclusionis vide p. olegom. cap. 19. Breviarium Mozarabicum alios versus addit, qui minime sunt Prudentiani.

Inscriptionem exhibui quam habet Alex. In Vat. A eodem modo, sed *in honore*, et *Ecclesie Sesclanæ*.

B Mar., *Incipit hymnus in honore sancti Quirini martyris, et episcopi Ecclesie Susclanæ*. Rat. ita, sed *Ecclesie Siscianæ*. Aldus, *Ode in laudem Quirini martyris episcopi Ecclesie Siscianæ*. Weitzius *in honore Quirini martyris et episcopi Ecclesie Siscianæ*. Fabr., *Quirino martyri et episcopo Sisciano Illyrico*. Heinsius facit cum Alex. 3. In Egm., Rott., Ox., Torr. duobus et Alt. scribitur *Sescia* pro *Siscia*. In Vat. Q., *Scitia*. In Widm., *Suscia*. Prag., *Sescia*; Vat. A, B, Rat., *Suscia*; Mar., *Siscia*. Nomen *Siscia* aut *Sycia* confirmatur ex Ptolemæo, Strabone, Paterculo, Plinio, Antonini Itinerario, Ambrosiano codice, Eusebii Chronico, et ex martyrologiis multis in locis. Siscia civitas erat Pannoniæ superioris ad Colapis, et Savi confluentem, de qua Plinius lib. III, cap. 25. Nunc vicus est *Sisek* sive *Sisseg* dictus prope Zagrabiam sedem episcopalem. Vide Geograph. ant. Cellarii. De Quirino ita Martyrologium Romanum die 4 Junii ex Prudentii hymno: *Siscia in Illyrico S. Quirini episcopi, qui sub Galerio præside pro fide Christi, ut Prudentius scribit, molari saxo ad collum ligato, in flumen præcipitatus est; sed lapide supernatante, cum circumstantes Christianos, ne ejus terrentur supplicio, neve titubarent in fide, diu fuisset hortatus; ipse ut martyrii gloriam assequeretur, precibus a Deo, ut mergeretur, obtinuit. Idem fere in Chronico Eusebii narratur a S. Hieronymo ad annum 310: Quirinus, episcopus Siscianus pro Christo gloriose interficitur. Nam manuali mola ad collum ligata, e ponte præcipitatus in fluvium, diutissime supernatavit, et cum spectantibus collocutus, de suo terrentur exemplo, viz orans ut mergeretur, obtinuit. Vide notas Vallarsii et aliorum. Gregorius Turonensis, Beda, Usuardus, Ado, idem martyrium referunt, sed narratione et fide Prudentii nituntur. Bollandiani ad diem 4 Junii memorant compendium Actorum, ex Prudentio fere acceptum, trium lectionum vicem præbens in die festo S. Quirini pro basilica S. Mariæ Trans Tiberim. Quisnam sit Galerius, sub quo duce Quirinus martyrii palmam consecutus a Prudentio dicitur, quarunt atque inter se dissident auctores. Acta quædam exstant apud Mombritium in quibus narratur Quirinum a Maximo præside fustibus cæsum, ad Amantium Pannoniæ præsidem missum, a quo capitalis pœnæ sententiam subit. Hinc Baronius et Chamillardus Galerium Prudentii intelligunt esse Galerium Maximinum cæsarem, qui Maximinus Daza est appellatus, et a Galerio Maximiano imperatore Orienti erat præfectus: Ruardus opponit Maximum in Actis memoratum non fuisse cæsarem: misit enim martyrem ad Amantium, quod ipse jus gladii non haberet. Cellarius et Trolius addunt Maximum illum Dazam nullo præsidatu insignem fuisse, cum cæsar, quod omnes mi-*

- 1041** Quirinum placitum Deo,
Urbis mœnia Sisciæ
Concessum sibi martyrem
- 5 **1042** Complexu patrio fovent.
Hic sub Galerio duce,
Qui tunc Illyricos sinus
Urgebat ditionibus,
Fertur catholicam fidem
- 10 Illustrasse per exitum.
Non illum gladii rigor,
Non incendia, non fere
Crudeli interitu necant :

5. Fovent, colligunt, l.
10. Exitum, mortem, l.
15. Abluit, penitus, l.
16. Refert, distat, vel differt, l.

- A Sed lymphis fluvialibus
15 Gurges dum rapit, abluit.
Nil refert vitreo æquore,
An de flumine sanguinis
Tingat passio martyrem
Æque gloria provenit
- 20 **1043** Fluctu quolibet uvida.
Summo pontis ab ardui
Sanctæ plebis episcopus
In præceps fluvio datur,
Suspensum laqueo gerens
- 25 Ingentis lapidem molæ.

GLOSSÆ VETERES.

17. An, utrum, l.
20. Quolibet, utroque, l.
21. Summo, summitate, l.
23. Datur, jacitur, l.

COMMENTARIUS.

rabantur, renuntiatus est, neque Illyricum post, sed Orientem rexisse. Sed notandum Chamillardum statuere, sub Maximino Daza jam Cæsare passum Quirinum, non antequam Cæsar fieret. Mihi placet sententia Giselini, qui a Prudentio ait designari Galerium Maximianum, qui in Diocletiani locum allectus, Illyricum, Asiam et Orientem obtinchat, tabulisque æreis de interitu Christianorum edicta proponebat. Maximus autem ille et Amantius de quibus Acta, præsidēs fuerunt sub Galerio Maximiano, ut aperte innuunt Acta a Bollandianis ad cod. ms. correctæ: *Prementibus itaque Maximiani imperatoris legibus, Christianus infestabatur exercitus: per Illyricum vero Diocletianus sacrilegis præceptis in Christi populum hostiliter sæviebat, addito tyrannidi suæ alio Maximiano, in regno particeps, qui et suam rubiem, et Diocletiani per omnem Illyricum ostenderet. Fere tamen ad omnes provinciarum iudices nefandorum principum sacrilegi apices mittebantur, ut in templis demonum immolare cogerent Christianos.* . . . . . B. Quirinus episcopus Siscianus a Maximo præside jussus est comprehendendi. . . . . Post triduum autem Maximus Quirinum episcopum jussit ad Amantium præsidem ad primam Pannoniam duci. Antea legebatur addito tyrannidi suæ Maximiano: Bollandiani ex ins. Vat. restituerunt alio Maximiano, quo Maximianus Galerius certo intelligitur. Ruinartius et Bollandiani ea acta pro sinceris habent; sed tam hi quam ille hymnum Prudentii addunt. In martyrologio Romano verba illa sub Galerio præside fortasse melius in hæc mutarentur sub Galerio imperatore, nam Prudentius ducem appellavit, ut imperatorem designaret, ut Honorium lib. II in Sym., vers. 1114, *Te precor, Ausonii dux augustissime regni*, et duos fratres imperatores Honorium et Arcadium ibid. vers. 14, *Ilæc ubi legatus: Reddunt placidissima fratrum Ora ducum*. Et in Romano de eodem Galerio vers. 31, *Galerius orbis forte Romani statum Ductor regebat*. Ruinartius, quem alii sequuntur, existimat Maximum præsidem vocari potuisse Galerium Maximum, adeoque apte coherere, quod Quirinus sub Galerio duce, ut ait Prudentius, et sub Maximo præside passus fuerit, ut Acta referunt. Id mihi minus probatur. Versu 1. Ald., Alex., Vatt. B, Q, Hallsbr., Thuan., Noms., Rat., Prag., Heins. et recentiores, meritis, ut cum secundo casu conjungatur adjectivum insignis. Alii, meritis, et necio an melius, ut insignis pietate vel armis.

2. Mar., Widm., Vat. B, Prag., placidum: melius placitum.

3. Vat. B mendose, mœniæ. De diversa ratione ascribendi nomen Sisciæ dictum jam est ad vers. 1.

4. Alicubi inveni notatum confessum ex vet. cod.

5. An hæc verba complexu patrio innuant Sisciam patriam esse Quirini, merito dubitari potest. Ex Actis

nihil constat. Ejus corpus, ut referunt Acta, in basilica ad Scarabetensem portam fuit depositum. Sed cum Acta narrent non Sisciæ, sed in civitate Sabariensi passum Quirinum, hæc porta Scarabetensis ad Sabariam videtur pertinere. Chamillardus narrat, postea, cum barbari Pannonias devastarent, Romanum translatum fuisse, et inde Mediolanum per Angilbertum Mediolanensem episcopum. Ruinartius, ex Rudolpho scholastico in vita B. Rabani sæculo IV Benedict., part. II, pag. 12, affirmat Roma in Germaniam translatum, et in celebri Fuldensi monasterio reconditum. Plura addunt Bollandiani.

7. Ex Virgilio 1 Æneid., *Illyricos penetrare sinus*.

11. Sagittarius cap. 6, de Cruciat. curiose observat sæpius conjungi a SS. Patribus in martyriis recensendis gladium, crucem, bestias, ignem, aliquando tamen unum, vel alterum ex hoc quaternario numero omitti, ut crucem a multis aliis, et hoc loco a Prudentio. Plures ipse auctoritates complectitur.

15. Ablutus est Quirinus tanquam lavacro martyrii, quod baptismus sanguinis dici solet, et, ut explicat Prudentius, nihil refert, sive vero flumine sanguinis quis abluatur, effuso scilicet sanguine pro Christo, sive alio modo mortem subeat. In officio ecclesiastico Martyrum sæpe fit mentio effusionis sanguinis, quamvis vere non fuerit effusus: quia perinde est, dummodo vitam pro fide martyr impenderit.

16. Vat. A, nihil.

20. Glossa unius Vat. apud Teolium, *Sanguine, an aqua humefacta*.

23. In editione Veronensi Ruinartii ex cod. Germanico ad oram *ingenti lapidum mole*, quod depravatam est. De hoc martyrio Lactantius, cap. 15 de Mortibus persecut. de Diocletiano: *Domestici, alligatis ad collum molaribus lapidibus, mari mergebantur*. Gallonius cap. 1 agit de ponderibus quibus martyres cruciabantur, et advertit Romæ adhuc asservari in basilicis SS. Apostolorum, atque Apo linaris et Anastasi ad Aquas Salvas maximi ponderis lapides, nigreque coloris, rotundos, vel oblongos, ferreum anulum saxo impactum habentes, quo funiculus ad ligandum et suspendendum ad pedes vel manus sublimi penduntium immittebatur: qui lapides orbicularia dicuntur a Josepho lib. de Machab. ad Polybitum. Eorum forma exprimitur tabula 3, lit. D. Probat etiam Gallonius post Baronium in notis ad martyrologium, hujusmodi globos lapideos inventos fuisse inferendorum cruciamentorum causa, non æstimandorum onerum gratia, ac diversos etiam fuisse ab illis ponderibus quæ lege 12 tabul. debitoribus exhibebantur. Ut autem vera hæc omnia esse concedam, illud querendum superest an hæc ipsa

Hic duo purpureum, Domini pro nomine cæsi, A
Martyrium pulchra morte tulere viri.
5 **1049** Illic etiam liquido fluit indulgentia fonte,
Ac veteres maculas diluit amne novo.
Qui cupit æternum cæli conscendere regnum,
Huc veniat sitiens: ecce parata via est.
Ante coronati scandebant ardua testes
10 Atria, nunc lotæ celsa petunt animæ.
Spiritus ætherio solitus descendere lapsu,
Ut dederat palmam, sic tribuit veniam.
Haurit terra sacros aut fonte, aut sanguine ro-

[res,

Exundatque suo jugiter unda Deo.
15 Ipse loci est dominus, laterum cui vulnere utro-
[que
1050 Illic cruor effusus fluxit, et inde la-
[tex.
Ibitis hinc, ut quisque potest, per vulnera Chri-
[sti,
Erectus gladiis alter, et alter aquis.

IX HYMNUS.

PASSIO S. CASSIANI FOROCORNELIENSIS.

Sylla forum statuit Cornelius: hoc Itali urbem

GLOSSÆ VETERES.

1. Forum, civitas.—Hoc, forum, I.

COMMENTARIUS.

3. In Aldo desideratur hic versus, quem se resti- B
tuisse gloriatur Fabricius; sed jam exstabat in præ-
cedentibus multis editionibus. Gis. et Fabr. legunt
Christi pro Domini.

4. Liquet in loco baptisterii martyres fuisse pas-
sos. Barthius in aliam interpretationem abiit, cui
Cellarius videtur adhærere: scilicet lib. XLIV, cap.
2, tradit veteres Christianos baptisteriis reliquias
supposuisse, et hanc putat esse interpretationem
Apostoli I Corinth., cap. xv, vers. 29: *Alioquin quid
faciunt qui baptizantur pro mortuis, si omnino mortui
non resurgunt? ut quid et baptizantur pro illis?* Af-
fertque hos Prudentii versus, et epigramma, quod
nuper dixi, Ennodii. Et versus quidem Ennodii clare
affirmant in baptisteriis condita corpora martyrum:
*Conditor Armenius, superum qui dignus honore est,
Hic peperit fontem vivificantis aquæ. Rapta sepulturis
animavit corpora pictor. Funera viva videns mors eat
in tumultum. Illorum tamen iste locus complectitur ar-
tus. Quas paries facies, mens lenet alma fide.* Addit
Barthius: *Multa alia huc cumulari possint; sed nos
contenti sumus ex solis poetis illustrare locum Apostoli,
quos alioquin spernunt non pauci theologo-sophistæ, pri-
mum quia non intelligunt, deinde quia talia scribere non
querunt, etc.* concludit, *ex hoc divino scriptore* (Pru-
dentio) *plurima ad Ecclesiæ veteris mores observari
posse.* Duo tamen contra Barthium dici possunt;
primum, quo tempore Apostolus de baptismo pro
mortuis ea verba protulit, nondum videri fuisse ba-
ptisteria quibus reliquiæ seu corpora martyrum fuis-
sent supposita. Alterum, in Prudentii his versibus
nihil omnino exprimi ex quo arguatur corpora duo-
rum martyrum certo esse in eo baptisterio condita:
nam Prudentius solum ait eo in loco martyrium tu-
lisse. Et, ut ego arbitror, si corpora etiam ibi fuis-
sent sepulta, non id tacuisset Prudentius.

6. Fortunatus æmulatus est Prudentium in hymno
de Resurrectione Domini: *Candidus egreditur nitidis
exercitus undis, Atque vetus vitium purgat in amne
novo.* Notavit jam pridem Giselinus, et post Giseli-
num alii. Dicitur *amne novo*, ut opponatur veteribus
maculis, et quia baptismus hominem renovat. Sic de
gratia baptismatis Apoth. vers. 880, *Christique inopem
nova gratia mundat*: nam *Christi gratiam* veteres Chri-
stiani interdum antonomastice pro baptismo dicebant,
quod breviter innui in comment. ad eum vers., et
veteribus inscriptionibus atque Actis martyrum uber-
rime posse confirmari.

10. Hailsbr. a prima manu, *tunc lotæ*; melius
nunc lotæ.

11. Ald., Mar. a prima manu, Vau. A, P, Alex.,
Urb., Gis., plures Heinsiani, *æterno*. Vat. B, Rat.,
Prag. Weitz., nonnulli Heinsiani, *æthero* vel *ætherio*,
quod Giselinus etiam in nonnullis viderat, et rectius
putavit Heinsius. Defendi potest *æterno*, quia postea
eodem sensu dicitur *jugiter*.

12. Mar. a prima manu, Rat., Vat., *tribuat*. Melius
est *tribuit*.

13. Rat., Mar. a prima manu, contra metrum, *alit*.
Mar. supra, *haurit*; ad oram, *hausit*. Alex. scribit
aurit.

14. Heinsius ex Thuan. restituit *uda* pro *unda*. Fa-
vet Alex., ubi etiam est *uda*. Sic etiam Cathem.
v, vers. 116, de humo, *Fundit fonticulis uda fugaci-
bus*, rectius et concinnius quam *unda*. Miratur aliquis
Chamillardum dixisse *Hactenus jugiter unda Deo*, cum
præcessisset Heinsius. At Chamillardus sæpe ita loquitur,
verba Heinsii transcribens, quem in lectionibus
variantibus indicandis se secutum, in præfatione clare
monuit.

15. De duplici vulnere lateris abunde discernimus
ad vers. 86 hymni ix Cath. Addere juvat locum a
Teolio indicatum, ex Actis S. Genesii inter opera S.
Paulini: *Cui unius baptismatis duplex gratia ex utroque
scilicet Christi latere et aqua, et sanguis parabatur*.
Rosweydu suscipitur hanc hominiam esse Paulini
Biterrensis episcopi, qui Paulino Nolano aliquanto
anterior. Papyrius Massonus in descriptione lumi-
num Gallicæ eam tribuit Patienti Lugdunensi episcopo.
Ab eadem opinione de duplici vulnere abhorre-
re non videtur Thomas Hurtado de Vero Martyr. reso-
lut. 35, digress. 2, sect. 8, ubi ait S. Augustinum
innuere utrumque Christi latus lancea perfosum
fuisse, de Temp. Barbar. cap. 8, *Per has angustas
portas pene jam totus mundus intravit*.

17. Weitz., *prout quisque*: plerique alii, *ut quisque*.

18. Ald., Galland., Torn., *devectus*. Alii, *erectus*.
Gis. prima ed., *devectus*; secunda ed., *erectus* inendo
typographico, quod correxit in emendatis, sed non
observavit Heinsius, qui contra sensum edidit *erectus*.
Agitur enim de martyribus qui gladiis evehuntur in
cælum, et de baptizatis qui aquis *atria celsa petunt*.
De baptisteriis Christianorum præter alios videri
possunt Lupius alias laudatus, et Annibal degli ab-
bati Olivieri-Giordani, *Dell' antico battistero della S.
Chiesa Pesarese. In Pesaro 1777*. Post hos versus in
Rat. et Mar. sequitur passio S. Romani.

1. Ita inscribitur hic hymnus apud Parrhasium.
Alex. similiter, *Finit Passio Quirini. Incipit passio*,
etc. Vat. A addit *ad Valerianum episcopum*, quod
mendose ex hymno Hippolyti ad hunc est translatum.
Rat. *Passio S. Cassiani martyr s Forocorneliensis*. Vat.
B, Mar. *Passio S. Cassiani Forocorneliensi* (sic). Aldus,
Passio Cassiani martyr. Heinsius cum Alex. facit.
In Mar., Alex. et alius hæc passio ponitur statim
post hymnum S. Quirini. Duas hujus hymni versio-
nes carmine Italico factas et editas recensui in pre-
leg. num. 124 ubi indicavi episcopatum Forocorna-
liensem S. Cassiani mihi non probari: neque nunc
aliter sentio, quamvis sciam apud Forum Corneli et
traditionem vigere, et picturam exstare, qua hic epi-
scopus exhibetur: nam utramque recentem puto,

- 1051** Vocant ab ipso conditoris nomine. A 10
Illic mihi, cum peterem te, rerum maxima Roma,
Spes est oborta, prosperum Christum fore.
5 Stratus humi, tumulo adolvebar, quem sacer
[ornat
Martyr dicato Cassianus corpore.
Dum lacrymans mecum reputo mea vulnera,
[et omnes
1052 Vitæ labores, ac dolorum acumina,
Erexi ad cælum faciem; stetit obvia contra

- Fucis colorum picta imago martyris,
Plagas mille gerens, totos lacerata per artus,
Ruptam minutis præferens punctis cutem.
Innumeri circum pueri, miserabile visu,
Confossa parvis membra figebant stylis :
15 Unde pugillares soliti percurrere ceras,
Scholare murmur adnotantes scripserant.
Ædituus consultus ait : Quod prospicis, hos
[pes,
1053 Non est inanis aut anilis fabula.

GLOSSÆ VETERES.

4. Prosperum, *propitium*, Vat. A.
7. Repnto, *pro reputavi*, I.
10. Fucis, *nigris coloribus, aromatibus*, I.
14. Stylis, *graphiis*, I.

15. Pugillares, *tabulas*. — Percurrere, *scribere*, I.
— Ceras, *cereas tabulas*, Vat. A.
17. Consultus, *interrogatus*, I.

COMMENTARIUS.

nulloque antiquis monumentis confirmatam. Cassiani patrium fuisse Forum Cornelli inuunt nonnullæ inscriptiones hymni; sed Prudentius minime id affirmat, et inscriptiones, ut ipse ab aliis addite, exiguum habent robur ad persuadendum, ut dixi ad hymnum SS. Hemeti. et Celed. De hoc martyre alia certa non sunt præter id quod tradit Prudentius, ex quo alii Acti concinnarunt. Dubia sunt, et, ut ego opinor, falsa alia Acta, in quibus Cassianus episcopus Brixinensis dicitur a qua diocesi pulsus Imolam advenit. Antonium Roschmannum, qui episcopatum Brixinensem, seu Sabionensem S. Cassiani asserere conatus est, Hieronymus Tartarottus confutavit in epi. t. ad eundem, edita Venetiis 1750. Corpus S. Cassiani Imolæ (sic enim nunc Forum Corneli appellamus) sub ara principe ecclesiæ cathedralis asservatur. Videri possunt Bollandiani ad diem 13 Augusti. De legenda hujus martyris, quæ in codice Vat. x exstat, dixi cap. 4 prolegom., num. 79. Ad hujus hymni explanationem conferunt epistola 8, lib. v, Bembi, et epistola Lipsii 32, cent. 1, ad Belgas. Uterque artem veterem notariorum restitui desiderant, Bembi etiam librum antiquum Hygini de sideribus his notis scriptum vidit. Joann. Clericus de Stylis veterum, variisque chartarum generibus, Hermannus Hugo de Origine scribendi, pluresque alii multa ad hunc hymnum spectantia exponunt. In catalogo codicum mss. bibliothecæ Bernensis I. R. Sinner meminit codicis Bongarsiani, quo usus est Weitzius, de quo vide proleg. num. 99 et not. b (col. 638 not. d). Sinnerus eum codicem distinctius describit, et in præfatione sui catalogi narrat ad hunc hymnum exhiberi pictam historiam S. Cassiani, duabus tabulis carmini appositis, quarum prima Cassianus ad pulpitum sedens pueros docet: hi scammis insidentes stylos una manu, altera libros gestant; in secunda tabula pueri Cassianum stylis confodiunt. Forma librorum quos pueri gestant nostris est similis: ex quo arguit Sinnerus, jam Cassiani sæculo hunc morem in locum voluminum obtinuisse. Non assentior: pictor sæculo ix, quo codex exaratus dicitur, sui sæculi, non sæculi Cassiani, morem videtur effinxisse. Sæculo v libros nostris similes cepisse verior est sententia.

2. Heinsius cum Amhr., *vocitant*, quod rectius esse ait quam *vocant*. Adhæret Parrhasius, qui ita pariter legit; et Prudentius, hymn. 48 martyrum, vers. 3, etiam dixit: *Cæsaraugustam vocitamus urbem*. Sed illic metrum exigebat *roc. tanus*, hic sive *vocant*, sive *vocantur* dicatur, constat versus. Gallandus prætulit *vocant*: *Et recte*, inquit, *quia est versus senarius iambicus*. Hæc ratiōne non minus recte dicitur *vocitant*. Cum hoc Prudentii hymno conferri possunt vetera Acta, sed ex hoc eodem hymno desumpta: de quibus Beda in prologo ad Vitam S. Felicis apud Bollandianos vol. I Januar. ad diem 14, ubi ait placuisse sibi ex

B carminibus S. Paulini Vitam S. Felicis presbyteri Nolani concinnare, *ejusque imitari industriam qui martyrium B. Cassiani de metrico opere Prudentii in commune apertumque omnibus eloquium protulit*. Exstant ex Cassiani Acta apud Mombritium. Fide etiam et auctoritate Prudentii nituntur quotquot veteres de Cassiano scripserunt, Gregorius Turonensis lib. 1 de Glor. mart., Ado, Usuardus, Notkerus, Petrus Damiani et alii.

4. Gis. prima edit., *propitium*, quæ est glossa pro *prosperum*.

5. In Enlalia vers. 5, *Ossibus ornat*.

7. *Vulnera*. Cellarius et Teolius crimina, peccata exponunt. Non abnuo; sed intelligi etiam possunt adversæ fortunæ casus. Vide vers. 101 et seqq.

9. Mar. prodiv. script., *obviam*. Retine *obvia*. Imaginem Cassiani in ipso altari positam fuisse perspicuum est: neque tam claro exemplo hæretici habent quid opponant, nisi gerras et nugas. Jam enim tunc ad eam imaginem Christiani preces fundebant: vers. 97, *Audit, crede, preces martyr prosperrimus omnes, Ratasque reddit quas videt probabiles*. Exemplum hoc imaginis in altari collocatæ, et aliud Romæ in ecclesia S. Hippolyti, ejusmodi erant quæ neque a multis sanctissimis episcopis ignorari poterant, neque tolerari si hæc eis inesset idololatria quam sibi fingunt heterodoxi, aliisque volunt persuadere.

10. *Fucus* in pictura passim dicebatur. In cod. Theod. lege 17, de pœnis: *Omnia simulacra (Eutropii) tam ex ære quam ex marmore, seu ex fucis, quam ex quacunq; materia quæ apta est effingendis . . . præcipimus aboleri*. Vide Gothofredum ad hunc locum.

14. Thuan., *concessa pro confossa*, quod mallet amplecti Chamillardus, et Teolius ex nonnullorum codd. fide fortasse rectum dicit. Casaubonus, in Julio Cæsare, pag. 42, ad verba Suetonii, *Arreptum graphio trajecit*, de martyribus aliisque agit qui stylis vel calamis confossi obierunt.

15. Ald., *percurrere*. Bollandiani notant *unde sumi pro quibus*, scilicet stylis. Chamillardus ait tabellas cereas dictas *pugillares*, quia stylo in eis pungendo scribebatur; Teolius a pugno seu pugillo, quo circumferri solebant assidue. Putant enim aliqui pugillare esse quod ad pugillum pertinet, seu pugillum imp'et. In hymno 10 Cath., ad vers. 144, dixi pugnum et pugillum genus esse mensuræ apud coquos et medicos; et apud coquos quidem id significari videtur quod pugno potest comprehendere; apud medicos vero pugillum esse quantum quinque summis digitis pugni levare aut apprehendi potest, monuit me cl. Franciscus Petraglia, non solum artis suæ medicæ cognitionibus instructus, scriptisque notus, verum etiam auctorioribus litteris ornatus.

16. Vat. A mendose, *annotante*. Mar., *scripserunt*; supra rectius, *scripserant*. Chamillardus inter præteratur: *Scholare pensum annotarant, scripserant*.

- Historiam pictura refert; quæ tradita libris, A 25 Aspera nonnunquam præcepta, et tristia visa
 20 Veram vetusti temporis monstrat fidem. Impube vulgus moverant ira et metu.
 Præfuerat studiis puerilibus, et grege multo Doctor amarus enim disceanti semper ephēbo,
 Septus magister litterarum sederat. Nec dulcis ulli disciplina infantia est.
 Verba notis brevibus comprehendere cuncta pe- Ecce, fidem quatiens tempestas sæva, preme-
 ritus, [bat
 1054 Raptimque punctis dicta præpetibus 30 Plebem d'entam Christianæ gloriæ.
 [sequi. Extrahitur cætu e medio moderator alumni

GLOSSÆ VETERES.

24. Præpetibus, *velocibus*, I.
 27. Ephēbo, *imberbi juveni*, I

29. Tempestas, *persecutio*, I., Mar.
 31. Moderator, *magist.r.* — Alumni, *juvenilis*, Mar.

COMMENTARIUS.

49. Hæc advertant velim, qui putant Prudentium ex solis picturis non bene intellectis Acta martyrum interdum adornasse. Imo ego existimo, præter peritorum narrationem, ipsum Acta sincera quæ tunc erant consuluisse, sed ad poeticum quemdam gustum res exposuisse, tanquam ex alterius referentis ore, aut quia audita primùm ab ædituo postea ipse diligentius perlegit. Non erat autem hic ædituus, quod aliqui putant, homo aliquis illitteratus: nam oportebat illum esse clericum ordinatum, ut colligitur ex epistola S. Cornelii papæ. Vide Thomassinum tom. I, lib. II, cap. 30, de Discipl. eccles.

20. Esi tempus vetustum Prudentius appellet, tamen res potuit eodem sæculo IV contigisse. Sic in Romano vers. 32, *Ut refert antiquitas*, et tamen de Galerio imperatore loquitur. Verum etiamsi hæc antiquitas, et vetustas commode possit referri ad initium sæculi IV, tamen inopportunum est eam exponere de tempore Juliani Apostatæ, qui anno 363, post brevo imperium, exstinctus est. Vide vers. 31.

22. *Sessio* plerumque auctoritatem indicat. Sic jurisconsulti apud Ciceronem sæpius sedentes, aut in solio consulentibus respondere dicuntur. Iudices etiam sedebant, cum sententiam proferebant. Notum est de Pilato, pro tribunali sedente. Jos. Ant. Gonsalus de Salas ad Petronii verba, *Atque eques, in causa qui sedet*, pag. 36 alia exempla profert. Magistri litterarum, quibus res erat cum parvulis, sellæ non nimis altæ insidebant. Plautus in Bacchid. III, 3, 28, *In sella apud magistrum assideres*. Docebant vero Christiani etiam ethnicorum filios, ut ex hoc hymno liquet, et colligitur ex Actis SS. Montani, Lucii, Flaviani et aliorum apud Ruinartium, ubi Flavianum discipuli hortabantur ut sacrificaret, quod dicerent, *ultimæ furoris esse magis mala mortis timere, quam vivere: quæ verba alii aliter legunt*. Sed paulo ante § 42, *Cum Flaviani adjutorium reclamaret amore per-verso*, recte cl. Giovenazzius corrigendum censet *auditorium pro adjutorium*, cum sermo sit de discipulis.

23. Locus hic postulat ut de notariis quædam explicemus, quorum artem docebat Cassianus. Dominicus Aulsius, lib. I *delle Scuole sacre*, cap. 17 et 18, hac de re disputat. Ex Cosma monacho Ægyptio circa annum 540 refert scribas templi Hierosolymitani ex munere scripsisse sermones prophetarum, prout eos ab ipsis excipiebant, unde in prophetis apparet quædam confusio, de qua videri potest Daniel Huëtius in Præpar. evang., propos. 4, cap. 14, et S. Hieronymus in prologo ad prophetiam Hieremiæ. Cum notarii in foro Romano similes scribis templi Hierosolymitani fuerint, colligi potest hinc natam confusionem nonnullam in Actis SS. martyrum. Celeritatem scribendi in notariis veteres ipsi, qui ei rei inspicendæ assueti erant, valde mirantur. Martialis, lib. XIV, epigr. 208, *Currant verba licet, manus est velocior illis: Nondum lingua suam, dextra peregit opus*. Legi etiam potest epigramma Ausonii 137 ad notarium velocissime excipientem: *Puer notarum præpetum*, etc. Videntur autem fuisse nonnulli exceptores qui tanta velocitate scriberent, ut verba omnia redderent. Nam in homilia de martyrio S. Genesii inter

opera S. Paulini ita legitur: *Sanctus itaque Genesius in juventutis flore primævo, provincialis militiæ tirocinium suscepit, eam officii partem studio et arte complexus, quæ patronorum verba vel nova signorum velocitate, vel dexteræ sonum vocis æquaret*. De notis Isidorus, lib. I Elym., cap. 22, *Notarum usus erat, ut quidquid pro concione aut in judiciis diceretur, librarii scriberent complures simul astantes, divisis inter se partibus, quot quisque verba, et quo ordine experient. Romæ primus Tullius Tiro Ciceronis libertus commentatus est notas. . . Notæ autem dictæ eo quod verba vel syllabas præfixis characteribus notent, et ad notationem legentium revocent, quas qui didicerunt, proprie jam notarii appellantur*. Peveratus aiebat apud se existere notas mss. Tironis, et censet supposititias esse notas quas Gruterus Tironi ascripsit. Hinc colliges aliud fuisse litteris, aliud notis scribere. Notæ erant puncta, seu signa, seu singula in parvis et brevibus figuris vim multarum litterarum continentia, aliquantulum similia compendiis litterarum, quæ nunc *abbreviaturas* et *cifras* dicimus, sed magis simplicia, ut videtur. Confer epigramma de Indimagistro, et notas Burmanni Antholog. pag. 453 tom. I.

24. Puncta sunt notæ, ut diximus. Ausonius loc. cit., *Punctis peracta singulis Ut una vox absolvitur: conjunxit utrumque nomen puncta singula*. Barthina, lib. XVII, cap. 9, advertit Prudentium eleganter usum verbo *sequi*, quod notat facilitatem in cera facili flexu. Plinius junior lib. VII, epist. 9, *Ut laus est cere, mollis, cedensque sequatur Si doctos digitos, jussaque fiat opus*. Lucanus lib. IX, *Solem cera sequetur*.

25. Mar., Rat., Weitz., Bong. a secunda manu, Vatt. B, P, X, Gifanius Ind. Lucr. verbo *Jussa* ex vet. lib., Parrhasius, plerique Heinsiani, *jussa*. Ald., Bong. a prima manu, Fabr., Ambr., Noms., Heins., Ruinartius ex codice S. Michaelis, *risa*, scilicet præcepta, quæ aspera et tristia discipulis videbantur. Giselinus edidit *risa*, sed in aliis invenit *jussa*: quod, inquit, adeo allubescit, ut, quid debeam præferre non videam.

26. Mar., *moverat*; supra, *moverant*.

27. His similia S. Ambrosius lib. VI Hexaem. cap. D 6: *Nam quæ ignavis, aut infirmis, aut impiis plerumque offensioni atque terrori sunt, aliis usui ita sunt hæc, ut pædagogi parvulis. Amari videntur, acerbis et molestis, formidabiles verbere, libertatem lasciviendi negant, necessitatem disciplinæ exigunt, pueriles animos, ne luxu diffluant, terrore constringunt. Nec dissimilia alii passim.*

28. Teolius, *ulla*, mendose, ut puto.

31. Nonnulli ex his versibus colligunt Cassianum sub Juliano Apostata passum; perinde quasi Prudentius dicat eum comprehensum fuisse, quod pueros doceret, cum idolis sacrificare nollet, quod Juliani edicto vetitum erat; sed vetustius tempus videtur indicare Prudentius vers. 20, et causam martyrii clare innuit fuisse, quod Christianum nomen profiteretur, minime vero quod pueros doceret. Consule Bellamianos. Neque vero laudabilis Cassianus videretur, et contra imperatoris edictum pueros docere pergeret. Sic de Victorino Augustinus lib. VIII Confess., cap. 3,

- 1055** Gregis, quod aris supplicare spreverat. A
Pœnarum artificii quærenti, quod genus artis
Vir nosset, alto tam rebellis spiritu,
- 35 Respondent : Agmen tenerum, ac puerile gu-
[bernat,
Fictis notare verba signis imbuens.
Ducite, conclamat, captivum : ducite, et ultro
Donetur ipsis verberator parvulus.
Ut libet, illudant, lacerent impune, manusque
- 40 Tingant magistri feriatas sanguine.
Ludum discipulis, volupe est, ut præbeat ipse
GLOSSÆ VETERES.
36. Fictis, *formatis*. — Imbuens, *docens*, Mar.
37. Ultro, *cito, statim*, I.
40. Feriatas, *armatas, vel otium habentes*, I.
42. Coercuit, *strinxit*, I.
- Doctor severus, quos nimis coercent.
Vincitur post terga manus, spoliatus amictu,
Adest acutis agmen armatum stylis.
- 45 **1056** Quantum quisque odii tacita conceperat
[ira,
Effundit ardens felle tandem libero.
Conjiciunt alii fragiles inque ora tabellas
Frangunt : relisa fronte lignum dissilit.
Buxa crepant cerata, genis impacta cruentis,
50 Rubetque ab ictu curva, et humens pagina.
1057 Inde alii stimulos, et acumina ferrea vi-
[brant,
43. Vincitur, *ligatur*, I. — Manus, *per manus*, Mar.
46. Felle, *furore*, Iso.
49. Impacta, *inmissa, ingesta*, I.
51. Vibrant, *quatunt*, I.

COMMENTARIUS.

narrat eum Juliani legem amplexum, loquacem scholam deserere maluisse quam verbum Domini : idem refert de Musonio Eunapius, et de Proæresio Hieronymus in Chronico : *Proæresius, sophista Atheniensis, lege data, ne Christiani liberalium artium doctores essent, cum sibi specialiter Julianus concederet, ut Christianos doceret, scholam sponte deseruit.*

34. Parrhasius, *rebelli*, non recte.

35. Parrhasius, *respondit, male.*

36. Rott., tres Torr., *strictis*, pro *fictis*, nec male, siebat Chamillardus. Ficta signa sunt notæ, de quibus supra.

38. Scriptor, Prudentio antiquior, non occurrit qui dixerit *verberator*. Apud Ciceronem exstat *verberatio*.

40. *Feriatas* est ferias celebrantes. Postea vers. 75 : *Non petimus toties te præceptore negatas, Avare doctor, jam scholarum ferias.*

41. Vat. B, Weitz., *volo sese*. Hailsbr., Bong., Widm. ad oram, *volo per se*. Probum est *volupe est pro jucundum est*, auctoribus Terentio et Plauto.

42. Ald., Cellar., Thuan., Gis. ad oram, *minis* : alii plerique, *nimis*.

43. Rat., *amictum* minus bene. In nonnullis vulg., *spoliatur* ; melius *spoliatus*.

44. Simile martyrium refertur de S. Felice in Pincis, qui Romæ passus est xix c. l. Febr., quod tamen merito rejiciunt Bollandiani die 14 Jan. in comm. prævio ad Vitam S. Felicis Nolani, § 6. Nicephorus, lib. xv, cap. 18, narrat Stephanum Antiochiæ episcopum a pueris interfectum calamis instar telorum præcutis. Theodoretus lib. iii Histor., Sozomenus l. b. v, et ante hos S. Gregorius Nazianzenus orat. in Julian. Marcum Arethuserum episcopum cultris pennariis a pueris vexatum commemorant : de cujus recta fide et cultu apud catholicos videri possunt Bollandiani ad diem 21 Martii.

46. Ald., Weitz., *effudit*. Ald., Vat. X, *tantum* ; alii, *tandem*.

47. Multi scribunt *coniciunt*. Ald., vetus codex ad marg. edit. Weitz. apud cl. præsulem Reggium, Tern. in contextu, *lapides* pro *fragiles*, quod exstat in plerisque. Pro *ora* habent *ore* Vat. A, Bong., Weitzius. Sed concinnius est *in ora*. S. Gregorius Turonensis de Gloria martyrum lib. 1, cap. 43, ex Prudentio, ut puto, idem fere exprimit : *Ceratas in caput illidunt tabellas*. Plautus Bacchid. iii, 3, 36 : *At nunc, priusquam septuennis est, si attingas eum manu, Extemplo puer pædagogo tabula dirumpit caput.*

48. Scribebant veteres in corticibus, papyro, pergamenno corio, frondibus arboreis, sed præcipue in tabulis ceratis. Fieri autem solebant pugillares, sive hujusmodi tabulæ ceratæ e ligno, fago, acere, citro, ebore, aliquando crystallo et onyche, plerumque e buxo. S. Ambrosius lib. iii Hexæm., cap. 13 : *Buxus*

B quoque elementorum apicibus utilis exprimentis, levi materia, usum manus puerilis informat. Unde ait Scriptura : Scribe in buxo. Locus exstat cap. ii Habacuc, vers. 2, ubi Vulgata habet : Scribe visum, et explana eum super tabulas, ut percurrat, qui legerit eum. S. Ambrosius cum LXX vertit in buxo, aut super buxum. Dicitur autem buxus, buxi, et buzum, buxi. Pulchra est elegia Propertii lib. iii de Amisissis Pugillaribus, ubi inter alia ait : Non illas fixum caras effecerat aurum, Vulgari buxo sordida cera fuit.

50. Vat. B, Mar., Rat., Weitzius, *curva tumens*. Ald., Widman. supra, plerique Heinsiani, Vat. P, Q, codex unus Bolland., *curta tumens*. Vat. X, *curvo tumens*. Hailsbr., *curve tumens*. Pal., *custe tumens*. Cauchius *curva, et humens*. Ambr., *chartæ et humens*. Parrhasius, *Rubentque ab ictu chartæ, et humens pagina*. Gronovius, cap. 5 Observat. eccles., *conjecerat curta, et humens pagina*. Scilicet *curta mutilata, truncata, recisa* : *NUMENS, cruore martyris*. Ita etiam castigaverat Heinsius ad Claudianum, et in textum admisit cum Thuan. Giselinus agnovit varietates lectionum, in pervulgatis *curva tumens*, in Gandavensi *curta tumens*, in Daventriensi *curve turgens*, in alio *curva tundens* (ita edidit Fabricius). Sed suam lectionem *curva humens* in plerisque antiquis exstate affirmat, eamque defendit auctoritate Bedæ, qui docet in poetarum arbitrio olim fuisse, utrum *h* aspiratio instar forium consonantium synalæpham arceret, an pro modo suæ fragilitatis nihil valeret ; adducitque exemplum Fortunati, quem tamen Prudentio pene æqualem perperam dicit. Fatetur vero Giselinus mollius esse *curva et humens*. Quod attinet ad legem metri, Heinsius non deberet recusare *curra humens* ; admissio illo hiato, quem toties in Prudentio agnoscit. Teolius ait lectionem *curta tumens* commodam admittere interpretationem, et omnium codicum Vaticanorum esse. Verum etsi concedam aliquam excogitari posse commodam interpretationem, tamen ea lectio metro refragatur, neque vere est omnium codicum Vaticanorum, ut vidimus. Imo Alex. et Urb. diserte habent *curva, et humens*, quod proinde videtur præferendum. Heumannus in Pœcil. tom. II, lib. iii, pag. 364, putat Prudentium scripsisse *nuda, et humens*.

51. Althelmus in ænigmate de pugillaribus : *Nunc ferri stimulus faciem proscindit amœnam Flexibus, et sulcis obliquat ad instar aratri. In stylo stimulus et acumen est pars acuta ferri aut æris qua scribebant. Cicero de Orat. : Omnia sub styli acumen subeant, necesse est. Altera erat styli pars plana qua scripta delabantur. Hinc stylum vertere, stylo depascere pro corrigere, mutare. S. Hieronymus ep. 50 vel 51 ad Domnionem : Stultus ego, qui me pntaverim hæc absque philosophis scire non posse ; qui meliorem styli partem eam legerim, quæ deleteret, quam quæ scriberet.*

- Qua parte aratis cera sulcis scribitur : A
 Et qua secti apices abolentur, et æquoris hirti
 Rursus nitescens innovatur area.
- 55 Hinc foditur Christi confessor, et inde secatur :
1058 Pars viscus intrat molle, pars scin-
 [dit cutem.
- 70 Istud dedisti ferrum, et armasti manus.
 Reddimus ecce tibi tam millia multa notarum.
 Quam stando, flendo, te docente, excepimus.
1059 Non potes irasci, quod scribimus :
 [ipse jubebas,
 Nunquam quietum dextera ut ferret stylum.
- 30 Quam qui profunda perforarat viscera.
 Ille levis, quoniam percussor morte negata
 Sævire solis scit dolorum spiculis.
 Hic quanto interius vitalia condita pulsat,
 Plus dat medelæ, dum necem prope applicat.
- 75 Non petimus toties te præceptore negatas,
 Avare doctor, jam scholarum ferias.
 Pangere puncta libet, sulcisque intexere sul-
 cos.
- 65 Este, precor, fortes, et vincite viribus annos .

GLOSSÆ VETERES.

53. Æquoris, planities, l.
 54. Area, planities, l.
 56. Viscus, viscera, l.
 59. Summa pupugerat, extrema, scilicet cutis; id est, parum læserat, l.
- B 63. Condita, abscondita, l.
 65. Este, estote, l.
 76. Ferias, cessationes, l.
 77. Pangere, infigere, l.

COMMENTARIUS.

Symposium in ænigmate de graphio sive stylo : *De summo planus, sed non ego planus in imo, Versor utrinque manu, diverso et munere fungor. Altera pars revocat quidquid pars altera fecit.* Verum hæc omnia a nullo clarius quam a nostro poeta explicantur, quod plures jam notarunt. Formam styli veteris exhibet Pignorius de Servis, pag. 112, ubi præmittit Prudentium antiquum scribendi rationem adamussum explicuisse. Similem imaginem styli profert Hermannus Hugo cap. 9, ubi stylum ferreum in Vulgata editione cap. XIX Job cætem vel cæstem vocari affirmat. Quam lectionem, inquit, omnium accuratissime defendit et explicavit Ludovicus Molina in prima parte S. Thomæ, q. 26, art. 1, disp. 2, ubi probat ex Lexicis et Orthographia Manutii, cæstem esse ferrum sculptorium, sic dictum a cæto, vel antiquo verbo cæto, quod significat cedo. In Orthographia Manutii verbo cloaca inscriptio sepulchralis Sergii aut Sergii Polensis legitur, ubi hæc sunt verba : *Malleolo, et cæte litteratus silex.* Plurimos hoc monumentum decepit, quod sæculo XV conflictum inter eruditiores constat.

52. In nonnullis vulg. male, cerea. In Torn. deest cera. Latinius ascripsit charta. Hoc versu acumen styli describitur.

53. Hæc est planities sive latitudo styli qua characteres scripti delebantur, et innovabatur cerea tabula, ut iterum scribi posset. Ausonius tabulam æquor dixit loc. cit. : *Et nota parce dextera Volat per æquor cereum.* De hac voce æquor rursus in hymno S. Hippolyti.

55. Acumine styli foditur, secatur vero planities seu parte lata. Hinc discimus, ita planitiem styli aut semper aut interdum fuisse factam, ut ad secundum ea utilis esset. Gregorius Turonensis loc. cit. : *Secantes latitudinibus styli, punctisque minutis transverberantes membra magistri, dignum Deo martyrem effecerunt* : quod a Prudentio mutuatur.

56. Ex Servio notat Giselinus, viscus non tantum intestina, sed quidquid sub corio est, significare. Ab initio hujus hymni bucusque desideratur in Prag.

57. Ald., Sich., et Gall., cruentæ pro ducentæ, quæ est codicum lectio, et confirmatur adverbio pariter, et totidem.

58. Prag., per vulnera; melius vulnerum.

59. Secunda in pupugerat producitur. Vide proleg. num. 205.

60. In nonnullis vulg., perforata, male. Vat. B,

Mar. a veteri manu, perfoderat, Prag., perfoderit. Legendum perforarat.

61. Bong., præcursor, non bene.

62. Vat. B, Mar., Rat., Pragens., Widm., Bong., Hailsbr. supra, Sich., solescit; melius solis scit.

65. Cellarius et Teolius has voces martyris esse dicunt. Sed possunt etiam esse narrantis, qui, quasi præsens adesset, in eas voces eruperit. Parrhasius edidit esto, et in notis ait, esto hic non esse verbum, aut affirmandi particulam, sed hortandi adverbium. Cæterum merito censet legendum este.

66. Vulg. nonnulli, desit pro desit.

69. Vat. B, Rat., Mar. a prisca manu, *Ut quid jam gemis, exclamant, tute ipse magister.*

71. Ald., tibi nunc, et vers. seq. quæ. Fabr., tibi jam, et postea quæ. Gall. cum Torn. et ed. Paris. Patrum adhæret Fabricio. Plerique, etiam Parrhasius, habent ut edidimus.

72. Parrhasius, *quam stando, et flendo.* Mar., excidimus; supra rectius, excepimus.

73. Prag., scripsimus; melius scribimus. Ms. codex S. Michaelis apud Ruinartium, rivebas, vitiose, pro jubebas.

74. Vat. A, Pal., Alt., Cauch., *dextera ferre stylum.* Ambr., *dextera fere.* Heinsius suspicabatur *dextera ferri stylum*, quamvis agnoscat etiam in *ferre e* postremum posse produci ob st dictionis sequentis. Verum lectio communis codicum non est sollicitanda. Apud Ruinartium metrum vitiatum est *quietum ut dextera ferret.* Jubeo cum ut sæpe Prudentius, sæpe alii usurpant. Notatum a nobis jam alibi est.

77. Ald., Gis. in textu, codex Busliidiensis apud Giselinum, *pungere*, quod Giselino placet ob elegantem agnominationem *pungere puncta*, quæ durat etiam in phrasi sequenti, *sulcisque intexere sulcos.* Ad marginem apposuit *pingere*, et agnovit alios legere *pangere*, sed neutrum tam venustum ipsi videbatur quam *pungere*. Plerique nostri legunt *pingere* Vatt. A, B, Alex., Mar., Rat., Prag. cum Weitz., Widm. a prima manu, et aliis. Parrhasius, Ambrus., tres Heinsiani, Widm. supra, Pal., *pangere*, quod etiam habent Bong., Fabr., et sequuntur recentiores. Siquidem *pangere* Festo est *figere*, sic *pangere clavum, pangere plantam*, hoc est, in terram defigere. His addo, Columellam eodem verbo in eadem re sæpius esse usum, et eadem metaphora, lib. X, *Cæ littera proxima primæ Pangitur in cera docti mucronis magistri.* Pro *intexere* Hailsbr. minus recte *intendere*.

- Flexas catenis impedire virgulas.
 Emendes licet inspectos longo ordine versus,
 80 Mendosa forte siquid erravit manus.
 1060 Exerce imperium : jus est tibi plectere
 [culpam,
 Siquis tuorum te notavit segnius.
 Talia ludebant pueri per membra magistri :
 Nec longa fessum pœna solvebat virum.
 83 Tandem luctantis miseratus ab æthere Christus,
 Jubet resolvi pectoris ligamina :
 Difficilesque moras animæ, ac retinacula vitæ
 Relaxat, arctas et latebras expedit.
 Sanguis, ab interno venarum fonte patentes
 90 Vias secutus, deserit præcordia,
 Totque foraminibus penetrati corporis exit

- A Fibrarum anhelans ille vitalis calor.
 Hæc sunt quæ liquidis expressa coloribus,
 [sospes,
 Miraris : ista est Cassiani gloria.
 95 Suggere, siquod habes justum vel amabile votum,
 Tibi siqua spes est, siquid intus æstuas.
 Audit, crede, preces martyr prosperrimus
 [omnes,
 1061 Ratasque reddit quas videt probabiles.
 Pareo, complector tumulum, lacrymas quoque
 100 Altar tepescit ore, saxum pectore. [fundo :
 Tunc arcana mei percenseo cuncta laboris :
 Tunc, quod petebam, quod timebam, mur-
 [muro,
 Et post terga domum dubia sub sorte relictam,

GLOSSÆ VETERES.

78. Impedire, *volvere*, l.80. Quid, *aliquid*, l.82. Quis, *aliquis discipulorum*, l.88. Expedit, *exolvit, vacuavit*, l.95. Expressa, *imaginata*, l.95. Suggere, *indica illi, pete*. — Quod, *aliquid*. —B Votum, *precem*, l.96. *Æstuas, cupias*, l.99. Pareo, *obedio*. — Fundo, *abtempero*, l.100. Saxum, *pavimentum*, l., Mar.101. Percenseo, *præteritum pro præsentis*, l.103. Domum, *uxorem*, l.

COMMENTARIUS.

Notandum in Eulalia plagas et verbera vocari *notas*, et *scriptionem* metaphorice vers. 35, *Eulalia numerate notas*. Scriberis ecce mihi, Domine. Hac eadem metaphora Plautus aliique usi sunt, et nunc pueri illi adentes magistro Cassiano. Catullus carm. 25: *Ne latuscum latusculum, natesque mollicellas Inusta turpibilibi flagella conscribissent*. Ubi obiter noto corripit a Catullo primum i in conscribissent: quod peccatum si admisisset Prudentius, quot grammatici in eum in urrexissent? Cæterum hæc ipsa metaphora adhuc mone Italico celebratur *graffiare*, quod est unguconscribillare, et dicitur a *graphio*, ut advertit Ipius ad Catulli carmen 25. Vide in Romano vers. 357, *Charaxat ambas unguis scribentibus Genas*.

78. Chamillardus id intelligi ait aut de notis quas imus, aut de scriptura Runica, qua Gothi utebantur antequam Ultras litteras eis invenisset, aut scribendi ratione singulari qua Galli usi sunt usque ad Chlodovei tempora. Specimina illarum veterum scripturarum Mabillonius in præclaro opere diplomatica exhibuit, ubi observare licet flexas virgulas catenis colligatas, sive impeditas. Vide lib. 1. cap. 9, et lib. v, tab. II. Cæterum Prudentius de his Romanorum, quas docebat Cassianus, non de his barbarorum litteris loquitur.

85. Genitivum verbo miserandi junctum alibi Bollmanni non legerant: sed ita eo verbo usi sunt Silius lib. vers. 381, Minucius, Accius apud Nonium, et alii.

87. Mar. a prima manu, *difficilisque*.

88. Ald., *Gis*. prima ed., *Relaxat artus, et latebras expedit*. Pal., *istas pro arctas*.

89. Mariettus, *patescens*; supra, *patentes*, melius.

93. Horatius, lib. IV, ode 8, *Liquidis ille coloribus* *ers nunc hominem ponere, nunc Deum*.

94. Vat. B, *ita*: corrige *ista*.

95. Prag., Rat. a prima manu, Mar. a prima manu *iquid habes*, non ita bene.

96. Scripti constanter cum Aldo et Parrhasio, *spes siqua tibi est*, quod cum hiatu sustineri potest. Gisebrius, fortasse ut id vitaret, *tibi siqua spes est*. Fabricius, *spes si tibi est qua*. Weitzius conjiciebat *siqua tibi spes, siquid*.

97. Alex., *audi*; supra, *audit*, probe. Vat. B, *credo*: retinendum *crede*. Cellarius rursus, e grammatico theologus factus, hujusmodi invocationem labem fidei vocat, quæ ævo Prudentii fuit, aut esse cepit. Nec enim, ait, *omnium ejusdem ætatis hæc opinio, vel error fuit*. Allegatque Ambrosium in Roman. 1 comm.

21, et Hieronymum epist. 53 ad Riparium. Verum auctor Commentariorum in Epist. ad Roman. (neque enim Ambrosius verus est auctor) nihil eo loco affert, quod Prudentio, quod vero Ambrosio, quod doctrinæ catholicæ de invocatione sanctorum opponatur. Hieronymus ad Riparium scribit contra Vigilantium, qui ausus est *os fœtidum aperire, et putorem spurcissimum contra sanctorum martyrum reliquias, et nos, qui eas suscipimus, appellare cinerarios, et idololatras, qui mortuorum hominum ossa veneremur.... Honoramus autem reliquias martyrum, ut eum cujus sunt martyres adoremus. Honoramus servos, ut honor servorum redundet ad Dominum*. Quid hæc contra invocationem sanctorum? Negat quidem Hieronymus reliquias sanctorum martyrum colendas et adorandas esse. Sed negant etiam catholici, qui solum hujusmodi vocabula, a multis SS. Patribus usurpata, adhiberi posse concedunt, exposita commoda distinctione de cultu aut adoratione latræ et dulciæ.

98. Prag., *reddet, perperam*. Mar., Rat., Weitz., *reddet*, minus bene. Hailsbr., *vidit*. Metrum exigit *videt*. Vat. X *mendose, ratasque Deo reddet*.

99. Glossa Isonis *fundo, abtempero*, videtur applicanda verbo *pareo*, scilicet *pareo, obedio, obtempero*.

100. Latinius correxit *altare*: probum est *altar*. Vat. X corrupte, *Altare posco ore*. Alex., *tepesti*, correctum per *tepescit*. Hujuscemodi pietatis exemplum præcesserat in S. Gregorio Nysseno orat. 3 in Quadraginta martyres: *Ipsamque sacrarum reliquiarum thecam lacrymis amaris aspersi*. Lacrymæ gentiliū ad aras deorum, de quibus Broverius cap. 25 de Adorat., a piis Christianorum lacrymis, pœnitentiæ causa fusis, immane quantum differunt.

102. Latinius in Torn. correxit *timebam pro timebo*. Parrhasii singularis est lectio, *Tum quod petebam, quodque avebam, murmuro*. De significatione hujus vocis *murmuro* dixi ad vers. 36 præfat. lib. I in Symmach. Adde Broverium de Adorat. cap. 8, qui precantes solitos murmurare, seu voce submissa loqui, multis exemplis probat.

103. Iso *domum* intelligit uxorem, et postea *futuri, filios*. Fortasse hæc duæ glossæ pertinent ad *domum, uxorem, filios*: perinde quasi domus totum id significet. Ex hoc loco, ut puto, aliqui collegerunt Prudentium fuisse conjugatum, ut legitur in codice Vat. F, num. 77 proleg., in nota. Verum etiamsi uxorem non duxerit, recte nihilominus domum vel familiam habuisse dicitur, siquidem domus et familia, cum

Et spem futuri forte nutantem boni.

A

X HYMNUS.

105 **1062** Auditor, Urbem adeo, dextris successi-
[bus utor :
Domum revertor, Cassianum prædico.

INCIPIT PASSIO S. ROMANI MARTYRIS.

Romane, Christi fortis assertor Dei,

1063 Elinguis oris organum fautor move .

GLOSSÆ VETERES.

104. Futuri, scilicet filii, I.

105. Urbem, Romam, Mar.

1. Assertor, sicut Nazarene, I.

2. Elinguis, infacundi. — Organum, sonum, I. — Fautor, adjutor, Mar., I.

COMMENTARIUS.

ad personas refertur, accipitur pro corpore personarum, quod jure proprio ipsarum, aut communi cognitionis nomine continetur.

104. Mar., Prag., Gis. secunda ed., sorte. Ald., Weitz., et plerique codd., forte. Heinsius notavit in scriptis esse forte, sed elidit sorte, fortasse nolens, aut quia typographus vocem Giselini sumpsit. Recentiores textum Heinsii exscribunt.

105. Rotend., urbe adeo, ex quo conjicit Heinsius urbe abeo. Foro Cornelii. Verum lectio aliorum omnium codicum longe melior est. Nam Prudentius urbem Romam petebat, ubi dextris successibus usus est. Relege vers. 3. Post hunc hymnum in Mar., et Rat. sequitur, *De loco in quo martyres passi sunt*.

Hæc est inscriptio in codice Marietti, ubi hic hymnus ponitur post versus *De loco in quo martyres passi sunt*. In Vat. A, *Liber de beato Romano martyre*, et ponitur post hymnum S. Eulaliæ. Aldus statim post Hamartigeniam, *Romanus martyr*. Alex., *Aurelii Prudentii Clementis V. C. Finit contra Symmachum liber II. Incipit ejusdem Romanus contra gentiles*. Parrhasius, *De Coronis liber*, et sine alio titulo incipit primus versus *Romane*. In Ambr. cod., *Sancti Romani martyris contra gentiles dicta. Opuscula Aurelii Prudentii Clementis, metro iambico senario*. Et in fine, *Finit sancti Romani liber Peristephanon. Incipit Aurelii Prudentii Clementis hymnus in laudem SS. martyrum Emeterii, etc.* In Thuan. post libros adversus Symmachum legitur cum titulo *Incipit ejusdem Romanus contra gentiles*: qui locus fortasse etiam in Puteano huic hymno obtigerat. Ambrosianus codex hunc hymnum fere integrum habet, et versus 30 primos præfationis loco notat. In Oxon. sub titulo *Passionis Romani* inter Hamartigeniam et Psychomachiam inseritur. Et in vita Prudentii, quam is codex exhibebat, novem ejus recensentur libri, Cathemerion, Apotheosis, Psychomachia, Hamartigenia, contra Symmachum; item contra Symmachum, Romanus, Peristephanon. In Rott. hoc poema ultimum est inter hymnos Peristephanon. In Egm., *Incipit Romanus. Fabr. Hymnus D. Romano martyri Antiocheno*. In editione Lotteri anno 1515, *Aurelii Prudentii liber, in quo scribitur passio beati Romani martyris, et in eodem contra omnes gentilium deos, sectasque, et sacra disputatur*. Weitzius, qui post versus de loco baptismi hoc carmen collocat, inscribit, *Incipit Romanus Prudentii Cl. contra gentiles*. Fabricius in commentario peculiari ad hunc hymnum tradit a Nebrissensi inscribi, *Agon Romani*, ab Aldo Manutio *Tragædia* ex versu 1115, *Seriemque tantæ digerens tragædiæ*. Addi potest carmen et materiam esse tragica. Cæterum Aldus apud me solum ait *Romanus*, et Nebrissensis *Romani martyris supplicium*. Fortasse Fabricius voluit dicere Murmellium.

1. Nonnulli putarunt hunc Romanum esse illum ipsum quem S. Laurentius ad fidem convertit. Nebrissensis narrat Romanum fuisse monachum Antiocheum. Chamillardus censet duos fuisse Romanos martyres Antiochiæ passos anno 303, eodem die xiv. cal. Decembris, Prudentium vero utrumque permiscuisse, unum eundemque esse putavisse. Cellarius hac de re dubitat; etsi enim Eusebius cum Prudentio non omnino consentiat (qua ratione ductus est Chamillardus post Baronium, ut duos Roma-

nos astrueret), tamen unus potuit esse Romanus, in cuius passionis circumstantiis quibusdam vel Eusebius, vel Prudentius decepti fuerint. Martyrologium Rom. plane sequitur Prudentium: de eodem Romano agunt Beda, Usuardus, Ado; et Græci in menologio iisdem pene verbis, ut fatetur Baronius ad diem 18. Nov., quamvis Græci hunc Romanum distinguant a Romano diacono ecclesiæ Cæsariensis, quem laudat Eusebius. Ruinartius Acta S. Romani apud Mombritium pro sinceris non habuit, et ea tantum profert quæ Eusebius narrat lib. II de Resurrectione et Ascensione Domini: ex quibus et ex aliis quæ idem Eusebius tradit lib. de Martyr. Palæst., cap. 2, colligit Romanum genere Palæstinum fuisse, Cæsariensis ecclesiæ diaconum et exorcistam, et extra patriam Antiochiæ passum anno 303. Ex Prudentio vero ea assumit quæ ad infantis martyrium pertinent, de quo Eusebius non meminit. Hoc Eusebii silentium ratio nulla est ut duo Romani eodem die eodemque in loco martyres admittantur. Quod autem Eusebius innuit, martyrium contigisse sub Diocletiano imperatore, Prudentius vero nominat Galerium, id nihil refert: nam Galerius Cæsar eodem tempore erat, et persecutionem adversus Christianos ipse maxime urgebat. Fronto Ducaeus, in not. ad 4. homil. Chrysostomi de S. Romano, prudentissimum judicat unum eundemque esse Romanum quem Eusebius, Prudentius et Chrysostomus celebrant: *Non video tamen, inquit, quid obstat quominus utrumque contigisse dicamus... Sæpe enim fit ut eandem pugnam duo narrant historici, quædam ejus partes ab uno attingantur, quædam ab alio prætermittantur*. Profecto cum Eusebius martyrium Romanum in lib. de Martyr. Palæst., et in lib. de Resurrect. enarraverit, magis sibi ipsi adversari videtur Eusebius, quam Eusebio adversetur Prudentius, ut postea explicabo. Baronius alique veteres librum Eusebii de Resurrect., a Sirmondo primum editum, non viderant, adeoque facilius duos Romanos distinguebant: quia Prudentius quædam de Romano dixit quæ Eusebius in lib. de Martyr. Palæst. omisit. Quod si Baronius vidisset, multa alia ab Eusebio in lib. de Resurrect. in martyrio Romani enarrando proferri, quam penitus in lib. de Mart. Palæst. tacuerat, fortasse aliam sententiam tulisset. Recentiores, quia illam distinctionem Romanorum a Baronio admissam legunt, fere sine alio examine a Prudentio Romanos confusos fuisse pronuntiant. In hoc hymno ita magnifice pleraque exponi ait Fabricius, *ut solos Christianos sapere, solos facundos esse dixeris*. Ejusdem elogium ex Barthio lege proleg. num. 216. De commentario Murmellii vide ibid. num. 105. Fabricius nihil in hoc hymno ait desiderari posse, nisi quod parum pia est invocatio et conclusio. At quanto magis illa est pius quam si Phœbum aut musas more aliorum poetarum invocaret? Dixi jam sæpe quam iuandor hæretici invocationem Sanctorum evertere conentur. Glossam Isonis in hoc versu non intelligo.

2. *Elinguis* dici solet qui non est eloquens, ut paulo post *lingua* sumitur pro eloquentia, et contra *infantia* opponitur facundiæ. Exempla congestit similia Barthius lib. x Adv., cap. 14, lib. xli, cap. 20; lib. xlii, cap. 16, ut hæc ipsa Prudentii loca illusiraret.

Largire comptum carmen infantissimo : A
1064 Facultuarum mira laudum concinam :
 5 Nam scis et ipse posse mutos eloqui.
 Plectrum palati, et fauciam sævus tibi
 Tortor revulsit, nec tamen silentium
 Indixit ori, quo fateharis Deum.
 Vox veritatis testis exstingui nequit,
 10 Nec si recisis palpitet meatibus.
 Sic noster hærens sermo lingua debili
 Balbutit, et modis laborat absonis :
 Sed si superno rore respargas jecur,
 Et spiritali lacte pectus irriges,
 5 Vox impeditos rauca laxabit sonos.

1065 Evangelista scripsit, ipsum talia
 Præcepta Messian dedisse apostolis :
 Nolite verba, cum sacramentum meum
 Erit canendum, providenter quærere :
 20 Ego imparatis, quæ loquantur, suggeram.
 Sum mutus ipse, sed potens facultiæ
 Mea lingua Christus luculenter disseret :
 Ipse explicabit, quos supremo spiritu
 Dæmon tumultus, dum domatur, moverit,
 25 Furore pestis pejor in novissimo.
 Sic vulneratus anguis ictu spiculi
1066 Ferrum remordet, et dolore sævior
 Quassando pressis immoratur dentibus :

GLOSSÆ VETÈRES.

3. Comptum, ornatum.—Infantissimo, ineloquentis-
 fimo, l.
 4. Mira, pro miracula, l.
 5. Nam, quia. — Mutos, alatos, Græcè mutus, l.
 8. Indixit, imposuit, l.
 10. Palpitet, vacillet.—Meatibus, transitibus vel
 nis, l.
 11. Hærens, tardans, l.
 12. Absonis, turpibus, inhonestis, l.

15. Laxabit, solvet, l.
 17. Messian, Christum, l.
 20. Suggestam, ministrando, ministrabo, summi-
 nistro, l.
 22. Luculente, manifeste, aperte loquetur, l.
 25. Explicabit, solvet scilicet illos, l.
 24. Moverit, dederit, l.
 26. Ictu, percussione, l.

COMMENTARIUS.

3. In officio Mozarabico colitur S. Romanus die 18
 Novembris, et nonnullæ strophæ ex hoc hymno de-
 sumuntur. Hic versus ita in eo breviario legitur :
Largire comptum carmen, et faustissimum.

5. Breviar. Moz., *Qui scis et ipse*. Parrhasius, nam
 vis ipse, desideratur et. In emendatis ait Parrhasius,
 ut versus bene servari possit, rectius fortasse esse
 scribere *Nam tu scis ipse posse mutos eloqui*. Verum
 neque ita recte procedit metrum. Pro *mutos* Widm.
 supra, Vat. B, Mar. a prima manu, Prag., *mutum*,
 fortasse ut intelligatur non duos martyres, quos hic
 celebrat, sed unum S. Romanum, exacta lingua,
 fuisse locutum. In Rat. erat *mutos*, sed apparebat
 indicium lituræ. Mariettus conjiciebat *mutum os*. Ad-
 vertendum est, *eloqui* esse *elegantè loqui*, ut explicat
 Isidorus in Differentiis; et hoc ipsum vult Prudentius,
mutos, volente Deo, non solum loqui, sed etiam elo-
 qui.

6. Cicero, de Natura deorum cap. 59, *Plectri simi-
 lem linguam nostri solent dicere, chordarum dentes*.
 Infra iterum Prudentius vers. 988, *Titubante plectro
 fatus esset debilis*. Suetonium multi allegant, quasi
 dixerit in Claud. cap. 30, *plectra linguæ titubantia*,
 sed legendum est *præterea*, non *plectra*.

7. *Revellit*, seu *revulsit*, est a *revello*.

10. Mar., Vat. A, Rat., *etsi recisis*; alii, *nec si recisis*.

11. Teolius hic, nescio an data opera, nam alii
 habent sic. *Linguam adherere faucibus* phrasis est e
 Psalnis petita. Virgilianum est *Vox faucibus hæsit*.
 Pro *lingua* Ald., Fabr., Egm., Bong., Hail-br., et
 nonnulli alii, *linguæ*.

12. Parrhasius contra metrum, *balbutit modis et*.
 Heinzius mallet et *laborat absonis modis*, si per mss.
 liceret, quia id concinnius est. Mihi lectio codicum
 non videtur sollicitanda.

13. Egm. mendose, *respargas*. Weitzio placuit eum
 Hailbr. scribere *respargas*. Pro gratia cælesti ros
 supernus ponitur ex stylo sacræ Scripturæ.

15. Parrhasius, *balabit*, minus bene, pro *laxabit*.
 Eandem varietatem lectionis ex Ambros. ascripsit
 Heinzius, et in nonnullis quidem peculiaribus scrip-
 turis Parrhasius eum Ambrosiano consentit, et for-
 tasse Parrhasius Ambrosianum consuluerat; alioquin
 diverso codice usus est Parrhasius, nam in aliis dif-
 fert ab Ambrosiano.

16. Parrhasius, Ambr., Rott. tres Torrentiani,

scribit; alii, *scripsit*. Matthæi locus existat cap. x,
 vers. 19.

19. Vat. B, Mar., Rat., Prag., *providentes quærere*.

21. Rat., *facundia*.

22. Vat. A, male, *me lingua*. Idem, *luculente dis-
 serit*. Mar., Rat., *luculenter*; plerique, *luculente*.
 Vatt. P, Q, Alex. a secunda manu, *disserit*; alii,
disseret. Nebrissensis ait non posse legi *Christus*, sed
Christo, quia *mea lingua* est nominandi casus. Mur-
 mellius vult *mea signa Christus*, id est, mei animi
 C sensa: quamvis fateatur in quibusdam exemplaribus
 esse *mea lingua*; quod metricæ rationi non quadrare
 perperam affirmat. Non videntur hi auctores assecuti
 Prudentii mentem, et venustam appositionem *Chri-
 stus, qui est mea lingua*.

23. In his verbis *supremo spiritu* intelligi potest
 Romanum in ultima persecutione passum, quæ per-
 secutio cæteris fuerit atrocior. Giselinus simpliciter
 id intelligendum ait quomodo illa in Laurentio vers.
 505, *Dum dæmon invictum Dei Testem lacessit prælio,
 Perfossus ipse concidit*. Irridet autem Mummellium,
 quod totam hanc periodum ad historiam quæ est
 Matth. xvii, Lucæ ix, conatur detorquere: ubi scilicet
 narratio de puero lunatico exponitur.

24. Vat. A, *dæmonum*, sed factum *dæmon*. Vat B,
dederit, recte etiam correctum per *moverit*, quod est
 in margine pro div. script.

26. In margine Vat. A notatur ad hunc versum
 Æsopi fabula de lima et serpente. Fortasse indicatur
 fabula 7 lib. vii Phædri: *Mordaciorem qui improbo
 dente appetit, Hoc argumento se describi sentiat. In
 officinam fabri venit vipera, Hæc cum tentaret siqua
 res esset cibi, Limam momordit. Illa contra contumax:
 Quid me, inquit, stulta, dente captas lædere, Omne
 assuevi ferrum quæ corrodere? Similem de mustela
 fabellam Æsopus et Camerarius conscripserunt.*

27. Florus, lib. ii, cap. 15, *Quam maxime mortiferi
 morsus esse solent morientium bestiarum*. Lib. ix Con-
 trov. Senec., 6, *Concitatissima est rabie in despera-
 tione, et morte ultima in furorem animus impellitur*.
*Quædam fera ipsa tela commordent, et in mortis
 auctorem per vulnera ruunt.*

28. Scilicet fera quassans ferrum compressis den-
 tibus immoratur spiculo, adeoque vulnus reddit gra-
 vius. Dicit *immoratur*, ut postea vers. 832, *Nec
 immorata fetibus*.

30 Hastile fixum sed manet profundius,
Nec cassa sentit morsuum pericula.
Galerius orbis forte Romani statum
Ductor regebat, ut refert antiquitas.
Immitis, atrox, asper, implacabilis:
Edicta late mundum in omnem miserat,
35 Christum negaret, quisque mallet vivere.
Hæc ille serpens ore dictat regio,
1067 Qui mortuorum de sepulcris exiens,
Clamat: Quid ante tempus adventa cito
Mea regna solvis? Parce, filii Altissimi,

A 40 Vel possidere corda porcorum jube.
Præfectus istis imminens negotiis
Asclepiades, ire mandat milites
Ecclesia tenus, atque de sacrariis
Raptare plebem, mancipandam v'ne
45 Ni disciplinam Nazarenam respuat
Mox ipse, templum cogitans irrumper
1068 Et dissipare sancta sancto
Armis profanus præparabat impiis
Altaris aram funditus pessumdare,

GLOSSÆ VETERES.

29. Hastile, *gladius*, I.
30. Cassa, *inania*, I.
32. Refert, *narrat*, I.
36. Legio, *quæ sic vocatur*, Mar. — *De legione dæmonum nunc dicit, quæ invaserat homines duos, qui non in domibus, sed in sepulcris morabantur. Alia illud dæmonium, quod vocatur Legio*, Vat. A.
40. Vel, *saltem*, I.

B 43. Ecclesia tenus, *usque ad ecclesiam*, I.
44. Mancipandam, *ligandam*, I.
45. Nazarenam, *Christianam*, I., Mar.
46. Ipse, *præfectus*, I.
49. Altaris, *sacramenti*. — *Pessumdare, tradere, vel perdere, una pars est sicut circum pessumdo, id est perdo, vel dissipatio*, I.

COMMENTARIUS.

29. Parrhasius, *manat*. Metrum exigit *manet*.
30. Prag., *hæc cassa*; melius *nec*. Virgilius XII Æn., *Non cassa in vota vocavit*. Elmenhorstius, pag. 38 in Arnobium lib. 1. similia profert ut illustret Arnobii verba: *Periculi nihil est, si, quod dicitur imminere, cassum fiat et vacuum*.
31. Prag., *Valerius*: Egm., *Galerius*. Legendum *Galerius*, qui tunc Cæsar erat. Vide hymnum S. Quirini vers. 6. Aldus edidit *Galerius urbis forte Romanæ statum*: ita etiam Teolius, quin discrepantiam lectionum adnotaverit. Plerique, *orbis Romani*: et hic sensus est Prudentii, qui comprobatur vers. 34, *Edicta late mundum in omnem miserat*. Apud Gruterum pag. 280, de Galerio exstat inscriptio, quam retuli ad hymn. S. Eulaliæ vers. 87. In Rat. ad hunc versum *Explicit præfatio: Incipit passio*: qui titulus ante eundem versum in Ambr. exstat, et simili modo apud Parrhasium *Passio S. Romani*.
34. Galerii edictum est illud ipsum de quo Eusebius lib. VIII Hist., cap. 2: *Mandabatur ut omnes ubicunque Ecclesiarum antistites primum quidem conjicerentur in vincula, deinde vero diis sacrificare omnibus modis cogerentur*. Et lib. II Vitæ Const., cap. 51: *Sanguinolenta edicta cruentis, ut ita dixerim, mucronibus scripsit: et iudicibus præcepit ut ingenii solertiam sibi a natura insitam ad acerbiora supplicia excogitanda intenderent*.
36. Teolius mendose, *dicta pro dictat*. Widm., Bong. a prima manu, Mar., Vat. B, Prag., Rat., *legio*: de qua voce vide glossas. Lex metri non patitur *legio*. *Os regium* intelligitur os imperatoris, aut Cæsaris, et fortasse Prudentius respicit etiam ad vocem *basiliscus*, quæ sonat *regulum*.
37. Vide cap. V Marci, et hymnum 9 Cathemerænon.
38. Aldus contra metrum, *clamabat*. Vatt. A, B, *advento*: lege *adventu*.
41. *Imminere conatum* quemdam et efficaciam indicat.
42. Prag., *judices*; supra, *milites*.
43. Ald., Torn., *Ecclesiastenus quæ de sacrariis*. Vat. A, Hailsbr., duo vel tres apud Heinsium, *Ecclesiastenus, ac de*. Rat., *Ecclesiastenusque, ac de*. Vat. B, Weitz., Mar., *Ecclesiastenusque de*. Prag., *Ecclesia tenus usque de*. Egm., Pal., *Ecclesiam tenus, ac de*. Ambr., Thuan., *Ecclesiastenusque de*. Editio Melchioris Lotteri anno 1513, curante Hermanno Tulicho, *Ecclesia tenusque de sacrificiis*. Heinsius suo periculo scribi jubet *Ecclesiastenus usque de sacrariis Raptare plebem*: quia ecclesiastes apud Græcos est, tam qui audit conciones, quam qui concionatur, atque ita exstare in Thuaneco ex schedis Salsmasianis

didicit. Fortasse alius est hic codex Thuaneco aliam lectionem ex Thuaneco Heinsius jam i rat. Heinsio recentiores adhærent, etiam Ga Parrhasius ita legerat, et distinxerat, *ire milites Ecclesiæ per, usque de sacrariis Raptare*. Giselinus cum Murnellio ediderat *Ecclesiastenus sacrariis*: sed in notis monuit malle se legere *tenus, atque de sacrariis*, ut sententia sit *ius milites in ipsam usque ecclesiam irrumper raptare plebem de sacrariis*. Hæc mihi le cæteris placet, et exstat in Alt., et in Vat. P est Prudentiana *Ecclesia tenus, ut crate tenus* vers. 448; *aure tenus* Symm. 2. vers. 721 *tenus* Peristeph. 13, vers. 85; *summo tenu tactu* Psych. vers. 692; et fortasse ex aliqui *usque ad* pro *tenus* posita turbata est *vera* le missa glossa in textu. In Alex. tamen videt *Ecclesiastenus usque de sacrariis, sed factum Ecclesia tenusque de*, quod in Urb. est *ius Ecclesiastenusque. Tenus pro usque ad cum ve tus ab aliis etiam usurpatum est*. Vide lexic 45. Judæi contumeliosos Christianos *Naz cabant*, a quibus fortasse gentiles id *vocabu tra* Christianos mutuati sunt. Vide vers. 25 N Nihilominus Prudentius ipse ita loquitur 4 i vers. 550, *Ad sincera virum penetrantia Naz nisi etiam tum intelligit hoc nomen per cont olim Christianis datum*.
47. *Sancta sanctorum* ex phrasi Hebraica crario. Psychom. vers. 815, *Sanctorum sanct Eusebius lib. de Martyr. Palæst. ait compr Romanum, quia quosdam Christianos templi adeuntes increpabat: et lib. II de Resurr. na ad iudicem objurgandum aggressum. Vera ha esse potuerunt*.
48. Ald., *profnis*, minus recte.
49. Thuan., *aram*: lege *aram*. Disting dentius *aram* ab *altari*, ut hymn. 7 Cath., v *Altaris aram quod facit placabilem*. Murnell mam altaris partem *aram* vocat. Alii *altu erigi, aram Deo poni* docent. Nonnulli *altu quasi aram altam existimant*. Giselinus sibi locum oblationibus dicatum, sive in sumu positum, sive alibi, *aram* vocari censet. Alt ait esse adificium e terra exaltatum, homi convenientibus ad martyrum tumulos reo destinatum. Nunc certe *ara* ab *altari* ita disti ut *ara* sit pars sacratiois altaris, et in qua s tum eucharistiæ perficitur et collocatur. Ha consuetudo cum Prudentii verbis coheret, u polyto iterum dicens. Berthäldus, de Ara

- 50 Foresque et ipsas in ruinam solvere.
Præcurrit index his repente cognitis
Romanus, acris heros excellentiæ,
Venire in armis perduelles nuntiat,
1068 Animos paventum præstruens hortatibus;
- 55 Stent ut parati, neve cedant turbini.
Conspirat uno fœderatus spiritu
Grege Christianus, agmen imperterritum
Matrum, virorum, parvulorum, virginum :
Fixa et statuta est omnibus sententia
- 60 Fidem tueri, vel libenter emori.
Refert repulsus miles ad subsellia,
Plebis rebellis esse Romanum ducem,
Flagrare cunctos pervicaci audacia,
Jugulos relectos obstinate opponere,
- A 65 Quo gloriosa morte fortes oppetant.
Præceps jubetur inde Romanus rapi,
Solusque, ut incitator, et fax omnium,
Pro contumaci plebe causam dicere.
It non resistens, seque vinciri petit,
70 Flexas et ultro torquet in tergum manus.
1070 Amor coronæ pene prævenit trucem
Lictoris artem, sponte nudas offerens
Costas, bisulcis exsecandas unguis.
Irrumpit altum limen, et præconibus
75 Stupore mutis, ipse tortorem trahit.
Astanti ob ora sic tyrannus incipit :
Infame monstrum, vilis, intestabilis,
Tu ventilator urbis, et vulgi levis
Procella, mentes inquietas mobiles,
80 Ne se imperita turba dedat legibus.

GLOSSÆ VETERES.

50. Solvere, *vertere*, I.
52. Acris, *fortis, prudens*. — Excellentiae, *constantis*, I.
53. Perduelles, *pugnaces*: *duelles, id est rebelles*. *Duellio et duellis est homo rebellis; duellum et duellum res ipsa, id est, rixa. Pugnantes*, I.
54. Præstruens, *præmonens*, I.
55. Turbini, *tentationi*, I. *Persecutioni*, Mar.
60. Libenter emori, *sponte mori*, I.
61. Refert, *renuntiat*. — Ad subsellia, *ad tribunalia, ad senatum, ad loca iudicii*, I.
63. Pervicaci, *pertinaci*. — Audacia, *duritia*, I.
64. Jugulos, *colla*. — Obstinate, *perseveranter*,

B *durc*, I.

65. Quo, *ut*. — Oppetant, *morianitur*, I.
66. Præceps, *velox*, I.
67. Fax, *incensor ad hoc*, I.
68. Contumaci, *pertinaci, vel pervicaci*, I.
69. Vinciri petit, *ligari desiderat*, I.
71. Pene, *vel pone, id est iuxta*, I.
76. Astanti, *martyri*. — Ob ora, *contra faciem*, I. *Contra ora*, Mar.
77. Intestabilis, *indignus testimonio, sine teste bonitatis, vel detestabilis*, I.
79. Inquietas, *commoves*, I.
80. Dedat, *sponte tradat*, I.

COMMENTARIUS.

monet Prudentium ea imprimis calluisse quæ ethnicorum erant, et hoc loco declarare altare aræ impositum fuisse, aramque ipsius altaris penitus disiectam ac dirutam, velut eversum aliquod fundamentum. In hac significatione altaris ara erit fundamentum altaris. Sed cum Berthaldus ipse ex hymno S. Hippolyti colligat aram ab altari distingui, quia reliquæ martyrum altari supponebantur, et propter aram apponebantur, non satis intelligitur quo pacto ara sit fundamentum altaris.

50. Vat. B, Prag., *vertere* pro *solvere*.
51. Hailsbr., *præcurrit*, *perperam*. In nonnullis vulg. *mendum est iudex* pro *index*.
52. Ald., Hailsbr., *Romanus sacræ heros excellentiæ*; in marg. Vat. A pro div. lect., *Romanæ sacræ heros excellentiæ*. Fabricius, *Romanus heros excellentiæ sacræ*: quæ omnia sunt contra metrum, ut etiam *Romanus sacræ heros excellentiæ* in quibusdam minus vetustis. Cauchius conjiciebat *Heros sacræ Romanus excellentiæ*, atque ita habet Vat. P; neque multum ablitit Urbinas, *Sacræ Romanus heros excellentiæ*. Sed verior et communior scriptura est *Romanus, acris heros excellentiæ*, quæ etiam exstat in veteri editione Lotteri, in Thuan. vero *acræ* a manu prima. Ex postrema littera *Romanus*, et *acris* factum *acris* in nonnullis. In *heros* postrema corripitur a Prudentio, ut in *dæmon*: quod in catalogis syllabarum quæ malè ab eo vel producentur, vel corripuntur, a Chamillardo, Cellario et Teolio animadversum non est. In hoc eodem hymno vers. 457, *Cum sit quietus heros in quem sæviunt*.

54. Prag. mendose, *præstruens hostibus*.
60. Vat. A corrupte, *ut pro vel. Parrhasius, fidem tenere*.
61. *Subsellia* sunt iudicum tribunalia, et pro ipsis iudiciis a Martiali ponuntur lib. 1, epigr. 27. *Seati-
one, bibis quantum subsellia quinque*.
63. Vat. B, Prag., *pertinaci audacia*.
64. Id Cicero ita dicit, *Jugulum ostentare*.

65. Ammianus lib. xxii, *Pertulere cruciabiles pœnas atusque gloriosam mortem intemerata fide progressi, et nunc martyres appellantur*. Ita homo ethnicus de Christianis, ut fusius exposui in Vincentio ad vers. 407.

67. Hailsbr., *solus ut. Ald., solusque et: lege solusque, ut*.

71. Parrhasius male, *pœnas*. In Mar. videtur esse *pene*. Retine *pene*.

73. Gis. in textu, Lotteri ed., *exarandas pro exsecandas*. Murmellius etiam *exarandas*: sed monet alios habere *exsecandas*. De unguis bisulcis vide hymn. 4 Peristeph. ad vers. 44. Baronius in not. ad Martyr. Rom. ad diem 16 Martii, pag. 122, multis collatis Prudentii locis, unguis ferreas describit.

74. Fabricius ait denotari templi magnificentiam a liminis sublimitate. Nescio an Christianorum an paganorum intelligat templum. Melius Nebrissensis, *prætorium iudicis* exponit.

75. Statius 12 Theb., 463, *Et ad regem qui deprendere trahuntur*. Ubi alii legunt *trahantur*. Juvenalis sat. 3, *Tunc te sacræ ad delubra vocantem Præcedit, trahere imo ultro, ac vexare paratus*.

77. *Intestabiles* dicebantur qui vel testimonium perhibere non poterant, vel testamentum condere. In notis ms. editionis Lotteri falso dicitur hoc vocabulum raro apud auctores reperiri. *Intestabilis* pro scelerato legitur apud Horatium, Sallustium, Tacitum aliosque.

78. Egm. vitiose, *tu ventilator*, et editio Lotteri, *tu ventilator* pro *tu ventilator*. Id gentiles vulgo Christianis exprobrabant. Dictum jam ad passionem Fructuosi.

79. In nonnullis vulg. male distinguitur *mentes inquietas, mobiles*: nam *inquietas* est verbum quo Co. umella multique alii usi sunt.

80. Imperitia passim objecta Christianis, ut constat ex Minucio, Arnobio, Tertulliano, Luciano, Theodoro, Justino.

- Populare quiddam sub colore gloriæ
Illitterata credidit frequentia,
Ut se per ævum consecrandos autument,
Si bella divis, ceu gigantes, inferant,
- 85 **1071** Victique flammis obruantur montium.
Hoc tu parasti, perditæ, spectaculum
Cladis cruentæ de necandis civibus :
Quos ut profanos, impiati et sæculi
Reos, necesse est te magistro interfici :
- 90 Tu causa mortis, tu malorum signifer.
Ni fallor, æquum est, ut, quod auctor improbus
Tolerare multos compulisti, carnifex,
In te recurrat, pro quo tantis cædibus,
Quæ mox futuræ, primus exitium luas,
- 95 Feras et ipse, quod ferendum suaseras.
His ille contra reddit ore libero :

- A Amplector, o præfecte, nec me subtraho,
Ut pro fideli plebe solis immoler,
Dignus subire cuncta, si me consulis,
- 100 Quæcunque vestra jusserit crudelitas.
1072 Intrare servis idolorum ac dæmonum
Sanctam salutis non licet nostræ domum,
Ne polluat purus orandi locus :
Confido sancto in Spiritu, nunquam tibi
- 105 Dandum, ut beatum limen attingas pede.
Ni forte noster factus, in nostrum gregem
Mereare sumi : quod Pater faxit Deus.
Incensus his Asclepiades jusserat,
Eviscerandum corpus eculeo eminus
- 110 Pendere, et uncis, vinculisque crescere.
1073 Apparitores sed furenti suggerunt,
B Illum vetusta nobilem prosapia,

GLOSSÆ VETERES.

81. Populare, venerabile, vel gloriosum, I.
82. Illitterata, indocta. — Frequentia, agmen, multitudo, I.
83. Autument, æstiment, I.
85. Flammis, flammeis montibus, Mar. — Montium, principum; nam dii, in montibus stantes, fulmina mittebant, I.
88. Impiati, corrupti, I.
91. Æquum est, justum est, I.
94. Futuræ, scilicet crunt. — Exitium luas, periculum persolvat, I.
96. His, verbis, I.

97. Amplector, tua jussa libens suscipio, I.
99. Cuncta, tormenta. — Consulis, scilicet respondebo, I.
100. Crudelitas, scilicet patiar, I.
106. Gregem, consortium, I.
107. Faxit, faciat : optando dicit, I.
109. Eculeo, patibulo. — Eminus, longe, I. Alie, Mar.
110. Crescere, tumescere, I., Mar.
111. Apparitores, tortores. — Suggestunt, indicant, I.
112. Prosapia, in suo genere, I.

COMMENTARIUS.

83. Ald., Alex. supra, autumans.
85. Iso montium interpretatur principum. Præfatus alludit ad fabulam de gigantibus, adversus quos Jupiter montes jaculatus est.
86. Prag., o perditæ.
88. Pal., Egm., Vatt. A, P, Q, quatuor Heinsiani, impiati sæculi sine et. In Vat. B est factum impiati, abradis quibusdam characteribus. Hoc etiam convicium Christianis illatum, profanos, impios, sacrilegos eos esse. Suetonius in Nerone : *Christiani, genus hominum superstitionis novæ ac maleficæ*. Id demonstratur etiam ex Arnobio, Tertulliano, Justino aliisque. Vide notas Heraldj et Woweri ad Minucii verba : *Plebem profanæ conjurationis instituunt*; ubi plura his Prudentianis similia invenies.
92. In Prag., Vat. P, Rolt. deest ut ante carnifex; et in Alex. deletum est, quod secutus est Heinsius, et cum eo recentiores. Gallandius cum antiquis edidit, ut carnifex. Sed melius ut omittetur.
94. Prag. a prima manu male, primo pro primus. Aldus, exitum : melius exitum.
96. Egm. corrupte, redduntur e libro. Reddere pro respondere poetis usitatum.
99. Prag. contra metrum, dignus sum subire. Mar. a prima manu, Rat., nonnulli Vulg., si me consulat.
101. Recens corrector in Rat. pro idolorum, quod videtur erasum, posuit pessimorum, quod non est ferendum. Servus idolorum et dæmonum phrasi ecclesiastica pro Dei hoste ponitur. Infidelibus olim non licebat in ecclesiam ingredi; sed in narthece interiori consistebant, non ultra progressi, ut liquet ex concil. Carthag. iv, Chrysostomo, Augustino, aliisque. Vide Jul. Laur. Selvaggius Antiq. Christ. instit. tom. III, lib. II, part. 1, § 5.
102. Ecclesia inter alia nomina vocabatur etiam oratorium, domus orationis, et, ut patet ex hoc versu, domus salutis : quamquam fortasse hæc non erat peculiaris appellatio ecclesiæ; sed ita a Prudentio ecclesia circumscribitur. Non enim nunc occurrit similibus ab aliis usitata appellatio.
104. Ald., Mar., Widm., Pal., Urb., et scripti ple-

- rique apud Heinsium, confido in sancto Spiritu. Vatt. B, Q, confido in Spiritu sancto. Ambr., Thuan., Alex., editio Lotteri, Parrhasius ad metri rationem, confido sancto in Spiritu. Giselinus confido in almo spiritu, ad marginem cum Aldo. Nonnulli vulg., confido sancto Spiritu.
106. Ald. et nonnulli vet. codd., nisi forte. Virgilius lib. II, *Noster eris*.
107. Egm. depravate, merearis uni. Rat. perperam, merearis suni. Vat. B. corrupte, faxat Deus.
109. Weitz., Fabr., Hailsbr., Bong., *ungulisque crescere*, minus bene. Parrhasius, *Pendere; et uncis, unguis decrescere*. Vera lectio *vinculisque crescere*. Sermo est de uncis quibus vincula alligabantur, et de his ipsis vinculis quibus torquendi in eculeo extendebantur, adeoque crecebant. Seneca epist. 66 a Sagittario laudatus : *Aut eculeo longior factus*. Silius, lib. I, vers. 475, *Per artem Servitii exstanti, quantum tormenta jubebant, Creverunt artus*. De eculeo egi in Vincentio ad vers. 109. Thomas Hurtado, de Vero Martyrio, resolut. 33, digress. 2, sect. 3, existimat eculeum esse tormentum illud quod Hispani vocant *potro*, quæ vox significat eculeum, sive equuleum, aut parvum equum : quo acclinet membra fidibus usque ad sulcos contringuntur, et usque ad ossium fracturam, si nimis fiducula intorqueantur. Approbat enim explicationem Cælepi, fiduculas Hispanis esse *trato de cuerda*. Verum Hispani hoc nomine vocant elevationem illam corporis per trochleas, de qua dixi in Vincentio ad vers. 110, ut ipse Hurtado videtur agnovisse in *Anacephalæsi*. Ibidem amplectitur Barthii sententiam lib. XLII, cap. 27 Advers., qui tenet, omne tormentorum genus, cui impositi rei extenderentur, a similitudine ascensionis equestris eculeum fuisse appellatum, neque ab hoc nomine abhorrere *caballetum*, quod Thomas Segretus Mirandulæ superesse scripsit. Italis *cavalletti* vox hoc ipsum quodammodo indicat : quæ Latine eculeus est.
112. Weitzius cum solo Widm. edidit *genitum prosapia*, repugnante metro lib. VII, cap. de Malefic. : *Excepta tormentis sunt corpora honoribus præditorum;*

- Meritisque multis esse primum civium. A
Jubet amoveri noxiale stipitem,
115 Plebeia clarum pœna ne dampnet virum. 125
Tundatur, inquit, terga crebris ictibus,
Plumboque cervix verberata extuberet :
1074 Persona quæque competenter ple-
[ctitur,
Magnique refert, vilis, an sit nobilis :
120 Gradu reorum forma tormentis datur. 130
Pulsatus ergo martyr illa grandine,
Postquam inter ictus dixit hymnum plumbeos,
Erectus infit : Absit, ut me nobilem
Sanguis parentum præstet, aut lex curiæ :
Generosa Christi secta nobilitat viros.
Si prima nostris quæ sit incunabulis
Origo textu stemmatis recens-eas,
Dei parentis esse ab ore cœpimus :
1075 Cui quisque servit, ille vere est
[nobilis :
Patri rebellis, invenitur degener.
Honos deinde stemmati accedit novus,
Et splendor ingens, ut magistratus, venit,

GLOSSÆ VETERES.

113. Primum, *principem*, I.
115. Plebeia, *rustica, vilis*. — Clarum, *nobilem*, I.
116. Tergum, *per tergum*, Iso.
117. Extuberet, *tumescat, vel crescat, strumosa fiat; inflatur*, I.
118. Persona quæque, *omnis homo*. — Competenter, *secundum suam naturam*. — Plectitur, *punitur*, I.
119. Magnique, *pretii; magna distantia*, I.
120. Gradu, *natura*. — Datur, *competenter*, I.
121. Grandine, *persecutione, vel ictuum*, I.
122. Præstet, *faciat; sublinem faciat*, I.
125. Secta, *doctrina*, I.
126. Incunabulis, *incunabula, cunæ, crepundia et crepitacula idem sunt*, I.
127. Textu, *ordine*. — Stemmatibus, *generis, nobilitatis, generationis*, I.
128. Parentis, *patris*. — Ab ore, *quando primo parenti insufflavit spiritum vitæ*, I.
130. Degener, *dicitur, qui factis depravatis non respondet nobilitati parentum*, I.
131. Stemmati, *nobilitati*, I.
132. Ut magistratus, *sicut dignitas*, I.

COMMENTARIUS.

præter illa videlicet crimina quæ legibus demonstrantur. Cod. Theod. de Quæst. lib. ix, tit. 35, leg. 4, agit etiam de exemptione nobilium a quaestione sive tormentis; ubi plura explicat Gothofredus, qui observat, in hac lege tantum sermonem esse de fiduculis.

116. Ald., Mar., Rat., Vatt. B, Q, Urb., Weitz., Bong., Widm., Gis. in contextu, Sich., tundatur, inquit, tergum. Alex., Vat. P, Alt., Rott., Thuan., Ald., aliique recte, tundatur, inquit, terga, ut sit græcismus. Baronius in notis ad Martyr. 11 Junii ex legebis cod. Theod. colligit, plumbatarum verberibus viles tantum personas fuisse vexatas. Sed illæ leges potius Prudentio favent, cum inde pateat plumbatarum ictus ante eas leges latas supplicium fuisse personarum etiam non vilium. Gothofredus ad leg. 2 loc. cit. docet hac lege curiales a fiduculis immunes esse, non item a plumbatis.

117. Hailsbr. mendose, exuberet pro extuberet. Per synecdochen plumbum ab Hilario, Ambrosio, et hoc loco a Prudentio usurpat pro plumbatis, quæ, ut multi explicant, erant flagella ex funiculis aut loris, in quorum summitatibus glandes plumbeæ alligabantur: quæ descriptio parum placet. Alii aiunt plumbatas fuisse pilas plumbeas corio consutas. Doctissimus Lupius in Dissert. 12 agit de plumbatis quæ Romæ in sepulcro cujusdam martyris repertæ fuerant, Benedicto XIII pontifice. Erant autem illæ glandes ex ære, non ex plumbo, et catenulis, non funiculis aut loris, alligatæ. Suspiciatur Lupius, initio ex plumbo factas fuisse glandes, unde plumbatarum nomen manserit: neque enim audierat usquam asservari plumbatas ex plumbo. Ex ære etiam sunt plumbatæ, quarum ectypum exhibemus tab. xxvi. Exstant in museo sacro Vaticano, et catenulis ferreis vel æneis, ut mihi inspicienti visum est, glandes sunt colligatæ.

121. Parrhasius, *ille*; rectius, *illa*. Plumbatarum

mentio sæpe fit in cod. Theod. diversis formulis, plumbatarum ictus, cruciatus, verbera, plumbi verbera, plumbo affici, plumbo coerceri, plumbo contundi, plumbatis coerceri: quas omnes comprehendit Prudentius: Tundatur ictibus, plumbo verberata, pulsatus grandine, ictus plumbeos. Libanius etiam orat. 7 pro Aristoph. plumbatarum verbera vocavit grandinem.

124. Suspicio legendum *lex Curia*. Nota ms. in editione Lotteri exponit *lex Portia*. Sed leges curiæ, et curiatæ dictæ sunt, quas Romulus, postquam in triginta curias populum Romanum divisit, ad reipublicæ regimen tulit. Alii etiam reges leges curiatis tulerunt. S. Ambrosius in cap. iii Lucæ similia quædam habet de curiis.

125. Vide Ouzelium ad Minucii verba: *Nobilitate generosus es? parentes tuos laudas? Omnes tamen pari sorte nascimur, sola virtute distinguimur*.

126. Parrhasius, *Si prima nostri quæ sit incunabulis*. Widm., *Si prima quæ sit nostris in cunabulis*, contra metrum. Plerique, *Si prima nostris quæ sit*. Sed Urb., Vat. Q, Alex., *incunabulis*; alii, *in cunabulis*. Heinsius cum Ambr. prætulit *nostris quæ sit in cunabulis*, sed conjiciebat *nostris quæ sit incunabulis*, quod reip. in emendatis ediderat Giselinus.

128. Chrysostomus egregie probat, æque homines esse nobiles, qui Deum Patrem vocant in oratione dominica *Pater noster*, homil. in Matth. 19, al. 20: *Omnibus quippe unam largitus est nobilitatem cum omnium similiter Pater vocari dignatus sit*.

129. Parrhasius et Lotterus, *quisquis*: metrum exigit *quisque*. Dixi jam alibi de hac voce *quisque* pro *quisquis*, et plura videri possunt in Anthologia Burmanni, pag. 356. Aliquis volebat scribi *quique* pro *quisque*, aut *quisquis*: nihil mutaverim, invitis codicibus.

131. Parrhasius, *dein*: metrum vult *deinde*.

132. Fabricius censet, magistratum hic poni pro magisterio, sive magistri officio, ut contrario modo potestas pro prætore apud Ciceronem, et Juvenalem. Exponit scilicet, *ut magistratus venit*, id est, postquam fidei periculum faciendum est. Mihi id obscurum videtur: neque puto, Prudentium aliud voluisse, nisi splendorem ingentem, qualis e magistratibus provenit, Christianis accedere e martyrio: perinde quasi dicat omnes Christianos esse nobiles, martyres vero veluti honoribus magistratum gaudere. Sic in hymno S. Laurentii hunc *perennem consulem* vocavit.

- Si confitendi nominis testem probum
Signent inusta ferri, et ignis vulnera,
135 Et vim dolorum mors sequatur incluta.
Cave, benignus esse perverse velis,
Nec mi remissus leniter peperceris :
Incumbe membris, tortor, ut sim nobilis.
1076 His ampliatu si fruar successibus,
140 Genus patris, matrisque flocci fecero.

- A Illic ipsa vestra dignitatum culmina
Quid esse censes? nonne cursim transeunt
Fasces, secures, sella, prætextæ togæ,
Lictor, tribunal, et trecenta insignia,
145 Quibus tumetis, moxque detumescitis?
Cum consulatum initis, ut vernæ solent,
1077 Pudet fateri, farre pullos pascitis :
Aquila ex eburna sumit arrogantiam

-GLOSSÆ VETERES.

133. Probum, bonum, I.
134. Inusta, valde usta, I.
136. Cave, cave, velis simul jungendum : cave enim abnegativum est. nec eget aliqua abnegatione, sicut Cave, facias debemus dicere; non Cave, ne facias, I.
137. Mi, pro mihi. — Remissus, ad misericordiam, mollefactus, I.
139. Ampliatu, dilatatus, prosperitatibus, auctus, I.
140. Flocci fecero, pro nihilo duco, parvipendam, parvipendo; ductus sermo a flocco, quod homines, in re vilissima utentes, a vestimentis extrahunt et projiciunt, quasi pro nihilo reputantes, I.
142. Cursim, velociter, I.
143. Fasces, honores, summæ dignitates. — Sellæ,

- que in curia ponebantur. — Prætextæ togæ, genus vestimentii; prætextæ vestis est qua utebantur pueri usque ad sextum decimum annum, et dicta prætexta eo quod latior purpura ei intexebatur in capitis; postea toga utebantur, I.
144. Lictor, virgifer. — Trecenta, finitum pro infinito. — Insignia, ornamenta, I.
146. Initis, intratis. — Vernæ, juvenes, servi; vernaculus, ut dicit Isidorus, dictus est, quasi bonus hereditarius natus; qui et domigena dicitur, id est domi natus, I.
148. Ex eburna, eburnæ aquilæ ferebantur in vexillis Romanorum propter aquilam, quæ armiger Jovis est, I.

COMMENTARIUS

133. Nomen Christianum, nomen Christi, et simpliciter nomen pro eadem re veteres Christiani passim usurpabant. Mazochius Spicil. Bibl. part. 2, pag. 90, putat Christianos veteres imitatos religionem Judæorum in nomine tetragrammato, adeoque nomen simpliciter dixisse, cum nomen Christi vellent indicare. Certe sæpe videtur nomen Christi significari, ut apud Cyprianum de Laude martyrii: *Per hoc et testimonium nomini redditur, et majestas nominis redampliatur*. Sed interdum clarum est, sermonem esse de nomine Christiano, ob cuius solius confessionem vel professionem sine alio crimine supplicio Christiani afficiebantur: quia scilicet illud nomen erat nota religionis.

135. Prag. mendose, et inde dolorum. Rat., Vat. B, Mar. a prisca manu, finem dolorum.

136. Vat. B, Mar., Rat., Sich., Weitz., Hailsbr., Bong., Widm. a prima manu, *perversibilis*, quod metro non cohæret. Alii, *perverse velis*. Fabricius, *perverse ut velis*.

138. Vat. B a veteri manu, *tortor jam tum nobilis*, contra metrum et sententiam. In Prag. etiam mendose *jam tamen*; supra *jam tum*, vel *jam sum*.

139. Ampliari adnobilitatem refertur, ut *amplitudo*. Exempla vide in lexicis.

143. Mar., Rat., Prag. non bene, *sellæ pro sella*: nam quarto loco spondæus esse nequit, adeoque Weitzius erravit, cum edidit *sellæ*. Aldus, Vat. B, *prætexta, togæ*. Ox., *prætexta togæ*. Fabr., *prætextæ, toga*. Hailsbr., *prætextæ toga*. Ambr., *prætextæ et togæ*, et sic etiam Parrhasius. Heinsius vult *prætextæ et toga*. Weitzius, Gifanuis in *stere* ex vet. lib., Vat. A, Alex., *prætextæ togæ*, quod probum est. Toga communis erat omnibus, prætextæ toga propria magistratuum. Heinsio recentiores consonant: Gallandius vero edidit *prætextæ et toga*, et ex aliis adnotat *sellæ, prætextæ, togæ*. Fasces et secures consultum erant insignia, sellæ ædilitium, prætextæ togæ imperatorum. Lictor ad consules etiam pertinebat, tribunal ad iudices. Juvenalis sat. 10: *Prætextæ, et trabæ, fasces, lectica, tribunal*.

144. Egm., Hailsbr., *tribunal, hæc trecenta*. Gis. ad oram, et *cruenta*.

145. *Detumescere* legitur etiam apud Petronium et Statium. *Tumoris* nomine Christiani scriptores passim superbiam significant, quod ex Euripidis Hecuba et Horatio sumptum censeat Barthius lib. xxx Adv. cap. 19: ego ex ipsa rei natura magis credo. Wipertus, Prudentii amator et imitator, lib. 1, cap. 41: *Ingenii*

excellentia, qua solent carnales super modum tumescere, moxque detumescere.

146. Vat. B, ut *vermes solent*, quod Colerus in suis membranis exstare ait ad Valerium Maximum, pag. 548. Codex Marietti, de quo loquitur Colerus, habet certe *vermes*, et supra pro diversa scriptura *verres*, demum ad oram *vernæ*. In eodem Mar. videtur esse *dum pro cum*. Interpretatio horum versuum hæc circumfertur, Romanos, cum consulatum inibant, farre pullos pascere (quod munus est servorum), quoniam ominusum habebatur, si pulli farre abstinerent, et Romani nihil inauspicato agere solebant. Pignorius, de Servis pag. 270, agit de aviario, altiliario, qui ab Horatio *farior* appellatur, cuius officium, inquit, erat aves opimare et obesare in gratiam lautarum epularum. Et hinc arripuit occasionem apud Prudentium Romanum martyr deridendi prælectum Asclepiadem. Itaque existimo ipsos qui consulatum inibant pallas per se pascere, ut auspicio captarent; et idcirco ait Prudentius: *ut vernæ solent, farre pullos pascida*. Giselinus ait, id factum per pullarios, quia Romani, teste Hal carnaseo, nec magistratus, nec magni aliquid inchoabant, priusquam eos consulerent. Parum hæc explicatio Prudentio congruit. Salvianus, lib. vi de Gubern., eam superstitionem in Christianis merito reprehendit: *Quid enim nunquid non in consiliis designandis et pulli adhuc sacrilegiorum morte pascuntur, et volantis pennæ auguria queruntur, ac pene omnia fiunt, quæ etiam illi quondam pagani veteres frivola et irridenda duxerunt? Et cum hæc omnia ipsi agant, qui annis nomina tribuunt, etc.*

148. Vat. B mendose, *sumpti pro sumit*. De hæc aquila eburna dictum jam ad vers. 349 lib. 1 contra Symmachum. Chamillardus ait, aut erras e Prudentium, aut diversum morem fuisse temporibus Livii: nam hic affirmat scipionem eburnum cum aquila exstante in summitate ex eadem materia triumphans fuisse prælatum. Verum hoc nihili est: siquidem scipio gestabatur nomine triumphantis, et erat sceptrum, sive gestamen consulare. Valerius Maximus lib. iv, cap. 4 de C. Attilio Serrano: *Sed illæ rustice ogere attritæ manus salutem publicam stabilierunt: ingentes hostium copias pessumdederunt; quæque modo arantium boum jugum rezerant, triumphalis curras habenas retinuerunt: nec fuit iis rubori, eburneo scipione deposito, agrestem stivam atrari repetere*. Fabricius narrat talem aquilam eburneam cristâ rubea insignem repertam Romæ, et talem exsculptam esse in fornice arcus Vespasiani, in quo manu eam tenuit

- Gestator ejus, ac superbit belluæ
 150 Inflatos osse, cui figura est alitis.
 Jam si sub aris ad sigillorum pedes
 Jaceatis, infra sectilem quercum siti,
 Quid esse vobis æstimem projectius?
 Nudare plantas ante carpentum scio
 155 **1078** Proceres togatos metris Ideæ sa-
 [cris.
 Lapis nigellus evehendus essedo

- A Muliebris oris clausus argento seæet:
 Quem dum ad lavacrum præeundo ducitis
1079 Pedes remotis atterentes calceis,
 160 Almonis usque pervenitis rivulum.
 Quid illa turpis pompa? nempe ignobiles
 Vos esse monstrat, cum luperci curritis.
 Quem servulorum non rear v. lissimum,
 Nudus plateas si per omnes cursitans,
 165 Pulset puellas verberare ictas ludicro?

GLOSSÆ VETERES.

149. Ejus, *aquilæ*. — Belluæ, *elephanti*, l.
 150. Cui, *ossi*. — Alitis, *aquilæ*, l.
 151. Sigillorum, *simulacrorum*, vel *signorum*; *ido-*
lorum, l.
 152. Siti, *positi*, l.
 153. Projectius, *despectus*, l.
 154. Carpentum, *vehiculum*, *curram*, l.
 155. Proceres, *nobiles*: *proceres proprie muli tra-*
bum eminentes e muceris; *inde proceres dicuntur*
eminentiores in populis, l.
 156. Lapis, *gagathes*, in quo pingebatur, Vat. A.

- Gagathes*, l. — Gemellus, *ideo potest dici gemellus*,
quia in vehiculo ipsa cum filio suo Cupidine solebat
sculpi vel pingi, Prag. — *Essedo, essedum genus vehi-*
culi Gallicani, id est, quasi assedum ab assidendo di-
cium; *genus vehiculi*, l.
 160. Almonis, *fluvius*, l.
 B 162. Luperci, *nudi*: *luperci dicebantur qui luperc-*
calia celebrabant, id est festa Panis dei, in quibus om-
nia immunda fiebant, l.
 165. Verberare, *percutiundo nates illarum*, l.

COMMENTARIUS.

Vespa ianus. In delineatione arcus et in ipso arcu
 solum invenio Titium aquilæ insidentem in cœlum
 ferri, veteri superstitione inter divos relatum, in arcu
 fornice. In quatuor angulis aquilæ cum fulmine
 triumphum exornant.

150. Ebur dentem elephantis esse norunt omnes.
 Prudentius *os belluæ* vocat.

151. Ald. *perperam, suberis pro sub aris*. De sigillis
 pro statuis vide comment. ad vers. 545 lib. II contra
 Symmachum.

152. Vat. B, Mar., Widm., *intra*; alii, *infra*. Vocat
sectilem quercum statuum; adeoque *infra* legendum
 est.

154. Balduinus, de Calceo antiquo cap. 3 et 33,
 agit de hoc ritu antiquorum nudandi plantis in qui-
 busdam sacris functionibus. Eques Victorius disserta-
 tionem edidit anno 1753, qua illustravit exiguum
 Cybelis statuum quæ nunc in museo Victorio Vati-
 cano asservatur, ut Teolius notavit.

155. Etymologiam glossæ, quod proceres sint *ca-*
pita trahium, docet etiam Servius ad I. Æn. ex Var-
 rone. Alii *proceres* a *primus* derivant.

156. Vat. B, Prag., Mar. a prima manu, *gemellus*;
 alii, *nigellus*. Ald., Alex. a secunda manu, Vatt. P,
 Q, Urb., *essedæ*; plerique melius *essedo*. Murinellius
 et Lotterus, *evehendus*. Arnobius, lib. vi: *Viditis*,

Arabes informem lapidem coluisse, lignum indolatum
Carios pro Diana, Pessinuntium silicem de celo lapsum
pro deam Matre. Gisbertus Cuperus in notis ad Lac-
 tianum, cap. 11 de Mori. persecut., ait vel hunc
 lapidem lineamenta faciei muliebris habuisse, vel
 inclusum fuisse capsâ argenteâ faciei muliebris: quod
 tamen aliis examinandum relinquit. Mihi vix dubium
 est quin ipse lapis lineamenta muliebris oris habue-
 rit: et id ex verbo *sedet* confirmari pote t. Nihilomi-
 nus Bulengerus, lib. 1, cap. 18, de Pict., probare con-
 tendit, columnas per initia pro statuis fuisse, et sti-
 pites, et lapides. In glossis *lapis nigellus* dicitur *gaga-*
thes: posset intelligi achates, nam achates lapis est
 nigellus, ut ex Plinio, Solino et Isidoro patet, quan-
 quam *gagathes* celebratur etiam a Plinio et Eugenio
 Toletano. Verior scriptura est *gagates* ex Græco voca-
 bulo. Joannes Fridericus Hervartius, de Admirandis
 theologiæ ethnicæ Mysteriis cap. 52, ostendere con-
 atur primum simulacrum, e Pessinunte Romam adve-
 ctum, fuisse e magnete, et acum illam decantatam
 Magnæ deorum Matris, qua Romanum imperium
 sustentatum Servius prodit, fuisse acum magneticam,
 cujus notus jam esset usus. Joannes Winckelmannus
 in opere de Monumentis antiquis ineditis, tom. II;

sect. 2, cap. 1, de Cybelis statuis agit. In Calendario
 Romano Maffæiano ita indicantur ludi Megalenses
 die 4 Aprilis: *Ludi Matr. Mag.* In Vindobonensi:
Ludi Megalesini. In Prænestino: LVBI. M. D. M. I.
 MEGALENSIA. VOCANTUR. QVOD. EA. DEA. MEGALE. AP-
 PELLATVR. NOBILIVM. MVTTATIONES. CENARVM. SOLITAE.
 SVNT. FREQVENTER. FIERI. QVOD. MATER. MAGNA. EX.
 LIBRIS. SIBVLLINIS. ARCESSITA. LOCVM. MVTAUIT. EX.
 PHRYGIA. ROMAN. Vide notas Petri Franc. Foggini.

157. Arnobius lib. vii de eodem lapide coloris
 fulvi atque atri, angulis prominentibus inæqualis,
 quem omnes hodie illo ipso videmus in signo oris
 C (forte insigniori) loco positum, indolatum, et aspe-
 rum, et simulacro faciem minus expressam simulatione
 præbente.

158. Prima in *præeundo* hoc loco intervallo longo
 effertur, vimque diphthongi retinet. Ammianus lib.
 xxiii de Juliano Apostata: *Ubi ad diem vi cal.* (Apri-
 les) *quo Romæ Matr. deorum pompæ celebrantur an-*
nales, et carpentum quo vehitur simulacrum, Almonis
urdis ablui perhibetur, sacrorum solemnitate priseo
more completi, somno per otium capto, exultans per-
noctavit, et lætus. Confer S. Ambrosium, lib. iii, ep.
 48; Augustinum, lib. ii de Civit. Dei, cap. 4; Arno-
 bium, Ovidium, Valerium Flaccum, Lucanum, et
 alios.

160. Thuan. contra metrum *præventuri*. Hailsbr.
prævenitis. Rivulus Almo extra portam Capenam,
 sive S. S. bastiani via Appia fluit: ejus nomen nunc
Acquataccio, quasi aqua corrupta, ut puto. Origo
 ejus est fons aquæ salutaris, qua multi Romæ ad
 curandos morbos utuntur. Ea vocatur *acqua santu*
 Italice, et ad capitulum S. Lateranensis basilicæ spe-
 ctat, exstatque prope viam Latinam.

161. De hujusmodi superstitionibus ethnicorum
 abunde dictum est ad libros contra Symmachum et
 ad hymnum S. Laurentii, quod indicasse semel suffi-
 ciat.

162. Baronius ad annum 496 refert S. Gelasium
 lupercalia prohibuisse, et Andromachum senatorem,
 qui ea defendebat, scripto refutasse. Epistola Gelasii
 exstat inter alias pontificum. Andromachus imaginem
 quamdam lupercalium retinendam contendebat. Ge-
 lasius neque ita quidem a Christianis celebrari posse
 lupercalia demonstrat.

164. Servorum erat proprium currere et festinare.
 In prologo Heautont. Terentius: *Ne semper serrus*
currens, iratus senex.... assidue agendi sint mihi.

165. Parrhasius, *pullet*, quod in notis confirmat,
 dum probat, Prudentium tentasse fastiditis gratiam

- Miseret tuorum me sacrorum, et principum,
Morumque, Roma, sæculi summum caput.
1080 Age explicemus, si placet, mysteria,
Præfectæ, vestra : jam necesse est, audias,
170 Nolis velisne, quid colatis sordium.
Nec terret ista qua tumes vesania,
Quod vultuosus, quod supinus, quod rigens,
T tormenta lethi comminaris asperi:
Si me movere rebus ullis niteris,
175 Ratione mecum, non furore, dimica.
Jubes, relictis Patris et Christi sacris,

- A** Ut tecum adorem feminas mille, ac mares,
1081 Deos, deasque, deque sexu duplici
Natos, nepotes, abnepotes editos,
180 Et tot stuprorum sordidam prosapiam.
Nubunt puellæ, sæpe luduntur dolis,
Amasionum comprimuntur fraudibus.
Incesta fervent : furta mæchorum calent :
Fallit maritus : odit uxor pellicem :
185 Deos catenæ colligant adulteros.
Ostende, quæso, quas ad aras præcipis,
Vervece cæso fumet ut cespes meus?

GLOSSÆ VETERES.

166. Sacrorum, idolorum, I.
172. Vultuosus, terribilis, vel tristis, I.
177. Mares, masculos, I.
178. Sexu duplici, de mare et femina, I.
179. Abnepotes, natos de nepotibus. — Editos, pronatos, I.
181. Luduntur, decipiuntur, I.
182. Amasionum, amatorum : amasii et amasiones unum sunt. — Comprimuntur, stuprantur, I.
183. Incesta, stupra, non casta. Distat inter fornicationem, et adulterium, et incestum; nam fornicatio cum puellis et viduis; adulterium cum uxoribus alio-

- rum, incestum cum sororibus et sanctimonialibus; et dicitur incestum, quasi non castum, I. Jovis et Junonis, Mar. — Mæchorum, Martis et Veneris, Mar.
B 184. Fallit, uxorem. — Maritus, Saturnus Opim, Mar. Vulcanus, I. — Pellicem, pelle dicitur quasi pelle illiciens, id est decipiens; nam pulchritudine depulantur homines. Concubinam, I.
185. Deos, Martem et Venerem, quos Vulcanus alligavit, I.
187. Vervece, verrix vocatur a verme quem habet in fronte, qui commovens incitat eum ad prælium, I.

COMMENTARIUS.

reddere; scilicet dixisse *volupe est ex Ennio et Plauto, ninguídos ex Lucretio, pulset pro pulset*. Ald., Torn, et nonnulli vulg., *actas* pro *ictas*. Luperi scutica, virgave e pelle hircina mulieres obvias feriebant, quæ manus ultro præbebant, quasi ita feliciores puerperæ essent futuræ, ut ex Ovidio, Juvenali et aliis colligitur. Vide lib. II in Symm., vers. 861. Iso nates verbere ictas docet, quod ex Choulou fusius refert Joan. Sautbertus de Sacr. vet. cap. 6. Sed, ut hic ritus perageretur, mulieres ipsæ ad lupercos se conferebant.

166. Rat., Vat. B., Mar. a pr. m. et pro me non ita probe.

167. Vat. B., Mar., *secli*: metrum postulat *seculi*. Roma dicitur summum sæculi caput, ut *imperii domina* Apoth. vers. 507. *Sæculum* pro mundo, aut orbe accipitur, ut in hymno Sedulii: *Beatus auctor seculi*, et S. Petrus Chrysologus serm. clix, *Univero sæculo non capacem concludi corpore perpusillo*. Vide vers. 584. In Laurentio.

170. Mar., *velis, nolisne*. Rat., *velis, no'is que*: utrumque contra metri regulam. Nec melius Parrhasius, *nolis velis, ne quid*. Gis., Lotterus, *nolis velisve*. Scripti plerique, *nolis velisne*. Pro idolis sordes posuit. In Laurentio, vers. 263, *Dum dæmonum sordes colis*. Sic Ennodius in Natali Epiphani, *Numina fatiaci finxerunt sordida cantu*.

171. Vat. A, *ne terret*.

172. *Vultuosus* et *vultuose* usurpant Apuleius, Donatus, Capella, Quintilianus, Sidonius. Innuitur vultus asper, terribilis. *Supinus* pro superbo Juvenalis sat. 1, *Et multum referens de Mæcenate supino*: quam hic pro molli potius accipitur. Pro arroganti vero Persius sat. 1, *Seque aliquem credens, Italo quod honore supinus Fregerit heminas Areti ædilis iniquas*.

173. Vat. B et Mar. non bene scribunt *lati* pro *lethi* aut *letii*.

174. Hailsbr., *moveri*; Egm., *ullus*.

175. Ad hanc sententiam pertinet illud Minucii: *Cum non disputantis auctoritas, sed disputationis ipsius veritas requiratur*. Ubi interpretes plura similia adnotant.

177. Aldus, Vat. Q, *feminas, ac mille mares*. Ita Vat. B a secunda manu, nam a priori manu videtur fuisse, ut est in Mar., *matres pro mares*. Vat. A, Alex., Giselinus in emendatis. Heinsius et alii, *feminas mille*,

ac mares, quod magis metro et consuetudini Prudentii congruit. Besselius, pag. 24 Miscellan. syntagm., legendum conjicit *Ut tecum adorem feminas, molles mares*, ut Ganymedes, Hebe, alique molles mares intelligantur. At vero lectio codicum recte procedit: neque Hebe inter mares recensenda est, dea scilicet juventutis, non deus. Sexum deorum diversum gentilibus Lactantius, Arnobius, multique alii Christiani scriptores exprobrarunt. Arnobius, lib. III: *Adduci enim primum hoc, ut credamus, non possumus, immortalem illam præstantissimamque naturam divisam esse per sexus, et esse partem unam mares, partem esse alteram feminas..... Nam consuestis in precibus, Sive, tu Deus es, sive tu dea, dicere: quæ dubitationis exceptio dare vos diis sexum disjunctione ex ipsa declarat*. Preces quas Arnobius indicat legi possunt apud Macrobius lib. III Saturn., cap. 9: *Si deus, si dea est, cui populus civitasque Carthagenensis est in tutela*, etc. A. Gellius lib. I, cap. 28: *Eas ferias si quis poluisset, piaculoque ob hanc rem opus esset, hostiam si deo. si deæ. immolabat. Idque ex decreto pontificum observatum esse, M. Varro dicit: quoniam et qua vi, et per quem deorum dearumve terra tremaret, incertum esset. In veteribus inscriptionibus eadem formula occurrit Sive deo, sive deæ. Si deus, si dea est. Hæc spectat quod in precibus interdum dicebant, Quisquis es deus. Vide Broverium, de Adorat. cap. 7, præter Catonem et alios.*

C 180. Ald., Weitz., et plerique scripti, *et tot*. Gis., *ac tot*. Heinsius cum Thuan., *ut tot*, quod habet etiam Alex. In Ald. et Oxon., *prosapiem*.

181. Exempla habes in Proserpina, quæ Platoni; Hebe, quæ Herculi; Minerva, quæ Vulcano nupta est. Deceptæ sunt a Jove Europa, Ægina, Leda, Danae et alia.

182. Utitur voce *amasionum* Apuleius lib. VII de Asino aureo.

183. *Furta* concubitus illicitos poetæ libenter vocant.

184. In Jove hæc omnia crimina in promptu est reperire. Ejus stupra novem recenset Ovidius VI Metamorphos., filios illegitimos supra viginti enumerat Hyginus fab. 155.

185. Prag., *duos pro deos*, minus bene.

186. Vat. A, *adoras*: *leçe ad aras*.

187. Weitzius, nihil metrum curans, edidit *verbecæ* cum Widm. et Bong. In Vat. B ex *verbece* fac-

- 1082** Delphosne pergam? sed vetat palæstræ
[trici
Corrupta ephēbi famā, quem vester deus.
190 Effeminavit gymnadis licentia.
Mox flevit impuratus occisum gravi
Disco, et dicavit florulentum succubam.
Conductus idem pavit alienum pecus:
Furem deinde perdit passus gregis
195 Segnis bubulcus, tela et ipsa perdidit

An ad Cybebes ibo lueum pineum?

- 1083** Puer sed obstat Gallus ob libidinem
Per triste vulnus, perque sectum dedecus
Ab impudicæ tatus amplexu deæ:
200 Per multa Matri sacra plorandus spado.
Sed, credo, magni limen amplectar Jovis:
Qui si citetur legibus vestris reus,
Laqueis minacis implicatus Julæ,
Luat severam vincetus et Scantiniam,

GLOSSÆ VETERES

188. Palæstrici, palæstrici, qui, in theatro saltantes, turpia deorum canebant, l.

189. Ephēbi, imberbis, l.

190. Effeminavit, castravit. — Gymnadis, nuditatis, vel exercitii licentia rustici, l.

191. Impuratus, commaculatus: impuratus et impurus ita distinguuntur, quod impurus in seipso immundus; impuratus autem ab alio contaminatus dicitur, l.

192. Disco, discus, genus ludi qui super discum agitur, quem ille ephēbus ludens a Borea vento occisus est. — Florulentum, in florem sui nominis, Mar. — Subcubam, vel succubam. Succuba dicitur qui a'ii in patiēda libidine succumbit, a succumbendo dictus: a succumbendo ad turpes usus, qui et amasio, l. — Cucubam, cucuba herba est dicata ab Apolline Hyacintho, cujus flos hyacinthus est secundum nomen pueri, Prag.

194. Furem, latronem. — Passus, sustinens, l.

195. Tela, arcum et pharetram, l.

196. Cybebes, Cybele, et Cubele, quæ Mater deorum dicebatur, quæ et Berycynthia, l.

197. Puer, Atg., Mar. — Gallus, scilicet castratus. Atys omnes eviratos Gallos vocabant, postquam Galli Senones Romam ceperunt, et postea quicumque Gallum ceperunt, evirabant, ne illud semen cresceret; et Gallos castratos omnes vocabant. — Ob, propter, l.

199. Impudicæ, inverecundæ, l.

200. Matris, Cybeleæ. — Spado, eunuchus, l.

201. Credo, ironice, l.

202. Citetur, judicaretur, vel commoveatur; judicetur secundum scita, l.

203. Implicatus, damnatus. — Julæ, Romanæ legis: Julia lex a Julia repertrice, quæ adulteras damnabat, l.

204. Scantiniam, a Scantinia inventore, quæ utique judicabat adultero: legem Romanorum, id est, iram; ea est nomen deæ, l.

COMMENTARIUS.

Lum recentiori manu verbece. Mar. a prima manu, verbice. Rat., et Prag. a prima manu, ut videtur, verbece; alii scribunt vervece. Verbece, seu vervece, est mas inter oves, sed castratus: de quo Isidorus lib. xii Etym., cap. 1, consentit glossæ: Vervece, vel a viribus dictus, quod cæteris ovidibus sit fortior; vel quod sit vir, id est masculus; vel quod vermes in capite habeant, quorum excitati pruritu, invicem se concutiant, et pugnant cum magno impetu feriunt. Varro a natura versa vervecom dictum existimat. De ara Scapititia vide hymnum S. Eulaliæ.

188. Vat. A, Q, vetant, quod videtur etiam fuisse in Alex. Indicatur fabula Hyacinthi, de qua Ovidius lib. x Metamorph.

189. Mar. a prima manu, quâm, male.

190. In palæstra nudi luctabantur: hinc apud veteres gymnasii licentia in proverbium abiit.

192. In Vat. A recentior corrector, prioribus erasis, fecit florulentum, et succubam. Videtur fuisse cucubam; ad oram legitur cucubum, et succubum pro diversis lectionibus. Vat. B., Widm., florulentam cucubam. Prag., Mar., florulentum cucubam; sed in Mar. recenti manu factum florulentam. Alex., Ald., Weitz., Vat. Q. Urb., Lotter., Heinsius et alii, florulentum succubam, vel subcubam. Bong., florulentum subcubum; supra, florulentam succubam. Florulentus vox est auctoris Pervigilii Veneris et Solini.

193. Fabula Apollinis, qui armenta regis Admeti pavit, a quo boves et arma furatus est Mercurius. Videtur quarta sede tribrachys collocari. Posset aliquo pacto id negari; sed vers. 978 sine ulla controversia pes quartus tribrachys est.

195. Horatius, lib. 1, oda 10, Viduus pharetra Ris et Apollo.

196. Ald., Torn., Gall., Cybellis, Mar., Cibiles; Vat. A, Q, Urb., Cybelis; alii Cybæbis; Hailsbr., Cibelis; Alex., Cybeles; Parrhasius, Cybelles; Thuan., Egm., Alt., Cybebes. Heinsius scripsit Cybebes, aliisque scribendum persuasit ex vet. exemplaribus Virgilii, Phædri, Lucani, et ex antiquis marmoribus. Græce Cybele et Cybebe dicitur. Nihilominus Chamillardus edidit Cubeles. Sacra Cybeles in montibus

ubi lucus pineus erat celebrari solebant: et pinus ipsa arbor est Cybele sacra; ejusque imago corona e dibus ramis pineis insignita in nummis pingebatur. Monfauconius tom. I Ant. plures imagines Cybeles exhibet, ac de ejus gestis sive fabulis copiose disserit cap. 1 et seqq.

197. De Gallis vide lib. ii in Symm. vers. 522.

200. Vat. B, Mar., Prag., Weitz., Ambr., Thuan., Oxon., matri, quod exstat etiam in Alex., Gis. in textu, Heinsio. In aliis, matris. In Rott. supra sacra pro div. script. erat æra. Ex quo Heinsius et Chamillardus suspicantur a manu Prudentii esse Per multa matris æra plorandus spado. Referunt videlicet ad corybantia æra.

201. Juvenalis, sat. 6, vers. 47, Torpeium limen adora. Ex Arnobio, Ovidio, Tibullo et aliis patet hunc fuisse ethnicorum morem, ut templorum limina exoscularentur. Neque propterea accusandi sunt Christiani quod eadem venerationis signa suis templis exhibeant. Adisis prolegom. cap. 14.

202. Widm. corrupte, scitetur pro citetur. Idem error est in Mar. et Prag. In Vat. B, qui sicitetur. Latinius in Torn. correxit vestris pro vestri. En rationem cur Prudentius, qui tumulos martyrum amplectebatur, negat licere amplecti limen Jovis.

203. Lege Julia mæchi puniebantur. Juvenalis, sat. 2, vers. 37, Ubi nunc lex Julia? dormis? De hac lege Cujacius observat. 20, cap. 18 et 19. Ab Augustio lata ea lex est: neque glossæ aliter disserentis habenda est ratio. Leges minari, dictum ad vers. 179 lib. ii contra Symmachum. Hoc argumento deos gentilium Athanasius exagitat: Num dignum est ut is (Jupiter) qui designat talia, quique ejusmodi flagitiis famosus est, quæ ne communes quidem leges Romanorum in mere hominibus impunita velint, pro numine habeatur? Quis ipsum non vituperet? quis non multandum morte judicet?

204. Ald., Fabr. et nonnulli, luat pro luat. Vat. B, Mar., Prag., Rat., Luat severam victus, et Scantiniam. Vat. A, Luat severam vincetus et Scantiniam. Thuan., Alt., Noms., Rott., Luat severam vincetus et Scantiniam, quod tenent Alex., Heins., et alii. Lati-

- 205 **1084** Te cognitore dignus ire in carcerem. A 215 **1085** Signo aut sacello consecrarit Her-
 Quid aureorum conditorem temporum [culem].
 Censes colendum? quem fugacem non ne-
 [gas
 Latuisse furtim, dum reformidat marum:
 Quem si beate vivere audit Juppiter,
 210 Plectat necesse est occulendi conscios. 220 Cur in theatris, te vidente, id plauditur?
 Quid inter aras dissidentum numinum
 Putas agendum? Martis indignabitur
 Offensa virtus, si colatur Lemnius,
 Junonis iram sentiet quisque, ut deum
1086 Spectator horum pontifex summus
 [sedes,

GLOSSÆ VETERES.

205. Cognitore, te sciente, vel iudice: cognitor, qui ex pellice natus fuit, I.
 206. Conditorem, consitutorem, id est Saturnum, I.
 207. Censes, iudicas, I.
 208. Reformidat, reformido et formido unum sunt, I.
 210. Occulendi, occultandi, I.
 211. Dissidentum, discordantium, I.
 213. Lemnius, Vulcanus a Lemno insula: quia Vulcanus prodidit adulterium Veneris et Martis, ideo inter se dissident; et dicitur Lemnius Vulcanus, quasi lutosus, a Græco quidem linos, id est lutum: nam sordidatio luxuriæ ex colore fit, qui est Vulcanus, quia
 B 215. Signo, imagine, sigillo, I.
 219. Piaculum, facinus. Iso. Peccatum, Mar.
 221. Cygnus, Jovis in forma. Jovis in cygnum conversus stupravit Dianam. — Stuprator, de Jove et Leda, vel de Jove et Pasiphae. — Pulpita, lectus deorum, gradus sc. nœ, I.
 222. Saltat, canit. — Tauricornem, proprium nomen, mimilogus quidam qui cantabat Jovem versum in taurum vitiasse Europam. — Lydius, Jovis, vel nomen toni musici: musicus, I.

COMMENTARIUS.

- nus in Torn. invenit *Cantiniam*, correxit *Scantiniam*. Parrhasius videtur duas in hoc versu leges distinguere: ita enim habet, *Luat severam victus, et Scantiniam*. Unica tamen lex *Scantinia* nominatur, quæ erat de impudicis, a Scantinio Aricino lata contra eos qui muliebria patiebantur, ut ait scholiastes ad Juvenalis sat. 2, vers 43. *Citari Ante omnes debet Scantinia*. Nonnulli putarunt nomen eam legem accepisse a C. Scantinio, qui M. Claudii Marcelli filium de stupro appellavit, et accusante patre condemnatus est, ut refert Valerius Maximus lib. vi, cap. 1. Etsi enim leges plerumque nomen ab iis qui eas tulerant accipiebant, non raro tamen a damnatis, ut Laia a Laio.
 205. In Ambrosiano multa hæc desiderabantur usque ad vers. 454. Heins. post *carcerem* interrogationis notam adjicit.
 206. Prag. male, *quod aureorum*. Sermo est de Saturno, auri sæculi conditore, in cuius templo propterea Romani ærarium esse voluerunt.
 208. Thuan. *furem*: melius *furtim*. Gis. ad oram, *dum pavesceret mulum*: quod in aliis exemplaribus esse ait Murmellius.
 209. Pal., *audet*; recte supra, *audit*.
 210. Mar. a prima manu, *colendi conscios*; supra, *occulendi conscios*. Prag., *occulendi conscios*. Legendum *occulendi conscios*.
 211. Widm., *dissidentium*. Alex., *discidentum*. Vat. Q., *dissidentum*. Vera lectio *dissidentum*. Bella deorum inter se pugnantium gentilibus plures e nostris objecerunt, Athanasius, Augustinus et alii. Arnobius, lib. iv, *Vulnerari, vexari, bella inter se gerere furialium memorantur ardore discriminum*. Lactantius, lib. 1, cap. 3, *Homerus bellantes inter se deos finxit*.
 214. Peveratus ait plurimis in locis a Prudentio quique usurpari pro *quicumque*, seu *quisquis*, quod hodie fere contra fidem vet. lib. et Prudentii consuetudinem in *quisque* mutatum est. Sed fallitur: nam vet. codices habent *quisque*, non *quique*, et consuetudo æqualium Prudentii fuit, ut *quisque* pro *quisquis* usurparent. Vide comment. ad vers. 216 hymn. 7 Cathem. Illud vero facilius mutarem, si per membranas liceret *ut deum*: nam legendum puto *Junonis iram sentiet, quisque aut deum Signo aut sacello consecrarit Herculem*. Porro Hercules Jovis filius, Junonis privignus fuit ex Alcmena pellice.
 215. Latinus in Torn. emendavit aut pro et.
 216. Ald., Urb., Gis., Oxon., *dices*; plerique, *dicis*. Hanc responsonem simili arguendi ratione rejecerunt Augustinus, Theodofelus et alii. Arnobius, lib. iv, *Sed poetis tantummodo licere voluistis indignas de diis fabulas, et flagitiosa ludibria comminisci. Quid pantomimi vestri, quid histriones, quid illa mimorum, atque exoleti generis multitudo? Nonne ad usum questus sui abutuntur diis vestris, et lenocinia voluptatum ex injuriis attrahunt, contumeliasque divinis? Sedent et in spectaculis publicis sacerdotum omnium magistratumque collegia, etc.*
 219. Vat. A, *tu turpia dum*. Vat. B, Mar., *Lotteri editio, tu cur piaculum, male*.
 221. Alii scribunt *cygnus*, alii *cygnus*. Martinus Roa, lib. iii Singularium, part. 1, cap. 16, agens de cynecica saltatione in theatro vulgo *zarabanda*, hos versu in medium profert ut rem illustret. Saltabatur fabula Jovis, qui in cygnum conversus Ledam compressit. In theatris nostri sæculi non absimilia scelera, vel hæc ipsa saltatione representantur. De saltatione cygni stupratoris intelligendus est etiam Juvenalis sat. 6 vers. 63, *Ledam molli saltante Bathyllo*. Spurcitiam veterum pantomimorum exagitant Clemens Alexandrinus lib. ii Pædag., cap. 40, et Cyprianus epist. 103: *Superinducitur homo fractus omnibus membris, et vir ultra muliebrem molliam dissolutus, cui ars sit verba manibus expedire, ut desaltentur fabulosæ antiquitatis libidines*. Plura affert eruditus Bulengerus lib. 1 de Theatro, cap. 42 et 43, et Meursius in Orchestra, sive de Saltationibus veterum.
 222. Vat. B, Rat., Prag., M. r. a prima manu, Widm., Bong. supra, *comantem pro tonantem*, quod unice verum est. Ald., Urb., Gis., Heins., et alii *Lydius*; quæ scribendi ratio placuit Murmellio, quia istiusmodi saltandi ars ex Hetruria Romam delata est, et Hetrusci e Lydis originem ducunt. Alii scribunt *ludius*, alii *lidius*. Glossa Isonis quæ verbo *tauricornem* appo-ita est, potius convenit voci *Lydius*. Lydium pro histrione saltante Ovidius aliique posuerunt. Ornatum quo Plancus Glaucum saltavit, describit Velleius lib. ii, *Cum crerulentus et nudus, caputque redimitus arundine, et caudam trahens, genibus innixus Glaucum saltasset*.
 223. Cuperus, ad Lactantium cap. 56 de Mortibus persecut., censet hoc loco *pontificem summum vocari*

- Ridesque et ipse, nec negando diluis,
 2.5 Cum fama tanti polluaturnuminis.
 Cur tu, sacrate, per cachinnos solveris,
 Cum se maritum fingit Alcmenæ deus?
 Meretrix Adonin vulneratum scenica
 Libidinoso plangit affectu palam,
 250 Nec te lupanar Cypridis sanctæ movet?
 Quid, quod sub ipsis veritas signis patet,
 1087 Formata in aere crimiinum vestigiis?
 Quid vult sigillum semper affixum Jovi
 Avis ministræ? nempe velox armiger
 235 Leno, exoletum qui tyranno pertulit.
- A Facem recincta veste præterdit Ceres.
 Cur, si deorum nemo rapuit virginem.
 Quam nocte quærens mater errat pervigil?
 Fusos rotantem cernimus Tiryinthium
 240 Cur, si Neæræ non fuit ludibrio?
 1088 Quid rusticorum monstra detester deum?
 Faunos, Priapos, fistularum præsidēs,
 Nymphas natantes, incolasque aqualiles
 Sitas sub alto, more ranarum, lacu.
 245 Divinitatis jus in algis vilibus?
 Ad hæc colenda me vocas, censor bone?
 Potesne quidquam tale, si sanum sapi's,

GLOSSÆ VETERES.

224. Diluis, purgas talia convicia: deluo, purgo: diluo, permisceo: inde diluivium, eo quod omnia permisceat, l.
 227. Alcmenæ, Leda: dicitur Alcmenæ uxor Amphitryonis, quam vitavit Jovis, vertens se in faciem illius dum ipse expugnabat quamdam civitatem. — Deus, Jovis, l.
 228. Meretrix, Venus. — Adonin, Ado amasius Veneris, quem aper interfecit: unde nimium flevit Venus. Hoc ideo fingitur, quia Ado est sol, aper hiems, et aper interfecit Adonem, id est, veniente hieme, sol a calore deficit, et moritur; et flei Venus, id est terra, quia tunc terra nihil parit, obnubilata hieme. Priapum eunuchum. — Scenica, theatralis, l.
 230. Cypridis, Veneris a Cypro insula, ubi colitur, l.
 231. Quid, scilicet est, l.
 233. Sigillum, idolum, vexillum, l.
 235. Leno, machinator stupri: qui conciliat stuprum. — Exoletum, juvenem Ganymedem: exoletum, quod jam adolescere, id est crescere, desiit. Adultum, obsoletum, et exoletus sordidus; sed exoletus excretum aliquando significat, sicut excretum pullum dicimus, id est adultum. — Qui, qualiter, l.
 236. Ceres, quærens Proserpinam vi raptam, l.
 237. Virginem, Proserpinam, l.
 239. Tiryinthium, Herculem, quem Umphala (Omphala) faciebat, ut fusos rotaret. Umphala concubina ejus erat: umphala umbilicus, in umbilico enim est luxuria. Per Herculem sortes et sapientes, qui luxuria etiam sapientes decipit et deludit, l.
 240. Cur, fecit hoc? Mar.
 241. Deum, deorum, l.
 242. Priapos, deos hortorum, l.
 245. Jus, scilicet est. — Algis, herbis marinis, l.
 246. Censor, judicator: ironicos dixit; judex, l.

COMMENTARIUS.

- pontificem provinciarum. Cellarius ait intelligi Galerium sive præsentem, ut sentit Eusebius, sive absentem per apostrophem. Hoc postremum satis est probabile, quamvis Romanus alias Asclepiodem alloquatur.
 224. Thuan., ridensque. Ald., Heins., Cham., Gall., Alex. a secunda manu, Urb., Gis., diluis; plerique diluis, etiam Teolius. De hoc plausu vix nota ex Arnobio ad vers. 1108 lib. II contra Symm.
 226. Vat. B, mendose, sacratæ. Alcmenæ fabulam scripserunt apud Latinos Actius, Cæcilius, Plautus; apud Græcos Æschylus et Archippus, ut notat Fabricius.
 228. Rat. scribit meretrix. Vat. A, Weitz., Heins., et Alex., Adonem; alii, Adonin; pro quo Vat. B, Mar., Prag., Rat. sine ulla litura, Parrhasius, habent spontaneam. Arnobius lib. VII, Oblit rabit offensam Venus, si Adonis in habitu gestum agere viderit saltatoris in motibus pantomimum. Adonem scripsisse dicuntur Aratus tragicus et Plato comicus. De Adoni dente apri vulnerato Ovidius lib. X Metamorph., Lactantius lib. I de Falsa Religione, cap. 7. Exstat etiam idyllium Theocriti de eodem argumento, quod simul cum aliis ejusdem auctoris idylliis amicus noster Joannes Franciscus Sandoval e Græco in sermonem Hispanum plane venusto et eleganti carmine convertit, typisque paratum habet.
 231. Ald., et, ut videtur, Alex., quidquid. Alii apud Gallandium, quia quod; plerique, quid quod.
 234. Plinius, lib. X, cap. 3, Negant unquam solam hanc alitem (aquilam) fulmine exanimatam: ideo armigeram Jovis consuetudo indicavit. Alia significatione armiger accipitur pro stipatore, et corporis regis custode, ut dixi ad vers. 495 Apoth.
 235. Mar. a secunda manu, quod tyranno. Jupiter inter alia cognomina regis nomen habuit, et merito a Prudentio tyrannus dicitur.
 236. Egm., mendose, præterdit. Peveratus cum Nebrissensi malebat præcincta quam recincta, quia recincta est soluta, ut apud Virgilium lib. IV Æneid.,
 C In veste recincta, et Ceres quærebat filiam Proserpinam a Plutone raptam. Verum metrum non patitur præcincta; et Fabricius recte explicat recincta, id est fluxa, ut tunc vestem forte gerbat; sic enim indicatur summopere turbatam deam fuisse. Cæterum hujusmodi pleraque vocabula duas contrarias habent significationes, ut revincio. Notatum jam id est ad vers. 37 lib. II in Symm. Ruæus ad vers. cit. Virgilii vestem recinctam interpretatur succinctam et collectam, quia re in plerisque verbis non negat, sed auget, in aliis vero utramque vim habet, ut in recanto, et recino.
 237. Parrhasius male, quod si deorum.
 239. Fabula Herculis cum servivit lolæ.
 240. Ald., Mar., Alex., Lotterus, cur sine ære: sed in nota Alex. est Neæra. Prag., cur si enereide. Vat. Q. cur sine ore. Rat., cur si neere. Parrhasius, cur sibi nere. Murræus legit, cur sine ære, sed ait legendum quare, vel cur hic sine ære, id est sine statua ex ære deformata. Vera lectio cur si Neæræ. Neæra commune nomen est meretricularum formosarum, ut apud Tibullum, Horatium, Virgilium et plures alios. De Neæra meretrice, quæ plures amicos habuit, Athenæus lib. XIII Deipnosoph. Pausanias Autolyçi uxorem, quæ Metra proprio nomine dicebatur, vocavit Neæram, quia aliis se prostituit. Neæram scripsit Licinius Imbrex. Vide comment. ad vers. 159 lib. I contra Symmach.
 241. Vat. B, Bong., Fabr., Gis., detestor; plerique, detester.
 242. Nonnulli Faunos etiam et Priapos vocari putant fistularum præsidēs. Melius alii intelligunt Pana, qui fistularum creditus est inventor.
 245. Parrhasius, in ulvis, male. Ald. et plerique scripti, jus. Fabr., Lotterus, Gis., vis, quod verius esse conatur persuadere Giselinus contra Murræum. Neque ego negaverim dici posse vim divinitatis, ut vim majestatis apud eundem Prudentium, et alia similia. Sed præferenda est codicum auctoritas.

- Sanctum putare? nonne pulmonem movet A
Derisus, istas intuens ineptias,
250 Quas vinolentæ somniis fingunt anus?
Aut, si quod usquam vanitatis mysticæ
Nobis colendum est, ipse primus incipe :
Promisce adora, quidquid in terris sacri est:
1089 Deos Latinos, et deos Ægyptios,
255 Quis Roma libat, quis Canopus supplicat.
Venerem precaris? comprecare et simiam. 265

GLOSSÆ VETERES.

248. Pulmonem, pulmo enim concipit ventum et emittit, cum ridet homo et loquitur, I.

249. Derisus, derisio. — Ineptias, vanitates, I.

250. Vinolentæ, vino plenæ. Lentum dicimus plenum: inde vinolentus dicitur vino plenus, temulentus temeto plenus, I.

251. Mysticæ, secretæ, vel figuratæ, I.

253. Promisce, metri causa, vel promiscue, I.

255. Canopus, Ægyptus a stella sic dicta, I.

256. Comprecare, similiter. — Simiam, dea Ægyptia, I.

257. Aspis, serpens quem venerabatur Æsculapius medicus, I.

258. Crocodilus, deus Ægyptiorum: animal et in aquis, et in arboribus ascendens. — Ibis, ciconia Ægyptia: genus avis, I. Meridiana pars ibices aves vocat, qua Nili fluentis inhabitant. Orientalis vero occidenta-

lisque plaga parva quadrupedia ibices nominat quibus est moris in petris parere, quæ neque sciunt nisi in petris habitare. Cod. Biblioth. Bernens.

260. Cepe, cephal Græce caput; inde cephe accepit nomen, quia tantum caput utile est; cæterum corpus fulciens, I.

262. Olluscula, multiplex ista idololatria qua colebantur etiam olera, ex hac occasione cepit in Ægypto, quod cum exiret Pharaon cum curribus et equitibus suis persequendo filios Israel, et mersus fuisset in mari Rubro cum toto exercitu, cæteri Ægyptii qui domi remanserant occupati circa varia negotia, sibi postea formabant simulacra, tanquam liberati essent per illa: verbi gratia, qui porrum eo tempore plantavit, p. rrum deinceps quasi liberatorem suum coluit, ut in cæteris fecerunt, colendo ea per quæ se liberatos putaverant, Prag.

COMMENTARIUS.

248. Juvenalis sat. 10, Perpetuo risu pulmonem agitare solebat Democritus.

250. Ald. mendose, vino lentæ. Mar., et Rat. scribunt vinulentæ.

251. Aldus, aut siquid; multi, aut siquod. Ita veteres interdum loutos pro siquid ostendit Gifaninus verbo Quon: scribit at. Heinsius, at siquid cum Giselino. Nostri plerique, aut siquod.

252. Ald., et Urb., primum: lege primus, ut metri ratio constet.

253. Alex., Vat. Q, Alt., Thuan., promisce adora, quod bene e-se ait Heinsius: puto, promisce, adora. Weitzius adverbii more edidit promisce adora cum Egm., Widm. supra, Fabr., Hailsbr., Palat., Bong., Widm. At Sich., Gis. in textu, Vat. B, Mar., Prag., Rat., promiscue adora. Ald., Gs. ad oram, pronusque adora, quod Heinsius in contextu edidit, et recentiores tenuerunt. In Urb., permisce, adora.

254. In deos Ægyptios comici et satirici Rowani luserunt. Narrat Tertullianus Apolog. cap. 7, Serapim, Isidem, Harpocratem cum suo Cynocephalo esse Capitolio prohibitos, id est curia deorum pulsos, et ipsorum aras apud Romanos fuisse eversas, postea vero restitutum eorum cultum. De diis Ægyptiis vide lib. II adversum Symmach., vers. 864 et seqq., et D Apoth. vers. 194.

256. Vide interpretes Minucii de diis Ægyptiis, ubi hæc aliaque Prudentii loca expenduntur.

257. Mar. scribit Æsculapii.

258. Weitz. cum Widm., Bong., scribit Ybis. Ald., Gis., canes; plerique, et castigatiores scripti Heinsiani et nostri, canis, probe, quia de Anubi est sermo. Juvenalis sat. 15, vers. 8, ubi hæc numina irridet, Oppida tota canem venerantur. Glossam de ibice desumpsi ex codice bibliothecæ Bernensis, quem Sinnerus describit in catalogo pag. 170 et seqq., et ad sæculum IX refert. Ordo librorum Prudentii idem fere ac in Weitzio: hymni Natalis et Epiphaniæ ponuntur post librum Peristephanon. Titulus est, Incipit proœnium Aurelii Prudentii Clementis viri liberali peritia disertissimi. Prima littera versus primi Per quinquentium exhibet effigiem Prudentii, cujus capiti nimbus cærulei coloris impositus est. Hunc catalogum cl.

Fea J. C. mecum voluit communicatum, in quo certe gavisus sum hæc legere. In eodem catalogo referuntur nonnulli hymni Prudentii pag. 160.

259. Pal., portis, mendose. Juvenalis Porrum, et cepe nefas violare, et frangere moras.

260. Mar. a prima manu, acervum; recte supra, acervum. Giselinus hoc loco mendosus est, cepe, et mordax halium. Pro allium nonnulli scribunt alium unicum.

261. Juvenalis sat. 9, vers. 137, O parvi, nostrisque lares, quos thure minuto, Aut farre, et tenui sole ornare corona. Et sat. 12, vers. 89, Laribusque paternis Thura dabo, atque omnes violæ jactabo coloras.

Lares a Prudentio fuliginosos dici aiunt, quia illis sacrificabatur ex rebus fumum exhalantibus. Veriorem illam rationem puto quod Lares essent prope focum. Vide comment. ad vers. 511 Passionis S. Laurentii.

262. Ald., Mar., Rat., Cham. scribunt holuscula.

263. Egm., at unde. Giselinus edidit aut unde, sed in notis prætulit at. Plerique, et potiores, aut.

264. Fabr., quam plantæ. Vera lectio nata, et ex illo Juvenalis sat. 15, O sanctas gentes, quibus hæc nascuntur in hortis Numina.

265. Aldus edidit Si numen ignibus ollis numen at porris inest. Correxerat non melius Si numen ignibus, ollis, et porris inest. Murmellius ex exemplaribus in Germania impressis recte prætulit Si numen ollis, numen et porris inest. Non placet multis explicatio glossæ Rat. ollis pro illis. Hic possunt intelligi ollæ, quibus numen tribuitur, quia, ut ait Cellarius, ollæ in focis sunt, et foci erant sacri, vel potius, ut ego arbitror, quia in ipsis ollis erant quedam expressæ imagunculæ quibus Lares colebantur, ut de aliis rebus quæ erant prope focum dixi in comment. ad cit.

hymn. S. Laurentii. Et Prudentii quidem ratio hæc mihi esse videtur: Si ollæ quibus porri coquuntur divinitate gaudent, cur eam porris ipsis negabitis? Ex responsione quæ sequitur conjicitur formam aliquam in ollis æreis sculptam pro deo habitam. Cæterum explicatio glossæ fortasse verior est. Cicero, de diis loquens lib. II de Legibus: Et ollas, quos in cælum merita vocaverint, Herculem, etc. Et mox, Olla numina, pro illis, illa.

1033 Non erubescis, stulte, pago dedite,
Te tanta semper perdidisse obsonia,
Quæ diis ineptus obtulisti talibus,
Quos trulla, pelvis, cantharus, sartagine,

500 **1094** Fracta, et liquata contulerunt vas-
[cula?

Ignosco fatuis hæc tamen vulgaribus,
Quos lana terret discolorare in stipite,
Quos sæpe falsus circulator decipit,
Quibus omne sanctum est, quod pavendum
[raucidæ

305 **1095** Edentularum cantilenæ suaserint.

GLOSSÆ VETERES.

296. Pago, vico, vel paganismo. Pagi, ut Isidorus dicit, sunt apta ædificiis loca inter agros habitantibus: unde pago dedite, sine urbium disciplina. Villa. Pave Græce villa; inde villanos paganos, quasi a civitate Dei remotos, dicimus, l. Pagus hic ponitur pro stultitia, Vat. A.

297. Obsonia, negotia, viles res, id est carnes, et similia ad esum pertinentia, ad operandum proposita; servitia, prandia; obsonor, prandeo; inde obsonium,

prandium, l.

299. Pelvis, vas pedum. — Cantharus, anatum calix, vas vinarium, l.

303. Circulator, deceptor, quia alius quodam circulo erroris involvit et decipit, l.

304. Raucidæ, rauce canentes: raucidum iratum ex vitio nuncupatum, quod raucos efficit, l.

305. Edentularum, anuum, quasi sine dentibus, l

COMMENTARIUS

296. Locus Isidori ab Isonne indicatus exstat lib. xv Etym., cap. 2. De hac voce pagus, et cur idololatricæ pago dediti et impliciti a Prudentio dicantur, vide comment. ad vers. 449 lib. i contra Symmachum. Weitzius advertit in pagis et villis cultum superstitionis fuisse frequentem, ut liquet ex Cicerone lib. ii de Legib.; ex quo paganalia festa et feriæ paganicæ ortum duxerunt. Censorinus lib. i de Natali Die tradit gentiles in suis agris habuisse partem aliquam diis sacram ubi eos colerent. Invalescente Christiana religione, cum publice in urbibus idola venerari non liceret, ad pagos secedebant, ut libere cultum suis numinibus exhiberent. S. Augustinus, serm. 62, olim G, de verbis Domini: *Multi pagani habent istas abominaciones in fundis suis. Nunquid accedimus et confringimus? Præsumimus enim agimus ut idola in ipsorum cordibus confringamus.* Mazochius, tom. III Spic. bibl., pag. 295, in hujus vocabuli Paganus etymologia investanda elaborat. Videri etiam potest Baronius in notis ad Martyr. Rom. die 31 Januarii. Nonnulli Prudentium reprehendunt quod hoc loco et vers. 1009 *paganum* præfectum a Romano vocatum dixerit, cum ea vox ad idololatricam significandum solum post Constantini tempora adhibita fuerit. Verum, ut alia nunc omittam, ex his ipsis versibus colligi potest etiam ante Constantinum vocabulum *paganus* adhibitum fuisse ad hominem denotandum superstitioni ac ridiculis ritibus, et diis, quales in pagis colebantur, deditum.

297. Nebrissensis obsonia intelligit liba quæ offerebantur diis Manibus. Sed Prudentius loquitur de omnibus oblationibus et epulis quæ in honorem quorumcumque deorum fieri solebant. Et liba quidem in aliis sacris etiam offerebantur, aliquando cruda, aliquando cocta. Obsonium vero proprie est quicquid præter panem et vinum paratur et coquitur cibi gratia.

298. Alii diis, alii diis scribunt.

299. Mar. scribit *cantarus*. In hoc eodem argumento plurimi versantur. Minucius: *Deus enim ligneus, rogi fortasse, vel infelicis stipitis portio..... et deus æreus vel argenteus de immundo vasculo*, etc. Tertullianus, Apologet. cap. 12: *Quantum autem de simulacris ipsis, nihil aliud deprehendo quam materias sorores esse vasculorum instrumentorumque communium vel ex iisdem vasculis et instrumentis*, etc. Arnobius lib. vi: *Simulacra ista, quæ vos terrent,.....ossa, lapides, æra sunt, aurum, testa, lignum sumptum ex arbore, aut commixtum glutinum gypso: ex ornatibus fortasse meretriciis, aut ex muliebri mundo, camelinis ex ossibus, aut ex Indici animalis dente, ex cacatulis, ollulis, ex candelabris, ex lucernis, aut ex aliis obscurioribus vasculis congesta.* Adisis Joann. Ludovicum de la Cerda in not. ad loc. cit. Tertulliani.

302. In Egm., Pal., Hailsbr., Alt., Noms., Watt. A, l, Q, Alex., ita legitur hic versus, *Quos verum*

B latet, qui fidunt in stipite. Ita etiam in Bong ad oram, et in Rat. ad marg. inter duos versus *quos lana, et quos sæpe*, sed aliena manu, neque omnino antiqua. Teolius in tribus Vat. esse hunc versum testatur, et a Prudentio potuisse esse censet; non tamen Adenda Heinsii hoc loco consuluit, cum affirmet nec verbum quidem de hoc versu habere Heinsium; qui in tribus suis codicibus exstare eum aperte dicit. Cæterum nemo qui senarii iambici regulas noverit, et consuetudinem Prudentii animadverterit, tam exlegem versum Prudentio affinget. Ald., Urb., Thuan., Oxon., tres Torr., Heins. et alii, *discolora* a nomine *discolorus, discolora, discolorum*, ut *multicolorus, versicolorus*. Vide comment. ad vers. 821. Hamartig. Weitz, Mar., Vat. B, Prag., Parrhasius, Torr., Rat., *discolor*, minus bene. Egm., Gis., *discolor*. Fabr., *discolori*. Latinius, *discolore*. Alt., *discolos*. Non placet. Giranius, ubi agit de *desinentibus* in r, ex vet. lib. prætulit *discolor*, quia putat veteres interdum desinentia in r longa fecisse: sed non persuadet. Nebrissensis existimat præstigiis circulatoris alicujus ex colorum mutatione significari. Neque ab hac interpretatione longe dissideo; sed vellem eam veteri aliquo testimonio de huiusmodi præstigiis corroborari. Bulengerus, qui in lib. de Theatro artes veterum præstigatorum et fallacias diligenter exposuit, nihil tale retulit. Giselinus affert versus Virgilii e Pharmaceutria: *Terna tibi hæc primum triplici diversa colore Licia circumdo.* Aliam explicationem de arboribus vittatis vide ad vers. 1009 lib. ii in Symmach., cui Arnobius lib. i maxime favet: *Venerabar elephantorum ossa, picturatas veterosis in arboribus lætias.* Simulacra ex ebore vocat ossa elephantorum. Dicitur vero lana terrere ob metum et horrorem illum qui religionum omnium quodammodo proprius est, Weitzius addit stemma, teste Sophoclis interprete in Oedipode tyranno, fuisse lanam ramo (sive stipiti) circumvolutam, quo stemmate simulacra cornu consuevisse colligitur ex Julio Obsequente. Affirmat

item Weitzius olim circutores lanam in picto scipione igestasse, ut pueris et fatuis imponerent: sed ejus rei testem non profert. Itaque congruentius hic locus accipitur de arbore vittata, de qua plura ad vers. cit. lib. ii in Symm. Plinius, lib. xii, cap. 4, de arboribus: *Hæc fuerunt numinum templa, prisque ritu simplicia rura etiamnum deo præcellentem arborem dicant: nec magis auro fulgentia, atque ebore simulacra, quam lucos et in iis silenti ipsa adoramus.*

303. Weitz. cum Egm., falsos. Heinsius cum Thuan. et Alt., *salsus*, ut passim apud scriptores homo salsus pro ridiculo. Mihi hoc loco *falsus* probum videtur, quamvis Heinsio recentiores adhaerent.

304. Ald., Urb., Hailsb. a prima manu, Bong, supra, *vanulæ*; vetustiores, *rancidæ*; Alex. *rancide*. Heinsius minime probat *vanulæ*, quia apud Martialem *rancido ore loqui*, et apud Persium *rancidulum*

Vos eruditos miror et doctos viros
 Perpenſa vitæ quos gubernat regula,
 Nescire vel divina, vel mortalia
 Quo jure consent, quanta majestas regat,
 310 Quidquid creatum est, quæ creavit omnia.
 Deus perennis, res inæſtimabilis,
 Non cogitando, non videndo clauditur:
 Excedit omnem mentis humanæ modum,
 Nec comprehendi visibus nostris valet,
 315 Extraque et intus implet, ac superfluit,
 1098 Intemporalis ante, quam primus dies:
 Esse et fuisse semper unus obinet:
 Lux ipse vera, veri et auctor luminis
 Cum lumen esset, lumen effudit suum:
 320 Ex luce fulgor natus hic est Filius.
 Vis una Patris, vis et una est Filii,
 Unusque ab uno lumine splendor satus,
 Pleno refulsit claritatis lumine.

A
 Natura simplex pollet unius Dei,
 325 Et quidquid usquam est, una virtus condidit.
 Cælum solumque, vim marini gurgitis,
 Globos, dierum noctiumque præſides,
 Ventos, procellas, fulgura, imbres, nubila,
 Septentriones, hesperos, æstus, nives,
 330 Fontes, pruinas, et metalla, et flumina,
 Prærupta, plana, montium convallia,
 Feras, volucres, reptiles, natatiles,
 Jumenta, pecudes, subjugales belluas,
 1097 Flores, fruteta, germivia, herbas, ar-
 [bores,
 Quæ sunt odori, quæque vernant esui.
 Hæc non labore et arte molitus Deus,
 Sed jussione, quam potestas protulit,
 Mandavit esse, facta sunt quæ non erant.
 B
 Verbo creavit omniformem machinam:
 340 Virtus paterna semper in Verbo fuit:

GLOSSÆ VETERES.

307. *Perpenſa, temperata: perpensa res, id est æquo ponderare repensa; æqua reddita, l.*
 324. *Pollet, pollere proprie exercere; sed hic pro excellit, l.*
 327. *Globos, stellas: lunam et stellas dicit, l.*
 329. *Septentriones, ursi, l.*
 331. *Prærupta, aspera, l.*

333. *Subjugales, equos, boves, et quidquid sub jugo mittitur, l.*
 334. *Fruteta, virgulta humilia, l.*
 335. *Vernant, florescunt, virescunt, l.*
 336. *Molitus, conatus, l.*
 339. *Verbo, Filio, l.*
 340. *In Verbo, in Filio, l.*

COMMENTARIUS.

Alba de nare loqui dicitur. Nonnulli veteres habent *perpendere*, et id tenet Iso. Gis. prima ed., *vanula*, ad *am vandida*. Parrhasius, *quis omne, scilicet quis*.
 306. Christianos ethnici imperitos et ignaros vocant: et Christiani per derisum ethnicos peritos et *peritos*. Sic Arnobius l. ii: *Vos soli sapientia conditi, atque intelligentiæ vi mera, nescio quid aliud videtis, et profundum...* Dicitur, *o festivi, et meraco santedæ tincti et saturi potu*. Respondet Romanus concenter ad ea quæ præfectus objecerat: *Populare reddam sub colore gloriæ illitterata credit frequenter*. Verum de his plura Heraldus, Wowerus, Elmenhorstius, Rigaltius, et præcipue Ouzelius ad verba *nucii, Studiorum rudes, litterarum profanos, exper-*, etc. Adde Elmenhorstium ad Arnobium pag. 38. *his enim longiores esse non licet, et digitum inantes intendere satis fuerit*.
 308. Ald., *moralia: lege mortalia*.
 309. Egm., *quod*. Vat. A, *qui*. Alii, *quo*. Ald., *edat*, *ale, pro regat*.
 310. Ald., *creatum, quæ, sine est*. Vat. B, Alex., *er*, *Rat*, *Prag*, et alii, *creatum est, quæ, quod ex-* *cesit* Heinsius, Weitz., *Sich*, *Egm*, *Hailsbr*, *Pal*, *atum est, qui*.
 311. Joannes Filesacus, cap. 4, lib. 1 Select., *ne locum illustrat aliis similibus Ambrosii, Clementis Alexandrini, Paulini et aliorum. Elmenhor-* *stius pag. 17 ad Arnobium similiter in hoc argumento* *satur. Inæstimabilis est pretium omne excedens* *ad Livium et Valerium Maximum. Cicero dixit* *inæstimabile quod nullius est pretii*.
 312. *Sich*, *vivendo. Metrum exigit videndo*.
 315. Gis. ad oram, *extraque, et intra complet*. Hilar- *us, de Trinit. iii, Ipse extra omnia, in omnibusque*. *Schalius, de Spiritu sancto: Quem præsto esse per* *omnia, id est intra, extraque, non ambigo. Petavius,* *n. i, lib. iii, cap. 9, multis aliis testimoniis, eam-* *dem sententiam confirmat*.
 316. *Intemporalis vox est Cælii Aureliani, Apuleii,* *quæquam ab Aureliano pro inopportuno sumitur*.
 317. *Significatur æternitas Dei, quæ in ejus no-* *mine, Ege sum qui sum, indicata est. Circumscribi*

solet æternitas hac explicatione: *Interminabilis vite* *tota simul et perfecta possessio: quæ est definitio Boe-* *tii lib. v de Cons. pros. 6, communi omnium con-* *sensu probata. Hinc Deus esse et fuisse semper unus* *obinet: et idem est in eo esse, fuisse, ac futurum* *esse*.
 318. *Filius Dei est, et dicitur lumen de lumine*. *Vide Apoth. vers. 278*.
 320. *Gis. huic; ad oram, hic. Hoc retinendum cum* *scriptis*.
 321. *Noms., una Filii sine est*.
 323. *Alex., Pal., Vat. B, claritatis numine. Alii,* *lumine*.
 327. *Globus lunæ apud Virgilium, globus solis paulo* *post vers. 557. Respicit ad illud Genes. i, 16, lu-* *minare majus, ut præcesset diei; et luminare minus, u* *præcesset nocti*.
 333. *Vat. B, Widm. a secunda manu, Mar., Rat.,* *Prag., Gis. in textu secundæ ed., pecudes. Parrha-* *sius, Ald., Sich., et alii plures, pecua, quo voca-* *bulo usi sunt Cicero, Livius, Plinius et antiquiores*. *Vide Nonium in pecua. Fabr. edidit. pecora*.
 334. *Alex., Parrhasius, fructeta. Giselinus ita* *etiam edidit, sed emendavit fructeta: quod miror ab* *Heinsio non esse animadvertum, nam error typogra-* *phicus Giselini in Heinsii editione receptus est. At-* *qui neque verus constat cum fructeta, et fructum,* *aut fructum, ut alii scribunt; a frutex originem tra-* *hit, non a fructus. Chamillardus ab Heinsii errore* *non cavet*.
 335. *Lectio Parrhasii, ab aliis multum dissidet,* *Quæ sunt odoræ: quæque vernantes comæ. Aldus con-* *tra metrum, Quæ sunt odori, quæque vernantes esui*.
 336. *Parrhasius molitur. Theodoretus, Græcar.* *affect. lib. iv: His itaque verbis manifeste ostendit* *Deum non ex subjecta materia res omnes procreasse...* *At rerum omnium Deus opifex nec instrumentis, nec* *materia indiget, etc*.
 338. *Vide hymn. Cath. 9. Omni hora*.
 339. *De hujusmodi vocabulis omniformis vide hymn.* *3 Cath., vers. 1 et 2*.

	Cognostis ip-sum, nunc colendi agnoscite Ritum modumque : quale sit templi genus, Quæ dedicari sanxerit donaria, Quæ vota poscat, quos sacerdotes velit,	A	Jejuniorum parcitatem sobriam, Spem non jacentem, semper et lan
315	Quod mandet illic nectar immolariet. Ædem sibi ipse mente in hominis condidit 1098 Vivam, serenam, sensualem, stabilem, Sulvi incapacem posse, nec destructilem, Pulchram, venustam, præminentem culmi .e.	360	Ex his amœnus hostiis surgit vapor, Vincens odorem balsami, thuris, et Auras madentes Persicorum aromata Sublatus inde cœlum adusque tollitur Et prosperatum dulce delectat Deum
350	Di criminatis illitam coloribus. Illic sacerdos stat sacroto in limine, Foresque primas virgo custodit Fides, Innexa crines vinculis regalibus, Poscit litari victimas Christo, et Patri,	365	Hanc disciplinam quisquis infensus Vetat probatum vivere, et sanctum Vetat vigorem mentis alte intendere Nostrique acumen ignis ad terram Nec excitari vim sinit prudentiæ.
355	Quas scit placere, candidatas, simplices, Frontis pudorem, cordis innocentiam, Pacis quietem, castitatem corporis, 1099 Dei timorem, regulam scientiæ,	370	O mersa limo cæcitas gentilium ! O carnulenta nationum pectora ! O spissus error ! o tenebrosorum genus Terris amicum, deditum cadaveri, Subjecta semper intuens, nunquam
		B	
		375	

GLOSSÆ VETERES.

341. Cognostis, noscitis, pro cognovistis, I.	361. Amœnus, delectabilis. — Vapor, fum
343. Sanxerit, statuerit. — Donaria, dona, I.	362. Croci, genus pigmenti, I.
346. Ipse, Deus, I.	363. Persicorum, Persia regio est ubi abun-
348. Incapacem qui non capit solutionem, I.	mata, I.
350. Discriminatis, discretis, divisis, separatis, va-	365. Prosperatum, benignum, I. Propitiatum
riis. — Illitam, pictam. — Coloribus, scilicet virtu-	366. Infensus, molestus, I.
tum, I.	367. Probatum, probabiliter, nomen pro ad
354. Litari, sacrificari, I.	369. Ignis, animæ, quæ est igneæ naturæ,
355. Placere, scilicet illi, I.	374. Cadaveri, corpori, quæ resolvendum
359. Parcitatem, abstinentiam, I.	daver, I.
360. Spem, sp s non debet jacere: sed se erigit, I.	375. Supra, cælestia. Vat. A.

COMMENTARIUS

341. Hailsb., cognoscis : melius cognostis.	C	351. Parrhasius, Alex. a secunda manu.
342. Prag. perperam, tempus genus.		sacrata in limine. Vat. A, Alex. a prima manu
343. Mar, quæ dicari, Vat. A, dedicari auserit. Egm.,		limin-. Alii sacra'to in limine, sed in Thuan.
quæ dedicari auserit. Depravata sunt hæc omnia.		352. Fabricius id explicat, quia sola fides
345. Vat. B, Mar., Rat., mandat; melius mandet, ut		gratas et legitimas adducit: hæretice, quasi
poscat, velit.		placeat Deo. Primas ergo fores custodit fides
346. Giselinus in suo codice invenit sedem pro		sine fide impossibile est placere Deo, et quia
ædem. Murnellio magis placet Ædem sibi ipse men-		tem ad Deum oportet credere, quia est, etc. Es-
tem hominis condidit, ut consona non absorbeatur.		tentia exstat lib II in Symmach., vers. 92, I
Neque id displicet Giselino, qui hanc etiam lectionem		vel sola fides, doctissima primum Pandere
e veteribus libris depromptam esse testatur. Ita certe		vere ad penetralia sectæ.
ædificavit Lotterus. Cæterum hanc sententiam de templo		355. Victimæ candidatæ sunt immaculatæ
mystico in corde hominis sæpius Prudentius noster		scribit Moyses cap. I: Levitici.
adornavit, sed hoc in loco elegantissime. Quam rem,		357. Fabricius et Giselinus, oris quietem
inquit Barthius lib. LV, cap. 5, nemo unquam gratius		Heinsiani, Weitziani et nostri, pacis quietem
et suavis quam.... suavissimus augur, et olor Christi		cuius in jejunia, flagellationes, vota religio-
Prudentius in Romano : Ædem sibi ipse, etc. In Epist.		sum invehitur. Nam si tantum velit sine fid-
I Petri, II, 5, Et ipsi tanquam lapides vivi superædifi-		clinas Deo non placere, nobiscum facti;
camini, domus spiritualis, sacerdotium sanctum, offerre		aperte vult tum unius fidei virtutem ultra
spirituales hostias, acceptabiles Deo per Jesum Chri-	D	est extollere, tum aliorum honorum opera-
stum. Non solum sacrarum Litterarum sanctiorumque		tem imminuere : quam hæresim sæpius in-
Patrum testimoniis eadem sententia comprobatur,		mentariis inculcat.
verum etiam ethnicorum dictis. Minus, Panegy. ad		364. Vat. B, vitiose, hostigiis pro hostiis
Trajan., Animadverto enim etiam deos ipsos non tam		correctum est. Prag., amœnis hostiis.
accuratis odorantium precibus quam innocentia et casti-		365. E Persia aromata afferri solent. Nef-
tate letari; gratioremque existimari qui delubris eorum		madentes interpretatur sparsas, scilicet per
puram castamque mentem, quam qui præmeditatum		mata sparguntur. Sed bene etiam est mad-
carmen intulerit. De templo et ara in corde vide etiam		madidis : nam auræ aromatibus madescunt.
Berthaldum de Ara cap. 29.		367. Alicubi, probate : quæ est glossa ad
347. Parrhasius, Ald., stabilem; alii, stabilem. Ne-		adverbii more.
brissensis recte stabilem exponit spirituales. Sed cum		369. Ignem de animi vigore, uti etiam
rogat, Quid si legas STABILEM? ad carminis hujus le-		sæpe Prudentius dixit, et nos explicuimus.
ges non attendit. Natura animæ nostræ his versibus		372. Nationes pro gentibus et gentilibus
declatur.		lentus dixit Solinus.
350. Per colores discriminatos virtutes intelligo,		375. Lotterus, meudose, nunquam sumus
quæ naturales sunt animis : nam supernaturales		cuius ait supra esse enallagen pro superna, u
postea refert. Lactantius, lib. de Ira Dei, sub finem,		sermonis ordo. Posset conjici supra, et e
etiam utitur voce destructilis : ubi tamen alii legunt		glossa. Sed supra probum est.
destructibilibus, non destructilibus.		

- Fororne summas, altima et demonia est,
 1100 Deos putare qui creantur nuptiis?
 Rem spiritalem terrulenter querere,
 Elementa mundi consecrare altaribus,
 380 Id, quod creatum est, conditorem credere?
 Desciato supplicare stipiti:
 Verris cruore scripta saxa spargere:
 Aras ofellis obsecrare bubulis,
 Homines fuisse cum scias, quos consecras,
 385 Urnas reorum morticinas lambere?
 1101 Desiste, iudex sæculi, tantum nefas
 Viris jubere fortibusque et liberis;
 Nil est amore veritatis celsius.

- A
 Dei perennis numen asserentibus
 390 Nihil est pavori, mors et ipsa subjacet.
 Dudum coquebat, disserente martyre,
 Asclepiades intus iram subdolum,
 Stomachus alto felle, dum longum sil-t,
 Bilemque tectis concipit præcordiis,
 395 Tandem lateatis vium furoris evomit:
 Pro Juppiter, quid est quod ex hoc audio!
 Stat inter aras, et deorum imagines,
 Et, quod fateri cogor, in medio foro,
 1102 Tacente memet, hic perorat perditus,
 400 Quiquid sacrorum est, ore fœdans impio!
 O fas priorum, moris o prisca status!

GLOSSÆ VETERES.

378. Terrulenter, in terra, I.
 381. Desciato, cum ascia inciso: ascia planatio, vel
 formatio. Ascia genus instrumenti quo formantur res, I.
 383. Ofellis, diminutivum ab offa, quod fructum significat, I. Particulis præcis, Mar.
 385. Urnas, sepulchra, Mar.
 387. Liberis, a servitio diaboli, I.
 389. Asserentibus, affirmantibus, I.
 390. Est, scilicet illis, I.
 B 391. Coquebat, parabat.—Disserente, hæc dicente, I.
 392. Subdolum, fraudulentam, I.
 393. Stomachus, iratus: stomachor, irascor, I.
 394. Bilemque, fel, invidiam, vel iram bilis; nigredo fellis, unde ira procedit, I.
 396. Pro! exclamative: ah Deus! I.
 399. Perorat, loquitur, I.
 401. Fas, lex, I.

COMMENTARIUS.

378. Vat. A a prima manu, Gis., Parrhasius, Vat. Alex., plerique Heinsiani, Bong., Widm. a secunda manu, terrulenter. Ald., Weitz., Mar., Rat., terrulenter. Antiquior Prudentio scriptor qui terrulentus et terrulenter dixerit, nullus occurrit.

379. Contra elementorum consecrationem disputavit etiam lib. I contra Simmach., vers. 297 et seqq. 381. Ald., Mar. a prima manu, Alex., Vat. Q, scribunt desciato. Urb., mendose, dissecato. Descio est ascia lævigo. Exstat hæc vox in Plauto et in veteribus inscriptionibus. Ascia proprie est instrumentum ferreum quo fabri lignarii ad polienda ligna utuntur: Hi panis hacha, ut ego puto: nam runcina videtur esse capillo, scobina genus limæ ad abrādendum. Vide epistolam Mazochii de dedicatione sub ascia.

Tertullianus, Apologetic. cap. 12: In deos vestros per omnia membra incumbunt ascie, et runcinæ, et scobinæ. Minucius: Deus enim ligneus, rogi fortasse, vel infelici stipitis portio, suspenditur, cæditur, dolatur, cunctinatur. Barthius hunc Prudentii versum confert lib. IV, cap. 12, cum versu Tibulli eleg. IV lib. II, Seu sripes habet desectus in agris. Ita enim legit pro desectus ex uno codicum Palatinorum. Nam utcumque rudis stipes, aliquo tamen modo cultus erat, ut qui numen aliquod inter cæteros crederetur habere solus. Quæ de re dixi ad vers. 1005 lib. II in Symm., in simili Ovidii versu. Sed verior videtur lectio quam ibi indicavi, desertus a desero, a quo est desivi et deserui, desius et desertus, hoc est plantatus. Alii scribunt disero, disseri, disserui, dissertus, dissitus, eadem significatione. Macrobius, lib. III Sat., cap. 18, hos Sævii versus exscribit: Hoc genus arboris in prælatiis fructibus Graiis Disseruere, novos fructus mortalibus datus.

382. Simulacra olim in basi inscribi solebant: hinc sars inscripta. Sues iunolabantur Cereri, Cybele, Bonæ Deæ, Marti, Termino. Eos sues non fuisse proprie verres, sed maiales, aut, ut Varro appellat, mefrendes, notat Fabricius. Differt autem a verre maialis, ut ab ariete vervex, ab equo cantherius, et ab hircio cæper.

385. Ald., Widm., Bong., Vat. Q, scribunt ofellis; sed ab offa fieri ofellam extrito uno s, probat quantitas primæ vocalis, quæ est brevis. In glossa pro fructum fortasse legendum frustum.

385. Nebrissensis legit deorum, non male. In his versibus sermo est, ut ego opinor, de imperatoribus

in deos relictis, quorum urnas Romani osculabantur. Morticinus proprie est ab se mortuus, non ab alio occisus. Vocantur ergo urnæ morticinæ sepulchra in quibus corpora deunctorum jacebant. Nonnulli interpungunt Urnas reorum morticinas lambere, hoc est sepulchra et carnes morticinas. Fabricius hanc superstitionem, ut vocat, Italici objicit, quod urnas in quibus corpora sanctorum jacent exosculentur. Verum hæc religionis veræque pietatis, non superstitionis, signa, apud omnes catholicos vigent, et viguerunt semper, ut ex ipso Prudentio liquet. Quid ergo Prudentius ethnicis exprobat? Quod homines et sceleratos quidem, pro deis colerent. Non enim ea venerationis obsequia illis exhibebant, tanquam hominibus sanctis, verique Dei amicis, sed tanquam propria divinitate præditis.

387. Weitz. cum nonnullis suis, fortibus, et liberis. Metrum postulat fortibusque et. Jubeo tibi Græcismus est posterioris ævi, quam aurei sæculi scriptoribus familiarior. Scioppius tanquam maxime Latinum id defendebat ex Cicerone, Livio et aliis.

388. Aliqui habent nihil. In Vat. B. ita hi versus disponuntur: 1. Nihil pavori; 2. Nil est amore; 3. Dei perennis.

389. Vat. A, B, Q, Weitz., Widm. supra, et alii vel a prima, vel a secunda manu, numen. Alex., Urb., Mar. a prima manu, Rat. a veteri manu, Ald., Parrhasius, nomen.

390. Vat. B., Mar., Rat., nil pavori est. Non constat versus Fabr., Gis., Heins., nihil est pavori. Parrhasius, Ald., Hailsbr., Alex., et alii, nihil pavori est. Ald., repugnante carminis lege, trajecit verba est, et mors pro est, mors et.

398. Ald., mendose, phoro pro foro.

399. Ald., Mar., Prag., Weitz., Rat., Parrhasius, Tornæs. et alii, hic perorat. Gallandus servatus id est, ac putavit mendum esse in Chamillardo ac perorat. At Heinsius prætulit ac perorat cum Egm., Pal., Thuan., Noms., Vat. A, Alex. et aliis. Pro perditus, Prag. habet perditos cum hac glossa, id est orando suadet perditos sibi credere. Verum parum Latine id diceretur.

401. Ald., Hailsbr.. O fas priorum. Melius priorum. In nonnullis vulg., motis, perperam, pro moris. Nebrissensis, qui cum Aldo legit o fas priorum, expouit, heu pietas, o fas! Dici autem solet fas de his quæ pæ religionem licent.

- Inventa regum pro salute publica
Pompiliorum nostra carpunt sacula.
Quis hos sophistas error invexit novus,
403 Qui non colendos esse d vos disputent?
Nunc dogma nobis Christianum nascitur
Post evolutos mille demum consules
Ab urbe Roma, ne retexam Nestoras.
410 Quidquid novellum surgit, olim non fuit.
Vis summa rerum nosse? Pyrrham con-
[sule].
1103 Ubi iste vester tunc erat summus
[Deus,
Divum favore cum puer Mavo tuis
Fundaret arcem septicollem Romulus?
Quod Roma pollet auspiciato condita,
- A 415 Jovi Statori debet, et diis cæteris.
Hoc sanctum ab ævo est, hoc ab atavis tradi-
[tum].
r lacanda nobis pro triumphis principis
Delubra, faustus ut secundet gloriam
Procinctus, utque subjugatis hostibus
42) **1104** Ductor quietum frenet orbem legi-
[bus].
Accingere ergo, quisquis es, nequissime,
Pro principali rite nobiscum deos
Orare vita: vel, quod hostem publicum
Pati necesse est, solve pœnam sanguine.
425 Sprevisse templa, respuisse est principem.
Tunc ille: Nunquam pro salute, et maximis
Fortissimisque principis cohortibus

GLOSSÆ VETERES

403. Pompiliorum, *patronymicum*. Pompilius primus invenit culturam deorum, ut populum a furore belli revocaret. Pompilius Numa, qui ferociam populi ad sacra convertit. -- Carpun', dirumpunt: carpere est minu'atim rem distrahi; inde carpunt, id est dirumpunt et vituperant. -- Sæcula, tempora, l.
404. Sophistas, id est callidos: sophos sapiens, sophista callidus et ingeniosus argumentator; falsos conclusores, l.
407. Consules, qui is'os coluere deos, l.
408. Retexam, ne computem proferam. -- Nestoras, antiquos reges. Nestor rex Græcorum antiquissimus qui coluit deos; et inde excrevit illa nefanda consuetudo, l.
410. Pyrrham, uxor fuit Deucalionis, l.
412. Divum favore, in honore deum. -- Mavortius, B bellicosus, vel filius Martis, l.
413. Septicollem, quia septem monticulos Romæ cingit, l.
414. Auspicato, ad verum pro auspicio, l.
415. Statori, Romulus etiam, cum quadam insequeretur ab hostibus, fugiente exercitu, vocavit eum; tunc stetit exercitus fugiens; unde Jovis Stator dicitur, l.
416. Ab ævo, ab initio, l.
418. Delubra, templa. -- Faustus, felix, beatus. Secundet, prosperet. -- Gloriam, principis, l.
419. Procinctus, paratus, apparatus bellicus, l.
420. Frenet, regat, l.
421. Accingere, præparare, l.
422. Rite, recte, l.
426. Tunc ille, scilicet ait, l.

COMMENTARIUS.

403. Intelligit superstitiosas nugas Numæ Pompilii.
404. Christiani ab ethnicis sophistæ dicebantur; etiam Salvator noster a Luciano crucifixus sophista, scilicet hoc vocabulo sumpto pro homine qui captiosis argumentationibus alios deciperet. Rationem addit Prudentius, quia deos colendos esse negabant. Hinc pariter athei, impii, profani, sacrilegi nuncupati.
407. Mille consules sunt mille anni.
408. Per Nestoras intelligit tempora heroica. Sæpe Prudentius plurali numero effert nomina singularis alicujus hominis, ut Pompilios, Deucaliones, Nestoras, et inter numina Junones, Cythereas, Priapos.
409. De novitate religionis, Christianis objecta, vide lib. II contra Symmach., Lactantium de Mort. persecut. cap. 2, Arnobium lib. I et II.
410. Ald., Vat. Q, Vis summam rerum nosse? Pyrrham consule. Non patitur lex carminis. In Mar. videtur fuisse summa, sed factum postea summam, et deinde consulem; sed inducitur eum etiam m. Rat., Vat. B, consulem, hoc videlicet sensu, Vis summa rerum, nosse Pyrrham consulem. In Alex. deest interrogatio notata post nosse. Vera tamen lectio est ea quam exhibui, et tenent plerique.
411. Vat. B mendose, pollet auspicio.
415. Rat. contra metrum, debetur. Nonnulli scribunt dis pro diis. Jovis Statoris imago exstat apud Montfauconium, Antiquit. Rom. ex lib. tom. I, pag. 39, cum epigraphe Jovi STATORI. Cicerone contra Catinam ad equites Romanos: Jupiter Stator, quem crece hujus imperii Statorum majores nostri nominaverunt: cujus templum a Romulo, victis Sabinis, in Palatii radice cum Victoria est collocatum. Dictum ita voluit, quod milites Romanos adversus Sabinos pugnantes stare fecerit. Seneca vero aliam rationem asserit, quod ejus beneficio starent omnia. Vide lib. C IV de Benef., cap. 7. In vet. inscript. legitur: I. M. STATORI.
416. Ald., Parrhasius et nonnulli vulg., ab atavis Repono ab atavis ad metricam rationem. Apud Mar. cium: Quanto venerabilius ac melius antistitem veritatis majorum excipere disciplinam? religiones traditis colere? Deos, quos a parentibus ante imbutus es, timere quam nosse familiaris, adorare? Similia Symmachus ut in libris contra eum potes observare.
418. Delubra notat Fabricius esse e lignis deo sciatis sacella, in quibus plures dii sub uno colantur tecto. Alii aliam significationem tradunt, et delubrum esse dicunt fustem delibratum, sive dedolatum quem venerabantur pro deo. De omni sacra æde delubrum passim et sine ullo discrimine dicitur.
419. Rat. vitiose, utique pro utque. Barthius Na colligit lib. XI A. IV., cap. 12, procinctum Christianum etiam ævo exercitum significare. Proprie procinctus est apparatus militaris ad pugnam ineundam, sive exercitus ipse expeditus ac paratus ad bellum.
420. Virgilius I Æn. 527, Gentes frenare superbum.
421. Virgilius lib. II: Quisquis es, amissos hinc jam obliviscere Græcos. Fabricius advertit superbum esse et de ignotis vulgo dici, Quisquis es. Confer comment. ad vers. 31 præfationis Carminum: Dicendum mihi: Quisquis es.
422. Prag., ritu: emenda rite. Imperatoris vitam vocat principalem.
425. Egm. male, principum pro principem. Codex Marietti sic legit, et distinguit Sprevisse templa, respuisse principem: quod melius videtur Marietti, sensus sit, Solve pœnam quod templa spreveris: respueris principem. Mihi minus id placet. In eodem Mar. videtur fuisse pro div. script. templum pro principem; sed resistit metrum.

- Anter precebor, quam fidele ut militent,
Christique lymphis ut renascantur Patri,
450 Capiant et ipsum cœlitus Paraclitum :
1105 Ut idolorum respuant caliginem,
Cernant ut illud lumen æternæ spei,
Non succulentis influens obtutibus,
Nec corporales per fenestras emicans,
455 Puris sed intus quod relucet mentibus.
Pupilla carnis crassa crassum perspicit,
Et res caduca, quod resolvendum est, vi-
[det :
Liquidis videndis aptus est animæ liquor :
Natura fervens sola ferventissimæ
460 Divinitatis vim coruscantem capit.
Hoc, opto, lumen imperator noverit
Tuus, meusque, si velit fieri meus;
Nam si resistit Christiano nomini,
Meus ille talis imperator non erit :
465 Scelus jubenti, crede, nunquam serviam.
- A Status, ministri, clamitans iudex ait,
Statis, manusque continetis vindices?
Non ruptis sulcis dissecatis viscera?
Animant nec intus abditam rimamini,
450 Erumpit unde vox profana in principem?
1106 Sciunt utrumque milites teterrimi
Mucrone hulco pensilis latus viri,
Sulcant per artus longi tractim vulnera,
Obliqua rectis, recta transversis secant,
455 Et jam relectis pectus aebet ossibus.
Nitendo anhelant, diffluunt sudoribus,
Cum sit quietus heros in quem sæviunt.
Hæc intus addit sponte Romanus loqui:
Si quæris, o præfecte, verum noscere,
460 Hoc omne quidquid lancinamur non dolet :
B Dolet quod error pectori insedit tuo,
Populos quod istos perditus tecum trahis :
Currunt frequentes undique ad spectaculum
Gentile vulgus, heu! gemenda corpora,

GLOSSÆ VETERES.

428. Fidele, fideliter, l.
433. Succulentis, udis fetibus, nebulosis. — In-
fluens, scilicet illud lumen, l.
436. Crassum, pro crasse, l.
438. Liquidis, puris. — Liquor, puritas, l.
439. Natura fervens, anima. — Ferventi-simæ, avi-
dissima, l.
442. Si, si tamen, l.
445. Crede, mihi, l.
447. Vindices, quæ debent vindicare nos a talibus, l.
449. Abditam rimamini, absconditam scrutamini, l.
450. In principem, contra, l.
452. Hulco, fissili, evaginato. — Pensilis, penden-
tis, l.
455. Tractim, trahendo, ut major esset cruciatus, ideo
tractim secabant, l. Continuatim, Vat. A.
456. Nitendo, insistendo, vel incumbendo, l.

COMMENTARIUS.

428. Parrhasius legit quam fidei ut militent, ut
longa sit secunda in fidei. Contra consuetudinem C
Prudentii id est, et membrana oblituntur. Vide com-
ment. ad vers. 62 Dittochæi. In allocutionibus im-
peratorum ad exercitum præcipue laudabatur fides
militum : et in nummis vet. occurrunt hujusmodi
verba, Fides militum, fides exercitus, fides exercituum.
Vide Anselmum Bandurium de Numism. Similiter in
vet. inscriptionibus, Legiones fideles. De hac fide
sermo nunc est ; in vers. seq. de fide Christiana.
Justinus ad Antoninum Pium, ut notat Chamillardus :
Nos solum Deum adoramus, et vobis in rebus aliis læ-
tum præstamus obsequium, imperatores ac duces homi-
num esse satentes, et simul rogantes ut cum imperii
potestate sanam quoque mentem obtinere comperiamini.
Arnobius, lib. iv, sub finem : Nostra quidem scripta
cur igni us meruerunt dari? cur immaniter conven-
tibus dirui? In quibus summus oratur Deus, pacem
cunctis, et venia postulatur magistratibus, exercitibus, re-
gibus, etc. Athenagoras in fine Apologiæ similia ha-
bet, ubi videri possunt notæ Maurinorum.
430. In Rat. sciolorum aliquis propter vocem Para-
clitum, et idolorum, ita mutavit hos versus, erasis
prioribus, Ipsumque flamen cœlitus capant sacrum,
Cacodæmonumque respuant caliginem. Satis intelli-
gitur ineptum hunc correctorem artem metricam ita
percepisse, ut ipse versus faceret, non ut Prudenti
versus emendaret. In Mar., Paraclitum, minus bene,
pro Paraclitum.
431. Aldus videtur data opera edidisse ut dolo-
rum, ne secunda in idolorum corripere. At nulla
opus est correctione, et scripti jubent legi ut idolo-
rum.
432. Ald., mendose, illum pro illud. Gis., Weitz.,
cernant et; plerique alii cernant ut.
433. Oculos succulentos dicit ob humorem et suc-
cum immodicum quo hebetes sunt. Simili significa-
tione in præf. Hamart. furvos succulentos, et Pauli-
nus ad Cyther. succulentis corporis. Utitur etiam hac
voce Apuleius:
438. In nonnullis vulg., liquidus, male, pro liquidis.
De hoc vocabulo liquidus pro spirituali consule pro-
leg. cap. 15.
443. Ald., Urb., Cauch., Oxon., Rot., unus Tor-
rent. et alii, resistat. Plerique, resistit. Hailsbr., re-
sistis.
445. Cauchius malebat nunquam inserviam. Cur,
invitis scriptis?
450. Thuan., Heins., erupit pro erumpit.
451., Vat. B, Mar. supra, duo Torrentiani, Gis.
ad oram, utrinque pro utrumque. Pro teterrimi Prag.,
Mar. a prima manu, deterrimi. Viva imago horren-
dissimi tormenti his versibus exprimitur. Sagittarius cap. 5
censet hos versus capiendos esse de scorpionibus,
quod genus erat flagelli a scorpionis cauda ducti,
quia arcuato vulnere corpori infligebatur. Vide cap. 4
Gallandii, et tabulam ix. An autem in eodem Romano
manuscripto ita cæsus fuerit, dicam ad vers. 491.
454. Mar., transversis, et pro div. script. transversis.
455. Fabricius hypallagen agnoscit pro ossa albet
relecto pectore.
457. In heros corripitur o, quamvis sit o mega,
quod neque a Chamillardo, neque a Cellario, neque
a Teolio in suis indicibus est animadversum, ut
ostendi ad vers. 52.
458. Nonnulli vulg., audet sponte.
460. Weitz. cum Egm., Hailsbr. scripsit lancinamur.
Reinendum lancinamur. In Vat. A est lancinamur; in
Vat. B lancinamur.
461. Ald., Gis., insidet. Sc ipsi potiores, insedit.
Galland. cum Ald., Torn., et Paris. ed. Patrum, in-
sident.
462. Ald., Torn., Galland., Widm., Bong., contra
metri rationem, Populos quod istos tecum trahis per-
ditos. Ambr., Thuan., a manu secunda, Parrhasius,
perditus tecum trahis. Thuan. a manu prima, perdi-
tum, quod verum putat Heinsius. Sic apud Terentium,
Cur te is perditum? Teolius in uno Vat. eandem scri-

- 465 **1107** Crudumque nostræ sortis exemplum A
[tremunt.
Audite, cuncti, clamo longe, ac prædico :
Emitto vocem de catasta celsior :
Christus paternæ gloriæ splendor, Deus
Rerum creator, noster idem particeps,
470 Spondet salutem perpetem credentibus ;
Animæ salutem, sola quæ non occidit,
Sed iuge durans, dispares casus subit,
Aut luce fulget, aut tenebris mergitur,
Christum secuta, Patris intrat gloriam :
475 Disjuncta Christo mancipatur tartaro.
Curanda mercis qualitas, quænam mihi

- Contingat olim perpetis substantiæ :
Nam membra parvipendo quo pacto cadant,
1108 Casura certe lege naturæ suæ.
480 Instat ruina : quod resolvendum est ruat.
Nec distat, ignis et fidiculæ sæviant,
An corpus ægrum languor asper torqueat,
Cum sæpe inorbos maior armet sævitas.
Non unguarum tanta vis latus fodit,
485 Mucrone quanto dira pulsat pleurisis.
Nec sic inusta laminis ardet cutis,
1109 Ut febris atro felle venas exedit,
Vel summa pellis ignis obductas coquit,
Papulasque fervor æstuosus excitat :

GLOSSÆ VETERES.

465. Crudum, *crudele*, 1.
470. Perpetem, *perpes, perpetis, permanens*, 1.
472. Juge, *diu, pro jugiter*, 1.
475. Disjuncta, *separata*.—Mancipatur. *capitur*, 1.
477. Olim, *in futuro*, 1.
478. Pacto, *lege*, 1.
481. Fidiculæ, *funes ad flagellandum. Quamvis fidicula a fidibus dicatur, in hoc tamen loco significat unguilas, vel genus tormenti quo rei in eculeo suspensi*

- B *torquentur, ut fides et veritas inveniatur. Fidicula genus tormenti, vel ferri subtilissimi, quo incidebant martyres*, 1.
485. Pleurisis, *morbis, vel dolor laterum*, 1.
486. Inusta, *valde usta*, 1.
488. Summa pellis, *summitatem papularum*, 1. —
Ignis, *sacer ignis*, Mar. — *Obd. cius, latens*, 1.
489. Papulas, *pustulas*, Vat. A.

COMMENTARIUS.

- pturam invenit; sed non bene ait majoris momenti codices apud Heinsium habere *perditum*. Fab., *Populos trahis tecum quod istos perditos*. Gis., *Populos quod istos perditus tecum trahis*. Hæc placet scriptura; nec displicet *Populos quod istos perditos tecum trahis*. Illud Terentii, *Cur te is perditum?* dissimile est, n. m aliud est *trahere*, aliud *ire*.
465. Parrhasius, *crudum quæ*: corrige *crudumque*. Vat. B, Mar., Rat. a prima manu, Widm., Bong., *exemplum trahunt*: rectius alii *tremunt*.
467. De catasta di. tum ad vers. 56 hymni 1 Peristeph. Apud exteros scriptores catasta est pegma ligneum quo servi venales prostabant. Hic denotat locum eminentiorem ubi de reis supplicium sumebatur. S. Cyrianus epist. 38, alias 33; sive epist. 5, libr. II de Aurelio, qui in catasta Christum confessus fuerat, ait eum de catasta in pulpitem venisse, quod lector ab ipso fuerat ordinatus. De catasta videri possunt Gallonius et Sagittarius, qui aliorum errores corrigunt. In homilia 2 S. Chrysostomi, sive alterius Chrysostomo æqualis, de S. Romano mentio fit eculei: *Suspendentes in eculeo lacerabant; ille vero tanquam vitæ arborem eculeum amplexabatur*. Sed Græco solum est τὸ ἔϋλον, lignum, nec certum puto Romanum in eculeo suspensum, ut postmodum dicam.
468. Parrhasius ita legit hos versus, *Christus paterna e gloria splendor: Deus Rerum creator: nostri et idem particeps*. Christus splendor gloriæ Patris dicitur in Epist. ad Hebræos, 1, 5.
469. Prag., Lotterus, *nostræ idem*: fortasse *nostræ et idem*, ut Parrhasius.
470. Hailsbr., *perp tim*.
474. Nonnulli vulg., *intret*.
476. Mar. pro div. script., *curandum*. Sed metrum et sensus exigunt *curanda*. Cauchius castigat *Curanda mercis qualis, et quænam mihi*; additque Heinsius propius ad vulgatam accedere *qualis, ac quænam mihi*.
478. Lucifer Calaritanus in libro, *Moriendum esse pro Dei Filio: Quantum ad exitum, nihil interest, clavo per te, an lancea moriar, restr. ctis post terga manibus, ut porrectis sparsisque, etc.*
479. Weitz. cum suis, *certa*. Alii concinnius, *certe*.
480. Steh., Bong. a prima manu, *cadat pro ruat*.
481. Vat. B, Urb., Prag., Mar. supra, Weitz., Gis., *ignes*. Probatores cum Ald., *ignis*. Pro et Fabr. an. Ald., Weitz., Gis., Parrhasius, Alex., Vat. Q, Urb.,

- Lotterus, et alii, *fidiculæ*. Prag., *fidiculæ*, quod expressit Heinsius, quamvis varietatem lectionis non indicaverit. Multi putant *fidiculas* esse flagella; alii instrumenta quibus rei alligantur ut veritas ab eis extorqueatur; alii unguilas ferreas, ut dictum est ad vers. 44 Per. 1. Minus probabilis est sententia Magii, idem tormenti genus fuisse ac eculeum; aut Lauræ Vallæ, qui instrumentum ex duobus obliquatis lignis fuisse opinatur. Pro unguilis Isidorus, lib. V Orig., cap. 27, clare *fidiculas* accipit: *Ungulae dicuntur, quod effodiant. Hæc et fidiculæ, quia iis rei in eculeo torquentur, ut fides inveniatur*. Eodem sensu *fidiculas* usurpare videtur Prudentius vers. 550 hujus hymni. Nihilominus alii *fidiculas* pro nervis seu funiculis quibus rei alligabantur et distendebantur, sumunt, auctoritate præsertim Suetonii et Valerii Maximi. Nihil prohibet quominus eadem vox duplicem significationem, aut aliam alio tempore habuerit.

482. Nonnulli scribunt *langor*.
483. Weitz. cum Egm., *sævitas*: id conjecerat Cauchius, et tenuit Heinsius cum aliis. Giselinus etiam in emendatis monuit ad marginem scribendum *sævitas* pro div. script. Plerique habent *sævitas*. Sed Murellius notat in sexta regione hujus carminis vix alium pelem inveniri quam iambum; adeoque mavult *sævitas*, quod verbum reperitur apud Gellium. Alii tamen in Gellio legunt *sævitas*, ut etiam in Apuleio. Certius hoc vocabulo usus est Firmicus. Parrhasius legit *Cum sæpe morbus major, et sævitia*. Sed deest sensus, et metrum obstat. Fabricius in Poetis Christianis edidit *sævitia*, sed in comment. peculiari ad hunc hymn. observat *sævitas* esse vocem antiquam pro *sævitia*.

484. Egm., *fodet*, non bene.
485. Weitz., Vat. A, B, Q, Mar., Alex., *pleurisis*. Quam veram scripturam esse affirmat Heinsius. Multi tamen, etiam veteres, habent *pleuresis*. Nonnulli vulg., male, *quanta* pro *quanto*; nec melius alii distinguunt *fodit Mucrone, quanto*. De pleurisi recte mucro dicitur: qui morbus haliæe puntura appellatur.

486. De laminis quibus corpora martyrum inurebantur, vide Gallonium cap. 6.
488. Ald. mendose, *summam*.
489. Virgilius, III Georg., in fine: *Ardentes papulæ, atque immundus olentia sudor Membra saquebatur*

- 490 **Credas cremari stridulis cauteribus.** A Vivum secatur viscus, et recens cruor
Miserum putatis, quod retortis pendeo 500 Scalpella tingit, dum potredo abraditur.
Extensus ulnis, quod revelluntur pedes, Putate, ferrum triste chirurgos me's
Compago nervis quod sonat crepantibus : **III** Inferre costis, quod secat salubriter.
Sic ejulantes ossa clamant dividi, Non est amarum quo reformatur salus.
495 Nodosa torquet quos podagra et arthrosis. Videntur isti carpere artus tabidos :
1110 Horretis omnes hasce carnificum ma- 505 Sed dant medelam rebus intus vividis.
[nus. Quis nescit autem quanta corruptela sit
Num mitiores sunt manus medentium, Contaminatae carnis, ac solubilis ?
Laniena quando saevit Hippocratica ? Sordet, tumescit, liquitur, letet, dolet,

GLOSSÆ VETERES.

490. Cauteribus, hic, et hæc cauterium facit sub secunda et tertia declinatione; et dictum cauterium a caute tenendum ne se homo coquat, l.

495. Nodosa, quæ nodis inest. — Arthrosis, arthrosis, vel artis dentium dolor, vel communiter omnium articulorum; et sumpsit nomen a passione articulorum, l.

498. Laniena, ferrum medicabile, vel locus ubi animalia mactantur, vel ipse pecudum laniator et hominum carnifex a laniatura dictus. Laniola locus ubi medici faciunt medicinas, et laniant carnes infirmorum. — Hippocratica. Hippocrates medicus; inde Hippocratica dicitur medicina, a principe medicorum dicta. Hippo-

crus summus medicus; inde adjectivum Hippocraticus, l.

499. Viscus, caro, l.

500. Scalpella, id est ferrum, quibus abraditur putredo ab ossibus, l.

501. Chirurgos, medicus dicitur, qui homines incidere solet; chirurgus a manuum operatione dicitur; χείρ enim Græce manus dicitur. Chirurgi medici manus medicinam operantes; chira enim Græce manus: empirici vero, tantum intellectu morbum cognoscentes, salutem corporum tantum voce indicant, manibus nihil operantes, l.

504. Isti, chirurgi, l.

COMMENTARIUS

490. Wilm. supra, cremari ut stridulis. Ald. ediderat cauteribus, correxit cauteriis. Sed cauteribus verum est: quo vocabulo alias etiam utitur Prudentius. G'ossa ridicula est. Quanquam omnes hujuscemodi glossarum ineptias notare non fuit animus: quod si ante non monui, nunc moneo.

491. Neminem vidi qui non hos versus de supplicio eculei accipiat. Ac revera in Vincentio vers. 109 et seqq. eodem modo describi videtur eculeus. Verum in Romano id obstat, quod iudex jusserat quidem Romanum eculeo torqueri, sed admonitus nobilem esse virum, Jubet amoveri noxiale stipitem, Plebeia clarum poena ne damnet virum. Vide vers. 108 et seqq. Præterea certum est martyres extra eculeum suspensos, interdum fuisse unguis excarnificatos: nam suspendebantur, ut carnifices com nodis unguis corpora exararent. Itaque probabile est Romanum suspensum fuisse brachiis post tergum revinctis, atque ejus pedibus gravia pondera alligata fuisse. Vide tabulam i, lit. B, et tabulam xiii, lit. A. Fulvius Cardulus in not. ad hist. SS. martyrum Abundii et soc. tradit a nonnullis desiniri eculeum, genus tormenti quo vincitis superne manibus, et appensis utriusque pedi gravissimis ponderibus, homo pendens immixtiter torquetur. Sed ipse in aliam videtur abire sententiam, et Prudentius eculeum noxiale stipitem vocavit.

492. Prag., extensus ulnis.

495. Weitzius Aldo affingit crepantibus; et ita quidem Aldo edidit, sed in emendatis mutavit in crepantibus. Fulvius Cardulus loc. cit. intelligit nervas funes quibus membra devincta erant, crepare. At Prudentius clare loquitur de nervis corporis, qui crepabant, dum nimium membra extenderentur.

494. Vat. A scribit herjulantes.

495. Arthrosis vera scriptura ab Heinsio dicitur; quam tamen vix invenias in codicibus. Ald., Fabr., Gis., arthresis. Alex., Prag., artesis. Urb., Vat. B, Mar., Rat., arthesis. Vat. Q, atresis. Pal., artresis. Parrhasius, artisis, et id vocabulum Prudentii proprium esse ait pro morbo articulari quem chiragram Græci vocant. Nescio quis, vulgata hujus loci scriptura nixus, artesis Latinis lexicis inveniit. Eum refellit Giselinus, quia cum hic morbus articulorum Græcis dicatur ἀρθρίτις, tempore Prudentii eum arthresin nuncupavit. Sic ex pleuritide pleuresin. ex phrenitide phrenesin fecerunt. Inaniter vero G. selinus

laborat ut persuadeat inscitia Græcæ linguæ non usmodi vocibus ita formati usum fuisse Prudentium, et medicum in eis corripuisse. Nam primum jam concedit tertiam Latinis esse sic satis notam; sed ita ut (addit) Juvenalis, Martialis et alii Græce docti ejus mediam producerint, solus Prudentius corripuerit. Deinde cum Prudentius jam sua ætate videret eas voces in usu esse, et ita vulgo pronuntiarum (quis enim hoc neget?) ut ab ipso efferuntur, cur, quamvis Græce esset doctissimus, contra ecclesiasticum usum et sui temporis consuetudinem agere deberet? Præterea constat ante ipsum mediam in phrenesis a Sereno fuisse correptam. Denique Ausonio Græce peritum fuisse nequit verti in dubium; et tamen hæc ipsa quæ in Prudentio reprehenduntur, vel alia prorsus similia, aut explicatu difficiliora, in Ausonio passim occurrere compertum est. Verum de his ubi ius diximus in prolegom. Podagra et arthrosis conjunguntur etiam a Lucilio apud Nonium pag. 166, Quod deformis senex, arthriticus ac podagrosus. Alii legunt pædidus, alii perditus pro arthriticus.

495. Parrhasius, has: lege hasce.

498. Mar. a prima manu, Vat. B, Prag., lamina, vel lamina; Lotterus lamiena pro laniena, sed corrupte. In Rat. recens corrector, abasis prioribus, At quando saevit lamina accensa Hippocratis. Hoc ultimum verbum prius ita erat. In Hippocratica antepenultima producit eadem lentia qua in idolium corripitur, ratione accensus Græci in Hippocrates. Laniena Hippocratica est pars medicinæ quæ chirurgice dicitur; aut tota medicina appellatur laniena ab ea parte.

499. Boher. prior, exsecatur. Quid sit viscus, vide ad hymn. S. Cassiani vers. 56. Visceratio dicta, cum carnes distribuebantur viritum. Livius, lib. viii, cap. 22, Populo visceratio data a M. Flavio in funere matris.

500. Ald. vitiose, scalpellam.

501. In nonnullis vulg., putatur, male et contra metrum. Torn., chirugos, mendose.

506. Ex Epist. ad Galat., v, 17, Caro concupiscit adversus spiritum.

508. Gifanius, de intervallis vocalium rarioribus in Ind. Lucr., ex vet. cod. legit sordet, tumescit, eleganter, ut putat; neque probat sordet, tumescit. Notat vero ex Prisciano lib. vii, in quibusdam Latinis quæ nominativum in es productum terminant, paresque cum genitivo habent syllabas, in tertia declinatione sordet

- Inflatur ira, solvitur libidine :
 510 Plerumque felle tincta livores trahit.
 Aurum rege-tum nonne carni acquiritur ?
 Illusa vestis, gemma, bombyx, purpura
 In carnis usum mille quærun-tur dolis .
 Luxus vorandi carnis arvinam fovet .
 515 Carnis voluptas omne per nefas ruit.
 Medere, quæso, carnifex, tantis malis :
 Concide, carpe fomitem peccaminum .
1112 Fac ut, resecto debilis carnis s'tin,
 Dolore ab omni mens super-it l'bera,
 520 Nec gestet ultra quod tyrannus amputet.
 Nec terrearis, turba circumstantium :
 Hoc perdo solum quod peribit omnibus,
 Regi, clienti, pauperique, et diviti.
 Sic vernularum, sic senatorum caro

- A 525 Tabescit, imo cum sepulchro condita est
 Jactura vilis mordet, et damnum leve ;
 Si quo carendum est perdere extimescimus,
 Cur quod necesse est non voluntas occupat ?
 Natura cur non vertit in rem gloriæ ?
 530 Legale damnum deputemus præmiis.
 Sed præmiorum forma quæ sit fortibus .
1113 Videamus : illa tæmpe quæ nunquam
 perit.
 Cælo refusus subvolabit spiritus,
 Dei parentis perfruetur lumine,
 535 Regnante Christo stans in arce regia.
 Quandoque cælum, ceu liber, plicabitur,
 Cadet rotati solis in terram globus,
 Sphæram ruina menstrua-lem destruet :
 Deus superstes solus, et justus simul

GLOSSÆ VETERES.

510. Livores, colores pallidos de nigra cholera dicit, l.
 511. Rege-tum, absconditum, a terra abstractum, l.
 512. Illusa, picta. — Bombyx, sericum: vernis de cujus sanguine purpura tingitur, l.
 514. Luxus, dulcedo, superfluitas. — Arvinam, pinguedinem, l.
 515. Voluptas, delectatio, l.
 517. Fomitem, incendium, l.
 518. Situ, situs hic ponitur pro vetustate, Vat. A.
 519. Supersit, ut remaneat, l.
 521. Turba, o mea, l.
 523. Clienti, minori, vasso, vassallo, servi-enti, l.

524. Vernularum, servorum, l.
 526. Jactura, perditio, damnum, proprie est de-
 mum quod navigantes in mari patiuntur; sed ponitur
 pro omni damno. — Mordet, punit, constat, ingit, l.
 528. Occupat, scilicet mori, l.
 529. Natura, naturalis res est mors. — Vertit pro
 vertitur, l.
 530. Damnum, mortem. — Præmiis, sempiternis, l.
 531. Fortibus, martyribus, l.
 535. Subvolabit, ascendet, l.
 536. Plicabitur, involvetur, cum non cadet, sed præ-
 nim o timore ita videbitur, l.
 538. Sphæram, lunam. — Menstrua-lem, quæ singulis
 mensibus crecit, l.

COMMENTARIUS.

pro-luci ablativum, ut a more, fame, tabe, sorde. Weitzius id secutus est cum Egm. et Hailsbr. Scripti nostri et Heinsiani habent sordet, quod non debet displicere. Mar. a prima manu, liquitur, supra liquatur, contra metrum. Parrhasius, fetit: retine fetet. Nebrissensis sordet ad avaritiam referri posse opinatur, quia sordes pro avaritia legitur. Horatius, lib. II sat. 5, Sepulchrum Permissum arbitrio sine sordibus exstrue.

509. De libidine proprie dicitur solvi et diffluere. Vide comment. ad vers. 87 hymni 7 Ca. b.

510. Weitzius, Ald., intincta pro tincta. Parrhasius, felle tacta, minus bene. Mar., labores; supra, re. l., livores.

512. Virgilius II Georg., Illusasque auro vestes.

514. Carnes pro carnis in Teo'io error est metri.

517. Prag., rape, ad marg., probe, carpe.

518. Parrhasius corrumpit metrum carnis usu pro carnis situ.

520. Ald., Weitz., alii, ne gestet. Ald., tyrannos, mendose.

522. Egm., Pal., et codex Bechmani, si diversus est a Palatino Weitzii, hoc perdolosum. Vat. A, hoc per dolosum. Lege hoc perdo solum. In Aldo et nonnullis vulg. error irrepsit prædo pro perdo.

527. Egm., Pal., quod carendum est: atque ita legendum esse asseverat Gifanius in Utor quarto casui junctum, etsi etiam in libris vet. hic locus esse et in litura partim demersus. Pro extimescimus Vat. B, Rat., Mar. a prima manu, exgemiscimus. Prag., minus recte, pertimescimus.

529. In Rat., perperam, naturam a recenti manu. Fabricius ait Prudentium loqui admirantis animo, quia hoc a natura præstari non potest: munus enim Dei est, si quis mortem judicat esse gloriam. Cæterum natura sumitur pro ipso homine, seu natura humana, quæ gratiæ munere mortem pro Christo judicat

gloriosam. Potest etiam sumi vertit pro vertitur, scilicet cur natura, sive necessitas moriendi non vertitur in rem gloriæ? Justinus martyr ad Romanos: Nos vero occideremur, nec potentiores nobis essent iniqui homines, nisi omnino cuilibet homini genito etiam mori constitutum esset. Id igitur debitum (mortis) nos persolventes, gratias agimus.

530. Cauch., Rott., egale damnum. Rectius legale, quia sermo est de lege moriendi.

532. Vat. A, qui: emenda quæ.

533. Cauch. et Ambr., cælo refusus. Parrhasius edidit cælo revulsus. Neutrum proba.

534. Prag., Dei perennis.

535. Ald., regente; alii, regnante.

536. Weitzio libuit exarare p'ecabitur, quia ita invenit in Egm. Isaie xxxiv, 4, Et tabescet omnis militum caelorum et complicabuntur sicut liber caeli. Justinus, sive quis alius, in respons. ad quæst. 91: Quemadmodum caeli creationem divina Littera per similitudinem conferunt aliquando cum pellis extensione, dicentia, Qui extendit caelum sicut pellis; aliquando cum firmamento fumo, Cælum, inquit, ceu fumus, firmatum est; aliquando cum rotunditate camerae, Qui extendit, inquit, caelum velut camera; sic e diverso caeli dissolutionem per comparisonem conferunt cum aliis rebus, cum volumine involvendo et implicando. In Apocalypsis phrasi simili eadem sententia exponitur cap. vi, vers. 13 et 14, Et stellæ de caelo ceciderunt.... Et caelum recessit, sicut liber involutus. Vide Ludovicum Alcazar ad loc. cit. Apocalypsis.

537. Parrhasius, rotatus.

538. Alii spheram, alii speram, alii speram, alii spheram scribunt. Ille loco potest stare spheram. Alibi cum prima corripitur, scribendum est spheram.

539. Egm., Hailsbr., superstis. In nonnullis vulg. mendose soles pro solus. Quod autem Deus solus dicitur, intelligitur Deum cum justis et angelis præma-

- 540 *Cam sempiternis permanebunt angelis.* A
Contemne præsens utile, o prudens homo,
Quod terminandum, quod relinquendum est
[tibi :
Omitte corpus, rem sepulcri et funeris :
Tende ad futuram gloriam : perge ad Deum :
545 **1114** Agnosce qui sis, vince mundum et
[sæculum.
Vixdum elocutus martyr hanc peregerat
Orationem, cum furens interserit
Asclepiades : Vertat ictum carnifex
In os loquentis, inque maxillas manum,
550 Sulcosque acutos, et fiduculas transferat
Verbositatis ipse rumpatur locus,
Scaturientes perdat ut loquacitas
- 555 *Sermonis auras, perforatis follibus,*
Quibus sonandi nulla lex ponit modum,
555 *Ipsa et loquentis verba torqueri volo.*
Implet iubentis dicta lictor improbus,
Charaxat ambas unguis scribentibus
1115 Genas, cruentis et secat faciem notis,
Hirsuta barbis solvitur carptim cutis,
560 Et mentum adusque vultus omnis scinditur.
Martyr fluentem fatur inter sanguinem :
Grates tibi, o præfecte, magnas debeo,
Quod multa pandens ora, jam Christum lo-
[quor.
Arctabat ampli nominis præconium
565 Meatus unus, impar ad laudes Dei.
B Rimas patentes invenit vox edita,

GLOSSÆ VETERES.

541. Contemne, *respue.* — Præsens, *præsentem utilitatem*, l.
546. Dum, *adjectio syllabica*, l.
547. Interserit, *interrumpit sermonem*, l.
552. Scaturientes, *ebullientes*, l.
553. Follibus, *faucibus*, Vat. A.
555. Verba, *labra*, l.
557. Charaxat, *scribit : charaxo Græce est scribō ; inde charaxavit, id est scripsit*, l. *Charaxare dicimus scribere : inde character*, Vat. A.
559. Carptim, *minuatim*, l.
564. Nominis, *scilicet Dei*. — Præconium, *laudam*, l.

COMMENTARIUS.

- nerere, exclusis damnatis, et in ignem æternum reje-
ctis. Nam damnatos æternum puniendos, in fine Ham-
martigeniæ Prudentius fatetur. Sed id non est permanere simul cum Deo.
540. Prag., *permanebit*, non bene.
541. Parrhasius, *vile o prudens*, quod ratione aliqua sustineri posset, admissio hiatus, quem multi volunt familiarem esse Prudentio.
545. Gis. ad oram, *quid sis*. Vide comment. ad vers. C
549 Apoth.
546. Vat. B, Mar., *vix tum*.
549. Ald., Mar. a secunda manu, *manus : Parrhasius malleum et mazillas mutavit in malas in emendatis*. Legit ergo *inque malas malleum*.
550. Heinsius, *fiducias*. Scripti et edd. vett., *fiducias*. Vide vers. 481. Ex hoc loco patet fiduculas potius esse unguas quibus fodiebatur martyr, quam funes quibus eculeo alligatus erat. Nebrisensis volebat speciem summi pro genere. *Quid enim*, inquit, *fiducias ori nocere poterant ?* Poterant certe unguis. *MOX* vers. 557, *Charaxat ambas unguis scribentibus Genas*, etc. Verba Suetonii in Tiberii Vita, et Valerii Maximi lib. III, cap. 3, non magis clara sunt pro opinione affirmante fiduculas esse funiculos nervos quibus fontes eculeo torquebantur, quam hic Prudentij locus pro explicatione quam exhibui. Nemo autem veterum tam clare dixit fiduculas esse funes, quam Isidorus esse unguas. Cl. Zacharias, in *Histor. litter.* Ital. tom. V, pag. 396, et tom. IX, pag. 325, multa dixit, ut probaret fiduculas esse nervas *funes*.
551. Prag. depravate., *interrumpatur*; Vat. A, *ipse transfereatur* non male si bacchium quinto loco admittere velis. Verbositatem pro enormi loquacitate non sine felle poni, monet Peveratus.
552. Heinsius scribit *scaturientes*. Cauchius coniecit *ebullientes*, non probante Heinsio. Arnobius, lib. V, prope finem : *Scaturiginem istam vocis, et strepitum fœdæ loquacitatis amittere*.
554. Prag., *modum tenet*. Melius retinebitur *ponit modum*.
555. Hailsbr., *labia*, supra : *retine verba*.
556. Heinsiani, Parrhasius, Vat. A, Alex., Egm., Hailsbr., Gis. ad oram, *impus*. Attrib., *livor impius*. Recentiores cum Heinsio, *lictor impius*. Verius videtur *lictor improbus* ea significatione qua dicitur *labor improbus*. Et ita habent Ald., Weitz., Gis., Vat. B, Mar., Prag.
557. Vat. A, Egm., Hailsbr. scribunt *charaxat*. Fabr. *charaxat*. Murmellius *caraxat*. Hoc verbo pro scribere utuntur Anianus corrector sententiarum Julii Pauli, Isidorus in glossis, Gregorius Turonensis, Marcellus monachus, Adamannus Scotus, Aldhelmus, Eckherardus Junior, Hincmarus, Barthius, lib. XIV, cap. 19, observat ætatem sequentem a Prudentio auctoritatem sumpsisse. Sic Wipertus, lib. I, cap. 2, *Totum ejus corpus invenitur charaxatum quasi crucicularum stigmatibus*. Wipertus clare Prudentium æmulatur, ut vers. 145 observavi. Giselinus diversam aliquam lectionem indicat : nam cum ininus bene dixisset Prudentium *charaxo* derivasse a *χαράξω*, futuro verbi *χαράττω*, quod valet sculperre, arare, scarificare, addit : *Quæ huc ab aliis afferuntur, et scriptis libris adversantur, et poetæ nostri genu*. Parrhasius inter alienigena quæ Prudentius usurpavit, refert *charaxat* ; et *charaxat* explicat, *Calamorum, sudiumque fastigatis, atque subtilibus spiculis corpus infigit : quod pænæ genus adhuc Hispani retinent*. Verum Prudentio *charaxat* solum est *conscriptum*. De hac metaphora *unguæ charaxant, scribunt*, vide comm. ad vers. 77 hymni S. Cassiani.
558. Prag., *siccat pro secat*, et suspicatur Mar. *siccat pro signat*. Sed obstat lex metri. In nonnullis vulg., *faciem rotis*, minus bene, pro *notis*.
559. Vat. A et Pal., *carptim*. Legendum *carptim*. In Mar. corrumpitur metrum, verbis ita transpositis, *Hirsuta barbis carptim solvitur cutis*.
562. Notanda est consuetudo veterum Christianorum, qui ab impiis iudicibus condemnati, gratias illis agebant. Justinus, apolog. 1 et 2; Eusebius, lib. IV Hist., cap. 17 : *Quo audito, Lucius illi gratias egit, quod hac ratione a malis dominis liberaretur, et ad bonum Patrem regemque Deum proficisceretur*. Tertullianus in fine Apologet. : *Inde est quod ibidem sententiis vestris gratias agimus, ut est æmulatio divinæ rei et humanæ; cum damnamur a vobis, a Deo absolvimur*. Alia ex Actis martyrum profert Sagittarius, cap. 7. Philosopho Senecæ ignotum id erat : *Neminem, ait epist. 66, adhuc scio eo nomine votum solvisse, quod flagellis cæcus esset, aut podagra distortus, aut sculo longior factus*.
564. Mar. scribit *arctabat* pro *arctabat*.
565. Prag. *ad laudem Dei*.

- Multisque fusa rictibus reddit sonos
Hinc inde plures, et profatur undique
1116 Christi Patrisque sempiternam glo-
[riam.]
- 570 Tot ecce laudant ora quot sunt vulnera.
Tali repressus cognitor constantia,
Cessare pœnam præcipit : tunc sic ait
Per solis ignem juro, qui nostros dies
Reciprocatis administrat circulis :
- 575 Cujus recursu lux et annus ducitur,
Igne parandos jam tibi tristis rogi,
Qui sine digno corpus istud devorent,
Quod perseverans tam resistit nequiter
Sacris vetustis, nec dolorum spiculis
- 580 Victum fatiscit, sitque pœnis fortius.
Quis hunc rigorem pectori injecit stupor?
Mens obstinata est : corpus omne occalluit.
Tantus novelli dogmatis regnat furor!
Hic nempe vester Christus haud olim fuit,
- 585 Quem tu fateris ipse suffixum cruci.
- Hæc illa crux est omnium nostrum salus,
Romanus inquit : hominis hæc redemptio est.
1117 Scio incapacem te sacramenti, impie,
Non posse cæcis sensibus mysterium
- 590 Haurire nostrum : nil diurnum nox capit :
Tamen in tenebris proferam claram facem.
Sanus videbit, lippus oculos obteget.
Removete lumen, dicet insanabilis :
Injuriosa est nil videnti claritas.
- 595 Audi, profane, quod gravatus oderis.
Regem perennem rex perennis protulit,
In se manentem, nec minorem tempore,
Quia tempus illum non tenet : nam fons retro
Exordiorum est, et dierum, et temporum,
- 600 Ex Patre Christus : hoc Pater quod Filius.
1118 Illic se videndum præstitit mortalibus :
Mortale corpus sumpsit immortalitas,
Ut dum caducum portat æternus Deus,
Transire nostrum posset ad cœlestia :
- 605 Homo est peremptus, et resurrexit Deus.

GLOSSÆ VETERES.

567. Rictibus, *apertionibus*. Ringo, os aperio; inde rictus, apertio, l.
574. Reciprocatis, *revocatis, iteratis*, l.
578. Nequiter, *crudeliter*, l.
580. Victum, *corpus*, l.
584. Rigorem, *fortitudinem*, l.

582. Obstinata, *dura*. — Occalluit, *obduru*, l. *obduravit*, l.
590. Diurnum, *Christum*. — Nox, *peccatores*, l.
595. Gravatus, *iratus*, l.
598. Retro, *ante*, l.
604. Nostrum, *corpus*, l.

COMMENTARIUS.

567. Mariettus e suo codice notaverat multis fusa, C supra vers. 481 et 550 cum scriptis reponendum erit et conjecerat multis refusa.
570. Egm., Hailsbr., quod : lege quot. In homilia 2 Chrysostomi sive Flaviani de S. Romano : *Ille vero quasi plura tum ora recepisset, orationem habebat.*
572. Fabricius advertit veteri verbo juris pœnam carni-fices ipsos significare. Apud poetas certe pœnæ vocantur Furæ, quia scelerum sunt vindices.
573. Vat. B, Mar., Prag., Ald., Weitz., ignes. Alii venustus, ignem. Juvenalis, sat. 15, vers. 73, *Per solis radios, Tarpeiaque fulmina jurat.* Virgilius, lib. vi, *Per sidera juro, Per superos.*
574. Virgilius, lib. ii Georg., *Atque in se sua per vestigia volvitur annus.*
575. Prag., et annus reducit. Resistit metrum.
576. Rat. vitiat metrum, trajectis verbis, tibi jam. Weitz., Gis., Urb., Rat., ignis parandus. Vat. A, B, ignis parandos. Plerique ignes parandos, et vers. seq., devorent.
577. Ald., Gis., Weitz. et alii, devoret : intelligi potest rogus.
583. Suetonius in Nerone, cap. 16, *Afflicti suppliciiis Christiani, genus hominum superstitionis novæ et maleficæ.*
584. Mar., jam fuit : recte supra haud.
586. Parrhasius perperam omittit est, et vers. seq. hæc.
588. I ad Corinth. ii, 14 : *Animalis autem homo non percipit ea quæ sunt Spiritus Dei : stultiitia enim est illi, et non potest intelligere.*
590. Ex cap. i Joannis, vers. 5 et seq., *Et lux in tenebris lucet, et tenebræ eam non comprehenderunt.*
591. Rat., Vat. Q, Torn., Mar., omittunt in, quod aliena manu in codice Mar. est appictum.
592. In quibusdam edd. lippus, male, pro lippus. Weitz. cum Aldo, oculos, ut sit iambus quarta sede; et Nebrissensis advertit esse syncopam. Lotterus, Giselinus, Heinsius, et recentiores, excepto Gallandio, oculos, quia, ut ait Teolius, duæ breves unam longam faciunt. Hac eadem ratione, et hoc exemplo
- supra vers. 481 et 550 cum scriptis reponendum erit *fidicula et fidiculas, non fidicla et fidiclas*. Quarta sede Prudentius aliique in scenariis nonnunquam tribrachyn, pedem tribus brevibus constantem, admittunt. Latinius etiam, qui in Torn. invenit *lippos oculos*, emendavit *lippus oculos*. Pro *obteget Prag. obtegit*. Nebrissensis exponit, *Qui credit, statim intelligat, juxta illud : Nisi credideritis, non intelligetis*. Addit Fabricius non aliter hunc locum citare Prosperum Aquitanicum, qui solet in suis operibus Græcorum Septuaginta versionem sequi.
593. Alex. a prima manu, Vat. Q, Prag., Egm., Pal., Hailsbr., dicit; alii, dicit. In Parrhasio error est metri remove pro *removete*, uti vers. seq., *videntibus claritas pro videnti*.
594. Lotterus, *Invidiosa est nil videnti claritas*. Repone *injuriosa*.
595. Parrhasius probe ediderat *gravatus*; correxi contra metricam rationem *ingratus*.
599. In nonnullis vulg. mendose *exordiorum*. Vat. B non recte omittit est. Vat. Q a prima manu vitiosum est et temporum, et dierum.
600. *Hoc est Pater quod Filius* significat eandem esse naturam. Non autem recte diceretur : Hic Pater, qui Filius, quia id innuit eandem esse personam. Sic Pater, et Filius, sunt alius et alius, aliud et aliud; hæc enim est theologorum regulæ quod masculina nomina vel pronomina distincte proferamus de singulis personis : neutra vero non plus sed unum commune accommodemus tribus personis quia scilicet masculina personas, neutra essentialiter indicant.
602. In eadem sententiam Fabricius hos Prosperi versus profert : *Scd mortale meum subit, ut quis teneri Morte nequit, pereat mihi mors : et non ego j in me Vivam, sed Christus, qui se mihi miscuit in se*.
604. Ald., Vat. Q, Heins., possit.
605. Vat. B, Prag., surrexit, male.

- Congressa mors est membra gestanti Deo : A
 Dum nostra tentat, cessit immortalibus.
 Stultum putatis hoc, sophistæ sæculi :
 Sed stulta mundi summus elegit Pater,
 610 Ut stultus esset sæculi, prudens Dei.
 Antiquitatem Romuli, et Mavortiam
 Lupam renarras, primum et omen vulturum.
 1119 Si res novellas respuis, nil tam re-
 [ceus.
 Vix mille fastis implet hanc ætatulam
 615 Cursus dierum conditore ab augure.
 Sexcenta possum regna pridem condita
- Proferre toto in orbe, si sit otium,
 Multo ante clara, quam capellam Gnosiam
 Suxisse fertur Juppiter, Martis pater,
 620 Sed illa non sunt, hæc et olim non erunt.
 Crux ista Christi, quam novellam dicitis,
 Nascente mundo factus ut primum est homo,
 Expressa signis, expedita est litteris :
 Adventus ejus mille per miracula
 625 1120 Prænuntiatus ore vatium consono.
 Reges, prophetæ, iudices, et principes
 Virtute, bellis, cultibus, sacris, stylo
 Non destiterunt pingere figuram crucis

GLOSSÆ VETERES.

606. Congressa, pugnavit. Congredior tibi, id est
 pugno contra te, I.
 608. Sophistæ, sapientes, I.
 614. Fastis, libris, vel consulibus, I.
 617. Otium, tempus, I.
618. Capellam, Amaltheam capram, quæ fertur nu-
 trisse Jovem. — Gnosiam, Creticam, I.
 620. Olim, in futuro, futuro tempore; quæ colitis, I.
 623. Expedita, prodiata, I.
 625. Consono, convenienti, I

COMMENTARIUS

606. Ald. corrupte, membra gestant ideo.
 607. In Rat. fuit tentant non bene. Vat. B, cessat ;
 supra, cessit, probe. Murmellius edidit cessat, quod
 existat etiam in Lotteri editione. Nebrissensis suspici-
 tur immortalitas pro immortalibus, ut sit sensus,
 quod immortalitas cessit morti, quia dicimus ex
 communicatione idiomatum, quod Deus passus est.
 Heinsius scribit hic et alibi temptat pro tentat. Teo-
 lius expressit etiam temptat, sed putavit esse frequen-
 tativum a temno, atque ita exponit : Dum mors Chri-
 stum carne nostra indutum contemnit, divinæ postmo-
 dum cadere debuit virtuti. Manet in edd. plerisque
 esse tentat sensu non admodum diverso. Verum sive
 temptat, sive tentat scribatur, non est verbum fre-
 quentativum a temno. Sententia satis percipitur : Dum
 mors membra Christi mortalia qualia sunt nostra,
 tentat, aggreditur, seu perimit, cessit Deo resurgenti,
 sive membris immortalitate in resurrectione donatis.
 609. Ald., Fabr., Lotterus, Torn., eligit : melius
 elegit. Ex Epist. I ad Corinth. cap. 1, quem locum
 simili modo Paulinus in caruine ad Cytherium ver-
 sibus complexus est.
 611. Peveratus censet Prudentium innuere veram
 bellum Romuli nutricem fuisse. Mihi non satis id
 liquet. Nam Prudentius feminas prostitutas vocavit
 etiam lupas lib. 1 in Symm. vers. 107. Vide comment.
 in eum locum.
 612. Ald. ita distinguit Lupam renarras primum, et
 omnia vulturum. De hoc omine vide comment. ad vers.
 306 lib. II contra Symmach.
 613. Hailsbr., Pal., respues. In Rat. fuit tamen,
 recte emendatum tam.
 614. Diminutivum ætatis in Vita Urbani III, apud
 Muratorium tom. III, pag. 476, est ætatuncula. Apud
 Ciceronem, Suetonium et Plautum ætatula. Asclepi-
 des dixerat vers. 407, Post evolutos mille demum con-
 sata. Scilicet ab Urbe condita mille quinquaginta
 anni circiter numerantur ad initium sæculi IV, quo
 passus est Romanus. Fabricius male numerat annos
 mille et ducentos circiter. Neque id congruit verbis
 Asclepiadis et Romani. Etsi enim ante consules Ro-
 mæ reges annos circiter 244 regnaverint, tamen ab
 eo tempore ad annum Christi 303 non fuerunt mille
 consulatus, sed ab Asclepiade et Romano mille con-
 sules, et mille fasti dicuntur, ut totidem anni intelli-
 gantur.
 615. Ald. male, conditore ab augure.
 616. Egm., Widm. a secunda manu, Mar. a prima
 manu, Vat. B, cognita : mellus condita. Prag., prius,
 errore metri, pro pridem : imitatio est Plauti in Au-

- lul. II, 4, 41, Sexcenta sunt quæ memoriam, si sit otium.
 618. Minucius, Et quæ Jovis sacra sunt? Nutrix
 capella est, etc. Vide quæ Elmenhorstius et Ouzelius
 in hunc locum commentantur. Obvii præterea sunt
 mythologici libri.
 620. Parrhasius non sine venustate, Sed illa nunc
 sunt? Hæc et olim non erant. Negat quippe interro-
 gatio. Sed erunt rectius, quam erant. In emendatis
 ait Parrhasius quosdam legere, Nunc ista sed sunt :
 hæc et olim non erant.
 622. Prag., primus : corrige primum.
 623. Crux expressa fuit in ligno vitæ, et multis
 aliis figuris in Veteri Testamento expositis, quas enu-
 merat Gretzerus lib. 1 de Cruce, cap. 42 et seq. Per
 sibyllas etiam prænuntiata fuit. Cellarius ita distin-
 guit, ut signa crucis intelligat Prudentius sacrificia
 veteris legis, vel potius signa naturalia, de quibus
 Minucius, Signum sane crucis naturaliter visum in
 mari, etc. Litteras vero quibus crux expedita dicitur,
 idem Cellarius exponit vaticinia sacræ Scripturæ.
 De signis naturalibus crucis videri potest Tertullianus
 in Apologet., et Heraldus in notis, præter Justinum
 et alios.
 625. Vat. B, Mar., Alex., prænuntiatur ore.
 626. Fabr., iudices et principes cum plerisque.
 Ald. cum aliis, iudicesque, et principes.
 628. Ald., Weitz., Widm., Hailsbr., Egm., Heinsius
 cum suis, Non destiterunt pingere formam crucis ;
 favent huic lectioni plerique nostri. Fabr., Gis. se-
 cunda ed., Non destiterunt pingere hanc formam cru-
 cis, quod propius accedit ad rationem carminis. Ita
 etiam legebat Latinus, quamvis in vet. cod. inven-
 rit Non destiterunt crucis umbram pingere. Gis. prima
 ed. non male, Formam crucis non destiterunt pingere.
 Urb., Bong., Non destiterunt formam pingere crucis,
 quæ lectio, cum aperte sit mendosa et metro repu-
 gnans, fortasse errore typographico in editione Parmen-
 si admissa est. Teolius enim nullam lectionum
 diversitatem indicat. Equidem suspicor Giselinum et
 Fabricium non tam fidem codicum secutos, quam
 metro consulere voluisse. Non autem video qui de-
 fendi possit lectio fere omnium codicum, et Heinsii :
 neque enim in quarta sede pyrrichius locum habet,
 imo neque in toto senario. Inquæ amplector pingere
 figuram crucis, quod invenio in veteri editione Lot-
 teri : nam tribrachyus quarta regione non semel posuit
 Prudentius. Figura mystica crucis et nominis Jesu
 vocantur 318 vernaculi Abrahami in præf. Psych. ;
 qua de re plura eo loco.

- 630 Crux prænotata, crux adumbrata est prius, A
Crucem vetusta combiberunt sæcula.
Tandem relectis vocibus propheticis,
Ætate nostra comprobata antiquitas
Coram refulsit ore conspicabili,
Ne fluctuaret veritas dubia fide,
635 Si non pateret teste visu cominus.
Hinc nos et ipsum non perire credimus
1121 Corpus, sepulcro quod vorandum
[traditur :
Quia Christus in se mortuum corpus cruci
Secum excitatum vexit ad solium Patris,
640 Viamque cunctis ad resurgendum dedit.
Cruz illa nostra est, nos patibulum ascendi-
[mus :
Nobis peremptus Christus, et nobis Deus B
Christus reversus, ipse qui moriens homo
[est ;
Natura duplex : moritur, et mortem domat,
645 Redit,que in illud, quod perire nesciat.
Dixisse pauca sit satis de mysticis
- Nostræ salutis, deque processu spei.
Jam jam silebo : margarita spargere
Christi vetamur inter immundos sues,
650 Lutulenta sanctum ne terant animalia.
Sed, quia profunda non licet luctarier
1122 Ratione tecum, consulamus proxima
Interrogetur ipsa naturalium
Simplex sine arte sensuum sententia :
655 Fuci imperitus fac ut adsit arbiter.
Da septuennem circiter puerum, aut minus,
Qui sit favoris liber, et non oderit
Quemquam, nec ullum mentis in vitium | dat
Periclitemur quid recens infantia
660 Dicat sequendum, quid novus sapiat vigo
Hanc ille sancti martyris vocem libens
Amplexus, unum de caterva infantium
Parvum, nec olim lacte depulsum, capi,
Captum,que adesse præcipit. Quidvis rog
663 Inquit, sequamur, quod probarit pusio.
Romanus ardens experiri innoxiam

GLOSSÆ VETERES.

629. Prænotata, præscripta. — Adumbrata, figurata, l.
630. Combiberunt, graviter senserunt, percepserunt, l.
633. Coram, manifeste. — Conspicabili, veneranti, vel lucido, l.
634. Fluctuaret, titubaret, l.
635. Cominus, præsentialiter, vel prope, l.
636. Nos, nostra caro, l.
647. Processu, incremento, l.
651. Luctarier, pro luctari, l.
655. Fuci, mendacii, vel fraudis : nigredine peccati, vel mendacii ; omnes enim qui in iudicio labuntur, labentur odio, aut timore, aut amore, l.
657. Favoris, tumoris, vel adulationis : jactantia, l.
659. Periclitemur, probemus : periclitari est probare, l.
663. Nec olim, nuper, l.

COMMENTARIUS.

630. Peveratus venustam hanc esse expressionem dicit : nam ardenti quadam siti et cupiditate ferebantur in crucem, ut qui vehementi siti æstuant, avidè feruntur in aquam.
633. Vigilii Tapsensis, lib. vi, de Trinitate, utitur hac voce *conspicabilis*. Quod multifarie a patribus in *conspicabili materia visum* fuit. Eadem vox legitur in oratione pro martyribus inter opera Cypriano ascripta.
634. Thuan., *nec fluctuaret*.
636. Vide epist. I ad Corinth. xiv, 13 et seqq. Si autem resurrectio mortuorum non est, neque Christus resurrexit, etc. Confer finem Apoll., *Nosco meum in Christo corpus consurgere*, etc.
641. Sic aiebat Apostolus ad Gal. II, 19, *Christo confixus sum cruci*. Lipsius, lib. II de Cruce, cap. 6, ex Plauto, Nonno, Nazianzeno confirmat hanc phrasin *excurrere, ascendere, salire in crucem*, scilicet erectam. Quarta sede hujus versus recipitur tribrachys.
644. Bong. a prima manu, Sich., *natura simplex*. Rat. perperam, *in natura duplex*. Heinsius ita distinguit, *Et nobis Deus Christus reversus, ipse qui moriens homo est : Natura duplex moritur, et mortem domat*. Et hanc distinctionem Ambrosiano codici debent profiteri. Sed non male distinguit cum Parrhasio *Natura duplex : moritur, et mortem domat* : ut intelligatur in Christo esse duas naturas, quarum una moritur, altera mortem domat. Alioquin ex communicatione idiomatum Deus etiam mortuus dicitur.
648. Giselinus conjecerat *margarita spargere*, quia in Psychomachia dicitur *margaritum ingens*. Revera in Hailsbr. exstat *margarita spargere*, et Burmannus, Antholog. tom. I, pag. 413, testatur, in Egm. pro *margarita spargere* esse *margaritas*, sed a secunda manu. Heinsius edidit *margarita*, cui consonant recentiores. In Psychomachia vers. 873 producitur a secundo in *margaritum* necessitate metri ; hic corripitur, quamvis in antiquioribus fortasse desinere exempla. Præceptum hoc exstat Matth. vii, 6.
650. In Parrhasio turbatur metrum e trajectorye verborum *animalia ne terant*. Nec melius correxit emendatis *Animalia sanctum lutulenta ne terant*.
651. Ad marginem Vat. A notatur *Passio S. Bararæ pueri* ; ad marg. Vat. I, *Passio S. Barari pueri*. Mombricitus in Actis S. Romani puerum vocat *Baralam* ; ita etiam Iso ad vers. 671. Eucherius, sive Eusebius Emisenus, aut, ut alii volunt, Gallicanus in homilia de S. Romano martyrium pueri narrat, nomen non profert. Supprimitur etiam nomen in secunda homilia S. Chrysostomi, sive Flaviani. In orationibus officii Mozarabici hic puer vocatur *parvus Theodulus*. Fortasse cum ignoraretur nomen, Theoduli nomen Græcum, quod servus Dei esset, impositum illi est. Nam in officio Mozarabico S. Romani ex solo Prudentii hymno historia videtur desumpta. In Egm. et Hailsbr., *luctuarier*, mendum. Cicero, Oratore, *Non luctabor tecum* ; ac simili modo alibi.
652. Supra vers. 175, *Ratione tecum, non furor dimica*.
654. Fabr., Gis., *sensuum scientia*.
655. Plures ceusent *fac semper corripit* : Prudentius producit.
656. Vat. A, Prag., Torn., Ruinartius, *septuennem*. Corrige *septuennem* ratione metri.
663. Horatius, lib. iv, ode 4, *Jam lacte depulsum* leonem.
664. Hailsbr., Alex., Urb., Vat. B, *præcepit, quidvis rogo*. Vitosum in metro est. Vat. B, *quodvis rogo*. Prudentius, *quidvis rogo*.
665. Vat. B, in quo recentiori manu, et fortasse fuit inque a prima manu, ut putat Mariettus, id est, *dic. Mar. a prisca manu, in quo. Lege inquit. Apud Ciceronem Socrates pusionem etiam interrogat Tuscul.*

- Lactentis oris indolem, Filiolæ, ait, A
1123 Dic, quid videtur esse verum et con-
 [gruens,
 Unumne Christum colere, et in Christo Pa-
 |trem,
 An comprecari mille formarum deus?
 Arrisit infans, nec moratus rettulit;
 Est quidquid illud, quod ferunt homines Deum,
 Unum esse oportet, et quod uni est unicum.
 Cum Christus hoc sit, Christus est verus Deus.
 Genera deorum multa nec pueri putant.
 Stupuit tyrannus, sub pudore fluctuans,
 Nec vim decebat innocenti ætatlæ
 Inferre leges, nec loquenti talia
 Fur sinebat efferatus parcere.
 Quis auctor, inquit, vocis est hujus tibi? B
- 1124** Respondit ille : Mater, et matri Deus.
 Illa ex parente Spiritu docta imbibit,
 Quo me inter ipsa pasceret cunabula :
 Ego, ut gemellis uberum de fontibus
 685 Lae parvus hausi, Christum et hausi credere.
 Ergo ipsa mater adsit, exclamat, cedo,
 Asclepiades, disciplinæ et exitum
 Tristem suæ magistra spectet impia,
 Male eruditi torqueatur funere
 690 Infantis orba, quemque corruptit, fleat.
 Absit, ministros vilis ut muliercula
 Nostros fatiget; quantulos autem dolor
1125 Vexabit artus, mortis auxilio brevis!
 Oculi parentis punientur acrius,
 695 Quam si cruentæ membra carpant unguæ
 Vix hæc profatus, pusionem præcipit

GLOSSÆ VETERES.

1. Arrisit, consentit. — Infans, Barulas. — Ret-
 respondit, I.
 i. Sub pudore, sub verecundia; dubitans quid
 s, I
 ii. Hausi, potavi, I.
 686. Cedo, consentio; impero, I.
 690. Orba, vidua. — Corruptit, sua doctrina, I.
 692. Quantus, quam parvus, Mar.
 693. Mortis, quia cito moritur infans, I.
 694. Acrius, videndo dolorem filii, I.

COMMENTARIUS.

1. Ald., Mar., Vat. Q., Alex., lactantis. Giseli-
 didit lactantis, sed in emendatis correxit la-
 s, quod non videtur observasse Heinsius.
 3. Prag., verum, et congruum.
 4. Minucius : Quid formæ ipsæ et habitus? nonne
 ut ludibria, et dedecora deorum vestrorum? Vul-
 | claudus deus et debilis; Apollo tot ætatibus lævis;
 | lapius bene barbatus, etsi semper adolescentis Apol-
 | lōnis; Neptunus glaucis oculis, etc. Fabricius ex
 | pero id addit : Ille per innumeros vultus, et mille
 | ras, Barbatos, lævesque deos, juvenesque, senes-
 | Ut quondam fecere, colunt.
 5. Ald., Tornæs., omittunt et, quod metro ne-
 | rium est. Cauchius conjiciebat quod cuique est
 | sm, forte sine et, hoc pacto, Unum esse oportet,
 | cuique est unicum. Sententia est eadem quæ ex-
 | itur Hamartig. vers. 39, Cui filius unicus uni est.
 | se etsi vulgo distinguant et quod uni, est unicum,
 | n puto ita debere distingui et quod uni est uni-
 | quasi dicat Deum esse unum, qui est Pater, et
 | s, qui uni est unicus : et ita clare legit Lotterus.
 | basius edidit Unum esse oportet : quod uni est uni-
 | . Emendavit Unum esse oportet, quod unius est
 | m. Neutrum lex metri patitur. Latinius in vet.
 | invenit Unum esse oportet undequaque quod uni-
 | est. Sed undequaque pro undecunque parum La-
 | n est.
 4. Scilicet Christus est id, quod est uni unicum.
 5. Parrhasius milia, emenda multa. Proverbium D
 | nec pueri putant. Juvenalis sat. 2, Nec pueri cre-
 | , nisi qui nondum ære lavantur. Prudentius argu-
 | e persona pueri.
 7. Parrhasius, dolebant, scilicet leges. Pueror-
 | etatē innoxiam dixit Tacitus lib. iii Hist., Mi-
 | nus annos innocentes; Lactantius, lib. 1, cap. 21,
 | centes animas; Tertullianus, adversus Marcionem
 | iv, cap. 23, innocentem ætatem. Ita alii et olim
 | s sunt, et nostris temporibus loquuntur.
 8. Rat., Torn., Prag., Weitz., legis. Lotterus
 | , lege. Gis. in marg., leges.
 10. Vat. B, Quis, inquit, auctor.
 11. Pal., Hailsbr., spiritus, male.
 12. Parrh., quom pro quo. Retine quo.
 14. Ubera, quæ aliquando sororiantia dicuntur,
 | anne vocat gemellos fontes.
 15. Haurire cum lacte proverbiale esse, notat
 Fabricius. Cicero 3. Tusculan. : Ut pene cum lacte nu-
 | tricis errorem suxiisse videamur. Barthius, lib. xxxij
 | Adv. cap. 21, advertit Christum credere pro credere
 | in Christum non barbata a Prudentio dici.
 686 Prag. semper scribit assit.
 687. Egm. alia manu, ut exitum.
 688. In magistra brevis manet postrema, quamvis
 | sp sequatur. Vide Proleg. num. 213, in nota.
 689. Matres æque, vel magis torqueri in liberis
 | quam in seipsis, docent jureconsulti, aliique consen-
 | tiunt. Vide P. Fabrum 3 semestr. cap. 8.
 690. Ald., corruptit : rectius, corruptit.
 691. Nebrissensis legit adsit, et hanc esse veram
 | lectionem, non absit, asseverat. Longissime ab eo d. s-
 | sentio : et codicum lectio est absit.
 692. Ald., Prag., Torn., Parrhasius, Egm.,
 | Hailsbr., Bong., Widm., Alex., Vat. Q, quantulus
 | autem dolor. Mar., quantus autem dolor. Fabr., quan-
 | tulus est autem dolor? Vexabit artus, mortis auxilio
 | brevis. Gis. cum suo ms., tantulos at si dolor Vexavit
 | artus, Marmellius, Lotterus tantulos autem dolor.
 | Codex Latinus, Nostros fatiget tantulos, at si dolor Ve-
 | xabit. Thuan., Rott., Urb., quantulos autem dolor Ve-
 | xabit artus, quod Heinsius secutus est. Teolius cum
 | Weitzio, et Ruinartio et plerisque Vat. codd., quan-
 | tulus autem dolor. Heinsius notarat id esse contra me-
 | trum. Respondere posset Teolius non magis contra
 | metrum esse quam Non destiterunt pingere formam cru-
 | cis vers. 628, prout Heinsius expressit. Mihi placet
 | Hensii lectio, quia et metro congruit, neque a sen-
 | tentia abluat, imo magis cum ea cohæret : non enim
 | dolor erat parvus, sed artus erant parvi, ideoque
 | brevi morte erant afflicti. Fabricius in commen-
 | tario peculiari videtur edidisse tantulos at si dolor,
 | nam vocem tantulos exponit tam teneros, et adhuc la-
 | centes. Fortasse melius intelligitur, sermonem esse
 | de matris artibus, ut ex versibus sequentibus arguitur.
 693. Ald. et nonnulli vulg., vexabat. Cauchius re-
 | ponebat vexavit. Fabr. suspicatur mortis aspectus. Ni-
 | hil mutò.
 694. Alex. a prima manu, Egm., parentes. Widm.
 | a prima manu, Mar., parentum. Prag. puniantur. Re-
 | ctius parentis puniuntur.
 696. Torn., profanus, mendose. Prag., profatur,
 | minus bene. Alex. a prima manu, præcepit, male.

- Sublime tollant, et manu pulsant nates, A
Mox et remota veste virgis verberent,
Tanerunque duris ictibus tergum secent,
700 Plus unde lactis quam cruoris defluat.
Quæ cautes illud perpeti spectaculum,
Quis ferre possit æris, aut ferri rigor?
Impacta quoties corpus attigerat salix,
1126 Tenui rubebant sanguine uda vimina,
705 Quem plaga fletat roscidis livoribus.
Ferunt minaces verberantium genas
Illacrymasse, sponte demanantibus
Guttis per ora barbarum frementia,
Scribas et ipsos, et coronam plebinm,
710 Proceresque siccis non stetiisse visibus.
- At sola mater hisce lamentis caret,
Soli sereno frons renidet gaudio :
Stat in piorum corde pietas fortior,
Amore Christi, contumax doloribus,
715 Firmatque sensum mollis indulgentiæ.
Sitire sese parvus exclamaverat :
1127 Animæ æstuantis ardor in cruciatibus
Hoc exigebat, lymphæ ut haustum posceret :
Quem torva mater eminus tristi intuens
720 Vultu, et severis vocibus sic increpat :
Puto, imbecillo, nate, turbaris motu,
Et te doloris horror afflictum domat :
Non hanc meorum viscerum stirpem fore
Deo sponondi, non in hanc spem gloriæ

GLOSSÆ VETERES.

703. Impacta, immissa. Impingo, id est mitto; inde B sponsa martyris excipiebant. — Coronam, multitudinem, l.
707. Illacrymasse, valde lacrymasse. — Demanantibus, effluentibus, l.
709. Scribas, exceptores, qui dicta iudicis et re-
711. Hisce, pro his, l.
712. Soli, illi. — Renidet, resplendet, l.

COMMENTARIUS.

697. Sublime pro in sublime. Lucretius, Virgilius, Nemesianus et alii. Pueri solebant virgis cædi. Beda et Ado de hoc puero aiunt xix cal. Decembris. Cumque puer unum Deum solum credendum dixisset, indignatus Asclepiades, catomo suspendi eum, ac verberari iussit. Sæpe in martyrologiis et Actis martyrum occurrit catomo, sive cathomo suspendi, catonis cædi, in catomo levari, ex quo verbum catomidiare apud Spartianum in Adriano. Quid autem hæc phrasæ significant, diversæ sunt auctorum sententiæ. Alii aiunt catomum fuisse flagrum quo martyres cælebantur; alii catomo cædi esse virgis aut plumbatis in vertice, aut in humeris cædi. Plerique probabilius affirmant, alienius humeris suspendi, et verberari more puorum hoc ipsum esse catomo cædi aut suspendi, ex Græcis *κατά* et *ἄμος* humerus. Plura de his Gallonius, Sagittarius, et Ducangius in Dict. Vide tabulam ix Cruciat.
699. Weitz., Egm., Vat. A a prima manu, ductis ictibus.
700. Vat. B, Prag., Rat., Mar. a prima manu, Widm., plus inde. Juvenalis Sat. 11, de hædo, Qui plus lactis habet quam sanguinis. In Dittochæo de innocentibus martyribus, Fumant lacteolo parvorum sanguine cunæ.
701. Rat., Prag., Vat. B a secunda manu, Q, Alex., Weitz., Widm., Egm., Hailsbr., Parrhasius, cautus. Ald., Gis., Urb., et alii, cautes.
702. Vat. A, qui ferre possit. Vat. B, Mar., Alex., possit.
703. Weitzius cum Egm. scribit *salix*. Alii *salix*. De virgis quibus rei cædi solebant, vide comm., ad vers. 44 hymn. 1 Perist., Gallonius de Cruciat. SS. mart. cap. 4, et tabulam x et xi.
705. Egm., Hailsbr., Pal., plaga fecerat; Prag., fecerat e roscidis. Bong., Wid., Rat., feret. Fabr., Murmellius. Lotterus, ferret. Mar., Torn., Vat. B, ferat. Parrhasius, flebat: quæ vera est lectio, aut propius accedit ad veram lectionem fletat, quam exhibent Ald., Gis., Alex., et tuetur Gifaninus in FIERE pro stillare, rorare. Lucretius lib. 1, In saxis ac speluncis permanat aquarum. Liquidus humor, et uberibus flent omnia guttis. Vide hymn. 5 Cath. vers. 24. Giselinus ait hanc esse lepidissimam translationem: summa enim cute perstricta stillatim cruor, non confertim effunditur.
707. Mar., denatantibus; supra pro div. script., demanantibus. Rat., denatantibus. Nonnulli dividunt de manantibus.
711. Valsecchius, pro religione Christiana contra Freretum part. 2, cap. 8, his versibus utitur, in carmen Italicum conversis.
712. Ald., Prag., Widm., frons renidet, quod metro repugnat.
713. Ald., Egm., Fabr., Hailsbr., Widm., Bong., et alii, stat impiorum, quod in editione Lotteri nota ms. explicatur, scilicet *tortorum*. Sed non dubium est quin separanda sint verba *stat in piorum*: sermo enim est de matre, in cujus corde pietas stabat fortior. Fabricius hoc ipsum tenuit in commentario peculiari. In secunda ed. Giselini errore typographico scriptum est *impiorum* quem in emendatis Giselinus correxit. Id non animadvertit Heinsius, adeoque edidit *impiorum*, quod incaute recentiores secuti sunt Cell., Teol., Cham. Sed Chamillardus, cum in textu appareat *impiorum*, in nota legit in *piorum*, et Cypriani verba adducit quæ hanc ipsam lectionem videntur confirmare.
716. Nebrissensis id explicat, quia tristitia et dolor exsiccat ossa: quo affectu nec Salvator noster caruit, dicens in cruce Joan. cap. xix, Sitio. Quamquam illud sitio aliud significabat. Fabricius ait, æstuate sanguine, et corde laborante, hominem querere refrigerium.
719. Ambr., Ox., Noms., Bong., Egm., Hailsbr., Widm. supra, Alex. a prima manu, Mar. a secunda manu, Parrhasius, Vat. Q, Urb., Boher. vetustus, triste intuens, Rot., tres Torr., *tristem tuens*. Cauchii codex *tristem intuens*. Ald., Weitz., Cauchius, Prag., Lotterus, et nonnulli alii cum Gis., *tristi*. Teolius hoc ipsum edidit, sed non vere ait, omnes ita habere, excepto uno cod. Vat., ubi a manu posteriori est *triste*, nisi si forte intelligit omnes editiones. Heinsius in textu *tristi*, sed in notis, sive potius in addendis, et in erratis, aut mutandis in contextu præfert *triste*, et distinguit *triste intuens*, *Vultu et severis*. In hoc brevi indiculo erratorum Heinsius mutavit in lib. ii contra Synim. vers. 148 et 149, *prematum. Luctandum in prematum, Nitendum*, et vers. 151 *distinxit Conditionis amet; nimium ne congerat aurum. Quod tunc ego non adverti.*
720. Ald. omittit et post vultu.
721. Rat., imbecilli, non male.
722. Vat. A, Et te doloribus horror afflictum domat. Ad marg., et te doloris.
723. Vat. A omittit hanc, quod supra appictum existat.
724. In Vat. A desideratur vox *spem*.

- 725 Te procreavi, cedere ut letho scias
 Aquam bibendam postulas, cum sit tili
 Fons ille vivus præsto, qui semper fluit,
 Et cuncta solus irrigat viventia,
 Intus, forisque, spiritum, et corpus simul,
 750 Æternitatem largiens potentibus.
 Venies ad illud mox fluentum, si modo
 Animo ac medullis solus ardor æstuet
 1128 Videre Christum: quod semel potum
 [affatim
 Sic sedat omnem pectoris flagrantiam,
 Vita ut beata jam sitire nesciat.
 755 Ille hic bibendus, nate, nunc tibi est calix,
 Mille in Bethlehem quem biberunt parvuli:
 Oblita lactis, et papillarum immemor
 Ætas amaris, mox deinde dulcibus
 760 Refecta poclis, mella sumpsit sanguinis
 Exemplum ad istud nitere, o fortis puer,
 Generosa proles, matris et potentia,
 Omnes capaces esse virtutum Pater
- A Mandavit annos; neminem excepit diem,
 745 Ipsais triumphos annuens vagitibus.
 Scias, sæpe dixi, cum docenti alluderet,
 Et garrulorum signa verborum dares,
 Isac fuisse parvulum patri unicum:
 1129 Qui, cum immolandus, aram, et en-
 [sem cerneret,
 750 Ultro sacranti colla præbuerit soni.
 Narravi et illud nobile ac memorabile
 Certamen, una matre quod septem editi
 Gessere pueri, sed tamen factis viri,
 Hortante eadem matre in incipiti exitu
 755 Pœnæ et coronæ, sanguini ut ne parcerent
 Videbat ipsos apparatus funerum
 Præsens suorum, nec movebatnr parens,
 Lætata quoties aut olivo stridula
 Sarcago frixum torruisset puberem,
 760 Dira aut cremasset laminarum impressio.
 Comam, cutemque verticis revulserat
 A fronte tortor, nuda testa ut tegmine

GLOSSÆ VETERES.

734. Sedat, quiescat, I.

740. Mella, dulcedines, I.

741. Nitere, conare, I.

745. Vagitibus, adhuc vagientibus, I.

752. Editi, formati, I.

759. Puberem, puerum. Pubis et puber, puberis facit; de puero, I.

COMMENTARIUS.

726. In quibusdam Vulg., *bibendum*, non recte. Nesciens vult interrogative scribi *postulas*? Neque id hi displicet. Ac revera interrogative edidit etiam Parrhasius.
727. Parrhasius *Fons ille vivus præsto qui cum perit*. Psalm. xxxv. *Apud te est fons vitæ*. Joan. iv. *Sed aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ viventis in vitam æternam*.
731. Vat. A. corrupte, *fluetem*, et supra, *fluentem*.
732. Vat. A. Hailsbr., *solis*. Parrhasius, *amor*. *Corpus solus ardor*. In Psalmis et in Apocalypsi sit mentio huius fontis, quem sitit anima.
734. Vox Gellii est *flagrantia* pro ardore. Cicero *nam non dissimili significatione dixit flagrantia oculorum*.
736. Matth. xx, 22, *Potestis bibere calicem quem ego bibiturus sum?*
737. Ald., Parrhasius, *Bethlem*. Non constat verum. Mariett., *Bethleem*. eos qui de hac historia ducunt, Ansaldo rejecit edito libro tituli ambigui, *Heidiani infanticidii vindicta*.
739. Vat. A, *ætas prius amaris*, sed recte abrasum *prius*, quod adhuc apparet. Mar., *amara*; melius *amara*.
740. Rat., Weitz., *referta poclis*. Lotterus male *referta poculis*: Gis. ad oram, *sanguine pro sanguinis*.
741. Virgilius, *Æneid. xii, Disce, puer*.
742. Virgilius, lib. i *Æneid.*, *Nate, meæ vires, tu magna potentia solus*. Genes. xlix, 3, *Ruben primogenitus meus, tu fortitudo mea*.
744. *Neminem diem pro nullum Teolius licentia poetica dictum putat*. Certe vix exemplum simile reperies, et nemo est quasi *ne homo*. Cicero dixit *nemo divinum*, Virgilius *Nemo divum*.
746. Weitz., *dum*, pro *cum*. In nonnullis vulg., *sicpe dixi*. Servius illud Virgilii vii *Æneid.*, *Nec plura iludens*, exponit: *Aut vacat ad, et ludentem significat; certe ALLUDENS, ad responsi fidem verba componens*.
747. Ita vocat dimidiata verba pueri balbutientis, acute: nam ut in inscriptione signa non sunt litteræ, sed notæ quibus litteræ significantur, ita in locutione pueri balbutientes non tam verba proferunt quam signa verborum.
748. Nonnulli scribunt *Isaac*.
750. Teolius cum interrogationis nota *seni*? nescio an consulto.
752. Prag., *una cum matre*. Vitiatur metrum. De his septem fratribus Machabæis vulgo nuncupatis vide comment. ad vers. 525 Passionis Vincentii.
756. Bong. a prima manu, *ridebat*: supra, *videbat*. Prag., *videbat et ipsos*. De tormentis quibus Machabæi fratres vexati sunt videri possunt Victorinus Afer et Jason Cyrenæus. His quæ sacra Scriptura narrat alii addunt, et Prudentius adjungit laminarum impressionem.
758. Lotterus, *autem*: *corrigere aut*. Mar., *oliva*: supra *olivo*, recte.
760. Vat. A, Pal., Hailsbr. supra, Bong. supra, Gis. in textu ed. 2, Heinsius, Teol., *crepasset*, quod explicat Cellarius *crepitum edidisset*. Gallandius cum Ald., et vet. edd., *cremasset*, qui in Cham. *crepasset* mendum putavit. Cellarius tueret *crepasset*, quia verba primæ forinæ, quæ in vi præteritum habent, sæpe etiam antiquum casum resumunt, quod Vossius, in de Analogia, cap. 20, exemplis *cuo, domo, frico, seco*, veto probavit. Cæterum *cremasset* exstat in Vat. B, Mar., Prag., Parrhasio, ac pluribus aliis, quod non displicet, et a Murmelio editum est.
761. Hoc supplicii genere Christianos etiam ethnici affecerunt, ac peculiari ratione permoti, quod non aliter crucis signum quo frons Christianorum in baptismo et confirmationis sacramento notabitur, eripere se posse existimabant. Julianus Apostata, cum fidem Christianam ejuravit, impuro et nefario sanguine signum crucis in fronte sibi inscriptum eluere conatus est, ut colligitur ex Gregorio Nazianzeno orat. 4 in Julianum.
762. Parrhasius, *A fronte tortor: quem nudatum tegmine*. Non patitur metrum. Ald. non bene interpungit *A fronte tortor nuda testa, ut tegmine*. Barthius, lib. xxxix, cap. 1, et lib. xliv, cap. 12, observat, *elegantem testam sphaeram cranii sonare*. Dicitur enim a medicis et poetis *testa* cavum, convexumque os quo

- 1130** Cervicem adusque dehonestaret caput. **A** 780 Mea vita, præstet, in tua est situm manu.
Clamabat illa : Patere, gemmis vestiet
Per hujus alvi fida conceptacula,
765 Apicem hunc corona regio ex diademate.
Per hospitalem mense bis quino larem,
Linguam tyrannus amputari jusserat
Si dulce nostri pectoris nectar tibi,
Uni ex ephēbis. Mater aiebat : Satis
Si molle grenium, grata si crepundia,
Jam parta nobis gloria est : pars optima
785 Persiste , et horum munerum auctorem
Deo immolatur ecce nostri corporis :
[assere.
770 Digna est fidelis lingua quæ sit hostia.
Quanam arte nobis vivere intus cœperis,
Interpres animi, enuntiatrice sensuum,
Nihilumque et illud, unde corpus, nescio :
Cordis ministra, præco operti pectoris,
Novit animator solus, et factor tui.
Prima offeratur in sacramentum necis,
Impendere ipsi, cujus ortus munere es :
Et sit redemptrix prima membrorum omnium,
790 **1132** Bene in datorem , quod dedit, refu-
Ducem dicatam mox sequentur cætera.
[deris.
775 His Machabæos incitans stimulis parens,
Talia canente matre, jam lætus puer
Hostem subegit subjugatum septies.
Virgas strepentes, et dolorem vulnorum
1131 Quot feta natis, tot triumphis inçlyta :
Ridebat. Hic tum cognitor pronuntiat :
Me partus unus ut feracem gloriæ,
B Claudatur infans carcere, et tanti mali

GLOSSÆ VETERES.

765. Dehonestaret, deturparet, I.
765. Hunc, decoratum, I.
767. Satis, multum, I.
775. Dicata, consecrata, I.
777. Septies, pro martyrio septem filiorum, I.
779. Feracem, secundam et portatricem, I.
785. Assere, affirma, I.
787. Nihilumque, quia ex nihilo Deus corpus format, I.
790. Refuderis, pro refunde, I.
793. Ridebat, deridebat. — Cognitor, judex, qui res cognoscendo adjudicat, I.

COMMENTARIUS.

cerebrum continetur. Hinc Gallis Italisque testa pro capite. Sic cara Hispanis ex II lib. Corippi vers. 415, *Postquam venere verendam Cæsaris ante coram*: quod est Græcum vocabulum. Imo testa pro capite ignotum non est Hispanis.

763. *Dehonestare* usurparunt Tacitus, Suetonius, Trebellius Pollio in Gallieno. Prima longa remanet ob aspirationem.

764. Mar., Rat., Sich., pater. Prag., pateret. Corrigendum *patere*.

765. Alex., Vat. A, B, Mar., Heinsiani, Gis., *apicem hunc*. Ald., Urb., Prag., Parrhasius, Weitzius, *apicem corona sine hunc*. Vat. Q, mendose, *aspice hunc corona*, Egm., et pro *ex*.

768. Parrhasius corrupte, *Jam paratum nobis gloriæ pars optima*. Mariettus glossam adjicit sive suam, sive alicujus codicis: *Pars optima boni viri, contra mali pessima*. Juvenalis, sat. 19, *Nam lingua mali pars pessima servi*.

771. *Enuntiatrice* dixerunt interpretes Theodori Gadarei apud Quintilianum lib. II, cap. 15.

772. Utitur vocabulo *præco*, tanquam si esset generis communis, masculini et feminini.

774. Ald., primo: cæteri, prima.

775. Mar., *dicata mox sequentur corpora*. in marg.: *Al. cætera*. In Rat., *corpora*, supra aliena manu, *cætera*. Iso, *dicata*.

776. Heinsius in addendis ait in Egm. ac aliis nonnullis scribi *Maccabæos*, recte, quia Græcis sunt *Μακκαβαῖοι*, quæ tamen non est ratio efficax.

777. *Subjugare* verbum Asconii Pediani, de quo Cellarius in Cur. Poster. Utuntur eodem Arnobius, Claudianus, Lactantius et alii.

779. In Aldo claudicat versus *Me partus ut feracem gloriæ*. Vat. A, Egm., unus et, non ita bene.

781. Thuan. a prima manu, *contemptacula*, id est *contenticula*. Quo respicit Alex. a manu prima *contenticula*.

782. Pragens. contra legem metricam, *menses bis quinos*. In sacris litteris novem menses nominantur: sed decem menses inchoati dici possunt et decem, et novem. Sic Virgilius eclog. 4: *Matri longa decem tulerunt fastidia menses*. A. Gellius, lib. III, cap. 16, medicorum et philosophorum opiniones exponit:

Gigni hominem septimo rarenter, nunquam octavo, sæpe nono, sæpius numero decimo mense: cumque esse hominem gignendi summum finem, decem menses non inceptos, sed exactos.

783. Ovidius de ovibus Met. 15, *Pleno quæ fertis in ubere nectar*.

784. Parrhasius, *data si crepundia*, quod metro adversatur. Virgilius lib. IV, *Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quidquam Dulce meum*: quanquam non materno id amore dictum.

785. *Asserere* Deum pro testari, fateri, aut tueri, vindicare.

786. Digna hæc sunt quæ cum verbis ipsis sacra Scripturæ conferantur, lib. II Mach., cap. VII, vers. 22: *Dixit ad eos (mater): Nescio qualiter in utero meo apparuistis; neque enim ego spiritum et animam donavi vobis, et vitam, et singulorum membra non ego ipsa compegi. Sed enim mundi creator, qui formavit hominis nativitatem, quique omnium invenit originem, et spiritum vobis iterum cum misericordia reddet et vitam, sicut nunc vosmetipsos despicitis propter leges ejus*.

787. Nebrissa ait non esse nihilum, unde est corpus. Heumannus in Poecil. t. II, pag. 364, lib. II sine ulla dubitatione reponit *animusque, et illud* quod Gallandio placebat. Verum proba est lectio *dicum*: sumit enim poeta nihilum pro exiguo, quod hoc ipsum in rerum initio ex nihilo creatum est.

788. Vat. B, Q, Mar., Prag. a prima manu, *Widm. amator, male, pro animator*.

789. Weitzius ex Fabricio citat *impende et ipsi*. Fabricius in Poetis Christianis cum cæteris legit *impendere ipsi*. Fortasse in comment. peculiariter scriptum *impende et ipsi*. Nebrissensis subaudit *deceat*. Sed hoc loco *impendere* potius est imperativus modus vocis passivæ.

792. Parrhasius minus bene *virgas stupentes*. Weitzius, Widm., Bong., Hailsbr. supra, Vat. A, Rat., Sich. Mar., Prag., Gis. ad oram, *vulnerum*. Ald., Parrhasius, Heinsiani, Alex., *verberum*. Nonnulli, *doloris*.

793. Rat., Mar., Wdm., Bong., *actum*. Vat. B, *actum*, quod conjecerat Weitzius in *actum*. Ita in Egm. Hailsbr., Pal., *ictum* factum ex *hic tum*, quæ verior est lectio, et exstat in plerisque. Prag., *actum, postea divisum ac tum*.

- 795 Romanus auctor tor, ueatur acrius.
 Illum recentes per cicatricum vias
 Denuo exarabant, quaque acutum traxerant
 Paulo ante ferrum, mox recrudescuntibus
 Plagis apertas persequabantur notas,
 800 Quos jam superbus victor ignavos vocat.
 O non virile robur, o molles manus!
 Unam labantis dissipare tandiu
 Vos non potesse fabricam corpusculi!
 Vix jam cohæret; nec tamen penitus cadit
 805 Vincens lacertos dexterarum inertium.
 Citius cadaver dentibus carpunt canes,
 Longeque morsus vulturum efficacior
 1133 Ad devorandas carnis offas mortuar.
 Languetis imbelli fame, ac fatiscitis:
 810 Gula est ferina, sed socors edacitas.
 Exarsit istis turbida ira iudicis,
 Seque in supremam concitat sententiam.
 Si te morarum pœnitet, finem citum
 Subeas licebit, ignibus vorabere
 815 Damnatus, et favilla jam tenuis fies.

A

- Abiens at ille, cum foro abriperent virum
 Truces ministri, pone respectans ait:
 Appello ab ista, perfide, ad Christum meum
 Crudelitate, non metu mortis tremens,
 820 Sed ut probetur esse nil quod iudicas.
 1134 Quid differo, inquit ille, utrosque per-
 [dere,
 Puerum, ac magistrum, complices sectæ im-
 [piæ?
 Gladius recidat vile vix hominis caput
 Infantis: istum flamma vindex concremet.
 825 Sit his sub uno sine dispar exitus.
 Perventum ad ipsum cædis implendæ locum,
 Natum gerebat mater amplexu et sinu,
 Ut primitivum crederes fetum geri,
 Deo offerendum sancti Abelis ferculo,
 830 Lectum ex ovili, puriorem cæteris.
 Puerum poposcit carnifex: mater dedit,
 Nec immorata est stetitibus: tantum osculum
 Impressit unum. Vale, ait, dulcissime,
 Et cum beatus regna Christi intraveris

B

830

GLOSSÆ VETERES.

800. Superbus victor, fortis Romanus. — Ignavos, pigros, l.
 805. Lacertos, brachia, l.
 807. Efficacior, valentior, l.
 808. Offas, morsus, l.
 809. Fatiscitis, lassatis, l.
 810. Socors, socordia dicitur pigritia. — Edacitas, solentia edendi, l.
 811. Istis, verbis, l.

812. Concitat, commovet, l.

815. Damnatus, morte scilicet, ut eum morti traderet, l.

817. Pone, retro, l.

818. Appello, voco: homines in iudicio positi, quibus violentia inferitur, solent dicere, Appello sedem apostolicam, vel regem, l.

821. Differo, moror, l

C

COMMENTARIUS.

799. Parrhasius, Vatt. A, B, prosequabantur notas.
 802. Hailsbr., labentis. Rat., labentem, supra aliena manu, labentis. Legendum omnino labentis.
 803. Parrhasius, potuisse; ita etiam Alex., et accedit Urb. potisse. Verum Parrhasius in emendatis monet nos pronomem redundare. Vatt. A, B a secunda manu, Q, Prag., Sich., Hailsbr., Palat., Bong., Gis. ad oram, potestis. Ald., Vat. B supra Weitz., Gis., Heins. et alii, potesse: quod probum est pro posse antique apud Lucretium, Lucilium, Arnobium.
 807. Parrhasius, morsus est vulturum; redundat et retro officit est.
 809. Vat. A, in belli fame. Prag., Rat., imbecilli fame. Parrhasius, atque, nonnulli vulg., at pro ac. Legendum ut hic editum est, aut cum Widm., Languetis imbelli fame fatiscitis; aut cum Lottero, et fatiscitis.
 810. Torn., ferina, socors: Latinius corrigebat ferina, et socors, non ita bene. Prima in socors alibi etiam a Prudentio corripitur.
 814. Vat. B, Rat., Mar. a prima manu, comburere. Reline vorabere.
 815. Rat., ut pro et, sed a recenti correctore videtur factum. Parrhasius corrupte, et favillæ jam termes. Pro fies legunt eris Vat. A, Egm., Pal. apud Weitzium et Becmanum, Hailsbr. supra, Widm. ad oram, Alt., Rott., Cauch., quod approbat Becmanus, quia extremo loco iambus poni debet. Sed cum Prudentius alibi priorem corripuerit in fies, hæc videtur lectio quæ in plerisque vetustioribus mss. reperitur. In nonnullis videtur esse sies, ut editum est a Lottero, quod non displicet pro sis. In Vat. Q, et favilla jam fumans, et desideratur postrema vox. In aliis etiam, in quibus est eris, est fumans pro tenuis.
 816. Vat. B, Sich., arriperent.
 817. Nebrissensis ait pone superfluere, quia respecto significat retro aspicio. Sed plura sunt huius-

modi quæ per pleonasmum dicuntur, ut quia nam, quia enim.

818. In Vat. A abest ad, et abesse quidem potest: nam veteres dicebant, Appello Cæsarem sine præpositione: posteriores sapius cum ea.

819. Vat. B, Mar., Widm., metum.

820. Vat. A, nihil esse quod, vitiose. In Vat. B deletum est nil, et charact. minuto additum nihil; similiter videtur factum in Mar. Utrumlibet stare potest.

822. Heraldus in Arnobium pag. 221, et Elmenshorstius ibid. pag. 42. de convicio agunt, quo gentiles impios vocabant Christianos. Arnobius lib. iv, Quoniam nos impios, irreligiosos vocatis. Tertullianus, Eusebius, Lactantius, Justinus martyr, aliique similia proferunt.

823. Minucius: Ut quisquam illum rudem sanguinem novelli, et vix dum hominis cædat: ubi etiam sermo est de infante.

824. Mar., infamis; bene ad oram, infantis.

828. Conjeceram gregis pro geri, quod etiam ex gregi in Thuan. Heinsius putabat.

829. Vat. B a prima manu, Mar. in textu depravate, sanctiali pro sancti Abelis.

830. Vat. A, et puriorem. Vide cap. iv Gen. Etiam gentilium mos erat grege de intacto, ut ait Virgilius lib. vi, vers. 38, hostias offerre, ubi de juvenis loquitur.

831. Vat. A, poscit: metrum exigit poposcit.

832. Minucius: Osculum labiis impressit, al. pressit. Vide vers. 209 lib. i in Symmachum.

833. Rott., tres Torr., Cauchii excerpta, udum pro unum. Sic apud Martialem lib. viii, epigr. 44, Osculis udus. Cellarius edidit udum, alii unum. Certo aliud est osculis udus, et aliud osculum udum. Fabr., vale, vale, dulcissime, et affectuosam repetitionem hanc vocat. Rejicit autem verbum ait ad vers. 835. Pru-

- 835 Memento matris, jam patrone ex filio, A. Sarmenta mixtim subdita, et feni struem
Dixit : deinde, dum ferit cerviculam **1136** Spargens, liquato rore ferventis picis,
1135 Percussor ense, docta mulier psallere, 850 Quo flamma pastu cresceret ferocius.
Hymnum canebat carminis Davidici : Et jam retortis brachiis furca eminus
Pretiosa sancti mors sub aspectu Dei ; Romanus actus ingerebatur rogo.
840 Tuus ille servus, proles ancillæ tuæ. Scio, inquit ille, non futurum ut concremer
Talia retexens explicabat pallium, Nec passionis hoc genus datum est mihi :
Manusque tendebat sub ictu et sanguine, 855 Sed restat ingens, quod stat, miraculum ;
Venarum ut undam profuam manantium, Hæc ejus orsa sequitur immensus fragor
Et palpitantis ordis exciperet globum. **1137** Nubis ruentis, nimbus undatim nigro
845 Excepit, et caro applicavit pectori. Præceps aquarum flumine ignes obruit.
At parte campi ex altera, immanem pyram Alunt olivo semicombustas faces,
Texebat ustor fumidus pinu arida, 860 Sed vincit imber jam madentem fomitem.

GLOSSÆ VETERES.

857. Psallere, *Deo laudes*, I.
844. Explicabat, *resolvebat*, I.
842. Sub ictu, *ictu et sanguine*, I.
844. Globum, *quasi spiritum volens recipere filii*, I.
- B 850. Ferocius, *acrius*, I
852. Ingerebatur, *inmittebatur*, I.
860. Fomitem, *nutrimentum quo ignis incendebatur*, I.

COMMENTARIUS.

dentius imitatur phrasin et natum Virgilli eclog. 3, *Vale, vale, inquit, Iola.*

835. Fabr., ait pro *jam*. Raynaudus in lib. de Titulis cultus specialis sanctorum, tom. XVIII oper., puncto 9, multis probat communionem sanguinis, nationis, patriæ idoneum titulum esse specialis cultus quo sanctos venerari debeamus.

838. Ald. scribit *Davidici*. Psalmus est ordine cxv ubi v. 15, *Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus.*

840. Vat. A, tuus ergo servus. Pal. mendose, tuus ego servus pro ergo, quod legitur etiam in Alex., et Vat. Q. Pro *proles* scribunt *prolis* Alex., Ambr., Thuan. cum aliis. Nihilominus Heinsius edidit *proles*, quamvis ultima debeat corripri. Sententia videtur deprompta ex psalmo cxvii, v. 2 et 3 : *Ecce sicut oculi servorum in manibus dominorum suorum. Sicut oculi ancillæ in manibus dominæ suæ.*

841. Vat. A pro div. script., et plicabat.

842. Gis. ad oram, Vat. A, Alex. in marg., sub ictum vulneris. Vat. Q mendose *subictam vulneris*. Egm. non melius, *tenebat sub ictum*. Pal., *sanguine* ; supra, *vulneris*. Latinius, partim ex conjectura, ut videtur ; partim ex vet. cod., legit *Manusque subtendebat ictu vulneris*.

843. Undam pro copia et affluentia posuit, ut alibi *unda meri*.

844. Egm., Hailsbr. in textu, *orbis* pro *oris*. Nebrisensis interpretatur sanguinis undam conglobatam ; adnotator editionis Lotteri, et Teolius, *abscissum infantis caput*, quod magis placet : vide vers. seq. Weitzius glossam Isonis cum glossa versus 242 continuavit. Non dubito quin duæ sint glossæ, atque inter se separandæ. Itaque separavi. Prima est diversa lectio.

845. Parrhasius contra metrum, excipit. Weitzius D apposite conjicit, more quodam peculiari matrem applicuisse pectori filii caput. Et fortasse Prudentius præ oculis habuit illud Valerii Maximi libr. iv, cap. 7, in T. Volumnio, qui Marci Luculli, ab Antonio interempti, caput, quod abscissum jacebat, *sublevatum corpori suo applicavit*. Post hunc versum in margine Vat. A et I erat ascriptum *Explicit*, scilicet martyrium infantis.

846. De ratione qua hujusmodi pyræ celeriter extruerentur, vide comment. ad vers. 67 Peristeph. 6, et tabulam xvii.

847. Hailsbr., *simida* ; puto *fumida* pro *fumidus*.

848. Urb., corrupto metro, et *struem feni*. A sarmentis quibus accensis vivi comburebantur, Christianos dictos fuisse *sarmentitios* notare potes in verbis Tertulliani ad vers. 103 Perist. 6.

849. Ald., *liquata* ; alii, *liquato*. Parrhasius, *liquato rore : frumenti spicas*.

850. Egm. mendose, *qua et ferocibus pro quo et ferocius*.

851. Ald., Nebr., Torn., etiam pro *et jam*, quod præstat. In Mar. ex *minis* videbatur factum *eminus*. Parrhasius, *furcæ nimis Romanus aptus*, quod existit etiam in Mar., ubi legitur a prima manu *et nimis*, a secunda manu, *eminus*. Teolius *furcam* interpretatur fuscinulam. Verum Scaliger, in Manil., pag. 462, ad vers. *Accensisque rogis*, lib. v, docet patibulatos, ut Plautus loquitur, hoc est brachiis districtis ad furcam per urbem circumlatos, ita tandem in rogam conjectos, aut retortis in tergum brachiis, furca collo inserta : quo respicit Prudentius. Et idcirco, ut opinor, ait *eminus*, quasi furca e collo eminuerit. Hac ratione in hymno S. Fructuosi conciliari potest quod martyres in rogam insiluerint, ut refert Prudentius, et stipites quibus illi erant alligati remanserint, ut narrat Acta. Romanus quidem, ut memorat Eusebius, *vivus in ignem jam accensum conjectus est portans in humeris crucem*, quod de furca potest exponi.

853. Thuan., *ut nunc cremer*.

854. Ald., Oxon., *dictum est mihi*. Vocabulum *passionis* theologis usitatum pro quovis supplicii genere, neque aliud esse in hac significatione expressius S. Augustini sententia, monuit Fabricius. Usus ea voce fuit Tertullianus, et Cornelius Gallus, sive quis alius auctor elegiarum sub ejus nomine.

855. Vat. A, Q, Parrhasius, Ambr., Thuan., doctores Torrent., Alex., Egm., Pal., et alii, *et restat*, quod tenent recentiores, excepto Gallandio, qui cum Ald., Torn. edidit *sed*. Plerique edd. et scripti, *sed restat*. In Rat., *fiat ut*, sed a recenti correctore, ne si *legatur quod fiat*, prima in *fiat* corripiatur. Lotterus etiam *fiat ut*. Eusebius lib. de Martyr. Palæst. ita rem narrat : *Cum ministri qui rogam accensuri erant imperatoris tum forte præsentis judicium exspectarent : Ubi enim inquit, mihi ignis ? Quibus dictis accitus coram imperatore sistitur novo quodam supplicii genere plectendus lingue scilicet abscissione*. Tacet miraculum ignis quod non potuit accendi. Atqui ipse Eusebius idem miraculum fuscæ exponit in lib. de Resurr. Vide ergo quod parum fidendum argumento neganti.

856. Torn. mendose, *ossa sequitur*. Fragorem nimbi ruentis ita descriptum cataractam a nonnullis estimari, notat Fabricius. Sed cataracta proprie est in fluminibus locus præruptus, angustus, et præceps, ubi aqua magno impetu et fragore ruit. Fabricius fortasse loquitur de cataractis cœli, de quibus in Genesi.

858. Vat. A, *fulmine ignes*. Alex. corrupte, *flamine ignes*. Parrhasius, *Præceps aquarum flumine : et ignis obruit*.

- Trepidare teter carnifex rebus novis
 Turbatus, et, qua posset, arte insistere,
 Versare torres cum favillis humidis,
 Prunas manipulis confovere stuppeis,
 865 Et semen ignis inter undas querere.
 Quod cum tumentū nuntiatum iudici
 Movisset iram fellis implacabilis,
 Quousque tandem summus hic nobis magus
 Illudit, inquit, Thessalorum carmine,
 870 **1138** Pœnam peritus vertere in ludibrium?
 Fortasse cervix, si secundam jussero
 Flecti sub ense, non patebit vulnere:
 Vel amputatum plaga collum dividens
- A. Rursus coibit, ac reglutinabitur,
 875 Humerisque vertex eminebit additus.
 Tentemus igitur ante partem quampiam
 Truncare ferro corporis superstitis,
 Ne morte simpla crininosus multiplex
 Cadat, vel una perfidus cæde oppetat:
 880 Quot membra gestat, tot modis pereat,
 [volo.
 Libet experiri, Lerna sicut traditur,
1139 Utrum renatis pulfulascat artubus,
 Ac se imminuti corporis damnus novum
 Instauret: ipse præsto erit tunc Hercules,
 885 Hydripa suetus ustuire vulpera.

GLOSSÆ VETERES.

861. Trepidare, *trepidabat*, l.
 863. Versare, *versabat*, l.
 865. Semen, *scintillam*, l.
 869. Thessalorum. *Thessalia abundans est venenis et herbis quibus magicam faciunt magici; et ibi multi sunt magici et incantatores, e quibus Erichtho fuit.* et
- B refert Lucanus, l.
 870. Peritus, *doctus*, l.
 874. Coibit, *coadunatur*, l.
 875. Vertex, *caput*, l.
 876. Quampiani, *aliquam*, l.
 879. Oppetat, *moriatur*, l.

COMMENTARIUS.

861. Vat. B, *trepidabat ether*, sed aliud fuerat prius. Rat., *trepidabat æther*, sed inductum *æther*, et factum supra *teter*. Prag., *trepidabat ater*. Mar., *trepidat æther*: supra tamen recentiori manu factum *trepidare teter*, quod unice verum est, scilicet *trepidare cæpit*, noto schemate.
863. Egm., Hailsbr., *possit*.
865. Mar., *humidis*; supra: Al. *aridis*.
865. Homericum est semen ignis, *σπινθηρα πυρός*. Notat etiam Fabricius proverbiale esse *ignem in undis querere* de re quæ frustra tentatur. In re nostra aptissime cadit proverbium.
866. Ambr., Thuan., Cauch., duo Torr., Rat., Vat. B, Parrhasius, Mar., *Quod cum tumentū nuntiatum iudici Movisset iram*, quod amplexus est Heinsius, et cum eo recentiores; non tamen Gallandius, qui lectionem Aldi, Torri., et aliorum secutus, se ignorare ait unde Chamillardus aliud hauserit. Prag., *nuntiatum est iudici, Movisset*, et glossa in margine, *movesso* esse verbum desiderativum a *moveo*, ut *capesso a capio*. Urb., Vat. A, Q, Aldus, Lotterus et alii, *nuntiatum est iudici Commovit iram*. Alex., *nuntiatum est iudici, Movisset*, et ad marg., *commovit*.
868. Cum Christiani olim divino auxilio a tormentis interdum liberarentur, convicium illis obiectum id est, ut magi appellarentur. Relege ad vers. 583 verba Suetonii de Christianis sub Nerone.
869. Vat. A, Hailsbr., Pal., Alex., duo vetustiores Heinsiani, Heinsius, *illudet*. Ald. cum plerisque, *illudit*. Gis. prima ed., *illudet*; secunda ed., *illudit*. Heinsius cum Ambr., *Thessalarum*, quia Thessalides *artem magicam erant infames*. Infames etiam erant *Thessali*, et plerique habent *Thessalorum*, etiam Parrhasius, qui cum Ambrosiano solet consentire. Cellarius inepte pro Thessalide saga adducit Horatii *27 lib. 1, Quæ saga, quis te solvere Thessalis magus venenis . . . poterit*. Nam hic venena ipsa *Thessala*. Alii sane Thessalides veneficas *Thessalide* et frequenter nominant: neque est cur Gallandius putet *Thessalarum* in Chamillardo typhotetæ errorem fuisse. Erichtho, cuius meminit glossa, est *Thessalis* apud Lucanum lib. vi. Idem nomen *Thessali* huic ipsi, sive cuivis alteri sagæ tribuit Ovidius.
872. Vat. A, Pal., Hailsbr., *ense*; alii *ensem*. Alex. scribit *hensem*.
873. In Vat. B, *amputatus*; sed fuit *amputatum* a prima manu.
874. Barthius, lib. xiv Advers., cap. 1, ex hoc *aliquis locis ostendit vulnera coire* dici, cum summa
- ute conglutinantur. Videtur indicare Barthius *coire* semper dici de vulneribus quæ intus non sanantur: quod non puto verum, nisi addatur *male coeunt vulnera*, aut aliquid simile.
876. Pagani, ut sæpe dictum, Christianos diutine torquebant, ut miserabiliter perirent, ac mori se sentirent.
877. Ald., *truncate*, minus recte.
878. Ethnici volebant Christianos simpla, vel simplici morte perire. Vide notata in Laurentio ad vers. 336 et 337. Adjectivo *simplus* usus est Plautus. Fabricius ait *simplum* referri ad quantitatem, et esse numeri; *simplex* vero ad qualitatem, et esse habitus. Alii hoc discrimen non agnoscunt.
879. Ambr., *cadat velat una*, ex quo Heinsius coniectat *cada'que et una*.
880. Chamillardus mendose, *quod membra*. Alii nescio qui apud Gallandium *quin*: lege *quot*.
881. Parrhasius vitiose, *Libet experiri, Lerna sicut traditur Hydra, an renatis pullulet hic artubus*. Giselinus affirmat locum hunc ab aliis fuisse corruptum, et perperam explicatum. Aldus vero, et alii jam legerant, ut legit Giselinus. Neque difficilis est aut obscura explicatio. Ait Asclepiades se experiri velle an, amputata parte aliqua Romani, aliæ renascantur, ut in Hydræ Lernæ capite accidebat. Quod si id fiat, addit, non deerit aliquis Hercules qui hanc hydrain interficiat.
882. Ald., *putulescat* pro *pullulescat*, ut habent multi; sed plerique *pullulascat*, ut Rat., Mar., Urb., Vat. B, Q., Alex. a prima manu, Lotterus.
883. Ald., Mar., *imminutis*: lege *imminuti*. Nebrisensis corrigebat *imminutus*: Nihil est necesse.
884. Rat., *tunc erit*, quod edidit Gis. et Weitz. Melius erit *tunc*. Apud Anselmum Bandurium, tom. II, pag. 55, exprimitur numisma Maximiani Herculei, in cuius aversa parte Hercules repræsentatur clava Hydræ oppugnans, cum epigraphe: *HERCULI DEBELLA-TORTI*. Id viri docti existimant innuere, Maximianum sibi arrogasse, quod Christianorum-nomen delevisset, ut constat ex veteri inscriptione, quam vide in Eulalia ad vers. 100.
885. Ald., Teol., Urb., Vat. Q, Weitz., et alii, *ustum ire*, admissio hiatus. Pal., Egm., Hailsbr., Sichl., Alex., Ambr., Thuan., *ustuire*, ut *hymnire* et *ignire*, et Heinsius putat esse pro *ustumire*, ut *circuire* pro *circumire*. Duo Torrent., Alt., Fabr., Parrhasius, *ustulare*, quod Cauchio arrisit ex conjectura. Salma-

- Jam nunc secandi doctus adsit artifex :
 Qui cuncta norit viscerum confinia
 Vel nexa nervis disparare vincula.
 Date hunc, revulsis qui medetur ossibus,
 890 **1140** Aut fracta nodis sarcians compaginat.
 Linguam priorem detrahat radicitus,
 Quæ corpore omni sola vivit nequior.
 Illa et procaci pessima in nostros deos
 Invecta motu, fas profanavit vetus,
 895 Audax et ipsi non pepercit principi.
 Aristo quidam medicus accitus venit,
 Proferre linguam præcipit : profert statim
 Martyr relectam, pandit ima et faucium.
- A Ille et palatum tractat, et digito exitum
 900 Vocis pererrans, vulnere explorat locum.
 • Linguam deinde longe ab ore protrahens,
1141 Scalpellum in usque guttur insertans
 [agit.
 Illo secante fila sensim singula,
 Nunquam momordit martyr, aut os den-
 [tibus
 905 Compressit arctis, nec cruorem sorbuit.
 Immotus et patente rictu consistit,
 Dum sanguis extra defluit scaturiens :
 Perfusa pulcher menta russo stemmate
 Fert, et cruenti pectoris spectat decus,

GLOSSÆ VETERES.

888. Disparare, separare, Vat. A.
 889. Hunc, talem, Vat. A.
 894. Fas, legem, Vat. A. — Prophanavit, corrupit, I.
 896. Accitus, advocatus, I.
 902. Scalpellum, genus ferri quo medici utuntur. — Insertans, immittens : insertare est immittere cum ali-

- B qua violentia, I.
 903. Sensim, tractim, I.
 906. Rictu, rictus apertio oris, I.
 907. Scaturiens, ebulliens, I.
 908. Russo stemmate, rubeo sanguine, I.
 909. Fert, suffert, I.

COMMENTARIUS.

sus usturare, vel ustulare. Hailsbr. supra, *ustuare*. Lotterus, Latinus, Gis. prima ed., *ire inustum*; secunda ed., *ustulare*, ad oram *ire inustum*. Gifanius in indice Lucretii, ubi de *Εκτληψι* agit, legit *ustum ire pro urere*, ex vet. lib., et ex alio vet. *ustuire*, *reclius*, ut in jure civili *credituri, debituiri*, etc., de quibus Antonius Augustinus lib. II Emendat., cap. 2. Existimat Gifanius *ustulare* irrepsisse ex glossa. Heimmannus in Poecil., tom. II, lib. III, pag. 364, corrigebat *Hydrina suetus is coire vulnera*. Galland. præfert *ustuire*. Hydriam ab *A'cide* ustam tradunt veteres. Vide Burmannum Antholog. pag. 569. Albricus de Deorum Imaginibus ita rem narrat : *Fuit autem hydra juxta fabulam in Lerna palude, cui uno cæso capite, duo excrecebant; igne circa eam appposito illam exussit*. Prudentius innuit Herculem exussisse vulnera capitum quæ abscondebat, ne ex eo vulnere alia pullularent : quod Apollodorus lib. III narrat : *Qui cum proximæ silvæ partem succendisset, ignitis torribus renascentia hydræ capita inurens, eum in modum renascentium capitum ortus suboriri prohibebat*.

886. Giselinus perite observat elegantissimam hanc esse veri chirurgi periphrasin, desumptam a proximis adjunctis, peritia scilicet anatomice artis, et proba luxationum ac vulnerum curatione. Dolet autem partes nobilissimæ artis pessimo exemplo ab eo usque tempore discerpi, ac laniari coepisse. Hic enim Aristo chirurgus tantum fuisse videtur.

888. Widm., Bong., Vat. B, Mar., Prag., Rat., discrepare. Sich., Bong. supra, *dissipare*, quo alludit D in textu Hailsbr., *dissipare*. Plerique, *disparare*.

890. Vat. B, Mar. pro div. script., *novis*, contra metrum, pro *nodis*. Mar., Widm., *compagina* : lege *compaginat*. In Thuan. erat *Sarcians*, ex quo Heinsius conjiciebat *sarcinans*, quod Salmasio quoque visum fuerat. Sed non facile mutaverim *sarcians* cum *sarcinans*.

891. Ovidius lib. VI Metamorph., *Comprensam forcipe linguam Abstulit ense fero; radix micat ultima lingue*. Plautus Aulul. II, 3, 72, *Si hercle ego te non elinguandam dederò usque ab radicibus*. Contra immane istiusmodi supplicium gravissime declamavit Cicero pro A. Cluentio nuni. 66 : *Nam Stratonem quidem, judices, in crucem actum esse exsecta scilote lingua : quod nemo est Latinatum qui nesciat*. Timuit mulier amens non suam conscientiam, non odium municipium, non famam omnium; sed quasi non omnes ejus sceleris testes essent futuri, s'c metuit, ne condemnaretur extrema servuli voce morientis. Quod hoc portentum, dii immortales? quod tantum monstrum in ullis

locis? quod tam infestum scelus et inmane, aut unde natum esse dicamus?

892. Vat. B, *corpori*, minus recte. Vide quæ contra linguam, nempe malam, habentur in epist. cathol. Jacobi cap. III, et supra comment. ad vers. 768.

893. Ald., Mar. a prima manu, Vat. B, *illa procaci*, quod videtur Prudentianum, ut producat *a* in *illa* ob *pr* dictionis sequentis, ut alibi ex probabili plurium scriptura : *Dente frequenti exasperat*. Prag. corrupte, *illa pessima et procaci*.

894. Pal., *motus*, male. *Fas* ad Deum et religionem pertinere, *jura* ad homines, notavit Servius a Georgic., *Quin etiam festis quardam exercere diebus Fas et jura sinunt*.

896. Ambr., *quondam medicus*. Weitzius scribit *ascius*. Chirurgi medici vulnere dicebantur, aut medici chirurgi.

898. Ald. distinguit *Martyr relectam pandit, ima et faucium*. Fabr., Gis., et *pandit ima faucium*. *Abi pandit ima et faucium*. Teolius omnino omisit et, necesse an consulto. In nonnullis vulg. male, *ima et pandit faucium*.

901. Alex., *ab ore protrahat*, supra *protrahet*. *Lego protrahens*; Prag. corruptissime, *trahens ab ore*.

902. *Inusque*, aut *in usque* divisim pro *usque in* usurpatur a Statio et Avieno. Simile est *inante*.

904. Arnobius lib. VI dixit simili pbrasi, *Metu dentibus comprimens*.

905. Hailsbr. a prima manu, Egm., *ictis*. Weitzius scribit *artis*. Sich., Gis. in textu, Fabr., *cruorem*. Alii, *nec*.

907. Weitz., Egm., Widm., Heins., scribunt *turriens*. In Rott. et Cauchiano, *defluat pro defluat*. Cauchius conjecerat *defluens ebullit*, merito imitante Heinsio.

908. Lotterus et Parrhasius, *ruffo*. Gis. prima *ruffo*, Fabr., *rubro*. Cellarius rejicit glossam locum et censet verius ex Seneca et Plinio describi *generis et nobilitatis*, imaginibus per lineam *sensationis alligatæ*, quæ et ipsæ parvæ *imagunculae*. A dubium vix est quin sermo hoc loco sit de sanguine, qui russo stemma dicitur, quia eo fuso martyres *nobilitantur*. Salmasio in not. ad Lampridium in Heliogabali affirmat, legendum *stammate* pro *stagnate*, ut apud Lampridium *simma* pro *sigma*, apud Juvenalem *stemma* pro *stigma*. Est autem Græce *stagna* gutta, stilla, aut liquor. Acuta est hæc conjectura.

- 610 Fruiturque et ostro vestis ut jam regia. A Sicut solebas, es paratus dicere?
Ergo ratus præfectus, elinguem virum Effare, quod vis, ac perora, et dissere.
Cogi ad sacrandum posse, cum verbis carens 925 1143 Permitto vocem libere ut exerceas.
Nil in deorum oblateraret dedecus: Romanus alto corde suspirans diu,
1142 Jubet reduci jam tacentem, ac de- Gemitu querelam traxit, et sic orsus est:
|bilem, Christum loquenti lingua nunquam defuit:
1915 Multo loquentis turbine olim territus. Nec verba quæras quo regantur organo,
Reponit aras ad tribunal denuo, 930 Cum prædicatur ipse verborum dator.
Et thus, et ignem vividum in carbonibus, Qui fecit ut vis vocis expressa intimo
Taurina et exta, vel suilla abdomina: Pulmone, et oris torta sub testudine.
Ingressus ille, ut hos paratus perspicit, Nunc ex palato det repercussos sonos,
1920 Insufflat, ipsos ceu videret dæmonas. Nunc temperetur dentium de pectine,
Irridet hoc Asclepiades lætior: 935 Sitque his agendis lingua plectrum mo-
Addit deinde: Nunquid inclementius, |bile:

GLOSSÆ VETERES.

913. Oblateraret, *latraret*, I.
916. Reponit, *repromittit*. — Ad, ante, I.
918. Abdomina, *pinguedines, de folliculo suis*, I.
919. Hos, *tales*, I.
922. Inclementius, *durius, furiosius*, I.
- B 932. Testudine, *Curvatura: testudo curvatura. Sub testudine ideo dicit, quia uranon Græce, Latine palatum dicitur, eo quod curvum est in similitudine cæli, qui et uranon dicitur. Cavitate*, I.

COMMENTARIUS.

910. Vat. A, Rat. a secunda manu, *fruiturque ostro: melius fruiturque et ostro. Parrhasius, fucatus ostro.*
911. Scripti et vet. edd., ut Ald., Parrhasius et alii, constanter *præfectus ergo ratus*, obnitente metro; in Alex. mendose *erga* pro *ergo*. Giselinus ausus est ordinem verborum mutare *Ergo ratus præfectus*, aliis exemplis adductus in quibus Prudentius corripit primam in *ratus*. Secutus est Heinsius et alii. Vossius, de Arte grammat. lib. II, cap. 22, pronuntiat a Prudentio a in *ratus* produci, nec mutari debere ordinem verborum. Vide proleg. num. 216.
912. *Sacrare* hic et alibi est sacrificiis colere, ac deos venerari.
913. Alex., Vat. A, Thuan., Rott., tres Torr., Alt., Pal., *blateraret*, quod probat Heinsius, quia primam in *blaterat* produxit etiam auctor Philomelæ. Ald., Fabr., Lotterus, *oblacteraret*. Plerique *oblateraret*, quod tuetur Gifanius in indice de Ectilipsi ex tribus vet. lib. Giselinus in textu, *oblacteraret*; ad oram, *Nil oblaret in deorum dedecus*. Potest scribi *oblacteraret* a *blatero*: nam et *deblacterare* apud Festum scribitur pro *deblaterare*. Et Prudentius quidem amat hujusmodi verba composita ab *ob*. Hoc vult Nebrissensis, qui ex Festo notat, *blaterare* esse stulte, et percipide loqui. Ex *oblateraret* factum puto *oblateret*, quod cum hiatus retineri posset. Fabricius *oblacterare* explicat ovis in morem *contra blacterare*, ut in cognata significatione *obganuire*.
914. Ald., et; alii, ac.
915. Parrhasius, *multi loquentis: lege multo loquentis.*
919. Teolius apponit punctum post *perspicit*, nisi erravit typographus.
920. Aldus interpungit *Insufflat ipsos, ceu videret dæmonas*. Barthius, lib. IV, cap. 7, ostendit, *exsufflare* usitatum Christianis scriptoribus verbum significare pro contemptum stando abominari, et detestari, atque ideo irridere, ex Severo: *Vidit post tergum ipsius dæmonem miræ magnitudinis assidentem, quem eminus, ut verbo, quia ita necesse est, parum Latino loquamur, exsufflans*, etc. Barthius addit: *Utitur eadem voce Tertullianus, de Idololatr., et, nisi fallor, Prudentius.*
S. Hieronymus, cap. 17 Vitæ Pachomii: *Qui signo crucis frontem suam muniens exsufflavit in eum (dæmonem), moxque fugatus est. Intelligebat enim cunctas inimici versutias; et timore divino præditus illusiones ejus pro nihilo computabat.* Vide Onomasticon Rosweydi. Certe non aliud in Prudentio legerat Barthius, nisi hoc *insufflat*, quod ejusdem est significationis. Vide comment. ad vers. 21 hymni S. Eulaliæ.
921. Sich., Bong., *a ridet huc.*
922. In quibusdam vulg., *nunquid insolentius*, quod sententiæ congruit.
924. Pal., Vat. A, Heinsiani, et alii, *quidvis*. Ald. cum aliis, *quod vis*. Ald., Weitz., Gis. prima ed., *as per ora edissere*. Parrhasius, Lotterus, Gis. secunda ed., Heinsiani, et nonnulli Vatt., *perora, et dissere*. Gallandius cum Torn., *Effare quod vis, ac per ora edissere*.
925. Vat. A, *liber ut*, minus recte. Fabr., Gis., *libere exercere te*. Scripti aliter. Tribrachyis est quarto loco, admissio hiatus.
927. Vat. B, Rat., *sic exorsus* Widm., Mar., *sic exorsus est*. Metrum exigit *et sic orsus est*.
928. Breviar. Moz., *loquendi* non ita bene. Fabricius præclaram hanc sententiam dicit, et miraculis confirmatam: nam Christianos homines quibus Vandali linguas exciderant, locutos circa annum 530 tradit Gemblacensis. Exstat hujus rei testimonium minime dubium imperatoris Justiniani lib. I, tit. 27, cod., lege 1: *Vidimus venerabiles viros qui, abscissis radicibus linguis, pœnas suas miserabiliter (forte mirabiliter) loquebantur.* Alia exempla plena manu congerit Sagittarius cap. 16. De Romano idem miraculum confirmant Chrysostomus et Eusebius, qui tradit Romanum, dum linguam carneam haberet, balium fuisse, postea ea abscissa, rectissimi locutum. Fusc id exaggerat Eusebius in lib. de Resurr., qui tamen idem in lib. de Martyr. Pæest. nullum de tanto miraculo fecit verbum. Imbecillum est igitur argumentum negans.
929. Nonnulli vulg., *quæ*. Rectius, *quo*.
932. Glossam confirmat Isidorus lib. XI, cap. 1: *Palatum nostrum sicut cælum est positum, et inde palatum a polo per derivationem; sed et Græci similiter palatum οὐρανὸν appellant, eo quod pro sui concavitate cæli similitudinem habeat.* Ubi Griales locum Ciceronis de Epicuro adnotat: *Sed dum palato quid sit optimum judicat, cæli palatum, ut ait Ennius, non suspexit.* Hispani similiter palatum vocant *el cielo de la boca*: quam linguæ nostræ proprietatem vellem illustratam in Diction. Acad. Hisp., origine ex Græco Latinoque sermone indicata.
935. Ald., Ox., *repercusso*. Nebrissensis etiam *repercusso*, et *palato repercusso*, exponit ex *testudine oris*. Non autem probò ejus conjecturam, legendum *nec ex palato*, et vers. seq., *nec temperetur*: quasi Romanus de se, abscissa lingua, hæc intelligat.
934. Inter linguam et dentes plures litteræ formantur, ut notum est.
935. Ald. mendose, *his agendis*. De plectro lin-

- 1144** Si mandet idem, faucium sic fistulas
Spirare flatu concinentes consono,
Ut verba in ipsis explicent meatibus,
Vel exitu oris cymbalis profarier,
- 940 Nunc pressa parce labra, nunc hiantia :
Dubitasne verti posse naturæ statum,
Cui facta forma est, qualis esset primitus?
Hanc nempe factor vertere, ut libet, potest,
Positasque leges texere, ac retexere,
- 945 Linguam loquela ne ministram postulet.
Vis scire nostri numinis potentiam?
Fluctus liquentis æquoris pressit pede,
Natura fluxa ac tenuis in solidum coit,
Quam dispar illis legibus, queis condita est!
- 950 **1145** Solet natatus ferre, fert vestigia.
Habet usitatum munus hoc Divinitas,
Quæ vera nobis colitur in Christo. et Patre,
Mutis loquelam, percitum claudis gradum.
Surdis fruendam reddere audientiam,
- A 955 Donare cæcis lucis insæctæ diem.
Hæc si quis amens fabulosa existimat,
Vel ipse tute si parum fidelia
Rebare pridein, vera cognoscas licet :
Habes loquentem, cujus amputaveras
960 Linguam : probatis cede jam miraculis
Horror stupentem persecutorem subit :
Timorque, et ira pectus in caliginem
Vertere : nescit, vigilet, anne somniet :
Miratur hærens, quod sit ostenti genus.
- 965 Formido frangit, armat indignatio.
Nec vim domare mentis effrenæ potest,
Nec, quo furoris tela vertat, invenit.
Postremo medicum sævus insontem jubet
Reum citari; nundinatum hunc arguit
- B 970 **1146** Mercede certa pactus ut collu-
Aut ferrum in ore nil agens, et irritum
Versasse frustra se retunsis tactibus

GLOSSÆ VETERES.

936. Idem, *Deus*. — *Fistulas, sicut lingua*, I. *Ar. e-
ria*, Vat. A.
937. Consono, *convenienti*, I.
939. Exitum, *sonitum*. — *Profarier, loqui*, I. —
Cymbalis, labris, Mar.
940. Parce, *moderate*, I.
942. Cui, *a quo*, I.
943. Nempe, *certe*, I.
944. Texere, *ordinare*, I.
945. Postulet, *indigeat*, I.
948. Coit, *coadunatur*, I.
949. Dispar, *multum*. — *Queis, quibus*, I.
950. Solet, *mare*, I.
953. Percitum, *percitus dicitur veloc.* — *Gradum* ~~con-~~
gressum, I.
958. Rebare, *pro rebaris*, I.
964. Hærens, *stupens, dubitans*. — *Ostenti, monstrum* ~~est~~
miraculi, I.
966. Effrenæ, *indomitæ*, I.
969. Citari, *vocari*, I. — *Nundinatum, mercede con-*
ductum, Mar. *Meratum, locatum pretio, nundinatum* ~~est~~
mercor. — *Arguit, nunc*, I.

COMMENTARIUS.

- gæ dictum initio hujus hymni. Chrysostomus homil. 1 de S. Romano : *Os enim erat cithara, lingua plectrum : artifex anima, ars vero confessio; plectro tamen ablato, lingua, inquam, neque artifex, neque ars, neque instrumentum inutile evasit*. Et in homil. 2 : *Velut enim cithara quædam plectro destituta Creatorem collaudat*.
936. Parrhasius, *fauces, sicut fistulas*, qui error est in metro. Nebrissensis interpretatur Romanum loqui, ut, si Deus vellet, loqueretur fistula et cymbalum, quamvis hæc non habeant voces articulatas. Non hæc poetæ mens est; describit enim vocis organa, et formationem in his qui lingua bene valent, ut concludat, Deum, qui hæc omnia fecit, pariter posse facere ut sine his vox formetur. Vocat autem faucium fistulas, et cymbalum oris, quia fauces in fistularum formam, os in cymbali similitudinem factum est.
937. Rat., *continentes*, recte emendatum per *con-*
ciuentes.
939. Mar. pro div. lect., *exitum*. Ox., *vel in exitu*.
940. Rat. contra metrum transponit *pressa labra*
parce.
944. In Vat. A abest hic versus, sed in fine paginæ est ascriptus cum hujusmodi nota, qua indicetur hoc loco esse reponendum. Virgilius vi *Æn.*, *Leges fixit pretio, atque refixit*.
945. Vat. B, Mar., Rat. a prisca manu, *loquelæ*. Widm., *postules*; supra, *postulat*. Lege *postulet*, et *loquela* potius quam *loquelæ*.
948. *Natura* pro creatura ponitur, ut apud Arnobium et alios. Vide Meursium lib. 1 Critic. Arnob. cap. 11.
949. Ald., Vat. A ad oram, *quæ dispar*. Fabr., Sich., *qui dispar*. Alii, *quam dispar*. Parrhasius depravate, *quam disparilis legibus*.
951. Prag., *usuatum*, recte supra alieno quamvis caractere *usitatum*.
- C 953. Prag., *concitum* pro *percitum*.
954. Meursius, in Critico Arnobii cap. 10, lib. 1, ex Cicerone, Plauto, Arnobio, Tertulliano, Cypriano et aliis, probat *audientiam* esse probam vocem Latine confirmam. Sed notandum hic poni pro auditu, apud alios hæc alia gaudere significatione; neque pro auditu alium scriptorem Forcellinus allegat, nisi Prudentium.
955. Weitz., Urb., Vat. A, B, Mar., Rat., *insuetam*. Alex., Vat. Q, Ald., Bong., Gis., *insuetæ*. Quod tenent Heinsius, quamvis discrepantiam lectionum non admitteret.
957. Meursius, loc. cit. cap. 5, lib. II, *fidelis pro fide digna, et credibilia* recte accipit. Alia significatione *fidelis* est Christianus.
960. Prag., *linguam : et probatis*. Meursius loc. cit. mendum putat *cede*, et scribit *crede*. At coincidentius videtur *cede*, et nulla est causa cur mendum id dicitur.
963. Rat., Mar., Parrhasius, Widm., *an sonaxi-*
Ratio metri poscit anne.
- D 969. Torn. corrupte, *nunc arguit*. Weitz. cum Bong., *nundinatum argui* : quod non placet. *Nundinari*, Fabricius, est opera quæ in nundinis fiunt exercenda, ut licitari, indicare, vendere, poscere, emere, et dicere.
970. Vat. A a prima manu, *concluderet*, sed factum, vitiatum metro.
972. Parrhasius, seu *retunsis tactibus*. Vat. A, *retusis tactibus*. Alex., *se retunsis actibus*, et pro script., *tactibus*. Vat. Q, *retusis tactibus*. Urb., Weitz., seu *retunsis tactibus*. Ita Vat. B, Mar. a prima manu, Prag., ubi est *se pro seu*. Fabricium et Aldum censeo Weitzium pro seu *retunsis actibus*, sed illi habent *ctibus*. Hailsbr., seu *retusis tractibus*. Egm., Thuan manu prima, Heinsius in notis, *se retunsis actibus*. Widm., seu *retusis tactibus*. Gis., *ceu retusis tactibus*.

- Aut arte quadam vulgus illatum breve, A
 Quod sauciata parte linguam læderet,
 Nervos nec omnes usquequaque abscideret.
 Manere salvam vocis harmoniam probe,
 Non posse inani concavo verba exprimi,
 Quæ concrepare lingua moderatrix facit.
 1147 Esto, ut resultet spiritus vacuo specu :
 Echo sed exstat inde, non oratio.
 Veris refutat medicus hanc calumniam,
 Scrutare vel tu nunc latebras faucium,
 Intraque dentes curiosum pollicem
 Circumfer, haustus vel patentes inspice,
 Lateatne quidquam, quod regat spiramina.
 Quamquam forassem forte si puncto levi,
- Tenuive linguam contigissem vulnere
 Titubante plectro fatus esset debilis.
 Nam cum magistra vocis in vitium cauit,
 990 Usus, necesse est, et loquendi intercidat.
 Fiat periculum, si placet, cujusmodi
 Edat querelam quadrupes, lingua eruta,
 1148 Elinguis et quem porca grunnitum
 [strepit,
 Cui vox fragosa, clamor est inconditus :
 995 Probabo, mutam nil sonare stridulum.
 Testor salutem principis, me simplici
 Functum secantis arte, iudex optime,
 Servisse jussis absque fraude publicis
 Sciat hic, quis illi verba suggillet Deus :

GLOSSÆ VETERES.

- i. Usquequaque, omnimodis, ex omni parte. — B
 deret, occideret, l.
 i. Harmoniam, consonantiam. — Probæ, bonæ, l.
 l. Non, scilicet putabat ille, l.
 l. Concrepare, sonare, l.
 l. Specu antro, eo quod ibi lateat lingua, veluti
 ca, l.
 l. Veris, verbis: probamentis. — Refutat, abnegat, l.
 l. Scrutare, o iudex, l.
 l. Haustus, hiatus oris. Vat. A.
 i. Lateatne, utrum, l.
986. Quamquam, quamvis, l.
 989. Magistra, lingua, l., Mar. — In vitium cadit,
 læsa fuerit. Vat. A.
 991. Periculum, inquisitio, fac probamentum, l.
 992. Edat, proferat, l.
 994. Cui, a qua. — Fragosa, scilicet clamat. — In-
 conditus, inarticulatus, l.
 995. Stridulum, pro stridule, l.
 996. Salutem, per salutem, Mar.
 999. Suggillet, pro subministret, l. Suggestat, Mar.

COMMENTARIUS.

rus, seu retusis ictibus. Alt., Heinsius in textu,
 se retusis tactibus. Mar. pro div. script., seu
 de ictibus. Gifanius in DISPANSUS ex tribus mss.
 et se retusis actibus, ubi se pro eum ponitur.
 ius, seu retusis ictibus, et pro div. lect., seu re-
 m tactibus.

i. Suspiciabatur aliquis leve pro breve: sed breve C
 s recte dicitur.

l. Hailsbr., sauciata, minus recte.

l. Vat. A, Egm., Wid. ad marginem, occideret.
 Cell., abscideret. Vat. Q, occiderat. Plerique ab-
 et, pro qua scriptura tres alios codd. laudat
 ius in vitalia rerum.

l. Ambr., Ald., Hailsbr., Bong., Widm., armo-
 Egm. corrupte, arimoniam. Mar., Iso, probæ
 robe.

l. Vatt. A, Q, Alex. supra, Weitz., Hailsbr.,
 ligula. Heinsius cum Ambr. et Thuan., ligula,
 diminutivum a lingua est ligula et ligula.
 , ligula a prima manu. Teolius tres Vatt. pro
 n scriptura indicat, et notat ligulam a Sidonio
 i etiam legulam, et apud Josue vii, 21, pro
 a reponendum legula, ut animadvertit Sidonii
 tentator Savaro: nam Hebraica vox non regu-
 sed linguam sonat. Verum etiamsi vox Hebraica
 am significet, tamen multi adhuc exponunt re-
 a, sive laminam auream in linguæ formam cu-
 adeoque retineri potest vox regula. Præterea
 site multi legunt lingua, ut Ald., Urb., Vat. B,
 , Gis., et alii. Quarta sede hujus versus tribra-
 recipitur. Hoc, aliisque similibus exemplis com-
 s lectio vers. 481 et 550, fidiculæ, et fidiculas
 neri debet.

l. Ald., Hailsbr., Gis. ad oram, Heinsius cum
 mss., exstat. quod amplexus est Teolius. Sed
 hic addit, in probatoribus mss. non esse exit,
 omnino verum est: nam exit habent Vat. B,
 , Rat., Prag. et alii, præter edd. Weitz., Gis.

l. Eusebius lib. de Resurr. tradit medicum
 fuisse Christianum, sed infirmitate carnis, non
 ocito, cecidisse: adeoque linguam abscissam ad
 atem illius delicti quod admiserat abnegando,
 i recondidisse, ut consuerunt infirmiores, fide et

tamen, honorare, si quid a martyribus sumpserint. Ad-
 dit Eusebius medicum produxisse coram iudice lin-
 guam quam inciderat, et facto simili experimento in
 quodam damnatorum, hunc statim obiisse.

985. Parrhasius, lateatne. Widm., quidquid; ad oram,
 quidquam, probe.

987. Vat. A perperam, tenui vel linguam contigis-
 sem.

988. Mar. factu, supra factus, Parrhasius, Weitz.,
 factus. Melius fatus, scilicet loquela.

989. Prag., ministra vocis.

990. Mar., obnitente metro, necesse est loquendi.
 Potiores, est et loquendi. Vat. A, Weitz., Hailsbr., Pal.,
 Alt., est, eloquendi: id conjiciebat Chamillardus,
 mendosum judicabat Teolius in non paucis mss. Certo
 rectius est est, et loquendi cum Ald., Parrhasio, et
 aliis. Gis., necesse est, ut loquendi.

991. Prag., fac pro fat, et hujusmodi pro cujus-
 modi; utrumque male. Parrhasius bene edidit peri-
 culum, correxerat perperam periculum.

992. Prag., edat loquelam, minus bene.

993. Ald. scribit grunnitum.

995. Parrhasius, probabo mutum.

996. Sichard., nec: retine me. Veteres jurare so-
 lebant salutem, vel genium principis. Vide legem 33
 D de jurejurando, et interpretes, et Tertullianum
 lib. ad Scapulam, et Apolog. cap. 28 et 52: Sed et
 juramus, sicut non per genios Cæsarum, ita per salu-
 tem eorum, quæ est augustior omnibus genis. Etiam
 Joseph cap. XLII Genes. v. 15, Per salutem Pharao-
 nis non egrediemini hinc, donec veniat frater vester mi-
 nimus. Vide notas Cerdæ ad cit. loc. Tertulliani.

999. Vat. A, sciat, et supra scit pro div. scriptura.
 Ambr., Gis. ad oram, Parrhasius, Nebrissensis, et
 Cauchius ex conjectura, suggestat; quæ est glossa.
 Chamillardus ignota significatione suggillo a Pruden-
 tio poni affirmat. Joseph Scaliger apud Becmannum
 de Orig. ling. Lat. ait ex Verrii opinione suggillare
 dictum a gula. Teolius exponit gulam arctando estor-
 queat verba. Prudentius pro suggestat verbum hoc ad-
 libet, et fortasse a suggero deducit. In sacris Litteris
 suggillo est strangulo.

- 1000 Ego, unde mutus sit disertus, nescio. A Agnoscis illum, quem loquor, miserrime
His sese Aristo purgat. At contra impium Pagane, vestri sanguinem sacrum bovis,
Nil hæc latronem Christianorum movent: 1010 Cujus litata cæde permadescitis?
Magis, magisque fertur in vesaniam; Summus sacerdos nempe sub terram
Quærit, alienus sanguis ille aspersit [scrobe
1005 Virum, suone fluxerit de vulnere. 1150 Acta in profundum consecrandus
1149 Respondit his Romanus: Eccum, [mergitur,
[præsto sum: Mire infulatus, festa vittis tempora
Meus iste sanguis verus est, non bubulus: Nectens, corona tum repexus aurea,

GLOSSÆ VETERES.

1000. Disertus, *distincte loquens*, I.
1001. His se, *scilicet ubi*, I.
1005. Vesaniam, *pertinaciam*, I.
1006. Eccum, *pro ecce*, I.

1010. Permadescitis, *humefactatis*, I.
1013. Infulatus, *infula est proprie redimiculum coronæ sacerdotialis, sed abusive pro omni vestimento sacerdotali ponitur*, Vat. A.

COMMENTARIUS.

1000. Vat. B, Mar., *ergo unde, melius ego*: Vat. A B *na, condite testiculi. Alii aliter explicant. Et, ut male. sit hic disertus.*
1001. Ald., Mar. a prisca manu, Torn., Sich., Bong., Widm., *his se Aristo*, quod Weitzius edere non debuit, siquidem metro consulere voluit.
1002. Sæpe persecutores Christianorum *latrones* vocat Prudentius.
1004. Ambr., Parrh., Thuan., Alt., Cauch., Rott., Heins., *quærit, alienus* cum Vat. A, Alex., Rat., Egm., Hailsbr. S. d. Ald., Fabr., Gis., Galland., et alii vulg., *quærit num alienus*. Weitz., Vat. B, Mar., Prag., Rat. aliena manu, *quærit an alienus*. Ald., Hailsbr., Heinsius cum Ambr., Thuan., Alt., Cauch., Rott., *ille*. Weitz., Fabr., Vat. B, Mar., Prag., *illum*. Parrhasius omittit utrumque, et legit *sanguis an aspersit*.
1005. Gis., Fabr., *effluxerit*.
1006. Gis., Fabr., *ecce*; alii, *eccum*. Simili modo in Laurentio vers. 309, *Eccum talenta, suscipe*: quamquam hoc loco recte procedit *eccum, præsto sum*: scilicet *ecce me*. In Laurentio *eccum pro ecce simpliciter positum est, nisi etiam ibi intelligas ecce me, talenta suscipe*.
1007. Hailsbr., *bubuli*: ita Vat. A. Præferendum *bubulus*.
1010. In Thuan., *promadescitis*. Heinsius putat scribendum *pro madescitis*: nam veteres *pro*, non *proh* scribebant.
1011. Vix jam dubium est quin de taurobolio loquatur Prudentius. Veteres interpretes aliud sacrificium intelligebant. Nebrissensis existimabat describi Terentina sacra, quæ fiebant Romæ in campo Martio, in loco qui dicebatur Terentos, in quo erat ara Diti patri sacra, pedibus viginti sub terra defossa: et sacrificabatur bos nigræ. Ita fere Giselinus et Fabricius, qui addit hæc sacra facta mensibus Septembri, Octobri, Novembri, singulis semel, sed noctibus tribus continuis. Nebrissensi et Fabricio accedit Weitzius: nec dissentit Chamillardus, qui tamen hæc ipsa sacra Terentina *Tauropolia* dicta affirmat. Peveratus putat describi sacrificium, et ritus profanos, ac risu dignos, quibus Julianus Apostata, ut more majorum imperatorum una cum imperio summum pontificatum acciperet, ut baptismatis chrisma deleteret, et Christi signum abstergeret, tauri sanguine prolui voluit. Sed, ut dixi, de taurobolio sermo est. Antonius Van Dale, de Antiquit., in prima dissertat. de origine ac ritibus hujus sacrificii agit. Præmittit gentiles quædam et Christianis ad sua sacra sumpsisse; inter hæc taurobolium, quo æmulabantur veram per Christi sanguinem expiationem. Cæpit taurobolium anno Christi 175, aut paulo ante: deletum est Valentiano IV et Neoterico coss. Van Dalus ritus explicat ex Prudentio, quos Baronius, Bulengerus, et alii de consecratione pontificis maximi intellexerunt. Distinguebantur in hoc sacrificio *vires tauri exceptæ, consecratæ, conditæ*. Vires exceptæ erant sanguis, consecratæ cordi-
nua, condite testiculi. Alii aliter explicant. Et, ut inter Christianos corruptela invaluit, ut alii pro aliis baptizarentur, ita etiam gentiles pro aliis etiam tauroboliabantur: nam hoc quoque verbum invexerunt. Gisbertus Cuperus epist. 4 ad Van Dalium confirmat, ethnicos imitatos fuisse caeremonias Christianorum et formulæ loquendi. Apuleius ait, *per sacra renasci homines*, et exstat inscriptio vetustissima RENATIVS TAUROBOLIO IN AETERNUM. De taurobolio videri potest V. C. Zacharias in utilissima sua Institutione Lapidaria pag. 42., ex Montfauconio, Grutero, Salmasio in Vita Heliogabali pag. 804, et inscriptione Ulpii Egnatii Faventini: *Iterato viginti annis ex perceptis tauroboliis aram constituit*, quo significabatur tauroboliatos per annos 20 puros manere, neque posse tauroboliari, nisi exacto eo tempore. De taurobolio etiam agit Julius Firmicus: *Taurobolium, vel criobolium scelerata te sanguinis labe perfundit. Laventur itaque sordes istæ, quas colligis. Quære fontes ingenuos, quære puros liquores, ut illic te post multas maculas cum Spiritu sancto Christi sanguis incandidet*. Wowerius in notis duas veteres inscriptiones profert ex quarum altera colligi posse videtur taurobolia instituta fuisse in honorem Cybelis et Attidis. Itaque summus sacerdos intelligitur esse sacerdos Cybelis, qui fortasse pro aliis tauroboliari solebat Philippi a Turre episc. Adriensis dissertatio de Taurobolio Lugdunensi exstat tom. III Thes. antiq. Sallengre. In præfatione ad Vitas pontificum Anastasii plures inscriptiones de taurobolio, criobolique Blanchinus profert, explicationemque nonnullam addit ex commentario Dominici de Colonia S. I. de hoc argumento. Exstant hujusmodi inscriptiones in hortis Burghesianis via Salaria, in quibus occurrit *Lucius Ragonius Venustus pontifex major; et Q. Clodius Flavianus anno 383, pontifex major..... pontifex de Solis; et eodem anno 383 V. C. T. sacerdos mazima..... taurobolio, criobolique repetito*. Anno vero 374 Clodius Herinogenianus Casarius V. D præcon-sul Africae, præfectus Urbis, *taurobolio, criobolique percepit*. Consule Montfauconium tom. Antiq., pag. 171.
1015. Gis. ad oram, tres Torrent., Cauch., *Roma mitra infulatus*, quod amplectitur Heinsius, imputante Teolio, quia Romani mitra non utebantur, multo vero minus pontifices. Gallandius *menstru* putabat in vet. edd. *mire* pro *mitra*. Paschalius, ad Coronis lib. iv, cap. 13 et 22, hos versus *exseru* et multa addit de sacerdotibus coronatis, *villu* infulatus; et cap. 21 ostendit sacerdotes *genti* mitratos fuisse: nam *mitra* genus erat pileus *cor-* dotalis, sive apex, et flamen, aut filamen. *Com-* niori usu mitra est diadema episcopale et *postid-* cium Christianorum.
1014. Gis. ad oram *nexus*, et *replexus* pro *nectens*, et *repexus*. Mar., Vat. B, Prag., Rat., Sich., Weitz,

4015 Cinctu gabino sericam fultus togam.

1151 Tabulis superne strata texunt pul-
[pita, .

Rimosa rari pegmatis compagibus :
Scindunt subinde, vel terebrant aream.
Crebroque lignum perforant acumine,

4020 Pateat minutis ut frequens hiatibus.

Huc taurus ingens fronte torva, et hispida,
Sortis revinctus aut per armos floreis,
Aut impeditus cornibus deducitur :
Nec non et auro frons coruscat hostiæ,

A 1025 1152 Setasque fulgor bracteis . . .

Illic, ut statuta est immolanda belua,
Pectus sacro dividunt venabulo,
Eructat amplum vulnus undam sanguinis
Ferventis, inque texta pontis subditi

4030 Fundit vaporum flumen, et late arstuat.

Tum per frequentes mille rimarum vias

Illapsus imber, tabidum rorem pluit,
Defossus intus quem sacerdos excipit,
Guttas ad omnes turpe subjectans caput,

4035 Et veste, et omni putrefactus corpore.

GLOSSÆ VETERES

4015. Gabino, *Gabis civitas est cujus sacerdotes seminudis corporibus immolare solebant. Ergo sacrificantibus eis, affuere lupi, et tulere carnes quas ipsi immolabant; hinc ipsi, sicut erant impediti, cœpere eos persequi, et revocare prædam. Proinde consuetudo venit ut ibi homines nudis litarent corporibus*, Vat. A. *Grævis vestimenti. Gabini Romanis vicini fuerunt, a quibus magnam partem cæremoniarum sumpserunt.—Fultus, fultam habens*, l.

4016. Super, *desuper*. — Pulpita, *gradus scenæ: sedes, vel lectuli deorum*, l.

4017. Pegmatis, *juncturis. Pegma hoc loco pro*

junctura; alias ferrum rotundum quo scenici ludunt, id est theatralis. Conglutinationis et compaginationis. Pegma genus machinamenti quo luditur in theatris, l.

B 4018. Subinde, *deinde*. — Aream, *planitiem tabularum*, l.

4023. Impeditus, *coronatus*, l.

4025. Bractealis, *laminis aureis*. — Inscit, *miscet*, l.

4027. Pectus, *scilicet tauro*. — Venabulo, *ferrum quo dividitur pecus, aptum venatoribus, id est minor securis; lancea*, l.

4035. Putrefactus, *sordidus*, l.

COMMENTARIUS.

Widm., Bong., Hailsbr., supra, *nexus*. Weitz., Egm., Hailsbr., Pal., Bong., Gifanum in PLEXUS ex tribus mss., et alii, *replexus*. Vat. Q mendose, *coronatum pro corona tum*. Ambr., *coronatum replexus auream*, ex quo Heinsius in notis scribi jubet *coronam tum replexus auream*, ut sit Græcismus. De corona aurea vide Burmannum Anthol. pag. 34 tom. I. *Nebriæensis replexus* exponit aut nimium *pezus*, aut ita *depezus*, ut turbarentur capilli. Sed in Oxon. bene explicatur, *id est, bene ornatus*, ut refert Heinsius.

4015. Vat. A. scribit *sericam*. Codex Latinii, Gis. in textu, *russeam*; ad oram melius *sericam*. In quibusdam vulg. mendose *seriam*. Cinctus gabinus est, cum toga exerto brachio dextro sic in tergum rejicitur, ut ima ejus lacinia a tergo in pectus sinistrorsus revocata hominem cingit. In columna Trajana imperator, ejusque milites hoc more induti conspiciuntur. Sed non propterea Fabretto in ejus explanatione licuit inferre, hunc habitum militarium virorum et magistratus tantum proprium fuisse, et Prudentium poetica licentia illum summo sacerdoti attribuisse, uti Locanum aliis lib. i Pharsal., *Turba minor ritu graditur succincta gabino*. Etonim vel alii etiam hujusmodi habitu utebantur, ut multi docent, vel Prudentius taurobolium describit ab ipso imperatore, *ut a viro primario perfectum, ut sacrificium magis rursus dignum ostendat*. Origo verior cinctus gabini inde petitur, quod incursione repentina hostium Gabini, cum non esset spatium sumendi saga, togas subductas et retro rejectas circa corpus complicaverunt.

4017. Egm., Alex. a prima manu, *pigmatis*: scribe *pegmatis*.

4022. Boves in sacrificiis coronari solitos constat etiam ex Act. apost. xiv, 12: *Sacerdos quoque Jovis, qui erat ante civitatem, tauros et coronas ante januas offerens, cum populis volebat sacrificare*. Delrius comment. in Œdip. Senecæ docet cornua victimarum tauro quasi jugari et vinciri consuevisse, item coronari. Trebellius Pollio in Vita Galienorum pag. 478: *Processerunt etiam altrinsecus centeni albi boves, coronati auro jugatis, et dorsalibus sericis discoloribus fulgentes*. In antiquo lapide Romæ insculptum est *Ue voto vicennali: Vota Faventinus bis deni suscipit orbis, Ut maciet repens aurata fronte bicornes*. Utrumque morem his Prudentii versibus confirmari notat

PATROL. LX.

Delrius. Advertendum est illa Faventini vota de taurobolio esse intelligentia. *Auratam frontem* Virgilius dixit, *inaurato cornu* Tibullus: quod multi explicant de cornibus auro litis. Sed aliud præterea in Prudentio indicat versus 1025, *Setasque fulgor bractealis inficit*.

4023. Weitz., Iso, Gis., *impeditus*. Aldus., Parrhasius et scripti Heinsiani, *impeditis*. E nostris Vat. B, Mar., Prag., Rat., *impeditus*. In Egm. mendum perspicuum, *impeditis*.

4024. Parrhasius vitiose *nec non et tauro*. De hoc more Plinius, lib. xxxiii, cap. 3: *Deorum vero honori in sacris nihil aliud excogitatum est quam ut auratis cornibus hostiæ, majores duntaxat, immolarentur*.

4025. Ald. scribit *brattealis*; alii *brattealis*, alii *bractealis*. In Mar., et, ut videtur, in Rat. erat prius *bratteolis*. Alex. etiam scribit *brattealis*.

4026. Vat. B, *stimulando*; supra aliena et recentiori manu, *est immolanda*. In Mar. pariter, *stimulando*; ad oram vera lectio descripta est.

4027. Ald., Alex., Urb., Parrhasius, Mar. supra, Gis., Weitz., et alii, *sacro dividunt venabulo*. Vat. B, Q, Mar. a prima manu, Ratt., Prag., Thuan., Noms., Heins., *sacrata dividunt venabula*. Heinsius in duobus invenit *sacratum dividunt venabula*: scilicet *pectus sacratum*.

4029. Rat., *subdita*. Substantive *textum* ponitur apud Catullum, Lucretium et alios. Vide Gifanium.

4030. Mar. in textu, Widm. supra, Hailsbr., *vaporem*: lege *vaporum*. Chamillardus in indice notat esse substantivum. Sed poterit etiam esse adjectivum a *vaporus*, ut in hymno S. Fructuosi vers. 115, *Vaporus ardor*.

4031. Prag., *sequentes*: *rectius frequentes*. Imo id unice verum videtur.

4034. Vat. A, Q, Hailsbr., Pal., Egm., *turpe objectans*. In Alex. videtur factum *turpes objectans*. Retinendum *turpe subjectans*. Fabr. *turpe* adverbium esse putat, et in parenthesi per indignationem legi mallet.

4035. Ald. mendose, *omne pro omni*. Heinsius cum solo Thuan., *putrefactus*: quia apud Prudentium, inquit, prima in *putrefactus*, et *putris* semper occurrit brevis. Ineptam hanc et falsam esse rationem, liquet ex vers. 9 hymni 7 Cathem., *Arvina putrem ne resudans crapulam*. Teolius et Cellarius Heinsio

- Quin os supinat, obvias offert genas,
1153 Supponit aures, labra, nares objicit,
 Oculos et ipsos perluit liquoribus:
 Nec jam palato parcit, et linguam rigat,
 1040 Donec cruorem totus atrum combibat.
 Postquam cadaver sanguine egesto rigens
 Compage ab illa flamines retraxerint,
 Procedit inde pontifex, visu horridus,
 Ostentat udum verticem, barbam gravem,
 1045 Vittas madentes, atque amictus ebrios.
 Hunc inquinatum talibus contagiis,
 Tabo recentis sordidum piaculi,
 Omnes salutant atque adorant eminus:
 Vills quod illum sanguis, et bos mortuus
 1050 Fœdis latentem sub cavernis laverint.
- A Addamus illam, vis, hecatombem tuam?
 Centena ferro cum cadunt animalis,
1154 Variaque abundans cædo restagaat
 [cruor,
 Vix ut cruentis angures natatibus
 1055 Possint meare per profundum sanguinis.
 Sed quid macellum pingue pulvinarium,
 Quid maximorum lancinatores gregum,
 Fviscerata carne crudos, criminor?
 Sunt sacra, quando vosmet ipsi exciditis,
 1060 Votivus et cum membra detruncat dolor.
 Cultrum in lacertos exerit fanaticus,
 Sectisque matrem brachiis placat deam.
 Furere, ac rotari jus putatur mysticum:
1155 Parca ad secandum dextra fertur impia =

GLOSSÆ VETERES.

1041. Egesto, emisso, l.
 1042. Compage, tabula, l.
 1047. Piaculi, purgationis, l.
 1051. Hecatombem, centum; inde hecatombem, id est centum potestates habentem; et ideo centum hostiæ ei immolabantur, l.
 1056. Pulvinarium, lectisternium vocat pulvinarium qui in templo ponebatur quando augurium quærebant per sacrificium, l.
 1058. Crudos, rusticos, pingues, l.

- B 1059. Quando, siquidem, l.
 1060. Votivus, qui per votum venit, l. Voluntarius, Vat. A.
 1061. Fanaticus, sacerdos qui in sano moratur, l.
 1062. Deam, Bercynthiam, l.
 1063. Rotari, scilicet objectans caput.—Mysticum figuratum, l.
 1064. Parca, quæ parcit, non se incidendo.—Fertur, dicitur esse, l.

COMMENTARIUS.

adherent: sed scripti et vet. edd. constanter et probe habent *putrefactus*. Chamillardus in textu, *putrefactus*, in indice solum adnotat *putrefactus*.

1043. Ald., Torn., qui nos. Meliores libri nostri, et Heinsiani cum Canchio, Latinus, Parrhasius, Gis., quin os. Weitzius, quinos. Scaliger, lib. II, cap. 1, Lect. Auson., cum invenisset alicubi quinos, correxit cinos, vel cinos. Glossarium cinum *ἰνισκόνιον*. Cinnus *σίννα*. Et Italica lingua, et vetus Gallica usurpant *cinno*, *accennare*, *accener*. Scaligero accedit Gattackerus ad Antoninum de Vita sua. Heinsio tamen minime id placet, neque illis debet placere.

1046. Egm., Palat., Hailsbr. in textu, hinc pro hunc. Pro *contagiis* alios legere *contactibus* testis est Fabricius. Salmasius pag. 180 in *Ælium Lampridium* luculentam hanc descriptionem taurobolii dicit, et multa profert de taurobolio ac tauroboliatis ad hunc gentilium ritum illustrandum aptissima.

1047. In Prag. hic versus rejicitur post versum 1050, *Fœdis*, etc.

1050. Egm., Lat., Hailsbr., Vat. A, *laverit*, non male.

1051. Vat. A, corrupte, *illam vis hæc ad opem tuam*. Vat. B, Mar., Prag. scribunt *ecatombem tuam*. Egm., Widm., *ecatombem*. Plerique *hecatombem*, aut *hecatombem*. Cauchius conjiciebat *si vis hecatombem*, ut metro consulatur. At Prudentius nunquam quarto loco dactylum immit. Producit secundam in *hecatombem* necessitate quadam metrica: non enim alio modo facile hoc vocabulum adhibere potuisset, nec prudens ab eo abstinere debuit. Isonis glossa ita emendari potest: *hecaton centum, inde hecatombem*, etc. Hecatombe est sacrificium centum boum; a Laconibus primum institutum dicitur, qui cum ollis centum præessent urbibus, centenos quotannis boves pro centum civitatibus immolabant. Alj alia. Vide Eustathium in Homeri Iliad.

1052. Vat. A, *ferre*; supra videtur esse *ferro*. Prag., *ferre*. Rott., Prag., Hailsbr., Vat. B, Mar. supra, Gis. ad oram, Sich., *cui cadunt*. Alj, *cum cadunt*. Widm. et Parrhasius omittunt *cum*, vel *cui*: sed corrumpitur metrum.

1055. Ald., Vat. B in textu, Mar., Bong., Widm.,

Sich., Gis. prima ed., *profundum sanguinem*. Alex. Urb., Vat. A, B, supra, Q, Hailsbr., Pal., Fabr., Gis. secunda ed., Heins., *profundum sanguinis*. Weitz., Egm., *profunda sanguinis*.

1058. In Vat. B videtur fuisse *pulvinarium*, a *pulvinarium*, sed male. Vocat autem pulvinarium deorum macellum pingue, quia cruore hostium templa redundabant.

1059. Vat. A, *vosmetipsos*. Prag., *cum vosmetipsos*, supra *quando*. Lex carminis poscit *quando vosmet ipsi*. Recenset nunc poeta ritus gentilium quibus in deorum honorem sibi vulnera inferebant.

1061. Prag., *cultros*, repugnante metro. Mar. *lacertis*, supra *lacertos* rectius. Bellonæ sacerdotes lacertos sibi et brachia cruentabant, et fanatici dicebantur. Lactantius, lib. I, cap. 21; *Bellonæ sacerdotes non alieno, sed suo cruore sacrificant. Sacerdos namque humeris, et utraque manu districtos gladios exerentes currunt, efferrunt, insaniant*. De his fanaticis Horatius, Lucanus, Juvenalis et alii. Sub Commodi tempora consuetudo invaluerat ut cruentationem fanatici simularent, non vere lacertos excrucerent. Nam Lampridius in ejus Vita ait: *Bellonæ servientes vere excrucare brachium præcepit studio crudelitatis*. Apud Montfauconium, tom. I Antiq., lib. IV, pag. 262, representatur Fanaticus Bellonæ, isidus, et Serapidis duos cultros manibus tenens.

1062. Nebrissensis vult legi *deum pro deum*, ut intelligatur Cybele mater deorum ex sententia *deum* patris, qui Bellonam, Cybelem, isidem idem nomen esse putat. Ac revera *deum* legitur in editione Lotteri. In Actis S. Symphoriani sæpe Cybele mater dea dicitur. Sed fortasse tam in his Actis quam in Prudentio præstabit legere *mater deum*, ut in veteribus inscriptionibus passim occurrit.

1063. Ald., *ac rotare*. Melius *ac rotari*. Rott., *ac rotari*. Lotterus mendose ejus pro *jus*. Minucius = *hi sunt et furentes quos in publicum videtis concurrunt, vates et ipsi absque templo, sic insaniant, sic hæc dicitur, sic rotantur*, etc. Confer notas Heraldi et aliorum ad Minucium, et Elmenhorstii ad lib. I *Archiepiscopi*, pag. 4.

1064. Ald., Vat. B in contextu, Torn., Mar.,

Cælum mæretur vulnerum crudelitas.
 Ast hic metenda dedicat genitalia,
 Numen reciso mitigans ab inguine:
 Offert pudendum semivir donum deæ:
 Illam revulsa masculini germinis
 Vena effluenti pascit auctam sanguine.
 Uterque sexus sanctitati displicet.
 Mediam retentat inter alternum genus:
 Mas esse cessat ille, nec fit femina.
 Felix deorum mater imberbes sibi
 Parat ministros lenibus novaculis.
 Quid, cum sacrandus accipit sphragitida?

A

1156 Acus minutas ingerunt fornacibus,
 His membra pergunt urere, utque ignive-
 [rint:
 Quamcunque partem corporis fervens nota
 1080 Stigmatit, hanc sic consecratam prædi-
 [cant.
 Functum deinde cum reliquit spiritus,
 Et ad sepulcrum pompa fertur funeris:
 Partes per ipsas imprimuntur bractæ,
 Insignis auri lamina obducit cutem,
 1085 1157 Tegitur metallo, quod perustum est
 [ignibus.

GLOSSÆ VETERES.

5. Metenda, abscidenda, l.
 6. Auctam, accumulata, vel placatam, l.
 1. Uterque, ironicos dicit.—Sanctitati, illi.—
 cet, exiratus utrumque genus despicit, et mascu-
 , et femininum, l.
 8. Fragitidas, fragis Græce dicitur missile:
 rigitidæ spicula, vel acus majores, Vat. A. No-

tas a frangendo, Mar.

1078. Igniverint, pixerint, l.

1081. Functum, defunctum. Funxi dicimus offi-
 cium implere; defungi ab officio cessare; defunctus
 dicitur ab officio vitæ cessans, l.

1083. Bractæ, lamina auri

COMMENTARIUS.

., *parta*. Meliores Heinsiani, et nostri cum Par-
 , Latinio, *parca*. Neque aliter Giselinus: etsi
 ediderit *parta*, tamen in emendatis correxit
 cum explicatione scilicet: *Impius est qui
 secat, pius qui crudeliter*. Nebrissensis exponit
 , quia legit *parta*; sed id est contra senten-
 tiæ, nec pro *parata* recte dicitur *parta*.

6. Parrhasii error in metro dicitur pro *dedicat*.
 arguuntur sacerdotes Cybelis, de quibus non
 dictum.

9. Prag., *vena defluenti*, contra metrum. Thuan.
fluenti scribit *effluenti*, ex quo Heinsius conjicit
fluenti. Salmasius, *vena fluenti*. Parrhasius
 missime edidit hos duos versus: *Illam revul-
 masculini germinis Venam: effluenti Pasitheæ
 me*. In emendatis monuit quosdam codices ha-
venam effluenti pascens auctam sanguine.

5. Ald., Parrhasius, et nonnulli vulg., *lenibus*,
ribus. Scripti plerique, *lenibus*. Heinsius edi-
ribus.

6. Vat. A, *sacrandos*: lege *sacrandus*. Parrha-
 ia legit hunc versum, *Quid cum sacrandus occi-
 ruz Atidi?* Nescio quo sensu. Ald., Gis. scri-
sphragitidas, et Giselinus deducit a *σφραγίς*,
 , et insignire. Inde *σφραγίς*, et *σφραγισμα*. De-
 rum *σφραγίς* pro stigmatibus et punctionibus vix
 legi putat Giselinus. In scriptis Weitzianis,
 ianis et nostris legitur *fragitidas*. Nihilominus
 ius edidit *sphragitidas*. Nebrissensis *sphragiti-
 sponit medicamenta e terra sphragitide*, seu *si-
 t, quæ valet ad cicatricanda vulnera*. Ex Celso
 , cap. 20 et 26, pastillus ad glutinandum vul-

phragis nuncupatur. Melius Fabricius interpre-
 signa aut notas impressas, vel memorie causa,
 annulo; vel religionis, ut sit ferro ignito. Il-
 qui nomen militie dabant, ignito ferro pun-
 gnari solebant: unde sacramentum militare
 n, quia milites quasi sacrabantur. Lipsius, de
 Romana, lib. 1 dialogismo 9, agit de militi-
 cate punctis. Raynaudus, de Stigmatismo
 et profano, sect. 2, cap. 7, de hoc ritu co-
 diaerit: non autem probat quod Primasius lo-
 apostoli ad Rom. 1 ita explicet, ut intelligatur
 os contumelias affectis corpora sua, dum sibi
 clares et ustiones infligunt in consecrationibus
 um; nam Apostolus clare agit de contumelias
 bidines et impudicitiam.

17. Prag., *ingegit*, forte *ingerit*.18. Prag., mendose, *pergunt perurere*, cum igni-
 . Egm., corrupte, *verantur aere*. Ald., Parrha-

sus, scripti Heinsiani, Gifaniani, nostri, *pergunt
 urere, ut igniverint*. Id secuti sunt Weitzius, Heinsius
 et alii. Et Heinsius agnoscit quarta sede tribrachyn
 admitti cum biatu. Gis. et nonnulli vulg., *utque igni-
 verint*; ita enim postrema in *urere* eliditur, et fit
 iambus. Gifanius legit quidem *urere, ut igniverint*, sed
 quarta sede iambum, non tribrachyn, agnoscit. De-
 fendit enim ex Martiani sententia, ea quæ in *t* finiuntur
 accipiunt intervallo habita esse: itaque producit
 ut. Hermanus. Hugo, cap. 19, de Prim. scrib. Rat.,
 ubi probat non solum servis et reis, sed etiam mi-
 litibus aliquando et sacris hominibus notas et litte-
 ras fuisse innatas, legit etiam, *urere, utque igniverint*.
 Vossius de Vitiis sermonis inter barbara rejectit ver-
 bum *ignio*, quod Hincmaro tribuit. Paulinus epist. 4
 ad Ausonium usus est *ignitus*, quam vocem usur; at
 etiam Gellius. Barthius, lib. ix, cap. 18, notat Arnul-
 fum *ignire* a Prudentio sumpsisse. Arnulfus ait: *Su-
 blimes oculos, ac acuti luminis ignit Excellens sensus,
 ingenique vigor*.

1079. Egm., *Quacunque partem corporis fervens
 nota Stigmatit*.1080. In Vat. A aliena manu videtur factum *sta-
 gnarit*, ad marg. *stigmatit*: incertum quid prius in
 contextu fuerit. Ald., Rott., *hanc si consecratam*.
 Egm., Vat. A, *hanc sacrotam*, claudicante versu.
 Hinc Heinsius conjectabat *hanc sic sacratam*, vel
hanc sic consecratam. Parrhasius *hanc consecratam*;
 sed neque ita versus constat. Plerique, *hanc sic con-
 secratam*.1081. Ald., Bong., *relinquit spiritus*.1084. Prag., *insignis auro lamina*.1085. Fabricius ait eam partem auro aut argento
 includi, et quasi sacram post mortem asservari.
 Prudentius solum innuit partes quæ perustæ et no-
 tatae sunt ignibus, obduci lamina auri impressa, at-
 que adeo legi. Hujus ritus quis alius meminerit, non
 occurrit. Raynaudus loc. cit. Fabricium impugnat
 quod crediderit ex hoc gentiliu ritu morem perva-
 sisse in Ecclesiam, ut digiti, brachia, articuli sancto-
 rum includerentur vasis, et oculanda exhiberentur.
 Prudentii mentem esse ait Raynaudus, *inter offeren-
 dum sanus honestata ad modum predictum fuisse mem-
 bra stigmatit notata, sive conspultis, sive post funeris
 pompam detractis ante illationem in tumulum huius-
 modi ornamentis*. Puto autem sermonem esse non de
 solis sacerdotibus Cybelis, neque de solis sacerdotibus
 Isidis, sed de quovis sacerdote, qui se nomini alicui
 notis corpori iustis consecraret. An autem omnes
 sacerdotes id facere deberent, an solum alienjus nu-

- Illas ferre pœnas cogitur gentilitas.
 Ilac dii coercent lege cultores suos :
 Sic dæmon ipse ludit hos quos cœperit,
 Docet execrandas ferre contumelias,
 1090 Tormenta inuri mandat infelicibus.
 At noster iste sanguis ex vestra fluit
 Crudelitate : vos tyrannide impia
 Exulceratis innocentum corpora.
 Si vos sinatis, incruente vivimus :
 1095 At si cruento puniamur, vincimus.
 Sed jam silebo : finis instat debitus,
 Finis malorum, passionis gloria :
 Jam non licebit, improbe, ut licuit modo,
 Torquere nostra, vel secare viscera :
 1100 Cedas, necesse est, victus, et jam desinas.
 1158 Cessabit equidem tortor, et sector de- R 1120
 [hinc :
 Judex minatur : sed peremptoris manus
 Succedet illis strangulatrix faucium :
 Aliter silere nescit oris garruli
 1105 Vox inquieta, quam tubam si frægero. 1125

GLOSSÆ VETERES.

1089. Contumelias, contumeliæ proprie sunt verbera
 et illatæ alicui injuriæ, l.
 1103. Illis, tortoribus et sectoribus, l.
 1105. Quam, nisi, Vat. A.
 1114. Fasces, potestates, Mar.

1115. Vivacibus, diu durantibus, l.
 1116. Diutina, longæva, l.
 1117. Situ, vetustate, l.
 1120. Obsolescit, deletur. — Apex, littera, l.

COMMENTARIUS.

minis sacerdotes, et cujus nominis, nondum satis mihi
 liquet. Raynaudus loc. cit. recenset sacerdotes Cy-
 belis, Bellonæ, Dianæ, Deæ Syriæ, Mithriacos, et
 diversos singulorum ritus magno doctrinæ apparatu C
 exponit.

1086. Minucius recte de Cybelilustro : *Hæc jam
 non sunt sacra, tormenta sunt.*

1087. Parrhasius corrupte, *coherant lege* ; quam-
 vis ipse contendit *coherant* esse proprium Prudentii
 vocabulum pro *addicunt* ab *aere*, interjecta aspira-
 tione hiatus causa. Longe enim melius dicitur *coer-
 cere lege*, quam *addicere lege*.

1092. Prag. male, *tyrannide cum impia*.

1096. Prag. minus bene, *debitis*.

1100. Vat. A, *desines*. Aldus non bene interpungit,
*desinas, Cessabit equidem tortor, et sector dehinc. Ju-
 dex minatur*. Verba *cessabit equidem tortor* non Ro-
 mani, sed judicis sunt.

1101. Adverbium *equidem* Latinissime adhiberi
 posse etiam cum tertia aut secunda persona, multi
 jam docuerunt, nonnullis reclamantibus.

1103. Parrhasius, Egm., Rat., Hailsbr., Ambr.,
succedit. Ox., Rott., Urb., Vat. Q, Pal., *succedat*,
 Qis. ad oram, *succedat illi*. Plerique edd. et mss.,
succedet illis. Eusebius, cap. 2 de Martyr. Palæst.,
 ita factum narrat : *Cum imperatoris vicennalia jam
 adessent, et ex solemnibus more universis qui in custodia
 tenebantur indulgentia publice per præconem annun-
 tiata esset, solus ad quatuor usque puncta distentus
 habens pedes, in ipso jacens nervo, fractis laqueo fau-
 cidibus, martyrio, sicut optaverat, exornatur*. Igitur Eu-
 sebius refert Romanum diu superstitem in carcere
 fuisse, et, cum vicennalia imperatoris adessent, strangu-
 latum in carcere, scilicet ad publicos rumores
 vitandos.

1105. Supra dixit *faucium fistulas, cymbulum oris, ple-
 trum linguæ* ; nunc *tubam* vocat instrumentum vocis.

1107. Vat. A, Egm., mendose, *nox illis pro noxialis*.

1108. Strangulati in carcere infame mortis genus
 putat Teolius. Non assentiar, nisi testem veterem
 videro.

- A Dixit, foroque protrahi jussit virum,
 Trudi in tenebras noxialis carceris :
 Elidit illic fune collum martyris
 Lictor nefandus. Sic peracta est passio :
 1110 Anima absoluta vinculis cœlum petit.
 Grata intimas : e cuncta fertur principi
 Præfectus, addens ordinem voluminum,
 Seriemque tantæ digerens tragodiæ :
 Lactatus omne crimen in fasces refert
 1115 1159 Suum tyrannus chartulis vivaci-
 [bus.
 Illas sed ætas conficit diutina,
 Fuligo fuscet, pulvis obducit situ,
 Carpit senectus, aut ruinis obruit :
 Inscripta Christo pagina immortalis est,
 Nec obsolescit ullus in cœlis apex.
 Exceptit astans angelus coram Deo,
 Et quæ locutus martyr, et quæ pertulit :
 Nec verba solum disserentis condidit ;
 Sed ipsa pingens vulnera expressit stylo
 1125 Laterum genarum, pectorisque, et faucium

1111. *Intimare* pro indicare verbum est Cypriani,
 Vopisci, Spartiani, Symmachi, non Livii, ut Fabri-
 cius putavit, mendosa aliqua editione deceptus : nam
 lib. iv, cap. 46, non *intimasse filio*, sed *instillasse filio*
 legendum est.
 1112. Ex veteri consuetudine id factum observat
 Teolius auctoritate Eusebii in Chronico, qui ait ve-
 terem hanc fuisse consuetudinem provinciarum re-
 ctoribus, *ut quidquid novi apud ipsos contigisset, im-
 peratori nuntiarent, ne quid ipsum lateret*.
 1114. Prag., *tyrannus omne*, et vers. seq., *suum*
lactatus : sed hoc postremum metro non congruit.
 Cauchius ex conjectura, et Latinus in *fasces refert*
Suos tyrannus : quod tenuit Giselinius, et cum eo
 Heinsius : sed uterque *suum*, non *suos* : et ita edide-
 rant olim Murmellius et Lotterus. Refragatur ple-
 rique edd., et mss. Fabricius *fasces* interpretatur
 scythalas et latercula quæ in aulis imperatorum sole-
 bant convoluta aut deposita asservari. Nebrissus in-
 telligit fasces librorum, aut potius annales, qui a con-
 sulibus nomen accipiebant, quorum insignia erant
 fasces.

1116. In nonnullis vulg., male, *illa sed ætas pro illas*.

1117. Cauch., Thuan., Parrhasius, Sich., Vat. A,
 B, Mar., Rat., Weitz., et alii, *uligo*. Plerique cum
 Aldo, *fuligo*.

1119. Mar., *inscripto* ; supra *inscripta*, probe.
 Isaias XLIX, 16 : *Ecce in manibus meis descripsi te*.
 Vide vers. 4 hymni 1 Per., *Scripta sunt cælo duorum
 martyrum vocabula*, et hymn. 6, vers. 171.

1120. Ald., *obsolescet*.

1121. Ex Evangelio Matth. xviii, 10, *Angeli coram
 in cælis semper vident faciem Patris mei, qui in cœlis
 est*. Fabricius, quamvis heterodoxus, tamen fate-
 tur non poetice id fictum, sed veram esse narrationem
 viri rerum divinarum scientissimi. Nam angelos
 nobis adesse tanquam custodes, comites, defen-
 ses, spectatores, sacræ historiæ testantur et ex-
 riuntur pii homines.

1124. In Vat. A supra *pingens* erat additum *et
 esset pingens*, inapte.

Omnis notata est sanguinis dimensio,
 Ut quamque plagam sulcus exaraverit,
 Altam, patentem, proximam, longam, brevem:
 Quæ vis doloris, quive segmenti modus,
 1130 Guttam cruoris ille nullam perdidit.
 Hic in regestis est liber cœlestibus,
 1160 Monumenta servans laudis indelobilis,
 Relegendus olim sempiterno judici:
 Libramine æquo qui malorum pondera,
 1135 Et præmiorum comparabit copias.

A Velle, sinister inter hædorum greges
 Ut sum futuris, eminus dignoscerer,
 1161 Atque, hoc precante, diceret rex op-
 [timus :
 Romanus orat : transfer hunc hædum mihi :
 1140 Sit dexter agnus, induatur vellere.

XI HYMNUS.

INCIPIT AD VALERIANUM EPISCOPUM DE PASSIGNE S. HIP-
 POLYTUM.

Innumeros cineres sanctorum Romula in urbe

GLOSSÆ VETERES.

1131. Regestis, *occultis*. Regestum vocatur liber
 continens memorias aliorum librorum, et epistolas in
 unum collectas; et dictum regestum, quasi iterum ge-
 stum. Joannes Scotus *registron* dicebat, l.

1132. Monumenta, monumentum, et monimentum, B
 et monimen, sed uno sensu semper ponuntur, l.

1133. Olim, in futuro tempore, l.

1134. Libramine, pondere, l.

1138. Rex, Christus, l.

1140. Vellere, innocentia, l.

1. Romula, debuisset dicere in Romulea; sed pro-
 pter metrum Romula dicitur, l.

COMMENTARIUS.

1131. Aldus edidit male *hic intregestis*, nec melius
 correxit *hic iter gestis*. Scripti *hic in regestis*. Re-
 gesta etiam dixit Vopiscus in Probo. Joannes Scotus,
 qui, ut ait glossa, *registron* dicebat, videtur esse
 Joannes Scotus Erigena, qui floruit primum in An-
 glia, deinde in Gallia sub Carolo Calvo, qui regnavit
 ab anno 840 ad annum 877. Æqualis fuit Isoni, qui
 obiit anno 871, ut confirmatur ex Mabillonio in ob-
 servationibus præviis ad vitam S. Othmari. De hujus
 S. Othmari miraculis Iso libros duos scripsit, qui
 exstant etiam tom. I Scriptorum rerum Alamannica-
 rum, ubi tom. II aliud opus ejusdem Isonis inseritur
 quod inscriptum est Formulæ chartarum.

1132. Plerique monumenta; a'ii monumenta scribunt.

1133. Weitz. cum Egm. et Hailsbr. maluit scribere
religendus.

1135. Egm., Hailsbr. male, comparavit.

1136. Totum hunc locum abunde explicuimus cap.
 19 prolegom. Dudo Decanus S. Quintini, lib. III de
 Moribus Norman. Prudentium æmulatus, ut captus
 erat illorum temporum, ita lusit: *Et me olidis vin-
 ctum cum spezeris eminus hædis, Hic mihi nam spon-
 dent heu monimenta mei. Candidulos memet quamprim-
 um transfer in agnos, Coagnus dexter eam velleris
 abmistiui*. In simili loco Herici Alti-siodorensis loc.
 cit. proleg., *vincium* diversa est scriptura pro *vincium*.

1137. Latinus ex conjectura, opinor, *si sum futu-
 rus*. Non male Cellarius, *Ut sum futurus*, id est *ut
 omnino merui peccatis meis, qui inter hædos statuar*.
 Fabricius in Comm. Poet. Christ., pag. 118, *Quid est,
 ait, Prudenti Clemens, quod inter hædos te futurum
 dicit? an oblitus tui es, qui ante scripsisti: Crux nostra
 Christi est, nos patibulum ascendimus, Nobis perem-
 ptus Christus? Tum in Romani invocationem invehitur*. Ita homines isti, hæretico ac pravo judicio su-
 perbi, non solum veterum Patrum sententias licenter
 spernunt, verum etiam eosdem tanquam ineptos
 scriptores, et in eodem opere sibi ipsis aperte contra-
 rios objurgant. Hunc Fabricii locum, uti alia plura
 quæ nos identidem notavimus, deleri jussit index
 expurgatorius Belgii, ubi post censuram in Christiano
 nos poetas G. Fabricii Chemnicensis excusos Basileæ,
 per Joannem Oporium, anno 1564, illico additur:
*Atqui editiones illæ, sive Germanicæ, ut Basileæ, aut
 Francofurti, aut alibi excusæ, sive Parisiensis apud
 eundem Jacobum du Puys anno circiter 1560, quæ
 additas habent præterea præfationes, seu additiones
 Lutheri, aut Melanchthonis, multo magis suspectæ
 sunt; habent et appendices suspectissimas. Quod restat,
 et hæc, et reliquæ editiones tam Latinæ quam Germa-
 nicæ, Gallicæ, et Theutonicæ, interdiciantur in uni-
 versum omnes*. Quæ verba, non satis intelligo an plures
 alias editiones Poetarum Christianorum, an aliud in-
 nuunt. De hoc indice plures tragædias hæretici

excitarunt, et quasi ab auctoribus in ipso latitio com-
 pressus fuisset, eundem ipsi anno 1599 recuderunt.
 Schelhornius, tom. II Amœnit. lit., pag. 371, eum
 inter libros rariores recenset. Exemplar primæ edi-
 tionis Antuerpiæ 1574 exstat in bibliotheca Collegii
 Romani, hoc titulo: *Index expurgatorius librorum
 qui hoc sæculo prodierunt, vel doctrinæ non tanæ er-
 roribus inspersis, vel inutilis, et offensivæ maledicentiæ
 felibus permixtis juxta sacri concilii Tridentini decre-
 tum, Philippi II regis catholici jussu et auctoritate,
 atque Albani ducis consilio ac ministerio in Belgia (sic)
 concinnatus anno 1571 Antuerpiæ ex officina Christo-
 phori Plantini prototypographi regii. 1571. Præfatus
 Arias Montanus*.

1138. In Vat. B desideratur hoc. Vat. B a præma
 manu, *precanti*, non bene.

1139. Teolius et Chamillardus secuti sunt Hein-
 sium, qui cum solo Rott. ediderat *huc hædum*. Sed
 cum Heinsius in Addendis aliter sentire videatur, et
 codd. plerique habeant *hunc hædum*, retinendum id
 est. Confer proleg. num. 186. Post hoc carmen in
 Vat. A sequitur hymnus Natalis Domini. In Vat. B,
 Mar., *Finit Romanus Aurelii Prudentii Clementis. In-
 cipit hymnus VIII cal. Januarii. In Aldo Finit Roma-
 nus. Aurelii Prudentii Clementis Peristephanon*. Et il-
 lico ponitur hymnus SS. Nemeterii et Celedonii. In
 codice Bongarsiano, de quo egi in comment. ad
 hymn. Cassiani in titulo, post Passionem Romani
 hæc leguntur: *Finit Kathemerinon Prudentii Aurelii
 Clementis. Huc est liber Ymnozum in honorem marty-
 rum*. Hinc colligit Sinnerus, videri hymnos martyrum
 olim non sub Peristephanon nomine venisse. Rectius
 incertiam exscriptoris collegisset. Idem Sinnerus no-
 tat in eo codice ad Romani martyrium picturas fuisse
 additas. Codex iste fuit olim ecclesiæ Argentinensis,
 tum Friderici Casimiri comitis palatini ad Rhenum
 Bipontini, dein ex hujus dono Jacobi Bongarsii, de-
 mum bibliothecæ Beruensis.

1. Ita hic hymnus inscribitur in Vat. B., Mar.,
 Rat. In Heinsio, *De passione sancti Hippolyti beatis-
 simi martyris. Ad Valerianum episcopum*. In Aldo,
Passio Hippolyti martyris ad Valerianum episcopum.
 In Alex., *Ad Valerianum episcopum. De passione Hip-
 polyti beatissimi martyris*. In Vat. A, *Passio Hippolyti
 beatissimi martyris*; ubi omittitur *Ad Valerianum epi-
 scopum*, quod præposere titulo hymni S. Cassiani
 appositum est. Weitzius cum Aldo facit, nisi quod
 scribit *Yppoliti*, ut in quibusdam vet. codd. legitur.
 Jo. Albertus Fabricius duobus tomis in-fol. edidit
*Opera S. Hippolyti episcopi et martyris cum virorum
 doctorum notis et dissertationibus. Hamburgi 1716*,
 ubi hymnus hic Prudentii, et plura testimonia de
 Hippolytis exstant. Eadem opera majori apparatu
 doctrinæ cl. Simon de Magistris edere jam pridem

- 1162** Vidimus, o Christi Valeriane sacer. A Nomina? difficile est ut replicare queam.
1163 Incisos tumulis titulos, et singula quæ- 5 Tantos justorum populos furor impius hausit,
 |ris Cum coleret patrios Troja Roma deos.

GLOSSÆ VETERES.

2. Sacer, sacerdos, I.
 3. Incisos, sculptos vidimus. — Singula, scilicet si, I.
 4. Replicare, explanare, numerare originem, I.
 5. Haussit, consumpsit, quasi devoravit, I.
 6. Cum, quando, — Coleret, colebat, I. Troja, a Trojanis exstructa, Vat. A. Quia a Trojanis ducunt originem, I.

COMMENTARIUS.

meditatur, qui controversiæ de Hippolytis novam lucem addet: et jam in præfat. ad Danielelem secundum LXX, etc., num. 7, de eodem S. Hippolyto quædam nova atque ab aliis non observata protulit. Hospinianus de Festis, in festo S. Hippolyti, Reinoldum pariter heterodoxum lib. 1, cap. 4. de Ecclesiæ Romanæ idololatria secutus, censet talem Hippolytum sanctum neminem existisse. Prudentius enim, ait, antiquus, atque haud scio an primus auctor hujus martyris videtur poetico more lusisse.... Videtur, inquam, Agmenum Ovidii lib. xv Metamorphoseos ex nominis etymologia ad Hippolytum martyrem accommodasse. Quæ ego verba ita retuli, ut hymnus cum eis collatus impudentissimi hominis temeritatem coarguat. Quippe Prudentius non solum cultum S. Hippolyti celeberrimum fuisse testatur, sed etiam ad ejus sepulcrum se sæpius orasse, et picturam in qua martyrium erat descriptum, vidisse asseverat, et ejus martyrium se cognovisse affirmat, dum rerum apices veterum per monumenta sequitur. Quisnam ergo locus fictioni poeticæ esse potest? Alia nobis est controversia cum catholicis, qui dicunt Prudentium tres martyres Hippolyti in unum confudisse, scilicet Hippolytum militem, qui ab equis discerptus est; Hippolytum presbyterum Antiochiæ, qui schisma Novati amplexus est, et Hippolytum episcopum: contra quos auctores ulterius disputare esset animus, sed non est otium. Breviter dicam Prudentii narrationem præferendam esse narrationibus illorum, quos longe post Prudentium scripsisse constat, neque tantam diligentiam in actis hujus martyris investigandis adhibuisse, quantum a Prudentio adhibitum vel ex hoc hymno liquet. Constantinus Ruggerius, infausta morte præreptus, dissertationem imperfectam reliquit de Portuensi S. Hippolyti episcopi et martyris sede, quam absolutam et multis adnotationibus auctam Achilles Ruachius Romæ 1771 publicavit. Ruggerius Prudentium de Hippolyto episcopo Portuensi, atque insigni scriptore, locutum contendit, sed ita ut gesta martyrii Hippolyti militis, et hæresin Novatianam Hippolyti presbyteri simul confundat. Quoniam vero auctores qui Prudentii fidem tuerentur, varias addunt conjecturas de Hippolyto unico, quem Prudentius celebrat, Ruggerius multis rationibus hujusmodi conjecturas oppugnat: sed rem ac non tangit. Nam Prudentius sua auctoritate sustinetur, donec contraria monumento æqualis ponderis non proferantur. Illud autem ex Prudentio liquet, Hippolytum presbyterum, olim sectæ Novatiæ fautorem, martyrium subisse, ab equis discerptum, ejusque reliquias ad cœmeterium Romanum fuisse translatas. An autem idem fuerit episcopus, non ita clare patet, minus vero, an fuerit auctor operum quæ sub Hippolyti nomine exstant. Martyrologia, in quibus plurimi errores et correcti jam sunt, et, nisi fallor, adhuc corriguntur, ad fidem Prudentii, qui certe multo ante scripsit quam hæc martyrologia, ut ad nos quidem pervenerunt, concinnata sunt, revocari debent, et cum Prudentio, si fieri possit, conciliari, ubi autem id non possit, rejici. In re præsentis de martyrio S. Hippolyti auctoritatem Prudentii tuerentur Ruinarrius, Tillamontius, Ceillerius, Basuagius, Fronto Duzæus, Plinius, Petrus Lazzeri in Thesibus de historia ecclesiastica Romæ 1747, et recens interpres Prudentii cl. Teolius, qui tamen Ruggerium pro ea-

dem sententia immerito allegat.

2. Gis. et nonnulli vulg., Christo. Sic Alex. a secunda manu. Plerique scripti cum Aldo, Torn., Christi, elegantius ut aliis similibus exemplis probat Heinsius, Ciceronis Verrina 3, *Illa insula horum deorum sacra putatur*; Plinii lib. viii, cap. 21, *Feram nomine axim sacram Liberi patris*; Nasonis, *Isæ sacros Martis sub juga panda boves*. Harduinus in notis ad loc. cit. Plinii non probat dici sacer cum gehitivo. Sed multæ elegantia sermonis Latini perirent, si Harduini judicium in pretio haberetur. Itaque sacer hoc loco non tam est sacerdos, ut ait Iso, et putavit etiam Parrhasius, qui id Prudentii proprium esse dixit, quam Christo consecratus. Adisus proleg. num. 31 et 32, de hoc Valeriano, in cujus diocesi satis probabiliter conjicitur natum Prudentium. Fontanus, Hist. Aquileiens, pag. 123, recte Magdeburgenses coarguit quod cent. 4, cap. 10, p. 974, Valerianum Aquileiensem cum ejusdem nominis antistite, quem laudat Prudentius, male conflaverint. Nostrum hunc Valerianum Fontanus Calagorritanum dicit. Parrhasius scribit *Valleriane*. Castus Innocens Ansaldo edidit opusculum in-8°, de Causis inopix veterum monumentorum pro copia martyrum dignoscenda adversus Dodwellum dissertatio. Mediolani 1747. Solus Prudentius, quem impudentissime pro se allegat Dodwellus, ad ejus relegendam temerariam opinionem sufficeret. Testis enim est oculatus, qui ea scriptis tradebat, quæ palam nota erant; et, ut ex libris adversus Symmachum patet, crudelitatem gentilibus objiciebat, qui innumeros martyres occidissent: quod minime auferet, nisi tantum crimen in comperto esset. Primis octo distichis hujus hymni hanc martyrum multitudinem Prudentius prædicat. A versu 43 ad versum 77 idem argumentum fusa persequitur. In hymno S. Laurentii legitur vers. 341, *Vix fama nota est, abditiis Quam plena sanctis Roma sit: Quam dives urbanum solum Sacris sepulcris floreat*. Lib. II contra Symmach. vers. 671: *Post hunc et Decius jugulis tacchatus apertis Insanam pavit rabiem. Mox hæc sitis arsit Multorum similis per vulnere tristia flagrans Extrahere insignes animas, ac ludere panis, Undantesque meum in gremium diffundere mortes*. Et lib. I, vers. 515, pariter de Roma: *Mox ubi contiguos fossis muralibus agros Sanguine justorum innocuo maduisse recordans, Invidiosa videt tumulorum millia circum, Tristis judicii mage pavitet*. Prudentio concinit Paulinus Nat. 13: *Hic Petrus, hic Paulus proceres, hic martyres omnes, Quos simul innumeros magna tenet ambitus Urbis*.

3. Hinc patet titulum quod sæpe dixi, sumi pro eologio sepulcrali. Colligo præterea Prudentium vidisse etiam titulum Hippolyti, adeoque non ex sola pictura acta ejus enarrasse. Giselinus in emendatione pro se correxit et singula, quod Heinsius non animadvertit. De inscriptionibus tumulorum consulendum Kirckmannus lib. III, cap. 19 et 20 de Funer. Roman.

5. Populus quamvis multitudinem significat. Observavit id Barthius, qui lib. IV Advers., cap. 43, et lib. XII, cap. 3, fere totum hunc hymnum notis illustrat. Idem Prudentius Cath. hymn. v, vers. 135, *Umbrarum populus*. Psychom. vers. 798, *Virtutum populus*. Apuleius lib. V Metam., *Sive illa de nympharum populo*.

6. Parrhasius, maxima Roma.

- Plurima litterulis signata sepulera loquuntur A
1164 Martyris aut nomen, aut epigramma
 [aliquod.
 Sunt et muta tamen tacitas claudentia tumbas
 10 Marmora, quæ solum significant numerum.
 Quanta virum jaceant congestis corpora acervis,
 Nosse licet, quorum nomina nulli legas?
 Sexaginta illic, defossas mole sub una,
 Reliquias memini me didicisse hominum :
 15 Quorum solus habet comperta vocabula Chri-
 [stus, 20 Utpote quos propriæ junxit amicitie.
 Hæc dum lustro oculis, et sicubi forte latentis
 Rerum apices veterum per monumenta sequor,
1165 Invenio Hippolytum, qui quondam schi-
 [sma Novati
 20 Presbyteri attigerat, nostra sequenda negans,
 Usque ad martyrii provectum insigne, tulisse
 Lucida sanguinei præmia supplicii.
 Nec mirere senem, perversi dogmatis olim,
 Munere ditatum catholicæ fidei.
 25 Cum jam vesano victor raperetur ab hoste,

GLOSSÆ VETERES.

7. Signata, *clausa*, I.
 8. Epigramma, *superscriptio*, I.
 9. Tumbas, *sepulcra*, I.
 10. Significant, *indicant*, I.
 11. Virum, *virorum*, I.
 15. Comperta, *recitata*, I.
 17. Sicubi, *ubique*, I.
 18. Rerum, *martyrii*, I.
 19. Schisma, *dogma, discussio, hæresim*. — Novati.
Novatus iste schismaticus, nam distat inter schismaticum et hæreticum. Schisma, id est scissio; inde schismaticus, qui a corpore Ecclesiæ aliqua novitate, sicut iste, qui dicebat hominem semel prolapsum criminari

- peccato, nunquam posse resurgere. Hæreticus namque qui sectam suam colit; hæresis enim secta, videlicet non credens unum Deum esse Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum, sicut Arius, I. Novatus iste monachus fuit et episcopus, qui dicebat hominem baptizatum, si semel peccasset, non posse postea veniam mereri. Vat. A.*
 20. Nostra, *dogmata, Mar. Ecclesiastica, catholica Ecclesia*, I.
 21. Provectum, *scilicet inveni*. — Insigne, *ornamentum*. — Tulisse, *accepisse*, I.
 23. Mirere, *miseris*. — Senem, *Hippolytum, I.*
 24. Ditatum, *scilicet esse*, I.
 25. Victor, *ipse*, I.

COMMENTARIUS.

7. Weitz. cum Widm. scribit *locuntur*.
 8. Parrhasius, *aliquid* : lege *aliquod*.
 9. Gis. in contextu, *Sunt et multa tamen tacitas claudentia tumbas. Ad oram, muta, et tumbas. Scripti castigatioris, muta; plerique tumbas. Parrhasius, Vat. A, a secunda manu, B, Egm., Pal., Widm., supra, multa. Valsecchius, qui lib. II, cap. 2, de Fundam. Relig. pro copia martyrum auctoritate Prudentii pugnat, existimat, verioris esse lectionem tumbas. Parrhasius, qui legit tumbas, id verbum numerat inter alienigena quibus usus est Prudentius. Græcum est τῦμβος, bustum, tumulus; unde factum opinor catacumbas euphonia gratia pro catatumbas, ut vera apud nonnullos veteres legitur. Alii catacumbas a cumbis, vel cymis, navibus, et alia significatione calvaris, deducunt. Vocabulo tumba pro sepulcro utuntur Hieronymus, Alcuinus, Rathbertus, alique plures Christiani scriptores. In inscriptionibus Christianis eadem significatione legitur tumbus. Vide Ducangium.*
 11. Mar, male, *acervis pro acervis*. Torn., minus bene, *conjectis pro congestis*.
 13. Aliëubi, *defossa, perperam. Moles de sepulcro apte dicitur: sic moles Hadriani*.
 15. In officio ecclesiastico canitur, *Quorum nomina nota sunt in caelis*. Vide vers. 4 hymni 1 Per., et vers. 1119 hymn. 10.
 16. Gis. ad marg., *quos proprie junxit amicitia*. D *Martyrologos nostros, addit, maximi sane facimus, non tanti tamen ut ubique Prudentio tot sæculis anteriori præferendos putemus*. In glossa supplendum est *qui discessit a corpore*.
 17. Notanda diligentia Prudentii, qui inscriptiones investigabat, ut de actis martyrum certus feret. Et quod addit *Invenio, Hippolytum, etc.*, aperte inquit se e certis monumentis inscriptis historiam compertisse; neque enim ex sola pictura cujus postea meministi, tam accuratam narrationem haurire potuit; neque credibile est historiam veram S. Hippolyti in tam magnifico ejus templo aut ignoratam, aut falso fuisse descriptam. Qui affirmant Prudentium, vulgari narratione deceptum, e tribus Hippolytis unum fecisse, advertere debent neque esse verisimile, ut Romæ historia S. Hippolyti eo tempore in ejusdem ecclesia ignoraretur, neque Prudentium eum esse qui aures vulgo facile præberet, cum in promptu illi esset doctiores interrogare, et vetera monumenta inspi-
- cere. Quod si ejus rei veritas tunc Prudentio non patuit, cur credemus eam martyrologiorum auctoribus multa post sæcula patuisse?
 19. Mar., Rat., *inveni*; plerique, *invenio*. Videtur innuere Prudentius se in titulo sive epitaphio Hippolyti legisse id quod de hæresi Novati refert. Certe ex sola pictura, ut dixi, narrationem adornare non potuit. Novatus presbyter fuit Carthaginensis, qui potestatem in Ecclesia esse negabat veniam concedendi gravioribus criminibus, quamvis lapsi poenitentiam egissent. Novatus Romam veniens Novatianus antipape, qui schisma adversus Cornelium pontificem Romanum conflavit, sese adjunxit, et in suam hæresim Hippolytum aut solum presbyterum, aut etiam episcopum pertraxit, ut ex Prudentio constat. In martyrologio Romano post Baronii recensionem ad III cal. Febr. refertur Hippolytum presbyterum Antiochenum Novati doctrinæ prius faventem, postea ad fidem catholicam regressum pro Christo jugulum præbuisse. Sed diversus videtur fuisse hic Hippolytus, qui vero etiam Novato faverit, aut cui afflictum fuerit quod de Hippolyto suo narrat Prudentius. Solerius, Act. sanct. tom. VI Junii, in not. ad martyrologium Usuardi die 30 Jan., censet rem solum implicuisse Adonem, qui elogium illud Antiocheni Hippolyti adjunxit, quod inde cæteri transcriperunt.
20. Egm., *hailsbr. supra, sequere, perperam, pro sequenda*. Ald. et alii editi, *presbyter*. Widman. corrupte, *presbyter*. Mihi verius videtur *presbyteri* cum Vat. B, Prag. et Mar., ubi aliena manu ex *presbyter* factum *presbyteri*. Et fortasse Prudentius Novatianum antipapam vocat Novatum: fuit autem Novatianus presbyter Romanus, a tribus episcopis postea schismaticæ episcopus consecratus: Novatus autem hæreticus presbyter Carthaginensis, qui a Baronio et Chiamillardo male creditur episcopus Afer fuisse.
 23. Ald., *ne mirere*. Quod hic ait Prudentius de Hippolyti senectate, et replicat vers. 78, 109, 137, arguit diversum hunc esse Hippolytum ab Hippolyto milite, ut clarius postea patebit.

- 1166** Exsultante anima carnis ad exitium, A
Plebs amore suæ multis comitantibus ibat;
Consultus, quænam secta foret melior,
Respondit: Fugite, o miseri, execranda Novati
50 Schismata: catholicis reddite vos populis.
Una fides vigeat, prisco quæ condita templo est:
Quam Paulus retinet, quamque cathedra Petri.
Quæ docui, docuisse piget: venerabile martyr
Cerno, quod a cultu rebar abesse Dei.
55 Illis ubi detorsit lævo de tramite plebem,
Monstravitque sequi, qua via dextra vocat,

- Seque ducem recti, spreis anfractibus, idem
1167 Præbuit, erroris qui prius auctor
[erat:
Sistitur insano rectori, Christicolæ tunc
40 Ostia vexanti per Tiberina viros.
Illo namque die Roma secesserat, ipsos
Peste suburbanos ut quateret populos.
Non contentus humum celsæ intra mœnia Romæ
Tingere justorum cædibus as-iduis.
45 Janiculum cum jam madidum, fora, Rostre,
'Suburram

GLOSSÆ VETERES.

26. Exitium, *periculum*, I.
28. Consultus, *interrogatus*. — Secta, *fides*, I.
2. Exsecranda, *odiosa, respuenda*, I.
51. Vigeat, *crescat in vobis*. — Prisco, *Christi*. — B
Templo, *familia*, I.
52. Cathedra, *doctrina*, I.
53. Docui, *antea*. — Piget, *puget*. — Venerabile,
dignum esse. — Martyr, *scilicet ego, reciprocum*, I.
54. Cerno, *scilicet modo*. — Cultu, *religione*. — Re-
bar, *aratimabam, sperabam, vel dicebam*, I.
55. Illis, *scilicet verbis*. — Detorsit lævo, *avertit si-
nistro*, I.
56. Dextra, *recta*, I.
57. Spreis, *contemptis*. — Anfractibus, *dubietates
errorum*, I.
59. Sistitur, *præsentatur ipse Hippolytus*. — Insa-
no, *contra insanum rectorem*, I.

40. Tiberina, *ubi mare intrat Tiberis*, I.
42. Peste, *persecutione*. — Quateret, *punitet*, I.
44. Tingere, *fluxu*, I.
45. Janiculum, *illum montem. Domum, id est mon-
tem*. — Fora, *loca: fora, fori, forum, et fores ita di-
stinguuntur: fora, exercendarum litium locus, a fundo
dicta; forum, mercatorum, quod foris habeatur; fori,
latera navium concava, a ferendis oneribus dicta; vel
fori, loca ubi uva calcatur; fores, januæ quæ foras re-
volvuntur, sicut valvæ quæ intus*. — Rostra, *loca ubi
rostra de ære Antoniarum navium Romæ posita sunt;
dicta quod bello Punico captis navibus Carthaginensium
rostra ablata sunt, et in foro Romano præfixa, ut es-
sent hujus insigne*. — Suburram, *loci nomen in Roma
ubi nova coria parantur; vel Suburra, regio Romæ ubi
publicus conventus fieri solebat*, I. Suburra; *proprium
nomen loci Romæ ubi nunc coria parantur, Vat. S.*

COMMENTARIUS.

27. Rat. a prima manu, *comitatibus*. Teolius cum Ruinarthio ex his verbis negat colligi posse Hippolytum fuisse episcopum, sed tantum presbyterum cuius curæ aliqua plebis pars fuerit commissa, quales sunt nostri parochi, sive curiones, quos olim quoque obtulisse post Sozomenum tradunt Petavius et Mabilonius. Mihi verius videtur hic describi episcopum sive Portnensem, sive Hostiensem: utrumlibet enim ex Prudentio argui potest. Infra, vers. 80, *Ipsum Christicolis esse caput populis*. Ruggierus Ruinarthii sententiam convellere conatur, sed non tam validis rationibus quam ipse putat. In martyrologio Romano hæc notantur: *In Portu Romano S. Hippolyti episcopi, eruditione clarissimi, qui sub Alexandro imperatore ob præclaram fidei confessionem, manibus pedibusque ligatis, in altam soveam aquis plenam præcipitatus martyrii palmam accepit*. Diversum martyrii genus narrat Prudentius; sed vel fides Prudentii potius est adhibenda, vel tenendum duos fuisse Hippolytos martyres episcopos, alterum operum quæ Hippolyti nomine circumferuntur, auctorem; alterum de quo Prudentius in hoc hymno: quod factu facilius est quam quod Prudentius, in ecclesia ipsa S. Hippolyti gesta hujus investigans, hallucinatus fuerit.

28. Multi aiunt Hippolytum tunc primum hæresin, vel schisma Novati ejurasse. Sed id ex Prudentio non colligitur. Potuit enim Hippolytus jam antea ab schismate recessisse, et martyrio proximus suam sententiam de recta fide consulentibus exponere.

30. De his versibus vide proleg. cap. 24.

33. Ruinarthius legit *piget et venerabile cerno*, repugnante metro. Exponit autem, *Testis sum hæc esse veneranda: vel, Nunc ego martyr*, etc.

35. Ald. mendose, *his ubi detorsit*.

37. In Vat. A e *rectis factum recti* probe. Scilicet *lucem recti*.

59. Cellarius ait Alexandrum imperatorem principem mitem fuisse et causæ Christianæ faventem, adeoque solum per tumultum plebis Hippolytum percussisse. Addit Prudentium, qui diversos Hippolytos commiscet, etiam alium hoc loco principem finxisse. Chamillardus putat Prudentium loqui de Ulpiano,

qui Christianis infensissimus erat, cui præfecturam prætorii Alexander contulerat, et quem scriniorum magistrum creaverat. Hi auctores pro vero ponunt id quod falsum est, aut quod in questione esset ponendum. Iterum dico, vel duos esse Hippolytos, vel narrationem martyrologii Romani narratione Prudentii debilitatam vacillare, non contra. Hippolytum quem Prudentius celebrat, martyrio coronatum in acerbissima persecutione Decii, aut Galli, aut postea Valeriani, probabilissimum mihi est. Et cum Prudentius de Hippolyto schismatis Novatiani faulorem sermonem habeat, intolerandus anachronismus esset ejus martyrium imperio Alexandri Severi adjudicare. Difficultas ergo a Cellario excitata contra martyrologium Romanum, ubi Alexandri Severi mentio, valere fortasse poterit, Prudentium certimè minime tangit. Ceterum sub Alexandro plures martyres vel Ulpiani J. C., vel aliorum adversus Christianis odio passos fuisse, ex martyrologiis et historiæ ecclesiasticæ perspicuum est.

40. Duo sunt ostia per quæ Tiberis in mare influunt. Duæ urbes hinc inde conditæ olim exstabant, *Ostia Tiberina* altera dicta, in orientali parte, altera *Portus Romanus*, sive *Portus Augusti*, in occidentali. Urbes fuerunt; et adhuc celebrantur illustria nominibus titulis duorum cardinalium insignita, quorum *Ostia* decanus est sacri collegii. Ex hoc versu colligitur Hippolytum Prudentii fuisse episcopum *Ostiaensem*: nam *Ostia Tiberina* nomen proprium erat civitatis quæ simpliciter *Ostia* nominata est. Fabricius et Weizius hanc tenent sententiam; quæ confirmatur ex vers. 451, *Ostia linguunt*, quod vix de *Portu Romano* dici possit. Nomen *Ostia* feminino generis antiquissimum est. De martyribus *Ostiensibus* præsertim sub Alexandro Severo, instigante Ulpiano, *Plazza Hier. Card. pag. 16.*

41. Cauchius conjiciebat ipso pro ipso, scilicet *secesserat illo ipso die*.

43. Ald., Rat. a prima manu, *Hailsbr., Heins.* cum suis castigatioribus, *celsa, Parrhasius, Vatt. A., Mar., Prag., Weitz., Gis., et alii, celsæ.*

45. In Glossa ad vocem *rostra* pro *Antoniarum* *lege*

1168 Cerneret eluvie sanguinis affluere : A
Protulerat rabiem Tyrrheni ad littoris oram,
Quæque loca æquoreus proxima portus habet.
Inter carniſices, et constipata sedebat
50 Officia, exstructo celsior in solio.
Discipulos fidei, detestandique rebelles
Idolii, ardebat dedere perfidiæ.

Carrereo crinita situ stare agmina contra
Jussurat, horrendis excrucienda modis.
55 Inde catenarum tractus, hinc lorea flagra
1169 Stridere, virgarum concrepitare
[fragor.
Ungula fixa cavis costarum cratibus altos
1170 Pandere recessus, et lacerare jecur.

GLOSSÆ VETERES.

46. Eluvie, *sorda, vel putredine*. — Affluere, *abundare*, l.
47. Tyrrheni, *Tuscani, Tiberini*. — Oram, *finem*, l.
52. Idolii, *idolium est templum idolis consecratum, idolothyum vero sacrificium idolis immolatum*, Vat. A. *Servitus idolorum : officium idolorum*. — Ardebat, *furebat*. — Perfidiæ, *idolicæ*, l.
53. Situ, *aqualore*, l.
54. Excrucianda, *vexanda*, l.

55. Inde, *postea*. — Lorea, *ex loris facta*. — Flagra, *flagella*, l.
56. Stridere, *pro stridebant*. — Concrepitare *pro concrepitabat*, l.
57. Ungula, *genus tormentorum*. — Costarum cratibus, *costis, vel juncturis*, l.
58. Pandere, *pro pandebat : scilicet cepit*. — Lacerare, *pro lacerabat*, l.

B

COMMENTARIUS.

Antiatium. Parrhasius scribit *Suburam* cum Rat., Mar. et aliis.

46. Ald., Vat. A, P, Alex., Gis., Heins. cum suis castigatioribus, *affluere*. Vat. B, Q, Urb., Parrhasius, Mar., Rat., Prag., Weitz us cum suis scriptis, *effluere*.

47. Widm., *horam : lege oram*.

48. Portum Romanum hic indicari probabile est. Sed cum supra *Ostia Tiberina* nominata fuerint, semper dubitandi locus relinquitur an in Portu Romano, qui minus proprie *Ostia Tiberina* dictus antea fuerit, an in Ostiis Tiberinis, quæ nunc *Æquoreus Portus* appellantur, Hippolytus martyrio fuerit coronatus. Verius tamen videtur *Ostia Tiberina* etiam hoc loco intelligi : nam infra vers. 151 simpliciter dicitur de loco martyrii : *Ostia linguunt*.

50. Parrhasius, *structo*; Egm., *mondoſe, extratto*. Ut *ministeria* pro ministris, ita *officia* pro illis qui officio funguntur, et apud Suetonium, Plinium Juniores, jureconsultos veteres pro prætore, pro apparitore, pro comitatu prætoris.

51. *Rebelles* cum patrio casu notabat Barthius, nisi *perfidiam* pro vitio fidei opposito vers. seq. In hymno S. Quirini vers. 4, *Insignis* cum patrio casu occurrit, et quamvis variant codices, elegantius multis videtur dicere Quirinum *insignem meriti*, quam *meritis*. *Perfidus* pro infidelibus alibi quoque usurpavit Prudentius.

52. Parrhasius, minus bene, *idoli*.

53. Ald., *crinata : lege crinita*. Dictum ad vers. 80 hymni 4 Peristeph., reos comam apud Romanos nutrire consuevisse : hinc *crinita agmina*.

54. Rott., *horrificis*. Parrhasius, *excruciata*, non ita recte.

55. De diversis instrumentis et modis quibus SS. martyres cædebantur, vide tabulas cruciatuum x et xi.

57. Instrumenta quibus corpora martyrum discerpebantur, tria numerat Ruinartius, unguilas, uncas, pectines : quæ in Gallonii figuris medicis exponi affirmat. Confer tabulam xxvi a nobis additam, et ex veris instrumentis expressam : ubi Num. 1 exhibetur chirotheca ferrea digitis incurvis, et extrema parte acutis, quæ unguilarum species est, in cœmeterio Calpepodii reperta. Vide Aringhium tom. II Rom. subterr., pag. 687, et Mamachium *De Costumi de primiv. Crist.*, tom. II., pag. 506. Num. 2 representatur uncus ferreus qui in cœmeterio S. Agnetis repertus est capiti ejusdem martyris infixus : de quo Mamachus loc. cit. Num. 3 describitur pecten ferreus qui exstat inter sacras reliquias monasterii sanctimonialium ordinis Dominiani S. M. Magdalene in monte Quirinali, de quo agunt Boldettus pag. 319 et Mamachus loc. cit., et

pag. 309, et tom. III Antiq., pag. 205. Num. 4 et 8 ex museo sacro Vaticano duo instrumenta deprompsi quibus corpora martyrum lacerabantur, et videntur inter unguilas vel ungues esse referenda : nam sunt similia unguibus avium rapacium. Num. 5 exhibentur unguilæ bisulcæ quæ asservantur in basilica S. Petri, de quibus agit Gallonius, et nos jam antea locuti sumus. Num. 6 expressæ sunt plumbatæ ex museo sacro Vaticano, de quibus vide comment. ad vers. 117 in Romano. Num. 7 et 9 representantur duo lebetes quales insculpti sunt in sepulcris Victorinæ, et Exuperantii, et a Mamachio inter alia martyrii instrumenta descripti tom. II *de Costumi* pag. 306. Vide etiam tom. III Ant. Christ. pag. 206. Hæc omnia martyrii instrumenta addere visum est tabulis Gallonianis, quas cum F. Pergrinus Chiesa editioni quam meditabatur, operum Prudentii paratis expeditasque haberet, liberaliter concessit, ut in usum cui destinatæ erant cederent. Diversæ sunt, neque ita accurate descriptæ imagines martyriorum quas Gallonius in opere Italico de Cruciatibus SS. martyrum excuderat. Differunt etiam a nostris picturæ quas, jubente Gregorio XIII, hortante ac consilium præbente Michæele Lauretano S. J., Pomarantius et Mathæus Senensis in ecclesia S. Stephani Cœlii montis, sive, ut vocant, Rotundi expresserunt, ærique Tempesta incidit. Libellum vidi inscriptum : *Triumphus martyrum in templo D. Stephani Cœlii montis expressus. Julio Roscio Hortino auctore. Opera et industria Joannis Baptistæ de Cavalleriis. Romæ, ut puto, editus est hic libellus : cujus nonnullæ tabulæ ad martyres libri Peristephanon spectant, scilicet tabula III, SS. apostoli Petrus et Paulus ; tabula XVIII, S. Laurentius cum Hippolyto equis raptato ; tabula XXII, S. Agnes ; tabula XXIV, S. Vincentius in craticula. Consule etiam Marc. Ant. Boldettum lib. 1, cap. 60, qui de his picturis agit, et quædam instrumenta martyrii a se visa representat, ut cultros ferreos, lanceam, forcipem ferreum, præter pectinem ferreum cœmeterii Calpepodii, quem exhibemus, et lebetes insculptos in sepulcris S. Victorinæ et S. Exuperantii : rationesque afferuntur existimandum sit his lebetibus significari instrumenta martyrii. De hujusmodi instrumentis insignis exstat locus S. Leonis in natali S. Laurentii : *Sævisti, persecutor, in martyrem ; sævistis, et anxisti palmam, dum aggeras pacem. Nam quid non ad victoris gloriam ingenium tuum reperit, quando in honorem transierunt triumpho etiam instrumenta martyrii ? Ubi censeo sermonem potissimum esse de craticula S. Laurentii, quæ religiose Romæ asservatur, semperque magno in honore habita est, ut dixi ad hunc S. Laurentii contra Sagittarium,**

D

- Ac jam las-atis iudex tortoribus ibat A 70
 60 In furias, cassa cognitione fremens.
 Nullus enim Christi ex famulis per tanta re-
 [pertus
 Supplicia, auderet qui vitare animam.
 Inde furens quæsitō ait : Jam, tortor, ab unco
 Desine : si vana est quæsitio, morte agito.
 65 Huic abscede caput, crux istum tollat in auras,
 Videntesque oculos offerat alitibus.
 1171 Illos rape præcipites, et vincios conjice
 [in ignem :
 Sit pyra, quæ multos devoret una reos.
 En tibi, quos properes rimosæ imponere
 [cymbæ,

- Pellere et in mediū stagna profunda freti.
 Quos ubi susceptos rabidum male suta per
 [æquor
 Vexerit, et tumidis cæsa labarit aquis,
 Dissociata putrem laxent tabulata carinam,
 Conceptumque hibant undique naufragium.
 75 Squamea cœnoso præstabit ventre sepulcrum
 Bellua, consumptis cruda cadaveribus.
 Illic persultanti celsum subito ante tribunal
 1172 Offertur senior nexibus implici-
 [tus.
 Stipati circum juvenes clamore ferebant,
 80 Ipsum Christicolis esse caput populis :
 Si foret extinctum prope caput, omnia vulgi

GLOSSÆ VETERES.

60. Cassa, in vanum. — Cognitione, pœna, l.
 63. Quæsitō, iudex. — Unco, ungula, l.
 64. Quæsitio, tormentum; hinc quæsitōnarij dicun-
 tur toriores, Vat. A. pœna, iudicium, castigatio. —
 A. :io, facito, imperativus, l.
 65. Tollat, elevet, l.
 66. Videntesque, opertos (forte apertos), l.
 67. Conjice, projice, l.

- B 68. Pyra, rogas, l.
 69. En tibi, scilicet sint, l.
 71. Male suta, carina: male vincita, l.
 72. Vexerit, navigator. — Cæsa, percussa. — La-
 barit, natat, l.
 77. Persultanti, cum quadam arrogantiā dicenti, l.
 78. Senior, Hippolytus. — Nexibus implicitus, li-
 gaminibus ligatus, l.

COMMENTARIUS.

60. Sich., et in nonnullis vulg. ad oram, *condicione*:
 melius *cognitione*.
 61. Ald. omittit *ex properam*.
 62. Parrhasius, *vitare animam*.
 63. Ald., Alex., Vatt. A, P, Q, Urb., Egm., *ab*
unco. Alii, *ab unco*. Heinsius hoc expressit ex Giselino,
 sed varietatem lectionum non adnotavit. Uncis ferreis
 laniabantur martyres, eculeo etiam, et uncinis sus-
 pendeantur. Vide comment. ad. vers. 173 Peris-
 teph. 5, Arnobium lib. II, Gallonium, Sagittarium,
 et tabulam XIII et XXVI.
 64. Noms., *morte agito*, minus bene. Quæsitio
 precedebat tormenta; sed sumitur etiam pro tor-
 mentis, quia inter ipsa tormenta continuabatur.
 S. Cyprianus epist. 69 ad Florentinum: *Tot confes-
 siones quæsitōnarij, et torti, et insignium vulnerum et*
cicatricum memoria gloriosi. Ubi Rigaltius notat, co-
 gnitione data, haberi quæsitōnem primum, dein adhi-
 beri tormenta. Sed gentiliū hæc erat insania, ut
 Christianos quæsitōne et tormentis cogere vellent ad
 fidem Christianam negandam, non ad veritatem pro-
 ferendam.
 65. Ald., Gis., *absconde*. Heinsius cum aliis,
abscede. Parrhasius, Vat. B, Prag., Mar., Rat., *excide*.
 Peveratus putat Prudentium in his verbis *crux*
istum tollat in auras respexisse ad etymon vocabuli
 Græci *σταυρός*, *crux*, de quo Hesychius: *Stauri*
defixi stipites sunt, valli, et omnia ligna recte stantia:
ab eo quod stent, stauri, vel quod ad auram consistent.
 66. Vat. A, *videntesque*. Cathein. hymn. 6, vers. 63, D
Asi alterum rapuces Fixum vorant volucres. Horatius,
 lib. I, epist. 16, *Non pasces in cruce corvos*. Juvenalis
 sat. 14, *Vultur, jumento, et canibus, crucibusque re-*
lictis, Ad fetus properat, partemque cadaveris offert.
 Apuleius lib. VI de Asino, *Patibuli cruciatum, cum*
canes et vultures intima protrahunt viscera. Ex quo
 notat Lipsius lib. II de Cruce, cap. 13, *crucis non*
semper fuisse præaltas, quandoquidem canes viscera
cruci affixorum protrahere poterant. Vide tabul.
 cruciat. I, II. Nonnulli SS. martyres in cruce plures
 dies vitam duxerunt, ut constat ex Eusebio lib. VIII
 Hist., cap. 8, et martyrologio Romano. De marty-
 ribus quorum corpora avium et bestiarum laniatui
 relicta fuerunt, Sagittarius cap. 8.
 67. Ald. cum nonnullis, *hos cape*. D: more jigandi
 martyres, qui rogo injiciebantur, vide vers. 103
 Hierat. 6, et tabulam XVII.

69. Eusebius, lib. VIII, cap. 6, plurimos martyres
 ita extinctos narrat. Confer Gallonium de Cruciat.
 SS. martyr. cap. 9, et Sagittarium cap. 11, qui plura
 exempla profert. Supplicium hoc veteribus Romanis
 non fuisse inauditum, colligitur ex verbis Cæsaris
 apud Suetonium cap. 66: *Vetustissima navi im-
 positos, quocunque vento, in quacunque terras jubebo*
arehi.
 71. Ald., Pal., Thuan., Ox., Rott., Gis., Heins.,
 rapidum, Vatt. A, B, Alex., Prag., Rat., Sich.,
 Weitz., *rabidum*. Parrhasius, Mar. a prima manu
avidum; in Mar. aliena manu factum *rabidum* pro
 div. script. Gifanius in *Victus, et Vincetus*, ex vet.
 lib. legit, *Quos ubi susceptos rabidum male suta per*
æquor Vexerit, et tumidis cæsa labarit aquis, et expli-
cat: Tralatio a re militari: navis icta a tumidis undis
(tum autem rabidum est mare) labat; ut Virgilius, la-
bat ariete crebro Janua. Labat ergo, deficit, dissolvit-
ur. Cæsa etiam tecta ibi consimili fere modo dicit.
 Barthius notat Prudentium dixisse *male sutam cym-*
bam, ut Virgilius *sutilem*.
 72. Gis., *cæsa lavarit*; ad oram, *cæsa labarit, al-*
levarit. Parrhasius corrupte, *cæsa libarit*. Vat. Q,
equis; supra recte, *aquis*. Cauchii codex, Hallabr., a
 prima manu, *cæsa levarit*. Fabr., *cæsa lavarit*. Pal.,
cæsa levarit. Bong., Sich., *cæsa lavarit*. Potiores,
cæsa labarit cum Aldo, cui tamen Weitzius affingit
cæsa labarit. Barthius ait, eleganter *cymbam dici cæ-*
sam, quia videntur hiatus velut ferro facti. Velut
 poeta: *Cæsaque labra tument*, hoc est, velut *incisæ*.
 Vide Nonium.
 75. Parrhasius, *cæso* pro *cænoso*, magis acuto
 quam vere. *Cænosos* mendum est in nonnullis vulg.
 77. Vat. A, *Illic præsul: stanti*. Non placet. Con-
 simili significatione vers. 10 præfat. Ilamart., *Ves*
ecce summo missa persultat throno; et vers. 86, hymn.
 5 Cath., *persultare pontam*. Apuleius et Ammianus
 ita sæpe locuti sunt.
 78. Egm., Pal., Vat. A, a prima manu, *implicitis*:
 verius *implicitus*.
 79. Prag., Widm., supra, Mar., supra, aliena manu,
 Gis., Cham., Heins., *frangebant*. Plerique, *ferebant*.
 80. Ruggerius alique evidentissimum putant Hip-
 polytum Prudentii fuisse episcopum, quia ethnici
 ipsum Christianorum caput esse dicebant. Quæ ratio
 probabilis quidem est, sed non plane efficaci. Quid
 enim prohibet ethnicos caput Christianorum vocasse

Pectora Romanis sponte sacrauda de's. A
 Insolltum lethi poscunt genus, et nova pœnæ
 Inventa, exemplo quo trepident alii.
 85 Il'e supinata residens cervice, Quis, inquit,
 Dicitur? affirmant, dicier Hippolytum.
 Ergo sit Hippolytus, quatiat, turbetque jugales,
 Intereatque feris dilaceratus equis.
 1173 Vix hæc ille: duo cogunt animalia,
 [freni
 90 Ignara, insueto subdere colla jugo:
 Non stabulis, blandive manu palpata magistri,
 Imperiumque equitis ante subacta pati:
 Sed campestre vago nuper pecus e grege ca-
 [ptum,
 Quod pavor indomito corde ferinus agit.
 95 Jamque reluctantes sociarant vincula bigas, B 110
 Oraque discordi fœdere nexuerant.

Temonis vice funis inest, qui terga duorum
 Dividit, et medius tangit utrumque latus,
 Deque jugo in longum se post vestigia retro
 100 Protendens trahitur, transit et ima pedum.
 Hujus ad extremum, sequitur qua pulvere
 [summo
 Cornipedum refugas orbita trita vias,
 Crura viri innectit laqueus, nodoque tenaci
 Astringit plantas, cumque rudente ligat.
 105 1174 Postquam composito satis instruxere
 [paratu
 Martyris ad pœnam verbera, vincla, feros:
 Instigant subitis clamoribus, atque flagellis,
 Hæque infectis perficiunt stimulis.
 Ultima vox audita senis venerabilis hæc est:
 Ili rapiant atur, tu rape, Christe, animam.
 Prorumpunt alacres, cæco et terrore feruntur,

GLOSSÆ VETERES.

- 86. Affirmant, respondent, l.
- 87. Hippolytus, id est equinus. — Jugales, equos, l.
- 95. Bigas, equos, l. Vat. A.
- 96. Nexuerant, ligaverant, l.
- 99. Jugo, fune, l.
- 100. Ima pedum, summitatem pedum, l.
- 101. Hujus, scilicet funis. — Ad extremum, ad extremitatem, l.

- 102. Orbita, rota, l.
- 104. Plantas, pedes. — Rudente, fune novo, l.
- 106. Feros, equos, l.
- 108. Hæque, latera, l.
- 109. Senis, Hippolyti, l.
- 110. Hi, scilicet equi, l.
- 111. Alacres, læti, l.

COMMENTARIUS.

Presbyterum cujus auctoritas plurimum apud Christianos valeret? Confer Cajetani Migliore commentarium in Neoplyti presbyteri titulum.
 82. Parrhasius non ita bene, Romani.
 83. Ald., Alex., Urb., Vatt. P, Q, Mar., et nova C
 Inventa. Gis., Weitzius, Vat. B, Prag., et nova
 Pœna est Inventa. Heinsius cum duobus Torrent., et
 Pœna Inventa, quod jam ediderat Parrhasius. Id
 magis sententiæ congruit.
 84. Parrhasius, repedent. Widm. a prima manu,
 trepidant.
 86. Hymn. 10 Peristeph. vers. 172, Quod vultuo-
 rum, quod supinus, quod rigens.
 87. Vat. B, Widm. ad marg., Mar., Prag., Hippo-
 lytus fiat; ergo agitet, quod editum est a Weitzio.
 Parrhasius, Hippolytus fiat ergo; agitet. Rat. ita
 etiam. In Prag. eadem manu erat in margine scri-
 ptum, superfluum esse ergo, cum fiat habeat primam
 longam. Additur, alios codices habere Ergo sic Hip-
 polytus agitet: quam lectionem vidi in Urb., sed in
 hoc quatiat, non agitet. Heinsius cum suis castigatio-
 ribus, Ald., Bong., Hailsbr., Gis., Vatt. A, P, Q,
 Mar. a recenti manu, Ergo sit Hippolytus: quatiat.
 Alex., Ergo Hippolytus: quatiat; supra recte, Ergo
 s. c. Widm. in textu, Hip. olytus sit ergo: agitet. Gif-
 fanius ex vet. lib., Ergo sit Hippolytus: agitet; ne-
 que putat satis Latine dici quatiat. Vide indicem Lu-
 ciani pag. 436, ubi de incisione agit. Fabula Hippo-
 lyti ab equis discerpti, quod ejus nomen Græce
 indicat, nota est ex Metamorphos. Ovidii et aliis my-
 thologis. Glossæ etymologia imperfecta est.
 88. Ex Actis mss. Vallicellanis et Vaticanis id
 profert Peveratus: Jussit ergo Valerianus in conspectu
 Hippolyti, ut omnes capite truncarentur, et decollati
 sunt promiscui sexus decem et novem. B. vero Hippo-
 lytum jussit ut pedes ejus ligarentur ad colla equorum
 indomitorum, et sic per cardeta et tribulos trahi; qui,
 cum traheretur, emisit spiritum. Verum hæc opinor,
 acta sunt S. Hippolyti militis, quæ nullo in pretio
 apud eruditos habentur.
 89. Animal ait Barthius significare equum, jumen-
 tum in sacris litteris, quas imitatur Prudentius. De

hoc supplicii genere fuisse Gallonius cap. 9, et Sagit-
 tarius cap. 12.
 90. Hailsbr., Vat. A, Mar., Prag., Rat., Gis. ad
 or. m, insueta.
 91. Cauch., blandive manu. Barthius pro non sta-
 bulis legit non stabilis, et addit, equum aut blanda
 palpatione, aut pertinacia regi.
 95. Vat. B, Mar., Rat., Prag., Hailsbr., Widm.,
 Bong., sociarunt.
 97. Barthius censet sty'um Prudentii, cum annexio
 martyris describitur, difficiliorem esse, nisi, inquit,
 est et aliqua commaculatio.
 100. Widm., corrupte, traitur. Transire ima pedum
 dicitur funis, quod fuerit longior, et in terra tractus,
 qui, antequam innecterentur crura Hippolyti, proce-
 debat largius. Ita explicabat Barthius.
 101. Mar., cujus ad extremum. Vat. A, quia; alii,
 qua.
 102. Sulcus quem currus rota imprimit dicitur
 orbita. Hinc exorbitare verbum Tertulliani, Firmici et
 aliorum. Refugæ viæ sunt contrariæ.
 104. Ald., Gis. prima ed., atque rudente.
 106. Ald., Rat., a secunda manu, Bong., Hailsbr.,
 Gis., Alex, a prima manu, Urb., Vat. P, Gall., Torn.,
 feras. Melius feros cum quinque Heinsianis scriptis,
 Vat. B, Mar., Rat. a prima manu, Prag., Weitz.,
 Widm. et aliis. Vat. Q, mendose, ferox pro feros.
 Gifanius in VITRICUS ex vet. lib. amplexus est feros,
 quia ferarum nomen est nimis generale, et quia se-
 quitur Hi rapiant. Parrhasius jam olim ediderat feros,
 sed aliter distinxerat, neque male, verb-ra, vincla:
 feros Instigant. Feros non addito alio nomine pro-
 equis accipi, auctoritate Catulli, Horatii, Virgillii,
 confirmatur. Peveratus observat hæc de causa Hippo-
 centauros semiferos dictos, quasi semiequos: nam
 equos dimidiata sui forma assimilasse dicuntur.
 108. In quibusdam vulg., infectis: legendum in-
 fectis.
 110. Ald., Mar. aliena manu, Heins., Prag., ra-
 piunt; alii, rapiant.
 111. Alex., Vat. Q, Hailsbr., Bong., Fabr., cæco
 et terrore. Vetiustiores Heinsiani ita prorsus. Becua-

- Qua sonus, atque tremor, qua furor exagitans
[tant.
Incendit feritas, rapit impetus, et fragor urget :
Nec cursus volucer mobile sentit onus.
115 Per silvas, per saxa ruunt : non ripa retardat
Fluminis, aut torrens oppositus cohibet.
Prosternunt sæpes, et cuncta obstacula rum-
[punt :
Prona, fragosa petunt, ardua transiliunt.
Scissa minutatim labefacto corpore frusta
120 **1175** Carpit spinigeris stirpibus hirtus
[ager.
pars summis pēndet scopulis, pars sentibus
[hæret :
Parte rubent frondes, parte madescit humus. B

GLOSSÆ VETERES.

112. Exagitant, agunt, l.
113. Incendit, scilicet eos, l.
114. M. bile onus, corpus martyris, l.
118. Prona, humilia. — Fragosa, aspera. — Ardua, montes, l.
119. Minutatim, particulatim. — Frusta, particulas, l.
120. Hirtus horridus, l.
122. Parte, sanguinis illius, l.
123. Exemplar, depictum. — Habet, retinet. — Illitus, pictus, l.
124. Fucus, malitiæ, color, hic pictura. Fucus herba unde tinguntur vestes : unde in omnibus rebus ubi rei veritas obducitur, fucus dici potest. Pictura. — Digerit, ordinat, componit, l.
126. Effigians, significans, conformans. — Viri, Hippolyti, l.
127. Rorantes, scilicet quasi ; laus picturæ. — Apices, summitates. — Saxorum, in pictura, l.
129. Manus, pictoris. — Effingere dumos, depingere spinas, l.
130. Luserat, ludendo depinxerat, pinxerat. — Russeolam, rubicundam, l.
131. Cernere erat, cerni poterat scilicet in pictura, l.
132. Situs, loca aspera, l.
133. Addiderat, pictura. — Caros, propinquos, l.
134. Fractum, curvum, l.
135. Rimantibus, investigantibus, l.
136. Laceris, laceratis, l.

COMMENTARIUS.

- nus rectius putabat cum suo ms. Pal. *cæoque errore*, C quod exstat in Ald., Egm., Pal. apud Weitzium, Urb., Vat. P., Gis. ad oram : hic in contextu habet *cæco et terrore*. Gifaninus, ex vet. cod., ubi agit de desinentibus in *t*, legit *cæco et errore*, et rejicit *terrore*, quia error est cæcus, non terror. Verum etiam *terror cæcus* recte dicitur ab effectu. Weitzius cum Widn., et *cæco errore*; ita Prag., sed *alacris pro alacres*. Parrhasius quoque *alacris*, sed *cæoque errore*.
112. Parrhasius ita legit, *Qua sonus, atque timor, qua furor exagitat*.
116. Rat., *oppositos*, supra correctum.
121. Cham. mendose, *per senibus hæret*.
123. Existimant nonnulli Prudentium martyrium Hippolyti militis quod Romæ pictura expressum vidit, alteri Hippolyto affinxisse. Sed primum quæram qui, nisi multa post Prudentium sæcula, Hippolytum militem hujusmodi martyrium subisse affirmavit? Deinde ecclesiarum picturæ appositis versibus et inscriptionibus solebant illustrari, ut ex operibus Damasi et Paulini colligitur. Præterea Prudentius non erat ita rusticus ut in pictura aliud pro alio acciperet, neque ita imprudens ut rei veritatem ex doctioribus non exquireret. Postremo præter picturam aliis monumentis Prudentium inniti, totus ejus hymnus ostendit.
124. Fucus illo ævo pigmentum et colorem designabat. Testes Paulinus, Ausonius, alii.
125. Sub imperatoribus Romanis, ut notat Peveratus, pictores nativis coloribus, non per umbram accersum, sed in clarissima luce delinearunt; sed interdum umbras addiderunt ut ex hoc loco colligitur. Barthius tamen *liquidis umbras* interpretatur peraspicias assimulationes et expressiones veritatis. Vide hymn. 9 Peristeph. vers. 93.
126. Exemplar sceleris peries habet illitus, in quo Multicolor fucus digereit omne nefas.
125 Picta super tumulum species liquidis viget umbris,
Effigians tracti membra cruenta viri.
Rorantes saxorum apices vidi, optime papa,
Purpureasque notas vepribus impositas.
Docta manus virides imitando effingere dumos,
130 **1176** Luserat e minio russeolam sanielem.
Cerne e erat, ruptis compagibus, ordine nulle
Membra per incertos sparsa jacere situs.
Addiderat caros, gressu, lacrymisque sequentes,
Devia qua fractum semita monstrat iter.
135 Mærore attoniti, atque oculis rimantibus ibant,
Implebantque sinus visceribus laceris.
126. Mar. aliena manu, Parrhasius, Rat. a prima manu, *tractim* : rectius *tracti*.
127. Olini omnes episcopos papas appellatos fuisse constat ex Cypriano, Hieronymo, Augustino, Rufino, Sulpicio Severo et aliis. Cæpit postea id nomen peculiari Romano pontifici attribui; adhuc autem apud Venantium Fortunatum, et Eulogium Cordubensem, qui sæculo ix floruit, alii episcopi papæ dicuntur. Gregorius VII, anno 1073, in synodo Romana statuit nemini licere seipsum vel alium nomine papæ appellare, quod proprium esset Romani pontificis. De quo nomine fuse agit Baronius in not. mart. Rom. ad diem 10 Januar.
129. Aliqui putant fide non esse dignum quod hic narrat Prudentius, quia pictor potuit proat magis ipsi libuit fabulam effingere. Verum quis credet aut aliis persuadere poterit, historiam martyrii quod post dimidium sæculum in accidit, paulo post inductum alicujus pictoris licentia, videntibus et tacetibus cæteris, fuisse fabulis deformatam?
130. Parrhasius, male, et nimio *russeolam sanielem*. Thuan., et *nimio russeolam*. Vat. P., ex *minio roseolam*. Mar. a prisca manu, Rat., Prag., Bong., Vat. Q., Urb., et *nimio roseolam*. Fabr., *russeolam*. Alex., Ald., Mar. a correctoris manu, Ald., Weitz., Gis., et plerique editi, *russeolam*. *Russeolus* est a *russeus* : verbum vetus et egregium, ait Gifaninus, pro *ruber*. Barthius, lib. xxxv Adv., cap. 13, contendit *lexæ dum roseolam*, quia *roseum* prima extenta Christiani poetæ non raro usurpant. At Prudentius *rosa* et *roseum* a *rosa* semper corripuit.
133. *Caros* substantive pro amicis. Pro liberis posuit Lactantius lib. vi, cap. 12, *Cum sciat se caros suos Deo relinquere*.
134. Ald., Alex., Vat. P., Urb., Egm., Alt., duo Torr., quo. Alii plures, *qua*.
135. Torrentiani bini cum Cauchiano, *lacryman*

PERISTEPHANON HYMN. XI.

Ille caput niveum complectitur, ac reverendam
1177 Canitiem molli confovet in gremio.
 Hic humeros, truncasque manus, et brachia et
 [ulnas,
1180 Et genua, et crurum fragmina nuda legit.
 Palliolis etiam bibulæ siccantur arenæ,
 Nequis in infecto pulvere ros maneat.
 Siquis et in sudibus recalenti aspergine sanguis
 Insidet, hunc omnem spongia pressa rapit.

Nec jam densa sacro quidquam de corpore s
 Obtinet, aut plenis fraudat ab exsequiis.
 Cumque recensitis constaret partibus ille
 Corporis integri qui fuerat numerus :
 Nec purgata aliquid deberent avia toto
1178 Ex homine, extersis frondibus et sec
 [palis :
 Metando eligitur tumulo locus; Ostia linquunt
 Roma placet, sanctos quæ teneat cineres.

GLOSSÆ VETERES.

137. Ille, scilicet sinus. — Reverendam, venerabi-
 lissimam, l.
138. Confovet, nutrit, vel protegit, l.
139. Ille, alter, l.
140. Legit, colligit, l.
141. Bibulæ, a bibendo — Arenæ, ab ariditate, l.
142. Infecto, corrupto, sordido, mixto, intereo —
 R. s. sanguis, l.
143. Quis, aliquis — Sudibus, spinis, palis, l.
144. Omnem, sanguinem, l.

145. Corpore, Hippolyti, l.
146. Fraudat ab exsequiis, non humaretur corpus, l.
147. Recensitis, renumeratis, inventis, l.
151. Metando, exquirendo, ponendo, l. — Ostia,
 civitas, Mar. Tiberina, portas, januas, l.
152. Placet, eligitur, l.
153. Haud procul, non longe a Roma. — Ad pomæria
 prope murum : pomærium hic pro viridario; alio loco
 locus s. cretus muro cinctus; et dicitur pomærium, quia
 post murum, l.

COMMENTARIUS.

Canibus, non rimantibus. Veterum Christianorum præ-
 cipuum studium fuit in SS. martyrum membris dili-
 genter conquirendis, aliquando inter sese officiose et
 perite componendis et coaptandis, ut in his Prudentii
 versibus perspicue cernitur. Adhuc Romæ corpora
 SS. martyrum collectis ossibus simili arte et indu-
 stria rite coaptantur, ut publicæ venerationi expo-
 nantur. Blanchinus in præf. ad Anast. Biblioth. num.
 26, ex narratione sacerdotis præpositi ecclesiæ S.
 Paulini Nolensis refert reperta ibi fuisse ossa integra
 S. Justæ virginis, deposita manibus cancellatis. At
 Romæ corpora martyrum quæ reperiuntur, ita solent
 esse composita, ut brachia et manus ad latera deor-
 sum protendantur. Incertum ergo est an sacerdos
 ille rem liquido sibi compertam narraverit. Illud
 mihi certius est, inscriptiones ejus ecclesiæ, quas
 Blanchinus profert, non esse satis fideliter exaratas.

137. Pictura exhibebat (et vidit Prudentius) caput
 niveum et reverendam canitiem. Quis id militi Hippo-
 lyto tribuat, cujus nutrix Concordia simul cum ipso
 martyrio est coronata? Notum est ætatem militarem
 a decimo septimo ad quadragesimum quintum aut
 quadragesimum sextum annum fuisse computatam,
 et solum periculosis temporibus ad annum quinquage-
 simum. Paulinus epistolæ in Julianum episcopum
 Memori juniori canitiem apostolicam pectore, ut ait,
 ascribit: *Posterior natus, senior; quia sede sacerdos
 natus apostolicam pectore canitiem; perinde quasi
 veneranda, sive apostolica canities propria sit epi-
 scopi senioris.*

138. R. t., molle; corrige molli.

139. Ulnæ sunt cubiti.

141. Palliola intelligit Barthius esse tenues institas,
 ut potat, lino factas.

142. Ald., duo Torr., Ox., Cauch., Gall., in infecto.

143. B., Mar. a prima manu, Prag., Parrh., Rat. in
 textu, in intacto. Plerique, in infecto. Alex., res
 vest; supra ros. In nonnullis vulg. editum est in
 tecto.

144. Pal., insidet: lege insidet. De hac cura ac di-
 lecta Christianorum in colligendo sanguine mar-
 tyrum præclarum est hoc testimonium Prudentii: de
 plura Boldettus in Observationibus de cœmete-
 rariis, Marangonus, Muratorius, Lupius, Fa-
 us et alii. Exstant adhuc plura vasa in quibus
 is concretus cernitur, et fragmenta spongiæ
 colligebatur apparent. Plura ejusmodi vasa
 Boldettus.

Vat. A, haud pro aut ex diversa scribend. ra-
 tione Prudentius docet quanta sedulitate Chris-

tiani veteres corpora defunctorum sepelienda cura-
 rent, his scilicet rationibus permoti, quas in hymno
 Exsequiarum uberius explicat. Profecto pervulgata
 illa Lucani sententia, *Cælo legitur, qui non habet ur-
 nam*, non magis prudens mihi solet videri, quam si-
 quis hominem nudum solaretur, quia *Cælo legitur qui
 non habet vestem.*

147. Ald., Urb., Parrhasius, Gis., recensitis. Weitz.,
 Heins. cum plerisque scriptis, recensetis. Marius
 notat, recensetio facere recensetis, vel recensus: recen-
 situs nihil esse. Dissentiunt alii.

148. Numerus perfectum opus et omnibus parti-
 bus integrum designat.

149. Parrhasius, retinerent in via. Plerique deberent
 avia eadem significatione. Rat., Weitz., in via pro avia.

151. Weitz. cum Egm., elegitur.

153. Egm., Hailsh., cultu; lege culta; Rat., po-
 maria a prisca manu, quod vult una ex glossis. Bin-
 ghamus, lib. xxiii, cap. 1, tom. X, probare contendit
 tribus primis Ecclesiæ sæculis ex legibus Romanis
 nulla loca sepulturæ in oppidis fuisse, neque per sub-
 secuta aliquot sæcula per leges Christianorum im-
 peratorum intra civitates et ecclesias sepelire licuisse.
 Si legatur pomæria, potest intelligi easdem ac po-
 maria, sive locum pomis consitum. Alioquin pomæria
 est locus pone muros, qui antiquitus mari diceban-
 tur; et multi pomæria post mœnia interpretantur. Igitur
 extra civitates cœmeteria, sive catacumbæ mar-
 tyrum erant: sed in ipsis catacumbis fuisse altaria
 sub quibus corpora martyrum quiescebant, ex hoc
 hymno satis liquet. Quod autem aiunt aliqui, non in
 cœmeteriis sepultos martyres, quod isthæc revera
 ecclesiæ essent, sed potius in cœmeteriis fideles con-
 venisse, quod reliquiis martyrum sacra essent, et ab
 hominum frequentia remota, id rei veritatem non
 debilitat, scilicet martyres, imo alios in ecclesiis cœ-
 meterialibus tribus primis Ecclesiæ sæculis fuisse
 sepultos. Et ex veteri quidem consuetudine id ita usi-
 tatum puto, ut vicissim, ubi corpora martyrum es-
 sent, ibi sacra peragerentur, et ubi altare ad sacrifi-
 candum erigeretur, ibi corpora sive reliquiæ marty-
 rum supponerentur. Itaque quod in ecclesiis post tria
 prima sæcula mortuos sepeliri non liceret, non inde
 originem traxit, quod consuetudine ecclesiasticæ id
 repugnaret, sed quia leges Romanæ vetabant intr
 Urbem loca esse sepulchris, et ecclesiæ tunc intra
 Urbem erigebantur. In quibusdam autem locis earum
 legum nonnullæ erant exceptiones sive ob leges mu-
 nicipales, sive ratione personarum scilicet nobilium
 et episcoporum. Quod attinet ad hanc descriptionem

D

flaud procul extremo culta ad pomœria vallo A

1179 Mersa latebrosis crypta patet foveis.

155 Hujus in occultum gradibus via prona reflexis
Ire per anfractus luce latente docet.

Primas namque fores summo tenus intrat hiatu,
Illustratque dies limina vestibuli.

Inde, ubi progressu facili nigrescere visa est

160 Nox obscura, loci per specus ambiguum,
Occurrunt cæsis immissa foramina tectis,
Quæ jaciunt claros antra super radios.

1180 Quamlibet ancipites texant hinc inde re-
[cessus

Arcta sub umbrosis atria porticibus :

165 Attamen excisi subter cava viscera montis

Crebra terebrato fornice lux penetrat.

Sic datur absentis per subterranea solis
Cernere fulgorem, luminibusque frui.

Talibus Hippolyti corpus mandatur operiti,

170 Propter ubi apposita est ara dicata Deo.

GLOSSÆ VETERES.

155. Hujus, *cryptæ*, l.
156. Anfractus, *cochleas*, l.
157. Summo tenus, a *summo*. — Intrat, *lux*. —
Hiatu, *apertione*, l.
158. Limina vestibuli, *introitum porticus, vel
cryptæ*, l.
159. Inde, *deinde*. — Ubi, *scilicet itur*, l.
160. Nox obscura, *tenebræ*, l.

163. Quamlibet, *quamvis*. — Ancipites, *dubii*, l.
166. Crebra, *multa*. — terebrato fornice, *perforata
crypta*, l.
167. Sic datur, *tali modo permittitur; estque laus
picturæ*, l.
169. Mandatur, *commendatur* — Operitis, *secretis,
claustris*, l.
170. Propter, *juxta illum locum*, l.

COMMENTARIUS.

cryptæ, Barthius affirmat elegantissimam esse, et quovis summo poeta dignissimam, numeros etiam esse optissimos. Baronius ad annum 226 recenset circiter quadraginta hujusmodi cœmeteria in Romæ suburbanis. Neapolitanas catacumbas Romanis nobiliores et spatiosiores esse multi tradunt. Apud cl. Mamachium tom. III Orig. Christ., et tom. III de' Costumi de' primitivi Christiani, videri potest ichnographia unius et cœmeterii Romanis. S. Hieronym. in Ezech. cap. lx. : *Dum essem Romæ puer, et liberalibus studiis erudirer, solebam cum cæteris ejusdem ætatis et propositi diebus dominicis sepulcra apostolorum et martyrum circumire: crebroque cryptas ingredi, quæ in terrarum profunda defossæ ex utraque parte ingredientium per parietes habent corpora sepultorum: et ita obscura sunt omnia, ut propemodum illud propheticum compleatur: Descendant ad infernum viuentes: et raro desuper lumen admissum horrorem temperet tenebrarum, ut non tam fenestram quam foramen demissi luminis putei: rursusque pedetentim acceditur, et cæca nocte circumdatis illud Virgilianum proponitur: Horror ubique animos, simul ipsa silentia terrent. De cœmeteriis Romanis præter Aringhum, Boldettum et alios, videri potest Marianus Parthenius, sive vero nomine Joseph Mazzolarius in opusculis piis quæ paulo ante mortem conscripsit.*

154. Ald., Parrhasius et plerique scripti, *patet*, quod rectum putat Heinsius, cum mox subsequatur *luce latente*. Infra, *ampla, fauce licet pateat*. Nec male Rott., *cavernosis crypta patet foveis*. Gis., *latet*; ad oram, *patet*. Egm., *pæret*. Bong., *fovet*, minus recte. Pinus Act. Sanct. ad diem 15 Augusti suspicatur cœmeterium S. Hippolyti existisse ad Tiberinum Urbis tractum, non in agro Verano, ut plerique opinantur. Rationem petit ex versu 174, *Pascit item sanctis Tibericolis dapibus*. Ratio suspicandi imbecilla certe est. Verum cum ipse prope S. Laurentium in agro Verano cœmeterium Hippolyti militis collocet, rei falsitas ostendi non potest. Nam quod ait Prudentius, *Culta ad pomœria, et Excisi subter cava viscera montis*, congruentius quidem cœmeterio in agro Verano id convenit, sed aliquo tamen pacto applicari etiam potest cœmeterio via Ostiensi, si in eo Hippolytus, a Prudentio laudatus, fuisset sepultus. Aringhus tom. II Prudentium explicat de cœmeterio Cyriacæ in agro Verano. Baronius tom. II Annal. ad ann. 226 eandem sententiam tenuerat. Fabricius verbo *cryptas* profert epistolam Cornælii papæ, qui sub Decio vixit, ad Lupicinum Viennensem, ubi ait : *Unde neque publice, neque in cryptis notioribus missas agere Christianis licet*. Supposititia hæc epistola est.

155. Mar., *cujus*, a correctore factum *hujus*. Prag., *hujus ad occultum*.

156. Iso *anfractus* exponit *cochleas*, et Tenius magis explicat *scalas cochlides*, quæ ita dicuntur, quod *anfractuosæ sint in modum cochlearis testæ*. Verum *anfractus*, scilicet flexus, circuitus, et ambages etiam sine scalis intelliguntur.

157. Prag., *Primas namque fores imi summo tenus intrat Illustratque*, quod non intelligo.

161. Ald., Vat. B., Widm. a prima manu, *decurrunt pro occurrunt*. Ald., Rat., Pal., Bong., Torn., cod. S. Mich. apud Ruinartium, et nonnulli vulg., *celsis*, Mar., *cæcis*, supra *cæsis*, quod exstat in plerisque. Heinsius suspicatus fuerat *cæcis*, sed recte se habere *cæcis* loca majori lumine desuper immisso illustrata. In Libro pontificali : *Marcellus presbyter noctu collegit corpora* (SS. Marcellini papæ et aliorum)... *et sepulvit ea in via Salaria in cœmeterio Priscilla in cubiliulo claro, quod patet usque in hodiernum diem... in crypta juxta corpus S. Crescentionis*.

162. Pal., Bong., Vat. A., Thuan., Alt., Noms., Cauch., Ox., *faciant*. Heinsius amplexus est *faciant*, et cum eo recentiores; sed Gallandus cum aliis et vet. edd. retinuit *faciant*. In cryptis erant quædam loca majori lumine desuper immisso illustrata. In Libro pontificali : *Marcellus presbyter noctu collegit corpora* (SS. Marcellini papæ et aliorum)... *et sepulvit ea in via Salaria in cœmeterio Priscilla in cubiliulo claro, quod patet usque in hodiernum diem... in crypta juxta corpus S. Crescentionis*.

163. Parrh., *ancipitis* : lege *ancipites*.

165. Mar., Parrhasius, *cava subter viscera*. Virgilius in Æneid., *Interdum scopulos, avulsaque viscera montis*.

167. Mar., *subter terranea* : ita etiam Rat., *subter abrasum* est aliquid ante *subter*. Plerique, *per subterranea*. Postrema pars glossæ ex versibus superioribus, ubi pictura describitur, in hunc locum videtur esse trajecta.

169. *Operta pro locis tenebrosis*. Psycnom. vers. 745, *Marceat obscuro stertens habitator operato*. Paulinus fragm. Natal. incerti : *Qua mortalis erat, latuit telluris operato*. Pro mysteriis etiam summi solent *operata*. Grezzerus, lib. II, cap. 18, de Sac. Peregr., argumentum suum confirmat his versibus : *Hæc, a B. pulcherrime doctissimus vates Prudentius*.

170. De consuetudine veteri extruendi aras super martyrum sepulcra vide hymnum S. Eulaliæ in fine. Aliqui, distinguentes altare ab ara, dicunt corpora sanctorum sub altari fuisse recondita, sed ad aras, sive prope aram, non sub ara, et hunc versum Prudentii laudant ubi ara dicitur *apposita* corpori B. Hippolyti, non imposita. Berthaldus de Ara cap. 2 ait hanc rem sanctorum ingenia exercuisse et torsisse; per aram non alios summam altaris partem intelligere, alios in eorum et quasi fundamentum ac basim totius ædificii, alios in eorum oblationibus dicatum, sive in summo ædificii, sive alibi fuerit. Hæc postrema sententia probabilis ceteris mihi videtur: præsertim quia noster usum

- 1181** Illa sacramenti donatrix mensa, eadem- A
[que
Castos fida sui martyris apposita,
Servat ad æterni spem iudicis ossa sepulcro,
Pascit item sanctis Tibricolas dapibus.
175 Mira loci pietas, et prompta precantibus ara
Spea hominum placida prosperitate juvat.
Illic corruptelis animique et corporis æger
Oravi quoties stratus, opem merui
Quod lætor reditu, quod te, venerande sacerdos,
180 Complecti licitum est, scribo quod hæc eadem.
Hippolyto scio me debere : Deus cui Christus
- Posse dedit, quod quis postulet, annere.
Ipsa, illas animæ exuvias quæ continet intus,
Ædicula, argento fulgurat ex solido.
185 **1182** Præfixit tabulas dives manus æquore
[lævi
Candentes, recavum quale nitet speculum.
Nec Parisiis contenta aditus obducere saxis,
Addidit ornando clara talenta operi.
Mane salutatum concurretur : omnis adorat
190 Pubes : eunt, redeunt solis adusque obitum.
Conglobat in cuneum Latios simul ac peregrinos
Permixtım populos religionis amor.

GLOSSÆ VETERES.

171. Sacramenti, corporis vel sanguinis Domini. —
Donatrix, scilicet est, I.
174. Tibricolas, Romanos, I., Mar.
176. Spes, æstimationes. — Juvat, adjuvat, I.
177. Corruptelis, pestibus, I.
178. Opem, auxilium, I.
179. Reditu, reversione, I.
182. Quis, aliquis. — Annere, adjuvare, tribuere,
concedere, I.
183. Exuvias, de corpore dicit, I.
184. Fulgurat, splendet, I.
185. Divers, docta : artificis. — Æquore, planitie :
B æquor omnis æqualitas dicitur. — Lævi, plano, I.
187. Parisiis, candidia. Parus, insula abundans can-
dido marmore. — Contenta, sufficiens. — Aditus, fo-
res cooperire, I.
188. Ornando, ad ornandum, I.
189. Salutatum, ad salutandum, id est adorandum ;
ad salutem. — Adorat, ipsum martyrem, I.
191. Latios, Latinos vel Romanos, I.

COMMENTARIUS.

- quendi ex veteri consuetudine facile originem duxerit. Cæterum Rosweyduſ in Addendis ad notas S. Paulini ex his versibus tradit corporibus SS. martyrum altaria imponi vel apponi consuevisse. S. Paulinus epist. 12 ad Severum corpus Clari sub ara positum clare docet : *Casto tuum digne velant altaria Christi, ut templum Christi contegat ara Dei.* Tom. XXXIV Hisp. sacr., pag. 445, describitur instrumentum Frumini II episcopi Legionensis, ubi hæc de S. Christophoro : *Cujus reliquiæ reconditæ sunt in civitate Legionis juxta porta (sic) Dni episcopi, sub ara S. Cypriani et S. Mariæ ante al area sedis antiquæ.*
171. Oxon. pro div. script., *illa dicamenti.* Idem, *mensa sub antro.* Egm., *mens eademque* : retinendum *mensa.* Cauchius in S. Paulino Natal. 9 melius conje-
cit *mensa Petri* pro *mensue Petri*, ut apud eundem Paulinum paulo post *Mensa, domusque Dei.* Etiam est nomen mensam pro altari usurparunt, ut Ovidius, Virgilius et alii plures. Similiter Græcis Christianis *σπυρίτζα* est ara.
172. *Mensa custos* martyris dicitur, quia *servat ossa*, etc. *Martyrarii* seu *cubicularii* appellantur etiam in antiquis monumentis custodes martyrum. Sepulcra ipsa martyrum *cubicula* vocari solebant : unde natum nomen *cubiculariorum*, qui cubicula martyrum in Domino dormientium custodiebant. Vide comment. ad hymnum 10 Cathem. vers. 56. De cubiculariis loquitur Juvenalis sat. 5, *Sed quis custodiet ipsos Custodes* ; et verbum *servandi* adhibet Ovidius lib. II Amor., eleg. 2, *Quem penes est dominam servandi cura Bagoe* ; et eleg. 3, *Ilei mihi quod dominam nec vir, nec femina servas.*
175. Alex. Urb., Pal., Ald., Vat. P., Oxon., Cauch., Alt., *spem vindicis.* Alii *spem iudicis* cum plerisque odd.
177. Vat. A, *corruptibilis* ; supra *corruptelis* pro *liv. lect.*
178. Iterum consuetudo orandi ad martyrum sepulcra confirmatur. Adisis Dungali librum contra Claudium Taurinensem. Cellarius impudentissime ait : *Poeta morem suum aut errorem sequitur de invocationis.* Poeta et suum, et Ecclesie catholice morem suo tempore vigentem exponit.
184. Mar., Prag., et pro ex. Martinus Roa. de Die natali sacr. et prof., cap. 21, *ædiculam fulgurare argento ex solido* intelligit de his orbibus sive quadris in quibus tituli sive vela depictis sanctorum imagini-
- bus includuntur, cum his ramorum et frondium ser-
tis quæ pro foribus templorum in præcipuis diebus
festis Romæ ostentantur, et *festones* dicuntur, ubi
nunc cernere licet bracteolas orichalci fulgurantes.
Ego potius id accipio de argento solido quo altare
ornaretur, aut etiam arca sepulcri constaret. Nam
id innunt tabulæ et talenta de quibus poeta pergit
dicere. Et vers. 193, *Oscula perspicio figunt impressa
metallo.*
- C 185. Barthius ait *tabulas* scriptoribus rustici esse
æquas planities, ut in hoc versu Prudentii. Intelligo
autem tabulas sive laminas argenteas æquore lævi
expolitas. Æquor proprie est ubi omnia æqua, plana,
ut confirmat Beemanus verbis Ciceronis 2 de academ.
quæst., *Quid tam planum quam mare, ex quo et æquor
illud poetæ vocant?* Lucretius, lib. IV, *Rejectæ reddunt
speculorum ex æquore visum.* Huc allusit Prudentius.
Vide vers. 53 hymni S. Cassiani. Teolius Muratorii
lapsum notavit, qui in Paulini vers. 557, *Seque latere
putans exstabat in æquore claro*, mendum exscriptoris
esse dixit, et positum pro *æthere*, aut *aere claro.* Pau-
linus intellexit planitiem apertam.
186. Macrus in Hierolexico *recavum* hoc loco ex-
ponit cælatum, incisum ; et inde Italice *ricamo* dictam
opinatur acus picturam quæ a fundo elevatur : quæ
omnino absurda est explicatio. Nam Prudentius *re-
cavum speculum* dicit, ut *recavam pqlatum* Psych.
vers. 422. A voce Hebræa *racam* Hispanice *recamo*
dici putat Covarruvia.
- D 188. Talentum ponitur pro materia ipsa argentea
ex qua fit talentum.
189. Veteres solebant deos salutando compellare,
ut in multis scriptoribus antiquis passim cernitur.
Martialis, lib. XII, epigr. 78, *Multis dum precibus
Jovem salutat.* Salutatio hujusmodi proprie matutinis
horis exercebatur ; et a Romana salutandi patronos
consuetudine nomen habet. Martialis, lib. II, epigr.
18, *Mane salutatum venio.* Sic Virgilius mox laudan-
dus. Vide Mathæum Broverium de Veter. ac recent.
Adorat., cap. 6 et 9, qui multa veterum testimonia
profert.
190. Parrbasius, *puppis*, mendose, pro *pubis* vel
pubes. Heinsius mavult *pubis* cum Thuan., Ald.,
Egm., Pal., ut *vulpis* et *gravis* in veteribus Phædri
exemplaribus. Multi, etiam veteres, scribunt *pubes*,
ut Mar., Prag., Vat. B. In duobus Torrent., *plebis.*
Widm. non bene distinguit *omnis adorat : Pubes eunt.*

- 1183** Oscula perspicuo figunt impressa me- A
 [tallo
 Balsama diffundunt : fletibus ora rigant.
 195 Jam cum se renovat decursis mensibus annus,
 Natalemque diem passio festa refert,
 Quanta putas studiis certantibus agmina cogi,
 Quæve celebrando vota coire Deo ?
 Urbis Augusta suos vomit effunditque Quirites,
 200 **1184** Una et patricios ambitione par

- Confundit plebeia phalanx umbonibus æquis
 Discrimen procerum, præcipitante fide.
 Nec minus albanis acies se candida portis
 Explicat, et longis ducitur ordinibus.
 205 Exsultant fremitus variarum hinc inde viarum
 Indigena, et Picens, plebs et Hetrusca venit.
 Concurrit Samnitis atrox, habitator et altæ
 1185 Campanus Capuæ, jamque Nolani-
 [adest.

GLOSSÆ VETERES.

195. Perspicuo, nitido, præclaro, I.
 198. Celebrando, ad celebrandum, I.
 199. Augusta, Roma, nobilis. — Quirites, Roma-
 nos. — Romanos principes, I.
 200. Ambitione, cupiditate, I. Desiderio, Mar.
 201. Plebeia, rustica, vilis exercitus, plebeii milites.
 — Umbonibus humeris, I.

202. Discrimen, discretionem. — Præcipitante, in-
 c'tante, impellente ad hoc, I.
 206. Picens, gentile nomen, sicut Romanus, a Pi-
 ceno urbe. — Hetrusca, Italica, I.
 207. Samnitis, civis, a Samnia provincia, I.
 208. Nolanus, a Nola civitate, I.

COMMENTARIUS.

195. Barthius quærit cur Prudentius dixerit *perspicuum metallum*, cum supra dixerit *argento ex solido*? nam argentum in perspicuas laminas duci nequaquam potest, non magis quam ebur, de quo Macrobius in Somnium memorat. Facilis est et expedita responsio. Tabulæ argenteæ ita erant expolitæ, ut æquore lævi niterent, quale recaviim nitet speculum. Id significat perspicuum metallum, hoc est nitidum, et in quo tanquam in speculo homo se possit inspicere: nam *perspicuum* non solum pro diaphano, verum etiam pro nitido et lucido accipitur, ut exponunt glossæ.

194. Alt., *balsama desudant*. Heins. cum aliis scribit *defundunt*. Ita Alex. a prima manu, supra, *defundunt*, quod reperitur in multis. Weitzius, *defundunt*. Mos tunc erat asserendi unguenta ad sepulcra martyrum. S. Gregorius scribens ad Secundinum iudici. 2. lib. vii. epist. 54: *Aloem, thymiana, styracem et balsamum, sanctorum martyrum corporibus offerenda, latore præsentium deferente, transmisimus*. Vide comment. ad vers. 549 hymni S. Vincentii.

195. Prag., *nam cum se. Parrhasius divisim*, et in emendatis *divisim* pro *decursis*, non ita bene.

196. Diem quo SS. martyres martyrio coronati sunt, stylo ecclesiastico *natalem* dici res est notissima. Videri potest Martinus Roa de Die natali sacro et profano. Imperatores imperii sui ortum seu natalem celebrabant. Ad natalem cathedræ sive episcopatus Romani pontificis celebrandum plures episcopi congregari solebant, ut constat ex epistola Xysti pontificis ad Cyrillum episcopum Alexandrinum Theodosio xiii et Maximo coss., ut in actis concilii Ephesini legitur; sed legendum videtur Theodosio xiv, scilicet anno 433, et ex alia ejusdem Xysti ad Joannem episcopum Antiochenum. Hilarius papa in epistola ad episcopos Tarraconensis provinciæ: *Lectis ergo in conventu fratrum quos natalis mei festivitas conregarat, litteris vestris. Anastasius Bibliothecarius in Vita Hadriani I: Denique ejus beatitudo fecit et pharum majorem in eadem B. Petri ecclesia in typum crucis qui pendet ante presbyterium, habentem candelas mille trecentas et septuaginta. Et constituit ut quatuor vicibus in anno ipsum pharum accenderent, id est in nativitate Domini, in Pascha, in natali Apostolorum, et in natali Pontificis*. Hujusmodi phari in typum crucis vestigia exstant in cruce quæ in basilica Vaticana S. Petri plurimis lucernis ardentibus ornata ostenditur nocte feriæ 5 majoris hebdomadæ. Natalem sui episcopatus etiam alii privati episcopi celebrabant: de quo legi potest Binghamus lib. iv. cap. 6. vol. II. pag. 188.

199. Parrhasius, *urbis angusta*: legendum *Augusta*: qui titulus Romæ tribuitur in cod. Theod., item apud Paulinum, Apollonium, Ammianum et alios. *Vomere* de magna copia. Virgilius in Georg. vers. 462, *Mansuetantum totis vomit ædibus undam*.

201. Isonis glossam vides: accipe Barthii explanationem. *Pari cultu, pari festinatione. Proceres habebant vestitum quo dignoscerentur, sed omnis tum vestitus æqualis habebatur festinatione nimia. Idem dicit Papius in Violantilla: Omnis plebeio teritur prætexta tumultu*. Cellarius addit: *Studio pietatis et festinatione inornati exhibant proceres et plebeii*. Chamillardus, *umbones æquos* putat esse scuta pura et alba: nam nobiles insignia familiæ suæ, aut factorum suorum præferbant descripta in clypeis. Mens Prudentii hæc mihi esse videtur. Ut Quirites Urbe effusi, et ambitione pari patricii properabant, ita plebeii æque fide armati præcipientes ibant, neque hac in re ullum erat discrimen. Dixit vero poeta *umbonibus æquis* pro æqualibus armis allegorice, quoniam aguina et plebeiam phalangem dixerat, et innox acies.

203. Fabricius primum id explicat de porta Romæ Albana, nunc Exquilina, vulgo Taurina, quam Propertius Prænestinam, antiquissimi Metian nominaverunt. Mavult tamen intelligere portas Romam deducentes ex oppido Alba. Ac revera ita est intelligendum. Alba vetus, sive Alba Longa anno Urbis 86 eversa est. Sæculo iv Romæ exeunte, in loco non procul distante Alba, aliud oppidum veteri nomine florere cepit, ubi nunc est Albanum. Via Appia, regina viarum dicta, hoc oppidum intercurrebat: hinc via Appia, sive Albanæ portæ prius a Prudentio memorantur. Romæ anno 1787 prodierunt *Memorie storiche di Alba Longa, e dell' Albano moderno*, auctore Joanne Antonio Riccy. *Acies candida* significat toga recenti ornatos. Vide comment. ad vers. 547 lib. i in Symmachum, *Candidiore toga*. In infausta et tristitia *atra* dicimus, sic læta, fausta et festiva, *candida*. Horatius od. 7. lib. iii favonius dixit *candidos*, quia Romæ præsertim hic est præ cæteris lætus placidusque ventus. Virgilius eclog. 5: *Candidus insuetum miratur limen Olympi*.

204. Prag., *properam, longis dulci'er*. Egm., Hallsbr., *dicitur*, non melius.

206. Parrhasius edidit *Pelligna, et picens*, non male.

207. Plerique ita distinguunt, *Concurrit Samnitis atrox habitator, et altæ*, etc. Cellarius ac Teolius aiunt in *Samnitis* intelligi terræ, regionis in patrio casu. Parrhasius recte distinguit, *Concurrit Samnitis atrox, habitator et altæ Campanus Capuæ*. In nominandi casu est *Samnitis*, ut lib. ii in Symm. vers. 515, *Samnitis, Marsusque*; et apud Catonem ex Prisciano lib. vii, *Ager Gallicus, Samnitis, Apulus, Brutius*. Plerique efferunt *Samnis*. Dicuntur autem atroces, quia erant bellicosissimi, aut quia ludo gladiatorio ita erant dediti, ut eorum nomen pro gladiatoribus ipsis accipatur. Vide Ciceronem pro Sextio.

208. Prima syllaba produci solet in *Nolanus*: hic corripitur, quod in indicibus Chamillardi, Cellarii et Teolii notatum non est. Parrhasius refert nonnallos.

uisque sua lætus cum conjuge, dulcibus et A

[cum 220

Pignoribus rapidum carpere gestit iter.
Vix capiant patuli populorum gaudia campi,
Hæret et in magnis densa cohors s;atiis.
Angustum tantis illud specus esse catervis,
Haud dubium est, ampla fauce licet pateat.
Stat sed juxta aliud, quod tanta frequentia tem-

[plum

Tunc adeat, cultu nobile regifico,
Parietibus celsum sublimibus, atque superba
Majestate potens, muneribusque opulens.

Ordo columnarum geminus laquearia tecti

Sustinet, auratis suppositus trabibus :
Adduntur graciles tecto brevior recessus,
Qui laterum seriem jugiter exsinent.

1186 At medios aperit tractus via latior alti
Culminis exsurgens editiore apice.

225 Fronte sub adversa gradibus sublime tribunal

1187 Tollitur, antistes prædicat unde Deum.
Plena laborantes ægre domus accipit undas,
Arctaque confertis æstuat in foribus,
Maternum pandens gremium, quo condat alu-
[mnos,

GLOSSÆ VETERES.

- . Pignoribus, *hoc interest: pignora rerum, pignera m. — Gestit, gaudet, cupit, l.*
- . Nobile, *regale, l.*
- . Superba, *nobilis, l.*
- . Opulens, *dives, pro opulentum, l.*
- . Auratis, *auro pictis, l.*
- . Brevisiore, *strictiore, l.*

224. Editiore apice, *altiore celsitudine, l.*

226. Tollitur, *elevatur, l.*

B 227. Ægre, *vix. — Undas, catervas, frequentias populorum, l.*

228. Confertis, *plenis, l.*

229. Alumnos, *filios, l.*

COMMENTARIUS.

in locorum ordine scribere *janicolanus* pro *janicolanus*. Cauchio arridebat *jamque bolanus*.

I. Præclare dictum ad immensam multitudinem ium significandam.

I. Præg. semper scribit *haut*.

I. Multi pro certo ponunt hoc templum eidem populo fuisse consecratum. Sed Ruggerius loc. cit. 18 existimat cum aliis Prudentium his verbas basilicam S. Laurentii in agro Verano describit, quæ vere juxta S. Hippolyti cœmeterium et illam apposta erat, et in quam Prudentii deo optime cadit. Anastasius Bibliothecarius de anno I ait: *Simul et cœmeterium B. Hippolyti* C *ris juxta S. Laurentium, quod a priscis marcutoribus, renovavit.* Vide Aringhūm lib. IV, 16, ubi de templo S. Laurentii agit.

J. Parrhasius, mendose, *suppositas*. Veteres inaut trabes ædificiorum. De templis Christianis r hymnum se I. et hymn. S. Fructuosi.

I. Hæc forma ædificiorum in ecclesiis pervetuduc cernitur.

K. Teolius apud Vat. unum, et alterum invenit uent pro exsinent. Putat Teolius extenuent esse ema verbi exsinent. Sed Giselinus aliter expli- *xiunt: Sinuum seu laciniarum in morem ex-* *it, latiusque extendant.* Addit Giselinus nostra la bodie non aliter exadificari. In duobus autem invenit æque novum vocabulum *exinient*, et *ri optionem præbet.* Fabricius legit *exinient*, et *ument.* ait *exinire* esse in spatium brevius con- *re, ut in ordinibus sit columnarum, cum primum* *porticus, deinde contractiores fiunt.* Verum *lectio est exsinent: quo verbo utitur Ausonius* D *14, vers. 29, Collectosque illa exsinuabat amictus;* *ullius epist. 36 ad Macarium, al. 49, Cum velum* *et jam exsinuatum, id est expansum, sive e* *quasi emissum et explicatum.* Hoc vult Pru- *us.*

M. Hanc cathedræ descriptionem elegantissimam Barthius pronuntiat. Idem, lib. xxxii, cap. 2, *is versibus colligit, in meditullio sacrarum dom-* *is fuisse cathedras unde mysteria sacerdotes* *tebantur.* Dominicus Aulsius, lib. II *delbe Scuole* *1, cap. 6, diversum morem ab hoc quem Pruden-* *describit, fuisse in Gallia arguit ex versibus* *nil ad Faustum episcopum: Sem te conspicuis* *ibus venerabilis aræ Concionaturum plebs sedula* *msistit.* Sirmondus ad Sidonium pag. 151 nul- *discrimen agnoscit: Inde enim, ait, sedentes in* *stra tribunali concionari solebant; adducitque hæc* *Prudentii verba. Distinguit scilicet Sirmondus*

tribunal sive cathedram pro gradibus aræ intra can- *cellos exstantem, ab ambone in quem conscendisse* *Chrysostomum, ut a pluribus audiretur, Socrates,* *alique, ut peculiare narrant.* Sozomenus, lib. VII, *cap. 19, refert ætate sua nullum Romæ verba in* *ecclesia fecisse ad populum: In eadem urbe neque* *episcopus, neque alius quisquam in ecclesia populum* *docet.* Valesius Sozomeno assentitur in notis, præ- *sertim quia Cassiodorus verba Sozomeni repetit.* *Sed cum Cassiodorus eo tempore verba Sozomeni* *transcripserit quo apud omnes constat Romanos* *pontifices homilias ad populum habere consuevisse,* *Cassiodorii testimonio parum aut nihil juvatur Sozo-* *menus.* Quidquid autem sit de tempore Sozomeni, *Prudentio testi oculato omnino fides est præta: da.* *Gradibus sublime tribunal* non erant ipsi gradus alta- *ris, ut nonnulli contendunt, sed pulpitam, aut etiam* *cathedra ipsa episcopalis.* Concionabantur similiter *Græci intra cancellos quibus sacrarium a capso,* *quod illi *αὐτὸν* appellabant, dirimebatur.* Ambo autem *non in sacrario, sed in navi ecclesiæ erat constitu-* *tus, in quem episcopi aliquando, ut facilis ab* *omnibus audirentur, ascendebant.* In sacratori be- *matis, sive sanctuarii, aut presbyterii parte intra* *cancellos erigebatur cathedra, sive thronus, ac sedes* *episcopi, juxta quem presbyteri utrinque demissio-* *ribus subselliis sedebant.* Etsi autem totum sanctua- *rium, quia gradibus in illud ascendebatur, bema aut* *tribunal d ei posset, et interdum diceretur, tamen* *gradibus sublime tribunal de quo Prudentius, sedem* *episcopalem denotat ex peculiari expresso munere* *prædicandi Deum.* Et sanctuarium quidem hujus *ecclesiæ non in hoc templo magnifico, sed in ædi-* *cula supra descripta collocatum videtur, ubi scilicet* *erat mensa sacramenti donatrix.* Sed advertendum *illud est, ex unius vel alterius ecclesiæ more non* *statim esse arguendum eam consuetudinem in omni-* *buss ecclesiis viguisse; qua in re sæpe decipiuntur* *aut decipiunt qui antiquitates ecclesiasticas expla-* *nant: nam olim usurpatum in ecclesia simpliciter* *affirmant, quod fortasse in una tantum aut in paucis* *ecclesiis obtinuerit, neque tamen constat an omni* *tempore hujusmodi consuetudo vigerit.*

228. Vat. B, *consertis; lege confertis.* Ex Lucretio *lib. VI, Omnia complebant loca tecta:que, quo magis* *æstus confertos ita acervatim mors accumulabat.* Bar- *thius, lib. 1, cap. 9, recte observat in libris legi æstu,* *ex quo Lambinus eos tum fecit invitis musis.* Alii leg- *unt in eodem Lucretio confectos pro confertos.*

229. Parrhasius, *condit.*

- 230 Ar foveat fetos accumulata sinus.
Si bene commemini, colit hunc pulcherrima
[Roma
Idibus Augusti mensis, ut ipsa vocat
Prisco more diem, quem te quoque, sancte ma-
[gister,
Annua festa inter dinumerare velim.
- 235 Crede, salutigeros feret hic venerantibus ortus,
Lucis honoratæ præmia restituens.
Inter solemnes Cypriani, vel Celedoni,
1188 Eulaliaeque dies currat et iste tibi.
Sic te pro populo cujus tibi credita vita est,
240 Orantem Christus audiat omnipotens.
Sic tibi de pleno lupus excludatur ovili,
Agnæ nec ulla tuum capta gregem minuat.
- A Sic me gramineo remanentem denique campo
Sedulus ægrotam pastor ovem referas.
245 Sic, cum lacteolis canas compleveris agnis,
Raptus et ipse sacro sis comes Hippolyto.

XII HYMNUS.

INCIPIT PASSIO APOSTOLORUM PETRI ET PAULI.

Plus solito coeunt ad gaudia: dic, amice, quid
[sit.

1189 Romam per-omnem cursitant, ovant-
[que.

Festus apostolici nobis redit hic dies triumphi,
Pauli atque Petri nobilis cruore.

5 Unus utrumque dies, pleno tamen innovatus
[anno,

GLOSSÆ VETERES.

231. Fetos, *impletos*, l.
235. Crede, *scilicet mihi*, l.
236. Lucis, *diei*, l. — *Festi diei celebrati*, Mar.
241. Sic tibi, *optando*, l.
244. Sedulus, *studiosus*, l.
245. Lacteolis, *candidis*. — *Compleveris, pro compleas*, l.

- B 1. Coeunt, *scilicet quid*, l.
2. Ovantque, *lætantur; nam tractum est a triumphantibus, qui albam ovem immolabant*, l.
3. Festus, *quasi respondet interrogatus*, l.
5. Innovatus, *veraciora gesta habent, quod non anno revoluto, sed prorsus uno eodemque die sunt ambo isti principes apostolorum passi*, Prag.

COMMENTARIUS.

230. Gis. ad oram, *fetus accumulata suos cum Vat. A a secunda manu. In Mar., Urb., Prag, Vat. B a prima manu, fetus. Alex., fetas; supra, fetos.*

231. Quod ait Prudentius, *Si bene commemini*, non dubitat, sed considerate loquitur, et caute affirmat. Sic vers. 1 præf. carminum, *Per quinquennia jam decem, Ni fallor, fuimus*. Cicero pro M. Fonteio: *Qui primum illud verbum consideratissimum nostræ consuetudinis ARBITROR, quo nos etiam tunc utimur, cum ea dicimus jurati, quæ comperta habemus, quæ ipsi vidimus, ex toto testimonio suo sustulit atque omnia se scire dixit*. Nonnulli putant Hippolytum, quem idibus Augusti celebrari ait Prudentius, esse solum Hippolytum militem. Sed cum Prudentius de alio Hippolyto certissime loquatur, hujus Hippolyti, quem laudat Prudentius, diem festum olim in idus Augusti incidisse judicandum est.

232. Rat. ex ipse recte ipsa. Ald., non bene, punctum post *vocat* adhibet.

235. Gis. ad marg., *annos pro ortus*.

236. Præmia diei festi celebrati videntur esse *saluiferi ortus*, sive anni. Barthius addit *præmia de cælo*; nec repugno.

237. Alex., Ald., *Chelidoni*. Vat. B, Mar., *Celedoni*. Parhasius, corrupte, *Celeboni*. Notandum festum diem S. Cypriani jam tum in Hispania celebratum.

239. Ald., *tradita vita est*. Teolius glossam unius Vat. ascribit: *Adjuvantis est, id est, si hoc feceris, tunc te Christus audiet*. Minime dubito quin sit legendum *adjurantis est*.

242. Barthius scribendum putat *rapta pro capta*. Sed membranae constanter habent *capta*, et paulo post occurrit *raptus*. Neque male est *capta*, ut bello captus, dolis captus, pisces jaculo aut hamo capti. Torn., mendose, *captum*.

245. Psych. vers. 792, *Lacteolam mentitus ovem*. Vide comment. ad vers. 165 hymni S. Eulalie. Stabula ovium vocantur *caulæ* ex Græco nomine, *c* detracto: nam Græci *αὐλαὶ* dicunt. Fortasse Paulinus hoc etymon respexit de Reditu Nicotæ: *Nunc oves facit dux te gregantur Pacis in aulam*.

246. Hæc valida mihi videtur conjectura ut credamus Hippolytum fuisse episcopum, quod scilicet Valerianus, Christi sacer, sacro Hippolyto esset futurus comes in cælo, sacerdotii sive episcopatus, ut ego puto, ratione. *Raptus* pro defunctus verbum est

sacræ paginae, ut denotetur alium e periculis hujus mundi in cælum eripi. Post hunc hymnum in Vat. B et Mar. ponitur passio S. Cypriani.

Exscripsi titulum ex Mar. et Rat. In Vat. A et Weitzio, *Passio apostolorum Petri et Pauli*. Ald. et Heins. addunt *beatorum apostolorum*. Hæc passio in Mar. et Vat. B sequitur post passionem S. Cypriani, ut in Weitzio.

1. Heinsius conjectabat, *quid sic Romam per omnem cursitant, ovantque?* Cellarius secutus est hanc conjecturam: quæ mihi etiam placet, quamvis lectio codicum recte procedat, neque careat elegantia. Ad festum diem apostolorum celebrandum multi olim undique conveniebant, etiam episcopi. Vide ep. Paulini 13 ad Severum, et 16 ad Delphinum.

2. Etymologiam verbi *ovare*, a glossa indicatam, comprobant Servius et Plutarchus. Alii cum Festo *ovare* deducunt a clamore quem edere solent victores, geminata littera *o*; alii ab *evae*, bacchantium voce. Adisis Becmanum de Origin.

5. Hæc Prudentii aliorumque opinio fuit, SS. Petrum et Paulum eodem anni die, sed non eodem anno martyrimum subisse. Prudentius hanc suam opinionem clarius explicat vers. 21, *Ut teras orbis iter, etc.* Joannes M. Brassicbellensis in Indice librorum expurgandorum, quem num. 184 in not. proleg. addidit, hanc sententiam censura perstringit, quod contraria sit communi opinioni, quamvis fateatur illam defendi ab Augustino et Aratore. Vide pag. 262 et 262 ejus Indicis. Eminentissimus card. Steph. Borgia in celeberrimo suo opere, *Vaticana Confessio beati Petri*, multa affert quibus tum antiq. ecclesiasticæ illustrari possint, tum fere totus Prudentii hymnus facilius intelligi. Hanc ipsam questionem ad examen revocat, et fatetur S. Augustinum idem sensisse ac Prudentium, serm. 295 in nativitate apostolorum Petri et Pauli, et serm. 381 de natali, ubi ait: *Natalitio ergo Petri passus est Paulus*. Neminem alium ex antiquis Latinis scriptoribus eadem sententiæ assertorem reperit, excepto Arato subdiacono, qui sæculo vi floruit, et lib. ii Hist. Apostolica cecinit: *Geminos, quos edidit astris, Non eodem tamen una dies, annique voluto Tempore sacrati regnati passio lucem*. E Græcis Photius in Biblioth. eccl. 276 locum S. Nili discipuli S. Joannis Chryostomi profert ubi affirmatur Petrum ante Paulum occur-

1190 Vidit superba morte laureatum. A
Scit Tiberina palus, quæ flumine lambitur pro-
[pinquo,

1191 Binis dicatum cespitem tropæis,
Et crucis, et gladii testis : quibus irrigans eas-
[dem

GLOSSÆ VETERES.

6. Superba, nobili. — Laureatum, coronatum, I.
9. Crucis et gladii, Petri et Pauli. — Testis, Tibe-

ris. — Quibus, tropæis, I.

COMMENTARIUS.

buisse. Justinum martyrem et Irenæum memoriæ maudase Paulum quinque post Petrum annis martyrio coronatum, refert Metaphrastes, approbantibus Colomesio et Junio in notis ad epist. 1 S. Clem. ad Cor. Rupertus Tuitiensis, qui anno 1124 sub Lotario III obiit, lib. vi de Operib. Spiritus sancti, cap. 10, ita habet : *Creditur ambos (SS. Petrum et Paulum), uno eodemque unius ejusdemque diei anno inclyto cælos decorasse martyrio ; non tamen desunt qui putent eodem quidem die, sed non eodem martyrium complevisse anno. Unde idem, qui supra, Unus utrumque dies, etc. Communioni sententiæ de eodem anno et die martyrii SS. apostolorum magnum pondus adjecit celebre Gelasio I decretum de libris apocryphis in concilio Romano anni 494, quod sub Damaso celebratum falso dixit Chamiliardus, et, ut opinor, voluit dicere sub Gelasio : Cui data est etiam societas beatissimi Pauli apostoli, vas electionis, qui non diverso, sicut hæretici (al. hæresis) garrunt, sed uno tempore, uno eodemque die gloriosam mortem cum Petro in urbe Roma sub Cæsare Nerone agonizans coronatus est. Nihilominus anno 544 Arator subdiaconus Ecclesiæ Romanæ eandem sententiâ, ut vidimus, expressit, cujus carmina ut publice recitari juberet, Vigiliam papam litterati omnes doctissimique rogaverunt, ac revera summo plausu in ecclesia S. Petri ad Vincula recitata sunt. Eodem Aratore recitante, distinctis diebusambo libri septem vicibus sunt auditi, cum unius meditationis libri tantummodo legeretur propter repetitiones assiduas, quas cum favore multiplici postulabant. Vide Labbeum tom. I Biblioth. mss. pag. 668. Igitor sententia Prudentii non tam male audiebat tunc Romæ quam videri possit, si solum decretum Gelasii consideretur. Accedit S. Gregorius Turonensis de Gloria martyrum cap. 29 lib. 1 : *Paulus ve o apostolus post revolutum anni circuitum ipsa die qua Petrus apostolus passus est, apud urbem Romanam gladio percussus occubuit.* Ruinartius in notis ait deesse hæc verba post revolutum anni circuitum in quodam codice : quæ lectio, etsi conformior veritati videatur, incertum tamen illi est an sit sincerior.*

6. Prag., mente : lege morte. Paschalius, de Coronis lib. viii, cap. 10, probat laureatum significare victorem, et interdum pro triumphante poni, ut hoc loco a Prudentio.

7. In editione Parmensi vitiatum est metrum, transpositis ita verbis, quæ lambitur flumine ; in nota recte quæ flumine lambitur. Teolius ait in omnibus mss. Vult esse lambitur, non labitur. Sed dubium non est quis in Vat. Q et aliis sit labitur ; quod legit Marietus in Vat. A, B, Rat., Prag. In Vat. P, Oxon., Thuan. a manu prima, Egm., Pal., Fabr., Parrh., Lambitur. Heinsius edidit labitur, sed putat castigandum Scit Tiberina palus, qui flumine lambitur p. opinquo, Binis dicatum cespitem tropæis. Scilicet cespes lambitur, non palus, ut infra de eodem Tiberi : *Qua stringit annis cespitem sinistrum.* Addi potest similis loquendi ratio ex Amniano lib. xxvii, *Ister, qua Romanum cespitem lambit.* Mibi non displicet conjectura, quamvis Teolio nimis dura et coacta hæc videatur constructio. Cæterum nihil mutaverim, repugnantibus mss. Cellarius in igniter allucinatus est, qui non solum edidit qui lambitur, verum etiam falsissimam notam subjecit : *Ita mss. Vu'go, quæ labitur.* Giselinus affirmat in quodam ms. esse quæ lambitur, in Daventriensi quæ lambit ex propinquo. Sed additurumque de Rhodano Lemanum allambente, similibusque fluminibus recte dici posse ; de paludibus

autem ad montium radices scaturientibus, ac in vicinos amnes perenniter sese exonerantibus, non item. Nihilominus mihi arridet quæ lambitur, ita ut palus Tiberina intelligatur esse campus Tiberi proximus, quem idcirco paludem vocat, quia stagnantibus aquis vel ob pluvias immodicas, vel ob fluminis inundationes frequenter operiebatur, ut egregie explicat laudatus Ein. card. Borgia. Ex quibus verbis recte colligit locum in quo S. Petrus martyrium subiit non fuisse montem Janiculum, ut recentiorum tenet opinio, sed planitiem eam quæ Tiberim inter et montis Vaticani radices excurrit : quod allatis aliis antiquitatis monumentis uberius confirmat. Hanc sententiâ ita explicatam non satis intellexisse videtur Teolius, nisi fortasse novam aliquam ipse excogitavit. Ita enim ait in admonitione ad hunc hymnum : *De loco autem paratio non est. Quantumvis enim speciosæ sint recentiorum conjecturæ, qui sanctos apostolos diversis in locis animadversos fuisse contendunt, conjecturæ tamen sunt, quibus nemo prudens rerum æstimator testem antiquum sanæ, ac sinceritate, et eruditione ubique commendatum præferendum esse non fateatur. Cum itaque Prudentius aperte dicat vers. 9 eandem paludem, quæcunque illa fuerit, utrorumque apostolorum sanguine imbutam fuisse, uno eodemque loco sanctos apostolos martyrium complevisse in dubium revocare non audeamus : uti nec, certis deficientibus monumentis, quisquam locum ille definire. Rem totam accurate discussam, ac summa eruditione pertractatam vide apud illum riss. præf. Stephanum Borgia, etc. Verum aperte doctissimus card. Borgia pag. 84 et 85 assertionem Petri Comestoris tuetur, Paulum gladio occisum in catacumbis versus occidentem, Petrum crucifixum in Vaticano, in vico scilicet qui est extra civitatem, ubi fiebant dolia ; et pag. 89 ait : *Locum ubi doctor gentium gladio percussus occubuit, nemo clarius quam S. Gregorius Magnus expressit, cum basilicæ S. Pauli massam ad Aquas Salvias donaret. De qua massa sive possessione ad Aquas Salvias ait S. Gregorius : In qua palmam sumens martyr capite est truncatus, ut videri potest apud cl. præulem Galletium antiquitatis cultorem eximium, Inscription. Rom. infini ævi, t. I, p. 5.**

8. Per cespitem intellige gramen, campum. Infra vers. 46, *Qua stringit annis cespitem sinistrum.* Weitzius ad vers. 50 hymni S. Vincentii putaverat cespitem hoc loco sumi pro ara. Cespes campi Tiberini binis tropæis dicatus dicitur. Caius, sive Gaius presbyter Romanæ Ecclesiæ sub Zephyrino Romano pontifice sæculo II, apud Eusebium Hist. eccles. lib. II, cap. 25 : *Ego autem apostolorum tropæa possum ostendere. Nam sive in Vaticanum, sive ad Ostiensem riam pergere velis, invenies tropæa eorum qui ecclesiam hanc fundaverunt.* Tropæa apud Prudentium et Caium sunt sepulcra martyrum qui palmam martyrii consecuti sunt. S. Hieronymus epist. ad Marcellam : *Eat ibi (Romæ) sancta ecclesia, sunt tropæa apostolorum, ad hæc et tituli.* Fortasse tropæi nomen magis proprie apostolorum Petri et Pauli sepulcris tribuebatur ; tituli etiam alia sepulcra, eisque inædificatæ ecclesiæ vocari solebant. Fortunatus hæc tropæa propugnacula appellavit lib. III, carm. 7. *A facie hostili duo propugnacula præstant, Quos fidei turres Urbis caput orbis habet.* Supra, vers. 2, occurrit *triumphus apostolicus.* S. Ambrosius similiter de SS. Gervasio et Protasio epist. 22 : *Ervuntur nobilis reliquiae et sepulcro ignobili, ostenduntur cælo tropæa.*

9. Egm., et crucis, et gladii testes. Heinsius parum hic vidit ; ait enim ita in Egm. legi, ut ad herbas, acc

- 10 **1192** Bis fluxit imber sanguinis per herbas. A
Prima Petrum rapuit sententia, legibus Neronis
Pendere jussum præminente ligno.
Ille tamen veritus celsæ decus æmulando
[mortis
Ambire tanti gloriam magistri,
15 Exigit ut pedibus mersum caput imprimant su-
[pinis,
Quo spectet imum stipitem cerebro.
Figitur ergo manus subter, sola versus in ca-
[cumen :

- 1193** Hoc mente major, quod minor figura,
Noverat ex humili cœlum citius solere adiri :
20 Dejecit ora, spiritum daturus.
Ut teres orbis iter flexi rota percucurrit anni,
Diemque eundem sol reduxit ortus,
Evomit in jugulum Pauli Nero fervidum furo-
[rem,
Jubet feriri gentium magistrum.
25 Ipse prius sibimet finem cito dixerat futurum,
Ad Christum eundum est, jam resolvor,
[inquit.

GLOSSÆ VETERES.

12. Præminente, eminente, atto patibulo, l.
13. Veritus, timens. — Celsæ, quæ est illa gloria.
— Æmulando, imitando, l.
14. Ambire, desiderare, l.
15. Exigit, rogat, exegit, petiit. — Supinis, eleva-
tio, l.
16. Quo, ut, l.

17. Subter, aa terram. — Sola, plantas, l.
18. Mente major, humilior. — Minor, despectior.
— Figura, honore, l.
B 21. Ut teres, sicut rotunda; circulus, l.
23. Evomit, emittit, l.
24. Feriri, puniri, l.
26. Eundum, contendendum, l.

COMMENTARIUS.

ad imbrem sanguinis referatur testes. Vera lectio est *testis*, et refertur ad Tiberinam paludem, non ad imbrem sanguinis. Sententia est : Scit Tiberina palus testis crucis et gladii, quibus, scilicet cruce et gladio imber irrigans sanguinis bis fluxit per easdem herbas. Teolius ex hoc versu arguit eodem in loco Petrum et Paulum passos. At Prudentii mens est in eisdem campis Tiberinis utrumque martyrium contigisse, non in eodem omnino loco paludis Tiberinæ : designat enim locum martyrii, sed non locum loci, ut cum jureconsultis loquar. Sic ait, Tiberinam paludem scire, respitem dicatum binis sepulcris; et propterea clare distinguit et separat hæc ipsa sepulcra : *Dividit ossa duum Tibris*. Sic etiam ait, *easdem per herbas*, cum non eodem anno martyrium astruat : et *bis fluxisse sanguinem*, cum Petrum affirmet cruci affixum. Hæc enim omnia aliud sonant, aliud significant : quanquam fortasse etiam sanguis Petri fluxit. Hieronymus epist. 23 ad Castrutinum plus dixit : *Quid Petro, quid Paulo sublimius? Neronianum gladium cruentarunt*. Sagittarius cap. 6 de Cruciat. plures Patres allegat qui geminum hoc mortis genus de Petro et Paulo sub Nerone confirmant.

11. Weitzius ait a nonnullis dubitari Romæne an apud Hierosolymam Petrus cruci sit affixus. Scio a nonnullis dubitari, sed hæreticis. At quid respondent toti antiquitati, in qua tot sunt qui affirmant Petrum Romæ martyrium subisse, nullus qui neget? Videri possunt testimonia apud em. cardinalem Borgiam collecta.

13. Egm., Widm., supra, Vat. P, æmulandæ : metrum æmulando poscit. Cur Petrus inversis vestigiis cruci affligi postulerit, hanc eandem rationem reddunt Egesippus, Hieronymus, Chrysostomus, Augustinus, Eutychius Ægyptius, Maximus et alii. De hac inversa Petri crucifixione concinnum exstat Petri Labbei elogium, quod Sagittarius cap. 8 de Cruciat. exscripsit.

14. Hailsh., tantam. Egm., tangi, male, pro tanti.

15. Gis. ad oram, pedibus versum. Ald. imprimat : melius imprimant.

17. Parrhasius male, solo pro sola : quod est a solum sol., non a solea, sublato e, ut ait glossa. Diversa crucifigendi genera exponit Seneca in Consolat. ad Marciam cap. 20 : *Video isthic cruces, non unius quidem generis, sed aliter ab aliis fabricatas. Alii capite conversos in terram suspendere; alii per obscena stipitem egerunt; alii patibulo brachia explicuerunt*. S. Petrum capite deorsum demisso fuisse affixum cruci Origenes narrat apud Eusebium lib. III Hist. eccles., cap. 1 : *Qui ad extremum Romam veniens, cruci suf-*

fixus est capite deorsum demisso : sic enim ut in cruce collocaretur oraverat. Consentiant Egesippus de Excidio Hierosolym. cap. 2, lib. III; Abdias (quisquis est) auctor Historiæ Apostolorum, quamvis apocryphæ; Palladius in dialogo de Vita Chrysostomi; Augustinus serm. 28 et 29 de Sanctis; Eutychius Ægyptius patriarcha Alexandrinus in Originibus Ecclesiæ suæ; S. Maximus serm. 1 Natal. apostolorum Petri et Pauli; Hieronymus cap. 1 de Script. eccles.; S. Ambrosius lib. 4 de Interpellat. Job et David., cap. 1; S. Gaudentius episcopus Brixiensis in serm. de SS. apost. Petro et Paulo; S. Joannes Chrysostomus homil. in princip. apost.; S. Gregorius Nyssenus in orat. 8 de beatis, alique innumeri : ut temere nonnulli hæc de re dubitare visi sint. In Breviar. Mozarab. exstat ist hymnus qui S. Ambrosio tribuitur, ubi id clare affirmatur : *Verso crucis vestigio, etc.*, et in orationibus ad matutinum : *Cum et Paulus dissolvi cupiens gladio necatus interiit, et Petrus inversis se poscit vestigiis crucifigi*. Rupertus Tuitiensis, lib. VI de Operib. Spiritus sancti, cap. 10, hos ipsos Prudentii versus allegat : *Super hoc quidam fidelis, et in fide laudabilis metricæ canens ita dixit : Figitur ergo manus, etc.*

20. In nonnullis vulg., defecti; in aliis, hora. Corrigere dejecit ora.

21. Vat. B, Q, Mar., Prag., Rat., Weitz. cum suis, Thuan., Ox. pro div. script., Parrhasius, retro. Ald. — Ed., Vat. P. et alii, rota. In Alex. hic et sequens versus desiderantur.

23. Vat. A, cruorem; supra, furorem.

24. Intellige feriri gladio, quod supra indicavit. S. Augustinus sæpe feriri simpliciter dixit, ut epist. 260 : *Si non solum subito feriri juberentur, verum etiam in loco proximo ferirentur*. Vide Sagittarius cap. 7 de hac formula gladio feriri. Cum gladius communis esset omni populo, securis vero propria Romanorum, gladio quam securi feriri magis erat ignominiosum. Victimæ immolandæ securi cedebantur. Vide Baronium ad annum 226, num. 3. Cæsar millardus hoc discrimen non advertit, cum non solum mel affirmet Paulum securi percussum, quod nemini ignotum esse dicit. Prudentius, ut potestatem præcipuam Petro libens concedit, ita præcipuam laudem docendi gentes Paulo. Hanc distinctionem recte exprimit Breviarium Mozarabicum in capitalis ad Benedictum in hoc festo : *Cum potius tendentes ad regnum cœlestia, quo Pauli docentis adduxerit pietas, intravit Petri potestas*.

25. Prag., inepte, Cato, et supra glossa, sapienter. Lege cito.

26. Parrhasius distinguit Ad Christum eundum

a : protrahitur, poenæ datur, immola- A
 [tur ense,
 Dextra Petrum regio tectis tenet aureis rece-
 [ptum,
 Canens oliva, murmurans fluente.
 Dividit ossa duum Tiberis, sacer ex utra-
 [que ripa,
 Namque supercilio saxi liquor ortus excitavit
 1195 Frondem perennem chrismatis fera-
 [cent,

GLOSSÆ VETERES.

regio, aquilonaris plaga. -- Aureis, no-
 albescens, candens, a canitie dicta, al-
 caneo canes. — Fluente, orta aqua, I.

34. Fontem, baptisterium. — Chrismatis, unctio-
 oleo baptizati unguentur, Vat. A. — Fontem, baptiste-
 rium perpetuum. — Feracem, fertilem, I.

COMMENTARIUS.

inquit. Epist. II ad Tim. II, 6 : Ego
 or, et tempus resolutionis meæ instat.
 epist. ad Philipp. I, 25, Desiderium ha-

ins, depravate, Hæc mora quæ trahitur,
 'molestatur ense. Ald. et nonnulli vulg.
 ut nec mora protrahitur.

autem. Emenda vatem.

um sepultum fuisse in Vaticano, et S.
 Ostiensi certior est sententia. Non-
 mbis eorum corpora in hæc loca ubi
 Cornelio pontifice Romano translata
 li: idoneis auctoribus affirmant. Vide
 Vita et Morte sanctorum cap. 68 et
 men nequit aliquandiu corpora beato-
 rum in catacumbis occultata fuisse :
 uti et S. Gregorii Magni testimonii de-

receptum : corrigendum receptum. Hic
 urea templi Vaticani memorantur, ut
 ica S. Pauli. Peveratus ad hunc versum
 : verba Pomp. Ugonii ex scheda ms.
 : habebat : Aug. Constantinus basilicam
 tolo ex rogatu Silvestri episcopi in templo
 usit in loculo corpus S. Petri. Ipsum lo-
 ce ære Cyprio conclusit, quod est immo-
 supra ex columnis porphyreticis. Hæc con-
 nit sub ciborio usque ad tempora nostra,
 altaribus S..... et alias columnas viti-
 Græcia perduxerat, et exstant hodie.
 cruce[m] lib. 156. Quæ verba mendis in-
 facile intelliges : sed tanti non est ea

canans ; supra, recte, canens. Prag.,
 B, Q, olivo. Rat., oliva. Ald., oliva, et
 Plerique, ut editum est. Etiamnum oli-
 virescunt. Weitzius ait prope tem-
 plum ortum fontem ex quo S. Petrus sui
 odes baptizaverit, de quo loquitur Pru-
 dentius errorem animadverti et correxi ad
 co in quo martyres passi sunt, etc. A
 rem hausit Weitzius.

us ad an. 584, num. 24, in his Pru-
 dentius baptismalem ecclesiæ Vaticanæ fon-
 tem. Eodem respiciunt glossæ veteres. At
 a Prudentius describit fontem magnifico
 ante fores templi Vaticani, quo ora ma-
 rent fideles antequam ecclesiam ingre-
 ssæ hoc fonte Paulinus epist. 33 ad Ale-
 13 ad Pamachium ed. post., qui epulum
 mibus Romæ pauperibus in basilica
 principis : Quanto ipsum apostolum at-
 tio cum totam ejus basilicam densis inopum
 vias, vel qua sub alto sui culminis mediis
 arbus longum patet, et apostolico eninus
 ne ingredientium lumina stringit, et corda
 qua sub eadem mole tectorum geminis
 tibus latera diffundit; quæve præsentio
 fusa vestibulo est, ubi cantharum sinistra
 oribus nostris fluentem ructantem fastigiatus
 solus ornat. et inumbrat, non sine mystica

specie quatuor columnis salientes aquas ambiens. Decet
 enim ingressum ecclesiæ talis ornatus, ut quod intus
 mysterio salutari geritur, spectabili pro foribus operis
 B signetur. Similem fontem postea Leo Magnus ante
 Ostiensem S. Pauli basilicam condidit, quem Enno-
 dius celebrat : Unda lavat carnis maculas, sed orimina
 purgat Purificatque animas mundior amne fides. Quis-
 que suis meritis veneranda sacraria Pauli Ingrederis,
 supplex ablue fonte manus. Perdiderat laticum lon-
 gæa incuria cursus, Quos tibi nunc pleno cantharus
 ore vomit. Provida pastoris per totum cura Leonis.
 Hæc ovibus Christi larga fluente dedit. Hunc morem
 veterum Christianorum lavandi manus et ora ante
 fores ecclesiæ, aut interius sacrarium, confirmat
 Eusebius lib. x, cap. 4, et indicat Tertullianus lib.
 de Oratione, cap. 11 : Quæ ratio est, manibus qui-
 dam ablutis, spiritu vero sordente orationem obire?
 Apud ethnicos eadem fuit consuetudo. In Christia-
 norum ecclesiis vas aquæ lustralis ad expianda pec-
 cata venialia, quod nunc cernitur, his quos d'xi fon-
 tibus successit. Et fortasse sæcatoribus diebus
 majoris hebdomadæ Christiani veteres ecclesiam in-
 gressuri manus et ora non lavabant, ad doloris sen-
 sum de passione Domini indicandum : unde originem
 traxerit consuetudo non adhibendi aquam lustralem
 feria 5 et 6 ejus hebdomadis. Martii anno 1786
 prodiit opusculum quo hæc consuetudo improbat.
 Jam anno 1782 editum fuerat Perusiæ volumen in 8
 quo quatuor opuscula Italicè scripta continentur,
 quorum primo auctore G. C. hujusmodi usus refel-
 litur, tribus aliis prorsus anonymis defenditur. Jam
 si Prudentii versus cum veteri illa consuetudine, cum
 Paulini et Ennodii verbis conferantur, planum fiet
 non de fonte baptismali illum locutum, sed de fonte
 ante fores templi collocato. Ait igitur Prudentius re-
 gionem in qua sepultus erat S. Petrus aureis sub tectis,
 olivis et fluente esse conspicuam : nam aqua in
 monte scaturiens frondem (ita enim lego) oleæ exci-
 tat et alit : inde per marmora et clivum ad viridem
 natationem sive receptaculum confluit. In interiori
 parte tumuli sive ædificii e cantharo labuntur aquæ,
 et in stagno volvuntur. Pictura tholi tingit undas, et
 vicissim musci ab auro relucent, et aurum a muscis
 virescit; aqua cærulea a rubro colore supernæ pic-
 turæ trahit umbram sive imaginem, et lacunar flu-
 ctibus videtur moveri. Pastor sive pontifex Romanus
 suis ovibus exhibet hæc fluente.

34. Dixi vers. sup. legendum esse frondem; et ita
 revera legunt Vat. B, Alex., Mar., Prag., Rat., Weitz.
 cum plerisque suis, Gis. ad marg., Sich., Thuan.,
 duo Torrent., Heins., Cham. Et, ut Prudentius dicit
 nunc frondem perennem, ita vers. 175 Dittochæi de
 monte Oliveti, Frondibus æternis præpinguis liquitur
 humor. Janningus tom. VII Junii etiam legit fron-
 dem perennem, et interpretatur oleam. Nihilominus
 Parrhasius, Ald. ac multi mss. legunt fontem, quod
 expresserunt Cellarius et Teolius; quanquam hic non
 vere affirmat omnes Vat. præter unum habere fon-
 tem. Chamillardus etsi legat frondem, tamen in liquore
 orto, de quo vers. super., intelligit ex mente Pru-
 dentii erupisse aliquem fontem in morte S. Petri, ut

35 **1196** Nunc pretiosa ruit per marmora, lubri- A 40
[catque clivum,
Donec virenti fluctuet colymbo.
Interior tumuli pars est, ubi lapsibus sonoris
Stagnum nivali volvitur profundo.

1197 Omnicolor vitreas pictura superne tin-
[git undas,

Musci relucent, et virescit aurum.

Cyaneusque latex umbram trahit imminentis
[ostii :

Credeas moveri fluctibus lacunar.

Pastor oves alit ipse illic gelidi rigore fontis,
Videt sitire quas fluenti Christi.

45 Parte alia titulum Pauli via servat Ostiensis,

GLOSSÆ VETERES.

35. Ruit, *oleum*, — Lubricatque, *fecit*. — Clivum, *derecitas montis*, l.

36. Colymbo, *nata*, Mar. Prag., *nat tu; nam Græce colymbin natare dicitur. Natatu: fructu olivæ. Corymbi racemi hederarum; colymbi tubi per quos currit aqua per loca occulta*, l. *Colymbi tubi dicuntur*, Vat. A.

38. Nivali, *candido*, l.

39. Superne, *desuper*, *adverbium*. — Tingit, *colorat; pictura*, l.

40. Musci, *viriditates*, Vat. A. *Qui ibi picti erant*. — Relucent, *ex auro*, l. — Aurum, *ex musco*, l. *Lam-*

inae aureæ affixæ laquearibus, Vat. A.

41. Cyaneusque, *viridis, vitreus; viridis. Cyane gemma est Scythiæ coruscans; interdum nitore pura est, et punctalis; interdum micantibus auratis varians punctulis*. — Ostri, *rubei coloris: ostrum purpuræ liquor ab ostrea, quæ Græce testa dicitur. Genus maricis bene olentis*, l. *Lazureus, vel purpureus*, Vat., A. *Albus lapis*, Mar. — Umbram, *imaginem*, Vat. A.

43. Pastor, *Petrus*, l., Vat. A. — Rigore, *algore*, l.

44. Fluenta, *doctrinam*, l.

45. Ostiensis, *Portuensis, ab Ostia: proprium nomen loci*, l.

COMMENTARIUS.

tres erupisse in morte S. Pauli memoriae proditum est. At Prudentius loquitur de fonte qui in monte vicino scaturiebat. Peveratus, qui cum Baronio putat sermonem esse de fonte baptismali, legit *fontem*, et putat eum cum ipso cœmeterio omnino destructum, ita ut nullæ superint reliquiae, nisi forte quod circa posterioris crepidinem apsidis, et sub arce Vaticanæ porticibus etiamnum aquarum scaturigines conspiciuntur quarum aliquot in limpidissimum fontem corripavit Urbanus VIII, versibusque exornavit, et postea fons Liberii papæ, ac Damasi in aream Vaticani palatii ab Innocentio X deductus ac instauratus est, qui historiam Liberii pontificis sacro populum abluentis baptismate marmori exculpendam curavit. Verum hic ipse fons Liberii et Damasi, et non alius baptismalis a Prudentio est descriptus. Versus Damasi legi possunt in ejus operibus et apud Baronium; nihil enim habent ex quo argui possit ad fontem baptismalem describendum fuisse compositos. Baronius ipse assentitur a Paulino Nolano descriptum fuisse f. utem atrii basilicæ Vaticanæ. Paulinus autem cum Prudentio mire consentit. Addit Baronius aliam inscriptionem Damasi, ubi clarior fit mentio baptismatis; sed minime constat eam ad basilicam Vaticanam pertinere. Imo existimo tempore Damasi non aliud exstitisse Romæ publicum baptisterium nisi ad S. Joannem Lateranum, quod unum nominat Prudentius lib. i contra Symm., vers. 586 et seq.

35. Ald., Mar. a prima manu, *marmura: lege marmora. Ox., lubricatque clivo*; id est liquor fuit lubricus per clivum. Aliud *lubricat clivum* significat, scilicet ab humore clivum lubricum reddi.

36. Urb., mendose, *fluctu et colymbo*. Alex. a prima manu, Thuan., Gis. ad oram, *corymbo*. In notis ait Gicelinus se expressisse Daventriensem his de causis. Primum quod *κόλυμβος* inter vocabula ecclesiastica usitata non sit numerandum, deinde quod natus in tepte rivulo affingatur; postremo quod paulo ante regionem ubi sepeliebatur B. Petrus, dixisset *canere oliva*. Hic igitur idem repetens ait, rivulum ubi per pretiosa marmora ruerit, clivumque lubricarit, fluctuare virentibus corymbis, id est ramulis et foliis olearum. Heinsio non arridet *corymbo*, quia id ad Olivam referri posse non videtur; et colymbades Olivæ apud Plinium, Columellam, alios occurrunt: quæ ita dicebantur, quod muricæ, quæ erant conditiæ innatarent. Multi alii *colymbades olivas* in *colymbo* cogitant; sed non video qua ratione *colymbus* poni possit pro oleis, quamvis Olivæ a colymbo, sive notatione *colymbades* dicantur. Parrhasius scribit *colymbo*, et ait colymbum esse labrum quo defluens unda exeipitur. Jauningus colymbum explicat cana-

lem sive aquæductum. Ugtioni colymbus est herba crescens in aqua, vel thyrsus virens, vel aquæductus. Mihi videtur colymbus esse natatio, sive locus aut stagnum natationi aptum; et consentiunt glossæ Isido. i: *Colymbus, Locus ubi vestes mundantur*. Lampadius in Vita Heliogabali: *Marinæ aquæ colymbos exhibuit in mediterraneis locis: hoc est piscinam et natationem*, ut explicat Salmasius. Lupius in dissertatione de baptisteriis Christianis, etsi Prudentii verba intelligat de baptisterio Vaticano, tamen multum affert ex quibus arguit *colymbos* et *colymbethras*, sive natorias promiscue de lavacris sacris et profanis dici consuevisse. Pro *colymbus* nonnulli scribunt *colymbus*.

37. In medio illo stagno, seu concha, et colymbo oriebatur moles cum cantharo, ex quo aquæ labebantur in stagnum ipsum: nisi si forte cantharus de quo loquitur Paulinus, in aliquo angulo ad usum lavandi manus erat expositus. Coniciebam interior tubuli pars est.

38. Mar. a prima manu, Hailsbr., Prag., Rat., Parrhasius, *nivale: melius nivali*. Teolius *nivali* interpretatur *candido*. Verius, ut puto, *gelido*, ut mox *gelidi rigore fontis*.

39. Cauchius perperam, *pictura superba*. In *superne* postrema rite corripitur, ut ostendit Gifanlius in e breve.

41. Paulinus aiebat *Fastigiatus solido ære tholus ornat et inumbrat*.

43. Nonnulli vulg., *adit: lege alit*. Glossæ *pastorem* intelligunt S. Petrum in verbis *pastor alit*, fortasse ex veteri nomenclatura qua S. Petrus *nutritor* in antiquis monumentis appellatur, ut ex lib. Pontificali constat. Prudentius lib. i in Symm. vers. 585, *Quo cinis i/le latet genitoris amabilis obses*. Ita vocat S. Petrum. Eminentissimus cardinalis Garampius singulari doctrina et eruditione ubique notus, dum nuntium apostolicum ad Cæsarem ageret, in diplomate dato Varsaviæ 14 Februarii 1774, antiquitatem imitatus, principem apostolorum *pastorem ac nutritorem nostrum* opportune nuncupavit. Prudentius autem hoc in loco Romanum pontificem designat, et probabiliter ipsum Damasum, qui fontem construxit. Ennodius in versibus quos ante retuli, Prudentium æmulatus videtur: *Provida pastoris per totum curæ Leonis Hæc ovibus Christi larga fluenta dedit*. In Prudentio *gelidi rigore fontis* accipitur rigor pro magno frigore.

44. Parrhasius, Vatt. B, Q, Mar., Prag., Rat., Weitz., Gis., Heins., videt. Alex., Urb., Egm., Vat. Q, Ald., vidit.

45. Ald., *Pauli titulum: lege titulum Pauli*. Pro-

Qua stringit annis cespitem sinistrum. **A** 50
1198 Regia pompa loci est : princeps bonus
 [has sacravit arces,
 Lusitque magnis ambitum talentis.

Bracteolas trabibus sublevit, ut omnis auru-
 [lenta

Lux esset intus, ceu jubar sub ortu.
1199 Subdidit et parias fulvis laquearibus
 [columnas,
 Distinguit illic quas quaternus ordo.

Tum camuros hyalo insigni varie cucurrit
 [arcus :

GLOSSÆ VETFRES.

Cespitem sinistrum, meridianum, versa vice ad
 item civitatis. Sinistram ripam dicit, id est me-
 um, versa vice ad occidentem, l.

Princeps, Constantinus, l., Vat. A. — Arces,
 Petri et Pauli, Vat. A.

Lusitque, ornarit, quasi ludendo fecit. — Am-
 circuitum, l.

Bracteolas, trabes cum bracteolis, laminas. —
 it, circumdedit, junxit, a liniendo. — Auru-
 saro plena. l.

51. Parias, candidas, marmoreas. — Fulvis, rubeis,
 auratis, l.

53. Camuros, curvos, Vat. A. Recurvos, Prag.
 Curvos, introrsum respicientes; curvos. Camurum
 Græce curvum; inde camerata domus cujus testudo
 curva est; inde camelum animal tortuosum. — Hyalo,
 vitro. Hyalum Latine vitrum dicitur. — Cucurrit, or-
 nando; pinxit. — Arcus, fornices, l. — Hyalo, vi-
 tro, Vat. A., Rat. — Cucurrit, pinxit, Rat.

COMMENTARIUS.

tertium pedem semper facit spondæum, duos **B**
 et quatuor dactylos. Cellarius titulum ex-
 inscriptionem sepulcri, plerique basilicam ip-
 sianensem S. Pauli. Proprie Prudentius titulum
 erat sepulcrum, et peculiariter ossa sepulcro
 l, utitur enim verbo sibi familiari ad signifi-
 canda ossa in via Ostiensi esse condita, servat,
 enotatur corpora sanctorum expectare resur-
 rectionem. In Hippolyto, vers. 173, Servat ad æterni
 iudicis ossa sepulcro; quod pluribus prosequi-
 tur hymno Exsequiarum, vers. 125 et seqq.,
 mscipe, terra, fovendum, etc. Vide alia ad vers.
 ad 18 martyrum.

Egm. male, hac pro has. Describitur basilica
 S. Pauli; neque enim arces sunt templa
 S. Pauli, ut in glossa dicitur, sed solum tem-
 plum Pauli: siquidem templum Ostiense soli S.
 consecratum est, templum Vaticanum soli S.

Nonnulli viri, alioquin doctissimi, et qui Ro-
 mæ habitabant, affirmant templum Vaticanum in
 SS. apostolorum Petri et Pauli esse ere-
 ctum, quæ inscriptione ipsa, quæ litteris enormibus
 orebus templi Vaticani patet, satis refelluntur.

Arces de imperatore qui templum construxit
 licetur, ut apud S. Damasum de Constantina:
 it templum victricis virginis Agnes. De quo au-
 ctore Prudentius sit intelligendus, non
 ut inter auctores. Plerique Constantinum pu-
 tate; alii Valentinianum. At ex veteri inscri-
 ptione etiamnum exstat in arcu majori Basilicæ, de
 quo id explicandum esse aperte demonstratur:
 ius cepit, perfecit Onorius aulam Doctoris mundi
 corpore Pauli Placidie pia mens operis decus
 paterni Gaudet pontificis studio splendere Leo-
 dila olim hæc fuit inscriptio in opere Inscri-
 ptionum basilicæ S. Pauli Romæ 1654 in fol.,
 multis aliis operibus repetita est. Theodosius
 Imperator Urbis præcepit ut curam basilicæ
 illi apostoli magnifice construendæ susciperet;
 us ad ann. 386 litteras Valentiniani, Theo-
 doli Arcadii nomine ad Sallustium datas ex cod.
 non descripsit, ex quibus compertum est vete-
 ras basilicam a Constantino erectam debuisse de-
 novamque ampliolem construi.

Vat. A, mendose, elusit. Fabr., Gis., clausitque.
 selinus in nota ait lusitque, et explicat, adeo-
 licet erexit, ut sumptibus pepercis: e non videat.
 in prima quidem editione Giselinus amplexus
 lusitque; sed ejus explicatio inepta est. Lu-
 ro pingere a Prudentio dicitur lib. II in Symm.
 Aucta coloratis auderet ludere fucis. In Hip-
 polyto 130, Luserat e minto russeolam saniem. Me-
 ritasse leges clusit pro clausit: quo spectat
 ad sublevit, quæ transposita videtur, et favet
 , et in cæteris lusit.

49. Widm., Vatt. A, Q, Mar., Prag., Rat., sup-
 plet pro sublevit. Teolius glossam in duobus Vatt.
 invenit sublevit, quasi laqueare non tantum auro
 illitum fuisset, sed etiam laminis solidis substratum.
 In Egm. glossa est apud Burmannum in Antho., pag.
 317, Bracteolas, laminas tenuissimas auri. Pro auru-
 lenta Aldus cum Urb. scribit auro lenta. Dicit auro lenta,
 ut alibi rosulenta et rosulenta. Pro auro lenta solum
 Prudentium allegat Forcellinus. De hac consuetudine
 inaurandi trabes tectorum Lipsius de Magnit. Rom.
 lib. III, cap. 14. Arnobius lib. VI: Sint ergo hæc licet
 aut ex molibus marmoreis structa, LAQUEARIBUS AUT
 RENIDEANT AUREIS; splendeant hic gemmæ et sidereos
 evomant variata intermissione (alioq. interstinctione) ful-
 gores: terra hæc sunt omnia.

50. Browerus ad Fortunat. pag. 60 ait Fortunatum,
 quod a radiis solaribus infusus, bonoque lumine tem-
 pla sæpe collaudat, Sidonii exemplo id fecisse. Sed
 uterque Prudentium auctorem habet. Sidonius, lib.
 II, epist. 10: Intus lux mirat, atque bracteatum sol sic
 sollicitatur ad lacunar, Fulvo ut concolor erret in me-
 tallo. Fortunatus, lib. III, carm. 7: Ire, redire vides,
 radio crispante, figuras, Atque lacunar agit, quod ma-
 ris unda solet.

51. Adhuc exstat in basilica S. Pauli quaternus
 ordo columnarum. Non esse parias, ut eas vocat Pru-
 dentius, recte notavit cl. Fea ad Vink. lib. I, cap. 2,
 qui opinatur eas in aliis antiquioribus ædificiis pro us
 fuisse collocatas, non vero in mole Hadriani, ut vulgi
 fert opinio. Dicunt vero parias a Prudentio per
 metonymiam, quæ una species pro paria ponitur, vel
 quia parium in sacris Litteris sumitur pro marmore
 pretioso. Paralip. I, xxix, 2. Et marmor parium abun-
 dantissime, ubi textus Hebraicus habet lapides de
 Sais.

53. Ald., Mar. a prima manu, Alex., Widm., ca-
 myros. Mar. a secunda manu, Hallsbr., cameros. Vat.
 A, Rat., Prag., Parrhasius, camiros. Vat. Q, Urb.,
 mendose, carros. Weitz., Gis., Heins., Vat. P et alii,
 camuros. Pro hyalo, Prag. hiala; pro varie, Ald. varia;
 pro cucurrit, Mar., Rat., percucurrit: quæ omnia men-
 dose sunt scripta. Cauchius pro cucurrit malebat re-
 curvat; sed cucurrit verum est. Salmasius et aliquando
 Heinsius putabant camurus cucurrit arcus, ut arcus
 ipse cucurrit, atque ita ediderat Fabricius. Sed
 princeps bonus est qui cucurrit camuros arcus, id est
 continenter ornavit hyalo insigni. Currere pro per-
 currere tum accusandi casu exstat apud S. Dama-
 sum de S. Agatha. Veteres verbis simplicibus sæpe
 pro compositis utebantur, ut vertere pro evertere.
 Camuros esse curvos glossæ docent, et confirmat Ser-
 vius ad vers. 53 lib. III Georg.: Camuris hirtæ sub
 cornibus aures, id est curvis, unde et cameræ appellan-
 tur. Quid autem significet quod imperator curvos
 arcus hyalo insigni varie percucurrit, non satis adhuc

1200 Sic prata vernis floribus ren'dent. A 60

53 Ecce duas fidei summo Patre conferente dotes,
Urbi colendas quas dedit togatæ.

Aspice, per bifidas plebs Romula funditur pla-
[teas,

Lux in duobus fervet una festis.

Nos ad utrumque tamen gressu properemus
[incitato,

GLOSSÆ VETERES.

54. Sic, *sicuti*. — Vernis, *vernalibus*. — Renident, *splendent, vel refragant* (forte *refragant*), l.

55. Conferente, *tribuente*. — Dotes, *ornamenta*; *dos potest dici quidquid honorifice datur*, l. *Obsides*, Mar.

56. Togatæ, *ornatæ, nobili, pacificatæ*, l.

58. Lux, *lætitia, gloria*. — Una, *communis*, l.

Et his et illis perfrnamur hymn's.

1201 Ibumus ulterius, qua fert via pontis Ha-
[driani,

Lævam deinde fluminis petemus.

Transtiberina prius solvit sacra pervigil sa-
[cerdos.

Mox huc recurrit, duplicatque vota.

59. Incitato, *veloci*, l.

61. Pontis Hadriani, *Hadriannus fuit rex qui pontem ædificavit in Roma ad ecclesiam Pauli*, l.

62. Lævam, *Petri*, l.

63. Solvit sacra, *ad ecclesiam Petri*. — *Sacerdos, apostolicus*, l.

COMMENTARIUS.

explicatum est Giselinus ait: *Nunc vitreas fenestras intelligit, quæ fornicatis arcibus includi solent? an potius arcus illos camuros columnis parvis innixos vitreo colore, seu lumine fuisse perfusus?* Sententiam de vitreis fenestris, quæ fornicatis arcibus includi solent, amplexus est Fea in notis ad Winkelmannum lib. xii, cap. 5, et rursus tom. III, pag. 208, 209, qui Jünningi explicationem ab em. card. Borgia adoptatam rejicit. Janningus ait in notis mss. veteribus sui codicis esse glossam *pinxit pro cucurrit*, et ita verum exponit: *Princeps bonus Constantinus, qui utriusque basilicæ ambitum magnis luit, illusit, seu pinxit talentis.... ita etiam arcus camuros, id est curvos aut curvatos, varie cucurrit, percurrit, distinxit, aut pinxit hyalo, seu vitro insigni*. Peveratus solum adnotat, in arcu triumphali exsculpi solitas varias rerum imaginem in triumpho pompam, ferculorum ordinem, ceteraque id genus in marmore exprimi hyalo distincta. Vera explicatio desumenda est ex his quæ adluce in quibusdam veteribus templis videmus, ubi cameræ et arcus musivo opere ornati apparent. De pictura musivi Plinius lib. xxxvi, cap. 25: *Pulsa deinde ex humo pavimenta in cameras transiere e vitro: novitium et hoc inventum. Agrippa certe in thermis quas Romæ fecit, figlinum opus encausto pinxit; in reliquis albaria adornavit: non dubie vitreas facturum cameras, si prius inventum id fuisset, aut a parietibus scenæ, ut diximus, Scauri pervenisset in cameras*. Seneca, epist. 86, *Vitro absconditur camera*. Statius, lib. 1, silv. 5, vers. 42, *Effulgent camera, vario fastigia vitro. In species animosque nient*. Symmachus, lib. viii epist. 41, *Novum quippe musivi genus, et intentatum superioribus reperisti, quod etiam nostra rusticitas ornandis cameris tentabit offigere, si vel in tabulis, vel in tegulis exemplum de te præmeditati operis sumpserimus*. Consuevit Bulengerum de Pictura lib. 1, cap. 8, et laudatum Fea lib. 1, cap. 2, *Hyalus*, sive, ut alii scribunt, *hialus* est vitrum aut crystallum: hoc autem loco sumitur pro tessellis vitreis, e quibus picturæ veteres musivæ fiebant. Hadrianus I in epist. data anno 787 ad Carolum regem, qua cultum sacrarum imaginum tuetur, sic ait cap. 19: *Itemque de sancto quarto concilio egregius atque mirificus prædicator S. Leo papa et ipse fecit ecclesias, quas in musivo et diversis historiis seu imaginibus pingens decoravit. Magis autem in basilica B. Pauli apostoli arcum ibidem majorem faciens, et musivo depingens, Salvatorem D. N. J. C., seu viginti quatuor seniores nom ne suo versibus decoravit*. Confer Ciampinium tom. I Vet. Monum. cap. 24. S. Paulinus de basilica S. Felicis a se condita in epist. 12, ad Severum: *Absidem solo et parietibus marmoratam camera musivo illusa clarificat*. Gregorius Turonensis lib. v Hist., cap. 45, *Ecclesiam fabricavit, quam columnis fulcivit, variavit marmore, musivo depinxit*. Hinc musivarum, de quibus cod. Theod. lege 2, de excusationib. artific., et Ciampinius loc. cit., ubi cap.

B 10 explicat musivum opus ex vitro colorato, quod parietibus ecclesiarum Urbis accommodabatur.

54. Prag., *renitent*; corrige *renident*. Horatius, lib. ii, oda 8, *Neque aureum Mea renidet in domo lacunar*.

57. Ald. *mendose, funditus*. Parrhasius, *per fidas: lege per bifidas*.

58. S. Gregorius Magnus commemorationem S. Pauli apostoli invexit, cum antea non nisi uno eodemque die festum SS. apostolorum Petri et Pauli celebraretur.

60. Mar. et Prag., *his, et illis*; metram poscit *his, et illis*. Egm., *profrnamur*.

61. Pons juxta molem sive sepulcrum Hadriani dicitur a Dione, quod Aelius Hadrianus imperator hic vocaretur. Cellarius, *Ibi*, inquit, *Paulum apostolum tradunt sepultum esse in via Ostiensi*. Fallitur egregie. Nam via Ostiensis non in ponte Aelio, aut ultra eum exstat, neque hoc in loco Paulus sepultus est. Cellarium fortasse decepit glossa, paucis veris multos errores comprehendens. Prudentius prius festum Vaticanum memorat, tum alterum via Ostiensis vers. seq.

64. Ald., *hic*; alii, *huc*. Testimonium hoc antiquissimum est de duabus missis in uno die ab eodem sacerdote celebratis. Revera in sacramentario Gelasiano duæ missæ peculiæ in festo SS. apostolorum Petri et Pauli describuntur, altera *In natali S. Petri proprie*, altera *In natali S. Pauli proprie*. Tertia est missa communis, ut extra basilicas SS. Apostolorum celebraretur. Ii dies in quibus plures missæ dicebantur, ut nunc in die Nativitatis Domini, *polyturgici* appellari solebant: de quibus videri potest Walafridus Strabo cap. 21 de Reb. Eccles. Olim plures hujusmodi polyturgici dies erant: nunc tantum in die Natalis Domini tres missæ celebrantur, et in Hispania tres in die Commemorationis omnium fidelium defunctorum. S. Ambrosius in hymno SS. apostolorum Petri et Pauli tribus in locis diversis eorum festum celebratum indicat: *Tantæ per urbis ambitum Stipata tendunt agmina: Trinis celebratur viis Festum sacrarum martyrum*. Fortasse missa quæ in sacramentario Gelasiano nocte celebranda præscribitur, in alia ecclesia peragebatur. Cancellierius, in opere de Carcere Tulliano, cap. 17, Torrigium et Constantium rejicit, qui in laudato hymno indicari putarunt locum carceris Tulliani; existimat enim tertiam ecclesiam, sive locum quo fideles in die festo SS. apostolorum Petri et Pauli confluere solent, fuisse Vaticanum, sive sepulcrum S. Petri: nam duas alias ecclesias fuisse affirmat Aquas Salvias, ubi gladio cæsus est Paulus; et Janiculum, ubi opinio erat Petrum cruci fuisse affixum. Negat autem Cancellierius hymnum illius operis S. Ambrosii a se repertum. At de antiquitate ejus hymni dubitari nequit: exstat enim in Breviario Mozarabico. Et quamvis Maurini inter hymnos Ambrosianos hymnum de apostolo Petro et Paulo non

se didicisse sat est Romæ tibi : tu domum
Diam bifestum sic colas memento. [reversus,
XIII HYMNUS.

PASSIO S. CYPRIANI MARTYRIS.

202 Punica terra tulit, quo splendeat omne
[quidquid usquam est :

1203 Inde domo Cyprianum, sed deors orb s
[et magistrum.

Est proprius patriæ martyr, sed amore et ore
[noster,

GLOSSÆ VETERES.

se didicisse, nam interrogavit, Dic, amice, quid
arsus populi? modo respondet, I.
nica, Africana.—Tulit, genuit.—Quo, unde, I.

2. Inde domo, de illa patria, ex illa.—Cyprianum,
scilicet tulit, I.
3. Ore, doctrina, I.

COMMENTARIUS.

nt, ut multos alios omiserunt, qui certo
brosiani, tamen hic hymnus legitur in edi-
risina operum Ambrosii 1661, tom. V, col.
pravata vero est lectio hujus strophæ : *Tanta
ambitum Stipata pendent agmina, Trinis ce-
viis Festa sanctorum martyrum.* Emenda-
turi in Hymnario V. Thomasi, ubi etiam hic
S. Ambrosio adjudicatur.

Id., Parrhasius, bis festum contra metri leges.
illis vulg., si colas : legendum sic colas. In
t Mar., post hunc hymnum sequitur hymnus
m Cæsaraugustanorum.

Inscribitur hic hymnus in Alex., Mar.,
in Aldo, *Passio Cypriani martyris.* Heins.,
beati Cypriani martyris. Weitz., *Passio beati
martyris et episcopi Carthaginensis.* In
vni junguntur hi versus, ut superiores. In
arum ita describitur : *Metrum Archiloicum
tetrametro bucolico, et tribus trocheis.* De
riani ante baptismum, quamvis taceat Pon-
idamus Augustino, qui serm. 311 ait : *Ipse
ius) scribit, ipse testatur, cujus vitæ fuerit ali-
quam nefariæ, quam impiæ, quam improban-
testandæ.* Prudentius affirmat S. Cyprianum
artibus deditum fuisse, antequam nomen
dedisset. Plerique putant Prudentium ambi-
nominis deceptum, id de Cypriano Carthagi-
piscopo narrasse, quod de altero Cypriano
qui postea etiam episcopus passus est cum
virgine refertur. Hanc proferunt rationem
hujusmodi magia Cypriani Africani tacent
acta, et Pontius diaconus, qui hujus vitam
cõsignavit. Si reponas etiam S. Gregorium
enum, Metaphrastem et alios de S. Cypriani
estimonium perhibuisse, eadem facilitate re-
nt hos etiam fuisse deceptos. Ego, ut ingenue
quod sentio, argumentum negans contra plu-
gravissimorum scriptorum auctoritatem cum
rebus, tum præcipue in hac ipsa questione
esse roboris existimo. Cypriani Africani no-
Hispania præsertim celeberrimum erat, neque
a sincera ignorari poterant a Prudentio, qui
glum texere voluit. Quippe notandum valde
dentium in hymnis S. Vincentii et SS. Fru-
t sociorum, omnino consonare actis eorum,
t verba ipsa interdum in Prudentio et in actis
r. Vix autem alia acta SS. martyrum magis
ie sincera ad nos pervenerunt. Quamobrem
n idem de hymnis aliorum martyrum ferre
est, videlicet eos ad fidem actorum quæ tunc
legebantur, a Prudentio fuisse compositos,
sacta aut perierint, aut interpolata nunc sint.

enti hymno peculiaris militat ratio : nam in
Valeriani festus dies S. Cypriani agebatur,
et Prudentius in hymno S. Hippolyti vers.
ter solennes Cypriani, vel Celedoni, Eulaliæ-
currat et iste tibi. Minime ergo probabile vi-
t res gestas Cypriani e falsis monumentis de-
rit. Pontius diaconus ita Cypriani vitam con-
t, ut ea quæ ante baptismum gessit, potius
præterire quam enarrare velle videatur. Unde
ait, *incipiam? Unde exordium honorum ejus
r, nisi a principio fidei et nativitate cælesti?*

siquidem hominis Dei facta non debent aliunde nume-
rari, nisi ex quo Deo natus est. Elogium ergo Cypriani,
non vitam scribit Pontius. Non autem probo quod
nonnulli dubitant an Vita Cypriani quæ nunc existat,
Pontium diaconum habeat auctorem, quia non est
tam egregium volumen, ac de Pontii opere prædica-
vit Hieronymus. In actis quæ nunc de ejus martyrio
circumferuntur, ea tantum quæ ad gloriosum ejus
obitum pertinent commemorantur. Cyprianus ipse in
epist. 1 ad Donatum multa de suis ante baptismum
erroribus et peccatis commemorat, quæ ego libens
prætereo, quod de paganismõ posint intelligi, et ad
Christianam Cypriani humilitatem referri. Hanc ma-
gicam artem plurimum olim valuisse etiam apud vnos
aliis scientiis instructos, colligitur ex Isidoro lib. viii
Etymol., cap. 9 de Magis ; Lactantio lib. ii, cap. 17 ;
Tertulliano in Apologetic., et in lib. de Anima cap.
57 : *Publica jam litteratura est, quæ animas etiam
justa ætate sopitas, etiam proba morte disjunctas, etiam
prompta humatione disjunctas evocaturam se ab infero-
rum incolatu pollicetur.* Xiphilinus ex Dione tradit
Caracallam magis et præstigiatoribus adeo delectari
solitum, ut Apollonium honoribus et monumento
etiam qualia consecrantur heroibus, coluerit. S. Gre-
gorius Nazianzenus, qui Cypriani scientiam ad nobi-
litem omnium maxime commendat, minime absurdum
putavit credere eundem magicis artibus fuisse
deditum. Alloquebatur autem Constantinopolita os
vel, ut alii putant, Nazianzenos, qui *annuis honoribus
festisque Cyprianum celebrabant* : apud quos proinde
simile veri non est rumorem falsum de illius magia
fuisse divulgatum. Cl. Aug. Ant. Georgius in appro-
batione dissertationis Bayeianæ pro patria SS. Lau-
rentii et Damasi, *qua jura Hispaniæ redintegrata, im-
mota, et firma consistere, ingenue fassus est, affirmat
S. Gregorium Nazianzenum in eo fuisse errore, ut
Cyprianum, in proxima Orientis regione sub ejusdem
sæculi initium insigni martyrio functum, genere fe-
cerit Carthaginensem, a quo errore, addit, nec san-
ctus ipse Prudentius sese alienum exhibuit.* Annume-
randus ergo est Georgius iis quos sancti titulo no-
strum Prudentium ornasse tradidit num. 56 proleg.
in nota *. Res vera ipso explicitioe indiget : non
enim Gregorius Nazianzenus et Prudentius Cypria-
num, qui in Oriente martyrium subiit, genere Car-
thaginensem faciunt, sed Cyprianum doctorem, qui
genere Afer fuit, ante conversionem magicis artibus
deditum narrunt, quod unice alteri Cypriano Antio-
cheno convenire plerique nunc opinantur. Et for-
tasse uterque Cyprianus magus fuit : sed de Antio-
cheno minus id constat.

2. In nonnullis vulg., *inde domum*, male. S. Cy-
prianum Carthagine ortum affirmant multi ; sed dis-
sentiant Maurini in Vita ejusdem præfixa operibus.
Prudentius Maran ejus vitæ auctor affirmat Pruden-
tium et Suidam Carthaginem patriam Cypriani di-
cere, sed probabilius esse, quod Cyprianus alibi natus
fuerit. Bollandiani ad diem 14 Sept. opinantur Cypria-
num patriam esse Carthaginensem, sed negant id colligi
ex hymno Prudentii. Phrasid *Inde domo* respondet
alteri communiori qua interrogatur, *Unde domo?*

3. Cyprianum ore et amore nostrum, hoc est His-
panum vocat, quia in Hispania peculiaris est memo-

- In cubat in Libya sanguis, sed ubique lingua A
[pollet:
5 **1204** Sola superstes agit de corpore, sola
[obire nescit.
Dum genus esse hominum Christus sinet et vi-
[gere mundum,
Dum liber ullus erit, dum scrinia sacra litte-
[rarum,
Te leget omnis amans Christum, tua, Cypriane,
[discet.
Spiritus ille Dei qui fluxerat auctor in prophetas,
10 Fontibus eloquii te cœlitus actus irrigavit.
O nive candidius linguæ genus, o novum sapo-
[rem!
Ut liquor ambrosius cor mitigat, imbuit pa-
[latum, B
Sedem animæ penetrat, mentem fovet, et per-
[errat artus:
Sic Deus interius sentitur, et inditur medullis.
15 Unde bonum subitum terris dederis, Pater,
[revela.
Deerat apostolicis scriptis opulentus exsecutor;
1205 Eligitur locuples facundia quæ doce-
[ret orbem,
Quæque voluminibus Pauli famulata disputaret;
Quo mage cruda hominum præcordia perpolita
[noscent
20 Sive timoris opus, seu mystica, vel profunda
[Christi.
Unus erat juvenum doctissimus artibus sini-
[stris,
Fraude pudicitiam perfringere, nil sacrum pa-
[lare:
Sæpe etiam magicum cantamen inire per se-
[pulcra,
Quo geniale tori jus solveret, æstuante nupta.

GLOSSÆ VETERES.

4. Libya, Africa, I.
5. Agi, disputat, loquitur, I. Viv't, Mar.
10. Actus, missus, I., Mar., Vat. A.
11. Novum, mirabilem, I.
12. Ut, quasi. — Ambrosius, divinus, fidelis, vel purus, I.
16. Opulentus, dives, I. — Exsecutor, assertor, Vat. B., Tractor, Mar., Expositor vel tractor, assertor, vel prædicator apostolicus, I.
19. Quo mage, ut magis. — Cruda, stulta, I.

21. Unus, Cyprianus. — Sinistris, malignis, magicis, I. Hic fallitur Prudentius æquivocatione nominis Cypriani: non enim iste Cyprianus, sed alius artibus magicis deditus erat. Sic etiam de Hippolyto æquivocatione nominis deceptus est, putans Romanum Hippolytum in hæresim lapsum, cum non ille, sed alius fuerit, Prag.
23. Cantamen, carmen. — Inire, scilicet consueverat, inibat, I.
24. Quo, ut. — Geniale, nuptiale; rotuosum; naturale: hic pro nuptia (forte nuptiale), I.

COMMENTARIUS.

ria S. Cypriani ob celeberrimam epistolam ad Legionem Asturicam et Emeritam. Ecclesia et sedes episcopalis Legionensis titulo S. Mariæ et S. Cypriani jam olim erat insignita. Vide comment. ad vers. 170 hymni S. Hippolyti, et tom. XXXIV. Hisp. sacr. pag. 89. In officio Mozarabico celebratur etiam festum S. Cypriani: sed alius recitatur hymnus ab hoc Prudentii diversus: et observatur jejuniium dictum calendarum Novembrium tribus diebus ante festum S. Cypriani. Confer hymnum S. Hippolyti vers. 237.

4. Duplex basilica sub nomine Cypriani prope Carthaginem ædificata fuit: una, ubi martyrio coronatus est, de qua S. Augustinus serm. 310; altera ubi sacrum ejus corpus sepultum erat, in loco qui *Mappalia* dicebatur. S. Cypriani ossa postea translata sunt ad monasterium Compendiense, de qua translatione agit Ado Viennensis. Adisis Bollandianis die 14 Sept., et Ruinartium in præf. ad Acta S. Cypriani, qui de utraque basilica et de translatione disserit.

5. Vat. A., Alex., Egm., Pal., Hailsbr., Widm., supra, uterque Boher., Alt., *illa superstes*. Alii, *sola*.
6. Widm., *sinit*: melius *sinet*. Vat. B., Mar., *ac pro et*. In Rat. desideratur *et*, vel *ac*. Codex Cauchii, *vigere mundo*, non male.

7. Vat. B., *scripturarum*; supra, recte, *litterarum*.
8. Mar., Rat., *legit*: melius *leget*.

10. Ald., Hailsbr., *auctus* pro *actus*. De eloquentia Cypriani tam multa alii dixerunt, ut supervacaneum sit quidquam addere. Confer comment. ad vers. 16.

11. Linguam pro eloquentia sumi notum est. Vide comment. ad vers. 2 Romani, *Elinguis oris*.

12. Ald., Pal., Thuan., Alt., *o liquor*. Heinsius suspicatur *quo liquor*. Vat. B., Mar., Rat., duo Torr., Cauch., Bong., Widm. a manu prius, *irrigat*. Afii, *imbuit*.

13. Vat. A. semper scribit *penitrat*.

16. Widm., *opulenter*; supra, *opulentus*. Barthius, lib. XI, cap. 20, quædam hujus hymni explicat, et *exsecutor* exponit *explanator*. Glossæ veteres non sunt

contemnendæ. In quodam Vat. Teolius invenit prædicator. *Opulentus exsecutor* est copiosus, eloquens assertor. Lactantius, lib. v. cap. 1: *Et si qui forte litteratorum se ad eam (sapientiam) contulerunt, defensionem ejus nos suffecerunt... Unus igitur præcipuus et clarus Cyprianus exstitit, quoniam et magnam sibi gloriam ex artis oratoris professione quaesierit, et admodum multa conscripsit in suo genere miranda*. Chamillardus non recte interpretatur hunc versum, *Deerat aliquis, qui redigeret ad præxim Evangelium*. Quamvis enim *exsecutor* apud veteres Latinos, Velleium, Suetonium is solum sit qui exsequitur, tamen aperta Prudentii mens est, deesse doctorem qui opulenta et locuplete facundia doceret orbem: quod ante Prudentium dixerat Lactantius.

17. In Vat. A videtur prius fuisse *urbem*, recentiori manu factum *orbem*.

20. Teolius putat *timoris opus* vocari Vetus Testamentum: sub quo Judæi sæpius timore ducti legem exsequiebantur. Giselinus ait intelligi posse eorum affectus quos suorum criminum poenitere incipit cum metu divini iudicii et gehennæ ad meliorem mentem revocantur, vel constantem sui abjectionem vel sanctum et filiis dignum timorem Dei, qui sapientis initium statuitur. Mihi non displicet interpretatio Chamillardi, qui opera salutis et scientiam mysteriorum hoc versu comprehendit innuit. Scilicet ut homines nosset cum timore et tremore salutem suam operari, et religionis mysteria intelligerent.

21. Mar., *ditissimus*, recte correctum *doctissimus* recenti manu.

23. Vat. B corrupte, *contamen* pro *contamen*, quo vocari etiam solet cantus magicus, potentia carminum, murmur magicum. Genus autem incantationis valde usitatum erat e sepulcris manes excire. Lib. in Symmach., vers. 96, *Murmure nam magico tenues excire figuras, Atque sepulcrales scite incantare favillas*.

24. Prag., Rat., *quo geniale*: melius *geniale*. Ald., *jusso lueret*: corrige *jus solveret*.

Luxuriæ rabiem tantæ cohibet repente Christus, A
Discutit et tenebras de pectore, pellit et fu-

[rorem:]

Implet amore sui, dat credere, dat pudere
[facti,

Jamque figura alia est quam quæ fait, oris, et
[nitoris:]

Exiit tenui vultus cute, transit in severam,

1206 Deflua cæsaries compescitur ad breves
[capillos,

Ipsæ modesta loqui, spem quærere, regulam
[tenere,

Vivere justitiam Christi, penetrare dogma no-
[strum.

Illis igitur meritis dignissimus usque episcopale
Provehitur solium doctor, capit et sedile sum-

B 45

[mum.

Valerianus opum princeps erat, atque Gal-
[lienus;

GLOSSE VETERES.

3. Oris, faciei. — N. toris, habitus, I., Mar.

6. Compescitur, tondetur, I.

1. Modesta, modeste. — Loqui, loquebatur. —

ærere, quærere, I.

2. Vivere, vivebat; penetrabat, I.

5. Gallienus, ejus filius, I.

6. Fatenti, Cypriano, I.

7. Terrigenum, gentiliū, vel idolorum, I.

1207 Constituere simul pœnam capitis Deum
[fatenti.

Millia terrigenum spurcissima jusserant sacrari.

Contra animos populi doctor Cyprianus incita-
[bat,

Nequis ab egregiæ virtutis honore discreparet,
40 Ne fidei pretium quis sumere degener timeret,

Esse leve cruciatum, si modo conferas fu-
[tura

Quæ Deus ipse viris intermina fortibus spon-
[dit:

Merce doloris emi spem luminis, et diem pe-
[rennem:

Omne malum volucri cum tempore transvolare
[cursim.

Nil grave quod peragi finis facit et quiete do-
[nat:

Se fore principium pœnæ necis, et ducem
[cruoris,

COMMENTARIUS.

9. Vat. B, Mar., Rat., Gis., Weitz, *severam*.
x., Urb., Vatt. P, Q, Rott., Noms., *severam*, quod
taut Heinsio et aliis. Eo alludit Ox., in quo se-
1. Aldus male scribit *severam*.

10. Inducitur vetus consuetudo, cujus adhuc ve-
11. restant in nomine et ritu quo prima tonsura
12. factis confertur. Canon 44 concilii iv Carthaginen-
13. præscribit: *Clericus nec comam nutriat, nec bar-*
14. *ba: ubi aliqui addunt radat, vel tondeat; alii id*
15. *stant, ut canonis sensus sit, nec comam nec bar-*
16. *bam nutriendam. In cod. canon. Eccles. Hisp. apud*
17. *ezium, de cujus auctoritate nihil desinio, canon*
18. *Non oportet clericos comam nutrire, et sic mini-*
19. *re, sed attonso capite, patentibus auribus: et se-*
20. *ntum Aaron talarem vestem induere, ut sint in ha-*
21. *ordinato. Huc, opinor, spectat quod Marcellinus*
22. *xxii narrat, Diodorum quemdam Christianum ab*
23. *11. cæcis Alexandria sub Juliano Apostata occisum,*
24. *12. dum edificandæ præseset ecclesiæ, cirros puero-*
25. *13. licentius detondibat, id quoque ad deorum cultum*
26. *14. rimum pertinere. Consuevit Simonidum in notis ad*
27. *15. mium pag. 52, ad verba Sidonii: Coma brevis,*
28. *16. re proliza. In barba radenda vel promittenda va-*
29. *17. fuit consuetudo. In concilio Barcinonensi anno*
30. *18. fter 540 clerici barbam radere prohibentur; in*
31. *19. cilio Cajacensi in Hispania anno 1050 presbyteri*
32. *20. limcones semper coronas apertas habere, et bar-*
33. *21. ba radere jubentur.*

2. Alex., *Vivere justitiam Christi, penetrare dogma*
3. *trum: quod Heinsius conjecerat; et Teolius ad-*
4. *probatores Vatt. hoc ipsum confirmare. Sed*
5. *1., Vat. P. habent justitia, neque lectionem di-*
6. *spantem ex Vatt. A, B, Prag., ac suo cod. nota-*
7. *1. Mariettus. Vat. Q, Rat., Weitz., Gis. ad oram,*
8. *2. re justitiæ Christi. Ald., Hailsbr., Ox., Alt., Rott.,*
9. *3. Torr., vivere justitia Christi. In Egm., ubere ju-*
10. *11. stitiam bibere Christi. Thuan., bibere justitiam Christi.*
12. *13. editit justitiam bibere Christi. Heinsius suspicatur*
13. *14. justitiam imbibere Christi; sed verus putat vi-*
14. *15. vere justitiam Christi, hoc est, legem divinam vita et*
15. *16. ritibus exprimeret, ut Cath. 2, vers. 33, vivere se-*

16. *17. verum. Apud Tertullianum vivere mortem, apud Pau-*
17. *18. linum vivere pabula mortis, apud Juvenalem vivere*
18. *19. bacchanalia, apud Solinum vivere hominem. Ald.,*
19. *20. Gis., et plures scripti habent et post Christi; Alex.,*
20. *21. Weitz., Mar., Rat. et alii omittunt. In Bong. nostro-*
21. *22. rum est contra metrum pro nostrum.*

31. Sedes episcopi in sacratori bematis seu sanc-
32. tuarii parte altior erat cæteris sedibus presbytero-
33. rum. Gregorius Nazianzenus carm. In somni de Ana-
34. stasie templo: *Sede alta haud alta consistere mente*
35. *videbar: Nam neque per somnum mente superbus eram.*
36. *Presbyterique graves sellis utrinque sedebant Demissis,*
37. *38. atas lecta, ducesque gregis. Vestibus in niveis astabat*
39. *40. turba ministra, Splendorem referens agminis angelici.*

35. Ald. scribit *Gallienus*. Imperavit Gallienus ab
36. anno Christi 254 septem circiter annos cum patre
37. Valeriano, deinde solus. Similis phrasin in Eulalia
38. vers. 31, *Maximianus opum dominus*.

36. Ald., male, *pœna capitis dominum fatenti*.
37. Weitz, Vat. A, *capiti*, quod etiam exstat in Prag. et
38. Rat. cum glossa *omni*; ut pœna constituta sit capiti
39. fatenti Deum. Sed proba est lectio *pœnam capitis*.

37. *Sacrari*, coli, ut in Romano vers. 912, *Cogi ad*
38. *sacrandum*. Idola vocat *spurcissima millia terrigenum*,
39. ut alibi *sordes* et *spurcum Jovem*.

40. Ald., *qui sumere*; lege *quis*.

41. Ald., Alt., Oxon., Thuan., Heins., Sich., Vatt. A,
42. P, Alex., Urb., *conferas*. Vat. B, Q, Mar., Prag., Rat.,
43. Weitz., Gis., *conferat*. Concinnius est *conferas*. Sen-
44. tentia Apostoli est ad Rom. viii, 18. *Cyprianus ipse,*
45. *lib. iii ad Quirin., cap. 17: Minora esse quæ in sæ-*
46. *culo patimur, quam sit præmium quod promissum est.*

44. Aldus edidit *volucri tempore*: *correxit volucri*
45. *dat tempore*; sed legendam *volucri cum tempore*. In
46. nonnullis vulg., *nam tempore pro cum*.

45. Widm., Bong., Vatt. B, Q, Mar., Prag., Rat.,
46. *quietem*. Metrum postulat *quiete*.

46. Widm. a prima manu, Iso, Mar. ad oram, Rat.
47. supra, *furoris pro cruoris*, quod postremum unice
48. verum est.

- Seque caput gladio submittere, sanguin in dica- A
[re :
Qui sociare animam Christo velit, ut comes
sequatur.
Iis ubi corda virum Christo calefacta præpara-
[vit,
50 Ducitur ante alios, proconsule perfurente, vin-
[ctus.
1208 Antra latent Tyriæ Carthagini, altius
[reposita,
Conscia tartaræ caliginis, abdicata soli.
Clausus in his specubus sanctus Cyprianus, et
[catena
Nexus utramque manum, nomen Patris invo-
[cat supremi :
55 Omnipotens genitor Christi, Deus et creator B
[orbis,
Christe, parens hominis, quem diligis, et vetas
[perire :
Ille ego, vipereis quem tu bonus oblitum vene-
[nis,
Criminibus variis tinctum, miseratus abluisti,
Jam ne tuum fieri mandas, sic Cyrianus alter,
60 Et novus ex veteri, nec jam reus, aut nocens,
[ut ante,
- Si luteum facili charismate pectus expiasti.
Vise libens tenebris ergastula cæca dissipatis :
Eripe corporeo de carcere, vinculisque mundi
Hanc animam ; liceat fuso tibi sanguine immo-
[lari, .
65 **1209** Nequa ferum reprimat clementia judi-
[cem, tyranni
Neu sciat invidia mitescere, gloriam negare.
Da quoque, nequis iners sit de grege quem
[tuum regeham :
Ne cadat impatiens pœnæ, titubetve quis tuo-
[rum,
Incolumen ut numerum reddam tibi, debitum-
[que solvam.
70 Vocibus his Dominum permoverat : influebat
[inde
Spiritus in populum Carthagini, auctor acrio-
[ris
Ingenii, stimulis ut pectora subditis cælerent
Ad decus egregium discrimine sanguinis peten-
[dum,
Non trepidare docens, nec cedere, nec dolere
[vinci,
75 Laudis amore rapi, Christum sapere, et si'em
[tueri.

GLOSSÆ VETERES.

47. Dicare, offerre, l.
49. Iis, scilicet dictis. — Virum, virorum. — Calefacta, amore Christi accensa, l.
50. Proconsule, proconsul est qui vice consulis ju- C
dicat, sicut vicarius, qui vice comitis judicat, l.
52. Abdicata, a luce separata, vel semota. Semota. — Soli, luci, l.
53. Specubus, speluncis, l.
54. Supremi, altissimi, summi. Supremus, quando venit a supremo, significat ultimum; quando a supra præpositione, vel adverbio, primum, l.
58. Tinctum, fucatum, l.
61. Si luteum, si quid est. — Charismate, gratia Spiritus sancti, gratia vel dono. — Expiasti, purgasti, l.
62. Vise, visita, invise, l.
64. Liceat, licitum sit, l.
65. Nequa, aliqua, l.
67. Iners, infidelis, l.
68. Titubetve, scilicet in fide sua, l.
70. Permoverat, ad hoc quod petebat, l.
71. Acrioris, firmioris, l.
73. Discrimine, discrimen hic pro periculo; alias pro separatione, l.
75. Rapi, ut rapiantur, l.

COMMENTARIUS.

47. Teolius, mendose et contra metrum, seque gladio caput submittere. Prag., sanguine : retine sanguinem.
48. Ald., non bene, quis pro qui.
49. Pal., is ubi corda. Alii, bis.
51. Vat. A., Egm., Rott., Pal., Bong., Sich., Gis., altius. Weitz., Ald. et plerique scripti, abditis.
52. Vat. A., B., mendose, abdita soli pro abdicata soli.
54. Vat. B., Mar. a prisca manu, Rat., Prag., Widm., Bong., Teol., utraque manu. Elegantius alii utramque manum. Vat. B., Mar. in contextu, Prag., Rat., perperam, invocabat summi. Alex., invocat summi; secunda manu, supremi, quod verum est : nam aliud rationi metricæ repugnat. Rott., invocat superni.
55. Ald., Vat. P., Widm., supra, Egm. a manu prima, Gis. ad oram, Christi dicitur. Vat. Q., depravate, Christi decet. Vat. B., Mar., Widm., Christe Deus. Plerique, genitor Christi, Deus, et Weitzius cum Bong., Christus Deus. Ita etiam Sichardus.
56. Barthius, lib. cit. xli, cap. 20, vellet Christiparens hominis, ob alteram, inquit, generationem. Sed cum sequatur quem diligis, et vetas perire, retinendum est Christe, parens hominis. Ep. II Petri, iii, 9, Nolens aliquos perire.
57. Ald., mendose, quæ pro quem.
59. In editione Teolii error est jamque tuus; et in Prag. fit pro fio.
60. Ald., Alex., Vat. Q., at novus. Alii, et novus ex veteri.
61. Vat. B. mendose, chrismate, ut chrismate in quibusdam vulgatis. Rat. scribit carismate. Widm. supra, Pal., Alex., Vat. P., Ox., tres Torrunt, Rott., corpus; plerique, pectus.
63. Prag., eripe carcereo de corpore.
64. HANC ANIMAM, ai Barthius loc. cit., sponte offerentis magnanima vox : quod multis Virgilianis exemplis probat, ut I Æn., Non potuisse, tua; ne animam hanc effundere dextra; III Æn., Vos potius quæ cunquam animam hanc absumite letho.
66. Postrema in invidia producitur ratione solius incisi.
68. Vat. A., Mar. a prima manu, Rat., titubetve, non recte, quod in Egm., Pal., Bong. invenit Weitzius; sive malis legere titubet nequis tu. rum. Ex Ald. et Hailsb. citat. Weitz. titubetque nequis; sed Aldus meus habet titubetque quis. Alii titubetve. Heinsius cum Oxon., Rott., tribus Torr., neu cadat pro ne cadat.
69. Ald. mendose, incolumen. Apud Adonem : Et cum duceretur, populus fratrum plangens dicebat : Et nos cum eo decollemur : quod ex Actis petatum est.
75. Egm., Hailsbr., at : lege ad.

Fama refert, foveam campi in medio patere A
 [jussam,
 Calce vaporifera summis prope margines re-
 [fertam.
 Saxa recoccta vomunt ignem, niveusque pulvis
 [ardet.
 Urere tacta potens, et mortifer ex odore flatus.
 80 Appositam memorant aram fovea stetisse sum-
 [ma
 Lege sub hac, salis aut micam, jecur aut suis
 [litarent
1210 Christicolæ, aut mediæ sponte irrue-
 [rent in ima fossæ.
 Prosiluere alacres cursu rapido simul trecenti,

Gurgite pulvereo mersos liquor aridæ voravit,
 85 Præcipitemque globum fundo tenus implicavit
 [imo.
 Corpora candor habet, candor vchit ad superna
 [mentes.
 Candida massa dehinc dici meruit per omne
 [sæclum.
 Lætior interea jam Thascius ob diem suorum
1211 Sistitur indomiti proconsulis eminenti
 [furori.
 90 Edere jussus erat quid viveret: Unicultor, inquit,
 Servo salutiferi mysteria consecrata Christi.
 Ille sub hæc: Satis est jam criminis, ipse con-
 [litetur

GLOSSÆ VETERES.

77. Prope, *justa*. — Margines, *finis*. — Refertam, B
repletam, l.

79. Mortifer, *ex odore calcis mortuus est Hadrianus
 imperator*, Vat. A.

87. Candida massa, *id est trecenti martyres massa
 Cypriani dicuntur*, l.

88. Thascius, *Cyprianus a loco*, l. *Cyprianus a loco
 sic dictus*, Vat. A, Mar.

89. Indomiti furori, *contra indomitum furorem*. —
 Eminent, *elonge*, l.

90. Jussus, *interrogatus*, Mar.

92. Ille, *imperator ad hæc ait*, l.

COMMENTARIUS.

76. Jure hi versus, quibus graphice tercentum
 martyrum triumphus describitur, lectissimi visi sunt
 Sagittario, cap. 10, ubi agit de martyrum constantia
 in igne.

78. Gis. ad oram, et vetus codex in editione Weit-
 ziana apud cl. præsulem Reggium, *exit pro ardet*.

79. Flatum calcis mortiferum vocat ex odore, quia
 aura calcis etiam conclavibus tectorio inductis solet
 esse lethalis, ut accidit Joviniano. Ita Barthius et
 glossæ, ubi Hadrianus pro Joviniano ponitur.

80. Egm. scribit *stitisse*.

81. Rat. a secunda manu, *salis ut micam*. Egm.,
 C Gis., Heins., *aut suis*. Weitz., Ald. cum aliis, *et suis*.
 Leges vers. 112 Eulaliæ: *Si modicum salis emi-
 nulis*; et ibid. vers. 29, *Thura cremare, jecur pecudis*.

82. Ald., *sponte iruerent*. Mar., *corruerent*; supra
 cum plerisque, *sponte irruerent*. Hæc historia ita ab
 Adone relatur: *Nono cal. Septembris apud Cartha-
 ginem natalis sanctorum martyrum massæ candidæ
 qui passi sunt tempore Valeriani et Gallieni. Ferunt
 enim, inter alia supplicia tunc a præside clibanum cal-
 cis accensum, et in ora illius prunas cum thure exhi-
 bitas, et dixisse præsidem Christianis: Eligite e duo-
 bus unum, aut thura super his carbonibus offerte Jovi,
 aut in calcem demergimini. Tunc trecenti viri fide ar-
 mati se ictu rapidissimo, Christum Dei Filium Deum
 fatentes, jecerunt in ignem, et inter vapores calcis pul-
 verei sunt demersi*. De eisdem martyribus agit in
 martyrologiis Romano, Bedæ, et Usuardi. Ruinartius
 in præfat. ad Acta S. Cypriani verius putat hos marty-
 res Uticæ fuisse passos, quamvis martyrologia
 quibus favere videtur Prudentius, prope Carthagi-
 nem eos martyrium consummasse narrent. Auctor
 sermonis 317 Append. Augustin. eosdem gladio per-
 cussos affirmat. Sed Prudentii aliorumque auctoritas
 longe prævalet.

85. Vat. A., *prosilire*.

84. Barthius acutum dicit, quod calcem instar
 aquæ suffocantem Prudentius *aridum liquorem* vocet.
 Et lib. lvi, cap. 12, confert hoc ipsum cum versu 78,
 ubi calx viva eleganter *niveus pulvis* dicitur.

86. Vat. B, Mar., Prag., *candor venit ad superna
 mentis*. Rat., *candor venit ad superna mentes*. In
 Prag., Mar., *vehit*, pro diversa scriptura; in Rat.,
vehit factum ex venit. Vat. Q. *vehit ad superna m ntis*.
 Hailsbr., *vehat*. Egm. apud Weitzium, *ardos veat su-
 perna*; apud Heinsium idem Egm. a manu secunda,
ardor vehit. In Alex. desideratur *ad*, quod in Vat. A
 additum est recentiori manu.

87. Barthius suspicatur hunc versum ab aliquo
 monacho intrusum. *Et cupiam, inquit, doceri quid
 sibi velit, aut quid isthic sit loci? Verum et locus id-
 neus illi est, et massæ candidæ nomenclatura ab an-
 tiquis non ignorata opportuna eo exprimitur*. S. Au-
 gustinus in honorem horum martyrum s rmonem
 306, al. 112 de Diversis, habuit, ubi ait: *Massa enim
 dicta est de numeri multitudine; candida de causæ ful-
 gure*. Et serm. 311 appellat etiam *massam candidam
 Uticensem*. De numero eorum tract. in psalm. xliix
 ait fuisse plus quam cenam quinquaginta tres marty-
 res. Plerique trecentos numerant. In Actis innume-
 rabilium martyrum Cæsaraugustanorum mentio etiam
 occurrit *massæ candidæ*, ut ad hymnum octodecim
 martyrum Cæsaraugust. adverti.

88. Cauchius volebat *ob fidem suorum*; sed prohim
 est *ob diem*. Valerius Flaccus, *Dies simul et suos ad-
 monet omnes*. Tale et illud est, *Hic meus est, dicere,
 dies*. De prænomine Thascius vide notas Pamelii ad
 epist. 69: *Cyprianus, qui et Thascius, Florentio, cui
 et Papiano, fratri salutem*. Dubitant aliqui *Tatius* an
 Thascius scribendum sit. Pro Thascius facit, quod in
 Tatius prima corripitur. In glossis Cyprianum Thascium
 a loco dictum affirmatur. Adhæret hymnus
 Breviarii Mozarabici: *Urbis magister Thascæ*. Verum
 libentius legam: *Orbis magister Thascie*, in vocativo,
 ut *egregie*.

90. Ald., *Dogmatis, atque loci jussus genus edere:
 Christianus, inquit*. Longior est versus uno pede; ita-
 que in Mar., Vat. B, Rat., Alt., Fabr., Gis. prima
 ed., Widm., Bong., abest vox *edere*: sed carminis ra-
 tio non constat. In Urb. abest vox *jussus*; sed senten-
 tiæ dæst hoc verbum, aut aliud simile. In Oxon.,
 tribus Torr., *Dogmatis, atque loci jussus genus edere
 Cyprianus, omisso inquit*. In Rott., *jussus genus Cy-
 prianus, inquit*. Giselinus e pervetusto codice et Da-
 ventriensi editione restituit *Edere jussus erat, quid
 viveret: Unicultor, inquit*; quod secutus est Weitz.,
 Heins. et alii; et exstat in Egm., Pal., Alex., Vatt.
 A, P, Q, Alt., ubi hic versus alteri *Dogmatis* subjun-
 gitur, in Rat. ad marg. recenti manu. Eo respicit
 Thuan., *Tradere jussus erat quid viveret: Unicultor,
 inquit*. Teolius Aldo attribuit *Cyprianus, inquit*, sed
 mihi Aldus exhibet *Christianus, inquit*.

91. Ald., Alex., Thuan., *trado pro servo*. Vat. P,
 mendose, *tradere*.

92. Vetus codex in Weitziana editione apud cl.
 præsulem Reggium non male, *sat, ait, jam criminis*.

- Thascius : ipse Jovis fulmen negat. Expedite A
[ferrum,
Carnifices; gladio pœnam luat hostis idolo-
[rum.
95 Hic Deo meritas grates agit, et canit trium-
[phans.
Flevit obire virum mœsta Africa : quo docente,
[facta est
1212 Cultior, eloquio cujus sibi docta gloria-
[tur.
Mox tumulum lacrymans struxit, cineresque
[consecravit.
Desine flere bonum tantum. Tenet ille regna
[cœli,
100 Nec minus involtat terris, nec ab hoc recedit
[orbe : B
- Disserit, eloquitur, tractat, docet, instruit, pro-
[phetat.
Nec Libyæ populos tantum regit, exit usque in
[ortum
Solis, et usque obitum. Callos fovet, imbuit
[Britannos,
Præsidet Hesperix, Christum serit ultimis Ibe-
[ris.
105 Denique doctor humi est, idem quoque martyr
[in supernis.
Instruit hic homines, illinc pia dona dat patro-
[nius.

XIV HYMNUS.

PASSIO S. AGNETIS VIRGINIS.

1213 Agnes sepulcrum est Romulea in domo
Fortis puellæ, martyris inclytæ.

GLOSSÆ VETERES.

93. Fulmen, *potestatem*. — Expedite, *proferte*, *evaginate*, l.

97. Cultior, *pulchrior*,
103. Imbuit, *edocet*, l.

COMMENTARIUS.

94. Egm., Pal., Fab., Vat. P. Gis., *carnificis gladio*. Ald., Weitz., Heins. cum plerisque scriptis, *carnifices; gladio*. Sagittarius cap. 7 de Cruciat. plures laudat Patres qui Cyprianum gladio occisum tradunt: ubi expenditur formulam qua iudices utebantur in reis manus carnificis tradendis, *Gladio animadverti placet, aut gladio feriatur*.

95. Ado ex Actis : *Et his dictis, decretum ex tabella recitavit. Thascium Cyprianum gladio animadverti placet. S. Cyprianus hoc audiens, dixit : Deo gratias ago. Eadem formula exstat in Augustini sermone de S. Cypriano; ac multis confirmat Sagittarius cap. 7 de Cruciat., martyres, audita capitali sententia, solitos fuisse dicere : Deo gratias. Apud Ruinartium in actis S. Crispinæ : Crispina respondit : Christo laudes ago, etc.*

96. Editio Parmensis mendose contra metrum et sententiam, *abire Christum pro abire virum*. Ald., Egm., Pal., Urb., Vat. P. Q., Heins. et alii, *abire virum*, non male. Alex., *abira*, corrupte.

97. Vat. B, Mar., Prag., Rat., Weitz., Widm. a prima manu, *dogma*. Alex., Urb., Vat. A, P, Q., Peinsiani, *docta*, quod Heinsio concinnius videtur.

99. Heinsius *boni tantum* mallet, si per libros liceret. Vide Baronium tom. II Annal. ad ann. 265, qui hoc utitur elogio ad scripta Cypriani commendanda. Prudentius videtur legisse Gregorii Nazianzeni verba : *Neque enim Carthaginiensi tantum Ecclesiæ, nec Africæ, ab eo et propter eum etiamnum claræ et celebri, præficitur, verum etiam occiduis omnibus regionibus, ac prope etiam orientali omni, atque australi et septentrionali oræ, quocumque illius fama et admiratio pervagata est. Sic Cyprianus noster efficitur*.

101. Barthius *prophetare* verbum aptum esse ait ad exprimenda dona Spiritus sancti, quæ a Paulo apostolo memorantur, nec Latinis ut accedat indignum : quo etiam utuntur Hieronymus, Adamannus Scotus, Julianus lib. I contra Judæos, et alii. Ante hos usus est Juvenens lib. IV, *Christe, prophetabis, cujus te palma cecidit*. Addit Barthius hunc Prudentii versum attentiore speculatione dignum esse : plurimum enim ecclesiasticæ Latinitatis habet. *Disserere* est persuadere, vel argumentis uti. *Eloqui* eleganter loqui. *Tractare* episcopale verbum est, quorum sermones tractatus peculiariter vocantur. *Docet* ad nationes pertinet, *instruit* ad discipulos, ut habemus Eucherii libros *Instructionum*, etc.

102. Ald., Vat. Q, *exitusque*. Alex., *exitque* : lege *exit usque*.

103. Chamillardus cum interrogationis puncto *Gallos fovet? Credidit esse mendum*.

104. Plerique, *Hesperiam* hic intelligunt Italiam et Iberos Hispanos. Auctor hymni S. Cypriani in *Breviario Mozarabico*, qui, ut puto, hunc Prudentii hymnum legerat, sic ait : *Dilatans errore Africam Verbo docens Hesperiam*, ubi Hispaniam certo intelligit. Vide vers. 3, supra.

106. Ald., Urb., *illuc pro illinc*. Vat. A, *ma'e, patronis*. In Vat. B et Mar. sequitur *passio SS. apostolorum Petri et Pauli, quem ordinem in sua editione tenuit Weitzius*.

In Vat. A et Weitz. est inscriptio quam exhibui. In Aldo, *Passio Agnetis martyris*. In Heinsio, *Passio Agnetis virginis*. In Ambr., *Incipit passio Agnes*. In Thuan., *Passio Agnes. Parrh., Passio beatæ Agnetis*. Alex., *Finit passio SS. xviii. Incipit passio Agnes*. In Vat. B ponitur post passionem martyrum Cæsaraugustanorum, ut in Mar. et Weitz. In Vat. A hi versus junguntur bini et bini; in Mar. terni et terni. S. Athetom maximis laudibus celebrarunt S. Ambrosius, S. Augustinus, S. Hieronymus, S. Damasus, S. Martinus apud Severum Sulpicium, S. Maximus episcopus Taurinensis, S. Gregorius Magnus, martyrologia Latina, menæa Græca, de quibus vide Bollandianos et Ruinartium. In *Breviario Mozarabico* legitur hymnus Prudentii, sed multis in locis depravatus. In *Hymnario Ven. Thomasi* exstat hymnus in honorem S. Agnetis a S. Ambrosio compositus. Hildebertus martyrium illius descripsit versus elegiaco. Poema vetus de eadem edidit Barthius lib. xxxi, cap. 13 *Advers.* Nonnulli putant martyrium B. Agnen subiisse circa annum 310, cum præfectus Urbis esset Symphronius, vel Sympherianus, vel Sempronius, de quo vide Corisium de Præfect. Urbis. Ruinartius explodit Acta vulgata, et Ambrosio ascripta, ubi dicitur eandem virginem in ignem præcipitatum, Aspasio vicario iubente, sub Valeriano et Gallieno; et verosimilius censet martyrium contigisse anno circiter 304.

1. Vat. A, *Breviar. Moz., Oxon., Cell., Cham., Agnæ*. Ald., Heins., Weitz., *Agnes*, cum plerisque scriptis. Gis., *Agnis*, quod Stephanus Claverius voluit, et exstat in cod. S. Michaelis apud Ruinartium. Ego non dubito quin quolibet ex his modis dici possit *Agnæ* ab *Ayna*, æ, ut allusio sit in nomine, et ad originem Græcam, qua castitas virginis designatur. *Agnæ* ab *Agne*, es, ut *grammaticæ*, es; *Agnis* ab *Agnes*, is; *Agnelis* ab *Agnes*, etis. In antiquis inscriptionibus reperitur *Hagnæ*, cum aspiratione, et ita scribi debere, si origo Græca attenderetur, nonnulli opinantur; sed aliud jubet usus, quem penes arb. trium est, et jus, et norma loquendi, nec minus scribendi. Et

inspectu in ipso condita turriam

214 Servat salutem virgo Quiritium :

ne non et ipsos protegit advenas,
utro ac fideli pectore supplices.

duplex corona est præstita martyri,
intactum ab omni crimine virginal,

215 Mortis deinde gloria liberæ.

viunt, jugali vix habilem toro

A

Primis in annis forte puellulam,
Christo calentem, fortiter impiis
Jussis renisam, quo minus idolis
Addicta, sacram desereret fidem.

15 Tentata multis nam prius artibus,
Nunc ore blandi judicis illice,
Nunc sævientis carnificis iniq̄,
Stabat feroci robore pertinax,

GLOSSÆ VETERES.

condita, sepulta, abscondita, l.

Quiritium, Romanorum. Quirites dicebantur Ro-
quirino, id est Romulo, qui semper hasta ute-
tam quiris lingua Sabinorum hasta dicitur, l.
supplices, humiles, l.

virginal, locus in quo devirginantur virgines, l.

Virginitas, Prag.

9. Liberæ, gloriosæ, l.

13. Renisam, resistentem, l.

16. Illice, decipiente, l.

18. Pertinax, dura, l.

COMMENTARIUS.

Hic usus cœpit cum in aliis vocibus aspiratio
atur, ut in *ymnus, Ippolytus*, et similibus. In
et Egm. mendum est *Agnem*, ut in Aldo Ro-
arthus, lib. iv, cap. 13 *Advers.*, advertit, *Rom-*
nomo dici pro Romæ, ut apud Horatium,
Albunæ resonantis pro fonte nymphæ Albu-
t ex emendatione ejusdem Barthii, *Nec domus*
Platonia. Itaque etsi concedendum sit ex aliis
entis S. Agnetem fuisse Romæ natam, tamen
mo Prudentii id non colligitur; multo vero
Roma tanquam illius patria in hoc hymno præ-
cum solum affirmetur Romæ esse sepulcrum
l. Correctionem vero Barthii in Horatii versu
ro *ezilis*, non facile admittent qui curiose ob-
ant Horatium hujusmodi patrios casus semper
extulisse, ut *favoni*.

veratus ait poetam meminisse turrium qua-
men adhuc viget, et *sanguineas turres* Romani
ant fortasse a gladiatorum sanguine. Addit
um S. Agnetis nunc esse ubi quondam circus
erat, et Ciceronem turres istas orat. 3 in
memorasse: *Profecto memoria tenetis, Colla et*
to eoss., *comptures in Capitolio turres de celo*
cessas. Verum hæc explanatione et correctio-
gent. Romæ prope circum agonalem exstat lo-
r *sanguigna*, Turris sanguinea nuncupatus. Hic
Capitolio longe distat. Alia similia sunt no-
tomæ a turribus dicta, ut *Tor di specchio*, *Tor*
a, et in agro Romano 45 loca enumerat Eschi-
quibus a turri nomen est inditum. In circo
nunc *Piazza Navona*, celebris ecclesia est
ætis, quæ locus lupanaris creditur fuisse ubi
prostituta fuit. Sepulcrum ejus visitur in alia
a sub ipsius nomine in via Nomentana non
ib Urbe. De hac ecclesia intelligo Prudentium:
idem posita est in conspectu turrium et pala-
Romæ. Domus altæ turres a poetis vocantur:
res turrigeræ, turrita mœnia. Notat vero Peve-
l. Agnetem in via Nomentana a parentibus se-
abi cœmeterium Agnetis dictum: puellas

as hanc basilicam frequentasse: duos agnos
os duci solitos ad aram, ut benedicerentur, ex
n vellere creditur texta fuisse pallii novi pon-
fortasse Christianos hunc morem inveniisse,
m superstitiosum abolerent cujus meminit Fe-
rbo ALBOGALERUS, qui erat pileus ex hostia
vi cæsa factus, cui affigebatur apex virgulæ
æ. Hoc albogalero flammæ dædalæ, id est sa-
æ Jovis utebantur. Cæterum vera historia hæc
sod pallium archiepiscopale conficitur et lana
m candidiorum, qui a canonicis regularibus
Salvatoris nuncupatis, in die festo S. Agnetis,
ecclesia via Nomentana pro canone (duo quot-
basilicæ Lateranensi contribuantur. Hos bene-
ammus pontifex, et sacramentalium alieni
terio arbitrato suo nutriendos mittit. Plura de

B pallio et de hac consuetudine vide apud Macrum in
Hierolex., et doctissimum Zachariam in Onomastico
rituali selecto.

5. In universa Ecclesia celeberrimum erat nomen
S. Agnetis, de qua Hieronymus epist. 8 ad Dmetri-
dem, et ex eo martyrologium Romanum: *Omnium*
gentium litteris atque linguis præcipue in ecclesiis
Agnes vita laudata est, quæ et etatem vicit, et tyrannum,
et titulum castitatis martyrio consecravit.

6. Gregorius de Valentia, Comment. theolog., disp.
6, quæst. 2, punct. 7, valide confirmat sanctos in
cælo Deum nobis precantibus reddere propitium ex
miraculis, et gratis quas obtinent, et hos Prudentii
versus similesque alios Paulini in medium profert.

7. Hic accipi videtur corona non tam pro præmio
quam pro ipso martyrio et virginitate. Hanc distinc-
tionem explicat Paschalius lib. 1 de Coronis, cap. 6.

8. In nonnullis vulg., mendose, *virginali* pro *virgin-*
nal. Barthius, lib. xxvi, cap. 12, elegantissime id dictum
C affirmat. Quam vocem, inquit, pessime interpretati
sunt, Iso pro lico ubi femina devirginantur, et Geor-
gius Fabricius pro eo ubi virgines versantur. Pruden-
tius posuit pro parte verenda virginei corporis, ut
Solinus, Apuleius, et ex correctione Barthii glossæ
Isidori. In Macri Hierolexico *virginal* exponitur
virginitas, et ex sententia Caroli Widmani *lupanar*, om-
nino male. Giselinus explicat *ὄμν*, seu virgineum
vinculum, de quo Joannes Wyerus melicus. Ausus est,
addit Giselinus, Prudentius, quod Augustinus atque
alii efferunt in plurali numero, efferre in singulari,
quomodo antea nomen *altar*. Idem Giselinus plane
rejecit ut spurium, neque cum sequentibus cohærens
Intactum ab omni crimine corpus est, quod in quibus-
dam legerat, sed aliena manu, ut videbatur, scrip-
ptum. Quod autem Giselinus *virginal* tanquam Pru-
dentii proprium in singulari notat, facile refellitur
auctoritate Apuleii, Solini et aliorum. Apuleius in
Metam. etiam dixit *feminal*.

10. Brev. Moz., *maritali*: lege *jugali*. Vat. B, Mar.
a prima manu, Rat. in contextu, *habitam*, minus
bene, pro *habilem*. Rat., supra, *habilem*, vel *aptam*,
quod postremum est glossa.

12. Rat. recentiori manu pro *impiis* habet *improbis*.
Brev. Moz., *impit*.

13. Rat. recentiori manu, quo minus *impiis*. Re-
tine *idolis*.

14. Vat. B, contra metrum, *addi'a*. In Rat. corre-
ctor idem ineptus, *addicta sacris*, ut sit *impis addi-*
cta sacris.

15. Breviar. Moz., *binis*, pro *multis*.

16. Parrhasius, mendose, *judices*. Brev. Moz., *illi-*
cis: melius *illice*. Non solum in epistola pseudo-Am-
brosii, sed etiam a S. Maximo Taurinensi narratur,
a filio præfecti Agnen in uxorem expetitam. Hinc ju-
dex illam illecebris tentabat.

- Corpusque dnris excruciatibus
 20 Ultro offerebat, non renuens mori.
 Tum trux tyrannus: Si facile est, ait,
1216 Pœnam subactis ferre doloribus,
 Et vita vilis spernitur: at pudor
 Carus dicatæ virginitatis est.
 25 Hanc in lupanar trudere publicum
 Certum est, ad aram ni caput applicat,
 Ac de Minerva jam veniam rogat,
 Quam virgo pergit temnere virginem.
 Omnis juvenus irruat, et novum
 30 Ludibriorum mancipium petat.
 Haud, inquit Agnes, immemor est ita

- A** Christus suorum, perdat ut aureum
 Nobis pudorem, nos quoque deserat.
 Præsto est pudicis, nec patitur sacræ
 35 Integritatis munera pollui.
 Ferrum impiabis sanguine, si voles:
 Non inquinabis membra libidine.
1217 Sic elocutam publicitus jubet
 Flexu in plateæ sistere virginem.
 40 Stantem refugit mœsta frequentia,
 Aversa vultus, ne petulantius
 Quisquam verendum conspiceret locum.
 Intendit unus forte procaciter
1218 Os in puellam, nec trepidat sacram

GLOSSÆ VETERES.

19. Excruciatibus, *pœnis*, I.
 21. Trux, *severus*, I.
 22. Subactis, *superatis*, I.
 24. Dicatæ, *scilicet Deo*, I.
 25. Lupanar, *dicitur a lupis, id est, meretricibus; quia sicut lupi devorant prædam, sic illæ avidissime devorant amatores suos.* — Trudere, *pro tradi*, I.
 26. Applicat, *inclinat*, I.
 28. Temnere, *despicere*, I.
 29. Irruat, *cum impetu veniat*, I.
 30. Mancipium, *mancipium, quasi manu captum*, I.

- B** 32. Aureum, *nobilem*, I.
 35. Integritatis, *virginitatis*, I.
 36. Impiabis, *maculabis*, I.
 38. Publicitus, *publice, manifeste*, I.
 39. Flexu, *in plateæ, in via; in biviiis.* — Sistere, *præsentare*, I.
 40. Frequentia, *multitudo*, I.
 42. Verendum, *pudibundum*, Rat.
 43. Forte, *casu.* — Procaciter, *irreverenter, luxuriose*, I.
 44. Os, *faciem*, I.

COMMENTARIUS.

19. In quibusdam vulg., *exercitatibus*: in aliis *excruciantibus*. Corrigendum omnino est *excruciatibus*.

21. Brev. Moz., *tunc atrox tyrannus: lege tum trux.*

23. Nonnulli vulg., *aut pudor*, non recte. Breviar. Moz., corrupte, *at pudor ejus Dicatæ virginitatis impetendus est.*

24. Prag., *clarus: lege carus.* Parrhasius, minus bene, *dicatæ virginitati erit.* Olim virgines Christianas a teneris annis virginitatem Deo consecrassent, tum ex hoc hymno, tum ex aliis monumentis liquido patet. Tertullianus egregie Apologet. cap. 50: *Proxime ad tenonem damuando Christianam potius quam ad leonem, confessi estis, labem pudicitie apud nos atrociorum omni pœnia et omni morte reputari.*

25. In hoc lupanari erectam nunc S. Agnetis esse ecclesiam, dixi ad vers. 3. Cl. Cancellierius in suo opera de Sacello pontificio, pag. 132, pollicetur aliud ita inscriptum: *Descrizione del circo agonale, e della chiesa di S. Agnese ivi eretta con un appendice di documenti degli Atti del martirio, e delle omilie de' SS. Padri in onore della medesima V. e M.*

26. In Mar. desideratur est. Fabr., Gis., Prag., Rat., Brev. Moz., *applicat*, et vers. seq. *roget*. Plerique cum Aldo, *applicat, rogat*. Ethnici deorum suorum statuas amplexari et osculari solebant.

27. Weizius mendum Egmondani exprimere voluit *Menerva*. Idem Weizius Fabricio et Giselino affingit *regit*, in quibus est *roget pro rogat*.

29. Vat. B, P, Weitz., Gis., Torn., *irruat*. Parrhasius, Brev. Moz., Alex. a prima manu, Cham., *irruet*. Plurimi alii habent *irruat* cum Aldo.

30. Eadem occurrit varietas *petat, petet, et petit*.

36. Brev. Moz., corrupte, *Ferre, impia soboles, potes se, vire.*

38. Ambr., *jubent: melius jubet*. Innuitur mos, quem pseudo-Ambrosius explicat: *Adhæc insanus iudex jussit eam exspoliari, et nuda n ad lupanar duci sub voce præconis dicentis: Agnetem sacrilegam virginem, diis blasphemiam inferentem, scortum lupanarium datam.* Vide ep. 1 inter segregatas a Maurinis.

39. Burmannus secundus in Addend. ad Claud., pag. 1012, e duobus antiquis libris Leodiensibus legit *fluxu in plateæ*, et interpretatur confluum populi per plateas. Vide Gronov. ad Liv., pag. 313. In Mar. et Rat.

ex *fluxus* factum *flexu*. Prag., Vat. Q, male *flexus in plateæ*. Ald., vetus codex in editione Weitz. apud cl. præsulem Reggium, *flexu in plateas*. Brev., Moz., *flexam in plateas*. Verior lectio *flexu in plateæ*. Iso interpretatur in bivio, in quo lupanaria construi consueverat. Miratur Peveratus cur non dixerit *flexu in theatri*: siquidem fornice illi erant in circo agonali. Constat publica scorta in fornicibus spectulorum manere consuevisse. S. Cyprianus, sive quis alius votus scriptor, lib. de Spectac.: *Si rursus perrogem, quo ad illud spectaculum itinere pervenerit, confitebitur per lupanarium, per prostituerum nuda corpora..... qui festinans ad spectaculum, dimissus et adhuc gerens secum, ut assolet, eucharistiam inter corpora obscena meretricum tulit.* Cum autem postea occurrit etiam *plateæ* vers. 49, retinendum est *flexu in plateæ*; et, ut ego puto, flexus plateæ solum indicat angiportum, aut vicum angustum et flexuosum, ad quem e platea ingressus esset. Petronius de Lupanari: *Per anfractus deinde obscurissimos egressus in hunc locum me perduxit.*

40. Vat. B, Mar., *stantum*, minus bene; Hallstr., male, *statum*. Verbum proprium est stare de feminis prostitutis, quæ ante fornices quæstus gratia stabant. Hinc meritorium ipsum *stabulum* dicebatur, et a Tertulliano appellatur lib. II ad Uxorem *consistorium libidinum publicarum*: ipsæ meretrices *prostitutæ*, et *prostibula* audiebant. Horatius, sat. 1, *Nullam nisi olenti in fornice stantem*. In II Controvers. Seneca, *Meretrix vocata es, in communi loco stetisti.*

41. Vat. A, Egm., Pal., *adversa*; alii, *aversa*, quod retinendum est.

42. Peveratus exponit, *hoc est templum*. Ita quidem ait Damasus in versibus quos post hymnum præferam; sed alia explicatione opus est. Barthius notat lib. VIII, c. p. 49, locos mulierum in libris medicorum genitalia membra designare, uti etiam *sups* apud Columellam. Quod autem cap. 5 lib. cit. ex hoc loco inferit, quod dum publicitus nuda mulieres prostabant (sive Christianæ, sive aliæ), avertabant oculos qui aderant, morum pristinorum reverentia, non pato univæ verum: nam id in Agnetæ veluti ex peccari Dei providentia narratur. Quod de locis mulierum dicit, graviore Lucretii testimonio posset confirmari. Vide Gifanii indicem in Loca et Loca.

- 45 Spectare formam lumine lubrico. **A** Primum sed Agnes hunc habuit gradum
En ales ignis fulminis in modum
Vibrater ardens, atque oculos ferit :
Cæcus corusco lumine corruiat,
Atque in plateæ pulvere palpitat.
- 50 Tollunt sodales seminecem solo,
Verbisque deslent exsequialibus.
Ibat triumphans virgo, Deum Patrem,
Christumque sacro carmine concinens,
Quod sub profani lahe periculi
- 55 Castum lupanar, nec violabile
Experta victrix virginitas foret.
Sunt qui rogatam rettulerint preces
Fudisse Christo, redderet ut reo
1219 Lucem jacenti : tum juveni halitum
- 60 Vitæ innovatam visibus integris. **B**
63. Accensus, *martyrii gradus*, I.
65. Astringe, *evagina*. — Ελεγε, *perferce, profer, et exerce*, I.
70. Vesanus, *transvectus a sanitate*, I.
72. Ephebus, *juvenis, imberbis*. — *Tinctus aromate, unctus unguento*, I.
73. Funere, *morte, luctu*, I.
74. Hic, *hic, talis*, I.

GLOSSÆ VETERES.

46. En ales, *ecce velox*, I.
50. Tollunt, *elevant*. — Sodales. *Sodales dicuntur, quasi simul edales, id est, simul manducantes*, I.
51. Exsequialibus, *qui in exsequiis conveniunt*, I.
51. Quod, *eo quod*, I.
60. Innovatum, *scilicet referunt*. — Visibus integris, *virginitatis custodia*, I.
61. Gradum, *miraculum*, I.

COMMENTARIUS.

45. Ald. male, *exspectare formam*; nec melius vetus codex in editione Weitziana, *formam exspectare*; aut Torn., *exspectans formam*; aut Latinius, *despectas formam*. Dicit *lumine lubrico*, ut in hymn. 2. Cath., vers. 103, *Oculive peccent lubrici*. Cicero, lib. II de Nat. deor., *Sed lubricos oculos fecit (natura) et mobiles*.
46. Breviar. Moz. *depravate, gehennalis ignis flammis in modum*. Angelum sub alitis specie vibratum intelligi posse, censet Ruinartius, Certe Agneti aderat angelus qui ejus virginitatem defenderet : sed nihil prohibet ignem volucrum, sive celerem (non rem) de caelo missum, qui oculos impudici juvenis perstringeret. Ita enim ego hunc locum accipio; et hæc explicatio confirmatur vers. 48, *Cæcus corusco lumine corruiat* : nam lumen coruscum est hic ipso ignis ales et ardens quo cæcus corruiat juvenis. Juvenis, inquam : etenim filium hunc fuisse præfecti Urbis Acta docent, et vers. 29 ait iudex : *Omnis juvenis irruat*, etc.
50. Imitatio Virgilio lib. v, *Ast illum fidi æquales genna ægra trahentem*, etc.
52. Videtur e lupanari virgo extracta, ut per vias duceretur; vel *ibat triumphans* ponitur pro triumphabat.
54. Vat. B, *pericli* : emenda *periculi*.
55. Prag., *ne violabile*, et supra glossa *ne pro non*. Melius nec.
56. Brev., Moz. *aspecta* : lege *experta*.
57. Vat. A, *preces* pro *preces*. Alii *retulerint*, alii *retulerint* scribunt : utrisque sua adest ratio, Precibus S. Agnetis hunc juvenem ad vitam revocatum narratur etiam in sermone 48 inter sermones S. Ambrosio ascriptos, quem e tribus mss. Maurini ediderunt.
59. Ald., Brev. Moz., *tum invenit*. Legendum *tum juveni*.
60. Brev. Moz., *visibus*. Cauchii codex *jussibus*, inde ille conjiciebat *sensibus*. Sed bene est *visibus*. Glossa non placeat.
61. Brev. Moz. ita distinguit, *visibus integris Primum*; sed *Agnes*, non probe.
63. Sicb., Vat. A, Q, Alex., Prag., Rat., Weitz. cum suis, Gall. cum Torn., editione Parisiensi Biblioth. Patrum, ms. S. Michaelis apud Ruinartium, *mox alius datur Ascensus* : iram nam furor incitat, Heinsius nullam lectionis varietatem advertit, sed Giselinum secutus, edidit *mox alius datur*. *Accensus iram nam furor incitat*, quod tenent Ald., Parrhasius, Vatt. B, P, Urb., recentiores : quanquam Teolio altera lectio magis videtur arridere. Nonnulli tradunt Symphorianum, ne in odium Romanorum incurreret, substituisse alium judicem Aspasium nomine, qui virginem Agnetem primum igni tradi, tum igne illa sam gladio percuti jussit. In comment. ad 1 hymn. Perist., vers. 95, quæstionem agitavi, cur martyres alia tormenta interdum superarent, gladio vero vix nunquam cederent. Postea vidi dissertationem Baruffaldi : *Del colpo di spada, o di qualunque ferro tagliante, non mai vano, o fallace nel decapitare, o dar la morte ai martiri di Christo*, tom. III Nov. Collect. Calogeran. Venet. 1757. Baruffaldus eisdem rationibus quæstionem resolvit. Nam quod addit, ictum gladii insuperabilem fuisse, quia Deus martyrium hoc mortis genere complere, et per ictum gladii martyres coronare decreverat, hoc ipsum est, quod quæritur, cur Deus id potius quam aliud decreverit. Negat præterea Baruffaldus gladium martyribus unquam cessisse, ac veteres historias quibus id affirmatur, aut in dubium revocat, aut sine miraculo reu evenisse contendit.
65. Vat. B, Mar., Rat., Weitz., *asringe ferrum*. Rott., Thuan., Ald., Brev. Moz., Alex., Vat. Q, *stringe*. Ita in Vat. P, sed deest prima littera. Heinsius restituit *i*, *stringe* cum Ambr., tribus Torr., Cauchiano. Adhæret Vat. A., et in Vat. B videtur id indicari ad oram. Parrhasius olim jam ediderat *i*, *stringe*, sed mendose illico *miles exsequere*. Urb. habet *jam stringe*, quod fuit a Giselino editum. Vide comment. ad vers. 199 hymn. 11 Cath.
72. Weitz. cum Widm. scribit *ephebus*. In Egm., Hailsbr., *efybus*. Chamillardus existimabat *aromata* tantum plurale apud Latinos reperiri, quamvis apud Græcos etiam in singulari dicitur *ἀρωμα*. Verum Marcianus *aroma Indicum* dixit D. lib. xxxix tit. 4, leg. ult. Prudentius *aroma* in singulari dixit etiam Cath. 3, vers. 22, Apoth. vers. 758.
74. Parrh., *hic amor*, contra metrum.
75. Alex., Vatt. A P, *obvia*.

AURELI PRUDENTII CARMINA.

- demorabor vota caecitia :
 rum in papillas omne recepero,
 nusquo ad inum vim gladii traham.
 e nupta Christo transilium poli
 mnes tenebras æthere celsior.
 Eterne rector, divide januas
 Jæli, obsecratas terrigenis prius,
 Ac te sequentem, Christe, animam voca,
 Cum virginalem, tum Patris hostiam.
 Sic fata, Christum vertice cernuo
 Supplex adorat, vulnus ut imminens
 Cervix subiret prona paratius.
1221 Ast ille tantam spem peragit manu :
 Uno sub ictu nam caput amputat.
 Sensum doloris mors cita prævenit.
 Exutus inde spiritus emicat,
 Liberque in auras exilit; angeli
 Sepsero euntem tranite candido.
 Miratur orbem sub pedibus situm,
 5 Spectat tenebras ardua subditas,
 Ridetque, solis quod rota circuit,
 Quod mundus omnis volvit et implicat,
 Rerum quod atro turbine vivitur,
- A** 100 Quod vana sæcli mobilitas rapta .
 Reges, tyrannos, imperia, et gradus,
 Pompasque honorum stulta tumulentium.
 Argenti et auri vim, rabida siti
 Cunctis petitam per varium nefas,
 Splendore multo structa habitacula,
 105 **1222** Illusa pictæ vestis inania,
 Iram, timorem, vota, pericula :
 Nunc triste longum, nunc breve gaudium,
 Livoris atrî fumificas faces,
 Nigrescit unde spes hominum et decus,
 110 Et, quod malorum tetrius omnium est,
 Gentilitatis sordida nubila.
 Hæc calcât Agnes, hæc pede proterit,
 Stans, et draconis calce premens caput :
B 115 Terrena mundi qui ferus omnia
 Spargit venenis, mergit et inferis,
 Nunc virginali perdomitus solo,
 Cristas cerebri deprimit ignes,
 Nec victus aude tollere verticem
 Cingit coronis interea Deus
 120 Frontem duabus martyris innubæ :

GLOSSÆ VETERES.

76. Demorabor, detineam. — Vota, quæ habent me ad interficiendum. — Calcutia, iracunda, furentia, l.
 77. Recepero, recipiam, l.
 79. Sic, taliter. — Poli, aeris, l.
 81. Divide, aperi, l., Mar.
 82. Prius, in primo parente, l.
 84. Cum, pridem, vel modo, quando. — Tum, deinde. — Hostiam, martyrium, l.
 85. Vertice cernuo, inclinato capite, l.
 86. Vulnus imminens, imminentem gladium, l.
 87. Subiret, sufferret, l.
 88. Ille, carnifex, l.
 91. Spiritus emicat, anima splendet, salit, l.
 94. Situm, positum, l.
95. Ardua, excreta, l.
 97. Implicat, colligit, l.
 100. Gradus, honores, l.
 101. Stulta, stulte, l., Mar.
 102. Siti, cupiditatis, l.
 105. Cunctis, populis. — Petitam, quæsitam, ipsam rabiem cupiditatis, l.
C 106. Vota, optiones, l.
 110. Tetrius, pessimum, l.
 113. Calce, pede, l.
 114. Terrena, scilicet corpora. — Ferus, sacrus, l.
 116. Solo, planta, l.
 117. Cerebri, capitis, Mar. — Deprimit, deponit, l.
 118. Verticem, caput, l., Mar.

COMMENTARIUS.

78. Vat. A non bene omittit que. Brev. Moz., Pectus-que adimet vim, gladii traham, quod reformandum est.
 80. Vel intelligit poli æthere celsior, vel tenebras poli vocat, ut vers. 95, Spectat tenebras ardua subditas : quia tenebræ sunt omnia quæ sub pedibus cœlium jacent, quamvis clara videantur.
 81. Ald. mendose, æterna.
 82. Parthasius, terrigenis, male.
 83. Brev. Moz., Cum virginali tunc Patris hostia, minus recte.
 88. Prag., peregit manu : metrum poscit peragit.
 89. Ald., unum sub ictu. Plerique, uno sub ictu. In Bong. reperitur conjuncte subictu; et Gifanius ita legendum contendit ex vet. suo lib., ut alibi dixit Prudentius subtacitus, et Lucretius subcavus : in vulg., uno sub ictu, male et barbare scribi affirmat; sed hactenus viris doctis qui Prudentium ediderunt, id non persuasit.
 91. In Eulalia vers. 161, Emicat inde columba reptans.
 94. Æmuletur Virgilium ecloga 5, vers. 56, Candidus insuetum miratur limen Olympi; Sub pedibusque videt nubes et sidera Daphnis.
 96. Alex., Ald., videtque solis. Vat. A, Q, rota circuit, non male.
 98. In hymno superiori S. Cypriani vers. 90, Quid riveret.
 99. Vat. B, Mar., nobilitas, non absurdo, nam dictus sermo est de regibus et honoribus.
 101. Brev. Moz., stulte : lege stulta.
 102. In Vat. A, P, desideratur vim. Aldus, Vat. A, P, Q, Hailsbr., Pal., rabiadam sitem. Widm. in contextu, vim rabiadam sitis. Weitz., Widm. supra, Alex., Parrh., Prag., Gis., Heins., vim rabiada siti : adherent Rat. et recentiores. Mar., Vat. B, vim rabiadam siti. Urb. minus bene, et aurum : vim rabiadam sitim.
D 105. Ex Virgilio II Georg. vers. 464, Illusaque auro vestes. Vide comment. ad vers. 48 hymni. Peristeph.
 106. In Brev. Moz., irati, mortem; corrige iram, timorem.
 107. Seneca in Thyeste act. IV, Nulla sors lenest; dolor et voluptas Invicem cedunt : brevior voluptas.
 110. Vat. A perperam omittit quod. Tetrius malorum omnium pro malis omnibus. Vide comment. ad vers. 77 et 78 hymni 12 Cath.
 112. Concinnius est hæc pede cum Mar., Prag. Rat.; quam ac cum aliis edd. et mss. In Brev. Moz. mendum proculcat pro proterit. In nonnullis edd. ad oram excusum est crepasset : quod non intelligo quid sit, aut quo pertineat.
 116. Sæpius dictum solum pro imo pede accipit. Confer Frontonem Ducæum ad Paulinum pag. 766, Sola sancta tergere epist. 2 ad Severum et Sirmadum ad Sidonium pag. 113.
 118. Vat. B, vincus : melius victus.

luam decemplex edita sexies

1223 Merces perenni lumine conflit :

1224 tenens exstat fructus in altera.

1225 virgo felix, o nova gloria,

1226 caelestis arcis nobilis incola,

1227 stende nostris colluvionibus

1228 altum gemello cum diademate :

A

Cui posse soli Cunctiparens dedit

1229 Castam vel ipsum reddero fornicem.

130

Purgabor oris propitiabilis

1230 Fulgore, no-trum si jecur impleas.

1231 Nil non pudicum est, quod pia visere

1232 Dignaris, almo vel pede tangere.

GLOSSÆ VETERES.

1223. *coronam*. — Editā, de martyrio, oblita
io dedit. — Sexies, sexies decies sunt sexu-
agenarius numerus significat continentiam
: quæ una corona illi erat propter laborem
nem viduæ; nam laborem sustinent maximum,
complexa digitorum significat, l.
1224. *altera*, de virginitate, l., Mar.
1225. *colluvionibus maculis, pollutionibus, immu-*

ditis, l. *Pollutionibus*, Mar.

127. *Diademate, corona*, l.

128. *Cui, id est tibi*, l.

129. *Vel, etiam*. — *Fornicem, lupanar* : locum dicit
in theatro ubi decirginantur virgines, l.

150. *Purgabor, ego*. — *Oris, vultus*, l.

152. *Pia, pia visitatione*. — *Visere, videre, visi-*
tare, l.

COMMENTARIUS.

1223. A male, una. Alii scribunt *decimplex*, B
plex. Emulatur Cyprianum epist. 70 : *Cujus*
ec virgines desunt, quibus ad sexagenarium
matenus accessit, quasque ad caelestem coro-
nam geminata provexit. Plerique fructum sexa-
virginitati, fructum centesimum martyrio
la Matth. xiii, 8, promissum esse autumant.
hoc loco Prudentius ipse virginitati fructum
nem assignare videatur. in lib. ii. adv. Sym-
rs. 1059, legi poterit *Hinc decies seni* : ubi
præmio virginitatis disseritur. In glossis
ant opinionēs; apud Isonem quid sit, *Quod*
sexa digitorum significat, intelliges ex Hier-
onimo lib. i in Jovinianum sub initium :
1224. *et sexagesimus, et tricesimus fructus, quan-*
na terra et de una semente nascatur, tamen
ifferit in numero. Triginta referuntur ad nup-
ti et ipsa digitorum conjunctio, quasi molli se-
is osculo, et fœderans, maritum pingit et
1225. *Sexaginta vero ad viduas, eo quod in an-*
tribulatione sunt positæ. Unde et superiori
primuntur, quantoque major est difficultas
viduam voluptatis illecebris abstinere, tanto
præmium. Porro centesimus numerus (dili-
genter, lector, attende) de sinistra transfertur
em, et eisdem quidem digitis, sed non eadem
ibus in læva nuptæ significantur et viduæ, cir-
ciens exprimit virginitatis coronam. Veterem
metadinem numerandi per digitos explica-
1226. *Beda in lib. de Computo, vel Loquela per*
digitorum. Vide etiam Gazæum in not. ad
collat. 24, cap. ult., qui rem hanc enucleate

gm., Pal., *mercis pro merces*.

1227. *c in versibus nunc exscribendis S. Damasi*

1228. *go*.

1229. *ag., solus Cunctiparens pro soli*.

1230. *rev. Moz. male, redde fornicem. Fornices*
matæ domus ubi prostabant meretrices : loca
occulta quæ ab Apostolo cubilia vocantur : D
ubilibus, etc. Vide comment. ad vers. 108
ymn.

1231. *id., Vat. P., et nonnulli vulg. corrupte, pur-*
ti. Brev. Moz. non leviori mendo, Purga jam
pitabili. Parrhasius recte jam olim ediderat
oris. Giselinus observat errata pleraque quæ
iam mi-errime fœdarunt, librorum inscitia
, qui modo in unam dictionem diversissima
arunt, modo coherentia separarunt : et hæc
profert. Secernere scriptum erat vers. 35
ro se cernere. Consulit et vers. 390, lib. ii
, pro consulit. In acie ib. vers. 1021, pro
d et ib. vers. 193, pro sedet. Suam in hymno
1232. vers. 146, pro si jam. Obis ibid. vers.
o bis. Quinos in Romano vers. 1036, pro

B *quin os. Fluctu et in passione SS. apostolorum Petri*
et Pauli vers. 36, pro fluctus. Exitusque in Cypriano
vers. 102, pro exit usque. Purgabo roris hoc loco, pro
purgabor oris. Quibus alia similia addi possent.

131. Christi et divini Spiritus hoc esse Cellarius
opponit. Deberet ipsum pudere toties fateri Pruden-
tium tam doctum, tam piū valem, et in omni anti-
quitate tam venerandum, suæ hæresi tam aperte esso
contrarium.

132. In Brev. Moz. mendum est *quam pia viscera*
pro quod pia visere. In eodem breviario adduntur qui-
dam versus quos Prudentii non esse, ut nunc quidem
leguntur. certo possum confirmare.

133. Barthius, lib. xxxvi, cap. 4 Advers., ait
deorum tactum efficacem habitum, ut apud Horatium
de Venere : *Tange Chloen semel arrogantem*. Id quod,
inquit, alludit eruditissimus poeta Prudentius, *Di-*
gnaris almo vel pede tangere. Sed Prudentius, ut ego
existimo, nihil aliud vult nisi pudicum id omne esse
quod Agnes ingreditur : ut castum reddidit ipsum
fornicem. Post hunc hymnum in Vat. A sequitur pas-
sio beatissimi Laurentii. In aliis sunt versus S. Da-
masi in laudem S. Agnetis, in quibus sanctissimi hu-
jus pontificis pietas non minus quam in cæteris ejus
carminebus elucet. Apologiam pro Damaso aliisque
pontificibus Romanis iv sæculi contra apertas ca-
lumnias Ammiani Marcellini nondum delita opera
confectam fuisse puto; neque operæ nullum esset
pretium. Carmina ipsa Damasi, edente Merenda, ty-
pographi negligentia corruptissime impressa sunt, ut
editoris nævos præteream. Versus quos dicebam in
laudem S. Agnetis correctos nunc exhibebo. Igitur
post hymnum S. Agnetis in Vat. B, Mar., Prag., Rat.,
in Widm. codice apud Weitz., in codice Florentino,
de quo in proleg. num. 86, qui cum Urb. consentit,
inseruntur versus sequentes. *Versus Constantinæ,*
Constantini filia, scripti in absida basilicæ quam con-
didit in honorem S. Agnæ virginis. Constantina Deum
venerans, Christoque dicata, Omnibus impensis devota
mente paratis, Numine divino multum, Christoque ju-
vante, Sacrauit templum victricis virginis Agnes. Tem-
plorum quod vincit opus, terrenaque cuncta, Antra
quæ rutilant summi fastigia templi. Nomen enim Christi
celebratur sedibus istis, Tartaream solus potuit qui vin-
cere mortem. Inventus cælo solus inferre triumphum.
Nomen Adæ referens retro ciet omnia membra, A mortis
tenebris, et cæca nocte levata. Dignum igitur munus,
martyr, devotaque Christo, Ex opibus no-tris per sæ-
cula longa tenebis, O felix virgo memorandi nominis
Agnes. Plerique filiam hanc Constantini vocant Con-
stantiam ex actis non authenticis. Sed vel utrumque
nomen habuit, vel vocanda potius est Constantina,
ut ex primo versu liquet : Constantina Deum. Idem-
que nomen legitur in primis litteris versuum primo-
rum undecim : est enim carmen acrostichum. Ac for-

EPILOGUS.

1225 Immolat Deo Patri
Pius, fidelis, innocens, pudicus,

1226 Dona con scientiæ,
Quibus beata mens abunde intus.

COMMENTARIUS.

tasso legendum erit *Constantina Deo venerans, Christi quoque dicata*. Nam primæ litteræ trium versuum extremorum faciunt *Deo*. De hac ecclesia S. Agnetis in via Nomentana agit Ciampinius de Sacr. Ædific. cap. 9. Lectiones variæ codicum sunt. In titulo Widm. in honore S. Agnes virginis. Vers. 1 Vat. B, *Dei, pro Deum*. Vers. 5 Widm., *opes pro opus*. Merenda, *terrenaque juncta*. Vers. 6, Merenda in textu, *aureamam*. Vers. 7, Merenda, *fastigia testi*. Vers. 9, Widm., Prag., Mar. recenti manu, Merenda, *solumque pro solus*. Urb., *solus qui*. Rat. non bene pro diversa scriptura, *velus*; supra, *invectus*. Vers. 10. Corruptus Vat. B, *Nomen ferens retorquet et omnia membra*. Rat., *Numina vera ferens retro ciet omnia membra*, quod videtur esse supra in Vat. B. In cod. Rat. caractere minutiore subscribitur: *Nomen Adæ referens d-torquet et omnia membra*: et ita edidit Weitzius ex Widm. In Prag., *Numen ad æthra ferens post se ciet omnia membra cum glossa Ciet, id est vocabit*. In Mar. a correctore erat factum supra *Numen ad æthra ferens retro ciet omnia membra*. Merenda, Urb., *Nomen adhuc referens, et corpus, et omnia membra*. Ita etiam in Florentino codice. In nonnullis editionibus hi duo versus *Nomen*, et *A mortis desiderantur*. Vers. 11, Vat. B, *depravate, amo tenebris pro a mortis tenebris*. Vers. 12, Merenda in textu, *dignum Agnes munus*. Sequuntur versus S. Damasi hoc titulo in Mar. et Rat.: *Item Damasi Patre versus de eadem*: quos tamen ego exscribam ad egyptum æri incisum in dissertatione Bayeriana de S. Damaso ex archetypo in ecclesia S. Agnetis via Nomentana: *Fama refert sanctos dudum retulisse parentes Agnen, cum lugubres cantus tuba creperisset. Nutricis gremium subito liquisse puellum, Sponte truci calcasse minas, rabienque tyranni, Urere cum flammis voluisset nobile corpus, Viribus immensum parvis superasse timorem, Nudaque profusum crinem per membra dedisse. Ne Domini templum facies peritura videret. O veneranda mihi, sanctum decus, alma pudoris, Ut Damasi precibus saveas, precor, inclyta martyr*. Vers. 1, Prag., Widm., *flevisse pro retulisse*. Urb. male, *sanctos dudum regulis reparantibus*. Vers. 2, Urb. mendose, *Agmen, et concrepavisset*. Vers. 4, Mar., *rabiesque*. Mar. et alii, *truces*. Vers. 7, Widm., *diffusum pro profusum*. Merenda in operib. S. Damasi, *profusos crines*. Vers. 9, Prag. contra metrum, *Agnes tu decus*; Rat., *Agnes mihimet decus*, supra *tu*. Mar., *Agnes mihi decus*, supra *mihit tu decus*, et ad oram, *columnenque, et palma pudoris*. Alii, *O venerandum Agnes mihi tu decus alma pudoris*. In Urb. hic versus corruptus est, *O veneranda in Deus alma pudoris*. Merenda et alii, *inclyta virgo*. Porro vix dubium est quin versus superiores non minus quam hi auctorem habeant Damasum. De voce *lugubres*, primis duabus correptis, dixi in Comment. ad vers. 79 hymni 9 Casti. Apud profanos scriptores occurrit etiam *salubris* secunda correpta, ut videri potest in Anthologia Burmanni. In Vat. B, Mar., Weitz. post hos versus sequitur hymnus S. Eulaliæ. In aliis Epilogus.

Vers. 1. In Alexandr. titulus est, *Epilogus, id est clausula vel finis libri*. In Vat. B, *Incipit de opusculis, Patri Deo immolat, per trocheum et trimetrum endecasyllabum*. Ponitur ante Dittochæum, sed tanquam conclusio libri Peristephanon, qui præcesserat, siquidem in fine legitur *Finit Peristephanon. Incipiunt Tituli historiarum*. In Mar., *Incipit de opusculis suis. Trocheum trimetrum endecasyllabum*. Ponitur ante Dittochæum, et post hymnum de Epiphania: sed hymnus de Epiphania in hoc codice, ut in aliis, ultimus est in libro Peristephanon. Fortasse hinc occasionem ali-

A qui sumperant ut hanc odam, quæ in nonnullis codicibus hymnum Epiphaniæ sequitur, tanquam præfationem libri Peristephanon huic libro præfigerent; sed notandum est hoc discrimen, quod hymnus de Epiphania in quibusdam codicibus claudit librum Cathemerinon, in aliis librum Peristephanon. Giselinus discrete affirmat in suo codice et in Daventriensi libro Peristephanon hos versus præfigi: quam collocationem probat, quia Prudentius ait trochæos et iambos se Christo consecrare, et liber Peristephanon ex trochæis et iambis maxime constat. Sed, ut dicam ad vers. 7, Prudentius versus quibus hæc oda constat nominat, non autem alios libri Peristephanon intelligit. Addit Giselinus nullum esse aliud opus cui proemium non dederit suum. Sed præterquam quod Dittochæon nullus est prologus, libro Cathemerinon non est alia præfatio nisi ea quæ reliquis operibus communis est. Et sicut liber ille primus prologo communi incipit, ita liber hic ultimus, qui est de Corona, congruenter epilogus communi concludetur. Heinsius falsus est nullum suorum codicum martyribus dicato libro hanc odam præponere, neque Ambrosianum, in quibus initium libri Peristephanon erat; sed hæc ode non comparebat. In Oxonio, ut apud Aldum, clauderat agmen poematum omnium. In Rottendorphio inter libros adversus Symmachum, et Dittochæum, legebatur: ex quo editiones nonnullæ, uti etiam vetus codex Nomsianus præfationem Dittochæi faciunt hanc odam. In Addendis confirmavit Heinsius plerosque vetustos codices epilogum voluminis hanc ipsam odam facere, et ad pristinum locum, unde exulabat immerito, esse postliminii jure revocandam. Inscriptio in Fgm. erat, *Incipit de opusculis suis Prudentius*. In Thuan. ac priore Boher., *De opusculis suis Prudentius*. In Rott., *Incipit de opusculis suis*. In Thuan. carmen dicitur *iambicum mixtum*. Et Aldo inscribitur *Ode, in qua poetæ de se loquitur*. In codice Florentino, ubi hi versus post librum Peristephanon collocantur, hic est titulus, *Immolat opusculum suo Deo Prudentius*, et primus versus est *Pius, fidelis*. De epilogis poetarum agit Scaliger lib. 1 Poeticæ, cap. 55. Ait clausiones sive epilogos separasse Horatium, *Exegi monumentum ære perennius*; et Ovidium, *Jamque opus exegi*: non separasse Virgilium in Georg., *Illo Virgilium*. At inter Ovidium et Virgilium vix ulum discrimen agnoscitur. Aliud pii epilogi exemplum præbet Juvencus noster, quem libenter describerem, nisi jam ad finem ipse properarem. Nonnulli scriptores Hispani sæculi xiv, in operibus vulgari lingua conscriptis epilogum vocabant *ultilogum*, rationesque hanc reddebant, quia præfatio vocatur prologus: quam putidam elegantiam merito posterius non sunt imitati. In plerisque deest hic primus versus *Immolat Deo Patri*, ut in aliis postremus, *Quo regente vivimus*. Giselinus versus primum e ms. descripsit, quod ad sententiam omnino desiderari crederet, et necessum esset, carmen iambicum orationem semper finiens posteriore loco poni, ad illius Horatiani formam: *Non ebur, neque aureum Mea renidet in domo lacunar*. Ultimum versum exemplo Manutii, ut apud rium, rejecit. Exstat versus ille primus in Rott., Weitz., et plerisque edd. Goldastus legit *Immolat Patri Deo*. Existimo in multis codicibus deesse, quia in titulum ipsum invectus est, ut in Vat. B, *Incipit de opusculis Patri Deo immolat*, etc. Fortunatus hoc versus, ut puto, legerat post lib. Peristeph., et in his versum *Immolat Deo Patri*: hoc enim innuit, cum ait in præf. Vitæ S. Martini: *Martyribusque piis sacra hæc donaria mittens Prudens prudenter Prudentius immolat actus*.

- 5 **1227** Alter et pecuniam
Recidit, unde v'itent egeni :
Nos citos iambicos
Sacramus, et rotatiles trochæos,
Sanctitatis indigi,
10 Nec ad levamen pauperum potentes.
Approbat tamen Deus
Pedestre carmen, et benignus audit.
Multa divitis domo
Sita est per omnes angulos supellex.
15 Fulget aureus scyphus,
Nec ære destit expolita pelvis :
1228 Est et olla fictilis,
Gravisque, et ampla argentea est parapsis.
Sunt eburnæ quæplam,
20 Nonnulla quercu sunt cavata, et ulmo.

- A Omne vas sit utile
Quod est ad usum congruens herilem :
Instruunt enim domum,
Ut empta magno, sic parata ligno.
25 Me paterno in atrio,
Ut obsoletum vasculum, caducis
Christus aptat usibus,
Sinitque parte in anguli manere.
Munus ecce fictile
30 Inimus intra regiam salutis
Attamen vel infamam
Deo obsequelam præstitisse prodest.
1229 Quidquid illud accidit,
Juvabit ore personasse Christum,
35 Quo regente vivimus.

GLOSSÆ VETERES.

11. Approbat, laudat, l.
21. Magno, scilicet pretio, l.
25. In atrio, intra Ecclesiam, l.

26. Obsoletum, vitium. — Caducis, vilibus, l.
31. Vel, etiam, l.

COMMENTARIUS.

7. Ald. contra metrum, iambos pro iambicos. In nonnullis editionibus scribitur iambicos cum j conoante, quod carminis lex respuit. Ilis duotus versibus expræcat Prudentius, quo metri genere nunc scribat, ut hymno 5 Cath., vers. 28, *Seriatque mystica dactylico*; hymno S. Eulaliæ vers. 209, *Texta seram pede dactylico*; hymno S. Fructuosi in fine, *Dulces hendecasyllabos revolvens*. Vocat vero iambicos citos, ut Horatius in Arte poetica, *Syllaba longa, brevis subtracta, vocatur iambus, Pes citus*. Et ibidem, ut corrigis Barthius lib. xvii, cap. 4, *Archilochum propro rabies armavit iambo*. Alii legunt proprio. Ausonius epist. 21, *Iambe, Parthis, et Cydonum spiculis, Iambe, pennis alitum velocior, Padis ræntis impetu torrentior, Magna sonora grandinis et densior, Flammis corusci fulminis vibratior*.

8. Trochæi recte dicuntur rotatiles, quia nomen habent a trocho, sive rota. Cicero lib. iii de Oratore: *Iambum et trochæum frequentem segregat ab oratore Aristoteles, Catule, vester: qui natura tamen incurrunt ipsi in orationem, sermonemque nostrum; sed sunt insignes percussiones eorum numerorum, et minuti pedes*.

10. Ex hoc versu colligunt aliqui Prudentium divitiis non abundasse: et satis verisimile est, eum, cum ad severiorem vitam animum applicuit, ut honoribus, ita etiam divitiis, si quas habebat, renuntiasset. Cæterum in hac oda imitari videtur Horatium lib. iv, oda 8, *Donarem pateras, grataque commodus, etc.*

11. Vat. B, approbet, non ita bene.

15. Ex Apostoli Epist. II ad Timoth. cap. ii, vers. 20, *In magna autem domo non solum sunt vasa aurea et argentea, sed et lignea et fictilia; et quedam quidem in honorem, quedam autem in contumeliam*. Eadem Apostoli similitudine multi alii usi sunt. Walafridus Strabo Prudentium certe legerat: *Divitis heri locuples capsa aurea vasa supellex, Argenti species annumerans varias. Hac eadem non facta luto, non lignea spernit Vævula, sed propriis mancipat officiis*.

16. In Mar. prius erat, *Nec non ære fit expedita pelvis*, quod recte emendatum est supra. Goldastus pro div. script., *Nec edere fit expedita pelvis*; supra, *expolita*. Tene quod a nobis editum est. *Destit pro deest usurpavit etiam Prudentius Cathem. 4, vers. 85, et Spoth. vers. 812*.

17. Mar., *aula*; supra, *olla*, probe. Weitzius perperam excudit *aula*.

18. Vat. B, *parapsis*. Mar., Rat., Rott., *parapsis*. Plerique, *parapsis*, ut Ox., Thuan., Bong., Weitz., Heinsius, Gischuus, *parapsis*. Vide comment. ad vers.

532 Psych., *Dextramque parapside jungit*.

23. In Vat. B ex inferunt recte factum *instruunt*, quod verbum aptissimum est.

21. Vat. B mendose, *parato*.

25. Bivarius suspicari voluit me materno, loepto, et nescio quid meditans nugarum de Ecclesia Caesar-augustana B. Virginis de Columna nuncupatæ, quam hoc loco a Prudentio laudari somniabat. Qua de re dixi num. 58 proleg.

26. Gis. et nonnulli vulg., *vasculis*, mendose. De humilitate Christiana Prudentii ex hoc aliisque locis satis in prolegomenis locuti sumus. Vide ibi num. 46 in not. a (huj. ed. col. 597, n. a), verba Barthii, qui hanc oden summis laudibus evehit.

27. Rat., *abdât* pro *aptat*; et vers. seq., *sinitque* pro *sinitque*. Utroque probabat et præferebat Mariettus.

29. Fideles illustres caritate sunt vasa argentea et aurea; fragiles infirmique in fide et justitia sunt vasa fictilia.

32. *Obsequela*, sive scribere malis *obsequella*, ponitur pro *obsequium*. Sic Lucretius carcerem vocavit *suælam* sceleris pro luitione. Vide Gifanium in indice, qui alia exempla exhibet in CUSTODELA, CONFUGELA, etc.

33. Heinsius prætulit cum Thuan., *Quidquid illud accidit* pro *accidit*, quod exstat in plerisque. Barthius loc. cit. non intelligit quid velit sibi *Quidquid illud accidit*, et legendum putat, *Quidquid illi ut accidat*: nam *quidquid* significat quodcumque. Nemesianus ecloga 1, *Te quidquid carminis Echo Respondent ultæ*. Ita autem ordinat versus: *Inimus intra regiam salutis, Quidquid illi ut accidat, Juvabit ora personasse Christum, Quo regente vivimus: Attamen vel infamam Deo obsequelam præstitisse prodest*. Quocumque loco vilitas nostrorum carminum in Ecclesia Dei collocabitur, nos tamen ipsos, nostra ora ea composuisse et eccluisse juvabit. Dubitat an melius legendum sit *ora* quam *ore*. Vorum, ut tanta Scripturæ varietas invenitur, nulla idonea causa ostenditur. Nam sententia hujus versus est, *Quidquid sit id, quod a cidet, cum regiam salutis iniero*. De versu vero Nemesiani, qui obscurus est, et fortasse corruptus, vide notas Petri Burmanni in edit. Poetar. Latin. minorum, qui diversam explicationem offert.

34. Rat., *personare*; supra, *personasse*, quod probum est. Sic Horatius dixit *sonaturum*. Plinius Junius *juvatari*. Vide comment. ad vers. 760 hymn. 10 Peristeph., ubi aliqui legunt *crepasset*, alii *cremasset*.

35. Hunc versum omittunt Ald., Gis., He ns., Teol.

COMMENTARIUS.

et alii. Sed cum exstet in Vat. B, Mar., Rot., Sich., Alex. et aliis, juvat illum proferre. In uno Vat. vidit Teolius *Quo regnante vivimus*; sed metrum poscit regente. Heinsius, cum in Rott. et Ox. hunc versum invenisset, putavit nonnulla hujus carminis deesse. Certum quidem est Horatianam hujus generis odam 8 lib. si ita esse dispositam, ut a versu brevioris incipiat, et desinat in longiorem. Sed cur alio modo versus ordinari non poterunt, si malit poeta? Barthius affirmat hunc versum plane prudentio dignissimum esse. Sic alibi ait, ut sic perpetuo similis or-

natissimus poeta, vers. 4 hymn. 8 Catem., *Christe, servorum regimn tuorum*. Et est sensus, qui rex simul es et vita nostra. Denique animadvertendum est Prudentium carminibus suis fastigium imponere eadem fere sententia quam in præfatione expressit: *Hæc dum scribo, vel eloquor, Vincis o utinam corporis emicem Liber, quo tulerit lingua sono mobilis ultimo*. S. Hieronymus epist. ad Demetriad. in fine simili sententia ait: *Nihil aliud noverit lingua, nisi Christum Nihil possit sonare, nisi quod sanctum est.*

ANNO DOMINI CCCXXI.

DRACONTIUS.

(Juxta editionem Arevall.)

Epistola dedicatoria.

Eminentissimo et reverendissimo principi, et D. D. Francisco Antonio de Lorenzano et Butron, S. R. E. presbytero cardinali, archiepiscopo Toletano, Hispaniarum primati, cancellario majori Castellæ, præclari regii ordinis Hispanici Caroli III magna cruce insignito, etc., Faustinus Arevulus.

I. *Veterem Christianum poetam Dracontium, quem inter Patrum Toletanorum opera typis elegantissimis recusum a te, eminentissime princeps, superioribus annis acceperam, libens merito nunc tibi reddo ad codices manuscriptos bibliothecæ Vaticanæ, ut tibi morem gererem, diligenter recognitum. Percommodum vero, perque jucundum mihi accidit, ut hoc ipso tempore Gregorius Alfonsus Villagomez, et Lorenzana, tuus ex sorore nepos, archidiaconus Calatravensis, Romam accesserit, vir ornatissimus, atque iis animi virtutibus, iis ingenii dotibus, et doctrinarum præsiidiis instructus, quæ ut tibi maxime carus sit efficiunt: in cujus ego manum Dracontium de manu trado, ut hac etiam ex parte meus qualiscunque in postam doctum et ingeniosum labor gratus tibi adveniat, quem aliqui jure tuo a me posses repetere. Ac tametsi Dracontium ita, ut vides, a me recensitum tibi non deberem, ut multis equidem debeo nominibus, tamen cui alteri potius luce denuo publica donatum offerrem? Utinam ea opera quam in eximio poeta illustrando collocavi, ut tibi debita est, ita etiam te tuoque singulari merito, doctrina, integritate morum, digna esset!*

II. *Cum enim prisce illi avitæ Legionensi nobilitati quæ Maurorum jugum ab Hispanorum cervicibus in primis excussit, reliquas virtutes amplissimæ tuæ dignitati consentaneas cumulatissime adjunxeris, divinarum Litterarum adeo diligens cultor, et munificus patronus existis, ut decessoribus tuis, Montanis, Helladiis, Eugeniis, Ildefonsis, Julianis, Cisneriis, te vel conferre, vel præferre etiam possimus, cæteris præsulibus qui sunt quique futuri sunt, ad imitandum, vel certe ad admirandum proponere. Longum profecto est, et in re perspicua non necessarium, immortalia tua merita in ecclesiasticæ doctrinæ studiosos commemorare, omnino vero de iis tacere, quando hic mihi locus opportunus oblatus est, nefas esse arbitror.*

III. *Etenim in præstantissimo sublimiorum disciplinarum curriculo equæ pars est aliquanto illustrior quam tu, eminentissime princeps, non dico ingenii acumine, judicii gravitate, industria constantia gloriose non decurreris, verum etiam monumentis edendis qua antiquis, quæ recentibus, qua tuis, qua alienis, non nobilitaveris, prorexeris, auxeris? Atque ut præteream sacrarum Bibliorum studium, ad quod pertinet non solum Analogia Veteris et Novi Testamenti auctore Martino Becano, tuis sumptibus bono publico recusa, sed et multa alia ex iis quæ indicabo prima mihi ante oculos obversatur Rerum Liturgicarum Scientia, qua fides catholica maxima ex parte continetur, consensu veterum Patrum, et ipsa non interrupta sæculorum successione stabilita, vel potius unanimi omnium Christianorum voce decantata.*

IV. *Magno exterarum etiam gentium plausu celebratur politicus ille, sed multo magis Christianus heros, cardinalis Franciscus Ximenez de Cisneros, quod Liturgiam Isidorianam, quam Gothicam alii, alii Mozarabicam vocitant, non tam typis quam æternitati commiserit. Ejus tu vestigiis insistere dum voluisti, longius etiam progressus es; sive missæ Mozarabicæ Explicationem a te elaboratam, exemplurque absolutum totius missæ et Horariorum precum hujuscemodi liturgiæ Angelopoli typis expressa perpendamus, sive nitorem, elegantiam, magnificentiâ Breviarii Mozarabici, quod Matrîci recudendum curasti, tabularum præterea æri incisarum artificium consideremus, sive, quod magis tuum est, prolegomena ad novam hujus*

Breccarii editionem inspiciamus, quibus de veteri divino officio Ecclesiæ Hispanæ tam docte disseris, ut nihil supra.

V. *Dicerem hoc quidem loco de academicis concessibus a te, princeps eminentissime, ad illustrandam liturgiam constitutis aut promotis, nisi properantem me ad sese vocaret sumptuosa et magnificentissima editio Patrum qui sedem tuam pontificalem antiquis temporibus obtinuerunt. Quorum scriptis singularem splendorem, et lumen non solum doctis et opportunis præfationibus attulisti, verum etiam subjectis adnotationibus ex intima theologia, ex multiplici antiquitatum ecclesiasticarum notitia, atque exquisita artium reconditarum intelligentia profectis. Quo in genere studiorum silentio prætereundum mihi non est quod opera conterranei tui sancti Martini Legionensis, viri theodidacti, quorum editionem litterati homines jam diu expectabant, nonnulli incassum tentaverant, tu primus ad exemplar ex chirographo auctoris descriptum quatuor magnis voluminibus in publicam lucem emiseris.*

VI. *Neque vero prætermittere licet antiquissima novi orbis Concilia, quæ, dum archiepiscopatus Mexicani infulis ornatus esses, maxima diligentia summoque studio collecta, catalogis antistitum singularum ecclesiarum provinciæ Mexicanæ, aliisque insignibus monumentis illustrata, typis mandasti: neque illos egregios duos doctrinæ Christianæ populo explicandæ libros, quos catechismos dicimus, jussu et auctoritate concilii IV Mexicani, cui etiam ipse præfuit, tua potissimum opera juvante, Mexici divulgatos. Nobiliora ubique sunt, multoque gravioris ponderis vetusta Ecclesiæ Hispanæ concilia, quæ modo in summam redacta, modo perinde disposita et distributa, ut corpus juris canonici digestum est, te nimirum præclaro auspice, in communem utilitatem prodierunt. Huc etiam referri potest quod tot tamque fragilitatis libris in vulgus contra religionis vel decora, vel fundamenta disseminatis sacrum Tridentinum concilium Hispanice conversum, tuoque patrocinio decoratum peropportune opposueris.*

VII. *Illis vero munificam tuam dexteram porrigere nunquam destitisti, qui tuta via ad graviora hæc studia adolescentium ingenta amœnioribus politioris litteraturæ præceptis, aut philosophicis institutionibus deducunt. Quanquam hoc in argumento præcipuam laudem merentur illa ipsa quæ tu in volumine Epistolarum, aliorumque operum tuorum Toleti formis expresso prudentissime tradidisti, dum scilicet novam editionem Rhetorices sacræ incomparabilis viri Ludovici Granatensis commendas, aut de recta studiorum ratione verba facis, ad majorum utique normam, quoad ejus fieri possit, accommodanda.*

VIII. *His omnibus libenter adderem, princeps optime, singularem beneficentiam qua meas, quamvis exigui aut nullius pretii, lucubrationes largissime prosecutus es, si id nuno agerem, ut fidelem grati animi memoriam et testificationem, quæ sans a pectore aut ore meo nunquam aberit, ostentarem, ac non potius ut egregia tua in sacras Litteras merita tantum ex parte ostenderem. Verum hoc etiam est bonitatis tuæ, quod in divinis his scientiis vel ipsos conatus proficiendi præmiis afficiendos esse censeas, nec modo scriptores re et maturitate commendatos, sed eos etiam qui spem et expectationem aliquam præ se ferunt, benignissime excipias.*

IX. *Illud vero neque tacere debeo, neque satis pro dignitate eloqui possum, te in ecclesiasticis studiis promovendis, in publicandis et per Europam liberaliter spargendis tot ecclesiasticæ doctrinæ monumentis, ut bibliothecam archiepiscopalem Toletanam insigniter a te muniam, aliamque privatam selectam et locupletem tibi comparatam omittam, sumptu et magnificentiâ in eum modum prodiisse, ut siquis solum oculos in hæc tuâ beneficia conjecerit, facile sibi persuadeat tuam largitatem ultra hos terminos progredi non potuisse: cum tam ea multo magis excelluerit in sustentanda multorum inopia, in calamitatibus populorum relevandis, in viis publicis muniendis, in pontibus ædificandis, in xenodochiis erigendis, in aliis ædibus constituendis, aut a fundamentis excitandis, quibus ægri curentur, amentibus provideatur, uno verbo in publica hominum felicitate longe provehenda. In volumine tuorum operum, de quo paulo ante mentionem feci, plures sunt epistolæ, quibus vera ratio traditur prospiciendi salutis et commodis egenorum; sed illa maxime digna est quæ legatur ac palam celebretur epistola, qua germanum fratrem tuum Thomam, antistitem Gerundensem, eisdem quibus tu studiis gratificandi incensum, bene de multis meritum ac merentem, ad hospitalem caritatis domum aliaque publica pietatis opera absolvenda, quamvis currentem, impellis et gravissime cohortaris, allatis in medium exemplis episcoporum præsertim Hispaniæ qui non insanis et invidiosis substructionibus, multoque minus sumptibus effusis cum probro ac dedecore, sed ædificiis commodo publico construendis ac domibus piis fundandis quibus pauperibus utriusque sexus provideatur, pueri et puellæ, viri et femina seorsum artibus vitæ hominum necessariis et opificiis exercentur, sempiternam sibi nominis famam pepererunt.*

X. *His et similibus aliis tuis præceptis et cohortationibus, princeps eminentissime, expressam cernere licet tuæ benignitatis imaginem. Tot enim exstant tuæ piæ liberalitatis perennia monumenta in amplissima diæceseos tuæ provinciæ partim ab aliis inchoata, sed a te perfecta, partim a fundamentis ad fastigium a te ipso per nobilissimos architectos perducta et perducenda; tam effusa providentiâ cum annona ingravescit, populis pastorali tuæ curæ commissis prospicis; sic artes liberales, earum etiam academica schola rite instituta, in melius provehis; sic alii opificia ad vitæ usum necessaria auges, ut te uno in exemplar proposito facile ostendatur quantum Christiani cultus disciplina, et cleri catholici institutio inanius impiorum quorumdam hominum commentationibus præstet ad universæ reipublicæ commoda procuranda.*

XI. *Intelligo, princeps optime, tantam dignitatem et magnificentiam in publicis pietatis operibus quæ summam perstrinxi, consistere non posse sine privata illa continentia cæteris quoque virtutum præsiidiis quibus episcopum instructum esse oportet, eum potissimum qui summum honoris gradum in Ecclesia Hispana tenet, et quem potentissimus rex catholicus Carolus IV, æquissimus meritorum æstimator, inter ipsa suscepti regni initia SS. D. N. Pio VI commendavit, ut in sacrum collegium eminentissimorum S. R. E. cardinalium cooptaretur. Verum tantarum laudum præconium, de quibus nec breviter dicere propositum mihi est, dum aliquis vigeat humanitatis sensus, Hispania celebrare non desistet, et per universum orbem Christianum, dum stabunt sacre Litteræ, tuum dulcissimum et immortale nomen personabit.*

XII. *Hoc unum a te, eminentissime princeps, dum ad sacre purpureæ osculum venerabundus accedo, pro tua mihi cognitissima humanitate non solum exspecto, verum etiam postulo, et, si pateris, omni studio contendo, ut in Dracontii tui gratiam ejus editorem in tuam fidem et clientelam velis recipere. Ex quo profecto fiet ut hic meus quantuluscunque conatus aliquando, si tantum sperare licet, inter argumenta singularis amoris tui, et benevolentie erga ecclesie sticæ disciplinarum cultores, possit aliquem vel extremum locum nancisci.*

PROLEGOMENA IN CARMINA DRACONTII.

CAPUT PRIMUM.

Dracontii apud veteres prima memoria. S. Isidori de eo testimonium. S. Columbanus plures versus a Dracontio mutuatus est.

1. Excellentium operum scriptores in scriptis suis potissimum vivere, atque ex eis solis interdum in publicam hominum notitiam venire, multis exemplis ac diversis temporibus repetitis, est confirmatum. Hoc ipsum de Dracontio magna ex parte licet affirmare: de quo pauca, neque satis dilucide exposita, veteres nobis reliquerunt; recentiores conjecturis rem agentes alia quædam addiderunt, sed quæ ex mss. membranæ carminum Dracontii a me nuper repertis partim corrigi possint, partim illustrari. Dum enim carmina veterum poetarum Christianorum quodque perquiro, diligenter perlustro, et ad veteres codices sedulo recenseo, forte fortuna incidi in Carmen de Deo sub Aurelii Augustini nomine in membranæ exaratum, hæc tres in libros divisum, in quorum primo Hexæmeron Dracontii jam pridem editum continebatur: initium ejusdem libri primi, et duos reliquos libros Dracontium quoque habere auctorem pro certo nunc statuo, neque dubitabunt qui argumenta mox afferenda expendent, aut integrum opus legent. Ex 2 hoc poemate nonnulla lux vitæ ac conditioni Dracontii affulget; sed multo major splendor accedit ex epistola ad Guntharium regem Vandalorum, quam valde imminutam, et tanquam ad Theodosium Juniosem Augustum scriptam Sirmundus aliique typis evulgarant.

2. Non patiâr igitur, quantum in me est, ut tam insignia Dracontii carmina diutius jaceant in tenebris, gratum, ut opinor, facturus iis qui, religiosi antiquitatis amatores, veterum scriptorum, præsertim ecclesiasticorum, opera renovari et illustrari malunt, quam nova aliqua cudi et in lucem emitti. Profecto sæpe mecum animo cogitavi quid causæ esse possit cur tantopere prisceos scriptores recentibus præferamus, cum tamen illi ipsi et sua ætate fuerint novi, et antiquiores alios unice amaverint. Pervulgatum illud est de concediis quod Muretus lib. xvii, cap. 11 Var.

A lect. profert, ut veterum scriptorum lectionem commendet, ex prologo ad Casinam Plauti:

Vino qui utuntur veteri sapientes puto,
Et qui veteres spectant libenter fabulas
Nam nunc novæ quæ sunt comædiæ
Multo sunt nequiores quam nummi novi.

Cæterum querela hæc fuit omnium ætatum, omnium nationum, quam Horatius, Martialis aliique egregie refutarunt.

3. Neque tamen propterea jure quisquam negabit maximo in honore et pretio habenda esse ea fere omnia monumenta quæ per longam sæculorum seriem ad nos transmissa pervenerunt. Cum enim antiquis temporibus scripta non sine magno excerptorum labore divulgarentur, judicandum certe est eos codices, qui post multos ab auctorum obitu annos transcribentur, aliquid præ se et in se ferre quod laudes posteritatis possit obtinere. Certe multa quæ nunc typis facile edita et magnificentissime quidem exussa, æternitati quodammodo commendantur, videntur ut post duodecim aut quindecim sæcula patienter quisquam legere sustineat, cum gratia et favor cessabit, cum judicare libere licebit. Huic autem præjudicio, quod antiquis omnibus scriptoribus quorum exstant opera favet, 3 ad Dracontium commendandum accedit præclara de eo existimatio ex imperfecto ejus poemate jam dudum concepta.

4. Cum vero ineunte sæculo v floruerit Dracontius, quo tempore et bonæ litteræ vigeant, et Latinitatis non contemnendæ peculiaris quidam gustus, præsertim in poetis, supererat, et doctrina ecclesiasticarum rerum summum apicem attigerat, non dubito quin tam sacre quam profanæ litteraturæ studiosi ambabus ulnis meum excipiant Dracontium. De cujus laudibus plura non dicam, ne forte aliquis ex Lucilio apud A. Gellium lib. iii, cap. 14, opponat:

Quidni? et scruta quidem ut vendat scrutarius lædunt,
Præfractam strigilem, soleam improbus dimidatam.

Quod in Dracontium multis locis adhuc mutilum, multis corruptum possit convenire. Quæ in re si defensione opus sit, advocabo antiquarios, qui proluxæ dissertationes, ac justa volumina de scientiis cerro-

hæc inscriptionis veteris verbis concludunt; Auctores conjecturarum, probabilium, valectiorum, adversariorum, qui loca scripturarum invenire cupiunt, ac plerumque obscuri ipsi sibi fingunt, ut ingenii acumen ostentato mihi erit auxilio omnis hæc manus, ac, sicut Horatius sat. 4, lib. 1 :

Veluti te
cogemus in hæc concedere turban.

Id, ut id quod in his prolegomenis explanandis exsequar, videndum est quid veteres Dracontio scriptum reliquerint, quid recensere cogitaverint, ut ex scriptis ejus tandem et ostendam quid in his narrationibus sit, quid rejiciendum. Qui Dracontium nomine appellaverit, antiquiorem Isidoro eminem. Exstat quidem Dracontii nomen in Theodosiano, ubi plures apparent leges ad eam anno 364, 365, 367, cum vicarius Africae, de quo videtur commentarius Gothol. 16 de ann. et trib. Verum antiquior hic ut illi carmina sub Dracontii nomine edenda essent, nisi si forte in extrema senectute eas ea conscripserit. Quod tamen ut negem impellit ratio, quod cum Dracontius 4 de quas patiebatur multa dixerit, nihil de sectis est; quod minime oportuit omittere, ut us veniam a rege Vandalorum impetraret, et arcere dimitteretur. Julianus archiepiscopus aditio opere Advers. 498 Dracontium poëta Africae vicarium eundem hominem facit: auctoritas nulla est, opinio omni probabilitate caret, ut dixi.

Ne certa a nostro est Dracontius monetae præfata Juliano imperatore, cujus meminit Ambrosius, qui narrat eum a gentilibus Alexan- sse occisum, quia aram in moneta quam recens locatam evertit. Assentior etiam Fausti in Bibl. med. et inf. Lat. a poeta hoc Dracontium tum Dracontium episcopum ad quem epistola S. Athanasii tom. I, pag. 63, edita, de quo confer infra num. 32; tum episcopum Dracontium ab Acacianis et Arianis in concilio Constantinopolitano depositum, de quo agunt lib. II, cap. 42, et Sozomenus lib. IV, cap. 12, epistola synodica concilii Alexandrini anno 448 Eusebio, Luciferi, etc., scripserunt Athanasio episcopi qui Alexandriæ ex Italia, Egypto et Libya aderant, inter eos qui cum eo scribunt nominatur Dracontius. In Vita S. Isidori auctore S. Hieronymo cap. 25, mentio fit Isidori episcopi et confessoris, qui jussu Constantii Imperatoris Thebatur exsulabat. Ab his omnibus, si mores inter se sunt distincti, Dracontium et tempora, et rationes vite ab eo institutæ, quidem ex poemate de Deo et ex Elegia 1, satis aperte discernunt. Propius ad Dracontium ætatem accessit Dracontius discipulus Isidori abbatis, qui vir admirabilis dicitur in hi-

storia Lausiaca Palladii cap. 10, et in Hieracidi Paradiso pag. 940, in Vita Patrum Rosweydi. Sed neque hic monachus cum nostro Dracontio confundendus est. In epistolis S. Nili interprete Leone Alatio lib. I, epistola 314, dicitur missa Dracontio; lib. II, epistola 327, Dracontio Vindici; eodem lib. II, epistola 94, Dracontio monacho; lib. III, epistola 56, rursus Dracontio monacho. Hæc postrema epistola a Montfauconio in Catal. biblioth. Coislian. cod. 363 inscribitur 5 Dracontio Diacono. Nilus quidem, S. Joannis Chrysostomi discipulus, Theodosio Juniore imperatore vivebat; sed hos Dracontios a nostro diversos videri ex ejus carminibus ostenditur.

7. Igitur primus S. Isidorus Dracontii meminit, inter ecclesiasticos scriptores cum recensens cap. 57, his verbis : Dracontius composuit heroicis versibus Hexameron creationis mundi, et luculenter quidem composuit et scripsit. Cum hæc scriberet Isidorus, non alia carmina Dracontii videtur agnovisse præter librum primum carminis de Deo, qui a reliquo corpore separatus jam tunc erat, et Hexameron inscriptus; et quidem valde corruptus, ut ex alio loco Isidori potest demonstrari. Siquidem lib. XII Etym., cap. 2, ita habet : Ichneumon Græce vocatus eo quod odore suo et salubria ciborum, et venenosa prodantur. De quo Dracontius ait : Prædicat suillus vim cujuscumque veneni. Suillus autem a setis est nuncupatus. Quo in loco adnotator Grialius observat aliter legi prædicat pro prædicat. Gallandius in editione Dracontii veram scripturam esse prædicat ex contextu colligit; sed ex contextu ipso præferam prædicat. In suillus error manifestus est, quem neque Isidorus ipse deprehendit. Non enim de ichneumone Dracontius, sed de Psyllis Africae populis loquitur :

Insperta tellure semel, sine flatibus ullis,
Sibila dum reticent, necdum serpente notato,
Prædicat Psyllus vim cujuscumque veneni.
Signa videt medicus mortis, etc.

Et postea concludit :

Ecce genus hominum ventura scire probatur.

8. Tacito Dracontii nomine verba ex ejus elegia protulit Isidorus lib. VI Etym., cap. 9 : Cera litterarum materies, parvulorum nutrices, Ipsæ dant ingenium pueris primordia sensus. Grialius in notis animadvertit versus hunc esse Dracontii lib. II de Machina mundi : ita enim vocat ille elegiam Dracontii. Legit autem ex nis. cod. Dracontii :

Cera dat ingenium pueris primordia sensus,
Inde fit ut præset littera vel noceat.

Atque ita postea editum fuit in editione Sirmondiana et Matritensi 6 Patrum Toletanorum. Nec displicet quidem præset, sed præferam prosit cum membranis antiquissimis Vaticanis. Ex eadem elegia Dracontii plures versus reperio a S. Columbano, ante S. Isidorum nominando, acceptos, qui, ut a Prudentio, et ab Octaviano Romano (quod putat Goldastus), et ab aliis aliis, ita hos mutuatus est a Dracontio in epistola ad Hunaldum, quam nonnulli setho inscribunt :

Omnia tempus agit, cum tempore cuncta trahuntur.
Alternant elementa vices, et tempora mutant.

Accipiant augmenta dios, noctesque vicissim.
Tempora sunt florum, retinet sua tempora messis.
Tempora gaudendi, sunt tempora certa dolendi.
Ver, ætas, autumnus, hiems, redit annus in annum.
Omnia cum redeant, homini sua non redit ætas.

Florum versiculorum nonnulli jam exstant typis editi in editione Matritensi elegiæ Dracontii : alios leges in extrema ejusdem elegiæ parte, quam ex veteri codice Vat. evanescentibus jam litteris exarato ab interitu vindicabo. Sirmondus quidem in sua Dracontii editione hos omnes versus omisit : imo cum ad primum versum pervenisset, *Omnia tempus agit*, locum penitus vacuum reliquit, et ad pentametrum scribendum progressus est, *Tempora sunt vitæ*, etc. ; et cum quinque alia disticha addidisset, sine epistolæ imposuit : sive quia in suo codice ita factum invenit, sive, ut ego magis credo, quia cum simul carmen S. Columbanum cum Dracontio et Eugenio ederet, versus quos in Columbano esse animadvertit, in Dracontio prætermittendos censuit. Quod autem Columbanus a Dracontio eos versus sumpserit, non vero Dracontius a Columbano, præter rationem temporis quo uterque floruit, persuadet etiam ipse Columbanus, qui in editione Goldasti ante eam epistolam ita lectorem alloquitur :

Quæ facere meliora nequit, utor pro meis,
Nam dicta vetera invertere impietas mera est.

Confer notam ad vers. 219 Elegiæ, *Omnia tempus agit*, et ad lib. II, vers. 44 ; lib. III, vers. 526, 545, ubi alii sunt versus quos Columbanus ex carmine Dracontii de Deo sumpsit. Goldastus et 7 Patricius Flemingus, qui Columbanum carmina odiderunt, fatentur multos in eo versus et quidem integros prisorum poetarum reperiri.

9. Nihilominus Columbanum inter eos non numero qui Dracontium aperte laudaverint, uti neque episcopum Constantiensem Salomonem II, exscriptorem Papæ et Isidori, ut ait Rivinus ad vers. 57 epistolæ Dracontii suæ editionis : qui Salomon locum Isidori ubi exstant Dracontii versus de cera, transcripsit vocab. *cera*. Salomonem istum non vidi. Papias vocabularista verbo *CERA* solum affert ex Isidoro hæc verba : *Cera materies fuit litterarum quæ parvulorum nutrices fuerunt*. Rivinus in Isidoro conjiciebat *cera litterarum matrices*. Nihil mutaverim. Alios etiam nunc prætereo qui eundem Dracontium imitati sunt aliquando, quos suis locis indicabo. Illud vero admo-
nebo, ipsum S. Isidorum videri ignorasse de Dracontio, an diaconus, an presbyter, an episcopus, an vir sæcularis fuerit : nihil enim horum expressit, ut solet in aliis. Tacuit etiam hominis patriam, locum ubi scripserit, tempus in quo vixerit : nam quod nonnulli Dracontium ad sæculum vi rejiciunt, ut dicam num. 50, quia ab Isidoro inter Avitum et Victorem Tunnensem collocatus est, næ illi vehementer errant ; neque enim Isidorus ordinem chronologicum servare potuit, ubi scriptorum ætates nescivit, neque reipsa voluit, ubi quo quisque tempore vixerit non ignorabat, nisi dicamus etiam ordinem capitulum libri de Vir. illustrib. librorum negligentia

A aut audacia inversum in mss. codd. Inveniri. Sed certe veteres auctores, qui catalogos scriptorum conscripserunt, de certo ætatis ordine servando solliciti non fuerunt.

CAPUT II.

S. Eugenius Toletanus Hexaameron Dracontii emendavit.

10. Post S. Isidorum memoria Dracontii exstat apud S. Eugenium Toletanum hujus nominis, ut plerique exteri vocant, secundum, ut nostri malunt, tertium ; et est ille quidem 8 tertius, nam duobus Eugenii qui Gothorum tempore Ecclesiam Toletanam rexerunt, primus Eugenius adjungendus est a S. Dionysio Parisiis Toletum missus, cujus martyrium Ecclesia Toletana et Parisiensis celebrat, et de quo Hilduinus abbas, et auctor Vitæ S. Gerardi meminerunt, quamvis, Gothis in Hispania regnantibus, eorum memoria et celebritas intermissa fuisse videntur. Eugenius igitur tertius Toletanus præsul Dracontii Hexaameron, fortasse ipsum quod Isidorus habebat, vel ex eo exemplar descriptum emendare conatus est. Quamam vero ratione permotus id egerit, melius ex ejus epistola, quam subjicio, intelligi poterit.

EUGENII EPISTOLA AD CHINDASINTHUM REGEM.

Inclyto, glorioso rerum domino Chindasintho, principi summo, et maximo regum, Eugenius vestrorum fidelium servulus.

Clementiæ vestræ jussis, serenissime princeps, plus volendo deserviens quam valendo, Dracontii cujusdam libellos multis videns erroribus involutos, Christo Domino tribuente valorem pro tenuitate mei sensui subcorrexii. Hoc videlicet moderamine custodito, quo superflua demerem, semiplena supplem, fracta constabilirem, et crebro repetita mutarem. Versiculi sane, quos huic operi detrahendos esse putavi, et sensu tepidi, et verbis illepidi, et nulla probantur ratione subtrahi : nec in eis aliquid reperitur quo lectoris animus animetur aut mulceatur doctus, aut doceatur indoctus. Et quoniam de die septimo præfatus auctor omnino relicti semum mihi opusculum videbatur, si non inde aliquis in hoc codicilo haberetur. Idcirco in fine libelli, quamvis pedestri sermone, sex dierum recapitulationem singulis versiculis quos olim condidi, denotavi ; de vero septimo quæ visa sunt dicenda subnexui ; deumque divale ac si non ut volui, velut valui, consummavi, implorans vestri solii prælargissimam pietatem ut vile servuli fidelis oblatum vestra sibi gloria cere dignetur acceptum, fiatque 9 mihi misero pensio fructuosa laboris placida respectus vestri contentio gratiæ vel favoris.

11. Huic epistolæ ita a Sirmondo in prima editione Parisiensi promulgatæ plane consonat exemplar codicis Toletani, nisi quod in hoc non exprimitur nomen regis cujus jussu Eugenius correctio Dracontii fuit aggressus. Duplex alia, eaque lene discrepantia notatur ; nam in codice Toletano legimus multis hæcenus videns, et paulo post et crebrius reposita. In editione Lugdunensi Biblioth. Patrum 671 postrema verba ita leguntur *contribu... vel favoris*

In editione Parisiensi omnium operum Sirmondi *contributa gratia vel favoris*. In exemplari primæ editionis, quo utor, vitio typorum non clare verba hæc apparent. Rivinus, qui solum Sirmondi editionem vidit, edidit *contributio amoris vel favoris*. Henricus Florez, Hispaniæ sacræ egregius primusque auctor, qui excerptum eorum quæ eo codice Toletano continentur, manu Joannis Vazquez del Marmol descriptum penes se habebat, cum videret nomen regis in titulo epistolæ deesse, conjecit eum fuisse Reccesvinthum, qui studio sacrarum litterarum delectabatur. Hanc conjecturam eminentissimus cardinalis Lorenzana, quem honoris causa nomino, ac sæpius in hoc opere nominare debeo, in eruditis adnotationibus ad Patres Toletanos præclare et nervose refellit: tum quia studium sacrarum litterarum Chindasvintho cum filio Reccesvintho commune fuit, tum quia Sirmondus in ms. codice nomen Chindasvinthi reperit, quod proinde retinendum est. Equidem puto Florezium editionem Dracontii Sirmondianam aut non vidisse unquam, aut non expendisse, non solum quia non advertit Chindasvinthi nomen expressum in ea esse, verum etiam quia affirmat Dracontii opus quod a Sirmondo editum fuit, non esse Hexaemeron, ut ab Eugenio correctum est, sed aliud diversum ab illo carmine quod in codice Azagrensi existit; allegatque auctoritatem Joannis Baptistæ Perez in nota ad cap. 14 Hldefonsi de Vir. illustrib.

12. Sed primo loco quæram a Florezio qui fieri potuit ut Perezius de editione Sirmondiana loqueretur, cum ille anno 1597 obierit, Sirmondus vero Dracontium anno tandem 1619 typis vulgaverit? **I**o Drinde utramque editionem consideranti, Sirmondianam scilicet et eam quam ex cod. Azagreusi eminentissimus cardinalis Lorenzana procuravit, manifesto liquet Dracontium a Sirmondo editum vero fuisse, ut ab Eugenio fuerat correctus. Itaque cum Perezius ad caput 14 S. Hldefonsi de Vir. illustrib., caput 37, Isidori de Dracontio laudasset, et addidisset: *Dracontius porro poeta, cujus hic fit mentio, jam diu fertur impressus, non tamen ut fuerat ab Eugenio emendatus; sed hunc Eugenii emendationem vidi in illo vetusto codice Ruizii Azagrensi, cujus supra mentionem feci*; laudatus cardinalis Lorenzana subjecit: *Et hic Dracontius, ut ab Eugenio emendatus, editus sapius est, primum a doctissimo Sirmondo, deinde in PP. Biblio h., tandem a nobis hic inter cætera S. Eugenii opera supra recensus*. Florezius quidem fortasse ex eo deceptus est quod Nic. Antonius Bibl. vet. tom. I, lib. v, cap. 5, non satis clare explicuit, in editionibus quæ Sirmondianam præcesserant deesse epistolam, prologum metricum, et recapitulationem Eugenii ad opus Dracontii; et lib. III, cap. 3, cum ex Hldefonso narrasset Dracontii Hexaemeron ab Eugenio correctum fuisse, et recapitulatione atque appendice septimi dei auctum, subjunxit: *Hoc ita curatum opus primum prodit Parisiis ex bibliotheca S. Victoris*. Ipse cardinalis Aguirrius, qui editionem Bibliothecæ veteris curavit, notam margini lib. v, cap.

A 5, apposuit, qua ait penes se esse ex ms. codice Toletano epistolam Eugenii ad regem (*Reccesvinthum forsân, inquit, aut Chindasvinthum*), præfationem ad idem opus versibus scriptam, et recapitulationem ad finem libri Dracontii appensam, quo satis innuit visam a se Sirmondi editionem non fuisse, in qua hæc omnia reperiuntur, et Chindasvinthi regis nomen epistolæ præmittitur. Quod attinet quidem ad temporum rationem, utrique regi epistola data esse potuit; sed de Chindasvinthi nomine, quod ex veteri cod. Sirmondi eruitur, dubium nullam esse debet; nisi forte dubium aliquod nascatur an vere illud nomen in aliquo codice antiquis litteris exaratur legatur.

B 13. Dicam hoc loco de Sirmondo quod de eo ac de multis aliis viris criticis sæculi proximi ac superioris sentio; sed dicam **I** prius me Sirmondum tanti facere quanti paucos alios; cui in iudicii exacti maturitate, et hac sacra ætate doctrina neminem præfero. Vehementer etiam me oblectat placidum et æquabile dicendi genus etiam in contentionibus, ex quo, si aliunde nescirem, animo eum mihi et tranquillo fuisse comprehenderem. Sed non propterea sine examine illico recipiendum est quidquid ab eo ita profertur, ut ex aliquo veteri ms. videri possit desumptum. Multo oscitationes quasdam tolerabiles, quas omnino cavere humana natura non potest. Illud non probo, quod sæpe Sirmondus alique in lucem scripta vetera proferebant, quin explicatius traderent quid in membranis exstaret, quid ab ipsis additum fuisset, sive ut corrigerent, sive ut supplerent, sive ut declararent; ac nonnunquam neque indicarent quo in loco codices asservarentur. Et illi quidem securi posteritatis bona fide agebant; at nos sæpe in eas difficultates incidimus, a quibus expediendi non possumus, quia illi, cum possent, viam non explanarunt. Itaque Ruinartii diligentia laudanda est, qui cum nactus fuisset codicem ms. quo Sirmondus in edenda Notitia provinciarum et civitatum Africae usus fuerat, non solum titulum veterem restituit, verum etiam scripturam codicis alicubi adhibuit, omissa interpretatione seu restitutione Sirmondi, quamvis probabilis ipsi videretur.

C 14. Nonnulli asservunt Sirmondum eos scriptores edidisse ex cod. ms. bibliothecæ Parisiensis S. Victoris. Hoc ipsum innuere videtur Nic. Antonius loc. cit. Bibl. vet., vel saltem anam errandi præbere potest. Andreas Rivinus in sua Dracontii editione dubius hæsit: *Sirmondus, ait, Dracontium.... hæud dubie ex Azagrensi istius Hispanico exemplari, nisi fortassis ipsius Vaticanæ.... publicavit*. Putabat, ut opinor, Rivinus Dracontium curis Michaelis Ruizii de Azagra typis editum fuisse. Ex Sirmondo ipso nihil horum colligitur; nam in indice operum quæ simul edebat anno 1619, post nomina Eugenii, Dracontii, Martini Dumiensis et Columbani, quos unde promat distincte non exprimit, solum addit: *Severini episcopi doctrina ex bibliotheca regia et monasterii Theologiensis. Tironis Prosperi Aquitani confessio ex Vaticana*. Hoc ip-

cum ita repetitur in 12 editione Parisiensi omnium A operum Sirmondi cura Jacobi de la Banne anno 1697, tom. II, ac solum editor ad verbum *Theologiensis* notat: *Nunc Tholeia, cœnobium ordinis S. Benedicti ad Sarram fluvium in finibus Lotharingiæ, et diœcesis Trerensis*. Nihil aliud expiscari potui aut ex Bibliotheca Patrum Lugdunensi anni 1677, ubi opera Dracontii ex editione Sirmondiana recuduntur, aut ex Veneta editione omnium operum Sirmondi anno 1728 publicata.

15. In bibliotheca Parisiensi S. Victoris Montfauconius recenset *Draconicum*, qui est noster Dracontius anno 1560 mutilus, et sine epistola, et prologo metrico, et recapitulatione Eugenii, illum codicem imperfectum in ea bibliotheca adhuc servari credendum est, non alium, ad quem Sirmondus suam editionem conformaverit. De bibliotheca monasterii *Theologiensis* nihil habeo quod in medium afferam. Magis exploratum mihi est Sirmondum editionem suam Eugenii et Dracontii adornasse ex codice bibliothecæ regiæ Parisiensis, quem num. 46 describam; hoc enim innuit, aut clare etiam affirmat auctori Catalogi codicum mss. ejus bibliothecæ. Sed adhuc querendum superest an veteri caractere in eo codice scriptum fuerit, *Eugenii epistola ad Chindasvintum regem*, an ex conjectura ab aliquo recentiori ita appositum, aut declarationis causa a Sirmondo adjunctum. Quippe animadvertendum est nullam in toto opere inveniri Sirmondi adnotationem qua sciri possit an aliquod verbum obscurum aut corruptum mutaverit aut correxerit. Quis autem sibi persuadeat codicem ita omnino esse scriptum, ut a Sirmondo editus est? Crediderim facile Sirmondum nihil au-um nisi ex justa causa aut probabili conjectura. Sed nostra interest scire quid certo ex fide mss. tenendum sit, quid congruenter recipiendum ex conjecturis editorum. Quam multa passim proferimus tanquam explorata veteris alicujus scriptoris verba, quæ fortasse ejus non sunt, sed primi editoris, qui locum mutilum, difficilem, vitiatum suo Marte supplevit, declaravit, emendavit? Neque tamen plerique hujusmodi editores cum Sirmondo sunt comparandi. Quæ a me ita sunt disputata, 13 non ut Chindasvintii nomen rejiciam, sed ut illud caute, et donec aliud constet, retinendum esse concludam: tum ut ad codices Dracontii diligentius querendos et conferendos, si qui alii adhuc sint, Hispanorum industriam excitem.

16. Ex epistola Eugenii patet quid in Dracontio emendando ab ipso præstitum fuerit. Putant enim nonnulli nihil aliud egisse Eugenium, nisi ut codicem, vetustate et librariorum negligentia vitiatum, corrigeret. Sed aliud sibi volunt ea verba: *Superflua demerem, semiplena supplerem, fracta constabilirem, et crebro repetita mutarem*: tum etiam quod addit de versiculis, quos subtraxit, quia *et sensu lapidi, et verbis illepidi, et nulla probantur ratione subnixi, nec in eis aliquid reperitur, quo lectoris animus animetur, aut*

mutetur doctus, aut doceatur indoctus. Quod judicium Eugenii an ab omnibus fuerit probatum, paulo post videbimus. Non ignorabat ipse, in aliquorum reprehensionem posse hanc agendi rationem incurrere: adeoque in secunda præfatione, ut sese excuset, satagit. Solebant enim veteres duas præfationes libris interdum præponere, præsertim carminibus. In Martiali id cernere licet, ex quo ad Prudentium pag. 232 notavi, præfationem hujusmodi simpliciter *epistolam* appellari. Id confirmatur ex Statio, lib. II *Silvar*, in præfat. Inter poetas Christianos Prudentius Apotheosin duobus prologis carmine conscriptis ornavit. Juvencus cum uno tantum prologo editur: sed in veterrimo codice ms. Vaticano reg. Sæc., num. 333, duas præfationes hexametris confectas, ac clare distinctas iaventi. Ante primam legitur *Incipit præfatio*, eaque absoluta *item præfatio*. Hunc codicem sequar in ea quam molior editione Juvenci ad veteres codices atque editiones recogniti, perpetuisque notis illustrati. Arator duas elegias Actibus apostolorum præfixit: sed cum altera data sit ad Florianum abbatem, altera ad Vigilium pontificem, et utraque sit pro epistola dedicatoria, existimo Aratorem unum exemplar Vigilio cum epistola ad eum dedisse, alterum Florianus cum epistola ad ipsum. Nunc certe nonnulli duabus epistolis dedicatoriis sua opera muniunt, vel morem veterum secuti, vel qualibet alia ratione permoti. Sedulio tres præfationes aliqui imputant, 14 primam oratione soluta ad Bonifacium, alteram versibus elegiacis, quibus de suo Opere Paschali loquitur, tertiam, quæ dicitur Dedicatio ad Theodosium Augustum. Verum hæc Dedicatio in nullo codicum Vaticanorum, qui Sedulii et de Sedulio non pauci sunt, a me reperta est, et Sedulius diversa ratione metri leges sequebatur.

17. His veterum poetarum exemplis ductus Eugenius primæ præfationi alteram subjunxit, qua se excusat quod Dracontii poema emendaverit. Ea autem ita habet in utraque editione Sirmondiana, et Matritensi sine ulla discrepantia, ut a nobis hoc loco representatur.

Principis insignem faciem visure, libello,
Cujus ad imperium meruisti sordè carere
Et capere nitidam longo post tempore pallam,
Cœperis ut limen aulae regalis adire,
Atque auro rutilo radiantem cernere sedem,
Incipe quam primum largas persolvere grates,
Errorum quod nullo carens correctus haberis:
Dein prostratus humi veniam deposce precatu,
Latorisque tui solers patronus adesto;
Ignoscat placidus, ignoscat mente benignus,
Quod te sordidulum dum conor rite lavare,
Asperius impressa manus tenuando polivit.
At si de plebe quisquam livore perustus
Dixerit: Et quis est, veterum qui carmina mutat?
Scribit qui levibus epigrammata vana libellis?
Noverit hoc ipse, quod nusquam culpa putatur,
Quam non velle videt, sed major jussio cogit
Denique jussa bona dum promulgantur agenda,
Qui complet, sapiens, qui vult contemere, demens
Quod si Virgilius, et vatum summus Homerus
Censuram meruere novam post fata subire,
Quam dat Aristarchus, Tuca, Variusque, Probusque
Cur dedignetur, quod jussus principe magno
Parvula preparari Dracontii carmina libris
Parvulus Eugentius nugarum mole pavus?

18. 15 In versu 17 obscurum est *quam non rille*

videt; et fortasse Eugenius scripsit *velle meum*, aut *velle suum*, aut *velle jubet*. Poeta Christiani *velle* pro voluntate, *posse* pro potestate usurpant. Vide vers. 367 lib. I Dracontii, *Velle pares; et nocte pares*. Cetera commode procedunt, nisi quod sæpius ratione solius cæsura brevem producit. Rivinus in emendatis, nescio cur vers. 3 correxerit *Et nitidum capere longo*, pro *Et capere nitidam longo*. Idem, ibid. vers. 14, pro *et quis est* posuit *et quisnam est*; sed in Eugenio utrum videri non debet quod produxerit *quis*, et frigidum est *quisnam est* hoc loco. In Rivino *nitidum mendam* videtur pro *nitidam*. Prima in Dracontii corripienda esset, si ratio nominis inspicatur: sed poeta Christiani in nominibus propriis magnam licentiam sibi arrogabant. Observanda est etiam phrasis *summus ratum*, ut apud Prudentium Psychom. vers. 530 *magnus discipulorum*, vel, ut multi legunt, *summus discipulorum*. Virgilio *Æneidem* Tuccam, et *Variam* jussu Augusti leviter correxisse, atque ita ut nihil addiderint, neque versus imperfectos compleverint, in Virgilio Vita, quæ auctore Donato circumfertur, traditum est. M. Valerius Probus notas in *Æneidica* et in *Georgica* Virgilio scripsit. Rivinus in emendatis pro *Tucca*, *Variusque*, *Probusque* correxit *Variusque et Tucca probusque*: videtur enim *velle*, *probus* accipi pro adjectivo, quod cum *Tucca* cohercat. At quid sibi tunc vellent duæ illæ conjunctiones *et Tucca probusque*? Aristarchus ita Homeri versus corripbat, ut Homeri esse negaret quos non probabat. Apertius alii censuram in Homerum exeruerunt: nec desunt qui tot in eum aliorum emendationes confectas putent, ut opus multorum potius quam unius auctoris censendum sit. In percelebri controversia de veterum libris corruptis non levis difficultas ex hac parte creari potest, quod multi sibi licere putarent aliorum opera in meliorem formam redigere, hoc est, si loqui simpliciter volumus, corrumpere. Neque vero credendum est, omnes qui antiquorum scripta emendabant eo animo ingenio fuisse quo fuit Eugenius, nec tam probabili ratione permotos, ut ausum suum fateri non erubescerent. Verum ex hac ipsa præfatione recte arguitur, 16 etiam tunc vitio datum fuisse veterum scriptorum codices sine justa causa interpolare:

Et quis est veterum qui carmina mutat?

Intolerandum certe esset, si ita veterum scripta mutarentur, ut codex sub alicujus certi auctoris nomine proferretur, quin de correctione ab alio adhibita constaret.

19. Eugenius non solum poema Dracontii emendavit, verum etiam recapitulationem et supplementum de die septimo addidit, quoniam sine aliqua diei septimi commemoratione opus *sennum*, ut ipse loquitur, vel *seniplenum*, ut ait Hedefonsus in Eugenio elogio, illi videbatur. Revera in Dracontii poemate integro, ut a me editur, nulla ratio diei septimi haberi debuit: cum enim Dracontii scopus esset bonitatem Dei erga homines et justitiam, sed bonitatem maxime,

A prædicare, in libro primo hominis creationem, atque ea omnia quæ propter homines sex illis primis diebus Deus fecit, diligenter exposuit, quoniam ex officio sex dierum argumentum suum insigniter illustrare poterat: tum duobus reliquis libris alia Dei opera ex Veteri Novoque Testamento in eandem sententiam persecutus est. In ipso libro primo, atque in ipsa hujus libri parte, quam Eugenius recensuit, ultra sextum diem Dracontius longe progressus fuit. Describit enim primos parentes in paradiso jam collocatos, eorumdem peccatum, sententiam Dei misericordia et justitia temperatam, qua e paradiso sunt ejecti, sed simul in eorum usum natura iusta est opera sua exercere per miras ac varias rerum vicissitudines; qua occasione de resurrectione corporis humani exemplis e natura petitis edisserit.

20. Recapitulationem Dracontii Eugenius sua sponte conscripserat, priusquam rex negotium Dracontii emendandi illi injunxisset. Hujusmodi recapitulationes poematum veterum plurimæ exstant, scilicet argumenta rerum paucis versibus comprehensa. Græci periochas vocant quales in Homeri *Iliadem* scripsit Ansonius, in Terentii comædias Sulpicius Apollinaris, in Virgilio *Georgica* et *Æneidem* plures; ut videri potest in Collect. Pisaur. vet. Poet., tom. IV, pag. 472 seqq., et in Anthol. Burmanni. In poetis Christianis non sunt ita frequentes periochæ. 17 In bibliotheca Vaticana codex Palatinus num. 4717 habet Aratoris opera, quæ cum aliis mss. contuli, in quo leguntur duo versiculi rhythmi initio uniuscujusque capitis, quibus argumentum exponitur. Aurora etiam Petri Rigensis suas habet recapitulationes utriusque Testamenti, quas ex mss. edidit Leyerus histor. Poet. med. ævi pag. 703. Is est Petrus ille de Riga ab opere Aurorarius dictus, qui magna ex parte adhuc ineditus est, quamvis plenam ejus editionem multi sint polliciti. Romæ ea egregie ad exitum perducere posset; sunt enim multi codices mss. ejus operis non solum in bibliotheca Vaticana, sed etiam in tabulario basilicæ Vaticanæ S. Petri. in aliisque Urbis bibliothecis. Ad meas manus, dum aliud quaero, venit codex bibliothecæ Vaticanæ, quem multo auctiorem deprehendi quam sint codices a Fabricio in Bibl. Lat. med. et inf. ævi laudati. Ex eo clare colligitur carmina in Novum Testamentum ejusdem Petri opus esse, quod multi in dubium revocaverant.

21. Igitur recapitulationem Eugenio cum supplemento ad Dracontium nunc adjiciam; decrevi enim omnia quæ de Dracontio Eugenius scripsit, in his prolegomenis producere, et his locus non videtur esse alienus, ac fortasse auctori opportunior non occurreret. Nam diversæ lectiones quæ in opere Dracontii ab Eugenio emendato, et in membranis Vaticanis observantur, melius sub ipsis versibus proferantur.

Primus in orbe dies lucis primordia sumpsit,
 Alter splendidus cælum firmavit in oris;
 Tertius undivagum mare dat cum germine terræ,
 Quartus habet Picebum, lunamque, et sidera cœli;
 Quintus plumigeras volucres, piscesque natantes;
 Sextus quadrupes, reptans, hominesque sagaces;
 Septimus est Domino requies his rite peractis.

Non quia Cunctipotens humano more laboret
 Artibus, aut fessus quærat requiescere tandem,
 Qui semper requiescit agit, faciensque quiescit.
 Sed quod sacra quies typicis adoperta figuris
 Multa gerat signis et parvat mystica notis.
 Dicta Dei requies, quod rebus jure creandis
 Ipsa modus fuerat, cunctis et maxima finis :
 Nam nova quæque sunt, jam tunc ordita probantur.
 Dicta Dei requies, quod nostra redemptio Christus
 In carne veniens, et carnis viacula resolvens,
 Hoc redeunte die, felici morte quievit.
 Dicta Dei requies, quod nos post mille labores
 Solus ubique fovens in se requiescere cogit :
 Nec datur ulla quies miseris, nisi suscipit ipse.
 Dicta quoque est requies, mundana quod actio præsens
 Post sex ætates quas mundus in ordine currit,
 Otia percipiens æterna pace quiescit.
 Dicta quoque est requies, quæ nobis ultima sors est.
 Nam vitæ cursu mundanæ molis ad instar.
 Sex sunt ætates hominū, sed septima mors est.
 Prima tenet ortum generis infantia simplex,
 Altera deinde loco pueritia mollis habetur,
 Tertia quæ sequitur, ipsa vocatur adulta,
 Quarta gerit virtutis opem speciosa juvenia,
 Quinta senecta gravis, et in ultima tempora vergens;
 Sexta venit senium, quod vitæ terminat ævum.
 Hæc tibi, rex summe, jussu compulsus herili
 Servulus Eugenius devota mente dicavit.

22. Sirmondus hos versus post epistolam Dracontii posuit, quibus hunc titulum præfixit : *Monosticha recapitulationis septimi diei, a B. Eugenio, in fine libri Dracontii adjicienda*. Prima verba *Monosticha recapitulationis septimi diei* ex codice sumpta sunt, ut colligi videtur ex catalogo biblioth. reg. Paris. In codice Azagrensi pro *septimi diei* rectius legitur *septem dierum*, nisi forte legendum sit *Monosticha recapitulationis sex dierum, et supplementum septimi diei*. Hujusmodi inscriptiones pleræque librorum sunt, non auctorum. Eugenius ipse in epistola ad regem ita ait : *Sex dierum recapitulationem singulis versiculis, quos olim condidi, denotari, de die vero septimo quæ visa sunt d'cenda subnexui*. Ex quibus hic titulus erui poterat : *Recapitulatio sex dierum, et appendix septimi*. Etsi autem Sirmondus, fortassè suum codicem secutus, recapitulationem epistolæ 19 Dracontii subjecerit, tamen illius locus ab Eugenio designatus mihi videtur fuisse post finem Hexaemeri, sive libri primi carminis Dracontii de Deo : nam epistolam Dracontii cum poemate de opificio sex dierum non est dicendus confudisse, nisi forte in aliquem codicem valde corruptum et depravatum incidit. In codice bibliothecæ Parisiensis, quem num. 47 recensebo, indicatur solum Hexaemeron, sive liber primus versibus heroicis, cui accedit Eugenii supplementum sine illa epistolæ mentione. Epistola ipsa, ut edita est a Sirmondo et in Collectione Patrum Toletanorum, si attente inspicias, non obscure demonstrat nihil ipsi esse cum carmine de sex diebus. Certum illud est, recapitulationem ab Eugenio adjectam in fine libelli quo Dracontius Hexaemeron complexus est. Et hæc est ratio cur *recapitulatio* dicatur. Recapitulatio enim in sacris Litteris appellatur, cum scriptura redit ad illud cujus narratio jam transierat, ut post Ticonium et Augustinum explicat Isidorus lib. 1 Sentent., cap. 109, et hoc fere sensu verbo *recapitulandi* utitur Tertullianus lib. v advers. Marcion., cap. 17, et Comuodianus carm. 41. Sed cum Eugenius dicat libellos Dracontii a se correctos, idque confirmet ille-

A consus, certum videtur non solum Hexaemeron, sed epistolam etiam Dracontii fuisse emendatam, servata tamen opportuna distinctione inter Hexaemeron et Elegiam. Imo quod ait Eugenius de versibus quibusdam detractis, magis in epistola quam in Hexaemero locum habet, ut conferenti constabit.

23. Affirmat Eugenius se olim versiculos quibus recapitulatio continetur composuisse; sed non constat an eos ad argumentum Dracontii indicandum conscripserit, an solum ad mundi creationem ex Genesi paucis versibus comprehendendam. Hoc postremum magis arridet : nam inter cætera Eugenii carmina lib. 1, num. 19, exstat *Heptametrum de primordio mundi*, videlicet primi septem versus recapitulationis. In codice Vaticano Alexandrino num. 2078, sæculi ix, post alia opera exscribuntur nonnulla carmina Eugenii hoc titulo : *Incipit opusculum B. Eugenii episcopi. Sextum carmen est hoc ipsum Heptametrum de primordio mundi*. In catalogo codd. mss. bibliothecæ Florentinæ 20 Laurentianæ, tom. II, col. 752, inter miscellanea sæculo x aut xi, perscripta indicantur a Bandinio *Versus septem dierum, sive Monosticha de vii diebus hebdomadis*. Diversi hi sunt a versibus Eugenii, ut ex illorum primo patet, *Prima dies Phæbo sacratus numine fulget*, et clarius hæc discrepantia animadvertitur in codice Vaticano Urbinate 584, olim 828, ubi post multos alios versus inserta sunt carmina diversorum de anno, mensibus, hebdomadibus, etc., et primum est *De vii diebus hebdomadis*, et primus versus correctior quam in codice Florentino, *Prima dies Phæbi sacro nomine fulget*. Sermo enim est de hebdomadis diebus, qui a gentilium diis nomen retinent.

24. In versibus Eugenii hæc notanda occurrunt. Vers. 6, Sirmondus edidit *hominesque fugaces*. Sed *hominesque sagaces* ipse ediderat inter carmina Eugenio in heptametrum de vii diebus et in codice Toletano, in Vaticano, et a Bridefero Ramesiensi ad Bædæ tom. II, pag. 70, ubi septem primos versus profert legitur *hominesque sagaces*, quæ vera est scriptura : nam *sagax* pro rationis particeps et perspicaci sumitur. Hælpidius in carmine de Jesu Christi Benef. :

Contentus nostrumque genus ratione sagaci,
 Et forti munisse manu.

Cicero in de Finib., cap. 11, *Homines hoc a bestiis plurimum differunt, quod rationem habeant a natura datam, mentemque et acrem, et vigentem, celestissimeque multa agitantem, et, ut ita dicam, sagacem*. Vers. 8 et 9, distinguendum puto laboret, Actibus aut fessus. Post vers. 12, *Multa gerat*, tres qui sequuntur desunt in Sirmondo, sed ex cod. Tolet. additi sunt in editione Matritensi. Vers. 24, in cod. Tolet., *otia precipiens*. Vers. 26, Rivinus ex conjectura legit, *Nam vitæ cursu mundanæ molis ad instar, Sex sunt ætates*, etc. Sed lectio codicum retinenda est. Vers. 27, cod. Tolet., *ætates hominum*. Vers. 29, Sirmondus edidit, *Altera deinde pueritia mollis habetur*. Rivinus, *Altera deinde hominis pueritia mollis habetur, sed in orratis correxit Altera deinde ætas pueritia mollis habetur*,

ant, deerat talis aliqua vocula. Codex Tolet. A mus Lorenzana opusculis illius præposuit. De sepulchris martyrum Casaraugustanorum dixi ad hunc Prudentii Peristeph. 4, qui est de octodecim martyribus Casaraugustanis. Quod ait Ildefonsus *principali violentia*, intelligit principis seu regis imperium; *decretum divale* dixit Eugenius, et in concilio Tolitano viii verba legis editæ a Reccesvintho sunt: *Decretum divalis observantiæ promulgamus*. Ita *principalis* accipiunt Velleius, Tacitus, Plinius, Prudentius, alii. Quædam leves discrepantiæ in editione Sirmondiana notari possunt, ut hæc in fine *tenet habitationem sepulchri*. Nicol. Antonius suspicatur legendum *meliora conficiendo pro meliora conjiciendo*. Judicium vero Ildefonsi, quod libelli Dracontii *pulchriores de artificio corrigentis, quam de manu processisse videantur auctoris*, Nic. Antonio non placuit, qui tom. I Biblioth. vet., lib. v, cap. 5, de Ildefonso loquens, *Cujus viri, inquit, sanctissimi judicio de utroque poeta non parum detrahit ærophia ipsa, quæ docet assalim, quantum valuerit unusquisque eorum facultate pangendi carminis, ætatisque barbaræ sub qua natus Eugenius fuit consideratio*. Hæc eadem totidem verbis lib. iii, cap. 5, dixerat, sed quædam addidit, scilicet *ætatisque, et convictus barbaræ gentis sub qua natus*, etc. Nam **23** Dracontius felicioribus temporibus sub Romanorum imperio in lucem venerat. Liberiores fortasse hanc censuram aliquis dixerit, nemo falsam. Barthius quidem, Advers. lib. xv, cap. 11, de Eugenio emendatione ita habet: *Utinam vero publicasset integros etiam ipsos (libellos Dracontii) Eugenius, ut posteritati constaret modo ratio mutationum ejus; quæ enim ille tepida et illepidi, et nulla ratione subnixa conviciatur forte nunc nobis pulchra et amœna, et docta viderentur, licet non astricta, viliosa, et exanguis, anxia, et omnino nihil essent, nisi quod iniquus omnium æstimator planorum et facilius irrecuperabili nostro damno esse voluit et coegit*. Facit etiam contra Ildefonsi judicium quod S. Isidorus testatur, Dracontium Hexæmeron *eleganter* composuisse et scripsisse. Quis enim Isidori auctoritatem censuræ Ildefonsi non præferat? Mihi dubium minime est quin Dracontius longe sit Eugenio antefendus, sive Hexæmeron inspiciamus ab Eugenio interpolatum, sive Dracontii poema, ut in mss. Vaticanis legitur, nulloque magis epistolam, quæ minus est librorum negligentia corrupta, sedulo consideremus.

CAPUT III.

fonsi judicium de Dracontio opera S. Eugenio edito. Dracontii opus in Catalogo librorum sæculi indicatum.

Ad S. Ildefonsum nunc progredior, qui in elo-gio Eugenio emendationem Dracontii ab eo factam ita. Noque injucundum erit totum elogium

Ita ergo habet cap. 14 de Vir. illustr.: *Item us alter post Eugenium pontifex subrogatur. in ecclesiæ regis clericus esset egregius, vita ei delectatus est. Qui sagaci fuga urbem Casaraugustanæ petens, illic martyrum sepulchris inhæsit, studia sapientiæ, et propositum monachi decernit: unde principali violentia reductus, atque afflictus ascitus, vitam plus virtutum meritis iribus egit. Fuit namque corpore tenuis, parvus sed valide fervescens spiritus virtute, studiorum vim persequens, canis pessimis visibus viliosus et cognitione correxit, officiorum omissos ordines se discrevit. Scripsit de S. Trinitate libellum et miridum, et rei veritate perspicuum, qui Libyæ utis partibus mitti quantocius poterat, nisi pro-sultantia freta incertum pavidis iter viatoribus sent. Scripsit et duos libellos, unum diversi car-rectro, alium diversi operis prosa **22** concretos, multorum industriam ejus ex hoc tenaciter san-derunt commendare memoriam. Libellos quo-venti de Creatione mundi conscriptos, quos an-protulerat vitiatos, ea quæ inconvenientia repe-rahendo, immutando, vel meliora conjiciendo, D multitudine formam coegit, ut pulchriores de- corrigentis, quam de manu processisse videan- toris. Et quia de die septimo idem Dracontius reicendo semiplenum opus visus est reliquisse, sex dierum recapitulationem singulis versiculis it, et de die septimo, quæ illi visa sunt elegan-æ subjunxit. Clarus habitus fuit temporibus vinthi, et Reccesvinthi regum, fere duodecim, enens dignitatem simul et gloriam sacerdotis, vest lucis mundialis occasum in basilica S. Leo-nes habitacione sepulchrum.*

Hæc elogio ad vitam Eugenio illustrandam addi possunt ex ejus Vita, quam eminentissi-

mus Lorenzana opusculis illius præposuit. De sepulchris martyrum Casaraugustanorum dixi ad hunc Prudentii Peristeph. 4, qui est de octodecim martyribus Casaraugustanis. Quod ait Ildefonsus *principali violentia*, intelligit principis seu regis imperium; *decretum divale* dixit Eugenius, et in concilio Tolitano viii verba legis editæ a Reccesvintho sunt: *Decretum divalis observantiæ promulgamus*. Ita *principalis* accipiunt Velleius, Tacitus, Plinius, Prudentius, alii. Quædam leves discrepantiæ in editione Sirmondiana notari possunt, ut hæc in fine *tenet habitationem sepulchri*. Nicol. Antonius suspicatur legendum *meliora conficiendo pro meliora conjiciendo*. Judicium vero Ildefonsi, quod libelli Dracontii *pulchriores de artificio corrigentis, quam de manu processisse videantur auctoris*, Nic. Antonio non placuit, qui tom. I Biblioth. vet., lib. v, cap. 5, de Ildefonso loquens, *Cujus viri, inquit, sanctissimi judicio de utroque poeta non parum detrahit ærophia ipsa, quæ docet assalim, quantum valuerit unusquisque eorum facultate pangendi carminis, ætatisque barbaræ sub qua natus Eugenius fuit consideratio*. Hæc eadem totidem verbis lib. iii, cap. 5, dixerat, sed quædam addidit, scilicet *ætatisque, et convictus barbaræ gentis sub qua natus*, etc. Nam **23** Dracontius felicioribus temporibus sub Romanorum imperio in lucem venerat. Liberiores fortasse hanc censuram aliquis dixerit, nemo falsam. Barthius quidem, Advers. lib. xv, cap. 11, de Eugenio emendatione ita habet: *Utinam vero publicasset integros etiam ipsos (libellos Dracontii) Eugenius, ut posteritati constaret modo ratio mutationum ejus; quæ enim ille tepida et illepidi, et nulla ratione subnixa conviciatur forte nunc nobis pulchra et amœna, et docta viderentur, licet non astricta, viliosa, et exanguis, anxia, et omnino nihil essent, nisi quod iniquus omnium æstimator planorum et facilius irrecuperabili nostro damno esse voluit et coegit*. Facit etiam contra Ildefonsi judicium quod S. Isidorus testatur, Dracontium Hexæmeron *eleganter* composuisse et scripsisse. Quis enim Isidori auctoritatem censuræ Ildefonsi non præferat? Mihi dubium minime est quin Dracontius longe sit Eugenio antefendus, sive Hexæmeron inspiciamus ab Eugenio interpolatum, sive Dracontii poema, ut in mss. Vaticanis legitur, nulloque magis epistolam, quæ minus est librorum negligentia corrupta, sedulo consideremus.

27. Post S. Ildefonsum nullus veterum mihi venit in mentem qui Dracontii meminerit, uno excepto Honorio Augustodunensi, qui ex Isidoro, ut solet, cap. 28, lib. ii, id descripsit: *Dracontius composuit heroicis versibus Hexæmeron creationis mundi*. Huc tamen pertinet, quod apud Muratorium tom. III Antiquit. Italic. med. ævi, pag. 818, exstat catalogus codicum mss. qui in monasterio Bobiensi asservantur, sæculo x, ut videtur, descriptus. In hoc catalogo recensentur libri quos Dungalus alique beatissimo Columbano, hoc est monasterio ipsi Bobiensi, a S. Columbano fundato, donaverant. Sed ante hos alii codices memorantur, qui ad antiquiorem mona-

27. Post S. Ildefonsum nullus veterum mihi venit in mentem qui Dracontii meminerit, uno excepto Honorio Augustodunensi, qui ex Isidoro, ut solet, cap. 28, lib. ii, id descripsit: *Dracontius composuit heroicis versibus Hexæmeron creationis mundi*. Huc tamen pertinet, quod apud Muratorium tom. III Antiquit. Italic. med. ævi, pag. 818, exstat catalogus codicum mss. qui in monasterio Bobiensi asservantur, sæculo x, ut videtur, descriptus. In hoc catalogo recensentur libri quos Dungalus alique beatissimo Columbano, hoc est monasterio ipsi Bobiensi, a S. Columbano fundato, donaverant. Sed ante hos alii codices memorantur, qui ad antiquiorem mona-

steril bibliothecam, et fortasse plerique ab eo tempore quo fundatum est, videntur pertinuisse. Inter hos vetustiores libros catalogus refert, *Librum Accretii I; Librum Dracontii I; Librum Ennodii I, in quo et alia continentur opuscula; Libros Donati tres*, etc. Liber unus Dracontii, sicut liber unus Lucronii, est unus codex, sive carmina in plures sint libros divisa, sive uno comprehendantur. Sic etiam **28** tres libri Donati sunt tres codices operis Donati. Animadverti jam num. 8, S. Columbanum a Dracontio plures versus fuisse mutuatum, ac paulo post num. seq. referam, sæculo xv exeunte, Dracontii opus in monasterio Bobiensi fuisse repertum. Mirè hæc cum antiquo codice bibliothecæ ejus monasterii conveniunt. Quid de Dracontio in Dextrî, Maximi et Hauberti chronicis, et in Adversariis Juliani archiepiscopi scriptum sit, hujus loci non est enarrare: nam etsi nomina sint antiqua, auctores tamen qui opera conflinixerunt sunt recentes, ac proinde ad caput seq. pertinent.

CAPUT IV.

Dracontii memoria apud recentes scriptores renovatur, et diversæ de eo opiniones.

28. Sæculo xv, cum litteræ restitui cœpissent, undique libri veteres conquirebantur; atque ad hujus sæculi finem spectat id quod nuper indicavi de Dracontio, et refert Raphael Volaterranus lib. iv Commentar., ubi de Bobiensi monasterio, ad Apennini juga sito, a Theodelinda regina Longobardorum extracto, ait: *Hic anno 1494 hujusmodi libri reperti sunt, Rutilius... Dracontii varium opus. Prudentii hymni*, etc., quorum bona pars his annis proximis a meo munice Thoma Phædro (Inghirani) bonarum artium professore est advecta in Urbem. Optandum maxime esset ut hoc Dracontii varium opus, si adhuc alicubi latet sive Mediolani, sive Romæ, in publicam lucem veniret, nam hic videtur esse antiquissimus ille codex cujus fit mentio in catalogo sæculi x bibliothecæ monasterii Bobiensi, et fortasse est ille ipse quo usus est S. Columbanus. Titulus innuit non esse solum Hexameron ab Eugenio interpolatum; et inter versus quos ex Dracontio Columbanus sumpsit nonnulli sunt qui in codice Toletano desiderantur, et a nobis e membranis Vaticanis profereantur.

29. Guillemus Morelius, qui primus Hexameron Dracontii edidit, in epistola dedicatoria hæc tantum habet: *Quæ 25 H lurii, Cypriani, et Dracontii subsequuntur, ea nobis S. Victoris Parisiensis libraria suppeditavit... Exemplar quo usi sumus unico, multis suis partibus perturbatum atque confusum erat, ut haud mirum videri queat, si qui loci labe non careant; quo carerent autem, omnem, quam potui, diligentiam adhibui: malui tamen locos integros et qualis liber habebat, aliis dijudicandos, quam mea emendatione ulla contaminatos exhibere.* Inscriptum autem Morelius: *Dracontii de opere sex dierum.* Deerat, ut videtur, in hoc codice charta aliqua: nam desiderantur omnino **58** versus, quibus describitur peccatum primorum parentum. Existisse autem hos versus ante S. Euge-

ntium demonstratur ex S. Isidoro, qui lib. xii Etym., cap. 2, unam ex his in editione Parisiensi Morelii omissis laudat. Queritur autem an poema de Opere sex dierum, Parisiis a Morelio editum, sit illud ipsum quod interpolatum est ab Eugenio, an potius primigenium opus quale a Dracontio prodijt, cum solis his erroribus qui a librariorum incuria accesserunt. Goldastus in epistola ad Weitzium Hexameron hoc Morelii, quod ipse Weitzius editurus erat, putat esse ipsum *Ἀρχήτυπον* Dracontii. Hæc illæ ratione permovetur, quod in eo Hexamero de sex dierum anacrophorosi et septimi diei supplementum nec vola nec vestigium est. Censet hæc desiderari ante versum **449**, *Vomere non tellus*, ubi incipit horti Edenii descriptio: nam ceteri poetas Hexameri, Cyprianus (quem nunc alii volunt Juvencum), Hilarius, Victor, Alcimus, Gregorius Magnus, Ambrosius Junior, Pisides, Theodulfus Aurelianensis, Nicephorus Callistus, Petrus Rigensis, alii de septimo die ad eandem faciem exsequuntur. (Confer notam ad vers. 116 lib. i.) Dissentit Barthius Advers. lib. vii, cap. 20, qui ex stylo universi hujus libelli duos auctores arguit. *Certe, ait, ταυτολογον hoc opusculum, et minime narrationibus detexendis sibi constans, extendit jam fini proximam, et abruptis aliis alias non suis locis inserit.* Verum hæc aiebat Barthius, qui Dracontii libellos olim ab Eugenio reformatos noverat. Vellem scire quid alius sentiret ab hæc præjudicata opinione omnino liber, et ignorans quid factum fuisset. Barthii opinionem tenet etiam Nic. Antonius Bibl. vet. lib. v, cap. 5, et Gallandius tom. IX Bibl. Ut **28** hæc controversia definiatur inter se conferri debent variantes lectiones editionis Morelianæ, Sirmondianæ, et nostræ ex codice Vaticano. Mihi sane codicem Vaticanum, et omnia Dracontii opera consideranti Goldasti sententia placet; sed mirum simul accidit quod tam paucæ ac levæ mutationes inter opus Hexameri archotypum Dracontii, et idem opus ab Eugenio interpolatum aperiunt. Itaque censeo non solum Hexameron, sed etiam Elegiam Dracontii fuisse ab Eugenio recognitam, in qua versus aliqui additi fuerunt ab Eugenio, plures detracti, ut ex editione nostra patebit. Goldastus, qui præfationem Eugenii non viderat, supplementum dici septimi ante paradisi descriptionem desiderari aiebat. Sed cum Eugenius ad libelli finem recapitulationem et supplementum adijcere voluerit, ratio Goldasti ita refingi debet. In sine exemplaris Moreliani nulla est recapitulatio, nullum supplementum Eugenii; exemplar igitur hoc primigenium Dracontii opus existimandum est.

30. Editionem Morelii secutus est Fabricius in Collectione poetarum Christianorum, qui etsi alios poetas cum libris veteribus solet conferre, tamen in Dracontio, codicibus mss. destitutus, non præstitit. *Dracontius*, inquit in Comment. pag. 45, *poeta Christianus, quæ gente aut patria fuerit, ignotum. Eius nomen Hexameron, id est, de Opere creationis sex dierum, eruditum atque insignis est: quod Particidius et bibliotheca D. Victoris huic operi adijcimus tribus*

quatuorve emendatis erroribus, quos typographus admisit. Revera de patria et gente Dracontii altum apud veteres silentium. Joannes Vasæus in Chronico ad an. 651, ubi de S. Eugenio sermonem injicit, videri ait Dracontium fuisse Hispanum, quantum ex S. Isidoro colligi potest, et floruisse temporibus Justiniani imperatoris et Athanagildi regis Gothorum. Sed ex Isidori verbis, quæ num. 7 habes, nescio qui colligi possit, Dracontium fuisse Hispanum, aut floruisse sæculo vi. Et cum ipse Vasæus confirmet, Eugenium Hexameron Dracontii jam vetustate vitiatum suo nitore restituisse, oportet, ut aliquantulum antiquiorem crederet Dracontium: nam Eugenius sæculo vii, anno circiter 645, Dracontium emendabat. Vasæi opinionem multi alii amplexi sunt, etiam 27 Joannes Grialius in editione Matritensi S. Isidori 1599 ad lib. xii Ety. cap. 2, ubi diserte ait: *Dracontius opus sex Dierum carmine composuit, Athanagildo regnante, quod poema Eugenius III Tolet. antistes sub Chindasuintho et Reccesuintho, et emendavit, et septimi diei versibus oravit.* Quod vero ad tempus attinet quo Dracontius vixit, insignis est error Gerardi Joannis Vossii cap. 9 libri de Poet. Lat., ubi inter poetas incertæ ætatis Dracontium recenset, et post Carolum Magnum ad annum 800 relegat: qui non solum operibus Dracontii, verum etiam Isidori Ildefonsique testimoniis evidenter refellitur. Fucius de Veget. Lat. ling. Senect., cap. 3, § 97, merito rejicit Matthiam Kœnig, qui in Bibl. vet. et nov. Dracontium sub Justiniano floruisse ait; sed nullo ipse fundamento certum annum 450 designat, quo Dracontius rebus humanis valedixerit.

31. Dracontii patria non tantum G. Fabricio, verum etiam Nic. Antonio incerta erat, qui tom. I Bibl. vet., lib. v, cap. 5, ita pronuntiat: *Dracontium tenere aiunt gente Hispanum nonnulli auctoribus confictis credentes.* Atque ille quidem partim silentio veterum permotus ita judicabat, partim odio quodam suo adversus auctores falsorum chronicorum incensus, ex quo fortasse in contrariam partem nonnunquam nimium se abripi passus est. Vidimus enim quid Vasæus, qui anno circiter 1562 decessit, et quem multi secuti sunt, longe ante chronica conficta senserit, quorum inventio ad annum 1594 refertur, prima editio anno 1619 peracta est. Eadem opinio etiam post editam Bibliothecam Nic. Antonii valuit fere apud omnes, quamvis nemo jam commentitiis chronicis fidem præstet; sive rationem Vasæi inde roborent, quod S. Eugenius jussu regis in Dracontii emendationem incubuerit, quod huic auctorem Hispanum indicare potest, sive, ut ego magis arbitror, ex aliqua traditione aut ms. codice ortum hæc sententia duxerit, quæ deinde ad reliquos permanerit. Gallandius, qui ex editione Sirmondiana Dracontium tom. IX suæ Biblioth. inseruit, hanc rationem probabilis hujus sententiæ adjungit, quod illustrium virorum qui res sacras carmine cecinerunt, Juvenci, Prudentii, Merobaudis, 28 aliorum ferax antea exstiterat natio Hispana, ut propterea eos æmulatus suum Hexameron parerit quoque Dracontius.

PATROL. LX

32. Videamus nunc quod ait Nic. Antonius, auctoribus confictis nonnullos credidisse Dracontium fuisse gente Hispanum. Famosum imprimis est Dextri Chronicon. In notis ad recentissimam editionem Matritensem Bibliothecæ veteris Hispanæ Nic. Antonii lib. iii, cap. 3, doctissimus editor mirandum ait nihil de Dracontio apud pseudo-Dextrum legi non solum in Chronici fragmento, quod post Bibl. vet. Nic. Antonius protulit, sed neque in pleniori exemplo Regiæ bibliothecæ. At minime dubium est quin in Dextri Chronico cum Commentariis Bivarrii typis edito aliqua mentio Dracontii occurrat: ex qua tamen Hispanum fuisse Dracontium nequaquam colligitur, imo contrarium collegit commentator Bivarius. Cum enim ad annum 382 narretur in Chronico, Dracontium et Adelphum episcopos in Hispania exulasse, Bivarius hunc affirmat esse Dracontium poetam, nec diversum credit a Dracontio vel Dracontio, ad quem exstat epistola Athanasii. Nec fuerat nemo cui hæc ipsa opinio antea in mentem venisset, ut ex his verbis Goldasti in epistola ad Weitzium intelliges: *Ad hunc Dracontium, quæ ex Baronio suggesta sunt nihil attinent. Ille enim Orientalis, hic Occidentalis; ille Asiaticus, hic Europeanus; ille Græcus, hic Hispanus; ille episcopus, hic palatinus; ille Constantino Magno, hic Justiniano Magno imperatoribus; ille a Christo nato 550, hic 540 vigere.* Errat cum Vasæo in ætate Dracontii Goldastus; sed mirari subit unde sumpserit palatinum fuisse Dracontium, nam plerique alii presbyterum vocant. Goldasti veriore esse sententiam ex membranis Vaticanis, num. 122, demonstrabo. Ex Baronio vero hæc, opinor, Weitzio suggesta erant, quod ad annum 328, num. 23, meminerit Dracontii monachi, quem Athanasius per epistolam hortatus est ut episcopatum non recusaret, et rursus ad annum 356, num. 47, 48, 52, Dracontium episcopum in Ægypto exsulem ex S. Athanasio de Fuga sua et ad Solitari., et ex Vita S. Hilarionis a S. Hieronymo conscripta commemoraverit, quem unum eundemque esse putat ac Dracontium monachum, ad quem Athanasius litteras 29 dedit. De diversis Dracontiiis antea num. 5 et 6 a nobis disputatum est. Non omittenda sunt Goldasti verba quibus Dracontium, aliorum opinionibus rejectis, Hispaniæ adjudicavit: *In comperto est gente fuisse litterarum alumna, studiorum nutrice, Musarum colona, et ipsius Parnassi atque Heliconis æmula, gentilesque habuisse ex priscis illis ethnicorum poetis Sextilium Heminam, Senecam, Lucanum, Victorinum Statonium, Columellam, Silium Italicum, Decianum, Licinianum, Caninium Rufum, Marialem, Hadrianum imperatorem, Festum Avienum, Aquilium Severum; et, ex Christianorum grege, Metronianum, Tiberianum, Juvencum, Prudentium tuum, Damasum, Leandrum, Fulgentium, Isidorum, et quem nuper nobis et eleganti ingenio adolescens Laurentius Ramiresius princeps vulgavit, Orontium.*

33. Profert Nic. Antonius verba commentitii Hauberti Hispanensis ex chronico ad annum 453, num. 24, Sanctus vir Dracontius Oscæ Celtiberorum obiit,

20

ubi erat presbyter. Sed præterquam quod Haubertus iste sæculo xvii clabente confictus fuit, neminem leges qui Dracontium presbyterum Oscensem faciat, ex iis saltem qui inter viros criticos aliquo in loco habeantur. Multo vero ante hunc Haubertum reperio qui Dracontium poetam *divum* vocaverit. In Indice l.br. expurg. per Joannem M. Brasichellensem, 1607, pag. 85, jubetur titulum divi Dracontii in Bibliotheca Patrum per Margarinum de la Bigne, edit. 1589, deleri, uti etiam pag. 256 titulum divi Belisarii poetæ, divi Liberii poetæ, D. Venantii, D. Dracontii, D. Theodulphi, et alibi divi Prudentii. Vide num. 55. Itigius, cap. 3 de Biblioth., affirmat rarissima esse exemplaria hujus Indicis, quem neque ipse viderat, quia scilicet Romana editio suppressa fuerat, et nova quæ in Belgio par. batur suffocata. Quod ait de Romana editionis suppressione, falsum puto, nisi intelligat alterum tomum qui parabat. r non fuisse editum. Animadvertendum est in eo Indice etiam iis qui pro sanctis habentur, vocem divi denegari ex eorum scilicet sententia qui hoc vocabulo divinitatem significari opinantur; neque enim omnes ita censent, aut usui contrario piorum et doctorum hominum repugandum **30** existimant. Dracontii vero memoria in nullo martyrologio exstat: imo nullum alium sanctum qui hoc nomine appellatus fuerit, in primis sex anni mensibus apud Bollandianos inveni.

54. Cæterum Nic. Antonius, etsi loc. cit. Bibl. vet. dum de S. Eugenio disserit, Dracontium a nonnullis Hispanos temere dici affirmaverit, tamen locum inter scriptores Hispanos eidem dedit tom. I, lib. III, cap. 3, ubi cautius loquitur. Ait enim se nescire unde moti Miræus in notis ad Isidorum, Labbeus dissert. ad Bellarm. de Script. eccles., Bigneus in Biblioth. Patrum, Dracontium Hispanum aperte vocaverint. Qua illi ratione permoti fuerint videri potest supra num. 31. Bigneus vero non ipse Hispanum vocat Dracontium, sed in aliqua posteriori editione Bibl. Patrum, ut in edit. one Lugdunensi 1677 conformata ad eam quam fecit Sirmondus, ab editore presbyter Hispanus vocatus est Dracontius. Addit Nic. Antonius notum sibi esse ad partes quis traxerit Bivarium, nempe pseudo-Maximus ad annum 430, *Dracontius presbyter moritur Oscæ*; et ad ann. 412, *Dracontius aliter poeta Hispanus mirus habetur*: qui an duo sint, hariolari non audeat Bivarius. De Bivarii opinione in comment. ad pseudo-Dextrum dixi num. 32. Nunc addo, in pseudo-Maximi chronico, quod Nic. Antonius in fine Biblioth. vet. adjecit, alium Dracontium recenseri ad annum 600, *Dracontius poeta Complutensis floret*; et ad ann. 605, *Dracontius poeta Cæsaraugustæ moritur*. Qui hoc chronicon conflinxit, fortasse præ oculis sententiam illorum habuit qui Dracontium Athanagildo regnante vixisse tradiderant; nam ex Athanagildi tempore illius ætatis ad annum 605 facile potuit prorogari. Illi vero qui deinde Maximi chronicon ex ingenio auxerunt, uti etiam auctor pseudo-Hauberti, cum intellexissent in Dracontii operibus prout a Sirmondo edita sunt, referri elegiam ad Theo-

dosium Juniores, Dracontium anno 412 et 430 Anruisse, anno 435 decessisse, scripserunt. Ex Sirmondo etiam, qui anno 1617 editionem libri Bellarmini de Script. eccles. curavit, ortum duxit, ut opinor, caput ejus libri de Dracontio, quod in prima editione deest, et in quo ætas Dracontii anno 440 adjudicatur.

31 35. Ex his colligere licet, in assignanda Dracontii patria et ætate non alios chronicis falsis, sed auctores hujusmodi chronicorum opinionibus aliorum qui præcesserant, adhæsisse, ut propterea sæpe variaverint; neque has varietates defensores conciliare poterant, nisi plures Dracontios comminiscerentur. Neque mihi videre hæc licuit quinam Dracontium presbyterum Oscensem, aut Complutensem, aut Cæsaraugustanum, aut vicarium Africae, quod volebat pseudo-Julianus, nominent, cum a multis presbyter Toletanus, quod in falsis chronicis non reperitur, vocetur. Ita nimirum Dracontium appellant Joann. Gottefridus Olearius in Bibl. eccles., auctor indicis mss. bibliothecæ regię Parisiensis, et alii. Nonnulli, non expresso presbyteri nomine, Toletanum appellant Dracontium, ut Weitzius in ejus editione, Rivinius pariter in ejus editione, Fabricius in Bibl. Lat. med. ævi. Multi presbyterum Hispanum eundem Dracontium nominant, quin oppidum natalis aut in quo commoratus fuerit, designent, ut Syxtus Senensis in Bibliotheca sancta edita anno 1575; Poessevinus in Apparatu sacro tom. I, qui. sæculi xviii initio scribebat; Miræus in not. ad S. Isidorum; Labbeus in dissert. ad Bellarm. de Script. eccles.; editor Biblioth. Patrum Lugd. 1677; Remigius Joann. Bellerius tom. XV de Script. eccles., cap. 29; Joann. Nicolaus Funcius de Veget. Lat. ling. senect. cap. 3, num. 97; auctor catalogi bibliothecæ Cæsariensis; Natalis Alexander Hist. Eccl. sæculo v. Verum quo loco natus aut vitam egerit Dracontius, aut quod mortuus obierit, nullo modo ex veteribus constat, ac solum probabiliter ex illis argui potest fuisse Hispanum, ut dixi num. 31.

36. Postquam Sirmondus Dracontium edidit, ætate qua is vixit certius aliquid definitum fuit. Post carmen de opificio sex dierum addita est a Sirmondo Elegia ejusdem Dracontii ad Theodosium Juniores Augustum: ita enim inscribitur, et in argumentis rursus mentio Theodosii Junioris Augusti occurrit. Sic enim argumentum elegiæ explicatur: *Hoc auctori libello auctoris satisfactio continetur, qua ab omnipotente Deo veniam petit ne præcedenti carmine quicquid incautus errasset. Dein Theodosio Juniori Augusto precem desert cur de triumphis illius edidit opere tacuisset.* Hæc totidem verbis in editione Martini Bellarmini de Script. eccles. indicantur, sed, ut arbitror, et dixi num. 34, ex codice ms. Sirmondi. videtur quidem inscriptio ex codice ipso desumpta, cum verba aut quitatem redolect; sed scire velle an eadem veteri manu qua versus ipsi hæc inscriptio exarata sit. Nam eam falsam esse et elegiæ non convenire ex membranæ antiquis Vaticanis et ip-

elegia postmodum ostendam. Interea illud monebo, mirum esse quod hæc inscriptio, siquidem in codice Azagreus exstat, a Grialio non fuerit observata: nam Grialius in not. ad lib. vi Etym. S. Isidori, cap. 9, duos ejus versus profert in codice Azagreus repertos, et in not. ad lib. xii, cap. 2, ejusdem codicis meminit, ac simul affirmat Dracontium opus sex dierum Athanagildo regnante composuisse. Igitur aut inscriptio Elegiæ ad Theodosium tunc in eo codice non erat, aut Grialius, cum hæc scripsit, animum ad eam non advertit. Neque vero negare est animus Dracontium Theodosio Juniore imperatore claruisse; sed id aliis rationibus probandum esse contendo, ac demum probabo, postquam de codicibus mss. Dracontii et de editionibus hactenus factis verba fecero.

CAPUT V.

Codices mss. Dracontii.

37. De codice Dracontii quem sæculo x circiter bibliotheca monasterii Bobiensis asservabat, deque alio codice, aut fortasse eodem, qui in laudato monasterio sæculo xv exeunte repertus est, dixi num. 27 et 28.

38. Exposui etiam num. 29 quo codice usus fuerit Morelius in editione prima Parisiensi Dracontii conficienda. Montfauconius in *Bibl. biblioth. mss.*, pag. 1370, inter libros bibliothecæ S. Victoris Parisiensis, col. 2, sic refert: *Draconicius, de Opere sex dierum.* Hic est Dracontius, et hic, opinor, est codex ex quo primum prodiiit Dracontius.

39. Idem Montfauconius pag. 133 profert catalogum repertum in mss. D. Claudii Etiennot, sive Stephanotii, quo 33 diversa opera recensentur tanquam in bibliotheca Vaticana existentia, et in hoc catalogo memoratur *Dracontii Hexaameron.* Sed quibusdam operibus additur numerus sub quo quærenda sunt, quibusdam non additur: et forte ab Stephanotio adnotata in suo catalogo erant, ut ea inquireret. Dracontio in eo catalogo nullus certus numerus assignatur: neque ejus Hexaameron in bibliotheca veteri Vaticana invenitur. In schedis mss. Laurentii Zaccagnii, bibliothecæ Vaticanæ olim præfecti, inter opera inedita, quæ ipse vulgare cogitabat, Dracontii nomen similiter exstat, non indicato codicis numero. Quod magis magisque confirmat suspicionem meam latere in bibliotheca Vaticana aliquem codicem Dracontii qui ex monasterio Bobiensi a Thoma Phædro Inghirami fuerit allatus, neque diversus sit ab illo ipso quo S. Columbanus utebatur. In indice Montfauconii hic Dracontius vocatur *Stratoniceus*; verum hoc cognomen proprium est Dracontis *Stratonicei*, cujus est codex Græcus *De metris poeticis* in *biblioth. regia Parisiensi* apud eundem Montfauconium, pag. 946, et cum titulo *De mensura carminum Græce in papyro* inter libros præsidis de Mesne, *ibid.*, pag. 1326, col. 2.

40. In bibliotheca cathedralis Laudunensis a Montfauconio, pag. 1297 refertur hic codex num. 276. *Metrum S. Hilarii Pictavensis. Alcimi Aviti de Origi-*

nali peccato, de Sententia Dei. EPISTOLA DRACONTII. *Liber Questionum in Genesim ex Augustino, Hieronymo, Ambrosio, Hilario, Isidoro, Eucherio.* Dicitur hic codex esse antiquissimus. Epistolam Dracontii existimo esse Elegiam ad Guntharium regem, de qua postea. Nihil aliud in Montfauconio reperio quod ad Dracontium nostrum pertinere possit.

41. De celeberrimo codice Michaelis Ruizii Azagræ agendum nunc est. Primam ejus mentionem invenio apud Ambrosium Morales lib. xi, cap. 34, deinde apud eundem Azagram in editione Corippi, quæ, quoniam rara est, hoc loco describitur. *Corippi Africani grammatici De laudibus Justini Augusti minoris heroico carmine libri IV, nunc primum e tenebris in lucem asserti: scholiis etiam et observationibus illustrati per Michaellem Ruizium Azagræm Celtiberum ad Albertum cardinalem archiducem 34 Austriæ. Antuerpiæ ex officina Christophori Plantini 1581, in-8.* Epistola dedicatoria data erat Matrili 1579, in qua Azagra se olim servitio Ferdinandi imperatoris et Maximiliani Cæsaris, tunc Rudolphi Cæsaris, addictum commemorat. Post carmina Corippi addi ut votiva gratulatio heroico carmine per eundem Azagram ad Maximilianum II designatum imperatorem Francordiæ ad Mœnum cantata anno 1562. In observationibus igitur ad Corippum, paulo post initium pag. 74, hæc habet Azagra: *In nostro exemplari, quod, ut alibi ad opus Dracontii poetæ de Fabrica mundi et ad carmina simul D. Eugenii episcopi Teltani diffuse præfati sumus, non ex conjecturis, sed fide plane certissima, constat ante septingentos et eo amplius annos fuisse descriptum, semper TOTIENS et QUOTIENS . . . leguntur.* Descriptus ergo fuerat codex sæculo ix aut ante. Hoc codice, simul cum Dracontio et Eugenio, continebantur carmina Corippi mutila, multisque in locis corrupta, quæ ut suo nitore restituerentur, post Azagram multi viri critici operam contulerunt suam: nullus enim alius adhuc repertus est codex carminum Corippi, nisi quod idem Azagra pag. 89 notat, plures variantes lectiones, ad marginem lib. iii versus finem appositas, ex antiquissimo volumine Ovetensis Ecclesiæ esse collectas, ubi duæ orationes legati regis Avarum et Justinii imperatoris ex Corippo desumptæ cum aliis variis operibus legebantur: quibus adde 18 versus orationis Avarum, qui inter Sidonii aliorumque carmina pro Sidonianis editi sunt ab Elia Vineto anno 1552 ex codice Santonensi. Quo majores Azagræ habendæ sunt gratiæ, qui eum scriptorem a tenebris vindicavit: nec decuit certe Petrum Franciscum Fogginium, qui cum notis Azagræ, aliorum ac suis, bis edidit Corippum, aerem hanc, nec veram, de Azagra ferre censuram in not. ad carmen panegyricum in laudem Athanasii: *Parcant mihi ejus manes: satis hinc patet quanti valeret in legendis et corrigendis mss. Magno sane ingenii acuminis opus non erat, ut legeret TROPICIS [in trepiciis], suppleret VERSIBUS.* At Azagra mendum agnovit in *trepiciis*, sed non tentavit corrigere verbum, quod nec Corippi est. Nec Fogginii conjecturam omnibus placituram puto;

quod si vacaret, ostenderem, **35** Fogginium sæpius A
iudicio et ingenio editori primo Corippi cedere, ut
cum lib. iv, vers. 266, *Imperium, Christoque votens*
sua vota dicat, restituit volens tum metri causa, ut
ait, tum quia poeta exprimere intendebat, imperato-
rem consulto voluisse Sophiæ nomine Christum in-
telligi. Sed ut secunda ratio invalida est, ita aperte
falsa est prima. Confer verba Barthii num. seq.

42. Laudatus quoque est codex Azagræ a doctis-
simo viro Joanne Baptista Perez, cujus sunt notæ
ad lib. S. Isidori et S. Ildefonsi de Vir. illustrib.,
qui episcopus Segobricensis obiit ann. 1597. In not.
ad cap. 14 S. Ildefonsi ita ait Perezus: *Hanc Euge-*
nii emendationem vidi in illo vetusto codice Ruizii Aza-
grii, cujus supra mentionem feci. Intelligit notam ad
caput 7 Isidori de Vir. illustr. de Verecundo: *Vidi* B
porro hujus Verecundi ipsum libellum de Pœnitentia
hexametris scriptum, cujus hoc est initium: Quis mihi
mœsta dabit lacrymosis imbribus ora? Is liber, Gothi-
cis litteris descriptus, fuit olim Ecclesie Ovetensis,
postea apud Michaelæm Ruizium Azagrium amicum
meum. Meminit etiam in nota ad caput 47 libri S.
Isidori de Vir. illustr., quo refertur prænotatio li-
brorum S. Isidori a Braulione Cæsaraugustano epi-
scopo scripta. Ibi Perezus ad vocem DESTINA ait:
Utitur ea voce Corippus, poeta Afer, libro de Laudibus
Justini Junioris nuper edito a doctissimo Ruizio Aza-
grio. His inter se collatis liquido patet verba Aza-
græ ad Corippum, *Ut alibi ad opus Dracontii... præ-*
fati sumus, non esse ita intelligenda, ut Dracontium
typis vulgaverit, sed solum editionem paratam ha-
buerit. Barthius lib. lv Advers., cap. 11, hanc editionem
videre summopere expetebat: *Illud monere*
etiam doctos volumus... etiam ante Jacobum Sirmo-
ndum, quem tam hujus quam plurium aliorum auctorum
restitutionis gratia merito semper laudamus, Dracon-
tium hunc ab Eugenio contractum et interpolatum, edi-
disse in Hispania Michaelæm Ruizium Assagrium, cu-
jus beneficio Corippum habemus: nos vero magnopere
*quæsitam eam editionem indipisci nulla diligen-
tia va-*
luisse; rogare autem, si qui sit qui usum ejus nobis fa-
cere possit, magno nos officio demeriturum. Adeo Bar-
thius Azagræ operam et studium non contemnebat:
qui lib. xxi, cap. 2, disertius de ejus notis in Corip-
pum ait: *Assagrio 36 non possumus non dare testi-*
monium boni iudicii, quod certe e singulis paginis ap-
paret. Ut nam Dracontius quoque ejus, et Eugenius,
qui Dracontii epitomen fecit, in manus nostras venis-
sent. Quid ad hæc reponeret Fogginius?

43. Sed quam putabat Barthius, nulla typis ab
Azagra facta fuerat Dracontii et Eugenii editio. Bar-
thius enim, verbis Azagræ quæ nuper retuli de-
ceptus, id affirmavit quod alii postea auctoritate Bar-
thii confirmarunt: eaque opinio late pervagata est,
quam Fabricius Bibl. vet. Lat. adoptavit, sed in Bibl.
medi ævi cautius locutus ait, interpolatum Dracon-
tium ab Eugenio Toletano edere instituisse Michael-
lein Ruiz de Azagra, sed hanc editionem nec Bar-
thium nec Nic. Antonium vidisse. Nic. Antonius in

Biblioth. vet. bis nec perfunctorie de Dracontio locu-
tus est et ut in opere posthumo, neque ad limam
revocato, interdum eadem verba, easdem repetit
rationes, nonnunquam sibi ipsi contrarius est. *Sir-*
mondus, inquit lib. iii, cap. 3, *collectis versibus Eu-*
genii Dracontium cum iis edidit, Dracontii nempe
utrumque librum, cum secundum, seu posteriorem pri-
mus Michael Azagra publicaverit, ut ipse in notulis ad
Corippum ait. Idem Nic. Antonius lib. v, cap. 5, ve-
rius scripsit: *Michael Ruiz Azagra ex codice Gothico*
ante septingentos annos, ut ipse credebat, scripto car-
mina Eugenii et Dracontii edere parabat. Quæ carmina
ita editioni parata cum epistola Azagræ ad decanum
et capitulum Toletanæ Ecclesiæ cal. Aprilis 1577
data vidit ipse Nic. Antonius in mss. bibliotheca
B Vill-Umbrosanæ, tom. VII Miscellaneorum. Joseph
Rodriguez de Castro, qui Hispanicè scriptores Hispanos
recensere cœpit, sed morte interceptus opus non
absolvit, fortasse primum locum Nicolai Antonii, non
secundum legit, cum scripsit, Hexameron Dracontii
ab Eugenio correctum exstare tom. IX Bibliotheca
Patrum Lugduni 1677 ex codice Petri Ruiz de Aza-
gra, qui in notis ad Corippum se primum Dracontium
edidisse affirmat: quæ editio, addit, antiquior cen-
seri debet editionibus Weitzii et Sirmondi eodem
anno 1619 factis.

44. Præterea nunc editiones Sirmondi et Weitzii
non eodem anno fuisse factas, ut mox constabit. In
Bibliotheca Patrum Lugdunensi anni 1677, tom. IX,
aperte expressum est Dracontii **37** carmina e Sir-
mondiana editione depromi. Et cum Rodriguezus
solum verba Azagræ in notis ad Corippum alleget,
quæ de editione parata, non ad exitum perducta in-
telliguntur, ejus testimonium nihil nos movere de-
bet. Quod autem Michaelæm nos rum vocat *Petrum*,
non proprius ejus error est, sed communis cum
aliis. In Indice librorum expurgandorum per Joan-
nem M. Brassichellensem anno 1807, pag. 269, quæ-
dam de Dracontio exponuntur, ut in Bibliotheca Pa-
trum adjungantur; ubi de emendatione a S. Eugenio
facta hæc leguntur: *Quam emendationem vidisse se in*
pervetusto ms. codice Petri Ruizii Azagræ scholiastes
S. Ildefonsi affirmat. Sermo est de Perezio, qui libro
S. Ildefonsi de Script. eccles. notas adjecit. Verum
Perezus ad cap. 14 S. Ildefonsi nomen Ruizii Azagræ
tacuit, ad caput 7 Isidori de Vir. illustr. clare nomi-
nat *Michaelæm*. Auctor illius notæ ad Dracontium in
Bibliotheca Patrum addendæ fuit eruditissimus Tho-
mas Malvenda, ut ex his colligi potest quæ de eo In-
dice dixi in prolegom. ad Prudentium, pag. 159.
Verba illa Indicis in Bibliotheca Patrum Colonie
Agrippinæ 1618, tom. VI, et Lugduni 1677, ascripta
sunt; ex quo Petri nomen Michaeli nostro affictum
apud alios scriptores legitur, ut apud Rivinum in
editione Dracontii, apud Leyserum in *Histor. poet.*
med. ævi. Nomen etiam Joannis a Nic. Antonio in
Bibl. nov. eidem Michaeli datum fuerat; sed in emen-
datis agnovit Michaelæm esse appellandum, cum his
eundem hominem recensisset, primum Joannis æo-

nine ab Hieronymo Romano de la Higuera deceptis, A
 leinde Michaelis vero vocabulo. In recentissima edi-
 tione Matritensi Bibliothecæ Azagra sub solo Michae-
 lis nomine laudatur; sed in Indice utrumque nomen
 quasi duorum scriptorum mansit. In Censura Histo-
 riarum fabulos., quam hoc sæculo publicavit Mayan-
 sius, errorem quo Joannes Ruizius Azagra vocatus
 est, Nic. Antonius non deleverat, sed illum in Vita
 Nic. Antonii Censuræ præmissa animadvertit Mayan-
 sius. Aliud nomen cognomenque Azagræ reperio in
 notis Grialis ad cap. 2 lib. xii Etym. S. Isidori, ubi
 de codice Azagrensi ait: *Hunc librum Gothicis cha-
 racteribus scriptum bibliotheca Martini Roderici Aza-
 græ nunc servat.* Quibus in verbis Rivinus ad Dra-
 contourum 38 eundem agnoscit Azagram, quem alii
 Petrum Ruizium, alii Michaellem Ruizium appellarunt. B
 Sed fortasse Grialius hominem alium innuit, ad quem
 bibliotheca Michaelis Ruizii Azagræ, hereditatis jure
 aut alia ratione, pervenisset.

45. At vero sive Grialius Michaellem intelligat, sive
 alium a Michaelle diversum, in re ipsa videtur falli.
 Ipse enim opera S. Isidori edebat anno 1599, et ante
 id tempus codicem Azagrensem in bibliotheca eccle-
 siæ Toletanæ asservatum fuisse testatur cl. Bayerius,
 qui in notis ad cap. 3 lib. iii Biblioth. vet. Nic. An-
 tonii codicem Azagrensem exstare ait in bibliotheca
 Toletana Pluteo 15, num. 15, beneficio cl. viri Joan-
 nis Baptistæ Percii... episcopi Segobricensis. Cum
 ergo Perezus obierit anno 1597, aut bibliotheca To-
 letana non beneficio ejus librum possidet, aut anno
 1599 bibliotheca Azagræ eum non servabat. Nunc
 certe existat hic codex in bibliotheca Toletana, atque
 describitur in editione Matritensi Patrum Toleta-
 norum post præfationem primi tomi: *Codex Gothicus
 etus de Azagra, continens præter alia aliorum opu-
 sula, non solum epigrammata antea edita S. Eugenii
 I, una cum emendatione Dracontii et epistola ad regem
 regium, sed etiam alia quamplurima carmina ejus-
 dem, que a nobis nunc primum emittuntur in lucem.
 Iniquissimus est codex, quantum ex scripturæ chara-
 cteribus colligitur, sæculo x haud posteriori. Asservatur in
 bibliotheca Toletana Pluteo 31, num. 18. Facile mihi
 visum, hunc codicem ante Maurorum in Hispania
 irruptionem fuisse descriptum, qui e communi
 Hispaniæ calamitate cum paucis aliis ereptus fue-
 rit in Ecclesia Ovetensi conservatus. Sed cum eum
 non viderim, nihil certi audeo definire, præ-
 dissentiente Bayerio, qui ad sæculum xi æta-
 tus differt, nisi error est in numeris. Sane
 visum est non solum ob antiquitatem, sed
 etiam in eo solo quædam adhuc latent quæ lu-
 licam merentur, ut libellus Verecundi de
 la, de quo num. 42. Carmina etiam Corippi
 cum hoc unico codice essent conferenda:
 præterea nonnunquam hanc licentiam sibi arro-
 gans corruptos ex ingenio suo restitueret,
 codicis alii videnda ostenderet. *Illud
 notandum est,* ait Barthius cap. 1 lib. viii
*Michaellem illum Assagrium impudentiuscule**

*fecisse, quod suam nobis septem integrorum versuum
 correctionem obtulit, veteri lectione codicis, quem nunc
 solumque exstare hactenus non ignorabat, dissimulata,
 cum se eos corruptissimos invenisse fateatur.* Adisio
 num. 13.

46. Jam vero quo codice in sua editione usus fue-
 rit Sirmondus, dubitari posset, ac revera in eo assi-
 gnando nonnulli inter sese dissentiunt, ut dixi num.
 14. Sed omnem dubitationem plane tollit editor ca-
 talogi librorum mss. bibliothecæ regiæ Parisiensis,
 qui codicem 2852 membranaceum, olim Bigotianum,
 sæculo ix circiter exaratum, ita recenset: 1° *Euge-
 nii Toletani poemata 31, eadem quæ a Sirmondo edita
 fuerunt*; 2° *Dracontii presbyteri carmen de Fabrica
 mundi, sive Hexameron: præmittitur Eugenii ad Chin-
 dasinthum regem epistola, qua nonnulla in eo Dra-
 contii opere suppressa, nonnulla aucta a se et perpo-
 lita testatur*; 3° *ejusdem ad Theodosium Juniorem Au-
 gustum carmen elegiacum, cujus hic est titulus: Sa-
 tisfactio, qua a Deo omnipotenti veniam petit, ne præce-
 denti carmine aliquid incantus errasset; dein Theodo-
 sio Juniori Augusto precem describit, cur de triumphis
 illius in eodem opere tacuisset*; 4° *Eugenii Toletani
 monosticha recapitulationis septimi diei*; 5° *S. Cy-
 priani versus ad quemdam senatorem, etc.* In codice
 Dracontium vocari presbyterum non credo, sed id
 explicationis gratia ex præjudicata opinione ab edi-
 tore additum existimo. Ex codice ipso videtur de-
 prompta inscriptio elegiæ Dracontii *Satisfactio, etc.*,
 de qua vide num. 36, et dicenda num. 92 seq. Non
 omittendum in hoc codice inter alia opera loco 22
 reponi *Eugenii episcopi hymnum de S. Dionysio*. Sir-
 mondus hunc hymnum aut non vidit, aut ad S. Euge-
 nium Toletanum non pertinere judicavit. Alii scripto-
 res Galli acerrime pro hoc hymno pugnant, quem
 Eugenio Toletano adjudicandum contendunt. De qua
 controversia videri possunt Menardus in dissert. de
 unico Dionysio, Natalis Alexander dissert. 16 sæculi
 i, et, qui his resistit, Franciscus Pagius dissert. de
 S. Dionysio Paris. episcopo. Mihi exploratum est,
 versus, qui certo sunt Eugenii Toletani, 40 plano
 dissimiles esse iambicis dimetris hujus hymni, qui
 omnino abnormes sunt et exleges. Præcipue autem
 in iambicis et trochaicis peritia et elegantia Eugenii
 commendatur.

47. In eodem catalogo bibliothecæ regiæ Pari-
 siensis codex 8093 membranaceus, partim sæculo
 ix, partim x, partim xiv, scriptus, qui olim Colberti-
 nus fuit, inter alia continet 5° loco *Eugenii Toletani
 carmina*; 6° loco *Dracontii Toletani Hexameron liber
 primus versibus heroicis: accedit Eugenii III Toletani
 antistitis supplementum ad Hexameron Dracontii*;
 7° loco *Martini Duniensis carmina*. Deest in hoc co-
 dice Elegia Dracontii, quæ ad Hexameron quidem
 minime pertinet. Supplementum Eugenii, etsi non est
 necessarium, tamen minus alieno loco ponitur. Nam
 post Elegiam, in qua nihil de fabrica mundi disserit-
 tur, quis locus esse potest supplemento septimi diei?
 Vide num. 22. Sirmondus, qui simul cum Eugenio et

Dracontio carmina Martini Damienensis edidit, hoc A eodem codice usus videtur.

48. Codex alius in eodem catalogo refertur num. 8321, partim membranaceus, partim chartaceus, olim Colbertinus, sæculo xv exaratus, in quo 6° loco ponitur *Dracontii Toletani carmen de Opere sex dierum*. Fortasse apographum est ex codice S. Victoris Parisiensis, aut illi simile: nam inscriptio *de Opere sex dierum* eadem est utrobique, et cum mentio Eugenii non occurrat, credendum est emendatum hoc exemplar ab Eugenio non fuisse. Vide num. 29.

49. Ex Philippo Labbeo Nov. Bibliot. mss., sive Specim. antiq. lect. in Coronide poetica, ubi plura veterum carmina suo tempore nondum edita commemorat, pag. 58 hæc profero: *Dracontii nonnulla carmina, nisi forte mentitur inscriptio, iis superaddemus quæ pridem emisit in publicum cum nonnullis aliis Eugenii Toletani Jacobus Sirmondus*. Codex, ut arbitror, apud ipsum Labbeum exstabat: nam alibi bibliothecam solet indicare, ubi codices asservantur. Cum autem in codice carmina Dracontio tribuantur, nisi idonea aliqua adsit dubitandi ratio, auctor Dracontius censeri debet. Ex stylo id conjici posset; sed ubinam gentium eum codicem nunc latere existimem? si tamen latet, et non potius infortunio aliquo assumptus periit.

50. Eidem eruditissimo Labbeo loc. cit., pag. 59, hanc Dracontii memoriam debeo: *Gisleberti Aureæ Vallis abbatis ordinis Cisterciensis versus in sanctissimam eucharistiam addi poterant ex Petaviano indice cum centonibus de penitentia ex Dracontio, oratione ad Christum versibus Adonicis, de missæ significationibus et giaco carmine, præceptis moralibus heroico, et pluribus aliis*. Scriptum erat *Dracontio*, sed legendum *Dracontio* constat ex indice, qui verbo DRACONTIUS eum locum demonstrat. Multa sunt in Dracontii poemate de Deo, potissimum vero in elegia ad regem Guntharium, ex quibus centones de penitentia confici possint: ut carmen S. Columbani, de quo confer num. 8, ex Dracontii aliorumque versibus magna ex parte coalescit. Centones in rebus sacris ex poetis profanis a Faltonia Proba Sedulioque collecti exstant. In argumento profano poemata Hippodamia et Alcesta tom. IV Collect. Pisaur. sine auctorum nomine, centones sunt ex Virgilio, ut mihi quidem legenti videbatur. Poetarum sacrorum præter Dracontium nemo alius nunc occurrit ex cujus versibus centones fuerint confecti. Index Petavianus, a Labbeo laudatus, est catalogus bibliothecæ Alexandri Petavii, quæ ad reginam Sueciæ Christianam devenit, inde ad bibliothecam Vaticanam. Montfauconius, pag. 64 Biblioth. biblioth. mss., ex ea bibliotheca Alexandri Petavii refert inter mss. bibliothecæ Vaticanæ *Gisleberti Aureæ Vallis abbatis carmen de Eucharistia*. Sed id nunc non reperitur in bibliotheca Vaticana, uti plures alii Petaviani codices desiderantur.

51. Codices alios Dracontii, quamvis in multis catalogis codicum mss. diligenter quæsitos, invenire non potui. De notis mss. in Dracontium pauca super-

sunt dicenda. Nam de Azagræ brevibus notis plura dixi num. 41 seq. Nic. Antonius, lib. v Bibl. vet., cap. 5, putat editionem Sirmondianam Dracontii correctiorem esse quam fuisset illa ab Azagra promissa et parata, neque magni interesse quod Eugenii et Dracontii carmina post editionem Sirmondi ex mss. Azagræ publicentur. Dissentit Florezius tom. V Hisp. sacr., tract. 5, cap. 3, quia, ut putat, Hexæmeron Dracontii, prout ab Eugenio fuit emendatum, in mss. Azagræ exstat, non in editione Sirmondiana. Hæc ratio falsa est, 42 ut probavi num. 12. Alioquin etiam post Sirmondi editionem e re litteraria publica esset, ut adnotationes et conjecturæ Azagræ in publicam lucem prodirent, quas Barthius maxime videre cupiebat. Nam Sirmondus nuda carmina typis vulgavit, quin ullam notationem subjeceret; neque enim audiendus est Rodriguezus de Castro, qui in Bibl. Hisp. Sirmondo novas et eruditas notas in Dracontium ab aliquo deceptus affingit. Omitto codicem Azagresem aliquantum auctiorem esse codice Sirmondiano: certe auctior ex illo codice prodit Elegia Dracontii in editione Matritensi Toletanorum Patrum, additusque est liber carminum Eugenii non antea editorum. Ipsum Nicol. Antonium in opera Eugenii et Dracontii brevissimas notas seu lectiones variantes scripsisse auctor mihi est Mayansius, qui eas mss. penes se habebat, atque edere aliquando cogitabat, ut affirmat in Vita Nic. Antonii præmissa ad Censuram Hist. fabulos.; sed fortasse hæc sunt breves illæ notæ et lectiones variantes quas Azagra mss. reliquit, et se vidisse testatur Nic. Antonius qui in hujusmodi veterum monumentis conquirendis sibi que comparandis curiosissimus erat et diligentissimus. Mihi ignotum omnino est an Mayansius breves notas typis commiserit.

52. Andreæ Marcum Burriel editionem Sirmondi cum Azagresem codice contulisse, lectionisque discrepantiam adnotasse ex Bayerio didici. Et quamvis Burrielus communi omnium plausu celebretur, non ingratum erit tamen ejus laudes ab eruditissimo Bayerio audire in not. ad Biblioth. vet. Nic. Antonii lib. III, cap. 3: *Dracontium Sirmondi cum Toletano Michaelis Ruizii Azagræ sæculi XI codice contulit, et variantes lectiones adnotavit Andreas Marcus Burriel Soc. Jesu presbyter, magno rei litterariæ damno ante annos aliquot præmatura morte abreptus: quas cum plurimis ejusdem stupendi plane laboris atque industriæ fetibus, in regiam bibliothecam Matritensem postea delatas autographasque ad manum habeo*. De codicis ætate confer dicta num. 45. De Burrieli quidem diligentia omnia mihi polliceri debeo; sed si solum varietatem scripturæ inter codicem Azagresem et editionem Sirmondianam animadvertit, et peculiarias suas conjecturas non adjecit, ejus lectiones variantes minus nunc sunt necessariæ, 43 cum in editione Matritensi Dracontius prodierit cum Azagresem codice, et Sirmondiana editione diligentissimo collatus. Animadverto præterea diversum a Dracontio esse Ceponium, cujus Hexæmeron ms. asservat

, illud publicaturus lib. cix Advers., si **A** Hunc Ceponium monachum vocat Barthius, Antonius lib. in Bibl. vet., tom. I, cap. 4, p. e episcopum Hispanum sæculi v, ad quem et in exstat episcopi Turibii epistola. Barthius, Silv. 4 Statii, vers. 24: Vide, inquit, *Ceponium Hexaemero, quem nos auctorem Vitæ asse- o loco, hactenus nemini nec fando perceptum.* In notis ad Biblioth. vet. Nic. Antonii ad thii verba reponit: *At quis sit Vitæ auctor, sibi velit adjunctum VITÆ, plane non capio.* quod prima littera in vitæ apud Barthium la sit, doctissimus vir in has ambages con- it. Barthius hoc tantum vult, quod Ceponium ss, sive restitutus vitæ erat, cum in tene- ret. De Ceponio consule Fabricium Bibl. B n. Lat.

CAPUT VI.

Editiones Dracontii.

rima editio Dracontii anno 1560, sic in- st: *Cl. Marii Victoris ΑΑΗΘΕΙΑΣ, seu Commen- in Genesin lib. III; Epigrammata varia vetusti auctoris, inter quæ sunt et aliquot psalmi ver- diti. Hilarii Pictaviensis episc. Genesin. Cy- lenesis, et Sodoma. Dracontii de opere sex Omnia versibus nunc primum e vetustis codi- nessa. Parisiis M. D. LX. Apud Guil. More- 8.* De codice ex quo extractum est opus i, vide num. 29 et 58. In fine sunt quædam otæ ad Victorem, qui in initio et fine lib. C ius appellatur. Genesis quæ Cypriani dici- fragmentum poematis in Genesin quod ab tulliano adjudicatur, ab aliis Juvenco; ego alum v natum puto, invitis musis et Apol- quo pura dixi 44 in prolegom. ad Pruden- . 196, et quædam addam cum Juvencom icam, et publicæ luci committam.

secunda editio anno 1564. Hæc est collectio a Christianorum a Georg. Fabricio procur- ilicæ hoc anno in-4 majoris formæ: ex quo pli in-fol. dicunt. Verum de hac editione dis- proleg. ad Prudentium pag. 88 et seq. Quod l Dracontium, Fabricius in eo edendo exem- lorelio publicatum secutus est, *tribus qua- vendatis erroribus*, ut jam exposui num. 30.

Albertus Fabricius in Biblioth. vet. Lat. ib. II, ait in hæc collectione G. Fabricii so- rum primum Dracontii exstare, eumque in tilom. Sed advertendum mutilum quidem um hunc Dracontii in editione Moreliana et na, sed non in fine: nam 58 versus qui de- ar pertinent ad narrationem peccati primi , post versum, *Nec circumscriptor.* In suis tariis, qui posterior est tomus priori rarior, i carminum Dracontii habet Fabricius. Ti- jus secundæ partis est: *In poetarum veterum scorum Christiana opera, et operum reliquias, ngmenta Georgii Fabricii Chemnicensis com-*

mentarius: in quo non solum res et verba obscuriora xplicantur, sed et historica quædam non vulgaria, ipsorumque auctorum vitæ, et ad carminum genera quædam spectantia singulari studio elaborata inserun- tur. Basileæ per Joannem Oporinum. Hoc Fabricii opus ordine alphabetico cœnnotatum est, utile certe futurum, si post novam uberiolem poetarum Chri- stianorum collectionem auctius correctiusque eda- tur, notatis præsertim iis quæ censura perstricta sunt in indice expurgatorio Philippi II, jussu et au- ctoritate juxta sacri concilii Tridentini decretum Antuerpiæ 1571 pronulgato.

55. Tertia editio anno 1589, tomo VIII secundæ editionis Bibliothecæ Patrum Parisiis per Margari- num de la Bigne; quæ cum aliis operibus ejusdem Bibliothecæ in indice expurgatorio anni 1607, per Joann. M. Brasichellensem recognita est; nihil vero a censoribus in Dracontii poemate de opere sex die- rum notatur quod aut censura dignum, aut caute le- gendum dicatur, 45 ut in plurimis aliorum operi- bus factum fuit. Solum deleri jussum D, aut divi in his verbis *D. Dracontii Hexaemeron.* Quod in editione anni 1644 Parisiis præstitum non fuit, in qua tom. VIII, hæc ipsa verba adhuc leguntur initio in cata- logo scriptorum. Thomas Itigius in lib. de Biblioth. in Bibliotheca Patrum et doctorum, Lipsiæ 1602, cura M. Joachimi Zehneri, inter alios scriptores ve- teres ecclesiasticos editos refert Dracontium; sed in ea Bibliotheca non integra Patrum opera, sed frag- menta quædam videntur inserta.

56. Quarta editio anno 1610, scilicet: *Dracontii Toletani Hispani Hexaemeron, seu de Opere sex die- rum et creatione mundi liber singularis cum M. Joan- nis Weitzii indice glossario, et notis quæ juxta commen- tarii vicem esse possunt, collatis inter se veterum scri- ptorum maxime SS. Patrum de conditione rerum uni- versalium sententiis. Francofurti typis Wolffgangi, sumptibus vero Petri Kopffii anno m. dc. x. In-8.* Fa- bricius in Bibl. vet. Lat., lib. IV, cap. 2, annum edi- tionis Weitzianæ assignat 1619, a quo fortasse de- ceptus est Rodriguezius de Castro, qui in Bibl. Hisp. eodem anno 1619, editionem Sirmondianam et Weit- zianam factas affirmat. Cæterum Fabricius in Bibl. medii ævi annum 1610, editioni Weitzianæ recte ascribit. Præmittit Weitzius epistolam Goldasti de Dracontio, quam nonnullis in locis laudavi. Rara est hæc editio Romæ, unumque solum exemplar in Bi- bliotheca Angelica servari scio. Index glossarius et notæ utiles sunt; post notas nonnullæ sunt corre- ctiones versuum ex Weitzii aliorumque ingenio ex- cogitata, quarum nonnullus mihi crit usus.

57. Quinta editio anno 1616 in Choro poetarum part. 2, in-4, Lugduni, studio Alexandri Fichetti, quod manu in quodam exemplari scriptum vidi. nam editoris nomen typis expressum non est.

58. Sexta editio anno 1618 in Bibliotheca Patrum Coloniz Agrippinæ tom. IV, pag. 500.

59. Septima editio anno 1619, Sirmondi opera, hoc titulo: *Beati Eugenii episcopi Toletani opuscula.*

Quibus inserti sunt Dracontii libelli duo ab Eugenio eodem olim recogniti. Adjecta **46** iidem aliorum aliquot veterum scriptorum varia. Parisiis ex officina Niveliana apud Sebastianum Cramoisy m. DC. XIX. In-8. Jacobus Sirmondus opuscula hæc Henrico Bourbonno, regis filio, episcopo Metensi, dedicat. Præter Eugenium et Dracontium sunt Martini episcopi Dunelmensis quædam, Columbani abbatis epistola parænetica ad Hunaldum, Severini episcopi Doctrina, Tironis Prosperi Aquitani Confessio. Michael a S. Josepho in Bibliograph. editionem Sirmondianam ad annum 1617 refert: qui fortasse error est typographicus, nisi hunc annum ille ex Dictionario Moreri, ubi pariter indicatur, exscripserit. De hac editione vide num. 46 et seq. Ante Sirmondum editionem Morelianam omnes secuti sunt, paucis emendatis. Sirmondus ex mss. Hexaemeron auctius et correctius edidit, et Elegiam Dracontii primus publicavit; quem mirifice ob hujusmodi veterum scriptorum editiones celebrat Barthius, cujus hæc sunt lib. XXI Advers., cap. 2: *Plurimos inferioris ævi scriptores luci vitæque dedit hoc sæculo Jacobus Sirmondus, judicii eximii, lectionis certæ homo, nec nisi bene de antiquitate meritis accensendus. Et prolixè lib. LI, cap. 4: Quanta in patientia hæc, et liberalissima studia merita extent Jacobi Sirmondi, prædicavi hæcenus non semel, non potero autem satis extollere, aut æquare verbis, si sæpissime post etiam prædicavero. Tot ille bonis proximis scriptores e tenebris eruit, tot sagaci ingenio, judicio exquisito, certa lectione, industria fideli, monumenta tinea erepta meritæ laudi posterorum restituit, ut cum nomen ejus hominis præferentes ego, quos quotannis bis accipimus, catalogos videam librariorum, non possim non exsultare gaudio, et novam animo meo lætitiâ de adhuc incogniti alicujus scriptoris lectione polliceri. Non turbent nos in laude et commendatione hujus viri ingenia malivola, quæ pueritiam aliquando nostram, cum ad præconia debuissent, detorquere voluerunt ad insectationes hominum, doctorum licet, non tamen id in religionis nostræ circumstantiis sentientium, quod ipsis videbatur defendendum; non deerimus nos mori caudoris nostro, et virtutem clarissimam summis plausibus prosequamur, sic fiet, ut ad nos etiam de bonitate nostra fructus non contemnendus redeat, incitatis **47** nimirum illis præclaris viris ad persistendum in instituto suo, quod non frustrari meritis videant præconiis. Hæc, quamvis longiora, vel in Sirmondi gratiam, vel in nonnullam nostri laboris commendationem libens attuli.*

60. Octava editio anno 1624, in appendice Bibliothecæ Patrum per Margarinum de la Bigne, Parisiis, pag. 837, quæ quamvis post Sirmondum facta, adhuc tamen Dracontium mutilum ex editione Moreliana representat. Eodem modo recusus est Dracontius in Bibliotheca Patrum Parisiis 1644, tom. VIII, et rursus ibid. 1654, tom. VIII, si tamen diversæ hæc sunt editiones, et non sola prima frons discrimen præfert. Primum exemplar vidi ego, alterum Itig'us lib. de Bibliothecis.

A 61. Nona editio anno 1651 per Andream Rivinum, qui longissimam hanc inscriptionem apposuit: *Dracontii Hispani libellorum biga: quorum prior de opera sex dierum, et creatione mundi Hexaemeri titulo prædem, sed cxi versibus mutilus editus fuit, scriptus heroico metro; alter vero posterior elegiaco postfatio quasi quædam est, et præcedanei illius pariter, atque suiipsius ad Deum, et ad regem Theodostum Juniores Augustum excusatio primum v'gesimo [corrigere trigesimo] abhinc anno Parisiis prodit, nusquam a'ibi excusatus: nunc vero utrumque, et in primis Hexaemeron illud, sive de machina mundi post Eugenium Toletanum episcopum [cujus simul hic apposita est Septidæi recapitulatio, ut et epigrammata reliqua, aliæque poemata subjuncta reperies], item post Georg. Fabricium, B Joann. Weitzium, Jac. Sirmondum, Casp. Barthium, Sim. Toelmannum, Wolf. Seberum, etc., restitutum integre emendavit, in eoque confusa distinxit, et commodiorem, atque faciliorem ad sensum obscura redegit, notisque prioribus aliorum selectis, nobis quoque auxilium et illustravit Andr. Rivinus D. et PP. Lipsiæ. Æra Dionysiana MDCCL. In-8. Videtur esse error in numero versuum qui in primis editionibus deesse dicuntur: solum enim desiderantur 58 versus, cum Adam peccatum describitur, et unus versus cum formatio Evæ narratur. Scilicet in editione Moreliana sunt versus 575, in Sirmondiana 654 præter Eugenii præfationem. Leyserus in Histor. poet. medii ævi **48** hunc errorem castigavit, qui simul notat admitti non posse quod in eadem fronte libri dicitur, anno vicesimo ab anno 1651 primum prodidisse Dracontium, opera Sirmondi posteriori libro auctum. Verum id ipse Rivinus animadvertit, et trigesimo pro vicesimo correxit in fine libri: melius correxisset trigesimo secundo. In libello exiguo multi nec leves hujusmodi typographici errores irrepserunt, quod libris in Germania editis satis frequens est. Editores quidem causam inmunditiam proximas et bibliopolas urgentes solent rejicere; sed non sine magno emptorum damno morem venditoribus gerunt: ut enim recte ait Dracontius lib. I, vers. 613,*

Damna aliena solent aliorum lucra parare.

Rivinus tamen magna ex parte eos errores in fine libri emendavit. Sed in hac ipsa serie errorum quos corrigi, plures alii novi occurrunt, ut serio inspicere an alius esset index qui de his erroribus moneret. Conjecturas Rivini in Dracontium suis locis indicabo: quas interdum probabiles esse, sed plerumque non necessarias, facile quis animadvertet. Leyserus, quæ collectionem poetarum medii ævi parabat, ut refert in hist. eorum, Dracontium quarto loco ex editione Rivini recudere constituerat. Sed effectum caruit ille apparatus.

62. Decima editio anno 1677, in Bibliotheca Patrum Lugduni tom. IX, ex ea quam Sirmondus adornaverat.

63. Undecima editio 1696, inter alia Sirmondi opera in-fol. tom. II, cura Jacobi de la Baune, qui in præfatione et ad marginem Dracontii quædam ad-

Ista est hæc editio Venetiis 1728 cum nonnullis ad Dracontum ex Adversariis Barthii Tolomæi Gavarina; et rursus ibid. 1778, ut notatum legi.

Decima editio anno 1773, in Bibliotheca Hlandii cura et studio, Venetiis ab anno 1774. publicata, tomo IX hoc anno 1773 exordius breves notationes addidit Dracontio Baunio editore operum Sirmondi, et Heu-

ma tertia editio anno 1782, inter opera Toletanorum ad codices mss. recognita, et notis illustrata 49 opera, auctoritate, et eminentissimi cardinalis Francisci de Lochiepisopi Toletani, Hispaniarum primatis, et Joachimum Ibarra, in-fol. Tomo I, pag. 1. Dracontii libelli ad codicem Azagresem variantibus lectionibus margini ascriptis. prodiit ibidem anno 1785. Elegantissima litio Patrum Toletanorum, ex qua singularis eminentissimi doctrinam, meritaque via in ecclesiasticas litteras facile possis: qui nos etiam exemplo, ope, libris, quos et suos, aliorumque in publica commodaavit, ac litteratis hominibus dono dedit, ad eum Patrum monumenta illustranda excitantia carmina edita simul sunt cum carminaque operibus B. Eugenii: utraque auctiora quam apud Sirmondum, præcipue Eugenii

verius in not. ad Bibl. vet. Nic. Antonii indicat, quibus editio operum Eugenii adhuc esset, inter quæ refert, recenseri in Historia æ Cottonianæ, pag. 53, col. 2, codicem Davidici ante mille et amplius annos exacti assutus quinternio satis antiquus cum , *Oratio Eugenii Toletani versibus*: quæ *æ Deus immense, quo constat machina mundi, et imploro, tu Christe perface clemens*. Addit hæc non abluere ab Eugenii Toletani judicium, nisi quod Eugenius potius dixisset, *perface clemens*, vel alio modo, ne ultimam nulla ratione produceret. Sed Bayerius obtulit hanc ipsam orationem legi inter carmenii tam in editione hac Matritensi, quam adiana; imo esse primum Eugenii carmenationem. Hæc tamen est discrepantia, quod *ersus* in his editionibus ita habet: *Rex Deus, quo constat machina mundi*: secundus versus: *per Eugenius pro co, tu perface clemens*. Quod *um* opinor ad usum ecclesiarum, in quibus canebatur, neque oportebat Eugenium nomen alius pro se oraret. Aliter reformatum Browerum in fine notarum ad Venantium *um, Quod miser imploro, per Christum per*. Quasdam alias varietates in reliqua oratione observare licet apud Browerum. In primorius puto *Rex Deus immense, quo*. Epistola *i*, ut in mss. Vaticanis legitur, incipit, *Rex*

immense Deus: in editis nunc legitur, *Rex æterna Deus*. Illa ipsa oratio Eugenii episcopi Toletani in catalogo mss. bibliothecæ regie Parisiensis indicatur codice 528, cod. 2085, cod. 5371. In codice Vaticano Alexandrino 1360 aut 2078 exstant quædam Eugenii carmina, et inter alia *Oratio ejusdem Eugenii*, quæ in nonnullis verbis discrepat ab editione Matritensi, sed in duobus primis versibus cum ea consentit. Ven. cardinalis Thomasius in suo Hymnario eandem orationem edidit sub Eugenii Toletani nomine, cui ab Alcuino in officiis per ferias ascribi animadvertit: legit autem, *Rex Deus, immensi quo constat machina mundi, Quod miser imploro, tu Christe perface clemens*.

CAPUT VII.

B *Dracontii duo codices mss. bibliothecæ Vaticanæ, cæteris auctiores, quorum nulla mentio apud alios.*

67. Hactenus de Dracontio quæ alii docuerunt exposui: sequitur ut codices duos Vaticanos, a nemine antea collatos, nunc describam. Primus est bibliothecæ Urbinalis num. 352, membranaceus in-fol. maximo, elegantissime et multis versicoloribus litteris exaratus. Opera in eo varia continentur, quæ in pulcherrimo circulo initio libri præfixo circum undique indicata sunt. In fine ætas codicis et nomen exscriptoris adnotatur his verbis: *Federicus Veteranus Urbinas transcripsit anno salutis MCCCCLXXXI id. Aug.* Pulcherrime litteras formabat Veteranus: neque tamen ejus nomen video inter exscriptores codicum bibliothecæ Laurentianæ a Bandinio diligenter recensitos. Operum quæ codex complectitur non tantum ordinem referam, verum etiam notitiam aliquam exhibebo.

68. Primo loco occurrit *Anticlaudianus de beato Puero*, nullo auctoris indicato nomine in codice; sed constat esse Alanum Magnum, de quo agunt Bailletus in libro de Scriptis 51 *Anti*, et Fabricius in Bibl. med. et inf. Lat. Novem sunt libri, quos sub hoc titulo *de beato Puero* a nemine laudatos vidi. Etsi autem aliter putant, tamen assentior his qui affirmant carmen ab auctore *Anticlaudianus* fuisse inscriptum, quia Claudianum imitari, ejus scilicet stylum exprimere conatus est, ut vel ex primis versibus colligi potest:

D Auctoris mendico stylum, phalerasque poetæ,
Ne mea segnitie Clio dejecta senescat.

Neque enim *anti* semper *contra* in compositiones significat: sic *ἀντιβασιλεύς* non est contra regem, sed prorox, vel qui regis locum obtinet.

69. *Anticlaudio* succedit *Arator*. Sed cum hujus carmina cum hoc et aliis codicibus contulerim, de eo disserendi locus opportunior non deerit, ut apero. Tantum monebo duorum librorum distinctionem, quæ in aliis codicibus expressa est, in hoc codice non apparere.

70. Post *Aratorem* exstant *Æsopi apologi* hoc titulo: *Æsopi Phrygiæ Fabulæ, dictæ apologi, tractatæ in linguam Latinam incipiunt*. Laurentius Zaccagnius manu sua hanc notam margini adjecit: *Versio aucto-*

ris antiqui a Phædro diversi, quæ exstat etiam in codice Vaticano num. 2868, fol. 53. Neque id sane in dubium cadere poterat: nam versus hujus operis sunt elegiaci, versus Phædri iambici liberiores. Illud potius quærendum fuisset, an auctor harum fabularum esset Avienus. Verum mihi utrasque conferenti discrimen illico patuit. Auctorem esse Christianum ex his prologi versibus colligo:

Ut messis pretium de vili surgat agello,
Verbula circa, Deus, complue rore novo.

Neque enim poetæ ethnici ita loqui solebant. Obiter verbum unum in vers. seq. emendabo:

Verborum lenitas morum fert pondus honestum.

Pro lenitas legam levitas, ut metro consulam. Philippus Labbeus in Nov. Bibl. mss., sive Specim. antiq. lect., dum recenset poetas quorum carmina nondum edita vulgare conabatur, pag. 66 memorat Æsopi Fabulas versibus elegiacis ex codice regio 833, quarum initium erat:

52 Ut juvet, ut prosit, conatur pagina præsens,
Dulcius arident seria picta jocis.

Ex sunt certe fabulæ quæ reperiantur in hoc codice Vaticano: nam initium idem est utrobique. Labbeus nondum inquisierat, an fabulæ codicis regii eadem essent ac fabulæ codicis cujusdam Vigneriani inscripti *Liber Hisopi*, in quo erat fabula sat longa de lupo et opilionem. In codice Vaticano postrema est fabula de lupo et pastore, sed satis longa non est. Inter Marbodi carmina col. 1169 legitur fabula de fraude a lupo opilioni facta, quæ ita quidem longa est, ut hæc ex parte eadem ipsa esse possit quam Labbeus laudat. Leyserus in Hist. poet. med. æv. ad ann. 1314, pag. 2007, profert fabulas cujusdam Adolphi contra mulieres, quæ distinctæ longeque diversæ sunt a fabulis codicis Vaticani.

71. Post fabulas in codice sunt *Epigrammata Prosperi ex S. Augustino*: quæ sæpius edita sunt, sed hæc cum editis conferri debent, et a me, si vacabit, conferentur. Præmittitur epigramma quod ab editis abest, sed a Mansio in Additionibus ad Bibl. med. et inf. ævi Fabricii productum fuit ex codice Francisci Mariæ Florentinii. Versus ultimus in Mansio mendosus est, *Si demum cæli cupiunt qui scandere regnum*. Noster codex habet, *Sidereum cæli*, etc.

72. Sequitur carmen inscriptum *Evax rex Arabum, De virtutibus lapidum*, quod incipit:

Evax rex Arabum fertur scripsisse Neroni,
Qui post Augustum regnavit in orbe secundus.

Auctor in codice non nominatur, sed est Marbodius; qui ait, se Evax libros in compendium redegisset. Adisis Fabricium in Bibl. med. et inf. Latin. et opera Hildeberti et Marbodi Parisiis 1708 edita.

73. Succedit poema de judicio extremo, cujus apud alios mentio nulla mihi occurrat. Inscriptio est *Crisias*. Libri sunt tres. Primo præmittitur titulus hic: *Incipit liber primus Crisidos de signis præcedentibus judicium*. Initium:

Huc age, Calliope, cætu comitata sororum,
Huc propera, plectrumque tene, citharamque sonantem.

A 53 Liber secundus est de *Adventu Antichristi*, quem *Antitheon* vocat poeta. Liber tertius de *Morte Antichristi, resurrectione mortuorum, et forma judicii*. In catalogo codicum mss. quædam indicantur carmina de *Judicio*; sed quæ ab hoc poemate diversa esse facile sit arguere. Montfauconius inter codices regni Sueciæ enumerat anonymi carmina de *signis judicii* num. 1360, simul cum Theodulfo, Avito et aliis. Vidi hunc codicem, qui nunc est Alexandrinus num. 2078. Versus illi de judicio solum sunt 25 hexametri, quorum mentio fit apud Saresberiensem de Nug. curia. lib. II, cap. 5, sed in hoc codice mutili et imperfecti sunt; primus ita habet:

Judicii signum, tellus sudore madescit.

Idem Montfauconius pag. 1136 ex bibliotheca Saxonica Germanensi indicat Sibyllæ versus de *Die judicii* cod. 675, qui videntur esse versus de judicio codicis Vaticani nuper laudati. Nam Antonius Beaugendre congregationis S. Mauri in editione operum Hildeberti et Marbodi ante memorata col. 1630 inter carmina varia Marbodi edidit eos versus velut ineditos cum titulo, *Versus sibyllæ de Die judicii*. In primo versu recte habet *madescet*, in ultimo *Decidet e cælo ignisque et sulphureus amnis, mallet e cælis ignis, et sulphuris amnis*. Occurrunt hi versus inter opera Bedæ, tom. II, Basiliæ, 1563, pag. 353, et diversis verbis in libris Sibyllinis. Veteres Christiani hujusmodi sibyllinos versus ad judicium extremum probandum proferebant: ex quo in prosam, sive sequentiam De-functorum permanavit:

C Dies iræ, dies illa
Solvat sæclum in favilla,
Teste David cum sibylla.

Multo magis ab hoc poemate differunt quædam versus anetri, inscripti de *Extremo Judicio*, quos affert Leyserus in Hist. poet. med. æv., pag. 2091, sive ex correctione 1191. Initium est:

Quatuor de partes mundi sunt angeli missi.

Inter carmina Tertulliani legitur etiam liber unus de judicio Domini, diversus tamen a poemate hujus codicis Vaticani. Auctor antiquus mihi videtur multis de causis, quas exponere in aliud tempus differo. Conjicere autem licet auctorem esse Verecundum Africanum episcopum, quem duos módicos brevesque libellos carmine dactylico edidisse, primum de resurrectione et judicio, alterum de poenitentia, Isidorus cap. 7 de Vir. illustrib. testatur. Liber Verecundi de poenitentia exstat Toleti in celebri illo codice Azagræ de quo dixi num. 41, cujus si nactus fuero apographum, tutius de re tota judicium proferre potero. Non desunt qui Verecundi carmen de judicio illud ipsum dicant esse quod Tertulliano assignatur.

74. Ignotus alius poeta sequitur in eodem codice sed peculiaris quædam de eo commemorantur, a nobis non omittenda, ex quibus alii fortasse verum auctorem deprehendent. *Quidam Calaber de raptu Proserpine. Cujusdam nobilis viri militis et poetæ clarissimi liber incipit ad Vespasianum Surrentinum ejus*

et amicū. Post hanc inscriptionem incipit **A**

usque animi Pylades nunc alter Orestis
ognite sæpe mihi Vespasiane vale.

in Pilades et Horesti. Post elegiam, quæ vices
gerit, incipit carmen :

ego, qui tenui modulatus carmina culmo,
ylices cœcini quondam grave vulnus, et iram,
nosque lacus linquens majore cothurno
ica bella simul, et mutua vulnera gentis
nate, Pœniquē ducis cum dira paravit
dima Tesiphone bellorum semina : sed nunc
aenos æstus Cereris, longosque labores...

ergo pergit argumentum proponens. In fine epi-
hoc legitur :

ila me genuit tellus, nutritivā amica
erra suis Calabris, Roma cadaver habet.
ulat a patria corpus, non exsulet, ora,
ector, ab auctore spiritus ipse suo.
ritus in varias auræ dum prosilit umbras,
rietas liquit, hospita terra, tuas.
repetit, lector, quod terris aldidit arcto
empore, quo tutum me fore, quæso, roga.

hos versiculos scripsi, quædam verba corri-
nam scriptum erat vers. 3 non exsulet ora,
ab actore, quod tamen retineri posset, vers.
itus in aurâ varias dum præfuit umbras, et vers.
pro arcto.

nonymo isti poetæ sive Siculo, sive Calabro
t in codice *B. nini Mombritii ad sanctissimum*
m Syxtum quartum summum pontificem de Do-
passione liber primus. Elegia ad pontificem
loco est : sequitur carmen heroicum, con-
ex libris, de quo, uti de auctore ipso videri
Sassius *Histor. typogr. Mediolan.* pag. 146.

de passione dominica ad Syxtum IV editum **C**
fiolani anno 1481. Præcipuum Mombritii opus
tæ sanctorum, cujus editio, ab ipso duobus
nibus in-fol. vulgata, splendida est, rara, ma-
nunc opere quæsitâ.

ostremum locum in hoc codice occupat Dra-
sed sub alio nomine. Sic enim carmen ejus
itor fol. 260 : *Augustini de Deo. Aurelii Augu-*
Deo liber incipit feliciter. Et in fine : *Finis.*
Augustini de Deo. Et illico adnotatur exscriptoris
, ut dixi num. 67, neque aliud in hoc codice
it. Cum totum hoc carmen de Deo Dracon-
actorem certo habeat, ut mox ostendam, su-
aneum sit quærere cur nomen Augustini, non
titi præferat. Passim enim in mss. codicibus
it, ut unius opus alteri assignatur; cujus rei
pi-sime causa est, quod librarii antiqui multa
in unum volumen compingebant et commi-
t. Hinc factum fuit ut plerumque auctor, qui
i apparerat, cætera sequentia omnia opera ab
ederetur confecisse, præsertim quia interdum
is nomen aut omni-sum fuerat, aut temporis in-
liove casu deletum. Fortasse etiam Dracontio
fuit Aurelius, quod ab aliquo librario solum
præfixum occasionem aliis dederit, ut Aure-
uginum esse existimarent. Quod enim Dra-
s alia etiam nomina habuerit, ex more ejus
ris arguitur, quo viros nobiles quatuor aut
se nominibus appellatos fuisse conpertum est.

Contingere etiam potuit ut carmen Dracontii, ex Hi-
spania in Africam delatum, inter Augustini **56** sche-
das repertum alicui causam inscribendi nominis Au-
gustini præbuerit. Ob similes casus plura opera Pa-
tribus, quorum vere non erant, attributa sæpe sunt.

77. Multo vero magis est mirandum, Dracontii
poema, sub Aurelii Augustini nomine descriptum,
diligentiam editorum S. Augustini, præsertim Mau-
rinorum ita fugisse, ut nullum de eo verbum fece-
rint. Oportebat enim moneri lectores, exstare qui-
dem hujuscemodi carmen sic inscriptum, sed Augu-
stinum auctorem non esse. Neque in ipsa Bibliotheca
bibliothecarum mss. Montfauconii, aut in aliis simi-
libus catalogis vestigium hujus poematis invenio aut
Dracontio, aut Aurelio Augustino ascripti. Montfau-
B conius in bibliotheca Vaticana reginæ Sueciæ cod.
1336 commemorat *Versus Augustini et Hieronymi*, et
rursus cod. 1587, *Carmina nonnulla Augustini, Plato-*
nis, Aviti, Juvenci et Fortunati. Verum hi pauci qui-
dam versiculi videntur esse qui sub Augustini no-
mine in aliis etiam catalogis indicantur. Liber ejus-
dem S. Augustini de orando Deo ad Proham, Hexa-
meron ejus, et excerpta ex hoc opere ad Dracontii
poema nullo modo attinent. In bibliotheca San-Ger-
manensi Montfauconius pag. 1125 codicem 125
enuntiat, ubi sunt S. Athrosii opus *de Sacramentis*,
S. Augustini quædam, *Hildeberti Cenomanensis epi-*
scopi versus de Deo. Neque in his versibus carmen
Dracontii intelligi debet : nam inter Hildeberti car-
mina edita multi sunt versus, qui eo titulo insigniri
possent. Istiusmodi inscriptiones *de Deo* apud poe-
tas Christianos plures invenies, ut versus Victorini
Pictaviensis, sive Fabii Marii Victorini Afri, cui re-
ctius tribuuntur, *de Jesu Christo Deo et homine.* Car-
men *de Deo homine* inscriptum edidit etiam Joannes
Baptista Mantuanus. Simili titulo Didaci Josephi
Abadii Mexicani Cœcenæ 1780 poema prodit *de Deo,*
Deoque homine Heroica : quæ tertia est editio operis
multorum laudibus celebrati.

78. Jam vero Dracontii carmen de Deo in tres
partes divisum est : etsi enim trium librorum aut partium
mentio non sit in codice expressa, quemadmodum
in eodem Aratoris duo libri nullo modo distinguuntur,
ut dixi num. 69, ea tamen distinctio et separatio partium
Dracontii adhibetur, litteris etiam **D**
57 initio cujusque libri maxime descriptis, et peculiari
artificio elaboratis, ut tres libros distincto enumerare
opportuū visum fuerit : cui divisioni series ipsius
argumenti, et cujuslibet partis exordium favet. In primo
libro post versus 116 eodem orationis filo connectitur
narratio de opere sex dierum, *Prima dies nam lucis erat,*
etc., quæ edita pridem est sub titulo *Hexaemeron Dracontii*,
sive *de Opere sex dierum*, hoc initio : *Prima dies lux est*
terris, etc. Sic deinde liber progreditur usque ad ver-
sum 755, *Quo te promittis,* etc., cui etiam adjungitur
hemistichium, *Omnipotens æterne Deus*, tanquam
versus extremus primi libri. Post hoc hemistichium,
intercapedine et distinctione quam dixi adhibita, in-

eligit liber secundus, *Inventor, g'nitor, etc.* Verum A satis per se liquet hemistichium *Omnipotens æterne Deus* initium esse libri secundi, non finem libri primi : quod fortasse ab ignaro librario cum fine libri primi conjunctum est, ne versu, quem mutilum et imperfectum invenerat, librum secundum inchoaret, eoque modo initium hujus libri minus venustum atque elegans redderet. Liber secundus, comprehenso hoc hemistichio, procedit usque ad versum 808, *Agmina condemnant, etc.* Tum alia divisione interposita, liber tertius incipit, *Luminis æterni, etc.*, usque ad versum ultimum, *Additus insonti populo, etc.*, qui est 682. Ubi animadvertendum est utrumque librum secundum et tertium a Dei invocatione exordium habere.

79. Etsi autem codicis ætas recens sit, tamen ex antiquissimo volumine eum transcriptum esse, non levia sunt indicia. Hoc enim innunt lacunæ, quæ præsertim paulo post initium occurrunt, et versus inchoati, nonnunquam a prima sola littera, quod ideo factum apparet, quia temporis vetustate aliæ litteræ jam evanuerant. Fortasse hinc etiam frequentes errores qui in codice notantur profecti sunt, quod librarius characterum formam et vim non satis assequeretur. Locum autem vacuum relinquebat ubi versus aliquis aut verba decrant, ut ex alio codice, si alicubi compareret, possent suppleri. Quod si ea omnia vitia, quæ nunc in codice cernuntur, in antiquiore volumine exstabant, censendum est Augustini nomen, quod titulus præfererat, eruditum aliquem virum impulisse ne hoc 58 poema penitus perire permitteret. Ac fortasse nunc hoc qualicumque Dracontii opere careremus, nisi falso titulo aliquando fuisset ornatum. Ratio scribendi in hoc codice hæc fere est, *herebus, hyatus, cohercens, cathena, catherva, temptator, totiens*. Cætera nihil aut non multum differunt a communi orthographia. Interpunctio nulla est, ac solum duo puncta aliquando apponuntur, sed temere, et ubi nihil illis opus erat, aut etiam ubi sensus ea omnino respuit.

80. Secundus Dracontii codex, quo usi sumus, multo majoris est pretii, si antiquitatem ejus diligentiamque qua exaratus est, sine mendis aut sane cum paucis consideremus : alioqui Dracontii in eo nihil est aliud, nisi Elegia, sive Satisfactio ad regem Wandalorum. Codex hic Vaticanus est bibliothecæ reginæ Succæ num. 503 aut 1267 membranaceus, quo varia opera continentur, ut Euclidis Elementorum libri sex, Boethii de Arithmetica 57 capita, Algebra incerto auctore, tractatus de Sphæra incerto auctore, Practica Quadrantis incerto auctore, Kalendarii Elucidatio, versus Marci poetæ de S. Benedicto, qui conferendi sunt cum editis a Mabillonio Act. SS. ord. S. Benedicti tom. I.

81. Post hos versus Marci legitur Elegia Dracontii, quod ultimum est in hoc codice opus. Titulus nullus præponitur, sed locus relictus est vacuum, quo posset ascribi. Elegia in hoc codice integra est, exceptis paucis verbis quæ desiderantur : constat disti-

chis 158. Apud Sirmondum solum sunt 99, post quæ Rivinus adnotavit : *Cætera desiderantur*. In editione Matritensi ex codice Azagræ addita sunt 11 disticha. In nostro codice finita elegia, eadem antiqua manu additur : *Explicit satisfactio Dracontii ad Guthamundum regem Guandalorum, dum esset in vinculis, quod litteris majoribus scriptum est*. Alia opera hujus codicis diversam manum atque ætatem præferunt. Versus Marci de S. Benedicto, et Satisfactio Dracontii eodem caractere sunt scripta, qui peculiaris est, multumque aliis qui vulgo noti sunt dissimilis. Trombellius, in opusculo de Arte cognoscendi ætatem codicum, cap. 14, hujus characteris nonnullas litteras exhibet : ejus generis paucos codices in Italia 59 viderat, sed in bibliotheca Vallicellana Romæ plures asservari audiverat, quos ex Hispania allatos Joseph Blanchini ipsi asseruerat. Postea etiam rescivit hunc eundem esse characterem qui Italice dicitur *gothics cordellato*, et cuius adhuc usus est in quibusdam bullis pontificiis. Statuit Trombellius hunc characterem in codicibus proprium fuisse sæculi xi circiter. Equidem in bibliotheca Vallicellana nonnulla lectionaria ad usum ecclesiarum vidi hoc caractere exarata, quæ ad sæculum x aut xi videntur pertinere, et fortasse sunt illi ipsi codices quos ex Hispania huc advectos Blanchinius affirmabat. Membrane Vaticana quibus Satisfactio Dracontii descripta est, mihi certa sæculo xi posteriores non videntur. Exemplar simile hujus characteris habemus in præfatione commendatissimi cardinali Francisci Lorenzana ad Breviarium Isidorianum pag. 26, ex codicibus gothicis ejus Breviarii qui in bibliotheca Toletana asservantur. Interpurgendi ratio valde singularis est in hoc Dracontii codice : unum punctum apponitur in fine cujuslibet hexametri, unum punctum et aliud cum virgula in fine pentametri. Illud vero magis observandum interrogationis notam quamdam verbo ubi incipit interrogatio semper affigi. Hispani nunc hunc morem imitari conantur, ut interrogationis consuetam notam relinquunt quidem post ultimum interrogationis verbum, sed eandem notam inversam verbo unde incipit interrogatio, præfigant, quo legentium commode consulant. Ex laudato codice Vaticano specimen characteris æri incisum exhibemus.

CAPUT VIII.

Dracontius carminis de Deo, et Satisfactionis auctor.

82. Cum in codice Vaticano poema de Deo Aurelio Augustino tribuatur, Dracontii vero nomen non compareat, quæret fortasse aliquis primum, cur ille S. Augustino abjudicemus, deinde cur Dracontius auctorem 60 esse certo statuamus. De Satisfactione minor est dubitandi ratio ; nam codex Vaticanus differt quidem a cæteris codicibus in exponendo argumento, sed de auctore Dracontio cum eis plane consentit. Nonnullus tamen scrupulus eximendus est quod Barthius ad Claudianum pag. 507 dubitet, ait Rivinus, an eam epistolam correctori potius Dracontii quam ipsi Dracontio adjudicet : quaque

Barthius non dubitat an Dracontius hanc elegiam A scripserit, sed an versus quos ipse landat ad vers. 87 in III consul. Honorii ex elegia, *Quod pereunt hostes*, etc., Dracontii sint, an potius Eugenii, qui Dracontii epistolam correxit. Eadem igitur opera conficiemus Dracontium, ac neminem alium, auctorem esse poematis de Deo et Satisfactionis, scilicet ex connexione partium poematis inter se, convenientia argumenti, sententiarum, phrasium, verborum carminis de Deo cum Elegia, et versuum qui nunc primum prodeunt, cum aliis jam editis, et quos Dracontii esse constat.

83. Versus *Hexaemeron*, sive de opere sex dierum inscripti, qui sæpius jam typis impressi, sub Dracontii nomine prodierunt, quin ejus sint nemo dubitat. Quod si quis nunc dubitaret, quia in codice Vaticano poemati quod Aurelio Augustino ascribitur inserti sunt, levi negotio revinci posset auctoritate Isidori, qui non solum *Hexaemeron* Dracontio attribuit, veram etiam versum ex hoc opere, auctoris Dracontii nomine laudato, profert; Eugenii etiam et Ildefonsi, quorum ille Dracontii hoc quod exstat *Hexaemeron* reformavit, hic emendationem Dracontii ab Eugenio factam in hujus elogio retulit, ut supra capitibus 1, 2 et 3, fuse explicuimus. Omitto Augustinum multis in locis docuisse mundum eodem temporis momento conditum fuisse, distinctionem sex dierum allegoricam esse, cum Dracontius contrariam magisque communem sententiam de opificio mundi revera sex dierum spatio peracto teneat et exponat. Quod autem epistolæ auctor Dracontius sit, non Eugenius, colligitur ex Isidoro, qui multo ante Eugenium versum unum ex ea epistola, sine auctoris tamen nomine, excitavit, ut dixi num. 8. Etsi, ut verum fatear, non tam efficax est hæc ratio quam multis videri possit: nam si 61 poeta aliquis Isidoro antiquior, sive Dracontius is fuerit, sive alius, ejusmodi versum inter alios suos fecisset, potuit is versus ab Isidoro commemorari, et deinde ab Eugenio in epistolam inseri, ut solebant veteres Christiani poetæ ab aliis antiquioribus hemistichia nonnulla versusque integros mutuari, quod in Dracontio etiam observabimus. Attamen dum aliud non constat, probabilis est per se hæc ratio, ne Eugenium auctorem epistolæ dicamus, multoque probabilior redditur, si cum codicibus mss. conferatur, qui mirifice consentiunt in auctore epistolæ designando Dracontio. Quo pertinet supplementum Eugenii de die septimo non statim post *Hexaemeron*, sed post epistolam collocari, ne lib. II Dracontii (ita enim vocatur in his codicibus epistola) a libro I separaretur, interposito Eugenii supplemento.

84. Sed quid opus est conjecturis? In codice nostro Vaticano epistola scripta dicitur ad regem Vandalorum, quod ita esse verum, ex versibus ipsis postea confirmabo. Non ergo eam compesuit Eugenius, qui post excisum Vandalorum imperium floruit. Alia multa sunt in epistola quæ Eugenio minime convenire possunt, ut postea patebit. Itaque Dracontius certus ejus auctor habendus est. Quo posito, inspi-

cienda nunc est connexio utriusque operis. Carmen de Deo in codice Vaticano cum versibus jam editis *Hexaemeri* adeo connexum est, ut hos partem ejusdem operis esse evidentissimum sit. Enimvero si hos versus de opere sex dierum attente consideres, facile percipies eos ab uno quodam longiori poemate esse avulsos. Primus versus in editis hic est:

Prima dies lux est terris, mors una tenebris.

Quis non videat hoc non esse exordium ejus qui de opificio sex dierum scribere instituisset? Ineptum enim est, cum argumentum non sit propositum, exordiri, *Prima dies lux est terris*. Rivinus, etsi id non animadvertit, tamen mendum in hoc primo versu deprehendit. Non enim recte mentio terræ prima die fit, cum hæc tertia die apparuerit aut creata fuerit, ut etiam ipse Dracontius exponit paulo post in tertia die vers. 150 lib. I:

Ipsa dies terram meruit de fluctibus actam:
62 Eruitur tellus vasto demersa profundo.

Rivinus hoc mendum ita emendare voluit:

Prima dies lux est tetrus mors una tenebris.

Sed vera lectio petitur ex conjunctione hujus versus cum his qui præcedunt in carmine de Deo vers. 115 lib. I:

Per tot facta Deus quod sexta luce creavit,
Prima dies nam lucis erat, mors una tenebris.

85. Ex sine etiam versuum de opere sex dierum simili modo colligitur poema nondum esse finitam. Ita ait Dracontius lib. I, vers. 747:

Aspice despectum, dejectum attolle parumper,
Confusumque juva, quia pœnitet esse nocentem,
Ut valeam memorare tuas hoc carmine laudes,
Quas potero.

Aohuc igitur Dracontius in laudibus Domini carmine hoc prædicandis vult immorari, quod libris duobus sequentibus egregie præstitit. Confer nunc versus 665 seq. libri III, prope finem:

Servatum reparare jube pietate sueta,
Ut merear cantare tuas per carmina laudes.

Agnoscitur idem auctor utriusque libri, sed qui in primo libro laudes Dei celebrare eodem carmine ulterius procedente constituerat, in extremo libro gratiam sibi a Deo ad alia carmina et ad aliud tempus postulabat. Ac propterea addit vers. 670 lib. III:

Sed quis opus narrare tuum sermone valebit?
Suspexisse Deum satis est de corde trementer,
Et lacrymis precibusque plis veneranter adire.

86. Inscriptio ipsa *Hexaemeron*, sive de Opere sex dierum, quamvis vetus sit, et S. Isidoro antiquior, tamen minus apte tribuitur collectioni versuum qui hoc titulo vulgati sunt. Maxima enim pars eorum ultra sex dies progreditur. Ut enim concedamus Evam die sexto fuisse conditam, solum 299 versus a versu 116, *Prima dies* usque ad versum 416, *Dixerat ista Deus*, in opificio sex dierum enarrando versantur; reliqui 358 usque ad finem lib. I, peccatum primorum parentum sententiamque Dei exponunt; et quoniam argumentum auctori propositum est Dei laudes ex rebus creatis prosequi, præcipue 63 vero ejus adversus homines benignitatem extollere, multa

in rem suam congerit de miti sententia qua pietas Dei non minus quam justitia eluxit, de bonis quibus homines e paradiso ejectos frui permisit, et de resurrectione mortuorum, quam multis argumentis probat, ut magis magisque de misericordia Dei certos nos reddat: ita enim Deus hominem morte multavit, ut immortalitati ejus per resurrectionem corporum provideret. Imo vero etiam illis versibus quibus opus sex dierum Dracontius enarrat, id unum agit (quod Sirmondus quoque agnovit), ut Dei sapientiam et bonitatem erga homines commendat, in suo argumento semper insistens. Ita enim ad hanc narrationem aggreditur:

Quis genus humanum nescit servare volentem
Auctorem dominumque Deum, cui contulit orbem,
Per tot facta Deus quod sexta luce creavit.
Prima dies nam lucis erat.

Post narrationem vero vers. 427 ita concludit:

Tot bona facta Deus non obliviscitur unquam,
Quæ propter homines fecit, sanxitque manere.

Et prius vers. 339 de animantibus dixerat:

Terrigenis factura cibos post cuncta creandis.

S. Eugenio opus Dracontii *semum*, ut ipse loquitur, vel *semiplenum*. ut exponit Hldefonsus, v. debatur, quia de die septimo tacuerat. Sed vera ejus rei ratio est quod Dracontius carmen de opere sex dierum non texebat, sed aliud amplioris argumenti de Deo, sive de Dei laudibus ex ejus operibus; adeoque opportunum non erat ut de otio diei septimi verba faceret, quod ubertus num. 19 confirmavi.

87. Præterea multa alia sunt in versibus qui a me nunc primum eduntur et in aliis olim vulgatis interesse partim simillima, partim connexa: quorum nonnulla nunc indicabo, alia in notis ad carmina animadvertam. Lib. 1, vers. 2:

Agnoscent quod templa poli, quod moenia caeli
Auctorem confessa suum veneranter adorent:

hæc et alia quæ sequuntur, similibus verbis in Elegia pridem edita vers. 3 repetuntur:

64 Sidera, flamma, dies, quem, sol, nox, luna fatentur
Auctorem, dominum sæcula cuncta probant.

Lib. II, vers. 256:

Vipera quid præstet, cauda et cervice recisa,
Quid serpens maculosa juvet, medicina lateat,
Aspidis, etc.

Lib. I respondent versus editi 288:

Et maculosam reptat squamis per viscera serpens,
Atra venena nocens missura e flatibus oris,
Et subito sparsura graves per sibila mortes,
Atque eadem membris impertitura medelas.

Consonat etiam Elegia vers. 65:

Aspis habet mortes, habet et medicamina serpens,
Vipera sæpe juvat, vipera sæpe nocet.

Lib. III, vers. 610 et seqq., describuntur ossa arida quæ vitæ restituta sunt, de quibus Ezechiel cap. xxxvii, ubi eadem phrases occurrunt ac in narratione primi hominis conditi lib. I, vers. 356. Pietas Dei eisdem fere verbis ac sententiis commendatur lib. I, vers. 81, 100, 420, 544, 556, 690, 726, 754; lib. II, vers. 96, 670, 684, 693 seqq., 800; lib. III, vers.

A 185, 210, 535, 658, 665; E. eg. vers. 288 seqq. Ex libro II versus 216 scilicet,

Ver, æstas, autumnus, hiems, redeuntibus annis,
fere integer repetitur in Elegia vers. 253,

Ver, æstas, autumnus, hiems, redit annus in annum:
qui versus deest quidem in hactenus editis, sed existat in codice antiquissimo Vaticano, ex quo integram elegiam proferemus in lucem, a S. Columhano etiam usurpatus.

88. Et, ut omittam plures alias sententias in libris suis a Dracontio repetitas, uti etiam locutiones quasdam ejus peculiare, ut *ignis anhelus*, *virtute*, *pietate modestus*, *placidus* pro clementi, illud imprimis observandum est, eum, ut Deum placet, ita orare lib. III, vers. 597:

As, ice, quæso, satis, precibus ne clauderis aures
Nostris, sancte, tuas, qui das præcepta benignus;
Ira hominis cum sole cadat de corde furentis,
Et veniam nox ipsa ferat: qui præcipis ut sit,
65 Fac fieri quod et ipse jubes; miserere rogantis.

Ac paulo post vers. 646 hoc exemplum producit:

Persarum dominus timuit post regna bubulcum
Inter prata pecus, qui post regnavit in arce:
Me, rogo, jam repara sub libertate solutum.

In Elegia primum se regi Nabuchodonosor comparat vers. 31:

Persarum regem Babylonæ regna tenentem
Post decus imperii quis neget esse bovem?
Et diademalem turparunt cornua frontem:
Mugilus pecudis verba fuere ducl.
Agricolam timuit post Parthica regna bubulcum,
Submisitque pavens regia colla jugo.
Erravit per prata vagus mala graminis pastus,
Et qui homo bos fuerat, de bove factus homo est.

Deinde, ut veniam a rege sibi offenso impetret, præceptum Christi proponit vers. 155:

Nonne Dei præcepta jubent ne sol cadat intrans,
Irascente alio, sed pius exstet homo?

Ex quo alia ratio oritur ad demonstrandum Dracontium totum carmen de Deo, non minus quam Elegiam composuisse, ut explicatius nunc ostendam.

CAPUT IX.

Dracontius carmen de Deo, et Satisfactionem ad regem Vandatorum composuit dum esset in vinculis.

89. Quod nemo hactenus suspicatus fuerat, Dracontium in vincula fuisse conjectum, et, dum carcere detineretur, elegiam scripsisse ut sibi regem suum propitium redderet, id in ipsa elegia, ut aliis antea vulgata est, non obscure innuitur, et ex utroque codice Vaticano apertissime convincitur. Hic elegiæ titulus a Sirmondi tempore ubique fertur impressus: *Hoc sequenti libello auctoris Satisfactionem continetur, qua ab omnipotente Deo veniam petit præcedenti carmine aliquid incantus errasset. Dedit Theodosio Juniori Augusto 66 precem defertur cur de triumphis illius eodem opere tacuisset.* Permirum autem mihi est de hujus tituli falsitate neminem dubitarem aliquam excitasse. Atqui in ipsa epistola Sirmondiana multa sunt quæ demonstrant Dracontium de præcedenti carmine, hoc est de versibus Hexameri titulo editis minime sermonem habere. Al

in diverso modo veniam a Deo petisset Dracontius, ac fere ut petit Marius Victor in prolog. carminis in Genesin :

Ne damnes tantum, quod nunc reus audeo, munus;
Criminibusque meis connive, et parce benignus.
Quod si lege metri quidquam peccaverit ordo,
Peccarit sermo improprius, sensusque vacillans,
Hinc nullum tibi subeat mensura periculum.

Dracontius fatetur grave aliquod crimen a se reisa commissum fuisse; neque id crimen in eo colcat quod in aliquo carmine de triumphis sui principis tacuerit, sed quod, cum laudes hujus potuisset celebrare, ex quo præmia fuisset consecutus, alium notum sibi et, ut ego opinor, principis sui hostem, lebrasset.

90. Ita apud Sirmondum loquitur Dracontius :

Sic me lingua, Deus, lingua patrans reatum
Noxia culpa ligans traxit ad illicita.

Ibi in editioe Matritensi ex codice Azagræ legitur, sic mea corda Deus. Pergit Dracontius :

Ut qui facta ducum possem narrare tuorum,
Unde mihi possent dona venire simul.

Idem in codice Azagræ, narrare meorum. Addit illico Dracontius :

Præmia despicerem, tacitis tot regibus almis,
Et petere subito certa pericula iniser.

Idem bene codex Azagræ, tacitis pro tacitis. Iterum Dracontius culpam suam in linguam rejicit :

Heu me! quippe mihi vulnera lingua dedit.

Paulo post adjungit, Ipse meis parcat erratis, scilicet Deus, et Culpa quidem gravis est. Et clarius infra :

Culpa mihi fuerat dominos reticere modestos,
67 Ignotumque mihi scribere, nec dominum.

In codice Azagræ, perperam molestos pro modestos. Culpam suam subinde Dracontius pulchro exemplo exponit :

Qualis et ingratos sequitur, qui mente profana,
Cum Dominum norint, idola vana colunt.
Israelitarum populum sic culpa tenebat,
Quando oblitta Deum plebs vitulum coluit.

Ilic rogo, quo pacto ad poema sacrum de opificio sex dierum hæc trahi possunt? Cur culpa fuit in eo de principe non loqui? aut cur is irasci ob hoc silentium debuit? aut cur ille, qui Dei laudes canit, et de suo principe silet, comparatur ei qui, cum Dominum norit, idola vana colit? Non ergo de Dracontii poemate quod habemus, sed de alio, quo ejus rex offensus fuit, quia in laudem alicujus sui hostis erat compositum, intelligendi sunt versus seqq. :

Coram te primum me, carminis illius orator,
Quod male disposui; pœnetet, en fateor.
Post te, summe Deus, regi dominoque reus sum,
Cujus ab imperio posco geniens veniam.

Quæ omnia, et plura alia quæ sequuntur, id efficiunt quod dixi, in hac epistola non illud agere Dracontium, ut a Deo veniam petat siquid carmine de opere sex dierum incautus errasset, et a Theodosio Juniore, quod eodem opere de illius triumphis tacuisset.

91. Revera cum codicem Vaticanum, ubi crimen de Deo exstat, perlustrassem, et in utroque hujus poematis libro legissem quibus ærumnis oppressus Dracontius hoc opus composuit, sine ulla dubitatione collegi eum veniam a rege suo petere, quem ita graviter offenderat, ut in vincula fuisset conjectus, et

A metuebat etiam ne vita privaretur. Sic enim ait Dracontius eo lib., vers. 576 seqq. :

Hei mihi! quod facinus non uno tempore gestum,
Ut mea facta laavi, tempus convenit in unum.
..... Gravor undique pressus,
Vincula ligant, tormenta domant, consumit egestas.
Ludibrium generis, dolor omnibus, atque inimicus
68 Factus, et exutus magna de parte bonorum.
Criminibus intonsus, pannis squalentibus usus.
Notus et ignotus desunt, abiere parentes,
Me quibus impendi, mox dedidicere propinqui,
Vel quicumque fuit, subito discessit amicus.
Agmina servorum fugiunt, tempore clientes,
Nec dolere meam tanta sub clade ruinam.
Irascente Deo, solatia cuncta negantur.
Hoc superest ut vita cadat, nisi parcere mitis
Jusseris afflicto, quem sic fregere dolores.

Hæc et alia ibi Dracontius, et catenas præsertim memorat vers. 648 :

B Me, rogo, jam repara sub libertate solutum,
Clade catenarum serrato pondere pressum.

Quo fortasse respicit vers. 602 seqq.,

Et lherymas intende meas, quas fundo diurne
Tristis, et extenso prostratus corpore plango;

nisi hoc loco innuit lignum aut nervum quo reorum pedes includi solebant et crura extendi, aut, ut loquitur Prudentius in Vincentio, divaricari.

92. Clara hæc sunt, sed clariora quæ in alio codice Vaticano inveni, ubi elegia Dracontii legitur nondum ab Eugenio aut ab aliis interpolata. Quippe in elegia genuina ea ipsa quæ ex Sirmondo protulit, distinctius explicantur, et alia adduntur quæ rem totam aperte declarant. Sic vers. 17 ait Dracontius :

Hoc tua verba probant Mosæ dicta prophetæ,
Quod duraturus cor Pharaonis eras.
Sic mea corda Deus, nostro percante reatu
Temporis immodici, pellit ad illicita.
Ut qui facta ducum possem narrare mearum,
Nominis Aslingui bella triumphigera,
Unde mihi merces posset cum laude salutis
Munere regnantis magna venire simul,
Præmia despicerem, etc.

Deinde vers. 49 sic habet :

69 Ipse meo domino Deus imperat, atque jubebit
Ut me restituat respiciatque pius.

Dominum vocat suum regem, de quo pergunt dicere :
Serves, avi ut laudes dicam, patriasque, suasque,
Perque suas proles regia vota canam.

Postea vero vers. 283 :

Si ipse ego peccavi, quænam est, rogo, culpa meorum,
Quos simul exagitat frigus inopsque fames?

Et rursus vers. 311 :

Da veniam, miserere, precor, succurre roganti;
Pristina sufficiant verbera, vincula, fames.

D Quibus omnibus accedit nota in fine elegiæ eadem veteri manu addita : *Explicit Satisfactio Dracontii ad Guthamndum regem Guandalorum, dum esset in vinculis.*

93. Hinc etiam constat, non ad Theodosium Juniorem Augustum, ut codex Sirmondi habet, sed ad regem Vandalarum, sive, ut alii scribunt, Wandalarum, directam fuisse Dracontii Satisfactionem. Quod autem rex Guandalorum in codice Vaticano dicitur, nihil refert: nam etsi hoc mendum esset, leve tamen esset. Sed reperio Wandalos olim vocatos etiam fuisse Guandalos: ita certe vocantur in glossis ad Aratorem cod. Vat. Reginae num. 500, sæculi II, ad vers. 2 præf. 2, ubi glossator ait: *Tunc, id est quando*

Roma obsessa fuit, et tempore quo Guandali obsederant Romam et devastabant totam regionem, orta est contentio de eligendo apostolico, sed postea electo papa Vigilio recesserunt hostes, et de hoc loquitur modo. Falsum quidem est Romam tunc fuisse obsessam a Vandalis, quorum opes in Africa paulo ante a Belisario fuerant penitus excisæ. Sed minime dubito quin glossator Wandalos in *Guandalis* intellexerit, aut saltem librarius pro *Wandalis* *Guandalos* scripserit. Neque deest ratio cur Vandali dici possint *Guandali*: nam *w* eandem vim habet ac *gu* in multis nominibus, ut *Wlphilas*, et *Gulphilas*, *Wilielmus*, et *Guilielmus*; notatque Hugo Grotius in indice nominum Gothicorum, Vandalicorum, etc., post Jornandem et alios historicos a se editos, *w* in *gu* frequenter ab Italis et Gallis mutari. Potuisset addere Hispanos: qui si ad hanc 70 aliasque hujusmodi observationes animum adverterent, facilius plurium vocum sui idiomatis originem invenirent. In Dictionario Academicæ Hisp. nihil definitur unde dictum sit *guante*, quæ est chirotheca, nisi quod refertur opinio Brocensis, qui censebat a civitate Gandavo, unde afferri solebant chirothecæ, appellatum *guante*. Stephanus Terreros, qui paucis ante annis Forolivii decessit, laboriosum et eruditum Dictionarium Hispanicum nominum artium et scientiarum ms. in Hispania reliquerat, quod post ejus obitum publicam lucem vidit Matrini: sed nulla inde lux vocabulo *guante* illustrando affulget. Vera nominis origo est a *Wanto*, et *w* in *gu* mutato, *guanto*. Beda in Vita S. Columbani cap. 14, *Tegumenta manuum, quæ Galli wantos, id est chirothecas vocant.* Papias in vocabul., *Chirotheca, vanti, id est manus theca. Manicæ, quas vulgo wantos appellamus.* In Vita S. Philiberti abbat. lib. 1, cap. 12, *Latro quantos illius illicita præsumptione furatus est.* Videsis Ducangium verbo *WANTUS*.

94. Aliud est in versibus elegiæ a nobis relatis nomen, ex quo omnino convincitur Dracontio rem fuisse cum rege Vandalorum. Cum enim duces suos nominasset, cujus gentis illi sint duces aperte declarat:

Ut qui facta ducum possem narrare meorum,
Nominis Asdingui bella triumphigera.

Ex gente igitur Asdinguorum illi duces erant. Quinam autem alii sunt Asdingui, nisi Vandali? Apud alios scriptores in hoc nomine exprimendo codices et edita exemplaria nonnihil variant: sed gens eadem est, sive *Astingi*, sive *Astringi*, sive *Asdingi*, sive *Asdingui* vocentur. Primam hujus nationis mentionem apud Dionem Cassium invenio lib. LXXI, ubi agit de bello Marcomannico sub Antonino Philosopho: *Astinguui vero, qui Rhaum, Rhaumque duces habebant, venerunt quidem et illi, ut Daciam incolerent.* Postea narrat eos pacem ab Antonino impetrasse hac conditione, si nationibus tunc bellum cum eo gerentibus cladem intulissent. Ac præstitere sane nonnihil eorum quæ pollicebantur. Tomo I Hist. Byzant., pag. 24 edit. Paris., in Excerptis de legation. Petri Patricii et Magistri, hoc 71 ipsum breviter narratur: *Venerunt et Astingi, et Lacoragi in auxilium Marci.* Pro hoc

A eodem nomine *Asdingorum* Grotius excitat Priscum Patricium, sed fortasse voluit dicere Petrum Patricium. Jornandes, de Reb. Getic. cap. 16, de Ostrogotha rege Gothorum sub Philippo imperatore loquens ait: *Triginta millia virorum armata produxit ad prælium, adhibitis sibi Thaphilis et Astringis.* Bonaventura Vulcanius in notis pro diversa lectione scribit *Thaisalis* et *Asdingis*. Idem Jornandes, de Reb. Getic. cap. 22, de rege Gothorum Gebericho sub Constantino: *Gloriam generis sui factis illustribus exæquavit, primitias regni sui mox in Wandalica gente extendere cupiens contra Visimar eorum regem Asdingorum e stirpe, quæ inter eos cminet, genusque indicat bellicosissimum, Dexippo historico referente.* Itaque Grotius in præfatione ad Jornandem aliosque historicos, primos Vandalorum reges recenset Rhaum, Rhatum, Wisimarem, Crocum, Frididalum. Idem Grotius in indice verborum Gothicorum, Vandalicorum, etc., verbum *Asdingi* dicit esse ab *Haist-d'ng*, quod est *celer* in *judicio publico*. Jornandes alio modo explicat.

CAPUT X.

Sub Gunthario Vandalorum rege in Hispania scribebat Dracontius.

95. Nomen regis ad quem Satisfactio Dracontii scripta est, in codice Vaticano dicitur *Guthamndus*. Quærendum ergo superest cur hunc regem Guntharium fuisse pro certo habeamus, cum nomen illud corruptum ad alium Vandalorum regem possit detorqueri. Hæc quæstio viam nobis aperit ad historiam regni Vandalici in Hispania explicandam, quæ contrariis scriptorum inter se dissidentium narrationibus mirum quantum implicata est et involuta. Et ex Dracontio quidem nonnullum lumen hæc historia accipiet, vicissim vero ea ex Dracontio aliisque monumentis illustrata magnopere juvabit, ut certa Dracontii ætas suis terminis definiatur. Alani, Suedi, Vandali aliique populi a Stilicone, qui Vandalus ipse erat, excitati 72 sunt ut Rhenum transirent imperiumque Romanum turarent: qui per Gallias debacchati Pyrenæum usque pervenerunt, cujus obice per Didymum et Verinianum ad tempus repulsi, mox anno 409 Hispanias ingressi sunt, ut narrat Orosius lib. VII, cap. 40, Idacius in Chronico olymp. 297, et Isidorus in Hist. Vandalorum, qui Didymum et Verinianum, ut ipse vocat, nobilissimos Romanos fratresque potentissimos ait fuisse. Quo duce tunc uterentur Vandali non satis certum est. Grotius in præf. ad Historias Vandal. Godigiselum Vandalorum regem fuisse, dum hi Hispanias invaserunt, narrat, cui successit in Gallæcia Guntharius. Ruinartius, in Hist. Persecut. Vandal. cap. 4, refert Francos primos omnium conatibus Vandalorum obstisse, Godigiselum eorum rege occiso, postea Vandalos simul cum Alanis conjunctos, substituto in Godigiseli locum Gunthario, Rhenum transiisse.

96. Verior videtur Grotii narratio, quæ Procopio verbis lib. 1, cap. 3, immititur: *Inde Godigiselo ducem in Hispania consederunt (Vandali), quæ prima et ut*

anorum provincia. Cum hoc Godigiselo A
 onorius, ut sine populorum damno eam
 ut. Hæc verba cum Ruinartius cap. 2 in-
 suit scribendum esse sub Gunderico duce
 ligiselo duce : nam Guntharius a multis
 licitur, ut ab aliis alio modo nominatur.
 o aperte repugnat Procopius : nam paulo
 Vandalos sedem in Hispania prope Afri-
 e, ubi, inquit, jam mortuo Godigiselo,
 uceperant ejus duo filii, Gontharis [hic est
 ive Gundericus], ex justa ipsi uxore natus,
 nothus [hic a plerisque Gensericus voca-
 ille adhuc puer, etc. Isidorus in Chronico
 o hæc habet : Primus autem in Hispania
 eæ Vandalorum successit regnans Gallæciæ
 is XIII. Quæ verba obscura sunt, sed ob B
 ssit magis Procopii sententiam quam con-
 nere videntur. Idacius in Chronico non
 us ductu Vandali Hispaniam invaserint :
 rasset quatuor plagas quibus Hispaniæ
 runt, ferri, famis, pestilentiæ, bestiarum,
 Subversis 73 memorata plagarum græssa-
 tiæ provinciis, barbari ad pacem ineundam,
 serante conversi, sorte ad habitandum sibi
 n dividunt regiones : Galleciam Vandali
 Sueri, sitam in extremitate Oceani maris
 ani Lusitaniam et Carthaginensem provin-
 dali cognomine Silingi Bæticam sortiuntur.
 Histor. Goth. hos vocat Vandalos Selin-
 le Wallia rege Gothorum ait : Vandalos
 u Bætica omnes bello exstinxit ; non enim C
 idum est, ut aliqui faciunt, Vandalos, Se-
 Historia vero Vandalorum idem Isidorus
 Silingos appellat : quamvis autem ex Idacio
 mat, tamen rem hanc longe diverso modo
 allæciam enim Vandali et Sueri occupant,
 miam et Carthaginensem provinciam ; Van-
 cognomine Silingi, relicta Gallæcia, et post-
 aconensis provinciæ insulas devastarunt,
 rtiuntur. At major fides habenda est Idacio,
 s adfuit ; sic vero ait olymp. 299 : Vandali
 Bætica per Walliam regem omnes exstincti.
 Vandalis et Suevis potentabantur, adeo cæsi
 is, ut . . . Gunderici regis Vandalorum, qui
 resederat, se patrocinio subjugarent. Postea
 ro- a Vandalis obsessos fuisse ; hos, relicta D
 insante Asterio Hispaniarum comite,
 allæcia ad Bæticam transiisse ; Castnum
 militum, qui bellum in Bætica, adjuvan-
 is, intulerat, auxiliorum fraude deceptum,
 onam victum effugisse. Deinde olympiade
 ; Vandalos Balearicas insulas deprædatis
 Carthaginem Spartariam evertisse.
 o igitur Vandalorum in duas tribus videtur
 sa cum Hispaniam ingressi sunt, sed ita ut
 ili simpliciter dicti, quam Vandali Silingui
 adalorum nomine appellarentur : non enim
 um nominis distinctio apparet ante provin-
 risionem. Siquidem vocabulum Asdingorum
 PATROL. LX.

diversum est a Silinguis : Dracontius enim, post
 extinctos Silinguos, Guntharium, qui rex Vandalorum
 non Silinguorum erat, ex Asdingui nominis gloria
 commendat. Nec video quo jure Ambrosius Morales,
 lib. xi, cap. 22, post transitum 74 Vandalorum in
 Africam Silinguos in Bætica permansisse affirmet.
 Quod autem Wolfgangus Lazius de Gent. aliq. Mi-
 gration. lib. xi narrat, Godogesitum Vandalos in
 Hispaniam duxisse, eos ibi Modogisclum gubernasse ;
 hujus liberos fuisse Guntharium et Gensericum ; for-
 tasse in duobus illis nominibus corruptis duo diversi
 duces latent, quorum alter Silinguis præfuerit, alter
 reliquis Vandalis. Sed a quo auctore narrationem
 suam hauserit Wolfgangus, neque ipse explicat, neque
 ego invenio. Gestorum ergo series ex Idacio præser-
 tim et Procopio ita ordinari potest. Vandali Godigi-
 selo duce Hispanias invaserunt ; hi qui Vandali Sili-
 ngui nominabantur Bæticam incoluerunt ; cæteri Van-
 dali non Silingui in Gallæcia sedes fixerunt, ubi
 Guntharius, sive Gundericus, ut alii vocant, patri
 Godigiselo succedens pluribus annis regnavit, socium-
 que sibi ascivit fratrem Gensericum, qui præcipue
 rei bellicæ curam gereret. Post plura barbarorum
 inter se bella, post Vandalos Silinguos a Wallia ex-
 stinctos Guntharius cum suis ad Bæticam transit,
 unde Vandali cum Romanis, cum aliis barbaris, terra
 marique bella gesserunt. Hic erat rerum status anno
 circiter 425, cum Dracontius in Bætica sub Vandalorum
 ditione vivebat, et carmina quæ nunc habemus,
 dum vinculis detineretur conscribebat. In hoc tempus
 et in hunc regem Guntharium mire conveniunt omnia
 quæ Dracontius in epistola profert, neque alteri Van-
 dalorum regi facile possunt accommodari.

98. Nomen regis quod in fine epistolæ expressum
 est, *Guthamndus*, vel unum est e multis nominibus
 quibus diverso modo appellari solet Guntharius, vel
 corrupte a librario positum est pro Gunthario : quan-
 quam *Gontharis*, *Guntharis*, *Guntharius*, *Gundericus*
 non sunt vere distincta nomina ejusdem hominis,
 sed unum et idem diverso modo, ut in barbarorum
 nominibus fieri solet, ab scriptoribus usurpatum, ut
 Gensericus ejus frater ab aliis Gizericus, ab aliis Gi-
 sericus, ab aliis Gaizericus, ab aliis Gantrichus no-
 minatur. Sane e Vandalorum regibus qui post Gun-
 tharium regnarunt, qui fuerunt Gensericus, Hunericus,
 Guntabundus, sive, ut alii scribunt, Guntamundus,
 Trasamundus, Hildericus, Gelimer, solum ad 75
 Guntabundum nomen *Guthamndus* ob aliquam simi-
 litudinem posset referri. Sed aliæ rationes præsto
 sunt, cur ad Guntharium, non ad Guntabundum epi-
 stola scripta esse dicatur. Dracontius enim, ut sui
 regis clementiam prædicet, canit vers. 211 :

Te Deus aspiciens effundere nolle cruorem,
 Ut sine peccato, non sine laude daret,
 Contulit absenti terræ pelagique triumphos :
 Ansila testatur, Maurus ubique jacet.

Ex quo liquet regem quem laudat Dracontius, per
 alios bella gessisse et triumphos obtinuisse, qui ipse
 præsens adfuerit.

99. Id autem in Guntharium optime cadere, ex A Procopio lib. 1 Histor. Vandal. clare colligitur: *Bonifacius, cum nec resistere se posse imperatori videret, nec, si Romam peteret, salutis ulla spes oboriretur, statuit omni ope eniti ut societatem coiret cum Vandalis, quos supra dixi in Hispania prope Africam sedes fixisse, ubi jam mortuo Godigiselo dominatum susceperant ejus duo filii Guntharis ex justa ipsi uxore natus, et Gizericus nothus: verum ille adhuc puer, et natura parum industrius; hic in armis optime exercitatus, ac mortalium omnium solertissimus.* Igitur cum Guntharius ætate minor esset Genserico, ac natura parum industrius, contra Genserico solertissimus, et in armis exercitatus, non alteri aptius Dracontii versus convenire possunt quam Gunthario. Ac revera Dracontius dominos et duces suos bis dicit, quos scilicet ipse laudare potuisset, ut vers. 21:

Ut qui facta ducum possem narrare meorum,
Et rursus vers. 95:

Culpa mihi fuerat dominos reticere modestos.
Quo innuit ipsum regem Guntharium, a quo in vincula erat coactus, et Genserico, qui, quod bellum administraret, alter veluti rex habebatur.

100. Ex triumphis terra marique reportatis certius argumentum peti posset, si clare constaret quinam et quales hujusmodi triumphii fuerint. Sed Dracontius solum ait:

Ansila testatur, Maurus ubique jacet.

In editione Parisiensi omnium operum Sirmondi ad orami hujus 76 versus hæc nota legitur: *Vir doctus suspicatur legendum ATTILA, quem Thraciæ imminentem pecuniâ Theodosius avertit.* Theophanes in Chronogr. ad annum Theodosii Junioris postremum. Verum cum nobis jam pateat ad Theodosium Juniorem hanc elegiam scriptam non fuisse, sed ad unum e Vandalorum regibus, nihil est causæ cur de Attila Thraciæ imminente cogitemus. Quod si mendum in *Ansila* esset, conjici posset *Ansagha*, quod flumen est ad litus Numidiæ, ut Mela et Plinius docent; alii scribunt *Ampaga*, alii *Ausaga*, nunc *Suffegmar* ab aliis *Rumel* vocatur: quod, interjecta aliqua ex parte Numidia, Africam propriam a Mauritania dividit. Hujus fluvii exstat etiam mentio apud Victorem Vitensem lib. II Hist. persecut. Vandal., cap. 5, ubi Hunerici regis Vandalorum crudelitatem in suos narrans ait: *Imitator existens Genserici patris, qui sui fratris (Guntharii) uxorem ligato pondere lapidum, in Ampagam fluvium Cirtensem fumosum jactando demersit, et post necem matris etiam filios interfecit.* Posset etiam conjici *Antala*, quem alii *Antallam* vocant. De hoc Procopius lib. II Histor. Vandal.: *Antalus Maurorum solus Byzantium incoluit, solus per hæc tempora Romanis fidus, scilicet sub Gelimere; et lib. I. cap. 9, narrat a Mauris Byzacentis, qui parebant Antalæ, prælio fusos Vandalos, regnante Ilderico.* Sed etiam si velimus legere *Ampaga* testatur, aut *Antala* testatur, certum tamen tempus prælii a Dracontio indicati erui inde non posset. Genserico enim, antequam in Africam omnes suos Vandalos post obitum fratris

Guntharii transtulisset, bellum in Mauritania gessit, ut mox dicam; adeoque potuit victoriam aliquam ad Ampagam obtinere, et contra Maurum aliquem Antalam dimicare, eumque vincere.

101. Verum cum codex Azagræ ac Vaticanus in hoc nomine *Ansila* exprimendo cum codice Sirmondi omnino consentiant, retinendum id est; eoque etiam magis, quia Grotius in indice nominum propriorum Gothicorum, Vandalicorum, etc., recenset etiam *ANSILA* ab *ansile*, id est ad gratiam festinans: *festinatione ilunge in diction., et manet in usu festinare, ut ibidem observat.* Quare probabilissimum est *Ansilam* fuisse ducem aliquem e Gothis aut Suevis quibuscumque bella gerere 77 Vandali in Hispania consueverunt.

Orosius, enim lib. VII, cap. 43, cum retulisset Gothos pro Romanis adversus cæteras gentes quæ per Hispanias condescenderant pugnasse, subiicit: *Quamvis et cæteri Alanorum, Vandalorum, Suevorumque reges eodem nobiscum placito depacti forent, mandantes imperatori Honorio: Tu cum omnibus pacem habe, omniumque obsides accipe; nos nobiscum configimur, nobis perimus.* Neque vero absurdum erit affirmare *Ansilam* quem Dracontius memorat illum fuisse quem Gothi inter suos *anses* recensent: illi enim proceres quorundam suos vocabant *anses*, quasi semideos, ex qua voce *Anseaticarum* civitatum originem peti posse suspicatur Grotius. Inter alios autem *anses*, sive proceres Gothorum hos enumerat Jornandes de Reb. Getic. cap. 14: *Ostrogotha genuit Unilt. Unilt genuit Athal. Athal genuit Achulf. Achulf genuit ANSILAM, et Edulf. Vuldulf, et Hermeric.* Cum *Ostrogotha* floruerit sub Philippo imperatore, ratio temporum patitur ut *Ansilam* ætate Guntharii vixisse credamus. Idacius olymp. 306 meminit *Aiulf*, qui Hispani Censorium jugulavit. Nomen *Aiulf* videtur esse idem ac *Achiulf*, qui *Ansilam* genuit. Prælium autem quo *Ansila* victus est navale fuisse inde colligi potest, quod Dracontius versus superiori triumphos pelagi et terra conjungit, exemplumque in hoc versu profert in *Ansila* et in Mauris, qui ubique jacebant. Victoria contra Mauros terrestris videtur, prima igitur contra *Ansilam* navalis. Etiam id temporibus de quibus loquitur et Gunthario apprime convenit: nam Gothos plures naves hoc tempore sibi comparasse ex Orosio aliisque constat, nec minus certum est Vandalos navibus usos fuisse. Idacius enim postquam retulit in Chron. Vandalos jam in Batica sub Gunthario rege committentes a Castino magistro militum victoriam reportasse, addit olympiade 304, eos Balearicas insulas prædatos fuisse; qua occasione contra Gothos pugnasse, vel ex his solis Dracontii versibus argui potest.

102. De viribus maritimis Vandalorum dum in Batica constiterunt loquitur Wolfgangus Lazius de Geogr. Migr. lib. XI, qui plures versus ex Sidonii panegyrico ad Anthemium Augustum, et alio ad socerum ejusdem Sidonii in suam sententiam 78 allegat. At Sidonius clare Genserico in Africa potentiam maritimam describit:

Hinc Vandalus hostis
Urget, et in nostrum numerosa classe quotannis
Militat excidium, conversoque ordine fati
Torrida Caucaseos infert mihi Byrsa furores.

Ubi *Byrsam* pro Carthagine ponit. Verius adduci poterit Prosper in Chronico, qui merito queritur ad ann. 427: *Exinde gentibus quæ uti navibus nesciebant, cum a concertantibus in auxilium rocantur, mare periculum factum est, bellique contra Bonifacium coepti in Sigivultum comitem cura translata est. Gens Vandalorum ab Hispania ad Africam transit. Quod autem Vandali sub Gunthario triumphum de Mauris egerint, nonnullis fortasse probatu difficile videbitur. Hæc enim est communis scriptorum opinio, Vandalos non transiisse in Africam nisi post obitum Guntharii; quod verum quidem est si id de omnium simul Vandalorum transitu, relicta penitus Hispania, intelligatur, non ita vero ut nullas fuisse antea Vandalorum ex Hispania in Africam incursiones credamus. Duobus autem modis explicari potest Mauros a Vandalis victos antequam tota Vandalorum natio Africam invaderet, scilicet vel ante initam societatem cum Bonifacio comite, vel post initam.*

103. Bonifacius hic, amicitia S. Augustini satis notus, Aetii fraude et proditione in offensionem imperatoris incurrens, et hostis publicus dictus, cum imparem se imperatoris potentiae sentiret, Vandalos socios sibi adjunxit, ut fuse narrat Procopius lib. 1 Hist. Vandal. *Missis igitur, ait, in Hispaniam Bonifacium de amicorum numero potissimis, cum ambobus Godegiseli filii æquum iniiit sedus, ut cuique ipsorum tertiam partem Africæ cederet; quod si quis bello impetere, commune periculum esset. Hæc Pacti Vandali, fretum ad Gades transvecti in Africam venerunt. Alii ipsum Bonifacium Hispaniam adisse narrant, ut cum Gunthario et Genserico amicitiam contraheret. Vivebat igitur Guntharius cum Bonifacius Vandalos in auxilium sibi advocavit, neque simile vero est Vandalos auxilium distulisse. Atque hæc est ratio cur alii ab aliis in anno 79 transitus Vandalorum in Africam dissentiant, quia nonnulli incursionem aliquam eorum in transitu totius nationis non distinxerunt. Ruinarthio cap. 3 Hist. Persecut. Vandal. certior videtur consilium nota in Prosperi Chronico, quod Gensericus ex Hispania in Africam transierit Hierio et Ardabure consulibus, scilicet anno 427. Cassiodorus etiam in Chronico scribit Vandalos a Gothis ex Hispania pulsos in Africam transmisisse Hierio et Ardabure consulibus. At vero cum Idacius hoc ipso tempore in Hispania vixerit, et totius gentis Vandalorum migrationem in Africam distinctius referat, et ad annum 429 differat, hujus potius sententia tenenda est. Ita enim ait olympiade 302 anno 1, scilicet 429, ut Patrizius supputat: *Gaisericus rex de Bætice provincie Littore cum Vandalis omnibus eorumque familiis mense Maio ad Mauritiam et Africam relictis transit Hispaniæ. Qui, priusquam pertransiret, admonitus Hermigarium Suevum vicinas in transitu suo provincias prædari, recursu cum aliquantis suis facto, prædantem in Lusitania consequitur. Qui haud procul de Emerita,**

A quam cum S. martyris Eulaliæ injuria spreverat, multis per Gaisericum cæsis ex his quos habebat arrepto, ut putavit, Ebro velocius [fortasse arrepto equo, ut putavit, Euro velociori] fugæ subsidio, in flumine Ana divino brachio præcipitatus interiit. Quo ita extincto, mox quo cæperat Gaisericus enavigavit. Non ergo pulsus a Gothis, quod Cassiodorius fidenter scribit, sed sponte, et, uti diximus, a Bonifacio invitati in Africam Vandali trajecerunt. Neque de anno 429 dubitare nos sin't Idacius, qui mensem etiam Maium designat, et peculiaaria adjuncta narrat de recursu facto contra Suevos.

104. Itaque si Dracontium velimus exponere de triumphis quos Vandali e Mauris retulerint postquam a Bonifacio in societatem vocati fuerant, tenendum est Dracontium elegiam composuisse cum nondum Guntharius e vivis excessisset, neque Vandalorum natio Hispaniam reliquisset, quamvis jam bellum contra Mauros, et pro Bonifacio fuisset susceptum. Etenim defectionis Bonifacii initium Idacius ad annum 423 revocat, ubi ait: *Bonifacius palatium deserens Africam 80 invadit, quamvis defectio annis sequentibus clarius eruperit, et societas inter Bonifacium et Vandalos stabilita fortasse ad annum 426 circiter referenda sit. Verum nihil est necesse pugnam inter Vandalos et Mauros differre ad tempus apertæ defectionis Bonifacii, et iuitæ inter hunc et Vandalos societatis. Idacius, quo in his rebus et temporibus locupletior alius testis nobis non est, anno 425 narrat: *Vandali Balearis insulas prædantur; deinde Carthaginē Spartaria et Hispaniæ eversa, et Hispaniis prædatis, Mauritiam invadunt. Hæc omnia eodem anno 425, cui ab Idacio ascribuntur, contigisse cur negemus? Quam apte convenit Idacio cum Dracontio?**

Consultit absenti terræ pelagique triumphos,
Ausila testatur, Maurus ubique jacet.

Vandalos jam tum cum Hispanias ingressi fuissent, Africæ inhiasse, piraticamque in mari Atlantico Mediterraneoque exercuisse, ex Sidonio probare contendit Wolfgangus Lazius lib. xi de Gent. Migrat. Sed Sidonius aperte loquitur de tempore quo Gensericus in Africa regnum Vandalicum obtinebat, ut paulo ante num. 102 observavi. Nobis perspicue favet satisque est Idacius.

CAPUT XI.

Nonnullæ rationes quibus Dracontius in Africa scriptis dicatur, proponuntur et expenduntur.

105. Dracontius in sua elegia quoddam aliud factum indicat ex quo argumentum peti possit ad ejus ætatem inveniendam. Sic enim regem Vandalorum alloquitur vers. 299:

Inclutus armipotens, vestræ pietatis origo,
Et doctus, genio pronior ad veniam,
Non homini ignosco, dixit, sed lingua meretur.
Hic reus et doctus Vincomalus fuerat.

Quisnam fuerit hic reus et doctus Vincomalus, si scire possemus, etiam regem ad quem Dracontius scribit, facile esset designare. Sed primum in codice ms. ipsum nomen *Vincomalus 81* corrupte ita scri-

ptum est *vinco malos*. Posset igitur aliquis suspicari legendum *Victovalus* aut *Victovales*, quasi sermo esset de antiquioribus temporibus quibus Vandali cum Victovalis fœdus iecerunt sub M. Aurelio et L. Vero. Alii fortasse conjiçient *Winodamus*, qui sæculo v procedente gratia et amicitia apud Childericum Francorum regem plurimum valebat, de quo Petavius in *Rationar. tempor. part. 1, lib. vi, cap. 13*. Sed vera lectio est quam expressi, *Vincomalus*, aut, si vis, Græco more *Vincomalos*: cum enim constet hujus nominis homines circa hæc tempora vixisse, ex *vinco malos* recte *Vincomalus* eruitur. Anno enim 453 consules fuerunt *Vincomalus et Opilio*; et *Marcellinus* in *Chronico* refert caput *S. Joannis Baptistæ inventum Vincomalo et Opilione consulibus, mense Februario*. In *Notitia provinciarum et civitatum Africæ tempore persecutionis Vandalicæ, inter episcopos Mauritanie Cæsariensis num. 93 ponitur Vincemalus Baparensis*, ubi notat *Ruinartius* in codice *Laudunensi* legi *Vincemalos Baparensis*. Concilio *Toletano xiii, anno 683*, subscripsit *Vnicomalus* diaconus, agens vicem *Atilani* episcopi *Pampilonensis*, in quo nomine *levi* duarum litterarum traiectione *Vincomalus* fortasse erit legendum. Sed hic, sive *Vnicomalus*, sive *Vincomalus*, ad consequentia tempora pertinet.

406. Quamvis autem alii *Vincomali* aut *Vincemali* mihi nunc non occurrant, plures tamen potuerunt esse ita appellati, et probabiliter fuerunt. Ex his vero duobus si de *Vincomalo* consule intelligere *Dracontium* velimus, potuit res accidisse sub *Godigiselo* patre *Guntharii*, dum viam sibi ad *Hispaniam* per *Pyrenæos* montes contra Romanos repugnantes aperiret, aut postquam in *Gallæcia* cum *Vandalis* suis conserat: scilicet si *Vincomalo* adhuc juveni ignovit *Godigiselus*, et idem *Vincomalus* jam senex consulatum fuerit adeptus, siquidem ab ingressu *Vandalorum* in *Hispaniam* ad consulatum *Vincomali* solum anni 44 effluxerunt. De *Vincomalo* aut *Vincemalo* episcopo in *Africa* si quis *Dracontium* explicare conetur, id certe vix intelligi poterit, nisi *Dracontium* in *Africa* vixisse et scripsisse teneamus. Atque hinc conjecturam petet aliquis ut *Dracontii* Satisfactionem ad *Guntabundum* *Vandalorum* in *Africa* regem directam esse contendat. Nam nomen regis in codice *Vaticano* expressum *Guthamundus* æque facile ad *Guntabundum* vel *Guntamundum* detorqueri potest, ac ad *Guntharium*. Præterea ubi *Dracontius* ait:

Inclytus armipotens, vestræ pietatis origo,
Et doctus, genio prouior ad veniam,

inuit *Gensericum* conditorem imperii *Vandalici* in *Africa*, et avum *Guntabundi*: nam hujus pater *Genzo* non regnavit. Et recte quidem *Gensericus* *armipotens* vocatur et *doctus*, qui magnum sibi nomen armis comparavit, et ingenio pollebat, doctrinæque laudem affectabat.

407. Aliud *Dracontii* distichon, quod illico subjicit, videlicet,

Non ignosco homini, dixit, sed lingua meretur:
Hic reus et doctus *Vincomalus* fuerat,

A egregie cedit in *Vincemalum* episcopum *Baparensensem* in *Mauritania Cæsariensi*, qui unus ex episcopis catholicis fuit qui *Carthaginem* pro reddenda ratione fidei anno 8 regis *Huneric* venerunt. *Hunericus* successerat *Genserico*, *Huneric* successit *Guntabundo*. Optime igitur cohæret quod *Vincemalus* reus fuerit habitus a *Genserico*, et doctrinæ causa, qua illum ut episcopum carere non oportuit, veniam dimissus: quod avi exemplum *Guntabundo Dracontius* veniam rogans in memoriam revocaverit. Nonnulli qui diversarum nationum et temporum etiam non valde inter se distantium stylos distinguere se posse arbitrantur, addent in *Dracontio* quamdam *Africanitatem* apparere, et phrases ac verba inveniri quæ magis propria sæculi v exeuntis quam ineuntis esse videantur. De hac styli diversitate breviter dicam, difficillimum esse inter duos scriptores qui eodem sæculo vixerint, quorum alter *Hispanus*, alter *Afer* fuerit, discrimen invenire in ipsa sola dicendi ratione. Accedit *Dracontium* in carcerem coniectum ærumnisque oppressum hæc carmina composuisse, ut mirum non sit si ejus sermo aliquando suat latentus, et multa ejusmodi quæ displicere possint, librariis et interpolatoribus, a quibus male habitus est *Dracontius*, omnino tribuenda sunt.

408. Quod attinet ad alteram conjecturam de *Vincemalo* episcopo, haud equidem negaverim ordinem narrationis apposite procedere. Sed cum de *Vincemalo* consule aut de alio ejusdem nominis sub *Gunthario Dracontius* possit exponi, argumentum quod inde petitur parum efficax est, ac plane refellitur ex triumphis terra marique reportatis quos memorat *Dracontius*. Etenim de *Guntabundo* hæc pauca narrat *Procopius* lib. 1 *Histor. Vandal.*: *Hic Guntamundus multis in Mauros præliis factis, tractatisque pessimis Christianis, ægro corpore interiit*. Quod proelia cum *Mauris* absens gesserit, nihil est unde colligi possit; multo vero minus quod ejus tempore navales pugnae confectæ fuerint, aut quod contra *Gothos*, quorum dux fuerit *Ansila*, *Vandali* pugnaverint. His adde, *Guntabundum* *Vandalorum* in *Africa* regnum adeptum fuisse exeunte anno 484, interiisse vero anno 496 aut sequenti, ut alii volunt. *Eugenius* vero qui libellos *Dracontii* ante annum 650 corrigebat, majorem vetustatem illis tribuere videtur, dum eos ait capere nitidam longo post tempore pallam; ac rursus sibi objicit: *Et quis est veterum qui carmina mutat?* quod *Ildefonsus* in *Eugenii* elogio confirmat, ubi refert eum libellos *Dracontii* emendasse, quos antiquitas protulerat vitiatos. Hæc certe magis favent *Dracontii* initio sæculi v consignandæ quam ejusdem sæculi fini. *Columbanus* etiam, qui sæculo v exeuntis et vi ineunte claruit, *Dracontii* carmina inter vetera dicta referebat, ut dixi num. 8.

409. Ex laudibus quibus *Dracontius* regem prosequitur, conjectura etiam duci potest ne hunc *Guntabundum* fuisse existimemus. *Guntabundus* enim, etsi in catholicos *Genserico* et *Huneric* indulgentior fuerit, nihilominus *Arianus* erat et catholicorum perse-

Procopius alique affirmant, vel certe Ariani A
 catholicos furentes non cohibebat. Dracontius
 catholicam de SS. Trinitate doctrinam tene-
 simque in suo poemate de Deo profitetur :
 pervacancum non est hoc loco ostendere.
 vers. 562 :

In aeternum Deus est regnator et auctor,
 et trinus Deus, triplex Deus omnis et unus,
 quo speratum conceditur omne benignum.

us legit Virtus una Deus, trinus Deus. Sed
 utraque satis exprimitur his vocibus solus Deus,
 et unus; alia virtus trinus Deus, trinus Deus
 aeternam personarum explicandam a poetis Chri-
 stianis adhiberi solent. Claudius Marius Vi-
 ctorinus initio lib. 1 in Genes. eisdem
 us est : Virtus trinus Deus; neque in indice B
 expurg. Brasichellensis quidquam adversus
 utrum dum ejus opus recensetur. Sic apud
 veritur trina majestas, trina pietas, trina pote-
 stas specimen, trinum numen, trinum nomen;
 gravius videtur, trina deitas canitur in Ec-
 cle quibus phrasibus plura dixi comment. ad
 pag. 259, 396, 587 (Patrol. t. LIX, col. 797,
 ad. vers. 20; ejusd. tom. col. 915, comment.
 1; hujus tomi col. 19, comment. ad vers. 3
 t.). In carmine 4 S. Eugenii de Bono pacis
 us edidit :

Pia summa Deus peccatis praemia praestat,
 regantes perimit pax pia summa Deus.

no Matritensi nulla discrepantia adnotatur
 e Azagra. In codice Vaticano Alexandrino, C
 bi laudavi, in utroque versu legitur, Pax trinus
 Deus, quod verum videtur, et eodem modo
 e virtus trinus Deus, nisi malis metro consu-
 pacto, Pax tria summa Deus, ut Prudentius
 apoth., Est tria summa Deus.

Alia habet Dracontius de Trinitate catholico
 apprime consentientia. Sic lib. II de Christo,
 nam vocaverat, pergit dicere vers. 68 :

maior cum Patre manens, et Spiritus unus,
 a mente Deus, Deus auctor, temporis ex-
 sensu quo lib. I dixit, Virtus trinus Deus, nunc
 s trinus mente Deus, et paulo ante vers. 65
 de mente divina Patris :

da, cunctiparens mens, innumerabilis, una.
 vero vers. 80 de Filio :

ne Deus post templi poli sub carne figura
 ibilis, mortal s homo sine fine perenni s.
 rursus vers. 89 :

iter aure Deus, verbo foetante marito,
 in eos intrasse sinus dignatur et alvum.
 ers. 50 :

quicumque sapit, novit quia sic tulit artus,
 dit in terris, ut ne caeleste tribunal
 meret Omnipotens; nunquam sine Patre probatus
 s et Genitor nunquam sine pignore dictus,
 itus immensus, sanctus, bonus, arbiter, in-lex,
 sus unus idem, primus, medius iue perennis.
 ib. de Filio Dei :

s ubique Deus, rerum fons, conditor et spes,
 a semper eris quod et es, quod et ante fuisti...
 i te non caperent caeli, terraeque, fretumque,
 is et spatium, modico te corde reponis

Pectoris humani, conceptus mente fidelis...
 Christus enim datus est nobis spes una salutis.

Similia plura habet de Christo Deo, aeterno, et uno
 cum Patre, quae aperte repugnant haeresi Arianorum,
 ac nominatim Gothorum, a quibus eam haeresim.
 Vandali hausisse dicuntur. Tenebant enim Gothi,
 ut refert Isidorus in eorum Historia, *Filium Patri
 majestate esse minorem, et aeternitate postericrem. Spi-
 ritum autem sanctum nec Deum esse, neque substantiam
 Patris existere, sed per Filium creatum esse, utriusque
 ministerio deditum, et amborum obsequio subditum.*

111. Itaque credibile non est Dracontium, qui
 Antiarianum se profitetur, et magna animi demissione
 peccatorum suorum veniam a Deo et in poemate de
 Deo, et in Elegia petit, Guntabundi regis Ariani, ac
 Genserici catholicorum crudelissimi persecutoris,
 laudes tantopere celebrasse, imo petiisse ut vita sibi
 superesset ad Gensericum aliosque haereticos cerni-
 nibus suis praedicandos. Ita enim orat in Elegia
 vers. 49 :

Ipse meo domino Deus imperat, atque jubebit
 Ut me resiliat respiciatque plus.
 Servet avi ut laudes dicam, patriasque, suasque,
 Perque suas proles regia vota canam.

86 Fortasse reponet aliquis Dracontium minime
 posse excusari, sive in Africa, sive in Hispania scri-
 pserit; nam Guntharius Arianus erat, adeoque non
 debuit a catholico viro tot ac talibus elogiis cumu-
 lari. Examine res haec digna est, an, et quando Van-
 dali in Hispania Arianam haeresim amplexi fuerint.
 Mihi sane tempora et auctorum aequalium scripta
 expendenti Vandali in Hispania catholici fuisse vi-
 dentur; qui fortasse solum sub extremo tempore
 Arianorum Gothorum fraude decepti fuerunt; si ta-
 men in Hispania decepti fuerunt, et non potius in
 Africa, ubi Gothi Ariani quos Bonifacius secum da-
 xerat, vivente adhuc S. Augustino, haeresim suam
 late spargere coeperant. Orosius in Africa quidem
 degens, sed Hispanus ipse, et anno 416 circiter de-
 scribens quae in Hispania gererentur, de barbarorum
 clementia et religione, exceptis Gothis, quos non
 nominat, hoc reddit testimonium: *Quaquam et post
 hoc quoque continuo barbari exsecrati gladios suos ad
 aratra conversi sunt, residuosque Romanos ut socios
 modo et amicos sovent, ut inveniantur jam inter eos
 quidam Romani qui malint inter barbaros pauperem
 libertatem, quam inter Romanos tributariam sollicitu-
 dinem sustinere. Quaquam si ob hoc solum barbari
 Romanis finibus immissi forent, quod vulgo per Orien-
 tem et Occidentem Ecclesiae Christi Hunnis, Suevis,
 Vandalis et Burgundionibus, diversisque et innumeris
 credentium populis replentur; laudanda et attollenda
 Dei misericordia videretur: quandoquidem etsi cum
 labefactione nostri tantae gentes agnitionem veritatis
 acciperent, quam invenire utique nisi haec occasione non
 possent. Id ita ab Orosio expositum catholicam fidem
 Vandalorum saltem maxima ex parte indicat.*

112. Eodem tempore in Hispania vivebat Idacius,
 et in Gallacia quidem, ubi diu commorati fuerunt
 Vandali sub Gunthario rege. Is cum Guntharii info-

licem obitum nassasset, subinde Gensericum successisse retulit his verbis, olymp. 301 : *Cui Gaisertus frater succedit in regno : qui, ut aliquorum relatio habet, effectus apostata de fide catholica in Arianam dictus est transisse perfidiam.* Quod ergo ait, Gensericum apostatam de fide catholica in Arianam transisse perfidiam, idque narrat 87 post obitum Guntharii, cui sectam Arianam non exprobrat, et ex aliquorum relatione tantum Genserico apostasiam a fide catholica imputat, evidenter arguit Vandalos in Hispania aut nunquam Arianis adhæsisse, aut solum paulo antequam in Africam trajicerent. Clarius hoc ipsum assernit Isidorus in Historia Vandal. : *Gisericus frater Gunderici succedit in regnum annis 40, qui ex catholico effectus apostata in Arianam primus fertur transisse perfidiam.* Albertus Krantzius in sua Vandalia lib. 1, cap. 27, tradit Gensericum, infelici exitu fratris Guntharii territum, in primis modestiorem apparuisse, post alium inventum. Fides sit penes ipsum, non enim ullo auctore se tuetur.

113. Opponet aliquis contra quod Bonifacius uxorem Vandalicam duxerat, quæ prius Ariana fuerat, sed illi nupsit post ejuratam Arianam hæresim, ut discimus ex S. Augustino epist. ad Bonifac. 220, al. 70. Ita vulgo scriptores referunt, et diserte Ruinartius cap. 5 Histor. Persecut. Vandal. At apud S. Augustinum solum invenio : *Navigasti, uxorem duxisti... Audivi te illam ducere noluisse, nisi prius catholica fuisset facta; et tamen hæresis eorum, qui verum Filium Dei negant, tantum prævaluit in domo tua, ut ab ipsis filia tua baptizaretur.* Non explicat Augustinus quo Bonifacius navigaverit, multo vero minus ex qua gente uxorem duxerit; quæ si Ariana hæresi infecta fuerat, ut verba Augustini innuunt, et ex Hispania ducta, potuit esse e Gothorum genere. Nam Bonifacius cum Castino et Gothis adversus Vandalos pugnaturus Hispaniam adierat, et Castini superbiam ferre non valens, in Africam reversus est. Deinde Gothi in Africa sub Bonifacio militantes Arianum episcopum Maximinum secum duxerunt, qui S. Augustinum ad certamen provocare ausus est: adeo enim jam tum Ariani in Africa invalescebant, ut etiam Pascentius comes, Auxentii Mediolanensis olim episcopi Ariani discipulus, cum eodem S. Augustino de fide disputationem inire voluerit, ut ex hujus operibus et Vita a Possidio scripta demonstratur. Quid si nuptiæ Bonifacii, ab Augustino reprehensæ ea epistola, quæ anno 427 exeunte missa creditur, eo tempore acciderint quo inter Vandalos errores Arianorum disseminari cœpisse non diffitemur? 88 Neque colligi potest regem Guntharium, aut maximam gentis Vandalorum partem jam tum hæresi Arianae adhæsisse, etiamsi femina aliqua Vandala a Bonifacio in matrimonium ducta Arianorum erroribus imbuta fuisse dicatur.

114. Gravissimam persecutionem eo tempore adversus catholicos in Hispania a Vandalis motam commemorat Ruinartius cap. 2 Hist. Vandal., auctoritate Gregorii Turonensis lib. II Histor. Francor., cap. 2.

Quamvis enim Gregorius Turonensis Trasimundum regem hujus persecutionis auctorem dicat, tamen Ruinartius colligit, hoc nomine a Gregorio designari Gensericum. Nonnulli scriptores Hispani hujus persecutionis tempus assignant circa annum 424. Sed eos, præterquam quod supposititiis chronicis innuntur, recte refellit Ruinartius ex ipsa ratione temporum: Gensericus enim regnavit post Guntharium, qui anno 427 aut 428 extinctus est. Quare si Gensericus religionis causa catholicos in Hispania nunquam vexavit, id accidit paulo antequam cum Vandalis in Africam migraret. Similiter tamen vero mihi videtur Gensericum non nisi post ingressum in Africam in orthodoxos sævire cœpisse. Prosper in Chronico ad ann. 437 eum in Africa catholicam fidem Ariana impietate subvertere voluisse narrat, additque: *Per idem tempus quatuor Hispani viri Arcadius, Probus, Paschasius, et Eutythianus dudum apud Gensericum merito sapientiæ ac fidelis obsequii clari carique habebantur: quos rex ut copulationes sibi faceret, in Arianam perfidiam transire præcepit... illustri martyri mirabiliter occubuerunt.* Gensericus Carthagine regnare cœpit ann. 439, et hac in urbe potissimum persecutio Vandalica vires suas exeruit. Quod si in Hispania nonnulli jussu Genserici regis martyrium subierunt, id potuit accidere dum Vandali jam in Africa commorantes, in Hispaniam navibus advecti, aliquam irruptionem fecerunt, ut Idacius refert ad ann. 449: *Vandali navibus Turonio in litore Gallicie repente advecti familias capiunt plurimorum.*

CAPUT XII.

Carmina Dracontii ab antiquis de industria interpolata. Conjectura de statua Dracontii Romæ erecta.

89 115. Guntharius quo tempore a Dracontio laudatus fuit, fortasse eas laudes meritus erat, aut his non indignus habebatur; certe nullum exstat monumentum quo eum in odio apud catholicos fuisse credamus. Post id tempus accidit quod narrat Idacius ad annum 428: *Gundericus rex Vandalorum capta Hispali, cum impie elatus manus in ecclesiam civitatis ipsius extendisset, mox Dei judicio demone correptus interiit.* Cui adhæret Isidorus in Histor. Vandal., ubi de Gunderico sive Gunthario loquens, ait: *Hispalim diruit, actaque cæde in direptionem mittit. Quicum auctoritate regis potestatis irreverenter manus in basilicam Vincentii martyris civitatis ipsius extendisset, mox Dei judicio in foribus templi demone correptus interiit.* Hic locus maxime idoneus fuisset ut uterque Idacius et Isidorus, de hæresi Ariana Gunthari loquerentur, quam illico fratri Genserico exprobrarent. Itaque Guntharii nomen odiosum fuit non ob Arianismum, sed ob impietatem qua manus in basilicam S. Vincentii extendit, funestamque mortem inde consecutam. Procopius quidem, lib. I Hist. Vandal., fuisse ait Gensericum mortis fratris Guntharii auctorem fuisse; se autem a Vandalis accepisse Guntharium in Hispania a Germanis captum in prelio fuisse crucique affixum. Verum auctoritas Idacii hac in re

major est, præsertim accedente Isidoro, qui aliquid addit, ex aliis scilicet monumentis, præsertim aditione Hispali, ubi episcopus ipse erat vi-

rosæfamilie Guntharii a dæmone correpti, et extincti accessit crudelitas Genserici in catholicos vexantis, et plures alias provincias, am etiam ac Romam ipsam deprædantis. His is Hispani Vandalos abominari odioque probauerunt. Quamobrem mirari subit qui fieri et nobilissima Hispaniæ provincia Bætica quoque nempè finium veterum et recentium diu a Vandalis nomen *Vandalusiæ* conservari: a hoc nomen unquam habuit. Pervulgata est in hoc nomen etiam doctissimorum, Bæticiam *Andaluzia*, quia olim a Vandalis nomen accepit: quamquam alii *Vandaliam* eam nunt, alii *Vandalitiam*, alii *Vandalosiam*. Videri re possunt Rodericus archiepiscopus Toletanus andal. cap. 12, et qui eum secuti videntur, Ius Sanctius de Arevalo Hist. Hisp. part. 1, ; Nebrissensis in prolegom. ad Decad. rer. erdin. et Elisab.; Vasæus in Chron. cap. 8; a lib. 1 Hist. Hisp., cap. 4; Ambrosius Morales Hist., cap. 15, ut Wolfgangum Lazium, Grotium e omittam. Equidem veteres scriptores dum re qui a Vandalorum tempore ad plura deinceps sequentia secula vixerunt, semper inuenio rovinciam Bæticiam ab eis vocari, nunquam *Andaluziam*, aut alio nomine a Vandalis repetito. sent illi quidem Latine, sed cum alia multa e sermone vocabula sumerent, difficile est ut *Andaluziam* nominarent, siquidem ea ap- usu recepta erat. Et Rodericus quidem archie- us Toletanus loc. cit. a Vandalis Silinguis m nominis repetit: *Quæ regio, inquit, a Silin- undalis adhuc hodie Vandalia nuncupatur, quam ziam corrupto vocabulo vulgariter appellamus. lum ergo Andaluzia vulgare jam erat sæculo o scribebat Rodericus, sumptum, ut non male t Florezius tom. IX Hisp. sacr., tract. 28, cap. ce Arabica Andalos, quæ rem occidentalem at. Et, ut videtur, primum Andaluzia dice- tota Hispania, vel omnes illæ provinciæ quæ ris tenebantur; deinde hoc nomen hæsit illi- cie quæ olim fere Bætica erat, et in qua Mauri- constituerunt. Abunazarii exstat *de Studiis po- andalusiæ*, hoc est Hispaniæ Arabicæ, rarum et a difficile opus. Consule N. c. Antonium in ad Bibl., et in Biblioth. Arabico-Hisp. verbo *ANDALUSIUS*, ubi plura de hoc nomine at, et opinionem vulgarem rejicit, quod *Anda- Vandalis* diæta fuerit.*

117. Ut ut id est, Hispanis Gothisque, qui Van- hostes fuerant, præsertim postquam hi im- m Arianam ejuraverant, minime placere po- laudes quibus Guntharius a Dracontio fuerat atus. Et, nisi nimium fallor, hæc causa fuit illis cur Dracontii poemata, potissimum vero

Satisfactionem, licentius corrigerent et interpolarent. Id an ab aliis aliqua ex parte factum fuerit ante Eugenium Toletanum, desuare non ausim. Certe jam S. Isidori tempore pars primi libri, quæ de Opere sex dierum inscripta fuit, a reliquo corpore separata erat, et ab eodem Isidoro corruptissime legebatur versus quidam primi hujus libri, ut notavi num. 7. Eugenius Chindasuinthi regis jussu libellos Dracontii *de Creatione mundi* conscriptos, ut loquitur S. Ildelfonsus, suscepit emendandos. In versibus qui ad primum librum de Deo pertinent, nonnullæ mutationes factæ sunt, sed non admodum frequentes, neque ita magni momenti, ut nostrum codicem cum Sirmondiano conferenti patebit. In epistola præsertim Eugenius ea videtur fecisse quæ in sua præfatione ad regem Chindasuinthum narrat, *superflua se dempsisse* (ut ipse putabat), *sempierna supplevisse, fracta constabilivisse, crebro repetita mutasse, versiculos detraxisse, qui et sensu tepidi, et verbis illepidi, et nulla erant ratione subnixi, in quibus nihil reperiebatur quo lectoris animus aut mulceretur doctus, aut doceretur indoctus*. Nihil autem prius habuit Eugenius, sive alius (nam fortasse ante vel post Eugenium alius fuit interpolator), quam ut memoriam omnem regis Vandalorum penitus aboleret, versusque illos omitteret ex quibus occasio qua scripta fuit Satisfactio percipi posset. Hinc prætermitti omnino sunt hi versus:

Nominis Asdingui bella triumphigera.
Serves, avi ut laudes dicam, patriasque, tuasque;
Perque suas proles regia vota canam.

118. Dedita etiam opera postremi Satisfactionis versus omissi videntur, quibus ærumnæ Dracontii clarius describuntur, factumque illud narratur ex quo veteres regem qui laudabatur possent agnoscere:

Inclutus armipotens, vestræ pietatis origo,
Et doctus, genio pronior ad veniam,
Non homini ignosco, dixit, sed lingua meretur:
Hic reus et doctus Vincomalus fuerat.

Non tamen Eugenio imputaverim quod titulum Satisfactionis, quasi ad Theodosium Juniorem scriptæ, ipse supposuerit, priori inscriptione deleta qua regis Vandalorum nomen expressum erat; neque enim credam virum probum veritatisque studiosum tantum sibi arrogasse. Aut igitur ipse ignoravit cuinam laudes epistolæ dicerentur, et ex temporum ratione conjecit Satisfactionem ad imperatorem Theodosium Juniorem referri, aut, quod verius puto, elegiam sine inscriptione ipse dimisit, cui alii postea eum quem nunc apud Sirmondum legimus, ex conjectura addiderunt titulum. Aliarum mutatum quæ in sententiis aliter ac ipse auctor voluit explicandis factæ sunt, unum vel alterum proferam exemplum.

119. Dracontius providentiam Dei de bonis, quæ donat, ac de malis, quæ permittit, hoc uno disticho complexus est vers. 15:

Quidquid agunt homines, bona, tristia, prospera,
Prava,
Hoc fieri admittunt ira favorque Dei.

Ut simili modo dixerat lib. 1, vers. 18, carm. de A
Deo :

Omnia quæ veniunt, bona, gaudia, tristia, acerba
Descendunt ex arce Dei, de sede Tonantis.

Interpolatori sententia elegiæ dura visa est: hæc ergo
ille duo disticha supposuit :

Quidquid agunt homines, bona, prospera, sancta, mo-
[d. sta,

Te faciente, fiunt, quo bona cuncta fiunt,
Econtra adversa, probrosa, maligna, inhonesta
Tu fieri pateris, qui mala nulla facis.

Et, ut apertius videas quid interpolatori in disticho
Dracontii displicuerit, animadvertas, quæso, muta-
tionem distichi sequentis, quod Dracontius ita edi-
derat :

Hoc tua verba probant Moseo dicta prophetæ,
Quod duraturus cor Pharaonis eras.

Corrector noluit dictum quod Dominus cor Pharaonis B
obduraverit; ita igitur ille :

93 Hæc tua lex docuit Moysæ præscripta notante,
Cum percuratum cor Pharaonis ait.

Atqui Dracontius Exodi verba cap. vii, v. 3, expres-
sit. Sed hic locus non est ut Dracontium tucamur;
tantum nunc discrepantiam inter Dracontium ejusque
correctorem ostendimus, quæ in eadem fere sententia
paulo post rursus occurrit vers. 27 :

Quis nisi cælesti demens compulsus ab ira,
Aspera cuncta petat, prospera cuncta neget?

In codice Sirmondi hoc distichon ita effertur :

Quo nisi cælestis Domini conspectus ad æthram
Aspera cuncta premunt, prospera nulla juvant

Codex Azagræ in editione Matritensi sic habet :

Quo nisi cælestis Domini conceptus ab æthra
Aspera cuncta premat, prospera nulla juvant.

Rivinus scripturam Sirmondi antea sollicitaverat, et
legerat :

Quem nisi salvasset Domini conspectus ab æthra,
Aspera cuncta premunt, prospera nulla juvant.

Mendum viderat, sed veram lectionem non vidit, quæ
exstat in elegia non interpolata. Absurdum putabat
corrector quod aliquis *cælesti compulsus ab ira* aspera
cuncta peteret, prospera cuncta negaret. At Dracon-
tius hoc voluit, hoc de seipso affirmavit, ut ex tota
orationis serie liquet. In levi unius verbi mutatione
studiosam correctoris diligentiam licet observare.
Dracontius ex persona Commodi Augusti hoc præcep-
tum posuit vers. 189 :

Nobile præceptum, rectores, discite post me :
Sit bonus in vita qui volet esse deus.

Hoc postremum verbum interpolator aut mendum D
putavit esse, aut tolerari non posse. Igitur emen-
davit :

Sit bonus in vita qui volet esse Dei.

At Commodus, qui hæc verba profert, intelligit apo-
theosin gentilium, qua imperatores post obitum in
deorum numerum referebantur.

120. Plura alia nunc omitto, quæ melius patebunt
cum Elegia ex codice Vaticano edita cum variantibus
lectionibus 94 codicum Sirmondiani et Azagrænsis
conferetur. Sed cum tantum studium adhibuit fuerit
ut Dracontii carmina ad posterum interpolata per-
venirent, quaeratur aliquis qua via extra Hispaniam et
in Italia hæc ipsa integra asservari potuerint; nam

ea quæ in Gallia sunt, ex emendatione Eugenii vi-
dentur processisse, excepto codice Parisiensi S. Vi-
ctoris, quem ego puto exaratum ex aliquo antiquiori,
solos versus de Opere sex dierum continente, qualem
etiam ante Eugenium vidit Isidorus. Verum difficile
non fuit ut ante S. Isidori tempora codex aliquis ex
Hispania in Italiam adveheretur, qui integrum poema
de Deo, et Satisfactionem ad regem Guntharium com-
prehenderet : nisi velimus etiam suspicari ipsum
Dracontium, carcere tandem liberatum, in Italiam
venisse. Hanc enim habeo conjecturam, quam nunc
proponam.

121. Sidonius in Excusator. ad Felicem, carm. 9,
tres poetas laudat qui patribus suo et Felicis fuerant
sodales, quorum tertium non nominat, sed in Bætica
natum dicit, et alia de eo narrat his versibus :

Ne qui jam patribus fuere nostris
Primo tempore maximi sodales...
Sed nec tertius ille nunc legetur,
Bætium qui patrium semel relinquens
Undosæ petit sitim Ravennæ,
Plausores cui fulgidam Quirites,
Et carus popularitate princeps
Trajano statuam foro locarunt.

Suspiciatur Sirmondus in notis ad Sidonium hunc
poetam Hispanum esse Merobaudem, de quo Idacius
ad annum 443: *Asturio magistro utriusque militiae
gener ipsius successor ipsi mittitur (ad Hispanias)
Merobaudis, natu nobilis, et eloquentiæ merito vel
maxime in poematis studio veteribus comparandus,
testimonio etiam provehitur statuarum. Brevi tempore
potestatis suæ Aracellitanorum frangit insolentiam Ba-
caudarum. Mox nonnullorum invidia perurgente, ad
urbem Romam sacra præceptione revocatur.* Addit Sir-
mondus hunc esse Merobaudem cujus exstat carmen
de Deo. Acute hæc excogitata sunt. 95 Verum idem
Sirmondus observat eo tempore statuas in foro Tra-
jano multis fuisse collocatas, quod etiam antiquis
inscriptionibus probat. Locus igitur adhuc relinqui-
tur dubitandi an de alio Hispano poeta aptius intelli-
gi possit Sidonius. Notandum ergo est Sidonium natum
fuisse circa annum 428, et affirmare poetam illum
Bæticum sodalem fuisse sui patris *primo tempore*,
quod ego interpreto in ipsa sui patris juventute.
Ait præterea Sidonius eum poetam Bætium patrium
semel reliquisse, et Ravennam venisse: quo innuit
Ravennæ cum patre suo amicitiam contraxisse. In-
telligo etiam poetam Hispanum Sidonii Bætium in
perpetuum reliquisse; id enim significat hoc loco
adverbium *semel*. His ita positis consequitur Sido-
nium minus congruenter exponi de Merobaudæ, qui
anno 443 dux sive magister utriusque militiae missus
est in Hispanias, mox sacra præceptione Romam re-
vocatus. Contra Dracontio omnia Sidonii verba 2 pl
conveniunt: nam et Bæticus erat, et circa annum 437
Ravennæ jam potuit commorari, postquam patrem suum
Bætium semel reliquisset. Huic conjecturæ favet quod
S. Columbanus Elegiam Dracontii integram legerat,
ut ex versibus illius num. 8 allatis arguitur, et quod
codex Dracontii in catalogo antiquissimo monasterii
Bobiensis ab eodem S. Columbano fundati reperitur

descriptus. Id enim simul cum Sidouli versibus nonnullam causam præbet suspicandi Dracontium in Italia vixisse.

122. Dracontius enim, si libertatem adeptus fuit, ut sibi consuleret ac se calamitatibus quibus vexabatur Hispania subtraheret, otium honestumque secessum amare debuit: imo hoc Deum precatus est lib. III de Deo, vers. 647:

Me, rogo, jam repara sub libertate solutum,
Clade catenarum ferrato pondere pressum.
Sit vitæ requies, animæ sint otia fessæ,
Sit sæcura quietes, sit nox cum munere noctis.

Quod enim pergit, *Sit fortuna redux*, etc., ea tantum fortunæ bona videtur postulare quæ otio animæ fessæ, ac securæ quieti minime adversantur. Fuerat enim palatinus, ut conjici potest ex suis versibus, et plane affirmavit supra num. 32 Goldastus 96 nescio quo auctore: ad minimum erat dives et nobilis, ut ex vers. 589 lib. III colligere licet:

Agmina servorum fugiunt, tempere clientes.

Id enim reconset inter alias molestias quibus affligebatur.

CAPUT XIII.

Confessio et pœnitentia Dracontii.

123. Hoc discrimen interest inter carmen de Deo et Elegiam, quod in Elegia Dracontius regem alloquens, ejusque gratiam demereri cupiens, petit vitam sibi prorogari ut laudes Vandalorum canat; in carmine post humillimam criminum suorum confessionem sic Deum precatur vers. 663 lib. III:

Servatum reparare jube pietate sueta,
Ut merear cantare tuas per carmina laudes.

124. Præterea animadvertendum est Dracontium in Elegia innuere crimen suum non aliud fuisse nisi quod hostem aliquem regis Vandalorum carmine celebrasset. Et, ut conjecturis indulgeamus, fortasse Castinus fuit ille quem laudaverat Dracontius. Sic enim habet Idacius ad ann. 422: *Castinus magister militum cum magna manu et auxiliis Gothorum bellum in Bætica Vandalis infert; quos cum ad inopiam vi obsidionis arctaret, adeo ut se tradere jam pararent, inconsulte publico certamine configens, auxiliorum fraude deceptus, ad Tarraconam victus effugit.* Dum Vandali vi obsidionis ad inopiam redacti erant, tempus potuit videri opportunum ut aliquis qui nondum corde societatem Romanorum expulerat, Castinum duccem versibus extolleret. Quamvis autem nullum vestigium carminis quod tunc Dracontius composuit ad nos pervenerit, ejus tamen testimonio certum est editum ab illo fuisse carmen quo rex offensus fuit. Nec mirandum est hoc non superesse carmen, quod Vandali, qui in Bætica tunc rerum potiebantur, suppresserunt debuerunt.

125. Dracontius in carmine de Deo, ubi ex animi sententia peccata sua fatetur coram Deo, de hoc carmine omnino 97 silet, fortasse quia putabat alia sibi esse crimina graviora quæ ut puniret Deus, eum in hæc quas patiebatur calamitates incidere permisisset. In Elegia vers. 105 ait:

Te coram prinum me carminis illius ausu,
Quod male disposui, pœnitet et fateor.

A In carmine vero lib. III, vers. 576, post multa alia:

Hei mihi! quod facinus non uno tempore gestum,
Ut mea facta luam, tempus convenit in unum.

Quot autem et qualia fuerint hæc scelera quorum se reum accusat Dracontius, non explicat distincte; sed innumera et horribilia fuisse, ex versibus qui præcedunt nonnulli colligent. Sic enim ait:

Quorum primus ego plusquam peccator habendus.
Quando fatebor enim scelerum numerum, atque reatus
Pectoris et carnis? non si mihi ferrea vox sit,
Ora tot exsurgant quot dentes ossibus albeni,
Aut mihi sint linguæ quantos caput omne capillos
Pectinat, explebo numerum sine fraude fidelem.
Sed satis est dixisse reum sub crimine cuncto.
Quod tua jussa vetant, solus peccasse fatebor,
Omne quod horrescis non me fecisse negabo...
Ergo ego consteor miseranda mente reatum
Plenum, grande malum non uno crimine partum.
Nam scelus omne meum numeros superabit arenæ
Littoris, et pelagi vincent mala nostra liquores.
Non puto diluvium tantos ponisse restus
Quantos ipse gero culpam pondere pressus.
Flumina me scelerum rapiunt, qualiantque procellæ,
Et peccatorum torrens simul obruit unda.
Me delictorum merserunt fluctibus amæes,
Usque animam venit unda meam, gravis horror aquarum.

Hæc omnia nisi exaggerata a Dracontio esse censeamus, sceleratiorem eo neminem fuisse credemus.

126. In prolegomenis ad Prudentium cap. 2, num. 44 et seqq. probare conatus sum verba quibus sua crimina Prudentius in præfatione accusat, a modestia et humilitate 98 Christianis justis usitata posse intelligi profecta, neque innuere hominem insigniter sceleratum et perditum, ut alii vulgo interpretabantur. Neque nunc quidem aliter sentio: imo hæc ipsa Dracontii verba, quæ graviora plerisque videbuntur, eodem sensu accipio. Sed quod de Prudentio tunc satis aperte indicavi, nunc clare profiteor, non ita me hanc causam agere, quasi aut de Prudentii aut de Dracontii innocentia liqueat, sed id unum asserere, ex humili eorum confessione argumentum peti non debere ad gravissima de eis scelera affirmanda. Luculentum exemplum nunc afferam ex S. Eugenii Toletani versibus in Lamento de adventu propriæ senectutis, lib. I, carm. 12:

Opressi, rapui, nudavi, crimina fluxi,
Pauperis ad vocem mens mea surda fuit.
Corrupti proprium lascivo vulnere corpus,
Hinc miser, hinc pavidus, hinc temulentus eo.
Nulla meas unquam venia compscuit iras,
Nec sine felle furens, nec sine cæde fui.

Ac ne quis de auctore dubitet, nomen in postremo pentametro exprimit:

Eugenio misero sit, rogo, pœna levis.

Nemo negaverit difficilius esse hæc verba Eugenii benigne interpretari, quam quæ a Dracontio in genere tantum proferuntur: nam Eugenius ad species ipsas horrendæ cujusdam iniquitatis descendere videtur.

127. Prefecto Barthius, qui lib. LV Advers., cap. 11, hoc carmen Eugenii interpretatur, conceptis verbis ait: *Corrupisse se proprium corpus scortationibus dicit... Fuisse autem ad hæc delicta proniorem Eugenium ex epigrammate etiam tertio doceri possumus, ubi ait:*

Nunc rectum sequimur, nunc pravum corde tenemus;
Nunc sancti castique sumus, nunc scorta fovemus.

Etsi enim eo loco generatim loquatur de mentis apud omnes homines inconstantia et futilitate, sua tamen ex propria conscientia et vitæ antea acta experientia ista omnia recenset atque detestatur; fatetur autem eodem 12 carmine etiam cæde se purum non fuisse. Non enim aliter quam uti sonant, simpliciter ea verba sunt intelligenda... Juventutem se per libidinum omnia genera decurrissæ fassus est. Hæc Barthius, qui si vidisset alia carmina Eugenii ex codice Azagreñsi Matrili edita, uberius opinionem suam confirmasset carmine 4 lib. II, quod incipit:

*Mole culpæ graviter onustus,
Crimine summus, vitiis abundans.*

128. Barthio ex sola Eugenii confessione assentiri non auderem, etiamsi alia deessent monumenta quæ ejusmodi scelera ab Eugenio repellerent: nunc cum hæc adsint, plane dissentio. Audi locupletissimum testem Ildefonsum in Eugenii Vita: *Hic cum ecclesiæ regiæ clericus esset egregius, vita monachi delectatus est. Qui sagaci fuga urbem Cæsaraugustanam petens, illic martyrum sepulcris inhæsit, ibique studia sapientiæ et propositum monachi decenter incoluit: unde principali violentia reductus atque in pontificatum ascitus, vitam plus virtutum meritis quam viribus egit. Fuit enim corpore tenuis, parvus robore, sed valide fervescens spiritus virtute.* Ceditne id elogium in eum hominem qualem nobis describit Barthius? Neque opponas Eugenium juventutis suæ crimina accensere; nam Ildefonsi testimonium vitam in adolescentia integre et pie actam confirmat, et ipse Eugenius in epita, hoc totum suæ vitæ tempus comprehendit, perinde quasi ad obitum usque sceleribus turrat involutus. Quod igitur rostat, nisi ut dicamus Eugenium quodam sensu minus proprio, sed vero et humili loqui, ut veritas in ejus dictis cum humilitate cohæreat, neque verba ut sonant aut sonare videntur, simpliciter intelligantur?

129. Eugenius autem non se solum verbis ex humilitate Christiana profectis, verum etiam, quod mirearis, Chindasuinthum regem simili modo, tanquam improbum et nefarium hominem descripsit. In libro II carminum Eugenii ex codice Azagræ, in editione Matritensi, carmen 75 est *Epitaphium Chindasuintho regi conscriptum*, ubi inter alia Eugenius hæc ait:

100 Chindasuinthus ego noxarum semper amicus,
Parrator scelerum Chindasuinthus ego.
Impius, obcenus, frater brosus, turpis, iniquus,
Optima nulla volens, pessima cuncta valens.
Quidquid agit, qui prava cupit, qui noxia querit,
Omnia commisi, pejor et inde fui.
Nulla fuit culpa quam non committere vellem,
Maximus in vitiis, et prior ipse fui.

Restitui *pejor pro pejor*, quod legitur in editione Matritensi. In his versibus primum agno eo humilem exaggerationem vitiorum Chindasuinthi; deinde agno, non ab Eugenio, sed ab ipso Chindasuintho epitaphium fuisse compositum. Qui enim fieri potuit ut Eugenius aut vivente Chindasuintho, aut post ejus obitum tot tamque gravia crimina illi imputaret?

130. *Prælargissimam pietatem* Chindasuinthi Eugenius ipse in epistola qua Dracontium a se emenda-

tum mittit, celebrat; eundem Chindasuinthum religionis pietatisque laude floruisse constat, qui etiam Taionem Romam legatum misit, ut varia S. Gregorii opera, quæ in Hispania desiderabantur, asportaret, et Eugenio mandatum dedit ut Dracontii libellos corrigeret. Unum in eo vitium, cujus distincta mentio in epitaphio non est, Mariana lib. VI Hist. Hisp., cap. 8, notat, reliquam vitam laudat: *Regnum per tyrannidem occupatum bene gessit, inaugurationis vitium totius vitæ probitate atque constantia compensare satagens.* Non ergo Eugenio, sed ipsi Chindasuintho tribuendum est hoc epitaphium. Neque immerito solertissimus editor cardinalis Lorenzana ante librum secundum monuit non omnes versus qui in eo proferuntur, representari tanquam germanos fetus Eugenii, quamvis in codice Azagreñsi omnes sub uno Eugenii nomine ordiue continuo reperiantur scripti, et permixti illis quos jam ante Sirmondus ediderat. Inter illos ipsos quos Sirmondus vulgaverat, plures esse qui Eugenium non habeat auctorem, facile esse ostendere, ut carmen 21 de Inventoribus litterarum, quod in Anthologia Latina reperitur. Et quoniam epitaphium Chindasuinthi huic ascripsimus, carmen 31 libri I de Morte **101** *conjugis Chindasuinthi regis*, quo rex alloquitur reginam, nihil prohibet quominus eidem regi adjudicemus. Quod si Chindasuinthus auctor sui epitaphii creditur, pro uno exemplo Eugenii quod proposueram, jam duo erunt distinguenda: ex quo magis confirmabitur humilem peccatorum confessionem Dracontii sine improbæ vitæ infamia stare posse, et cum exempla hæc humilitatis Christianæ ex Hispanis sint petita, nova conjectura accedet, si tamen res non obscura conjecturis comprehensa est, ut ex simili modestia Hispanis potis immo usitata Hispaniam Dracontii patriam esse confirmemus.

CAPUT XIV.

Stylus, latinitas, et prosodia Dracontii.

131. Ut de aliis omnibus scriptoribus, ita de Dracontio diversa sunt inter se doctorum hominum judicia. Dupinius, Biblioth. Nov. tom. IV, pag. 210, barbarum et inconditum dicendi genus in Dracontio taxat. Ceillierius, tom. XV de Script. eccles., cap. 29, nihil in Dracontii poemate consideratione dignum esse arbitratur. Goldastus in epistola ad Weitzium ait: *Dracontius probus auctor est, concinnus, et ipsa brevitate commendabilis, sed ab ævo sequiori: in quo tamen consimiliter ut in Prudentio elegantiarum flosculi ceu purpuræ quædam insitæ interlucent ac scintillant.* Fabricius, comm. in Poet. Christ., verbo DRACONTIUS: *Ejus carmen eruditum atque insigne est.* Cunradus Rittershusius in oda ad Weitzium:

Huic jam ite comes Dracontius,
Sublimique canit versu primordia rerum.
Multis diu ignorabilis,
Non bene qui lauit, tua donec cura sub oras
Ipsam reduxit luminis
Ex tenebris, monstrans clare quot via reperta
Pugno ille concludat brevi.

Mendum videtur quod via: forte Rittershusius scripsit *quot dia reperta* Barthius sæpe elegantiarum Dracon-

in flosculos indicat, **102** ingenium vero prædicat A lib. vii Advers., cap. 20: *Plurimum ingenii fuit in Christianis veteribus vatibus, et quidem sæpe adeo excellentis, ut dum illustrare volunt quædam, omnia confundant. Sane Dracontius Hispanus adeo acute et nervose de plerisque incidentibus loquitur, ut vix seipsum satis intellexisse videatur, tantum abest ut ab iis potuerit sententia ejus percipi qui nostra ætate in ea re studuerunt.* Nonnullis hoc laudandi genus obscurum et ambiguum videri possit, sed quid voluerit Barthius dicere satis intelligitur: esse scilicet quoddam ingenii acumen, quod dum subtilius in rebus versatur, nonnullam obscuritatem pariat apud eos præsertim qui parum ingenio valent. Paulo post ait Barthius Dracontium acute conciseque loquendi artificem fuisse, et natura ævoque eo inclinasse.

132. Jure animadvertit idem Barthius loc. cit., omnino Dracontium mendis adhuc plurimis scætere, quæ nisi tollantur, frustra notha pro legitimis, supposita pro genuinis interpretari labores. *Et in acutis (addit) his concisisque scriptoribus multa infecire præsumperunt transcriptores sequentium temporum, cum nemo non paulo litteris imbutior hoc genere scribendi delectaretur, usque adeo quidem improbe, ut universa tandem eloquentia his argutiis intercisa sit.* Quod autem idem Barthius, lib. iiv, cap. 9, Dracontium vocat *poetam sensu et eruditione, quam eloquentia longe meliorem et instructiorem*, atque alibi phrasin ejus intricatorem dicit, id eodem pertinet, ut Dracontius partim natura, partim sui sæculi more, partim transcriptorum culpa nimium sit acutus et ingeniosus, atque hac parte a vera eloquentia declinaverit. Minime autem dubito quin diverso modo judicasset Barthius, si Dracontium qualis a nobis exhibetur videret. Nam primum Barthius putabat Hexaameron quod tunc exstabat, epitomen esse carminis Dracontii de Opere sex dierum, duosque auctores ex stylo colligebat, ut dixi num. 29. Cum vero nunc constet Dracontium non sibi proposuisse argumentum operis sex dierum, sed majestatis divinæ et rebus creatis laudandæ, ad **103** hujus scopi rationem de poemate judicandum est: et recte quidem in eo omnia procedunt.

133. Deinde etsi Dracontius nondum tam correctus prodeat quam esset optandum, tamen multa in eo jam apparent lumina eloquentiæ non vulgaris, in Elegia præsertim, ubi emendatiorem codicem nacti sumus. In carmine vero de Deo sæpe orationis tractus ita æquabilis fuit, ut evidentissimum sit in aliis locis ubi intricatior est sermo, non auctoris, sed exscriptorum aut interpolatorum culpam esse. Non tamen iverim inficias et barbarorum commercio aliquam lætæculam stylo Dracontii adhæsisse; sententias et sæpe verba eadem frequenter esse repetita, et fortasse rerum ordinem parum accurate dispositum. Sed recte aiebat Ovidius, etiam leviore calamitate oppressus, lib. i Trist. eleg. 1:

Hæc quoque quæ facio iudex mirabitur æquus,
Scriptaque cum venia qualiacunque leget.

Da mihi Macabdem, et tot circumspice casus,
Ingenium tantis excidet omne malis.

Dracontius in catenis et vinculis scribebat. Quid ergo mirum si Dei benignitatem et clementiam passim impleret, etiam ubi res id non postulare videntur? aut si varietatem phrasium verborumque negligat? aut si perturbato nonnunquam argumenti ordine procedat? Interea negari nequit gravissimas et ad pietatem Christianam maxime conformatas sententias in ejus carminibus emicare, e sacris Litteris sanctisque Patribus petitas, ut vere Sirmondus, qui minimam partem eorum viderat, dixerit in epistola dedicatoria ad Henricum Borbonium regis filium, episc. Metens.: *Ad Dei laudes admirabilium ejus operum contemplatione subvehet Dracontius.* Omitto nunc singularem Dracontii doctrinam, et eruditionem non solum sacræ, verum etiam profanæ, quæ versus illius legentibus ipsa sine indice se prodit.

134. Quod attinet ad nitorem sermonis Latini, multa occurrunt in Dracontio præ et venuste dicta, multa etiam ex optimorum poetarum imitatione, quos ipse, ut patet, sedulo legerat, et Christiane loqui quodammodo cogit. Quædam tamen **104** sunt alia quæ non barbara quidem censenda sunt, sed minime proponenda ut ea imitentur ii qui ad aurem ætatis gustum velint sermonem suum conformare. Sed habenda est etiam ratio argumenti, quod a veteribus profanis poetis intactum voces quasdam admittit ab eis non usurpatis, præsertim quæ ecclesiasticum quemdam saporem habent, quod e sacris Litteris et usu Ecclesiæ profectæ sint. Sane qui sermonis Latini terminos qua late patent nosse velint, poetas æquales Dracontii minime ignorare debent, cum ii e pura Latinitate plurima vocabula nobis conservaverint, alia adjecerint quæ suo tempore erant in usu, neque indigna sunt ut etiam nostro usurpentur. Quamvis autem in notis animadvertemus quæ sint voces phrasesque propriæ Dracontii, aut paucis cum ipso communes, juvabit tamen nunc quædam observare.

135. Lib. i de Deo, vers. 4, usus est adverbio *veneranter*, atque iterum lib. iii, vers. 672, quo etiam Tertullianus, sive quicumque alius auctor carminum sub hujus nomine, et Sedulius, usi sunt. Alia similia adverbia formavit Dracontius, ut lib. i, vers. 94, *moderanter*; ibid. vers. 331, *dominanter*; ibid. vers. 609, *incessanter*. Lib. iii, vers. 225, *tonanter*; ibid. vers. 671, *trementer*.

136. Nomine *modestus* mirum quantum delectatus sit Dracontius. Lib. i, vers. 29, de pietate Dei *virtute modesta est*. Ibid. vers. 435, de Deo, *virtute modestus*. Lib. ii, vers. 70, de Deo, *pietate modestus*; ibid. vers. 308, *non jure modesto*; ibid. vers. 753, de Tabitha *modesta*. Lib. iii, vers. 379, *vultus modestos*. Eleg. vers. 93, *dominos reticere modestos*. De voce *placidus* vide num. 148.

137. Sæpe etiam Dracontius adjectivum *anhelus* igni aut soli tribuit, ut lib. i, vers. 26, *solis anheli*; ibid. vers. 187, iterum *solis anheli*; ibid. vers. 650,

ignis anhelii; lib. II, vers. 91, ignis anhelii; lib. III, A ut libet, modo correptis videlicet syllabis, modo productis. Inde illustre mendum video in eodem Dracontio, etc. An de hoc mendo vere judicaverit Barthius, suo loco dicam.

438. Weitzius in initio indicis sui in Dracontium monet bina epitheta sive adjectiva ab eo uniri uni substantivo, ut vers. 180 lib. I, *odoriferis nunquam marcentibus herbis*, atque 105 alibi. Exemplum complosionis profert ex vers. 396 lib. I: *Omnia pulchra gerens, oculos, os*. Ad hyphen refert vers. cit. 180, *nunquam-marcentibus*, et similia, ut *male viventi, semper-vestita*. Ad ὄζυμορα, *ozymora* revocat *funera viva, vivax cadaver* lib. I, vers. 648, quibus verbis oxymoris, hoc est quasi *acutistultis*, quia stulta videntur primo aspectu, sed sunt acuta, plenus est Dracontius.

439. Denique ut de prosodia Dracontii nonnihil B dicamus, raro a metri legibus quibus severiores poetæ optimi se obstrinxerunt, recedit. Quod *idolum* secunda brevi effert, commune hoc vitium illi est, si tamen est vitium, cum Prudentio aliisque multis poetis Christianis: cujus syllabæ corripientiæ rationem reddidi in prolegom. ad Prudentium cap. 24 et seqq. Peculiare Dracontio est, quod primam in *thronus* producat; sed etiam id defendi potest ex his quæ loc. cit. disserui: nisi fortasse codex corruptus est duobus in locis quibus hoc verbum adhibetur. In verbo *fiant* varius est Dracontius: aliquando producit cum antiquis poetis, aliquando corripit cum Prudentio et aliis: quanquam mendum aliquod suspicari licet ubi a Dracontio corripitur. Vide notam ad vers. 82 lib. I, et 191 lib. II. Paucas alias C voces, quas Dracontius diverso intervallo, atque alii, profert, suis locis adnotabo. Solemne quoque est Dracontio, ut aliis poetis sequioris ævi, vocalem brevem ratione solius cæsurae producere, ut lib. I, vers. 430, *Projicere nec plasma suum*. Alicubi etiam ob solam aspirationem brevis a Dracontio produci- tur, quod et ratione, et veterum exemplo sustineri potest.

440. In nominibus propriis magnam licentiam poetæ Christiani atque illi etiam profani qui eodem tempore scribebant, sibi sumebant. Dracontius, simili libertate usus, nomina propria ut collibitum illi est metro alligat, et idem nomen modo brevi intervallo, modo longo pronuntiat. Sic lib. II, vers. 572, primam rite corripit in *Stephanus*,

Martyrium Stephano qui fecerat, inde recepit, in Elegia vero eandem producit vers. 171,

Stephanus ante alios lapidum sub grandine martyr, 106 nisi contra auctoritatem codicum malis trajicere, *Ante alios Stephanus lapidum*, etc. Verum idem Dracontius in *Isac* primam corripuit lib. III, vers. 139,

Quid pater Abraham, quid Isac meruisse leguntur? et produxit paulo post vers. 155,

Omnia perpetuo generi manifestius Isac.

Barthius, lib. IX Advers., cap. 7, ut quemdam versum Dracontii restituat, ita præfatur: *Poetarum Christianorum mos velut est, consuetudo certe, nominibus quæ propria appellantur grammatici, uti in versu*

etc. An de hoc mendo vere judicaverit Barthius, suo loco dicam.

441. Non est tamen silentio prætereundum ipsos etiam poetas Christianos agnovisse nomina propria quantitate certa syllabarum gaudere, quam servare oportet. Multa sunt exempla poetarum Christianorum veterum qui nominibus his propriis contra metrum uti non audebant, aut veniam præfabantur, si quando aliter fieri non poterat. Sed adducam exemplum e sæculis barbaris. Galfridus de Vino Salvo, qui anno 1216 vivebat, in Poetria sic Innocentium summum pontificem alloquitur:

Papa, stupor mundi, si dixerò, Papa Nocemmi,
Acephalum nomen tribuam tibi; si caput additam,
Hostis eris metri. Nomen tibi vult similari.
Nec nomen metro, nec vult tua maxima virtus
Claudi mensura. Nihil est, quo metiar illam.
Transit mensuras hominum. Sed divide nomen.
..... In præfer, et adde Nocemmi,
Efficiturque comes metri: sic et tua virtus
Pluribus æquatur divisa, sed integra nulli.

Ita Galfridus delicias facit in nomine *Innocentii*, quod versu hexametro concludi nequit. Nihilominus paulo post in *Gregorii* nomine leges metri contempsit:

Desine; Gregori, subsiste; quid eloquar omnes!

Et potuit tamen alio modo versum ordinare, ut secundam non 107 produceret. Concludam igitur, Christianos poetas nominibus propriis, præsertim quæ ex alio idiomate originem trahunt, libere usos in versu, partim quod vulgarem consuetudinem ea efferendi sequerentur, partim quod facilius in his quam in aliis licentiam poeticam locum habere existimarent. Verum de his omnibus quæ ad peculiarem Christianæ veteris poeseos prosodiam pertinent, fuse et dedita opera egi in prolegomenis ad Prudentium, quæ nunc repetere necesse non est; plurimam autem alia illis addere, etiamsi id fieri nullo labore possit, opportunum non videtur.

CAPUT XV.

Methodus in editione Dracontii observata.

442. Weitzius in prologo editionis Dracontii iudicium hoc viri ejusdem clarissimi exponit: *Polite scriptori, qualis hic noster est, omnia jure meritoque integra esse debere, levissimumque etiam mendum ei molestiam exhibere*. Nihil igitur mihi magis elaborandum fuit, quam ut Dracontium integrum, et quoad ejus fieri posset, ab omni mendo purum representarem. Vere enim Muretus dixit lib. VIII Var. lect., cap. 4: *Quotidie magis intelligo nullam esse mendam ita pusillam, quam non permagni intersit e veterum monumentis tolli ac corrigi; neque ullum hominum genus magis prodesse studiis, quam eos qui accurate et fideliter operam in illis purgandis et emendandis ponunt*. Unius enim litterulæ erratum interdum eas etiam hominibus eruditissimis offundit tenebras, ut tanquam in illuni nocte errantes quovis potius perveniant, quam quo volunt. Idem eruditus et elegans scriptor lib. I, cap. 16, affirmat vix ullum esse codicem tam imperite scriptum, ex quo eruditus proficere non possit.

His rationibus testimoniisque innixus e mss. A facient. Adnotationibus igitur in Dracontium non solum ea comprehendimus quæ ad historiam sacram et profanam, ad philosophiam, ad sacram Scripturam et theologiam spectant, verum etiam criticas observationes de proprietate et significatione verborum, atque adeo conjecturas aliorum, et nostras de varia versuum lectione admittenda vel rejicienda. Nam interdum accidit ut scriptura quæ auctoritate codicis retinetur non valde placeat, quæ proinde conjectura aliqua sollicitatur; interdum, ut vox aliqua restituta sit ob mendam codicis perspicuum, sed fortasse alia vox melius, aut æque bene posset substitui, quod sine aliqua explicatione intelligi non posset. Ratio præterea reddenda est cur aliorum conjecturæ aliquando non placeant, quod in notis

In libro 1 carminis de Deo usque ad vers. 116, dies, solus codex Vaticanus adhibetur. Ab vsu 116 usque ad ultimum libri versum 754, promittis, lectiones variantes e quatuor codicibus referuntur, scilicet primo e codice S. Victoricensis, sive ex editione prima Dracontii Paduani hunc codicem conformata; secundo e Corsiensi bibliothecæ Regiæ, sive ex editione illi quam Sirmondus, eo codice usus, procurtertio e codice Azagræ, sive ex editione Censi PP. Toletanorum, in qua ad marginem sum Dracontii, aut in fine paginæ varietas hæc codicis Azagræ adnotatur; quarto denique o Vaticano codice. Notæ quibus hos codices mus faciles sunt intellectu: nam *Vict.* significum codicem S. Victoris, *Sirm.* secundum 1, quem Sirmondus adhibuit; *Azagr.* tertium 1, qui fuit Azagræ; *Vat.* codicem quartum, Vaticanus. In libro secundo et tertio carminis nullus alius nobis est allegandus codex, nisi us. In Elegia sive Satisfactione tres codices ur, Sirmondianus, Azagreusis et Vaticanus. utem primigenia Dracontii carmina proponobis promulgare, cæteris omnibus codices res præferimus, quippe qui ab Eugenii emendvel interpolatione omnino 109 immunes nseruati. Maculas vero quæ exscriptorum neia et temporum injuria in codicibus Vaticanis runt, aliorum codicum ope, quotiescunque do id fieri potuit, deterimus.

Possent etiam inter variantes lectiones aliaones annumerari, videlicet quas Georg. Fa, Weitzius et Rivinus adornarunt. Verum sasi ad notas quæ variantibus lectionibus subtr, horum editorum conjecturas rejicere : aras, inquam: cum enim illi nullum codicem exaratum præ oculis habuerint, ubi a veteritionibus discrepant, id tantum conjiciendo

opportune fiet.

146. Lacunas quæ in carmine de Deo occurrunt, satiusne fuerit ita ut sunt, relinquere, an aliquo pacto supplere, poterat in controversiam vocari. Equidem rationem aliorumque exemplum secutus, hujusmodi supplementa adjicere malui. Plurimum enim juvari potest lector, si eodem orationis filo sententiam non interruptam legat, atque ita præcedentia cum sequentibus jungat. Etenim si deficiente versu aliquo aut hemistichio sensus omnino imperfectus relinquatur, immorari, et secum contere debet quid auctor dixerit, et cur alia quæ sequuntur addiderit. Provisum tamen est ut hæc supplementa a verbis Dracontii clare distinguantur: sic nemo queretur fucum sibi fieri. Non me præterit male audire 110 nonnullos grammaticos, qui versus quos Virgilius inchoatos reliquerat, supplere conati sunt. Sed præterquam quod discrimen est magnum inter versus Dracontii, qui vitio codicum imperfecti sunt, et Virgilii versus, quos ipse nondum cõpleverat, neque a Vario et Tuca compleri voluerat, grammatici illi hac potissimum de causa reprehensi sunt, quod non solum audacter, sed etiam temere et inepte Virgilianæ purpuræ vilissimum suum pannum admiscuerunt, ut qui versum a Virgilio ita inchoatum, *Quem tibi jam Troja,* ita absolvit, *Quem tibi jam Troja peperit fumante Creusa.* Nescio vero an agis risu dignum sit, quod nonnulli his versibus imperfectis Virgilii mysterium quoddam artis poeticæ inesse crediderint, quod etiam sibi imitandum proposuerint. Aonius Palearius, cujus opera minus fortasse quærerentur, si tam infanti morte non obiisset, in suo poemate de Immortalitate animæ hoc etiam vitio delectatus est, ut quosdam versus tan um inchoatos ediderit, perinde quasi nihil in mentem venire potuisset quod præcedentium consequentiumque majestatem exæquaret. Prætermisum hoc caput est a Jo. Burch. Menckenio in suo libello de Claritaneria eruditorum.

147. Aliorum plurium qui veterum scripta emaculazunt industria a plerisque laudata est. Cicero, si fides habenda sit Chronico Eusebiano, Lucretii poema emendavit. Aristarchi, Leogoræ Syracusani, et Zenodoti Ephesii, qui operam suam in versibus

Homeri corrigendis collocarunt, meminit Isidorus lib. 1 Orig., cap. 21. E recentioribus Franciscus Namsius commendatur a Lipsio cent. 2, epist. 60, quod Nonnum Panopolitanum a mendis purgaverit. Propius ad rem nostram pertinet quod in Corippo Azagra quædam loca plane corrupta ex ingenio restituit, Demsterus lacunas supplevit, suamque hanc agendi rationem tuetur, ac postremo Fogginius novas conjecturas castigacionesque apposuit. Joannis Freinshemii nota sunt supplementa ad Tacitum, Curtium, et Livium. In *Miscellaneous Lipsiens.* tom. 1, ann. 1716, insertum est supplementum fabularum Phædri, auctore M. Christophoro Hamptio. Hujusmodi **111** conjecturæ et emendationes in his scriptoribus solent esse magis necessariae, quorum opera in uno tantum codice ms. reperta sunt, aut in pluribus quidem codicibus, sed qui omnes ex uno exemplari descripti sint: ut in Velleio Paterculo, quem beatus Rhenanus ex uno exemplari mutilo, prodigiose corrupto et fœdissime depravato, primus vulgavit, et in Catullo, cujus multi sunt codices mss., sed omnes a quodam exemplari in Galliis reperto propagati. Verum de iis suum cuique judicium. Mihi satis fuerit iterum monuisse supplementa ita dispositum iri, ut nemo fucum sibi factum jure queri possit.

CAPUT XVI.

Argumentum et synopsis trium librorum de Deo.

148. Ad Dei laudes admirabilium ejus operum contemplatione subvehere Dracontium, recte pronuntiavit Sirmondus. Et id sane posset statui argumentum carminis de Deo, non dissimile titulo egregii libelli cardinalis Bellarmini qui inscribitur *Ascensio mentis ad Deum*. Hoc ipsum innuit inscriptio carminis in codice Vaticano *de Deo*. Explicatus vero argumentum poematis Dracontii comprehendit cognitionem et laudes Dei ex ejus operibus misericordiæ et justitiæ, sed præcipue misericordiæ, clementiæ, aut pietatis erga homines, quæ in toto carmine maxime emicat. A primo versu sic orditur Dracontius:

Qui cupiunt animis placidum rescire Tonantem,
Hoc carmen præ mente legant, etc.

Perquam familiare illi est vocabulum *placidus* pro miti, clementi, pio; quin etiam definitionem hujus nominis quodammodo ipse nos docuit in Elegia vers. 287 et seqq.:

Si non humani generis peccata fuissent,
Unde pium nomen posset habere Deus?
Sed quia dat veniam populis peccata relaxans,
Per pietatis opus nomen habet placidum.

112 Quod autem opera etiam justitiæ divinæ velit Dracontius commemorare, ex proœnio lib. 1, vers. 10 et seqq., colligitur:

Hoc agit, et sequitur variis sub casibus iras,
Et pia vota Dei miseris hinc, inde beatis,
Pro meritis morum, pro certo tramite vitæ.

Justitiam vero iramque Dei ita Dracontius exponit, ut semper præ oculis habuerit quod de Deo ipse dixit lib. 1, vers. 691:

Et clarius lib. 11, vers. 693, *Plus pius es quam ju-*

stus, ubi multa alia in eandem sententiam disputat. Ex ipsa adeo ira occasionem laudandæ pietatis sumit, ut lib. 1, vers. 556:

Magna Dei pietas, semper qui temperat iras.

Et in fine lib. 11, vers. 658:

Quod vivus sum, mortis inops pietate reseror,
Non ira; nam si Domini gravis ira fuisset,
Non me differres, subita sed morte necares,
Ne peterem veniam, quam nunquam, sancte, negasti,
Aut ut non essem prorsus, cui parere posses.
Servatum reparare jube pietate sueta,
Ut merear cantare tuas per carmina laudes.

Venio nunc ad singulos libros summationem explicandos.

SYNOPSIS LIBRI I.

149. Res omnes creatæ Deum agnoscant, laudent et prædicant. A Deo sunt omnia quæ accidunt, prospera et adversa; peccatores tamen non subito puniunt, sed portenti præmonet, et veniam petant. Prognostica plura describuntur quibus homo læta et tristia prænoscit. Deus dum terret, amat, veniamque roganti non denegat, nec nisi perseverantes in criminibus supplicio afficit. Deus quippe vult omnes homines salutem æternam consequi; idque ostenditur ex tot rebus propter homines creatis. Prima enim die lux creata est, ex qua plurima homini beneficia proveniunt. Altera die cælum, ignis, et aqua creantur; tertia die mare, terra, herba, arbores, flores, pigmenta. Paradisi terrestris descriptio. Quarta **113** die cælum sole, luna et sideribus ornatur; quæ omnia lumina Deo obediant et hominibus serviunt. Quinta die pisces in aquis producuntur, cibi hominibus futuri, et ex eisdem aquis aves producunt. Sexta die animalia terrestria creantur, et diversa diversis terris addicuntur, ut munera alia per orbem dispersa sunt. His omnibus ut dominaretur, creatus est homo ad Dei imaginem; qui ne esset solus, particeps generis data illi est uxor, ex ejus costa formata, ut amor mutuus eorum perfectus esset. Arbitrio igitur eorum Deus omnia creata commisit, negotiumque illis dedit ut propagationi generis studerent. Cum paradisi deliciis fruenterent, serpens feminam decepit, ut fructum ex arbore quæ una tantum prohibita fuerat, comederet. Femina decepta virum decepit; qui tum demum pudore suffusus fugere cœperunt, quasi Deum increpantem latere possent. Sed cum homines tot habeant signa quibus res occultas scire valeant, quo pacto primi parentes crimen suum, ac seipsum Deo occultare potuissent? Post confessionem igitur Deus sententiam pietate temperatam tulit, qua mors ipsa pro pœna inflictæ illis est, simulque pro pœnæ quodam levamine, ne homines in ærumnis hujus vitæ perpetuo viverent. Memor autem Deus operis sui ita primos parentes e paradiso ejecit, ut dominium orbis rerumque quæ in orbe sunt, illis concesserit, decrevitque ut omnia ordine suo et constanti lege procederent, atque aliis succederent, ut homini primo, et qui ex primo homine continua successione propagandi erant, jecta essent et servitium præstarent. Neque id solum Deus elemens providit, ut hominibus defunctis ali-

anti succederent, verum etiam, ut ii qui A
sunt, vitæ post multa sæcula restituerentur.
surrectionem corporum natura ipsa probi-
edit multis exemplis rerum, quæ quodam-
orientur et reviviscunt. Multo enim magis
hominum resurgent virtute Dei, qua cuncta
ant et vigent, cum ejus clementia erga ho-
inta sit, quanta decet Omnipotentem. Lau-
ab ejus infinita majestate, potentia, scien-
ræsertim benignitate. **114** Dracontius ad
es carmine celebrandas ejus opem implorat.

SYNOPSIS LIBRI II.

Deus auctor et rector omnium rerum: cui
sua, sol, omnia elementa obediunt. Dei im-
s. Abejus nutu omnia pendent, cujus verbo
sunt. Trinitatis divinæ confessio. Verbum B
tum ut homines salvaret. Filius Patri con-
ialis, Spiritus sanctus idem quod Pater et
terum corpus Deus assumpsit. Christi mira-
romines in eum credant. Discipuli ejus gratia
rum donati. Imperium Dei in res crea-
ansitus Israelitarum per mare Rubrum.
sibus et potus in desertis divina ope
tantur. Rursus Dei laudes e rebus crea-
concordia elementorum. Deum omnia faten-
audant, etiam animalia, quæ perniciose ali-
sunt. Cur Deus hæc creavit. Primum Adami
m. Posteriorum ejus crimina quam gravia sint.
perniciosa animalia nunquam prosunt.
ris pejor. Ejus audacia et perversitas. Cæ-
mia divinis parent legibus. Homines neque
ve pietate Dei coercentur. Diluvium univer-
homines plectendos; qui post diluvium sce-
erant. Sodomitarum pœna incendio pereun-
clementia Dei in utroque supplicio. Loth ab-
eratur, ut Noe a diluvio. Pœnas homines in-
quia a Deo moniti non corripuntur. Feli-
minum, si non peccassent. Peccatum angelo-
miniibus excusationi esse non potest, pœna
esse debet. Dei clementia erga homines, quos
s redemit. Perfidia Judæorum. Christi passio,
resurrectio, ascensio in cœlos, judicium futu-
ructus passionis Christi, quæ etiam Judæ pro-
misi desperasset. Conversio Pauli. Fides in
multa obtinet. Gratia Dei omnibus oblata.
a fidei in Abrahamo, Tobia, Davide, Eze-
Anna Samuelis matre. Precum apud Deum
efficacia. Zacharias pater S. Joannis Baptistæ
quod credere distulisset. Dei misericordia
115 quam justitia. Cur Deus sceleratos ho-
nd senectutem non perducit, ut convertantur
s. Sacrificium Deo cor contritum. Eleemo-
suummendata. Pauperum orationes plurimum
eum valent. Exemplum Tabithæ a morte revo-
vari objurgantur. Dei justitia et misericordia
itu Israelitarum per mare Rubrum Ægyptiis
sis.

SYNOPSIS LIBRI III.

laudes, infinita scicuita, justitia, clementia,

bonitas, largitas, liberalitas in annonâ submini-
stranda. Captatores annonæ et avari objurgantur. Exem-
plum divitis damnati, qui ex inferis refrigerium a
Lazaro paupere postulabat. Multo magis damnandi
qui aliena rapiunt. Nec divitiæ, nec quævis alia bona
preferenda sunt Deo, omnium datori. Peritura con-
temnenda sunt, ut æterna acquirantur. Id exemplo
suo nos docuit Abraham, qui filium suum jussus ad
sacrificium duxit. Deus arietem pro Isaac subrogari
voluit. At non ita Saturnus, falsum numen, cui pueri
quotannis immoabantur. Deus Abrahamum voluit
cæteris exemplo esse, ut nihil quantumvis carum
Domino præponatur. Præmium obedientiæ Abrahami
posteritas ejus ad omnia tempora et regiones propa-
gata. Aliud exemplum trium puerorum qui in for-
nace accensa illasi permanserunt. Daniel inter leo-
nes. Descriptio venationis amphitheatralis ferarum.
Herculis fabulosa virtus cedit Danieli. Crudelitas
Dianæ Tauricæ. Petri apostolorum principis prima-
tus. Ejus precibus Romæ Simon Magus præcipitatus
est. Hæc aliæque hujusmodi ex fide, spæ et orationi-
bus ad Deum processerunt. Ethnici vero plura au-
daciæ facinora aggressi sunt non spæ vitæ æternæ
permoti, sed solo amore laudis aut patriæ. Menœ-
ceus, filius Creontis, ne pater regnum amitteret,
seipsum occidit. Thebanorum regnum tragicum. Co-
drus pro patria ab hostibus volens interemptus est.
Leonidæ cum paucis Lacædæmoniis audax prælium
ad Thermopylas. Phileni fratres Carthaginenses se
vivos comburi passi sunt, ut patriæ fines latius ex-
tenderentur. Brutus læsæ pudicitæ ultor, libertatis
116 assertor, liberos suos securi percuti jussit.
Virginus, ne Virginæ filix libertatem et pudorem
rapi cerneret, eam cultro confodit. Torquatus filium
victorem, quod contra edictum pugnaverat, morti
adjudicavit, ingemiscentibus omnibus. Curtius in la-
cum se præcipitem dedit. Regulus, ne fidem datam
frangeret, ultro Carthaginem rediit ad sæva tor-
menta et crudelissimam mortem. Saguntii fides et
constantia. Femina etiam, ut ad scelera audaces
sunt, ita egregia facinora sæpe aggrediuntur. Judith,
Holoferne occiso, patriam liberavit. Thomiris Cyrum
subegit. Evadne rogam quo mariti corpus ardebat
conscendit. Didò sibi ipsi pyram construxit. Lucretia
sibi manus intulit. Plures aliæ scelera aut ardua
facinora perfecerunt amore laudis, aut pro numine
vano deorum, ex quibus nihil boni oriri potest, cum
solus sit unus verus Deus, immensus, æternus, qui
parens noster est, cujus nos filii sumus. Cui cum
omnes res creatæ famulentur, audax et sceleratus
homo est, si ejus jussis parere negligat. Confessio et
pœnitentia Dracontii. Enumerat ærumnas in quas ob
crimina inciderat. Petit veniam a Deo. Exemplum
Jobi proponit, et resurrectionem aridorum ossuum
apud Ezechielem, quam graphice depingit. Nabucho-
donosoris pœnitentia. Preces Dracontii ad Deum pro
liberatione a vinculis, et pro bonis hujus atque æternæ
vitæ consequendis.

DRACONTII CARMEN DE DEO.

LIBER PRIMUS.

117 Qui cupiunt animis placidum rescire To- nantem, Hoc carmen præ mente legant, dum voce re- censent.	Auctorem confessa suum veneranter ado- rent, 5 Quinque plagæ, septemque poli, sol, lunaque, [et astra.
118 Agnoscent quod templa poli, quod mœ- nia cœli	119 Sidera, signa, noti, nix, imber, grando, [pruinæ,

VARIÆ LECTIONES.

Versu 1. Vat., <i>Placidum nescire Tonantem.</i> 2. Vat., <i>Carmen præ mente legant dum voce recenset.</i> 3. Vat., <i>forte quem templa poli, quem mœnia.</i> 4. Vat., <i>conversa suum venerantur adorent.</i>	5. Vat., <i>quemque plagæ septemque poli, sol, lumen et omnis.</i> 6. Vat., <i>Signa, nothi, nix.</i>

NOTÆ.

Versu 1. Pro *nescire*, quod mendum est clarum, restitui *rescire*. Posset etiam legi *præscire*, et fortasse melius *sentire*: nam hoc verbum apte et frequenter ad majestatem divinam indicandam usurpatur. Sic Martialis ad Domitianum, qui se deum vocabat, lib. Spectacul., epigr. 16, al. 17, *Crede mihi, numen sentit et ille tuum*. Marius Victor in præfat. vers. 100: *In quo te, Deus alme, precor, qui numine pronò Das sentire animis*. Dracontius infra lib. 1, vers. 225: *Concepta virtute Dei, quem sphæra polorum Sustinet, et sentit Dominum per cuncta tonantem*. Arator lib. 11, vers. 232, *Quæ meruit sentire Deum*, ubi glossa cujusdam codicis Vaticani habet: *Sentire, per fidem*. De voce *placidus* pro miti, clementi, dixi prolegom. num. 148. Prosper eadem significatione epigr. 12, *Nec scelerum vindex ira movet placidum*; et 103, *Iratu sineret, quod prohibet placidus*: quod utrumque de Deo dictum. Dracontius alique poetæ Christiani veterum imitatione Deum simpliciter *Tonantem* vocant. Arator, lib. 1, vers. 103, *Nec cessant elementa suo servire Tonanti*. Sed hoc loco fortasse aliquid amplius vult Dracontius, scilicet Dei etiam irati, et dum tonat, clementiam agnoscere, ut lib. 11, vers. 698, *Et quoties commotus eris, placidissimus exstas*.

2. In *præ mente legant* agnosco tinesin *prælegant mente*. Hæc figura familiaris fuit multis poetis Christianis, et nonnullis quidem usque ad nauseam vel risum; sic in Abbone notat Barthius lib. xxxvi Advers., cap. 7: *Inque sulas penetrant, Unque gulis facies se-cuerunt, Uque cidens, Burgun adiere diones*; in Agobardò *Febru migravit quinto ari ex orbe calendas*. Sunt et apud antiquos similia quædam, ut illud Ennii *Cere comminuit brum*; Sempronii Gracchi, *Medi spernere cinam*. Eugenius Toletanus epigramma composuit, quod est carmen 23 lib. 1, ad Joannem, verbis ita divisim refertum: *O Jo versiculos nexos quia despicias annes*, etc. Sed hoc ille fecit ut immoderatum hujus figuræ usum irrideret, quod Rivinus in notis animadvertit. Revera Eugenius epigramma sic concludit: *Instar Lucili cogor dirumpere versus, quod ex Ausonio sumpsit epist. 5 ad Theonem: Villa Lucani mox poteris aco. Resciso discere componere nomine versus, Lucili vatis sic imitator eris*. Cæterum parcus usus ejus figuræ, et præsertim ubi duæ partes componentes unum verbum dividuntur, venustatem habet. Elegans etiam est mutatio verborum *prælegendi, et recensendi*:

nam *recensere* magis proprie menti conveniret. Sensus porro est, attento animo legendum esse carmen, atque ita ut mens quodammodo verba præveniatur.

3. Utrolibet modo legi potest in nexu vocis *quem* vel *quod*; nec dissimilis erit sententia, sive *quod*, sive *quem* legas. Tertullianus de Judicio: *Omnia nosse bonum quæ sint miracula rerum, Ut Dominum liceat per cuncta agnoscere verum, Qui lucem, maria; et cælum, terramque paravit*. Dracontius utrumque hæc carmine exsequitur, ut agnoscamus quem res creatæ adorant, et quod hæc Deum adorant, eique famulantur. *Templa, mœnia, atria, palatia, tecta cœli*, et hujusmodi alia passim occurrunt in Dracontio cæterisque poetis Christianis, quæ alii in ethnicis solent similibus exemplis illustrare: nobis satis sit eas elegantias indicare. Quod autem Dracontius rem eandem multis nominibus quæ videri possint synonyma amplificat, sacram Scripturam imitatur, in qua simili modo res creatæ solent singillatim enumerari dum Dei laudes ex eis repetuntur.

4. Non dubium quin legendum sit *confessa pro conversa*. Etsi enim *conversa* aliquem sensum habet, tamen *confessa* et sententiæ et poetæ stylo maxime congruit. Sic lib. 11 idem Dracontius vers. 205, 206, *Te signa et sidera laudant Auctorem confessa suum, te fulmen adorat*, Eleg. vers 3, *Sidera, flamma, dios, quem sol, nox, luna fatentur Auctorem, dominum sæcula cuncta probant*. Prosper epigr. 4, *Rectoremque suum condita quæque canunt*. Posset legi *venerantur, adorant, vel venerentur, adorent*; sed melius videtur *veneranter adorent*. Placet adverbium *veneranter*, quo etiam utitur Dracontius lib. 11, vers. 672, *Et lacrymis precibusque piis veneranter adire*. Vide prolegom. num. 135. Tertullianus lib. de Judicio: *Summissique omnes genibus veneranter adorant*. Sedulius in fin. lib. v, *Veneranter adorant*. Quod res rationis expertes Deum adorant, phrasæ est Ecclesiæ usu consecrata. In officio B. Mariæ Virginis in sabbato ad matutinum: *Quem terra, pontus, sidera Colunt, adorant, prædicant*. Fortunatus auct. ejus hymni scripserat, *Quem terra, pontus, æther* scilicet *æthera ætheræ*, ex quo *æthera* magis in usu est. In neutro etiam genere *æther* non nemo usurpavit.

5. Si versu 3 legas *quem*, poteris etiam hic *recensere quemque plagæ*, videlicet quemque adorant p.

Fulgura, nimbus, hiems, tonitrus, lux, flamma, A 10
 [procellæ,
 Cælum, terra, iubar, chaos, axis, flumina, pon-
 [tus,
 Vel quid quid natura dedit præcepta creare.

Hoc agit, et sequitur variis sub casibus iras,
 120 Et pia vota Dei miseris hinc, inde beatis
 Pro meritis morum, pro certo tramite vitæ,
 Paupertas, mors, vita, salus, opulentia, lan-
 [guor,

VARIÆ LECTIONES.

11. Vat., hinc atque beatis.

13. Vat., vita, scelus, opulentia.

NOTÆ.

gæ. Sed multo magis arridet *quinque plagæ*, quam simpliciter *plagæ*: nam postea sequitur *septemque poli*, et *quinque plagarum* mentio expressa apud poetas obvia est, quas *zonas* etiam vocant. Virgilius lib. vii, vers. 226, *Et si quem extenta plagarum Quatuor in medio dirimit plaga solis iniqui*, et Georg. lib. i, vers. 235 seqq., eas pulchre describit: *Quinque tenent cælum zonæ*, etc. ut Ovidius lib. i Met. vers. 45 seqq. Dracontius Eleg. vers. 89 seqq., *Temperies cæli medium nec possidet orbem, Nam de quinque plagis vix habet ipsa duas*. Veteres septem polos seu cælos distinguebant, nonnulli plures, alii pauciores. Paulinus poem. ult., *Hoc etiam cælum, quod nos sublime videmus, Sex aliis infra est spatium surgentibus æquo, Postque thronos septem*, etc. Alia protuli in comment. ad Prudentium hymn. 7 Cath., vers. 36, *Non ante cæli principem septemplex*. In mendo codicis ms. *lunaque et omnis*, vel *omnes* conijci potest *lunaque, et æther*, vel *et ignis*, nam sæpe de igne cælesti mentio occurrit apud Dracontium; vel *et orbis*, vel *et omnia Sidera, signa*, per synæresin omnia, ut initio lib. vi Virgilio. *Quin protinus omnia Perlegerent oculis*; vel *lunaque, cæli Sidera*, vel aliquid hujusmodi. Præfero autem *lunaque, et astra*: nam etiam lib. ii, vers. 205, simili enumeratione usus est: *Agmina te astorum, te signa et sidera laudant*. Isidorus, Orig. lib. iii, cap. 60, *Stellæ, et sidera, et astra inter se differunt. Nam stella est quelibet singularis. Sidera vero sunt stellis plurimis facta, ut hyades, pleiades. Astra autem sunt stellæ grandes, ut Orion, Bootes*. Et in lib. i Differ. addit, *et quum esse quo animantis imago formatur, ut taurus, scorpius*. Stellæ vero hic dicit esse *multijuges, ut hyades*; sidera autem illa quibus *navigantes considerant, quod ad cursum dirigit consilium*, ubi forte legendum *quæ navigantes*.

8. Supra vers. 5 dicit *mæna cæli*, dum singulas partes enumerat; nunc *cælum* totum intelligit. Repetitiones ejusdem vocabuli frequentes sunt Dracontio, ut aliis poetis Christianis. In Paulino Petrocorio id ad erit Thomas Wopkensis in Advers. crit. ad Paulin. vers. 27 lib. iii. Inter res creatas que Deum laudant, recensetur *chaos*, ut vers. 5 Elegiæ, *Nox, luna fulentur*, et in Cantico trium puerorum *noctes et tenebræ*. Pro *axis* fortasse legere præstabit *aer* aut *astra*, quamvis jam supra notum occurrat.

9. Suspexor mendosum esse hunc versum. Si ita enim legas ut est in ms., intelliges, *præcepta creare* idem esse ac *jussa creare*; lib. i, vers. 402, *His datur omnia humus, et quidquid jussa creavit*: lib. ii, vers. 76, *Quidquid natura creavit*, et lib. vers. 260, *Et quodcumque malum vindex natura creavit*. Avitus, lib. i, vers. 26, *Accipere genus sine germine jussa creari*. Mar. Victor lib. i Gen. vers. 418, *Formavit natura modis, educere jussa E toto partes, formasque e corpore inani*; et post vers. 359, *Omne animal, quod adhuc tellus dare jussa creavit*. Verbo *creandi* utuntur hi auctores in sensu minus proprio pro *educere, producere* e materia jam existente: nam producere ex nihilo, quod proprie est creare, soli Deo convenit; quod tamen intellige ad usum scholasticum, ut dicam ad vers. 2 Elegiæ. Posset hic versus ita restitui, *dedit per cuncta creatrix*; paulo post, vers. 27, occurrit *natura creatrix*, et per cuncta dixit Tertullianus laudatus ad vers. 3, et Dracontius lib. i, vers. 226, *Dominum per cuncta tenentem*; et vers. 292, *per cuncta*

fuisent. Poterit etiam hic versus connecti cum seqq., *Vel quidquid natura dedit. Præcepta creandi hæc agit, et sequitur*, etc.

10. Intelligo carmen agere hoc, ut homines in rebus creatis Deum agnoscant, et præterea sequi, seu narrare opera iræ et clementiæ Dei: ut cum Juvenalis, sat. i, vers. 86, argumentum proponit: *Quidquid agunt homines, votum, timor, ira, voluptas, Gaudia, discursus nostri est farrago libelli*. Non male sequor pro narro usurpatur: sic Seneca in Troad. vers. 236, *Inclytas laudes juvat, Et clara magni facta genitoris sequi*. Non vero mihi displiceat sic restituere, *Hæc etenim exsequitur*, vel *Hæc namque*, aut quid simile, ut intelligatur natura, quæ exsequitur iras et pia vota Dei. In hanc sententiam Prosper epigr. 5, *Principium mundi Deus est, quo cuncta moventur, Et quæ permittit, vel jubet auctor, agunt. Hinc mutabilium rerum immutabilis ordo æterni servit legibus artificis. Inque suos fines procedit quæque voluntas, Nec variis meritis arbor æquus abest, Corda regens, vires tribuens, peccata remittens, Mitis subjectis, implacidis tumidis. Ut nec pena malum quemquam, nec gloria justum Suscipiat, nisi cum laude et honore Dei*. Dracontius, Eleg. vers. 15, *Quidquid agunt homines, bona, tristia, prospera, prava, Hoc fieri admittunt ira favorque Dei*.

11. *Pia vota Dei* innuunt clementiam et favorem Dei. Lib. ii, vers. 609, iterum de Deo: *Oderunt pia vota moras*. Pietas Latinis antiquioribus plerumque dicebatur virtus justitiæ propria, qua majores collimus; aut etiam religio, qua Deum veneramus. Christiani scriptores pro clementiâ, lenitate, benignitate et misericordia, passim pietatem ponunt: quæ vox eodem sensu in precibus ecclesiasticis frequentissima est. Eandem significationem vocabulis *pius* et *pietas* tribuunt nonnulli ethnici, ut Suetonius, Claudianus, Statius, Justinus; neque aliter accipio Virgilium lib. v, vers. 687, *Juppiter omnipotens, si nondum exosus ad unum Trojanos, siquid pietas antiqua labores Respicit humanos, da flammam evadere classi*. Notanda etiam est significatio vocis *miseris*, quæ certe opponitur *beatis*, de quo nomine vide notam ad vers. 150 lib. ii. Cicero in Partit. cap. 17, *Nihil est enim tam miserabile quam ex beato miser*. Sed Christiani scriptores solent, ut homines sanctos *beatos*, sic improbos *miseros* vocare. Animadvertit id Wopkensis ad Paulinum Petrocorium lib. ii, vers. 195, *Dignantur juges, miserorum incendia, flammæ*. Ejusdem Paulini est lib. iii, vers. 239, *Non hæc de miseris Domini sententia Christi*. Sic viri pii præ animi modestia se *miseros* et peccatores præscribebant. Vide epitaphium Eugenii Toletani lib. i, carm. 14, in quo primæ litteræ versus efficiunt *Eugenius*, postremæ *misellus*.

12. Postea, lib. ii, vers. 418, *Segregat Omnipotens merita pro moribus orbis*. Et lib. iii, vers. 241, *Vivere quos libuit sub tali tramite vitæ*.

13. Pro *scelus* restitui *salus*: etsi enim scelus ab homine fiat permittente Deo, et hic enumerentur etiam *virtus* et *prudencia*, tamen nimis durum videretur dicere scelus descendere ex arce Dei, et post *vita* congruenter *salus* ponitur. Sic in epigrammate S. Damasi de Cognomentis Salvatoris carm. 6 edit. postremæ Rom., *Spes, via, vita, salus, ratio, sapientia, lumen*: quo in versu male in hac editione omissum est *vita*, quod in præcedentibus clare legitur. Hi Damasi versus sub diverso nomine in nonnullis mss. reperiuntur.

- 121** *Tædia, tristitiæ, splendor, compendia.* A
[dammum,
15 *Gaudia, nobilitas, virtus, prudentia, laudes,*
Affectus, mæror, gemitus, successus, egestas,
Ira potestatum, trux indignatio regum,
Omnia quæ veniunt, bona, gaudia, tristia,
[acerba,
Descendunt ex arce Dei, de sede Tonantis,
20 **122** *Cui pi-tas æterna inanet, lux, spiritus,*
[ardor,

Et cui dicuntur laudes sine fine perennes;
Et merito, quia sine carens primordia nes-
[cit.
Rerum causa Deus tetrum chaos igne resol-
[vens.
igne creata fovet, nam totum flamma vapo-
[rat,
25 *Et flammæ pascuntur aquis, quibus omnia con-*
[stunt,

VARIÆ LECTIONES.

17. Vat., *cruz, indignatio.*
18. Vat., *gaudia, tristitia sed.*
20. Vat., *ut pietas.*

21. Vat., *arcem ubi dicuntur.*
21. Vat., *flamma vapore.*

NOTÆ.

14. Conjici posset *tædia, tristitia, splendor*, vel distinguere *tædia tristitiæ*, ut *tristitiæ* sit in gignendi casu singularis numeri. Sed melius videtur *tristitiæ* in plurali numero. Eodem modo interpunxit Rivinius in posteriori carmine Ratberti Corbeiensis: *Tædia, tristitiæ, curæ, tormenta, ruinæ*, ubi Ratbertus Dracontium videtur imitari. *Compendium* proprie est lucrum ex parcimonia, et opponitur *dispendio*; sed hic et alibi a Dracontio aliisque optimis scriptoribus pro quolibet lucro et quæstu ponitur.

15. Laudes proprie sunt præconium, commendatio virtutis; sed quandoque metonymice ponitur hoc vocabulum pro recte factis, quorum præmiu est laus. Frequentissimus est hujus significationis usus in sacris litteris, ut observat Martinus Roa lib. 1. Singul., cap. 13, qui exempla etiam ex Virgilio producit. Plura addunt lexicographi ex Cicerone ac probatis aliis scriptoribus. Dracontius hac voce *laudes* metonymice uti videtur.

16. *Affectus* significat quemlibet motum animi sive malum, sive bonum. Sed hoc loco fortasse sumitur pro aliquo corporis morbo, sive male affecta valetudine, ut apud Celsum lib. III, cap. 18, *Supersunt vero alii corporis affectus, qui huic (febri, al. his, febribus) superveniunt*; et lib. II, cap. 15, *In quibus affectibus ea quoque genera exercitationum necessaria sunt. Successus* simpliciter usurpatur pro eventu felici: exemplorum plena sunt lexica. Ratbertus loc. cit. adhibuit *casus* in malam partem: *Angor, paupertas, mæror, mors, casus, egestas*. Cum Dracontius hunc versum versui præcedenti *Gaudia* videatur opponere, rectius *affectus* intelligitur de animi ægritudine; sed remanet dubium de *successus*, quod pro adverso casu nunquam vidi positum. Suspicio *succussus*.

17. Conjiciat aliquis *Dura potestatum cruz, indignatio regum*. Sed in hoc codice alibi etiam mutatum est *trux in cruz*, ut lib. II, vers. 422, *Eripitur de morte crucis sine crimine visus*; et lib. III, vers. 106, *Exsiliu sine morte crucis*. Utrobique legam *morte truci*. Vide etiam an sic distinguere possit *Ira, potestatum cruz, indignatio regum*.

18. In mendo aperto codicis sententia clara est, sive legas *tristia, amara, sive tristia, acerba, sive tristia, prava, sive tristia, sæva*. In Elegia vers. 15, *Bona, tristia, prospera, prava*, et vers. 55, *Nam Deus omnipotens potuit, dum conderet orbem, Tristibus amotis gaudia sola dare*. Et lib. II, vers. 456, *Dulcia subducunt mores, et amara ministrant*.

19. Non male interpungeres *Descendunt ex arce, Dei de sede tonantis*. Sic lib. II, vers. 894, *Misit ab arce pium cæli per sidera Christum*, ubi *arx* absolute pro cælo ponitur, nam cæli refertur ad *sidera*, et *arx* proprie est locus excelsus. In distinctione vero quam sequor, *ex arce Dei, de sede Tonantis* intelligi potest opera clementiæ diviniæ ex arce Dei, opera justitiæ de sede Tonantis descendere. Prosper hanc sententiam complectitur epigr. 10: *Omnibus in rebus gemi-*

num est opus Omnipotentis, Totum aut justitia est, quod gerit, aut pietas. Quæ simul in terras descendunt lucis ab arce. Ne cuiquam parti desit utrumque bonum. In editione Pisaurensi Collect. poet. in primo versu deest verbum *opus*, et in primo epigrammate Prosperei omnino desideratur quartus versus. Erroribus scætet ea editio, quod monendum est, ut alii caute ea utantur, ac ne mirentur tot in codicibus mss. maculas occurrere.

20. Alius corrigit *Qua pietas*, et vers. seq., *Atque ubi dicuntur*. Præfero *Cui pietas*. Deo tribuitur *ardor*, ut passim in sacris Litteris *ignis*. Vide comment. ad Prudentium hymn. 40 Cath., vers. 4, *Deus, ignis fons animarum*.

21. Non male esset. *Et cui debentur laudes; sed probum est dicuntur*. Avitus, lib. IV, v. rs. 191, *Angelicus sine fine chorus, qui laude perenni conclamat, celebratque Deum*. Dracontius lib. II, vers. 73, *Angelico de more preces sine fine canentes*. Phrasis hæc sine fine valde familiaris est Christianis scriptoribus, et sæpius occurrit apud Dracontium, ut lib. II, vers. 81, *sine fine pereuntis*; quod alii dicunt *nullo fine, dempto fine*. Martialis lib. III, ep. 46, *Operam sine fine togatam*. Ovidius ep. 3 Heroid., Briseld., vers. 15, *At lacrymas sine fine dedi, rupique capillos*.

22. Sic etiam vers. 501, *Et merito, quia cuncta facit*. Paucis verbis æternitatem complectitur, *Sine carens primordia nescit*.

23. Fortasse melius erit *terre chaos* quam *tetrum chaos*. Videtur aliquis versus hic deesse, vel hic et quinque alii sequentes alio pertinent. Eorum sedes non inopportuna esset post vers. 146 lib. I, *Nec æthere creta quidem, sed nec permixta morantur*. Dicitur enim potest in laudis diviniæ argumentum conjungi hoc loco creationem mundi cum Dei æternitate. Træ Dracontius igni, quod Deus ejus virtute tetrum chaos resolverit, quod, ut opinor, intelligit, cum Deus secundo die creationis mundi fecit firmamentum, a quo sitque aquas quæ erant sub firmamento, ab his erant super firmamentum. Ignis quidem virtute propria solvere et resolvere. Exponi etiam id potest de tenebris noctis, quæ igne solis resurgentis resolvuntur, quod ex versibus seqq. confirmatur.

24. Lib. I, vers. 224, *Qui fovet igne pio cuncta mare, sidera, terras*. Eleg. vers. 2, *Qui regis igne fulgure, et vers. 82, de sole, Cuncta creanda pascuntur cuncta creata fovens*. Horatius lib. I, epist. 16, vers. 6, *Veniens dextrum latus aspiciat sol, Lavum abscidens curru fugiente vaporet*. De igne Isidorus lib. II, Orig., cap. 10, *Focus, quia quædam Græce, Latine focus est, unde juxta philosophos quosdam cuncta proceduntur. Et revera sine calore nihil nascitur, adeo ut de Septentrione poeta (Lucanus, lib. IV) dicat, Sterili non quidquam frigore gigni*.

25. Forte *At flammæ*. Ad hanc sententiam pertinet quod lib. I, vers. 675, ait Dracontius: *Cajus ab immensis languescunt sidera flammis, Ni getidis axima-*

[23] Nubibus, et radius solis pascentia anheli. A 35
 hde potens generare manet natura creatrix,
 ater se retinens, quidquid per sæcla refundit.

At pietas quia sancta Dei virtute modesta est,

[24] Clade repentina nunquam punire no-
 [centes

Assumit, cohibet pœnam, pœnamque minatur,
 Conscia quo Dominum possit mens nostra pre-
 [cari,

Et peccatorum veniam non læsa mereri.

Et impune reis licuit peccasse fatendo.

Ante prophetarum dictis patuere futura,
 Sed postquam Christus descendit ab æthere, cul-
 [pam

[25] Dissolvens nostram, ne esset ignara, juvatur
 Gens hominum, natura docet, quæcunque propin-
 [quant,

Ne lateat mortale genus, quod cuncta pericula
 Præmonet ante Deus pius, atque elementa fatigat,
 Prodigis, signisque creent ut monstra timorem,

Nam sibi dissimiles sæpe expavere vel ipsæ

Quadrupedes partus, steriles secundior artus

VARIÆ LECTIONES.

Vat., potens generata manet.

Vat., assumat, cohibet.

Vat., contrita quo.

Vat., dictis senuere futura.

Vat., Sed postquam Christus.... Deest reli-

at., Dei solvens nostra futuri, et ne ignara natura.

B 33. Vat., jubetur gens hominum dare cunque propinquet.

40. Vat., Præmonet ante dies pius quam e. f.

41. Vat., Prodigis, signisque creantur..

42. Vat., Namque recolitur similiter...

43. Vat., Partus quadrupedes, et steriles secundior aut.

NOTÆ.

is per cœrula ponti. S. Ambrosius in hymn. ad
 secundum, Firmans locum cœlestibus, Simulque
 iulis, Ut unda flammam temperet, Terræ solum
 pet. Forte dissipet; sed dissipet habent editi,
 Hymnarium V. Thomasii. Et lib. ii, cap. 3,
 i., Unde frequenter et solem videmus madidum
 ranem: in quo evidens dat indicium quod ali-

sibi aquarum ad temperiem sui sumpserit.
 Phænomenis Arati petiitum est: Sol interea
 ten. sit, præ nimio motu conversionis suæ am-

coalescit: cujus ignem dicunt philosophi aqua
 et econtrario elemento virtutem luminis et calo-

pere: unde videtur eum sæpius madidum at-

tem. Eodem spectat quod Glycas Siculus
 n cœlo potestas censet ob ardentissimum solis
 et calorem (Annal. part. 1, die 2). Mar. Vic-

tionem in medio relinquit lib. 1 Gen.,
 1, Fositan hic aliquis sic secum errore perito
 t: ætheris ne desint pabula flammis, Et nimius

ta potens, alimenta sequendo, Exurat mortale
 celumque coruscum Non possint terrena pati,
 deorsum est Machina firma poli: que dum nos

umbra, Interea super impositis frigescit ab
 Numinis at vero divini querere causas Mens
 tra procul. Ita edidit Fabricius, sed in edi-

aris. 1560 legitur: Que dum nos protegit um-
 d velatur aquis: tales sed querere causas, etc.
 item ait Dracontius, Quibus omnia constant,
 et ignem intelligit. De aqua Isidorus lib. xiii

cap. 12, Aquarum elementum cæteris omnibus
 . Aquæ enim cœlum temperant, terram secun-
 Omnium in terra nascentium causa fiunt. Fru-

rant, arbores, frutices, herbasque producant. De
 ibid., Duo autem sunt validissima vitæ humanæ
 a, ignis et aqua: unde graviter damnantur qui-
 is (forte ign.) et aqua interdicitur.

lenustius esset et radius pascentia solis anheli.
 epitheto ignis, quo anhelus dicitur, vide Pro-
 m. 137. Virgilius lib. viii, vers. 420, Stri-
 : cavernis Stricturæ chalybum, et fornacibus
 helat. In pascentia subintelligitur accusativus
 enim verbum pasci sæpe usurpatur præser-

participio præsentis.
 ydidius, lib. xv Metam., vers. 252, Nec spe-
 : cuique manet, rerumque novatrix Ex aliis aliis
 natura figurat.
 fortasse per sæcla refud t. Ut fundo accipitur
 no, et copiam significat, ita refundo pro ite-
 mere, vel quasi reddere per generationem,
 ceptam est. Cicero, lib. ii de Nat. deor., cap.
 ibus (vaporibus) aliæ, renovatæque stellæ, ut-

que omnis æther refundunt eadem, et rursus trahunt
 indidem. Alii habent refundunt eodem.

29. De voce modestus ad isid. prolegom. num. 136.
 Apud Plautum Trin. iv, 1, 12, modestus esse alicui est
 modeste se gerere parcendo aut adjuvando: Hoc dis-
 dignum est, semper mendicis modesti sunt, vel, ut alii
 legunt, sint, subintellecto ut, scilicet ut semper pro-
 pitii sint indigentibus.

30. Hæc eadem sententia multis in locis occurrit,
 ut lib. ii, vers. 689, Nescius irarum monitis, non clade
 coerces, etc.; lib. iii, vers. 121, Non cupit insontium
 mortes, vitasque nocentium Non cito consumit, venire
 dum cuncta reservat; et lib. eod., vers. 655 seqq.

31. Forte Assumens, vel Assurgens pro assumat.
 Lib. ii, vers. 486, Sed quia cœlestis pietas veniale mi-
 natur, etc. Salvianus lib. v de Gubern. Dei: Tanta
 est misericordia Dei, ut etsi nos pati vult aliqua de
 piaculis nostris. nolit tamen cuncta tolerare: quia cas-
 tigit malos, non reddit mala, et agnoscere nos peccata
 navult quam sustinere, scilicet ut piis ac salubribus fla-
 gellis ostendat nobis que ferre mereamur, sed tamen
 non inferat que meremur. Prudentius, Cath. 7, vers.
 103, Sed nosset ille cum minacem judicem Servare
 malle quam ferire ac plectere.

32. Emendari potest versus hic vel ita, Conscia
 quo Dominum, vel ita, Quo contrita Deum: et hoc
 secundum magis probatur. Nam eo spectant minæ
 Domini, ut corda conterantur. S. Gregorius, initio
 hom. 1 in Evang., Ut si Deum metuere in tranquilli-
 tate volumus, saltem vicinum ejus judicium vel percus-
 sionibus attriti timeamus. Sed prior lectio retinenda
 est, quia propius accedit ad scripturam codicis, et
 rectum sensum habet.

33. Sic de rege David lib. ii, vers. 655, Sed scelus
 agnoscens culpas impune fatetur; ac rursus de eodem
 Eleg. vers. 159, Conjessus fucinus veniam pro clade
 meretur Noxius impune vel sine morte reus. Paulinus
 poem. ultim., Amplius hoc tribuit, majus dedit hoc
 quoque munus, Quod peccatorem quem pœnitet, antea
 lapsum Non facit in numero turbæ peccantis haberi.
 Quippe satis pœna est, cum sit sua culpa dolori, Sup-
 plicium proprium timor est, tormenta reatus, Tum ve-
 luti patitur, qui se meruisse fatetur.

36. Exievi hanc lacunam ex mente, ut arbitrator.
 Dracontii, qui inuit iram Dei in lege veteri propheta-
 rum dictis fuisse prænuntiatam, post adventum
 Christi prodigiis portentisque declarari. In exponen-
 dis vero monstris Dracontius fortasse imitatus est
 Juvenalem, cujus versus alibi exprimit, et cujus sunt
 hi sat. 13, vers. 65, Egregium, sanctumque virum si
 cerno, bimembris hoc monstrum puero, et miranti jam

- 127 Contra naturam dum turpia membra A
[rebellant.
- 60 Jam micat unde polo veniens quicunque co-
[metes,
Hinc mortes et monstra creat, hinc unda cruorem
128 Inficit, et spumis rubicundior alveus exit,
Hinc calidas pluit imber aquas, et roscida tellus
Sanguine puniceas spicis producit aristas,
65 Et viola est mentita rosam pallore fugato,
Ac rubor infelix et candida lila tinxit.
- 70 Tertia sors erebi terræ prærupit hiatus,
Et discit perferre diem, violare serenum
Audet, et exsanguis cælo producere manes,
70 129 Vivida funereis admiscens ora sepultis
Pestibus, Herculeos mundo mentita furor;
Cum niger umbrarum veniens exercitus orbem
Appetit, invadens non humida tempora lunæ.
Auditum mugire solum, soli que tenebras
75 Quis neget, et stellas alieno tempore visas,
Cæruleum pallore diem, roseumve colore,

VARIÆ LECTIONES.

60. Vat., *nam micat.*
61. Vat., *hinc mortes et monstra creant.*
66. Vat., *ac ruber infelix.*
67. In Vat. prius videtur fuisse hiatus.
72. Vat., *exercitus orbe.*
74. Vat., *auditur mugire.*
75. Vat., *tempore visas.*
B 76. Vat., *roseumve colorem.*

NOTÆ.

futararum rerum vacui vitam nostram voluptati pecunia accommodatæ deditam conficiamus ac consumamus? Basilium sequitur Glycas lib. 1 Annal. die 5. Adde Plinium lib. ix, cap. 49, sect. 35: *In stagna et amnes transeundi plerisque (piscibus) evidens ratio est, ut tantos fetus edant, quia non sint ibi qui (al. quæ) devorent partus, fluctusque minus sæviant.* Legam igitur prospiciunt, et post vers. 60; *Jam micat*, vel *Tum micat pro Nam micat*. Est autem *prospicio* hoc loco *providio*, ut apud Livium lib. iv, cap. 49, *Qui vos urbe agrisque donatos in colontas mittunt, qui sedem senectuti vestræ prospiciunt.* Pro accusativo ponitur infinitivus *servare*.

59. Vide an pro turpia legi debeat *propria*. Sensus esse potest quod homines contra naturam rebellant, dum pisces suum genus conservare satagunt: vel quod pisces sibi prospiciunt dum mare turbatur; vel quod pisces negligunt (si legatur *despiciunt*) conservare genus suum, dum natura commovetur his prodigiis quæ versibus seqq. referuntur.

60. Dixi modo præstare legere *Jam micat pro Nam micat*. Sæpe in mss. confunduntur *tum* et *jam*, et *tam* et *tum*; neque abhorret ab hoc loco *tum*.

61. Pro *creant* vel *creat*, ut correxi, fortasse melius erit *ruunt*. Hæc fuit veterum opinio de cometis. Seneca, Natur. quæst. lib. vii, cap. 17, *Cruenti quidam (cometæ) minaces, qui omen post se futuri sanguinis ferunt.* Putabant cometam bella, pestilentias, aliaque mala portendere, quæ Manilius recenset in fine lib. 1: *Sen Deus instantis fati miseratus in orbem signa per effectus, cælique incordia mittit. Nunquam futilibus escendit ignibus æther, etc.* Dracontius peculiariter quædam monstra explicat. Virgilius in fine lib. 1 Georg.: *Nec tempore eodem... Aut puteis manare aror cessavit... nec diri solies arsere cometæ.*

63. Virgilius lib. v, vers. 695, *Ruit æthere toto Turbidus imber aquam*; alii habent *aqua*. Sed pluo cum accusativo probum est. De prodigiis imbribus Cæro 1 de Divin., cap. 45: *Quid ortus androgyni? nonne fatale quoddam monstrum fuit? Quid quod fluvius atratus sanguine fluxit? Quid cum sæpe lapidum, sanguis nonnunquam, terræ interdum, quondam etiani lactis imber effluxit?* Livius hæc prodigia passim memorat. Plinius lib. ii, cap. 56, carnis etiam, ferri, lactis, laterum coctorum pluviam refert. Dracontius calidas aquas videtur intelligere pluviam sanguinis: nam addit, *Roscida tellus sanguine*, scilicet humore sanguineo perfusa. Virgilius lib. vii, vers. 683, *Gellidumque Axiemem, et roscida rivis Hernica saxa colunt.*

65. Non omnes violæ sunt pallidæ, aut, ut ait Virgilius, pallentes; sunt quædam purpureæ, quædam albæ. Dracontius ergo ait violam quæ natura erat lutea, pallore fugato, rosæ colorem induisse. Et videtur quidem frequentiores fuisse apud Romanos

violæ luteæ; nam Horatius etiam, lib. iii, od. 40, pallorem violæ tribuit: *Nec tinctus viola pallor mantium.*

66. Ex imbris sanguinis quo tellus irrigata est, omnes flores diversi coloris rubore illo infelici sunt tincti.

67. Lib. iii, vers. 404, *Tertia sors, quæ lucis inops.* Erebus tertia sors dicitur, quia, ut fabulæ narrant, imper um cæli Jovi obtigit, maris Neptuno, inferorum Plutoni fratri nato minori. Seneca, Hercul. Jur. act. iii, sc. 1, *Et si placerent tertiæ sortis loca, Regnare potui*; et postea vers. 831, *Deerat hoc solum numero laborum, Tertiæ regem spoliare sortis.* Tibullus lib. iii, eleg. 5, *Tertia regna dei.* Claudianus de Raptu Pros. lib. ii, vers. 467, *Sic tertius heres Saturni.* Manilius lib. i, vers. 155 de mari, *Tertia sors undas stravit fluctusque natantes.*

68. *Serenum* substantive: vide notam ad vers. 586.

69. Avitus de tenebris Ægypti lib. v, vers. 263, *Squalentes pariter viventia milli credas Infernas intrasse domos, aut forte revulso Objice terrarum patriam sordentis abyssi Migrasse in superos, ac mundum luce fugata Sub leges misisse suas.*

70. Apud Claudianum lib. ii, de Raptu Pros., vers. 220, Pallas sic Plutonem, dum Proserpinam raperet, alloquitur: *Fratris linque domos, alienam desere sortem, Nocte tua contentus abi: quid viva sepultis Admisceris?*

71. Hercules Alcestem ab inferis revocavit (Hyginus fab. 51). Apollodorus lib. ii narrat Theseum ab Herule ex inferis excitatum, ipsumque Cerberum captum, et ad Eurystheum adductum. Ovidius, 7 Met., vers. 410, *Tirynthius heros Restantem, contraque diem radiosque micantes Obliquantem oculos, nexis adamantæ catenis, Cerberon atravit.*

73. Lib. ii, vers. 41, *Partita cum fratre vices, sua tempora lustrans.* In plurali numero *tempora* accipitur aliquando pro vultu et facie: et hoc sensu vultum lunæ Dracontium intelligere, exponi posset, nisi locus ex lib. ii indicatus tempus innueret quo luna suum cursum peragit. Sed cur luna dicitur *non humida*? Quia cum luna præcipue nocte sit, aut dicatur humida, et hic describantur tenebræ diurnæ, et quasi ex inferis erumpentes, consequens est lunam his in tenebris non esse humidam. Poterit etiam legi *non lucida*, quia postea globus lunæ fuscata lampade tectus dicitur.

74. Virgilius, lib. vi, vers. 256, *Sub pedibus mugire solum, et juga cæpta moveri Sitarum.* Lucanus lib. iii, vers. 418, *Sæpe cavas te ramotu mugire cavernas.*

76. Fort. *roseo colore*, ut dies sit cæruleus pallore, seu roseo colore: nam color roseus non opponitur noctis tenebris, cum nocte soleat in cælo apparere, et color cæruleus potest ex roseo et luteo formari.

- Lunaremque globum fuscata lampade tec- A
[tum, 85
Et mare purpureum nudato littore siccum,
130 Piscibus Oceani proprias sitientibus
[undas?
80 Nescia mentiri rerum cognata fidelis
Conservat natura fidem pietate parentis.
Participans, quæcunque fient, mundoque mi-
[nentur, 90
Ostentis ventura monens, ut pectore læto,
[gami,

VARIÆ LÉCTIONES.

77. Vat., *Lampade taxun'.*82. Vat., *quæcunque forem mundoque.*88. Vat., *se qui terret.*

NOT. F.

77. Lib. II, vers. 49, *Lunaresque amplexa globos.* B
Claudianus lib. II, de rapt. Proserp., vers. 298, *Lunari subjecta globo.* Plures alii *lunarem globum, lunæ globum, solis globum* dicunt.

78. Describit mare non omnino siccum, quod nunquam accidit, sed tantum aliqua ex parte, quod sæpe evenit. Si qui eras cur mare vocet *purpureum*, responderi potest, ex roseo colore de quo paulo ante, mare purpureum etiam factum. Cæterum jam multi notarunt *purpureum* a poetis sumi pro quovis pulchro colore; sic olores dicti *purpurei*, nix *purpurea*. Roa, lib. IV, Singul., cap. 8. tenet, *mare purpureum dici, quasi igneo nigrore collucens, quanquam et turbatum, et fluctuans, ventisque vehementius agitata significare possit, si ad Græcæ vocis vim et potes aem spectemus.* Huc postremæ interpretationi favet Dracontius, qui a Græcis hoc epitheton mutuatus est. A. Gellius, lib. XVIII, cap. 41, approbat in Furio, veteri poeta, quod dixerit, *spiritus purpurat undas*; sed explicat quod *ventus mare cæruleum crispicans n refacit.* C
Cicero in fragmentis apud Nonium cap. 2, num. 717, *Quid mare, nonne cæruleum? aut ejus unda cum est pulsa remis, purpurascit? Et quidem aqua tinctum quodammodo et infectum.* Propertius, lib. II, eleg. 20, vers. 5, *Qualem purpureis agitata fluctibus Hellen.* Ambrosius *purpurascens* colorem maris dixit, cujus verba leges ad vers. 149.

80. Eleg. vers. 61, *Littera doctiloquæ apibus cognata*, scilicet conveniens; et fortasse legendum est *rebus cognata*.

81. Claudianus, lib. I, vers. 42, de Raptu Pros., *Pene reluctatis iterum pugnantis rebus Rupissent elementa fidem.* Dracontius præterea innuit naturam non fallere in quibusdam suis prognosticis. Notanda est phrasis *pietate parentis*: sic mox vers. 726, *Qui pacis, quodcunque creat, pietate parentis.* Mar. Victor lib. I Genes., vers. 462, *Sed sancta parentis Desperare vetat pietas.* Hilarius, lib. I Genes., vers. 52, *Condere quæ genitor patria pietate parabas*; et iterum vers. 142, *Impendens patria pignus pietate colendo.* D
Dracontius lib. III, vers. 5-9, *Qui cum sit dominus, se vult tamen esse parentem.* Hinc est quod ethnici nonnunquam eos qui liberalitate præstabant ac bene de aliis merebantur, parentes et deos vocabant, ut Cicero post reditum ad Quirites cap. 5, *P. Lentulus consul, parens, deus, salus (al. salutis) nostræ ritæ*, etc. Christiani vero, a Jesu Christo edocti orare, Deum præcipue patrem nostrum appellamus.

82. In *forem* legi potest *forent* pro *erunt* per enalagem. In nonnullis codicibus mas. in venio scriptum *forent* pro *forent*. Nec perperam legetur *quæcunque sient* pro *erunt*; nam olim dicebant *sies* pro *sit*. Lucretius, lib. II, vers. 1078, *Quin cujusque sient sæcli.* Tempus autem proprium rei esset futurum, ut *quæcunque fient*, quod sustineri potest ex dictis proleg. num. 139. *Participare* hoc loco est certos homines reddere, ut apud Plautum Stich. I, 4, 21: *Cum ipsi interea vivant, valeant, ubi sint, quid agant, neque*

Si bona sunt ventura, bonis nos ante fruamur,
85 Si mala portendant, liceat pacare precando

131 Naturæ cœlique Deum post sæcla ma-
[nentem.

Nemo ferire volens se præmunit inde caven-
[dum:

Sed qui terret, amat. Sic indulgentia pœnam

Prævenit, et nullos cupiunt tormenta reatus.

90 Non negat Omnipotens veniam cuicumque reo,
[gami,

participant nos, neque redeunt. Alioquin *participo est particeps fœo*, interdum *partem tribuo*, aut *participem facio*.

85. Nescio an tolerari possit *portendant*, quasi *immineant*; melius certe est *portendant ipsa ostenta*. *Placare* etiam huic loco multo magis congruit quam *pacare*. *Solent longe gravius afficere, quæ præta expectationem accidunt*, ut ait Josephus lib. V Antiq., cap. ultim. Contra ex Seneca epist. 76, *Præcogitati mali mollis ictus venit.* De hac sententia vide S. Gregorium Magnum homilia 4 et 35 in Evang., et Alcuinum carm. 179. Hispano etiam proverbio dicitur, *Ni dano quando es previsto, Que no ayude a moderarse.* Alfonsus Barros Proverb. moral. 26.

86. Lib. II, vers. 24, *Imperii per sæcla tui sine fine manentis.* Melius fortasse legetur hic *per sæcla manentem*. Sic etiam lib. II, vers. 97, de mundo, *Quem fecit sanxitque, regens per sæcla manere.* In hoc codice non semel inter se mutata sunt *post* et *per*. Sed retinendum est *post sæcla*, quod innuit imperium Dei post mundi sæcla manere; lib. II, vers. 31, *Deus dicitur rerum princeps, mundique superstes.*

87. Confer lib. II, vers. 490, *Ut terrore domet potius quam clade profanos*, et vers. 689 seqq., et vers. 773 seqq.

88. Apocal. cap. III, vers. 19, *Ego quos amo, arguo et castigo.* Proverb. cap. III, vers. 11, 12. Epist. ad Hebr. cap. XII, vers. 6, *Tertullianus de Jona: At bonus, et nostri patiens, et plectere serus Omnipotens Dominus nullam jaculabitur iram, Ni prius admonet, duratque pectora pulset.* Prosper epigr. 66, *Utli prudenti est mundana adversa cavere, Et quod vitandum prospiciat fugere*; et post alia in eadem sententiam: *Qui terret, parcit; qui percudit, ipse medetur. Vires vis? illi subdere quem metuis.* Mar. Victor lib. I Genes., vers. 465, *Nec tam te voce serena Corripit, ubi sis, ... Terret, quam recreat.* In editis est *me vocet*, sed sensus postulat *te*, cum sermo referatur ad Adæmum.

89. Lib. II, vers. 598, *Indulgentia prompta reatum Prævenit, et facinus venia præcegit iniquum.* In scriptura codicis aliquis subest sensus, quod scilicet *Deus*, qui tormenta immittit, nullos reatus invenire cupit. Non nemo conjiciet *et nulli capiunt tormenta reatus*, nempe nulli reatus puniuntur, aut nulli incurrunt in tormenta reatus. Probabile est *reatus* esse in gignendi casu, ut apud Paulinum poem. ult., *Tormenta reatus Tum veluti patitur qui se meruisse futetur.* Sensus ergo hic erit, quod tormenta reatus neminem capiunt, hoc est assequuntur, quia poenitentia prævenit pœnam. Sed prima explicatio in scriptura veteri magis placet, ut per metonymiam intelligatur *Deus*, qui tormenta immittitur, cupere nullos esse reatus quos puniat.

90. Paulinus poem. 6 de S. Joanne Baptista: *Quos gradibus parcit pietas tua? quis pater unquam Sustinet erranti toties ignoscere nato? ... Quanquam jam nimis longe processerit error, Desinat et redeat, cum se dem-*

- Supplicium cum sæpe neget, licet inde minetur
132 Omnibus, et nullum feriat censura To-
 [nantis,
 Ni vitium peccantis agat perstando maligne.
 Et quemcumque ferit, moderanter temperat
 [ictus,
 Corrigit errantem, nec punit morte repente,
 Si peccare diu parcat quicumque profanus.
 Sed cum perstat homo semper delicta sequendo
 Sentiet iratum poena plectente furem.
 Nemo Deum sentit, quoties irascitur ulli,
 Indulget, cohibetque minas pietatis amore,
 Donec ab excelsis veniat vindicta coercens.
 Impete terribili gravis irruit ira repente,
 Sensim rursus adest nullo terrore juvante,
 Et non agnoscit Dominum quicumque furentem, B
- A **105** Donec in extremos gemitus recidente ruina
133 Ingravat incautum graviore pondere fran-
 [gens.
 Sed non est omnis manus exstirpanda reorum;
 Solos quippe necat, quos cernit nolle reverti,
 Addere sed gravibus peccatis crimina dura.
 Nam mox tempus adest veniens, quo vota re-
 [currant
 Ad meliora semel, sed non reditura secundo,
 Ac scelus abjiciant lacrymis, et corde reatum.
 Quis genus humanum nescit servare volen-
 [tem
 Auctorem, dominumque Deum? cui contulit
 [orbem,
115 **134** Per tot facta Deus quod sexta luce crea-
 [vit.

VARIÆ LECTIONES.

- 91.** Vat., sæpe nitet licet.
95. Vat., corrigat errantem.
96. Vat., diu parcat quicumque profanus.
100. Vat., Ni fulget preclare minas.
102. Vat., impetu terribili.
103. Vat., sensum rursus adest nullo terrore juvante.
104. Vat., nec non agnoscit.
107. Vat., non est.
110. Vat., vota recurrit.
112. Vat., Ad scelus adjectum lacrymis p-corde reatum.
114. Vat., cui contulit index.
115. Vat., facta dies quem sexta.

NOTÆ.

veris ipse, Absolvi meruit; si pœnitet, irrita culpa.
 Vide etiam lib. II Dracontii, vers. 95 et seq.

91. Ex nitet licet posset fieri videlicet; posset etiam pœnitet pro nitet, sed prima in vitet producitur. vitet pro nitet, licet ipse minetur.

95. Lib. II, vers. 417, Nos nobis facimus peccando vitet maligne. Perstare est perseverare.

96. Prosper epigr. 8, Verbere nonnunquam castius corde paterno, Ne cito consumant sæva flagella. Sic lego. Fabricius edidit (epigr. 4 apud ipsum), Verbere nonnunquam castigans corda paterno. Editio aurens. Poetar., Verbere nonnunquam castigans corde paterno.

95. L. b. II, vers. 694, Errantes punis, sed mitis rigis omnes.

96. S. Petrus Epist. II, cap. III, vers. 9, Patienter agi (Dominus) propter vos, nolens aliquos peccare, sed omnes ad pœnitentiam reverti. Vide Eleg. II, 102.

97. Genes. XVIII, 21, Dominus de criminibus Sodomorum: Descendam, et videbo utrum clamorem qui est ad me opere compleverint.

100. Satis commode restituitur Indulget pro Nitet; sed pro preclare forte legendum præferturque nitet, aut aliquid aliud similis sententiæ.

101. Lib. II, vers. 473, Superum vindicta coercet. videtur pro coelo, ut dicam ad vers. 204 lib. II.

102. Impete occurrit etiam infra vers. 557, Subcitur impete mortis. Tertullianus de Jud. Domini ait: Impetu tartareo frendent incendia mundo; sed hoc auctore ferri id potest, cum sæpe spiritus stylam faciat.

103. Pro juvantes vel juvante aliud mallet. Forte nullo terrore minante vel monente.

105. Lib. II, vers. 456, Recidentibus euris, et ib., II, 624, Spes generis recidens. Livius, lib. XXIV, II, 29, Quo mox in graviorem morbum recideret.

107. Lib. II, vers. 405, Rursus ne perderet orbem, et impone reos passim dimiseret omnes, Eligit e cunctis, quos plus peccare videbat.

109. Forte crimina dira.

110. Id pertinere videtur ad sententiam Apocal. III, Pœnitentiam age. Si ergo non vigilaveris, veniam ad te tanquam sur, quæ repetitur cap. XVI, vers. 15, et II epist. Petri III, 40, et Pauli I ad Thess. V, 2.

Et clarus ad rem nostram Ecclesiastic. XIV, 12: Memor esto quoniam mors non tardat; et paulo post: Ante obitum tuum operare justitiam, quoniam non est apud inferos invenire cibum. Apostolus ad Galat. VI, 10, Ergo dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes. Joann. IX, 4, Venit nox, quando nemo potest operari. In nexu litterarum dubio lego recurrant, scilicet re:

111. Redire secundo est plerumque a Dracontio alisque usitatus, ut rursus redire apud eundem Dracontium, et lib. II, vers. 163, Rursus aquæ reduces repetunt loca prisca; rursus reddere, apud Terentium; rursus referre, apud Ovidium; rursus redire, apud Marcellinum; rursus repetere, apud Suetonium. De votis Dracontius, lib. I, vers. 694, mala vota reorum; et lib. II, vers. 405, hominum pessima vota.

112. Versus hic sanandus est; sed non alia occurrit medicina, nisi quam adhibui; aut si mavis lacrymis purgando reatum, vel lacrymis delendo reatum. Vide lib. I, vers. 694, Ut se pœniteant sceleris, etc.

114. Abest sensus a codicis lectione cui contulit index. Non dedecet cui contulit orbem, vel cui condidit orbem. Sed a Dracontii manu videtur esse index, quo verbo usus est lib. I, vers. 434, Spes, opifex, dominus, rector, dux, arbiter, index. Sic lux ab eodem dicitur temporis index, sol luminis index, Petrus veri dogmatis index. Ut Deus vocatur dux, quia ad rectam viam nos ducit, sic idem appellatur index, quia nobis indicat quid agendum fugiendumve sit. Cornelius Valerius Vork Lection. Latin. lib. II, cap. 2, in Sedulio lib. II, vers. 232 (al. 236), pro judexque benignus legit indexque benignus. Revera melius ita procedit sententia: Orandi præcepta dedit, indexque benignus Indulgenda peti breviter jubet, etc. Ab ethnicis colebatur Hercules Index, quod furtum quoddam Sophocli in somniis indicasset: quo facto sanum illud Indicis Herculis nominatum est, ut refert Cicero lib. I de Divin. Apud Statium in lib. I Achill., Partus index Lucina resolvit, innuitur Lucinam uterum diu occultatum indicare, vel pueros indicare et in lucem mittere. Ita ergo emendari potest Dracontii versus, cui consulit index, Post tot facta Deus quod sexta luce creavit; vel cui consulit index P. r tot facta Deus, quod sexta luce creavit.

115. Pro dies certum videtur legendum Deus. Pro

Prima dies nam lucis erat, mors una tenebris: A 120 Lux genitis factisque calor, lux gratia solis,
135 Lux datur ante polos, lux clari causa **136** Lux decus astrorum, lux aurea cornua
 [diei, [lunc,
 Lux jubar æthereum, lux noctis limes, et um- Lux fulgor cœli, lux et primordia mundi,
 [bræ, Lux splendor flammæ, lux magni temporis in-
 Lux facies rebus cunctis, et lux elementis, [dex,

VARIE LECTIONES.

116. Vat., *dies nam lucis erat mox una*; alii editi, *dies lux est terris mors una*.

117. Vat., *polos*; alii, *polum*. Parisiensis S. Victoris codex, *claræ*; alii, *clari*.

118. Vat., *Vict.*, et *umbris*.

119. Vat., *Lux facies rerum, lux lux cunctisque tremen-*

120. Vat., *Lux genus percuncta so ... lux gratia solis*.

NOTÆ.

per tot fortasse melius post tot, ut vers. 259, *Terrigenis factura cibos post cuncta creandis*, ubi tamen Vict. legit etiam *per cuncta*, forte ut significet propter hominem cuncta creata, ut postea vers. 428. Confer proleg. num. 86. Etsi autem sermo sit de genere humano, retineri tamen posset *quem scilicet per mutationem generis*: nam intelligitur *quem hominem*. Vide Comment. ad Prudent. lib. II contra Symm., vers. 504, et Gifanium Indic. Lucr. verbo *GENESIS MUTATIO*. De connexionem vero hujus partis poematis cum reliquo corpore dixi loc. cit. Prolegom.

116. Ab hoc versu incipiunt editiones hæc-nus facte cum titulo *Hexaemeron, sive de Opere sex dierum*, et progrediuntur usque ad versum ultimum hujus libri; quarum varias lectiones nunc appono. Rivinus, cum primum versum mendosum agnovisset, emendavit: *Prima dies lux est, terris mors una tenebris, vel mors ima, id est prima; vel mors viva, vel mors sana*. Barthius apud eundem Rivinum *Prima dies lux est terris, mors unde tenebris*. Sic auctor Moreti: *Et jam concepto tenebræ splendore recedunt*. Perspicuum est nullum hic esse locum voci *terris*. Etsi enim verba prima Genesis, *In principio creavit Deus cælum et terram*, ita intelligi possint, ut prima die cælum cum terra elementari productum fuerit, Dracontius tamen aliam videtur sequi sententiam, quod scilicet his verbis Moysis creationem mundi in tempore factam complexus fuerit, quam postea per partes et dies explicat: de qua sententia videri potest Potavius De opific. sex dierum lib. I, cap. 2 qui huic opinioni adhaeret, ac SS. Patrum testimonio eam, rejectis aliis explicationibus, confirmat. Itaque ut Dracontius vers. seq. ait, *Lux datur ante polos*, ita dicere potuit, *Lux datur ante solum, vel terras*. Adhuc autem conjecturæ locus est, an pro *mors una tenebris* legi debeat *nox unde tenebræ*: nam in codice Vaticano est *moz*, quod pro *nox* alibi etiam positum invenio; et poetæ alii qui opus sex dierum narrant, noctis meminerunt, ut diem unum compleant et Moysis sententiam exprimant. Cæterum lucem tenebrarum esse mortem metaphora est ab aliis etiam usurpata. Plautus Men. I, 2, 45: *Dies quidem jam ad umbilicum est dimidiatus mortuus*. Statius, lib. IV, silv. 6, vers. 3, *Jam moriente die rapuit me cæna*. Dracontius hoc lib., vers. 663, *Mortua nox sub luce cadit*: sic enim legunt editi; sed in Vatic. cod., *mortua lux*, ut mox dicam. Clarius vers. 672, *Ducit ubique diem, periturum noctis ab umbris*. Hæc autem omnia quæ Dracontius in opificio sex dierum exponendo commemorat, fusc disputant theologi et interpretes, illi præsertim qui dedita opera de opere sex dierum scripserunt. Poetas nonnullos ex Goldasto recensitos vide num. 29 prolegom., ubi Gregorius Magnus et Ambrosius junior commemorantur; sed fortasse Goldastus solos hymnos Hexaemeri ab Ambrosio Mediolanensi conscriptos innuit, qui a nonnullis ascripti fuerint Gregorio, ab aliis Ambrosio juniore. Hippolyti Africani et Prudentii nostri Hexaemeron intercedit. Leyserus Histor. poet. med. æv., pag. 394, ad ann. 136, edidit Hexaemeron Hildeberti Turonensis, sive Cenomauensis, quod in edi-

tionem Parisina hujus operum reperitur. Hexaemeron Ceponii Hispani episcopi sæculi V, versibus hexametris ms., asservabat Barthius, ut dixi num. 52 prolegom. Alios scriptores sive interpretes in Hexaemeron refert Calmetus in Bibliotheca sacra ante Dictionarium Biblic.

117. Mar. Victor initio lib. I: *Ante polos, cotique diem*: quo lectio codicis Vat. *ante polos* roboratur. Elogio hoc lucis nullum aliud legas locupletius: colligit enim Dracontius quidquid ab aliis in lucis commendationem dictum est. Augustinus, lib. I de Genesi ad litter., cap. 17, lucem spirituales, non corpoream, a Deo prima die conditam censuit: quam opinionem Rupertus abbas lib. I, in Genes., cap. 10, confirmat, quia *unus hic dies omnium dierum pauperimus esset*, si solum lux corporea in eo condita fuisset. Non ergo attendit Rupertus ad veras lucis laudes eminentemque naturam. S. Ambrosius, lib. I Hexaem., cap. 9: *Erat quidem Deus ipse in lumine, e. c., sed eam lucem fieri voluit quæ oculis corporalibus comprehenderetur. Qui ædificium aliquod dignum habitatione patrisfamilias struere desiderat, antequam fundamenta ponat, unde lucem ei infundat explorat; et ea prima est gratia, quæ si desit, tota domus deformi horret incultu. Lux est quæ reliquos domus commendat ornatus*.

118. Non male esset *noctis limes et umbris*; sed Dracontius, lib. II, vers. 707, dixit etiam cum casu gignendi, *Criminis, et pænæ limes*. Ambrosius, lib. I, cap. 9, Hexaem.: *Advertimus itaque quod lucis ortus, antequam sol, diem videatur aperire: principia enim diei noctis exitum claudunt finisque temporis, et status limes noctis et diei videatur esse præscriptus*. Sed advertendum quoque est ex Basilio homil. 2 Hexaem., quod Prior ille mundi status, nimirum ante primigeniam lucem exortam non *nox dicebatur, sed tenebræ*: *nox enim ea temporis portio dicta est quæ distincte se habet et opposita ad diem, quæ quidem diei succedens novam hanc appellationem indepta est*. Dracontius igitur ait lucem esse litem tenebrarum, quæ non erant nox, et harum quæ deinde nox vocatæ sunt.

119. Mendosus est codex Vaticanus: sed etiam in vulgata lectione suspicor inesse mendam.

120. Rivinus ex conjectura legit *factisque calor*, et laudat Drepanium Florum, *Atque dies varios distinguens luce colores*. Nihil inuito: nam lux etiam est *factis calor*, ut est *gratia solis*, et *splendor flammæ*, et versu superiori jam dictum est *lux facies rebus cunctis*, quod amplius est quam *lux factis calor*.

122. Rursus vers. 127, *mundi primordia*. Ambrosius hymno ad diem primum, *Primordiis lucis nove Mundi parans originem*. Eodem vocabulo in eodem re utuntur Tertullianus, Mar. Victor et alii. Paulinus poem. 49, *Nosse mores causas rerum et primordia mundi*? Rivino hic versus notus videtur, aut saltem superfluous, si cum versu 118, *Lux jubar æthereum*, et vers. 127, *mundi primordia lucent*, conferatur. Verum Dracontius alique poetæ Christiani iustiusmodi repetitionibus delectantur: quanquam discrimen aliquod inter *jubar æthereum* et *fulgorem cœli* reperitur, et diversa res est lucem esse primordia mundi, et reliqua omnia mundi primordia a luce splendorem

- Lux opus auctoris primum, lux cardo pudoris, A
 125 Lux honor agricolis, requies lux omnibus agris,
 Lux ævi meta, lux quæ dat tempora metis,
 Quæ bene constructa mundi primordia lucent.
 Clarus ubique Deus, nunquam maculabilis au-
 [ctor,
 Quem non obscurant quæcunque ex parte tene-
 [bræ,
 150 **137** Nec celantur ei quæcunque obscura ge-
 ruuntur.
 Initium factis lucem dat lucis origo.
 Quanta spes mundi præmissa est principe luce?

VARIÆ LECTIONES.

124. Vat., *primum lux cardo pudoris*. Sirmondianus
 colex et Vict., *candorque pudoris*. In Vict. primum,
Lux honor; postea, *Lux opus*.
 126. Vat., *Lux cui mediis est, lux quæ dat tempora*
mæstis. Vict., *Lux ævi, mediis dat lux quoque tempora* B
metis.
 127. Vat., *Et bene constituat mundi primordia lucem*.
 18. Editi, *mutabilis*. Vat., *maculabilis*.
 129, 150. Vat., *Quem non obscurant, quæcunque*
obscura geruntur. E duobus versibus fit unus.
 151. Sirn., *principium*. Vat., Vict., *initium*.
 152. Sic Vat. in editis, *Qua mundo vita præmissa*
est principe luce.
135. Vat., *totum prætexit opus*.
 134. Vict., *iter lunamque coruscant*.
 156. Vat., *de cælo conversa meretur*.
 137. Vict., *ac supra*.
 138. Vat., *dominatum*. Vict., *dominatur aquæ glo-*
meratis fontibus almæ.
 139. Vict., *ætheriis*. Vat., *cælesti a sede*.
 140. Vat., *quæ texta pilorum, supra polorum*. Vict.,
Unde beata.
 141. Vict., *Celsa Dei, fabor, etc.*
 142. Vat., *suis elementa ferantur*.
 145. Vat., *Nec flammæ restringit aqua glaciemquæ*
reponit.

NOTÆ.

- accipere. Weitzius legit *lux est primordia mundi*
 quod fortasse mendum est, nam ceteri habent *lux et*.
 124. Rivinus conjicit, *candorque prioris Lux ævi:*
me iis dat lux quoque tempora metis. Lux honor agri-
colis.
 127. Hoc fere est quod ait Paulinus poem. ult., *Cos-*
mon ab ornatu, mundum de lumine dixit, ex Plinio
lib. II, cap. 4, Quem κόσμος Græci nomine ornamenti
appellavere, eum nos a perfecta absolutaque elegantia
mundum. C
 128. Præferenda omnino est scriptura codicis Vat.
maculabilis, quam sensus exigit, licet ea vox deside-
 retur in Lexicis Forcellini et aliorum.
 129. Fortasse etiam a manu Dracontii est lectio
 codicis Vat., ubi ex duobus versibus fit unus; posset
 etiam legi *Quem non obscurant, quæcunque obscura*
geruntur, Nec celantur ei quæcunque ex parte tenebræ.
 Verum lectio vulgata recto stat pede. Sententiam
 hanc ipsam multi exponunt, Basiliius hom. 2 Hexæm.,
 Macarius hom. 16, Cyprianus, Clemens Alexandri-
 nus, Isidorus Pelusiota, Minucius Felix, Justinus
 Martyr, alii. Vide comment. ad Prudentium hymno 2
 Cath., vers. 105, *speculator astat desuper*.
 130. Rivinus suspicatur *Nec celantur eum*. Nihil
 mutet: nam *celo* cum dativo personæ apud bonos au-
 ctiores invenitur, Nepotem, Ovidium, Hirtium, Pau-
 linum: quamquam apud Ovidium et Hirtium nonnulli
 accusativum reponunt.
 131. Retineo *initium*, prima producta, quia tres
 breves concurrunt, quod a poetis probis in similibus
 verbis fieri solet. Dracontius iterum lib. II, vers. 516,
Nec fuit initium nasci. Deus lucis origo dicitur ab eo-
dem Dracontio lib. III, vers. 1. Vide ibi notanda.
 132. Rivinus melius putat *Qua mundo vita præmissa*
est. Weitzius cum Parisiensi S. Victoris codice legit
Quæ mundo vita præmissa est. Teneo scripturam co-
 dicis Vaticani. In *quanta* producitur ultima ob sp
 ditionis sequentis, cuius rei ignoratio fortasse muta-
 tionem invehit.
 135. Prudentius hymn. Cathem. 5, vers. 151, *Lu-*
cem, quæ tribus nil pretiosius, Lucem qua reliqua
præmia cernimus.
 136. Rivinus conjicit *convexa uetur*, quod com-
 probari posset scriptura Vat. vers. 252, *Vidit quinta*
die, Cæli convexa hoc loco sunt totum cælum; me-
retur idem est ac consequitur, obtinet, ut meruit vers.
 140 et 150. Mar. Victor, lib. I Gen., vers. 50, *Ex-*
celsi convexa poli, terræque jacentes Pars prima est
orera. Quid autem proprie sint convexa cæli, expli-
 cat Isidorus lib. III Orig., cap. 39, quorum lexicogra-
 phi sunt conferendi; nam diversæ sunt scriptorum
 inter se opiniones de ea voce.
 137. Rivinus legit *hac pro ac*, hoc est *hac die*. No-
 tanda est vis verbi *dantur*, quod potest significare
existunt; sed proprie hic accipi debet pro *locantur a*
Deo. Aquas supra cælos esse, Moyses diserte affir-
 mat, ac multis aliis in locis sacrae Litteræ confirmat.
 Negant autem nonnulli veras esse aquas, idque aut de
 angelis, aut de cælo crystallino interpretantur, aut
 aquas pluvias intelligunt. Aperte huiusmodi opinio-
 nes sacrae Scripturæ repugnant, et a SS. Patribus et
 interpretibus catholicis unanimi consensu refelluntur.
 Vide not. ad vers. 25.
 138. Rivinus confidenter legit *Hac donantur aquæ*
glomeratis fontibus almæ, scilicet hac die. Sed non
 persuadet, ac vix admittam *Hac dominantur aquæ*, vel
Hac dominatur aqua: nam *dominatur* videtur innuere
 rationem jam allatam vers. 25, quod aqua flammæ
 cæli temperat.
 139. Sermo est de igne elementari. Rivinus recte
 Weitzium castigat, quod in indice hos ignes æthereos
 D de stellis explicuerit: nam stellæ tertia die creatæ
 aunt, ut postea narratur.
 140. Fabricius cum prima Dracontii editione, *unde;*
 Weitzius restituit *unda*.
 141. Weitzius cum M. Wolff. Sehero correxit *Celsa*
Dei fabri jussu suspensa tonantis, ut *suspensa* referatur
 ad *unda*, et post *tonantis* punctum sit, non comma:
 quæ correctio Rivino non displicet. Barthius lib. XXIII
 Aivers., cap. 19, non dubitat quin legendum sit *Dei*
fabre jussu, id est artificiose. Sed unice verum est
 quod ex mss. codicibus constat, *Celsa favore Dei, jussu*,
 etc. Sæpe *favor* mutatur in *favor*, et universum v in
 b in veteribus monumentis.
 145. Rivinus vult parenthesi concludi hæc verba
 (*Nec flammæ restringit aqua, glaciemve teporat Flam-*
 mens ignis aquæ); servant. Observat Rivinus inusitate

- Flammeus ignis aquæ. Servant sub lege teno- A 150
[rem
145 Incorrupta suum, non impugnata vicissim :
Nec discreta quidem, sed nec permixta moran-
[tur.
139 Tertia cæruleum ponti lux edidit æquor,
Fluctibus inmensis pelagi freta glauca lique-
[scunt,
Et mare navigerum quatitur spumantibus undis.

VARIÆ LECTIONES.

144. Vict., ignis : aquæ servant. Vat., aquæ servat.
146. Vat., nec discreta, Editi, non discreta.
148. Vat., glauca reponunt ; ad marg., liquescunt.
149. In Vat. hic versus. Et mare deest hoc loco, et
inseritur post vers. 162, Cingitur, et colles.
150. Editi, auctam. Vat., actam.
151. Vat., tellus. Sirm., Vict., terra. Vict., terra B
injusto demersa.
152. Vat., Et solidante globo gravior per mane pe-
pendit.
153. Ita Vat. In aliis ed. tis, Sustainant solidam
fluidis radicibus undæ.
154. Vat., portat seu fundamenta.
156. Editi, arenam, Vat., arenas.

NOTÆ.

poni teporat pro calefacit ; quo tamen verbo usus sit
Plinius lib. xxxvi. cap. 26, qui dixit teporatus. In
teporatus verba Plinii protulit Forcellinus, sed verbum
ipsum teporo penitus omisit. Reponit in Vat. non est
contemnendum pro aufert, deponit, aut efficit, ut aqua
d. ponat glaciem. Rursus in eodem cod. Vat. vers. 148,
reponunt.

144. Male Weitzii s cum veteribus editionibus in-
terpungit ignis : aquæ, vel ignis. Aquæ ; nam aquæ
refertur ad glaciem. Virgilius eodem sensu vocabulo
tenor usus est Georg. lib. ii, vers. 536 : Non alios
prima crescentis origine mundi Illuzis e dies, aliumve
habuisse tenorem Crediderim. Arnobius dixit tenor
rerum, Petronius tenor sensuum, Guntherus tenor veli,
belli, legum. Commodianus carm. 80, Vertitur inerea
cælum tenore mutato. Alia dabunt lexicographi.

145. Rivinus legit licet pro non. Utaque lectio
rectum sensum habet : nam partim sese vicissim im-
pugnant elementa, partim non impugnant.

146. Paulinus poem. ultim., Nexuit hæc diversa
læt, discretaque junxit, Junctaque discrevit, quæ nunc
divisa coherent. Mar. Victor in prælat. ad Genes.,
Contraria nempe, Quæ putat humanæ solers ignavia
mentis, Dum certant, pius pacis habent. Sic Fabricius.
Alii solum hæc : Contraria quædam Si certent, plus
pacis habent. Adeo variant poetarum Christianorum
editiones. De hac discordia et concordia elementor-
um iterum Dracontius Eleg. vers. 59, Sic elementa
potens contraria miscuit auctor, Humida cum siccis,
igneæ cum gelidis. Vide Isidorum de Natura rerum,
cap. 41, ut innumeros alios profanos et ecclesiasticos
scriptores omittam.

147. Æquor ponti non est tautologia ; nam proprie
æquor non est positus, sed æqualitas. Cæruleum vero
a colore dicitur, unde cærulea pro mari. Vide Wop-
kensium ad vers. 122 lib. i Sedulii, ubi observat ex
fertilitate sæpe pietas jungere mare, pelagus, æquor,
marmor, etc.

148. Posset ex codice Vat. conjici freta glauca re-
ponit, nempe tertius Valerius Flaccus, lib. i, vers.
652, Hæc ait, et pontum pater, et turbata reponit Lit-
tora, depellitque notos. Sic ponere freta apud Horatium
lib. i, od. 3. Sed probum est liquescunt : sic mare
dicitur campi liquentes.

149. Mare navigerum Lucretii est lib. i, vers. 3.
Ambrosius, 3 Hexaem., cap. 5 : Etsi pulchra sit spe-
cies hujus elementi, vel cum surgentibus albescit cumu-
lis acerticibus undarum, et cautes nivea vorant asper-
gine ; vel cum aquore crispanti elementioribus auris, et
blando serenæ tranquillitatis purpurascentem præfert
colorem, etc.

150. Rivinus legit Ipse dies terram cernit de fluci-
bus actam, ut vers. 156, convexa tuetur. Retine me-
ruit, ut ibi meretur. Actam melius est quam auctam :
nam mox tellus demersa dicitur et eruta. Aquæ enim

operiant terram, quibus in locum suum congrega-
tis, illa apparuit. Ambrosius ad diem 3 : Telluris in-
gens Conditor, Mundi solum qui detegens, Pulsis aquæ
molestiis, Terram dedisti immobilem.

151. Rivinus relinquit Eluitur terra infuso demersa
profundo. Scriptura nostra vera est.

152. Tertullianus de Judic., Et solidam verbo potuit
suspendere terram. Rivinus solidante globo exponit so-
lidato globo, ut luna minuente, anno vertente, et simi-
lia dicuntur. Nihil prohibet quin intelligas globo so-
lidante ipsam terram, aut legas, si mavis, Et solidata
globo. Inane pro spatio inani elegantia est veterum a
Christianis adoptata. Mar. Victor, lib. i Genes.,
vers. 86 : Cum Deus, impulsis reliqui jam gurgitis un-
dis, Aeris magnum spatium patefecit inane. Vide Bar-
thium lib. xxxv Advers., cap. 16, qui etiam Dracon-
tium cum pluribus aliis laudat.

153. Amplector lectionem codicis Vat., quæ venu-
sta est : quasi terra axe suo teneatur. Vel lege Sus-
tentata solo ; stant pro radicibus undæ. Hilarius Ge-
nes. vers. 42, Ac semet defixa, solo fundata, resedit.
Pisides in Hexaemero, quod notat Weitzius, Funda-
men undas tu rotundasti soli, Variabili at fulcro gra-
vatum sustinens. Alii mare terra altius dicunt, quod cum
philosophis et astrologis rejicendum docet Pererius
ad Genes. cap. i, vers. 9.

154. Psalm. cxxxv, vers. 6, Qui firmavit terram su-
per aquas.

155. Barthius, lib. xi Advers., cap. 8, materiem
exponit elementum terræ. Mar. Victor, lib. i Genes.
vers. 88, Arida tunc primum mundi pars ima relectam
Ostendit faciem. Isidorus, lib. xiv Orig., cap. 1 : Pro-
prie autem terra ad distinctionem aquæ arida nuncupa-
tur ; sicut Scriptura ait, Quod vocaverit Deus terram
ARIDAM. Naturalis enim proprietas siccitas est terræ.
Mare dicitur cor fluens, vel etiam intelligitur cor
fluenti, sive aquarum, ut viscera terræ, et sol ex phy-
sicorum sententia cor cæli apud Macrobius lib. i in
Somn. Scip., cap. 20. Rivinus suspicatur Arida ma-
ter iis, scilicet liquoribus, quod vix sensum aliquem
commodum habere potest.

156. Terra mater est communis, sed nondum ma-
ter erat cum rapia sive extracta est de corde fluenti.
Plinius, lib. ii, cap. 63 : Sequitur terra, cui uni rerum
naturæ partium, eximia propter merita, cognomen indi-
dimus maternæ venerationis.... Quæ coacta generat ?
quæ sponte fundit ? quos odores, saporisque ? quos suc-
cos ? qua bona fide creditum reddit ? quæ nostri causa
alii ? Vide quæ notat Balthasar Corderius ad cap. i
Job. vers. 21, Nudus egressus sum de utero matris
mææ. In codice Vaticano legitur arenas, ut alibi etiam
dixit Dracontius. Negarunt aliqui in plurali num. are-
nas inveniri ; sed existant exempla in Virgilio, Ovi-
dio, Horatio, Valerio Flacco, Suetonio et aliis.

- In glebas pars membra ligat, pars saxea tur- A
[get,
Et cautes stat montis apex, pars flumina mer-
[git,
141 Planitie pars tensa jacet, pars littora cur-
[vat,
160 Pars datur in tumulos, pars aspera rupibus
[horret,
In scopulos pars certa riget, pars valle pro-
[funda
Cingitur, et colles tumidi juga celsa supinant, **170**

Atque humiles campos spatii æqualibus aptant.
Pars data dulcissimis undantis fontibus agri.
165 Pronitur herba virens, ite surculus omnis in
auras,
Et semper vestita comis frondescit oliva.
Omnia poma virens profert, nec parturit ar-
[bor,
142 Linguæ laurus honos solvit donanda
[poetis.
Torta per obliquos ite vitis in orbe corymbos,
170 Verberat et palmæ ramos fluitante flagello;

VARIE LECTIONES.

- 157.** Vat., *In glebam pars membra ligat, pars saxa tumescunt.* Vict., *pars saxea tangit.*
158. Ita Vat. in Sirm., *Cautibus exstat montis, etc.* In Vict., *Cautibus exstat montis apex, pars flumina B jungit.*
159. Vat., *pars littora curvat.*
160. Vat., *rupibus hæret.*
161, 162. Vat. ita. Sirm., Vict., *Pars riget incultu, residet pars valle profunda, Et colles tumidi cumulis juga celsa supinant.* Vict. distinguit *riget, inculta residet.* Post vers. 162, *Cingitur,* in Vat. ponitur vers. **149, Et mare navigerum.**
165. Vat., *æqualibus aptant.*
166. Vat., *undantis fontibus.*
165. Sic Sirm. In Vict. et pro it. Vat., *Herba virens prodest ferculus omnis in auras.*
167. Vat., *nec parturit.* Edivi, *non parturit.*
168. Vat., *lingue laurus.*
169. Vict., *tetra per. Vat., obliquos sit vitis.*
170. Vat. ita. Sirm., *Verberat et palmæ calamos fluitante flagello.* Sic Vict., sed non ante pro *fluitante.*

NOTÆ.

- 157.** Confer Ovidium lib. 1 Met., vers. 45 seq. Rivinus advertit male antea legi *saxea tangit*, vel *tinget pro turget*, et suspicatur *saxea jungit*, et vers. seq. *pars flumina tangit.*
158. Ex Vat. recte scribes *Et cautes stat montis ap x.* Rivinus malebat *Cautibus exstat apex montis*, quam *Cautibus exstat montis apex.* Prudentius quoque dixit *opicem montis* Cath. 7, vers. 136.
161. Rivinus restitu- bat *Pars riget incultu, residet.* Ita in Erratis. Lectio codicis S. Victoris cum inter-
punctione *Pars riget, inculta residet*, ut vallis inculta dicatur, minus est probabilis quam Sirmondi scri-
ptura. Sed utraque melior est lectio codicis Vaticanæ. *Rigere in scopulos*, ut Tibullus dixit lib. iv, carm. 4, vers. 156, *Sed durata riget densam in glaciemque, ni-
vumque*, scilicet aqua.
162. Post hunc versum in Vat. legitur versus 148, *Et mare navigerum.* Neque omnino alienus est hic locus, dummodo legatur postea *aptat*, non *aptant*; ac sensus erit quod mare montibus illiditur, et spatiis æqualibus camporum aptatur.
163. Postea v. 218, *Cursibus aptavit*, scilicet stellas.
164. *Undantis* significat copiam et multitudinem, quod multis exemplis probat Weitzius in Indice. *Dulcissus* ad barbara rejectum est a Forcellino; sed immerito, cum agnoscat a Dracontio usurpari, et verbum *aurorosco* solius Adelhelmi auctoritate inter Latina collocaverit.
165. Ex lectione codicis Vatic. conjici posset *et fosculus.* In *prodest lego prodit*; sed non displicet scriptura Sirmondi. Rursus vers. 169, *ite vitis*, ut hic apud Sirmondum, *ite surculus.*
166. Lib. II, vers. 221. *Et nunquam caritura comis frondescit oliva.* Plinius, lib. xvi, cap. 19, *Arborum aliis decidunt folia, aliæ sempiterna coma virent*; et cap. 20, *Harum generi non decidunt, oleæ, lauro, palmæ, myrto, cupresso, etc.* Glycas lib. 1 Annal., die 3: *Ex his quæ semper florent, quædam (arbores) abjiciunt folia, quædam ea perpetuo retinent. Abjiciunt verbi gratia olea et pinus: nam tacite quasi ac latenter folia pro aliis alia sic consequuntur, ut nunquam comis suis denudari tideantur.*
167. Barthius explicabat *profert*: Hoc est, sine labore; non *parturit* ob eandem rationem quia sine labore profert, et *parturit* laborem et nisum arguit. Rivinus castigandum censet *virens, pro semine parturit arbor*, ex Genes. 1, vers. 11 et 12, et quia idem Dracontius vers. 574 ait, *Quod spicat messis, quod ramis parturit arbor.* Verum ille versus jam loquitur de fructu arborum, postquam Adam ejectus est de paradiso, et Dracontius tenere videtur faciles fructus in paradiso prodiisse quam extra post peccatum Adami. Mar. Victor, lib. II de Adamo et Eva e paradiso ejectis, vers. 8: *Mirabile quali Ore rudes stupeant tam barbara rura coloni, Quæ non frugifera, distinctaque arbore vernant.* Sic Fabricius. In editione Parisiens. 1560, *Miserabile, quali . . . Quæ non frugifero distincta stipite vernant*, quod ex fide m-s. est. Vel etiam Dracontius loquitur de primo die quo illico prodierunt fructus ex Gen. 1, 4 seq.: *In die quo facit Dominus cælum et terram, et omne virgultum agri antequam oriretur in terra, omnemque herbam regionis priusquam germinaret.* Quod si retinere velis *parturit*, leviori mutatione possis *profert, vel parturit arbor.* Moyses ait: *Lignum pomiferum faciens fructum juxta genus suum, cujus semen in semetipso sit super terram.* S. Augustinus lib. v, cap. 4, de Genes. ad litt., ita id explicat: *Causaliter ergo tunc dictum est produxisse terram herbam et lignum, id est producendi accepisse virtutem.* Dracontius cum plerisque Patribus et interpretibus asserit reipsa herbas, et arbores, maturosque fructus, tertia die fuisse producta. Pomum de omni genere fructuum qui ex arboribus proveniunt dicitur. Præstaret hos versus transjicere, et prius legere *Omnia poma*, et deinde *Et semper vestita*, aut etiam rejicere hunc versum post *Linguæ laurus honos.*
168. Conjectura probabilis est legendum *Linguæ laurus honos surgit donanda poetis*, quia clarior est sententia et similibus verbis in productione aliarum rerum enarranda utitur Dracontius. In scriptura libri veteris solvit *donanda*, intelligitur *donanda esse* in accusativo. Poetæ lauro coronabantur. Horatius lib. iv, od. 2, de Pindaro: *Laurea donandus Apollinari.* Quod autem Cicero dixit et approbavit lib. 1 Offic., cap. 22, *Cedant arma togæ, concedat laurea linguæ*, intelligebat de laurea quam triumphantes gestabant: quo respicit Plinius lib. vii, cap. 30, de eodem Cicerone loquens: *Salve primus in toga triumphum, linguæque lauream merite*; quod alii explicant *principatum eloquentiæ merite.*
169. Rivinus pro *tetra* correxit *lata*, sed agnovit melius esse *torta.*
170. Christianus Daenius pro *non ante* in veteri-

- 143** Vinea pampineos subarundinat ebria A
[campos,
Munera lætitiæ spondens pendentibus uvis,
Fructibus et variis redolent florentia rura.
Una parens tellus non unum fundit odorem,
175 Sed quot sunt herbæ, tot permiscetur odores.
India tunc primum generans pigmenta per her-
[bas

- 144** Eduxit sub sole novo, rudibusque race-
[mis.
Est locus in terra diffundens quatuor amnes,
Floribus ambrosiis gemmato cespite pictus,
180 Plenus odoriferis nunquam in recentibus her-
[bis,
Hortus in orbe Dei cunctis felicior hortis.

VARIÆ LECTIONES.

171. Vat., pampineos sub arundine tenebra campos.
172. Vat., mucra lætise spondens. Ad marg., nu-
mera pro munera.
173. Codex Azagrensis, fructibus ex variis.
174. Vat., unum fudit odorem.
175. Vat., Si quod sunt herbæ tot permiscetur ho-
nores.

176. Vat., India mundus erat gemmans pigmenta
per herbas.
177. Vat., producant sub.
178. Ed. ti, interea. Vat., in terra.
179. Vat., ambrosius gemmato cespite. Vict., ambro-
sius gemmato cespite.
181. Vat., cunctis feliciter oris.

NOTÆ.

bus editionibus scripserat motante, Rivinus nutante, B
codices mss. habent *stuitante*. Sed nemo hactenus
advertit errorem et *palmæ calamos*; nam sine ulla
dubitatione legendum est et *palmes*, ut exstat in Vat.
lib. II, vers. 220, iterum *Palmite gemmato*, etc. Isidorus
lib. XVII Orig., cap. 5: *Summitates vitium, et
fruticum flagella nuncupantur, eorum uod flutu agitentur.
Palmes vitis materia mollis, qui per novella brachia
emissus fructum affert.... Corymbi sunt annuli qui pro-
xima quæque ligant et comprehendunt, ne longius laxati
palmites ventorum flatibus dissipentur*. Mellus etiam est
ramos quam *calamos*: nam palme ipse est ramus
vitis, et intelligi potest de ramis arborum quibus vitis
innectitur. Neque absurdum esset rescribere *auras*
pro *ramos* aut *calamos*.

171. Inter barbara reposuit Forcellinus *subarun-
dinare*, et explicat *arundine fulcire*: allegatque Dra-
contium. In codice Vat. depravatus est hic locus,
neque aliorum scriptura plane mihi probatur. Angu-
rabat *Vinea pampineas sub arundine porrigit umbras*.
Virgilius, *eclog. 7, vers. 58, Liber pampineas invidit
collibus umbras*. Et II Georg., vers. 410, *Bis vitibus
ingruit umbra, ex pampinis scilicet. Ebria vinea elegans
metaphora dicitur a Weitzio pro plena*: sed poterit
dici ebria ab effectu.

172. Vinum vocat lætitiæ munera, ut Bacchus a
Virgilio dicitur lætitiæ dator. Juvenens, lib. I, vers.
135, *Cernis lætitiæ jam defecisse liquorem?* Obvia sunt
quæ multa congerit Weitzius de lætitiæ a ex vini haustu.

174. *Fundere* pro producere copiose et abundanter
sæpe occurrit. *Odor* hic sumitur pro specie, seu re
ipsa ex qua bonus odor emanat. Horatius, lib. II,
epist. 1, in fine: *Deferat in vicum vendentem thus et
odores*. Tertullianus de Jud., *Dulcores, potus varios,
pingues et odores*. Mitto alios. Hic jam tellus parens
dicitur, quæ vers. 156 *nondum mater dicta est*.

175. Mar. Victor., lib. I Gen., vers. 246, *Unum ex
diverso nectar permiscet odore*.

176. *Pigmenta* quæ sint, ex versibus qui Isidoro
tribuuntur tanquam ejus bibliothecæ inscripti, colligi-
tur: nam in titulo Pigmentarii recenset auctor
*Cinnamomum, myrrham, folium, casiamque nitentem,
Balsoma, thus, calanum, Coryciumque crocum*. Hi ver-
sus sub S. Isidori nomine editi jam pridem fuerunt a
Muratorio, et maxima ex parte multo ante Murato-
rium a Joanne Tamayo de Salazar. in *Martyr. Hisp.*,
postea a Florezio auctores in Hispania sacr. recusati
sunt, et post Florezium in editione Matritensi operum
S. Isidori anno 1778, tom. II, pag. 67, append. In prole-
gomen. ad Prudentium num. 262, aliquantulum dubitavi
an vere Isidorus auctor esset horum versuum. Nuper
Eugenius de Levis, tom. I Anecd., pag. 48, primos
sex versus pro ineditis vulgavit tanquam a S. Damaso
in epistolas Pauli conscriptos. Sed non pro solis episto-

lis Pauli, sed pro aliqua bibliotheca exarati illi sunt,
ut legenti liquido patet, et ab ætate Damasi longis-
sime distant, ut duo alia carmina, quæ eidem Damaso
Levisius affingit. Leyserus in *Hist. Pnet. med. æv. ad
sæculum v observat Dracontium paradisum in India
quævisisse, quod, inquit, iis opponi potest qui hanc
sententiam nimis habent paradoxam. Verum hanc
ipsam sententiam amplexus est Malvenda, qui de
paradiso diligentissime scripsit; eique favent Hiero-
nymus, Alcimus Avitus, Anastasius Nicænus, et Mo-
ses Bar-Cepha. Auctor Quæstionum ad Antiochum,
quæ sub S. Athanasii nomine editæ sunt, quæst. 47
hanc rationem addit: *Quod hujus rei gratia omnia
aromata suavissimi odoris circa orientaliora loca, seu
Indiæ fines proveniunt, utpote quæ sint vicina paradiso*.*

177. Rivinus suspicatur *sub sole novo* mendum es e,
ac legendum *Eduxit fulgore novo*; nondum enim sol
erat conditus. Sed ego opinor Dracontium *sub sole
novo* dixisse per prolepsin, ut orientem explicaret.
Sic Avitus, lib. I de Initio mundi, vers. 196: *Est
locus Eoo mundi servatus in axe Secretis, natura, tuis,
ubi soli ab ortu Vicinos nascens aurora repercutit Indos*.
Si correctio aliqua sit adhibenda, proferam *sub vere
novo*. Vide vers. 197 et 230, *Ostentat sub vere novo*.
Conjiciebam melius *sub flore novo*. Rudes racemi sunt
fructus novi cujuslibet arboris, similes racemis vra-
rum; ac fortasse Dracontius racemos accipit pro gra-
nis et fructu cujuslibet herbæ ex qua unguenta et
pigmenta proveniunt. Nonnullæ arbores aromaticæ
fructum seu semen botrosorum habent, ut anonium,
de quo Plinius lib. XII, cap. 13; Dioscorides lib. I,
cap. 14; et Isidorus lib. XVII Orig., cap. 8, ubi scri-
bitur *botrosorum semen*. Etsi autem Harduinus in Plinio
legat *frutice myrtiloso, non botrososo*, sententia tamen
eandem ex Plinio colligitur, qui ait: *Amomi ora in
usu est, Indica vite labrusca*.

178. Conjectura est Rivini, legendum *in terra pro
int rea*, quæ nostro codice confirmatur.

179. Rivinus ait quosdam legisse *gemmato vertice
pictus*. Mar. Victor, lib. I, Genes., vers. 235: *Hic
fragiles solvunt calamos animata vigore Muneris ambro-
siosi spirantia cinnama odores*. Ita Fabricius; alii,
*Quæque arida tegmine sicco, Jam fragiles solvunt cala-
mos, animata vigore, Muneris ambrosii spirantia cin-
nama fundunt. Pingere terram floribus pro ornare,
variare, distinguere invenies apud Lucretium, Vir-
gilium et optimos quosque auctores. Vide Gifanium
Ind. Lucr. Cespes dicitur gemmatus, quia flores ipsi
sunt tanquam gemmæ. Lucretius, lib. II, vers. 319,
Invitant herbæ gemmantes rore recenti; Manilius lib. V,
vers. 256, Ille colit nitidis gemmantem floribus hortum*.

180. Putat Rivinus respexisse Dracontium ad Gen.
xxvii, 27, *Ecce odor filii mei sicut odor agri pleni, cui
benedixit Dominus*.

181. Rivinus legit *Hortus ab ore Dei*. Conjiciat

- 145** Fructus inest anni, cum tempora nesciat A
[anni.
Illic floret humus semper sub vere perenni,
Arboreis hinc inde comis vestitur amœne,
185 Frondibus intextis ramorum murus opacus
Stringitur, atque omni pendent ex arbore fru-
[ctus,
Et passim per prata jacent: non solis anheli
Flammatur radiis, quatitur nec flatibus ullis,
Nec conjuratis furit illic turbo procellis.
190 Non glacies districta domat, non grandinis ictus
Verberat, aut gelidis canescunt prata pruinis.
- Sunt ibi sed placidi flatus, quos mollior aura
146 Edidit exurgens nitidis de fontibus horti.
Arboribus movet illa comas, de flamine molli
195 Frondibus impulsis, immobilis umbra vagatur;
Fluctuat omne nemus, et nutant pendula poma.
Ver ibi perpetuum communes temperat auras,
Ne lædat flores, et ut omnia poma coquantur.
Non apibus labor est ceris formare cicutas:
200 **147** Nectaris ætherei sudant ex arbore mella,
Et pendent foliis jam pocula blanda futura,
Pendet et optatæ vivax medicina salutis:
Cætera depingit variis natura figuris.

VARIAE LECTIONES.

182. Vict., f. in annos est, cum.
184. Vat., Arboreis hinc inde chorus vestitur amœne.
Editi, Arboreis hinc inde comis vestitur amœnis.
185. Vict., f. intortis r. In Vat. desideratur hic ver-
sus Frondibus.
186. Vict., arbore poma.
187. Vict., non fructus anheli. Sirm., non solis an-
heli. Vat., non solis anheli.
188. Vat., flatibus illic.
190. Editi, domat, non. Vat., nec.
192. Azagr., Vict., sed placidi fructus. Sirm., sed
placidi fructus. Vat., sed placidi flatus.
193. Vict., addidit exurgens.
194. Sirm. distinguit comas de flamine molli, Fron-
dibus impulsis immobilis u. v.
196. Sirm. ita. In Vat., F. omnis honos, et mutat
p. p. In Vict., F. hic onus omne, et nutant p. p.
198. Vat., n. l. frondes et.
202. Vat., pendet exoptatæ v.
203. Vict., v. pictura f. Vat., Litora dependent so-
lers pictura figuris.

NOTÆ.

- aliquis in orbe datus, quia non consitus, vel Hortus in ora Eden, vel Hortus Eden, orbis cunctis. Lectio codicum comprobatur ex Isidoro l. 3, Ponet desertum ejus quasi delicias, et solitudinem ejus quasi hortum Domini, id est paradisum.
181. Rivinus pro amœnis conjiciebat amœne, quod noster codex exhibet. Vestiri comis de arboribus metaphorâ usitata: sic vers. 166: Et semper vestita comis frondescit oliva: sic terra gramine vestiri dicitur, aves pennis.
186. Rivinus melius putat fructus quam poma, quia illud latius patet. Dracontius v. 167, 196 et 198, poma de quolibet fructu arboris dicere videtur; ac sane vix certa, et clara distinctio poterit inveniri.
189. Clindianus de III Consul. Honorii v. 98, Et conjurati veniunt ad classica venti, et de Bello Getic. v. 49, Aut conjuratum querimur splendere serenum.
190. Fabricius mendose edidit grandinis ictu, quod expressit etiam Weitzius. In prima editione jam legebatur ictus, quod restituit Sirmondus. Districta proprie est valde stricta: sed aliud latet; dicitur enim glacies districta, ut ensis districtus, vel potius destricius, quia scilicet glacies etiam secat. Virgilius, eclog. 10, v. 49. Ah! libi ne teneras glacies secet aspera plantas.
191. Grandinem verberare pervulgata metaphorâ est. Vide notam Broukusii ad Tibull. l. 1, el. 2, v. 7, Te verberet imber. Weitzius elegantissimam translationem vocat canescunt prata pruinis. Avitus l. 1, v. 223, Vel densante gelu canescunt arva pruinis. Contra canities ab Horatio et Prudentio ita exprimitur, ut nix capitis dicatur. Rivinus animadvertit male alios legere calescunt, vel calvescunt pro canescunt. Quinam hi sint, non novi: nam in Weitzio calescunt mendum est, cum in Indice canescunt clare legat.
192. Vera est scriptura placidi flatus. Nam de fructibus dictum jam supra est, et hoc loco de aura suavi et placidis flatibus sermo instituitur contra procellas, glaciem, grandinem, gelu. Etsi autem vers. 188 dixerit, hortum non quali flatibus ullis, tamen hoc intelligendum est de vehementibus flatibus, ut innuit verbum quatitur, et ex vers. seq. Nec conjuratis colligitur.
194. De sæpe superfluum est, et multi jam monuerunt. In Pervigilio Veneris De favoni spiritus. Non placet interpunctio Sirmondi, neque antiquorum editionum. Nam de flamine molli Frondibus impulsis est veluti ratio, cur immobilis umbra vagetur, ut nunc ad vers. seq. explicabo.
195. Umbra est immobilis, quia in nemore semper est umbra: vagatur vero, quia frondes arborum moventur. Fortasse scripsit Dracontius impulsis, et mobilis umbra vagatur.
196. Scriptura codicis S. Victoris Fluctuat hic onus omne, et facit, ut suspicer, primigeniam esse lectionem codicis Vat. Fluctuat omnis honos, et. Siquidem fructus honor est arboris.
197. Boetius carm. 2 lib. 1, Quis veris placidas temperet horas Ut terras roseis floribus ornet. Fortasse invenit Dracontius, mundum vere primo conditum fuisse, quod clarius v. 230 asserit. Alii autem mundum creatum docent, et multis rationibus confirmant.
198. Non displicet frondes in Vat. Sed flores scilicet arborum melius videtur. Rivinus corrigit Ne lædant, hoc est auræ, quod in Indice videtur agnovisse Weitzius. Scriptura codicum sustineri potest, nempe Ver temperat, ne lædat, quod perinde est, ac Ut illætos servet flores. Poma seu fructus coqui dicuntur, dum maturescunt. Vide Plin. l. xv, c. 24, Senec. Trag., Var. onem, Virgilium, Martialem.
199. Weitzius cicutas exponit cellas apium, seu cannas, ac quasi fistulas, quibus mel continetur. Haud equidem repugno. Sed videndum an ex Isidoro l. xvii Orig., cap. 7, num. 61, alia interpretatio erui possit: Cicuta, ait, est, quod est inter cannum nodos, dicta, quod lateat. In Indicis stagnis nasci arundines, calamique dicuntur, ex quorum radicibus expressum suavissimum succum bibunt, unde et Varro ait: Indica non magnum in arbore crescit arundo, Illius et lentia premitur radicibus humor, Dulcia cui nequeant succo concedere mella. Primus horum trium versuum corruptus est in editionibus Isidori, quas vidi. Lege Indica non magna nimis arbore crescit arundo. In secundo etiam melius leges Illius e lentis.
202. Loquitur, ut puto, de ligno vite in medio paradisi ex Gen. ii, 9, quanquam et de aliis foliis, ex quibus medicina paratur, explicari valet.
203. Rivinus in veteribus editionibus conjungebat et legebat ita hos versus: Cætera depingit variis natura figuris, Auroræ cum quarta dies emergerat undis, ut in vers. 202 absolvatur tertia dies, et a vers. 203 incli-

- Auroram jam quarta dies præmiserat undis, A
 205 Et rutilante polo compresserat astra rubore.
 Mox solis radiare globum jubet igne salutis :
 Flamma salutaris perfundit lumine mundum ,
 148 Cuncta salutifero rident elementa vapore,
 Cujus ab igne suo lunam jubet ire secun-
 [dam ;
 210 Nigra tenebrarum corrumpere tempora noctis,
 Et trepidum proferre diem comitante quiete :
 Candida somnigeris collustrat cornibus axes ,
 220 Quæ numero est crescente brevis, sed plena
 [minore.
 Flammeus ornatus cœli per sidera fulsit :
 215 149 Officia et stellis, numeros, et nomina jube-
 [sit,
 Tempora distribuit, loca contulit, ignibus agit,
 Limitibus fixit, jubar induit, axe rotavit,
 Cursibus aptavit, cœli regionibus addit.
 Agminis innumeri nec flammea sidera cœcum
 220 Destituunt quæcumque die, sed luce premuntur

VARIÆ LECTIONES.

204. Vict., *Auroræ i. q. d. permanserat u.* In Vat. deest hic versus, sed locus vacuus relictus est.
 205. Vat., *Et r. die c. ora r.*
 207. Vict., *salutari perfundi.*
 204. Vat., *c. salutifera.*
 211. Vict., *trepidam.* Sirm., *trepidam.* Vat., *trepidum.* Vict., *minante q.*
 212. Vict., *c. somniferis.* Vat., *c. somnige unt collustrans c.*
 213. Ita Vat. In aliis, *Quæ numero est majore brevis, et plena minore.*
 215. Sirm., *officia stellis.* Vict., Vat., *officia et stellis.*
 B 218. Vat., *curribus aptavit.* Vict. distinguit *addit Agminis innumeri, n.c.*
 220. Sic Vat. in Sirm., *destituunt quocumque die, sed.* Vict., *destituunt, quocumque dies et l.*

NOTÆ.

- pat quarta. *Depingere* pro ornare, variare, ut supra v. 179 dicitur.
 204. Ex vers. sequent. colligitur, diversam fuisse lectionem in codicibus antiquis ab ea quæ nunc existat: nam codex Vat. v. seq. habet *compresserat ora*, quod verius videtur, quam *compresserat astra*. Ex Vict. conijcere licet, legendum *Auroræ jam quarta dies processerat undis, Et rutilante polo compresserat ora rubore*. Etenim de astris postea occurrit mentio. Dicitur autem *Auroræ quarta dies*, ut prima dies lucis. Poterit etiam legi *Auroræ jam quarta dies præmiserat ortum, Et rutilante polo compresserat ora rubore*. Sed dum clarius lumen non affulget, Sirmondi scripturam retineamus.
 205. Ambrosius hymn. ad diem 4, *Qui lucidum centrum poli Candore pingis igneo*.
 206. *Globus solis et lunæ passim a poetis et non semel a Dracontio dicitur Mar., Victor lib. 1, Gen. v. 97, In flammis, ignisque globum se cogere jussa est, Solis prima dies.* De igne salutari solis quo cuncta foventur vide v. 24 seq., et Elez. v. 81 seqq.
 207. Rivinus existimat hunc versum esse Eugenii Toletani, aut alius cujusvis, et, ut sit sensus, *pro perfundi legit perfundit cum Sirmondo et Weitzio in Indice.* At Weitzius in textu etiam ediderat *perfundit*. Fabricius quidem habet *perfundi* cum prima editione. Esse autem Eugenio antiquiorem hunc versum ex codicibus Vict. et Vatic. satis colligitur. Neque hujusmodi repetitiones, quod sæpe dicendum est, a Dracontii stylo sunt alienæ, scilicet ignis salutis, flamma salutaris, vapor salutifer. *Perfundere lumine mundum* pulchra metaphora, de qua Gifanius Ind. D Lucr. verbo *fundo*. Vict. non male, *salutari*.
 208. *Salutifer* dicunt Ovidius, Statius, Martialis, salutiger Ausonius, Prudentius. Translatio quoque venus a est *rident elementa*, de qua idem Gifanius verbo *ridere*. Rivinus suspicatur *elementa* *vapore*, sed approbat *vapore* pro *calore*. Sæpe Dracontius, sæpe alii *vaporem* pro *calore* usurpant.
 209. Rivinus conijcit *Cujus ab igne suam*: sed vix locum habet hic *suam*. Aut querendum est aliud, aut retinendum suo per pleonasmum non inusitatum. Forte pio pro suo, ut v. 224, *Qui fovet igne pio cœlum, mare, sidera, terras*.
 210. Rivinus mallet *Nigra tenebrarum corrumpere tempora noctis*.
 211. Rivinus rejicit in Weitzio *minitante quiete*, et in Sirmondo *comitante quiete*. Legit autem et distinguit *Et trepidam proferre diem: invitante quiete Candida*, etc. Fabricius edidit (et cum Fabricio Weitzius)
- Et trepidam proferre diem minitante quiete.* Sirm. et Vat. consentiunt, ac solum in *trepidum*, et *trepidum* variant. Sed quid est dies trepidus? dubius, opinor, et incertus, quia nec verus dies, cum luna ipsa solum sit solis imago. *Trepidum* hac significatione gaudere notum est, ut in *rebus trepidis*, et aliis similibus locutionibus quæ notæ sunt.
 212. Veteres fere dicebant *somnifer* non *somniger*, ut Ovidius, Plinius, Lucanus. Etsi autem exemplum in antiquioribus non occurrat, tamen improbatum non est *somniger* in Dracontio, nisi malis sequi codicem Vict. Ex mendo codicis Vat. *somnigeris* colligitur.
 213. Weitzius plures qui de luna agunt scriptores laudat, ut solet; sed non explicat quid hoc loco velit Dracontius, ut observat Rivinus, qui ait, *numero majore et minore* forte intelligi numerum majorem et minorem dierum. Nos cum Vat. legimus *creascente pro majore*. Plin. lib. xxxvii, cap. 9, sect. 65, *Selenitis... imaginem lunæ continens, redditque eam in dies singulos, crescentis, minuentisque numeris*. Certe luna primo die est parva et incipiens, die decimo quinto est plena: sed iterum decrescit eodem ordine usque ad extremum diem. Sed id non satis, aut non bene explicatur Dracontii versu: nam luna est major die 15 quam die primo. Dicitur ergo luna brevis numero crescente, considerata diebus extremis, et comparata ad diem decimum quintum, aut circiter.
 214. Prudentius Cath. hymn. 5, v. 145, *Credas stelligeram desuper aream Ornata geminis stare tribunibus*.
 215. Virgilius i Georg. 137, *Navigata tum stellis numeros, et nomina fecit*. Rivinus pro *jussit* corrigi *cessit*. Melius est *jussit*. Statius lib. vii Thebaid vers. 32, *Jus erit, aspiciam terras, pacemque jubebit Omnibus*. Tacitus iv Annal., cap. 72, *Tributum Drusus jussit*.
 217. Præfert Rivinus *jubare induit*. Sed usitatum est *induere* cum accusativo, et ut in *loca contulit* intelligitur *stellis*, ita in *jubar induit*.
 218. Lib. iii, vers. 5, *Nomina dans astris, et stellis cursibus aptans*. Rivinus conijcit *aux't* pro *addit*.
 219. Lib. iii, vers. 4, *Sideris innumeri numerum quem non latet omnis*. Fabricius interpunctionem editionis primæ Vict., secutus est, quam ante Sirmundum Seherus et Weitzius emendarunt.
 220. Fabricius edidit *Destituunt, quacumque dies a luce premuntur*. Weitzius *Destituunt quacumque die, sed luce premuntur*. Teneo lectionem Vat., ut quæcumque referatur ad sidera, nempe *quævis sidera*. Vide vers. 667.

Luminis immensi radiato vertice fusi.
Nec mirum, si clara latent sub sole corusco
Sidera, quo mundum monstrat mensura mino-
[rem,
150 Qui fovet igne pro cælum, mare, sidera,
[terras,
225 Concepta virtute Dei, quem sphaera polorum
Sustinet, et sentit dominum per cuncta tonan-
[tem,
Cujus ab imperio veniunt, quæcunque mini-
[strant,

A Omnia : jussus agit totum, sub lege laborat
Miles et ipse Dei, cum lunam, et sidera cuncta
250 Ostentat, sub vere novo, sub tempore primo,
Sub tirone die veterana in sæcla paratus.
Vidit quinta dies animalia cuncta profundi.
151 In corpus solidantur aquæ, nervique li-
[gantur.
Musculus humor erat, fluctus duræ sit in ossa,
255 Atque oculi gemmantur aquis humo e gelato :
Et quot sunt fluctus, tot forsân in æquore pisces
Luserunt fluido per carula vasta natatu,

VARIÆ LECTIONES.

221. Vat., *vertice fusi*. Alii. v. *phœbi*.
222. Vat., *nec mirum si*.
225. Vat., *s. quæ mundum*.
225. Vat., *concepta* v. Alii, *conceptum* v.
227. Vict., *quæcunque ministrant*, *Omnia : jussus*
agit totum, sub lege laborant. Vat., Sirm., *ministrat*
Omnia j. a.
229. Vat., *cum lunæ et sidera cuncto Orientans s.*

252. Editi, *addit quinta*. Vat., *vidit q. Vict.*, inter-
pungit *cuncta, profundi In corpus*.
253. Vat., *solidantur que n.*
B 254. Vat., *musculus humor*.
255. Vict., *o. gemmantur a.*
256. Vat., *f. tot forsitan æquore*. Vict., *f. quot*
forsan in æquore pisces Incedunt fluido.
257. Vat., *notato; ad marg., natatu*.

NOTÆ.

221. Magis placet *fusi* quam *phœbi*. *Vertex radiatus* pro sole hic accipitur. Ennius apud Ciceronem in de Orat., cap. 40, *Oculis postremum lumen radiatum rape*. Solis verticem, sive caput radiis ornatum veteris sigebant, ut notum est. Clarius legam *fusa*, scilicet luce fusa vertice radiato luminis immensi. Lib. III, vers. 1, *Luminis æterni, lunæ lux, lucis origo*.

225. Videtur rationem assignare cur lateant sidera sub sole. Sed quænam est hæc ratio? Aut si ratio nulla hic exhibetur præter immensum lumen solis, quid sibi vult. *Quo mundum monstrat mensura minorem?* In Vat. est *quæ pro quo*: sed eadem remanet difficultas. Legam igitur *Sidera; quem mundo monstrat*. Prudentius lib. I Symm., vers. 514, de sole: *Et quod nemo negat mundo, cœloque minorem. Area major enim, quam qui percurrit in illa*. Si ita legere velis, supra rescribes *Non mirum*, aut in *nec intelliges non*, ut apud Sedulium in præfat. ad Carm. paschale, *Quorum multiplices nec numerantur opes: de qua significatione adverbii nec pro non vide ibi Wopkensium*. Quod si retineatur lectio vulgata, in *mundum* intellige terram solam, non universitatem hanc rerum; nam *mundum* pro terra, et mortalibus dixerunt etiam ethnici scriptores, et Dracontius vers. 705 hujus libri. Si hæc videtur reddi ratio, non mirum esse si sub sole sidera lateant, cum sol major sit terra. Alia explicatio ex astronomia petita hæc est, eo magis latere sub sole corusco sidera quo sol nostro conspectui minor apparet: scilicet diameter solis quo magis ad zenith accedit, eo magis decrescere nobis videtur.

224. Confer versum 24 et seq. Incertum est an Dracontius teneat stellas etiam quæ fixæ dicuntur a sole lumen accipere, quod indicat hic versus an solum planetas intelligat. Res isthæc olim valde obscura erat, neque nunc quidem satis liquet, ac vix affirmare possumus, nullam ostendi rationem qua stellas fixas suam a sole lucem mutuari asseramus.

225. Fortasse melior est lectio Vat., *Concepta virtute Dei, quem*, vel legendum *Conceptus virtute Dei, quem*. Sirmundus non solum ipsum solem conceptum intelligit, sed eundem agnoscit esse quem sphaera sustinet, non Deum. Sed quo pacto sol vocari potest *dominus per cuncta tonans*? Conjeci licet *Conceptam virtute Dei quem sphaera polorum Sustinet, et sentit dominum per signa volantem*. Sed præstat retinere scripturam Vat.

227. *Cujus*, scilicet Dei. Hinc rectius *ministrant* quam *ministrat* cum Vat. et Sirm. Nec placet distin-

ctio Sirmondi *ministrat*. *Omnia jussus agit, totum sub lege laborat. Miles et ipse Dei*: quanquam post *laborat* virgula non obest. Sententia Dracontii est ab imperio Dei venire omnia quæcunque ministrant sive inserviunt. Propertius lib. II, el. 18, *Aspicere, uti cælo modo sol, modo luna ministret*.

228. Mallem *agit enram*, quæ phrasid est Plinii lib. V, cap. 24. Prudentius I contra Symm., vers. 554 de sole: *Præscriptis lege sub una Deditus officiis*.

229. Lib. II, vers. 25, *Militia famulante sua servire fidelis*: vide notam.

230. Dracontius innuit sententiam quorundam veterum, qui stellas lumine a sole accepto fulgere assererebant, de qua Isidorus cap. 24 de Natur. rer. Vide etiam vers. 224. Poteris etiam explicare: *cum Deus lunam et sidera cuncta ostentat*: nam vers. 216 et 217 ignes, et jubar proprium stellis conceduntur.

231. *Tiro* adjective etiam dicitur, ut *tiro exercitus, tiro miles*. *Tironi* opponitur *veteranus*, quod militibus convenit, sed aliis quoque rebus veteribus tribuitur.

252. Interpunctio Vict. inepta est. *Vidit an addit legas*, perinde est. Vide vers. 156.

253. Forte *nervisque ligantur*. Lib. III, vers. 614, *Jam nervis membra ligantur*.

255. Scribendum potius *gemmantur* quam *geminantur*, quamvis hoc non sit proorsus contemnendum, cum oculi sint gemini. Versu 345 utrumque expressum est, *Orbe micant gemino gemmantia lumina visus*. Vide lib. III, vers. 618. *Gemmant oculi*, quia in modum gemmæ splendent: iidem gemmantur, cum sunt instar gemmæ: et quamvis active plerumque

hoc verbum usurpetur, ex participio *gemmatu* patet posse etiam dici *gemmari*. Rivinius pro *gelato* conjicit *palatum*: cui minime subscribam. Nam oculi gemmantur aquis, dum humor gelatur, sive astringitur instar gelu. Mar. Victor. lib. III Genes., *Herba virens, flavas cum duravisset aristus, Solis ob ardores in frugem lacte gelato*. Quod in aliis editionibus vers. 66 aliter profertur; *Herba sibi, et calamis in frugem lacte gelato*.

256. Editiones veteres distinguunt *pisces Incedunt*, etc. Sirmundus *pisces. Luserunt*, etc., quod fortasse ab eo factum, ut *luserunt* referatur ad *animalia* vers. 252, et *factura* vers. 259, sint eadem animalia. Posset versus 259 statim post versum 252 poni, et sic hæc difficultas evanesceret. Verum etiam si nullum sit comma vel punctum post *pisces*, ut ipsi sint, qui *luserunt*, tamen *factura* referri debet ad *animalia*, vel ad *pisces*, qui sunt animalia profundi.

257. Concinnius est *Luserunt* quam *Incedunt*. Lib.

Et crispante freto perflabant naribus undas, A
Terrigenis factura cibos post cuncta creandis.
240 **152** Exsilit inde volans gens plumea læta
[per auras,
Aera concutiens | ennis crepitante volatu :
Ac varias fundunt voces modulamine blando,
Et, puto, collaudant Dominum meruisse creari.
Hæ niveo candore nitent, has purpura vesit,
245 His croceus plumæ color est, has aureus ornat,
Albentes aliis pennæ solidantur ocellis,
Atque hyacinthus adest per colla et pectora
[fulgens.

153 Eminent his cristatus apex, has lingua de-
[corat,
Et brevitatis formæ pensatur voce canora.
250 Has virides pennæ reddunt, has discolor ornat
Pluma, per innumeras currens pictura volu-
[cres :
Et rudibus tenuem subtexunt aera pennis.
Ipsa dies folium ramis, et floribus berhas
Evomit, et spicis acuit seges omnis aristas.
255 Silva comis vestita viret, nidosque loquaces
154 Exhibet, et varias decantat garrula voces,

VARIÆ LECTIONES.

238. Vict., *f. perlabant n.*
239. Vict., *per cuncta.*
242. Hic versus sic exstat in Vat. et Vict. In Sirm. B
derst omnino.
245, 246. Vat., *Est croceus (supra croceus) hic
pluma color, has aureus ornat Lalbanus : ast aliis
plumæ solidantur ocellis.*
247. Vat., *pectora fulgor.*

249. Abest hic versus ab editis, exstat in Vat.
250. Vat., *E studiis his pluma color, h. d. o.*
251. Vat., *pluma per. Alii, multa per.*
252. Sirm., *et levibus t. Sirm., Vict., plumis. Vat.,
pennis.*
253. Vat., *sexta dies f.*
254. Vat., *et spicans a.*

NOTÆ.

ii, v. 158, *Ludant super æquora pisces.* Terentius
Adelph. iii, 3. 23, *Congrum istum maximum in aqua
sinito ludere.* Pro mari cærule dicunt Virgilius, Sta-
tius et alii.

238. Vers. 578, *Murmure quod venti flantes vaga mar-
mora crispant.* Valer. Faccus, l. i, v. 311, *Alma novo
crispans pelagus Tithonia phæbo.* Hic crispante ponitur
absolute, ut *luna minueat*, et potest subintelligi *se.*
Persius sat. 3, v. 87, *Ingeminat tremulos naso crispante
cachinnos.* Plinius Senior non semel. Rivinus mallet
proflabant naribus, quod mihi etiam magis arridet.

239. *Terrigenæ* sunt homines e limo terræ facti. C
Lucretius primos homines *terrigenas* vocat l. v, v. 1425,
Frigus enim nulos sine pellibus excruciat Terrigenas.
Ita alii pariter usurpant. Vide not. ad v. 115 et 236.

240. Mar. Victor l. i, v. 126, *Hinc volucres quoque
molle genus traxere vigorem :* qui descriptionem volu-
crum concludit, *Ergo materies avibusque et piscibus
una est ;* sed hic versus a Fabricio allatus abest ab aliis
editionibus. Prætereo Basilium, Ambrosium et alios.

242. Cum hic versus exstat in Vict. et Vat., desit
vero in Sirm. et, ut videtur, in Azagr., colligere
licet eum ab Eugenio Toletano omisum fuisse.

243. Nota Græcismum *collaudant meruisse creari* pro
quod *meruerint creari.* Ambrosius lib. v Hexæm.,
cap. 12 et seqq. avium creationem et genera late
prosequitur. Rivinus *alaudas* a laude Domini ex quo-
rundam opinione dici refert. Melius alii vocabulum
Gallicum esse aiunt.

245. Color croceus et aureus non multum inter se
differunt, sed differunt tamen non nihil.

246. Rivinus pro *solidantur* conjicit *stellantur*, et
advertit Barthium legere *hyalis* pro *aliis*. Utramque
conjecturam respuo. Vers. 253 etiam est *solidantur*,
et cum præce lat *his* et *has*, non male est nunc *aliis*,
quamvis libentius legerem *alis*. Explicandum solum
superest, quid sint *ocelli*, quos nonnulli de diversis
pennarum coloribus interpretantur. Sed, ut ego
puto, *ocelli* hoc loco sunt radices pennarum, sive
calami, quibus infixæ sunt pennæ. Sic in arboribus
Oculi nodi sunt, ex quibus frondes exeunt, ut
exponit Isidorus lib. xvii Orig., cap. 6, nu. 15.
Sic in radicibus arundinum est oculus, qui *bul-
bus* etiam dicitur, et a Plinio *ocellis* lib. xxi, cap. 4.
Scriptura codicis Vaticanæ ansam conjecturis præbet,
an legendum sit *has aureus ornat Galbanus, ast aliis
pennæ solidantur ocellis :* nam *galbanum* et *galbanus*
erat vestis delicatior coloris viridis, et glauci, aut flavi,
et lutei, et nonnunquam aurei, ut apud Vopiscum in
Aureliano cap. 3½ tunica galbana imperatoris. Vide

Salmasium ad hunc locum, et ad Lampridium in
Alexandro Severo cap. 41, qui tamen contendit, *gal-
binum* legendum : notat etiam *galbeam, galbinam et
galbulam* genus esse avis viridis. Si legas *has aureus
ornat Galbanus*, opportunior erit conjectura Rivini,
ast aliis pennæ *stellantur ocellis, vel variantur ocellis.*

248. *Decorat media producta rarum est.* Silius
lib. xii, vers. 743, *Tarpeii clamant Jovis, ac delubra
decorant,* ubi multi legunt *coronant*, fortasse quia
decorant media brevi solet efferi. Exstat etiam in-
scriptio incertæ ætatis tom. I Inscript. Muratorii
pag. 54, num. 4, ubi producit : *Exvitiisque ejus te
ipsam, templumque decoro.* Auctoritas Dracontii certa
est, eaque lectio Siliii confirmatur non minus quam
inscriptione Muratoriana. Et favet ratio : nam a
decor decoris est *decoro decoras* penultima correpta, a
decor decoris eadem producta. Martialis lib. xiv
epigr. ult. gallos gallinæos vocat *cristatas lucis aves ;*
Ovidius l. i Fast. vers. 455, *cristatum alitem*, Plinius
lib. xi, c. 37, *cristas in capite avium apices.*

250. Tertullianus lib. i de Pallio sic de pavone
ait cap. 3 : *Quantum et pavo pluma vestis . . . mul-
ticolor, et discolor, et versicolor, etc.* Aditis notas
Cerdæ in hunc loc. Ave diversorum colorum dicantur
discolores a Plinio et aliis. Alia significatione
discolor est diversi coloris, seu colore differens, ut
apud Ovidium v Trist., el. 16, vers. 8, *Sumatur fatis
discolor alba meis.*

252. Iterum vers. 264 repetit, ut solet, *rudibus
pennis* pro novis, recentibus. *Subtexere* pro operire,
D et *subtexere aera* de avibus Statius, aliique dicunt.

253. Die tertia arbores et herbæ cum ramis, foliis
et floribus productæ fuerant. Sed cum hic mentio fiat
volucrum, repetitur ea narratio, perinde quasi die
qua volucres creatæ sunt, majori copia folia et flores
prodierint, quibus scilicet aves uterentur.

254. *Evomit*, ut *undare* et similia abundantiam
significant. Scriptura codicis Vat. probabilis est, ut
ex ea legendum *et spicas acuit seges omnis aristas.*
Confer vers. 25 l. iii, *Sic calamos nutrita seges sicut
armat aristas.* De verbo *spicare* alibi.

255. Frequens usus apud Dracontium hujusmodi
metaphorarum, *Vestita comis, pennis, etc.* Lib. iii,
vers. 24, *Sic plumis vestitur avis, sic frondibus herbe.*
Vide vers. 166, lib. i, *Et semper vestita comis.* Vir-
gilius lib. xii, vers. 475, *Pabula parva legens, nidis-
que loquacibus escas ;* quod Dracontius imitatur.

256. Ut *nidi loquaces*, sic *silva garrula decantat*
dicitur. *Decanto* significat recitare et repetere ab
alio dictata. Sed hic sumi etiam potest pro *cuno sim-*

- Cum vagabunda volat commotis plausibus ales, A
Frondebis insidens vento cum fronde movetur,
Unguibus ad ramos infixas tenacibus hærens.
- 260 Pennigerum vernare nemus vapor urget in
[usus
Pignoris, et molli durescunt ova tepore:
Pennantur membrata globis, animantur, anhe-
[lant,
155 Rumpuntur, confracta sonant, nutrita
[volatus
Tentant, et rudibus libraantur in aera pennis.
265 Sed cum discordent inter se elementa coacta,
- Fetibus eductis concordant unda, vel ignis.
Unda creat volucres, producit flamma volu-
[cres.
Pabula montis erant, sed non qui pasceret
[herbas,
Affuit: intactæ senuissent floribus herbæ,
270 Ni pascenda daret tellus jumenta per agros.
Sexta dies phœbi rutilo processerat ortu,
Cum natura parens gignit animantia terris.
Cornibus erumpunt armata fronte juvenci.
156 Et per prata vagum sequitur sua bucula
[taurum.

VARIÆ LECTIONES.

257. Vat., *Cum natubunda volat nec mox q'plausibus*
ales. Vict., Cum vacuanda v. c. p. a.
259. Vat., *tenacibus erret.* B
260. Vat., *P. venerare n. v. unget i. u.*
261. Vat., *molli durescunt o.*
262. Sic Vat. in Sirm., *Pennantur tunc membra*
globis, animantur, anhelant. Vict., Pennantur tum
membra, globis animataque anhelant.
264. Vat., *aera plumis.*
266. Vict., *facibus eductis.*
268. Vat., *parvula mundus erat, sed.*
269. Vat., *Affuit intactus.*
270. Hic et duo seqq. versus desunt in Vat.
272. Vict., *n. parit, gignitque a.*
274. Vat. ita, sed scribit *bucula. Sirm., E. p. p.*
vagos s. s. b. tauros. Azagr. ita, sed vacula pro bu-
cula. Vict., E. p. p. vagus s. s. vincula taurus.

NOTÆ.

- pliciter, et quamvis levi mutatione scribi posset et
varia decantat garrula voce, tamen elegantius est et
varias decantat garrula voces, ut vivo vitam infelicem,
et similia.
257. Rivinus cum veteribus editionibus tuetur
Cum vacuanda volat, et affirmat Sirmondum pro
vacuanda posuisse vitium manifestum *vagabunda*,
cum in *vagabunda*, quod est a *vagari*, secunda sit
longa. Explicat autem *vacuanda volat*, per vacuum
volat. Obscurum id est, et Dracontius potius dixisset,
Cum per inane volat. Neque vero facile proferentur
exempla, quibus constet, secundam in *vagabunda* nec-
cessario esse corripiendam. Lectio Vat., *natubunda*,
non est spernenda: etsi enim verbum novum sit *na-*
tabunda, tamen ex analogia defendi potest, et elegan-
ter de avibus diceretur, quæ habent hoc etiam ab
aquis, ex quibus sunt ortæ, ut instar natanium
piscium aera secent pennis. Quod si scripturam solli-
citate velis, non inepte rescribes *Cum vagat, atque*
volat a verbo *vago, vagas*, quo multi usi sunt. De
plausu avium, dum volant, supervacaneum est dicere.
Supra vers. 241, *Aera concutiens pennis crepitante volatu.*
258. *Insidens* media producta ab *insido*, quod ma-
gno est in usu præcipue apud poetas pro *insideo*. Ac
forte legendum erit *Floribus insidit, vento cum fronde*
movetur.
259. *Ad ramos infixas*, ut l. II, vers. 261, *ad colla*
pendit.
260. Rivinus pessimum esse dicit *nemus* pro *genus*.
Sed cum omnes codices habeant *nemus*, non facile
id mutaverim in *genus*, primum quia proprie de ne-
more videtur esse sermo, quod vernat in usus pigno-
ris avium, tum quia etiamsi velis intelligere aves in
nemus pennigerum, poteris sane per metonymiam,
qua continens ponitur pro contento. Simili fere mo-
do vers. 256 silva *varias decantat garrula voces*.
261. Notandum est *molli durescunt*, qualia oxymora
passim occurrunt apud Dracontium. Fovenitur autem
ova, ut pulli formentur. Ovidius Fast. I, vers. 443,
Quæ facitis nidus, quæ plumis ova fovetis. De hoc
tepoere sermo est, qui mollis dicitur, quia in molli
ovo fit et molle ovum efficit.
262. Non dubium quin scriptura Vat. vera sit, re-
liquæ falsæ. Ipsa ova quæ durescunt pennantur mem-
brata globis, animantur, anhelant, rumpuntur, con-
fracta sonant. Columella l. VIII, c. 5, *Luna crescat*
diebus, quibus animantur ova, et in speciem volucrum
coformantur. De verbo *membrare* iterum fiet mentio
- ad vers. 356, *Membratur in artus*. Novum est ver-
bum *penco, pennas*, sed *pennatus* in usu est. *Pen-*
nescio Cassiodorii est l. I, ep. 38, *Donec paulatim a*
molli pluma recedentes adulta ætate pennescant. *Pen-*
nantur est quod Columella ait, in *speciem volucrum*
conformantur, seu pennis vestiuntur.
263. *Confracta sonant* pro *confringuntur cum sonitu*.
264. *Librari in aere*, et in aera passim dicuntur
aves a poetis aliisque scriptoribus.
265. *Elementa coacta* sunt elementa connexa, et
compulsa, ut duas significationes habeat verbum
coacta.
266. *Vel* pro *et*, ut Virgilius *Pietate, vel armis*;
Livium, aliosque veteres omitto, nam scriptores se-
quioris ævi hac loquendi ratione nimium abutuntur.
Concordant vero unda et ignis in educendis fetibus
volucrum, tum quia volucres ex aquis ortum ducunt,
et earum fetus tepentibus ovibus producantur, tum
quia ex aqua et igni maxime omnia constant, ut di-
ctum est vers. 24 et 25, et ex humore ovi et calore
volucres animantur. Weitzius cum prima editione
legit *facibus eductis*, et in Indice exponit *facies ele-*
mentorum educere: merito eum rejicit Rivinus.
269. Non errabit qui legat *intactis*, cum variant
codices. Plinius l. XVIII, c. 25, *Sene cunct præta*. Sic
Ovidius et alii *senium* agri et herbarum dicunt.
270. *Jumentis*, species pro genere.
273. *Arma ferarum* sunt cornua, ungues, dentes.
- Mar. Victor l. I Gen., vers. 353, *Armavitque manu,*
cornu, pede, dente, veneno, Atque aliis. Legam *alis*,
quamvis diversæ editiones referant *aliis*.
274. Paulo post vers. 285, *Inter prata vagum*.
Eleg. vers. 37, *Erravit per prata vagus*. Weitzius se-
quitur primam editionem *vagus sequitur sua vincula*
taurus, et interpretatur de vinculis amatoris. Rivi-
nus ait quod legit Sirmondus *vagos sequitur sua bucula*
tauros, inversum videri, non enim bucula tauros, sed
taurus buculas sequitur. Non tamen illi displicet Sir-
mondi scriptura, quia vers. præcedenti Dracontius
juvencos dixit. Aliquanto venustior videtur lectio
Vat. Potest autem intelligi, quod bucula taurum tan-
quam ducem et patrem gregis sequatur, vel etiam
amoris causa. Est enim vitula symbolum impuditiæ:
adeoque cum Oseas propheta cap. II Israel meretrici
comparasset, vers. 5, *Quia dixit: Vadam post ama-*
tores meos, qui dant panes mihi, etc., iterum cap. I,
Ephraim vitulæ confert vers. 14, *Ephraim vitula docta*
dilinare tritram, ut exponit Roa Sing. lib. III, cap. 13,

- 275 Cervus in arva fugax palmatis cornibus errat, A
Et velox prorumpit equus, pecus utile bellis.
Impia terribiles producit terra leones.
Simplicitas ovium fraudes passura luporum,
157 Et raucos timuit discurrens dama mo-
[lossos.
280 Spumat aper, mortes lunato dente minatus,
Et latus obliquans meditatur praelia torvus.
Nec massyla fames duros descendat in armos,
- Aut aper alter eat spumantia bella movere.
Gignitur omne genus pecudum, genus omne
[ferarum
285 Inter prata vagum nullo custode per herbas.
158 Instar montis habens incedit bestia mole.
Promitur anguis hians, quatenus sub dente ve-
[nenum,
Et maculosa repit squamis per viscera ser-
[pens

VARIAE LECTIONES.

276. Vat., *E. v. prorumpit e. p. u. belli.*
278. Vict., *fraudem passura laborum.*
280. Vict., *mortem limato dente.* Vat., *minatus;*
alii, *minatur.*
281. Vat., *p. turbus.*
282. Sic Vat., sed scribit *massyla*. Sirm. Vict.,
Ac maxilla ferox duros desævit in armos. Ita Azagr., B
sed *desituit pro desævit.*
283. Ita Vat.; in aliis, *Audacter certans s. b. m.*
284. Vat., *Promitur o. g. p. g. esse f.*
285. Abest hic versus a. Vat.
286. Vat., *Instat mortis habet intendit bestia mol-s.*
Vict. interpungit *Instar montis habens, incedit bestia,*
mole Promitur, anguis.
287. Vat., *h. quatitur s.*
288. Vict. *rapit squamas.*

NOTÆ.

qui plura in eandem rem profert. Verbum, quod adhibet Dracontius, huic explicationi favet; nam feminæ quæ amoris causa viros sectabantur *secutuleias* antiqui dicebant a verbo *sequi*, quod eadem in re frequenter adhibebant, ut Virgilius, Propertius, Valerius Flaccus, Sabinus, alii. Ovidius Heroid. ep. 16 Parid., vers. 323, *Si pudet, et metuis, ne me videre secuta*, etc. Dracontius præ oculis fortasse habuit Horatium, qui l. n, od. 5, cum Lalagen juvencæ comparasset, addidit: *Jam te sequetur. . . . jam proterva Fronie petet Lalage maritum.* Adde Catonem in *Diis: Vaccula*, etc.

275. Ovidius in *Trist.*, el. 11, vers. 11, *Utque fugax avidis cervus deprensus ab ursis.* Weitzius *palmata cornua* explicat in indice *insignia, et erecta, quibus cervi ornantur, ut victores palma.* Vera interpretatio petitur ex Plinio l. xi, cap. 37, sect. 45, *Nec alibi major naturæ lascivia. Lusit animalium armis. Sparsit hæc in ramos, ut cervorum. . . . Aliorum (cornua) fixit in palmis, digitosque emisit ex iis: unde platycerotas vocant.* Capitolinus in Gordiano cap. 3 ad lin. *palmatos cervos* memorat. Dracontius rursus vers. 640 *cornua palmata* dixit. Cornua cervi palmata in effigie exhibet Aldrovandus lib. 1 de *Quadrup. b. nlc.*, cap. 28.

276. Ut vers. 273, *erumpunt* de juvenis, sic nunc *prorumpunt* de equis: et utrobique significatur, creari animalia, quæ vi et impetu feruntur et irruunt. Equus propter usum belli Marti dicatus erat, *bellator* a Virgilio, Valerio Flacco, aliis dicitur.

277. *Impia* pro *immitis*, ut *pious* pro *mili*. Et dicitur *impia* terra, quia leones, quos producit, sunt impii.

278. *Simplex* et *simplicitas* pro *innocuus* et *innocentia* sæpe a Dracontio usurpantur. Weitzius cum prima editione vel potius cum Fabricio, *fraudem passura laborum*, in indice vero *passura luporum* recte edidit. Rivinus neque errorem correxit, neque veram scripturam *luporum* in Sirmondo advertit. Ut oves placidum, et simplex genus est, ita lupi ovili *insidiari* passim dicuntur.

279. Ovidius, *Sic damæ fugiunt, pugnant virtute leones.* Virgilius, ecl. 8, vers. 28, *Cum canibus timidi venient ad pocula damæ;* et Georg. iii, v. 559, *Timidi damæ, cervique fugaces.* Sic *imbelles* et *pavidæ* dici solent damæ, nam et a Græca voce, quæ timorem significat, nomen habent. Adverte etiam epitheton *raucos* de molossis, qui latratores a Martiali dicuntur libr. xii, ep. 1, et verbum *discurrens*, huc illic currens, quod trepidantibus egregie congruit. Constructio ipsa figurata est pro *discurrit timens*.

280. Rivinus cum editionibus antiquis præfert *mortem limato dente.* Sirm., Vat., *mortes lunato d.* Recte *limato* dicitur, quia apri acunt dentes, ut Vir-

gilius, Horatius, Seneca et alii loquuntur. Verum bene etiam est *lunato*, instar lunæ, cujus figuram dentes apri referunt. Auctor carminis de laudibus Herculis inter Claudiani opera: *Indomitus regnabat aper, soloque tremendus Corpore lunatis fundebat dentibus ornos.* Statius etiam de apro lib. xi, v. 552, *Igne tremunt oculi, lunataque dentibus uncis tra sonant.* Paulo post Dracontius v. 283, *spumantia bella* de apro, de quo *spumare* apte dicitur, ut a Claudiano l. ii de rapt. Pros. 242, *Securus ubique Spumet aper, sævique fremant impune leones.*

281. *Oblique ruere* etiam convenit apro. Ovidius *Metam.* lib. viii, fab. 4, v. 344, *Et obliquo latrantes dissipat ictu.*

282. Scriptura codicis Vat. vulgatæ lectioni longe præstat. *Massyla fames* pro feris Mauritanicæ, quas stimulat fames. Statius l. ii Achill., v. 186, de leone domito, iras colligente: *Ejurata fides, domitorque inimicus, in illum Prima fames, timidoque pudet servisse magistro.* Et Dracontius in eleg. v. 269, *Quando fames rabidi quamvis jejuna leonis. Duri armii sunt ipsorum aprorum, nisi mali legere duris descendat in armis.* Ovidius l. cit., v. 419, de apro: *Splendidaque adversos renabula condit in armos.* De voce *Massyla* vide libr. iii, v. 189.

283. Sententia est, Apro meditantii praelia neque alii feræ, neque alius aper sese opponant.

284. Fortasse melius est *promitur* cum Vat. quam *gignitur* cum aliis, quamvis v. 287 rursus occurrat *promitur*.

286. Weitzius edidit *bestia*, sed in indice posuit *bellua*, quod Rivinus videtur præferre. Ex Vat. suspicari possis *Instar montis habens incedit bestia molem.* Isidorus l. xii Orig., cap. 2, n. 9, *Elephantum Græci a magnitudine corporis vocatum putant, quod formam montis præferat.* Græce enim *mons λόφος* dicitur. Joannes Lud. de la Ceida, *Advers. sacr.* cap. 417, num. 21, hunc locum Isidori illustrat.

287. Versu 638, *Repat hians anguis.* Oppianus, *Halieut.* libr. 1, sic de serpente: *In quo exitiale virus evomit, omnemque e dentibus Expuit funestam vehementem bilem, thesaurum interitus.* Apuleius *Apol.*, *Viperæ ritu niveo denticulo atrum venenum inspirare.* Lucanus l. ix, v. 628, *Morsu virus habent, et fatum dente minantur, alii fatum in dente minantur.* Quædam venenum pro ejicere cum violentia. Terentius *Eun.* ii, 3, 66, *Homo quatietur certe cum dono foras.*

288. Libr. ii, v. 257, *Quid serpens maculosa jaces, medicina fatetur.* In editione priua ex codice Vict. consultum est metro *rapit squamas*: nam prima in *repat* producit. Barthius malebat *redit*, quod scitissimum ait Rivinus. Sed genuina lectio videtur *repat*. Isidorus l. xii Orig., c. 6, *Serpens autem nomen*

- Atra venena nocens missura e flatibus oris, A
 290 Et subito sparsura graves per sibila mortes,
 Atque eadem membris impertitura medelas.
 159 Sed ne cuncta simul passim per cuncta
 [fuissent,
 Distribuit loca certa Deus, et tempora fixit.
 Tempore non uno veniunt, quæ sæva vocantur.
 295 Non semper movet arma leo, nec scorpius ictus
 Semper habet, nec semper agit fera vipera
 [morsus,
 Nec semper tollunt ad vulnera colla cerastæ, 305 Arida vipereos angues suscepit arena,

VARIÆ LECTIONES.

289. Vat., *missuraque flatibus*. Vict., *missura affla-*
tibus.
 290. Vat., *e. subitas passura gravis p.*
 291. Vat., *Atque eadem membris vitæ peritura me-* B
dullis.
 292. Vat., *s. pars impar cuncta f. Azagr., s. pas-*
sim per prata f. Vict., s. passim per cuncta f.
 293. Vat., *veniunt quo s.*
 295. Vat. Vict., *ictus*. Sirm., *ictum*.
 296. Vat., *vipera mortes*.
 298. Sirm., *non semper adurit*. Sic Vict. in Vat.;
 et Azagr., *nec s. a.*
 300. Editi, *Pro regione plagæ contemperat unda*
vaporem. Vat., *Pro regione plagæ pro .... temperat un-*
das. Ex conjectura pro tempore.
 305. Azagr., Vict., et pura.

NOTÆ.

accepit, quia occultis accessibus serpit: non enim aper-
 tis passibus, sed squamarum minutissimis nisibus reptit
 .... Serpentes autem reptilia sunt, quia ventre et pectore
 reptant. Posset legi per gramina; sed ventre et pec-
 tore reptare hoc ait Dracontius per viscera. Quod
 autem primam in reptit corripiat, mirum videri non
 debet: siquidem ejus tempore quædam vocabula
 non eodem intervallo efferebantur, ac apud veteres
 quædam etiam communem quantitatem habebant.
 Accedit verbum *repto*, si ejus origo inspiciatur, pri-
 mam brevem habere: est enim a verbo Græco ἔρπω
 per metathesim, in quo prima natura est brevis.

289. Libr. III, v. 303, Aut si vipereis non esset noxia C
 tellus Flatibus ei nullus mandarent sibila mortes. Con-
 fer etiam l. II, vers. 223 seq., et El. v. 65 seq. Forte
 legendum *missura flatibus* producto a in *missura* ob fl
 vocis sequentis.

291. Intellige membrorum de parte sua, ut ait libr.
 II, v. 255. Isidorus l. XII Orig., cap. 4, *Ex vipera pas-*
tilli sunt, qui θηριακῶν vocantur a Græcis. De hac
 medicina e serpentibus extracta rursus l. II, v. 257 et
 loc. cit. Elegiæ. Cum Isidoro conferendus est Sares-
 buriensis, qui l. VII, cap. 10, legit *qui θηριακῶν vocan-*
tur a Græcis. Plinius l. XXIX, cap. 4, sect. 21, ita
 habet: *Fiunt ex vipera pastilli, qui Theriaci vocantur*
a Græcis, ternis digitis utrimque amputatis, etc. Sci-
 licet a capite, et a cauda ternis digitis amputatis. Alia
 remedia e serpentibus contra ipsa venena eo cap.
 refert Plinius.

292. Ita editio princeps ex codice Vict., cui favet
 Vat., nam *pars impar* corruptum est ex *passim per*.
 Fabricius mendum putavit *Sed ne cuncta simul*, cum
 sequatur *passim per cuncta*, et correxit *Sed ne mixta*
simul passim per cuncta fuissent. Weitzius Fabricium
 transcripsit; Sirmondus retinuit *Sed ne cuncta simul*,
 sed ex suo codice, ut æquum est credere, mutavit
 sequentia verba in *passim permixta fuissent*. Azagren-
 sis codex, *Sed ne cuncta simul passim per prata suis-*
sent. Primigenia lectio venustissima est, ac sensus
 est, Ne omnia simul essent in omnibus. Nam *fuissent*
 poni pro *essent*, tempus pro tempore, ex more sæ-
 culi v observavit Barthius ad Rigorium. *Per cuncta*
dixit Dracontius v. 226, et Tertullianus, ut adverti
 ad v. 9. Vide infra v. 348.

293. Consule notam ad v. 315.

294. Ea quæ sæva sunt, aut non omni tempore
 veniunt, aut non semper nocent. In hoc eodem argu-
 mento versatur Dracontius in Eleg. a vers. 55 ad
 vers. 82.

295. Virgilius l. XII, v. 6, *Tum demum movet arma*

leo. Scorpius non semper cerie ferit, sed ad ferien-
 dum semper paratus est. Plinius lib. XI, cap. 25, sect.
 30, *Semper cauda in ictu est: nulloque momento me-*
ditari cessat, nequando desit occasione. Observandum
 tamen scorpios extra Africam non esse venenatos,
 quod multis experimentis a recentioribus dicitur
 comprobatum.

296. Alio sensu *habere ictum* est esse percussum.
 Sed *habere* etiam sumitur pro *facere*, *afferre*, ut *ha-*
bere dialogum, sermonem, iter. Cicero de Provinc.
 Consul., cap. 4, *Equitatus habuit interitum*, hoc est
 attulit, ut nonnulli interpretantur; sed ita distinguen-
 dum videtur, *Deinde adventus in Syriam primus equi-*
tatus habuit interitum, ut equitatus sit in gignendi
 casu.

298. Vide Lucanum Paneg. ad Pison. *Ipsa vices*
natura subit, etc., et Ovidium l. IV, eleg. 4 de Ponto,
 v. 1, *Nulla dies adeo est australibus humida nimbis*,
 etc., et Alcuinum carm. 178, *Nil manet æternum*
celso sub vertice cæli, Omnia vertuntur temporibus
variis, etc.

300. Ex Vat. ita lego: quia sententia videtur esse,
 solem temperare ignes, et undas pro diverso tem-
 pore, et pro diversis regionibus. Epist. v. 81, *Sol*
dat temperies species gratissima mundi.

301. Rivinus scribendum ait *bellantis fluctus*, sive
bullantis, hoc est, ebullientis. Plinius lib. IX, c. 7,
Bullantium aquarum sufflatio. Verum de mari quod
 tranquillum redditur hic sermo est. Sic Horatius l.
 IV, od. 12, v. 1, *Jam veris comites, quæ mare tem-*
perant. Ait ergo Dracontius fluctus qui modo inquieti
 erant et veluti bellantes, placidis reddi, et quodam-
 modo jacere. Vide Prudentium præf. I contra Symm.
 v. 40, *Sed cum cærulei prælia gurgitis*. Weitzius ex
 Statio in Theb. producit, *Imbelli recubant ubi littora*
somno, et *Jacent exhausti solibus amnes*. Prior locus
 magis ad Dracontium pertinet.

302. Grande adverbii loco Statius l. XII, v. 685.
Sed bella ciet, bellumque minatur, Grande fremens.
 Ovidius lib. II Trist., v. 35, *Nunc ubi detonuit, stre-*
pituque exterruit orbem, Purum discussis uera reddit
aquis.

305. *Vipereos angues*, viperas, species pro genere.
 Rivinus corrigendum censet *Africa vipereos*, et vers.
 seq. *Numida sortitur tellus*. Sed, ut omittam, primam
 in *Numida* corripi debere, ipsa Africa leonibus abun-
 dat. Solinus, cap. 40, de Africa *Minori agens ait:*
Interna ejus plurima quidem bestiarum, sed principaliter
leones tenent. Præterea nullo majorem venustatem
 habet *Arida arena suscepit angues, humida tellus leo-*

- Humida sortitur tellus fera colla leonum,
India cum gemmis et eburnea monstra minatur.
- 161** Bellua divinos inter generatur odores,
Ambrosiasque rapit male frangens bestia messes,
- 310** Incertusque color tigris per mille colores
Montibus Hyrcanis venit, atque effeta marito
Mittitur, ut vincat currens orbata procellas.
- 162** Cornibus erectis sortita est Africa damas,
Concava suscipiunt per montes saxa dracones.
- 315** Cætera distribuit diversis semina terris,
Plurima conjunxit, sed cespitè multa diremit.
Munera præterea funduntur divitis auri,
Protulit eximias et ditior India gemmas,
Producunt niveos et littora rubra lapillos;

VARIÆ LECTIONES.

- 307.** Vat., *gemmis eburnea.*
309. Vat., *Ambrosiasque rapit male flagrans besaa messes.* Vict. et Sirm., ut editum est; sed Sirm., *sapit pro rapit*; Vict., *mensas pro messes.*
310. Vat., *inceptusque color.*
311. Azagr., *venit ac e.* Vat., *M. H. judeo* (vel *video*) *setata marito.* Vict., *M. archanis v.*
- 314.** Vict., *per montem.*
315. Vat., *C. distribuit distribuit diversis.*
316. Vat., *s. c. mente d.*
317. Vat., *divitis agri.*
318. Vat., *eximias et ditior I. Azagr., eximias industrior I. Sirm., Vict., eximias illustrior I.*

NOTÆ

- nes.** Ac revera feræ præcipue educantur in silvis, in quibus certe humida est tellus. Solinus cap. 39, al. 26, de Numidia ait: *Qua parte silvestris est, feras educat, qua jugis ardua, equos alit.* Lucanus, libr. ix, postquam narravit exercitum Catonis arenas Africæ serpentibus plenas peragrasse, addidit v. 945: *Jamque illis magis atque magis durescere pulvis Cæpit, et in terram Libye spissata redire: Jamque procul nemonum raræ se attollere frondes. Surgere congesto non culta mapalia culmo. Quana dedit miseris melioris gaudia terræ, Cum primum sævos contra videre leones!*
- 306.** Nota fera colla leonum pro leones, ut vers. sup. *vipereos angues* pro viperas.
- 307.** Vers. 286, *Instar montis habens* de elephanto. Tertullianus de jud. Domini, *Et genus æquoreum, et desermia monstra natantum.* Alcimus Avitus lib. i, v. 40, *Et quæ monstra solet rarus producere pontus, de balænis et aliis belluis marinis.* Virgilius l. i Georg., v. 56, *Nonne vides, croceos ut Tmolus odores, Indu mitti ebur?*
- 308.** Rivinus opinatur loqui Dracontium de animalibus venenatis quæ ex corruptis odoribus producuntur. Sed vix dubium est quin de elephanto loquatur, qui frequenter bellua vocari solet, ut bellua Getula, bellua Indu, quod notatum a Weitzio est in indice. Et sententia ipsa id exigit. Cum enim dixisset Dracontius, Indiam cum gemmis etiam elephantos producere, addidit illico elephantos inter divinos odores generari. Nam Indiæ odores Dracontius tribuit v. 176 seqq., ut gemmas v. sup. et v. 318. Dicuntur vero divini odores, quia ad Dei cultum destinantur.
- 309.** Fortasse *sapit male fragrans bestia messes.* Ex Vat. conjecturæ locus est, an legendum sit *frangens balsama*, nam balsamum est arbor, ex qua succus, balsamum etiam dictus, prodit. Ambrosia est etiam quædam herba, sed hoc loco ambrosiæ messes sunt herbæ odoriferæ, suaves, jucundæ, ut ambrosii succi apud Columellam et Silium, et paulo post v. 325 hac eadem in re: *Et nimis ambrosium lacrymæ dant minus odoris.*
- 310.** Figurata constructio pro *Tigris incerti ac varii coloris*, quæ proinde varia et maculosa dicitur. Suspiciamus *Incertoque colore tigris.*
- 311.** Fabricius errorem editionis primæ Vict. expressit *Montibus arcanis*, quem recte emendavit Weitzius *Montibus Hyrcanis.* Virgilius l. iv Æn., *Hyrcanæque admorunt ubera tigres.* Plura de tigris Hyrcanis ex hoc loco Dracontii et aliis congressit Barthius ad Statium Theb. l. iv, v. 678. Suspicio esse mendum in *effeta marito*, nam effeta tigris est, quæ fetum edidit; sed quid sibi vult verbum, quod additur *marito*? An *mittitur a marito*? Non puto. At codex Vat. clare habet *marito*, in præcedentibus verbis corruptus est. Fortasse pro *effeta* aliud scribere oportet, ut *venit, ac sectante marito*, etc.
- 312.** Tigris describitur orbata catalis, adeoque effeta, seu feta, nam feta pro effeta ponitur aliquando.
- B** Lucanus l. v, v. 405, *Ociur et cæli flammis, et tigris feta Transcurrit.* Ovidius xii Met., v. 677, *Feta trulentior ursa.* Sed velocitas tigridis propria est quæ a sagitta lingua Persarum nomen habere dicitur. Solinus cap. 27, *Ac maxime earum potentia probatur, cum maternis curis incitantur, cum catulorum insistant raptoribus: succedant sibi equites licet, et astu quantolibet amoliri prædam velint, nisi in præsidio maria fuerint, frustra est ausum omne. Tentabam totum hunc locum ita restituere Incertoque colore tigris per mille color. s Montibus Hyrcanis vario sectata marito Mittitur.* Passiva significatione *sectata*, qua usus est Varro libr. ii de Re rust., c. 9, *Qui vult, se u cane sectari*; vel si mavis *valido sectante marito.* Recte *vincat procellas.* Horatius l. ii, od. 16, *Ociur cervis, et agente nimios Ociur euro.*
- 314.** Rivinus in verbis *per montes*, ut legitur in Vat., seu *per montem*, ut habent veteres editiones, aliquid latere putat, fortasse *susceptum Garamantum saxa.* Sed Dracontius loquitur potius de monte *Æthiopia*, in quo dracones gignuntur. Solinus cap. 43 de *Æthiopia: A meridiana parte mons editus mari imminet, ingenio igne per æternum fervidus, et inquiet jugis flagrantibus, inter quæ incendia jugis draconum magna copia est.* Postea loquitur de foveis draconum. Confer Isidorum, qui etiam speluncas draconum memorat l. xii Orig., c. 4, et addit: *Gignitur autem in Æthiopia et Indid in ipso incendio jugis æstus: ubi fortasse legendum erit in Æthiopia, et inter ipsu incendia jugis æstus;* exscribit enim Solinum. Verum etiam l. xiv, c. 3, de India loquens ait: *Ibi sunt et montes aurei, quos adire propter dracones, et gryphas, et immensorum hominum monstra impossibile est quod fabulam sapit, vel certe fabulosum est.*
- 315.** Distribuit *Leus* ex v. 293. Virgilius l. i Georg. cum explicuisset, *Et quid quæque ferat regio, et quæ quæque recuset*, subjunxit v. 60, *Continuo has leges æternaque sædera certis Imposuit natura locis.*
- 316.** Rivinus ex Avieno et Barthio *cespite multa diremit* explicat *interposita spatiosa terra.* Avienus *cespes* pro regione usurpat in Perieg. v. 227, *Cespite Paphiaco prodit saxosa Charambis;* et v. 388, *Istius extenti sola cespitis undique sulcant Innumeræ gentes.* Alii legunt *sata cespitis.* Nihilominus mallein *Plurima conjunxit, sed semina multa diremit, aut et semina;* amat enim Dracontius similes repetitiones, quæ elegantia non carent.
- 317.** Fortasse melius videatur *divitis agri* quam *auri*, ut comprehendantur omnes divitiæ, quæ postea referuntur. Sed cum nulla mentio alibi occurrat *auri*, retineo *divitis agri.* Broukusius ad l. i Tibulli eleg. 10, v. 51, *Nulla te divitis auri Pondere pulchrum epitheton aut esse divitis auri, alibi etiam a Tibullo usitatum, et hoc loco a Dracontio.*
- 318.** Versu 307, *India cum gemmis.* Vide Isidorum l. xiv Or., c. 3.
- 319.** De gemmis maris Rubri Plinius, Solinus inna-

B Flammantes, viridesque tulit Babylonia A
[crustas, 325
rida nobilitant pretiosis littora gemmis,
gidus et roseo carbunculus ardet honore;
es fla trahunt nullo sub pollice ducta,

Balsama Cæsareos plorant virgulta per agros,
164 Et nimis ambrosium lacrymæ dant mu-
[nus odoris.
Cinnamon interior profert sub Phœnice tellus,
Solis amica nimis : nam non de sole perusta

VARIÆ LECTIONES.

iditi, *Persida*. Vat., *Persica*. Sirm., Vict.,
ilitat.

at., *Serus fla trahit n. s. pollice d.*

25. Sic Azagr., Vat., Sirm.; sed Sirm., mu-
is. Vict., *Et nimis ambrosia plorant virgulta*

per agros *Balsama, Cæsareos lacrymæ dant munus*
odores.

326. Sic Azagr.; in Vat. i. *profert sub finice tellus.*
Sirm., Vict., *profert Phœnicia tellus.*

327. Hic versus et sequens, *Hæc nardi*, desunt in
Vat., pro non Vict. *nunc.*

NOTÆ.

alii scribunt. *Nivei lapilli sunt margaritæ,*
naragdi. Seneca in Hippol. v. 388, act. II,
c. niveus lapis Deducat aures, Indici donum

labylonia pro parte Mesopotamiæ, cujus ca-
labylon, et pro ipsa urbe Babylone accipi so-
bius *flammantes viridesque crustas* intelligit
marmoreas quæ ædificiis aliisque magnis
inducebantur. Sed de gemmis adhuc sermo
ficari quis posset legendum *baccas*, aut *con-*
crustas, nisi etiam de gemmis *crusta* dicere-
pud Sidonium a Barthio ipso allegatum ex
libr. II, *Crystallinas*, aut *onychinas crustas*,
rthius Advers. libr. IX, cap. 7, exponit de
quæ fiebant ex lapidibus pretiosis. Adde Pli-
XXXVII, c. 4, *Adamas in tam parvas frangitur*
ut cerni vix possint. De Chaldæis, quorum
t Babylon, Solinus cap. 50, *Quæcunque Eu-*
bibunt gentes, diverso nitent lapide.... Sagda-
ris ad nos usque profuxit.... jucundissime vi-
nibus libr. XXXVII, c. 10, sect. 67, Sagdam
adhærescentem navibus inveniunt prasini colo-

Fabricius correxit *nobilitant* pro *nobilitat* in
mondus edidit *nobilitat*; sed vix commodus
rui potest. Legerem, si per mss. liceret, *Per-*
litant pretiosæ littora gemmæ, quo Vat. ducit.
nendum est *Persida*. Claudianus de III Con-
v. 204, *Gemmatosque humilem dispergere*
cultus, etc.

lar. Victor I. I Genes., v. 282, *Hic ubi sul-*
tilans carbunculus igne; alii, *Fulmineo ruti-*
unculus igne coruscat. Tertullianus de Judic.
nde nitet prasinus, illinc carbunculus ardet.
is in Genes., *Prasinus huic nomen, illi est*
ilus ardens. Drepanius carm. ult., *Sic rutilus*
romit et carbunculus ignem, ubi alii legunt
carbunculus. Cur igitur frigidus a Dracontio
quia etsi ardere videatur, non urit tamen, et
manet. Quid si pro frigidus legas *Et Phry-*
so, seu rutilo? aut *Et Libycus rutilo?* Isidorus
14, *Omnium ardentium gemmarum principa-*
lunculus habet.... Gignitur in Libya.

Rivinus pro *nullo sub pollice* conjicit *mollis de*
t apud Claudianum consul. Prob. et Olybr.
Stamine, quod molli tondent de stipite Seres.
cutius multo est nullo sub pollice ducta, ut
r, *fla trahi non eo modo quo apud nos*, sed
b pollice ducta. Loquitur nimirum Dracon-
tuo tempore quo officium sericum peculiare
aut paucis commune erat. Filum autem pro-
dicebatur quod ex lino, aut lana, aut simili
sub pollice trahebatur. De Seribus Plinius,
Isidorus, alii.

Barthius I. XXXIV, cap. 10, cum Vict. legit
seq. versum, sed in seq. pro *Cæsareos* legit
ros, quia arbor balsami testa inciditur ad no-
um illum liquorem provocandum. *Quid enim,*
areos odores potius quam regio aut alios dixit?
itus erat suæ ipsius correctionis I. IX, cap. 7,

scilicet *Idumæ Ambrosia plorant virgulta per agros*
Balsama Cæsareos. Lacrymæ dant munus odores.
Iduma est Judæa princeps balsamiferarum regionum,
et vel sola. Cæsarei agri sunt prope Cæsaream civi-
tatem Palæstinæ, cujus civitatis mentio non uno loco
apud Josephum, Stephanum, Plinium, alios. *Idumæ*
Cæsareos ad differentiam plurium ejusdem nominis
urbium. Hæc fere Barthius, qui addit, solere Dra-
contium confertim, ut maxime potest, multa paucis
verbis dicere. Ex his interpretatio vocis *Cæsareos per*
agros eruitur.

525. Posses ex Barthii conjectura scribere *per*
agros Idumæ. Ambrosium, etc., aut *per agros: Idumæ*
ambrosium, etc. Possis etiam alia conjectura *Eminus*
ambrosium, aut *Nec minus ambrosium*. Pro humore
qui e plantis remittitur *lacrymæ* ponuntur ut plantæ
ipse humore manantes *plorare* et *lacrymari* dicuntur:
atque ita loqui solent non tantum poetæ, verum etiam
Plinius, Columella in oratione soluta, et alii plurimi.

526. Rivinus, lectionem vulgatam secutus, ait,
Phœnicia tellus dici, ut *nix Gallia*. Vat. non obscure
consentit cum Azagr. *sub Phœnice*, quam scripturam,
ut videtur, non nemo invertit, ut metri rationem ha-
beret: nam media in *Phœnice* produci debet. Sed
syllabarum quantitatem etiam in incrementis nomi-
num propriorum parum curarunt poetæ Christiani:
et rursus v. 653 occurrit *Phœnicis* correpta secunda,
Phœnicis exactam, vel *exhaustam*, ut etiam Sirmon-
dus legit, quamvis alii ediderint *Phœnici exactam*.
Nomen proprium regionis est *Phœnice*, *Phœnices*, et
in ablativo *Phœnice*. Eadem *Phœnicia*, sed rarius di-
citur. *Phœnicus* est adjectivum ad *Phœnicen* perti-
nens: neque erat causa, cur Rivinus excogitaret,
Phœnicia tellus dici, ut *Gallia nix*, nam *Phœnicia*
adjectivum esse potest cohærens cum *tellus*. Avem
Phœnicem ex surculis cinnami rogam sibi struere
narrant Solinus, Ovidius, Statius, Claudianus. Cinnam-
um veterum esse hoc ipsum cinnamomum, quod
nunc *cannella*, seu *canela* dicimus, colligitur ex de-
scriptione cinnamomi, quam affert Isidorus I. XVII,
cap. 8, *Interior sub Phœnice tellus* innuit partem Phœ-
nices quæ Arabiæ proxima est, aut etiam Arabiam
ipsam, ut solent poetæ regiones conterminas alias
pro aliis nominare. De Arabia Solinus cap. 33, al.
46, *Cinnamolgos perinde Arabiæ avis in excellentissi-*
mis lucis texit nidos e fructibus cinnamorum, ad quos
quoniam non est pervenire propter ramorum altitudi-
nem et fragilitatem, arcolæ illas congeries plumbatis
partuni jaculis, dejectasque pretiis vendunt amplioribus
quod hoc cinnamum magis quam alia mercatores probent.
In nonnullis ex insulis Philippinis, ut Mindanao, Solo
et alii, quæ cinnami sunt feracissimæ, nidi a qua-
dam ave texuntur, qui in Europam advecti principum
raræ et pretiosæ sunt epulæ. Nondum liquet ex
quibus fructibus texantur, sed non videntur multum
dissimiles iis quos Solinus describit.

527. Sententia est, partem interiorem Phœnicis
soli ardori magis obnoxiam cinnamum proferre, alias
partes magis ab æstu solis remotas nardum et aino-
mum. Hæc autem ita intelligo, si vera sit scriptura;

- 165** Hæc nardi flores, hæc portio fundit amo- A
[mum.
Omnibus his genitis, animal rationis amicum
160 Formatur virtute Dei, linatur in artus,
Ut dominanter eat moderatior omnibus unus,
Naturæ jussu quæ protulit omnia princeps.
Ast hominem non terra parit, non pontus ab
[undis,
Non cælum, non astra creant, non purior aer :
335 Sed dominaturum cunctis dominator, et auctor
Plasmavit per membra virum de pulvere factum.

VARIE LECTIONES.

- 330.** Vat., *Forma Dei virtute Dei linatur in arctus.*
331. Vict., *Ut dominator eat moderatior omnibus istis.* Sirm., Vat., Azagr., *Ut dominanter a moderatior omnibus unus; sed in Sirm. dominator, in Azagr. B dominanter, in Vat. dominantur.*
332. Sirm., *Naturæ jussu quæ.* Azagr., *Natura jussit quæ.* Vat., *Natus ac jussit quæ.*
333. Vat., *t. prodit n.*
334. Vat., *purior ver.*
335. Editi. *Sed dominatorum dominator summus, et auctor.* Vat. ut hic editur.
336. Vat., *plasmatur per; cæteri, linavit per; ex mendo Vat. per conjecturam, plasmavit.*
338. Sic Vat. et Vict.; in Sirm., *corporea species.*
339. Vat., *Conspicit unda sine forma viri mente perumper.*
340. Abest hic versus a Vat.
343. Vict., *medullam.*
344. Vict., *s. immensa c. Vat., s. immerse c. Sirm., s. in messe c.*

NOTÆ.

nam in Vat. hi duo versus desunt, neque certe valde sunt necessarii : alii codices variant : adeoque libentius legam *Solis amica nimis, necnon de sole perusta Hæc nardi flores*, etc., ut intelligatur, vel ipsam Phœnicen, vel quamvis aliam regionem de sole perustam nardum et amomum producere. Rivinus in erratis legit *Solis amica nimis, nondum de sole perusta.*

328. De amomo Plinius l. xii, c. 13. Virgilius, ecl. 4, *Assyrium* vocat amomum, quia in Assyria vel solum vel imprimis nascitur.

329. Ovidius Met. lib. i, vers. 76, *Sanctius his animal, mentisque capaciis altæ Deerat adhuc, et quod dominari in cætera posset.*

330. *Limatur* denotat hominem perfecte conditum, veluti lima politum.

331. Eligo *dominanter*, quia similibus adverbis delectatur Dracontius. Vide proleg. n. 435. *Moderatior* hoc loco eat perfectior, meliori modo conditus.

332. Rivinus distinguit et legit *moderator omnibus istis Naturæ, jussu quæ protulit omnia princeps*, hoc est Deus. Barthius l. xxxiii, cap. 21, legit cum Vict., *sed explicat princeps pro primus* nullo sensu. Varietis codicum innuit mendam subesse. Vide num legendum sit *Natura jussu nam protulit omnia princeps. Ast hominem*, etc. In scriptura Sirmondi potest intelligi, *Naturæ princeps jussu protulit*, etc. Lib. ii, v. 51, *Spes hominum, rerum princeps.*

333. Lib. ii, v. 250 et seqq., eandem sententiam pluribus persequitur. Prudentius Apotheos. v. 4032, *Omnia jussu Imperitante novas traxerunt edita formas.* D *Solus homo emeruit Domini formidabile dextra Os capere.*

336. Retineri posset *Linavit*, ut supra v. 330, *Limatur in artus*, Rivinus observat *linavit* posse deduci a *limo*, sed melius a *lima*. Hanc originem a *lima* magis probat. Verbum *plasmare* in creatione hominis referenda frequenter adhibent SS. Patres. Dracontius l. ii, v. 87, ubi formationem corporis Christi refert, *Et caro plasmatur.* Confer etiam lib. iii, v. 620 et seqq., et Dracontium sui similem ubique invenies.

337. Censorinus de Die Natali cap. 41, num. 7, *Quinque et triginta diebus infans membratur.* Supra v. 262, *Pennantur membrata globis*, et lib. ii, v. 78, *Qui nasci dignatus homo membratur in album*, vel, ut legam potius, *in artus.* Jac. Mosantus Briosius inter vocabula Censorino soli usurpata receusebat *membrari.*

338. Lib. ii, v. 98, *Ergo ubi corporeos artus domi-*

nator, et auctor Induit : et v. 236 de homine, *Ingratus, quia factus erat cælestis imago*, et l. iii, v. 532, *Facioris imago.*

339. Rivinus ait hoc esse vitium expressum : cum enim jam homo *cælestis imago* esset, uente carere non poterat. Corrigit *viri, cum mente suprema* (scilicet Deo) *Spiritus infusus*, etc. Nihil muto, neque vitium ullum agnosco. Etsi enim homo secundum animam, non secundum corpus, sit factus ad imaginem Dei, tamen totus homo dicitur in sacris litteris factus ad imaginem Dei, et Dracontius v. præced. narrat in artus corporeos formatum fuisse hominem, qui cælestis imago est. Homo autem non ex solo corpore constat, sed ex anima etiam, cujus creationem nunc refert. Relucet autem quodammodo in corpore imago Dei, cum corpus ipsum dicatur imago animæ. Sic Tertullianus, qui imaginem Dei corpore hominis non circumscribat, tamen cap. 6 de Resurr. ait : *Ita limus ille jam tunc imaginem induens Christi futuri in carne, non tantum Dei opus erat, sed etiam pignus.*

342. Vers. 395 de Eva : *gena pulchra rubore.* Lib. iii, v. 624, *Et æminæ rubuere genæ.*

344. Veteres editiones cum Vict., *surgunt immensa capilli*, et Weitzius in indice notat esse adverbium *immensa*, ut *transversa, sera*, et similia, quæ more adverbii ponuntur. Rivinus *immensa* accipit pro immenso numero capillorum : mallem pro capillis, qui sine mensura certa, ut reliquæ partes corpora, crescunt. Neque repugnarem, si quis legeret *immensa* postrema brevi, ut *inferne, superne.* In editione Pottar. Christian. Fabricii penes cl. præsulem Reggium ad marg. invenio ms. hanc lectionem *in summa pro immensa.* Scriptura Sirmondi probabilis eat, sed non nihil obscura, scilicet pro *surgit messis capillorum*, potest conjici *surgunt in vertice crines*, vel *surgunt in fronte capilli*, aut *a fronte* : sic lib. iii, v. 620, dum resurrectio corporis describitur, *Scena capillorum fundens a fronte coronam*; vel *surgunt in veste capilli.* Ambrosius de Noe et Arca cap. 7, num. 21, *Capilli capitis quam grato amictu caput vestiunt*, et lib. vi Hexaem., c. 9, n. 75, de osibus capitis, *capillis densioribus vestiuntur*, et Dracontius loc. cit. v. 621, *Tempus et omne caput vestit de crine decorum.* Addo etiam conjecturam, *surgunt in merce capilli*, hoc est venales. Plinius l. xii, cap. 25, *Sarmenta quoque in merce sunt.* Ovidius l. iii de Art., v. 165, *Femina procedit densissima crinibus emptis, Proque suis alios efficit are suos. Nec rubor est emisse palam.*

- 167 Orbe micant gemino gemmantia lumina A
[visus,
A vocem compago dedit, nova machina surgens
uctorem laudare suum, gavisus, quod esset.
Tunc oculos per cuncta jactat, miratur amœ-
[num
le florere locum, sic puros fontibus amnes
uatuor undisonas stringenti gurgite ripas
e per arboreos saltus, camposque virentes
liratur: sed quid sit homo, quos factus ad usus,
68 Scire cupit simplex, et non habet unde
requirat:
- 355 Quo merito sibimet data sit possessio mundus,
Et domus alma nemus per florea regna paratum;
Ac procul exspectat virides-jumenta per agros,
Et de se tacitus, quæ sint hæc cuncta requirit,
Et quare secum non sint hæc ipsa, volutat
169 Nam consorte carens, cum quo conferret,
[egebat.
360 Viderat Omnipotens hæc illum corde moventem,
[tem,
Et miseratus ait: Demus adjutoria facto,
Participem generis: tanquam si diceret auctor,
Non solum decet esse virum, consortia b'anda

VARIÆ LECTIONES.

Editi, visu. Vat., visus.

Vat., atque oculos.

Sic Vat.; cæteri, Q. undifluo stringentes g. r.

Vat., miratur: sed quid. Editi, miratur se:

Vict., simplex est, non. Sirm. distinguit cupit, et.

Vat., q. meritis s. Sirm., p. mundi. Vict.,

Vat., p. mundus.

Ita Vat.: in Azagr., Atque domus alterna ne-
floreæ rura. Sirm., Vict., Atque æterna domus

nemoris per florea rura.

356. Sic Vat.; in aliis Parva procul spectat v. j. p. a.; sed Vict., vineta pro jumenta.

357. Ita Vat.; cæteri, Hac de re tactus voluitque, et corde requirit; sed Azagr., angit, et Vict., cogitatque pro voluitque.

358. Sirm., vel quare. Vat., Et quare non secum quæ sint hæc cuncta requirit. Vict. ut hic editur.

361. Sirm., Vict., demus solatia facto. Vat., demus adjutoria f. Azagr., d. adjutorio f.

NOTÆ.

Vide v. 255, et l. II, v. 652, et l. III, v. 618, ces oculi gemmato lumine vibrant. Oculos ultimi ex Plinio notat Rivinus; sed Dracontius in loco linguam commemorat.

Rivinus melius putat, Et vocem compage dedit ichina, surgens Auctorem laudare suum. Illic iræ favet lib. II, versus 84, Intuitur compage tractura ligatur. Confer l. III, v. 644. Post non bene virgula in editis ponitur: intel-
nim surgens ad laudandum.

Vers. 243 de avibus, Et, puto, collaudant Do-
meruisse creari.

Mar., Victor l. I Genes., v. 155, Nec spectator uem tantæ gloria molis Impleat, atque oculis per singula ducat. Fabricius hunc locum, ut a alia Victoris, longe aliter edidit. Dracontius omnia solet dicere per cuncta. Vide v. 292 a. Virgilius l. I, v. 570, Passimque oculos a ferenti. Alii dicunt conjicere, trajicere oculinus su-
picatur miratur amonis, quo nomine li usus est Persius. Sed amonum adeo bene nihil melius.

Stringere ripas de fluminibus, ut mordere, elegantia notr. Undisonus Propertii, Vat. Statio verbum est.

Ire de aqua poeticum est: nam et pedes aquæ tribuuntur. Vide notam Brouksii ad Tibul., eleg. 10, v. 36, Et puras fluminis isse vias. D Scriptura Vat. venusta est et verior videtur.

Lectio Sirmondi defendi potest; sed melius mundus, ut v. seq., Et domus alma nemus.

Cyprianus in Genes., Edibus in mediis de a. Domus, ades pro mansione et quacunque: domus avium, pecorum.

Vers. 270, Jumenta per agros. Pro exspectat i posset aspectat; sed exspecto pro simplici idhibetur a Plauto Aulul. IV, 8, 7, Petronio c. 47, Paulo in Digest. l. XII, tit. 4, leg. juamvis his in locis lectionem nonnulli solli-
amen ea pro'a est: nam hi mutant, quia cen-
secto significationem spectandi non habere, io idonea non est, et in probatis editionibus exspecto, non specto. Præterea Statio l. v, v. 22, Exspectatur equus. Ovidius l. XIV Met., Exspectatus erat. Uterque pro specto cotu-
specto usurpat. Scriptura vulgata tolerabilis

non est. Quid enim est parva jumenta? Neque scri-
ptura Vict., parva vineta, huic loco congruit.

357. Forte quid sint. In lectione Vict. est cogitat-
que, quod metro adversatur. Fabricius correxit ex ingenio voluitque. Hoc ipsum edidit Sirmundus, sed cum codex Azagr. variet, merito dubitare possis an ex codice suo Sirmundus ita scripserit an ex Fabricii correctione. Requirit de se pro a se, vel ex se: neque maguopere obstabo, si velis rescribere Et a se, nam hujusmodi monosyllaba sæpe vidi producta, præcipue in principio versus, ut It eques. Alio loco ostendam sit etiam esse commune.

358. Weitzius, non sint hæc, ipse volutat, quod minus probat Rivinus. Hic etiam suspicor Sirmundum ex Fabricio magis quam ex suo ms. edidisse Vel quare: cum enim editio prima Vict. habeat Et quare, cui consentit Vat., Fabricius vel casu, vel de indu-
stria edidit Vel quare. Non erant animantia cætera cum Adamo in paradiso ex v. 356, Ac procul exspectat, et v. 454, Præterea solis datus est locus ille duo-
bus. Atque ita quidem sentiunt nonnulli cum Dama-
sceno l. II de Fide orth., cap. 41, neque sane in sacris litteris liquido affirmatur animalia fuisse in paradiso, cum mentio solum arborum et fluminum fiat. Pere-
rius in comment. ad Genes. cap. II, v. 9, similis vero existimat fuisse animalia in paradiso, rationes-
que et scriptores ita sentientes producit.

359. Fortasse Nec, consorte carens, cum quo conferret, habebat. Hic conferre est colloqui, communi-
care consilia.

361. Sic Vat., cui favet Azagr. Cæteri editores fortasse ex ingenio, ut metro consulerent, po-
uerunt solatia pro adjutoria. Genes. cap. II, v. 18, Non est bonum esse hominem solum: faciamus ei adjutorium simile sibi. Cap. XVII Ecclesiastic., v. 5, Creavit ex ipso adjutorium simile sibi. Columella l. XII, c. 4, in præfat. ex OEconom. Ciceronis: Ut ex hac eadem societate mortalibus adjutoria senectutis, nec minus propugnacula præpararentur. Quod autem prima in demus hoc loco corripitur, nihil obest: nam etiam l. III, v. 678, corripitur: Judicio, Deus alma, tuo detur inde triumphus. Aut ergo ea syllaba communis erat, aut Dracontii tempore mutata fuit ejus quantitas. Tertullianus l. I contra Marcionem: Dum spatium detur, et patiens pietate perennis nisi hic etiam legat datur.

363. Ex loc. cit. Genes.

- Noverit, uxor erit, cum sit tamen ille maritus, A
 365 Conjugium se quisque vocet, dulcedo recurat
 Cordibus innocuis, et sit sibi pignus uterque,
 Velle pares, et nolle pares, stans una voluntas,
 Par animi concors, paribus concurrere votis,
 170 Ambosibi requies cordis sint, ambo fideles,
 370 Et quicumque datur casus, sit causa duorum.
 Nec mora, jam venit alta quies, oculosque
 [supinat
 Somnus, et in dulcem solvuntur membra so-
 [porem.

VARIÆ LECTIONES.

364. Vat. ita Sirm., *uxor erit cujus tamen*. Deest hic versus in Vict.
 366. Sic. Vat., alii, *et sint sibi*.
 368. Vict., *par animi*; alii, *pars animi*. Vat., *paribus concurrere voces*. Editi, *p. decurrere votis*.
 370. Vat., *fit pro sit*.
 374. Sic. Vat.; in Sirm., Vict. *p. de quo prius i.* Azagr., *p. de quo pius i.*
 375. Sirm., *Attame: ablata juveni ne costa doleret*.
 Vict., *ablato*. Vat., *Sed si ablata daret juveni sua costa dolorem*
 B 376. Vict., *et testem subito*.
 377. Vict., *Cur. o. v. e. suus? Vat., posset et illam*. Alii, *posset alumnam*.
 379. Vat., *sed quia plenus*.
 380. Sirm., *in uxore*. Vat., Vict., *in uxorem*.
 381. Azagr., *d. contexta c.*
 382. Vat., *censim costa*. In Vict. desideratur hic versus.

NOTÆ.

364. Hic versus omissus fuerat a Vict., Fabricio, Weitzio, Rivinus, ut sensum veteri lectioni redderet, scribebat *consortia blanda Conjugium sed quosque vocet*. Verus sensus ex Sirm. et Vat. constat. Pro *uxor erit* forte melius *Noverit uxoris, cum sit*, vel *Noverit uxo is, cujus*.
 367. Ovidius iv Trist., el. 4, *Qui duo corporibus, mentibus unus erant*. Corippus l. II, v. 39, *Velle tuum fac posse meum*. Rivinus ex Persio, Capella, Juvenco, Eugenio illustrat, quod *velle pro voluntate* dicatur. C *Par* cum infinitivo Virgillii est eclog. 7. *Et cantare pares*. Pro conjuge *par* et *compar* aliquando usurpantur. Ovidius iv Fast., v. 97, *Illa rudis animos hominum conjunxit in unum. Et docuit jungi cum pare quemque sua*. Alii, *contravit in unum*.
 368. *Par* est duo, ut *par fratrum, gladiatorum, columbarum*. Fortasse *Par animus concors*, vel *Par animis concors*. In Vat. *concurrere* melius est quam *decurrere* in aliis.
 369. Sic distinguit Fabricius cum Vict. Sirmondus, *cordis, sint ambo*. Venustus esset hiatus, *Ambo sibi requies cordis, sibi ambo fideles*.
 370. Cur non *Et quicumque detur?* Vide notam ad v. 364.
 371. Somni per varias phrases descriptio. Somnus supinat oculos, quia supini jacent qui alte dormiunt et stertunt.
 372. Membra in soporem solvuntur, quia sopor ea solvit, seu reddit languida.
 374. Intelligi potest *de qua particula*, aut subintelligi *de qua costa*.
 375. Ex Vat. elici potest hæc lectio, *Sed ne ablata daret juveni sua costa dolorem*, vel *At ne ablata*, vel, ut edidi, *Ne vi ablata*, quod comprobatur ex v. 377, *Fur opifex vult esse suus*. Mar. Victor l. I Genes., v. 361, *Ergo opus aggressus notum Deus, ictaque raptim Corda viri, tanto dissolvit languida somno, Mentis ut experti costam subducere unam; vel ut alii habent, Mentis ut experti pollens subducere costam... Illæsis raperet membris*. Alcimus l. I Genes., *Cui pater omnipotens pressum per corda soporem Misit, et immensa tardavit pondere sensus, Vis ut nulla queat sopitas solvere mentes; Non si forte fragor securas verberet aures, Nec si commoto cælum tunc intonet axe. Quin nec pressa manu rupissent membra quietem*. Quos versus alii aliter legunt. Opinio Cajetani, ad metaphorarum et parabolicum sensum formationem Evæ ex Adami costa detorquentis, a theologis jure meritoque exploditur.
 Ratio vero quæ a Dracontio redditur, cur Deus Adamo soporem immiserit, S. Augustino non placet, qui somnum illum Adami internam quamdam animi contemplationem et quasi raptum aut ecstasim fuisse existimat libr. ix de Genes. ad lit., c. 29, et Enarrat. in psalm. lvi, num. 11. S. Joan. Chrysostomus, hom. 15 in Genes., non solum corporalem somnum in Adamo agnoscit, sed etiam rationem afferit ne ablata costa dolorem afferret. Notat vero Suarius in tract. de Opér. sex dier., libr. III, cap. 2, Chrysostomum revelationem Adamo factam non negare, sed differre ad tempus quo e somno jam excitatus erat. Dracontius v. 392 in ipso somno spiritualem contemplationem evenisse non obscure tradit.
 377. Forte *suus*. At *posset et illam*, vel *et ille*. Rivinus cum editionibus antiquis *Cur opifex*, sed addit: Sirmondus mire *Cur opifex*: scribere, opinor, voluit *Fur opifex*. Conjicere libet *Fur operis vult esse sui: nam p.*
 378. Rursus v. 397, *formare*. Etsi recte Deus simpliciter *princeps* dicatur, tamen suspicor scriptum *primam*.
 379. Barthius libr. XXI Advers., cap. 2, *plenus amor exponit perfectus, nactusque florem suum, ut plena quies apud Corippum*.
 380. Barthius loc. cit. legit *in uxoris*, fortasse intelligit, maritum noscere sua membra in membris uxoris. Scriptura Sirm. clarior est. In Vat. sensus erit, maritum noscere, sua membra in uxorem transiisse aut esse destinata.
 381. Rivinus scripturam veterem Vict., ubi deest versus seq., ita reformabat: *Dividitur cortex, costis subducitur una. Nam juvenis*.
 382. Rivinus advertit hunc versum coincidere cum vers. 400, *Et remeat sua costa viro, sua membra recepit*. Sed non propterea rejiciendus est: nam faciendum nunc proponitur quod factum postea narratur. Mar. Victor hanc ipsam rationem complectitur lib. Genes., *Hoc nunc turba loco stolidissima desine tandem Quæsitum animum vanis torquere, nec isthic Quærite, cur hominis confecta est femina membris, Cui jam a principio molli de pulvere fingi Posset et ex nihilo Causas desiste latentes Scrutari: quæquam si conjectare licebit, Ex homine effecta est mulier, cognati quædam Mutuum, et alternum inter se ut miscerentur amoris, Semper in alternis cogens agnoscere membris*. Scio diverso modo hos versus ab aliis editos; sed ratio eadem utrobique ostenditur, neque vacat nunc in

- His datur omnis humus, et quidquid jussa crea- A
[vit,
Arbis, et pelagi fœtus, elementa duorum
Arbitrio commissa manent. His, Crescite, dixit
495 **174** Omnipotens, replete solum de semine
[vestro,
Sanguinis ingeniti natis nutrite nepotes,
Et de prole novos iterum copulate jugales,
Et dum terra fretum, dum cœlum subleuat
[aer,
Dum solis micat axe jubar, dum luna tenebras
410 Dissipat, et puro lucent mea sidera cœlo,
Sumere, quidquid habent pomaria nostra,
[licebit :
Nam totum quod terra creat, quod pontus, et
[aer B
175 Protulit, addictum vestro suo jure ma-
[nebit,
- Deliciæque fluent vobis, et honesta voluptas :
415 Arboris unius tantum nescite saporem.
Dixerat ista Deus : sanxit natura, quod in-
[quit
Omnipotens. Mirata diem, discedere solem,
Nec lumen remeare putat terrena propago;
Solanturque graves lunari luce tenebras,
420 Sidera cuncta notant cœlo radiare sereno.
Ast ubi purpureum surgentem ex æquore cer-
[nunt
Luciferum vibrare jubar, flammæque cœræ,
Et reducem super astra diem de sole ruben-
[tem,
Mox revocata fovet hesternæ in gaudia mentes,
425 Temporis esse vices noscentes, luce diurna
Cœperunt sperare dies, ridere tenebras.
176 Tot bona facta Deus non obliviscitur
[unquam,

VARIÆ LECTIONES.

402. Vat., *humos cum quidquid creavit.*
404. Vat., *m. hic. c.*
405. Vat., *Et replete solum omnipotens de semine vestro.*
406. Editi, *natos.* Vat., *natis.*
407. Sirm., *reparate.* Vat., Vict., Azagr., *copulate.*
408. Sirm., *Dumque fretum terra, dum cœlum s. a.*
Vict., *D. f. terra. et dum cœlum s. a.* Vat., *Et dum terra fretum, dum terram s. a.*
412. Hi duo versus, *Nam totum et Protulit*, desiderantur in editis, exstant in Vat.
415. Vat., *t. nescire s.*
417. Sirm., Vict., *O. migrare d.* Vat., *O. mirata d.*
418. Vat., *lumen*; alii, *lucem.*
419. Vat. ita, sed *glabes* pro *graves*. Sirm., Vict., *Subductisque nigris collucet luna tenebris.* Azagr., *Subductisque nigris lunari luce tenebris.*
421. Vat., *p. fugientem e. æ. gemunt.*
422. Vat., *f. tiere.*
423. Vat., *rubente.*
424. Vat., *nox revocata fovet h.*
425. Sic Vat., sed *divina* pro *diurna*; alii, *Temporis et requiem noscentes, luce diurna.*
426. Vat., *dies ridere.* Sirm., Vict., *diem ridere.* Azagr., *diem redire.*

NOTÆ.

402. Vide notam ad v. 9, *Vel quidquid.*
405. Fortasse melius *Et replete solum omnipotens de semine vestro* cum Vat., ubi est *omnipotens pro omnipotens*. Virgilius libr. vi. v. 595, *Terræ omnipotentis alumnum*. Lucretius l. ii. v. 705, *Per terras omnipotentis*. Apuleius de mundo, *Omnipotentis mundiamenitas*. Neque vero necessaria est vox *Omnipotens*: Deus enim et princeps, qui ambos conjunxit in unum, his dixit, *Crescite, et replete solum*, etc.
406. Weitzius *ingeniti* explicat *non generati, s. d. a Deo creati*. Rivinus scribit *Sanguinis in geniti natos*, et explicat in consanguineam posteritatem. Lectio vulgata *natos nutrite nepotes* vix commodum sensum accipere potest. In Vat. recte procedit sententia: *Na is vestris ex eodem sanguine nutrite nepotes, et novas deinde generationes reparate*. Exponitur enim verbum Moysis *Multiplicamini*.
407. Hoc etiam loco Sirmondus Fabricium secutus videtur, non suum exemplar ms., nam Fabricius deseruit editi-nem Vict., ubi est *copulate*, ut metro consuleret per *reparate*. Vat. et Azagr. habent etiam *copulate*. Sirmondus edidit *reparate*. *Copula* primam habet longam apud veteres poetas; sed Licentius æqualis S. Augustini eam corripuit, *Arce amor, copulamque tenet communis honesti*. Exstat ejus carmen inter opera Augustini in hujus ad illum epistola 26, al. 39. Erat autem Licentius ethnicus, ne hujusmodi vitia Christianorum poetarum propria esse credamus, sed ætatis potius, aut etiam ut vitium quidem scriptorum probabilium consuetudinem appellemus.
408. In editione Matritensi *Dumque fretum terra, dum cœlo subleuat aer*; sed cum discrepantia editionis Sirmondianæ non animadvertatur, par est credere, *cœlo* pro *cœlum* excidisse. Rivinus vult *Dumque fretum terras, dum cœlum subleuat aer* ex vers. 153 et seq., ubi aqua sustinere terram dicitur. Ex Vat. con-jicio *Et dum terra fretum, dum terram subleuat aer*. Interea dic, terram partim a freto sustineri, partim sustinere ipsum. Lucanus l. i. v. 87, *Dum terra fretum, terramque levabit Aer, et longi volent Titanæ labores*: quod ita exponitur, ut terra inferior aqua sublevet, aer undique contineat, et coerceat terram quasi centrum. Hunc locum fortasse respexit Dracontius.
416. Exprimit verba Moysis, *Dixit Deus, Fiat lux, et facta est*. Statius l. i Theb., v. 213, *Et vocem facta sequuntur*. *Sanxit* hic est firmavit, effectu ipso confirmavit.
418. *Terrena propago* homines, qui v. 239 *terrigena* dicuntur. In paradiso primi parentes ante peccatum nonnullis diebus commorati sunt, ut Pererius et alii conjiciunt. Putant alii, paucis horis e paradiso habitasse. Vide Suarium de oper. sex. die. l. iv, c. 8, qui probat Evam plus quam per unum diem naturalem fuisse in paradiso.
420. Imitatio Virgillii l. iii Æn., v. 515, *Sidera cuncta notat tacito labentia cœlo*: et l. eod., v. 518, *Postquam cuncta videt cœlo constare sereno*.
425. Etsi fortasse bono sensu procedat scriptura, tamen juvat nonnullas conjecturas diversæ lectioni proponere. *Temporis esse vices noscentes, lucis, umbræ, Cœperunt ridere die, sperare tenebris. Vel lucis, et umbræ, Cœperunt sperare dies, ridere tenebras*. Certe obscurum est, quod luce diurna cœperunt sperare dies.
426. *Ridere* pro temnere, non curare. Tibullus l. iii, el. 6, v. 49, *Perjuria ridet amantum Juppiter*. Paulinus Petrocorius l. ii, v. 45 *Ridentes gaudens sibi*.

- Quæ propter hominem fecit, sanxitque manere. A**
 Huic Dominus pietatis opem subducere non vult,
 10 Projicere nec plasma suum. Scit conditor ævi,
 Esse nihil prorsus se præter ubique rogandum,
 Et nisi subveniat, succurrens non erit ullus.
 Inde malo bonus est homini Deus, omnibus
 [auctor.
 Spes, opifex, dominus, rector, dux, arbiter,
 [index,
- 5 Continua bonitate pius, virtute modestus,
 Simplicitate bonus, et culmine celsior omni.
 Ibant per flores, et tota rosaria bini
 Inter odoratas messes lucosque virentes
- 440 Simpliciter pecudum ritu, vel more ferarum,
 Corporibus nudis, sed nescia corda ruboris,
 177 Quæ pars membrorum secretior esset
 [habenda.
 Unde rudes scirent, quid moribus esset honestum?
 Quod digitos, oculosque putant, hoc quæque
 [judenda.
 Publica jungebant affectibus oscula passim,
 445 Nec rubor ullus erat, cum staret origo pudoris,
 Illicitamque sibi prorsus nihil esse putabant.
 Et bene credebant, quibus omnia jussit ad
 [usum,

VARIÆ LECTIONES.

428. Sirm., homines. Vat., hominem. Vict., Quæ B
 opter sectique homines, sanxitque manere.
 429. Sirm., his. Vict., Azagr., hic. Vat., huic.
 430. Sirm., Vict., vult. Azagr., scit c. Vat., Addi-
 ne plasma suum sit conditor ævi.
 431. Vat., p. præter se u.
 432. Vat., subveniat succurrens n. : videtur prius
 esse subveniet.
 434. Sirm., Vict., ipse opifex, d. Azagr., spes,
 ifex, d. Vat., spes opis, et d.
 435. Vat., c. pietate bonus, v.
 436. Vat., b. sed c. Vict., b. qui c.
 437. Vict., f. per t. Vat., bini. Alii, r. læti.
 438. Vat., lucosque v.
 440. Sic Vat.; in Sirm. n. et nescia c. pudoris. Quæ
 p. Azagr., n. et n. c. livoris. Ita Vict., sed livoris?
 cum interrogationis nota.
 441. Vat., quid pars.
 443. Sic Vat.; in aliis, hoc membra p.
 444. Vat., j. arrectibus o.
 447. Vict., jussit ad unum.

NOTÆ.

428. Scriptura Vict. ab iis invec'ta est, qui metro
 esse putaverint *Quæ propter hominem*, cum tamen
 ima in *propter* tum ratione exsuræ, tum ob aspi-
 rationem sequentis dictionis recte produci possit.
 rtallianus l. iii contra Marcionem, *Hæc homini
 us ante oculos revocata reformat, Propter quem lo-
 tes primus large omnia fecit. Lege primum. Vide
 tam ad v. 115.*

429. Rivinus cum Weitzio et aliis edidit *pietatis
 me; sed in nota scripsit opus pro opem*, forte per
 vorem.

430. In editis nullus est sensus *Projicere nec plasma
 suum vult conditor ævi, Esse nihil prorsus*, etc. Ex Vat.
 Azagr. sumo scit pro vult.

434. Deus *index*, ut dixi ad vers. 414.

435. Libr. ii, v. 695, Deus dicitur *sub pietate bonus*,
 posset etiam hic legi cum Vat. *Continua pietate
 nus*, ut in oratione dominicæ 21 post Pentecosten,
eterna pietate custodi. Sed cum vers. seq. occurrat
explicitate bonus, non tuto hic *bonitate pius*.

436. Libr. iii, v. 47, *Celsior excelsis*.

437. Forte *et læta rosaria bini*. Elegans est *ibant
 i*, scilicet duo conjuncti.

440. Rivinus vult scribi *Corporibus nudis, ut nes-
 corda pudoris. Quæ pars*, etc. Videlicet unde sci-
 t, quæ pars membrorum secretior esset habenda,
 d moribus esset honestum? Possis etiam conjec-
 1 sed nescia corda, rubore Quæ pars membrorum
 reior esset habenda. Sive autem legas *ruboris*, sive
 loris, eadem res incuitur. Candor, ut Rivinus
 at, sapit divinitatem, pudor, et rubor opera tene-
 ram consequitur.

441. Scriptura Vat., *Quid pars*, potest habere hunc
 sum, cur pars aliqua corporis secretior esset ha-
 nda.

444. Lectio Vat., *arrectibus*, confirmare potest ex-
 nationem Weitzii ad v. seq. Sed supra v. 392 legi-
 , *Affectusque novos blandi genuere sopores*. Avitus
 i, vers. 238, *Adam diffusi lætus per gramina campi
 ijugis amplexus atque oscula cæsta petebat*.

445. Rivinus suspicatur *Nec rubor ullus erat, ces-
 ut origo pudoris*, Facilius esset *erat, cum deesset
 go pudoris*. Weitzius cum *staret origo pudoris* ex-
 nit de moribus corporis, qui post culpam obsceni

sunt, antea non erant. Barthius libr. vii Advers.,
 cap. 20, ita explicat: *STARET ORIGO* *traductione a fon-
 tibus dixit, quorum origine stante nullus fluor, quæ
 explicatio, nisi aliud addas, obscura est. Dracontius
 solum videtur voluisse comprehendere sententiam
 Moysis Genes. cap. ii, v. 25, Erat autem uterque nu-
 dus. Adam scilicet et uxor ejus, et non erubescabant.*
 Itaque cum *staret origo pudoris* recte interpretaberis,
 cum essent nudi: quæ nuditas nunc origo est pudori-
 ris. Vel dicam potius honestatem ipsam vocari origi-
 nem pudoris: nam pudor, ut impudentiæ opponitur,
 bonus est, et ab honestate proficiscitur, quæ tamen
 pudorem non produxisset, nisi culpa præcessisset.
 Alcimus v. 24 libr. ii, *Corpora nuda videre, et nutua
 cernere membra Non pudet, atque rudis sædum nil sentit
 honestas. Non natura hominis, vitium sed causa pudori
 est*. Et postea v. 274, *Nam culpa rebellis Fulsit, et
 obscenos senserunt corpora motus. Tunc primum nudos,
 dubium, quid dicere possim, Exstinctus, natusne pudor
 circumspicit artus. Erubuit propriæ jam mens sibi con-
 scia culpæ*. De modo autem quo in statu integræ na-
 turæ propagarentur homines, theologi inter se dis-
 sentiunt: et nonnulli quidem Patres docuerunt, in
 statu innocentie propagationem hominum futuram
 per creationem, non per naturalem generationis
 viam. Sed scholastici cum S. Thoma pro certo po-
 nunt, futuras fuisse etiam in eo statu nuptias, et con-
 junctionem maris et femine. Addunt, defuturam
 motuum corporis inordinationem, non vero juveniti-
 tatem et delectationem. Pudor autem ex inordinatione
 oritur. Ita fere plerique Patres.

447. Barthius l. vii Advers., cap. 20, affirmat,
 Dracontium citra controversiam scripsisse *quibus
 omnia jussit Adonai*, quia in scriptura vulgata abest
 ille qui jussit. Ad marginem vero notaverat Barthius
jus dat ad unum. Neutrum Rivino placet, etiamsi le-
 gas *jusserit unus, vel unum*, hoc est Deus. Præfert
 cum Sirmundo *jussit ad usum*, sed pro *jussit* melius
 putat *cessit*. Certe si mutatio invehenda est, malior
 quibus omnia cessa fuerunt, vel quibus omnia cesserat
 auctor: nam revera a versu 437, *Ibant per flores*,
 nulla sentio Dei occurrit. *Cedere pro concedere* multi
 Christiani poetæ dixerunt, quod etiam apud Ciceroni-
 nem et alios veteres scriptores reperies. De hac si-

- 178** Arboris unius fructu sub lege negato. A Vomere non tellus, non rastro jussa domari,
450 Quærere nec sudor fructus quocunque labore
 Cogitur, aut campos aliquo de fonte rigare,
 Imbriferis semper pluviis absentibus uber
 Cespes, et arbitrio crescit fetura marito.
179 Præterea solis datus est locus ille duobus,
455 Deliciis hominum tantum constructus opacis.
 Non placidas sustentat aves, non ore cruentas,
 Unguibus armatas nescit perferre volucres,
 Omne genus pecudum nescit, genus omne fe-
 [rarum.
 Solus ibi irrepsit squamoso corpore serpens,
- 460** Fraudibus Imbutus mortis, caput omne ma-
 [lorum,
 Pectore vipereo mellitum ex ore venenum
 Funereo sub dente parans spumante palato.
180 Ergo ibi livor edax contusum dente ve-
 [nenum
 Invidiæ mordacis habens sub fronte modesta,
465 Quærit open sceleri, per quam fallatur ho-
 [nestas,
 Simplicitasque cadat, vel credula corda reatum
 Incurrant non fraude sua, sed clade perenni.
 Fortia corda viri non expugnanda per anguem
 Præsens pietatis inops, et conjugis aures

VARIÆ LECTIONES.

449. Vat., *rastro*; alii, *rastris*.
 450. Vat., *nec sudos fructos*.
 452. Vict., *a. imber Cespes et. Vat., Imbre ferat*
nullo pluviis absentibus aer Cespes arbitrio.
 453. Vict., *c. fortunam*.
 454. Vat., *l. iste d.*
 455. Vat., *d. ovium t.*
 456. Vat., *Nec placidas sustentata naves non ore*
cruentas.
 457. Vat., *n. ferire v.*
- B 460. Vat., *f. indutus m.*
 461. Vict., *v. mollitum ex.*
 462. Vict., *munera jam sub d. Azagr., fundere sub d.*
 463. Omnes, *ubi*; ex conjectura, *ibi. Vat., edax*
coctum d.
 465. Sirm., *sceleris. Vat., Vict., sceleri.*
 466. Vat., *cadit. Sirm., Vict., reatus. Azagr. et,*
ut videtur, Vat., reatum.
 469. Sirm., *i. sed c. Vict., i. at c. Vat., i. et c.*

NOTÆ.

- gnificatione verbi *cedo* videri potest Schroderus Observat. jur. civil. 3, 4, et Arntzenius in Miscelian. cap. 5. Sed cum codices mss. constanter exhibeant *jussit*, tentari potest quibus omnia jus erat uti, cum accusativo *vi*, ut apud Ciceronem, Lucretium, Catonem, vel *jus erat esse*, hoc est comedere, vel quibus *omni jus erat unum*, vel *jussa subesse*, vel *jure licebant*: sic enim hic versus respondet superiori, *Illic tumque sibi*.
448. Supra v. 415, *Arboris unius tantum nescite saporem*.
449. Lectio Vat. confirmatur simili Ovidii versu i Met., v. 104, *Ipsa quoque immunis, rastroque intacta, nec ullis Saucia vomeribus per se dabat omnia tellus*. Virgilius vero l. ix, v. 608, dixit *terram domare rastris*.
452. Weitzius in emendationibus refert, Hoesclerium secum communicasse conjecturam Simonis Tælmanni, qui legebat et interpungebat: *Imbriferis semper pluviis absentibus: imber Cespes, et arbitrio crescit fortuna marito*. Scilicet in paradiso pluvie non ceciderant: loco pluvie ipse cespes suo succo imber sibi erat, ejusque velut mariti arbitrio crescebat fortuna, hoc est feronia, ut Varro loquitur, aut fertilitas terræ, unde insule Fortunatæ dictæ, quod fertiles suapte natura ac feraces sint. Verum scriptura Sirmondi proba est, quæ etiam ante editionem Sirmondi Barthio se probaverat. *Imbriferæ pluvie* dicitur per hendiadyn, unum per duo, ut l. iii, v. 21. Sententia desumpta est ex Genes. cap. ii, v. 5: *Non enim pluerat Dominus Deus super terram. Alcimus l. i, v. 227, Nec poscit natura loci, quos non habet, imbres, Sed contenta suo dotantur germina rore*.
453. Rivinus conjicit *uber Cespes, et a genio crescit natura marito*. Sed bene est *et arbitrio crescit fetura marito*, quod Barthius l. vii, cap. 20, exponit: *ARBITRIO MARITO, lubentia naturali, voluptate nativa. Facere aliquid arbitrio est facere sponte, non jussu aut coacte. Fetura pro fetu, qui non solum est partus animalium, verum etiam fructus arborum et plantarum. Plinius l. xvii, c. 22, Vitis in macro (solo) etiamsi vires habebit, recisa intra jugum moretur, omnis fetura sub eo exeat. Iterum v. 616 occurrit fetura, Nec carnale genus minuit fetura creando. Dicit autem Dracontius arbitrio marito, quia alii solent dicere, terram producere germina maritis imbribus, seu imbre*
- marito. Vide Pervig. Vener., *De maritis imbribus*. Mar. Victor, lib. ii Gen., v. 168: *Tum se decoctis telus pinguisima glebis In fetus movit varios, quos imbre marito Parturiens putri dissolvit rura meatu*. Alii, *putrido*.
454. Quod solis Adamo et Evæ paradisi datus fuerit, exclusis aliis animantibus, ostensum est supra v. 558 ex sententia scilicet nonnullorum: nam plerique aliter sentiunt.
456. Rivinus in erratis pro *placidas* substituit *rapidas*, inepte: excluduntur enim aves tam placidæ quam ore cruentæ. Libr. ii, v. 735, *Qui placidis sævisque juvet, etc.*
458. Supra v. 284, *Gignitur omne genus pecudum, genus omne ferarum*.
460. Mar. Victor, lib. ii, *Ille caput scelerum, mundi infensissimus hostis, quem versum repetit lib. iii Prudentius Hamart. v. 205, Hinc natale caput vitiorum: principe ab illo Fluxit origo mali. Deum caput virtutum antea dixerat Prudentius*.
461. Tertullianus l. i contra Marcionem: *Circumfert miseris mixtum cum melle venenum*. Rivinus rejicit *mollitum* in Weitzio pro *mellitum*, et addit Barthium pag. 353 Advers. malle *exire pro ex ore, quod non probat*. In Barthio id non invenio. Fortasse Rivinus notam illius ms. vidit, qua ea conjectura contineretur.
462. Barthius loc. cit. certo certius legendum ait *Funera jam sub dente parans*, quod Rivino placet. *Munera* in veteribus editionibus aperte falsum est. Ex Azagr. plausibilis scriptura erui potest *Fundere de sub dente parans*. Non adeo insolens est Latinis duas propositiones conjungere. Exempla *de sub* profert Cangius in Dict. ex veteribus Act. martyr., Gregorio Magno, aliisque. Similia habet verb. *desunt* aut *de post*. Nec dissimile est *in ante* et *ex ante*. Consule Holstenium ad acta S. Perpetuæ. De veneno sub dente vide v. 287. Spumat palatum serpentis, quia venenum sanienique vomit.
463. Ut sensus constet, legendum est *Ergo ibi livor, aut v. seq. habet pro habens*, aut periodus continuanda est usque ad vers. 469. *Præsensit, etc.* Pro *contusum* fortasse melius est *concussum*, ut v. 287, *Promitur anguis hians quatiens sub dente venenum*.
469. Libr. iii, v. 404, *Tertia sors, quæ lucis inops*. Hilarius Genes. de Deo: *Qui natalis inops*. Mar.

- 470 Aggreditur sub voce pia, sermone maligno
Insidiosus adit heu! mollia corda puellæ,
Ingerit ore cibos crudeli funere plenos.
His semel assumptis reserantur lumina cordis,
Ac permixta bonis patuit doctrina malorum.
- 475 Pœnituit nescisse dapes, et damna putantur
Temporis exacta spatia : procedere pejus
181 Ausum quippe nefas. Tentat seducta ma-
[ritum,
Et capit insontem jam noxia femina victum.
Circumventa perit, sed circumscripta sefellit,

- A 480 Nec circumscriptor serpens impune trium-
[phat.
Nam postquam juvenis violata mente comedit
Funereos sine lege cibos in morte futurus,
182 Mox sapit infelix, quid prævum, quid sit
[honestum :
Cognita simplicitas, sed mox est corde fu-
[gata.
485 Membra pudenda putat partem, quæ est prolis
[origo,
Et qua ventris erat digestio, turpis habetur.

VARIE LECTIONES.

471. Vict. interpungit corda : puellæ Ingerit o. e.
473. Vat., Vict., Azagr., semel. Sirm., simul.
475. Vict., p. rescisse d.
476. Sic Sirm.; in Vat., e. spa.... procedere pejus B
Ausum quippe nefas tentat s. m.
477. Vat., aut suum quippe.
478. Vat., f. vincitum. Vict. distinguit insontem jam
n. f. victum Circumventa perit.
480. Vat. sic.; Vict., circumscriptum s. Sirm., cir-
cumscripta s.

NOTÆ.

Victor l. i Genes., Casus mentis inops. Sic inops ra-
tionis, consilii, humanitatis.

470. Posset cum Sillio l. vii, v. 260, dici *Fraudis-
que veneno Aggreditur mentes.*

471. Barthius l. vii Advers., cap. 20, *adit accipit,
ut adire manum* apud Plautum. Sed hoc loco pro *con-
venire, aggredi* recte *adire* usurpatur. Legit autem et
interpungit Barthius *Insidiosus adit heu! mollia corda :
puella Ingerit ore cibos.*

475. Weitzius cum Vict. Pœnituit rescisse (hoc est
gustasse, gustando cognovisse) *dapes, et damna pu-
tantur Temporis exacti spatio procedere pejus. Ausa
quippe nefas tentat seducta maritum.* Ubi quippe tri-
syllabum est ex Barthii opinione, qui hoc et nonnullis
aliis locis versus trajectos esse affirmat, quorum
restitutio peculiare notas desiderat. Rivinus lectio-
nem nostram præfert, et explicat *Nefas ausum est
procedere pejus.* Sed non exponit quid sit *damna pu-
tantur Temporis exacta spatia.* Fortasse Dracontii sen-
tentia est, Evam damnatum putasse, quod antea absti-
nerit, adeoque ultro in pejus processisse.

477. Mar. Victor l. i, v. 413 Genes., *Experti jam
docta mali consortia culpæ Querit, et incautum frau-
dis male quara maritum, Qua periit prior, arte petiit.*

478. Prudentius Dittoch. v. 3, *Tinxit et innocuum
maculis sordentibus Adam.* Barthius legit *victum, Cir-
cumventa premi t, spe circumscripta sefellit.* Putabat
enim Eva, si conjugem invitasset ad peccatum, suum
ipsius allevaturam. Rivinus notam ms. ad marginem
vidit, qua Barthius conjecerat *femina rictum Circum-
venta aperit.* Ipse autem Rivinus distinguit et legit
*Et capit insontem. Jam noxia femina victum Circum-
venta petiit, sed circumscripta sefellit.* Sed minus bene
dicitur *petiit victum*, non enim victus erat, cum illum
petiit.

479. Pro sed melius esset et. Libenter etiam le-
gerem *Circumscripta perit, et circumscripta sefellit :
aut Circumventa perit, circumscribenaque sefellit.* Oren-
tius v. 340 de Eva : *Tu cito decepta, tu cito decipiens.*
Hujus Orentii, sive Orientii, sive Orontii poetæ pari-
ter Hispani Commontorium carmen est eruditum et
venustum, sed multis locis depravatum et corruptum.
Hispanici versus illud reddidit Emmanuel Joseph
Fernandez Vinjoy, Matrili, in-4, anno 1790, qui
Orentium in fronte operis sanctum appellat, nescio
quomodo jure. Sententia Orentii et Dracontii quod Eva
Adamum deceperit, insontem ceperit, sefellit, non
adversatur Apostolo ep. I ad Timoth., cap. ii, vers.
14 : *Et Adam non est seductus, mulier autem seducta
in prævaricatione fuit.* Plerique enim Patres et inter-

pretes fatentur Adamum aliquo sensu ab Eva fuisse
deceptum, quamvis non uno modo verba Apostoli
interpretentur, ne huic deceptioni Adam contraria
videantur. Probabile mihi est S. Paulum ostendere
Adamum minus deceptionibus fuisse obnoxium quam
Evam, quia hæc prior a serpente decepta fuit, ille a
femina jam decepta. Ambrosius lib. iv de paradiso :
Mulier prior decepta est, et virum ipsa decepit.

480. Tertullianus l. ii adversus Marcion., cap. 7,
*Denique puta, intercessisse (Deum), puta rescidisse
illum arbitrii libertatem, dum revocat ab arbore, dum
ipsum circumscriptorem colubrum a congressu femina
arcel.* Rivinus in vulgata lectione hærebat, quia hi
versiculi male et inter sese et cum seqq. cohærent
scribebat ergo *Jam noxia femina victum, Ac circum-
scriptum serpens impune triumphat, passive triumpho,*
et omnino prætermisso versu præcedenti *Circumventa.*
Sed scriptura a nobis restituta plana est ac facilis.
Solum objici posset, quod vers. seq. redditur ratio,
cur serpens impune non triumphet, et nihil postea
de serpente dicitur. Hæc difficultas utriusque scripturæ
obest, adeoque potius versus hic, ubi sermo est de
serpente, loco movendus esset, quam versus præce-
dens *Circumventa perit.* Cæterum versus sequens *Nam
postquam* narrationem pœnæ Adamo et Evæ inflicta
inchoat, de quibus serpens non impune triumphavit,
quia Deus iram veniam temperavit et resurrectionem
etiam eorum post mortem decrevit.

485. *Sapit* sumitur pro *scit*; exponitur enim quid
in Adamo arbor scientiæ boni et mali effecerit. Bar-
thius l. lvi Advers., cap. 5, notat *sapere* pro sentire,
scire, existimare proprium esse scriptorum Romæ
inclinantis, et Augustinum in eam rem allegat. Ver-
um idem verbum *sapere* nunquam a veteribus
ita usurpatur, ut, si sciendi significationem non habet,
certe non longe ab ea sit. Nunc quædam vulgares
linguæ a *sapere* dicunt scire, ut Hispana *saber*, Itala
sapere.

484. *Simplicitas* pro innocentia occurrit l. ii, v.
804. In eo temporis puncto, quo Adamus simplicita-
tem sive bonum et honestum cognovit, gratia exci-
dit, bonumque amisit. Sed quid? Ignorabatne antea
quid esset honestum? Non ignorabat certe; sed per
peccatum experimento cognovit bonum quod amisit,
et malum in quod incidit, ut plerique Patres et theo-
logi exponunt. De cognitione etiam, qua præditus
fuit Adamus, mysterorum supernaturalium, non le-
vis est quæstio : quam veram fidem supernaturalem
fuisse probabilis est.

486. Scripturam Sirmondi falsam esse agnovit

- Omnibus ex membris pars mundior illa puta- A
[tur,
Noxia sola magis fuerat quæ in corpore toto, 100
Os, aditus mortis, quam protulit, atque recepit,
490 **183** Lingua suada mali: sed et aures limina
[mortis.
Viderat Omnipotens, homines didicisse pudo-
[rem,
Perdiderant quem fraude truci, dapibusque
[comesis,
Errantes per prata reos, foliisque tegentes
Fecundos artus: dant agnita membra reatum.
495 Illicitum fas ante putant, licitumque profecto
Creditor esse nefas. Hos increpat ore tonanti
Sacriligos, qui jura Dei calcando profanant,

VARIE LECTIONES.

487. Sirm., ipsa. Vat., illa.
489. Sic Vat., sed nos pro os. Sirm., Os aditum
mortis tunc protulit atque rejeci. In Azagr. est aditus.
Cætera cum Sirm. consentiunt, ut videtur.
490. Ita Vat.; sed lumina pro limina. Sirm., Lin-
gua malisuada, s. e. a. limina mortis.
491. Sirm., omnem. Azagr., hominem; sic Vat.
Ex conjectura homines.
492. Azagr., perdiderat. Sirm., Vat., perdiderat. l.
Vat., comessit.
494. Sirm., jam fædos artus. Vat., Azagr., fe-
cundos artus.
495. Sic Vat.; in Azagr., illicitum justum reputant
l. Sirm., illicitum licitum reputant, l.
497. Vat., s. quos j.
- B 499. Vat., Tunc m. o., cum quærunt p. l. Sirm.,
Hinc m. o., quod credunt p. l.
500. Ita Vat., sed tuum quocunque pro suum quod-
cunque. Sirm., Tunc quodcunque Deum, cui cuncta
creata patescunt.
501. Vat., Et merito quia cuncta facit... deest re-
liquum.
502. Sirm., a. calidos q. m. Vat., a. calybs quem
m. Hinc chalybis quæ.
503. Sirm. ita; Azagr. r. labens quæ. Vat., r. la-
tens quod v.
504. Vat., excedat quod missa.
505. Azagr., hinc non.
506. Sirm., promittens, Vat., promittit.
509. Sirm., v. spondet s. Vat., v. sperat tibi.

NOTÆ.

- Rivinus, qui ex ingenio restituerebat *Et partem, quæ
ventris erat egestio, turpem*. Ac revera egestio proprie
huic locò conveniret. Cælius Aurelianus l. v Tard. r.,
c. 10, al. 8, egestionem per ventrem pro emissionem
posuit. Sed digestio ventris pro ipsa egestionem, quæ
effectus illius est, non inapte usurpatur. Macrobius
l. vii Saturnalium, c. 4, Ergo in ventre fit prima di-
gestio, virtute allectica in succum vertente quidquid
acceptum est, cujus fæces retrimenta sunt, quæ per in-
testina inferiore officio tradente labuntur, et officio
quaræ virtutis, cui ἀπορροχῆς nomen est, procuratur
egestio.
438. De lingua mala vide notam ad v. 57, Quod
hominis mala lingua tacet.
489. Rivinus in scriptura Sirmondi suspicabatur
Os aditum mortis tunc protulit, atque recepit. Lectio
Vat. verior est: intelligo autem partem noxiam esse
os, aditum mortis, quam mortem os protulit atque
recepit, necnon linguam et aures: vel etiam partem
noxiam esse linguam, quam os (quod ipsum est
aditus mortis) protulit atque recepit. Peccatum enim
primum ore magis quam lingua perpetratum fuit: D
aures autem fuerunt limina mortis, quia Eva vocem
serpentis auscultavit, Adamus Evæ persuasionem de-
ceptus est.
490. Melius consulimus metro cum Vat., Lingua
suada mali, quam cum Sirm., Lingua malisuada.
Fortasse Sirmondus dividere voluit mali suada. Ut
suetus non semel trisyllabum fecit Dracontius, sic
nunc suada. Apuleius sub fin. l. vi Metam., Divini
somnia suada majestas.
492. Peccata Adami pudor quodam sensu natus,
quod non extinctus dicitur. Vide notam ad v. 445.
Perdiderant igitur virtutem, quæ effectrix est pudoris,
et nihilominus pudore naturali affliciebantur, qui
tamen bonus non est, nisi a virtute pudicitie procedat.
Perdiderant fraude truci, quia v. 467 dixit, In-
currant non fraude sua.
494. Lectio Sirmondi non displicet. Sed *Fecundo
artus pro secundantes*, ut antea dixit *prolis origo*,
verior est scriptura. *Dant agnita membra reatum*, hoc
est reatus est, et culpa agnoscere, videre membra
nuda.
495. Quod fas antea erat, illicitum putant, et quod
revera licitum esset, nisi culpa præcessisset, cre-
dunt esse nefas, ut est nuditas. Insaniebant Adamus,
qui pro nuditate exemplum Adami proferebant.
497. Confer l. iii, v. 564, *Sacriliga quasi mentis
putem non omnia nosse*.
499. Sententia eadem est in utraque scriptura:
sed ex lectione Vat. aliud eruo quod multo magis
mihi placet, scilicet *Tunc magis ostensi, cum credunt
posse latere Obventu quocunque Deum*. De obventu
Virgilius l. xi, v. 66, *Exstructosque toros obventu stercus
di immbrant*. De ostensus Lucanus l. ii, v. 192, *Ut
scelus hoc Syllæ, cæde que ostensa placeret*. M. r.
Victor lib. i Gen., *Tunc potes Dominum fugiens credere?
tunc Omnia cernentem sperasti posse latere? Ut
vastis jaceas tenebris, celabere nunquam*. Vide Alci-
num l. iii Genes.
501. Sirmondus interpungit *jubendo, Non fugit*.
Rivinus notat in *jubendo* sensum omnino absolutum
esse. Hæc ratio infinite scientiæ diviniæ redditur
etiam l. iii, v. 10.
504. Ex Vat. conjicio *Exedat, et quæ massa semel,
vel quæ missa semel fornace liquecant*.
505. De his est sermo qui cognoscit ubi sint metalla
ante defossam terram, et gemmas in rupibus
quærunt.
507. Statius l. iii silv. 1, v. 84, *Fluctivagos nau-
tas, scrutatoresque profundi*. Piscatores vocat *scrutatores
profundi*.
509. *Sperare* accipitur etiam pro metuere mala
quæ cogitamus, vel etiam pro credere futurum id
quod nolumus. *Spondet*, quod habet Sirmondus, di-
citur etiam de vaticinantibus et oraculis: sed non

- 610 Si pluvialis hiems, aut saxeus urgeat imber, A
Non latet agricolam. Sub terris providus undæ
Promittit fontes designans ante saporem,
185 Inspecta tellure semel. Sine flatibus ullis,
Sibila dum reticent, necdum serpente notato,
515 Prædicat Psyllus vim cuiuscunque veneni.
Signa videt mortis medicus, reducisque salutis,
Et negat, aut spondet victurum iudice visu,
Tædia lætitiæ, vel gaudia luctibus indens.
Cur exempla damus homines præscire futura,
520 Cum, testante Deo, doceantur nosse, quod in-
[stat ?

VARIÆ LECTIONES.

510. In Vat. desunt verba *aut saxeus urgeat imber*.
511. In Vat., *undæ*; obscure.
512. Vat., Azagr., *ante*. Sirm., *arte*.
513. Hi duo versus *Inspecta* et *Sibila* non leguntur in Vat.
515. Vat., *prædicat sibilis vim*.
516. Ita Vat.; in Sirm., *s. v. medicus mortis, r.*
518. Vat., *Tædia læti vel gaudia luctibus index*.
519. Sic Vat.; in Sirm., *populi pro homines*.
521. Ita Vat., sed *nate* pro *natio*. Sirm., *Natio v. clamat, m. inquit*.
B 522. Vat., *poli noscis*, et obscure *prædicitis*.
523. Vat., *adesset*, correctum per *adesse*.
524. Vat., *probatum*. Sirm., *probatum*.
526. Vat., *quam nos*.
527. Vat., *bucula, rana, sues*, s: d scribit *buculla*. Sirm. *ardea, rana, sues*. Ex conjectura *grues*.
528. Vat., *Prædicant p. n. j. præsapia f.*
529, 550. Sic ex conjectura: ins., *Quid res exanimas testas ardente lucerna Scintillare oleum fungis crescentibus ignem*.

NOTÆ.

- invenio exempla in rebus malis futuris quæ prædicantur.
512. Cum in Azagr. et Vat. sit *ante*, hoc retineo: et fortasse vers. super. legendum est *undæ*, nam obscurum est id verbum in nexu litterarum codicis Vaticanani. Sensus erit: Providus promittit undas designans fontes ante saporem, vel in scriptura vulgata *undæ*, providus undæ promittit fontes, designans antea saporem aquarum. Editi distinguunt *saporem*. C *Inspecta tellure semel sine flatibus*, etc. Sed melius distinguendum videtur *designans ante saporem*, *Inspecta tellure semel*. *Sine flatibus ullis*, ut *inspecta tellure semel* referatur ad *providum undæ*, et nova periodus inchoetur a vocibus *Sine flatibus*: quæ distinctio Rivino in erratis etiam placuit. Providus undæ, sive peritus scrutandi venas aquarum dicebatur *aquilex*. Plinius xxvi, c. 6, *Tuss lago silvestris ubi nascitur, subesse aquas credunt: et hoc habent signum aquileges*.
515. De hoc versu vide num. 7 prolegom., ubi Isidori locus de eo expenditur. Ex toto contextu liquet legendum *Prædicat*, non *Præcidit*, ut volebat Galladius: nam exempla proferuntur eorum qui virtute *prædicendi* pollent, tam in præcedentibus versibus quam in sequentibus. De Psyllis multa affert Lucanus l. ix, a v. 893, et de hac arte prædicendi solum id habet: *Tum superincumbens potentia vulnera lambit, Ore venena trahens, et siccant dentibus artus, Extractamque tenens gelido de corpore mortem Exspuit: et cujus morsus superaverit anguis, Jam promptum Psyllis vel gustu nosse veneni*. Alii nosse *venenum*. Plinius l. vii, c. 2, præter Psyllos tradit fuisse etiam in Hellesponio circa Parium genus hominum qui serpentium ictus contactu levare solebant et manu imposita venena extrahere corpori. Nonnulli putant Psyllorum non vim propriam aut scientiam, sed audaciam fuisse, quoniam venenum serpentum non gustu, sed in vulnere nocet, quod jam olim docuit Celsus libr. v, cap. 27, et recentes medici pluribus confirmant. Psyllis comparantur Marsi, de quibus Alcimus l. ii, *Hinc est, laudato quod possunt carmine Marsi, Cum tacita sævos producant arte dracones Absentes*, etc. Adde Plinium loc. cit.
520. Matthæi cap. xvi, v. 2 seqq.
521. *Natio viperea* desumptum est ex Matth. c. xii, v. 34, *progenies viperarum*.
524. Posset cum Vat. legi *probatum*, scilicet probatum est, homines scire ventura. Sed *probatum* videtur magis Dracontianum, ut v. 385, *Quibus apta probatur*. Vide notam ad v. 26 libr. ii.
525. Rivinus rectius putat, si legatur *Nec mirum, Christi si sentit imago futurum Ninbum, cum moneant venturum animalia multa*: nihil enim hic de adventu Christi. At vero in scriptura vulgata sententia sibi constat, quin de adventu Christi quidquam cogitemus. Dracontius ait: homo ventura prædicat, nec mirum si homo, qui est imago Christi, prævideat quod futurum est, cum animalia multa moneant nos quid sit venturum. Homo *Christi imago*, ut v. 358, *caelestis imago*.
527. Præstat legere *Bucula, rana* cum Vat. quam cum Sirm. et ceteris, *Ardea, rana*. Virgilius libr. i Georg., v. 363, ex ardea signa ventorum surgentium peti docet: *Notasque paludes Deserit, atque altam supra volat ardea nubem*. Sed paulo post de prognosticis imbris, de quibus agit etiam Dracontius, ita Virgilius: *Nunquam imprudentibus imber Obsuit; aut illum surgentem in vallibus imis Aeræ fugere grues, aut buculla cælum Suspiciens, patulis captavit naribus auras, Aut arguta lacus circumvolavit hirundo, Et veterem in limo rane cecinare querelam, Sæpius et tectis penetralibus extulit ova Angustum formica terens iter, et bibit ingens Arcus, et e pastu decedens agmine magno Corporum increpuit densis exercitus alis*. Hæc omnia unico hoc versu complexus est Dracontius: itaque *sues*, quod in omnibus editis et mss. reperitur, confidenter mutavi in *grues*, quas primo loco Virgilius memorat. Habebat autem præ oculis Dracontius totam Virgilio de prognosticis doctrinam, ut ex versibus, qui præcedunt, quique consequuntur, liquido patet. Nam etiamsi Christi nomine signa priora enuntiet, quædam tamen a Virgilio mutuatur, ut quod ait Virgilius v. 424, *Si vero solem ad rapidum, lunasque sequentes Ordine respicias, nunquam te crastina fallit Hora*, e.c. Dracontius *Nec fallit hiems*. De *bucula* consentit etiam Cicero in prognosticis l. i de Divinat., *Mollipedesque boves spectantes lumina cæli Naribus humiferum duxere ex aere succum*. Confer notas ad v. 54 et seqq. hujus libr. i.
529. Quidam apud Rivinum attentaverat *Quid res exanimas testas, ardente lucerna Scintillare vident fungis crescentibus ignem?* Et ita sententia planior Rivini

- An Deus omnipotens posset nescire latebras A
Rupis, et ex foliis vestis contexta caducis
Aspectanti obstare Deo? Tunc voce retractus
Crimine femineo semet peccasse fatetur
- 535 Infelix conjux, in conjugē facta redundat,
188 Et reus accusat, sed non purgandus agebat.
[bat.
- Et sic participem propter solatia cladis
Consciū ascivit socius; ceu femina possit,
Ad scelus horrendum, vel sœva piacula mortis
- 540 Supplicio sociante duos, relevare reatum.
Credidit infelix: sed par sententiā damnat,
- Quos par culpa tenet: gradus illic temporis in-
[ter
Est tantum, nam causa ligat communis utrum-
[que.
- Exsurgit censura Dei pietate severa,
545 Et vitæ, mortisque simul sententiā fertur.
Supplicium infelix, quo mors datur, atque ne-
[gatur,
- 189** Ultio vitalis cohibetur limine mortis.
Pœna mori crudelis erat, sed vivere pejus.
Otia, delicias perdunt, discutuntque labores,
550 Qui cultore Deo fructum telluris habebant,

VARIÆ LECTIONES.

531. Vat., *Audens omnipotens p. n. tenebras.*
532. Vat., *Rupis et ex foliis... contexta caducis:* lacuna relinquitur ad vocem *vestis*, aut aliam. B
533. Vat. et alii, *aspectus obstare*. Vat., *Deo*. Sirm., *Dei*. Vat., *Voce reatus*. Sirm., v. *reatum*, ex conjectura *aspectanti*.
536. Sic Vat.; in Azagr., *Et reus excusat se, non et p.* Sirm., *Et r. excusat, sed non p.*
537. Vat., *s. cordis; ad marg. cladis.*
538. Vat., *seu pro ceu.*
539. In Vict. hic versus proxime succedit versui 480, sed in eo legitur *ac scelus*.
540. Vat., *reatum; alii, reatu.*
541. Vat., *si pro sed.*
542. Sirm., Vict. et in nexu litterarum obscure Vat., *inter. Azagr.; index.*
545. Vict., *ac vitæ*. Vat., *Et vita est, morsque simul sententiā... deest reliquum.*
546. Vict., *mors de utroque negatur.*
547. Vat., *Ulla v. c. lumine m., supra limine. Alii, limite.*
548. Vat., v. *pœnis; ad marg., pejus.*
549. Vat., *ora delicias.*
550. Vat., *t. habebat.*

NOT.E.

- vino videbatur, qui tamen hoc modo restituebat *Quin res exanimis* (scilicet prædicunt pluvias) *cum testa ardente lucerna Scintillat oleum fungis crescentibus imbre*. Dracontius imitatur Virgilium l. i Georg., v. 390, *Nec nocturna quidem carpentes pensa puellas Nescivere hiemem, testa cum ardente viderent Scintillare oleum, et putres concrevere fungos*. Ex his versibus collatis cum mss. elici lectiolem, quam edidi. Cum aer humidus esse cœperit, favilla, quæ cum fumo solet egredi, prohibita aeris crassitie residet in lucerna et lungorum imaginem reddit, ut Virgili interpres explicant. Vide etiam Apuleium l. ii Metam. ante med.
532. Redit ad id quod dixerat v. 498. Rivinus conjicit *Rupis; an ex foliis vestis contexta caducis Aspectus cohibere Dei?* Recte esset an, sed sensus idem est; intelligitur enim *et an ex*, etc.
533. Sirmondus edidit *Aspectus obstare Dei*; sed parum Latine id diceretur: Rivinus ex ingenio *Aspectu cohibere Dei*. Ex Vat. conjicio *Aspectanti obstare Deo*. Posset etiam *Aspectus obstare Dei*: nam olim *aspectus, aspecti*, declinabatur ex Nonio c. 8, n. 15, qui duo Accii exempla allegat. Reliqua sic legit Rivinus, *Tum vocis creatum, Crimine femineo se sed peccasse, fatetur Infelix conjux, in conjugē facta retundit, Et reus excusat, sed non purgandus habetur. At sic participem*, etc. Sirmondus legit et interpungit *Tunc voce reatum, Crimine femineo semet peccasse fatetur. Infelix conjux in conjugē facta redundat, Et reus excusat, sed non purgandus agebat. Et sic participem*, etc. Multo clariora hæc sunt, ut a nobis restituuntur, *Tum voce retractus, Adam, infelix conjux, voce Dei retractus*, quod eleganter dicitur de illo qui unde fagerat eo vi reducit. Fatetur Adam semet peccasse inductum a femina, adeoque *in conjugē facta redundat*, hoc est peccatum partim in conjugem rejicit. *Redundo* cum accusativo, ut Staius l. iv silv. 3, v. 71, de fluvio ait: *Pandis talia faucibus redundat*. Elegantius esset *in conjugem*, s. d. poetice non male est *in conjugem*. Lucretius l. vi, v. 712, *Nilus in æstate crescit, campisque redundat*. Vide Giffanum in Indice. Venusta est lectio Vat., *Et reus accusat, sed non purgandus agebat*, quam librarii non intelligentes perverterunt. Adam non solum se excusavit, verum etiam accusabat uxorem, cum ipse esset reus. Additur *sed non purgandus agebat*, et melius esset *sed non purgatus agebat*. Verbum *agere* proprie eis convenit, qui res suas jure persequuntur, et actionem adversus alios intentant: quo sensu actor opponitur reo. Adam ergo, qui reus erat quique purgari non poterat, partes actoris sibi arrogavit.
537. Forte legendum *cladi Consciū ascivit socius, vel cladis Consciū ascivit sociam*. Nec male est *cordis*, 538. *Consciū* absolute pro reo a Plauto Seneca in tragœd. aliisque adhibetur. Rivinus legit *ceū femina possit*: aliæ editiones et mss., *possit*.
539. Libr. ii, v. 401, *Ad sœva piacula*. Libr. iii, v. 263, *Tam sœva piacula*.
540. In Fabricio mendum est *revelare*, quod jam emendaverat Weitzius per *relevare*. Prima editio Vict. habet etiam *relevare*. Significat autem *relevare* minuere, levem facere. Plinius in Paneg. c. 19, *Ut studium omnium, laboremque et tanquam exactor intendentes, et tanquam particeps sociusque relevares*.
541. Libr. ii, v. 467, *Scelus omne peractum Respiciat auctorem, socios cunctosque ministros Implicat. Confœt etiam l. ii, v. 419, Non sociant pœnæ, quos non junxere reatus*. Lucanus l. v, v. 289, *Itheni mihi Cæsar in undis Dux erat, hic socius. Facinus quos inquinat, æquat*. Arator l. i, v. 472, de Saphira: *Cadit impia conjux Supplicio percussa pari, quia crimine ab uno Fu commune nefas, quoties scelus ante peractum Consensus facit esse suum*.
543. Weitzius affirmat se restituisse nam pro non. In editione prima Vict. et in secunda Fabricii invenimus nam. Fortasse exemplaria Fabricii variant.
545. Libr. ii, v. 697, *Levis est sententiā cœli*.
546. Legendum puto *Supplicium felix*: nam in omnibus his versibus est acumen et quædam oppositio: *Censura pietate severa, vitæ mortisque simul sententiā, supplicium felix quo mors datur atque negatur ultio vitalis cohibita limine mortis*.
547. Legi etiam potest *limite mortis*. Intelligitur autem ultio in vitam hominis, cui tot a rumnis obnoxio felicitatis genus est mori, ut vers. seq. declaratur, et explicatius vers. 555, *Et vitæ mors meta datur cum fine malorum*. Eodem recidit, si dicatur, ultionem cohiberi limite mortis vitalis, quod magis mihi probatur.
548. Forte, *vivere pejor*, videlicet pœna.

Agricola dominus quam nondum verterat un- A
[quam.
Ipse rigator erat, sator, altor, messor, arator.
Offendunt hunc ambo pium : trudentur ab horto,
Perpetui flores nec sunt sub jure reorum,
555 Et vitæ mors meta datur cum fine malorum.
Magna Dei pietas, venia qui temperat iras.

Vita gravis hominum subducitur impete mortis,
190 Quæ recidiva magis conversis corde
[re urgit.
Mors mundanorum requies est certa laborum,
560 191 Et male viventi præstatur sine salutis.
Continuans quodcumque nocet pravumque bo-
[numque.

VARIE LECTIONES.

551. Sirm. ita; Vat., *Agricolam Dominum q. non diriserat unquam*: forte est *quæ non*.
552. Vat., *sator alter messor*; alii, *s. auctor, m.*
553. Vat., *o. hunc a. Sirm.*, *o. nunc. a. Azagr.*, *o. tunc a. Vict.*, *o. hæc a. In Vat.*, *ortu pro horte*.

554. Azagr. ita; Sirm., *p. floris, non est s. Vict.*, *p. floris, nec est s. Vat.*, *perpetui floris, nec habet s.*
556. Sic Vat.; in aliis, *p. semper qui*.
558. Ita Vat.; cæteri, *m. vivaci corde r.*
559. Vat., *r. vel certa*.

NOTÆ.

551. Vict. facit cum Sirm., sed Fabricius pro *quam* edidit cum per errorem, in quem Weitzius etiam incidit. Rivinus suspicatur *Agricolæ vamis cum nondum verteret agrum*. Barthius, lib. vii Advers., cap. 20, sparium hunc versum putat, quo dempto clarissima est sententia. Ex Vat. conjici potest *Agricolam dominum quæ nondum viderat unquam*. Verba Genes. ii, 5, hæc sunt: *Et homo non erat, qui operaretur terram*.

552. Ex mendo Vat. *alter*, lego *altor* potius quam *auctor* cum editis. Vide lib. iii, vers. 345, cum nota. Cf. ero lib. ii de Natur. deor., c. 34, *Omnium rerum, quæ natura administrantur, seminator, et sator, et parens, ut ita dicam, atque educator, et altor est mundus*.

553. Rivinus conjicit *Offendunt hæc ambo pium vel Deum*, ut hæc ponatur pro hi. Sententia Vat. recte procedit.

554. Scriptura Vat. reformari ita potest *trudentur ab horto Perpetui floris, nec adest sub jure reorum. Pro est scriptoris sequioris ætatis, ut Commodianus, Sedulius et alii, usurpant adest*.

555. Prudentius hymn. v Per., vers. 527, *Finem malorum præstitit Mortis supremus exitus*.

556. Barthius lib. xxxv Advers., cap. 40, *recidivus exponit vitæ restitutus, et velut excisa stirpe repullulans, quod hoc exemplo Dracontii confirmat et alio Paulini ad Nicetam de Christo: Recidivus Abel pacit effusi pretio redemptos Sanguinis agnos. Barthio opponit Rivinus, quod hoc Dracontii loco recidiva est a recido, non a cædo. Verum dubium non est quin recidivus pro renascenti sumatur, sive a cædo trahat originem, ut multi putant, sive a recido pro recurrere: nam recidere dicuntur quæ redeunt seu recurrunt. Virgilius lib. x, vers. 58, *Dum Latium Teucri, recidivaque mania quærunt*: ubi Servius interpretatur *renascentia*, et a cædo videtur deducere *recidivus*. Alii minus apte *mania quæ bis ceciderunt* exponunt. Deberet quidem secunda in *recidivus* esse longa, si a cædo *recidivus* diceretur, sed in derivatis sæpe variat quantitas. Charisius hoc discrimen inter *recidivus*, et *redivivus* agnoscit, quod *REDIVIVA* dicimus *quæ post interitum redeunt*, *RECIDIVA* *quæ ex suo casu restituntur*. Si hoc discrimen semper servaretur, hoc loco potius legendum esset *Quæ rediviva magis*. In editis est *vivaci corde resurgit*, quod de anima post obitum corporis superstitie intelligi potest. In Vat. *conversis corde* accipio de resurrectione etiam corporum, quæ justis hominibus ad æternam felicitatem conceditur: de qua resurrectione postea multis argumentis agit Dracontius a vers. 621.*

559. Rivinus putat hunc versum esse Eugenii Tolletani, qui epigramm. 4 de bono pacis ait: *Pax fessis requies, pax denique certa laboris*, ubi ego malle meta laboris. Imo cum in Dracontii versu Vat. habeat *requis vel certa*, non absolum esset legere *requies vel meta*, sumpto vel p. o. et, intelligitur enim est, etiamsi non exprimitur. Sic vers. 555, *Et vitæ mors meta datur cum fine malorum*. Quod autem hic versus Eugenii sit, non assentior Rivino: exstat enim in Vict. Vat., in quibus nullam esse opinor Eugenii corre-

PATROL. LX.

B etionem. Imitatus ergo est Dracontium Eugenius epigrammate illo suo. Quod attinet ad explicationem hujus et duorum sequentium versuum, audiendum est Barthius lib. lrv Advers., cap. 9, *Ita enim censet Michael Glycas lib. i Annal. cum aliis priacis Patribus, sine mortis auxilio post lapsum primum parentem in perpetuis hujus, quæ meritis erat, vitæ miseris victurum fuisse: Deum autem misertum infinitarum ærumnarum pro pœna simul, et solatio mortem introduxisse. Producit autem Glycas testes, et fundamenta hujus sibi assertionis Basilium, Chrysostomum, Gregorium Nazianzenum et Anastasium Sinaitam.... Sed his admissis sciendum est, nos minime terminum malis imponere, cum post vitam insolentem mortui fuerimus, sed crimina nostra simul, et eorum pœnam in aliam mortem, quæ nunquam moritura est, continuare: qua de re sic optime scribit Joannes Saresburiensis lib. xi de Nugis curialium, c. 27, ex vetustiore quodam scriptore ecclesiastico: Unum est, inquit, quod totis mentis et corporis viribus fugiendum est: quid illud sit, quæris? turpitude et totius speciei inhonesti. Hæc enim faciunt, mortem non esse terminum malorum, sed antecedentium et succedentium copulam. Quam eandem sententiam nobis proposuit etiam Dracontius.... Mors mundanorum, etc. Idem Barthius, lib. vii, cap. 20, explicans versum, *Et male viventi præstatur sine salutis*, ait: *Præstare est beneficio quem aliquo afficere. Mors eo sine beneficii instar datur mortalibus, ut salutis tandem sint compotes. Alio vero loco, ut animadvertit Rivinus, vel fortasse ad hunc locum manu scripsit Barthius, legendum esse, *Et male viventi præstat finire salutis*, quod rejicit Rivinus exponens *sine salutis*, hoc est salutis causa. Equidem sententiam obscuram adhuc permanere puto: nam si mors est requies laborum iis tantum qui bene vivunt, quo pacto præstatur male viventi sine salutis, nempe salutis causa, vel ut compotes salutis sint? Et quid, rogo, est mortem continuare quodcumque nocet pravumque bonumque? Nam bonum cui nocet? Et si continuat mors quodcumque nocet, male viventi cur datur salutis causa vel sine? Rivinus mallet *Continuans quodcumque necat pravumque bonumque*. Sed difficultas eadem est, sive *necat* sive *nocet* legas. Existimo igitur hanc esse Dracontii mentem, quod mors est requies laborum hujus vitæ, et homini male, hoc est in ærumnis et miseris viventi præstatur beneficii et gratiæ loco, quia morte molestiæ hujus vitæ finiuntur. Versus *Continuans quodcumque nocet* cum versu sequenti conjungi posset, ut Deus sit continuans vitas hominum et quodcumque eis nocet, adversa et prospera. Nisi mavis ita legera *Continuum quodcumque nocet pravumque bonumque*, vel *Continuans neutrorum more*, hoc est quodcumque continuans vel continuum, sive pravum sive bonum sit, nocet, quod demum mihi unice placet: ut sensus sit, etiam bona hujus vitæ, si perpetua essent, fastidium allatura, cum nec vere bona sint. Tum vers. seq. legere poteris *Solus in æternum bonus est regnator, et auctor Virtus trina Deus*. Math. xix, 17, *Quid me interrogas de bono? Unus est bonus Deus*.**

24

- Solus in æternum Deus est regnator, et auctor, A
Virtus trina Deus, triplex Deus omnis et unus,
De quo speratum conceditur omne benignum,
565 Et quæcunque jubet, præsumptio nulla fefellit,
Nec deest effectus faciendi tempore eodem :
192 Quem penes et sensu præcordia muta lo-
[quuntur,
Et, lingua reticente, sonat super æthera sermo,
Ac mens pura Deum potius quam lingua præ-
[catur.
570 Ergo operis memor ipse sui Deus imperat am-
[bos

- Sedibus egressos placidis, dominantur ut orbi,
Ac totum, quod mundus habet, sub jure tene-
[rent;
Et quod floret humus, viridis quod germinat
[herba,
Quod spicat messis, quod ramis parturit arbor,
575 193 Quod gemmant vites, quod amœna co-
[mantia frondeant,
Flumina quod mittunt fontes, quod fluctuat æ-
[quor,
Quod pelagi trahit unda, fretum quod littora
[tundit,

VARIÆ LECTIONES.

563. Ita Vat.; alii, *Virtus una Deus, trinus Deus omnia et unus.*
565. Azagr., *nulla fefellit.* Vat., *Nec quemcunque mens præsumpsit pura fefellit.* Sirm., *præsumptio nulla refellit.*
566. Vat., *Victurum effectus non desint tempore eodem.*
567. Azagr., *Vict.*, *Penes quem sensum primordia multa loquuntur.* Sirm., *Quem penes et sensus primordia multa loquuntur.* Vat., *Penes quem sensu præcordia muta loquuntur.*
568. Sirm., *Et voce reticente sonat super æthera sermo.* *Vict.*, *Et sermo retinente sonat super æthera voce.* Vat., *Et lingua reticente sonat sub terra sereno;* ad marg., *sermo pro sereno.*
569. *Vict.*, *hac mens.*

570. Sirm., *Vict.*, *i. sui tunc i. Azagr.*, *i. Deus tunc i. Vat.*, *i. sui Deus i.*
571. Vat., *dominentur in orbe.*
572. *Vict.*, *jure tenetur.*
573. Vat., *At q. f. h. v. q. germinet h.*
574. Vat., *Quod spicant messes, quod ramos p. arbos.*
575. Vat., *quod gemmant v.*
576. Vat., *Flumina quod mutant fontes, quod fluctuat æquor.* Sirm., *Flumina, quod mittunt fontes, quod fluctuat amnis.* Azagr. ita, *sed æquor pro amnis;* sic etiam *Vict.*, *sed fundit et æquor pro fluctuat æquor.*
577. Sirm. cum *Vict.* distinguit *unda freti, quod.* Vat., *tundat pro tundunt.* Omnes, *freti.*

NOTÆ.

563. De hoc versu dictum in proleg. num. 109 et seq., ubi de orthodoxa Dracontii doctrina contra Arianam impietatem verba feci. Legesis not. lib. II, vers. 69.
564. Epist. Cath. Jacobi cap. I, vers. 17, *Omne datum optimum et omne donum perfectum desursum est descendens a patre luminum.*
565. *Præsumptio* pro audacia, nimia confidentia, obstinata animi præparatione a Tertulliano, Severo Sulpicio, Apuleio et similibus scriptoribus sumitur. Nonnunquam tamen in bonam partem accipitur pro fiducia.
566. Ex Vat. conjectura oritur *fefellit Victurum, effectus nec desunt tempore eodem, vel Victorem, etc.*
567. Rivinus putat scriptum *Quem mens, et sensus primordia muta loquuntur.* Barthius lib. VII, cap. 20, legit *Quem penes et sensus primordia muta loquuntur,* et explicat de elementis rerum omnium a Deo conditis. Rivinus contra censet hoc loco preces tacitas, ab animo profectas, linguæ et sermoni claro opponi: cui explicationi non obscure scriptura nostra favet.
568. Weitzius legit cum *Vict.*, et *retinente voce* exponit *retenta.* Rivino nec Weitzius, nec Sirmondus placet: quomodo enim ait, *sermo, sonat, voce, si reticente?* Spernit vero, quod Weitzius ait *retinente pro retenta.* Ipse autem conjectat *Et sermo recinente sonat super æthera voce.* Facile refellit Rivinus si nostram quoque scripturam oppugnet: nam acumen Dracontii in eo est quod preces internas animi sonare lingua reticente dicat, ut vers. præc. *præcordia muta loquuntur* simili oxymoro, et vers. seq. *mens potius quam lingua precatur,* quo præcedentia declarantur. Paulinus Petrocorius sæpe hujusmodi clamores cordis, reticente lingua, commemorat, Dracontium, ut puto, imitatus, ut lib. I, vers. 380, *Ad Dominum rursus fletus, suspiria sursum, Et gemitus, clamor cordis, vox magna tacentis;* lib. III, vers. 334, *Cor clamat, si lingua tacet;* lib. V, vers. 423, *Corde humilis, celsus merito, sine murmure clamans;* lib. VI, vers. 9, *Clamantia corda Allegant proprias sine voce et murmure causas.* Dracontius rursus lib. II, vers. 592, *Exaudis,*

- quod lingua tacet sub corde loquaci;* et vers. 605, *Largitur peccata reis sine voce rogatus Pectoris affectu, secreta mente, fide, spe.* Vide etiam vers. 751, lib. I.
571. Legendum arbitror *Sedibus egressos placidis dominarier orbi,* et vers. seq. *sub jure tenere, aut Sedibus exire placidis, dominantur ut orbi, etc.* Sed prius illud magis placet.
572. Barthius, lib. VII, cap. 20, legit *sub jure tenetur.* Rivinus, *Si t. q. m. h. s. i. tenetur.*
574. *Spicare* est spicas emittere, translato acnere, ut *inspico.* De eo verbo videndus Barthius lib. III Advers., cap. 41; Turnebus lib. XXI, cap. 25. Dracontius iterum vers. 587, *Ventus spicat aristas.*
575. *Gemmare* de vitibus dicunt Columella, Varro, et alii pro *gemmam, sive oculum emittere.* Alibi etiam Dracontius ita loquitur, ut I. II, v. 220, *Palantis gemmato post pampinus admovet usus.* Confer v. 719 l. I. Weitzius explicat *amœna comantia, amœne comantia,* ut *amœna* positum sit adverbialiter, vel duo adjectiva *amœna comantia* ait esse. Sirmondus distinguit (quod videtur etiam velle Weitzius) *amœna comantia frudent Flumina,* quasi flumina amœna comantia frondeant propter arbores quæ circa flumina solent frondere, ut Weitzius in indice clare affirmat. Verum *amœna comantia* sunt loca amœna, quæ ipsa frondeant: humus enim, arbores et silvæ comantes dicuntur. *Amœna* absolute ponitur pro locis amœnis. Tacitus III Annal., c. 7, *Per amœna Asiae et Achaiae.*
576. Barthius loc. cit. legit *Flumina quod mittunt, fontes quod fundit et æquor.* Rivinus intelligit flumina a fontibus mitti et ab æquore fundi, sed suspicatur *Flumina quod mittunt, quod fontes, fundit et æquor.* In nostra scriptura sententia est quod flumina a fontibus mittuntur, quod æquor fluctibus valet, hæc omnia data sunt usibus humanis, ut quod *spicat messis, quod gemmant vites, quod floret humus, etc.*
577. Distinctio, sive interpunctio Sirmondii et veterum editionum merito rejicitur a Rivino, qui legit *freti quod littora tundunt* cum Barthio et Weitzio, et *freti* sumit pro nominativo plurali exemplo Lucretii, qui dixit *fretus* pro mari. Verum Lucretius, ut alii

- Murmure quod venti flantes vaga marmora A
[crispant,
Quod generant terræ, quod flumina, pontus,
[et aer,
580 **194** Usibus humanis data sunt hæc cuncta
[venire.
Ut similis qui factus erat de pulvere Christo,
His dominaretur cunctis sub carne creatis;
Corpora corporibus servirent cuncta subacta.
Spiritus interea servit sine corpore ven-
[tus,
585 Ventus agit nubes, in nubila crassior aer

- Cogitur : hinc imbres veniunt, placidumque se-
[renum.
Ventus alit fructus, et ventus spicat aristas,
195 Ventilat æstivo quas flatu mollior aura,
Deflorat fructus, et decutit arbore flores,
590 Flatibus accendit flammæ, et temperat æstus,
Flatibus alternis redeunt commercia vitæ.
Itque, reditque suos repetendo spiritus haustus.
Et reduci vento fibræ pulmonis anhelant,
Faucibus excurrans et naribus aura vicissim
595 Vitales animat per membra tepentia sensus,
Atque modo gelidis, calidis nunc flatibus ora

VARIÆ LECTIONES.

579. Vat., *generant terra, quod flamma p. Vict., p. et aether.*
581. Vict., *similis qua f.*
582. Vict., *is dominaretur.*
585. Vat., *n. crassius aer.*
586. Azagr., *hoc pro hinc. Vict., placidumque serenum. Vat., C. huc imbres v. placidumque serenum. Sirm., hinc i. v. placidosque serenus Ventus. Sic Azagr.*
587. Vat., Vict., Azagr., *fructus. Sirm., fructus.*
588. Vict., *quæ pro quas. Vat., Ventilet æ. quas f.*

- m. aua, sed videtur correctum per aura.*
589. Vict., *f. atque excutit a.*
591. Vat., *f. alterius r. commercia vitæ; editi, alternis r. comitantia vitæ.*
592. Vat., *spiritus austrus.*
593. Sirm., *et duci vento; reliqui, et reduci vento.*
594. Vat., *excurrans et n.; alii, e. in n.*
595. Ita Vict. Sirm., *v. recreat. p. Azagr., vita læta animat p. Vat., Vitales animæ per m. repentia s.*
596. Vat., *et modo quæ g.*

NOTÆ.

multi veteres, non *fretus freti* dixerunt, sed *fretus, fretus*, ut facile esset probare. Ex Vatic. igitur lego *fretum quod littora tundit*: possis etiam *freta quod littora tundunt*, producto *a* in *freta* ratione cæsura. Catullus carm. 11 ad Fur. et Aurel., v. 4, *Litus.... tunditur unda*. Horatius Epod. xvii, v. 55, *Saxa.... Neptunus alto tundit hibernus salo*.

578. Barthius, l. vii, c. 20, putat legendum *flantes vagum in æthera crispant*, vel *vaga in aera* ut *aer* sit neutrum. Melius l. xxxii, cap. 19, lectionem vulgata retinet, multisque exemplis probat *marmor interdum sonare æquor*. Acumen Dracontii in eo situm est, ut *vaga* cum *marmora* conjungat. Ambrosius dixit etiam *æquore crispanti*. Ejus verba ascripsi ad v. 149. Consule etiam notam ad vers. 238, *Et crispante fretu*.

581. Rivinus exponens versum 571, *Sedibus egres- sos placidis dominantur ut orbi*, obiter emendat hunc versum et legit *Et similis, qua factus erat de pulvere, Christo Is dominaretur cunctis*. Nunc vero ait egregie Sirmundum legere *Ut similis qui factus erat de pulvere Christo*, scilicet Verbo; sed deesse quis fuerit qui dominari deberet, homo scilicet, qui Salvatori suo quoad carnem excepto peccato similis conditus fuerat. Cum editio Rivini erroribus typographicis referta sit, vix veram ejus mentem multis in locis assequi possumus. Existimo eum scripturam Sirmundi approbare ac solum mutare vers. seq., *His dominaretur in Is dominaretur*, ut intelligatur homo, qui dominaturus erat. Sed cum dicatur *qui factus erat de pulvere similis Christo*, satis intelligitur hunc ipsum hominem esse, qui dominari deberet. De similitudine hominis cum Christo vide notam ad v. 339.

582. Forte *sub carne creatus*.

584. Cum dixerit corpora omnia homini servire, addit ventum etiam eidem servire, etiamsi non habeat corpus. Sumit autem corpus pro eo quod oculis videri et percipi clare potest. Hinc aer spiritus etiam dicitur et spiritus ad animam significandum transferat.

585. Virgilius, l. 1 Georg., v. 462, *Ventus agat nubes*. Cicero de Natur. deor. l. ii, c. 39, *Aer concretus in nubes cogitur*. Virgilius, l. v, v. 23, *In nubem cogitur aer*. Etiam in Vulgata eadem est phrasid cap. xxxvii Job, v. 21, *Subito aer cogetur in nubes, et ventus transiens fugabit eas*.

586. Sirmundus *hinc imbres veniunt, placidosque serenus Ventus alit fructus*. Melius videtur *placidumque serenum*, ut *tranquillum serenum*. Libr. ii, v. 801, *Splendente sereno*, et hoc l. i, v. 68, *Violare serenum*. Ex vento enim non solum imbres veniunt, sed etiam serenitas: nam vento nubes fugantur, ut ex cap. cit. Job patet, quem locum Dracontius exprimere videtur. *Serenum absolute* pro serenitate adhibetur non modo a poetis, verum etiam a Catone, Livio, Plinio, Suetonio.

587. In hoc versu et in vers. 589 Fabricius et Weitzius cum Vict. legant *fructus*: Sirm., *fructus*, quod præferendum est.

588. Rivinus cum veteribus editionibus *quæ*, Sirmundus *quos*, ut referat ad *fructus* in vers. seq. In Vat. *quas* refertur ad *aristas*.

589. *Deflorare* et *defloratus* legitur apud Livium, Quintilianum et Gellium: etsi enim variant lectiones, tamen hoc Dracontii loco confirmatur usus verbi *defloro* pro *florem adimo*, vel *arbore flores excutio*. Weitzius ait, *deflorare* in Symmacho esse seligere. Tertullianus *deflorationem* dixit. Tentari etiam posset in Dracontio *Dat flores ventus*, vel *dat flori fructus*.

591. Scripturam Vat. *commercium vitæ* facile probabis præ altera vulgata *comitantia vitæ*. Vocabuli *commercium* mirus est usus apud scriptores. Alcimus, l. i, v. 99, *Spina rigens crebris inter commercia nodis Diffundit duplicem costarum ex ordine cratem*. Desunt hi versus in nonnullis editionibus. Pulmonis officium describit idem Alcimus l. i, v. 105, *Additur et tenuis pascendus ab vere pulmo, Qui concepta trahens lentis spiramina flatus, Accipiat reddens, reddat, quas sumperat auras, Inque vicem crebro pellatur anhelitus haustu*. Barthius, l. xxxii Advers., cap. 8, cum Fabricio legit in Alcimo *Ut concepta et Perque vices crebro*: et notat illud *accipiat reddens* pulchre a Dracontio expressum *reducis* vocabulo *Et reduci*, etc., v. 593.

593. In Sirm. *duci* videtur mendum typographicum. Vide notam ad v. 591.

596. Prudentius, Apoth. v. 837, *Perspice, quam varios fundamus ab ore vapores, Spiramus quoties animam sufflabilis auras. Nunc statum tepidum calor exhalatus anhelat, Morantes nebulas udis de faucibus efflans, Cum libet, in gelidum flabrali frigore ventum Spiritus assitit tenuis, et sibilat aer*.

- Illustrata vigent, et tangunt flabra palatum. **A**
196 Non hæc humanis tantum spiramina mem-
 [bris
 Sunt data, sed cunctis animantibus aura re-
 [currit.
- 600 Spiritus ille Dei, quo corpora cuncta moventur,
 Omnia complectens agitat, fovet, inserit, urget,
 Unde genus diversa trahunt et semina rerum,
 Moles et immensa, mittenda e fonte perenni.
 Artificis formata manu digesta vomuntur
- 605 **197** Ordine cuncta suo : manet irrevocabile,
 [munus,
 Nec tamen intereunt pereuntia lege diurna.
 Quis neget undifluos procedere fontibus amnes
- Quorum jam reditus non unquam sperat origo?
 Incessanter aquas licet evomat impete pleno,
 Jacturam tamen unda negat sentire fluenti,
 Omnibus hic mos est de flammis tollere flam-
 [mas,
 Nec minuit quidquam detractus ab ignibus ignis.
 Damna aliena solent aliorum lucra parare.
 Illi quæstus cui damna parant? in fomite flammæ
- 615 **198** Detractæ cui forte jubar succiditur igni?
 Nec carnale genus minuit fetura creando.
 Ecce dedit homini plusquam sibi rex Deus au-
 [ctor.
 Formantur virtute Dei mas unus, et una,
 Et multos creat unus homo, mansura propago

VARIE LECTIONES.

597. Vat., tangunt labra p. Vict., tangit flabra p. **B**
 598. Vat., hæc humanis l.
 605. Vat., Mollis ab immenso mittenda fonte perenni.
 Sirm., Mobilis immenso veniens e fonte perenni : sic
 Vict., sed nobilis pro mobilis.
 601. Vat., vomuntur; alii, moventur.
 607. Vat., p. montibus a.
 608. Ita Vat. Sirm., r. nunquam speravit o. Vict.,
 r. nunquam sperabil o.
 609. Vict., Quas incessanter licet evomit i. p.
 611. Azagr., hominibus pro omnibus. Vat., his pro
 hic, aut is. Vict., t. flammam.
612. Azagr., N. m. unquam detractis ab ignibus
 ignes.
 614. Sirm., Hic quæstus non damna parant : in fo-
 mite flammis Detractis auferte jubar, succiditur ignis :
 sic Vict., sed his pro hic, et succiditur pro succidi-
 tur. Azagr., In quæstus non damna parant in fomite
 flammæ Detractæ cui forte jubar subducitur ignis. Vat.
 ut edidi.
 616. Vict., m. fortuna c.
 617. Vat., homini linguam sibi.
 618. Vat., formantur; alii, formatur.

NOTÆ.

597. Pro *Illustrata* fortasse aliud scripsit Dracon-
 tius, vel certe *illustrata* significat perlustrata, ut di-
 cam ad v. 43 lib. II. *Flabra a statu* vox poetica est.
598. Prudentius II contra Symm., v. 811, *Addo
 aliud, nostros potant animalia fontes... nostra intrat
 et ipsos Aura canes, animalque levi fera corpora statu.*
 Multa habet Prudentius a vers. 780 I. II contra Symm.,
 Non nego communem cunctis viventibus usum Aëris,
 astrorum, pelagi, etc., quæ simillima sunt his quæ
 Dracontius edisserit et quæ fortasse is legerit.
600. De spiritu divino nunc agit, de quo iterum
 lib. II, v. 32 seqq., simillimis verbis et sententiis.
602. Barthius conjicit *Unde genus diversa trahunt
 et semina rerum Nubilia : immenso venit ens e fonte.
 Perenni Artificis formata manu, digesta moventur Or-
 dine cuncta suo.* Explicat vero : Suprema illa et sub-
 stantiarum omnium fons ens dicitur ex sacra etiam
 Scriptura, ubi Dominus Deus loquitur : *Qui est, etc...*
 Omne ergo ens ab immenso illo omniumque summo
 fonte proficiscitur. *Nubilia* autem, quia vitæ ex alto
 venientes nubunt velut corporibus, etc. Addit autem,
 conjecturas has esse, et vix invenire apud auctorem
 suum fidem. Difficile quidem est veram scripturam
 invenire. In lectione Vat. hic est sensus : A Deo genus
 trahunt semina rerum et diversa, et molis immensæ,
 mittenda e fonte perenni. Vel lege *Unde genus diversa
 trahunt, et semina rerum Mobilium immenso veniunt e
 fonte perenni.* Res mobiles erunt res, quæ moventur,
 aut moveri possunt, aut res mutabiles, quarum aliæ
 aliis succedunt : nam de his incipit loqui, et hoc sensu
 videtur accipiendum *moventur* v. 600, hoc est mutan-
 tur, et vers. 601 *urget*, videlicet impellit, propellit.
 Verum cum lib. II, v. 33, *moles immensa* hoc eodem
 in argumento de mundo dicatur, lectio et interpun-
 ctio hæc probabilis occurrit, quæ nonnullis certa visa
 est, *Unde genus diversa trahunt et semina rerum, Moles
 et immensa mittenda e fonte perenni, etc.* Nempe moles
 immensa correpto e in *moles*, ut in *fames* et simili-
 bus fecit Prudentius, sive malis scribere *molis* in no-
 minativo. Huc etiam facit Virgilii versus I. VI, *Spiritus
 intus alit, totamque infusa per artus Mens agitat molem.*
604. Aptius videtur *vomuntur* quam *moventur* : nam
 præcedit *mittenda e fonte perenni*, ac fortasse scri-
 ptum fuit *Artificis formante manu digesta vomuntur.*
 Vomere, ut effundere, est large emittere. Virgilius
 II Georg., v. 462, *Mane salutatantum totis vomit ædibus
 undam.* Vide v. 609, *Licet evomat.*
605. Quærat aliquis cur munus hoc dicat irrevoca-
 bile, cum versu seq. fateatur eas res perire lege
 diurna. Dracontius de rerum perenni successione hic
 agit. Omnia igitur ordine suo producantur, adeoque
 alia aliis succedunt : hoc ergo est irrevocabile munus,
 ut series rerum non interrumpatur.
606. Oxymoron et oppositio : *pereuntia* non inte-
 reunt, quia etsi pereant, alia tamen ejusdem generis
 continua serie subrogantur. Exemplis, quæ adducun-
 tur, res manifesta sit.
607. Ecclesiastes cap. I, v. 7, *Ad locum, unde
 exeunt flumina, revertuntur, ut iterum fluant.* Origo
 igitur non sperat reditus, quia occultum est, qua via
 flumina ad locum, unde exeunt, redeant. *Undifluus*
 pro *undosus* vix ante Dracontii sæculum invenietur.
609. Hieronymus dixit *inaccessabiliter*, Zeno impera-
 tor et Apollinaris Sidonius *inaccessanter*.
610. *Unda fluenti* seu fluminis non sentit jacturam.
 Non male esset *Jacturam tamen inde negat sentire
 fluentum. Inde et unda sæpe confunduntur in mos.*
613. Barthius I. II Advers., cap. 19, hanc regulam
 in universa natura dominari ait, et eleganter hoc
 versu a Dracontio exprimi.
614. In tam variis lectionibus scriptura Vat. præ-
 ferenda videtur, cujus hic est sensus. Cum ex alio-
 rum lucris damna aliorum soleant evenire, quæstus,
 quibus ignis ex igne accenditur, cui damna inferunt?
 Cui igni succiditur jubar ex eo quod inde flamma de-
 trahatur? Hæc autem sententia clarior erit si legatur
 in fomite flammis *Detractis, cui forte jubar subducitur
 igni? Jubar* pro quovis splendore poni solet : sic v.
 659, *Jubar ignis anhelis*; lib. III, v. 2, *Jubar ætheris.*
Succiditur est subsecatur; *subducitur* erit detrahatur,
 subripitur, ut v. 557, *Vita gravis hominum subducitur
 impete mortis*; et v. 668, *Nuntius auroræ subductus
 morte diurna. In fomite flammæ detractæ* intelligitur
 in ipsa materia arida flammæ, quæ ex alio igne excipitur.
616. De fetura vide v. 455

- 620 Maxima sit generis, quam parvula fudit origo. A
Parva Deo fuerant succedere nata peremptis,
Nī consumpta daret post sæcla resurgere vitæ.
Sed ne sit fixum, reditus non esse sepultis,
Cordibus illorum, qui legis sancta profanant,
625. Annuæ conspiciant agris frumenta renasci
199 Mortua per sulcos terram sidentis aratri.
Major et ex truncis surgit radicibus arbor,
Et foliis vestita viret redeuntibus annis.
Pampinus uviferæ viuis sarmenta revestit,
- 630) Et gemmata rosis redeunt virgulta ruboris.

- Ambrosio reduces rumpuntur cortice fractus,
Queis est vita fugax, et par cum flore senectus.
Fit rediviva virens et crinibus herba renatis.
Ligna rena-centur reduci sub germine cuncta :
635 200 Quæ nunc herba fuit, lignum jacet, herba
[futura.
Squameus exiit stellato tegmine serpens
Pelle renascenti, rursus redeunte juvena,
Reptat hians anguis per sibila guttura pan-
dens.
Frontibus arboreis amittunt cornua cervi,

VARIÆ LECTIONES.

620. Vict., *g. queis p.* Vat., *fudit*; alii, *fundit*.
621. Vict., *Parvula divini fuerat succedere cura parentis*. Sirm., *Parva Deo fuerat succedere cura peremptis*. Vat. ut hic editur, sed scribit *parentis*.
622. Vict., *ne consumpta*.
623. Vat., *Sed.... fixum r. n. e. s., deest ne sit*.
625. Sirm., *conspiciunt*. Vat., Vict., *conspiciant*.
627. Vict., *ex trunci s.*
629. Azagr., *pampinus uvifera*. Vat., *pampinus uvi fete v.*, ex quo *uviferæ*. Idem Vat., *armenta pro sarmenta*. Sirm., Vict., *pampinus uvifera v. s. r.*
630. Ita Vat. in Sirm., *et geminata sui r.* Azagr., *et templa rosei r.* Vict., *et geminata rosei r.*

631. Vat., *rumpunt de cortice*.
632. Vat., *Quis est vita fugax et pari flore senectus*. Sirm., Vict., *Et cui vita fugax, et par cum flore senectus*.
633. Vat., *Fit rediviva florens et c. h. r.*
634. Vat., *sub tegmine c.*
635. Vat., *quæ non herba f.*
636. Vat., *s. exutus s.*
638. Vat., *per singula g. pendens; ad marg., per sibila*.
639. Ita Sirm. et Vict.; in Azagr., *frondibus a.* Vat., *Fontibus a. a. c. corvi*, sed forte *fuit cervi*.

NOTÆ.

620. Barthius ex ingenio *quis parvula fundus origo*.
621. In Vict. longior est uno pede hic versus: quod vitium ut effugeret Fabricius, edidit *Parvula divini succedere cura perennis, Ne consumpta daret*. Barthius ad marginem alleverat *Par vult divini succedere cura perennis, Ne consumpta vacet*. Rivinus explicat: Minor cura fuisset facere ut nova succrescerent, quam ut in nihilum redacta resurgerent. Vera est hæc explicatio, sed quæ in nostra scriptura maxime eminet. *Parva Dea fuerant pro parvum, vel parum Deo fuerat, ut lib. II, v. 286, Parva putant homines fluctus transire nocentes*. Cæterum a Dracontio scriptum censeo *Parva Deo cura succedere nata peremptis, vel Parva Dei cura succedere*, etc. Ovidius, l. I Met., v. 47, *Numero distinguit eodem Cura Dei*. Id ut multo magis elegans est, subintellecto erat, vel fuisset, ita facilius exscriptorum capium superabat, qui propterea, omisso *cara, fuerant* intruserunt.
622. *Post sæcla, post mundi sæcula*. Vide notam ad v. 88.
624. *Legis sancta* pro legem sanctam, ut *vana rumorum*, et similia. Pal. LXXXVI, v. 32, *Si justitias meas profanaverint*. Fabricius perperam interpungit *reditus non esse sepultis Cordibus illorum qui legis sancta profanant*.
625. Tertullianus de Judicio: *Arida sic vacuis reduntur semina terris, Et penitus fixis putrescunt mortua sulcis. Nonne animatur et hinc reparatis culmus aristas, Atque iterum rivis flavescunt fortia granis, Consurguntque novæ vario cum senore messes?* Et lib. II contra Marcionem: *In grano latet arbor, et hoc nisi terra sepultum Putrescat, non dat decorosos arbore fructus*. Vide, si placet, quæ adnotavi ad Prudentium l. II contra Symm., v. 494.
627. [Melius est *truncis*, hoc est truncatis radicibus, quam *trunci*, quod cum Vict. Fabricius aliæque veteres editiones exhibent.
629. Ex Vat. expromitur *uviferæ*, quod jam Barthius excogitaverat. *Uvifer* usurpatur a Sillio et Statio, revestio a Tertulliano.
630. Mirum videtur Rivino, nec Fabricium, nec Weitzium, nec Sirmundum emendasse *Et gemmata pro Et geminata*. Rejicit etiam conjecturam Barthii *legentis rubelis pro ruboris*. Certe *gemmata* habemus in Vat., quæ lectio comprobatur v. 179, *Floribus ambrosiis gemmato cepite pictus*. Sed adhuc quærenda

- est syntaxis hujus versus. Quid enim est *virgulta sui ruboris*, aut *gemmata rosis virgulta ruboris*? Mihi placeret *Et gemmata roseo redeunt virgulta rubore; ut roseo* sit dissyllabum, et significet *pulchro, florido*; sic enim accipitur *roseus*, ut dicam ad vers. 717. Possent etiam conjectari *Et gemmata rosei redeunt virgulta ruboris*, aut *Gemmata roseo redeunt virgulta rubore*: supervacanea est enim conjunctio *et*, cum postrema in *gemmata* ratione cæsurae produci possit.
632. Rivinus legebat *Est cui vita fugax*: qui testatur, Barthium divinos hosce duos dilaudasse versiculos. Scriptura Vat. bona est et melior forsitan si legas *Queis et vita fugax, et par cum flore senectus*. Verbum substantivum est sæpe eleganter omittitur.
633. In editione Matritensi *Sit rediviva*: sed cum non indicetur diversa alia lectio, credam, *sit* excidisse typographo pro *fit*. Crines et comæ herbarum a poetis passim celebrantur, ut aliis in locis jam notavi.
634. Rivinus censet, legendum *grana pro ligna*, et v. seq. *granum pro lignum*. Sic Tertullianus dixit, *In grano latet arbor*, cujus verba vide in nota ad v. 625.
635. Barthius ex conjectura *lignum jacit*, hoc est subjicit: clarius esset *lignum facit*. Sed ego existimo Dracontium neque a Rivino neque a Barthio intellectum: sumit enim Dracontius *lignum* hoc vers., et *ligna* vers. sup. pro materia arborum, vel virgultorum separata a radice, et igni, aut operi alicui apta: hinc Italis Hispanisque *legna* et *lena*. At ergo Dracontius cuncta huiusmodi ligna jam mortua reduci sub germine renasci, et illud quod prius herba et gerinen fuit postea jacere lignum in terra, ex quo ligno in stercus converso fecundatur ager, et mutua successione herba renascitur.
636. Plinius, l. X, cap. 67, sect. 86, *Salamandra, animal lacerti figura, stellatum*. Ovidius de stellione l. v Met., v. 460, *Aptumque colori Nomen habet, variis stellatus corpora guttis*. De re vero ipsa Plinius, l. VIII, c. 27, sect. 41, ut Tertullianum, Isidorum, Lucretium, Ovidium innumerosque alios omittam.
639. Hildebertus in Physiolog. carm. de cervo: *Se juvenemque facit, cornua quando jacit*. Plinius, l. VIII, c. 32, sect. 50, *Cornua mares (cervi) habent, solique animalium omnibus annis stato veris tempore amittunt*, etc. Virgilius, l. I Æn., v. 195, *Capita alta ferentes Cornibus arboreis sternit*.

- 640 Anguibus assumptis sed mox palmata resur- A
[gunt.
Aereas enudat aves jam penna vetusta,
Et nova subvestit reparatas pluma volucres.
201 Mortua præterea cæcorum lumina du-
[dum,
Nube tenebrarum discussa, luce recepta,
645 Ad visus rediere suos, vultusque sepulti
Nocturnos perpressa dies oculatur imago.
Mortua pars hominis quoties, pars viva jacebat,
Funera viva gerens, vivax in morte cadaver,
Ac sine morte tamen vitali in morte porem-
[pta ?
650 Et rediviva salus reduci per membra vapore
Naacitur, et calidus ropetit vitæ sensus,
- Ossa tenens, venasque ciens, udansque me-
[dullas.
Phœnicis exactam renovat Deus igne juven-
[tam,
202 Combustusque senex tumulo procedit
[adultus.
655 Consumens dat membra rogos sine sorte se-
[pulcri,
Ignibus extinctis jam mortua flamma resurgit,
Redditur ignis edax redivivo lumine candens,
Et scintilla volans incendia vasta reducit :
Et quod fumus erat, stridet jubar ignis anelli.
660 Igne vago rutilatur apex, fax cætera lambit,
Et cinis extinctus gelida moriente favilla
Tollitur alta petens erecto crine vagatas.

VARIÆ LECTIONES.

640. Vict., a. *adsumptis s. Vat., unguibus absum-* B
ptis s.
641. Vat. ita; Sirm., Vict., *Aeræ nudantur aves,*
cum penna vetusta sic Azagrens., sed *cum pinna ve-*
tusta est.
645. Azagr., v. *redire s.*
646. Vat., d. *occulatur i.*
647. Ita Vat. et Azagr.; in Sirm. et Vict., *pars una*
jacebat.
648. Vat., *gemens*; alii, *gerens.*
649. Vat., v. *in morte*; alii, v. m.
650. Vat., *rediviva*; sed videtur correctum per *re-*
diviva.
651. Vat., *intalia pro vitalla.*
652. Ita Vat.; in Sirm. et Vict., c. *sudansque me-*
dullas. Azagr., c. *gignensque m.*
653. Vict. *Phœnici exactam.* Sirm., *Phœnicis ex-*
haustam. Azagr., *Phœnicis exactam r. Vat., Fœnicis*
exacta me renovat.
654. Vat. incipit *Ex...* et nihil aliud hujus versus
habet.
657. Vat., e *divino l.*
658. Vict., *vorax*; alii, *rolans.*
661. Illic versus abest ab editis; exstat in Vat., ubi
civis legitur pro cinis.
662. Ita Vat.; in aliis, *Et cælum repetens erecto*
crine vagatur.

NOTÆ.

640. Vide Eleg. Dracontii v. 67. Isidorus, ex Plinio
loc. cit., Origene homil. 2 in Cant., et Servio ad
æelog. 8 Virgillii, docet l. XII Orig., cap. 1, cervos ini-
micos esse serpentium, qui *cum se gravatos in infir-*
mitate persenserint, spiritu narium eos extrahunt de
cavernis, et superata pernicio veneni eorum pabulo re-
parantur. Fortasse præstiterit cum Vat. legere *ab-*
sumptis. Cur palmata cornua cervorum dicantur, vide
notam ad v. 275.
641. Plinius, l. x, c. 24, avium quædam genera re-
censet quæ pennas amittunt et mutant. In aliorum
lectione *cum penna vetusta* intelligitur, cum penna
vetusta est: non enim *penna* in auferendi casu esse
potest.
642. Forcellinus verbum *subvestio* prætermisit, cui
nec inter barbara quidem locum dedit.
643. Miracula referuntur ex evangelica historia:
quibus tamen locus opportunior esset post alia natu-
ræ mirabilia opera, quæ deinde enumerantur, scilicet
post v. 682, *Mane resurgentem.*
646. Oxyorum *nocturnos dies.* Tertulliani verbum
est *oculare.*
647. Lib. II, v. 124, *Mortua pars hominis, pars al-*
tera viva jacebat.
648. Oxyora *Funera viva, cadaver vivax in morte.*
Lib. III, v. 398, *Cum vivum terra cadaver Sorbuit*; et
v. 503, *Funere vivo.*
649. Iterum oxyora *perempta sine morte* (scilicet
pars hominis), *vitali in morte.* Eadem est sententia.
652. Rivinus lectionem veterum editionum *sudans-*
que medullas exponit *irrigans, perfundens medullas,*
sed præferre videtur *sudansque medullis*, ut in Iussu
Gallieni, *Totis sudate medullis.* Scriptura Vat. proba
est, sed præferendum videtur *udansque medullas*, hoc
est, *malescens*: quo verbo Macrobius et Augustinus
utuntur; et a *ciens udansque* facile potuit fieri *sud-*
ansque. Humorem medullis Dracontius etiam l. III,
v. 613, attribuit, *Humor ut absumptas intraverit ante*
medullas.
653. De syllaba media in *Phœnicis* vide notam ad
v. 326. Phœnicis historiam, sive fabulam tot scripto-
res præsertim poetæ memorant, ut infinitum esset
eorum catalogum conficere. Videri imprimis possunt
carmen Claudiani de Phœnice et elegia sub Lactantii
nomine de eodem argumento. Scriptura Sirm. *ex-*
haustam rectum habet sensum: sed melius videtur
exactam cum Vat., ut apud Ciceronem i Tuscul.,
cap. 39, *Eorum autem, qui exacta ætate moriuntur,*
fortuna laudatur.
654. Barthius, ad Claudianum p. 985 edit. 2 et
988 in notis ad carmen de Phœnice, hos Dracontii
versus laudat, quibus non ipse Phœnix, sed ejus se-
nex, seu senecta comburi dicitur, et *sine sorte sepal-*
cri, ut Claudianus ait, *falsisque sepulcris.*
656. Mortua flamma quæ resurgit est ipse phœnix
qui hic describitur ex imitatione Claudiani: *Arcanum*
radiant oculi jubar, igneus ora Cingit honos, rutilo co-
gnatum vertice sidus Attollit cristatus apex, tenebras-
que serena Luce secat. Dracontius potius videtur as-
serere, post ignem quo combustus est phœnix, ex-
stinctum, iterum novas flammæ erumpere, ex quibus
novus phœnix prodit.
657. Phœnix, qui renascitur, primum est vermis
lactei coloris. Lactantius de Phœnice: *Hinc ardens*
primum sine membris fertur eriri, Sed fertur vermis
lacteus esse color.
658. Rivinus prætulit etiam *Et scintilla volans*; sed
non male est *vorax.*
660. *Rutilatur* passive Plinius, Martianus Capella,
alii. Barthius conjicit *fax cerea lambit.* Sed clarius est
fax cætera lambit. Nimirum sensus est: *Apex capitis*
igni quasi ardet, cæteras partes corporis flamma le-
viter tangit, quia non tam rutilo ignis colore splen-
dent. *Lambere* de flamma leviter tangente, neque
comburente Virgilius u *Æneid.*, v. 683, *Tactuque in-*
noxia molli Lambere flamma comas, et circum tempora
pasci.

Mortua lux sub luce cadit, perit aurea luna, A
 Atque per ascensus, et cornua colligit ignes,
 665 203 Et dum cæca latet, reparato lumine ful-
 [get,
 Mentiturque diem lux frigida, solis imago.
 Lucifero redeunte polo moriuntur et astra.
 Nuntius auroræ subductus morte diurna
 Lucifer extinctas reficit per sidera flammæ,
 670 Et nocturnus equus jubar emicat igne corusco.

Rosca puniceum spargens aurora ruborem
 204 Ducit ubique diem, periturum noctis ab
 [umbris :
 Et tamen hæc de sole perit, quo missa rube-
 [bat.
 Sol oculus cæli, famulus super astra tonantis,
 675 Cujus ab immensis languescunt sidera flam-
 [mis,
 Ni gelidis animetur aquis per cæcula ponti.

VARIÆ LECTIONES.

663. Ita Vat.; cæteri, m. nox s.
 664. Vat., per assensus et.
 665. Vict., latent. Vat., dum cælo latet r.
 670. Sirm., Vict., exhinc nocturnis i. Azagr. ita,
 sed nocturnus. Vat., Et nocet unus equus i. e. v. c.
 673. Vat., Sole premit commissæ rubebat; ad marg., B

obscure, perit. Vict., petit.
 674. Vat., sola cujus cæli.
 675. Vict., ab aspectu l. s. cæli.
 676. Vict., ne g. animetur a. Sirm., ni g. animetur
 a. Vat., ni g. animantur a.; supra, animentur.

NOTÆ.

663. Hactenus omnes legerunt *Mortua nox sub luce cadit*, quod confirmant similis sententia ex v. 116, *Prima dies nam lucis erat, mors una tenebris*. Sed scripturæ Vat. huic loco maxime convenit: exempla enim apponuntur luminum, quæ sub majori luce moriuntur, et postea rursus comparent. Luna aurea dicitur a Virgilio l. i Georg., v. 431, et ab Ovidio l. x Metam., v. 448.

664. Virgilius, l. i Georg., v. 427, *Luna revertentes cum primum colligit ignes. Ascensus siderum* apud Plinium l. xxix, c. 4, significat eorum elevationem supra horizontem, ut nonnulli explicant. Dracontius *ascensus* lunæ sumit pro incremento et tempore quo crescit. Sed vix dubito quin legendum sit *accessus*. Macrobius l. i in Somn. Scip., cap. 11, *Nec dubium est quin ipsa (luna) sit mortalium corporum et auctor, et conditrix, adeo ut nonnulla corpora sub luminis ejus accessu patientur augmenta, et hæc decrescente minuantur*. Fortasse etiam in Plinio legendum est *accessu siderum*; nam de incremento lunæ loquitur loc. cit.

666. Drepanius in hymno trium puerorum: *Hunc gelido fulgens col'audet lumine luna*. Supra, vers. 52, *Quid lunæ frigidus orbis*, ubi dixi, cur frigida luna dicitur.

668. Supra, vers. 557, *Subducitur impete mortis, et l. iii, vers. 114, Puerosque neci subduceret*. Mors diurna est mors quam lucifero dies inferi.

669. Lucifer per sidera, nempe noctis tempore, reficit suas flammæ, sive clare lucet. Vide not. ad vers. 682.

670. Barthius legebat *Exit nocturnis* (hoc est tenebris), *jubar emicat igne corusco*. Sane scriptura vulgata obscura est *Ex hinc nocturnis jubar emicat igne corusco*, quæ facilius reformari posset *Exhinc nocturnum jubar*. Ex Vat. lumen aliquod accipimus, ex quo hic locus restituatur, scilicet *Et nocturnus equus jubar emicat igne corusco*. Favet etiam Azagr., *Exhinc nocturnus jubar*: ex hoc igitur codice et ex depravata lectione Vat., *Et nocet unus equus*, conficitur *Et nocturnus equus*. Adeo nulla est tam corrupta scriptura ex qua interdum fructus aliquis non percipiatur. Notandum etiam est, reconditam Dracontii doctrinam imperitis librariis occasionem corrumpendi ejus carmina dedisse. Poetæ, ut lunæ bigas, soli quadrigas, sic lucifero equum tribuebant. Statius, lib. vi Thebaid., vers. 237, *Rosca jam novies cælo dimiserat astra Lucifer, et totidem lunæ prævenerat ignis Mutato nocturnus equo*. Claudianus, lib. ii de Raptu Proserp., vers. 121, *Dum meus humectat flaventes lucifer agros Rotanti provecus equo*. Ovidius, ii Fast., vers. 314, *Hesperus et fusco roscidus ibat equo*, et Met. lib. xv, vers. 189, *Cumque albo lucifer exit Clarus equo*. Dicitur nocturnus equus jubar per appositionem, nisi malis legere *Et nocturnus equo jubar emi-*

cat. In masculino genere *jubar aureus* dixit Severus in carmine de Ætæa, et Ennius apud Priscianum, lib. v, *Interea fugit albus jubar Hyperionis cursum*: quod de lucifero accipio, qui oriente sole fugit. Alii legunt *Hyperionis cursu*.

671. Aurora *rosca* dicitur ab Ovidio, Seneca in trag., et Corippo. Virgilius, lib. xii, vers. 77, *Cum primum crastina cælo Puniceis invecta rotis aurora rubebit*.

673. Barthius legit *quod missa*. Quo missa est a quo missa, quia auroræ splendor solem nuntiat et a sole oritur. Fabricius et Weitzius cum Vict. ediderunt *de sole petit*, neque adverterunt errorem, qui clarus esse videtur: nam sensus est, auroram splendore solis obrutam perire.

674. Ambrosius Hexaemer. lib. iv, cap. 1, *Sol oculus est mundi, jucunditas diei*, etc.; et de arca et Noe, cap. 7, *Ipsi (sol et luna) sunt quidam mundi oculi*. Dracontius in Eleg. vers. 243, *Sol oculus cæli*. Ovidius iv Met., vers. 227, *Omnia qui video, per quem videt omnia tellus, Mundi oculus*. Alii legunt *Mundi oculis, mihi crede, places*, eodem sensu ut sol oculus mundi dicatur. Capella in hymno solis, lib. ii, *Mundanisque oculus, fulgor splendentis Olympi*. Egyptii insculpebant sceptrum, in eoque speciem oculi exprimebant, quo signo Osirim monstrabant, significantes eum solem esse, quia *solem Jovis oculum appellat antiquitas*, ait Macrobius lib. i Saturn., cap. 21. Vide Barthium lib. xi Advers., cap. 3, et Roam lib. i Singular., cap. 15. Solem *famulum* Dei dixit etiam Prudentius lib. i contra Symm., vers. 343.

675. Forte *languescant*, ut colliæreat cum vers. seq. *Ni gelidis animetur aquis*.

676. Rivinus lectionem Sirmondi videtur approbare *Ni gelidis animentur aquis*, quia sidera in altero hemisphærio quasi reviviscunt refrigeratione marina. In Sirmondo *animetur* Rivino fortasse videtur mendum typographicum: sed in edit. Matritensi idem verbum profertur, neque ex cod. Azagr. discrepantia notatur. Barthius aliquid aliud latere credens pro *animetur* substituebat vel *vanuratur*, vel *pascantur*. *Vannere* est Vanno seu cribro fruges movere, ventilare, cribrare. Sed *vanni* sidera quid sit non assequor. *Pascantur* vero non alium sensum habet quam *animentur*. In Sirm. et Azagr. scriptura *animetur* poterit intelligi sol. Ad vers. 24 et 25 probavi flammæ et ignes cælestes ex contrario elemento, aqua scilicet nutriri, ut veterum quidem erat opinio: cui ansam præbet experientia, qua cernimus stellas tunc maxime scintillare, cum viciniores sunt horizonti, aut cum frigidus et gelidus est aer. Sententia ergo Dracontii hæc esse poterit: Sidera ob immensum ardorem solis deficient, nisi aquis ponti animentur. Sed cum Dracontius docere videatur vers. 224, stellas solis lumine non minus quam lunam fulgere,

- 205 Occidit ipse dies, super æquora sole ca- A
[dente,
Æquore mersus obit, novus æquore mane re-
[surgit.
Vespere nocturno radiata luce rubentem
680 Purpureis abscondit aquis, redditque diurne
Depositum natura suum sub nocte sepultum,
Mane resurgentem, de fluctibus orbe refecto.
Tot simul exemplis moniti, defuncta renasci
Credamus virtute Dei, qua cuncta creavit,
685 Et generata vigent sub nutritore Tonantq :

- 206 Qui cum regna poli teneat stellantis, et
[alti,
Aera concludit, terram levat, æquora solvit;
Et totum capit una manus, quod sermo creavit.
Unus ubique Deus, dum jussio rumperet una,
690 Qui tantum pius est, quantum decet omnipo-
[tentem,
Et nulla virtute minor, nisi verberis ira,
Et voto, nam sponte bonus pietatis amore.
207 Quem mens pura juvat hominum, non
[victima supplex,

VARIÆ LECTIONES.

677. Vat., *occidet ipse*.
678. Ita Azagr. et Vat., sed Vat. *abit pro obit*.
Sirm., *et quo demersus n. Vict., et quo conversus n.*
679. Sirm., *nocturno hunc radiata*. Vict., *hac pro B*
hunc. Vat., nocturno radiat ulixæ rubentem.
680. Vat., *P. attollit aquis*. Vict., Vat., *diurnæ*.
681. Vict. *dispositum n.*
682. Ita Vat.; in Azagr., *f. ore recepto*. Sirm.,
Vict., *f. orbe recepto*.
684. Vict., *qua. Sirm., quæ. In Vat. deest hic*

- versus,
685. Azagr., *tonanti.. Vat., tonantem; ex corre-*
ctione tonante.
686. Azagr., *tencat stillantis et. Vict., s. et aptum*
Aera c.
689. Vict., *dum jussu r. ima. Vat., Unus ubique....*
dum jussio r. una. Deest Deus.
692. Editi, *Sed votis, et sponte bonus, pietatis et*
amore. Vat., Sed voto nam sponte bonus pietatis amore,
Hinc Et voto, etc., ut editum est.

NOTÆ.

præferenda est lectio Sirmondi *Ni gelidis animetur aquis*, scilicet nisi sol aquis pasceret, tantus ejus esset ardor, ut sidera deficerent, et ab immenso splendore solis obscurarentur. Nisi dicamus Dracontium modo ex quorundam, modo ex aliorum diversa sententia loqui.

677. Simili modo id explicat Tertullianus de Jud. Dom. *Sidera cuncta cadunt, iterumque renata nite-sunt, Et dies in densa moritur cum lumine nocte, Occidit et jam nox rebus mox luce relectis, Jamque vis alia atque alia dies surgit ab astris, Solque cadit, splendorifero qui lumine clarus, Lux perit umbrato venienti vespere mundo*: quæ omnia ad resurrectionem corporum comprobendam profert. Barthius duo hemistichia transposita hoc loco censebat: sed in nostra lectione omnia recte se habent.

679. Ex Vat. bene omittitur *hunc vel hac* post *nocturno*; sed addi posset post *radiata*, scilicet *radiata hunc luce*.

680. Weitzius *purpureas aquas* intelligit propter radiorum solis fulgorem. Mare *purpureum* dicitur vers. 78, ubi plura de hoc epitheto disputavi. Barthius lib. xxxiii Advers., cap. 16, legit *redditus diurnæ*, et intelligit *luci*. Rivinus existimat apponendam esse parenthesis *aquis (redditus diurne Depo-situm natura suum sub nocte sepultum) Mane*, etc. Sirm., *diurne*, adverbium, a *diurnus*, quod placet, etiamsi non occurrat exemplum: Ponitur pro *die* vel *singulis diebus*. Lib. iii, vers. 602, *Et lacrymas in-tende meas, quas fundo diurne*.

681. Barthius loc. cit. eleganter *depositum naturæ* solem a Dracontio appellari ait, quod similibus exemplis confirmat. Sed hic advertendum est, *de-positum rei veluti mortuæ dici*: quo etiam respicit Lactantius in carmine de Phœnice: *Depositum tanti nec timet illa fidem*. Hinc *depositum a Christianis se-pulchrum dictum*: et *depositus pro mortuus*, vel *potius humo mandatus* In veteribus inscriptionibus Christianis sæpius reperitur.

682. Rivinus scribendum opinatur *orbe reducit*, ut sensus constet. Verum egregie constat sensus, si cum Vat. scribatur *orbe refecto*, scilicet *orbe solis refecto fluctibus*. Vide notam ad vers. 25 et 676, *Reficere flammæ*, supra, vers. 669.

684. Forte *qua cuncta creata, Et generata vi-gent*.

686. Weitzius legit *et aptum Aera*, et in indice exponit *contiguum, connexum*.

688. Lactantius, sive Fortunatus, sive quis alius

auctor carminis de Resurrectione Domini: *Cæcus clauduntur cuncta pugillo, Venantius Fortunatus* in hymno de B. Virgine: *Mundum pugillo continens Van-tris sub arca clausus est*. Pulchre ait Dracontius omnia quæ sermone seu voce Dei creata sunt una ejus manu contineri.

689. Cum in Vat. desit vox *Deus*, conjectura docti potest an legendum sit *quod sermo creavit Unus ubi-que Dei, dum jussio rumperet una, vel sermo creavit Unus, ubique chaos dum jussio rumperet una. Qui tax-tum*, etc., ut vers. 685, *Qui cum*; vers. 693, *Quem mens*, etc., ubi intelligitur *Deus*. Obscurum est *Deus, dum jussio rumperet una*, vel *dum jussu rumperet ima*. Barthius *rumperet* explicat, dum rumpere pos-set. Sed rei obscuritas non tollitur. Clarum erit, si legas *dum vox erumperet una*, vel si accipias *rumpere* pro *erumperet*, scilicet *dum jussio rumperet una*, quasi *erumperet*, ut *verbo* pro *verbo* ponitur, et si-milia alia sunt exempla. Sed mihi verosimilius vi-detur a Dracontio scriptum *dum jussu rumperet unum*: libenter enim Dracontius veterum peculiare quasdam phrases imitatur. *Rumpere vocem* pro aperire viam voci dixerunt Virgilius, Ovidius, Silius et alij. *Rumpere questus* pro *queri* Virgilius iv Æn., vers. 553, *Tantos illa suo rumpebat pectore questus*. Claudianus, lib. ii de Rapt. Proserp., vers. 249, *Et questus ad nubila rupit inanes*. Sic melius quam alij *fundit inanes*. Silius lib. iv, vers. 458, *Gentiumque ad sidera rupit*. Hinc *rumpere jussu* pro *jubere*. Legendum igitur, ut ego arbitror, *quod sermo creavit, Unus ubi-que Deus dum jussu rumperet unum, vel quod sermo creavit Unus, ubique Deus dum jussu rumperet unum*: et venustatem habet *una manus, unus sermo, unum jussu*.

690. Vide notam ad vers. 30 et seqq., et ad vers. 88.

692. Lib. iii, vers. 16, *Justitiæ monitor, sed plus pietatis amator*. Lego autem *Et voto*, videlicet et voluntate puniendi. Sententiam eandem versibus persequitur Mar. Victor. lib. i Genes., vers. 462, *Sed sancta parentis Desperare vetat pietas, clementia cuius (Fas dixisse mihi, fas sit quoque dicta probasse) Justitiam excedit*, etc. Apud Rivinum quidam tentant *Sed totus est sponte bonus, quod Rivino non ardebat*.

693. Vide comment. ad Prudentium hymn. 10 Perist., vers. 346. Intellige victimam sine mente pura Deo non placere.

- Ut se pœniteant sceleris mala vota reorum, A
 695 Et nova succedant animorum corda piorum. Alveus expavit violento vertice torrens,
 Ille etenim Deus est, quem nulla retardat Dum reduces sentiret aquas, et sisteret am-
 [origo, nem
 Cujus ab aspectu montes, et saxa fluescunt Visa Dei facies, et marmora glauca fugaret
 In cineres, et pulvis erit, quæ dura rigebat : 705 Gurgitis æquorei, quo mundus cingitur omnis,
 Qui, visa tellure simul, mox pondera mundi Et pelago spatiante fretis, ac littoris æstu.
 700 Concutit, et subitum monstrat vaga terra tre- 209 Qui de thesauris ventorum flamina mit
 [morem, tit,

VARIÆ LECTIONES.

695. Sirm., Vict., succedant. Vat., succendant. 700. Editi, subito. Vat., subitum.
 Azagr., succendent. 701. Vat., ac formidatus.
 696. Vat., l. enim d. q. n. retrazit o. 702. Ita Vat.; in Azagr., violento v. turgens. Sirm.,
 697. Sirm., Vict., fluescunt. Azagr., fluescunt. Vict., violato v. turgens.
 Vat., fluuntur; ad marg., fluescunt. 703. Vat. s. amnes.
 698. Sic Vat., Sirm., erit; quem dura ligabant. 706. Vat. l. æstus.
 Vict., quod. 707. Vict., flamina. Sirm., flumina. Vat., Et
 699. Vat., semel; alii, simul mox. B jud..... auris ventorum flammea mittit.

NOTÆ.

694. Mirum videtur Rivino, et est quidem mirum active pœniteant se sceleris. Suspiciatur Aut si pœniteat sceleris, id est, nisi mens pura adsit (ut vers. præc. dixit), saltem cor accedat contritum. Leviori mutatione restituetur Ut si pœniteant sceleris mala vota reorum, aut Ut sic pœniteant, aut Ausi pœniteant, etc. In Elegia, v. 100, Si sceleris facti mens res pœniteat, et v. 304, Ni peccata dolens pœniteat sceleris. Cum simili nominativo rarum est pœniteo, sed ita tamen usurpatur a Pacuvio, Justino et Livio: etsi apud hunc varia est lectio.

695. Cur Rivino magis placeat cum Weitzio voce piorum quam cum cæteris corda piorum, causam non video. Quid quod in Weitzio mendum typographicum puto voce piorum? Nam Weitzius Fabricium sequitur ducem, neque ab eo discedit unquam, quin rationem emendationis proferat: hoc autem loco penitus silet.

696. Sensus verborum obvius est, Deum verum esse, qui sine principio est: sed ex versibus seqq. colligi potest, quem nulla retardat origo significare potestatem Dei in rebus illico creandis. Eodem respicit Vat., retrazit.

697. Isaias, cap. LXIV, v. 1, A facie tua montes defuerunt; v. 3, A facie tua montes defluerunt. Augustinus etiam verbo fluesco usus est. Guntherus imitari videtur Dracontium in præf. l. x, Urbs fluit in cinerem; et l. x, v. 470, Castrensibus oppida flammis In cineres collapsa fluunt. Rivinus scribit fluescunt in erratis. Vide notam ad v. 443, l. III.

698. Fabricius et Weitzius cum Vict., quod dura ligabant. Rivinus conjicit pulvis erit, quem gleba ligabant, vel quem rura ligabant. Verum hic sermo adhuc est de saxis in cinerem et pulverem redactis. Retinenda igitur lectio Vat. pulvis erit, quæ dura rigebat, hoc est quæ antea saxum erat. Pulvis in genere feminino, quod minus usitatum est, librarios ad corruptendum locum movit.

699. Psal. XVII, v. 8; Psal. LXXVI, v. 19; et CIII, v. 32, Qui respicit terram, et facit eam tremere. Majus id est quam quod de Jove ethnici dicunt: Nutu tremefecit Olympum. Vide notam ad v. 704. Scriptura Vat. sustineri posset: nam semel pro simul interdum ponitur.

701. Intellige montes ipsos quasi pendulos videri. Verba cap. IX, v. 5 et 6 Jobi sunt: Qui transtulit montes, et nescierunt hi quos subvertit in furor suo. Qui commovet terram de loco suo, et columnæ ejus concutuntur. Quæ de terra violento motu Dracontium exponit, ut plerique interpretes. At Didacus Stanica (Zuniga) Augustinianus, sæculi XVI politus auctor, in Comment. in Jobum existimat hunc locum explicari posse ex sententia Pythagoricorum opinantium ter-

ram moveri natura sua. Denique, ait, nullus dabitur Scripturæ sacrosanctæ locus, qui tam aperte dicat terram non moveri, quam hic moveri dicit. Hanc opinionem acriter refellit Pineda ad loc. cit. Job.

702. Alveus violato vertice turgens in Sirm. lectione est alveus aquis ad originem retortis tumidus. In nostra scriptura est alveus exæstuans, inundans et impetu fluens, qui dum ita fueret, expavit, quod reduces sentiret aquas. Refertur miraculum aquarum Jordanis, quæ steterunt, ut illac populus Israel transiret. Josue cap. III, v. 15, Jordanis autem ripas alvei sui tempora messis impleverat. Id nostra lectione indicatur: quod sequitur vers. 16 scripturam Sirmondi confirmat: Steterunt aquæ descendentes in loco uno, et ad instar montis intumescens apparebant procul.

703. Prudentius hymn. 13 Cath., vers. 178, Re-fluentis amnis alveo.

704. Sic v. 697, Cujus ab aspectu, et v. 699, Qui visa tellure. Psal. LXXVI, v. 17, Viderunt te aquæ, Deus, viderunt te aquæ, et timuerunt. Alibi in sacris litteris a facie Dei, a facie tua. Ponitur facies pro præsentia, unde a scriptoribus ecclesiasticis frequenter usurpatum est in facie mundi, in facie Ecclesiæ, in facie publica, et simpliciter in facie pro palam. Ludovicus Legionensis de nominib. Christi nomen hoc Christi proprium esse ait faciem Dei, aut faciem (Hispanice fazes), quia sæpe in sacra Scriptura facies Dei Christus esse intelligitur. Postrema verba hujus versus pertinent ad miraculum maris Rubri, quod interruptum iter populo Israel præbuit, ut fusius narratur lib. II, v. 160 seqq. Planior esset sententia, si legeretur Visa Dei facies: hæc marmora glauca fugavit. Sed aliud magis poeticum est. Vide Exod. c. XIV.

705. Prudentius l. I contra Symm., præf. v. 10, Cærulei prælia gurgitis. Virgilius, Ovidius, Statius allique simili modo gurgis pro mari usurpant. Libr. II, v. 485, iterum Gurgitis æquorei. Pro terra ponitur mundus. Mela in princ. oper., Terra sublimis cingitur undique mari. Nonnulli universam terram insulam appellarunt.

706. Obscurus versus et, nisi fallor, corruptus. Vide num restituendum sit Et pelago spatiante fretis fit litus in æstu. Spatiari est diffundi, crescere, ut in his verbis Plinii l. V, c. 9, sect. 10, Nilus certis diebus auctus magno per totam spatiatum Ægyptum. Fit ergo litus, quod est terra mari adjacens, in ipso æstu maris agitati, et undas glomerantis, dum sese in alia freta diffundit. De eodem prodigio Prudentius hymn. 5 Cath., v. 65, Præbent rupta locum stagna viantibus Riparum in faciem pervia.

707. Job cap. XXVIII, v. 25 et 26; Psal. CXXXIV, v. 7, Educens nubes ab extremo terræ: fulgura in glu-

- Et frenat rapidas in tempestate procellas
Grandinis, atque nivis, qui novit, quæ sit
[origo.
- 710 Qui dat fulmineos collis nubi ignes,
Qui laxas abscondit aquas, et continet imbres,
Qui scit, quo nitidus crystallus ventre crea-
[tur;
- 210 Candida materies, glacies duratur aqua-
[rum.
Qui noctis htemis producit sole minore,
715 Et solis protendit iter flammantibus horis :
Qui lunæ saltus statuit, solisque labores ;
211 Qui roseis stellare nemus, vel floribus
[agros
- VARIÆ LECTIONES.

708. Vat., Vict., *rapidus*. Sirm., *rabidas*.
709. Vat., *nivis venientis quæ*.
710. Hic versus deest in Vat.
711. Vat., *Qui saxis abscondit aquas et condidit ignes*. Sirm., Vict., *Qui laxas abscondit aquas, et continet imbres* : sic Azagr., nisi quod *laxas* habet pro *laxas*.

712. Azagr., *creatus*; alii, *creatur*.
713. Vat., *mutatur*; alii, *imitatur*. Vict., *hiberna*, pro *aquarum*.
716. Editi, *Qui phœbi saltus statuit, lunæque labores*. Vat., *Qua lunæ saltus statuit, solisque labores*.
717. Vat., *rosis*. Vict., *roseis*. Sirm., *rosulis*. Vat., *stillare pro stellare*.

NOTÆ

viam fecit. Qui producit ventos de thesauris suis. Vide notam ad v. 711, et Corderium ad loc. cit. Job. Sirmondi lectio *flumina mittit* tolerari nequit.

708. Melius videtur *rapidus* quam *rabidas*. Vide notam ad v. 312. *Mittitur, ut vincat currens orbata procellas*. Libr. II, v. 154, *Præcipis, ut rapidæ perturbent cuncta procellæ*.

709. Job cap. xxxviii, v. 22, *Nunquid ingressus es thesauros nivis, aut thesauros grandinis aspexisti?* Ovidius libr. xv Met., v. 69, *Quid Deus, unde nives, quæ fulminis esset origo*.

710. Job cap. xxxvii, v. 2 et seqq., cum expositione laudati Corderii. Observandum vero est Deum ibi dici *tonare mirabiliter, lumen ejus esse super terminos terræ*, sed discretis verbis non exprimi, ab eo mitti fulmina, quod tamen in his verbis interpretis intelligunt.

711. In Vat. scriptura excogitari potest an sermo sit de grandine, quæ est aqua quodammodo saxo abscondita : qua de causa Hispanis *pedra* dicitur : Claudianus de Consul. Mallii Theod., v. 108, *Quis trahat imbriferas nubes, quo saxa creentur Grandinis, unde rigor nivibus*. Verba ejusdem Vat., *condidit ignes*, intelligi etiam possent de igne qui latet in saxis, et emicat dum colliduntur. Sed lectio vulgata est præferenda : Dracontius enim ex Jobi libro præcipue divinam majestatem commendat. Cap. xxxviii, v. 28 Jobi : *Quis est pluvie pater? vel quis genuit stillas roris?* et cap. xxviii, v. 25 et 26, *Qui fecit ventis pondus, et aquas appendit in mensura. Quando ponebat pueris legem, et viam procellis sonantibus*. Et cap. xvi, v. 8, *Qui ligat aquas in nubibus suis*. Hebræi quatuor claves Deo attribuebant, quas ille nec ulli quidem Seraphino dedisset, quarum primam clavem pluvie vocabant.

712. Crystallus gen. masc. rarum. Job cap. xxxviii, v. 29 seqq., *De cuius utero egressa est glacies? et gelu de caelo quis genuit? In similitudinem lapidis aquas durantur, et superficies abyssi constringitur*. Primo versiculo interrogatur, ex cuius utero glacies prodeat : altero commemoratur aquæ congelatio, ex qua crystallus sit, ut exponit Corderius, quamvis plerique de solo gelu id explcent. Gaspar Sanctius Comment. in Job opinioni Corderii nonnihil favet. Dracontius de crystallo accipere videtur interrogationem cui respondet alter versiculus, quo asseritur in similitudinem lapidis aquas durari. Hoc ipsam explicat Dracontius vers. seqq.

713. Weitzius *candidam materiem* sit esse margaritam aut unionem. Rivinus coniecit *glacies imitata nivales*, quia crystallus imitari nives dicitur a Cinna. Barthius ad marginem adnotaverat *glacies imitatur Iberas*, nempe Iberiæ, sed ad Claudian. pag. 4031 legit *glacies meditatatur hibernas*. Weitzius cum Vict., *glacies imitatur hibernas*. Prima in *hibernis* ab *hieme* producitur, ab *Hibernia* corripitur. Omnes hæ lectiones facile ex eo rejiciantur quod Dracontius

libri Jobi sententiam complecti, et de crystallo exponeere voluit. Ex *mutatur* in Vat. conficio hanc lectionem *glacies duratur aquarum*. Verba libri Jobi sunt *aquæ durantur*. Sed non omni tam aliis conjecturas, quæ sin minus probentur, certe non displicebunt. Jobi liber habet : *Superficies abyssi constringitur*. Hoc recte exprimitur per *facies duratur aquarum*. Suspicio etiam legendum *Candida mater ei glacie durata per annos*, aut *Candida mater nix glacie d. p. a.*, aut *C. mater ei glacies d. p. a.*, quod etsi remotum videatur, tamen ex Isidoro, qui fortasse hunc versum allegare voluerit, confirmari potest. Ita ergo Isidorus l. xvi, c. 13, *Crystallus resplendens, et aquosus colore traditur, quod nix sit glacie durata per annos*. Candida mater, seu candida materies est nix. Ut autem legi possit *Candida mater ei*, ratio illa suadet, quod apud Jobum primum agitur de patre pluvie, deinde de matre glaciei, sive crystalli, et Dracontius vers. sup. ait : *Quo nitidus crystallus ventre creatur*. Cui apposite respondet, *Candida mater ei glacie durata per annos*. Claudiani duo (alii tria) evitant epigrammata de crystallo, in cuius medio aqua resoluta cernebatur : *Nec potuit toto mentiri corpore gemmam, Sed medio mansit proditor orbe latex*. Marbodius in libro Evacis de gemmis Isidorum et fortasse Dracontium respicit cap. 41, *Crystallus glacies multo durata per annos, Ut placuit doctis, qui sic scripsere, quibusdam, Grandinis antiquæ frigus tenet, atque colorem. Pars negat, etc. Negat scilicet Solinus. Harduinus ad Plinium l. xxxvii, sect. 9, glaciem, ex qua crystallus sit, ait esse succum in terræ visceribus, atque inter cautes frigoris vi conglutinatum et coactum*.

714. Ut longi soles dicuntur de diebus longis, sic soles minores de diebus brevibus. Adisis Barthium ad Statium l. v Theb., v. 460.

715. Non semel verbo *flammo* usus est Dracontius, ut Statius alique. Exempla more suo concessit Barthius in not. ad argumentum libr. III Thebaid., v. 5.

716. Intelligo, inquit Weitzius, declinationem solis a partibus australibus ad septentrionales, et vice versa recursum ab istis ad illas : ne quis ad anilem hæc trahat fabulam qua sol in festo Resurrectionis dominicæ saltum efficere perhibetur. Alii vero in die festo Nativitatis S. Joannis Baptistæ solem saltare pueriliter fabulantur : quod tamen jam nunc, ut opinor, nec pueri credunt. Luna laborare dicitur a poetis, dum deficit, ejusque defectus labores vocantur. Hæc ratione nititur scriptura vulgata. Sed præferenda est lectio Vat. Dracontius enim Virgilium l. I Æn. in fine, imitatur : *Hic canit errantem lunam, solisque labores*. Errores lunæ saltus a Dracontio dicuntur. Idem Virgilius l. II Georg. vers. 478, *Defectus solis varios, lunæque labores* : quo in loco de eclipsi solis, et lunæ loquitur ; sed in altero de utriusque curru.

717. Primigenia videtur lectio *rosulis*. Sirmundus fortasse ex ingenio restituit *rosulis* : quamquam l. II,

- Imperat; autumni qui dulcia poma saporat, A
Et fragiles gemmis variat in vitibus uvas, 725 213 Quæ rostro crescente famem tolerabat
720 Ut cibus, et potus sint ubera duleia musti; [obunco:
212 Qui dat corvorum pullis alimenta, facit- Qui pascit, quodcunque creat, pietate paren-
[que, [tis,
Noverit ut vultur, qua sit regione cadaver, Vitæ certa salus per mille pericula mortis,
Dux odor, atque sagax quem mos invitat ad Debilibus virtus, opulentia major egenis,
[escam,

VARIÆ LECTIONES.

718. Vat., poma saporant.
719. Vict., f. hienis variat sub v. Vat. cum Sirm.,
sed uvæ pro uvas.
721. Abest hic versus a Vat.
722. Vat. noverat et vultur.
723. Sirm., Dux odor usque sagax quem mos i.
Vat., dux odor atque sagax quem mos i. Vict., dux,
rectorque sagax quem. B
724. Ita Sirm. et Vat.; in Vict., præcipit aut Azagr.,
a. senium renovare juvenia.
725. Vat., f. tolerabit ab unco.
726. Sirm., Quæcunque. Azagr., Vict., Vat., quod-
cunque.
727. Vat., vita certa.
728. Vat., v. opulenta m.

NOTÆ.

- v. 441, occurrit, *Et rosulas proferret hiems*. Sed *rosæ flores*, hoc est pulchri a multis dicuntur, ut a Claudiano de magnete v. 29, qui tamen versu mox allegando *stellata rosas* dixit. Boethius l. i, carm. 2, fortasse imitatione Dracontii: *Quis veris placidas temperet horas, ut terras roseis floribus ornet*. Tertullianus de Iudicio Domini versus med., *Et roseis nivea crispantur floribus arva*: ex quod obiter corrigam secundum versum hujus poematis, quem in pluribus editionibus ita invenio scriptum: *Et verni roseas titulabit floribus auras*. Lego: *Et vernas roseis titulabit floribus auras*. Ager eleganter *stellare* floribus dicitur, ut cœlum florere sideribus. Vide Gifanium Ind. Lucr. verbo *stereo*. Claudianus l. ii de Raptu Pros., vers. 430, *Hæc graditur stellata rosas*. Mar. Victor l. i Genes., *Sidereos hic terra vibrat distincta colores*, lege colores. Prius dixerat: *Astraque distinctis cœlum pingentia zonis, Floribus æthereis varios vibrare colores*.
718. Sirmundus distinguit *Imperat autumni, qui*. Non probo. Autumnus fructus tribuuntur, non flores: cujus symbolum est cornu copiæ uvis, et pomis refertum. Forcellinus ad barbara rejecit *saporo, saporas*, quo usus indicat Dracontium et Petrum Chrysologum. Admittit vero adjectivum *saporatus*, quod certe magis usitatum est.
719. Rivinus excogitaverat *plenis*, sed agnovit melius esse in Sirm. *gemmis*. De gemmis vitis dictum jam supra ad v. 575. Propertius, l. iv, eleg. 2, vers. 43, *Prima mihi variat livenibus uva racemis*. Dicuntur uvæ fragiles, quia vitæ ipsæ fragiles sunt, vel quia vitæ sunt, et *vitæus* et *fragilis* pro eodem sumi solent. Publius Syrus in Mim. *Fortuna vitrea est, tum cum splendet, frangitur*. Vel denique quia uvæ quodammodo franguntur et facile rumpuntur.
720. Ut matrum ubera cibum, et potum filiis præbent, sic uvæ, quæ sunt veluti ubera vitis, hominibus cibum et potum ministrant. Pulchra hac metaphora usus etiam est Columella, l. iii, al. iv, c. 21, *Quibus (vitibus) alma tellus annua vice, velut æterno quodam puerperio lacta, mortalibus distenta musto demittit ubera*: quæ verba corruptissime olim legebantur in antiquis editionibus, sed feliciter postea restituta sunt; neque aliter ea exhibet codex ms. Columellæ in Bibliotheca Altierana. Alioquin *uber* significat etiam fertilitatem, ubertatem, ut *uber agri, uber glebæ*, et de vitibus Virgilius II Georg. v. 275, *In densa non signior ubere Bacchus*; Claudianus, Columella et alii.
721. Psal. CXLVI, v. 9, *Qui dat jumentis escam ipsorum, et pullis corvorum invocantibus eum*. Jobi c. XXXVIII, v. 41. Lucæ cap. XII, v. 24. Pullos corvorum a parentibus derelinqui multi narrant. Confer Pinedam et Corderium ad loc. cit. Job, ut alios omitam.
722. Jobi c. XXXIX, v. 30, Proverb. cap. XXI, v. 17, Matth. c. XXIV, v. 28, Lucæ cap. XVII, v. 37. Quibus in locis aquila cadaveribus pasci dicitur. Dracontius cum Septuaginta, Hieronymo et aliis vulturem nominat, quia aquilæ, quæ corpora exanimata sectantur, speciem referunt vulturis: nam aliæ aquilæ cadavera non tangunt. Ad commune aquilarum genus vultur et milvus a plerisque reducuntur.
723. Isidorus, l. XII Orig., c. 7, *Vultures autem, sicut et aquilæ, etiam ultra maria cadavera sentiunt: alius quippe volantes multa quæ montium obscuritate celantur, ex alto illæ conspiciunt*. Ubi non eximia odorandi facultas commendatur, quod putat Forcellinus verbo *Vultur*, sed oculorum acumen. Quod attinet ad scripturam hujus versus, cum prius legeretur, *Dux, rectorque sagax quem mos*, Sirmundus restituit *Dux odor usque sagax quem mos invitat ad escam*. Nihil potuit Sirmundus, neque Dracontius melius, ait Rivinus. Nihilominus præfero lectionem quam ex Vat. promo, et pro *mos* restituo *mos*, nempe natura ipsa, et instinctus vulturis.
724. Rivino commodius ad sensum videtur *Præcipit aut aquilæ*. Aliud mallet pro *præcipit* aut *præpetis*; forte *Præsciat aut aquila*, vel potius *Perpetis aut aquilæ*, quæ scilicet perpes dicitur, quia, cum ad senectutem devenit, juvenescit. Lectio Azagr. probabilis est. Arator, l. II, v. 528 seqq., fuse narrat quæ ratione aquila senium deponat. Barthius, l. XXXII, c. 3, eos versus cum retulisset, addidit eam de aquila historiam seu fabulam alio loco, quantum quidem meminerat, se non legisse quam apud Aldhelmum in libro *Ænigmatum*, qui forte Aratorem expresserit. Verum longe antiquior Aratore est hæc historia, et ipse Barthius ad Claudianum præf. tertii consul. Honorii ex Hieronymo epist. ad Præsidium (quam illi vulgo abjudicant), Aratorem et Aldhelmum eam narrationem sumpsisse existimat, et ex Paulino aquilæ juventutem alio modo renovari ostendit. Ansam hujusmodi narrationibus præbuerunt verba psalms cii, v. 5, *Renovabitur, ut aquilæ, juvenus tua*. Certum ex his est juventutem aquilæ quodammodo renovari: de qua tamen renovatione alii alia dicunt. Dracontius secutus est Augustinum in psal. cit., et Epiphanius in Physiolog., qui tradunt senescentem aquilam rostrum, quod nimis aduncum factum comestione impedit, ad lapidem allidere, quo rupto cibum sumit ac juvenescit, et fit in ea quædam resurrectio, ait Augustinus. Consulc Petavium in Animadvers. ad Epiph. Physiolog. cap. 4. Adde Hildebertum Cenomanensem in Physiologo carm. de aquila. Nonnulli de mutatione pennarum qua aves quodammodo juvenescunt, verba psalms exponunt.
725. In Vat. *tolerabit*, forte est pro *toleravit*. Rostrum aduncum et obuncum dicitur, et utriusque vo-

- Auxilium miseris, spes, et defensio pressis, **A**
730 Fessorum virtus, dans nutrimenta salutis.
 Qui facit, æternam mortalia lege latenti
 Membra tegant animam vento spirante loquaci.
 Qui lunæ crescente globo jubet æquora cre-
 [scant
214 Fluctibus adjectis, crescant cum fonti-
 [bus amnes,
735 Crescat et inclusum capite genus omne cere-
 [bri,
 Et minuantur aquæ, luna minuente, liquentes,
- Ac decrescente decrescant lege perenni.
215 Qui reges et regna domat, sternitque
 [potentes;
 Deijcit elatos, et mergit ab arce superbos,
740 Atque oppressores Deus opprimit, et pius
 [ultor
 Elevat elisos, et consolatur adactos
 Luctibus et damnis, et vulnera serra do-
 [lentes.
 Est nobis vexata salus? pietate medelam
 Impendis tu, sancte, tuam medicamine nullo,

VARIÆ LECTIONES:

- 731.** Vat., qui facit æterna mortalia. Alii, q. f. æternam ut mortalia.
732. Vat., animum v.
733. Vict., jubet, ut mare crescat.
734. Vat., Sirm., adjectis. Azagr., Vict., adjectis.
735. Vict. i. capiti g. Vat. i. capitur g.
736. Ita Vat., sed videtur scriptum muniente pro minuente. Sirm. l. m. liquores. Vict. Et minuitur aqua, luna minuente, minore, ac decrescenti decrescant lege perenni.
- 737.** Vat. Ut decrescente decrescant l. p. Sirm. As decrescenti decrescant l. p.
741. Vat., consolatur abactos; editi, o. adactos.
742. Vict., ictibus et d.
743. Sirm., Vict., Tu nobis, invicte Deus p. m.; sic Azagr., sed tunc pro tu. Vat., Et novis vexata salus p. m., ex quo locum restitui.
744. Sirm., Impendis, cui cuncta salus medicamine nullo est; sic Viet., sed tu pro cui, et nullo Quod sine est. Vat. ut hic editum est, sed cui pro tu.

NOTÆ.

- cabuli sunt proba exempla. In Vat. ab unco est pro obunco; nisi malis retinere ab unco, scilicet famem tolerabat a rostro unco crescente, vel, rostro crescente, famem a rostri unco tolerabat.
- 729.** Libr. II, v. 685, Major defensio pressis. Plura alia similia loc. cit.
- 730.** Paulo ante dixit v. 728, Debilibus virtus: nemppe libens eadem verba sæpe repetit. Alioquin legi posset Fessorum vires aut Fessorum robur. Rivinus ex conjectura dans nutrimenta solutis, videlicet solutus morbo aut ætate. Melior est lectio codicum.
- 731.** Eleganter omittitur ut post facio, ut in Vat. et v. 735, Jubet, æquora crescant. Persæpe tamen additur, atque hoc loco addi potest. Mortalia membra æternam animam tegunt, quia caro est veluti amicus, carcer, vinculum animæ. Hæc animæ cum corpore unio lege latenti sit: non enim quidquam recentis philosophi profecerunt, qui prolixos commentarios de re hæc, necessario mortalibus obscura, conscripserunt.
- 733.** Rivinus Sirmondo affligit, quod legat jubet, æthera crescant, vel potius hic est unus e multis erroribus typographicis Rivini; nam in Sirmondo invenio jubet, æquora crescant. Æstus maris reciprocas cum motu lunæ tam certam habet connexionem, ut illum ex hoc pendere non immerito multi philosophi opinentur. Sed Dracontius loquitur de motu quo, crescente luna, crescit mare, et, decrescente, decrescit. Isidorus de Natur. rer., c. 48, Dracontium videtur describere: Luna crescente, cresunt omnes fluctus, atque ea minuente, minuuntur. Ita enim legendum est, non, ut in editione recentiori Matritensi video, cresunt omnes fructus. Revera Dracontius non solum mare crescere ait, sed etiam amnes cum fontibus. De euriporum motibus consentit Basilii Hexaem. homil. 6. Seneca, l. III Quæst. nat., c. 26, disserit cur flumina quædam ætate augeantur, et unam ex rationibus a sideribus peti observat. Luna crescente et decrescente humores omnes crescere et minui, in nota ad v. 735 constabit.
- 734.** Preferendum est Adjectis fluctibus, quia mare crescit, dum fluctus augentur, et quasi adjiciuntur. Isidorus loc. cit., Crescunt omnes fluctus.
- 735.** Utrovis modo dici potest inclusum capite, postrema producta ob cæsuram, vel inclusum capiti. Totam hanc sententiam Dracontius in elegia rursus illustrat v. 235 seqq., ubi v. 241, Ipsa medulla latens observat cornua lunæ. Observat lunæ tecta cerebra globos. Hinc lunatici. Vide Macrobbii verba in not.
- ad v. 661. Isidorus, l. XII Orig., cap. 6, num. 48, ex Palladio l. b. ult. cap. 6, Omnium enim clausorum maris animalium atque concharum incremento lunæ membraturgescunt, defectu evacuuntur. Luna enim cum in augmenta fuerit, auget humorem; cum vero in defectum venerit, humores minuuntur. Plinius, l. II, cap. 99, Accedens aqua (luna) corpora impleat, abscedens inaniat. Vide Palladium l. XIII, tit. 1, de Medullis. Alcimus l. I de Cerebris, Fulgentius Placides l. II Myth. versus finem. Confer Apuleium Met. l. XI initio, Manilium Proœm. l. II, v. 95, Oppianum l. V Halieut., v. 589 seqq., Aulium Gellium l. XX, c. 8, De iis quæ habere συμπαθειαν videntur cum luna augescente ac senescente, Nonnum Dionys. 8, v. 162, Basilium Hexaem. hom. 6, versus finem, Ambrosium Hexaem. l. IV, c. 7, num. 29, dissertationes Rivini de Venilia et Salacia, quas ipse indicat.
- 736.** Rivinus Sirmondo attribuit Et minuantur aqua, luna minuente liquores, et ipse ex conjectura melius putat Et minuantur aquæ, luna minuente, liquores. At in Sirmondo ita plane lego Et minuantur aquæ luna minuente liquores, ac solum diversa interpunctio est in Rivino, ex qua clarior redditur sententia. Luna minuente pro imminuta dixit etiam Isidorus laudatus ad v. 735, et Dracontius in Elegia v. 238, qui minuo neutrorum more ponit v. 240, Hæc eadem minuum, Cynthia dum minuit. A. Gellius l. I, c. 3, Famæ minuentis dixit, quanquam alii legunt famæ imminuentis. Corippus v. 51 præfation., Suspiciens minuentis cornua lunæ. Palladius, l. III, tit. 24, Si minuenta luna seratur. Cæsar l. III de Bell'o Gall., cap. 42, Rursus minuente æstu. Sic augere pro augeri dicunt Sallustius, Cato, Lucretius.
- 738.** Ex cantico B. Virginis Lucæ cap. 1.
- 740.** Forte et pius ultro. Cæterum bene est pius ultor. Prudentius Cath. hymn. 6, v. 95, Idem tamen benignus Ultor retundit iram.
- 741.** Libr. II, vers. 741, habet panis adactos. Abactos, vel adactos videtur significare subactos. Ac dici posset consolaturque subactos. Stautius etiam dixit adactum pro subactum l. I Theb., v. 19, Bisque jure Rhenum, bis adactum legibus Istrum.
- 744.** Pro Impendis Rivinus conjicit Impertis. Sed impendere pro conferre etiam in usu est, et occurrit l. III, v. 248, Impendat, etc. Lectionem Sirmondi cui cuncta salus medicamine nullo est, exponit Rivinus, quem alias nec ipsa quidem salus, si maxime velit, servare posset (ut Comicus ait), tu Deus medelam impertis. Præfero scripturam Vat. Poetæ Christiani libenter sancte usurpant, cum Deum alloquantur. Libr.

745 Quod species terrena parat languoris ad æstus. A
 Spes hominum intendens, et vota precantia
 [complens,
 Aspice despectum, dejectum attolle parumper,
 216 Confusumque iura, quia prenitet esse
 [nocentem,
 Ut valeam memorare tuas hoc carmine laudes,

Quas potero : nam nemo valet narrare creatus
 Vel modicum facientis opus : quo mens mea
 [clamat
 Pectore contuso lacrymans, et voce fideli.
 Obses sermo tuus nostro nam corde tenetur,
 Quo te promittis nimia pietate parentem.

VARIÆ LECTIONES.

745. Vict., languoris adepti. Sirm., l. ad æstus.
 Vat., p. sermonis l. ad æstu.

746. Editi, cernens; Vat., intendens.

747. Vat., Aspice dejectum, despectum attolle parumper, sic Vict., sed tolle pro attolle. Sirm., Aspice despectum, dejectum tolle parumper.

748. Ita Vat.; alii, confusumque iura, quem p.

749. Vat., memorare; alii, narrare.

751. Vat., Vel modicum fas litis opus quod mens mea clamat. Sirm., V. m. facientis o. quod mens rea c. Vict. ita, sed quod mente reclamet.

753. Vat., Obses..... tuus. n. n. c. t. deest sermo.

754. Hic est postremus versus in Sirm., Vict. et Azagr. In Vat. illico additur Omnipotens æterne Deus, quo hemistichio concluditur primus liber. Verum id initium est libri secundi, ut clarum est.

NOTÆ.

n, v. 597, Ante videns primum medicinam, sancte, parasti, Quam faceres hominem, et libr. III, v. 598, Nostris, sancte, tuas, etc.

745. Species sumitur pro condimentis, aromatis, medicamentis: idemque vocabulum, aut aliud ex eo ductum, in linguas vulgares, in Germanicam etiam manavit. Serenus in fine, sive Vindicianus, sive Marcellus in carmine de Medic., Adde et aromatis species, quas mittit Eous. Vide Martian. Dig. l. xxxix, tit. 4. leg. ult., Languor de quovis morbo recte dicitur.

746. Barthius volebat Spes hominum curans. Scriptura Vat. vera est, quasi intendens in spes hominum omisso in. Libr. III, v. 602, Et lacrymas intende mess, quas fundo diurne. In orationibus ecclesiasticis Deus preces hominum intendere dicitur. Hoc loco poterit etiam exponi, spes, et fiduciam hominum augens.

747. Pro parumper conjectura Barthii est per imper, quod non intelligo. Rivinus mallet per auram, vel per umbras, scilicet dejectum. Non video cur parumper displicere debeat. Hoc loco parumper significare potest cito, velociter, ut apud Ennium I Annal., Te nunc, sancta precor Venus, et genetrix patris nostri,

B Ut me de cælo visas cognata parumper. Vide notam ad v. 4 libr. II.

748. Non male est Confusumque, sed Confusumque iura magis huic loco congruit post despectum, dejectum. Confusus pro perturbato aliqua animi affectione, mœrore, metu, terrore ab ethnicis etiam usurpatur; apud ecclesiasticos scriptores obvia est ea vox de iis quos criminum pœnitet, et pudet uti etiam confusio.

749. Vide prolegomena, num. 85.

751. Forte Vel minimum factoris opus. Verum hic modicus pro exiguo sumitur. Cicero Paradox. 6, Men pecunia est ad vulgi opinionem mediocris, ad tuam nulla, ad meam modica. Rivino magis probatur scriptura Sirmondi quod mens rea clamat, quam Barthii conjectura quod mente celebret. Mihi placet lectio Vat. De clamore mentis ad Deum dixi ad v. 568.

752. Pectora contundere in gemitu et lacrymis solemnem etiam fuit ethnicis. Seneca, Thyest. vers. 1046: Pectora illiso sonent Contusa planctu. Petronius, Satir. c. 81, Verberabam agrum planctibus pectus. Adde vers. 377 libr. III et seqq. cum notis, ubi plura proferam.

LIBER SECUNDUS.

217 Omnipotens æterne Deus, spes unica
 [mundi,
 Inventor, genitor, nutritor, rector, ama-
 [tor
 Cunctorum, quæ mundus habet, quæ celsa
 [polorum,

Quæ cœli secreta tegunt, produuntque pa-
 [rumper,
 218 Sidereus quod ab axe globus super astra
 [rotatur,
 Pendula quod tremula vibrant face sidera
 [flammas,

SCRIPTURA COD. VAT.

1. Hoc hemistichium, ut modo dixi, sic mutilum finem claudit libri I in cod. Vat.

3. Cunctorum quæ.

5. Astra rotatum.

6. Vibra. f.

NOTÆ.

1. Postrema verba supplevi ex Sedolio, cujus integer est hic versus paulo post initium libr. I, Omnipotens æterne Deus, spes unica mundi. Et Dracontius quidem phrasi sacre Scripturæ persæpe Deum spem appellat, ut paulo post v. 31, Spes hominum, et v. 384, Conditor et spes, et libr. I, vers. 434, Spes, opifex, dominus, rector, dux, arbiter, index, et Eleg. v. 1, Rex immense Deus, cunctorum conditor, et spes.

2. Nutritor Deus, ut l. I, v. 685, Sub nutritore Tonante, et vers. 552, Ipse rigator erat, sator, altor, messor, arator. Deus etiam est amator cunctorum, quæ condidit. Sapient. cap. XI, v. 25, Diligis enim omnia quæ sunt, et nihil odisti eorum quæ fecisti.

3. Celsa polorum, ut dulcia rerum, et similia, nisi mavis legere tecta polorum, vel templa polorum. Sed l. III, v. 542, similiter Celsa poli.

4. Mox. v. 47, Nec cœli secreta vacans. Claudianus initio libr. I de Raptu Proserp., Et vestri secreta poli,

D quod is de inferis dicit. Auctor incertus de laudibus Domini sub Constantino: Ad summi secreta poli, qua lucidus æther Pigra vetat proprio succendere nubila cœlo. Legam succedere. Parumper est interitum, paulisper, parvo tempore, aliquando paulatim, ut Servius putat, vel cito, velociter, ut Nonius, c. 4, interpretatur illud Virgilii l. VI Æn., vers. 382, Pulsusque parumper Corde dolor, ubi Servius advertit ex aliorum sententia parumper esse valde parum. Hoc loco videtur significare aliquantulum, aliqua ex parte. Nam cœli secreta ita latent, ut tamen sese hominibus aliqua ex parte manifesta reddant, quantum quidem satis est ad Dei potentiam agnoscendam et prædicandam.

6. Sidera pendula sunt, quia cœlo fixa quasi pendunt. Cogitabam an oporteret legere Splendida quæ tremula. Vibrare pro splendere, micare poni solet sine accusativo, sed semper hic subintelligitur, ut vi-

Et stellæ sub luce latent, sub nocte refulgent, A 15
Nuntius auroræ quod lucifer emicat ardens,
Ut fuget astra poli, fugiturus lucis habenas,
10 Quod calor est solis, quo splendet frigida
[luna,
Partita cum fratre vices, sua tempora lustrans,
Ne simul invadant mundum sine luce tenebræ,
Credaturque chaos spatio sub noctis adesse,
Quod tu, cum faceres mundum, virtute ne-
[casti.

219 Tu Deus inspiras, ut sol auriga vocetur,
Non quia vectus equis est quattuor axe rotato,
Sed quia perfectus sol quattuor ex elementis
Quattuor alternat solers auriga colores,

220 Permutat jussus sol tempora quattuor
[anni,

20 Non ausus transire vices sub lege perenni
Præfixas ditione tua, non ille vapores
Auget sponte sua, medios nec temperat ignes,
Aut gelidum dat forte jubar, nisi præduce jussu

SCRIPTURA COD. VAT.

7. Et belle s. l. l. s. n. refulget.

9. Ut fugat a.

11. Partita cum parte v.

13. Duos correctum per chaos; postea noctis abesse.

14. Quo tua cum faceres mundum virtute nec astu.

17. Sed qui perfectus.

NOTÆ.

brare flammæ, lumen: vibrare enim est projicere, B
concutere.

7. Vide l. 1, v. 220, *Sed luce premuntur*, etc., et v. 675. *Cujus ab immensis languescunt sidera flammæ*, etc.

8. Libr. 1, v. 668, *Nuntius auroræ*, etc.

9. Forte *Et fugat astra*. Horatius, l. III, od. 21, in fin., *Dum rediens fugat astra Phæbus*. Ovidius, Heroid. ep. 2, v. 47: *Remigiumque dedi, quo me fugiturus abires*. Sic etiam fugiturus dixerunt Plinius, Petronius, Statius. *Habenas lucis* sunt auroræ vel solis: nam etiam auroram quadrigis aut saltem bigis vehi poetæ fluxerunt.

10. Redditur ratio cur luna frigida dicatur, l. 1, v. 52 et 666, quia scilicet lumen a sole accipit. Frigida etiam vocatur luna, quia roscida est, et passim dicitur, et quia nocti frigida præsidet. Posset conjici *Quod calor est solis, quod splendet frigida luna Partita cum fratre vices*.

11. *Partita a partior*, *partitis* postrema producta ob causam. Sedulius, l. 1, v. 253, ait de sole: *Partitur cum nocte vices, nec semper ubique est*. Tentari potest *Partita cum fratre vices*. In ms. est *parte*, et fortasse scribendum est *patre*, quasi sol pater sit lunæ, quod lumen suum illi impertiatur. Sed nimis frequens est apud poetas lunam sororem solis, solem fratrem lunæ dicere, adeoque hoc potius censeo voluisse Dracontium. *Tempora lunæ* legitur etiam l. 1, v. 75. Ovidius de Remed. amor. v. 585, *tempora Phæbi dixit: Tristior idcirco nox est, quam tempora Phæbi*. Ac revera tempora aliud non sunt nisi motus ipsæ solis, lunæ et stellarum, Genes. cap. 1, v. 14, *Fiant luminaria... et sint in signa, et tempora, et dies et annos*. Vide v. 52 et seq. libr. 1. *Lustrare* est obire, peragere. Cicero, l. II, cap. 20, de Nat. deor., *Mercurii stella anno fere vertente signiferum lustrat orbem*.

14. Ita restitui versus corruptissimum. Sententia clara est: Si tenebræ noctis sine ulla luce lunæ et siderum mundum invaderent, chaos illud adesse videretur, quod Deus destruxit cum mundum condidit. D Libr. 1, v. 116, *Prima dies nam lucis erat, mors una tenebris*. Vide notam ad v. 197 hujus l. II. Translate necare pro expellere, destruere. Seneca, in Hippol. v. 454, *Quid te coerces, et necas rectam indolem?*

15. Ovidius, l. II Met., v. 327, *Hic situs est Phaeton, currus auriga paterni. Inspirare pro lumen internum immittere* verbum in Ecclesiæ usu frequens, sed quod ab optimis Latinis scriptoribus profectum est. Virgilius, vi Æn., v. 14, *Magnam cui mentem, animumque Delius inspirat vates*. Quintilianus, lib. II, cap. 5, *Quibus virtus inspirat, qua jucunditate permulceat*. Justinus, lib. v, cap. 1, *Qui inspirari solent, fatuari dicuntur*.

17. Capella, l. II in hymno solis: *Quatuor alipedes dicunt te sectere habenas, Quod solus domites, quam dant elementa, quadrigam*. Dracontius origine fabu-

læ de curru solis quærit et explicat. Aratus in Phænomen., *Huic quoque illam ob causam, quod aut quadripartitis temporum varietatibus anni circulum peragat, id est, verni, æstatis, autumnii, et hiemis: aut quod quadripartito limite diei metiatur spatium*. Qui locus ex Fulgentio libr. I Mythol. suppletur, *Huic quoque quadrigam ascribunt illam ob causam, quod aut quadripartitis temporum varietatibus anni circulum peragat, aut quod quadriduo limite diei metiatur spatium*. Principia rerum omnium quæ sensibus percipiuntur esse quatuor elementa Empedocles, Hippocrates aliique philosophi statuerunt, qui asserbant omnia elementa omnibus inesse, sed unumquodque eorum ex eo quod amplius habet, accepisse vocabulum, ut hanc opinionem explicat Isidorus l. XIII Orig., c. 3. Solem ex igne et aqua maxime constare innuit Dracontius l. 1, v. 25. Sed elementa omnia mutuam inter se habent connexionem, et, ut explicat Ambrosius l. III Hexæm., c. 4, aqua quasi duobus brachiis, frigoris, atque humoris, altero terram, altero aerem videtur complecti, frigidum quidem terram, aerem humido. Ignis calidus et siccus calore aeri annectitur, siccitate terræ. Ita etiam alii.

18. Facile caset *calores pro colores* legere: nam paulo post quatuor colores solis distinguuntur, æstatis, autumnii, hiemis, veris: qui etiam in diversis horis cujuslibet diei notari possunt, et Ovidius l. II Met., v. 134, ait: *Utque ferant æquos et calum, et terra colores, Nec preme, nec summum molire per æthera currum*. Sed scriptura vetus sustineri debet: nam solis colores quatuor in quatuor diei partibus diversi notantur. Aratus in Phænomen.: *Unde et ipsis equis condigna nomina posuerunt, id est, Erythræus, Actæon, Lampros, et Philogæus*. Erythræus Græce ruber dicitur, quod a matutino lumine rubicundus exurgat, Actæon lucidus dicitur, quod tertia hora instante lucidior fulgeat. Lampros vero lucens vel ardens dicitur, quod fit, dum ad umbilicum diei contra arcticum conascenderit circulum. Philogæus Græce terram amans dicitur, quod hora nona præcivior vergens occasui pronus incumbat. Eisdem fere verbis Fulgentius l. I Myth., sed *centratum pro contra arcticum*. Alii autem nominibus equos solis appellant. Vide Hyginum fab. 185, et Ovidium II Met., vers. 155, *Interea volucres Pyroæis, Eous et Æthon, Solis equi, quartusque Phlegon*.

20. Libr. 1, v. 757, similiter *Decrescant lege perenni*.

21. *Ditione* pro imperio. Cicero, libr. II Leg., c. 7, *Sit igitur hoc a principio persuasum civibus, ad omnes esse omnium rerum ac moderatores deos, easque que gerantur, eorum geri vi, ditionis ac numine*. Pro *calores* ponitur *vapores*.

23. Gelidum dicitur jubar solis hiemis tempore, quia minus calefacit, nec gelu prohibet. Scribi posset *præduce jussu*. Sed *prædux* etiam solo Dracontio au-

- Imperii per sæcla tui sine fine manentis. A
 25 Militia famulante sua servire fidelis
 Oceano, mundo, vel cælo teste probatur.
 Sic opus omne tuum visum est et non latet or-
 [bem.
 Te, Deus, auctorem, te norunt omnia pa-
 [trem,
 Te pariter dominum, qui das exordia rebus,
 30 Et finem sine fine paras, exordia nescis :
 221 Spes hominum, rerum princeps, mundi-
 [que superstes
 Sanctus ubique tuus complectitur omnia prin-
 [ceps
 Spiritus immensam penetrans per sæcula mo'em :
 Ut fusus aer, sic omnia contegit implens,
 35 Singula per partes, generaliter omnia nutrit, B

SCRIPTURA COD. VAT.

25. *Suas s.*
 27. *S. o. o. t. visibile n. l. o.*
 28. *Te nominis omnia; sed nominis, obscure.*
 30. *Fine parens e. nescit.*
 35. *Nam quasi fusus aer, sic.*

35. *Singula non partim g.*
 37. *Quæ vibrat n.*
 40. *S. labuntur.*
 41. *M. insidet p.*
 44. *Quid lædat quem.*

NOTÆ.

ctore mihi probatur : sic alii præduco dixerunt. Non male esset *perpete jussu*.

24. Libr. I, v. 86, *Deum post sæcla manentem*. Hic etiam bene esset *post sæcla*.

25. Libr. hoc, v. 333, *Militia præclara poli*. Sophonias, c. I, v. 5, *Et eos, qui adorant super tecta militiam cæli*, scilicet solem, lunam et stellas. De solis militia Dracontius l. I, v. 229, *Miles et ipse Dei*. Quod Dominus dicitur Deus Sabaoth sive exercituum, nonnulli interpretantur de astris quæ, veluti acies sub armis ad nutum Dei stantes, exhibentur. Vide Calmetum, Diction. Bib., verbo *Sabaoth*.

26. *Mundus* pro terra, ut l. I, v. 705, *Gurgitis æquorei, quo mundus cingitur omnia*. Simili loquendi ratione probatur occurrit libr. I, v. 385, *Quibus apta probatur*, et v. 524, et lib. II, vers. 190, 265, 583, 716, et in Eleg. v. 187 et 295, quanquam nonnullis in locis variant codices. Ovidius II Met., v. 92, *Et patrio pater esse metu probor*.

27. Non constat ratio metri, si legatur *tuum visibile non lædat*. Restitui *visum est*, et non : scilicet *visum est per solem*. De luce libr. I, v. 135, *Cujus jussu ope clarescere cuncta creata*.

30. Forte *sine fine paras* : vel qui das exordia rebus, *Et finem; qui sine carens exordia nescis*. Libr. I, vers. 22, *Et merito, quia sine carens primordia nescit*.

31. *Spes Deus*, ut dictum v. 1 hujus libri. *Princeps* usurpatur pro inventore. et auctore a Cicerone et aliis. De Deo Dracontius l. I, v. 332 et 399, et l. III, vers. 154. *Superstes* cum genitivo in Cicerone aliisque probatissimis scriptoribus invenitur. Hic locum habere potest prima et propria significatio vocis *superstes*, hoc est, qui super stat, et præsens adest mundo.

32. Genes. cap. I, v. 2, *Et spiritus Dei ferebatur super aquas*. Spiritum sanctum multi interpretantur. De hoc Dei spiritu loquitur Dracontius, ut libr. I, v. 600 et seqq., *Spiritus ille Dei, quo corpora cuncta moventur, Omnia complectens*, etc. Poterit intelligi ipsa natura et virtus divina : nam Deus spiritus sanctus est, ut spiritus substantiam incorpoream significat.

33. Virgilius, VI Æn., v. 726, *Spiritus intus alit, totamque insua per artus Mens agit at molem*. Dracontius, l. I, v. 603, de mundo, *Moles et immensa*.

34. Non puto Dracontium corripuisse primam in aer, quamvis fieri id posse nonnulli dicant. *Ut fusus aer* magis Dracontianum videtur.

- Totus ubique Juvans, et totus ubique ministrans;
 Quæ vibrans natura dedit, quæcunque creantur,
 Aut generata valent, hæc spiritus ingerit alius,
 Corporeos artus fovet, erigit, urget, et auget.
 40 Continuanda manent, et succidenda labascunt.
 222 Mentibus insidit, penetrat caput, ossa,
 [medullas,
 Pectora, cor, sensus, animam, præcordia, niem-
 [tem.
 Illustrat venas, oculos, et viscera replet.
 Quid lædat, quem cuncta gerunt, quo cuncta
 [reguntur,
 45 Temporis, et spatii quem spiritus omnis, et
 [ignis
 Laudat, et æternum venerantur cuncta paren-
 [tem ?

35. Scriptura codicis vix sensum verum habere potest, nec dubito quin Dracontius scripserit *per partes* : nam ut nomen *omnia* opponitur nomini *singula*, ita adverbium *generaliter* verbis *per partes*, quæ stant adverbii loco quasi singillatim. Columella l. I, c. 4, *Quod etsi per partes nonnunquam damnosum est, in summa tamen fit compendiosum* : et l. IV, c. 24, paulo post iunt., *Hæc in universum, illa per partes custodienda sunt*. Vide, infra, v. 185 hujus libri. Post hanc conjecturam ita expositam incidi in verba S. Isidori, lib. I Sentent., cap. 2 : *Nec particulatim Deus implet omnia, sed cum sit idem unus, ubique tamen est totus*. Quo sensu explicari ac retineri poterit scriptura vetus.

36. *Ministrans*, ut ad v. 227 lib. I explicatum est, pro inserviens ponitur.

37. *Vibrans natura*, ut v. 64, de mente Dei : *Simplex, cæla, levis, vibrans, immensa, serena*. Natura vibrans est celerrime agitata, aut etiam micans.

39. Libr. I, vers. 337, *In artus Corporeos, et vera*. 601. *Agitat, fovet, inserit, urget*. Melior erit ordo, si prius legatur *Continuanda*, tum *Corporeos*.

40. Magis videtur e Dracontii acumine, et stylo esse *Succidenda manent, et continuanda labascunt*. Verbo *succido* usus etiam est l. I, v. 615. Prima in *labuntur* producit : idcirco *labascunt* substituit. Verbum *labor* sequiori ævo communem videtur habuisse primam. Victorinus de Machabæis : *Jam locus est melior, quam regna labantia regis*, et paulo ante, *Regnaque, quæ parvo labantia tempore dantur*. Hæc quidem exempla profert Fabricius in Ind. poet. Christ. Sed in primo legi potest *labantia*, in secundo *labantia* est frequentativum a *labo labas*.

41. Libr. I, v. 258, *Fronibus insidens ab insido*. Metro adversatur *insidet*.

43. *Illustrare* quandoque est lustrare, perlustrare, qua significatione occurrit idem verbum l. I, v. 597. Cicero, in Somn. Scipion. cap. 4, *Sol... tanta magnitudine, ut cuncta sua luce illustret, et compleat* : etni enim id vulgo exponatur pro *splendorem cunctis affert*, tamen verbum *compleat*, quod sequitur, aliam significationem infert. Frustra aliqui reponunt *sua luce lustrat* : nulla enim est ratio cur verbo *illustro* significatio lustrandi aut collustrandi denegetur.

45. Tentabam quo cuncta reguntur Tempora, vel spatia, quem. Nihil tamen tuto : potest enim intelligi spiritus temporis, et spatii omnis.

- Noc caeli secreta vacant, quæ spiritus auctor **A** Nam quis stare queat contra tua jussa relu-
Non habeat virtute tua, quæ solis in orbem, [ctans?
Lunaresque amplexa globos dominatur, agitque, Aut tibi quis reputet, si perdere jusseris or-
[dem?
50 Quidquid habet pietatis opus, simul æthera [complens.
Quem ipse repente jubens solo sermone creasti,
Qui nihil est, nisi lege tua servetur in ævum, **60** **224** Quo libuit genuisse Deum ante hæc om-
Circulus hærebit, nisi jusseris ire meantem : [nia Christum?
Et stellatus honos mox sphaera volubilis hæret.
223 Ac mutant elementa vices per circula mo-
[rantes,
55 Et cadat ante diem sublimis machina rerum :
Sed tu lege tua retines, qua cuncta coerces. Multa, profunda, potens, solers, pia, provida,
[perpes,

SCRIPTURA COD. VAT.

- 48.** Quæ solus in orbem.
49. Dominantur, ut videtur.
50. Quidquid habet pietatis opus simul... desunt alia.
53. Mox fera volubilis.
56. Sed te lege.
- B** **58.** Reputet quis perdere.
60. D. ante omnia C.
61. V. conceptu c.
62. Quo sine nonnunquam f.

NOTÆ.

47. Confer vers. 4, Quæ caeli secreta tegunt. Vacant est vacua, aut etiam immunia sunt, et libera.

48. Vide num melius Non adeat virtute sua vel tua. Bene etiam est habeat, ut vers. 44, Quem cuncta gerant, quo cuncta reguntur.

49. Lib. 1, vers. 77, Lunaremque globum.

50. Mox vers. 114, Ut faceret virtutis opus; et in Eleg., vers. 290 et 298, pietatis opus. Hoc loco pietatis opus est influxus beneficis solis, lunæ et astrorum in terras. Lib. 1, vers. 224, Qui sovet igne pio caelum, mare, sidera, terras.

51. Locus hic videtur corruptus. Fortasse trajiciendi sunt versus, prius Circulus hærebit, deinde Qui nihil est.

53. Forte hæreat dissyllabam per synæresin: vel vers. seq. legendum mutant, et postea cadit. Sententia est: Circulus hærebit, nisi jusseris, ire meantem; qui nihil est, nisi lege tua servetur in ævum. Nisi enim servetur, illico sphaera volubilis, stellatus honos, seu decus, hærebit, mutabunt elementa vices, et ante diem cadet machina rerum.

54. In Eleg. vers. 247, Alternant elementa vices. Contrarium est mutant. Rusticus Helpidius de Jesu Christi benef., Etiam discordia fidas Conservant elementa vices. Infra vers. 333, Per sæcula mille morantur, ex quo conjici posset per sæcula morantes. Sed Dracontius voluisse videtur circula a circulum neutro genere, cujus non habeo exemplum. Syncope circula auctoritate Virgillii comprobatur l. III Georg., vers. 166, Lazos tenui de vimine circlos. Multa sunt vocabula a veteribus per syncopen contracta, quæ a librariis commutata sunt, quod mendosa crederent. In elegia paraciteria, seu repercutoria, ut in mss. codd. vocatur, qua Sedulius facta Salvatoris nostri describit, ultimus versus est, Cum sancto Spiritu gloria magna Patri. Nonnulli mutarunt Spiritui, et Nato gloria magna Patri; sed jam tempore Bedæ legebatur Cum sancto Spiritu, qui in lib. de Arte metrica ait Sedulium neglexisse regulam grammaticæ dispositionis, ut gloriam sanctæ et individuae Trinitatis clara voce decantaret. At potuit Sedulius dixisse Flamens cum sancto, aut Pneumate cum sancto. Itaque censo a Sedulio scriptum Cum sancto Spritu, aut Spiritu. Ita etiam lego in Victorino de Jesu Christo Deo et homine: Tempus erat spiritum Patri solviss Tonantem. In secundo lib. Carminum Eugenii Tolentani, carm. 75, postremus hic est versus: Pacis et amplexus pariter convertat adulteros. Diligentissimus Editor cardinalis Lorenzana adnotavit: ADULTEROS ferri non potest, sed sive legamus ADULTOS, nullus sensus elici valet. Legam igitur adulteros per syncopen ab

adulteros; sic et metro et sensui consulitur.

55. Ante diem est contra naturæ ordinem, ante tempus a natura stabilitum, ante diem suum, quia, ut ait Virgilius l. x, vers. 467, Stat sua cuique dies. Sic obire diem est obire diem suum seumori. Ovidius lib. 1 Met. vers. 148, Filius ante diem patrios inquiri in annos. Cicero alique ante tempus solent dicere.

58. Forte si perdi jusseris. Reputare pro imputare quasi computationem ineundo. Papinianus l. xi, tit. 7, leg. 17, Sed si nondum pater dolém recuperaverit, vir solus convenietur, reputaturus patri, quod eo nomine præstiterit. Interpretatur Dracontius versiculum 40 cap. xi Job: Si subverterit omnia, vel in unum convolverit, quis contradicet ei? Scilicet quis rationem a Deo exiget, si mundum subverterit? Eadem sententia exstat Sapient. cap. xii, vers. 13, Quis enim dicit tibi: Quid fecisti? aut quis stabit contra iudicium tuum?... Aut quis tibi imputabit, si perierint nationes, quas fecisti?

60. Posset cum aliquo hiato retineri Deum ante omnia Christum. Vide Broukusium ad el. 13 Propert., vers. 1. Rusticus Helpidius de Christi Jesu beneficiis, Hæc verbo, quo tanta sator sibi regna paravit, Te quoque regnorum socium, natumque probavit. Dracontius eandem loquendi rationem in generatione Filii explicanda tenet quam Prudentius hymn. 3 Cathem., vers. 2, et hymn. 11, vers. 17, ubi ait: Ex ore quamlibet Patris Sis ortus, et verbo editus, Tamen paterno in pectore Sophia callebas prius. Quæ prompta caelum condidit, Cælum, diemque, et cætera. Virtute Verbi effecta sunt Hæc cuncta: nam Verbum Deus. Sed ordinatis oculis, Rerumque digesto statu, Fundator ipse, et artifex Permansit in Patris sinu. Et Apoth. vers 524, Sed Verbo factum Domini, non voce sonora, Sed Verbo, quod semper erat, Verbum caro factum est. Verbo igitur seu sermone Deus fecit omnia, et verbo etiam genuit Filium suum seu Verbum quod etiamsi caro factum sit, ipsum tamen genitum est, non factum. Cum autem Dracontius dicat Quo libuit, et Deum Christum, de generatione secunda et temporali eum loqui certum videtur, sed ita ut statim vers. seq. æternam generationem explicat, in qua etiam agnoscit, Verbum Verbo conceptum et genitum. Christus vero ante omnia genitus est, quia ante omnia præfuit et prædestinatus est. Psal. cix, v. 3, Ex atero ante luciferum genui te. Ad his notas ad loc. cit. Prudentii.

62. Omnino legendum est non unquam nam nonnunquam catholice doctrinæ et orationis totius sententia opponitur. Vide prolegom. num. 109 et seq.

63. Multa est magna. Cicero Famil. II, ep. 10: Nomen nostrum multum est in his locis.

- Simplex, celsa, levis, vibrans, immensa, se- A
[rena,
- 65 Vivida, cunctipatens, mens innumerabilis, una.
Ergo Deo Deus est natus, de lumine lumen.
- 225 Corde sacer genitus mox consitit ipse
[parenti,
- Et consors cum Patre manens, et Spiritus
[unus,
- Trina mente Deus, Deus auctor, temporis ex-
[pers,
- 70 Multiplici virtute potens, pietate modestus
Innumera, cœlis, elementis, fluctibus, astris
Impendens, ut stare queant, famulentur, ado-
[rent,
- Angelico de more preces sine fine canentes.
Omnibus his præstat dilato sine manere, B
- 75 Ut vigeant homines, pisces, armenta, volucres,
Et pecus, atque feræ, quidquid natura creavit.
- 80 Quidquid et innumerus diversi sanguinis ortus.
Qui nasci dignatus homo, membratur in artus
Sanguine femineo concretus spiritus almus,
- 226 Passibilis, mortalis homo sine fine pe-
[rennis :
Et tenuis per cuncta vapor, jam mollior ignis
Irrepsit, tenerumque parat per viscera cor-
[pus.
- Induitur compage Deus, structura ligatur
- 85 Ossibus, et nervis, pinguescunt intro medullæ,
Hinc cruor, hinc humor, solidatur musculus
[omnis,
- Et caro olasmatur. Quid sanctus spiritus illic
Egerit, ipse potens novit, qui cuncta creavit ;
Qualiter aure Deus, verbo fetante marito,
- 90 Virgineos intrasse sinus dignatur, et alvum,
Terrarum, cœlique capax, atque ignis anhelii,

SCRIPTURA COD. VAT.

66. *Ergo Deum Deus ovans .... deest reliquum.*
73. *Angelica des ne preces s. f. carentes.*
74. *F. carere ; ad marg., manere.*
75. *Et vigeant.*
76. *Quod pecus, atque.*
77. *Numquid ad innumeros d. s. ortus.*
78. *Membratur in alvum.*
83. *Irrepsit teneramque p.*
85. *Pinguescunt vitro m.*
87. *Plasmatur quid obscure legitur ob nexum lit-
terarum.*
88. *Potens vetuit quod c.*
89. *V. fetente m.*
91. *C. anhelantis et ignis.*

NOTÆ.

64. *Levis* est placida, lenis, grata : contraria ratione *gravis* de ingrato et molesto dicitur. Poterit etiam intelligi *spiritualis* in *levis*, hoc est sine pondere. De *vibrans* vide n. tam ad vers. 37. *Mens serena* C est læta, felix, prospera : qua de causa ethnici Joventum peculiari titulo *Serenum* et *Serenatorem* appellabant : inde imperatores dicti *serenissimi*.
65. Fortasse melius *cunctiparens*, quo verbo usus est Prudentius, ut *cunctipater* Theodulfus Aurelianus. *Cunctipotens* etiam dixit Prudentius. Sed cum Virgilius usurpaverit *Omnipotens*, non facile rejiciendum est *cunctipatens*. *Mens innumerabilis* dici poterit ab effectis, ut *una* in natura ipsa. Sed legendum suspicor *cunctipatens*, *immensurabilis*, *una*. Salvianus alique scriptores Christiani vocabulo *immensurabilis* usi sunt, et supra jam dictum est *mens sancta parentia*.
67. Adverbium *mox* significat hoc loco ipsam æternitatem, ut *hodie* psal. II, vers. 7, *Filius meus es tu : ego hodie genui te*. Ad Hebr. c. I, vers. 5.
68. Filius consors seu consubstantialis Patri ostenditur. Vide v. 103 et seqq.
69. De *trina mente* Dei vide dicta proleg. num. 109 et seq. Dracontius l. I, vers. 563, dixit, *Virtus trina Deus*, ut Paulinus poem. 26, natal. 11, *Nam Deus unus Virtus trina Deus*. Sic *trina mens*.
70. Vide l. I, vers. 29. Censeo distinguendum esse *pietate modestus Innumera, cœlis*, ut *multiplici virtute*.
73. *Canentes* in genere cohæret cum *cœlis* et *fluctibus*.
77. Mendosus est hic locus, neque satis liquet an cum præcedentibus an cum sequentibus connecti debeat. Fortasse *quidquid natura creatrix Nutrit ad innumeros diversi sanguinis ortus*.
78. Libr. I, vers. 337, *Membratur in artus Corporeos*. Hic forte in *alvo*.
79. Vide quæ notavi ad Prudentium l. II, contra Symm., v. 265 et seq. Nam Prudentius etiam simili modo locutus est, qui de homine Deum loquentem inducit : *Restituendus erat mihimet : submissus in il-
lum Spiritus ipse meus descendit, et edita limo Viscera*
- divinus virtutibus informavit*. Verbum vocatur *spiritus almus*.
80. *Post templa poli* est hoc ipsum, quod in symbolo fidei dicitur, *Descendit de cœlis*. Augustinus serm. 187, al. 27, de tempore : *Quanto magis hoc tantum, et tale Verbum potuit matris uterum, assumpto corpore, secundare, et de sinu Patris non emigrare ? hinc ad oculos humanos exire, inde mentes angelicas illustrare ? hinc ad terras procedere, inde cœlos extendere ?* Adde S. Leonem laudandum ad v. 99.
82. Forte *It tenuis*.
83. Forte *Irrepsit*.
84. Libr. I, vers. 348, de Adamo creato : *Et vocem compago dedit nova machina surgens sive ex conjectura, Et vocem compage dedit*. Avitus l. II, v. 96, *Cœlum terra tenet, vili compage levata Regnat humus*. De structura corporis et ossibus manus ait Celsus l. VIII, c. 1, *Oblonga omnia et triangula, structura quadam inter se connectuntur*. Dracontius l. III, vers. 643, *Ædificant hominem longæ fragmenta ruinae, Ante tamen quam membra forent compage ligata, etc.*
85. Libr. III, ubi agitur de ossibus aridis vitæ restituitis vers. 614, *Jam nervis membra ligantur*. Fortasse legendum *pinguescunt intra medullas Hinc cruor, hinc humor*. Loc cit. v. 612, *Cruoris humor ut absumptas intraverit ante medullas*. Medulla est pinguedo subtilior.
87. De verbo *plasma* libr. I, v. 336, *Plasmavit per membra virum*.
89. B. Virgo concepit, quia credidit. Fides autem ex auditu. Confer vers. 591. Augustinus serm. 13 de Temp., al. 123, in append., *Viri nesciam sermo Dei marital*. Sedulius in hymno abecedario : *Intacta nesciam virum Verbo concepit filium*. Ennodius Ticinensis libr. II, hymno 10, *Concepit aure filium . . . . Quod lingua jecit, semen est*. Sedulius etiam fortasse scripsit *Concepit aure filium*. Vide notam ad vers. 60. Verbo *fetare* utitur Dracontius vers. 217 et Eleg. v. 85. Significat hoc loco secundare, ut apud S. Augustinum et alios. Columellæ *feto* est fetum edere.
91. *Ignis anhelii*, ut l. I, v. 26, *solis anhelii*. Vide proleg. num. 137.

- Aeris, et pelagi, sed non capiendus ab isdem, A**
227 **Clastra puerperii passus sub lege**
 [creandi,
 Vel quæcunque subit diversi temporis ætas.
- 95 **Hæc fragilis natura jacens humana meretur**
 De pietate sua, qua non vult perdere mundum,
 Quem fecit, sanxitque regens per secla manere.
 Ergo ubi corporeos artus dominator, et auctor
 Induit, haud cælum Patri servire reliquit.
- 100 **Nam quicumque sapit, novit, quia sic tulit ar-**
 [tus,
 Et fuit in terris, ut ne cœleste tribunal
 Linqueret omnipotens: nunquam sine Patre
 [probatus
 Filius, et genitor nunquam sine pignore dictus,
 Spiritus immensus, sanctus, bonus, arbiter, **B**
 [index,
- 105 **Tertius unus idem, primus, mediusque pe-**
 [rennis.
- 228** **Ast ubi terrenum sumpsit cum corpore**
 [pondus
 Immortale genus, mortalia dura subivit:
 Non nisi corpoream hæc possent spectare figu-
 [ram.
 Nam quæcunque daret princeps miracula carni,
 110 **Sauctis hæc homines eventibus acta putarent.**
 Adde, quod humanis vitium est generâle ca-
 [tervis,
 Hoc credant, quod visus habet, spernantque
 [relata.
 Credimus inde, Deum mundo venisse viden-
 [dum,
 Ut faceret virtutis opus. Per mille catenas
 115 **Mentibus obsessis insana clade fureris,**
229 **Spiritus impatiens animas quascunque**
 [gravabat,
 Tabe fluens quæcunque cutis madefacta rube-
 [bat,

SCRIPTURA COD. VAT.

94. *Temporis ætas.*
 96. *De p. tua.*
 99. *Induit et cælum.*
 102. *Patre obscure.*
 103. *Nam pius et genitor.*

103. *C. posset s. vel possent.*
 110. *Sanctus h. h. e. a. putaret.*
 111. *G. catheis, hoc est catenis.*
 117. *Q. curis m.*

NOTÆ

92. Canit id Ecclesia: *Sancta et immaculata virginitas, quibus te laudibus efferam, nescio: quia quem cœli capere non poterant, tuo gremio contulisti. Eandem sententiam repetit Dracontius v. 589.*

93. Sedulius l. ii, vers. 38, *Rerumque creator Nascendi sub lege fuit.* Ad Galat. c. iv, vers. 4, *Factum ex muliere, factum sub lege. Puerperium est tempus proxime ante partum et post partum, et dicitur etiam de prole ipsa.*

94. *Vel est et.* Infra, v. 336. *Diversi temporis ætas.*

95. *Meretur est idem ac obtinet, consequitur, ut l. i, v. 136 et alibi.*

96. Vide l. i, vers. 50 et seq., et v. 90 et seqq. *De pietate sua, hoc est Dei.*

97. Libr. i, vers. 427, *Tot bona facta Deus non obviscitur unquam, Quæ propter hominem fecit, sanxitque manere.*

98. *Corporeos artus, ut v. 39.*

99. *Depravatus est hic versus, sed sine ulla dubitatione sententia hæc est, Filium sic corporeos artus induisse, ut tamen cælum non reliquerit. Sequentia verba clara sunt, et sine ullo errore sic expressa in codice. Posset etiam corrigi haud cælum Patri sublime reliquit. Hælpidius de Beneficiis J. C. Nil Patris virtute minor, nunquam ætheris absens. S. Leo serm. 2 de Nativit. Domini: *Ingreditur hæc infima Jesus Christus Dominus noster, de cœlesti sede descendens, et a paterna gloria non recedens.**

103. Sic ex conjectura: nisi mavis nunquam sine Patre probatus, Nam prius, et genitor, etc.

104. Eadem natura divina cum suis omnibus attributis agnoscitur in Patre, Filio, et Spiritu sancto. Libr. i, v. 434, *Spes, opifex, dominus, rector, dux, arbiter, index.* Qua ratione Deus dicatur index, dixi ad v. 114, l. i.

105. *Idem est in neutro genere: nam in masculino producitur prima. Id autem ex theologica loquendi ratione factum. Non enim recte dices Spiritum sanctum esse eundem ac Patrem et Filium: id enim sonat eandem esse personam Patris, Filii et Spiritus sancti. Vere tamen asseres Spiritum sanctum esse idem ac Patrem et Filium: quod significat eandem esse naturam in tribus personis. Paulinus poem. 26,*

natal. 11, Sola Dei natura Deus; quod Filius, et quod Spiritus, et Pater est: Arator l. i, vers. 972, Arii et Sabellii contrarias hæreses sic explicat: Huic fidei pugna cadit Arrius, unum Personas tres esse negans. Sabellius unum, Sed Patrem confessus ait, qui deinde vicissim Filius, et sanctus dicatur Spiritus idem, Sed totum sit ipse Pater. In ms. quodam, Sed totus sit ipse Pater. Masculina nomina personas indicant, neutra essentiam. Vide comment. ad Prudentium, v. 600 hymn. 10 Perist., Ex Patre Christus: hoc Pater, quod Filius. Ac fortasse præstitit legere Tertius unum, et idem, primus, mediusque perennis.

108. *Mortalia dura, quæ Jesus Christus subivit, non nisi ad veram corporis figuram possent spectare seu pertinere. Spectare pro pertinere plerumque poscit accusativum cum præpositione ad: sed invenitur etiam sine ea. Papinianus, Digest. libr. ii, tit. 14, leg. 42, Solvendi necessitas debitorem spectaret.*

109. Sensus hic est: Si in corpore Salvatoris miracula quædam apparuissent, quibus a laboribus hujus vitæ immunis videretur, homines non veram passionem fuisse existimarent.

114. Supra vers. 50, *Pietatis opus.* Libr. iii, vers.

211, *Exegit virtutis opus, miracula summa.* Virgilius l. x, v. 468, *Famam extendere factis, Hoc virtutis opus.* Paulinus Petrocorius libr. iv, *Et virtutis opus viiit præsumptio cordis.* Tertullianus l. v, contra Marcionem, *Ut maneat virtutis opus cum laude perenni.* Miracula vocantur virtutis opus. Matth. cap. xiii, vers. 58, *Et non fecit ibi virtutes multas propter incredulitatem eorum.* Hinc virtus miraculorum solet dici. Sedulius libr. iv (aliis v), vers. 1, *Has inter virtutis opes jam proxima Paschæ Cœperat esse dies.* In catenis conjici posset catervas, scilicet *Ut faceret virtutis opus per mille catervas.* Sed catenarum mentio fit ex Marci cap. v, vers. 3, de dæmoniaco: *Qui domicilium habebat in monumentis, et neque catenis jam quisquam poterat eum ligare. Quoniam sæpe compedibus et catenis vinctus dirupis et catenis.*

115. Inducantur miracula Christi, ut de lunatico et dæmoniaco sanato.

117. *Ii sunt leprosi, quorum caro maculis rubentibus aspergi et tabe fluere solet. Et fortasse lege-*

- Ossibus, et nervis resoluta carne reiectis
Præstatur de clade salus : reparare sepultos
120 Novit, et exanimis iterum revocare salutem.
Ipse oculos sanat cæcorum : luminis usum,
Ignotumque diem mirantur nosse tenebræ,
Quem simul ex utero matris natura negavit.
Mortua pars hominis, pars altera viva jacebat,
125 Utque Deo visus, post sanus, et integer omnis
Redditur, atque calor vitalis in ossa cucurrit.
Quod de parte viri, fecit de corpore toto :
Præstitit orba parens, fleret cum funera nati.
230 Nec semel ista dedit, namque, ut sit virgo
[go superstes,
130 Imperat, exurgit vel Lazarus ante sepultus,

- A Quattuor exemptus transacta luce dierum.
Sanguinis insoliti solitus discurrere fluxus
De muliere perit, dempto simul amne cruoris.
Corripit hic febres, ventos compescit in undis,
135 Per quas Christus iter (stringit natura liquorem,
Cum miraretur), Petro veniente, peregit,
Fluctibus æquoreis Domini sub pondere victis.
Vertit aquas, ut vina fluant : mirabile donum,
Pocula sunt latices, et fluminis ebriat unda.
140 231 Copia panis abest, et copia panis abundat.
Millia virtutum sunt admiranda; sed ut quid
Miremur, dominum tantum potuisse polorum,
Discipuli, famulique sui cum tanta per orbem
Gentibus innumeris omnes fecisse legantur?

SCRIPTURA COD. VAT

121. Ipse oculos. . . cætera desunt.
125. Usque Dei visus.
128. Præstitit orba parens terccus fine renati.
129. Ut fit virgo. Fuit iste, sed correctum est per ista.
131. Q. exemptis t.

- B 132. Sanguinis insoliti solitus discurrere sanguis, exaratum est sanguinis nexu litterarum.
135. Per quos Christus.
137. E. domum sub.
141. Sunt ad admiranda s.

NOTÆ.

dum est tumefacta rubebat : nam tumores etiam indicium sunt lepræ.

118. Paralysis morbus describitur : nam paralysis græce est resolutio. Juvencus libr. II, vers. 76, *Tormenta membra, Officium quorum morbus dissolverat acer.*

119. De clade intelligo expulsa clade. Notandus est hic usus præpositionis *de*, quæ, cum ad tempus refertur, pro *in* aut *post* sumitur, ut *media de nocte, de die*, et similia.

122. *Tenebras* vocat oculos antea cæcos. *Nosse ignotum diem* oxymorum.

123. Redundat simul, ut apud Plautum Amph. II, 4, 12, *Nec potest fieri, uno tempore Homo idem duobus locis ut simul sit.* Vel simul est statim, aut omnino.

124. Libr. I, vers. 647, *Mortua pars hominis quoties, pars viva jacebat.*

125. Fortasse melius *Atque Dei jussu post sanus.*

128. E verbis corruptissimis, et re ipsa restitui hunc locum. Non multo Præstitit, nam potest retineri pro profuit, aut beneficium impetravit. Lucæ cap. VII, vers. 12, *Cum autem appropinquaret portæ civitatis, ecce defunctus efferebatur filius unicus matris suæ, et hæc vidua erat, et turba civitatis multa cum illa. Quam cum vidisset Dominus, misericordia motus super eam, dixit illi : Noli flere. Verum a Dracontii manu puto esse, fecit de corpore toto, Præcox orba parens fleret cum funera nati, vel planctibus orba parens, etc. Præcox est ante tempus maturescens, quod in filium matri præmortuum optime cadit. Lib. III, vers. 392, *Non orbata parens deslevisit funera nati.**

129. Filia archisynagogi Jairi, quæ annorum duodecim erat, vitæ reddita est, Matth. cap. IX; Lucæ cap. VIII; Marc. cap. V.

130. Vel pro *et*, nisi malis positum pro *etiam*.

132. Oppositio, sive oxymorum in *sanguinis insoliti solitus fluxus* : nam lectio codicis *sanguis sanguinis* mendosa est; posset scribi *decurrere rivus*, sed vers. seq. recurrit *amne cruoris. Decurrere* melius videtur quam *discurrere*. Juvencus libr. II, vers. 389, de hoc sanguinis profluvio : *Carpebat fluxus, lacerans sine fine, cruoris.* Matth. cap. IX, vers. 20, *Et ecce mulier, quæ sanguinis fluxum patiebatur.*

133. Tertia in muliere brevis est, s-d producitur, quia quatuor breves concurrunt, ut in multis similibus vocabulis. Eodem modo infra vers. 660, *Ex eadem muliere virum*, ut in epist. V, 161, *eadem muliere creatus*. Vide etiam vers. 111, lib. III, *Arietem subrogat aris.*

135. Matth. c. XIV. Fortasse est trajectio, scilicet *Cum miraretur, stringit natura liquorem, Per quem Christus iter, Petro veniente, peregit.* Verum adhibita opportuna parenthesi, correctione alia opus non est. Prudentius Apoth. V, 670, *Sustinuit gressum Domini sanulus liquor, ac se Mobilitate carens solidos substrinxit ad usus.* Acuta vero est sententia, quod natura præ admiratione strinxerit liquorem. Ea autem est aquæ natura, ut partes ejus, cum nimis stringuntur, seu comprimuntur, consistant, et quodammodo solidæ fiant, ut accidit in gelu. Sic Gellius lib. XVII, c. 8, ait mare omne quod Scythicum dicitur *gelu stringi et consistere.*

137. Victi sunt fluctus, quia vini suam naturalem amiserunt. Conjectura non spernenda est *vinctis pro victis* ex vers. 135, *stringit natura liquorem.*

138. Joan. cap. II. *Vertere* hic est mutare. Propertius, eleg. 7, lib. II, v. 31, *Omnia vertuntur, certos vertuntur amores.* Cicero III, de Nat. deor., cap. 12, *Terra in aquam se vertit.*

139. *Latex* proprie est aqua, quamvis de vino et de quovis alio liquore soleat dici. Hic ergo in sensu proprio sumitur *latices* : contra *poculum* cuius vasi quo bibitur, applicatur, sed peculiari quadam significatione ea vox interdum adhibetur ad vini computationem declarandam. Cicero Philipp. 2, cap. 25, *Si inter cenam in tuis immanibus illis poculis hoc tibi accidisset.* Florus lib. II, cap. 10, *Eputantes, ac ludibundos plerosque, ac, ubi essent, præ poculis neccientes.* Dracontius Virgilium imitatur lib. III Georg., vers. 528, *Frondebis et victu pascuntur simplicis herbæ, Pocula sunt fontes liquidi, atque exercita cursu Flumina.* Sed Virgilii sententia est pro vini potione fuisse fontes liquidos, Dracontii verum vinum ex aqua fuisse factum : quod magis explicant sequentia verba : *Et fluminis ebriat unda.* Verbo *ebiare* usus est Macrobius.

140. Matth. cap. XV; Joan. c. VI.

141. *Virtutes* pro miraculis, ut dictum ad V, 111.

142. Forte *miramur*.

143. *Suus* non semper reciprocum est, sed interdum pro *eius* aut *illius* adhibetur, ut innumeris exemplis etiam optimorum scriptorum confirmatur.

144. Libr. III, vers. 218. Petrus apostolus dicitur *Gentibus innumeris positus sub lege fideli.* Paulinus poem. 26, natal. 11 de martyribus : *Gentibus innumeris semen cælestis fuerunt.*

- 145 Et simul indociles, doctosque audire moneret A
Supplicium post grande crucis, reditumque
[supernæ
Lucis ad æthereos tractus, thronumque pa-
rentis.
Cœlestis, veniens cum linguas funderet ignis
Spiritus, alme, tuus, nostro commercia mundo
- 150 **232** Consona dissimili infundens sermone
[beatis.
Tu Deus es, quem terra tremat, quem mundus
[adorat,
Te mandante, pluunt nubes, et ab igne coruscant.
Surgere tu ventos, et crescere turbine facte
Præcipis, ut rapidæ perturbent cuncta procel-
[læ,
- 145 Et mare cæruleum rapiant super æthera nimbi. B
Tu rursus reprimis flatus, recidentibus curis,
Et mare purpureum tranquillo marmore tendis,
- 160 **233** Hoc est nempe fretum, quod se divisit,
[et hæsit
In partes hinc inde duas: Hebræa propago
Impia regna fugit, Moseo principe gentis,
Rursus aquæ reduces repetunt loca, præca
[fluentes.
Cum fugitiva manus de fluctibus omnis ad-
[cesset,
- 163 Tunc demersus obit populus, qui sæva parabat
Israelitarum plebi, quæ facta superstes
Vindice naufragio: tali sub clade aboletur,
Qui fuit ante metus, mox libera turba Tonantis
Mutatum miratur iter: via prisca salutis
- 170 Semita mortis erat, nec servans membra se-
[pulcro.

SCRIPTURA COD. VAT.

145. Prius videtur fuisse *moveret* pro *moneret*.
146. *Redditusque*, vel *reditumque* pro *reditum*,
et *superna* pro *supernæ*.
147. *Tractus thronumque p.*
150. *Cum sole dissimili infundens sermone beatis.*
152. *Et ab imbre c.*
161. *Partes in hinc duas; deest reliquum*
163. *Rursus atque reduces.*
165. *Dimerus.*
166. *Israelitarum phæbi q.*
167. *Clade deletur.*
169. *Miratur mutatum inter via.*

NOTÆ.

145. Forta se *Hos simul*, vel *quos simul*. Pro *moneret* non male esset *moveret*. Ex codicis scriptura hic colligitur sensus, quod apostoli ab omnibus Judæis diversarum nationum qui erant Hierosolymis intelligerentur. Act. apost. cap. ii, vers. 6 et seqq., *Facta autem hac voce, convenit multitudo, et mente confusa est, quoniam audiebat unusquisque lingua sua illos loquentes.... Et quomodo nos audivimus unusquisque linguam nostram?.... Audivimus eos loquentes nostris linguis magnalia Dei.*
146. Intelligi potest, post reditum Christi, qui est lux superna, ad æthereos tractus, vel, post reditum ad æthereos tractus lucis supernæ.
147. Qui metri rationem habere velit, facile corriget *tractus, solumque parentis*. Vide proleg. num. 139 et v. 204 hujus libri.
150. Forte *Quamvis dissimili*. Certe mendum est: *Cum sole dissimili*. Apostoli sunt ii qui dicuntur *beati*. Usitatum fuit a primis sæculis viros sanctis moribus præditos *beatos* appellare, ut contra *miseros* et *infelices* peccatores, et damnatos. Vide notam ad vers. 11 libr. 1, *Et pia vota Dei miseris hinc, inde beatis*. Ad cœlites, quorum cultus permissus est, nunc beati titulus referri solet: in Romano vero summo pontifice *Beatitudinis* et *Sanctitatis* appellatio promiscue adhibetur.
154. Eleg. vers. 2, *Quem timet omne solum*, vel *tremat*, ut alii legunt. Quod res creatæ adorant Deum, multis in locis expressum est, ut l. 1, vers. 4, l. 11, vers. 72 et 206.
152. Libr. 1, vers. 710, *Qui dat fulmineos collisis nubibus ignes*.
154. Procellæ *rapidæ*, ut libr. 1, vers. 708, expositum est.
155. Libr. 1, vers. 147, *Cæruleum æquor ponti*.
156. Libr. 1, v. 105, *Recidente ruina*. Ventus cadere sæpe dicitur, et eodem sensu *recidere* dicitur. Sed hoc loco fortasse legendum est *residentibus curis*. Virgilius libr. vii, vers. 27, *cum venti posuere, omnisque repente resedit Flatus, et in lento luctantur marmore tonæ*. Conjungit quoque *ventos* et *flatus*.
157. Libr. 1, vers. 78, *Et mare purpureum*. Vide notam. *Tendere tranquillo marmore* est æquare, in planum extendere maris undas.
158. *Ludant pisces*, ut l. 1, vers. 237, *Luserunt cum nota*. Simile est vers. seq., *Bellua gestiat ingens*. Si retineatur scriptura codicis, corripitur a in una adverbio, ut aliquando fit in *frustra, contra, ultra*. Verum libentius legerem, *Ut prostrata freti, aut Ut post strata freti*. Virgilius: libr. v, vers. 763, *Placidi straverunt æquora venti*: et eclog. 9, v. 57, *Et tunc omne tibi stratum silet æquor, et omnes (Aspice) ventosi ceciderunt murmuris auræ*.
159. Ambrosius cap. 10, libr. v Hexæm. post Basilium: *Cete, illa immensa genera piscium, æqualia montibus corpora*. Tertullianus de *Judicio Domini, deformia monstra natantum*. Horatius l. 1, od. 3, vers. 48, *Qui siccis oculis monstra natantia, etc.* Virgilius vi *Aneid.*, v. 729, *Et quæ marmoreo fert monstra sub æquore pontus*. In *bellua ingens* intelligitur *balæna*, aut alia quævis immania cete, ut vocat Virgilius. Vide interpretes Jobi cap. xl, vers. 20 et seqq., et Isaïæ cap. xvii, 1, ubi exponunt quod *piscis genus* sit Leviathan.
160. Indicatum hoc miraculum est libr. 1, vers. 704. Vide notam, et infra vers. 787 et seqq. hujus libri.
162. Eodem modo Moysis nomen effertur in Eleg. vers. 17, *Moseo dicta prophetæ*. Intellige *sub*.
163. Lib. 1, vers. 703, *Dum reduces sentiret aquas*. Sed ibi *reduces aquæ* sunt aquæ retro fluentes, hic aquæ in suum locum revertentes: nam *redat* utraque significationem habet. *Rursus reduces repetunt* est pleonasmus, ut dictum et confirmatum exemplis est libr. 1, vers. 111.
165. Latini scriptores plerumque dicunt *demersus*. Tertulliano tribuitur *dimerus*, nisi error hic est.
167. Potest alio etiam modo mendum codicis emendari *Vindice naufragio tali se clade tuctur. Quæ fuit ante timens, mox, etc.*, vel *Quæ fuerat metuens, vel quæ facta superstes: Vindice naufragio tali sub clade aboletur*, scilicet populus, qui sæva parabat. In *deletur* prima est longa, nec puto a Dracontio correptam.
170. *Servare membra sepulcro*, ut *servare ossa sepulcro*, et similia apud Prudentium, ut dixi in com-

Africus interea motus virtute iubentis
234 Illæsurus adest, nulla comitante procella,
 Delicias portare parans novus ingruit imber,
 Innumeras dat nimbus aves, datur esca polorum,
175 Angelica de parte cibus, sitientibus autem
 Flumina petra dedit, nullo fodiente ligone.
 Et ne plura loquar, tua sunt, quæcunque
 [videntur,
 Et quæ nemo videt. tibi debent omnia, quod sunt,
 Tu tamen ipse, quod es, nulli debere probaris,
180 Et quasi qui debet, sic omnibus omnia reddis.
235 Est tibi cura, Deus, de quidquid ubique
 [creasti,
 Ne tantum succumbat onus: stat cura minorum, **B**

A Et speciale jubes, tanquam generale, tueri.
 Sic fit mater humus, qua germina cuncta
 [creantur,
185 Sic mare velivolum mercator nauta vagatur,
 Telluremque novam circumspicit impiger hospes,
 Et complexus amat non cognitus advena cives.
 Fœdere concordii, quia vis, elementa tenentur
 Tam longa connexa mora, sic juncta ligantur,
190 Ut disjuncta tamen concordii lite probentur.
 Si disjuncta fiant, solvetur machina rerum,
236 Si conjuncta forent, omnis natura peri-
 [ret.
 Tu, Deus omnipotens, nosti, quo feceris
 [orbem

SCRIPTURA COD. VAT.

173. *D. liciti portare.*
 174. *Nimbus aquas d.*
 178. *O. quot sunt.*
 180. *Et quasi qui debes sic; sed quasi obscure: prius
 fuit reddes, postea factum reddis.*

181. *Cura de quidquid.*
 182. *Nec tantum.*
 188. *Concordii quia bis e., sed quia non clare*
 193. *Nosti quod feceris.*

NOTÆ.

ment. ad hymn. 12 Perist., vers. 45. Qua via Israelitæ salutem invenerant, Ægyptii mortem invenerunt. Infamiae genus ducebant veteres, quod corpora defunctorum sepulcro privarentur. Vide comment. ad Prudent. hymn. 5 Perist. S. Vincentii, vers. 390. Gentiles inhumatorum animas nec in cymbam quidem Charontis recipi posse credebant: Hebræi eadem non prius donari requie comminiscuntur, quam corpus sepulcro mandetur.

171. Ipse Deus, qui ventis imperat, virtutem illis dat, ut surgant. Numer. cap. xi, vers. 51, *Ventus autem egrediens a Domino arreptas trans mare coturnices detulit.* Psal. lxxvii, 26, 27, *Transtulit Austrum de caelo, et induxit in virtute sua Africum. Et pluit super eos sicut pulverem carnes, etc.* Vide vers. 153, *Surgere tu ventos, et lib. i, vers. 707.*

172. Tentabam *Illusurus adest*: nam ventum placidum ludere dici potest. Sed retinendum est *Illæsurus* ab *illado*, a quo est *illæsus*. Tertullianus et Lactantius etiam *illævisibilis* usurparunt.

174. Restitui *aves* ex loc. cit. Scripturæ, et Exod. cap. xvi, vers. 4 et seqq., *Ecce ego pluam vobis panes de caelo... Ecce gloria Domini apparuit in nube... Factum est ergo vespere, et ascendens coturnix cooperuit castra, mane quoque ros jacuit per circuitum castrorum.*

175. Psal. lxxvii, vers. 24, 25, *Et pluit illis manna ad manducandum, et panem caeli dedit eis. Panem angelorum manducavit homo.* Joan. c. vi, v. 31; Ep. I ad Cor. cap. x, v. 3, *Angelica de parte*, quasi de portione cibi, quæ angelis datur. Suetonius cap. 18 Vitæ Caligulæ: *Equiti Romano contra se hilaris avidiusque videnti partes suas misit.* Petronius Satyr. c. 53, *Ego quidem pene projecti partem meam: nam videbatur mihi jam in pullum coisse.*

176. Vide Exod. cap. xvii, v. 6, Numeror. cap. xx, v. 11, Epist. I Corinth. cap. x, v. 4.

178. Cap. xli Job, v. 6, *Quis ante dedit mint, ut reddam ei? Omnia quæ sub caelo sunt, mea sunt.* Epist. ad Roman. cap. xi, v. 35, 36, *Quis prior dedit illi, et retribuetur ei? Quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia.*

179. De hac phrasi *probaris* antea dictum est ad v. 26.

180. Mar. Victor in præfat. v. 57, *Ut fieres justis merces, meritisque piorum, Hoc quoque conferres præstando, ut debitor esses. Aliter, Ut fieret virtutis opus, meritisque piorum, etc.* Idem lib. i Genes., v. 329, *Dum quod non meritis, sed tantum sponte benigna Largitur famulis, nostri cupit esse laboris, Et se, quod donat, mavult debere videri.* Sic Fabricius. Alii: *Nostræ laudis opus fieri, quod sponte benigna, etc.* Etsi enim vita æterna bonis hominum operibus reddatur tan-

quam merces, eadem tamen gratia Dei est ob electionem, quæ bona opera præcedit, ob gratiam præventivam, et auxiliantem, et ob gratiam justificantem, quæ a homo præditus esse debet, ut ejus opera vitam æternam mereantur, ac denique ob perseverantiam finalem quam nemo potest mereri. Quod si de naturali rerum ordine sermo sit, quem Dracontius hoc loco potissimum, vel unice respicit, Deus sic reddit omnibus omnia, quasi qui debet, quia leges naturæ præscriptas servat.

181. Alio modo emenda, *Et tibi cura, Deus, est quidquid, vel, Est tibi cura, Deus, et quidquid.* Sapient. c. xii, v. 13, *Non enim est alius Deus quam tu, cui cura est de omnibus.*

182. *Succumbat*, subitus cadat. Aliud est *succumbere* *overi*, nempe subire onus. *Stat cura minorum*, scilicet omnium cura est Deo. Epist. I Petri cap. v, v. 7, *Omnes sollicitudinem vestram projicientes in eum, quoniam ipsi cura est de vobis.* Vide Psal. lxxv, v. 23; Matth. cap. vi, v. 25 seqq.; Luc. cap. xxi, v. 16 seqq.

183. *Supra v. 35, Singula per partes, generaliter omnia nutrit.*

184. Lib. i, v. 156, *Nondum mater humus.* Videtur notam.

185. Virgilius lib. i Æn., v. 228, *Despicens mare velivolum.* Vide Macrobius lib. vi Saturn., cap. 5, de hoc epitheto. Naves magis proprie velivolæ dicuntur. *Yagor* cum accusativo apud Propertium lib. ii, eleg. 21, v. 21, *Ino etiam prima terras ætate vagata est.* Nonnulli legunt *terris*, sed *terras* præfert Broukadius, uti etiam ediderat Scaliger.

188. *Forte quia viz.* Mallem tamen *Fœdere discordii quamvis elementa tenentur*, scilicet *fœdere*, *quamvis discordii, tenentur.* Postea *disjuncta concordii lite: amat enim Dracontius hujusmodi oppositiones.* De concordia discordii elementorum vide lib. i, v. 142 et seqq., 265, et Eleg. v. 59.

190. De hac constructione verbi *probo* relegere notam ad v. 26.

191. *Supra v. 55, Et cadat ante diem sublimis machina rerum.* Facile patiar, legi, *Si disjuncta fuerint, vel sient, vel forent*, idemque dicam v. 133 lib. iii. *Si jactura fiat*: nam l. ii, vers. 505, *productur prima in fiunt.* Lucretius, Virgilius, alique antiquiores *suam* pro *sim*, vel *suam* usurparunt ab antiquo *suo*, a quo adhuc est *sui* præteritum. *In fiunt et fiunt* variant poetæ Christiani: alii cum veteribus producant, alii corripunt. Vide proleg. num. 139, et notam ad lib. i, v. 82.

193. Melior hæc lectio et interpunctio videtur quam: *nostri, quod feceris orbem Semine, quo caelum etc.*

Semine, quo cœlos, solem, lunamque creasti A
195 Ex nihilo simul, esse tamen diversa putamus.
 Ad nihilum reditura iterum sunt omnia, cum te
 Jusseris esse chaos solus mansure superstes,
 Angelicis, hominumque piis venerande catervis.
 Qualiter ergo labor nullus fuit ante jubendo,
200 Omnia cum fierent, sic nec labor ullus erit, jam
 Jusseris ut finem cum plurima sæcula norint.
 Te Seraphim, Cherubimque Deum, Dominum-
 [que precantur,
 Te chorus angelicus laudat, exercitus orat,
 Thronus in excelsis humili te voce precatur,
205 237 Agmina te astrorum, te signa, et sidera
 [laudent
 Auctorem confessa suum, te fulmen adorat,
 Te tonitrus, hiemesque tremunt, te grando, B
 [procellæ,

Te glacies, nimbique paventi, te spiritus omniis
 Personat, imber, hiems, pelagus, nix, frigus
 [et aura.

210 Te tellus fecunda vocat, te suspicit aer,
 Unda super cœlos tibi supplicat, et polus our-
 [nis,

Flumina te metuunt, et fontes, stagna, palu-
 [des

Voce sua laudant, te nubila crassa coruscant,
 Te lux alba dies, te nox obscura tenebris

215 Te bona temperies, te tempora cuncta precan-
 [tur,

Ver, æstas, autumnus hiems redeuntibus an-
 [nis.

238 Per te fetat humus, per te, Deus,
 [herba virescit,
 Frondescunt silvæ, spirat flos, germinat arbor.

SCRIPTURA COD. VAT.

198. Angelicas, animasque suis adorande catervis.
 201. F. cum plurima s.
 203. Videtur scriptum laudent.
 204. Thronus inexcessans h.
 209. Scribitur asta pro aura.
 210. Ut tellus f.
 218. Ordo horum versuum in ms. est hic : Fron-
 descunt Quod peccatorum-Illud præterea-Quod cælo-

Ignibus-Est homo- Nam diversa - Illæc voce - Addo
 quod-Membrorum-Mæssis aristatas-Palmite-Et nun-
 quam-Te fera-Turba-Sibilat-Et tibi-Auctorem-Mate-
 rias-Non angues-Ut vitas-Sed nos-Fecerit-Quod præ-
 cepta - Nec modo-Olim primus-Ingratus - Jura - Et
 semper - Mox quam-Peccavit - Principio nostræ-Dam-
 natur - Contigit-Nec similis-Una lege-Contemptis-Car-
 non - Vipera Quid serpens, etc.

NOTE.

196. Reditura iterum pleonasmus, de quo ad vers.
 111, lib. 1, Sed non reditura secundo.

197. Supra v. 13, Credaturque chaos, etc. Sumi solet
 chaos pro rudi, indigestaque materia, ex qua res C
 postea eductæ sunt. Sed Dracontius chaos intelligit
 destructionem ipsam rerum omnium ac tenebras
 quæ mundi creationem præcesserunt, et quæ succe-
 derent, si eadem res ad nihilum redigerentur. Man-
 sure superstes, ut v. 31. Mundique superstes.

198. Versus insigniter depravatus. Adorande metro
 non congruit. Venerande non repugnat. Seneca Herc.
 cul. Fur. v. 1248, Perque venerandos piis Canis.
 Correxì ex simili sententia Prudentii hymn. 40 Perist.,
 v. 536 et seqq., Quandoque cælum, ceu liber, plica-
 bitur... Deus superstes solus, et justis simul Cum sem-
 piternis permanebunt angelis. Vide, quæ notavi in
 commentis ad Prudentium, ubi explicui qua ratione
 dicatur Deus permanere solus superstes, simulque
 cum justis et angelis.

200. Clarius esset sic nec labor ullus erit, cum Jusse-
 ris, ut finem jam plurima sæcula norint. In scriptura co-
 dice ordo est cum jam jusseris, ut plurima sæcula norint
 finem: quæ implicata constructio est, sed non absurda.

201. Ut nescire finem pro non finire ponitur, sic
 noscere finem pro facere, vel capere finem et finire.

204. Supra v. 147 thronus prima producta occur-
 rit. Emendatio etiam hoc loco esset facilis, Excel-
 susque thronus humili te voce precatur. Sed magis ge-
 nuinum videtur Thronus in excelsis. Excelsa pro cælo.
 Lib. III, v. 47, Celsior excelsis, lib. I, v. 101, Donec
 ab excelsis. Arator lib. I, v. 91, Cum rector Olympi
 Evehit excelsis, quidquid suscepti ab imis, ubi frustra
 Arntzenius tentat excelsi, repugnantibus libris editis,
 et mss., et sententia ipsa. In excelsis phrasid eccle-
 siastica est, quæ a bonis Latinitatis auctoribus origi-
 nem trahit, apud quos sæpe legitur, ab excelso, in
 excelso pro ab alto, et sublimi loco, in alto, et eminenti
 loco. Excelsa urbis dixit Plinius. Quinque ordines an-
 gelici a Dracontio recensentur, cherubim, seraphim,
 angeli, virtutes, throni: nam Hebraice virtutes Sa-
 baoth dicuntur, et Sabaoth exercitum sonat. Novem
 ordines sive chori angelici a plerisque distinguuntur,

et fortasse Dracontius sub exercitus nomine virtutes,
 et potestates, sub angelici chori angelos et archan-
 gelos complecti voluit.

205. Quodnam sit discrimen inter astra, signa et si-
 dera, retuli ex Isodoro ad v. 5 libri I, Quinque
 plagæ.

206. Confer lib. I, v. 4, et lib. II, v. 15. E can-
 tico trium puerorum et psalmis hæc omnia petita
 sunt. In hæc enumeratione interdum eadem verba
 repetit, sæpe variat: Deum precari, orare, laudare,
 confiteri, adorare, tremere, pavere, metucere, perso-
 nare, vocare, suspicere, supplicare.

212. Forte metuunt, te fontes.

213. Coruscare activum est, cum significat concu-
 tere, vibrare; sed hoc loco significat fulgurare, ut
 v. 152, Te mandante, pluunt nubes, et ab igne coru-
 scant. Habet autem accusativum te ratione peculiaris
 significationis: sensus enim est: te laudant nubila,
 dum coruscant, ut v. 208, Te spiritus omnis, Personat,
 et clarius v. 223, Te... genus omne veneni Sibilat
 ore fero. Nubila crassa sunt densa, spissa, ut aqua
 crassa, cælum crassum, nebula crassa, paludes
 crassæ.

214. Melius Te lux alba dies, vel etiam Te lux alba
 dies.

215. Eleg. v. 81, Sol dat temperies. Cum neque
 nimium frigus neque immodicus calor est, temperies
 dicitur. Ovidius l. I Met., v. 51, Temperiemque Jedit
 mixta cum frigore flamma.

216. Eleg. v. 253, Ver, æstas, autumnus, hiems, re-
 dit annus in annum. Vide notam.

217. Fetat humus, mater fit, fecundatur, aut etiam
 fetus edit. Vide notam ad vers. 89.

218. Spirat flos, hoc est, odorem effundit. Clau-
 dianus lib. II de Raptu Pros., v. 81, Quidquid thuri-
 feris spirat Panchaia silvis. Solet adjungi accusativus,
 ut spirare odorem, aut adverbium, ut spirare graviter,
 suaviter. Juvenalis tamen sat. 7, v. 208, simpliciter
 dixit: Spirantesque crocos. In versibus Bibliothecæ
 S. Isidori tituli. Pigmentarii: Illic spirant cinnamum,
 thura.

- 219 Messis aristatas acuit per culmina fruges, A
 220 Palmite gemmato post pampinus admovet [uvas.
 Et nunquam caritura comis frondescit oliva.
 Te fera, te pisces, pecudes, armenta, volucres,
 Turba cerastarum laudat, genus omne veneni
 Sibilat ore fero, lingua vibrante trisulca,
 225 Et tibi, quidquid habet, reputans debere fa-
 [tetur.
 Auctorem vitæ gaudet stridore minaci
 Materies laudare necis, poterasque creator
 239 Non angues, non omne nocens permittere
 [nasci,
 Ut vitas hominum tantum mors una tulisset.
 230 Sed nos quæque rei cognoscimus omnia quare
 Fecerit ista dari : data sunt per crimina no- B
 [stra,
 Quod præcepta Dei passim contemnimus om-
 [nes,
 Quod peccatorum retinent tot milia vincla.
 Nec modo peccatum subrepsit moribus, olim,
 235 Olim primus homo transcendit jussa Tonantis.
 Ingratus, quia factus erat cœlestis imago,
 Jura potestatis retinens super omnia solus,
 Et semper, nisi jussa Dei contemneret au-
 [dax.
 Mox quam factus erat nullo peccante creatus,
 240 Peccavit. Quid nos miseri de crimine nati ?
 Principio nostræ peccator originis auctor
 Damnatur sub lege necis, vel clade perenni.
 240 Contigit, ut nobis similis, heu ! pœna
 [maneret,
 Nec similis nos culpa tenet : semel incidit
 [ille
 245 Una legē reus, nos multis legibus error
 Contemptis retinet captivos sorte reatus.
 Illud prætereo, quod parvi pendimus om-
 [nes,
 Quod cœlo, tellure, fretis, atque aere toto,
 Ignibus æthereis, et lunæ dignior orbe
 250 Est homo, quem libuit per se formare Tonan-
 [tem.
 Nam diversa Dei solo sermone creantur.
 Illæc voce creat, nos autem operosius aptat.

SCRIPTURA COD. VAT

219. *M. aristatas a. p. fulmina f.*; ad marg., *ari-
 statas.*
 220. *P. gemmatum p.*
 230. *Sed nos quoque r. c. o. quod res*, pro nos aliud
 videtur prius fuisse quod : obscurum est.
 232. *Præcepti Dei p. contemnunt omnes.*
 235. *Quos peccatorum manent tot milia vinclos : ambi-
 que manent.*
 237. Prius erat *potestatus pro potestatis.*

239. *Mox quod factus.*
 243. *Con.... nobis similis heu pœna manere.*
 244. *Similis vos c.*
 245. *Legibus heros.*
 246. *Sorte reatis* : prius erat *sorte creatis.*
 247. *I præterea q.*
 249. *Dignior omni.*
 252. *Illic uxor eat nos autem operarius aptat ; prius
 C optat ; operarius dubie.*

NOTÆ.

219. Ordinem versuum, quem inversum judico,
 mutavi. *Aristatas*, scilicet aristam habentes. Utitur
 Festus ea voce in *Restibilibus* : *Farreo epico, id est aris-
 tato.*
 220. De palmite vide notam ad lib. I, v. 170. De
 gemmis vitis eod. l. I, v. 575. Forte legendum est
Palmite gemmatas.
 221. Vide notam ad l. I, v. 166, *Et semper vestita
 comis frondescit oliva.*
 223. Venuste *venenum* pro animalibus venenatis.
 224. *Sibilare aliquem* est sibilis explodere, irri-
 dere; sed hoc loco *sibilat* ponitur pro *laudat*, dum *si-
 bilat*, ut dixi ad v. 215. Hoc verbo *sibilat* et aliis
lingua vibrante trisulca contrahitur genus omne vene-
 ni ad serpentes in genere, quibus proprie sibilum, et
 lingua vibrans seu micans, et trisulca tribuitur. Vir-
 gilius lib. XI, v. 754, *Et sibilat ore*, et l. II *Æn.*, v.
 475, *Et lingua micat ore trisulcis.*
 226. *Stridor* serpentibus tribuitur a Silio l. VI, v.
 177, et Ovidio l. IX *Met.*, v. 65. Pulchrum epitheton
minaci stridore.
 227. *Materies necis*, pro serpente figurate, ut v.
 225. *venenum.*
 229. *Tulisset*, pro abstulisset : simplex pro compo-
 sito.
 230. Forte *Sed nos quippe rei* : certe quoque men-
 dum est.
 231. Quod per crimina nostra animalia nocentia
 data fuerint, hoc sensu est intelligendum, quod ani-
 malia homini in statu innocentiae non nocuissent, sed
 ejus potius imperio fuissent subjecta. Præterea con-
 troversum est inter interpretes et theologos, an ea
 animalia quæ nunc sunt ferocia et aliis nocent, in
 statu innocentiae mutuo inter se savirent. Vide Pe-
 rierum in commentar. ad Genes. cap. I, v. 29.

235. Lucretius l. III, v. 60, *Quæ miseros homines
 cogunt transcendere fines Juris.* Tacitus III *Annal.*, cap.
 54, *Prohibita impune transcendendis.* Venuste repeti-
 tur olim ex v. præc. Virgilius l. VI, v. 495, *Lacerum
 crudeliter cra, Ora, manusque ambas.*
 236. Lib. I, v. 338, *Species hominis, cœlestis
 imago.*
 237. Infra v. 730, *Jura potestatis retinens sub no-
 mine vero.*
 239. *Lego Mox quam*, vel *Mox quod* pro *Mox ut.*
Mox quam pro *statim ac* Paulus Dig. l. VII, tit. 4,
 leg. 13, *Mox quam a solo separati sint* (fructus). Adis-
 sis Vossium de Serm. constr. cap. 66.
 240. Vers. 357, *Scelerata propago Nascitur, ex
 fonte sceleris genus omne meamus.*
 243. Claudianus lib. II in Eutropium, v. 479, *Una-
 que cuncto Pœna manet generi.* Forte *Condicta est no-
 bis similis, heu ! pœna manere*, vel *Contigit ut nobis
 similis, heu ! pœna maneret*, quod magis arridet.
 246. Vide num melius *captivos sorte creatos*, ut v.
 240, *Miseri de crimine nati.*
 249. Lib. I, v. 139, *Ignibus æthereis* significat
 ignem elementarem : hoc loco et pro hoc igne, et
 pro sole, et pro stellis sumi potest.
 250. Vide l. I, v. 330 et seqq.
 251. *Diversa*, scilicet homini vel ab homine.
 252. Plautus, Terentius aliique *illæc* pro *illa hæc*
 dicunt. *Operosius* a Plinio usurpatum. Tertullianus
 lib. II contra Marcionem cap. 4, *Quis denique dignus
 incolere Dei opera, quam ipsius imago et similitudo ?
 Eam quoque bonitas, et quidem operantior, operata est,
 non imperiali verbo, sed familiari manu, etiam verbo
 blandiente præmisso, Faciamus hominem, etc.* Et lib.
 de Resurrect. carn., cap. 5, *Caro autem et semine
 Dei constitit propter formam.... et amplius mani...*

- Cur non debuimus fontes pejora mereri? A
 Addo, quod innumerae pestes, mortale minan-
 [tes,
 255 Membrorum de parte sua dant saepe salutem.
 241 Vipera quid praestet, cauda. et cervice
 [recisa,
 Quid serpens maculosa juvet, medicina fa-
 [tetur.
 Aspidis obliquae quid pingui membra me-
 [dentur,
 Isoformis ursus, fulvus leo, quid lupus au-
 [dax;
 260 Et quodcumque malum vindex natura creavit,
 Miscuit optandam dira cum morte salutem.
 Quid quod mortiferis animalibus induit
 [auctor, B 275 Vineam ne pereat sub morsu dentis adunci.

SCRIPTURA COD. VAT.

253. D. sortes p.
 257. M. jubet m.
 258. Obliquae, ambigue.
 259. Informis visi f.
 261. Cum mente s.
 263. Sectantibus hircas.
 264. Non sint non saxi dentibus hostes.

267. Anguis agit ramis opus n. i. t.
 268. Quid vos justitiam noscentes terminus actu.
 271. Nec f. n. augent quaeruntur in herbas; sed
 quaeruntur non clarum est.
 273. Gregibus passis v.
 274. Nectator venator a.

NOTAE.

pter praetationem, ne universitati compararetur. Prudentius Apoth. v. 1032, cujus habes verba l. i, ad v. 333.

253. Infra v. 329, Cur non graviora mereri Omnia debuimus, qui sic peccamus inique?

254. Pestes de animalibus perniciosas dixit etiam Virgilius Georg., v. 181, et de serpentibus Lucanus l. ix, v. 736, Mortale minantes, ut veniale minatur v. 486 hujus libri.

255. De parte sua, pro de parte suorum membrorum, vel legendum de parte aliqua.

256. Lib. i, vers. 291; Eleg., vers. 65 seq. Vide notam ad loc. cit. lib. i. Glycas lib. i Annal., die 6, pag. 59, docet similiter, ad theriacae confectionem caput viperæ praecidi una cum cauda.

257. Maculosa serpens lib. i, vers. 288.

258. Obliquus commune epitheton aliis serpentibus, quasi tortuosus. Aspidis pingua membra fortasse dicit, quia, ut ait Lucanus lib. ix, vers. 714, Plenior huic sanguis, et crassi gutta veneni Decidit. Vulgatum est, ut ait Plinius lib. viii, cap. 23, sect. 35, colla aspidum intumescere, dum scilicet ictum minantur, quod refert etiam Nicander in Theriac., Cum vero incanduit ira, Et lithum minitans, venientibus obvia saxi, Squalida colla tument, et lato sibilat ore. Aspidis usus in medicina asseritur etiam Eleg. vers. 65, Aspis habet mortes, habet et medicamina serpens. Plinius l. b. xlix, cap. 4, Praeterea constat, contra omnium serpentium ictus quamvis insanabiles, ipsarum serpentium exta imposita auxiliari. Et lib. xxx, cap. 4, ad strumas sanandas remedium esse ait cinerem aspidum cum sevo taurino impositum.

259. Ursus, leo et lupus etiam aliqua ex parte prosunt. Plinius lib. viii, cap. 36, sect. 54 de ursis: Illi sunt adipos medicaminibus apti. Haec medicamina plurimis in locis singillatim recenset. De remediis ex lupo confectis consule eundem Plinium lib. xxviii, sect. 49, aliisque in locis. Quae remedia ex leone confieri possint, docet Conradus Gesnerus Hist. Quadrup. tom. I, pag. 589, qui eod. tom. de lupo et urso agit, et medicamina quae ex eis fieri solent explicat.

260. Supra vers. 76, Quidquid natura creavit. Natura ipsa est vindex, aut malum vindex, quia haec mala data sunt per crimina nostra ex versu 231.

261. Lego cum morte, nam mente nec satis in mensuratum est et falsum videtur.

262. Forte indidit auctor. Sed induit defendi potest pro indidit, injectit, immisit. Petronius Satyr. cap. 4. Eloquentiam pueris induunt adhuc nascentibus. Gellius lib. xii, cap. 5, Natura... induit nobis... amorem nostri, et charitatem.

263. Forte Ut saxi queant. Pro hircas posui iras: nam hira aut hilla intestinum hic locum minime videtur habere. Iras reddere, ut evomere iram in aliquem apud Terentium Adelph. iii, 2, 14. Sectari frequens verum est in re venatoria.

265. Potest addi interrogatio, Non pudet hoc homines? De verbo probro dictum ad vers. 26 hujus libri.

267. Cogitabam Anguis agit ignarus opus, vel agit ignara malum, vel agit rancoris opus. Sed praestat legere Anguis agit ira morsus. Lib. i, vers. 269, Nec semper agit fera vipera morsus. Passim de serpentibus morsus dicitur, quo scilicet venenum infundunt. Comparat angues, qui non nisi vexati mordent, hominibus, qui saepe sine ulla causa nocent, et justitiam scientes contemnunt. Vide supra vers. 232, et lib. iii, vers. 549, Gens scelerata sumus, nil de pietate merentes.

268. Forte Quod nos justitiam, aut Quod vos justitiam.

269. Mox vers. 455, Plectibiles mores. Exstat haec vox in Cod. Theodos. saepe, et apud Maeritum, aliosque aequales. Forte legendum Plectibili, et veniam, etc. Avitus lib. ii, vers. 53, Nam crimen avertit Auctor, in ignaro minor est peccante reatus. Minus bene in nonnullis editis in ignoto. Ignorantia veniam jure meretur, quia jure cautum est, ut ignorantes in certis casibus excusentur. Ulpianus lib. iii Digest. tit. 2, leg. 11, Notatur etiam (infamia) qui eam dicit: sed si sciens: ignorantia enim excusatur non juris, sed facti. Vide Barbosam, de Axiomat. jur. axiomate 113. Apud theologos longa est questio, neque hujus loci, quatenam, et quando ignorantia excuset. Hoc certum poni debet, ignorantiam etiam juris, quae vero sit invincibilis, a peccato formali excusare.

275. Forte Ne gregibus sparsis.

274. Virgilius Eclog. iii, vers. 75, Si dum tu setaris apros, ego retia servo. Vide vers. 263.

Cervus ut occumbat, quærit medicina medul- A
[las.
243 Quid nocuit passura lepus? quid dama,
[vel hircus?
Quos medicina jubet hæc ut capiantur ad
[usus?
Ut sub fraude cadant venantium, aut cuspide
[ferri?
280 Quid pisces nocuere freti? quid turba volu-
[crum?
Pervasit gens nostra fretum, pervaditur
[aer,
Ut capiantur aves ex nulla parte nocentes.
Quæ natura negat, per nos elementa petun-
[tur:
Per pelagus celebratur iter: sejunctus ab B
[undis
285 Navigat, audacis quatiens super æquora re-
[mos.

Parva putant homines fluctus transire no-
[centes,
Insper armati medias grassantur in undas;
244 Sollicitat glaucumque fretum mucrone
[cruento,
Et bellum ignotis transfert manus hospita
[terris.
280 Non sat erat, terræ tolerant quod bella
[cruenta,
Ut vel finitimus tantum produceret hostes.
Impatiens armata manus cur tela propinquis
Implicitant, peraguntque (nefas) civilia bella.
Nec solum civile sat est, socerosque, patres-
[que,
295 Germanosque petunt sævo certamine fratres.
Nec modo tentatur noviter; primordia mundi
Horrendum doluere nefas, hominemque æ-
[cundum
Conspexere pii perfusum sanguine fratris.

SCRIPTURA COD. VAT.

277. *N. pessura l.*
279. *Ut sub fraude cadant venantium... deest reli-
quum.*
280. *Pisces movere f.*
284. *Iter sed jussus ab undis.*
287. *Prius erat in urbes.*

290. *Sat erant terræ tolerant.*
291. *Ut vel... tantum produceret hostes: deest ali-
quid.*
295. *Implicant p.*
296. *Obscure noviter, vel novitas.*
297. *Nec telum doluere n. hominumque s.*

NOTÆ.

276. Eleg. vers. 67, *Cerva salutare pasto serpente medullas Conficit.* Solinus cap. 31 de Cervis: *Patuit, nunquam eos febrescere: quam ob causam confecta ex medullis ipsorum unguenta sedant ca'ores hominum languentium.* Lucanus lib. vi, vers. 673, *Cervi pasti serpente medulla, quæ usui magis etiam adhibebatur, ut idem Lucanus narrat. Vide alia apud Gesnerum Histor. Quadrup., et e recentioribus Bomarium in Diction.*

277. Posset corrigi *Quid nocuit per rura lepus?* nam *lepus*, etiam cum sermo est de femina, in masculino genere efferri solet. Sed bene est *passura*, aut, si mavis, *peritura*: nam ex Prisciano lib. v constat, in utroque genere dici posse *lepus*. Cæterum etiam lepores aliquando nocent: Dracontius vero hominum audaciam et libidinem reprehendit, quod etiam ea animalia, quæ parum, aut nihil nocent, et quæ in medicina nullius, aut exigui sunt usus, aliis de causis secantur et vexant.

278. *Lepus, dama et hircus* prosunt etiam medicinæ, ut veterum medicorum auctoritate confirmat Gesnerus Histor. Quadruped. Dracontius igitur solum hominibus exprobrat, quod hæc animalia præcipue D ob delicias et luxum venentur.

280. Forte *Quid pisces meruere freti?*

281. Notandum est verbum *pervaditur* passivè: etsi enim *pervado* cum accusativo sine præpositione interdum ponatur, ut *Pervasit gens nostra fretum*, tamen præpositio tunc omittitur, quia inest ipsi verbo.

284. *Celebratur iter*, scilicet frequentatur, ut *celebrare viam aliquam* apud Ciceronem et alios. *Aperitum est mendum sed jussus*, nec certior alia emendatio occurrit, quam *sejunctus*, nempe homo natura sejunctus ab aqua, etc.

285. *Quaters remos nove* fortasse, sed pulchre dictum.

286. Lib. i, vers. 621, *Parva Deo fuerant pro parvum.*

287. Eleganter *insuper* post *parva*, vel *parum*. Plinius Merc. iv. 2. 1. *Parvumne est male rei, quod*

amat hic Demipho, Ni sumptuosus insuper etiam siet? Livius lib. iii, cap. 67. *Si culpa in nobis est, auferte imperium indignis, et si id parum est, insuper poenas expetite.* Grassari in undas venustum etiam est, ut grassari in senatum, in homines.

288. Poterat mutari *Sollicitatque fretum glaucum*; sed non est inusitata hujusmodi constructio, et modo raro fiat, cum decore adhibetur. *Sollicitat* videlicet manus: si legas *Sollicitant*, connectetur hic versus cum præcedenti.

290. Forte *terræ tolerant quod.*

291. Forte *Et quod finitimus*, aut *vicinus*, aut *rivalis*.

295. *Implicant* frequentativum ab *implico*, quo usus est Plinius Junior ep. 53, lib. ix, ubi tamen pro *implicant* nonnulli legunt *implicant*.

294. Fortasse ex imitatione Lucani, qui cecinit *Bella per Æmathios plus quam civilia campos*. Reprehendunt quidem nonnulli, quod *plus quam civilia* dixerit ea bella; sed immerito. Nam bellum civile est, cum cives inter se bellum gerunt: quod si bellum hujusmodi a cognatis ducibus, ut a generis, soceris, patribus, filiis, fratribus inter se dissidentibus excitatum conflatumque fuerit, jure illud voces *plus quam civile*. Quæ interpretatio Ovidio quoque accommodari potest, qui lib. xii Met., vers. 582, de Neptuno ait: *Sævumque perosus Achillem, Exercent memores plus quam civiliter iras*. Nam Thetis, Achillia mater, erat neptis Neptuni ex Nereo.

295. Catullus in fine ep. thal. Pelei et Thetidis simili modo frequentiam et magnitudinem criminum describit: *Perfudere manus fraterno sanguine fratres*, etc.

296. *Noviter* pro *nove*, veluti prima vice. Exst: hoc adverbium apud Plautum et Fulgentium Mythologum, et in quadam inscriptione apud Gruterum, pag. 171, num. 7, quæ sæculi iv, et temporis Constantianiani esse creditur. Fortasse legendum est *Nec modo tentatur novitas, primordia mundi*.

297. Lucanus lib. i, vers. 95, *Fraterno primi mauerunt sanguine muri*, scilicet Romæ

Gessit id impietas, cum primum conditur or- A
[bis,
300 **245** Et quasi lex fuerit, miserum sic venit in
[usum.
Faucibus obliis cadit a latrone viator.
Quid fur nocturnus pravo velatus in actu,
Ne capiatur, agat, ferro comitante per um-
[bras,
Multorum nos sæva docent exempla prio-
[rum.
303 Quid quod adulterium dulces ma'e venit in
[usus?
Incestique nefas agitat plectenda libido?
Invadunt plures alieni cæspitis agros,
Et domibus junxere domos non jure modesto,

Ac promissa fides non custoditur amico.
310 Nobilium plures decepti fraude clientes,
Canities despecta senum, læsique parentes.
246 Jam genitos utinam tantum fera dextr.
[feriret
Et tantum parvis fecisset culpa reatum.
Et necdum natos properant in ventre se ire;
315 Externos, pariterque suos furit impia mater
Conceptus damnare, sui nec cura pericli est.
Quæ bibit impietas truculenta impune vene-
[num?
Repperit hoc quis grande nefas, ut non sibi
[mortem
Hauriat hoc quæcunque bibit? Minus e ce no-
[verca

SCRIPTURA COD. VAT.

299. *G. hoc i. et postea conditor o*
301. *Faucibus obsessis cadit alugrisne viator.*
302. *N. parvo velatur in actu.*
304. *M. vos sæva decent e.*
305. *Quidquid adulterium.*
306. *Prius erat agitas.*
308. *D. junxisse d.*
310. *P. decepti f.*

B 312. *Jam genitus utinam : hic versus in ms. ponitur post versum seq.*
313. *Namque tam parvis.*
314. *Et nec damnatos properent in*
316. *D. suos et cura.*
317. *Quæ vivit impietas.*
319. *H. hoc quodcunque vivit munus ecce novercam.*

NOTÆ.

299. Cum sermo sit de Caino Abelem occidente mendum e re ipsa correxi, quamvis verba longe sint diversa.

301. Restitui *obliis*. Prudentius *Psychom.* vers. 535, *obliis collo*, et vers. 590, *obliis gutture*. *Cadere a latrone*, scilicet manu latronis. Ovidius lib. v *Metam.*, vers. 491, *Magna feres tacitas solatia mortis ad umbras*, A tanto cecidisse viro. Suetonius in Othione cap. 5 et alii. *Latrones* dicti viarum obsessores. Juvenalis *satyr.* 10, vers. 22, *Cantabit vacuus cor in latrone viator*. Cicero pro Milone cap. 21, *Non semper viator a latrone, nonnunquam etiam latro a viatore occiditur*. Hinc vera lectio *cadit a latrone viator*.

302. Forte *parvo velatus amictu*, ut magis expeditus sit. Cicero pro Milone cap. 3, *Duodecim tabulæ nocturnum furem quoquo modo, diurnum autem, si se telo defenderit, interfici impune voluerunt*: videlicet quia a fure nocturno difficilius cavere possumus.

304. Lib. III, vers. 50, *Nos exempla docent damnati divitiis*.

305. Paulo ante simili modo *Miserum sic venit in usum*.

308. De hac voce *modestus* vide prolegom. num. 136. Mar. Victor lib. II, vers. 506. *Genes.*, *Cum iudice missa modesto*, etc. In cod. leg. Wisigoth. lib. II, tit. 1, cap. 2, apud Lindenbrogium: *Damus modestas simul nobis et subditis leges*. Aliis in locis ejusdem codicis *modeste* eadem significatione usurpatur. In hujusmodi vitia similiter invehitur Juvenalis *sat.* 11, vers. 141 seqq., *Et proferre libet fines*, etc. *Sed quæ reverentia legum? Quis metus, aut pudor est unquam properantis avari?* Exemplum inigne jungendi domibus domus habuerunt veteres in domo aurea Neronis, de qua hoc exstat distichum apud Suetonium cap. 3, *Roma domus fiet: Veios migrate, qui-rites: Si non et Veios occupat ista domus*.

310. Fortasse *Nobilitas plures decepti*. Tertullianus de *Judic. Domini: Si raptor grassatus erat, si fraude clientes Distulerat, si mente parum versatus amica*. Virgilius lib. VI, vers. 609, *Pulsatusve parens, aut fraus innexa clienti*. Studium et fidem erga clientes maxime laudabant veteres, ut contra turpe ducebant eos decipere, fallere, deserere. Suetonius in *Cæsare* cap. 74, *Studium et fides erga clientes ne juveni quidem defuerunt*.

312. Transposui hos versus, quia sententia id postulare videbatur. Juvenalis *sat.* 6, vers. 595, *Quæ steriles facit, atque homines in ventre necandos Conducit*.

313. *Parvi et parvuli simpliciter pro pueris et infantibus a Cicerone, Statio, Suetonio aliisque usurpatum*.

315. An *Internos, pariterque suos?* Vel intellige *externos*, quia filii ad patrem etiam pertinent, aut innuitur, conceptus esse ex patre non legitimo. *Furit damnare* cum infinitivo probum est. Fortasse a *furit* melius nova periodus inchoabitur.

316. *Conceptus* pro fetu, ut lib. I, vers. 390, *Conceptus semine nullo*. Plinius lib. XXVIII, cap. 19, *Conceptus lepris utero exemptus*. Suetonius in *Domitiano* cap. 22, *Ut etiam causa mortis exstiterit (fratris filix) coacta conceptum a se abigere*. *Damnare* est damnum inferre fetui, Hispanice *danar*. Vide Prudentium *Hamartig.* vers. 650, *Damna aures, Poter alme, mens*. Sedulius lib. III, vers. 123, *Siccisque fluentis Damnavit patulas audax fiducia venas*.

317. *Venumum* vocat medicamentum, quo fetus excutitur et vita privatur. Hieronymus ad Eustoch. de *Cust. virg.*, *Nonnullæ, cum se senserint conceptisse, de scelere abortii venena medicantur*. In concilio Herdensi anno 546, can. 2, qui ejusmodi potiones conficiunt, *venefici* vocantur. Lege Augustini verba ad vers. 522.

318. Ordo et sensus est, *Ut quæcunque hoc (venenum) bibit, mortem hauriat non sibi*, quia hujusmodi medicamentum mors est fetui, non matri: quia tamen hujus vita in eo scelere nonnunquam periclitatur, supra dixit, *Sui nec cura pericli est*. Iluc pertinent ironice laudes quibus Horatius *Canidiam* prosequitur *Epod.* 17, in fine: *Tibi hospitale pectus, et pura manus, Tuusque venter partumeius, et tuo Cruore rubros obstetrix pannos lavit, Utcunque fortis exilis puerpera*. Quod alii alio modo exponunt. Minucius in *Octavio* de ethnicis mulieribus: *Sunt quæ in ipsis visceribus medicamentibus epotis originem futuri hominis exstinguunt, et parricidium faciunt antequam pariant*. Confer notas *Elmenhorstii, Ouzelii* et aliorum.

319. *Levius* crimen ait esse quod committunt noveræ, cum liberos prioris uxoris veneno, aut alio modo occidunt, quam sit scelus matrum, quæ filius

- 520 **247** Audet in externos genitos, quam mater A
[agit rem.
Dextra novercalis jam natos mittit ad umbras,
Ante mori genitrix, quam nasci, pignora co-
[git.
Ne mala sufficerent, faciunt pejora nocentes.
Mortua quin etiam non relinquunt membra
[quieti,
325 Sollicitant animas mortis jam lege quietas
Cantibus infaustis, herbis, atque arte nefanda,
248 Et responsa petunt tenebris de voce se-
[pulcri,
ut cantavit agens animam in pythone pro-
[phetæ
Infelix Saul. Cur non graviora mereri
330 Omnia debuimus, qui sic peccamus inique? B

- Sol, lux, clara dies, luna, stellæque mi-
[cantis.
Vel quæcunque Deo famulantur sidera magno,
Militia præclara poli, vel pontus, et aer,
Et tellus accepta Dei præcepta reservant,
535 Ac devota pie per sæcula mille morantur;
Nec tam longa movet diversi temporis ætas,
Ut legem servare negent, aut tempora mutant
Contra jura Dei, contra præcepta Tonantis.
Splendet sole dies, illustrat Cynthia noctes,
340 Et quasi gemmatum distinguunt sidera cælum,
249 Æstuat undosum pelagus, cœu fluctibus
[astra
Impetat, et terram spumis operire minatur.
Nec tamen egreditur transgresso limite pun-
[ctum:

SCRIPTURA COD. VAT.

320. *Quam, dubie.*
321. *Dextra novercales i. n. m. a. umbras. Non
clare scribitur dextra, et pius erat ad undas.*
322. *A. mortem g. quam n. scribitur quam noxu li-
terarum.*
323. *Nec mala.*
326. *C. infaustis h.*

- 328, 329. *Et cantavit agens animam agi noctâ pro-
phetæ Fascibus et scelerum cur*
333. *Militia per clara p.*
335. *Pie sæcula.*
357. *Legem serva negent.*
339. *I. quintia n.; prius quintia montes*

NOTÆ.

suos mori cogunt, antequam nascantur. Novercæ hac infamia laborant, quod filios prioris uxoris odio prosequantur, præsertim postquam suos ipsæ ediderint, superstitesque habeant. Ovidius lib. 1 Metam., vers. 147, *Lurida terribiles miscent aconita novercæ*: et Heroid. epist. 12, vers. 187, *Medea: Si tibi sum vilis, communes respice natos. Sæviet in partus sava noverca meos.*

321. *Dextra novercalis*, ut apud alios *novercalia* odit, *novercales* oculi, *novercalis* animus.

322. Augustinus de Nuptiis et Concup. ad Valerium lib. 1, cap. 15, *Aliquando eo usque pervenit hæc libidinosa crudelitas, vel libido crudelis, ut etiam sterilitatis venena procuret, et si nihil valuerit, conceptos fetus aliquo modo intra viscera exstinguat ac fundat, volendo suam prolem prius interire quam vivere, aut, si in utero jam vivebat, occidi antequam nasci.*

323. *Ne mala sufficerent*, hoc est ne mala, quæ fecerunt, sola essent, aut ne mala alia succederent. Prior interpretatio magis placet: nam in canonibus conciliorum sæpe fit mentio adulteri, ex quo hi fetus concepti sunt, quia plerumque abortus ex illicito concubitu procurantur. In concilio Eliberitano can. 63, *Si qua mulier per adulterium, absente marito, conceperit, idque post fucinus occiderit, placuit ei nec in fine dandum esse communionem, eo quod GEMINAVERIT SCELUS.*

324. Fortasse *membra quieti*; idem vero est *linquit membra quieti*, nec rarum est *linquo* cum simili dativo.

325. Forte *jam lege solutas*. In concilio Eliberitano canon existat 34, *Cereos per diem placuit in cæmeteriis non incendi: inquietandi enim sanctorum spiritus non sunt*. Quæ verba de magicæ genere, quod mox explicabo, intelligenda esse egregie probat *Mendoza* in ejus concilii Defensione.

326. Herbarum usus magnus erat in magicis carminibus. Horatus contra Canidiam Epod. 5, vers. 21, *Herbasque, quas Iolcos, atque Iberia Mittit, venenorum ferax*. Valer. Flaccus lib. VII, vers. 352 de *Medea: Majora precatur Carmina, majores Hecaten immittere vires Nunc sibi, nec notis stabat contenta venenis. Cingitur inde sinus, et qua sibi fida magis vis Nulla, Promethæe florem de sanguine fibræ Caucasum, tonitru nutritaque gramina promit, Quæ sacer*

ille nives inter, tristesq; te prunas Durat, editque cruor, cum viscere vultur adeo Tollitur e scopulis, et rostro irrorat aperto. Idem nec longi languescit finibus ævi Immortale virens, idem stat fulmina contra Sanguis, et in mediis florescunt ignibus herbæ. Adde Ovidium de Remed. amor. v. 261, 263.

327. Forte *petunt tenebrosa voce sepulti*, vel *tenebrosa a voce sepulti*.

328. Locus propemodum insanabilis, cui tamen nonnullam medicinam atuli ex historia Saulis, animam Samuelis, e mortuis evocantis, quam Dracontius indicat. Libr. 1 Reg., cap. xxviii, v. 7 et seqq., *Dixitque Saul servis suis: Quærite mihi mulierem habentem pythone... veneruntque ad mulierem nocte, et ait illi: Divina mihi in pythone, et suscita mihi, quem dixerò.... Dixit autem Samuel ad Saul: Quare inquietasti me, ut suscitares? Posset etiam aliter emendari: Et cantavit agens animam sub nocte prophetæ. Cantavit sumitur pro incantavit magicis carminibus, ut v. 326, *Cantibus infaustis*: nisi malis legere *Incantavit agens*. De hac infami arte evocandi animas e sepulcris Ovidius de Remed. amor. v. 253, *Me duce, non tumulo prodire jubebitur umbra, Non anus infami carmine rumpet humum.**

329. Confer v. 253.

331. Potest etiam interpungi *Sol, lux clara, dies.*

333. Fortasse Dracontius voluit *perclara*, ut *percarus, percautus*. Sed *præclarus* magis est in usu. De astris, militia poli, vide notata ad v. 25, *Militia famulante sua servire fidelis.*

334. *Reservant* compositum pro simplici *serrant*.

335. Vide v. 54 et 348, et l. 1, v. 142, de verbo *morari*.

336. Vide v. 94 et 388.

339. A Cyntho Deli monte Cynthius dictus Apollo, et Cynthia Diana. Pro luna Cynthiam ponunt Lucanus, Seneca in trag. et alii; ac rursus Dracontius in Eleg. v. 259.

340. Solinus in fragment. apud Pithœum pag. 267, *Candidus æther Astrigeram faciem nitido genaviti Olympo.*

341. *Undosum æquor* dicitur a Virgilio l. iv Æn., v. 315.

343. Forte *pontum* pro *punctum*. Retineri potest *punctum* pro minima et individua lineæ parte. Clau-

- In sua regna furens confringitur, et redit in se A
 345 Æstus, et unda maris, validus licet excitet æquor
 Ventus, et insani feriant sub lit'ora fluctus;
 Pendula cæruleum non audet scindere tellus
 250 Invasura fretum, tantum contenta mo-
 [ratur
 Tramite juncta suo, ripis mirantibus æquor,
 350 In cumulos, montesque videns insurgere fluctus:
 Nec pavet, invaditque, nec illa invaditur undis.
 Est homo grande malum, legis transgressor,
 [et audax,
 Criminis inventor, scelerumque repertor, et
 [auctor,
 Immemor auctoris, mortis dux, germinis Evæ,
 355 Oblitusque sui patris, inimicus, et hostis B
 Despexit Dominum velut insuperabilis audax

SCRIPTURA COD. VAT.

345. Æstus, et unda maris..... alia desunt.
 351. Nec pavet, invaditque nihil invadit ab undis.
 354. Dux terminis ævi.
 355. Oblitusque sui patrans i.

362. Et scelus adsidum vel nova p.
 365. Inde gigantorum moles.
 368. Deo per quod v.
 369. D. sicut i.

NOTÆ.

dianus lib. 1 in Rufinum, v. 5. *Præscriptosque mari fines* unum ex argumentis hoc prædicat pro divina providentia, qua res creatæ reguntur. Sedulius lib. 1, vers. 62, *Qui maris undisonas fluctu surgente procellas Mergere vicinæ prohibes confinia terræ.* Aldhelmus in proœmio libri de Virginit., *Sic quoque fluctuægi refrenata cærulea ponti, Mergere ne valeant terrarum littora lymphis, Sed tumidos frangant fluctus obstacula rupis.* Barthius lib. cvi Advers., cap. 4, recte notat, Aldhelmum hoc argumentum corrupisse: non enim jam miraculum est, rupibus obstantibus, mare non mergere terras: est vero plus quam miraculum, littoribus plano loco allutis, imo impellentibus tam immanibus fluctibus, non sequi unum plures, sed redire cum uno omnes in sese. Unde et pro spirante animati oceanum habuerunt nonnulli philosophi. Hæc fere ille: ex quibus percipitur, quam apte Dracontius hoc in argumento versetur. Simili ratione auctor carminis de Land. Dom. sub Constantino: *Cujus ad imperium certis mare constitit oris, Nec licet immenso terris excurrere ponto, Planaque montanos includunt lit'ora a fluctus.*

344. Cap. xxxviii Job, v. 11, *Et dixi: Usque huc venies, et non procedes amplius, et hic confringes tumentes fluctus tuos.* Vide Proverb. cap. viii, vers. 29. Basilii Seleuc. orat. 4, *Fertur illud (mare) quidem fluctibus al'e elatum, ubi vero terminos attingerit, revertit, refugitque, et Domini vocem littoribus inscriptam cum intuitu fuerit, curvatis fluctibus termini positorem adorat, cumque terram violente feriat, referitur ac divini imperii memor refertur in fugam.* Tertullianus, sive potius Novatianus lib. de Trinit., cap. 4, *Quo cum fremens fluctus, et ex alto sinu spumans unda venisset, rursus in se rediret, nec terminos concessos excederet, servans jura præscripta: ut divinas leges tanto magis homo custodiret, quanto illas etiam elementa servassent.* Corderius ad cap. 38 Job, vers. 8 seqq., *Clarius autem hæc maris obedientia ad divinum præceptum ostenditur, cum agitur ventis, et intumescunt fluctus ejus: aliquando enim ita erigit suos fluctus, ut ad cælum pertinere videantur, et tanta vi ac impetu in terram irrui, ut eam penitus obruturum appareat: hoc tamen ipso quod arenæ pulveres infirmos et leves attingit, ita se continet, ut nullatenus illos transgrediatur.*

346. Forte feriant sua littora, et sic melius periculus incipiet *Validus licet*, etc. Virgilius Æl. 9, v. 43, *Huc auctes: insani feriant, sine, littora auctes.*

347. Scindere fretum: sic navis scindit aquas, remorum icu freta sciuntur, fluvii natatu. Terra

vero non scindit mare, quia non prohibet quominus suos fines attingat, neque ipsa in illud irrumpit. Pendula vocatur terra, quia mari tanquam fundamento innixa a Dracontio, aliisque ponitur. Vide lib. 1 vers. 152, *Et, solidante globo, gravior per inana pendit.*

348. *Moratur*, consistit, cohibetur. Lib. 1, vers. 142, *Limitibus contenta suis elementa morantur.* Scipius hoc verbum *morari* eadem significatione Dracontius usurpat, ut hoc l. ii, vers. 54 et 335.

351. Forte *invaditve*.

352. Confer notata ad v. 344 ex Tertulliano et aliis.

354. Forte *terminus ævi*: sed hoc quid sibi velit, non intelligo. Nonnemo suspicatus est *mortis dux, terminis ævi*, ut Adamus fuerit dux mortis, quæ est terminus vitæ humanæ. *Terminis* pro termino ab Actio dictum constat ex Varrone l. iv de Ling. Lat., c. 4.

355. *Patris*, Adami, vel Dei: nihil enim occurrit aliud melius pro *patrans*. Et Dracontius quidem sapissime Deum patrem et parentem vocat.

356. Adamus primus fuit qui solus, cum elementa omnia Deo servirent, paulo postquam creatus fuit, Dei præceptum transgressus est. De ejus peccato v. 235. Adamum posteri imitantur.

358. Fortasse *Nascimur*. De peccato originali supra vers. 240. Hic clarius explicatur dogma catholicum.

362. Posset etiam pro *no'a* poni nota. Sed *sæva piacula* dixit Dracontius lib. 1, vers. 559, *Ad scelus horrendum, vel sæva piacula mortis*, et hoc l. ii, vers. 401, *Redeunt ad sæva piacula mores.*

365. *Gigantorum* in secunda declinatione non reperio exemplum: et facile aliquis *gigantæa* mutaverit in *gigantorum*, quod nesciret postremam produci ratione cæsuræ. *Præsumpta* pro *audax*, a quo etiam *præsumptuosus* sequiori ævo factum. Posset versus restitui, *Inde rebellavit moles præsumpta gigantum.* Desumptum id est ex Genes. cap. vi, vers. 4 seqq., *Gigantes erant super terram in diebus illis.... isti sunt potentes a sæculi viri famosi. Videns autem Deus, quod multa malitia hominum esset in terra, et cuncta cogitatio cordis intenta esset ad malum omni tempore, penituit eum, quod fecisset hominem; et tactus dolore cordis intrinsecus: Delebo, inquit, hominem, quem creavi, etc.* Hanc narrationem multi poete Græci, et Catullus in Epith. Pel., et Teth. cum fabulis interpolaverunt, ut observavit Grotius lib. 1 de Verit. Christ. relig., et post hunc alii.

368. Vers. 225, *Et tibi, quidquid habet, reputans debere fatetur*, quod de serpente dictum.

- 370 Terrigena proles, merultque infan- la propago A
 Naufragium terrestre pati, dum littora nusquam
 Terra, licet distenta, daret, quod flumina pontus
 Obrueret, pontumque nocens absconderet
 [imber,
 Cum moribunda fretis silvestria cuncta natarent,
 375 Et genus æquoreum pascens in montibus altis,
 Ac pariter pelagus vastas gestiret in auras,
 252 Agmina cum volucrum, quæ protulit,
 [unda necaret.
 Cum grege nat per rura lupus, venator, et ursus
 Mergitur, et nullos metuunt armenta leones.
 380 Nam pavor unus erat, totum sors mortis ha-
 [bebat,
 Nec qui fleret, erat, cunctos mors una tenebat.

- Et solum emergens divino condita jussu*
 Enatat inter aquas cum mundi civibus arca,
 Conceptu paritura simul juvenesque, senesque,
 385 Et pueros, matresque pias, tenerasque puellas.
 Una dies produxit avum, serosque nepotes.
 253 Excepit pariter tellus natosque, patresque,
 Æquævosque facit diversi temporis ortus.
 Non homines tantum secundior arca refundit.
 300 Pace quidem modico ditata est tempore terra :
 Nam postquam pelagi cecidit tumor, unda resedit,
 Diluviumque nocens alta suscepit abyssus,
 Littora nudantur, montes, mare, flumina, s. l. v. æ,
 Apparent fontes, paulatimque arida tellus
 395 Redditur, et redeunt cunctis iræque, metusque
 Jam tecta tellure feris gregibusque, avibusque.

SCRIPTURA COD. VAT.

371. Naufragium terra est repati d.
 372. Quod, ambiguit.
 375. Æ. pas- it in.
 376. Gestiret in undas.
 378. Cum greges fit tractura lupus v. e. v.
 382. Nec solum..... desunt alia.
 384. Conceptum p.

- B 388. Et quæ vosque facit.
 390. Pace quidem modica dilata de littore tentu ;
 prius erat littoræ.
 391. Nam postquam.... desunt cætera.
 392. Nocens altus s.
 393. N. monte m.

NOTÆ.

370. Gigantes e terra natos veteres in fabulis sîn-
 runt, et inde nomen Græcum est quasi *terrigena*.
 Dracontius l. i, v. 239, omnes homines *terrigenas*
 vocat, quæ alia est ejus vocabuli significatio.

372. Forte cum pro quod; sed librarius voluisse
 videatur quod, nam cum semper scribit, non quum.

375. Horatius diluvium simili modo describit l. i,
 od. 2, *Omne cum Proteus pecus egit altos Visere mon-
 tes. Piscium et summa genus hæsit ulmo. Nota quæ
 sedes fuerat columbis, Et superjecto pavida natarunt
 Æquore damæ. Irris'sset, opinor, Horatius censuram
 Senecæ contra Ovidium, de qua nunc dicam ad
 vers. 378.*

376. *Gestiret in auras* (nam in undas mendum puto),
 scilicet auras quasi invaderet.

377. Piscis et pelagus gestiebant, cum auras im-
 peterent; sed volucres necabat aqua, licet ex ea ortum
 duxerint. Vide lib. i, v. 240.

378. Ovidius l. i Metam., vers. 304, *Nat lupus in-
 ter oves, fulvos veluit unda leones, Unda veluit tigris,*
 etc. Seneca Natur. Quæst., cap. 27, l. iii, Ovidium
 hoc loco reprehendens ait: *Non est res satis sobria
 lascivire devorato orbe terrarum.* Senecæ Muretus
 Lipsiusque assentiuntur. Sed poetarum ingenia ad
 philosophorum normam non sunt exigenda. Vide not.
 ad v. 375.

379. Virgilius eclog. 4, *Nec magnos metuunt ar-
 menta leones.*

380. Mar. Victor l. ii in Genes, *Cum quadraginta
 diebus Unius pluvie furor, et mors una fuisset.*

383. Alcuinus, carm. 199, ex Dracontio, ut puto,
*En natat in liquidis mundi cum civibus arca. Forte
 Enatat in.*

384. Forte *Conceptos paritura.* Genes. cap. vii, v. 7,
*Et ingressus est Noe, et filii ejus, uxor ejus, et uxores
 filiorum ejus cum eo in arcam propter aquas diluvii.*

385. *Pueri* sunt filii Noe Sem, Cham et Japheth,
puellæ teneræ uxores eorum. Eadem d ei possunt piæ
 matres, quia ex illis genus hominum propagandum
 erat post diluvium.

386. Quod eadem dies natos patresque produxerit,
 ut v. seq. dicitur, nullam habet difficultatem: at quod
 produxerit avum et nepotes, non intelligitur, nisi cre-
 damus, uxores filiorum Noe nepotes hujus fuisse:
 quanquam tunc dicendum fuisset *seras nepotes*, aut

seras nepotes, nam *nepos* etiam femine aliquando ap-
 plicatur. *Seri nepotes* apud Valerium Flacum lib. viii,
 vers. 394, sunt, qui multo post nascentur, ut *sera
 posteritas* apud alios. Sed quo sensu dici poterit,
 unam diem produxisse avum, et eos qui multo po-
 terant nascituri? Equidem existitio, Dracontium pu-
 tasse, aliquos filios filiorum Noe ex arca prodiasse,
 intra arcam scilicet natos: nam quod arcam soli octo
 homines ingressi fuerint, expressum est in ep. I S.
 Petri, cap. iii, vers. 20, *In qua (arca) pauci, id est
 octo animæ salvæ factæ sunt per aquam.* Æque certum
 mihi est non nisi octo homines ex arca egressos, ne-
 que venit in mentem an alii cum Dracontio opina-
 ti fuerint. Mahometus in Alcorano confinxit familiam
 Noe, excepto Chanaan, aliosque ad 78 vel 80 homi-
 nes in arcam fuisse introductos. Quod rex Basan no-
 mine Og, arca tecto insidens diluvio se subtraxerit,
 ut tradunt nonnulli Hebræi, quod sibylla Babylonia
 in arca cum Noe fuerit, ut ipsa refert, quod Philemon
 sacerdos Ægyptius cum familia sua receperit se in
 arcam, ut aliqui rabbini olim docuerunt, nugæ sunt
 et fabulæ. Pererius in cap. vi Genes., disput. 4,
 lib. x, communem Hebræorum et Christianorum do-
 ctorum sententiam esse affirmat, Noe atque filios
 ejus, quoad fuerunt in arca, non dedisse operam ge-
 nerationi. Quo difficilior redditur Dracontii opinio
 nunc explicata. Fortasse sibyllæ Babyloniæ fidem
 secutus est Dracontius: nam sibyllarum carmina in
 pretio apud nonnullos veteres fuerunt. Cum autem
 hæc sibylla retulerit, se cum viro in arca servatam
 fuisse, aliqui opinantur, eam diversam non esse ab
 uxore Noe.

388. Antea vers. 336, *Diversi temporis ætas; et v.
 67, Diversi sanguinis ortus.*

389. Forte *Nec homines, et refudit.*

390. In tantis tenebris non video quid melius te-
 nere possim.

391. Supplevi ex Hilario in Genes., *Postquam di-
 luvii cecidit tumor, unda resedit.*

392. Cum *abyssus* sit femine generis, legi potest
 ac debet *alta*, producta ultima ob cæsuram. Avitus
 lib. iv, v. 535, *Quæque prius vomuti lethali ex ore
 fluenta, Objicibus propriis constricta resorbet abyssus.*
 Nam ex cap. vii Genes., v. 11, in diluvio rapti sunt
 omnes fontes abyssi magnæ.

- Impia gens hominum scelerum mox vota re- A
[sumit,
Et facinus reparare cupit; ne perceret usum
254 Criminis illuvies, et tanquam damna su-
[biret,
400 Sic hærent delicta malis grassante reatu,
Sic passim redeunt ad sæva piacula mores,
Pertulit et stadium princeps impune vagari,
Ut revocarentur sociati crimine multo.
Sed postquam in pejus hominum procedere
[vidit
405 Pessima vota Deus, rursus ne perceret orbem,
Aut impune reos passim dimitteret omnes,
Eligit e cunctis, quos plus peccare videbat,
Supplicio censura Dei super astra concta.
Et quia diluvium jam non dabit unda secundum, B
410 Sulphureas his fundit aquas, nigrumque bitu-
[mer
- Compluit, et flammis ultricibus imber adussit
Quinque cremans urbes, populos, et mœnia
[damnat,
255 Ignibus æthereis succiso cæpite cocto.
Punguis et in cineres putrescit gleba soluta
415 Nos sumus auctores nostris, heu! cladibus
[omnes,
Pauperiem, gemitus, mortem, tormenta, do-
[lores
Nos nobis facimus peccando sponte maligne.
Segregat Omnipotens merita pro moribus orbis,
Non sociant pœnæ, quos non junxere reatus.
420 Loth justus, famulusque Dei, sine fraude, fi-
[delis,
Inter tot scelerum turbas pius unus, et insons
Eripitur de morte truci sine crimine visus,
256 Et servatus abit vitæ melioris amator,
Qualiter ereptus Noe servatur in arca

SCRIPTURA COD. VAT.

- 397.** Videtur scriptum v. resummit.
400. M. crassante reatu.
405. Vota rursus.
405. Omnes, non clare.
411. Et flammis v.
414. Gleba solutas.

- 418.** Moribus, obscurum est.
422. De morte crucis sine.
425. Et servator abit.
424. Q. erectus N.; dubium an servatur, an servatus sit scriptum.

NOTÆ.

397. Vota scelerum, ut vers. **405**, *Pessima vota*, et lib. 1, vers. 694, *Mala vota reorum*. Cyprianus de Sodomâ: *Sed recidiva hominum pariter cum gente secunda Impietas, iterumque mali nova pullulul ætas: videlicet post diluvium. Resumere vota sceleris, ut Claudianus l. II in Rufinum, vers. 441, Sed redit in faciem, scelerumque immane resumit Ingenium.*

399. *Tanquam damna subiret*, scilicet gens hominum, si perderet usum criminis. Confer l. 1, vers. **475** seq.

401. Vide v. **362**.

402. Obscurum id est. Sensus hic videtur esse: Permisit Deus homines impune vagari, ut crimine multo sociati revocarentur. *Princeps* pro Deo, ut dictum ad vers. **31**. *Vagari stadium* cum accusativo, ut vers. **185**, *Sic mare velivolam mercator nauta vagatur*. Eugenius Toletanus in oratione ad Deum ait: *Et vitæ stadium placido percurrere passu*. Vide num meus *Pertuleratque diu princeps i. v.*, aut *Pertulit atque diu princeps i. v.*, aut *Pertulit et studium princeps i. v.*, aut *Pertulit et studium præceps i. v.*, ut intelligatur Deus ex v. **405**.

404. Lib. 1, vers. **476**, *Procedere pejus Ausum quippe nefas*.

407. Suspicio trajectionem esse ac prius legendum *Supplicio censura*, etc., deinde *Eligit e cunctis*.

409. Genes. cap. ix, vers. 41.

410. *His*, nempe quos plus peccare videbat. Loquitur, ut vides, de Sodomitis. Genes. cap. xix.

411. Forte *flammis ultricibus irruit imber*, aut *imber alurit*. Compluo Varrois verbum.

412. Pentapolis, ut nomen præfert, est regio quinque urbibus constans. Sed non omnes illæ quinque urbes igni absumptæ sunt: nam Segor precibus Loth ab incendio liberata est, reliquæ Sodoma, Gomorraha, Adama, Seboim cœlesti igne perierunt. Dracontius ergo nomen regionis Latinis verbis expressit, ut cap. x Sap. ent., vers. 6, *Hæc justum a pereuntibus impiis liberavit fugientem, descendente igne in Pentapolin*. Traditum etiam est, quædam oppidula, quæ his urbibus subjecta erant, incendio simul periisse. Præter hanc Pentapolin Palestinæ fuere plures aliæ in diversis orbis partibus Pentapoles nominatæ.

415. Mar. Victor lib. III, vers. 778, Genes., de

eodem incendio, *Depressisque cavos consumpto cæspite campis Pandunt arva sinus*.

414. *Putrescit a putris* ea significatione, qua *putris* est solubilis, solutus, flaccidus. Statius lib. vi Theb., vers. 234, *dixit putres cineres*. Vide Eleg. vers. 84, *putris arena*. Mar. Victor lib. cit., vers. 776, *In cineres donec cautes, tellusque resultans Transeat, ac penitus mersæ solvantur arenæ*. Intelligi etiam poterit de fructibus, de quibus Cyprianus Carmine Sodomæ: *Solvitur in cinerem, fit vana favillaque pomum*.

415. Albinovanus Consol. ad Liviam, vers. 12, *Fortior ut possis cladibus esse tuis*.

417. Hæc omnia ex arce Dei descendere docuit Dracontius lib. 1, vers. 43 seqq. Sed etiam tunc peccatis hominum tribuit, quod Deus iram suam in eos exerceat. Merentur autem homines istiusmodi pœnas non solum ob peccatum originale, verum etiam ob alia, quæ quisque private committit, et a quibus nemo in hac vita liber est. Cæterum graviora quædam supplicia, quibus Deus urbes ac regna nonnunquam affligit, mores hominum palam corruptos et publica scelera plerumque puniunt.

418. Vide lib. 1, vers. 12 et 541 seqq., et lib. II, vers. 467 seqq., et 808, quibus in locis eadem sententia repetitur. Hoc loco Dracontius Abrahami verba ad Deum exprimit, Genes. cap. xviii, vers. 25, *Abstine a te ut rem hanc facias, et occidas justum cum impio, fiatque justus, sicut impius: non est hoc tuum*. Verum etiam Deus post hominum obitum merita pro moribus uniuscujusque certissime segregabit, et interdum etiam in hac vita innocentes homines liberet, ne cum impiis supplicio aliquo absorbeantur, tamen nonnunquam patitur illos eadem pœna, seu calamitate temporali involvi. Olim quidem hic cursus divinæ providentiæ erat, ut mala temporalia improbis, bona probis fere acciderent: ex quo amici Jobi decepti universim colligebant neminem innocentem in hac vita flagellari. Vide c. iv Job.

421. *Turbas scelerum*, scilicet sceleratorum metonymice, ut apud Terentium, et sæpe apud Plautum *scelus* pro scelerato ponitur.

422. Lego *de morte truci*, ut vers. 705. *Et revocans a morte truci*.

- 425 Nec generale malum sensit specialior hospes. A
Tot gens nostra malis nondum correpta vel
[audet
Criminibus laxare fores sine fronte pudoris,
Supplicia et scelerum non damnat prava, sed
[auget.
Hinc obscena fames, morbi, mors, luctus, ege-
[stas,
- 430 Tardis, bella, lues, clades, jactura, labores.
Nam sic factus homo fuerat, primordia nostra,
Ut volucres; pascendus erat sine clade laboris,
Vomere non terram proscinderet, atque ligone,
Non peregrina vagus rapidis deposceret undis,
- 435 Committens animam ventis, et fluctibus audax,
257 Sponte parans fructum, vinum et de fon-
[tibus uvæ B
- In morem fluvialis aquæ; longæva liquores
Semper oliva virens, certo non tempore ferret,
Mella darent vepres, sentis sudaret amomum,
440 Omnis ager pigmenta daret vernantibus her-
[bis,
Et rosulas proferret hiems, servaret et æstas
Lilia purpurea, flos omnis staret odore,
Nec marceret honos violæ pallore decenti,
Non niger, aut albus tantum color esset in
[agnis,
- 445 Sed rubicunda daret pretiosus vellera sandix,
Lanigeras vestiret oves et muricis ostrum,
258 Fabula certa foret Phryxæ velleris aurum,
Famam scenarum verax narratio ferret
Per populos, certamque fidem sine crimine
[tanto.

SCRIPTURA COD. VAT.

425. *Specialior hostis.*
426. *Malis non vel correpta.*
427. *Laxare frenos sic f.*
429. *morbi mox luctus.*

435. *Atque ligones.*
436. *Innuitur fontibus in nexu litterarum.*
438. *Semper olivarum certo.*
448. *Famam scenæ verax ... deest reliquum.*

NOTÆ.

425. *Lego specialior hospes* : etsi enim olim *hostis* significaverit peregrinum, censeo tamen Dracontium ex sui temporis usu scripsisse *hospes*. Loth vero *hospes* erat, tum quia advena, tum etiam quia hospitio angelos exceperat. *Specialis* est peculiaris, cui opponitur *generalis*.

427. Fortasse *laxare jugum*, ut apud Silium libr. xi, vers. 17. Sic alii *laxare frenos, laxare habenas*; sed *frenos* non stat cum metro. Plinius libr. xxxii, c. 2, sect. 5, dixit *laxare fores*, quod ad metaphoram trahi valet. Conjici etiam potest *nondum correpta*, C
rel audax Criminibus laxat frenos.

428. Forte *Supplicia et scelera*. Augentur vero supplicia scelerum, cum augentur ipsa scelera. Hinc obscena fames, morbi, etc.

429. *Obscena fames*, infausta, apud Virgilium et alios.

431. Potest interpungi *Nam sic factus homo fuerat, primordia nostra*; *Ut volucres, pascendus erat*, etc.

432. Lucretius libr. v, vers. 370, *Cladem importare pericli*. De providentia Dei erga aves Matth. cap. vi, vers. 26, et cap. x, vers. 29. Prudentius, *Psych.* v. 617 seqq., idem argumentum exponit.

433. Confer l. i, v. 449 seqq.

435. *Committere* pro tradere in dubio eventu, ut *committere se navigationi, viæ, periculo*, et apud Justinum l. ii, cap. 42, *committere salutem navibus*. Dracontius Juvenalem imitatur sat. 12, vers. 157, *In nunc, et ventis animam committe dolato Confusus ligno*. Claudianus in præfat. ad libr. i de Raptu Proserp. *Qui dubiis ausus committere statibus alnum*. Horatius l. i, od. 3, vers. 9, *illi robur, et æs triplex Circa pectus erat, qui fragilem truci Commisit pelago ratem Primus*. Vete: es ethnici navigationis usum vehementer in suis scriptis improbabant, et contra deorum voluntatem inventum asserebant. Columella in præfat. : *An bellum perosis muris, et negotiationis alea sit optabilior, ut rupto fœdere naturæ terrestre animal homo ventorum et maris objectus iræ se fluctibus audeat credere*. Adisis Barthium libr. xvii *Advers.*, cap. 9, et Ovidium i *Met.*, v. 94 seqq.

438. Libr. i, vers. 166, *Et semper vestita comis frondescit oliva*. Sensus est quod oliva quovis anni tempore fructus proferret.

439. Libr. i, vers. 199, *Non apibus labor est*, etc. Virgilius eclog. 4, v. 30, *Et duræ quercus sudabunt roscida mella*. Ovidius i *Met.*, vers. 112, *Flavaque de viridi stillabant ilice mella*.

440. Libr. i, vers. 176, *Generans pigmenta per herbas*.

441. Libr. i, vers. 717, nonnulli legunt *Qui rosulis stellare nemus*; alii aliter. Etiam hoc loco legi posset *Atque rosas proferret*.

442. *Staret*, permaneret, semper vigeret et odore sustineretur, ac constaret. Virgilius vi *Æn.*, vers. 300, *Stant lumina flamma*.

443. Ovidius l. i *Met.*, vers. 407, *Ver erat æternum, placidique tepentibus auris Mulcebant zephyri natos sine semine flores*.

445. Virgilius eclog. 4, vers. 45, *Sponte sua sandix pascentes vestiet agnos*. Ex quo versu nonnulli colligunt, sandicem herbam esse qua pasti agni colore sandicino tingerentur : atque ita Virgilium intellexit Servius, et Plinius libr. xxxv, sect. 23, cap. 6, qui tamen ipse docet, sandicem genus esse rubri coloris fictitii, cujus conficiendi modum explicat. Dracontius innuit sandicem herbam non esse, sed agnos sandicis colorem habituros : etsi Virgilius quoque eodem sensu exponi valet, quod agni dum vulgo pascuntur, vellere se induerent coloris sandicini, ut de murice fere idem affirmat. Cum autem Plinius sandicem inter viliores colores recenseat, quæri potest cur pretiosum Dracontius vocet. Non alia de causa, opinor, nisi quia vellera eo colore tinta pretiosa sunt, vel quod is color pretiosus est in vellerebus.

446. Virgilius eclog. 4, vers. 43, *Ipse sed in pratibus aries jam suave rubenti Murice, jam croceo mutabit vellera luto*.

447. *Phryxæ* recte habet ms., alii minus bene scribunt *Phryxeus*. Ovidius *Heroid.* epist. 6, vers. 104, *Aurea Phryxæ terga revellit ovis*; et epist. 18, vers. 103, *Invideo Phryxo, quem per freta tristia tutum Aurea lanigero vellere vexit ovis*. Phryxus arietem deaurato vectus Colchos pervenit, ubi arietem immolavit, et pellem inauratam in templo Martis posuit, quam Jason ope Medæ abstulit. Vide Hyginum fabul. 3, Ovidium et alios mythologos.

448. Sic divinus reposui. De Medæ tragœdia agi puto, quæ passim in scenis veterum exponebatur. Horatius in *Arte* vers. 185, *Nec pueros coram populo Medea trucidet*. *Famam* ergo *scenarum*, vel, si magis, *scenæ* more Lucretiano intelligo *famam velleris aurei*, quod prodidit Medea. Tunc enim sine crimine Medæ vellera aurea homines viderent, et fidem narrationi de eis præstarent. *Scenæ* verbum sæpe adhibetur, cum scelera in tragœdiis exhibita indicantur. Cicero

- 450 Viscera non terræ tantum pretiosa metallum **A**
 Servarent abstrusa nimis, nec gemma lateret;
 Omnia sed passim facies telluris haberet,
 Omnibus in terris regio non indiga mercis,
 Vilior illa foret populis, portantibus euris.
- 455 At nunc plectibiles humanæ mentis ubique
 Dulcia subducunt mores, et amara ministrant.
 Forsitan opponant homines delicta fatendo,
 Angelicum peccasse genus, quod purior aer,
259 Et super astra polus, vel cœli regna tene-
 [bant.
- 460 Ante tribunal erant, ubi casta, et sancta vide-
 [rent
 Corporis expertes terreni ponderis omnes:
 Et sic error eos tenuit, crimenque nefandum.
- 465 Quid homines miseri, fragili sub tegmine carnis
 Captivos quos membra tenent, et corporis usus?
465 Sic vobis responsa dabo: Quid culpa aliena
 Objicitur? purgare potest, quod geasit iniquus,
 Alterius quodcunque nefas? scelus omne pera-
 [ctum
 Respicit auctorem, socios, cunctosque ministros
 Implicat, et solos facinus, quos inquinat, urget.
- 470 Inde magis mens nostra rea est, quod poena
 [secuta est
 Cœlestes famulos, his nec gravis ira pepercit.
260 Sideris innumeri cecidit pars tertia cœlo,
 Cum duce pulsa suo; superum vindicta coerces
 Agmina cœlicolum, pereuntia clade perenni.
- 475 Militiæ pars tanta poli districta sine usu

SCRIPTURA COD. VAT.

434. Populis peccantibus euros.
 456. amara ministrans.
 460. Ex casta correctum casta.
 462. Et sic terror eos.
 465. Obscure quid.

- B** 469. I. e. solus f. quod l. v.
 470. Quod, dubie.
 473. C. d. p. suos superans v. coercens.
 474. C. perentia c. p.
 475. Militia pars tanta poli distincta sine usu.

NOTÆ.

in de Natur. deor., cap. 27. *Nec vero scena solum reserata est his sceleribus, sed multo vita communis pene majoribus.* Virgilius IV Æn., vers. 471, *Scenis agiliatus Urestes.*

450. Ovidius I Met., vers. 158, *Itum est in viscera terræ, Quasque recondiderat, Stygiisque admoverat umbris, Effodiuntur opes.*

451. Vide l. I, v. 505 seq.

452. *Facies telluris est summa et extima pars terræ: inde superficies dicta.* Virgilius eclog. 4, vers. 39, *Omnis feret et omnia tellus.*

453. Virgilius loc. cit., vers. 38, *Cedet et ipse mari vector, nec nautica pinus Mutabit merces.* Fortis regio nulla indiga mercis.

454. *Lego portantibus euris, vel quod venti ipsi sine navibus merces portarent, vel quod euri juvarent, ut omnis ferret omnia tellus.* Vide libr. I, vers. 197.

455. *Plectibiles mores, ut vers. 269, plectibilis actus.* E solo peccato originali omnes hujus vitæ calamitates originem ducunt, sed ita ut peculiaribus hominum peccatis magnopere augeantur.

458. *Purior aer, ut l. I, vers. 354, Eleg. vers. 89. Argumentum petitum est ex cap. IV Jobi vers. 18, Ecce qui serviunt ei, non sunt stabiles, et in angelis suis reperit pravitatem. Quanto magis hi qui habitant domos luteas, qui terrenum habent fundamentum, consumuntur velut a tinea?*

460. *Solium Dei vers. 101, vocatur cœleste tribunal.*

461. *Expende num melius Corporis expertes, terreni et ponderis omnes.* Præ lentius hymn. 5 Per., v. 163, sic etiam de corpore: *Vas est solutum ac fictile, Quocunque frangendum modo, ex Apostolo II Cor., c. IV, vers. 7. Dracontius ex libro Jobi sumit et explicat verba terrenum fundamentum.* Sic etiam Apostolus II ad Cor., cap. V, vers. 1, *Si terrestris domus nostra hujus habitationis dissolvatur.* Sapient. cap. IX, vers. 15, *Corpus enim, quod corrumpitur, aggravat animam, et terrena inhabitatio deprimit sensum multa cogitantem.* Nimirum corpus carcer est animæ.

465. *Culpam alienam neminem excusare apertum est, et docet Epiphanius epist. ad Hieronym. inter Hieronymi epistolas 91, al. 73, Quasi multitudo peccantium scelus minuat et non numerositate lignorum major gehennæ flamma succrescat: et Hieronymus initio libr. I contra Rufinum: Quasi culpam numerus peccantium minuat.*

469. *Ex Lucano l. V, vers. 290, Facinus quos in-*

quinat, æquat. Arator libr. I, vers. 501, *Nec poena sequestrat, Quos par culpa ligat.* Vide notam ad l. I, vers. 541, et l. II, vers. 418, et leg. 22 cod. de Poenis, qua a poena submoventur, quos reos sceleris societas non facit... *Peccata igitur suos teneant auctores, nec ulterius progrediatur metus, quam reperitur delictum.*

470. *Cicero de Haruspic. respons. cap. 18, Ut quisquam poenam, quæ sequeretur illud scelus, scire possit.* Sic Horatius l. III, od. 2, *Raro antecedentem scelerum Deseruit pede poena claudo.*

472. *De numero angelorum auctor Cœ est. Hierarch. sub Dionysii Areopagitæ nomine ait cap. 14, Elegerunt de angelis traditionem milies eorum esse milia dicere, summos illos quos adhibemus numeros, in seipso glomerando ac multiplicando, quo per hos aperte declararet cœlestium essentiarum ordinem a nobis numerari non posse.* Isaias cap. XIV, v. 12, *Quomodo cecidisti de cœlo, Lucifer, etc., quod de diabolo plerique exponunt.* Cap. XII Apoc., vers. 4 seqq., *Et cauda ejus (draconis) trahebat tertiam partem stellarum cœli, et misit eas in terram. Et factum est prælium magnum in cœlo: Michael et angeli ejus præliabantur cum dracone... et projectus est draco ille magnus... et angeli ejus cum illo missi sunt.* Allegorice de angelis etiam intelliguntur verba illa cap. XXV Jobi, v. 5, *Ecce luna etiam non splendet, et stellæ non sunt mundæ in conspectu ejus. Quanto magis homo putredo, et filius hominis vermis?*

473. *Superum, scilicet Michaelis et angelorum ejus: vel lege superat vindicta coercens, aut superans vindicta coerces Agmina cœlicolum.*

474. *Clade perenni, ut l. I, vers. 467, Incurrant non fraude sua, sed clade perenni, et apud Tertullianum l. I contra Marcionem, Periturus morte perenni.*

475. *Militia poli dicta etiam sunt astra vers. 353. De angelis cap. XXV Jobi, v. 3, Nunquid est numerus militum ejus? Genes. cap. XXXII, vers. 1, Jacob quoque abiit itinere, quo cæperat: fueruntque ei obviam angeli Dei. Quos cum vidisset, ait: Castra Dei sunt hoc. Lib. III Reg., cap. XXII, vers. 19, Vidi Dominum sedentem super solium suum, et omnem exercitum cœli assistentem ei a dextris et a sinistris.* Angeli phrasî ecclesiastica sæpe militia cœlestis dicuntur. E sacris Litteris multis in locis constat angelos sæpe habitu militari se conspiciendos præbuisse, modo in equis decoros, modo gladium evaginatum tenentes, modo loriceis igneis et hyacinthinis indutos, scilicet ad defensionem honorum paratos, et quasi sospitatores in

D 474. *Clade perenni, ut l. I, vers. 467, Incurrant non fraude sua, sed clade perenni, et apud Tertullianum l. I contra Marcionem, Periturus morte perenni.*

475. *Militia poli dicta etiam sunt astra vers. 353. De angelis cap. XXV Jobi, v. 3, Nunquid est numerus militum ejus? Genes. cap. XXXII, vers. 1, Jacob quoque abiit itinere, quo cæperat: fueruntque ei obviam angeli Dei. Quos cum vidisset, ait: Castra Dei sunt hoc. Lib. III Reg., cap. XXII, vers. 19, Vidi Dominum sedentem super solium suum, et omnem exercitum cœli assistentem ei a dextris et a sinistris.* Angeli phrasî ecclesiastica sæpe militia cœlestis dicuntur. E sacris Litteris multis in locis constat angelos sæpe habitu militari se conspiciendos præbuisse, modo in equis decoros, modo gladium evaginatum tenentes, modo loriceis igneis et hyacinthinis indutos, scilicet ad defensionem honorum paratos, et quasi sospitatores in

- Debuerat nostros ultro compe cere mores : A
Et tamen in nobis nullus timor exstitit unquam.
Quis canis allatret, vibices si ora leonis,
261 Colla, caputque ferant, et sanguine fulva
[rubescaut?]
- 480 An solis pereunte die, simul objice terra,
Sidera despiciant umbram, qua cuncta teguntur,
Et superare putent crassas tenui igne tenebras?
Aut sitiante freto jactet se pellere rivus,
Quam nec magna sitim possunt sedare fluentia
- 485 Gurgitis æquorei, cunctus si fluctuet amnis?
Sed quia cœlestis pietas veniale minatur,
Plusque coruscantes flammæ, quam fulmina
[vibrat,
Aut si fulmen habet, montes, et culmina tangit,
Arboribusque caput, cedros, celsasque cupres- B
[sos,
490 Ut terrore domet potius, quam ciacæ profanos,
Est nobis contemptus atrox, animusque nocendi
- 262 Omnibus est nobis : pietas tamen alma
[Parentis
Indulgere volens cito, quam punire parata,
Misit ab arce pium cœli per sidera Christum,
495 Qui virtute sua serpentis frangeret artes,
Per vexilla crucis hostis populando cohortes,
Præcipiti jactu quas celsa palatia cœli
Exsilio trusere gravi sub perpete culpa.
Expavit Judæa Deum post viscera matris
- 500 Maxima tot populis dantem miracula Christum.
Invida continuo, semet læsura, profanam
Sacrilega tenet arte viam livoris iniqui,
Et quærit peritura dolos, quibus improba perdat
Insontem, sanctum rea, noxia, callida, fallax.
- 505 Et pretium dat turba : Dei commercia fiunt,
263 Discipulo vendente suo, funesta duobus.
Venditor infelix, sed non felicior emptor,
Pars pretium perdit, perdit pars altera mer-
cem.

SCRIPTURA COD. VAT.

476. N. ultra c.
478. Quis c. inlatret vivices si terga t.
479. Fulva rubescunt.
480. Aut solis.
482. S. putant c.
483. Aut siccante freto jactet... alia desunt.
484. Quam nec legandis possunt s. f.
487. Plusque, et quam in nexu litterarum.

489. Arboribusque capit cedros, celsasque cypressus.
491. Est nobis contemptus arax, animique nocentis
Omnibus et nobis p.
492. Alma nocentes.
493. Quam, ambigue.
497. Præcepit jactu quas.
501. I. c. semel læsura profanæ.

NOTÆ.

- prælio. Pro *districta*, hoc est punita, vel constricta, et illigata, forte legendum *disjecta*. Mendum etiam videtur *sine usu* : sensus autem est, partem tantam militiæ poli ab honore, quo gaudebat, et quasi usu et exercitio militari dejectam fuisse ; vel, si mavis, angelis peccantibus locum aut defensionis aut penitentia nullum fuisse relictum.
478. *Allatro* in usu est apud poetas aliosque. *Inlatro* non reperio alibi, ac proinde mendum puto *inlatret* pro *allatret*. Cum in *vibices* prima et secunda producantur, corrigendum censui *vibices si ora*, ac revera magis congruere videtur *ora* quam *terga*.
480. Descriptio noctis. Dies, qui a sole efficitur, perit nocte. Libr. I, v. 672, *Ducit ubique diem, periturum noctis ab umbris*, et v. 677, *Occidit ipse dies super æquora sole cadente*. Noctis vero umbræ efficiuntur a terra soli objecta. Cicero libr. II de Natur. deor., cap. 19, *Ipsa enim umbra terræ soli officiens noctem efficit*.
483. Sic restitui locum fere insanabilem. Sensus est : an rivulus jactet, se pellere posse sitim oceani, quam nec magni fluvii sedare possunt, etiamsi omnes confluent in mare ? Fortasse legendum erit *siccante* pro *siccato*, ut *minuente* pro *minuto*, *crispante* pro *crispato*, *solidante* pro *solidato*.
485. Libr. I, vers. 705, *Gurgitis æquorei, quo mundus cingitur omnis*. Fortasse distinguendum *sedare fluentia*, *Gurgitis æquorei cunctus si fluctuet amnis*, ut amnes æquorei sive in mare influentes indicentur.
486. Vide vers. 121 Eleg., *Veniale minaris*. Argumentum hoc fuscè pertractatum fuit libr. I, vers. 29 seqq., et sæpe alibi. Confer etiam Pisidem de mundi opificio vers. 457, *Tu intendis arcum sæpe*, etc.
487. Claudianus in II consul. Stilicon., al. I, III, vers. 167, *Fulmina vibrat Jupiter*. Ovidius libr. II de Ponto, el. 2, *Sed placidus, facilisque parens, veniæque paratus, Et qui fulmineo sæpe sine igne tonat*.
488. Horatius I, II, od. 10, *Feriantque summos Fulmina montes*.
489. Forte *Arboreumque caput*.
492. Fortasse *pietas tamen alma nocenti Indulgere volens*.
493. Legerem *Indulgere volens, cito nec punire parata*. Hic certe Dracontii sensus est. Libr. I, vers. 95, *Corrigit errantem, nec punit morte repente*.
494. *Ab arce* pro *a cœlo*. *Sidera cœli* alibi Dracontius dixit. Prudentius Apoth. vers. 615, *Vidimus hunc, aiunt, puerum per sidera ferri* : qua loquendi ratione non sidere vectum puerum, aut a magis visum, sed Christi ortum per sidus annuntiatum in comment. ad Prudentium ostendi loc. cit.
495. Dæmon serpentis nomine frequenter a Patri- bu : indicatur, cui *artes* et *astus* tribuuntur, ut Christo virtus.
497. *Præcipiti jactu*, ut libr. III, v. 397.
498. *Perpete culpa*, quia locus et tempus penitentia angelis relicta non sunt, ac semper in eis prava voluntas perseverat. Libr. III, vers. 65, *Sæva incendia mortis, Quæ sine fine manent, et stant sub perpete nexu*; et v. 72, *sub perpete pœna*. Severus sanctus, sive Endelechius in carm. bucol. *Signum prosit idem per- pete sæculo*.
499. *Expaveo* in præterito, et cum accusativo frequenter occurrit apud poetas et alios.
501. Forte *læsura, profana*.
503. Oppositio in *peritura*, et *perdat* venuste adhibita.
505. Producitur prima in *fiunt*, quod arguit, errorem fortasse esse hoc libr., vers. 491, *Si disjuncta fiunt*, et I, III, vers. 135, *Si jactura fiat*. Nam facilius credam in tam depravatis codicibus mendum irrep- sisse, quam Dracontium in eadem syllaba variasse. De hoc crimine Judæ Senilius libr. IV, al. 5, *Nexibus astrictum Judas ut ridit iniquus, Dirigit, scelerisque sui commercia reddens Incassum, facti pretium, non facta reliquit*.
508. Magis e Dracontii genio videretur *Pars pretium perdit, perdit pars utraque mercem*, nam quod in emptione et venditione emptor perdat pretium, venditor mercem, nihil mirum est. Sane verum etiam esset,

- Proficit in nobis, qui non contraximus, em- A
[ptus :
510 Sanguine distracti maculatur venditor, emptor, 520 Sed sine more suo, violata lege polorum.
Quo mens nostra sacri mundabitur imbre Tum niger axis erat, quem lurida palla tege-
[cruoris. [bat,
Ah scelus atque nefas! insontem turba reorum
Supplicio, quo digna fuit, cruce, verberere, ferro
Amigit, lethique vias, et limina mortis
515 Ingerit æterno, cui lex ab origine mundi 521 Clausa patent, plures mundo rediere sepulti,
Nec fuit initium nasci, nec finis obisse. Et vitam mors ipsa dedit; dum vita perennis
Ergo salutaris quod passio membra peremit, Limina mortis adit, Stygii tremuere ministri,
Fecit abire d. em, solis restantibus horis, Effugiunt tormenta reos, in vita pepercit

SCRIPTURA COD. VAT.

510. D. maculator v.
511. S. Ma. ulabatur i.
513. D. soli res:antibus b.
520. Sed sine more s.

524. Et plaxit n.
525. M. redire s.
527. Lumina m. adit, ut tremuere.

NOTÆ

si diceretur *Utraque pars pretium, mercem pars utraque perdit*. Sed fortasse Dracontius hoc ipsum innuit, nimirum *Pars pretium perdit*, scilicet venditor Judæis, *perdit pars altera mercem*, nempe Judæi emptores.

510. *Distracti, venditi. Distrahere* pro vendere, alienare verbum familiare jurisconsultis atque aliis etiam, ut Lucilio, Gelio, Suetonio, Justino, Tacito.

511. Forte *mundabitur amne cruoris*, ut infra vers. 601. Ad Hebraeos cap. ix, vers. 14, *Quanto magis sanguis Christi... emundabit conscientiam nostram*, etc. Joann. Ep. I, c. 1, vers. 7, *Et sanguis Jesu Christi filii ejus emundat nos ab omni peccato*. Apocal. c. 1, vers. 5; Epist. I Petri, c. 1, v. 19.

515. *Ingerere supplicia* recte dicitur: sic *ingerere vias lethi*, nam tormenta viæ lethi sunt. Fortasse mendum cubat in cui *lex ab origine mundi*, Sensus hic elici potest: cui lex fuit ab æternitate neque habere initium nascendo, neque finem moriendo. Vel *ab origine mundi* intellige, quod ita prædestinatus est Christus ante mundi constitutionem, ut neque initium haberet nascendo, neque finem moriendo. Vide num oporteat nascere cui *lex ab origine mundi* *Nec fuit initium nasci*, hæc est, lex ab origine ejus fuit nec initium nasci mundo, nec finis obisse.

516. *Initium* prima producta, ut dictum l. i, v. 131.

518. Supra vers. 480, *dies solis* dicitur; sed hic melius videtur ita distinguere, ut solis horas restitisse intelligatur, ut vers. seq., *Et noctem sub luce dedit*. Vide Matth. cap. xxvii, vers. 45, ubi hæc teuebæ referuntur.

520. *Sine more suo*, quia ante tempus redierunt, et cum adhuc sol esset super terram.

521. *Palla vestis mulieris*, quæ, sicut et palium, eleganter nocti tribuitur. Vide exempla in comment. ad Prudentium, hymn. 5 Cathem., v. 27, 28.

525. *Cardine sub gemino*, quia ab altero sol aberat, in altero obcuratus erat. *Pependit nox*, quia quasi suspensa et dubia hærebat. Victorinus de J. C. Deo et homine: *Nox fuit illa dies: confusa nube premebat Arva, domosque chaos, fixus stetit impiger axis*.

525. Matth. cap. xxvii, vers. 52 seq.

528. De hac opinione, qua nonnulli Patres affirmarunt pœnas inferorum die resurrectionis dominicæ mitigatas fuisse, pluribus egi in prolegomenis ad Prudentium, cap. 18. Addo nunc Aratorem, qui libr. 1, vers. 252, sic loquentem inducit apostolum Petrum: *Pardis resplenduit umbris Pallida regna petens, propria quem luce coruscum Non potuit fuscare chaos: fugere dolores, Infernus tunc esse timet, nullumque coercens In se pœna redit, nova tortor ad otia languet. Tartara mœsta gemunt, quia vincula cuncta quiescunt. Mors ibi quid faceret, quo vitæ portitor ibat? Aratoris auctoritas ponderis nonnullius esse debet, quod ejus*

carmen Vigilio papæ recitatum, ab eoque susceptum in ecclesia S. Petri ad vincula Romæ magnis acclamationibus fuit recitatum. Cujus rei historia ita a Labbeo refertur, et post Labbeum ab aliis passim, ut ambo Aratoris libri septem vicibus distinctis diebus dicantur auditi: quod ipsum ego in Hymnodia Hispanica, pag. 105 seq., num. 131, indicavi, et in comment. ad Prudentium hymn. 12 Per., v. 5, p. 4196, diserte affirmavi. Verum cum codicem ipsum Vaticanum, quem scriptores allegant, postea inspexerim, comperi rem in eo codice ita se habere, sed aliter narrari in vetustiori codice reginæ Sævicæ, num. 598 scilicet: *Atque eo Aratore recitante, distinctis diebus ambo libri sui sunt vicibus auditi, cum uno die medietas libri tantummodo legeretur propter repetitiones assiduas, quas cum favore multiplici postulabant. Ead. m recitatio facta est his diebus videlicet Apr. 1, xv kal. Mai. III, VII idus Mai. Quarto vero die III kal. Jun. Mendum igitur est in Vaticano codice num. 1685, septem vicibus pro III vicibus: non enim totum opus Aratoris sæpius est recitatum, sed distinctis quatuor diebus ita fuit perlectum, ut singulis diebus medietas unius libri tantummodo legeretur, quod alio, ut spero, tempore locupletius confirmabo. Ut redeam ad opinionem quorundam veterum de pœnis damnatorum aliquando mitigatis, huic eadem sententiæ favet S. Ildefonsus, sive quisvis alius sit auctor serm. 5 de Assumptione Deiparæ pag. 364, tom. I edit. Matrit. Patrum Tolosanor.: *Totus mundus hodie condigna jubilatione letatur, et gaudet: tartarus tantummodo ululat, fremit et submurmurat; quoniam gaudium, et læticia hujus diei claustris infernalibus inclusis aliquod remedium et refrigerium præstat. Non audent, ut opinor, ministri tartarei hodie attingere suos captivos quos recolunt redemptos illius sanguine qui pro mundi salute est dignatus nasci de virgine*. In indice librorum expurgandorum Brasichellensis id notatur pag. 285 seq.: *Videtur S. Ildefonsus in sermone 5 de Assumptione Deiparæ hyperbolice locutus, nisi forsitan opinionem Aurelii Prudentii imitari voluit, qui nocte resurrectionis Christi inferis pœnarum seras indulsit* Cum tot sint veteres scriptores pro hac opinione, quibus nunc ex nos. accedit Dracontius, placet et petere sententiam Petri VII tom. III, libr. III de Angelis, cap. 7: *Propterea non temere tanquam absurda est explodenda: sanctissimorum Patrum hæc opinio, quamvis a communi sensu catholicorum hoc tempore sit aliena* Nec dissimile est judicium commendatissimi editoris Patrum T. Letanorum eminentissimi cardinalis de Lorenzana in nota ad cit. serm. S. Ildefonsi: *Quid? adeone absonum est et inauditum aliquod vel his (damnatis) letamen suorum pœnarum contingere posse, quæ tamen non ideo sint aliquando finem habituræ? In quam sententiam**

- 265 Tortorum metienda manus, lux funditur A
[umbris,
530 D. scensum comitata Dei, simul orbe fugata.
Tartarus infelix nunquam satiabilis umbris,
Et solitus gaudere neci, turbatur amaro,
266 Et supplex augmenta dolet, nam damna
[futura
Hæc augmenta dabant; animas, quas claustra
[tenebant
535 Carceris æterni, redituras lucis ad usus

- Infremit, et legem violari deslet. Averni.
Luminis impatiens, ut jam remearet ad auras
Æthereas, orat Dominum, regemque polo-
[rum,
Ne gravet omnem Hecaten jubar insupera-
[bile Christus;
540 267 Aut spoliet toto nigris simul agmine ma-
[nes.
Ad superos revocans animas virtute parentis.
Tertius interea processit lucifer astris

SCRIPTURA COD. VAT.

530. D. commutata d.
534. C. tenebat.
538. Æ. optat d.

539. Hecatos omne gravat jubar.
541. Dubium parentis an parentis voluerit librario.

NOTÆ.

multa egregie disserit. Vide Joann. Baptistam Goner. B tom. IV Theolog., part. 2, tract. 3, lib. III, c. 2, qui observat ab Odilone abbate in serm. de Assumpt. Deiparæ Prudentium e se transcriptum. Verum sermo hinc Odilonis diversus non est a sermone quem sub Hidelonai nomine Generius ipse laudat: ex quo scilicet verba nos protulimus. Confer Bibliothec. Cluniacens. tom. I, col. 401.

530. Arator vers. 61 lib. I, Ad manes ingressa dies, fugiiva relinquunt Astra polum, comitata Deum. Fortasse imitari voluit Dracontium; sed longe melius Dracontius de luce; Descensum comitata Dei, simul orbe fugata, quoniam tenebræ factæ fuerant super universam terram; nam astra, nihil est causæ cur polum reliquisse dicantur ac conjungantur cum die ad manes ingressa.

531. Satiabilis ad barbara rejectum est a Forcellino. Sed cum insatiabilis frequenter usurpetur, vel solius Dracontii auctoritate Latinis accensendum est satiabilis. Tartarus avidus, inexpletus, insatiabilis dici solet a poetis. Fortunatus in eleg. de Resurrectione Domini: *Inferus insaturabiliter cava guttura pandens, Qui rapuit semper, fit tua præda, Deus.*

532. Neci, ablativus more usitato a Lucretio aliisque. Nec repugnabo si legas *necce*, producta postrema ratione cæsura.

535. Inferorum nomine vocatur locus quo justorum animæ ante Christi resurrectionem detinebantur: quo etiam nomine locus quo damnati æternis penis torquentur, comprehenditur. Erat tamen sinus Abrahamæ suppliciorum loco separatus, ut ex uno in alium iter non pateret, quod ex historia, sive parabola Lazari et divitis constat Lucæ cap. xvi. Hujus rei imitatione gentiles in inferis campos Elysios collocarunt, qui ab impiorum sede muro impenetrabili et igneo flumine discreti erant. Virgilius l. vi, vers. 336, *Dextera, quæ Diis magni sub mœnia tendit, Hac iter Elysium nobis: at læva malorum Exercet pœnas et ad impia tartara mittit... Respicit Æneas subito, et sub tæpe sinistra Mœnia lata videt, triplici circumdata muro, Quæ rapidus flammis ambit torrentibus amnis Tartarus Phlegethon, torquetque sonantia saxa. Porta adversa ingens, solidoque adamante columnæ, Vis ut nulla virum, non ipsi excindere ferro Cœlicolæ valeant: stat ferrea turris ad auras.* Invenit autem Virgilius, impiorum gemitus ad beatorum sedes pervenire: *Hinc exaudiri gemitus, et sæva sonare Verbera: tum stridor ferri, tractæque catenæ.* De sinu Abrahamæ Tertullianus lib. III contra Marcionem: *Sub corpore terræ In parte ignota quidam locus exstat apertus, Luce sua fretus, Abrahamæ sinus iste vocatur, Altiior a tenebris, longe remotus ab igne, Sub terra tamen, etc.* Dracontius ipsam sinum Abrahamæ carcerem æternum videtur vocare, quia neque inde quidem animæ liberatæ fuissent, nisi Christus illuc descendens de morte ac de mortis lege, quæ mox *lex Averni* dicitur, triumphasset.

536. Prudentius hymn. 9 Cath., v. 75, de his qui cum Christo resurrexerunt: *Lege versa limen atrum jam recalandum patet.* Fortunatus in eleg. de Resurrectione: *Legibus inferni oppressis, etc. Desleo cum influitivo, ut fleo apud Valer. Flaccum l. I, v. 635.*

537. Fortunatus loc. cit., *Expavitque chaos luminis ore premi.* In missali Isidoriano feria 4 post Resurrectionem: *Judicem suum ipsa etiam pœna contremuit: quia natura horribilium tenebrarum præsentia sui fulgoris et vetata (hebetata) jam tunc timuit judicari.*

538. Quamvis opto pro *quæro, volo, peto* sumi possit, tamen hoc loco cum accusativo clarius est *orat*.

539. Hecate in cœlo Luna dicta, in terris Lucina et Diana, in inferis Proserpina. Pro inferis ponitur. Ovidius lib. XIV Metam., vers. 405, *Et magicis Hecaten ululatibus orat.* Fortasse legendum *Ne gravet ora Hecates jubar*, etc., nam tria ora illi trihuebantur. Virgilius l. IV Æn., vers. 511, *Tergeminamque Hecaten, tria virginis ora Dianæ.* Ovidius l. I Fastor., vers. 141, *Ora vides Hecates in tres vergentia partes.* Observandum vero est veteres Christianos in suis carminibus libere usus fuisse nominibus fabulosis, et sæpe fabulas ipsas re-pexisse, etiam cum de mysteriis sacratissimis religionis nostræ verba facerent, non quod fabulis assensum præberent, sed ut eas irriderent, vel saltem res veras fabulis adumbratas ostenderent.

De Curtio, qui præcipiti jactu in vastum telluris hiatus demersus est, multa habet Dracontius lib. III, vers. 399 seqq., quæ fabulas veterum ostent; sed tunc magis excusari potest, quod argumentum profanum pertractat: quædam tamen huc facientia notavi ad vers. 405. Nonnus in cap. XI Joann. dum exponit, Lazarum a mortuis revocatum, pluribus versibus ad fabulas ethnicorum de inferis alludit, quasi Pluto sollicitè circa fluvium Lethen animam Lazari quæsierit, neque invenerit. Heinsius in exercitationibus in Nonnum libertatem hanc commemorandi fabulas reprehendit, sed ea potissimum ratione quod Nonnus interpretem Evangelii Joannis agit, in quo certe nullum apparet fabularum vestigium. In aliis poetis Christianis minus id reprehendendum est.

540. Christus quidem animas damnatorum ex inferis non erat extracturus: sed poetice describitur pavor demonum, quasi id timerent. In poemate veteri sine auctoris nomine inscripção *Triumphus Christi*, edito post Juvenecum per Theodorum Poelmannum Basilens., similia habentur: *Rex cœli ut Christus Phlegethonis regna subivit, Princeps regali Pluto prospexit ab aula, Ad sua dum sensit concurrere limina Christum. O socii, exclamat, jam tempus sumere tela, Quandoquidem hic samie perfusus membra propinquat Prædaturus opes nostras, umbrasque, animasque, etc.* Hic etiam auctor adjungendus iis est qui tormenta cessasse, dum Christus ad inferos descendit, existimavit: *Et quid multa? silent gemitus, tormenta, dolores.*

542. Christum resurrecturo, cum albus tenebræ

Oceano splendente die, redit almus ab umbris A
Rex reduci vita, magna comitante caterva.
545 Discipuli reducem læti videre magistrum.
Inde reversus habere petit sua regna triumphans,
Dexter in arcesedens, consors genitoris amatus;
268 Judicio venturus erit post sæcla futuro
Reddere mercedem cunctis, quam quisque me-
[retur,
550 Ad dextram, lævamque jubens astare catervas,
Exigit ut meritum vitæ pravæque, bonæque.
Si scelus est, et grande nefas tempisise po-
[tentem,
Factorem temerasse suum quod crimen habetur?

Et tamen indultor mansit post funera carnis,
555 Pœniteat si forte reos, clementius audit,
Datque repente pius veniam, donatque reatum
Juda miser veniam si vel speraret, haberet:
Sed memor infandæ tamen et sine nomine culpæ
Credidit infelix nihil jam veniale mereri,
560 Judicioque suo veniæ subtractus abiit.
269 Redditur argentum, scelerata ad colla
[pependit,
Vix tandem justus, nam nec permansit avarus,
Suspensus obiit, se mox ultore severo.
Vincula rumpuntur, cecidit, crepuitque ca-
daver,

SCRIPTURA COD. VAT

543. S. diem r.
544. Rex reduci cum vita.
546. Reversus habitare petit: scriptum erat trium-
phus, correctum triumphans.

B 548. Ex judicio correctum judicio.
550. Prius cathenas, ex quo factum catervas pro
catervas.
563. Prius erat severo

NOTÆ.

essent, ex Evangelio constat: media nocte resur-
rexisset, multorum fuit opinio. Dracontius indicat
resurrectionem contigisse cum lucifer exortus est, et
oceano splendescere lux diei cœpit. Sic etiam Victori-
nus de J. C. Deo et homine: Regia forte poli tum
primum lumen agebat, Æternum testata diem, clarus jue
per orbem Cuspide fulminea noctis dividerat umbram
Stellifico temone jubar, Deus ultor ab umbris Ecce
redit. Hæc eadem sententia plurimum veterum et re-
centiorum est, et sacris Scripturis innititur, ut pro-
bant Maldonatus et Calmetus. Hac de causa Christi-
ani olim Romæ jejuniū vigiliæ Paschalis ad auroram
usque protraherant et in benedictione cerei paschalis
canit Ecclesia: Flammas ejus lucifer matutinus inve-
niat: ille, inquam, lucifer qui nescit occasum; ille qui,
regressus ab inferis, humano generi serenus illuxit.

546. Pro habitare aliud legendum est: habere ea-
dem fere gaudet significatione.

547. Arx simpliciter pro cælo, ut vers. 494. In
arce valet etiam in alto, in sublimi. Supra vers. 68,
Et consors cum Patre manens. Quod Filius consors
Patris dicitur, eadem natura Filii et Patris ostendi-
tur. Diapanius de Cereis pasch., Te colimus, natum-
que tuum, quæm cuncta tuentem, Et tibi consortem
verbo genitore creati.

548. Post sæcla phrasia propria Dracontii, hoc est
post mundi ætatem. Adisid notam ad v. 86 lib. 1.

551. Forte Exigit ut meritum vitæ pravæque, bonæque.
552. Forte tempisise parentem.

556. Donatque reatum pro remittit, condonat, ele-
gans phrasia. Ovidius l. ii de Ponto, ep. 7, vers. 51,
Culpa gravis precibus donatur sæpe suorum. Pruden-
tius Psych. vers. 781, Cuncta offensacula donat. Ter-
tullianus l. i contra Marcionem: Facta per errorem
miseris Deus omnia donat. Dracontius infra vers. 605
simili verbo: Largitur peccata reis sine voce rogatus.

557. Scilicet vel Juda miser, si sperasset, veniam
a Deo habuisset. Juda ita etiam effertur a Prudentio
Ditloch. vers. 155, ut contra G. fanium in comment.
probavi: quod more Latinorum lit, et ut ultima cor-
ripiatur.

558. Nomen jam habet Deicidium, seu Christici-
dium. Sed ante Judam certe non habuit. Vide l. iii,
vers. 262, ubi de suicidio loquens ait Dracontius:
Hoc facinus nec nomen habet.

559. Nihil per synæresin monosyllabum: vel scribe
nil. Veniale vox Macrobbii, Ammiani, Sidonii.

560. Mihi placet lectio codicis Judicioque suo. Sed
cum in mss. sæpe judicium et indicium confusa sint,
non nemo suspicabitur legendam Indicioque suo.
Arntzenius Miscellan. cap. 5 in Aratore præfert cum
editione Aldi et Basileensi Indicio tali: quis, inquit,

delator fuit Judas. Sed in Aratore etiam sensus po-
stulat Judicio: sic enim ait l. i, vers. 144 seq., Cri-
menque retractans Judicio tali permisit membra furori,
Aeris ut medio communi poneret hosti Debita pœna lo-
cum. Id autem Judas fecit judicio suo, non indicio,
quo Salvatorem detulit. Sedulius l. iv, al. 5, Se quo-
que morte petit, tanquam tunc sanior esset, Cum scelus
ulcisci præcurreret... Lenior ira quidem tanto pro
crimine culpæ, Cunctorum cui nulla foret par pœna
matorum. Dracontius simili modo lib. iii, vers. 42,
Judicio punita suo mens semper avara Dat pœnas. Ait
ergo Dracontius Judam credidisse, nul'um sibi lo-
cum esse veniæ, et hoc suo judicio veniæ subtractam
manus sibi intulisse. Utiur verbo Matthæi cap. xxvii,
vers. 5, Et abiens laqueo se suspendit, et Lucæ Act.
apost. cap. i, vers. 25, De quo prævaricatus est Ju-
das, ut abiret in locum suum.

561. Ad colla pependit pro e collo vel collo pepen-
dit. Libr. i, vers. 259, Ad ramos infixa. Pro redditur
mallem reddidit.

562. Vix tandem justus, hoc est vix tandem spe-
ciem aliquam justitiæ præ se tulit, non quod justus
revera fuerit, sed quod avarus esse desiit. Vix tan-
dem refertur ad tempus. Cicero in Famil., in it. ep.
9, Vix tandem legi litteras dignas Appio.

563. Non ægre feram, si legas obiit semet ultore,
producta ultima in semet ratione cæsura.

564. Judas, ut ex Matthæo constat cap. xxvii, vers.
5, Laqueo se suspendit: Lucas i Act. ap., vers. 18,
adit: Et suspensus crepuit medius, et diffusa sunt
omnia viscera ejus. Patres et interpretes diversas
inierunt rationes, ut id quo pacto acciderit expli-
carent. Alii narrant corporis pondere ramum cui
hærebat inclinasse, et alicujus ope a morte tunc li-
beratum, non multo post hydropisi correptum cre-
puisse. Alii referunt ex arbore qua pendeat oppor-
tune ad aliquo fuisse ereptum, et deinde e sublimi
loco præcipitem se egisse, quo viscera diffusa sunt.

Alii censent, vita jam functum, in cloacam projectum
crepuisse. Alii opinantur Judam desperatione ada-
ctum et quasi strangulatum corruisse primum, et se
præcipitasse et disruptum fuisse. Oecumenius in Acta
tenet Judam, confractio laqueo, quo suspensus erat, me-
dium crepuisse, quæ est hæc ipsa sententia Dracon-
tii. Papias, ab Oecumenio allegatus, scripsit Judam
ad impietatis exemplum tunc in hoc mundo perman-
sisse: qui ita corpore inflatus fuit, ut progredi non
posset, et a curru denique compressus crepuit. Vide
Gronovium Exercitat. academ. de pernicie et casu
Judæ; Calmetum in Dict. on. Biblic. verb. Judæ, Dis-
sertat. Andreæ Austen de genere mortis Judæ, et
Diatribam Joannis Warnæccii de suspensio Judæ.

- 565 Viscera fusa fluunt, hinc cor crudele patescit, A
Funestatque diem de corpore tabe madenti.
Legimus, innumeras veniam meruisse ca-
[tervas
270 Judæa de gente reas, mortisque minis-
[tros
Optima perpetuæ sump-isse hæc munera vitæ,
575 Quorum Paulus erat caput exstans grande ma-
[lorum :
Et tamen ipse fuit legis post crimina doctor ;
Martyrium Stephano qui fecerat, inde recepit,
Et meruit plenam, quam contulit ante, coro-
[nam ,
In se vera Dei confirmans verba probavit :
575 Hoc patietur homo, quod quisquam fecerit ulli.
Sed bonus exceperit, quod tunc male fecit ini- B
[quus,
Quod populos, gentesque docens convertit
[eundo
590 Aeris et spatium, modico te corde reponis

SCRIPTURA COD. VAT.

565. V. fusa huic cor c.
569. Sumpsisse munera.
580. Saturnus et aræ.

582. D. factio s.
585. Eris quod es, quod es a.
590. Ac is et spatium.

NOTÆ.

565. Alio modo corrigi potest mendum, videlicet *Viscera fudit humi cor et crudele patescit.*

567. Certum videtur plures e Judæis qui mortem Christi procuraverant, aliosque e gentilibus qui eam intulerant, veniam a Deo fuisse consecutos, cum pro eis Dominus in cruce pendens oraverit et exauditus fuerit pro sua reverentia, ut ait Apostolus ad Hebr. cap. v. vers. 7. Vide Arnoldi abbatii Bonæ-Vallis tractat. de Septem Verbis Domini in cruce in Biblioth. Patrum.

569. Lib. III, vers. 455, *Quæ nos æternæ speramus munera vitæ. Sumpsisse munera non cohæret cum metro: hinc sumpsisse hæc munera, aut venisse ad munera, vel mortisque ministri Optima perpetuæ sumpserunt munera vitæ, vel sumpsisse præmia vitæ, producta ultima in sumpsisse ob prædictionis sequentis. Sedulius, l. I, vers. 340, Aurea perpetuæ capietis præmia vitæ.*

570. Exstans per pleonasmum, vel significat *supereminens*. Paulus caput eorum dicitur qui Ecclesiam et Jesum Christum in membris suis perdere et extinguere conabantur. Vide epist. I ad Timoth., cap. I, vers. 13, et Act. apost. cap. VIII et XXII.

572. Recte prima in Stephano corripitur, quæ tamen eadem minus bene in Elegia producitur vers. 471, nisi legendum sit, ut puto, *Ante alios Stephanus*. Verbum *facere* amplissimæ significationis est, et pro *afferre* cum dativo ponitur, ut *facere alicui medicinam, remedium, perniciem, mortem*. Ex martyrio Stephani Paulus martyrium recepit, quia illius precibus ad fidem Jesu Christi conversus est, pro qua martyrio coronatus est.

573. Fortasse alludit ad nomen Stephani, quod Græcæ coronam significat.

575. Intelligo cap. VII Matth., vers. 2, *In quo enim judicaveritis, judicabimini, et in qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis*. Quæ sententia multis aliis in locis sacræ paginæ refertur. Nec dissimile est quod ait Apostolus ad Ephes. cap. VI, vers. 8, *Scientes quoniam unusquisque quodcumque fecerit bonum, hoc recipiet a Domino*.

576. Martyrium quod iniquus intulerat Stephanum, exceperit ipse bonus.

577. Paulus gentium doctor nuncupatur. Damasus carm. 7, *Gentibus ac populis jussus prædicare vera*.

- Per mare, per terras, ut Christi nomen ado-
[rent,
Gentilesque deos, et cordibus idola pellant,
580 271 Mars cadat ex animo, pereant Saturnus
[et Arcas
Juppiter, atque Venus, Titania, Juno, Cupido,
Vel quicumque dii ficti sermone vetusto
Credantur nil posse, simul nihil esse prober-
[tur.
Solus ubique Deus, rerum fons, conditor, et
[spes,
585 Idem semper eris, quod et es, quod et ante
[fuisti,
Nil addens, minuensve tibi crescentibus annis.
Tempora mutantur, te nunquam sæcula mutant,
Qualem prima dies, talem simul ultima noscet.
Cum te non caperent cæli, terræque, fretum-
[que,
590 Aeris et spatium, modico te corde reponis

579. *Idola media correpta*, ut in Eleg. vers. 96, *Cum Dominum norint, idola vana colunt*. Sic semper *idola* efferunt Prudentius, Arator aliique innumeri Christiani poetæ. Rationem hujus consuetudinis reddidi in prolegom. ad Prudentium num. 208.

580. Arcas fuit filius Jovis ex Calisto, quam postea Ursam majorem in cælo fecerunt poetæ, ut Arcada Arctophylaca seu Booten. Hoc loco adjectivum videtur *Arcas*, ut Jupiter Arcas dicitur, quia natus est in Arcadia, ut multi asserunt; alii in Creta malunt. Poterit etiam accipi *Arcas* pro Mercurio, qui natus est in Cyllene Arcadiæ monte, adeoque a multis Arcas et Arcadius dicitur est. Statius absolute pro Mercurio Arcada posuit l. V, silv. I, vers. 107.

581. *Titania* est Diana, soror Solis, qui *Titan* dicitur. Ovidius lib. III Met., vers. 473, *Dumque ibi perlucit solita Titania lympha*: et l. IV. Fast. vers. 943, *Cum Phrygiæ Assaraci Titania fratre relicto*: ubi aliqui legunt *Tithonia*.

582. Lib. III, vers. 514, *Conficti sermone Dei*, etc.

583. *Proberitur*, ut supra vers. 26 dixi.

584. Deus spes, ut dictum in nota ad vers. I hujus libri.

585. Lib. III, vers. 523, *Qui sæcula mutat, Nec mutant hunc sæcla tamen, quia, quod fuit, hoc est, Hoc erit æternus*. Eleg. vers. 8, *Idem semper eris, qui es modo, vel fueras*.

590. Hoc ipsum est quod canit Ecclesia de Deipara: *Quem cæli capere non poterant, tuo gremio contulisti*, ut animadverti ad vers. 92, ubi similis est sententia: *Sed non capiendus ab isdem*. Inter carmina Damasi poem. 2. et post carmina Claudiani: *Mortalia corda Artificem texere poli, mundique sub imo Pectore: qui totum late complectitur orbem, Et qui non spatium terræ, non æquoris undis, Nec capitur cælo, parvos conflavit in artus*. Vide etiam hymnum Fortunati, *Quem terra, pontus, æthera*, etc. Quod autem ait Dracontius, *Modico te corde reponis Pectoris humani*, figurate loquitur cum multis Patribus, ut innuat, B. Virginem prius mente quam utero concepsisse. Notandum est multas hujusmodi locutiones figuratas e poetis Christianis præsertim desumptas in officio ecclesiastico retineri, ut in Responsorio quinto Circumcisionis: *Confirmatum est cor Virginis, in quo divina mysteria, angelo nuntiante, concepit*: et

- 272 Pectoris humani, conceptus mente fidei. A
Exaudis, quod lingua tacet sub corde loquaci,
Ante futura vides, penes et te nulla futura,
Sint licet, Omnipotens, præsentia cuncta vi-
[dentur,
595 Aut transacta magis nobis ventura creantur.
Sic peccaturos homines tu Spiritus auctor
Antevidens primum medicinam, sancte, parasti,
Quam faceres hominem : indulgentia prompta
[reatum

593. *P. nes t. n.*
596. *Qui peccaturos.*
598. *Quam faces h.; dubie prompta.*

- 273 Prævenit, et facinus venia præcedit ini-
[quum.
600 Christus enim datus est nobis, spes una sa-
[lutis,
Qui nostra hic peccata lavet plus amne cruoris:
Et licet ipse ferat maculas et crimina nostra,
Immaculatus adest tamen agnus, et unicus
[hæres
274 Semper viventis, semper victurus et ipse.
605 Largitur peccata reis sine voce rogatus

SCRIPTURA COD. VAT.

599. *Perunit et f.*
601. *Nostra huic peccata.*
603. *Scribitur immaculatus, et obscure tamen.*

NOTÆ.

ibidem ex hymno abecedario Sedulii : *Domus pudri pectoris Templum repente fit Dei, Intacta nesciens virum Verbo concepti filium.* Contra errorem asserentium Deiparam corde, non utero, concepisse, consule quæ notavi ad Prudentii Apotheas. vers. 583, *Virginitas, et prompta fides Christum bibit alvo Cordis,* ubi nunc occurrit legendum ex conjectura *bibit alvo Cordis,* quamvis bene etiam *est alvo;* nam sequitur : *et intactis condit paritua latebris.*

591. S. Leo serm. 4 de Nativit. Domini, c. 4, *Virgo regia Davidicæ stirpis eligitur, quæ sacro gravidanda fetu, divinam, humanamque prolem prius conciperet mente quam corpore.* Vide notam ad vers. 89 hujus libri, ubi versibus seqq. declarat Dracontius veram Christi conceptionem in utero Deiparæ : *Virgines intrasse sinus dignatur, et alvum Terrarum, cœlique capax.*

592. C' amor cordis tacente lingua explicatus est lib. 1, vers. 568.

593. Forte *An: e futura fides, potius tibi nulla futura, Sint licet, Omnipotens.*

594. Forte *Scilicet, Omnipotens.* Deo præsentia omnia sunt, etiam quæ nobis futura aut jam transacta sunt. Solet scilicet æternitas comparari puncto seu centro, quod unum simul pluribus lineis ad peripheriam ductis coexistit. Potest tamen de Deo recte ad humanæ mentis captum verbum præteriti et futuri poni. Augustinus tractat. 99 in Joan. num. 5, *Quamvis enim natura illa immutabilis non recipiat fuit et erit, sed tantum est... tamen propter mutabilitatem temporum, in quibus versatur nostra mortalitas et nostra mutabilitas, non mendaciter dicimus et fuit, et erit, et est, etc.* Vide Raynaudum Theolog. Natur., dist. 7, quæst. 4, art. 7, ubi fuse æternitatem explicat.

595. Infra vers. 732, *Vel cui cuncta patent, per quem sunt omnia quot sunt, Et transacta simul, quæ sunt quandoque futura.* Videtur esse sensus: Deo cuncta præsentia, aut potius transacta videntur, quæ nobis ventura sunt. Vel lege *Et transacta simul, et quæ ventura creantur.* Ponitur ventura creantur pro *creabuntur, vel creantur,* intelligitur de æterna rerum prædefinitione et divina providentia.

597. Lib. 1, vers. 745, *Pietate medelam Impendis tu, sancte, tuam medicamine nullo.*

598. Lib. 1 vers. 88, *Sic indulgentia pœnam Præveni.*

600. Sic Ecclesia in Nativitate Domini canit: *Christus natus est nobis.* Epist. 1 ad Thessalon. cap. 7, vers. 9 seq.: *Quoniam non posuit nos Deus in iram, sed in acquisitionem salutis per Dominum nostrum Jesum Christum, qui mortuus est pro nobis.* Theologi nonnulli docent Christum prædestinatum fuisse, ut finem omnium, quæ Deus creaturus erat, ante prævisum peccatum originale: alii post prævisum peccatum originale, sed ante prævisa peccata aliorum hominum actualia. Dracontius videtur docere, prius

(scilicet ratione et modo nostro concipiendi) prædestinatum fuisse Christum, quam decreta esset hominis creatio. Sed verius puto Dracontium non tam sublimi ratiocinatione hoc argumentum pertractasse, ac solum asserere Christum ab æterno prædestinatum fuisse antequam homo crearetur: adeoque indulgentia et venia in hac Christi prædestinatione reatum et facinus præcedunt.

601. Forte *Qui nostra peccata lavet,* producta ulla in nostra ratione cæsuræ, nam *hic,* aut *hæc,* aut *huic* abundat. Vide vers. 511, *Quo mens nostra sacri mandabitur imbre cruoris.*

602. Joann. cap. 1, vers. 29, *Vidit Joannes Jesum venientem ad se, et ait: Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi.* Recte Dracontius *ferat maculas;* hoc enim est *tollit,* scilicet fert, portat. Ep. 1 Petri cap. 11, v. 24, *Qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum.* Cap. 111 Isaie, vers. 4, *Vere languores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit... Et posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrum... Et quasi agnus coram tondente se obmutescet... Et iniquitates eorum ipse portabit... Et ipse peccata multorum tulit.* S. Joannes Evangelista in ep. 1 eodem illo suo verbo usus est, cap. 111, vers. 5, *Et scitis quia ille apparuit, ut peccata nostra tolleret, et peccatum in eo non est.* Christus igitur quodammodo peccata mundi ab h. minibus abstulit, et supra se tulit, sive in corpore suo pertulit.

603. Sæpe in sacris Litteris Jesus Christus *agnus* vocatur; quod a veteribus Christianis in multis adhuc exstantibus monumentis et imaginibus expressum apparet. De hoc Salvatoris cognomine mira doctrina, et sublimi quadam theologia disputat Ludovicus de Leon, Augustiniani ordinis theologus in primis gravie et elegans in aureo opere Hispanico de nominibus Christi: quem, vehementer dolui, cum olim vidi in quibusdam mss. schedis pessime habitum, quasi monstra doceret, a theologo scilicet alicujus nominis, ut nostra sunt tempora, sed pretii sane exigui, nisi quod privata sua judicia theologica, nugis canoris referta, magno pretio ipse aestimabat. Christus etiam dicitur unicus hæres Patris ex psal. 11, vers. 8. Prædentius hymn. 12 Cath., vers. 81, *Summa Patri Hæres creatur unicus.*

604. Deus *vivens* phrasi sacræ Scripturæ dicitur, ut distinguatur a falsis diis gentilium, qui vere mortui sunt. Hieronymus l. 111 Comment. in Matth., c. 16: *Petrus ex persona omnium apostolorum proficitur: Tu es Christus Filius Dei vivi. Deum vivum appellat ad distinctionem eorum deorum qui putantur dii, sed mortui sunt. Eternitas Filii declaratur, qui semper victurus ipse est, imo est ipsa vita.*

605. *Largitur,* condonat, ut v. 556, *Donatque reatum.* Tacitus Annal. 111, cap. 70, *Injurias civibus ne largiretur;* hoc est, ne condonaret injurias republicæ illatas.

- Pectoris affectu, secreta mente, fide, spe. A 615 Creditur Abraham, Dominoque et factus ami-
Cum sit ubique Deus, semper præstare pa- [cus.
[ratus,
Tardius accipimus heu! nostro corde morati.
Oderunt pia vota moras, festinus adoptat,
610 Ut præstet, si quæ nos purget causa morandi. [maritus
Arbitrio posuit clemens Deus omnia nostro,
275 Libera mens hominum est peccare, aut
[v' vere sancte,
Libera vota dedit, quando sperare velimus,
Credere si placeat, facile est nam posse mereri.

SCRIPTURA COD. VAT.

607. Cum fit ubique.
608. H. nostra corda m.
610. Ut præstet quam nos quo purget causa mereri, B
sed quam ambigue.
612. Vivere sancte.
616. M. remeantibus ævo.
618. At soboles impubes e.
622. M. astus.
623. D. pro mortua membra.

NOTÆ.

606. De oratione cordis vide libr. I, vers. 567 seq.

607. Præstare pro prodesse, vel potius pro præstare beneficia.

609. S. Ambrosius libr. II Comment. in Luc., cap. I, num. 19, *Nescit tarda molimina Spiritus sancti gratia*. Dracontius lib. I, vers. 11, *Et pia vota Dei*.

610. Versus non solum obscurus, sed etiam mendosus. Puto, misericordiam Dei commendari, qua etiam sero ad se conversos recipit.

611. Libertas indifferentiæ, qualis a SS. Patribus explicatur. Et ut totum hunc locum simul sub oculos ponamus, Dracontius gratiam Dei, libertatisque arbitrium ita exponit. Deus semper præstare gratiam paratus est. Apocal. cap. III, vers. 20, *Ecce sto ad ostium et pulso: si quis audierit vocem meam, et aperuerit mihi januam, intrabo ad illum*. Quod autem homines gratiam hanc non recipiant, aut tardius accipiant, eorum culpa est, qui proprio corde, seu voluntate morantur. S. Thomas quæst. 14 de Verit. art. 11, ad primum: *Hoc enim ad divinam providentiam pertinet, ut cuilibet provideat de necessariis ad salutem, dummodo ex ejus parte non impediatur*. Ex quo patet quod qui accipiunt, donum Dei accipiunt: quamvis enim liberum sit homini gratia prævento vivere sancte, tamen si sancte vivit, donum hoc Dei est, qui voluntatem præparavit, ut bene viveret. Deus enim, cum stat ad ostium et pulsat, primam gratiam confert, sine qua voluntas sancte vivere non potest. Deus autem ita gratia sua præveniens hominem, odio habet Injus moras et resistentiam: sed cum nolit mortem peccatoris, expectat ut convertatur auxilio gratiæ prævenienti adjutus. Semper justificationis exordium in adultis a Dei præveniente gratia per Christum Jesum, qui datus est nobis spes una salutis, sumendum est, sed ita ut homines libere cooperentur gratiæ, cum peccare possint eam rejiciendo. Synodus Tridentina, sess. 6, cap. 5: *Ut qui per peccata a Deo averti erant per ejus excitantem atque adjuvantem gratiam ad convertendum se ad suam ipsorum justificationem eidem gratiæ libere assentiendo, et cooperando disponantur, ita ut, tangente Deo cor hominis per Spiritus sancti illuminationem, neque homo ipse nihil omnino agat inspirationem illam recipiens, quippe qui illam et accipere potest, neque tamen sine gratia Dei movere se ad justitiam coram illo libere sua voluntate possit: unde in sacris Litteris cum dicitur: Convertimini ad me, et ego convertor ad vos, libertatis nostræ admonemur. Cum respondemus: Convertete nos, Domine, ad te et convertemur, Dei nos gratia præveniri confitemur. Libera ergo vota quæ habet homo, sperandi, quando velit, credendi, si placeat, ut ait Dracontius, nihil sunt aliud nisi ipsa voluntas hominis gratia Dei supernaturali*

excitata et præventa, quam potest alijicere, si velit, aut ei assentiri, si placeat. Et hic quidem est actus primus, sive potentia voluntatis proxime expedita ad credendum. In ipso vero actu secundo bonæ supernaturalis operationis voluntas adjuvatur a Deo non solum simultaneo generali concursu, sed et maxime influxu physico gratiæ supernaturalis, sive hæc gratia cooperans re distinguatur a gratia præveniente, ut multi docent, sive non distinguatur, ut alij malunt. Bona enim operatio ita homini libera est, ut simul donum Dei sit ratione gratiæ excitantis, et adjuvantis.

614. Duplicem sensum habere possunt hæc verba: *facile est nam posse mereri*; vel facilis est potentia merendi, vel facile est mereri potentiam, scilicet credendi. Primus sensus hinc loco congruit. Sumitur vero *mereri* pro accipere, obtinere, ut sæpe alias a Dracontio. Vide libr. I, vers. 136. Cum vers. 608 de bona voluntate, dixerit, *Tardius accipimus*, nunc ait, facile esse mereri seu accipere dona Dei, quia voluntatis nostræ gratia præparata est consentire, adeoque sic consentiendo penitentis donum accipere. Quasi dicat, penitentia non res aliqua difficilis, et extra nos posita est: eam enim dat nobis Deus sine voce rogatus *pectoris affectu, secreta mente, fide, spe*.

615. Ep. ad Roman. cap. IV, vers. 3, *Creditur Abraham Deo, et reputatum est illi ad justitiam*, et Genes. cap. XV, v. 6. Vide Prudentium in præfat. Psych.

616. Lego *membris marcentibus*, ut v. 622, *Retinebat marcidus artus*.

617. Abraham in ea ætate erat ut avus atavusque esse potuisset: erat ergo quasi unus ex avis atavisque. Sic dicitur *esse inter mortuos, esse in senioribus*, et Græco more *esse in sanctis* pro esse sanctum, seniore, mortuum.

618. Posset aliter restitui *Non hæres Israel erat*. Sed reitineo *soboles* ex ep. ad Roman. cap. IX, vers. 7: *Neque qui semen sunt Abraham, omnes filii; sed in Isaac vocabitur tibi semen*. Conjici posset *Ismael impubes erat*, correpta ultima in *impubes*, ut in *fames*, et similibus apud Prudentium: sed sensus minus commodus redditur.

619. *Iners* cum genitivo Nævius libr. I Stell. Pun. apud Macrobius l. VI Saturn., cap. 5. *Vapor pro calore*, ut passim apud alios, et infra v. 631, *Fecundus per membra vapor discurret utriusque*.

623. Lego *præmortua*, quo verbo utuntur Ovidius, Livius, Suetonius, alij. Vel lege *emortua* ex ep. ad Roman. cap. IV, vers. 19, *Nec consideravit corpus suum emortuum... et emortuam vulvam Saræ*: quò vocabulo Plautus etiam, Pliniusque utuntur.

- Spes generis recidens, et vis materna peracta. A
 525 Augebat spem sola fides, *præsumptio simpli*x.
 Frigida progeniem senibus natura negarat.
 Flebile conjugii portabant nomen inane,
 277 Spes tantum juvenilis erat, crescentibus
 annis.
 Affuit his prolem spondens cum gente nepo-
 [tum.
 630 Non hos certa fides, nec spes incerta fefellit.
 Fecundus per membra vapor discurrit utrique,
 Dulciôr et gelidis irrepit flamma medullis,
 Miranturque senes redivivo fomite venas
 In sobolem caluisse suus: animatus anhelat.
 635 Inter membra puer vincetus compagibus arctis.
 Intumere sinus rugis pereuntibus alvi,
 Dum tantum sit mater anus paritura prophe- B 650
 [tam:
 Et sterilis, fecunda parens miratur, et hæret,

SCRIPTURA COD. VAT.

624. Prius erat *revidens*, factum *recidens*.
 625. *Augebat spes sola fides presum* . . . docet re-
 liquum.
 626. *Natura negaret*.
 630. *Nos hos certa*.
 631. *Discurrit utrique*.
 633. *Senes redivivo somite v*.
 634. *In sobole caluisse*.
 635. *Arctis, non clare*.
 656. *Pereuntibus ami, prius avi*.
 637. *Dum tamen sit mater*.
 638. *Et steris secunda*.
 645. *Maris vel flumina s*.
 646. *Æquatur numero*.
 648. *R. æquatur g*.
 650. *Post obscure scribitur*.
 651. *Hinc visum*.
 652. *G. caput o*.

NOTÆ.

624. De verbo *recido* vide l. i, v. 105, et l. ii, vers.
 156. Cogitabam *vis materna perempta*, ut *membra*
præmortua. Sed *peracta* videtur probum, ut apud Sta-
 tum l. xi, vers. 746, *Viresque peractas*, hoc est, con-
 sumptas, exhaustas.
 625. Suppleo *præsumptio simplex*, nam libr. iii,
 vers. 248, *fides præsumptio simplex* dicitur: *Impendat*
quid pura fides, præsumptio simplex. Ponitur *præ-*
sumptio pro fiducia, et utroque loco de Abrahami
 fide sermo est. Judith cap. ix, vers. 17, *Exaudi me*
miseram deprecantem, et de tua misericordia præsu-
mentem. Spartianus in Adriano cap. 2: *Habuit autem*
præsumptionem imperii mox futuri ex sano, etc. Plinius
 l. ix, ep. 3, *Alius alium, ego beatissimum existimo, qui*
bonæ mansuræque famæ præsumptione perfruitur, cer-
tusque posteritatis cum futura gloria vivit. Posset legi
Augebat spes sola fidem, præsumptio simplex: verum
 tam fides quam spes *præsumptio* recte dicitur.
 626. Forte *negabat*.
 627. Sterilitas dedecori erat apud Hebræos, ut
 notum est. Paulinus carm. de S. Joanne Baptista: *Sed*
quod in opprobrium matrum posuere priores, Prole
carens, sterilem ducebat mæsta senectam. Flebile inane
 duo adjectiva uni substantivo apposita, de quibus
 multa alii commentatores poetarum.
 629. Genes. cap. xvii, vers. 1 seqq., *Apparuit ei*
Dominus, dixitque ad eum. . . Et ex illa (Sara) dabo
tibi filium, etc.
 630. Certa fides erat, quia certo futurum id credi-
 dit Abraham: spes vero incerta dicitur, quia *contra*
spem in spem credidit, ut ait apostolus Paulus ad
 Rom. cap. iv, vers. 18.
 632. Medullæ prius *gelidæ* erant. Sed, me non in-
 vito, leges *Dulciôr egelidis*, hoc est quæ flamma ipsa
 gelu amiserant. Catullus carm. 46 ad seipsum: *Jam*
ver egelidos refert tepores.
 635. Verius videtur *redivivo*, quam *recidivo*. Vide
 notam ad v. 558 lib. i. Elsi autem grammatici vete-
 res *recidivus* et *redivivus* eadem fere significatione
 agnoverint, tamen probabile est scriptores antiquio-
 res semper dixisse *redivivus*, ex quo depravate factum
 fuerit *recidivus* pro *renascenti, recurrenti ac re-*
vivo.
 634. Libr. i, vers. 262, *Animantur, anhelant*. Melius
 videtur *In sobolem quam in sobole*.
 637. Forte *Cum tantum*, hoc est, tam magnum.
 Fuit Isaac patriarcha et propheta, cui scilicet Deus
 promissa posteritatis augendæ renovavit, Genes. cap.
 xxvii, vers. 24, qui etiam propheta partes egit, cum
 Jacob benedixit, et post Jacob Esau.
 639. *Puellas* vocat puerperas aut quæ jam pepererunt.
 Horatius l. iii, od. 22, *Quæ laborantes videro*
puellas. Sexcenta alia sunt hujusmodi exempla, ex
 quibus id colligi potest, puellas dictas feminas in ea
 ætate qua liberis operam dare possunt.
 643. Forte *Scilicet unius*. Bene tamen est *Sic licet*.
 Abraham licet genitor unius, post sæculum, vel longum
 temporis spatium generati, tamen pater est gen-
 tibus, et populis, etc. *Post sæcla* fortasse imitatione
 Virgilio lib. viii, v. 508, *Sed mihi tarda gelu, sæclis-*
que effeta senectus Invidet imperium.
 645. Genes. cap. xxi, v. 17.
 646. Lib. iii, vers. 163, *Benedicti lata propago de*
 eodem Isaac. Forte *benedicti germinis Isaac*; sed *apte*
 est retinendum: nam ait *apte æquata* duo elementa
 numero benedicti germinis, cælum et terram quæ,
 cui terra datur, cælum etiam paratur.
 647. *Cæli sancta*, ut *legis sancta* l. i, v. 624. *San-*
ctum ponitur etiam pro templo.
 649. In codice scribitur *Sarra*. Eodem die orabant
 Sara Raguelis filia, et Tobias senior, postea *scor*
 Saræ, et ut refertur cap. iii Tob., vers. 24, *In illo*
tempore exaudite sunt preces amorum in conspectu
gloriæ summi Dei. Historia hæc toto eo libro narra-
 tur, et satis pervulgata est.
 651. Tobias filius simul cum uxore divitias at-
 tulit.
 652. *Orbes* simpliciter pro oculis, ut apud Pruden-
 tium ac plures alios veteres. Lib. i, vers. 345, *Orbes*
micant gemino, etc., et rursus l. iii, vers. 262, *gemino*
orbi. Ovidius l. i Amor., el. 8, *Et gemino lumen ab*
orbe venit.

runt acies post nubila crassa micantes. **A**
 adulterii facinus homicida peregit,
 us agnoscens culpas impune fatetur,
 c reus et veniam sceleri sub voce me-
 [retur
 i, et Domini famulus post, atque fide-
 [lis,
 te Deo, cœlesti voce vocatus,
 m ut regem faceret post crimina natum
 m muliere virum, cui tempore partus
 oncessit merito genitoris amati.
 rat Ezechias : sub puncto temporis uno,
 s primori vitam, et tria lustra mere-
 [tur.
 iure sub tacito sterilem desleverat Anna
 ateriem ; secunda redit per vota priora, **B**
 st ultra vox expectata secunda.
 as fudere preces, jejunia nulla,

Nam nec tempus erat longum, quo vota pia-
 [rent,
 Cum nec plena fuit cunctis poscentibus hora,
 670 Qua votum meruere suum pietate Tonantis
 Quod vetus, atque novum duo Testamenta lo-
 [quuntur,
 Millia tot subito veniam meruisse reorum,
 Pro quibus una semel vox est, aut nulla pre-
 [cata.
 Exegit quid plena fides, et credula, dixi.
 575 Quid non credentes mereantur, dicere cura
 [est.
 Incurrit culpam sancti pater ille Joannis,
 281 Pontificis loca sacra tenens, magnusque
 [sacerdos,
 Credere cunctatus Domini promissa Tonantis,
 Angelico senior monitus sermone repente.
 680 Mox vindicta datur per longa silentia linguæ,

SCRIPTURA COD. VAT.

1 sunt.
 1 statque fidelis.
 e primo dicavit et t. l. m.

667. *Hi sola fudere.*
 675. *Dicere curæ.*

NOTÆ.

vers. 159 de eodem David : *Confessus pro clade meretur Noxius impune*, etc. 34. Agnoscens David scelus, confes- quia fieri vix potest, ut homo serio minum perpandat, quin ea detestetur. *veniam sceleris. Sub voce*, quia statim *vi Domino*, Nathan reposuit, *Dominus sit peccatum tuum*, ut narratur Reg. I. C. vers. 13.

ungi potest meretur, *Credulus*. David pius vocatus est post adulterii crimen in Veteri Testamento sacerdotes et n'i D'i appellari solent; ex quo ad eculiari ratione Dei servitio addictos, luxit. Sed de David verbum *fidelis* pro- id temporis in sacris Litteris non in- vero quæ illi tribuuntur hoc ipsum

: phrasi *In tantum ut* vide comment. a vers. 153 Hamart. Reperitur ea qui- ta lib. I Reg., cap. 1, vers. 6, *In tan- braret*; sed non idcirco minus a bonis scriptoribus cum decore adhibetur. e tertia producta, ut in epist. vers. *et Salomon eadem muliere creatus*. Sic *arietem*, et *muliere* hoc l. II, v. 133. syllabum contractis per synæresin dua- **D** *Una eademque via* in ablativo apud

or, scribendum merito genitoris amato, omi amato genitoris meritis. Reg. lib. I. 24 seq., *Quæ genuit filium, et vocavit lomon, et Dominus dilexit eum. Misitque an prophetæ, et vocavit nomen ejus Ama- (Jedidiah), eo quod diligeret eum Do-*

V Reg., cap. xx, vers. 4, *Et antequam ias mediam partem atrii*, etc. *Hæc dicit ludiri orationem tuam, et vidi lacrymas navi te . . . Et addam diebus tuis quin- Hinc versum depravatum restitui. Pos- Et prece proferri vitam ad tria lustra nelius est Et prece primori*, ut v. 665, a, et v. 675, *Pro quibus una semel vox precata*. Eadem enim est sententia. ur de oratione quæ submissa voce sit

sæpe dicitur. In officio Isidoriano sabbato sancto in oratione ad benedicendos diacones : *Ut in omnibus tuorum beneficiorum sentientes benedictionem lucerna cereique immurmurent*. Hoc loco clarior vox aut etiam cantus exprimitur. Vide comment. ad Prudent. præfat. l. I contra Symmach., vers. 36. De hac Anna, matra Samuelis, l. I Reg., cap. 1, vers. 13, *Porro Anna lo- quebatur in corde suo, tantumque labia illius moveban- tur, et vox penitus non audiebatur*.

665. Nonne melius sterilem desleverat Anna *Matri- cem?* Lib. I Reg., cap. 1, v. 5, *Dominus autem conclu- serat vulvam ejus*. Pro receptaculo fetus in seminis matrix ponitur a Vegetio l. I Rei veter., cap. 5, et Plinio l. xvii, c. 10, ubi tamen Harduinus legit *arteriam pro matricem*.

668. *Vota hic sunt preces : piarent est veluti satis- facerent*. Propertius l. III, el. 17, al. 18, vers. 17 : *Nam quid Medææ, referam, quo tempore matris Iram natorum cæde piavit amor?*

669. *Cum pro quandoquidem* cum indicativo apud Ciceronem aliosque bonos auctores occurrit.

670. *Votum etiam sumitur pro re quæ desideratur*, ut hoc loco. *Meruere*, obtinere, ut sæpe alias.

671. Dracontius poetam agit qualein describit, si- bique optabat Claudianus Mamertus in Carm. contra poetas vanos ad collegam : *His precor, his potius stu- diumque, operamque legendis, Scribendisque vove : cane grandia cæpta Tonantis, Scribe creatarum verbe primordia rerum, Et chaos ante diem, primæque cre- puscule lucis, Quæque dehinc variis elementa per omnia sæclis Dicta, vel acta Deo per sancta volumina disces, Quæ docuit tabulis legalibus indita Moses, Aut evange- lici quæ lex Nova Testamento Signat, operata prius rete- gens mysteria Christum. Tunc te divinum vere memo- rabo poetam*. Vides poema Dracontii descriptum.

674. Forte *Exegit quod plena fides* : sed melius quid, ut vers. seq.

675. Forte *dicere quæram*, vel *dicere curo*, vel *di- cere cur est?* vel *dicere curæ est*, aut *cura est*, ut lo- quitur Plautus. *Mereri* commune est ad præmium et ad pœnam.

676. *Eleg.*, v. 39, *Liquit et antiistes verus pater ille Joannis*, etc.

679. Fortasse distinguendum sermone : *repente Mox vindicta datur*, ut dicitur subito repente : vel re- pente refertur ad credere. Vide Lucæ cap. 1.

- Donec ventris onus bis quinis mensibus actis A
Fundatur de ventre puer sub sorte beata.
Tu, Deus omnipotens, rerum caelestis origo,
Tu pius, et clemens, et consolator habebis,
685 Tempore tristitiae major defensio pressis.
Erigit elisos, relevat tua dextra jacentes,
Confovet abjectos, et semper pascit egentes,
Pocula larga parans sitientibus alma ministrat.
Nescius irarum monitis, non clade coerces
690 Peccatum, sine clade reos clementior audis
282 Ante preces, veniaque juvas; non ira
[furorem]
Excitat, ut jubeas vel juste occidere fontes.
Plus pius es quam justus: agis non ergo severus,
Errantes punis, sed mitis corrigis omnes
695 Sub pietate bonus, poenae cessante flagello.
Et quoties commotus eris, placidissimus exstas,
Nil immite jubens, levis est sententia caeli:
Rex pie, supplicium cunctis revocabile dictas,
283 Ut, si peccantes agnoscant corde rea-
tus,
700 Et damnent meliorem animo delicta priora,
Sint, quibus ignoscas, sed non semel ista re-
[laxas,
Saepius indulgens, ostendens limina mortis,
Et revocans a morte truci, quos culpa pre-
[miebat
Faucibus inferni raptas inducere formas.

SCRIPTURA COD. VAT.

682. *Tundatur de.*
684. *Consolator herilis.*
685. *Pressis, dubie.*
688. *Scriptum est arva; ad marg., alma.*
689. *Videtur scriptum coerces.*
691. *Preces veniale jubens non.*
B 692. *Prius sortes; correctum fontes.*
695. *Bonus poenae cessante.*
697. *Nil in mente jubens, lenis e. s. c.*
700. *Et damnat m.*
702. *Videtur correctum indulgens ex indulgens.*
704. *Raptas; supra raptas.*

NOTÆ.

681. A. G. Ilius l. III, cap. 16, ex veterum mellicorum et philosophorum sententia docet, *gigni hominem scripto rarerent, nunquam octavo, saepe nono, saepius numero decimo mense, eumque esse hominem gignendi summum finem, decem menses, non inceptos, sed exactos.* Aliquando tamen octavo mense, atque undecimo etiam natum hominem ex Varrone refert.
682. *Furdi* appo ite dicitur de partu facili, et non laborioso. Libr. II, vers. ultim., *Sub sorte piorum.*
685. Libr. I, vers. 729, *Spes, et defensio pressis.* Pro oppressis ponitur *pressis*, quod verbum ad animum quoque transfertur, sed addi solet *maerore, luctu*, aut aliquid hujusmodi.
686. Libr. I, vers. 741, *Elevat elisos*, et l. II, vers. 722, *Erigit oppressos.* Psal. CXLV, vers. 8, *Dominus erigit elisos.*
687. Psal. cit. CXLV, vers. 7, *Dat escam esurientibus.*
688. *Alma* fortasse est *dextra*, aut *alma pocula*: et intelligi id potest de mamma et coturnicibus. Libentius tamen legam *Pocula larga parans sitientibus, atque ministrans.*
689. Libr. I, vers. 85, *Ostentis ventura monens*, etc. Libr. III, vers. 16, *Justitiae monitor, sed plus pietatis amator.* Libr. II, vers. 490, *Ut terrore domet potius quam clade profanos.*
690. Supra vers. 555, *Clementius audit.* Paulinus carm. 6 de S. Joanne Baptistae: *Quanta Dei pietas, quamque exorabile nomen! Penituisse sat est.* Auctor carminis de Laudib. Domini: *Tu casti rectique tenax, et flectere leges Post crimen facilis.* Scribebat hic auctor sub Constantino, et ex tempore quo floruit et styli similitudine subit animum suspicari eum distinctum non esse a nostro Juvenco. Uterque Constantini laudibus carmen claudit. Sic ille: *At nunc tu dominant meritis, pietate parentem, Imperio facilem, vivendi lege magistrum, Edictisque parem; quae lex tibi condita sancti, Victorem, laetumque pares mihi Constantinum, Hoc melius fetu terris nihil ante dedisti, Nec dabis; exaquent utinam sua pignora patrem.* Juvenco vero: *Hæc mihi pax Christi tribuit, pax hæc mihi sæcli, Quam fovet indulgens terræ regnator aperta Constantinus, adest cui gratia digna merenti. Qui solus regum sacri sibi nominis horret imponi pondus, quo justia dignior actis Æternam capiat divina in sæcula vitam Per dominum huc Christus, qui in sæcula regnat.* Sic mss. Vat., alii paulo aliter.
691. Antea vers. 486, *Veniale minatur*: sed hoc loco verius puto *veniaque juvas*, quam *veniale jubens*.
695. Sæpe de hac sententia actum. Paulinus po. m. ultim. fere iisdem verbis: *Corripiensque tamen veniam dabit omnibus unam, Remque novam dicam, nec me dixisse pigebit; Plusque pius, quam justus eris: ubi superflua videtur conjunctio in plusque pius, de fortasse legendum: plus pius est quam justus eris.* Victorinus de J. C. Deo et homine: *Magis indulgentia semper, Quam vindicta placet.*
694. Libr. I, vers. 95, *Corrigit errantem, nec parit morte repente.*
695. Libr. I, vers. 435, *Continua bonitate pius.* In Eleg. vers. 188, *Commodus Augustus vir pietatis bonus.*
696. *Placidissimus exstas pro es, ut vers. 731; Solus enim Dominus; Dominum qui non habet, exstas.* Sed potest etiam accipi pro *eminerè, prominerè*, quæ propria ejus verbi significatio. Sententia deprimi ex Habacuc cap. III, vers. 2, *Cum iratus fueris, misericordiae recordaberis.* Pro irato commotus Virgilius l. I Æn., vers. 126, *Graviter commotus.* Ita etiam Suetonius, Claudianus et alii.
697. Libr. I, vers. 544, *Exurgit censura Dei pietate severa.*
698. Vide l. I, vers. 31 et 91. *Supplicium dicit revocabile, ut contra munus Dei irrevocabile.* Libr. I, vers. 605, *Manet irrevocabile munus: et Juvenco l. I, vers. 74, Quare promissis manet irrevocabile donum.*
701. Sed pro imo ponitur, aut pro et, ut l. III, vers. 17, *Celsior excelsis specie sed pulchrior omni. Cui ponitur pro imo, sæpe additur etiam aut et. Cicero Attic. l. III, eplst. 15, Hic mihi primum meum consilium defuit, sed etiam obsult, quoniam id aliter a aliis editum est. Val. Flaccus lib. V, vers. 391, In animos, sed et omnia nostra repono. Simpliciter Plautus l. IV, fab. 17, *Odore ... sed multo replend.*
702. Supra vers. 514, *Lethique vias, et limina mortis.* Libr. I Reg., cap. II, vers. 6, *Dominus mortificat, et vivificat, deducit ad inferos, et reduct.* Denton. c. XXXII, vers. 59; Tob. cap. XIII, v. 2.
703. Supra vers. 422, *Eripitur de morte truci.*
704. Sensus videtur esse, quos culpa eo pertrahant, ut animas suas faucibus inferni inducerent, sive inferrent. Exprimunt verba Sapient. cap. XVI, vers. 13: *Tu es enim, Domine, qui vitas et mortis habes potestatem, et deducis ad portas mortis; et reducis. Raptus usurpatur pro violenta et immanitate morte præreptus, ut apud Statium libr. II, silva II, vers. 208, Hic finis raptus. Potest etiam intelligi ra-**

705 Ibi soli pereunt, semper quos esse profanos
Constiterit, sine fine mali peccare volentes.
Criminis et poenae limes semel unus habetur.
Et poterat servare malos pius usque senectam,
284 Ut damnare simul horrenda placula nos-
sent,
710 Et veniam sperare tuam, sed major habetur
Ilic ratio, nam impune diu peccare nocen-
tum
Si fuerit permissa manus, turbata repente
Mens insontis erit, mox poenitet esse mode-
stum,
Optaturque nefas, et plus pia turba nocetur,

SCRIPTURA

712. Si fuit at permissa, et videtur scriptum præ-
missa.

A 715 Improba quam rabies, atque improba vota fa-
ligant.
285 Quid quod et erranti mora non brevis esse
probat,ur,
Servaturque diu veniæ, si desinat audax
Illicitum tentare nefas? nam gaudia cælo
Conversus dat quisque reus; sibi quisque mo-
delas
720 Arbitretur homo, culpas sub voce relinquit.
Vox tua cum sileat, tua sed sententiæ clamat.
Erigis oppressos humiles, sterolisque superbos,
Tu captivorum rumpendo noxia vincula,
Colla levas atrita jugis cervicæ soluta,

COD. VAT.

713. Mox poenitens se moderatum.

716. Videtur scriptum quidquid est.

NOTÆ.

ptatas, seu tractas formas. Equidem formas pro ani-
mis non reperio quis dixerit. Suspicio Dracontium,
qui sæpe veterum verbis loquitur, respexisse ad Vir-
gilium l. vi, v. 614, *Inclusi poenam exspectant: ne
quare doceri, Quam poenam, aut quæ forma viros, for-
tunare meruit.* Servius vero formam exponit regulam,
quod ad nos nihil attinet.

705. Vide l. i, vers. 93 seqq.

707. Libr. i, vers. 118, *Lux noctis limes, et umbræ.*
Sententia hujus loci est, poenam non sequi nisi eum,
qui in eodem crimine perseverare voluerit, aut dam-
nare scelera sua noluerit.

708. Usque sæpe præpositioni ad jungitur, quæ
tamen nonnunquam omittitur, ut iterum l. iii, vers.
607, *Sit virtus usque senectam,* et alibi. Ex sacra Scri-
ptura colligitur impios plerumque ad senectutem
non pervenire. Psal. lvi, vers. 24: *Viri sanguinum
et dolosi non dimidiabunt dies suos.* Psal. lvi, vers.
10: *Præquam intelligerent spinæ vestræ rhamnū,
sicut viventes, sic in ira absorbet eos.* Cap. xv Jobi,
vers. 32: *Ante quam dies ejus impleantur, peribit.*

712. Retineri poterit *Si fuerat,* tempus pro tem-
pore, ut in Eleg. vers. 294, *Quæ fuerat pietas? Sed
verius est Si fuerit.*

713. Nulla alia conjectura ad sanandum locum
corruptum opportunior occurrit, quam *mox poenitet
esse modestum.* Hoc vocabulum *modestus* varia signi-
ficatione sæpe adhibere Dracontium, animadverti in
prolegom. num. 136. Quæstio proponi potest cur Deus
impios quosdam, antequam convertantur, vita privet,
alios diutius in criminibus vivere permittat, ut deni-
que convertantur antequam e vita decedant: cui
quæstioni aliud responderi nequit, nisi justa et in-
scrutabilia esse Dei judicia. Verum Dracontius im-
pios cum impiis non confert, sed de impiis qui ante
senectutem moriuntur, quærit cur Deus eos, cum ad
senectam usque conservare possit, ut ad bonam
frugem se recipiant, ante id tempus de medio tollit.
Sunt certo scelerati aliqui homines, qui etiam cum
ad senectatem pervenerint, non proinde meliores
evadunt, imo gravioribus criminibus obruuntur. Sed
sunt alii qui, si diutius viverent, converterentur. De
his ergo respondet Dracontius primum oportere ut
improbi non diu permittantur impune peccare, ne
malo sint exemplo bonis; deinde non brevem mo-
ram concedi peccatoribus, ut veniam obtineant, si
velint. Ecclesiastes cap. viii, vers. 11: *Etenim quia
non profertur cito contra malos sententia, absque ti-
more ulbo filii hominum perpetrant mala.* Lego Loru-
num in comment. ad hunc loc. Eodem pertinet quod
dicitur psal. ix, vers. 2, *Dum superbit impius, incen-
ditur pauper;* et cap. xvii Jobi, vers. 8: *Stupebunt
justi super hoc; et innocens contra hypocritas suscita-
bitur.* Et si autem, ut vers. seq. additur, *tenebit justus
viam suam, et mundis manibus addet fortitudinem, ta-*

B men negari nequit, aliquos prospera improborum
felicitate permoveri, ut viam virtutis deserant. Eu-
ripides in Dictye: *Jam sæpe vidi, sæpe et indigne tuli
Bonos sequentes moris exemplum mali.* Sophocles in
Alete: *Malos profanis prostratos genitoribus Florere
rebus prosperis visu grave, Stirpem bonorum rursus
ingenio probo Malis subactos cladibus mersos premi.
Disponere aliter cura debuerat Deum Mortalium res:
nam pios decuit palam Bona largitate consequi cele-
stium, Contra scelestos paria criminibus suis Supplicia
aperte luere dis ultioribus: Ita res secundas nemo ja-
ctaret malus.* Claudianus vero in hac mentis agita-
tione pro divina providentia sic concludebat libr. i
contra Rufinum, initio: *Abstulit hunc tandem Rufini
poena tumultum, Absolvitque deos, Jam non ad culmina
rerum Injustos crevisse queror; tolluntur in altum, Ut
lapsu graviore ruant.*

716. Usus hujus verbi *probat* expositus est in
nota ad vers. 26.

718. Errantem veniæ diu servari probat, quia
gaudia dat cælo, quisquis convertitur. Lucret. cap. xv,
vers. 10: *Ita dico vobis, gaudium erit coram angelis
Dei super uno peccatore poenitentiam agente.*

719. Primum quisque sumi potest pro *unusquisque*,
sed secundum *sibi quisque medelas* accipi debet pro
quisque, quicumque; quam significationem ejus nomi-
nis confirmavi in comment. ad Prudentium hymn. 7
Cath., vers. 216. Hæc est altera ratio cur brevis cen-
senda non est mora, quæ erranti conceditur, quia fa-
cilius est poenitentia, ac spatio temporis exiguo peragi
potest, scilicet cum supernaturalis gratiæ auxilio.

720. *Arbitretur* est *arbitrando sibi quærat, adjudicet,*
expendat. Pro *requirit* rectius puto *relinquit;* nam re-
quirimus quæ abesse ægre ferimus. Sententia eadem
est ac vers. 656, *Sic reus et veniam sceleri sub voce
meretur.* Confer etiam lib. iii, vers. 240 seq. Isaiæ
cap. xxx, vers. 19: *Plorans nequaquam plorabis: mi-
serans miserebitur tui: ad vocem clamoris tui, statim us-
audierit, respondebit tibi.* Fabricius in comment. poe-
tar. Christ. advertit Alcimum in *arbitris* secundam
produxisse: sed cum muta et liquida sequantur, jure
suo usus est Alcimus, quo eodem in *arbitretur* ultior
Dracontius.

721. Sed hoc loco pro *tamen* ponitur notanda signi-
ficatione.

722. Confer vers. 686. Tertullianus lib. i, *Oppressio-
veniam dare promptus, solvere vinclos.* Psal. cxlvi, v.
6: *Suscipiens mansuetos Dominus, humilians autem
peccatores usque ad terram.* Vide etiam canticum Del-
phæ *Magnificat.*

723. Psal. cxlv, v. 7: *Dominus solvit compeditos.*

724. Prudentius in præfat. Psych., *Atrita botia
colla,* et hymn. 4 Perist., *Atrita colla gravibus cir-
culis.*

- 725 Et proceres servire facis, famulosque jubere, A
 Paupertate, jubes, opulentos turpis egestas
 Urgeat, et ditas opibus bene largus egentes.
 286 Ina levas, et celsa premis, præsumpta
 [coercen-
 Atteris, et tenues adjecto robore firmas,
 730 Jura potestatis retinens sub nomine vero,
 Solus enim Dominus, Dominum qui non habet,
 [existat;
 Vel cui cuncta patent, per quem sunt omnia,
 [quot sunt,
 Et transacta simul, quæ sunt quandoque fu-
 [tura.
 Qui dedit elysios justis, et tartara pravis,
 735 Qui placidis, sævisque jubet procedere solem,
 Et lunam, stellaque vagas, et sidera cuncta, B
 Imperat et pluvias nullo discrimine fundi.

- Nec ratione caret pietas generaliter una,
 Mercedem justis, injustis munera nobis
 740 Prorogat, ut vel sic nos convertamur ad illum.
 Illectos donis, non pœnis mutat adactos.
 287 Expectat pia vota Deus, non thura re-
 [quirit,
 Victima sola placet purgatæ mentis honestas.
 Nec tamen expensis, sed puro corde litandum.
 745 Pectore contritos, genibus cum pectore flexos,
 Suppliciterque suos pudentes fletibus actus
 Exaudit : nam si quis erit miseratus egentis,
 Texerit et nudos, inopes defenderit, insons,
 Contentusque suis, alienis non inhiarit,
 750 Si impetrare velit, velut impetrare meretur,
 Effectus faciles oratio pura reportat,
 Quam non impugnat cujusque precatio tristis.
 288 Et fortasse juvat pauper, peccata relaxat

SCRIPTURA COD. VAT.

727. Vestiat et ditet o.
 728. Præsumpta coactus, sed præsumpta ambigue.
 732. Cuncta parent : non clarum est quæ sunt, vel
 quot sunt, vel quod sunt.
 737. D. fundit.
 746. Suppliciterque suos pudentes fletibus... deest

- postremum verbum.
 750. Si imperare velit velut imperet ita meretur; sed
 imperet obscurum est.
 751. Reportet, supra reportat.
 753. Scriptum est juvat : pauper p. et pauper in
 nexu litterarum.

NOTÆ.

726. Ex cantico B. Virginis, et alio Annæ lib. I
 Reg., cap. II.

728. Præsumpta, hoc est superba, audacter confi-
 dentia, significatione ævi sequioris, ut præsumptor,
 præsumptio. Vide vers. 365.

730. Supra vers. 237, Jura potestatis retinens super
 omnia solus.

731. Exstare et constare a Lucretio pro esse interdum
 usurpari, notat Giffanius in Indice. Confer vers.
 696 hujus libri, et vers. 247 lib. III, et Eleg. vers. 153.

733. Similia occurrunt supra v. 594 seq., ubi æter-
 nitas explicatur.

734. Elysios, subandi campos. Sic elysios simpliciter
 ponunt Martialis, Lucanus et alii. Frequentius
 elysium neutro genere dicitur, aut elysius adjective
 cum substantivo expresso.

735. Ex Matth. cap. V, vers. 45. Plura in hanc
 sententiam Prudentius lib. II contra Symm., vers.
 780 seqq., Non nego communem cunctis viventibus
 usum Aeris, astrorum, etc. Ad isis nostrum comment.
 in eum locum, et not. ad vers. 598, lib. I Dracontii.
 Lib. I, vers. 456, Placidus opponitur etiam cruento,
 aut sævo.

737. Posset retineri fundit cum hac distinctione
 sidera cuncta Imperat, et pluvias. Imperare lunam,
 stellas, ut imperare naves, pecuniam, tributa, arma,
 præsertim si legas sidera cælo Imperat : aut intelli-
 gendum est imperat procedere. Sed planior et verior
 est lectio quam ascripsi.

740. Gregorius Magnus lib. XVI Moral., cap. 12 :
 Malorum domos Dominus bonus implet, quia etiam in-
 gratis sua dona non denegat, ut aut benignitatem con-
 ditoris erubescant, et ad bonitatem redeant, aut redire
 omnimodo contententes, inde illic gravius puniantur, etc.

741. Lib. I, vers. 741, Et consolatur adactos Lucibus.
 Ita convertitur ad Deum, ut Deus nos mutet,
 seu convertat. Vide notam ad vers. 614.

742. Isaïæ cap. XXX, vers. 18 : Propterea expectat
 Dominus, ut misereatur vestri, et ideo exaltabitur par-
 cens vobis.

745. Ex psal. L, vers. 18 : Quoniam si voluisses
 sacrificium, etc. Vide comment. ad Prudentium hymn.
 10 Per., vers. 346.

745. Ex psal. cit. vers. 19 : Cor contritum et hu-
 militatum, Deus, non despicias : et psal. cxlvi, vers. 5 :
 Qui sanat contritos corde, etc. Forte legendum gen-
 ibus cum pectore flexis.

746. Forte suos plangentes fletibus actus. De hoc
 nomine actus, dixi in comment. ad Prudentium
 hymn. 2 Cath., vers. 107. Ponitur pro actione etiam
 a Cicerone, Quintiliano, Lucano, Claudiano aliisque
 antiquis, et supra a Dracontio vers. 268, Teuissimus
 actu Plectibili.

747. Miseratus admittit gentivum, ut infra vers.
 762. Sed hoc loco bene esset miseratus egentes, et
 postea nudos, inopes.

750. Cogitabam Si imperitare velit, velut imperitare
 meretur. Verum neque id neque aliud quod edidit,
 penitus mihi placet.

752. Tristis poterit referri ad cujusque, scilicet pre-
 catio alicujus infelicis aut mœrensis. Precatio vero
 hoc loco sonat imprecationem, quamvis sæpius pro
 simplici obsecratione ponatur : nisi malis intelligere
 precatorem tristem, ut ita clarius imprecationem si-
 gnificet. Imprecari aliis malum in vindictam damni
 ab ipsis illati nullo modo licet. Vide Suarium tom. II
 de Relig. lib. I, cap. 49. Deum vero nonnunquam
 istiusmodi imprecationes exaudire, colligitur ex hi-
 storia quam narrat S. Augustinus serm. 32, et 31,
 de Diversis, et lib. XXII de Civit., cap. 8. Quin audi-
 mus Salvianum lib. VII de Providentia ? Jam vero illud
 cujusmodi, aut quam grave, genere quidem dispar, sed
 iniquitate non dispar, nisi hoc dispar forte, quis me-
 jus ? Proscriptiones dico orphanorum, v' duarum affli-
 ctiones, pauperum cruces, qui ingemiscentes quotidie ad
 Deum, ac finem malorum imprecantes, et quod gravis-
 simum est, interdum vi nimie amaritudinis etiam ad-
 ventum hostium postulantes, aliquando a Deo impetre-
 runt, ut eversionem tandem a barbaris in communi
 tolerarent quam soli a Romanis antea toleraverant.

753. Relaxare peccata dixit etiam Dracontius vers.
 305 Eleg. Interpungi etiam potest Quam non impu-
 gnat cujusque precatio tristis, Et fortasse juvat. Pau-
 per peccata relaxat Pastus, et indutus. Scilicet quam
 oratio oppressorum non impugnat, imo fortasse juvat.
 Tob. cap. IV, vers. 11 : Quoniam elemosina ab omni

- et indutus, viduar, pupillus et æger, A 765 Quod voluit. Nos turba rapax calcamus egenos,
 ensus inops plus, quam scis, quærere
 [possunt.
 ibus, expensis, epulis de more Tabitha
 lebat opes, miseris alimenta ministrans.
 id ad annorum numerum cuicumque mo- 770 Jam modo dives eget, cui confert indiga dextra,
 [desta
 t, et vitam longum produxit in ævum?
 rult tamen ipsa jacens post funera vitam
 um reparare suam, testantibus illis,
 proprias fundebat opes miserata ro-
 [gantum.
 enim medicus fuerat, medicina catervæ
 'aupertatis erant; cœlis extorsit egestas, 775 Qui facit angelicas flamma crepitare cohœ-
 [tes.

SCRIPTURA COD. VAT.

- is plus quam suum quærere : obscure B 767. *Decorum*, supra *decorum*.
 is de morte davita. 768. *Adhuc de paupere sevia nobis : non care pau-*
 us m. 769. *Afferat et præda potiatur de nobile pauper*.
 tum apparet nunquam pro nunquid. 771. *Divitibus : correctum divitis*.
 roprias.

NOTÆ.

norte liberat. Orationes pauperum quan-
 explicat Chrysostomus homil. 21 in cap.
 tol.

e plus quam das, reddere possunt, vel
 s.

Vestibus, et tunicis, epulis ex Act. apost.
 . 39 : *Et circumsteterunt illum (Petrum)
 flentes, et ostendentes ei tunicas et vestes,
 illis Dorcas*. De nomine Græco *Dorcadis*,
 Hebraice vocatur, vide Gifanium Ind.
 o *Dorcas*. Similis mutationis exempla
 unt in usu, ut cum *Quercetanus* appella-
 panice dicitur *De la encina*, aut *Siliceus*,

is phrasis lib. III, vers. 236, *Et vitam
 eret ævu*.

ntibus pro obtestantibus, invocantibus :
 presentibus, testificantibus.

or lib. I de eadem Tabitha, vers. 857,
 idebat opes. In appendice 4 ad carmina
 g. 243, *Hæc mihi cura fuit nudos vestire
 ndere pauperibus quidquid concesserat*

rationis et precum egregie expressa. In
 s similes sunt sententiæ. Sic Exodi cap.
 10, Dominus Moysi oranti dicebat : *Di-
 iruscatur furor meus contra eos*. S. Hiero-
 Ezechielis cap. XIII, vers. 5, colligit,
 tentia sanctorum precibus frangitur, quod
 ad eum locum nervose confirmat.

onus more suo hæc ita graviter declamat
 rid. : *Quotusquisque enim juxta divitem
 tactus, aut tutus est? Si quidem persua-
 solventum, aut sua homines imbecilli, aut
 cum suis pariter amittunt, ut non immerito
 personis sacer sermo testatus sit (Eccli,
 23). Venatio leonis onager in eremo, sic
 divitum pauperes. Quamvis tyrannidem
 operes tantum, sed pene universitas patiu-
 mani. Quid enim omnium aliud dignitas
 am proscriptio civitatum? Aut quid aliud
 quos taceo præfectura quam præda? Nulla
 for est pauperculorum (forte populorum)
 quam potestas. Aliæ editiones multum*

et sequens versus insanabiles videntur :
 quæ opportuna mihi occurrit, atuli.
 juælibet munera mitti solita ab amicis,

a clientibus, ab aliis, ut videri potest in libro Mar-
 tialis, qui *Xenia* inscribitur. Prima brevis est, sed
 producit etiam a Græcis poetis, et posteriori ævo,
 ad annum scilicet 1314, producta est ab Adolpho
 quodam in fabulis contra mulieres apud Ley-erum
 Histor. poet. med. ævi : *Xenia multa Paris castæ donat
 mulieri*. Posset conjici *pauper det serica nobis* : nam
sericum et *serica* in plurali numero pro veste serica
 usurpantur.

769. Non solum, ait Dracontius, *xenia* a paupere
 petimus, sed etiam prædam; quia divites bona paupe-
 rum, a quibus munera exigunt, quodammodo prædan-
 tur. Cicero v in Verrem, al. lib. III, cap. 50, *Maximos
 quæstus prædasque fecisse*. Dracontius libr. I, v. 75 :
*Aut qui aliena rapit prædo temerarius audax, Cujus fi-
 cia gemens plangit spoliatus egenus? Hi nam sumi quos
 sola juvant convivia prædæ*. C. p. i Isaïæ, vers. 23 :
*Principes tui infideles, socii furum : omnes diligunt
 munera et retributiones*. De *xeniis* vero id lege civili
 cautum est D. libr. I, tit. 16, leg. 6 : *Non vero in to-
 tum xeniis abstinere debet proconsul, sed modum
 adjicere : neque morose in totum abstineat, neque avare
 modum xeniorum excedat*.

770. Libr. III, vers. 39, *Bene dives egenus, Semper
 avarus inops, pauper sub divite nummo*.

771. Pulchre et vere dictum, quasi pauperes non
 sibi, sed divitibus, qui omnia undique conradunt,
 mendicent. Vel propter hos solos versiculos dignum
 maxime erat hoc Dracontii carmen, quod non lateret
 diutius.

772. Aliqui viri docti improbant *ad hæc*, vel *adhæc*,
 et in Cicerone, Sallustio, Tacito et aliis antiquis ubi
 id reperitur, reponunt *adhuc*. Sed cum optima exem-
 plaria exhibent *ad hæc*, temere id mutabitur in *ad-
 huc*. Consule Vossium de Analog. l. IV, c. 21.

773. Clementia Dei, supplicium differentis, aliis in
 locis laudata est, ut l. I, vers. 50 et seqq.

774. Forte *Ac, si pœniteat*. Deus vocat homines ad
 pœnitentiam, quia non vult mortem peccatoris, sed
 magis ut convertatur et vivat.

775. Bonitas Dei erga homines commendari vide-
 tur, quod eos ad pœnitentiam invitet et expectet,
 cum malos angelos in æternum ignem conjecerit.
 Vide vers. 470 et seqq. : *Inde magis mens nostra rea
 est, quod pœna secuta est Cæestes famulos. Crepitare
 flamma pro ardere cum al quo sonitu*. Tibullus l. II,
 eleg. 5, vers. 81 : *Ut succensa sacris crepitet bene lau-
 rea flammis*. Plinius l. XXII, cap. 7, de sale Tragasæo

- Nam pia turba Dei sunt spiritus igneus omnis: A
 Quamvis ipse Deus se prodidit igne loquaci,
 291 Cum jubar ignitum Domini rubus asper
 [haberet,
 Et lacrymas populi pro libertate gementis
 780 Diceret ante suum Deus ascendisse tribunal.
 Se tamen asseruit sublimibus alma potestas
 Descendisse polis, ut quæ captiva jacebat,
 Liberæ turba foret, domini victura superstes.
 Mox sua promissor perfecit verba fidelis,
 785 Excussoque jugo deduxit per mare Rubrum,
 Candida dux fuerat nubes, flammæque columna;
 Fluctibus æquoreis gemina de parte ligatis,
 In scopulum pelagi jam non latrantibus undis,
 Transierat salsos ponti sine remige fluctus,
 790 Et pedibus siccis iter est navale peractum.
 Laudavere Deum populus de morte natantum,
 Sexus uterque Deo magnis in laude choreis
 Certatim resonant, et palmis tympana pulsant,
- 292 Et celebrant, vincente Deo, saltando
 [triumphum.
 795 Non gladiis, jaculisque datis, missisve sagi-
 [tis
 Gens oppressa perit; sed tantum surgere jussa
 Arma elementa Deo, nullum fusura cruorem;
 Et tamen innumeras faciunt sine sanguine mor-
 [tes.
 Una eademque die populis datur ecce duobus
 800 Ira furens, pietasque simul; sine nubibus ulis
 Diluvio periere gravi, splendente sereno.
 Omnibus ostendit Domini sententia lata,
 Quid peccata crecent, quid justis vita meretur,
 Quid bona simplicitas, quid noxia vota repor-
 [tent,
 B 805 Quid pius, aut humilis, quid et impius, atque
 [superbus,
 Quid ferus, aut mitis, quid clemens, quidve
 [cruentus,

SCRIPTURA COD. VAT.

776. *Ignis omnes.*
 777. *Quamvis et ipse Deus.*
 778. *Dubie asper habet.*
 781. *Asseruit merito sis alma.*
 782. *Captiva jacebant.*
 785. *Et uterque jugo d. p. m. r.*

789. *Transierat falsos p.*
 796. *Sed tantum fugere jussa.*
 799. *Datur esca duobus.*
 802. *Ostendit domum sententia.*
 806. *Mitis, quidquid clemensve cruentus, sed quidquid non clarum est.*

NOTÆ.

et Acanthio: *In igne nec crepit t, nec exsilit.* Sic *flamma crepitans* et similia. Sed qua ratione crepitare flamma possunt angeli, qui sunt *Corporis expertes terreni ponderis omnes*, ut ait Dracontius vers. 461? Huic difficultati responderi potest ex vers. seqq., quod potestati Dei subjectus est ignis, quo scilicet possit etiam spiritus puniri, et quod ipse Deus igne crepitanti apparuit in rubo, quia igne uti potest ad puniendum et ad beneficiendum. Ex vers. seq. explicatio alia verior eruitur, ut nunc dicam.

776. Videtur omnino legendum *omnis pro omnes*: nam *igneus* poscit *omnis*, et *spiritus* ratione metri in singulari est. Ex hoc versu aperte colligitur sermonem esse de bonis angelis, qui sunt pia turba Dei, et igni comparantur. Psal. ciii, vers. 4: *Qui facis angelos tuos spiritus, et ministros tuos ignem urentem.* Quæ verba in Ep. ad Hebr. cap. 1, v. 7 repetuntur, sed pro *ignem urentem* est *flamma ignis*, et additur vers. 14: *Nonne omnes sunt administratorii spiritus in ministerium missi propter eos qui hæreditatem capiunt salutis.*

777. Fortasse *Quid quod et ipse Deus.* Ignem symbolum esse divinitatis, ex multis sacræ Scripturæ locis ostenditur. *Ignis loquaci*, quia in igne loquebatur Deus. Vide comment. ad Prudentii Dittochæum, vers. 29. Sic enim inscripsi ex veteribus editis et mss. opus quod alii *Enchiridion* aut *Diptychon* vocant: de quo Dittochæi titulo etsi plura dixerim, tamen addendum est nonnullos putare Dittochæum appellari a *δύττος*; et *χάτος*, quia *probitatis* exempla ex *duplici* Testamento complectitur. Auctor mihi est Nicolaus du Mortier *Etym. sacr.*

778. Libr. 1, vers. 515, *jubar* tribuitur igni. Exodi cap. iii, vers. 2, verba sunt: *Apparuitque ei Dominus in flamma ignis de medio rubi*, etc.

781. Posset scribi *asseruit merito bis alma*, vel *merito sic*, sed quo sensu? pro *sublimibus* bene etiam esset *exceelsis*. Si legere velis *merito sic alma*, intelligere poteris rationem reddi a Deo cur sic in rubo apparuerit.

782. Ex d. cap. iii, vers. 8, *Descendi ut liberarem*, etc.

783. Domini intelligo Pharaonis, cui Israel serviebat. Supra vers. 166 de eodem prodigio: *Israëlitum plebi, que facta superstes Vindice naufragio, etc. Superstes* cum genitivo vers. 31, *Mundique superstes*. Alcimus l. v prope finem: *Inspector cladis proprie, gentisque superstes.*

785. Forte *Ereptosque jugo deduxit.*

788. *Latrantibus undis*, frequens id poetis. Confer vers. 160 et seqq. hujus libri.

789. Forte *Transierant.*

791. Exod. cap. xiv et xv, Sapient. cap. x, vers. 20: *Et decantaverunt, Domine, nomen sanctum tuum, et victricem manum tuam laudavere pariter.*

795. Tympanorum diversa fuere genera, ut videri potest in *Antiq. explic. Montfauc. tom. III. Quædam bacillo pulsabantur, alia digitis, aut palmis.* Ovidius iv *Fast.*, vers. 342, *Et feriunt molles laures terge manus.* Lucretius l. ii, vers. 618, *Tympana lente totant palmis.* Catullus *carm. LXIII de Nupt. Pel.* vers. 261, *Plangebant alii proceris tympana palmis.*

794. *Saltando*, ut paulo ante *choreis*. Exodi cap. xv, vers. 20: *Cum tympanis et choris.* Chorus est multitudo canentium vel saltantium aut canentium simul et saltantium.

798. *Mortes* in plurali usitatum ab aliis, sed notandum præsertim cum verbo *facio*.

801. Claudianus de bello Getic., v. 49, *Splendore serenum.* De hoc verbo *serenum* vide notam ad vers. 586, l. 1.

804. *Simplicitas* pro innocentia, ut ex opposito *noxia vota*. Vide vers. 69 *Eleg. Cap. xx Genes.*, vers. 5: *In simplicitate cordis mei, et munditie manuum mearum feci hoc.* Sic *simplex*, *simpliciter* pro innocentia, innocenter in sacræ Litteris.

805. *Humilis*, ut superbo opponitur, vox Christianorum scriptorum, ut Prudentii et æqualium. Forte atque *humilis*.

806. Forte *quid clemens, quidque cruentus, aut quidve cruentus.*

Dapsilis, et largus, quod prædo, aut raptor ava-
[rus.

Agmina condemnant mores, aliq[ue] agmina pur-
[gant.

SCRIPTURA COD. VAT.

807. *Quid prædæ aut raptor*

NOTÆ.

807. *Dapsilis*, Græca vox, *largus*, copiosus: ea utuntur Plautus, Columella, Apulcius, Dionysius Cato in Distich. moral., alii. *Lego prædo* pro *prædæ*, ut l. III,

vers. 75: *Aut qui aliena rapit prædo temerarius audax.*
808. *Redit ad id quod dixit vers. 418, Segregat Omnipotens merita.*

LIBER TERTIUS.

293 Luminis æterni, luncæ lux, lucis origo, B
Orbis, et astrorum, jubar ætheris, aeris auctor,
Pax elementorum, naturæ conditor, et fons,
Sideris innumeri numerus quem non latet
[omnis,
5 Nomina dans astris, et stellis cursibus aptas,
Immotasque jubens septem constare triones:
294 Axe licet volvente polos, stant sidera
[pigra,
Qui numeras cunctas, quas præfert litlus, are-
[nas,
Per freta cuncta maris totum quas continet
[æquor.
10 Omnia nosse Deum, quia condidit omnia solus,
Quis dubiet? Quod nosse jubes, cœlestia norunt,

Quod tu scire vetas, ignorant omnia cœlo.
Missa cadunt, hiemesque cient comitante fra-
[gore,
15 Verberis ignoti volitant per inane flagella,
Et rutila radians crinitum missile flamma
Justitiæ monitor, sed plus pietatis ama or,
Celsior excelsis, specie sed pulchrior omni,
Virtutum virtus, dulcedine dulcior omni,
Lucidior luce, vel lumine clarior omni,
20 Editor omnipotens, sed non tamen edite ab
[ullo,
Qui placidos pluviis das descendentes imbres.
295 Sic annona datur cunctis animantibus
[esca,
Et natura parens per tempora cuncta ministrat,

SCRIPTURA COD. VAT.

6. *Immobiliæque jubes.*
7. *Polos stent s.*
8. *Quas præfert l.*
9. *Per freta cuncta maris totum factura quæ . . .*
desunt litteræ extremæ.

C 11. *N. jubet c.*
14. *Ignoti violant per.*
15. *Et rutila ut radians.*
19. *Lucidus o. . . . vel l. c. o.*
21. *Das discedentibus imbres.*

NOTÆ.

1. *Sol lumen immensum* dicitur libr. I, vers. 221. Hoc etiam loco sol intelligi potest in verbis *Luminis æterni*. Tertullianus de Deo l. IV, *Profundæ lucis origo Fons vitæ*, etc. Mar. Victor in præfat. ad Genes., *Tu vita, et genitor vitæ, luci que profundæ, Tu lux vera, Deus, tu rerum causa, vigorque*. Dracontius l. I, vers. 431, *Initium factis lucem dat lucis origo*. Missale Isidorianum sabbato sancto in oratione ad benedicendum lucernam: *Domine Deus noster, unici luminis lumen, fons luminis lumen, auctor luminum*. Merobaudes de Christo: *Nunc genitus, qui semper eras, lucisque repertor*.

2. *Jubar ætheris*, ut l. I, vers. 615, igni tribuitur *jubar*, et l. II, vers. 778, *Jubar ignitum*.

3. De elementorum concordia vide l. I, vers. 442 et seqq.

4. Libr. II, vers. 472, *Sideris innumeri*, quod ibi de angelis dictum. Libr. I, vers. 219, de stellis, *Agminis innumeri*.

5. Libr. I, vers. 218, *Cursibus aptavit*, videlicet stellas. Fortasse legendum *das, aptas, jubes*. Sedulius initio libr. I, *Qui stellas numeras, quarum tu nomina solus, Signa, potestates, cursus, loca, tempora nosti*.

6. Virgilius l. III *Æn.*, vers. 518, *Postquam cuncta videt cœlo constare sereno*. Septem triones immoti dicuntur constare, quia semper videntur. *Pigri et inoccidui* ab aliis poetis vocantur, cujus rei ratio ex vers. seq. intelligitur, *Immobiliæque, aut immobilesque metro adversatur*.

9. Non satis percipitur quid velit Dracontius dicere: sed non longe videtur fuisse a sententia quam supplevi.

10. Scient a divina eodem arguendi modo laudata etiam est l. I, vers. 500 seqq. *Cui cuncta patescunt, Et merito, quia cuncta facit, fecitque jubendo*.

11. *Cœlestia* pro angelis, vel pro omnibus quæ sunt in cœlo, ut vers. seq. explicatur. Videtur id petitum ex Marc. cap. XIII, vers. 32: *De die autem illo vel hora nemo scit neque angeli in cœlo, neque Filius, nisi Pater*.

15. *Missæ flagella*, ut arbitror.

14. *Forte ignoti vacuum per inane*.

15. *Missilia* sunt quævis arma, quæ jaciuntur et mittuntur. Sermo est, ut puto, de cometa quo homines terrentur. Confer v. 60 et seqq. l. I.

16. Repete dicta l. I, vers. 600, l. II, v. 689, aliisque in locis.

17. *Excelsa* libr. II, v. 204; l. I, v. 436, *Et culmine celsior omni*. Fortasse legendum *specie vel pulchrior*, vel *sed ponitur pro et*. Vide notam ad vers. 791 libr. II. *Loc.* cit. l. I in Vat. codice pariter legitur *Simplicitate bonus, sed culmine celsior omni*: quæ scriptura, collata cum aliis Dracontii locis, videtur anteferenda.

21. Fortasse *Qui placidas pluviis das discedentibus auras*. Sed retinendum potius *pluviis et imbres per hendiadyn*, unum per duo. Libr. I, vers. 452, *Imbriferis semper pluviis absentibus uber Cespes*. Sic Tertullianus de Judic., *Tempora secundant pulchris Dei munera donis*. Paulinus eodem modo poem. 52 natal. 16, *Multa mihi variis tribuisti munera donis*: quamvis enim aliqui inter *munus* et *donum*, discrimen hoc ponant, quod *munus* est *donum cum causa*, tamen hoc discrimen a plerisque negligitur, nec curatur certe a Tertulliano et Paulino.

- Sic plumis vestitur avis, sic frondibus herbæ, A 30
 25 Sic calamos nutrita seges stans armat aristis,
 Et tunicis vestita ceres pubescit adulta.
 Sic viridis flavescit ager sine semine jacto :
 Creditor extorquet sub vomere fenus arator,
 Usura præstat edax, centesima grandis

SCRIPTURA COD. VAT.

25. *Armat aristas.*
 28. *C. subvenire fenus a.*
 29. *Præstator edax.*

- 296 Redditur, ac parens votis credentis avari
 Debitor exoptat millesima reddere lucra.
 Non exactorem pudor inficit, aut dolor ullus
 Afflicto exactum : contraria vota duorum
 Conveniunt, solusque dolet captator iniquus

- 35 297 Annonæ, pretiique vorax, inimicus amicis,

NOTÆ.

24. Vide not. ad vers. 255 l. 1.
 25. Vide not. ad vers. 254 l. 1. Forte legendum
Sic calamos nutrita seges stans armat aristas. Sed scrip-
 tura textus comprobatur ex eleg. vers. 231, *Segetes*
riror armat aristis.

26. *Ceres pro grano ipso frumenti videtur poni.*
Pubesco transferri eleganter solet ad herbas et plan-
 tas. Cicero de Natur. Deor. l. 1, c. 2 : *Cælitique muta-*
tiones, quibus omnia quæ terra gignat, maturata pube-
scant, et l. 11, c. 19 : Pubescunt, maturitatemque asse-
quantur, quæ oriuntur e terra.

27. Posset conjici *Sic viridis florescit ager.* Sed
 Dracontius adhuc sermonem habere videtur de
 segete, qua ager primum virescit, postea flavescit, et
 Virgilium imitatur ecl. 4 vers. 28, *Molli paulatim fla-*
vescet campus arista. Sic flava ceres, flavum arvum,
flaventia culta, flavæ spicæ. Columella l. x, vers. 341,
Sed cum maturis flavabit messis aristis, ubi aliqui le-
 gunt *flammebit* : sed libentius legerem *flavescet* ex
 Virgilio. *Sine semine jacto*, quia, cum a Deo seges
 educta est, nullum jactum fuit semen. Legi etiam
 posset *Sic viridis flavescit ager : sic semine jacto Credi-*
tor extorquet, etc. Quod magis cohæret cum versibus
 seqq. In scriptura codicis, quam retineo, sententia
 de laudibus Domini sub Constantino : *Utque humana*
salus securum duceret ævum, Sponte salutare de ces-
pite surgitis herbæ : Has Pater ipse serit nutu, non
vomere dives.

28. Colonus comparatur creditori, qui fenus exi-
 git ab arvo. Ambrosius Hexaem. l. III, c. 8, num.
 35, *Feneratum terra restituit quod accepit, et usura-*
rum cumulo multiplicatum : et l. III de Offic., c. 6,
Fecunda terra multiplicatum reddat quod acceperat,
fidelis ager fenerator solet restituere proventus. Cicero
 de Senect. cap. 15, *Terra nunquam ecusat imperium,*
neque unquam sine usura reddit, quod accepit, sed alias
minore, plerumque majore cum fenore. Vide notam
 Gronovii.

29. Sic restitui scripturam depravatam, ut sensus
 sit agrum optare reddere maximam usuram. Lucanus
 l. 1, vers. 181, *Hinc usura vorax, avidumque in*
tempora fenus ; alii in tempore fenus. Sic *usura edax.*
 Centesima usura est in qua unum pro centum sin-
 gulis mensibus solvitur, hoc est singulis annis duo-
 decim pro centum. Hæc erat usura gravissima, aliæ
 erant minores. Seneca l. VII de Benef., c. 10, *sanguin-*
olentia vocat centesimas. De usuris centesimis
 existant observationes Jo. Frid. Gronovii.

30. Fortasse ex Virgilio præcæm. Æn., *Ut quamvis*
avido parerent arva colono.

31. Cum hic debitor sit ager, dubium oritur cur
 dicatur exoptare reddere millesima lucra. Nam mil-
 lesima usura est in qua unum pro mille singulis
 mensibus penditur : quod exiguum sane fenus est,
 nempe duodecim pro mille singulis annis. Quod au-
 tem ager optet usuram magnam reddere ex v. 33
 colligitur : *Contraria vota duorum Conveniunt.* Existimo
 ergo, millesima hæc lucra esse ultra usuram cente-
 simam : nam erant apud Romanos, qui centesimis
 non erant contenti, et alia lucra majora expetebant.
 Cicero ad Attic. l. v, ep. ult. : *Clamare omnes qui*

aderant, nihil impudentius Scaptio, qui centesimis cum
anatocismo (usura usuræ) contentus non esset : alii,
nihil stultius. Mihi autem impudens magis quam stultus
videbatur. Nam aut bono nomine contentus centesi-
mis erat, aut non bono quaternas centesimas sperabat.

32. *Pudor inficit*, ut l. 1, vers. 342, *Tolos rubor*
inficit artus : nisi malis legere pudor impedit.

33. *Exactus* pro eo, a quo exigitur pecunia, nove
 dictum videatur, ac fortasse deesset nunc exemplum
 veteris scriptoris, nisi A. Gellius illud nobis conser-
 vasset l. xv, c. 14, ubi exscribit verba Q. Metelli
 Numidici : *Socios ad senatum questum stentes venisse,*
sepe pecunias maximas exactos esse ; et Cæcili : *Ego*
illud minus nihilo exigor portorium : quod A. Gellio
 Græca figura dictum videtur. Contraria vota coloni
 et agri sunt, quæ accipere et reddere contraria inter
 se sunt, et plerumque creditor optat exigere, debi-
 tor renuit reddere. Conveniunt vero vota, quia ager
 optat reddere, et colonus accipere.

34. Opportune in eos invehitur, qui annonam com-
 primunt, ut carior fiat, et pretium eorum arbitrato
 crescat. *Incettatori* vocant Itali. Mirum caruisse, nisi
 fallor, Latinos veteres nomine proprio quo pestife-
 ros hos homines appellarent. *Dardanarios* ignota
 vocis origine ab Ulpiano et Paulo in Digestis appella-
 tos invenio. Monopolium afflue vitium est. Suetonius
 de Tiberio cap. 71 refert illum sermone Græco
 abstinuisse maxime in senatu, *adeo quidem ut mono-*
polium nominaturus, prius veniam postularit, quod
sibi verbo peregrino utendum esset. Monopoliæ non
 omnia ejusdem generis sunt. Agunt de his theologi
 morales. Vide Molinam de Just. et Jur. tract. 2, disp.
 345, ubi de recondentibus ac asservantibus merces
 in tempus caritatis disserit. Dracontius in tota hac
 disputatione contra captatores annonæ sententias et
 verba S. Ambrosii expromit. Sic enim Ambrosius l.
 III de Offic., c. 6 : *Et alius ait : Captans prelia fru-*
menti maledictus in plebe (Proverb. cap. 11). . . .
Cur ad fraudem convertis naturæ industriam et indul-
gentiam ? cur invides usibus hominum publicos partus ?
cur populis minus abundantiam ? cur affectas inopiam ?
cur optari facis a pauperibus sterilitatem ? Cum enim
non sentiant beneficia fecunditatis, te auctionante pre-
tium, te condente frumentum, optant potius nihil nasci,
quam te de fame publica negotiari. Ambis frumento-
rum indigentiam, alimentorum penuriam, uberis soli
partus ingenias, fies publicam fertilitatem, horrea
frugum plena deploras . . . Latrocinium hæc, an fe-
nus appellem ? . . . Lucrum tuum damnum publicum
est . . . . Legisti, quemadmodum hunc frumentarii
pretii captatorem exponat in Evangelio Dominus Je-
sus ? . . . Nesciebat quid faceret, quasi ei alimenta
deessent, hærebat in ambiguo. Non capiebant horrea
annonam, et ille se egere credebatur. Locus ab Ambrosio
allegatus Proverb. cap. xi, vers. 26, sic habet in Vul-
gata : Qui abscondit frumenta, maledicetur in popu-
lis : benedictio autem super caput vendentium.

35. *Vorax*, ut vers. 29, *usura edax*, et notandum
vorax pretii cum gignendi casu, vel pretii captator est
vorax, hac distinctione captator iniquus Annonæ pre-
tique vorax.

- Omniibus adversus, populis in:ontibus hostis. A 50 Nos exempla docent damnati divitis, ingens
 Nam sua damna vocat mundi compendia pulchra, Pauperis et requies, qui post sua membra beatus
 Nil opibus propriis quacunq; ex parte minutis. Abrahæ portante sinu per sæcla quiescit.
 Exstinctam dolet esse favem, bene dives egenus, 299 Divitis exstincti tormenta exspectat ege-
 40 Semper avarus inops, pauper sub divite nummo [stas,
 Æstuat, et custos alieni ruris, et auri, Immitesque vias alterna sorte rependit.
 Judicio punita suo mens semper avara 55 Serica quem tenuis, quem mollia lina gravabant
 Dat pœnas, animi quæ sedem nescit amare : Qui solet æstivum membris sudantibus ostrum
 298 Diligit hæredem, cui servat cuncta fidelis. Poscere, deposito contractus murice densum,
 45 Nec bona præsentis hic tantum perdere vitæ Cujus et in digitis non sedit crassius aurum,
 Contingit miseris : perdunt bona euncta futura, Et licet exiguæ non ferret pondera gemmæ,
 Nunquid eris pius, alma Deus, jam morte per- 60 Inter anhelantes tormenta ultricia flammæ
 [empto, Supplicium crudele luens exæstuat ardens,
 Illi quippe, magis qui proditur impius in se, Et tolerat, poscitque rogans, ardente palato,
 Et sibi, vel cunctis solatia tota negavit? Ut gelidum digito mereatur lingua liquorem.

SCRIPTURA COD. VAT.

37. Vocat compendia pulchra mundi. B 49. Tota negabit.
 39. Exstincta modulet esse. 50. Non exempla decent d.
 41. Æstuat et custos alieni thuris adorct : prius erat 55. Serica que tenuis quod m.
 æstuat pro æstuat. 56. Membrisque sudantibus.
 43. P. animique sedem. 59. Inferret : correctum ferret.
 44. Diligat h.

NOTÆ.

39. Libr. II, vers. 770, *Jam modo dives eget, etc.*
 40. *Sub divite nummo*, ut l. I, v. 317, *divitis auri* : de quo epitheto dixi ad eum locum.
 41. Distingui potest *sub divite nummo*, *Æstuat et custos*. Juvenalis sat. 14, vers. 302 : *Tantis parta malis cura majore, metuque Servantur : misera est magni custodia census*. Ecclesiastes cap. VI, vers. 2, de avaro : *Nec tribuit ei potestatem Deus ut comedat ex eo, sed homo extraneus vorabit illud*. Plena est sacra Scriptura hujusmodi sententiis contra avaros : pleni scriptorum gentiliū et Christianorum libri.
 43. *Sedem animi* vocat corpus, quod amare nescit avarus, qui bona sua hæredi servat, cum ipse sordide vivat.
 44. Avarus, qui corpus suum non diligit, diligit hæredem. Columbanus in ep. ad Hludaldum ex Dracontio hæc : *Divitis cumulatans, dum sese nescit amare, Plus amat hæredem, servat cui cuncta fidelis*. In P. Syri Mimis, vers. 60, *Avarus, nisi cum moritur, nil recte facit*.
 48. *Impius*, hoc est crudelis, non pius, seu non clemens. Libr. I, vers. 277, *Impia terribiles producit terra leones*. Vide Eleg. vers. 70.
 50. Libr. II, vers. 304, *Multorum nos sæva docent exempla priorum*. Hoc l. III, vers. 96, *Abrahæ doceant jam nos exempla parentis*. Forte legendum *divitis igni*.
 51. Notanda phrasis *post sua membra*, post obitum, post membra relicta.
 52. Videtur accipere *sinum* pro gremio Abrahæ, ut multi explicant, delatum fuisse Lazarum in sinum Abrahæ, tanquam dilectum filium in ulnas et sinum patris. Paulinus poem. 17 ad Nicetam, vers. fin. : *Tunc, precor, nostri nindum memento, Et patris sancti gremio recumbens, Roscido nobis digito furentem Discute flammam*. Verba Lucæ sunt cap. XVI, vers. 23 : *Et portaretur ab angelis in sinum Abrahæ*. Maldonatus observat, eum qui in conviviis proximus cuique esset, in ejus recumbere sinum ; ex qua consuetudine locum hunc exponit. Communi usu receptum est, ut sinus Abrahæ dicatur locus subterraneus, in quo Abraham cum filiis sanctis Patribus ante resurrectionem Christi quiescebat : et hanc quoque sententiam et explanationem verba Dracontii admittunt. Julianus Tolletanus l. II Prognost., cap. 3 : *Sinum Abrahæ requiem Patris, vel secretum quietis, seu etiam paradium significare, multiplicium doctorum sententiis definitum esse non ambigo*. Paulo aliter id legitur in editione Matritensi, quam eminentissimus cardinalis Lorenzana, sæpe a me laudatus, nunquam tamen satis pro meritis laudandus, ad exemplar editionum Duacenæ et Lipsiensis adornavit. Secutus ego sum membranas veteres, quas ad manus habeo, sæculo XII non posteriores, ut censeo : quibuscum editionem Matritensem contuli. Dolendum utique est, codicem ms. hujus operis, quem unum, ut videtur, habebat Hispania, in monasterio Cisterciensium nuncupato *de la Espina*, anno 1731 incendio absumptum fuisse. Eum codicem viderat Ambrosius Morales.
 53. Mam Dracontii scriptam puto *tormenta spectat*, producto a in *tormenta* ob ap dictionis sequentis. Sed retineri potest scriptura codicis : nam *exspecto*, vel *expecto*, pro *specto* aliquando ponitur, ut exemplis probavi ad vers. 356 l. I, *Ac procul exspectat virides jumenta per agros*. Hac significatione nonnulli scribendum censent *exspecto*.
 54. Ad imitationem Virgilli libr. VI, vers. 121, *Alterna morte redemit*.
 55. Fortasse *Serica quem vestis, quem* : vel in *serica tenuis* intelligendum est *vestis*.
 56. Imitatio et explicatio Juvenalis sat. I, vers. 28 seqq. : *Crispinus, tyrias humecto revocante lacernas, Ventilet æstivum digitis sudantibus auram, Nec sufferre queat majoris pondera gemmæ*.
 57. *Contractus* molliem divitis notat. Purpuræ densa et graviore deposita, poscebat æstate aliam tenuem et leviozem. *Ostrum* et *muræx* nonnihil distinguuntur : sed a scriptoribus passim pro eadem re promiscue usurpantur.
 58. De æstate adhuc sermo est qua divites neque anulum aureum graviorem, nec pondus gemmæ licet exiguæ sufferre valent.
 60. *Anhelantes* et *anhelus* epitheton ignis a Dracontio sæpe adhibitum. Vide prolegom. num. 137.
 61. *Crudelis pœna* dixit Ovidius l. II Met., vers. 612. *Crudele supplicium* hoc loco est durum, grave et nunquam finiendum. Libr. I, vers. 548, *Pœna mori crudelis erat*.
 62. Fortasse *Nec tolerat* : nam *tolerare* est patienter ferre. Cum vero antea dixerit *non ferret pondera gemmæ*, recte nunc ait *et tolerat*, hoc est perpetitur, suffert.

- Sed negat hoc immane chaos, crudelo profun- A
[dum.
- 65 **300** Dividit inter aquas, et sæva incendia
[mortis,
Quæ sine fine manent, et stant sub perpete nexu.
Et miser hic, qui dives erat, non vixit egenter,
Vestibus indatus Tyriis processit, et ostro,
Delicias convexit edax, reus inde vocatus,
70 Pauperibus miseris quod trux alimenta negabat.
Nam sibi dives erat dapibus conviva repletus.
Si tales damnare decet sub perpete pœna,
Qui sibi, non aliis proprium defendere curant,
Quid passurus erit, qui nec sibi præstitit unquam,
75 Aut qui aliena rapit prædo temerarius audax,
Cujus facta gemens plangit spoliatus egenus?
Illi nam sunt, quos sola juvant convivia prædæ, B
Gutturis, et ventris curam sine laude ferentes,
301 Ignari, quia quisquis erit præsentis amator
80 Vitæ, animæque suæ, non diligit ille, sed odit.
- Contemptor vitæ magis hic servator habetur.
Nil opus est præferre Deo : sententia prisca
[est,
Summum crede nefas animam præferre pudori.
Quam sit grande nefas animam præferre datori,
85 Demere dum liceat, quod quid dedit, et cui com-
[fert?
Ergo Deum si corda colant, et mens vener-
[tur.
Nil opus est præferre Deo, Deus omnis amor sit
Ante animam, simul et vitæ præsentis amorem
Postponat mens pura Deo, totamque salutem
90 Rejiciat, contemnat opes, patrimonia damnet,
Et securus erit vitæ melioris amator
Temporibus sine fine datis, sine limite perpes.
302 Quod spectat finem, fragile est, totamque
[caducum.
Quam sit insipiens contemnere velle pe-
[renne,

SCRIPTURA COD. VAT.

68. Scriptum videtur, processit.
73. P. defendere c.
76. Gemens plaudit s.
77. Conviva prædæ.
79. Ignaris quia.

86. Si vera colunt.
88. Ante animamque simul... desunt cætera.
90. Obscure patrimonia.
92. Dati sint limite perpes : dubie perpes.

NOTÆ.

64. Lucæ cap. xvi, vers. 26 : *Inter nos et vos chaos magni in firmatum est.* In hymno ad vespertas Ascensionis qui S. Ambrosio ascribitur, *Perrumpis infernum chaos.* Potest etiam interpungi *chaos, crudele, profundum.* Sed melius est *crudele profundum*, ut Lucretius aliique *profundum* pro profunditate, seu altitudine usurpant.
65. *Aquas*, hoc est sinum Abrahæ, ex quo refrigerium dives postulabat.
66. Eternitas pœnarum clarioribus verbis asseri nequit. Vide l. ii, v. 498, *Sub perpete nexu*, hoc est carcere æterni o. ut inferi vocantur l. ii, v. 535.
69. *Convexit*, undique ad se trahit a *convexo*. Seneca de Consol. ad Helviam cap. 9, *Undique convolvunt : omnia nota fastidienti gulæ.* Plerumque divites delicias undique convolvunt, quia, ut ait Juvenalis sat. 11, vers. ult., *Voluptates commendat ravior usus.*
70. S. Gregorius part. 2 Pastor., admonit. 22, de his avaris : *Tot enim quotidie perimunt, quot mortentium pauperum apud se subsidia abscondunt.... Neque enim dives in Evangelio.... aliena rapuisse, sed infructuose propriis usus suis perhibetur.*
71. Claudianus in Fescenn., sive od. 4 in nupt. Honor., *Epulisque jam repleto.* Conviva est, qui convivium præbet : dives igitur hic sibi conviva dicitur.
73. Vix intelligi aut recte explicari potest *proprium defendere curant.* Restitui *defundere* aut *diffundere* : nam *defundo* et *diffundo* in mss. confusa sunt, et pro eodem accipi solent : adeoque ex *defundere* error manavit *defendere*. Libr. ii, v. 762, *Quis proprias fundebat opes.*
75. Ambrosius l. iii de Offic., c. 3, *Quod si non licet non dare, quomodo detrahere licet?... Servorum tamen occulta furta, divitum rapinæ publicæ.*
76. Nonne melius, *Cujus furta gemens plangit?*
77. Vide l. ii, vers. 769.
78. Forte *sine laude gerentes.* *Sine laude* dedecus innuit, ut *illaudatus* apud Virgilium, de quo verbo videndus A. Gellius l. ii, cap. 6.
80. Ex Joann. cap. xii, vers. 25 : *Qui amat animam suam, perdet eam, et qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodit eam.* Quod Mattheus, Marcus et Lucas uno ore confirmant.
83. Ex Juvenali sat. 8, vers. 83, integer versus desumptus.
84. Iterum vers. 131 eadem sententia.
85. Forte *et quod confert.*
86. Forte *Ergo Deum sic corda colant.*
88. Supplevi ex vers. 79 seq. Si quid alii melius afferant, ultro accipiam. Synesius ex depravatis scriptorum veterum codicibus id commodi erui volebat, ut ingenia ad aliquid simile tentandum exercerentur. Cum enim in Dione sive de vitæ sum instituto verum finem commemorasset, codices Dionis quos habebat corruptos esse, addidit : *Ita cum id quod ad narrationis seriem decet, intelligentia supplere atque attentè cogitur, neque subjecta habet oculis omnia, ad similes aliquid audendum per sese fit exercitator, equos consuescit, ut ab aliis non pendeat, sed intra seipsum continet. Etenim corrupti isti libri mentem, quæ oculis præsit, desiderare videntur. Hoc ipsi etiam adolescentibus Pythagoræ doctrina præcipiebant, partim ut necessitasque indolis periculum faceret, partim ut exercitatoris id loco esset.* Quantum vero ipso Synesius valeret ingenio in huiusmodi exercitationis genere, lege, si placet, in nota ad vers. 409. Interea animadvertere te velim, quam antiquum sit, codices corruptos inveniri, atque eorum supplementa excogitata fuisse. Utinam in his operibus quæ ad nos pervenerant ea supplementa internoscere liceret!
92. *Perpes*, scilicet perpetuus amator melioris vitæ.
93. *Spectat* pro *expectat*, vox Plauti est, et Cleeroni tribuitur, ut contrario modo *expecto* pro *specto* supra ad vers. 55 expositum. Cæterum hoc loco *spectat* pro *aspicit*, *respicit*, stare potest.
94. Coniicit aliquis *Insipiens quam sit*, ut ita melius metro consulat. Sed præterquam quod huiusmodi monosyllaba apud veteres communem quantitatem mihi videntur habuisse, in sit peculiaris est ratio, cur produci valeat : nam sit factum est ex *sier*. Cicero in Orat. cap. 47, *sier plenum est, sive imminutum, fiet, utare utroque.* Lucretius, Terentius, Plautus passim *sier* et *sies* utuntur. Vide Gifanium Indic. Lucr. tit. Arator l. i, vers. 970, in editis habet : *Sed totum sit ut ipse Pater*, sed in duobus codicibus biblitheca

- 95 Et modico quæsisse die peritura repente,
Abrahæ doceant jam nos exempla parentis,
Qui natum senior susceptum tardius unum
Spe cito contempsit, jussus produxit ad aram,
Aptavitque neci nimia pietate cruentus;
100 Nudato mucrone pater, ferus ille sacerdos
Stabat in officio jam jam feriturus ama un,
Et pius immitis, non tristis fronte doloris,
303 Non lacrymis undando genas, non ungui-
[bus ora
Dilacerans; lamenta silent, et verbera cessant.
103 Nato peccati pietas secura minatur
Exitium: sine morte truci pro funere nati
Sic solum exhibitio nata est immensa propago.
Hostia grata jacens, et victima mente quieta

- A
110 Displicuit, placuitque simul, quia corde fideli
Et pater obtulerat, nec matris vota aegabat.
Mox pater omnipotens arietem subrogat aris
Host a præstatur non orbatura parentes.
Si deus illus erat Saturnus falcifer unquam,
304 Illoc faceret, puerosque neci subduceret
[omnes,
115 Annua quos pietas flebat miseranda parentum.
Heu! non orbaret dilecto pignore patres,
Qui planctus, mortesque facit per vota rogatus.
Num verus Deus est, manus qui majus ademit,
Quam præstare potest? Cui natos præstitit un-
[quam?
120 Nam Deus omnipotens, verus Deus, omnia
[præstans,

SCRIPTURA COD. VAT.

104. Dilatans lamenta: sicut cessant, correctum B
cessant.
105. Non dat peccatoribus pietas s. m.
106. Sine morte crucis pro.
107. Omnino desideratur hic verus: sed lacuna

- B
116. Pignore natos.
117. P. montesque facit per sera rogatus.
118, 119. Nescio sed minus est a quo deplangit ad-
mit Quam præstare potest... deest reliquum.

NOTÆ.

Vaticane, altero Palatino num. 1716, altero Vaticano num. 1665 scriptum a prima manu invenio, Sed totum aut ipse Pater, supra vero, ut in editis: sed prima lectio verior est. Capella cum obsessisset priscos corripere solitos it et et, et alia finita in t, censuit hæc omnia esse communia. Vide Ricciolium part. 4 Pros., reg. 6.

95. Modico pro brevi. Vide notam ad vers. 751, lib. 1.

96. Confer v. 50 cum nota.

98. Contempsit, hoc est abiecit, deseruit. Infra v. 414, Natos contempsit, et Urbem, Sic Virgilius l. iv Georg., vers. 104 de apibus: Contemnantque favos, et frigida lecta relinquunt. Sic sperno pro abiecere post Ennium Prudentius Psych. vers. 149, Perfida signa obigit, monumentaque tristia longe Spernit. In Dracontio distingui poterit Spe, cito contempsit jussus, produxit ad aram.

99. Pietas pro clementia sæpe a Dracontio ponitur; sed hoc loco sonat religionem et obedientiam erga Deum, quæ nimia, scilicet magna, recte dicitur. Nimitas pro multus, plurimus, hyperbole est etiam scriptoribus ethnicis haud ignota, ut nimis pro valde. Hoc et seqq. versibus oppositiones sunt Dracontio familiaris pietatis cruentus, nudato mucrone pater, ferus sacerdos, feriturus amatum, pius immitis.

101. Stabat constantiam denotat, et dicitur hoc verbum de militibus qui in acie certantini se paratos exhibent. Grammaticorum regula est, ferio carere præterito, et supino. Servius tamen ad l. vii Æn., vers. 498, dixit feriturus, et Charisius l. iii in verbis defectivis præteritum ferii et supinum feritum verbo ferio adjudicat. In veterioribus scriptoribus exempla non comparent.

103. Undando ponitur cum accusativo pro inundo. Ita eo verbo utantur Statius et alii.

104. Verbera, ut vers. præc. non unguibus ora Dilacerans. Ictus qui in lamentis et planctibus sunt verbera sæpe dicuntur. Vide notas ad vers. 377 seq.

105. Lego Nato peccati pietas secura: neque enim alia conjectura certior occurrit. Pietas secura peccati, hoc est, sine timore peccati. Ovidius l. xii Met., vers. 199, Sint tua vota, licet, dixit, secura repulsæ: Elige, quid roves. Vide not. ad v. 164 et 438.

106. Lego sine morte truci, ut l. ii, vers. 703, Et revocans a morte truci.

108. Victima est major, ut vitalis, hostia minor, ut agnus. Sæpe tamen unum pro altero ponitur. Etiam

gentiles observarunt hostias quæ vehementius reluctassent diis non placuisse: quæ autem simul oblatæ, hanc volenti numini dari existimabant. Hinc noster (Virgilius), Et ductus cornu stabit sacer hircus ad aras. Hæc Macrobius lib. iii Saturn., cap. 5, quæ in videre jurebit.

109. Deo displicuit, placuitque, videlicet noluit Deus innocentem victimam immolari, et utriusque patris ac filii voluntatem approbavit. Injunctis oppositionibus, ut dixi, plenus est Dracontius. Corde fideli, ut Alcimus l. i, paulo post institum: Cui mente fideli Impendat famulam longævo in tempore vitam.

111. Tertia in arietem brevis est, sed producitur, quia tres breves concurrunt, ut in muliere sæpius factum a Dracontio. Vide notam ad vers. 435 et 660 lib. ii. Statius produxit etiam tertiam in arietibus lib. ii Theb., v. 499, al. 490: Apparet aut celsum crebris arietibus urbis. Nonnulli dicunt tertiam cum secunda per synæresin coniungi, ut ita prima produci possit. Sed ob solam synæresin prima produci non debet; aliud est, cum secunda tanquam consonans pronuntiat: tunc enim prima producitur, secunda vim habet consonantiæ, et tertia corripitur, ut in ariete pes dactylus fieri solet.

113. Commodianus instruct. 4, Saturnusque senex, si Deus, quando senescit? Aut si Deus erat, cur natus ille vorabat Terroribus actus? sed quia Deus non erat ille, Viscera naturæ rubie monstruosa sumebat. Vide quæ notavi in comment. ad Prudent. l. ii contra Symmach., vers. 296, Cædibus infantum fument Saturnia sacra. Commodianus de filiis Saturni loquitur, quos is devorabat; Prudentius et Dracontius de aliorum infantibus qui Saturnaliorum diebus festis ante adventum Herculis in Italia immolabantur, qui mos in Africa longo tempore invaluit. Falcifer cognomen proprium est Saturni, de quo Macrobius l. i Saturn., c. 7 et 8. Nonnemo falcigerum vocat. Falx Saturno tribuitur, quod agriculturam homines docuerit, aut quod tempus indicet, quo omnia metuntur.

114. Neci subduceret, ut l. i, v. 668. Subducitur morte, et vers. 557 ejusdem l. i, subducitur impati moris. Quare neci positum pro nece puto, ut v. 539, Et solitus gaudere neci.

116. Forte pignore matres. Verum patres pro patre et matre rectum est. Sic positum videtur ab Ovidio iv Met., vers. 61, Sed retuere patres, et plura sunt exempla in veteribus inscriptionibus, præsertim apud Gruterum, ut pag. 692, num. 1, M. Justinus Secundi.

Non cupit insolitum mortes, vitasque nocentum A
 Non cito consumit, veniæ dum cuncta reseruat.
 Nam quod Isaac iussit collum submittere cultro,
 Non crudelis erat concessum auferre parenti
 125 Per patris tam grande nefas, aut jurâ probare
305 Censuit amborum; non est tentator ba-
 [bendus,
 Aut ignarus erat, quem mens humana lateret.
 Cum ratione jubet fieri, quæcunque jubelit.
 Sed voluit monstrare Deum, qua mente rogetur,
 130 Qualiter omnipotens se vult, et jussit amari.
 Ostendit cunctis, ut nil præponerit unquam
 Debeat æterno Domino, qui cuncta creavit,

Cujus amore pio sunt contemnenda pericla,
 Vel quæcunque placent animis, et quidquid
 [amatur.

135 **308** Si jactura fiat, præstat compendia
 [damnum,

Temporis exigui si sint dispendia vitæ,
 Semper at æternæ felicia lucra dabantur.
 Nec nudo sermone decet promittere tanta.
 Quid pater Abraham, quid Isaac meruisse le-
 [guntur?

140 Horum posteritas replevit gentibus orbem.
 Barbaries nec sola datur de germine justo,
 Et Romana manus hocce est de sanguine fusa.

SCRIPTURA COD. VAT.

123. Non quod Isaac iussit.... alia desunt, et quod B
 obscurum est.

128. Fieri quacunque j.

129. Deus qua mente; sed qua videtur esse quia.

131. Nil præponeret unquam.

132. Qui ambigue.

133. Prius videtur fuisse pericula.

135. Sic jactura fiat.

137. S. et æ.

138. Videtur scriptum præmittere.

139. Quid Isaac m.

140. P. replebit g.

142. Manus hocce deest de s.

NOTÆ.

nus, et Primania (al. Primana) Marcellina patres am-
 missione ejus (filii) orbat.

121. Clementia Dei similibus verbis laudata est
 l. 1, vers. 30 seqq., ac passim alibi. Vide lib. III, v.
 657 seqq.

123. Primam in Isaac corripuit etiam vers. 139, sed
 produxit v. 135.

124. Auferre, hoc est ad auferendum, vel ut aufer-
 ret, ut *facilis cedere*, et similia. Deus non decreverat
 Isaac, quem ipse concesserat, auferre parenti per
 parricidium ab hoc committendum: nec tamen vo-
 luit experiri et tentare utriusque voluntatem, quasi
 ignarus esset mentis humanæ. Ratione quidem per-
 motus jubet Deus fieri quæcunque jubet. Qua ergo
 ratione iussit Isaac immolari? ut nobis exemplo
 Abrahæ monstraret, quo pacto vellet amari, ut nihil
 ipsi unquam præponeretur.

126. Genes. cap. xxii, vers. 1, dicitur, *Tentavit
 Deus Abraham, quod reperiatur Judith cap. viii, vers.
 22, et ad Hebr. cap. xi, vers. 17.* Dracontius ergo hæc
 verba explicat ad sensum Ep. cath. Jacobi cap. 1,
 vers. 13: *Nemo, cum tentatur, dicat quoniam a Deo
 tentatur: Deus enim intentator malorum est; ipse au-
 tem neminem tentat.* Duplex tentatio distinguitur,
 altera quæ decipit, aut in fraudem inducit, altera quæ
 probat. Prima Deo nullo modo convenit, altera ita
 Deo convenit ut non probet quasi voluntatis huma-
 næ inscius, sed ut homini occasionem merendi præ-
 beat, cum virtutibus exerceat, atque exemplo bono
 alios confirmet. S. Julianus antistes Tolctanus lib. 1
 Antikeimemon, num. 37, sic quæstionem proponit et
 resolvit: *Quomodo in Deuteronomio (cap. xiii, vers.
 5) Moyses dicat: Tentat vos Dominus Deus vester: et e
 contra Jacobus apostolus prædicet: Deus neminem
 tentat? Responsio. Duas esse tentationes, in Scripturis
 sanctis solet intelligi: una quæ decipit, altera quæ pro-
 bat. Secundum eam quæ probat dictum est: Tentat vos
 Dominus Deus vester. Secundum eam vero quæ decipit,
 Jacobus apostolus prædicat: Deus neminem tentat.*
 Hujus operis editionem vidi parum cognitam, Coloniae
 ex officina Eucharis Cervicorni 1540, in tres libros
 divisam, ex codice vetustissimo bibliothecæ Fulden-
 sis, ut in præfatione testatur Henricus Sachsius,
 cui opus ipsum alicubi afflictum est, quod anonymum
 prodierit. Andreas Schottus verum auctorem primus
 indicavit, quod in editione Matritensi eminentissimus
 cardinalis Lorenzana novis documentis confir-
 mavit. Hoc Juliani opus plerique in duos tantum li-
 bros partiuntur.

131. Lego præponerit usitata paragoge, sed lil-
 rio tamen ignota. Redit ad sententiam vers. 82 *Nil
 opus est præferre Deo.*

134. Prudentius in præfat. Psychom., vers. 5:
*Senile pignus qui dicavit victimæ, Docens, ad aram
 cum litare quis velit. Quod dulce cordi, quod pius,
 quod unicum, Deo libenter offerendum creditio.*

135. Forte *Si jactura suat, vel siet.* Vide notam
 ad vers. 505 lib. II, *Compendia et damna inter se
 confert etiam supra vers. 37.*

137. Lego *Semper at æternæ*: nec superfluum est
semper, nam *semper æternæ* idem est ac *sempiternæ*.

140. Rectius est *replevit*: nam *replebit* eo vitio
 scriptum videtur quo b pro v, et contra in mss. sæpe
 reperitur.

141. Notum est a Romanis *barbariem* et *barbariam*
 dictam omnem regionem præter Italiam, et Græciam,
 et gentes quæ hujusmodi externas regiones incol-
 bant.

142. Forte *hocce* est. Germen justum, ex quo barba-
 ries et Romana manus, pacis amatores et inimicos
 prodierunt, est Isaac. Ab ejus primo filio Esau gen-
 tilis genus originem ducit, a filio minore Jacob I-
 rælitæ orti sunt. Sed verumne est, Romanos ex Esau
 originem trahere? Sententia quidem hæc est Dracon-
 tii, sed quam difficile sit probati auctoribus confir-
 mare. Mahometani narrant Esau, quem *Ais* vocant,
 filium fuisse Romæ, ex quo Græci Romanique impe-
 ratores prognati sunt. Orientalium traditio est, sub
 Abdone Hebræorum judice Idumæus (qui sunt Esau
 posterii) in Italiam coloniam duxisse, ex qua Latini
 et Romuli repetenda est origo. Alii ex Tzephro nepote
 Esau ex filio, comite Eneæ, ut fabulantur, proge-
 nitos Romanos fingunt. Fazellus lib. viii Decad. prior.
 de reb. Sicul., cap. unic., duas inscriptiones Chal-
 dæas affert quæ olim Panormi legebantur. Earum
 altera marmoreo saxo insculpta erat, et Guilelmo
 secundo rerum potente ab Abramo genere Dama-
 sceno Latine sic versa est: *Vivente Isaac filio Abrabe,
 et regnante in Idumæa, atque in valle Damascena Esau,
 filio Isaac, ingens Hebræorum manus, quibus adjuncti
 sunt multi Damasceni, atque Phœnices, profecti in
 hanc triangularem insulam sedes perpetuas locaverunt
 in hoc amœnissimo loco, quem Panormium nominave-
 runt.* Altera inscriptio in vetustis quadratisque saxo
 insculpta, quibus veteris urbis porta quam *Palitelli*
 appellant est excitata, sic ab homine Syro anno 1479
 Latine reddita fuit: *Non est alius Deus præter unum
 Deum. Non est alius potens præter eundem Deum.*

- 307** Dat major gentile genus germanus, et A
[hostis,
Et minor eduxit, qui munera pacis amarent.
- 145** Subjiciat quisquam. Sanctorum vera propago
Pacis amatores merito, josteque creavit.
Nonquid et immes, qui gaudent sanguine fuso,
Debuerat proferre simul feritateꝝ cruentos?
Hæc illum responsa doment, faciantque silere,
- 150** Nonagnoscit iners animi, rationis egenus,
Tempora quod mundi rebus sunt capta duabus:
Aut pax est, aut bella fremunt, quodcunque
[duorum
Alterutrum mox tempus habet, nec tertia res
[est,
Tempora quæ teneat. Dedit ergo tempora prin-
[ceps B
- 155** **308** Omnia perpetuo generi manifestius Isac. **170** Torridus, aut adytum lambecat flamma camini.

SCRIPTURA COD. VAT.

144. *Eduxit quod munera pacis amantes.*
148. *Proferre dubie.*
149. *R. domant f.*
151. *C. duobus.*
152. *Aut pax aut bella fremunt quodcunque duorum;*
sed quodcunque obscure.
154. *Tempora quæ teneant.*
155. *Perpetui generi.*
159. *Qui profert.*
160. *Polos quam flammeus.*
162. *Distinguitur tenet: et.*
170. *Torridus aut aditum.*

NOTÆ.

Neque est alius victor præter eundem, quem colimus Deum. Hujus turris præfectus est Saphu, filius Eliphaz, filii Esau, fratris Jacob, filii Abraham, et turri quidem ipsi nomen est Baich: sed turri huic proximæ nomen est Pharat. Hinc etiam repeti posset origo Romanorum ex Esau. Videri potest Calmetus in Diction. Bibl. verbo Esau, qui hujusmodi fabulas a Judæis conficias affirmit, ut nonnisi Romano odium creent; quas tamen a nonnullis Christianis auctoribus adoptatas fuisse miratur.

144. Sic melius visum est restituere, quam scripturam codicis conservare.

145. Forte *Suscipiat quisquam*. Sensus idem est; reponat quisquam.

146. *Iuste pro jure, legitime*, recte ponitur. *Merito iustaque quasi merito jureque, merito et jure.*

147. Genes. cap. xxvii, vers. 40, Isaac ad Esau: *Erit benedictio tua: Vives in gladio*. Quamvis autem Israelitæ bellorum etiam gloria claruerint, sed multo magis commercio atque artibus pacis. Esau, prout primogeniti jura vendidit et amisit, figuram refert Israelitarum, quibus Christum profiteri nolentibus in regni cælestis hæreditate successerunt gentiles ad fidem Jesu Christi conversi. Idem vero Esau, ut sanguinolentus erat, typus est gentilium, qui immites et feritate cruenti erant, ac fuso sanguine gaudebant.

149. *Illum, scilicet qui subjecit*, et reposuit: *Sanctorum vera propago*, etc.

150. *Iners cum genitivo*, ut l. ii, vers. 619. Prudentius hymn. 10 Cath., vers. 82, *Quam sit rationis egenis Mordax et amara medela*.

151. *Fortesunt apta duabus*: sed retinendum *capta* pro occupata.

153. Eleg. vers. 257, *Tempora sunt pacis, vel tempora certa cruoris. Otia tempus habent, militiæque labor*. Hinc supra legendum *sunt capta*, et vers. seq. *Tempora quæ teneat*. Sensus hoc loco est, quodcunque tempus habetur vel tenetur ab alterutro eorum, vel a pace, vel a bello.

154. *Princeps* pro Deo, ut l. ii, v. 31. Vide notam.

157. Poterit interpungi *descendit origo Continuans, dominata manet*. De verbo *continuo* vide notam ad vers. 559 l. i. *Dominata* poterit esse passivum do-

Etatem mundi retinens descendit origo, Continuans dominata manet per sæcula mundi. Nec tempus retinet tantum, spatium in orbem, Qua profert, tollitque diem sol, luminis index,

160 *Qua necit lustrare polos, qua flammeus urit, Imperat et pelago; cælum possedit origo Sancta prophetarum, tenet et loca magna piorum*

Omnia possedit benedicti lata propago.

Sed nec solus erat, quem spes secunda futuri

165 *Egregie faceret præsentem temnere vitam. Ignea tres pueros fornax exceperat ardens Nomine pro Domini; sed mox tepuere calores,*

309 *Frigidus ignis erat, gelidis incendia*

[flammis

Mirantur cecidisse, simul non fervor anhelat

170 *Torridus, aut adytum lambecat flamma camini.*

minata per sæcula, quod tamen minus probo. Sæcula mundi aliquando Dracontius vocat sæcula absolute, ut l. i, vers. 622, Post sæcula resurgere vitæ.

159. *Profert orientem indicat, tollit occidentem, ut vers. seq. duo poli et zona torrida indicantur. De vocabulo index lege not. ad l. i, vers. 114.*

160. *Infra vers. 305, Qua flammeus axis. Preparatus de cereo paschali: Qua flammeus orbem Sol agit, occidui qua meta secunda diei est, Et qua prima patet reditura janua lucis.*

161. *Distinguit inter originem Esau et Jacob: hujus proli cælum et loca magna piorum, sinum scilicet Abrahamæ concedit, non vero alteri, nisi postquam gentiles in locum Israel successerunt, fidem Jesu Christi amplexi.*

163. *Benedicti, hoc est Isaac, ut ex vers. seq. colligitur. Vide Genes. cap. xxii, vers. 18, et lib. ii, vers. 616, Equantur numero benedicti gemitus apte.*

164. *Secura futuri, id est certa vitæ futuræ obtinendæ: nam securus cum genitivo varios habet usus. Aliquando securus est negligens, et is qui curam deposuit aliquando est certus rei obtinendæ, aliquando tutus et sine timore alicujus rei. Lucanus l. viii, vers. 784, Securus veniæ, ut hoc loco *secura futuri*. Vide notam ad vers. 105 et 438 hujus libri.*

166. *Ignea ardens duo adjectiva uni substantivo apposita.*

167. *Nomen Domini sæpe in sacris litteris ipsum Deum significat, et majestatem ejus denotat. Inde Christiani nomen Christi confiteri, et pro nomine Christi pati dicebantur in Actis veteribus. Tepuere hoc loco est deferbuere, calorem remiserunt. Lucanus l. iv, vers. 284, Paulatim cadit ira ferox, mentesque tenescunt. Martialis l. ii, ep. 4, Te conviva leget mixto quinceunce, sed ante, Incipit positus quam tepuisse calix. Congeruntur plures oppositiones, quales Dracontio familiares esse jam observavi, tepuere calores, frigidus ignis, gelidis flammis, fervor torridus non anhelat.*

169. *De fervore anhelante vide notam ad l. i, vers. 26.*

170. *Forte ast aditum pro aut: nam videtur indicari quod cum tres pueri illæsi essent in medio camino ignis ardentis, viros illos qui in tornacum eos*

- Crinibus ignis jejuna alimenta recusat
 Fastidita fames, rejecto fomite pingui,
 Non sinit ignis edax : quem roris spiritus afflans
 Imbrifer exstinxit, nitissimus angelus intrans,
 175 Cujus erat similis divinæ prolis imago.
 Non vestis flammata viris, non crinis adustus,
 Flamma nec extremæ læsit vestigia plantæ,
 310 Conculcata licet toties gradientibus illis.
 Illæsos pueros expavit Persa tyrannus :
 180 Egređiantur, ait dominum confessus eorum

SCRIPTURA COD. VAT.

171. A. recusant.
 176. Non ventis flammata.
 177. Prima nec.
 178. Ill s, pro diversa scriptura illic.
 181. Plenus atque suum solum jubet omnis adoret ;
 sed omnis non clare.

NOTÆ.

miserant, interfecit flamma ignis, ut narratur cap. iii Daniel., vers. 23 et vers. 47 : *Et effundebatur flamma super fornacem cubitis quadraginta novam, et erupit, et incendit quos reperit iuxta fornacem de Chaldeis.* Ac conjecturas locus est, legendum *Mirantur cecidisse, sine non ferror ambelat Torridus, aut aditum, etc.* Nam apud Danielem legitur in medium fornacis ignis ardentis, in medio camino ignis ardentis, in medio flammæ, in medio ignis, quod sine recte exprimitur. Non tamen dissimulabo lambo pro tactu levi et innocuo flammæ interdum accipi : ex quo incerta redditur lectio et conjectura. aut aliud verbum querendum pro *lambat*.

171. Crines non solum comæ et stellis tribuntur, verum etiam igni. Val. Flaccus l. i, vers. 203, *Protulit ut crinem densis luctatus in extis Ignis.* Sic enim ignis apud Senecam in *Oedip.* vers. 311, *Albinovanum ad Liviam* vers. 256, *Catullum* carm. 60 nuptiali vers. 77 seq, cum nota *Vulp.* Possit etiam intelligi de crinibus trium pueroꝝ non igni combustis, sed splendidibus in morem ignis. Prima explicatio verior est. Infra enim sermo est de crinibus pueroꝝ. De verbo *ignis*, et *ignitus* vide comment. ad *Prudent.* hymn. 10 *Perist.* vers. 1078.

172. Conjectat aliquis *Fastiditque famem*, ut flamma jejuna recusaverit alimenta, et fastidierit famem. Lectio codicis eo pertinet, ut fames ignis jejuna recusaverit fastidita alimenta. Quadrat in hunc locum quod sanctus Basilius homil. 1 de laudibus jejunii tres hos pueros in fornace ignis illæsos amianto comparat.

173. Daniel, cap. iii, vers. 50 : *Et facit (angelus) medium fornacis quasi ventum roris flantem.*

175. Loc. cit. Daniel, vers. 92 : *Et species quarti similis Filio Dei.*

177. Loc. cit. vers. 50 : *Et non tetigit eos omnino ignis.* Mendum ergo clarum est *prima* pro *flamma*.

181. *Plenus confessus est Dominum*, quia antea quidem confessus illum fuerat, cum Daniel interpretatus illi fuit somnium, sed non ita plene, ac postea, cum tres pueros e fornace egredi jussit. Prius dixerat Daniel, cap. ii, vers. 47 : *Vere Deus vester Deus deorum est, et Dominus regum, et revelans mysteria.* Postea vero Daniel, cap. iii, vers. 96 seqq. ait : *A me ergo positum est hoc decretum, ut omni populus, tribus et lingua, quæcunque locuta fuerit blasphemiam contra Deum Sidrach, Misac, et Abdenago, disperat, et domus ejus vastetur : neque enim est alius deus qui possit ita salvare.... Nabuchodonosor rex omnibus populis, gentibus et linguis qui habitant in universa terra, pax vobis multiplicetur. Signa et mirabilia fecit apud me Deus excelsus. Placuit ergo mihi prædicare signa eius, quia magna sunt, et mirabilia ejus, quia fortia; et*

- Plenus, atque suum solum jubet omnis adoret
 Parthicus, imperio subjectus regis, et aulae.
 Sæva Danielem rabies, atque ora leonum
 Non tetigere plum, cui destinat insuper escam
 185 Magna Dei pietas, jejuno utroque leone.
 Quis petit, et vixit venator inermis arenam?
 311 Amphitheatrales qui non tremuere sin-
 [troes,
 Cum crepitante sono productus verberat auras,
 Longius assistens Massylum ex arte læcassi,

185. *Utroque leonem.*
 186. *I. harenam.*
 187. *Obscure qui.*
 188. *S. productor verbe et a.*
 189. *A. mansilum ex.*

regnum ejus regnum sempiternum, et potestas ejus in generationem et generationem. Quibus hi Dracontii versus dilucide explicantur. Atque suum pro *atque* ejus, videlicet Domini.

183. Prima in *Danielem* corripitur, dum sequentes producuntur, quod in hujuscemodi nominibus propriis exteriorum absurdum non est. Plerique dum primas corripunt, aut ex secunda et tertia synzoresin faciunt.

185. Sic l. i, vers. 556 : *Magna Dei pietas.* Sed quid est *jejuno utroque leone*? nam leones erant septem. Suspicio utrinque *leone*, vel *jejuno ventre leonum*. Non enim judico explicationem idoneam exprimi posse ex cap. xiv Daniel., vers. 51 : *Porro in lucu erant leones septem, et dabantur eis duo corpora quotidie, et due oves : et tunc non data sunt eis, ut devorarent Danielem, quasi Dracontius innuat leones utriusque cibi jejuna fuisse.* Forte respicit ad picturas veteres, quibus Daniel inter duos leones exhibetur. Suspicio cujusdam est legendam *Magna Dei pietas. Jejuno utroque leonem Quis petit et vixit venator inermis arena?*

186. Sensus est quis inermis venator cum feris luctatus est, qui non fuerit ocellus? Simili phrasi Exod, cap. xxxiii, vers. 20 : *Non enim videbit me homo, et vivet.* Ut venatio dicatur non solum de ferarum per nemora et agris persecutione, sed etiam de spectaculo venatorio, ita etiam venator sumitur pro bestiarum, qui cum feris pugnat in amphitheatro. Bestiarii alii, qui mercede conducebantur aut ultro se offerebant, armati in arenam descendebant, alii ob acclera ad bestias damnati, his iuermes obiciebantur.

187. Claudianus de *Nallii* consulato vers. 296, *Perfossique ruant, populo pallente, leones.*

188. *Productus*, venator, bestiarius. Lucanus l. iv, vers. 708, *Fatalis arenae Muneribus non ira veni e murrere cogit Productas.* Sic etiam histriones in scenam produci dicuntur. Potest tamen rotundi *productor* pro magistro, qui producti feram, et sollicitat ad pugnam crepitante sono, aut flagello. Martialis de Spectac. ep. 21 : *Sollicitant pavidi dum riuacerota magistri, etc.*

189. *Massylum*, videlicet leonem, vel mæffus pro *Massylorum* ex arte. Virgilius l. vi, vers. 59 : *Pentusque repostas Massylum gentes.* Statius l. ii, silv. 5, *Occidis, altorum vastator docte ferarum, Non grege Massylo, curvaque Indagine clavus.* Grex *Massylum*, grex venatorum gentis *Massylia* sive in Numidia, sive in Libya prope Getulos. Pro *Mauritanis* pars in ponuntur. Quod si vers. præced. legas *productor*, interrogatio eidem apponi poterit : et hoc versa incipiet nova perinde *Longius a sistens*, scilicet ven-

- 190 Linteæ fluxa trahens : venabula longa tenen-
tur
Poplite subnixo, duro sub pelle lacerto,
Inguinibus strictis, nudato pectore sursum?
192 Cum residens caveis inter spectacula festa
Vota facit populus, valido ne bestia morsu
195 Sanguinis humani sanie perfusa ma-lescat.

Quando duos pariter suscepit arena leones,
Præsidio si porta fugæ spatiosior obstat
Clausa, patensque simul bisseño cardine verso,
193 Hinc vir adest, atque inde fera, stan-
[unus ad unum.

- 200 Hinc armata manus ferro, hinc dentibus ora.
Et tamen auxilio supra caput imminet alter,

SCRIPTURA COD. VAT.

190. Longa tenenti.
192. Inguinibus strictis mutato pectore visa; sed
visa, an iuxta, dubium est, nec clarum pectore.
195. Scriptum redens, correctum recidens.
194, 195. Vota facit populus, ne valida bestia nota

Sanguinis ab o..... desiderantur cætera.
197. Præsidio si capta fugæ spatiosior orbis.
199. Hinc vir adest atque vir fera stans unus ad
unum.

NOTÆ.

tor quem antea nominavit. Venatores longe stantes
feras provocabant, ut cum impetu incurrerent et fa-
cilius cluderentur.

190. Cernere adhuc licet bestiarios in antiq. Ex-
plic. Monifauconii tom. III, part. 2, libr. IV, cap. 8,
ubi e pictura Nasoniani sepulcri representatur venatio
leonum in septo : venatores sunt inguinibus stri-
ctis, et ex zona linteæ nonnihil demissa fluunt : bra-
chia nuda ostenduntur. Sed nec venabula gerunt, nec
sagittas, ac solum prægrandibus clypeis armati ap-
parent. Diversæ igitur erant venandi rationes. Et a
Dracontio quidem venator ita exhiberi videtur, ut alia
manu linteis fluitantibus feram lacesseret, alia ve-
nabula teneret. Venabulum proprium venatorum te-
lum est. Vide Martialem l. XIV, epigr. 30 et 31, Si
dejecta gerens longo venabula rostro, Illic brevis in gran-
dem cominus ibit aprum. De cultro venatorio loquitur.
Scripsi tenentur, quod clarius videtur. Si retineas
tenenti, id cohererebit cum lacerto.

191. Poplite submisso dixit Ovidius Metam. l. VII,
vers. 191, et Valer. Flaccus l. VI, vers. 215. Sed
melius hoc loco est subnixo, quia poples terræ niti-
tur, ut venator feram irruentem excipiat. Forte dura
sub pelle; sed bene etiam est duro lacerto.

192. Forte scribendum nudato pectore supra, aut
nudato pectore dextro. Idem usus exprimi videtur a
Juvenali sat. I, vers. 25, Cum tener uxorem ducat
spado. Mævia Tuscum Figat aprum, et nuda tenet ve-
nabula mamma. Nam feminas in arenam descendisse
constat, quod satyra dignum censet Juvenalis.

193. Caveis, quia triplex erat cavea, ima, media,
summa.

194. Verum puto valido ne bestia morsu: nam mor-
sus de bestiis passim dicitur. Lucretius l. V, v. 1521,
Morsibus affixæ validis atque unguibus uncis. Exponit
Dracontius vota populi precantis, ne venator a
fera dilanietur, ut vers. 201, Morsibus illis ne bestia
membra jacentis Vexet, et horrorem faciat dilecta vo-
luptas. Ac negari nequit interdum hæc fuisse vota
populi, ut homo victor contra feram evaderet. Sed
scriptores veteres Christiani hanc crudelitatem Ro-
manis objiciebant, quod ex miserabili et cruenta
hominum morte voluptatem caperent. Vide quæ ob-
servavi ad Prudentium l. II, contra Symm. vers.
1098. Christianorum imperatorum ætate, cum gla-
diatorius ludus sublatus jam erat, sed perseverabat
adhuc venatio ludicra, Cassiodorus l. V Variar., ep.
42, hunc ludum crudelem et sanguinariam volupta-
tem vocat, et de venatore seu bes iurio ait: Volu-
ptatem præstat sanguine suo, et infelici sorte constri-
ctus festinat populo placere, qui eum non optat evadere.

197. Locus sane difficilis cui aliqua medicina, si
feri possit, succurrendum. Dracontius eo tendit ut
ostendat in amphitheatro contra duos leones venato-
rem unum quamvis armatum stare non posse, nisi
alius venator auxilium ferat. Hinc enim colligit Da-
mielem inermem sola mirabili Dei virtute ab ore leo-
num fuisse liberatum. Difficultas solum hæc est,
quænam consuetudo veterum in amphitheatrali ve-

natione indicetur his versibus: Præsidio si capta fu-
gæ spatiosior orbis Clausa patensque simul bisseño
cardine verso. Primum lego si porta pro si capta:
nam versus sequens ad portam aliquam refertur,
quæ proinde in hoc versu nominari debet. Pro orbis
lego obstat: nam aliquid verbum requiritur, ut cæ-
teris vocabulis sensus reddatur, et obstat sententiæ
congruit, scilicet si obstat præsidio fugæ. Sed porta
spatiosior qua ratione fugæ obstat potest? Id versu
seq. explicatur.

198. De diversis ostiis quæ erant in amphithea-
tro sermo hic est. Cassiodorus libr. V Var., ep. 42,
de amphitheatro Titi loquens ait: Alti tribus, ut ita
dixerim, dispositis ostiis paratam in se rabiem pro-
vocare præsumunt, in patenti area cancellosis se post-
ibus occultentes, modo facies, modo terga monstrantes,
ut mirum sit, evadere, quos ita respicit per leonem un-
gues, dentesque voltare. Hæc ostiis ad nos pertinere
non puto. Propius ad rem nostram faciunt, quæ
libr. III Variar., ep. 51, de circo Augusti et ludo
quadrigarum verba faciens habet: Bisseña quippe
ostia ad duodecim signa posuerunt. Hæc ab hermulis
funibus demissis subita æqualitate panduntur. Ex quibus
verbis Scaliger Lect. Auson. l. I, cap. 25, ex-
ponit versus Ausonii: Ostia quot pro parte aperit stri-
dentia circus, Excepto medium quod patet ad sadium.
Omnia illa duodecim ostia aperiebantur simul miro
artificio, automata machinatione hermularum, sive
sigillariorum, ut explicat Scaliger. Lipsius cap. 8 de
Amphitheatro censet partim subterraneos cavos
fuisse in quibus feræ recondentur, partim deposi-
tas eas fuisse in caveis sub interiore porticu, e qua
portulæ et aditus plures pertinent in arenam, quæ
in Romano Titi amphitheatro non tam clare patent:
omnia enim ruinis aggesta et obruta, sed clarissime
Veronæ cernuntur. Ex his caveis feræ cum impetu
in arenam emittebantur, et post pugnam iterum in
eas immittebantur. Seneca de ira: Curriculi vota-
rumque versata facies leonem redigii in caveam. Eadem
portas intelligit Statius libr. II, s. IV, 5, de leone man-
suetus: Stat cardine aperto Infelix cavea, et clausis cir-
cum undique portis, Hoc licuisse nefas pavidi timere
leones. Itaque Dracontius, hunc morem respiciens,
ostia duodecim bisseño cardine expressa commemo-
rat, quæ miro artificio simul omnia paterent, ut fe-
ræ e caveis egrederentur, ac illico clausæ manerent,
ne in caveis sese reciperent.

199. In fera producit a ob si dictionis sequentis.
Conjiciebam stant unus ad unum, vel stat unus ad
unum, producto stat ob rationes quas attuli ad
vers. 94.

200. Ferro, hinc cum hiato, præsertim quia aspi-
ratio vim consonantis apud veteres aliquando habe-
bat. Venustus est istiusmodi hiatus in penthemimeri.
Martialis de Spectac. epigr. 27, de Carphoro
pugnante cum bestiis: Hæc armata manus Hydre
mors una fuisset.

201. Plures in arenam venatores descendebant,
ut mutuam opem sibi ferrent. Martialis loc. cit.

Morsibus illis ne bestia membra jaentis Vexet, et horrorem faciat dilecta voluptas. Quis, rogo, tam sævas rabies compscere	A	Si tamen huic verax per sæcula fama loqua [est. Sed hic plena fides hominis pietate To- [uanis Exegit virtutis opus, miracula summa. Ille Dei famulus fuerat, non sorte Dianæ, 315 Quæ solet insontum fuso gaudere [errare, Sanguinis humani nunquam satiata, catervis 215 Hospitibus cæsis, humana tæbe madescens Taurica per Colchos crudelis virginis ara.
205 314 Armatus præsumpsit homo? clarissimus [vindex [ille Alcides, quem monstra ferunt domnisse ne- [fanda, Qui virtute polos meruisse est dictus, et astra, Vix unum exstinxit captum per colla leo- [nem,		

SCRIPTURA COD. VAT.

203. Et honorem faciat,
205, C. illo.

212. Non forte Dianæ.

NOTÆ.

epigr. 23, *Huic leo cum fugeret, præceps in tela currat*. Tam certo icu venabula dirigebat Carpophorus (ait Martialis), ut feræ illum fugerent, et ita præcipientes, ut in aliorum venatorum tela incurrerent, quasi minus timerent ab aliis interfici quam a Carpo loro.

202. *Illis, ut Horatius l. ii, sat. 1, vers. 77: Fragili quærens illid. re dentem, Offendet solido, et Lucretius l. iv, vers. 1073: Dentis illidunt sæpe labellis.*

203. Voluptas peculiari quadam significatione spectacula significat. Adisis comment. ad l. ii Prudentii contra Symm. vers. 1125, et hymn. 6 Perist. v. 66, et notas Petri Brossei ad Cassiodorum l. v Variar., ep. 42.

204. Suspicio compscier unus, Id saltem intelligi debet. Revertitur Dracontius ad Danielelem, qui solus inter septem leones rabida fame exagitatus victor evasit, quamvis inermis. *Sævas rabies pro leonibus sævis quos fames fatigabat. Virgilius libr. ix, vers. 63, Collecta fatigat edendi Ex longo rabies, et libr. ii Æn., vers. 356, Quos improba ventris Exegit cæcis rabies.* Daniel, cap. xiv, vers. 31: *Porro in lacu erant leones septem, et dabantur eis duo corpora quotidiana, et duæ oves: et tunc non data sunt eis, ut devorerent Danielelem.* Hinc tentari possit *Quis, rogo, tam sævas rabies compscere septem,*

208. Auctor de laudibus Herculis inter Claudiani opera de hoc Nemæo leone: *Scilisque lacertis Grandia corripens eliso guttura morsu, Imbellem fractis pro sternis faucibus hostem.* Quippe vulneribus leo ille confecti non poterat, ut mythologi tradunt. Hoc primum Herculis facinus ponit Apollodorus libr. ii de depr. Orig.

209. Forte hæc, vel hoc pro huic.

210. Sed producitur ob aspirationem vocis sequentis. Vide vers. 200 et notam ad vers. 94 de huiusmodi monosyllabis, quæ communi quantitate esse prædita videntur. Fidei tribuitur hoc miraculum Daniel, cap. vi, vers. 23: *Eductusque est Daniel de lacu, et nulla læsio inventa est in eo, quia credidit Deo suo.*

211. Virtus de miraculis in sacris Litteris dicitur, ut notavi ad libr. ii, v. 114, *Ut faceret virtutis opus.* Hoc autem loco virtutis nomen recte etiam ponitur, quia propria quadam significatione virtus athleticis tribuebatur. Prudentius lynn. 4 Per. vers. 101, *Noster, et nostra puer in palestra Arte virtutis, fidique olivo, etc.* Etsi autem diversi erant ludi athletarum, gladiatorum et venatorum, nihilominus etiam gladiatoribus et venatoribus virtus eodem sensu ascribitur.

212. Sorte Dianæ, intelligo ministerio Dianæ, plurasi ex sacris Litteris, et usu Israelitarum petita: nam sacerdotes et levitæ munus serviendi templo sortiebantur per vices. Juvenens l. i, vers. 43, *Sed*

B cum sorte adytis, arisque inferret odores Zacharias. Nonnulli ediderunt forte, sed sorte vera est lectio, quæ duobus antiquissimis codicibus Vaticanis confirmatur. Paulo ante ait Juvenens vers. 38, *Zacharias, vicibus cui templum cura tueri, quod eodem pertinet.* Confer Barithium l. xi Advers., cap. 12. Erat igitur Daniel famulus Dei viventis, ut eum vocavit Darius, non ministerio, aut tutelæ Dianæ addictus. Neque sine certa ratione mentio Dianæ fit: non enim solum venatio rustica, sed et ludicra in tutela Dianæ erat. Martialis de Spectac. epigr. 42, *Inter Cæsareæ discrimina sæva Dianæ: ita vocat venationem ludicram.* Claudianus de Consul. Mallii vers. 294, *Amphitheatrali faveat Latonia pompæ.* Cassiodorus libr. v, ep. 42, *Spectaculum tantum fabricis clarum, sed actione deterrimum, in honore Scythicæ Dianæ repositum, quæ sanguinis effusione gauderet.* Vide Mazzuchium Comment. in Campani amphitheatrum titulum cap. 5, et Petrum Tassinum de Anno sæcul., et Lud. sæcul. part. 1, cap. 8.

214. Sic interpungo. *Satiata cum genitivo. Silius l. iv, vers. 437, Titanum bello satiatum sanguinis hastam.* Ovidius libr. vii Metam., vers. 806, *Tantum eram jaculo: sed cum satiata ferina Dextera cæcis erat, repetebam frigus et umbram.* Postea catervis hospitibus cæsis, ut Lucanus libr. v, vers. 11, *Hospes in externis auditur curia lectis.* Multi alii hospes adjectivo ponunt. Neque invitus legerem catervis Hospitium cæsis in genitivo plurali pro hospitum, ut hereditatum, civitatum. Severus in Ætna vers. 127, *Quod si diversas emittat terra canales Hospitium fluviorum: ubi tamen nonnulli aiunt hospitium esse accusativum, ut canales sint hospitium fluviorum.*

216. Taurica, quia Diana in Taurica Chersoneso (nunc la Crimea) colebatur, cui Tauri, populi Scythiæ Europææ, hospites suos immolabant. Ovidius l. iv Trist., eleg. 4, vers. 63, *Nec procul a nobis locus est, ubi Taurica dira Cæde pharetrata pacitur ara deæ.* Juvenens sat. 15, vers. 113, *Mæotidæ Sævior ara Ægyptus: quippe illa nefandi Tauricæ sacri Inventrix homines (ut jam quæ carmina tradunt Digna fide credas) tantum immolat.* Scite etiam virginis mentio facta. Athanasius Contra gentes num. 23, *Scythæ enim, qui Taurici dicuntur, virgini suæ se appellatæ (Dianæ) naufragos, et quoscunque ex Græcis ceperunt pro hostiis jugulant.* Per Coicos, qua regio Cochorum patet. Colchis Mengrelia nunc dicta inter Pontum Euxinum ad occidentem, et Theriam ad orientem. Olim omnes qui litorea Ponti Euxiali incolebant hospites immolabant, atque idcirco ab antiquis Pontus Axenus, inhospitalis, dictus fuit: postea Euxinus sive hospitalis. Crudelitas vero aræ Dianæ in Taurica Chersoneso comprehendebat etiam Colchos. Thoas enim rex fuit Tauricæ Chersonesi, cui Colchi subjecti erant. Ovidius l. iii Ex Ponto eleg. 2, vers. 59, *Regna Thoas habuit Mæotide cla-*

Petrus apostolico digne subnixus honore, A
Discipulus Domini, crucis almæ signifer et
[dux
Gentibus innumeris positus sub lege fideli,
220 316 Retia post pelagi vilissima piscis 225
[aquosi
Præco Dei solers, et veri dogmatis index,
Janitor æthereus, vel primus in orbe sa
[cordos,

SCRIPTURA COD. VAT.

221. *Præco Dei.*223. *Nostris; ad marg. placidis.*228. *Jussa secundo.*229. *Exorat precibus magnum per.*

NOTÆ.

rus in ora, Nec fuit Exinis notior alter aquis. Hyginus, fabul. 261, narrat Orestem cum Pylade Colchos petiisse, ac captum ut Dianæ Tauricæ immolaretur, occiso Thoante, simulacrum Deæ sustulisse.

217. Petrus cæteris apostolis præfertur, ejusque principatus clare astruitur. *Crucis almæ signifer, dux gentibus innumeris positus sub lege fideli, præco Dei solers, veri dogmatis index, janitor æthereus, primus in orbe sacerdos, Domini vices agens.*

219. Potestas regendi omnem Ecclesiam, Petro, ejusque successoribus concessa, his verbis clare exprimitur. Cum enim necessario agnoscendus sit dux aliquis in terris, gentibus innumeris, scilicet universæ Ecclesiæ positus ad fidei depositum custodiendum, quisnam alius hic dux esse potest, nisi Petrus ejusque successor Romanus pontifex? Hoc antiquitatis testimonium pro cathedra Petri et perpetuæ Hispanorum erga sedem apostolicam Romanam venerationis argumentum, denno prolatum et tenebris, lilienti animo innumeris aliis adjungimus, parvam scilicet guttam Oceano, sed nonnullius tamen pretii additamentum, neque prorsus indignum, quod honori, meritis, incomparabili virtuti, immortalis nomini SS. D. N. PII VI Domini vices agentis consecremus.

220. Post vilissima retia aquosi piscis pelagi. Virgilius libr. iv Georg., v. 233, de Pleiade: *Aut eadem sidus fugiens ubi piscis aquosi Tristior hibernas cælo descendit in undas.* A Dracontio piscis aquosus dicitur, quia extra aquas vivere nequit.

221. Tertullianus de Judic. Dom., *Præconesque Dei (horrendum) sæpe fugastis. Noe præco justitiæ appellatur a S. Petro Ep. ii. c. ii, vers. 5. Veri dogmatis index elogium magis peculiare Petri est, ut vers. 159, Sol luminis index. Vide notam ad l. i, vers. 114.*

222. Hilarius Comment. in cap. xvi Matth., num. 7: *O beatus cæli janitor, cujus arbitrio claves æterni aditus traduntur.* In hymno SS. apostolorum Petri et Pauli ad vesp., qui Elpidi uxori Boethii tribuitur: *Mundi magister, atque cæli janitor.* Alcuinus carm. 81, *Piscator quondam, cæli nunc janitor almus.* Victorinus de Jesu Christo Deo et homine: *Petro sublime locutus: Claves sume poli, cujus tu janitor esto.* Strabo Carmine de S. Petro: *Janitor æthera recludens gemina vitæ.* Editor notat mendum esse in gemina. *Corrigam limina.* Eadem ratione *claviger* dicitur Petrus in hymno laudum omnium sanctorum: *Summique cæli claviger.* Apud ethnicos *cæli janitor* erat Janus.

223. Inepte in ms. aliquis emendabat *Temporibus placidis.* Probum est *Temporibus nostris*, nempe temporibus nostræ Christianæ religionis. Hactenus exempla credentium ex Veteri Testamento Dracontius posuit, nunc ex historia ecclesiastica Petrum principem apostolorum miracula ex fiducia in Deum operantem proponit. In Missali Mozarabico missa celebratur de S. Martino, in cujus Oratione post nomina sic legitur: *Hunc etiam virum quem cælicolis*

Temporibus nostris Christo regnante tonan-
[ter,

317 Quanta, docens populos, turbis miracula
[fecit,

225 Impendens Asiæ nulla mercede salutem,
Europæque simul nixus virtute magistri?
Et ne Roma diu nesciret munera Christi,
Hanc, Paulo comitante, petit, pia jussa sequendo.
Exorans precibus Magum per celsa volentem

ammirandum martyribus adgregatum etatis nostræ tempora protulerunt: jubeas auxilium nostris ferre temporibus. Lesleus in elegantibus doctique notis, *Hinc patet, ait, quam velustus fuerit in Hispania cultus S. Martini, et quam vetusta sit hæc missa.* Sed ut facile credam, vetustum esse in Hispania cultum S. Martini, et vetustam missam, ita minime credo, hanc orationem scriptam fuisse ea ætate, aut sæculo, quo Martinus obiit. Nam *ætas nostra, tempora nostra* opponuntur antiquioribus temporibus, quibus multorum sanguine martyrum Ecclesia nobilitabatur: quo sensu etiam post unum et alterum sæculum apposite ea oratio conscribi et recitari potuit, qua tempora pacis Ecclesiæ *tempora nostra* dicuntur, nisi etiam in hac oratione *tempora nostra* de temporibus religionis Christianæ malis accipere. In Dracontio explicatio patet ex sequentibus verbis, *Christo regnante tonanter*: retineri enim potest *tonanter*, cum similibus adverbis alibi utatur Dracontius, ut dixi prolegom. num. 155. Non tamen ægre feram, si legas *tonante*.

226. *Simul pro similiter novum non est.* Cicero Verr. 2, al. act. 1, c. 4: *Cujus prætura urbana ædium sacrarum fuit, publicorumque operum depopulatio: simul in jure dicendo bonorum, possessionumque contra omnium instituta addictio et condonatio.* Petrus nixus virtute magistri ex Act. apost. c. 3 v. 12 et seqq. *Aut nos quid intuemini, quasi nostra virtute, aut potestate fecerimus hunc ambulare?* etc.

228. *Paulo comitante*, non quod Romam eodem tempore Petrus et Paulus advenerint, sed quia simul in hac urbe commorati fuerunt, cum Petrus longo ante Paulum venisset.

229. Primam in *magis* antiquiores corripuerunt. Nihilominus restituo *Magum*, quod tanquam nomen proprium Simoni attributum libere a Dracontio, et more suo producta prima effertur. Accedit exemplum Sedulii in dedicatione ad Theodosium Augustum, *Insidias regis, Magorum præmia doctos Discipulos.* Qui versus auctoris veteris certe sunt, sed multi negant Sedulii esse. Quod attinet ad historiam Simonis Magi a Dracontio descriptam, ea quidem vulgo satis nota est et ab idoneis auctoribus olim tradita: Arnobio libr. ii contra Gentes, Constitutionum apostolorum scriptore, Lucifero Calaritano alisque legatis Liberii pontificis ad Eusebium Vercellensem scribentibus, Cyrillo Hierosolymitano catechesi 8 Illuminatorum, Eusebio libr. ii Hist. eccles. c. 12, Epiphania hæresi 21, Augustino lib. de Hæres., Theodoro lib. i Hæretic. fabul. cap. 4, Maximo Taurinensi serm. 5, olim S. Ambrosio ascripto, Dungalio in sine Responsion., Isidorus, Hispanensi, et Pelusiota, Sulpicio Severo, Basilio Seleuciensi, Philastro, Paciano, Petro Chrysologo, innumerisque aliis Christianis, ut ethnicos præteream Suetonium et Dionem, qui non quidem aperte, sed aliquo tamen modo idem factum innuunt. Non omittam commune totius Ecclesiæ Gothicæ suffragium, quæ in festo SS. apostolorum Petri et Pauli hanc historiam commemorabat, ut legitur in Missali

230 **318** Simona mendacem sternit, spectante Ne- A
[rone. 235

Ficta Dei proles nimia est collapsa ruina.

319 Sic imitatorem sed non imitabilis ignis,
Fulmina mentium, percussam fulmine vero

Sacrilegum cecidisse serunt Salmonæa regem.

235 Ecce, quid alma fides exegit ab arce Tonantis,

Ut vitas, mortesque darei sermone fideli.

Mors eita, vita rodux, verbo mandante, recurrit.

Naturæ famulatus adest servire paratus.

SCRIPTURA COD. VAT.

232. Sic imitarem sea non.

233. P. culmine vero.

234. Salmonia regna.

235. Quid, vel quod.

238. N. famulatur adest.

NOTÆ.

Isidoriano post Sanctus : *Christe Fili Dei, qui nebulo-
sa magice artis in Symonis præsumptione prestigia
apostolice concertationis veritate prodita destruxisti.
Quem frustra celorum ascensum aeris mollitionibus
appetentem decepta demonum insulione jactantia altius
extulit gravius elidendum, etc.* Eidem sententiæ con-
firmandæ accedat nunc Dracontius. Verum opiniones
quædam historicæ, ut satis per se liquet, sua sidera
habent sua tempora. Doctrinæ nunc exquisitum genus
viget multi, olim stabilita, negandi, plura in dubium
revocandi. Ac mecum sæpe querere soleo quid causæ
sit cur nunc historiæ quædam tanquam aperte falsæ
rejjiciantur, quæ olim a majoribus nostris pro certis
habebantur. An novæ aliquæ rationes inventæ sunt,
quæ eos latuerint? Nullæ omnino in pier.sque hujus-
modi rebus. An acutius nos videmus? Vellem, id ita
esset, nisi eo jam impiorum quorundam hominum
audacia processisset, ut sacrosancta omnia religionis
christianæ dogmata licenter convellere conentur.
Sed, ut ad Simonem Magum redeam, ejus volatam et
casum nuper adversus criticas recentium quorum-
dam observationes Cajetanus Golt brevi sed docta
diatriba asseruit, quæ in Diario ecclesiastico Romano
anni 1787, num. 4 et 48, tota neque immerito inserta
est. Hoc eodem in argumento erudite etiam versatus
est, et Cotelerium nervose refutavit Lesleus in notis
ad Missale Mixtum, sive Isidorianum pag. 578 et seq.
Vide etiam Foggium de Itin. Rom. S. Petri, et
Philippum Laurentium Dionysium sacr. basil. Vatic.
Monum. pag. 198.

230. Sedulius lib. iii, al. l. iv, vers. 115, eadem
quantitate *Simonis* nomen protulit : *Stagna petit par-
raque sedens in Simonis alno.* Alii primam et secun-
dam corripunt, alii utramque producant. Petrus Au-
rariarius in libris Machabeorum cum Dracontio et
Sedulio facit : *Simonis ut natos perimat cum patre,
laborat.* Ex ms. Vat. id profero. In codice Dracontii
scribitur *Symona*, ut in Missali Isidoriano.

231. Simon Magus Samaritæ gentem magicis arti-
bus et præstigiis adeo illuserat, ut pro virtute Dei ha-
beretur. Act. apost. cap. viii, vers. 10 : *Cui ausculta-
bant omnes a minimo usque ad maximum, dicentes :
Hic est virtus Dei, quæ vocatur magna. Attendebant
autem eum, propter quod multo tempore magis suis
dementasset eos.* Deinde vero sacro baptismate susce-
pto cum potestatem conferendi Spiritum sanctum pec-
cunia emere voluisset, repulsamque tulisset ab apo-
stolo Petro, multis Orientis provinciis peragratis,
Romam venit, ubi se Christum esse comminiscaba-
tur, et ad Deum, quem patrem suum jactabat, se
evolaturum palam edicebat. Exstant adhuc ex quodam
ejus libro verba apud S. Hieronymum in Matth. xxiv,
quibus de se dicebat : *Ego sum sermo Dei, ego sum
speciosus, ego paracletus, ego omnia Dei.* His de
causis a Dracontio appellatur *ficta Dei proles.* An au-
tem a Romanis pro deo unquam habitus fuerit, non-
dum liquet. Ex S. Justino multi referunt, jussu sena-
tus honori Simonis Magi statuam in insula Tiberina
erectam fuisse hac adjecta inscriptione : *SIMONI DEO
SANCTO, sive SIMONI SANCTO ET DEO.* Justinum
deceptum fuisse ex aliqua statua et inscriptione quæ
Semoni Sanco Deo Fidio posita fuerit, simile vero
non videtur : sed multi tam viri critici verissimum

id esse arbitrantur. Huic controversiæ causam po-
tissimum dedit lapis ad Tiberis ripam sæculo xvi
effossus cum hac epigraphe, quam ex epistola Julii
Jacobonii ad Muretum anno 1571 data subjicio :

SEMONI

SANCO

DEO . FIDIO

SACRUM

SEXTVS . POMPEIVS . S. P. F.

COL. . MVSSIANVS

QVINQVENNALIS

DECVR

BIDENTALIS.

BONVM . DEDIT.

Repertus fuerat lapis paulo ante quam Jacobonius
litteras ad Muretum daret. Hanc inscriptionem non
Simonis Mago, sed Semoni Sanco, seu Sango deo Sa-
bino positam fuisse, nunc omnes consentiunt ; sed
tum cum effossus est lapis, multi serus sentiebant.
« Vix meheri vespere (inquit Jacobonius) a quorum-
dam hominum conventu honeste dissolvi, quibus ob-
firmato animo asseverantibus, lapidem nuper ad Ti-
beris ripam effossus, Semoni Sanco Deo Fidio
inscriptum, Simonem illum Magum designare, cum
omnino ipse adversarer, ludibrio omnibus ac despe-
ctui esse cœpi. Cumque de quodam Fidio Sango vel
Sanco legisse me aliquando affirmarem, Semoneque
terrenos deos antiquitus fuisse appellatos, tum magis
a quibusdam irridebar, qui Sancum Sabina lingua
Magum Semonemque, quam Simonem Hebraice dici
malebant. » Sententiam Jacobonii multis confirmavit
Muretus. Revera præter scriptores veteres, apud
quos mentio Semonis Sanci sæpe occurrit, nonnulli
sunt lapides eidem inscripti apud Gruterum et alios ;
sed nonnuquam legitur *Sancto pro Sanco, et Semo-
patri aut Semipatri pro Semoni.* Nihilominus statim
quam Simonis Mago dedicatam se vidisse Romæ testat-
ur Justinus, nunquam existitisse affirmare non au-
sim. Justinus auctoritatem tuentur Calmeus in dissert.
de Simone Mago, Foggium de Roman. S. Petri Itin.,
Travasa, Grotius, Mazochius, alii.

232. Contrahit narrationem Virgilio l. vi, vers.
585 : *Vidi et crudeles dantem Salmonæa penas, Dum
flammas Jovis, et sonitus imitatur Olympi. Quatuor hic
insectus equis, et lampada quassans Per Graium popu-
los, mediæque per Elidis urbem Ibat ovans, dicuntque
sibi posebat honorem. Demens, qui nimbos, et non imi-
tabile fulmen Ære, et cornipedum cursu simularet equo-
rum. At pater omnipotens densa inter nubila telum Con-
torsit (non ille faces, nec summa tardis Lumina) præci-
pitentque immam turbine adegit.* Vide Claudianum in
lin. l. ii contra Rufinum.

230. *Vitas* ex versu 223 et seq., et libr. ii, vers.
756 et seq., ubi Tabithæ e mortuis resurrectio de-
scribitur. *Mortes* Simonis Magi, Ananias et Saphira
Act. apost. cap. v.

238. *Lego Naturæ famulatus.* Cicero l. iii Offic.,
cap. 33, *Quam miser virtutis famulatus servientis volu-
ptati! Famulatus et paratus sibi consonant, ut in ver-
sibus Leoninis, quod in multis versibus optimorum
poetarum casu aliquando factum occurrit. Figuræ
vero ponitur. Naturæ famulatus pro natura famulans
Posset etiam legi servire parata.*

- 320** Obsequitur, Dominique vires cognoscit A
[agentem.]
- 210 Exigit hoc simplex spes, vox pia, vota fidelis.
Omnia nam constat precibus cito posse mereri,
Vivere quos libuit sub tali tramite vitæ.
Quod si cuncta velim miracula currere solers,
Non mihi sufficient mortalibus tempora vitæ,
- 245 Multa licet mancant hæc carmina nostra profanus,
Sed ne forte legat hæc carmina nostra profanus,
Quem lateat lex sancta Dei, nec credulus ex-
[stet,
Impendat quid pura fides, præsumptio simplex ;
- Nec tamen æternum modico pro tempore quaerat,
250 **321** Et neget, Abraham tantum fecisse bea-
[tum,
Vel quoscunque docet sancta Scriptura fideles :
Historias currant Danaum, gentisque Quirinæ.
Qua pro laude sua, vel qua pro regno alieno,
Mentibus infectis animosæ cladis amore,
255 Ausi omnes scelerare manus de morte suo-
[rum,
Aut corte de strage sua. Menecea Creontis
322 Statius ostendit, qui fuso sponte cruore,
Ut pater orbatus furiarum regna teneret,

SCRIPTURA COD. VAT.

240. *Hoc semper spes sors pia.*
241. Prius in codice, *Vivere quos*, postea *Omnia nam.*
245. *Qui si cuncta.*
245. *M. sub quo vis milite longo : prius erat longe.*
249. Dubium *præ* an *pro* ; obscurum etiam *quaerat*.
255. *Quid pro l. s. v. quid.*
255. *Aut si omnes.*
257. *Ambigue quia pro qui.*

NOTÆ.

240. Sic ex conjectura, *Simpliciter spes*, ut vers. 248, *Præsumptio simplex*. Vide notam ad vers. 625 libr. II. Non deerit tamen, cui magis arrideat scriptura codicis *Exigit hoc semper spes*. Pro *vota fidelis* recte aliquis conjecit *vita fide is*, hoc est ad Christianam fidem exacta. Non male. *Sors pia* sustineri posset ex nota ad vers. 212. Pro *vota fidelis* non male esset *sermo fidelis*, ut vers. 236. *Susplicabar bucca fidelis*. Martialis l. I, epigr. 42. *Bucca loquax* dixit : et undenam Itali Hispanique *bo ca*, et *boca* dicunt ea, nisi a *bucca* ? *Exigit* est perficit, ut vers. 211, *Exegit virtutis opus*. Horatius l. III, od. ult., v. 1, *Exegi monumentum ære perennius*. Quanquam hoc versu *exigit* potius ponitur pro obtinet reposcendo et exigendo, ut vers. 235, *Ecce, quid alma fides exegit ab arce Tarentis*.

241. Vide notam ad vers. 720 l. II.

242. Libr. I, vers. 12, *Pro certo tramite vitæ*. Translatio horum versuum visa fuit necessaria : nisi legas *vota fidelis*. *Vivere quem libuit sub tali tramite vitæ*. *Omnia nam constat precibus cito posse mereri* : passive *morari*.

243. *Currere* pro *percurrere*, ut vers. 252, *Historias currant Danaum*. Dixi de hoc usu verbi *curro* ad Prudent. hymn. 42 Perist., vers. 52, *Currere stadium, mare curritur* apud antiquiores invenitur.

247. *Nec credulus existet*, nec credat. *Existet* pro *sit*. Vide notam ad v. 734 l. II.

248. *Impendat*, conferat, ut libr. I, vers. 744 et vers. 530 huius libri, *Exhibet, impendit, præbet*. Hoc autem loco pro *insumat, ponat, labores poterit accipi* : sed prima significatio confirmatur ex Eleg. vers. 165 et 191. *Præsumptio simplex* quid sit, explicui ad vers. 625 l. II.

249. *Nec tamen quaerat profanus* : vel corrige *Et tamen*, nempe pura fides æternum modico pro tempore quaerit. *Modico pro exiguo*, ut alibi dictum. Ep. II ad Cor., c. IV, vers. 17 : *Id enim, quod in presenti est momentaneum et leve tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternæ gloriæ pondus operatur in nobis*.

250. *Tantum fecisse*. Cicero Verr. IV, al. lib. II, cap. 54 : *Ne miremini qua ratione hic tantum apud istum libertus potuerit*.

252. *Quirinus* nomen Romuli non ignotum. Illud dubium an pro Romano adjective dici possit : nam in Horatio quidem, Propertio et Ovidio adjective invenitur, sed mutant nonnulli, et legunt *Quirini* in genitivo. Hic Dracontii locus confirmat, adjective poni posse *Quirinus*. Si repagnes, eadem facilitate qua in aliis hic quoque emendabis *gentisque Quirini*. Conjectura non mala est *currat*, scilicet profanus

Sed defendi potest *currant*, quasi ex uno ad omnes profanos oratio convertatur.

253. Secundum *quid* obscurum est in nexu litterarum. Putabam *Quid pro laude sua, vel quid pro regno alieno Mentibus infectis animosæ cladis amore*. Nempe *quid fecerunt* ? Aut ita, ut periculus continuaretur usque ad *ausi* ? cum interrogatione, cui responderent sequentia *Omnes scelerare*, etc., videlicet *Quid ausi* ? aut *Quid ausi omnes* ? *Scelerare manus*, etc. Præfero scripturam quam citidi ex conjectura. *Qua, qua geminatum significat partim, partim, vel cum, tum*. Infinita sunt exempla. Plautus Trin. IV, 3, 35 : *Leges mori serviunt, mores autem rapere properant qua sacrum, qua publicum*. Livius lib. II, cap. 35. *Usique sunt qua suis quisque, qua totius ordinis viribus*. Legerem etiam libenter *Qui pro laude sua, vel qui pro regno alieno*, scilicet alii pro laude sua, alii pro regno alieno. Nam idiotismus linguæ Italicæ et Hispanicæ similis est *Chi, chi, Quien, y quien, Alius, alius* ; qui idiotismus ex phrasi Latina ortus videtur *Qui, et qui*, quæ sequiori ævo invaluerit. Dracontium vero scripsisse *qui, vel qui*, inde etiam suadet quod Virgilium lib. VI imitatur, ubi crimina damnatorum recensens ait vers. 621 : *Vendidit hic auro patriam.... hic thalamum invasti natae*, et postea subjungit, *Ausi omnes immane nefas*, ut Dracontius vers. 255, *Ausi omnes scelerare manus*, etc.

254. *Mentibus infectis amore*, corruptis, et quasi veneno inibitibus.

255. *Suorum sine alio nomine* Cicero ad Attic. lib. XIV, epist. 12, *Octavius, quem quidem sui Casarem salutabant, Philippus non*. Dracontius suos consanguineos maxime intelligit, ut ex allatis exemplis colligitur. Infra vers. 327, *Orbatrixque suorum*. Hæc significatione Livius lib. I, cap. 58 : *Lucretiam sedentem mæstam in cubiculo inveniant : adventu suorum lacrymæ abortæ*.

256. Certe videtur poni pro *etiam*, imo, ut ex vers. 262 colligitur. Statius, alique scribunt *Menecea* prima correpta, secunda producta, tertia et quarta corruptis lib. X, vers. 614, *Sentitque Menecea posci*. Dracontius licentia in his nominibus propriis sibi familiariter utitur. *Meneceus*, Creontis Thebesiorum regis filius, cum oraculum editum fuisset, *Cadat generis quicumque novissimus existat Viperei : datur hoc tantum victoria pacto, se gladio percussit, et de muris urbis præcipitem dedit*. Rom narrat Statius lib. X.

258. Creon ad Meneceum : *Ne perge meos orbare penates*. Statius loc. cit. *Furiarum regna*, quia Creon frater Jocastæ erat, soror Œdipi, et huius regni hæres fuit, ut paulo post narratur.

- Tholanos proprio perfudit sanguine muros. A
 260 Si consanguineos scelus est jugulare propin-
 [quos,
 Est furiale nefas in se convertere ferrum.
 Hoc facinus nec nomen habet, sed nemo pro-
 [fecto
 Miretur hominum tam sæva piacula gentis.
 Non aliter potuit sceptrum transire profanum
 265 Ad successores, quod gesserat OEdipus ua-
 [quam.
 Jam ferus ipse Creon Iocastæ proximus hæres,
 323 Et germanus erat: quasi lex est ipsius
 [aulæ
 Criminibus, lacrymisque ducum sua regna di-
 [care.
- Codrus Apollineæ tripodis responsa requi-
 [rit:
 270 Accipit infelix, alieni causa triumphi;
 Vestibus indutus famuli petit arma tyranni,
 Nam cui bella negant, fecerunt jurgia mortem:
 In dubiis mors est inopem simulare tyranno.
 Ausa Leonidæ, nocturnaue bella legantur.
 275 324 Castra inimica petens invasit nocte si-
 [lenti,
 Et fuit una cohors tantum munita tenebris.
 Nox erat umbo viris, manus hæc confusa pe-
 [riclis,
 Spe mortis præsumpta suæ; qui luce repulsa
 Millenos petere viros spernendo salutem.
 280 Invadunt populos, obscura strage cruentant,

SCRIPTURA COD. VAT.

259. S. mures.
 260. Vulgare pro jugulare.
 261. Et f. nefas visæ c. f.
 265. Gesserat hidipna u.
 268. Ambiguum dicari, an dicare sit scriptum.
- B 269. Responsa rescivit.
 271. Famuli post arma.
 272. Fecerunt viri mortem.
 278. Dubium qui, an quæ, an aliud sit legendum.

NOTÆ.

259. Statius loc. cit. *Sanguine tunc spargit turres, et mœnia lustrat.*
 262. Lib. II, vers. 558, de Juda: *Sed memor infandæ tamen et sine nomine culpæ.* Martialis furorem crimen hoc vocavit lib. II, epigr. 80, *Hostem cum fugeret, se Fannius ipse peremit. Hic, rogo, non furor est, ne moriari, mori? Seneca epist. 58, Sic mori, vincti est.* Constantiam non nemo desiderat in Seneca, quod nihilominus Catonem, qui seipsum occiderit, ne in manus Cesaris deveniret, laudaverit. Sed fortasse Seneca in diversa causa se occidendi discrimen aliquod reponeret. A Dracontio gravitas criminis denotatur, quod nomine caret, quasi infandum, et quia raro committitur. At nostra ætate hoc facinus et *suicidium* nomen habet, et frequentissimum est; nec defuerunt impii, et amentes homines, qui tam immane nefas laudibus fuerint prosecuti.
 265. *Sæva piacula*, ut lib. I, vers. 539; lib. II, vers. 401. *Hominum* magis referendum est ad nemo quam ad *gentis*. Nemo hominum tam sæva piacula ejus gentis miretur.
 265. OEdipus, filius Laii Thebanorum regis, et Jocastæ. Ignarus patrem interfecit, et matrem in matrimonium duxit; inde oculos sibi eruit, exsulque voluntarius Athenas concessit.
 266. *Iocastæ* quadrisyllabum est. Hæc propter nefas, et quia Eteocles et Polynices, ejus ex OEdipo filii, mutuis se vulneribus confecerant, manus sibi intulit. Creon regnum, post Laii obitum a se occupatum, OEdipo, quod Sphingis ænigma solverat, simulque Jocastam in matrimonium tradiderat. Occisa Jocasta, tanquam hujus hæres successit Creon. Conferendus est cum aliis Hyginus fab. 66 et 67, nam implicata est apud veteres scriptores tota hæc narratio sive fabula.
 269. Pro *rescivit* lego *requirit*, seu *petivit*. Horatius lib. III, od. 49, vers. 2: *Codrus, pro patria non timidus mori.* Justinus lib. II, cap. 6: *Atheniensium eo tempore rex Codrus erat, qui et responso Dei et præceptis hostium cognitis, permutato regis habitu pannosus, sarmenta collo gerens, castra hostium ingreditur. Ibi in turba obsistentium a milite, quem saepe astu vulneraverat, interficitur. Cognito regis corpore, Dorienenses sine prælio discedunt.* Adde Valer. Maximum, lib. V, cap. 6 Alii Thraces, alii Laconas pro Dorienensibus scribunt.
 270. Poterit etiam interpungi *Accipit: infelix, alieni causa triumphi*. Nominativus appositus est cau-
 sa. Vide vers. 507 similem nominativum.
 272. Forte *Et cui*, vel *Tum cui*. In *viria* lego *jurgii* ex Virgilio eclog. 5, vers. 41, *Aut Alconis habes laudes, aut jurgia Codri*. Sic enim plerique Virgilium exponunt de rege Atheniensium: quanquam fortasse nomen pastoris *Codrus* apud eum est.
 273. Forte *Indubia mors est*, aut *Indubie mors est*. Sententia est inopiam simulatam mortem attulisse, nisi malis explicare, inopiam regibus pro morte esse, vel mortem afferre.
 274. Prælium Leonidæ ad Thermopylas contra Xerxis exercitum ab aliis alio modo narratur. Dracontius Diodorum Siculum lib. XI Histor. secutus duces videtur qui refert universos Lacedæmonios, qui duce Leonida ad Thermopylas pugnaverunt et occubuerunt, numerum quingentorum non superasse. Tum addit: *Hi imperio obsequentes conferto sub noctem agmine in castra Persarum irrumpunt. Barbari, quibus improvisum hoc et repentinum, magno cum tumultu ac sine ordine e tabernaculis concurrunt, et quia copias Trachinio adjunctas pervisæ, omnesque Græcorum exercitus sibi incumbere opinantur, consternati trepidant. Magna igitur a Leonidanis Persarum strages edita, majorque ab ipsis inter sese Persis, dum hostem ab amico non dignoscunt. Nam quia nulla per noctem veri cognitio, et paror totis iralescebat castris, non mirum, sedam tunc hostium cædem fuisse commissam. Mutuis enim cæditibus grassantur, nec illarum conditio certi quid explorari sinit: propterea quod nec ducis imperium, nec tessæ inquisitio, nec certus animorum status esset.* Herodotus die prælium commissum tradit. Justinus lib. II narrat prælium a principio noctis in majorem diei partem tractum.
 278. Justinus loc. cit. *Ut qui sciant se pugnare non spe victoria, sed in mortis ultionem. Præsumpta pro præsumens*, ut vers. 728 lib. II. Verba hæc qui luce repulsa vix ullum idoneum sensum habere possunt, nisi intelligamus, Spartanos post solis occasum prælium aggressos. Eodem modo legi poterit *quæ* (cohors), *luce repulsa*, etc.
 279. *Millenos* indefinite positum pro multis millibus virorum.
 280. *Populos*, quia ex innumerabilibus gentibus Xerxis exercitus constabat. Justinus refert, Xerxem septingenta millia de regno armasse et trecenta millia de auxiliis. Diodorus lib. XI refert hunc titulum Lacedæmonii qui ad Thermopylas occubuerunt in scriptum; *Myriades quondam repulere hic morte du*

Dum nescit quem quisque ferit, cui quisque A
 [repugnat,
 Obruncat socium, carum prosternit amicum,
 Amputat ignarus fratrem, jugulatque propin-
 [quum.
 Dum pater obscura defensus nocte putatur,
 285 Sic ibi proenbuit nati pietate pre-emptus.
 Viveret, et vitam longo produceret aëvo,
 Ni sobolem genitor nimie pietatis haberet :
 325 Fœdere namque reus punitur crimine
 [sancto.

281. Dum nescit quæcunque ferit quicunque repu-
 gnat : obscure quicunque.
 285. Fratrem jugulatque p.
 281. O. defensi n. p.
 285. Sic ubi proenbuit.

SCRIPTURA COD. VAT.

Nec reor, esse nefas Persis occidere patres,
 290 Quos sua jura probant thalamis asciscere ma-
 [tres.
 Ara Philenorum Libycas possedit arenas.
 326 Portio telluris fratrum concessa furori,
 Solis adusta rotis, nigrls infecta venenis,
 Ignibus æthereis, gelidis obsessa cerastis,
 295 Inter serpentum glacie, atque aeris æstus
 Ignorat mutare vices per tempora telus,
 Puniceum retinens ingenti sole ruborem.

287. Hi sobolem, in nexu litterarum haberet.
 288. Fœdera : nam rerum punitur crimine sancto.
 292. Portio telluris concessa . . . desiderantur ex-
 B tremata verba.

NOTÆ.

centas Mille quater Pelopis de regione viri. Omnes
 denum eodem loco post immensam illam Persarum
 stragem cecidisse, in alio elogio sepulchrali apud
 eundem Diodorum innuitur lib. cit. *Dic, hospes,
 Spartæ, quod nostra hic ossa quiescunt, Dum patriæ
 leges fortiter exsequimur.*

281. Ex Diodori verbis ad vers. 274 ascriptis fa-
 cile hæc intelliguntur.

281. Non invenio apud hujus belli historicos pec-
 culari aliquod factum, quo pater a filio extinctus
 dicatur. Dracontius, ut opinor, ex versimili narrat
 in ea rerum perturbatione, qualem Diodori verbis ad
 vers. 274 descripsimus, patrem aliquem a filio for-
 tititer et pie, quippe pro patriâ, pugnante, impruden-
 ter occisum; sed obscura mihi adhuc est hæc narra-
 tio, præsertim cum corruptus sit versus 288.

286. Similia verba lib. II, vers. 759.

287. Supra vers. 99 de Abraham filium immola-
 turo : *Aptarique neci nimia pietate cruentus.*

288. Quid Dracontii manu scriptum fuerit non as-
 sequor : et tamen scribo *Fœdere namque reus*, scilicet
 pater, qui in eadem causa erat in qua filius, adeo-
 que fœdere hoc reus, ut filius est parricidio reus,
punitur crimine sancto, nempe crimine quod cum ni-
 mia pietate erat conjunctum. Vide I. II vers. 469,
Facinus quos inquinat, urget. Prudentius in Hamarti-
 genia de vipera quæ a catulis, intra uterum perrun-
 pentibus latera, occiditur, ait vers. 597, *Æstuat in-
 ternò pietatis crimine mater*, quia pietas est, quod fe-
 tus patrem, in coitu a matre pre-emptum, ulciscitur,
 crimen vero, quod matrem occidit. Eodem sensu
 Dracontius, *Punitur crimine sancto*.

289. Ex historia Persarum id petitum. Herodotus
 libr. I, cap. 137 : *Suum autem patrem, aut matrem
 aiunt neminem unquam occidisse : verum quotquot ho-
 rum forte acciderunt, omni necessitate excussa, hos
 tandem deprehensos tradunt aut subditiis, aut spu-
 rios. Quippe verisimile nequaquam videri aiunt, ut is
 qui verus parens sit a proprio filio interimatur*. Vide
 Barnabam Brissonium libr. II de Regno Persarum,
 pag. 497, qui accurate de his agit.

290. Brissonius loc. cit., pag. 213, probat jus
 fuisse apud Persas matres in matrimonium sibi asciscere
 ex Philone in libr. de Special. Leg., Tertul-
 liano Apologet., Minucio, Catullo, Diogene Laertio,
 Strabone. Pura addunt Woverus et Elmenhorstius
 ad Minucium : *Jus est apud Persas misceri cum matribus*.
 Incestas hujusmodi nuptias Alexandrum, Dario
 victo, inhibuisse, auctor est Plutarchus in libr. de
 ejus Fortuna. Sed Theodoretus, Contra Græcos orat.
 9 de legeb., affirmat connubia matrum, sororum,
 filiarum, quæ apud Persas ex Zaradæ instituto per-
 mittebantur, audita et accepta religione Christiana,
 aboita fuisse. « Persicæ, inquit, nationes, quæ jam
 pridem Zaradæ legibus utebantur, matrum, sororum,

filiarum connubiis susque deque commixtæ, remque
 justissimam arbitantes id quod erat facinus injustis-
 simum, audita piscatorum lege, atque accepta, Za-
 radæ leges ut iniquitatem maximam conculcarunt,
 evangelicamque temperantiam protinus amplexæ
 sunt. » Fortasse Alexander inhibuit ejusmodi ince-
 sta matrimonia, et post Alexandrum Persæ vere-
 rem morem renoverunt. Eusebius libr. VI, c. 8, Praepar.
 evang., addit eos, etiamsi a Perside exierint, hæc
 consuetudinem incestorum connubiorum retinere.

291. Alii *Phyleni* scribunt, alii *Phileni*; alii, ut in
 codice Vat., *Phileni*. Historia multorum litteris con-
 signata est. Valerius Maximus libr. V, cap. 6 : *Cum
 inter Carthaginem et Cyrenas de margine agri pertinaci-
 sissima contentio esset, ad ultimum placuit utrinque,
 eodem tempore juvenes mitti, et locum in quem ii cou-
 venissent, finem amobus haberi populis. Verum hoc
 pactum Carthaginensium duo fratres nomine Phileni
 perfilia præcurrere, citra constitutam horam maturato
 gressu in longius promotis terminis. Quod cum intellexissent
 Cyrenensium juvenes, diu de fallacia eorum
 questi, postremo acerbitate conditionis injuriam discute-
 re conati sunt. Dixerunt namque, sic enim finem ra-
 tum fore, si Phileni vivos se tibi obrui passi essent; sed
 consilio eventus non respondit : illi enim, nulla inter-
 posita mora, corpora sua his terra operienda tradide-
 runt. Hæc fere eadem Sallustius de Bello Jugurth.,
 qui addit : *Carthaginenses in eo loco Philenis fratribus
 aras consecravere*. Nomen loco hæsit *Aræ Phileno-
 rum* : de quo videndus Mela libr. I, cap. 3, de Africa
 Minori. Intelligitur ergo quid velit Dracontius. Phi-
 leni fratres, eo facto quo aras de suo nomine dictas
 promeruerunt, Libycas arenas Carthaginensibus pos-
 sidendas consecuti sunt.*

293. Sallustius loc. cit., *Ager in medio arenosus
 erat, una specie : neque fumen, neque mons erat qui
 fines eorum discerneret*. Pro hoc agro pugnatum est.

294. Opponit ignes æthereos gelidis cerastis : quod
 repetit vers. seq. Isidorus I. XII Orig., cap. 4 : *Omne
 autem venenum frigidum est, et ideo anima quæ ignea
 est, fugit venenum frigidum*. Hinc *frigidus anguis, ge-
 lidum venenum*, et similia. Lucanus libr. IX, v. 716,
 de aspide : *Ipsa caloris egens gelidum non transit in
 orbem*; et v. 864, de serpentibus in genere : *Calido-
 que vapore Alliciunt gelidas nocturno frigore pestes*.

296. Lucanus libr. IX de Libya, v. 435. *Temperies
 vitæ abest . . . et immotis annum non sentit arenis*.
 Inter humanæ vitæ commoda ponitur *mutare vice*.
 Alcimus initio l. I, *Temporibus sortita vices*. Auctor
 carminis de Laudibus Domini sub Constantino : *Et
 vice jucunda mortalibus adlere fructum*. Confer eleg.
 vers. 247, *Alternant elementa vices, et tempora mutant*.
 Libr. II, vers. 54, alia significatione dictum, *Ac mu-
 tent elementa vices, nempe invertant*.

297. Fortasse alludit ad nomen *Punicus, Phani-*

- Illis securi spatiantur ubique chelydri,
Defendit quos flamma nocens, quos terra per-
[usta
300 **327** Tot desertorum, quorum sub jure tenen-
[tur.
Quid facerent fratres, si florea rura petissent,
Si tellus fecunda foret nimis ubere glebæ?
Aut si vipereis non esset noxia tellus
Flatibus, et nullas mandarent sibila mortes?
305 Nonne pererrantes issent, qua flammeus axis,
Extendit qua zona polos rubicunda colore,
Aut hiemis glacies æterno frigore tristis
328 Sæpè anhælantis torpet ignara vapo-
[ris?
- Hæc plaga germanos nunquam prohiberet eun-
[tes,
310 Limite sed posito niveas mensura pruinas
Finderet, et Scythicas retineret tracta palu-
[des,
Quæ Romanus amor patres implere coegit,
Dicere, si valeam, verò sermone probabo.
Optima nam vindex exempla, ac pessima Bru-
[tus,
315 Horror amorque novus, civis pius, impius au-
[ctor,
Jure pater patriæ, nativus et regibus hostis,
Atque pudicitæ læsæ castissimus ultor

SCRIPTURA COD. VAT.

298. Scribitur *celidri*.299. *Nocens quos nulla potestas.*300. *Et sibi sertorum quorum.*304. *Si florea jura p.*302. *Foret minus ubere.*305. *Nonne per exinos i*B 308. *A. torpens i.*311. *Et squaticus r. tacta p.*312. *Obscure patres.*314. *Bruchus pro Brutus.*315. *Honor amorque novus cujus pius impius auctor.*317. *Castissimus auctor.*

NOTÆ.

cens, et Phœnicus: nam *Punicus* pro *Punico* seu rubicundo reperitur, et *Phœnicus* color non procul abest a *punico*. Nomina vero sunt Carthaginiensium *Phœnicæ, Pœni, Punici*: *INGENTI SOLE*, ut *Lucanus* l. ix, vers. 432, *Sub nimio projecta die, vicina perusti Ætheris exurit messes*. Alii, *sub nimio porrecta die*.

299. Ita emendavi ex conjectura. Posset etiam *nocens, et arna perusta*. *Lucanus* l. ix, vers. 757, *Famam dipsas habet terris adjuncta perustis*; et infra vers. 863, *Tu quisquis Superum commercia nostra perennis, hinc torrente plaga, dubiis hinc syrtibus orbem Abrumpens, medio posuisti limite mortes, Per secreta tui bellum civile recessus Vadit, et arcanti miles tibi concivis orbis Claustra petit mundi*. Ex quo alia conjectura oritur *nocens, terræque recessus, Et desertoriam*.

300. *Sub jure tenerent dixit Dracontius* l. i, vers. 572.

304. Simile illud *Lucani* libr. i, v. 96, *Nec pretium tanti tellus, pontusque furoris Tunc erat: exiguum dominas commisit asylum*. *Virgilius* l. iv *Æn.*, vers. 511, *Quid, si non arva aliena, domosque ignotas peteres?*

302. *Lego nimis pro minus*: nam hæc in mss. sæpe confunduntur. *Lucanus* vers. 860 libr. ix: *Impationeque solum cereris, cultore negato, Damnaasti*.

304. *Lucanus* loc. cit., vers. 756, *Sibilaque effundens cunctas terrentia pestes, Ante venena nocens, scilicet basiliscus*. *Dracontius* serpentes quaslibet intelligit. Libr. i, vers. 289, de serpente: *Atra venena nocens missura e flatibus oris, Et subito sparsura gravis per sibila mortes*. Notanda etiam est phrasi: *mandarent sibila mortes*, cujus simile exstat exemplum in *Juvenali* sat. 10, vers. 52: *Cum fortunæ ipse minaci Mandaret laqueum, et Mandare suspendium alicui* in *Apuleio* libr. ix *Metam.*, vers. fin.

305. Hoc etiam loco scriptura misere depravata multis conjecturis ansam præbet. Sententia est *Philonos*, si de uberiori terra obtinenda dissensio orta fuisset, libenter peragratos fuisse mundi partes quaslibet, sive quæ sub zona torrida solis æstus patiantur, sive quæ perpetua glacie rigent sub utroque polo. Legat aliquis *Nonne per Exinos issent*: sed quo sensu id explicabitur? Melius videretur *Nonne per extrema ivissent*, vel *Nonne peregrini ivissent*. Legero malo *pererrantes*, quia id clarius est, quamvis a scriptura cod. remotius. *Qua flammeus axis zonam torridam innuit*, ut vers. 160 de sole, *Qua nescit lustrare polos, qua flammeus urit*.

306. Distinctius explicatur zona torrida. Suspici- blitur aliquis *Ostendit qua zona polos*, in sphaera scilicet recta. Sed *Dracontius* fortasse respicit *Virgilium* l. vii, vers. 226: *Et si quem extenta plagarum Quatuor in medio dirimit plaga solis iniqui*. Plaga solis iniqui extenta in medio quatuor plagarum est zona torrida. *Extentæ* vero in *Virgilio* est extensa, et in *Dracontio* *extendit zona polos* idem sonat ac *zona extensa* est cælo. Poterit autem legi, *Extendit ubi zona polos*.

307. Pulchre explicatur perpetuum frigus quo sub polis tellus vel unda premitur. *Ovidius* ii, ex *Ponto*, epist. 7, vers. 65: *Tristior ista Terra sub ambobus non jacet ulla polis*.

308. *Anhelantis vaporis* phrasi *Dracontio* familiari, ut dixi prolegom. num. 137.

309. Quid facerent fratres, ait *Dracontius*, si florea rura petissent? I-sent etiam ad plagam, quæ septentrioni subjecta jacet, si opus esset. At, inquit, hæc plaga liberam ipsis cursum relinqueret, ut sine rivali a pruina septentrionis mensura regni acquirendi ad Scythicas usque paludes protraheretur. Adeo regio tristis est, et nulli invidenda!

310. *Virgilius* libr. xii, vers. 893, *Limes agro positus. Item ut discerneret arvis*.

311. Legi posset *tracta*, sed melius est *tracta pro protracta*, ut *tractum bellum, tracta convivia*. *Mæotis* palus sinus est maris supra Pontum Euxinum, cui *Mæotæ*, *Scythiæ* Europææ populi, nomen fecerunt. *Columella* l. viii, cap. 8, *Scythica stagna Mæotidis eluant*. *RETINERET*, occuparet. *Lucretius* l. iv, v. 413, *Terrarum millia multa, Quæ varie retinent gentes, et sæcla ferarum*.

313. Duplex interpungendi ratio occurrit, *Dicere si valeam, verò sermone probabo*, ostendam, etc., vel *Dicere, si valeam, verò sermone probabo, experiar dicere, si possim*.

314. *Exempla pro exemplum*, ut *Sedulius* l. v, vers. 22, *Et grata suis exempla relinquens: quam loquendi rationem illustravit Wopkensius ad Minucii verba: Cogitanti imperia terrena, quibus exempla atque de cælo*.

315. Forte *Terror, amorque novus, civis pius, impius auctor*. *Brutus* exemplum fuit horro- ris seu terru- ris in filios, et amoris erga patriam. Libr. i, v. 552, ex ms. Vat. restitui *altor* pro *auctor*, quod in editis legebatur. Hoc etiam loco melius videtur *altor*, sed retineri potest *auctor*, nempe auctor filiorum vitæ et mortis, ut vers. 329.

- fust regale nefas, quod castæ gessit adulter, **A**
329 Invasor thalami genialis, prælo pudoris.
320 Quod scelus admisit, postquam fera regna tyranni
 Expulit, et gemino perstrinxit consule Romam,
 Annua festivis disponens fascibus acta?
330 Regia bella gerens, naturæ bella peregit,
 Membra cruore suo perfudit ab hoste reversus
325 Consul, et in sobolis vertit pia colla securca
 Hostibus aptatas, funesta fraude profanas,

SCRIPTURA COD. VAT.

318. Scribitur *caste* pro *castæ*.
 319. *Jam maritalis genialis prædo pudoris*.
 320. *S. amisit, p.*
 325. *Consulet et sobolis*.

331. *Patriæ, et qui in nexu litterarum*.
 333. *Pro quibus arma tulit hostes qui pignore probent:*
magis probent videtur quam probet.
 334. *Qui natum perculit*.

NOTÆ.

- 318.** Suspicio quod castæ ingressit, ut vers. 374, *Ingressit pietas inimica dolorem. Injuriam regiam, scelus regium* vocat Livius libr. 1. Post nefas quod gessit Tarquinius, filius Tarquini Superbi, regis Romanorum, adulter castæ, scilicet Lucretiæ. Tacitus l. iii Annal., cap. 24, *Adulterosque carum (filie ac neptis) puniit*. Potest etiam intelligi quod castæ gessit adulter, hoc est castæ Lucretiæ ingressit. *Dux Romana pudicitia* Lucretia vocatur a Valerio Maximo l. vi, c. 1.
- 319.** In *Jam maritalis genialis* lego *Invasor thalami genialis*. Infra vers. 484, *Invasit thalamos*, et de eodem violento stupro vers. 506, *Post maculam thalami*. Virgilius l. vi, vers. 623, *Hic thalamum invasit natæ*. Invasor verbum est Aurelii Victoris, Constantini imperatoris, et æqualium. *Thalamus genialis*, qui in nuptiis in honorem Genii sternitur. Cicero pro Cluentio cap. 5 : *Lectum illum geniale, quem biennio ante filia suæ nubenti straverat, in eadem domo sibi ornari, et sterni, expulsa atque exturbata filia jubet*. Vide comment. ad vers. 256 libr. 1 Prudentii contra Symmach., *Jam gravidæ sulcerum geniale paratur*. Arnobius absolute libr. iv dixit, *Genialibus alienis insultare*; ubi alii legunt *genialibus alienis*. Paulo ante Arnobius dixerat *genialis lectuli expugnationem*. In Dracontio expende num melius sit *Jure maritali genialis prædo pudoris*, hoc est quasi jure maritali, vel *Atque maritalis genialis prædo pudoris*, hoc est genialis prædo pudoris maritalis, vel *jam matronalis genialis prædo pudoris*. Ovidius de eadem Lucretia libr. ii Fast., vers. 828, *Et matronales erubere genæ*. Macrobius in re alia l. v, cap. 17 : *Regina non solum de penetralibus reverentiæ matronalis educitur, sed et per urbem mediam cogitur facere discursus*.
- 320.** Orosius l. ii, cap. 5 : *Anno post Urbem conditam 244, Brutus, primus apud Romanos consul, primum conditorem et gemque Romæ non solum exarguere parvicio, sed et vincere studuit : quippe duos filios suos adolescentes, totidemque uxoris suæ fratres Vitellios juvenes, revocandorum in Urbem regum placito insimulatos, in concionem protraxit, virgis cecidit, securique percussit*. Sarisberiensis l. v, cap. 11 de Nugis curialium, rationes affert quibus Brutus a scelere possit excusari, sed concludit : *Brutum deliquisse consentiam facile, eo quod excesserit medicina modum*.
- 321.** Perstrinxit, valde strinxit, quia, ut refert Livius l. ii cap. 1, *jurjurando adegit, neminem Romæ passuros regnare*. Eodem pertinet quod ibidem ait Livius : *Liberatis autem originem inde magis, quia annum imperium consulare factum est, quam quod deminutum quidquam sit ex reg a po estate, numeres*.
- 322.** Fascibus virgarum, quibus alligata erat securis, usi etiam erant Romæ reges. Idem honos ad consules transit, et ad alios magistratus, sed præcipue ad consules, ita ut pro ipso consulari auge factæ possantur, atque hoc sensu festivi dici possunt. Acta
- 323.** *Naturæ bella*, quia filios contra naturam impulsit et jus occidit.
- 324.** *Ab hoste reversus*, intelligo postquam Tarquinius expulerat : nam Livius, ante bellum quod a Tarquinio imminabat, conjurationem filiorum Bruti aliorumque nobilium adolescentium pro Tarquinio rege confatam refert.
- 326.** *Fraus legis* apud Jurisconsultos est cum sit, quod lex fieri noluit, sed non vetuit. Hoc autem loco melius *fraus* accipitur pro damno, ut apud Horatium carm. Sec., vel pro scelere. Cicero pro Rabirio cap. 9 : *Nam si C. Rabirius fraudem capitalem admisit, etc.* Sic alibi *impium et inexpiabilem fraudem* dixit.
- 327.** *Orbatrices*, ut Ovidius l. xii Metam., vers. 500 : *Exitum Trojæ, nostriquæ orbator Achilles*.
- 328.** *Exsecranda senectus*, figurate *exsecrandus senex*. Emphasis habet *Ibat in exsequias*, nam *ire in aliquem* est aggredi aliquem tanquam hostem. Virgilius l. ix, vers. 423 : *Simul ense recluso Ibat in Euryalum*. Poetarum peculiaris est phrasia *ire exsequias* pro *ire ad exsequias*, prosequi exsequias. Terentius Phorm. v, 8, 37 : *Exsequias Chremeti, quibus est commodum ire, hem, tempus est. Aliter jam tempus est*. Ovidius l. ii Amor., el. 6, vers. 2 : *Uccidit, exsequias ire frequenter, aves, Ite, piæ volucres*. Silius libr. xv, vers. 394 : *Vos, ite superbæ Exsequias animæ, et cinerem donate supremi Muneris officio*.
- 331.** Virgilius libr. vi, vers. 822, de eodem Bruto : *Inelix, utnunque ferent ea fata minores : Vincet amor patriæ, laudumque immensa cupido*.
- 333.** Quod hactenus dixit, *Hoc scelus admissum tam sævo crimine non est*, etc., videtur esse excusatio Bruti ab aliquo proposita, cui respondet Dracontius, *Pro quibus arma tulit, hoc s. qui pignore privat? vel tulit hic, se qui pignore privat? vel Pro quibus arma tulit? hostes quos pignore privat? Brutus, cum filios suos occidebat, pro quibus arma tulit? Cur non potius pro suis quam pro aliis? Quod si dicis pro patria ipsum arma tulisse, quos hostes filiis privabat? Nam se; qui certe hostis non erat, privabat liberis. Hæc videtur esse ratiocinatio Dracontii, ut colligat, Brutum a scelere liberari non posse. Verum patriam nobismetipsis cariorem esse debere non propterea negandum est. Peccavit igitur Brutus, sed quia, ut aiebat Særis oriensis, medicina modam excessit.*
- 334.** Historiam Virginii, Virginiam filiam occidentis, pluribus persequitur Livius libr. iii, cap. 44, seqq., paucis Orosius libr. ii, cap. 15 : *Maxima Appii Claudii libido auxit invidiam, qui, ut Virginii virginis stuprum inferret, prius servitutis causam intuli : quamobrem adactus Virginius pater dolore libertatis, et pudore dedecoris, protractam ad servitutem filiam in conspectu populi pueri parri idæ prostravit*. Hæc occasione, lels

- 333 Quando dolens genitor planctus de pignore fecit. A
Prævenit affectus, ne corde premenda libido
Tolleret ingenti cum libertate pudorem.
Causa pudicitiae naturæ jura diremit,
Libertatis amor vicit pietatis amorem.
- 340 Immemor hinc generis factus, non immemor
[Urbis,
Sanguinis oblitus fecit de patre novercam.
Virginis exlimæ pater impius esse recusat,
Ne sit avus famuli, pondus ditionis honestas
- 332 Extimuit; formido fuit lasciva voluptas,
345 Illicitosque thorus obsceno crimine captos
Horruit iratus: gemitus, vincente dolore,
Fudit virginei truculentus funeris hæres.
Libertatis opus solatia planctibus egit.
Militis armati tantum potuisse dolorem,

- 350 Mi-antur populi; quia captus amore pudoris
Hostis erat generis, proles mors, sanguinis hau-
[stor.
Quid Torquata manus? nato pro laude peri-
[clum
Intulit ostendens, quæ sit censura parentis.
Nam neque culpa fuit. Patriæ pugnando trium-
[phum
355 Vulneribus dedit ille suis, quibus hoste preempto
333 Contigit exstingui, tanquam superata ju-
[ventus.
Quamvis nemo sua stravit post bella cohortes,
Reliquias cladis gladio feriente necavit.
Addo, quod invictum, dantemque ex hoste
[tropæa
- B 360 Mœnibus eripuit patriæ de clade duelli.

SCRIPTURA COD. VAT.

336. *Perimit affectus ne corde: dubium premenda, an probanda, an aliud.*
339. *Amor vincit p.*
340. *Non immemor orbis.*
341. *Patre ambigue.*
343. *Avus famulus p.*
345. *I. chorus o.*

346. *Horruit iratos gemitus virtute dolores Fudit virginei.*
348. *Scribitur plorantibus.*
350. *Miratur: obscure quia.*
351. *Sanguinis hostis.*
358. *R. gladiis gladio fervente necabit.*
359. *Videtur scriptum addo quod invictum.*
360. *Mœnibus ereptis p.*

NOTÆ.

Aventinum montem occupavit, et Appium Claudium, aliosque decemvros abdicare se magistratu coegit.

333. Planctus Virginii et querelas sceleris Appii Claudii ad milites exponit Livius loc. c. t., cap. 50.

336. Forte *Affectus perimit*. Sed *Prævenit affectus* ore videtur esse. Nam Virginius, cum videret filiam in servitutem M. Claudii et stuprum A. Claudii decemviri rapti, veniam ab hoc postulavit percontandi nutricem coram filia, verusne ipse pater esset: qua venia data, a lanio cultro arrepto, *Hoc te uno quo possum, ait, modo, filia, in libertatem vindico*. Prævenit ergo affectio paterni animi, ne Appii Claudii libido pudorem filia cum libertate tolleret.

338. Supra vers. 323: *Naturæ bella peregit*. Posset accipi *diremit pro rupit*: sed melius pro *divisit*, nam Dracontius libertatem Virginiam, et patris amorem tanquam naturæ jura considerat, ut ex vers. seq. patet.

340. *Lego immemor Urbis*. Sic Livius libr. vii, cap. 7, de Manlio Torquato, eadem filii decernente: *Meque in eam necessitatem adduxisti, ut aut r. ipublicæ mihi, aut mei, meorumque obliviscendum sit*.

341. De infamia qua novercæ laborant, dictum ad vers. 324 lib. ii.

343. Cum Appius Claudius hinc decrevisset, Virginiam in servitutem sui clientis M. Claudii vindicandam esse, filii Virginiam etiam pro servis habiti fuisse sent. Honestas ergo Virginii extimuit pondus servitutis.

346. Alia conjectura hæc reformari possunt *Horruit: iratus gemit, naturæque cruorem Fudit Virginiam truculentus funeris hæres, Libertatis honor solatia planctibus egit*.

347. Suspicio *virginis*; sed non male est *virginei*, quia patri solatio erat quod filia corrupta non fuisset. Val. Maximus l. vi, cap. 4, *Virginius... deductam in forum puellam occidit, pudicæque interemptor, quam corruptæ pater esse maluit*.

348. Sensus est, Virginius solatium suis planctibus ex libertate, quæ consecuta est decemviratu abolito, cepit: vel Virginium solabatur, quod injuriam servitutis a filia repulisset. Poterit alio modo interpungi *Fudit, virginei truculentus funeris hæres Libertatis opus, solatia planctibus, egit*, ut solatia sit accusativus appositus. Vide vers. 114 lib. n, et vers. 211 libr. hujus, *Exegit virtutis opus*. Infra vers. 415 occurrit *Libertatis: opem*; sed hoc loco opus opportunius est.

350. Forte *qui captus*.

351. Bis *hostis* non placet. *Lego igitur sanguinis haustor*, nempe sanguinis sui in filia. Virgilius l. vi, vers. 855, *Projice tela manu, sanguis meus*. Ab *haustor* dixit Lucanus. *Haurire cruorem, sanguinem, usitatum est*.

352. T. Manlius Torquatus consul, cum ejus filius contra edicium, quamvis prospere, adversus Metium provocantem pugnasset, illum securi feriri jussit. Livius l. vii, cap. 7; Orosius l. iii, cap. 9, aliique multi.

353. Paulo post vers. 431, *Pro laude periculum Intulit*. Utrobique *periculum* pro *interitus*. Arnobius l. i, paulo post initium: *Terrorum validissimis motibus tremefactæ nutant usque ad periculum civitates*.

355. *Vulneribus suis*, quæ ipse inflixerat. Virgilius l. ii *Æn.*, vers. 436, *Vulnere tardus Ulyssi*.

356. *Tanquam superata juvenis*, perinde ac si juvenis hic filius Torquati superatus fuisset. *Juventus* similis figura, ac vers. 328, *Exsecranda senectus*. Livius loc. cit: *Præceptum ad id certamen agitur, quo vinceret, an vinceretur, non multum interesset*.

357. Forte, *nemo suas*.

358. *Necavit*. Quisnam? Torquatus pater, an nemo? Hoc secundum magis probat. Cum T. Manlius, consulis filius, Geminium Metium, qui equitibus Tuscanis præerat, singulari certamine vicisset, nemo tamen post hujus duellum cohortes Latinorum stravit, aut reliquias cladis necavit, adeoque edictum consulum maxima ex parte observatum est. Nihilominus Manlius pater filium morti addixit. Fortasse autem Dracontius intelligit Manlium filium vulnere aliquo fuisse a Metio affectum; nam vers. 355 ait, *Vulneribus dedit ille suis*. Hoc posito, *reliquias cladis*, explicare possumus Manlium filium, quem pater necavit. Livius Manium vulneratum non indicat. Vide notam ad vers. 360.

359. Livius loc. cit., *Spoliisque lectis ad suos re- vectus, cum ovante gaudio turba in castra, atque inde ad prætorium ad patrem tendit; ignarus fati futuri- que, laus an poena merita esset, Ut me omnis, inquit, pater, tuo sanguine ortum vere ferrent, provocatus equestris hæc spolia capta ex hoste cæso pōto*.

360. *Lego eripuit*. Sensus est: filium de clade duelli reversum occidit, patriamque eo privavit. Ille comprobatur interpretatio, *reliquias cladis esse haur*

- Quis, rogo, dux pœnas unquam est victoribus A
[ausus?
Aut quis adoratum, populo laudante per urbes,
Inter victrices audax post bella cohortes,
334 Atque triumphales post horrida prœlia
[currus
365 Percreteret sublime caput, lamenta triumphis
Jungeret, et lætis misceret tristia rebus?
Oppressit votiva dolor, festiva recedunt,
Publica funereo turbantur gaudia luctu.
Pœnituit vicisse ducem, cui gloria mortem
370 Intulit, et miles bellorum prospera movit.
Dum lueret victor pœnas virtutis honestæ,

- Maxima justitium victoria grande paravit,
Vindicat hostiles gemitus fera dextra parentis,
Sanguinis ingessit pietas inimica dolorem,
335 Barbara quem rabies hostili cuspide
[missa.
Pullati proceres, vadimonia nulla fuissent,
Crinibus effusis lacerasset pectora palmis
Illustris matrona dolens, plebeia lacertos,
Scinderet ungue secans vultus pia turba mo-
[destos.
380 Ut quondam Iliades fleverunt Hectora matres,
Nympharum ceu turba suum tunc planxit Achil-
[leu,

SCRIPTURA COD. VAT.

- 361.** *Princeps inique est victoribus ausus*: ambigue B
inique scriptum.
362. *Aut quis adoratur p.*
367. *Votiva dolo f.*
369. *P. vicisse ducem.*
372. *M. justitiæ v. : dubie grande.*

- 375.** *H. genitus f. d. parentis.*
374. *S. ingressit p.*
376. *Prius fuisset; supra fuissent.*
378. *Scribitur plebea.*
380. *Fleverunt pectora matres.*

NOTÆ.

juvenem Manlium. Poterit etiam ex conjectura legi *Addo, quod invictum, dantemque ex hoste trophea* (supple *necavi*), *Mœnibus erepta patriæ de clade duelli, videlicet quibus ornaretur patria, vel erecta patriæ.*

361. Forte scriptum est *princeps unquam victoribus ausus*, sed nullus eruitur sensus, nisi corrigas *Quis, rogo, dux princeps tale est victoribus ausus? Audere talia* Virgilii, Ovidii et aliorum est. Cum dativo *audere vim* dixit Tacitus l. xii *Annal.*, cap. 55: *Vim cultoribus ac oppidanis... audebant.* Idem l. ii, cap. 40: *Nec Tiberius pœnam ejus palam ausus, in secreta palatii parte interfici jussit.* Poterit ergo restitui *Quis, rogo, dux pœnas unquam est victoribus ausus? Quis unquam dux militum pœna affecit, quod vicisset?*

367. *Votivus* significat id quod ad votum spectat, adeoque ea quæ ex voto in testimonium accepti beneficium sunt, votiva appellantur: quæ significatio ab hoc loco aliena non est. Sed posteriori ævo votivum sumebatur etiam pro jucundo, grato, et quod ex voto succedit. Prudentius hymn. 2 *Per.*, vers. 330, *Votiva mors est martyri.* Adde Trebellium Pollionem, Apuleium et horum æquales.

368. Livius loc. cit.: *Tum libero conquestu coortæ voces sunt, ut neque lamentis neque execrationibus parceretur, spoliisque coniectum juvenis corpus, quantum militibus studiis funus ullum concelebrari potest, extructo extra vallum rogo cremaretur.*

370. Prudentius *Psych.* vers. 695 *dixit prospera nostra.* Lucanus l. v, vers. 781, *prospera belli*, et l. vii, vers. 107, *prospera rerum.*

372. Lego *justitium*, quod erat juris dicendi intermissio, et aliorum munerum cessatio ob luctum publicum. Vide comment. ad Prudentium hymn. 5 *Cath.*, vers. 80, *Arcis justitium triste tyrannicæ.* Ad totum hunc Dracontii locum illustrandum maxime facit descriptio justitii in *Consolat. Albinovani ad Liviam: Mæsta domus plangere sonat: cui figere lectus Parta sua dominus voverat arma manu. Urbs gemit, et vultum miserabilis induit unum: Gentibus adversis forma sit illa, precor. Incerti clauduntque domos, strepitantque per urbem; Hic illic pavidi clamque palamque dolent. Jura silent, mutæque tacent sine vindice leges, Aspiciunt toto purpura nulla loco. Dique latent templa,* etc.

375. Hostes gemuerunt ob occisum Metium: sed hos gemitus vindicavit, ultus est parens occisoris, extincto filio.

374. Pietas inimica sui sanguinis dolorem Romanis ingessit, quem ingessisset barbara rabies, hostili cuspide missa. Pietas Manlii erga patriam inimica

fuit sui sanguinis in filio. Vide notam ad vers. 351.
375. Livius cuspidis etiam mentionem facit: *Cum infestis cuspidibus concurrissent*, etc.

376. Juvenalis sat. 3, vers. 213, *Pullati proceres; differt vadimonia prætor.* Prudentius bymn. 7 *Jejunant.*, vers. 151, *Squalent recincta veste pullati patres.* Proceres in luctu publico lugubrem et atram vestem sumebant. Vadimonium est sponsio sistendi se judicio ad certam diem; quod in justitio et luctu publico differebatur. *Fuissent* mutatio temporis pro fuerunt, ut vers. seq. *lacerasset* pro *laceravit*, vers. 379 *scinderet* pro *scidit*. Facilis esset restitutio *vadimonia nulla fuerunt, Crinibus effusis laceravit pectora palmis, Conscidit ungue secans vultus pia turba modestos.* Sed temporum modos varie poetæ Christiani transponunt, ut ostendit Barthius lib. xli *Advers.*, c. 24, exemplo Prudentii, et lib. xxii, c. 6, exemplis scriptorum Christianorum cadentis ævi; lib. vero xxix, cap. 16, probat hunc fuisse modum, moremque loquendi antiquis bonis scriptoribus usitatum.

377. Doloris indicia in feminis plangentibus. Petronius *Satyr.* cap. 3, *Funus passis prosequi crinibus, aut nudatum pectus in conspectu frequentia plangere.* Confer. vers. 752 l. 1.

378. Brachia et lacertos etiam in fletu percutere frequens erat. Ovidius lib. ix *Met.*, vers. 655, *A pectore vestem Deripuit, planxitque suos furibunda lacertos.* Lucanus l. ii, vers. 37: *Scissa genas, planctu viventes atra lacertos.* Claudianus lib. ii, de *Rapt. Pros.*, vers. 248, *planctuque lacertos Verberat.* Quo loco Barthius plura similia colligit, et ab aliis antea hunc veterum morem non observatum existimat.

379. Antea vers. 103, *Non unguibus ora Dilacerans.* Ovidius l. iii *Trist.*, eleg. 3, vers. 51, *Parce tamen lacerare genas, nec icinde capillos.* Alibi *Sauciat ungue genas.* Dracontius videtur ita distinguere ad illustrium matronarum proprium fuerit lacerare pectora; plebeiarum, lacertos; gentis modestioris, vultum. Alii passim hæc omnia cuilibet hominum classi attribuunt.

380. Homerus in fine *Iliados.* Albinovanus in *Consolat. ad Liviam* aliis quidem exemplis, sed simili forma, *Sic flevit Clymene, sic et Clymeneides altæ,* etc.

381. *Nympharum*, puto, virginum filiarum regis Lycopædis, cum iuter eas habitu femineo Achilles delitescens, detectus ab Ulysse est, et ad bellum Trojanum ductus. Statius in *Achilleide* unius Deidamiæ planctus commemorat. Fortasse intelligendus est planctus Tethidis matris Achillis, aliarumque Nereidum, quibus vere congruit nympharum nomen.

- 336** Ut Brutum planxit mœsta cum plebe se- A
 [natus,
 Non ætas, non sexus erat, qui funus acerbum
 Non generet reputando suum : Torquata pro-
 pago
385 Sic est plancta diu scelere prostrata parentis.
 Scævoia flammipotens dextram contemnere
 [dignus
 Constituit punire manum, licet ipse sefellit,
 Non manus, audaces animos : plus præstitit
 [error,
337 Ut sine morte ducis vir tantum laudis
 [haberet.
390 Non Romana nurus doluit per bella maritum,

SCRIPTURA COD. VAT.

386. *F. dextræ c.*
 387. *Licet in se f.*
 389. *Et sine.*

B 397. *I. dimersus s.*
 398. *Quum vinum terra.*
 404. *Sors qua lucis inops.*

NOTÆ.

382. Intelligo Brutum, de quo dictum est vers. 314 seqq. Nescio vero an sermo sit de funere filiorum quos securi ferri iussit. Sic enim Livius lib. II, cap. 5 : *Stabant deligati ad palum nobilissimi juvenes, sed ab cæteris, velut ab ignotis capitibus, consulis liberi omnium in se averterant oculos, miserebatque non pœnæ magis homines quam sceleris quo pœnam meriti essent : illos eo potissimum anno patriam liberatam, patrem liberatorem, consulatum ortum ex domo Junia, patres, plebem, quidquid deorum hominumque Romanorum regni, induxisse in animum, ut Superbo quondam esset, tum infesto exsuli proderent.*

385. Livius lib. VIII, cap. 12, *Ita bello gesto, præmiis, pœnaque pro cuiusque merito persolutis, T. Manlius Roman rediit : cui venienti seniores tantum obviam exiisse constat : juventutem et tunc, et omni vita deinde aversatam eum execratamque.* Clarius Orosius l. III, cap. 9, *Manlius quamvis victor, occursum tamen nobilium juvenum Romanorum, qui legitime exhiberi solet, triumphans parricida non meruit.* Addit Val. Maximus lib. IX, c. 3, *Miseri sunt æqualis nimis asperè puniit.*

386. Arnobius lib. III, prope medium : *Flammipotens Vulcanus fabricetur his enses. Dracontio flammipotens est flammam potens sustinere.* Pœtæ libere similia nomina, ut *ignipotens, bellipotens*, etc., usurpant. Notatum tamen est Ovidium vix unquam tali genere nominum compositorum usum fuisse. *Dignus* cum infinitivo sæpe jungitur : hoc loco *dignus contemnere* idem est ac *dignus* qui contemneret, quoniam auctoritas et temerarius fuit : vel eo sensu quem Val. Maximus exprimit lib. III, cap. 3 : *Perosus enim, credo, dexteram suam, quod ejus ministerio in cæde regis uli nequisset, injectam foculo exuri passus est.*

387. Suspiciatur aliquis *licet ense sefellit* ; sed præstat legere *licet ipse sefellit*, *Non manus*. Mutius puniebat manum, quod in cæde regis errasset. Martialis lib. I, epigr. 22 : *Dum peteret regem decepta satellite dextra, Injecit sacris se peritura focis... Major deceptæ fama est et gloria dextræ, Si non errasset, fecerat illa minus.* Reponit Dracontius ; non dextra erravit, quæ revera percussit quem petivit, sed ipse Mutius, qui per errorem existimavit scribam regis esse ipsum regem, vel certe dubitans ictum peregit. Livius lib. II, cap. 12 : *Ibi cum stipendium forte militibus daretur, et scriba cum rege sedens pari fere ornatu multa ageret, eum milites vulgo adirent, timens (Mutius) sciscitari uter Porsena esset, ne ignorando regem, semetipse aperiret quis esset, quo temere traxit fortuna facinus, scribam pro rege obtruncat.*

389. Val. Maximus loc. cit., *Urbi se cum æternæ*

gloriæ cognomine scævola reddidit : sic dictum a manu sinistra qua una postea utebatur.

390. Porsena Mutii audacia et patientia, nec minus suo periculo permotus, ultro pacis conditiones tulit Romanis. *Nurus* pro quavis femina præsertim conjugata satis usitatum. *Per bella*, propter bella, bello occisum, aut in periculo constitutum. *Per* pro propter Plautus, Plinius et alii usurpant.

396. Distingui etiam poterit *Quid Romanus eques ? Vasto*, etc., sine alia interrogatione.

397. Lib. II, vers. 497, *Præcipiti jactu quas*, etc. Tertullianus usus est verbo *dimersus*, sed frequentius est *demersus* : et in simili re Horatius lib. III, od. 16, vers. 11, *Concidit auguris Argivi domus ob lucram Demersa excidio.* Vates Argivus est Amphiarus, qui terræ hiatu absorptus est, ut mox dicam.

398. Forte *Curtius insuluit*, scilicet si hæc dicantur sine interrogatione. Sed *ingemuit* sumptum videtur ex Statio lib. VII, in fine, de Amphiarao : *Respsitque cadens cælum, campumque coire Ingemuit.* Dracontius negat, ingemuisse Curtium, cum interrogat *Quid ?*..... *Ingemuit ? Vivum cadaver* oppositio, de qua lib. I, vers. 648.

399. Ex conjectura legi poterit *deterret*, ut nova periodus incipiat in *Armato*. Si retineatur *deterrens*, id refertur ad *cadaver*. Imitatio est Statii initio lib. VII de Amphiarao demerso : *Armato turbavit funere manes.*

401. Livius lib. VII, cap. 6, rem hanc sive fabulam (ipse enim dubitat) narrat. Cum oraculi responsum fuisset voragine in medio foro apertam solum ea re qua plurimum populus valeret, expleri posse, Curtius interpretatus id arma virtutemque esse, equo quam poterat maxime exornato insidens, armatus se in specuin immisit.

403. *Pœnarum portio*, quasi hæreditas, ut vers. seq. *sors*. Epitheton *tristis* proprium est inferorum : ex quo *Acheron* quasi sine gaudio. Itaque in S. Augustino de Genes. ad lit. lib. XII, c. 34, num. 66, legendum est, originem nominis Græci inferorum sonare, quod nihil suave habeant, non vero quod nihil in se habeant. Julianus Toletanus lib. II Prognost., cap. 5, verba Augustini profert, et in codice ms., quem ego contuli, habet *nihil suave* ; quod etiam editio Lipsiensis expressit. Et sensus ipse id postulat : præcedunt enim hæc verba : *Inferiora sunt omnia tristiora. Unde et in Græca lingua origo nominis quo appellantur inferi, pro eo quod nihil suave habeant, resonare perhibetur.* Idem fere sonat *ἄδης*.

404. Vide notam ad lib. I, vers. 67, *Tertia sors Erebi* ; et 469, *Præsensit pietatis inops*. Lucretius lib. III, vers. 1026, *Lucis egenus Tartarus.*

- 405 Credidit, Alcidem prædam repetisse secundam, A
Aut alium vatem casus revocasse sinistros,
Amphiarae, tuos, quem perfida vendidit uxor.
Quid Romana fides? Legatio Punica misso
Consule testatur. *Reditu promissa fideli*
- 410 339 Regulus implevit, horrendæ mortis amator,
Otia contemnens, magnum cum plebe senatum
Compulsi infelix ad inexorabile pactum,
Captis lege data, pœnarum ut vincula ferrent.
Immemor uxoris natos contempsit, et Urbem,
- 415 Libertatis opem nec ferrea vincula tenebant.
Captivum tum forte ducem jam liber agebat
Inter patricos, prætores, atque tribunos

- 340 Plebis adorandæ, domuit quæ viribus
[orbem.
Instiuit occidi, ne esset post bella superstes
- 420 Hostis Elisæus, quem par fortuna tenebat
Cum duce Trojgenum : qui pacta luce re-
[versus,
In sua membra turens, tormentis intulit artus,
Pervigil exstingui gavisus lumine nudo,
Ut plus terreret Tyrios de morte minaci,
- 425 Quam gladiis, cum bella daret, pugnamque
[cieret :
Mox senis emeritum formidavere cadaver.
Intemerata fides ad quæ fera bella Saguntum

SCRIPTURA COD. VAT.

408. *Quid Romana fides legatio Punica missus.* B 414. *Et urbes.*
409. *Hic versus incipit cum T, et nihil aliud habet.* 418. *Obscure que : scribitur adorande.*
411. *Odia constituens m.* 420. *Scribitur Elisæus.*
413. *Captis lege data pœnarum in viscera ferrum.* 421. *T. qui tempora luce : dubie qui.*

NOTÆ.

405. De Herculis descensu ad inferos dictum ad lib. I, vers. 71. Eum describit Seneca in *Hercul. Fur.* Confer etiam notam ad lib. II, vers. 539. Antonius de Escobar et Mendoza in Præloquio de stylo sacre Scripturæ observat, per imitationem Scripturæ citare fabulas gentilium, ut Titanum, Centaurorum, Coccyti, noctis Orci filia, Arcturi et Orionis, non quod fabulas approbet sacer textus, sed ut modo loquendi vulgi sese accommodet. Relege notam ad lib. II, vers. 539.

407. Cum in fati esset, ut si vates Amphiarus ad bellum Thebanum iret, non inde reverteretur, ab ejus uxore dono monili aurei corrupta proditus est, et ad bellum perductus, in quo dum fortiter pugnaret, terre hiatu cum quadrigis absumptus est. Vide Hyginum fab. 73, et Statium in fin. lib. VII et init. lib. VIII Theb.

409. Synesio aliquo mihi nunc opus esset ad hunc locum restituendum. Nam Synesius in Dione, sive de vitæ suæ instituto utilitatem, quæ ex libris depravatis suppleendis percipi potest, exponit, et de se ita libere profitetur : *Ego vero apud alium quemlibet neminem, sed apud te tamen ex rei veritate gloriabor. Sæpenumero libri calamitatem expectandam non esse censeo, ut mihi boni aliquid contingat : sed subtilis oculis me ad ipsum opus exerco, ne momento quidem intermittens, sed pro re nata suggerens, et perinde ac si legerem, quidquid consequens esse videtur, a me excogitatum annectens. Deinde ea quæ dicuntur cum iis quæ scripta sunt confero, ac memini me sæpius eundem non modo sensum, verum etiam sermonem assecutum : alias sententiam ipsam solenter ita conjectatus sum, ut si quid verborum dissideret, id tamen mirifice ad operis coagmentationem esset excogitatum. Quod si sensus diversus esset, nihilominus libri illius auctori congruebat : et is erat, quem, si in animum incidisset, nequaquam contemneret..... Ita mihi Deus animum indidit, tractabile quoddam expressorum in verbis ac moribus conceptaculum. Quod si in depravatis libris animi attentionem exercere contendissem, ad eam perfectionem tentantis habitum natura deduxisset. Ego quidem similiter tentavi, et locum, ut potui, supplevi ex conjectura. Possis etiam interpungere legatio Punica, misso Consule, testatur? Reditu, etc. Celeberrimum est hoc M. Attili Reguli factum. Florus lib. II, cap. 2 : *Vivus in manus hostium venit fortissimus imperator. Sed ille quidem par tantæ calamitati fuit. Nam nec Punico carcere fractus est, nec legatione suscepta. Quippe diversa, quam hostes mandaverant, censuit, ne pax fieret, nec commutatio captivorum reciperetur. Sed nec illo voluntario ad hostes suos reditu, nec ultimo si e carce-**

ris seu crucis supplicio deformata majestas. Carthaginiensibus juraverat, si captivi eorum redditi non forent, ad eos se rediturum. Val. Maximus lib. I, cap. I, num. 14.

411. Censuerat Regulus, ne pax fieret, neu captivi commutarentur. Contempsit ergo otia sua, et patriæ. *Otia pacem indicant, et bello opponuntur.* Eleg. vers. 258, *Otia tempus habent, militiæque labor.* Virgilius lib. VI, vers. 813, *Otia qui rumpet patriæ, etc.*

413. Sic restituo ex verbis Flori.

414. Supra vers. 340, *Immemor hinc generis.* Contemneret pro abjicere, deserere, ut vers. 98 de Abrahamo, qui natum spe cito contempsit.

415. Suspiciatur aliquis legendum *Libertatis opus*, ut alibi, *virtutis opus, pietatis opus*, et hoc lib. vers. 348, *libertatis opus.* Sed bene hoc loco est *opem* pro auxilio, viribus, potentia et facultate juvandi. In Eleg. vers. 167, *Ipse inimicorum Salomon non colla poposcit, Dum peteret Dominum, sed sapientis opem.*

416. Suspicio *Captivum tum sorte ducem.* Regulus jam liber, si captivos reddendos censuisset, aut si regredi noluisset, agebat ducem captivum, se pro duce captivo gerebat. Vel sensus hic est : dux qui captivus erat, jam libertate gaudebat Romæ, sed occidi voluit ne Carthaginienses captivi redderentur.

419. *Insisto pro persisto* cum infinitivo exemplo optimorum scriptorum, Ciceronis, Nepotis, Livii.

420. Elisæus vel potius Elisæus pro Carthaginiensi sæpe a Silio ponitur. Infra vers. 500, *Urbis Elisææ.*

421. *Par cum duce* pro *par ac ducem.* *Par* cum ablativo et præpositione *cum* bene Latinum est. *Trojgenæ* Romani a Trojanis ortum ducentes. Juvenalis sat. I, vers. 100, *Ipsos Trojgenas* vocat nobiles Romanos. Livius lib. XXV, cap. 12, ex veteri carmine : *Annem Trojgena Cannam Romane, fuge.*

422. *Tormentis intulit artus*, dedit se in tormenta.

423. A. Gellius lib. VI, cap. 4, ex Tuberonis historiis sic narrat mortem Reguli : *In atras et profundas tenebras eum claudabant; ac diu post, ubi erat visus sol ardentissimus, repente educabant, et adversus ictus solis oppositum continebant, atque intendere in cæstum oculos cogebant, palpebras quoque ejus, ne connivere posset, sursum ac deorsum diductas insuebant.*

424. *De superfluum* est, ut apud alios. Vide notam ad vers. 409. Addit Florus loc. cit., *Imo his omnibus admirabilior, quid aliud quam victus de victoribus, quia Carthago non cesserat, de fortuna triumphavit?*

425. *Dare bella* pro *inferre, facere, ut dare stragem, perniciem, dolorem.*

426. *Pulchre emeritum cadaver*, quod pleno suo munere functum fuerat.

- Compulit, atque famem, vel sæva incendia A
[mortis?
Annibal inclusis, nullo surgente reatu,
430 Præter quod fuerant humanæ gentis amici,
341 Crimen amicitiam reputans, pro laude
[periculum
Intulit, et pœnas exegit ab urbe fideli,
Perfida quas lueret sub Justo vindice turba.
Intoleranda semel toleravit mensibus octo,
435 Quæ nec sponte fidem violat, nec clade coacta:
Victa caterva tamen, gladios ut vinceret hostis,
Incendit patriæ populum cum mœnibus urbis,
Et sibi dat cum morte faces, securâ sepulcri
Pocit ab igne neces, hostis sua mira trium-
[pho
440 342 Subducens, et colla jugo: rogos omnibus B
[unus, 455 343 Quæ nos æternæ speramus munera vitæ.

SCRIPTURA COD. VAT.

429. A. inclusos n.
431. Crimen amicitia r.
432. Impulit et.
433. Justo iudice turba.
435. Qui nec sponte ridens violat n. c. c.
436. Victa caterva a me gladios.
437. Incendit patriæ populis cum m. u.
438. Fuges pro faces.
441. Hæc mœnia sunt patria, et tumulus cinis omni-
bus ignis.
442. Signum... reliqua desiderantur.
446. H. venia indonare suevit.
448. Invenire magis.
449. Quam vellis p. v. sic tamen illa.
450. Libera conspirans flammis.
452. Qui ambigue.
453. Nec pavor est dominanti. . alia desunt.
454. Mentibus ingenuis ne... hic etiam versus sic
mutilus est.

NOTÆ:

428. Vers. 65, Sæva incendia mortis.
429. Rursus vers. 508, *Ut rea procubuit, nullo surgente reatu!*
430. Facile ad communioem Latine loquendi usum hæc revocari possent *Præter quam quod erant*. Sed in scriptoribus hujus ævi nonnullæ phrases sunt retinendæ etiam sine exemplo antiquiorum, quæ notam bonæ Latinitatis præ se ferunt, et veriores inde magis probantur, quia linguæ vulgares, a Latina profectæ, similem loquendi modum retinent. *Præter quod* perinde est ac *præter id quod*. Non dissimili sensu Plautus Pers. III, 1, 87: *Virgo atque mulier nulla erit quin sit mala, Quæ præter sapiet, quam placet parentibus*; et Terentius Heaut. I, 1, 7: *Quod mihi videre præter aetatem tuam Facere, et præter quam res te adhortatur tua*. In Dracontio scribi pariter posset *Præter quam fuerant*. Sed Vossius, de Construct. serm. cap. 26, ostendit recte dici *præter quod* pro *præter illud quod* exemplo Cæsaris de Bello Gall. lib. I: *Frustrum omne, præter quod secum portaturi erant, comburunt*, et Ciceronis epist. 3, lib. V, ad Attic., *Nullas enim (litteras) adhuc acceperam, præter quæ binæ semel in Trebulano redditæ sunt*.
432. Versu 352, *Nato pro laude periculum Intulit*. Illic ergo *Intulit*.
433. *Malo sub justo vindice. Iudex et vindex* in mss. sæpe confunduntur.
434. *Semel pro omnino*; quæ penitus intoleranda erant, gens fidelis mensibus octo toleravit. Cicero ad Attic. lib. XIV, epist. 13: *Etenim ille (Antonius), quoniam semel induxit animum, sibi licere quod vellet, fecisset nihilominus me invito*. Poterit etiam accipi pro una vice, ut significetur, neque exiguo tempore fuisse tolerabilia quæ octo mensibus Saguntus toleravit.
436. Expende num melius *Victa caterva tamen, elades ut vinceret hostis*: nam hæc duo verba in ms. alibi etiam sunt inter se commutata.
437. Paulo post vers. 445 iterum *Cum mœnibus urbis*.
438. Putabam *cum morte fugam*; sed magis e re videtur *faces*, quæ scilicet rogo deserviant. *Secura sepulcri*, nil curans sepulcrum. Ovidius lib. I Trist., eleg. 1, vers. 49, *Denique securus famæ, liber, ire memento, Nec tibi sit lecto displicuisse pudor*. Statius vero alia significatione lib. XII, vers. 780, *Vade, atra dature Supplicia, extremique tamen secure sepulcri*, hoc est deposita cura sepulcri, quod certo habebis. Consule notam ad vers. 105 hujus libri.
439. *Sua mira*, ut Plautus dixit *nimia mira, tanta mira*.
440. Cyprianus in carm. Sodomæ: *Tota rogos regis est*.
443. Lib. I, vers. 697: *Et saxa fluescunt In cineres*. Horatius lib. IV, od. 13, vers. ult.: *Dilapsam in cineres facem*. Alcuinus carm. 178 vet. ed. dixit *In cineres solvens mœnia*.
444. Si Saguntini Annibali se subiecissent, non propterea metuere debuissent juga, seu crudelitatem Romanorum, cum iterum Saguntum recepissent, ut vers. 451 enucleatius exponitur.
445. Ex Virgilio l. VI, vers. 853, *Parcere subjectis, et debellare superbos*.
446. *Urget debellare*. Horatius lib. II, od. 18, vers. 20, *Marisque Baiis obstrepentis urges Submovere littora*. Suetus trisyllabum, ut vers. 665, *suetæ*. Fortasse legendum *et hortatus veniam implorare suevit a suo*.
448. Mutatio numeri non infrequens est scriptoribus: sed præcipue locum habet, cum ex numero singulari nominis, multitudinem comprehendens, ad numerum pluralem fit progressus. *Cui dent senatus, senatores, Romani*.
452. *Sed veniam* metuens, quia committere nolbat, ut venia digna censeretur. Neque immerito legas *quia libera erat, servire recusat*.
453. Sic supplebam ex conjectura.
455. Vide l. II, vers. 569. Tertullianus lib. de Judic. Dom., vers. fin., *Sic quoque celestis captivæ munera vitæ*.

- Sed ne forte viris tantum data verba putentur, A
Et quasi sexus iners fragili sub corpore mollis
Laudis opus metuens, ne sit sibi fama super-
[sles
Tormentis, sequitur quæ vita æterna, recu-
[set
460 Plurima dona Dei, laudis mala femina summæ
Materiem retinere potest; audacius illis
Deprensus nihil est, animos de crimine su-
[munt,
344 Datque nimis grandem mulieribus ira
[furorem.
Unde igitur furiale nefas assumere possunt,
465 Inde pios animi rapiant sub pectore motus,
- Et faciant, quod honesta decet, quod fama pu-
[doris
Exigit, et vitæ prodest sub laude futuræ.
Judith Holofernem castissima finxit amare,
Castra ducis metuenda viris ingressa virago,
470 Inter belligeros fremitus, et tela cruenta,
Inter et ensiferas sævo sub marte catervas
Ingreditur vestita fide, vestita pudore,
Et quod tanta manus non est aggressa viro-
[rum,
Nocte sub obscura perfecit femina sola,
475 Et duce truncato viduavit castra tyranni.
345 Quæ caput apprensus proceris portavit
[ad urbem :
Civibus una dedit cum libertate triumphum.

SCRIPTURA COD. VAT.

456. V. putantur.
458. Laudis honos m. n. sit tibi fama s.
459. Tormentis quæsitam vita æterna recuset : du-
bium an quæsitam, an quæsitam.
460. Femina sume, supra summe.
462. Scribitur deprehensus.
463. Grandem vulneribus ira.
- B 464. I. furie n.
466. Et faciunt q.
468. Ludit Olofernem.
471. Ensiferæ s. s. m. catervæ.
476. Videtur scriptum caput ad patrem, sed patrem
non clare : proceres pro proceris.

NOTÆ.

456. Dare verba interdum significat decipere, quasi inaniter promittere; sed aliquando tamen idem est ac verba facere. Arator l. ii, vers. 40, Antiochi dictam de nomine visitat urbem Paulus, et extemplo propeat dare verba catervis. Val. Flaccus l. vii, vers. 251, Talia verba dabat. Dracontius iterum in Eleg. vers. 48, Ne mutilante sono verba ligata daret. Sic Virgilius dicta dare, Ovidius sortem dare. Vide Baribium l. ix Advers., cap. 9, et Withovium Specim. Gantli., pag. 96.
457. Eleg. vers. 218, Femina sexus iners.
458. Ita locum insigniter depravatum corrigo, ut æntus hic sit : ne femine metuentes, ne superstes sit earum fama tormentis, quibus succedit vita æterna, recuset plurima dona Dei, aut nullum bonum opus aggrediantur, sciendum est feminas multis Dei munibus præditas esse, quibus ad summam laudem eniti possint. Ut enim audacius illis deprentis nihil est, ita, si velint, pios animi motus ad quævis ardua virtutum opera tentanda possunt concipere.
460. In mala femina cernere licet dona Dei, sive ingentis quasdam virtutes naturales, quæ materiem summæ laudis præbere possunt. Præterea affectionibus animi seu passionibus naturalibus, quæ ad malum inclinant, tam femine quam viri bene et ad bonum uti possunt. Augustinus lib. xiv de Civit. Dei, cap. 9 : Apud nos juxta Scripturas sacras sanctamque doctrinam cives sanctæ civitatis Dei in hujus vitæ peregrinatione secundum Deum viventes, metuunt cupiuntque, dolent gaudentque. Et quia rectus est amor eorum, istas omnes affectiones rectas habent. Vide Nic. Lancicium de Iudic. et gradib. Profect. in virt. cap. 6, num. 9.
461. Ex Juvenali sat. 6, vers. 284 : Nihil est audacius illis Deprensus iram, atque animos a crimine sumunt : et vers. 97 de eisdem feminis : Fortem animum præstant rebus quas turpiter audent; et vers. 457 : Nil non permittit mulier sibi, turpe putat nil, Cum virides gemmas collo circumdedit, et cum Auribus extensis magnos commisit elenchos. Intolerabilius nihil est quam femina dives. P. Syrus in Mim. vers. 436, Malo in consilio femine vincunt viros.
463. Idem Juvenalis sat. 10, v. 328, Mulier sævisissima tunc est, Cum stimulos odio pudor admoret. Mar. Victor in epist. ad Salmonem abbatem : Ista quidem Salmon, sunt nostri crimina sexus. Sed levis est vestra vitiorum morbus in urbe, Si non feminis magis exarsere furores. Ante diem, Salmon, tenebris nox humida condet, quam possim mores hujus percurrere turbæ. Lego mulieribus, tertia producta, ut l. ii, vers. 133 aliisque in locis.
464. Lego furiale nefas, ut vers. 261, Est furiale nefas.
465. Fortasse animi capiunt. Sed rapiunt majus aliquid innuit, quasi per vim, cito, festinanter sumunt, arripiunt. Cicero l. iii de Orat., c. 40, in verbis Ennii : Vive, Ulysses, dum licet : Oculis postremum lumen radiatum rape, id expendit : Non dixit, cape, non, pete : haberet enim moram sperantis diutius esse sese victurum.
466. Lego faciant, ut vers. præced. rapiant. Feminas enim Dracontius ad virtutem hortatur. Conjiciebam quod honos doceat, quod. At defendi potest quod honesta decet, scilicet quod decet honestatem. Honestum sumitur pro honestate. Cicero l. i Offic., cap. 5, Facies honesti si oculis cerneretur, mirabiles amores excitaret sapientie. Lucanus l. ii, vers. 389, Justitiæ cultor, rigidi servator honesti.
467. Vita sub laude futura est vita beata.
471. Statius l. iv, vers. 321, Et ensiferas inter potes ire catervas?
472. Vide Alcimum de Virginit. v. 407 : Hinc pudor, inde fides, internis fortior armis, etc., et Paulinum poem. 23, natal. 8, Induit alma fides, etc.
474. Cap. xiv Judith, vers. 16, Una mulier Hebræa fecit confusionem in domo regis Nabuchodonosor.
475. Virgilius l. viii, vers. 571, Tam multis viduasset civibus urbem. DUCE TRUNCATO ex libro Judith cap. xiii, vers. 10 : Et evoluit corpus ejus truncum; et cap. xiv, vers. 4 : Et intenerint eum truncum, etc. Paulinus carm. 23, natal. 8 : Barbara truncato victrix duce castra fugavit. Apollinaris Sidonius in Eucharist. ad Faustum vers. 11 : Quique manum Judith ferientem colla Holofernis Juvisti, exciso jacuit cum gutture truncus.
476. Sic melius, quam apprehendens vel adprendens. In singulari proceris, ut Juvenalis sat. 8, vers. 26 : Agnosco procerem : salve, Getulice, seu tu Silanus. In Capitolino cap. 2 Maximin. Casaubonus et plerique legunt procer, dissentiente tamen Salmasio. Negarunt grammatici antiqui in singulari usurpari procer, sed potior mihi est auctoritas Juvenalis, imo et solius Dracontii.

- Femineo mucrone perit dux fortis et audax, A
 Quem non bella domant, domuit promissa vo-
 [luptas,
 480 Hæc sperata licet, non est perfecta libido:
 Et certæ noctis pœnas persolvit adulter,
 Impollutus adhuc nullo sub crimine facti.
 Semiramis dulces, Nino viduata marito,
 346 Invasit thalamos et regnum prolis ama-
 [tæ.
 485 Exhibet infelix incesto pectore matrem,
 Et sibi socrus erat filii turpissima conjux:
 Bella diu gessit juvenem mentita sub armis.
 Quis neget iratæ Tomyris crudelia bella
 Cum duce Persarum Cyro sub laude peracta?
 490 Ultrix facta sui post tristia funera nati,
 Dum regale caput dimissum sanguine multo B
 Clausit in utre cruor, quem mens furiosa dolore
 Fuderat, innumera juvenum cervice recisa.
 Casta quod Evadne fecit Capaneia conjux,
 495 Dum post sulfureos jaculati fulminis ictus
 Ignibus appositis arderent ossa mariti,
 Conscendit mox viva rogos, viduamne voca-
 [mus,
 Quæ simul infernas cum conjuge venit ad um-
 [bras?
 347 Dives Dido fugax, extincti conjugis
 [ultrix,
 500 Urbis Elisæ perfectis mœnibus ample,
 Ipsa pyram manibus propriis construxit, et
 [aram,
 Quam pedibus furiosa suis conscendit, et arsit.
 Impulit ad flammam currere funere vivo
 Aut amor Æneæ, aut venientis terror Hiar-
 'bæ.

SCRIPTURA COD. VAT.

483. *Femina prima ducum uno viduata marito.*
 488. *Neget exprite Tamiris.*
 493. *Cer ice recissa.*
 498. *Infernam c. c. ven't ad urbem: pro urbem prius aliud fuerat.*
 499. *Prius urbem, correctum ultrix.*
 501. *Construxit ut aram.*
 503. *A. funera viva.*
 504. *Æneæ veniens aut terror*

NOTÆ.

479. *Promissa voluptas*, quam sibi ipse promiserat, ambiguo responso Judithæ deceptus. Cap. xii, vers. 13: *Quæ ego sum, ut contradicam Domino meo?* Judith invitabatur aperte ad cœnam, occulte ad flagitium: apertum verborum sensum secuta, se Holofernis obsequio paratam ostendit: Holofernes tectum alium verborum sensum spectabat. Nonnulli putant Juditham Holoferni legitimum matrimonium promisisse; quæ tamen interpretatio minus verbis et menti Dracontii congruere videtur.

481. *Certæ noctis*, sibi constitutæ, quam certo sibi promiserat. *Nox sæpe* pro ipso vetito concubitu ponitur. In Anthologia Latina tom. IV edit. Pisaur., pag. 502: *Dum noctis pretium tuæ requiro*, quod epigramma inter alia Martiali ascripta legitur. Prudentius l. i contra Symmach., vers. 143: *Hoc pretium noctis persolvit honore Liber*. Sic passim loquuntur Cicero, Horatius, Ovidius, Statius, Plautus, Terentius, alii. In plurali num. Juvenalis sat. 4, vers. 37: *Qui testamenta merentur Noctibus*.

482. *Impollutus* verbum Taciti et posterioris ævi.

483. In scriptura codicis corrupta omnino legendum puto *Semiramis* et *Nino*, quorum certe sit mentio. Nec refert quod alii in *Semiramis* primam corripiant et secundam producant, et primam in *Nino* brevem faciant: nam Dracontius alique ejus æquales in nominibus propriis liberiores erant. Prudentius in *Ninivite* a *Nino* primam similiter produxit vers. 131 hymni 7 Cath.: *In Ninivitas se coactus percito*. Simili modo Theodulfus Aurelianensis in versibus præfixis fronti Bibliorum: *Ninivis et vitam nomina mundum habet*. Alii in *Ninive* primam corripunt, secundam producant.

484. *Invasit thalamos*, etc., vide notam ad vers. 319. Justinus l. i, cap. 1, de Semiramide, *Simulat se pro uxore Nini filium, pro femina puerum... Magnas deinde res gessit, quarum amplitudine, ubi inviam superatam putat, quæ sit, fatetur... Ad postremum cum concubitu filii petisset, ab eodem interfecta est*.

486. *Mater est socrus conjugis filii*. Semiramis igitur, quæ filii conjugium affectabat, sibi erat socrus.

488. Forte *Quis neget orbata Tomyris*. Alii scribunt *Thamiris*. De ea Val. Maximus lib. x, cap. 9: *Caput*

Cyri abscissum in utrem humano sanguine repetam dimitti jussit, exprobrans illi insatiabilem cruoris astim, simulque pœnas occisi ab eo filii sui exigens. Herodotus l. i, cap. 214, eandem historiam refert, quamvis multa alia de exitu Cyri narrari fateatur.

489. Alii primam in *Cyrus* producant.

491. *Putabam demersum; sed Val. Maximus verbo dimitti in eadem re usus est*.

492. *Clausit in utre cruor*, quod tantus fuerit cruor, ut caput cooperuerit et quasi clauserit.

494. Hyginus, fabul. 256, inter castissimas numerat Evadnen conjugem Capanei. In *Capanea* lego *Capanea conjux*. Statius l. xii, vers. 545, *Ausa ante alias Capanea conjux*.

495. Capaneus ad Thebas periisse dicitur fulmine percussus. Vide Statium in fin. l. x. *Jaculatus* passive in Lucano reperitur.

497. Hyginus, fabul. 243, Statius in fine Thebados, *Conscendit*, ut vers. 502.

499. Dido, Elissa etiam, seu Elisa vocata, cum Pygmalion ejus frater Sichæum conjugem obrutisset thesauris hujus inhians, Tyro clam aufugit, effossis et asportatis secum thesauris. Omnia ergo hujus versus verba notandam habent significationem: *dives, fugax, ultrix conjugis extincti*.

501. Scriptura codicis *pyram construxit, ut aram*, aliquo pacto defendi potest, sed non videtur vera. D *Construxit pro construxit* error clarus est.

502. Supra vers. 497, *Conscendit mox viva rogos*, Virgilius l. iv, vers. 646, de Didone: *Conscendit furibunda rogos*.

503. *Funere vivo*, ut vers. 398, *vivum cadaver*, l. i, vers. 648, *funera viva*, et vers. seq. *vitali in morte*. Simile oxymorum est in Victorino de J. C., *Vim petens hominum vitali morte sepultus*. Dido gladio se ipsam occidit, sed in pyra, qua ejus corpus comburendum erat.

504. Macrobius Saturn. l. v, cap. 17, commemorat, ita eleganter a Virgilio amores Didonis fuisse digestos, ut *fabula lascivientis Didonis, quam falsam novæ universitas, per tot tamen sæcula speciem veritatis obtineat, et pro vero per ora omnium volitet*. Justinus, l. xviii, Hiarbam regem Mauritanicæ sub belli denuntiatione nuptias Didus petiisse refert. Regina vero, *pyra in ultima parte urbis exstructa, velut placatura viri manes, inferiasque ante nuptias missura, multas*

- 505 Quid formosa nurus, populo spectante, pu- A
[dica
Post maeculam thalami Lucretia casta peregit,
Quam tulit infelix, alieni poena pudoris?
348 Ut rea procubuit, nullo surgente reatu :
Concidit ense suo, mansitque superstes adulter,
510 Qui solus feriendus erat mercede pudoris.
Millia femineis numerantur ubique catervis
Exempla scelerum modicæ vel laudis amore :
Aut certe fecero pie pro numine vano
349 Conficti sermone Dei, quem fabula men-
[dax
515 Extulit, et miseros incassum orare coegit,
Unde nihil lucri, sed vitæ damna tulere,
- Cum sit nemo Deus, nisi noster ubique tremen-
[dus ;
Omnia præcepti solo sermone creantur
Ipsius imperio, per quem sunt cuncta per
[ævum.
520 Ecce Deus verus, de quo nil fingitur, in quem
Fabula nulla cadit, quem nunquam verba
[disertum
Exorant, aut sorde notant, cui tempora nil
[dant,
Aut relevant, currente die : qui sæcula mutat,
Nec mutant hunc sæcla tamen, quia, quod fuit,
[hoc est,
525 Hoc erit æternus : qui præsens constat ubique,

SCRIPTURA COD. VAT.

514. Dei quos f.
515. Incassum adorare coegit.
516. Nihil Christi sed.
522. Aut forte rotant cui.
523. Aut recolunt c.

- B 524. Sæcula nec tamen . . . . desunt alia, sed illico
integer versus ponitur *Nec mutant hunc*, etc., adeo-
que *Sæcula nec tamen* initium mendosum est versus
hujus *Nec mutant*.

NOTÆ.

hostias cædit, et sumpto gladio pyram conscendit, atque ita ad populum respiciens, ituram se ad virum, sicut præceperant, dicit, vitamque gladio finivit. Non desunt tamen qui Virgilii narrationem testimoniis veterum velint confirmare: quam opinionem refellit Ruæus initio comment. l. iv Æneid.

505. Livius l. i, cap. 57, de Lucretia: *Tum forma, tum spectata castitas incitat.* Lucretia nuntium ad patrem et ad virum miserat, ut cum singulis fidelibus amicis ad se venirent, quibus præsentibus Tarquinii facinus narravit, et cultro se confodit.

507. *Tulit, abstulit.* Virgilius eclog. 9, vers. 51: *Omnia fert ætas, animum quoque.* Vel tulit, supra se tulit, ut pro ea mortem subiret, phrasi ecclesiastica, ut dictum ad vers. 602 l. ii: *Et licet ipse ferat maculas et crimina nostra.* ALIENI PÆNA PUDORIS est casus appositionis, ut vers. 270: *Accipit infelix, alieni causa triumphum.* Fuit ergo Lucretia sibi poena alieni dedecoris. *Pudor* metonymice ponitur pro dedecore, præsertim ex illicito concubitu permanante. Ovidius *Hæroid.* ep. 11, vers. 79, *Irruit, et nostrum vulgat clamore pudorem.* Justinus l. iii, cap. 4, *Ex his nati ab notam materni pudoris Parthenii sunt vocati.*

508. Vide supra vers. 429.

510. *Mercede pudoris*, ut vers. 507, *pœna pudoris.* Pro pœna, aut supplicio *merces.* Livius l. xxxix, cap. 55, *Debuisset gravem temeritatis mercedem statui.*

511. *Femineis catervis*; in femineis catervis. Fortasse *femineæ catervæ* legendum. Feminarum indolem et ingenium simili elogio persecutus est Fridericus Furius Cæriolanus in opere quod inscribitur *Bononia*, lib. ii, pag. 281 seq., *Quid enim si superiores et laudabiliores viris inveniuntur? . . . Lege omnes omnium ætatum annales et historias, cognosces feminas castas, pudicas, etc., quæ ita in omni virtutum genere amiserunt, etc. Nolo recensere Semiramim, Lucretiam, etc. Quid tibi multa millia virginum, conjugum et viduarum memorem? Hoc vero est discrimen inter Cæriolanum et Dracontium, quod hic feminas ad veræ virtutis laudem adhortatur, ille ita ratiocinatur, ut concludat lectionem versionis vulgaris sacrarum librorum sine ullo discrimine omnibus esse concedendam: ex quo intelliges quam inepte in Catalogo Bibliothecæ Hulsianæ tom. IV, pag. 357, hic liber Cæriolani collocatus fuerit in classe eorum qui de Roma et statu ecclesiastico, sive ditione Romani pontificis agunt, perinde quasi descriptionem civitatis Bononiæ contineret, cum *Bononia* inscriptus fuerit, quia dialogum explicat inter Cæriolanum et Bono-*

niam Siculum, theologum et rectorem Lovaniensem. En titulum operis rari: *Friderici Furii Cæriolani Valentini Bononia, sive de Libris sacris in vernaculam linguam convertendis libri duo ad Franciscum Bovadillum Mendozium cardinalem Burgensem. Basileæ per Joannem Oporinum. Ex officina Michaelis Martini Stiellæ, 1556, mense Martio*, in-8. Nescio vero an magis ridicula sit allucinatio hypercritici Baylii, qui in *Diction.* verb. *Furius* affirmat Federicum Furium nomine Cæriolani vocatum fuisse, quia natus fuerat Valentini; allegatque Nic. Antonium, quem ait scripsisse incolas regni Valentini vulgo appellari *Seriolis*, et hac de causa Furium cognominatum *Seriolanum*. Accipe verba Nic. Antonii, quæ exscripsit etiam Baylius: *« Federicus Furius Seriolanus (vulgari appellatione Valentiniæ gentis, ex cujus regni urbe Seriolia oriundus erat, Seriol dictus) non alio aptiori potest elogio commendari, »* etc. His, ut vides, solum innuit Nic. Antonius, Federicum ex vulgari suo cognomine *Seriol* sibi fecisse nomen *Seriolanus*. Cæterum cognomina ejus hæc duo erant *Furio Cerio*. Quædam de ejus genere et familia ex Actis beatif. et canoniz. B. Nicolai Factoris, alia de munere historici regii, quod gessit, ejusque scriptis historicis ex præfatione Joannis Matallii ad libros Hieronymi Osorii de rebus Emmanuelis Lusitanie regis adderem, nisi hic locus alienus esset.

513. *Pie*, opus quod pietatis aliquam speciem præ se ferret: nam vera pietas *pro numine vano* nulla est.

514. Forte *Conficti sermone Deum*, quos, vel *Fictorum sermone Deum*, quos. Lib. ii, vers. 582, *Vel quicumque Dei ficti sermone vetusto.*

516. *Lego lucri pro Christi*; nullus enim est sensus *Unde nihil Christi*.

518. Lib. ii, vers. 59, *Quem ipse repente jubens solo sermone creasti.*

521. Forte *verba diserta*.

522. Sic ex conjectura legi potest, nisi malis aut forte *notant*, aut *sorte notant*. Sed *notare sorde* recte dicitur. Cicero pro Quint., in fine: *Ne is . . . dedecore, macula, turpissimaque ignominia notetur.*

523. Forte *Aut minuunt*, ut l. ii, vers. 586, *Nil addens, minuensve tibi*; vel *Aut demunt*, ut Eleg. vers. 9: *Nil addit demittique tibi tam longa vetustas.* Scribo *relevant*, quia *relevare* ponitur etiam pro *minuere*. Plinius in Paneg. cap. 19. Vide not. ad vers. 540, l. i.

524. Lib. ii, vers. 587, *Tempora mutantur te nunquam sæcula mutant.*

- Omnia cum tollat, minuatque volatile tempus, A
350 Incrementa Deus, vel decrementa recu-
 | sat;
 Idem semper erit, nunquam mutabilis ævo,
 Qui cum sit dominus, se vult tamen esse pa-
 | rentem.
- 530 Exhibet, impendit, præbet, testatur, adoptat
 Nos genitos vocitare suos: nos ergo fideles
 Vivere debuimus, tanquam factoris imago,
 Quos deceat factura Dei pietate magistra.
 Rex pie, bellantum comitata potentia supplex
- 535 Fit, quodcumque jubes: effectus jussa sequun-
 | tur.
 Stat famulans natura Deo, constructa elementis,
 Nescia, quid jubeas, donec præcepta repente
 Audiat, et Domino citius parere laborat, B

SCRIPTURA COD. VAT.

526. *Omnia qui tollit, minuitque v. t.*
 536. *Stans famulans.*
 539. *E. vixisse s. g. ministra.*

543. *Et gessit servile pavens.*
 545. *I. c. truces pacare loquetur: correctum loquetur.*
 546. *Venire; ad marg. est mereri.*

NOTÆ.

526. *Minuitque volatile tempus* in scriptura codicis, ut vers. 523, *Qui sæcula mutat*. Ovidius lib. x Met., vers. 519, *Labitur occulte, fallitque volatilis ætas*. Suspicio *Omnia cum tollat, minuatque volatile tempus, Incrementa Deus*, etc. Illud mihi certum, Columbanum in ep. ad Hunaldum hunc versum expressisse: *Omnia dat, tollit, minuitque volatile tempus*, quem versum aliis Dracontii immixtum refert: adeoque conjecturam meam sequi volo.
528. Eleg. vers. 7. *Omnia permutans, nullo mutabilis ævo, Idem semper eris.*
529. De patris nomine quo Deus vult vocari, consule notam ad l. 1, vers. 81.
530. De verbo *impendo* pro *confero* vide notam ad vers. 218. *Adoptare* peculiari significatione est aliquem in filii locum assumere, proprio nomine imposito. Hinc additur, *Nos genitos vocitare suos*. Deus enim nos in familiam suam nomenque filiorum suorum per gratiam adoptat. Fortasse etiam *adoptat* sumitur pro *optat*.
531. *Genitus* substantive pro filio. Vide comment. ad Prudentium hymn. 5 Cath., vers. 157. Joannis ep. 1, cap. iii, vers. 4: *Videte, qualem charitatem dedit nobis Pater, ut filii Dei nominemur, et simus*. Chrysostomus hom. 14 in Matth., *Patrem se magis quam Deum voluit dici, ut nobis magnam fiduciam daret ad petendum*. Dracontius in flu. l. iii, *Obses sermo tuus nostro nam corde tenetur, Quo te promittis nimia pietate parentem*.
532. Vide lib. 1, vers. 338, *Species hominis, celestis imago*.
533. *Factura* pro opere facto et creatura sæpe ponitur a scriptoribus Christianis. Confer comment. ad Prudentium Apoth. vers. 304. Hoc loco potius sonat ipsam actionem, sive compositionem, quo sensu Plinius et Gellius ea voce utuntur. *Pietate magistra, ut luce magistra, ritu magistro*, qualia multa in poetis reperire licet.
534. Lib. ii, vers. 698, eodem modo: *Rex pie*. Obscura sententia et fortasse mendosa scriptura. Tentabam *Rex pie, bellantum cui tota potentia supplex, Fit, quodcumque jubes*. Vel *Rex pie, bellantum comitata potentia, semper Fit quodcumque jubes*.
539. *Ministrat* eo sensu quo l. 1, vers. 227: *Quæcumque ministrant*. Forte *Exsultat jussisse sibi, gavisa ministra Perficit*. Sedulius l. 1, vers. 222, al. 237: *Nempe creatori, cujus quæcumque videntur, Seu quæcumque latent, et rerum machina serva est, Omne suum*
- Exsultans jussisse sibi, gavisa ministrat,*
 540 **351** Perficit injuncta placido sermone jubentis,
 Et rerum natura parens famulata tremiscit
 Per quem celsa poli, tellus, mare, sidera con-
 | stant,
 Et gestit servire pavens. Quota portio rerum
 Nos sumus audaces, ut contemnamus acerbe
- 545 Imperium cœleste truces? præcepta sequatur
 Nostra, Dei que simul, qui vult, sua vota venire.
 Cum nos jussa Dei fieri contemnimus ultro,
 Nec sumus ignari, quid sit fas, quidve nefastum,
 Gens scelerata sumus, nil de pietate merentes.
- 550 **352** Quorum primus ego plus quam peccator
 | habendus.
 Quando fatebor enim, scelerum simul esse
 | reatum

famulatur opus, sequiturque jubentis Imperium, quocumque trahit sententia nutus. Cellarius edidit et rerum machina sermo est. Sed Wopkensius in Miscell. crit. restituit ex aliis libris *serva est*, et mox conjicit sequiturque jubentis Imperii, quocumque trahit sententia, nutum.

541. *Tremisco* cum accusativo Virgilius et alii. In multis veteribus libris scribitur *tremesco*, atque ita etiam legitur in codice Vat., sed communior scriptura est *tremisco*.

542. *Celsa poli*, ut l. ii, vers. 3, *celsa polorum*.

543. Sic restituo. Gestit servire pavens natura, nam eadem gavisa ministrat, et famulata tremiscit, quibus verborum oppositionibus sæpe utitur Dracontius. Cogitabam *Cui gestit servire pecus*. QUOTA PORTIO, quanta portio. Lucretius l. vi, vers. 650, *Et videns, cælum summi totius unum Quam sit parvula pars, et quam multesima constet, Et quota pars homo sit terræ totius unus?*

545. In mendo cubat hic locus. Hemistichium vers. seq. invenio apud Alcuinum, Dracontii sæpe imitatore, carm. 179, quod monostichis constat, et inter alia habet, *Impleat ipse Dei, qui vult, sua vota venire*, nempe impleat Dei vota, qui vult sua sibi vota succedere: quanquam mihi potius placet opinio Canisii, qui in append. tom. I Var. lect. hoc carmen S. Columbano ex quodam ms. attribuit, cujus ex epistola ad Hunaldum nonnulli versus hæc sunt allati. In recenti editione Alcuini inter opera dubia hoc carmen relatum est. Locum correxi, ut potui, non ut desideravi. Vellem, medicinam tulisset noster Petrus Chacon, de quo Nicius Erythraeus in Pinacotheca: *Omnino habebat hoc, ut in sanandis veterum librorum plagis nemo ipso melius medicinam faceret, adeo ut auctorum eorundem animi, ut somnians Pythagoras, immigrasse in ipsum, eamque eidem de iis rebus, quæ erant in questione, sententiam quodammodo aperuisse viderentur*.

547. Nullum erit peccatum metri, si legas *facere contemnimus*.

548. Lib. ii, vers. 267, *Nos improba turba, Quamvis justitiam noscentes temnimus actu Plectibili*.

550. Imitatio Apostoli I ad Tim., cap. 1, vers. 15, *Quorum (peccatorum) primus ego sum*. Tota hæc confessio Dracontii quo pertineat, fuscè disputatum fuit in prolegomenis cap. 15.

551. Forte *scelera simul, atque reatum Pectoris, et carnis?* vel *scelerum numerum, atque reatum*.

- Pectoris, et carnis? non si mihi ferrea vox sit, A
Ora tot exsurgant, quot dentes ossibus albert,
Aut mihi sint linguæ, quantos caput omne
[capillos
- 555 Pectinat, explebo numerum sine fraude fidelem.
Sed satis est dixisse reum sub crimine cuncto.
Quod tua jussa vetant, solus peccasse fatebor,
Omne, quod horrescis, non me fecisse negabo.
Quid prodest cuicumque nefas celare peractum,
- 560 Cum iudex, et testis ades Deus unus, et idem?
Sacrilega quasi mente putem, non omnia nosse,
353 Aut aliquid nescire Deum. Sibi fraude
[nocebit
Mens mea quod reticet, cum, si confessio
[simplex
- Indicet admissum, venia sperata sequetur. B
- 565 Qui negat, ipse sibi veniam jam sponte negavit.
Ergo ego confiteor miseranda mente reatum
Plenum, grande malum, non uno crimine
[partum.
Nam scelus omne meum numeros superabit
[arenæ
- Littoris, et pelagi vincent mala nostra liquo-
[res.
570 Non puto diluvium tantos punisse reatus,
Quantos ipse gero calparum pondere pressus.
Flumina me scelerum rapiunt, quatiantque
[procellæ,
Et peccatorum torrens simul obruit unda;
354 Me delictorum merserunt fluctibus amnes,
575 Usque animam venit unda meam, gravis horror
[aquarum.
Hei mihi! quod facinus non uno tempore gestum,
Ut mea facta luam, tempus convenit in unum.
Nunc ubi sit pietas, ubi sit miseratio prisca,
Aut tua quo, Domine, clementia nota recessit?
580 Oblitusne mei es? precor, obliviscere ne me,
Omnipotens, sed facta mea: gravor undique
[pressus,
Vincla ligant, tormenta domant, consumit
[egestas;
Ludibrium generis, dolor omnibus, atque ini-
[micus
Factus, et exutus magna de parte bonorum,

SCRIPTURA COD. VAT.

554. Q. capit o.

562. Deum cui fraude.

569. Scribitur lictoris.

579. D. elementa n.

583. Obscure inimicus.

NOTÆ.

552. Auctor incertus de Laudibus Domini sub Constantino: *Non ego ferrato tegecer si viscera muro, Ferrea vox, linguæque forent mihi mille canenti*, etc. Virgilius lib. vi, vers. 625, *Non mihi si linguæ centum sint, oraque centum, Ferrea vox*, etc. Sic passim poetæ ethnici et Christiani difficultatem singillatim explicandi rem aliquam solent exprimere. Quod autem Dracontius hunc versum, et non raro alios verbo monosyllabo concludit, rectene id fiat, controversum est inter aliquos. Labbeus in Nov. Bibl. mss., pag. 68, ex bibliotheca Gabrielis Naudæ citat anonymi dialogum, *An recte versus monosyllabis verbis claudatur, et quibusnam, adversus Thomam Corream, qui Bononiæ libros de eloquentia, elegia et epigrammate scripserat. Præstantissimorum poetarum exempla patent omnibus.*

553. Virgilius lib. xii, vers. 36, *Campique ingentes ossibus albert.*

554. Quantos pro quot usitatum bonis Latinitatis auctoribus, Senecæ, Propertio, Statio, Claudiano, aliis.

555. Pectinare verbum Plinii et Apuleii. David scelerata sua capillis capitis sui comparabat psalmo xxxix, vers. 13, *Comprehenderunt me iniquitates meæ, et non potui, ut viderem. Multiplicatæ sunt super capillos capitis mei.* Dracontius hyperbolem longius protrahit.

556. Reum, scilicet me. *Cunctus* in singulari apud Virgilium, Ciceronem ac plures alios occurrit, ut *cunctus orbis, a cuncto populo.*

558. *Horresco* cum accusativo Virgilius, Statius, Val. Flaccus.

560. Jerem. c. xxix, vers. 23.

561. Vide l. i, vers. 497 seqq., *Sacrilegos*, etc., et v. 531 seqq. ejusdem l. i.

562. *Lego sibi pro cui*: nam etiam cum interrogatione *cui fraude nocebit Mens mea quod reticet?* non satis expeditus est sensus. Joan. ep. i, c. i, vers. 8 seqq., *Si dixerimus, quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus.... Si confiteamur peccata nostra, fidelis est et justus, ut remittat nobis peccata nostra.* Lib. III Reg., c. viii, v. 46 seqq.

563. Forte quod si. In codice scriptum est *cum si*. Potest accipi *cum* pro *quando* adversative. Martialis l. vii, ep. 83, *Certior in nostro carmine vultus erit. Casibus hic nullis, nullis debilibus annis Vivet, Apuleum cum morietur opus.* Videlicet morietur imago picta Cæciliæ Secundi, sed non vultus ejus in carmine meo expressus.

564. *Admissum* pro scelere Livius, Tacitus, alii. Non male esset *venia sperata sequatur*. Sed defendi potest *sequatur cum quum*, ut nunc dicebam.

565. *Qui negat*, nempe crimina, admissum scelus.

568. In codice est *superabit*, non *superavit*, ut vers. seq. *vincent*, videlicet si numerare velim scelera mea, superabunt arenam littoris, vincent undas pelagi. In sacris Litteris sæpe magna aliqua multitudo arenæ maris comparatur. Theodulfus Aurelianensis lib. iv, carm. 4, vers. 296: *Ipsæ Deo, fateor, peccamina multa peregi, Quæ superant numero temet, arena maris, Et pluviam guttas, maris undam, sidera cæli, Herbarum frutices, germina cuncta soli. Hæc sunt, arumnas ego cur sim micus in istas, Esse nec ut debent sunt mala tanta mihi.*

570. Verbis ex sacra Scriptura petitis exaggerate sua crimina Dracontius fatetur. Hermannus Hugo in Piis desiderii lib. i, carm. 41, in hanc sententiam exponit verba psalmi lxxviii, v. 16, *Non me demergat tempestas aquæ, neque absorbeat me profundum*, etc.

573. Psal. xvii, vers. 5: *Torrentes iniquitatis conturbaverunt me*; et psal. xxxvii, vers. 5: *Quoniam iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum.*

575. Ex citato psalmo lxxviii, vers. 2, *Intraverunt aquæ usque ad animam meam.* Ovidius Trist. lib. ii, vers. 401: *Nec mihi pars nocuit de gurgite parva, sed omnes Pressere hoc fluctus, oceanusque caput.*

581. Inter sententias P. Syri Mimi vers. 825: *Res optima est, non extirpare sceleratos, sed scelera.* Prosper epigr. 8: *Denique committunt homines mala crimina semper, Dat spatium, ut pereant crimina, non homines.* Et epigr. 44: *Legem spernentes odit cum legis amator, Non homines odit, sed reprobat quod agunt.*

584. Forte *Fractus et exutus*. Vers. 595, *Quem sic fregere dolores.*

- 585 Crinibus intonsus, pannis squalentibus usus; A
Notus et ignotus desunt, abiere parentes,
Me quibus impendi, mox dedicere propinqui,
Vel quicumque fuit, subito discessit amicus.
Agmina servorum fugiunt, tempore clientes,
590 **355** Nec doluere meam tanta sub clade rui-
[nam :
Irascente Deo, solatia cuncta negantur.
Hic superest, ut vita cadat, nisi parcere
[mitis
Jusseris afflicto, quem sic fregere dolores.
Punisti errantem, nunc jam miserere fatentis.
595 **356** Pœnitet en peccasse nimis, jam parce

[flagello :

SCRIPTURA COD. VAT.

587. *Et q. i. m. didicere p.*592. *S. vita ut c.*594. *M. futenti.*596. *Actis, supra actus.*597. *Accipe q.*599. *Corde fruētus.*602. *Fundo divine.*605. *Supplicii scelerum peccans licet acrius vri.*

585. Habitus reorum apud Romanos vulgo notus, coma intonsa, vestis obsoleta et squalens.

586. Similia sunt in psal. xxxvii. *Parentes pro consanguineis accipio* significatione jam tunc usitata, quæ ad vulgares linguas postea permanavit. Hieronymus lib. ii contra Rufinum subinit, *Nisi forte parentes militari, vulgarique sermone cognatos, et affines nominat.* Hoc certe sermone locuti sunt Capitolinus, Lampridius, Curtius, Julius Firmicus, ut alios sequioris ævi omittam, nonnullos etiam antiquiores, quorum tamen non certa est sententia.

587. Sustineri potest *Et quibus impendi* : nam impendo pro conferre, præbere, ponitur a Dracontio vers. 550. Verius tamen puto *Me quibus impendi*.

589. Euripides in *Alceste* vers. 208, *Non enim omnes famuli bene volunt dominis, Ut benevoli accedant in malis.* Oportet ut magna fuerit Dracontio servorum copia. De origine servorum pulchre Alcimus ratiocinatur lib. iv, ubi agens de diluvii tempore ait : *Nam servos nondum dederat natura vocari, Nec dominos famulis discernere noverat ordo, Nam primus maculam servili nomine sensit Hujus natorum medius, qui sorte cachinno Detectum periit misero spectamine patrem, Materiamque sui risit deformior ortus, Et plus jam turpis nudato simplice nequam. Quod postquam sanctus potuit cognoscere Noe, Natum germanis famulum dedit : inde repertum est Tale jugum, cuncti nam semine nascimur uno. Servitii causam certe fecisse ventus Cernitur, et liber peccans fit crimine servus. Si rursum nexu famulus stringatur honesti Natales faciens sibi met, jam nobilis hic est.* Sic ex vet. edit. Moltheri, ubi legitur *Distectum pro detectum*, Romanorum divitiæ cum in aliis rebus, tum in magno servorum numero vitæ erant. C. Cæcilius Claudius Isidorus servorum quatuor millia sedecim testamento reliquias dicitur, quamvis civili bello multas opes perdidisset. Crassus solos architectos et fabros in servis habebat ad quingentos. Seneca de Tranquill. Animi cap. 8, *Feliciorem tu, inquit, Demetrium Pompeianum vocas, quem non puduit locupletiores esse Pompeio? Numerus illi quotidie servorum, velut imperatori exercitus, referebatur.* Vide Lipsium in not. et lib. ii, cap. 15, de magnit. Rom. Quod ergo non solum servos, sed etiam agmina servorum Dracontii memorat, satis innuit, se fortunæ bonis abundasse, aut etiam e viris primariis unum aliquem fuisse. Id ipsum hoc loco verbum *clientes* indicat. Lib. ii, vers. 310, *Nobilium plures adepti fraude clientes.*

Nam nequeo tolerare miser tot cladibus actus.
Aspice, quæso satis, precibus ne clauderis

[aures

Nostris, sancte, tuas, qui das præcepta beni-
[gnus,

Ira hominis cum sole cadat de corde furentis,
600 Et veniam nox ipsa ferat : qui præcipis, ut ait,
Fac fieri, quod et ipse jubes, miserere roganti,
Et lacrymas intende meas, quas fundo diurne :
Tristis, et extenso prostratus corpore plango.

Me miserum ! qui tanta fero, cui tanta parasti
605 Supplicia scelerum : merear licet acrius uri,
Munere percipiam Domini, redeante favore,
Quidquid amara dies et tempora dura tulerunt.

B 606. *Munera percipiam d. Scribitur percipiam.*

607. *Dies tempus quodcumque derisit.* Post hæc versum in ms. ordo versuum hic est. *Quidquid amara - Obsessamque - Et sontem - Interpres mentis - Alique voluntatis - Verbera distinctas - Omne nefas - Dentibus adduntur - Lucem redde, et alii, ut hic eduntur usque ad Ut bene verba, post quem sequitur Accedunt humeris, et alii, ut hic repræsentantur.*

NOTÆ.

590. Supra vers. 583 ait *dolor omnibus* ; cur igitur nunc, *Nec doluere*, etc.? Discrimen hoc est quod hoc versu *Nec doluere* ingratus animus servis, clientibus, amicis, propinquis objicitur, quod non ita Dracontii sortem doluerint, ut remedium aliquod, quantum in ipsis esset, saltem consolatoriis verbis afferrent. At versu 583 affirmat se ludibrium generis factum, dolorem omnibus, atque inimicum, quia ex suo casu et ludibrium, sic dolor in familiares redundare debuit. Doluerunt ergo non sortem Dracontii, sed suum damnum, vel si sortem Dracontii dolebant, se non dolere fingebant, pro inimicis se gerentes.

591. Eleg. vers. 29, *Irascente Deo, mentes mutant, et artus.*

593. Ovidius l. iii Trist., eleg. ult., vers. 53, *Ingenium fregere meum mala. Sic frangi dolore, molestia, cura, et similia.*

594. Scriptum puto *miserere fatentis*, ut vers. 601, *miserere rogantis*, et alibi etiam cum genitivo. Desideri tamen potest *miserere fatenti*. Corippus l. ii, vers. 402, *Dominus servis miseratus egenis.* Diomedes l. i edit. Putsch., col. 294, ut Latinum agnoscit *miseror tibi*, ac sunt exempla in Ilygino, Declamat. Quintiliani et alii.

595. *Parce flagello*, abstine a flagello, ut *parce metu*.

598. *Sancte de Deo*, ut vers. 661. Vide notam l. i, vers. 744. Sic Juvencus, Prudentius, alii loquuntur.

599. Eleg. vers. 155, *Ne sol cadat intrans*, etc. Ex Apostolo ad Ephes. cap. iv, vers. 26 : *Sol non occidat super iracundiam vestram.*

600. Forte *qui præcipis hoc sic.*

602. *Et lacrymas intende*, ut l. i, vers. 716, *Spes hominum intendens.* Pro *diu*, aut *omnibus diebus*, aut *diurne* positum *diurne*. *Diurnum* proprie est quod ad diem pertinet, ut *nocturnum* quod ad noctem. Sol pro diurno usurpari posse diurnum, quibusdam Ciceronis locis ostenditur, quamvis nonnulli malint legere *diurnum*.

603. Habitus supplicantium et orantium. Cicero pro Ligario cap. 5 : *Quod nos domi petimus precibus et lacrymis prostrati ad pedes.* Subit etiam animam conjectura de supplicio nervi, quo corpora extendebantur et prosternebantur : id tamen minus placet.

607. *Tulerunt* pro abstulerunt. Vide notam ad vers. 507; vel lege *Quidquid amara dies, quodcumque et tempus ademit.*

- 357** Locem redde, precor, qui tempora sub- A
[trabis Iob
Aspera, restituens quidquid malus hostis ade-
[mit;
610 Arida qui reparas antiquis mortibus ossa,
Quæ membris rediere suis, clamante propheta,
Atque homines factura jubes reptare, cruoris
Humor ut assumptas intraverit ante medullas.
Nascuntur venæ, jam nervis membra ligantur,
615 Jam tegit ossa cutis, multos distenta per artus;
Quærunt colla caput, constringit guttura cer-
[vix,
Verticis eximii replentur et ossa cerebro;
- Iade duces oculi gemmato lumine vibrant,
358 Et palpebra tegunt luces, mundantque
[fenestras :
620 Scena capillorum, fundens a fronte coronam.
Tempus, et omne caput vestit de crine deco-
[ram,
Atque supercillum gemino supereminet orbi.
Naribus abductis duplex data semita vento,
Et geminæ rubuere genæ, lanugine malæ
625 **359** Crispantur revirentis adhuc post ossa se-
[nectæ
Mortua temporibus multis, olimque sepulta.
Ordine muratum dentes cinxere palatum,

SCRIPTURA COD. VAT.

- 608 *Lucito redde procul qui tempora subtra Iiob; B*
ad marg. *precor pro procul.*
612. *F. jubent reptante cruore.*
613. *Humor ad a.*
615. *C. multas distenta per artes.*
616. *G. cervis.*
618. *O geminato l.*
619. *Et palpebra tegunt lucis mandantque fenestras.*
620. *Scena capillorum funde a fronte coronam.*
623. *N. obductis duplex d.*
624. *G. rubere g.*
625. *Crispantur ventis adhuc p. o. s.*
627. *O. moratum d.*

NOTÆ.

608. Hi versus in codice turbati et transpositi videntur. Eos ita collocavi, ut orationi et sententiæ congruere censui. Forte legendum *Lucida redde, precor*. Exemplo Jobi, quo utitur, multa se amisisse Dracontius inuuit.

610. Visio Ezechielis cap. xxxvii : *Et dimisit me in medio campi, qui erat plenus ossibus.... Erant autem multa valde super faciem campi, sicque vehementer... Vaticinare de ossibus istis, et dices eis : Ossa arida, audite verbum Domini.*

612. Forte *Atque homines factura iuvant, reptante cruore, vel Atque homines factura jubes replere cruorem.*

613. Humorem medullis tribuit, ut l. i, vers. 652, *Venasque ciens, udansque medullas*. Isidorus l. xi Orig., cap. 1, *Medullæ appellatæ, quod madesciant ossa, irrigant enim, et confortant*. Ossa igitur arida, quæ factura homines erant, prius intus medullis instruantur.

614. Ezechielis cap. cit. : *Et ecce super ea nervi, et carnes ascenderunt, et extenta est in eis cutis desuper*. Cicero libr. ii de Natur. deor., cap. 55 : *Quid dicam de ossibus? quæ subjecta corpori mirabiles commissuras habent.... Huc adde nervos, a quibus artus continentur.... qui sicut venæ et arteriæ a corde tractæ, et profectæ in corpus omne ducuntur*. Celsus l. ii, c. 40, *Iuncta enim est vena arteriis, his nervi*.

616. Ezechiel cap. cit. : *Factus est autem sonitus, prophetante me, et ecce commotio; et accesserunt ossa ad ossa, unumquodque ad juncturam suam*. Colli pars anterior est gula, posterior cervix.

617. *Vertex est ea pars, qua capilli capitis colliguntur, et in qua casaries vertitur*. Isidorus l. xi Orig., cap. 1.

618. Cicero l. ii de Natur. deor., *Oculi tanquam speculatores altissimum locum obtinent*. In codice est *geminato* minus recte. Vide l. i, vers. 235 et 345. *Vibrant pro micant*.

619. Cicero cap. 57, l. ii de Nat. deor., *Palpebræque, quæ sunt tegumenta oculorum.... aptissime factæ, et ad claudendas pupillas (al. pupulas), ne quid incideret, et ad aperiendas.... Muniatque sunt palpebræ tanquam vallo pilorum.... Latent præterea utiliter, et excelsis undique partibus sæpiuntur*. Confer Ambrosium l. vi Hexaem., cap. 9, et Isidorum l. xi Orig., cap. 1, cum notis Grialis. Coniciebam in Dracontio *Et palpebra tegit luces, munitque fenestras*. *Palpebra* in singul. numero dixit Celsus l. v, cap. 26, sect. 23. In neutro genere *palpebrum* dici testatur Nonius cap. 3,

Palpebrum genere neutro consuetudo dici vult, palpebræ femin. Ex quo retineri potest Et palpebra tegunt luces : tum pro *mandantque* legendum est potius *mundantque fenestras*. Pro oculis ponit *luces*, ut Ovidius, Statius, Rutilius et alii. Neque ab hac significatione longe abest Cicero in Arato vers. 96, *Illæ quæ fulgent luces ex ore corusco*, quamvis proprie de stellis loquatur. *Fenestras* pro oculis pariter usurpavit Prudentius Hamart. vers. 870 : *Impediuntque vagas obducto humore fenestras*. Vide comment. ad eum Prudentii locum. De oculis mystice exponunt nonnulli verba Jeremiæ c. ix, vers. 21, *Quia ascendit mors per fenestras nostras*, et Isaïæ c. lx, vers. 8, *Qui sunt isti qui, ut nubes volant et quasi columbæ ad fenestras suas? Quod si legas mundantque fenestras, id ex Isidoro l. xi Orig., cap. 1, explicari potest : In summitate autem palpebrarum locis, quibus se utraq; clausæ contingunt, exstant adnati ordine servato pili, tutelam oculis ministrantes, ne irruentes (al. irruente sorde) facile injurias excipiant, et ex eo noceantur, ut pulveris, vel cujuscunque crassioris materiæ arceant contactum, aut ipsum quoque aerem concidendo mitificent, quo tenuem atque serenum faciant visum*.

620. *Scena* proprie significat tentorium, tabernaculum, umbraculum ex frondibus : hinc translate *scena capillorum*. Ovidius l. xiii Met., vers. 718 : *Coma plurima torvos Prominet in vultus, humerosque, ut lucus, obumbrat*.

621. Sæpius in plurali dicitur *tempora*, et hoc etiam loco dici posset *Tempora, et omne caput*. Verum *tempus* in singulari significat etiam utrumque tempus. *Omne caput* pro totum caput, ut supra vers. 554, *Quantos caput omne capillos*. Capilli vestis capitis sunt, ut constat ex nota ad vers. 344, l. i, *Facti, ut et decorem præstent, et cerebrum adversus frigus munit, atque a sole defendant*, ut tradit Isidorus l. xi Orig., cap. 1.

622. Libr. i, vers. 345, *Orbe micant gemino de oculis*, et l. ii, vers. 652, *Et gemino capit orbe diem*. Vide notam.

623. Lego *Naribus abductis*, quasi separatis et recedentibus, ut duplex via pateat.

624. Vide l. i, vers. 342 et 305, quibus in locis rubor generis tribuitur. Plinius l. xi, c. 37, sect. 58, de generis : *Pudoris hæc sedes : ibi magis ostenditur rubor*.

627. Lego *muratum*, quæ vox est Vegetii. *Moratum* nihil hoc loco significat, *muratum* apposite exhibet dentes tanquam muros quibus cingitur palatum.

Ut bene verba sonent, ipsis modulantis, ora : A
Obsessamque donant densata repagula linguam,
630 Et sontem factura latet, sermonibus oris
Interpres mentis, secreti pectoris index,
Atque voluntatis tacitæ, vel cordis imago
Verbere distinctas spargit per murmura voces,
Omne nefas, atque omne bonum dictura lo-
[quendo:
635 Dentibus adduntur rubicundo labra flabello.
360 Accedunt humeris remorum more lacerti,
Brachia junguntur, vola nascitur, et manus
[ornis.

Unguibus armantur digiti sub dispare forma,
Curvis spina latus complectitur aspera costis,
640 Pectora circumstant crates, jugulique ligantur.
Cætera membrorum currit propago per artus,
Usibus, officiis aptantur cuncta ministra,
Ædificant hominem longæ fragmenta ruinæ.
361 Ante tamen quam membra forent con-
[page ligata,
645 Jam prior auris erat, quæ audivit verba Tonantia.
Persarum dominus timuit post regna bubul-
[cum
Inter prata pecus, qui post regnavit in arce.

SCRIPTURA COD. VAT.

628. Et bene.
629. R. lingua.
630. Et pontem factura jacet sermonibus oris.
632. E. . . . tantis tacitæ vel cordis imago : sic
mutilus est hic versus.

635. Dentibus aduritur r. l. f.
644. Compago ligata.
646. Persarum timuit post regna bubulcus : deest
dominus, aut simile verbum.
647. Pecus si post.

NOTÆ.

628. Eleg. vers. 47, Tacitæ modulamina linguæ.
Cicero libr. II de Nat. deor., cap. 59 : Deinde in ore
sita lingua est, finita dentibus. Ea vocem immoderate
profusam fingit et terminat : quæ sonos vocis distinctos
et pressos efficit, cum et ad dentes et ad alias partes
pellit oris. Itaque plectri similem linguam nostri solent
dicere, chordarum dentes, nares cornibus iis qui ad ner-
vos resonant in cantibus.

629. A. Gellius I. I, cap. 15 : Ulyssem contra Ho-
merus, virum sapienti facundia præditum, vocem mit-
tere ait non ex ore, sed ex pectore. . . . petulantiaque
verborum cocercendæ vallum esse oppositum dentium,
luculente dixerit, ut loquendi temeritas non cordis tan-
tum custodia, atque vigilia custodiatur, sed et quibus-
dam quasi excubiis in ore positis sæpiatur. Homericæ
de quibus supra dixi hæc sunt : ἄλλ' ὄρε δὴ β' ὄρα τε
μεγάλῃ ἐκ στόματος ἐν, Τίκνον ἰμόν, ποῖόν σε ἔπος φύργεν
ἔπος ὀδόντων. Ast ubi jam magnam sudit de pectore
vocem, Dentis claustra tui vox qualis, nata, reliquit.

630. Forte Et sontem factura latet recessibus oris.
Vide notam ad vers. 57 libr. I, ubi sermo est de lin-
gua mala.

632. Ambrosius I. VI Hexæm., cap. 9 : Quid est
igitur os hominis, nisi quoddam sermonis adytum, fons
disputationis, aula verborum, promptuarium volunta-
tis. Plura ibi Ambrosius de mirabili structura corpo-
ris humani.

633. Avitus I. br. I, vers. 87 : Flexilis arctatur re-
cavo sic lingua palato, Pressus ut in camera pulsantis
verbere plectri Percusso resonet modulatus in aere
sermo.

635. Propertius, I. II, eleg. 18, v. 59, produxit
primam in flabellum. Et modo pavonis caudæ flabella
superbi; sed corripuit Ovidius III Amor., el. 2, Quos
faciant nostra mota flabella manu. Ubi tamen alii
legunt, Quos faciat nostra mota tabella manu; uti
etiam alio in loco flagello, vel tabella pro flabello,
ne in flabello corripitur prima. Sed plerumque
istius modi correctiones sunt non tam auctoritate ve-
terum exemplarium, quam præjudicata opinione
editorum. Labra, ut lingua, non male flabello, quo
scilicet ventus excitatur, comparari possunt. Cicero
pro Flacco cap. 23 : Cujus lingua, quasi flabello sedi-
tionis, illa tum est egentium concio ventilata. Eugenius
Toletanus in præfat. ad sua carmina : Nec metuas
libris æmula flabra tuis, qui versus in codice Vat.
Alexandr., num. 1360, sic legitur : Nec vereare li-
bris æmula flabra tuis.

636. Ex Celso I. VIII, cap. 1 et 10, brachium est
membrum hominis a cubito ad manum. Reliqua pars
a cubito ad humerum a Celso dicitur os humeri, sive
humerus, ab aliis lacerti : nam humerus frequen-

tius pars illa vocatur a qua lacerti et brachia depen-
dent.

637. Prudentius Apoth. v. 859 : Nunquid manus
articulatim Est digesta Dei? nunquid vola? nunquid et
ungues Claudere flexibiles?

639. Spina, series vertebrarum in dorso, unde
Hispanis espinazo. Ovidius I. VII Met., vers. 801,
Ossa sub incurvis exstabant arida lumbis, Ventris erat
pro ventre locus, pendere putares Pectus, et a spine
tantummodo crate teneri.

640. De crate vel cratibus pectoris vide comment.
ad Prudentium, v. 891 Apoth., et hymn. 3 Per.,
vers. 148. Juguli sunt duo ossa, claviculæ dicta, quæ
sunt supra summas costas unde collum incipit : nec
male legeres jugulisque ligantur. Vide Heisterum
Comp. anatom. num. 144. Huic toti descriptioni cor-
poris humani plenius intelligendæ utile cum primis
est opus, quod paucis ante annis prodit : Tabule
anatomicæ ex archetypis egregii pictoris Petri Berraini
Cortonenensis expressæ, et in æs incisæ. Alteram hæc
editionem recensuit, notas iconas expunxit, perpetuas
explicationes adiecit Franciscus Petraglia philosophus
et medicinæ professor. Romæ, 1788.

641. Propago translate est progenies, quo sensu
prima corripitur solet : proprie est ramus vitis, aut
alterius arboris, qui in terram demittitur, ut rena-
vetur actis radicibus, qua significatione prima pro-
ducitur. Hanc significationem ad ossa hominis rena-
vata transfert Dracontius.

642. Forte cuncta ministrant, Ædificant. Cæterum
ministra adjective probum est exemplo Ciceronis,
Lucretii, Ovidii et aliorum.

643. Melius compage ligata, quam compago ligata.
Vide lib. I, not., vers. 346 et lib. II, vers. 81, Indri-
tur compage Deus, structura ligatur Ossibus. Com-
pages, et compage apud poetas Christianos sæpe oc-
currit.

645. Pulchre : nam commotio ossium facta est
antequam membra singula formarentur, sed non pe-
terant commoveri, ut voci Domini obedirent, nisi
eam audirent : quod perinde est ac si dicas audiri
Deum etiam sine aurium ministerio. Joann. cap. v,
vers. 25 : Venit hora, et nunc est, quando mortui au-
dient vocem Filii Dei, et qui audierint, vivent.... Quis
monumentis sunt, audient vocem Filii Dei.

646. Supplevi dominus, ut constet versus et sen-
sus. Eadem historia non dissimilibus verbis renar-
ratur in Eleg. vers. 31 seqq., ex Daniel. cap. IV, vers.
30 seqq.

647. Pecus, bos : nam vers. præc. ait, Timuit post
regna bubulcum, et in Eleg. factum bovem aperte
dicit : Erravit per prata vagus.... Et qui homo bos

- Me, rogo, jam repara sub libertate solutum, A
Clade, catenarum ferrato pondere pressum.
- 650 Sit vitæ requies, animæ sint otia fessæ,
Sit secunda quies, sit nox cum munere noctis,
Sit fortuna redux, sit virtus usque senectam,
Sit venerandus honos, et quidquid vita preca-
[tur,
Aut amissa dolet, totum pietate reforma.
- 655 **362** Nosco, quid iratus, vel quid mitissimus
[ipse
Des, pater: adverto, non est formido salutis,
Sed veniam sperare licet. Res ipsa probavit,
Quod vivus sum: mortis inops pietate reservor,
Non ira, nam si Domini gravis ira fuisset,
- 660 Non me differres, subita sed morte necares,
Ne peterem veniam, quam nunquam, sancte, B
[negasti,
- Aut ut non essem prorsus, cui parcere posses.
Servatum reparare jube pietate sueta,
Ut merear cantare tuas per carmina laudes.
- 665 Quamvis nemo tua præconia congrua dixit,
Aut unquam dicturus erit: nam formula laudis
Temporibus tribus ire solet, tu temporis ex-
[pers,
Nunquid habes, Deus, ante tuum? vel post
[cedit in te?
- 363** Si laudator abest, narrator plenus at
[esset:
670 Sed quis opus narrare tuum sermone valebit?
Suspexisse Deum satis est de corde trementer,
Et lacrymis, precibusque piis veneranter adire.
Sint reduces vires, mens sana in corpore sano,
Sit mihi longa dies felici tramite vitæ,
- 675 Sit secunda domus, felix numerosa propago,

SCRIPTURA COD. VAT.

650. A. sunt otia.
654. Aut amissa dolent t.
655. Dubium, quod, an quid.
657. Speraret licet.
659. Non iram nam.

662. Pro cui videtur qui.
668. Dubium, nunquid, an nunquod.
669. Plenus adesset.
673. Sint reduces tenuis m.
675. Sit homo vel perlex felix.

NOTÆ.

fuerat. Nabuchodonosor post septem annos, sive tempora bonæ menti redditus est, et regnavit in arce, hoc est in aula Babylonis. Libr. 1, vers. 739: *Dejicit elatos, et mergit ab arce superbos*. Vide comment. ad Prudentium, hymn. 5 Cath. vers. 80: *Arcis justitiam triste tyrannicæ*.

650. Suspicio hos quinque versus trajiciendos esse post vers. 673, *Et lacrymis*.

651. *Munere noctis*, somno. In fabulis nox est mater aut nutrix somni. Euripides in Oreste vers. 174, *O veneranda, veneranda nox, Dans somnos Laboriosis hominibus*.

652. Fortunæ reducis templum Romæ erectum erat: cui multi lapides nummi que inscripti adhuc exstant. Dracontius veteris sui status fortunam reducem a Deo petebat et sperabat: ethnici numen Fortunæ tribuebant, quod etiam Juvenalis in fine sat. 10 reprehendit. *Usque senectam*, ut dixi ad vers. 708 lib. II.

653. Forte et quidquid vota precantur, Aut quæ amissa dolent.

654. Possit legere *Amissumve dolet*, ut melius *amissum* cohæreat cum *quidquid*. At *quidquid* vim pluralis numeri habet. Propertius lib. IV, eleg. 5, in fine, *Quisquis amat, scabris hoc bustum cædite saxis*. Dracontius in Eleg. vers. 15: *Quidquid agunt homines, bona, tristia, prospera, prava*.

656. *Formido* est metus vehementior, quique diu permanet, et horrorem conjunctum habet: quo sensu *formido salutis* amittendæ a spe veniæ removetur.

658. *Inops* hic rebus applicatur quibus egemus: hoc loco *inops mortis* est a morte exemptus, nondum mortuus. Nec perperam interpunges *Quod vivus sum mortis inops, pietate reservor*.

660. Adisis libr. I, vers. 29 seqq. Eodem enim identidem revolvitur Dracontius, ut Dei clementiam commendat.

661. *Sancte*, ut dixi ad vers. 598.

662. Vide num melius *prorsus, qui poscere possem*.

663. *Sueta* trisyllabum, ut vers. 446.

664. Confer lib. I, vers. 749, *Ut valeam memorare tuas hoc carmine laudes*. Quod autem Dracontius nunc petit, ut Deus servatum reparaet ad divinas laudes cantandas *per carmina*, non tam hoc carmen præsens inquit quam alia. *Per* denotat modum; aut idem est ac *carminibus cantare*.

665. Non male esset *nemo tibi præconia congrua*. De hoc vocabulo *congruus* dixi ad Prudentium Cath. hymn. 11, vers. 110. Latinius est *congruens*.

666. Tria tempora orandi Deum mane, vespere et meridie explicui ad Prudentium hymn. 3 Cath., vers. 86.

667. Eleg. vers. 5, *Et temporis expers*.

668. *Ante et post* more substantivi ponuntur. Vide de hoc argumento lib. II, vers. 732 seq. Prosper epigr. 41, *Nec serum aut properum sibi sentit in ordine rerum, Cui cuncta assistunt acta et agenda simul*. Quod epigramma est de providentia Dei et in aliis editionibus septimo loco ponitur.

669. *Plenus at esset* melius ex conjectura mihi visum quam, *plenus adesset*.

671. *Trementer* posset mutari in *trementi*; sed retinendum est etiam sine exemplo. Sic vers. seq. *veneranter adire*. Vide prælegom. num. 135.

672. *Veneranter*, dictum de hoc adverbio lib. I, vers. 4. Adde Theodulfum Aurelianensem lib. I, carm. 13: *Annua sic etiam veneranter festa canamus*.

673. Mendum in codice aliis conjecturis ansam præbet, ut *Sint reditus tenues, vel Sic victus tenuis*. Præfero *Sint reduces vires*, quia vere fractæ erant Dracontii vires, ut ex vers. 593 liquet. Eugenius Toletanus in oratione ad Deum carm. 4, l. 1, *Sit comes alma salus, et sufficientia victus, Absint divitiæ, etc.* Paulinus in precatone ad Deum carm. 5, *Sim tenui victu.... Non animo doleam, non corpore*. Alia verba Dracontii desumpta sunt ex Juvenali sat. 10, vers. 356, *Orandum est, ut sit mens sana in corpore sano*.

674. Paulinus in precatone matutina ad Deum poem. 4: *Exaudi, si justa precor, ne sit mihi tristis Ulla dies, placidam nox rumpat nulla quietem*.

675. Ad hujus versus restitutionem alias conjecturas indicabo: *Sit domus, atque uxor felix, numerosa propago. Sit sine labe domus, felix. Adsit læta domus*, quod postremum hemistiachium Paulini est in precatone matutina, qui pergit, *epulisque alludat inemptis Verna satur, fidusque comes, nitidusque minister, Morigera et conjux, charaque ex conjuge nati*. Ex eodem Paulino in precatone secunda conjicias in Dracontio *Sim genitor semper, felix*. Paulinus habet *Et semper genitor sine vulnere nominis hujus*. Veteres felicitatis genus ducebant plures habere liberos. Ovidius libr. 6 Metam., vers. 153, de Niobe: *Ne*

364 Sit sine tormentis post corpus vita futura, A
Et requies animæ, qua mox purgata quiescat.
Judicia, Deus alma, tuo detur inde triumphus,

Inter odoratos flores et amœna vireta
680 Ad nemus æthereum veniam, sedesque beatas,
365 Et grates exceptus agam de fasce malorum,

SCRIPTURA COD. VAT.

677. *Qua nox purgata.*
679. *Adoratos, supra odoratos.*

680. *Quamvis ad æternum venit s. b.*
681. *Et gratias exceptus agam ex fasce malorum.*

NOTE.

genus amborum, magnique potentia regni Sic placere illi, quamvis ea cuncta placerent. Ut sua progenies; et felicissima matrum Dicta foret Niobe, si non sibi visa fuisset. Contempsit enim Latonam, quia, ut aiebat, Huc natus adjice septem, Et totidem juvenes, et mox generosque, nurusque. Querite nunc, habeat quam nostra superbia causam.... Illa duobus Facta parens: uteri pars est hæc septima nostri. Sum felix, quis enim neget? Hæc autem superbia causa fuit cur in saxum cum liberis converteretur, ut fingunt mythologi. Juvenalis non probat, hujusmodi vota fieri ab hominibus, ut secunda sit uxor, sat. 10, vers. 350, Nos animorum Impulsu, et cæca, magnaue cupidine ducti, Conjugum petimus partumque uxoris: at illis Notum, qui pueri, qualisque futura sit uxor. Nihilominus numerosa soboles in Veteri præsertim Testamento tanquam virtutis præmium repræsentatur, ut in psal. cxxvii, vers. 3 seq., Uxor tua, sicut vitis abundans in lateribus domus tuæ. Filii tui, sicut novellæ olivarum in circuitu mensæ tuæ. Ecce sic benedicetur homo qui timet Dominum. Præterea Dracontius non tam Deum rogare videtur, ut multitudinem liberorum ipsi concederet, quam ut numerosa proles, quam jam habebat, felix esset. Nam de ejus liliis accipio quod ait Eleg. vers. 235, Si ipse ego peccavi, quænam est, rogo, culpa meorum, Quos simul exagitat frigus, inopique fames?

677. Ignis purgatorius non obscure innuitur. Egregia sunt quæ in hanc sententiam Julianus Toletanus lib. ii, c. 10 Prognost. ex Juliano Pomerio offert: Spiritus illi, qui nec tam perfectæ sanctitatis hinc exeunt, ut ire in paradysum statim post depositionem suorum corporum possint, nec tam criminosa ac damnabiliter vivunt, aut ita in suis criminibus perseverant, ut cum diabolo et angelis ejus damnari mereantur. Ecclesia pro eis hic efficaciter supplicante, ac penis medicinalibus expiati corpora sua cum beata immortalitate recipient, ac regni cælestis facti participes, in eo sine ullo defectu suæ beatitudinis permanebunt. Sequor membranas veteres alibi laudatas.

678. Intelligo judicium extremum, ut vers. 548, lib. ii, Judicio venturus erit post sæcla futuro. In deus prima corripitur, ut in demus lib. i, vers. 361. Vide notam et adde Ademarum in acrosticho apud Mabilonium in Analect. t. 1, p. 418: Xeniu Ademarum dederim tibi talia cur mox Rite tuum scire est, unde reposco detur.

679. Describitur paradysus cælestis imitatione rerum, quas sensu percipimus. Paulinus poemat. 35 de Obitu Celsi vers. finein vocat æterna vireta. Tertullianus de Judicio Domini, Ire per antiquum semper florentia regna, Promissas per opes, per semper amœna vireta. Helpidius, Histor. Vet. et Nov. Test., Sacra memoris Domino per amœna vireta Felix latro duce, hospitium vitale meretur. In appendice 9 ad carmina Damasi, pag. 244: Inde per eximios paradysi regnat odores, Tempore continuo vernant ubi gramina quævis. Auctor incertus de Bebiani Baptismo: Ætherii secreta poli, sedesque beatas.... Narrat et ætherii cæleste nemus paradysi. Virgilius lib. vi, vers. 638, de campis Elysiis: Devenere locos lætos, et amœna vireta Fortunatorum nemorum, sedesque beatas, quem locum, ut vides, imitatur Dracontius.

680. Forte Ad nemus æternum. Paulinus poem. 37 ex ep. ad Severum ad picturam martyrum: Inter floriferi cæleste nemus paradysi. Hinc melius videtur Ad nemus ætherium. Libr. ii, vers. 147: Lucis ad

ætherios tractus. Tertullianus de Indic. Dom.: Et nemora alta tenent florenti tempore cælum.

681. Simili modo orationem suam concludit Eugenius: Cumque suprema dies mortis patefecerit armam. Concede veniam, cui tollit culpa coronam. De hujusmodi precibus plura congressi in prolegom. ad Prudentium, cap. 19. Adde versus Engelmodi episcopi ad Rathbertum abbatem tom. IX Bibl. Patrum, part. 2, pag. 897, Coloniae, 1618: Cum rex altithronus mandum discreverit urna Judicii.... Sed tu, sancte, precor mediis te oppone periculis, Auxilii que pio descendens rore misellum, Fumificos pœnæ placidus compece vapores. Forte Auxilii que pio. Fascis malorum sunt demones et impii æterno igni damnati. Isaïas c. xxiv, vers. 22: Et congregabuntur in congregatione unus fascis in lacum et claudentur ibi in carcere. Matth. cap. xiii, vers. 30: Colligite primum zizania, et alligate ea in fasciculos ad comburendum: et vers. 40: Sicut ergo colliguntur zizania, et igni comburantur, sic erit in consummatione sæculi. Hieronymus ad cap. cil. Isaïæ: Hos igitur principes, qui suum non servaverunt gradum, congregabit Dominus in die judicii, quasi in uno fasce pariter colligatos, et mittet in lacum inferni.... juxta illud quod ait Dominus (Matth. cap. xv): Ite in ignem æternum, etc. Putant aliqui damnatos pro varietate scelerum in varios fasces esse colligandos, ut avari colligentur cum avaris, luxuriosi cum luxuriosis, etc. Dicam hoc loco quod multis aliis dixisse potui, nec debet omnino omitti. Dracontius aliique primi Christiani poetæ ita sæpe argumentum suum tractant, ut cum puro Latino sermone utantur, lætæ phrases et sententias ipsas sacræ Scripturæ venuste inserant et accumulunt: quod iis qui gustu litteraturæ ecclesiasticæ præditi sunt, valde jucundam accidit, aliis qui doctrinam sacram parum callent, aut ne callere quidem curant, vehementer displicet, quod non doctas fabulas et argumenta rerum, qualia in fabulætoribus ipsi legunt, poetæ nostri sectentur. At in Virgilio Gellius, Macrobius et alii, si quid ex veteri sagurum disciplina, aut jure pontificio inveniebant scito depromptum, sunimis laudibus efferebant. Cur igitur in poetis Christianis sublimem theologiam et receditam sacrarum Litterarum doctrinam non mirabimur? Utar exemplo quod hic locus offert. Dracontius extremum diem judicii ita repræsentat, ut ex una parte, sinistra scilicet, consideret malos tanquam uno fasce colligatos, quia et inter se confusi et igni præparati sunt. Ab hoc fasce excipi, seu eximi rogat et addi insonti populo. Sancti sunt populus electus Dei psalmo cxlviij, vers. 14: Hymnus omnibus sanctis ejus, filiis Israel, populo appropinquanti sibi. Passim populum suum Deus Israel vocat, et in Israel electos ad vitam æternam quæ etiam sors justorum dicitur. Psal. cxxiv, vers. 3: Quia non relinquet Dominus virgam peccatorum super sortem justorum. Et Dracontius l. ii, vers. 682, Sub sorte beata. Sors erat portio hereditatis quæ cuique obtigerat apud Hebræos. Vide notam ad vers. 212. Justorum autem ipse Deus est hæreditas. Psal. xv, vers. 5: Dominus pars hæreditatis meæ et calicis mei: tu es qui restitues hæreditatem meam mihi. Hæc restitutio fit justis, cum Deo post obitum fruuntur, sed plene tunc fiet cum post resurrectionem animo et corpore erant beati. Contrario modo se habet sors impiorum. Ecclesiasticus cap. vi, vers. 4: Anima enim nequam disperdet, qui se habet, et in gaudium inimicis dat illum, et deducet in sortem impiorum, videlicet in pœnas æternas impii præpa-

682 366 Additus insonti populo sub sorte piorum.

NOTÆ.

ratas. De eadem impiorum portione, seu sorte Jobus cap. xxiv, vers. 18: *Maledicta sit pars ejus in terra, nec ambulet per viam vinearum. Ad nimium calorem transeat ab aquis nivium, et usque ad inferos peccatum illius.* Quem ad locum multa in hanc sententiam disserit Corderius. 682. Mentio populi in extremo judicio explicandæ scite, et ex eadem sacrarum Litterarum plena cognitione, quam proxime dicebam, facta est. Julianus Toletanus l. iii Progn., c. 34: *Ecce ait Psalmista: Advocabit cælum deorsum et terram, ut discerneret*

A populum suum. Quid est quod dicit, discernere populum suum, nisi per judicium separare bonos et malos, tanquam oves ab hædis: nam oves tunc statuet a dextris, hædos autem a sinistris. Locus a Juliano allegatus est psalmi xlix, v. 4. Plura alia sub styli acumen subeunt: sed prætermittenda sunt, nam et ea quæ protuli fortasse abundant, et satietati lectorum medendum est, si fieri possit, cum plerique nunc sint, quibus jure versiculum Martialis lib. xi, initio, accommodes: *Libros non legit ille, sed libellos.*

DRACONTII SATISFACTIO

AD

GUNTHARIUM REGEM VANDALORUM

DUM ESSET IN VINCULIS

367 Rex immense Deus, canctorum conditor, B 5

[et spes,

Quem timet omne solum, qui regis igne po-
[lum :

Sidera, flamma, dies, quem, sol, nox, luna fa-
[tentur

368 Auctorem, dominam sæcula cuncta

[probant :

Principio, seu sine carens, et temporis expers,
Nescius alterni, nec vice functus agis.

Omnia permutans, nullo mutabilis ævo,
Idem semper eris qui es modo, vel fueras.

Nil addit, demitque tibi tam longa vetustas :

10 Omnia tempus habent, nam tibi tempus abest.

Qui mentes hominum, qua vis, per singula ducis,
Et quocunque jubes, dirigis ingenia.

VARIÆ LECTIONES.

1. Sirm., *Rex æterne Deus, auctor, rectorque serenus.* Cum Sirmondiano codice consentit codex Azagrensis, ubi discrepantiam inter eos non exprimo. Textus scripturam codicis Vaticani repræsentat.

2. Sirm., *quem tremis o.*

5. Hic versus et sequens desunt in Sirm.

8. Sirm., *Posthac s. e. q. e. m. v. fueris.* Azagr., *noster pro posthac.*

9. Sirm., *nil confert d.* Azagrens., *nil addit d.*

11. Sirm., *Tu m. h. quamvis per s. d.*

12. Sirm., *Effingisque bonis candida corda viris.*

NOTÆ.

1. Hoc initium expressit Eugenius Toletanus in oratione ad Deum: *Rex Deus immense, quo constat machina mundi.* Sic enim potius legendum quam *Rex Deus, immensi quo constat machina mundi.* Videsis prolegom. num. 66. Dracontius sæpe phrases et sententias Carminis de Deo in hanc Elegiam transfert, quarum nonnullas indicabo. Lib. ii, vers. 584: *Solus ubique Deus, rerum fons, conditor, et spes.* Confer notam ad l. ii, v. 1.

2. Melius fortasse videatur *Quem tremis omne solum* cum Sirm. Sic lib. ii, vers. 151: *Tu Deus es quem terra tremis, et l. iii, vers. 541: Et rerum natura parens famulata tremis.* Sed cum in codice Vat. legatur *timet*, hoc potius manu auctoris scriptum credendum est. *Qui regis igne polum*, ut l. i, vers. 224, *Qui fovet igne pio cælum*, etc. Vide notam ad vers. 25 l. i.

3. Rivinus ita ut editum est distinguendum ait. Sirmondus interpunxerat *Sidera, flamma, dies, quem sol, nox.* Hoc argumentum in libris de Deo sæpius est pertractatum. Vide l. i, v. 3 seqq., cum notis.

5. Lib. iii, vers. 667: *Tu temporis expers.* Dudo Decanus S. Quintini in præfat. ad l. i Actor. Normanniæ ducum: *Exsors principii et sine fine manens.* Fortasse legendum *Exsors principii es, et sine fine manens.* In primo certe versu ejus poematis mendum est, quod obiter corrigam: *O trinum specimen, tria summa, virgo Deus unus:* lege *tria summa, vigor Deus unus.* Desumpta enim verba sunt ex primo versu præf. 1 Apoth. Prudentii: *Est tria summa Deus, trinum*

C specimen, vigor unus. Idem Dudo lib. iii, p. 102: *Qui tria summa manet, trinum specimen, vigor unus.* Dracontius seu pro et usurpat. Vide Dig. lib. xxxiv, tit. 2, leg. 31.

6. *Alterni et vice varietatem et vicissitudinem denotant.* Infra vers. 247: *Alternant elementa vices, et tempora mutant.*

7. Lib. ii, vers. 523: *Qui sæcula mutat*, et vers. 528: *Idem semper eris, nullo mutabilis ævo.*

8. Rivinus ex conjectura pro *fueris legerat fueras*, quod revera in nostro codice exstat. Lib. ii, vers. 585: *Idem semper eris, quod et ante fuisti.*

9. Lib. ii, vers. 586: *Nil addens, minuensve tibi.*

10. *Nam pro vero, autem*, aliquando ponitur, ut si dicas *Omnia tempus habent, sed tibi tempus abest.* De hoc usu particulæ nam Forcellinus, cui propemodum accedit Tursellinus de Partic., dum eam anteoccupationi inservire tradit.

11. *Quamvis* in Sirmondo ineptum est. Vat. recte, *qua vis.*

12. Non video cur interpolator, omisso egregio Dracontii versu, alium effinjerit. *Dirigere ingenia est hominum mores, indolem, dirigere, ducere.* Amplificat enim, quod vers. præc. dixit. Dracontii sententia est, a Deo esse omnia quæ homini accidunt, prospera et adversa: homines esse bonos Deo adjuvante, malos permittente. Neque obest verbum *jubes*: nam etiamsi id accipere velis de jussu Dei ad actiones bonas et illicitas, eodem sensu proferri id potest quo lib. II Reg., cap. xvi, vers. 10, de Semei dici-

- 369** Qui facis iratus, hominibus contraria A
 [velle,
 Propitiusque jubes, ut bona cuncta gerant.
15 Quidquid agunt homines, bona, tristia, pro-
 [spera, prava,

Hoc fieri admittunt ira favorque Dei.
 Hoc tua verba probant Moseo dicta propheta,

- 370** Quod duraturus cor Pharaonis eras.
 Sic mea corda Deus, nostro peccante reatu
20 Temporis immodici, pellit ad illicita.

VARIÆ LECTIONES.

13. Sirm., *Qui facis iratus homini contraria bella.*
 Azagr., *iratos homines.*

14. Sirm., *cuncta gerat.* Azagr., *cuncta regnent.* In
 Vat. est *gerat*, supra *gerant.*

15. Hoc distichum in duo dividitur a Sirm., *Quid-
 quid agunt homines, bona, prospera, sancta, modesta,
 Te faciente, fiunt quo bona cuncta fiunt. E contra ad-
 versa, probrosa, maligna, inhonesta Tu fieri pateris;*

qui mala nulla facis.

16. Scribitur in Vat. *amittunt*, et *labor.*

17. Sirm., *Hæc tua lex docuit Moyse præscripta
 notante.* Azagr., *Mose.*

18. Sirm., *Cum perduratum cor Pharaonis ait.*

19. Sirm., *Sic me lingua, Deus lingua patrans: ca-
 tum.* Azagr., *sic mea corda Deus.*

20. Sirm., *Noxia culpa ligans trahit ad illicita.*

NOTÆ.

tur: Dominus enim præcepit ei ut malediceret David. B
 Dracontius enim non tantum sententias, sed et verba
 ipsa a sacris Litteris persæpe mutuatur.

13. Sirmondi scriptura, sive interpolatoris cor-
 rectio longe abest a Dracontii acumine. Deus, ait
 Dracontius, cum iratus homini est ac vult illum pun-
 nire, facit eum velle sibi contraria ac nocitura. Hæc
 autem voluntas hominis, qui rem sibi nocituram ap-
 petit, sæpe nullum habet admixtum crimen. Quod si
 huiusmodi actio seu voluntas scelere infecta sit,
 etiam tunc sit a Deo non volente, sed permittente
 peccatum; quo tamen ut ejus etiam effectus, utitur
 ad hominem cui iratus est puniendum.

14. In Sirm. *gerat* refertur ad hominem vers. præc.
 Sed cum in Vat. vers. præc. sit *homines*, necessum
 est *gerant*. Deus jubet homines, quibus propitius est,
 opera bona ipsisque profutura facere. Fortasse leg-
 endum est *Propitiusque juvas*. Primam in *propitius*
 produci posse, ostendi in prolegom. ad Prudentium,
 n. 205.

15. Juvenalis sat. 1, vers. 86: *Quidquid agunt
 homines, votum, timor, ira, voluptas.* In hoc disticho
 patet quam mutatum Dracontium nobis ejus interpo-
 lator reddiderit. Dracontius affirmat; omnia regi di-
 vina providentia, bona, tristia, prospera, prava, quæ
 vel favore Dei, vel ira proveniunt: nempe bona,
 prospera favore, tristia, prava ira. Sibi ubique con-
 stans l. 1, vers. 18, ait: *Omnia quæ veniunt, bona,
 gaudia, tristia, acerba, Descendunt ex arce Dei, de
 sede Tonantis.* Quod vero nunc ait *prava*, intelligit
 adversa, distorta. Vide l. 1, vers. 561. Quamvis au-
 tem *prava* explicare velis scelerate facta, tamen Dra-
 contius caute adhibet verbum *admittunt*, quod favori
 Dei volentis, et iræ ejusdem permittentis convenit.
 Interpolator distinctius voluit exponere ea quæ Deus
 tanquam auctor facit, et ea quæ solum permittit, et
 virtutes ac vitia, quod Dracontius omisit, discrete
 commemoravit. Rivinus in Sirmondi versibus legit
*Tu facis, ut fiant, qui bona cuncta facis, pro Te faciente,
 fiunt, quo bona cuncta fiunt.* Absurdum certe non
 esset si Dracontius primam in *fiunt* cum Prudentio
 et aliis corripisset: imo aliquando corripuisse ex
 libris de Deo colligi potest. Vide notata ad l. III, vers.
 135. Verum ex hoc Elegiæ versu solum arguitur,
 interpolatorem Dracontii primam in *fiunt* brevem fe-
 cisse, quin Rivini correctio necessaria sit.

16. Libr. 1, vers. 10, etiam memorat *variis sub
 casibus iras, Et pia vota Dei*, quibus adversa et
 prospera tribuit. Admitto significationem habet con-
 cedendi, approbandi ac permittendi, et hoc loco
 communem utriusque rei.

17. Libr. II, vers. 162, eodem modo *Moseo prin-
 cipe gentis.*

18. Hoc loco interpolator corrigere voluit Dracon-
 tium, qui verba Domini ad Moysem ita refert, *Quod
 duraturus cor Pharaonis eras.* Non placuit id interpo-
 latori, qui propterea substituit, *Cor induratum cum
 Pharaonis ait.* Ac certe Exodi cap. VII, vers. 13, di-

citur *Induratum est cor Pharaonis.* Sed cum antea
 Dominus Moysi dixerit cap. IV, vers. 21: *Ego indu-
 rabo cor ejus, et non dimittet populum,* Dracontius
 hæc ipsa verba respexit quæ argumento ejus magis
 congruunt. Ostendit enim Deum cor hominis indu-
 rare, quod exemplo suo confirmat. Sæpe in sacris
 Litteris huiusmodi locutiones occurrunt. Apostolus
 ad Roman. cap. IX, vers. 17 et seq.: *Dicit enim
 Scriptura Pharaoni: Quia in hoc ipsum excitavi te, ut
 ostendam in te virtutem meam, et ut annuntietur nomen
 meum in universa terra. Ergo cujus vult miseretur, et
 quem vult indurat.* Isaias cap. LXIII, vers. 17: *Quare
 errare nos fecisti, Domine, de viis tuis; indurasti cor
 nostrum ne timeamus te.* Omitto innumera alia quæ
 tamen ita intelligi debent, ut nullo modo Deus auctor
 peccati credatur, quod Calvinus impie assererat.
 Hieronymus ad loc. cit. Isaiæ col. 757 sic ait: *Nam
 quo Deus erroris causa sit, et duritiæ, sed quo illius
 patientia nostrum exspectantis salutem, dum non cor-
 rumpit delinquentes, causa erroris duritiæque videatur.*
 Augustinus epist. 194, al. 105, num. 14, col. 719:
*Nec obdurat Deus impertiendo malitiam, sed non im-
 pertiando misericordiam, et tract. 53 in Joann. cap.
 XII, num. 6, col. 646: Sic enim excæcat, sic obdurat
 Deus, deserendo, et non adjuvando.* S. Thomas in
 Epist. ad Romanos cap. IX, lect. 3, distincte ac præ-
 cise: *Dicendum quod Deus non dicitur indurare ali-
 quos directe, quasi in eis causet malitiam, sed indi-
 recte, in quantum scilicet ex his quæ facit in homine
 intus vel extra, homo sumit occasionem peccati et hoc
 ipse Deus permittit. Unde non dicitur indurare quasi
 immittendo malitiam, sed non apponendo gratiam.*

19. Rivinus scripturam Sirmondi sic emendabat:
*Sic me, sancte Deus, lingua patrans reatum, Noxia
 culpa ligans trahit ad illicita.* Genuina lectio Vat. his
 quæ præcedunt ac sequuntur multo est congruentior,
 quam interpolator de industria mutavit, difficultate
 deterritus vers. seq. explicanda. Animadvertenda
 nunc est mutatio numeri *mea corda, nostro reatu*,
 quæ Christianis antiquis scriptoribus familiaris est.
 Victor Vitensis l. 1, de Persecutione Vandaliæ, *No-
 bis, ad quem custodia pertinebat.* Plura exempla con-
 gerit Barthius l. XLII Advers., cap. 43, qui testatur
 optimis scriptoribus hanc mutationem numeri inas-
 tatam non fuisse.

20. Suum temporis immodici reatum accusat Dra-
 contius. Libr. III, vers. 576: *Hei mihi! quod facinus
 non uno tempore gestum, Ut mea facta tuam, tempus
 convenit in unum.* Ait se a Deo compulsus ad illicita
 in pœnam inveteratorum scelerum. Sed potestne dici
 quod Deus *pellit ad illicita*? Potest eodem sensu quo
 Deus excæcare, obdurare, tradere in passiones igno-
 miniæ dicitur. Augustinus de Grat. et Liber. Arb.
 cap. 21, n. 43, col. 742: *Satis, quantum existimo,
 manifestatur, operari Deum in cordibus hominum ad
 inclinandas eorum voluntates, quocumque voluerit, sive
 ad bona pro sua misericordia, sive ad mala pro meritis
 eorum, judicio utique suo, aliquando aperto, alicumque*

- 371** Ut qui facta ducum possem narrare meo- A
 [rum, 50
 Nominis Asdingui bella triumphigera,
 Unde mihi merces posset cum laude salutis
 Munere regnantis magna venire simul,
 25 Præmia despicerem, tacitis tot regibus almīs,
372 Et peterem subito certa pericla miser. 55
 Quis, nisi cœlesti demens compulsus ab ira,
 Aspera cuncta petat, prospera cuncta neget ?
 Irascente Deo, mentes mutantur, et artus,
 Vertuntur sensus, vertitur et species.
 Persarum regem Babylonæ regna tenentem
 Post decus imperii quis neget esse bovem ?
 Et diademalem turparunt cornua frontem,
373 Mugitus pecudis verba fuere duci.
 35 Agricola timuit post Parthica regna bubul-
 [cum,
 Submititque pavens regia colla jugo.

VARIE LECTIONES.

21. Sirm., n. tuorum. Azagr., meorum.
 22. Pro hoc versu et duobus seqq. in Sirm. hic est unicus : *Unde mihi possent dona venire simul. Præmia despicerem, etc.*
 25. Sirm., tacitis. Azagr., tactis.
 27. Sirm., Quo nisi cœlestis Domini conspectus ad B
 æthram. Azagr., D. conceptus ab æthra.
 28. Sirm., Aspera cuncta premunt, prospera nulla
 juvant. Az., premat pro premunt. Vat., negat pro neget.
 29. Sirm., Irascente Deo, membra mutantur, et artus. In Vat. videtur potius actus quam artus.
 31. Sirm., r. Babylonica r. Azagr., Babylonum.
 32. Sirm., P. d. i. novimus e. b.
 33. Sirm., tum diademalem.
 34. Sirm., fuere ducis.
 35. Illic versus cum seq. omnino deest in Sirm.

NOTÆ.

oculto, semper tamen justo. Cum autem ex Augustini dictis nonnulli tanquam absurdum colligerent, quod per potentiam Deus homines ad peccata compellat, Prosper Aquitanus pro Augustino respondit in Respons. ad capitul. calumn. Gallor. xi : *Nullus catholicorum dixit aut dicit quod Deus homines pie recteque viventes per potentiam in peccata compellat.... Cum vero aliquos a Deo aut traditos desideriis suis, aut obduratos legimus, aut relictos, magnis peccatis suis hoc ipsos meruisse profitemur. Sed, ut distinctione S. Thomæ nuper exposita utamur, Deus pellit ad illicita in penam peccatorum præcedentium non directe, sed indirecte. Revera exemplum quod in se Dracontius exhibet ejusmodi est, ut explicationi S. Thomæ egregie respondeat. Dracontius enim carmen ediderat in laudem nescio cujus quo animus regis Vandalorum vehementer offensus est; quo carminis se coram Deo etiam fateatur peccasse. At ergo : Deus, qui crimina mea vetera punire voluit, eo me adduxit ut despicerem præmia quæ ex regis laudibus possem sperare, et certa pericula, alio laudato, peterem. S. Thomas loc. citat. sic rem hanc pulchre explicat : *Ad bona inclinatur (Deus) hominum voluntates directe, et per se tanquam actor (al. auctor) bonorum; ad malum autem dicitur inclinare vel suscitare homines occasionaliter, in quantum scilicet Deus homini aliquid proponit vel interius vel exterius, quod, quantum est de se, est inductivum ad bonum, sed homo propter suam mali iam perverse utitur ad malum.... Et hoc modo circa Pharaonem accidit, qui, cum a Deo excitaretur ad regni sui tutelam, abusus est hac excitatione in crudelitatem. Patres doctoresque Ecclesiæ ita semper exponunt Deum inclinare ad bonum vel ad malum voluntates hominum, ut libertas indifferentiæ sarta tecta homini relinquatur. Dracontius, qui hoc loco tradit Deum corda hominum quo vult inclinare, pellere ad illicita, indurare, de libero arbitrio quid sentiret aperte declaravit libr. ii, vers. 611 : *Arbitrio possit clemens Deus omnia nostro, Libera mens hominum est peccare, aut vivere sancte.***

22. Vandalii Asdingui dicti, ut uberius disserui num. 94 prolegom. Triumphiger nomen vel sola Dracontii auctoritate Latinis accensendum, ut belliger et similia.

23. Intellego cum laude salutis cum prospero vitæ statu.

25. Reges Vandalorum plures præcesserant antequam Hispaniam occupassent.

27. Primitiva scriptura hujus versus difficultatem interpolatori creaverat, quod eandem doctrinam repetat quæ in versibus præcedentibus declarata est, nempe Deum indirecte obdurare, excæcare, tra-

dere hominem suis desideriis, et ad illicita pellere in penam peccatorum. Rivinus, lectione Sirmondi minime contentus, tentabat *Quem nisi salvasset Domini conspectus ab æthra, Aspera cuncta premunt, prospera nulla juvant.* Adeo fallaces sæpius sunt conjecturæ, et a vero scriptorum sensu aberrant.

28. Neget, recuset, neget sibi.

29. Libr. iii, vers. 591, *Irascente Deo, solatia cuncta negantur.*

30. Species, figura. Libr. i, v. 338, *Species hominis.* Illic melius videretur vers. præc. *actus quam artus* : nam si dixisset, *mutantur et artus*, inutile esset addere *Vertuntur sensus, vertitur et species.* Non tamen male est *artus*, quia quod sequitur est explicatio ejusdem sententiæ, ut *sensus* respondeant mentibus, *species* artibus. Accedit Alcuinum carm. 178, quo Dracontium imitatur, ita habere, *Sic ventura dies mentes mutabit et artus.*

31. Facile est legere *Babylonica*, aut *Babylonum*, aut *Babylonis*. Sed non inuito scripturam Vat. Libr. i, vers. 320 : *Flammantes viridesque tulit Babylonia crustas.* Similiter *Babylona*, *Babylonæ*, dici poterit. Historia hæc Nabuchodonosoris indicata est l. iii, v. 646.

33. Rivinus in textu legit *Tum diademalem*, in notis *Tum diadematum*, sed discrepantiam non animadvertit, ut dubitari possit, an in notis mendum sit *diadematum*. Sane *diadematus* magis Latinum est, cum a Plinio adhibitum fuerit; sed verius est in Dracontio *diademalem*, qua voce usus etiam est Theodulfus. Illud vero nimis acute objicit Rivinus Daniellem non referre Nabuchodonosori enata fuisse cornua. Aliis verbis hæc controversia solet proponi, an Nabuchodonosor vere figuram bovis induerit, an solum a mente alienatus ipse se bovem crediderit. Verba Danielis sunt cap. iv, vers. 30 : *Sermo completus est super Nabuchodonosor, et ex hominibus abjectus est, et fenum ut bos comedit, et rore cæli corpus ejus infectum est : donec capilli ejus in similitudinem aquilurarum crescerent, et unguis ejus quasi avium.* Calmetus in dissertatione præfixa ad Danielelem de metamorphosi Nabuchodonosoris varias hinc inde opiniones refert et refellit. Sententia fuit Bodini Nabuchodonosorem in verum taurum forma corporis et mentis transiisse. Alii vulgo existimant non animam lauri, sed externam tantum speciem illum induisse. Communior magisque probata sententia est Nabuchodonosorem in phrenesin incidisse : quo morbo turbata phantasia se bovem esse rex sibi persuaserit.

35. Lib. iii, vers. 646, *Timuit post regna bubulcum.* Aratro etiam subjectum fuisse Nabuchodonosorem credere Dracontius videtur.

- Erravit per prata vagus, mala gramina pastus, A
Et qui homo bos fuerat, de bove factus homo
[est.
Liquit et antistes verus pater ille Joannis,
40 Elinguisque fuit voce tacente silens.
Ast ego peccando regi dominoque, Deoque,
Pejor sum factus, deteriorque cane.
374 Vulnere vexati curat sua lingua molossi,
Iheu! mea quippe mihi vulnere lingua dedit.
45 Sed qui restituit pecudis post membra tyranni,
Ut feret rediens unguia fissa manus,

- Quique reformavit tacitæ modulamina lin-
[guæ,
Ne mutilante sono verba ligata daret,
Ipse meo domino Deus imperat, atque jubebit,
50 **375** Ut me restituat, respiciatque pius.
Servet, avi ut laudes dicam, patriasque suas
[que,
Perque suas proles regia vota canam.
Culpa quidem gravis est, venia sed digna rea-
[tus,
Quod sine peccati crimine nemo fuit.

VARIÆ LECTIONES.

38. Sirm., *Et qui bos fuerat, de bove factus homo est.*
41. Sirm. interpungit *regi, dominoque Deoque.*
43. Sirm., *curat.* Azagr., *curant.*
44. Sirm., *heu me! quippe.*
45. Sirm., *membra tyrannum.*
46. Sirm., *Ut feret rediens in sua regna bonus.*
47. Sirm., *taciti m. verbi.*

48. Sirm., *Ut mutilata sonos lingua ligata daret.*
49. Sirm., *Ipse meis parcat erratis, atque jubebit.*
50. Sirm., *Ut me respiciat, restituatque pius.* In
B Azagr. videtur esse ut in Vat.
51. Versus 51 et 52 absunt a Sirm.
55. In Vat. nota in *venia* innuit legendum *veniam*,
aut esse in auferendi casu.

NOTÆ.

37. Lib. III, vers. 647, *Inter prata pecus.* Lib. I, vers. 274, *Et per prata vagum sequitur sua bucula taurum.* Virgilius l. II Æneid., vers. 471, *Coluber mala gramina pastus.*

39. Rivinus ex conjectura *Quid? quod et antistes, iterum pater ille Joannis Eloquentur, fuerat voce sed ante silens.* Sed retinenda est scriptura vetus, quæ etiam in exemplaribus interpolatis eadem conservatur. Lib. II, vers. 676, *Incurrit culpam sancti pater ille Joannis.* Pro deliquit positum est *liquit*, nempe peccavit, incurrit culpam, defecit. Simplicia pro compositis sæpe sumuntur, ut *verto* pro *everto*, *fero* pro *aufero*. Linqui dicitur is quem vires deliciunt, et Curtius active in partic. præ. usus eo verbo est lib. VI, cap. 4: *Linquente spiritu, pariter ac sanguine, moribundus in arma procubuit.*

40. Rivinus notat tautologiam *elinguis, tacente, silens.* Verum in Dracontio sæpe hujusmodi verborum repetitiones occurrunt.

41. Sirmondus ita interpungit, ut *Deus dominus* dicatur: sed superflua tunc esset conjunctio *que* in *dominoque*. Dracontius regem vocat dominum, ut v. 107: *Post te, summe Deus, regi dominoque reus sum*, et vers. 110: *Rex dominusque meus semper ubique pius.*

42. *Cane pejor* proverbii genus, de quo vide comment. ad Prudentium, hymn. 5 Perist., vers. 117, et Apoth., v. 216, *Cane milite pejor*: nam *miles canis* molossus est. Hæc de libidine Eugenio non esse capienda, contra Barthium recte probat Rivinus. Sed ego pro Eugenio Dracontium verum Elegiæ auctorem intelligo: nam elegia, ut in ms. Vat. exstat, etiam a D eorrrectione Eugenio omnino immunis est.

43. Lingua vexati molossi curat sua vulnere. Lectio Azagr. retineri nequit.

44. Lingua vulnere dedit Dracontio, quia recitaverat carmen, quod regi displicuit. Sæpe lingua pro eloquentia, interdum pro carmine ponitur. Lib. I, vers. 168: *Lingua laurus honos solvit donanda poetis.* Paulinus poem. 15, natal. 4: *Annua vota mihi remeant, simul annua lingua Debata*: et poem. 16, natal. 5: *Gaudia, quo famula rata debeo munera lingua.* Itaque etiam Dracontius carmen illud non recitaverit, recte tamen culpam in linguam, nempe in carmen rejicit.

45. Clarius est lectio Sirmondi *tyrannum* quam *tyranni* in Vatic. Verum id ita explicari potest: qui post membra pecudis restituit, seu fecit, ut manus tyranni feret ex fissa unguia: aut *post* est adverbium.

46. *Ungula* est calceus corneus eorum animalium quæ digitos non habent.

48. Rivinus confidenter legit *Ut mutata sonos lingua ligata daret.* Sirmondi lectio hunc sensum habet, ut lingua ante ligata et mutilata sonos ederet. Nostræ scripturæ sententia est: Deus reformavit linguam ne ederet verba ligata et truncata, hoc est ut clare loqueretur. Plinius l. VII, cap. 16: *Dentes serie structure atque magnitudine mutilantes mollientesque, aut hebetantes verba.* Ponitur *mutilante sono* pro *mutilato sono*, nam hujusmodi participia significationem passivam habere solent. Pos. is etiam legere *Ne mutilata sono.* Ac fortasse Dracontius ætatem senis Zachariæ representat: in qua verba trunca et mutilata proferri solent, cum organa modulationi linguæ servientia magna ex parte vitiosa sint. Lib. III, v. 628, a t dentes cinxisse palatum, *Ut tene verba sonent, ipsis modulantis, ora.* Deus igitur ita reformavit modulamina linguæ Zachariæ, ut, quamvis esset senex, disticte tamen et perspicue loqueretur. *Dure verbis pro loqui* cum aliis usurpat Dracontius l. III, vers. 436.

49. Rivinus lectionem Sirmondi sic castigat: *Ipse meis parcat erratis, utque pudebit, Tum me respiciat, restituatque pius.* Vera lectio invenitur in codice nostro: Deus ipse, qui has mutationes effecit, regi domino meo imperat ac jubebit ut libertati me restituat.

50. Non displicet trajectio verborum in Sirmondo *Ut me respiciat, restituatque pius.* *Respicere* in sacris profanisque Litteris accipitur pro *aspicere* *juventis causa*, ut notum est. Fortunæ respicientis *fasum* Romæ videtur fuisse, cui multi lapides inscripti exstant.

51. Quisnam sit is avus et pater regis, quorum lades canere volebat Dracontius, disputatum est in prolegom. num. 106 et 111.

52. *Suas* pro *ejus*, ut sæpe Dracontius posuit. Fortasse legendum *Postque suas proles*, aut *Proque suas prole*. Potest retineri *per*, ut vota regia sint *per proles*. Inservit enim præpositio *per* ad jurandum, adeoque trahi etiam poterit ad *vovendum* et *desiderandum*.

53. Sirmondus interpungit *Culpa quidem gravis est, venia sed digna, reatus.* Malo *venia sed digna reatus*, digna, cui reatus venia concedatur.

54. Joann. ep. I, cap. I, vers. 10: *Si diximus quoniam non peccavimus, mendacem facimus eum.* Lib. III Reg., c. VIII, vers. 46: *Non est enim homo qui non peccet.* In distichis Dionysii Catonis l. I, *Nemo aut crimine vivit.*

65 Nam Deus omnipotens potuit, dum conderet
 [orbem,
 Tristibus amotis gaudia sola dare.
 Sed diversa creans, et discordantia, iunxit
 Et bona mixta malis, et mala mixta bonis.
 Sic elementa potens contraria miscuit auctor,
 60 **376** Humida cum siccis, ignea cum gelidis.
 Littera doctiloquax apibus cognata refertur,
 Quæ datur, ut habeant vulnera, castra, fa-
 [vos.
 Cera dat ingenium pueris, primordia sensus,
 Inde fit, ut prosit littera, vel noceat :

65 Aspis habet mortes, habet et medicamina ser-
 [pens,
 Vipera sæpe juvat, vipera sæpe nocet.
 Cervæ salutare pasto serpente medullas
377 Conficit, et pellunt ipsa venena neces.
 Materies ferri simplex, et noxia fertur,
 70 Impius inde nocet, rusticus inde placet.
 Ipsa parit gemmas pretiosos terra lapillos,
 Ipsa dat et vepres, spinea ligna, rosas.
 Delicias, mortesque parat mare fluctibus altum,
 Et generat pelagi conchula divitias.
 75 Aera temperies auris vitalibus aptat,

VARIE LECTIONES.

56. Sirm., *a. optima s.*

57. Sirm., *jussit. Azagr., jungit.*

61. Sirm., *cognata probatur.*

62. Vat. *scribit fabos. Sirm., vulnera mella simul.*

63. Sirm., *ut præstet l.*

65. Sirm., *mortem. Azagr., mortes.*

67. Vat., *medellas. Sirm., Cervæ salutaris pasto scri-
 B pente medela est.*

68. Sirm., *Conficiunt, pellunt i. v. n. Azagr., pel-
 luntque i.*

69. Sirm., *Materia f. s. e. n. constat.*

74. In Vat. scribitur *concula.*

NOTÆ.

55. Rationem affert cur Deus peccata hominum permittat, cum possit impedire, nempe ut in peccati venia clementia Dei resplendeat. Ut enim in physico rerum ordine Deus ad majorem orbis pulchritudinem non solum bona et læta, sed adversa etiam et tristia creavit, ita in ordine morali bona præcipit et jubet, sed permittit mala, ut ex ipsis malis bona faciat, quæ sine malis fieri non possent. Augustinus Enchirid. cap. 11 : *Illud quod malum dicitur bene ordinatum, et suo loco positum, eminentius commendat bona, ut magis placeant et laudabiliora sint, dum comparantur malis.* Vide etiam l. II de Ordine, c. 4.

56. Lib. I, vers. 18 : *Omnia quæ veniunt, bona, gaudia, tristia, acerba.*

58. Vide l. I, vers. 294 et seqq., cum notis. In Goldoni comœdia *il Moliere* legi hunc versum.

59. Discors elementorum concordia explicata est lib. I, vers. 142 aliisque in locis.

60. Ovidius l. I Met., vers. 19 : *Frigida pugnabant calidis, humentia siccis.* Apuleius l. I de Mundo post med., *Uvidis arida, et glacialibus flammida* (natura) *confudit.* Aer est humidus, terra sicca, ignis calidus, aqua frigida.

61. *Doctiloquus* Ennius, Martianus Capella et alii dixerunt. *Doctiloquax* apud antiquiores Dracontio non invenitur. Lectio Sirmondi *cognata probatur* confirmari potest simili loquendi modo sæpe a Dracontio usitato, ut dixi ad l. II, vers. 26 : *Cognata refertur* sapit etiam stylym Dracontii, ut vers. 69, *noxia fertur.* Litteræ cogitationem habent cum apibus, quia olim discebantur in tabellis cera illitis, et sicut apes spiculo nocent, melle et favis prosunt, sic etiam litteræ habent, unde prosint et noceant : nam litteras aliquando nocere expertus ipse Dracontius est. Nocent autem non solum iis qui imbuti illis sunt, sed etiam aliis.

62. Ut producitur ob aspirationem sequentis dictionis. Sirmondi scriptura probabilis est : sed verius videtur *vulnera, castra, favos* ; nam ut sua sunt bella apibus, sic etiam litteratis.

63. Illic versus a S. Isidoro allegatus est, ut dixi num. 8 prolegom. Primordia sensus sunt prima scientiarum elementa. Sensus pro intelligentia et cogitatione sæpe ponitur. Lib. I, vers. 567, nonnulli legunt *sensus primordia*, pro quo ego scripsi *sensu præcordia.* Lucretius l. IV, vers. 534, dixit *Primordia recum.*

64. Rivinus in Sirmondi lectione *præstet* vidit nullo negotio scribi posse *prosit.* Sed nihil mutandum censuit, quia *præstare* pro *prodesse*, aut saltem pro be-

neficum præstare accipi solet, ut probat Birthingius l. XIX Advers., c. p. 6. Verum cum in primigenia non interpolata elegia *prosit* legatur, hoc retinendum est.

65. Lib. II, vers. 258, *Aspidis obliquæ quid pingui membra medentur*, etc. Vide notam ad vers. 291 lib. I.

66. Vide lib. II, vers. 256.

67. Scriptura Sirmondi commodum sensum habet, quo spectat etiam in Vat. *Cervæ salutare pasto serpente medellas Conficit.* Sed vera lectio est *medullas.* Lib. II, vers. 276 : *Cervus ut occumbat, quærit medicina medullas.* Confer notam ad eum locum, ex qua constat medullas cervi a medicis salutare estimari. *Cervæ* sæpe adhibetur a poetis nullo habito respectu generis, ut marem et feminam significant. Virgilius lib. IV Æn., vers. 69 : *Qualis conjecta cervæ sagitta.* Similia plura congescit Broucksius ad Tibullum, l. IV, carm. 3, vers. 13.

68. Ansonius epigr. 10 in Enmpinam, vers. 12 : *Et cum fata volunt, bina venena juvant.* Conjunctio *que* in Azagr. non est necessaria. Sic v. 246, *Damna, vel augmentum dant elementa, ferunt.*

69. *Materies* sic Dracontius et alii poete frequentius quam *materia.* Pro *innocua* ponitur *simplex*, ut vers. 191, 223, et *simplicitas* vers. 173. Vide notam ad lib. II, vers. 804.

70. Ut pius Dracontio est clemens, mitis, ita impius crudelis, immitis. Rivinus de milite id dictum interpretatur, qui impius a Virgilio et Lucano dicitur.

D 71. Rivinus non male suspicatur *Ipsa parit gemmas, steriles et terra lapillos, Ipsa rosas, et dat, spinea ligna, vepres.* Interpolatori Sirmondi cum Dracontio convenit : quo magis vetus lectio confirmatur. Nec sane correctione indiget. Ipsa terra parit gemmas, pretiosos lapillos (accusativus appositionis), et ipsa dat vepres, spinea ligna, rosas.

72. Ovidius de Remed. amor. v. 45 : *Terra salutaris herbas, eademque nocentes Nutrit, et urticæ proxima sæpe rosa est.*

74. Diminutivo *conchula* utuntur Celsus et Valerius Maximus. In conchis piscium nascuntur margaritæ, de quibus Plinius lib. IX, cap. 35. Propertius lib. III, eleg. 11, vers. 6 : *Et venit e rubro conchula Erycina salo.*

75. *Temperies* sumi solet pro temperata oculi constitutione. *Auris vitalibus*, vitæ, spiritui, quo videlicet respiramus et aspiramus.

- Quæ corrupta dies eripit, atque animas. A 85 **379** Corpora sol reficit radiis et corpora ve-
Aspera, vel facilis retinet natura volucres, [xat,
Blanda columba avis est, aspera vultur avis.
378 Nubibus æggestis pluviae, nix, grando, [xat,
[pruina
80 Gignuntur vicibus, igne, vapore, gelu.
Sol dat temperies, species gratissima mundi, 90 Nam de quinque plagis vix habet ipsa duas.
Cuncta creanda parans, cuncta creata fo-
[vens.
Per quem fetat humus flores, et messis ari-
[stas,
Sole perustus ager putris arena jacet. Culpa mihi fuerat dominos reticere modestos,

VARIÆ LECTIONES.

76. Sirm., Q. c. d. corripit, atque animos. Azagr., B rans et fovens.
ut in Vat., eripit atque animas. 83. In Vat. scribitur fetat. Sirm., per quam fetat.
77. Sirm., Diras vel placidas retinet n. v. 88. Sirm., L. h. d. sidus et hoc docuit. Azagr., L.
79. Azagr., grando pruina. h. d. Sirius hoc docuit.
80. Sirm., Gignuntur vicibus, ordine, lege poli. 91. Azagr., quod terra creat q.
81. Sirm., Solis temperie species g. m. Azagr., 92. Sirm., hoc modo quando habet. Azagr., hoc
sultat pro solis. homo quando habet.
82. Sirm., parit, et fovet. Azagr. cum Vat., pa- 93. Azagr., reticere molestos.

NOTÆ.

76. Temperies corrupta eripit hominibus dies atque animas, hoc est breviorum hominum vitam efficit. Dies pro vita Statius libr. II Theb., vers. 657: *Nunc arma, diemque Projice. Quid sequeris timidæ compendia vitæ?*
77. Libr. I, vers. 456, distinguit inter aves placidas et ore cruentas.
78. *Blanda columba* Ovidius libr. II Amor., eleg. 6, vers. 56.
80. Interpolator penitus sensum hujus versus inverit. *Vicibus* est per vices, alternatim. Columella l. II, cap. 2 initio: *Quæ qualitates inter s: mixtæ vicibus, et alternatæ plurimas efficiunt agrorum varietates.* At ergo Dracontius pluviam, nivem, grandinem, pruina gigni igni, vapore, gelu, seu frigore vicissim, vel ita ut hæc per vices misceantur et alternentur. Isidorus de Natur. rer. cap. 33: *Aquæ amarissimæ maris vapore subtili, calore aereo suspenduntur. Ibiq; igne solis decoctæ in dulcem pluviarum saporem vertuntur.* Et cap. 34: *Plerumque glacialibus ventorum flatibus rigentes aquæ solidantur in nivem.* Et cap. 35: *Aquæ nubium rigore ventorum stringuntur in glaciem, atque durescunt.* Vide Ambrosium libr. II Hexæm., cap. 3 et 4, quem sæpe Dracontius et Isidorus sequuntur, ut ipse Basilium secutus est.
81. Capella libr. II in hymno solis: *Nam medium tu curris iter, dans solus amicam Temperiem superis.* TEMPERIES in plurali, intelligo varias anni tempestates. Isidorus de Natur. rer. cap. 17: *Cui (sol) ideo Deus diversa cursus constituit loca et tempora, ne dum semper in iisdem moraretur locis, quotidiano ea vapore consumeret. Sed ut Clemens ait (libr. VIII Recognit., cap. 22), diversos accipit cursus, quibus acris temperies proratione temporum dispensatur, et ordo vicissitudinum permutationumque servetur.* Ausonius in Eclogar. 2: *Omnia quæ vario rerum metimur in actu, Astrorum dominatus agit, terrenaque tantum Membra homini, e superis fortuna, et spiritus auris Septeno moderanda choro: sed præsidet ollis Sortitus regimen nitidæ sol aureus æthræ. Nec sola in nobis moderatur tempora vitæ, Dum breve solliciti spatium producinus ævi. Creditur oculosque satus, et tempora vitæ Materno ducenda utero formare videndo.* Hæc caute.
82. Vide l. I, vers. 24 et seqq., et vers. 224: *Qui fovet igne pio cælum, etc.* Libr. I, vers. 9, notavi, Dracontium cum aliis antiquis scriptoribus verbum creandi accipere pro educere, vel formare: quo multi nunc utuntur ad significandam productionem ex nihilo. Animadvertit vero Mariana ad c. I Genes., v. 1, quæstionem esse ad theologos ablegandam, an creatio sit ex nihilo productio: *Id contendam, addit, ex vi vocis et proprietate sermonis id non significari.* Peculiaris ergo significatio, qua creatio definitur a philosophis et theologis effectio rei ex nihilo, vetus quidem est, sed ad usum scholæ instituta.
83. Libr. II, vers. 217, *Fetat humus, etc.* Confer C notam ad vers. 89 libr. II.
84. Isidorus de Natur. rer. cap. 17: *Et cum sit iste minister bonus (sol) genitus ad vicissitudines temporum moderandas, tamen ubi secundum voluntatem Dei correptio mortalibus datur, incandescit acris, et vit mundum vehementioribus flammis, et perturbatur ær, et plaga hominum, et corruptio terris injicitur, et lux animantibus, et pestilens per omnia mortalibus annis inducitur.* Quod autem ait Dracontius *putris arena*, hoc est arida et sicca, veteres secutus est duces. Propertius libr. IV, eleg. 3, vers. 39: *Quæ tellus sit lenta gelu, quæ putris ab æstu.* Statius libr. IV Theb., vers. 728: *Tunc sole putris, tum pulvere tellus Exhalat calidam nubem,* et silv. III, libr. IV, vers. 126: *Qui sædum nemus et putres arenas.* Lucanus simili significatione libr. VIII, v. 830: *Totaque in Æthiopy putres solvaris arenas.*
86. *It pro abit.* Lucretius libr. III, vers. 527: *Denique sæpe hominem paulatim cernimus ire, Et membratim vitalem deperdere sensum.*
88. Rivinus, qui cum Sirmondo legit *sidus et hoc docuit*, interpretatur hoc *sidus* esse stellam Jacob, et *Luciferum* Satanam. Dracontius aliud longe diversum cogitabat, qui de Sirio stella in ore canicula loquitur, cui *Luciferum* opponit. Calores immodici sunt, cum Sirius conjungitur cum so'e, quo tempore corpora morbo affici solent, ex quo caniculam seu canem hoc *sidus* dictum aliqui affirmant.
89. *Temperies cæli zona seu plaga temperata.* Ovidius libr. I Met., vers. 50, de zonis: *Nix legit duas, totidem inter utramque locavit, Temperiemque dedit mixta cum frigore flamma.*
91. Libr. I, vers. 354, *Non purior ær.*
92. Rivinus conjicit *Non meruere simul, hoc modus quartus habet.* Ær namque modo temperatus est et humido et calido, cælum (id est ignis) siccam et calidam, terra sicca et frigida, aqua humida et frigida. Hæc ille totidem verbis. Sane in odiosa illic

- 380** Ignotumque mihi scribere, nec domi- A 105 Te coram primum me carminis illius, ausu
[num.
Quod male disposui, pœnitent, et fateor.
Post te, summe Deus, regi dominoque reus
[sumi,
Cujus ab imperio posco gemens veniam.
Imperet armato pietas tua, prospera mandet
110 Rex dominusque meus, semper ubique pius.
Nec mihi dissimilis, quam quod solet esse ca-
[terv'
Sit pietate tua, sit bonus, et placidus.
Nam tua sunt, quæcunque gerit, quæcunque ju-
[bebit,
Judiciumque Dei regia verba ferunt.
115 Exorent hæc pauca Deum, qui mentis opertæ

VARIE LECTIONES.

94. Sirm., *Scribere nec dominum.* Vat., *scribere vel B primum me, carminis illius orsa.*
dominum.
106. Sirm., *pœnitent, en fateor.*
97. In Vat. scribitur *Israhelitarum.*
109. Azagr., *i. armata p.* Sirm. *distinguit mandet,*
98. Sirm., *Quando oblita Deum plebs vitulum co-*
Rex.
luit. In Vat. videtur esse *flens pro flans.*
110. Azagr., *Rex Deus omnipotens semper ubique*
99. Sirm., *indulgens.* In Vat. etiam *indulgens.* Ex
pius.
conjectura *indulges.*
111. Sirm., *solet omnibus esse.*
100. Sirm., *Contulit, et legem post mala facta*
112. Sirm., *sit pietate sua, sit.*
dedit.
113. In Sirm. pro hoc et aliis quatuor versibus
101. Sirm., *O. quem sat decet.*
seqq. solus est hic: *Te nunc summe precor, magnorum*
102. Sirm., *Et quem nulla juvat v. s. v.*
maxime regum, Pectore, etc.
105. Vat., *carminis ullius ausu.* Sirm., *Coram te*

NOTÆ.

- apparet scriptura Sirmondi *hoc modo quando habet.*
Sed conjectura Rivini vix ullum sensum admittit. Le-
ctio Vat. confirmatur codice Azagr., ubi tamen men-
dum e t *habet pro habeat.* Sententia Dracontii est:
eum in rebus omnibus creatis mixta sint bona malis,
quando aliquis erit homo, qui semper bonus et nullo
erimine maculatus sit? Vide notam ad l. II, v. 458,
et Synonyma S. Isidori, l. I.
94. Rivinus suspicatur legendum *Agnatumque mihi*
scribere nec dominum; sed neque ipse rationem sus-
picionis affert, neque ego video ullam. In Vat. est
vel pro nec: hoc secundum magis placet. Culpa fuit
Dracontii reticere suos dominos, atque alium laudare,
qui ignotus illi, nec dominus erat. Poterit explicari
scriptura Vat. hoc pacto: culpa fuit reticere domi-
nos modestos, aliumque ignotum laudare, etiamsi
fuisset dominus. De hac culpa Dracontii egi in pro-
legom, num. 90.
96. *Idola secunda correpta,* ut libr. II, vers. 579.
97. Ut in hoc codice scribitur *Israhelitarum* cum
aspiratione post primum a, sic in alio codice Vati-
cano, ex quo tres libros de Deo extraxi, scribitur l.
II, v. 166, cum aspiratione in principio *Hisraelita-*
rum. Hæc scriptura antiqua est, ut cernitur in veteri
inscriptione basilicæ S. Clementis Romæ, quam vul-
gavit Eduardus Vitry in diatriba de tumulo T. Flavii
Clementis martyria.
98. Certum mihi est a manu Dracontii esse *flans,*
quod alii non intelligentes versus corruperunt. Cap.
xxxii Exod., vers. 4: *Quas cum ille (Aaron in aures)*
accepisset, formavit opere fusorio, et fecit ex eis vitu-
lum conflatilem. Pro *conflare* seu *metalla igne mollire*
et fundere ponitur *flans.* Plinius libr. xxxvi, cap. 19:
Phrygius lapis uritur ante vino perfusus, flaturque fol-
libus, donec rubescat. Sic *flata pecunia, æs flatum, ære*
flando, feriundo.
99. Forte *Et tamen indulget veniam poscentibus*
auctor.
100. In fine carminis ad senatorem apostatam sub
Tertulliani nomine: *Suffecit peccare semel, desiste ve-*
veri. Non erit in culpa, quem pœnitent ante fuisse. Pœ-
nitent cum nominativo pro mentem ream pœniteat.
Vide libr. I, vers. 694, et infra vers. 304.
102. Ezechiel. cap. xviii, vers. 23: *Nunquid vo-*
luntatis meæ est mors impii, dicit Dominus Deus, et
non ut convertatur a viis suis, et vivat? Vide l. I, vers.
29 et seqq., et vers. 96 cum notis.
103. *Cor regis in manu Domini, quocunque voluerit,*
inclinabit illud. Proverb. cap. xxi, vers. 1.
105. In nostro codice *ullius* pro *illius* retineri pos-
set, sed melius videtur *illius.*
109. Hic etiam legendum conjicit Rivinus *agnato*
pro *armato,* ut vers. 94 *agnatum* pro *ignotum.*
110. Octavianus Augustus, ut refert Suetonius cap.
53, *Domini appellationem, ut maledictum et oppro-*
brium semper exhorruit. Alii imperatores non solum
domini, sed *dei* etiam appellationem usurparunt. In æo
ad Christianos imperatores et reges *domini* titulus
permanavit. Procedente tempore hic honos sacerdo-
tibus et nobilibus delatus est, postea quibusvis aliis
hominibus sine ullo discrimine.
111. Adverte phrasim, *Dissimilis non sit mihi, quam*
quod solet, etc., videlicet non sit mihi alius quam qui
solet esse ceteris. Cicero l. II ad A. tic., ep. 3, *Quod*
non est dissimile, atque ire in Solonium. Huc facit
vers. 151 cum nota.
114. Ad Roman. cap. xiii, vers. 4, de principe: *Dei*
enim minister est tibi in bonum. Si autem malum feceris,
time: non enim sine causa gladium portat. Dei enim
minister est, vindex in iram ei qui malum agit.
115. Prosper epigr. 95, *Linquantur secreta Deo,*
qui, si quid opertum est, Inspicit, et nullis indiget in-
diciis. Anonymus in carmine apologetico Romanæ
curiæ tom. IV Anal. actor. Mabillonii v. 923: *Hic tibi*
nostra manus, cuiam secreta licebit Cernere corda
procul, non dabit artis opus. Solus habet secreta Deus
cognoscere mentis. Erat litum est hoc carmen, et supra
captum sæculi xiii, quo exaratum est, elegans, nisi
quod multis locis corruptum est, ut cum Aprilis Hi-
spanus, alter ex interlocutoribus, de efficacia munere-
rum loquens, ait: *Præterea video, quod si non jangi-*
tur axis, Tardius incaptum continuatur iter. Lege si
non ungitur axis, ita enim habet adagium tritum Hi-
spanorum.

382 Sensibus ætheriis condita vota videt. A
Ad te nunc, princeps, mea vela retorqueo sup-
[plex,
Pectore, mente rogans, voce, manumque pe-
[tens.
Da dextram misero, veniam concede precanti,
120 Tempore tam longo non decet ira pium.
Namque inimicorum culpis veniale minaris,
Captivosque tuos deliciis epulas.
Puniat, ut sit, quod Christus, tu parcis iniquis,
Vindice quo regnas, quo vigilante, viges.
125 Qui pereunt bello, soli moriuntur ut hostes,
Qui superest pugnae, vivat ut ipse, jubes.
Captivus securus agit, solusque rebellis

383 Formidat mortem, præda quieta se-
[det. B
Conservas animas, victum super ipse ministras,
150 Ne sit vita gravis, subripiente fame.
Nemo cadet sub jure tuo, sub morte cruenta,

VARIAE LECTIONES.

119. Sirm., *concede fatenti*.
121. ilic alique novem versus seqq. omnino desunt in Sirm. usque ad v. 131, *Nemo cadet*. In Vat. *namque*, obscure.
125. Vat., *moriuntur in hostes*.
131. Sirm., *c. de jure tuo*. Azagr. cum Vat., *sub jure*.
132. Azagr., *scit esse victurum*.

116. Conjiciat aliquis *Sensibus internis*, nempe hominis. Sed *ætheriis* positum est pro divinis. cœlestibus. Deus divina sua et infinita intelligentia videt occulta vota hominum.

117. Vela orationis. carminis, allegoria oratoribus ac maxime poetis frequens. *Retorquere vela* Ovidius Trist. libr. i, eleg. 4, vers. 84: *Semper ab Euboicis vela retorquet aquis*.

121. Fortasse legendum *Nam qui inimicorum*, etc., ut protrahatur hæc perodus usque ad vers. 124. *Veniale* adverbii more, ut l. ii, vers. 486, *Veniale minatur*. Contrarium est *Mortale minantes* l. ii, vers. 154.

122. In usu communi est *epulor, epularis*; Priscianus tamen lib. viii de Verbis communibus refert veteres usurpasse etiam *epulo, epulas*.

123. Implicata syntaxis est hujus versus, ita explicanda. Ut sit quod Christus puniat, tu parcis iniquis, mirum non omnia crimina punis, sed quædam Dei judicio et vindictæ relinquis.

125. Non censeo scripsisse Dracontium *soli moriuntur ii hostes*. Lego *moriuntur ut hostes*, nam in *hostes* quid significet vix intelligi potest, nisi forte in sumatur pro *apud*. Cicero in proœm. Parad., *Cato autem perfectus in a sententia stoicis, et ea sentit quæ non sane probantur in vulgus*. Putabam *soli moriuntur in armis*, vel *in ense*. Lucanus l. ii, vers. 263: *Quis nolit in isto Ense mori?* Sed alii legunt *ab isto*. Melior erit lectio *soli moriuntur in armis*, imitatione Cicero-nis pro Ligario, cap. 6: *Cognita vero clementia tua, quis non eam victoriam probet, in qua occiderit nemo nisi armatus*.

128. *Sedet*, scilicet captivi, qui quietem amant, tuti sunt, otiosi et nullo labore vexati.

129. Paulo ante vers. 122, *Deliciis epulas*. Pro *insuper* non raro usurpatur *super* a Virgilio, Horatio et aliis.

130. *Subripiente*, paulatim consumente fame vitam.

133. Pro *foravit* nihil opportunius venit in mentem quam *auravit*: verum neque id penitus placet, neque hic et sequens versus satis inter se coherent.

Scit se victurum qui volet esse tuus.
Turba rebellantum quoties duravit in armis,
Vinceret, aut certe præda fuisset iuers.
155 Securus sine morte manus dat hostibus hostis,
Nam bene conservas colla subacta jugo.
Sic leo terribile fremit horridus ore cruento,
Unguibus excussis, dente minante neces:
140 Acris iratus crispato lumine ferri,
Et mora si fuerit, acris inde furit.
384 At si venator trepidans venabula ponat,
Territus et jaceat, mox perit ira cadens.
Temnit prædo cibos, quos non facit ipse cada-
[ver,
Ac ferus ignoscit, ceu satis accipiat.
145 Et dat prostrato veniam sine vulnere victo,
Ore verecundo dejiciens oculos.
Sic tua, regnator, non impia frangitur ira,
Cum confessus erit crimina gesta reus.
Ignoscendo pius nobis initare Tonantem,

133. Ii quatuor versus usque ad vers. 137 desunt in Sirm. In Vat. *foravit* pro *duravit*.
137. Sirm., *leo terribilis fremit*.
139. Sirm., *Acrifer ardescit crispato l. f.*
144. Sirm., *ceu atis*. Azagr. cum Vat., *ceu satis*.
145. Sirm., *vulnere victor*.
146. In Vat. et Sirm. scribitur *dejiciens*.
149. In Vat., *non vis pro nobis*.

NOTÆ.

135. *Dat* est brevis ad regulas prosodice, sed hoc loco producitur ob aspirationem vocis sequentis.

136. In prolegom. num. 114 ex Orosio ostendi barbaros, qui Hispaniam occuparunt, post primas bellorum clades nonnullam clementiæ laudem obtinuisse.

137. *Terribile* adverbii more, ut vers. 121, *veniale minaris*. Sic *dulce, suave*, et similia passim occurrunt. Virgilius libr. i *Æn.* vers. 300, de furore bellico: *Fremet horridus ore cruento*.

138. *Excussis*, jactatis, concussis. Virgilius l. xi, vers. 6: *Tum demum movet arma leo, gaudetque comantes Excutiens cervice toros...* et *fremet ore cruento*.

139. Servius ad loc. cit. Virgilio: *Hæc enim leonum natura est, ut nisi laces irritasci nequeant. Lumen ferri est splendor e ferro venabuli emicans*. Val. Flaccus l. iii, vers. 100: *Seseque a lumine ferri Sustinuit præceps*. Statius libr. ix *Theb.*, vers. 802: *Sed ferri lumine dno Turbatus sonipes*. Crispatur ferrum seu telum, cum quassatur, seu vibratur. Virgilius l. xi *Æn.*, vers. 165: *Bina manu lato crispans hastilia ferro*; qui versus ex libr. i repetitus est.

140. *Mori*, scilicet pugnae, sive in resistendo. Prudentius Hamart. v. 210, *Pugna nodumque moramque* post Virgilium l. x, vers. 428. Similiter Lucanus, Silius, alii.

142. Ovidius libr. iii *Trist.*, eleg. 5, vers. 33: *Corpora magnanimo satis est prostrasse leoni, Pugna suam finem, cum jacet hostis, habet*. Plinius libr. viii, cap. 16, *Leoni tantum ex feris clementia in supplices: prostratis parcat*.

143. Rivinus ex conjectura *Temnit prædo cibos, quos non facit ipse, cadaver Haud ferus agnoscit, hoc ens accipiat*; hoc est avis rapax.

146. *Dejicere oculos* Cicero, Quintilianus aliique dixerunt.

147. Scilicet frangitur ira non impia, seu non crudelis.

149. Ovidius l. ii *Trist.*, vers. 39: *Tu quoque, cum patrius rector dicare, paterque, Utere more Dei, nomen habentis idem*. Claudianus de iv cons. Honorii vers.

- 150 Qui indulget culpis, et veniam tribuit. A
Principis imperium simile est, ac regna polo-
[rum,
Ut canit ad populos pagina sancta Dei :
385 Sacrilegis referens cœlestia jura catervis,
Cinctus apostolica discipulante manu.
- 155 Nonne Dei præcepta jubent, ne sol cadat iurans,
Irascente alio, sed pius exstet homo ?
Rex inimicorum populis mucrone pepercit
David, et hic sceleris certus adulter inest.
Confessus facinus, veniam pro clade meretur,
160 Noxius impune, vel sine morte reus.
- Insuper et Salomon eadem muliere creatus,
Quæ scelus admisit, manus honoris habet.
386 Non fit Absalon hæres de conjugio natus,
Sed sceleris fructus sceptrum paterna tenet.
165 Ecce, quid impendit patris clementia parcens,
Ut sibi regna daret, ut daret et soboli.
Ipse inimicorum Salomon non colla poposcit,
Dum peteret Dominum, sed sapientis opem.
Exstitit hic prudens, quia noluit esse cruentus,
170 Pacificusque fuit, consilii que tenax.
Stephanus, ante alios lapidum sub grandine
[martyr,

VARIÆ LECTIONES.

151. Vat., *ad regna polorum*. Sirm., *ad regna superna*.
154. Sirm., *Vinctus apostolica, discipulaque manu*.
Azagr., *Vinctus a discipulante m.*
156. Sirm., *l. a. ne malus exstet homo*.
158. Sirm., *David et sceleris certus adulter erat*.
160. In Vat. deest vox ultima reus.
162. In Vat. scribitur *ammissit*.
163. Sirm., *Non fuit hic Salomon casta de conjugio natus*.
166. Ita Sirm.; in Vat. desunt verba hæc *ut daret et soboli*; versus incipit *Ut sibi regna daret et sub....*
In Azagr., *Ut sibi regnaret, hæc daret et soboli*.
168. Sirm., *cum peteret*.

NOTÆ.

- 276 : *Sis pius in primis : nam cum vincamur in omni Munere, sola deos æquat clementia nobis*. Cicero pro Ligario in fin., *Homines enim ad deos nulla re propius accedunt quam salutem hominibus dando*.
151. *Lego simile est, ac regna* : quæ phras' simili modo a Dracontio v. 111 usurpata, sed librariis ignota, occasionem errori dedit. Cicero libr. v Tuscul., cap. 3 : *Pythagoram respondisse, similem sibi videri vitam hominum et mercatum*. Livius libr. vi, cap. 28 : *Jactabant, similem pavorem inde ac fugam fore, ac bello Gallico fuerit*. Columella libr. vii, cap. 5 : *Orem pulmonariam similiter, ut suam, curare convenit*. Poterit etiam legi *simile est, ut regna; simile est, et regna*.
152. Puto indicari parabolam quam affert Lucas cap. xix, vers. 12 et seqq. : *Homo quidam nobilis abiit in regionem longinquam accipere sibi regnum, et reverti, etc.* Ex Evangelio certe hanc sententiam Dracontius sumit, ut ex vers. seqq. manifestum est. Clementiam virtutem principum maxime propriam esse ostendit Petrus Ribadeneyra libr. ii, cap. 18 egregii operis de principe Christiano, quod paucis autem aynis Matriti recusum est.
153. *Referens est Deus, non pagina* : nam vers. seq. est *cinctus*. Perinde quasi dixisset *ut canit Deus*, sic progreditur, quia *pagina sancta Dei* ponitur pro *Deus*. Hæc figura vocatur mutatio, seu varietas generis, aut etiam relatiu ad rem potius quam ad vocem. Ennius lib. x Annal. apud Priscianum lib. 1 : *Insignita fere tum milia militum octo Duxit delectos bellum tolerare potentes*. Consule Gifanium in Lucretium verbo *Generis mutatio*, et Andream Schottum in Vindicis Ciceronis, cap. 8.
154. Latinius videtur *discipulaque*; sed non ausim mutare *discipulante*, quod non solum exstat in Vat., sed et in Azagr. conservatur : quod verbum nescio quid sequioris antiquitatis præ se fert, ut *incipiente, abbatiente*, et similia. Isidorus in glossis indicat *discipulati pro edocti*.
155. Libr. iii, vers. 599, idem præceptum exponitur. Vide notam.
156. *Pius exstet homo*, pius et mitis sit homo, qui iratus fuerit. *Exstet pro sit*, ut dixi ad l. ii, vers. 731.
157. Notanda est phras' *populis mucrone pepercit*; ita populis veniam dedit, ut mucrone in eos non uteretur. *Parcere mucrone est abstinere a mucrone, parcere populis est condonare*.
158. *Sceleris certus adulter*, certo scelere adulterii inquinatus. Non male Sirmondus *certus adulter erat*; sed retineo *inest*, ut vers. seq. *meretur. Inest pro est*.
159. Libr. ii, vers. 654 seqq. Davidis crimen, et poenitentia enarratur.
160. Loc. cit. vers. 655, *Culpas impune fatetur*; et l. i, vers. 34, *Sic impune reis licuit peccasse fatendo*.
161. Lib. ii, v. 660, *Ex eadem mul ere virum, etc.* De quantitate tertæ in muliere vide Abbonem t. IV Annal. Bened. Mabillonii in append., num. 6.
163. Interpolator Sirmondi mutavit hunc versum, fortasse quia videtur eo indicari Salomonem adulterio genitum fuisse. Verum Dracontius satis inentem suam declarat, quod Salomon genitus eadem muliere, quæ scelus adulterii ante admiserat, adeoque hoc sensu fructus sceleris, regnum adeptus est, non Absalom, quamvis hic natus fuerit ex conjugio Davidis, quæ ad hujus conjugium non per adulterium pervenit: quod clarius loc. cit. l. ii asseritur, ubi Dracontius ait, factum regem eum qui ex Bethsabæe, *ex eadem muliere post crimina natus fuerat*. Absalom vocatur etiam *Absalon* aut *Abessalom*. In distichis, quæ de rebus diversis utriusque Testamenti in basilica Ambrosiana scripta sunt, tom V Collect. poet. Pisaur., pag. 158 : *Pendet Absalon astrictus in arbore guttur*. Melius scribitur *Abessalon* aut *Abessalom* cum Prudentio Hamart. vers. 577 et 580, ex LXX interpretibus, qui ita Græce id nomen efferunt.
164. *Sceleris* per metonymiam pro scelerata femina, vel femina quæ olim scelere adulterii inquinata fuerat, ex quo tandem in conjugium Davidis vocata est.
165. *Impendit, confert*, ut vers. 191 : *Ecce, quid impendit homini clementia simplex*.
167. *Colla*, gladio secunda, vel quia dare collum est victum se fateri: nam bello captorum colla pedibus proterebantur, et vinculis constringebantur. Propertius l. ii, el. 8, vers. 19 : *India quin, Auguste, tuo dat colla triumpho*.
168. *Peteret Dominum*, ut apud Ovidium l. vii Met., vers. 296, *Petit hoc Ætida munus, ad quem locum plura similia proferunt Heinsius et Burmannus, qui tamen putant dubia hæc omnia esse*. Hoc etiam loco reponi posset *Dum petit a Domino*. Rivinus legit in corrigendis *sed sapientia opem*. Venustus est *sapientis opem*, id est sapientiam.
170. *Consilii que tenax*. Sic tenacem propositi dicunt Horatius, Ovidius, alii.
171. Libr. ii, vers. 572, *Martyrium Stephano*. Eadem quantitate posset hoc loco *Ante alios Stephanus*, quod fortasse verum est. Non tamen a ms. codice recedam, cum poetæ Christiani in nominibus propriis variare soleant.

- 387** Hostibus orabat sponte suis veniam. A
Hæc bona simplicitas præstat jejuna cruoris,
Vir sine morte furens nil habet ipse necis.
- 175 Cæsar ubique potens hosti post bella pepercit,
Et quod erat pejus, civis et hostis erat.
Sponte facultatem redhibens reparavit honores
Inde vocatus abit dignus honore Dei.
Cujus ab imperio surgens et origine Cæsar
- 180 Augustus meruit tempus habere pium.
Tempore namque eodem est natus de virgine
[Christus,
- Cujus et emicuit stella per astra poli.
Dux princeps Romanus erat de principe Titus,
388 Si non præstaret, dicere sæpe solens:
Perdidimus hac luce diem, si nulla dedisset
Non exoratus præstita supplicibus.
Alter ait princeps modico sermone probatus
Commodus Augustus, vir pietate bonus:
Nobile præceptum, rectores, discite, post me,
190 Sit bonus in vita, qui volet esse deus.
389 Ecce, quid impendit homini clementia
[simplex,

VARIE LECTIONES.

172. Azagr., pro hostibus o.
174. In Vat., gerens pro furens.
177. Sirm., f. retinens reparavit h.; in Vat., redhibens paravit.
178. Sirm., honore pater. Azagr., honore puer.
181. Sirm., eodem natus sine est.
186. Sirm., mox exoratus.
187. Sirm., Alter item princeps modico sermone probatur. Azagr., A. item p. m. s. profatur. Vat., A. ait p. m. s. poeta.
190. Sirm., qui volet esse Dei.

NOTÆ.

175. *Jejuna* cum gignendi casu probum est, et a Cicerone usurpatum.
174. Vir qui non ita irascitur, ut inimicis mortem inferat, neque ipse ab aliis necabitur: quod tamen non semper accidere, exemplo Julii Cæsaris, quod sequitur, ostendi posset. In Vat. *gerens* fortasse positum est pro *regens*.
176. Venia minus dignus est civis, qui hostili animo erga alium se gerit.
177. In Sirm. *retinens* fortasse indicat, Cæsarem retinuisse imperium. Verius videtur *redhibens* hosti facultatem, vel potius *facultates*, id est restituens bona, patrimonium. Cicero ad Quintum Fratrem l. 1, ep. 3, post med., *Quasi vero nunc me non tuæ facultates sustineant*.
178. *Abit* pro *obit*. *Vocatus dignus honore Dei*, dignus a suis habitus, qui Deus vocaretur apotheosis ethnica: vel quem sui dignum honore Dei vocarunt, sive habuerunt.
180. *Tempus pium* propter pacem in universo orbe, et natum eo tempore Christum, ut vers. seq. explicatur. De hoc tempore Virgilius libr. 1 *Æn.*, v. 295, *Asperatum positus mitescent sæcula bellis, Cæna fides, etc.*
181. *Eodem* dissyllabum per synæresin, ut *eadem* in ablativo. Quia mitis et pacificus fuit Augustus, ejus tempore nasci Jesum Christum voluisse colligit.
182. *Cujus*, Christi: nam quædam prodigia, et flammæ, quæ de Augusto referuntur, a Dracontio indicari non puto.
183. Ausonius in Cæsaribus corripit primam in Titus. At Titus orbis amor rapitur florentibus annis cum Ennio. Sed in Antholog. apud Burmannum, et tom. IV Collect. poet. Lat. Pisaur. legitur epigramma, in quo prima in Titus producit: *Orbis delicias, et Titum, et Vespasianum Terrarum dominos hæc caput urna duos*. Verba illa de principe videntur referenda ad dicere.
184. *Præstasset* pro *præstitisset*, ut *præstatum* pro *præstitum*, non esset inusitatum. Sensus est: si nihil præstitisset, si nullum beneficium contulisset, aut si non profuisset. Confer supra notam ad vers. 64.
186. Clarior est sententia in Sirm. script. *Mox*: sed in Vat. recte se habet *Non*; si non exoratus supplicibus nulla dedisset præstita aut don: quamvis enim duæ sint negationes, tamen duo sunt verba quibus illæ commode aptantur. *Præstita* substantive ponitur. Eutropius l. vii: *Facilitatis tantæ fuit (Titus) et liberalitatis, ut nulli quidquam negaret.... Præterea cum quadam die in cæna recordatus fuisset, nihil se illo die cuiquam præstitisse, dixerit: Amici, hodie diem perdidit*.
187. In Vat. est *sermone poeta*, sed videtur legendum *sermone probatus, vel profatus*. Lectio Sirmondi similibus exemplis indicatis lib. II ad vers. 26 comprobari potest.
188. L. Antoninus Commodus, qui Commodi nomine plerumque intelligitur, hostis humani generis judicabatur. Hujus pater fuit M. Aurelius Antoninus Philosophus nuncupatus, cujus clementia et bonitas summis laudibus ab ethnicis celebrata est. Vide ejus Vitam, auctore Geo: Stanhope, præmis-am libris ejus duodecim de rebus suis, et lib. II ejusdem Antonini, num. 17, cum commentariis Thomæ Gatakeri. Hujus enim imperatoris Dracontiolaudatur sententia.
189. *Rectores discite post me*, qui post me regnaturi estis.
190. Interpolator Sirmondi mutavit *esse Deus in esse Dei*. Rivinus errorem agnovit et correxit *esse Deum*: talem scilicet post mortem. Idem est sensus in Vat., *qui volet esse Deus*. Hoc sane Dracontius ex persona imperatoris gentilis pronuntiat. Nam post obitum imperatoribus, si meriti bene essent, honores divini a senatu decernebantur. Supra de Cæsare vers. 178, *Inde vocatus abit dignus honore Dei*. Præceptum ergo est bonum in vita esse debere, cui in obitu cælestes honores jure merito tribuantur: neque istiusmodi honores, si decernerantur, illis convenire, qui in vita boni non fuerint. Alio sensu Ausonius edyll. 15 aiebat: *Quosdam Constat nolle deos fieri*, ut ex sequentibus patet: *Iuturna reclamat: Quo vitam dedit æternam? cur mortis adempta est Conditio?* Imperatores Christiani vanas et ridiculas ejuscemodi apotheoses sustulerunt. Quædam tamen vestigia in nonnullis vocabulis hæserunt, ut cum constitutiones Principum *divales* appellantur. In libris Caroli sæculo VIII Constantinus et Irene irridendunt, quod rescripta sua divalia appellarent. Sed in Hispania idem usus antea vigeat, ut observavi in proleg. num. 26. Decretum enim regis dicebatur *decretum divale*, et *decretum divalis observantia*. Et Justinianus de emendatione codicis et secunda ejus editione ait: *Jussimus.... eum (codicem) nostri numinis auctoritate nitentem in omnibus judiciis, solum quantum ad divales constitutiones pertinet, frequentari*. Illud vero mirum, imperatores ethnicos, etiam si nullum Deum esse crederent, tamen divinos honores affectasse. Similis est dementia quorumdam nunc hominum, qui, cum templa omnia cum religione funditus everiti optent, tamen ægre ferunt, si sui regales aut magistri, a quibus impietatem edocti sunt, post obitum honore sepulcri in templis priventur. Solemni ritu peracta nunc ipsum est translatio ossium Volteri ad templum Parisiense S. Genesivæ: quam ridiculam apotheosin aliquis hoc tetrasticho

- Ut præstet bona dans conferat atque animæ. A
Ne facias populum mendacem, qui tibi clamat
Vocibus innumeris, Rex dominusque pius.
195 Ut vox vera sonet voxinus, sic vera pius sit :
Orbis in ore volat publica merx procerum.
Fama ducum merx est bellis collecta cruentis,
Ex quibus occurrit sæpe reus atrox.
Gloria bellorum ducibus, populisque; triumphos
200 **390** In commune datos dividit Armipotens.
Nam ducibus solis præstat clementia laudem,
Non habet hæc comitem, participemque negat

- Dicit, In arma pares fuimus cum principe, miles :
Me pugnante, comes, victor ab hoste redis.
205 Nunquid ut ignoscat rector, pars militis instat?
391 Soli, qui ignoscit, gloria laudis erit.
Qui fovet adversus hostes certamina Martis
Horrida concurrens, vincit in arma fremens.
Rex, qui dat veniam subjecto, et temperat iras,
210 Plus quam turba, facit, qui sua corda domat.
Te Deus aspiciens effundere nolle cruorem,
Ut sine peccato, non sine laude daret,
Contulit absentem terræ, pelagique triumphos :

VARIÆ LECTIONES.

192. Sirm., *Ut præstet vitam, conferat atque animam*; sic Azagr., *sed animam*.
193. Hi quatuor versus non exstant in Sirm. usque ad *Fama ducum*.
196. Scribitur in Vat., *publica*.
197. Sirm., *mors*. Vat., *mos*.
198. Azagr., *excurrit pro occurrit*.
199. Sirm., *populisque triumphus*.

200. Sirm., *In c. datum d. Omnipotens*.
201. Sirm., *d. tantum p.*
203. Sirm., *in arma simul fuimus*.
204. Sirm., *ab hoste redit*.
207. Hic versus et sequens desunt in Sirm. Pro foret in Vat. est fodit.
213. Vat., *consulit absentem*.

NOTÆ.

prosecutus est: *Regia templa tenet Volterus, pellere reges Qui solio studuit, qui supera arce Deum. Impia sic hominum sibi sex extorquet honores, Quos nec principibus vult dare, nec superis.*

192. Sententia in scriptura Sirmondi huic loco opportuna non est: in Vat. obscura est, sed ita explicatur. Homines qui boni nitesque sunt dum vivunt, post mortem digni sunt, qui honoribus decorentur etiam ex sententia imperatoris ethnici. Clementia igitur præstat et confert animæ bona. *Præstat bona dans* est idem ac *præstat et dat bona*.

195. Ut populi te vero cordis affectu dominum vocent, fac ut vere te *pium* vocare possint.

196. *Merx procerum*, intelligo famam principum. *Merx* est res que emitur et venditur. Sed de quavis re mala atque etiam de homine malo dicitur *mala merx*, quo sensu quævis res bona *bona merx* vocari potest, adeoque *merx* simplici ex hoc loco pro opinione bona vel mala sumi videtur, quæ scilicet in ore orbis volat, vel ab eo pendet. Hæc interpretatio ex sequentibus versibus evidentior redditur.

197. In Sirm. *mors*, et in Vat. *mos* nullam idoneam significationem habent. Lego igitur *merx*, ut idem verbum ex vers. super. repetatur.

199. Retineo scripturam Vat. Gloria bellorum ad duces et ad exercitum simul spectat. Posset interpungi *Gloria bellorum ducibus, populisque triumphos In commune datos dividit armipotens*, ut gloria armipotens dividat triumphos ducibus populisque. Prior explicatio magis arridet. Sententia expressa est ex Cicerone in oratione ad Cæsarem pro Marcello, ubi ait cap. 2: *Nam bellicis laudes solent quidam extenuare verbis, easque detrahare ducibus, communicare cum multis (al. cum militibus), ne propriæ sint imperatorum. Et certe in armis militum virtus, locorum opportunitas, auxilia sociorum, classes, commeatus multum jurant: maximam vero partem quasi suo jure fortuna sibi vindicat, et quidquid est prospere gestum, id pene omne duci suum. At vero hujus gloriæ, C. Cæsaris, quam es paulo ante adeptus, socium habes neminem, etc.* Et cap. 4: *Hæc enim r. s. unius est propria Cæsaris, cæteræ, duce te, gestæ, magnæ illæ quidem, sed tamen multo magnoque comitatu: hujus autem rei tu idem et dux es et comes.* Loquitur, ut notum est, de clementia qua Cæsar Marcello pepererat. Ovidius, ut alicubi notatum lego, hoc disticho eandem sententiam complexus est: *Gloria vincendi juncta est cum milite, Cæsar: Cæsar, parcendi gloria tota tua est.* Dracontius amplificationem Ciceronis imitatur, ut conferenti patebit.

200. In commune phrasis bene Latina. Cicero lib. II de Invent., c. 3, *Ex nostro quoque nonnihil in commune contulimus*. Adde Livium, Tacitum, Phædrum, alios. In Sirmondo est *omnipotens*; sed *armipotens* melius huic loco convenit: quod verbum rursus legitur vers. 299, *Inclutus armipotens*, hoc tamen discrimine quod hic pro Deo ponitur, ibi epitheton est regis cujusdam Vandalorum.

202. *Negat*, recusat. Supra vers. 28, *Prospera cuncta neget*.

203. *In arma pares*, hoc est ad pugnandum pares, certare pares. Latinum etiam est *fuimus in arma*, vel *ad arma*. Varro apud Nonium cap. 2, num. 499, *Tum ad me fuerunt, qui libellionem esse sciebant*. Cicero ad Attic. I. x, ep. 4, post med.: *Curio fuit ad me sane diu*; et ep. 18, *Commodum ad te dederam litteras de pluribus rebus, cum ad me bene mane Dionysius fuit*. Hispanum idioma, Latinitatis retinentissimum, pro *ivi, ivit, ivimus, etc.*, habet *fui, fue, fuimos*.

204. Interpungendum videtur *Me pugnante, comes, victor ab hoste redis*, et fortasse comitis dignitas innuitur. Sed potius *comes* innuit verba Ciceronis *magno comitatu... dux es, et comes*.

205. Libenter legerem *intra* pro *instat*, et Hispanismum mihi videre videor, quo *intrare* is dicitur qui in re ad qua negotium suum gerit, aut vocatus accedit. Latine etiam *intrare* sumitur interdum pro *se insinuare*. Cicero pro Flacco cap. 10, *Intrao etiam magis. Qui gessit, non adest*.

208. Fortasse distinguendum *Martis, Horrida concurrens vincit in arma fremens*, scilicet concurrens in horrida arma, vincit fremens.

210. Forte *facit, cum sua corda domat*. Proverbior. cap. xvi, vers. 32: *Melior est patiens viro forti, et qui dominatur animo suo, expugnatore urbium*. Hinc divinationem *Plus quam turba facit, qui sua corda domat*.

212. Etiam in bello justo occisio hominis nonnullam maculam occisori infert, quia peccatum vocat Dracontius, non eo sensu quo peccatum crimen est, sed prout peccatum est quævis labes et infamia, aut, ut dicunt theologi, defectus lenitatis, ex quo irregularitas contrahitur. Ecclesia enim semper a sanguinis effusione abhorruit, ut multis probat Gonzalez ad cap. Petiitio de Homicidio v. Decret. Eadem erat ethnicorum opinio. *Æneas* apud Virgilium I. II, vers. 717: *Tu, genitor, cape sacra munus, patrioque Penates. Me bello e tanto digressum, et cæde recenti, Attractare nefas, donec me flumine viro Abluero*. Vide Macrobius I. III Saturn., c. 1.

Ansila testatur, Maurus ubique jacet.

215 Quod pereunt hostes, regis fortuna vocatur,
Quod pereunt populi, temporis ordo regit.

392 Nam si debilitas faceret discurrere mor-
[tes,

Non caderent pueri, aut femina sexus iners.

Omnia tempus agit, cum tempore cuncta tra-
[hantur,

A 220 Tempora eunt vitæ, tempora mortis eunt.
Sex sunt ætates hominum procul usque tene-
[ctani,

Hæ distincta tenent tempora quæque sua.

Nunquid adulterum strepitus infantia simplex

393 Vindicat, aut fremitus pigra senectus
[habet?

225 Non catulaster agit puerilia, non puer audet

VARIÆ LECTIONES.

214. In Vat. scribitur *Marus*.

216. Sirm., *ordo gerit*.

217. Hoc distichum abest a Sirm.

219. Hic versus non erat in Sirm., aut legi non poterat: eum habet Azagr., ubi *cuncta creantur*.

220. Sirm., *T. sunt vitæ. t. m. erant*.

221. Sirm., *h. cujusque senectæ*.

222. Sirm., *et distincta*.

223. Sirm., *nunquid adulterii strepitus*.

224. Sirm., *pigra senecta gerit*.

225. Sirm., *non catulastra gerit puerilia*. In Vat. prius *catulaster*, non clare, ex quo videtur factum *catulaster*.

NOTÆ.

214. Quisnam fuerit hic Ansila, et quænam prælia eum Mauris indicentur hoc loco, quaesitum est in prolegom. num. 100 et seqq.

215. Vide verba Ciceronis allata ad vers. 199 qui clementiam Cæsaris pergens laudare, ait cap. 2: *Quin etiam illa ipsa rerum humanarum domina fortuna in istius societatem gloriæ se non offert*. Victoria in bellis fortunæ imperatoris tribui solebat. Barthius ad Statium l. II Theb., vers. 197, plura exempla affert, et in his hunc Dracontii locum laudat, uti etiam in notis ad Claudianum pag. 507; ex Otberto vero in Vita Henrici IV recitat *Regis tamen fortuna vicit*, quod imitatione veterum dictum putat. Plutarchus de fortuna Romanorum tractatum unum edidit, aliumque de fortuna et virtute Alexandri Magni.

216. Mutationes populorum et conversiones regnorum attribuit ordini temporis a Deo scilicet præfinito. Ecclesiastes cap. I, vers. 4: *Generatio præterit, et generatio advenit*. Franciscus Vallesius, Sac. Philo., cap. 62, putavit hoc loco significari generationum perpetuitatem per circulationem, quem Cornelius a Lapide in comment. refellit.

217. *Discurrere* sumi puto pro *alio abire*, nisi malis legere *discedere*. Sententiæ in id recidere videtur: si mors debilibus parceret, nec pueri, nec feminae obirent. Nimirum non est potentium regum virtus, quæ populos sibi repugnantes evertit, sed ordo temporum a Deo stabilitus ejusmodi mutationes efficit aut exigit: pereunt enim etiam pueri debiles et sexus iners femineus, quibus bella non obsunt aut obesse non deberent. Hanc interpretationem ex loco alioqui difficili et fortasse corrupto eruere licet: sed aliam malle.

218. Lib. III, vers. 457, *Et quasi sexus iners de feminis*.

219. Ecclesiastes cap. III, vers. 1: *Omnia tempus habent.... Tempus nascendi, et tempus moriendi*. Columbanus in ep. ad Hunaldum hunc Dracontii versum cum aliis ejusdem Dracontii inserit ac præmittit: *Pulchre veridici cecinit vox talia vatis, Tempora dinumerans ævi vitæque caducæ, Omnia tempus agit, cum tempore cuncta trahuntur*. Quibus in verbis veridicium vatem Dracontium appellari, cujus alios versus in eadem sententiâ Columbanus affert, probabiliter censeo. In Collectanis sacris Patricii Flemingi nota ad versus Columbanus hæc est, *VATIS, quis iste vates, scire non liquet, nisi eo forte nomine Salomonem comprehendere voluerit, qui illam temporis partitionem, quam Sanctus hic commendat, tradidit*. Verum cum Columbanus septem Dracontii versus, eoque amplius illico proferat, in quibus quædam sunt a Salomone prætermissa, vix dubitandum est quin Dracontium veridicum vatem vocaverit, neque dubitasset adnotator Columbanus, si, unde versus illi de prompti essent, intellexisset. Paulus ante dixerat idem Columbanus:

B *Sint tibi divitiæ divinæ dogmata legis, Sanctorumque patrum castæ moderamina vitæ, Omnia quæ dociles scripserunt carmine vates, ubi satis distinguit sacras Litteras, SS. Patres et poetas Christianos, quos vates appellat, et ex quibus multa promit*.

221. *Usque senectam sine ad occurrit etiam l. II, vers. 708, et lib. III, vers. 652*. Sed hominum ætates recenset Eugenius Toletanus in versibus recapitulationis Hexaemeri relatis in prolegom. num. 21, *Sex sunt ætates homini, etc.*

223. Eugenius loc. cit. dixit etiam *infantia simplex*. In Sirm. *adulterii mendum est, aut correctio interpolatoris*. Dracontius certe *adulterum* scripsit: opponit enim infantiam et senectutem juventuti. Sex ætates hominis ita ab Isidoro distinguuntur l. XI Orig., cap. 2, *Infantia, pueritia, adolescentia, juvenus, gravitas, atque senectus*; infantia ad annum septimum, pueritia ad annum decimum quartum, adolescentia ad annum vigesimum octavum, juvenus ad annum quinquagesimum, gravitas, quæ est declinatio a juventute in senectutem, ad septuagesimum annum, senectus deinde usque ad obitum. Ab Eugenio Toletano quinta ætas vocatur senecta gravis, sexta senium. Idem tertiam ætatem appellat *adultam*; sed adulterum strepitus et fremitus, quos Dracontius memorat, juventuti magis conveniunt. Vide prolegom. num. 24.

224. *Senectus*, postrema correpta, ut *palus* apud Horatium, et *servitus* apud Paulinum. In elegiis sub Corn. Galli sive Galli Maximiani nomine vulgaris, eleg. 1, *Continuus genitus ægra senectus habet*.

225. *Catulastra gerit* in Sirm. mendum est, quod nonnullorum exercuit ingenia. Rivinus ait Barthium ad marginem (puto in notis ad Claudianum, pag. 507) ascripsisse *catulastra* esse crepundia, sed locum pro derelicto habuisse. Baunius in editione operum omnium Sirmondi, quam Parisiis procuravit, interpretatus fuerat, *catulastra* esse catulos ex charta, vel ligno, qualibus icunculis pueri oblectari consueverunt; sed in præfatione ad tom. II ait se postea in Philoxeni aliorumque veterum glossariis Latino-Græcis, a Carolo Labbeo collectis, invenisse *Catulastra*. Βούπαις, *Catulester* πάλληξ, quod lectorum judicio relinquit. Forcellinus in Lexico verbo *Catulastra* observat hanc vocem Vitruvio restitutam fuisse a Turnebo libr. XXIV Advers., cap. 7, pro eo quod legebatur *catastos* l. VIII, c. 4, et *callastri* formam, quam habet Charisius libr. I, contractam esse ex *catulaster*, quod in diminutivis ex catulis ponit Priscianus libr. III. Forcellinus *catulaster* exponit *grandior puer, adolescentulus*, et inde formari ait *catulastra, æ, puella jam grandis et viri patiens*, atque ita intelligit hanc Dracontii locum, *Non catulastra gerit puerilia*. Verum Rivinus jam multo antea correxerat *Non catulaster agit puerilia*, qui animadvertit Desiderium Heraldum

- Attrectare tener Martia tela manu. A
 Non furit in venerem nondum pubentibus annis,
394 Nec sub flore genæ marcidus est ju-
 [venis.
 Maturus tractat, gemit et tremebunda senectus,
 240 Hæc eadem minuunt, Cynthia dum minuit.
 Ipsa medulla latens observat cornua lunæ,
 Observant lunæ tecta cerebra globos.
 Sol, oculus cæli, radians fuscatur ab umbra,
 Et tamen ad solitas itque reditque plagas.
 245 Ac recipit facies prisceas, lucisque resumit :
 Damna, vel augmentum dant elementa, fe-
 [runt.

VARIÆ LECTIONES.

228. Pro hoc versu in Sirm. est hic alius : *Nec fetum partus femina reddit anus.*
 230. Illic est postremus versus in elegia a Sirmondo edita. Alii 22 adduntur in editione Matritensi ex cod. Azagr.
 231. Azagr., *Nunquid nata seges homines mox armat agrestes.*
 236. Azagr., *plurima sæpe fiunt.*
 237. Azagr., *f. incrementa r.*
 238. Azagr., *m. poli est m. u. manus.*
 239. In Vat. scribitur *Quintia pro Cynthia.*
 B 240. Azagr., *Et minuuntur item, Cynthia dum minuit.*
 241. In Vat. *obscurat*; correctum manu secunda *observat.*
 242. Azagr., *Servant et lunæ t. c. g.*
 245. Azagr., *Accipiunt facies crispas, lucemque resumunt.*
 246. Azagr., *Ordine cuncta suo sidera fixa polo.* In Vat. sic scribitur hic versus : *Damnave lamentum dantque elementa ferunt.*

NOTÆ.

1. Advers. in glossis Græco-Latinis Stephani recte restituitis-ε Βούπαις, *catulaster*, cum legeretur *carulaster*. Βούπαις est adolescens grandis et pinguis, quasi juvenens aut bovis filius : quod Latini *catulastri* nomine expriment. Illic Dracontii versu pueritia et adolescentia inter se conferuntur.
 226. Horatius l. iii, c. 24, *Nescit equo rudis Hærrere ingenuus puer, Venarique timet, ludere doctior.* Modonius episcopus in eleg. ad Theodulfum Aurelianensem : *Utiliter puer in primis non militat annis, Digna sed expertus præmia tiro rupit.*
 227. Qui nondum pubes est non furit in venerem, nec juvenis, cum primum pubescit, marcidus est, quales sunt senes. Pueritia, juvenus et senectus hoc disticho inter se comparantur. Ausonius clyll. 42 de membris : *Indicat in pueris septennia prima novus dens, Pubentes annos robustior anticipat vox.*
 228. Libr. ii, vers. 622, de Abrahamo jam senes : *Nec solus steriles retinebat marcidus artus.* Valer. Maximus lib. vii, c. 7, num. 4, *Marcidam senectutem tuam*, etc. Plerumque in numero plurali *genæ, generum* dicitur. Dracontius singulari numero usus etiam est l. i, vers. 342, *Genæ pulchra rubore*, iustitias antiquiores Ennium et Suetonium.
 229. Columbanus in ep. ad Hunaldum : *In mentemque tibi veniat tremebunda senectus.* Matura ætas est gravitas seu declinatio a juventute in senectutem : tremebunda senectus est extrema et decrepita senectus sive senium. *Tractat*, intellige negotia, causas, republicam, quorum administratio ad viros jam graves potissimum pertinet.
 230. Ad negotia gerenda necessaria sunt fervor, seu vigor animi, et levitas seu agilitas, quæ in senibus desiderantur. *Levitatis inops*, ut *pietatis inops* l. i, vers. 463.
 231. Pro viror fortasse *vigor* legendum est. *Viror* vox Palladii, Apuleii, Vopisci. *Armat aristis*, ut l. iii, vers. 25. Ovidius de Remed. amor., vers. 189, *Temporibus certis maturam rusticus uvam Deligit, et nudo sub pede musta fluunt. Temporibus certis desectas alligat herbas, et tonsam raro pectine verrit humum.*
 233. Sic de sole Salomon Ecclesiastæ cap. i, vers. 5, *Oritur sol, et occidit, et ad locum suum revertitur; ibique renascens, gyrat per meridiem, et flectitur ad aquilonem : lustrans universa in circuitu pergit spiritus, et in circulo suos revertitur.* Quod ait *perdere cursus*, intellige quia vestigium cursus nullum superest postquam sol recessit; vel quia ita sol cursus conficit, ut quasi non confecerit, sic transactas vias denuo repetat. Similis est sententia v. 250, *Amittunt cursus perpetue lege poli.*
 235. *Vel deficit*, hoc est vel decrescit; non enim sermo est de eclipsi, quæ defectus solet dici, ut colligitur ex exemplis quæ subjiciuntur.
 236. Lunæ cursus mensurus in ætates dividitur. Sic dicitur *senium lunæ* et *luna senescens*. Hinc ætas lunæ, nisi intelligas, quod magis placet, lege lunæ plurima notari ad humanæ vitæ usus, ut vers. 250, *Lege poli.*
 237. *Crementum* ex Varrone apud Nonium c. 2, num. 767, verbo *Suctu*, et Plinio pro *incrementum* usurpant Juvencus l. ii, vers. 826, Arator et alii Christiani scriptores. De æstu maris, dum luna crescit vel minuitur, dictum abunde est ad l. i, vers. 733.
 238. Vide notam ad l. i, vers. 756, *Et minuuntur aquæ, luna minuente, liquentes.*
 239. In codice Vat. est mendum *Quintia pro Cynthia*, quod pro Diana et luna ponitur, ut *Cynthia pro Apolline*. Vide notam ad l. ii, vers. 359, *Illustrat Cynthia noctes.* Incrementum et decrementum fontium et fluminum, crescente vel decrescente luna, affirmatur eodem modo l. i, vers. 734.
 240. *Minuunt, minuit*, neutrorum more. Vide notam ad l. i, vers. 736.
 241. Quod medulla in ossibus latens et cerebrum observent cornua lunæ, explicatum et confirmatum est ad libr. i, vers. 735.
 242. Libr. ii, vers. 49, *Lunaresque amplexa globos.*
 243. Libr. i, vers. 674, *Sol oculus cæli*, etc., cum nota. *Fuscatur ab umbra* intelligo *occidit*, seu interposita terra lucem non emittit, ac libenti animo legorem *fuscatur ab unda* ex dicendis ad v. 245, sermo enim esse videtur non de eclipsi solis, sed de ejus occasu et ortu ex Ecclesiastæ loco allegato ad v. 233.
 245. Scriptura codicis Azagr. clarior est; sed lectio primigenia exhibetur a nostro codice, quæ fortasse, quia obscurior est, ab interpolatore fuit mutata. Dracontius sententiam repetit, quam sæpe amplexus est, solem vires ab unda resumere; ex quo colligit ipsum elementum, aquam videlicet, damnum et augmentum soli asferre, ut enim ait l. i, vers. 677 : *Occidit ipse dies, super æquora sole cadente, Æquoremersus obit, novus æquore mane resurgit.* Vide notam ad v. 676, l. ii.
 246. *Dant, ferunt*, hoc est *dant, auferunt*; nam aqua maris soli dat damnum et augmentum, et ea-

- 396** Alternant elementa vices et tempora mu- A
[tant,
Tempus habent noctes, tempus et ipse dies.
Accipiunt augmenta dies, noctesque vicissim,
250 Amittunt cursus perpete lege poli.
Tempora sunt florum, retinet sua tempora
[messis,
Tempus et autumnum, tempus habet hiemes.
397 Ver, æstas, autumnus, hiems, redit an-
[nus in annum,
- Quatuor alternant tempora temporibus.
255 Omnia cum redeant, homini sua non redit ætas,
Sed velut acris avis, sic fugitiva volat.
Tempora sunt pacis, vel tempora certa cruoris,
Otia tempus habent, militiaeque labor.
398 Tempora gaudendi, sunt tempora certa
[dolendi,
260 Tempora dant lucrum, tempora damna ferunt.
Nubila tempus habent, et tempora certa sere-
[num:

VARIÆ LECTIONES.

247. Azagr., *Damna vel augmenta rebus elementa dederunt.*

250. Azagr., *Et minuunt cursus perpete lege poli.*

251. Azagr., *Tempora sic flores retinent, sic tempora messes.*

252. Azagr., *Et cum lege redit vitis amævus honor:* hic est postremus versus in Azagrensi codice.

253. Hic et sequentes versus usque ad finem Elegiæ exstant in solo codice Vaticano.

B 255. Vat., *hominis sua.*

NOTÆ.

dem aufert damnum et augmentum sensu explicato in nota præc. Fortasse legendum *Damna vel augmentum dant, quæ elementa ferunt*, sed ita ut eadem sit sententia. Dracontii stylum magis refert scriptura edita. Vide v. 68.

247. Ovidius l. xv Met., v. 409, *Alternare vices.* Vide l. ii Dracontii, v. 10 et 54, et l. iii, vers. 296, cum notis. Barthius l. lvi Advers., cap. 1, explicans versum Claudiani l. i in Rufinum, initio, *Et lucis noctisque vices*, elegantissime et eruditissime id dictum affirmat, quia sunt depensæ velut eæ successiones, nec unquam non servatæ; quod multis similibus exemplis confirmat et adducit hunc versum ex Columbano, quem auctorem veterem ac probum etiam inter poetas vocat, nisi cum tanto auctori aut spuria ascribuntur, aut genuina male corruptuntur. Advertit perperam in vulgatis libris editum esse *Alimenta vices pro elementa vices*. Cæterum hunc ipsum versum cum multis aliis Columbanum a Dracontio accepisse, probatum est in prolegom. num. 8. Et Dracontius quidem sæpe verbum *vices* adhibet ad successiones rerum et temporum declarandas. Arnulfus Luxoviensis de innovat. vern. ex Dracontio aut ex Columbano (nam Luxoviense monasterium a Columbano fundatum fuit), *Alternant et opus, et opes elementa vicissim*. Vide etiam auctorem Panegyrici ad Pisonem, vers. 132, *Ipsa subit natura vices, variaque cursus Ordinat*, etc.

249. Barthius libr. cit. Advers. lvi, c. 1, in versibus Columbani legit, *Accipiunt alimenta dies*, opinor, ex Lect. antiq. Camisii: sed Columbanus apud Sirmundum habet *augmenta*, quæ vera est lectio. Auctor carminis de laudibus Domini sub Constantino: *Sic annum placuit variis intexere formis, Et vice jucunda mortalibus addere fructum, Ne semper prolixæ dies nimis ureret orbem, Neve brevis justum raperet nascentibus ignem: Ac ne perpetuo quateret labor omnia* D *nisu, Dat requiem fessis hominum nox roscida curis.*

250. *Amittit cursus*, decrescunt. In Azagr. clarior est sententia, sed non propterea verior.

251. Scriptura genuina nostri codicis confirmatur versibus Columbani, in quibus ita hic versus legitur. Interpolator in Azagr. arbitrato suo mutationem iuxit. Ovidius vers. 187 de Remed.: *Poma dat autumnus, formosa est messibus æstas, Ver præbet flores, igne levatur hiems.*

252. Posset legi *Tempus et autumnus, tempus habent hiemes*. Hactenus codicis Azagrensis ope usus sumus; ac locus ipse postulat ut eminentissimo cardinali Lorenzana gratias singulares agamus, quod non solum Patrum Toletanorum magnificentissimam editionem curaverit, verum etiam ex intimis bibliothecarum Hispaniæ recessibus vetera hujusmodi monumenta primus magno ecclesiasticæ literaturæ bono promulgaverit. Quid igitur causæ esse putem,

vel potius dicam (nam plures animo causæ subeunt) cur auctor Nuntiorum ecclesiasticorum Parisiensium anno 1788 in eximium præsulem invecitus, rationem etiam et modum ei præscribere ausus fuerit, quo melius tempus collocaret? Ille quidem occasionem male dicendi sumpsit ex oratione anno 1778 (non 1787, ut legitur in Nuntiis Parisiensibus) ad Catholicum regem Carolum iii ab archiepiscopo edita nomine Regii Theologorum cœtus Matritensis, ad immaculatæ Virginis Mariæ Conceptionis mysterium promovendum instituti, in quo cœtu auctor Nuntiorum Academiam Complutensem intelligi debere inopie censuit et pronuntiavit, quia scilicet Matrini nulla est Universitas. Equidem non difficile mihi persuaserim piam hanc et doctam, summoque plausu ubique receptam Orationem, *Super hodierno hujus sancti mysterii (immaculatæ Conceptionis) cultu, piaque de illo sententia ad ulteriorem certitudinis gradum merito provehenda* stomachum scriptori Nuntiorum movisse: sed alias præterea subesse ejusmodi offensionis causas suspicor, in quas ne inquirere quidem lubet. Quærerem tamen ab eo an reprehensione etiam dignum existimet quod eminentissimus cardinalis, posthabitis ejus consiliis, hoc ipso anno 1791 Instructionem pastorem sui prædecessoris archiepiscopi Toletani Valero, anno vero superiori Praxium auxilia spiritualia iis præstandi qui extremo agone vexantur, auctore Ludovico de la Puente, communi populorum utilitati typis recudi jusserit?

253. Libr. ii, vers. 216. *Ver, æstas, autumnus, hiems redeuntibus annis.* Sic etiam Cujacius epigr. libr. iv, *Ver, æstas, autumnus, hiems sunt quatuor anni Tempora*, quod in notis ad Columbani carmina animadversum est. Et Joannes Owen l. vii, epigr. 55 edit. expurg., *Ver, æstas, autumnus, hiems sunt integer annus.*

254. *Alternant* neutrorum more, scilicet variant. Ita Plinius, Virgilius et alii.

255. Non male *hominis* in codice Vat., sed cum Columbanus exscripserit *homini*, id prætereundum videtur.

257. Ecclesiastes cap. iii, vers. 8, *Tempus belli, et tempus pacis.* Libr. iii, vers. 152, *Aut pax est, aut bella fremunt*, etc. Auctor Panegyrici ad Pisonem vers. 127, *Nec semper in armis Bellica turba manet*, etc.

258. Ovidius libr. i de Ponto, el. 6, v. 10, *Quæ sinit officium, militiaeque labor.*

259. Loc. cit. Ecclesiastes v. 4, *Tempus stendi, et tempus ridendi.* Sirmundus in epistola Columbani sic distinguit. Posset etiam *Tempora gaudendi sunt, tempora certa dolendi.*

260. Ecclesiastes loc. cit. vers. 6, *Tempus acquirendi, et tempus perdendi.*

261. *Et tempora certa serenum habet, serenum substantive pro serenitas*, ut l. i, vers. 586, *Placidumque*

- Tempora servare jussit et ipse Deus.
 Horam quæsit faciens miracula Christus,
 Horam speravit passio sancta crucis.
- 265 Cur irascaris mihi, cur sic dignior ira
 Tam magni regis judicer esse tua?
 Quando per ætherias aquila volitante rapinas
 Præda, cibusque fuit passer, hirundo, picus?
 Quando fames rabidi quamvis jejuna leonis,
- 270 Ut sit, adoptavit, faucibus esca lepus?
 Devorat egregios ingenti corpore tauros,
 399 Et rapiunt aquilæ nebrida membra
 [pedes.
 Dat semel iratus veniam post vulnera pardus,
 Nec reduces morsus dat feritate pia.
- 275 Despicit irasci pastoribus optima tigris,
 Despicit et talpas flammeus ore draco.
 Fulmina non feriunt reptantia gramina terris,
 Nec modicas salices flamma trisulca cremat.
 Sed feriunt celsas pulsantes nubila cedros,
- 280 Et montes vastos, proxima saxa polo.
 Sontes peccantes tantum sua culpa fatigat,
- A
 Ecce etiam insontes noxia pœna petit.
 Si ipse ego peccavi, quænam est, rogo, culpa
 [meorum,
 Quos simul exagitat frigus, inopsque fames?
 285 Diluvio periere rei sine clade piorum,
 400 Loth bonus, et justus tollitur ex So-
 [domis.
 Si non humani generis peccata fuissent,
 Unde pium nomen posset habere Deus?
 Sed quia dat veniam populis, peccata relaxans,
 290 Per pietatis opus nomen habet placidum.
 Si veniam frater fratri donare jubetur,
 Quid rex subjectis, et dominus famulis?
 Si justis solem Dominus, p'viasque dedisset,
 Nec daret injustis, quæ fuerat pietas?
 295 Non quærit veniam, qui nil peccasse probatur,
 Nonne manus medici languida membra pe-
 [tunt?
 Materiem laudis præbet tibi culpa reorum,
 Et titulos famæ dat pietatis opus.
 Inclytus armipotens, vestræ pietatis origo,

VARIÆ LECTIONES.

265. Vat., *Ut mihi irascaris qui sim dignior ira.*
 272. Vat., *aquilæ membrida membra.*

277. Vat., *fulmina non feriunt.*
 299. In Vat. obscure *vestræ.*

NOTÆ.

serenum. Horatius libr. II, od. 9, *Non semper imbres nubibus hispidos Manant in agros*, etc. Auctor Pægyrici ad Pisonem vers. 134, *Non semper fluidis ad-ruptis nubibus æther Aurea terrificis obcæcat sidera nimbis. Cessat hiens, madidos et siccat vere capillos.*

262. *Servare* defendi potest: *servari* videretur melius. Accipi potest pro *observare* ex dictis ad vers. 520 seq. libr. I.

263. Joan. cap. II, vers. 4, *Nondum venit hora mea*, quæ verba dixit Jesus cum a matre rogaretur ut aquam in vinum converteret, aut certe vinum, quod deerat in nuptiis, provideret.

264. Joann. cap. XIII, vers. 1, *Sciens Jesus, quia venit hora ejus, ut transeat ex hoc mundo ad Patrem*, etc.

265. Sic restituo locum corruptum. Hactenus Dracontius rerum enumeratione probavit, conversiones regnorum tribuendas esse ordini temporis, quod omnia agit et quæcum omnia trahuntur. Redit nunc ad argumentum: se venia dignum ait, non solum quia regem clementem decet reo prostrato parcere, sed quia ipse Dracontius is est qui tam magni regis ira dignus non sit judicandus.

268. Picus avis parva uncorum unguium. Vide Plinium I, x, cap. 18. Prima a veteribus producitur.

269. *Fames leonis* pro leone famelico. Vide notam ad I, I, v. 282.

270. Clarius esset *Optavit ut sit*. Sed non male est *adoptavit* pro *optavit*, elegit. Verbum compositum pro simplici.

271. Virgilius IV Georg., 541, *Quatuor eximios præstanti corpore tauros*. Leo in tauros sævit, aquila in hinnulos et damas, ut vers. seq. exponitur.

272. *Lego nebrida membra*. *Nebros* νεβρός est pulvis cervi, nec non dama. Hinc *nebris*, *nebridos*, vestis ex pelle hinnuli seu damæ, qua Bacchus, bacchantes et venatores utebantur. *Nebridus* adjective a νεβρός a Dracontio formatur. Conjeciebam *grandia membra*.

275. Quod pardus post vulnera prima iterum non mordeat, non invenio, quisnam scriptum reliquerit. Quædam tamen mansuetudinis exempla in pardis inveniri apud Gesnerum et Jonstonum in *Histor. Quadrup.* legas.

274. *Feritate pia* oppositio, qualis sæpe a Dracontio adhibetur.

275. Pro *pastoribus* reponendum censebam *balantibus*: nam substantive *balantes* significat oves apud Virgilium, Lucretium et alios. Sed retineo *pastoribus* eo sensu quo Claudianus describens leonem, qui rabiem in armos juveneæ exigit, addit libr. II de Rapt. Proserp., vers. 213, *Et viles pastorum despicit iras*.

276. *Flammeus*, sic *flammea lumina*. Sunt autem dracones acutissimi visus, qui proinde a δῆρα, *video*, sic appellantur. Probum esset et forte verum est *Despicit et talpis*, ut subaudiatur *irasci*.

279. Libr. II, vers. 458, *Aut si fulmen habet, montes et culmina tangit, Arboribusque caput, cedros, celsasque cupressos*. Vide notam. Ovidius de Remed. amor., vers. 369, *Perflant altissima venti, Summa petunt dextra fulmina missa Jovis*.

280. Seneca Herc. Oct., vers. 493, *Qua celsus astris inserit Pindus caput*. Silius I, VI, vers. 2, *Nubiferos montes et saxa minantia cælo*.

281. Vide I, II, v. 419 seqq.

285. Liberos Dracontii intelligo ex I, III, vers. 675, *Felix numerosa propago*, ut in nota explicui.

290. *Pietatis opus* iterum vers. 298. Libr. II, vers. 50, *Quidquid habet pietatis opus*. Nomen placidum et nomen pium vers. 288 idem est, scilicet nomen clementis seu mitis.

291. Matth. cap. V, vers. 43 seqq.; cap. XVIII, vers. 15 seqq.; Lucæ cap. XVII, vers. 5 seqq.

295. Ex Matth. cap. V, vers. 44 seqq.: *Benefacite his qui oderunt vos... Ut sitis filii Patris vestri, qui in cælis est, qui solem suam oriri facit super bonos et malos, et pluit super justos et injustos. Si enim diligitis eos qui vos diligunt, quam mercedem habebitis? Nonne et publicani hoc faciunt?*

295. *Probatur* de hac phrasi vide notam ad vers. 26 I, II.

296. Medicorum opem ægri implorant. Matth. cap. IX, vers. 12: *Non est opus valentibus medicus, sed male habentibus*.

297. Ovidius Trist. I, II, vers. 51: *Sed, nisi peccassem, quid tu concedere posses? Materiem veniæ sors tibi nostra ded. t.*

299. Pater aut avus aliquis Guntarii hoc loco laudatur. Relege cap. 11 prolegom. Quamvis ad solum regem referatur sermo, tamen nomen *vestræ* adhibe-

- 300 Et doctus, genio pronior ad veniam, **A** Sed quoties culpa est, sit toties venia.
401 Non homini ignosco, dixit, sed lingua **A** Dicam regnanti domino pia verba prophetæ:
 [meretur : 310] **Etsi peccavi, sum tamen ipse tuus.**
 Hic reus, et doctus Vincomalus fuerat. **A** Da veniam, miserere, precor, succurre roganti;
 Non lædunt delicta Deum, sed læditur auctor, **A** **Pristina sufficiant verbera, vincula, famæ.**
 Ni peccata dolens pœniteat sceleris. **A** **Sesorem, dum carpit iter, si cornea pulsans**
305 Qui poscit hac lege Deum, ut peccata relaxet, **402** **Ungula concutiat quadrupedantis equi,**
 Debet et ipse suo parcere ubique reo. **A** **Verbere corrigitur culpa, plectente flagello,**
 Non semel ignosci dixit lex sancta reatum, **316** **Non simul abscissi crura, pedesque jacent.**

VARIE LECTIONES.

302. Vat., *Hic reus et doctus vino malos fuerat.*

313. Vat., *si cornea palpans.*

316. In Vat. videtur scriptum *abscissi* pro *abscissi*,

vel etiam *abscissa*. Hic ultimus est versus hujus Elegiæ in Vat. cod., cui adduntur verba *Explicit Satisfactio Dracontii*, etc.

NOTÆ

tur, quod jam tum usitari cœptum, ad linguas vulgares deinde transit. In versionibus vulgaribus sacris vetus mos diutius hæsit, qui etiam paulatim excidit. Vernetus novem edidit epistolæ de formula in versionibus præsertim sacris adhibenda, Tu aut Vos: illud eligit, quia antiquus et gravius.

300. Ovidius libr. i de Ponto, cl. 6, vers. 5: *Non cadit in mores feritas inamabilis istos, Nec minus a studiis dissidet illa tuis. Artibus ingenuis, quarum tibi maxima cura est, Pectora mollescunt, asperitasque fugit.* Et l. iii de Arte, vers. 545, *Scilicet ingenium placida mollimur ab arte, Et studio mares convenienter eunt.* Eadem est sententia libr. ii de Ponto, eleg. 9, vers. 47 seqq. Baco de Verulamio l. i de Augm. scient. observat. tumultuariam cognitionem flectere potius in contrarium.

302. Vincomalus, qui cum Opilione postea fuit consul, aut alius aliquanto eo antiquior. Confer cit. cap. 11 prolegom.

303. Non lædunt delicta Deum, qui lædi nunquam potest, ut ait Hieronymus Comment. in Hierem. libr. ii, cap. 7. Quodam tamen sensu peccatum est offensa Dei, affectu peccantis, non effectu, ut distinguunt theologi. Vide etiam interpretes ad Jobi cap. xxxv, vers. 6: *Si peccaveris, quid ei nocebis?*

304. Supra vers. 100 eadem syntaxi, *Si sceleris facti mens rea pœniteat.*

305. *Peccata relaxat*, ut vers. 289, *peccata relaxans* pro remittens. Sic *relaxare claustra, fores*. Potestas ecclesiastica ligandi et solvendi symbolo clavium exprimitur.

306. Ex oratione dominica sumptum.

307. Ex Matth. cap. xviii, v. 21 et 22; Lucæ cap. xvii, vers. 4. Sic enim interpretes sacri verba Salvatoris

exponunt, ut numerus finitus pro infinito ponatur, et toties venia concedatur quoties culpa fuerit.

310. Fortasse ex Sapient. c. xv, v. 2: *Etenim si peccaverimus, tui sumus.* Sententia eadem eruitur ex pluribus aliis locis Scripturæ, ut psal. cxix, vers. 91: psal. cxxxviii, vers. 8 seqq.; Isaïæ cap. xliv, v. 5.

313. *Lego cornea pulsans*: nam *palpans* vix ulla commodo sensu explicari potest. Silius libr. xvii, vers. 136: *Quadrupedem elatis pulsantem calcibus auras.* Ovidius l. vi Met., v. 218, *Campus Assiduis pulsatus equis.* Lucanus l. vi, v. 83, de equis: *Ungula frontentem discussit cornea campum.*

314. Ennius apud Macrobius l. vi Saturn., cap. 1, *Totam quatit ungula terram*; et alibi, *Summo sonitu quatit ungula terram*; et alibi, *Plausu cava concutit ungula terram*; et Virgilius l. viii, vers. 596, *Quadrupedante pulrem: onitu quatit ungula campum.* Uterque de equis loquitur. Plinius l. viii, c. 45, *Equo juxta quadrupedante.*

316. In codice, evanescentibus litteris, ut fere accidit in extremis veterum codicum paginis, vix legi potest *abscissi* aut *abscisa*. Sententia clara est: sesor culpam equi flagello corrigit, neque illi crura pedesque abscindit. Clare etiam legitur post hunc versum, *Explicit Satisfactio Dracontii*, etc., ea characteris forma quam ad pag. 59 æri incisam exhibui. Itaque cum plane constet auctorem hujus elegiæ Dracontium esse, minime licet dubitare quin idem sit auctor trium librorum carminis de Deo. De utroque enim hoc poemate affirmare possumus, quod de comædiis Menandri Andria et Perinthia Terentius in prolog. Andriæ: *Qui utramvis recte norit, ambas noverit. Non ita dissimili sunt argumento. Addam oratione et stylo.*

INDICES IN PRUDENTIUM.

INDEX VERBORUM ET PHRASIUM.

A. designat Apotheosin, C. Cathemerinon, D. Dittochaum, H. Hamarigeniam, P. Peristephanon, Ps. Psychomachiam, S. i. Contra Symmachum lib. i, S. ii. Contra Symmachum lib. v, Pr. Praefationem, Prolog. Prologum Carminum, Ep. Epilogum, Numerus romanus post C. numerum hymni Cathemerinon, post P. numerum hymni Peristephanon; numerus Arabicus, versum.

A

Abdi gremio, C. x, 153.

Abdidit se mœrens, C. ix, 80.

Abditis in angulis, P. ii, 81.

Abdomina suilla, P. x, 918.

Ab cit, *abjicit*, Ps. 149.

Abjuncta quadrupes, S. ii, 816.

Abjunctæ plagæ, P. ii, 441.

Abjurare nomen, A. 225.

Abluturus, A. 681.

Abolla palmata, S. i, 536.

Abomineris tangere, P. v, 180.

Abscidere, A. 950.

Absistere, P. i, 64.

Abysso fervens, H. 833.

Abysso abde caput, Ps. 91.

Acroma, acroma festivum, P. ii, 524.

Acta litoris secreti, S. i, 136.

Actu, vel arcu aliquid comlecti, Ps. 836.

Actu mundi, *motu*, C. iv, 77.

Acuminatus, P. v, 259.

- Ad procinctus nata gens, S. ii, 512.
 Ad usque pedes, P. 634.
 Adacto gladio, Ps. 49.
 Adlere studiis partem noctis, C. i, 11.
 Addictis hastæ cœnibus, Ps. 674.
 Addicti amori, H. 554.
 Addubitare, Ps. 623.
 Adeso succo, C. x, 104.
 Adhinnit mœchus, S. i, 53.
 Adicere labori tempus, C. i, 12.
 Adolescere in annos calidos, P. ii, 329.
 Adoperta tenebris, P. iii, 18.
 Adorata puella, *Eulalia*, P. iv, 38.
 Adoptivus, H. 48.
 Adsie, P. ii, 569.
 Adulta messis, S. ii, 959.
 Adultera culta, *ager vitianus*, H. 216.
 Advolat nuntius, C. iv, 83.
 Advolvi plantis, A. 457. Tumulo, P. ix, 5.
 Edicula, P. xi, 184.
 Editiuus, P. ix, 17.
 Eger corruptelæ animi et corporis, P. xi, 177. Moratum lædio, P. v, 355.
 Eger virianus, S. i, 322.
 Egis, *clypeus caelestis*, S. ii, 611.
 Emula lux diet, *lychnus*, C. v, 27.
 Emulæ avenæ, A. 2, Pr. 46.
 Emulator hominū, H. Pr. 51.
 Enigmata, *mummi*, P. ii, 118. *Fulius*, C. x, 136.
 Enipes, S. i, 351.
 Equiparabile, H. 79.
 Equiparare laudibus, C. iii, 83.
 Equor chartæ, *cere*, P. ix, 53.
 Equore, *planitie*, P. xi, 183.
 Equoreus portus, P. xi, 48.
 Equoreæ procellæ, H. 109.
 Aerias per auras, S. i, 448.
 Aerio rore, C. iii, 73.
 Erugo scabra, S. i, 440.
 Erugine obducta, Ps. 601.
 Estibus rapidis pontus iavius, C. v, 85.
 Estu vitiorum fluctuat, H. 278.
 Estuante culpa, C. iv, 25.
 Estuosus fervor, P. x, 489.
 Etatula, P. x, 614, 677.
 Ethra, C. vi, 33; C. xii, 56; sidera, H. 816.
 Evo intermino, P. v, 298.
 Affatim plenus, C. viii, 15; refectus, C. ix, 59.
 Affatu brevi, P. ii, 400.
 Afficit nares horrore, P. ii, 390.
 Afflatu edita anima, Ps. 906.
 Agere triumphum ex aliquo, Ps. 530.
 Agere morte, P. xi, 61.
 Agit animalis homo vitam, *vivit more pecorum*, A. 159.
 Agitabile, vel vegetabile ingenium, H. 516.
 Agon, *certamen*, P. v, 135. Laudis, P. i, 184.
 Agnus, Ps. 793.
 Albescit polus, *lucescit*, C. ii, 3.
 Albidus color, C. x, 98.
 Ales diei nuntius, C. i, 1. Arundo, *sagitta*, Ps. 525.
 Al motu picea, C. v, 19. Simplex, Ps. 610.
 Allambere, H. 135.
 Allophylus, H. 500.
 Almo jejunio, C. vii, 209.
 Altaris ara, C. vii, 203.
 Alternans se motibus suis, H. 722.
 Altius reposta antra, P. viii, 51.
 Altrix, C. xii, 81.
 Alrinsecus, P. v, 63.
 Alumna pacis oliva, C. iii, 53. Alumni carceris, P. v, 157.
 Luminis, P. ii, 205.
 Alumus grex, *schola*, P. ix, 51.
 Alvo bibit Christum virginitas, A. 585.
 Amasionum fraudes, P. x, 182.
 Amat fraus obtegi, C. ii, 22. Amat sexus gignere sobolem, S. ii, 224.
 Ambage fallere, C. vi, 48.
 Ambire Christum, P. ii, 492.
 Ambrosius liquor, P. xiii, 12.
 Amburi, H. 785.
 Amictus pellibus, C. vii, 62.
 Amœnus vapor, P. x, 31.
 Amnicus liquor, P. vi, 81.
 Amor habendi, Ps. 478.
 Amphitheatralis pompa, S. i, 583.
 Ampliatis successibus, P. x, 139.
 Anathema, Ps. 540. Anathemata regni externi, H. 461.
 Ancipites recessus, P. xi, 163.
 Ancipiti exitu, P. x, 751.
 Aufractibus spretis, P. xi, 37.
 Angelicæ species, A. 47. Angelici cœtus, A. 552.
 Angoribus excruciarî, A. 86.
 Anguiferum caput, H. 151.
 Anguina verba, P. v, 176.
 Anguini crines, Ps. 560.
 Anguinus fucus, H. 114.
 Anhela Deo rude pectus Eulalia P. iii, 51. Anhelat fluctum, A. 681. Anhelis fornacibus, A. 152. Anhelus vulnere, Ps. 165.
 Anhelitus venti, C. v, 161.
 Anicla, *anicula*, P. vi, 149.
 Animalis, *belluinus*, A. 159.
 Animator et factor, P. x, 188.
 Animosâ virgo, P. iii, 57. Fides, Ps. 874.
 Annales chartæ, S. i, 597.
 Anterior chaos, S. ii, 66. Numero, H. 58.
 Antiquitas refert, P. x, 32.
 Antistes prædicat Deum, P. xi, 226. Domini intonat, A. 406.
 Antra Apollinis, S. i, 232.
 Antra sub pectoris, Ps. 774.
 Antrum pectoris, Ps. 6.
 Anxietas, Ps. 461.
 Apertius quid? A. 43.
 Aperto vultu, A. 535.
 Apex mentis, S. ii, 628. Montis, C. vii, 156.
 Apice editiore, P. xi, 221. Apices Daunarum, H. 862. Saxorum, P. xi, 127. Apices, *litteræ*, P. ix, 53. Rerum, P. xi, 18.
 Apostoli fontes, S. i, 531. Apostolici oris, H. 522.
 Apparatus funerum, P. x, 756.
 Appellare ad quem, P. x, 818.
 Applicat ne em, P. ix, 61.
 Apta nox turpibus, C. ii, 23.
 Aptare pro eligere, S. ii, 31.
 Aquai, *archaismus*, A. 702.
 Aquilæ victrices, *legiones*, Ps. 643.
 Aquosus humor, C. viii, 62.
 Ara altaris, C. vii, 205.
 Arator C. ii, 40. Ruris Lilyci, S. ii, 956.
 Arctoa sidera, C. xii, 13.
 Arcus triumphalis, S. ii, 535.
 Ardenter sitire quid, P. ii, 189.
 Ardescit in ias, A. 318.
 Area chartæ in libro, P. ix, 51. Stelligera, C. v, 145.
 Area amphitheatrici, S. ii, 1111. Infamis, S. ii, 1127.
 Arens dextera, P. ii, 155.
 Argilla, H. 190.
 Arguit canities, Prol. 25 seq.
 Arietare ærato rostro, H. 489.
 Aristifera seges, C. iii, 52.
 Armamenta, H. 590.
 Armare animos Pr. l. 11.
 Armaria scriptorum, A. 377.
 Armental sivi, *pastor*, C. vii, 166.
 Armipotens ratio, Ps. 502.
 Aromate tinctus, P. xiv, 72. Aromatis spiramen, A. 753.
 Arripere iussa, P. v, 468.
 Ars patris est, *opus*, S. i, 12.
 Arthritis, P. x, 493.
 Articulationem, A. 839.
 Artife per tus cucus, P. v, 251. Secandi, P. x, 846.
 Pannorum, P. ix, 55.
 Artubus, *membris*, C. vii, 177. Ulcerosis, P. ii, 153.
 Arvina, C. vii, 9. P. v, 229.
 Arula S. i, 257.
 Arundo aurea, *pertica*, Ps. 826.
 Arx ætheris, Ps. 642. Frontis, H. 208. Rationis, S. i, 212.
 Ascensus substantiæ, P. vii, 54.
 Ascitur in P. ii, 526.
 Asperat sapor, Ps. 431. Pectus hydris, P. x, 275.
 Aspergine culparum, A. 937. Morum, H. 948. Salis, P. v, 225.
 Asperi casus, Prol. 15.
 Asperrimus dolor, P. ii, 218.
 Assertor divum, S. i, 626. Dei, P. x, 1.
 Assimilatus nomine, et ore S. i, 307. Assimilatis monstris, S. ii, 59.
 Assuescit pollere regno, S. i, 511.
 Assuetus bello, Ps. 546.
 Assultus cassi, Ps. 141.
 Asus pur., S. i, 74.
 Astutia versipellis, A. pr. ii, 26.
 Astologus perniox, A. 618.
 Asylum S. i, 196.
 Atomî, A. 934.

Atra sorcordia, A. 126. Formido, P. x, 276. Ambages, C. vi, 48.
 Sub auctonibus, P. ii, 78.
 Auditor iuuenis, P. x, 318. Muenium, P. ii, 416. Salutis, C. iv, 12.
 Avenæ varuæ, H. 218.
 Auferte lectulos, C. i, 5.
 Augusta urbs, Roma, P. xi, 199.
 Augustior ore, P. v, 283.
 Augustissime dux, S. ii, 1114.
 Aula coelestis, P. xiv, 62.
 Aulæa mollia, P. v, 366.
 Auræ madentes aromatum, P. x, 333. Populares, S. ii, 153.
 Auratus amictus, S. i, 624.
 Aures ab dextra, parte, latere, Ps. 138.
 Aurea pompa tori, P. iii, 111.
 Aureolis laquearibus, P. iii, 197.
 Auris stolidæ, H. 637.
 Auritæ mor is leges, A. 767.
 Aurulenta lux, P. xii, 49.
 Auspicato conditum, P. x, 414.
 Auspicibus, S. i, 278.
 Austeritas fascibus est, P. ii, 325.
 Aversus vultum, P. xiv, 41.
 Avia longa, C. v, 40. Perplexa, S. ii, 903.
 Axe sub gelido, P. iii, 179.
 Axis ætherius, S. i, 144. Poli, P. i, 88.
 Azymon similaginis, A. 353.

B

Bacca pacis alumna, oliva, C. iii, 53.
 Baccæ calenarum (vide Bora).
 Baccantia gaudia mundi, H. 375.
 Baccatus apertis jugulis, S. ii, 671.
 Balaustis sanguine, A. 532.
 Balatibus queru is, H. 222.
 Balbutire, P. x, 2.
 Balsama diffundunt, P. xi, 194. Destillant, A. 483. Desudant surculo, C. v, 17.
 Baptisma datum cui, P. ii, 373. Baptismate lotus, A. 697.
 Barathrum, P. v, 249.
 Barbara gens linguis, A. 194.
 Barbaricæ habent, H. 436. Barbarici sinus, vestes, A. 145.
 Barbaries fera, barbari, H. 100.
 Barbis hirsuta cutis solvitur, P. x, 539.
 Bardus, A. 296.
 Beatus o terque quaterque, et septies, P. ii, 529 seq.
 Bellatrix, Ps. 153. Roma, S. ii, 489.
 Belligerum regnum, Ps. 806.
 Belluinæ fauces, C. vii, 114.
 Bestiales villi, C. vii, 153.
 Bibere naufragium, P. xi, 74. Bibere illecebras, H. 514.
 Errorem cum lacte, S. ii, 202. Bibere ore rogam, P. iii, 160. Bibit alvo Christum virginitas, A. 583.
 Bibulæ arenæ, P. xi, 141.
 Bifestus dies, P. xii, 66.
 Bifida lux, H. 5, 93.
 Bifido æquore, C. v, 68.
 Bifori cardine, Ps. 666.
 Biformia arcana, Ps. 761.
 Biformis portentis errore, Ps. 569.
 Bifrons Janus, P. ii, 410.
 Bigas boves, S. i, 561.
 Binaris Corinthus, S. ii, 331.
 Bipennis publica, P. i, 35.
 Bisulcæ unguæ, P. i, 44. P. x, 73.
 Bitumen, P. v, 199.
 Bivis pluribus anceps, S. ii, 849.
 Bivium hiulecum, H. 790.
 Blasphemare Christum, A. 317.
 Blasphemia plural, Ps. 715.
 Blasphemus, P. i, 73.
 Bois atrita colla, Ps. pr. 33.
 Bois ligata colla, P. i, 40.
 Bombus umidus, A. 843.
 Bombyx, purpura, P. x, 512.
 Borræ, boræ, Ps. 847.
 Botryonis optima vallis, H. 477.
 Brabii palma, P. v, 838.
 Brachia arborum, C. iii, 54.
 Bractea egit gypsum, S. i, 456.
 Bractealis fulgor, P. x, 123.
 Bracteolis crepitare, Ps. 533.
 Brut. gentilitas, P. i, 94. Brutum scitum Cæsaris, P. v, 66.
 Bubulæ ofellæ, P. x, 385.

Bubulcus, P. x, 195.
 Buculae, Ps. pr. 31.
 Buccina vasta signum dabit, C. xi, 104.
 Bullis fulgentia cingula, Ps. 473.
 Bustis prodire, C. ix, 99.
 Bustuali antro, C. ix, 52.
 Buxa cerata, P. ix, 49.

C

Cachinnos (per) solvi, P. x, 226.
 Cadit in faciem, A. 530. In vitium, P. x, 989.
 Cæmentum, vel cæmento struere, A. 315.
 Cæruleæ noctis, C. v, 41.
 Cæruleas animas, S. i, 424.
 Cæsa, vel cæca rupes, S. i, 210.
 Cæsa ense virtus, P. i, 49.
 Cæsaries, C. iv, 61. Deflua, P. xiii, 50.
 Calami sulcus, versus, A. 536.
 Calamum piscis sequitur, C. iii, 43.
 Calamosque, tubasque, A. 148.
 Calathus, C. iii, 70. Calathi florum, P. iii, 203.
 Calcant pedibus, C. v, 124.
 Calcata morte, A. 1063.
 Calcatrix mundi, Ps. 537.
 Calce mera, pede nudo, P. vi, 91.
 Calicibus reluctari, Ps. 596.
 Calculari, P. ii, 131.
 Calens in culpam sanguis, P. ii, 213.
 Calente sole, C. vii, 207.
 Calentem Christo puellulam, P. xiv, 12.
 Calentes exempla domi congesta, S. ii, 9.
 Calentia vota, P. xiv, 76.
 Calentis nequitiae carmen, H. 317.
 Caligo scinditur, C. ii, 5. Solis spiculo percutitur, C. ii, 6.
 Caligantes animæ, S. i, 591.
 Callus pectoris, P. v, 177.
 Calor laudis, Ps. 24.
 Caltha, C. v, 114.
 Calvi, rasi sacricolæ, S. i, 651.
 Caminus coxerat, C. xii, 196.
 Camœna, C. iii, 26. C. ix, 5.
 Camœnas rediere, hymnos, P. vi, 153.
 Canavros, curvus, P. xii, 53.
 Candida gaudia, Ps. 901.
 Candidatæ cohortes, P. i, 67.
 Candidiore toga, S. i, 547.
 Candidus nive linguæ genus, P. xii, 11.
 Candidulus grex, C. iii, 157.
 Candidus dies, C. ix, 77.
 Canina facundia, H. 401.
 Canities irrepsit seni, Prol. 23.
 Caniformis Anubis, A. 195.
 Canis miles, casirensis, A. 216.
 Canistris portare, P. 17, 15.
 Cantamen magicum, S. ii, 176.
 Capax alvus, C. vii, 115.
 Capax Christi, P. ii, 376. Capax iusti, A. 843. Capax virtutis, S. ii, 162. Virtutum, P. x, 743.
 Capessere cælum, P. v, 768. Pugnam, Ps. 574.
 Capit auras unas pius et impius, S. ii, 783.
 Capit nil durum nox, P. x, 590.
 Capitalis criminis reus, S. ii, 801.
 Captator lupus, P. v, 49.
 Caput est Christicolis, P. xi, 80. Excitata, P. iv, 13. Natale vitiorum, H. 203. sæculi Roma, P. x, 167.
 Carbæa palla, Ps. 186.
 Carcere membrorum septæ animæ, H. 918.
 Carceralis cæcitas, P. v, 269. Stipes, P. v, 532.
 Carceræ catenæ, S. ii, 492.
 Cardine portæ, S. ii, 685.
 Cardo rota annum, Prol. 3.
 Cardo mundi, C. i, 107.
 Carens sole quarto, mortuus a quatuor diebus, C. ix, 45.
 Carens vitis, C. iii, 140.
 Cariosa vetustas, C. x, 141.
 Cariosi dii, S. i, 434.
 Carnea nequitiae, H. 518.
 Carnale vinculum, P. i, 487.
 Carnalis stirpis genus, A. 983.
 Carnaliter, A. 568.
 Carnea lex, A. 370.
 Carnificina, P. iii, 146.
 Carnulenta pectora, P. x, 372.
 Carpinus e-cas, C. viii, 76.
 Carpunt semitam pecudes, S. ii, 873. Unguæ membra, P. x, 695.
 Casa pudici cordis, Ps. pr. 62.

- nimo texere, S. ii, 298.
 nus dentium, C. vii, 116.
 parcimoniae, C. vii, 5.
 a animum recisum virginitas, H. 937.
 sapere, *caste*, C. ii, 52.
 tus, S. i, 70.
 , P. ii, 599. *Catastæ plur.*, P. vi, 33.
 ignea, P. i, 56.
 mortis, C. xi, 47.
 lo subtemine, Ps. 674.
 ra, P. ii, 463.
 ca fides, Profr. 39. P. xi, 24. Catholicum tem-
 . 107.
 H. 223. P. xi, 245.
 , P. v, 250. *Cauteribus cremari*, P. x, 490.
cautes, P. x, 701.
 osi meatus aurium, H. 519.
 mimico, P. ii, 518.
 ox, C. i, 72.
 patrius, Ps. 381. *Censibus hastæ addictis*, Ps.

 a, *dignitas*, P. ii, 526.
 tum iter, S. ii, 889.
 lex fructus, C. vii, 220.
 licatos agrorum fructus redigere, S. ii, 1050.
 ogillares, P. ix, 13.
 buxa, *pugillares*, P. ix, 49.
 e virides, H. 155.
 is fulvis radiare, Ps. 470.
 um ebrium, H. pr. 57.
 onia, caerimonia, S. pr., 5.
 vipera, C. iii, 49. *Cernuo ore*, C. vii, 45.
 d ora senex, S. i, 350.
 te voto H. pr. 6.
 m, C. v, 159. A. 685.
 ala, P. x, 856.
 fumat vervece caeso, P. x, 187. *Cespite ab imo*,
Cespite et thure, A. 187, P. v, 50.
 at omne robur, P. v, 122.
 i colla ambit, P. i, 72. *Chalybem procedere*,

 noctis aeternae, C. ix, 81. *Chao anterior*, S. ii, 96.
 te, P. iii, 55.
 are, P. x, 57.
 na, P. xii, 61.
 annales, S. i, 597.
 la, P. i, 75. *Chartulae vivaces*, P. x, 1115.
 dis sanguinis, C. vi, 107.
 ri virides, S. i, 150.
 casta, *musica*, A. 388.
 sphum, P. i, 61.
 pus, P. x, 501.
 dem gestare, S. ii, 50.
 i fideles, C. ix, 1.
 a, A. 495. *Pacificum*, C. v, 156. *Perennae*, Ps.
 smate innovatum, C. vi, 128.
 xiae, C. iii, 56. C. viii, 80. C. x, 57. *Christico*lum
 . iii, 72.
 gena domus, H. 787.
 notens, S. ii, 709.
 i criminum, P. ii, 287.
 um per vias, P. x, 796.
 uem vocibus, C. i, 81. *Litus*, S. ii, 401.
 lus, C. x, 145.
 a spirant, C. v, 118.
 levotus, A. 295.
 tor, P. x, 505.
calenarum, P. i, 72.
 i reciprocatis dies administrat sol. P. x, 574.
 ferrier, S. i, 425.
 sua copia, H. 535.
 fluit auro, S. i, 418.
 fremere, C. iv, 79.
 ligat alas, H. 811.
 plicare, P. x, 272.
 septre, Ps. 753.
 saltare, S. i, 135.
 vagus, Ps. 812.
 structi, Ps. 184.
 idu, P. iii, 61.
 bici, Ep. 7.
 stus, S. v, 525.
 indore, C. x, 49.
 m clangere, C. v, 48. *Triste*, C. i, 42.
 erculea H. 402.
 e vocem loquentis, P. v, 97.
 i, *locus clausus*, P. ii, 41.
 i meriti pax, Ps. 778. *Omnium rerum*, C. ix, 11.

PATRUL. LX.
- Clomentia tempestatis, S. ii, 1012.
 Clerus, P. iv, 78.
 Cliens lapidum, P. iii, 82.
 Clivoso margine callis, H. 794.
 Cluo, cluis, Ps. ii. *Cluere virtutibus*, C. ix, 197. *Cluat glo-*
ria, S. ii, 584.
 Cluunt ornamenta, S. i, 505.
 Clypeata Minerva, S. ii, 534.
 Coeternus, A. 795.
 Coevi sanguinis, C. xii, 137.
 Coagula (per) coit, C. iii, 68.
 Coagula concreta, H. 569.
 Coaptare, Ps. 557.
 Coctile caput, A. 525.
 Coelicola, S. i, 170.
 Coelipotens, A. 660.
 Coelitus, C. xii, 79, Ps. 65.
 Coenosum solum, S. i, 640. *Coenoso sanguine*, Ps. 51.
 Coercere lege, C. viii, 4.
 Cogens in unum, P. ii, 144.
 Cognatum malum, S. ii, 47.
 Cognitor, *judex*, P. x, 205, 571.
 Cognominatus, C. ix, 11.
 Cohæres gloriae, P. v, 575.
 Coibat palla sinu collecta, Ps. 186. *Coire in unam gra-*
tiam, P. ii, 442. *Coit in solidum natura tenuis ac fluxa*,
 P. x, 948.
 Coinquinatus vitis, C. vi, 53.
 Colla vinculis subdita solvit, H. 469. *Fractus*, C. ix, 90.
 Collaudabilis, H. 692.
 Collaudare, C. ix, 27.
 Collega crucis, P. v, 299. *Collegia sensus alti*, C. x, 56.
 Colligit se cicatrix, P. v, 142.
 Collinere ore signato, A. 357.
 Collitus melle, C. v, 16.
 Colliquefacta, Ps. 426.
 Collucis, *collucis* conjugat, P. v, 19.
 Colluctari cui, H. 521.
 Collumino, S. ii, 850.
 Colluvionibus, P. xiv, 126.
 Color redit rebus, C. ii, 7.
 Colorare inepta vultu serio, C. ii, 56.
 Coloribus liquidis expressus, P. ix, 95.
 Columba sidere lapsa, C. iii, 165.
 Columna lucis, C. xii, 168.
 Columnaari luce, H. 476.
 Columnifer radius, P. iii, 52.
 Colymbus, P. xii, 56.
 Coma herbarum, C. viii, 46. *Oleris*, C. iii, 65. *Comanti-*
bus foliis, P. iii, 206.
 Combibere crucem, P. x, 650. *Donum medullis*, C. vi,
 18. *Combiberunt secula vetusta crucem*, P. x, 650.
 Cometa tristes, C. xii, 21.
 Comenti genus novellum, P. vi, 38.
 Cominus astant, C. iv, 49.
 Commissurae, Ps. 679, 828.
 Committere sulcis semina, S. ii, 1023.
 Commorior, P. v, 41.
 Commune (in), Ps. 727.
 Commune est vivere, S. ii, 806.
 Commutabile iter, H. 757. *Tempus*, 809.
 Commercia, Ps. 54. S. ii, 614.
 Compaginare nodis, P. x, 890.
 Compago ossuum, P. v, 111.
 Compendia brevis summæ, A. 175.
 Compendiosus exitus, P. ii, 535.
 Compertum fando retro, P. 5, 256.
 Comperpetuus, A. 271.
 Competenter plecti, P. x, 118.
 Compita perfidorum, A. 2, pr. 7.
 Complexu fovere, P. vii, 5.
 Complices cuius sectæ, P. x, 822.
 Complicis de semine, H. 614.
 Composuit digitis corpus, A. 859.
 Comprimere arectis dentibus os, P. x, 905.
 Conatibus summis luctari, S. ii, 149.
 Concalescunt pectora, P. i, 52.
 Concavo inani, P. x, 977.
 Concentibus inflat tubam, S. ii, 68.
 Conceptacula alvi, P. x, 781.
 Concilia festa, C. v, 158.
 Conciliabula, A. 710.
 Concinnere mira laudum, P. x, 4.
 Concipere inania somnia, S. ii, 46.
 Conciat se in supremam sententiam, P. x, 812.
 Concolor error, S. ii, 871.
 Concordia consors, Ps. 824.
 Concrepitare fragor virgarum *cepit*, P. xi, 56.

- Concreta coagula, H. 869. Malarum rerum cupido, C. vi, 119.
 Concreto crine, S. i, 491.
 Concretus aer, H. 849. Auditus, A. 586.
 Conculcare sacra gentium, Prol. 40.
 Concussus acerbo cassu, Ps. 798.
 Concutit horror artus, P. i, 113.
 Condere jura, C. x, 113. Vaginatæ gladium, Ps. 103.
 Conditor orbis, C. xii, 154. Rerum, C. iv, 9. Temporum aureorum, P. x, 206.
 Condomare, C. vii, 98.
 Confectos artus tenuare, C. viii, 54.
 Conferre pedem, *congradi*, S. i, 647.
 Confertos cuneos, Ps. 670.
 Confessor Christi, P. ix, 55.
 Conflua viscerum, P. x, 887.
 Conflatis Juppiter, P. x, 295.
 Confluo gurgite, C. v, 76.
 Conföderentur, P. ii, 437.
 Confovet in gremio, P. xi, 138.
 Confragosa, C. vii, 53.
 Confrequentare, P. i, 9.
 Congemiscens, P. ii, 411.
 Congenitus, Ps. 221. S. ii, 610.
 Congerere vota prece, C. v, 139.
 Congeries, S. i pr., 21.
 Congeriem (ad) usque, C. iv, 30.
 Conglobat in cuneum, P. xi, 191.
 Conglobatus fumus, C. vii, 137.
 Congrege nexu tenere quem, S. ii, 634.
 Congressata est mors Deo, P. x, 606.
 Congrua meritis rependere, C. xi, 110.
 Congruens ad usum, Ep. 22.
 Conjectare animo, S. ii, 97.
 Conjugalia proles, Ps. pr. 11.
 Coniuratas insidias moliri, S. i, 536.
 Connubium nexile, C. iii, 75.
 Conscripti patres, S. i, 604.
 Consecrare se cui regendum, S. i, 566.
 Consepto paradisi limite, Ps. 224.
 Conserunt se viarum divortia, A. pr. secunda, 9.
 Consessus, H. 572.
 Consorti foedere, Ps. 77.
 Consortia viarum, S. ii, 900.
 Conspicibili ore, P. x, 633.
 Constipata officia, P. xi, 49.
 Constratus rogus, P. ii, 553.
 Consultor patriæ, A. 452.
 Consuesco, *consuefacio*, A. 725.
 Consummabile ævum, Ps. 846.
 Contactibus, A. 938.
 Contagio sordium, C. vii, 53.
 Contaminatis moribus, C. vii, 65.
 Contemptor Dei, P. ii, 262.
 Contenti vesci, A. 711.
 Continuare dies hymnis, Prol. 37.
 Conto petere, Ps. 116.
 Contra refert his, P. v, 143.
 Contractior orbis, S. i, 522.
 Contractus vel contactus frigore, S. i pr., 14.
 Contractibilis, A. 939.
 Contristare amaro unguine, A. 543.
 Contumax fastidio, C. vii, 89. In tyrannum, C. xii, 150.
 Doloribus, P. x, 714.
 Convertibills, A. 276.
 Convexa (ad) H. 832.
 Convexi regia cœli, S. ii, 128.
 Conviolare, Ps. 398. P. vi, 56.
 Conviciator, P. v, 102.
 Convivale carmen, H. 517.
 Convolutis artibus, C. i, 83.
 Conum (in) cæsus, Ps. 871.
 Cophinus, A. 719.
 Copiæ præmiorum, P. x, 1135.
 Coquebant venena hostem Christiani nominis, P. v, 378.
 Coquebat iram, P. x, 391.
 Corde alto suspirans, P. x, 926. Cordis scabies, P. ii, 256.
 Cornicinum æra, Ps. 636.
 Corniger *fluvius*, S. ii, 605.
 Cornix stridula, A. 298.
 Cornuta facies, S. ii, 353.
 Coronare larga dextera, P. v, 300.
 Corporale ergastulum, P. v, 338.
 Corpusculum, P. x, 803.
 Corruptela tori, S. i, 461.
 Corruptissimus, A. 468; H. pr. 36.
 Cortice libri, *arior*, A. 311.
 Corticeus, C. iii, 43.
 Corusca dextra Dei, P. iv, 9. Coruscum ignibus caput, P. vi, 2.
 Corvus Apollineus, S. ii, 566.
 Crassum perspicit, P. x, 456.
 Crates, *corpus humanum*, C. viii, 59. *Costæ*, P. iii, 148.
 Costarum, P. xi, 57.
 Creamen, *creatura*, H. 503.
 Creatrix procerum urbs, P. iv, 191. Virtus, P. v, 474.
 Creatura, H. 506.
 Credere cum quarto casu, A. 580.
 Cremandus mundus, H. 735.
 Crematio, P. vi, 88.
 Crepans flamma, P. iii, 156.
 Crepidines litorum, C. ix, 112.
 Crepundia, P. iii, 19. Pueri, A. 643.
 Crimen pietatis, H. 597.
 Criminosus, P. x, 878.
 Crinalis acus, Ps. 448.
 Crinita agmina, P. xi, 53.
 Crispata *hasta*, Ps. 122.
 Crispo liquore, P. x, 281.
 Croceus vesper rubet, S. ii pr., 4.
 Crucis vexillum, A. 448. Figura, C. vi, 152.
 Cruci affixus, P. ii, 22. Sulfixus, P. x, 583.
 Crucifer *Christus*, C. iii, 1.
 Crucibile iter, P. 446.
 Cruciamina lethi, C. x, 90.
 Cruciatibus densis, A. 70.
 Cruda vis virum, S. ii, 704. Præcordia hominum, P. iii, 19. Vulnura, P. v, 356. Crudum exemplum nostras æris, P. x, 463. Crudus stupor, S. i, 73.
 Cruentatus, S. ii, 128.
 Crumenis infarcire, Ps. 459.
 Culpa morum, C. 6, 49.
 Culparum seges, C. vii, 208.
 Cumulatim, A. 717, 739.
 Cunabula deorum, S. ii, 1.
 Cunctiparens, H. 931; P. xiv, 126.
 Cunctipotens, P. vii, 56.
 Cunctis in ævum sæculis, P. v, 576.
 Cuneus *militaris*, H. 422. Adversus *hostium*, Ps. 197.
 Cunei conferti, *milii*, Ps. 670.
 Cunulæ, C. vii, 164; C. xi, 98.
 Cupidines frenare, C. vii, 21.
 Cupidineus, Ps. 61.
 Cupressus, A. 463.
 Cura Dei, *homo*, Ps. 622.
 Curam impendere rei, C. x, 45. Adhibere, S. i, 21.
 Curriculis, *vitæ amnis*, P. iii, 41.
 Curvare caput sub, C. iv, 41. Ante pedes, A. 455.
 Curulis sella, S. i, 349.
 Curvi tramites viarum, C. vii, 48.
 Cute exiit vultus, P. xiii, 29.
 Cyanea stagna, Ps. 858.
 Cyanæ nymphæ, S. i, 502.
 Cymbia spumantia lacte, A. 472.
- D
- Dabit hic exemplum, P. ii, 351.
 Dactylico pede, P. iii, 209. Strophio, C. iii, 28.
 Dæmonicæ aræ, P. vi, 56. Dæmonica sacra, P. iii, 73.
 Damnare tenebris barbaros, P. ii, 383.
 Damnoa vita, H. 951.
 Dapes inemptæ, C. iv, 58.
 Dator luminis, P. v, 276. Animæ, H. 951. Verborum, P. x, 930.
 De hostia avertere ora, P. x, 289.
 Deasciatus stipes, P. x, 381.
 Debeo tibi magnas grates, P. x, 562.
 Decedere solitis, S. ii, 312.
 Deciduus imber, C. iii, 79.
 Decidit sors in vatem, C. vii, 110.
 Declivia vitæ pondera, H. 847.
 Decoctum robur, S. ii, 330.
 Decolor, *niger*, C. v, 69. Decolorus, P. i, 113.
 Decrepito leoni, H. 539.
 Decursis mensibus, P. xi, 193.
 Deculit aspidem, S. i pr., 37.
 Deducare, P. iv, 112.
 Dedicare se caduco mysterio, H. pr., 43.
 Dedita Christo Roma, P. ii, 2.
 Dedita censum pulvereum, H. 935.
 Defacare membra, *ablueret*, C. vii, 74.
 Deflit medela, C. iv, 83. Quod ævo, P. ix, 66.
 Defluens cæsaries, P. xiii, 30.
 Defluens coma, *demissa*, P. x, 275.
 Defuga Christi, P. i, 42.

- Defundere vel diffundere, P. xi, 194.
 Degener vini. atque somni, C. vii, 12.
 Degenerem trepidatio prodit, Ps. 248.
 Dehiscere, P. v, 482; P. vii, 50.
 Dehonestare caput, P. x, 765.
 Deitas, A. 1009. Deitatis fons, A. 76. Speculum homo, 834.
 Delibuta comas, Ps. 312.
 Deliquium fluidum, H. 751.
 Deliramenta Platonis, A. 200.
 Deminuere, diminuere, A. 281.
 Demorari vota, P. xiv, 76.
 Demutabilis, A. 276.
 Dens frequens, P. v, 218.
 Denseo, deusere, C. v, 35. Densere congeriem, S. i pr., 21.
 Deponere supercilium, Ps. 287.
 Depositor patris, A. 179.
 Deprendere veri latebras, S. ii, 76.
 Depulsus lacte puer, P. x, 665.
 Deputemus premiis legale damnum, P. x, 530.
 Derogat, *denegat*, C. vii, 175.
 Descensus gradus, A. 1007.
 Desine ab unco, P. xi, 64.
 Desistere peccare, C. i, 64.
 Despectans fastu, Ps. 182.
 Destructilis, P. x, 348.
 Desudata balsama, C. v, 118.
 Detorsit retro faciem, P. ii, 368.
 Detumescere, P. x, 145.
 Deverticulum vel diverticulum, S. ii, 843.
 Devexo axe, C. viii, 11.
 Devorare spe aurum, P. ii, 154. Oscula haustu, H. 610.
 Devotus cippo Deucalionum, A. 293.
 Devovere carmen cui, C. pr., 42.
 Devium iter, A. pr. 2, 16. Devia silvæ, C. viii, 56.
 Dextra indoles, Ps. 895.
 Dia, *caelestia*, C. xii, 90.
 Diademate posito, A. 491. Diadema rutilum, S. i, 423.
 Dichrum, P. iv, 21. Regium, P. x, 765.
 Dialectica vox, H. 124.
 Dicatæ escæ, *sacratæ*, C. viii, 75.
 Dicari mysteriis, P. x, 218.
 Dictu scelus, A. 822.
 Didita vel dedita pecunia, P. ii, 91.
 Diecula, C. vii, 96.
 Diem lucis insuetæ donare, P. x, 953.
 Diffilata in humum agmina, C. v, 103.
 Diffilato pulvere, H. 387.
 Diffluens potu et cibo, C. vii, 16.
 Diffluit in luxum, S. i, 125.
 Diffluent sudoribus, P. x, 456.
 Digestum, P. ii, 129.
 Digitis eminus, P. iii, 122.
 Digladiabile discidium, C. iii, 148.
 Digna superare in isto munere, P. iv, 64.
 Dignoscere, P. x, 1137.
 Dilancinata, P. v, 156.
 Dilaniata lingua, Ps. 424.
 Diluvii sub tempore, S. ii, 357.
 Dimensio sanguinis, P. x, 1126.
 Dinumerare, H. 56; P. xi, 234.
 Dira relatu dogmata, A. 1.
 Dirigit pernox astrologus, A. 617.
 Diruit mortem morte, P. ii, 19.
 Discincta juvenus, Ps. 822.
 Discludere, H. 848, 905.
 Discolorus. discolor, P. x, 502.
 Discordes linguis, S. ii, 585.
 Discretio carpit cumulum, H. 26.
 Discriminatis coloribus, P. x, 350.
 Discruciatibus, H. 834.
 Discursibus terere silicem, S. i, 582.
 Discursus lupercorum, S. ii, 862.
 Discutit tenebras de pectore, P. xiii, 26.
 Disjicit membra morbus, P. ii, 209.
 Disparare nexa nervis vincula, P. x, 883.
 Disparili sorte, S. ii, 375.
 Dispendia, *ambages*, C. xii, 174. Flexuosa, C. vii, 49.
 Dispendio sanguinis, P. i, 23.
 Dispensare opes, P. ii, 44.
 Dispergiat, A. 474.
 Dissecare tidem minutis ambagibus, A. pr. ii, 21.
 Dissertator, A. 782.
 Dissicit, disjicit membra, P. ii, 209.
 Dissipare vera, C. vi, 45.
 Dissipator triumphii hostici, Ps. pr., 54.
 Dissociabile nil firmum, Ps. 705.
 Dissociari, C. x, 15.
 Dissolubilis cardo, C. ix, 72.
 Dissona cultu regna, S. ii, 585.
 Dissoni ritus *plur.*, P. ii, 427.
 Distenta uterum mater, H. 585.
 Distincta vice, A. 682.
 Ditio effrenis, *potestas enormis*, S. i, 518. Ditone coer-
 cet, S. ii, 638. Urgebat, P. vii, 8. Dittonibus æquis, *pari*
potestate, S. ii, 419.
 Ditiior, P. ii, 116, 312.
 Ditissima tartara, Ps. 521.
 Diva caro, Ps. 76. Hiero-olyma, Ps. 812. Divi gentiam,
 P. v, 92. Divos fingere, P. i, 63.
 Divaricatis cruribus, P. v, 252.
 Dividus Deus, H. 7.
 Divinitas, P. x, 245, 440.
 Divisor *deitatis*, H. 2.
 Divortia duo, H. 4.
 Divortia obliqua, A. ii pr., 9.
 Diurna nocte, A. 629.
 Diutina ætas, P. x, 1116.
 Docta psallere, P. x, 837.
 Dogma, P. ii, 95. Remissum, L. viii, 8. *Doctrina*, C. vii,
 197. *Novellum, Christ.*, P. x, 583. *Sophiæ*, S. i, 54.
 Dolatu forata gemma, Ps. 855.
 Domina Ecclesia, C. xi, 187.
 Dominatibus, H. 515.
 Dominatio, H. 51, 540.
 Dominator, A. 448.
 Dominatrix rerum, A. 88.
 Dona conscientia, Ep. 3.
 Donare aliquid hostico ferro, P. i, 27.
 Donaria, P. x, 545.
 Donatrix, P. xi, 171.
 Dracones, *veixilla*, C. v, 16.
 Dubitabile pectus, A. 281.
 Ducere vicem sortis humanæ, C. vii, 215.
 Ducere vitam, H. 933.
 Ducitur annus solis recurso, P. x, 575.
 Dulcicia pro cibis dulcibus, Ps. 429.
 Dulcimodi psalmi, Ps. 654.
 Dumus, P. xi, 129.
 Duplicat vota, P. xii, 64.
 Dux ibat illis, P. vi, 10.

E

- Eam inane resolutus in nihilum, S. ii, 107.
 Ebenum, *nigrum*, C. ii, 71.
 Eblanditis virtutibus, Ps. 528.
 Ebrum linteolum, *humectum*, C. v, 18. Ebria venenis,
 C. xi, 92.
 Ecclesiarum anguli, P. ii, 82.
 Ecclesia tenus, P. x, 43.
 Ecum, *ecce*, P. x, 1006.
 Echo, P. x, 980.
 Equis, et quis erit, qui, S. ii, 84.
 Eductas, P. x, 810.
 Edax senium, A. 1075.
 Edentulæ, P. x, 505.
 Editor, P. xi, 221.
 Editos de sexu duplici natos, P. x, 179.
 Eductus sub imagine avita, S. ii, 9.
 Efferatus mundus, P. iv, 110.
 Efferatis furoribus, C. ix, 55.
 Efferre se sideribus altius, S. ii, 479.
 Effetus malis, P. ii, 215.
 Efficax ars seminandis erroribus, P. x, 271.
 Effigiare animam, A. 807. Hominem, C. x, 4.
 Effingere statuis membra, S. ii, 750.
 Efflans spumeas salivas, P. i, 101.
 Effrena mens, P. x, 966.
 Effudit signa Dominus, H. 468.
 Effundit se amaris dictis in vocem, Ps. 203.
 Effusus de senili partu, C. vii, 59.
 Effusa corpora, *nata*, C. xii, 111.
 Effusæ turmæ, Ps. 178.
 Egenus lucis, S. i, 377. Rationis, S. i, 84.
 Egressus tuta silentia, S. ii pr., 44.
 Ejecta solo herba, S. ii, 982.
 Ejulantes, C. vii, 145.
 Elaquare, S. ii, 147.
 Elicitus sanguis, P. iii, 140.
 Elinguis, P. x, 2. Elinguia numina, P. v, 72.
 Eliquare metalla, H. 260.
 Eloquii Romani decus, S. i, 651. Eloquii ventis tumet,
 S. ii pr., 58.
 Elumbe virus, P. ii, 216. Elumbis animus, Ps. 514.
 Eluvies sanguinis, P. xi, 46.

- Emancipator, C. vii, 184.
 Emblemata in poculis, Ps. 527.
 Emicat, nascitur subito, C. ix, 27. Sol resurgens, C. ii, 56.
 Eminulis digitis, P. ii, 122.
 Emotæ curæ, Ps. 629.
 Enervatum robur, S. ii, 143.
 Enitor cum infinitivo, P. v, 163.
 Eloquentrix sensuum lingua, P. x, 771.
 Eoa plaga pandit polum, P. iii, 63. Munera, C. xii, 62.
 Foeni silus, phosphorus, C. ii, 67.
 Ephebus, C. ix, 43. Mollis, P. xiv, 72.
 Episcopalis, P. vi, 11; xiii, 53.
 Episcopus, P. ii, 29; vii, 22, 51.
 Eque, ei ex, C. iii, 195; ix, 99.
 Erat cernere, P. xi, 131.
 Ergastulum, carcer, P. v, 241. Corporale, P. v, 338.
 Erigit ad cœlum supinas facies, A. 501.
 Erubescit error, C. iii, 118.
 Erumpit alloquio, Ps. 749.
 Esse azymon, edere, A. 353. Exemplo, A. 58.
 Ethicis (ex) præsumere, H. 581.
 Evangelicus libellus, A. 13.
 Evectus gradu militiæ, Prol. 20.
 Eviscerandum corpus eculleo, P. x, 109.
 Eviscerata carne, P. x, 1058.
 Evolutos post mille consules, P. x, 407.
 Exactor auri et sanguinis, P. ii, 48.
 Exaggerati thesauri, P. i, 87.
 Examina divum, H. 97. Pauperum, P. ii, 180.
 Exarmatus, Ps. 49.
 Excellentie acris heros, P. x, 52.
 Excellentior ordo, senatorius, S. i, 571.
 Excessu moderaminis, S. ii, 990.
 Excidere se, castrare, P. x, 109.
 Excidit animis sitis eremi, Ps. 371.
 Excipere imperium alicujus, C. iii, 124.
 Excitare faciem in cœlum, C. iv, 70.
 Excitata caput, P. iv, 15.
 Excitator mentium, C. i, 3.
 Excitus in furias, P. iii, 96.
 Exeruciare fidem, P. iii, 90.
 Excruciabilis exitii, P. iii, 115.
 Excruciatus, P. xiv, 19.
 Excubat spiritus, C. i, 80.
 Excussus, us, substant., P. v, 226.
 Exedenda morbis membra, P. i, 26.
 Exemplum dare, puniri, P. ii, 351.
 Exercitus labore, C. i, 23.
 Exerere præcepta, exsequi, P. xiv, 63.
 Exhibulare, Ps. 635.
 Exhiberes, P. ii, 79.
 Exhibere ad cultum, C. vii, 50.
 Exinuare, exsinuare, P. xi, 222.
 Exitialis dies, S. ii, 567.
 Exitium luas pro, P. x, 94.
 Exorabilis terror, C. vii, 99.
 Exotica secta, Ps. 739.
 Expedit arctas latebras, P. ix, 83.
 Expedita corda, C. iv, 51. Litteris crux, P. x, 623.
 Expiare, C. vii, 7; C. xii, 103; P. i, 102.
 Expolita ære pelvis, Ep. 16.
 Exporrecta cubili, H. 836.
 Expressa liquidis coloribus, P. ix, 93.
 Expresserat crimen urna voluta, C. vii, 112.
 Exprimere stylo, P. x, 1124.
 Exsecutor, P. xiii, 14.
 Exsequialia verba, P. xiv, 51.
 Exsibilare, P. v, 176.
 Exsilit liber in auras spiritus, P. xiv, 92.
 Exsors dolorum, P. v, 180.
 Extinctor, C. vi, 102.
 Extirpata procellis silva, H. 240.
 Exsul avitilaris, S. ii, 734.
 Exsultans gallus, C. i, 67.
 Extalitare, S. ii, 779.
 Exterminat Paulus Jovem, P. ii, 469.
 Extima cutis, Ps. 692. Extimum vestis, C. ix, 40.
 Extorque, ultim. br. v., P. v, 61.
 Extuberat cervix plumbo, P. x, 117.
 Exuere stultitiam, Prol. 33.
 Exulcerare, P. x, 1093.
 Exuvias pontificales deponere, S. i, 513.
 Exusserant cor venena, P. v, 380.
 F
 Fabrica, opificium, C. xi, 44. Fabrica corpusculi, P. x, 803.
 Fabrilis manu, P. v, 69.
 Fabriliter, A. 519.
 Fabro deitatis figmine, A. 1033.
 Fabula, narratio rei veræ, H. pr. 23. Fabulam scurræ saltas, P. ii, 520.
 Facies fumificæ livoris, P. xiv, 108.
 Facessat, abeat; C. ii, 93; A. 659. Facessite, Æe, P. vi, 77.
 Faciem (in) riparum, C. v, 66.
 Faciles rapi ad vincula, H. 429.
 Factor, creator, C. x, 130. Aquæ, A. 667. Orbis, P. ii, 415.
 Factura Dei, subst., A. 792, 836.
 Facundissimus, S. ii, 19.
 Facundo ore doctor, P. iv, 18.
 Falernum, vinum, C. ix, 23; Ps. 368.
 Falsificatis spoliis, H. 549.
 Falsiloquus, A. 107.
 Fames impia, Ps. 479.
 Famosum tropæum, Ps. 64. Famosus ardor, amoris, S. i, 116.
 Famula Deo mens, C. x, 166.
 Famulantia elementa, S. ii, 803.
 Fanaticus, A. 440; P. x, 1061.
 Fanti, dicenti, P. vi, 43.
 Farræ, S. ii, 910. Spicæ, S. ii, 217.
 Fasces, liciores, P. iii, 65.
 Fasciolis cingere, S. ii, 1007.
 Fastidia prægnantis, C. xi, 54.
 Fastigia famæ scandit, H. 437.
 Fastorum arce potiri, consulem fieri, S. i, 596.
 Fastos condunt consules, S. ii, 426.
 Fatales prunæ, Vestæ, S. ii, 1086. Fatalis sors, S. ii, 459. Fatale nihil sunt, S. ii, 483. Fataliter, S. ii, 369.
 Fato peccante, S. ii, 469.
 Fatiscere, C. ix, 51; C. x, 96. Fatiscens corpus, C. v, 149.
 Fatus debilis, substant., P. x, 988. Fatus secretos promere, A. 591.
 Fauces poræ, Ps. 663.
 Fautrix sentium, C. vii, 175.
 Favillæ indices Gomorrhœorum criminum, P. v, 103. De favillis coeunt membra, C. ix, 100.
 Favus sudat, C. iii, 72.
 Fax, et incitator, P. x, 67.
 Faxo, P. v, 101. Ego, teratur, Ps. 249.
 Felices animæ, quibus, P. vi, 97.
 Felle alto stomachatus, P. x, 393.
 Felle libero effundit iram, P. ix, 46.
 Fenestræ corporales, P. x, 434.
 Fera, scil. Eulalia, eodem sensu quo feroc ingenii, P. ii, 59.
 Feralis bestia, Ps. 719. Domus, carcer, P. v, 312.
 Ferale monstrum, Ps. 365. Regnum, A. 561.
 Ferax gloriæ, P. x, 779.
 Ferula regalia, magorum dona, A. 609. Spoliorum ducere, S. ii, 381.
 Ferix scholarum, P. ix, 76.
 Feriata freta, P. vi, 156. Feriatum sensu pectus, C. v, 27.
 Ferini ritus, S. i, 80. Ferino gutture, C. vii, 122.
 Ferit æthera clamor nauticas, S. ii pr., 12.
 Feritas gentium, P. ii, 11. Feritate tyranni, S. i, 46.
 Fermentati mores crimine, A. 354.
 Ferox ingenii, fortis, P. iii, 32.
 Ferrata legio, S. ii, 53. Ferrate actes, C. v, 48.
 Ferre linem peccanti, C. i, 56. Ferre gressum quo, C. v, 41. Pœnam, P. x, 1086.
 Ferrea fata cogunt d facinus, S. ii, 462.
 Ferri in vesaniam, P. x, 1003.
 Ferrugine lugubri, C. ix, 79.
 Ferrugineus, Ps. 333.
 Ferula crepantes, Prol. 8.
 Festa vox, A. 149. Festum, subst., C. viii, 14. Fesla, subst., P. ii, 453; xi, 234.
 Fetida libido, P. ii, 245.
 Fibula, C. vii, 157; Ps. 449.
 Fictilis Minerva, A. 435. Olla, Ep. 17. Ulva, A. 764.
 Fictor, C. x, 135.
 Fidelis, Christianus, P. ii, 445. Turba, P. v, 534. Fideles paginæ, C. ix, 26.
 Fiduciosa, fiducia, P. x, 181, 530.
 Fidissimus, C. vi, 78. Fidissimi obsides, P. ii, 438.
 Figebat spiculis dolor gementem, P. v, 424. Figere oscula, S. i, 531.
 Figmen, A. 798. Figmine fabro, A. 1033.
 Figmentum animæ, S. ii, 215.
 Figurare, typum cuius esse, Ps. 67

- Fingere figuram, C. xii, 184.
 Finis exors, *mortis*, H. pr. 24. Fluctuum, *litus*, C. vii, 128. *Sub sine ultimo*, Prol. 34.
 Fiscella, P. v, 491.
 Fiscus *principis*, P. ii, 90.
 Fissile lignum, S. ii, 285.
 Fissa voluntas, Ps. 760.
 Fixus *supplicio*, C. vi, 64. Fixis vultibus in, C. xii, 34.
 Flabilis res, A. 867.
 Flabrale frigus, A. 841.
 Flagellum, *surculus*, C. vii, 159. Pro plaga, A. 360.
 Flagrantiam *seclare*, P. x, 734.
 Flagrare *pervicaci audacia*, P. x, 63.
 Flammicomis ignes, Ps. 775.
 Flammeolum, Ps. 449.
 Flare rosas, *spernere*, P. iii, 21.
 Flatile virus, H. 531.
 Flatus, *anima*, P. iii, 169.
 Flavescere, S. ii, 639.
 Flavicomantes, A. 495.
 Flebile officium, P. iii, 183. Flebilis hora, H. 945.
 Flebiliter, P. iii, 119.
 Flectere in *diverticulum*, S. ii, 848. Sensus, S. ii, 411.
 Fletu *perluere*, P. iv, 195.
 Flexa sententia, S. ii, 311.
 Flexu in *platea*, P. xiv, 39.
 Flexuosæ fraudes, C. vi, 143. Flexuosa *dispendia* C. vii, 49.
 Flexura, *subst.*, H. 652.
 Flocci *facere*, P. x, 140.
 Floret *fraude fertili*, H. pr. 53.
 Florulentus, P. x, 192.
 Fluctivagi greges, C. iii, 46.
 Fluctuans *sub pudore*, P. x, 676. Fluctuat *veritas dubia* *ide*, P. x, 634.
 Fluctus *frangitur*, C. vii, 128.
 Fluenta pura, S. ii, 789. Fluentis *in'usis*, S. ii, 955.
 Fluitantibus *exsiliis*, A. 541.
 Fluit orbis *large ubere fecundo*, S. ii, 951. Fluxit *labor dei*, C. vi, 9.
 Folibus *cavis recoqui*, P. v, 70.
 Fomes *peccati*, A. 942.
 Fenticulus, C. v, 116.
 Formabile os, A. 1034.
 Fornice (in) *mundi*, A. 624.
 Fortior *fortissimorum*, P. v, 294.
 Fossor, *agricola*, H. pr. 1.
 Forare, P. x, 986.
 Fotibus *aucta gloria*, S. ii, 533. Benignis *recreari*, P. v, 350.
 Fovere *quiete dulci fessum corpus*, C. vi, 122.
 Fragile *votum*, H. 756.
 Fragmina *generosa*, C. x, 128.
 Fragor *rogantum*, P. ii, 181.
 Fragosa *vox*, P. x, 994. Fragosæ *rupes*, P. v, 445. *Fragosi turbines*, C. vii, 94.
 Fragrare *nardo*, C. xi, 68. Fragrans *odor*, C. xii, 70.
 Frangere *bella*, P. iii, 33.
 Fraudare *ab exsequiis*, P. xi, 146.
 Fraudari *soliis sumptibus*, S. ii, 912.
 Frenare *mundum habenis impositis*, S. ii, 584. *Rabiem*, S. ii, 601. *Frenarier*, ora *lupatis*, Ps. 191.
 Frenos *urbium regere*, Prol. 17.
 Frenit, P. v, 393.
 Frequentia *criminum*, C. vii, 29.
 Freta *saeculi*, C. v, 109.
 Frivola *famae vacuæ*, Ps. 231.
 Frixus *sartagine*, P. x, 759.
 Frondicoma *loca*, C. iii, 102.
 Frugescunt *rarius agri*, S. ii, 913.
 Frugiferæ *cymbæ*, S. ii, 940.
 Frustatum, Ps. 720.
 Frustrantia *dona*, A. 640.
 Frutetum, P. v, 409.
 Fucus *colorum pictus*, P. ix, 10. Illitus, C. ii, 59. *Ludere*, S. ii, 44.
 Fumos per *quinquennia decem, vixi*, Prol. 1 et 2.
 Fulgida *moneta*, P. ii, 33. Fulgidus *sol*, C. i, 9.
 Fulgurat *argento ex solido*, P. xi, 184. *Splendore lucis caecitas*, P. v, 270.
 Fuligo *sulphuris*, P. v, 198.
 Fuliginosi *lares*, P. x, 261.
 Fulmen *dicendi*, S. i, 650. *Crucis*, C. xi, 115.
 Fultus *jure potestatis*, S. i, 563. *Togam*, P. x, 1013.
 Fulvum *munus aurum*, H. 633.
 Fumat *sanguis*, P. iv, 70.
 Fumeo *fomite*, S. i pr., 25.
 Fumiferae *faces*, P. iii, 118.
 Fumosi *lapides*, H. 401. *Fumosa numina*, C. xu, 197.
 Funale *textum*, P. v, 469.
 Fundali *stridore*, Ps. 293.
 Fundamine *jacto*, Ps. 825.
 Fundator, C. xi, 27.
 Fundit *opes ager, copiose profert*, C. iii, 51.
 Fundus *tenebrosus*, Ps. 93.
 Funera *tegebant infaustas Cannas*, S. ii, 568.
 Funerabat *natum supremis fletibus*, C. ix, 44.
 Funereus *horror*, A. 753. *Sarcophagus*, C. iii, 202.
 Furiaria *arma*, Ps. 530. *Furialibus dicitis*, Ps. 510.
 Furiare *greges, vel raptare*, D. 144.
 Furiata *lues*, P. iii, 26.
 Furiis *incensus*, S. ii, 853.
 Furores *sedare*, Ps. 697. *Furoribus percitus*, C. ix, 53.
 Furtivo *igne calere*, S. i, 171.
 Furva *culpa*, C. i, 74.
 Fusa *vox multis ricibus*, P. x, 567.
 Fuscat *fuligo*, P. x, 1117.
 Fuscum *cogitare*, C. ii, 14.
 Fusile *numen*, C. iv, 40. *Fusillis*, P. x, 284.
 Futile et *ridiculum*, A. 248. *Frendens*, H. 560.

G

- Galeatus *vertex*, Ps. 117.
 Garrula *verba*, P. x, 747.
 Gaudia (in) *solvi*, S. ii, 1015.
 Gaza *dives*, Ps. pr., 24.
 Gehenna, C. vi, 111. *Gehennæ iacula*, P. i, 111.
 Gemello *numero*, H. 96.
 Gemmans *torus*, Ps. 62. *Gemmantia germina*, H. 228.
 Genealogus, A. 515.
 Geniale *lorius*, P. xiii, 24. *Geniales illecebræ*, C. iii, 144. *Genialis hiems*, P. ii, 203. *Honor*, P. iii, 105.
 Genitalis *sedes, paradysus*, C. x, 167. *Stirps*, H. 573.
 Genitrix *Dei*, Ps. 384. *Urbs piorum*, P. iv, 22.
 Gentile *vulgus*, P. x, 464. *Gentilis stupor*, P. vii, 78.
 Gentiles *nugæ*, S. i, 375.
 Gentilitas, P. i, 91; P. x, 1086.
 Gerens *hominem Deus*, C. iii, 159.
 Germanitas, H. pr., 41.
 Germina, *fili*, C. xu, 46. *Germinis nobilis*, P. iii, 1. *Germanis masculini*, P. x, 1069.
 Gestamen *tunicæ*, Ps. 614. *Corporis*, A. 4.
 Gestator *innocui corporis*, A. 953.
 Gigantes, H. 499. *Giganteis lacertis*, H. 147.
 Gignenda *ad saecula*, A. pr. 6.
 Glauco *speculamine*, A. 20.
 Glaucomate (sub) *vidit*, H. 85.
 Gliscit, H. 561.
 Globi *dierum et noctium, sol et luna*, P. x, 327. *Globi Romani*, S. ii, 507. *Globus legionum*, Ps. 172. *Oris*, P. x, 844. *Solis*, P. x, 537. *Globus solis, lunæ*, C. ix, 15.
 Glomerare *fas nefas*, C. iii, 134.
 Glorificare, H. 966.
 Glutians *carne sermone deus*, C. xi, 52. *Glutinat usum carnis*, Ps. 79.
 Glutine *illitus*, C. iii, 43.
 Grabatus, P. v, 207.
 Gradus *militiæ*, Prol. 19.
 Granaria *Sardorum*, S. ii, 942.
 Grandævus, S. ii, 416.
 Grande *loqui*, Ps. 285.
 Grandescere, A. 7:8.
 Grassarier *usq; longo*, H. 549. *Grassantia crimina*, Ps. 468.
 Grates *reddere*, C. iv, 75.
 Grateur *humus*, C. xi, 10.
 Gratia *ciborum*, C. vii, 188.
 Gravis *numine*, C. iii, 142.
 Gregalis *plebs*, P. v, 391.
 Gressu *reflectit percito*, C. vii, 131. *Gressum qua tulerant*, C. v, 41.
 Grex *candidulus de ovibus*, C. iii, 157. *Christianus*, P. x, 57. *Immolorum tener*, C. xii, 150.
 Grunitibus, A. 416. *Grunnitum strepere*, P. x, 995.
 Gula *ferina*, P. x, 810.
 Gurges *avaritiæ*, H. 253. *Gurgitibus Styx abdit*, Ps. 520.
 Gustare *saporem*, P. iv, 187.
 Gustatus, *subst.*, Ps. 430.
 Guttatum, C. v, 22.
 Gymnadis *licentia*, P. x, 190.
 Gypsus, *simulacrum*, A. 458.
 Gyro *porrecto*, S. i, 321.

H

- Habet, *hoc habet, vincens vox*, Ps. 53.
 Habilis *thalamis*, S. ii, 1079.

- Habitabile deo corpus, S. n, 268.
 Habitacula, C. x, 40.
 Habitatio, H. 952.
 Habitatator, Ps. 745.
 Hactenus exsul, Ps. 250.
 Halantis animæ figmentum, S. n, 215.
 Halitus carbonum, P. v, 220.
 Harmonia vocis, P. x, 976.
 Haruspex, S. n, 770. Numa, A. 213.
 Hastæ addictis censibus, Ps. 875.
 Haurire illecebras, Ps. 515. **Mysterium cæcis sensibus,**
P. x, 590. Doloris vulnus, C. vii, 142.
 Haustibus vorare, C. iv, 45.
 Hebdomadi sextæ, A. 987.
 Hebetat lux, S. i, 421.
 Hecatombe, P. x, 1051.
 Hendecasyllabi, P. vi, 162.
 Herilem ad usum, Ep. 22.
 Heros acris excellentiæ, P. x, 52.
 Herus, *deus*, A. 40 et 160.
 Hiantia labra, P. x, 940.
 Hiat lupus, C. iii, 169.
 Hiatibus miantis patet, P. x, 1020. **Hiatu vacuo, H. 518.**
Hiatus aërios, H. 879.
 Hiems, *tempestas*, A. 665.
 Hircinum sidus, A. 621.
 Hircosus cynicus, A. 201.
 Hirsuti humeri, H. 154.
 Hirta fragmenta impolitis angulis, P. v, 258. **Hirtis pel-**
libus, C. vii, 62. Hirtos amictus, S. n, 290. Hirtum æquor,
tabul. scrib., P. ix, 55. Hirtus ager, P. xi, 120.
 Hispida et torva fronte, P. x, 1021.
 Hiulci ictus, P. v, 115. **Hiulcum bivium, H. 789. Hiulcus**
macro, P. x, 452.
 Hoc habet, *vox gladiatoria*, Ps. 55.
 Holocaustis mactatis, Ps. 784.
 Honor capitis pexus, C. viii, 24.
 Honora arte, A. 1037.
 Honores mactare, *sacrificia*, H. 100.
 Honoris sitim æstuans, P. ii, 250.
 Hora quietis, C. vi, 10.
 Horrificæ nubes, A. 625. **Horrifici angues, C. iii, 181.**
Horrifico vultu, S. i, 225.
 Horror subij quem, P. x, 961.
 Hortatibus, P. x, 54.
 Hospita gurgitis gens, C. v, 59. **Hospita viscera, C. x,**
51. Hospite aratro, Ps. 214.
 Hospitalis lar, P. x, 782.
 Hostica ergastula, H. 445. **Hostico ferro, P. i, 27.**
 Humecta terra, A. 676.
 Humescere, S. i, 204.
 Humilis mens, Ps. 199.
 Hyalus, *vitrum*, P. xii, 53.
 Hydria, *vas*, C. ix, 20.
 Hydrus puer, A. 622.
 Hydrina vulnere, P. x, 885.
 Hymnite, P. i, 118.
- I
- I, imperativ., C. xii, 99; A. 581; P. xiv, 65.**
 Iambici versus, Ep. 7.
 Ibit obviam Christo, P. iv, 14. **Vide Iax.**
 Ictum peregit, P. i, 95.
 Idololatrix, idololatrix, H. 404.
 Idolium, A. 186; S. n, 79.
 Ignee fons animarum, C. x, 1.
 Igneolus vigor, C. iii, 186.
 Igniculi, C. v, 12; S. i pr., 67.
 Igniferum sidus, S. n, 1027.
 Ignis secundus, *nuptiar*, P. ii, 504.
 Ignitum ingenium, H. 544. **Igniverint, P. x, 1078.**
 Ilignæ glandes, S. n, 281.
 Illacrymasse, P. x, 707.
 Illæsa rapina, P. i, 109.
 Illaqueare pedicis, C. iii, 41.
 Illecebrosus, S. n, 114.
 Illex halitus, Ps. 328. **Illice arte corda flectere, S. n, 6.**
 Illicere indocile *cujus ingenium*, C. iii, 112.
 Illinere oculos cæcos, A. 675.
 Illitam ædem coloribus discriminatis, P. x, 350.
 Illusa vestis, *picta*, P. xiv, 105.
 Illustrata templo, Ps. 811.
 Imagine (sub) cerni, A. 48.
Imber saxeus Stephani, P. n, 571. Imbres vulniferi telo-
rum, Ps. 175.
 Imbricibus ruptis, S. i, 67.
 Imbrifer eurus, A. 661. **Imbrifer ventus, C. v, 101**
Imbuere arte, S. n, 21. Alloquio, A. 301. Imbuit favor
Dei res, C. iii, 14.
Immodicæ dapes, C. iii, 174.
 Immolator, C. xii, 48. **Immolator squalidus, H. pr. 49.**
 Impacatus, Ps. 774.
 Impassibilis, A. 81.
 Impastus, *non pastus*, C. iv, 90.
 Impeditum onus corporis, C. vii, 5.
 Impendere curam, S. v, 1020.
 Impenetrabile tegmen, Ps. 565. **Impenetrabilis auro,**
Ps. 516.
 Imperator spiritus, C. vii, 200.
 Imperitus fuci, P. x, 655.
 Imperium excipere, C. iii, 124.
 Imperterritus, P. x, 57.
 Impexa virgo, C. vi, 155.
 Impiare sanguine ferrum, P. xiv, 56. **Vitiis, C. vi, 54.**
Impiati sæculi reus, P. x, 88.
 Implacabilis, P. x, 867.
 Implet omnem spem Deus, C. v, 158. **Implet dicta je-**
benitis, P. x, 556.
 Impressu pectoris, Ps. 275.
 Impuratus, P. x, 191.
 Imputare opprobria, C. vii, 155.
 Inaccessæ turres, A. 555.
 Inadustus fratribus, A. 151.
 Inæstimabilis res, P. x, 511.
 Inæstuans stomacho, S. i pr., 58.
 Inanis a marsupio, P. ii, 104.
 Inaniter ardens, S. n, 158. **Inaniter effundi, S. i pr., 78**
Incantare, S. i, 97.
 Incapax sacramenti, P. x, 588.
 Incassum, S. i, 595.
 Incensus siti mortis, P. v, 556.
 Incentiva lues, H. 249. **Incentivum peccaminis, A. 929.**
 Incerare lapides, H. 404.
 Inchoator mortis, H. pr. 27.
 Incircumcisus, Ps. 390.
 Incircumscripatus, A. 865.
 Incitat iram furor accensus, P. xiv, 63.
 Incitato gressu, P. vii, 59.
 Incitator et *Iax*, P. x, 67.
 Incomperta novitas, A. 570. **Incomperti dii, S. n, 565.**
Incompositi sensus, S. n, 65.
 Incompressa intus, A. 812.
 Inconcessa homini, A. 57.
 Inconditus clamor, P. x, 994. **Inconditus ritus, C. xii,**
194.
 Incorporatus, C. xii, 80.
 Incorporatus, S. n, 190.
 Incorruptus, A. 952; H. 355.
 Increpata fraude, C. vii, 195.
 Increpante, *adverb.*, P. x, 1094.
 Incubat ingenio somnus, H. 59.
 Inculpabile numen, A. 947.
 Incussu silicis, C. v, 7.
 Indage variata, S. n, 845.
 Indelebilis laus, P. x, 1152.
 Indeprensa retinacula, H. 144.
 Index vulneris cæcor, Ps. 700.
 Indigenæ dii, S. n, 500. **Urbis, cives, Ps. 754.**
 Indigenæ pietatis jura, S. n, 541.
 Indiscretus, H. 76, A. 256.
 Inditur medullis deus, P. xii, 14.
 Indocilis tractandæ ratis, S. n pr., 60.
 Indoles mortis, P. vi, 2.
 Indomabilis testis, P. v, 11.
 Indomiti leones, C. iv, 47.
 Indomitum timent, Ps. 296.
 Indubitata fides, Ps. 621.
 Indulgentissime doctor, Ps. 688.
 Indumenta carnis, C. ix, 99. **Pedum, P. vi, 86**
Induperator, S. i, 147.
 Inducæ, *mora*, P. n, 126.
 Induvias cæcæ pecudes præbent, S. n, 288. **Induvias no-**
datus, Ps. 578.
 Inemptæ dapes, C. iv, 58.
 Inenarrabilis urbs, *caelestis*, P. ii, 535.
 Inerme virus, C. iii, 154.
 Inexplētæ ripæ, A. 751.
 Inexplicitus, C. iii, 155.
 Inexpugnabile præsidium, H. 487.
 Insuperabilis, P. v, 170.
 Inextricabilis, P. ii, 559.
 Infantissimus, P. x, 5.
 Infecti vitiis bona, H. 456.
 Infectus vitiis, Prol. 9.
 Infecundior, S. n, 954.
 Infercire, infarcire crumenis lucrum, P. s. 459.

- Inferia, S. i, 387.
 Infernalis Juppiter, S. i, 588.
 Inferna regna, A. 635. Infernus gurgis, S. i, 335.
 Indicere fucō, H. 275.
 Inficiari, A. 128.
 Inficiatrix, Ps. 630.
 Infirmare ſidem, H. 181.
 Inſit, P. x, 113.
 Inſlant nos mala, C. i, 95.
 Inſlatus ſuperbit, P. x, 150.
 Inſictos caſus, A. 1084.
 Inſuens ſacculentis obtutibus, P. x, 433. Inſluentem
 celo ſpiritum hauriens, C. ix, 6.
 Inſormata edictis urbs, S. i, 507.
 Inſracto genu claudus, P. ii, 149.
 Inſula, A. 486. Inſulata domus, P. iv, 79. Inſulatus, C.
 ix, 5. Inſulatus mitra, P. x, 1013.
 Inſuſor fidei, C. iv, 11.
 Ingenium ignitum, H. 545.
 Ingerere lumen, C. i, 100. Virus cui, H. 332.
 Ingloria virtus, H. 694.
 Ingratiſſima gens, A. 547.
 Ingreſſibus trinis, Ps. 845.
 Inhære ſolitis, S. ii, 367.
 Inhospitāli loco, C. vii, 186.
 Inſecta Deo convicia, H. 656.
 Innotatus, nunquam natus, A. 246.
 Innectier ulnas, Ps. 537.
 Innocuæ epulæ, C. iii, 63.
 Innuba femina, virgo, C. iii, 125. Martyr, P. xiv, 120.
 Innumero ſidere, C. v, 5.
 Inupta femina, Ps. 74.
 Inoffenſo aere, Ps. 735.
 Inoleſcere vermes, H. 828. Cultus, S. ii, 681.
 Inopertus, C. iii, 117.
 Inornatus, Ps. 819.
 Inſatiabilis, Ps. 541.
 Inſatiatus amor habendi, Ps. 478.
 Inſcripta Chriſto pagina, P. x, 1119.
 Inſecabile, H. pr. 61.
 Inſecutor Chriſti, *perſecutor*, C. xii, 127.
 Inſertabo coronis atria, S. ii, 726.
 Inſertato cultro, A. 464.
 Inſidiator, H. 129.
 Inſidiosus, Ps. 281.
 Inſignum meriti virum, P. vii, 1.
 Inſincera acies *oculorum*, H. 4.
 Inſpattari, exſpattari, A. 150.
 Inſiſtere vadis, S. ii pr., 66.
 Inſtat terminus, Prol. 4.
 Inſtauratio, A. 1071.
 Inſitor, C. ii, 40.
 Inſtinctu, S. ii, 668.
 Inſueſcere, *actine*, C. ix, 95.
 Inſuflare, P. x, 920.
 Inſulſa libamina, H. pr. 28. Inſulſus uſus, S. i, 215.
 Intemerata puella, C. iii, 145. Intemeratus, A. 956.
 Intemperans tacendi, P. ii, 253.
 Intemperata viscera, C. vii, 8.
 Intemporalis, *æternus*, P. x, 316.
 Intendere acrius aciem, S. ii, 99.
 Intendit os in puellam, P. xiv, 43.
 Interceptus utero puer, A. 589.
 Interemptor, C. xii, 114.
 Intererat ſplendor, C. vi, 45.
 Interfari, S. ii, 67.
 Interlabitur, *amnis*, S. ii, 605.
 Interlucere, Ps. 334.
 Intermina longis sæclis, S. ii, 106. Interminum ævum,
 P. v, 298. Interminus, *sine termino*, C. xii, 39.
 Internoscere, Ps. 790.
 Interpolare, A. ii pr., 45.
 Intimare geſta, P. x, 1111.
 Intonans, *clamans*, P. v, 93.
 Intrinſecus, P. ii, 240. Alter, P. v, 157.
 Introſpicere, P. v, 317.
 Introitus luminis arctus, Ps. 666.
 Inventa pœnæ nova, P. xi, 84.
 Inverecundus lepos, C. vii, 15.
 Invigilare ſaluti, S. ii, 333.
 Inviſibilis, A. 123.
 Inuſſit facinus, S. ii, 670.
 Inuſta cutis laminis, P. ii, 486.
 Ira fellis implacabilis, P. x, 867. Iram refrenat, C. vii,
 172.
 Ire in furias, P. xi, 60.
 Irremotus, P. v, 408.
 Irrepreſit canities ſeni, Prol. 23.
 Irritamen, H. 523.
 Irritatus odiis, C. v, 70.
 Irrogare mortem, C. iv, 98.
 Iter anni, S. ii, 974. Iter viandi, S. ii, 772.
 J
 Jactantia, *ſubſt.*, C. vii, 86.
 Ja tantius ſe inferre, Ps. 181. Jactatas animas mille
 laboribus, C. v, 111.
 Jactibus vacuis, Ps. 156.
 Jacturam ferre ſalutis, Ps. 898.
 Jam jam, C. i, 75. Jam jamque, C. i, 20. Jam jamque
 futurum, A. 627.
 Janitor vinculorum, P. v, 346.
 Janua æternitatis, P. ii, 464. Janua ſolis, *oriens*, C.
 xii, 26.
 Jecur gelidum pudicitia, Ps. 238. Jecur incolume, *sine*
affect., C. iii, 180.
 Jejunare, C. vii, 178; P. vi, 54.
 Jejuni calami, S. ii, 962.
 Jubar, C. ii, 77.
 Juga (ad) Chriſti cogere, P. iv, 48.
 Juga (ſub) premere, C. iii, 170.
 Jugales, *equi*, P. xi, 87.
 Jugibus catenis, P. i, 80.
 Jugiter, C. iv, 54; C. xii, 161.
 Juncea pectora, P. iii, 132.
 Juncium, A. 798.
 Jura condere, C. x, 115.
 Juratæ ſorores, Ps. 735.
 Jurgia armant animos, Prol. 15.
 Jus cautum et ſtatutum, C. xii, 145.
 Jus (in) cujus venire, C. xi, 58.
 Juſtificatus baptiſmate, A. 881.
 Juſtitium triſte, C. v, 80.
 L
 Labarum, *veſillum*, S. i, 488.
 Labelacto corpore, P. xi, 119.
 Labem inferre cui, Prol. 41.
 Laborans plus quam mortale, A. 37.
 Laceratio vulnifica, P. iii, 147.
 Lacerabilis, Ps. 667. Illa ſors non eſt, Ps. 40f.
 Lacrymæ olentes, *cereæ guttæ*, C. v, 22.
 Lactat hortatu, C. viii, 19. Lactantibus hortis, A. 613.
 Lacte de avaritiæ creata crimina, Ps. 469.
 Lacteolis agnis, P. xi, 245. Lacteolus ſpiritus, P. iii,
 165.
 Lacteus candor, C. ii, 70.
 Lacunæ vulnerum, P. v, 115.
 Lacus leonum, C. iv, 65.
 Lætificus ſucceſſus, S. ii, 364.
 Lamenta rigant genas, P. vi, 82.
 Lances auratæ, *parapſides*, A. 609.
 Lancinari, P. i, 460.
 Lancinatores gregum, P. x, 1037.
 Languidulus, C. v, 143.
 Lanari uncis, P. v, 174. Membra feris, P. iii, 117.
 Laniena Hippocratica, P. x, 498.
 Lapidis fumoſi, *ſimulacra*, H. 40f.
 Lappæ, C. viii, 42.
 Lapsante gradu, S. ii pr., 35.
 Lapsus fluminum, C. ix, 112.
 Lare avito, *domo*, S. ii, 611.
 Largitor bonorum, C. iv, 74. Largitor dierum, A. 701.
 Largitor perennis, *Deus*, S. ii, 114.
 Largo dogmate, A. 711.
 Larvas placare ſanguine, S. ii, 839.
 Latebroſæ foveæ, P. xi, 154. Latebroſus amnis, A. 750.
 Latenter, C. vii, 105.
 Laticea nivei, *lac*, C. iii, 67.
 Latrat foro ſacundia, H. 401.
 Latrator Anubis, S. ii, 531.
 Latrones, *tyranni*, P. iv, 186.
 Laureatus morte ſuperba, P. xii, 6.
 Laurigeri miniſtri, S. i, 217.
 Lavit, C. vii, 75.
 Laxa voluntas, H. 676.
 Laxat arva glacies, P. iii, 204.
 Laxior libertas, S. i, 335. Laxiore flatu, C. vii, 24.
 Laxum jugum voluptatum, C. vii, 182.
 Lectulus ſoporosus, æger, C. i, 6.
 Lege verſa, *contra naturam*, C. ix, 78.
 Legifer, *Moses*, P. ii, 365.
 Legirupis viribus, H. 238.
 Lene jacens via, *non ardua*, H. 796.
 Leniter trenare, C. viii, 5.
 Leno ſolvendi pudoris, H. 260.

- Lenta solatia, Ps. 233.
 Lex noxialis, C. ix, 18.
 Liba impia, C. iii, 182. Liba, *cibus*, C. iv, 60. Liba agimus, C. v, 140.
 Liber soporis, C. i, 47. Liber vinclis corporis, Prolog. 45.
 Libram justam ponere, P. iv, 11.
 Libri cortice, A. 341.
 Licenter, C. vii, 16. Fingere, P. x, 216.
 Licia, S. ii, 1105.
 Licito jactantius, H. 170.
 Ligamina pectoris, *viz.* P. ix, 86.
 Lilia rosas intermixta, Ps. 882.
 Limare rubiginem, C. vii, 205.
 Limbus in veste, Ps. 188; S. ii, 576.
 Linquere quietem, C. i, 19.
 Linteolum ebrium, C. v, 18. Palliolum, P. iii, 190.
 Liqueabile saxum, H. 745.
 Liquata vascula, P. x, 560.
 Liqueus polus, P. i, 88.
 Liquecit *diabolus*, C. vi, 146.
 Liquida ratio, C. iii, 190. Vox. S. i, 638.
 Liquitur vis roris, P. v, 232.
 Litamen, H. pr. 50.
 Litare jejuniorum victimam, C. vii, 5.
 Litigiosa argumenta, A. 208.
 Litterulis signata sepulcra, P. xi, 7.
 Littoris ora, P. xi, 47.
 Litus *fluminis*, C. v, 45.
 Litus ciet, S. ii, 401.
 Liventes oculi, H. 132.
 Lividum cor, C. v, 7.
 Livores roscidi, P. x, 705.
 Locare curarum in parte, S. ii, 416.
 Loquaces undarum scatebrae, C. v, 89.
 Loquelis verba conjunxit, A. 54.
 Lotus et unctus, *Christianus*, A. 487.
 Lubrica lingua, lubricum linguæ, C. i, 62.
 Lubricat clivum, P. xi, 55.
 Lubricus error, C. iii, 118. Lubricum lumen, P. xiv, 45.
 Lucas, *plur. a lux*, H. 95.
 Lucida supplicii præmia, P. xi, 22.
 Lucifer surgit oceano, C. v, 130.
 Luciferum pastum querere, Ps. 625.
 Lucisator, C. iii, 1.
 Lucra avara, C. ii, 44.
 Luerari quæstibus, C. ii, 55.
 Luctamen conserere, P. v, 215. Inire, Ps. 176. Luctamen inire ingenii, S. i, 615.
 Luctarier, P. x, 631.
 Luctifico carmine, H. 450. Pulvere, S. ii, 508.
 Luculenter disserere, P. x, 22.
 Ludibundus, P. ii, 409.
 Ludius saltat, P. x, 212.
 Lues incentiva, H. 249.
 Lumina, *oculi*, C. ix, 34; Ps. 44.
 Lumina nescia solis, cæcitas, C. x, 79.
 Luminat atria nitor, P. ii, 192. Frontem, P. v, 127.
 Lunari lampade, C. v, 6.
 Lupa, *meretrix*, Ps. 47.
 Lupatis frenari, Ps. 191.
 Lupino rictu, P. i, 98.
 Lurida rota solis, A. 626.
 Lustrales pecudes, S. ii, 1106.
 Luteus homo, C. iii, 158.
 Lutulenta libido, Ps. 87.
 Lux, *dies*, P. x, 575.
 Lux emicat, C. i, 15.
 Luxuriant vitea brachia, C. iii, 54.
 Luxuriat præfertile germen, S. ii, 1025.
 Lymphaticum pecus, C. ix, 57. Venenum, H. pr. 59.
 Lymphatis furis, C. xi, 92.
- M**
- Maceries ambit hortos, H. 226.
 Macie lapillorum dura arva, S. ii, 1024.
 Machina trina rerum, C. ix, 14.
 Macte, C. ix, 106.
 Madentes auræ aromatum, P. x, 563.
 Mage, *magis*, P. iii, 9.
 Magico murmure, S. i, 96.
 Magistra iuvicta, Ps. 164.
 Magistri criminum, P. v, 78.
 Majestas terrigena, S. i, 189.
 Major exemplis, C. viii, 7.
 Male fabris suadellis, H. 714.
 Male fortia fila, S. ii, 453.
 Male pertinax, Prolog. 14.
 Malesuada, C. iii, 113. Malesuada luxurijs, Ps. 404.
 Malignitates, P. ii, 260.
 Malignum murmurans, P. v, 417.
 Mammonea fides, H. 428.
 Manceps carceris, P. v, 545.
 Mancipari tartaro, P. x, 475. Mancipata vita, C. xi, 59.
 Mancipium ludibriorum, P. xiv, 30. Mancipium gehennæ, H. 128.
 Mancum claudicat, P. ii, 251.
 Mandat otia flatibus, A. 637.
 Manes petere, Ps. 92.
 Manicus innexus, *catenis*, H. 434.
 Manipulis stuppeis, P. x, 861.
 Maus, *exercitus*, C. v, 46.
 Mapalia, Ps. pr. 46.
 Mansuefactus, C. vii, 84.
 Mane novo, C. ii, 15.
 Marcent tartara supplicii mitibus, C. v, 153.
 Marcida oblectamine frequenti scintilla mentis, C. vii, 18.
 Margaritum, Ps. 875; P. x, 618.
 Maritæ conjuges, P. i, 119.
 Maritat, A. 569.
 Marsupia exesa, Ps. 600. A marsupio inanis, P. ii, 104.
 Martyrii sanguine, P. iii, 9.
 Masculinum germen, P. x, 1069.
 Massæ contagia, A. 1031.
 Mastigophori, S. ii, 516.
 Mastroca, *scatis*, S. ii, 698.
 Mathesis, S. ii, 478, 895.
 Mater castitas, C. xi, 14.
 Medela amara, C. x, 85.
 Mediator nostri et Omnipotentis Filius, A. 174.
 Medica aqua, A. 703.
 Medicabilis, A. 695. Medicabilis voluptas, C. vi, 24.
 Medicata sagitta, H. 539. Medicato vulnere, H. 538.
 Meditamine rerum, Ps. 234.
 Meditantur aristæ, C. x, 124.
 Medullitus, H. 391.
 Melior consiliis ætas, S. ii, 322.
 Mella Cecropia, C. iii, 71.
 Melodum, C. ix, 2.
 Melos canere, C. v, 125.
 Membra orbis, H. 217.
 Membratim, P. v, 112.
 Memor v. scendi, C. vi, 161.
 Mensis affatim plenis, C. viii, 14.
 Mensurabile spatium, A. 813.
 Menstrua luna, C. xii, 10.
 Menstrualis sphaera, *luna*, P. x, 558.
 Mentiri formam, H. 265.
 Mersare, S. ii pr., 59.
 Merso sole, C. v, 3.
 Mersus fornix, *depressus*, P. v, 245.
 Meta noctis clauditur, C. i, 79. Interiore, S. i, 324.
 Micat arte loquendi, H. 201.
 Micantior sole, C. v, 44.
 Milleformis, milliformis, C. ix, 55.
 Mimica solemnia, S. i, 631.
 Minari framea, vel frameam, Ps. 325.
 Mira laudum, P. x, 4.
 Miserari inopum, Ps. 580.
 Mitia, *matura*, C. iii, 77.
 Mitifica verba, P. vii, 42.
 Mixtim, H. 78.
 Mobile ingenium, H. 546.
 Mobilis lingua, Prolog. 45.
 Moderamen legum, Prolog. 16.
 Moderatrix lingua, P. v, 978.
 Modicum salis, P. iii, 122.
 Mœchus primus, S. i, 58.
 Mœnibus tutis, Ps. 671. Mœnium auctor, P. ii, 416.
 Molæ lapis, P. vii, 25.
 Molare pondus, P. v, 489.
 Molares uvidi, *dentes*, C. vii, 119.
 Molle succincta Diana, P. x, 281.
 Mollescere cultu, H. 282.
 Mollitus, *placatus*, C. vii, 171.
 Moneta fulgida, P. ii, 56. Monetæ effigies, Ps. 526.
 Monilia fulva, P. iii, 22.
 Monstruosa idola, P. ii, 7.
 Montes monetæ, P. ii, 56.
 Mori terrarum, S. ii, 987.
 More proprio vivere, S. ii, 83.
 Mors abolet omnia, Prolog. 30.
 Morsus stiptis, P. v, 271. Morsum pericula, P. x, 30.
 Mortes hominum, S. ii, 1092. Noxiorum, P. v, 154.
 Mortiferum lignum, A. 68.
 Mortificata corpora, C. x, 93.

Motus uteris, H. 596.
Mucronibus strictis, Ps. 705.
Muculentæ nares, P. ii, 232.
Multicolora prata, C. iii, 104.
Multitidum iter, S. ii, 775.
Multiformis facies, C. vi, 37.
Multinodum germen, C. vii, 159.
Mundialis aula, P. i, 41. Gloria, C. i, 90.
Mundo obsequente, C. iv, 57.
Munimine, A. 533.
Murices petrarum, P. v, 446. *Murices, purpura*, C. iii, 156.
Murmurans Christum sub pectore, S. i pr., 56.
Murmure magico, S. i, 96.
Musare, H. 775.
Muta mola quiescit, S. ii, 949.
Mutua post multi sermonis, A. 39.
Mysteriarques, P. ii, 350.
Mysticæ dapes, C. v, 108. **Mysticum** lavacrum, P. vi, 25.
Jus, P. x, 1063.

N

Nasæ iuanes, C. ii, 54.
Nascitur terris Christus, C. xi, 5.
Nasse puppim, S. i pr., 60.
Natale solum, S. ii, 155. **Natalibus** horis, Ps. 216. **Natalibus** ortus non usitatis, C. vii, 56.
Natatibus fota, C. v, 145. **Natatu** puro, A. 684.
Natatiles feræ, P. x, 532.
Natio excors, *peccora*, C. xi, 83.
Naturaliter, C. vii, 181.
Nebulonis nequitia, S. i, 82.
Nebuloso errore, S. i, 155.
Nectar ambrosium, S. i, 276. **Nectare** fragrare, S. ii, 68.
Peccati capti, H. 453.
Nefasta limina, P. ii, 479.
Negator, C. i, 57. **Negatrix** gens, A. 550.
Nemea pellis pro Nemeæ, S. i, 118.
Nemo dies, *nullus*, P. x, 744. **Deorum**, P. x, 237.
Nequior, *comparat.*, P. x, 892.
Nequiter corrupta lascivia, C. vii, 87.
Nequitias serere, H. 592.
Nervo impulsa *sagitta*, Ps. 324.
Nervosa iuventa, S. i, 520.
Nescia cæli mens, S. ii, 874. **Solis** lumina, C. x, 79.
Nescius sonorum surdus, C. i, 64.
Nexibus implicitus, P. xi, 78.
Nexile connubium, C. iii, 75.
Nigrans honor argenti pro *sordescens*, Ps. 528.
Nigrantes nubes, S. i, 412.
Nigrior tenebris, P. v, 242.
Nimbus equitum depellere, S. ii, 702. **Nimbus** te orum, Ps. 129.
Ninguidus, C. v, 97. **Ninguidus** boreas, A. 661.
Nivali pietate, S. ii, 250.
Niveus pulvis ardet, P. xiii, 78.
Nix capitis, *cani*, Prol. 27.
Nobiles vel mobiles flammæ pro lucernis, C. v, 26.
Nocticola Indus, *niger*, H. 654.
Noctua Tritonia, S. ii, 575.
Nodus tenax, P. xi, 105.
Nolis, *velisne*, P. x, 170.
Nomisma, *numisma*, P. ii, 96.
Non sapiis? A. 335.
Norma rationis et artis, A. 207.
Notis cruentis faciem secat, P. x, 558.
Novalia culta, S. ii, 1015.
Novellum sæculum, C. xi, 59. **Templum**, C. xii, 188.
Noxa lethalis, C. i, 75.
Noxialis carcer, P. x, 1107. **Noxialis** lex, C. ix, 18. **Stipes**, P. x, 114.
Nubes jaculorum, Ps. 131.
Nubigenæ nimbi, H. 485.
Nubila sordida gentilitatis, P. xiv, 111.
Nugator, C. ii, 32. **Nugatrix**, Ps. 458.
Numerosiores turbæ, P. iv, 57.
Nundinatus, P. x, 969.
Nutantem spe futuri boni domum, P. ix, 104.
Nutu numinis vocato, C. viii, 70.

O

Obambulans, P. v, 324.
Obambulat lupus, C. iii, 159.
Obbrutescere, H. 651.
Obducta fax, *velata*, C. xii, 20.
Obire conjugium, S. i, 169.
Obitus carnis, Prol. 29.
Objectare neci, A. 5.
Objice vitreo, H. 869. **Discludi**, H. 902.

Oblactaræ, P. x, 913.
Oblectamine miro tenere mentes, S. ii, 115.
Oblitus stopro, *ab obliuo*, P. ii, 446.
Obliviale poculum, C. vi, 16.
Oblivio premit sensum, C. i, 87.
Obludo tibi, H. 6.
Obunbere caput, A. 650.
Obsecundare jussis, C. ix, 59.
Obsequela, C. vii, 51; C. viii, 19. **Obsequiam** præstare cui, Ep. 52.
Obsequentum cura, C. viii, 57.
Obsequium solvere, C. iii, 55.
Obsessor liminis, *custos*, P. v, 310.
Obside visu, A. 162. **Obsides** spei, P. ii, 457.
Obsita nugis ingenia, S. i, 575.
Obsoletum vasculum, Ep. 26.
Obsordescere, A. 146.
Obstinate, *adverb.*, P. x, 64.
Obstinatio prædurat callum pectoris, P. v, 178.
Obstrangulata mens, C. vii, 10.
Obstupefactus, P. iii, 173.
Obtemperanter, P. ii, 112.
Obtinet unus esse et fuisse deus, P. x, 517.
Obtrudere os, P. v, 95.
Obtutibus, *oculis*, P. ii, 145, 278. P. x, 455.
Oceasus, *mors*, C. ix, 103.
Occidualis, oceanus, S. ii, 597.
Oculto sub ipso corda, Ps. 489.
Odori esse, P. x, 535.
Ofellæ bubulæ, P. x, 585.
Offensacula donat, Ps. 781. **Offensaculo** fixus apis, A pr. sec. 53.
Offensacula (per) ire, Ps. 484.
Officium flebile, P. iii, 185. **Officia**, P. xi, 50.
Oleagina radix, A. 559.
Olida acerra, A. 498. **Olidus** cultus, vel solitus, S. i, 498.
Olivo fidei unctus, P. iv, 102.
Olli, *illi*, H. 544. **Ollis**, *illis*, H. 750.
Oluscula, S. ii, 865. P. x, 262.
Omina dextra, S. ii, 561.
Omnicolor, P. xii, 59.
Omniformis, P. x, 359.
Omnigenæ partes, S. ii, 515.
Omniparens, C. iii, 2. S. ii, 476.
Omnipater Deus, P. iii, 70.
Omnipollens Deus, A. pr. sec. 19.
Omnipotentia Dei est, S. ii pr., 26.
Operatio, *munificentia*, Ps. 575.
Operti stratis, C. i, 18.
Operto obscuro, Ps. 745.
Opifex fallendi, Ps. 260. **Verborum** morumque, A. 805.
Oppalluit, P. i, 92.
Oppansa cornua, Ps. 410.
Oppetere, *mori*, P. ii, 329.
Oppetere morte gloriosa, P. x, 65.
Optio datur, P. ii, 217.
Opulens muneribus, P. xi, 218.
Ora littoris, P. xi, 47.
Orarium, P. i, 86.
Orator ad thronum, P. v, 518.
Orbes, *oculi*, C. ix, 56.
Orbis Persicus, C. xii, 25. **Pœnus**, P. iv, 61. **Vexatus**, P. iv, 82.
Orbita sacris libris notat, H. 777. **Orbita** solis media est, C. iii, 87.
Ordinari sæculis, C. xi, 25.
Organa musica, A. 389.
Organum verborum, *lingua*, P. x, 929. **Organum** oris, P. x, 2.
Orsa pia, *verba*, C. iv, 96.
Oscine parra, S. ii, 570.
Ossuum compago, P. v, 111.
Ostrum, *purpura*, P. x, 910.
Ostentamen, Ps. 204.
Ostentant messes suas jugera, S. ii, 1038.
Ostentatrix, Ps. 459.
OVans, P. iii, 169. P. v, 8.

P

Pacifer hæres regni, Ps. 805.
Pacificus, C. v, 156. Ps. 729.
Pactus mercede, P. x, 970.
Pagana gens, *rastica*, C. xi, 87. **Paganus**, *ethnicus*, P. x, 1009.
Paginæ fideles, C. ix, 26.
Pago deditus, P. x, 296. **Pago** impliciti, S. i, 620.

- Palæstra Christiana*, P. iv, 101. *Palæstra gloriæ*, P. v, 213.
Palæstricus ephebus, P. x, 188.
Palantes gemini, A. 623.
Palatii Latii, S. ii, 1102.
Palatinus minister, A. 481.
Palla carbæsea, Ps. 186. *Palla fusca polum suffudit*, H. 86. *Palla lucida*, H. 868.
Palmas tendere ad, C. iv, 52. *Palmas vincla premunt*, P. v, 236. *Palnam præstare*, P. ii, 32. *Palma mortis*, P. vii, 53. *Palma parta*, P. iv, 106. *Palma inde nata, victoria*, P. iv, 77.
Palmata abolla, S. i, 556.
Palmula remi, P. v, 463.
Palpamen tenerum, H. 503.
Palpas famulos remisso dogmate, C. viii, 8.
Palpat spes iners, Ps. 235.
Palpebrales setæ, H. 872.
Palpitans infans, C. xii, 121.
Pangere, canere, C. ix, 3. P. v, 324. *Pangere psalmis*, P. iv, 148.
Pausis brachiis, C. xii, 170.
Papa, episcopus, P. xi, 127.
Paraclitus, C. v, 160.
Paradisi regiones, H. 859. *Paradisicolarum*, H. 928. *Paradisi limite concepto*, Ps. 224.
Parapsis, Ps. 532. Ep. 18.
Paratus abolere, C. x, 18. *Dicere*, P. x, 923. *Obsequi*, P. ii, 111.
Paratu gemino, C. iv, 34. *Paratus hos*, P. x, 919.
Parens, metropolis, P. iv, 61.
Parili concentu, C. v, 122.
Paritura virgo, H. 575.
Parricidalis munus, H. pr. 14.
Parsimoniis plural., C. vii, 5.
Particeps angelorum, P. v, 9.
Particulatim, A. 1078.
Parturiunt pectora, H. 570.
Pascendus, Ps. 618.
Pascha nostrum, A. 348; 535.
Passibilis, A. 6.
Passio festa, P. xi, 196. *Passio, martyrrium*, P. ii, 35, 650. P. x, 834. *Passio peracta est*, P. v, 292. P. x, 1109.
Passio tingit martyrem, P. vii, 18.
Pasti carnis, P. v, 100. *Funere materno pasti nati*, H. 620. *Pasta sanguine voluptas*, S. i, 583. *Pastis visceribus*, C. iv, 1.
Pastus animæ Deus, C. iv, 35.
Patefecit hiatus, Ps. 271. *Patefacta terra*, C. x, 139.
Patens ad omne vulnus, Ps. 246.
Pati ictum sub ense persecutoris, P. i, 28.
Patibulum ascendere, P. x, 611.
Patriarcha, Ps. 544.
Patricida Absalon, H. 563.
Paulo infecundior annus, S. ii, 951.
Paupertinis armis, Ps. 198.
Peccamina crebra, H. 619. *Peccaminum fomes*, P. x, 817. *Peccaminum vincula*, C. iv, 96.
Peccator, C. xi, 101. H. 622. *Peccatrix anima*, Prol. 35.
Femina, H. 754.
Peccatum vetus, C. i, 99.
Pectine dentium, P. x, 954.
Pectoris impressu, Ps. 275.
Pede dextro, felicitate, S. ii, 79.
Pedestre carmen, Ep. 12.
Pedictis illaqueare, C. iii, 42.
Pegmatis compages, P. x, 1017.
Pelagus concavum, C. v, 72.
Pellacia, H. 637.
Pelliti habitus, Ps. 226.
Pendere parvi, P. x, 478.
Pendula via, C. ix, 50.
Penetrabile, Ps. 837.
Penetralia cordis, H. 542. *Sectæ*, S. ii, 93.
Penetrans arundo vitam, H. 538.
Penetrator operis, H. 875.
Pennigera victoria, S. ii, 33.
Pensilis, P. x, 452.
Peperere necem, C. iii, 183.
Pera, Ps. 613.
Peragrans sensu oculisque annos, H. 915.
Perarmare, C. vi, 86.
Percensere, A. 585.
Percito gressu, C. vii, 151.
Percucurrat, P. i, 11. P. xi, 21.
Percussor, P. ix, 61.
Perdomitor mortis, C. iv, 12.
Peregat ictum, P. i, 93. *Situm*, vi, 60.
Peregrus, peregre, P. iv, 89.
Peremptor, H. pr. 19. 1.
Pererrare oculis, P. v, 356.
Peresis panibus, C. ix, 58. *Peresum pure patri*, S. i, 17.
Perflabilis more noti, S. i, 188.
Perflamine, A. 692.
Perfurit, H. 364.
Peritus crucis artifex, P. v, 254.
Perluere fletu, P. iv, 193.
Permadescere, P. x, 1010.
Pernoctans cura, P. v, 311.
Perpensa vitæ regula, P. x, 307.
Perpetem salutem, P. x, 470. *Perpetis lucis usus*, C. xi, 111.
Perplexus errat, S. ii, 847.
Perquam ridiculum, A. 210.
Persecutor, P. i, 28. *Persecutoris gladius*, P. v, 154.
Persona patriæ, S. i, 600.
Personasse, Ep. 54.
Perspicax acumine, C. vii, 23.
Persuasum habuit, S. i, 283.
Persultanti hæc, superbe narranti, P. xi, 77. *Persultat vox*, H. pr., 10. *Persultant crimina*, Ps. 468.
Pertinax studium, Prol. 14.
Pervigil, C. v, 43. *Cura*, S. ii, 1021.
Pessum mergere, S. ii pr., 56.
Petulanter, Ps. 514. *Petulantius, adverb.*, P. xiv, 41.
Pexus honor capitis, C. viii, 23.
Phalanges culparum, Ps. 816. *Phalanx plebeia*, P. x, 201.
Phaleratus equus, Ps. 193.
Phantasma, Ps. 712. A. 1051. *Per phantasmata*, H. 53.
Phaselus, navis, P. v, 498. S. ii, 529.
Philippi, nummi, P. ii, 102.
Physicorum dogmata, S. ii, 203.
Piaculum, syncop., P. x, 219. *Piacula commissa*, A. 544.
Piamina vulnere, C. ix, 33.
Piata sanguine mens, P. v, 361.
Picta rebus divinis, A. 789.
Pietas Scythica, S. ii, 294.
Piger anguis, frigidus, C. iii, 131.
Pigmentis cutis illita, H. 275.
Pignora, liberi, P. xi, 210.
Pigrescere, A. 480.
Pinnata vel pennata sagittæ, H. 498.
Pinus, hasta, Ps. 121.
Piratis mare servit, S. ii, 790.
Placabilis ira, C. vi, 203.
Placidissimus, S. ii, 593.
Placitus Deo vir, P. vii, 2.
Plaga mundi, tractus, Ps. 714.
Plasma Dei, C. iii, 183.
Plasmasse, A. 863. *Plasmata res, anima*, A. 866.
Plateis in totis, P. iv, 71.
Plebium, genitive, P. x, 709.
Plectere, ac ferire, C. vii, 104.
Plectiles syllogismi, A. pr. sec. 24.
Plectitur vox fidelis, P. i, 48.
Pleno senatu, S. i, 609.
Pleurisis, P. x, 485.
Plicabitur cælum, P. x, 536.
Plumigera series, C. iii, 44.
Pluvio frigore, S. i pr., 14.
Poculum obliviale, C. vi, 16.
Pœnalis labor, P. ii, 192.
Pollere supero regno, S. i, 543.
Pollice docto texuit, Ps. 564.
Pomiferum nemus, C. iii, 76.
Pompa funeris, P. x, 1082. *Supplicii*, P. i, 81.
Pondera malorum, P. x, 1134.
Pontificales exuvie, S. i, 548.
Popularibus auris se ostentare, S. ii, 153.
Populator bruchus, H. 228.
Porgere, porrigere, S. i, 275.
Porrum et cepe, S. ii, 866.
Portat in exitum, C. v, 120.
Porticibus umbris, P. xi, 164.
Portitor ciborum, P. v, 406.
Positæ leges, P. x, 944.
Postliminio redit, H. 852.
Potesse, posse, P. x, 803.
Potestas summa implebat artus, A. 644.
Potis est, potest, H. 57. *Si potis est*, S. i pr., 84.
Præcalidus, S. i pr., 67. S. ii, 330.
Præcinctus, P. v, 14. Ps. 434.
Præcinxit latus ense, P. ii, 502.
Præcinit lucem gallus, C. i, 2.
Præcluens potestas, C. iv, 57.

- Præco lucis, *gallus*, C. i, 54.
 Præcucurrit, C. vii, 47.
 Prædestinare, C. xii, 68.
 Prædices pietate, P. iv, 59. Prædivite cultu, S. i, 416.
 Prædulce carmen, P. v, 314.
 Prædurat plantas ad iter formido pericli, Ps. 416. Prædurat obstinatio, P. v, 178.
 Præfixa cruci spes hominum, C. v, 96.
 Præfulvus torus, P. v, 333.
 Præfambens fluvius, C. v, 120.
 Præli gerere, Ps. 499.
 Præliber, *valde liber*, A. 87.
 Præmetuere, S. ii, 631.
 Præmicare, P. i, 84.
 Præminens, C. xi, 109. Culmine ædes, P. x, 349.
 Prænatare, P. v i, 73.
 Prænitere veste, P. ii, 234.
 Prænuncupatus, C. vii, 179.
 Prænuntiatrix, P. ii, 30.
 Prænuntius, *Joannes*, C. vii, 102.
 Præpetibus punctis, P. ix, 24.
 Præpollens Arelas, P. iv, 53.
 Præsepis tui, C. xi, 77. Præsepibus vacuis, C. vii, 170.
Ad præsepia, C. xi, 86.
 Præsiccus, P. v, 141.
 Præstare palmam cui, P. ii, 52.
 Præstigiator, C. vi, 140.
 Præstitit se visibilem, A. 81.
 Præstrictus voce cuius, C. vii, 44.
 Præsul furoris, C. xi, 115.
 Prætexta toga, P. x, 143.
 Prævalida manus, *exercitus*, C. v, 46.
 Prævium fulgur, C. v, 43.
 Præcanda ara thure et cespite, P. v, 31.
 Præstiosus nil luce, C. v, 151.
 Primitivus, P. x, 828.
 Primitus, P. ii, 151. P. x, 942.
 Primoplastus, C. ix, 17.
 Princeps, *Adam*, A. 911.
 Princeps, *Cæsar*, Prol. 20. P. v, 27.
 Probabiles preces, P. ix, 98.
 Procaciter, P. iv, 43.
 Procellosum mare, C. vii, 108.
 Procussibus dierum, C. vii, 121.
 Procinctus angelicus, *exercitus*, H. 915. *Ad procinctus natus*, S. ii, 512. Procinctum solvere, *finita expeditione*, Ps. 606.
 Prodigia cruoris filles, P. ii, 18.
 Prodigialia menstra, S. i, 451. Prodigialia signa, H. 467.
 Proditrix fama, P. i, 11.
 Profanator, A. 178.
 Profanavit vetus fas, P. x, 894.
 Profarier, P. x, 959.
 Profunditas, P. vii, 48.
 Profundo vasto emersisse, S. i, 569.
 Projectus, *vilius*, P. x, 153.
 Prolapsus ex ore nefas, C. i, 58.
 Proluit se multo haustu, S. i, 126.
 Promus, P. ii, 160.
 Properanter ire, P. iv, 14.
 Propheticus, C. vii, 179.
 Propitiabile os, P. xiv, 130.
 Propitiata, *martyr*, P. iii, 215.
 Prosapia deorum, P. x, 180. Patrum, C. xi, 89. Peccatorum, A. 938.
 Prosatus pater, P. vi, 46.
 Proscenia, H. 368.
 Prospera nostra vulnerat, Ps. 695.
 Prosperum Christum fore, *propitium*, P. ix, 4.
 Prosubigit pede, P. iii, 150.
 Properanda mundi pericula, H. 844.
 Protervitas lasciva, Prol. 10.
 Protinus, C. iv, 43. C. ix, 4 et 41.
 Providenter, P. x, 19.
 Provolvitur arenis, C. vii, 135.
 Prunæ fatales, *Vestæ*, S. ii, 1086.
 Prurit prodere silenda, P. ii, 254. Quid non pruriat malorum, A. pr., sec. 18.
 Psallente caterva, Ps. 648.
 Psalmi dulcissimi, Ps. 664. Psalmis pangere, P. iv, 148.
 Psaltria, D. 156.
 Pubertas, A. 573.
 Publicitus, P. xiv, 58.
 Pudescit, C. ii, 26. A. 776.
 Pudibunda lumina, Ps. 44. Pudicitia, P. iii, 155.
 Puellari sanguine, A. 103.
 Puellula torva, P. iii, 103.
 Puerpera virgo, C. ix, 19.
 Puerperis, H. 618.
 Pugillares ceræ, P. ix, 13.
 Pugnatrix, Ps. 681.
 Pullati patres, C. vii, 151.
 Pullulascere, P. x, 882.
 Pullulat, A. 912.
 Pulsibus, H. 672.
 Pulvinar divum, A. 487. Jovis, S. i, 610. Pulvuaria deorum, P. x, 1036.
 Pumices salsi, C. vii, 129.
 Punctis sequi dicta, P. ix, 24.
 Puncto tenui transit pœna, P. vi, 93.
 Puniceus, C. iii, 80.
 Pupula parva, H. 874.
 Pure de putri, S. i, 17.
 Purgamea, C. vii, 80. Aquæ, P. vi, 50.
 Purpura sanguinis, P. iii, 140.
 Purpurans, *cruentus*, C. vi, 82. Purpurans cruor, P. v, 539.
 Purpurei proceres, *martyres*, P. iv, 1. 2.
 Pusio, C. xi, 13. C. xii, 104.
 Pusiola, P. iii, 20.
 Putredines viscerum, C. ix, 51.
 Putrefactus, C. x, 42. A. 761.
 Putrescens, P. iv, 151.
 Putris, C. vii, 9. A. 816.
 Pyra crepitante, P. iii, 13.
 Pyram texit astor, P. x, 846.
 Pyra silvestria, S. ii, 943.
- Q
- Quadrifluus amnis, C. iii, 105.
 Quæsitior, *judex*, C. vi, 89. P. xi, 63.
 Qualus, *corbis*, C. ix, 58.
 Quamlibet, *quanvis*, C. vii, 53. C. xi, 17.
 Quandoque, *olim, aliquando*, A. 55.
 Quandoque futurum, Ps. 232. P. ii, 474.
 Quaternæ ter petræ, C. xii, 177.
 Quernæ glandes, S. ii, 943.
 Qui sis, quis sis, A. 419.
 Quia nam, S. i, 55.
 Quidquid id est, H. 891. Quidquid id est, quod fueram, Prol. 30.
 Quinis diebus octies labentibus, C. vii, 187.
 Quinquennia decem, Prol. 1.
 Quo proficit, C. xii, 133.
 Quodcunque terrarum jacet, P. i, 431.
 Quota pars est, S. i, 579.
 Quotannis, S. i, 113.
 Quousque, P. x, 868.
- R
- Rabidum os lupi, C. iii, 139.
 Racemi, S. ii, 218.
 Radiare ceræ, Ps. 470.
 Radicitus, P. x, 891.
 Ramenta auri, Ps. 437.
 Rapax laudis dextera, C. vii, 217.
 Raptat togatum forensis gloria, C. ii, 41.
 Rara culpa morum, C. vi, 49.
 Rarissima hominum pars, S. i, 592.
 Rarescit, S. i, 437.
 Rasile lignum, Ps. 153. Rasiles scopuli, *idola*, P. iii, 69.
 Rasum et dolatum, C. xii, 199.
 Rate, *nave*, S. i pr., 8.
 Raucisoni leones, C. iv, 58.
 Reatum clangere, C. xi, 104. Reatum solvere, C. vii, 175. Reatus peste, H. 929.
 Rehar, P. xi, 34.
 Rebelles idoli, *cum genitiv.*, P. xi, 51.
 Reboans oceanus, H. 102. Tuba, A. 386.
 Recalcandum limen, C. ix, 75.
 Recalenti aspergine, P. xi, 143. Recalente fonte, P. iii, 145. Recalescere, Ps. 59.
 Recavo palato, Ps. 422.
 Receptor civium, C. xii, 144.
 Reccesu cordis, C. iv, 27.
 Recidere pecuniam, Ep. 6.
 Recidiva semina, S. ii, 821.
 Recinens, S. i, 63.
 Rectrocatas circulis, P. x, 574.
 Recline corpus, C. vi, 150.
 Recrementum, A. ii pr., 34.
 Recrudescunt plagæ, P. x, 798.
 Recursibus volutis, C. vii, 38.
 Recurva in volam manus, P. ii, 242.
 Reddere grates, C. iv, 75. Jus bonis, Prol. 18.
 Redemptrix, P. x, 774.

- Redigere fructus in horrea, S. II, 1039.
 Redimire sertis, S. II, 723.
 Redimita frons, H. 268. Redimitus comas, C. III, 30.
 Redux fuga, C. V, 104.
 Refectus, *recreatus*, P. V, 352.
 Reflectit se gressu percito in, C. VII, 132.
 Refrenare iram, C. VII, 172.
 Refugæ viæ, P. XI, 102. Refugo honore, A. 582.
 Refugere errores, S. I, 507.
 Refundere, *reddere*, P. X, 790.
 Refusus cœlo spiritus, P. X, 533.
 Regale unguentum, Ps. 361. Regalia ferculi, A. 609.
 Regifico cultu, P. XI, 216.
 Regius morbus, P. II, 264. Regia urbs, *Roma*, P. II, 46.
 Reglutinare, P. X, 874.
 Regnator, C. XII, 34.
 Relapso gurgite, Ps. 654.
 Relaxat sopor artus, C. VI, 11.
 Religamine croceo, Ps. 339.
 Relisa fronte, P. IX, 48.
 Religionibus fœdis, S. I, 514.
 Relucere, P. VI, 3. P. X, 433.
 Remeabilis, A. 1030.
 Remeare ad superos, C. III, 200.
 Remensus polus, *passiv.*, H. 830. Remenso marmore, P. V, 494.
 Renarrare, H. 835.
 Renascitur prisca effigies, C. III, 194.
 Renidere, P. V, 131. Renidet gaudio, P. X, 712. Renident prata floribus, P. XII, 34.
 Renuente metro, P. IV, 162.
 Renutare, H. 774.
 Reparare viscera mortua, C. III, 192.
 Repagula portæ, S. II, 739.
 Rependitur pretium, C. X, 78.
 Repercussos sonos, P. X, 953.
 Repertor, C. IV, 9.
 Repexus corona, P. X, 1014.
 Replicare, *renarrare*, P. XI, 4.
 Repromissa spes, C. I, 46.
 Rere, *putes*, P. V, 154.
 Resculpere, Ps. pr., 51.
 Reserare aurem loquelis, A. 578.
 Resolubilis, S. II, 229. Resolubile corpus, C. X, 149.
 Resono sistro, Ps. 435.
 Res populi, *publica*, Ps. 757.
 Respectare, H. 737.
 Respergere, P. X, 13.
 Respergine, *ablat.*, S. I, 502.
 Restagnat cruor, P. X, 1055.
 Restillare, S. II, 237.
 Resudare, C. X, 107. *Cráputum*, C. VII, 9.
 Resultare, P. V, 144.
 Resultare, A. 388.
 Retentare, H. 108.
 Retexere texta, C. X, 16.
 Retinacula vitæ, P. IX, 87. Retinaculis astringi, S. I pr., 64. Retinaculis premi, S. II, 147. Retinaculorum vincula, P. IV, 195.
 Retortæ in terga manus, S. II, 539.
 Retundere iram, C. VI, 94. Retusus, Retunsus, P. X, 972.
 Revenire, A. 1061.
 Revincta oleis, P. IV, 55. Revinctus sertis, P. X, 1022.
 Revocabilis, H. 740.
 Revolant fuga, C. V, 104.
 Revolvere sulcos calami, A. 596.
 Revulserat comam, P. X, 761.
 Rex convivii, C. IX, 30.
 Rhetoricum os, S. I pr., 77.
 Rhododaphne, H. 234.
 Rictibus, C. IV, 51. Rictu spumanti, Ps. 115.
 Ridente sereno, A. 665.
 Rigant genas lamenta, P. VI, 82. Rigante somno, C. VI, 28.
 Rigor mortis, C. I, 69.
 Rimante ingenio, Ps. 790.
 Rimosa cymba, P. XI, 69.
 Ritte precari, C. III, 172.
 Rogat veniam de Minerva, P. XIV, 27.
 Romphæa, P. V, 189.
 Romphealis, *per e.*, C. VII, 93.
 Rorantes nebulæ, A. 840.
 Roram fontis et lavacri subire, *baptizari*, C. VI, 126.
 Rore olei, C. V, 13. Quietis, A. 894.
 Rorulenta gramina, C. VII, 168.
 Rosæ spolia, C. III, 21.
 Roscida nox, C. V, 149. Roscida livores, P. X, 705.
 Rostrum aeratum, H. 488.
 Rosulenta prata, P. III, 199.
 Rota solis, P. XIV, 96. A. 626.
 Rotantur sæcla, S. II, 877. Orbis membra, H. 247.
 Rotari ac furere, P. X, 1063. Rotari malis, C. IV, 82. Rotata millia annorum, C. XI, 29. Rotat cardo annum, *Pro.*
 3. Rotat vortex, Ps. 95.
 Rotatiles trochæi, Ep. 8.
 Rubigo pectoris, C. VII, 205.
 Rubrica minatur, S. II, 461.
 Ructabat cœnam, Ps. 516. Ructata, *emissa*, A. 95.
 Ructamine spurco, H. 466.
 Ruere in facinus, C. III, 152.
 Rumpere vincula, C. I, 98.
 Russeola sanies, P. XI, 130.
 Russo stemmate, P. X, 908.
 Rusticulæ lupæ, S. I, 107.
 Rusticus poeta, P. II, 574.
 Rutilæ coronæ, H. 926.
 Rutilante numine, P. III, 142.
- S
- Sacellum, C. IV, 21. P. X, 213.
 Sacer Christi, P. XI, 2.
 Sacra gentium, *Pro.* 40.
 Sacramenti donatrix mensa, P. XI, 171.
 Sacrare, *sacrificare*, P. X, 750, 911. *Hymnos*, C. IV, 73.
 Sacratio exstructo, *ara*, C. V, 140.
 Sacricolæ, S. I, 618. Sacricolæ reges, S. I pr., 45.
 Sæculo servire, P. I, 59.
 Sale, cespite, thure, A. 187.
 Salix, ferulæ, P. X, 705.
 Saltatrix ebria, Ps. 380.
 Salubriter, P. X, 502.
 Salum rebum, C. V, 86.
 Salutifera facies, C. III, 7.
 Salutigeros ortus, P. XI, 235.
 Salvator, P. I, 115.
 Sanctificante fide, C. III, 15.
 Sanctiloquus, sanctilogus Lucas, A. 1002.
 Sanguis, *genus*, P. IV, 179.
 Sanguineum supplicium, P. XI, 22.
 Sanguinolentus, S. I, 452.
 Sapiant fercula Deum, C. III, 16.
 Saporus, C. IV, 94.
 Sarcophagus, C. III, 202.
 Sarculati hori, P. X, 264.
 Sarmenta, S. II pr., 24.
 Sartagine, Ps. X, 299.
 Satellites noctis, *dæmones*, C. I, 44.
 Satiatus ex propheta, C. IV, 91.
 Sator, *pater*, C. X, 69. C. XII, 87. Sator credentium, *pater*, C. XII, 47. Sator pudoris, *actor*, C. IV, 11.
 Saxigeno semine, C. V, 8.
 Scabra seges, C. VII, 208. Scabri murices, P. III, 416.
 Scabrosa sorde ablutus, Ps. 106.
 Scandalum, A. pr. sec. 55.
 Scatebræ loquaces, C. V, 90.
 Scelus est dictu, A. 822.
 Scepra gestare, P. V, 22. Gubernare, S. I, 38.
 Scholare murmur, P. IX, 16.
 Schisma Novati, P. XI, 19.
 Scirpea fila, C. V, 15.
 Sciscitator, C. VII, 193.
 Scissura domestica, Ps. 756.
 Scitum brutum Cæsaris, P. V, 66.
 Scopulum collo trahere, *saxum*, P. VII, 73.
 Scortator, S. I, 106.
 Scribitur nummus, P. II, 120.
 Scrinia litterarum, P. XII, 7.
 Scrobes insidiosæ, Ps. 281.
 Scrupei recessus, P. V, 447.
 Sculptile in ære, P. X, 266.
 Scyphus aureus, Ep. 15.
 Seccessus altos costarum pandere, P. XI, 58.
 Secreta mentis, C. II, 16.
 Sectari iter, S. II, 45.
 Sectatores Christi, C. VII, 198.
 Securem Ausoniam Christo inclinare, S. I, 538. *Secur*
tingere, Ps. 402.
 Secutor, S. II, 1100.
 Seges scabra culparum, C. VII, 208.
 Segregatum, H. pr. 39.
 Segrega forma, H. 805. Regno, H. 66. Segregem esse
remotum, C. VII, 28.
 Sella, *curulis*, P. X, 143. Sella curulis, S. I, 549.
 Semetra dissona, Ps. 829.

- Semicombustus**, P. x, 880.
Semide Roma, S. i, 165.
Semiferus Golia, H. 784. !
Seminem tollunt, P. xiv, 50.
Semipes, *homo claudus*, P. ii, 150.
Semiviro comitatu, S. i, 125.
Semiustulatus, P. ii, 318.
Senectam non novit parva gloria, S. i, 514.
Sensa somniantum, C. vi, 41.
Sensualis ædes *de anima*, P. x, 347.
Sensus humanos tendere, A. 260.
Senta situ loca, P. iii, 47. *Senta rubus*, A. 35.
Separe ductu, A. 215.
Sepes littoreæ, S. i pr., 15.
Sepes inter deusas, S. i, 108.
Seps insueta, *aspis*, S. i pr., 74.
Septemplex cælum, C. vii, 36.
Septicollis arx, *Roma*, P. x, 415.
Septuennis puer, P. x, 636.
Septus grege multo, P. ix, 21. *Floribus*, C. x, 155.
Lege, C. vii, 3.
Sepulcrales favillæ, S. i, 97. *Sepultum pectus crimine*, C. i, 35. *Sepulta lumina, cæcitas*, C. ix, 31.
Sequestra carne, H. 912.
Sequestrare, C. x, 127.
Sequitur, ut, C. vii, 18.
Serenare, C. x, 80.
Serere crimina, H. 577.
Serica toga, P. x, 1015.
Series plumigera, C. ii, 44.
Serrata regula, P. v, 217.
Servit mare piratis, S. ii, 790.
Severæ industriæ vir, C. vi, 67.
Severum vivitur, *severe*, C. ii, 34.
Sibila colla, C. ix, 90.
Sicubi, P. xi, 17.
Sigillati salis cautes, H. 745.
Sigillum, *simulacrum*, P. x, 253.
Signa garrulorum verborum, P. x, 747.
Signacula Christi, S. i, 568.
Signatores, C. xii, 66.
Silexus, P. iv, 181.
Silva stipularum, S. ii, 963.
Silvicolæ, S. ii, 524.
Similaginis azymou, A. 353.
Simplices, *pueri*, C. xii, 131.
Singultat, *singultit unda*, C. xii, 124.
Singultibus, C. vii, 127.
Sinistra bella, S. ii, 683.
Sinuamina riparum, P. vii, 54. *Sinuamine subter*, Ps. 871.
Sinuoso pectore, H. 199.
Sinus barbarici, *laxe restes*, A. 145.
Sirio vapore, C. xii, 22.
Sistro resono, Ps. 435.
Sistunt ad aram de laborum fructibus, H. pr. 3.
Sitienter haurire, C. iv, 188.
Sitiunt spem fontis, A. 685.
Si um est in tua manu, ut, P. x, 780.
Situ obduci, P. x, 1117. *Situs* tenebrarum, C. i, 45.
Socors vita, C. i, 34.
Sodalitas, P. i, 53.
Solatia lenta, Ps. 235.
Sole quarto, *die*, C. ix, 46.
Soles venturi, *dies*, H. 914.
Solidar, A. 167; S. ii, 350. *Solidante* liquore, A. 651.
Solutifines, C. vii, 61.
Solo perdomitus, *pede*, P. xiv, 116.
Solum pes, *solea*, C. iii, 129; P. vii, 65. *Sola* pendulus A. 666.
Solubilia elementa, H. 505. *Solubilis* carnis, P. x, 507.
Dextra, A. 514.
Solvere curas in otia, Ps. 729. *Solvere* peccatum, C. i, 99. *Solvere* tecta flammis, S. ii, 698. *Solvi* per cachinnos, P. x, 226. *Solvit* sacra sacerdos, P. xii, 63. *Somnia* vana, C. i, 88. *Somno* data res, P. x, 56. *Somnum* disjicere, C. i, 97. *Perpeti*, C. i, 67. *Somnus* opprimit pectus, C. i, 55.
Sonipes superbit, Ps. 190.
Sonorum nescius, *surdus*, C. ix, 64.
Sophiæ dogma, S. i, 34.
Sophistæ sæculi, P. x, 608.
Soporati oculi rore quietis, H. 894.
Sopori servire, C. i, 32.
Sordes nequitia, Prol. 12.
Sordescere, H. 458.
Sordet crimine, H. 119.
Sordidus cultu invenusto, C. viii, 22.
Sordidulus, S. i, 69.
Sors fatalis incumbit rei, S. ii, 459. *Sors* humana, C. vii, 214. *Ultima* P. i, 54. *Sortes* deum, *oracula*, S. i, 263.
Spargebat iram, A. 320.
Spectamine norum, Ps. 913.
Spectator Deus, P. v, 297.
Spectatrix, Ps. 118.
Speculator astat, C. ii, 103.
Speculamen, A. 20.
Speculatrix pupula, H. 508.
Spem mittere in ævum, S. i, 511.
Spernere cubile, C. i, 10.
Spes, qua speramus, C. 47, 48.
Sphæra menstrualis, *luna*, P. x, 558.
Sphragitis, P. x, 1076.
Sp cula gnosis, C. v, 52. *Dolorum*, P. x, 579. *Spiculum* scelis, *radius*, C. ii, 6.
S, inifera rubus, C. v, 31.
Spiramen aromatis, A. 758. *Spiramina* vocis, Ps. 117.
Spiramine cepta anima, A. 571.
Spiritualis, P. x, 14, 378.
Spirare majora, S. ii, 479.
Sperunt, D. 51.
Spumea mulctra, C. iii, 66. *Spumæ* salivæ, P. i, 101.
Spurcamen, C. ix, 56.
Spurcavit lacenas, S. i, 60.
Sputamen, A. 676.
Squalere siti, S. ii, 925. *Veterno*, S. i, 7. *Catenis* carceris, S. i, 492.
Squalidum tempus, C. ii, 17.
Squama thoracis, Ps. 680.
Squamosa agmina, P. v, 444. *Squamosa* thorax, H. 425.
Stagna, *mare*, C. v, 65.
Stare sub armis, S. ii, 728.
Stata dona, S. ii, 1065.
Statione moveri, H. 561.
Status vitæ pulcherrimus, P. ii, 271.
Stellantibus saxis, *gemmis*, Ps. 865.
Stelliger axis, H. 906.
Stemma russum, P. x, 908. *Stemma* jejunii, C. vii, 81.
Stemmata apostolorum, C. xii, 180. *Stemmate* pila radiant, S. i, 486. *Pollere*, P. i, 4. *Stemmati* honos accedit, P. x, 431.
Stertit animus in præcordiis, C. vii, 20.
Stigmare, P. x, 1080.
Stillat cruor, Ps. 700. *Guttatim* lacrymæ, C. v, 22.
Stipati juvenes, P. xi, 79.
Stipendia angelorum vocant hinc, P. i, 66.
Stipularum silva, S. i, 963.
Stomachante fermento, H. 195.
Stomachus pugnax, S. ii, 629.
Stomachusus alto felle, P. x, 595.
Stramenta testarum, P. v, 322.
Stramine de roseo, H. 858.
Strangulant clausum locum angusta saxa, P. v, 244.
Strangulatrix, P. x, 1105.
Stratum segne, C. i, 18.
Strictis mucronibus, Ps. 705.
Strictura, S. ii, 286.
Stridulis punctis fervens, P. v, 227. *Stridulum* sonare, P. x, 995.
Strophæ sycophantarum, A. pr. sec. 25.
Strophium, C. iii, 29; Ps. 449. *Dactylicum*, C. i, 23.
Structile simulacrum, H. 190.
Strucium serpente flagellum, Ps. 685.
Strues carbonum, P. v, 219.
Strumæ turgidæ, P. ii, 258.
Stulta edicta, C. xv, 141.
Stupor habet quem, P. vii, 78.
Su ppa *tychni*, C. v, 20.
Stuprator, P. x, 221.
Stylius confossus, P. ix, 14. *Stylo* exprimere, P. x, 1124.
Stylus Hebræus, A. 579. *Stylus* sacer, S. i pr, 60.
Suadela, H. 714.
Sub colore gloriæ, P. x, 81.
Subenba, *succuba*, P. x, 192.
Subditis cervicibus, P. ii, 489. *Subditus* orbis mansuescit, P. ii, 459.
Subjacere casibus, Prol. 15.
Subjectans caput, P. x, 1034.
Subjectio, H. 701.
Subigere legem, C. i, 70.
Subjungare, C. vii, 11.
Subjugatum septies, P. x, 777. *Subjugatis* hostibus, P. x, 419.
Subjugales belluæ, P. x, 335.
Subjungler, S. ii, 586.
Sub idit murmur, A. 848.
Sublimat largo flamine bombum, A. 845.

- Sublime tollere, *in sublime*, P. x, 697. Sublime aperire oculos, S. i, 593.
 Subnotare summulam, P. ii, 132.
 Substantia, P. x, 476. Substantia mixta, S. ii, 212.
 Subtactus, H. 174.
 Subtemiue catenato, Ps. 674.
 Subterna antra, S. i, 392. Subterna nocte, H. 922.
 Subterranea (per), P. xi, 67.
 Subvolavit celo spiritus, P. x, 553.
 Suburbani populi, P. xi, 42.
 Succesibus ampliatus, P. x, 439.
 Succulentis obtutibus, P. x, 453.
 Succumbere curis, S. ii, 113. Leitho, S. ii, 703.
 Suda redit facies, Ps. 658.
 Sudare impar praelium, C. ii, 76. Sudata bella, S. ii, 830.
 Sudoribus tantis, *labore*, H. 484.
 Sudum prænitiens, C. vii, 80.
 Sues spurca, *singul.*, S. ii, 815.
 Suetus frondere, C. ix, 52.
 Suffixus cruci, P. x, 583.
 Sufflabilis anima, A. 838.
 Sufflumen, Ps. 416.
 Suffragantes martyres, P. i, 16.
 Suggillare, *suggerere*, P. x, 999.
 Sulcator, S. ii, 939.
 Sulci unguularum, P. v, 358. Sulcus marmorum, P. iv, 194. Sulcus calami, *scripta linea*, A. 593. Stellæ, C. xii, 53.
 Summa aure quid intelligere, S. ii, 1035. Summum corpus, *culis*, Ps. 796.
 Summula, P. ii, 132.
 Superbit inflatus, P. x, 149.
 Superbus, *in bon. partem*, P. vi, 8.
 Supercalcare ruinam, Ps. 256.
 Supercilium deponere, Ps. 287.
 Supereminere, Ps. 193, 737.
 Superit, S. i, 982.
 Superfusus, A. 668.
 Superimponere, Ps. 266.
 Superingeri, C. iv, 87.
 Supervacuus, H. 432; Ps. 154.
 Supinat faciem, Ps. 281. Supinata cervice, P. xi, 85.
 Supplicatio intenta, C. i, 83.
 Supplicator, P. i, 14.
 Suppliciter tendit manus, S. ii pr., 28.
 Supra hominem, S. i, 100.
 Surgere ex inani cluere, S. ii, 208. Surgunt mœnia, S. ii, 75.
 Sursum versus, A. 1003.
 Susceptat, A. 548.
 Suspendere lacrymas, C. x, 118.
 Suspirare avara lucra, C. ii, 44.
 Susurrat fama quid, S. ii, 919.
 Suta foetis tegmina, C. iii, 119.
 Sutile vinclum, P. iv, 24. Sutiles lapilli, C. vii, 158.
 Sycophanta, A. pr. sec. 23.
 Symbolum (in), P. ii, 458.
 Symphonia, S. ii, 527.
 Syrmate vestigia verrit, Ps. 362.
- T
- Tabentibus membris, A. 817.
 Tabescunt nives, C. vii, 207.
 Tabiflua crates, *corpus*, A. 891.
 Tæniolæ, S. ii, 1105.
 Tartara (in) mergi, S. i, 26.
 Tauricornis, P. x, 222.
 Taurina exta, P. x, 918.
 Tela ingenii, S. ii, 761.
 Teno regit jugum, C. v, 147.
 Temperare laborem, C. vi, 23.
 Tempus quietis, *nox*, C. i, 66.
 Tenax ad revertentes janua, *clausa*, C. ix, 73.
 Tenebrosus mos, S. ii, 214. Tenebrosum cor, A. 127.
 Teneri lege sua, S. ii, 70.
 Tenebrum lac, C. iii, 70.
 Tenor, A. 832.
 Tenta viscera, C. iii, 175.
 Tentare vias æternas, S. i, 510.
 Tenuare artus, *jejunio*, C. viii, 51.
 Tenuis cibus, C. iii, 172.
 Tenuis aure, S. ii, 729. Crate, P. iii, 148. Fundo, P. xiii, 83. Tactu, Ps. 692.
 Tepeductus, Ps. 600.
 Tepens glacies, P. iii, 204. Tepentes prunæ, P. ii, 541.
 Tædæ, A. 153.
 Tepestcit scintilla, C. vii, 49
- Terere vias, S. ii, 879.
 Teretem nodum nectere, Ps. 187.
 Tergeminos fratres, P. vi, 33.
 Tergum dat fugitivus, Ps. 436. Tergum freti tomidum, S. ii pr., 45.
 Terminus instat, Prol. 4. Termini vitæ, C. i, 33.
 Terriçæ catervæ, H. 419.
 Terrigena majestas, S. i, 189. Terrigenæ phalanges, Ps. 816.
 Terrulentus, H. pr., 5; P. ii, 193. Terrulenter, P. x, 578.
 Testari salutem principis, P. x, 996.
 Testator, C. xii, 87.
 Testeum fragmen, P. v, 553.
 Testificatus, H. 510.
 Testudo oris, P. x, 952.
 Testula, C. v, 17. Testularum fragmina, P. v, 277.
 Tetra pix, C. ii, 69. Tetrum flagrat, C. iv, 22. Tetrus malorum, P. xiv, 110. Teterrimus, P. x, 431.
 Texere pyram, *struere*, P. x, 817. Sæcula sæculis, C. v, 161.
 Textiles setæ, C. vii, 152. Textilis candor, P. i, 89.
 Textura, A. 1017.
 Thorax squamosus, H. 423.
 Thronus summus, H. pr., 10. Ad thronum orator, P. v, 48.
 Thurihulum, A. 479.
 Thurifero de grege unus, A. 292.
 Thymus, C. iii, 74.
 Tiara Assyria, Assyrius, A. 145.
 Tinctus criminibus, P. xiii, 58.
 Tingere vestigia, P. vii, 62. Tingo, *de martyrio*, P. vii, 18.
 Tirones, Ps. 236.
 Titubante fide, A. 582. Titubanti voce, A. 741. Titubet ne fides, P. vii, 44.
 Tituli tumulis incisi, P. xi, 3. Titulis auctus, S. i, 533.
 Titulus Pauli, P. xii, 45.
 Toga, *ætas virilis*, Prol. 8. Toga quirinalis, P. ii, 419.
 Togata nobilitas, P. iv, 75. Togata urbs, *Roma*, P. ii, 40. Togatus, *ciris*, C. ii, 39.
 Tonans, *Deus*, C. vi, 81. Celsa tonantis, P. vi, 98. Tonantis filius, A. 471.
 Toreumata, Ps. 370.
 Tori lacertorum, P. v, 124.
 Tormenta adhibere, S. ii, 189.
 Torti errores, *perplexi*, A. pr. sec. 8.
 Tortiles ventris recessus, *mœandri*, C. vii, 124.
 Tortuosus serpens, C. vi, 141.
 Tortus tortore acrior, P. v, 132.
 Tractare arma, S. ii, 26.
 Tractum sine fine carmen, S. i, 638.
 Tractus signorum *cæli*, A. 616.
 Traduce carnis, A. 913.
 Tragœdiæ tantæ series, P. x, 1115.
 Trahere noctem, C. v, 137. Vim gladii pectus ad hunc, P. xiv, 78.
 Trajector nebulae, H. 873.
 Transadigo lumine ultima littora, H. 882.
 Transfigere, C. xii, 109; Ps. 50.
 Transformare se in, Ps. 552.
 Transmigratio generis, H. 443.
 Transvolvere, C. xi, 50.
 Tremefacta onus suum, C. iii, 78. Tremefeci, P. iv, 82, P. vi, 93.
 Tres hiemes quater attigerat, P. iii, 12.
 Triformis trinitas, Ps. pr. 45.
 Trilicem thoraca, Ps. 125.
 Trilingua colla, C. ii, 128.
 Trina pietas, C. iii, 20. Trinitas, C. vi, 5; Ps. vi, 6. Trinitas triformis, Ps. pr. 45.
 Tripicti versiculi, A. 381.
 Tristifico lacu, C. v, 93. Tristificus tyrannus, C. iv, 76.
 Trisulco sermone, H. 202.
 Triticea seges, H. 218.
 Triumphali vulu, S. i, 411.
 Triumphare ritum barbarum, P. ii, 4.
 Triumphator togatus, S. i, 539.
 Triumphum parere, P. iv, 78.
 Tropæum reerre, C. vi, 104. Tropæa ex hoste referre, S. i, 510. Tropæum famosum, Ps. 61.
 Trulla, *tas*, P. x, 299.
 Truncare ferro, P. x, 877.
 Tuba, *grandiloquentia*, C. iii, 81.
 Tubarum sub fine, H. 917.
 Tulit sors quid, P. i, 54.
 Tunescit honore, S. ii, 154.
 Tumulosus, D. 154

- Turbatrix pacis, Ps. 668.
 Turbidi animi, Prol. 13.
 Turbiduli sensus, A. 208.
 Turbinibus discissis, C. v, 110.
 Turbulentis viribus, P. ii, 13.
 Turgidæ pectorum strumæ, P. ii, 238.
 Turbulum. Vide Thuribulum.
 Turmæ effusæ, Ps. 178.
 Turratum caput, Ps. 183.
 Tutacula fida, S. ii, 387.
 Tutamen, P. v, 345.
 Tutor opum, S. i, 434.
 Tympanum, C. ix, 5.
 Tyrannide, P. x, 1092.
- U
- Ulcerosa morbis membra, C. ix, 31.
 Ulna, *cubitus*, P. ii, 136; xi, 159.
 Ultima dementia est, P. x, 376.
 Ultrix, A. 311; S. i, 495.
 Ululamina, C. x, 114.
 Ululanda, P. iii, 119. Ululavit urbem, II. 431.
 Ulva ætulis, A. 764.
 Umbonis equi impulsu, Ps. 253. Umbonibus æquis, P. xi, 201.
 Umbrabat cypressus, A. 463.
 Umbraculum, C. vi, 140.
 Umbræ, *manes*, A. 474; S. i, 355.
 Umbriferum nemus, H. 795.
 Uncis lauari, P. v, 174.
 Uuctor stipitis, A. 295.
 Uunctus, *Christianus*, A. 487.
 Undatum, P. x, 8:7.
 Ungue ab imo usque ad capillum, P. i, 110.
 Unguen chrysmatis, C. v, 136.
 Ungulæ bisulcæ, P. x, 73. Ungula tortoris, P. v, 120.
 Unicoloræ animæ, H. 819.
 Unicultor, P. xiii, 91.
 Unimodæ compages, Ps. 768.
 Urbici alumni, P. ii, 570.
 Urbicremæ nubes, H. 726.
 Urente propagine, H. 569.
 Urget, C. x, 60. Urget animus, H. 389.
 Urna sortis, C. vii, 112.
 Usibus aptare, Ep. 27.
 Usquequaque, P. x, 975.
 Ustor texit pyram, P. x, 847.
 Ustuire, P. x, 885.
 Usu longo proficere, S. ii, 316.
 Uvidi molares, C. vii, 119.
- V
- Vacat nubilo frons, P. v, 126. Vacat nox nulla, quin, Prol. 38.
 Vacuus cruoris, P. iv, 86. Vacuus a crimine, A. 890. Vacuum inane, C. x, 116.
 Vadis fluitantibus, P. vii, 46.
 Vagantes demones, C. i, 37.
 Vagat pro vagatur, C. vi, 29.
 Vagientes, C. vii, 163.
 Vaginæ condere, Ps. 103.
 Vanescit, C. vii, 209.
 Vaporat halitum, P. v, 220.
 Vaporiferos ignes, A. 134.
 Vaporus ardor, P. vi, 115.
 Vas, *corpus*, C. vii, 190.
 Vasculum, Ep. 26.
 Vastare cædibus justis, P. v, 85.
 Vectibus obseratis, P. v, 349.
 Vegeta gula, H. 322.
 Vegetamina vitæ, H. 298.
 Vegetata, C. x, 7.
 Vellebe opposito cœlum nigrescit, H. 909.
 Vena rebellis, Ps. 142.
 Venatrix virgo, *Diana*, S. ii, 494.
 Venerator, A. 292.
 Venia ligni, *beneficio*, C. v, 91.
 Veniabile, H. 935.
 Venire in armis, P. x, 53.
 Ventilator urbis, P. x, 78.
 Ventilatur mens in cerebro, H. pr. 57.
 Ventis eloquii tumere, S. ii pr., 58.
 Ventosa ambitio, H. 399. Ventosa subdolis arte, A. 963.
 Ventosa fama, H. 437. Ventosa virago, Ps. 194.
 Ventris lacuna, C. ix, 63.
 Verbigena, C. iii, 2.
 Verboſitas, P. x, 531.
 Vernans orbis, C. vi, 62. Vernat herbarum coma, C. viii, 46.
 Verrunt hiemem venti, A. 665.
 Versatile lethum, Ps. 571.
 Versicolorus paries, S. ii, 36. Versicolores aves, H. 294.
 Versipellis astutia, A. pr. sec. 28.
 Versis hastis, S. ii, 30.
 Verticem revincta oleis, P. iv, 55.
 Vertigo rotarum, Ps. 414. Vertigine torta, A. 202.
 Vervece cæso, P. x, 187.
 Vesania sibi est hostis, Ps. 160.
 Vesci dogmate, A. 711.
 Vesci intus spe, S. ii, 1047.
 Vestigia antiqui moris, S. ii, 301.
 Vestire floribus, P. v, 270.
 Vestirier, Ps. 39.
 Vetant abire, C. iii, 45.
 Veternum depellere, C. xi, 64. Veterna silentia, C. ix, 68.
 Vexatrix hominum, Ps. 53.
 Vexatus orbis, P. iv, 82.
 Vexillifera, Ps. 419.
 Via credendi, Ps. pr. 1. Viæ cicatricum, P. x, 796. Viam dedit cunctis ad resurgendum, P. x, 610.
 Viantem spoliare, H. 208. Viantes, C. v, 65.
 Vibrat impexis lappis, C. viii, 42.
 Vicatim, H. 405.
 Vice distincta, A. 682. Inversa, P. ii, 269. Mirifica, C. iii, 161. Vice noctis tertie, C. vii, 126. Pallioli, P. ii, 180.
 Vice templi consecrata pectora, C. iv, 17. Vicem unam, paremque sortis humanæ ducere, C. vii, 214. Vices convertere, H. 890. Variare, *ibid.*
 Vicibus certis, C. v, 2.
 Vicinitas lucis, C. i, 41.
 Vicinus dies, Prol. 4.
 Victima jejuniorum, C. vii, 3.
 Victus femur debile, C. ii, 79.
 Viato ab ore, S. i, 508. Viato pectore, C. vii, 57.
 Vile nil virtutem decet, S. ii, 751.
 Villis bestialibus, C. vii, 133. Villosa corpore, S. ii, 304.
 Vincitur cura, *minor est*, C. viii, 57.
 Vincla sæcli, P. ii, 584. Vincla corporis, Prol. 44.
 Vincula noctis, C. i, 98. Rumpere, *ibid.* Vinculum insigne frontis, C. vii, 139.
 Vindicavit nullam ciborum gratiam, C. vii, 168.
 Vinxerant silentia veterna linguam, C. ix, 68.
 Viperina dogmata, A. sec. pr., 11.
 Virago ventosa, Ps. 194.
 Vireta amœna, C. iii, 101; H. 795.
 Virginalis partus, C. vii, 2.
 Virguncula, S. i, 64.
 Vir severæ industriæ, C. vii, 67.
 Viribus (pro), C. vii, 196.
 Virtutem nil vile decet, S. ii, 751.
 Viscera dicata, C. iv, 20. Viscera tenta, C. iii, 175.
 Viscereus, A. 1026.
 Viscosus pastus inescat, H. 822.
 Visco vimina illinera, H. 807.
 Visitabilis gloria, C. v, 158.
 Visibus integris, P. xiv, 60. Siccis, P. x, 710.
 Vitalia, C. ix, 63. Vitalia plebis, S. i, 536. Vitaliarum pere, Ps. 691.
 Vitea rura, H. 227.
 Vitiabilis, H. 215; A. 1046.
 Vittare, violare plantam scrobibus, Ps. 261.
 Vittata arbor, S. ii, 1009. Vittatus pontifex, P. ii, 525.
 Vivaces charitule, P. x, 1115. Vivax laus recolat, P. iv, 159. Vivax flamma, C. v, 17. Vivacius querere abdita, S. ii, 332.
 Vivificare, A. 106.
 Viviscere, A. 102.
 Vixdum, C. viii, 10; P. x, 346.
 Vocat ad pœnam, P. vi, 22.
 Vocator gentium, P. ii, 461.
 Volans vita, Prol. 22.
 Volubilis sol, Prol. 3.
 Volucer currus, S. ii, 85.
 Volupe est, ut, P. ix, 41.
 Volutabrum, A. 907.
 Volvit sidera cursus unus, H. 891.
 Vorare haustibus, C. iv, 45.
 Vortex rotat, Ps. 95.
 Votiva mors est martyri, P. ii, 330. Votivo de ponte, S. ii, 295. Votivus dolor, P. x, 1060.
 Votum est vobis, *cum inquit*, Ps. 333.
 Vulniferos imbres, Ps. 173.
 Vulnifica laceratio, P. iii, 117. Vulnificum acumen, C. iii, 49. Vulnificus morsus, S. i pr., 51.
 Vuiss nexibus, P. v, 525.
 Vultuosus, P. x, 172.

Z

Zephyro impellente, S. u, 787

Zizania, A. pr. sec. 56
Zonis avulsis, Ps. 635.
Zoroastros susurros, A. 491.

INDEX RERUM ET NOMINUM

QUÆ IN CARMINIBUS PRUDENTII, GLOSSIS VETERIBUS, PROLEGOMENIS ET
COMMENTARIIS OCCURRUNT.

A

- A* in compositis Græcis, ut in *atomus*, corripitur, 484.
Aaron, secunda producta, 662. *Aaronis virga*, *ibid.*
Abacuc, *Habacuc*, 279.
Abbati Olivieri Giordani Annibal, 1050.
Abbo, 197.
Abdias, 1192.
Abdicatus soli, 1208.
Abel, 495, 1134. An sarculo extinctus, 496. *Abel et Cain*, anima et corpus, 667. *Abelis picturæ in cœmeteriis*, 496.
Abire ad plures, 1029.
Abjunctus, 835, 922 *seq.*
Abluturus, abluturus, 482.
Abolere unde dictum, 250. *Abolere mortem*, 352.
Abolla palmata, 746 *seq.*
Aborigenes, 787.
Abraham, 405, 577 *seq.* *Abrahæ sinus*, 565. *Abrahæ cœcxi verna culi quid significant*, 3, 165. *Abraham Dominum excepit*, 668.
Ahraxæa, 704.
Abalon, Abessalon, 512
Abscidere, 485. *Abscisus, abscissus*, 976.
Absis, absida, 270, 633.
Abstinentia a carnibus, 145 *seqq.*, 261. In Hispania, 277.
A potu vini in jejuniis, 1029 *seq.* *A sanguine et suffocato*, 147.
Abysus pro inferis, 462.
Accentus vis, 735. *Accentus et quantitatis in Græcis varietas*, 181, 195, 195.
Accusativus pro adverbio, 248.
Acerra olida, solida, 420.
Acervus pro cumulo frumenti, 505, 856. *Acervus lapidum pro Termino*, 855. *Acervus Mercurii*, *ibid.*
Acestes, 789.
Achacosus Hispanice, 1259.
Achan, Achar, 651.
Aciscius, 964. *Acisculi in familia Valeria*, *ibid.*
Acroama, acroma, 915.
Acta apostolorum, I, 634; I, VI, VII, 686; II, 248; III, X, 687; IV, 896; VI, 231, 987; VI, VII, 918; IX, 156; X, 688; XIV, 1151; XVI, 1005; XVII, VIII, 649 *seqq.*; XIII, 354.
Acta litoris, ubi olim lupanaria, 709.
Acta S. Theclæ, 250.
Actiaca pugna, 808.
Actus, 280. Pro *actione*, 256. *Actus et artus in mss. conlusi*, 416.
Acumen styli, 1057.
Acus crinalis, 627.
A. D. scribebunt, non ad diem calend., 564.
Adam creatus, 265. *Terreni corporis apex*, 488. *Adam et Eva*, 635. *Adam filius Dei*, 488. *Primus et vetus homo*, 238. *Gratia Adamo collata*, 477. *An Satanas ipsi texuerit fimbria tegmina*, 667. *E paradiso exulare jussus*, 609.
Adamannus Scotus, 1115, 1212.
Addicere, vendere, 661, 896.
Addubitare, 640.
Adjutorium quo, et adjutorium sine quo non, an eodem modo ab omnibus theologis explicetur, 477, 1235.
Admissionales palatini, 36.
Ado, 133, 884, 917, 1209 *seq.* *Controversiam de Hippolytis implicuit*, 1165.
Adonis, 1086.
Adonius versus, 200.
Adoptio ab imperatoribus usitata, 504. *Adoptivus, ibid.*
Ador, 364.
Adorsus, adortus, 510.
Adpello an recte scribatur, 689.
Adrianus, vide Hadrianus.
Adsis pro adsis, 938.
Advocati, vide Scholastici.
Ædificium Fidei et Concordiæ, 656. *Ædificium Prudentii quid sit*, 45.
Ægis, 819. *Minervæ*, 1091.
Ægyptium frumentum Romam advectum, 847. *Ægyptii dei, vide Deus.*
Ælianus, 770.
Ælius pons, 1201.
Ælius Spartianus, 195.
Æmilia Iuliana Deo devota, 857.
Æmilianus iudex, imperator, 1028.
Æmonia o brevi, 188.
Æneidæ secunda brevi, 188.
Ænigma, 360. Pro nummis signatis, 899. *Ænigma, quod vulgo creditur esse in præfatione Psychomachiarum, non est ænigma*, 3. *Dissolvitur*, 165 *seqq.* *Ænigma Latini Latini*, 174 *seq.* *Ænigma de Christo*, 536. *Ænigma sive ænigma prima corrupta*, 176, 188 *seq.*
Ænipedes, aripedes, 204, 723, tribuitur *Ovidio*
Eolia, 725.
Æquor, 1057, 1182. *Æquorei animes*, 957.
Ær e brevi, 188. *Neutro genere*, 191.
Ærarium, 897. *Cur in Saturni templo*, 1084.
Ærius, spiritualis, 512.
Æschylus, 818, 995.
Æsculapium, templum Æsculapii, 418. *Æsculapius*, 1089. *Gallina aut gallus ei sacrificabatur*, 421.
Æsopus, 1065.
Æstivus, 835.
Æstulare cum accusativo, 525. *Sitim, sitem*, 910. *Æstus maris*, 1018.
Ætates quatuor hominis, 658.
Ætoluta, 1119.
Æternitas Verbi, 410. *Æternitatis definitio*, 1096.
Æternum præmium, 780. *Supplicium*, 779, 1115.
Æther neutro genere, 191. *An er corripiat*, 352.
Æthicus, 835.
Æthiopum opinio de animalibus quæ igni purgantur, 294.
Ætina, 725.
Ævum invitabile, insatiabile, inviolabile, 611.
Æffanen, 506.
Æffinitum secunda correpta, 329.
Æffuerit, afuerit, 952.
Æfranius, 584, 787.
Africa unde dicta, 331. *Africæ frumentum Romam advectum*, 847.
Agape martyr, 965.
Agatharcides, 289.
Agentus, 478.
Agere verbum in sacrificiis usitatum, 295. *Agere liba, ibid.* *Agere, vivere*, 677.
Agger pro via, 835.
Agila, 964.
Agnellus Nicolaus, 995.
Agnes martyr, 985, 1169. *Ejus hymnus*, 1215 *seqq.* *An Hagnes scribi debeat*, 1215.
Agnus, 653.
Agnorum, et hædorum discrimen extremi iudicii dia, 159 *seq.*
Agnus Dei in cereis imaginibus, 270 *seq.* *Agnus niveus symbolum justorum, ibid.* *Agnus sæpe Christum significat, ibid.*
Agobardus, 177, 525. *Prudentii imitator*, 1057.
Agon primus laudis martyrium, secundus confessio, 962.
Agratius, 710.
Agricola G. notatus, 361. *Martinus*, 474.
Agrippa, 1201.
Aguiar Didacus de, 929.
Aguirre Joseph de, cardinalis, 18.
Agylla Cervicri, 789.
Alabandenses, 716.
Alamannus, Alamanus, 854.
Alaricus, 822. *Vasis sacris basilicæ S. Petri percipi*, 152.
Alba vetus, Alba, Albanum, 1184.
Albæ vestes baptismi, 270.
Albania villa, 857.
Albati Romani diebus festis, 745.
Albogalerus, 1214.
Albricus philosophus, 699, 1159.

- Alcæus, 717.
Alcaici dactyllici versus, 202.
Alcala de Henares an sit Complutum, 968 seq., 1259
Alcazar Ludovicus, 657, 1112.
Alciatus, 54.
Alcidas, vide Hercules.
Alcimus, vide Avitus.
Alcinous, 144.
Alcmena, 702, 1086.
Alcuinus, 675.
Aldelhelmus, Aldhelmus, 127, 753.
Aldrete Bernardus, 969.
Aldrovandus Ulysses, 175.
Aldus, 80 seqq. Prudentium laudat, 211. Correctus, 247
et sæpe alias. Romæ Prudentium non edidit, 888. Ab aliis
aliter allegatus, 703, 717, 741, 767, 809, 820, 999. Aldina
Prudentii editio an dupl.-x, 81, 218 seq., 457, 491, 829,
863, 621, 632, 640, 676, 853. Aldina poetarum Christiano-
rum editio, 219.
Aldus, vide Manutius.
Alethius, 1194.
Alexander Magnus, 503, 811, 1029.
Alexander Natalis rejectus, 116.
Alexander Severus, 1167.
Alexandri (S.) inscriptio an genuina, 555, 1019.
Alexandro Alexander ab, 25.
Algarvii, 958.
Algidus, Alcidus, 809.
Alletuia, 280.
Allitus ab alino, 499.
Allophylus pro Philistæo, 538, 674. Y correpto, 176, 181,
183, 538.
Alludo, 1128.
Almachius martyr an sit Telemachus, 51.
Almloveensis, 229.
Almo rivulus, 1079.
Alpes, 758. Binæ, 954.
Alpha et alpha, 189, 536.
Alphabeta Græco errores fundati, 536.
Altar, 675. Altare sempiternum, 985. Altarium multitu-
do apud catholicos, 719. Altaris et aræ distinctio, 1020.
Vide Ara.
Alternare, 534.
Althelmus, 552, 1057.
Altrinsecus, 204, 969.
Alumni qui dicantur, 938.
Alva Petrus notatus, 116.
Alvarez Emmanuel, 180.
Alytarcha urbis Antiochensæ, 867.
Ama ultima brevi, 194.
Amadutius Joan. Christoph., 590.
Amalec, 391.
Amathea capra, 1119.
Amantius præses, 1041.
Amarus potus, 272.
Amasiones, 204, 1081.
Amata cur vestalis diceretur, 859.
Ambages, ambago, 841.
Ambire prædani ricibus incruentis, 278.
Ambitiosi, 908 seq.
Ambitus, ambitio, 910.
Ambro, 524.
Ambrosium unguentum, 1251.
Ambrosius (S.), 35, 89, 93, 117, 122, 145, 154, 166 seq.,
169, 232 seq., 236, 240 seq., 247, 254, 299, 511, 515, 538,
552, 598, 410, 481, 490, 495, 497, 578, 599 seq., 824, 832,
877, 891, 895, 958, 940, 1054, 1056, 1060 seq., 1074, 1191,
1195, 1201. Symmacho refragatur, 695.
Ambrosius Autpertus, 578.
Ambubata tibia, 808.
Amen in Veteri et Novo Testamento, 289
Amentia, amentare, 617.
Amethysus, 659, 684.
Amiantus lapis, 1037.
Ammianus, 253, 400, 444, 615, 651, 747, 764, 800, 851,
876, 915, 916, 997, 1015, 1045, 1069, 1078 seq., 1206, 1234,
1239.
Ammonis simulacrum, 795. Oraculum, 445.
Amnis torrentis descriptio, 518. Amnicus, 1046.
Amœnus an poeta diversus a Prudentio, 665 seq. Amœ-
nus cur dictus Prudentius, 46 seq.
Amoriani, 716.
Amoris descriptio, 626.
Amorrhæus, 552.
Amos ix, 372.
Amphilochius, 516.
Amphitheatrum, 751, 1050.
Amplari, 1076.
Amplio censu, sensu, 854.
Amuleta sacra, 932.
Amyclæ, 811.
Ana amnis, 957 seq.
Anacreon, 226.
Anademata mitræ, 535.
Anapæstici dimetri versus, 201.
Anastasis, templum, 686.
Anastasius Biblioth., 1185.
Anastasius Sinaita, 515.
Anathema tertia producta, 535. Comuni, 634.
Anchises, 711.
Anchora in annulis Christianorum, 271.
Ancus rex Rom., 714.
Ancyrani, 716.
Andreas Joannes, 266.
Andreas secunda producta, 181.
Andromachus senator lupercalia defendebat, 1079.
Anfractus, 1179.
Angeli, 101. Ipsorum natura, 478. Ex nibilo, 512. Spi-
rituales, ibid. Eorum ordines, 419. Angeli, publici et pri-
vati custodes, 800. Nationum, ecclesiarum, 981. Pastores
admonent, 678. Angelorum peccatum superbia et invidia,
512. Angelus in Veteri Testamento cur Filius aliquando
vocetur, 403.
Angelici hæretici, 512.
Angilbertus Mediolanensis episcopus, 1042.
Anguinus, angineus, 508, 656, 667.
Anguis sidus, 457.
Anhelare cum accusandi caso, 480.
Anhelinus imbrifer, 291.
Anianus, 1115.
Anicia Juliana, 746. Aniciana familia, 745. Anicius An-
chensis Bassus, 746, 748. Anicius Hermogenianus Olybrius,
746. Anicius Julianus, 746.
Anicla, anula, anulla, 1039.
Anima non est pars Dei, 475. Nec ex Adamo propaga-
ta, 480. A Deo flante inspirata, oris divini opus, 470. Ejus
natura, 1098. Immortalitas, 778. Ignis, ignea, liquida, et
elementum cur et quo sensu dicatur, 140 seqq. Anima
spiritualis poenis inferni qui torquetur, 145, 470. Animæ
æternum supplicium, 565. Igne torquetur, 481. Anima
germana, soror carnis, 475. Animæ ob peccata in corpora
humana dejectas esse, error est, 552. Animam hominis qui
corpoream crediderint, 145. Animæ sanctorum sub altari
quo sensu requiescere dicuntur, 961. Animæ piorum de-
tineri post obitum in sinu Abraham, quinam cocuerint, 362.
Animæ sanctæ post obitum, si nihil purgandum habeant,
statim ad cælum evolant, et Dei visione fruuntur, 362, 56,
961, 1036, 1035. Anima pura nullum sanctius templum,
960 seq. Anima in columbæ specie e corpore egressa, 955.
Animæ naturaliter Christianæ testimonium de Deo uno,
419. Animæ forma feminea effictæ, 955.
Anima colorum viventes, 658.
Animalia ex ovo nasci quid sit, 544.
Animosa fides, 661.
Animus a vitis purgandus, 855 seqq.
Anneus Cornutus, 539.
Anneus Florus, 197.
Annibal a Romæ mœnibus repulsus, 821.
Anniorum familia, 745.
Annuli Christianorum quibus symbolis insigniti, 271, 885.
Annulus fidei significat, 855.
Annuntiatio dominica, 677.
Ansaldi Carolus Augustinus, 16, 52, 40. Prudentium lau-
dat, 215. Libros contra Symmachum Italice reddidit, 99, 689.
Notatur, ibi.
Ansaldus castus Innocens, 1128. Notatur, 239.
Anser pervigil, 823.
Anterior, 503.
Antichristus, sanguinis charybdis, 505.
Antidicomarianitæ hæretici, 596.
Antinous consecratus, 722 seq. Novum sidus confictum,
ibid.
Antiochiæ nomen Christianorum cepit, 985.
Antiochus, 120, 812.
Antipater Thessalonicensis, 235.
Antiphona o correpto, 181.
Antiquitatis ecclesiasticæ plura monumenta perierunt,
118.
Antiquitatis studiosus Prudentius, 191, 205.
Antiquitatum Romanarum et Christianarum scriptores
passim Prudentium celebrant, 217.
Anoninus martyr, 253.
Antonius (S.), 235.
Antonius Nicolaus, 11 seq., 15, 19 seqq., 23, 25, 56, 39,
44, 48, 56, 63, 73, 151, 159, 225. Notatus, 85.
Anubis, 809, 1089.

- Apathos* prima brevi, 484.
Apella quasi sine pelle, 484.
Apellare Cæsarem vel ad Cæsarem, 1153.
Apelles acer, 767.
Apes non indulgere concubitu an verum si, 263.
Aphidæ, 811.
Apices pro summo honore, 501.
Apicius, 282, 361.
Apocalypsis, i, 576; i et xx, 504; ii, 456; iii, 612; iii, xx, xxxi, 981; iv, v, 688; vi, 588, 961, 1115; vii, 971; xii, 636; xvii, 305; xxi, 356, 657, 915, 935.
Apocalypsis, sive revelatio S. Joannis, 688.
Apodemius martyr, 979 seq.
Apollo, 801. *Pascens* pecus, 1082. *Sol*, 725.
Apollodorus, 699, 811, 1139.
Apollodorus architectus, 1237.
Apollonius, 792.
Apologia: nimis frequentes, 28. *Apologia* pro Romanis pontificibus *sec. iv* contra *Anniaum*, 1224.
Apostoli et *martyres* olim præcipue colebantur, 232.
Apostoli messorum Domini, 281. *Eorum numerus designatus*, 672 seq. *In duodecim lapidibus Jordanis*, 591.
Apostoli Pauli *Epistolæ ad Coloss.* i, 409, 512; ii, 555. *I ad Corinth.* i, 1118; ii, 1117; iv, 277; viii, 418; x, 284, 353; xi, 267, 1251; xii, 806; xiii, 651; xiv, 280, 1120; xv, 268, 376, 778, 1048 seq. *II ad Corinth.* iii, 455; iv, 996; vi, 880. *Ad Ephes.* i, 419; ii, 537, 657, 680; iv, 652; vi, 113; ix, 113. *Ad Galat.* ii, 1121; iv, 724; v, 530, 1111. *Ad Hebr.* i, 921, 1107; xi, 1021; xii, 646. *Ad Philipp.* i, 223, 1195; ii, 503. *Ad Roman.* i, 1156; ii, 377; iv, 400; vii, 235; viii, 539, 1207; ix, 400; xi, 453. *I ad Thessal.* iv, 323; xiii, 255, 705 seq.; xiv, 1256. *II ad Thessal.* ii, 519. *I ad Timoth.* vi, 519. *II ad Timoth.* i, 1193; ii, 9-5.
Apotheosis vera significatio, 402. *Apotheosis* liber quo pacto inscribendus, 595. *Ipsius argumentum*, 597.
Apotheosis Christi, 452, 493. *Ethnicorum*, 452.
Appendix Belgica *Indicis* Romani, 155.
Appia via, 1184.
Apricus unde dictum, 531.
Aptare, 704.
Apuleius, 567, 524, 627, 637, 852 seq., 950, 951, 999, 1149, 1163, 1170, 1215.
Aqua *interdici* quid sit, 145.
Aquæ *lustralis* origo, 1195. *Cnr in sacrationibus hebdomadæ* majoris diebus ea non adhibetur, *ibid.*
Aquæ pro *aquæ*, 463 seq.
Aquarium vas, 680.
Aquila *armiger* Jovis, 702. *Eburnea*, 1077. *Numen* *victoriæ*, 770. *Rapiens* *Ganymedem*, 1087.
Aquilones sævi, 460.
Ara, *vide* *cespes*, *cespititia*. *Ara* *Victoriæ*, 36, 48. *Ara* *in* *templis*, 104. *Aræ* et *altaris* *discrimen*, 526, 1068, 1180.
Arato *secunda* *brevi*, 195.
Arator, 87 seq., 192, 195, 259, 329, 566, 462, 615, 815, 1189 seq. *Imitator* *Prudentii*, 760.
Aratus, 699.
Arbiter, *vide* *Petronius*.
Arbitror, *verbum* *consideratissimum*, 1187.
Arbor *aliqua* *in* *singulis* *agris* *sacra*, 835. *Vittata*, 1091.
Arbores *terminales*, 835. *Vittatæ*, *coronatæ*, *lucernis* *illuminatæ*, *ibid.* seq.
Arca, 894, 899. *Arcarii*, *ibid.* seq. *Arca* *illata* *templo* *a* *Salomone*, 634. *A* *Jeremia* *sepulta*, *an* *in* *triumpho* *a* *Tito* *portata*, *ejusque* *arcui* *insculpta*, 634, 1234. *Arca* *Ecclesiæ*, *arcuum* *cælestis* *domus*, 900. *Arca* *Noe*, 667.
Arcadicus, *Arcadius*, 703 seq.
Arcadius, 761 seq., 867.
Arcarii, *vide* *Arca*.
Archidiaconus, *vide* *Diaconus*.
Archigallus, 807.
Archippus, 1086.
Arcta *lex*, 325.
Arcus *Titii*, *vide* *Titus*.
Arelas, 964, 968.
Ἄρεος *ἀρεῶν* *dicunt* *poetæ* *Græci*, 183.
Aretas, 305.
Arevalus *Joannes*, 41.
Arxelatus *Phippus*, 100.
Argensola *Barthol.* *Leonardo* *notatus*, 888, 1038 seq. *Vide* *Leonardo*.
Argi, 804.
Argos *navis*, 706 seq.
Argumenta *librorum* *Prudentii* *ab* *ipso* *exposita*, 231 seq.
Argumenti *n* *gantis* *imbecillitas*, 1063, 1156, 1143, 1202.
Ariadne, *Ariadnes* *corona*, 709.
Ariani, 570.
Arias, *Hispanus* *antiquus*, 686.
Arias *Montanus* *Benedictus*, 1161.
Aridus liquor *de* *calce*, 1210.
Arlinghus *Paulus*, 140, 214.
Aristarchus *Homeri* *esse* *negabat* *versum*, *quem* *non* *probabat*, 190.
Aristænetus, 965.
Aristo *chirurgus*, 1159. *Chius*, 599.
Aristoteles, 912. *Nervosus*, 421.
Arius, *vide* *Arrius*.
Arizzi, 905.
Armarium, 456.
Armenorum *fabula* *de* *lumine* *divinitus* *acceso*, 128.
Armiger, 448.
Arnobius, 291, 539, 349, 405, 405, 502, 512, 528, 552, 609, 614, 696, 701, 707 seq., 760, 765, 787 seq., 795, 807, 846, 848, 866, 875, 882, 916, 948, 990, 996, 998 seq., 1066, 1078, 1080, 1084 seq., 1091, 1095 seq., 1101, 1114, 1154, 1141, 1198.
Arnulphus *imitator* *Prudentii*, 217, 455, 1156.
Aromata *in* *funeribus*, 156. *Aromata* *Persica*, 1099.
Aroma *in* *singulari*, 1220.
Arrius, 655. *Penultima* *corrupta*, 176, 181, 183 seq.
Arteaga *Stephanus*, 415.
Arthritis, *arthresis*, 1109 seq.
Arthritis, 581, 626.
Ars *Patris*, *Dei*, *quo* *sensu*, 696.
Artus *a* *maitre* *calidi*, 609.
Arula, 204, *vox* *Ciceronis*.
Arundo *Parthica*, 540.
Arvina, 311.
Aræ *ab* *arcu*, 449 seq. *Aula*, 290. *Imperium*, 899 seq.
Aræ *cætheris*, 642. *Aræ* *vel* *arcus*, 811 seq.
Asbestina *sindon* *nuper* *reperta*, 1057.
Ascendere *in* *crucem*, 1121.
Asia, 1100.
Asclepiadens *versus*, 198. *Ejus* *inventor* *Asclepiades*, *non* *Esculapius*, *sive* *Asclepios*, *ibid.* *Asclepiades* *penultima* *producta*, 176, 185. *Asclepiades* *præfectus*, 1067.
Asconius *Pedianus*, 539, 481.
Asia, *Asia* *minor*, 807.
Asino *stultitia* *indicatur*, 674.
Aspasius, 1219.
Aspicere, *in* *Deo* *misereri* *est*, 510 seq.
Aspirat *o* *sæpe* *addita*, *sæpe* *delecta*, 609.
Assemanus *Jos.* *Simonius*, 687.
Asserere *Deum*, 1151.
Assertor *divum*, *Dei*, 754.
Assimulatus, *vel* *assimilatus* *Deus*, *vel* *deis*, 725.
Assuescit *pro* *consuefacit*, 465, 744.
Assumere *hominem* *de* *Verbo*, 469, 785.
Assur *principis* *victoria*, 534.
Asteric, 701.
Astræa *virgo*, 592.
Astrorum *nomina*, 457 seq.
Asturius, 968.
Asylum, 714.
Athanasius (S.), 308, 501, 1085. *Athanasianum* *symbolum*, 141.
Athenæ, 849 seq.
Athenæus, 1087.
Athenagoras, 569, 722, 1104.
Athenienses *Victoriam* *involucrem* *representabant*, 761.
Atheus *a* *brevi*, 484.
Athletæ, 1001. *Os* *inungebantur*, 974. *Athletarum* *ludus*, 867. *Licentia*, 1082.
Atlas, 705.
Atom *prima* *brevi*, 484. *Prima* *rerum* *principia* *e* *sententia* *Epicureorum*, *ibid.*
Atqui, *atquin*, 559.
Attica *copa*, 456.
Atticum *mel*, 291.
Attilius *Serranus*, 1077.
Attis, *Alys*, 769.
Atto, 558.
Alys, *vide* *Attis*, *Gallus*.
Au *in* *o* *sæpe* *a* *veteribus* *commutatum*, 572, 746.
Auctio, *actio* *fallax*, 669.
Auctoritas *Prudentii*, *et* *æqualium* *quanti* *habenda*, 181.
Aud, *haut* *pro* *aut*, 534.
Audientia *pro* *auditu*, 204, 1145.
Auditus *concretus*, 454.
Augurius, *vide* *Fructuosus*.
Auguro, *auguror*, 500.
Augustalis *lector* *Fructuosi*, 1052.
Augusti *omnes* *imperatores* *dicii*, 899.
Augustinus (S.), 51, 108 seq., 116, 152, 158 seq., 147 seq., 147, 156 seq., 166, 238, 240 seq., 249, 257, 280 seq., 318, 341, 388, 395, 404, 451, 451, 451, 459, 469, 478, 480.

- 505, 508, 530, 512, 533, 534, 578, 662, 740, 825, 875 *seq.*.
 895, 916, 920, 925, 1001 *seq.*, 1050, 1095, 1189, 1195,
 1202, 1210, 1235. Cur scripsit libros de Civitate Dei, 821.
 Non docuit philosophorum virtutes esse vitia, 725. Ejus
 confessio peccatorum diversa a confessione Prudentii, 28.
 Augustinus Antonius, 1139.
 Augustinus Eugubinus, 489.
 Augustus, 1085. Imperator, 799. Ejus tituli, *ibid.* Forum
 construxit, 717. Aram et statuam Victoris in curia Julia
 collocavit, 695, 764. Deus consecratus, ab eo mensis Au-
 gustus, 720. An reddiderit oracula, 722. Ejus epistolæ
 fragmentum, 661.
Augustus in angustus mutatum, 705.
Aula pro templo et ædificiis sacris, 599, 850
 Aulæa, 1010.
 Aulusius Dominicus, 1055.
 Auloles, Autoles, Antololes, 854 *seq.*
Auræ p. pulares, 777.
Aurarii dicti ab aura, qui favebant, 257.
 Aurea ætas non eodem felicitatis genere a poetis descri-
 pta, 700.
 Aurelianus primus donavit oraria, quibus populus ute-
 retur ad favorem, 237.
 Aurellorum familia, 25 *seq.*
 Aureus et Valerius an nomen ejusdem familiæ, 19.
 Aureo hamo piscari, 753.
 Aureolus, 189.
Auri fragmenta, ramenia, 627.
 Aurora, 246.
Aurulentus, 201, 1198.
Aurus pro *avo*, 781.
 Aurum venenum gloriæ, 905. *Vide* Avaritia.
 Anonius, 35, 136, 183, 188 *seq.*, 193 *seq.*, 199, 226,
 231, 298, 327, 338, 504, 606, 678, 753 *seq.*, 773, 854, 857,
 934 *seq.*, 988, 1053 *seq.*, 1057, 1186, 1225. Sæpius spon-
 daum secundo loco iambici dimetri admisit, 185. Ejus epi-
 gramma de Hispani, non de Emerita, 957.
 Auspicia consulatus, 1076 *seq.*
 Autpertus, *vide* Ambrosius.
 Auxilius grammaticus, 191.
 Avari, 908 *seq.*
 Avaritia objecta ecclesiasticis, 651. Lupo comparata, 628.
 Mendax Bellona, 636. Avaritiæ descriptio, 627. Comitatus,
 625.
 Aves et pisces eodem loco a Christianis veteribus ha-
 biti, 146 *seq.*
 Aves *oscines, alites*, 815.
 Avienus, 775, 875.
 Avitus Alcinus, 26, 117, 161, 179, 206, 250, 289, 295,
 506, 408, 411, 450, 442, 513, 517, 521, 525, 535, 581, 590.
 Imitatur Prudentium, 217, 323, 405, 478, 625.
 Azara Joseph Nicolaus, 96.
 Azyrna y correpto, 178, 181.
 Azyri panes ex similitagine, saccharo, lacte, ovis, 455.
- B
- Babylon, 811. Babylonica captivitas, 535.
Bacæ, bacæ, bacchæ, 281 *seq.*
 Bacchica Nisi, 751.
 Bacchinius Benedictus, 808.
 Bacchus, 707 *seq.*, 754, 804. Juvenis, 1091.
Bactra ultima, 458.
 Bactriani sagittis caput coronabant, 538.
Budil Hispanice, 917.
 Bætis, 957 *seq.*
 Bæturia, 957.
Bage, 582.
 Bahal coctile, 432.
 Bahi damnatæ theses, 725.
 Baillet Hadrianus, 217.
 Balæna, 520. An illi sint dentes, 1235.
 Balbus Joannes, 26.
 Baldwinus Benedictus, 287, 444.
 Ballerini fratres, 367, 1252.
 Balnearum nomina baptisterio attributa, 599.
 Balthus, 442, 721.
 Bandinius Angelus Maria, 70, 162, 680, 728. Rejicitur,
 741.
 Banduricus Anselmus, 1104.
 Bauierus, 699.
Baptismus, baptisma, baptisterium, baptizo, 465, 598 *seq.*,
 620. Baptismi conferendi tempus, 270. Baptismus *gratia*
Christi dictus, 477, 1049, 1254 *seq.* Baptismus per immer-
 sionem et aspersionem, 507. Baptismus sanguinis, 1042.
 Baptismus Christi, 679. Baptismus Joannis a baptismo
 Christi diversus, et quo sensu peccata remisit, 317.
 Baptisterii nomina diversa, 599. Baptisteria Christiano-
 rum, 1050. Virorum et feminarum separata, 507. Baptiste-
- rium Romæ an olim multiplex, 1198. Lateranum, 751. Quod
 laudat Prudentius, ubinam fuerit, 1047 *seq.* Baptis eris
 suppositæ reliquæ, 1048.
 Baptizandi an penitus nudi aquæ immergerentur, 507.
 Baptizari pro mortuis, 1048.
 Bararas, Barulus martyr, 1121.
 Barbam radere et alere, 1206.
 Barcinon, Barchinon, 967.
 Bardaiel, Bardi, Bardus, 450.
 Barnabæ Epistola, 167.
 Baroniæ Caesar, 51, 216, 459. Notatus, 128, 746, 1050.
Barrus, 450.
 Barthius Gaspar, 1, 26, 29, 33, 49 *seq.*, 51 *seq.*, 75. No-
 tatus, 161, 183, 192, 197, 287, 291, 587, 678, 763, 788, 924,
 995, 1021, 1208, 1210, 1217, 1229. Ejus fides in allegandis
 mss. an fluxa, 75, 175.
 Bartolæcius Vincentius, 755.
 Bartholus Petrus, Saucies, 284.
 Baruffaldi Hieronymus, 559, 1219.
 Basilica S. Pauli, 1198. S. Petri, 1194 *seq.*
 Basilicarum appellatio, 599.
 Basilii Porphyrogeniti Menologium, 414.
 Basilius (S.), 274, 317, 407, 451, 859.
 Basnagius Samuel notatus, 575.
 Basorum familia, 747 *seq.* Basula, 748.
 Batavorum laboriosa ingenta, 99.
 Bayer Franciscus Perez, 888. Male *Patris* nomine cita-
 tus, 85.
 Baylius Petrus, 11, 15, 17, 44, 103. Notatus, 140 *seq.*,
 148, 152, 772, 778. Ejus oppugnatores de Manichæis, 148.
 Beatitudo æterna quando conferatur, 155.
 Beberius Henricus, 216.
 Becmannus Christianus, 29, 77, 177, 181, 216.
 Beda, 25, 25, 31, 196, 199, 207, 578, 597, 684, 1000,
 1051, 1225.
Belia pro *Belial*, 646. Duabus primis productis, 559.
Beliade synaresi facta, 509, 545.
 Bellarminus, 116, 156, 162.
 Bellicia Modesta vestalis, 951.
 Bel'ona, 610. Ejus sacerdotes, 1154 *seq.*
 Bellonius Petrus, 680.
 Belzebul, Beelzibul, 1004.
 Bembus, 1051. Notatus, 526, 687.
 Benedictus XIV, 120, 255.
 Benedictus (S.), 117.
Beneficia ii apparitores, milites, 1027.
 Bergius M., 545.
 Bergomensis Philippus, 44.
 Bernardus (S.), 504, 510, 687. Imitator Prudentii, 458.
 Bernardus Eduardus, 72, 167.
 Bernardus Lucensis, 27.
 Berninus, 588.
 Berthaldus Petrus, 526, 988. Notatus, 1068.
 Bertius Joan. Laurentius, 150, 268, 619.
 Beryllus, 659, 664. E brevi, 176, 182 *seq.*, 188, 659 *seq.*
 Besseus Fridericus, 464. Notatus, 1080.
 Bestiarum morientium morsus mortiferi, 1066. Bestiis
 Christiani objecti, 880.
 Bethleem, Bethlem, caput orbis, 677. Prima correpta,
 581.
 Beza refellitur, 419.
 Biblia Mozuntina an his edita, 491.
 Bibliotheca pro Bibliis sacris, 522.
 Bibliotheca Hispana sub S. P. P. *Regrini* nomine an ha-
 beat auctorem Andream Schottum, 44.
 Bibliotheca Patrum, 92, 159.
 Bibliotheca Alexandrina, *vide* Bibl. Rom. Sapientis. An-
 gelica, 58, 81, 86 *seq.*, 90. Anglicana, 69, 72. Barberina,
 80 *seq.*, 219. Bernensis, 1161. Bodleiana, 69, 75, 90, 95.
 Buslidiana, 76. Cantabrigiensis, 72. Casanatensis, 81. Ejus
 index notatur, 84, 97. Casinensis, 69. Colbertina, 70. Col-
 legii Romani, 57, 81, 87, 178, 1161. Dublinensis, 70, 75.
 Ducis Altaemps, 66 *seq.* Dunelmensis, 71. Etoracensis,
 72. Eduardi Bernardi, 72. Florentina Benedictinorum, 69.
 Galdiana Florentina, 72. Gottoniana, 69. Henrici Jones,
 72. Hibernæ bibliothecæ, 69, 72. Hispana, 870. Isaaci Vos-
 sii, 72. Laurentiana Florentina, 70 *seq.*, 162. Lipsiensis,
 70. S. Martini de Scez, 70. Mediolanensis, 56, 69, 77. PP.
 Minorum in monte Pincio, 90. Monasterii B. Mariæ de
 Becco, 70. Murbacensis, 70. Numburgana, 76. Patavina,
 69. Parisiensis regia, 69 *seq.*, 75 *seq.*, 88. D. N. Pii VI,
 90. Pragensis, 67 *seq.* Otthoboniana, 66 *seq.* Oxoniensis,
 75. Ratisbonensis, 57, 67 *seq.* Ricardiana Florentina, 72,
 158. S. Salvatoris Bononiæ, 56. San-Germanensis, 70. Sa-
 pientis Romana, 81, 85 *seq.*, 90, 468, 471, 475. S. Silve-
 stri, 64. Telleriana, 87. Thomæ Gale, 72. Thuana, 78. Va-
 ticana, 56 *seq.*, 175. Veneta S. Marci, 879. Viennensis,
 67 *seq.* S. Victoris Parisiensis, 70. Urbina, 59.

- Bibliothecarum ecclesiasticarum scriptores plurimum
Prudentium commendant, 217.
Bifestus, 204.
Bigotius Emericus, 77.
Bilis obliqua, 651.
Binghamus refellitur, 323, 328, 533.
Bipennis, 879.
Bipes e brevi, 194.
Bivar Franciscus notatus, 59, 228, 978, 1228.
Bivium vitæ, 837 *seq.* Virtutis et vitii, 580.
Bizantici. *Vide* Philippi.
Blanchinus Franciscus, 808. *Joseph* notatus, 182, 319, 889, 939, 960, 1176.
Blasphemare, blasphemus, 401. *Blasphemium*, 646. *Blasphemus*, secunda longa, 500.
Bobus ex bobibus, prima brevi, 185.
Bodiae, 582.
Bodoniana, sive *Parmensis* typographia laudata, 6, 96.
Boethius, Boetius, 201, 608. *Imitator Prudentii*, 628, 651.
Bogae, boæ, boigæ, 582.
Boghe apud *Insubres*, 582.
Boherius Joannes, 78.
Boia, 878. *Antiquæ boiæ* ectypum, *ibid.* *Boia* *Italæ* canifex, 582.
Boissardus, 851 *seq.*
Boldettus Marc. Ant., 107, 217, 1169.
Bollandian, 27. *Plures Prudentii hymnos illustratos* ediderunt, 97. *Notati*, 923, 1060.
Bombycinæ vestes, 522.
Bona card., 217, 456.
Bona vel mala quænam dicantur a *Prudentio*, 250.
Bonfrerius Jac., 279, 319.
Bongarsius Jacobus, 76.
Boni et mali qui dicantur, 228.
Honorum operum utilitas, 1098.
Boot, 560.
Bordeau, *Gallicæ un le dictum*, 700.
Borgia em. card. Stephanus, 16, 186, 338, 574, 683, 878, 1189, 1199.
Boria Dominicus Ignatius notatus, 953 *seq.*
Bornerus Gaspar, 76, 212.
Borræ algida atlas, 658.
Borrichius Olaus e. Audrens, 208.
Bos et asinus an præsepti Domini astiterint, 373.
Boschius Joan. Carolus card., 178.
Bosius, 281.
Bosphoreum iugum, 236.
Bossuet Jacobus Benignus Prudentium ad usum Delphini edi suasit, 214.
Botryon, 536.
Boves astrati, 720. *Immolandi coronabantur*, 1154.
Brabium, bravium, brabeum, 1022.
Brachia vitibus attributa, 690.
Bracteolæ, bracteolæ, 617. *Bractealis*, 204.
Brasichellensis Joan. Ma. ia, 158, 1189.
Braulio, 107.
Brennus Gallus, 812.
Breviarium Cæsaraugustanum, 34, 972. *Isidorianum*, 51, 887. *An expensis cardinalis Ximenez editum*, 82. *Romanum*, 250, 251, 253, 513.
Briet, Brietius Philippus, 47, 217.
Brissonius Barnabas, 117, 215, 282, 1022.
Brito Guilielmus, 187.
Britanni eruditi notantur, 1231.
Brocardus, 573.
Bronius, vide Bacchus.
Brosseus, 751.
Broverius Mathæus, 1182.
Brower Christophorus, 216, 414.
Bruchus, 517.
Brugensis Franciscus, 117, 672.
Bruno Coloniensis antistes omnibus suis ecclesiis carmina Prudentii donavit, 209.
Bruti fasces, 747.
Brutum scitum, 989.
Bubulus sanguis, 1149.
Buchuerus Augustus *interpres Prudentii*, 93. *Notatus*, 566.
Bucula, 581.
Bulengerus, 445.
Buonarrotius, 553.
Burchardus, 575.
Burgas *cur balnea calida Hispanis dicta*, 162.
Burghesiani horti, 1150.
Burmannus Petrus junior, 221, 319. *Notatus*, 844.
Burriel Marcus Andreas, 81.
Bustinzuria Joseph, 526.
Bustialis, bustialis, *vox Sidonii*, 201.
Bustis Bernardinus de, 216.
Buxo plerumque scribebant veteres, 1056.
Buxtorfius, 903.
C
Cabo Esparto, Cabo Espartel *Hispanis quid*, 425.
Cadahalso *Hispanice*, 880.
Cado vini corpus representatum, quasi vino anima exprimitur, 525, 538.
Cæcilianus martyr, 979 *seq.*
Cæcina, 762.
Cæcus qui visum recepit, 681.
Cælius Aurelianus, 994.
Cæremoniæ, cerimonie, 689.
Cæremoniale episcoporum, 933.
Cærulea nox, 254.
Cæsar, 890.
Cæsaraugusta, 970 *seqq.* *Fueritne patria Prudentii*, 10 *seqq.* *An Prudentii carmina* *Ibid.* *edita*, 86. *Aliæ editiones ibi factæ, ibid.* *An Cæsaraugustæ nati omnes martyres Cæsaraugustani*, 974 *seq.*
Cæsarea Mauritanie, 968.
Cæsarius Arelatensis, 211, 250, 542. *Imitator Prudentii*, 294.
Cæsura vis in producenda vocali brevi, 187, 471, 603, 704, 732, 727, 767, 774, 784, 792, 807 *seq.*, 859, 1209.
Cagnonevole *Italice*, 1259.
Cain, 495 *seq.* *Cain et Abel, caro et anima*, 667.
Caiphæ domus, 684.
Caius (S.), 982.
Caius presbyter, 1191.
Calabozo *Hispanis*, 803.
Calagurris an patria Prudentii, 10 *seqq.*: 20 *seqq.* *An patria SS. Hemeterii et Celedonii*, 887 *seq.* *Ejus baptisterium*, 1048. *Calagurris Fibularia prope Oscaim*, 883. *Nassica, quæ nunc Calahorra dicitur*, 888, 967.
Calamistrum, 627.
Calamitates, quæ accidebant, Christianis ab ethnicis obiciebantur, 821.
Calamus, 261.
Calanthus, 262.
Calcære flores felicitatis genus, 294.
Calcatix, calcator, 658.
Calce mera, 1053.
Calceamenta, calciamenta, 1032. *Calceamentum tertio brevi*, 176, 181.
Calcularæ, 900 *seq.*
Calere exempla, 762.
Calendarium Rothanum, 761, 1078.
Calives olim ex qua materia, 985.
Caligula crudelitas, 949.
Calixti disputationes ad Prudentium, 93.
Callum de animo, 998.
Calmetus Augustinus, 240, 344, 556.
Calogerana opuscula, 599, 1219.
Calphurnianus præses, 948.
Calpurnius, 945.
Calpurnius Bassus, 725.
Callum neutro genere, 292 *seq.*
Calumniæ Christianis objectæ, 247.
Calvi sacerdotes Isidis, 754.
Calvinus rejicitur, 118.
Camerarius Joachimus rejectus, 103, 940, 1063.
Camers Joannes, 450, 798.
Camillus, 827, 890.
Camænæ, 259.
Campanus, Campana, 839, 1185.
Campus Romuleus, Martius, 712.
Camuri arcus, 1199.
Cancellarius Franciscus, 239, 245, 802, 878, 1048, 1201, 1210.
Canceri sidus, 458.
Caulelæ in exsquilis, 554.
Candidati car. ita dicti, 745. *Candidati martyres*, 881, 971, 978, 1037, 1040.
Candidulus grex, 270.
Candidus, 294, 1184.
Canes femineo genere, 835. *Canis convictum: de satilibus proprie*, 995. *Cane milite pejor*, 423. *Cane pejor: canes furie*, 995. *Canes a Gothis in aciem ducti, i id.*
Cangius Carolus, 673.
Canisius Henricus, 679.
Canistris sepulcra comparata, 934.
Canites propria episcopi senioris, 1176 *seq.*
Canæ, 815.
Canones apostolorum, 152.
Canopica regna, 946. *Canopus*, 1089.
Canabra an fuerit labora, 740.

- Cantamen*, 204. Magicum, 1205. Vox Propertii et Apuleii.
Cautherius, 1100.
Cantor tragicus, 818.
Cantus ecclesiasticus, 250.
Cantus galli in Evangeliiis an sit clangor forensis buccinæ, 239.
Canus Melchior notatus, 116.
Capella Joannes, 980. *Martianus*, 195, 201, 250, 697, 839, 965.
Capella gnosis, 1119.
Caper cur Baccho cæditur, 708.
Capi de vestalibus, 859. *Capiendi vestales formula*, 859.
Capillorum ornatus antiquus, 603 *seq.*
Capitolia pro templis, 712, 716. *Capitolia quid sint*, 445.
Duo Romæ, alia alibi, 856.
Capitolinus, 437, 735.
Capitulum divisio in carminibus Prudentii, 402.
Capta agna, 1188.
Captivi ante curram triumphalem, 535.
Caput unicum religionis Christianæ, 815. *Urbum*, 1028.
Caput velare subjectionis signum in feminis, 267.
Cara Hispanice unde, 1130.
Caracalla, 1205.
Carcer, 878, 1002. *Carceralis, carcerens*, 201, 1004.
Carceris antrum, 802. *Teuebræ*, 1027. *Carcerem læti adhibent martyres*, 1027.
Cardinalium tituli, 1012.
Cardo, 226.
Cardulus Fulvius, 1109. *Notatus, ibid.*
Carices, carectum, 1013.
Cariosa vetustas, 361.
Carimen exsequiale, 539.
Carnaliter, carnalis, 204, 449.
Carneus, vox S. Augustini, 651.
Carnifices extra urbem habitabant, 879. *Pasti carnis*, 992.
Carnium abstinentia, 145 *seqq.*
Carnulentus, 204, 1009.
Caro soror animæ, 499.
Carolus Calvus, 1160.
Carolus III, rex Hispan., 267.
Carpentum, 863.
Carpocrates hæreticus, 596.
Carræ, 814.
Carrillo Martinus, 10, 16.
Cartabon Hispanis, 656.
Carthagines diversæ, 964.
Casalius, 284.
Casubonus Isaacus, 177, 189.
Casperius, 243.
Cassander Georgius, 282.
Cassianus, 28, 122, 145, 1030.
Cassianus martyr Cæsaraugust., 979.
Cassianus mar yr Forocorueliensis, 1050 *seqq.* Non fuit episcopus, *ibid.* Ejus pictura vetus, 1051 *seq.*
Cassianus martyr Tingitanus, 969.
Cassiodorius, 14, 523, 723, 751, 746. *Notatus*, 626. Ejus nomina, 25.
Castalio Joseph, 175.
Castaniza Joannes, 578.
Castellanus Petrus, 147.
Castilianismus Romanæ linguae similis, 929.
Castilla Franc., 929.
Castor et Pollux, 701, 713, 717.
Castrensia porta, 645.
Catucumba, 1164. *Vide Cæmeteria.*
Catalfusco Italice, 880.
Catalogus testium veritatis, 26, 216.
Catalogus verborum rariorum Prudentii cum aliis verbis Latinis ex editione Giselini, 201.
Catamitus, Cathamitus, 702.
Cataracta, 1156.
Catasta, 879 *seq.*, 920, 1028, 1107.
Catena cur quidam dicitur, 914.
Catenæ martyrum, 874.
Cathedra Petri, 1165. *Cathedræ descriptio*, 4186.
Cathemerinan inscriptio unde petita, 234.
Catholicæ Ecclesiæ appellatio Prudentio, Hispanisque multum debet, 170 *seqq.* *Catholici regis regni quo cognomen jure Hispanis datum*, 172. *Catholicum nomen Theodosii lege impositum*, 171. *Catholicum templum*, 598.
Catilina, 743 *seq.*
Cato, 249, 1185. *Catonnes*, 923. *Catonum concilium*, 745.
Catomo, cat omo suspendi, cædi, catomitiare, 838, 1125.
Catullus, 144, 187 *seq.*, 253, 251, 708 *seq.*, 756, 758, 763, 936, 931, 966, 991, 1014, 1039.
Cruceæ de cote, 441.
Cauchius Joannes, 78. *Notatus*, 809.
Caula, Græce aula, 1188.
Causæ pro moribus, causaria missio, 873.
Cauter, cauterium, 1001, 1009.
Cavalieri Jos. Ant. hymnum S. Cassiani vertit Italice, 100. *Notatur, ibid.*
Cavalletto Italice, 1075.
Cavallus Ludovicus notatus, 279, 384, 803. Ejus observationes mss. in hymnos Breviarii Romani confutantur, 178 *seq.*
Cave e brevi, 191.
Cavea, 1031.
Cavernis ruptis, 1003.
Caveus Guil. notatus, 152 *seq.*
Cavillum mimicum, 914.
Cavus, 990. *Pro inani*, 484.
Cædo, da, 1047.
Cæliarius Remigius, 217. *Notatus*, 224.
Celedonius martyr, 870 *seq.*, 1187.
Cella illustris, senatus, 749.
Cælarus Christophorus, 20, 205. *Interpres Prudentii*, 95. *Prudentium laudat*, 214. *Notatus*, 85, 93, 180 *seq.*, 189, 194, 215, 240, 296, 307, 363, 388, 390, 456, 467, 595, 612, 666, 690, 696, 702, 789, 850, 872 *seq.*, 885 *seq.*, 900, 919 *seq.*, 945, 996, 1008, 1011, 1021, 1023, 1033, 1039, 1060, 1069, 1092, 1126, 1137 *seq.*, 1152, 1167, 1181, 1183, 1201, 1221.
Celsus, 1156.
Celle an in veteri inscriptione exstet 1057.
Centro Italice, 1153.
Censibus hæcæ addictis, 661.
Censorinus, 800, 1095.
Censura, severitas, 913.
Centumcellas indecl., 485.
Centuplex, centiplex, 328. *Centuplicat s, vox Fulgentii Mythologi*, 204.
Centuriatores Magdeburgenses notati, 111 *seqq.*
Cepo Hispanice, 1003.
Cepillo Hispanice, 1100.
Cera in femore statuarum affixa vota, 745.
Cerauna, 628.
Cercopithecus, 839.
Cerda Jo. Lud., 180, 1094.
Cere, nunc Ceri, Ceretanus ager, 789.
Ceres, 812, 845. *Quærens Proserpinam*, 1087.
Cereus paschalis, 121 *seqq.*, 129, 283. *Thus ipsi infixum*, 285. *Cereorum usus*, 896. *Cereæ candelæ in templis*, 104, 118 *seqq.* *Cerei neophytorum*, 282 *seq.* *Cerei olentes*, 285.
Cerei picti, 129. *Cereos cur gestent recens baptizati*, 465.
Cerinthus hæreticus, 596.
Cernere, 358, 385.
Cernuare, 728.
Cesaria prima correpta, 184.
Cespes quid sit, 265, 988. *Græmen campus*, 1191. *Cespitiua ara*, 418, 988, 1081 *seq.* *Cespitiuum tribunal in castris*, 648 *seq.*
Cete, quod Jonam devoravit, 320.
Cethæus, 532.
Cethegus, 745.
Chalcedon gemma, 659, 664. *Postrema brevi*, 176, 188.
Cha cidius, 380, 953.
Chanillardus Stephanus auctor editionis ad usum Delphini, 4, 6, 16, 38, 92. *Prudentium laudat*, 214. *Ejus editio ad trutinam revocatur*, 94 *seq.*, 214, 224. *Notatur*, 80, 161, 177, 180, 194, 199, 228, 240, 246, 248, 257, 271, 297, 300, 310, 341, 345, 365, 397, 407, 410, 420, 424, 433, 435, 467, 474, 485, 506, 535 *seqq.*, 595, 597, 601, 650, 659, 646, 649, 653, 691, 738, 775, 837, 850, 865, 875, 885, 895, 908, 944, 957, 971 *seq.*, 994, 996 *seq.*, 1008, 1012 *seq.*, 1022, 1027, 1031, 1035, 1044, 1047, 1069, 1077, 1097, 1126, 1163, 1185, 1189, 1193, 1204, 1212, 1220, 1238.
Chananeus, 531.
Chao anterior, antiquior, 775. *Chao æternæ noctis*, 344.
Charax, re, 1114 *seq.*
Charcarius pis is, 320.
Chari substantivæ, 1176.
Charisma, 1 producta, 176, 182, 397, 856.
Charon, 751.
Chaufepie Jacobus Georgius, 448.
Chelydri colubri, racemi, 708.
Chelys, 437.
Chenuitius rejectus, 936.
Chersonesus, 1237.
Cherubim et Seraphim, 274. *An sit error dicere, Qui sedes super Cherubim et Seraphim*, 275.
Chiesa Peregrinus, 62, 1169.
Childebertus, 973. *Toletanæ Ecclesiæ thesaurum exploravit*, 153.
Chionia martyr, 965.

- Chirographum*, 880.
 Chiron centaurus, 700.
 Chirotheca ferrea, 1169.
 Chirurghi periphraſis, 1139. Chirurgus jam olim a medico distinctus, *ibid.*
Chorea e brevi, 188.
 Choriambicus versus, 198.
 Chonlius, 1079.
 Chrisma, 297, 307. Chrismatis donum, 686.
 Christiana religio sanguine martyrum crevit, 753.
 Christiani ſecundi Iſraelis poſteri, 877. Fratres vocati, 896. Olim lavacrum frequentabant, 253. Grex candidulus, 269 *ſeq.* Pro ſile mori deſiderabant, 945. Qua ratione calumnias depellerent, 247. Excedere ſacris gentilium jubebantur, 447. Cur interdum militiam objicerent, 875. Filios ethnicorum docebant, 1035. Bona Eccleſiæ offerebant, ſed liberos non exhæredabant, 896 *ſeq.* Liberos Deo offerebant, 951. Olim ad dignitates evecti an ad ædes apoſtolorum rite accurrere conſueverint, 747. An omnes olim voverint paupertatem, 893.
 Christiani veteres. *Vide* Preces, Stationes. Cantus eccleſiaſticus, Jejunium, Cultus, Deus, Genuum inflexio.
 Christianis ſcœtera impia ethnici objiciebant, 894 *ſeq.* Quod imperitos, et mulierculas ad ſe pellicerent, 1028, 1070. Bella et calamitates, 821. Quod idola deſpuerent, 780. Forum deſenſio, *ibid.* Cur ipsis ethnici objiciebant nullas illos aras et templa habere, 599. Impietas ipsis objecta, 1102.
 Christianorum nomen, 985. Multitudo ante Diocletianum, 927. Bona opera, 103. Mos invocandi Deum ad ſingulas actiones, 533. Nocturni congreſſus, 893 *ſeq.* Studium in colligendis, componendis et conſervandis reliquiis martyrum, 1023, 1176 *ſeq.* Pietas in ſepeliendis mortuis, 356, 1019. *Christianos ad leonem, ad beſtius*, gentilium acclamatione, 890.
 Christianus nomen, catholicus cognomen, 171.
 Chriſtina regina, 221.
 Chriſtus Deus in veteribus inſcriptionibus, 799. Filius Dei, 101. Filius Patris naturalis, non adoptivus, 504. Chriſtus Verbum per proleptim, 279, 483, 526. An aſſumpſerit hominem, 396. Filius hominis, 483. Splendor paternæ gloriæ, 921. Lux et aurum, 906. Secundus et novus homo, 268. Factus nobis juſtitia quo ſenſu, 416. Columba a Prudentio dictus, 271. Lapis angularis, 657, 680, 1257. Petra ſtabilis, 284. Ambulans per mare, 682, 1017. Quo tempore reſurrexit, 241. Ad inferos vere deſcendit, an ad omnia inferorum loca, etiam ubi torquentur damnati, 274, 343.
 Chriſti duæ naturæ, 103. Progenitores a S. Joſepho ad Adamum ſeptuaginta quinque, 487. Regnum perpetuum, 424. Latius utrumque an perforatum, 343. *Chriſti nomine Verbum intelligit Prudentius*, 322. *Chriſti monogramma*, 741. In vexillis, 825. Ejus miracula, 358, 460. Chriſti nomina hymno veteri comprehenſa, 186.
 Chriſto myrrhatum vinum oblatum, 1029.
 Chriſtum induiſſe corpus an ſit dicendum, 370. Media nocte ad homines judicandos eſſe venturum, olim credebant Chriſtiani, 126, 241.
 Chryſogonus martyr, 963.
 Chryſolithus, 659, 664.
 Chryſopraſus, *chryſopraſis*, 183, 664. Quæ quantitas ſyllabarum hujus vocis, 660.
 Chryſoſtomus S. Joannes, 127, 137, 259, 317, 463, 521, 530, 601, 887, 930, 1074, 1107, 1116, 1124, 1143 *ſeq.*
 Chytreus David, 217.
 Ciampinius Joann., 1037.
 Cibus nullus Chriſtianiſ vetitus, 146.
 Cicero, 2, 29, 174, 145, 190, 228, 251 *ſeq.*, 257, 267, 277, 290, 299, 301, 338, 371, 568, 523, 566, 580, 597, 702, 786, 764, 778, 788, 794, 817, 901, 915, 927, 930, 933, 994, 1027, 1057, 1064, 1090 *ſeq.*, 1103, 1122, 1124, 1140, 1143, 1163, 1182, 1187.
 Cicero Romam liberat, 743. Ciceroni Symmachus comparatus, 753.
 Cicero Quintus, 193.
Cielo de la boca Hispanice palatum, 1143.
Ciere, 477.
 Cincius, 793.
 Cinctus gabinus, 1150 *ſeq.*
 Cineres corporum ab aliis cineribus qua ratione olim ſeparati, 1056 *ſeq.*
 Cingulum militiæ, 873.
 Cinis de corporibus etiam non combuſtis, 361.
 Cinna, 963.
Cinnama rara, 295.
 Cinius, 1152 *ſeq.*
 Cippus, compoſ., 1005.
 Circulatores, 1094.
 Circumforanci eruditi, 1231.
 Circumſeſſio perſonarum, 367.
 Citharedæ, 524.
 Civitates quæ martyrum quorundam patrociniò gaudent, 106 *ſeqq.*
 Civitatis cœleſtis deſcriptio, 656 *ſeq.*
Clang re de quavis ave 1013.
Clarissimi, 33 *ſeq.*
 Clarius Daniel, 219.
 Clarkius, 148.
 Classenius Daniel, 119.
 Claudia familia, veſtaliſ, 931.
 Claudianus, 254, 283, 293, 438, 443, 528, 697, 742, 764, 822 *ſeqq.*, 828 *ſeq.*, 829, 847, 876, 1027, 1036. An primus omnium præfationem carminibus affixerit, 233.
 Claudianus Mamerkus, 1252.
 Claudius imperator, 367.
 Claudius Marius Victor, 550.
 Claudius Taurinensis, 208, 233.
 Claudorum tria genera, 902. Claudus, qui g eſſum recepit, 697.
 Clava inter philoſophorum inſignia, 530. Clavæ nodosæ, 877.
 Claverius Steph., 1213.
 Clavi, 877.
 Clemens (S.), 689.
 Clemens Alexandrinus, 148, 166, 170, 239, 271, 376, 445, 536, 753.
 Clementum familia, 19, 25.
 Cleopatra, 625, 793.
 Clepere, 636.
 Clericus Joann. notatus, 105, 142, 145 *ſeq.*, 156, 194, 210, 280, 367, 526.
 Clens, 948 *ſeq.*
 Clinici. *Clinice*, 307, 421. Clinicus deus Esculapius, *ibid.*
 Cloacina dea, 511.
 Clodius Hermogenianus Caſarius, 1150.
 Clodius, *Claudius*, 687.
 Cluo, 277 *ſeq.*
 Coævus, 388.
Coagulare, coagulum, 262, 371, 1231.
Cocrum ſpectabile, 674.
 Codex canonum Eccleſiæ Hiſpaniæ, 135, 148, 257, 1206. Justiniani, 738. *Vide* Justinianus codex. Theodoſianus. *Vide* Theodoſianus codex. Perantiquus Eccleſiæ Veſtitiæ, 186, 336, 378.
 Codex Veronenſis officii Gothici, 123. Codices mſs. Prudentii, 56 *ſeqq.* Quibus notis indicentur in commenta iis, 218 *ſeqq.* Vaticanorum characteres expreſſi, 59, 62
Cœli numero plurali, 918.
Cœli et terræ Filius, 699.
Cœlitus, 381.
 Cœlum libro et aliis rebus comparatum, 1115. Septemplex, 343. *Cœlum p o aere*, 724.
 Cœmeteria Romana, Neapolita a. 1164, 1178. Cœmeterium, 335. *Vide* Cryota.
 Cœnarum luxus, 620.
 Cœnosus a *cama* et *cœno*, 593. Venter, 1171.
 Cognitio judicii, 1170.
 Cognomina quæ ſcriptores ab exſcriptorum liberalitate acceperunt, 47.
Cohærare non eſt Prudentii verbum, 1157.
Coimquino, 302.
Coire vulnera, 1138.
 Colendi Deum ritus varii, 219 *ſeq.*
 Colerus Chriſtophorus, 57.
 Collina porta, 821.
Colluctis, colluces, 985.
Collumino, vox Apulei et Servii, 204.
 Colobarsus hæreticus, 336.
 Colonia Dominicus, 1150.
 Colores in nocte, 246.
Colossum, Colosseum, 781.
 Coluber viridis, 269.
 Columba ſymbolum animæ, 323, 935. Sæpe Chriſtianoſ juſtos ſignificat, 271. Aliquando ſanctitatem Eccleſiæ, *ibi*. An Chriſtum ſignificet, *ibid.* Columba in oculis Chriſtianoſ, 271. Columbæ ſpecie Spiritus ſanctus apparet, 271. Columbæ aureæ et argentiæ ſuper lavacra et altaria, 271.
 Columbanus, 474. Imitator Prudentii, 659 *ſeq.*
 Columella, 876, 789, 847, 1059.
 Columna ad quam flagellatus eſt Chriſtus adhuc Romæ exſtat, et qua ratione id factum, 684. Columna Trajana, 1150 *ſeq.* Columnæ alligari ſoliti, qui verberabantur, 674. Columnæ lacteæ, diaconi, 987. Columnæ templum Caſar-auſtanum, 39.
Colymbus, 1196. *Colymbades Oliva*, *ibid.*
 Comæ Bacchi et Apollinis, 1091.

- Combelis Franciscus, 168, 316.
Comes Natalis, 699.
Cometæ, 379.
Comitorum veterum licentia in metris, 198, 199.
Comitatus principis, 35.
Comitianus Andreas, 212.
Comminiscor, *comentor*, 1004.
Commodianus, 191.
Commodus imperator, 1154.
Communia multa justis et injustis, 835 *seqq.* Omnibus animantibus, 835.
Communicatio illotatum, 403.
Communio sanguinis et patriæ specialis titulus cultus sanctorum, 1134 *seq.*
Communio paschalis origo, 125.
Como Ignatius, 85. Notatus, 893, 903, 933.
Compacta, 332.
Comparativa pro superlativis, 384, 1006.
Comperpetuus, 204, 427.
Competa, *competum*, 318, 852.
Complex, 204, 546.
Complutum, 968 *seq.* An sit *Alcala de Henares*, *ibid.*, 1239.
Conamen, 506.
Conceptio immaculata Deiparæ ex Prudentio, 115 *seqq.*, 267.
Conciliabula, 464.
Concilium Aurelianense, 147. Barcinonense, 987, 1206. Bracarense I, 504, 514; II, 552. Cæsaraugustanum, 859. Carthaginense III, 859; IV, 903. Cojacense in Hispania, 1206. Constantinopolitanum IV, 396. Eliberitanum, 170. Ejus canon de picturis, 110. Laodicenum, 135. Lateranum II, 512. Nicænum II, 766. Sirmienense, 452. T. letanum I, 122, 228, 276, 428. Quo anno celebratum, 228; IV, 232, 280, 469; XVI, 492. Toletanum sive Hispaniense, 276. Tridentinum, 28, 477.
Concinuus, 914 *seq.*
Conjoniandi mos vetus, 1186.
Conclave, 1007.
Concordiæ descriptio, 642.
Concretea coagula, 566.
Concursus ad martyrium sepulcra, 1011.
Condere vaginæ gladium, 508.
Confessio, martyrium, 953.
Confessores quodam sensu martyres sunt, 253. *Confessores*, *confessio* secundus ægon laudis, 982. Quando cepit cultus publicus confessorum, 252.
Confirmationis sacramentum, 307, 245, 447 *seq.*, 619.
Conföderare, 922.
Congerere vota, 295.
Conglutinare, 571.
Congregatum, 204, 322.
Congrex, vox Ausonii, Solini, Apulei, 204.
Congruus congrue, 377.
Conjux, conjunx, 729. *Conjugium terrestre, mortale*, 711.
Conjuga a jugis u producto, 366.
Coniuti in plagam, 602.
Connubia civibus Romanis cum barbaris olim vetita, postea permissa, 816 *seqq.*
Conopeus e brevi, 618.
Consciis stimulos conscientiæ indicat, 277.
Conscribillare, 1039.
Conservatores populi Romani manus quotannis S. Laurentio offerunt, 952.
Concessus, 328, 732.
Consilii vel consilii melior, 791.
Conspicabilis, 204, 1120.
Consonas litteras veteres non duplicabant, 499. Consonantes geminatae, ut syllabæ breves producantur, 794.
Constantinæ versus, 57, 60, 71, 1224. Templum S. Agnetis construxit, 1224.
Constantinus imperator, 172. Ejus visio, 284. Signo crucis vixit, 738. Lumina in pervigilio Paschæ auxit, 127. Fecit basilicam S. Pauli, quæ destructa fuit, ut alia augustior fieret, 1178. *Ullor* dictus, 740. Non est is quem sæpe ut principem laudat Prudentius, 696 *seq.*, 925. Ejus pietas, 1008. In templis ornandis, 152. Ejus lex contra gladiatores, 868. Victoria contra Maxentium, 739 *seq.* Imago, 876.
Arcus et inscriptio ex archetypo correctæ, 740.
Constantius imperator aram Victoriæ evertit, 695, 697.
Constitutiones apostolicæ, 127, 234.
Consueti, consuefacit, 465.
Consuetudines veteres variæ, 1186 *seq.*
Consulares, 34.
Consules Romæ, 798. Extra Romam, 34. Suffecti, 53 *seq.* Pillos pascabant, ut inde auguria captarent, 1076 *seq.* Pro annis, 1119.
Contactu, contagio, 482
Contelorius Felix, 893.
Contentiones stultæ, 102.
Conticinium, 235.
Contineo et contino, 546.
Contractus, *contactus* frigore, 690.
Conus, 680, 1237.
Conventiculum, Ecclesia, 923 *seq.*
Convertibleis, 428.
Corduba, 964.
Corinthus bimaris, Corinthium æs, 793.
Corippus, 428, 1150. Imitator Prudentii, 217, 613, 727, 737.
Cornelius Gallus, 1156. Papa, 1179, 1194. Sæcularis, 895. Severus, 519.
Corniger *Hesperidum*, 816. *Cornigeri* fluvii cur dicti, 816. Cornua fluminum, *ibid.*
Cornix augur aquæ, 450.
Cornutus, 753.
Corona civica, 936. Ex hederis poetis tributa, 259. Martirii, 985, 1214. Coronæ in sacrificiis, 1154. In caelis, 911.
Corpus antrum, carcer, ergastulum, vas, vinculum anime, 144, 233, 325, 352, 370, 570, 1010. Vas fictile, 936, 1006.
Corpus opus dextræ Dei, anima oris, 490. Corpori et animæ poena constituta, 481. Corporis resurrectio, 779. Corpus peccatoris æternum puniendum, *ibid.* Corporis partes aliæ aliis diis consecratæ, 445. Corpora martyrum sub altari olim collocabantur; supra altare neque nunc quidem licet ea collocare, 960, 985, 1020.
Corporalis, 204, 1010.
Corradus, 860.
Corsinius Eduardus, 893.
Cortina, 442. Regia, 1042.
Corvius, 812 *seq.*
Corvus Eliæ, 1015.
Coryhantes, 806, 858, 1258. Corybantia æra, 1685.
Cos pro caute, rupe, 372, 441.
Cosmus Hierosolymitanus, 90. Monachus Ægyptius, 1057.
Cossus, 890.
Costadorus Anselmus, 399.
Costerus Abrahamus notatus, 117.
Cotelerius Joan. Bapt., 167.
Cotes, Cotæra, Cotia, Cotta, Cottes, Cottis Alpes, Cottiana juga, cottus, 423, 954, 969.
Covarrubias Seba-t., 929.
Costant Petrus, 417, 588.
Crapula, 277.
Crassa obstacula, 342.
Crassi clades, 814.
Crates tabiflua, 478. Crates pro costis, 954.
Craticula terrea, 999 *seq.* S. Laurentii, 917, 1169 *seq.*
Creamen, 204, 506. Creatio mundi, 101. Creaturarum rerum corruptio, *ibid.* Creatura nulla impeccabilis, 478.
Credere monitum, Deum, Christum, 454, 1124.
Credulitas, 431.
Cremenius (S.), 982.
Cremera, 815.
Cremutius Cordus, 882.
Cremius Thomas, 117.
Crepida e brevi, 188.
Crepo, crepavi, 1129.
Crepundia, 944.
Creta, 804.
Crimina; an Prudentius a in hac voce produxerit, 175.
Crisis odoris, 954. Crines, comæ de vineis, 694. Cri e concreto, 740. Crinita agmina, *ibid.* et 1168. Criniti agri, 848 *seq.*
Crinitus Petrus, 25, 72, 211. Rejicitur, 737.
Criobolium, 1149 *seq.*
Criteri i sacri, 614.
Crocodilus, crocodillus nomen Ægypti, 839, 1089.
Cros us, grossus, 622.
Crotina, 825.
Cruciamen, 204.
Cruciatum quatuor præcipua genera, 1012. Cruciatum martyrum in ecclesia S. Stephani in monte Cælio depicti, 1169.
Crucifixionis diversa genera, 1192.
Cruelitas deorum gentilium, 1154 *seq.* Gentilium in torquendis martyribus, 1158. Romanorum in ludis, 865.
Crumenæ, *cruminae*, 627.
Cruore perpeti, 540.
Crux Domini, 4. Significata per litteram T, 168. Virgæ Aaronis comparata, 662. Ligno securis in lacum incidens significata, 291. Lignum venerabile, 625. In solo pingi non debet, 738. In titulum erecta, fixa, 1012. In frontibus imperatorum, 740. Gemmata in vexillis, ex solido auro in

hastis, 757 seqq. Multis expressa signis, 1119 seq. Coronata, seu circulo inclusa, seu cui corona erat imposita, 446. Crucis elogium, 444 seq. Adoratio, 103, 109, 508. Figura, 385. Potentia, 674, 737. Signum in caelo, 577. Supplicium, 931, 1170. Crucis signum aliquando fuit pecudum salus, 508. Imago in praeliis, 618. Signum in corde, fronte et ore, 508. Cruce signata frons ante pugnam, 825. Crucis signum e fronte Christianorum delere conabantur ethnici, 1129. Crucis triumphalis, 446 seq. Crucem pingi non prohibuit Theodosius, 737. Cruces non semper altae, 1170. In cruce avium et bestiarum lautaui corpora relicta, *ibid.*
Cruz pro quovis cruciatus, 482, 691, 1006.
 Cruz Joanna Agnes, 929.
 Cryptae descriptio, 1178 seqq. In cryptis quaedam cubacula clariora, 1180. *Vide* Coemeteria.
 Crystallus, 660.
Ctesiphon e brevi, 188.
Cubicula dicta sepulchra martyrum, 1181. *Cubicularii* quidam dicti, 536, 1181. *Cubilia* de Iopanari, 705 seq.
 Cuculas martyr, 967.
 Cucurbita an Jonam texerit, 591.
 Cudworthus Radulphus, 418. Notatus, 769, 782.
Cui : diversa quantitas huius vocis, 176, 182 seq., 183.
 Dissyllabum, 254, 962. Monosyllabum breve, 271.
 Cuique dactylus, 195, 507 seq., 719, 765, 772.
Cuius habebitis, cuium pecus, cuja res, 231.
 Cullens, 1016.
 Culmen quid sit, 236, 668.
 Cultri fer ei, 1169.
 Cultus deorum, 591. Latrae et doliae, 1061. Cultus muliebri instrumenta, 520. Templorum, 785 seq.
 Cumae oracula, 443.
Cunctiparus, cunctipater, cunctipotens, cunctipotentia, 571, 788, 917.
Cunula, 376.
 Cuperus Gisbertus, 535.
 Cur pro *quia*, 281, 759.
 Cura sepeliendi, 1177.
 Curculio, 856.
 Curii, Curius, 812.
 Currere servorum proprium, 1079. Cum accusativo, 971, 1199.
Cursus Ieli, 540.
 Curtius Q., 584, 795.
 Cyane, cyaneae nymphae, 725. *Cyaneus*, 2 producta, 176, 185.
 Cybele, Cybele, 713, 1082. Mater deum, 1154 seq. Eius nudipedalia, statua, sacra, 1077 seq., 1082 seq. Sacerdotes seipso castrabant, 768.
Citra, *vide* Notae.
Cymba, cumba, 682, 690, 1016.
 Cynocephalus, 734.
 Cynthus, *vide* Apollo.
 Cyprinus (S.), 33, 154, 160, 196, 240, 257 seq., 564, 535 seq., 620 seq., 637, 838, 864, 891, 913, 916, 964, 977, 992 seq., 1075, 1085, 1107, 1120, 1187, 1238. E us codex ms. 74. Hymnus, 1202 seqq. An fuerit magus, *ibid.*, 1223.
 Cyprinus Ernestus Salomon, 22, 41 seq.
 Cyrillus (S.) Alexandrinus, 40, 596, 402, 513. Hierosolymitanus, 419.
 Cylherea, *vide* Venus.
Cytheron e brevi, 189.

D

Dactylicum carmen, 198. Dactylicus Archiloehius versus, 202, 1250.
Daemon o brevi, 176, 181, 188, 840 seq. Caput vitiorum, 515. Missus in porcos, 682. Sub Triviae nomine, 750. Daemones, 101. Natura non sunt mali, 514. Sunt meri spiritus, 990. Nomina deorum habent, 459, 990. In statu idolorum, 990. An supplicii expertes, donec extremum iudicium veniat, 509. Ardere sese fatentur, 440. Quamvis sine corpore, cruciantur igni, 143. Superbia ipsorum quanta, 515. An in aere nocte versentur, et gallicinio te reantur, 258. An loca immunda frequentare gaudeant, 540.
 Daemones, 885. Cur in sepulchris habitarent, 541.
Daemonicus, 948.
 Dalia, Daa, 851.
 Damascenus S. Johannes, 90, 548.
 Damasus (S.), 142, 859, 946, 1003, 1027, 1194 seq. Eius versus, 57, 60, 71. S. Ambrosio mittit libellum Christianorum, senatorum contra Synmachum, 695. Eius versus de S. Agnete, 1224. Apologia pro eo contra Marcellinum, *ibid.*
 Damiani S. Petrus, 1051
Damnare, 518. Damnatorum numerus an exiguus, 148, 150 Sedes, 566, *vide* Poenae damnatorum. Ad mortem damnati myrrhatum vinum bibebant, 1029.

Danae a Jove corrupta, 702.
 Dandar Hispanice, 548.
 Dandinus Hieronymus, 66.
 Daulis cap. iii, 548, 415 seq., 808; v, 965; vi, 264; xiv, 278.
Dapes inemptae, 279.
 Dares, *vide* Devoniens.
Data faci-us, 951. *Date*, 828.
 Datianus, 948. Eius inscriptio, 987 seq.
 Dausqueius, 754.
 David, 614, 622. Goliath sternit, 674. Eius regnum, 675.
Davidica, Davitica, 560.
 Davisius Joannes, 167.
 De superfluum, 400, 587, 591.
Deasciatus stipes, 1100.
 Decalere, 514.
 Decemviri, 798.
 Decti persecutio, 820.
Decolor, decolorus, 562, 886.
Decon ari, 514.
 De Crousaz, 148.
 Deculcare, 514.
Decultit aspitem, 692.
Defit, deest, 241, 1228.
Defuga, 204, 877.
Defundo, diffundo, 681.
 Defunctorum corpora quo more olim sepulta, 153.
Dehonesto, 1 producta, 1150.
 Deipara innumpta virgo, 453. Deum edere meruit, 269. E us virginitas in parto, et post partum, 536. Deiparam corde, et non utero concepisse, error est, 457. Deiparae antiphona in officio ecclesiastico, 250. Eius orantis expansis manibus imago vetus, 1034 seq.
Delias pro divinitate, 401.
Delibuta, 2 producta, 176, 182, 185, 616.
Delicia, deliciae, 722 seq.
Delitare, 514.
 Delos, 1258.
 Delphi, 804, 1258.
 Delphinus episcopus, 747.
 Delius Mart. Ant., 454, 709.
Delubra quid sint, 1105.
Delumbis, 616.
 Demsterus, 757.
Demutabilis, 428.
Denseo, densea, et denso, densa, 288, 551, 569, 691.
 Depositor, 417.
Derogare, denegare, 524.
 Derisus, derisio, 1088.
Descendit plaga, 587.
Desertum singul., 44.
 Desertus, quasi satius a desero, hoc est sero, 852, 1100.
Desiluit, desiluit, 656.
Despuere, contemnere, 750.
Destinere, destinare, distinare, 815, 1029.
Destructilis, destructibilis, 1093.
Destructus, disructus, 517.
Detumescere, 1076.
Deucaliones per contemptum, 429.
 Deuteronom. cap. ii, 1023; xxx, 553.
 Deus unus, non solus, 388. Eius natura, 1095 seq. Ignis, ignis, 549, 920. Immensus et ubique praesens, 102, 256, 727. Deum praesentem veteres Christiani semper cogitabant, 247. Oculis corporeis cerni nequit, 405. Repertor orbis, arifex, 275, 697. Fons animarum, bonorum omnium, 500, 875. Caput virtutum, 515. Non est auctor mali, quod permittit, 101, 148. Cur cum prohibere possit peccata, non prohibeat, 547. Pluit super justos et injustos, 855 seq. Gratia victimae ipsi offerendae, 579. In formando homine an humanam figuram induerit, 489. In rebus creandis nullus usus instrumentis, 1097. *Deus* pro arca faderis, 634. Deus ignotus Atheniensium, 690. Dei manus, et digitus quo sensu, 489. Deus mens dictus, 1231. Dei plures ab ethnicis admissi, 418, 782, 832, 838, 840, 842. Rejetti, 781. Apud Romanos initio pauci, 792. Aegyptii, Latini, 839, 1689. Muncipes, 792. Deorum multitudo ac varietas, 792 seq., 1125. Impudicitia, bella, 1081, 1084 seq. Irridentur, 699 seqq., 718.
 Devoniens Josephus, 80. Imitator Prudenti, 217, 600.
Devota Deo, virgines Christianae, 857.
 Dexter filius Paciani episcopi Barcinon., 171. Eius chronicon s. ppositum, 18, 38 seq.
Dextra rapax laudis, 527.
 Diabolus fur, latro, praedo, 529. Leo rugiens, 281, 542. Perditor, 275. Serpens tortuosus, 509. Eius invidia, 510, 515. An se Deum crederit, 515. A Christo increpatus an in tergum fuerit, 526.
 Diaconus primus, 892, 917. Eius munus, 302 seq. The-

- sauro Ecclesie praeerat, 892. Crucem portabat, et Evangelium legebat, 937. *Vide* Levita. Diaconi septem, 892. Apud Hispanos, 897. Martyres in carceribus visebant, 1008. Diaconi cardinales, 895.
- Diadema abjicere doloris signum, 323.
- Dialophe, 323. *Vide* Hiatus.
- Diana, 728 seq., 804. Ephesia, 718. Taurica, 732. Venatrix, 1091.
- Dianae succinctae crura, 729. *Dianium*, 418.
- Diarium litter. Hall., 10.
- Diastema, 3 correpta, 188.
- Dicare victimae, 579.
- Dictae mons, 806. Dictae, *vide* Corybantes.
- Dictionarium Acad. Hispan., 162, 1145, 1239. Taurinense notatum, 303.
- Didita, *dedita*, 897.
- Diecula, 518.
- Dies polyturgi, 1201.
- Diespiter, *vide* Juppiter.
- Diez de Aux Ludovicus II, 16. Prudentium Hispanice reddidit, 98.
- Diffundo*, 821, 1183.
- Digesta, 2, 28, 628, 816, seq., 853, 896, 1148.
- Digestum*, 204.
- Digiti emittunt*, 953.
- Dilancinare*, 204.
- Dii municipales, 801.
- Diminuo, deminuo*, 811.
- Dio, 721, 764, 1237.
- Diocletianus, 949, 971, 987, 998, 1044.
- Dionysius Siculus, 519, 1206.
- Diomedes tentoria ad Trojam, 810.
- Dionysia, *vide* Bacchus.
- Dionysius (S.), 409. Halicarnassensis, 819, 861 seq. Philippus Laurent., 747.
- Dioscorus martyr, 989.
- Diosdado Raym., 41, 870.
- Diphthongus in Graecis ob vocalem sequentem saepe corripitur, 199. Diphthongi, Graeca a Latinis correpta, 188.
- Diptychon Prudentii, *Diptychon*, 43, 666.
- Dis manibus in sepulcris Christianorum ex negligentia inscriptum, 735. D. M. aut D. M. A. in sepulcris Christianorum quid significant, *ibid.*
- Discedite discessus*, 891.
- Discedite*, formula in sacrificiis et in militia usitata, 215.
- Discidium, dissidium*, 219.
- Discipulus amarus magister, 1054. Discipulorum Christi numerus, 672. In Vulgata septuaginta duo, in textu Graeco septuaginta, 487.
- Discordia, 620, 643 seq.
- Discolorus, discolor*, 1094.
- Discruciatas*, tormenta, 204.
- Discursus nudi juvenum*, 838.
- Discutere* quid sit, 83.
- Disjicit dissicit*, 906.
- D spera* a brevi, 176, 182.
- Disparitas*, 204, vox Ciceronis, Varronis, Plinii.
- Dispensus pro dispensatus*, vel a verbo *dispendo*, 750.
- Dispungere, despungere*, 620.
- Disseritare*, 599, 470.
- Dissice*, 245.
- Dissolutio*, 545.
- Ditis sacrarii*, 750. Diti immolati homines, 787 seq.
- Dittochaem Prudentii, 45. Cur ita dictum, 688. Factum pro picturis ecclesiarum, *ibid.* Inscriptiones hujus operis, 665.
- Dira, dia, ratio*, 705.
- Diversoria, sive collegia Christianorum tempore S. Augustini, 249.
- Diverticulum*, 837.
- Divinitas ab idololatris divisa per sexus, 1080.
- Divinum auxilium majus justis collatum, ubi plus periculi, 278.
- Divisio Deo non convenit, 783.
- Divisio capitum Psychomachiae, 578.
- Divitiae naturam vertunt, 335. Divitarum usus in templis defensus, 150 seq.
- Divus* pro sancto, 595.
- Docere*, 1212.
- Doddwelus Henr. rejectus, 971.
- Do-da mendax*, 443.
- Dolatus, dolamen*, 657.
- Dolitus*, 581.
- Doloris signa, 325. *Dolores anxii*, 1001.
- Domuica in Albis*, 270.
- Domitor* cum patris casu, 231.
- Domus* quid significet, 1061.
- Donare offensacula*, remittere, 652. *Donaria, ibid.*
- Donatus, 318, 864, 955. Rjus grammatica ms., 68.
- Donatus Alexander, 450.
- Dormientes* mortui cur dicantur, 555. Dormire in Domino, 1181. Dormientes (SS. septem), 555, 687. Ipsorum historia, 280.
- Draco cur Baccho sacer, 708. Transfixus cruce sub imagine Constantini, 875 seq. Draconarii, *ibid.* Dracones quae insignia militaria, 288, 825, 875 seq.
- Dracontius, 521.
- Drepanius Florus, 128, 282, 435, 587.
- Dresserus Matth., 216.
- Druentia flumen, 1095.
- Drusius Joannes, 164.
- Drusus, 721.
- Dryades, 725.
- Ducangius notatus, 257.
- Dudo, 596. Imitator Prudentii, 217, 226, 1160.
- Ducæus Fronto, 185, 766.
- Duces Romani, 812.
- Duellum*, 590.
- Duita*, prima correpta, secunda producta, 176, 180.
- Duitæ*, 497.
- Dulcia nimia*, 625.
- Dungalus, 25, 54, 208.
- Duo pro duos*, 464.
- Dupinius, 25.
- Durantus, 301.
- Du Verdier Antonius, 99.
- Dux Bethlem*, 384. *Dux alicui, vel alicuius*, 341.
- E
- E in ablativo breve, 1111. E in i veteres saepe vertebant, 598.
- E longum Graecum a per scriptum, 188. In multis vocalibus Latinis corripitur, *ibid.*
- Eadem* in accusativo plurali a producto, 195, 871.
- Eurinus* prima producta a Graecis, 153.
- Ebenus et Ebum*, 254.
- Ebion, ebionitae, 451, 596.
- Eblanditis v rubibus*, 617.
- Eburna aquila, 728. Eburneis rastris solum vertere, 755.
- Ecclesia*, 2 correpta, 181. Templum, 680. Sponsa comparata, 915. Ecclesiae caput unicum, 689. Nomina diversa, 598, *aea*, 1072. Veteris opes in communi, 893. Veteris descriptio, 905, 1185 seq. Veteris paupertas cum recenti comparata, 896. An Ecclesiae peculiare nomen sit *domus salvis*, 1072. Ecclesiasticorum vitia modeste reprehendenda, 651.
- Ecclesiastes cap. xi, 568.
- Ecclesiastici cap. iii, 775; xv, 533; xxi, 841; xxiv, 367.
- Eccum*, ecce, 913 seq. 1149.
- Eckherardus junior, 1115.
- Ectasis, *vide* Jo. Evang.
- Ecquis et quis*, 418.
- Eculeus, 992, 1072 seq., 1107 seqq.
- Edentulae*, 1095.
- Edicta*, 742. Diocletiani et Galerii contra Christianos, 1066. Veterum imperatorum adversus haereticos, 172.
- Edictio duplex carminum an a Prudentio facta, 191, 245, 551, 555. Editiones Prudentii, 4 seq., 25, 79 seqq. Aldi an duplex, an triplex, an unica, 81 seq. *Vide* Aldus. Daventriensis ad annum 1495. Revocanda, 80 seq. Sighardi, 57. Romana praesens, 4 seqq. Ordo ab aliis diversus in ea servatus, 8. Quid in ea praestitum, quod attinet ad lectiones variantes, 99 seq. Editiones Prudentii ex recensione *Giselini* inscriptae cur mendosae, 91, 93. Veteres mendosae, 191. Quibus notis in commentariis iudicentur, 218.
- Eductus*, educatus, 762.
- Effigio*, 550, 472, 556, 664.
- Efformo* non est Latinum, 205.
- Effrenis, effrenus*, 605.
- Egeria, 767.
- Egesippus, 1102.
- Ego cogito*, an haec propositio sit fundamentum scientiae, 421.
- Ekkelhardus, 8.
- Eaqueare*, 776.
- Electra filia Atlantis, 705.
- Electrum, electrum*, 781.
- Eleemosyna occulta, et laus inde exurgens, 327. Eleemosynas ii maxime faciunt qui templis divitias conferunt, 150.
- Elementum* quo sensu dicatur anima, 140 seqq. Elementorum apotheosis, 724 seq., 1100.
- Elim lucus in eremo, 672.
- Elinguis*, 1065.
- Elisabeth a Deipara salutata, 451.
- Elitus* ab *elino*, 1010.

- Elmenhorstius Everardus, 78, 321, 511 *seq.*
 Elogia sepulcralia olim communia, et vulgaria, 520.
 Eloquent, 1084.
 Elumbis, 616.
 Elumbis, 2 brevis, 176, 1010.
 Emblemata, 899.
 Emergere, 566.
 Emerita ubi sita, 957 *seq.* 968. S. Eulaliae patria, 942 *seq.* Emeritae non est applicandum epigramma quoddam Ausonii, 937 *seq.*
 Enicare quid sit, 233, 1221.
 Enimulus, 932.
 Ennius, 684.
 Emmanuel, 456.
 Empedocles, 955.
 Encratia (S.) Encrates, Encratis, Eugratia, 17, 975 *seq.*, 1240.
 Eneco prima brevis, 196.
 Energema, *energema* penultima brevis, 176, 188, 353, 438 *seq.*
 Energumeni, 439.
 Enervo prima correpta, *enervatum, inervatum*, 176, 193, 352 *seq.*, 776.
 Enigma, *vide* *Enigma*.
 Enim prima correpta, 188.
 Enjuto Hispanis unde, 639.
 Ennius, 384.
 Ennodius, 122 *seq.*, 286, 367, 871, 1048, 1060, 1194 *seq.*
 Imitator Prudentii, 1197.
 Enodis, *enodus*, 321.
 Enormis, 1 correpta, 195 *seq.*
 Entelechia Aristotelis, 350.
 Enuniatrix, 1130.
 Eous an primam plerumque habeat longam, 253.
 Epexegesis Prudentio familiaris, 391, 518, 560, 563, 578 *seq.*, 668, 709, 767, 772.
 Ephemerides Romanæ, 38, 766 *seq.*
 Ephesus, 804, 1238.
 Ephraim, 392.
 Ephremus Syrus, 253.
 Epicharmi de anima et corpore sententia, 140.
 Epicureorum error de anima, 142.
 Epigramma pro epitaphio, 1161. Ita usus est Petronius.
 Epilogus carminum Prudentii et aliorum, 1225 *seq.*
 Epimethidis somnium ad 57 annos, 687.
 Episcopi cathedra in ecclesia, 1206.
 Episto a dicta est præfatio, 233.
 Epitectus, 144.
 Epitheta an geminari possint, 711.
 Epona, 419.
 Equidem, 1158.
 Equiria Martia sacra, 712.
 Equona dea, 420.
 Equus superbus, 605.
 Erasmus interpres Prudentii, 87, 89, 92, 94, 364. Prudentium laudat, 211. Imitatur, 214. Refellitur, 419. Notatur, 370.
 Eremus secunda correpta, 176, 181, 188, 291, 621, 671.
 Vox ecclesiastica, 291.
 Ergastulum, 739.
 Erichtho, 1137.
 Eridanus, 816.
 Error proprie de somniti, 301.
 Erix mons Siciliae, 713.
 Es finita interdum corripiuntur, 189, 223, 305. Formata per *is*, 177. *Es* saepe mutatur in *is*, 540. *Es* et *is* finita, 194, 569, 629, 631, 753, 785, 833, 1013, 1135, 1182.
 Esau an mari Rubro nomen dederit, 289.
 Esset, 313.
 Essentia divina una, trina, æterna, 101.
 Estius quanti fecerit Prudentium, 114 *seq.*, 216.
 Et quis, *ecquis*, 418, 762, 772.
 Ethici e correpto, 513.
 Ethnici *rustici, ruricolæ*, 753. Ironice docti, et periti vocati a Christianis, 1093. Statuis vincula injiciebant, ne Dei aufugerent, 718. An plures deos agnovissent, an solum plures perfectiones unius Dei, 418.
 Etymologiae ineptissima, 432.
 Eucharistia columbae aureae a S. Basilio inclusa, 271. In pervigilio Paschæ, 125. An ab ethnicis cognita, 894.
 Eucharistiae doctrina catholica, 442. Dogma, 621.
 Eucherus Lugdunensis, 167, 169. Imitator Prudentii, 353.
 Eucherus Stiliconis filius paganus, 825.
 Eugenius IV, 1048. Toletanus, 31, 161, 973. Imitator Prudentii, 308 *seq.* Ejus humilitas, 31. Codex ms., 74.
 Eugenius Tyrannus, 697, 733, 737, 825, 844. Aram Vi-cloriae restituit, 695.
 Eulalia, 941 *seq.*, 968. Eulalia Emeritensis notior quam Barcinonensis. Martyrium Emeritensis vere a Prudentio descriptum, 941.
 Eulogius (S), 890. *Vide* Fructuosus. Cordubensis, 964, 966. Inopia librorum laborabat, 947.
 Eumenides variae, 628, 728.
 Eumorphio miles, 1017.
 Eunapius, 1053.
 Eunomius, 407.
 Euphrates, 538.
 Euripides, 144, 519, 1076. Tertia producta, 193.
 Europa, 801. Ipsius raptus, 701.
 Eurydices fabula, 536.
 Eusebius ep. Alex., 689. Caesariensis, 125 *seq.*, 132, 136, 233, 399, 738, 903, 1003, 1063, 1069, 1115, 1136, 1145, 1158, 1191. Emissenus, 502, 1121.
 Eustathius Antiochen., 346, 502, 963, 1133.
 Eustratius martyr, 1005.
 Euthymius, 315, 362.
 Eutrapiela, 258.
 Eutropius, 646, 715.
 Eutychius Aegyptius, 1192.
 Eva quando condita, 266. Eva et Adam, 663.
 Evander, 789.
 Evangelia in titulos, et capitula olim divisa, 476. Evangelium infantiae, 776.
 Eventius, Evotius martyr, 979 *seq.*
 Evo vere de volumine, 688.
 Evomere animas colorum, 638. *Evomere librum* an metaphorice indecora, 455.
 Exactor auri, 893.
 Examen quis a corripuerit, 422. Examen divum, 507.
 Excellit, 432.
 Excelsa in sacris Litteris, 792.
 Excire, 446. In re magica, 701.
 Excitius sec. brevis, 180.
 Excrucciabilis, 204. Vox Plauti.
 Excrucciatus, tormentum, 204.
 Excussus, *excussio*, 1001.
 Exemplus carceri, 1007.
 Exerere lacertos, 390. *Exerere*, instituta perdicere, 989.
 Exhibulare, 204, 641.
 Exhortamen, 506.
 Exodi cap. i, 532, 535; ii, 389; iii, 286, 670; iv, 670; xii, 454; xiii, 286; xiv, 286, 642, 670; xv, 291, 301, 672; xvi, 558, 671; xvii, 591, 621; xx, 433, 670; xxi, 275; xxxi, 390, 432; xxxii, *ibid.* et 918; xxxiv, 313, 390, 423, 918.
 Exoletus, 1087.
 Exorbitare, 1173.
 Exorcismus, 883, 991. Exorcismi daemones urunt, 440.
 Exoticus, externus, 650.
 Experimentum i productio, 920.
 Exsecro, *exsecror*, 500.
 Exsecutor, 1204 *seq.*
 Exsequiarum ritus defensi, 133. Honos, 351. *Exsequialis*, 204, vox Ovidii et Statii.
 Exsibilare verba anguina, 204, 997 *seq.*, vox Cicerois, Suetonii, Senecæ.
 Exstimare, 204, 1185 *seq.*
 Exstimulare, 618.
 Exstinctum, *exunctum, exutum, exuctum corpus*, 639.
 Exstingui cur dicatur homo cum moritur, 145.
 Extructum sacrarium, præparatum, 295.
 Exsufflare, irridere, 1142.
 Extæ, 420. In sacrificiis adhibita, 853.
 Extensio eculei propria, 992 *seq.*
 Extorquo, *extorqueo*, 989.
 Extrahere animas, 821.
 Extremadura, 953.
 Extremum iudicium, 963, 984. Extremum orbis iudicium per ignem, 570. Cur proximum Patres credebant, 1021.
 Exuctum, *vide* *exstinctum*.
 Exuere stultitiam, 231.
 Exuperantius martyr, 1169.
 Exulus glaciem, 441.
 Eyb vel Eiyb Albertus, 605.
 Ezechiae domus, 676.
 Ezechiel. cap. xvii, 315; xxviii, 514, 538.

F

- Faber Petrus, 321, 916.
 Fabius Cunctator, 829. Fabii an tercentum, an omnes ex eadem familia, 813.
 Fabrettus Raphael notatus, 1151.

- Fabri Zachæi impudentia, qui a in *examen* corripit contendeat, 432.
 Fabricius triumphalis, 812.
 Fabricius Georgius Prudentium laudat, 211. In operibus quæ edebat, corrumperis ingeniosus, 111. *Interpres Prudentii*, 11, 20, 23, 28, 76, 92. *Notatus*, 103, 161, 2-8, 504, 561, 575, 409, 412, 461, 510, 531, 666, 679, 883, 1047 *seq.*, 1062 *seq.*, 1070, 1038, 1101, 1119, 1157, 1215. *Ejus* commentarii expurgati in *Indice Belgii*, 1160 *seq.*
 Fabricius Jo. Albertus, 10 *seq.*, 41 *seq.*, 49, 60, 111. *Notatus*, 666, 752.
Fabriliter, 204.
 Fabula infantis farre contacti, 895.
Fac intervallo ancipiti, 1123.
Facciolatus notatus, 205, 540.
Faces, 992. *Ardentes*, 877, 951, 954. *Furiarum* propriæ, 592. *Sulphuræ* arna libidinis, *ibid.* *Supremæ*, 1051.
Facilitamentum, 430.
Factura, creatura, 204, 430, vox *Plinii* et *Gellii*.
Facundus *Hermianensis*, 512.
Falsificare, *falsificus*, 204, 341.
Fames blanda, 278. *Pecuniæ*, 895. *Publica Romæ*, 615, 842, 843. *Sæpe* populos affixit, 849.
Familiæ nobiles *Romæ* ad *Christum* conversæ, 745 *seq.*
Famulus adjective, 506.
Fanatici *Bellonæ*, *Isidis*, *Serapidis*, 1154 *seq.*
Fando, 1005.
Fas de religione, 1102. *Fas et jura*, 1140.
Fasces, 1139. *Magistratum*, 947.
Fascinus a *Vestalibus* cultus, 860.
Fasti, 731. *Consulares*, 14, 24. *Pro annis*, 1119. *Fasti et fastus*, 455.
Fastidia in *partu* *Deiparæ* an fuerint, 371, 1233. *F-studia* docta, 633.
Fastum *Hispanis* non obicit *Prudentius*, 650.
Fati necessitas *libertati* obest, etiamsi *voluntas* ad *volendum* adigatur, 801.
Fatus, loquela, 1147.
Fauni, 1088.
Faustus martyr, 905, 979.
Faustus *Reicensis*, 168, 471, 1250.
Favilla pro reliquiis defunctorum, 609. *Pro minuto pulvere*, 779. *Vide* *Cinis*.
Favor quibus signis exhibebatur, 237.
Fax unde dicitur, 234.
Fca *Carolus*, 735, 741, 1089, 1199, 1237.
Febbris dea, 511.
Felbingerus *Jerem.* 380.
Felicitas æterna: de modo *ejus* et loco diversa *senserunt* *SS. Patres*, 153.
Felix martyr, 966 *seq.* *Cæsaraugustanus*, 979 *seq.* *Nolanus*, 1005. *Ejus* miracula, et sepulcrum, 108, 159. *Papa*, 960. *In Pincis* (S.), 1055. *Prefect. prætor.*, 168.
Fellus *Joann.* reprehenditur, 957.
Feminarum *luxus*, 519 *seqq.*
Feminal, 1215.
Fera *Eulalia* quid sit, 945.
Fercula, 623, 814. *Medicata*, 524.
Ferdinandi *ducis* *Parmensis* *pietas*, 128.
Ferdinandus *episcop.* *Paderboneusis*, 215.
Ferdinandus *Mendoza*, 170.
Ferentina *sacra*, 1149.
Feriatæ *manus*, 1055.
Feria *sub Styge*, 294.
Feriri, *feriri* *gladio*, 1193.
Fermentum, 433, 515.
Ferox pro *forti*, 945.
Ferrarius *Philippus*, 10.
Ferreras *Joannes*, 25.
Ferrugo, 619.
Ferrus *Franciscus*, 66.
Fertilis in *herbam*, 401.
Ferula, 226 *seq.*
Ferus pro *equo*, 1174.
Fervo, *fervere* *vitiis*, 711.
Fescennina *carmina*, 721.
Fessa, *Fezza*, *Fez*, 969.
Festones *Italice*, 1012, 1182.
Festum substantive, 311.
Festus, 265, 285, 502, 541, 420, 582, 741, 787, 862, 1027, 1030, 1142.
Fevre *Guido* *Gallice* *vertit* *Prudentium*, 98.
Fiam *prima* *brevi*, 176, 195, 717, 1032 *seq.*
Fibula *vestiaria*, 525.
Ficoronus *Franciscus*, 818.
Fidele *volumen*, 335. *Fideles* *chorei* *paginæ*, *ibid.* *Le-giones*, 1104. *Fidelis* *vox* *ecclesiastica*, 205. *Pro* *Christiano*, 204, 285. *Fide* *dignus*, 1145.
Fides *virgo*, 592. *Prima*, *sed* *non* *sola* *placet* *Deo*, 1098. *Quo* *sensu* *omnia* *sanctificet*, 238. *Fides* *Christiana* *sub* *ethnicis* *imperatoribus* *factata*, 692. *Fidei* *descriptio*, 590. *Allocutio*, 653. *Laudes*, 646. *Fidei* *secunda* *producta*, 675, 875, 1104.
Fides *militum*, *exercitus*, *exercituum*, 1104
Fidiculæ, 878, 1075, 1108, 1144.
Figere *verbum* *mathematicum*, 805.
Figmen, 204. *Figmentum*, 481, vox *Gellii* et *Amiani*.
Figulus *Wolfangus*, 474.
Figuræ *crucis*, 1119 *seq.* *Figuræ* *poetarum* *palliatii* *errores*, 194.
Filesacus *Joannes*, 1005.
Filius *Dei*, *vide* *Verbum*, *Christus*. *Filius* *solus* *Verbum* *notionale* *Patris*, 407. *Ex* *Patre* *ortus*, *sed* *non* *per* *abscriptionem*, 428. *Corde* *Patris* *genitus*, 396. *Filius* *unicus* *uni*, 205. *Imago* *Dei*, 409. *Patris*, *ibid.* et 504. *Consiliarius*, *mens*, *animus*, *ratio* *Patris*, 410. *Spiritus*, 416, 442, 461, 785. *Spiritus* *sanctus* *dictus*, 677. *Cur* *in* *Veteri* *Testamento* *apparebat*, 415. *An* *solus* *se* *videndum* *præbuerit* *in* *Veteri* *Testamento*, 403. *In* *figura* *angeli*, *qui* *excussit* *flammam* *ignis* *Babylonici*, 413.
Filii *prophetarum* *ligna* *cadentes*, 676.
Fingere *de* *corporis* *formatione*, 466.
Fiscus, 897.
Fissum *jecur* *victimæ*, 630.
Flabra *is*, *flabraris*, 204, 474.
Flacci *catalogus*, 125.
Fragrantia, 1128.
Flamen, 950. *Flameum* *sive* *flammeum*, 266, 860.
Flaminia *via*, 753.
Flaminis *Romani* *corona* *laurea*, 446.
Flammicomus, *flammivomus*, 651.
Flare, *spernere*, 944.
Flatus *anima* *vocata*, 144. *Flatus* *coruscus*, 237.
Flavianus, 1122. *Martyr*, 1053.
Flavicomantes *pueri* *an* *fuerint* *Germani*, 448.
Flere *rosas*, 944. *Pro* *stillare*, 1126.
Fletus *Christianorum* *in* *precibus* *proprius*, 249. *Judith*, *Davidis*, *Ezechia*, *ibid.*
Flexus *pluteæ*, 1217.
Flora *dea*, 722, 812.
Flores *sepulcris*, 935.
Flores *in* *funeribus*, 133 *seqq.* *In* *sepulcris* *martyrum*, 135. *In* *templis*, *ibid.*, 159. *Floribus* *ornata* *sepulcra*, 9. 9
Flores *pro* *coronis*, 591 *seq.*
Flores *psalmodum* *Prudentii* *Treicensis*, 62 *seq.*
Florez *Henricus*, 19 *seq.*, 215. *Notatus*, 957, 1038.
Florulentus, 1082.
Florum *mixtura* *in* *coronis*, 619. *Florum* *usus*, *ibid.*
Florus, 450, 516, 795, 797 *seqq.*, 815, 818, 1066.
Fuatal *seges*, 846.
Fuere *et* *disfluere* *de* *luxuria* *et* *libidinosis*, 518, 618.
Fluminibus *lumbere*, *mordere*, *radere*, *stringere* *passim* *tribuitur*, 527.
Fœnus *unde* *dictum*.
Fogginius *Petrus*, *Franciscus*, 748, 1078. *Quætionem* *de* *majori* *reprobrorum* *numero* *non* *resolvit*, 153.
Folia *odrifera*, 295.
Fomes *peccati*, 481.
Fons *animarum*, *boni*, *bonorum* *omnium* *Deus*, 275, 549. *Fons* *vitæ*, *quem* *sinit* *anima*, 1127. *Fons* *in* *atrio* *basilicæ* *S. Petri*, 1194 *seqq.*
Fonseca *et* *Figueroa* *Joannes*, 766.
Fontanius, 1240.
Fontanelle *rejjicitur*, 442.
Fontes *autem* *fores* *ecclesiarum*, 1194.
Fontes *xii*, *et* *palmarum* *Lxx*, 672.
Fori, *fora*, *fores*, 1167 *seq.*
Forare, 204, vox *Columellæ*, *Plauti*, *Macrobii*.
Forcellinus, 203, 252.
Forceps *ferreus*, 1169.
Forensis *gloria* *quid* *significet*, 247.
Forma *quid* *sit*, 237.
Formula, *Quod* *bonum*, *felix*, 534.
Forner *Rudolphus*, 896.
Formix, *formicari*, 458, 547.
Forsterus *Sebastianus*, 474.
Fortior *fortissimorum*, 1006.
Fortitudo *Christiani* *hominis* *cum* *peculiari* *auxilio* *Dei*, 811.
Fortunatianus, 787.
Fortunæ *deæ* *habitus*, 715.
Fortunatus *Venantius*, 139, 160, 185, 192, 196, 207, 297, 356, 361, 397, 438, 589, 659 *seq.*, 981, 1191. *Imitator* *Prudentii*, 217, 356 *seq.*, 345, 432, 496, 1049, 1226 *seq*

Fortunati codex ms., 74.
 Forum locus martyrii destinatus, 936. Supplicis, 1056.
 Forum Cornelii, *vide* Imola.
 Fossa pontii, 337.
 Fötus, fomentum, 204. Vox Plinii.
 Foxius non fuit architectus monasterii Scorialensis, 953.
 Fr producunt vocalem brevem præcedentem, 474, 1000, 1045.
 Fracastororus, 597.
 Fragitides, *sph agitides*, 1155 *seq.*
 Fragmen ninium micarum, 683.
 Fragro et flagro promiscue olim scriptum, 277.
 Frangenda pericula, 591.
 Frangere de luxuria, 616, 620. *Frangere fascēs in corpora*, 534.
 Fratres et sorores nomina ambigua, 896. Fratres nomen Christianorum, 896, 1028.
 Fratricida, 497.
 Freretus exploditur, 753. Ejus ianais philosophia, 749.
 Frigidodus, 639.
 Frigidus, exstinctus, 597.
 Frigus plurimum, 690.
 Frivola, res frivola, 783.
 Froilanus (S.) episcop., 15.
 Fromesta Hispanice accentum habet in prima, 181.
 Frondes in templis sparsæ, 15. Frondibus ciugere donos observatio paganis, *ibi*, *Frondes æternæ olivæ*, 686.
 Frontinus, 296.
 Fronto martyr, 979 *seq.*
 Frucuosus, et socii Eulogii, et Augurii, 965 *seqq.*, 1025 *seqq.*
 Fructus centuplex centuplicatus, 856. Tricesimus, sexagesimus, centesimus quibus conveniat, 838
Frugescere, 204, 844.
 Frumenta Romam unde advecta, 847 *seq.*
 Fruminius II episcop. Legionensis, 1180.
 Frustra a brevi, 172, 873.
 Fucus *utilita*, 231, 254.
 Fucus in pictura, 1052, 1171.
 Fusti, *suimus* verba energica, 1029.
 Fulgentius (S.), 563. Placiades, 699.
 Fulgidus profulgens, 204. Vox antiquata, et restituta, 204, 236.
 Fulvum, rutilum, 343.
 Fumosa mamma, 393.
 Fumali, vel fundali stridore, 204, 614. *Fumalis* vox est Statii et Suetonii.
 Funambuli, funirepi, 528.
 Fundis oppidum, indeclinabile *Fundis* in sexto casu, 183.
 Funera, cædes, 653. Funera Christianorum, 133 *seqq.*
 Funera, corpora defunctorum, 813. *Funere anhelus*, 604.
 Funerare, 204, verbum Plinii et Suetonii.
 Funis tormentum, 993.
 Furca collo eorum inserta, qui igni comburebantur, 1034. Furca collo inserta martyres in ignem coniecti, 1158.
 Furfifer, 914.
 Furiæ tres quid sint, 583.
 Furiare, 682.
 Furius Antias verbis in *escere* delectabatur, 844.
 Furta, concubitus illiciti, 1081.
 Fusus pro natus, 336. *Fusus utero*, 313.

G

Gabinus, *vide* Cinctus.
 Gabriel ad Mariam, 677. Secunda producta, 924.
 Gades, 717.
 Gætulus, 831.
 Gagathes, 1078.
 Gaius, *vide* Caius.
 Galaula, 834 *seq.*
 Galerius Maximianus, 948 *seq.* Maximinus Daza, 1041.
 In Gallæcia quo anno inductus fuerit mos consecrandi cereum paschalem, 121.
 Gallandius Andreas annotator Prudentii, 92, 219. Notatus, 182, 210, 278, 294, 303, 536, 448, 468, 604, 612, 646 *seq.*, 660, 676, 721, 739, 940, 997, 1031, 1102, 1129, 1138.
 Galletius Petrus Aloysius, 227 *seq.*, 1191.
 Galli imago quid significet, 234, 244. Frequenter occurrit in cœmeteriis Christianis, *ibi*, *seq.*
 Galli Cybeles sacerdotes, 807, 1083.
 Gallicinium, 234 *seq.*
 Gallienus Cæsar, 1028, 1206.
 Gallisa Lucianus, 223.
 Gallonius Ant., 8. Ejus tabulæ, 1169.
 Gallerus imitator Prudentii, 600, 616.
 Gaudius Bapt., 299.
 Ganea, *qaneum*, *qaneo*, 618. *Ganeo* prima correpta, 176, 128, 183. *Ganeones*, 908 *seq.*
 Ganges, *Gangis*, 816.
 Ganymedes, 702, 1087.
 Garamans, *Garamas*, 834.
 Garampius em. card. Joseph, 1197.
 Garcia Michael, 422.
 Garcia de la Huerta Petrus, 98, 766.
 Gattackerus, 1153.
 Gaudentius Brix, 126 *seq.*, 509.
 Gazæus Alardus, 1030.
 Geleonis trecenti milites quid significent, 163 *seq.*
 Gehenna, 377.
 Gelasius I, 1189. Scripsit contra Iupercalia, 1079.
 Gellius, 532, 559, 562, 623, 839, 863, 954, 956, 1080, 1131.
 Geloni, 441.
 Gemini sidus, 458.
 Gemmæ civitatis celestis, 638 *seq.*, 664.
 Gemmans, *gemmatas*, 394.
 Genealogus, 204, vox Ciceronis.
 Generatio æterna, 503. Generationes ab Adamo ad Christum, 496.
 Genesis cap. i, 537, 430, 523, 1096; ii, 215 *seq.*, 1231; iii, 513, 534, 609; iv, 4, 495, 667, 1131; viii, 667; x, 510; xi *seqq.*, 578; xviii, 103, 638; xix, 431; xxiii, 668; xxiv, 267; xxxii, 234; xxxv, 733; xl, xli, 502; xlii, 1148; xlix, 1128; lxi, 669.
 Genesis (S.), 968, 1034.
 Genialis, 268. Genialis honor, 950. Genialis hiems, 939.
 Geniale fulcrum, 721. Geniales Dei, 268. Geniales lecti, 816.
 Genii gentilium irridentur, 793 *seqq.*
 Genitor pro Deo, 332. *Genitus* pro Filio, 297.
 Genius populi Romani in nummis, 800. Genius publicus, *ibi*. Genium qui libri habeant, *ibi*.
 Gennadius, 22, 41, 196.
 Gentiles an crediderint statuis inesse divinitatem, 309.
 In deorum honorem sibi vulnera inferbant, 1154 *seq.*
 Eorum theologia varia, 782. Statuas applexabantur, 1216.
 Genua misericordiæ consecrata, 445. Genuum inflexio, 250.
 Genus pro natura, 502, 504, 826 *seq.*
 Georgius Augustinus Ant., 1203. Dominicus, 284, 800. Georgius episcopus Arianus sub Juliano occisus, 1043.
 Gerasesos a producta, 440.
 Gergesi, 532.
 Germanicus, 725, 729.
 Germanus (S.), 160.
 Gersen Joannes an auctor libri de Imitatione Christi, 40.
 Gerunda, 966 *seq.*
 Gerundensis Joannes, 11.
 Gerundia in *do* habent *do* commune, 235.
 Geryon, 717.
 Getæ, 441.
 Gifanius obertus, 37, 78, 216. An notas ms. in Prudentium reliquerit, 626, 775. Notatus, 193, 405, 484, 802, 721, 754, 773, 861, 919, 966, 1023, 1094, 1221.
 Gilbertus, 157.
 Gildas sapiens, 197, 347. Gildi regis oratio superstitiosus, 162.
 Giovenazzius Vitus Maria, 100, 108, 168, 173, 183, 264, 814, 867, 987, 1053.
 Giordine Italis quis dicatur, 535.
 Giraldus Lilius notatus, 211.
 Giselinus Victor, 12 *seqq.*, 200, 203 *seq.* Interpres Prudentii, 76, 88 *seq.*, 92, 94. Prudentium laudat, 212. Notatus, 153, 203, 230, 240, 317, 348, 470, 493, 514, 522, 613, 621, 647, 673, 677, 681, 758, 772, 824 *seq.*, 871, 877, 893, 983, 1008, 1047, 1054, 1089 *seq.*, 1110, 1191.
 Gladius ex ore Christi, et in manu ejus, 504. *Gladio ferriatur* formula, 951, 1211. Gladio ferri major ignominia, quam securi, 1193. Gladio sæpius quam securi percussis martyres, 877, 879. Gladio cur fere semper cesserint martyres, 884, 1219.
 Gladiatorum Marti, vel Saturno, vel Diti dicati, 730. A quo s:blati, 867 *seq.* Nonnulli empti, 864. Occidi iusti, 865. Gladiatorius ludus, 731, 864. Prohibitus 30, 867 *seq.*
 Glandes ilignæ, quernæ, 786. Glandibus primi homines vesci soliti, *ibi*.
 Glandorpius, 14, 19, 23.
 Glarea, 836.

- G'aucoma*, 404.
Globus, 805. Lunæ, et solis, 1096. Oris palpitantis, 1135.
Glortifico, 575.
 Gloriosa mors martyrum, 916.
Gloriosa virginum, 384.
 Glossarii cujusdam Latinitatis scriptor, 8.
 Glossatores veteres notati, 228, 275, 275, 312, 316 seq.
 499, 693, 703, 743, 749, 867, 923, 979, 1209.
 Glossarum etymologiæ plerumque ineptæ, 422.
 Glossemata ms. in Prudentium, 65 seq., 75 seqq.
Glutinare, 371. Usum carnis, 596.
 Glycas, 1235.
 Glyconius versus, 198.
 Guossia spicula, 238. Capella, 119.
 Gnotisci, 470 seq. An tam perversi quam vulgo creditur, 895.
 Godeau Antonius, 217.
 Goes Danianus, 234.
 Goldastus Melchior, 8.
 Goliath, 614.
 Goltzius Hubertus, 899.
 Gomorrhææ ruinæ, 563.
 Gonsalus de Salas Jos. Ant. 1053.
 Gonzalez Ludovicus, 929.
 Gordianus imp., 437.
 Gorgonæ caput, 1091.
 Gorcius Melchior: ejus expensis Breviarium Isidorianum editum, 82.
 Gorius Ant. Franc., 375.
 Gothescalcus, 258 seq., 588.
 Gothi, Getæ, 822.
 Gotthofredus notatus, 913.
Gothus, 425.
 Gottus em. card. 1227.
Grabatus, 1 correpta, 188.
 Gracchus Mithræ superstitionem evertit, 748. Ejus familia, 748.
 Gracurris, 967.
Gradius, 1 communi, 183. Vide Mars.
 Gradus in Urbe, unde panis distribuabatur, 570 seq.
Gradu facili, 273 seq.
 Græciæ officinis di orti, 1090.
 Græcismi in Prudentio, 624, 637, 618, 682, 944, 1073, 1150.
 Græcorum poetarum licentia, 183.
 Grævius Jo. Georg., 78.
Graffiare Italice, 1059.
Granen, 504.
 Grammaticis parum fidendum, 592.
Grande loqui, 613.
 Grando pro adversa fortuna, 972. De ictibus plumbatarum, 1074.
 Grangæus Joannes interpret Prudentii, 92 seq., 689.
 Notatus, 735.
 Gratia Christi major quam gratia Adamo collata, 477.
 Gratia major necessaria est in cætu naturæ lapsæ, quam in statu naturæ integræ. *ibid.* Gratia *civium*, 325.
 Gratias agebant martyres ad supplicium ducti, 1212.
 Gratianus, 171; Aram Victoriæ di. uit, 695.
 Gravina Joseph Maria, 304.
Gregas, 1011 seq.
 Gregorius VI, 1175. XIII, 1169. Bæticus, 470.
 Gregorius Magnus, 123, 158, 234, 258, 366, 1183, 1191, 1200.
 Gregorius Nazianzenus, 126 seq., 346, 446, 513, 587, 1202, 1206, 1212.
 Gregorius Nyssenus, 478, 502, 1061.
 Gregorius Thaumaturgus, 349.
 Gregorius Turonensis, 13, 166, 298, 441, 681, 870, 967, 1190, 1200. Imitator Prudentii, 1056 seq.
Gremium sepulcri, 360.
Gressus laxati, dammati, 687.
 Gretzerus Jacobus, 308.
 Griales Joannes, 234.
 Gronovius Jo. Fridericus notatus, 670, 792.
 Grotius Hugo, 117.
 Gruterus Jaanus, 76 seq.
Guadalquivir Bætis, 958.
Guadalupe Aquæ Lupiæ, *ibid.*
Guadiana amnis An., *ibid.*
 Guasco Eugenius, 520.
 Guilielmus, 437.
 Guntherus monachus, 679.
 Gutnerius Jacobus, 36.
 Guyetus Carolus, 124.
 Guzman Joannes, 929.
 Gymnadis licentia, 1082.
 Gynnosophistæ, 530.
Gynæceum, 3 brevi, 618.
 Gypseæ imagines, 733.

H

- H aspiratio* instar consonantis synalæpham nonnunquam arceat, 1086.
 Habacuc, diversæ scripturæ hujus nominis et varia quantitas, 279. Habac. cap. ii, 1056; iii, 375.
Habere, habitare, 788.
Habitaculum, 351.
Habitus, forma 530. Forma statuarum, 715. Habitus et conatus militaris, 602.
 Hacedama, Hacheldemach sæculo xu adhuc retinebat nomen, 683.
Hacha Hispanice, 1100.
 Hadrianus tertia brevi, vel potius synæresi facta ex secunda et tertia, 177, 183, 183.
 Hadrianus I, 1193, 1200.
 Hadrianus imper., 716, 722 seq., 1237. Hadriani moles, 1201. Pons, 1201.
Hæresis, vide Heresis.
 Hæretici laudant et excusant Prudentium, 1 seq. SS. Patres sibi adversari facile patiuntur, 111. Suas cæremonias extollunt, alias catholicorum irrident, 436. Primis sæculis an occasionem dederint calumniis contra Christianos, 895.
 Halicarnasseus, *vide* Dionysius.
 Hamartigenia an pars Apotheosis, 491.
Hambre Hispanice, 524.
Hanc animam vox magnanima, 1208.
 Hannibal, *vide* Annibal.
 Harduinus Jo. notatus, 1163.
 Hartmannus imitator Prudentii, 217, 678.
 Haruspicum responsa, 721.
Haurire cum lacte, 1124.
 Hebe, 702, 1080.
 Hæbræi an solum caput vituli aurei effinxerint, 432. Per orbem dispersi, 431. Martyrum supplicis insistebant, 1031. Sepulcra in viis publicis collocabant, 735. Sub Juliano Apostata lignonibus argenteis usi, dum templum instaurare voluerunt, 735. Ipsorum Pascha, 434. In Christianos odium, 434, 712. Cæcias, 433.
 Hebrus, 804.
 Hecate, 729.
Hecalombe, 2 producta, 176, 1153. Quid sit, 1153.
Hectorem pro *Hectora*, 195.
 Hedera an Jonam texerit, 322. Baccho sacra, 239.
 Heinsius Nicol. annotator Prudentii, 77, 93 seq. An præferendus Chamillardo, 94. An plures ejus editiones exstant, 94, 95. Prudentium laudat, 215. Ejus editio, 223 seq. Notatus, 161, 224, 229, 234, 291, 363, 388, 592, 415, 441, 458, 465, 467, 629 seq., 635, 638 seq., 650, 653, 665 seq., 690, 694, 705 seq., 717, 721, 730, 744 seq., 750, 767 seq., 772, 775, 779 seq., 793, 802, 806, 817, 833, 837, 850, 879, 883, 908, 912, 934, 937, 950, 973, 997, 1023, 1044, 1050, 1097, 1122, 1153, 1191.
 Helena, 701.
 Helias sacerdos, 312.
 Helim locus in eremo, 672.
 Heliodorus, 235.
 Heliogabalus, 1196.
 Hellespontus, 706.
 Helpidius Rusticus, 46, 383, 639, 947.
 Hemeterius, 870 seq., 967.
 Hendecasyllabi versus, 193, 1040.
 Henichius Joannes, 16.
 Henricus, *vide* Hericus.
Hepn e brevi, 188.
 Hepf disputationes ad Prudentium, 93.
Heraclitus i brevi, 179.
 Heraclius scriptor, 767.
 Heraclius Desiderius notatus, 134, 909.
Herbidus, 639.
 Hercules, 706 seq., 717, 1088, 1097. Hydram Lernæam occidit, 1138 seq. A doctis colebatur, 530. Ejus imago, 1092. Herculeæ clava, 530.
Hercules pro *Hercules*, 706 seq.
 Heres Paris summi Filius, 383.
Heresis prima brevi, 176, 181, 232, 505, 646, 674.
 Hericus Altissiodorensis, 180, 180, 660, 1029. Imitator Prudentii, 217, 331, 353, 356, 560, 872.
 Hermenegildus (S.) martyr, 125, 162.
 Hermione, 701.
 Hermogenianus Olybrius, 746.
 Hermolaus, 188.
 Herotes infantes occidit, 678, 1128.
 Herodianus, 928.

- Heroes Christiani, 306. *Heros* o brevi, 1069, 1105. *Heros* Tobias, 357. *Heros impius* Pbarao, 306.
 Herrera Joannes, 933.
 Heruarius Jo. Frid., 1078.
 Heruas Laurentius, 100.
 Heruetus Gentianus, 152.
 Hesperia, 1212.
 Hessels Joannes, 837.
 Hesychius, 1170.
 Hetruria, *vide* Tuscia.
 Hetrusci, 806 *seq.*
 Heumannus notatus, 287.
 Hevsi, 552.
 Hexameter herous peritossyllabus versus, 1230.
Hiatus personæ in tragicædiis, 818, *seq.*
 Hiatus in versu, 523, 582, 583, 592. In Prudentio, 426, 526, 533, 585, 593, 567, 626, 650, 777, 781, 803, 874, 991, 997, 1057, 1060, 1113, 1134, 1139, 1142 *seq.*
 Hibridæ voces, 337.
 Hieremias, *vide* Jeremias.
 Hierico, 537.
 Hieronymus (S.) 27, 29, 114, 126, 128, 154 *seq.*, 158, 148, 171, 252, 262, 275, 280, 334 *seq.*, 373 *seq.*, 585 *seq.*, 425, 425, 451, 469, 476, 552, 606, 651, 653, 684, 715, 740, 746, 748, 751, 807 *seq.*, 822, 882, 903, 925, 932, 992, 1002, 1035, 1057, 1061, 1142, 1178, 1191, 1214, 1223, 1224.
 Hierusalem, *vide* Jerusalem.
 Hilario (S.), 252 *seq.*
 Hilarius (S.), 143, 154, 179, 232, 344, 451, 599, 1034, 1095.
 Hilarius papa, 1163.
 Hildebertus, 1213.
 Hildebrandus Joachimus impugnatus, 120.
 Hildegarius episc., 77.
 Hincmarus Rhemensis, 168, 259, 290, 396, 588
Hippo, 419.
Hippocratiæ media producta, 1110.
 Hippolyti quot fuerint martyres, 1162. Hippolytus miles, 1165. Ejus Acta apocrypha, 1171 *seq.* Hippolyti pictura non exprimebat militem Hippolytum, 1175.
 Hippolytus martyr, 926 *seq.*, 935, 1161 *seqq.* Presbyter Antioch., 1165. Hippolyti cœmeterium, 1179, 1181. Templum, 1187. Hippolytus in Breviario Isidoriano, 37. Hippolytus scriptor, 1161, 1166.
 Hippolytus Phœdræ causa raptatus equis, 769.
Hircinum sidus, 458.
Hircosi cynici, 420 *seq.*
 Hispalis laudatur in quodam epigrammate Ausonii, 957.
 Hispana lingua orationes et carmina verbis communibus etiam linguæ Latinæ, 929.
 Hispania vere catholica, 172. Ejus martyres laudat præcipue Prudentius, 870. An ipsi Prudentius luxum tribuat, 615, 630.
 Hispaniolus Ptolom., 179, 183.
 Historiæ ecclesiasticæ scriptores passim Prudentium laudant, 216.
Hius pro *Jesus*, 186.
Hoc habet, Hoc habe, 593.
 Hædi, vel hædi, *vide* Agni.
 Hæschelius, 76.
 Holofernes, 594.
 Holstenius Lucas moribundus hymnum Exsequiarum sibi recitari voluit, 215.
 Homerus, 761, 963. Negligens metri, 190.
Homo, an primam in hac voce produxerit Prudentius, 177, 180. Homo an conditus ad imaginem Verbi, 451. Quid a pecude differat, 7.7. Spectare superna jussus, 748. Ipsi creatio, lapsus, 101, 103. Homines a-tates, 790. *Homo omnium horarum*, 534. Homines, si libere non peccant, puniri non debent, 801 *seq.* Hominum æqualitas, 327. Diversa studia, 249. Studia vana, 1221.
Homousion, 526.
 Homuncionite, 103, 402, 451, 470.
 Honestas, 611.
 Honorius Augustod., 42.
 Honorius imper., 695, 761, 823, 867. Simulacra deorum primum permisit ornatus gratis, deinde prohibuit, 741. Basilicam S. Pauli perfecit, 1193.
 Honorius I, 121.
 Hopperus Marcus, 212.
 Hora solvendi jejunii, 1030.
 Horæ ad usum diœcesis Lugdunensis, 387.
 Horatius, 4, 38, 156, 181 *seqq.*, 183, 205, 249, 259, 262, 272, 277, 279, 281, 288, 293, 297, 310, 312, 336, 356, 397, 448, 499, 501, 515, 533, 536, 562, 598, 632, 682, 706, 714, 720, 735, 739, 759, 786, 810, 832, 862, 891, 900, 914, 929, 930, 988, 997, 1015, 1012, 1031, 1043 *seq.*, 1060, 1082, 1091, 1111, 1122, 1158, 1170, 1184, 1200, 1213, 1217, 1226 *et q.*, 1251, 1253. Nominibus in *osus* delectatus, 593. Ejus cum Prudentio comparatio, 206, 217.
 Hordisius Lucas, 474.
Horror algidus, 846. In religionibus, 714, 1094.
 Horstius Matthæus, 614.
 Hospinianus Rodolphus re-rectus, 121 *et qq.*, 872, 1162.
Hospita, 194. *Trinitas*, 586.
Hospite aratro, 608.
Huc ades, 803.
 Huetius Petrus Daniel, 7, 113, 143, 175, 179. Prudentium ad usum Delphini excudi persuasit, 214.
 Hugo Hermannus, 401.
Huguenoti appellatio originis obscuræ, 756.
 Humanæ victimæ, 734 *seq.*
Humilis, humilitas, humilitas sanctorum, 28, 29, 607, 611, humilitatis descriptio, 607.
 Hunnus, 834.
 Hurtado Thomas, 884.
 Hyacinthus in florem conversus, 1082. Gemma, 659, 664.
Hyalus, 1199 *seq.*
 Hydra Lernæa cæsa et combusta, 1133 *seq.*
Hudrinus, 201.
Hudrius puer, 453.
 Hydrops, 909.
 Hyginus, 143, 699, 700, 732, 1051.
 Hylas, 707.
 Hymnarium, 9. V. Thomasii, 125, 282. Correctione indiget, 245.
Hymnio, himnista, 204, 887.
 Hymnodia Hispanica corrigitur, 122, 201.
 Hymnus matutinus, sive ad pullorum cantum, 213. Vespertinus ad incensionem lucernæ, 122. Martyrum ad vesperras, 290. Nominum Christi ex cod. ms., 186. De missione S. Spiritus an sit Prudentii, 51 *seq.* S. Romanii udatus, 191. S. Vincentii in Brev. Moz. 54 *seq.* Hymni 5 Cathem. titulus, 121 *seqq.* Hymni Breviarii Romani bis correcti, 253. Defensi, 178, 605. Hymni Breviarii Mozarabici plures fortasse sunt Prudentiani, 966. Hymni duo postremi Cathem. an loco movendi, 254. Hymni in exsequiis, 354. Hymni *Virgo Dei genitrix, Corde natus ex parentis, Vidit anguis immolatum*; quinam eorum auctores, 27. Hymnorum expositio, 86, 93. Hymnos canendi vetus consuetudo, 251.
 I
 I et H Græcæ litteræ quid significant, 163.
 Iambus pes citus, 1227. Iambicus trimeter versus, 201.
 Iambici Anacreontici versus, 199. Quos pedes admittant, *ibid.* Iambici senarii, 199. Iambicus dimeter versus, 198.
 Ibanez Echavarri Bern., 17.
 Iberia, 871. Iberus flumen, 815. Iberus Vasco, 20 *seq.*, 934.
 Ibis numen Ægypti, 1089.
Italia roseæ, 807, 1258.
 Ide mons, 715.
Idea, secunda producta, 181.
 Idiaquez Franciscus Xaver., 346.
 Idiomatum communicatio, 1121.
Idolum secunda correpta, 176, 181, 191, 193, 621, 694, 768, 771, 948, 1105. Pro Deo fictio vox ecclesiastica, 252.
 Idolis divinitatem inesse putabant gentiles, 983.
 Idola irriverentur, 990, 1093 *seq.*, 1100. Eorum cultus, 569. Prohibitus, 48, 741. Ea conculcare quandonam liceverit, 952. Idololatria, 692, 696, 908, 925. Ejus origo, 710, 714. Vestigia, 719, 1077. Novi conatus pro ea, 696. *Idololatria, idololatrix*, 551, 908 *seq.* *Idolum*, 418, 749, 753, 1168. In idolo recumbere, 418. *Idolum* tertia correpta, 176.
 IHV, IHM pro *Iesu*, et *Iesum*; IHS, IHC pro *Iesus*, 186.
Iesus syneresi facta ex *ie*, 177, 181, 183, 185 *seq.*, 421, 448, 469, 482, 487, 651 *seq.*, 677, 682
Iesus nomen, 4. Per *et* η significatum, 166. Salvator, 391.
 Ignatius martyr, 378.
Ignem in undis querere, 1157.
Igneus deus, *ignea* anima, 145, 273, 670.
Igni interdici, 145.
Ignio, ign tus, 204, 1156.
Ignis deus, anima, 479, 561, 1099.
 Ignis ultimum tormentum, 991. Supplicia, 879, 951, 1135 *seq.* Igni feræ aut gladius succedebat, 999. Ignis in rubo, 670. Sodomiticus an fuerit fulmen, 452. Igni æterno animæ peccatorum puniuntur, 779. An is mitigari possit, 1250 *vide* Pœna.

- Ignominium*, 616.
Idelonsus (S.), 270, 362, 672.
Illex, inlex, illix, 617.
Illicitare, illicitare, 841.
Illudibria, 827.
Illuminatio, baptismus, 463.
Illulus, illotus, 481.
Ima carceris, 1002.
Imago convivii Galilæi, 680. Domini, SS. Cassiani, Hippolyti et Simeonis Stylitæ Romæ passim, 109 seq. Prudentii, 40. Sepulcri Christi e. nummo veteri, 685. Imagines veteres Christi, 685 seq. Antiquæ bovis et asini ad præsepe Domini, 373. In templo S. Felicis Nolani, 109. Imagines sanctorum, 104, 109. S. Martini, et S. Paulini adhuc viventes collocatæ in templo, 151. Imaginum altarium origo, 1012. Imagines in sepulcris veteribus, 667. In hoc opere delineatæ, 8. Auctorum primæ litteræ codicum appingi solitæ, 40.
Imbecillus e brevi, 176, 181.
Imber lapidum, saxeus, umbre, imbri, 686.
Imbuere tenebras, 295.
Imitatores Prudentii, 160, 217, 226, 607, 613, 640, 922, 925, 935, 1037.
Immutatus, 689.
Immensus Dei, 459.
Immensurabile, 472.
Inminere, 1067.
Inmorari spiculo, 1066.
Imola an patria S. Cassiani, 1030.
Impar a brevi, 176, 182.
Impassibilis, 204. Vox Lactantii et Tertulliani.
Impedimenta matrimonii cum hæreticis a concilio Eliberitano initium ducunt, 170.
Impensus, 976.
Imperativa primæ, secundæ et quartæ conjugationis ultimam syllabam olim corripiebant, 194.
Imperitia objecta Christianis, 1070.
Impetratus, 581.
Impiare, 204, 502.
Impietas Christianis objecta, 1071, 1154.
Impios inter piosque sunt aliqui, 154.
Imponere manum, 657.
Impossibilis, 475.
Impotens, valde potens, 287.
Imprimere siliçam oculis, imprimere osculum, impressa oscula, 715, 1154.
Improbis labor, labor, 1114.
In præposito sæpe auget, 287, 689, 802, 1000.
Inadustus, 415.
Inestimabilis, 1095.
Incapax, 204, 410.
Incaruatio Verbi, 101. Incarnationis mysterium an demoni clare perspectum fuerit, 526, 440 seq.
Incesum pro thure vox antiquissima, 129.
Incentivus, incentivum, 204, 481.
Incerare, 204, 715. Genua, 414.
Incerti carmen in laudem Prudentii, correctum ad ms. eod., 208. Ex eod. Goldasti, 210. Ex eod. Bongarsiano, 210.
Incircumciscus, 622.
Incircumscriptus, 204, 476.
Incitus, incitatus, 991.
Inconstantia rerum, 851 seq. Romanorum in retractandis legibus, 790.
Incorpora is, 1010.
Incredulus, 451.
Incrucis, 830, 982.
Incusus, incussio, 1001.
Inclutus, 278.
Indages, indago, 204, 837. Vox Claudiani Mamerci.
Inde domo, 1205.
Index biblioth. Cassanat. notatus, 614. Index expurgatorius Belgii, 1160 seq. Brassichellensis, 158, 362.
Indocilis, 266. Pro docili, 633, 710. Pro non docili, 693, 756.
Indoles, 927, 942. *Indoles trina*, 585.
Indoma ilis, 204, vox Plauti.
Induciae, 900.
Induperator, 710.
Indus decolor, 558.
Ineptia, ineptie, 710.
Inergima, vide Energima.
Inermare, 353. *Inerme virus*, 260. *Inermis, inermus*, 654. *Inermans*, 169.
Inervo, innervo, 352. *Vide enervo.*
Infamium, 646.
In arcire, infarcire, 627.
Inferi, vide Poena, ignis æternus.
Infernalis, 562.
Infideles ad interiorem ecclesiæ partem non progrediebantur, 1072.
Influit, impluit imber, 854.
Infracus pro fracto, 620.
Infrequens, valde frequens, 1000.
Infula quid sit, 355. Infulæ a vitæ discrimen, 862. *Infulatus David*, 355.
Ingelidus, 862.
Ingenia liberiora castigantur, 427.
Ingenium, 802. *Ingenii lucianen inire*, 756.
Ingenitus, 478.
Ingenuus, 261.
Industria an recte scribatur, 689.
In medium influere, 856.
Innatus, non natus, 204, 409.
Inuitor, innecto, 352.
Innocentes anni, 1125.
Innocentes infantes occisi, 678, 1128.
Innocentius I, 31; III, 137, 885.
Innuba Eva, 266. *Innuba virgo, innupta u'ere*, 455.
Innumerabiles martyres Cæsaraugustani, 108, 970.
Innupta Deipara, 595.
Innormis, enormis, 195.
Inquietare, 1070.
Insani vapores, 445.
Inscriptio Bassi, 748. Constantini, 740. Principii, 753. *Vide Salia, Stilico, Vettonia.*
Inscriptiones antiquæ basilicæ S. Pauli, 1198. Diocletiani, 949. Hymnorum non videntur esse a Prudentii manu, 887. Symmaci, Nicomachi, 843.
Insignis cum genit., 1168.
Insistere, 760.
Instaurare, 549.
Instior, 248 seq.
Instruere, 1212.
Instrumenta martyrii, 1169. In honorem transferunt triumphi, *ibid. seq.* Ferrea circa ignem in formam larium efficta, 928 seq.
Instrumentum pro testamento, 509.
Insubjectus, 204, 535.
Insuæcui, consuefacit, 465. *Insuetus, assuetus*, 694.
Insufflare, irridere, 1142.
Intactæ anus, 915.
In tantum, 511, 814.
Intemporalis, 204, 1096.
Interecentus, 194, 196, 638.
Interefectus, 194, 196, 597.
Interminus, interminabilis, 204, 381, 775.
Instabilis, 1070.
Inuimare, 1158.
Intolerantia religionum diversarum in Ecclesia catholica auctores habet Constantinum, Theodosium aliosque pios et antiquos imperatores, 171 seq.
In usque, 515, 1141.
Inventor luminis Deus, 285.
Inversa vice, 912.
Investitus, nudus, 766.
Invidi, 908 seq.
Invisibilis, 412.
Invocatio sanctorum, 105, 875, 40, 1055, 1060 seq. 1063, 1181, 1224. Carminibus et hymnis publice decantatis probata, 935.
Involare, 476.
Involucrum, involuclum, 3 brevi, 176, 182, 287, 570, 695.
Ionus o brevi, 188.
Iræ descriptio, 610.
Irenæus, 170, 250, 350, 362, 462, 501, 556, 577.
Irene martyr, 965. Soror Damasi, 859.
Irrerotus, 204, 1014.
Irritanen, 204, 510, vox Ovidii.
Isaac immolandus, 1126.
Isæus, 562.
Isaie cap. I, 251, 375; IV, 456, 512; VI, 275; VII, 456; IX, 371, 410; XI, 381; XXXIV, 1115; XLIV, 369; XLIX, 1159; LI, 1258; LXI, 1255; LIV, 588; LVI, 562.
Isaia serra dissec us, 1021.
Isidorus, 16, 126, 129, 168 seq., 207, 226, 255 seq., 257, 245, 264 seq., 272, 274, 279, 310, 379, 385, 414, 422, 442, 449, 451, 455, 469, 474, 476, 495, 499, 520, 524, 527, 550, 551, 558, 578, 582, 618, 655, 672, 675, 700, 704, 735, 755, 785, 795, 808, 822 seq., 865, 865, 868, 891, 929, 954 seq., 966, 987, 992, 1054, 1064, 1081, 1093, 1108, 1145. *Imitator Prudentii*, 955. An ejus sint versus de ipsius bibliotheca, 207.
Isidorus Pelus., 419, 520.
Isis, 804, 859. Pennis vulturinis, 770. Ejus mimica solemnia, 754.

- Islandia, 567.
 Iso, 8, 24, 34, 91 seq., 94 seq., 221. Ipsius scripta, 1160.
 Glossæ auctiores, 666. Non omnes in iudicium vocatæ, 422, 1109. Correctus, 256 seqq., 255, 269, 315, 330, 335, 355, 371, 377, 430, 528, 550, 593, 723, 825, 837, 839, 866, 484, 973, 1040, 1044, 1061, 1151, 1165, 1167, 1180, 1236 seq. Notatus, 184, 227, 229 seq., 274, 276 seq., 299, 364, 422, 472 seq., 489, 493, 510, 520, 535, 585, 627, 698, 698, 700, 717, 732 seq., 749, 762, 775, 782 seq., 791, 815, 825, 834, 839 seq., 875, 881, 889, 914 seq., 923, 925, 949, 975, 980, 985, 1003, 1017, 1083, 1092, 1109, 1111, 1192, 1199, 1201, 1215, 1236, 1237.
 Israelis captivitas, 535, 676.
 Ister, 415.
 Isus, Isu pro Iesus, 186.
 Italus, dux, 719.
 Iter Israelitarum per mare, 670.
 Itinerarium Antonini mart., 253. Bardigalense, 679.
- J
- Jacob patriarcha, 405. Cum Domino luctans, 254.
 Jacobi Epist. cap. iii, 1140.
 Jacobonius Julius, 175.
 Jacobus Benevent., 58.
 Jacula solis, 246.
 Jam in nam mutatum, 417, 545.
 Janiculum, 1167. Janiculi ad radices molæ, 848.
 Janningus, 1199.
 Janua, vide Balbus Joannes.
 Januarius (S.), 963, 978.
 Janus, 719, 925.
 Japones, 345.
 Jaquelotus, 148.
 Jason Cyrenæus, 1129.
 Jaspis, 639, 661.
 Jebusæi, 552.
 Jecur in sacrificiis, 945.
 Jejunare, 524. Jejunium, 510 seq., 611. Festum, jus dictum, victima sacrum dictum, 511, 528, 1030. Qua hora solum, 528. Jejunii necessitas, 529, 535. Utilitas, 272. Jejunia strictiora aliquando ab episcopis indicta, 1030. Jejunii quadragesimalis origo, 325. Jejunii quadragesimalis et stationum discrimen, 328. Jejunium a catholicis an auctum, an relaxatum, 525. Jejunii diversæ consuetudines, 147, 350. Jejunium sabbati, 272. Christi, 528.
 Jeremias, 551.
 Jerem. cap. i Thren., 534.
 Jerusalem arcam suscepit, 634.
 Jericou, 557, 673.
 Jesse radix, 581.
 Jesu Liberius a, 38.
 Joannes Bapt., 315 seq. Ejus passio, 681. Imago ipsius Christum baptizantis ex veteri numismate, 252.
 Joannes, vide Chrysostomus.
 Joannes Climacus, 153, 158.
 Joannes Damascenus, 157.
 Joannes Evang. an in somnis viderit res in Apocalypsi narratas, 504, 569. Ejus Evangelii extrema verba de numero, an de pondere librorum intelligenda, 464.
 Joann. cap. i, 338, 393, 514, 1117; ii, 680; iv, 1127; v, 577, 462; vi, 542, 417 seq.; vii, 540; ix, 358, 462, 681; xi, 540, 468, 683; xv, 694; xvii, 453; xix, 1126.
 Joannes Scotus Erigena, 1160.
 Job patiens, 604. Job cap. vi, 963; vii, 502; xix, 1057.
 Jocus, 625. S. Laurentii in tyrannum an laudandus, 920.
 Jocus et ludus quid differant, 258.
 Joelis cap. iii, 372.
 Jonas, 320 seqq. Sub cucurbita in vitro antiquo quid probeat, 522.
 Jonas Aurelianus imitator Prudentii, 607.
 Jonathas, 622.
 Jordanis conversus retrorsum, 391. Ejus xii lapides, 675.
 In Jordane veteres Christiani baptizari expetebant, 252.
 Joseph interpres somniorum, a fratribus agnitus, 669. Ejus historia, 502. Ab uxore Pharaonis an sollicitatus, 1252.
 Joseph Michael a S., 32, 47.
 Josephus Hebræus, 452, 556, 920.
 Josue cap. ii, 675; iii, 391; iv, 591, 675; vi, 556; vii, 654, 1146.
 Jovinianus, 695, 1209.
 Jovis imagines, 701, 1091. Stupra, 1081, 1085.
 Jovis Latiaris templum in monte Albano, 792.
 Jovis specie Augustus representatus, 720.
 Jovius, 86.
 Jubeo tibi, 1001. Jubeo, ut, 489, 1059.
 Jubilæi annus, jubileus, 486, 1235.
 Juda pro Judas, 685 seq. Juda patriarcha, 448.
 Judæi, vide Hebræi.
 Judaicus, secunda producta, 179, 181.
 Judæismus in vocabulorum Hebræorum quantitate religiose observanda, 181.
 Judas quo sensu mercatus agrum, 651. Laqueo suspensus, 685.
 Iudicium extremum, 376 seq., 598, 211, 246. Cur ad dexterum iudicis latus eo die transferri Prudentius oraverit, 159 seqq.
 Iudicum cap. xiv, xv, 674.
 Judith. cap. viii, 242; xiii, 594.
 Jugum Christi suave, 328.
 Jugurtha, 743.
 Julia Augusti filia, 720.
 Julia Cataphronia Deo devota, 831.
 Julianus Apostata, 24, 444, 697, 1019, 1055, 1078 seq., 1129, 1149. Aram Victoriæ restituit, 695. Ejus sacrificia, 445. Serapis vultu exsculptus, 770. Annus ejus obitus, 1250.
 Julianus archipresb. commentitius, 39, 1251.
 Julianus episc. Tolet., 1212.
 Julius Firmicus, 702.
 Julius martyr, Julia, 979.
 Julius obsequens, 1091.
 Julius Ascanius, 924.
 Junceus, 933.
 Junius Bassus, 747.
 Juno, 713, 924. Ejus imago, 1092. Junonis specie Livia efficta, 720. Junones duæ, 724.
 Juppiter, 700 seqq., 804. Rex, tyrannus, 1087. Stator, ejus imago, 1103. Latiaris, an illi victimæ humanæ immolata, 732.
 Juramentum per salutem, vel genium principis, 1118.
 Jurare flumina barbari soliti, 822.
 Juretus Franciscus interpres Prudentii, 78, 90, 95. Notatus, 713, 790, 806.
 Juribus hæc addictis, 661.
 Jurisconsultorum canina facundia, 550. Pertinacia obtinendi, 227.
 Jus reddere quid sit, 228. Juris duæ partes, *ibid.*
 Jussio augusta, 35.
 Justi amici Dei, 1164.
 Justificare animam, *justificus*, 477.
 Justinianus codex, 172, 758, 1145.
 Justinianus, 171, 867.
 Justinus martyr, 250 seq., 280, 926 seq., 1104, 1112, 1113.
 Justitia, 611. Hujus vitæ qualis, 28.
 Justitium, 290.
 Justus agit tutus iter, 670.
 Justus et Pastor, 968.
 Juvenalis, 179, 187, 226, 228, 295, 420, 519, 554, 546, 557, 559, 605 seq., 609, 616, 619, 625, 655, 678, 700, 721 seq., 727, 753, 756, 771, 787, 797, 801, 812 seq., 818 seq., 839, 841, 862, 864 seqq., 900, 925, 950, 1035, 1070, 1076, 1080, 1083 seqq., 1088 seqq., 1116, 1123, 1125, 1150, 1170, 1181.
 Juvenus *Tauri sidus*, 458.
 Juvenus, 87 seqq., 161, 177, 231, 235, 286, 513, 517, 529, 563, 583, 440, 511, 612, 651, 679, 828, 1226. Qua invocatione in suo poemate usus, 252. Juvenis non est liber in Genesim sub ejus nomine editus, 196.
 Jurenta, juvenas, juvenus, 861.
- K
- Kalendæ an calendæ scribendum, 565
 Kalendæ Januariæ, 719. Kalendarum observationes prohibita, 155.
 Kempius Martinus castigandus, 951.
 Kinchius, 908, 1259.
 Kingius Guillelmus, 148.
 Kirchmannus Joannes, 563.
- L
- Labarum, prima communi, 710. Labarum Constantini, *ibid.* Imperatorum, 825.
 Labbeus Petrus, 1192.
 Labbeus Philippus, 155.
 Labes, labem inferre, 252.
 Labieni scripta combusta, 883.
 Laborum, vide Labarum.
 Lac pressum, 262. Lac de succo herbarum, 401. De succo plantarum, 849.
 Lacedæmon, 701, 783, 1237. Ultima brevi, 176, 183, 188, 785.
 Lacedæmonii, 806 seq. Victoriæ involucrem exprimebant, 764.
 Lachesis, 801.

- Lacones una sola littera o responderunt Alexandro, 189.
 Lacrymæ præ gaudio, 456. Christianorum ad sepulcra
 martyrum, 1061. Ethnicorum ad aras deorum longe diver-
 sæ, 1061. *Vide* Fletus.
 Lactantius, 126, 133, 139, 286, 293, 306, 336, 373, 377,
 390, 408, 439 *seq.*, 446, 490, 511, 588, 600, 633, 700, 703,
 707, 717, 731, 776, 779, 857, 863, 913, 916, 952, 1011,
 1028, 1043, 1081, 1098, 1151, 1176, 1204. Lactantius
 ms., 58.
Lactantibus horis, 457.
Lacte depulsus, 1122.
Lacientis oris iudoles. ibid.
Lacteolus, 678, 933, 1188.
Lacteus, 983.
Lacto, 329, 457, 1235.
Lacunæ vulnerum, 993.
Lacus myrrhæ, 671.
 Laertius, 393.
Læta, quam laudat S. Hieronymus, 718.
Lambere, 408.
 Lambinus notatus, 1187.
 Lamius Jo. notatus, 136.
 Laminæ ardentes, 989, 999, 1108. *Lamna*, *lammina*,
 733.
 Lampas Christi, 594.
 Lampades, *vide* Faces.
 Lampadius, 747.
 Lampius Barcin., 747.
 Lampridius, 1131, 1196.
 Lampsacus, 1237.
 Lanæa in cremeteriis reperta, 1160
Lauino, 996.
Languis voce vocem, 616. *Languiduli natus*, 296.
Lanista, 864.
 Lanzoni Antonius, 359.
Lapidatio, 686.
 Lapide Cornelius a, 275
 Lapidet saxa pro diis, 983, 990. Instrumenta martyrii,
 1013.
Lapis pro idolo, 715, 948. *Lapis fixus*, 400. *Lapis an-*
gularis, vide Christus.
 Lapius Jo. Hieron., 750.
 La Placette, 118.
Lappe, 331.
Lardum unde dictum, 929.
 Larentina, Laurentina, 812.
 Lares, 928. Ferreis instrumentis circa ignem insculpti,
 929. Fuliginosi, eorum cultus, 1089 *seq.*
 Largitas, *vide* Operatio.
 Larralde Jo. Ignat., 870.
 Larvæ scenicæ, 818.
 Lascivus aspectus punitur, 1218.
 Lastanosa Vinc. Jo., 222.
Latae procinctus, 806.
 Laterana basilica, 751.
 Lateranense oratorium sacrum S. Laurentio, 933.
 Latere Christi an sanguis, et aqua divisim limitibus fluxerit,
 546.
 Latina via, 733.
 Latinitas non est Augustei sæculi finibus concludenda,
 203. Prudentii, 203 *seqq.*
 Latinus Latinus, 210. *Sic pro sret* in Prudentio resti-
 tuit, ejus hac de re ænigma, 172 *seq.* Notatus, 229, 1061,
 1239.
Latium unde dictum, 699.
 Latro bonus in quem locum a Christo perductus, 363.
 Latrones persecutores Christianorum, 1022, 1148.
 Latus utrumque Christi an perforatum, 684 *seq.*
 Laurentius martyr, 888 *seqq.*, 1169 *seq.* Crucem manu
 ferens, 937. Ejus martyrium quis verterit in dubium, *ibid.*
 Cultus Romæ, 932. Monumenta vetera hujus cultus, *ibid.*
seq., 936 *seq.* Ecclesiæ, 926, 931 *seq.* Imagines antiquæ,
 937. Patria, 889, 936, 938 *seq.*
 Lauretanus Mich., 1169.
 Lauretus Hier., 271, 497.
Lavacrum, 2 brevis, 182.
 Laverna, Iaberna, 839.
 Lazarus, 370. Resuscitatus, 477 *seq.*, 683.
 Lazzeri Petrus, 355, 950. Notatus, 933.
Lea pro leo, 194.
 Leander Hispal., 1001.
 Lebetes sepulcris insculpti, 1169.
 Le Brunius, 747.
 Lectica, 865.
 Lectisternium, 998.
 Lectus Jacobus, 93.
 Lectus ferreus, 917, 909 *seq.* Lectulus quo jacuit S. Vin-
 centius diu asservatus, 107.
 Leda, 701, 717.
 Legem credendi lex statuat supplicandi, 241.
Legere ossa, 1036.
 Leges metricæ a poetis Christianis observatæ, 180. Le-
 ges arcis, airæ, 985. Auritæ, 468. Miuantur, 778, 1083.
 Legis et Evangelii discrimen, 102 *seq.*
 Legio an patria SS. Hemeterii et Celedonii, 887 *seq.*
Legula, lingula, 1146.
 Leibnitzius, 148.
 Lemma in stemmate Hispaniæ tanto monta, et aliud po-
 steriorius plus ultra, a quibus inventa, 86. Lemmata carmi-
 num Prudentii, 402, 417, 578, 987. An ea sint a Prudentio,
 1018, 1030.
 Lenis Vincentius, 1235.
 Lentus de patiente, 600.
Leo verbum antiquum, 230.
 Leo Magnus (S.), 276, 346, 512, 578, 713, 820, 1001,
 1194, 1200. Imitator Prudentii, 922, 963.
 Leo stidus, 457.
 Leoricus episc., 77.
 Leonardo et Argensola Lupercius, et Bartholomæus
 10 *seqq.* *Vide* Argensola.
 Leontinus Ager, 817.
 Leopardus Paulus, 385.
 Lequien Joannes, 318.
 Lerna palus, 1138.
 Lesleus Alexander, 871.
 Lessius, 936.
Lethæa vis, somnus, 299.
 Levana dea, 607.
 Levare corpora martyrum, 1020.
 Levita, 892, 987.
 Levitici cap. iii, 1098, xxv, 486 *seqq.*
 Lex Moysi data, 670. *Lex* pro naturæ propensione, 839.
 Lex Curia, 1074. Lex Julia, Scantinia, 1083.
 Liba in sacrificiis, 1093.
 Liber vitæ, 871, 981.
 Liber emissus non revocatur, 38.
 Liber de S. Maria et obstetrice, 376.
 Liber, *vide* Bacchus. Liberi imago, 1031.
 Liberius a Jesu, 128. Refellitur, 704.
 Liberius papa, 1195.
 Libertas arbitrii, 103, 113, 341 *seq.*, 551 *seq.*, 727, 801,
 803.
 Libido in venis, jecore, fibris, 591. Sodomita, 592. Libi-
 dinis et mortis consensio, 596. Libidines veterum intol-
 rabiles, 522.
Libram tenere, 963.
Libratus an active, 602.
 Libri Christianorum ab ethnicis combusti, 882, 998.
 Libros comburendi mos, 998. Quando Romæ cæperit,
 882. Libros sacros Christiani venerabantur, 436.
Libum, 272.
 Liburæ turritæ, 808 *seq.*
 L bya, 804, 1203.
 Licentiæ poetarum, 185 *seq.*
 Licentius paganus, 732.
 Licin i tonsoris sepulcrum, 733.
 Licinius imbrex, 1087.
Lignæe feminæ, 953.
Lignum, c mpes, 1003.
 Lignum vitæ, 266.
Ligonibus aureis terram fodere, 753.
 Ligorius Pyrrhus, 863.
 Liguria, 823.
 Limbus Veneris, 814.
 Limina templorum exosculari Christiani soliti: limina
 apostolorum quid, 930.
Limus de corpore humano, 323.
Linea texta, lini usus, 225.
Lingua pro eloquentia, 1063. Flecto comparata, 1064,
 1143 *seq.*
 Linguetus, 119.
Lingula, ligula, 1146.
 Lippomanus Aloysius, 97.
 Lipsius rejicitur, 864.
Liquabile, 204, vox Apuleii.
Liquidum quid proprie sit, 114. *Liquidum serenum*, 734.
Liquor et liquidum pro spiritu et spirituali, 110 *seq.*, 410,
 463, 779.
 Liscia Franciscus, 831.
Litamen, 204, vox Statii.
Litania, 311.
Litare, 311, 379.
Lites calumniosæ, 376.
 Livia Juliæ nomine vocata, 720, 724. Ejus apotheca,
 720.
 Livius, 762, 764, 798, 862 *seq.*, 803, 967, 1110, 1139

Llares Hispanice, 929.
Loaysa Garsias, 10, 18.
Loci mulierum, 1217.
Locuples, 272.
Locus æ, l brevis, 679. *Locustæ*, quibus vescebatur S. Joannes Ba. t., 515.
 Longobardi, 450.
Longum pro longe, 977.
 Lopez Avata Ignat., 590.
 Lopez de Barrera Domianus, 144, 557.
 Lorenzana Em. Franc. Ant., 215, 27, 308, 673, 850.
 Breviarium et Missale Isidorianum maguilcentius et correctius edidit, 83.
Lorica, 601.
 Lorinus, 555, 1235.
 Loth, 580. Fugiens Sodomam, 55. Ejus uxor, 556. An ejus statua adhuc permaneat, *ibid.*
Lotus capillata, 866.
 Lotterus Melchior, 1067. Editor hujus S. Romani, 1062.
Lubrica e clivum, 1196.
Lubricus fallax, 1235.
 Lucanus, 266, 290, 512, 701, 703, 855, 905, 1054, 1151, 1177. Ejus sententia, *Cæto legitur, qui non habet urnam*. Inepta, 1177. Codex ms., 68.
 Lucæ cap. i, 454, 677 seq., 785; iii, 517; iv, 525, 410; vii, 340; viii, 539 seqq., 401, 682; ix, 641; x, 871; xii, 912; xiii, 841; xv, 551; xx, 400; xxii, 610.
Lucellum, 219.
 Lucernæ benedictio, 296. Lucernæ veteres Christianorum, 231. Lucernarium, 122.
 Lucilius Franc. M., 820.
 Luchius Mich. Ang., 556.
 Luci et montes idolorum sedes, 1023.
 Lucianus, 447, 718, 819.
 Lucifer Calarit., 1107.
Lucifer diabolus, 512. Planeta, 351.
 Lucillus, 484, 711, 1110.
 Lucilla, 1008.
 Lucina Juno, Diana, 781. *Lucinæ horæ*, *ibid.*
Lucinator, 257.
 Lucius Ludovicus, 101.
 Lucius martyr, 1115.
 Lucius Rangonus Venustus, 1120.
 Lucorum supersitio, 756.
 Lucretius, 16, 181, 185, 216, 254 seq., 211, 267, 295, 299, 355, 351, 626, 713, 745, 774, 787, 790, 855, 119, 1122, 1182, 1187. Ejus de anima sententia, 112.
Luctantibus horis, 457.
 Luctus emortualis, 539.
Ludere, pingere, ornare, 1176, 1198. *Ludere homicidia*, 864 seq. *Ludere pœnis*, 821.
 Ludewig u. Joann. Pet. us Prudentium laudat, 215. Notatus, 152.
 Ludimagistri, 1035.
 Ludus *Loto* dictus, 628.
Luere fœdera intercepta, 758.
Luqubris duas primis correptis, 182, 341, 1225.
Lumen et nunc sæpe inter se commutata, 476. *Lumen de lumine*, 1036. Lumen divinitus accensum, 128. Lumen novum Sabbati paschalis, 121. Antiquissimo tempore in pervigilio Paschæ oblatum, 121. Lumen S. sepulcri, 282.
Lumino, luminas, 856, 994. Luminum usus apud Hebræos et Romanos, 120. In ecclesiis usus et copia, 118 seqq., 121.
 Lunæ cultus, 723 seq. Lunæ curru equi, muli, juveni i, juveneæ allinguntur, 729. Lunæ in circulo sedes Antinoos excogitata, 722.
Lupa, 592. Meretrix, 1118. Uxor Faustuli, 705. Lupanar., 592, 705. Publicum, 1216. Lupanaria varia nomina, 1217. Lupanaria collocata in vicis angustis, 1217.
 Lupercalia, 833. Quandonam abolita, 1079. Lupercorum tria col egia, 950. Sciticæ, verbera, 1079.
 Lupercus martyr, 979.
 Lupinus Ant. M., 307.
 Lupus Ferrariensis, 500.
 Lusitania, 957, 968.
 Lustrata, lupanaria, 705.
Lutcola sarta, 619.
 Luteus, 489.
 Lutherus, 1160. Rejicitur, 118, 553, 370.
Lutuleria libido, 596.
 Lux *lucra*, 343.
 Luxuria commune vitium, 650. Oculos invadit, 592. Ejus descriptio, 615 seq. Luxuria veterum in mari oribus, 785. Luxus, 627. An Hispanorum proprius, 650. Luxus in collectile libraria, 6. Vestium, 619 seq.
 Lyæius Fortunius, 284.

Lydius, ludius, 1085 seq.
 Lyæus Bacchi, 708.
Lymothicum, 541.
 Lyæa in annulis, 271.
 Lyrissus, c brevis, 193.

M

Mabilonius Jo., 58.
 Macedonius haret., 570.
Macedum, macetum, 811.
Muceria, muceries, 517.
Mareo, e producto, 550.
 Machabæi septem fratres, 1021. Eorum martyrium, 1129 seq.
 Machab. lib. II, cap. vii, 1021, 1131.
 Macharius, 51.
Machera, e brevis, 189.
Macies lapillorum, 855.
 Macrobius, 201, 265, 259, 357, 681, 929, 1080, 1100.
 Macrus Dominicus notatus, 1182, 1232.
Macule, foramina retis, 260.
Mæander, prima correpta, 199, 309, 520.
 Mænades ore colubros dilacerabant, 706.
 Mæra Lucis, 76.
 Maffeius Scipio, 599.
 Magdalena (S. Maria), 242.
 Magdelurgenses refelluntur, 101 seq., 111, 1210.
 Magi Deum in stella non viderunt, 392. An putaverint Deum per stellam descendisse, 580. Christum vere adoraverunt, 585, 456 seq. Non fuerunt Sinenses, 580. Eorum munera, 678. Adventus in sarcophagis, 852.
 Magia, 705 seq., 1205. Secunda producta, 177, 180. Christianis objecta, 1157.
Magicus sæpe in magnus commutatum, 770.
 Magister morum, 790.
 Magistris Simon de, 220, 414, 1162.
 Magius, 1108.
 Magnentius tyrannus 697.
 Magnes, magnetica acus an Romanis cognita, 1078.
Magnus discipulum, 655.
 Magnu. Ovidius, *Magnus* Claudianus car dicti, 26.
 Ma'a, 705.
 Maiales, 1100.
 Maiansius Gregorius, 85.
Majestas pro divinitate, 405. An ultimam correpta, 298.
 Major cur Prudentius dictus, 26.
 Major pro maximus, 584.
 Mala sunt, quæ nonnulli vocant bona, 245.
 Maltonatus Joannes, 120.
Malbolge et malebolgie quid Italici sint, 162.
Malefabrum, 201.
Malesnadus et malesnadus, 667.
Mallas Hispanice, 260.
 Malvenda Thomas, 306. Quid egerit in expurganda libris ad indicem Brassii hellensis conficiendum, 159.
 Mambrius Thomas Maria, 282, 667.
 Mambre illex, 668.
 Mamertinus car. er., 802, 1047 seq.
 Mammion, mammona, 880. *Mammoneus*, 204.
 Mammotectum, 257.
Manceps carceris, 204, 1009.
Mancipatus, 369.
 Mancosi, vide Philippi.
 Manes di, 652 seq.
 Manes hereticus, 495.
 Manichæi, 395, 402, 514. Oppugnati, 490. Eorum error super abstinentia a carnibus, 145. De duobus principis a Prudentio eversus, 118.
 Manillus, 175, 230, 448, 458, 519, 528, 787.
 Manna eucharistiæ figura, 621. Manna et coturnices, 671.
 Manrique Alfonsus, 98.
Mans esac um, 518.
 Mansuetudo Christiana, 865.
 Mantuanus Baptista, 179. Petrus notatus, 974.
 Manuale librum, 91, 186, 616.
 Manutius Aldus P. filius, 250. Vide Aldus.
Mapalia, mappalia, 583.
 Mara, 711.
 Mare aque, 672.
 Maran Prudentius, 1213.
 Marangonius Joannes impugnat, 118.
 Marcellinus, vide Ammianus.
 Marcellus scriptor, 249.
 Marcellus (S.), 887 seq.
 Marchand Prosper, 44.
 Marci cap. i, 440; iii, *ibid.*; v, 340, 449, 682, 1067; vi, 610; vii, 342; xiv, 259, 637; xv, 684.

- Marcianus J. C., 1220.
 Marcion, 393, 495. Secunda longa, 177, 183. Penultima longa, et ultima brevis, 497. Ejus Antitheses, 509. *Marcionia*, 2 brevis, vel synæresi facta ex secunda et tertia, 183, 185, 497, 509. Marcionitæ, 102, 451, 494, 830. Cur Caino comparati, 497.
 Marcus Areth. ep., 1036.
 Marcus ep. Taluontis, 90.
 Marcus hæreticus, 356.
 Marcus Maximus commentitius, 978.
 Marcus (S.) monachus, 533.
 Marcus prænomen Pruden ii, 26, 72.
Mare Magnum, 670. Mare Rubrum seu Erythræum, 298. Israelitis apertum, 613.
 Margarinus de la Bigne, 159.
Margarita, 2 producta, 176, 181. Margaritæ portarum civitatis celestis, 637. *Margaritum* neutro genere, 661. Secunda brevis, 1121.
Maria, secunda brevis, 677, vide Deipara.
 Mariæ regiæ Lusitanæ pietas, 483.
 Mariana Jo., 10.
 Marieta Joannes, 20.
 Mariettus Joannes, 56 seq., 68, 100. Ejus codex, 701, 21.
 Marinius Cajetanus, 71.
 Mariæ æstus causa, 1018.
 Marius, 743.
 Marius Mercator, 451.
 Marius Victor, 313, 396, 530, 631, 778.
 Marilianus Ludovicus invenit lemmata plus ultra, 86.
 Marmorum plura genera, 783.
 Marquezius Emmanuel, 483.
 Marsi, 806.
Marsupia, marsupia, 639.
Marsyas, 2 producta, 193.
 Martene Edmundus, 58.
 Marti Emmanuel, 31.
 Martialis, 156, 185, 226, 233, 267, 295 seq., 398, 800, 839, 854, 965, 1036, 1053, 1069, 1182.
 Martialis martyr, 963, 979.
 Martinellius, 953.
 Martinez Mag's'er, 929.
 Martinus (S.), 160. An primus confessorum obtinuerit cultum, 232.
 Martinus Brac. (S.), 504, 719.
 Martinus Legionensis (S.), 673, 704.
 Martyrarii, 1181.
 Martyres, testes, 874. Divinitati accepti ab Ammiano intelliguntur, 233. A iudicibus condemnati, gratias illis agebant, 1115. In tormentis hymnos canebant, 1007. Quibus in locis cruciati, 879. Ab equis discerpti, 1173 seq. Exsertis linguis, locuti, 1143. Tarde morti compulsi, 916. Viserantur in carceribus a Christianis, 1008. Martyres octodecim Cæsaraugustani, 961 seqq. Martyrum alacritas ad subeundam mortem, 879. Animi robur, 1034. Copia, 743, 890 seq., 933, 1163. Catenas et vulnere Christiani exoscabantur, 1008. Corpora in mare projecta, 1015. An solennis cultus a translatione maxime ceperit, 1020. Eorum corpora sub altari, 1180. Patrocinium, 104.
 Martyrium nobilitat, 1075. Duplex, 233. Baptismus sanguinis, 873. Martyrio quando se offerre liceat, 932 seq.
 Martyrium Ecclesia, 233.
 Martyrologi Prudentio non præferendi, 1163.
Martyrologium cur a martyribus dictum, 233. Ecclesiæ Germanicæ, 911. Romanum, 211.
 Massa candida Cæsaraugustana, 970. Uticensis, 1209 seq.
 Massonus Papyrius, 1030.
 Massoreta, 134.
 Massylli, 969.
Mastigophori, marrucophori, 806.
Mastruca, mastruca, 806, 822 seq.
 Matamoros Alf. Garcia, 16.
 Mater castitas, muner virtus, 366.
Maternus, a longo, 39.
Matheis, secunda correpta, 176, 181, 188, 803, 811. Astrologia, 803.
 Matres in liberis torquentur, 1121.
Matthæi cap. i, 486; i, 310, 381, 677, 678; iii, 679, 779; iv, 323, 757; v, 633, 779, 834; vi, 327, 359, 640 seq., 880; vii, 632, 811, 1121; viii, 339, 311, 377, 440, 682; ix, 340, 483; x, 640 seq., 655, 886, 1063; xi, 328, 410, 975; xii, 639; xiii, 401, 661, 854, 1225; xiv, 340, 691 seq., 757, 1017; xv, 341, 432, 512; xvi, 241; xvii, 349, 1159; xix, 572, 637; xx, 1128; xxi, 270, 679; xxii, 881, 898; xxiii, 384; xxiv, 236, 239, 376; xxv, 160; xxvi, 681; xxvii, 317, 683, 685; xxviii, 685.
Matthæus, Mattheus, 483.
Matthæus Senensis, 1167.
Matthias, 2 producta, 181.
Matuta, 812.
Matutinus martyr, 979.
Maurelius a Marco Aurelio dictus, 21.
Maurentius tyrannus, 758.
Maximianus Herculeus, 918 seq., 957, 1044, 1159.
Maximus confessor, 168.
Maximus Taurin., 242, 719.
Maximus martyr, 471.
Maximus præses, 1041.
Maximus tyrannus, 697, 753, 757, 809.
Mazochus Alexius Symmachus, 117, 326.
Mazzolari Joseph, 1178.
Mea, monosyllabum, 183.
Metallas Hispanice, *meduglie* Italice, 899.
Mediator, 305, 368, 651.
Medicabilis somnus, 299.
Medicus chirurgus, 1139.
Medio die non cernere solem splendens, 750.
Mediobarbus Biragus Franciscus, 723.
Meditamen, 610.
Meditari, 539. Canitiem, 944. Christum sub ipso sopore 310. Vulnere, prælia, 623.
Medusa, 1091.
Megara, 730.
Megalesia, 754, 1078.
Mel Atticum, 265. Cibus abstinentium, 263. *Silvestro*, quo usus est S. Joannes Baptista, 316.
Mela Pomponius, 11, 567.
Melanchthon, 1160.
Melanthes, 792.
Melchisedech, 583.
Melodus, 204, vox Ausonii.
Membra texta, 874.
Membra urbis, 800.
Memor episcopus, 1176 seq.
Memphis, 816.
Mena Joannes de, 929.
Menardus Hugo, 167, 747. *Claudius*, 431.
Menchaca Rochus, 56.
Mendicare stuprum, 909.
Mens humilis, 607.
Mensa pro altari, 1181. Mense in sacrificiis pro aris, 720.
Mense nono ac decimo gignitur homo, 1131.
Mensurabile, 472.
Mensurius episcopus, 132.
Mentis tempus, 783 seq. *Velocitas*, 471.
Mentor, 1092.
Mercurius, 703 seq., 807. *Fur*, 1082. In *Abrahamis* *Michael* dictus, 704.
Mercurius Trismeg., 704.
Merenda Antonius Maria notatus, 1221.
Meretrices prostitute, 1217.
Merquiere, mersitare, 682.
Meritoria, 537.
Meritum de congruo, 269.
Merobaudes scholasticus Hispanus, 31, 283, 573, 587, 832.
Merulentus, 709.
Merna, 404, 839.
Metalli erudi poena, 905.
Metaphrastes, 1202.
Methodius martyr, 428, 515.
Metra, quibus utitur *Prudentius*, 198 seqq. *Metri* peccata *Prudentio* objecta, 176 seqq.
Meursius Jo. notatus, 134.
Meus varie usurpatur, 996.
Mexia Petrus, 937.
Meyerus Jacobus interpres Prudentii, 67.
Mica thuris, 932.
Michael a S. Josepho notatus, 253.
Migliore Cajet., 752, 1172.
Milia et militia, 800.
Militare Christianorum sacramentum, 799.
Miles in cute puncti, 1156.
Militia palatina, 52 seq.
Millino Benedictus, 933.
Milvius pons, 739.
Mimi, 914.
Mina pro iodina, 466.
Minerva, 712 seq., 804. *Clypeata*, 810. Ejus imago, 1091.
Minervium, templum, 418.
Mingarellius Jo. nn. Aloysius, 56. *Notatus*, 108.
Minlana Jos. Emm., 866.
Minister vini, 338.
Ministeria, 931. *Pro ministris*, 783, 1168.

- Minna, migma, mmar*, ardor, 706, 709, 781. Furor, 754. Ignis, 860. De hac voce videri potest Goldastus *Paranet. Veter. part. 1, pag. 394 et 451.*
- Minores pro posteris*, 700.
- Minucius Felix*, 151, 217, 256, 259, 313, 321, 405, 418, 439 *seq.*, 472, 511, 609, 715, 718, 720, 726, 729, 735, 737, 750, 750, 754, 760, 779, 812, 858, 842, 850, 852, 893, 898, 913, 916, 948, 965, 990, 1029, 1061, 1074, 1080, 1092 *seq.*, 1095, 1100, 1105, 1119, 1134, 1137.
- Miracula Christi, 680 *seqq.* Miracula patrandi virtus a Deo communicata martyribus, 886. Miracula ad sepulcra martyrum, 139, 885, 1021.
- Mirus* Aubertus, 41 *seq.*
- Mirandulanus Jo. Franc. Picus, 216, 722.
- Mirmillo*, secutor, 867.
- Miscere*, 371.
- Miseratio, *vide* Operatio.
- Miseror* cum genit. 1060.
- Missæ plures in eodem die esto, 1201. Missæ sacrificium supra martyrum sepulcra et ossa, 960, 1029.
- Missale Isidorianum, 93. Mozarabicum, 137. Vetus ms., 138. Vetus, 588.
- Mithræ superstillo, 748.
- Mithræ dates, 812.
- Mitificus, mirificus*, 201, 53, 675, 1044.
- Mitra*, 1 correpta, 629. Insigne sacerdotum, 1150
- Mixtis cineribus*, 1058.
- Modena Leo, 435.
- Moderamen*, 403, 613.
- Modero, moderas*, 406.
- Mœnia, munia*, 655.
- Mohedani notati, 789.
- Mola, 420. Molæ aquariz, 8:8.
- Moles* de sepulcro, 1164.
- Molina Ludovirus, 1057.
- Molnæus refutatus, 719.
- Mollerus Andreas interpres Prudentii, 93, 361. Notatus, 364.
- Molita micarum*, 465.
- Moloch idolum an sit Saturnus, an infantes in illius honorem vere combusti, 788.
- Mooerum*, 182.
- Mombritius, 1041.
- Monachis codices vet. mss. debemus, f. 0. An culpa sint, quod codices Prudentii vitaverint, 190 *seq.*
- Moncelus Franc., 432.
- Moneta*, 894.
- Mouilibus intexta nomina, 965.
- Mononachia Davidis et Goliath, 814.
- Monstra*, dii, 753, 757, 881, 923.
- Monstruosus*, 204, vox Ciceronis.
- Montanistæ jejunia protrahebant, 1030.
- Montehault Petrus Prudentium Gallice vertit, 98.
- Montes monetæ*, 894.
- Montfauconius Bern., 44, 56.
- Monuit mihi mendum* in nonnullis Plauti editionibus, 305.
- Monumenta, monimenta*, 1160.
- Mopsus Joannes, 474.
- Morales Ambr. notatus, 184.
- Morbi utiles, 906. Morbi et medicinæ metaphora, 697.
- Morbis* regius, 910.
- Morcillus Steph. Ant., 766, 1019 *seq.*
- Morellus Federicus, 710. Jacobu, 889.
- Moret Joseph, 20.
- Mori undus*, mortalis, 349.
- Morinus rejectus, 971.
- Morlanes Barth. commentarios mss. in Prudentium et alios reliquit, 222.
- Mors dura, dura, 874. Inextremabilis, 916. Pallens, pallida, 978.
- Morsus stipitis, 1001.
- Mortem aboleri, consumi, 482. *Mortes* plurali numero, 751.
- Morticinus*, 1100 *seq.*
- Mortificatus*, 204, vox Tertuliani.
- Mos vetus quando retinendus, 771 *seq.*, 783 *seqq.*
- Moses Bar-Cepha, 362.
- Mouesso*, 1157.
- Moses, 405 *seq.*, 670 *seq.*, 918. Præsol justitiæ, 200. An duas tantum quadragesimas observaverit, 513. An proprie sacerdos, 1233.
- Mozo* Hispanice, 535.
- Mozius Aloysius, 483.
- Mozius Marc. Ant. Italice reddidit librum Peristephan., 100, 1038.
- Muculentus*, 204, vox Arnobii.
- Mulctrum, mulctralia*, 262.
- Mulieres viris infirmiores, non tamen specie diversæ, 521. Deformes ad deorum ministeria se conferebant, 379.
- Muller M. D., 214.
- Multicolorus*, 204, 1091.
- Mulinodis*, 204, 321.
- Mummus L., 793.
- Mundanis*, 204, 243.
- Mundus, 279. Vox ecclesiastica, 243. Servit, non juvat, 834. Mundus muliebris, 627. *Mundus tenebrarum* harum quid sit, 114.
- Munera Dei, 773 *seq.* Munus juventæ, 584.
- Muratorius notatus, 108, 191, 229, 370, 951, 970, 1182, 1230 *seq.*
- Muretus Marc. Ant., 189, 699.
- Murices patrarum*, 1015.
- Murmellius Jo. interpres Prudentii, 81, 92, 93. Notatus, 10:5.
- Murmur pro voce submissa, 866, 873, 934. *Murmura rota*, 934. *Murmurare*, voce submissa loqui, 1061. *Murmurare sub pectore Christum*, 691. Murmur arcanum magorum, 446, 704.
- Museum Borgianum Velitris, 353, 373 *seq.*
- Museum Pio Clementinum, 748, 893. Vaticanum, 250, 353, 883.
- Musica organica veterum, 808. Musica instrumenta in ecclesiis, 437. Muvici, qui melodias in carminibus Prudentii ediderunt, 474. Musici soni, *ibid.*
- Musiva pictura, 1:00.
- Musonius, 1055.
- Mutatio generis, 805.
- Mutatio origo peccati, 478.
- Mutilare* no-mam argutam, 656
- Mylæus Christoph., 216.
- Myron, 1090.
- Mysteriarches, 917.
- Mysterium*, 2 correpta, 181.
- N
- Nabuchodonosor, 413.
- Næmæ, 368. Numæ, 929.
- Nama* non est Latium, 1232.
- Nanni Almarini Petrus, 89.
- Naogeorgus, 121.
- Napææ, 725.
- Napoli Ludovicus hymnum S. Cassiani vertit Italice, 1:00.
- Notatur, *ibid.*
- Narbo, 964, 968.
- Nardinus Favianus, 1237.
- Nasamones, 793.
- Natalis martyrum duplex, 938. Natalis sanctorum, inperatoris, Romani pontificis, epi coporum, 1183.
- Nalutis*, 643, 1232.
- Nationes*, gentiles, 1099.
- Navfragii supplicium, 1171.
- Navarrus Emmanuel, 800.
- Naves Antonii an majores navibus Augusti, 808 *seq.*
- Navis in annulis Christianorum, 271. *Navis male sua* *sutilis*, 1171.
- Naxos Dominicus, 201.
- Naxus, 713.
- Nazareni, Nazaræi, 985. Christiani sic dicti, 743, 1067.
- Nazarius, 739.
- Nebrissa Aelius Antonius interpres Prudentii, 84, 92 *seq.*
- Non fuit episcopus, 85. Invent lemma *TANTO MONA*, 86. De eo iudicium aliorum, 94. An catalogum verborum Prudentii fecerit, 203. Notatus, 184, 221 *seq.*, 280, 317, 530, 566, 630, 647, 884, 886, 893, 947, 964, 976, 991, 1005, 1009, 1045, 1063, 1087, 1098, 1143 *s. q.*
- Nebrissensis sub nomine artem edidit Joann. Ludov. de la Cerda, 180.
- Neulo, nebulosus*, 533.
- Nec olim*, nuper, 1122.
- Nec pueri pulant*, 1123.
- Nectar, 919, 1003. *Nectar mellis olens*, 263. *Nectar peccatoris*, 1131.
- Nearæ* meretrices dicæ, 709, 1087.
- Nepentes*, 1100.
- Nemea pellis, 707.
- Nemesianus, 1033, 1229.
- Nemesis, 701.
- Nemesius, 349.
- Nemo dies, nemo divum, hominum*, 204, 813, 1128.
- Nemrod, Nethroth, 510.
- Neptunus, 725.
- Nequitia* proprie inertiam significat, 29.
- Neratia Vestalis, 931.
- Nero, 1193. Ejus persecutio, 830. Ludebat pennis Christianorum, 821. Post obitum floribus a nonnullis honoratus, 134.

- Neronēs, 725.
 Nerva, 725.
Nervo pulsa fugit, 617.
Nervus, compes, 1005.
Nesciter, 201, 397, vox S. Augustini.
 Nestor, 1102. *Nestorem*, 193.
 Nestorius hæreticus, 402, 452. Ejus scripta combusta, 172.
 Nicæni Patres, 163, 385.
 Nicander, 178.
 Nicephorus, 147, 841, 1005.
 Nicetas, 127. Episc., 129, 160.
 Nicomachus Dexter idololatriæ defensor, 813 seq.
Nidor, 468, 919.
 Nieremberg Jo. Eus., 116.
Nigrante velantine, 919.
 Nilus, 816. Ejus fons, 816. Nilicolæ, 804.
Nimbus pro nube, 506. *Nimbus cœlitum*, 727 seq.
Ningu dus, 635.
 Nivitarum penitentia, 321 seq.
 Nobes fabula, 536.
 Nisens, 754. *Vide* Bacchus.
Nividus Latinum non est, 955.
 Nobiles martyres, 979. Nobilitas exemptio a quæstione, 1073.
 Noctua cur Palladi consecrata, 814.
 Nocturnæ congregationes prohibitiæ Christianis, 217.
Nodus pro mora, 516.
 Noe, 667.
 Noemi, 539.
Nolanus, 1 correpta, 1185.
 Nomen Christianorum, Christi, 1075. Nomen simpliciter pro nomine Christi, *ibid.* *Nomen trinum* in Trinitate, 587.
 Nomen scribentis epistolam an olim præmitti debuerit nomini ejus ad quem scribebatur, 183. Nomina propria per duas ultimas litteras scribi solebant, 168. Nomina urbium indeclinabilia per quartum aut sextum casum, 185. Nomina propria poetæ varia quantitate efferre solent, 185 seq., 839. Nomina propria facile corrumpuntur, 835. Nominum propriorum derivatio, 19. Nominum varietas post respUBLICÆ casum, 843. Nominum mediæ ætatis lex duplex, 25. Nomina in *en*, ut *lateramen*, 856. In *osus*, 595. Nomina deorum in plurali numero per contemptum, 418, 429. Nomina pro adverbis libenter usurpat Prudentius, 218. Nomina Hebraica, eorum orthographia et prosodia, 196, 275.
Nomisna, 898.
Non capit, 410.
Non felix, infelix, 988.
 Nona hora solvebatur jejunium, 1050.
 Nonius, 162, 219, 428, 768, 788, 1096, 1110.
 N. vius Ludov., 10.
 Nonnus, Christianus scriptor, 1121.
Notæ, compendia litterarum, 871, 883, 1051, 1053 seq.
 Notarii veteres, 1051, 1053 seq.
 Notkerus Balbulus, 8, 209, 224.
Notus tener, 101.
 Nova verba videri facit invidia vetustatis, 205.
 Novatores novitatem in antiquitate quærentes, 120. Ipsorum effrenis libido, 298.
 Novatus, Novatianus, 1162 seqq.
 Novellæ imperatorum, 354.
 Novensiles dii, 793 seq.
Novi mihi, 3 producta, 180.
 Novitas religionis Christianis objecta, 1102, 1116.
 Nox fraudis et mendaciorum mater, 247.
Noxialis, 214.
Nu ere, 266. De actu conjugalī, 453. De re venera, 595. *Nubere uxori* non recte dicitur, nisi cum quis irritetur. 267.
Nubilum nubes, triste, tristitia, 991.
 Nudipedalia Cybeles, 1077 seq. Nudipedes qui adorarent, 1052 seq.
Nuque, 369. Idolorum cultus, idola, 754, 927. Pro libidinoso, libidinibus, 218, 319. Nugatrix acies, 625.
 Numa, 714, 767. Superstitionum auctor, 705. Ipsius arx, 705. Simulacrum, nautica, 429. Superstitio, 569, 1102.
 Numantia quo loco sita, 11.
 Numen dolatum, rasum, sectile, 393. Numen trinum, 587.
 Numeror. cap. xii, 536; xx, 662; xxi, 671.
 Numerus, 1177. An sit in Trinitate, 502. Minor majori in senatu cedebat, 752. Pluralis per contemptum, 1102.
Numina, qui, 605.
 Numisma, *vide* Nomisma.
 Numitor, 714.
 Nummi veteres cum alpha. et a., 336. *Nummus*, *numus* unde dictus, 8 5 seq.
Nundinor, 1145 seq.
- Nunez de Castro Alfonsus, 1259.
 Nurus, 539.
 Nutamen, 506.
 Nymphæ natantes, 725, 1088.
 Nymphæum an de baptisterio dictum, 599.
- O
- O in adverbis porro, et aliis an semper producat, 511. In gerundis commune, *ibid.*
 O Græcum vocabatur *ou*, 188. a per o scriptum, *ibid.*
 Sæpe a Latinis corrigitur, *id.*
 Ob præpositione composita, 625.
Oblatero, *oblactero*, 204, 1111 seq. *Oblateratus* tribuitur Apuleio.
Obbrusco, 5 8.
 Obeliscus solis nunc Romæ erigitur, 726.
Obez, fem. genere, 343.
 Oblatio cereorum, 295 seq. Oblatio cerei ad altare S. Laurentii ex veteri monumento expressa, 932.
Oblectamen, 505.
 O. liso collo, 634. Gutturæ, 638. *Obliso*, o lito robore, 617.
Obliviale poculum, 204, 299.
Obluto, 204, 500, vox Plauti.
 Obscuritatis vitium male Prudentio imputatur, 3.
O'sequela, 201, 314, 1228, vox Plauti et Sallustii.
Obtilus panis, 911.
 Obsonia deorum, 1095.
 Obstetrix an Deiparæ astiterit, 378.
Obstrangulatus, 204.
 Obtretractores, 908 s. q.
 Occidentale imperium luxuriæ deditum, 615. *Occidens*, occidens, 204, 912 seq. *Occidialis*, 204.
 Oceanus Neptunus, 725.
 Oculorum descriptio, 568. Oculi fenestræ animæ, *ibid.*
 Lubrici, 1218. Vagi, 616. *In morte*, vel *in mortem elisi*, 591. Oculorum tunicæ sensæ, 566. Oculos attollendi mos inter orandum, 691. *Oculus retortus*, *irretortus*, 1092.
 Odericus Gaspar Aloysius notatus, 800.
Odor liquidus, 361. Odores in funeribus, 155 seqq.
 OEdipus, 791.
Offa, ofella, 320, 1100.
Offendicula, *offensacula*, 629.
Officia, comitatus prætoris, 1168.
 Officium Isidorianum, 123. Parvum Deiparæ, 384.
Officus, effusus, 905.
 Ohienart Arnaldus, 20.
 Olea, pacis insigne, 644.
 Olearius Gottefridus, 715.
Olentes lacrymæ, 285.
 Olorum veneratio, 1090.
 Oleum in martyrum sepulcris, 140. *Oleum et operam perdere*, 974.
Olm de futuro, 1034.
 Oliveti mons, et an in eo impressa vestigia Christi, 696.
 Ollæ inter numina, 1090. *Olli Dei*, *olla numina*, *ibid.*
 Oloernes, *vide* Holofernes.
 Olybrii duo celebres, ipsorum familia, 716.
Olympus unde dicitur, 700.
Omniformis, 204, 1097, vox Apuleii et Sidonii. *Omnigenus*, 696 seq. *Omnipatis*, *omnipatris*, 947. *Omnipollens*, 204, 398. *Omnitenens*, *omnicreator*, *omniparens*, 201, 257.
 Omophagia, ophiophagia, 708.
 Omphala, 1087.
 Operatio, opus misericordiæ, 637.
Operta, 1180.
Opinio, 500.
 Opis uxor Saturni, 700.
Oppanis, *oppassis*, 625.
Oppetere, 915.
Oppidum, urbs, 888, 1008.
Oprimendum, 628.
 Optatus Afer, 132, 507, 905, 1008.
 Optatus martyr, 979.
Optio carceris, 1009.
Opulens, 204, 1185, vox Sallustii et Apuleii.
 Oracula sibyllina, 443. Oracula Christo nato, evanuerunt, 442. Oracula de religione Christiana, 921. Oracula an nato Salvatore cessaverint; an meræ fuerint sacerdotum imposturæ; an aliquod oraculum ab Augusto datum, 721 seq. Oraculum de puero Hebræo, 443.
Orare simulacrum Numæ, 929 seq.
 Orarium, 204, 237, 885 seq. Orario martyres gladio ferendi oculos sibi ligabant, 884.
 Oratio ad Deum brachiis expansis, 278, 1054. Orationis plurium vis, 205. Oratio Christi in horto, 1253. Oratio sine Hamartigeniæ, 151 seqq. Orationes ante cibum, 257.
 Vespere, mane et meridie, 264. *Vide* Preces.

- Orba mater, orbare*, 340.
Orbes pro oculis, 339. *Orbes cavati*, 901.
Orbicularia, 1015.
Orbita, 1175.
 Ordo operum Prudentii, 56, 59, 61 *seqq.*, 96, 206, 364, 395, 494, 1 62, 1099, 1161. Ordo hymnorum varius, 889.
 Ordo hymnorum Peristeph. varius, 961.
 Ordo Romanus, 125, 231, 289.
 Ordonez de Zevallos Petrus, 444.
 Ordonius III rex Hispan., 163, 697.
 Organa, 414. Eorum antiquitas, 458. In Hispania, 496.
 Quando inuenta in Galliam, *ibid.* Pneumatica, hydraulica, 415, 458. *Organandi* verbum, 415.
 Orgia, 715, 891 *seq.*
Orichalcum, arichalcum, prima brevi, 183, 728.
 Orientius, 280, 538, 685.
Origenes, o correpto, 188.
 Origenes, 238, 750, 1192. Ejus error de anima, 145.
 Orion, 1 communi, 188.
Ornare pultrinar, 929 *seq.*
 Ornatrices, 520, 606.
 Ornatus, leno pudoris, 519. Ornatus templorum, 118, 635.
 Orosius Paulus, 152, 450, 689, 765, 825 *seqq.*, 835, 922, 925, 1238. Historiam suam contra gentilium querelas scripsit, 821.
 Orphan Gallie mater, 559.
 Orthographia eodd. Prudentii, 99 *seqq.*, 97, 99. Orthographia e lapidibus difficile colligitur, 825.
 Ortiz Alfonso Breuiarium Isidorianum emendavit, 82.
Os belluæ, ebur, 1077.
Osanna, 280.
 Oscula pacis Christianis objecta, 507. Osculant limina templorum mos, 1085. Sepulcra martyrum, 1101. Cur lumen Iovis osculari nefas, 1085.
Oscines aves, 813.
Osem cap. n, 781; xii, 251.
 Osiander Lucas, 16, 104, 151.
 Osiris, 754.
 Osius episcopus, 380.
 Ossilegium in funeribus, 156, 1026. *Ossua ossuum*, 953 *seq.*, 995.
Ostentamen, 506.
 Ostia Tiberina, 1168 *seq.*
 Ostiensis via, 1197.
Ostrum scopuli nativum, 785.
Ossus finia in, 595.
 Otto imperator, 209.
 Otto (S.), 507.
Oratio Italice accentum habet in prima, 181.
 Ouzelius Jac. notatus, 321.
Osare, 1189.
 Ovecus episc., 883 *seq.*
 Ovidius, 59, 163, 187, 237 *seq.*, 252, 279, 295, 299 *seq.*, 310, 330, 359 *seq.*, 352, 361, 424, 598, 606, 612, 621, 691, 700, 712, 727, 734, 788, 796, 835, 838, 847, 852, 862, 866, 915, 919, 934, 949 *seq.*, 991, 1131, 1165, 1181, 1226, 1235.
 Ovis amissa, 551. Ovis candida animæ candorem significat, 270.
- P
- Pacnomus (S.), 1250.
 Pacianus Barcin., 170.
 Pacis descriptio, 641.
 Padus, 825.
 Pagan, 514.
 Pagan unde sic dicti, 736. Eorum nomen quando primum occurrit, *ibid.* Paganismus error veterum, 696. Paganus de ethnico, 639. Paganalia festa, paganica ferie, 1095. Pagnus p o idololatria, 755, 1095.
 Palæphatus, 899.
 Palæstra, 527, 806 *seq.*, 974. Palæstrici, 1082.
 Palatium, Palatia, Roma, 865. Palatinus mons, 850.
 Palatum unde dictum, 1145.
 Palladii lares, 928. Palladium, 714, 810, 849, 865, 867, 928.
 Palladius, 554, 577, 556.
 Pallas, *vide* Minerva.
 Palliola, 1177.
 Pallium archiep., 1214.
 Pallium noctis, 286.
 Pallor deus, 511.
 Palma martyrii, 1045. An sola probet martyrium, *ibid.*
Palma, 746 *seq.* *Palmaria*, 747.
 Palomino Franciscus Hispanicæ vertit Prudentium, 98.
 Palpamen, 204.
Palpebra, is, 204.
 Palus, n brevi, 182.
 Pamelius, 196, 891.
 Pancirolus Guidus, 34.
 Panes et pisces multiplicati, 682.
Pangere pro canere, 345. *Pangere puncta, cl. voc. planam*, 1059.
 Panis gradilis, 750.
 Pannonia, 826, 1040.
 Pansus, 591.
 Pantomimi, 914. Ij sorum licentia, 1085 *seq.*
 Panvinius Gnapthrius, 14.
 Papa nomen olim episcopis commune, 1175.
 Papebrochius notatus, 969.
 Papalæ, 1109.
Paraclitus, tertia correpta, 177, 179, 181, 188.
 Paradisi nomine quid intelligatur, 362. Paradisus descriptus, 265.
 Parapsis, *parabola, paropsis*, 615, 1228.
 Paræ, 801.
 Paræ vivendum, 777.
Paræo, præsto esse, 782.
Paries dealbatus, 551.
 Parmensis editio Prudentii, 95 *seqq.*
 Parochi an primo Ecclesiæ tempore existerint, 1166, 1172.
 Paros, 783.
Parra, parrha, 815.
 Parthasius Janus, 889. Editio plurium hymnorum Prudentii ab eo procurata, *ibid.*
 Parricidarum poena, 1016, 1240. *Parricida*, vox Justinii et Flori, 204.
 Parthenius, *vide* Mazzolari.
 Parthi, 874.
 Paschal Ant. Rym., 58.
 Paschalinus Lilius, 520.
 Paschalius Carolus, 169.
 Paschasius, 1230.
 Paschasius Radbertus, 660.
 Passerius Joann. Bapt., 284.
Passibitis, 204, vox Arnobii et Tertulliani.
Passio vox ecclesiastica, 205, 545, 1136. Passio Salvatoris, 684.
Passus, pansus, 625, 692.
 Pastor ovem humeris portans in sacris calcibus, 270.
 Pastor martyr, 968.
Passus sanguine, 751, 1026 *seq.*
 Pater quo sensu *sons d'italis*, 409. Auctor Filii, 426.
 Pater et Filius, alius et alius, non aliud et aliud, 1117 *seq.*
Paternus, a brevi, 59.
 Patiens episc., 1050.
 Patientiæ descriptio, 600.
 Patinus, 716.
 Patres maxime veri theologi, 841. Cum pauci ab aliis dissentiant, non reddunt expositionem sacræ Scripturæ incertam, 241.
 Patria martyrum duplex, 958. Patriam martyrum scripsit tacuit Prudentius, 888, 958, 963 *seq.*
 Patripassiani, 102, 402, 451.
Patrium profundum, 410.
 Patroni martyres et sancti recte dicti, 872, 910.
 Paulæ (S.; lacrymæ, 29.
 Pauli apost. Commemoratio, 1200.
 Pauliani heretici, 452.
 Paulina uxor Pammachii, 154 *seq.*
 Paulinus Biterrensis, 1050.
 Paulinus Nolanus, 46, 54, 129, 151, 157, 160, 168 *seq.*, 178, 181, 183, 191 *seq.*, 194, 256, 270 *seq.*, 275, 290, 264 *seq.*, 297, 314, 317, 325, 356, 558, 560, 562, 570, 430, 481, 504, 535 *seq.*, 538, 584, 587, 609, 635, 637, 658, 672, 688, 732, 766, 825, 842, 881, 950 *seq.*, 968 *seqq.*, 985, 995, 1005, 1012, 1021, 1058, 1048 *seq.*, 1118, 1163, 1180 *seq.*, 1186, 1188, 1194, 1225. Ejus conversio, 747. Ejus filiolus compluti sepultus, 747, 968. Fortasse auctor est hyumi de Spiritu S., 54. Ornatum templi promovit, 150. Ejusdem epigramma de sua et S. Martini imagine, 151.
 Paulinus Petricorius, 252, 900.
 Paulus apostolus, quem vipera momordit, sed non læsit, 689 *seqq.* Vas electionis, 688. *Vide* apostolus. Ejus hymnus, 1188 *seqq.*
 Paulus martyr, 968.
 Paulus Nazarenus, 212.
 Paulus Samosatenus, 452.
 Paulus V, 100.
 Pauperes Ecclesia olim alebat, 90. Ante fores ecclesie aderant, *ibid.* In cœnaculis habitabant, 750. *Paupertinus*, 507.
 Pavii impudentia retunditur, 857 *seq.*, 860 *seq.*
 Pavimenta vermiculata in templis, 959.
 Pavor deus, 511.

- Pax corporis defuncti, 936.
P *Peccamen*, 201, 317, 506, 676, 836.
Peccata quot modis exprima: Prudentius, 234. *Peccata*
reverti, 484. *Peccatrix*, peccator: voces ecclesiasticæ,
 t. I. Peccatum originale, 102, 268, 273, 347, 480 *seq.*, 519,
 402.
Pectines, instrumenta martyrii, 1109.
Pecua, pecudes, 1096.
Peculator an dixerit Prudentius, 630.
Pecunia a quibus primum signata, 898. *Signo Christi*
 quando figurari cœpit, *ibid.* *Pecuniæ amor*, 519.
Pedagogus, pro *pædagogus*, e brevi, 1189.
Pedros, et *Siera Joseph*, 844.
Pegma, 1451.
Pelagiani, 268, 481.
Pelagius (B.) puer Hispanus martyr, 209.
Pelagius episcopus, 14.
Pelles habitus primorum hominum, 609, 787, 823.
Pellex, 1081.
Pellicer et Saforcada Jo. Ant., 11.
Pelusiun, 1259.
Penates, 849. *Dii*, 711. *Penates Trojæ*, 923.
Per in præ commutatum, 628, 872.
Percenso et percenseo, 346.
Perduro, 626.
Peregre, peregrini, 972.
Peregrinationes sacræ, 375, 872, 118.
Perez, vide *Bayer*.
Perez de Oliva Ferdinandus, 929.
Perfidi, infideles, 369, 391, 1014, 1168.
Perflabilis anima, 145.
Perforare, 346.
Pergameo sub lare, 849.
Pericula properanda, 363.
Peristephano libri inscriptiones, 870.
Perizonius, 585.
Perkinsius, 152 *seq.*
Perosus tolerare, 943.
Persecutio Christianorum in Hispania, 849, 971. *Perse-*
cutio ultima crudelissima, 1065. *Persecutiones Christianæ*
religionis sub imperatoribus Romanis, 820 *seq.*
Persephona, 446.
Perseus rex, 812.
Persicus orbis, 380.
Persius, 150, 188, 226, 233, 262, 294, 529, 616, 801, 833,
 904, 950, 1080. *Ejus dictum In sancto quid facit aurum*
refellitur, 150.
Personæ scenicæ, 818 *seq.*
Personasse, 1229.
Perspicuum metallum, 1185.
Perstringo, 631.
Persuasio, 915 *seq.*
Pertinacia obtinendi, 227.
Pervigilii Veneris auctor, 1082. *Pervigilium Paschæ ce-*
leberrimum, 121. *Vide* *Pœnæ damnatorum*.
Pes candidus, 294.
Pesum mergere, 758.
Petagus, 807.
Petavius Dionysius Prudentium quanti fecerit, 216. *No-*
tatus, 461, 489.
Petiscus Joseph, 209.
Petraglia Franciscus, 87, 1052.
Petronius Arbitr, 357, 644, 756, 1033, 1217.
Petronius Probianus, 746.
Petrus apostolus caput Ecclesiæ, 170. *Petra Ecclesiæ*
ex sensu communi Ecclesiæ in hymno S. Ambrosii, 241.
Pastor, geni or', nutritor dicitur, 751, 1197. *Ad Christum*
per undas tendens, 757 *seqq.* *Claudum sanat*, 687. *Com*
Christum ne avit, vere peccavit, sed fidem intus servavit,
 240. *Ejus lacrymæ*, 242. *Visio*, 687. *Capite inverso Romæ*
cruci affixus fuit, 1192. *Ipsius sepulcrum Romæ*, 108. *Prin-*
cipatus, 757, 924, 1193. *Petrus et Paulus apostoli*, 1169,
 1188 *seqq.* *Petri et Pauli celebritas*, 1189. *An eodem anno*
martyrio coronati, *ibid.*
Petri Epist. I, cap. II, 400, 1097 *seq.*; III, 521; V, 236, 281,
 510, 512; *Epist.* II, cap. III, 377, 1208.
Petrus Chrysologus, 363.
Petrus Comestor, 362, 1191.
Petrus Lucensis refellitur, 454.
Petrus martyr hæreticus reprehensus, 109.
Petrus Cesaraug., 27 *seq.*
Petrus Ven., 210, 235.
Petulantia, 623.
Peutingerus, 331.
Peverati Angelus interpres Prudentii, 223. *Notatus*, 872,
 1002, 1084 *seq.*, 1087, 1251.
Phæbadius, vide *Phæbadius*.
Phædromus, o correpto, 181.
Phætonis fabul., 535.
Phæleci ve sus, 198.
Phantasmatici hæretici, 102, 402, 485 *seq.*
Pharao submersus in mari, 670. *Ejus somnium*, 669.
Pharos, 290.
Phereponus Joannes, 347.
Pherezens, 532.
Phidias, 1092.
Philelphus, 58.
Philippus apostolus, 412.
Philippus, 2 correpta, 181.
Philippus et Salia coss., 21.
Philippus Bergom., 210. *Imperator*, 126. *Presbyter*, 309.
Philippi II regis catholici jussu index expurgatorius in
Belgio confectus, 1167.
Philippi, monetæ genus, 898.
Philo Hebræus, 343, 519.
Philosophi ethnici verum aliquando invenerunt, sed SS.
Patribus non conferendi, 590. *Philosophi recentes quid*
differant ab antiquis, 421. *An in rerum principiis quidquam*
profecerint, 427. *Philosophi re. es*, 698. *Philosophia van.*,
 105. *Philosophorum barba, pallium, clava*, 530.
Philostratus, 715.
Philyra nymphæ, 700.
Phinees ex traditione Judæorum fuit Helias, 312.
Philegon vetus scriptor, 344.
Phœbadius, 309, 371.
Phœbi favores, 754.
Phœdrus, 690, 1065.
Phomacius, I brevi, 188.
Photiniani, 596.
Photinus, 451 *seq.*, 635.
Photius, 145, 289, 1189.
Phrenesis, 2 correpta, 176, 181, 188, 509, 1110. *Phre-*
nesis, phrenitis, 509.
Phrygii, 806 *seq.*
Physici quinam dicti, 780.
Piamina vulnere, 339.
Piazza Barth., 1167.
Picartus Michael, 216, 591.
Picens, ad agrum Picientium pertinens, 1184.
Pictura agni sub cruce, 270. *Ceris liquentibus*, 765.
Idololatriam auxit, ibid. *Vetus cum umbris*, 1175. *Picturæ*
veteres sacræ, 1034. *In abside ecclesiarum*, 270. *In call-*
icibus, ibid. *In cœmeteris*, 983. *In ecclesiis*, 46, 1175.
Vide *Abel, Magi*.
Picus rex, 719. *Vide* *Mirandulanus*.
Pierinis Ornatrix inscriptio, 606.
Pierius Joannes, 899.
Pietas ! interjective, 316.
Pimenta, 521.
Pignora, pignera, 629, 710, 1185.
Pignorius Laur., 174, 323.
Pilentum, 863.
Pinaria domus, 707.
Pineda Joannes, 537.
Pingendi ratio vetus, 876. *Pingendi oleo consuetudo*
antiqua, 766 *seq.*
Pinius notatus, 1179.
Pinna templi, traditio vulgaris de ea, 679.
Pinus Cybele sacræ, 1082 *seq.*
Pisces avesque eodem loco a Christianis veteribus habe-
bantur, 148 *seq.* *Pisces in fontibus aquæ lustralis in culpti*
Romæ, 599. *Piscina baptisterium, pisciculi Christiani,*
piscis *Christus dicitur*, 59. *Piscis in annulis Christianorum,*
 271. *Piscis symbolum Jesu Christi*, 599.
Piso, 793.
Pitheus Petrus, 679, 852.
Pius VI, 123. *Ipsius bibliotheca locupletissima*, 218.
Augustæ eisdem munificentia, 726.
Plaga perdidit, servida, 442.
Planeta, 423.
Planities styli apta ad secundum, 1057.
Plasma, 346. *Plasmatus*, 204.
Plata, e brevi, 188.
Platesius Lippus, 56.
Plato, 147, 352, 580. *Barbatus*, 420 *seq.* *Ejus sententia*,
 698. *Platoniorum error, defunctorum animas in demonas*
converti, 341.
Plautus, 195, 303, 611, 699, 758 *seq.*, 862, 900, 909,
 1036, 1119, 1130.
Plaza Benedictus notatus, 116, 304.
Plebicolæ Gracchi, 748.
Plebis Romanæ conversio ad Christum, 750.
Pleuris, pleuresis, 1108.
Plinius, 10, 231, 260, 316, 361, 458, 463, 522, 545, 615,
 687, 865 *seq.*, 927, 1037, 1087, 1094, 1131, 1163, 1200.
Plinius junior, 814, 1034, 1038.

- Plumarios, plumæ vestes, 522, 523.
 Plumbatæ, 1073 seq. Ex museo Vaticano, 1169, 1210.
 Plumbo suffuso statuæ retinentur, 718.
 Plutarchus, 420, 445, 865, 1029.
 Plutonis an secunda corripiatur, 750, 992. Ejus sacrificia, 751 seq.
 Podagra nodosa, 1109.
 Podium, 865.
 Poema unum diversis metris compactum, 597.
 Poena crimini respondens, 912.
 Poenæ æternæ timor homines coercet, 778. Poenæ damnatorum in pervigilio Paschæ an mitigentur, 156 seqq. Poenæ pro carnificibus, Furlis, 1116.
 Poenalis labor, 905.
 Poesis secunda correpta, 176, 181, 188. Poesis idololatricam auxit, 766.
 Poetæ non sunt reprehendendi, quod frequenter syllabas breves propter vocalis sequentis geminam consonantem producant, 186. Cur veniam petant, cum nomina propria diverso intervallo quantitatis efferunt, 185. Poetæ infra secundos an probandi, 205. Poetæ Christiani theologis utiles, 1048 seq. Ascultitiam e libris sapientum eruditionem non spernebant, 190. Non sunt revocandi ad consuetudinem sæculi Augusti, 189. Minus a sæculo Augusti in syllabarum quantitate recedunt, quam Terentius, Ennius, Plautus, *ibid.* Licentia poetica sæpe usi, 185. Ratione cæsurae syllabas breves sæpius producebant, 186. Sæpe corripunt vocalem, cui succedit vox incipiens a *sc, sp, st, z*, 186 seq. *a, y* et *æ* in vocales breves interdum non sine ratione convertentur, 188. Poetæ Christiani ab Aldo editi, 80 seq., 219. An sæpius a Fabricio, 88 seq. Cur Fabricii commentarii in nonnullis exemplaribus desiderentur, 89. Poetarum omnium corpus, 92. Poeticæ cognitio necessaria est ad carmina SS. Patrum emendate cudenda, 192.
 Politianus Angelus, 865.
 Pollentium bellum, 826.
 Polere, 872.
 Pollicem vertere, 865.
 Pollubrum, 182.
 Pollucis equum suffire, 415.
 Polop Antonius, 872.
 Polycletus, e brevi, 1090.
 Poma cibus jejunantium, 265.
 Pomarantius, 11:9.
 Pomzria, pomaria, 1178.
 Pompa ostentatrix, 626. Qua mulierculæ ad lupanar ducebantur, 862. Qua ducebantur sacra, *ibid.*
 Pompeianæ acies, 450.
 Pompilius, vide Numa.
 Pomponius, vide Mela.
 Ponderamentum, 551.
 Pone respectans, 1153.
 Ponte Ludovicus a, 908.
 Pontificalis liber, 152.
 Pontificis Romani primatus a Prudentio assertus, 111.
 Pontius diaconus, 951, 1202.
 Pope Blount Thomas, 217.
 Popina, 557 seq.
 Populares Aaron, 1256.
 Populosus, 970.
 Populus pro multitudine, 1165. Virtutum, 653.
 Porceiana, 945.
 Porro, porricio, 289.
 Porta S. eclusa, 687. Portæ Castrensens, 32, 613.
 Portenta de diis, 755, 810.
 Portio lucis, 529.
 Portitor, 1013.
 Portus Romanus, 1167 seq.
 Possevinus Antonius, 16.
 Postellus Guillelmus, 87.
 Postes pro oculis, 566.
 Potestas, an a corrumpat, 298. Potestas scelerum, 552.
 Potisse pro posse, 1152.
 Potitius, 707.
 Potitur, 2 communi, 350.
 Potius bisyllabum, 185.
 Potro Hispanice, 1072.
 Povius Bartholomæus, 51.
 Pozzo Franciscus, 96.
 Præ producunt brevem præcedentem, 965, 1140
 Præco Dei, 689. Præco fideles ad ecclesiam vocans, *ibid.* Præco lingua, 1150. Præconis munus, 555.
 Prædes inare, 585. Prædestinatorum numerus, 150. Cui a Prudentio auctus videatur, 504.
 Præduro, 626.
 Præeco prima longa, 1078.
 Præfatio Prudentii, 36, 40, 42. Omnium operum, 255.
 Præfationes carminum a quibus adhibet, *ibid.*
 Præfectus, prætorio et Urbi, 51, 895.
 Præfice, 558.
 Præfulgi, 449.
 Præfulsus torus, 1008.
 Præjudicii religio Christiana non nititur, 715.
 Prælabere, 295, 527.
 Præliari venti in mari dicuntur, 690.
 Præminens, 577.
 Prænuncupo, 204, 524.
 Prænuntiatix, 892.
 Præpositivas, 157.
 Præpotens Deus, 505.
 Præputium, 2 longa, 559.
 Præsepe Domini an Romæ existat, 572 seq.
 Præsides, 32.
 Præstigæ, præstrigæ, 897. Circulatorum, 1094. Præstrigialor et præstrigialur, 509. Præstringo, perstringo, 651, 846.
 Præsul pro duce, 590. Furoris, 578. Justitiæ, 290.
 Prætextæ togæ, 1076.
 Pratum celeste, 551.
 Præcanda tibi a, 983 seq.
 Præcationes quibus horis facti ndæ, 254 seq.
 Præces oriente sole et ad Orientem respicientes Christiani fundebant, 250 seq. Vide Orationes. Præces Christianorum post cibum, 274. Ante somnum, 297. Quibus moribundus Deo commendatur, 562. Præces gentium, 1080 seq.
 Præsum unde dictum, 289.
 Præmo pro imprimis, 977.
 Præmium, 976.
 Priapus, Priapeia, 705 seq.
 Primasius, 1156.
 Primitivus, 201, vox Columellæ.
 Primitivus (S.), 979 seq.
 Primoplastus, 557.
 Princeps, a Prudentio laudatus, Theodosius, non Constantinus, 925. Princeps ad mortis iter, 596. Principes an possint quædam mala permittere, 149. Principes, cum sacrificabant, regalibus insignibus conspicui, 447. Principalis vi a, 1104.
 Principia rerum difficile invenuntur, 427.
 Priorius notatus, 1930.
 Priscianus, 187, 189, 300, 1185.
 Priscillianistæ, 595, 512, 514.
 Proeresius, 1055.
 Proba Falconia, 219.
 Proba filia Sexti Petronii Probi, 746
 Probinus, 746.
 Proborum familia, 745.
 Probus scriptor, 559.
 Proceres, capita trahium, 1078.
 Prociuctus, 805, 1103.
 Procopius, 818.
 Prodigia de diis, 744.
 Prodius vel prodigus ignis, 428 seq.
 Profundum patrum, 642.
 Proles, e brevi, 1155.
 Promeria, 755, 780, 829.
 Promisce, promiscue, 1088.
 Promus, promuscondus, 902.
 Prona voluptas, 529.
 Propago degener, 595.
 Propertius, 257, 257, 561, 572, 589, 715, 788, 808 seq., 812, 847, 860, 1056.
 Prophetæ testes Testamenti Novi, 583. Prophetarum obscuritas unde, 1055. Prophetare, 1212.
 Propina, 557 seq.
 Propitius, 1 producta, 177. Propitiabilis, 204, vox Ennii.
 Propola, 1 producta, 182, 557.
 Proprietates relativæ in Trinitate, 503.
 Proserpina, 728 seq.
 Prosiluit, prosiliit, 448.
 Prosper Aquitanicus, 90, 257, 259, 268, 358, 454, 581, 820, 117 seq., 1125.
 Prosper Tiro, 905.
 Prospera multa, 805.
 Prosperare, 204, 1040.
 Prosubigo, 955.
 Protinus, 556.
 Protoevangelium S. Jacobi, 576.
 Proverb. cap. 1, 1255; ix, 660; x, 857; xvi, 1253; xxiv, 28; xxv, 775; xxvi, 835.
 Proximatus, 55, 1250. Cleri, 55. Scriniorum, *ibid.*
 Proximus, vicinus, 1021.
 Prudentius M. Aurelius Clemens Hispaniensis, 665. Eius patria, 10 seqq., 698, 711. Non certo de ea constat,

22. Ipsius natalis annus, 23 *seq.* Familia, et nomina, 25 *seqq.* *Ætas* prima et adolescentia, 27. Defenditur a criminibus imputatis, 28 *seq.*, 739. An constet de innocentia vitæ ipsius, 227. Fuit iureconsultus, 31. Ipsius munera, 52 *seqq.* Fuit Proximus scriptorum, 53. Non fuit consul, 33 *seq.* Neque præfectus prætorio aut Urbis, 34 *seq.* Quo anno venerit Romam, 36. Quo tempore scripserit, 36 *seq.* Quo anno obierit, 38. Ejus humilitas, 739, 1228. Pietas, 1229. An militaverit, 643. An uxorem duxerit, 1061. An pauper fuerit, 1227. An alicui piæ societati aggregatus, 249. Ipsius imago, 225. In codice Bernensi nimbo ornata, 1089. Divus nuncupatus, 889, 1231, 1233. Sanctus, 1203. Admirabilis ipsius theologia, 427. Catholicus vates recte nuncupatus, 172. Antiquitatis studiosus, 603, 638, 753. Græcas litteras an ignoraverit, 621 *seq.* Ejus prosodia a multis defensa, 193. Plura de eo conficta, 38 *seq.* Quædam de eodem peculiaria ex codd. mss., 58, 60, 64, *seq.* Quo anno scripserit contra Symmachum, 827. Conatus Symmachi repressi, 695. Prudentii fides in actis martyrum enarrandis, 914 *seq.*, 947 *seq.*, 1053, 1062 *seq.*, 1162 *seqq.*, 1187, 1202. An sacrificanti Juliano adfuerit, 441. Non adfuit martyrio Eucratidis, 977. Prudentii opera, 41 *seqq.* Quidam hymni, 80. Versus in Hygini operibus inserti, 725, 729. Libri de Trinitate, 44. Liber de Columba, de Oceano, *ibid.* *Ædificium*, 43. Monomachia, *ibid.* Dittochæum, *ibid.* *seqq.*, 65. Carmen de fide, 75. Conclusio, 96. Ejus fortasse sunt multi hymni Breviarii Mozarabici, 966. An ejus editio duplex, 643. An a S. Hieronymo laudatus, 75. Laudatus ab aliis, 1 *seqq.*, 12, 33, 29 *seq.*, 47, 54, 66, 73, 101 *seqq.*, 113, 105, 190 *seq.*, 199, 206, toto cap. 28, 234, 231, 283, 286, 333, 349, 361, 393, 417, 457, 464, 472, 483, 495, 500, 523, 587, 626, 632, 721, 927, 988, 1024, 1049. Ejus carmina qui corruerint, 465, 767. Imitatores, 217. *Vide* Imitatores. Interpretes, 73. Editores, 73 *seqq.* *Vide* Editiones. Ipsius versiones vulgares, 93, 98. In usum scholarum, 87, 93. An pueris prælegi debeat, 212, 215. Ipsius carmina studiorum liberalium honores petentibus proposita, 212. Prudentius præceptor Walafridi, 27. Prudentius Trecentis, 26, 53, 63, 1230. Ejus Flores psalmodum a Trombellio editi, 221. *Prurire*, 910. Psalm. II, 334; VII, 304; XIII, 331; XXIII, 351; XXXVII, 337; XXXV, 1137; LXIV, 410; LXXIX, 275; XCIII, 1233; CIX, 356; CXV, 1135; CXVII, 679; CXXII, 1133; CXXXVI, 533, 676; CXLV, 337; CXLVIII, 548. Psalterium ms., 162. *Psalterium*, e correpto, 181. Psalteria, 681. Pseudomenon, 421. Psychomachia Græce reddita, 100. Ipsius capita an a monachis distincta, 191. Inscriptiones ejusdem, 377 *seq.*, 587. *Ptisana*, i brevi, 188. Publius martyr, 979. Publius Mimus, 914. *Pudescere*, 204, 670, vox Minucii. *Pudet*, *ne piget*, 227. Pudicitia virgo, 592. Ipsius descriptio, *ibid.* Pudor, 611. Puella duodecennis, 930. Puer pro ministro, 448. Puer Barulas martyr, 1121. Pueri servi nuncupati, 333. Pueri tres in camino ignis, 413. Pueri virgis cædebantur, 1125. Pucio Silvester, 1231. *Pugiles* meretricis, 709. Pugillaris, u brevi, 176, 182. Pugillares ceræ, 1052, 1056, *seq.* *Pugillus*, pugnus, mensuræ genus, 361, 1052. Pugillo continere, claudere, 561. *Pugna spiritualis*: plures libri hoc titulo, 578. Pugnæ apparatus, 601. Pullarii, *pullos jarre pascere*, 1076. Pulmanus Theodor., 25, 76, 88. *Pulto*, pulso, 1079. Pulverea via in mari Rubro, 536. Pulvinar deorum, 998, 1134. Jovis, 752. *Puncta*, notæ, 1054, 1059. Puncta stridula, 1001. *Puncti*, puncta foramina nervi, 1004. *Pungere puncta*, 1059. Punica fides, 442. *Pupigerat*, 2 producta, 1058. Purgatorius ignis, 405, 151, 151 *seq.* *Purpura*, imperator, 443. *Pusiola*, 944. Puteo Franciscus, notatus, 927 *seq.* *Putris*, *putrefactus* prima ancipiti, 912, 1152. Pyra ad comburendos martyres, 1031. Pyræ celeriter extractæ, 1433. *Pyreneus*, tertia brevi, 176, 182 *seq.*, 188. Pyreni montes quousque protendantur, 15. Alpes dicti, 937 *seq.* Pyrrha, 1112. Pyrrho Guill. notatus, 868.

Pyrrhus rex, 812. Pythagoras suum *Ipse dixit* ab Ægyptis didicit, 377. Ejus littera, 360. Pythagoreorum error super abtinentiæ a carnibus, 143.

Q

Quocunque jubetur, 468. Quadragesimæ tempore olim cognitio criminalium questionum inhibita, 329. An etiam spectacula, *ibid.* *Quadrupes*, e brevi, 176, 194. *Quæstio*, *quæstionati*, 1170. *Quamlibet* subjicitur, 306. Quassare caput, 455. *Que* productum, 735. Quenstedius Jo. Andr., 16. Quercetanus Leonard., 211. *Quero us* comædia, 197. *Qui sis*, *quis sis*, 410, 1114. Qui male agit, odit lucem, 247. *Quia enim, quæ a nam*, 699. *Quibus* in fine periodi, 915. *Quidam* in contemptum, 705. *Quidnam* pro cur, 649. Quintilianus hæretici, 815. *Quintilianus*, 711, 822. Quintilianus martyr, 979. Quintus an præmen Prudentii, 23. Quintus Clodius Fabianus, 1130. *Quirici* hymnus, 941. Quirinus martyr, 1040 *seqq.* *Quisque* pro quis, 327, 599, 632, 802 *seq.*, 1073, 1084 *seq.* *Quisquis es*, 270. De ignotis vulgo, 1104. *Quoi* pro cui, 193. *Quoque* pro adhuc, 978.

R

Raab meretrix, 675. Rabanus Maurus, 147, 203, 316, 623, 740. Radii capitis, 727 *seq.* *Radix lingue*, 1140. Rainaldus Federicus, 175. Rajas Paulus Albinianus, 18. *Rancidæ*, *raucidæ* cantilenæ, 1094 *seq.* *Rapere* corpora martyrum, 1037. Rapin Renatus, 217. *Rapta pellis*, 1022. *Raptare*, 219. Raptus virginum sacrum vel invitarum capitali sententia punitus, 913. *Rarescit bractea*, 735. Raspe Dominus R. E., 764. *Rastrum*, rastellum, 735, 786. Ratio summa, media, infima, 424. *Ratio et regio sæpe inter se librariorum vitio depravata*, 424. Ratio comes sacerdotum, 631. Rationale Mosaicum, 651. *Rationis egenus*, 337. Ratpertus, 221. *Ratus* an a producere possit, 193, 1141. Ravago Franciscus, 84. *Raviggiuolo* Italice, 262. Raynaudus The. ph., 242. *Re* sæpe producitur in verbis compositis *recido*, etc., 477. Aliquando auget, 1087. *Rebellis* cum genit., 1168. *Recano* Hispanice, 1182. *Recavum* palatum, 625. Speculum, 1182. Reccaredus rex catholicus a concilio Toletano in dictus, 172. Longe post Prudentium vixit, 228. *Recensitus*, *recensetus*, *recessus*, 486, 1177. *Recentia* correctæ, 786. *Recentio*, 976. *Receptor*, 389. *Recessus*, 277. *Recidiva prælia*, 622. *Recingi*, discingi, 763, 1087. *Recino*, recanto, 1087. *Recline*, *reclive*, 309, 1010. Rectores provinciarum, 32. *Reddere*, respondere, 767, 1071. *Redimitus*, secunda producta, 176, 182, 644. *Reflus* Jordanis, 673. Reformatores hæretici non reformati, 119. *Refrizit cultus deorum*, 927. *Refugæ via*, 1175. Reges philosophi, 698. Reges Romæ, 798. *Regesta*, 1159 *seq.* Reggius Jos. Antonius, 58, 93, 159, 174, 221, 608, 1036.

- Regula serrata*, 1000.
Regum lib. I, cap. iv 654; xiv, xv, 622; xvi, 674; xvii, 674; xviii, 371; xxi, 598; lib. II, cap. xv, 542; lib. III, cap. vi, 675; vii, 312, 1015; x, 675; lib. IV, cap. vi, xvii, 676.
Rei apud Romanos comam alebant, 740, 885, 1168.
Rejon de Silva Did. Ant. 767.
Relapso gurgite, 642.
Religio Christiana victimis humanis de medio sustulit, 752. Religio Christianae causa Deus orbem Romae subiecit, 815 seqq. Religionis Christianae veritas, 715 seq. Unitas sub uno capite, 921 seq.
Religiosi ordines adumbrati, 249.
Reliquiae sanctorum, 105. Plures sub uno conelavi Caesaraugustae recondite, 107 seq. Supra altare ex veteri consuetudine collocari possunt, 960. Quo pacto ad nos venerunt, 1025. Earum cultus, 1028 seq., 1176 seq. Venerari, 872, 960, 1117.
Religio duplici il a poetis scribitur, 794.
Remus, Romulus, 788, 1258.
Remus Georgius, 216. Notatus, 461, 254, 310.
Renatus taurobolio, 1149.
Reni tere, 494.
Renutare, 558.
Ripaqua portae, 828.
Repeasus, 1150.
Requenus Vincentius, 766.
Res, patrimonium, 914.
Resculpere, 203, 584.
Resendius Luc. Andr., 944.
Respersum vinum, 741.
Responsa, oracula, 858.
Restaurare, 549.
Resulto, 205.
Resurrectio mortuorum, 103, 517, 534, 549. Ostenditur ex cura sepulcris debita, 135 seq. Resurrectio corporum, 1024. Carnis, 491 seq. In eodem corpore, 492. Resurgentium cum Christo corpora an caelo iuncta, 547.
Retento, 976.
Retexere pro renarrare, 976. *Retexere texta*, 551.
Retiarus, 865.
Retinacula, 693.
Retorquere, 514.
Retundere gladium, 802.
Retunsis latibus, 1146.
Reus Christi, 940.
Reuschius Joan., 474.
Reuschius Joan., 474.
Revelli, revulsi a revello, 1064.
Revincio, 1087.
Revocare nequitiam, 950.
Revoluti dies, 203.
Rex populus, 751. Rex convivii, 558. Pro domino, *ibid.*
Rhadagius, 826.
Rhea Silvia, 711 seq.
Rhenones, 825.
Rhenus, 815.
Rhodiginus, 770.
Rhododaphne, 517.
Rhodos, 804.
Ri conjunctivi communi intervallo, 180. A plerisque Hispanis sermone soluto producitur, *ibid.*
Ribera Franciscus, 341, 635.
Ricamo Italice, 1182.
Riccolinus Jo. Bapt., 178. Non semper illi fidendum, 190.
Notatus, 177, 245, 253, 559.
Riccy Joan. Ant., 1184.
Ricaltius Nicolaus, 35.
Rigor flexus, 884.
Risco Emmanuel, 10 15 seqq., 25, 27 seqq. Prudentium laudat, 215. Notatus, 122, 1048.
Rittershusius Cnur., 76.
Ritterus Joan. Chr., 54.
Ritus ecclesiastici, 104. Eorum origo et antiquitas, 118 seq. Norma congruentius ex iv saeculo, quam ex praecedentibus petitur, *ibid.* Ritus funebres, 363. Ritus gentilitium plures ex S. Litteris fluxerunt, 119. Ritus nonnulli cur in gentilibus damnati, in Christianis approbati, 136. *Ritus, rictus ferini*, 705.
Rivetus Andreas, 20, 153.
Rivius Joannes, 211.
Roa Mart. notatus, 1182.
Robigus, 511.
Robiu Paschalis Gallice convertit quaedam carmina Prudentii, 98.
Rodriguez de Castro Joseph, 11. Notatus, 932. De Leon Joannes, 929.
Roagus constratus, 917.
Roma aeterna, 716. Urbs augusta, 1185. Regina, 753. Imperii dominus, 449. Caput saeculi, gentium, 922. Summum caput saeculi, 1079. Patria communis, 698, 816. Dea dicta, 716 seq. A quibus culta, *ibid.* Ad Christum conversa merito caput orbis catholici, 920 seqq. Ejus imago cum vulturibus, 796. Templum, 830, 1257. Diversi status, 798 seq. Ipsius plena conversio ad Christum, 742. Romae idololatria extincta, 650. Nonnulli nobiles diu paganismum retinuerunt, 752. Ossa martyrum rite coaptata, 1176. Cur Deus illi orbem subiecit, 814. Romani an aliquando sexagenarios e ponte praecipitare consueverint, 767. Linguam suam propagabant, 921. Deos omnes colebant, et cur nihilominus Christianos vexabant, 712, 792 seq. Veterum luxuria, 615. Superstitio, 715. Preces in oppugnationibus urbium, 794 seq. Romani imperii amplitudo inseruit Ecclesiae catholicae fundandae, 814 seq. Romana nobilitas idolorum cultui addicta usque ad Theodosii imperium, 925.
Romani pontifices saeculi iv injuria ab Ammiano reprehensi, 651.
Romanus martyr, 1062 seqq.
Romanze lingua Hispana, 929.
Romphealis secunda brevi, 176, 188, 205.
Romulea in domo, 1215.
Romuli casa, 788 seq.
Rorulentus, 324.
Ros supernus, gratia caelestis, 1064. Ros de vino, 620.
Roschmannus Ant., 1050 seq.
Roscius Hortius Jul., 1169.
Roseus color a poetis caelo iunctus, 728.
Rosinus Joannes, 226.
Rostra, 1167 seq.
Rosulentus, rosatus, rosulatus, 205, 259. *Rosulentus* vox Capellae.
Rosweydu Heribertus, 25.
Roswitha poetria, 209.
Roture, volvere de anni conversione, 226.
Rotgerus, 209.
Rottendorphus Bern., 77.
Ruzius Carolus, 789.
Rualdus, 865.
Rubigo, prima brevi, 176, 598, 629. *Vide* Robigus.
Rubrica cur lex dicta, 801. Rubrica in libris ritualibus, *ibid.*
Rubrum mare debiscens, 1017.
Rubus ardens, 407.
Ruclamen, 203, 506. *Ruclare* an metaphora iudicosa, 410.
Rude pectus, 915. *Rudis* pro novo, 268, 476, 479, 609, 786.
Rudolphus Scholasticus, 1042.
Rudus aeris, 465.
Ruffinus Aquil., 257, 403.
Ruggerius Constantinus notatus, 1102.
Ruinart Theodoricus plures Prudentii hymnos edidit, et illustravit, 48, 25, 97. Notatus, 898, 915, 925, 946, 957, 961, 1044, 1059, 1122, 1166.
Rupertus Tuitiensis, 129, 157, 168, 210, 281, 538, 599, 889 seq., 920, 1189, 1193.
Ruschius Achilles, 1162.
Russeola sanies, 1176.
Rusticulae, rusticolae, 705.
Rustrum, 755.
Rutgersius Janus, 714.
Ruth, 551.
Ruthius, 734.
S
Sabaoth, 275.
Sabaria, 1042.
Sabbatius Paulus, 574.
Sabbatum, sabbaticus annus, 466. Sabbati paschalis pervigilium, 282.
Sabelliani, 102, 451.
Sabellius, 595. Quid differat a Patrispassianis, 402.
Sabinus, 719.
Sacchius Franc., 150, 747.
Sacer cum genit., 1162 seq.
Sacerdos, propheta, 335. Sacerdos quo sensu Moyses, 589, 1235. Sacerdotia gentilium quando abolita, 867. Sacerdotes vittati et coronati, 445. Mitrati, infulati, 1159. Sacerdotes gentilium in spectaculis, 867. Qui sibi notis inferebant, 1157. Ritus peculiaris in obitu horum sacerdotum, *ibid.*
Sacra via, 716, 1237.
Sacra ferre, ducere, 862.
Sacramentarium Gelasianum, 1201. S. Leonis nomine, 953.
Sacramentum militare, 1136.

- Sacrare**, 1141. Templum, 1198.
Sacrarius militare, 875. **Sacrarium** pro altari, 1020.
Sacrum triste, 868.
Sæcula sæculorum, 348.
Sæculi x defensio, 209. Sæculo iv doctrina et pietas viguit, 942. **Sæculum** pro mundo, 292. Pro orbe, 1079. Sæculum an nonagesimo nono, an centesimo finiatur anno, 228.
Sævitas, 1108.
Sagittæ, sarisæ, 756. Sagittæ, nidus, 459.
Sagittarius Gaspar, 845. Castigatus, 917, 935, 988.
Saguntus, 974.
Sagus adjective, 450.
Sal, salsa mola in sacrificiis, 952 seq.
Salus Augustinus notatus, 941 seq., 947.
Salaria via, 735. Salarium, *ibid.*
Salæ armenta delectantur, 537. **Salis** pro salo, 290.
Salix, salix, 1125.
Salix Hispaniæ flumen, non patria Prudentii, 12 seq.
Salix et Philippus consules, 14, 21. **Salix consularis**, 229. Inscriptiones, 14, 229.
Salii sacerdotes, 707.
Salis, sale, sal, 1001. **Salis tormentum**, *ibid.*
Salix amara, 676.
Sallengre Albertus, 1150.
Salmasius Claudius notatus, 106, 292, 662.
Salomon pacifer, 654. Templum ædificat, 675.
Salomoni Petrus, 930.
Saltatio cynedica, 1085. **Fabularum**, 914 seq.
Salatrix virgo, 681.
Salubris, u correpto, 1223.
Salus æterna non est in qualibet secta, 857.
Salutare, salutatio, 1182.
Salvianus, 196, 431, 777, 817, 1077. Imitator Prudentii, 620.
Salvinius an libros Peristeph. Italice converterit, 100.
Samnites, 806. **Samnitis**, 1184 seq.
Samosatani, 508.
Samson leonem necat, vulpes capit, 674.
Samuel, 622.
Sancta deorum, sancte deorum, 584.
Sancta-Mauræus Carolus Prudentium ad usum Delphini edi curavit, 214.
Sancta sanctorum, 1068.
Sancti appellabantur Christiani, 897, 904.
Sanctilogus, smctilogus, 486.
Sanctio in lege, 801.
Sanctius Franc., 585.
Sanctorum intercessio, 1059 seq. **Inversio**, 1022, 1214.
Reliquiæ, invocatio, cultus, 105 seq., 109 seq. **Sanctorum chori excipiunt justorum animas**, 1011.
Sanctum, templum, 904.
Sandov. Jo. Franc., 1086.
Sancti Colomanus, 68.
Sanguis ex latere Christi martyrrium, aqua baptismum indicat, 683. **Sanguis Christianorum semen**, 925. **Sanguis martyrrium in magno honore**, 872. **Accuratè conservatus**, 955, 1008 seq., 1177. **Sanguinis effusio de quovis martyrio**, 1012, 1191 seq.
Saniusur, 595.
Sannazarius, 373.
Santeus Laurentius, 256.
Santeuil Jo. Bapt., 947.
Sapientes cum ad senectutem accedunt, se ad alteram vitam diligentius præparant, 231.
Sapient. cap. i, 817; u, 510; iv, 513; xv, 766, 948; xviii, 302.
Sapor martyrrium, 982.
Saporus pro sapido, 205, 582, vox Lactantii.
Sapphicus versus, 200.
Sapphirus, 659, 664.
Sara, 585 seq., 668.
Sarahala, 14.
Sarbievius Casimirus auctor hymni correcti Ad regias agni dapes, 178.
Sarcio, sarcino, 1140.
Sarcoi bagus, 274.
Sarlicense concilium, 31.
Sardinia, secunda producta, 177, 185, 818. **Ejus frumentum Roman advectum**, 817.
Sardonius lapis, 651, 661.
Sardonyx, 619, 614.
Sarmentum dicti Christiani, 1051, 1156.
Satellites dicti canes, 995.
Saturnini, prima brevi, 181. **Saturnini quatuor an alia nomina haberent metro repugnantia**, 978 seq.
Saturnus, 693 seq., 719. **Latus**, 1. 81. **Origo deorum in Malia**, 700. **Imagines ejus**, 693. **Lapides**, 751. **Infantes ci-**
dem immolati, 788. **Saturnalia**, 925. **Saturnia mœnia**, 699.
Satyri, 708.
Saubertus Joannes, 1079.
Savales dux ethnicus, 825.
Savaro Joannes, 230.
Saxa inscripta, 1100. **Saxa pro diis, ride Lapides. Saxum telum pudicitiz**, 595.
Sc, sp, si an vocales proxime præcedentes producant, 186, 594, 429.
Scabiei templum, 511.
Scaliger Joseph Prudentium laudat, 217. **Notatus**, 563, 957.
Scaliger Julius Cæsar notatus, 199, 233, 1226.
Scandalum, 400.
Scanduit, excaudit, 518.
Scantinius Aricius, 1084.
Scartot, 635.
Scaturientes auræ sermonis, 1114.
Sceptra liliis et rosis ornata, 662.
Scheffurus Joannes, 809.
Schelhornius, 1161.
Schelstratus notatus, 942.
Schema, 560, 592.
Schoenobata, 528.
Scholastici quinam dicti, 31. **Ad sacerdotium non poterant promoveri**, *ibid.*
Scholiasies Juvenalis, 819, 1084. **Persii**, 579.
Schottus Andreas, 44.
Schulzius Jo. Henr., 765.
Schurtzleischius Conradus Samuel, 438.
Scipio eburneus, 1077. **Insigne consularis**, 728.
Scirpus, 285.
Sclavus de Varo, 58.
Scobina, scofina, 735.
Scopuli rasiles, idola, 947.
Scoria, o brevi, 188.
Scorialense templum et monasterium, 935. **Ejus primus architectus**, *ibid.*
Scorpionum supplicium, 897, 1105.
Scorium, 909.
Scolorum feritas, 425.
Scribæ Hierosolymitani, 1055.
Scribere incauto, 801.
Scribere nummos alicui, 900.
Scripta combusta, 172.
Scriptores pii historias falsas pro apologis sæpe adhibent, 545. **Scriptorum insigniorum lapsus cur notandi**, 240.
Scriptura veterum in tabulis, 1056. **Runica**, 1059. **Scripturæ Romanæ prima ætas**, 74. **Scripturæ sacræ locus idem duos sensus habere potest**, 241. **Scripturæ sacræ interpretes sæpe Prudentium sequuntur**, 216.
Scrobia, scrobes, 755.
Sculpere, 584.
Scupoli Laurentius, 578.
Scutulatæ vestes, 522.
Scythæ an patres suos senes e ponte præcipitare consueverint, 787.
Se pro eum, 1149.
Secius, selius, 570.
Sectilis quercus, 1077.
Securæ, securum, 747. **Securi in erdum percussi martyres**, 877, 879. **Vide Gladius**.
Secutor, 885, 887.
Sedere arrogantiam exprimit, 864.
Sedulius, 58, 86, 192, 196, 219, 269, 271, 315, 354, 375, 583, 407, 450, 464, 678, 913, 1079. **An auctor Dittochavi**, 668 seq. **Imitator Prudentii**, 370. **Ejus editio opera Parrhasii**, 889.
Segetus Thomas, 1075.
Segmenta, 1222.
Segregis, 205, 312, vox Senecæ.
Seldenus Joannes, 609.
Sella curulis, 728. **Sellæ**, 1076.
Selvaggius Jul. Læur, 1072.
Semæxii Christiani dicti, 1034.
Semel Germanice, 454.
Semen ignis, 1137.
Semetra, 656.
Semiferi hippocentauri, 1174.
Semijeiunia, vide Jejunium, Stationes.
Semijudai, 451.
Semina recidiva, rediviva, 856.
Semiustulatus, 917.
Sempiternus, i correpto, 179.
Senarii iambici, 199.
Senatus in locis consecratis congregari solebat, 749.
Romanus de religionibus judicabat, 717. **In labaro Constantini nomen Christi adoravit**, 740. **Conversus ad Christum**,

744. Ejus clogia, 745. Laudes, 930. *Senatus*, martyres, 979.
Seneca pater, sive alius auctor controversiarum, 5, 788, 882, 1066, 1217. Philosophus, 310, 601, 816 seq., 813, 883, 930 seq., 999, 1072, 1115, 1192, 1200. Tragicus, 199, 364, 1222. Ipsi de novo orbe vaticinium rejicitur, 567.
Senescere, 332.
Senflus Ludovicus, 474.
Senior de familia, 335.
Senones fugati, 822.
Senor Hispanice, 333.
Sensualis, 205, vox Apuleii et Tertulliani.
Sensuum descriptio, 523.
Sentire, 372.
Sentire, sentis, 836.
Sensus, senticosus, 836.
Senum prudentia, eorumque deliria, 432.
Separ, 205, vox Valerii Flacci, Statii, Solini.
Sepellendi martyrum corpora difficultas, 1019. *Sepulcra dealbata*, 354. *Sepulcra intra Urbem an olim exstiterint*, 713. An in ecclesiis, 1178. In viis publicis, 733. *Sepulcra martyrum floribus ornata*, 133. Frequentata, 872. *Sepulcri bonos*, 331. Eo rei et martyres privati, 1011. *Sepulcris martyrum per foramina oraria, nardus, oleum immittentur*, 1021 seq. *Sepulcrum cum æ diphthongo*, 189. *Sepulcrum Christi*, 685. *Ol. in nummis descriptum, ibid.* *Sepulcrum martyrum præfertur patriæ*, 981.
Sequestrare, 205, 369.
Sequi, 1054.
Serapis, 819, 839. *Secunda correpta*, 859.
Serarius Nicol. us, 339.
Serenus Q., 188, 1110.
Serere crimina, 313. *Nummos*, 703.
Seres, sericæ vestes, 322, 908, 1259.
Sergii aut Servii Polensis confictum testamentum, 197, 1037.
Series plumigera, 261.
Serpens æneus in eremo, 671. In mysterio conceptionis prostratus pingitur, 269. *Serpenti an naturale serpere*, 513.
Serranus Thomas, 422.
Serryus Hyac. notatus, 373.
Sertia de carmiibus, 919.
Serrare de cubiculariis, 1181. *Serrare o sa*, 1197. *Reliquias martyrum*, 912.
Servius, 187, 193, 197, 231, 237, 253, 291, 412, 526, 619, 755, 833, 850, 856, 813, 805, 935, 958, 1078, 1128, 1140, 1199.
Sessio auctoritatem Indie t., 1053.
Sestertius, sestertium, 836.
Severanus, 284.
Severus imper., 723.
Severus Rhetor, 308. *Severus Sulpicius*, 215, 558, 753, 1142.
Sexagenarios de ponte dejicere quid sit, 787.
Sexagesimus fructus in Evangelio, 1225.
Sextus Anicius Olybrius, Anicius Probinus, Anicinus Probus, Anicius Petronius Probus, Petronius Probus, 716.
Sexus deorum gentilium diversus, 1080 seq.
Si bene commemini, 1187.
Si potis est, 694, 950.
Siberus Adamus Theodorus interpres Prud., 92.
Sibylla colla, 346.
Sibylla, 400. *Ejus vaticinium*, 372. *Sibyllina carmina*, 413.
Sic producitur, 721, 767.
Sica, 645.
Sichardus Jo. interpres Prudentii, 87. *Notatus*, 313 et *sæpe alibi*. *Ejus editio*, 1230.
Siciliz frumentum, 817. *Serino mixtus*, 337.
Siculus Flaccus, 852 seq.
Sicut erat, 279.
Sidonius, 179, 183, 135, 206, 250 seq., 381, 450, 817, 1186, 1206. *Imitator Prudentii*, 217, 446, 733, 760.
Sigebertus, 49, 210.
Sigillum, statua, 810, 1077.
Signa celestia, 457. *Alia amant, alia non amant*, 458.
Signa, notæ, 1034 seq. *Signa verborum*, 1128.
Signaculum sacramentum confirmationis, 307.
Signore Italice, 333.
Sigomius Carolus, 26.
Sificis Romani color, 730.
Siliquæ, 262.
Silius, 309, 506, 758, 1072.
Siloa piscina, 681. *An sit eadem ac Bethsaida*, 462.
Silvanus Calagurrit, 19.
Silvanus traditor, 133.
Silvester pontifex, 532.
Simon Magus, 512.
Simonidis error, 589.
Simpl. citas virtus, 611.
Simplus, simplex, 1138.
Simpvium, 929 seq.
Simulacra cæca, surda, 713. *Lapides, stipites, columnæ an formæ humanæ rud a lineamenta semper præstulerint*, 715. *Simulacra deorum ævum passura*, 735 seq. *Tabore spersa*, 741. *Ornatus gratia permissa*, 926. *Vide Idola.*
Simulacrum, a brevi, 182.
Sinai, 670.
Singulare, 387.
Sinner I. R. notatus, 1051.
Sinnius Capito, 787.
Sinuamen, 660, 1044. *Lateris flexi*, 756, vox Juvenci.
Sinus, 277. *Sinu ossa defunctorum collecta*, 1037. *Sinuæ Abrahamæ*, 362 seq.
Sion, prima producta, 535.
Sirletus cardinalis, 174.
Sirmondus Jac. notatus, 844.
Sirpus pro acirpo, 235.
Siscia, Sisseg, 104.
Sisti de reo, 894.
Sistrum, 625, 808.
Sithonius, o brevi, 188.
Situs, 275.
Sive tu deus es, sive tu dea, 1080 seq.
S. Leger abbas, notatus, 85.
Smaragdus, 1 producta, 176, 182, 659, 664.
Smetius, 821.
Smyrnei, 716.
Sobrietas, 611, 627. *Ejus descriptio*, 618.
Socordes, 1 correpta, 176, 238, 412, 1133. *Socordia unde dicta*, 238.
Socrates, 332, 570, 1122. *Cur moriturus gallum consecravit Esculapio*, 421.
Sodomita, Sodomitis, 392. *Sodomita cinis*, 998 seq. *Sodomiticum incendium*, 335, 392.
Sol pro deo habitus, 725. *Solis statuæ descriptio*, 727 seq. *Solis quadrigæ, lunæ bigæ*, 727.
Solecismus, 3 brevi, 194.
Soleæ feminarum, 444.
Solinus, 334, 377.
Solum pro sepulcro, 109.
Solum pro pede, 267, 1222. *Pro pedis planta*, 461, 1192. *Pro solea*, 1045.
Solvi, diffinere, 1111.
Sombro Hispanice, 807.
Somni descriptio, 299. *Somnia aliquando a Deo*, 301. *Quæ vera accidunt, ad casum sæpe pertinent*, 301. *Somnia impiorum*, 302. *Somniorum causæ*, 300. *Visus*, 103 seq. *Somnium visio a mysticis dicitur*, 304, 687. *Somnus imago mortis*, 238.
Sophia, sapientia, 368. *Secunda producta*, 181.
Sophista dicti Christiani, 1102.
Sordes de avaritia, 1111. *De idolis*, 1080. *Sordidus de diabolo*, 990 seq.
Sorites, 421.
Sorek, 1239.
Sozomenus, 892, 1186.
Sp brevem dictionis præcedentis producant, 1124.
Spartianus, 607, 716, 1125.
Spectacula impia, 730 seq.
Speculator, 630. *Speculamen*, 203.
Spei descriptio, 607.
Spernere, abjicere, 603.
Spes futuræ vitæ ab ethnicis irrita, 916.
Sphæra sive sphaera, prima brevi, 176, 188 seq., 1115.
Sphingis enigma, 791.
Sphragitides, 1155.
Spicula radiorum, 506. *Spiculum*, 216.
Spegius Jacobus, 16. *Interpres Prudentii*, 86, 92, 91, 334. *Prudentium laudat*, 215. *Notatus*, 344, 347.
Spinarum vincula texunt segetem, 855. *Spinifera rubus*, 286.
Spirare odorem non vulgarem significat, 203. *Spirare Paracletum recte Filius dicitur*, 297.
Spiritualia corpora nunquam dixit Prudentius, 273.
Spiritus, prima brevi, 177. *Spiritus unde dicatur*, 131. *Spiritus volens, rotans*, 926. *Spiritus sanctus candidus dictus*, 278. *Filius appellari potest spiritus*, 217. *An visibili specie super omnes quos Joannes baptizabat, Spiritus sanctus descenderit*, 314. *Spiritus sancti a Patre, Filioque processio*, 276, 277, 596.
Spondaci versus, 197.
Spongia sanguis martyrum colligebatur, 1177.
Spurcamentum, 205.
Spq producant vocalem præcedentem, 615.

- St* brevem dictionis præcedentis producunt, 545, 675.
Stagna profunda, 537.
Stamma, stigma, 1141.
 Stantes Christiani interdum orabant, 250. *Stare de metricibus*, 1217. Ministris convenit, 357.
Statera bonorum et malorum operum, 963.
 Stationes, 250, 887, 1029 seq. *Vide* Jejunium.
 Stadius, 268, 388, 527, 606, 643, 812, 853, 819, 854, 1070, 1120.
 Statuæ initio erant columnæ, stipites, lapides, 1078.
 Ceris versicoloribus pictæ, 714.
 Stella quæ apparuit Maximo, 378 seq., 456 seq., 1253. An puer stella majorum ferretur, 457.
 Stemma, 318, 392 seq., 871 seq. Hispaniæ, 86. *Russum*, 1141.
 Stephanus Carolus, 634.
 Stephanus Antioch., 1056.
 Stephanus protomartyr, 918. Prima corona, 687. Ejus passio, 686.
 Sterculus, 925.
 Stewechius, 881.
 Stignare, 205.
 Stilicis laudes, 824 seq., 1238. Quo anno obierit, *ibid.*
 Ejus nomen adhuc in nonnullis marmoribus legitur, *ibid.*
 Ejus inscriptio ex autographo correctæ, 824 seq. Ejus peritidia, 826 seq.
 Stipes, 844. Compes, 1004, 1022. Pro termino desectus, 1100.
 Stirpare, exstirpare, 518.
 Stips, 662.
 Stoa Quintianus, 314.
 Stobæus, 399.
 Stoiici, 726.
 Stola diaconorum, 987.
 Stomachus, stomachi, 515.
 Strabo Walafridus, 10, 23, 31, 43, 186, 1201. Imitator Prudentii, 1227.
Stramentum testarum, 1007.
Strangulare clausum, tenere clausum, 1002.
Strangulatrix manus, 1158.
Strictura, 205, 786.
Strophe, strophas nectere, 914. *Strophium*, 200, 966.
 Strozzi Philippi impium testamentum, 156.
Structile saxum, 657.
Structum serpente flagellum, 644.
 Stuckius Joana. Guil., 421.
 Styli confossi, 1032, 1035 seq. Styli duæ partes, *stylum vertere, stylo depascere*, 1057.
Styx unde dicatur, 294.
 Sua monosyllabum, 145.
 Suarez Franciscus, 371.
Suaviloquus, 295 sea.
 Sub tempore, 773.
Subiectus, 1221.
Subigo, 955.
Subjectio, 205.
Subjugare, 1150.
Sublidere, 205.
Sublimare, 205, 475.
Sublime, in sublime, 1125.
Subsellia, 1069.
 Subsistentiam quartam in Deo jure negant plerique theologi, 425, 1254.
Subtemen, subteqmen, 644.
Subterna antra, 731. Subternus, 205, 370.
 Suburra, 1167 seq.
Subus, prima brevi, 185.
 Successus martyr, 979.
 Succina, succina, 944.
 Succuba, 1082.
Succulentis oculi, 1105.
Succus, succus, 508.
Sudare prælium, 254. Sudata bella, 811.
 Sudes, 331 seq.
Sudum, 919.
Sues, suis, sus, 835. Sues quibus diis immolati, 1100.
 Suetonius, 134, 720 seq., 786, 799, 859, 866 seq., 944, 1052, 1061, 1064, 1116, 1171.
 Suevius poeta vetus, 1109.
Sufflabilis, 205. Sufflamen, 624.
Suggillare, 1148.
 Suidas, 456.
Suiphureus, 597.
Sume e pœnam meam, 890.
Summa aris, 853.
 Summo tuis Petrus notatus, 211.
Summula, 904.
Summus discipulorum, 633.
 Superbi, 908 seq. Superbia virago, 607. Ejus descriptio, 605 seq. *Superbus* in bonam partem, 947.
 Supercilium sedes superbiæ, 615.
Superfio, 205. Vox Plauti et Columellæ.
Supernasci, 426.
Superne, 3 communi, 258.
 Superstitio coronandi arbores diu perseveravit, 851.
 Hæreticorum, 119. Superstitio an hoc sæculo magis quam impietas vigeat, 119. Superstitiones ethnicorum, 1077 seqq.
Supinus de molli, superbo, 1080.
Suppetia a suppeto, 261.
 Surlus, 97.
Susceptare, 451.
 Suspiria confessa vim libertatis, 739.
Sutiles hyacinti, sutiles lapilli, sutite vinculum, 520, 963.
 Syco, hanta, 399.
 Sylla, 795.
 Syllaba brevis ob sequentis vocis geminam consonantem producta, 177.
Syllogismi plectiles, 399.
 Sylvius Franciscus, 23.
 Symbolo fidei quando additum *Filioque*, 276. Symbolum Athanasianum, 474, 505.
 Symmachus, 35, 36, 90, 643, 745, 752, 843, 847, 867, 1200. Pontifex major, 842 seq. Ad eum spectat inscriptio Romæ extans, 845. Ejus filius et pater, *ibid.*, 851. An a senatu missus ad imperatores, 830 seq. Ejus nomine inscriptio vulgata, 851. An agitata, 444. Vipera comparatus, 692. Aram Victoris restitui postulat, 696. Ejus eloquentia, 760. Exaggerata, 754 seq. Ejus objecta, 761 seqq. Ipsius relatio Honorio oblata, 830, 843.
Symmetra, 656.
 Symphonia, 868.
 Symphorianus, 1219.
 Symposius, 755, 1057.
 Synæresis, 185, 333, 497, 509, 677.
 Synalæpha, 388.
 Synnas, 785. Synnadenses, 716.
 Syri a piscibus et columbis abstinabant, 146.
Syrma, 619.
 Syrtis, 445. Syrtium prima significatio, 312.
 Syxti passio, 891. *Xistus*, an *Sistus*, an *Syxtus* scribendum, *ibid.* An gladio cæsus, an cruci affixus, *ibid.*
 Syxtus III, 1185.
 Syxtus Senensis, 16.

T

 T littera quid significet, 166.
Tabula, planities, 1182.
Tace, ultima brevi, 191.
 Tacitus, 616, 648, 720, 788, 821, 830, 832, 951, 1037.
 Tactus decorum efficax, 1224.
Tænara, 467.
Tæniola, 862.
 Tagus, 815 seq.
Talentum pro argento, 1182.
 Tamaio Salazar Joannes, 207.
 Tamaio Vargas Thomas, 10.
Taranto Italice accentum habet in prima, 181.
Taratum, 735.
 Tarentus, 829.
 Tarquinius, 400.
 Tarraco, 965. Caput provinciæ Tarraconensis, 1058.
 Sine patria Prudentii, 15, 1038. An patria SS. Fructuosi et soc., 1025. Tarraconense amphitheatrum, 1051.
 Tarrafa Franciscus, 27.
 Tartarotus Hieron., 1051.
 Tartarum graveoleus, 912.
 Tassus, 543.
 Tatianus, 722.
Tau littera, 164 seq.
 Taubmannus Trid., 28.
 Taurica sacra, 732, 1254.
 Tauronium, 1149 seqq.
 Taurorum ludus, 528.
 Taylorius Hieremias refellitur, 333.
 Te a diei, 246.
 Telemachi martyrium, 50.
 Tellus an spinas tulisset, si Adam non peccasset, 516.
 Temenothuriani, 716.
 Tempesta, 1169.
 Tempesta, 2 corrept., 193.
 Tempa olii in montibus, 792. Tempa paganorum primum sepulera, 715. Pro fanis idolorum, 925. Tempa denorum Romæ, 712 seq. Tempa Christianorum versus orientem extracta, 251. Tempa an in honorem viventium unquam consecrata, 978. Tempa cur veteres Christiani in animas

- justorum esse dicerent, 960 *seq.* Templi Salomonis aedificatio, 675. Templi Capitolini (ria delubra), 712. Templorum nomen inter Christianos, 538 *seq.*, 903. Ornatus, 130, 895, 938 *seq.* Tecta inaurata, 1039, 1185. Aurea, 1191, 1198. Templum Constantinopolitanum, Hierosolymitanum, 432. Templum Romae et Veneris, 716 *seq.*, 1240.
 Templum Dei in animo, 276, 655, 960, 1097.
 Templo, *tento*, 335, 1118.
 Temulentus, 1 et 2 communi, 709.
 Teuebræ in passione Domini an super solam Judæam, 341.
 Tenuis pro usque ad, 1067.
 Teolius Joseph interpres Prudentii, 78, 95 *seqq.* Prudentium laudat, 215. Notatur, 83, 88, 91, 123 *seq.*, 165, 180, 205, 221, 252, 218, 251, 253 *seq.*, 281, 287, 291, 296, 297, 315, 316, 321, 333, 336, 338, 346, 348, 365, 371, 368, 590, 591, 399, 415, 421 *seq.*, 426 *seq.*, 435, 437, 458, 465 *seqq.*, 469, 477, 480, 483, 490 *seq.*, 497, 509 *seq.*, 515, 525, 550 *seqq.*, 555, 557, 513, *seq.*, 547, 555, 568, 570, 572, 579 *seq.*, 605, 624, 631, 653, 656 *seq.*, 668, 685, 690, 701, 747, 751, 765, 769, 771, 775 *seq.*, 780, 781, 791, 817, 824, 840, 818, 850, 859, 864, 874, 883, 885, 888, 900, 906, 909 *seq.*, 912, 929, 951, 956, 945, 947, 956 *seq.*, 965, 966, 972, 978, 995, 997, 1000, 1011, 1018, 1043, 1054, 1057, 1064, 1069, 1 94, 1105, 1118, 1120, 1123, 1152, 1162, 1179, 1185, 1190 *seq.*, 1195, 1207 *seq.*, 1211.
 Terentianus Maurus, 190, 200 *seq.*, 253.
 Terentius, 4, 223, 314, 472, 595, 854, 911, 1023, 1079.
 Teresias (S.) humilitas, 29.
 Tergum Ireti, 739.
 Terminus pro deo habitus, 400. Quo ritu colebatur, 852. Coronatus, 853. Termini effigati, 852.
 Terra in fine mundi an penitus destruenda, 962 *seq.*
 Terra et Caeli filius, 699. Terram sole breviorum qui negaverint, 728.
 Terrulentus, 205, 905.
 Tertullianus, 125, 134, 145, 147, 151, 163, 182, 195 *seq.*, 231, 243, 247, 250, 257, 265 *seq.*, 270 *seq.*, 274, 295, 360, 367 *seq.*, 391, 419, 430 *seqq.*, 471, 497, 500, 507, 509, 519, 553, 556, 565, 580, 596, 606, 700, 712, 717, 719, 752, 750, 766, 790, 792, 791, 797, 803, 805, 856, 858, 896, 898, 925, 1030, 1034, 1089, 1093, 1100, 1115, 1148, 1203. Non est auctor Carminis contra Marcionem, 497.
 Testa, cranium, 1129 *seq.*
 Testamentum, 506. Testamentum Novum, 585.
 Testarum fragmenta, supplicium, 105.
 Testes, martyres, 874, 969.
 Tetudo, 437.
 Tetanus Benedictus, 483.
 Tetragonos, 3 correpta, 195.
 Texti polus annos, 831.
 Texta de corpore, 352. Linea, spinea, squamosa ferri, 601, 661. Textura substantive, 1017, 1152.
 Thales, e brevi, 193.
 Thalleus Cilix, 242.
 Thallus, 344.
 Tharsis, 319.
 Thascius, Cyprianus, 1210.
 Theatri veteris obscenitas, 523. Ipsius cum recenti comparatio, 1083. Theatrum Marcelli, 866. Saguntinum, *ibid.*
 Tnebae, 804.
 Theodatus papa, 121.
 Theodoretus, 50, 152, 516, 475, 755, 1008, 1097.
 Theodoricus rex, 1031.
 Theodorus Gadareus, 1159.
 Theodorus Studita, 414.
 Theodosianus codex, 51 *seqq.*, 56, 48, 50, 171 *seq.*, 223, 252, 329, 399, 616, 696 *seqq.*, 733, 741, 750, 817, 839, 854, 867, 877 *seq.*, 926, 1008, 1052, 1075, 1200.
 Theodosius M., 171. Idololatriæ eversor, 925 *seq.* Permissi simulacra, ut ornatui essent, 741. Acta Eugenii rescidit, 695. Symmacho adversatur, 695. Fecit basilicam S. Pauli, 1198. Signo crucis signum prælio dedit, 825. A Prudentio laudatus, 696 *seq.*, 735, 743, 819, 925.
 Theodotus, 145.
 Theodulfus Aurelianensis, 183, 207, 283, 296, 491, 571, 589, 626, 858, 917. Imitator Prudentii, 217, 682.
 Theodulus puer, 1122.
 Theognides, 235.
 Theologi auctoritate Prudentii dogmata fidei confirmant, 216.
 Theophanes, 90.
 Theophilus Antioch., 410.
 Theophilus presb., 767.
 Theophrastus, 589 *seq.*
 Theophridus abbas, 352.
 Theophysictus, 515, 346, 362.
 Therasia Paulini uxor, 747.
 Theseus, 709.
 Thessala venena, 1137 *seq.*
 Thesalia magis artibus famosa, 703 *seq.* Thessalicus, Thessalius, *ibid.*
 Theta littera quid significet, 166.
 Thomas (S.), 158, 258, 500, 503, 513.
 Thomasius Jacobus, 251. P. Card., 63, 97.
 Thomassius, 124, 1053
 Threnara, 467.
 Thronus, 411.
 Thule ultima, 567.
 Thurificare, *thurif. r. grae*, 429. Thuris mica, acervi in sacrificiis, 932, 988.
 Thyrsus, 1091.
 Tiara, 414.
 Tiberis, 816. Ejus inundatio, 1015 *seq.* Tiberina palus, 1190.
 Tiberius Nero, 720 *seq.*
 Tibullus, 186, 1056, 1100.
 Tigillum, 801.
 Tigrides Barchi, 708.
 Tillemont, 20.
 Timoris opus, 1205.
 Timotheus Michael, 253.
 Timotheus poeta, 201.
 Tinea, *tinæ*, 639.
 Tiugis, 969.
 Tiraboschius Hier., 415
 Tiraquellus Andr., 216.
 Titi Livii codicum subscriptiones, 844.
 Tituli Ecclesie Romanæ, 1012. Titulus, 564. Pro epitaphio, sepulcro, memoria, basilica, velis ante aras, cruce, 557, 945, 978, 1012, 1163, 1197. Titulus crucis triplex, 457. Titulus sacerdotii, 1012.
 Titus, 723. Ejus arcus, 450, 654, 1077, 1234.
 Tobias cap. ii, 557.
 Toga, 226 *seq.*, 1076. Candida, 745.
 Toledo Joann. Bapt., 953.
 Toletana Ecclesie magnificentia in sacra suppellectile 153.
 Toletus Franciscus, 903.
 Tollius Jacobus, 808.
 Tonare, de eloquentibus, 760.
 Tonsuræ ecclesiasticæ antiquitas, 1206.
 Topazon, topazus, 659, 664.
 Toreumata, 620 *seq.*
 Tormenta plura, 951.
 Torques, torquarii, 881.
 Torrentius Lævinus, 77.
 Torricius, 1201.
 Torto verberare, 446.
 Torus gemmatus, gemmans, 594.
 Tournelyus, 507, 1234.
 Trabea, 728.
 Tractare, episcopale verbum, 1212.
 Tractus inexpliciti, 269.
 Trajanus, 725, 725. Intra Urbem sepultus: ejus ossa in urna aurea sub columna sita, 715.
 Trajectiones in versibus Prudentii, 172 *seq.*
 Transadigit, 567.
 Transugium, 8 5.
 Transire ima pedum, 1175.
 Trato de cuerda, trato di corda Hispanice et Italice, 993, 1072.
 Trautson Domini de, 374.
 Trebellius Pollio, 177, 189, 778, 1151.
 Tria in Trinitate, 396, 425.
 Tribunal, 1076. Ecclesie, 927 *seq.*, 1186.
 Tribuni militum, 881.
 Trigonos, 2 correpta, 195.
 Trilingua vipera, trilingue caput, 514.
 Trina deitas, majestas, pietas, potestas, virtus, 229, 396.
 Trina fallendi potestas, 768. Rerum machina, 557.
 Trinitas divina, 102, 367, 595 *seq.*, 450, 501 *seq.*, 505, 1117 *seq.* Vide Nomen, Numen. Trinitas an numeretur, 502. Trinitatis doxologia, 425. Mysterium, 668. Modeste investigandum, 427.
 Trinodis, trimodus, 521.
 Trium specimen, 595. Nomen, numen, 539, 658.
 Triptectorus, i 62.
 Tripes, e brevi, 194.
 Tripictus, 205.
 Triplex, trina deitas, 588.
 Tripolitani, 764.
 Triptolemus, 845.
 Tristanus a S. Amante Joannes, 685.
 Trisificus pro amaro, 291, 672. Tristis pro amaro, 451. Pro iup. obo, 345.

Trithemius, 25, 42 *seq.*
Triumphare active, 531. *Triumphator* vox non valde antiqua, 239, 744. *Triumphus apparatus*, 827 *seq.* *Triumphus Romanorum*, 812. *Triumphus nobilis*, 581.
Triumviratus, 798.
Trivia, 750.
Trochaicus versus, 201, 334. *Trochaicus Archilochius*, 200. *Trochæi rotatiles*, 443, 1227.
Troja, 849 *seq.*
Trombellius Chrysost., 221.
Tropæa, 812. De sepulcris martyrum, 1191.
Tros, Æneas, 719.
Trugillo Thomas, 27.
Tua monosyllabum, 185.
Tuba de eloquentia, 771.
Tuccia vestalis, 951.
Tulichus Hermannus 1067.
Tullianum carcer, 802, 1002.
Tullius Tiro, 1051.
Tullus, 714.
Tumba, 978, 1164.
Tumor, superbia, 1076.
Tumulus compecti, 954. *Tumulus*, sepulcrum, 957.
Tunica molesta, 951.
Turcarum modestia in vestibus, 519.
Turduli, 957.
Turibius Asturic., 512.
Turuebus Adrianus, 216.
Turre Philippus a, 964.
Turres Romanæ, 1213 *seq.*
Tuscia vetus, 789, 823, 1238.
Tutaculum, 205.
Tuica us, 183.
T. tito, 224.
Tyrannos quos vocet Prudentius, 697.
Tyri regina superbia, avaritia, 558.
Tyreus 789.

U

U pro o apud veteres, 331.
Ubera bina, 262. *Tenta, ibid. Gemelli fontes*, 1124.
Uda humus, 295.
Ugonius Pomp., 1194.
Ullilas, 1039.
Ulloa Alfonsus, 86.
Ulna, 902, 1177.
Ulpianus, 859, 1167.
Ulpus Egnatius, 1149.
Ullitoyo Hispanice, 1225.
Ullor m'tis benignus, 519.
Ullamun, 205.
Umbo equinus, 612.
Umbræ imitatio corporis, 471. De idolis, 736. *Umbrarum populus*, 295.
Unci, 877, 1072, 1109 *seq.* *Stridentes, tridentes*, 997.
Uncorum usus, ibid.
Unciones terminorum, 714 *seq.* *Unctor stipitis*, 429.
Unda pro copia, 1135. De vino, 620, 681.
Unde 1032. *Undequaque parum Latinum*, 1125.
Unguenti ritus apud ethnicos, 429, 444 *seq.*, 711, 852 *seq.*
Unguenti chri-matis, 297. *Unguenta et odores in conviviis Christiani res, utebantur*, 250. *Unguenta ad martyrum sepulcra*, 1185.
Ungues ferrei, 900, 1103. *Unguis imus*, 886. *Ungulae*, 909, 992 *seq.*, 1103, 1114, 1169. *Instrumentum martyrii*, 877 *seq.* *Bisulcæ*, 1008, 1070, 1169.
Unicolorus, uicolor, 531.
Unio hypostatica, 371.
Unionitæ, 402, 417.
Unitas essentia divinae, 501, 504, 526.
Urbanus martyr, 979.
Urbanus VIII, 253, 255, 1195.
Urbicrenæ nubes, 535.
Urbs Roma, ur. ici Romani, 958.
Urna, 468. *Urnæ sepulcrales*, 361, 1038.
Ursæ major et minor, 579. *Ursi an in Africa generentur*, 789.
Usque an pro ad usque, 641.
Ustuire, ustulare, 1139.
Usuardus, 1046. *Ejus martyrologia vetusta*, 980.
Ut an produci possit, 1156.
Utraque in nominativo plurali a producta, 177, 135, 193, 550, 948.
Uxoriciæ pena, 1016, 1240.

V

Vacca Proserpinæ oblata, 729
Vagare pro vagari, 500.

Vagus oculis, oculos, 616.
Valens imperator, 697.
Valentia, 984, 1008.
Valentia Gregorius, 1214.
Valentianus Greg., 235.
Valentinianus senior, 697. *Senior et junior*, 695.
Valeria familia, 964.
Valerianus imp., 1206.
Valerianus episcop. 18, 37, 39, 1101 *seqq.*, 1210.
Valerius, Valerianus episc., 11, 14 *seq.*
Valerius episc. Casaraug., 971. *An plures Valerii, ibid.*
In familia Valeria sæpe erat unus aliquis flamen: ejusdem nummi, ibid.
Valerius Flaccus, 183, 709, 98, 1210.
Valerius Maximus, 511, 788, 1177, 1153.
Valerius Probus, 34. *Cornelius*, 23.
Valesius Henricus notatus, 747.
Valla Laurentius, 1118.
Vallarsius Dominicus, 748.
Valsechius Antoninus, 749. *Virginus*, 40.
Van-Dale Ant. rejicitur, 442.
Vanierus Jacobus, 528.
Vapor, calor, 917, 1053.
Vaporus, 205, 1053, 1152.
Variantium lectionum defectus, 218.
Varietas in nonnullis adjuuctis historiae veritatem non destruit, 1063, 1068.
Varo, vide Sclavus.
Varro, 201, 251, 246, 249, 260, 314, 321, 768, 788, 891, 1082.
Vas animæ, vide corpus. *Vas symbolum corporis* 525.
Vasa, quibus sanguis martyrum asseratur, verum signum martyrii, 107, 1045, 1177. *Vasa sacra aurea et argentea*, 895. *Vasa, quibus Christiani veteres utebantur, sacris imaginibus decorata*, 535.
Vasæus Joannes, 16, 25.
Vasconia, 20 *seq.*
Vasquez Gabriel, 952.
Vaticanus olim contemptus, 747. *Vaticanae basilicæ secretarium*, 245.
Vatinius, P. 718.
Vavassorius Franc., 685.
V. C. pro viro clarissimo, 32, 34.
Vegetamen, 205, 506.
Vegetius, 464, 799, 876, 881.
Vegius Maphæus, 1048.
Vehicula Vestalium, 863.
Veios colonia, indeclinabile Veios in quarto casu, 183.
Veitzius, vide Weitzius.
Vela ad ornatum templorum, 827. *In fenestris et januis*, 828. *Pura et picta ante aras*, 1012. *Velamina feretri*, 555.
Velare caput debent feminae, 838. *Veli susceptio a voto virginitatis differebat*, 859.
Vellius, 789.
Vellus unde dictum, 531.
Venantius, vide For unatus.
Venena, 375. *Venenum gloriae*, 905 *seq.*
Veneratio sanctorum, 875. *Sepulcrorum martyrum*, 1101.
Veneti agri, 823.
Venia a venio, 291. *Veniabilis*, 205, vox Sidonii.
Venio, I correpta, 188.
Ventilare, 205, vox Propertii, Ovidii et aliorum; *ventilator* Quintiliani.
Ventosa eloquentia, 736.
Venus, 711, 722, 804. *Armata*, 810. *Erycina*, 715. *Libitina*, 596. *Victrix*, 811. *Vide Templum.*
Venustus, 626.
Vera Ludovicus, 578.
Verba sæpe ununtur in codd., 862. *In Prudentio exscriptorum inscitia unita, vel separata*, 531, 679, 1000, 1022, 1225 *seq.* *Simplicia pro compositis*, 1199. *Duplici modo dicta*, 418. *Duplicem et contrariam habentia significationem*, 765, 1087. *Ab ob composita*, 905, 1142. *Plura in eucere*, 844 *seq.* *Secundæ et tertiæ conjugationis simul*, 189, 452, 546, 985, 989. *Cum quarto casu conjuncta pura apud Prudentium*, 371. *Verba sordida*, 571.
Verbena in sacrificiis, 446.
Verbera dicuntur notæ, scriptio, 1059, *verberator, verberatio*, 1055.
Verbigena, 257.
Verbositas, 1114.
Verbum, et sermo de secunda persona Trinitatis, 298.
Verbum, an sermo melius dicatur pro logos, 120. *Verbum verbo editum*, 566 *seq.* *Verbum Verbo genitum an Filius dici possit*, 257. *Verbum spiritus dici potest*, 370. *Verbum Christus per prolepsin*, 322, 405. *Verbum, quid*, 805.
Veritas simplex, 837.
Verna, vernula, 580.

- Vernare, 1007
Verrere mare, cælum, 1610
 Verres, 1100.
 Verrius Flaccus, 718, 791 seq., 1148.
Versa vice, 912.
Versicolorus, 203, 802, vocabulum Plauti, et Ulpiani.
 Versipellis astutia, 317.
 Versus fistularis, 410. Spondiacus, 638. Versus partim exleges, partim metro alligati, 197. Maccroni an a veteribus usitati, *ibid.* Versus in baptisteriis, 1048.
Vertere pro evertere, 750. *Vertere* pollicem, 865. Solium, 267, 865.
Vertex, et *vortex*, 397.
 Vertus impugnatur, 120.
Veru quid sit, 718.
Verveæ, 1081 seq., 1100.
 Vespasianus deus fieri volebat, 452.
Vesperinus populus, Christiani, 621.
 Vesta, 714, 894. Unde dicta, 850. Inter deos Penates, 929. Ejus templum, 705. Simulacrum, 850. Ejus sacra subter humum fiebant, 866. Vestalis ignis, 928. Ipsius origo, 894 seq. Vestales, 391. An comam alerent, 866. Fascinum colebant, 705. In theatro ubi sederent, 866. Vitam populi redimebant, 865. Quo ætatis anno nubere potera, 860 seq. Quando abolitæ, 867. Vestalibus virginibus negata emolumenta, 695, 842 seqq. Vestalium virginitas quibus vitis obnoxia, 855 seqq. Ornatus, 862. Ignis, 925. Sepulcra intra urbem, 715. Imagines, 931. Vestali igne extinctæ, mali aliquid portendi credebant Romani, 862.
 Vestes barbaricæ, 414.
 Vestibus auratis mor. ut obvolvuntur, 355. Vestis plumarum, 652.
Vestigia tingere, 759.
Vestis æquor aristis, 847.
 Vetera ex novis pterique judicant, 125. Veteres an diversa ratione a nostra lychnos confecerint, 295.
Veternus, veterosus, 205, 312, 606, vox Apuleii et Fulgentii Mythol.
Vetoni, secunda ancipiti, 957. Ejus inscriptio, *ibid.*
Vetusitas prisca, 980 seq., 1009, 1055.
Vexo verbum energeticum, 330.
 Vezosi Ant. Franc., 223.
 Via sepulcris notæ, 755.
Vianes, 205, 398.
Vibrare, fulgere, 301.
 Vicarii provinciarum, 55.
Vice versa non dicebant veteres, 912.
 Vicelius Georgius, 97.
Vicini, et *proximi*, 1021.
 Victimæ coronatæ cupressu, 445. Humanæ, 787 seq. Placuit deo, 1098 seq.
 Victor Vitensis, 554, 995.
 Victor Zacharias, 26.
 Victores arma templis affigebant, 598.
 Victoria (S.) 964 seq.
 Victoria qua arte paratur; ejus definitio, 763 seqq. Victoris aureæ, 764.
 Victoria dea, 695, 742, 770, 782 seqq., 1103. Virgo, 762. Pede suspensa, instabilis, 765. Cur vultur dicatur, 770. Imagine accipitris expressa, *ibid.* Plerumque alis, nonnunquam sine alis, 765. Ejus ara, status, 695. Tempia, 762. Simulacrum descriptum, 765. Victoriam deam poesis, pictura, superstitione confinxerint, 766.
 Victorianus, 811.
 Victorina martyr, 1169.
 Victorinus, 187, 1055. Ad fidem conversus, 809, 925.
 Victorinus episc. 565.
 Victorinus Pictav., 467.
 Victorius Claudius Marius, 117.
 Victorius Franciscus, 186, 253, 355, 374. Notatus, 827, 851 seq.
 Vida Hieronymus, 572.
Vide ultima brevi, 191.
 Viduæ virginibus comparatæ, 915.
Vietus, vigeus, 314, 585, 742, 787. An secunda sit brevis, 314.
 Vigilantius hereticus, 121, 925. Reliquiarum martyrum hostis, 1061.
Vigilare in sacris Litteris diligentiam notat, 256.
 Vigilus martyr, 560.
 Vigilus papa, 1190.
 Vigilus Pap., 451, 1120.
Vigor mortis, culpæ, 211.
 Vifalpaudus Jo. Bapt., 651.
 Vincentius Bellov., 210.
 Vincentius Lirin., 251.
 Vincentius (S.) martyr, 17, 971, 984 seqq., 1169. Ejus hymnus ineditus, 981. Ipsius sanguis e nare, 975. Stola, *ibid.*
Vincula pro calceo, 287.
Vincula pristinorum peccantium, 317. Vincula S. Petri, 878.
 Vindobinus, et Quer. It. Michael Joann., 985.
 Vina Tarraconensia, Hispana, 965 seq. Vini et colulri similitudo, 708. Vini usus in funeribus, 156. Vino respectus rogos, 1036. Vinum ex aqua, 680. Vinum mane non senebant Judæi, 248.
Violare, 612.
 Vipera, 691. Ejus partus, 543 seq. Viperinæ dogmata, 597.
Viretum, 265.
 Virgæ, quibus martyres cædebantur, 878, 1125, 1168 seq.
 Virgilius, 9, 154 seqq., 188, 251, 255 seqq., 252, 257, 259, 262, 265, 268, 275 seq., 279, 288, 291 seqq., 296, 299, 301, 310, 351, 356, 358 seqq., 341, 346, 349, 351, 361, 372, 384, 400, 408, 420, 428, 431, 433, 445, 451, 456, 458, 461, 467, 469, 489, 506, 511, 521, 525, 525, 528, 530, 555, 558, 585, 587, 591, 595, 597, 600 seqq., 611, 613, 618, 620, 625, 628, 650, 652, 655 seq., 644, 655 seq., 655, 660, 662, 668, 676, 682, 686, 690, 691, 699 seq., 704, 706 seqq., 711, 717, 728 seq., 735 seq., 751, 754, 756 seq., 769, 771, 775, 788, 789, 791 seq., 797, 805, 809 seqq., 815, 818, 821 seqq., 828, 856, 818 seqq., 834 seqq., 860 seq., 865, 881, 886, 895, 905, 912, 917, 925 seq., 929, 935 seq., 945, 955, 959, 965, 966, 660, 986, 1002 seq., 1011 seqq., 1021, 1026, 1054, 1056, 1042, 1066, 1072, 1087, 1092, 1094, 1104, 1109, 1111, 1116, 1128, 1151, 1154, 1140, 1144, 1150, 1184, 1209, 1218, 1221 seq., 1226, 1251 seq.
 Virginal, 205, 1214 seq.
 Virgine natum Christum, qua ratione poterant scire Judæi, 526. Virgines Christianæ a teneris annis Deo devotæ, 857, 859, 1216. Ad lupanar ductæ, 1217. Earum præmia, 1225 seq. Raptus, 915. *Virgines* virtutes dictæ, 592. *Virgineus honos*, 955. Virginitas Deiparæ, 455. In partu, 571. Diabolo ignota, 526. *Virginitas* pro virgine, 1056. Virginitatis laudes, 915. Præmium, 857 seq. Virgo, signum cæleste, prodit amatores, 458.
Viri clarissimi, 32. Viroorum effeminati mores, 619.
Virtus fragilis, 722. *Virtus mater*, 579 seq. *Virtus non intellecta*, 554. Virtus vivendi causa, 616. Virtutes et viæ quasi personæ, 578. *Virtutes* angelorum nomen, 413.
Vis major, magna, 626. *Vis* pro multitudine, 368.
Viscus, visceratio, 1058, 1110. *Viscereus*, 205.
Visere et *visitare* in mysterio Incarnationis, 568.
Visibilis, visivus, 297.
 Vita æterna, 697. Postera, 1019. Volans, 229. Vitæ causa, 616.
 Vitia *furis* dicta, 583. Specie virtutum fallunt, 554, 655. Vitia animi comparata morbis, 938 seqq. *Vitiare*, 612. *Vitiabilis*, 205.
 Vitru jus, 67.
 Vitæ ab infula discrimen, 862. Vittas deponebant vestales, cum nubebant, 862.
 Vitterus Corradus, 68.
 Vitulus aureus ex mente Aaronis an fuerit Cherub, 452.
Vide Hebræi.
 Vivere cum accusativo, 1206, 1211. *Vivere* de status, 465.
 Vives Joann. Lud., 211.
 Vivine, an mortui plures sint, 1029. *Vivificare, rificus*, 416. *Virescere, rivescere*, 479. *Vivus*, immor alis, 319.
 Vocabula ecclesiastica non respuenda, 180, 526. Vocabula Græco-Latina, 486, 531, 656. E Græco derivata, ubi quantitas ab accentu discordat, quamnam reverentiam regulam, 181, 193, 195, 1110. *Vide* Verba.
 Vocis instrumenta, 1143.
Vola, 475 seq.
 Volagesus, 154.
 Volumina vetera, 1051.
Volupe est, 1055.
 Voluptas, 626. De spectaculis, 751, 838, 1051. Voluptas vincenda, 776. Voluptatis amarus exitus, 625. Voluptatum tribunus, 864.
Volubrum, 479.
Vomere de magna coria, 1183
 Vopiscus, 257, 522, 614, 1100.
 Voragine Jacobus de, 66.
Vo tex, et vertex, 597. *Vorticibus tortis*, 1045 seq.
 Vossius Gerardus notatus, 991.
 Vossius Joannes Gerardus, 699. Notatus, 55, 180 seq., 321, 547.
 Vossius Isaacus, 75, 77.
 Vota, suffragia, 788. Vota religiosa, 951. Status affixæ, 441. *Votitus nons*, 788. *Votum est*, 622.

Vulcanus, 725.
Vulgare quid sint, 162.
 Vulgate lectio *Et ipsa conteret caput tuum* ex Prudentio confirmatur, 115 *seq.*
 Vulgi descriptio, 750.
Vulnera, crimina, casus adversæ fortunæ, 1051. *Vulnerare* ad res inanimas trahitur, 645. *Vulnus* lateris Christi, 546. An duplex, 425, 1049 *seq.*
Vulpus Joan. Ant., 251, 705.
Vultuosus, vultuose, 1030.
Vulturis imago quid Ægyptiis indicet 770. *Vulturum* omen, 796, 1118.

W

Walafridus, *vide* Strabo.
 Waodelbertus imitator Prudentii, 217, 226.
 Wasius Christophorus, 185, 194.
 Weitzius Franciscus, 95.
 Weitzius Joannes interpres Prudentii, 5, 76, 92, 94. *Notatus*, 85, 258, 251, 258, 276, 283, 348, 400, 438, 460, 525 *seq.*, 571, 600, 609, 620, 635 *seq.*, 638, 640, 647, 651, 659, 662, 682, 717, 741, 741, 791, 796, 809, 812, 846, 855, 885, 892, 896, 902, 905, 907, 923 *seq.*, 956, 963, 995, 997, 1022, 1028 *seq.*, 1047 *seq.*, 1073, 1076, 1113, 1148, 1191, 1194, 1216, 1238.
 Wesselingius Petrus, 152.
 Widmanus Carolus, 76.
 Wilkuis Andreas interpres Prudentii, 91 *seq.*, 453.

Willibaldus (S.), 235.
 Winckelmann Joan., 755, 1078.
 Wipertus imitator Prudentii, 1076, 1115.
 Wistramiri episc. Tolet. epitaphium commentitium, 1251.
 Woverus Joann., 566.
 Wuoffinus Werinherus, 76.
 X
 Xerophagia, 263.
 Xiphilinus, 716, 1205, 1237.
 Xistus, *vide* Systus.
 Y
Ysus pro *Iesus*, 186.
 Z
 Zaccagni Laurentius, 62 *seq.*, 221, 1230.
 Zacharias Franc. Ant., 124, 170, 565, 599, 1149, 1214.
 Zaleucus, 519.
 Zan vocales proxime præcedentes producat, 187.
Zarabanda Hispanice, 1085.
 Zehnerus Joachim, 76.
 Zeno Veronensis, 126 *seq.*, 367, 576, 410, 599, 925, 1252.
 Zephyrinus papa, 1191.
 Zircardius Antonius, 31.
 Zoellus, Zoilus, 964 *seq.*
 Zonaras notatus, 867.
 Zosimus papa, 121 *seq.*

INDICES IN DRACONTIUM.

INDEX VERBORUM ET PHRASIUM.

Numerus Romanus indicat libros carminis de Deo, littera S Satisfactionem sive Elegiam; numerus Arabicus designat numerum versuum.

A

Ab arce, n, 494. Arce mergit superbos, i, 730. Arce Tonantis, iii, 235. Aspectu, i, 697. Axe rotatur, n, 5. Excelsis, i, 101. Flammas languescent sidera, i, 625. Fronte, iii, 620. Hoste redis, S, 201. Igne suo, i, 209. Imperio veniunt, i, 227. Umbris periturum, i, 972.
 Abessalon, S, 183.
 Abest tibi tempus, S, 10.
 Abire diem, n, 518.
 Abivit Juda, n, 560.
 Abrahæ exempla, iii, 96.
 Abrahæ sinu, iii, 53.
 Abraham beatum, iii, 250.
 Abraham pater, iii, 139.
 Abscissi pedes, S, 316.
 Abscondit aquas, i, 711. Aquis, i, 680.
 Abstrusa nimis, n, 451.
 Abyssus, n, 592.
 Accedant humeris, iii, 656.
 Accendit flammam, i, 590.
 Accipiat satis, S, 144.
 Accipit fenus, i, 401.
 Accipiunt augmenta dies, S, 240.
 Accurrere ad flammam, iii, 505.
 Accusat reus, i, 536.
 Acerbe, iii, 544.
 Acerbum funus, iii, 585.
 Achillem, iii, 381.
 Acris avis, S, 256.
 Acris furit, S, 140. Iratus, S, 159. Uri, n, 603.
 Acta annua, iii, 322. De fluctibus, i, 150.
 Actu plectibili, n, 268.
 Actus plectibiles, n, 456.
 Actus tot cladibus, iii, 596.
 Acuit messis fruges per culmina, n, 219. Seges aristas, i, 254.
 Adactos luctibus, i, 741. Prens, n, 741.
 Ad æstus, i, 745. Ætatem, S, 256. Annorum numerum, n, 758. Aures, n, 538. Colla pependit, n, 561. Dextram, lævamque astare, n, 550. Flammas, iii, 505. Hæc, n, 772. Nihilum reditura, n, 196. Quos usus? n, 278. Ramos, i, 259. Solitas plagas, S, 244. Visus rediere suos, i, 645. Usus, i, 447. Usus lucis, n, 535. Vulnera, i, 297.
 Adde, quod, n, 111.
 Addere crimina peccatis, i, 109.
 Addictum vestro sub jure manebit, i, 418.

- Æterno ingerit*, ii, 514. *Æterno frigore*, ii, 507.
Æternam parentem, ii, 48.
Æthereas auras, ii, 539.
Æthereis ignibus, ii, 219, 415; iii, 294.
Æthereus janitor Petrus, iii, 222.
Ætherias rapinas, S. 287.
Ætheriis sensibus, S. 116.
Ætherios tractus, ii, 117.
Ævi meta, i, 126. *Ævo longo*, iii, 226. *Ævo nullo*, S. 7.
Affectibus, i, 414. *Affectus*, i, 16. *Affectus novos*, i, 382.
Affectu pectoris, i, 606.
Afflicto parcere, iii, 595.
Affligit supplicio, ii, 514.
Africa, i, 315. *Africus*, ii, 171.
Agebat liber ducem captivum, iii, 416.
Agebat non purgandus, i, 556.
Aggestis nubibus, S. 79.
Agis non severus, ii, 695.
Agit morsus, i, 296. *Nubes*, i, 585. *Omnis tempus*, S. 219. *Puerilia*, S. 225. *Securus*, S. 127. *Totum*, i, 228.
Agitat nefas, ii, 506.
Agmina astrorum, ii, 205. *Cœlicolum*, ii, 174. *Volucrum*, ii, 577. *Condemnant mores*, ii, 808. *Servorum fugiunt*, iii, 589.
Agminis innumeri, i, 219.
Agnota membra, i, 494.
Agnoscant corde reatus, ii, 699.
Aggreditur aures, i, 470.
Agricola dominus, i, 551.
Agricolam, i, 514. *Bubulcum*, S. 35.
Albent ossibus dentes, iii, 555.
Albentes pennæ, i, 216.
Alcidem, iii, 405. *Alcidas*, iii, 206.
Algente vapore, ii, 619.
Alieno tempore, i, 75.
Alii fructus, i, 587.
Allatret, ii, 477.
Alma aqua, i, 138. *Domus*, i, 355. *Fides*, iii, 235. *Pietas*, ii, 492. *Potestas*, ii, 781.
Almæ crucis, iii, 218.
Alme Deus, iii, 678.
Almis regibus, S. 25.
Almus rex, ii, 545. *Spiritus*, ii, 38, 79.
Alternata sorte, ii, 54.
Alternant elementa vices, S. 247. *Quatuor tempora temporibus*, S. 254.
Alternat colores, ii, 18.
Alterni nescius, S. 6.
Alternis solibus, S. 86.
Altior, i, 552.
Altum mare, S. 75.
Alveus torrens, i, 702.
Amara dies, iii, 607. *Ministrant*, ii, 456.
Amarum patrem, iii, 531.
Amat parcere, iii, 445. *Amat, qui terret*, i, 88.
Amatæ prolis, iii, 484.
Amator cunctorum, ii, 2. *Horrendæ mortis*, iii, 410. *Pietatis*, iii, 16. *Vitæ*, iii, 91. *Vitæ præsentis*, iii, 79.
Amatores pacis, iii, 146.
Ambo sibi requies, i, 569.
Ambrosias messes, i, 309.
Ambrosiis floribus, i, 179.
Ambrosio cortice, i, 631.
Ambrosium munus, i, 525.
Amica nimis solis, i, 327.
Amicus Domino factus, ii, 615.
Amittunt cornua, i, 659. *Cursus*, S. 250.
Amne cruoris, ii, 155, 601.
Amœna comantia, i, 575. *Vireta*, iii, 679.
Amœne, i, 184.
Amomum, i, 528; ii, 459.
Amore cladis animosæ, iii, 254. *Cujus sunt contemnenda pericla*, iii, 135. *Laudis*, iii, 512.
Amotis tristibus, S. 56.
Amphiaræ, iii, 407.
Amphitheatrales furones, iii, 187.
Ample, iii, 500.
Amputat fratrem, iii, 285.
Angelica de parte, ii, 175.
Angelicas cohortes, ii, 775.
Angelico sermone, ii, 679.
Angelicum genus, ii, 458.
Angelicus chorus, i, 203.
Angelus, ii, 174.
Anguibus assumptis, i, 640.
Anguis, i, 638.
Anhelant, i, 262, 595.
Anhelantes flammæ, iii, 60.
Anhelantis vaporis, iii, 508.
Anhelat fervor, iii, 169. *Puer*, ii, 674.
Anheli ignis, i, 659; ii, 91. *Solis*, i, 187.
Anhelus sol, i, 26.
Animal rationis amicum, i, 529.
Animalia multa, i, 536.
Aninantia, i, 272.
Animantibus cunctis, i, 599.
Animat sensus, i, 505.
Animatus anhelat puer, ii, 654.
Animentur aquis, i, 676.
Animi concursus, i, 568.
Animosæ cladis, iii, 254.
Anni fructus, tempora, i, 182.
Annibal, iii, 229.
Annona, iii, 32. *Annonæ captator*, iii, 35.
Annua acta, iii, 322. *Frumenta*, i, 625. *Pietas*, iii, 115.
Annus in annum redit, S. 255.
Ansila testatur, S. 214.
Ante alios, S. 171. *Diem*, ii, 55. *Oculos*, i, 358, 595.
Polos, i, 117. *Suum tribunal*, ii, 780. *Tribunal*, ii, 460.
Antistes verus, S. 39.
Apex montis, i, 158. *Cristatus*, ii, 248.
Apibus labor est, i, 199.
Apollinæ tripodis responsa, iii, 269.
Apostolica manus, S. 154. *Apostolico honore*, iii, 217.
Appositis ignibus, iii, 496.
Apta probatur, i, 385.
Aptans stellas cursibus, iii, 5.
Aplant campos, i, 165.
Aplantur usibus, iii, 612.
Aptat aera auris, S. 75. *Nos*, ii, 232.
Aptatas hostibus, iii, 526.
Aptavit neci, iii, 99. *Cursibus*, i, 218.
Aquosi piscis, iii, 220.
Ara Philenorum, iii, 291.
Arator, i, 552. *Creditor*, iii, 28.
Aratri sulcos, i, 626.
Arbiter, i, 434. *Spiritus*, ii, 104.
Arbitretur sibi medelas, ii, 720.
Arbitrio commissa, i, 404. *Marito*, i, 433. *Nostro possit omnia Deus*, ii, 611.
Arboreis comis, i, 184. *Frontibus*, i, 659. *Arboreos saltus*, i, 351.
Arce, ii, 547. *Dei*, i, 15. *Tonantis*, iii, 255.
Ardens ignea fornax, iii, 166.
Ardente lucerna, i, 529. *Palato*, ii, 62.
Ardet carhunculus, i, 522.
Arena maris, ii, 645.
Arena suscepit duos leones, iii, 198.
Arenas, i, 156; iii, 8, 291.
Arida arena, i, 505. *Materies*, i, 155. *Ossa*, ii, 610. *Tellus*, iii, 594.
Aristæ puniceæ sanguine, i, 64.
Aristas, i, 254. *Spicat*, i, 587.
Aristatas fruges, ii, 219.
Aristis armat, S. 251. *Seges calamos*, iii, 25.
Armanur digiti unguibus, iii, 658.
Armat aristis seges, S. 251.
Armata fronte, i, 275. *Manus*, ii, 292; iii, 200. *Dentibus ora*, iii, 200.
Armatas unguibus, i, 457.
Armato funere, iii, 599. *Armato imperet*, S. 109.
Armipotens, S. 200, 299.
Arte nefanda, ii, 326.
Artificis manu, i, 604.
Ascendisse ante suum tribunal, ii, 780.
Ascensus, i, 664.
Asciscere thalamis matres, iii, 290.
Ascivit participem, i, 558.
Asdingui uominis, S. 22.
Asiæ, iii, 225.
Aspera avis, S. 78. *Cuncta*, S. 28. *Rupibus horret*, i, 160.
Aspis habet mortes, S. 65.
Aspidis obliquæ, ii, 258.
Assiduum scelus, ii, 362.
Assumere nefas, iii, 464.
Assumit punire, i, 51.
Assumptis anguibus, i, 640. *His*, i, 475.
Astare ante oculos, i, 388. *Astare catervas*, i, 550.
Astra poli, S. 253.
Atavos, ii, 617.
Atra venena, i, 289.
Atteris præsumpta, ii, 728.
Attestante Deo, ii, 658.
Attrectare manu tela, S. 226.
Attrita colla jugis, ii, 724.
Auctor aeris, iii, 2. *Coujugis*, i, 589. *Omnibus*, i, 433.
Vitæ et funeris, iii, 529.

- Auctorem confessa suum, i, 4; r, 206.
 Audaces animos, iii, 388. Remos, ii, 283.
 Audacius illis depressis nihil est, iii, 461.
 Audet atrectare, S. 225. In genitos, ii, 320.
 Auferre concessum parenti, iii, 121.
 Augustus Cæsar, S. 180.
 Aurea cornua lunæ, i, 121. Luna, i, 663.
 Aures mortis limina, i, 490.
 Aureus color, i, 245.
 Auriga sol, ii, 15. Solers, ii, 18.
 Auris vitalibus, S. 75.
 Aurora roscida, i, 671. Auroræ nuntius, i, 668; ii, 8. Auroram præmiserat, i, 201.
 Ausa Leonidæ, iii, 274.
 Ausu male dispositi, S. 105.
 Avarus inops, iii, 40.
 Averni legem, iii, 556.
 Axe micat, i, 409. Axe rotato, ii, 16.
- B
- Babylonæ regna, S. 31.
 Balsama, i, 524.
 Barbara rabies, iii, 375.
 Barbaries, iii, 141.
 Beatas sedes, ii, 680.
 Beati, *justi*, i, 11.
 Bella naturæ peregit, iii, 523.
 Bellantes fluctus, i, 301.
 Bellantum, iii, 534.
 Belli geros fremitus, iii, 470.
 Bellua ingens, ii, 159.
 Bene constructa, i, 127. Bene credebant, i, 447. Bene dives egenus, iii, 39. Bene largus, ii, 726.
 Benedicti germinis, ii, 646.
 Benedicti propago, iii, 163.
 Benignum omne, i, 561.
 Benignus differt punire, ii, 773.
 Bestia incedit, i, 286.
 Bini ibant, i, 437.
 Bis quinque ensibus actis, ii, 681.
 Bisseno cardina: verso, iii, 198.
 Bitumen nigrum, ii, 410.
 Blanda avis, S. 78. Consortia, i, 363. Pocula, i, 201.
 Blandi sopores, i, 392.
 Bona facta, i, 427. Futura, iii, 46. Mixta malis, S. 58.
 Bonorum magna de parte, iii, 281.
 Bonus est Deus homini malo, i, 453.
 Bonus pietate, S. 188.
 Bonus sit in vita, S. 190.
 Brachia junguntur, iii, 637.
 Brevitas formæ, i, 249.
 Brutum planxit, iii, 382.
 Brutus, iii, 314.
 Bubulcum, iii, 816. Agricolam, S. 35.
 Bucula, i, 274, 327.
- C
- Cadat ex animo, ii, 380. Ira hominis cum sole, iii, 509.
 Sol intrans, S. 155. Vita, iii, 592.
 Cadens ira, S. 142.
 Cadente sole, i, 677.
 Caderent pueri, S. 218.
 Cadet sub jure tuo sub morte, S. 151.
 Cadit a latrone, ii, 351. In te, iii, 668.
 Caducis foliis, i, 532.
 Caducum, iii, 95.
 Cæca latet luna, i, 665.
 Cæcula ponti, i, 676. Vasta, i, 237.
 Cæruleum æquor, i, 147. Fretum, ii, 347. Mare, ii, 155.
 Cæruleus pallore dies, i, 76.
 Cæsar ubique potens, S. 175.
 Cæsar Augustus, S. 179.
 Cæsareos per agros, i, 324.
 Cæsaries intonsa, i, 595.
 Cætera propago, iii, 641.
 Calcamus egenos, ii, 765.
 Calcando profanant, i, 497.
 Calefacta præcordia, i, 341.
 Calidæ aquæ, i, 65.
 Calidus sensus, i, 651.
 Calor (lux) genitis, i, 120.
 Calores tepuere, iii, 167.
 Caluisse venas in sobolem, ii, 654.
 Caminos, i, 502.
 Candens ignis, i, 657.
 Candida luna, i, 212; ii, 522. Nubes, ii, 786.
 Cane pejor, S. 42.
 Canescun prata, i, 191.
 Canit ad populos, S. 152.
 Canities senum, ii, 511.
 Canora voce, i, 249.
 Cantare per carmina laudes, iii, 664.
 Capanea conjux, iii, 494.
 Capax cœli, ii, 91. Conjugii sobolisque, i, 585.
 Capere cœli te, ii, 589.
 Capendus ab illis, ii, 92.
 Capilli surgunt, i, 344.
 Capiti diem gemino orbe, ii, 652.
 Capiti insontem, i, 478.
 Capiti una manus, i, 683.
 Captator iniquus, iii, 54.
 Captiva jacebat, ii, 783.
 Captivorum vincla, ii, 725.
 Captivos retinent, ii, 246. Tenent, ii, 464.
 Captivos tuos, S. 122.
 Captivum ducem, iii, 416.
 Captivus, S. 127.
 Captos toros obsceno crimine, iii, 345.
 Captus amore pudoris, iii, 330.
 Caput grande malorum, ii, 570. Omne malorum, i, 463.
 Carbunculus, i, 522.
 Cardine sub gemino, ii, 525.
 Cardine verso, iii, 198.
 Cardo pudoris, i, 124.
 Carens principio seu fine, S. 5.
 Carmine memorare laudes, i, 749.
 Carnale genus, i, 616.
 Carpit iter, S. 515.
 Casta viderent, ii, 460.
 Castissima, iii, 468. Castissimus, iii, 317.
 Catervæ paupertatis erant medicina, ii, 765.
 Catulaster, S. 225.
 Causa communis, i, 515. Duorum, i, 370. Quæ fuisset fieri, i, 398.
 Cecidisse incendia, iii, 169.
 Cedros celsas, S. 279.
 Celantur ei, i, 130.
 Cære nefas, iii, 539.
 Celebrant triumphum, ii, 794.
 Celebratur iter, ii, 284.
 Celsa poli, iii, 542. Polorum, ii, 5.
 Celsior culmine omni, i, 436. Excelsis, iii, 17.
 Censura Dei, i, 544; ii, 408. Parentis, iii, 555. Tonantus, i, 92.
 Centesima usura, iii, 29.
 Cerastæ, i, 297.
 Cerastarum turba, ii, 225.
 Cerebra tecta, S., 242.
 Cerebro replentur ossa, iii, 617.
 Ceres pubescit, iii, 26.
 Certamina Martis, S., 207.
 Certatim resonant, ii, 795.
 Cervæ, S., 67. Cervi, i, 659.
 Cervice soluta, ii, 721.
 Cervix constringit guttura, iii, 615.
 Cespes uber, i, 455.
 Cespitæ cocto, ii, 413. Gemmato, i, 179.
 Cespitæ diremit, i, 516.
 Cespitis alieni, ii, 307.
 Cessant verbera, iii, 104.
 Cessante flagello, ii, 695.
 Chalybis massa, i, 502.
 Chaos, ii, 15. Esse, ii, 197. Immane, iii, 64.
 Cherubim, ii, 2. 2.
 Choreis magnis, ii, 792.
 Christus, S., 1-1, 263. Christo regnante, iii, 225. Christo similis, i, 581.
 Ciculus formasse ceris, i, 199.
 Client hiemes, iii, 15. Venas, i, 652.
 Clere flammæ, i, 422.
 Cleret pugnam, iii, 425.
 Clivus apostolica discipulante manu, S., 154.
 Cingitur mundus, i, 705.
 Cingitur valle, i, 705.
 Cinnamon, i, 326.
 Circulus hærebit, ii, 52.
 Circumscripita, i, 479.
 Circumscriptor, i, 480.
 Circumspectus, ii, 106.
 Circumventa, i, 479.
 Cita mors, ii, 237.
 Civibus mundi, ii, 339.
 Civilia bella, ii, 295.
 Clade, ii, 119, 1-7, 690; iii, 649. S., 285.
 Clade coacta, iii, 455.
 Clade coerces, ii, 609.
 Clade domet, ii, 490.

- Clade furoris, n, 115. Laboris, n, 452.
 Clade perenni, i, 467; n, 242, 474. Repentina, i, 50.
 Clade sub tanta, m, 590.
 Cladibus nostris, n, 415.
 Cladibus tot actus, m, 596.
 Clamat sententia, n, 721.
 Clamat tibi, S. 194.
 Clarescere, i, 155.
 Clarior lumine omni, m, 19.
 Clausa, patensque simul, m, 198.
 Clausit in utre cruor, m, 492.
 Claustra carceris æterni, n, 534. Puerperii, n, 95.
 Clementior audit, n, 690.
 Clementius audit, n, 555.
 Clientes, n, 510; m, 589.
 Coacta elementa, i, 265.
 Codrus, m, 209.
 Coegit implere, m, 512.
 Coeleste imperium, m, 515.
 Coelestes famulos, n, 471.
 Coelestia norunt, m, 11.
 Coelestis imago, i, 558; n, 256. Origo, n, 685.
 Coercet cuncta, n, 56.
 Coercet vindicta, n, 475.
 Cogitur in nubila, i, 586.
 Cogitur sudor, i, 451.
 Cognata apibus, S. 61. Fidelis, i, 80.
 Cohibet pœnam, i, 51.
 Cohibetur lumine, i, 547.
 Colchos, m, 216.
 Colla caput quærunt, m, 616.
 Colla fera leonum, i, 506.
 Colla inimicorum non poposcit, S. 167.
 Collapsa ruina, m, 251.
 Collaudant Dominum meruisse creari, i, 205.
 Collecta bellis, S. 497.
 Colligit ignes, i, 664.
 Collis nubibus, i, 710.
 Collustrat axes, i, 212.
 Columba blanda avis, S. 78.
 Columna flammæ, n, 786.
 Comantia amena, i, 575.
 Comas arboribus movet, i, 194.
 Combustus senex, i, 651.
 Comedit, i, 481.
 Comesis dapibus, i, 492.
 Cometes, i, 60.
 Comis arboreis, i, 184.
 Comis nunquam caritura oliva, n, 221.
 Comis intonsa, i, 595. Vesula, i, 166, 255. Vestitur, i, 181.
 Comitante caterva, n, 514. Ferro, n, 5. Fragore, m, 14. Quiete, i, 211.
 Commercium, n, 149.
 Commercium Dei sunt, n, 505.
 Commercium vitæ, i, 591.
 Committens animam ventis, n, 435.
 Commodus Augustus, S. 188.
 Commotus eris, n, 696.
 Communes auras, i, 197.
 Compage, n, 81; m, 644.
 Compagibus arcibus, n, 655.
 Compago, i, 546.
 Compendia, i, 14. Mundi, m, 57.
 Compescere mores, n, 476.
 Compescit ventos, m, 154.
 Complens vota, i, 716.
 Compluit, n, 411.
 Compresserat astra, i, 205.
 Compressit tantum bellum, m, 395.
 Compulit ad bella, m, 228. Ad partum, m, 412. Copulatus ab ira celesti, S. 27.
 Concava saxa, i, 514.
 Concede eniam, S. 119.
 Conceptus mente fideli, n, 591. Semine nullo, i, 300.
 Conceptus suos, n, 516.
 Conchula pelagi, S. 74.
 Concidit ense suo, m, 509.
 Concludit aera, i, 687.
 Concordant, i, 266.
 Concordi lite, n, 190.
 Concretus sanguine, n, 79.
 Conculcata, m, 178.
 Concurrere votis, i, 568.
 Concutiens aera, i, 241.
 Concutit pondera mundi, i, 700.
 Condemnant mores agmina, n, 808.
 Conditor avi, i, 450. Cunctorum, S. 1. Naturæ, m, 3.
 Conditor Dens, n, 584.
 Confectos cursus, S. 255.
 Confectus senio, n, 616.
 Conferat animæ, S. 192.
 Conferimus nihil, n, 761.
 Conferret cum quo, i, 559.
 Confert cui indiga dextra, n, 770.
 Confessa suum auctorem, n, 206.
 Confessio simplex, m, 565.
 Confessus Dominum, m, 180. Facinus, S. 159.
 Conficit medullas salutare, S. 68.
 Conficti sermone Dei, m, 514.
 Confirmandus in se, n, 574.
 Confreyt abjectos, n, 687.
 Confracta sonant, i, 265.
 Confractus murice, m, 57.
 Confringitur, n, 544.
 Confusa periculis, m, 277.
 Confusum iuva, i, 748.
 Congrua præconia, m, 664.
 Conjugium se quisque vocet, i, 565.
 Coniunxit in unum, i, 399.
 Coniuratis procellis, i, 189.
 Conrodatur viscera, i, 504.
 Consanguineos propinquos, m, 260.
 Conscendit pyram, m, 502. Rogos, m, 497.
 Conscius socius, i, 558.
 Conservas animas, S. 129. Bene colla subacta iugo, S. 188.
 Conservat fidem, i, 81.
 Consolator, n, 684.
 Consorts cum Patre, n, 68.
 Consorts genitoris amati, n, 547.
 Consorte carens, i, 559.
 Consortia blanda, i, 565.
 Conspicitur nova forma viri, i, 579.
 Constant per quem celsa poli, m, 542.
 Constare triones, m, 6.
 Constitit ante oculos, i, 595. Parenti, n, 87.
 Constituit punire manum, m, 587.
 Constructa natura elementis, m, 556.
 Construxit pyram, m, 501.
 Consumit rogos, i, 695.
 Consumit egestas, m, 582. Vitas, m, 122.
 Contempsit natos, m, 414.
 Contemptor vitæ, m, 81.
 Contenta suis limitibus, i, 142.
 Contentus suis, n, 748.
 Contexta cutis, i, 581. Vestis ex foliis, i, 552.
 Contigit quibus exstingui, m, 556.
 Continet imbres, i, 711. Orbis, i, 155.
 Contingit miseris, m, 45.
 Continua bonitate, i, 455.
 Continuanda manent, n, 40.
 Continuans, m, 153. Quodcumque nocet, i, 561.
 Continuo, n, 501.
 Contritos pectore, n, 745.
 Contulit absentem triumphos, S. 215. Coronam, n, 575.
 Loca, i, 216.
 Contuso pectore, i, 752.
 Contusum venenum, i, 465.
 Convenit in unum tempus, m, 577.
 Conversis corde, i, 558.
 Coaversus reus, n, 719.
 Convertamur ad illum, n, 740.
 Convexa cœli, i, 156.
 Convexit delicias, m, 69.
 Conviva repletus, m, 71.
 Convivia prædæ, m, 77.
 Copia panis, n, 140.
 Copulate jugales, i, 407.
 Coquantur poma, i, 198.
 Coram te, S. 105.
 Corda nova, i, 695. Regentum, S. 105.
 Corde fluenti, i, 155. Fugata, i, 484.
 Cordis lumina, i, 475.
 Cornea unguis, S. 515.
 Cornibus erectis, i, 515. Somnigeris, i, 212.
 Cornua lunæ, S. 241.
 Corpoream figuram, n, 108.
 Corpore ferrato, m, 401. Nuda, i, 594.
 Corporeos artus, i, 558; n, 59, 98.
 Corporibus nudis, i, 440.
 Correpta malis, n, 425.
 Corripit febres, n, 154.
 Corrumperet tempora, i, 210.
 Corrupta temperies, S. 76.
 Coruscant, n, 152.
 Coruscantes flammæ, n, 487.

- Coruscant te u, 215.
 Corusco igne i, 670, sole i, 223.
 Coruscum lumen, i, 134.
 Corvorum pullis, i, 720.
 Corvus, i, 527.
 Corymbos obliquos, i, 169.
 Costa, i, 375, 382, 400.
 Costis curvis, iii, 659.
 Crassa nebula, ii, 215, 653.
 Crassas tenebras, ii, 482.
 Crassior aer, i, 583.
 Crassius aurum, iii, 58.
 Crates circumstant pectora, iii, 640.
 Creant mortes et mostra, i, 61.
 Creatrix natura, i, 27.
 Crede nefas summum, iii, 85.
 Creditur licitum esse nefas, i, 466.
 Credula corda, i, 466. Fides, 674.
 Credulus, ii, 657. Exstet, iii, 247.
 Creent peccata, ii, 805.
 Cremat salices, S. 378.
 Crementia resumit, S. 237.
 Creon ferus, iii, 266.
 Creontis, iii, 256.
 Crepitante flamma, ii, 775. Sono, iii, 188. Volatu, i, 241.
 Crepuit cadaver, ii, 564.
 Crescente luna, S. 237.
 Crescentibus anis, ii, 586, 628.
 Crescere ventos, ii, 153.
 Crescite, i, 404.
 Crimina gesta, S. 148.
 Crimine sancto, iii, 289.
 Crine erecto, i, 662.
 Crinibus effusis, iii, 377. Ignitis, iii, 171. Herba renatis, i, 653.
 Crinis adustus, iii, 176.
 Crinitum missile, iii, 15.
 Crispante freto, i, 238.
 Crispantur lanugine malae, iii, 625.
 Crispato lumine ferri, S. 139.
 Cristatus apex, i, 248.
 Croceus plumae color, i, 245.
 Crudelis profundum, iii, 64. Supplicium, iii, 61.
 Crudeli funere, i, 462.
 Crudelia bella, iii, 488.
 Cruenta tela, iii, 470.
 Cruentant, iii, 280.
 Cruentas ore, i, 456.
 Cruentis feritate, iii, 148.
 Cruentus nimia pietate, iii, 99.
 Cruoris amne, ii, 601.
 Crustas, i, 520.
 Crystallus nitidus, i, 712.
 Cucurrit in ossa, ii, 126. Per membra, i, 54.
 Cultore Deo, i, 530.
 Cum duce, iii, 421. Duce suo, ii, 475. Fine malorum, i, 553. Gente, ii, 629. Laude, S. 25. Mœnibus, iii, 457, 445.
 Morte, iii, 438. Plebe, iii, 382, 411. Quo conferret, i, 539.
 Ratione, iii, 128. Sole, iii, 599. Tempore, S. 219.
 Cuncta animalia, i, 252. Corpora, i, 600. Sidera, i, 250.
 Cuncta per cuncta, i, 292.
 Cunctatus credere, ii, 678.
 Cunctipatens, ii, 65.
 Cunctis poscentibus, ii, 689.
 Cuncto crimine, iii, 556.
 Cupido, ii, 581.
 Cura sui periculi, ii, 316.
 Curam gutturis et ventris, i, 78.
 Currant historias, iii, 232.
 Currans pictura, i, 251.
 Currente die, iii, 525.
 Currere miracula, iii, 245.
 Currit per artus, iii, 641.
 Curtius, iii, 398.
 Curvat littora, i, 159.
 Cuspide hos ili, iii, 375.
 Custode nullo, i, 285.
 Custoditur fides, ii, 509.
 Cutis ossa tegit, iii, 615.
 Cynthia, ii, 539. Dum crescit, S. 250. Dum minuit, S. 240.
 Cyro, iii, 489.
- D
- Da dextram misero, S. 119.
 Da veniam, S. 311.
 Dabunt damna, ii, 554.
 Dabit diluvium, ii, 409.
 Dabuntur lucra, iii, 137.
 Damna aliena, i, 615. Putantur, i, 475. Subiret, i, 399.
 Vitae, iii, 516.
 Damna sua vocat compendia mundi, iii, 37.
 Damnare picula, ii, 709.
 Damnata laborat, iii, 404.
 Damnati divitis, iii, 50.
 Damnet delicta priora, ii, 700.
 Damnum, i, 14. Præstat compendia, iii, 135.
 Dams exempla, i, 517.
 Danaum, ii, 252.
 Danielem, iii, 183.
 Dans astris nomina, iii, 5.
 Dant cui nil tempora, iii, 522.
 Dant, ferunt, S. 246. Lucrum, S. 260. Munus, i, 325.
 Restum, i, 494. Salutem, ii, 233.
 Dantem ex hoste tropæa, iii, 559. Miracula, ii, 500.
 Dantur flumina supra caelos, i, 137.
 Dapsilis, ii, 807.
 Dare gaudia, S. 86. Signa per tempora, i, 55.
 Darent mella vepres, ii, 439.
 Daret bella, iii, 425. Dolorem, i, 575. Pigmenta, ii, 440.
 Regna, S. 166. Resurgere, i, 622. Vellera, ii, 445. Verba ligata, S. 48. Vitas, iii, 256.
 Das exordia rebus, ii, 29. Placidos imbres, iii, 31. Præcepta benignus, iii, 598.
 Dat gaudia caelo, ii, 719. Genus, iii, 145. Ignes, i, 710.
 Ingenium cera pueris, S. 65. Ira grandem furorem, iii, 463.
 Jubar, ii, 25. Membra, i, 635. Morsus, S. 274. Nimbus aquas, ii, 174. Pretium, ii, 505. Pœnas, iii, 45. Sol temperies, S. 81. Tempora metis, i, 126. Veniam, ii, 536, S. 145, 203, 275, 289. Vepres, S. 72.
 Data est possessio mundus, i, 534.
 Data fontibus, i, 164. Lege captis, iii, 415. Semita duplex vento, iii, 625.
 Data sunt multa locis variis, i, 504. Spiramina, i, 599.
 Usibus humanis, i, 580. Verba viris, iii, 456.
 Datis jaculis, ii, 795. Sine fine, iii, 92.
 Datori, iii, 84.
 Datos in commune triumphos, S. 200.
 Datur apibus, ut habeant, S. 62. Annona, iii, 22. Atque negatur mors, i, 546. Casus, i, 570. De germine justo, iii, 141. Esca polorum, ii, 174. His humus, i, 402. In tumulos, i, 160. Lux, i, 117. Mors meta, i, 535. Populis ira, pietasque simul, ii, 749. Vindicta, ii, 680.
 Datus est fructus, ii, 642. Locus, i, 454. Nobis Christus, ii, 600.
 David, S. 158, ii, 654.
 De bove factus homo, S. 38. Clade præstatur salus, ii, 119. Coniuge natus, S. 163. Corde, iii, 671. Corde cadat, iii, 599. Corpore, iii, 566. Crimine nati, ii, 240. Crimine sumunt animos, iii, 462. Crine decorum, iii, 621. Fasce, iii, 681. Flamme molli, i, 194. Flammis tollere flammam, i, 611. Fluctibus, ii, 164. Fluctibus reflecto, i, 682. Fonte rigare, i, 451. Fontibus uvæ, ii, 456. Germine, iii, 141. More, ii, 757. Morte, ii, 791. Morte minaci, iii, 424. Morte suorum, ii, 253. Muliere, ii, 153. Parte, ii, 175. Parte brevi, i, 583. Parte fecit, ii, 128. Parte gemina, ii, 787. Parte magna, iii, 584. Parte sua, ii, 255. Patre, iii, 511. Pietate sua, ii, 96. Pignore, iii, 535. Principe, S. 185. Prole, i, 407. Pulvere, i, 506. Pulvere factum, i, 336. Pulvere factus, i, 581. Qua parat, i, 374. Quidquid, ii, 181. Quinque plagis, S. 90. Quo speratum, i, 564. Sanguine fusa, iii, 142. Semine vestro, i, 405. Simili pulvere, i, 378. Sole perit, i, 675. Sole perusta, i, 327. Sole rubentem, i, 425. Strage sua, iii, 256. Ventre, ii, 682. Ventre pudoris, ii, 612. Virgine natus, S. 181. Voce sepulcri, ii, 527.
 Debellare superbos, iii, 445.
 Debent tibi omnia, quod sunt, ii, 178.
 Debilitas, S. 217.
 Debitor, i, 401, iii, 51.
 Decantat variis voces, i, 256.
 Deceat quos factura Dei, iii, 535.
 Decenti pallore, ii, 445.
 Decet esse virum, i, 563. Honestus, iii, 466. Te esse benignum, S. 101.
 Decorat lingua, i, 248.
 Decorum quodcumque, ii, 767.
 Decrementa, iii, 527.
 Decrescente luna decrescant aquæ, i, 757.
 Decus astrorum, i, 121. Imperii, S. 32.
 Decentit flores, i, 589.
 Dedecus ingens, ii, 266.
 Dedit elysios justis, ii, 754. Flumina, ii, 176. Homini quam sibi rex Deus, i, 617. Mihi vulnera, S. 44. Noctem, ii, 519. Triumphum, iii, 477. Triumphum patriæ, iii, 555. Vitam, ii, 526. Vocem, i, 546. Vota libera, ii, 615.
 Debetit vel crescit luna, S. 255.
 Deflet violari, ii, 556.
 Deleverat, ii, 664.

- Deslevit fanera, m, 392.
 Deslorat fructus, i, 389.
 Deformis limus, i, 337.
 Defossa tellure, i, 303.
 Defuncta renasci, i, 685.
 Dejectum atolle, i, 747.
 Dejiciens oculos, S. 146.
 Deicit elatos, i, 759.
 Deliciae fluent, i, 414.
 Deliciae hominum, i, 433.
 Delicta, n, 400. Fatendo, n, 457. Non lædunt Deum, S. 111.
 363. Priora, n, 700. Sequendo, i, 97.
 Delictorum amnes, m, 574.
 Demere liceat, m, 85. Particulum, i, 374.
 Demersa profundo, i, 151.
 Demersus, n, 163, m, 397.
 Demit tibi, S. 9.
 Demas adjutoria, i, 361.
 Densata repagula, m, 629.
 Dent salutem, m, 448.
 Dente contusum, i, 465.
 Dentes cinxere palatum, m, 627.
 Deo magno, n, 552.
 Depingat figuris, i, 203.
 Deposcere peregrina, n, 434.
 Deposito murice, m, 57.
 Deposuit suum, i, 681.
 Deprensus, m, 462.
 Descendat in armos, i, 282.
 Descendisse inter tenebras tartareas, m, 402. Polis, n, 782.
 Descensum Dei, n, 550.
 Designans saporem, i, 512.
 Desinat tentare, n, 717.
 Despecta cavitates, n, 314.
 Despectum aspice, i, 747.
 Despicere præmia, S. 23.
 Despicit irasci, S. 275. Talpas, S. 276.
 Destinatus escam, m, 184.
 Destituunt caelum, i, 220.
 Desunt notus et ignotus, m, 586.
 Deterior cane, S. 42.
 Deterrens manes, m, 599.
 Detractas flammæ, i, 615.
 Detractus ab ignibus ignis, i, 612.
 Datur triumphus, m, 678.
 Deum Seraphim, Cherubimque, n, 202.
 Deus auctor Dominusque, i, 114. Auctor, spes, opifex, et., i, 435. Auctor temporis expers, etc. n, 69.
 Princeps, i, 399. Inventor, genitor, nutritor, etc., n, 2.
 Natura, cœlique, i, 86. Omnis amor, m, 87. Regnator et auctor, etc., i, 582. Rex immense, conditor, etc., S. 1.
 Ubique clarus, i, 129. Nunquam maculabilis, *ibid.* Ubique solus, rerum fons, etc., n, 534. Verus, de quo nil flagitur, etc., m, 520.
 Devorat taurus, S. 721.
 Devota pie, n, 333.
 Dexter in arcæ sedens, n, 347.
 Diademata frontem, S. 55.
 Dianæ sorte, m, 212.
 Dicare regna criminibus, n, 268.
 Dictas supplicium revocabile, n, 698.
 Dido fugax, m, 499.
 Differres me, m, 660.
 Differt punire, n, 775.
 Diffundens amnes, i, 178.
 Digesta, i, 604.
 Digestio ventris, i, 486.
 Digiti Tonantis, i, 397.
 Digne subnixus, i, 217.
 Dignior ira, S. 265. Orbe lunæ est homo, n, 249.
 Dignus honore Dei, S. 178.
 Dilato fine, n, 74.
 Diluvio, S. 285. Gravi, n, 801.
 Diluvium, m, 570. Dabit, n, 409. Nocens, n, 592.
 Dimitteret impune, n, 406.
 Diremit jura nature, m, 558. Multa, i, 316.
 Dirigis ingenia, S. 12.
 Discedere solem, i, 417.
 Discessit amicus, m, 588.
 Discipulante manu, S. 154.
 Discipulis, n, 515.
 Discipulus Domini, m, 218.
 Discit perferre, i, 68.
 Discolor pluma, i, 230.
 Discordantia, S. 57.
 Discordant inter se, i, 265.
 Discunt labores, i, 519.
 Dis urrens dama, i, 279.
 Discurrere, i, 132.
 Discurrit vapor, n, 651.
 Discussa nube, i, 614.
 Diserti verba, m, 521.
 Dispare forma, m, 638.
 Dispensia vitæ, m, 156.
 Displicuit placuitque simul, m, 169.
 Disponens acta, m, 522.
 Disposui male, S. 106.
 Dissimilis nec mihi quam quod solet esse caberis, S. 111.
 Dissipat tenebras, i, 410.
 Distenta per artus cutis, m, 615. Terra, n, 372.
 Distincta tempora, S. 222.
 Distinguunt sidera cælum, n, 340.
 Distracti sanguine, n, 510.
 Distribuit loca, i, 285. Tempora, i, 216. Terris, i, 315.
 Districta, i, 190.
 Ditas egentes, n, 726.
 Ditione tua, n, 21.
 Ditionis pondus, m, 545.
 Ditiior India, i, 318.
 Diurna lege, i, 606. Luce, i, 423. Morte, i, 668.
 Durne, i, 680; m, 602.
 Diversa, n, 231.
 Diversi temporis ætas, n, 94, 536. Ortus, n, 588.
 Dives sibi, m, 71.
 Dividit inter aquas et incendia, m, 65. Triumphos, S. 200.
 Dividit contexta cutis, n, 381.
 Divinæ prolis, m, 175.
 Divisit se, n, 160.
 Divite nummo, m, 40.
 Divitis auri, i, 317. Damna, i, n, 50.
 Dixisse reum, m, 536.
 Doceant nos exempla, m, 96.
 Doctiloquax litera, S. 61.
 Doctor legis, n, 571.
 Dolens peccata, S. 304.
 Dolentes vulnere, a, i, 742.
 Dolet augmenta, n, 555.
 Dolor omnibus factus, m, 585.
 Dolere nefas, n, 297. Ruinam, m, 590.
 Doluit per bella maritum, m, 390.
 Domant linguam, m, 639. Tormenta, m, 582.
 Domari vomere, rastro, i, 449.
 Domat glacies, i, 190. Sua corda, S. 210.
 Doment illum hinc responsa, n, 149.
 Domet terrore, n, 490.
 Dominanter, i, 551.
 Dominaretur his, i, 582.
 Dominator, i, 335.
 Dominatur aqua, i, 158.
 Dominaturum cunctis, i, 335.
 Dominentur orbis, i, 571.
 Domuit viribus orbem, m, 418. Voluptas, m, 479.
 Dona Dei, n, 460.
 Douare veniam, S. 291.
 Donat restum, n, 556.
 Draco flammeus, S. 276.
 Dracones, i, 314.
 Duas de quinque, S. 90.
 Duces oculi, m, 618.
 Ducis per singula, S. 11.
 Ducit ubique diem, i, 672.
 Ducta fila, i, 323.
 Dulcedine dulcior omni, m, 18.
 Dulcedo recurrat, i, 565.
 Dulcia subducunt, n, 456.
 Dulcissus fontibus, i, 164.
 Dulcior flamma, n, 632.
 Dulcis amor patriæ, m, 551.
 Duratur glacies, i, 715.
 Duraturus cor, S. 18.
 Durescit fluctus in ossa, i, 254.
 Durescunt ova, i, 261.
 Dux fuerat nubes, n, 786. Mortis, n, 354.
 E
 Eat movere, i, 285.
 Ebria vinea, i, 171.
 Ebriat unda, n, 139.
 Eburnea monstra, i, 507.
 Ecce quid impendit, S. 165, 191.
 Edax, m, 69. Ignis, i, 657, m, 175. Livor, i, 465. Umra, m, 29.
 Edidit aura flatus, i, 193. Die tertia squor, i, 147.
 Editor omnipotens, m, 20.
 Eductis fetibus, i, 266.

- Eluxit minor, m, 144. Sub sole novo, i, 177.
 Effectus facies, n, 751. Jussa sequuntur, m, 535.
 Effectus nec deest, i, 366.
 Effeta marito, i, 511.
 Effugiunt tormenta reos, n, 528.
 Effundere cruorem, S. 214.
 Effusus crinibus, m, 577.
 Egender vixit, m, 87.
 Egenus proles, n, 617. Rationis, m, 150.
 Egestas expectat, m, 53.
 Eget modo dives, n, 770.
 Egit ignibus, i, 216. Solatia planctibus, m, 548.
 Elatos dejecit, i, 739.
 Elementa, i, 403. Coacta, i, 265. Contraria miscuit auctor, S. 39. Dant, ferunt damna, vel augmentum, S. 246. Morantur, i, 142. Mutent vices, n, 54. Per nos pententur, n, 265. Rident, i, 208. Tenentur foedere, u, 188.
 Elementis, m, 536. Ex quatuor, n, 17.
 Elevat elisos, i, 741.
 Elinguis voce tacens silens, S. 40
 Eliget e cunctis, n, 407.
 Elisos elevat, i, 741. Erigit, n, 688.
 Elissæ urbis, m, 500.
 Elissæus hostis, m, 420.
 Elysios, n, 734.
 Emeritum cadaver, m, 426.
 Emicuit stella, S. 182.
 Eminet apex, i, 248.
 Enatat arca, n, 585.
 Ensiferas catervas, m, 471.
 Enudat aves, i, 641.
 Epulas delicis, S. 122.
 Erat poena mori, i, 548.
 Erebi gens, m, 405.
 Erecto crine, i, 662.
 Erigis oppressos, n, 722.
 Eripit dies atque animas, S. 76.
 Eripitur de morte, n, 422.
 Errantes per prata, i, 495. Pumis, u, 694.
 Erravit per prata, S. 57.
 Eruitur tellus, i, 151.
 Erumpunt juveni, i, 275.
 Et merito, i, 22, 501.
 Et veniet, i, 525.
 Eunt tempora vitæ, S. 220.
 Europæ, m, 226.
 Evadne, m, 494.
 Eventibus, n, 110.
 Evomat aquas, i, 609.
 Evomit folium, i, 254.
 Ex coitu genitor, i, 589.
 Ex nihilo, n, 195.
 Ex nulla parte, n, 262.
 Ex utero matris, n, 425.
 Exacta spatia, i, 476.
 Exactam juventam, i, 655.
 Exactorem, m, 32.
 Exactum afficit, m, 35.
 Exæstuat ardens, m, 61.
 Exagitat frigus, S. 284.
 Exanimes, n, 120. Res, i, 527.
 Excelsis celsior, m, 17.
 Exceperat pueros fornax, m, 166.
 Excepit bonus, quod fecit iniquus, n, 576.
 Exceptus de fasce malorum, m, 681.
 Excitat ira furorem, n, 692.
 Excurrens aura faucibus, et naribus, i, 594.
 Excusatio certa, n, 270.
 Excussis unguibus, S. 158.
 Excutitur somno, i, 387.
 Exegit ab arce, m, 235. Pœnas, m, 452. Quid fides, n, 674. Virtutis opus, m, 211.
 Exempla docent nos, m, 50. Optima, ac pessima, m, 514.
 Priorum, n, 504. Scelerum, m, 512.
 Exhibet matrem, m, 485. Nidos, i, 256.
 Exigit fama, m, 467. Hoc spes, m, 240.
 Exit alveus, i, 62.
 Exorans precibus, m, 229.
 Exoratus, S. 186.
 Exordia das, n, 29. Nescit, n, 30
 Exorent Deum, S. 115.
 Exornant verba, m, 522.
 Expavit alveus, i, 702. Deum, n, 499. Pueros, m, 179.
 Expensis non litandum, n, 745.
 Expers temporis, n, 69, m, 668. S. 5.
 Expertes corporis, n, 461.
 Explebo numerum, m, 555.
 Expugnanda per anguem, i, 468.
 Expulit regna, n, 521.
 Exsanguis manes, i, 69.
 Exsecranda senectus, m, 528
 Exsiliit inde, i, 240.
 Expectamus adhuc, n, 768.
 Expectat, *aspicit*, m, 55.
 Expectat Deus pia vota n, 742. Procul, i, 356
 Expectata non est vox, n, 666.
 Exstans caput, n, 570.
 Exstat placidissimus, n, 696. Solus n, 751.
 Exstet homo pius, S. i, 156.
 Exstinctus cecidit ignis, n, 620. Citis, i, 661
 Exstirpanda manus reorum, i, 107.
 Exstitit hic prudens, S. 169.
 Exsurgant tot ora, m, 555.
 Exsurgens aura, i, 195.
 Exsurgit censura Dei, i, 544.
 Extendit polos, m, 306.
 Extenso corpore, m, 603.
 Extimuit, n, 544.
 Extorquet fenus, m, 28.
 Extorsit egestas cœlis, quod voluit, n, 764.
 Extremæ plantæ vestigia, m, 177.
 Exuitur tegmine, i, 656.
 Exutus de parte, m, 584.
 Ezechias, n, 662.
- F
- Fabula certa foret, m, 447. Mendax, m, 514.
 Fac fieri, quod et ipse jubes, m, 601.
 Faceret discurrere mortes, S. 217. Temere m, 165.
 Faciant silere, m, 149.
 Facias ne populum mendacem, S. 195.
 Faciens miracula, S. 265.
 Facies dei, i, 704. Telluris, n, 452.
 Facile est posse mereri, n, 614.
 Facimus nobis pauperiem, n, 417.
 Facinus hoc nec nomen habet, m, 262.
 Facis servire, n, 725.
 Facit crepitare, n, 775. Ipse cibos cadaver, S. 145.
 Faciunt gaudia verecundos vultus, n, 641.
 Facta ducum, S. 21. Sui ultrix, m, 490.
 Facti crimine, n, 482.
 Facto demus, i, 361.
 Factoris imago, m, 552.
 Factum de pulvere, i, 356.
 Factura cibos, i, 259.
 Factus ad usus, i, 552. Immemor, m, 540
 Falcifer, m, 115.
 Fama ducum, S. 197. Pudoris, m, 466.
 Fames Leonis, S. 269. Massyla, i, 282.
 Famulans Deo, m, 556.
 Famulante militia, n, 25.
 Famulata natura, m, 544.
 Fasce malorum, m, 681.
 Fascibus festivis, m, 522.
 Fastidita, m, 172.
 Fatentur auctorem, S. 5.
 Fatetur medicina, n, 257.
 Fatigat sua culpa, S. 281.
 Favore Dei, i, 141.
 Fecerat martyrium Stephano, n, 572.
 Fecere pie, m, 515.
 Fecit de patre novercam, m, 541. Jubendo, i, 501. Miracula turbis, m, 221. Non esse patrem, m, 552. Patrem amarum, m, 351. Plinctus de pignore, m, 555.
 Fecundior arca, n, 389.
 Fecundos artus, n, 494.
 Fecundus amor, n, 621. Vapor, n, 651.
 Fefellit nulla præsumptio, i, 565.
 Femineis catervis, m, 511.
 Femineo crimine, i, 554. Mucrone, m, 478. Sanguine, n, 79.
 Fenestras, *oculos*, m, 619.
 Fenus accipit, i, 401.
 Fera bella, m, 227. Dextra parentis, n, 375. Regua, m, 320.
 Ferarum genus, i, 284, 478.
 Ferat maculas, n, 602. Nox ipsa veniam, m, 600. Quodunque decorum, n, 767.
 Feriente gladio, m, 558.
 Ferit nullum censura, i, 92.
 Feritate cruentos, m, 148. Pia. S. 274.
 Feriturus, m, 101.
 Feriunt cedros, S. 279.
 Ferratio corpore, m, 401. Pondere catenarum, m, 649
 Ferrea vincula, m, 415. Vox, m, 552.
 Ferret pondera, m, 59.
 Ferri viscera, i, 505.
 Fertur sententia, i, 545. Simplex et noxia, S. 62.

- Ferunt lamna**, S. 260. Regia verba iudicium Dei, S. 114.
Fessae animae, m, 630.
Fessorum virtus, i, 730.
Festinus adoptat, u, 609.
Festiva recedunt, m, 367.
Festivis fascibus, m, 322.
Fetante verbo marito, u, 89.
Fetat humus, u, 217. Humus flores, messis aristas S. 85.
Fetibus eductis, i, 266.
Fetura, i, 616.
Fetus aeris et pelagi, i, 403.
Fiant disjuncta, u, 191.
Fiat jactura, m, 133.
Fibrae pulmonis, i, 593.
Ficta Dei proles, m, 231.
Fidelem sine fraude numerum, m, 333.
Fideles, m, 231. Ambo, i, 369. Vivere debemus, m 331.
Fideli lege m, 219. **Mente**, u, 331. **Sermone**, m, 236.
Voce, i, 752. **Urbe**, m, 452.
Fidelis promissor, u, 781. **Servat**, m, 44. **Servire**, u, 23.
Fides intemerata, m, 227. **Plena**, u, 210.
Figit retia apro, u, 274.
Figuras proprii generis, i, 38.
Findentis terram, i, 626.
Finderet mensura, m, 311.
Fine carens, i, 22. **Dilato**, u, 74. **Salutis**, i, 560.
Finem sine fine paras, u, 30.
Finxit amare, m, 468.
Fissa ungula, S. 46.
Fiunt commercia, u, 505.
Fixit limitibus, i, 217. **Tempora**, i, 235.
Fixum sit, i, 623.
Flabello rubicundo, m, 633.
Flabra tangunt palatum, i, 597.
Flagella verberis, m, 14.
Flagello fluitante, i, 170. **Poenae**, u, 603.
Flamina mittit, i, 707.
Flamine molli, i, 194.
Flammantes crustas, i, 320.
Flammantibus horis, i, 715.
Flammata, m, 176.
Flammatus radiis, i, 188.
Flammea sidera, i, 219.
Flammeus axis, m, 505. **Ignis**, i, 144. **Ore draco**, S. 276.
Ornatus, i, 214. **Urit**, m, 160.
Flammipotens, m, 386.
Flammis gelidis, u, 163.
Flans vitulum coluit, S. 98.
Flatibus alternis, i, 391. **Ora illustrata vigent**, i, 596.
Oris, i, 289. **Vipereis**, m, 304.
Flavescit ager, m, 27.
Flebile nomen inane conjugii, u, 627.
Flevit prospera, m, 370.
Flexos genibus, u, 743.
Flore genae, S. 228.
Florea regna, i, 353. **Rara**, m, 301.
Florentia rura, i, 173.
Floret humus, i, 183, 375.
Fluctibus immensis, i, 148.
Fluctuat aequor, i, 376. **Nemus**, i, 196.
Fluctuet amnis, u, 485.
Fluctus bellantes, i, 301.
Fluent deliciae, i, 414.
Fluenta gurgitis, u, 484.
Fluenti unda, i, 610.
Fluescunt saxa, i, 697.
Fluido natatu, i, 237.
Fluitante flagello, i, 170.
Flumina scelerum, m, 572.
Fluvialis aquae, u, 457.
Fodiente ligone, u, 176.
Fodere concordii, u, 188.
Fomite flammæ, i, 614. **Pingui**, m, 172.
Fons nature, m, 5. **Rerum**, u, 584.
Formantur virtute Dei, i, 618.
Formare, i, 397. **Cicutas**, i, 199. **De pulvere**, i, 378. **Hominem**, u, 250.
Formata manu, i, 604.
Formatur adulta, i, 585. **Animal**, i, 330.
Formicæ, i, 327.
Formidat mortem, S. 128.
Formidat motus, i, 701.
Formidavere emeritum senis cadaver, m, 428.
Formido fuit lasciva voluptas, m 344. **Salutis**, m, 636.
Formula laedis, m, 664.
Fornace liquescit, i, 504.
Fornax ignea, m, 166.
Forsitan opponant, u, 437.
Fortia corda, i, 468.
Fortuna, m, 420. **Regis**, S. 215.
Fovens creata, S. 82.
Fovent mentes, i, 421.
Fovet certamina, S. 207. **Ignis pio**, i, 224.
Fragile est, m, 93.
Fragiles avas, i, 718.
Fragili sub corpore mollis, 457. **Suo tegmine carnis**, u, 463.
Fragilis natura, u, 95.
Fragmenta rutinae, m, 643.
Frangens graviore pondere, i, 106.
Frangeret artes, u, 493.
Frangitur ira, S. 147.
Frater fratri veniam donare iubetur, S. 291.
Fraude decepti, u, 310. **Nocebit sibi**, m, 562. **Sea**, i, 367. **Truci**, i, 492.
Fraudes luporum, i, 278.
Fregere dolores, m, 393.
Frenitus, S. 224.
Fremunt bella, m, 452.
Frenat procellas, i, 708.
Freta glauca, i, 148. **Pigra**, i, 301.
Frigida luna, u, 10. **Lux**, i, 666. **Natura**, i, 626.
Frigidus carbunculus, i, 322. **Ignis**, m, 163.
Frondent amœna comantia, i, 375.
Frondescit, i, 166. **Oliva**, u, 221.
Frondescunt silvæ, u, 218.
Frondebis impulsis, i, 195. **In textis**, i, 185.
Fronte doloris, m, 102.
Fructus anni, i, 182. **Honestatis datus est**, u, 612. **Scolaris**, S. 164.
Frui ante bonis, i, 81.
Frumenta annua, i, 625.
Frustra maritus, u, 618.
Fudere preces, u, 607.
Fugaret marmora, i, 704.
Fugax cervus, i, 275. **Vita**, i, 652.
Fugitiva manus, u, 164. **Volat**, S. 296.
Fugiturus, u, 9.
Fugiunt tenebræ, u, 631.
Fulgor cœli, i, 122.
Fulmineos ignes, i, 710.
Functus vice, S. 6.
Fundebat opes proprias illis, u, 762.
Funderet linguas, u, 148.
Fundi pluvias, u, 737.
Fundit amomum, i, 328. **Odorem**, i, 174.
Funditur lux umbris, u, 529.
Fundo lacrymas, m, 602.
Fundunt voces, i, 242.
Funduntur munera, i, 317.
Funere armato, m, 399. **Vivo**, m, 303.
Funeræ sepultæ peste, i, 70.
Funereo dente, i, 462. **Luctu**, m, 368.
Funereos cibos, i, 482.
Funesta duobus, u, 506. **Fraude**, m, 536.
Funestat diem, u, 366.
Fungis crescentibus imbre, i, 530.
Fur opifex vult esse suus, i, 377.
Furens in sua membra, m, 422. **In sua regna**, u, 344.
Ira, u, 800.
Furiale nefas, m, 261.
Furiarum regna, m, 258.
Furiata, m, 502. **Dolore mens**, u, 492.
Furit damnare, u, 343. **In venerem**, S. 217. **Turbo**, i, 189. **Unda maris**, i, 298.
Furtim noceant, u, 271.
Fusa de hoc sanguine, m, 142.
Fuscata lampade, i, 77.
Fuscatur ab umbra, S. 245.
Fuso sponte cruore, m, 237.
Fusura cruorem, u, 797.

G

Galeatus vir, m, 401.
Garrula silva, i, 256.
Gaudent sanguine fuso, m, 147.
Gaudere cruore, m, 213.
Gaudet laudare, u, 226.
Gavisa ministrat, m, 539. **Quod esset**, i, 347.
Gavisus exstingui, m, 423.
Gelato humore, i, 255.
Gelida favilla, i, 661.
Gelidis cerastis, m, 294. **Flammis**, u, 168. **Medullis**, u, 632. **Pruinis**, i, 191.

- Gelidum liquorem, iii, 63.
 Gementis pro libertate, ii, 779.
 Gemeret, iii, 384.
 Gemit senectus, S. 229.
 Gemina de parte, ii, 787.
 Gemma lateret, ii, 451.
 Gemmant vites, i, 575.
 Gemmantia lumina, i, 345.
 Gemmantur oculi aquis, i, 235.
 Gemmas, i, 306. Eximias, i, 318.
 Gemmata rusis, i, 630.
 Gemmato cespite, i, 179. Lumine, iii, 618. Palmito, ii, 220.
 Gemmatum celum, ii, 340.
 Gemmis pretiosis, i, 321. Variat in vitibus uvae, i, 718.
 Gena pulchra rubore, i, 342.
 Genæ flore, S. 223. Rubuere, i, 342.
 Generale malum, ii, 423. Tueri, ii, 183. Vitium, ii, 111.
 Generaliter, ii, 35, 735.
 Generant terræ, i, 578.
 Generat pelagi conchula divitias, S. 74.
 Genialis, iii, 319.
 Genibus flexos, ii, 745.
 Genio prouior ad ventiam, S. 300.
 Genitalibus, ii, 620.
 Genitis floribus, S. 232.
 Genitoris amati, ii, 661.
 Genitos externos, ii, 520. Suos, ii, 531.
 Genitus corde, ii, 67.
 Gens erebi, iii, 405. Plumea, i, 240. Scelerata sanus, iii, 549.
 Gente nepotum, ii, 629.
 Gentiles deos, ii, 579.
 Genere novos affectus, i, 592.
 Geus angelicum, ii, 458. Carnale, i, 616. Equoreum, ii, 575. Gentile, ii, 143. Hominum, i, 521. Immortale, ii, 107. Pecudum, ferarum, i, 458.
 Genus omne cerebri, i, 735. Pecudum, ferarum, i, 284. Veneni, ii, 225.
 Gerant bona, S. 14.
 Gerens funera, i, 618. Omnia pulchra, i, 536.
 Germanorum mortes flere sorores, iii, 595.
 Germina cuncta, ii, 184.
 Germinat arbor, ii, 218. Herba, i, 575.
 Gero reatus, iii, 571.
 Gestiat belua, ii, 159.
 Gestiret, ii, 376.
 Gignit animantia, i, 272.
 Gignitur omne genus, i, 284.
 Gignantur pluviae vicibus, S. 80.
 Glacies aquarum, i, 715. Districta, i, 190. Serpentum, iii, 293.
 Glaucum fretum, ii, 288.
 Globo lunæ, i, 733. Solidante, i, 152.
 Globos lunæ, S. 242. Lunares, ii, 49.
 Globum lunarem, i, 77. Solis, i, 206.
 Globus sidereus, ii, 5.
 Glomeratis fontibus, i, 138.
 Gloria bellorum, S. 199. Laudis, S. 206.
 Gradientibus illis, iii, 178.
 Gradus temporis, i, 542.
 Grande caput, ii, 570. Malum, ii, 553, iii, 567. Nefas, ii, 252, iii, 81, 125. Supplicium, ii, 146. Tonat, i, 502.
 Grandem furorem, iii, 463.
 Grandine lapidum, S. 171.
 Grandinis ictus, i, 190.
 Grassante reatu, ii, 400.
 Grassantur in undas, ii, 287.
 Gratia solis lux, i, 420.
 Gravabant mollia lina, iii, 35.
 Gravabat animas, ii, 116.
 Graves mortes, i, 290.
 Gravis ira, ii, 471, iii, 653. Vita, S. 150.
 Gravior undique pressus, iii, 581.
 Grues, i, 527.
 Gurgitis æquorei, i, 705, ii, 483.
- H
- Habebat totum, i, 380.
 Habenas lucis, ii, 9.
 Habendus non est tentator, iii, 126.
 Habens instar montis, i, 266.
 Habent noctes et dies tempus, S. 248. Nubila tempus, S. 261. Otia tempus, S. 258.
 Habere tempus pium, S. 180.
 Haberet jubar, ii, 778. Veniam, ii, 557.
 Habet fremitus, S. 224. Ictus, i, 296. Mortes, medicina, S. 65. Nil necis, S. 174. Nomen pium, S. 288. Nomen placidum, S. 290. Tempus autumnum, S. 292.
 Habetur major hic ratio, ii, 710. Servator, ii, 81. Unus
- limes, ii, 707.
 Hac luce, S. 185.
 Hærent delicta malis, ii, 400.
 Hæres proximus, iii, 266.
 Hænos mordaces, i, 507.
 Hauriat mortem, i, 519.
 Haustus suos, i, 592.
 Hæctora, iii, 580.
 Herculei furores, i, 71.
 Hæstera gaudia, i, 424.
 Hians anguis, i, 287, 638.
 Hærbæ terror, iii, 504.
 Hiatus telluris, iii, 596.
 Hinc inde, i, 184.
 Hirundo, i, 527. S. 268.
 Hoc superest, ut vita cadat, iii, 592.
 Holofernem, iii, 408.
 Homicida, ii, 654.
 Honestæ virtutis, iii, 571.
 Honestas extimit pondus ditionis, iii, 545. Fallatur, i, 463. Purgatæ mentis, ii, 745.
 Honestum moribus, i, 442. Retinere, ii, 565.
 Honor (lux) agricolis, i, 125.
 Honos stellatus, ii, 55. Violæ, ii, 445.
 Horrescis, iii, 558.
 Horrida certamina, S. 208. Monstra, ii, 159. Prælia, iii, 564.
 Horridus Leo, S. 157.
 Horror grævis aquarum, iii, 575.
 Hospita manus, ii, 289.
 Hospitibus cæsis, iii, 215.
 Hostia grata, iii, 108.
 Hostiles civibus, iii, 37. Gemitus, iii, 573.
 Hostili cuspede, iii, 575.
 Hostis generis, iii, 551. Insonitibus populis, iii, 56. Natis, iii, 316.
 Humana mens, iii, 127.
 Humanæ gentis, iii, 430.
 Humani generis, S. 287.
 Humanis catervis, ii, 111. Membris, i, 596.
 Humida cum siccis, S. 60.
 Humiles oppressis, ii, 722.
 Humili voce, ii, 204.
 Humilis, ii, 605.
 Hyacinthus fulgens, i, 247.
- I
- Ibant per flores, i, 437.
 Ibat in exsequias, iii, 528.
 Ictus grandinis, i, 190.
 Idola pellant, ii, 579. Vana colant, S. 96.
 Ignara vaporis, iii, 508.
 Igne fovet, i, 24. Loquaci, ii, 777. Resolvens, i, 23. Solutis, i, 206.
 Ignea cum gelidis, S. 60. Fornax, iii, 166.
 Igneus spiritus, ii, 776.
 Ignibus æthereis, i, 19; iii, 294.
 Ignis frigidus, iii, 168.
 Ignitis crinibus, iii, 171.
 Ignitum jubar, ii, 778.
 Ignorantia veniam jure meretur, ii, 269.
 Ignorat mutare, iii, 296.
 Ignoscat rector, S. 205.
 Ignoscendo pius imitare Toanctem, S. 149.
 Ignosci semel, S. 307.
 Ignotum diem, ii, 122.
 Iliades matres, iii, 580.
 Iliæos pueros, iii, 179.
 Illæsurus, ii, 172.
 Illectos donis, ii, 741.
 Illicita, S. 20.
 Illicitos toros, iii, 545.
 Illicitum, i, 446, 493. Nefas, ii, 718.
 Illisis morsibus, iii, 202.
 Illud prætereo, ii, 247.
 Illustrat noctes, ii, 559. Venas, ii, 43.
 Illustrata ora, i, 597.
 Illuvies, ii, 599.
 Ima levas, ii, 727.
 Imago cælestis homo, i, 358. Christi, i, 523. Cordis, iii, 652. Cujus, ii, 175. Factoris, iii, 532. Solis, i, 666.
 Imbre cruoris, ii, 511.
 Imbres placidos pluvias descendentes, iii, 21.
 Imbrifer spiritus, iii, 174.
 Imbrifer pluvius, i, 452.
 Imbutus fraudibus, i, 460.
 Imitabilis, iii, 252.
 Immaculatus, ii, 605.
 Immane chaos, iii, 64.

- Immemor auctoris, u, 334. Generis, m, 340. Uxor, m, 414.
 Immensum molem, u, 51.
 Imminet imber, i, 523. Supra caput, m, 201.
 Iunites leones, u, 272. Vias, u, 54.
 Immittat hamos, i, 507.
 Immobiles, i, 195.
 Immodici temporis, S. 20.
 Inimicitiale genus, u, 107.
 Impatiens luminis, u, 538.
 Impendat quid pura fides, m, 218.
 Impendens Asiae salutem, m, 225. Innumera caelis, n, 71.
 Impendi quibus me, m, 587.
 Impendis medelam, i, 744.
 Imperat pelago, m, 161.
 Imperio cuius, S. 108, 179.
 Imperium principis, S. 131.
 Impertitura medelas, i, 211.
 Impetat astra fluctibus, u, 542.
 Impete mortis, i, 557. Pleno, i, 609. Terribili, i, 102.
 Impia gens, u, 397. Mater, u, 315. Terra, i, 277.
 Impiger hospes, u, 186.
 Impius auctor, m, 315. In se, m, 48. Inde nocet, S. 70, Pater, m, 542.
 Implicat socios, u, 469.
 Implicant, u, 295.
 Impolutus adhuc, m, 482.
 Importuna gens, u, 265. Nox, u, 523.
 Improba rabies, improba vota, u, 715.
 Impugnata vicissim, i, 145.
 Impulit ad flammam accurrere, m, 503.
 Impulsis frondibus, i, 195.
 Impune dimitteret, u, 406. Fatetur culpas, u, 655.
 Noxius, S. 160. Peccare, u, 711. Peccasse fatendo, i, 34, Triumphat, i, 480. Vagari, u, 402.
 In ævum longum, u, 739.
 In arce, u, 547. Regnavit, m, 647. Arma fremens, S. 208. Pares fumus cum principe, S. 203. Cineres fluescunt, 698. Cineres jacuere suos, m, 413. Cineres soluta, u, 414. Commune datus triumphos, S. 200. Extremos gemitus, i, 103. Laude, u, 792. Messe, i, 344. Morem, u, 437. Morte futurus, i, 482. Morte vivax, i, 648. Officio, m, 101. Orbe, i, 169; m, 222. Ore orbis, S. 196. Pejus procedere, u, 404. Quem fabula nulla castris, m, 520. Scopulum, u, 768. Se confirmans, u, 574. Se impius, m, 48. Soporem, i, 572. Sua membra, m, 422. Tantum ut, u, 659. Unum tempus, m, 577. Usus pignoris, i, 260.
 Inane, i, 152.
 Incasum, m, 515.
 Incendia mortis, m, 63, 229.
 Incertus color, i, 510.
 Incessanter, i, 609.
 Incesti nefas, u, 306.
 Incesto pectore, m, 485.
 Inclinas, ubicunque volas, S. 104.
 Includit ossibus medullas, i, 344.
 Inclusum capite, i, 735.
 Inclytus, S. 299.
 Incolumis, m, 400.
 Incrementa, m, 527.
 Increpat hos, i, 496.
 Incurrant realium, i, 467.
 Incurrit culpam, u, 676.
 Inde fit, ut, S. 64. Furit, S. 440.
 Indens lædia, vel gaudia, i, 518.
 Index, i, 454. Luminis, m, 159. Pectoris, m, 651. Spiritus, u, 104. Temporis, i, 123. Veri dogmatis, m, 221.
 India, i, 176, 318, 567.
 Indiga dextra, u, 770.
 Indignatio regum, i, 17.
 Indociles, u, 145.
 Inducere formas, u, 704.
 Induit auctor animalibus, ut, u, 263. Artus, u, 99. Jubar, i, 217.
 Induitur compage, u, 84.
 Indulgens sæpius, u, 702.
 Indulgentia poenam prævenit, i, 88. Prompta, u, 598.
 Indulgere paratus, u, 774. Volens, u, 493.
 Indulget veniam poscentibus, S. 99.
 Indulget culpis, S. 150.
 Indulcor mansit, u, 554.
 Inermis manus, m, 393.
 Iners animi, m, 150. Officii genitoris, u, 619. Præda, S. 154. Sexus, m, 457. S. 218.
 Inest fructus, S. 252. Fructus anni, i, 182.
 Inexorabile pactum, m, 412.
 Infanda propago, u, 370.
 Infandæ culpæ, u, 538.
 Infantia pubes, i, 386. Simplex, S. 225.
 Infectus cantibus, u, 326.
 Infecta venenis, m, 293.
 Infectis mentibus, m, 254.
 Inferni faucibus, u, 704.
 Inficit artus, i, 542.
 Infixa ad ramos, i, 259.
 Informis, u, 239.
 Infremit animas redituras, u, 536.
 Infusus spiritus, i, 540.
 Ingeniti sanguinis, i, 406.
 Ingenti corpore, S. 271. Libertate, m, 537. Sole, m, 297.
 Ingenus mentibus, m, 454.
 Ingerit æterno, u, 515. Ore cibos, i, 472. Spiritus, u, 58.
 Ingravat incautum, i, 106.
 Ingruit imber, u, 175.
 Inguinibus strictis, m, 192.
 Inhiarit alienis, u, 749.
 Inimica sanguinis pietas, m, 374.
 Inique peccamus, u, 530.
 Initium, u, 516. Factis, i, 132.
 Injustis daret, S. 294.
 Innocuis cordibus, i, 566.
 Innumera cervice, m, 493.
 Innumerabilis, u, 65.
 Innumeras, u, 567.
 Innumeri sideris, u, 472.
 Innumeri gentibus, m, 219. Vocibus, S. 195.
 Innumerus diversi sanguinis ortus, u, 77.
 Inopes defenderit, u, 748.
 Inops defensus, u, 755. Fames, S. 284. Levitatis, S. 250. Lucis, m, 404. Mortis, m, 658. Pietatis, i, 469.
 Iniquat facinus, u, 469.
 Insana clade, u, 115.
 Insani fluctus, u, 345.
 Insidens frondibus, i, 258.
 Insidiosus, i, 471.
 Insidit mentibus, u, 41.
 Insiptens sit, m, 94.
 Insons, u, 748.
 Insones, S. 282.
 Insoni populo, m, 682.
 Insonibus populis, m, 36.
 Insonis mens, u, 713.
 Insonum cruore, m, 213. Mortes, m, 121.
 Inspecta tellure, i, 513.
 Inspiras, ut, u, 15.
 Instar montis, i, 286.
 Instat pars militis, S. 205.
 Institit occidi, m, 419.
 Insuper et, S. 161.
 Insuperabile jubar, u, 539.
 Insuperabilis, u, 369.
 Insurgere in cumulos, u, 530.
 Intactæ herbæ, i, 269.
 Intemerata fides, m, 437.
 Intende meas lacrymas, m, 602.
 Intendens spes hominum, i, 746.
 Inter avos, atavosque fuit, u, 617. Belligeros fremens, m, 470. Odoratos flores, m, 679. Patrios, m, 417. Prata pecus, m, 617. Prata vagum, i, 285. Tartareas tenebras descendisse, m, 402.
 Interest, i, 542.
 Interior tellus, i, 328.
 Interpres mentis, m, 631.
 Intextis frondibus, i, 185.
 Intoleranda toleravit, u, 454.
 Intonsa comis, i, 595.
 Intonsus crinibus, m, 585.
 Intrans sol cadat, S. 155.
 Intulit artus tormentis, m, 422. Gloria mortem, m, 3 Periculum pro laude, m, 355, 452.
 Intumescere sinus, u, 636.
 Invadunt agros, u, 307. Populos, m, 280.
 Invasit, m, 275.
 Invasura, u, 318.
 Inventor criminis, u, 535.
 Invidiæ mordacis, i, 464.
 Invitat ad escam, i, 723.
 Ira non impia, S. 147. Irruit, i, 102. Irascente alio, S. 155. Deo, m, 591, S. 29.
 Ire amnes, , 351. Per satius, i, 551. Sol t formula laudis, m, 638.
 Irrepsit flammam medullis, u, 632. Ignis, u, 25. Serpens, i, 439.
 Irrevocabile munus, i, 605.
 Irruit ira, i, 102.

Isac, m, 123, 139, 135.
 Israelitarum populum, S. 97.
 It surculus in auras, i, 163. Vitis, i, 169.
 Iterum reditura, n, 196. Revocare, n, 120.
 Itque, reditque, i, 592. Ad solitas plagas, S. 214. Salus, S. 86.

J

Jaceat territus, S. 142.
 Jacebat captiva, n, 782. Pars hominis, n, 124.
 Jacebunt freta, i, 301.
 Jacent abscessa crura, S. 316.
 Jacet lignum, i, 635. Ubique, S. 214.
 Jacit oculos, i, 348.
 Jactura fiat, m, 133.
 Jacturam sinitire, i, 610.
 Jacuere in cineres suos, m, 445.
 Jaculati fulminis, m, 495.
 Jam jam, m, 101.
 Janitor æthereus, m, 222.
 Jejuua alimenta, m, 171. Fames, S. 263. Cruoris, S. 173.
 Jejunia nulla, n, 667.
 Joannis pater, n, 676, S. 59.
 Jocastæ hæres, m, 266.
 Jubar, i, 615. Ætheris, m, 2. Ætherium, i, 118. Emicat, i, 670. Gelidum, n, 25. Indu t, i, 217. Ignis, i, 639. Ignotum, n, 778. Insuperabile, n, 539. Solis, i, 409. Vibrare, i, 422.
 Jubebit, ut, S. 49 seq.
 Jubes, ut S. 126.
 Jubet ire lunam secundam, i, 209. Radiare, i, 208
 Juda miser, n, 337,
 Judæa, n, 499.
 Judæa de gente, n, 568.
 Judice visu, i, 517.
 Judicio suo, n, 560; m, 42. Tuo, ut, 678. Venturus, n, 548.
 Judicium Dei, S. 114.
 Judith m, 468.
 Jugales novos, i, 407.
 Jugulat propinquum, m, 283.
 Juguli, m, 640.
 Jumenta, i, 270, 336.
 Juno, n, 581.
 Junxere reatus, n, 419.
 Jupiter, n, 581.
 Jura naturæ, m, 338. Potestatis, n, 337, 729.
 Jussa domari, i, 449. Creavit, i, 402.
 Jusseris, ut, n, 20.
 Jussit ad usum, i, 447. Officia, numeros, et nomina stellis, i, 215.
 Jussu Tonantis, i, 441.
 Jussus produxit, m, 93. Sol, n, 19.
 Juste creavit, m, 146.
 Justi vita, n, 805.
 Justis solem, pluviasque dedisset, S. 273. Dedit, n, 754.
 Justitium grande, m, 372.
 Juvat mens pura Deum, i, 695. Quem non ultio, sed venia, S. 102.
 Juvenilis spes, n, 628.

L

Labor est, i, 199.
 Laborat parere, m, 538. Sol, i, 229.
 Laboras olis, i, 716.
 Lacerasset pectora palma, m, 377.
 Lacerti, m, 635.
 Lacertos lacerasset, m, 378.
 Lacrymæ dant munus odoris, i, 325.
 Lædat flores, i, 198.
 Læditor auctor, S. 303.
 Læsi parentes, n, 511.
 Læsuræ semet, n, 501.
 Lætiæ munera, i, 172.
 Lambabat flamma, m, 170
 Lambit fax, i, 660
 Lamenta silent, m, 101. Triumphis jungeret, m, 365.
 Languescunt sidera a flammis, i, 675.
 Langueuris ad æstus, i, 745.
 Lanigeas oves, n, 446.
 Lanugine malæ crispantur, m, 624.
 Lapillos niveos, i, 519. Pretiosos, S. 71.
 Largitur peccata reis, n, 605.
 Lasciva voluptas, m, 544.
 Lata sententia, n, 802.
 Lateat quem lex, m, 247.
 Lateret quem mens humana, m, 127.
 Latrantibus undis, n, 788.

Laudavere Deum populus, n, 791.
 Laurus honos linguæ, i, 168.
 Lavet peccata, n, 601.
 Lazarus, n, 130.
 Legantur bella, m, 274.
 Legatio Punica, m, 408.
 Lege diurna, i, 606. Hac, S. 305. Latenti, i, 731. Notant, S. 256. Perenni, i, 757. Poli, S. 230. Tua, n, 52, 86.
 Legis sancta, i, 624.
 Leguntur meruisse, m, 139.
 Leonidæ ausa, m, 274.
 Leonum colla, i, 306.
 Lepus, S. 270.
 Levas colla attrita, n, 724. Ima, n, 727
 Levat terram, i, 687.
 Levitatis inopa, S. 230.
 Lex sancta, S. 507. Sancta Dei, m, 247.
 Libera mens est peccare aut vivere sancte, n, 612.
 Vota dedit, n, 615.
 Libertatis amor, m, 539. Opem, n, 415.
 Librantur in aera, i, 264.
 Libycas arenas, m, 291.
 Licitum, i, 495.
 Ligant vincla, m, 582.
 Ligantur juguli, m, 640. Juncta, n, 189. Membra nervis, m, 614. Nervi, i, 255.
 Ligat bellum pax, m, 394. Causa communis utrumque, i, 545.
 Ligata compage, ut, 644. Verba, S. 48.
 Ligatis fluctibus, n, 787.
 Ligatur ossibus, n, 84.
 Lilia candida, i, 66.
 Limatur in artus, i, 530.
 Limes criminis, et pænæ unus, n, 707. Noctis, i, 118.
 Limina mortis, n, 514, 527, 702.
 Limite posito, m, 510.
 Limitibus suis, i, 142.
 Limus deformis, i, 337.
 Lingua suada mali, i, 490.
 Lintea fluxa, m, 190.
 Liquescentes aquæ, i, 736.
 Liquescat fornace, i, 504.
 Liquescent, i, 114.
 Liqueat, deliquit, S. 59.
 Liqueores ferret, n, 437. Molles, i, 154. Pelagi, m, 567.
 Litandus puro corde, n, 744.
 Lite concordii, n, 190.
 Littore nudato, i, 78.
 Livor edax, i, 465.
 Loca piorum, m, 162. Sacra, n, 677.
 Longa dies, m, 674.
 Longæva, n, 437.
 Longius assistens, m, 189.
 Loquaces nidos, i, 235.
 Loquaci igne, n, 777. Vento, i, 732.
 Loquuntur volucres, i, 56.
 Loth, n, 420. S. 286.
 Luam mea facta, m, 577
 Luce diurna, i, 425. Hac, S. 185. Repulsa, m, 277. Sæpta, i, 115.
 Lucent primordia mundi, i, 127.
 Lucifer, i, 669, S. 88. Ardens, n, 8. Tertius, n, 542.
 Lucifero redeunte, i, 667.
 Luciferum, i, 422.
 Lucis origo, i, 152.
 Lucra dabuntur, m, 137.
 Lucretia casta, n, 506.
 Ludant pisces, n, 138.
 Ludibrium generis, m, 583.
 Luens supplicium, m, 61.
 Lueret pœnas, m, 371, 453.
 Lumen coruscum, i, 154.
 Lumine ferri, S. 159. Nudo, m, 425.
 Luminis immensi, i, 221.
 Luna brevis, i, 115. Crescente, S. 237. Minuente, S. 258. Crescit, vel deficit orbe, S. 235.
 Luna cornua aurea, i, 121. Frigidus orbis, i, 53. Tempora, i, 75.
 Lunarem globum, i, 77.
 Lunares globos, n, 49.
 Lunari luce, i, 419.
 Lunato dente, i, 280
 Lurida palla, n, 521.
 Luserunt pisces, i, 237.
 Lustra tria, n, 665.
 Lustrans tempora, n, 11.
 Lustrare polos, m, 160.

- Lux causa diei, i, 117. Datur, *id.* Facies rebus, 119.
Ibi plura de luce. Jubar æthereum, i, 118. Lunæ, iii, 1.
- M**
- Machina nova, i, 546. Rerum, ii, 191. Sublimis rerum, ii, 55.
 Maculabilis, i, 128.
 Maculam thalami, iii, 506.
 Maculatur, ii, 510.
 Maculosa serpens, i, 288; ii, 217.
 Madefacta cutis, ii, 117.
 Madenti tabe, ii, 566.
 Madescens tabe, iii, 215.
 Magistra pietate, iii, 553.
 Magum Simona, iii, 229.
 Major opulentia egenis, i, 728.
 Mala gramina, S. 37. Lingua, i, 57. Mixta bonis, S. 58.
 Male frangens, i, 509. Venit in usus, ii, 505. Venturus, i, 509.
 Maligno sermone, i, 470.
 Malorum doctrina, i, 474. Fasce, iii, 681.
 Mandante te, ii, 452. Verbo, iii, 237.
 Mandarent nullas mortes, iii, 504.
 Mandet prospera, S. 109.
 Manebit addictum, i, 415.
 Manens, ii, 68.
 Manent commissa, i, 401.
 Mauentis sine fine, ii, 24.
 Manes deterrens, iii, 399.
 Manes exsangues, i, 69.
 Manet irrevocabile minus, i, 605.
 Manibus propriis, iii, 501.
 Manifestus, iii, 155.
 Mansit indultor, ii, 234.
 Manus confusa periculis, iii, 277. Dat hostis, S. 153. Medici, S. 236. Nocentum, ii, 712. Reorum, i, 107, Romana, iii, 142. Tanta virorum, iii, 475.
 Ma centibus herbis, i, 190. Membris ævo, ii, 616.
 Marceret honos, ii, 445.
 Marcidus, ii, 622, S. 228.
 Mare purpureum, i, 78.
 Marito verbo, ii, 89.
 Marmora glauca, i, 704.
 Marmore tranquillo, ii, 157.
 Mars, ii, 580.
 Martia tela, S. 226.
 Martis certamina, S. 207.
 Martyrium fecerat Stephano, ii, 572. Recepti, *ibid.*
 Massa chalybis, i, 502.
 Massyla fames, i, 282.
 Massylum, ii, 189.
 Mater anus, ii, 184. Humus, i, 156, 637.
 Materiem amoris, i, 591. Laudis, ii, 461, S. 297. Sterilem, ii, 665.
 Materies candida, i, 715. Ferri, S. 69. Necis, ii, 227.
 Materna vis, i, 624.
 Matrona illustris, iii, 378. Plebeia, *ibid.*
 Matura virgo, i, 534.
 Maturus tractat, S. 229.
 Maurus ubique jacet, S. 214.
 Me miserum, iii, 604.
 Me pugnante, S. 204.
 Mesamus ex fonte sceleris, ii, 338.
 Meantem ire, ii, 52.
 Medelas, i, 291.
 Medicamina, S. 65.
 Medicamine nullo, i, 744.
 Medici salutis, i, 202.
 Medicus fuerat Petrus, ii, 763.
 Medios ignes, ii, 22.
 Meditatur prælia, i, 281.
 Medium cœli orbem, S. 89.
 Medulla latens, S. 241.
 Medullas absumptas, iii, 615. Medicina quaerit, ii, 276. Salutares, S. 67. Udans, i, 632.
 Meliore animo, ii, 700.
 Melioris vitæ amator, ii, 425.
 Mella pocula futura, i, 201. Mellitum venenum, i, 461.
 Membrata globis, i, 262.
 Membratur, ii, 78. In artus, i, 337.
 Memor sui operis, i, 571.
 Memorare laudes, i, 749.
 Mendacem populum, S. 193. Simona, iii, 230.
 Mendicans non sibi, ii, 771.
 Menesæa, iii, 236.
 Mens avara, iii, 42. Sana in corpore sano, iii, 675.
 Mensura finiret, ii, 310.
 Mentiri rosam, i, 65.
 Mentita furores, i, 71. Juyenem sub armis, iii, 487.
 Mentitum fulmina, iii, 253.
 Mentitur diem, i, 666.
 Mercede nulla, iii, 225. Pudoris, iii, 510.
 Mercator nauta, ii, 185.
 Mercedem justis, manera injustis prorogat, ii, 759.
 Merces mihi posset venire, S. 25.
 Merces non indiga, ii, 453.
 Merere cantare, iii, 664.
 Mereatur lingua liquorem, iii, 63.
 Merentes nil de pietate, iii, 549.
 Mereri graviora, ii, 527. Pejora, ii, 253. Precibus omnia, iii, 241. Veniale, ii, 559. Veniam, i, 55.
 Meretur lingua, S. 314. Mercedem, ii, 549. *Obinet*, i, 456. Tria lustra, ii, 663. Veniam, ii, 268. Veniam scelerei, ii, 656.
 Mergit ab arce superbos, i, 759. Flumina, i, 153.
 Meritis morum, i, 12.
 Merito genitoris, ii, 661. Justeque, iii, 146.
 Meritum vitæ, ii, 551.
 Mersus obit, i, 678.
 Meruere, *habuere*, S. 92. Votum suum, i, 670.
 Meruisse creari, i, 245. Veniam, i, 567, 672. Virtute polos, iii, 207.
 Meruit coronam, ii, 575. *Obtinuit*, i, 140, 150. Pati, ii, 570. Tempus habere pium, S. 180. Virum stabilem, ii, 650. Vitam reparare suam, ii, 760.
 Merx, S. 196.
 Messis fetat aristas, S. 85.
 Messor, i, 552.
 Metalla, i, 505.
 Metuenda juga, iii, 444. Manus, ii, 529. V. ris castra, iii, 469.
 Micant lumina visus, i, 545.
 Micat polo, i, 60.
 Miles Dei sol, i, 229.
 Milia exempla, iii, 511. Tot peccatorum, ii, 235. Tot reorum, ii, 672. Virtutum, ii, 141.
 Millia famulante, ii, 25. Poll, ii, 555.
 Millia labor, S. 238. Poll, ii, 475.
 Millenos petiere viros, ii, 278.
 Minante dente neces, S. 158. Mortale, ii, 254.
 Minantur mundo, i, 82.
 Minaris veniale culpis, S. 121.
 Minatur exitium, ii, 105. Monstra, i, 507. Operire, ii, 343. Penam, i, 51. Veniale, ii, 486.
 Minatus mortes, i, 280.
 Ministrans miseris alimenta, ii, 757. Ubique, ii, 36.
 Ministrant, i, 228.
 Ministras victum, S. 120.
 Ministrat natura, iii, 25.
 Ministros mortis, ii, 568.
 Minor nulla virtute, nisi verberis ira, i, 691.
 Minorum cura, i, 182.
 Minuens tibi nil, ii, 586.
 Minuente luna, i, 756. Luna olis, S. 258.
 Minuunt hæc, minuit Cynthia, S. 240.
 Mira sua, iii, 459.
 Mirabile donum, ii, 138.
 Miracula summa, iii, 211.
 Mirante populo, iii, 400.
 Mirantibus ripis æquor, ii, 549.
 Mirantur tenebræ, ii, 122.
 Mirata diem, i, 417.
 Miratur iter, ii, 169. Se, 532.
 Misceret tristia rebus lætis, iii, 564.
 Miscuit salutem cum morte, ii, 261.
 Miseranda mente, ii, 566. Pietas, ii, 115.
 Miserata rogantum, ii, 762.
 Miseratio prisca, iii, 578.
 Miseratus, i, 561. Egentis, ii, 747.
 Miserere fatentis, iii, 594. Rogantis, iii, 607.
 Miseri, *peccatores*, i, 11.
 Missa cuspede hostili, iii, 575.
 Missile crinitum, iii, 15.
 Missura et flatibus oris, i, 269.
 Mitis corrigis, ii, 694.
 Mitissimus, iii, 174, 655.
 Mittenda e fonte, i, 603.
 Mittit flamina de thesauris ventorum, i, 707.
 Mittunt fontes flumina, i, 576.
 Mixta mala bonis, bona malis, S. 58.
 Moderanter, i, 94.
 Moderator omnibus, i, 551.
 Modesta fronte, i, 461. Tabitha, ii, 758.
 Modesto jure, ii, 508.
 Modestos dominos, S. 95. Vultus, iii, 579.
 Modestus pietate, ii, 70. Virtute, i, 29, 435.
 Modica laudis, iii, 512.
 Modicas salices, S. 278.

- Modico corde, n, 590. Die, m, 95. Sermone, S. 187. Pro tempore, m, 249.
 Modulamina tacitæ linguæ, S. 47.
 Modulamine blando, i, 212.
 Modulantibus dentibus, m, 628.
 Mœnia cœli, i, 5.
 Mole: immensa, i, 603.
 Molli fame, i, 194. Tepore, i, 261.
 Mollia corda, i, 471. Lina, m, 53.
 Mollior aura, i, 192, 598. Ignis, n, 82.
 Molossi lingua, S. 43.
 Molossos raucos, i, 279.
 Moneant venturum, i, 526.
 Moniti exemplis, i, 683.
 Monitis coercens, m, 689.
 Monitor iustitiæ, m, 16.
 Monstrat mensura, i, 225. Terra tremorem, i, 700.
 Monstravit ruborem, n, 522.
 Montibus Hircanis, i, 511.
 Monumenta clausa patent, n, 523.
 Mora si fuerit, S. 140.
 Morantes vices, n, 51.
 Morantur, i, 142, 146. Per sæcula mille, 333.
 Moratur contenta, i, 518.
 Mordaces hamos, i, 507.
 Mordacis invidiæ, i, 461.
 More ferarum, i, 439. Remorum, m, 636.
 Moribunda, i, 574.
 Moriente favilla, i, 661.
 Moriuntur astra, i, 667.
 Mors erat prolis, m, 351. Una tenebris, i, 110.
 Mortale minantes, i, 254.
 Mortalia dura, n, 107.
 Mortalibus, i, 521.
 Mortalis vitæ, m, 244.
 Mortes, i, 280, 290. Et monstra, i, 61. Ins ntum, m, 121.
 Nullas, m, 504.
 Mortibus antiquis, m, 610.
 Mortiferis, n, 262.
 Mortis fraudibus, i, 460. Incendia, m, 65. Limina, i, 490.
 Mortua lumina, i, 645. Lux, i, 663. Ossa, m, 626.
 Mos hic est omnibus, i, 611.
 Moseo, n, 162. Prophetæ, S. 17.
 Moventem corde hæc viderat, i, 560.
 Movere bella, i, 283.
 Movet arboribus comas, i, 191. Arma leo, i, 295.
 Movetur vento cum fronde, i, 258.
 Mox natas segetes, S. 251.
 Mucrone cruento, n, 268. femineo, m, 478. Nudato, m, 100.
 Mugire solum, i, 74.
 Mugitus pecudis, S. 54.
 Muliere, n, 600. Eadem creatus, S. 161.
 Multiplici virtute potens, n, 70.
 Multo crimine, n, 405.
 Mundabitur, n, 511.
 Mundanorum laborum requies, i, 539.
 Mundior pars, i, 487.
 Munera æternæ vitæ speramus, m, 455. Lætitia, i, 172.
 Pacis, m, 144. Perpetuæ vitæ, n, 569.
 Munere noctis, m, 631. Regnantis, S. 24.
 Munita tenebris, m, 276.
 Munus honoris, S. 162.
 Muricis ostrum, n, 446.
 Murrure tacito, n, 664.
 Murus ramorum, i, 185.
 Musculus humor erat, i, 254. Omnis, n, 86.
 Musti ubera, i, 719.
 Mutabilis nullo ævo, S. 7. Nunquam ævo, m, 528.
 Mutant te nunquam sæcula, n, 587. Tempora, S. 247.
 Mutant mentes et artus, S. 29. Tempora, n, 587.
 Mutat nos Deus illectos donis, n, 741. Sæcula, m, 525.
 Mutilante sono verba daret, S. 48.
- N
- Nardi flores, i, 528. |
 Narrare sermone opus, m, 670.
 Narrator, m, 669.
 Nascuntur venæ, m, 614.
 Natatu fluido, i, 257.
 Natura aspera, vel fragilis, S. 77. Conservat fidem, i, 81.
 Dedit, i, 9. Parens, m, 541.
 Nature jussu, i, 332.
 Natus de conjugæ, S. 163. De virgine, S. 181.
 Nafragium, n, 571.
 Navale iter, n, 790.
 Navigerum mare, i, 149.
 Nebrida membra, S. 272.
 Nec fallit hiems, i, 523. Mirum, i, 222, 525. Mora, i, 571. Nomen habet, m, 262. Rubor ulius erat, i, 445. Ratione caret, n, 738. Semel, n, 129.
 Neci gaudere, n, 572.
 Nectaris ætherei, i, 200.
 Ne facias, S. 193. Plura, n, 177. Sit fixum, i, 623.
 Nefanda monstra, n, 206.
 Nefastum, m, 548.
 Negat participem, S. 202. Sentire, i, 610. Victuram, i, 517.
 Negato fructu, i, 418.
 Negavit sibi jam sponte veniam, m, 565.
 Negent servare, n, 337.
 Neget prospera, S. 28.
 Nemo creatus, i, 750. Deus sit, n, 517.
 Nemus domus alma, i, 355.
 Neque culpa fuit, m, 354.
 Nerone spectante, m, 230.
 Nescia corda ruboris, i, 440. Fervoris, S. 250. Mens illis, i, 398. Mentiri, i, 80. Quid jubeas, m, 537.
 Nesciat tempora, i, 182.
 Nescire latebras, i, 531.
 Nesciret munera, m, 227.
 Nescis exordia, n, 50.
 Nescisse dapes, i, 475.
 Nescit lustrare polos, m, 160. Omne genus pecudum, i, 458.
 Nescite saporem, i, 415.
 Nescius alteri, S. 6. Irarum, n, 669.
 Nigris venenis, m, 295.
 Nimia pietate, i, 754. Pietate cruentus, m, 99.
 Nitent candore, i, 244.
 Nitidis de fontibus, i, 195.
 Niveas pruinas, m, 310.
 Niveo candore, i, 244. Corpore, i, 394.
 Nixus virtute, m, 226.
 Nobile præceptum, S. 189.
 Nobilitant Persida littora, i, 521.
 Nocens luber, n, 375.
 Nocentes ex nulla parte, n, 262.
 Nocentum manns, n, 712. Vitas, m, 121.
 Nocetur pia turba, n, 714.
 Nocte sub obscura, m, 474. Silentii, m, 275.
 Noctis certæ pœnas, m, 481.
 Nocturna bella, m, 274.
 Nocturno vespere, i, 679.
 Nocturnos dies, i, 646.
 Nocturnus eques, i, 670. Fur, n, 302.
 Noe, n, 561, 424.
 Nolle pares, i, 567.
 Nomen non habet, m, 262.
 Nomine pro Domini, m, 167.
 Non fugit artificem, i, 502. Imitabilis, m, 252. Læsus, i, 55. Latet agricolam, i, 511. Semel, n, 701. Si mihi ferrea vox sit, m, 352. Solum decet esse virum, i, 565. Uno crimine, m, 567. Uno tempore, m, 576.
 Noriat Dominum, S. 96.
 Noscere in uxore, i, 380.
 Nosse diem, n, 122.
 Notato serpente, i, 514.
 Noverca, n, 519.
 Novercalis dextra, n, 321.
 Novercam, m, 541.
 Noverit consortia, i, 564.
 Noviter, n, 296.
 Nox cum munere noctis, m, 651.
 Noxia femina, i, 478. Magis, i, 468. Vipereis flatibus, m, 505.
 Nube tenebrarum, i, 641.
 Nudantur littora, n, 395.
 Nudato littore, i, 78. Mucrone, m, 100.
 Nudo lumine, m, 425. Sermone, m, 158.
 Nullo custode, i, 285. Discrimine, n, 757. Prohibente, i, 375. Sub pollice, i, 325. Velamine tecta, i, 395.
 Numero crescente, minore, i, 215.
 Numerosa propago, m, 675.
 Numerus sideris inumeri, m, 4.
 Numine vano, n, 515.
 Nuntius auroræ, i, 668; n, 8.
 Nurus formosa, m, 505.
 Nutant poma, i, 196.
 Nutrimenta salutis, i, 730.
 Nutrita ova, i, 265.
 Nutrite natis nepotes, i, 406.
 Nutritor Deus, n, 2.
 Nutritore Tonante, i, 685.
 Nympha profundis, i, 394.
 Nympharum turba, m, 381.

O

- Objice terra, n, 480.
 Obliquans latus, i, 281.
 Oblitus D. um, S. 98. Mei, iii, 580. Sanguinis, iii, 341.
 Sui, ii, 355.
 Obliviscere ne me, iii, 580.
 Obrueret pontus flumina, ii, 375.
 Obruit unda, iii, 575.
 Obscena fames, ii, 429.
 Obsceno crimine, iii, 545.
 Obsequitur, iii, 259.
 Observat globos lunæ, S. 242.
 Observat cornua lunæ, S. 241.
 Obses sermo, 753.
 Obsessa cerastis, iii, 294.
 Obsessam linguam, iii, 629.
 Obsessis mentibus, ii, 115.
 Obtruncat socium, iii, 282.
 Obtusi, i, 499.
 Obunco rostro, i, 725.
 Occidit dies, i, 677.
 Occumbat cervus, ii, 276.
 Occurrit ex quibus reatus, S. 198.
 Ocellis, i, 246.
 Oculatur, i, 646.
 Oculus cæli, i, 674, S. 245.
 Oderunt moras, ii, 603.
 Odoratas messes, i, 458.
 Odoratos flores, iii, 679.
 Odor dux, i, 725.
 Odores divinos, i, 508. Permiscentur, i, 173.
 Odoriferis herbis, i, 180.
 Oloris munus, i, 525.
 Officii genitoris, ii, 619.
 Olim, olim ii, 254 seq.
 Omne nefas, atque omne bonum, iii, 654. Nocens, ii, 228. Quod horrescis, iii, 558. Sum, i, 500.
 Omnia concessi, ii, 661. Graviora, i, 330. Tempus agit S. 219. Tempus habens, S. 10.
 Omnipotens, i, 560, 405, 417, 491; ii, 102, 193, 418, 685; iii, 20, 111, 120, 130, 581, S. 5, 101. Omnipotens æterne Deus, ii, 1. Deus, i, 531.
 Omnipotentem, i, 690.
 Ocus ventris, ii, 681.
 Opacis deliciis, i, 455.
 Opacus, i, 185.
 Opem libertatis, iii, 415. Pietatis, i, 429.
 Operire terram spumis, ii, 345.
 Opertæ mentis, S. 115.
 Opifex, i, 454.
 Oppressores opprimit Deus, i, 740.
 Optatur nefas, i, 714.
 Opulentus, ii, 726.
 Opus auctoris primum, i, 124. Libertatis, iii, 518. Pietatis, ii, 50, S. 290, 298. Virutis, ii, 114; iii, 211.
 Orabit hostibus suis veniam, S. 172.
 Orba patris, ii, 428.
 Orbaret pignore patres, iii, 116.
 Orbata, i, 512. Parens, iii, 392.
 Orbatrices suorum, iii, 527.
 Orbatura parentes, iii, 112.
 Orbatus pater, iii, 258.
 Orbe crescit, vel decrescit luna, S. 235. Gemino, i, 345; ii, 652. Lunæ, ii, 249.
 Orbi gemino, oculis, iii, 622.
 Ordine temporis, S. 216. Suo, 603.
 Ore cruento, S. 157.
 Origo descendit, iii, 156. Fudit, i, 620. Lucis, iii, 1.
 Non sperat relictis, i, 608. Proliis, i, 485. Pudoris, i, 445.
 Sancta prophetarum, iii, 161. Vestræ pietatis S. 299.
 Ornat color, i, 245. Pluma, i, 250.
 Ornatus cæli, i, 214.
 Ortus diversi sanguinis, ii, 77.
 Oscula iungebant, i, 414.
 Ostendit motus, i, 701.
 Ostentat sidera, i, 250.
 Ostentis monens, i, 85.
 Ostro indutus, iii, 68.
 Ostrum æstivum iii, 56. Muricis, ii, 446.
 Otia animæ fessæ, iii, 650.
- P
- Pabula montis erant, i, 267.
 Pacificus fuit, S. 170.
 Pacis amatores, iii, 146.
 Pagina sancta Dei, S. 152.
 Palatia cæli, ii, 497.
 Palato ardente, iii, 62. Spumante, i, 40.
- Palla lurida, ii, 521.
 Pallida gens erebi, iii, 403.
 Pallore fugato, i, 65.
 Palmata cornua, i, 640.
 Palmatis cornibus, i, 275.
 Palmite gemmato, ii, 220.
 Palpebra, iii, 619.
 Pampineos campos, i, 171.
 Pampinus, i, 629; ii, 220.
 Pandens guttura, i, 658.
 Pannis squalentibus usus, iii, 585.
 Par animi concursus, i, 568. Cum flore senectus, i, 652.
 Fortuna, iii, 420. Sententia damnat, quos par culpa tenet, i, 541.
 Parans creanda, S. 82. Venenum, i, 462.
 Parant damna, i, 614.
 Parare damna, i, 615.
 Parasti medicinam, ii, 597.
 Parat delicias, mortisque, S. 75.
 Paratus indulgere, si pœniteat, ii, 774. In sæcla, i, 251.
 Præstare, ii, 607. Servire, iii, 258.
 Paravit iustitiam, iii, 372.
 Pareat peccare, i, 96.
 Parce flagello, iii, 595.
 Parcens clementia impendit, S. 165.
 Parcere reo suo, S. 506.
 Pardus, S. 273.
 Parens Deus, i, 81. Natura, i, 272; iii, 25. Tellus, i, 174.
 Parentes abiere, iii, 586.
 Pares fuimus cum principe, S. 205. Velle et nolle, i, 367.
 Paribus votis, i, 568.
 Parit terra gemmas, S. 71.
 Pars militis, S. 205.
 Parte angelica, ii, 175.
 Parthica regna, S. 35.
 Parthicus, iii, 182.
 Participans, i, 82.
 Participem cladis, i, 557. Generis, i, 562. Negat, S. 202.
 Particulam, i, 374.
 Partita cum fratre vices, ii, 11.
 Partum malum non uno crimine, iii, 567.
 Parturiti, i, 167. Arbor, i, 574.
 Parumper, i, 559, 747; ii, 4.
 Parva Deo fuerant, i, 621. Putant, ii, 286.
 Parvi pendimus, ii, 247.
 Parvis fecisset culpa reatum, ii, 515.
 Parvula origo, i, 620.
 Pascenda, i, 270.
 Pascentia radiis, i, 26.
 Pasci aquis, i, 26.
 Passer, S. 268.
 Passibilis, ii, 81.
 Passim dimitteret, ii, 406. Per prata, i, 187.
 Passio peremit, ii, 517. Sancta crucis, S. 264.
 Passura fraudes, i, 278.
 Pastus et indutus, ii, 754. Mala gramina, S. 57. Serpente, S. 67.
 Pater patriæ, iii, 316. Ille Joannis, ii, 676.
 Paterna sceptris, S. 164.
 Patescit cor, ii, 565.
 Patescant, i, 500.
 Patricios, iii, 417.
 Patrimonia damnat, iii, 90.
 Patuit doctrina, i, 474.
 Paulatim, ii, 594.
 Paulo comitante, iii, 228.
 Pauperiem, ii, 416, 768.
 Pavent te, ii, 208.
 Pax elementorum, iii, 5.
 Peccando regi, S. 411.
 Peccante reatu, S. 191.
 Peccasse, quod tua iussa vetant, iii, 537.
 Pectinat caput capillos, iii, 555.
 Pectore læto, i, 85. Mente rogans, S. 118.
 Pectoris humani corde, ii, 591.
 Pecudum genus, i, 284, 438.
 Pecus utile bellis, i, 276.
 Pedes aquila, S. 272.
 Pedibus siccis, ii, 790. Suis, iii, 502.
 Pellant cordibus, ii, 579.
 Pellit ad illicita, S. 20.
 Pellunt ipsa venena neces, S. 68.
 Pendent ex arbore, i, 186. Mella foliis, i, 201.
 Pendentibus ovis, ii, 172.
 Pendula poma, i, 196. Sidera, ii, 6. Tellus, ii, 317. Terra, i, 701.
 Penes te, ii, 595.
 Penetrans molem, ii, 34.

- Penetrat caput, ii, 41.
 Pennantur, i, 262.
 Pennigerum nemus, i, 260.
 Pensatur brevis voce, i, 249.
 Pependit ad colla, ii, 561. Nox, ii, 523.
 Pepercit invita, ii, 528. Mucrone populis, S. 157.
 Per agros, i, 356. Anguem, i, 486. Artus, iii, 614. Ascensus, i, 641. Astra poli, S. 182. Cærua, i, 237. Cærua ponti, i, 676. Carmina, iii, 664. Celsa volentem, iii, 229. Colchus, iii, 216. Colla captum, iii, 208. Crimina nostra, ii, 251. Culmina, ii, 219. Cuncta, i, 292, 548; iii, 82. Cuncta tonantem, i, 226. Deserta, ii, 272. Ævum, iii, 519. Florea regna, i, 335. Flores, i, 437. Freta, iii, 9. Herbas, i, 176. Inane, i, 152; iii, 14. Mare eundo, ii, 378. Mare Rubrum, ii, 785. Membra, i, 595, 630; ii, 631. Mille catenas, i, 114. Mille colores, i, 310. Mille pericula mortis, i, 727. Montes, i, 314. Murmura, iii, 635. Nos petuntur, ii, 285. Orbem, ii, 143. Opus, S. 290. Pelagus, ii, 234. Populos, ii, 449. Prata, i, 187, 493. Prata vagum, i, 274. Prata vagus, S. 37. Quem, ii, 542. Quem fetat, S. 85. Quem suni, ii, 732; iii, 519. Quem valet, ii, 368. Rapius, S. 267. Sæcla, i, 28; ii, 24, 97; iii, 52. Sæcula, iii, 209. Sæcula mundi, iii, 156. Sibila, i, 290, 638. Sidera, i, 669; ii, 494. Sidera fulsit, i, 214. Silentia, ii, 680. Singula ducis, S. 11. Sulcos, i, 626. Tam grande nefas, ii, 125. Te fetat humus, herba virescit, ii, 217. Tempora, iii, 206. Tempora cuncta, iii, 25. Tot facta, i, 115. Vexilla, ii, 496. Viscera, i, 288; ii, 85. Umbras, ii, 305; iii, 397. Vota priora, ii, 665. Urbes, iii, 332.
 Peractum iter, ii, 790. Nefas, iii, 539. Scelus, ii, 467.
 Peragunt bella, ii, 293.
 Perculit ense, iii, 354.
 Perculsum fulmine, iii, 235.
 Percuteret sublima caput, iii, 365.
 Perdere bona, iii, 45. Confectus cursus, S. 235.
 Perdidimus hac luce diem, S. 185.
 Perdit pretium, mercem, ii, 507.
 Perduunt bona, iii, 46.
 Pereat vinca, ii, 275.
 Peregit facinus, ii, 634. Naturæ bella, iii, 5. 3.
 Peregrina deposeret, ii, 434.
 Peremit membra, ii, 517.
 Perempta in morte, i, 694. Prole, iii, 332.
 Perempto hoste, iii, 535. Morte, iii, 47.
 Perenne contemnere, iii, 94.
 Perenni, i, 185. Clade, i, 467; ii, 242, 474. Fonte, i, 605.
 Lege, i, 737. Sub lege, ii, 20.
 Perennis sine fine, ii, 81. Spiritus, ii, 103. Vita, ii, 526.
 Pereunt bello, S. 125.
 Pereunte die, ii, 480.
 Pereuntia non intereunt, i, 606.
 Pereuntibus rugis alvi, ii, 636.
 Perfecit sua verba, ii, 784.
 Perfecta libido, iii, 480.
 Perfectis moribus, iii, 500.
 Perferre diem, i, 68. Volucres, i, 437.
 Perficit injuncta, iii, 510.
 Perfida turba, iii, 453. Uxor, iii, 407.
 Perflabant naribus undas, i, 238.
 Perfudit cruore suo membra, iii, 324. Sanguine, iii, 239.
 Perfundit lumine, i, 207.
 Perfusum sanguine, ii, 298.
 Perit de sole, i, 675. Ira cadens, S. 142. Luna, i, 665.
 Peritura repente, iii, 95.
 Periturum diem noctis ab umbris, i, 672.
 Permansit avarus, ii, 562.
 Permiscentur odores, i, 175.
 Permissa peccare, ii, 712.
 Permixta bonis, i, 474.
 Permutans omnia, S. 7.
 Permutat tempora, ii, 19.
 Perpes mens, ii, 65.
 Perpessa dies nocturnos, i, 646.
 Perpete culpa, ii, 498. Lege poli, S. 250. Nexu, iii, 66.
 Perpetua, iii, 75.
 Perpetua vitæ, ii, 569.
 Perpetui flores, i, 554.
 Persa tyrannus, iii, 179.
 Persarum regem, S. 31.
 Persida, i, 321.
 Persis, iii, 283.
 Persolvit pinas, iii, 481.
 Personat te, ii, 209.
 Perstando maligne, i, 93.
 Perstat homo, i, 97.
 Perstrinxit gemino consule Romam, iii, 521.
 Perturbent cuncta, ii, 154.
 Perusta, i, 327.
 Perustus sole, S. 84.
 Pervaditur acris, ii, 281.
 Pervasit fretum, ii, 281.
 Pervigil, iii, 423.
 Petat aspera, S. 28.
 Peterem pericla, S. 26.
 Peteret Dominum, S. 168.
 Petiere viros, iii, 279.
 Petit pona noxia insontes, S. 282.
 Petrus, ii, 765; iii, 217.
 Petunt certamine fratres, ii, 295. Languida membra manus medici, S. 296.
 Petuntur per nos, ii, 83.
 Pharaonis, S. 18.
 Phileuorum, iii, 291.
 Phœnice, i, 326.
 Phœnicis juventam, i, 633.
 Phœnici velleris aurum, ii, 447.
 Pia colla, iii, 325. Feritate, S. 274. Jussa, iii, 228. Turba, ii, 714; iii, 379. Turba Dei, ii, 776. Verba prophetæ, S. 309. Voce, i, 470. Vota, ii, 717. Vota Dei, i, 11.
 Piacula, ii, 562. Horrenda, ii, 709. Sæva, ii, 401; iii, 363.
 Sæva mortis, i, 539.
 Pparent vota, ii, 668.
 Pias matres, ii, 305.
 Pictus floribus, i, 179.
 Picus, S. 268.
 Pie rex, ii, 698; iii, 534.
 Pietas Dei magna, iii, 185. Æterna, i, 20. Generaliter una, ii, 738. Parentis, ii, 492. Sancta, i, 29. Tu, S. 109.
 Pietate bonus, S. 138. Magistra, iii, 35. N ti peremptus, iii, 285. Nimia, i, 754. Parentis, i, 81, 726. Reformis, iii, 654. Reservoir, iii, 658. Severa, i, 544. Sueta, iii, 665. Tonantis, ii, 670; iii, 210. Tu, S. 112.
 Pietatis amore, i, 100, 692. Amorem, iii, 339. Nimia sobolem, iii, 287. Opus, ii, 50. S. 290, 298.
 Pigmenta, ii, 440. Generans, i, 176.
 Pigno e dilecto, iii, 116.
 Pigra freta, i, 301. Sidera, iii, 7.
 Pinguescit, ii, 85.
 Pingua membra, ii, 238.
 Pinguis gleba, ii, 414.
 Pio amore, iii, 135. Igne, i, 224. Lacte, i, 36.
 Piorum loca, iii, 162. Sorte, iii, 682.
 Pios motus animi, iii, 463.
 Pium Christum, ii, 494. Ira non decet, S. 120. Nomen, S. 288. Tempus, S. 180.
 Plus bonitate, i, 435. Christum, ii, 601. Civis, iii, 315. Et plus quam justus, ii, 695. Existet homo, S. 156. Immitis, iii, 102. Poteras, ii, 708. Semper ubique, S. 110. Ulcor, i, 740.
 Placent animis, iii, 134.
 Placidus aves, i, 436.
 Placidi flatus, i, 192.
 Placidis, sævisque, ii, 735. Sedibus, i, 571.
 Placidissimus exstas, ii, 694.
 Placido sermone, iii, 540.
 Placidum nomen, S. 290.
 Placidum Tonantem, i, 1.
 Placidus sit, S. 112.
 Plagæ quinque, i, 5.
 Plagis quinque, S. 90.
 Placenta diu est, ii, 385.
 Plango, iii, 603.
 Planitie, i, 159.
 Planxit Achillem, ii, 384. Deu n natura, ii, 524. Natam, iii, 391.
 Plasma, i, 45.
 Plasmatur caro, ii, 87.
 Plasmavit per membra virum, i, 356.
 Plausibus con motis, i, 257.
 Plectenda libido, ii, 506.
 Plectente flagello, S. 315.
 Plectibiles actus, ii, 435.
 Plectibili actu, ii, 268.
 Plena fides, ii, 674; iii, 210. Non fuit hora poscentibus, ii, 689.
 Plenam coronam, ii, 575.
 Plenus amor, i, 379. Narrator, iii, 669.
 Plorant virgulta balsama, i, 524.
 Pluit imber aquas calidas, i, 63.
 Plumea gens, i, 240.
 Plus præstitit error, iii, 388.
 Plus quam peccator habendus, iii, 530.
 Plus quam turba facit, S. 210.
 Pluunt nubes, ii, 152.
 Pluvialis hiems, i, 510.
 Pocula larga, ii, 688. Sunt latæces, ii, 139.
 Pona plectente, i, 98. Pudoris, iii, 307.
 Poneant se sceleris, i, 694.
 Poneat mens rea sceleris facti, S. 100. Sceleris dolens

- peccata, S. 504. Si forte reos, n. 535.
 Penitet en peccasse nimis, m. 535. Esse nocentem, i.
 748. Me carminis, et fateor, S. 106.
 Po n' tuit n' scisse, i. 472. Vicisse ducem, n. 560.
 Poli septem, i. 5.
 Polo rutilante, i. 205.
 Polorum dominum, n. 142. Sphaera, i. 225.
 Poma coquantur, i. 198. Dulcia, i. 717. Pendula, i. 196.
 Profert, i. 167.
 Pomaria, i. 411.
 Ponat venabula, S. 141.
 Pondera gemmæ, m. 53. Mundi, i. 699
 Pondere culparum, m. 571.
 Pondus ditionis, m. 315.
 Pontificis loca sacra tenens, n. 677.
 Poplite subnixo, m. 191.
 Populando cohortes, n. 496.
 Populo insonti, m. 682.
 Populus laudavere, n. 791.
 Portabant nomen inane, n. 627.
 Portante sinu, m. 52.
 Portare delicias, n. 175. Triumphos, m. 447.
 Portendant mala, i. 83.
 Portio hæc, i. 328. Telluris, m. 292. Tristis pœnarum,
 m. 403.
 Poscere ostrum, i. 57. Poscit ab igne neces, m. 459.
 Rogans, m. 62.
 Posco gemens veniam ab imperio, S. 109.
 Positus dux, m. 219.
 Possedit arenas, m. 291. Cœlum, m. 161. Omnia, m. 163
 Post bella, m. 565. 448. S. 175. Corpus, m. 676. Cri-
 mina, n. 571. 650. Cuncta, i. 259. Decus imperii, S. 52.
 Funera, n. 760; m. 490. Funera carnis, n. 551. Funera
 septem, n. 650. Ictus, i. 495. Maculam, m. 506. Me S.
 189. Membra, S. 45. Nubila, n. 633. Ossa, m. 625. Pre-
 lia, m. 364. Regale nefas, m. 518. Regna, m. 646. S. 53.
 Retia, m. 220. Sæcla, i. 622; n. 645. Sæcla futuro, n. 548.
 Sæcla manere, i. 86. Sua membra beatus, m. 51. Te, S.
 107. Tempa poli, n. 80. Viscera, n. 499. Vulnera, S. 275.
 Posteritas horum, m. 140.
 Potens auctor, S. 59.
 Præ mente legant, i. 2.
 Præbet culpa materiam auctori, S. 297.
 Præcedit venia facinus, n. 539.
 Præcepta audiat, m. 537.
 Præcepti solo sermone, m. 518.
 Præcipiti jactu, n. 497; m. 597.
 Præco Dei, m. 221.
 Præconia, m. 664.
 Præcordia, i. 341. Muta loquuntur, i. 568.
 Præda cibusque fuit, S. 268. Inera, S. 154. Quieta sedet,
 S. 128.
 Prædicat vim, i. 515.
 Prædicunt pluvias, i. 528.
 Prædo, n. 807. Cibos temnit, S. 145. Puloris, m. 519.
 Temerarius, m. 75.
 Præduce jussu, n. 25.
 Præferre animam pudori, m. 85. Datori, m. 84. Nil deo,
 m. 82. 87.
 Præfixas vices, n. 21.
 Præmiserat undis, i. 204.
 Præmissa est, i. 152.
 Præmonet ante, i. 40. Se inde cavendum, i. 87.
 Præpetis aquilæ, i. 724.
 Præruptit hiatus, i. 67.
 Præsentia non fallunt, i. 528.
 Præscire futura, i. 519.
 Præsens constat ubique, m. 525.
 Præsentit, i. 469.
 Præsentem vitam, m. 165.
 Præsentis vitæ, m. 45. 79.
 Præstaret, S. 184.
 Præstat clementia laudem, S. 20. Compendia damaum
 m. 138. Hoc, S. 175.
 Præsta ut hostia, m. 112.
 Præstat bona d'na, S. 102.
 Præstitit nec sibi, m. 74.
 Præsumpsit homo, m. 205.
 Præsumpta atheris, n. 727. Manus spe mortis, m. 277.
 Moles, n. 565.
 Præsumptio, i. 565. Simplex, m. 248.
 Præter quod fuerant, m. 450.
 Præiores, m. 417.
 Prævenit iter, i. 154. Restum indulgentia, n. 599
 Pravis dedit tartara, n. 754.
 Precatio, n. 75.
 Precatur Deum mens potius quam lingua, i. 570. Vita
 m. 655.
 Precibus ne clauderis aures, m. 597.
 Premebat culpa, n. 705.
 Premis celsa, n. 727.
 Premuntur luce, i. 220.
 Pressis defensio, i. 729; n. 685.
 Pressum clade, m. 649.
 Pressus gravor, m. 581.
 Pressus pondere culparum, m. 571.
 Prima dies lucis erat, i. 116.
 Primordia mundi, i. 122, 127; n. 296. Nescit, i. 22. No-
 stra, n. 432. Sensus, S. 63.
 Princeps, i. 532, 578, 599; n. 109. Deus, m. 154. Rerum,
 n. 51. Spiritus, n. 55.
 Principe gentis, n. 162. Luce, i. 152.
 Pristina verbera, S. 312.
 Pro clade, S. 159. Laude sua, m. 255. Libertate, n. 779.
 Meritis, i. 12. Moribus, n. 418. Nomine, m. 167. Numine
 vano, m. 515. Quibus arma tulit, m. 555. Radicibus, i. 157.
 Regione plagæ, i. 500. Regno alieno, m. 253. Tempore, i.
 229 seq.; m. 249. Tramite vitæ, i. 12.
 Pro laude periculum intulit, m. 532. 451
 Probamur gens importuna, n. 265.
 Probant dominum, S. 4. Jura sua, m. 290.
 Probare jura, m. 125.
 Probaris debere, n. 179.
 Probatur apta, i. 585. Fidelis, n. 26. Nil peccasse, S. 293.
 Non esse brevis mora, n. 716. Scire, i. 524
 Probatus nunquam sine Patre, n. 105.
 Probavit res ipsa, m. 657. Vera verba Dei, n. 574.
 Probentur disjuncta, n. 130. Nihil ess. n. 535.
 Procedere fontibus amnes, i. 607. In pejus, i. 476; n.
 404. Solem, n. 735.
 Procedit tumulo, i. 604.
 Procelas comitante, n. 172.
 Procellas vincat, i. 512.
 Proceres, n. 725. Pullati, m. 576.
 Proceris caput, m. 476.
 Processerat dies, i. 271.
 Processit lucifer, n. 542. Poena, n. 364
 Procubuit, m. 285, 508.
 Procul usque senectam, S. 221.
 Prodidit se, n. 777.
 Prodit metalla, i. 505.
 Proditor corvus, i. 55.
 Proditur impius in se, m. 43.
 Producere cœlo, i. 69.
 Produceret hostes, n. 291. Vitam, m. 288
 Producit noctes, i. 716.
 Produxit vitam, n. 759.
 Profana mente, S. 95.
 Profanam viam, n. 504.
 Profanant jura Dei, i. 497. Sancta, i. 624.
 Profanas, m. 526.
 Profanos, n. 705. Domet, n. 490.
 Profanum sceptrum, m. 265.
 Profanus, i. 96; m. 246.
 Profecto, i. 495.
 Proferre diem, i. 211.
 Profundi animalia, i. 232. Nympha, i. 591.
 Profundo vasto, i. 151.
 Profundum crudele, m. 64.
 Prohiberet euntes, m. 509.
 Projicere, i. 450.
 Promissa Tonantis, n. 678. Promissor fidelis, n. 784.
 Promittitur anguis, i. 267. Herba, i. 165.
 Promittis te nimia pietate parentem, i. 754.
 Promittit fontes, i. 512. Saxis gemmas, i. 506.
 Promior ad veniam, S. 500.
 Propago mansura, i. 619. Membrorum, m. 641. Nume-
 rosa, m. 675. Sanctorum, m. 145. Terrens, i. 41. Tur-
 quata, m. 584.
 Properant ferrere, n. 314.
 Propheta clamante, m. 611.
 Prophetæ verba, S. 509.
 Prophetarum origo, m. 162.
 Propinquos consanguineos, m. 260.
 Propitius jubes, S. 14.
 Proprium, m. 75.
 Propter hominem, i. 428. Solatia, i. 537.
 Prorogat mercedem justis, n. 740.
 Prorumpit equus, i. 276.
 Proscinderet terram vomere, n. 453.
 Prospera bellorum, m. 570. Cuncta, S. 28. Mandet, S.
 9.
 Prosternit amicum, m. 282.
 Prostrata scelere parentis, m. 385.
 Prostrato dat veniam, S. 145.
 Prostratus extenso corpore, m. 605.
 Protendit iter solis, i. 715.
 Providus undæ, i. 512.

Proxima saxa polo, S. 280.
 Psyllus, i, 515.
 Pubentibus annis, S. 227.
 Pubescit ceres, m, 26.
 Publica gaudia, m, 568. Merx, S. 196. Oscula, i, 444.
 Pudenda membra, i, 483. Quæque, i, 443.
 Pudicitæ causa, m, 358. Læsa, m, 317.
 Pudorem didicisse, i, 491.
 Pudoris origo, i, 443. Ventre, n, 642.
 Puerilia, S. 225.
 Puerperii claustra, n, 95.
 Pullati proceres, m, 376.
 Pulmonis fibræ, i, 595.
 Pulsantes nubila cedros, S. 279.
 Punctum non egreditur, n, 343.
 Punica legatio, m, 408.
 Puniceum ruborem, 671; m, 297.
 Puniceas sanguine, i, 64.
 Punisse tantos reatus, m, 570.
 Punisti errantem, m, 594.
 Punit morte repente, i, 95.
 Pupillus, n, 754.
 Pura fides, m, 248.
 Purgant mores agmina, n, 808.
 Purgare potest, n, 466.
 Purgata anima quiescat, m, 677.
 Purgatæ mentis, n, 743.
 Purior æ, i, 354 n, 458. S. 91.
 Puro cælo, i, 410.
 Puros fontibus amnes, i, 349.
 Purpura vestit aves, i, 244.
 Purpurea lilia, n, 442.
 Purpureis aquis, i, 680.
 Purpurum luciferum, i, 421. Mare, i, 78; n, 137.
 Putantur damna, i, 473.
 Putatur mundior, i, 487.
 Putentur data, m, 456.
 Putrescit gleba, n, 414.
 Putris arena, S. 84.

Q

Quacunque ex parte, i, 129; m, 38.
 Quadrupedantis equi ungula, S. 314.
 Quæcunque obscura geruntur, i, 151.
 Quæ fuerat pietas? S. 294.
 Quarit dolos, n, 505. Opem sceleris, i, 465. Veniam, S. 205.
 Quærent foliis, vel rupe latebras, i, 498.
 Quæsit horam, S. 265.
 Qualem prima dies, talem simul ultima noscet, n, 548.
 Qualiter, n, 89, 198, 424; m, 130.
 Quanta spes ramis a est, i, 132.
 Quantos capillos, m, 554.
 Quasi nympa, i, 394.
 Quatiens remos, n, 285. Venenum, i, 287.
 Quatitur flatibus, i, 188. Mare undis, i, 149.
 Quatunt procellæ, m, 572.
 Quem penes, i, 567.
 Quem quisque ferit, cui quisque repugnat, m, 241.
 Quicumque datur casus, i, 370.
 Quid nocuit? n, 277. Peccavere, i, 50. Quod, n, 262, 716.
 Quidquid agunt homines, S. 13.
 Quinque plagæ, i, 5.
 Quirinae gentis, m, 252.
 Quis neget? i, 75, 607. Petit, et vixit? m, 186.
 Quocunque jubes, S. 12. Labore, i, 430.
 Quod crimen habetur, n, 553. Erat pejus, S. 176. Floret humus, quod germinat herba, etc., i, 573. Instat, i, 520.
 Quo merito, i, 534. Missa rubebat, i, 673. R. cessit, m, 579.
 Quota portio rerum nos sumus, m, 545.
 Quoties culpa est, sit tolles venia, S. 308.

R

Rabies leonum, m, 185. Sævas, m, 204.
 Rabidi leonis, S. 269.
 Racemis, i, 177.
 Radiare globum, i, 206. Sidera, i, 420.
 Radiata luce, i, 679.
 Radiato vertice, i, 221.
 Rana, i, 527.
 Rapax turba, n, 765.
 Rapiant mare, n, 153. Pios motus, m, 463.
 Rapidæ procellæ, n, 154.
 Rapidas procellas, i, 708.
 Rapidis undis, n, 434.
 Rapiat aliena, m, 75. Messes, i, 309. Rapiatur de corde, i, 453.

PATROL. LX.

Rapiunt me scelerum flumina, m, 572. Nebride membra, S. 272.
 Raptor avarus, n, 807.
 Rastro domari, i, 449.
 Rationis avicum, i, 529.
 Raucos molossos, i, 279.
 Reatu, m, 429. Grassante, n, 400. Temporis inmodici, S. 19.
 Reatum, i, 466, 494, 540; n, 566. Donare, n, 536. Feccisset culpa, n, 315. Ignosci, S. 307. Pectoris et carnis, m, 551. Prævenit indulgentia, n, 539.
 Reatus, n, 699. Atrox, S. 194.
 Rebellant contra naturam, i, 59.
 Rebellantum turba, S. 135.
 Rebellis formidat, S. 127.
 Recenset voce, i, 2.
 Recepti sua membra, i, 400. Mar: yrium, n, 372.
 Recepta luce, i, 644.
 Recidens spes, n, 624.
 Recidente rutina, i, 105.
 Recidentibus euris, n, 156.
 Recidiva vita, i, 538.
 Recipit facies priscas, S. 245.
 Recisa cervice, n, 256; m, 495.
 Recurrat dulcedo cordibus, i, 365.
 Recurrit aura cunctis, i, 399. Mors, m, 237.
 Recusat alimenta, i, 171. Deus incrementa, vel decrementa, m, 527. Esse, m, 342. Servire, m, 432.
 Reddere mercedem cunctis, n, 549. Millesima lucra, m, 31.
 Redderet tristem, i, 376.
 Reddis omnia omnibus, n, 180.
 Reddit diurne, i, 680.
 Redditur argentum, n, 561. Aria tellus, n, 593. Candens, i, 637. Sævus, n, 126. Usura, m, 30.
 Redeant omnia, S. 253.
 Redemit pretium bellum, m, 594.
 Redeunt commercia, i, 591. Iræ cunctis, n, 595. Mores ad sæva piacula, n, 401. Sua lumina cælo, i, 303.
 Redeunte favore, m, 606. Juventa, i, 637.
 Redeuntibus annis, i, 628; n, 216.
 Rediere ad visus suos, i, 643. Mundo, n, 525. Suis membris, m, 611.
 Redis victor ab hoste, S. 204.
 Redit fecunda, n, 665. In se, n, 344. Ver, ætas, autumnus, hiems, S. 255.
 Reditura mox mar: to, i, 382. Secundo, i, 111.
 Redituras lucis ad usus, n, 535.
 Reditus in plurali, i, 607, 625.
 Rediviva herba, i, 653. Salus, i, 650.
 Redivivo fomite, n, 653. Lumine, i, 637.
 Redolent fructibus, i, 175.
 Reducem diem, i, 425. Magistrum, n, 543.
 Reduces, m, 675. Acies, n, 652. Aquæ, n, 165. Aquas, i, 705. Fructus, i, 651. Morsus, S. 274.
 Reducis salutis, i, 516.
 Reduci sub germine, i, 651. Vapore, i, 650. Vento, i, 593. Vita, n, 544.
 Reducit vasta incendia, i, 658.
 Redundat in conjugem facta, i, 535.
 Redux fortuna, m, 652. Vita, m, 237.
 Ref cito orbe, i, 682.
 Refereus jura catervis, S. 155.
 Refertur cognata, S. 61.
 Reficit flammæ, i, 669. Sol, corpora, S. 83.
 Reforma totum, m, 634.
 Reformavit modulamina linguæ, S. 47.
 Refundit, i, 28. Arca, n, 589.
 Regale caput, m, 491. Nefas, m, 318.
 Regentium corda, S. 105.
 Regia bella, m, 525. Colla, S. 56. Verba, S. 114. Vota S. 52.
 Regionibus cæli, i, 218.
 Regis igne polum, S. 2.
 Regit ordo temporis, S. 216.
 Regna cæli, n, 459. Polorum, S. 151.
 Regnanti Domino, S. 309.
 Regnantis munere, S. 24.
 Regnator, i, 562. S. 147.
 Regulus, m, 410.
 Rejecto fomite, m, 172.
 Rejjiciat salutem, m, 90.
 Relata spernant, n, 112.
 Relaxans peccata populis, S. 288.
 Relaxat ista, n, 701.
 Relaxat peccata, n, 753.
 Relaxet peccata, S. 305.
 Relevare reatum, i, 540.

- Relevat jacentes, n, 686.
 Reliquias, m, 358.
 Reluctans, n, 57.
 Remeare lumen, i, 418.
 Remearet ad auras, n, 358.
 Remeat sua costa viro, i, 400.
 Renascenti pelle, i, 657.
 Renascentur ligna, i, 654.
 Renasci, i, 625. Defuncta, i, 683.
 Renatis crinibus, i, 655.
 Renovare aquilæ juventam, i, 729.
 Renovat juventam, i, 655.
 Repagula deusata, m, 629.
 Reparare facinus, n, 598. Sepultos, n, 119. Servatum, m, 665. Vitam admissam, n, 761.
 Reparas ossa arida, m, 610.
 Reparatas volucres, i, 642.
 Reparato lumine, i, 665.
 Reparavit honores, S, 177.
 Rependit alterna sorte, m, 54.
 Repertor sceleris, n, 555.
 Repetendo haustus, i, 592.
 Repletisse prædam secundam, n, 405. Vias transactas, S, 234.
 Repetit vitalia, i, 651.
 Repti squamis, i, 288.
 Replete solum de semine vestro, i, 405.
 Repletus convivæ, m, 71.
 Replevit orbem gentibus, m, 140.
 Reponis te corde, n, 590.
 Reportat oratio effectus faciles, n, 751.
 Reportent, n, 804.
 Reprimis flatus, n, 156.
 Reptantia gramina terris, S, 277.
 Reptat anguis, 658.
 Reptula luce, n, 277.
 Reputando nil Deo, n, 368. Suum funus, m, 584.
 Reputans crimen, m, 431. Tibi debere fatetur, i, 225.
 Reputet tibi, n, 54.
 Requet animæ, n, 677. Cordis, i, 569. Lux ægris, i, 125. Pauperis, m, 51. Vitæ, m, 650.
 Requirit de se, i, 357.
 Reserantur lamina, i, 475.
 Reservant præcepta, n, 534.
 Reservat veniæ, m, 122.
 Reservoir pietate, m, 658.
 Resoluta carne, n, 118.
 Respiciat auctorem, n, 468. Me, 50.
 Responsa dabo, n, 465. Pctant, n, 327.
 Res amibus horis, n, 518.
 Restinguit flammam, i, 143.
 Resumit, S, 237, 245. Vota scelerum, n, 397.
 Resurgente mane, i, 682.
 Resurgere vitæ, i, 622.
 Resurgit flamma, i, 656. Novus, i, 678. Vita, i, 538.
 Resurgunt cornua, i, 610.
 Retardat origo nulla Deum, i, 696.
 Retectis ossibus, n, 118.
 Retia pelagi, m, 220.
 Retibus fallat pisces, i, 508.
 Reticente lingua, i, 569.
 Reticent sibila, i, 514.
 Reticere dominos, S, 95.
 Retinebat steriles artus, n, 622.
 Retinens ætatem mundi, m, 156. Inter se, i, 28. Jura, m, 257, 750. Ruborem, m, 297.
 Retinente fera justitiam, n, 266.
 Retinere materiem laudis, m, 461.
 Retineret honestum, n, 565.
 Retinet natura aspera vel facilis volneres, S, 77. Sua tempora messis, S, 251. Tempus, m, 157.
 Retorqueo mea vela ad te, S, 117.
 Retractus voce, i, 555.
 Reus sum regi, S, 108.
 Revestit sarmenta, i, 629.
 Revocabile supplicium, n, 698.
 Revocans a morte, n, 705. Animas, n, 511.
 Revocarentur sociati crimine multo, n, 403.
 Revocare salutis exanimis, n, 120.
 Revocasse casus sinistros, m, 406.
 Revocata gauha, i, 424.
 Rex dominusque meus, S, 110. Dominusque pius, S, 195.
 Rident elementa, i, 208.
 Ridere tenebras, i, 426.
 Rigare de fonte, i, 451.
 Rigator, i, 552.
 Rigit in scopulos, i, 161.
 Ritu pecudum, i, 439.
 Rogetur mente, m, 129.
 Rogus omnibus unus, m, 440.
 Roma, m, 227.
 Romam, m, 521.
 Romana fides, m, 408. Manus, m, 112. Nurus, n, 390.
 Romani senatus, m, 444.
 Romanus amor, m, 512. Dux, S, 183. Eques, m, 596.
 Roris spiritus, m, 175.
 Rosaria, i, 457.
 Roscida aurora, i, 671. Tellus, i, 65.
 Roseis floribus, i, 717.
 Roseo honore, i, 522.
 Rosulas proferret, n, 441.
 Rotato axe, n, 16.
 Rotatur, n, 5.
 Rotavit axe, i, 317.
 Rubebat cutis, n, 117.
 Rubens sanguis, i, 541.
 Rubentem luce, i, 679. De sole, i, 425.
 Rubescant sanguine, n, 479.
 Rubicunda velera, n, 445. Z n, m, 506.
 Rubicundior alvens, i, 62.
 Rubicundo flabello, m, 655.
 Rubigo latens, i, 504.
 Rubore pulchra, i, 598.
 Rubor erat, i, 445. Indicit artus, i, 542.
 Ruboris nescia, i, 440.
 Rubra littora, i, 519.
 Rubrum mare, n, 785.
 Rubuere genæ, i, 542; n, 624.
 Rubus asper, n, 778. Infelix, i, 66.
 Rudes, i, 442.
 Rudibus pennis, i, 252, 264. Racemis, i, 177.
 Rudis virgo, i, 584.
 Rumpeudo vincula, n, 725.
 Rumperet jussio, 689.
 Rumpuntur fructus, i, 651. Ora, i, 263. Vincula, n, 564.
 Rupis latebras, i, 532.
 Rursus redeunte, i, 637. Repetunt, n, 165.
 Rusticus inde placet, S, 70.
 Rutila flamma, m, 15.
 Rutillante polo, i, 205.
 Rutillatur apex, i, 560.
 Rutilo ortu, i, 271.
- S
- Sacerdos ferus, n, 100. In orbe primus, m, 222. Magnus, n, 677.
 Sacrilega arte, n, 502. Cervice tumens, n, 566. Meate, m, 561.
 Sacrilegis catervis, S, 153.
 Sacrilegos, i, 497.
 Sacrilegium, m, 254.
 Sagax mos, i, 725.
 Saguntum, m, 427.
 Salmoena regem, m, 251.
 Salomon, S, 167.
 Salsos fluctus, n, 789.
 Saltus lunæ, i, 716.
 Salus certa vitæ, i, 727.
 Salutares medullas, S, 67.
 Salutaris flamma, i, 207. Passio, n, 517.
 Salutifero vapore, i, 208.
 Sana mens in corpore sano, m, 675.
 Sancta cœli, n, 647. Legis, i, 624. Manus, S, 103. Vide-
 rent, n, 460.
 Sancte, Deus, i, 744; n, 397; m, 598, 662.
 Sanctorum propago, m, 145.
 Sandix pretiosus, n, 445.
 Sanguineum ruborem, n, 522.
 Sanguinis inimica pietas, m, 574. Oblitus, m, 541.
 Sanxit manere, i, 428; i, 97. Natura, i, 416.
 Sapit quicumque, n, 100. Quid pravum, i, 485.
 Saporat poma, i, 717.
 Saporem designans, i, 512.
 Sara, n, 648.
 Sarmenta vitis, i, 629.
 Satiabilis nunquam umbris, n, 551.
 Satiata nunquam sanguinis, m, 214.
 Sator, i, 532.
 Saturnus, n, 580. Falcifer, m, 113.
 Sava polo proxima, S, 280.
 Saxea pars, i, 157.
 Saxeus imber, i, 510.
 Scævola m, 586.
 Scelerare manus, m, 255.
 Scelerata gens, m, 519.
 Scelerata propago, n, 357.

- Sceleris certus adulter, S. 158.
 Scena capillorum, III, 620.
 Sceptra paterna, S. 164.
 Scythicas paludes, III, 511.
 Scindere fretum, II, 347.
 Scinderet ungue secans vultus, III, 579.
 Scintillare oleum, I, 530.
 Scintilla volans, I, 638.
 Scire ventura, I, 524.
 Scribere ignotum nec dominum, S. 94.
 Scriptura sancta, III, 251.
 Scruiator aquarum, I, 508.
 Secans ungue, III, 579.
 Secreta cœli, II, 4, 47. Mente, II, 606.
 Secretior, I, 441.
 Secreti pectoris, III, 631.
 Secunda vox non est ultra exspectata, II, 666.
 Secundo redi ura, I, 111.
 Secura futuri, III, 164. Quies, III, 651. Sepulcri, III, 435.
 Secures vertit, III, 325.
 Securi spatiantur, III, 298.
 Securus sine morte dat manus, S. 135.
 Secuta est pœna famulos, II, 476.
 Sedem animi, III, 45.
 Sedes beatas, III, 680.
 Sede Tonantis, I, 19.
 Sedet præda quieta, S. 128.
 Sedit in digitis aurum, III, 58.
 Seducta, S. 477.
 Segregat merita, II, 418.
 Semel assumptis, I, 475. Dat veniam, S. 275. Iuspecta, I, 513. Intoleranda, III, 434.
 Semina rerum, I, 602.
 Semine, I, 390. Verbo, II, 61.
 Semita mortis, II, 170.
 Semper viventis hæres, II, 604.
 Senatum magnum, III, 411.
 Senatus, III, 382. Clari, III, 454. Romani, III, 444.
 Senecius pigra, S. 221. Tremebunda, S. 229.
 Sensibus æthereis, S. 116.
 Sensim, I, 382.
 Sensit malum, II, 425.
 Sententia prisca est, III, 82.
 Sentiet iratum furorem, I, 98.
 Sentiret aquas reduceas, I, 705.
 Sentis, II, 439.
 Sentit Dominum, I, 226. Futurum, I, 525.
 Senuissent herbe, I, 269.
 Se præter, I, 431.
 Septem poli, I, 5.
 Sepultus incolumis, III, 400.
 Sequetur venia, III, 564.
 Sequitur bucula taurum, I, 274. Culpa ingratos, S. 95.
 Seraphim, II, 202.
 Sereno cœlo, I, 420. Lumine, II, 652. Splendente, II, 801.
 Serenum placidum, I, 586. Sereinitas, I, 68. S. 281.
 Seres, I, 525.
 Serica, III, 53.
 Sermo creavit, I, 658.
 Sermone narrare opus, III, 670.
 Sermonibus oris, III, 630.
 Seros nepotes, II, 386.
 Serpens, I, 459, 480, 656. Habet medicamina, S. 65.
 Serpente notato, I, 514.
 Serpentis artes, II, 495.
 Servans membra sepulcro, II, 170.
 Servare figuras proprii generis, I, 58. Legem, II, 537.
 Malos, II, 708.
 Servare tempora jussit, S. 262.
 Servat cuncta hæredi, III, 44.
 Servator vite, III, 81.
 Servatur veniæ, II, 717.
 Servetur in ævum, II, 51.
 Servient corpora corporibus, I, 583.
 Servit spiritus, I, 584.
 Sessorum, S. 513.
 Severa pietate, I, 544.
 Sexta luce, I, 115.
 Sexus iners, III, 487. S. 218. Uterque, II, 792.
 Sibila, I, 290. Dum reticent, I, 514. Nullas mandarent mortes, III, 504.
 Sibilat te, II, 224.
 Sidera cœli, S. 87.
 Sidereus globus, II, 5.
 Sideris innumeri, II, 472; III, 4.
 Signa mortis, I, 516. Poli, I, 522.
 Signifer almæ crucis, III, 218.
 Silentia linguæ, II, 680.
 Silvestria cuncta, II, 374.
 Simile est, ac regna polorum, S. 151.
 Similes pacis et armorum triumphi, III, 417.
 Similes divinæ prolis, III, 175.
 Simona Magum, III, 250.
 Simplex, I, 355. Clementia, S. 191. Confessio, III, 565.
 Et noxia, S. 69. Infantia, S. 225. Præsumptio, III, 248.
 Simplicitas bona, II, 804. S. 173. Cadat, I, 466. Cognita, I, 454. Ovium, I, 278.
 Simplicitate bonus, I, 456.
 Simpliciter, I, 459.
 Simul, II, 195. D mpto, II, 133. Invadant, II, 12. Negavit, II, 225. Noscet, II, 588. Orbe fugata, II, 530. Processit, II, 364. Visa, I, 690.
 Simulare inopem, III, 275.
 Sine clade, II, 690. Clade laboris, II, 472. Clade piorum, S. 285. Corpore, I, 584. Crimine visus, II, 422. Fine, I, 21; II, 24, 50, 75; III, 75. Fine mali, II, 706. Fine manent, III, 66. Fine perennis, II, 81. Flatibus ullis, I, 513. Fraude, II, 420; III, 535. Fronte pudoris, II, 427. Laude, III, 78. Lege, I, 482. Mente, I, 359. More suo, II, 520. Morte, S. 155. Morte ducis, III, 389. Morte furens vir, S. 174. Morte reus, S. 160. Nomine culpæ, II, 538. Nube serenus, I, 302. Nubibus, II, 800. Peccati crimine nemo fuit, S. 51. Peccato, non sine laude daret, S. 212. Remige, II, 789. Semine jacto, III, 27. Sorte sepulcri, I, 653. Tormentis, III, 676. Voce rogatus, II, 605. Vulnere, S. 145.
 Sinistros casus, III, 406.
 Sirius, S. 88.
 Sisteret amnem, I, 703.
 Sittentibus undas, I, 79.
 Sit tibi pignus uterque, I, 566.
 Sociante supplicio duos, I, 540.
 Sociant penæ, II, 419.
 Sociati crimine, II, 403.
 Socrus erat sibi, III, 486.
 Sodomis, S. 286.
 Solantur graves tenebras, I, 419.
 Solatia cuncta negantur, III, 591. Toti, III, 69.
 Sole minore, I, 714.
 Solens dicere, S. 184.
 Sol oculus cœli, I, 674. S. 245.
 Solibus alternis, S. 86.
 Solidante globo, I, 152.
 Solidantur in corpus aquæ, I, 255. Pennæ, I, 216.
 Solidatur, II, 88.
 Solitus gaudere, II, 532.
 Sollicitant animas, II, 325. Fretum, I, 828.
 Solum omne timet Deum, S. 2.
 Soluta cervice, II, 724. In cineres, II, 414.
 Solutum sub libertate, III, 648.
 Solvetur machina rerum, II, 491.
 Solvit æquora, I, 687. Arenas, I, 156. Donanda, I, 168.
 Solvuntur membra in soporem, I, 572.
 Somnigeris cornibus, I, 212.
 Sonat sermo, I, 569.
 Sonent verba ora, III, 628.
 Sontes occidere, II, 692. Peccantes, S. 281.
 Sopita quies, I, 391.
 Sorbuit terra, III, 599.
 Sors mortis, II, 380. Tertia Erebus, I, 67.
 Sorte, II, 246. Alternata, III, 54. Beata, II, 682. Dianæ, III, 212. Piorum, III, 682.
 Sortita est Africa, I, 315.
 Sortitur tellus, I, 506.
 Spargens ruborem, I, 671.
 Spargit per murmura voces, III, 653.
 Sparsura mortes, I, 290.
 Spatia exacta, I, 476.
 Spatiante pelago fretis, I, 706.
 Spatiantur securi, III, 298.
 Spatiatur in orbem, III, 157.
 Spatio sub noctis, II, 15.
 Spatium aeris, II, 530.
 Speciale tueri, II, 185.
 Specialior, II, 425.
 Specie pulchrior omni, III, 17.
 Species gratissima, S. 81. Hominis, I, 558. Terrena, I, 745.
 Spe contempsit, III, 98.
 Spe mortis, III, 277.
 Spectacula festa, III, 195.
 Spectante Nerone, III, 250. Populo, III, 505.
 Spectat finem, III, 95.
 Sperare dies, I, 426. Veniam, II, 657.
 Sperata venia sequetur, III, 564.
 Sperata voluptas, III, 480.
 Sperat procellas, I, 509.
 Speravit horam, S. 264.

Spernendo salutem, iii, 279.
 Spes Deus, ii, 584. S. i. Generis recidens, ii, 621. Hominum Deus, ii, 51. Secura futuri, iii, 161. Una salutis, ii, 600.
 Sphæra polorum, i, 225.
 Spicat aristas, i, 587. Messis, i, 574.
 Spicis acuit, i, 251.
 Spina aspera latus complectitur, iii, 639.
 Spinea lingua, S. 72.
 Spiramina, i, 598.
 Spirante vento loquaci, i, 752.
 Spirat flos, ii, 218.
 Spiritus auctor, ii, 596. Dei, i, 600. Igneus, ii, 776. Roria, iii, 175.
 Splendet sole dies, ii, 359.
 Splendor flammæ, i, 123.
 Spoliatus avari pauperem, ii, 707.
 Spoliatus egenus, iii, 76.
 Spoliet manes agmine, ii, 540.
 Spondens munera, i, 172.
 Spondet victurum, i, 517.
 Sponte bonus, i, 692. Sua, ii, 22. Parans fructum, ii, 456. Peccando, ii, 417.
 Spumante palato, i, 462.
 Spumantia bella, i, 283.
 Spumantibus undis, i, 149.
 Spumat aper, i, 280.
 Squalentibus pannis usus, iii, 585.
 Squameus serpens, i, 636.
 Squamoso corpore, i, 439.
 Stabat in officio, iii, 101.
 Stabilem virum, ii, 650.
 Stans seges, iii, 25. Una voluntas, i, 567.
 Stant sidera pigra, iii, 7. Sub nexu, iii, 66.
 Stare queant, ii, 72.
 Staret flos odore, ii, 442. Origo, i, 445.
 Stat cura minorum, ii, 182.
 Status ostendit, iii, 257.
 Stellæ alieno tempore visas, i, 75.
 Stel'antis poli, i, 686.
 Stellare nemus, i, 716.
 Stellato tegmine, i, 636.
 Stellatus honos, ii, 55.
 Stephano, ii, 572.
 Stejbanus, S. 171.
 Steriles artus, ii, 622.
 Sternis superbos, ii, 722.
 Sternit Simona, iii, 250. Potentes, i, 738.
 Strage obscura, iii, 280.
 Strepitus adultorum, S. 225.
 Stridet jubar, i, 659.
 Stridore minaci, ii, 226.
 Stringenti gurgite, i, 350.
 Stringit liquorem, ii, 135.
 Stringitur frondibus, i, 183.
 Structura ligatur, ii, 84.
 Sua costa, i, 375, 400. Membra, i, 380, 400.
 Suada mali, i, 490.
 Subacta colla, S. 156. Cuncta, i, 585.
 Sub armis, iii, 437. Cardine, ii, 525. Carne, ii, 80. Carne creatis, i, 582. Clade, ii, 167; iii, 590. Corpore, iii, 457. Crimine, iii, 482. Crimine cuncto, iii, 556. Dente, i, 287, 462. Dispare forma, iii, 638. Divite nummo, iii, 40. Fraude cadant, ii, 279. Fronte modesta, i, 461. Flore genæ juvenis, S. 228. Germine, i, 634. Grandine lapidum, S. 171. Jure, i, 415, 351. Jure tenentur, iii, 500. Jure tenerent, i, 571. Jure tuo, S. 131. Laude futuræ vitæ, iii, 467. Lande peracta bella, iii, 489. Lege, i, 144, 228, 448. Lege creandi, ii, 93. Lege fidei, iii, 219. Lege necis, ii, 242. Lege perenni, ii, 20. Libertate, iii, 648. Littora feriant, ii, 546. Luce, ii, 519. Luce cadit, i, 663. Luce latent, ii, 7. Morsu, ii, 275. Morte cruenta, S. 131. Nocte, i, 681. Nocte refulgent, ii, 7. Nomine vero, ii, 730. Nutritore, i, 685. Obscura nocte, ii, 474. Pectore, iii, 465. Pelle, iii, 191. Perpetua culpa, ii, 498. Perpetue nexu, iii, 66. Perpetue prena, iii, 75. Phœnice, i, 326. Pietate bonus, ii, 695. Pondere, ii, 137. Puncto temporis uno, ii, 662. Sole corusco, i, 222. Sole novo, i, 177. Sorte beata, ii, 682. Sorte piorum, iii, 682. Spatio noctis, ii, 13. Tacito murmure, ii, 664. Tali tramitæ vitæ, iii, 212. Tempore parvo, ii, 356. Tempore primo, i, 230. Terris, i, 511. Tirone die, i, 231. Vere, i, 185. Vere novo, i, 250. Voce, ii, 656, 720. Voce pia, i, 470. Vindice lueret penas, iii, 455.
 Subarundinal, i, 171.
 Subducens sua mira triumpho, iii, 440.
 Subducere opem, i, 429.
 Subduceret neci pueros, iii, 114.
 Subducitur costa, i, 581. Vita, i, 357.
 Subductus morte, i, 668.

Subducunt dulcia, ii, 456
 Subduerat ætas amorem, ii, 621.
 Subjiciat quisquam, iii, 145.
 Sublevat colun aer, i, 408.
 Sublime caput, iii, 565.
 Submisit colla jugo, S. 36.
 Subnixo poplite, iii, 191.
 Subnixus honore, iii, 217.
 Subrepsit peccatum, ii, 251.
 Subripiente fame, S. 150.
 Subrogat arietem, iii, 111.
 Subtextunt æra, i, 252.
 Subtractus venia, ii, 560.
 Subvestit pluma, i, 642.
 Succedere nata peremptis, i, 621.
 Successores, iii, 265.
 Successus, i, 16.
 Succidenda, ii, 40.
 Succiditur, i, 615.
 Succiso cespite, ii, 415.
 Succumbat onus, ii, 182.
 Succurre roganti, S. 511.
 Succurrens non erit ullus, i, 452.
 Sudantibus membris, iii, 58.
 Sudant mella, i, 200.
 Sudaret sentis amomum, ii, 459.
 Suetæ pietate, iii, 665.
 Sufficiant pristina verbera, S. 512.
 Sulphureas aquas, ii, 410.
 Sulphureos ictus, ii, 495.
 Sumere licebit, i, 411.
 Sumunt animos de crimine, iii, 462.
 Suo reo, S. 306.
 Suorum de morte, iii, 255. Orbatrices securæ, iii, 527.
 Superabit numeros arenæ, iii, 565.
 Super æquora, ii, 158, 225. Equora sole cadente, i, 677.
 Æthera, i, 369, ii, 155. Astra, i, 423, 674; ii, 5, 408, 459.
 Insuper, S. 129. Omnia, ii, 237.
 Superata juvenus, iii, 356.
 Supercilium gemino supereminet orbi, iii, 612.
 Superest pignæ, S. 126.
 Superstes Domini victura, ii, 783. Facta, ii, 166. Fama, iii, 458. Mansit, iii, 509. Mansure, ii, 197. Mundi, ii, 51.
 Post bella, iii, 419. Sit, ii, 129.
 Supinant, i, 162.
 Supinat oculos, i, 371.
 Supplex dolet, ii, 553. Victima, i, 635.
 Supplicia scelerum, iii, 605.
 Supplicibus, S. 186.
 Supplicio dignum, ii, 775. Sociante duos, i, 540.
 Suppliciter, ii, 746.
 Surgens ab imperio et origine, S. 179. Landare, i, 516.
 Surgente nullo reatu, iii, 229, iii, 508.
 Surgentem ex æquore, i, 421.
 Surgere ventos, ii, 153.
 Surgit arbor, i, 627.
 Surgunt capilli, i, 514.
 Suscepit arena angues, i, 505. Arena leones, iii, 196.
 Susceptum natum, iii, 97.
 Suspensus obit, ii, 565.
 Suspexisse Deum de corde, iii, 671.
 Sustentat aves, i, 456. Corda, S. 103.
 Sustineat caminos, i, 505.
 T
 Tabe fluens, ii, 117. Humana, iii, 215.
 Tabitha, ii, 757.
 Tacet polus, i, 505.
 Tacitæ linguæ, S. 47.
 Tacitis tot regibus, S. 25.
 Tacitus requirit, i, 557.
 Tali sub clade, ii, 167.
 Tanquam si diceret, i, 562. Superata juvenus, iii, 356.
 Tangunt flabra palatum, i, 597.
 Tanta fero, iii, 604.
 Tantum fecisse, iii, 250. Laudis, iii, 589. Potuisse, iii, 519.
 Tardat adesse, i, 523.
 Tardius, iii, 97. Accipimus, ii, 608.
 Tartara, ii, 754.
 Tartareas tenebras, iii, 402.
 Tartarus infelix, ii, 351.
 Taurica ara, iii, 216.
 Tauros egregios, S. 271.
 Tecta polorum, i, 140. Tellure, ii, 596. Velamine, i, 595.
 Tegant animam, i, 732.
 Tegentes foliis, i, 495.
 Tegmine carnis, ii, 465.
 Tegunt, prodantque, ii, 4.

- Telluris fructum, i, 530.
 Temerarius, iii, 75.
 Temerasse factorem suum, ii, 553.
 Temperat æstus, i, 590. Auras, i, 197. Ictus, i, 94.
 Ignes, i, 239; ii, 22. Iras, S. 209. Iras venia, i, 536. Undas,
 i, 500.
 Temperies, S. 89. Aera aptat auris, S. 75. Bona, ii, 215.
 Tempia poli, i, 3; ii, 80.
 Tempora anni, i, 182. Florum, S. 251. Gaudendi, do-
 lendi, S. 259. Lustrans, ii, 11. Mortalis vitæ, iii, 214. Mundi,
 iii, 151. Pacis, cruoris, S. 257. Tenebrarum noctis, i,
 210. Vitæ, mortis eunt, S. 220.
 Tempore eodem, S. 181. Non uno, i, 294. Partus, ii,
 660. Tam longo, S. 120.
 Temporibus multis, iii, 626. Nostris, iii, 225. Tribus, iii,
 667.
 Temporis vices, i, 425.
 Tempore clientes, iii, 589.
 Tempus et omne caput, iii, 621.
 Tenax consilii, S. 170.
 Tendit mare, ii, 157.
 Tenebat culpa, S. 97.
 Tenens ossa, i, 652.
 Tenentem regna, S. 31.
 Tenentur sub iure, iii, 500.
 Teneras puellas, ii, 585, 659.
 Teneant sub iure, i, 571.
 Teneret regna, iii, 238.
 Tener puer, S. 222.
 Tenet culpa nos, ii, 244. Sceptra, S. 164. Viam, ii, 502.
 Loca, ii, 162.
 Tenetur corde, i, 755.
 Tenorem servant, i, 144.
 Tensa jacet, i, 159.
 Tentant volatus, i, 261.
 Tentare nefas, ii, 718.
 Tentat mari um, i, 477.
 Tentator, iii, 126.
 Tenuem aera, i, 252.
 Tenues firmas, ii, 728.
 Tenni igne, ii, 482.
 Tenuit cos crimen, ii, 462. Præcordia sanguis, i, 541.
 Tepentia membra, i, 595.
 Teporat glaciem, i, 145.
 Tepuere ca'ores, iii, 167.
 Terrena propago, i, 418. Species, i, 745.
 Terreni ponderis, ii, 461.
 Terrenum pondus, ii, 106.
 Terreret plus Tyrrios de morte minaci, quam gladiis, iii,
 421.
 Terribile fremit, S. 437.
 Terribiles leones, i, 277.
 Terrigena proles, ii, 570.
 Terrigenis, i, 259.
 Tertia res non est, iii, 135. Sors, iii, 404.
 Testamenta duo, ii, 671.
 Testante Deo, i, 520.
 Testantibus illis, ii, 761.
 Testis ardente lucerna scintillare oleum, i, 529.
 Texerit nudos, ii, 748.
 Thebanos muros, iii, 259.
 Thesauris ventorum, i, 707.
 Thomyris, iii, 488.
 Thronum parentis, ii, 147.
 Thronus, ii, 294.
 Tigris optima, S. 275.
 Tinxit lilia, i, 66.
 Tirone die, i, 231.
 Titania, ii, 581.
 Titulos famæ dat, S. 298.
 Tivus, S. 185.
 Tolerabit famem, i, 745. Tolerant bella, ii, 290.
 Tolerare nequeo miser, iii, 596.
 Tollere flammam de flammis, i, 611.
 Tolleret pudorem, iii, 557.
 Tollit diem sol, ii, 159.
 Tollitur alta petens, i, 662. Ex Sodomis, S. 286.
 Tollunt ad vulnera colla, i, 297.
 Tonante, i, 685.
 Tonantem, i, i; ii, 250. S. 419.
 Tonantem per cuncta, i, 226.
 Tonanter, iii, 225.
 Tonant i ore, i, 496.
 Tonantis, i, 19, 92, 141, 397, 674; ii, 168, 235, 538, 670,
 678; iii, 210, 235, 645.
 Tonat polus, i, 302.
 Tormenta domant, iii, 582.
 Tormentis, iii, 459, 676. Intulit artus, iii, 422.
 Torus illicitus, iii, 515.
 Torpet ignara vaporis, iii, 508.
 Torquata manus, iii, 552. Propago, iii, 584.
 Torrens alveus, i, 702. Peccatorum unda, iii, 573.
 Torta vitis, i, 109.
 Torridus fervor, iii, 170.
 Tortorum manus, ii, 529.
 Torvus aper, i, 281.
 Toto de corde, i, 579.
 Tractat maturus, S. 229.
 Trahebat membra præmortua, ii, 625.
 Trahens fluxa linthea, iii, 190.
 Trahit unda, i, 577.
 Trahunt flia Seres, i, 525. Genus, i, 602.
 Trahuntur cuncta cum corpore, S. 219.
 Tramite felici vitæ, iii, 674. Sors, ii, 549. Vitæ, i, 12, 212.
 Transacta luce, ii, 131. S mul, ii, 733.
 Transactas vias, S. 254.
 Transcendit iussa, ii, 235.
 Transfert bellum terris ignotis, ii, 289.
 Transgreditur præcepta, ii, 557.
 Transgresso limite, ii, 545.
 Transgressor legis, ii, 552.
 Transire ad successores, iii, 264. Fluctus, ii, 286. Vices,
 ii, 20.
 Tremebunda senectus, S. 229.
 Tremendus ubique, iii, 517.
 Trementer, iii, 671.
 Tremiscit, iii, 541.
 Tremet terra Deum, ii, 151.
 Tremorem subitum, i, 700.
 Tremula face, ii, 6.
 Tremunt te, ii, 207.
 Trepidans tanquam nova nupta, ii, 610.
 Trepidum diem, i, 211.
 Tribuit veniam, S. 150.
 Tribunal, ii, 460. Ante suum, ii, 780. Cæleste, ii, 101.
 Tribunos, iii, 417.
 Trina mente Deus, ii, 69. Virtus Deus, i, 565.
 Triones septem, iii, 6.
 Triplex Deus, i, 563.
 Tripodis, iii, 269.
 Tristibus amolis, S. 56.
 Tristis glacies, iii, 507.
 Trisulca flamma, S. 278. Lingua, ii, 224.
 Triumphales currus, iii, 364.
 Triumphat, i, 480.
 Triumphigera bella, S. 22.
 Triumphos terræ, pelagique, S. 215.
 Trojegenum, iii, 421.
 Truci fraude, i, 492.
 Truculenta, ii, 517.
 Truculentus hæres, iii, 547.
 Truduntur ab horto, i, 553.
 Truncato duce, iii, 475.
 Truncis radicibus, i, 627.
 Trusere exsilio, ii, 498.
 Trux, iii, 70.
 Tua ira tam magni regis, S. 266.
 Tulere damna vitæ, iii, 516.
 Tulisset vitas, ii, 223.
 Tulit maculam, iii, 507.
 Tumentibus annis, i, 584.
 Tumidi colles, i, 162.
 Tundunt littora, i, 577.
 Turbantur luctu gaudia, iii, 568.
 Turbas scelerum, ii, 421.
 Turbata mens, ii, 715.
 Turbatur amare, ii, 552.
 Turba volucrum, ii, 280.
 Turbine facta, ii, 155.
 Turbo furit, i, 189.
 Turparunt cornua frontem, S. 55.
 Turpis habitus, i, 486. Egestas, ii, 726.
 Turpissima conjux filii, iii, 486.
 Tuus sum, S. 510.
 Tympana palmis pulsant, ii, 795.
 Tyranni castra, iii, 475. Regna, iii, 320.
 Tyrannus Persæ, i, 170.
 Tyriis vestibibus, iii, 68.
 Tyrios terreret, iii, 424.

U

- Uhera musti, i, 719.
 Uher cæspes, i, 452.
 Uhere glebæ, iii, 502.
 Udans medullas, i, 652.
 Ultore severo, ii, 565.
 Ultor pius, i, 710.
 Ultricia tormenta, iii, 60.
 Ultricibus flammis, ii, 411.

- Ultrix conjugis extincti, m, 499.
 Ultrix facia sui, m, 490.
 Umbo erat nox, m, 277.
 Umbrarum exercitus, i, 73.
 Unda beata, i, 140. Cruor-s inficit, i, 61.
 Undando lacrymis genas, m, 103.
 Undantis agri, i, 164.
 Unde genus trahunt, i, 602. Nihil, m, 516. Requirit, i, 535. Scirent, i, 442.
 Undifluos amnes, i, 607.
 Undisonas ripas, i, 350.
 Undosum pelagus, n, 341.
 Unguibus tenacibus, i, 253.
 Ungula equi concutiat, S. 314. Fissa rediens fleret manus, S. 46.
 Unicus hæres, n, 603.
 Unus ad unum, m, 194.
 Urgeat iunber, i, 510.
 Urget lacinus, n, 469. Spiritus, i, 601; n, 39. Vernare, i, 260.
 Usibus divitis quod addit, n, 771. Humanis, i, 580.
 Usque ante an, m, 573. Senectam, n, 652, 708. S. 221.
 Usum criminis, n, 598.
 Usura edax, m, 23.
 Usus corporis, n, 464. Lucis, n, 575.
 Utile bilis, i, 276.
 Ut rea procutuit, m, 508.
 Uviferæ vitis, i, 629.
- V
- Vadimonia, m, 376.
 Vagabunda ales, i, 257.
 Vagas stellas, n, 736.
 Vaga terra, i, 703.
 Vagatur mare, n, 185. Umbra, i, 195.
 Vagatus, i, 662.
 Vago igne, i, 660.
 Vagum inter prato, i, 283. Per prato, i, 274.
 Valle profunda, i, 161.
 Vapore algæ, n, 619. Reduci, i, 630. Salutifero, i, 208.
 Vapores auget, n, 21.
 Vapores anhelantis, m, 308.
 Vapor tenuis, n, 82. Urget, i, 260.
 Variat uvæ, i, 718.
 Variis sub casibus, i, 10.
 Vasta montia, i, 638.
 Vastent agros cultoribus, n, 275.
 Vastos montes, S. 280.
 Velamine tecta, i, 593.
 Vel, et, i, 266. Qualem, i, 397.
 Velivolum mare, n, 183.
 Velle contraria, S. 13. Paros, i, 537.
 Venabula louza, m, 130. Ponat, S. 141.
 Venator, n, 274. Inermis, n, 186. Trep dans, S. 141.
 Vendidit quem perfla uxor, m, 407.
 Venenis nigris, m, 295.
 Venerandus honos, m, 635.
 Veneranter adire, m, 672. Adoret, i, 4.
 Venerem furit in, S. 227.
 Veniæ reservat, m, 122.
 Veniale merer., n, 539. Minaris, S. 121. Minatur, n, 186.
 Veniam sperare, n, 709.
 Venire usibus humanis data sunt, i, 580.
 Veniret de corde, i, 379.
 Venit alta quiete, i, 371. In usum, n, 300. In usus, n, 303.
 Veniunt imbres, i, 586. Producentur, i, 294.
 Ventilat aura, i, 588.
 Ventre creatur, i, 712.
 Ventris onus, n, 641.
 Ventura scire, i, 524.
 Venturum moneant, i, 526.
 Venturus iudicio, n, 548.
 Venus, n, 581.
 Verax fama, m, 209.
 Verberat auras, m, 188. Ictus gaudinis, i, 191. Palmes, i, 170.
 Verbera corrigitur culpa, S. 315. Distinctas voces spargit, n, 633.
 Verberis ignoti, n, 14. Ira, i, 691.
 Verecundo ore, S. 146.
 Verecundos vultus, m, 641.
 Vere novo, i, 250.
 Vernantibus herbis, n, 440.
 Vernare nemus, i, 260.
 Ver perpetuum, i, 197.
 Verterat tellurem, i, 531.
 Verticis eximii, m, 617.
 Vertit aquas, n, 138. Secures in sobolis colla, m, 325.
 Vertitur species, S. 30.
 Vertuntur sensus, S. 30.
 Vestigia extremæ plantæ, m, 177.
 Vesiret oves, n, 446.
 Vestita ceres tunicis, n, 26. Comit., i, 166, 184, 253. Fide, vestita pudore, m, 472. Foliis, i, 628.
 Vestit aves, i, 244. Caput, m, 621.
 Vestitur avis plumis, frondibus herbæ, m, 24.
 Veterana in sæcla, i, 251.
 Vetustas longa, S. 9.
 Vetusto sermone, i, 582.
 Vexat corpora, S. 85.
 Vexati molossi, S. 43.
 Vexet membra, m, 205.
 Vexilla crucis, n, 496.
 Vi ablata, i, 373.
 Viam livoris, n, 502.
 Via: letui, n, 514.
 Vibices, n, 477.
 Vibrans mens, n, 64. Natura, n, 57.
 Vibrante lingua, n, 224.
 Vibrant flammæ, n, 6. Oculi, m, 618.
 Vibrare iubar, i, 422.
 Vibrat fulmina, n, 487.
 Vice functus, S. 6.
 Vices alternant, S. 247. Domini agentem, m, 239. Mutare, m, 296. Mutent, n, 54. Partita, n, 11. Temporis, i, 425. Transire, n, 20.
 Vicibus gignuntur pluvie, igne, vapore, gelu, S. 80.
 Vicissim, i, 594. Accipiunt, S. 219.
 Victima mente quieta, m, 108. Supplex, i, 693.
 Victices cohortes, m, 363.
 Victura superstes, n, 783.
 Victurus semper, n, 604.
 Vidit quina dies, i, 232.
 Vidua, pupillus, n, 754.
 Viduamne vocatus, m, 497.
 Viduata marito, m, 483.
 Viduavit, n, 473.
 Vigilante, S. 124.
 Vilior illa foret, n, 454.
 Vilissima retia, m, 220.
 Vim veneni, i, 513.
 Vincente Deo, n, 794.
 Vincomalus, S. 302.
 Vindex natura, n, 260.
 Vindicat, S. 224. Gemitus, n, 373.
 Vindica naufragio, n, 167. Quo, S. 124.
 Vindicta coercens, i, 101. Datur, n, 680.
 Viola pallore decenti, n, 445.
 Viola est mentita rosam, i, 63.
 Violare serenum, i, 68.
 Violari legem, n, 536.
 Violata lege, n, 520. Monte, i, 481.
 Violento vertice, i, 702.
 Vipera, n, 256. Juvat, nocet, S. 66.
 Viperea natio, i, 521.
 Vipereis flatibus, m, 503.
 Vipereo pectore, i, 461.
 Vipereos angues, i, 305.
 Virago, m, 469.
 Virentes campos, i, 551. Lucos, i, 458.
 Vireta amena, m, 679.
 Virginei funeris, n, 347.
 Virgineos sinus, n, 90.
 Virginis eximie, m, 512.
 Virgulta releani, i, 630.
 Virides agros, i, 356. Crustas, i, 520. Aves pennæ re-
 dunt, i, 250.
 Viror armat aristis segetes, S. 231.
 Virtus debilibus, i, 728.
 Virtute Dei, i, 330, 684. Jubentis, n, 171. Parentis, S. 541.
 Virtutis opus, n, 114.
 Virtutum virtus, m, 18.
 Visa Dei facies, i, 704.
 Viscera ferri, i, 503. Terræ, n, 450.
 Vis materna peracta, n, 624.
 Visus habet id, n, 112. Suos, i, 645.
 Vitæ melioris, m, 91.
 Vita futura post corpus, m, 676.
 Vitales sensus, i, 395.
 Vitalia repetit, i, 651.
 Vitalibus auris, S. 75.
 Vitali in morte, i, 649.
 Vitalis calor, n, 126.
 Vitium est generale, n, 111. Peccantis, i, 93.
 Viva funera, i, 648.
 Vivax cadaver, i, 648. Medicina, i, 202.
 Vivida meus, n, 63. Ora, i, 70.

Vivo funere, m, 505.
 Vivum cadaver, m, 598.
 Vixit egener, m, 67.
 Vix tandem justus, m, 582.
 Vocatus dignus, S. 178. Reus, m, 69.
 Voce celestis vocatus, n, 658. Fideli, i, 752. Manuque
 petens, S. 118. Recensent, i, 2. Tacente, S. 40.
 Vocibus innumeris, S. 195.
 Vocitare, m, 531.
 Voia nascitur, m, 657.
 Volante aquila, S. 267.
 Volat in ore orbis, S. 196.
 Volatus tentant, i, 265.
 Voleat esse Deus, S. 190. Esse tuus, S. 132.
 Volitant flagella, m, 14.
 Volubilis, n, 55.
 Voluptas dilecta, m, 205. Honesta, i, 414. Promissa, m,
 479.

Volutat, i, 358.
 Volvente axe polos, m, 7.
 Vomere domari, i, 449.
 Vomuntur digesta, i, 604.
 Vorax pretii, m, 35.
 Vota condita, S. 116. Contraria duorum conveniunt, m,
 55. Dei, i, 11. Facit, m, 194. Fidelis, m, 240. Inproba,
 n, 715. Libera, n, 613. Mala reorum, i, 694. Meliora, i,
 110. Negabat, m, 110. Noxia, n, 804. Pessima, n, 405.
 Pia, n, 609, 742. Piarent, n, 668. Precantia, i, 745. Priora,
 n, 665. Regia canam, S. 52. Scelerum, n, 397.
 Votiva oppressit, m, 367.
 Votum meruere, n, 670.
 Vulneribus suis, m, 355.
 Vult se amari, m, 150. Se esse parentem, m, 529.
 Vultur aspera avis, S. 78.
 Z
 Zona rubicunda, m, 506.

INDEX RERUM ET NOMINUM

QUÆ IN CARMINIBUS DRACONTII, PROLEGOMENIS ET NOTIS REFERUNTUR.

A
 Abactus, 215.
 Abad Didacus Joseph, 56.
 Abbo, 585. Notatus, 117.
 Abel a Caino occisus, 244.
 Abessalon, Abessalom, Abissalon, 586.
 Abire in locum suum, 269.
 Abit, obit, 387.
 Abortus procuratio horribile scelus, 246.
 Abrahæ fides, 275 seqq. Obedientia et fides, 502 seq.
 Sinus, 298 seq.
 Absalon, 586.
 Abunazarius, 90.
 Accessus lunæ, 205.
 Accius, 187.
 Acheron, 358.
 Achillem severunt Nymphæ, 355.
 Acta apostolorum cap. i, 269; n, 231; m, 517; v, 319;
 vii, 270, 318; ix, 288.
 Acta, commentarii, 321.
 Acta tellus de fluctibus, 139.
 Actiones malæ, Deo permittente, sunt, 368 seqq.
 Actor, et reus, 187.
 Actus, actus, 287.
 Adamas in crustas fractus, 165.
 Adam tre, 183.
 Adam quot diebus in paradiso commoratus, 175. Ejus
 scientia ante peccatum, 182.
 Ad colla pependit, 269.
 Ademarus, 364.
 Adest pro est, 189.
 Ad hæc, adhæc bene Latinum, 290.
 Adire manum, 180.
 Adjectiva duo uni substantivo apposita, 104, 277, 308.
 Adjutorium viri uxor, 169.
 Admissum, scelus, 355.
 Admittere, 369.
 Adolescentia, 392 seq.
 Adolphus 289. Ejus fabulæ, 52.
 Adoptio filiorum Dei per gratiam, 550.
 Adopto pro opto, 350, 398.
 Adorant res omnes creatæ Deum, 252.
 Ad ramos infixa, 154.
 Adulta virgo, nubilis, 171.
 Adulterii consuetudo, 215.
 Adulter cum genitivo, 329. Certus sceleris, 585.
 Adultros, 225.
 Aeneas an causâ mortis Didus, 347.
 Equor ponti, 139.
 Aer neutrum, 195. Prima correpta, 221. Aer nocet, et
 prolest, 377.
 Esopi fabulæ, 51.
 Etates sex hominis, 21, 392 seq.
 Eterna vita præsentis vitæ præferenda, 501.
 Eternitas, 286. Dei, 271 seq., 562 seq., 563. Pœnarum
 in inferis, 300. Ejus descriptio, 122.
 Æthera, ætheræ, æthra, æther neutrum, 118.
 Æthiopia ferax draconum, 162.
 Aetius æmulus Bonifacii, 78.
 Affectionibus seu passionibus animi bene uti possumus,
 545 seq.
 Affectus, 121. Adami et Evæ, 177.
 Africa leonibus abundat, 160. Serpentibus infecta, 326
 seq.

Africanitas an insit Dracontio, 82.
 Ager debitori comparatur, 291.
 Agnus in veteribus monumentis Christi typus, 274.
 Agobardus, 117.
 Aguirrius card., 10.
 Alanus Magnus, 50 seq.
 Alaudæ unde dictæ, 152.
 Albinovanus, 25, 309, 334.
 Alcesta carmen, 41.
 Alcimus, 25, 53, 55, 56, 119, 122, 123, 144, 161, 170,
 177 seq., 184 seq., 195, 214, 226, 242, 253, 291, 305, 314,
 335, 359.
 Alcuinus, 151, 159, 252, 316, 342, 351, 372.
 Aldhelmus, 212. Antiquus poëta Christianis inferior, 249.
 Aldrovandus, 156.
 Alexander Magnus an incestas Persarum nuptias prohibe-
 rit, 525.
 Alexander Natalis, 51, 39.
 Algebra vetus, 53.
 Alladius Leo, 4.
 Alternant neutrorum more, 397.
 Alternus et vice varietatem denotant, 363.
 Altor Deus, 189.
 Ambrosia herba, ambrosii odores, 161.
 Ambrosius junior, 23, 154.
 Ambrosius (S.), 56, 122, 127, 154 seqq., 159, 147, 167,
 204, 214, 219, 232, 271, 297, 358 seq., 378.
 Amulianus, 4.
 Anæna absolute pro locis æmænis, 195.
 Anomis in plur., 167.
 Amphiarans demersus, 357 seq.
 Amphitheatralis venationis descriptio, 310 seqq.
 Amphitheatrum, 315. Ejus diversæ portæ et aditus, *ibid*
 Amsagha fumen, 76.
 Anacostismus, usura usuræ, 296.
 Andalusia olim tota Hispania, 90. Ab Andalus, non a
 Vandalis nuncupata, *ibid*.
 Angeli, ignis urens dicti, 290. Mali in peccato constan-
 tes, 362. Eorum diversi ordines, 257. Ingens nume-
 rus, 260. Peccatum, *ibid*. Ipsos peccasse excusatio idonea
 non est hominibus, 258 seq.
 Anhelantes, 299.
 Anhelus, 104, 123, 239.
 Animæ e sepulchris magica arte evocata, 218. Eas qua-
 rum corpora inhumata sunt, in cymbam Charontis non
 recipiungebant ethnici, 255.
 Animalia alia in statu innocentie non nocuissent, 259.
 An in paradiso fuerint cum Adamo, 168 seq., 179.
 Anna Samuelis mater, 280.
 Annonæ captatores improbi, 296 seq.
 Anonymus poëta, 381. Vide Auctor.
 Anseaticæ civitates, 77.
 Anses Gothorum, 77.
 Ansila quisnam fuerit, 75 seq., 391.
 Antala seu Antallas Maurus, 76.
 Ante diem, 223.
 Ante more substantivi, 362.
 Anthologia Latina, 100, 345.
 Anticlaudianus, 50 seq.
 Anti non semper est contra, 51.
 Antonius Nicol., 10, 90, 518. Contra falsorum chroni-
 corum auctores incensus, 27. Ejus bibliotheca vetus, opus
 posthumum, 56.
 Aper spumans, 157.

- Apeæ avium, cristæ, 153. Montis, 140.*
Apocalyps., c. iii, 151, 153, 274; vi, 153; xii, 260.
Apollochorus, 129, 311.
Apotheosis gentilium, 93, 588.
Appii Claudii libido, 331.
Apuleius, 158, 173 seq., 183, 187, 214, 327, 376.
Aqua et igne omnia constant, 122 seq. Aqua et ignis concordant in educendis fetibus, 155. Aqua flammæ cæli temperat, 158. In vinum conversa, 250.
Aquæ veræ supra cælos 137.
Aquilæ juvenus renovata, 212 seq.
Aquileges, 184 seq.
Aquilius Severus, 29.
Aquosus piscis, 316.
Arabia cinnami ferax, 161.
Aræ Philenorum, 325 seq.
Arator, 13, 17, 51, 117, 188, 212, 227, 259, 264, 268, 302, 343. Dracontium imitatur, 265. Ejus Carminis recitatio in ecclesia S. Petri ad vincula quatuor diebus peracta, 264 seq.
Aratus, 219, 538.
Arbitretur secunda producta, 283.
Arbores nonnullæ semper florentes duplici ratione, 141.
Arcadius martyr Hispanus, 83.
Arcæ Noe an alii inclusi præter octo homines, 252.
Arcas Jupiter, Mercurius, 271.
Arenæ in plur. num., 140.
Arenæ maris magna multitudo comparari solita, 353.
Arevalo Rodericus Sanctius, 90.
Argumentum carminis de Deo, 111 seq.
Arlani, vide Gothi.
Ariete tertia producta, 303.
Aristarchus, 13, 110.
Aristatus, 258.
Arius, 228.
Arma ferarum, 153.
Armi duri aprorum, 157.
Arripotens, 390.
Arnobius, 317, 329, 332, 356.
Arnoldus abbas, 270.
Arntzenius, 178. Castigator, 237. Refellitur, 268.
Arnulfus Luxoviensis, 396.
Artibus ingenuis pectora mollescunt, 400.
Aræ, aula, 391. Pro colo, 121, 267.
Ascensus lunæ et siderum, 203.
Asdinguorum gens, Vandali, 70 seq., 371.
Aspectus, aspecti, 187.
Aspiratio brevis dictionis præcedentis producti, 103, 126, 176, 313.
Aspis, 241. Remedia ex aspidæ, ibid. Habet medicamina, 376.
Assyrium amomum, 163.
Athanagildus rex, 26.
Athanasius (S.), 4, 141, 315.
Atilanus episcopus Pampilon., 81.
Attila, 73.
Attrita colla jugis, 235.
Auctor carminis de laudibus Herculis, 157. Carminis sub Constantino, 249, 282, 295, 326. Incertus de Heliani baptismo, 364. Incertus de laudibus Domini, 217, 396. Panegyrici ad Pisonem, 596 seq.
Aud. re talis, rim alicui, 355.
Augusti circus, 513.
Augustinus (S.), 21, 87, 155, 142, 170, 215, 226, 247, 272, 287, 358, 313, 370 seq., 373.
Aulus Gellius, 3, 158, 214, 230, 241, 281, 296, 300, 310, 359.
Aura communis omnibus, 193 seq.
Aures limina mortis, 182.
Aurorarius, vide Petrus Rigenensis.
Aurora roscida, 203 seq.
Ausonius, 16, 118, 313, 377 seq., 387 seq., 391.
Austen Andreas, 269.
Autumni symbolum cornu copie, 211.
Avari objurgatio, 289 seq., 297 seq.
Aves aliæ cruentæ, aliæ placidæ, 377. Quædam amittunt et mutant pennas, 200. Creatio earum ex aquis, 152.
Avienus, 51, 162.
Avitus, vide Alcimus.
Azagra Michael Ruiz, 11, 33 seq., 41.

B

Babylona, Babylona, 372.
Babylonia smaragdus abundat, 163.
Bacchus lætitiæ dator, 143.
Bætica a Vandalis nomen non accepit, 90.
Baillienus, 50.
Baleariæ insulæ a Vandalis expugnata, 77, 80.
Balsamum, 165 seq.
Bandinius Angelus M. 20.
Barbaries de quibus gentibus dicitur, 306.
Barbari imperium Romanum turbantes, 71 seq. Qui Hispaniam occuparunt, 72 seqq. Qui Hispaniam invaserunt, mites effecti, 86.
Barbosa, 242.
Baronius, 28.
Barros Alfonsus, 151.
Barthius, 47 seq. Deceptus, 56. Ejus de Dracontio judicium expenditur, 102. Ipsius elogium, quo Sirmondum laudat, 46. Refellitur, 97 seq., 153, 152, 173, 200, 373.
Basan rex nomine Og, 253.
Basilius (S.), 127, 135, 214.
Basilius Seleuciensis, 249, 317.
Baune Jacobus (de la), 12, 43.
Bayerius, 34, 43.
Baylii allucinatio, 348.
Beati pro sanctis, 120. Titulus, Beatus, 252.
Beda, 20, 53, 70, 223.
B et V in m.s. commutata, 158, 306.
Bellarminus poeta, 29.
Bellantes fluctus, 160.
Bella plus quam civilia quædam dici possunt, 244.
Bellarmini liber de Script. eccles. auctus, 50.
Bellator equus, 155.
Bellorum gloria ducibus militibusque communis, 390 seq.
Berretinus Petrus, 360.
Bestiarum, 310 seqq.
Bethsabee, 386.
Bibliotheca Alverana, 212. Angelica, 43. Bobiensis monasterii, 23 seq., 32 seq. Coisiana, 4. Cottoniana, 49. Florentina Laurentiana, 19 seq., 30. Fuldensis, 503. Gabriellus Naudæi, 352. Laudunensis, 53. Parisiensis S. Victoris, 12. Patrum per Margarinum de la Bigue, 21, 47. Petaviana, 41. Regia Parisiensis, 18, 59 seq. San-Germanensis, 56. Vallicellana, 59. Vill-Umbrosana, 56.
Bibliotheca monasterii De la Espta incendio absumpta, 298.
Bibliothecæ Hulsianæ catalogus emendatur, 348.
Bigne Margarinus de la, 44, 47.
Bini au, 176.
Bivarius Franc. commentator pseudo-dextri, 28.
Bobienne monasterium, 23 seq.
Bodinius rejicitur, 372.
Boethius, 58, 146, 211.
Bomarius, 243.
Bona hujus vitæ vere bona non sunt, 191. Mixta malis, 375.
Bonifacius Comes, 78 seq., 87.
Boninus Monbrius, 53.
Bonomia cur sic dictus liber Caerolani, 348.
Brachia, 360. Percutere in fletu olim solenne, 333.
Brasichellensis, vide Index.
Braulio, 55.
Breviarium Isidorianum, 59.
Bridefertus Ramesiensis, 20.
Brissonius Barnabas, 323.
Brosseus Petrus, 313.
Broucksius, 145, 224, 377.
Browerus, 49.
Brutus filium morti addicens, 328 seqq. Eum planxit Senatus, 336.
Bucca, os, 320.
Bucula prædicit pluvias, 186. Vide Vitula.
Bullantes fluctus, 160.
Burmannus, 16.
Burriel Andreas Marcus, 42.

C

Cadere a latrone, 245.
Cælius, 236.
Cælius Aurelianus, 182.
Cæriolanus Federicus Furius cur ita dictus, 318.
Cærrula, mare, 131.
Cæruleum mare, 159.
Cæsar Julius, 214, 341, 387.
Cæsarei agri, 165 seq.
Cæsaries de muliebri coma, 175.
Cæsuriæ ratione vocalis brevis producta, 103.
Cain fratrem occidit, 244.
Cains Cæcilius Clauvius Isidorus servus et divitiis abundavit, 353.
Cajetanus Thomas de Vio refellitur, 170.
Calaber quidam poeta, 54.
Calamitates ex peccato originali profectæ, 253.
Calmetus, 155.
Calvinus refellitur, 370.
Canes pejor, 373.
Camella, seu Canela an sit cinnamum veteris, 161

- Canescunt* prata pruinis, 143.
 Cangius, 179.
 Caninius Rufus, 29.
 Canisius, 396.
 Capaneus demersus, 548 *seq.*
 Capella, 219, 302, 378.
 Capilli vestis capitis, 358. *Korum messis, vestis, merx,*
 167. *Eos scindere indicium doloris,* 335.
 Capitolinus, 314, 343.
 Captatores annonæ castigati, 296 *seq.*
 Carbunculus, 163.
 Carmen de iudicio, 52 *seq.* de septem diebus, 20.
 Carolini libri, 388 *seq.*
 Carpophorus bestiarius, 313.
 Casaubonus, 343.
 Cassiodorus, 79, 153, 312 *seqq.*, 316.
 Castinus, 87, 96.
 Catalogus biblioth. Casanatensis, 31.
 Cato, 136. Dionysius, *vide* Dionysius Cato.
 Catulaster, 395.
 Catullus, 111, 193, 277, 292, 309
Caveæ in amphitheatro, 313.
Cavea triplex, 312.
Cedere, concedere, 178.
 Cællierius Remigius, 31, 101.
Celebratur iter, 243.
 Cellarius, 351.
Celo cum dativo, 137.
Celsa poli, 351. *Polorum*, 217.
 Celsus, 121, 183, 226, 337 *seq.*, 360.
 Censorinus, 166.
 Censorius Hispali jugulatus, 77.
 Centones ex Dracontio et aliis, 41.
 Ceponius episc. Hisp., 43, 135.
 Cerdæ Joann. Lud., 153.
Cerebra cresunt, crescentq̄ luna, 214. *Observant lu-*
nam, 393.
Ceres, pro grano, 295.
 Ceriol, *vide* Cæriolanus.
Certe pro etiam, 321.
Cerva a poetis pro mare, et femina ponitur, 376.
 Cervi fugaces, palmatis cornibus, 156, 200. Cornua om-
 nibus annis mutant, 200. Eorum medulla utilis medicinæ,
 242, 376.
 Cervix, 387.
Cespes gemmatus, 144.
Cespes pro terra, 102.
 Chæcon Petrus in sanandis veterum librorum plagis lau-
 datus, 351.
 Chaldæi, 163.
 Chaos 2:6. Inter sinum Aræne et damnatos, 299.
 Chaos, noctes, et tenebræ laudant Deum, 119.
 Character Gothicus dictus *cordellato*, 58 *seq.*
 Charisius, 190, 302, 393.
Charlataneriæ eruditorum specimen, 110.
 Chindasvintus rex, 8. Sui epitaphii auctor videtur, 99
seq.
 Chorus, 292.
 Christiani Romæ olim jejuniū vigiliæ Paschatis ad an-
 roram protrahabant, 267.
 Christidivm, 268.
 Christus agnus, qui tollit peccata mundi, 273. Datus est
 nobis, ut nos redimeret a peccatis, 262. Qua hora resur-
 rexit, 267. Horam faciendi miracula, et patiendi speravit,
 398. Unicus hæres Patris, 273. Ipse ortus et stella, 387.
 Miracula, 228 *seq.* Prædestinatio, 275.
 Chrysostomus, 170, 288, 330.
 Cicero, 120, 123, 126, 130, 131, 142, 140, 139, 173, 186,
 189, 194, 201, 218, 220, 222, 224, 231, 245, 208 *seqq.*,
 269, 283, 289, 295 *seqq.*, 302, 317, 319, 321, 329 *seq.*, 341,
 344, 349, 336 *ad* 360, 381 *seqq.*, 387, 390 *seq.* Lucretii
 carmen correxit, 146.
 Cicutæ, 146.
 Cinnamum, cinnamomum, cinnamolgus avis, 164 *seq.*
Circulus, 223. *Circulum* neur. gener., *ibid.*
 Clamor cordis, 272. Mens ad Deum, 218
 Claudianus, 60, 124, 128 *seqq.*, 145, 157, 163, 172, 201
seqq., 206, 209 *seq.*, 238, 240, 233, 236, 280, 284, 300,
 311, 314 *seq.*, 384, 396, 399.
 Claudianus Mamertus, 280.
 Claviger cæli Petrus, 316.
 Clemens (S.), 378.
 Clementia principum propria virtus, 383. Clementiæ
 laudes, 389. Ejus laus tota principi confertur, 390 *seq.* Ea
 homines ad Deum accedunt, 384.
 Clientes a nobilibus decepti, 245.
 Coacta elementa, 153.
 Codex Justinian., 279, 589. Legum Wisigoth., 245.
 Theodosian., 3, 242.
 Codices ms. diligenter conferendi, 11. Etiam imperite
 scripti utiles sunt, 107. Antiquitus corrupti et suppleti,
 301.
 Codrus pro patria occumbens, 323.
Cœlestia, angeli, 294.
 Cœli mœnia, templa, etc., 118.
 Cœli septem apud veteres, 119.
 Colchi suos hospites immolabant, 313.
 Colla captorum bello proterebantur pedibus, 386.
 Collectio Pisaurensis poetarum mendose edita, 122.
 Collum, 357.
 Colonus creditori comparatur, 295.
 Colores avium diversi, 152. Quatuor solis, 219.
 Columbanus, 23, 33, 46, 298, 349, 351, 392, 394, 396. A
 Dracontio plures versus mutuantur, 6, 23
 Columella, 29, 135, 169, 211, 221, 257, 295, 328, 378,
 384.
 Cometa olim fatales crediti, 127 *seq.*
Commercia vite, 195.
Committere, 256.
 Commodianus, 138, 303 *seq.*
 Commodus imperator, 93. Augustus, 388.
Commotus, iratus, 282.
Compuges, 226, 361.
Compago, 107.
Compar pro conjuge, 169.
Compendium, 121.
 Compositiois exemplum, 105.
 Compluo, 254.
 Conceptionis immaculatæ mysterio promovendo cœtus
 theologorum Matriti institutus, 397.
Conceptus pro fetu, 246.
Conchula, 377.
 Concilium Eliberitanum, 247. Herdense, 246. Toleta-
 num, xii, 51. Tridentinum, 275.
 Concordia gratiæ et libertatis, 274.
Conferre, 169.
Confractus, 299.
Confusio, confusus, 216.
Congruus, 362.
 Conjecturæ editorum Dracontii inter varias lectiones
 non recensentur, 109. Hominum de occultis et futuris,
 185 *seq.*
Conjuratis procellis, 143.
 Connexio versuum Dracontii, qui nunc edantur, cum
 aliis antea editis, 63 *seq.*
Conscius, 188.
Consilii tenax, 386.
 Constitutiones apostolicæ, 317.
 Constructio figurata, 127, 160.
Contemnere, abjicere, deserere, 302, 339.
Continuus, 308.
 Continuum quodlibet nocet, 191.
 Conversiones regnorum, 391 *seq.*
 Convexa cœli, 137.
Copula prima brevi, 174.
Coqui de fructibus maturiscentibus, 146.
 Corderius Balthasar, 140.
 Cordis clamor reticente voce, 192.
Cor fluens, cor cœli, 140.
 Cor regis in manu Domini, 581.
 Corip. us, 33 *seq.*, 161, 214, 355.
 Cornix pluviam prænuntiat, 126.
 Corporis humani structura, 357 *seqq.*
 Corpus aggravat animam, 239. Animæ velut amictus,
 213. Imago animæ, 166. Sedes animi, 297. An de vento
 dici possit, 194.
 Correa Thomas, 332.
 Correctionis adhibitæ in Dracontii versibus ratio, 108.
 Corvi pullos suos derelinquunt, 212. Ventura monent,
 126.
Coruscare, 237.
 Cotelerius, 318.
 Crassus plurimos habebat servos, 353.
 Crates pectoris, 360.
Creare pro educere, 119. Quid proprie apud veteres si-
 gnificat, 578.
Crementum, 395.
 Creon, 321 *seq.*
Crepitare flamma, 230.
Crines de igni, 309.
 Crisias, poema, 52 *seq.*
Crispante freto, 151.
Crispare de mari, 193.
Crispari, 383.
Cristatus apex, 133.
Crudele supplicium, 299.
Crudelis auferre, 304.

- Crustæ marmorum, gemmarum, 163.
 Crystallus ex qua materia fiat, 209 *seq.* Mascul. gener., 164.
 Culpa aliena neminem excusat, 259.
Cuncta per cuncta, 159.
Cunctipatens, cunctiparens, cunctipator, cunctipotens, 224.
Cunctus in singulari, 352.
Cura est dicere, 280.
Currere pro percurrere, 320.
 Cuius in specum se immittens, 337 *s. q.*
 Curtius Quintus, 354, 375.
 Custodia divitiarum misera, 297.
 Cynthia Diana, luna, 248, 395.
 Cyprianus, 23, 43, 163, 168, 171, 253, 255, 342.
 Cyrillus Hierosolymitanus, 317.
 Cyrus victus a Thomyri, 346. *Cyrus prima producta, ibid.*
 D
- Dæmoniaci, 228 *seq.*
 Dæmoni artes et astus tribuuntur, 263.
 Dama fugaces et timidi, 157.
 Dama medicinae utilis, 243.
 Damascenus, 168.
 Damasus, 29, 270 *seq.*, 564. Ejus editio postrema Romana castigata, 120. Non est auctor versuum quorundam editorum sub ejus nomine, 115.
Dannare danar Hispanice, 246.
Daniel varia quantitate syllabarum, 310.
 Daniel inter leones, 310 *seqq.* In picturis antiquis inter duos tantum leones representari solet, *ibid.*
 Danielis cap. iv, 361, 372; vi, 314; xiii, 309 *seq.*; xiv, 314.
Dantur pro locantur, 137.
Dapsilis, largus, 292.
Dare bella, 340. *Dare verba*, loqui, 315, 374.
 Dardanarii, 290 *seq.*
 Dauidus Christianus, 142.
 David adultærii culpam fatetur, et veniam obtinet, 278. Ejus crimen et poenitentia, 385.
Decanto, 154.
 Decianus, 29.
De clade, 229.
Decorat media producta, 153.
Defleo cum infinitivo, 266.
Deflorare, 195.
 Defunctorum corpora sepulcro privari infame, 235.
Defundo, diffundo, 300.
 Deicidium, 208.
 Delpara concepit, quia credidit, 226. Gremio contulit, quem cæli capere non poterant, *ibid.*, 271. Non concepit corde, 271.
Dejicere oculos, 381.
Demersus, dimersus, 235.
 Dentes, 359.
Depingere, 147.
Depositum, depositus, 205.
De sub dente, 179.
De superfluum, 146, 310.
Detur, demus prima brevi, 169 *seq.*, 361.
 Deus vivens, 271. Adamo costam cum fenore reddidit, 173. Origo rerum, etc., 281 *seqq.* Origo lucis, 137, 293. Nutritor, spes hominum, 217. Super omnia amandus, 301. Solus dominus, 286. Parentem se dici vult, 330. In igne apparuit, 291 *seq.* Expectat pia vota, non thura requirit, 287. Gratiam semper præstare paratus, 274. Vitæ certa salus, 213. Superstes cum angelis et justis, 236. Diligit omnia quæ sunt, 217. Dirigit ingenia hominum, quocunque jubet, 368. Patienter agit propter homines, 132 *seq.* Non punit, nisi prius admoneat, 151. Non vult mori em peccatoris, 121, 210. Odo habet peccatoris moras, 274. Saepè peccatoribus indulget, 283. Quo sensu tentavit Abraham, 501 *seq.* Quo sensu indurat corda hominum, 370 *seqq.* Solus secunda cordium novit, 381 *seq.* Mortificat et vivificat, 283. Dei bonitas et justitia, 286. Bonitas erga homines, 176. Benignitas et clementia, 281 *seq.* Clementia, 290, 304, 334. Clementia major quam justitia, 296, 294. Clementia Dei differentis supplicium, 362. Etiam irati clementia, 117. Favor et ira, 369. Ira in Veteri Testamento a prophetis, post Christi adventum prodigiis prænuntiata, 124. Laudes, 367 *seq.* Omnipotentia, 207 *seqq.* Potentia, æternitas, 349 *seq.* Providentia ipsius reguntur omnia, 369. Ejus voluntati nemo resistit, 223. Ipsius sunt omnia; ipse vero nihil cuiquam debet, sed quasi qui debet, sic reddit omnibus omnia, 231. Pugillo ejus omnia continentur, 206. Deo cura est de omnibus, 235. Nihil ipsi præferendum, 305. Deum nullæ tenebræ obscurant, nihil latet, 136 *seq.* Ipsam non lædunt peccata, 401. Deo vel jubente vel permittente, fiunt omnia, 119 *seqq.*
 Deus is qui bene de aliis meretur ab antiquis dictus, 150.
 Deuteronom. cap. xiii, 305; xxxii, 235.
- Dextri commentarii chronicum, 29.
 Diana venationis rusticæ et ludicræ præses, 314. Ejus crudelitas, 315.
 Diarium ecclesiasticum Romanum, 318.
 Dictionarium Academiæ Hispan., 70.
 Dido se ipsam occidens, 347.
 Didymus, dux Romanus, 72.
 Diei et noctis vicissitudo, 203.
 Digesta, 168, 215, 223, 228, 242, 230, 296.
 Digestio, 182.
 Dignitas, 360.
 Diluvii universalis descriptio, 251 *seq.*
Dimersus, demersus, 235.
 Dio Cassius, 70.
 Diodorus Siculus, 323 *seq.*
 Diogenes Laertius, 325.
 Dionædes grammaticus, 353.
 Dionysius Areopagita, 259. Cato, 292, 375. Philippus Laur., 518.
 Dioscorides, 144.
Discipulante, 385.
Discolor, 135.
Discurrere, 157, 392.
Dissimilis quam quod, 381.
Distrahere, vendere, 263.
 Dittochæum Prudentii cur ita inscriptum, 290 *seq.*
Diurne adverbium, 205, 356.
Divale decretum, 8, 22.
Divales dictæ constitutiones imperatorum, 388 *seq.*
Divaricari, 68.
Diversa, hoc est alia, 210.
Dives aurum, 162. Nummus, 297.
 Dives avarus Evangelii, 299 *seq.*
 Divinos honores affectarunt etiam qui nullum Deum esse credebant, 389.
 Divites delicias undique convehunt, 300.
 Divitum intoleranda avaritia, 289.
 Divus, an de sanctis dici possit, 29.
Dociloquax, 376.
 Doloris indicia, 335.
Dominanter, 104, 163.
Dominata, 304.
 Domini appellatio, 381.
 Domus avium, 164.
Donare reatum, 269.
 Donatus, 25.
 Doni et muneris distinctio, 295.
 Dorcas seu Tabitha, 288.
 Draco acutissimi visus, 399.
 Dracones inter incendia jugis æstus in Æthiopia, 162.
 Dracon Stratoniceus, 33.
 Dracontius idem ac Dracontius, 32.
 Dracontii varii, 3 *seqq.*, 23, 30.
 Dracontius fuit palatinus, vel certe dives, 95. Anno circiter 423. Scribebat, 74 *seq.* Dum esset in vinculis, sua carmina composuit, 65 *seqq.* Non scripsit in Africa, 80 *seqq.* Verus auctor carminis de Deo, et Satisfactionis, 59 *s. q.* Ejus scopus, 16, 62 *seq.* Dei clementia argumentum carminis de Deo, 111 *seq.* Theodosio Juniori non scripsit Elegiam, 51 *seq.* Vandalorum regi, non Theodosio Juniori Satisfactionem misit, 65 *seqq.* Regem hæreticum Vandalorum non laudavit, 83 *seq.* Ejus doctrina orthodoxa, 105, 191. Antiarianus, 85 *seq.* In Indice Brasiellensis nulla censura perstrictus, 45. A quibusdam sanctis nuncupatus, 29. Culpam suam exponit, 379 *seqq.* Verbis sacre Scripturæ sua crimina exaggerat, 353. Potam agit, qualem describit Claud. Mamertus, 280. Veridicus vates a Columbano dictus, 392. Honestum precatur secessum, 45. Prudentium vdetur legis, 196. Metaphoris delictatus, 153. Multa confestim paucis verbis solet dicere, 164. Sui similis in versibus antea, et nunc primum editis, 65 *seq.* Ab Eugenio Toletano correctus, 7 *seqq. ad* 21. Eugenio præferendus, 22. Mendis adhuc scætel, 102. Dracontii avas, patria, 2. Liberi, 361, 399. Servi, clientes, 354 *seq.* Arminæ, 67. Confessio et poenitentia, 96 *seq.*, 352, 370. Crimen quoddam, 96 *seq.* Horribilla fuisse ejus crimina ex humili illius confessione non est arguendum, 97 *seq.* Oratio ad Deum, 215 *seq.* Stylus, Latinitas, prosodia, 101 *seq.* Tautologia, 373. Carmina qua via in Italia conservata, 94. Reperta, 1. Eum venisse in Italiam probabile, 95. Romæ statuum ipsi erectam conjicitur, 95 *seq.* Ejus memoria apud Isidorum, 5 *seq.* Apud Ildesoum, 212 *seq.* Versus apud Columbano, 6, 23. Carmina vetera dicta a Columbano, 85. Laudes, 101. Diversa de eo judicantia, *ibid.*, *seq.* Memoria apud recentes scriptores, 21 *seqq.* Codices mss. 32 *seqq.* E. mss. codicibus editus, 107. Editiones, 43 *seqq.* Versus multis in locis trajecti, 180. Carmina interpolata, 89 *seqq.* Quid ab interpolatoribus mutatum, 91 *seqq.* An alii præter Eugenum ipsum interpolaverint,

- ibid.* Notæ in ipsum, 41 *seq.* Vide etiam Hexæmæron, Satisfactio, Oxymorum, Repetitiones, Pleonasmus, Synonyma.
- Dracontius* prima longa, 15.
Drepanius Florus, 135, 163, 207, 267 *seq.*, 308.
Ducaugius, 70.
Dudo, 368.
Dulcifluus, 141.
Dungalus, 23, 317.
Dupinius, 101.
- E
- Ebria* vinea, 143.
Ebriare, 231.
Ecclesia in precibus multas locutiones figuratas e poetis sacris sumpsit, 271.
Ecclesiastes cap. i, 197, 391, 394; iii, 392, 397, *seq.*; vi, 297; viii, 234.
Ecclesiasticus cap. vi, 363; xiii, 287; xiv, 133; xvii, 169.
Editores primi operum antiquorum nul a ex ingenio addiderunt, 12. Operum in Germania castigantur, 48.
Effeta marito, 161.
Egelidus, 277.
Egenus rationis, 307.
Elementa interse comparata, 379. Dant et auferunt damnum et augmentum, 395 *seq.* Quatuor omnia omnibus insunt ex sententia quorumdam, 219. Eorum concordia discors, 138 *seq.*, 233, 375. Pax, 293.
Elephas, 158, 161.
Elissa, vide *Dido*.
Elmenhorstius, 246, 323.
Elpis Roethii uxor, 316.
Elysi campi, 266.
Elysi, hoc est Elysium, 286.
Emendationes in scriptis antiquis aliquando necessariae, 111.
Emortuus, 276.
Endelechius, 262.
Engelmodus, 364.
Ennius, 117, 149, 203, 216, 344, 385, 387, 394, 402.
Ennodius Ticinensis, 23, 226.
Eodem dissyllabum, 387.
Ephraim cur vitulae comparetur, 156.
Epiphanius, 213, 234, 317.
Epitheta bina, vide *Adjectiva*.
Epulo, epulas, 382.
Equi solis, 219 *seq.*
Equus pecus utile bellis, 156.
Erumpere, 156.
Esau sanguinolentus, 307. An Romanorum origo, 306 *seq.*
Escobar Antonius, 338.
Etiennot Claudius, 32.
Et productum, 168.
Euclides, 58.
Eugenii Toletani primi memoria aliquando intermissa, 8.
Eugenius Toletanus III, 190, 228, 254, 360, 363, 367, 392. Dracontium correxit, 7 *seqq.* Interpolator Dracontii, 91 *seq.* Elegiam Dracontii recognovit, 26. Auctor Satisfactionis non est, 60 *seq.* An auctor epitaphii Chindasinthi, 99 *seq.* An auctor hymni de S. Dionysio, 39. Immoderatum tmesis usum irridet, 117. Se *misellum* vocat, 120. Ejus vita defensa, 97 *seq.* Ejus opera, 49 *seq.* Ipsius elogium a S. Ildelonso compositum, 21 *seqq.* Ejus carmen emendatum, 84. Non sunt ejus omnes versus qui ei ascribuntur, 99 *seq.*
Euripides, 284, 354, 361.
Eusebianum Chronicum, 110.
Eusebius Cæsariensis, 317, 323.
Eutropius, 388.
Eutychianus martyr Hispanus, 88.
Euxinus pontus, 315.
Eva ex Adami costa formata, 170. Adamum fecellit, 181. Plus quam per unum diem in paradiso commorata, 173. Nymphæ profundi comparata, 172.
Evacis carmen, 52.
Evadne Capanei conjux, 346 *seq.*
Evomere, 153.
Exactus is, a quo aliquid exigitur, 296.
Excelsa, 294. Cælum, 132, 257.
Exempla pro exemplum, 328.
Exige e, 320.
Exodus cap. iii, 291; iv, 370; vii, *ibid.*; xiv, 208, 234, 291; xvii, 234; xxxii, 289, 380; xxxiii, 310.
Expaveo cum accusativo, 262.
Exspecto pro *aspecto*, 108. Pro *specto*, 299.
Exstas pro *es*, 282, 286.
Exstet, sit, 320.
Ezechias fictus et oratio, 279.
Ezechiel cap. xviii, 380. Ipsius visio de ossibus aridis pulchre descripta, 357 *seqq.*
- F
- Fabricius Georg.* editor Dracontii, 26, 44. Correctus 158, 156, 179, 194, 198, 200, 222, 235. Joann. Alberti, f. Notatus, 44.
Fabulae Latinae antiquæ, 51 *seq.* Earum mentio in sacris Litteris, 358.
Facere martyrium alicui, 270.
Facies nomen Christi, 208. *Telluris*, 258.
Facinus, quis inquinat, æquat, 259.
Factura, opus factum, 330.
Facultates, bona, 387.
Falcifer Saturnus, 304.
Faltonia Proba, 41.
Fames Massyla, 157.
Famulatus, famulatus, 319.
Fasces consulum, 329.
Fascis malorum in extremo judicio, 364, *seq.*
Favor sæpe in mss. mutatum in *labor*, 138.
Fazellus, 306.
Felicitas in statu innocentiae, 256 *seq.*
Feminae contra feras pugnant in amphitheatro, 311 *seq.* Earum indoles et ingenium, 348. Vitia et virtutes, 345 *seqq.* Femina deprehensis nihil audacius, *ibid.*
Fenestræ, oculi, 58.
Feres in silvis educantur, 160. Ferarum et pecudum discrimen, 125.
Ferri ferituras, 302.
Fernandez Vinoy Emm. Jos., 181.
Feronia, fertilitas, 178.
Ferre maculas, tollere, portare, 274.
Ferrum noxium et innocuum, 377.
Festus Avienus, 29, 258.
Fetare, 226, 258.
Fetura, 178 *seq.*
Fiant brevi prima, 105. Prima ancipiti, 235.
Fiat prima correpta, 306.
Fichtelt Alexander, 45.
Fideli corde, 303.
Fides miracula operatur, 314.
Fient prima brevi, 130.
Fili Dei homines justii, 330.
Filius Dei consors Patris, 267 *seq.* Ejus generatio æterna a Dracontio explicata, 224.
Fiunt prima correpta, 369. Prima producta, 362.
Flabellum prima correpta, 359 *seq.*
Flabrum, 196.
Flagella vitis, 142.
Flammare, 210.
Flammipotens, 336.
Flare pro *confare*, 580.
Flavescere, 235.
Flemingus Patricius, 7, 392.
Florianus abbas, 13.
Florentinus Franc. M., 52.
Florere sideribus, 211.
Florezius Henricus, 90. Deceptus, 9, 41 *seq.*
Florus, 231, 339 *seq.*
Fluesco, fluisco, 207.
Flumina, unde exeunt, eo revertuntur, 197.
Fogginius Petrus Franc. notatus, 34 *seq.*, 110.
Forcellianus refellitur, 212.
Fornax quid sit, 362.
Fornax Babylonica, 308 *seq.*
Fortunæ reducitur templum, 361.
Fortuna cum adversa est, omnes fugiant, 334. Regum, 391.
Fortunate insulae, 178.
Fortunatus Venantius, 29, 49, 53, 118, 206, 263 *seq.*, 271.
Fragiles uræ, 211.
Fraus, damnum, scelus, 330.
Fretus Joannis supplementa, 110.
Fretus, fretus; fretus, freti, 193.
Frigida luna, 218. Luna, stella Saturni, 125.
Fructus in paradiso facillius prodibant, quam extra post Adami peccatum, 142.
Fuerat pro *fuert*, 284.
Fugituras, 218.
Fumus in arma, ad arma, 390.
Fulgentius Placides mythologus, 214, 219, 244.
Fulgentius (S.), 29.
Fulmina feriunt montes, 399.
Funicus, 31. Notatus, 27.
Fundere opea, 288.
Fundi de partu facili, 281.
Furent pro *forent* in mss., 150.

- Furil damnare*, 216.
 Furius, vetus poeta, 130.
 Furius, vide Cæriolanus.
 Fur nocturnus, 243.
- G
- Gabanum, galbanus*, 152.
 Galfridus de Vino Salvo, 106.
 Gallandius editor Dracontii, 48. Notatur, 5, 185.
 Gallienus, 201.
Garru a sita, 151.
 Gatakerus Thomas, 393.
 Gaudium in cœlo pro peccatore penitentiam agente, 285.
Gel. to humore, 151.
 Gemmæ in India et mari Rubro, 163. Inter rupes, 181.
 Gemmæ vitis, 211.
 Gemmare, gemmari, 151. De vitibus, 195.
 Gemmatum lumen oculorum, 357.
 Genæ pudoris sedes, 558 seq. Genarum rubor, 166.
 Genæ in singulari, 314.
 Gener Joann. Bapt., 283.
 Generis mutati, 151, 385.
 Genesis cap. i. 125, 134, 173, 218, 221; ii. 142, 147, 168 seq., 177 seq., 189; vi. 251; vii. 252 seq.; ix. 254; xv. 275; xviii. 132, 253; xix. 254; xx. 292; xxii. 503, 508; xxvi. 277; xxvii. 124, 307; xxxii. 260.
 Gentilis thalamus, 329.
 Genitius pro filio, 350.
 Genserius, 72 seqq., 82 seq. An Guntharii mortis auctor, 89. Ejus crudelitas in catholicos, *ibid.*
 Gesnerus Conradus, 211.
 Giffanus, 125. Rejicitur, 268.
 Gigantum superbia, 251.
 Gislebertus, abbas, 41.
 Globus lunæ, solis, 129, 117.
 Glycas, 125, 127, 141, 190, 241.
 Godigisilus Vandalorum rex, 72.
 Godogesius Vandalus, 74.
 Goldastus, 6, 25. Notatur, 28.
 Goldoni Carolus, 375.
 Golt Cajetanus, 318.
 Guntharis, vide Guntharius.
 Gonzalez, 391.
 Gothi in Africa Ariani, 87.
 Gothofredus Jacobus, 5.
 Gothorum Ariatorum hæresis, 85.
 Græcismus, 132.
 Grande adverbii loco, 160.
 Grandinem verberare metaphora, 145.
 Grandinis origo, 209.
 Grassari, 243.
 Gratia Dei præveniens, et adjuvans, et libertas hominis, 274.
 Gravitas, seu virilitas, 395.
 Gregorius Magnus, 25, 124, 131, 134, 286, 300. Turonensis, 88.
 Gregori secunda producta, 106.
 Grialius, Grial Joannes, 5, 27.
 Gronovius Joann. Frid., 269, 296.
 Grotius Hugo, 71, 251, 319.
 Grues prælicunt pluvias, 186.
 Gruterus, 241, 304.
Gruante unde dictum, 70.
 Gundericus, vide Guntharius.
 Guntabunus rex Vandalorum in Africa, 75 seq., 82 seq. Arianus, 85.
 Guntharius Vandalorum rex, ad quem scripsit Dracontius, 71 seq. Impie manus in basilicam S. Vincentii injecit, 89. Ejus infelix obitus, 86 seqq.
- H
- Guntherus, 138.
 Gurges pro mari, 203.
- H
- Habacuc, cap. iii. 283.
 Habent lucis, 218.
 Habere ictum, 159.
 Hadrianus imperator, 29.
 Hæreditas justorum Deus, 364.
 Harduinus, 210.
 Hauberti chronicum supposititium, 20.
 Hauptius Christophorus, 110.
Haustor san yumis, 332.
 Hecate tergemina, 266 seq.
 Hectors fleverunt Iliades, 335.
 Heinsius Nicol., 267.
 Heisterus, 560.
 Helpidius, 20, 227, 361.
 Hendiadys, unum per duo, 294.
 Heraclides, 4.
 Heraldus Desiderius, 393.
 Herbarum usus in rebus magicis, 247.
 Hercules, in lex, 135. Alces in ab inferis revocavit, 129. Cerberum ad Eurystheum adluxit, *ibid.* Leonem exstinxit, 314. Ejus descensus ad inferos, 338.
 Herodotus, 323 seq., 346.
 Hexaemeri scriptiores, 154 seq.
 Hexaemeri titulus non convenit poemati Dracontii, c3 seq.
 Hexaemeron quinam versibus scripserint, 25. Dracontii olim editum opus imperfectum, 61 seqq.
 Harbas rex proci Didonis, 347.
 Hiatus, 170 224. Aliquando venustus, 315 seq.
Hibernus, 210.
 Hieronymus (S.), 4, 246, 259, 274, 289, 354, 570, 401. Ejus versus, 36.
 Hilarius, 25, 33, 45, 150, 140, 180, 253, 313.
 Hildebertus Cenomanensis, 52 seqq., 36, 135, 200, 215.
Hilla, 241.
 Hippodamia carmen, 41.
 Hippolytus Africanus, 135.
Hira, 241.
 Hispania poetarum sacrorum ferax, 27 seq. Heliconis æmula, 29.
 Hispani colices veteres in bibliotheca Vallicellana, 51.
 Hispanorum quorundam veterum humilitas, seu modestia Christiana, 101.
 Hispanum idioma Latinitatis retinentissimum, 510.
 Israelitæ, vide Israelitæ.
 Historicæ opiniones sua sidera habent, 318.
 Holofernes occisus a Judith, 344 seq.
 Holstenius, 179.
 Homerus, 335, 359. A multis emendatus, 15.
 Homines anilibus pejores, 242. Felicitate impiorum aliquando permoventur, ut deserant virtutem, 294. Fragiles, 259. Pœnam metuere debent, cum Deus angelis peccantibus non pepercerit, 259.
 Hominum audacia, 245. Deo resistentium impudentia, 351. Immensorum monstra, 162. Scelera, 250. Voluntates quo sensu ad malum inclinat Deus, 370 seq. Usibus data sunt omnia quæ in terris existunt, 193 seq.
 Homo decimo mense sæpius gignitur, 241. Mano a Deo factus, 240. Christo similis, 194. Imago Christi, 183. Ab omni crimine immunis esse nequit, 379. Patietur id quod alteri fecerit, 270. Ipsius creatio, 163 seq.
 Honorius Augustodunensis, 25.
Honestum, honestas, 344.
 Horatius, 5, 122, 128, 159, 142 seq., 156, 160, 162, 185, 214, 252, 246 seq., 251, 256, 258, 260, 277, 515, 520, 523, 550, 557, 542, 595, 598.
 Hortus Eden, 144.
Hospes adjectivæ, 315.
Hospitium genitivus pluralis, 515.
 Hostia et victima, 505.
 Hostiæ, quæ reluctarentur, diis non placuisse traditum ab antiquis, *ibid.*
Hostis, peregrinus, 256.
 Hugo Hermannus, 353.
 Humeri, 360.
 Humida luna, 129.
Humilis, 292.
 Humilitatis Christianæ verba propria, 96 seq.
 Humores crescant, crescente luna, 214.
 Hyginus, 129, 220, 258, 315, 338, 516.
 Hyphe, 105.
 Hyrcanæ tigres, 161.
- I
- Idacius, 45, 72 seq., 77, 79, 86, 89, 91, 96
Idem neut. gen. de Patre, Filio et Spiritu sancto, 229
Idola media correpta, 103, 270 seq., 300.
 Idolorum vana numina, 348 seq.
 Idume, 161.
 Idumæi an coloniam in Italiam duxerint, 306 seq.
 Igne cuncta foveantur, 147.
Igne loquaci, 290.
 Ignes celestes aqua nutrir, credidit antiquitas, 204.
Igni et aqua interdici, 123.
 Igni et aqua omnia constant, 122 seq.
 Ignis divinitatis symbolum, 290. Purgatorius, 361. Virtus, 112.
 Ignis et unda concordant in educendis fetibus volucrum, 155.
 Ignis ex igni detrahitur sine aliorum damno, 107.
Ignitus, 300.
 Ignorantia an excuset, 242.
 Ildesonus, 265. Ejus de Dracontio judicium 21 ad 24.
 Ilduinus abbas, 8.
Illic pro *illu* hanc, 240.
Illæsurus, i *lesibilis*, 254.
Illaudatus, 300.

- Illuere dentes*, 315.
Illustrare, 222.
Illu-trata, 195 *seq.*
 Imago coelestis homo, 166. Dei relucet in corpore hominis, *ibid.*
 Imber sanguinis, lapidum, lactis, etc., 128.
 Imbriferæ pluvias, 178.
Inmensa adverbii more, 166. *Immense* postrema brevi, *ibid.*
 Immensitas Dei, 221 *seq.*
Inmensurabilis, 221 *seq.*
Impendo, confero, 330.
Impendere, 215, 320.
Impendit, confert, 338.
Imperare naves, etc., 283.
Impete, impetu, 132.
 Impii plerumque ad senectutem non perveniunt, 283 *se.*
 Impiorum hujus sæculi conatus, 318.
Impius, crudelis, 298, 377. Inimicus, 156.
Implicitant, 244.
Impollutus, 345.
 Imprecationes Deus nonnunquam exaudit, 287 *seq.*
Inane pro spatio inani, 139.
Incessabiliter, 197.
Incessanter, 104.
In commune, 390.
 Inconstantia rerum, 159 *seq.*
Inde et unda confusa in mss., 197.
Index Deus, 133, 176.
 Index expurgatorius per Joann. M. Brasichellensem, 29, 44, 84, 265. Expurgatorius jussu Philippi II editus, 44. Ms. b. b. lioth. reg. Paris., 51, 59.
 India an montes aureos habeat, 162. Odorum et gemmarum ferax, 161.
Indicium et iudicium in mss. sæpe confusa, 268.
Induere, 241. Jubar vel jubare, 149.
 Indulgentia reatum et poenam peccatorum prævenit, 151, 212.
Iner. cum genitivo, 276, 307.
 Infantia, 392 *seq.* Pubes Evæ, 172.
 Inferi, sinus Abrahæ, 266.
 Ingenia in calamitate jacent, 103.
Ingerere supplicia, 265.
 Inghirami Thomas Phædrus, 24, 33.
Initium prima producta, 137.
 Innocentia primorum parentum, 177.
Innocentius versus hexametro qua ratione insertum, 106
Inops lucis, 338. Mortis, 362. Pietatis, 180.
In pro apud, 382.
 Inscriptio Semoni Saucio posita, 318.
Insido, *insidis*, 154.
Insisto cum infinitivo, 340.
Inspirare, 219.
Insuper post parum, 213.
In tantum, ut, 279.
Intendere preces, spes, lacrymas, 215.
Inter avos, atavosque esse, 275.
 Interrogationis nota olim apposita verbo, unde incipit interrogatio, 89.
Intrare, 300.
Invasor, 320.
 Ira digni non sunt miseri, 398.
Ire de aqua, 167.
Ire in exsequias, 330.
 Isaac patriarcha et propheta, 277. Hostia grata Deo, 303 *seq.*
Isaac prima communi, 106.
 Isaia cap. 1, 289; xiv, 260; xxiv, 365; xxx, 285, 237; xliv, 401; li, 144; lvi, 275; lx, 558; lxiii, 370; lxiv, 207.
 Isidorus (S.), 7, 19, 21, 23, 29, 72, 85, 87, 89, 94, 110, 119, 122 *seq.*, 123, 137, 139 *seq.*, 142, 144, 146, 130, 152, 153, 162 *seq.*, 200, 209, 215 *seq.*, 219, 328, 357 *seq.*, 376, 378 *seq.* An auctor versuum, qui ejus bibliothecæ inscripti dicuntur, 145. Dracontii primus meminit, 5 *seq.*
 Isidorus Pelusiota, 317.
 Israelitarum transitus per mare Rubrum, 291.
Israelitæ, Hisraelitæ, Israelitæ, 390.
 Israel meretrici comparatur, 136.
 Iugius Thomas, 45. Refellitur, 29.
It productum, 168. Pro *abi*, 379.
 J
Jacere oculos per cuncta, 167.
 Jacobi et Esau distinctio, 307 *seq.*
 Jacobi Epist. cath. cap. 1, 191, 303.
 Jacobonius, 318 *seq.*
Jaculatus passivo, 346.
 Jairi archisynagogi filius, 250.
Jam et tam sæpe in mss. confusa, 127.
 Janitor cæli Petrus, 316.
Jejuna cruoris, 387.
 Jeremias, cap. ix, 338.
 Joannis cap. 1, 273; v, 361; vi, 231; ix, 133; xii, 311
 Epist. 1, cap. 1, 353, 375; iii, 273, 350.
 Joannes, *vide* Chrysostomus.
 Joannis Bapt. caput inventum, 81.
 Jobi cap. 1, 141; iv, 255, 239; ix, 208; xi, 223; xvii, 234; xxiv, 366; xxv, 260; xxvi, 209; xxviii, *ibid.*; xxx, 249; xxxii, 283; xxxv, 401; xxxvii, 191, 239; xxxviii, 209, 212; xxxix, 112; xli, 234.
 Jocasta, 322.
 Jonstonus, 399.
 Jordanis aquæ retro fluentes, 208.
 Jorndanes, 71.
 Josephus Hebræus, 131.
 Josue cap. iii, 208.
Jubar, 197. *Ætheris*, 205. Mascul. gener., 203.
Jubere officia stellis, 149
Judæa balsamifera regio, 164.
 Judæ casus ab aliis aliter narratur, 259. Crimen infandum, 268 *seq.* Scelus, 262 *seq.*
 Judæi Christum occidunt, 262. Eorum fabulæ de origine Romanorum, 306 *seq.*
Judex et rindex in mss. confusa, 341.
 Judicium extremum, 364.
Judicium et indicium in mss. sæpe confusa, 268.
 Judith cap. ix, 276; xii, 345; xiii, *ibid.*; xiv, 344 *seq.*
 Holofernem occidens, *ibid.*
 Juguli, 360.
 Julianus Pomerius, 364.
 Julianus suppositivus, 4.
 Julianus Toletanus, 305, 338, 361, 366. Ejus membranas veteres, 298.
 Julius Firmicus, 354.
Jumenta pro feris, pecudibus, 153
 Justificatio in adultis, 274 *seq.*
 Justinus historicus, 219, 323 *seq.*, 346, 348.
 Justinus martyr, 318.
 Justitiæ et pietatis divinæ opera, 120 *seq.*
 Justitium describitur, 334.
 Juvenalis, 119 *seq.*, 124, 145, 238, 241 *seq.*, 256, 297, 299, 301, 311, 313, 327, 335, 345 *seq.*, 343, 361, 363.
 Juvenca, *vide* vitula.
 Juvenicus, 23, 29, 45, 56, 229 *seq.*, 314, 395. An ipsi ascribendum sit carmen anonymum sub Constantino scriptum de laudibus Domini, 282.
 Juventus, 392 *seq.* *Juventus* pro juvene, 332.
 K
 Kalendarii elucidatio, 58.
 Kœnig rejicitur, 27.
 Krantzius Albertus, 87.
 L
 Labbeus Carolus, 393. Philippus, 40 *seq.*
Labi prima correpta, 221 *seq.*
Labilantia regna, 232.
 Labra, 359.
 Lacerti, 360. Forum in fletu percussio, 333
Lacrymæ plantarum, 164.
 Lacusius, 201, 206.
 Lacunæ in Dracontio suppletæ, 109.
Lambere, 202.
 Lampridius, 152, 354.
 Lancicius Nicolaus, 343.
Langior, 215.
 Lapide Cornelius a, 392.
Lapilli nivei margaritæ, *virides* smaragdi, 163.
Largiri peccata, 274.
Latex, 250.
 Latini sermonis termini, 101.
Latantibus undis, 291.
 Latro, 245.
Laudes pro recte factis, 121.
 Laurea poetarum et triumphantium, 112.
Lazare jugum, 236.
 Lazari resurrectio, 250.
 Lazarus in sinum Abrahæ portatus, 298.
 Lazius Wolfgangus, 74. Refellitur, 77 *seq.*
 Leander (S.), 29.
 Lectionaria vetera, 59.
 Lectiones variantes qua ratione expositæ in hac editione, 108.
 Legionensis, *vide* Leon Lud.
Legna Italice, 200. *Lena* Hispanice, *ibid.*
 Leo (S.), 227, 272.
 Leo medicinæ utilis, 211. Non sævit in leporem, 398.
 Ejus clementia in supplices, 385 *seq.*

- Leogoras Syracusanus, 110.
 Leonidæ ausa, 325 *seq.*
 Leonini versus, 319.
 Leon Ludovicus de, 208. Vindicatus, 273.
 Lepores interdum nocent, 213.
 Leprosi, 229.
 Lepus medicinæ prodest, 213.
 Iesleus no. atus, 310.
 Leviathan, 253.
 Levis Eugenius versus quosdam S. Damaso nuper falso attribuit, 143.
 Leyserus notatus, 37, 48.
 Liberius poeta, 29.
 Liberorum copia felicitatis genus, 363
 Libertas indifferentiæ, 274 *seq.*, 371.
 Librari in aera, 154.
 Licentius poeta, 174.
 Licinianus, 29.
 Lignum, 200.
 Limari, 165.
 Limato dente, 157.
 Lindenbrogius, 215.
 Lingua mala hominis, 126, 282. Repagulis obsessa, 339.
 Trisulca, 258.
 Lingua pro eloquentia, carmine, 374.
 Linguae vulgares retineat plures phrases ex sermone Latino sequioris ævi, 340 *seq.*
 Linqere, delinquere, 373.
 Lipsius, 110. Notatur, 252.
 Liquescere de mari, 139.
 Litteræ apibus cognatæ, 376.
 Livius, 127, 132, 243, 331, 328 *seq.*, 331 *ad* 337, 340, 317, 384.
 Loquaces nidi, 155.
 Lorenzana ein. card., 9, 22, 39, 100, 223, 263, 298, 303.
 Eddidit Dracontium, 48 *seq.* Vindicatus, 397.
 Lorinus, 284.
 Loth liberatus ex incendio Sodomæ, 233 *seq.*
 Lucanus, 29, 122, 129, 158 *ad* 161, 174, 183, 183, 188, 211, 244, 259, 296, 308, 315, 328 *seq.*, 334 *seq.*, 341, 379, 382, 401. Vindicatur, 214.
 Lucas cap. i, 213; vii, 229; xii, 212; xv, 285; xvi, 298; xvii, 212, 400 *seq.*, xix, 384; xxii, 135.
 Lucæ, oculi, 358.
 Lucifer, 218. Equo vectus, 203. Silus benignum, 379.
 Lucifer Calaritanus, 317.
 Lucilius, 3. Tmesin frequenter adhibet, 118.
 Lucis elogium, 135 *seq.* Origo Deus, 293.
 Lucra aliorum damno aliis sunt, 197.
 Lucretia casta, 328 *seq.*, 347 *seq.*
 Lucretius, 23, 123, 150, 159, 144, 151, 173 *seq.*, 187, 239, 256, 292, 312, 328, 338, 351, 376, 379.
 Luctus publicus, 335.
 Ludere de piscibus, 151, 232.
 Lumen ferri, 383.
 Luna, 218. Aurea, 202. Crescens, et decrescens, et varia inde effecta, 374 *seq.* Frigida solis imago, 203. Cur frigida dicatur, 125. Eius varia effecta in terras, 213 *seq.*
 Lunaris globus, 129.
 Lunatici, 214, 228 *seq.*
 Lunato dente, 157.
 Luporum fraudes, insidire, 156 *seq.*
 Lupus medicinæ prodest, 211.
 Lustrare, 218.
 Lux mors tenebrarum, 134. Mortua sub luce majori, 202.
 Libya carbunculis abundat, 163.
- M
- Mahillonius, 38.
 Ma. rotius, 140, 182, 203 *seq.*, 231, 235, 276, 303 *seq.*, 329, 347, 391, 402.
 Maculabilis vox Latinis adjungenda, 136.
 Maculosa serpens, 211.
 Mæotis palus, 328.
 Magia, 247 *seq.*
 Magus prima producta, 317.
 Mahometanorum fabulæ de origine Romanorum, 303.
 Mahometi fabulæ de diluvio, 252 *seq.*
 Mala cur Deus permittat, 375. Deo permittente sunt, 369. Mixta bonis, 375. Per crimina data sunt, 241. Quæ præter expectationem accidunt, gravius afficiunt, 131.
 Temporalia improbis probisque accidunt, 233.
 Mæle lanugine crispantur, 358 *seq.*
 Mali cur a Deo non serventur ad senectam, ut convertantur, 283 *seq.*
 Malvenda Thomas, 37, 144.
 Manilius, 123, 144, 214.
 Mamilus, *vide* Torquatus.
 Manna Israelitis datum, 234.
 Mansius, 32.
 Mantuanus Joann., B. 56.
 Marbodius, 52 *seq.*, 210.
 Marcellinus, 81.
 Marcellus, 215.
 Marcidus, 394.
 Marcus cap. v, 228; xii, 291.
 Marcus Aurelius Antoninus, 388.
 Marcus poeta, 38.
 Mare an terra alius, 140. A terra recedens, 129. Delicias mortemque parat, 377. Rubrum interruptum, 208, 233. Eius æstus, 395. Æstus reciprocos, 213. Augmentum, et decrementum ex luna, *ibid. seq.* Descriptio, 139. Mari certi sunt præscripti termini, 241.
 Margaritæ, 377.
 Mariana, 90.
 Maritis imbribus, 179.
 Marito arbitrio, 178.
 Marius Victor, 66, 84, 117, 119, 123, 126, 130 *seq.*, 137, 139 *seq.*, 142 *seq.*, 147, 151 *seq.*, 155, 163, 167, 170 *seq.*, 176, 180 *seq.*, 185, 206, 211, 254, 215, 252, 255, 293, 344.
 Marmora vaga, mare, 193.
 Marsi, 185.
 Martialis, 13, 29, 117, 122, 153, 157, 309, 311, 313 *seq.*, 320, 322, 336, 345, 353.
 Martini S. cultus in Hispania vetus, 316. Eius missa an eo sæculo facta, quo obiit, *ibid.*
 Martinus Dumiensis, 40, 46.
 Masculina nomina in Trinitate personas indicant, neutra naturam, 228.
 Massylæ feræ, 157.
 Massylum, Massylorum, 311.
 Matallius Joannes, 348.
 Materies arida, 140. Necis pro serpente, 238. Magis poetico quam materia, 377.
 Matres nefariæ abortum procurantes, 246.
 Matrix, 280.
 Math. cap. v, 286, 400; vi, 255; vii, 270; ix, 400; xii, 363; xv, 231; xvi, 185; xviii, 400 *seq.*; xix, 191; xxiv, 212; xxv, 363; xxvii, 263 *seq.*, 269.
 Mauri a Vandalis victi, 78 *seq.*
 Maximi chronicum commentitium, 30.
 Maximinus episc. Arianus, 87.
 Maximus Taurinensis, 317.
 Mayansius, 37, 42.
 Mazochius Symmachus, 315.
 Medææ tragœdia, 238.
 Medicina ex serpentibus, 158.
 Medicorum opem ægri implorant, 409.
 Medulla, 226. Observat lunam, 395.
 Medullæ crescunt, crescente luna, 214.
 Medullis humor tribuitur, 201, 357.
 Mela, 328.
 Membrari, 133, 166.
 Menardus, 39.
 Menckenius Jo. Burch., 110.
 Menda in codicibus mss. reperta diligenter adnotanda, 104. Etiam levissima in antiquis scriptoribus molestiam exhibent, 107.
 Mendici non sibi, sed divitibus avaris mendicant, 290.
 Mendoza Ferdinandus, 217.
 Menecæ duabus primis correptis, tertia producta, 321.
 Menæceus, 321 *seq.*
 Merces pro pena, 348.
 Mereri, 227, 280.
 Merita segregat Deus, 233.
 Merito *justeque*, 307.
 Merchaudes Hispanus, 93, 293.
 Merx de quavis re, 389.
 Mesne præses de, 33.
 Metallorum scrutatores, 184.
 Metaphoræ Dracontio frequentes, 135.
 Methodus in editione Dracontii observata, 107.
 Metronianus, 29.
 Miles Dei, sol, 150.
 Militia poli, angeli, 260. Astra, 248. Sol, astra, 230
 Ministra adjectiva, 360.
 Ministrare, 150, 350.
 Minucius Felix, 216, 325, 328.
 Minuo neutrorum more, 214.
 Minus, et nimis in mss. confusa, 327.
 Miræus, 30.
 Mira sua, 341.
 Miscellanea Lipsiensia, 110.
 Misereor cum dativo, 353.
 Misericordiæ opera, 287.
 Miseri pro improbis, 120. Peccatores, 232.
 Miseros se sancti modeste præscribent, 120.
 Missale Isidorianum, 266, 293, 316 *seq.*

- Missilia, 294.
Moderanter, 104.
Moderator, 165.
Modestum jus, 215.
Modestus, 284. *Varia significatione*, 104, 123 *seq.*
Modicus, brevis, 502. *Exiguus*, 216, 320.
Modiolus, 393.
Moles secunda brevi, 196.
 Molina Ludovicus, 296.
Molossi rauci, latratores, 137.
Molossus, 375 *seq.*
Mombritius, 35.
Monopolium damnatur, 296 *seq.*
Monosyllaba quæ brevia dicuntur, communia videntur, 168.
Monosyllabis verbis an recte claudatur versus, 352.
Monstra diversa, 124 *seq.*, 127. *Eburnea*, elephantii, 160 *seq.* *Maris*, 252 *seq.*
Montfauconius, 4, 52 *seq.*, 292.
Morales Ambrosius, 33, 90. *Notatur*, 73 *seq.*
Mora pugnae, 383 *seq.*
Morari, 248, 250.
Morelius Guillelmus editor Dracontii, 24 *seq.*, 52, 43
Mores condemnant, et purgant homines, 292.
Moreti auctor, 134.
Mors homini beneficii loco data, 189. *Pœna simul et solatium*, 190.
Morsus de serpentibus, 242.
Mortes in plur. num., 292.
Mortier Nicol. Du, 291.
Mortui audient vocem Dei, 361.
Mortui resurrectio, 223.
Mosantus Briosius Jac., 166.
Mox pro æternitate, 225.
Mox quam, 239.
Mundus unde dictus, 136. *An vere primo, an autumnio creatus*, 146. *Non momento temporis, sed sex diebus conditus*, 60.
Mundus pro terra, 149, 208, 220.
Mugiis terra, 129.
Muliere tertia producta, 250, 279, 583.
Mulieribus tertia producta, 514.
Multa mens, 224.
Munus a dono distinguitur, 295. *Dei irrevocabile*, 197, 282. *Munus noctis, somnus*, 361.
Muratorus, 145.
Muratum palatum, 339.
Mureus, 2. *Notatur*, 252.
Murex et ostrum, 219.
Murmur, oratio submissa voce, 279.
Mutatio generis, 134, 383. *Numeri*, 342, 370, 400. *Temporis*, 189, 335.
Mutilante sono, 374.
Mutius Scævola, 556 *seq.*
- N
- Nabuchodonosor ex homine bos*, 361. *An vere figuram bovis induerit*, 372. *Conlitetur Dominam*, 310.
Nævius, 276.
Nam pro vero, 368.
Namsius Franciscus, 110.
Nares, 358.
Natabundus, 134.
Natura famulatur Deo, 350 *seq.* *Fideles in prognosticis*, 130. *Subit vices*, 159 *seq.* *Ejus varietas*, 377 *seq.*
Naudæus Gabriel, 352.
Navigations inventum in odio apud veteres, 256 *seq.*
Navigerum mare, 139.
Nebriada membra, 399.
Nébrissensis, 90.
Necare, 219.
Neci in ablativo, 265.
Neci subducere, 304.
Negat, recusat, 390.
Nemo hominum, 522.
Nemus ætherium, paradisi cœlestis, 364.
Nescire finem, 256.
Nicander, 241.
Nicephorus Callisius, 25.
Nicolaus Factor (B.), 348.
Nidi quarundam avium pretiosæ epulæ, 164.
Nilus (S.), 4.
Nimis, et minus in mss. confusa, 327.
Nimius, multus, 302.
Ninive varia quantitate, 343.
Ninus conjux Semiramidis, 345.
Niobe in saxum conversa, 365.
Niveum, canum mare, 173.
Nivis origo, 209.
Nix capitis de canitie, 143.
Nobilium fraudes, 243.
Noctis descriptio, 261. *Noctis et diei vicissitudo*, 205.
Noe et filii in arca generationi operam non dederunt, 235. *E diluvio liberatus*, 252.
Nomen Domini Christi, 308. *Placidum et pius*, 400.
Nominum propriorum expeusa quantitas, 103 *seq.*, 164.
Varia apud Christianos poetas, 15.
Nonius, 130, 187, 217, 590, 395.
Nonnus Panopolitanus, 110, 214, 267.
Noscere finem, 238.
Notare sorde, 349.
Nota in Dracontium cujus sint generis, 109.
Novatianus, 249.
Novercarum infamia, 331. *Odium in liberos prioris natus*, 216 *seq.*
Notiter, 241.
Noxia animalia aut non semper veniunt, aut non semper nocent, 159.
Nox mater somni, 361.
Nox pro vetito concubitu, 345.
Nubila crassa, 237.
Numeror. cap. xi, 233; *xx*, 254.
Nuntii ecclesiastici Parisienses refelluntur, 397.
Nurus, quævis femina, 337.
- O
- Oblique ruere*, 137.
Obliquus serpens, 241.
Oblitus, 25.
Obscena fumes, 256.
Obstinati a Deo puniuntur, 235.
Obtentus, obtentus, 183.
Ocisio hominis et am justa irregularitatem inducit, 591.
Oceanus a nonnullis pro sirante animali habitus, 299.
Ocelli, radices pennarum, 152.
Octavianus Augustus, 381, 387. *Romanus*, 6.
Oculi, 357. *An ultimi formentur*, 167.
Odilo, 265.
Odor pro specie, seu re, ex qua odor emanat, 143
Odores divini, 161. *In India producentur, ibid.*
OEcumenius, 269.
OEdipus, 322.
OE rex Basan, 253.
Olearius Joann. Gottefridus, 51.
Omne caput, totum caput, 316.
Omniparens, 174.
Omnipotens, 224.
Oppianus, 126, 158, 214.
Oppositiones acutæ, vide Oxymora.
Optare, 266.
Opus pietatis, virtutis, 20 *seq.*, 228.
Orandi tria tempora, 362.
Orationes pauperum quantum prosint, 288 *seq.*
Orbitrices, 350.
Orbes, oculi, 278.
Orentius, 29, 181.
Origenes, 200.
Origo pudoris, 177.
Orontius, sive Orientius, vide Orentius.
Orosius, 77, 86, 329, 332, 336.
Oseas cap. ii et x, 156.
Osiris Ægyptiis sol erat, 204.
Orosius Hieronymus, 348.
Ostensus, 183.
Ostia amphitheatri, 312 *seq.*
Ostrum et murex, 299.
Othbertus, 391.
Otia de pace, 339.
Ouzelius, 216.
Ovidius, 103, 118, 122 *seq.*, 129, 140, 155 *seq.*, 156 *seq.*, 160 *seq.*, 165, 167 *seqq.*, 173, 178, 198, 202 *seqq.*, 216 *seqq.*, 225, 237 *seq.*, 244 *seq.*, 252, 257 *seq.*, 260, 263 *seqq.*, 271, 278, 292, 299, 303 *seq.*, 311, 315, 327, 329 *seq.*, 335, 341, 348 *seq.*, 353, 358, 390, 383, 376 *seq.*, 379, 382, 384, 390, 394, 396 *seq.*, 399 *seqq.* *Flammipotens, et similibus nominibus vix usus*, 336.
Ovium simplicitas, 156.
Owen Joann., 397.
Oxymora Dracontii, 103, 151, 171 *seq.*, 188, 192 *seq.*, 197, 201, 229, 305, 303, 337, 347, 359.
- P
- Pacianus*, 317.
Pæcuvius, 207.
Palatum, 359.
Palearius Aonius ridiculus imitator Virgilii, 110.
Palladius, 4, 214, 394.
Palla, vestis muliebris, 264.
Palmata cervorum cornua, 156.
Palmes vitis, 142.

- Palpebra* femin., *palpebrum* neutr., 358.
Palpebrae, 358.
Pambo abbas, 4.
Panormi inscriptiones Chaldaicae, 306.
Papias Vocabularista, 7, 70, 269.
Paradisus caelestis, 364. Hortus Domini, 144. Quinam eum in India collocaverint, 143 seq.
Paralysis, 229.
Parce flagello, 356.
Parcere nucrone populi, 385.
Par cum infinitivo, 169. Pro conjuge, *ibid.*
Par cum duce, 340.
Pardus non dat reducee morsus, 399.
Parentes, cognati, et affines, 351.
Parricidae, 246.
Pars, portio cibi, 254.
Participare, 130.
Partiri vices, 218.
Parturire de arboribus, 141 seq.
Parumper, 216 seq.
Parva pro *parum*, 198, 243.
Parvi et *parvuli* pro pueris, 216.
Pascentius comes, 87.
Paschasius martyr Hispanus, 88.
Pastilli ex vipera, 158 seq.
Patet de eo qui bene meritus est, 130.
Patrem nostrum Deum Christiani a J. C. edocti appellamus, 130.
Patres de patre et matre, 504.
Paulinus, 119, 124, 131, 156, 158, 190, 231, 276, 281 seq., 295, 298, 344 seq., 365 seq., 374.
Paulius Petrocorius, 119 seq., 175, 192, 228.
Paulus doctor gentium, 270. Romae cum Petro commoratus, 317.
Pauli Epist. I ad Corinth. cap. iv, 320; vi, 171; x, 254; II ad Cor. c. iv, 259; v, *ibid.* Ad Ephes. c. iv, 356; vi, 270. Ad Galat. iv, 227; vi, 153. Ad Hebr. i, 290; v, 270; ix, 263; xi, 305; xii, 131. Ad Rom. iv, 275 seq.; ix, 270, 276; vi, 234; xii, 381. I ad Thessal. v, 133, 273. I ad Timoth. i, 270, 253.
Pauperum bona divites rapiunt, 289. Causa defensa contra avaros, 300.
Pax sub Augusto, 387.
Peccatis hominum medicina a Deo praeparata, 272 seq.
Peccatores obstinati graviter a Deo puniuntur, 153.
Peccata fatentes veniam merentur, 124.
Peccatoribus munera confert Deus, ut convertantur, 286.
Peccatum quo sensu est offensa Dei, 401. Originale, 270.
Pectinare, 332.
Pectus, 360.
Pecudes et ferae, 123.
Pendula terra, 250. *Sidera*, 218.
Pennari, *pemescere*, 135.
Pentapolis Palaestinae, aliae Pentapoles, 254 seq.
Per carmina, 362. *Per cuncta*, per omnia, 119, 159, 167.
Per partes, 221.
Per, propter, 337.
Perclarus, *praclarus*, 249.
Pererius, 168.
Perez Joann. Bapt., 9. *Vide* Bayer.
Perfundere mundum lumine, 147.
Periocha, 16 seq.
Perpes nexus, 300.
Persae a parricidio maxime abhorrebant, 325. Eis sem jus erat cum matribus commisceri, *ibid.*
Persis gemmis nobilis, 163.
Persius, 151.
Pervadit aer, 245.
Pervigilium Veneris, 146.
Petavius, 81, 134, 265.
Petere cum duobus accusativis, 386.
Petraglia Franciscus, 360.
Petrocorius, *vide* Paulinus.
Petronius Arbitr., 168, 216, 211, 335.
Petrus ambulans super aquas, 250. Tabitham a morte revocavit, 288. Ejus et successorum principatus in Ecclesia, 315 seq.
Petri Epist. I c. ii, 273; iii, 252; v, 253. II Epist. c. ii, 316; iii, 132 seq.
Petrus Chrysologus, 211. Rigensis, 17, 25, 318.
Phaedrus, 51, 285. Ejus fabularum supplementum, 110. *Vide* Inghirami Phaedrus.
Pharaonis cor obduratum a Deo, 93, 370.
Philastrius, 317.
Philemon Aegyptius, 253.
Phileni fratres se vivos comburi passi sunt, 325 seq.
Philippinae insulae cinnami feraces, 164.
Philo, 325.
Philoxenus, 395.
Phoenix avis, 164. Ejus fabula, 201 seq.
Phoenice media brevi, 164.
Phoenicia media brevi, 201.
Phoenicius adjectivum, 164.
Phrixus, 258.
Piacula saeva, 148, 250.
Picus avis prima correpta, 398.
Pietas Dei argumentum carnis de Deo, 111 seq. Parentis, 130. Pro clementia, 120. Pro religione, 302. Pietas et iustitia divinae opera, 120 seq.
Pigmenta, pigmentarium, 143.
Pineda Joannes, 208.
Pinge e terram floribus, 144.
Pisces pertimescunt marfurus, 126 seq. Piscium creatio, 150 seq. Castitas, 127. Providentia in suo genere conservando, *ibid.*
Pisides, 23, 140, 261.
Pithaeus, 248.
Pium lac, 172.
Plus VI, 516.
Placidus, mitis, 117.
Plagae quinque caelestes, 118.
Plasmare, 163 seq., 226.
Platonis versus, 56.
Plausus avium, 154.
Plautus, 2, 124, 150, 154, 168, 229, 243, 321, 341.
Plectibilis, 242.
Plenus amor, 171.
Pleonasmus, 133, 148, 235, 256.
Plinius, 127 seq., 136, 138, 140 seq., 144, 145, 149, 150, 152 ad 156, 158 seqq., 165, 165, 178, 185, 200, 205, 207, 214, 241, 246, 256 seq., 276, 280, 290, 359, 374, 377, 380, 398, 402.
Plinius Junior, 188, 241, 349.
Plus cum accusativo, 128.
Plutarchus, 323, 391.
Pluviae clavis, 209.
Pocula, 250 seq.
Pona par afficit quos par culpa tenet, 183.
Poenae inferorum die resurrectionis Domini an mitigatae, 264 seq. Peccatorum, 255.
Poeniteat cum nominativo, 380.
Poenitentia interna brevi spatio temporis peragi potest, 283. Non differenda, 133.
Poenitere varia sicut xi, 207.
Poetae ex fertilitate saepe synonyma conjungunt, 139.
Malis oppressi parum ingenio valent, 103. Graeci et Latini e sacris litteris quaedam sumserunt, 271.
Poetae Christiani veteres ingeniosi, 102. Poetis ethnicis suis aequalibus non inferiores, 174. Ab antiquioribus versus in egros mutuabantur, 61. Sacrarum Litterarum recondita doctrina praestantes, 364 seq. In suis carminibus fabularum meminerunt, 267.
Poetarum Christianorum licentia in nominum proprietate, 103 seq.
Poetarum Christianorum editiones multum inter se discrepant, 171.
Pomum de omni genere fructuum, 143, 145.
Popule subnixo, submisso, 511.
Populi pro bestiariis, et contra ipsos diversa vota, 512.
Populus Dei, sancti, 364. Iusons in extremi iudicii die, 366.
Portendere, 150.
Portio paenarum, 338.
Possevinus, 31.
Post et *per* in mss. confusa, 231.
Post more substantivi, 362.
Post saecula, 131, 198, 268. *Mundi saecula*, 131. *Tempora* po i, 225.
Pr producunt ultimam brevem dictionis praecedentis 270.
Præco Dei, 316.
Præcox, 29.
Prædux, 220.
Præfationes duae ab antiquis usitatae, 15.
Præmortuus, 276.
Præsentia ex animantibus, 126.
Præstare, 229. Prodesse, 274, 376.
Præstita substantive, 383.
Præsumpta pro praesumens, 324.
Præsumptio, 191. Fiducia, 276.
Præsumptus, *praesumptuosus*, 231. Superbus, 286.
Præter quod, 340.
Prasinus, 163.
Præcatio, imprecatio, 287.
Præces corde magis quam ore promendae, 192. Pro extremo iudicio, 364.

Primordia, 376. Mundi, 156.
Princeps, Deus, 163, 211, 231, 307.
Principalis, 22.
 Principes ministri Dei sunt in bonum, 381.
Priscianus, 203, 243, 582, 583, 593.
Pro'atur nil peccasse, 400. Servire *Adelle*, 220.
Probo, synaxis huius verbi, 186.
Probus M. Valerius, 15.
Probus martyr Hispanus, 88.
Procellas vincere, 162.
Procellas rapide, 209.
Procer in singulari, 543.
Procopius, 72, 73, 78, 89.
Proditor, 126.
Productus in arenam, 511.
Proferre, 141 seq.
Profundum, profunditas, 299. Pro *uari*, 172 seq.
Prognostica, 126, 185 seq.
Propagatio hominum in statu nature integræ, 177.
Propago vario intervallo quantitatis, 360.
Propertius, 150, 211, 224, 230, 233, 280, 359, 362, 377, 379.
Propitius prima producta, 369.
Prorsumpere, 156.
Prosodia Dracontii, 105.
Prosper Aquitanus, 46, 78, 88, 117 seq., 120, 122, 131 seq., 354, 362, 371, 381. Eius epigrammata, 52.
Prospera belli, bellorum, 331.
Prospicio, 127.
Prov. m., 151; vii, 249; xi, 297; xvi, 391; xxi, 381; xxx, 212.
Proverbium Hispanum, 382.
Provid. Dei, 233. In perpetua successione hominum, 198.
Providentiæ divinæ ratio, 281.
Prudentius, 13, 22, 29, 84, 119, 122, 124, 126, 134, 137, 140, 148, 160, 163, 178, 181, 189, 195, 199, 204, 207, 215, 224, 230, 233, 236, 240, 243, 236, 239, 242, 264, 266, 268, 272, 275, 278, 283, 302, 304, 307, 309, 313, 320, 329, 334, 343, 350, 358, 360, 365, 373, 384, 386. Eius versus apud Columbanum, 6. Ipsius vita defensa, 97.
Psal. ix, 281; xv, 363; xvii, 207, 333; xxxvii, 333; xlix, 366; l, 237; liv, 333, 383; lvii, 283; lxvii, 333; lxxvi, 207; lxxvii, 233; lxxviii, 198; cx, 212; cxii, 207, 230; cxix, 224; cxxiv, 363; cxxvii, 364; cxxxv, 140; cxxxvii, 209; cxlv, 281, 283; cxlvi, 283; cxlviii, 363.
Psylli Africae populi, 5, 183.
Pubesco de herbis, 293.
Pubis pro *pubes*, 172.
Publius Syrus, 211.
Pudor culpam consequitur, 177. Pro *dedecore*, 348.
Puella, puerperæ, 277.
Puente (Lud. de la), 397.
Pueritia, 393.
Puerperium, 227.
Pulmonis officium, 195.
Pulvis gen. femin., 207.
Punicus rubor, 326.
Purpureæ aquæ, 203.
Purpureum mare, 129 seq.
Purpureus color pro quovis pulchro colore, 129.
Putescere, 233.
Putris arena, 379.
Pygmalion, 317

Q

Qua, qua, 321.
Quadrantis practica, 58.
Quadriga cur soli attribuitur, 219.
Quadrupedantis equi ungula pulsat, 401 seq.
Quanti pro quot, 352.
Qualere remos, 213. *Venenum*, 138.
Quercetanus, 288.
Qui vel quis, alius, alius, 321.
Quidquid vim plur. num. habet, 362.
Quintilianus, 219.
Quintus metellus Numidicus, 296.
Quippe trisyllabum, 180.
Quirinus adjectivum, 321.
Quisque pro *quisquis*, 235.
Quota portio, 351.
Quam pro quando, 355. Pro *quandoquidem*, 280.

R

Rabies sævæ, 314.
Racemi arborum aromaticarum, 144.
Raderus, 173.
Rapere, 314. *Squamas*, 158.
Raptus, morte præceptus, 283.
Rarior usus commendat voluplates, 300.
Ratbertus Corbeiensis imitator Dracontii, 221.
Raynaudus Theophilus, 272.
Recapitulare, 19.
R capitulatio in sacris Litteris, 19.

PATROL. LX.

Recapitulationes carminum, 16 seq.
Recessinthus rex, 9.
Recidere, 132. *Ventum*, 232.
Recidivi, et *redivi* discrimen, 190.
Recidivus, 277.
Reddere iram, 241.
Redire secundo, rursus, 153.
Redivivus, vide *Recidivus*.
Reduces aquæ, 233.
Redundare, 167.
Refertur cognata, 376.
Refundere, 123.
Reggus Joseph, 166.
Regis clementia propria, 390 seq.
Reguli fides, et constantia, 338 seqq.
Reg. I, c. 1, 279; c. n, 253, 283; c. xxviii, 218. II, c. xii, 279. III, c. viii, 333, 373; c. xxii, 280. IV, c. xi, 279.
Relaxare peccata, 288, 401.
Relevare, 188.
Remedia e serpentibus, 158 seq.
Reorum habitus, 334, 336.
Repete, mox, 231.
Repetitiones Dracont. familiares, 119, 128, 147, 162, 213.
Repti prima brevi, 153.
Repletus comira, 300.
Reponere, 159.
Reponit pro deponit, 138.
Reputare, 223.
Reservo pro *servo*, 248.
Respiratio et *aspiratio*, 193.
Resumere vota scelerum, 253.
Resurrectio corporum, 198 seqq.
Retorquere vela, 382.
Rerestio, 199.
Rhenanus beatus, 111.
Ribadeneyra Petrus, 383.
Rident elementa, 148.
Ridere, non curare, 175.
Riga, vide *Petrus Rigensis*.
Rigere in scopulos, in nivem, 141.
Rigordus, 139.
Rittershusius Conradus, 101.
Rivinus Andreas editor Dracontii, 47. Eius editio mendis scatet, 194. Notata, 7, 15, 20, 27, 60, 133 ad 138, 147, 152, 154, 164, 166, 172, 181, 186, 192, 200, 207, 372.
Roa Martinus, 121.
Rodericus archiep. Tolet., 90.
Rodriguez de Castro Joseph deceptus, 36 seq., 42, 45.
Roman de la Higuera Hieronymus, 37.
Romani an ex Esau originem ducant, 306. Eorum clementia, 342. Cruditatis in ludis, 312. Virtus, 328 seqq.
Romanus pontifex Christi vicarius, 316.
Roscidus, 128.
Rosei flores, 211.
Rosens, 199.
Rosula, 211, 257.
Rosweyda Heribertus, 4.
Ruseus Carolus, 347.
Rubigo latens conrodens viscera ferri, 184.
Rubri maris gemmæ, 103 seq.
Rudis, recens, 153.
Ruinartius, 11. Notatur, 72.
Ruiz, vide *Azagra*.
Rumpere varia significatione, 206.
Rupertus refellitur, 133.
Rursus redire, repetera, referre, reddere, 133.
Rusticus Helpidius, 223 seq.
Rutilatur passiva, 202.
Rutilius, 338.

S

Sabsoth, 237. Dominus cur Deus dicitur, 220.
Sabellus, 228.
Sactusius Henricus, 503.
Sæcula mundi, 306.
Sagax de hominum genere, 20.
Sagda gemma, 163.
Saguntii Miles, et clades 340 seqq.
Sallustius, 226.
Salmasius, 132.
Salmoenus sacrilegus, 319.
Salomon concessus precibus patris David, 279. Hæres Davidis, 383.
Salomon exscriptor Papæ, 7.
Salviser, salvinger, 148.
Salvianus, 121, 224, 267, 289.
Samuelis anima e mortuis evocata, 246.
Sanctæ, 175.
Sancta celi, 278. *Legis*, 198.

- Sancte*, Deus, 215, 576, 582.
Sanctus, Sanchez Gaspar, 210.
Sandicinus color, 257. *Sandix*, *ibid*.
Sanguinis profluvium, 250.
Sapere pro acire, 182.
Sap. ix, 279; x, 254, 291; xii, 225; xv, 401; xvi, 263.
Saporo, *saporatus*, 211.
Sara anus ex sene Abraham concipiens, 276 *seq.*
Sara Raguels filia, 278.
Sarisburiensis vel Sarisburiensis Joan. 53, 158, 190, 520.
Sassius, 55.
Satiabilis, 265.
Satiata sanguinis, 315.
Satisfactio Dracontii falso titulo antea insignita, 67 *seq.*
Saturni crudelitas, 304 *seq.* *Stella*, 125.
Saul consulns mulierem habentem pythonom, 248.
Scalliger, 255, 315.
Scævola dexteram foculo injiciens, 538 *seq.*
Scaptii feneratoris impudentia, 296.
Scelera exsurgenda sunt, non scelerati, 334. *Hominum frequentia omni tempore*, 244.
Scelus pro scelerato, 255.
Scena capillorum, 534. *Scena*, 258.
Schottus Andreas, 505, 583.
Schroderus, 178.
Scientia divina, 185 *seqq.*, 294.
Scindere fretum, 249.
Scintillare oleum pluviae imminentis indicium, 186 *seq.*
Scorpius non semper in ictu, 159. *Extra Africam non est venenatus, ibid.*
Scripta veterum cur scriptis recentium praeferi soleant, 2. *Plura corrupta*, 15.
Scriptores in suis scriptis vivunt, 1.
Scrutarius laudat scruta, 5.
Scrutator aquarum, piscator, 184.
Seberus Wolff, 47, 138.
Secreta caeli, 217.
Sectari, 241. *Passive*, 162.
Secundo redire, 155.
Securus varia significatione, 305, 307, 341.
Seculeciae quaedam mulieres dictae, 158.
Sed pro et 294. *Pro imo*, aut *et*, 283. *Pro tamen*, 285.
Sedulius, 15 *seq.*, 41, 118, 155, 149, 217 *seq.*, 225, 226 *seqq.*, 246, 249, 264, 269 *seq.*, 272, 295, 517, 550.
Semel, omnino, 341. *Pro Simul*, 207.
Semina rerum diversis terris distributa, 162.
Semiramis filii thalamum invasit, 545 *seq.*
Semo Sancus Deus Fidius, 518.
Sempronius Gracchus, 117.
Sennam, 8, 16.
Seneca philos., 127, 214, 300, 315, 522, 535. *Eius censura contra Ovidium irridenda*, 251 *seq.* *Seneca trag.* 29, 120, 128, 165, 216, 219, 256, 242, 309, 538, 593.
Senectus, senium, 21, 595. *Pro senex*, 550.
Senectus, u correpto, 395.
Senes non despiciendi, 245.
Senium florum, 155.
Sensus, 575.
Sentire apte de divinitate, 117.
Separatio plorum ab impiis in extremo iudicio, 565 *seq.*
Septentriones, 295 *seq.*
Sequi de feminis quae viros amoris causa sectantur, 156.
Sequitur poena scelus, 259.
Sequor pro narro, 120.
Serenum substantive, 128, 194, 292.
Serenus Sammonicus, 215.
Serenus, serenator, serenissimi, 224.
Seres, 163.
Seri nepoles, 252.
Sericum, serica, 289.
Serpens in terris aridis, 160. *Medicinae prodest*, 158.
Stellato tegmine exiit, 200.
Serpens diabolus non impune triumphavit, 181.
Serpentes Africae, 526 *seq.*
Servare membra sepulcro, 253.
Servi Dei quinam dicti, 279.
Servi dominis parum fideles, 551. *Servorum origo, magnus numerus apud Romanos*, 335.
Servius, 175, 190, 200, 217, 257, 283, 502, 385.
Servitus, u brevi, 395.
Sex pro et, 568.
Severinus episcopus, 46.
Soverus poeta, 205, 315. *Sanctus*, 262.
Sextilius Hemina, 29.
Sibilare, 238.
Sibylla Babylonia, 253.
Sibyllini versus de iudicio, 55.
Sichæus Didus conjux, 347.
Sidera pendula, 218. *Sub sole latent*, 140.
Sideris innumeri numerus, 293.
Sidrurum ortus, et obitus, 204 *seq.*
Sidonius Apollinaris, 77 *seq.*, 91, 545.
Sient pro sint, 150.
Siliceus, Guigeno, 288.
Silingui Vandali, 75.
Silius Italicus, 29, 153, 180, 206, 258, 256, 315, 530, 401.
Simile ac, 584.
Simonis Magi volatus et casus a multis narratus, a Dracontio confirmatus, 517. *An Romae statua illi erecta*, 518.
Simonis secunda correpta, 518.
Simplex, innocuus, innocens, 156, 577.
Simplicitas, innocentia, 182, 292.
Simul pro omnino, 173. *Pro Similitar.* 517. *Superfluum*, 220.
Sine laude, illaudatus, 500.
Sinus Abraham, 266.
Sirius sidus noxium, 579.
Sirmondus editor Dracontii, 48. *Laudatus a Barthio*, 46. *Quo codice usus in editione Dracontii*, 59. *Emendatus*, 150, 159, 163, 182, 200, 209. *Notatus*, 10 *seq.*
Sit communi intervallo, 502. *Productum*, 168.
Soboles numerosa in Vet. Test. virtutis praemium, 361.
Socrates, 4.
Sodomitarum supplicium, 254 *seq.*
Sol, 218. *Aquis pasci dicitur*, 204. *Auriga cur vocetur*, 219. *Luminis index*, 508. *Nocet, et prodest*, 578 *seq.* *Oculus caeli*, 204. *Vires ab nudis reserant*, 585. *Iosius caput radiis oronatum*, 119. *Cursus*, 591.
Solis, lunae et astrorum creatio, 147 *seq.*
Solem in festo Resurrectionis Dominicae et Nativitatis S. Joannis Baptistae saltare fabulosum est, 211.
Soles longi, minores, 210.
Solidante globo, 159.
Solinus, 170 *ad* 165, 242, 248.
Somifer, somniger, 148.
Somnus Adamo immixtus qualis, 170.
Sophocles, 284.
Sophonias, cap. I. 220
Sors impiorum, 564 *seq.* *Plorum beata, ibid*
Sorte Dianae, 514.
Sozomenus, 4.
Sp producant brevem dictionis praecedentis, 137.
Spartianus, 276.
Spatiari, 209.
Species, 215, 372.
Spectare, 228.
Specto pro exspecto, 502.
Sperare pro metuere, 184.
Spernere, abjicere, 502.
Spes hominum Deus, 217.
Sphaerae tractatus, 58.
Spicare, 192 *seq.*
Spina in dorso, 560.
Spirat flos, 258.
Spiritu divino omnia moventur, 196.
Spiritu dactylus, 152.
Spiritus de Verbo dicto, 225.
Spiritus sanctus omnia complectens, et penetrans, 221.
Spiritus igni puniri possunt, 290.
Spiritus et Spiritus, 225.
Spondere, 184.
Spumare de apro, 157.
Spumat palatum serpentis, 179.
Si producant brevem dictionis praecedentis, 513.
Stanhope Geo., 588.
Stare, 237. *Constantiam denotat*, 502.
Stalius, 15, 134, 149, 157, 160, 168, 172, 175, 184, 187, 203, 215, 235, 285, 303, 511, 515, 521 *seq.*, 557 *seq.*, 541, 544, 546, 577, 579, 583.
Stella quae Christum annuntiavit, 262.
Stellare floribus, 211.
Stellarum, signorum et astrorum differentia, 119.
Stellas num demonstratum sit a sole lucem non recipere, 150.
Stephani glossae Graeco-Latinae, 595.
Stephanus pro inimicis oravit, 587. *Martyrio coronatus*, 270.
Stephanus prima producta, 105, 596.
Sterilitas dedecori erat apud Hebraeos, 276.
Stilico Vandalus, 71.
Strabo, seu Strabus, 316.
Stridor de serpentibus, 258.
Stringere ripas, 167.
Structura corporis, 226.
Stunica Didacus castigatus, 206.
Styli diversitas saepe incerta, 62.
Suada mali, 185. *Suada trisyllabum, ibid.*
Suarius, 170.

- Sub sorte beata*, 281.
Subarundinare, 145.
Subductur, 197.
Subluctus morte, 205.
Subtexere, 155.
Subvestio, 200.
 Successio continua rerum, 197.
 Succensus, 121.
Succiditur, 197.
Succumbere, 253.
Succussus, 121.
 Suetonius, 245 *seq.*, 296, 381.
 Suetus trisyllabum, 342, 363.
Suffragur flumen, 78.
 Suu, consanguinei, 321.
 Suicidii infandum crimen, 322.
 Sulpicius Apollinaris, 16.
 Sulpicius Severus, 317.
 Super pro *insuper*, 385.
 Supercilium, 558.
 Superstes cum genitivo, 221, 291.
 Supinat oculos, 170.
 Supplementa vetera codicum, 501. In antiquis scriptoribus an sine reprehensione adhiberi possint, 109.
 Supplicium Dei revocabile, 282.
Surgens laudare, 167.
 Suus pro *eius*, 251, 510, 575.
 Synopes peculiaris exemplis, 225.
 Synesius ex depravatis codicibus mas. quid commodi eruebat, 301. Peritus conficiendi veram Scripturam in libris depravatis, 358 *seq.*
 Synonyma frequenter a Draconio adhibita in rebus quas e sacris Litteris profert, 118.
 Synopsis librorum carminis de Deo, 111 *seqq.*
 Syrus Mimus P., 298, 345, 355.
- T
- T finita inter communia censentur a Capella, 302.
 Tabbitha orationibus pauperum a morte revocata, 288.
 Tacitus, 193, 253, 274, 329, 355.
 Taffnus Petrus, 515.
 Taio, 100.
Tam et jam, tam et iam saepe in mas. confusa, 127.
 Tamayo de Salazar Joann., 145.
Tantum fecisse, 321.
 Tarquinius adulter. Lucretiae, 517. Superbus expulsus, 329.
 Tarius insatiabilis, 263.
 Taurica Diana, 315.
 Temperies, 257. Coeli, 379. Varia, 577.
Temperies in plurali, 578.
 Tempora lunae, 129. Lunae, phœbi, 218. *Nostra*, 516.
 Pacis et belli, 307.
 Temporum vicissitudines, 396 *seqq.*
Tempus pro tempora, 358.
Tendere mare, 252.
 Tenebrae ante mundum conditum non sunt dicendae nox, 135. Diurnae, 128 *seq.* In Christi obitu, 265 *seq.*
Tenebrae, oculi caeci, 229.
 Tenor de diversis rebus, 158.
 Tentatio duplex, 305.
Teporare, teporatus, 138.
 Tepuere, calorem remiserunt, 508.
 Terentius, 131, 158, 241, 350, 341, 402.
 Terra mater communis, 140, 145. Partim fretum sustinet, partim a freto sustinetur, 174. Ejus creatio, 140. Tertia die arbores maturosque fructus produxit, 142. Universa a nonnullis insula dicta, 208. Cum usura reddit quod accipit, 295. Gemmas, vepres, rosas parit, 377. Violentus ejus motus, 208.
Terrena proptago, homines, 175.
 Terreros Stephanus, 70.
 Terribile adverbii more, 585.
Terrigenae, gigantes, 251. Homines, 151.
Tertia sors, Erebus, 128.
 Tertullianus, 45, 51, 118, 151 *seq.*, 159, 143, 155, 161, 165, 166, 167, 176, 178, 181, 193, 205, 211, 228, 232, 240, 245, 249, 266, 268, 285, 293, 316, 345, 364, 380.
Testantibus, obtestantibus, 288.
 Thebanum bellum, 322.
 Theodelinda regina, 24.
 Theodoretus, 317, 325.
 Theodosio Juniori scripta non est elegia Dracontii, 66.
 Theodulfus Aurelian., 25, 29, 53, 224, 345, 355, 367, 372.
 Theologiense monasterium, 12.
 Theriace, 158 *seq.*, 241.
 Thomas (S.), 274, 370 *seq.*
 Thomasius Ven., 50.
 Thromus prima correpta, 103. Prima producta, 251, 256.
 Tiberianus, 23.
 Tiberius Græco sermone abstinere, 296.
 Tibullus, 128, 141, 145, 162, 167, 175, 290, 377.
 Ticonius, 19.
 Tigris velox, 161. Ejus generosus animus, 390.
 Tiro adjective, 150.
 Titania, Diana, 271.
 Titi amphitheatrum, 315. Sententia, 587 *seq.*
Titus prima producta, 367.
 Tmesis figura ridicule adhibita, 117.
 Tobias cap. iii, 278; iv, 288; xiii, 285.
 Tobias senior Deum orat, 278.
 Toelmannus Simon, 47, 178.
Tolerare, 239.
 Toletani Patres simul editi, 48.
 Tomyris victoria de Cyro, 316.
 Tonans, Deus, 117.
Tonanter, 104.
 Torquatus consul filiam morti adjudicans, 353 *seqq.*
Tractare, 394.
Trascendere jus-a, 259.
 Traversa, 319.
Trementer, 104, 305.
Tremesco et tremisco, 311.
Tremisco cum accusativo, *ibid.*
Trepidus dies, 148.
 Tres pueri in camino ignis ardentis, 308 *seqq.*
Trina mente Deus, 225.
Trina virtus, et similia de SS. Trinitate, 81.
 Trinitatis mysterium, 191.
Tristes inferi cur d. cti, 538.
Triumphiger, 371.
Trojgenae, Romani, 340.
 Trombellius, 58 *seq.*
 Tu an vos in versionibus sacris adhibendum, 400.
 Tubero historicus, 540.
Tulisset pro abstulisset, 259.
Tumentes anni, 171 *seq.*
Tundere, 195.
 Turibius, 45.
 Turnebus, 195.
 Tursellinus Horatius, 506.
 Tympanorum diversi generi, 291.
- U
- Uber*, ubertas, 212.
Udare medullas, 201.
Una postrema brevi, 252.
Unda et inde in mas. confusa, 197.
Undare, 141. Cum accusativo, 505.
Undifluis, 197.
Undisomis, 167.
Undosum pelagus, 249.
 Ungula, 574.
 Unicovalus, 81.
 Unio animae cum corpore lege latentis sit, 215.
Urgeo cum infinitivo, 342.
 Ursa feta, 161.
 Ursus, et ex eo remedia, 241.
Usque sine ad, 285. *Usque senectam sine ad*, 361, 592.
 Usura centesima, millesima, 296.
Ut post facio et jubeo saepe omititur, 215.
 Uvae ubera vitis, 211.
 Urifer, 199.
 Uxor secunda felix credita, 363 *seq.*
- V
- V et B in mas. confusa, 138, 506.
Vacare, 222.
 Vaccula, *vide* Vitula.
Vadimonium, 335.
Vagabunda secunda brevi, 154.
Vagari cum accusativo, 251.
Vago, ragas, 154.
Vagor cum accusativo, 255.
 Valeri archiep. Tolet. instructio pastoralis, 397.
 Valerius Flaccus, 159, 151, 247, 252, 266, 283, 309, 511, 545, 585.
 Valerius Maximus, 525, 525, 529, 532, 556, 559, 546.
 Vallesius Franciscus, 391.
 Vandali in Hispania an Ariani fuerint, 86. In odio apud Hispanos, 89. Eorum historia exposita, 71. Ipsorum in Africam irruptiones et transitus, 78. Ipsorum regi Satisfactionem misit Dracontius, 65. Eorum reges, 70, 174.
 Vandalica persecutio in Africa, 88. In Hispania, *ibid.*
 Vandalusia non est vetus nomen Baeticae, 90.
Vannere, 201.
Vapor, calor, 148, 276.
Vaporare, 122.
 Varietas in natura, 159 *seq.*
 Varro, 162, 390, 395.
 Vaseus Joann., 90. Notatur, 26.
 Vaticanae basilicae tabularum, 17.

Vazquez del Marmol Joann., 8.
 Vegetius, 280, 359.
 Vel pro et, 155, 227.
 Velit'um mare, velivolæ naves, 235.
 Velle pro voluntas, 15, 169.
 Velleius Paterculus, 111.
 Vellus aureum, 258.
 Venabula, 311.
 Venantius, vide Fortunatus.
 Venatio ludicra, 510 seqq.
 Venena sæpe pellunt neces, 377.
 Venenum omne frigidum, 326. Serpentina in dente vel morsu, 158. Sub dente, 179. Medicamentum, 246. Pro animalibus venenatis, 238.
 Venenator, 104, 118, 363.
 Venia inimicis concedenda, 388 seqq., eam concedere debet, qui veniam ab alio sperat, 401.
 Veniale, 258. Adverbii more, 582.
 Ventii virtute Dei surgunt, 235. Eorum thesauri, 209.
 Ventus nubes affert, et fugat, 191. Spiritus sine corpore, 194.
 Verbera in planctu, 303.
 Verbum consubstantiale Patri, 225. Descendit de caelis, et de Patris sinu non emigravit, 225 seqq. Verbo genitum, 221. Spiritus dictum, 225.
 Veracundus, 35 seqq., 58.
 Verinianus dux Romanus, 73
 Vernetus, 400.
 Veronense amphitheatrum, 313.
 Vertere, 250.
 Vertex capitis, 357.
 Vespasianus Surrentinus, 54.
 Vestri comis, 145. Pennis, 158.
 Veterana secla, 150.
 Veteranus Federicus, 50.
 Vibrare, 218, 258, 357.
 Vices, 218, 225. Alternare, 396.
 Vicibus, 378.
 Vicissitudines rerum, 396 seqq.
 Victima et hostia, 303.
 Victor, vide Marius Victor.
 Victor Vitensis, 76, 370.
 Victorinus, 222 seqq., 264, 267, 282, 516, 547.
 Victorinus Fab. Max., 56.
 Victorinus Pietaviensis, 56.
 Victorinus Statorius, 29.
 Victorinus, vide Marius Victor.
 Victoiales, 81.
 Vigilius pontifex, 15.
 Vincemalus Baparensis episc., 81 seqq.
 Vincomalus, 401. Quisquam fuerit, 80 seqq.
 Vindeæ et judeæ in mss. confusa, 541.
 Vindicianus, 215.
 Violæ pallentes, albæ, purpureæ, 128.
 Vipera medicinz prodest, 158. Sæpe juvat, 376.
 Vipera natio, 185.

Viperei angues, 160.
 Virgilius, 118, 120, 123, 125, 128, 158, 145, 145, 149, 153, 157, 161, 167, 169, 171, 174, 178, 183, 186, 190, 194, 196, 200, 202, 204, 206, 211, 217, 219, 221, 225, 228, 231, 238, 242, 243, 249, 252, 257, 266, 278, 282, 293, 295, 299, 302, 311, 314, 316, 319, 323, 327, 330, 332, 339, 342, 344, 347, 364, 375, 376, 383, 387, 391, 398, 402. A. Tuca et Vario correctus, 15. Ejus supplementa inepta, 110.
 Virginius Virginiam filiam occidens, 351 seqq.
 Virilitas, 595.
 Virus, 594.
 Virtus de sthletis, 314. Pro miraculis, 228, 314.
 Vita æterna merces et gratia, 254.
 Vita S. Philiberti, 70.
 Vitruvius, 595.
 Vitry Eduardus, 580.
 Vitula symbol. impudicitiz, 156. Sequitur taurum, *ibid.*
 Vix tandem, 269.
 Vola, 360.
 Volaterranus Raphael, 24.
 Volteri ridicula apothecia, 360.
 Voluptas de spectaculis, 515.
 Voluptas sanguinaria ludicræ venationis, 312.
 Vomere, 196.
 Vonk Cornelius Valerius, 153.
 Vopiscus, 152, 394.
 Vopkensis Thomas, 119, 328.
 Vorax pretii, 297.
 Vos an tu in versionibus sacris ahibendum, 400.
 Vossius Gerard Joann., 233. Ejus error, 27.
 Vota hominum, 363; mala, 155; preces, 280; acalorum, 255.
 Vulcanius Bonaventura, 71.
 Vultures, 212.
 Vultus laceratio in fletu, 355.

W

W in Gu mutatum, 69.
 Wandak et Guandak idem, *ibid.*
 Wamius, 70.
 Warnercius Joann., 209.
 Weltzius editor Dracontii, 45. Notatus, 156, 159, 155 seqq. 157, 191, 200.
 Winodamus, 81.
 Withovius, 315.
 Wowerus, 325.

X

Xenia prima producta, 289, 564.
 Xenis an omnino abstinentium, 289.
 Xerxis exercitus ad Thermopylas, 325 seqq.
 Zaccagnius Laurentius, 55, 51.
 Zacharias pater Joann. Bapt. vocis usum amisit, 575 seqq.
 Zarus culpa et venia, 280 seqq.
 Zaradæ leges, 325.
 Zehnerus Joachimus, 45.
 Zenodotus Ephesius, 110.
 Zona torrida, 327. Zonas aliz, *ibid.* seqq. Quinque, 118.

ORDO RERUM QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

PRUDENTIUS.

Psychomachia. 11
 Liber primus contra Symmachum. 111
 Liber II contra Symmachum. 177
 LIBER PERISTEPHANON. 275
 HYMNUS PRIMUS. — In honorem SS. martyrum Hemsterii et Celedonii. *Ibid.*
 HYMNUS II. — Passio S. Laurentii. 294
 HYMNUS III. — In honorem B. Eulalizæ martyris. 340
 HYMNUS IV. — In honorem xviii martyrum Cæsaraug. 357
 HYMNUS V. — Passio S. Vincentii martyris. 578
 HYMNUS VI. — In honorem BB. martyrum Fructuosi episc. Eccl. Tarracon., et Augurii Eulogique diaconorum. 411
 HYMNUS VII. — In honorem beati martyris Quirini. 424
 HYMNUS VIII. — De loco in quo martyres passi sunt. 430
 HYMNUS IX. — Passio S. Cassiani Forocorneliensis. 452
 HYMNUS X. — Passio S. Romani martyris. 444
 HYMNUS XI. — De passione S. Hippolyti martyris. 530
 HYMNUS XII. — Passio apostolorum Petri et Pauli. 536
 HYMNUS XIII. — Passio S. Cypriani martyris. 569
 HYMNUS XIV. — Passio S. Agnetis virginis. 580
 Epilogus. 591

DRACONTIUS.

Epistola dedicatoria. 595
 PROLEGOMENA in carmina Dracontii. 599
 CAPUT PRIMUM. — Dracontii apud veteres prima memoria. S. Isidori de eo testimonium. S. Columbianus plures versus a Dracontio mutatus est. *Ibid.*
 Cap. II. — S. Episcopus Theodorus Hexameron Dracontii

emendavit. 604
 Cap. III. — S. Hldefonsi iudicium de Dracontio a S. Eugenio emendato. Dracontii opus inter libros sæculi x indicatum. 615
 Cap. IV. — Dracontii memoria apud recentes scriptores, renovata, et diversæ de eo opiniones. 615
 Cap. V. — Codices manuscripti Dracontii. 621
 Cap. VI. — Editiones Dracontii. 629
 Cap. VII. — Dracontii duo codices mss. bibl. Vaticanæ, cæteris auctiores, quorum nulla mentio apud alios. 634
 Cap. VIII. — Dracontius carminis de Deo et Satisfactionis auctor. 640
 Cap. IX. — Dracontius carmen de Deo et Satisfactionem ad regem Vandalorum composuit dum esset in vinculis. 644
 Cap. X. — Sub Gunthario Vandalorum rege in Hispania scribebat Dracontius. 648
 Cap. XI. — Nonnullæ rationes quibus Dracontius in Africa scripsisse dicatur, proponuntur et expenduntur. 654
 Cap. XII. — Carmina Dracontii ab antiquis interpolata. 660
 Conjectura de statu Dracontio Romæ erecta. 660
 Cap. XIII. — Confessio et penitentia Dracontii. 665
 Cap. XIV. — Stylus, Latinitas et prosodia Dracontii. 668
 Cap. XV. — Methodus in edit. Dracontii observata. 672
 Cap. XVI. — Argumentum et synopsis in lib. de Deo. 675
 CARMEN DE DEO. 679
 Liber primus. *Ibid.*
 Liber II. 769
 Liber III. 837
 SATISFACTIO ad Guntharium regem Vandalorum. 901

FINIS TOMI SEXAGESIMI.

Parisii. — Ex Typis J.-P. MIGNÉ.